

·EX·
·LIBRIS·

IOAN. BODINI ANDEGAVENSIS GALLI,

DE REPVBLICA

LIBRI SEX, LATINE AB AVCTORE REDDITI, MVLTO QVAM ANTEA LOCVPLETIORES.

CVM INDICE LOCVPLETISSIMO.

Editio Quinta prioribus multo emendatior.

Ex libris

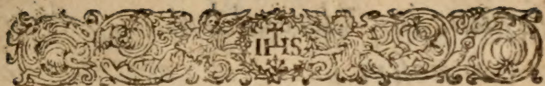

Cum priuilegio S. Cæs. Maiest. ad decennium.

FRANCOFVRTI, Praga 1667.

E TYPOGRAPHEO NICOLAI HOFFMANNI,
Impensa Hæredum Petri Fischeri.

∞ Iↄ. CIX.

IACOBO DVVALLO DAMPETRÆ COMITI, HENSÆ BARONI, MONDRAuillæ Domino, equeſtris Francorum ordinis Collegæ, Manehildenſibus ab Rege Præfecto.

IOAN. BODINVS S. P.

CVm annis ſuperioribus ſæuiſſima bellorum ciuilium tempeſtate iactati fuiſſemus, quã multi naufragium, plures etiam iacturam fecerãt; plerique voraginibus immerſi, nonnulli in littus eiecti, quidam afflicti ad ſcopulos, alii alio abrepti, pauci incolumes euaſerant: me, quem

--- tabula ſacer
Votiua paries indicat vuida
Suſpendiſſe potenti
Veſtimenta maris Deo;

præterita pericula reputantem, & futura,

quæ nunc impēdere videmus, prospicientem imperii nostri pœnitere cæpit, ac pudere gubernatorum, qui, cum inter se conflictarentur, vt alius clauum torqueret, alius vela faceret, alius contraheret, tam fœdum sui nostriq; aduersariis otiose in portu ridentibus spectaculum præbuissent. Itaq; cum mearum cogitationum summam fecißem, animaduerti ea, quæ tam multa in Republica gerenda peccantur, ab huius artis ignoratione, velut ab errorū omnium fonte deriuari. Quæ me caussa impulit, hoc, quicquid est, quod de Republica conceperam, meis popularibus, posteaquam à bellis paululum conquieuissent, edere ac proponere ad intuendum, vt vel in posterum hoc regale ciuitatis genus, quantum quidem fieri posset, ab interitu seruarent; vel, si tam certum huic imperio, quod sua senectute propemodum extabuisse videtur, exitium immineret, vt nulla iam ope, nullis hominum consiliis declinari posset: eos tamen qui superioribus cladibus super-

ſuperfuerant, velut è ſpecula admonerem, ne improuiſo ciuitatis occaſu ac ruina penitus obruerentur. Interdum enim tanta vis calamitatum diuinæ vltionis impetu erumpit, vt eos ipſos moderandarum ciuitatum principes, quos Deus præpotenti manu perdere decreuit, omni conſilio ac prudentia vacuos ac deſertos eſſe, & in omne dedecus præcipites ruere patiatur: cuius rei exploratum eſt argumentum, quod illi tum maximè ſanos ſe eſſe arbitrantur, cum in Republica gubernanda incurabili furore deſipiant. Sed quoniam diuina conſilia mortalium ſenſibus abdita ac retruſa ſemper fuerunt, quæ humana procuratione ac prudentia prouideri ac intelligi poterant, ea omni ſtudio inueſtigaſſe, & ab vltimo principio repetita tradidiſſe nobis videmur. Quæ vt facilius perciperentur, ac percepta diutius animis ac memoriæ hærerent, tabulam initio propoſuimus, quæ velut imago leuiter expreſſa in vniuſcuiuſque oculos incurreret, & quaſi totius operis ἰχνογραφίαν

primis lineamentis adumbratam designaret. Et quia ab omnibus ciuibus nostris intelligi cupiebam, maxime tamẽ à nobilitate, cuius summa semper fuit in hac Republica potestas; populari sermone vti necesse habui, cum linguæ Latinæ non solum flumina, quæ tota Gallia vberrimè antea fluebant, verumetiam riuuli ac fontes ipsi diuturno bellorum ciuilium ardore quodammodo exaruissent. Nec vero Latina facere decreueram. neq; enim ab re mea tantum otii mihi tunc erat, vt eandem telam retexere liceret, nisi singularis amor erga Te meus, cui vel non assentiri scelus, vel quidquam petenti denegare nefas esse ducerem, eo me inuitum ac renitentem adegisset, cum diceres, argumenti dignitatem postulare, vt Romani sermonis splendore illustraretur: tum quod Romani pene soli ex omnibus populis naturæ patrioque amori iura maiestatis ac Reipublicæ prætulerunt: tum etiam quod illud sociis & peregrinis æque ac ciuibus deberetur, propter

eam,

eam, quæ est homini cum homine literarum & humanitatis coniunctionem. Sed non prius tibi acquieueram, quam legatio in Angliam suscepta, inde traiectio in Belgiam vna cum Francisco Andium ac Belgarum Duce, qui me ad consilium accersierat, propositum meum retardarunt: tametsi noua occasione ad id maxime impulsus essem, cum Londini Olybium Gallum hominem, in priuatis illustrium virorũ ædibus: alium item apud Cantabriges in ipsa Academia difficili ac molesta ratione Anglis Rempublicam nostram interpretari comperissem. At Francisco Duce præmatura morte, acerbissimoque totius Galliæ casu nobis erepto, cum & otio liberiore frui licuisset, & ad minuendum animi dolorem vix vlla medicina restaret, operi manus admoui. Igitur interpretandi religione soluti, nonnulla detraximus, plurima emendauimus, plura etiam adiecimus; & ea quæ de iure maiestatis, deq́ magistratuum officiis, imperio, potestate,

quæ item de iure feciali minus accurate vel obſcure ſcripta videbantur, facilioribus illuſtrauimus & rationibus & exemplis: caput etiam integrum, quod res ita poſtularet, de ordinibus ciuium, diſputationi de corporibus & collegiis ſubiunximus. Quam quidem ad rem illud efficere ſtuduimus, vt reſponderent extrema primis, media vtriſque, omnia omnibus; vtque alia ex aliis nexa, & inter ſe apta colligataque, eadem ſerie cohærerent. ſic enim facilius intelligi poſſe putaui, non ſolum quæ quamque rem res ſequatur: verumetiam quid cuique conſentaneum ſit. Genus autem dicendi vſitatum & quietum, nec vllis pigmentis oblitum ſecuti ſumus: parum admodum ſolliciti num oratio numeroſa molliter in aures audientium influeret, animoſque ſuauiter permulceret, modo ſua facilitate ac perſpicuitate commendaret. nec vero ægrotantium, vt Celſus Medicus appoſite ſcripſit: nec item ciuitatum morbi, verborum luminibus curantur: ac tantum abeſt, vt ardua ac ſublimia,

in qui-

in quibus explicandis res ipsæ verba rapiũt, nimis illustri ac magnifica oratione quasi ferculis aureis splendidiora fieri, vt etiam talibus illecebris rerum ipsarum pondus & grauitatem eleuari putem: contentus cœnare fictilibus, modo nitidis, in quibus sint epulæ exquisitæ. Duo tamen sunt reprehensorum inter se dißidentium genera: alteri, omnem de Republica quæstionem breuius terminari potuisse putant: alteri, sine flagitio quicquam prætermitti debuiße negant. At cum singula, quæ sunt infinita, contemplaremur: plurima nobis omittenda fuerunt, vt vniuersa (id quod artium tradendarum proprium est,) complecteremur. Iam enim pridem adolescens contritum illud à Philosophis acceperam, Nullam rerum singularum scientiam haberi. Qui autem moderatius de Republica scribi volunt, & alienæ industriæ modum statuunt, difficilem profecto temperantiam postulant in ea disciplina, quæ nullis adhuc maiorum finibus est aut regione con-

clusa. At ne in illis quidem artibus, quarum certiora sunt præcepta, vllum fieri videmus scribendi finem. nec certe vllus est modus inuestigandi veri, nisi inueneris: & legendi defatigatio turpis est in re eo meliore quo magis fuerit explicata, & à plurib. expetita. Quod si iusta reprehensione carent tot ac tam multi scriptores aliarum artium, quæ nullo grauiore morbo quam librorũ magnitudine laborant: quid est quamobrem de re per se ipsa infinita paulo copiosius scribenti non indulgeamus? cum præsertim huius scientiæ tot ac tantæ sint vtilitates, vt omnia omnium imperia cœtusq; iure sociati, eius vnius ope stare, eaq; ex omnibus disciplinis sola principibus, sola claris viris, sola regibus digna esse videatur. Quanquam tanta raritas est eorum, qui hoc de genere scripserunt, vt mirum videri debeat, tam multis ætatibus vix vnũ reperiri, qui serio hanc scientiam tractarit: siue ij, quib. otium peperit rerum omnium affluentia, perinde à literis vt literati a publicis re-

cis rebus ſeipſos vltro ſubducunt, ſiue ij qui vtroq; præſtant, tāta negotiorum mole obrui ſe patiuntur, vt nullum tempus ad cogitationem, ſcientiarum omnium parentem, aut ad ſcriptionē ſuperſit: ſiue obſcuritas huius artis, Platoni, Ariſtoteli, Theophraſto, veteribus omnibus tanta viſa eſt, vt qui eam adepti eſſent, ſoli ſapientum; qualem etiam Pittacum tyrannum fuiſſe ferunt, appellatione fruerentur. ſic enim Plutarchus ſcribit: Sed nec ſapientibus illis nobiſcum, nec inter ſe de optimo ciuitatis ſtatu conuenitis: nō tantum quod argumentis argumēta contraria ſunt, verumetiam quod ratio ſecum ipſa (quamquam per naturam id fieri non poteſt) pugnare ſæpiſſime videatur. Quamobrem cum in infinita opinionum varietate, quæ ab humanis erroribus manare conſueuerunt, de duobus alterum fieri poſſit, vt earum nulla, alterum non poſſit, vt plus vna vera ſit: exactiſſimis rationum ponderibus ac momentis quærendum putauimus, non quid quiſq; dixe-

dixerit aut senserit, quantæq; auctoritatis fuerit; sed quid rationi conuenienter posset & sententiæ suæ dicere. Si enim id quod verum, laudabile, honestum est, è purissimis naturæ fontibus hauriatur: cur non oratio nostra omnem sibi fidem rationibus naturæ cōgruentibus, id est, integris & incorruptis testibus, confirmabit? Igitur ad hæc diiudicanda non Delio natatore nobis, sed acerrimi ac prudentissimi iudicis ope opus est: id est, eius qui ciuitatum informandarum leges didicerit, qui à Philosophis, tametsi πολιτείων πραγμάτων ἀπειρόκαλοι fuerunt, politica decreta expresserit, qui optimorum principum dicta, gesta, actiones studiosissime perspexerit, qui abditas tyrannorum artes & arcana retrusa curiosissime peruestigarit, qui rerum gestarum veritatem non ab incerto rumore, sed ab ipsis principum archiuis acceperit, qui populorum ritus, instituta, mores, ac cœli cuiusque vim & naturam intellexerit, qui rerum omnium publicarum, quæ vsquam terrarum exsti-

exstitisse comperiuntur, memoriam ab antiquissima vetustate ad hæc usque tempora repetitam tenuerit: qui denique prudentiam illam humanæ vitæ principem ac moderatricem, non tantum præceptis, verumetiam ipso rerum agendarum usu partam adeptus sit, qualium hominum tametsi exiguus est numerus, in eorum tamen album aggregādum esse Te, aut video neminem. Itaque non solum de re tota statuendi arbitrium ad Te, sed etiam patrocinium detuli, quippe & ciuibus & peregrinis, quorum omnium linguas fere didicisti, præter laudem militarem non tantum πολύγλωττος καὶ πολυμαθὴς, verumetiam disertissimus interpres esse potuisses. Bene vale. Laoduni Veromanduorum, A. D. III. Kal. Decembris, M. D. LXXXIV.

PERIO-

PERIOCHA SIVE ELENCHVS EORVM, QVÆ IN HISCE VI. LIBRIS DE REpublica Iohannis Bodini Andegauensis Galli iuxta seriem capitum tractantur.

LIBRI I. CAP.

I. QVis optimus sit Reipublicæ finis. pag.1.
II. De iure familiari, & quid inter familiam ac Rempublicam intersit.. 12
III. De mariti erga vxorem potestate, deque mutuis inter ipsos officiis, 21.
IV. De patria potestate, & an æquum sit patrem vitæ ius ac necis in liberos habere, 31
V. De imperio herili, & an seruitia ferenda sint in Republica, necne, 48
VI. Quid ciuis, & quantum à ciuibus ciues, quantumque differant à peregrinis, quid item veniat vrbis, ciuitatis, reipublicæ appellatione, 71
VII. De iure clientelari, & quid socius à peregrino, ciuis à socio, cliens ab vtroque distet, 102
VIII. De iure maiestatis, 123
IX. De principe alterius fiducario, vel ærario, an in eum conueniant iura maiestatis, deque principum inter ipsos prærogatiua, 168
X. Quænam propria sint iura maiestatis, 230

LIBRI II. CAP.

I. De toto Rerumpublicarum genere, 272
II. De vnius dominatu omni lege soluto, 292
III. De regali ciuitatis genere, 302
IV. De tyrannide, 311
V. An liceat manus afferre tyranno, eoq; cæso omnia eius acta, decreta, leges rescindere, 323
VI. De Aristocratia, 339
VII. De statu populari, 359

LIBRI III. CAP.

I. De Senatu, 369
II. De officialibus & curationibus, 403

III. De-

III. De magistratibus, 424
IV. Quid quantumque a magistratibus maiestati debeatur, 447
V. De magistratuum erga priuatos imperiis, officio, potestate, 466
VI. De mutuis magistratuũ inter ipsos officiis, 487
VII. De corporibus & collegiis, quæque ex iis commoda aut incommoda sequantur, 511
VIII. De ordinib. ciuiũ, 543

LIBRI IV. CAP.

I. De ortu, incremento, statu, conuersione, inclinatione, occasu rerum omnium publicarum, 570
II. An cõuersiones ac euersiones ciuitatum prospici possint, 612
III. Reipublicæ faciem, leges, instituta vno mutare & eodem momento perniciosum esse, 662
IV. Præstetne magistratus mutabiles an perpetuos habere? 672
V. An magistratuum concors animus ciuitati sit salutaris, 694
VI. An maiestati Principis iudicem agere, & vna cum subditis colloquia serere conueniat, 703
VII. An Princeps in bello ciuili partium dux esse, aut bonus ciuis in secessione alterutri factioni sese adiungere debeat: deque ciuilium discordiarum congruenti medicina, 731

LIBRI V. CAP.

I. De conformando ciuitatum statu pro regionum ac populorum varietate; quibusque disciplinis populorum mores dissimilesque naturæ percipiantur, 767
II. Qua ratione occurratur ciuitatum conuersionibus, quæ vel ob nimias paucorum opes, vel ob summam multitudinis inopiam exoriuntur, 819
III. Præstatne propinquorum bona propinquis, quam Reipublicæ adiudicari, 840
IV. De prœmiis ac pœnis in Republica decernendis, 847
V. Præstatne bellicis artibus ciues exerceri, ac propugnaculis ciuitates habere

bere

bere munitas, quam iis vacare, 870

VI. De iure feciali, deque fœderibus & pacis actionibus inter populos ac principes sanciendis ac muniendis, 904

LIB. VI. CAP.

I. De censura, 970

II. De ærario, 997

III. De re numaria, quibusque legibus numorum deprauationi occurratur, 1063

IV. De Rerumpublicarum inter ipsas comparatione: & quæ quamque vtilitates aut incommoda sequantur, 1082

V. Regale ciuitatis genus optime constitutum, nec à sorte, nec à suffragiis, multo minus à fœminis pendere, sed â stirpe clarissima duci, & vni tantum tribui oportere, 1121

VI. De tribus iustitiæ generibus proportione Geometrica, Arithmetica, & Harmonica, constitutis: quæque sit earum ad vnius principis populive ac optimatum imperia, similitudo, 1168

FINIS ELENCHI CAPITVM.

IOAN-

IOANNIS BODINI, DE REPVBLICA, LIBER PRIMVS.

Quis optimus sit Reipublicæ finis. CAP. I.

RESPVBLICA *est familiarum rerumq; inter ipsas communium, summa potestate ac ratione moderata multitudo.* Definitionē, ab iis qui de Republica scripserunt, prętermissam, principio posuimus: quoniā artium tradendarum, ac rerum omnium agendarum extremum intueri prius oportet, quā quid aliud disseratur: deinde, cōperto & explorato fine, aditus inuestigare, quibus eo perueniri possit. Est autē definitio nihil aliud, quam rei propositæ finis; qui nisi firmo ac stabili fundamento nititur; quæcunque superexstruas, vno ruitura sunt & eodē momento. Plerisq; tamen vsuuenit, vt, certis finibus propositis, eum quem concupierunt rerum exitum non assequantur: vt neque is, qui scopo sibi ad feriendum proposito, male arcum intēdit. sed si quis artē adhibuerit, & argute conlineare volet, etiāsi aliquantum aberrauerit à scopo: propius tamen aberit quā ille: nec boni artificis laude carebit, si, qui optimus sagittarius tacturus esset, ea ipse fecerit. At qui rerum agendarum finē ignorat, eius adipiscendi spes æq; est illi ademta, vt ei, scopum feriendi qui telum, incertus quo iaculetur, emittit. Finem igitur ac definitionis propositę membra singula suis ponderibus exigamus.

Primum Rēpubl. diximus ratione moderatā esse oportere: quia Reipublicę nomē sanctū est; vt ab ea la-

trõnum ac piratarum cœtus arceantur, quibuſcũ nulla cõtractuum fides, nulla iuris ſocietas eſſe debet, ſed ſumma diſtractio. Et quidem in omnib. bene ac prudenter conſtitutis ciuitatib⁹, ſeu de fide ac publica ſecuritate ſeruãda, ſeu de fœderib. ineundis, ſeu de bello inferendo, ſeu de finib⁹ imperii regendis, ſeu de cõtrouerſiis principum inter ipſos dirimendis, agatur, latrones ac piratæ ab omni iure ſociali procul ſummouentur. Iuſtos n. ac legitimos[a] hoſtes, qui reſpublicas ſuis quibuſdam legibus ac iure gentium communi moderantur, ſeiunxerunt ab iſtis qui Rerumpublicarum & ciuilis ſocietatis euerſionem moliuntur: Quãobrem ſi latronibus pactum pro capite pretiũ non afferatur, nulla fraus eſt: quando iura belli cum illis cõmunicari nec debent, nec iiſdem frui legibus, quibus hoſtes captiui aut liberi fruuntur. Quinetiam a prędonibus captum nec libertatem amittere[b], & teſtamentum condere[c], omneſq; actus legitimos obire, leges patiuntur: quæ tamen ab hoſtibus captis[d] olim nõ licuiſſent: propterea quod iure gentium, qui in hoſtium manus venerat, vna cum libertate eam quoque quam in ſuos haberet poteſtatem[e] amittebat. Ac ſi quando depoſitum, pignus, commodatum latronibus reddi, ac de poſſeſſione quantumuis iniuſta vi deiectos reſtitui lex[f] iubet, non tam latronum ac prędonum gratia fit illud, quam vt pœnæ ab iis exigantur, qui depoſitum eiurauerunt: aut qui amiſſam rerum ſuarũ poſſeſſionem, q̃ iure à magiſtratu debuiſſent, vi recuperare maluerunt: aut quia prædonum, qui vocati vel inuocati in ius veniunt, & magiſtratuum imperia ſponte ſubeunt, rationẽ in iudiciis haberi æquum eſt, cum eo ipſo iam deſierint eſſe prædones. cuius rei cum exempla deeſſe poſſunt nemini, tum vero nullũ eſt illuſtrius quam de Auguſto Cæſare[g], qui decies ſeſtertium edicto promiſerat iis, qui Coracotam, latronum in Hiſpania ducem, ad ſe deduceret. Coracotas, re intellecta, ſeipſum Auguſto ſponte obtulit, ac præmium ex edicto

a l. Hoſtes, de verb. ſignif.

b l. poſtliminium de captiuis.

c l. 1. De legat. 2.

d l. eiu qui à latronibus. de teſtamentis.

e l. in libello. de captiuis.

f l. ſi pignore §. ſi prædo de actio. pig. l. 1 § ſi prædo. l. bona fide: depoſiti. l. ita vt ſi ſu. vel prædo. commod.

g Dio lib. 56.

edicto popoſcit. Auguſtus & veniam illi,& pactum præmium dari iuſſit, ne aut mercede ꝓmiſſa vitam eripuiſſe, aut publicam ſecuritatem violaſſe videretur, aduerſus eum q ſponte ſeipſum iudicio ſtiterat, tametſi iure damnare ac ſupplicio latronem afficere potuiſſet. Alioqui, ſi erga latrones eodem iure quo aduerſus hoſtes, vtamur, verendum ſit,ne perditorum hominum multitudinem & colluuiem vndiq; arceſſere velle videamur; qui cum prædonibus capitali fraude ſociati,ad bonorum exitium conſpirent.

Interdum tamē ex ꝓdone regē optimum exſtitiſſe, & qui pirata omnium maximus antea fuiſſet, in bonū principem euaſiſſe legimus. certe quidem multi graſſatores, regum appellatione digniores habiti ſunt, q̃ eorum pleriq; qui regalia ſceptra tenent, qui ſuæ diritatis ac immanitatis ꝓbabilem cauſam nullā habent. Id enim Alexandro Magno probrum obiecit Demetrius pirata,cum diceret ſe nihil præter piraticam didiciſſe , nec aliud quicquam de paterna hæreditate creuiſſe,præter duos myoparones: Alexandrum vero,qui piraticam in Demetrio improbaret,cum exercitu potentiſſimo terra marique impune latrocinari, tametſi à patre regnum Macedoniæ florentiſſimum accepiſſet. quæ certe oratio Alexandrum non ad vltionem acceptæ contumeliæ, ſed ad commiſerationem adeo permouit, vt Demetrium legioni præficeret. Ac ne longius exempla petantur, ætate noſtra Sulimanus Turcarū rex, Ariadenum, Aenobarbum, Dragutum, Ochialam, piratarum omnium potentiſſimos, maximis propoſitis præmiis ad ſe pellexit, & claſſibus ac maris imperio præfecit; vt & eorum opibus ſuum imperium confirmaret, & piratarum copias toto mari graſſantes frangeret ac debilitaret.His quidem illecebris prædonum duces ad ſanitatem perducere laudabile eſt;ne extrema deſperatione coacti, in Rerumpublicarum ſtatus inuadant, ſed potius latronum copias ipſi euertant; qui tametſi amicitiam ac ſocietatem

colere videatur, ac spolia ex æquo diuidat, vt fertur de Bargulo & Viriato piratarum ducibus; ita tamen sceleratæ consensionis fides sanctũ amicitiæ nomen respuit, ac ne spoliorum quidem diuisio legitima, sed latrocinium dici debet;[a] cum societatis & amicitiæ fundamenta, quæ in certa naturaq; consentanea ratione posita sunt, latronibus omnino desint.

[a] *l. communi. § inte prædones. communi diuidundo.*

Quamobrẽ Respublicas appellant [b] hominũ cœtus bene beateq; viuẽdi causa sociatos, quę descriptio vt ciuitati cõueniat definitioni tamen inseruire omnino nõ potest: quoniã altera sui parte redundat, altera parte deficitur: cũ tria, quæ in omni Republica potissima iudicãtur: familia, inquã, summa imperandi potestas, & ea quæ ciuitatis cõmunia sunt, huic descriptioni desint. Nã illud Beate viuere, si ad ciuitatis definitionem necessariũ esse demus, nullus sit nisi cum summa rerũ omniũ affluentia virtuti locus: nec honesta ciuitas, nisi placido mari secũdis conspirantium ventorũ flatib⁹ impulsa feratur; & cũ horribiles illam procellæ ac turbinum vis agitauerit, misera censeatur: quæ disciplina omnib⁹ est omnium theologorũ ac philosophorum præceptis aliena. Hi enim iustos, etiamsi omnes fortunæ acerbitates excipiant, semp beatos; iniustos, etiam in maximis prosperitatibus secundisq; rebus infelicissimos esse iudicant. Sic etiam Rempublicã bene institutam dicemus, quæ ad verũ decus & honestatem dirigetur; etiãsi prematur inopia, si ab hostibus obsessa, si ab amicis deserta, si deniq; omni genere calamitatum obruta videatur: quo in statu Massiliam, cum triumphata est a Caio Cæsare, M. Tullius fuisse confitetur: quam tamẽ rerum omnium publicarum laudatissimam appellat. Quis vero ciuitatẽ quæ solo fertili sit & vbere locuples, hominum multitudine abundans, amicis carissima, hostibus formidabilis, armorũ vi potens, propugnaculis bene munita, præclare institutam putet, si omni scelerum ac flagitiorum immanitate cumulata fuerit? cũ nulla virtutum capitalior pestis esse possit,

[b] *Cicero & Aristoteles in Politicis.*

possit, quā beata illa & affluēs ad cupiditates explēdas rerum copia; quā cum honestate coniugare nō minus difficile est, quam quæ maxime inter se cōtraria sunt.

Quoniam igitur cæteris quidem rebus & carere sine probro, & abundare sine laude possumus; virtutibus autem sine contumelia vacare, aut vitiis inquinari sine infamia non possumus; cōsequens est, ea quę beatiorem vitam efficere putantur, opes, inquam, copias, latifundia, bene constitutis ciuitatibus necessaria non esse: sed altius intuentem, quam proxime fieri poterit, ab optimo statu discedere oportet: siquidem ciuitatū æque ac rerum omnium dignitatem ac præstantiam bonorum finibus metimur: vt quanto finis cuiusque ciuitatis præstantior ac diuinior erit, tanto ipsa cęteris excellere iudicetur. Nec tamen Rempublicam idearum sola notione terminare decreuimus, qualem Plato, qualem etiā Thomas Morus inani opinione sibi finxerunt, sed optimas quasq; ciuitatum florentissimarum leges, quantum quidem fieri poterit, proxime consequemur. Quod si eadem est vnius ciuis quæ totius ciuitatis felicitas, & vtriusq; summum bonum in iis positum virtutibus, quæ mentis ipsius propriæ sunt, quæque in sola contemplatione versantur, vt summa cōsensione asseuerant [a], qui cæteris sapientia excellere dicuntur: consequens est illud quoque, ciues illos vera felicitate frui, qui in rerum naturalium, humanarum, ac diuinarum suauissima cognitione exercentur, quique contemplationis suæ fructus præpotenti Deo, totius naturæ principi, ferunt acceptos. Hoc igitur bonorum extremum in singulis statuentes, cur nō etiam vniuersorum ac totius Reipublice summū vltimumque finem esse concedemus [b]?

a Aristot. lib. 7. ca. 3. Ethic. Nicomach. & in Polit. lib. 1.

b Aristot. In Politicis eundem singulorū & ciuitatis finem statuit.

Sed occurritur, ciuitatū moderatores plurimū in eo genere a se ipsis dissentire, cū suis quisq; cupiditatibus felicitatē metiatur: & quorū de summo bono disciplinę inter se cōsentiūt, nō tamen boni viri ac boni ciuis, nec singulorū eundē quē vniuersorū finem statuunt.

Hinc exſiſtit tanta legum ac morum,pro cuiuſq; principis arbitrio ac voluntate,diuerſitas. Plerisque ſordida hominum vita putatur , ſi ſtudia neceſſitate tantum,non etiam voluptatibus&ornatu dirigantur:miſerum, inquam , arbitrantur, caſis fragmine contectis & anguſtis tuguriis aut gurguſtiis,cœli iniurias arcere. Sed quoniã vir ſapiens iuſti & iniuſti, veri & falſi quodammodo lex eſt,ac veluti norma quędam inflexibilis;qui autem iuſtitia cæteris ac ſapientia excellere putantur,eandem ſingulorum ac vniuerſorum felicitatem ſtatuunt;nos boni viri ac boni ciuis differẽtia ſublata,ſummum bonum ſingulorum æq; ac vniuerſitatis totius , ea quam diximus pulcerrima ſuauiſſimaq; ſublimium rerum contemplatione metiamur. Ariſtoteles enim,popularem opinionem interdum ſecutus, anceps in ſummo bono finiendo,nec ſuorum dogmatum conſtantiam ac conuenientiam tueri videtur: quippe qui virtutis actionibus opes ac robur copulare neceſſe putat:cum tamẽ ſubtilius eo de genere diſputaret,ſummum hominis extremumque bonum in cõtemplatione collocauit [a].

[a] *lib.10. Ethic. & 7.Polit.*

At M. Varro,ſuperiorẽ opinionẽ minuens humanã felicitatẽ actione& cõtemplatione cõplexus eſt.cuius hęc ratio videri poſſit, quod rerũ ſimplicium beatitas ſimplex eſt:miſtarum vero,quæ duabus ex rebus conflatæ ſunt,duplex eſſe videatur.nam corporis opes, in robore,alacritate,decentique membrorum omnium conformatione:animi bona,id eſt,eius facultatis quæ corpori cohæret, in cupiditatum erga rationem obſequio verſatur,mentis vero ipſius bonum , in intelligẽdi virtutibus , prudentia inquam , ſcientia , religione conſiſtit:vt prudentia ad res humanas , ſcientia ad naturæ inſpectionem , religione ad res diuinas præclare vtatur:quarum virtutum prima quidem,boni & mali; ſecunda,veri& falſi;tertia,pietatis& impietatis diſcrimen intuetur:&,quid omnino expetẽdum ſit aut declinandum, continent. Porro ex his tribus virtutibus

exſiſtit

exsistit vera sapientia, qua nihil est hominum generi præstantius ab immortali Deo tributum: quia non modo furtis eripi, aut incendio absumi, aut naufragio absorberi non potest; verumetiam homines cæteris rebus destitutos ac desertos, beare per se ipsa potest; non tantum singulos, sed etiam vniuersos. Beatior tamen futura ciuitas est, quæ his aucta virtutibus, fundos habuerit vbertate fertiles, aut quantum satis est ad ciuium alimenta: eaque sit aquarum ac spirabilis cœli temperatio, vt salubriter viui possit: tum etiam materies ad extruendas arces ac domos idonea, nisi regio satis ad vim hostium, & ad iniurias cœli propulsandas per se ipsa tuta ac munita sit.

Hæc primordia sunt nascentis Reipublicæ; vt scilicet ea parentur, sine quibus viui nullo modo possit: deinde quærantur ea quibus commodius viuitur; vt medicamenta ad morborum curationē; metalla quibus instrumenta opificibus, armaque militibus necessaria conflari possint, nō tantum ad repellendos, verum etiam ad vlciscendos hostes ac latrones.

Iā vero cum inexplebiles sint hominū cupiditates, posteaquam parta sunt ea quę necessaria quæq; vtilia putātur, deliciis etiā affluere, ac voluptates inanes cōsectari libet, vt suauius viui iucundiusq; possit. Et quēadmodum nullam instituendorū liberorum curā habemus, priusquam idonea educatione corporis incremēta consecuti, rationis & orationis capaces videātur: ita quoq; de cōformandis moribus, deq; naturaliū ac diuinarum rerū peruestigatione ciuitates nō ante curā habent, quā ea quæ ad ciues alendos ac tuēdos necessaria sunt, conquirant: sed mediocri prudentia contētæ sunt ad hostes propulsandos, & ab iniuria ciues cōtinendos. Is autem qui adeptus est omnia quæ ad vitā secure ac beate degendam commoda videtur, si bene est a natura, melius etiam a doctrina informatus, a flagitiosis & consceleratis hominum cœtibus abhorret, ac bonorum consortium & amicitiam consectatur:

deinde cũ ab iis perturbationibus,quæ mentem de ſanitate deturbant,ſeſe liberum & vacuum ſenſerit,nec in præmiis caducis ſpem poſuerit rerum ſuarum,certe caſus humanos & inconſtantiam varioſq; mores, ætates,conditiones intuetur:alios quidem in ſummo poteſtatis & imperii gradu,alios in extrema calamitate& inopia conſtitutos;tum viciſſitudines, ortus, obitusq; rerum publicarum, ſtudioſe contemplatur, & anteceſſiones conſequentibus coniungit. poſt a rebus humanis ad naturę pulcritudinem conuerſus,ſeipſum in contemplanda ſtirpium,animãtium, metallorum varietate oblectat;& vniuſcuiusque formam,vires,præſtantiam, atque adeo elementorum vices alternas, ac ſingularem in rebus omnibus antipathiam & contagionem,cauſarumque mirabilem ſeriem& conſenſionem,qua primis extrema, media vtriſque, omnia omnibus cohærere videt;& vnde ſingula generata ſint, quo recurrant,quando, quomodo obitura,quid in iis mortale & caducum, quid immortale ſit ac ſempiternum:ac paulatim in cœlum veluti pernicib⁹ alis abreptus, clariſſimorum ſiderum ſplendorem, cæleſtiumque corporum vires,ſitus, interualla, curſus inæquales, ac mundi totius partiumque omnium congruentiam & quaſi concentum ſuauiſſimum miratur, incredibilemque voluptatem ex his capit,cum flagrantiſſima cupiditate ac deſiderio cauſarum omnium perueſtigandarum, quouſque ad vltimum principium, ac pulcerrimi huius opificii temperatorem Deum perducatur:quo cum peruenerit, cogitationum ſuarum curſum ſiſtit, cum intelligit æternam mentem eſſe infinitæ cuiuſdam naturæ, magnitudinis, poteſtatis, ſapientiæ, quæ nec oratione cuiuſquam explicari, nec mentis vllius cogitatione percipi poſſit:laudationibus tamen diuinæ maieſtatis ſplendorem, quantum quidem poteſt,euehit ac prædicat, ſummaque proſequitur veneratione. Talia mente agitantem ſuis oportet illecebris diuina virtus trahat ad verum decus, & ad bonorum

bonorum omnium extremum. His enim artib⁹ homines pulcerrimam rerum naturalium, humanarum, diuinarum ſciētiam ac felicitatis humanę ſummam propemodū conſecuti videntur. ¶ Si ergo ciuem ita inſtitutum ſapientem ac beatum iudicamus, nō qui opum communium ac peruagatarū copiam, ſed qui præſtantium rerum & remotarum a captu vulgi cognitionem & intelligentiam ſit aſſecutus, quanto Rempublicam beatiorem iudicare debemus taliū ciuium multitudine abundantem, etiam ſi anguſtis cōtenta finibus, ſuperbas aſpernetur opes, ac delicias ampliſſimarum ciuitatum, quæ ſummam felicitatem ſumma voluptate, aut copiis & opibus, aut inani gloria metiuntur? Nec propterea ſummum illud hominis ac ciuitatis bonum cōfuſum aut miſtum efficiemus. etſi enim hominis natura duplex eſt: altera quidē mortalis & caduca, altera vero immortalis ac ſempiterna; illud tamen confitendum eſt, in ea parte quę nobilitate cęteras vincit, id eſt, in mēte, ſummum bonum ineſſe. nam ſi verum eſt, vti eſt, corpus hoc oſſibus & carne compactū & coagmentatum, menti ſeruire, & rationi cupiditatem; quis dubitet felicitatis humanæ ſummam a pręſtantiſſima virtute, quam mētis agitationem appellant, totā pendere? tametſi enim Ariſtoteles ex opinione Stoicorum, hominis bonum in virtutis actione poſuiſſet; idem tamen actionem ad contemplationis finem referri iudicauit oportere: alioqui hominū vita beatior eſſet, inquit, quam deorum, qui nullis actionibus aut negotiis implicantur, ſed mentis agitatione ſuauiſſima ſolidaq; tranquillitate fruuntur. At quum nollet magiſtri Platonis ſectam tueri, & a propoſita ſuſceptaq; ſententia diſcedere, turpe putaret; quoniam in actione beatam vitam initio poſuerat, verborū ambiguitate vſus, ſummam felicitatem in mētis actione, quę ipſa nihil aliud eſt quam contēplatio, collocauit; ne ſummum bonū rebus omnino inter ſe diſſidentibus, motu inquam & quiete, definiret. Idem tamen cum perſpiceret ſingu-

lorum hominum æque ac vniuersorum vitam perpetuo quodam agitari motu, ac necessariis negotiis impediri, noluit aperte summum illud quod quærimus bonum, in sola cõtemplatione collocare: id ꝙ tamen necesse est confiteri. Etsi enim actiones quibus hominum vita sustentatur, cibum inquam, potum, sommũ capere, tã necessariæ sunt, vt iis diu carere homines nõ possint: nemo tamen adeo rudis est, vt in iis rebus bonorum extremum cõsistere putet. virtutum enim earum quæ Morales dicuntur, dignitas longe maior est, propterea quod ab his ad purgãdos a perturbatione & ægritudine animos adiumenta quæruntur, vt purgata mens clarissima intelligendi luce compleatur. Ex quo intelligitur, morales virtutes ad eas quæ mẽtis propriȩ sunt, quasi ad finem referri. Felicitas autem summa dici non potest cuius est aliud extremum, quæque ad diuiniora pertinet: vt corpus ad animum, appetitus ad rationem, hæc ad mentem, motus ad quietem, actio ad contemplationem. Igitur M. Varro, qui hominis bonum actione & contemplatione mistum esse putauit, commodius, opinor, ac melius dixisset, hominum vitam vtraq; egere; summum tamen extremumq; bonum in contemplatione versari: quam Academici iucundiam, Hebræi pretiosam mortem appellant, propterea quod mentem labe terrestri & corporeis vinculis solutam ac purgatam, in cœlum perducit.

Nõ poterit tamẽ Respublica diu stare, si deseratur ab iis actionib⁹ quȩ in ciuiũ salute tuẽda, in iure dicundo in alimẽtorũ cȩterarumq; rerũ ad vitã necessariarũ assidua inuectione versantur: perinde vt mens sublimiũ rerũ cõtemplatione abrepta, corpus ipsum fame ac siti lãguere, aut vigiliarũ studio enecari patiatur. Sed quẽadmodum in hoc aspectabili mundo, quem pfectæ & consummatȩ Reipublicæ imaginem appellarȩ possumus, luna velut anima mundi ad solem propius accedens, deserere videtur regionem hanc spirabilem & elementarem: postea tamen solis congressu grauida

vim-

vim quãdam cœlestem singulis corporibus impertit: sic quoque animus vi contemplationis abreptus, & quodammodo intelligẽti soli, quæ mens est vniuersitatis, coniunctus, virtute diuina mirabilem in modum illustratur; deinde rursum ad corporis curam relapsus, vires corporeas instaurat. Idem tamen si nimium intentus corpori ac sensuum voluptatibus immersus, mẽtem deserat, idem illi vsu venit, quod lunæ, quę solis conspectũ fugiens, vmbra terrestri obuoluta, splẽdorem ac lucem amittit; ex quo quidem luminis deliquio fœda monstra procreantur, totaque rerum natura perturbatur: si tamẽ a solis amplexu nunquam luna diuelleretur, vniuersa hæc mundi animabilis coagmẽtatio & cohærentia omnino dissiparetur. Idem nobis de Republica relinquitur iudicandum; cuius finis optimus in iis virtutibus consistit, quæ ad contemplationem feruntur, etiamsi publicæ actiones, quæ minus honestæ sunt, antecedant; vt sordium euectio, curatio frumentaria, annona Reipublicæ, quæque ad ciuium alimenta & præsidia vitæ necessaria iudicantur; quæ virtutibus moralibus longe inferiora ducimus. Virtutũ item moralium summa ad eas virtutes ptinet, quæ contemplatrices dicuntur; quarum præstantissima est quæ circa rem omnium pulcerrimam versatur. Itaque Deus opt. max. cum omnia sapiẽter, tum illud potissimum quod rebus agendis ac negotiis cõtrahendis sex omnino dies definiit; diem vero septimum contemplationi & quieti sanctissimæ consecrauit, quem vnum [a] ex omnibus beauit, & cui soli benedixit; vt diem hũc festum hilariter ac iucunde transigamus, & pulcherrima Dei prępotẽtis opera, iudicia, iussa, intuentes, in eius laudibus acquiescamus. Atq; hęc de summo singulorum ac vniuersorum totiusq; ciuitatis bono.

a Gen ca. 2. Deut. c. 5. Exod. cap. 20.

Quæ cum ita sint, tanto beatior futura est ciuitas, quanto proprius aberit ab eo fine, quem proponimus & ad intuendum & ad imitandum. Et quemadmodũ humanæ felicitatis ac calamitatis gradus in singulis

hominibus quamplurimos videmus, prout bonorum ac malorum varios fines sibi proposuerunt: ita quoq; Respublicæ suos habent quodammodo felicitatis ac miseriarum gradus; quia nec cum perfectis hominibus pleneq; sapientibus, nec cum furiosis ac dementibus semper viuitur; sed plerique mediocria vitæ officia tuentur. Lacedæmonii quidem excelso ac forti animo semperq; vincendi cupiditate inflammato fuisse ferũtur; [a] iniusti tamẽ ac toties perfidi, quoties de publicis commodis ageretur; quia ciuium disciplina, leges, mores, instituta nõ alium finem aut exitum habuere, quam vt ciues tum ad pericula subeunda, tum ad voluptates ac delicias, quæ animorũ vim ac robur frãgere solent, elatos & inuictos efficerent; sed eatenus tamen vt suarum actionum & cogitationum summam Reipublicæ vtilitatibus metirentur. Romanorum vero ciuitas beatior quam Lacedæmoniorum, quod preter animi magnitudinem, iuris quoq; ac iustitiæ [b] vim veluti scopum ciues sibi proposuissent. Enitẽdum nobis est igitur vt quam proxime fieri poterit, ab ea quã summam duximus, singulorũ ac vniuersorum ciuium felicitate discedamus. Explicata nobis est prima pars definitionis Reipublicæ, cætera suo quæque ordine ac loco persequamur.

[a] *Plato. Plutarch in Lysandro, Agesilao, Lycurgo.*

[b] *Cicero in offi. & Dionys. Halicar. lib. 1.*

De iure familiari, & quid inter familiam ac Rempublicam intersit. CAP. II.

FAMILIA, *est plurium, sub vnius ac eiusdem patrisfamilias imperio, subditorum, earumque rerum quæ ipsius propriæ sunt, recta moderatio.* Secundum definiendæ ciuitatis caput, versatur in familia; quę ipsa seminarium est ac veluti rudimentum rerum omnium publicarum. Et quidẽ nulla probabili ratione mihi videtur Aristoteles, Xenophõtem secutus, a Politicis œconomica, & ciuitatem a familia distraxisse: quod aliter fieri non potest, quam si membra singula ab ipsius corporis vniuersi cõpage diuellamus: quod quid aliud est quã sine

ſine vllis ædificiis vrbes conſtruere velle? Certe quidẽ collegiorum & corporum,atq; adeo vniuerſitatis ſcientiam ſeorſum tradere oportuiſſet; cum non ſint familiæ,ſint tamen Reipublicæ partes. At legum latores & iuriſconſultos,quos veluti duces in diſputatione de Republica ſequi debemus,iiſdem legibus ac diſciplinis Reipublicæ corporũ & collegiorum ęq; ac familiarum iura complecti videmus. Nos tamen aliter atque Ariſtoteles.Is enim Oeconomiam bonorum accumulatione definiit: quæ collegiorum æque ac ciuitatum communis eſt:at Familię appellatione,& rectã domus gubernandæ rationem, & iura patrisfamilias in ſuos complectimur:quę ab Ariſtotele & Xenophonte prætermiſſa videmus. Quemadmodũ igitur familia bene ac prudenter inſtituta,vera eſt ciuitatis ipſius imago;ac domeſticum imperiũ, ſummę in Republica poteſtati quodammodo ſimile: ita quoque familiæ regendę ratio ſingularis quædam eſt Reipublicæ inſtituendæ ac moderãdæ diſciplina. Et, vt ſingula membra corporis quamdiu officium nõ deſerunt ſuum, firma valetudine & explorata ſpe ſalutis fruũtur:ita quoq; ſi familiæ ſingulæ ſuis quæque officiis contineantur,ciuitas vniuerſa rectam ſeruabit bene viuendi diſciplinam.Sed ſi vir in vxorem iniurius ac contumelioſus ſit;ſi vxor viri partes præripere conetur,neque ſe ei morigeram præbeat;ſi vterq; liberos in ſeruorum, ſeruos in pecudum loco habeat,imperioque duriore premat; ſi liberi parentum,ſerui dominorum iuſſa detrectent:quis nõ videt nullam in illa domo concordiam, nullam animorum voluntatumq; conſociationem,ſed plena omnia rixarum & contentionum fore?

Cum igitur ciuitatis inſtituedę ratio,familiarũ recta moderatione veluti ſuis quibuſdã fundamẽtis innitatur ac fulciatur,primã ac præcipuã familiarũ recte inſtituẽdarũ rationẽ inire oportet.Diximus Rẽpublicam eſſe legitimã pluriũ familiarum,& earum rerũ quę illis cõmunes ſunt,cum ſumma poteſtate gubernationem.

Plurium

a l. vbi. De testib. b l. Neratius, de verbo sig. c l. familiæ, eod.

Plurium appellatio nõ poteſt in familia duorũ numero contineri, vt fere ſemper [a]: cum ad collegium cõſtituendum tres perſonæ neceſſariæ ſint [b], tres quoq; pſonas, præter patrẽfamiliæ, neceſſarias in familia definienda ducim⁹ ex ſententia iuriſconſultorũ [c]. Et quoniam familiæ, collegia, cœtus, ciuitateſq; omnes ac totum genus hominum interiret, niſi cõnubiis quaſi quibuſdam ſeminariis conſeruaretur ac propagaretur: conſequens eſt, familiam ſuis omnibus numeris ac partib. ſine matrefamilias perfectam & conſummatam nõ videri. Ex quo fit, vt quinq; perſonis integra familia conſtituatur. Quòd ſi tribus perſonis nec pauciorib. conſtat collegium, totidemque familia præter patrem ac matremfamiliæ: ſequitur tres familias, nec pauciores, ad ciuitatem cõſtituendam neceſſarias eſſe. Inde opinor Apuleio ac veteribus contritum illud ac peruagatum, *qui decim perſonis populum conflari.* Etſi enim paterfamiliæ DCC vxores habeat, quot Salomo rex Hebræorum, & [d] ſexcentos liberos, quot Hierotimus rex Parthorum ab vxorum multitudine ſuſtulit, aut quingentos ſeruos, quot M. Craſſus in cenſum retulit, quia ſub vnius & eiuſdẽ patrisfamiliæ imperium ſubiugantur, nec populi, nec ciuitatis appellatione veniãt, etiãſi filios omnes ac ſeruos cõnubiorum ac commerciorum iure coniungat, quamdiu fuerint ſub eiuſdẽ imperio ac poteſtate; quem etiam in cunis adhuc vagientem lex [e] ipſa patremfamiliæ appellat. Inde verbum אלף Hebræis pro familia vſitatum, non quia mille perſonis familia definiatur, vt nõnulli putant; ſed a verbo אלוף quod principẽ ac dominum ſignificat. Vt familia vniuerſa ab ipſo capite nomen accipiat: rectius opinor, quàm Græci ab οἴκῳ, aut Latini a famulis.

d Iuſtin. lib. 4.

e l. pronunciatio de verb. ſig. § familiæ.

Sed qđ ꝓhibet, dicat aliquis, tria collegia ſine familia ciuitate conſtituere, ſi ſumma imperii poteſtate regãtur? Id qdẽ videri poteſt; non ſit tamen Reſpublica; qa nullũ collegium, nullũ corp⁹ ſine familia ſtare diu poteſt, ſed breui oportet interire. at [f] iuriſconſulti tradunt

f l. proponebatur, de iudic. ff.

dunt

dũt,populum immortalem eſſe, ac milleſimo poſt anno eundem fore qui antea fuiſſet, etiamſi vſusfructus Reipublicæ legatus poſt annum centeſimum [a] exſtinguatur: ne proprietas inanis ſit ac inutilis domino futura,quoniã ciues omnes vnius ſæculi diuturnitate intermori videantur, licet immortales ſint ſempiterna quadam ſui generis propagatione futuri; non aliter ac nauis illa Theſei, quæ tametſi nouarum tabularũ ſubſtructione centies immutata fuiſſet, antiquum nomẽ retinebat. Vt autem nauis informe lignum fit, ſublata carina,quæ proram, puppim, & coſtas firma coagmẽtatione ſuſtinet:ita Reſpublica ſine ſumma poteſtate, q̃ omnia ciuitatis membra familiaſq; ſingulas in vnũ corp⁹ cogit,conſiſtere nullo modo poteſt. Et vt nauis, ne a propoſita ſimilitudine diſcedam⁹, in partes plurimas diuidi poteſt,aut omnino flãmis abſumi:ſic etiam popul⁹ in diuerſa loca diſſipari, aut penit⁹,ſalua vrbe, exſcindi: quia nec in perſonis nec in mœnibus ciuitas ſubſiſtit,ſed in ciuium omnium cœtu ſub eiuſdem imperii ſumma poteſtate. Vt enim elephas nõ magis animal dici debet quã formica:ſic Raguſia,ciuitatum fere omnium,quæ ſunt in Europa,minima, nõ minus Reſpublica dici debet , quã Turcarum aut Tartarorum, aut etiam Hiſpanorum , quorum imperia iiſdem finibus,quib. ſolis curſus, terminantur. & quemadmodũ exigua familia anguſtiſſimis gurguſtiis comprehenſa, eodem familiarum iure cenſetur, quo q̃ ſuperbiſſimis ac late patentibus ædificiis gloriantur : ſic Vlyſſes,cuius imperium Ithacæ ſcopulo continebatur,rex æque dicitur ab Homero atq; Agamemnon. recte n. Caſſiodorus magnum imperium *magnam Rempublicã* appellat, quã Princeps vnus ſummo imperio moderatur.

Quare ſi ex tribus familiis vnus paterfamiliæ cæteris imperet , eique pareatur;aut vnus duorum imperium ſubire nõ recuſet;aut tres ſimul ac ſemel ſummum ius in trium familiarum ſubditos exerceãt,æque dicetur reſpublica, ac ſi multitudine ciues innumerabiles

comple-

[a] *l. an vſusfructus. de vſufructu. ff.*

complectatur. Ita fiet vt familia interdum maior sit quam Respublica. quod de familia Tuberonis iure dicebatur [a], cum sexdecim liberos vna cum vxoribus ac seruis cũ imperio domestico regeret. Igitur fallit Aristoteles [b], qui putat Babylonis vrbem, cuius ambitus quadrata figura tãtus erat, vt vix toto triduo [c] pedestri gressu conficeretur, gentem potius dici debere, quam rempublicam; quam ipse decem millibus ciuium definiendam putauit: quasi absurdũ esset gentes multitudine innumerabiles ac locis infinitas, quæ modo eiusdem imperii summa potestate regãtur, Rempublicam appellare. Ista ratione ciuitas Romanorum, qua nulla clarior existit vnquam, Reipublicæ laudẽ non mereatur: cum suæ originis initio tria tantum, nec plura ciuium millia complecteretur; Tiberii vero principatu, quinquies ac decies millies centena millia; ac prȩterea centũ ac decẽ millia, qui pene toto terrarum orbe dispersi erant, censa fuisse legamus, præter seruos, quorũ numerus decuplo maior exstitit. nec tamen eo numero prouinciales Romano imperio subditi, nec itẽ sociæ ciuitates, ac liberi populi continebãtur, qui respublicas ab imperio Romano diuisas habuerunt. Est igitur summũ imperiũ quasi Reipublicæ cardo, quo magistratus ac leges innitũtur, & cuius vi ac potestate collegia, corpora, familiæ, singuli ciues in vnũ veluti corpus coguntur; siue vno sint & eodem conclusi loco, vt Suitensium respublica, sociarum minima; siue plures habeat prouincias, qualis Persarum, quæ ab extremis Indiæ populis vsque ad Hellespontum centum ac viginti septem prouincias habuisse fertur [d]: qualis nunc etiam Æthiopum respublica, cuius quinquaginta sunt prouinciæ; quas Paulus Iouius nulla ratione Regna vocat cum vnius & eiusdẽ principis, qui Negus ab illis appellatur, summo imperio ac potestate reguntur.

Sed præter illud imperiũ, quod posuimus quasi reipublicæ totius fundamentũ, multa sunt præterea ciuibus inter se cõmunia; scilicet forũ, fana, porticus, viæ, leges,

[a] Plutarch. in Æmilio.

[b] In Politicis.

[c] Herodot. lib. 3. Ionas cap. 3

[d] Esther ca. 1. Herodot. Plutarchus in Artaxerxe.

leges, iura, iudicia, suffragia, consuetudines, theatra, mœnia, publica ędificia, pascua communia, agri publici, ærarium; denique præmia, pœnæ, legis actiones, multæque cum multis res rationesque contractæ: hæc inquam, omnia aut ciuium omnium nexu & mācipio aut vsu & fructu cōmunia sunt, aut certe publica, aut vtraque simul. Magna etiam illa communitas est, quæ tum ex collegiis & corporibus, tum etiā ex beneficiis vltro & citro datis & acceptis coalescit. alioqui nulla, ne cogitatione quidem, fingi Respublica potest, quæ nihil omnino habeat, publicum aut commune. Quāquam fieri potest, vt agrorum pars maxima sit cōmunis vniuersorum ciuium, pars vero minima singulorū: vt Agraria lege Romuli totus ager Romanus, qui millia iugerū octodecim capiebat, trifariam [a] diuisus est: prima pars sacris faciendis; secunda necessariis reipublicæ sumtibus; tertia singulis ciuibus cessit: cum autē tria ciuium millia censa fuissent, singulis ciuibus duo iugera tributa fuere.

[a] *Dionysius Halicarnass. lib. 2.*

Sed vtcūq; agri diuidantur: fieri nō potest vt omnia omniū ciuiū cōmunia sint; quod Platoni adeo pręclarū & optandum videbatur, vt etiā liberos & vxores omniū cōmunes esse cuperet: sic n. fore augurabatur, vt verba illa MEVM & TVVM nunquā inter ciues exaudirētur: quasi omniū quas in republica videmus discordiarū ac ciuilium bellorū occasionē præberēt. nec intelligebat bonorum ac rerū omnium cōmunione Rēpublicā interire: quia nihil publicum esse potest, vbi nihil sit priuatum: nec regem quemquam futurum, si ciues omnes reges sint: vt neq; vllus concentus exaudiatur, si vocum artificiose inter se cōfusarum diuersitas ac dissimilitudo, quæ harmoniæ suauitatem efficit, ad vnum & eundē sonum reuocetur. Quanquam huiusmodi ciuitas, si tamē hoc nomine appellari potest, omnino repugnat diuinis ac naturæ legibus, quib⁹ nō solum adulteria & incestus, sed etiam rapinæ ac furta tam diserte prohibētur, vt ne aliena quidem per leges

B diuinas

diuinas expetere liceat: quibus legibus perſpicuum fit capitalem eſſe orationem, quę ad æquationem bonorum pertinet: cum Reſpublicas diuina procuratione fundatas, & conſtitutas ob id fuiſſe videamus, vt ſuo iure publica ac priuata tenerentur.

At illã rerũ omniũ peſtẽ ac pturbationẽ verius quã cõmunitatẽ, ſequitur familiarũ[a] omniũ interitus; quæ in vxorũ ac liberorũ atq; adeo rerũ omniũ confuſione cõſiſtere nullo modo poſſunt. Nec mirũ debet videri, ſi ab hac opinione tam abſurda Plato ſpõte diſceſſit, & eam quam ipſe Socrati adſcripſerat Rempublicam, facile paſſus eſt aboleri, vt ſuam moderate tueretur. Nã qui Maſſagetas omnia habuiſſe communia iactãt, poculum tamen & gladium quemq; ſuum habuiſſe confitentur: veſtimenta etiam priuata cuiuſque fuiſſe neceſſe eſt; alioqui debiliores ab iis ſpoliati fuiſſent, qui robore plus cæteris valerent. Quemadmodum igitur Reſpublica eſt legitima plurium familiarum, & rerum inter ſe communium cum ſumma poteſtate gubernatio: ſic Familia eſt plurium ſub vnius ac eiuſdẽ patrisfamilię imperio ſubditorum, & earum rerũ quæ ipſius proprię ſunt, recta gubernatio. nam in eo potiſſimum Reipublicæ ac familiæ diſcrimẽ verſatur: quod paterfamilias rerũ domeſticarum ac familiæ totius poteſtatem habet; etiamſi vnaquęq; domus aliquid in publicum ſeu vectigalium ſeu tributi nomine cõferre cogatur. Ac fieri poteſt vt ciues omnes conuictu communi vtãtur, collegiorum in modũ, qualia fuere Spartiatarum, qui ſeorſum ab vxorib⁹ & familia cibum ſumere ac dormire conſueuerant, quindecim aut viginti virorum cœtu coacto. Cretenſium vero moribus ciues omnes vtriuſq; ſexus, vxores inquã, liberi, ſenes, iuuenes, egentes, diuites, ſimul epulari conſueuerant[b]: ſua tamen cuiuſq; propria fuere; ſed ſinguli tãtum erogabant, quantum vniuerſis ad communẽ conuictum ſatis eſſe videretur. commodius illi quidem quam Anabaptiſtę, qui noſtra ætate in Weſtphalia nõ modo cõmunem

[a] Res familiaris opponitur reipublicæ: l. 7. §. ſi paciſcar, de pactis. l. 4. de publicis iudiciis. ff.

[b] Ariſtoteles, in Politicis.

munem illum conuictum, sed etiam nouam bonorum omnium, præter vxorum, quas plures habere licebat, ac vestium, communionem inuexerant[a], vt mutuam inter se concordiam & amicitiam commodius tuerentur: à qua tamen longissime abfuerunt. Nam qui rerum omnium communionem admittunt, tantum absunt ab ea, quam se tueri posse confidunt, ciuium inter ipsos amicitia, vt amor ille mutuus viri & vxoris, parentum etiam erga liberos, ac vicissim liberorum erga parentes pietas, denique proximorum & affinium mutua caritas penitus exstinguatur, sublato propinquitatis iure, quo vinculo nullum ad ciuium concordiam & necessitudinem firmius cogitari potest. nam quod ames vehementer, tuum sit oportet; & quidem totum tuum: communitas vero per se ipsa dissidiorum ac discordiarum parens ab iurisconsultis merito appellatur[b]. Nec minus fallunt, qui putant rerum communium maiorem quam priuatarum curam fore: cum publica videamus ab omnibus æque deseri[c], nisi ex publico rapiant quod in priuatam vtilitatem conuertatur. Denique amoris & amicitiæ natura est huiusmodi, vt in plures dispersa perinde vim amittat[d]: vt flumina quæ in riuulos diuisa, nec hostes aditu prohibere, nec ferendis nauibus vtiles esse possunt. Igitur certa familiæ gubernatio, vxores, liberos, seruos, ac priuatas cuiusque res tum ab aliarum familiarum iure, tum etiam ab eo quod reipublicæ commune, seiungit. Quin etiam in omni republica bene constituta præcipuam pupillorum, furiosorũ ac prodigorum curam magistratus gerere videmus; quia[e] reipublicæ interest ne priuatorum bona diripiantur. Sæpe quoque legibus acquirendarum ac distrahendarum rerum modus & conditio præscribitur; quia familiarum ac bonorum cuiusque conseruatio, cum Reipublicæ cura ac tutela coniuncta videtur.

Ac tametsi leges omniũ cõmunes sũt, nihil tamẽ vetat sua quædã esse familiarũ statuta, suum ius familiare

a Sleidan.

b l. cum pater. §. dul. issimis, de legat. 2. l. 2. quando & quibus quarta pars C. l. iure cõmuni vrbanorũ prædiorum. l. sancimus. §. fin. autem. de dona. C. l. Lucius. §. Casus. de legat. 2. ff.

c l. 2. quando & quibus quarta pars.

d Plato in Menone. Plutarch.

e l. 1. l. ius dandi, de tutelis. ff.

ac priuatum[a], ab antiquis familiarum principib⁹ institutum. Exemplum habemus in clarissima Saxonum gente, quę plures habet familias priuato quodam iure vtentes, ac plane diuerso, tũ ab imperii Germanici legibus, tum etiam à communibus Saxonum institutis. Duces itẽ Bauariæ & Palatini comites iure familiari vtuntur, tum in legitima bonorum suæ gẽtis successione, tũ etiã in electoris imperiali munere; quod vicissim ducib⁹ Bauaricis ac Palatinis auorũ instituto tribui oportet: quæ iura Bauarię dux vt renouarẽtur, ad imperiales Augustę cõuentus rogationẽ superiorib⁹ annis tulit. Iura quoq; domestica sunt, inter Saxonum & Hassorũ principes, quę Cæsares ipsi Carolus IIII. & Sigismundus comprobarunt[b]; quibus inter Austriæ ac Bohemiæ gentiles familiari iure cautũ erat, vt alterius familiæ deficientis hæreditas alteri accresceret, vti cõtigisse videmus. Ac ne lõgius a nostris discedamus, iura familiaria Lauallę gẽtis regali diplomate ac Senatus Gallici auctoritate comprobata videmus, legibus municipalibus ac institutis plane contraria. nã eo iure primogenitos vniuersam hæreditatem cernere licet, ea conditione, vt pecunia cohæredibus satisfiat, ac Vidi gentile nomen stemmataq; pura præ se ferre teneatur. Seuerius etiam Rutenorum, Albretorum, ac Balmarũ gentili iure receptum erat, vt fœminæ ab auorũ hereditate omnino arcerentur, quandiu mares quocunq; gradu propinqui exstitissent, quasi legem Salicã principibus Allobrogum vsitatam in familias suas deriuarent. Hæc quidem seu familiaria, seu gentilia iura ab auis & proauis illarũ gentium, ad sui nominis ac familiæ decus perpetua quadam serie tuendum originem traxere; quæ quodammodo ferenda sunt[c] in claris ac illustrib⁹ familiis. & quidem illa quæ diximus priuata iura non modo familias, sed res quoq; publicas incolumes ab interitu sæpe cõseruarunt. Quãobrem prudenter imperiali decreto comitiorũ, quæ Augustæ coacta

a Bartol. in l. omnes populi. de iustit ff. Baldus in l. cum omnes. de episcopis. Imola & Cumanus in l. 3 de testamentis. Andreas ad Specul. in titul. de testamentis. §. compendiose. Bald. in l. 2. de constituta pecunia C. Innocentius in cap. cum accessissent, de constit.

b anno 1370. & 1431. Decius consil 515.

c Bald. in c. 1. §. mulier, si de feudo controuersia. per c. 1. de filii. nat. ad morganaticam.

acta sunt [a], post diuturnas bellorum ciuiliũ clades, gẽtilia principum iura renouata fuere, sine quib⁹ imperium illis temporibus præcipiti ruina casurum videbatur. Quod quidem ad obscuras familias pertinere non debet, vt iura publica quantum quidem fieri possit omnium communia sint & eadem. Non enim sine grauissima causa ferendum est, vt priuatis familiarum pactis iuri publico [b] derogari possit. Neque vero iure familiari ab auis & proauis constituto posteri obligãtur, nisi quatenus ipsi præbuerint assensionem. Itaq; principes Albretorum ac Lauallæ gentis, inter quas Mommorantia censetur, gẽtilia proauorum iura rebus iudicatis nõ ita pridem rescindi curauerunt. Multo minus sacra familiaria gẽtiliave [c] Romanorum institutis probata ferenda sunt; ne pro familiaribus publica deserãtur, vt Camillus querebatur apud Liuium [d]: *An, inquit, gentilia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiã in pace deseri placet?* Erat enim lex XII. tabularum his verbis concepta: Sacra privata perpetva permanento. quam M. Tullius in suas leges transtulit. Atque hæc de Reipublicæ & familiæ differentia in vniuersum dicta sint : nunc de singulis familiæ partibus disseramus.

a *Anno 1555.*

b *l. Ius publicũ de pactis ff.*

c *Macrobius in Saturnal. lib. 1. Cicero.*

d *Liuius lib. 5.*

De mariti erga vxorem potestate, deque mutuis inter ipsos officiis. Cap. III.

OMnes hominum cœtus iure sociati, siue familiæ, siue collegia, siue vniuersitates, siue Respublicæ, imperandi ac parendi mutuis officiis cõtinentur; cum libertas illa, quam nullis astrictam legib⁹ vnicuiq; natura dedit, sub alterius imperium ac potestatem subiungitur. Omnis autem potestas est publica, vel priuata: publica, aut legibus soluta est, eorum scilicet qui summum imperij ius habent: aut legibus imminuta, qualis est magistratuũ, qui etiamsi priuatis imperent, ipsi tamen superiorum imperiis ac legibus tenentur. Priuata potestas est in patrefamilias, aut in corporibus

& collegiis, cũ vniuersi aut maxima pars omniũ cæteris imperat. Potestas autẽ domestica quadruplex est: mariti scilicet aduersus vxorẽ, patris in filios, domini erga seruos, principis familiæ in famulos mercede cõductos.

Cum igitur omnis humanæ societatis legitima gubernatio pẽdeat ab imperãdi ac parendi prudentia, de singulis imperii partib⁹, eo, quo proposuimus, ordine disseramus. *Est enim naturalis libertas huiusmodi, vt animus* [a] *bene à natura informatus, imperiũ alterius, post Deũ immortalẽ, reiiciat, præterquã sui ipsius,* id est, *rectæ rationis, quæ à diuina volũtate per se ipsa nũquã aberrat.* Rationis autẽ in cupiditates imperiũ naturale omniũ maximũ & antiquissimũ est. prius enim quã alteri recte quis imperet, sibiipsi imperare cõdiscat, vt rationi tribuatur imperium, cupiditati obsequiũ: ita fiet vt habeat quisq; suũ. atq; hæc iustitiæ totius summa est, hæc virtutũ omniũ prima ac pulcerrima, quæ cæteras omnes amplexa fouet ac tuetur: ex quo ꝓuerbiũ Hebræis contritũ; *Initia caritatis à seipso quemq; ducere oportere*; id est, sub rationis imperium domitas habere cupiditates. Hæc naturalis imperii prima lex est, vt quidem videmus in oratione, quam Deus habuit, tum ad primam omnium [b] matrẽfamilias, tum aduersus eum, qui primus se faterno parricidio contaminauit [c]. Nam imperium illud q́ Deus Adamo in vxorem dedit, dupliciter interpretor: primum quidem ac pręcipuum est, rationis in libidinem: alterum, mariti aduersus vxorem. Est enim mens ac pars illa intelligentiæ particeps in homine, veluti maritus: cupiditas autem quasi fœmina. prius enim quam Deus Euam creasset, de Adamo dictum erat, *masculum & fœminam creatum esse* [d]. Quamobrem in sacris literis Fœmina pro Cupiditate sæpissime vsurpatur, nunquã tamen sæpius, quam apud Salomonem, qui sic vixit vt amantissimus; sic scripsit, vt omnino capitalis fœminarum hostis esse videatur; cum tamẽ omnis illa orat io tum de materia, tũ de cupiditate intelligatur [e]. Sed ista à Theologis.

a *l. libertas, de statu hominũ, ff.*

b *Gen. cap. 3.*

c *Gen. cap. 4.*

d *Gen. ca. 1. fine*

e *Rab. Maymon. lib. 1. nemore anebo- quim.*

à Theologis ac Philoſophis diſſerâtur: id vero, quod huius quæſtionis proprium eſt, de imperio mariti aduerſus vxorem quale ſit, explicandum nobis eſt.

Vxoris appellatione iuſtã ac legitimã intelligo, non cõcubinam, quę nõ eſt in concubini poteſtàte; tametſi Romanis [a] legibus in liberę mulieris còntubernio iuſtum matrimonium ſit, non concubinatus, quæ lex populis omnibus quaſi pernicioſa diſplicuit, ac tacito veluti omnium conſenſu abrogata videtur. Hæc autem poteſtas in vxorem non complectitur ſponſam [b], in quam manus [c] iniicere ſpõſo non licet, quod marito ſemper licuit, tum ciuili [d], tum Pontificio [e] iure: quod ſi ſponſus in ſponſam inuolauerit, ac ei ſtuprum intulerit, capite puniendus eſt. [f] Quid igitur ſi maris ac fœminæ conſenſione connubium contractum ſit ante mutuam vtriuſque coniũctionem? id enim iuſtas nuptias lex [g] appellat: ſic tamen ſtatuo, non eſſe partum eiuſmodi contractu maritale imperium, niſi maritum vxor ſecuta fuerit: cum Theologorum ac Pontificum decretis [h], quorum maxima eſt auctoritas, quoties de iure connubiorum diſputatur, vix vlla nuptiarum ratio habeatur, niſi corporum mutua coniunctione contractæ ſint: quod multarum gentium moribus diſerte exceptum eſt, cum de communicandis vtilitatibus, quæ ex connubio quæſitæ fuerunt, diſputatur. Sed poſt eam, quam diximus, maris ac fœminæ legitimam coniunctionem vxor eſt in poteſtate mariti, niſi ſeruus fuerit, aut filiusfamilias qui nullum habent in vxores [i] imperium, ac multo minus in liberos; qui, etiamſi pater emancipatus ſit, in aui poteſtatem rècaſuri ſint. Id autem rationi conſentaneũ eſt, ne plura ſint imperia domeſtica, plures domini, quorũ alius imperare velit, alius imperata facere prohibeat, ex quo familiarum perturbatio ſequeretur.

a l. in libera, de ritu nuptiar. ff.
b l. 4. de condit. & demonſtrat. ff. l. ea qua, ad municipal. ff.
c cap. de illu. & ibi Hoſtienſis & Panormita. de ſponſal.
d Bald. & Cune. in l. raptores. de epiſcopis. Cynus in l. 1. q. 2. de rapt. C. Alexand. in l. miles. §. qui indicati. De re iudicat. l. vlt. de libero homine exhibend. C.
e ca. duo. 33. q. 2. ca. ſicut. 7. q. 1.
f l. 1. de rap. virg. C.
g l. nuptias, de regul. iur.
h cap debitum. de bigam. Petr. Lombardus in 4. Sententia. diſtin 30. & 27. q. 2. Barbatius conſil. 2. colum. 7. lib. 4. gloſ. in ca. ex publico, ext. de conuerſ. coniuga. Corne. cõſil. 248. lib. 2. Felin. in cap. tertio loco.
i toto titul. quibus mod. patr. poteſt. in Inſtitut.

Oportet igitur vxorẽ ſui iuris, ſi filiofamil. nupſerit,

&in ſoceri domum cõmearit, vna cum marito ſoceri poteſtatem ſubire: cæteris reb⁹ ſuæ libertatis iura tueatur. Ac profectò iniquum videtur, quod legibus Romanis[a] cautum eſt, niſi filiafamilias emãcipata ſit à patre, etiamſi deſerta domo paterna mariti domicilium ſequatur, nõ ſit in mariti, ſed in patris poteſtate futura quod cum legibus naturæ pugnare videtur, quibus non tantum marito poteſtas in vxorẽ prima ac præcipua eſt, ſed etiã patrifamilias in ſuos; ac voce diuina[b] iubetur vxor, cæteris omnibus atq; adeo parentibus poſthabitis, ſequi maritum; cui etiã vni ius ac poteſtas lege diuina[c] tribuitur, vt vxoris vota probare poſſit, aut prohibere. Merito itaq; lex illa Romanorum antiquata eſt, maxime tamen noſtris moribus[d], quibus paterna poteſtate eximitur filia, quæ marito nupſit. Cõſimilis ea lex eſt legi Lacedæmoniorum, vt Plutarchus ſcribit[e]; alioqui vxor, paterna poteſtate contemta, mariti ſui iuſſa aſpernaretur. Romani iuris interpretes varias cautiones adhibuerunt, vt euitarẽt ea quę abſurda conſequuntur, ſublata mariti poteſtate, niſi filia emãcipata fuiſſet.

In eo tamen populorum omnium leges cum diuinis ac naturæ legib⁹ conueniunt, marito ab vxore obſequium deberi, nec illius iuſſa, ſi modo cum honeſtate non pugnent, repudiari ab vxore debere. vnum interpretem[f] ſatis nobilem excipio, qui vxorẽ mariti legibus ſolutã eſſe putauit; ſed nec iſtius opinionis ſingularis ac tã abſurdę rationẽ attulit vllam, nec auctoritatem: cum lege Romilia[g] ius etiam vitæ ac necis marito tribuatur, ſi vel eã in adulterio deprehendiſſet, vel partum, vel claues ſuppoſuiſſet, vel vinum bibiſſet. Paulatim legis illius ſeueritas eſt indulgentia maritali antiquata: adulterii vero pœna proximorũ arbitrio pmiſſa; qui mos etiãnũ Tiberii dominatu renouari cœpit[h], quod marito propter adulterium vxorẽ repudiãte, vel etiam adulterii conſcio ſcelus inultum relinqueretur,

non

a l.1. §. 1. de liberis agnoſcend. ff. l. 1. §. vlt. l. cum qui. §. ſi nupta, de iniuriis. l. 1. in fin. & ſequenti, de liberis exhibend. l. 2 §. quod ſi in patris. l. quoties, ſoluto matrimonio l. nec inter. l. ſi vt proponis, de donat. inter virum & vxorem. C. l. filium. l. licet. de collat. C. l. ſi vxor, & ibi Accurſi. Cynus, Bartol. Bald. Salicet. Alberic. de conditionibus inſertis. C.

b Gen. cap. 1.

c Nũ. 30. Auguſtin. q. 56. cap. 4. num. can. voluit. 33. q. 5.

d Faber in §. 1. in Inſtit. de Senatuſconſulto Tertul. & §. 2. quod cum eo qui in aliena. Mãſuerius titulo de Iniuriis. §. item filia. & in titulo de dote. §. itẽ de conſuetud.

e In Laconicis.

f Andre. ad Specul. titul. qui filii ſint legitimi,

g Dionyſius Halicarnaſſ. lib. 2.

h Tacitus lib. 2.

nõ ſine graui contumelia ꝓpinquorum, qui olim Romanis moribus adulteratas capite vel exilio dãnabãt: [a]Ac tametſi de mariti poteſtate in vxorẽ plurimũ detractum eſſet, nihilominus tamen ex oratione M. Catonis, quã habuit ad populum ꝓ lege Oppia, perſpicuum eſt, fœminas in ꝑpetua patrum, maritorum aut ꝓximorum tutela fuiſſe, vt nullos actus legitimos ſine auctore facere poſſent. Floruit Cato maior poſt legem Romiliã annos circiter quingentos & quinquaginta: ducenteſimo poſt anno ſcripſit Vlpianus, tutores fœminis ac pupillis dari cõſueuiſſe: at cum nupſiſſent, in manu viri fuiſſe, id eſt, vt ego interpretor, *in poteſtate.* Quod ſi quis dicat, Vlpianũ [b] diuiſiſſe diſputationem de iis q ſunt in poteſtate, ab iis q ſunt in manu, nõ ꝓpterea ſequitur, vxores in poteſtate maritorũ nõ fuiſſe; ſed hoc factum opinor, vt ſignificaret, longe diuerſam eſſe patris in liberos, mariti in vxorẽ, domini in ſeruos poteſtatem. Quis enim dubitet, manus appellatione imperium ac poteſtatem ſignificari? nam Hebræis, [c] Græcis [d], tum Latinis ac nobiſipſis vulgatum eſt, manũ pro imperio ac poteſtate vſurpare. Feſtus vero Pompeius [e] vbi de marito vxorem domum ducente ſcribit, verbo *mancipãdi* quod ſeruorum proprium eſt vtitur: eoque verbo etiamnum morib⁹ ac legibus noſtris cõſueuimus, quoties agitur de vxorum emancipatione.

Sed vt planum ſit hanc maritorum in vxores poteſtatem omnium populorum ęq; fuiſſe communem, exemplis quibuſdam id confirmare placet. Olorus Thraciæ rex Dacos ab hoſtibus victos ad ſempiternam ignominiam & contumeliam vxoribus ſeruire compulit [f]. Lõgobardi vero eandem vitæ ac necis poteſtatem in vxores habuere [g] quã veteres Romani. qua etiamnum Baldi temporibus vtebantur [h]. Ac ne longius egrediamur, quis vnquã populus tantam in vxores poteſtatem habuit, vt maiores noſtri? *Galli,* inquit Cæſar [i], *in vxores & liberos æque ac in ſeruos vitæ ius ac necis habent: ac ſi quidem vel minima ſuſpicione teneantur mari-*

tos necaſſe,

a Florus cap. 46.

b In titulis.

c Gen. 24. Exod. 2. Num. 11.

d Xenophon, iis; χεῖρας λῶν ἐχθρῶν ἐλθεῖν.

e In verbo Emancipatum.

f Iuſtin. lib 32.

g Rotaris & Luitbrandi leges, in legib. Longobard. c. 1. 1. & pen. & vlt. titulo, qualiter mulier liber. permiſſ.

h anno M. CCCXV. Accurſ. & Bald. in l. velles. de reuocandis donat. C.

i Cæſar lib. 6. belli Gallici.

tos necasse, quæstionibus à proximis torquentur, ac sine vlla magistratuum cognitione damnantur. Nec Romanis [a] tantum, sed etiam Massiliensibus ac Milesiis vsitatum fuit vxores occidere, si vinum bibissent, vt Theophrastus scriptum reliquit. Vxoris vero necandæ ius ob adulterii causam Græcis omnibus æq; ac Romanis cõmune fuisse tradunt Græci[b] scriptores. Nam lex Iulia, quæ patri filiã in adulterio deprehensam vna cum adultero trucidare pmisit, Augusti rogatione [c] ad populum lata est annos amplius septingentos post legẽ Romiliam. eadem tamen lege quibusdam personis idem quod patri licuisse [d] in vxores adulteras, leuissima [e] pœna maritum obligante, qui adulteros deprehensos præter personas legibus exceptas occidissent. Sed adulterii pœna legitima non ademit maritis in vxores animaduertẽdi potestatem extra pœnam capitalem, qua maritis interdictum est: tametsi Theodora Iustiniani Augusti vxor, quæ fasces imperii marito sane stupido ac illiterato principi ademerat, cum omnia beneficia fœminis aduersus maritos tribueret, eas etiã adulterii pœna liberauit [f], infamiæ notam reliquit. Æquius erat Atheniẽsium exemplum imitari, qui adulteros, præter infamiam, sacris arcebant. [g] quæ autẽ infamiæ pœna legibus irrogari potest iis, qui famam ꝓstitutæ pudicitiæ violarunt? quo fit vt crimen illud, ꝙ lege diuina [h] non modo capitale est, sed etiam lapidatione, pœnarum fere omnium acerbissima [i], coercebatur, pernitiosis [k] moribus prope inultum sit. At veteres Ægyptii fœminas narium, mares vero pudendorum amputatione ab adulterio reuocabant, vt scribit Diodorus [l].

In cæteris criminib⁹, quę morte punienda non veniunt, vxoris castigãdæ potestas maritis omniũ [m] consensu tribuitur, dum id modice, aut etiam intra modum fiat.

a Dionys. lib. 2. Plin. li. 14. c. 13. Valer. de instit. antiquor. Cicero De natura deorum, lib. 3. & de Repub. lib. 3. Plutarc. in problem. Rom. cap. 6. Arnobius li. 2. aduersus gentes. Tertull. in apologetico, lib. 6. Gellius, li. 10. cap. 23. & Athenæus in Dipnosophistis.

b lib. 1. Lysias in orat. de Eratosthenis cæde.

c l. 1. ad l. Iul. de adult. ff. l. marito. l. patri, eod.

d d. l. marito.

e l. si adulterium. §. imperatores. cod. l. 1 ad l. Corne. de sic. l. Gracchus. eo. C. l. 3. §. si maritus ad SC. Sillaniã.

f authẽtica, hoc iure, de adult. C.

g Demosthenes contra Neerã

h Leuit. 20. Daniel. 12. Deutero. 24.

i Rabi Maymo. li. 3. nemore aneboquin.

k Faber in l. 2. quæ sit longa cõsuetud. C. Benedi. in ca. Raynutius, in Verbo, cuidam, nu. 63.

l Libro. 1.

m c. duo. 3. q. 4. Accurs. in l. & si §. vlt. ad l. Aquil. & in Authent. vt liceat matri & auiæ. §. quia vero Bald. in l. filius, de patria potest. C. & in l. nec patronus, de operis libert. C. & consil. 176. Panormitan. in cap. & transmissa, de restitut. spoliat. Bar. in l. consensu, de repudiis. C.

At ne mariti legitima potestate aduersus vxores abuterentur, veteribus olim propositum erat, de moribus iudicium[a], quod quidem Iustiniani lege[b] sublatum est: pecuniaria pœna aduersus eos decreta, qui repudio causam dedissent; maxime ob adulterium & veneficium, qua lege quodammodo antiquata, nostris moribus integrum est vxori ob iniurias graues illatas[d] à marito repudiū in iure petere. neque enim iniuriarum actio coniugibus inter se permitti debet, contra quam nonnulli putant[c]. at etiam expilatæ hæreditatis & furti actio coniugibus inter se, aut hæredibus alterutrius aduersus alterum lege[d] ꝓhibetur, propter connubii dignitatem.

Iam vero cum maritalis amor omnes omnium amores & amicitias superare debeat, vt certe Artemidorus scripsit: sic etiam odia quæ radices egerunt inter virum & vxorem, omnium maxime implacabilia iudicantur: vt non minus eleganti quam vrbano exemplo docuit Leo Byzantinorum ad Athenienses legatus; quem cum in concione irriderent ob corporis breuitatem; *Cur, inquit, homuncionem ridetis, cuius vxor tam pusilla est vt mariti genua vix attingat? nam etsi angustissimo cubili continemur, nihilominus tamen cum ira exarsimus, vix Byzantii mœnia, quamtumuis ampla sint, capere vtrunque possunt.* actioni quidē de pace, quā apud Atheniēses habuit, inseruiebat, cum odia deponere suaderet, quæ inter coniuges placari vix possunt, si alter alteri mortem intentarit. Cui tamen incommodo prouisum erat diuina lege quę de repudiis lata est, qua populi omnes Asiæ vtriusque & Africę etiamnum vtuntur; vt scilicet repudiandę vxoris ius integrum daretur, si vel minimum ei displicuisset, iis conditionibus, ne semel repudiatam ad se reuocaret, aliam tamen ducere liceret; qua lege nulla sanctior esse potest siue ad fœminarum supbiam, siue ad maritorum iracundiam coercendam. nam quæ fœmina virorum adeo cupida, nisi meretrix, nupserit marito, qui sine iusta ac probabili causa vxorē repudiarit?

a *Quintil. li. 7. ca. 4. l. 5. de pactis dotal l. viro & vxori soluto matrim.*

b *l. vlt. de repud. C.*

c *Andre. in addit. ad Spec. titulo de iniur. ex l. 2. rerum amotar. C. l. non debet, de dolo. l. si quis vxor. de furtis, Alexāder, in l. diuortio § si fundum col. 4. solut. matr. Ancharan. consil. 408.*

d *l. 1. & 2. rerū amotarum, ff. l. aduersus, de crimine expilatæ hæreditat. C.*

Quod si cui videatur iniquum, vxorem non aliam ob causam, quã quia displiceat, repudiare licere, non magnopere pugnabo; nec ab eo iure, quo vtimur, ꝓpterea discedã: nihil tamen pernitiosius mihi videtur, quã coniugem, qui repudia quærat, non aliter id impetrare posse, q̃ causa iudicibus probata: nam in eo vertitur existimatio ac dignitas alterutrius, aut etiam vtriusq;, quę nunquam violaretur, si diuortii causam neuter iudici probare cogeretur: quod q̃dem olim, & his quoque temporib. inter Hebræos fieri solet, vt videm⁹ in Hebræorum[a] pãdectis; vbi describitur legitim⁹ actus repudii, ac libellus quem Rabi Ieïel Parisiensis vxori dedit A.D.III.Kal.Nouemb.anno ab Orbis cõditione decimo octauo supra quinquies millesimum[b]. aliud item exemplum exstat in epitome pandectarum Hebraicarũ à Iurisconsulto Maymone[c] descriptum apud Chaldæos, vbi Iudex procuratoriis tabulis, quib. maritus corã tribus testibus vxorem repudiarat, subiicit hæc verba; *Sine causa repudiatã esse, facta vtriq; matrimonii cum aliis contrahendi potestate.* Hac enim legis actione mulier, illæsa existimatione alteri nubere potest.

a *Moyses Cotsi, in cap.* כריתת *id est, abscissionis: sic enim repudium vocant.*

b *Id est anno Christi 1240.*

c *In ca.* נשים *id est,* fœminæ.

Ac tametsi apud Athenienses repudium mittere non liceret, nisi causa iudicibus probata; ea res tamen periculi plena bonis omnibus visa est: quod metuens Alcibiades[d] vxorem apud iudices cõquerentem palã abripuit & humeris domum extulit. Æquius Romani veteres, qui nullã omnino repudii causã libello inserebant; ac ne rogatus quidem Paulus Æmilius ab amicis, cur coniugem castissimã ac fœcundissimam, & quidem patritii sanguinis, sine causa repudiaret, calceum eleganter consutum ostendit; sed qua parte pedẽ offenderet, præter se scire neminem. quid si causa repudii iudicibus probari possit; an æquum est ad cõuictum & societatem omnium, q̃ cogitari possunt, arctissimam, adigere coniuges intestinis & capitalib. odiis inter se dissidentes? Non existimo: nã inde adulteria, veneficia, parricidia sequi, & magnam partẽ oc-

d *Plutarch in Alcibiade.*

cultari

cultari necesse est: nã ante repudiorum iura, quę anno post vrbem conditam quingentesimo à Spurio Caruilio originẽ acceperunt, vnius vxor in venefitio mariti deprehẽsa, ac parricidii damnata, socias criminis accusauit; ac mutuis deinde accusationib⁹ septuaginta, quæ viros enecarant, supplicio affectę fuerunt: quãto magis id metuendum, vbi repudia omnino prohibẽtur? Nam Imperatores tum Gręci, tum Romani, vt repudiorum frequentiam coercerẽt, eum, cuius culpa repudium contractum esset, dotis aut donationis propter nuptias amissione[a] coercebant. Anastasius etiam repudium vtriusque consensu impune fieri permisit[b]: quod ab Iustiniano[c] vel potius à Theodora cõiuge abrogatum est. Vtrum magis expediat reipublicę, satis opinor ex iis, quæ diximus, intelligi potest.

Sed quęcunq; fuerit in tãta rerũ publicarũ varietate legũ vicissitudo, summa tamen omniũ consensione vxor maritum reuereri[d], eiq; obsequi debet; ac maritũ ne quidẽ sine venia magistrat⁹ licuit in ius vocare[e]. sed quẽadmodum nihil est non modo ad familiarum, sed etiã ad Rerumpublicarum salutem ac dignitatem maius ac melius, quã honesta vxorũ erga maritos obsequia tueri, vt Euripides scribit: ita nõ decet maritos hac potestatis specie ad vxorum cõtumeliã & seruitutem abuti. quanquam M. Varro seruos verbis potius quã verberibus castigari putat oportere: ac multo magis vxorem, quam lex[f] humana ac diuina *domus sociam* appellat. Nam cum Iupiter apud Homerum[g] Iunonẽ vxorẽ increpuisset, nec monitis obsequeretur, minas adiicit, non tamen vlterius ad verbera progreditur. Quinetiam Cato, quem mulierum hostẽ fuisse plerique aiunt, percutere vxorem sine[h] sacrilegio non posse putabat: sed mariti ius ac dignitatẽ sic tueri solebat, vt facile obsequentem haberet; quod fieri non potest ab iis, quibus nõ satis est vxorum socios fuisse, nisi etiã obsequentes sese præbuerint, vt tandem serui pœnæ fiant: id quod in Lacedęmonios olim iactari consueuerat

a *l. cõsensu, de repud. C. l. vlt. eod. Bald. in l. 1. quod scimus de Lat. lib. tol. C. Panor. consi. 328. l. 4. Ias. & Alex. in l. si ab hostibus. soluto matrimo.*

b *l. si constante de repud.*

c *authent. quod hodie. de repud.*

d *l. 1. §. quod autẽ, de rei vxoria. C. l. alia §. vbi. soluto matr.*

e *l. generaliter. de in ius vocando. Decius in l. vlt. eod. C.*

f *l. aduersus. de crimine expilat. hæreditat. C.*

g *lib. 1. Iliados.*

h *Plutar. in Catone Censorio.*

sueuerat; [a] quoniam vxores *dominas* appellabant: hoc tamen Romanis in ipsius imperii occasu contigisse videmus, non modo priuatis sed etiam Imperatoribus [b] ipsis, qui tandē vna cum domestico imperio publicum amiserunt. Quanquam quæ vxores viris imperare concupiuerunt, consimiles sunt iis, qui cæcos ducere, quam duces optimos sequi malunt. At lex diuina ipsaque lingua sacra, quæ nomina rebus indidit ex vniuscuiusque natura, maritum *Bahal*, id est, *dominum*, appellat: vt intelligatur imperium penes maritum esse.

Vt autē viri plane intelligāt vxoribus dignitate ac sapientia præstare oportere, omnium fere populorum ac suorum consensione splendor vxoris à viro velut à Sole pendet. nam vxor ignobilis, mariti dignitate nobilitatur [c]: si vero fœmina nobilis ignobili nupserit, partam nobilitatem amittit [d]. fuere tamen ac sunt his adhuc temporibus nonnulli [e], qui à matribus suæ claritatis ac nobilitatis originem ducerent, vt apud Lycios, Delphos, Xanthios, Ilienses, Cappodoces; siue propter patris incerti originem, siuè propter amissam bello nobilitatem; vt in Campania Gallorum ignobiles mariti ab vxorum nobilium connubio claritatem generis vna cum liberis adipiscuntur: vt apud Calecutios Indiæ populos, reges etiamnum ac patricii, quos *Nairas* ipsi appellant, vix vnquam suos imperii aut bonorum hæredes habent, sed nobilium [f] fœminarum liberos etiamsi spurii fuerint: tametsi Iuriscōsultorum interpretes id nec moribus, nec institutis fieri posse putant [g], propter eam, q̃ dixi, populorum fere omnium consensionem, vt iam olim Herodotus [h] ipse scriptum reliquit: ac propterea æquissimum esse, vt vxor conditionem, [i] patriam, [k] familiam, [l] domicilium, [m] originem deniq; mariti sequatur, ac tametsi marit⁹ sit exul

a Plutarch. in Laconic. Arist. libr. 2. Politic.
b Tranquil. in Claudio, l. vxorem. de legat. 3. l. Titia, § qui marito, de annuis legat. l. vlt. §. vxorem, de auro & argento.
c l. fœmina, de senator. ff l. cũ te, l. vlt de nup. l. vlt. de incolis, C. Bartol Fulg Castrens in l. vlt. de verb. signifi. Guido Pap. consf. 217. & decis. Delph. 190. 349. 379.
d Bart. in l. 1. de dignitat. C. Castrensis in d. l. vlt de verb. signifi. Corne. consil 55. col. 4. lib. 1. & consil. 26 lib. 4.
e l. 3 ad municip. Plutarch. De claris mulier.
f In historia Indorum.
g Platea. Bartol. Angel. in l. exemplo, de decurion. C. Bart. consil. 57. Benedic. in cap. Raynutius. num. 25. Aretin. & Felin. in cap. super eo, de testibus.
h lib. 3. Bald in l. vlt. de seruis fugit. C.

i l. fœmina, de senator. k Accurs. Bartol. Angel. Platea, in l. ciues, de incolis. Cod. Bald. consil. 139. lib. 5. l l. quicunque, de re militari. Cod. Corne. consi 41. col. vlt. lib. 1. m l. cum quadam, de Iurisdic. l. exigere, de Iudic. l. ea quæ, l. vlt. ad municipal. ff.

& extor-

& extorris, cum tamē vxor cōſequi tenetur, vt omnes Iuris vtriuſq; interpretes tradunt[a]. Ita quoq; omnium actionū, quę vxori concedūtur, maritus arbiter eſt, ac prędiis omnib⁹ vxoris ſuo iure vti frui [b] poteſt; nec iudicio ſiſti debet vxor ſine auctoritate mariti; aut certe ſine venia iudicis, qui auctoritatē præſtet, abſente aut reſpuēte marito. quę certiſſima ſunt argumenta, quibus intelligi facile poteſt marito aduerſus vxorem ius, imperium, poteſtatem, auctoritatē iure diuino & humano conceſſam fuiſſe. ſatis etiam cognitū quatenus quoq; modo vxores debeāt obſeqa & officia ſua præſtare maritis. Nō dubito in cōtrahendis nnptiis vxores aliquādo ſtipulari conſueuiſſe, ne maritorū poteſtati ſubiiciantur: quę pacta conuenta, quoniā cum legibus diuinis & humanis, & cū honeſtate omnino pugnant, ferēda nō ſunt, nec ſi iureiurādo ſancita fuerint, ſeruāda; cum nec eo iureiurando quiſquā poſſit obligari [c].

a Bald. conſil. 331. col 2 li. 2. & conſ. 431 li. 1 Odofr. in l 1. de vxor. milit. Cod Cuneus & Alb. in l. obſeruare de offic. proconſul Bald. Rom. Ang Alex. in l. ſi cum dotem. § ſi maritus, ſoluto matrimonio Hoſtienſis, Panor. Anton. Cardin. vterque in cap de illis, de ſponſa. & in ca. 1. de coniugiis lepros.

b l. in rebus, de iure dot. C l ſi ergo. §. dotis, eod.

c l. Iuriſgentium, §. ſi plagii, de pactis, l. generaliter, de verborum oblig. ff.

De patria poteſtate; & an æquum ſit patrem vitæ ius ac necis in liberos habere. CAP. IV.

RECTA diſciplina patris ac liberorum pendet à patria poteſtate, quā vel natura, vel Deus ipſe naturæ parens optimus maximus vnicuique in liberos dedit; vel ipſa lex in eos quos quiſque ſibi adoptat. Poteſtatis verbum commune eſt omnium, quibus imperandi ius eſt ſeu publice ſeu priuatim. *Princeps*, inquit Seneca, *in ſubditos poteſtatem habet, magiſtratus in priuatos, pater in liberos, magiſter in diſcipulos, imperator in milites, dominus in ſeruos.* Ex iis tamen omnibus imperandi ius ac poteſtas eſt à natura nemini tributa, pręterquam patri, qui vera eſt Dei præpotentis ac maximi rerū omnium parentis imago ac ſimulacrum. Et quidē Plato cum leges, quæ ad Dei cultum pertinent, quibuſdā capitibus cōplecteretur, præfari ſe dixit de cultu liberorum erga parentes, quibus hoc ſpirabile cœlum vitamque debet acceptam ferre. Et quemadmodum pater filios educare, & honeſtis artibus erudire tenetur; ita liberi,

ita liberi, cum p ætatem vim ac robur adepti fuerint, parentes amare ac reuereri, eosque alere ac sustentare debent, & modis omnibus sese illis obsequentes præbere; ac si vllum dedecus, vlla infamia in parentib⁹ inesse videatur, eã modis omnibus occultare ac tegere, deniq; pro tuenda parentum salute suam periculis omnibus opponere. Quæ obligatio est a natura mentibus & animis vniuscuiusq; nostrum insita, & quę paratam exsecutionem habet: cuius rei nullum argumentũ maius esse potest, quã prima lex secundæ tabulæ, quæ sola ex omnib⁹ decalogi legibus præmium liberis proponit, qui parentes cultu prosequũtur[a]; tametsi officio nulla merces debetur[b]: eoq; minus debetur, quod nullum est in omnib⁹ tum diuinis[c], tum humanis sanctius edictum; nec vlla execratio maior in sacris libris, quam aduersus eum, qui ad male tecta patris[d] pudẽda scelerate arrisisset. Neque mirum, si contentiones ac certamina filiorum inter se legimus in sacris literis, pro parentum fausta precatione adipiscenda ac pręripienda, vt qui execrationem paternam ipsa morte ducerẽt acerbiorem. Quid Torquati filius? non sibi[f] necem intulit quod pater illum à se abdicarat? Quid Plato, qui patrũ execrationes ac vota iubet attẽdi: quasi nihil sit, quod à prępotente Deo efficacius exaudiatur?

a Exo. 22. Deuteron. 5.
b Deuter. 11. ac 22. l. 1. mãdati. ff.
c Ezechiel. 22.
d Genes 7.
e Genes. 27.
f Valeri. Max. lib. 4. c. 8.

Quod si tanta est liberorũ erga parentes officiorum obligatio, quibus suppliciis dignos existimare debemus, qui aduersus eos contumaces sunt, ac iniuriosi? Quę pœna: ũ acerbitas sufficiat, qui iisdẽ manus intulerint? nã aduersus parricidas, qui parentem necauissent, nullis vnquã legibus supplicia satis magna proponi, aut ab ipsis legũ latoribus excogitari potuerunt: etiã si lege Pompeia[g] supplicium magis nouũ ac inusitatũ, quã tanto scelere dignum decernatur. Videmus ætate nostra Turquetum, qui parẽtem necari iusserat, ardenti forcipe lacerari; deinde rotæ obligatum trabe ferrea contundi; postea viuum adhuc ac spirantem flãmis vltricibus absumi: nemo tamẽ exstitit qui parricidam non

g l. 1. ad l. Põpeiam. ff.

dam non iudicaret execratione magis quam commiſeratione dignũ. Et certe laudabilis eſt illa vox Solonis[a], qui cum leges Athenienſibus ſcripſiſſet, rogatus cur nullam in eum, qui parentẽ necaret, pœnã decreuiſſet, *reſpondit, neminem adeo deteſtabilem fore, quem id facturum putaret.* ſapienter ille quidem, cum de eo ſcelere nihil ſanciret, quod antea inauditum erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur.

a Cicero pro Roſcio Amerino.

Sed cum execrabile ſcelus eſt, nec tamẽ incognitũ, optimus legiſlator ita de eo ſancire debet, vt nec plane digito deſignari ac doceri, nec obliuione tacita p̃termiſſum eſſe videatur; ſed quibuſdam velut cõſimilium criminum appendicibus ac pœnis ꝓpoſitis, conſceleratos oportet ab immanibus flagitiis deterrere. nam lege diuina nullũ ſuppliciũ in eos decretum eſt, qui parẽtes violaſſent, ac ne in eos quidẽ qui occidiſſent; quemadmodũ capitale ſuppliciũ lege Seruia ꝓpoſitum eſt iis, qui parentẽ verberaſſent. His n. verbis cõcepta[b] lex eſt: SI PARENTEM PVER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT; PVER DIVIS SACER ESTO: ſed lege diuina tributa parentibus poteſtas eſt in filios erga ſe rebelles lapidibus obruendi; modo id fiat p̃ſente magiſtratu, cui nulla eius rei cognitio aut iuriſdictio datur; ꝙ ideo decretum eſt, ne pater iracundia p̄citus, latenter filium occidat: vt quidam in venatione à patre cæſus eſt, cuius vxori ſtuprum intulerat; quod cum intellexiſſet Adrianus[c] Auguſtus, *Non eſt hoc,* inquit, *parentis, ſed latronis in modum necare:* quia pœnarum fructus omnium maximus pertinet ad exemplum.

b Feſtus Pompeius interpretatur capitale ſupplicium irrogandum, vt lacrymæ vox & clamor meritum dolorem teſtificentur.

c l. diuus ad l. Pompeiam, de parricid.

Altero capite diuinæ legis cauetur, vt qui parẽtibus conuiciũ fecerit, capitali pœna teneatur: eaq; non parentibus ſed magiſtratib. ipſis cognitio datur, ne ſcelus inultũ ſit. Tanta eſt enim parentũ erga liberos pietas, tantus amor, vt nunquam iudicib. de filiorum capite ſtatuere, ſi poſſint, permittant; etiam ſi ab illis lethalia vulnera accipiant: vt non ita pridem contigit[d] apud nos patrem à filio, quẽ leuiter caſtigare vellet, lethale

d MDLXV. Caſtilione.

vulnus accipere; pater metuens ne filius à magistratu cōprehensus capite lueret, ad extremum vsq; spiritum cohortari non destitit, vt fuga saluti suæ cōsuleret. Iudices comprehensum & confitentem pedibus è sublimi trabe aliquādiu pendere graui saxo ad collū alligato, deinde viuū flāmis cōburi iusserunt. Ac paulo ante in agro Tolosatum mater quædā omnes filii cōtumelias, verbera, iniurias prius pperi maluit, q̃ accusare filium apud iudicē; qui ad extremum re turpissima cōmotus, q̄ scilicet filius in matris cibarium vētrem exonerasset, pecunia mulctatum relegauit; q cum prouocasset ad curiam Tolosatem, iudices iniq; iudicatum resciderunt, hominem perditum viuum cremari iusserunt, matre miserrima querelis legum ac iudiciorū atrocitatem incusante, & commiserationem iudicum nequicquam implorante. At Seneca vbi agit de patris erga filium castigatione & eiectione; *Quā difficile est*, inquit, *patri mēbra sua sibi amputare! quæ suspiria ducit secando! quoties amputata luget! quoties eadem restituere conatur!*

Hæc omnia eo pertinent, vt plane intelligatur ius vitæ ac necis in liberos patribus pernitioso exemplo ademtum, restitui oportere, idq; tum diuina, tum naturæ lege omnium antiquissima iubente, qua Persarū & superioris Asiæ populos, Hebræos, Romanos, Celtas quondam vsos esse videmus. Eadem lex Indorum omnium qui sunt ad occasum, cōmunis fuisse dicitur, priusquā Hispani nouas leges dedissent. alioqui nullus iā virtutibus, nullus in posterum honestati publicę locus relinquetur. Fallit enim Iustinianus [a] Augustus, qui nullos omnino populos præter Romanos tantā in filios potestatē habuisse putat. exstat lex [b] diuina, quæ populis omnib. sacrosancta debet esse; exstant Græcorum & Latinorū monumenta, quibus satis intelligitur Hebræos, Celtas & Persas [c] eadem potestate qua Romanos vti consueuisse [d]. *Galli*, inquit Cæsar, *potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æque ac in seruos habent.* ac tametsi lege Romilia potestas vxoris necandæ qua-

tuor

a *In titu. de patria potest. in Institut.*
b *Deutero cap. 21.*
c *Arist. in po. lit.*
d *l in suis. de liberis & posth.*

tuor ex causis tantum tribueretur; nihilominus eadē lege patri data potestas est liberos necandi, nulla cōditione aut exceptione subiecta; nec filiofamilias quicquam sibi habere aut acquirere permissum, sed patri, quocunq; modo quęsita [a] bona fuissent. eadē potestas in adoptiuos filios adoptanti patri data [b] est.

a l. placuit, de acquirenda hared.

b Gellius li. 15. cap. 19.

Et quoniā decemuiri legibus ferendis imperiū illud vitę ac necis in liberos vniuersæ reipublicę vehemēter vtile esse iudicabāt, legibus XII. tabul. sanctius ac seuerius cōfirmarunt; & patri filios vendere pmiserunt: ꝙ si seipsos in libertatem vindicarent, aut ab emtoribus manumitterentur. iterum ac tertio venum dari posse voluerunt[c]: quæ lex Indorum nationibus, quæ positæ sunt ad occasum, communis fuisse dicitur[d]. Apud Moscouitas & Tartaros, quos veteres Scythas Asiaticos vocabant, quater filium vendere etiamnū parēti licet. Hoc iure patriæ potestatis Romanam Rempublicam diutissime stetisse, & ab interitu sæpius seruatam fuisse constat, cum patres de rostris liberos seditiosas leges promulgantes, deiicerent; vt quidē Cassius filium legem Agrariam ad tuenda populi commoda ferentem, de Comitio pręcipitē, spectante populo Romano, disturbauit; deinde familiari iudicio dānatū neci dedit, attonitis nequicq̄ ciuibus; cum & magistratus & viatores patriæ potestati obsistere nefas esse ducerent.

c Vlpian. in tit. ad legem duodecim tabular. refert.

d Historia Indor.

Quod satis est argumenti, nō modo sacrā fuisse patriā potestatem, sed etiā patri iure vel iniuria filiū occidere cōtra magistratuū ac populi volūtates licuisse. Nā cū Pomponius tribunus pl. Torquatū corā populo tū variis ex causis accusaret, tum etiam quereretur ꝙ opere rustico filium nimis prægrauaret; filius tribunum adhuc decūbētem ab accusatione patris desistere, sica faucib⁹ supposita, ac iureiurādo exacto, coegit. Tribunus cū in cōcionē rediisset, ne cū reo Torquato præuaricari crederet, iusiurādū vi extortū excusauit. Itaq; popul⁹, re intellecta quęstionē aboleri mādauit. quo certe argumēto satis intelligit ius patrię potestatis sancti⁹

fuiſſe legibus Socratis,quibus caput illius Ioui ſacrum erat,qui vel ſacroſanctũ [a] tribuni corpus tetigiſſet. Sic n.iudicabant imperiũ illud domeſticũ,pietatis,honeſtatis ac virtutũ omnium, quibus Reſpublica florere debet,firmiſſimum eſſe fundamentũ. Nec mirũ ſi rariſſima illa pietatis erga parentes exẽpla in Romanorum antiquitatibus videamus, quæ nuſquam alibi leguntur. Vnum quidẽ protulimus; alterũ eiuſmodi eſt, vt eo pictores ad hæc vſq; tempora ſuas tabulas exornare ſoleant; ſcilicet pietas filiæ erga patrẽ capitis damnatum: quem cum inedia per leges mori oporteret, filia patri famelico vbera ſugenda clã obtuliſſe deprehenſa eſt, & eo loco Pietati templum ad ſempiternam memoriã conſecratum. Quamquã beſtię ipſæ rationis expertes pietatem iſtam colunt, ac parentibus ſenio fractis, alimenta præbere deprehenduntur; maximè tamen omnium ciconia, quæ ob inſitam naturæ pietatẽ *Chaſida* vocatur Hebræis [b], q pene ſoli nomina rebus naturæ cuiuſque congruentibus indiderunt.

[a] Dionyſ. Halicarnaſſeus li 7. & Liuius lib. 3.

[b] Leuit. 11. Iob ca. 38 Græci ab Hebræis accepta vi naturæ ἀντιπέλαργον appellant.

Ac tametſi pater virtutibus ac potiſſimum Dei metu liberos erudire tenetur; non tamen ſi pater officiũ deſeruit ſuum, liberi excuſantur. Eſt enim contra officium, quod legiſlator Solon filium ab educatione parentum excuſauit, ſi nullam ab iis artem didiciſſet. At recta puerorum inſtitutio, qua nihil in Republica vtilius ac melius cogitari poteſt, ab ea, quam dixi, patria poteſtate deriuatur. Nullam enim cognitionem ſuſcipiunt magiſtratus, quod liberi parentum iuſſa contemnunt, quod aſpernantur, quod irrident; neq; iudicia conſtituuntur aduerſus filios alcatores, ebrioſos, alienæ pudicitiæ conſtupratores; & vt ſint iudicia peccatis huiuſmodi cõſtituta, nihilominus tamẽ quia parentes exiſtimationi ac dignitati ſuæ cõſuli volũt, filios apud magiſtratum nunquam deferunt, nunquã accuſant. Ita fit, vt liberi ſublato parẽtũ metu ſæpius eludant magiſtratuum iudicia, quæ fere in ſeruos tãtum, & extremæ conditionis homines comparata videmus.

At

At fieri nullo modo poteſt, vt male iactis Reipublicæ fundamentis, id eſt, educatione liberorum ac familiarum, quicquam quod firmum ac ſtabile futurum ſit, ſup exſtruatur. Iam vero contentiones, diſſidia, lites, quæ fratribus inter ipſos intercedere videmus, viuo ac ſpirante patre facile dirimebãtur; quia patriã poteſtatem connubia non minuebãt: ac tametſi filios aliquãdo pater emanciparet, quod pro magno beneficio virtuti liberorũ tribui ſolebat; nihilominus paternæ reuerentię veſtigia in liberorũ animis ac mẽtib⁹ ꝑpetuo impreſſa exſtabant. Quid eſt igitur quãobrẽ miremur tot litibus ac iudiciis magiſtratus impediri, quæ iudicia fere ſemper feruntur virum inter & vxorem; parẽtes ac liberos; fratres ac ſorores: quoniam vxor, liberi, ſerui, domeſtica veterum poteſtate ſoluti ſunt.

Itaque mirum videri non debet, ſi patria poteſtate ſublata, decus Romanorum ac nobilitata virtus vna cum magiſtratuum ac legum metu repullulãtibus vndiq; vitiis, ante imperii occaſum exſtincta fuiſſe videatur. Prima labes & patribus eripiendæ poteſtatis origo à magiſtratuum ambitioſis decretis manauit: nam cum amplificandæ iuriſdictionis cauſa rerum omniũ cognitionem iudices ad ſe paulatim pertraherent, imperia domeſtica conquieuerunt: id quod potiſſimum contigit poſt Auguſti Cæſaris occaſum; quo tempore magiſtratus in parricidarum iudiciis cõſtituendis fere ſemper occupatos fuiſſe legimus. Hac enim oratione ad Neronem vtitur Seneca[a]; *Plures*, inquit, *parricidas patris tui principatu condemnari vidimus, quam vllis ætatibus ab Vrbe condita delati fuiſſent.* At nemini dubium eſt in eam rem penitus intuenti, ſi vnus aut alter parricidii accuſatus ſit, decem euadere humana ſupplicia cõſueuiſſe; cum parentũ ſalus ac vita mille periculis ſubiaceat, niſi metu numinis ac naturę bonitate in officio liberi contineantur. Nec debet mirum cuiquã videri, ſi Nero matrem bis necari iuſſerit, nec cæſam luxerit. Cauſam Seneca non ſubiecit; quoniã ſcilicet illis tem-

a lib. 1. de. clementia.

a l. inauditũ, ad l. Corne. de sicar.

b Salustius in bello Catili.

c l. 1. ad l. Pompeiam, de parricid. ff.

d Vlpian. l. inauditum, ad l. Cornel. de sicar.

e Paulus l. in suis. de liberis. & posth.

f l. 1 de emẽdat. propinquor.

g l si filius. de patria potest. C.

h l. 2. quæ sit lõga consuetud.

i Gellius lib. 20.

k l 1. de bonis maternis. C.

l l. cum oportet. de bonis quæ liberis C.

poribus patrem apud iudices filios accusare oportuit[a] contra morem maiorum. Nã Ciceronis ætate Q. Fuluius capitale de filio supplicium sumsit, quod Catilinæ[b] coniuratos secutus esset. Tarius vero Senator de filio parricidii quęstionem habiturus, Augustum ad se vocauit, q cum eo venisset, non iudicẽ se tulit, aut iudicis locum, inquit Seneca, occupauit; sed priuati, vt q ad consilium alterius venisset. Quinetiã lege Põpeia q̃ in parricidas lata est, proximi quiq; pœna[c] legis obligãtur, pręter patrem. Vlpiani tamen ac Pauli Iuriscõsulti ętate patria potestas vitę ac necis, obliuione quodammodo sepulta iacebat; cum alter[d] filium apud iudices à patre accusandum scribat; alter filios à patre exhæredatos non iure conqueri, cum olim, inquit, illos occidere[e] liceret. Vterq; floruit eadẽ Alexandri Seueri ætate. nulla tamẽ lex est, quæ patri ius vitę ac necis ademerit, ante Constantini Cęsaris principatum[f]: nec tamen lex illa Cõstantini leges antiquas diserte abrogauit; cũ paulo ante Diocletianus[g] rescripsisset, magistratus in iudicio filiorũ patris voluntatẽ seq oportere. Id autẽ iure ipso cõstat, inueterata cõsuetudine legẽ[h] antiquari non posse, nisi contraria lege ac singulari derogatione sublata fuerit; sed vim suã retinere, & in vsum reuocari posse; vt plerasq; leges duodecim tabularũ diuturna vetustate antiquatas, noua lege abrogari necesse fuit, id q̧ factũ est Æbutia rogatione[i]: cuius tẽporib⁹ vitę ac necis potestas filios adhuc in officio cõtinebat.

Sed cum filii paternum illud iugum paulatim excussissent, Cõstantini dominatu, illud etiam ab eo extorserũt, vt hęreditatis maternę pater vsumfructũ, ipsi ꝓprietatẽ haberẽt, q̃ alienare patri nõ liceret[k]. deinde à Theodosio iuniore efflagitarũt, vt bonorũ omnium vndecunq; obuenissent, ꝓprietas[l] ad filios ꝑtineret, patri tantum vsufructu relicto: at ne moribus quidem nostris talium bonorum vsusfructus, sed ne vsus qdẽ relictus est. quo fit vt liberi parentibus egestate afflictis obedire, eisq; inseruire cogãtur, aut fame interire. quin-

quinetiam Iustinianus [a] noluit à patre filios sine ipsorum consensu emancipari posse, id est, sine donatione quam pater filio largiri deberet; cũ tamen olim emãcipatio pietatis & officii erga parentes præmium esset. Inde turpis illa emancipationis mercatura inter patres ac liberos, vt quæ pater in præmiũ emancipationis, puta militiæ coemendę causa filio donaret, id nec cum fratrib. conferre aut communicare [b], nec eo minus de paterna hæreditate decerpere teneretur, nisi idipsum emancipationis actu legitimo comprehensum [c] fuisset: quo iure adhuc vtuntur apud nos ii, qui sanctiones Romanorũ ꝓ legib. habent. Quod si filius quæstuosã artẽ didicerit, aut vberẽ mercaturã exerceat, patri emancipanti donat aliquid legitimæ successionis iure, ne de filii præmoriẽtis [d] hæreditate quicquã delibare possit, etiamsi in emancipando filio caueatur, ne donatio patri superstiti fraudi sit, quominus filio præmoriente, hæreditatis legitimæ ius integrum consequatur; placuit tamen hoc quicquid est quod patri donatur, pro legitima donatum censeri [e]. Ita fit parentum deterior conditio quam liberorum; qui tamen diuinis & naturæ legibus parentes alere, aut certe mutuam [f] alimentorum vicem rependere tenentur. lege quidem Romilia parentes ad annum vsque septimum liberos educare iubentur: ac tametsi vlterius iurisconsulti progrediuntur, nihilominus tamen vt planum sit liberis à parentibus alimenta non deberi, nullis vnquam legibus permissum est liberis, actione parentes ad alimenta consequenda prouocare, sed supplici rogatione [g] impetrata venia magistratus.

At etiam patria potestate, vel potius, patriæ potestatis vmbra, soluti sunt [h] à Iustiniano, patricii, consules, pontifices, monachi. At etiam quibus in prouinciis lege municipali vtimur, etiam patrię potestatis vmbra illa, quam diximus, eximuntur qui vxorem duxerunt; & qui decennium paterna domo

a l. Iubemus, de eman. lib. C. Nouel. quibus modis naturales. §. generaliter, collat. 7. l. cũ in adoptiuis. § 1. de adopt. Cod.
b l. 1 §. nec castrense de collatione bonor. l. 1. de castrensi peculio. l. fin. l. aduocati. de aduocatis diuersor. iudicior. C.
c l. si quando §. generaliter. de inoffi. testa. C. l. petitio, de legat. 2. l. etiam §. si debitor, de bonis. liber. & l. si nõ. de inoffi. testam. Cod.
d l. 1. §. si parẽs. si quis a parente manumissus.
e sic Bal. in l. illud, de collat. & laco. Aretin in l. vt liberi. eod. C. Oldrad. & Nicolaus de Marsil. eod. Iacobus Butrig. in l. scimus, de inoff. test. C. Alexand. cõsil. 248. lib. [illegible] consil. 88 post principium.
f cum relatorũ sit eadem ratio. l. vlt. de indicta viduitate, C. l. vlt. de except. §. 1. de Consulib.
g l. si quis à liberis § si vel parens, de liberis agnosc. ff. l. de alimentis de transac. C. Alexand. lib. 6.
h Accurs. in l. si ex causa. §. Papin. de minor. Bartol. Angel. Alexand. ad Bart. Ludouic. Bolognin. in authent. ingressi. Alberic. eod. Alexand. Ias. Roman. in l. sub conditione. de liberis & posth.

ab-

abfuerunt. Inde illud ab interpretib. Iurisconsultorũ vsurpatũ, Frácos patriæ potestati subditos non [a] esse, quod quidẽ Accursii ætate fuisse, & his quoq; temporib⁹ verũ esse constat; nec aliud restare quã patris auctoritatẽ ad obeundos legitimos actus, & prædiorũ gentilium, quę pater ipse vendiderit, redemtionem; aut hæreditatis adeundæ, aut mercaturę exercendæ causa: tum enim iudices rogante patre filios emancipare consueuerũt. Sed frustra Philippus Valesius rex Francorum Ioannẽ filium emancipauit [b], vt ei Normaniæ prouinciam dono daret: ac inutiles sunt apud nos ob eam causam factæ emãcipationes; cum neq; is, qui donat, neq; is, cui quid dono datur, iure ciuili Romanorum teneantur.

a Accurs. in l. vlt. de patria pot. §. vlt Institut. Bald in ca 1 §. si dono, de natur de nouo benefic

b anno 1331. Feb. 17.

Ad eum modum spoliatis patria potestate parentibus, quæsitum est, & adhuc quæritur à nonnullis; an filius patri vim inferenti obsistere, aut illatam iniuriã propulsare iure possit. Nec defuerunt, qui filium id iure facere posse arbitrarentur; quasi nihil intersit, vtrũ pater an quiuis alius vim inferat. Quod si miles, qui vitem imperatoris se iure vel iniuria verberantis cõfregisset, capitale meruit suppliciũ [c], qua pœna dignus est qui patri manus intentarit? Quinetiam literis proditum est à quibusdam, [d] parẽtes Reipublicæ hostes occidere licere. Ego vero sic statuo, nõ modo id licere nemini, sed ne scribi quidem sine impietate potuisse: quia parricidis non solum veniam isti proponunt, sed etiã licentiam reliquis id audiẽdi tribuunt, eosq; vltro ad necẽ paternam specie publicæ vtilitatis inuitant. Nullum enim tantum scelus à patre admitti potest, quod sit parricidio vindicandum. Quæ disciplinæ si sibi cõsentiant, quam multi parentes Reipublicæ hostes reperiãtur! Qui pater bello ciuili manus filiorũ euadere possit? tũc enim victores victis leges dicere, & quoscunq; collibuit hostes Reipublicæ iudicare cõsueuerunt. In reliquis bellorum generibus perduelles etiam iudicãtur non modo ii qui hostib. opem cõsiliumve dederunt; sed etiam ii qui arma, qui frumenta, qui res ad victum necessa-

c l. milites §. si vitem, de re milit.

d Bart in l. si adulterium §. liberto, de adult. Angel. Aretin. & Imol. in l. tri i:u n, de verborum obligat. Salicet. in l 1 de iis qui parentes. C ex l. minime, de religios. & sumptibus. Panormit. cons. 104. l b. 2.

necessarias vendiderunt: vt Anglorum legib⁹ primo capite maiestatis ac perduellionis reus est, quisquis hosti quoquo modo opem tulit. quæ maiestatis capita nō video ab his interpretibus Romani iuris distingui.

At ex his disciplinis quæ intimos omniū sensus & animos puaserunt, id accidit, ꝙ ne posteritati quidem credibile videbitur, exulē Venetum patris eodē exilio dānati caput amputasse, ac Venetias allatum, etiā parricidii crudelissimi honores ac præmia Venetorum legibus [a] ꝓposita; scilicet reditum in patriam, bona, liberos, iura ciuitatis ademta poposcisse, & obtinuisse. At forsitan præstaret vrbem Venetorum aquarum voragine prius absorberi, quam tanti sceleris immanitati præmia dedisse. Henricus II. rex Francorum æquo animo tulit Maximiliani regis Romanorum excusationes, quanquam minus legitimas, quod securitatē publicam suis legatis dare noluisset, atq; in eo ipso gentium iura violari confitebatur; sed naturæ iura excusabat, seq; quo minus id faceret, à patre Ferdinando ꝓhiberi. Quod si iura gentium violari ęquius est, quam patri prohibenti nō parere, quæ paterni particidii excusatio iusta quæri potest? Sic igitur statuo: iustam causam nullam esse, qua parentibus vim liceat intentare.

a *in statutis Venetorum, ćredićto Mediolani. 1564.*

Ac tametsi parricidium illud turpe, turpius etiam parricidii præmiū sit; omnium tamē turpissimum est, quod his ꝓpositis præmiis paternæ cædis, nec fratres à cæde fraterna nec proximi inter se à mutuis parricidiis tuti esse potuerunt. Et certe Sampetra Corsicus nostra ætate à cōsobrino, cui propinquitatis iure coniunctissimus erat, cæsus est, ciq; decem aureorum millia quæ tributim senatus populusq; Genuensis imperari iusserat, dono data fuere. Quāto melius Cicero, qui quęstiones illas ab Antiocho & Antipatro disceptatas, reticentia quadā quasi lubricum ac præcipitem locum transilire, quā attingere tutius esse putauit? Quāquam lex ipsa Romanorum vllum præmium exulibus latronum necādorum causa dari vetuit [b]: tametsi Adrianus

b *l. non omnes, de re milit.*

Augustus exuli, qui latronem occidisset, ignoscēdum putauit. ¶Hęc igitur mea conclusio est, principes ac legislatores patriam potestatem diuina lege metiri oportere; seu legitimi liberi, seu naturales, dum tamē ex incestu concepti non sunt, à quibus diuinæ & humanæ leges semper[a] abhorruerunt.

a l. humilem & authent. ex cōplexu de incest. nupt. Bart. in l. suggestio. de Verb. signific. Alexan. consil. 60. lib. 2. Guid. Papaus quæst. Delph. 80. Afflict. decis. 165. Bart. in l. si vt proponis. de dignitat. C.

Quod si quis obiiciat, periculum esse ne furiosus aut ꝓdigus filiorum bonis ac vita patriæ potestatis specie abutantur: huic respondendum est, curatores furiosis ac prodigis dari, & in liberos potestatem, quam in se ipsos non habent, adimi consueuisse. Si vero pater sapit, aut si furore non torquetur, nunquam sine causa filiū necabit, cum ne merentem quidem castigare velit. Tantus est n. parentum erga liberos amor, tanta pietas, vt nihil in liberos turpiter, nihil indecore moliri, sed iuste ac vtiliter consilia ꝓ liberis capere censeantur[b]. Itaq; fraus omnis in negotiis liberorum semper à parentum voluntate abesse iudicatur[c]. Quinetiā iura omnia diuina & humana violare nō dubitant, vt liberos ōpib⁹ & honoribus cumulare possint. Ac ꝓpterea pater lege[d] Pompeia de Parricidiis non cōprehēditur; quia legislator satis prospexit, iniuste quicquā aduersus filios cogitare patrem non posse: ac propterea patri tantum adulterum simul cum filia necandi potestatē omnibus ademit[e]: q̄ certissima sunt minimeq; dubia argumenta, quib. intelligitur vitæ ac necis potestate parentes abuti nō posse; nec si possint, velle tamen.

b l. cum furiosus. de cura furios. C. l. vlt. famil. ercisc. C.
c l. si maior. de interdict. matr. C. l. si. vero. §. pen. de adopt. l. non solum. §. de vno. de ritu nupt.
d l. 1. ad l. Pompeiam.
e l. marito. ad l. Iul. de adul.

Atq, dicet aliquis, fuere nōnulli, q ad filii necē iniustā abuterētur; nullū eius rei exēplū afferūt: demus tamē exstitisse nō neminē; an ꝓpterea bonus legislator legis optimæ rogationē deferat, si quis quid contra legem aliquādo peccaturus est? Cōtritum est illud iure; *Quarū rerū rarior est euētus, earū nullā legūlatorib. curā esse oportere.*[f] An est vllum edictum, vlla rogatio, vllum rescriptum, quod suis incommodis vacare possit? at qui leges propter sua quædam incommoda tollere volet, omnes ad vnam abrogare necesse habebit, vt prudenter

f l. 3. l. 4. & 5. de legib.

denterCato[a]maior differebat. Quamquam fieri nullo modo poteſt, vt tantus parentum erga filios amor, cũ tanta crudelitate, id eſt, iniuſta liberorum cęde coniugari poſſit. An tormentum parenti grauius vllum eſt, quam filium iure vel iniuria occidiſſe! Noſtra quidem ætate, cum in Andium agro pater filium caſtigare cupiens, quem fugientem conſequi non poterat, terræ gleba duriore in caput temere adacta nemine conſcio necauiſſet, laqueo ſibi gulã doloris impatientia fregit. Quę cum ſatis intelligerent antiq legumlatores apud Ægyptios, in eũ, qui ſine iuſta cauſa filium necauiſſet, non aliam pœnam decreuerunt, q̃ vt cum filii cadauere triduum concluderetur[b]. ſapienter illi quidem, cum ꝓpter filii cædem parentibus vitam, quibus filius ſuam deberet, eripi nefas eſſe iudicarent.

a apud Liuium lib. 35 in orat. pro lege Oppia.

b Diodorus.

Sed ne patria poteſtas reipublicæ obeſſet, eadẽ ſolutus[c] erat filius, in iis quę ad Rẽpublicã ptinerent: ꝙ Fabi⁹ Gurges ſatis in cõſulatu ſuo cõprobauit, cum parẽtẽ priuatum ad ſe venientem ex equo deſcendere iuſſit: pater iuſſa conſulis exſecutus, *Perge*, inquit, *fili, iſta virtute conſularem dignitatẽ tueri*. At pater, inquies, contra Rempublicã patria poteſtate confiſus aliquid molietur: ſit ita: pleriq; tamen filios Reipublicæ cauſa occiderunt: vt Brutus primum graui certe exemplo; deinde L. Torquatus, qui filium de hoſte cęſo triumphare, deinde ſecuri pcuti mandauit, ꝙ contra iuſſum imperatoris contraq; ius militare[d] dimicaſſet.

c l. ille à quo. §. ult. ad Trebell. ff.

d l. 3. de re milit.

Quod ad filiorũ exhæredationes attinet, legib⁹ ꝓuiſum[e] eſt ne pater alios iuſte ditare, alios ſine cauſa exhæredare poſſet, propoſitis exhæredationũ legitimarum cauſis. Quanquam laudabilior eſt mos antiqu⁹ Romanorũ, q nullã actionẽ aduerſus patris teſtamentũ filio dari pmiſerunt; ſed inofficioſi tãtũ querelã[f], vt nihil à filio cõtra patris dignitatẽ ac voluntatẽ tẽtaretur, ſed id totum religioni, officio, æqtati magiſtratuũ relinqui placuit. Sed cum prætores, qui heredem facere neminem poterant, bonorum[g] poſſeſſionem ſuis decretis

e Nouell. vt cũ de appellat. § cauſas.

f toto titu. de inoffic. ff.

g l. 1. de bonor. poſſ. ff.

decretis darent, cuius possessionis eadem prope vis erat atq; hæreditatis ipsius sententia decretę; cum item legitima filiorum definita magistratus obligassent, parentes paulatim à liberis contemni, & in annos paternos inquirere cœperunt; vt Philippus rex Macedonũ liberis obiecit, q̃ se viuo ac spirãte hæreditatẽ suã creuissent. quæ certe res Ephorum quendãLacedęmoniorũ impulit, vt legẽ Testamentariã ferret[a], qua q̃dẽ sua bona legare vti vellet, cuiq; ius esset, cũ antea testandi libertas antiquis morib. esset adẽta: cũ diceret, exhęredationis metu filiorum erga parentes supbiam & contemtum coerceri oportere. Ac si quis præstabilius esse ducat hæreditates legibus quã testamentis deferri, nõ repugnabo; cum id lege diuina cautum[b] sit, ne liberi paternas hæreditates adulationibus ac blanditiis potius, quam officiis præripiendo, fraterna mutuaq; caritate seipsos spoliarent. sed cur non eadem lege[c] diuina; quæ vitę ius, ac necis in filios parẽti tribuit, vtimur?

a Plutarch. in Lycurgo.
b Num. ca. 23.
c Deut. cap. 21.

Diximus imperium illud vitæ ac necis parentes in eos, quos adoptarent, perinde habuisse, atque in eos, quos iusto connubio quæsiissent; ac tametsi adoptionum iura Iustiniani nouis legibus prope antiquata fuissent, nemo tamen ambigit, opinor, quin ius illud adoptionum populorum fere omnium tam cõmune fuerit, vt in vsum reuocari mereatur. Iacobum enim legimus Ephraimum ac Manassem nepotes viuo patre adoptauisse[d], & agri partem, quem armorum iure quæsierat, dono dedisse. Quod antea Ægyptiis quoq: in vsu fuisse planum est ex ipso Mose, quem Regis filia ꝓ suo adoptauit[e]. Nec tantum licuit apud Æginetas adoptare filios, sed eos etiam hęredes habere[f], si patri naturales ac iusto connubio quæsiti liberi nulli exstarent. Quanquam Ægeus Atheniẽsium rex, Theseum ex concubina quæsitũ adoptauit[g], ac regni hæredem reliquit. Inde lex[h] Atheniensib⁹ lata, vt naturales filios Attica matre genitos adoptãrent, & in censum referrent, vt eodem iure parentib. succederent ac

d Gen. cap. vlt.
e Exod. c. 2.
f Isocrates in Æginetico.
g Plutarch. in Theseo.
h Demosthenes contra Bœotum, Spudiam, Phænippum, Leocharem.

si iusto

ſi iuſto matrimonio quæſiti fuiſſent: quia illegitimum filium definiebant[a], q ex ciue ac peregrina conceptus eſſet, etiamſi peregrinam vxorem quantumuis nobilem duxiſſent; quanquam prioribus ſeculis nullũ fere diſcrimen erat inter eos qui ab vxoribus & q ab ancillis ſuſciperentur. Nam Iacobus Iſraelitas vtroſq;, & ab vxoribus & ab ancillis ſuſceptos, eodem habuit loco: tametſi Sara ex ancilla ſuſceptum, ne legitimã hæreditatẽ cerneret, paterna domo abegiſſet. Quinetiã Diodorus [b] auctor eſt, ex ancilla cõceptos iiſdem legibus ac priuilegiis apud Ægyptios vti cõſueuiſſe, perinde ac iuſtis nuptiis ſuſceptos: plures n. vxores habere licebat, Perſarum & omnium Aſiæ populorum [c] moribus & inſtitutis; *ac pene ſoli Germani ex omnibus Barbaris*, inquit Tacitus[d], *ſingulas vxores ducebant*. At Romani filios naturales tantum non alio iure [e] habuerunt quã peregrinos; nec illos adoptare , vt Athenienſes; nec quicquam teſtamento legare cogebantur; ac ne vllam quidem in eos poteſtatem habebant [f]. Theodoſii tamẽ & Arcadii principatu, [g] temperata fuit legum ſeueritas: ac deinde Zenonis lege[h] obtinuit, vt naturales liberi conſequentibus cum matre nuptiis iuſti ac legitimi haberentur. Anaſtaſius quoq; ſanxerat, vt naturales filii adoptione legitimi fierẽt; ſed Iuſtinus primũ, deinde etiam Iuſtinianus legem Anaſtaſiam abrogarunt, vt iuſtæ vxores, iuſti liberi, iuſtæ nuptiæ colerentur, neue gentiles hæreditates & iura ſucceſſoria naturaliũ liberorum adoptionib⁹ cõturbarentur: quarum adoptionum iura eatenus vim habere voluerunt, ſi liberi iuſto connubio ſuſcepti nulli exſtarent.

a ſic definit Plutarc. in Themiſtocle & Pericle.
b lib. 1. cap. 30
c Herodot. li. 3. Iuſtin. lib. 4. Tertull. lib. ad vxorem.
d in lib. De morib. German.
e ſcribit Iuſtin. in nouel. 89.
f l. 1. De natur. lib. C.
g l. 2. & 3. eod.
h l. 4. de natur. lib. C.

Et quoniã vitæ ac necis poteſtas eadẽ[i] erat in adoptiuos quę fuiſſet in naturales ac legitimos; ꝓpterea non licuit fœminis ante legẽ Diocletianã [k] liberos adoptare, cũ ipſæ in ꝑpetua patris, aut mariti, aut ꝓpinquorũ poteſtate [l] eſſent. fallit n. Agellius, qui fœminas ob id adoptare non potuiſſe tradit, ꝙ illis in comitio conſiſtere non liceret : nam adoptio ſine comitiis fiebat.

i Gel. lib. 15. ca. 19.
k l. mulierem de adopt. C.
l [illegible] oratione [illegible] pro lege [illegible]

Ita

Ita neque apud Græcos fœminis adoptare licebat, vt Isæus [a] orator scribit.

Cum igitur Romanorũ morib⁹ ac institutis adoptionum iura nobilitata fuissent, lõge late ꝓpagatis imperii finibus, cęteri quoq; populi certatim adoptiones coluerunt, Gothi, inq̃, Germani, Franci, Salii, vt q̃dem videre est in legibus Ripuariorum, vbi verbum ADFATINIRE, ꝓ *adoptare* vsurpatur: & adoptiui liberi eodem iure, quo naturales ac legitimi habentur; quod à Romanis dictum erat. nam antiquis moribus vtriq; ex æquo ad hæreditatem paternam vocantur, quasi sui hæredes [b]. Sic n. Cassiodorus scribit, regem Herulorũ à Theodorico rege Gothorum, & Caroli principis Francorum filium à Luitbrando rege Longobardorum [c] capillis resectis adoptatum, tametsi legitimo cõnubio susceptos haberet: vt olim Micipsa rex Numidarũ, etiãsi legitimã de se ꝓlem videret, nihilomin⁹ Iugurtham nothum adoptauit, & cum legitimis fratrib. ad regni spẽ vocauit cum tamen adoptionum prima potissimaque causa esset, vt cui liberos, aut certe mares natura denegaret, legum auctoritate sarcirentur. Nã Scipio Africanus cum liberos præter Corneliam matrem Gracchorum nullos haberet, Pauli Æmilii filium, q Africanus iunior dictus est, adoptauit, eumq; non modo nominis, sed etiam bonorum hęredem reliquit. & ita quoq; Cæsar dictator, cum pręter Iuliam, quæ Pompeio nupserat, liberos nullos ab vxoribus quatuor suscepisset, sororis filium Octauium adoptauit, & ex dodrãte hæredẽ testamento reliquit. Hic rursus, cum liberos præter Iuliam, quam ipse Vomicam suę gentis appellabat, nullos genuisset, Caium & Lucium sororis filios emtos per æs & libram à patre Agrippa, domi: deinde iis sine ꝓle sublatis Tiberium adoptauit; Tiberius Caligulam, Claudius Neronem, Galba Pisonem: sed hic apud exercitum arrogatus [d] est; vt etiam Aurelianus [e] Augustus: quomodo Iustinianus Chosroẽ regem Persarũ adoptaret, si Chosroes pateretur: sed ille respuit, quod

a μητρὸς ὑιεῖς ἐστιν εἰσποιῆς. [Greek marginal note, partly illegible]

b l. vlt. de adul. C. § sed eã, institut. de hæredit. quæ ab int. l. si te parens. de suis & legit. C. l. pœnæ. §. & si quidem. de adopt. C l. in arrogato §. vlt. de adopt. l. [illegible] de iniusto rupto. l. 1. §. suos. de suis & legit. & §. intestatorum. de hæreditatibus quæ ab intest. in institut.

c Paulus Diaconus lib. 6. De gestis Longobardor.

d Tranquill. in Galba.

e Vopiscus in Aureliano.

quòd arbitraretur iter ad imperium ista ratione sibi præclusum[a] iri: falsò id quidem. Nam Traianus Augustus Neruæ, Adrianus Traiani, Antoninus Pius Adriani arrogatione, imperii Romani principatū adepti sunt. Sapiēter Adrianus, q nō modo Antoninū Pium adoptauit, sed etiā effecit vt Pius Philosophū, principū decus, adoptaret, ne ab optimis principibus imperiū desereretur. at cū hic Commodum ad imperii dedecus natū suscepisset, aliū q dignus esset imperio sibi adoptare decreuerat, nisi ab amicis reuocaretur: quia nemo fere filios, si legitimos iusto cōnubio sustulit, adoptare solebat. Itaq; Claudius male audiuit, q Agrippinæ illecebris adductus Nerone adoptasset; cum tamē liberos vtriusq; sexus cōnubio legitimo quæsitos heberet.

Sed peregrina omittamus ac domesticis vtamur exemplis. Ludouicus Andium dux Caroli regis frater, adoptatus est à Ioanna, quæ ab impudicitia contumeliose *Lupa* dicebatur, eique regnum Neapoleos adoptionis[b] nomine reliquit, repudiato tamen Alphonso Aragonum rege, quem prius auctoritate Pontificis maximi adoptarat. Post etiam Ludouici nepos à Ioanna iuniore Neapoleos regina, & Henricus dux Pomeraniæ à Margarita Wolmara, Daniæ, Sueciæ ac Noruegiæ regina adoptatur[c]: nec ita multo post Henricus V. Rex Anglorū, non quidem à Carolo VI. rege Francorum, qui tum furore torquebatur, sed ab eius vxore, quæ filium Carolum VII. rerum gestarum gloria clarum, publico iudicio dānari, & indignum imperio iudicari passa est. Iustinianus Augustus, vt huic morbo medicinā salutarē afferret, ad filios adoptiuos parentū naturalium ac legitimorum hęreditatē detulit, ppterea quod sæpissime is, qui filium adoptaret, leuissima de causa eundem repudiaret; quo fiebat vt idē parentis vtriusque hæreditate careret. inique tamen iura patriæ potestatis ademit, cum nihil aliud adoptāti patri relinqueretur. ¶ Præstaret adoptiones iis phibere, q naturales ac legitimos filios suscepissent; aut si orbi

a Præcipiat.

b Antonin. Florent. chron. 22.

c Anno 1408. Æneas Siluius in Europa, c. 31.

orbi essent, vt adoptiui legitimorum ac naturaliũ iure fruerentur. nostris quidem moribus adoptare cuiq; licet, nullum tamen proximis, aut iis qui ad legitimas hæreditates veniunt, p̃iudicium creatur: nec plus adoptiuo filio donari aut legari potest, quam qui omnino alienus [a] sit. Adoptionibus autem fraudes legibus fieri questus est olim Scipio Africanus maior, in oratione [b] quam habuit ad populum de cẽsura: vt etiã post leges Papias Poppæas, quibus quidẽ plurima beneficia tributa sunt iis, qui liberos legitimos ꝓcreassent: sed qui liberis orbi erant, fraudes legibus faciebant. quos n. adoptarãt [c], ad breue tẽpus emancipabant, vt Claudi⁹ trib. pleb. patriciæ gentis, ab homine plebeio sese adoptandũ curauit [d], vt eiurata nobilitate plebis tribun⁹ fieret: adepto tribunatu mox emãcipatus est à patre adoptiuo. Qua re intellecta senatus, decreuit [e], ne post hac adoptiui vlla immunitate publicorum munerum fruerentur, neue magistrat⁹ & honores quisq̃ liberorum, quos adoptaret, specie consequi [f] posset; nec substitutio [g] prohiberi; nec legatorum aut stipulationum conditionibus, quæ in spem liberorum [h] conceptæ fuissent, locum fore: nec ꝓpter liberos adoptiuos donationes irritas esse, q̃ naturalium ac legitimorum filiorum procreatione [i] iure ipso reuocarentur; nec mariũ adoptione fœminas ab hæreditatib. summoueri [k], q̃ legibus per masculam prolem excludi solent, nec filii verbum [l], legibus aut testamentis aliisq; legitimis actis additum, ad eos quos adoptamus extendi: quib. fraudibus occurrere necesse est, non tamen omnino adoptionis leges ac iura conuellere ac labefactare. Atque hæc de mutua parentum ac liberorum pietate, deque patria potestate, quæ secunda familiæ pars est.

a Mansuer. tit. de probat. vers item & si defunctus. Benedict in ca. Raynutius, in verbo & vxorem nu. 758 & 760 Faber in §. 1. de adopt. in instit.
b Agellius lib. 5 cap. 19.
c Tacit lib. 1.
d Cicero, pro domo.
e Tacit lib. 1. l. nec ei, de adopt.
f l. 2. §. adoptiui, de vacat. munerum & §. 1. in institut. de excusat.
g l fideicommissum, de cõdit. & dem.
h l. si ita quis § si quis, de legat 2.
i Castrensis in l 2. si in fraudem patroni C. & consil. 433. lib 1.
k Bald. consil. 24. lib. 1. & 202. lib. 4.
l l. vlt. de iis qui veniam ætatis Cod l fideicommissum, de condit & demon l. adoptiones, de adoption ff.

De imperio herili, & an seruitia ferenda sint in republica bene constituta. CAP. V.

TERTIA regendę familiæ pars est in imperio herili, & in mutuis addictorum, eorumq; quib. sese addixerunt,

dixerunt,officiis versatur. & quoniam magnus semp in familiis seruorū ac famulorum numer⁹ exstitit, vel quod nulla maior opum cogēdarum ratio fuerit, quã in seruis ac famulis, seruorum ac famulorum multitudinem, non immerito familiam veteres appellarunt[a]. Nam vt Seneca planum faceret, qua animi moderatione dominus erga seruos esse debet, *maiores* scribit *familiæ caput* patremfamilias, non *dominum* appellasse. Et quoniam pene totus terrarum orbis multitudine seruorum abundat, exceptis qbusdam Europę regionibus, disserendum nobis est de potestate dominica, deq; vtilitatibus & incōmodis quę ad Rēpublicam, si seruitia reuocentur, manare possint: quæ sane quæstio magnū habet nō modo ad omnes familias ac societates, sed etiam ad Respublicas, pōdus ac momentum.

a *l. pronuntiatio, de verbor. sign. & toto titulo, si familia furtū. l. si quis id quod, de iurisdict. l. verbis legis. de verbor. sign.*

Seruorum autē quinq; sunt genera: vnum eorum, qui natura serui dicuntur, ex ancilla concepti; alterum eorum, qui capti sunt ab hostibus, qui antiquo iure belli serui fiebant; tertium est eorum, qui ad opera publica damnati fuerunt, qui serui pœnæ appellantur; quartum eorum, q̃ seipsos in seruitutem sponte dederūt, ac potissimum ii, qui suæ libertatis pretium acceperunt; extremū est eorum, qui à piratis aut à latronibus venditi, bona fide ab emtoribus possidentur. Diximus antea libertatem à latronibus minui nō posse[b]: ita ne ab emtoribus quidem, qui liberum caput à latrone scientes ac prudentes emerunt, aut qui alea libertatem alienam sibi mancipauerunt, vt quōdam apud Germanos[c] fieri solebat. Quod ad hostes attinet, iusta fuit olim seruitus, & quidem omniū fere populorum consensione, præterquam Hebræorum inter ipsos, nisi se sponte liber homo in perpetuam seruitutem alteri dedidisset: atque etiam Græcorum inter se, apud quos iure belli quasi pacto conuento Gręcos captiuos auri libra redimere fas erat; barbaros vero in seruitutē abducere[d]. Eadē fere lata lex est apud Polonos Sarmatiæ populos, vt captiui iure belli serui fierēt

b *l. 1. de lega. 3. l. eius qui à latronib. de testā. manumiss.*

c *Tacit. in li. de morib. Germā.*

d *Aristot. lib. 5. Ethic. Nicom.*

eorum, à quibus capti essent, nisi rex Poloniæ auri drachmam in singula capita pendere mallet. Sed qui pretium libertatis alterius soluit, tantisper captiuum, nõ tamen vt seruum, retinere suo iure potest, quoad pretium solutum receperit, licet suum tantisp quodammodo dicere possit, lege antiquissima Græcorum[a], q̃ ab his ad Romanos[b], inde ad omnes populos pmanauit. Debitores autem etsi legibus duodecim liceret in membra creditoribus diuidere pro debiti cuiusq; modo, si soluendo non essent; non tamen vni creditori licebat, quod multis: quia nec libertatem debitori adimere, nec vitã poterat: erat enim libertas vita certior. Quis n. excelso animo ac forti mortem oppetere non malit, q̃ turpiter seruire? Itaq; lex illa duodecim, quæ liberum caput creditori addicebat, rogatione Pætilia tribunitia sublata est; ac vetitum ne deinceps hominẽ liberum ob æs alienũ creditorib. adiudicare, neue in membra distrahere fas esset: quæ lex annos amplius septingentos inuiolabilis exstitit vsq; ad Diocletiani ætatem, qui legem Pætiliã subiecta capitali[c] pœna renouari iussit. ¶ Atq; hæc qdẽ seruorum genera nihil feré cõmune habent cũ iis, qui vel mercede vel etiam siné mercede seruiles operas præstant: q nullum suæ libertati præiudicium facere possunt; siue pactis conuentis id fiat, siue legatum seruili cõditione subiecta, receperint. At ne seruo qdem cum manumittitur lex vlla dici potest[d], quæ libertati suæ præiudicet: nec aliud patrono seruus polliceri, quam operas quas[e] libertus quisq; præstare consueuit. Itaq; conuentiones illas, quibus liberi homines adiecta pœna, pollicentur seruiles operas, Gallia iã pridem reiecit; Britãnia ꝓbat; quæ adhuc veteris illius seruitutis vmbram præ se ferunt; seruitutem tamen nullã habent, etiamsi eiusmodi serui apud magistratus, decurso temporis spatio, qui seruiles operas debent, emancipari, ac pileorum iura consequi dicantur. Erat enim pileus libertatis argumentum, quo serui emancipati abrasa capita contegebant, quousq; capilli

a Dionys. Halic. lib. 3. νόμῳ κελεύει τῷ λυσαμένῳ ἐκ τῶν πολεμίων εἶναι τὸν λυθέντα, ἐὰν μὴ ἀποδιδῷ λύτρα.
Demosthenes contra Laertiũ.
Varro, in verbo clarigare.
b l nam. & Seruius. de negot. gestis l qui testamento. de testam. l. pater. de captiuis. l. senatus §. vlt. de legat 1. l in bello. § si qui seruum. de captiuis.
c l ob æs alienum, de actio. (
d l. Mæuius. de condit. & demonstrat.
e l. 1 § quæ onerandæ, quarum rerum actio nõ datur.

capilli concrescerent. nam Brutus occiso Cæsare [a] numisma percuti iussit sub pilei figura, quasi populũ Roman. emancipasset: & mortuo Nerone plebs pileata per Vrbem cucurrit [b]: vt rex ipse Eumenes mortuo Mithridate rege pileatus Romã venit, ac Senatui populoq; Rom. libertatẽ acceptã tulit. At liberi homines, q sponte nobis inseruiunt, tametsi serui non sint, sed omnes actus legitimos p sese obire possint; differũt tamẽ ab iis, quos mercede ad operas extra familiã cõduximus, in quos nullum omnino imperium habemus; à nobis tamẽ coerceri possunt, dum id modice fiat. Etenim domestici famuli patremfamilias reuereri debẽt, eiusq; mandatis ac iussis obseq, & omnia honesta officia præstare; de quib. officiis, ꝙ mutua sunt potẽtiorũ ac tenuium inter ipsos, quodq; ad moralẽ disciplinã ptinent, non est, opinor, nobis hoc loco disserendum.

a *Plutarch. in vita Cæsaris.*

b *Tranquill. in Nerone.*

Sed quantum ad seruos attinet, duæ quæstiones, ad ciuilem scientiam latissime patentes, explicandæ nobis sunt. Vna qdẽ, an seruitus naturalis sit; & vtilis Reipublicæ futura: altera, quæ qualisq; esse debeat dominorum in seruos potestas. Aristoteli [c] quidem seruitus naturæ congruere visa est. *Videmus*, inquit, *alios quidem ad imperium, alios ad obsequium esse natos.* Ac iurisconsulti, qui ciuilem scientiam non Philosophorum decretis, sed populari captu ac sensu metiuntur, seruitutem natura penitus alienam esse tradunt [d], ac modis omnibus pro libertate propugnandum putant; & ea, quæ, siue in legibus, siue in testamentis, siue in pactis conuentis; siue in rebus iudicatis obscura vel ambigua videntur, pro libertate sic interpretantur, vt nec legibus, ac testamentis locum vllum [e] relinquant. quod si tanta, tamque perspicua vis est legum, vt ab iis discedi nõ possit, sibi tamen acerbitatem [f] illam legum displicuisse testantur. Vtra sit igitur sententia verior ac melior decernatur. Multa quidem sunt argumenta, quibus seruitutem & Rebuspublicis vtilem, & naturę consentaneam esse docemur. Nam quæ cum natura

c *In Politicis.*

d *l. libertas. de statu hominum.*

e *In l. proxime. de his quæ in testamen. delent.*

f *l. prospexit. qui & a quib. dum quidẽ inquit Vlpian sed ita scripta lex est.*

discrepant, diuturna esse nõ possunt; ac si vim adhibeas nihilominus ad naturæ leges reuocãtur. At seruitus ab ipsius orbis originib⁹, id est, post aquarum eluuiones ac voragines, ortum habuisse videtur; nec prius respublicæ, quã seruitia constitui cœperunt. ac tametsi trecentos circiter aut quadringẽtos annos intermissa seruitia fuere, nunc tamen omnium fere populorum summa consensione probantur. Quinetiam Indię populi, q̃ ad Occasum positi sunt, etiamsi nulla diuinarũ aut humanarum legum præcepta didicissent; seruitia tamen cum cæteris populis comprobarunt: nec vlla fuit vsquã terrarum respublica, quæ seruis vacaret; nec vllus vnquã exstitit tã integer ac sceleris purus, qui, cũ potuerit, seruis vti nollet. Vbiq; vero gentium vitæ ac necis potestas dominis in seruos est attributa, exceptis oppido paucis, qui dominorum nimiam acerbitatem leuitate quadam temperauerunt. At verisimile non sit omnes vbiq; populos ac nationes, tot reges ac principes, tam multos legumlatores virtute rerumq; gerendarum vsu clarissimos seruitia tãta consensione suscepturos fuisse, si cum ratione ac natura pugnarẽt. Quid autem rationi ac humanitati tã cosentaneum, quam eos, quos iusto bello ceperis parta victoria, seruare, iis etiam victum ac vestitũ suppeditare, summaq; caritate fouere, ac ꝓ tãtis beneficiis obsequium & operas exigere? num æquius illud est, quam captiuos crudeliter mactare? Inde prima seruorum origo. Iam vero legibus diuinis & humanis congruit, eos qui sua egestate legum ac iudiciorũ vim eludere solent, corpore torqueri [a]. num pręstabilius & humanius est ad opera publica seruari? hinc etiam serui pœnę dicti. In eadem ac certe deteriore causa sunt ii, q bellum aliis inferũt iniuste; qui alienis bonis, vitæ, libertati deniq; insidiantur; qui etiãsi principes ac reges ipsos se ferant, verius est tamen vt in latronum numerum censeantur.

[a] l. 1. §. generaliter, de pœnis. l. si quis id quod. de iurisdict. l. cum ab eo, ad l. Iul. repetund.

Nõ est igitur natura ipsa alienũ, vt plagiarii q alios inique in seruitutẽ abducere armis tentauerunt, ipsi

pœnæ

pœnę serui fiāt. nā ex eo serui dicti sūt, *quod seruarētur, cum occidi iure potuissent*: vt nulla de causa iuriscōsulti à grammaticis imperitis coarguantur, ꝙ seruos à *seruando* dici putent. Est enim ἐρύω, inquit Eustathius, τὸ φυλάττω & apud Hesychiū ἔσωσεν, ἔρυσεν, & cum sibilo fit ex *Eruo Seruo*, vt *Ero Sero*, & εἱρμὸς *sermo*, non à serie vt Varroni placuit. nam Festus *eritudinem* interpretatur *seruitudinē*; & ex Æolico digamma fit Servos, vt *Dafom*, *Ofom*, *Æfom*, veteres dixere, pro *dauum*, *ouum*, *auum*. Quod si cōtra naturā est, aliis in alios imperium vitæ ac necis tribui, nulla sint imperia, nullum regnū, nulli principatus nō contra naturam, quando regibus ipsis ac principibus eadē est in ciues ac liberos homines vitæ ac necis potestas, si capitalē fraudem admittant, quæ dominis in seruos. His argumētis, quę certe non tantum ꝓbabilia, sed etiā quodāmodo ad assentiendū necessaria videntur, occurri non facile potest.

Seruitutem tamen ego naturæ consentaneam arbitror, si robustus homo ac diues, rerum gerendarum ignarus ac prudentię expers, inseruiat sapienti, ꝗ egestate, inopia, corporisve imbecillitate, quo minus labores ferre possit, impediatur: sed quid natura magis alienum, q̃ stultis seruire sapientes, virū bonum scelerato; homines eruditos ignaris? nisi quis iustum putet seruire stulto principi, sapientem senatorem; insano ac luxu diffluenti domino, seruum sobrium ac temperātem. At ꝗ bello iniusto, captiuos seruare humanitatis esse putant, consimiliter faciunt vt latrones ac piratæ, qui se vitam iis dedisse iactant, quibus nō ademerunt. Nā sæpissime vsuvenit, vt bello iniusto, cuiusmodi fere sunt omnia, quę à potentioribus inferuntur, optimi quiq; viri sceleratis miserrime ac turpiter seruire cogantur. Quod si bellū à latronibus, qui se reges ferunt, iniuste illatum est, cur victi non cęduntur, cur capti ad merita supplicia nō trahuntur? Quod vero nihil diuturnum videatur, ꝙ natura sit alienum, id quidem admitto in iis, quæ naturâ, sponte, aut nutu diuino, non

hominum arbitrio ac voluntate reguntur. at homini voluntatem Deus omni necessitate solutã indidit; sed homines iã pridem à recto naturæ cursu deflexerunt: ac tãta vis est opinionis deprauatæ, vt legis habeat auctoritatem, ac natura potentius dominetur: nulla n. fere tanta impietas est, nullum tantum scelus, quod virtutis non induat nomen. vnũ hoc sit argumentũ, quod nulla gens est, nulla ratio, q̃ humanis sacrificiis, quib⁹ adhuc Peruani ac Basiliani vtuntur, fictos hominum opinione deos olim placari non putarit. & quidem summa religione maiorũ nostrorum ad eiusmodi sacrificia cõcursus fiebat. Eadẽ pietate & caritate parentes olim senio fractos in Thracũ regione à liberis occidi, & iis opitulari cõsueuisse legimus, ne scilicet lãguerẽt morbi diuturnitate, ac mortui vermiũ esca [a] fierẽt.

a Herodot. Iustin. Plin.

Neque maioribus nostris solum humanas hostias sacrificare moris erat, quod ab illis factum est vsq; ad Tiberii [b] dominatum: Sed etiam Amorræis & Ammonitis filios mactare [c] vsitatum fuit: neq; tantum Barbaris, vt Scythis omnibus solemme fuisse Plutarchus tradit [d], sed etiam Græcis; in quibus non modo fuit, sed à quibus ad omnes populos humanitas peruasit: nam Achilles apud Homerum, Patroclo humana cæde parentauit; Themistocles ipse, bello Persico tribus, rex Persarum eodem tempore duodecim hominib. idem fecerunt [e], nec Iupiter [f] Lycius aliter, q̃ humana cæde placari potuisse dicitur, ambiguitate veteris oraculi ac verbi φῶς, quo sine accentu lux & homo significatur. Nam M. Tullius [g] maiores nostros execratur, quod humano sanguine litarent; sed id oratorie, vt causæ inseruiret, cum M. Varro id omnib⁹ Italiæ populis tribuat: atq; etiam vere sacro vouendi morem fuisse, vt quicqd seu hominum, seu bestiarum eo anno natum esset, immolari consueuisse. Hebræis quoq; ipsis quodammodo licuisse pleriq; arbitrantur, ex ipsius Iephthes [h] ducis Hebræorum voto solemni, qui iisdem fere temporibus filiam immortali Deo mactasse dicitur, quo

b Cicero pro Fonteio. Cæsar li. 6. Plin. lib. 7.
c Sapient. ca. 1. in libris Regũ.
d In Artaxerxe.
e Plutarch. in Themistocle & Artaxerxe
f Plato in Rep.
g Pro Fonteio.
h Iudicum ca. 11.

Aga-

Agamemnon Græcorum Imperator Iphigeniam [a]. Sed cõcepta vota religiosissimi ducis verius ac meli⁹ interpretãtur eruditi de pudicitia virginis Deo cõsecrata, q̃ de humana [b] cæde, q̃ lex ipsa diuina execratur. cæteri populi humanis hostiis summa religione fecerunt.

a Euripides.

b verbum Hebraicum לדנות ambiguum est.

Quare non est, quod naturæ leges ex hominum opinione metiamur, ac propterea seruitutem naturæ consentaneam esse putemus; aut benignitati tribuamus, quod veteres seruarunt eos, quos occidere iure belli fas erat; cum potius bestiarum in modum auaritiæ ac libidini suæ cogerent inseruire. Quis enim hosti vitam seruaret, si plus vtilitatis ex illius cæde quã ex salute speraret? Exemplis abundam⁹, sed vnũ de multis. Cum Vespasianus Hierosolymam obsideret, miles Romanus aurum in Iudæi cæsi visceribus effusis collegerat; eodem momento cæsa sunt captiuorum viginti [c] millia, vt aurum, quod sorberi putabatur, à militib⁹ inuestigaretur. O præclarum caritatis aduersus captiuos exemplum! At nutriuntur, inquies, vestiuntur, pro seruilibus officiis educantur: sed quæ tandem educatio? Cato maior sapientiæ ac virtutis Romanæ princeps, cum omnia cõmoda, omnes vtilitates ac fruct⁹ qui à seruis præstari poterant, ad extremam vsq; senectam [d] pcepisset, vt nihil amplius extorquere posset, pluris licitantibus proscribebat, vt sanguinis extremũ illud pretium, quantumcunque esset, corraderet: ne iam ætate defectos gratis alere, aut occidere, aut liberos dimittere cogeretur. Beatior Atticus ille Palladis mulus, qui senio confectus libere vagari sine capistro, sine labore consueuisset. Iam vero cum nihil connubio sanctius hominum generi ab immortali Deo tributum sit, seruis tamen nullum erat inter ipsos cõnubium, sed contubernium tantum; adeo vt si liber homo captiuus ab vxore filiũ suscepisset, patre apud hostes mortuo, illegitimus [e] censeretur. ¶ Quid execrãdos concubitus, & effusas vtriusq; sexus libidines commemorem, quas serui & nunc perferre & antea pertulisse

c Iosephus in bello Iudaico.

d Plutarch. in Catone maiore.

e l. si quis prægnante, de captiuis.

querũtur? Nã crudelitatis ac immanitatis in seruos exempla colligere si quis velit, infinitus sit. quãquã exigua sunt quæ literis ꝑdita legimũs, nec tamẽ historias præterquã humaniorum populorũ scriptis cõsignatas habemus. Nam catenis[a] vincti agros colebant, vt nunc quoq; fit in Africa: & in antris p scalas mobiles demissi iacebant, vt scalis detractis domini cum hostibus domesticis tutius dormirent; ne vel incendio domos, vel cæde dominos pderẽt. Iã vero leuissima quæq; peccata seruorum, nisi pretiosissimi essent, sic luebantur, vt crystallinum confregisse capitale fuerit. Augusto quidem apud Vedium Pollionem cœnante, vnus è seruis crystallinũ fregit: momento trahitur ad piscinam murænarum, quæ humana carne saginabantur: ille vociferari, & ad Augusti pedes confugere, non quidem vt capitale[b] suppliciũ, quo se dignũ iudicabat, sed vt supplicii genus deprecaretur, ne aquis immersus ad Elysios cãpos[c] nunquam puaderet: sic n. ferebatur, & à plerisq; anima voragine demersa penitus interire [d] credebatur. vt Synesius de sociis Alexandriam nauigantib⁹ tradit, qui tempestate suborta sicas manibus exeruerunt, vt animæ alioqui morituræ, gladio viam aperirent. Augustus cõmiseratione ductus, inquit Seneca, seruum supplicii metu liberauit, & piscinã crystallinis omnib⁹ cõfractis impleri terra iussit. Dio tamen verissimus[e] scriptor, negat Augustum à Pollione venã blandiri potuisse, nec piscarium murænarũ, q̃bus nihil Romæ pretiosius erat, oppleri iussisse. id autem ꝓbabilius est, cum Seneca fateatur, Augustum sine iracundia id fecisse, nec amico Pollioni propterea iratum fuisse.

a *Columell. li. 1.*

b *Seneca lib. 3. de ira.*

c *Virg. 6. Æn.* Tu Stygias inhumatus aquas amnẽque seuerum Eumenidum aspicies, ripãve iniussus abibis.

d *Ita Synesius in epistolis, Homeri testimonio qui verbo ἀπόλωλεν vsus est, vt animam demersi hominis interisse significaret.*

e *lib. 55.*

Neque id nouum videri debet, cum ipsius Catonis Censorii ætate Quintus Flaminius Senator Romanus seruum necari iusserit, non aliam ob causam, quam vt cynædo gratificaretur, eique morem gereret, qui hominem occidi spectaculi causa cupiebat. Quod si dominum necari contigisset, serui qui tũc sub iisdem tectis fuissent, omnes ad vnum occidebantur.

nam

nam cum cæſo Pedanio vrbis Romæ præfecto, ſeruorum magna multitudo ad ſupplicium poſceretur; *more*, inquit Tacitus,[a] *à maioribus accepto, plebs Romana, quæ maxima ſui parte libertini generis hominibus conſtabat, vehementer commoueri viſa eſt, cum ob vnius culpam quadringentorum hominum, & quidem innocentium, vita peteretur: re tamen in Senatu diſceptata, decretum eſt morem maiorũ ſeruari oportere.* Omitto certamina gladiatorum, quibus ſerui vt populo ſpectaculum ac mortis contemtũ præberent, ſeſe mutuis vulneribus confodere, aut beſtiarum dentibus lacerari cogebantur in arena.

a *lib.14.*

Ac tametſi Petronia lex immerentes ſeruos beſtiis obiici prohiberet, impune tamen ab omnibus perrũpebatur. Certe Neronem iudices[b] dediſſe qui ſeruorũ querelas audirent, & Adrianum quæſtionem decreuiſſe legimus aduerſus eos, qui ſine cauſa ſeruos[c] occidiſſent: tametſi lege Cornelia[d] tenebãtur; nulla tamen earum legum, aut quæſtionum vis erat. Extremum fuit, vt ſerui dominorum metu & iracundia premente, ad ſtatuas deorum aut principum confugerent. Sed nec ſtatuæ Cæſaris, nec Dianæ templum,[e] ꝙ rex Seruius Romæ ſeruis aſylum propoſuerat; nec Romuli ſtatua, quam olim ſenatus ad id quoque decreuerat; nec Theſei ſepulcrum[f] Athenis; nec apud Cyrenæos ſtatua Ptolemæi; nec Dianæ[g] templum apud Epheſios, ab ira dominorum ſeruos tueri poterant. Lege quidem Epheſiorum ſeruus, qui ad Dianę fanum ſine cauſa confugiſſet, domino reſtituebatur, accepto prius iureiurãdo ne fuga ſeruo fraudi eſſet? ſin iuſtam ꝑfugii cauſam haberet, domino ereptus Dianæ[h] ſeruiebat, præter fœminas, quæ illius templi aditu arcebantur. At Tiberi⁹ tyrannus omnium callidiſſimus, ſuam ſtatuam[i] ꝓ aſylo propoſuit, capitali pœna propoſita iis, qui ſeruum à ſtatua detraxiſſent; vt aſylum iſtud non tam ad ſalutẽ ſeruorum, quam ad perniciem dominorum comparatum eſſet, vt domino quiſq; inuidiam conflaret, aut apud principem maieſtatis reum, etiã ex leuiſſima cau-

b *lib. 3. De benefic.*
c *Spartian. in Adriano.*
d *l. liber homo, ad l. Aquil.*
e *Dionyſ. Halicarn. lib. 4.*
f *Plutarch. in Theſeo.*
g *Philoſtrat. in Apollonio.*
h *Achilles Statius in Amatoriis.*
i *Philoſtrat. in Apollonio. l. in capitalium, de pœnis, l. 1. de iis qui ad ſtatuas. C.*

[a] l. 3. De benef.

sa, faceret. Nam Senator quidam, vt est apud Senecā[a], ob id veniam à Tiberio petiit, quod matellam contingere putarat prius, quam annulum, qui expressam Tiberii imaginem præ se ferebat, digito detraxisset. Inde quoq; seruorum, qui ad statuas confugerent, occultę cędes, cum domum rediissent, quod periculum dominis creare voluisse putarentur.

At lege diuina sapiētissime cauebatur, vt domus cuiusque seruis asylū esset, neve seruū irato domino reddere liceret. Neq; n. omnibus idē q̄ Platoni cōtigit, vt quoties irasceretur, à seruorū castigatione abstineret; cū Germani nunquā nisi irati seruos æque ac liberos hostilē in modū punirent[b]. Ex quo intelligitur dominorum ac seruorū vitam in maximis periculis semper fuisse. Quis n. seruorū insidias effugere potuisset, Sylla dictatore, q̄ triginta sestertia liberis hominibus, libertatē vero seruis dominos ꝓdentib⁹ mercedis nomine proposuerat in singula capita eorū, quos ipse proscripsisset? in eo metu ciues fuerūt, quoad cæsis sexaginta ciuium millibus & quodammodo pacata Republica, seruus aliquis ad extremum domini caput ad Syllā detulit, q̄ pactam libertatem dedit, sed manumissum de rupe Tarpeia præcipitē dari iussit. Cum autem aduersus Christianos quæstiones ac supplicia decernerētur, Christiani seruos metu supplicij emancipare cogebātur. Sublato vero tyrannidis ac suppliciorū metu, domini ipsi in seruos tyrannidem exercebant. Itaq; Reipublicæ ac familiarum status in perpetuo discrimine versabatur ꝓpter cōiurationes seruorū: inde tot bella seruilia ab historiarum scriptoribus commemorantur.

[b] Tacit. in lib. de morib. German.

Ac ne Romanorū q̄dem potentia bella seruilia sine maxima ciuiū clade coerceri potuerunt. eodem n. tēpore in omnibus Italiæ ciuitatibus præter Messanam[c], serui aduersus Respublicas coniurauerunt. Post etiam Spartaco duce sexaginta circiter millia seruorū arma ceperunt, ac Romanorū tres exercitus[d] fregerunt. Nā vbiq; seruorum numerus decies maior fuit, quā liberorum.

[c] Orosius.

[d] Plutarch. in Crasso.

rorum. Et quidē Athenis vno tempore cæsa sunt peregrinorum decem millia, ciuium viginti, seruorum autem c c c c millia. Itaque Cassius in oratione, qua Senatui persuasit Syllanianum Senatusconsultum; *Habemus* inquit, *domi seruorū populos, moribus, institutis, lingua & religione inter se plurimum discrepātes.* Et certe M. Crassus quingētos seruos in censū retulit, præter eos, quib. ad ministeria domestica vtebatur. Milo vero trecentos vno die manumisit [a], ne ꝑ cæde Clodii Tribuni plebis torquerentur. Et cum aliquando in senatu Romano ageretur de cōmutandis seruorum vestibus, vt à liberis hominibus nota quadam secerni possent, senator aliquis intercessit, ne ii seipsos serui numerare cœpissent, exitium dominis intentarent: cui sane periculo subiaceret Africa & Hispaniæ pars, si tanta esset, quanta fuit olim multitudo seruorum, propterea ꝙ seruitutis literæ in ore cuiusq; leguntur; contra quam veteres, qui non nisi perditos & robustioris improbitatis seruos in ore denotabant, q ꝓpterea *stigmatia* dicebātur, qui ne manumissi qdem iusta libertate fruebantur [b]. At Lacedæmonii cum intelligerent seruorū quos ipsi *Helotas* vocabant, multitudine domos, vrbes, agros abūdare (: nam vti quisq; seruus plures filios suscepisset, eo facilius à domino libertatem sperare poterat [c] :) exercitum seruorum, qui bello aptiores essent, cogere imperarunt: deinde conscripto trium millium exercitu, omnes vna nocte occidi iusserunt [d]: idq; tāta celeritate ac tanto silentio, vt quo perrexissent sciri nō potuerit, præterquam ab iis, qui rei gerendæ præpositi fuerant. Itaq; propter metum qui ciuitatib. impendebat, seruis arma tractare non licebat, subiecta [e] capitali pœna; aut si hostiū vis vrgeret vt seruos ad arma vocarent, eosdē simul ac semel à seruitute vindicabant. nā Scipio Africanus maior post Cannensem cladem trecentos seruos bello gerēdo idoneos [f] manumisisse fertur. Florus tamen [g] octo millia conscripta fuisse tradit: quod etiam factum legimus [h] bello sociali. At Cleomenes,

a Asconius Pædian. in Milonianam.
b In Iure dedititii vocantur.
c l. Arethusa. de statu homin.
d Aristot. lib. 2. Polit. Plutarch. in Lycurgo.
e l. 4. in princ. de re milit.
f Plutarch.
g Epitome 22.
h Ead. Epit. 74.

menes, cum nec hostium multitudini, nec seruorum domesticorum cæsis ciuib⁹ facile obsistere posset, seruis omnibus libertatem promisit, quibus argēti sestertium esset; vnde milites simul ad exercitum cōscripsit, & pecuniarum vim in ærarium coegit.

At ne molles quidē Asiatici seruis ad bellum gerendum vtebantur. contra Parthi, quibus p leges manumittere seruos nō licebat; qui eadem pene, qua filios caritate cōplectebantur: quo factū est, vt in infinitam multitudinem excrescerent. nam exercitus Parthorū, qui M. Antonii copias fugauit, quinquaginta seruorū millib. cōstabat: nulli præter quingentos ingenui [a]. At cæteri populi ne ad remigia quidem agendis nauibus prius vtebantur seruis, quam eos manumisissent; id ꝙ ab Augusto bello Actiaco factū legimus [b]. Ac ne quid in Rempublicam moliri possent, opificiis ac sellulariis artibus impediebantur, quas ciuibus tractare Lycurgi ac Numæ Pōpilii institutis non licebat. Nec tamen ita caueri poterat, quin exsisteret aliquis, qui reb⁹ desperatis seruos ad pileū vocaret, vt Viriatus pirata qui Lusitaniæ regnum, Cinna [c], Spartacus, Tacfarinas [d], Symeo [e] Gersonis filius principatū in suis quisq; ciuitate his artibus adepti dicuntur. Ingruente vero ciuili bello, serui vt in libertatē seipsos vindicarent, hinc inde ad partium duces transfugiebāt. Nam post ciuile bellum, ꝙ aduersus Sextum Pompeium gestum est, triginta millia seruorum capta sunt, quos per omnes ꝓuincias stato die Augustus [f] dominis restitui, reliquos quibus dominus defuisset suspendi mandauit. Nō alia vi Arabum potentia creuit. nam cum primum Homarus Muhameti legatus bellum in Arabia mouisset, seruis ad libertatem vocatis, tanta vis hominum locis omnibus erupit, vt paucis annis vniuersum Oriētis imperium occuparet. quæ libertatis fama cum ab Asia in Europam peruasisset, serui primum in Hispania ꝓ libertate arma ceperunt, anno DCCLXXXI. deinde in Gallia Caroli M. & Ludouici Pii ętate; vnde exstāt corū leges

a Iustinus.
b Tranquil. in Augusto.
c Appian. in bellis ciuilibus.
d Tacit.
e Ioseph. in bello Iudaico.
f Appiā. in ciuilibus.

leges de coniurationib⁹ seruorum. Post etiam Lotharius Ludouici filius bis à fratribus victus ac prostratus, seruis omnibus, qui ad se venirent, libertate promissa, exercitum reparauit: vnde secutum est seruile bellum valde anceps ac periculosum: quippe seruorũ exercitus, rerumpublicarum ac principum Germanorum statum adeo conturbarunt, vt Ludouicus rex Germanorum copias vndecunq; conscribere cogeretur[a]: ac ne labes illa seruilis latius serperet, principes Christiani paulatim seruitia manumiserunt, exceptis operis & iure successorio, si liberti sine liberis mortem obirent; quos quidem *manus mortuas* etiamnum appellamus.

a Theodo.

Adhuc enim seruitutis vestigia plurima restant in orbe Christiano: plura etiã in legibus Ripuariorum ac Lõgobardorum, quibus serui iustã libertatẽ cõsequi, aut bona alienare nõ poterãt, nisi post duplicẽ manumissionẽ: ac sæpissime in actis legitimis manumissionum subiici solebat, libertatẽ huic vel illi tributã ꝓ salute patroni. Nihil n. antiquius habuerunt ii, q prima Reipublicæ Christianæ fundamenta iecerunt, quã vt Christiani serui assidue manumitterẽtur: ac pleriq; libertatis spe proposita, Christiani fiebant. Quin etiam in Africæ historiis proditum est, Paulinum Nolę Pontificẽ, cum omnia quę in bonis haberet sub hasta vendidisset, vt ex pecunia coacta captiuos Christianos redimeret, ad extremum Vãdalis, ꝙ mirere, seipsum vendidisse. Inde seruorum manumissiones apud episcopos in ecclesia factę. Ex quo secuta est Cõstantini Magni principatu tanta tenuium ac egentium hominum multitudo, quib. nihil præter libertatẽ relictum erat, quiq; nullas artes didicerãt, vt nulla re grauius ciuitates premerentur. Inde Xenodochia, Brephotrophia, Gerõtocomia, Nosocomia, antea penit⁹ ignota, Christianorum pontificum rogatione à principibus[b] fundari & cõstitui cœperunt. Inde Basilii conciones, conquerentis, voces ac suspiria lãguentum in templis vna cum sacerdotum precibus ac votis cõfundi ac misceri.

b toto titulo de episcopis & clericis.

Iisdem

a Nicephorus Callixtus.

Iisdē fere tēporib. Iulianus Augustus Pagan⁹ pōtifices Christianorū [a] exēplo, ad Nosocomia & Xenodochia exstruēda, ac publicis priuatisq; opib⁹ augenda cohortatur. Et quoniam tenues liberti, filios exponebāt, vt Christianorū benignitate ac largitione educarentur, Gratianus [b] lege sānxit, vt seruitutē seruirēt iis, à quib⁹ educati fuissēt. Nec ita multo post Valēs edicto pmisit, vt q otiose vagari ac mēdicare cōsueuerāt, seruitute māciparentur: ideq; vetuit, ne qs deserta loca peteret, vt vitā in otio trāsigeret, subiecta capitali pœna qua plurimos, q cōtra leges in solitudinem se receperāt, affici mādauit. ¶ Postea vero q̃ idolorum cult⁹ ac sacrificia Christianorū auctis opib⁹ deseri cœperūt, libertatis iacta sunt fundamēta firmiora: qbus magnū accessit incrementum lege Muhamedis pmulgata, q suę religionis homines in libertatē asseruit; cui⁹ exēplo Christiani quoq; suos certatim à seruitute sic vindicarūt, vt seruitus omnis apud Indos, qui ad occasum spectant, illa ætate cōclusa videretur, qua Christiani seruitutem à suis ceruicib⁹ omnino repulerūt, id est, anno MCCL. Adhuc n. seruos in Italia fuisse anno MCC. planū est: tum ex legibus Guilielmi Siciliæ regis ac Friderici II. Cæsaris, tum etiam ex decretis Pontificum Romanorum, Alexandri inquam III. Vrbani III. Innocentii III. vbi agitur de coniugiis [c] seruorum, quæ iurisconsulti *contubernia* vocant. Alexander quidem creatus est pontifex anno MCLVIII; Vrbanus MCLXXXV; Innocentius MCLXXXVIII; ex quo planum fit seruitutem in Rebuspublicis Christianorum circiter ea, quæ dixi, tempora desiisse. Nam Bartolus [d] qui floruit anno MCCC. scribit ætate sua nullos omnino seruos exstitisse, nec venalitios homines vsq̃ haberi: id quidem de imperio Christianorum interpretor: qđ cum à Bartolo didicisset Nicolaus Siculus, qui Abbas Panormi. appellatur, singulari nota dignum existimauit [e]. Nam qđ legimus Ludouicum regem, eum inq̃, qui Hutinus vsurpatur, anno MCCCXIII. seruos omnes accepto pretio

b l. 1. & seq. de infantibus liberis. C.

c in Decretal.

d In l hostes, de captiuis.

e In cap. 1. de coniugiis ser.

pretio manumisisse, id ego interpretor de libertini generis hominib⁹, quos *manusmortuas* appellamus, q liberātur beneficio principali ab eo seruitutis vinculo, quo quidē extra patroni territorium vxorem ducere bonave ꝓhibentur alienare. sic quoq; interpretari debemus edictum Caroli V. regis Francorum, quo qdem ciuitatib. in familias LXX; pagis in C. familias, & seruis in CC. capita cataphractus miles imperatur. Qua ætate Impertus princeps Delphinatus seruos omnes vno edicto libertate donauit; idque publicis actis ac municipalib. legib. inscribi mādauit. Eadem benignitate vsus est in suos Theobald⁹ Blesensium comes, anno MCCXLV.

Huc etiā ptinet id ꝙ legimus de Sugerio sodalium Dionysiacorū abbate, q seruos manu mortuos eaten⁹ in libertatē asseruit, si solū verterent[a]: & Senatuscōsultū curiæ Parisiorū, q̄ Pontifici Catalaunensi seruos de collegii ecclesiastici consensu manumittere licere iudicauit. ac superiori ætate Carolus VII. rex; anno MCCCCXXX. plurimos seruilis cōditionis homines (: sic n. legimus in actis curiæ Parisiorum[b]:) nec ita pridē Henricus II. rex singulari diplomate Burbonios seruos MDXLIX natalib. restituerunt. Horū exēplo dux Allobrogum seruilē quoq, suorum maculā suis edictis detersit MDLXI. Quę omnia in summā libertatis gratiā facta videmus. alioqui nec magistratus populi rogatione, nec princeps ipse seruū alienum manumittere[c], at ne ius quidē aureorū[d] annulorū alieno liberto sine patroni consensu tribuere poterat. nā Cōmodus Imperator aureos annulos iis omnib. edicto suo detraxit, q ius illud à principe sine patroni venia extorserāt; nec ꝑiudiciū vllum patrono creari voluit[e] aurei annuli adeptione, etiāsi princeps hominē natalib.[f] ac ingenuitati restituisset, ꝙ principis[g] solius esset: nihilominus tamen Tertulliani[h] ætate ius illud quodāmodo suū fecerāt patroni, qui manumissos ꝓ ferreis cōpedibus ac flagellis togam indutos candidā secum accumbere, ac nomen suum vsurpare iubebant. Ad

a Anno MCLII.

b Les ordonnances Burbonnes.

c l. ad bestias. de pœnis. l. si proprietatem. de iis qui a non domino [illegible] l. si creditor [illegible]

d l. 3. de iure aureorum annulorum.

e l. vlt. [illegible]

f [illegible]

g l. 2. de iure aureorum annulorum.

h [illegible] De resurrect.

Ad extremum Iustinianus sua lege libertos omnes restituit[a] ingenuitati, ne postea rescripto cuiquã opus esset; quo iure tamẽ non vtimur. nã iure nostro nec^sse est à principe ius illud ingenuitatis adipisci, vt seruitutis antiquę labes omnino eluatur; q̃ & peti & obtineri consueuit sine venia patroni: cui tamẽ licet manus iniicere in liberti bona, quæ ante restitutionem quæsita fuerunt, vbicunq; posita sint, vt non ita pridem curia Parisiorum decreuit: postea vero quæsita & sibi habere, & sine liberis, legare cuiq; suo iure potest. At cum Rupis-candidæ in Aquitania dominus libertinos suæ ditionis seruilẽ in modum haberet, iis legibus, vt non solum agros colere, fructus legere, ac terere, & omnia quæ iuberet patronus exportare & importare, ędes etiã caducas reficere, patronum captiuum suis pecuniis ab hostibus redimere; deniq; quatuor ex causis capitationẽ cõsuetã pati cogerentur: verumetiã si domicilium originis sine patroni venia mutarent, capistro domum reducere sibi licere contendebat: cętera q̃dẽ assentiebantur libertini; sed hoc postremum seruitutis iugum curia Tholosana[b] suo decreto excussit. Certe q̃dẽ ii, quos Poloni *Kometonas* appellant, nõ ita graues operas patronis præstare, sed acerbiora pati coguntur, cum ab omnibus leni decem aureorum mulcta occidi possint, à patronis vero impune. Apud Indos quidem superiore seculo in seruos, q̃ multitudine innumerabiles erant, modis omnibus sæuire, eosq; occidere licebat: Sed Carolus V. Cęsar, lege lata liberos esse iussit. In Gallia vero, etsi exstant veteris seruitutis simulacra, seruos tamen nec facere, nec ab aliis emere fas est, siquidem serui peregrini, vt primum Galliæ fines penetrauerint, eodem momento liberi fiunt: id q̃ vetere Senatuscõsulto Parisiorum decretum est, aduersus legatum quendã Hispanum, qui seruum in Galliam deduxerat. Nec ita pridem cum mercator peregrin⁹ seruum in Hispania coemtũ Tolosam deduxisset, hosp es re intellecta, seruo persuasit vt ad libertatem ꝓclamaret.

a *Authentic a.*

b *anno 1558.*

ret. Rogatione ad octouiros capitales plata, mercator acciri iubetur; aduocat⁹ fisci ex archiuis depromsit antiqua (:vt fertur:) Theodosii magni beneficia, Tolosatib⁹ olim indulta, quibus seruos, simul ac Tolosam ingressi fuissent, liberos fieri placuisset. Mercator se bona fide seruũ in Hispania coemisse querebatur; deinde Tolosam venisse vt Genuam ꝓficisceretur, & sic se nõ teneri legibus Gallorum. summa fuit, vt si acerbius secum agerent ac seruum alienum manumittere vellẽt, pretium sibi restituerent: iudices cognitionem cõsilii esse ꝓnunciarunt. Interea dominus metuens ne & seruo obsequentissimo, & pretio carere cogeretur, libertatem dedit, pact⁹ operas seruiles q̃diu dominus vixisset. Quod attinet ad ea beneficia, quæ Tolosatibus à Theodosio concessa iactantur, refutatione non eget, cum Vienna, Valentia, Lugdunum, Arelate, Nemausus, Romana Delphinatum lectoria, coloniæ Romanorũ, & coloniarum extra Italiam antiquissima [a] Narbonensis, ea beneficia nõ habeant: At ne ipsa quidem Roma imperii decus, & quæ communis omnium patria dicebatur, id sibi tribuendum putaret. a 1 Narbon. deducta, Liuius.

Hic dicat aliquis, si verum est, Muhamedis lege libertatem omnibus, qui suam sectam sequerentur, datam, & Christianorum principum edictis seruitutem sublatam fuisse. cur terrarum orbis seruitiorum ac venalitiorum plenus est? nam Hebræorum legibus, nec seruum Hebræum, nec legibus Christianorum [b] habere Christianum homini Iudæo licet. Certe fraus diuinæ legi fit ab omnibus. Nam diuina lex vllum mancipiũ fieri vetat institutis Israelitarũ inter ipsos, nisi sua se sponte quis alteri [c] manciparit, & aurem ad postes subula pforari sibi patiatur: debitores quidem [d] creditoribus addicit, ac propter inopiam Hebræos vendi pmittit; sed eadem anno septimo liberos dimitti iubet. b l. 1. ne Christianum mancipium. C. c Exod 21. d Deuter. 15.

At tametsi quis nexum fecerit, ac subulam passus sit, vt sempiterna seruitute teneatur; nihilominus anno Iubilæo legis interpretes omnes libertatem ade-

pturum tradunt, nisi rursus seruire quã liber esse malit. Vernas autem q nascebantur ex illo genere seruorũ, qui sua se voluntate in seruitutem dediderãt, anno quinquagesimo liberos abire, ac tubarũ [a] clangore libertatem seruis omnib. lex ꝓponit: peregrinos tamen alterius quam suæ gentis ac religionis habere permittit, in seruitutem perpetuam, eorumq; posteros ac nepotes, vt eodem iure aduersus peregrinos vterentur, quo peregrini aduersus Israelitas, quo genere seruorũ nullum melius fuisse scribit Iulianus Augustus [b]; *Vides, inquit, Syros quam libenter aliis nationibus inseruiunt: contra vero, quantus libertatis amor in Celtarum populis.*

a Leuit.25. Hierem.34. Num.13.

b apud Cyrillũ contra Christianos.

At Iudæi cum peregrina Christianorum aut paganorum mancipia sibi coemissent, domestica religione imbutos circumcidebant: quod Traianus lege [c] singulari vetuit: ac tametsi dominorum religioni acquiescerent, nihilominus seruire cogebant. at peregrinos qui circumcisi legem diuinam acceperant, iisdem beneficiis cum ciuibus vti lege [d] diuina cauebatur. *Eadem*, inquit, *lex erit peregrino ac ciui.* Illud est, quod Deus apud Hieremiam [e] querebatur, seruos ex lege non manumitti, ac propterea dominis ipsis acerbissimam seruitutem ab hostibus impendere. Hinc etiam Philippus Augustus rex Francorum, Iudæos publicatis bonis, regni finibus exegit, quod contra leges Christianos circumciderent, ac pro seruientibus (hoc enim verbo historia Dionysiaca vtitur) sibi manciparent.

c l. circumcidere. de pœnis. ff.

d Exod.12. Numer.49.

e cap 34. Num.13. & sequent.

Consimili fraude Mahumetistas vti videmus, qui Christianos homines, quos bello ceperũt, quosq; à piratis coemerunt, aut certe eorũ liberos circumcidere suaq; religione imbuere solent; ac nihilomin⁹ ipsos cũ liberis & posteris omnib. seruire cogunt: quorum exempla Lusitani secuti, venalitios ex Africa religionem Mahumetis eiurare, ac nihilominus Christiana imbutos cũ liberis ac nepotib. perpetuã seruitutem seruire compellunt; ita vt seruorum greges veneant tota Lusitania, & quidem publice pecudum in more. Ac tametsi

etsi Carolus V. Imperator seruos omnes Americarum insularũ liberos esse iussisset anno MDXL. nihilomin⁹ seditione coorta ꝓpter auaritiam ac libidinem potentiorũ, Gonzala Pizarrus regionis præses, à Carolo defecit; cuius opes cum Lagasca fregisset, ac securi publico exemplo vna cũ defectionis principib. cædi iussisset, seruos omnes ex edicto manumisit; ea conditione tamen, vt patronis operas præstarent. Obtineri tamen nõ potuit, quin Lagasca in Hispaniam redeunte liberti rursus in seruitutẽ relaberentur; ac potissimũ vtilitatis specie q̃ de venalitiis domini se adepturos putabãt exemplo Lusitanorũ, q seruitia multis seculis obliuione sepulta in Europa primi reuocarunt, ac breui p vniuersam Europã, vt iã in Italia cœptũ est, ꝓpagaturi. Iãpridem n. Africa & Asia, tum etiã Orientalis Europa, seruorum greges nõ aliter ac pecudum in omnib. ciuitatibus alere, & ex iis copiosam mercaturã & q̃stum facere cõsueuerũt. nam ætate superiore Tartari Scytharum gen⁹, cum maximis copiis Moscouiã, Lituaniã, ac Poloniæ fines ferro flammaq; vastarent, captiuorum trecenta millia in seruitutẽ abduxerunt: nec ita pridẽ Sinanus Bassà ex Insula Gossà captiuorum Christianorũ sex millia supra trecentos, ac ciues omnes Tripoleos Africæ, nauibus impositos in Græcia vendidit.

Itaq; mirũ videri nõ debet, si p̃fectus prætorio regis Turcarũ, & vterq; cãcellarius trecẽtos quisq; seruos à principe, ineunte magistratu accipere cõsueuerũt. Nã ꝙ attinet ad p̃torianos Turcarũ milites, & eos, q tributi nomine Christianis imperãtur, ego illos ꝓ seruis nũquam habui, cũ in familiã principis cõscribãtur, ac soli magistratibus, honoribus, sacerdotiis, imperiis, nobilitate fruantur, q̃ nobilitas ad nepotes vsque pertinet: ꝓnepotes vero ac posteri deinceps ignobiles habentur, nisi sua virtute ac rerũ gestarũ gloria dignitatẽ auorũ tueãtur: nã soli Turcę ex omnib. pene populis verã nobilitatẽ virtute nõ generis antiquitate metiũtur, & quo pl⁹ à stirpe virtutis, eo lõgi⁹ absunt à nobilitate.

Cum igitur persuasum sit tot seculorũ exemplis à seruitutibus bella seruilia, defectiones, cõiurationes, Rerumpublicarum conuersiones & euersiones impẽdere; tot etiam crudelitates, cædes, libidines, incestus in corpora mancipiorũ admitti, qs dubitet affirmare seruitutes ciuitatib. exitiosas & fuisse, & semper futuras?

Ac si quis putet crudelitatem in seruos legum acerbitate coerceri posse, idẽ cogitet nihil sanctius, æqus, & melius lege diuina fieri potuisse, q̃ etiam à corpore seruorum flagella, Romanorum legib. [a] pmissa amouit; ac ipso iure liberum fieri voluit, cui membrũ à domino ruptum esset, q̃ postea legem [b] Constantinus ꝓbauit. Quis autem de serui cæde accusationẽ instituere? quis auderet? quis pœnã exigeret? an is qui sua nihil interesse putaret? cum tyrãnorũ decretis nihil ad subditorum animos frangendos efficacius sit crudelitate? At Hispani seruos humaniter curant, educant, instituunt, & quidẽ carius q̃ eos, quos mercede cõduxerunt; ac vicissim à seruis amantur & coluntur. Illud quidem Hispanorum fere ꝓprium est, eos quos ad seruitutem aut cædem designarunt humaniter initio tractare: rerum autem omnium nouarum ꝑclara sunt principia, nec dubito quemq̃ magis officiosum fore q̃ seruum, cui cum domino mutua caritas ac morum similitudo intercedat: ac ꝓpterea sapienter lege diuina prouisum est, vt nemo perpetuã seruitutem seruiat, nisi qui in annos septem addict⁹ fuerit, & qui creditori, cuius mores bene cognitos habuerit, seruire, quã [c] liber esse malit.

[a] l. in capitalium § in seruorum, de pœnis.
[b] l. 1. de emendat. seruor. C.
[c] Exod. 21.

Sed cum tanta sit morum dissimilitudo, tantæ in animis latebræ, tanti recessus, quis legislator in vniuersum hæc legibus definire possit? scitum est illud, & sapientibus plene persuasum, *Domi tot hostes esse quot seruos*. quod quidem prouerbium satis significat, mancipia nec amicitiam colere, nec fidam societatem. Quid exempla veterum innumerabilia commemorem? mihi satis est vnum superioris ætatis quod à Iouiano Pontano proditum exstat: Seruus cum acerbius tracta-

tractaretur, domino abſente oſtia concludit; vxorem domini contumelioſe affectam vinculis cóſtringit, ac tres eius filios comprehendit: vbi dominum videt redeuntem, vnum è tribus ex altiſſimo ſolario præcipitẽ dat; deinde ſecũdum: pater tanta rei atrocitate obſtupefactus, precibus & lacrymis ſupplex ſeruum exorare, ac modis omnib⁹ placare conatur, vt tertium morti eripiat. ſeruus paciſcitur ſalutem filii ea lege, vt dominus ſibiipſi nares præcidat; narib⁹ ex pacto amputatis, ſeruus cũ tanta clade & cótumelia dominum vltus eſſet; tertium quoq; deiecit, ac poſtremo vltionem de ſeipſo, q̃ dominus cogitabat, præcipiti caſu cepit. Omitto veneficia, cędes, incendia, & calamitates à ſeruis vbique terrarum ſæpiſſime illatas, ne ſim infinitus.

At hæc incõmoda; inquies, vtilitatib. mutuis cõpẽſant ac ſarciuntur: nam vaga illa hominum otioſorum multitudo, tum etiam latronum ac piratarum ſeminaria velut à ſtirpe conuellentur, nec furibus vllus, nec ꝓdigis locus relinquetur, ſi creditoribus debitores validi ac robuſti addicantur. mendici vero & egentes, q ciuiũ alimenta velut in aluearijs fuci dapaſcuntur, q q; inerti otio languent (: vnde popularium morborũ tabes:) ſi ſeruire atq; exerceri cõſueſcant, nulli exſtabũt. eos n. alere, aut occidere neceſſe eſt; alere quidem difficile, occidere vero nefas. *necare*ᵃ tamen *videtur, qui alere cum poßit, alimenta ſubducit.* Hęc habent veri ſpeciem. Quod enim ad debitores attinet, ſi ſoluendo nõ ſint, diuina lex addici creditoribus iubet in annos ſeptem, nõ tamen in ſempiternam ſeruitutẽ, vt cauetur lege XII. tab. q̃ in Africa vniuerſa & inſulis Americarũ locũ habet quoad creditori ſatisfiat. nam qui ceſſionis beneficiũ debitori, qui nullo ſcelere obligatur, ademerunt; ne creditorib. ſed carcerib. mancipari iubent, vt Turcæ nõ modo creditorib⁹, ſed etiã debitorib⁹ alẽdi ſeipſos, eripere poteſtatẽ ac vitam videntur. Latrones autem ac piratę nullis ætatib⁹ plures fuerũt, quam aucta multitudine ſeruorum. Qui enim ſeruitutem pati

a l. vel necare. de l. ber. agn. Ambroſius.

non poteſt,erumpere tandem,ac ne deprehēdatur vias obſidere & latrocinari cogetur. Argumēto ſit,quod Spartacus gladiator ſexaginta millia ſeruorum ex ipſis Italiæ viſceribus ad pileum euocauit; cum eodem tēpore plus quam octoginta millia piratarum toto mari Mediterraneo,cum nongentis nauibus prædarētur,& quingentas vrbes maritimas tanta vi cepiſſent, vt Romanum imperium terra marique graſſatorib. obuallatum teneretur. At prudens legislator non cenſetur, cui latrocinia caſtigare potius quam arcere curæ eſt.

Id autē ſine dira illa ac metuēda ciuitatib. ſeruitute fieri poteſt, ſi collegia publica puerorum inſtituantur, vbi artes & opificia condiſcant; vt quidem Lutetiæ ac Venetiis fieri videmus, vbi opificum ſeminaria maximo Reipublicæ commodo propagantur.

Quibus vero in locis ſeruitia iā iā recepta ſunt,non debēt ſimul ac ſemel manumitti, ſed id paulatim fiat oportet; & ab iis auſpicādū,q matura ætate artē aliquā didicerūt,vnde ſeipſos ſuſtentare poſſint; alioq fame, otio,inertia perituri, vt iis cōtigit quos eodē momento in America manumitti iuſſerat Imperator Carol. V. Quod ſi quis neminē imperio dignū fore putet præter eos qprimum ſeruire didicerunt,id quidem ꝓ libertate valeat;ſed à pleriſq; ſine ꝓbabili cauſa vſurpat'. Nihil eſt n. quod magni & excelſi animi vim&aciē magis frangat ac demittat,quam ſeruitus. nec imperādi maieſtas,præſtantibus naturis inſita, vlla re tam debilitatur quam ſeruitute;nec quicquam intemperantius eſt eó,qui repente à ſeruitute ad dominatum ꝑuenit, aut cum domina fit,q̄ ancilla prius exſtitit,vt Salomon ſapientię magiſter tradit , qꝫ non modo ad ſecretiorem ſententiam ꝑtinet, quando cupiditas intemperanter rationi dominatur;ſed etiam ad eos quib. ſeruilis metus veriſſimas imperandi artes ademit.

Quod ſi verū eſt rationi ſēp ac legi diuinę locū eſſe oportere,nec ipsā Palæſtinæ finib.cōcludi,cur nō vbiq; terrarum lex illa de ſeruitiis ac libertate tā vtiliter,tam

ſapien-

ſapienter à Deo lata, vim habitura ſit, potius quam quę humanis ingeniis excogitata fuere? Quāquam Tartari, qui generis ſtirpem ab Hebræis ducere feruntur, ſeptimo quoque anno ſeruos manumittunt, ea lege, vt imperii finibus excedant; quæ conditio à Papiniano [a] repudiata primum eſt, deinde ab eodem probata: ſed in manumiſſionibus perinde habetur, ac ſi ſcripta non eſſet. Hactenus de imperio Herili, & an ſeruitia ferēda ſint in Repub. bene conſtituta. Et quoniam de ſingulis familiæ partib. ſatis abunde nobis diſſeruiſſe videmur, in quibus ciuitatum omnium rudimenta poſita ſunt, nunc de ciue ac ciuitate dicamus.

a l. C. & ſ. qui a. de ſeruis expor.

Quid ciuis, & quantum ciues à ciuibus, quantum a peregrinis, differant: quid item veniat Vrbis, ciuitatis & Reipublicæ appellatione. CAP. VI.

QVÆ de tota familia, deq; ſingulis familiæ partib⁹ nobis diſputata ſunt, Rerum omnium publicarū origines continent. Et quēadmodum fundamenta cōſiſtere per ſeipſa poſſunt, priuſq̃ parietes altius exſurgant, ac ſine tecto: ſic familia quoq; ſibiipſi cōſtat ſine Republica, & paterfamiliæ ſummum in ſuos imperiū exercere ſuo iure poteſt, nec ab alterius imperio pēdere; vt familiæ huiuſmodi q̃plurimæ in Mauritaniæ & Americę regionibus eſſe feruntur[b]. ſed neq; Reſpublica ſine familijs, neq; vrbs ſine mœnib⁹ ac ędificiis ſtare magis poſſunt, quam ſolaria vel tecta ſine parietib⁹ ac fundamentis: Cum igitur paterfamilias ex ædibus, in quibus domeſticum imperium habet, egreditur foras [c], ſeque cum aliis familiarum principibus ad res rationesq; contrahendas coniungit; tunc certe patrisfamilias ac domini nomen amittit, vt ſocium ac ciuē ſe ferat, & quodāmodo è familia exit, vt in ciuitatem ingrediatur, ac ꝓ domeſticis negotiis publica tractet. *Eſt autem † ciuis nihil aliud quā liber homo, qui ſummæ alterius poteſtati obligatur.* Prius enim quam vlla ciuitas aut Reipublicæ forma exſtaret, pater quiſque familiæ ſummum ius vitæ ac necis habuit in liberos & vxores.

b Leo Afer. lib. 1.

† Ciuis definitio.

Poſtea vero q̃ vis & imperandi cupiditas,tum etiam auaritia,& vltionis appetitus aliis in alios arma ſuppeditauit,quos bellorum exitus victores fecerat, victos potentiorum libidini ſeruire cogebat:& qui ducem ſe ferens fortiter rem geſſerat,nõ modo familiæ ſuæ, ſed etiã hoſtibus æq; ac ſociis imperabat:his quidem vt amicis,illis autem vt ſeruis. Tunc plena illa & à natura cuiq; tributa libertas viuendi vt vellet, victis omnino ademta fuit,vt ipſis quoq; victorib⁹ ab eo quẽ ſibi ducẽ elegerãt,quodãmmodo deminuta: ꝓpterea ꝙ ſummum alteri⁹ imperium agnoſcere quenq; priuatim oporteret. Inde prima ſeruitutis ac ſubditorum,inde ciuium ac peregrinorum,principis ac tyranni origo. Eo nos ipſa ratio deducit, imperia ſcilicet ac Reſpublicas vi primum coaluiſſe; etiãſi ab hiſtoria deſeramur:q̃quam pleni ſunt[a] libri,plena antiquitas, plenæ leges[b], primum illud hominũ genus nihil prius habuiſſe, quã obuios quoſq;ſpoliare,diripere,occidere,aut in ſeruitutẽ adigere,vt alibi dicemus[c]. teſtis eſt hiſtoria ſacra, qua docemur, NimrodũChami nepotem primum omniũ homines ſub imperium& ſubiunxiſſe, ac dominat⁹ fundamenta in Aſſyria ieciſſe:hinc robuſt⁹ venator dictus eſt,quo nomine ſcriptura p̃donem intelligi voluit:nã vox Hebrea ציד *latronẽ*,vel vt veteres, *laternẽ* ſignificat,à voce צד id eſt *latus*: ꝙ latrones ſæpiſſime obſiderent latera viatorũ:niſi à latebris,vnde eruptiones faciunt,dici putem⁹. Id autẽ Philo Hebræus ac Ioſeph⁹ ſuo teſtimonio cõfirmãt,ſcilicet Nimerodũ humanis opib⁹ ac potentia tyrãnidẽ crudeliter inuaſiſſe.

Atq; in eo falli mihi videntur Ariſtoteles, inquam, Demoſthenes, Cicero,q Herodotum(:opinor:)ſecuti, principio reges ob ſummam integritatis ac iuſtitiæ opinionem principatum adeptos fuiſſe arbitrantur: hinc heroica nobis ac aurea ſecula finxerunt, quæ alibi certiſſimis argumẽtis ac teſtimoniis refutaſſe nobis videmur[d]. Nam primæ quæq; ciuitates ac imperia ante Abrahami ætatem ſeruitiorum plena fuiſſe videm⁹, vt non

a *Thucyd in proœmio. Plutarchus in Theſeo. Cæſar, lib. 6.*

b *l. vlt. de collegiis vbi collegia pradonum & piratarum lege Solonis probata fuere.*

c *in ca. de collegiis.*

d *in Methodo Hiſtoriar. ca. 7.*

vt non ita pridem insulæ ad Occasum positæ seruitiorum multitudine redundabant, cum Hispani regiones illas suis imperiis subiecerunt. Libertatē autem sine vi maxima: nec nisi pruptis naturæ legibus eripi potuisse verisimile est. Argumento sit illud q̀ superiori ætate Gaogarum populi nec principatum, nec tyrannorum imperium audierant, quoad vnus eorum peregre profectus regis Tombuti maiestatem cōspicatus esset. Inde illi oborta apud suos imperandi libido; & quoniam ab inopia premebatur, mercatores quosq; ditissimos bonis spoliare, ac latrocinari; tandem conquisitis opibus, & cōsilio cum amicis communicato, regionis dominatum inuadere cœpit: ac deinceps eius filius regē se ferens, imperium latrocinio partum necesse habuit æquitate ac iustitia tueri. Inde Gaogarum regum [a] initia, quę maxima incrementa breui ceperunt. Ex quo intelliguntur veram esse ciuis, q̄ posuimus, definitionem, id est, *liberū hominē, qui summæ potestatis imperio teneatur. Liberum* dixi: quia tametsi seruus multo magis quam liber homo summæ potestatis imperio subiiciatur, nihilominus tamen omnium populorum cōsensu obtinuit, seruos ex albo ciuiū eximi [b] oportere: quod de vxorib⁹ ac filiisfamilias dici nō potest; quia tametsi domesticis imperiis obligantur, ac libertas eorum potestate domestica deminuat᷑, ciues tamē sunt. ita quoque ciuibus omnibus aliquid de libertate naturali detrahitur, vt summæ alterius potestati subiiciantur.

a *Leo Afer.*

b *l. quod attinet. de reg. iur.*

At peregrinus homo, si ab originis domicilio auulsus, aut sede relicta in alienā ciuitatē cōmearit, nec ciuis habetur, nec ciuitatis prærogatiua aut immunitate ciuib⁹ tributa fruit᷑; nec item in sociorum, q non plane sunt peregrini [c], nec in hostium aut amicorum numerum censetur: licet Gręcis veteribus [d], æque ac Latinis *hostes* peregrini appellarentur, vt M. Tullius [e] interpretatur, ex legib. XII. lenitate verbi rei tristitiam mitigante: & quidem nos adhuc populari verbo peregrinos *hostes* appellamus. qui veteribus Latinis *perduelles*

c *l. nō dubito. de captiuis.*

d *Plut. in l. in Themistocle.*

e *in officiis.*

nunc vero *in Rempublicam cōiurati* dicuntur. Sed mutatis verbis Græci πολεμίους hoſtes vocant; quia bellum aduerſus eos geratur: ξένους vero *peregrinos*, quos Accurſius[a] pro iis vſurpauit qui voto cōcepto religionis ergo peregre proficiſcuntur. ¶ Inter eos autē, quos publicis imperiis ac ſummæ poteſtati ſubditos eſſe diximus, alteri quidem naturales, alteri aſſumti dicuntur; naturales item liberi ſunt aut ſerui; atq; hi quidē manumiſſi momento[b] ciues fiunt; peregrini ſerui non item. Quāquam Græci veteres ſeruis quoq; ciuium manumiſſis ciuitatem negebant[c]. Nam Demoſthenis oratoris antiquata rogatio eſt, quam poſt cladem Chæroneam ad populum tulerat, vt omnes incolæ ac liberti in albo ciuium cenſerentur; ne liberti, quorū ingens erat multitudo, ciuitatis dominatum inuaderent, ciueſque ab honorib. & imperiis ſuffragiorum numero ſummouerēt. Quod initio Romani nō aduertētes, pene in libertinorum poteſtatem venerunt, niſi Fabius Maximus mature prouidiſſet, ac libertinorum gentes p omnes trib. diffuſas in quatuor coegiſſet, vt triginta & vna tribus ingenuorum ac veterum ciuiū, ſuffragia numero vincerent: neque n. per capita, vt olim Athenis, & nunc quoque Venetiis, ſed per tribus, in comitiis tributis, aut per claſſes in centuriatis comitiis, ſuffragia legebantur. Et quoniam id vnius Fabii Cenſoris prudentia ſine ſeditione geſtum eſt[d], Maximi cognomentum accepit; qua quidem re Appii Cenſoris errores emendauit. is enim libertinos & aſſumtos ciues per omnes tribus diſperſerat: poſtea libertis datum eſt; vt ex eorum filiis vnus in patroni tribu cenſeretur. At cum tribus illæ quatuor libertinorum potentiores viderētur, placuit ſorte duci tribum vnam, in qua libertini[e] omnes ſuffragium ferrent. atque hic ſtatus fuit libertinorum, quouſq; populus rogatione tribunitia, quæ à P. Sulpitio tribuno plebis lata eſt, iuſſit, vt liberti deinceps[f] in omnes tribus diuiderentur: quæ prima præcipuaque exſtitit euertendæ Reipublicæ cauſa. ¶ Quemadmodum

a in l. 1. de hæredib. inſtitu. C. vbi finxit antinomiam, quæ nulla eſt in §. vlt. Inſtitu. de hæredib. inſtitu.

b l. 5. de captiuis. l. 7. ad municipa. & titul. de manumiſſ. Inſtit. l. ciues. de incolis. C.

c Plutarch in Demoſthen.

d Liuius lib. 9. Florus epitō. 20.

e Liuius li. 45.

f Florus epitom. 77. & 84.

dum igitur serui quidé aut nati sunt, aut facti; sic quoque ciues aut fiunt, aut nascunt. Naturalis ciuis est homo liber eius ciuitatis in qua natus est, siue altero tãtũ siue vtroq; parente ciue nascatur. Olim quidem Athenis ciuem vtroque parente ciue nasci oportuit[a]: nam qui alterutro tantum parente natus erat, *nothus* appellabatur, q nec optimo iure ciuis esse poterat, nec maximos in Republica magistratus, quos *archontes* vocabãt, adipisci[b], tametsi pleriq; ad eos magistratus latenter irrepsissent, sed Periclis ætate quinq; millia liberorum hominum qui seipsos pro ciuib⁹ ferebant, sub iugum seruile missa sunt; ac ꝓpterea Pericles ipse orbat⁹ liberis qui vtroq; parente ciues erant, rogationem[c] ad populum tulit, vt inter ciues cẽseretur is, quem Athenis ab vxore peregrina susceperat. eoq; pertinet illud ꝙ Liuius[d] scribit, Romanos coloniam conscripsisse ex iis quatuor millibus hominum, quos Romani ex Hispanis mulieribus susceperant: quia ciues non erãt. sed postea obtinuit vt ciuis esset, qui[e] patre ciue nasceretur: & plerisque in locis satis est ad ciuem cõstituendũ matrem habere ciuem. Qui vero in Africa vtroq; ciue Romano natus esset, nõ minus erat ciuis, quam si Romæ originem accepisset[f]. *Ciuis* autem *asscriptus est, qui se alterius summæ potestati subiecit, & in[g] numerũ ciuium conscriptus est.* Nã ciuis honorarius tantũ, qui ius suffragiorum ac ciuitatis ꝓ suis erga Rempublicam meritis adeptus est, re vera ciuis dici non potest; quia non sese sub alienæ potestatis imperium subiungi passus est.

a Plutarchus in Themistocle.
b Demosthenes contra Neæá.
c Plutarchus in Pericle.
d Liuius li. 43.
e l. 1. ad municipalem.
f l. assumtio. ad municip.
g l. 1. & 2. l. ciues. de incolis. l. pupill. §. aduena. de verb. signi.

Ex pluribus ergo ciuibus; siue nati, siue creati sint, vel adoptione peregrinorum, vel seruorum manumissione, conflatur Respublica, quando ciues omnes vna continet, & eadem est imperii maiestas: tametsi moribus, legibus, institutis, ac infinita gentium varietate inter se differant. Si vero ciues omnes iisdem legibus vtantur, non solum eadem Respublica, sed etiam ciuitas eadem est; tametsi ciues huc illuc per vicos, vrbes, ac municipia dispersi à seipsis sedib. seiungantur.

Nec

Nec vero potius ciuitas vrbis mœnibus, q̃ familia tectis ædium continetur; cõtra quam pleriq; putant [a]. nam vt familia locorum ac regionum varietate diuisa familiæ nomẽ retinet, cum omnes serui ac liberi eiusdem patrisfamiliâs imperio cõtineantur: ita quoq; ciuitas plurium vicorum ac vrbium ciues iisdẽ legib. ac moribus cõplexa moderatur. Rempublicam vero ex plurib. ciuitatib⁹ ac ꝓuinciis, q̃ variis legib. ac morib⁹ vtuntur, cõstitui videmus, quæ tamen summa quadã imperii potestate coercentur. Quinetiam vrbium beneficia q̃dam sunt: q̃ cum suburbiis nõ cõmunicant: & suburbia ipsa prærogatiuam quandam habent, quę vicorum nõ sit communis; qui tamen & subditi Reipublicæ, & ciues sunt vrbani. Nam proprie *ciuis vrbanus is est, qui vrbis mœnibus ac ædificiis continetur.* sed optimo iure est, non qui creatur, sed qui nascitur ciuis, quiq; singulari quodam vrbanorum ciuium priuilegio vtitur fruitur. Argumento sit, ꝙ Præfectus mercatorum Lutetiæ nemo fit, nisi qui in ipsa vrbe natus est; nec apud Geneuates Syndicus aut secretioris cõsilii senator, nisi Geneuæ domicilium originis habuerit. quod etiam apud Heluetios & Germanos vsu receptum est.

[a] Bald. in l. ciues. & l. prouincia. in verb. sign. Ancharã. in cap. canonũ statuta, de constitut. verbo. cõsuluit. Alexãd. consil. 29 lib. 2. Baldus tamen sibi contrarius est in l. specialiter. de testam.

Atque hæc breuiter de subditis, ciuibus ac peregrinis, deque Reipublicæ, vrbis, ac ciuitatis appellatione. Sed quia nemo hactenus, quantum intelligere possum, his definitionibus vsus est, rem ipsam per se obscuram exemplis illustrare placet. Nam sæpe graues controuersiæ, tum principibus, tum etiam ciuibus inter ipsos intercedunt, propter harum rerum ignoratiõẽ; quinetiam illi ipsi disciplinæ ciuilis interpretes [b], à quib⁹ ciuilis scientia petenda nobis erat, sępe ciuium ac peregrinorum iura, sępi⁹ etiam vrbis ac ciuitatis appellationem cõfuderunt. Qui vero de Republica sine legũ ac iuris scientia scribunt, consimiliter faciunt, vt qui nullis omnino iactis fundamentis ædes altissimas moliuntur. Nam Aristoteles [c] ciuitatem definiit, *ciuiũ multitudinem, cui omnia suppetunt ad beate viuendum:*

[b] Accurs. in l. vlt. de præscrip. longi temp. C. Cyn. Salicet eo. Alexand. in l. 1. § si autem, ad municip. Angel. in l. vlt de iurisd. Bal. in l. 3. de naturalib. li. Bart. in l. si nupta. de mera [?]. C. & in l. vrbis appellatio. de verb. sig. Oldrad. consil. 176. Specul. in tit. de ciuit. § 1. Canonistæ in cap. coram, de elect.

[c] lib. 3. cap. 6. Politic.

nec

nec differre putat Rempublicam à ciuitate; nec ciuitatem dici, nisi ciues omnes vno & eodem loco contineantur: absurde illud quidem, & ab hac scientia penitus alienũ, vt satis aperte docuit Cæsar, his verbis[a]: *Omnis ciuitas Heluetiæ quatuor pagos habet.* ex quo satis intelligitur ciuitatis verbo ius ipsum, non locum ac regionem contineri; non vrbem, quæ ab *vrbo*, id est, *aratro*, dicta est: quoniam, inquit Varro, *Vrbium ambitus aratro designabatur.* Quare qui extra vrbem quid, quod legib. vetitum erit, exportauerit, vt in aliam eiusdem ꝓuinciæ vrbem transuehat, neque rem extra ciuitatem exportasse[b], neque in legem commisisse dicetur. At Paulus Castrensis[c] hãc definitionem latius patere scribit, nec putat aduersus legem peccasse, qui res vetitas exportarit, nisi excesserit ex imperii finibus.

Ac tametsi nonnunquam scriptores[d] vtraque confundant, & πόλιν ἀντὶ τῦ ἄςεως, vt Latini ciuitatem[e] ꝓ oppido, vrbe, ac iure ciuium vsurpant; vrbẽ tamen, id est, ἄςυ, ciuitate[f] cõtineri volunt, non cõtra. & quia humaniores sunt, qui ciuilẽ societatẽ colunt; ꝓpterea *vrbani* dicuntur, quos posteri[g] min⁹ Latine *ciuiles* appellarũt: ab *astu* vero Græco *astutos* vocãt, eadẽ origine qua vrbanos, sed sensu deteriore. Ac ne quis putet ea temere cõfundi, aut verborum esse non rerum controuersiã, fieri potest, vt fortissimis ꝓpugnaculis ac mœnib. constructa sit vrbs, ac hominum multitudine rerumq; ad vitã necessariarum copia locuples, nec tamẽ ciuitas sit nisi legibus ac magistratuum imperiis ciues contineãtur; sed verius ἀναρχία est q̃ ciuitas appellãda. Contra vero, si vrbs ipsa legib. & armis, rerumq; gestarum gloria floreat, ꝓfecto hãc ciuium multitudinẽ iure sociatã, recte ciuitatem appellabimus, q̃ tamen Respublica non erit; vti sunt vrbes ac municipia Reipublicæ Venetorum. Nõ enim municipia Vrbis Romanorum, nec vectigales vrbes in ꝓuinciis Respublicæ dicebantur, nec Reipublicæ iure ac priuilegio fruebantur: id namq; proprium erat Romanę ciuitatis, vt Respubli-

a *lib. 1. Commentar.*

b *l. Cæsar, de publicanis. l. sed si quis. cod.*

c *In l. cætera. de legat. 1.*

d *Hebræi.* לבילות *vrbẽ siue munitum oppidum appellant.* עיר *ciuitatem, vt Iesa. 10. & 16. & 11. 4. Gen. 4. 18. & Osea 11. 9.*

e *Verrius Flaccus in verbo Senatum.*

f *Cicero ad Atticum, lib. 4. epist.*

g *Suetor. & Spartianus sæpe.*

publi-

publica diceretur, & iis priuilegiis ac beneficiis q̃ Reipublicæ aduersus priuatos ac municipia cõpetunt, sola vteretur; tametsi Respublicæ quoq; dicuntur ipsa municipia, sed id minus ꝓprie. Nã Traianus Augustus ad Plinium [a] Iuniorem Asiæ proconsulem rescribens, negat ciuitatem Bithyniorum ius habere Reipublicæ, vt priuatis creditoribus iure pignoris potior esset, & recte [b] quidem. id enim proprium erat Romanæ ciuitatis; & iis quib. singulari iure tributum erat, vt Antiochensium [c] ciuitati, q̃ sola in vniuerso imperio priuatis creditoribus iure pignoris potior erat. Ex quibus planum est, vrbem sine ciuitate, hãc vero sine republica dici posse. quinetiam potest ipsa ciuitas sibi constare mœnibus vrbium solo æquatis, vel oppidis ac magis ciuibus vacuis; vt Athenienses bello Persico vrbẽ penitus deseruerunt, & nauibus salutem sibi q̃sierunt: sic n. oraculum Themistocles interpretatus est, ciuitatem [d] nõ aliter quam ligneis mœnibus seruari posse; id est, ciuium cœtum, ac multitudinem legibus sociatam, aduersus hostium copias nõ aliter q̃ nauib. tutam fore. Idem contigit Megalopolitanis, qui Cleomenis exercitu territi, vrbem omnino desertam esse passi sunt: nõ minus tamen vrbs erat, q̃ antea; sed neque ciuitas, neque respublica dici poterat, cum ciuitas quodammodo ex vrbe exiisset. Sic enim Pompeius [e] cum ducentos senatores ac meliorem ciuium partem ab Vrbe, q̃ Cæsari reliquerat, seduxisset: *Non est*, inquit, *in parietib. respublica*. Sed quoniam duces partium ciues à se inuicem seiunxerant, ex vna Republica duas cõstituisse videbantur. Igitur ciuitatis, vrbis, collegii, curiæ, familiæ denique verbo ius significatur.

a *lib. 10. in epist. & toto titul. de admin. strat. rerum. & ad municipal.*
b *l. simile. ad municipal. DD. in l. 2 in quibus causis. Bald. in l. vlt. col. 4. de sacrosanct. Alexan. consil. 124. li. 6.*
c *l. Antiochensium, de priuilegiis creditorũ.*
d *Plutarchus in Themistocle.*
e *Dio lib. 41.*

Et quẽadmodũ sepe iudicatũ est, æde sacra extra vrbis mœnia posita, *παροίκους* autẽ ipsos in vrbe priuilegiis vrbanis vti debere: ꝓpterea quod *παροικία* (q̃ veteres Latini *curiam*, vulgus *parochiam* vocat) mœnium ambitu contineatur; sic quoq; de ciuitate iudicandum est.

Neq; v. cuiq̃ mirum videbitur, ꝙ diutius aliquantum

tum

tum in hac diſputatione hęreo,ſi meminerit quãti fuit olim Carthaginenſibus harum rerum ignoratio momenti. Nam cum in ſenatu Romanorum de Carthagine exſcindẽda decerneretur, peruulgata fama Carthaginenſes legatos Romam miſerũt,ne vrbem rerum ante geſtarum gloria clariſſimã, ac vrbis ipſius Romæ decus monimentumque victoriarum illuſtrium delerent. Nihilominus re diu multumq; in ſenatu agitata, decretum eſt ad imperii Romani ſalutem deleri Carthaginem oportere,tum ꝓpter loci opportunitatem, tum etiam propter inſitam Pœnis perfidiam, qui iam Romanorum ſocios bello laceſſiuerant, & finitimos populos latenter ad defectionem inuitabant. Poſteaquam ita decretum eſſet, legati Carthaginenſium in ſenatum venire iubentur;quib.reſponſum eſt à Cõſule,vt in fide ſenat⁹ populiq; Romani permanerẽt,obſidibus trecentis ac nauib. populo Romano datis, ciuitatem Carthaginẽſium ſaluam fore,iura,priuilegia, immunitates eaſdem habituros quib.antea ſemper vſi fuiſſent. Legati accepto reſponſo, læti domũ redeunt. Interea Scipio African⁹ Iunior accepta claſſe Carthaginem mature ꝓficiſci iubetur, & Vrbem ferro flammaq; delere, ſaluis ciuibus ,ac rebus omnibus quas ex vrbe exportare poſſent. Scipio Cenſorinum legatum mittit; qui poſteaquam obſides vna cum nauib.Carthaginenſium recepiſſet, iuſſit populum vniuerſum Carthaginenſem ex vrbe excedere: ſic tamen vt quæcunque vellet exportare,vrbemque à portu remotiorem condere liceret. Carthaginenſes imperio ducis perterrefacti,fidem ſenatus populiq; Rom.appellant. quib. reſponſum eſt,populum Romanum ſemper fidem coluiſſe, & quæcunq; legatis eorum ꝓmiſſa fuiſſent præſtitiſſe; ciuitatem vero mœnibus vrbis minime contineri.Ita Carthaginenſes verborum ambiguitate decepti vrbem totius Africæ pulcerrimam ardere,& ſolo æquari viderũt [a].Ita ſæpiſſime legati iuris fecialis ac legum imperiti,in pacis actionib.fœderibuſq; ferien-

[a] Appian. in Lib. [illegible] co. & Florus cap. 40. ait Carthaginenſes tunc rebellaſſe, ac obſidione diuturna fractos deditionem feciſſe, Manlio & M. Manlio conſulibus.

feriendis grauissime peccant. Quanquam Modestinus [a] scribit Carthaginem, cũ deleta fuit, ciuitatis nomen amisisse, ac vsumfructum ciuitati relictum etiam ante centesimum annum extinctum fuisse; sed in eodem errore fuit quo legati Carthaginensium, quib. omnia ciuitatis iura ac beneficia relicta fuere.

a In l si vsusfructus. quibus modu vsusfr.

Eodẽ errore peccatum est in fœdere percusso [b] inter Bernates & Friburgenses, quo societas cõtrahitur, tãdiu vim habitura, quãdiu muri vrbis vtriusq; stabũt. Abutuntur etiã pleriq; qui vrbẽ, ciuitatẽ, & vniuersitatẽ Lutetiã appellant; partib. vrbis in tres regiones diuisis: ac ciuitatẽ qdem insula definiunt, vrbem vero & vniuersitatem cis & vltra flumen: cũ [c] vrbs ipsa mœniũ & suburbiorum ambitu cõtineatur. Aberram⁹ etiã cũ vrbem à suburbiis & cõtinentib. ædificiis seiungimus: ꝓpter vrbis Parisiorum ac suburbiorum diuersa beneficia à regibus iudulta. At *Vniuersitas est omniũ ciuiũ corpus coactum: Ciuitas* vero *vrbis ipsius ac municipiorum, tam etiã virorum iisdem legibus ac moribus vtentiũ coniunctio*; id est præfecturæ & comitatus Parisiorum. Grauius tamen peccatur ab iis, qui ciuem esse negant, qui non sit imperii, suffragiorum, consiliique publici particeps.

b anno M.D.V.

c l. vrbis. de verb. signif.

Hæc est Aristotelis [d] disciplina quam in statu populari tantum locum habere confitetur. At definitio inanis est, quæ non sit vniuersorum ex ipsius [e] Aristotelis decretis, quorum constantiam seruare oportuit. nec minus alienum est, ꝗ alibi patricios ac vrbanos ciues magis ciues esse putat, quam rusticos aut plebeios; impuberes vero ciuitate primum initiari. At vero definitio nec disiunctiones, nec plus minusve capit quam res ipsa, q̃ in definitionem cadit. Quanquam illa ciuis ab Aristotele allata descriptio, ne ad popularem quidem statum accommodari potest; cum in Atheniensium statu omnium maxime populari quarta classis, q̃ ciuium multitudine cæteris triplo maior erat, ab imperiis ac iudiciis arceretur [f]. Quare Athenienses ipsos in sua Republica, & qdem populari, peregrinos fuisse fateatur

d lib. 3. cap. 1. & 4. Polit.

e lib. 6. Topic.

f Plutarch. in Solone.

fateatur necesse est, vsque ad Periclis [a] ætatem, quisquis Aristotelis definitionem probare volet.

a Plutarch. ibid.

Quod vero tradit, patricios magis ciues esse quam plebeios, id absurdũ est, non modo in populari Atheniensiũ statu, sed etiam Heluetiorũ, & Argentinensiũ, vbi nobiles fere ab omnib. imperiis summouẽtur. Verius est à Plutarcho traditũ, ciues dici q legibus ac immunitatib. ciuitatis fruuntur, quod ex ætate, sexu, statu & conditione cuiusq; metiendum venit; vt patritii quidem iure patritiorum, plebeii iure plebeiorũ. An corporis humani membra de sua conditione querentur? dicetne pes oculo, cur nõ in sublimi corporis loco positus sum? an propterea pes inter membra non censebitur? At si Aristotelis definitioni locus sit; quam multæ seditiones, quot bella ciuilia, quantę ciuium strages in mediis ciuitatibus exorientur. Certe plebs Romana nõ aliã ob causam à patrib. sęcessit, quam quod nõ iisdem imperiis ac immunitatibus quib. nobilitas, frueretur: nec aliter sedari potuit, quam proposita corporis humani fabula, qua sapientissimus senator [b] Agrippa plebem cũ patrib. conciliauit. Non Romulus [c] ille creator Vrbis plebem ab imperiis, sacerdotiis, omniq; auspiciorum iure summouit; Patritios ea capessere iussit, qui scilicet generis sui stirpem ducerent ab iis, quos in senatum legerat, quosque iis conscripserat.

b Dionys. Halicarn.
c Idem.

Ac populus qdem Romanus cũ finitimos armis sub imperiũ subiecisset, Sabinos qdẽ in societatẽ imperii, & in eandem ciuitatem vocauit; ad honores autem, suffragia & magistratus admisit Volscos, Hernicos, Tusculanos, Arpinates; non tamen in eandem ciuitatem, cũ hi suis legib. vterẽtur: qui quod eadem munera in eadem vrbe cũ Romanis caperent, *municipes* sunt appellati. Romanorũ igitur ciuiũ cõditio melior exstitit. Cum enim Catilina Romanus, à Patribus, & quidẽ ab antiquissima Sergiorum gente originem duceret, M. Tullium Arpinatem ac nouum hominẽ cõtumeliose appellauit. At propterea pleraq; Italiæ municipia Romanis

manis legibus quam suis vti maluerunt, vsq; ad Tiberium Imperatorem; qui popularis status vmbrã, q̃ Augustus populo Romano reliquerat, penitus ademit [a]: cum scilicet popularia comitia à plebe ad senatum transtulisset; tunc Italiæ municipia Romanæ ciuitatis leges repudiarunt. id q̃ Adriano Imperatori mirum visum est, inquit Agellius: sed mirari nõ debuit. cum n. populares honores ac magistratus ad vnius arbitrium delatos intelligerent, suis legibus q̃ alienis vti præstabilius esse ducebant. Differt igitur ciuis vrbanus à ciue rustico; hic rursus à municipali: vt mirum videri nõ debeat, si Cæsar legata pop. Romano seorsum à tribubus dederit: nã rusticæ trib. partem populi Romani faciebant, & cum vrbanis æqua suffragia ferebant.

a Tacit. lib. 1.

Tertium genus erat Latinorum, quorum vrbes sexaginta fuere, q post diuturna bella fœdus cum Romanis ea lege percusserunt, vt suis quidem morib. ac institutis viuerẽt; ciues tamen Romani fierẽt, quicunq; legitima ꝓle domi relicta in vrbem domicilium [b] trãstulissent. Cum tamen fœderib. fraudem facerent, suosq; liberos Romanis ciuib. adoptionis aut seruitutis specie mãciparent, vt momento manumissi iura ciuitatis adipiscerentur; lege Claudia ex senatus auctoritate ad populum lata, & consularib. edictis, Latini qui fraude ciuitatẽ obtinuerãt, in vrbes Latinas redire coacti sunt; idq; factum est Latinarum vrbium rogatione. Eo pertinet q̃ Boethius scribit, Romanos ciuitatẽ amittere, cum in colonias Latinas mitterentur; & colonias [c] Romanorum q̃ Puteolos ac Salernum deductæ fuerant, ciuitatem amisisse: q̃ quidem pertinet ad iura suffragiorum. Sic enim Rhemenses, Lingones, Bituriges, Melodunenses, Santones, & Heduos liberos Gallorum populos, iura ciuium Romanorum sine suffragiis habuisse Tacitus scribit. Hedui quidẽ societatis fœdere cum Romanis coniunctiores quã illi, ac propterea fratres Romanorum appellati sunt, & Romani senatores fieri poterant. Quanquam Aruerni se quoq; fratres

b Liuius li. 41.

c Liuius. li. 24.

fratres Romanorum [a] appellabant, ex eadem Troianorum gente oriundi.

[a] *Lucanus.* Aruerni Romanorum se dicere fratres Sanguine ab Italico populi.

Ac nemini dubium est, quin coloni Romanorũ ciues essent Romani, eodẽ sanguine creti, iisdẽ morib. ac legib. vtentes [b]: sed quo longius aberant coloniæ Romanorum ab vrbe, eo minus lucẽ ac splendorẽ vrbis sentiebant; eo min⁹ honorum ac suffragiorum participes erãt. Itaq; coloniæ Romanorũ, q̃ Narbonã, Lugdunũ ac Viennam deductæ fuerant, præclare secum agi arbitrabantur, si ius Italicum obtinerent. vrbes n. Italorum omnes societatis fœdere cum Romanis erant cõiunctæ, sua tamen libertate ac suis legib. vtẽtes. & quoniam Romani armis & opibus sociorum adiuti, cæteras gentes domuerant; nec tamen patiebantur socios ad honorum & magistratuum petitionem in vrbe admitti; sociale bellum in vniuersa Italia contra Romanos exarsit; nec prius desiit, q̃ multis cladibus vtrinq; datis & acceptis, Romana ciuitas Italis [c] omnib⁹, paucis exceptis, lege Iulia tribueretur. Nã Italiæ vrbes partim coloniæ, partim municipia, partim Latii, partim Italici iuris, partim præfecturæ dicebantur. ac ꝓpterea Liuius [d]; *Iam inde morem*, inquit, *Romanis colendi socios, ex quibus alios in ciuitatem atque æquum ius accepissent; alios in ea fortuna haberent, vt socii esse, quã ciues mallent.* Hinc illa Tiberii vox in oratione [e] quam habuit in senatu, q̃ adhuc in æs incisa Lugduni habetur. *Quid ergo? Num Italicus Senator prouinciali potior est?* quasi diceret, Æquo iure senatoriis honorib. vtrumq; frui. Idem tamẽ Imperator Gallos, qui ciuitatem consecuti fuerant, ab honorũ ac magistratuum petitione summouit. Ex quo intelligitur id quod Plinius [f] scribit: *Hispaniam habere quadringentas vrbes supra octo & sexaginta. In iis*, inquit, *coloniæ* XX. *municipia* VIII, *Latio antiquo donata* XLVI. *libertate* VI; *fœderatorũ* III, *stipendiaria* CCCLXXXVIII. Ac tametsi Latini arctissimo societatis fœdere cũ Romanis copularentur, ciues tamen nõ fuisse argumẽto est illud Ciceronis, *Nihil acerbius Latinos ferre solitos esse;*

[b] *Liuius li.* 23. 24. 25. *A. Gellius lib.* 16 *ca.* 13.
[c] *Appian. lib.* 1. *ciuilium. Plutarch. in Sylla.*
[d] *lib.* 26.
[e] *Tacit. lib.* 11.
[f] *li.* 3. *ca.* 1. & 3.

quam id quod perraro accidit, à consulibus iuberi ex Vrbe exire. Nam peregrinos sæpius Vrbe pulsos legimus [a].

[a] Dio.

Tanta denique fuit beneficiorum, tãta priuilegiorum inter eos, qui Romanis imperiis tenebantur, præter fœderatos ac liberos populos varietas, vt nihil fere ciuium omnium Romanorum tam ꝓprium fuerit, q̃ ne de libertate aut capite eorũ iniussu populi Romani iudicaretur, id quod Iunia rogatione tribunitia factũ est; quæ *lex Sacrata* dicebatur, post exactos Vrbe reges ad populum lata [b]: deinde leges Valeriæ consulares à consulib. Publio, Marco, & Lucio è gente Valeria [c] variis temporib⁹ latę, legem Iuniam sanctius confirmarunt: postremo Sempronia [d] ac Portia rogatione, vtraque tribunitia, perduellionis pœna legibus addita fuit; quod sępe à magistratibus leges violarentur. Et q-dem M. Tullius priusquam Catilinæ coniuratis ciuib. Romanis, gulam in carcere frangi iussisset, Cæsar in senatu dissuadere cupiens: *Maiores nostri*, inquit, *Græciæ morem imitati, verberibus animaduertebant in ciues; de condemnatis summum supplicium sumebant: postquam Respublica adoleuit, lex Portia aliæque leges paratæ sunt, quibus exilium damnatis permissum est.* Quam legem Cicero consul cum violasset, non modo exulare coactus est, sed etiam proscriptionem passus, domo penitus incẽsa, templo in area constructo, quod populus Libertati consecrari rogatione Claudia tribunitia iussit: qua lege territi magistratus, in ciues Romanos deinceps animaduertere minus ausi sunt, etiam mutato populari statu. Nam Plinius Iunior Asiæ proconsul, ad Traianum [e] scribens de Christianorum nocturnis cœtib. *Qui ciues erant*, inquit, *annotauimus, in Vrbem remittendos.* Ac Paulus ipse Christianorum suæ ætatis facile princeps, iussu magistratuum comprehensus, quod seditiosis concionibus tranquillitatem publicam cõturbare diceretur, cum intellexit Felicem prouinciæ Præsidem accusationem audire, ciuem Romanum se professus, Cæsarem appellauit: tametsi enim natione Cilix

[b] Liuius lib. 2.
[c] Liuius lib. 2. 7. & 10.
[d] Cicero pro Rabirio perduell. Idem in Verrẽ actione 1. 4. 7. Valer. Max. lib. 8.
[e] lib. 10 epistol.

Cilix esset, genere Israelita Beniamiticæ tribus; nihilominus pater ipsius iura ciuitatis Romanæ adeptus erat. Præses re intellecta, cum Romam mitti iussisset, *Poterat*, inquit, *hic homo dimitti, nisi Cæsarē appellasset.* alioqui si Romanus ciuis nō fuisset, præses de causa cogniturus erat, Palæstina scilicet in prouinciæ formam redacta, vt antea Publius Pontius eiusdem prouinciæ præses, Christum prouincialem hominem populi Romani stipendiarum capitis damnauit, quem tamē aduersariorum manibus ac supplicio erepturus videbatur, si maiestatis crimē, quod illi intentabant, tam facile effugere potuisset. Itaque præses maiestatis crimen veritus, ne quid in eo peccasse videretur, capita & instrumenta litis ad Tiberium[a] misit. Nam si Iudæorum magistratus municipales merum imperium ac iurisdictionem habuissent, ipsi cognitionem suscepissent; sed nullam pene iurisdictionem habuerunt, preterquam[b] ꝗ iubere, cauere, & in possessionem mittere, pupillis[c] etiam tenuibus dare tutores poterant. nulla tamen in peregrinos aut prouinciales, multo minꝰ in ciues Romanos; ac ne in liberos quidem manumissos iurisdictio data illis est, sed in seruos[d] tantum, quos verberibus coercere poterant. Iurisdictio tamen defensoribꝰ ciuitatum tandem, id est, trecentesimo & quinquagesimo post anno Valētiniani principatu, tributa est. ex q̄bus intelligitur omne imperium ac iuris dicendi potestatem præsidibus Romanis datam, cæteris ademtam fuisse. Fallunt enim, qui putant pontifices Iudæorum, iudicio Christi abstinuisse, quasi religione impedirent, vt nostri pontifices tradunt, quo minus pœnā capitalem irrogarent: ex eoq; iudicia capitalia tractare, aut sententiam cruentam se ferre prohiberi; quod ab antiquitatis ignoratione profectum est: cum satis, opinor, perspicuum sit senatum Iudæorum LXXI. etiā ex Sacerdotib. ac Leuitis coaluisse, & capitalia iudicia prius exercuisse, quam Palęstina in prouinciæ formā redacta fuisset, vt Chaldæus[e] interpres, ipsique He-

a Tertullian.

b l. 1 dies § duas. de damno. l. iubere. de iurisd. l. ea quæ, ad municipal.

c l. iure dandi, de tut. dat.

d l. magistratib. e iuri, [illegible]

e in Hierem. cap. 5.

a in titulo Sanedrin. Paul. Ricius. Moyses Maymon. lib 3. yemore.

bræorum Iurisconsulti in Pandectis[a] tradunt. Hoc igitur erat summum ac præcipuum ius Romanis ciuib⁹ tributum, ne à Magistratib. capite aut exilio extra prouocationem punirentur.

Neq; tamẽ cõsequens est, prouinciales quib. id beneficiũ denegatũ esset, re vera ciues nõ fuisse. Aut n. ciues Romani fuerunt, aut fœderati, aut peregrini, aut serui, cũ scil. imperii Romani finib. coercerent. at fœderati nõ fuerunt; cũ liberi tãtum populi, q suæ Reipublicæ maiestatẽ tuebantur, socii Romanorũ ex fœderib. appellarentur: neq; itẽ hostes aut peregrini, cũ iisdem magistratib⁹ ac imperiis, qb⁹ cæteri ciues vterentur, atq; iis etiam à Romanis tributa imperarentur. Oportuit igitur ciues esse, aut rem omniũ absurdissimã cõfiteri; liberos scilicet homines in originis suę domicilio, qui iure maiestatis tenęantur, peregrinos esse.

Nec v. beneficiorum varietate ciues definiuntur, si alius alio plus minusve cõsequatur; q̃ quidem beneficia varie à principib. tributa videmus. nam Augustus Gallum hominem Romana ciuitatę donare noluit, etiam rogante Liuia vxorę[b]; tributorum tamen immunitatę subleuare non recusauit; nec probauit quod C. Cæsar pater legionem illam, quam ex Gallis conscripserat, omnesque Nouocomenses simul ac semel ciuitate donasset, quodq; M. Antonius iura ciuitatis accepta pecunia Siculis vendidisset. Posteri tamen principes non tanta religione ciuium Romanorum iura coluerunt. Nam Antoninus Pius omnes imperio Romano subditos (seruitia semper excipio) ciuitate Romana donauit, nõ rescriptis, sed lege populis omnib.[c] lata: vt esset Roma gentium omnium patria[d] communis. In quo quidem Alexandri Magni exemplum quodãmodo visus est imitari. is enim orbem terrarum Ciuitatem cõmunem, sua vero castra ciuitatis illius Arcem[e] appellabat. sed Antoninus orbe Romano cõtentus est; ac tãetsi ciuitas vel poti⁹ ciuitatis ac immunitatum largitio cum omnibus communicata videretur; variæ tamen

b Tranquill. in August.

c l. in orbe, de statu homin.

d l Roma. ad municipal.

e Plutarch. in Alexand.

ciuium immunitates fuerũt, vt videre est nõ modo in Iuriscõsultorum[a], q post Antoninum Pium floruerũt, commentariis ac responsis, sed etiam in Principum edictis. Nam Seuerus multo post Antoninum, Alexandrinis dedit, vt Romani senatores fieri possent. cæteri vero Ægyptii Romani ciues non ante fieri poterant, q̃ Alexandriæ ciuitatis iura consequerentur[b].

a L. 1. & tot. tit. de constit.

b Plin. lib. 10. epist.

Nõ sunt igitur ciues beneficiorũ amplitudine definiẽdi, vt q plures habeãt im̃unitates, magis ciues quã cæteri sint appellandi. nã etsi nobilitati apud nos nulla imperantur tributa, vt fit apud Anglos, Hispanos, Germanos, arma tamen capere ꝑ Republ. ac cæterorũ ciuium salutem tueri tenentur, alioq si beneficia ciuẽ efficiunt, peregrini certe ciues appellãdi sunt; cum iura peregrinorum sint interdum vberiora ac meliora quã ciuium ipsorum: quia ius honorarium ciuitatis sæpe tribuitur hominibus peregrinis; qui tamen nullis imperiis aut muneribus necessariis tenentur. Nam Ludouico XI. ac cæteris deinceps Regib. Frãçorum, Heluetii iura suæ ciuitatis dederunt. ita rex Persarum Artaxerxes Pelopidarum genti iura ciuitatis dedit[c], sic Atheniẽses Euagorã Cypri regẽ, Dionysium Siciliæ tyrãnum, Antigonum ac Demetrium Asię reges, imo Rhodios omnes sua ciuitate donarunt[d]; ac pari munificentia Rhodii aduersus Athenienses vsi sunt fœdere percusso; quod fœdus *cõmunicatio ciuitatis* † appellatur, cuiusmodi fœd⁹ est illud ꝙ inter Valesios, & quinque pagos Heluetiorum minores, ictũ est anno MDXXVII. tum etiã inter Bernates & Friburgos MDV. ac rurs⁹ inter Geneuates ac Bernates anno MDLVIII. quorũ fœderũ ea vis est, vt mutua inter ipsos sit cõmunicatio ciuitatis & amicitię fides; & q ex sociis sua ciuitate deserta sociorũ ciuitatẽ adire malit, momẽto ciuis ac subditus sit alteri⁹ ciuitatis, sine cooptatione, rogatione, aut rescripto singulari. Ius autẽ ciuitatis honorariũ imperio neminẽ astringit, nisi q suę originis ac ciuitatis domiciliũ deserit, vt in alteri⁹ principis potestatẽ veniat,

c Plutarch. in Pelopida.

d Liuius.

† Combourgeoisie.

Neque enim reges illi quos diximus, nec item Hercules aut Alexander Magnus, cum honorarii ciues Corinthiorum fierent, imperiis eorum tenebantur. Cum igitur fieri non possit, vt idem ciuis ac peregrinus, aut socius ac subditus habeatur; necesse est verum ciuem effici, qui aut nascitur, aut in alteri⁹ imperium ac summæ potestatis ditionem concedit.

Qua igitur ratione, dicet aliquis, Romanorum socii, vt apud nos Hedui ac Massilienses, Romani ciues essent, cum suæ maiestatis ac Reipublicæ iura tuerentur? aut quid est illud quod M. Tullius exclamat; *O iura præclara* [a], *atq; diuinitus iã inde à principio Romani nominis à maioribus nostris comparata, ne quis nostrum plus quã vnius ciuitatis esse posit (dissimilitudo enim ciuitatum, varietatem iuris habeat necesse est) ne quis inuitus ciuitate mutetur, neve in ciuitate maneat inuitus. Hæc n. sunt fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemq; iuris & retinendi & dimittendi esse dominum.* Idem antea dixerat; *Cæteris omnibus populis concessum esse, vt plurium ciuitatum quisq; ciuis esset. quo errore ductos vidi egomet,* inquit, *nonnullos imperitos homines nostros ciues, Athenis in numero iudicum atq; Areopagitarũ, certa tribu, certo numero; cum ignorarent si illam ciuitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent.* Hæc ille. Primum quod de Atheniensibus scribit, iampridem antiquata fuerat lex [b] Solonis, quæ peregrinos omnes, exceptis exulibus, à ciuitate Atheniensium arcebat: quam legem Plutarchus miratur supra modum; neq; prospicit à Solone id factum, vt nemo immunitatibus ac priuilegiis Atheniensium, & ea, quam habuerunt, populari prærogatiua vteretur, nisi Atheniensium imperiis ac legibus obligaretur. at qui alienę ciuitatis imperio tenetur inuitus, profecto iura suæ ciuitatis amisit: quod in reges illos, quos antea cõmemorauimus, aut in Rhodios, qui ciuitatem Atheniensium adepti sunt, cadere nullo modo potest. Hoc igitur voluit M. Tullius opinor; neq; n. satis sibi constat; eum, qui revera ciuis esset Romanus, id est, qui senatus

a *Pro Cornel. Balbo.*

b *Plutarch. in Solone.*

natus populiq; Romani legib. obligaretur, alienæ ciuitatis imperio non teneri potuisse. Pomponius enim Atticus in vrbe Roma natus, ciuis Romanus erat & qdē equestris ordinis; qui, q Athenienses coleret, Atticus est appellatus (ad hunc n. tres imperatores [a] Augusti suę originis stirpē retulerunt) ciuis Atheniensis fieri noluit: *ne*, inquit Cornelius Nepos, *ius Romanæ ciuitatis amitteret*: q verum est de vera ciuiū significatione, nō tamen de honorariis ciuib⁹: qui multarū ciuitatum ciues asscribi possunt, vnius tamen imperio obligantur. Quod si plures ciuitates eiusdem principis imperio teneantur, omnium ciuis esse quisq; potest, etiā Romano [b] iure. Tametsi n. seruus plurium esse potest, æq; ac vasallus; non tamen plurium principum quisq̃ subditus esse potest, nisi mutuo principū cōsensu: quoniā hi nullius imperio coercentur, vt illi quib⁹ officia vicissim à seruis pstantur; quiq; a magistratibus seruum vendere [c] cogi possunt, nisi seruiles operas, quę simul non possint, vicissim à seruo præbeantur.

a Seneca in epistol. ad Lucilium.

b l. eius. ad municipal.

c l. 2. de his qui sunt sui

Itaque principes sæpe videmus in imperii finibus bella gerere pro subditis vindicandis, qui, quem sequantur, constituere non facile possunt, ac seipsos sæpe vindicant in libertatem; aut ab omnibus inuaduntur. Cum enim Daci Turcarum metu ab rege Poloniæ defecissent, postea iisdem prementibus Polonis, & Turcarum & Polonorum iussa facere coacti sunt, & vtrisque pendere tributa, anno MDLIIII. At in finibus Lotharingorum & Belgarum, pleriq; principes ac populi cum Gallorum, aut certe Hispanorum imperio tenerentur, tādem omnes ciurarunt: similiter & in Burgundionum finibus, quæ regio Interdicta dicitur, sex reguli summum in suos imperium exercent, q diuturna præscriptione bella mutua inter Francos & Burgundiones gesta pepererunt. In Lotharingorū vero finibus comites Lunæ, & Asperi-montis, iura maiestatis præ se tulerunt. idem in Anglorum & Scotorum finibus contigisse constat, in agro vtriusque imperii finitimo,

 timo,

timo, qui *contentiosus* dicitur, quem desertum esse patiuntur vtriusq; regni principes, vt antiquo fœdere cauetur: priuatis tamen pro pascuis vti fas est, ea lege, vt pecus abigere ac vindicare cuiq; liceat, quod vel ante solis ortum, vel post obitum pascitur; id n. ab Henrico Francorum Rege II. cum sceptra Scotorum pro nutu regeret, imperatum est. Heluetii tamen; qui habent imperia diuisa (sunt enim ciuitates tredecim, quarum vnaquæq; in suos summum imperii ius habet) ad oppida quę sunt omnium cōmunia, vicissim magistratus ac præsides mittere consueuerunt. sed cum varia religione vtant. grauis oborta seditio est, anno MDLIIII; ppterea q præses eius prouinciæ communes subditos à noua religione ad ritus veteres reuocare, pœna proposita conabatur: & quidem res ad arma plapsura videbatur, nisi Glarenses, & Abbaticellani, qui vtramq; religionem pbant, legatos ad cōmunes socios misissent, quam qdé ad rem legatus Regis Frācorum incredibile studium, curam ac solicitudinem adhibuit, vt inter sese conciliarentur; idque tandem confecit.

Cū igit psuasum sit, principū duorum subditum ac ciuem fieri posse neminē, dubium nō est, ea q̄ diximus de iure ciuitatum peregrinis cōcesso, ad immunitates & honores tātum ptinere: Atq; eo spectat Eduardi regis Anglorum edictum; quo Britannos omnes Armoricos ciuitate donauit. Nā q ait Cicero, ciuitatem retinere; aut amittere Romanis, modo vellēt[a], licuisse: nihil eis licuit, q omnib. populis in eo genere nō liceret; idq; potissimū in populari statu, vbi ciues singuli maiestatis quodammodo participes sunt: nec facile peregrinos ad iura ciuium admittunt. Nā Athenis ad ciuitatem cum peregrino cōmunicandam sex[b] millia ciuium occultis suffragiis cōsentire necesse fuit. quib. vero locis ac regionibus tyranni dominantur, aut q̄ soli sterilitate, aut cœli spirabilis intēperie ab incolis deseruntur; nō modo ciues, sed etiā peregrini sępe à principib. exire prohibentur, vt in Moschouia[c], Tartaria, Æthiopia,

a l. 5. de capt. l. in bello in princip. eod. l. nihil interest. eod.

b Demosthenes contra Eubulidem.

c Sigismundus, in historia Moscouitica.

Æthiopia [a]; eoque magis si peregrinus homo ingenio excellere videatur; cum iura ciuitatis apud Venetos aut Rhagusios non sine mercede, aut magnis in Rempublicam meritis contingant.

a Franciscus Aluaresius, in historia Æthiopica.

Ac tametsi Romano [b] iure amittere ciuitatem cuiq; integrũ est; & in Hispania liberũ cuiq; alio cõmigrare, & alienæ ciuitati asscribi, dũ id testato apud principem fiat: omnib. tamen principib. ac ciuitatib. ꝑ iure maiestatis ac imperii ciues domi cõtinere semꝑ licuit ac licebit. Itaq; in sanciendis fœderib. principes illud obtestantur, se fœderatorũ subditos ac vasallos minime amissuros. Consimilis est apud Cicerone [c] clausula fœderis Gaditani; *Ne quis fœderatorũ à populo Romano ciuis reciperetur, nisi is populus fundus factus esset*, id est, auctor. Nã in eo versatur illius causæ stat⁹, quia Cornel. Balb⁹ ciuis erat fœderatæ ciuitatis, nõ poterat igitur contra fœdus à Põpeio, sine cõsensione fœderatorũ, Romana ciuitate donari. Idem Cicero scribit, fœderib⁹ Gallorũ cum Romanis exceptum esse, ne qs eorum à Romanis ciuis reciperetur. Iisdem legibus hoc ipso tempore adhuc vtimur. Nã etsi nobiscum Heluetii arctissima necessitudine & amicitia cõiungantur, nihilominus eadem clausula cõcepta est eo fœdere, q̃ cum illis ictum est anno MDXX. Rursus cum societatem & amicitiã quinq; Heluetiorum pagi minores inter se coirent, exceptum est, ne ciues fœderatorũ reciperẽtur; aut si ius alienæ [d] ciuitatis peterent, nõ aliter impetrarent, quam prædiis ac bonis omnib. exceptis. At, ne insula quidem patriciis Anglorum, Scotorum, ac Danorũ sine venia principis exire licet: eoq; iure à maioribus accepto etiamnum vtuntur Neapolitani [e]: q̃ iam pridem ab Augusto tractum videtur. is n. seuerissime [f] sanxit, ne quis senator iniussu principis ex Italia excederet. Hispanis vero ciuib. in Indiam traiicere sine principis venia nõ licet: quod etiam Carthaginensium lege cautum fuit, cum Imperator Hãno primus ad Hesperidũ seu Canarias insulas appulisset. At Mediolani senat⁹ decreto nec

b l. 5. de capt. [illegible]

c pro Cornelio Balbo.

d Anno 1524.

e Matth. Afflict. decisi. 265.

f Tranquill. in Augusto.

ius alienę ciuitatis capere, nec societatē cum illis principibus aut ciuitatibus coire, nec domicilium in eiusdem imperii finibus commutare fas est, nisi prius impetrata venia & honorario principi soluto. Ita Bithynis[a] interdictum est olim, ne quemquā in ciuitatē ascişcerent, ꝑpter eas, quæ Bithynis contigerant, immunitates, vel iudicis mutandi causa, vel vt tributis ac vectigalib. sese liberarent. nam in eos lata lex[b] est, vt tributa duobus locis pendere cogerentur: quod etiam nostris legibus receptum est[c]. Subtilius tamen Philippus Lōgus rex Francorum[d], ne domicilii mutādi libertas cuiquā eripiatur, neue fraus vlla fiat vectigalib. ac tributis, iubet magistratus alienæ ciuitati ascriptos mutatis sedibus in suam asciscant ciuitatem ea lege, vt eodem ipso anno in ea ciuitate in quam commigrauerint, domum, cuius pretium trib⁹ aureis drachmis æstimatur, sibi coemant; ac patrono, penes quē domicilii originis iurisdictio sit ꝑ viatorem notum faciant: deinde vt in ea ciuitate in q̃ asciti fuerint, à Calendis Nouemb. vsq; ad sextum Cal. Iul. cōsistere, & eadem tributa quæ ante consueuerant pendere cogantur: modo nullum litibus eodem anno cum eo susceptis præiudicium fiat.

Ac tametsi cuiq; integrū est, domiciliū commutare, nemini tamen patriā repudiare licet[e]; multo minus[f] censitis & ascriptis glebæ, quos *manus mortuas* appellamus. ¶ Illud igitur in vniuersum definiatur, ciuitatem inuitum amittere, aut suo principi præiudicare[g] posse neminem domicilii commutatione: vti nec vasallus patroni obsequium; nec vicissim patronus vasalli clientelam ac tutelam eiurare sine iusta causa potest,[h] nisi mutuo vtriusque consensu. Sed si expressa fuerit, aut tacita vtriusque consensio, cum quis scilicet exul à principe consentiente, alterius potestati spōte se subiiciat eique acceptus sit; prioris imperio[i] non tenetur, nec aliter quam postliminio postea in priorem ciuitatem, quasi peregrinus, redire potest. Nam sæpissime principes ingeniosos homines præmiorum magnitudine

a *Plin. lib. 10. epist. 84 & 117.*
b *l. vlt. ad municipal.*
c *Philippi Belli anno 1302. Caroli Belli, anno 1351. Ioannes vt Gallus refert parte 4. Caroli V. & Caroli VII.*
d *Anno 1318.*
e *l. 2. l. assumtio. ad municipal. & l. 1. eod. Bart. in l. quæsitum. de lega. 3. ne mille quidem annis origo mutari potest l. Seia. §. Pāphil·a, de fundo instructo, Socin. consi. 35. li. 1. Panor. consil. 62. lib. 2.*
f *authent. de mandatis principum. §. suscipiente. l. incolas. ad municipalē, Bal. in titul. de maioritate.*
g *l. 1. l. originē de municipibus. C. l. assumtio. ad municipal. Alex. consi. 110. li. 3.*
h *decis. Ca To los. 485.*
i *Isernia in cap. 1. qualiter vasallus iurare.*

dine ac immunitatum illecebris ad se pertrahunt; siue ad finitimos principes debilitandos; siue ad suos ciues erudiendos; siue ad opes & copias cogẽdas; siue ad immortalem gloriam quam sese adepturos sperant, si oppida à se fundata ciuium multitudine ac rerum omnium abundantia reddant clariora. Sic Theseus[a] peregrinis omnib. ꝓposita ciuitate, Atheniensium vrbem totius Græciæ clarissimam effecit: sic Alexander Magnus vrbem ad ostia Nili conditã, quam *Alexandriam* appellauit, ꝓpositis p̃miis[b] omnium Ægypti vrbium amplissimam, & mercatura quæstuosissimã reliquit. sic Ludouicus XI. rex, iura ciuium Burdegalensium, quæ maxima sunt, peregrinis omnibus, præterquã Anglis, proposuit[c], modo in ciuitate sedes constituissent: sic Franciscus Maior, vrbis illius quæ est ad ostia Sequanę creator, quam *portum Gratiæ* appellant, ꝓposita tributorum immunitate iis omnibus, qui eam incolerent, breui populosissimam reddidit. Londinum vero nec tantis opibus, nec tanta multitudine ciuium abundaret, nisi Richardus rex Angliæ omnes immunitates ciuibus tributas peregrinis ꝓposuisset, qui modo decem annos vrbem incoluissent: quod quidem spatium tẽporis ad ciuitatem adipiscendam peregrinis omnibus æque proposuerunt ex Heluetiis plerique ac Germani: id autem Romanorum legibus consentaneum est[d]. At Venetias annos quatuordecim incolere necesse est iis, qui iura ciuiũ plebeiorum adipisci velint, qui tamen ab imperiis omnib. & omni iure suffragiorũ summouentur. Ferrarienses decẽnio contenti sunt, modo incolæ eadem quæ ciues onera tantisper subeant.

Neq; tamẽ satis est ad iura ciuitatis consequẽda tẽpus illud ꝙ leges incolis definierunt, nisi sint exules, aut spõte aliena ciuitate donari velint, (quam pleriq; oblatã vltro recusant) & asciscantur[e]. Sed Iurisconsulti satis esse definiunt, ad legata vel hæreditates capiendas tẽpus præscriptũ[f] in aliena ciuitate exegisse, ne scilicet testamenta rũpantur, aut legata peregrinis (quos diuina

a *Plutar. in Thesei.*

b *Iosephus lib. 3. belli Iudaici.*

c *Boerius decis. 13. priuilegia describit, tributa Februario mense. 1475*

d *l. ciues, de incolis.*

e *l. domicilium, ad municip.*

f *Bald. in l. 2. de legat. C. Bartol. in l. 1. de regula Cato. Castrensis in l. 1 de legat. 1. argu. l. 3. §. quando, de iure fisci. Alexand. consi. 29. lib. 4. & consi 32 lib. 4.*

diuina lex nō minore caritate fouere, quam viduas ac pupillos iubet) fiant caduca. In cæteris omnib. vt quis optimo iure ciuitatis vtatur fruatur, decurso temporis illius spatio, & peti & obtineri debet. Quemadmodū enim largitio inutilis est, nisi & q dono dat, & cui donatur, assentiri velit; alter quidem lárgiēdo, alter accipiendo; ita nec ciuis efficitur q noluit, nec si velit, possit, alterutro principe intercedente. Quare cōsules illi, quorum alter Numantinis, alter Samnitib. deditus est à patre patrato, q pacem iniussu populi cum hostibus inierant, Romani ciues esse nō desierunt; quia recepti ab hostibus non fuissent. quæ tamen quæstio nōdum [a] plane definiri potuit, propter Bruti ac Scæuolæ sententias inter se dissidentes. Cum enim Consul deditus Samnitibus, Romam rediens in senatum venisset, tribunos plebis exire è senatu cōpulit; senatus tamen ita decreuit, iura ciuitatis eum non amisisse, quē hostes, facta deditione, recusassent: cum tamē summo iure & ciuis esse desiisset, & seruus hostium factus [b] esset; leniorem tamē sententiā secutus est senatus. Quod si peregrinus iura suæ ciuitatis retinet inuitus, cum sese alterius principis imperio subiecit, à quo repulsā passus est; multo magis si ius ciuitatis alienæ non petiit.

Ex quo intelligitur id, quod senatus Neapolitanus [c] non definiuit, *An is qui totum vitæ suæ tempus in aliena ciuitate trāsegisset, suā retineret?* Sunt qui iura suæ ciuitatis amisisse putent [d]. Ego illum ciuitatem aliter amittere non potuisse opinor, quam eo quo dixi modo; nisi exul esset, aut sui principis consensu patriam repudiasset: Nā curia Parisiorum [e] iudicauit Gallum hominem ciuitatē non amisisse, qui annos quinquaginta Venetiis exegerat; sed legitimas hæreditates proximorum iure creuisse; nihil tamē hostile in patriā fecerat, nec crimē admiserat cuius causa ciuitate priuari deberet; nec à principe domū reuocatus iussa recusarat, nec Venetiarū ciuitatem sibi tribui petierat. Tacita v. cōsensio obesse debet nemini, si aliter consentiētis [f] voluntatē interpretari

a l. vltima. de legationibus.

b d. l. 4. vbi inepta est lectio Florentini codicis, vt satis intelligitur ex Cicerone in Topicis.

c Matthæus Afflict. decis. Neap. 384.

d Bald. in l. 2. de infantib. liberis. & in l. 2. de statu hom.

e anno 1584. Iunii 14.

f DD. in ea. qui tacet. de regul. li. 6. & in l. 2. § qui tacuit. de interroga. actio. & in l. cum opendimus, de fideiussor.

terpretari possim⁹, nisi aperte quid velit verbis aut factis expresserit: Ex quibus intelligitur quid iudicãdum sit de quæstione proposita, quam Curia Burdegalẽsis iudicum omnium cœtu coacto definire non potuit: *An scilicet Hispanus homo, in Hispania natus & educatus, Galli tamen filius, in Galliam reuersus, a principe rescriptum impetrare iure potuisset, vt iura ciuium consequeretur.* mihi hi persuasum est plane peregrinum fuisse: nihilomin⁹ quæstio ad principem delata est. Quod si peregrinus homo ciuile rescriptũ ab alieno principe impetrauerit, nec tamen sub ditione principis illius domicilium cõstituat, rescriptum inutile fit: quia fictionẽ duplicatã legitima iura non patiuntur [a]. Itaq; Ludouicus XII. rex Francorum, eos omnes qui rescripta ciuilia impetrauerãt, ac deserta Gallia domũ redierãt, peregrinos esse declarauit. Nostris n. morib. [b] ad iura ciuium consequenda, principis rescriptum impetrare; & impetratum à r. tionũ magistris pecuniam pẽdere necesse est.

a Bart. in l. cũ illa. de consti- tuta. pec.

b edictũ 1202. & 1551. & 1555.

Ex quib. nõ modo intelligitur quantum distet peregrinus à ciue, sed etiã quantũ ciues à ciuib⁹; quos quidem si munerum vacatione ac immunitate metimur, infinita sit varietas ciuiũ, cum sæpe in eadẽ ciuitate peregrinum esse præstabilius sit q̃ ciuẽ; potissimũ in ciuitatibus, q tyrannorum crudelitate ac libidine premũtur. Nã pleriq; Florentini ciues rogationem ad principem tulerunt, vt inter peregrinos censerentur, nec tamen impetrauerunt. Quinquaginta autẽ peregrinos ad ciuitatẽ petendã, ꝓpositis magistratib. & imperiis, Cosmus pellexerat; quo factũ est, vt creatis quinquaginta ciuib⁹, ab iisdem aureorum quinquaginta millia expresserit, nouorumq; ciuium dominatũ fraude partum confirmauerit, & coniuratorum opes fregerit. Ita quodã Veneti, Genuensi bello attritis opib⁹, & ciuitate pecuniis ac ciuib. exhausta, trecẽtos ciues, quos ipsi *citadinos* appellãt, accepta pecunia in patritiorum albo cõscripserunt, vt eadẽ qua patricii prærogatiua fuerẽnt: ex quo magnã pecuniæ vim coegerunt, & nouorũ

ciuium

ciuium incremento plebeiorũ potentiã infirmarunt. Verum igitur ac proprium ciuis à peregrino discrimen est, quod alter imperio ac potestate ciuili obligatur; alter iussa principis alieni respuere potest: illum princeps ab hostium æque ac ciuium iniuria tueri tenetur; hunc nõ item, nisi rogatus & humanitatis officiis impulsus.

Cætera quæ ad immunitates ciuium pertinent, vt imperiis, vt magistratibus, vt curationibus, vt sacerdotiis fruantur, ciuium definitione non continentur; etiamsi peregrini vbique fere à muneribus publicis, & potissimum à sacerdotiis & magistratibus summouẽtur. Ac tametsi pontifices Romani omnia sacerdotia omnibus tribuere suo iure seculis omnibus tentauerunt, principes tamen ambitiosa illa rescripta pontificum sæpissime reiecerunt; Hispanos reges excipio, seruos pontificum Romanorum obsequentissimos: qui non sine magna mercede impetrauerũt Sixti pontificis Romani rescripto, ne peregrinis sacerdotia tribuerentur. Longe aliter Heluetii, qui lege in conuentibus promulgata MDXX. rescripta Pontificis Romani, quibus sacerdotia peregrinis tribuere non dubitarat, publice laceranda, & qui iis vterentur, carceribus ac vinculis coercendos sanxerunt. Polonorum [a] quoq; legibus, iam inde à Casimiro Magno vsq; ad Sigismundi Augusti principatum, peregrini ab omnibus sacerdotiis procul arcentur; quod Germani pactis conuentis, à Pontificibus iam pridem expresserunt: quibus cõcordiæ pactis Metenses cõprehensi fuere; ac merito questi sunt apud Carolum IX. regem Francorum [b], pacta cõuenta pontificum Romanorum fraude violari.

Hoc amplius ciuib. quam peregrinis tribuitur, quod vbiq; fere vacationem [c] quorundam numerum ac immunitatem quandam habent, qua peregrini vrgeri consueuerunt. Nam Athenis ciues ab omnibus tributis immunes fuere; à peregrinis vero tributum singulare, quod μετοίκιον dicebant [d], exigebatur.

Iam vero testamenta ciuibus, non item peregrinis condere

a In statutis Polonia.

b anno 1563.

c Bald. in l. quod fauore, de legibus. Alexand. consil 105. lib. 2.

d Demosth. contra Neæram.

condere licebat; aut si cui quid à peregrino legatũ esset earum rerum q̃ extra patriã q̃sitę fuissent, caducum fieri legatum, ac principis fisco cessisse, nostrisq; moribus cedere, contritum est. Hoc n. iure in vniuersa Gallia vtimur, quod Italis fere omnib. ac Siculis, imo etiam Asiaticis & Africæ populis commune est; idque † *Albinagium* nostro sermone vocatur. Quanquam Turcarũ principes non modo peregrinorum hæreditates vniuersas cernere, sed etiã eorum, quos ipsi *Timariotas* seu *beneficiarios* appellant, prædia, & reliquæ plebeiorum multitudinis hæreditates decimare consueuerunt. Id ab antiquis [a] Atheniensibus & Romanis originẽ traxisse videtur. nam hi totam hæreditatem peregrinorũ; illi sextam partem seruosq; omnes in vrbe natos fisco vindicabant: itaq; fallit Diodorus, qui Ægyptios æq; ac Romanos bona peregrinorum legitimis hæredibus reliquisse scribit [b]: quod satis illum coarguit in Romano iure fuisse peregrinum. Quid n. frequentius [c] occurrit quã peregrinorum bona fisco cedere? at ne peregrino quidem à ciue quicquam legari poterat; quod satis M. Tullius aperte docet, cum in exilium pulsus, contra leges ciuis esse non desiisset. *Quis*, inquit, *ciuis Romanus qui mihi legare testamento dubitarit*? antea dixerat pro Archia poeta, *ipsum iure testamentum fecisse*: quod certe non licuisset, si Romanus ciuis non fuisset. Eodẽ vsus est argumento Demosthenes [d], vt Euxium ciuem Atheniensem esse conuinceret: *Nonne proximi*, inquit, *patris superstitis hæreditatem creuerunt*? Et quemadmodũ in Gallia, perinde vt in Anglia, priuati quoque hæreditates capiunt peregrinorum, qui modo in suæ iurisdictionis finibus moriuntur; ita quoq; Romani peregrinorum, quos in clientelam suã receperant, hæreditaria bona Romæ relicta more maiorum capiebãt: idque *ius applicationis* [e] appellabant. Ex quo perspicuum est ius illud siue *applicationis*, siue *albinagii*, antiquissimũ ac vetustissimum esse, & quidem omnium fere populorum cõmune. Cui Fridericus II. Germanorũ Imperator

† droit d'Auboine.

a *Demosth. contra Androtionem.*

b *lib* 2.

c *l. 1 de hæredibus instituend. C. l. 1. § 2 de legat. 3. l. quidam de pœnis. l. non que. §. 5 de militari testa. l. 1. §. penult de iis quæ pro non scriptis.*

d *contra Eubulidem.*

e *Cicero ad Q. fratrem & in Oratore.*

rator, derogare cupiens, permisit [a] omnib. condere testamēta, ac voluntate arbitrioq; suo hæredes scribere; aut si morerētur intestati, ꝓximū quemq; hæreditatē cernere. sed legis illius ne in Germania quidem vlla vis est; multo minus in Italia, vbi cū peregrinis multo acerbius agitur quam in Gallia. Nā morib. nostris ac legibus, peregrino licet prædia tum vrbana tum rustica, & pecuniarum vim infinitā quærere, & quæsita prædia se viuo ac spirante vendere [b], ac distrahere; vel etiam peregrinis æque ac ciuibus largiri; iusq; ciuium exigua pecunia in ærarium publicum collata impetrare, vt testamento legare, aut hæredem scribere, quem velit, possit.

a l. omnes. commnunia de succes. C.

b Iudicatum in curia Parisiorum dieb. Nouem. 1544.

At in plerisq; Germaniæ regionibus, & in vniuersa Bohemia ac pene tota in Italia, præcipue Ferrariæ, ne glebam quidem agri peregrinis iure dominii habere fas [c] est; nec possessionem prædiorum peregrino accipere licet moribus [d] Perusinorum; at ne vsumfructum quidem [e] Mediolani, aut cum peregrinis connubia cōtrahere, pœna publicationis bonorum [f] indicta. Hoc vero iniquius, quod cum peregrinis bona prædia debitorum addicta sunt, eadem ciuibus vendere necesse est. nec ita pridem Carolus V. Imperator peregrinos omnes lata lege à ciuium Mediolanēsium hæreditatib. summouit [g]. Venetorum etiā morib. peregrino ciuem obligare licet, ea tamen obligatione nō tenentur [h] hęredes, nisi quantum ad eos emolumenti peruenerit; in quo iuri ciuili Romanorum inique derogatur. At morib. Brixiorum vxor peregrini bona, prædia aut prædiorum æstimationem in peregrinos trāsferre nullo modo potest. Nihil est ergo cur Itali de Gallis querantur, cum ne pignori quidē Anglorū prędia peregrini creditores subiicere possint: qua de re legati exterarū gētium sæpius cōquesti sunt; ꝓximos tamen peregrinorum supellectilem ac pecuniam capere permittunt: contra [i] quam fit in Lituania, Moschouia, Tartaria, & in vniuerso Turcarū imperio: quib. locis peregrinorū morientiū pecunia fisco vindicatur, perinde vt in Gallia: in

c Alexander. consil. 157. lib. 2. nu. 12.

d Ancharan in cap. Canonū statuta. de constitut.

e Alexander. consil. 168. lib. 6.

f cōstitut. Mediolanens. titulo de pœnis.

g Baptista Plotus quinquaginta limitationes scripsit ad legem Caroli.

h li. 1. c. 59 statut. Venetor.

i Sigismundus in historia Moscouit.

lia:in qua tamẽ peregrinis datum eſt, vt ſi extra Galliã moriantur[a]; teſtamentũ cõdere, ac filios in Gallia ſuſceptos ab vxore, quæ modo ciuis ſit, hæredes ſcribere poſſint. Clauſula v. in reſcriptis ciuilib. adiecta, MODO HÆREDES SINT REGNICOLÆ, iudices ſic interpretantur, vt incolæ regni, propinqui eorum qui ciuitatẽ adepti ſunt, ab hæreditate ſummoueant[b] cęteros qui extra Gallię fines domiciliũ habẽt. Filii v. peregrinorũ in Gallia ſuſcepti, patris hereditatẽ, nõ quidẽ teſtamento, quod peregrinis condere non licet, ſed ab inteſtato capiunt, ſi mater[c] ciuis fuerit cui hæreditas defertur.

a *Iudicatum in curia Pariſ. Febr. 23. anno 1518.*

b *Iudicatum in curia Pariſ. Martii 7. anno 1533.*

c *Iudicatum in curia Pariſ. 27. Auguſti, anno 1540. & 1549. 1534. & 1536. die. 11. Martii. Benedic. in ca Raynutius. in verbo Adelaziam. n. 1042.*

Hoc amplius ab regibus noſtris iure ſingulari tributum eſt mercatoribus peregrinis, qui ad nũdinas Cãpaniæ ac Lugduni ꝓficiſcuntur, nihil de bonis eorum, ſi interim moriantur, decerpẽre fiſco liceat[d]. Eodem iure mercatores Angli in Aquitania fruuntur: Arteſii vero, Hãnones, Turneſii, Cameracẽſes, in eodem iure ſũnt quo ciues, quantũ attinet ad iura ſucceſſionis; idque principũ noſtrorũ[e] edicta reſq; iudicatæ[f] ſæpius cõprobarũt; iis tamẽ cõditionibus, vt idẽ nobis liceat ꝙ illis. Mercatores itẽ vrbiũ illarũ q̃ ad mare Balticum ſocietatẽ inierunt, eadem & certe vberiora beneficia iã inde à Ludouico iuniore cõſecuti ſunt, & ſanctius à Carolo VIII. rege confirmata; q̃ annis ſuperiorib. à Danezio Gallo apud Daniæ regẽ legato ad Carolũ IX. regẽ miſſa ſunt, vt ab eo renouarẽtur. Beneficiũ tamen mercatorib. illis tributũ, nõ ꝑtinet ad mercatores peregrinos, ꝗ iura ciuiũ adipiſcuntur, vt ſenatus[g] decreuit. Ex his tot ac tantis regũ noſtrorũ in peregrinos beneficiis nullum in Græcia, nullũ in Aſia, nullũ in Africa noſtri homines impetrare potuerunt. Nã ætate noſtra Crozilus Turonenſis, ꝗ mercaturã q̃ſtuoſiſſimam antea fecerat, cum moriens ducẽta fere aureorũ millia reliquiſſet, nihil ad ꝓximos peruenit, ſed omnia Turcarũ princeps Abrahamo pręfecto prętorio dono dedit. ¶ Aliud, præter ea q̃ dixim⁹, diſcrimẽ eſt inter ciues ac peregrinos: ꝙ illi ex antiqua lege Pętilia[h] ac Iulia

d *reſcripto Philippi Valeſii. 1359. & Caroli VII 1445.*

e *anno 1406. & 1462. & 1497. 1549.*

f *In actis curia Pariſ.*

g *anno 1569.*

h *Tacit lib. 53. Tranquil. in Cæſare. l. 4. qui bonis cedere. C.*

bonis cedere possunt, hi non item: alioqui peregrinis ciuium bona diripere[a], ac foro cedere impune liceret; quamquam haud pauciores, & certe plures sunt qui foro, quam qui bonis cedunt.

Hoc itẽ differt ciuis à peregrino, ꝙ hic vbiq; terrarũ priusq̃ agere possit, siue in rem, siue in personã, cauere debet iudicatũ solui. At nostri[b] ciues nisi bonis aut foro cesserint, cautionẽ istã præstare non coguntur. In ꝑsonam vero quum actio intenditur, reus seu ciuis, seu peregrinus, cauere nõ tenetur iudicatũ[c] solui, vt olim in Romana æque ac in Parisiorum[d] curia iudicatum erat. Sed eadẽ curia[e] à maiorum sententia discessit; ac iudicauit æquum esse, vt peregrin⁹ siue reus siue actor fuerit, satisdet iudicatum solui. Est etiã aduersus peregrinos ἐνεχυρασμὸς[f], quã nonnulli *oppignorationẽ*[g], M. Varro *clarigationẽ*, Demosthenes ἀνδροληψίαν, Iuriscõsulti iuniores *repressalia*; nostri homines *Marcarum ius* appellãt; quo aduersus ciues vti non modo Iustinian⁹[h], sed etiã Fridericus II. Imperator sæpe rescripsit, & curia Parisiorum sæpius iudicauit[i], etiã bello Sacro, quo nuper Gallia tota deflagrauit. Postremo peregrinum finib. arcere, atque etiam fines præteruectum eiicere licet, nõ modo si bellum indictum sit, verumetiã ipso pacis tẽpore; ne vel ciuium mores peregrinorum consuetudine corrumpãtur: vt ob eam tãtum causam Lycurgus argenti & auri vsu Lacedæmoniis[k] interdixisse videatur. Indi vero Sinarum populi Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt indicta capitali pœna. Quamobrẽ Cicero non satis ꝑspexit q̃ mala à peregrinis impẽdeant, cum ita scriberet; *Male, qui peregrinos vrbibus prohibent, eosque exterminant; vt Pennus apud patres nostros, Papius nuper.* nã fere ab eiusmodi peregrinis qui magna ex parte exulant, ciuium mores optimi deprauantur. ¶ At indicto bello, q antea vel socius vel peregrinus erat, hostis appellabitur, & iure belli captiuus retineri potuit. quod alioqui non licet, nisi debiti aut sceleris alicuius obligatione cõtracta. Quod si peregrinus

a *contra peregrinum mercatorem iudicatum est in curia Paris. anno. 1565.*
b *Faber §. sed hodie, instit. de satisdat. & iudicatum in curia Par. contra peregrinum. 27. Martii anno 1567.*
c *Durandus in Specu. tit. de satisd. §. dicto. vers. sed pone, &c.*
d *Galleus, parte 5. quæst. 49. anno. 1385.*
e *anno 1567.*
f *in authen. cõst. 52. & 134.*
g *in cap. 1 de iniuriis & dãno dato. Innocent. in cap. olim. de restitut. spoliat. Cynus, in authent. habita. ne filius pro patre. C.*
h *Nouel constit 52. & l prouidendum. de decurio Cod.*
i *anno 1567.*
k *Plutarch. in Lycurgo.*

regrinus inuito vel nõ aſſentiente principe, alteriꝰ imperio ſeipſum ſubiecerit, ab eoq; aſcitus ſit in ciuem, nihilominus principi ſuo æterna in illũ auctoritas eſt, ac ius prehenſionis, vt in ſeruum fugitiuum, etiãſi ad ſe legatus venerit à nouo principe miſſus. Sic n. Theodoſius Magnus Danum tyrannum perduellem ꝓnuntiauit, ipſiuſq; legatos ſuę poteſtati ſubiectos carcerib. ac vinculis mancipauit: ſic Carolus V. Imp. Mediolani Ducis legatum duci iuſſit, cum intellexit Ducem vna cum aliis principibus ſibi bellum indixiſſe. Ac tametſi Granuella Caroli legatus in carcerum iuſſu Regis cõiectus eſſet, paulo momento eductus eſt re plane intellecta, ſcilicet legatos Francorum, Anglorum, ac Venetorum cum ſecuritate publica ex Hiſpania dimiſſos. Neque vero Carolus iura gentium violaſſe; aut in legem[a] commiſiſſe videtur; cum Romani ciuem transfugam acerbius quam hoſtem punirent[b]. Et qui Rinconii ac Fregoſii legatorum ad principem Turcarum cædem excuſabant, ſpeciem trãſfugarum obiecerunt; quod alter Hiſpanus eſſet, alter Genuenſis fœderatus, quià Carolo ad regem Francorum defecerat, vt res nouas cum Turcarum principe molirentur. Quamquã Carolus Imperator, nec factum ꝓbauit, & vlturum ſe promiſit, ſi cædis auctores in ſuam poteſtatẽ venirent.

Nõ poteſt igitur alienę maieſtatis imperio ſubditus ſeipsũ eximere, nõ ſi regiã ipſe poteſtatẽ adipiſcatur: vti nec Barbariꝰ[c] Philippus homo ſeruilis cõditionis, cũ vrbanã p̃turã ſua virtute ſibi pepeퟀiſſet, domino pręiudicauit, à quo qdẽ cũ vindicaretᷣ ꝓ libertate trãſegit[d]. Id n. Iuriſcõſultorũ decretis cõſtitutũ eſt, etiã principes ipſos à ſuo principe domũ reuocari[e] poſſe, vt nõ ita pridẽ Elizabetha Angliæ regina Lenoxiũ Comitẽ vna cũ filio, q paulo ante Scotiæ reginã vxorẽ duxerat; ad ſe redire iuſſit; & cũ iuſſa recuſarẽt, bona eorũ proſcripſit; quia cõtra morem maiorum Angliæ finibꝰ iniuſſi exceſſerant, ac connubium regina vetãte cõtraxerant. Ciuis autem vbi vbi fuerit, principis ſui legibꝰ in perſonam

a l. ſi quis legatus. de legatis.
b l. 19. de captiuis.
c l. 3. de offi. prætoris.
d Suidas in verbo, Barbarius.
e l. vlt. de decretis ab or. l. 2. & ibi Bartol. de Eunuchis. Bal. in l. non ſolum. de commerciis. C. Bar. in l. cunctos populos. q. 5.

ſonam conceptis obligatur:adeo,vt ſi quid maritus vxori dono dederit,extra fines ſuæ ciuitatis, in qua largitio eiuſmodi lege ꝓhibeatur, donatio fiat caduca[a]; quia ſubditos obligandi poteſtas nullis eſt regionibus definita. Quo fit vt principes rogationibus mutuis erga ſe vtantur vt ſuos ciues domum reuocent;aut parere cogant iis in locis,in quib.ipſi imperandi ius nõ habent; aut clarigatione mutua peregrinis manũ iniiciunt quouſq; pareatur:Nam cum Marchioniſſa Rotelina q̃ Ducis Longauillani tutelam gerebat, in ius vocaretur,vt apud libellorum iudices curiæ Pariſiorum Nouocaſtri controuerſiam diſceptari pateretur, Bernates litem euocarunt,quod de prædio, quod in eorũ finibus poſitum erat,iudicium conſtituendum eſſet.

Atque hæc de ciuium ac peregrinorum diſcrimine, quanta breuitate fieri potuit,ne ſingula ſubtilius exquirantur. Ciuium autem inter ipſos nõ minor,atq; haud ſcio an maior varietas reperiatur(de qua nonnihil antea diximus) non modo patritios inter ac nobiles, ſed & nobiles inter ac plebeios. quantũ v. plebeii a ſeipſis differant,& q̃ ad ſexũ,ad ætatem, ad ſtatum cuiuſq; ptinent,ſigillatim pſequi velle ꝓpe infinitum ſit. Nam fieri[b] poteſt & iure quidẽ,vt ciuium partim ab omnib. muneribus.& oneribus vacationem habeant; partim omnia onera ſubeant; ita quoq; ſocietas ita coiri poteſt,vt ſociorum alter commoda ferat, nec vlla detrimenta aut incõmoda[c] collapſæ ſocietatis patiatur. Ex quib.intelligitur nuſquam gẽtium vllam eſſe, aut antea fuiſſe Rempublicam quantumuis popularem, ſeu veram,ſeu hominum opinione fictam,in qua ciues omnes omnino iure ciuitatis exæquarentur.

a *l. mercatores. & ibi Bald. de commerciis. Alexand. conſ. 116. li. 6 c. tua. c. v't. de clericis nõ reſident. licet alii aliter ſentiant, in l. ſi fundus, de euictionibus.*

b *l. ſi filii. § Senatores. l. penul. de Senator. Bar. in l. 1 ad municipal. Oldrad. q. 70. & q. 74. Bal. in c. 1. de vaſallo milito. Caſtrẽſis conſ. 292. Bertrand conſil. 92. lib. 2. Alexand. conſ. 41. lib. 7. nu. 4. Carol. Molin. ad notas Alexand. eod. l. 2. de cenſib. & to. o tit. de Senat. l. 1. de dignit.*

c *l. Mutius, pro ſocio.*

De patrocinio & clientela; quantumq; ſocius à peregrino, ciuis à ſocio, cliens ab vtroq; diſtet. CAP. VII.

DICTVM nobis eſt quid publico imperio ſubditus differat à ciue,quid itẽ ciuis à peregrino; nunc de

ſociis

ſociis ac fœderatis:ac primum de clientibus,deq; toto iure clientelarum accurate nobis eſt diſſerendum; eoque accuratius,ꝙ cum nulla ſit ad Reipubl. vim & naturam intelligendam fructuoſior cognitio, & ignoratio pnicioſior;eam tamen ab iis omnib. q eo de genere ſcripſerunt,videmus eſſe prætermiſſam. Verbũ *Clientelæ* (quam qui minus Latine, *aduocatiam*, aut *protectionem* appellant)latiſſime patet ad omne genus ſubditorum,ſeu ſerui;ſeu liberti,ſeu vaſalli, ſeu ciues fuerint,qui ſumæ cuiuſdam poteſtatis imperio tenentur. Nã vt principes ſuæ poteſtati ſubditos armis ac legib. ab iniuria vindicare; ita ſubditi principes obſequio, amore,cura & officiis omnib.colere ac ꝓſequi debẽt. Hæc prima præcipuaq; eſt omnium clientela, q̃ cæteras omnes complexa tuetur;puta heri ac ſerui;patroni & liberti;domini ac vaſalli:liberti quidẽ patronis, vaſalli domino,ſerui heris debẽt obſequiũ,ſed poſt principem tamen;cui fidem ſine exceptione præſtant.¶Ac tametſi Protectionis ſeu Clientelæ verbum de iis omnibus dicitur & lege militari cauetur [a], *Militem qui ducem in bello non protexerit, capite puniendum*; nihilominus in fœderibus & pacis actionibus, quæ inter principes aut populos ſocietate & amicitia cõiunctiſſimos ſancientur;eã vim habet,vt nec alter alteri pareat,nec imperet;ſed vt alter alterius maieſtatẽ obſeruare, ſine vlla maieſtatis imminutione teneatur.Itaque ius illud clientelare ſeu protectionis,omnium maximũ ac pulcerrimum inter principes cenſetur. Heri qdem à ſeruis,patroni à liberis,domini à vaſallis magnas vtilitates adipiſcuntur; at principes populive, qui alios in clientelam accipiunt, nihil præter dignitatis ac veræ laudis iucundiſſimos fructus ſperare;ſed clientes opibus & auxiliis aduerſus hoſtium copias ſine mercede tueri debent;cum ex omnib. humanitatis officiis nullum maius ſit,quam vt quiſque maxime opis indigeat, ita ei potiſſimum opitulari,nec officii mercedem vllã præter gratiam ſperare.quod ſi quid amplius quiſquã

a l. omne delictũ, de re militari.

G 4 pa-

paciſcatur, patroni ſeu protectoris nomen amittit, pinde vt ex mutuo vel commodato lucri ſi quid fiat, & mutui & commodati nomen [a] perit, vt mercenaria & quæſtuaria locatio dicatur. Nam quidquid alteri ſe facturum gratuito quis promiſit, idipſum ſine mercede præſtare legib⁹ tenetur; quia promiſit: ſin ex officio id fiat, etiamſi non promiſerit, officio tamen merces non debetur[b]. At nullius obligatio tam eſt efficax quam eorum, qui tenuium contra potentiores; bonorum aduerſus improbos; innocentium contra ſceleratos caput, famam, ac fortunas tueri promiſerunt.

a l rogaſti, ſi tibi. de rebus creditis. l. 1. § ſi cõuenerit, depoſiti. l. Lucius. eod.

b l 1. mandati.

Itaq; Romulus vrbis Romæ creator, cum ciuiũ ordines ac Reipub. leges deſcriberet, vt mutuã omnium inter ſe cõcordiã tueretur, patrib. quos in ſenatũ allegerat plebẽ adſcripſit; & vnumquemq; ſenatorẽ plebeiorũ certum numerum in ſuã clientelam ſuſcipere iuſſit; tum etiam omnibus execrationib. deuouit eos, q[c] cliẽtes deſeruiſſent. Eo ptinet illud ꝙ Feſtus ſcribit, *patrocinia appellari cœpta, cũ plebs diſtributa eſt inter patres, vt eorũ opibus tuta eſſet*. Lex vero duodecim ſacroſancta de iure clientelari his[d] verbis concepta eſt: SI PATRONVS CLIENTI FRAVDEM FAXIT, SACER ESTO. Plutarchus tamen ſcribit, clientes pecuniã ad collocãdas filias patronis cõtuliſſe, quod nuſq̃ alibi ſcriptum memini. fraudem n. clientib⁹ hac ratione feciſſent. ſed fieri poteſt, vt clientes pro libertis accipiat: tametſi n. vtriq; ſunt clientes, libertorum tamen aduerſus eos q ſe manumiſerant obligatio maior exſtitit, quam clientũ ingenuorum; quorum nulli erãt patroni, ſed aduocati qui cauſas clientum ſuſcipiebant. Apud nos qdem libertis, quos *manus mortuas* vocant, pecuniam imperant patroni, vt filias honeſtius collocare[e] poſſint, ꝙ à Romanis ad nos permanaſſe credibile eſt. Iam vero cum exteri populi clientes Romanos ab iniuria potẽtiorũ tutos eſſe animaduerterẽt, nõ modo ſinguli, ſed etiã vniuerſi, atq; adeo vrbes ac ꝓuinciæ, in clientelã ſenatorum ſeipſas dederunt. Sic n. gens Marcellorum vrbis

c Dioniſius Halicarnaſ li. 2. & M. Tul. in Diuinat.

d Seruius in illud. Æneidos, aut fraus innexa clienti.

e Gallorum moribus & rebus iudicatis ſæpe cõfirmatum.

vrbis Syracusarum clientelam, Antonii Bononiensiũ, ac deinceps aliorum præsidium suscipiebant; sic tamẽ, vt quæcunque moriens in vrbe peregrinus possideret, ea patronus caperet iure applicationis, seu clientelari. ab iisdem Romanis, qui Gallias coloniarum multitudine illustrauerunt, *ius* hoc *clientelare*, ꝙ ab aduocatis, non à clientibus *aduocatiam*[a] † appellamus, originem traxisse verisimile est.

a † auoison ou auouerie.

At plurimũ differunt à clientib⁹ ingenuis ipsi liberti; tum hoc maxime, ꝙ hi à libertate in seruitutẽ vindicari poterãt, si aduersus patronos ingrato[b] animo fuisse coarguerẽtur; clientes ingenui nõ item. liberti suas operas patrono præstare cogunt; clientes vero aduocatos q̃dem obseruare, ac mutua[c] officia, nõ seruiles operas præstare tenentur; nec si quid in fraudem aduocatorum fecerint, libertatem amittunt. Patroni libertorũ hæreditates delibare[d], ex lege consueuerant; aduocati de cliẽtis hæreditate nihil decerpere possunt[e].

b toto tit. de iure patronat.

c l. nõ dubito. de captiuis.

d l. 1. 2. de bonis libertorum.

e Dionys. Halyc. lib 2.

Ac tametsi tã multa sunt clientibus cũ vasallis communia, vt eodẽ pene iure censeantur, plurimũ tamen inter se differunt. nã vasallus dominũ summa fide obseruare[f] & colere, eiq; periclitanti opẽ & omnia humanitatis officia præstare tenetur; ac si domino fraudem fecerit, eiusq; dignitatẽ suggillarit, aut p̃fide illũ eiurarit, aut etiã mendacium[g] obiecerit, eo ipso feudũ iure cõmissi domino adiudicatur; clienti vero minus officioso, nihil eripi potest. Quod si vasall⁹ sine vlla exceptione fidem dederit, si modo maiorẽ domino agnoscat neminem; non solum iuratus, sed etiam iniuratus domini eiusdemq; principis imperio tenetur; quo solutus dici non potest, quantumcunq; feudo cesserit: at clientes aduocatorum imperio nõ obligantur. Vasallus siue rex, siue[h] põtifex, siue q̃s alius sit, fidem & obsequium domino debet, nisi[i] feudo cesserit; cliens ingenuus, siue princeps, siue priuat⁹, ab omni obsequio & imperio potentioris aduocati immunis est. Deniq; ius feudorum quodammodo nouum videtur, & ante

f tit. de fide à vasal præstand.

g iudicauit curia Parisiorum 23. Decemb. 1565.

h Bald. in l. sed si hac. § si l. boitus. de in ius voc.

i cap. vnic. de vasallo qui cõtra consti. Loth.

Longobardorum in Italiã incurſiones ignotum: at ius clientelare antiquiſſimũ eſt, & ante Romuli tempora nõ modo Græcis, ſed etiam Celtis, Illyriis, Aſiaticis, Ægyptiis vſitatiſſimum[a], vt tenues à potẽtiorum vi & iniuriis tutiores eſſent: tametſi nullos agros, nulla prædia haberent, vt vaſall⁹ q ſeſe ab obſequio ac fidelitate liberare non poteſt, etiamſi rex eligatur, aut à principe adoptetur[b]. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi, q ex Cæſaris commentariis *ſoldurios* ac *deuotos* interpretantur *vaſallos*, qui ſine feudis nulli ſunt. tum quod deuoti aut ſerui eſſent, aut parum admodum à ſeruis differrent; quippe vitam, caput ac fortunas ꝓ ſalute domini conſecrarent. quo nihil magis ſeruile dici poteſt: nec certe tantum principi ſummo debetur.

a Dionyſius Halicarn. li 2. Varro lib. 1. De ruſtica.

b Iudicatum in curia Pariſ. 1565.

Quę omnia eo ptinent, vt plane pcipiatur, qd quãtumq; interſit inter ius cliẽtelare patronat⁹, ac feudale, q̃ à pleriſq; ꝓpter ſimilitudinem cõfuſa videm⁹. Vaſallus domino dat fidem, nec accipit[c]; cliens dat fidẽ, accipitq; viciſſim. vtriq; tamen vtriſq; mutuis officiis obligantur; ſed inferiores ſuperioribus obſequia debent, neq; illis mutua debentur. Illud etiã vtriſq; commune eſt; ꝙ actus legitimi ac ſolemnes mutuæ obligationis ab vtriſq; dantur & accipiuntur; idq; potiſſimũ ſi princeps alium principem percuſſis fœderib. in clientelam accipit; idque renouatur alterutro principe mortuo. nam ius clientelare non pertinet ad hæredes, niſi fœdere id comprehenſum fuerit: & vtcunque caueatur, nihilominus alterutro principe mortuo ſucceſſorem actis legitimis clientelam ꝓfiteri, ac fœdera renouare neceſſe eſt¶ Sed vt clientelare ius inter principes magis perſpicuum ſit, diſſeramus illud: *Num princeps, qui ſe alterius clientelæ ſubiecit, alio imperio ſubditus videatur?* certe quidem ſi alteri parere iure vel iniuria neceſſe habet, iura maieſtatis ac ſummæ poteſtatis amiſit. Quid autem principis maieſtate indigni⁹ aut abiectius eſt, quam ſeſe in alterius tutelam & clientelã dare aut ſuperiorem confiteri? *Nam clientela inter ſummos principes*

c cap. vnic. de forma fideli. ca. 1. de feudo defuncti. c. ſerui. c, Imperialem.

principes aliud nihil est, quam fœderata consociatio, qua quidem alter alterius maiestatem obseruare tenetur, vt ab iniuria potentiorum tutior esse possit. Fit etiam interdum sine fœdere ac societate, cum scil. princeps hostium metu alterius fines ingredi cogitur; quem si hostes psequantur, non fit hostium, sed illius captiuus, in cuius fines se recepit; vt iudicatum est ab iis; qui à regibus Gallorum & Hispanorum ad pacis actiones conuenerant anno MDLV. cum Hispani quidam metu nostri exercitus in fines imperii Anglici euasissent, capti nihilominus & abducti essent à nostris. Cancellarius Anglorum negabat a Francis iure capi potuisse. Nam quod dici solet, *Vnicuique feras aut hostes in agro suo lacessere, ac fugientes in sociorum agros persequi licere*; hanc habet exceptionem, nisi socii agrorum domini prohibeant. Fugam enim Hispanorum interceperat præses Calesiorum, & in suam tutelam ad se fugientes excepisse dicebatur; tametsi à Francis abducti essent. Sed alienæ maiestati subditus, cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest, vt postea dicemus. prius tamen propositam quæstionem definire placet, *Num scilicet princeps qui se clientem alterius profitetur, iura suæ maiestatis amittat, vt alteri concedat.* ita quidem plerisq; videtur; ego vero aliter sentio, maiestatem retinere suam. idque Proculus responso singulari [a]definiens, *Non dubito*, inquit, *quin fœderati & liberi nobis externi non sint* [b]*: neque inter nos atque eos postliminiũ esse. Etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium rerum suarum, æque atque apud se, retineant, & eadem nobis apud eos contingant? Liber autem populus est is, qui nullius alterius potestati subiectus est; siue is fœderatus est; siue æquo fœdere in amicitiam venit; siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi* COMITER *maiestatem conseruaret* [c]. *Hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse, non vt intelligatur, alterum non esse liberum. Et quemadmodum clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque*

aucto-

a l. non dubito de captiuis.

b in Tandectis Florentinis legitur detracta negatione.

c Cicero pro Cornelio Balb. hanc clausulã interpretatur.

auctoritate, neque dignitate, neq; iure omni nobis pares sunt, sic & eos qui maiestatem nostram comiter conseruare debent, liberos esse intelligendum est. His autem verbis quæ fœderibus inserebantur, scilicet COMITER MAIESTATEM CONSERVARE; non significatur sine fraude, vt quidã interpretantur[a] *sed eam vim habent*, inquit Tullius, *vt sit alter populus in fœdere inferior*: quod deinceps capite postremo libri quarti copiose explicatur. Cæteri qui nec subditi sunt, nec socii, aut sociorum sunt socii, aut hostes, aut neutri; quos omnes peregrinorum appellatione complector. Nam socii sociorum, nostri socii non sunt[b]: qui tamen in fœderibus sanciendis excipiuntur, vt Rhætorum ciuitates cum Heluetiis antiquo fœdere sociatæ, in fœderibus quæ cum Heluetiis percussa fuere anno MDXXI. diserte excipiuntur: qui tãdem æquo fœdere & iisdem legibus cum Heluetiis in Francorum societatem venerunt anno MDL. Etsi n. Rhæti consociati fuissent ęquis legib. eo fœdere quod cum minoribus Heluetiorum ciuitatibus percusserũt anno MCCCCXCVIII; Heluetiorum tamẽ imperiis parere cogebantur, si decreta res esset in cõuentu Helueticarum ciuitatum. quod cum indigne ferrent Rhætorum populi, societatem dirimere cogitabant, nisi legatus Francorum rem cõposuisset. Id vero clam tentabatur à Carolo V. Imperatore, aureorũ vndecim millium largitione in principes ciuitatum effusa; q maiestatis accusati, & quęstione admota cõfessi, decem aureorum millia mulctæ nomine fisco dependere dãnati sunt; vt quidem ex commentariis legati Francorum ad Heluetios didicimus. Iisdem Francorum & Heluetiorum fœderib. excepti sunt Geneuates, qui cum Bernatib. societatem coierunt anno MDXXVI. in annos XXX. deinde fœdera renouarunt anno MDL. Vt autẽ societatum omnium nulla firmior ac stabilior est ea, q̃ & sempiterna est, & eosdem hostes, eosdem etiã amicos habet sine vllius exceptione; sic etiam nulla infirmior ac debilior, quam quæ versatur in solo iure commerciorum

a lib. 1 cap. 1. de antiquo iure Italiæ.

b l. socius socii. pro socio.

merciorum & hoſpitii; quæ tametſi iuris gentium eſſe videantur, prohiberi tamen à principibus ſæpe videmus, ne aut ciues rerum inuectarum copia ad luxum abutantur, aut euectarum inopia premantur.

Itaq; videmus iura cōmerciorum ſingularib. pactis populorum ac principū cōuentis cōtineri: cuiuſmodi ſunt ea q̄ à regib. Francorum tributa ſunt Balticis ciuitatibus, quas ipſi *Oſterlandos* appellāt; & ea q̄ Mediolanenſib. cum Heluetiis contracta ſunt, quib. ſcilicet tritici modus & æſtimatio, quā Mediolanēſes Heluetiis permittunt, comprehenſa eſt: q̄ pacta legati Francorū abrumpere ſæpiſſime conati ſunt, ꝓpterea quod Heluetii Mediolanos Francorum hoſtes infeſtare, aut agros populari nollent, ne frumentatio prohiberetur: quod cū Mediolani Præſes feciſſet anno M D L. parū abfuit quin Heluetii cum Mediolanis ſocietatem coirent, aut certe inter fœderatos qui neutri ſunt, exciperentur. Huius autem fœderis ea vis eſt, vt qui eo fœdere excipiuntur, fœderatorū captiui fieri nō poſſint, cū tamen peregrini etiamſi hoſtes non eſſent iure capiētium fierent: ſic n. Pomponius [a] ad Quintum Mutium ſcribit: *Nam ſi cum gente aliqua*, inquit, *neque amicitiam, neq; hoſpitium, neq; fœdus amicitiæ cauſa factum habemus, ſi hoſtes quidem non ſunt. quod autem ad eos ex noſtro peruenit, illorum fit: & liber homo noſter ab eis captus fit ſeruus eorum. idemque eſt & ſi ab illis ad nos aliquid perueniat.* hæc ille. Sed eo iure nunc non vtimur, propter eam quæ homini cum homine intercedit humanitatis rationem.

a *l. poſtliminij. de captiuis. ff.*

Hoſtium autem appellatione veniūt ii, quib. [b] nos, aut qui nobis publice denuntiarunt, aut ſine denuntiatione bellum intulerunt, cæteri prædones aut piratæ iudicantur, quibus cum nulla iuris ſocietas aut cōmunicatio intercedere [c] debet. Erat etiam olim apud Græcos pactio, qua ius peti poterat in aliena ciuitatē, vt in Græcorū [d] libris legimus: ſed tandē omnium populorum ſumma cōſpiratione obtinuit, vt peregrinis æque ac ciuibus ius diceretur. In omni autem fœdere,

b *l. hoſtes, de verb. ſign.*

c *d. l. hoſtes, & l. 1. de legat. 2.*

d *apud Demoſthen.*

ſeu

ſeu pactione,ſeu ſponſione,iura maieſtatis cuiq; principi populoue ſalua ſint oportet;aut alterum in alteri⁹ poteſtatem ac fidem venire; vt ſæpe tenues potentiorum opibus & armis leges accipere coguntur: quod in ſocietate quæ æquo fœdere contrahitur,fieri nō ſolet, in qua tenuiſſimæ quæq; ciuitates cum potentiſſimis regibus ac populis æquo iure fœderum exæquantur: nec potentiorum maieſtatem obſeruare, nec loco cedere tenentur; vt in eo fœdere,quod Reges Perſarum cum ciuitate Thebanorum coierunt [a]. Perſarum enim imperia iiſdem pene finib. quib. Solis curſus ab Helleſponto,ſcilicet ad intimos vſq; Indiæ receſſus,finiebantur: ciuitatem vero Thebanorum anguſta mœnia vt ager Bœotiæ continebat; vtrique tamen æquo fœdere in ſocietatem venerunt. ¶. At cū diximus in fœdere priores obſeruari ab iis, quibuſcum amicitiā inierunt, nō eo ptinet,vt in fœdere tantum priores ſcribātur ſed etiam vt in fœderatorū ciuitate & in omni cōſeſſu primas ſedes obtineant, & fœderatos antecedāt: qui ſi æquo fœdere ſociarentur in fœderatorum ciuitate loco [b] cederent. æquum eſt enim quemque domi ſuæ principem locum obtinere. Heluetii quidē antea cum principe Allobrogum ſociati erant,iſq; inter fœderatos primus erat: contracta v. cum rege Ludouico xi. ſocietate, regem tum ꝑpter regiam maieſtatem,tū etiam propter penſiones annuas, fœderatorum principem pronuntiarunt:cum tamen omnes æquo fœdere ſecū ipſi coniugarent. Cur ergo (dicat aliquis) peregrinorum loco habentur, qui nobiſcū fœdere omniū arctiſſimo conſociati ſunt, qui nobiſcū eoſdem habēt hoſtes, eoſdem amicos,qui legibus ac moribus iiſdem vtuntur, eoſdem ſimul habent cōuentus?ſic enim cōſociati ſunt Heluetii.nō facit tamen illa neceſſitudinis & amicitiæ ſumma conſociatio,vt ciues ſint omnes omnium: quod ſi nō ſunt ciues,peregrinos eſſe aut fere peregrinorum iure cenſeri neceſſe eſt. Nam Latini veteres eodem, quo Heluetii,fœdere cum Romanis ſocietatem

a Plutarch. in Pelopida.

b l. non dubito, de captiuis.

cietatem coierant, ac propterea Latini vnam & eandem omnium ciuitatem esse contendebant, hac oratione [a] per legatos habita in senatu Romanorum: *Si societas* (dicebant ipsi) *aequatio iuris est, si socialis exercitus illis est quo duplicent vires suas, cur non omnia aequantur? ibi pars virium, ibi & imperii pars est.* Iidem paulo post: *Vnum populum, vnam Rempublicam fieri aequum est.* Tum Consul Romanus; *Audi Iupiter haec scelera, peregrinos consules, & peregrinum senatũ in tuo templo*, &c. Latini querebantur se magistratibus & imperiis, quibus Romani ciues fruebãtur, arceri. At consul peregrinos appellat, qui omnium arctissimo societatis foedere cum Romanis ita copulati fuerant; vt vna & eadem omnium ciuitas esse videretur. At ne municipes quidem ciues fuisse docet Festus, cuius verba describere placet; *Municipium*, inquit, *id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, praeterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiẽdo: sicut fuerint Fundani, Formiani, Cumani Acerrani, Lanuuini, Tusculani: qui post aliquot annos ciues Romani effecti sunt. Alio modo id genus hominũ dicitur, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venit, vt Aricini, Caerites, Anagnini. Tertio definiuntur ii qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia essent sua cuiusque ciuitatis coloniae, vt Tiburtes, Praenestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Sutrini, Lucenses.*

[a] *Liuius lib. 8.*

Video autem quamplurimos in eo errore versari, vt Heluetiorum vnam putent & eandem esse ciuitatem; cum tamen tredecim Respublicae finibus & imperio diuisae sint. Antea quidem omnium vna fuit imperii Germanici prouincia, quae ab Imperatoris vicario regebatur. Principes defectionis fuere Suitenses, Vrani, Vnderualdi, qui anno MCCCXV. foedus sanctissimum percusserunt; ac primo capite cauerunt, *Ne quis imperium principis vllius admitteret.* Deinde anno MCCCXXXII. Lucerna in societatem venit. Aliquanto post, id est,

anno

anno MCCCLI, Tigurini ſocietatis fœdere cõiuncti ſunt: anno ſequenti. Tugienſes, Bernates, ac Biennenſes. Poſt cladẽ Sembachiam nobilitate Heluetiorum à plebeis fuſa ac proſtrata, quod factum memorãt anno MCCCCLXXXI, Solodorenſes & Glarenſes vna cũ ſuperioribus, qui fœdera renouabant, in amicitiã venerunt. Baſilea tandem acceſſit anno MDI, vna cum Schafuſianis, quos proxime ſecuti ſunt Abbaticellani ac Friburgenſes anno MDXIII. Ad hæc Heluetiorum oppida acceſſit cœnobiarcha Sangallus. tum Myluſiani & Rotuillenſes ſub annum circiter MDXV. poſtremo Valeſii anno MDXXVII: quo anno Geneuates, q ſeſe in libertatem vindicarant, Bernatibus fœdere cõiuncti ſunt: quorum omnium ſocietas ac fœdera ad me delata ſunt conceſſu Cruciani Francorum apud Heluetios legati. Ex quibus intelligitur viginti Reſpublicas finib. & imperio diuiſas, æquo fœdere in ſocietatem & amicitiam conueniſſe; legibus tamen & conditionib. diuerſis. Bernates enim Vranorum, Suitenſium, & Vnderualdẽſium opes & auxilia aduocare poſſunt; vt Tigurini ac Bernates ſeipſos viciſſim euocant. & ab Lucernatibus euocantur quinque priores; ex q bus Suitenſes, Vrani, & Vnderualdenſes, omnium cõſequentium auxiliis & opibus, ſi bello laceſſiti fuerint, adiuuantur; variis tamen ex cauſis.

Omniũ autẽ Heluetiorũ cõuentus ſeorſum à Rhætis, Geneuatib. & Valeſiis cogũtur ſingulis annis, & q̃ à legatis ciuitatũ maxima parta decreta ſunt, om̃s tenẽt. Habent autem ſinguli iura maieſtatis, ſuos inquã magiſtratus, ærarium, agrum ſuis finibus diuiſum, ſtemmata, teſſaram, nomen, numiſmata, ſigillum, iuriſdictionem, leges, mores, & inſtituta à ſe inuicem diuiſa. Si vnius ciuitatis opibus & armis fines agrorum ꝓpagati ſint, id ꝓprium eſt eius ciuitatis, cuiꝰ auſpiciis parta eſt victoria, vt qdẽ iudicauit Frãciſcus I. rex Frãcorũ, arbiter ab Heluetiis acceptus. Nam Bernates ex quo in libertatem ſeipſos vindicarunt, quadraginta circiter

oppida

oppida imperio domestico adiecerunt, quib. imperāt exercitus, tributa, leges: in q̃ tamen cæteri nullum ius habent. quinetiam Basilienses, cum anno MDLX. quinquaginta aureorum millia regi Francorum mutuo dedissent, fideiussores acceperunt Solodurenses. Quoniam autem præfecturas nouem communib. omnium auxiliis in deditionem acceperūt, singulæ ciuitates vicissim prætorem mittere consueuerunt ad ius dicendum; vt sua cuique Helueticæ ciuitati iura & obsequia tribuantur. Badense etiam oppidum vbi conuentus annui coguntur, commune est octo ciuitatum, q̃ post victoriam Sembachiam simul coaluerunt.

Satis etiam omnib. persuasum est, opinor, non vnā omnium esse religionem: nec dubium quin armis ac ferro iampridē decernere concupierint. id ꝙ pontifex Romanus per legatos efficere sæpe conatus est, & confecta res esset, nisi sapientissimis Regum nostrorū cōsiliis reuocarētur; tum ꝓpter mutuam erga socios necessitudinem, tum etiā quod ab eorum salute ac tranquillitatē securitas Francorum quodammodo pendere videatur. Ac certe vna omniū Respublica plerisque videri possit, ꝓpterea ꝙ decreta in comitiis cōmunib. communi consensione probata omnes tenent: vt quidem satis intellectum est ex eo, ꝙ à septem ciuitatū legatis decretum est anno MDLIIII. quo tempore, cum prætores earum ciuitatum q̃ antiquā religionem acerrime tuentur, communes p̄fecturas iureiurando adigerēt, ne religionum ritus veteres innouarent: quā religionis specie communes subditi carcerib. ac suppliciorum metu à Romanæ religionis prætorib. catholicis vrgebantur, nisi ciuitates nouæ religionis intercessissent: & q̄dē res ad vim & arma ꝓlapsura videbatur, nisi legati Francorū dissidia cōposuissent, ea lege vt acta iurisiurandi à cōmunib. subditis extorta rescinderentur; & vt communes subditi nouā religionem contra fœdus susceptā eiurare cogerentur, si maxima pars ciuitatum Helueticarū ita decreuisset. Ad hanc [illegible]

actionem magnum attulerunt adiumentum Glarēſes & Abbaticellani cōmunes ſocii; qui vtramq; religionem ſuſcipiunt ac probant. Ex quo efficitur, vt quod maxima pars ſociarum ciuitatum decreuerit, ſingulos teneat. ¶ At ne ſocietatem quidem, aut fœdus, aut amicitiā cum vllo principe contrahere ſociis licet, niſi conſpirante omnium conſenſu. Cum enim ciuitates Heluetiorum q̄ nouam religionem probarunt, ſocietatem cum Philippo Heſſorum principe, & cum ciuitate Argentina coiiſſent, ab ea ſociis expoſtulantibus diſcedere coacti ſunt. Et qui Romanam religionē colunt, ſocietatem cum Auſtriacis contractam deſerere coacti ſunt. Ac tametſi cum Pio IIII. pōtifice maximo, fœdus religionis tuendæ cauſa percuſſiſſent; id tamē, quantumuis à pontificibus pręmiis propoſitis pellicerentur, renouare noluerunt. Cum autem ageretur de fœderibus cum Franciſco I. rege Francorum ſanciendis, diutiſſime interceſſerunt ciuitates Heluetiorum, q̄ noua religione non ita pridem imbutæ fuerant, Zuinglii theologi acerrimis concionibus perſuaſi; qui peregrinis principibus militare nefas eſſe contendebat; ac tantum profecit, vt ſui non aliter quam amicitiæ cauſa ſocietatem cum rege noſtro coirent. Renouatis autē cum Henrico II. fœderibus, Baſilienſes & Schafuſiani cum ciuitatib. catholicis nō tantum ad amicitiam, ſed etiam ad auxiliares exercitus cum Francis ſeſe adiūxerunt. Tigurini tamē ac Bernates, ſuos, indicta capitali pœna, regi Francorū mereri vetuerunt, anno MDLIIII. Ac ciuitas Vnderualdenſiū, Cardinale Tridentino exercitū cōſcribente, ſubditos ab exercitu reuocauit, capitis ac bonorū ꝓpoſita pœna ſi quis alteri quam regi Francorū militaret. Quæ certiſſima ſunt argumenta, tot eſſe apud Heluetios Reſpublicas, quot ciuitates.

Ita quoque tres Rhætorum ciuitates[a], quæ quinquaginta collegiis conſtant, diuiſa ſeorſū imperia moderantur. quoties autem conuentus habent, maxima Rhætorum ciuitas legatos octo ac viginti mittere cōſueuit,

[a] *vulgo Griſones appellant.*

fuerit:secunda,XXIII.minima.XIIII.iis conditionib⁹, vt ea,quæ pars legatorum maxima decreuerit, de reb. ad vniuersitatem & communes socios pertinentibus, singulos teneāt. Interdum etiā plebs vniuersa cogitur ad ea,quæ in republica grauissima sunt, diiudicanda. Fallunt igitur,qui vnā ex trib.ciuitatib.Rempublicam conflari putant.Nam communes conuentus,ager cōmunis,hostes & amici cōmunes, rempublicā non efficiunt eandem; non etiam si ærarium omnium idē sit; sed summa imperandi ꝓhibendiq; potestas, qua quæque ciuitas suos coercere potest,vt suo loco differetur, neq; n.si plures patresfamilias bonorū omniū societatem coeant,propterea vnā familiā efficere possunt.

Idē iudicandum nobis relinquitur de sociis Italiæ ciuitatibus, q̄ æquo fœdere in Romanorum societatē venerant,vt eosdem haberent hostes & amicos:singulæ tamen ciuitates suæ maiestatis iura tuebātur:vt Amphictionum quoq; ciuitates septem ꝑcussis fœderib⁹, cæteras fere Græcorum ciuitates in societatem ꝑtraxerunt: & cum singulis annis conuentus[a] haberēt,legati omnium fere ciuitatum eo conueniebant, vt de reb.rationib.inter ipsos communib. decerneretur, ab iis quos ipsi *Myrios* appellabant[b]:Ab his Lacedæmonii quinquaginta auri talenta Thebanis,quibus Cadmeā eripuerant contra fœdus,pendere damnati sunt:& q̄a Amphictionum decreta contemſerant, duplicata est mulcta. Phocenses quoq; cum sactum Delphorum ærarium diripuissent, id restituere Amphictionum decreto iussi fuerunt:sed quia decreto non paruerant,agrum Phocensium Apollini Delphico iudices sacrum ꝓnuntiarūt.Inde Philippo regi Macedoniæ libido incessit vt Phocensib. bellum Sacrum indiceret,& eorū oppida popularetur. Hic videri possit vniuersa Græcia vna & eadē respublica; q̄ tamen totidem pene respublicas habuit, quot vrbes; q̄ Amphictionum decretis nō aliter obligari potuere, q̄ ex pacto cōuento,perindevt in arbitros cōpromitti solet.at neq; Lacedęmonii

a *Pausan. in Eliacis. Strabo lib. 4.*

b *Pausan. in Achaicis, & Diodorus li. 16.*

neque Phocenses Amphictionum arbitria recepera͂t; neq; ad id inuiti iure cogi poterant: itaq; Amphictionum aduersus Lacedæmonios & Phocenses edicta, té plo Delphorum proposita, cõcerpserunt ac lacerarũt. Et cum Lacedæmonii Phocensibus opem præbuissẽt, ab Amphictionum conuentu ac fœdere exclusi sunt. Ex quo apparet, Lacedæmonios prius Amphictionum fœderib. ac societate exceptos fuisse. at quoties inter se socii discrepa͂t, ad communes socios arbitrium defertur, etiamsi hoc fœdere comprehensum non sit.

Eosdem fere cõuentus maiores nostros ex vniuersa Gallia cõuocare consueuisse, idque à Vercingentorige Gallorum imperatore factum fuisse, scribit Cæsar[a]. Ac tametsi Hedui, Carnutes, Gergobia Aruernorum, Bellocassi, haberent optimatum imperia, & quidem à se inuicem diuisa; ac Bituriges in Heduorum, Auarici in Biturigum fide ac ditione essent; nihilominus principum ac ciuitatum inter ipsas dissidia, Druidarũ decretis ac iudiciis dirimeba͂tur. Ac si quis reb. iudicatis parere recusaret, vir sacris publicis, aqua, igni, hominum cõmercio, execra͂dum in modum interdicebatur. Diuisa tamẽ imperia fuere, ac certi cuiq; ciuitati fines, & sua cuiq; maiestas. ¶ Quod si fœderatæ ciuitates in vnius principis aut plurium optimatum fidem veniant, vna & eadẽ respublica cẽsetur; ꝙ nõ facile iudicari potest. Nã Achæorum societas, trib. initio ciuitatib. constabat, q̃ æquo fœdere iungebantur: & cum eosdẽ hostes, eosdem etiã amicos haberent, salua tamẽ erat initio ciuitatis cuiusq; maiestas: cum autem assiduis bellis infestarentur, ac sępissime cõuentus habere cogerẽtur, legatorum cõuentus ta͂dem ꝑfecit vt in vnã optimatum Rempublicã coirent, ac paulatim Achaiæ totiusq; Peloponnesi ciuitates omnes in societatis fœd⁹ pertraherentur: q̃ societas ab Achæis nomẽ accepit, vt Suitensiũ, quos *Heluetios* veteres appellaba͂t, ab exiguo Suitensium pago famam traxit; propterea quod primi, cæso ꝓside, ab imperio Germanico defecissent. Et

a lib. 6.

Et quemadmodum Achæi *Tyrannorũ magistri* dicebãtur;id quoq; nomen summa cum sua laude adepti sunt Suitenses. Quinetiam Italiæ populi post clade Pythagoreorum, q populares status ad paucorum imperia detulerant,turbatis rebus,ad Achæorum opes[a] & fidẽ cõfugerunt. Vt autem ex omnib. ciuitatib. eadem respublica cõflaretur,auctor fuit Aratus[b],qui obtinuit vt in singulos annos vnus Achęorum prętor crearetur, penes quem belli gerendi esset imperium. Is Achæorũ princeps erat,id est, omniũ prim9, q comitia cogebat. Et cum antea legatos singulę ciuitates cum mãdatis ad cõuent9 Achęorum mitterent,vt ab Heluetiis fieri solet, Arat9 pfecit vt legatorum cœt9 decem Demiurgos crearet,quib. decernendi summa potestas esset,cęteris v. legatis consulendi tantum ac deliberãdi. Hæc duo capita vnius Reipublicæ optimatum constituendę p̃cipua fuere: in q̃ paulatim tyrannorum ac populares status concessere,partim sponte,partim vi & armis coacti. Hostium vero spolia non singularum ciuitatum sed omnium fiebant. Ad extremum, tanta fœderatorum conspiratio fuit ac tantus cõsensus, vt iisdem imperiis,iisdem legibus,eadem religione,eadem lingua, sermone,iisdem iudiciis,eadẽ disciplina,iisdem moribus,iisdem nummis,iisdem mensuris,iisdem põderib9 vterentur[c]; nec tam singuli sibi, q̃ omnes omnium similes essent. Quinetiam Macedoniæ reges, Philippus inquam vterque, Antigonus, Demetrius, in fœdus Achæorum venerunt, ac prætores Achæorũ creati sunt; salua tamen in suos imperii maiestate. At cum Romani cõpertum haberent, Gręciam inuictam fore, quamdiu staret societas Achęorum, Gallo proconsuli in mandatis dederunt, vt modis omnib. societatem illam dirimeret; neq; id frustra tentatum. Nam pleræq; ciuitates querebãtur, fœderis æqui specie imperium sibi ademtum fuisse. Inde Gallus accepta occasione, ciuitates defectionem meditantes, Romanorum propositis opibus acrius inflammauit. Quod cum Aratus intellexisset,

a Polybius lib. 2. Plutar. in Arato.
b Pausanias in Achaicis. Strabo li. 6. Polyb. lib. 3. Liuius lib. 32.
Achæorum societas.
c Polybius, lib. 3.

xisset, rogationem tulit ad conuentus, vt q̃stione decreta coercerentur, q ab Achæorum societate deficerent: tunc pleræq; ciuitates aduersus Achæos rebellarunt, & cum Romanis fœd⁹ percusserunt. Sed cum Achæis inuicta Romanorum potentia videretur, cũ illis pro sua libertate amicitiam inierunt; ea lege tamen, vt deinceps Lacedæmonii, quos ab Achæorum imperio Romani quodammodo distraxerãt, in Achęorum fidę ac ditione essent, nisi de capite ac fortunis omnibus Lacedæmonii ciuis ageretur [a]: quod à Romanis callidissimo commento factum est, vt esset perpetua Lacedæmonios inter & Achæos materia dissidiorum ac ciuilium bellorum: nam si omnino Lacedæmonii in Achæorum potestate fuissent, eorum opibus societatem valde auxissent; si liberos omnino Lacedæmonios Romani esse paterentur; metuẽdum erat ne priscam virtutem, cum sua Republica recuperarent.

a Pausl.lib.7.

Iisdem artib. Romani Ætolorũ ciuitates à se inuicẽ disiunxerunt[b], cum ex trib⁹ vna Respublica coaluisset, q̃ cõuentus annuos cogebat, senatum creabat, cui vn⁹ imperator p̃erat. Nã quo pauciores sunt ciuitates, eo facilius ex omnib. vna respublica conflatur. Difficilius enim tres & viginti Lyciæ vrbes vnam ex optimatibus Rempublicam constituerunt, à quibus *Lyciarchos* imperator annuus creabatur. Illud tamen proprium fuit eius reipublicæ, quod maximarum Vrbium legati triplex suffragium habuere in comitiis; mediocrium duplex, minimarũ vero vnicum, vt est apud Strabonem. At vrbes tredecim Ionicę, duodecim Hetruriæ, septẽ & quadraginta Latinæ, arctissimam quidem societatẽ inierant, ac sæpius, nõ tamen semp, imperatorem, nec nisi belli gerẽdi causa creare, & cõuentus annuos habere solebant, saluo cuiq; ciuitati iure maiestatis, vt apud Heluetios. Roma ipsa Latinorum fœdere cõprehensa fuit; ac Seruius ipse Tullius, deinde Tarquinius Superb⁹ reges Romanorũ, à Latinis imperatores creati sunt[c]; nihil tamen de regũ maiestate, aut ciuitatum imperio

b Liuius lib.31.
Ætolorum societas.
Lyciorum societas.
Ionica societas.
Hetrusca societas.
Latina societas.
c Diony. Halicarn lib. 4.

imperio detrahebatur, quominus Respublicas arbitrio suo moderarentur. In quo pleriq; falli possunt, si eiusmodi ciuitatum consociationem, Achæorum & Ætolorum Reipublicæ cósimilem esse arbitrantur. Sed his nulla Reipublicę forma, earum quas nouimus, æquari potest, præterquam Germanorum, quam à monarchia penitus alienam, & optimatum Rempublicam esse, suo loco planum faciemus.

Hoc tamé omniū sociarū ciuitatum cōmune est, quod imperatoré, cū bellum aduersus hostes geritur, vel in singulos annos, vel ppetuum facere consueuerunt. Et quéadmodum Achæorū respublica Macedoniæ reges sibi duces creauerunt; ita quoq; Latini Romanorū reges; Ætoli Attalū regem [a]; Germani peregrinos principes acciuerūt, Guilielmū Batauorum regulū, Henricū Luxemburgum, Alphósum X. & Carolum V. Castiliæ Reges; q tametsi vitę ius ac necis in suos haberét, alienis tamen imperiis tenebantur. nā qui belli prætor aut imperator creatur in aliena ciuitate, statum Reipubl. alienæ nō mutat. Philippus enim Valesius rex Francorum legionum ecclesiasticarum imperator factus est, vt videmus in eo fœdere quod ictum [b] est inter Philippū Valesium, & Henricum Palatinum Comitem, qui post Imperator est à Germanis electus. Nec ita pridem Adolphus Friderici Danorum regis auunculus Balticarum vrbium imperator à ciuitatibus dictus est. At etiam Veneti, quoties bellum gesturi sunt, quemuis potius peregrinum ducem accersere, quam ciuem cósueuerunt. Germanorum vero Imperatores altius quiddā spirant q̄ ii quos antea diximus; nec se belli tātum duces ac prætores, sed etiam monarchas essę contendūt; quod an verum sit, suo loco: certe Ferdinandus Imperator Caroli frater, per legatos vetuit, Grumbachū & coniuratos, qui ab imperiali curia proscripri erant, hospitio ab Heluetiis excipi; quod cum imperate magis q̄ rogare videretur, Heluetii liberi populi aliquantum commoti sunt. Antea quoque Morletus Musæus, regis

a Liuius li. 27.

b anno 1328.

Francorum apud Heluetios legatus, regem admonuit, Mediolanensem p̃sidem vetuisse cardinalem Sedunensem sui iuris principẽ ac Heluetiorũ socium, quo minus cum Francis fœdus iniret. interdictum tamen illud irrisit cardinalis, & in Regis nostri societatem venit; à quo trecentos aureos annuæ pensionis accepit.

Nõ dubito ego quin Germani principes Heluetios, si possint, sub imperium reuocare conentur. Hinc illa in omnib⁹ fœderib. Heluetiorum, q̃ cũ exteris principib. feriuntur, imperii Germanici exceptio, q̃ semp tacita quadã ratione inesse dicit, nisi diserte & expressi clausula reiiciatur. Quod vt fieret aduersus Imperatorem in eo fœdere ꝙ Heluetii cum Frãcisco rege cõtraxerunt, anno MDXXI. curauit Guisca regis legat⁹, idq; habuit in mandatis. Nã ætate superiore Sigismundus Imp. Heluetios impulit, ad arma capienda aduersus Fridericum Austriacũ, cõtra fœdera Austriacę gentis, cum diceret, hoc ab Heluetiis imperii Germanici maiestati deberi: in omnib. autem fœderibus maiestatem superioris tacite semp excipi; id ꝙ verum est, quãtum ad iura maiestatis attinet: nõ tamen Heluetios opinor, imperio Germanico propterea teneri, sed Germanorum maiestatem superiorem confiteri; atq; adeo Imperatorem ipsum, qui est in imperii Germanici fide ac ditione. Nam in fœdere octo ciuitatum Heluetiearum, Tigurini, Bernates, Suitenses, Vnderualdi, ꝙ antea imperii Germanici partem fecissent, exceperunt imperii Germanici maiestatẽ, ne Germanis fraudi esset, ꝙ fœdus sancirent. Nec ita pridem Tigurini, Lucernates, Vrani, Glarenses, p legatos ad Ferdinandum cum Augustę cõuent⁹ haberetur, petierunt vt sibi priuilegiorum libertate vti frui liceret. Ac iam pridẽ antiquo fœdere, quod cum imperio Germanico & Heluetiorum ciuitatibus ictum est, cauetur ne cum exteris principibus societatem Heluetiis inire liceat, vt bellum intra fines imperii Germanici geratur: Nam propterea Carol. V. Imperator [a] questus est per literas

[a] Anno 1551.

ad

ad Heluetios scriptas, antiqua fœdera cum Germanis percussa violari ab exercitu Heluetiorum; qui nō dubitarat, coniunctis copiis cum rege nostro, Germanorum agris vastitatem inferre. Nec multo post ab Heluetiis petiit, vt pœnas sumerent de exercitu, q in Austriacos agros inuasisset, contra fœdus, qꝥ inter Austriæ principes & Heluetios ictū est, anno MCCCCLXVII. ac renouatum anno MDI. quo fœdere Romanus pōtifex, imperium Germanicū, ac domus Austriaca excipiuntur, pensionis lege dicta, qua singulis Heluetiorū ciuitatib. duceni floreni in singulos annos darētur. Ac rursus anno MDLIIII. [a] renouatum fœdus est. Nam fœdus Francorum cum Heluetiis cōtractum est ad tuendos sociorum fines, non ad exteros inuadendos: q̄ ratio facit, quominus Heluetii fines Germanorum & Austriæ gentis inuadere velint; non quia imperii legibus teneantur. quod sanctius cautum est in fœderibus Francorum & Heluetiorum renouādis, anno MDXLIX. quibus excluduntur omnes qui nec Germanis subditi sunt, nec lingua Germanica vtuntur. Ac sæpissime Carol. V. Imperator ab Heluetiis petiit, vt ager Mediolanensis vna cum regno Neapoleos ac Siciliæ, fœderib⁹ Austriacis exciperentur; qꝥ plane recusarunt Heluetii anno MDLV. ¶ Idem iudicandum nobis relinquitur de Rhętorum ciuitatibus ab imperio Germanorum auulsis, q̄ nec imperii, nec Imperatoris edictis se teneri satis declarauerunt; cum ne principem quidem Germanum, q ab Imperatore pontifex Rhætorum erat designatus, ferre voluerint: sed cum inter se tres ciuitates Rhætorum de pontificis creatione dissiderēt, Heluetii dissidiorum, quę inter ciuitates suboriuntur, ex fœdere arbitros sese ferentes, pontificem eum esse iusserunt, qui erat à collegio sacerdotum cooptatus; & in posterum pōtifices esse decreuerunt eos, q b⁹ Cadorū tribus suffragaretur. ¶ Et quia de iure feciali, deque fœderib. disputatio est, dubitari possit, an subditis liceat fœdera secum ipsis & cum exteris iungere, sine sui

a Iulii. 20.

principis venia. Principes quidem modis omnibus prouidere solent ne id fiat, maxime vero cum exteris. Nã Rex Hispanorum subditis omnibus interdixit. Et cum Ludouicus Dux Aureliorum, is qui Lutetiæ cæsus est, multorum calumniis premeretur, nihil grauiꝰ cęsi maribus obiectum est, quam quod fœdus cum Henrico Duce Lancastrio clam percusisset. Principes tamen Germani hoc sibi licere putant, & secum, & cum exteris principib. suæ salutis causa societatem coire, modo id sine imperii Germanici fraude fiat. Nam quæ fœdera aliter contrahuntur, nullius sunt momenti: Cũ autem imperium excipiatur, nõ propterea excipitur Imperator; vt sępe quidem, sed nunq̃ apertius intellectũ est, quam in fœdere, quod Germani principes cum Henrico II. rege Francorum, Chamborti, pro imperii Germanici libertate tuenda, pcusserunt aduersus Carolũ V. Imperatorẽ anno MDLII. quo fœdere Hẽricum regem superiorem agnouerunt, eiusque maiestatem comiter obseruare sposponderunt, ac belli gerendi ducem communib. suffragiis creauerunt. Rex autem Suecorum & Gothorum vna cum Marchione Assemhergo, Ducib. Brunsuicensi, & Cliuiensi, principe Aurasio, & Comite Acutimontano, ac plerique Germanorum ciuitatibus fœdus suæ salutis ac dignitatis tuẽdæ causa inierunt, anno MDLIX. quo anno rex Daniæ, Dux Saxoniæ, Landgrauius Hassiæ, Duces Bauariæ, & Holsatiæ, Episcop. Wirtzburgensis & Bambergensis, Norimberga, Lubeca, ac pleræq; item Germanorum ciuitates populiq;, cum Sigismundo Augusto rege Poloniæ contraxerunt. Quinetiam Carolus ipse Imperator societatem cum Duce Bauariæ ac principib. catholicis iniuit, vt Ferdinandum fratrem Romanorum regem designaret. Paulo post etiam Franconica societas contracta est cum Austriaca gente, Duce Bauariæ, trib. Frãconiæ pontificibus, Salisburgensi Archiepiscopo, ac ciuitate Norimbergensi & Augustana. At etiam Ferdinandus catholicæ religionis ergo amicitiæ fœdꝰ per-

cussit cum Archiepiscopo Salisburgensi. Antea quidem & in annos quadraginta societas, quę Sueuica dicebatur, contracta fuerat à ciuitatibus Germaniæ superioris, in qua nihil præter imperium Germanicum exceperunt: nec multo post Vandalorum ciuitates imperiales, Lubeça inquam, Hamburgum, Vimara, Rostoca, Brema, Sueda societatem simul coierũt, ac belli gerendi causa ducem Holsatium crearunt: in omnib[9] tamen fœderibus excepta semper est imperii Germanici maiestas. Sed Danię nobilitas fœdus pro sua libertate cum Sigismundo rege Poloniæ, ac ciuitate Lubeça aduersus ipsum Daniæ regem percussit; quo maiestatis crimine haud scio an grauius vllum cogi iure possit, si Daniæ rex summam in suos potestatem haberet, ac decus regiæ maiestatis tueretur; qua de re suo erit, ac de toto iure feciali, disputandi locus: prius tamen de iure maiestatis disserendum videtur.

De Iure Maiestatis. Cap. VIII.

MAIESTAS *est summa in ciues ac subditos legibusque soluta potestas*, quã Græci ἄκραν ἐξουσίαν, interdum κυρίαν ἀρχὴν κύριον πολίτευμα, Itali *segnoriam*, Hebræi Reipublicę fundamentũ.
[illegible] id est *maius imperium* appellant: est enim *maiestas*, inquit Festus, *a magnitudine dicta*. Principio definienda fuit maiestas, quam nec Philosophorum nec Iurisconsultorum quisquam definiit: quum tamen nihil ad Reipublicæ naturam intelligẽdum maius, aut maius necessariũ esse videatur. Et quoniam superi[9] Rempublicam definiuim[9], rectam pluriũ familiarum ac rerum inter ipsas communium cum summa perpetuaq; potestate, gubernationem: explicandũ est quid veniat sũmæ ac perpetuæ potestatis appellatione. Perpetuam dixim[9] esse oportere, quia fieri potest vt vni pluribusue sũma in ciues potestas, nec tamen perpetua tribuatur, sed ad breue tempus; cuius decursu summa potestate abdicãt. Non igitur summi principes dici possunt, sed potius sũmę potestatis ac imperii custodes tãdiu sunt,

quoad

quoad ſummus princeps populuſve depoſitum imperium repoſcat, cuius ipſi ſunt veriſſimi poſſeſſores ac domini, non aliter quam qui res ſuas commodato vel pignori dederunt [a]; aut ſuam iuriſdictionem imperiumve alteri fruendum, ſiue ad certum temp⁹, ſiue precario permiſerunt, ſuæ poteſtatis iuriſdictioniſq; arbitri ac poſſeſſores eſſe non deſinunt[b]. Sic Iuriſconſultus [c]præfectum Auguſti exacto magiſtratu depoſitum imperium reddere dixit. Nec intereſt vtrum minor maiorve poteſtas tribuatur; alioqui ſi ſumma poteſtas legato principis precario cõceſſa, Maieſtas diceretur, ea poteſtate vti ſuo iure poſſet, aduerſus ipſum principẽ, cui nihil p̃ter inane principis nomen relinqueretur: quinetiã ſeruus domino imperaret; quo nihil abſurdi⁹ cogitari poteſt; cum in omni imperio, magiſtratib. aut priuatis cõceſſo, principis perſona ſemper excipiatur[d]; vt quantumcunq; ſit imperium, ꝙ alteri tribuitur, minus[e] tamen ſit eo, quod iure maieſtatis ſibi reſeruauit: nec vnquam ſpoliatus ſumma poteſtate cenſet, quin earum rerum quas magiſtratibus curatoribuſue attribuit cognitionem, ſuſcipere[f], ſiue anticipatione, ſiue concurſu, ſiue euocatione, omnemq; poteſtatem magiſtratibus conceſſam, eripere [g] ſuo iure poſſit.

Ex qb. efficitur nec Dictatorẽ Romanorũ, nec Harmoſten Lacedæmoniorum, nec Æſymnetem Theſſalorum, nec Archõta Melitenſium, nec Baliam Florẽtinorum, cum populari poteſtate vterentur; nec eos q̃ à noſtris hominibus *Regentes regni* appellantur, nec vllos omnino magiſtratus curatoreſve quibus ſum̃a poteſtas eſt, non tamen perpetua, conceſſu principis populiue tributa, iura maieſtatis habere: ac ne illos quidẽ antiquos dictatores ſummum ius habuiſſe, tametſi OPTIMA LEGE dicebantur; à quibus prouocari [h] non poterat, & quorum creatione magiſtratus omnes abdicabãt: quouſq; rogatione ſunia ſacrata Tribuni plebis popularis libertatis cuſtodes facti ſunt, q̃ dictatore creato, liberum ius interceſſionis habuerunt: vt ſi prouo-

a l. qui pignori. de vſuca. l. quod meo. de acquir. poſſeſſ.
b l. more. de Iuriſd. l. & quia. eod.
c l. 1. de offic. præfecti Auguſtalis.
d l. vlt. qui ſatiſdare. Corſet. de potregia, q. 17.
e cap. dudum. de præbendis. li. 6.
f l. Iudiciũ ſoluitur, de Iudi. l. ſolet, de Iuriſd.
g Alexand. in l. vlt de iuriſdi. Panor. in cap. paſtoralis. de offic. ord. Innocẽt. & Felin. in cap. cum eccleſiarũ, eod.
h Feſtus in verbo, Optima lege. Kluiar. li. quæſtio. Rom.

prouocaretur à dictatore, Tribuni cogerent plebem, apud quam de prouocatione certabatur. Nā dictator Papirius Fabium Max. I. ac Fabius Max. II. Minucium equitum magistros, quod contra mandatum dictatorum dimicassent, capitis damnarunt: qui tamen ex ꝓuocatione populi, iudicio liberati sunt: sic n. Liuius [a]; *Tum pater Fabii, Tribunos*, inquit, *appello, & prouoco ad populum, qui plus quam tua dictatura potest, cui rex Tullus Hostilius cessit.* Quibus verbis planum fit, dictatorem neq; principem, neq; summum fuisse magistratum, vt pleriq; putarunt; sed curatorem, quē nostri *commissarium* vocant: nec aliud illi tributum fuisse, præter curationē belli gerendi, aut seditionis sedandæ, aut Reipub. cōstituendę, aut magistratuum creandorum, aut claui figendi. Maiestas vero nec maiore potestate, nec legib. vllis, nec tempore definitur. ¶. At ne decemuiri quidē legum ferendarum, tametsi summam ac legib. solutā potestatem haberent, & magistratus omnes creatione decemuirorum abdicassent, ius maiestatis habuere, cū eorum imperium legibus duodecim tabularum ad populum promulgatis finē acciperet: id ꝙ curationū omnium cōmune est: nam Cincinnatus dictator creatus belli gerendi causa, cum intra dies quindecim hostium copias fregisset, ac bellum confecisset, dictaturā statim abdicauit; Seruilius Priscus intra diem octauū; Mamercus eodem ipso die; quo dictator dictus est.

a lib. 5.

Dicebatur autem dictator non à senatu populóve, nec item à magistratibus, aut rogatione ad populum, aut vllis legibus, q̃ ad magistratuum creationem semper necessariæ fuerunt, sed ab Interrege, qui modo patricio sanguine ortus esset: neque enim satis erat nobilem esse senatorem, qui dictatorem diceret [b]. Quod si quis obiiciat, Syllam in annos LXX. dictatorem lege Valeria dictum esse; reponam illud Ciceronis [c]. neque dictaturam, neque legem, sed crudelissimā tyrānidem fuisse; q̃ tamen quarto post anno, quum dictator fact⁹ est, abdicauit, cum scilicet bellorum ciuilium flammas

b Nouus, qui primus honorē in republica adeptus erat: nobilis, noui hominis filius: patricius, qui à patribus & conscriptis à Romulo stirpem ducebat.

c In lib. 1. de legibus.

mas ciuium sanguine restinxisset, salua Tribunorum plebis intercessione. Ac tametsi quadragesimo post anno Cæsar perpetuam dictaturã cũ libertate plebis inuasisset, intercessionẽ tamẽ Tribunis plebis reliquit: sed cum antea Põpeii singulari cõsulatu dictaturæ nomen de Republica sublatum esset, & cõtra legem Põpeiam Cæsar dictatorem se lege Seruia creari curasset; coniuratione principum cæsus est in medio senatu.

Sed demus, vni pluribusve summam ac legibus solutam potestatem extra intercessionem aut prouocationem à populo dari; num maiestatis ius habere dicemus? nam is maiestatẽ habet, qui post Deum immortalem, seipso maiorem videt neminem. Sic tamen statuo, non inesse in illis maiestatem, sed in populo à quo potestatem precariam habent, vel ad certum tempus, cuius temporis decursu imperium deponere tenẽtur; nec populus sua se potestate exuere censetur, etiamsi summũ ac legibus solutum imperium vni pluribusve tribuat, idq; ad certum tempus, nõ precario; & vtroq; modo, qui summum illud imperiũ habuit, rerum à se gestarum principi populove rationẽ reddere tenetur: princeps vero, populusue, in quibus maiestas inest, rationem rerum gestarum nemini, præterquam immortali Deo reddere cogũtur. Quid igitur, si summum illud imperium in annos decem vni pluribusve concedatur? vt olim apud Athenienses Archon vnus, quem etiã Iudicẽ appellabant, summæ in republica potestati præerat; non fuit tamen penes eum Reipublicæ maiestas, cum potius populi curator procuratorve esset, & rationem imperii gesti reddere teneretur. Quid si sũma illa, quam dixi, potestas vni pluribusve ea lege in annũ tributa fuerit, ne rationem rerum à se gestarum reddere cogatur? sic n. Cnidii in singulos annos sexaginta ciues, quos ipsi *Amymonas* vocabant, id est, omni exceptione ac reprehensione maiores. Non tamen fuit illis imperii maiestas, cum depositum imperium anno vertente populo restituere tenerentur. Hunc igitur magi-

stratum

ſtratum quidem ſummum, ac poteſtatem maximam appellare poſſumus; principem ſummum non poſſumus. nam alter dominus, alter ſubditus eſt, alter poſſeſſor[a] ac proprietarius imperii, alter nec imperii poſſeſſor, nec dominus dici poteſt, ſed cuſtos.

Idem nobis iudicandū eſt de iis, quos Franci *Regentes regni* appellant, qui vel ob infantiã, vel furorem, vel abſentiã regis creari ſolēt, ſiue eorũ nomine, manu, ac ſigillo, leges, edicta, reſcripta, iuſſa deniq; omnia ſanciantur (vt quidem fiebat more maiorũ, ante legẽ Caroli V. regis Francorum) ſiue regia ſigilla nomenq; regium legib. ac mãdatis ꝓponantur: nihil n. aut parum admodum inter vtrumq; intereſt, cum q̃ à ꝓcuratore gerantur, ꝓbante domino, ab ipſo domino geri videãtur[b]. At rectores illi regii ac regni ꝓcuratores ſunt: ſic n. Theobaldus Bleſenſium Comes, is qui Bonus vſurpatur, ſeipſum regni procuratorẽ vocabat. Quare cum quid ꝓcuratorio nomine imperatur, extra Regis aut Domini appellationem, nõ procuratoris aut curatoris Reipublicæ, ſed regis ipſius eſt mãdatum. Sic n. Senatus Mediolanenſis ac Neapolitanus abſente rege Hiſpanorum, omnia cum ſumma poteſtate regio nomine iubet ac vetat? id n. Caroli V. Cęſaris conſtitutione cauetur, his verbis concepta: *Senatus Mediolanenſis poteſtatẽ habeat cõſtitutiones Principis cõfirmandi, infirmãdi, tollẽdi, diſpẽſandi cõtra ſtatuta: habilitationes, prærogationes, reſtitutiones faciendi,* &c. *A ſenatu ne prouocari poſſit,* &c. *& quicquid faciet, parẽ vim habeat vt ſi à principe factũ ac decretũ eſſet: nõ tamẽ poſſit delictorũ veniã tribuere, aut literas ſalui cõductus, reis criminũ dare.* Hæc ꝓpe infinita poteſtas ſenatui Mediolanẽſi ac Neapolitano lege data, nõ tã regis Hiſpani maieſtatẽ, q̃ laborẽ, curas, ſolicitudinẽ minuere videt; eiuſmodi tamẽ eſt q̃ facile reuocari poſſit.

Quod ſi tanta poteſtas legato regis, aut præſidi, quamdiu vixerit à principe fruenda permittatur, num in eo maieſtatem ineſſe dicemus, cum ſumma ſit ac ꝑpetua poteſtas tributa? alioqui ſi perpetuã interpretemur

a *l. more. l. vniuerſ. l. & quia, de iuriſd. omnium iudicum. l. 1. de offi. eius cui mandata eſt iuriſd.*

b *l. certe. §. 1. de precario. c. mulieres de ſent. excommunicat.*

mur potestatem, quæ nullum sit exitũ habitura, nullá sit, præterq̃ in populari & optimatum statu, futura maiestas, ꝓpterea ꝙ immortalis est populus, nisi à stirpe simul deleatur; aut si ꝑpetuũ interpretemur de regib. & eorum stirpe futura, non esset maiestas in illis regib. qui suffragiis populi creantur. Si magistratus est annuus, aut qui tempore definitum habet imperium, is q̃dẽ extra tempus, aut sponte superioris, aut ꝑ vim imperiũ retinet: si vi retinet imperium, tyrannus est; tametsi tyranni quoq; maiestas est, vt qui violenter possessioni alienæ incumbit, tametsi contra legem id sit, possessio tamen [a] est: ꝙ si voluntate superioris summum imperium in magistratu continuatur, non tamen propterea maiestatẽ illi tribuemus, cum nihil habeat nisi precario; qui autem precario habet, nec dominus est, nec possessor. Quæ n. tanta fuit vnquam vllius magistratus post principem, quanta fuit superiorib. annis Henrico II. Andium Duci potestas, à Carolo IX. fratre tributa? fuit enim summa, & quidem perpetua, sine vlla regalis potestatis exceptione; non tamen summa fuit cum Legatus sui principis diceretur: subiecta vulgari clausula, QVOAD VIDEBITVR, quæ precariũ imperium satis significat. Legati vero potestas, æque ac magistratuũ omnium, principe præsente penitus euanescit.

a l. 3. de acquir. possess. ff.

Quid si populus alicui summã perpetuamq;, quoad vixerit, potestatem dederit? subsisto: nam si potestas illa legibus soluta, sine magistratus aut legati, aut rectoris, curatorisve appellatione, nec precario data sit, ꝑfecto iura eidem concessa fuisse confitendum erit: q̃ populus sua se sponte imperio spoliauit, vt alteri omnia iura maiestatis sine conditione donaret, perinde vt si quis pura donatione rei suæ dominium ac possessionem tradidisset: tunc enim perfecta donatio, cõditiones nullas capit [b]. Ad hũc modum de summo principe lex ab Iurisconsulto Regia dicitur lata fuisse, cum populus EI ET IN EVM OMNEM POTESTATEM CONTVLIT.

b l. perfecta. de donat. qua sub modo. C.

Sed

Sed ſi populus omne ſuum imperium cuiquã tribuat quoad vixerit, idq; cum magiſtratus, aut curatoris, aut legati appellatione; huic neq; ius maieſtatis, neq; principis ſummi appellatio cõgruit, ſed magiſtratꝰ aut ꝓcuratoris. Et quemadmodum magiſtratus q legato iuriſdictionẽ ita mandauit, vt nihil omnino retinere aut agere videatur; non tamen in legato imperandi ꝓhibendique poteſtas, aut legis actio ineſt, ſed in ipſo [a] magiſtratu. ꝙ ſi præter mandatum quid agat imperetve, nihil agitur, niſi ratũ habeat qui mandauit, neq; tamen ratihabitio magiſtratus in reb. grauiorib. q̃ ad iuriſdictionem ꝑtinent retrotrahitur, vt principis, cuius ſumma eſt in Republica poteſtas. Nam quidqd à Carolo V. Delphinate, Francorum regni curatore, geſtũ eſt abſente patre, qui captiuus in Angliam abductus erat, cum poſtliminio pater rediiſſet, ratum habuit legitimis ac ſolemnib. actis. Siue igitur curationis in modũ, ſiue iure magiſtratus aliena poteſtate quis vtatur, ſiue ad breue tempus ſiue in perpetuum, is maieſtatẽ nõ habet, etiãſi curatorio inſtrumento rectoris aut legati appellatio non contineatur, nõ etiãſi patriæ moribus, aut inſtitutis, aut lege, poteſtas illa defertur: vt apud Scotos antiqua lege [b], *regni curatio ad proximũ quẽque regis pupilli, aut qui minor eſſet annis viginti quinque, deferebatur, iis cõditionibus, vt omnia regio nomine gererentur*; q̃ lex olim abrogata fuit; ne periculum pupillo Regi crearetur à propinquis, affectantibus regnum; cuius cauſa Cæſar, ſceleratum eſſe licere, putabat.

a l. 3 de offic. pro [illegible] & q[illegible] ſolut. e. ſi. [illegible] offic. eius cui mandata.

b Hector Boet. in hiſtor. Scot.

Cætera definitionis propoſitæ membra perſequamur. Diximus, *poteſtatem legibus ſolutam congruere maieſtati.* Nam populus ſummum perpetuumque imperiũ in ciues, ac vitæ neciſque poteſtatem, legibus omnib. ſolutam, vni ex ciuibus tribuere poteſt, vt quemcunq; volet imperii ſucceſſorem deſignare poſſit: & quemadmodum *ſuæ quiſque rei moderator & arbiter*, pure donare poteſt, nõ alia quam liberalitatis ſubiecta cauſa; quæ quod ita confecta eſt, vt nullam poſtea [c] cõditionem

Legibus ſoluta poteſtas.

c l. perfecta, de donat. quæ ſub modo. C.

a l. 1. de donat.

b l. 2. eodem.

nem capiat, vera propriaque acceptione, donatio appellatur[a]. cæteræ donationes quib. innexa est implexaque alia causa conditione, donationes nō[b] sunt: sic quoque summum imperium, cōditione aliqua vel lege datum, summum nō est, nec legib. solutum; nisi lex aut conditio maiestati dicta, diuinis aut naturæ legib. sit comprehensa, vt fit in Rege Tartarorum initiando: nam mortuo principe, populus vnum ex filiis optat, aut qui fratris filius sit, ac sublimem aureo solio insidere iubet, deinde carmine solemni à maiorib. accepto, pontifex, ad Regem oratione conuersa; *Nos*, inquit, *abs te petimus ac iubemus vt imperes.* Tum rex: *Quandoquidem*, inquit, *imperare me vultis, omnia mea iussa vos diligēter exsequi necesse est, & quemcumque occidi mandauero, hunc eodē momento necari, summamque rerum omnium potestatem arbitrio meo committi.* Ad hæc populus clara voce respondet. *Esto.* Rex iterum; *Mea vox*, inquit, *pro secure, pro gladio futura est*: ad hunc sermonem populus vniuersus applaudit. His ita gestis, de sublimi sede rex dimouetur, ac vilissimæ tabulæ superpositus humi constituitur, ad quem pontifex orationem conuertens; *Suspice cœlum*, inquit, *ac Deum præpotentem vniuersitatis regem agnosce; nam si iuste imperaueris, omnia ex animi tui sentētia consequere; sin muneris officiique tui obliuiscare, præceps ex alto ac sublimi loco deiectus, regali potestate ac bonis omnibus ita spoliabere, vt ne tabula quidem hæc, cui insides, tibi relinquatur.* Verbis ita conceptis, in sublime attollitur, & ab vniuerso populo Tartarorum rex renūtiatur. Hæc tanta potestas à populo regi tributa, ab omni conditione libera, & plane legibus soluta dici potest; quia nihil amplius habet, q̃ quod diuinis ac naturæ legibus imperatur, ac prohibetur. Interdum etiam consimilis ratio ac forma in regibus initiandis & consecrandis adhibetur, tametsi iure successionis potestatē adipiscantur. ¶ Nihil tamen abiectius memini, quam quod in Carinthiorum Duce initiando fieri solitū accepimus. Exstat adhuc, nō procul ab vrbe Viti in

Tartarorum reg. renunciatio.

Carinthiorū Ducis ren[un]tiatio.

pra-

prato, marmoreus lapis; quem conſcendit ruſticus homo, ad quẽ ſucceſſorio iure delata poteſtas eſt. Sic medius inter bouem atrum, & equá macie tabeſcentem, conſtitutus, circumſtante populo, Ducem nouum paſtoris habitu viliſſimo, vna cum principibus, ac purpuratis magiſtratib. venientem conſpicatus, Sclauonica lingua ſic alloquitur; *Quis hic inceſſu & comitatu tam ſuperbo gloriatur?* hic populus; *Noſter*, inquit, *princeps.* ad hæc ruſticus *An eſt*, inquit, *iudex? an de patriæ ſalute ſolicitus? an liberæ conditionis homo? an eo dignus honore? an religionis cultor?* *Eſt*, inquit populus, *ac deinceps erit.* tum ruſticus leui colapho Ducis ore verberato, ab omnibus muneribus vacationem habet. Poſtea princeps lapidẽ cõſcendit, & gladium manu vibrans, populo ſe intuẽti, virum bonum ac iuſtum fore, pollicetur; tum eo paſtoris habitu ſacra facit: ſacris autem rite, ac more ſolemni peractis, ſpeciem illam paſtoris exuit, ac principis habitum induens, rurſus lapidem conſcendit, fidemq; à vaſallis accipit. Olim quidẽ Carinthiæ dux, *Imperatoris venator maximus* dicebatur; Carinthia vero, cũ imperio Germaniæ [a] confuſa, Venatoris maximi munus, & inaugurãdi forma vetus obſoleuit: Carinthia vero, Stiria, Croatia, Cilia; Tirolia, cum Auſtriaca ditione coniunctę ſunt. ¶ Quę autem de regibus Aragonũ initiandis traduntur, iampridem exoleuerunt: ſic autem accepimus fieri conſueuiſſe: Prætor maxim⁹ Aragonũ, quem *Iuſtitiam magnam* appellãt, regẽ ſic affatur: *Nos, qui nec virtute inferiores, & poteſtate ſuperiores teipſo ſumus, regem te creamus, his conditionibus legibusq;, vt vnus aliquis plus habeat quã tu poteſtatis ac imperii.* In quo fallit is qui ſcribit *regem à populo creatum.* Nã Sãctius magnus Tarraconẽſi regno Mauros poſt annum ſeptingenteſimũ, qui Hiſpaniã citeriorem inuaſerant, fugauit, ac deinceps ei⁹ poſteri vtriuſq; ſex⁹, regnum illud ſucceſſorio iure habuerunt. Quinetiã Petrus Belluga [b], q de regno Tarraconenſi accurate ſcripſit, *negat creandi regis populo ius competere, niſi regia gente penitus exſtincta.* Illud item

a anno 1331.

Ratio initiandi regis Aragonum.

b In Speculo §. veniamus. titulo, 1. num. 6.

nouum & plane absurdum, *vt populi conuentus rege superiores fuerint*; cum ipse Belluga [a] confiteatur, *nec conuocari populi conuentus, nec conuocatos iniussu regis abire posse.* Illud etiam absurdius, quod hæc oratio haberetur à pretore ad eum, qui iure successorio regnū adeptus erat, quiq; prætorem maximum creabat, & quoties liberet, abdicare iubebat. Nā Martinum Didacum prætorem maximum ab vxore Alphonsi Aragonū ac Siciliȩ regis creatum, & ab eadem potestate exutum fuisse cōstat [b].

Ac tametsi prȩtor maximus lites & controuersias, q̄ Principi cum populo intercedunt, dirimere solet, vti fit in Anglia, vbi lites eiusmodi mox à curia maiore, q̄ ex pontificibus & patritiis cōflatur; mox etiam ab eo magistratu, quem ipsi Anglici *Iustitiam magnā* vocant, & pene ab omnib. Francorum iudicibus disceptantur: nihilominus tamen rex ipse comitiorum popularium vbiq; arbiter est ac censor, vt vel populi rogationes ꝓbare, vel repudiare possit; ꝙ ipsum de Castulonū, deq; Francorum regibus confirmant [c]: quos etiam *Potestatem absolutam*, sic enim loquuntur, habere tradunt.

Quid autem sit absoluta, vel potius soluta lege potestas, nemo definiit. Nam si *legibus omnibus solutam* definiamus, nullus omnino princeps iura maiestatis habere comperiatur, cum omnes teneat lex diuina, lex item naturæ; tum etiam lex omnium gētium communis, quȩ à naturȩ legibus ac diuinis diuisas habet rationes. Contra vero fieri potest, vt quis omnibus ciuitatis suæ legibus, ac magistratuum omnium imperiis solutus sit, qui iura maiestatis non habeat: vt Cn. Pompeius, qui lege Gabinia legibus solutus est [d], cum imperium ei extra ordinem datum esset in annos quinque, vt aduersus piratas bellum gereret. neque enim nouum est ciuem legibus à populo solui; cum id senatus interdum sine populi iussu faceret, vsque ad legem Corneliam [e] Tribunitiam, qua senatus Romanorum prohibetur quemquam lege soluere, nisi ducenti senatores affuissent. Nā lege. XII. tab. ita cauebatur: PRI-

VILEGIA

a *In d. Speculo, c. 1. & extremo. ex §. post natale. de clerico violatore pacis, in feud. & in c. imperialem, de prohibita feudi aliena. & ex c. certum. 11. q 3*

b *Idem in Spec. tit. 26. §. Iesu.*

c *Petrus Belluga cap. extremo, titulo 10 n. 10. & Oldradus consil 69.*

d *Plutarch. in Pompeio.*

e *Asconius in Cornelianam.*

VILEGIA NISI COMITIIS [a] CENTVRIATIS NE IRROGANTO; QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. cui legi derogatum erat à senatu.

Qui autē vna lege, pluribusve; aut omnib. solut⁹ est, eorū tamen imperio q iura maiestatis habent tenetur; etiāsi omnib. patriæ legib. in ppetuum solut⁹ sit, vt Augustus: q tametsi populi Romani princeps esset, id est, in Repub. omnium prim⁹, populo tamen vniuerso, in quo Reipublicæ maiestas erat, inferiorem se simulans, rogationes ad populum sæpissime ferebat, cum populus leges iuberet, non Augustus: & in magistratib. creandis ciuium manus prehensabat, vt cādidatos populo cōmendaret. *Eum* autem *qui iura maiestatis habeat, nullius imperio teneri oportet*: qđ argute significās Tiberius, his verbis ad Senatum; *Nam aliter*; inquit, *ratio constat, quam si nulli reddatur*. de iure maiestatis differebat: cuius est, non modo singulis sed etiā vniuersis leges dare, & latas abrogare: quod ab eo fieri nō potest, qui alterius iussis ac imperiis teneatur.

Idcirco lex ipsa [b] principē legib. soluit: *Legis* autē verbo, *imperium* quoq; significatur eius, in quo Reipub. maiestas inest. Itaq; videm⁹ in legib. ferendis exceptionē legū omnium, q legi latæ cōtrariæ sint, abrogatoriā, aut si cum lata lege quadam ex parte pugnēt, derogatoriam subiici[c], siue leges ab aliis retro principib⁹, siue ab eodem principe latæ fuerint. Id n. scitum est, non modo priuilegia, sed ne leges quidem, aut edicta mortuo principe vim retinere suam, nisi consequentium principum auctoritate, vel cōsensione tacita sanciantur: Nam cum Bartolus [d] ad Carolum IIII. Germanorum Imperatorem legatus esset, vt Perusinæ ciuitatis priuilegia confirmarent, obtinuit illud quidē, sed ea conditione, vt tādiu vim haberent, quoad reuocarentur à posteris Imperatoribus; quibus, etiamsi clausula subiecta non fuisset, præiudicium nullum creari[e] potuisset. Quamobrem Michael Hospitalis, Francorū cancellarius, priuilegia vico sancti Mauri à Carolo IX.

a Cic. pro domo.

b *l. Princeps. de legibus. l. Sacratissima. cod. e l. forma. de offic. præf. & Prætor. C. Bald. in l. cuncto. populos. columna 1. de summa trinit. C. & in c. vlt. de offic. Archi. Bald. in l. rescripta. de precib. imperat. C. Alex. consi. 101. num. 5.*

d *Bar. in consti. tut. ad reprimendum. verbo, reges, nu. 21. Castrensis consi. 107. Oldrad. cōsil. 108.*

e *Bal. in tit. de pace Constātiæ. verbo, amplius. Felin in cap. 1. nu. 5 de proba. Affl. in tit. quæ sunt regalia, in proœmio, nu. 6. Carolus Ruinus cons. 91. lib. 1. nu. 11.*

Rege concessa, sigillo regio munire, obstinato animo, etiam petente Regina, recusauit; propterea quod perpetuam tributorum immunitatem continerent, cōtra naturam priuilegiorum, q̄ personis tribuuntur, & cōsequentium principum potestati p̄iudicare videntur.

Neq; tamen, si in perpetuum concessa fuerint corporibus, aut collegiis, quæ sempiterna sunt, principis largiētis vita diuturniora sunt futura; quę si à populo, vel optimatum Reipublica, corporib. aut vniuersitati in perpetuum tribuantur sempiterna fore necesse est; aut certe q̄diu ciuitas illa popularis stabit. Nam cum populi Romani maiestas ad dominatum vnius, à quo priuilegia peti oporteret, delata videretur; Tiberius[a] Augusti successor indulta beneficia à defunctis principibus, nō aliter vim habere voluit, quā si successores rata haberent, cum antea principis beneficium, nisi ad tempus datum esset, perpetuum haberetur. Itaq; Reges nostri, beneficia corporibus & collegiis tributa, renouare consueuerunt, atque adeo Curiarum omnium iurisdictiones & imperia confirmare.

Quod si princeps nullis maiorū legib. obligat̄, quonā modo suis obligaretur? nā *aliorū quidē imperiū suscipi, sibi ipsi vero imperare*[b] *nemo potest. Nulla*, inquit Pomponius[c], *obligatio consistere potest, quæ à voluntate promittentis statum capit*: quæ certe ratio, non modo probabilis est, sed etiam ad persuadendum necessaria; scilicet principē suis legib. ac iussis obligari nullo modo posse. Vt n pōtifices maximos sibiipsis man⁹[d] vincire posse negāt Pōtificii iuris interpretes; ita nec summus quoq; princeps, imo nec magistratus, aut priuat⁹ quisquā, edicere aut imperare sibi potest. Hinc illa in fine legum omnium ac edictorum subiecta clausula, QVIA SIC NOBIS PLACVIT. vt ab omnib. intelligatur, leges tametsi iustas, ab vnius iubentis voluntate pendere.

Sed legibus diuinis ac naturalib⁹ principes omnes ac populi æque obligantur, quas qui perrumpere aut infirmare tentabunt, diuinæ maiestatis iudicia non effugient.

a *Tranquill. in Tiberio.*

b *l. ille à quo §. tempestiuum. ad Trebel l. penult. de arbitr. cap. innotuit. de elect.*

c *l. à Titio. §. nulla. de verbo. oblig l. si quis, in principio, de legat. 3.*

d *c. mardesti 2. q. 4. licet Archidiaconus cōtra sentiat in c. 2. de const. lib. 6. ex c nemo. 11. q. 3. Io. And in c. 1. de rat. & in regul. cui licet. de reg. lib. 6. ca. dudum, de prebend. li. 6.*

effugient. Quod igitur summum in Republica imperium legib. solutum diximus, nihil ad diuinas, aut naturæ leges ptinet. Nā inter Pontifices, is qui iura maiestatis omnium optime norat, & qui fere omniū imperatorum, ac Principum Christianorum potestatem sibi subiecerat[a], *summū imperium eius esse dixit, qui ordinario iuri* (id est. vt ego interpretor, *patriis legibus*) *derogare potest.* Num igitur princeps patriis legibus, in quas iurauit, obligatur? Distinctione res op⁹ habet. Si Princeps seipsum sibi iureiurando adegerit, obligatio iurisiurādi, ppter ea q̄ diximus, consistere non potest[b]: cum ne priuatos quidem teneat iusiurandū mutua inter ipsos obligatione cōtractū; si eiusmodi sint pacta cōuenta, à quib. discedere lex ipsa patiat̃; etiāsi pacta honestati[c] consentanea sint. At si Princeps alteri Principi iureiurando leges à se, vel à maiorib. latas non violaturum se ꝓmiserit, obligat⁹ tenetur, si quid alterius Principis interest: si nihil est ꝙ alterius Principis intersit, ne ipse quidem qui iurauit, obligatur. Ac tametsi Alexāder Imolensis, omnib. fere cōmentariis, ac respōsis statuit, *Pacta conuenta, quæ nullā vim habitura fuissent, sola vi iurisiurādi vim accipere* (q̄ sententia nulla vel ratione probabili, vel auctoritate confirmari[d] potest) nihilominus tamen Principes suis edictis ac legibus, quas etiā iureiurando cōfirmauerint, teneri negauit[e]. Idē iudicandum relinquitur, si Princeps iurat⁹ quid promiserit priuatis.

Quod autē dixim⁹, iuratos Principes iis pactis, q̄ cū aliis Principib⁹, aut subditis fecerint, si iusta sint, obligari; non ideo id fit, ꝙ iurati sunt, aut quia suis legibus obligantur; sed quia iustis cōuentionibus quisq; tenetur, si qd alterius intersit; siue iuratus siue iniuratus sit: & ex iisdem causis, quib. priuatus ac subditus quisq; in integrum, si capti sunt, restitui potest: siue aliena fraude ac dolo, siue errore, siue metu circumuentus est, nō tantum in iis quæ ad iura maiestatis imminutæ, sed etiam in iis, quæ ad priuata cōmoda rationesq; domesticas attinēt. Atque in eo quidem plerosque tam labi ac

a Innocentius 4. Pontifex max. in c. 1 [illegible] uis. de . l. Ction. extra.

b l iurisgentium §. si plagii. ca[illegible], quandam 23 q 5.

c l. ubi qui. sanctissare cog. ff.

d Carolus Molinæus vbiq; ad no as 10. sil orb Alexandri

e Alex. consil. 224. lib. 6 & Bald in l. clari. de fideicommiss. C. & Canon sta in glossa distinctionis 1. Pano. in c. proc illorum. de præbendis.

decipi[a] videmus, qui *pacta conuenta, Principum leges esse* putant, quam qui leges *pactionatas* (vt eorum verbis vtamur) appellant[b]: cũ scilicet princeps, rogatione populi legem tulit, acceptis ob id à populo pecuniis, vel exacto tributo: nunc enim Aragonenses Regem sua lege teneri aiunt, cæteris legib. non item: quibus tamen derogare posse confitentur, sublata causa, propter q̃ lata lex est. quod vt verum sit, & ratione[c] ac auctoritate confirmari possit, nihil tamen pecuniis opus est, aut iureiurando, si subditorum intersit, legem seruari: *Vox n. Principis instar oraculi esse debet*: dignitas autem principis agitur, si vel subditi tam improbum esse opinẽtur: vt nisi iurato credi non debeat, vel tam auarum vt pacta conuenta sine mercede seruaturum non putent.

Hoc igitur teneamus; *Principi leges à se latas sua voluntate, ac sine subditorum consensu, abrogare, vel quadam ex parte legibus derogare, vel subrogare, vel abrogare licere, ac semper licuisse, si æquitas ipsa id postulare videatur; derogatio vero, vel abrogatio, vel etiam obrogatio, non obscura, aut ambigua, sed singulari verborum conceptione fieri debet*[d].

Quod si nulla legis abrogandę causa probabilis est, contra officium boni Principis faciat, si legem abrogare velit: nec tamen obligatione maiorum tenetur[e], nisi quaten⁹ vtilitatem ab eis percepit. Exemplo sit illud, ꝙ Aragonenses populi questi sunt apud Alphonsum regem, leges numismatum ab eo diminutas esse, falsa vtilitatis specie, nõ sine maximo subditorũ detrimẽto, cõtra pacta cõuenta Iacobi Fortunati Regis Aragonię anno MCCLXV; & Petri Regis anno MCCCXXXVI. q̃ iurati populo ꝓmiserunt, se numismatum leges inuiolabiles habituros, eoq; nomine populus septimo quoq; anno à singulis singulos exigere *Maranedios*, (id est duodecimam fere partem assis Romani) eorum q̃ Maranedios quindecim in censu habuerint, & in ærarium Principis inferre tenẽtur. At regnum Taraconẽse hæreditariũ est, ꝙ q̃dẽ ad successores vtriusq; sexus delatũ. Sublata vero causa legis ferẽdæ, id est, tributo, nihil

a *Bal in l. donationes de donat. inter virum & uxorem C. Cynus, & Iar. in l. digna vox. de legib. C. Iar. & Castrens. in l. princeps de legi. Anto. Butrio, Imo. Io. Panormitan. Felin. in cap. 1 de probat.*
b *Terriu Belluga in specul. tit. 1.*
c *Imola, in summa de condic. indeb. & in ca. 5. de probat. & ex l. pen. de donat. inter virum & uxorem C. Innocentius. in cap. nouit. de iudic. & ca. licet. de electione.*
d *Bald. in l humanum. de legi. C. Archidiaconus in c. 1. de cõstit li. 6*
e *cap. vlt lib. 6. de rescrip.*

nihil obſtat quo minus princeps legẽ abrogare poſſit.

Non eſt igitur cõuentionum ac legum perturbãda ratio; cum lex ab eius voluntate pendeat, qui ſummam in Republ. poteſtatem adeptus eſt, & qui ſua lege, ſubditos omnes tenere,[a] ipſe vero teneri nõ poteſt: at cõuentio inter ciues ac principem, mutuam habet obligationem[b], à qua diſcedi ſine mutuo[c] conſenſu nõ poteſt. In quo genere Princeps nihil habet, quo ſubditis ſuperior[d] eſſe videatur; illud tantum, quod ſublata cauſa ferendę legis, in quã ipſe iurauit, nec ſua lege tenetur, nec iureiurando[e] ciuis tenetur. Quanquam Principes bene à doctrina informati, nullo ſeſe iuriſiurandi vinculo patiuntur obligari, cum de legib. agitur, aut certe ſummum Reipublicæ imperium non habent.

Cur igitur, dicet aliquis Imperator Germanorũ, qui Principes omnes Chriſtianos dignitate antecedit, priuſquam initiatus & ſacris auſpiciis auguratus ſit, iuſiurandum præſtare ſolet: verbis à Pontifice Agrippinenſi conceptis; ſe leges imperii minime violaturum; ciuib. ex æquo bono iura daturum; Pontificis maximi maieſtatem comiter obſeruaturum; Romanam religionẽ ſumma pietate defenſurum; pupillos, egẽtes, ac peregrinos omni caritate amplexurum. Hanc formulã iuriſiurandi qua ſe Carolus V. Imperator obligauit cum initiaretur, Cardinalis Caietanus ad Põtificem maximũ miſiſſe dicitur. Neque id mirum, cum *Imperator Germanorum Principum legibus ac decretis teneatur*, vt ſuo loco dicemus. At etiam Epirotarum Reges, ineunte imperio, patria decreta ſeſe obſeruaturos iureiurando ſpõdere conſueuerunt; ac ſubditi quoq; Principis, ex maiorum moribus & inſtitutis ſe iuſſa facturos. Regium nomen ſanctum eſt & auguſtum: ſed pleriq; non tam reipſa, quã appellatione Reges ſunt, vt de Regib. Daniæ & Bohemię fertur. Idem quoque de regib. Epirotarum iudicium faciemus. ¶ Neq; vero maiores noſtri, iuſiurandum à regibus, vt leges ſeruarent, extorqueri voluerunt. Teſtis eſt formula, ex antiquis Rhemenſiũ

a *l. nõ dubium. de legibus. C.*
b *l. Labeo. de verbor. ſign.*
c *l. ab emtione. de pact. l. nihil tam naturale. de regul.*
d *Cynus, Bal. Barto. Salyc. in l digna vox. de legib. C. Iaſo in l. 1. de conſtit. princip. C. Felin. in ca. tranſlato. de conſtitut.*
e *Bald. in l claris de fideicom. C. Panor. in cap. pro illorum. de prebendis. Alexand. conſ 224. lib. 6. & conſil. 122. & 125. li. 4.*

Iusiurandum Philippi I. Regis Francorum, Henrici filii.

archiuis accepta, quam describere placet. *Iuliani ad Erigium Regem anno* MLVIII. *Henrico regnante* XXXII. IIII. *Calend. Iunii.* *Ego Philippus, Deo propitiante mox futurus Rex Francorum, in die ordinationis meæ, promitto coram Deo & sanctis eius, quod vnicuique de nobis commissis canonicum priuilegium, & debitam legem, atque iustitiam conseruabo; & defensionem, adiuuante Domino, quantum potero, exhibebo; sicut Rex in suo regno vnicuique episcopo, & ecclesiæ sibi commissæ per rectum exhibere debet; populo quoque nobis credito, me dispensationem legum in suo iure consistentem, nostra auctoritate concessurum.* Consimilis est formula in Bellocassiorum bibliotheca, & eiusdem Regis: vtraque tamen Pontificium aliquid sapit. At ego formulam, qua nihil purius ac melius fieri potest, ex antiquissimis bibliothecæ Gergobiorum archiuis excerptam, omnib. Regibus ad intuendum & ad imitandum proponam: *Iuro ego per Deum omnipotentem, ac promitto me iuste regnaturum, iudicium, æquitatem, ac misericordiam facturum:* quæ certe formula, ex ipsius Hieremiæ[a] verbis expressa videt: *Ego,* inquit Deus sempiternus, *qui facio iudicium, iustitiam, & misericordiam, & in iis summam capio voluptatem.* Quæ formulæ satis indicant; iusiurandum non ita pridem typis excusum in eo libello qui inscribitur, *Regis initiatio*, populari sermone, SACRE DV ROY, ab antiqua formula valde diuersum esse: in vtroque tamen nulla est legis erga principẽ obligatio posita. At ne reges quidem ipsos, Hebræorum populus, nec Samuel in Saule; neç item Helias, aut Helisæus in regibus renuntiandis, vlla iurisiurãdi obligatione illos deuinxerunt: nulla tamen ex omnibus formulis efficacior visa mihi est, quam Henrici Andium Ducis, cum Poloniæ Rex à legatis renuntiaretur, his verbis concepta: *Ego Henricus Rex Poloniæ,* &c. *iuro Deo omnipotenti, quod omnia iura, libertates, priuilegia publica & priuata iuri communi non contraria, Ecclesiis, Principibus, Baronibus, Nobilibus, ciuibus, incolis, per meos prædecessores Reges, & quoscunque Principes dominos regni*

a Cap. 9.

regni Poloniæ iuste concessa, & quæ in interregno decreta sunt, seruabo; iusque omnibus incolis more maiorum reddam. Ac siquidem (quod absit) sacramentum meum violauero, nullam nobis incolæ regni obedientiam præstare tenebuntur &c. *sic Deus adiuuet*. Hæc formula non *regiã maiestatẽ*, sed *Principis* (id est, in Reipublica primi) conditionem sapit.

Quantum vero ad imperii leges attinet, cum sint cũ ipsa maiestate coniunctæ, Principes nec eas abrogare, nec iis derogare possunt: cuiusmodi est lex Salica, regni hui⁹ firmissimum fundamentũ. Quod si legib. imperii derogatum sit, hoc sarciri solet à magistratibus; mortuo principe, si quid erit contra leges imperii decretum, aut de iure maiestatis deminutum, aut de prędiis ad Rempublicam pertinentibus vsurpatum.

Hic obiiciet aliquis, Henricum V. Anglorum Regem, Cum Catharinam Caroli VI. filiam sibi desponderet, & Francorum Rex renuntiaretur, *iureiurando promisisse, libertatem ac maiestatem senatus Francorum se minime violaturum, ac modis omnibus operam daturum, vt ius a magistratibus, ex legum præscripto, diceretur*: sic enim iurasse dicitur anno MCCCCXX. ad X. Calendas Ianuar. Sed hoc ideo factum est, quod peregrinus homo in huius imperii sceptra, contra leges & instituta maiorũ inuasisset, & Carolum VII. quem per senatum parricidii damnari, ac regni iure indignum, ꝓpalam in curia Parisiorum declarari iusisset. Legibus autem municipalibus quæ de iure priuatorum latæ sunt, nõ aliter apud nos derogatur; aut subrogatur, quam cuiusq; ciuitatis ordinibus conuocatis, Pontificibus inquã, nobilitate ac plebe, & vnum in locũ, ꝑ duumuiros à principe datos, legitime coactis: neq; tamen Princeps iis legib. municipalib. aut comitiorum suffragiis obligatur, quo min⁹ iis derogare suo iure, si velit, possit; idq; maxime, si æquitas ipsa postulare videatur.

Atq; in eo qdẽ Principis maiestas elucet, cum populi trib⁹ & ordines, humili habitu ad principẽ rogationes ferũt, nec vllã imperãdi ꝓhibendive, nec suffragiorũ pote-

potestatem habent; sed Princeps arbitrio suo ac voluntate omnia moderatur; & quæcunq; decreuit, ac iussit, ea legum vim habent.

Eorum igitur, qui Principem imperio populari teneri, & quidem libris peruulgatis tradunt, minuenda opinio est; id n. seditiosis hominibus ad res nouandas materiam præbet, ac Rerumpublicarum perturbationem affert. Neq; n. vlla ratio probabilis adduci potest, *cur subditi principibus imperent, aut popularibus comitiis vlla potestas tribui debeat,* præterquam in ipsius Principis infantia, vel furore, vel captiuitate: vt ei procurator legatusve comitiorum suffragiis creari possit. alioqui si Reges legib. comitiorum ac populi iussis teneantur, inanis est illorum potestas, inane regium nomen futurum: nec tamen sub tali Principe Respublica popularis esse potest, sed optimatum aut paucorum cœtus; in quo leges ac edicta, non eius qui præest, sed eorum q̧ æqua potestate suffragium habent, auctoritate ac nomine imperantur; qui tamen supplices tum vniuersi, tum singuli ad principem rogationes ferant, eiq; fidē ac obedientiam præstare se simulent; quæ omnia tam absurda sunt, vt quid maxime non facile dici possit.

Conuentus Francorum. Cum n. Carolus VIII. Francorum Rex, apud Turonēses conuentum haberet, annos circiter XIIII. natus, tametsi nunquam antea fuerat, nec postea exstitit tanta comitiorum, quanta illis temporibus, potestas; nihilominus Rellus orator populi, sic orationē quæ typis excusa est, ad Regem conuersus, auspicatur: *Altißime, potentißime, Christianißime Rex, Domine noster naturalis, ac vnice: vestri humiles ac obedientißimi subditi, &c. qui huc vestro iußu venerūt, sese sistūt corā vobis, in omni humilitate, reverentia, & subiectione, &c. mihi mādatū est ab vniuersis & singulis, vobis exponere bonā volūtatē, affectionē & firmißimū animi propositū, quod habent vobis seruiendi, & obediendi, ac subueniendi in omnibus vestris negotiis, ac voluntatibus, &c.* In summa, omnis illa oratio nihil aliud habet quam perpetuam voluntatis omniū erga regem testificationem,

nem, & ſupplicem obediētiam ac fidem. Eadē fere eſt apud Aurelios in comitiis habita oratio ad Carolū IX. regem, cum tamen vix annum vndecimum attigiſſet.

Nec aliter Hiſpanorum cōuentus habentur; quinetiam maior obediētia, ac maius obſequium Regi exhibetur, vt videre eſt in actionibus comitiorum, quæ habita ſunt Toleti ab rege Philippo, anno MDLII. cum vix annum quintum ac vigeſimum impleſſet. Regis autem Hiſpani ad rogationes populi reſponſa, eadem formula, qua apud nos concepta ſunt; his verbis: VOLVMVS, DECERNIMVS, STATVIMVS. Quinetiam tributi genus quoddam, apud Hiſpanos SERVITIVM appellatur. Ex quo perſpicitur eos falli [a] qui reges Aragoniẹ Iacobi Fortunati [b] beneficiis derogare poſſe negāt: vt enim inane futurum erat beneficiū poſt Iacobi regis occaſū, niſi ſucceſſoris auctoritate ſtaret; ita quoq; neceſſaria eſt conſequentiū regum ſanctio, cum *æqualibus imperare ex lege* [c] *nemo poßit.*

Conuentus Hiſpanorū.

[a] *Petrus Bellug. in ſpeculo.*
[b] *anno MCCLX. & confirmatum eſt anno MCCCXX.*
[c] *l. ille à quo. §. temp ſtinum. ad Trebel. ff.*

Ac tametſi cōuentus Anglorū, q fere altero aut tertio quoq; anno haberi cōſueuerunt, maiorem quandā præ ſe ferāt populi poteſtatē, vt fere populi omnes ad Aquilonē poſiti, libertatē quandā ſpirant; reipſa tamē populos Anglorum ſupplex ad regem rogationes ferre conſueuit. Cum autē populus anno MDLXVI. [d] cōmuni omnium conſenſione decreuiſſet, nihil in comitiis agere, priuſquam Regina ſucceſſorē imperii deſignaſſet; eiq; denuntiatū eſſet comitiorum decretū; reſponſum tamen ab illa tulerunt: *Sepulcrū ſibi, priuſquam moreretur, non eſſe fodiendum:* nec tamen illorum conſiliis ac decretis vllum fore locum: nec certe decretis comitiorum acquieuit. Iam vero conuentus Anglorum nec admitti, nec dimitti poſſunt, niſi Principis edicto, perinde vt apud nos & Hiſpanos fieri ſolet. quod ſatis eſt argumenti, concilia eiuſmodi nullam habere imperādi, ꝓhibendive poteſtatem. Hoc tamen ſingulare videri poſſit, quod q̄ leges populi rogatione, ac Principis iuſſu feruntur, non aliter quam populi comitiis abrogari

Conuentus Anglorum.

[d] *menſe Octobri.*

abrogari possunt. Id enim Dellus Anglorum in Gallia legatus mihi cōfirmauit: idem tamen cōfitetur, legem probari aut respui consueuisse cōtra populi voluntatem, vtcunque Principi placuerit. Et quidem Henricus VIII. rex, summa regiaque potestate, comitiorum decreta vno verbo sustulit; tametsi Reges Anglorū nō aliter initiantur, quam si iureiurando promiserint, *sed leges patrias minime violaturos*: quod quale sit, satis explicatum opinor. ¶ At obiici potest, tributa temeraria nec apud Anglos, nec apud Hispanos imperari, nec imperata solui, nisi ordinū consensu id fiat: Idque Eduardi I. Regis Anglorum, veteri lege cauetur, qua populus aduersus Principem quasi clypeo quodam se tueri sæpe visus est. Ego vero cæteris Regibus non plus in eo genere, quā Regibus Anglorum licere puto; cum nemo sit tam improbus tyrannus, qui aliena bona diripere sibi fas esse putet, vt Philippus Cominius, se in comitiis Turonensibus disseruisse scribit. si tamen vrget Reipublicæ necessitas, q̄ nō patiatur comitiorum vocationē haberi, nō est expetenda cōsensio populi, cuius salus agitur, quæ post Deum immortalem in Principis prudentia consistit: sed erit de toto genere tributorū ac vectigalium disserendi locus. Reges quidē Anglorum, tertio quoq; anno, iam inde ab Henrico I.[a] Rege tributum extra ordinē à populo petere & obtinere cōsueuerunt: nam Elizabetha Anglorū Regina quingēta aureorū millia populi cōsensu expressit, anno MDLXX. (vt in Hispania quoq; interdū fieri consueuit) quo genere tributi exigendi iam multos annos abstinuerat.

[a] *Polydorus in historia Anglorum.*

Hic tamen aliquis obiiciat, Thomam & Henricū, ex illustri Hauardorum gente, capitis damnatos fuisse, idque populi comitiis ac suffragiis, postulante Henrico VIII. Rege: quinetiam Henricus VI. Rex iisdem comitiorum suffragiis damnatus est: at id factum est in curia superiore, ordinum Pontificū inquam, ac nobilium, & rogatione curiæ inferioris; vbi plebis legati consimili rogatione ac decreto damnati sunt Comites

Northu-

Northumerlandus, Vesthumerlandus, & cæteri coniuratorum principes, qui aduersus Rempublicam arma ceperant[a]. Non fuit igitur in populo iudicãdi potestas, sed in curia maiore, datis à Principe iudicib. extra ordinem, alioqui omnes populi legati qui ad comitia conuenerant, iudicii participes fuissent. Restat illud quod magis ambiguum videtur: cum enim Maria, Anglorum Regina, Philippo Hispaniarum Principi nuptura esset, conuentus[b] habiti sunt, vt populus pacta connubialia probaret; sic autem populi decretũ conceptum est: *De pactis sponsalibus Mariæ Anglorum Reginæ cum Philippo Hispaniarum Principe, senatus, populique Anglici ordines, in palatio Monasteriensi simul coacti, ita decreuerunt, itaq; sanxerunt: Primum omnia imperia, sacerdotia, magistratus, curationes aque ac fructus omnes, & prouentus agrorum fiscalium, vectigalium, tributorum, ac totius ærarii publici, & quæcunque ad iura maiestatis pertinent, placet ordinibus vnius Reginæ arbitrio ac voluntati relinqui; nec contractis nuptiis sceptra Regni, summamve potestatem, quæque legibus Angliæ beneficia maritis ab vxoribus tribuuntur*[c], *penes Regem, sed omnia in Reginæ potestate futura. Omnia autem edicta, decreta, leges, rescripta, coniunctis Regis ac Reginæ nominibus concipi, & vtriusque manu ac chirographo, sigilloque regali confirmari placet; ea tamen lege, vt solius Reginæ auctoritas sine Rege sufficiat ad legũ & edictorum sanctionem: Regis autem solius auctoritas nullum sit habitura pondus aut momentum.* Hæc ad verbum ex actis publicis Latine reddidimus; vt omnes intelligant, habere quidem ordines Anglorum auctoritatem quandam; iura vero maiestatis, ac imperii summam in vnius Principis arbitrio versari.

a *anno 1570.*

b *anno 1554 die 2. April.*

c *Vulgo appellatur* Courtoisie d'Angleterre. *quum maritus vsumfructum bonorum vxoris haberet.*

Legum autem ac edictorum probatio ac publicatio, quæ in curia, vel senatu fieri solet, non arguit imperii maiestatem in senatu vel curia inesse; sed auctoritatis speciem, sine qua, vel in rebus à senatu iudicandis, vel mortuo principe, leges ab eo latæ in dubium reuocarentur. Hoc igitur teneamus; *Principis maiestatem,*

nec

nec comitiorum conuocatione, nec senatus populique præsentia minui: etiamsi videamus principem pleraque vniuersis tribuere, quæ singulis denegarentur, aut non ita facile tribuerentur; vel, quia singulorum voces minus exaudiuntur, quam vniuersorum: vel quod princeps alienis oculis & auribus vti consueuit: in comitiis vero populum videt auditque per sese, ac pudore, vel religionis metu, vel naturæ bonitate coactus iustas rogationes admittit. Ex quibus efficitur, summum ius maiestatis in eo potissimum versari, cum non modo singulis, sed etiam vniuersis leges dantur, iisq; imperatur. Sæpe videmus, sine ordinum conuocatione aut consensu leges à principe abrogatas. Neq; id nouum: nam ante Philippi Belli ætatem, q iudicio vicerat, nullas moribus Gallorum expensas ferebat; cum satis esse arbitrarentur summam rei quæ in controuersia fuisset adipisci[a]: quod edicto sublatū est sine populi aut comitiorū rogatione. Lex itē, qua fœminæ à publico testimonio more maiorum arcebantur, abrogata est à Carolo VI. Rege sine populi consensione.

a contra l. cum quem. de Iudic. ff.

Neq; modo æquū est, sed etiam necessarium, *Leges in principis arbitrio perinde esse, vt in potestate gubernatoris ipsa gubernacula; quæ essent inutilia, nisi ad omnem cœli faciem & opportunitatem moueri & conuerti possent*; vt rectissime Sextus Cæcilius dicere solebat; *ne ipsa nauis cum gubernatore prius naufragium patiatur, quam vectores consuli poßint.* Quod si magistratib. interdum ea potestas, cogente Reipublicæ necessitate, tribuitur, vt de Pompeio diximus, quanto magis summo principi necessarium? Ob id n. Augustus cum M. Antonii copias ad Actiū fugasset; legibus solutus est à senatu; tametsi neq; regiam, neq; summā potestatē haberet, vt suo loco planum faciemus. Post etiā, Vespasianus legib. non modo à senatu, sed etiā à populo solutus esse dicitur; & summa potestas omnis est in eū trāslata lege Regia, quæ de imperio eius lata memoratur[b], quæq; marmoreis lapidibus inscripta Romæ exstat: quanquam ridiculum videri possit legem Regiam ad populum latam fuisse.

b In l. 1. de constitut. princip.

fuiſſe, cum Tiberius iura comitiorum ac ſuffragiorũ, ab Auguſto plebi relicta, penitus ademiſſet[a].

Quod ſi neceſſe eſt principem aut optimates qui legibus præſunt, eiſdem obligari, nec leges iubere poſſe, niſi prius à ſenatu fuerint aut à populo probatæ; certe ſine ſenatus, aut populi conſenſu nõ potuerunt[b] antiquari; ꝙ tamen in Republica populari fieri nullo modo poteſt, cum populus vniuerſus ſibi ſeipſum obligare non poſſit. cur ergo populus Romanus iurabat in leges? [c] Id à Saturnino tribuno plebis initium accepit, vt legib. à ſe latis arctius patres obligaret: ꝙ deinceps in omnibus legibus factum ſcribit Dio Nicæus[d]. Sed aliud eſt vniuerſos aliud ſingulos obligare: ciues quidem ſinguli iurabãt in leges, vniuerſi nõ iurabant: quia ſinguli vniuerſorum imperio tenebantur. Iuſiurandũ vero ab vniuerſis fieri non poterat: eſt n. corpus quoddã vniuerſitatis, à ſingulis poteſtate & natura diuiſum; deinde iuſiurandum cõcipitur à maiore poteſtate; nihil autẽ populi vniuerſitate in Republica populari maiꝰ eſſe poteſt. At in monarchia tum ſinguli ciues, tum vniuerſi iurant in fidem vnius Principis, qui poſt Deum immortalem obligatur nemini: eſt n. iuriſiurandi ea vis, vt is, cui præſtatur ſemper ſit ſuperior: ac propterea vaſallus dat quidem, nec tamẽ accipit fidem, licet patroni ac vaſalli mutua ſit fides, & tuendæ ſalutis ac dignitatis vtriuſq; obligatio cõtracta.

Quod ſi verum eſt, ſummum principem poſt Deum æternum nullius iureiurando teneri; cur Traianus Auguſtus ſtans & erectus ante conſulem ſedentem, iurauit in leges? Duplici ratione id factum videtur: altera quidem, quod adeptus conſulatum vna cum principatu, more Conſulum iurauit, ineunte magiſtratu conſulari; quod iuſiurandum ab omnibus magiſtratibus Calendis Ianuariis præſtari ſolebat in Capitolio: altera ratio eſt, quod Imperatores Romani ſummam initio poteſtatem non haberent, ſed *Principes* tantum appellarentur, id eſt, in Republica omnium primi; quæ Reipublicæ forma PRINCIPATVS, non *Monarchia* vocatur: *Principa-*

a *Tacitus & Tranquillus in Tiberio.*

b *l. nihil tam naturale, de regul.*

c *Plutarch. in Mario. Apian. lib* 1.

d *lib* 37.

cipatus autem *Aristocratiæ forma dicitur, in qua vnus cæteris dignitate prior est*, vt apud Venetos. Imperator enim seu Princeps Romanorum, auctoritate quidem cæteris, nõ imperio præponderabat. Sed maxima pars pro legitimo principatu tyrannidem exercuerunt: id autem satis intellectum est, imperante Caligula crudelissimo tyranno; qui cum reges exteros ac populi Romani socios ad cœnam admisisset, de dignitate inter ipsos oborta contentio est; quibus vt silentium imponeret, hunc Homeri versum ex Iliade vsurpauit, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω· εἷς βασιλεύς. *Parum*, inquit Tranquillus, *abfuit, quin speciem principatus in regnum conuerteret, & capiti diadema circumponeret*. Nam in principatu, prætor, seu princeps, qui cæteris præest, summam potestatem non habet, vt postea de Venetorum ac Germanorum Republica dicemus. Ac tametsi plerique Romanorum Imperatores summam potestatem inuasissent, ac populo libertatem variis fraudibus extorsissent; Traianus tamen tanta naturæ bonitate, cæteris omnibus præstitisse dicitur, vt mirum videri nõ debeat, si iuraret in leges; vt scilicet cæteros ciues sui exemplo ad leges obseruandas inuitaret: sed nullus ex Imperatoribus, ante Traianum, iurauit in leges. Itaque Plinius, qui Principis opt. max. laudes panegyrica oratione complexus est, exclamat hunc in modum: *Rem*, inquit, *nouam, & nunquam antehac auditam: Iurat is, per quem iuramus*, &c. Sub occasum Imperii Theodoricus, vt senatus populique Rom. gratiam ambiret, *Ecce*, inquit, *Traiani nostri clarum seculis reparamus exemplum, iurat vobis, per quem iuratis*. sic enim Cassiodorus. ¶ At vero simile est, cæteros principes exemplum illud imitatos fuisse, etiãsi pleriq; hæreditario iure summam potestatem adipiscãtur. Horum tamen pleriq; versus Scythiam & Aquilonem, ita concipiunt iusiurandum, vt de maiestate plurimum detrahere videantur. Et certe Danorum optimates ac patricii, ineunte Friderico Daniæ rege principatum, intercesserunt, nec prius illũ initiari aut à pontificibus

Vide locum ad verbum, & huc transcribe.

ficibus inaugurari permiserũt, quã iurasset, se nullum ex nobilitate capitis damnaturũ [a] aut proscripturum, sed iudicium senatui relicturum; nobiles itẽ omnes, in subditos suæ iurisdictioni, vitę ac necis potestatem habituros, idq; extra prouocationem; nec principem mulctarum participem futurum: nec item honores aut imperia priuatis daturum, sed hoc in senatus potestate futurum. Ex quibus efficitur, Fridericum, Daniæ quidem principem esse, Regem non esse, nec iura maiestatis habere. Consimile iusiurandum antea extortum erat à Friderico hui° auo, cum bellũ gereret aduersus Christiernũ, qui regno exactus est, ac post exilium diuturnum reuersus, tãdem in carcere, vbi annos XXV. exegerat, diẽ extremũ obiit. At ne Fridericus is, qui nunc principatũ habet, iusiurãdum impune violare possit, Optimates ac Pontifices cũ ciuitate Lubeca, & Poloniæ Rege fœdus inierunt, qui potestatem non multo maiorem quã Daniæ princeps in suos habuisse videtur: ex duob. autẽ alterutrum necesse est, scilicet principem qui iurat in leges patrias, aut non habere summã potestatem, aut perfidum esse, si vel vnã legem abrogarit: vt certe leges interdum antiquare non modo vtile, sed etiã necessarium est, pro locorum, tẽporum ac personarum infinita varietate: aut si demus principẽ quidem legibus solutũ iri, sed iis conditionibus ne legẽ inconsulto senatu populove iubeat, etiamsi contra senatus populive decretum legem ferre possit; necesse erit principem iureiurãdo, quo seipsum astrinxerit, à senatu populove solui: ac subditos vicissim qui iurauerint in leges, tum singulos tũ vniuersos, à principe iurisiurãdi obligatione liberari; ne perfidi habeantur. Ita fiet vt Reipubl. maiestas mox in hanc, mox in illã partẽ inclinet; nec habeat vsquã locũ in quo cõsistere possit: quib. positis absurditates innumerabiles in Republica consequẽtur, quæ cum iure maiestatis, tota ratione pugnent.

Plerique tamen ita statuunt, & quidem ii, qui plus in eo genere sapere sibi vidẽtur; principẽ in leges patrias iurare oportere. Quę quidem disciplinæ iura maiestatis,

[a] anno 1552.

quæ sacrosancta esse debent, omnino labefactãt & conuellunt, & vnius potestatem, cum paucorum populive imperio conturbant: quo fit vt plerique principes, qui, quod proprium habent, sibi eripi sentiunt, id est, legum ciuilium potestatem; diuinas ac naturæ leges audacius perrumpant, aut legibus naturæ ac ciuilibus adæquatis, vtrisque se solutos esse arbitrentur. Exemplis igitur ea q̃ diximus illustrare placet, vt omnis hæc disputatio planius ac melius intelligatur.

a Daniel. c. 6.

Lex Medorũ.

Morib. Persarum ac Medorum leges à Regibus latas sempiternas fuisse, apud Danielem [a] ter repetitum legimus: ac tametsi Rex Medorum supplicio prophetã eximere vellet, qui fraudẽ capitalem admisisse dicebatur, nihilominus à principib. prohibitus est; cum dicerent, morib. maiorum edicta regis immutabilia esse oportere: quibus cum Rex inuitus, vti videbatur, acquieuisset, Daniel ad bestias dãnatus est, & leonibus famelicis obiectus. Quod si nõ licuit Regi terrarum potentissimo suis legib. derogare, ꝓfecto subuerti oportet ea, q̃ de iure maiestatis iecimus fundamenta: neq; id tantũ in regno, verumetiam in populari statu. Nam Thucydides belli Peloponnesiaci originem ex eo cepisse scribit. quod Atheniensium lege Megarenses ab Athenarum portu ꝓhiberentur; in quo iura gentium violari Megarenses apud socios querebantur. Itaq; Lacædemonii legatos Athenas miserunt, qui ab Atheniensibus peterent vt lex abrogaretur. Ad hæc Pericles, cuius in Republica summa tunc erga populum gratia & auctoritas fuisse dicitur, respondit; more à maioribus accepto leges à populo probatas, & ad columnam publicam appositas immutabiles esse: ex quo cõsequitur, populum Atheniensem nõ modo suis, sed etiã maiorum legibus obligatum fuisse. Quinetiam Theodosius Augustus, leges à se latas nõ aliter vim habere voluit quam, si probarẽtur senatus decreto [b], cui Senatores omnes acquieuissent. consimile est illud Ludouici XI. regis, in lege, quam de ordine equestri tulit, ne scilicet regi bellum indicere, aut quid aliud

b l. humanum. de legib. C.

aliud, quod ad Reipublicæ summam ptineat, sine equestris collegii decreto suscipere liceret. Quo fit, opinor, vt nostris moribus edicta regia non ante vim habere videantur, quam in curia maiore cuiusque prouinciæ patentibus portis promulgata, idque rogatione Procuratoris fisci; deinde curiarum cõsensione fuerint comprobata. In Anglia vero moribus antiquis receptum est, ne legibus quæ ad Reipublicæ statum pertinent, locus sit, nisi de ordinum consensu ferantur [a]. [a] Polydorus.

Hæc argumenta vt verisimilia sint, non tamen efficiunt, vt à suscepta sententia & politica disciplina discedere debeamus. Nam q̃ de Medorum moribus, ac regia potestate in legib. abrogandis obiiciebant, falsa, & in caput Danielis ab aduersariis excogitata fuisse planum est, cum iniquo animo ferrent, sapientia quidem & stirpe regia clarum, sed tamen peregrinum principem in summa & gratia & auctoritate plus cæteris valere apud regem; qui vel hominum improborum calumniis circumuentus, vel periculum facere cupiẽs, num Deus Danielis hominem morti erepturus esset, illum ad bestias damnauit. cum vero admirabilem Dei potentiam, & in suos benignitatem Princeps expertus fuisset, Danielis aduersarios leonibus lacerandos obiecit: in quo certe regem legibus à se latis superiorem esse, exitus comprobauit. Consimili exemplo Darius, is qui Mnemon vsurpatur, legem, qua Iudæos omnes à stirpe deleri iusserat, Hesteris rogatione [b] antiquauit. Quæ vero Pericles legatis Lacedęmoniorum respondit, non tam ad rei veritatem, quam ad speciem ab eo quæsita sunt, vt belli gerendi occasione arrepta, aduersariorum accusationes & iudiciorum vim eluderet, vt verissime Timæus ac Theopompus scripserunt, nec Plutarchus ab ea sententia longius abest, nec illam refellit. At legati Lacedæmoniorum Periclis sophisma Laconico dicterio reiecerunt, cum legem, quæ de columna pendebat, non tolli, sed conuerti postularent. Nam si Athenienium leges immutabiles fuissent, cur tanta apud illos varietas & in-

[b] Hester. cap. penult.

finitas legum, quas perpetuis magiſtratuum rogationibus iubere conſueuerant [a], vt veteres, nouis renaſcentibus antiquarent: Sed Periclem legatis Spartiatarũ, falſa pro veris impoſuiſſe, planum fit ex oratione Demoſthenis quam habuit aduerſus Leptinem, qui legem tulerat ad populum, ne cui priuilegia deinceps irrogarentur, vtque capitale eſſet iis, qui priuilegii extorquendi cauſa, aut de lege abroganda, rogationem ad populum tuliſſent. Demoſthenes Leptini acerrime reſtitit, ac perfecit, vt rogatio antiquaretur: cum aperte docuiſſet, hac lege populum ſua poteſtate omnino ſpoliari, nec ſcilicet deinceps vllum beneficium aut immunitatem merentib⁹ tribuere; aut leges a ſe latas, ſi Reipublicæ vtilitas id poſceret, abrogare poſſe. Exſtat etiam actio popularis apud Athenienſes aduerſus eos, qui rogationem legibus contrariam, ad populum ferebant [b]: non tamen huiuſmodi actione magiſtratibus aut priuatis, legum ferendarum poteſtas eripiebatur, quo minus legem nouam antiqua meliorem, probarent. Legibus etiam, quibus cauebatur, ne mulctam ſemel irrogatam condonare aut minuere liceret, ſæpiſſime derogatum eſt, & quidem in ipſius Periclis, deinde in Cleomedis, ac Demoſthenis gratiam, cum variis populi iudiciis damnati, in ſingulos triginta aureorum millium mulcta [c] dicta fuiſſet. Id noſtris quoque moribus vſurpari videmus, ne ſcilicet mulcta fiſco ſoluta repeti poſſit, quam tamẽ, cauſa cognita interdum repeti videmus.

a Plutarch. in Demetrio, Demoſthene, Phocione.

b Demoſth. in omnib. fere orationibus.

c Plutarch. in Pericle, Demetrio, Demoſthene.

Legum ferẽdarum adiectiones.

Eſt igit̃ populis omnib. vſitatũ, vt q leges ferũt, quo pl⁹ habeãt põderis, vulgarẽ hãc clauſulã ſubiiciãt, EDICTO PERPETVO ET IRREVOCABILI SANCIMVS, &c. tum etiam illud principio cuiuſque legis, VNIVERSIS PRÆSENTIBVS AC FVTVRIS; quæ verba ad ſempiternæ poſteritatis memoriam inſeruntur, ne lex à quoquam infirmari poſſit. Iam vero noſtris moribus leges huiuſmodi quæ habent perpetuitatem, cera viridi, ac ſericeis vinculis, purpurei ac viridis coloris muniuntur: ad edicta tamen temporaria, nec ſericei funiculi, nec cera

viridis,

viridis, ſed flaua adhibetur. Non magis tamen vlla perpetua lex eſt apud nos, quã apud Græcos & Romanos, qui in legibus ferendis hanc clauſulam ſubrogare conſueuerant; VT NEC PER SENATVM, NEC PER POPVLVM, LEX INFIRMARI POSSIT. quæ verba ſi perpetuã cauſam haberẽt, cur populus eodẽ pene momento, quo legẽ ꝓbarat, abrogauiſſet? Qua de re Cicero ad Atticum [a] ſcribens, *Scis*, inquit, *Claudium ſanxiſſe, vt vix, aut omnino non poſſet, nec per ſenatũ, nec per populum infirmari ſua lex. Sed vides nunquam eſſe obſeruatas ſanctiones earum legum, quæ abrogarẽtur, nam ſi id eſſet, nulla fere abrogari poſſet. neque enim vlla eſt quæ non ipſa ſe ſepiat difficultate abrogationis: ſed cum lex abrogatur, illud ipſum abrogatur, quo modo eam abrogari oporteat.* Hæc ille. Apertius tamen intelligitur ex oratione Fabii Ambuſti aduerſus interceſſionem tribunorum plebis, q duos conſules è nobilitate, à populo creari potuiſſe negabãnt, cũ lege prius lata cautũ eſſet, vt alter cõſulum à plebe crearetur. Fabius legem duodecim tabularũ vſurpauit, cuius hęc verba ſunt: QVOD POSTREMVM IVSSIT POPVLVS, ID RATVM ESTO [b]. Videmus igitur Medos, Perſas, Græcos, Latinos, iiſdem cautionib. ad leges ſanciendas ac ſtabiliendas, vti conſueuiſſe, quib. Reges noſtri, q ſæpe legib. à ſe latis, hæc verba ſubiiciunt; VT NEC A NOBIS, POSTERISVE NOSTRIS DEROGARI POSSIT; aut illud, NE DEROGATIONIS, CVI NVNC DEROGAMVS, DEINCEPS VLLA RATIO HABEATVR.

Nec tamen ſibi quis ita legem dicere poteſt, quin ab ea diſcedere [c] poſſit. Itaque poſterioribus edictis, ac legibus, ſuperiorum abrogationes, ac derogationibus derogationes fere ſemper ſubiiciuntur. Itaque Solon ſapienter, qui noluit, Athenienſes ſuis legibus vltra centũ annos [d] obligari. Quanquam ſe viuo ac ſpirante, & quidem præſente, ſuas leges magna ex parte antiquari ſe inuito paſſus eſt. Ea vero, quæ dicitur *legum publicatio ac probatio* in ſenatu vel comitiis, apud nos magnũ habet ad leges tuendas põdus ac momentum: non quia princeps huiuſmodi probatione teneatur, aut legem ſine ſenatus

a *li. 3. epiſt. 23.*

b *l. ſed & poſteriores, de legib. ff.*

c *l. [illegible] §. nulla, de v. rb. obli. l. ille à quo, §. tempeſtiuum, ad Trebell. l. ſi quis, in princ. de legat. 3. l. pen. de arb[itr]is, Bald. in l. clari, de ſidecom. C. Alexan. co[n]ſ. 224. li. 6. Tanor. in ca. pro illorum. de praebe[n]d.*

d *Plutarch. in Solone.*

populive auctoritate, vel consensu, iubere per sese non possit; sed id tamen senatu probante fieri, humanum est, inquit Theodosius [a]; quod Baldus [b], interpretatur *non tam necessitatis esse, quam humanitatis*: vt illud quoque, *Digna* [c] *vox est maiestate regnantis, legibus alligatum principem se profiteri:* & certe nihil melius, nihil principe dignius, quam eas leges quas ipse tulerit, factis & vita comprobare; id enim ad cultum & obedientiam subditorum erga principem valet plurimum: contra vero nihil & ad principis, & ad legum contemtum perniciosius, quam quod edixeris ac decreueris, sine iusta causa perumpere ac labefactare: vt Senator ille apud Liuium [d], *Leuius est*, inquit *& vanius, sua decreta tollere, quam aliorum*. Sed aliud est, vltro ac sponte quid facere, aliud, ad id exsequendum obligatione teneri.

a l. humanum. de legib. C.
b in d. l. humanum.
c l. digna vox, de constit. princ. l. ex imperfecto, de legat. 3. & l. ex imperfecto, de testam.
d lib. 3.

Quid igitur, si Princeps occidere ac latrocinari lege prohibeat; num necesse habet suis legibus parere? non hæc hominis cuiusquam, sed ipsius Dei lex est, quam ab ipsa natura hausimus & expressimus, qua principes omnes [e] multo magis, quam subditi obligātur; & ita obligati tenentur, vt nec per senatum, nec per populum solui possint, quo minus Dei præpotentis iudicio sisti cogātur. Deus n. acerbiorem de Principibus, quam de reliquis q̄stionem exercet; vt sapientiæ magister Salomō, idemq; Rex verissime scripsit: cui cōgruit Marci Aurelii, eius qui ob sapientiæ studium, *Philosophus* est appellatus, dictum illud; *Magistratus quidem ipsos de priuatis, principes de magistratibus, Deum autem de principib. decernere, ac iudicare.* Hęc duorum principum, qui sapientia cæteris omnibus excelluisse dicuntur, sententia est. tertium adiungere placet: Antigonum Asiæ Regem; cui, cum assentator diceret: *Omnia Regib. licere, ac semper licuisse. Ita quidem, barbaris*, inquit Antigonus, *ac tyrannis.* Primus omnium opinor, Anaxarchus exstitit, qui Alexandro blanda oratione persuasit, *Iustitiā ob id Ioui assidere, vt intelligeretur nihil à Principibus iniuste fieri posse*: capitalis Anaxarchus, & certe dignus, qui crudelissimo supplicii genere plecteretur, ac

e Bald. in § vlt. colum. 1 tit. qui feud. dare. Marti. Laudens. in tract. de princi. vers. 305. Bald. in l. 2. colum 7. vers. item not. de seruitutib. & aqua. Felin. in ca. 1. col 10. vers. Alexand. consi. 216. can. sunt quædam. 25 q. 1 Spec. tit. de le. § . nūc. & DD. in l. vlt. si contra ius. C.

princi-

principum iuſtitiam illam. in ſeipſo experiretur, cum enim in poteſtatem Cypri Regis, cui omnium infenſiſſimus erat, incidiſſet; rex illum incudibus ſuperpoſitum malleis contundi iuſſit. At quanto verius Seneca, *Cæſari cum omnia licent*, inquit, *propter hoc minus licet.*

Qui autem principes, legibus & pactis conuentis ſolutos eſſe ſtatuũt, niſi Dei præpotentis, ac naturæ leges, tum etiam res ac rationes cum priuatis iuſta conuentione contractas excipiant, maximam [a] immortali Deo, ac naturæ iniuriam inferunt. Præclare itaque Romani magiſtratus, qui in rogationibus, ac legibus, quas ad populum ferre conſueuerant, hanc clauſulam ad extremum ſubiiciebant; Si qvid ivs non erit, e. e. l. n. r. quibus verbis ſignificabant, *ſi quid iuſtum non eſſet, id populum rogari ius non eſſe.* Omnium tamen abſurdiſſime, qui principem quidem nihil contra leges diuinas, contraq; naturæ iura ſtatuere poſſe confitentur [b]; ſed cum hac exceptione, *niſi ratione probabili ad id faciendum adducatur.* Quæ enim ratio probabilis excogitari poteſt, qua leges diuinas perrumpere debeamus? inde manant illa: *Qui à pontifice maximo legibus diuinis ſolutus ſit, huic apud Deum immortalem ſatis cautum* [c] *eſſe*: quod quam verum ſit, aliorum eſto iudicium.

Sed occurretur ab iis, qui omnia iuſtiſſimis ponderib. exigunt: *Si naturæ legibus, id eſt, rectæ rationi Principes omnes obligantur, lex autem ciuilis, æquitati ſit & rationi conſentanea, illud quoque conſequens eſt, Principem legibus ciuilibus obligari*: nam eo pertinere videtur illud Pacatii ad Theodoſium Auguſtum; *Tantum tibi licet, quantum per leges licebit.* diſtinctione res eget, vt quæſtio planius definiatur. Aut enim in legibus propoſitis agitur de eo quod publicum eſt, aut priuatum, aut vtriſque commune: & in vniuerſum quicquid illud eſt, aut vtile, non tamen honeſtum; aut honeſtum, nec tamen vtile; aut vtile ſimul & honeſtum eſt; aut neutrum omnino. *Honeſtum id appello, quod æquitati naturæ conſentaneum ſit*: hac autem æquitate Principes omnes teneri conſtat: cum, quod natura

a *Accurſ. in l. princeps de leg.*

Eius, ea lege nihilum rogatur.

b *Decius & Anton Butrio, Innocẽt. Imola, Panormit. in cap. quæ in eccleſiarum. de conſtitut. ex l. quoties. de precib. imp. (Felin. in d cap col. 5. verſ limitat. & col. 14.*

c *in ca. non eſt. de voto. Innocent. in ca. cum olim. col. 2 de clericis coniug. & in c. 1 col. & 14. de conſti. Panor. in cap cum veniſſent. col. 5. de electi- on. Innoc. Butrio, Imola in c. 2. de renuntiat. Felin. in ca. quæ in eccleſiarum. de conſtit. col 7, verſ. demum.*

doceat, id legibus naturæ, quibus Principem parere oportet, sit omnino comprehensum: neq, lex huiusmodi ciuilis est, sed potius naturalis; eoquo magis, si cum vtilitate coniuncta sit honestas; sin quod iubetur nec honestū sit, nec vtile, tametsi à legibus alienum esse debeat; princeps tamen iis legibus, quibus non tenetur, subditos obligare potest, si nihil habeant cum turpitudine coniunctum: sunt n. honesta quædã, sunt turpia, sunt etiã inter vtraque media. Si turpe opponatur honesto, æquum est honestati locum relinqui; vt Aristides Iustus, cui Themistocles consilium communicare iussus erat, Atheniensibus respondit; *Themistoclis consilium vtile quidem esse Reipublicæ, turpe tamen sibi videri.* Athenienses re intellecta, nihil amplius inquirendum, sed consilium illud reiiciendum decreuerunt. Hic popularem in modum loqui necesse est, quando in disputatione de Republica versamur; quæ ad subtilitatem philosophorum exigi nō debet: nam illi statuunt *nihil vtile esse, quod nō sit honestum; nec honestum, quod non idem iustum sit*. sed iampridem lapsa consuetudo deflexit de via; vt necesse sit, honestorum ac vtilium diuisas habere rationes. Quod si decus abest, vtile tamen sit quod iubetur à Principe; non ipse quidē ea lege tenetur, tametsi subditos sua lege obligatos habet; modo nihil contra naturam, contraque diuinam legem iubeatur.

Est igitur in principis vnius potestate, leges huiusmodi vtcunque volet, abrogare; iisve derogare, subrogare, obrogare, vt leges vtiliores, aut etiam minus vtiles ferat: habent enim honesta, iusta, vtilia, suos quodammodo gradus. Quod si principi licet, duobus propositis vtilibus, quod minus vtile sit, iubere; eidem quoque licebit, duob. propositis honestis, quod minus honestum, minusque iustum sit, amplecti; & hæc quidem iubere, illa vero prohibere; etiamsi lex [a] aliis quidem ciuibus incommodum, aliis afferat vtilitatem; dum tamē publica commoda priuatis, quoad eius fieri poterit, anteponantur. nec tamen si Princeps aliter decreuerit, subditos

ditos honestatis, aut æquitatis specie, leges infringere oportet. vt si Princeps, vrgente fame, res ad victũ necessarias exportari prohibeat; id quod non modo iustum, sed etiam sæpissime necessarium est: deinde accepta pecunia, priuatis quibusdam id permittat, tametsi mercatorum, quib. affluit frumenti copia, & Reipublicæ detrimento id fiat; nõ tamen iis licet euehere frumenta, quousq; lex à Principe antiquata fuerit: etiamsi maxima perrũpendæ legis occasio præbeatur; cũ scilicet ciuitas rerũ omniũ, quæ ad victum & cultum necessariæ sunt, abundet; ipsaq; ratio naturalis suadeat peregrinis, fame ac inopia oppressis, succurrere: cum vetantis legis maior sit potestas, quam æquitatis? cuius speciem obtendere suæ cupiditati cuiq; liceret, nisi planum sit, Principis interdictum diuinas ac naturæ leges violare.

Incidunt etiã sæpe causæ, q̃ vetant Principes suis legib. parere, tametsi iustissimæ sint, & Reipubl. valde vtiles: vt si ꝓhibeat armorum vsum omnib. ciuibꝰ, pręterq̃ prętorianis militib.; aut iis quos ad vrbis præsidium reseruarit. Huic legi Princeps si parere velit, legum interitus sequatur, quia principem, ad legum & ciuium tutelam, aduersus improbos armari necesse est. Idem iudicandum relinquitur de legibus, q̃ vel ad singulos, vel ad paucos pertinent, quæ *priuilegia* dicuntur, aut ad breue tempus, aut certo quodã loco feruntur; aut q̃ pœnas quarum infinitam varietatem habemꝰ, contineãt: nã tametsi scelerum vltio à natura ducit', pœnarum tamẽ acerbitas ac lenitas pẽdet ab hominũ legib. ac institutis, quib. Princeps obligari non debet, nisi quatenus leges ciuiles cõgruunt æquitati naturali; qua sublata, princeps quidẽ omnino legib. huiusmodi solutus est; nõ tamen subditi, quib. parere necesse est, quousq; leges abrogatæ fuerint.

Est n. nõ modo naturæ lex illa, sed etiã inter diuinas sæpiꝰ repetita; *Principũ, qui Dei cõcessu ac potestate populis tribuũtur, edictis obediẽdũ, nisi cũ natura ipsa pugnẽt, cũq; legib. à Deo latis, quibus Principes omnes æque ac populi tenentur*: & quemadmodum patronis fides datur à clientibus, sine cuius-

cuiusquam exceptione, præterquam Regis, qui ſum̃um in omnes omnium patronos ius habet: ita quoque Regibus obedientia debetur, ſed poſt Deum immortalem, cuius ſumma eſt in omnes orbis terrarum Reges, vitæ necisque poteſtas.

Principes ſuis cõuentionib. æque ac priuatos obligari.

His ita conſtitutis; ſequitur, *principem ſummum pactis conuentis æque ac priuatos obligari: ſiue cum exteris, ſiue cum ciuibus contraxerit:* cum enim princeps mutuæ fidei inter priuatos, ac legum omnium vindex ſit; quãto magis datam à ſe fidem, ac promiſſa ſeruare tenetur? quod certe curia Pariſiorum graui oratione ad Carol. IX. Regem[a], non ita pride ſatis indicauit, cum negaret, *à pactis cõuentis cum collegio pontificum, ſine ipſorum conſenſu Regi diſcedere licere*, hac ſubiecta ratione: *quod ius vnicuique tribuere teneretur*. Et quidem mihi ſuccurrit Alexandri[b] Iuriſconſulti reſponſum plane diuinum; quodque literis aureis præ foribus Principum, inſcribi decuiſſet; ſcilicet inter ea, quæ caſu quodam improuiſo accidunt, cenſeri, ſi Princeps à pactis conuentis diſcedat; neque id in coniecturam venire; quia duplex eſt obligatio, altera quidem naturalis: quid enim tam naturæ[c] conſentaneum, quam iuſta promiſſa ſeruare? altera, propter principis dignitatem, quæ agitur in fide ſeruanda, etiam cum ſui detrimento; cum violatæ fidei omnibus vltor ac vindex eſſe debeat, nec à principe crimen, perfidia grauius[d], admitti poſſit. Itaque in iudiciis, cum fides Principis agitur, priuatis potius quam principi conſulendum eſt; & ſeuerius de principe quã de priuatis decernendum: nam ſi cui Princeps honorem, magiſtratumve cõtulerit, ſine iuſta cauſa adimere non poſſe iudicatur, quod tamen ſubditis licet: & cum legibus fiduciariis, beneficium clienti eripere patrono ſine cauſa liceret, Principi tamen non licebat.

Ex quibus intelligitur, labi & errare Pontificii iuris interpretes[e], *qui negant principem ſuis conuentionibus, non alia, quam naturali obligatione teneri, propterea quod obligatio iuris ciuilis propria ſit*: qui error eripiendus eſt. Cui enim dubium eſſe poſſit, quin obligatio eiuſdem ſit naturæ

a Anno 1563. menſe Martio.

b Alexander, conſ. 97. lib. 3. nu. 13. Cynus in l. reſcripta. de prec. Imp. offer. Cod. Iacob. Butriga. in l. vlt. ſi contra ius vel vtilitatem.

c l. 1. de pactis.

d Innocent. in c. ad Apoſtoli eam. de re iudi.

e Panor. Butrio. Imol. Felin. in c. 1. de probat. Cardin. cõſ. 147. donato.

turæ, atque conuentio? igitur ſi conuentio naturalis eſt, ac gentium omnium communis; obligationes quoque & actiones, eiuſdem eſſe naturæ, conſequens [a] eſt. At nulla fere conuentio, nulla obligatio cogitari poteſt, quæ non ſit & naturæ, & gentium omnium communis. Demus tamen, aliquot eſſe pacta conuenta, quæ à legibus ciuitatis cuiuſque manant; quis negare audeat, *Principē ciuilibus pactis ac ſtipulationibus arctius obligari, quam priuatos?* [b] atque ita obligari, vt ne ſumma quidem poteſtate, quam habet, iis derogare poſſit? hæc enim grauiſſimorum Iuriſconſultorum [c] ſententiis recepta & probata videmus. quid mirum? cum Deus ipſe ſuis promiſſis teneatur, vt recte Sententiarum magiſter ſcripſit. Sic enim apud Hieremiam [d] clara voce obteſtatur: *Cogite*, inquit, *populos omnes totius orbis terrarum, vt inter me ac populum meum iudicent, ſi quid a me fieri debuit, quod nō fecerim.*

Ne igitur in diſputationem reuocemus ea de quibus interpretes nonnulli dubitarunt [e]; *An ſcilicet Princeps pactis conuentis, quæ cum ſubditis habuit, obligatus teneatur?* quod mirum videri non debet, cum ab iiſdem fontibus fluxerit illud; *Principem cum alterius detrimento, ſine iuſta cauſa, locupletiorem fieri ſuo iure non poſſe:* quia nec Principum auribus, nec legibus [f] naturæ pernicies maior potuit afferri. Quanto æquius iudicatum pridem eſt in curia Pariſiorum; *Principem quidem, quod ſua interſit, reis largiri poſſe, quod interſit alterius, non poſſe.* [g] *& pœnis, fiſcalibus creditores iure priores anteferri oportere* [h]. Eadem curia decreuit [i], *Principem legibus ciuilibus derogare poſſe, dum tamen id fiat ſine fraude cuiuſquam:* quæ conſequentia ſunt iis, quæ antea diximus. Nam Philippus Valeſius, duobus [k] codicillis, quos in archiuis habemus, ſubiecit clauſulam derogatoriam patriis legibus, quibus ſe ſolutum eſſe teſtatus eſt. Eadem etiam teſtificati-

a *l. indebiti. de cōdic indeb. l. 2. rerum amot. l. ex hoc iure. de iuſtitia. Bart. Bald. Ang. ibi.*
b *Bal. in §. vlt. colum 1. tit qui feudum dare. Mar. Laud. in tract. de Principe, verſ. 305.*
c *Bald. in l. princeps, de legib. & in cap. 1. § ad hæc. col. 5. Caſtrenſis in l. digna vox, de legib. C. Decius conſi. 10 nu 22. Bal in l. ex imperfecto. de teſt. C. Decius conſi. 404. nu. 8.*
d *cap 45.*
e *Bart. in l prohibere. § plane. quod vi. Bald. in c. 1. de natura feudi & in c. 1 de probat. ex Felin l. vlt. de tranſact. C. Panormit. in c. nouit, de iudic. Specul. in tit. de i. ſtrum. edi. §. nunc dicendum. Anchar. conſil. 2. vt factum. Felin. in cap 1. de probat.*
f *l. nam hoc natura. de condic. indeb. l. ſi priuatus quib. à quibus. l totiens de pollicitat.*
g *l. Antiochenſium. de priuileg credit. gl. Gallus. q. 284. parte 3. Bart. Bald. Accurſ. Alex. idem ſentiunt, in l. venia. de in ius voc. C. Panor. conſi 6. lib. 2. Boer. deciſ. 65.*
h *Iudicatū in curia Pariſ anno 1391 Gal. q. 257. parte 5.*
i *Iudicatum anno 1351. idibus Iulij.*
k *anno 1347. & 1350. in arca inſcripta les teſtamens des Rois. num. 289.*

a anno 1330. Nouemb. 21. in regesto D. n. 66.
b l. 1. de auctor. præstanda.
c Dion, lib. 56.
d Anno 1282.
e Bald. in auth. omnes, col 2. de censib. C. & in q. 1. de natur. feud. Socin. cons 58. col. 1. lib. 3 Faber. in l. digna vox de consti princip. Bald & Castrens in l cum de cõsuetudine, de legibus.
f l. dudum, de empt. & vend. C.
g In consuetud. Paris. tit. de feud.

catione vſus eſt, cum vxori pecuniam, ac prædia priuata contra leges largiretur: exſtat adhuc in actis publicis [a] illa tum largitio, tum legis patriæ derogatio. Auguſtus pater, non idem in ſua Republica ſibi licere putauit; quia non habuit iura maieſtatis, vt antea dictum nobis eſt. Ac tametſi in cæteris quidem omnibus legibus patriis ſolutus eſſet, nec tamē in ſua cauſa, ſibiipſi auctor eſſe poterat [b]: itaque largitionem vxori Liuiæ facturus, veniam [c] legis Voconiæ petiit à Senatu: quod fruſtra feciſſet, ſi iura maieſtatis haberet. vt in cauſa Philippi II. Regis, curia Pariſiorum [d] decreuit, cum agrum Guinarum emiſſet, quē proximi, iure gentili redimere ſe poſſe confidebant: ſed eos curia, ſuo iudicio à redemtione, eam ob rē ſummouit, *quod Princeps lege ciuili nō teneatur*: tametſi eo iure principem teneri, plerique [e] & ſentiant, & ſcribant: quia ius illud gentium omnium commune, non ciuitatis cuiuſquam proprium eſſe putant: quo tamen iure nihil Romanis iniquius viſum [f] eſt.

At ne Romanis quidem legibus, maiores noſtri ſubditos obligari voluerunt. Exſtant Philippi Belli leges, q; bus curiam Pariſiorum, ac Monſpelienſium inſtituens, iudices Romanis legibus minime teneri declarauit. Exſtant Academiarum inſtituta, quibus ipſi Reges teſtato declarant, Romanorum leges, ac iura pontificia publice quidem doceri velle; iis tamen ſubditos obligari nolle; ne peregrinorum hominum legibus patricio iuri derogaretur. At etiam Alaricus Gothorum Rex capite ſanxit, ne quis Romanorum leges, ſuis opponeret, cui Carolus Molinæus, meus collega, Iuriſconſultorū omnium decus, ob id vehementer iraſcitur, *Barbarum* [g] contumelioſe appellans: ſed nihil eſt in eo genere ab Alarico decretum, quod prudentiſſimus quiſque Princeps, non fuerit optimo iure decreturus; nā ſubditi, peregrinorum imperium tamdiu & meminerint, & ſperabunt, quamdiu legibus illorum vtentur. Conſimile eſt edictū Caroli Belli Regis, & curiæ Pariſiorum vetus decretum, quibus Romanorum leges, maiorum noſtrorum mo-

ribus

ribus ac legibus opponere prohibemur. Quinetiam Reges Hispanorum, capitali pœna vetuerunt, Romanorum leges, sui iuris testes appellare, vt scribit Oldradus [a]: ac tametsi nihil esset in moribus ac institutis patriis, quod cum legibus Romanorum discreparet; ea tamen eius interdicti vis est, vt ab omnibus intelligatur, iudices in causis ciuium disceptandis, Romano iure [b] non teneri, ac multo minus Principem ipsum; qui iudicum religionem legibus peregrinis obligari, perniciosũ esse iudicauit.

a consil. 69. [illegible] fuerunt.

b eo iure vti: mur. & Belluga in Speculo confirmat.

Et quidem maiestatis scelere teneatur, qui peregrina iura, peregrina instituta, sui Principis legib. opponat; in quo genere cum Hispani licentia nimia peccarent, Stephanus, Castulonum Rex, Romanorum leges in Hispania doceri prohibuit, vt Polycrates scribit [c]. quod ipsum sanctius ab Alphonso X. Rege cauetur; *qui etiã magistratus, ac iudices, Principem adire iussit* [d], *quoties patrio iure nihil de proposita causa scriptum esset.* In quo Baldus [e] fallit, *qui Italos Romanis legibus teneri scribit; Gallos vero non aliter, quam si rationi & æquitati cõgruere sibi videantur*: neq; n. minus hi, quam illi, Romanis legib. obligantur; tametsi Italia, Hispania, Prouincia Allobrogũ, Septimania, Gallia Narbonensis, Lugdunensis, Romanorum institutis vtuntur; quæ etiam Fridericus Ænobarbus Imperator Germanorum, & publicari, & vbique doceri mandauit; tametsi nullum fere Germani Romanis morib. locum reliquerunt. Sed plurimum distat lex à iure: ius enim sine iussu, ad id quod æquum, bonum est: lex autem, ad imperantis maiestatem pertinet. Est enim *Lex nihil aliud, quam summæ potestatis iussum.* Quemadmodum igitur nostri Reges Græcorũ legib. nõ obligãtur, ita nec Romanis quoq; institutis, nisi quatenus legi naturæ consimiles sint? qua lege Pindarus omnes vbique terrarum Principes obligari scribit. ¶ Neque vero nobis est Romanus Imperator, aut Pontifex excipiendus, vt perniciosis quibusdã adulatoribus [f] video placuisse, qui Cæsarem, ac summũ Pontificem, bona priuatorũ suo iure diripere posse scripserunt: quam

c lib 8. cap. 12.

d lib. 1. tit 3 lib. 1 ordinat. Hispan.

e Bald. in l nemo potest, de sententiis & interloc. C Paris in syndic. ca. 2.

f Angel. in l. 1. § si is, quod quisq; iuris.

quam opinionem, ne Pontificii quidem iuris interpretes, ferre potuerunt [a]; sed cum pestem illam abhorreant, ac multa in eo genere præclare disputent; illud tamen absurde, quod hanc exceptionem subiiciunt; *nisi summa, & vt ipsi loquuntur, absoluta potestate vti velit*; quod perinde est, ac si dicerent, *vi & armis oppressos ciues diripere fas esse*; potentiores enim hoc iure aduersus inopiam tenuiorum, vti consueuerunt: quod *prædatorium ius* rectissime appellant Germani. At Innocentins IIII. pontifex Romanus, iuris vtriusque peritissimus, *summam illam, sine legibus, solutam potestatem definiit*, ordinario iuri derogare posse: illi vero summam potestatem ad legum diuinarum ac naturalium abrogationem pertinere voluerunt. Quid enim sanctius diuina lege prohibetur, quam aliorum opes ac bona diripere? quid sæpius repetitum legimus, quam à rebus alienis manus habere cõtinentes? at etiam, ne quid alieni concupiamus, sacratissimo decalogo prohibemur. Capitalior certe fraus est, hac disciplina Principes imbuere, quam prædari: nam prædones inopia fere ad aliena capienda cogit; principem autem sic imbutum, præclaram istam iuris ac iustitiæ speciem, sceleribus suis obtendere necesse est: quod si pessime est à natura, peius etiam à doctrina institutus, in tyrannum euadet, & imprudenter diuina, humana perfringere, ac temerare non dubitabit: deinde à prauis cupiditatibus, ac perturbationibus, quæ nobiliores animi partes omnino labefactant, incensus; ab auaritia quidem, ad proscriptionem; ab amore, ad stuprũ; ab ira ad cædem, celerrime prorumpit: & quemadmodum tonitrua fulminibus priora sunt, etiãsi tardius exaudiantur ita quoque tyrannus, iniustitia armatus, efficit vt mulcta accusationem, condemnatio iudicium antecedat.

Quanquam inepte, qui, quod à natura, vel ab honestate alienum sit, Principem efficere posse [b] putant, cum principis potestas, iustitiæ ponderibus semper exigenda

sit: sic

a *Panor. in ca. 2. de rebus eccles. non alien. Felin. in cap. quæ in Ecclesiarum. Raphael Fulgo. in l. vlt. si contra ius C. Faber in §. sed naturalia. nu. 2 instit. Bart & Bald in l item si verberatum §. si quis, de rei vendic. Bart. Alexan. & D. in l. 1. de consti. pecun. Bald. & Angel. in l. 2. de quadriennii. C. Bald. in l bene à Zenone. col 2. cod. Barto. in l. vlt. col 1. si contra ius. Cod. Cynus & Albericus, in l. nemin. de sacro san. C. Alex. consil. 2. col. 7. & sequen lib. 1. & consil 101. col. 6. & consil. 37. col 3. Cynus in l. rescripta. q. 3. de precib C. Ang. consil. 139. col. 2. Alexand. consil. 89. col. 3. lib. 3. & cons 93. col. penul. eod. Archidiaconus in cap ius ciuile. & ibi. Cardinalis Alex dist. 1. Dynus in regula, sine culpa. de regul. lib. 6. Fan. de syndicat. tit de regum excellent.*

b *l. nepos. de verb. signif. Alexand. cons 59. libr. 4. glo. in l. 1. de constitut. princip.*

sit: sic enim Plinius iunior, ad Traianum Augustum [a]: *Vt enim*, inquit, *felicitatis est, posse quantum velis, sic magnitudinis, velle quantum possis.* hæc ille: quibus verbis efficitur, *nihil Principes posse, quod natura turpe sit, aut iniustum.* Iam vero inepte loquatur, qui potētiæ summæ tribuat, aliena diripere, aut prædari, aut vi stuprum inferre; quæ ab animo fracto libidinis & cupiditatum impotentia proficiscuntur. Quod si Principi non licet mouere terminos, quos Deus opt. max. cuius ipse est imago viuens ac spirans, sempiternis naturæ legibus pepigit; neque certe licebit, alteri detrahere quod suum est, siue iusta ratione, siue coemtione, siue commutatione, siue legitima præscriptione, siue fœdere cum amicis feriendo, siue pacis actione cum hostibus concipienda, si aliter pax iniri nequeat, quam priuatorum detrimento; quorum bona sæpe hostibus fruenda permittunt Principes pro ciuium ac Reipublicæ salute: tametsi quibusdam [b] placet, vt suum quisque teneat, nec de bonis priuatorum publice diminutio fiat: aut si vrget publica necessitas, ab vniuersis sarciendum esse; quæ sententia mihi probatur, si tamē commode id fieri possit. Sed cum salus priuatorum, bona omnia ciuium, patriæ salute contineantur, non solum priuatas offensiones, & acceptas ab hostibus cōtumelias; sed etiam sua bona, priuatos Reipublicę [c] non grauate concedere oportet: nam fere semper pax habet aliquid iniquum, quod publica vtilitate compensatur; & eo quidem iure populi omnes vtuntur, vt nō modo publica publicis, ac priuata priuatis, sed etiam vtraque vtrisque in pacis actione, mutuis vtilitatibus ac detrimentis sarciantur.

Video plerosq; [d] iuris vtriusque magistros, in ea sententia & esse, & fuisse, vim eorum fœderum; quibus exceptum est, ne vlla detrimentorum hinc inde acceptorum quæstio habeatur, inanem esse, nec priuatis præiudicium afferre; alio tamen iure vtimur: nam in pace Peronensi, vt Ludouicus XI. Rex Francorum, carceribus Caroli Burgundionum Comitis eriperetur, vno capite

a Plin. in Panegyrico.

b Hostiensis in c.ip. quanto de iureiurando. Butrio ibid. col. 2. Innocent. in ca. in nostra, de iniuriis. cl. item si verberatum, de rei vindic. Felin in ca. cum non liceat. co. 5. de rescrips. Corneus cons. 100. lib. 1. Alexand. lib. 5. cons. 15.

d Hostiensis, in ca. quam [illegible] ibi [illegible] iureiu. [illegible] [illegible] Castren. [illegible] l. 2 de pact. [illegible]

cautum est, *Ne Torcio sententiam curiæ Parisiorum, aduersus Sanusium exsequi liceret.* Itaque laudatur Thrasybulus, nec immerito, quod prostratis ac fusis ex vrbe Atheniensi triginta tyrannis, promulgari iussit *legem Amnestias*, qua iniuriarum, ac detrimentorum, quæ bellis ciuilibus accepta fuerant, obliuio continebatur; quam M. Tullius, occiso Cæsare in Senatu, graui[a] oratione vsurpauit, cum inter partium duces pax iniretur.

a *Philip. 1,*

Enitendum tamen modis omnib. est, vt incommoda commodis, & quoad eius fieri poterit, suum cuique tribuatur; aut si minus id fieri possit, sine tumultu, ac bello ciuili, possessores quidē rerum alienarum, quamuis iniustos, eatenus tueri oportet, quatenus ex ærario publico dominis satisfiat; aut si ærarium exhaustū fuerit, mutuas pecunias accipere cōmodius erit. Nam Aratus, parta libertate patriæ, post annos quinquaginta quā tyrannide oppressa fuerat, sexcentos exules restituit, quorum bona proscripta fuerant: possessores tamen prædiorum, quæ tyranni ciuibus iniuste ademerant, spoliari noluit, cum multa iustis emtionibus, multa dotibus tenerētur: neq; id sine periculosissima rerum omnium perturbatione fieri posse iudicaret; sed ciues iureiurando obligauit, vt pacem & amicitiam inter se colerent, quoad ex Ægypto rediēs, omnia cōponeret: acceptis enim sexaginta aureorū millibus à Ptolemæo Philadelpho Rege, in patriam rediit, perfecitq; æstimandis possessionibus, vel alii pecuniam accipere ac possessionibus cedere mallent, alii commodius putarent pecunias sibi numerari, quam sua recuperare. ¶ Hoc igitur fixum sit, *Principi, alienis opibus ac bonis manus afferre, aut ea largiri cuiquam, sine iusta causa, non licere.* Et quidem omnibus fere principum beneficiis, largitionibus, immunitatibus, priuilegiis hæc verba subiiciuntur; QVOD SINE MEA AVT ALTERIVS FRAVDE FIAT[b]. Quæ verba, cum in formula fiduciæ qua Ludouicus XII. Rex, agrum Mediolanensem cum principatu iure successorio ab Imperatore Maximiliano adeptus est, inscripta fuissent, belli aduersus Ludouicum re-

b *Vulgo dicitur,* Sauf en tout nostre droit & l'autrui, *Tullus Hostilius apud Liuiū iisdem verbis vtitur in fœdere feriendo.*

cum re-

cum renouandi occasionem præbuerunt. nam Sfortia gens, ex his verbis, integrum ius sibi ab Imperatore in eo principatu relictum esse contendebat. hæc autem clausula, etiamsi omissa fuerit, inesse tamen censetur; quia nec Imperator, si maxime velit, aliud alii tribuere ac largiri possit. Nam quod *Omnia Principis esse* vulgus iactat, ad imperium & ad dominatum pertinet, salua cuiq; rerum suarum proprietate [a] ac possessione. Sic enim Seneca [b]; *Ad reges*, inquit, *potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas*: Idem paulo post, *Omnia rex imperio possidet, singuli dominio.* Quæ ratio facit, vt Reges nostri, prædia fiduciaria vasallorum, iure proscriptionis fisco addicta, largiri priuatis, aut ea distrahere cogãtur [c], vt vasalli Principis, & proscriptorum patroni, suo iure vti frui possint. Quod si princeps priuati cuiusq̃ debitor sit, iudiciũ accipit; condẽnatur sæpissime; damnatus, iudicatũ soluit.

a Felin in cap. quæ in Ecclesiarum, de constit. col. 11. Bald. cõsil. 363. in fin. lib. 3. Ias in auth. quas actiones, de sacrosanctis. C. l. in rem actio, de rei vindi. ff. Afflict. in constit. Neapol. lib. 4. tit. 10.

b li 7. c. 4. & 5. de benefic.

c Gallus q. 55.

Sed vt exteri æque ac ciues, posteritasque ipsa intelligat, qua integritate nostri Reges fuerint, quaque moderatione animi erga subditos sese gesserint; exemplo sit illud, quod ex hortis deliciarum, Princeps ipse Curioni decimam exsoluere damnatus sit, iudicio curiæ Parisiorum, anno MCCLXVI. cum vero Rex alius negligentia procuratoris, vadimonium deseruisset, petiit ordinario diplomate, vt in integrum restitueretur: curia Parisiorum Regem de rogatione proposita depulit, anno MCCCCXIX. Non tanta iudiciorum acerbitate cum priuatis agitur, qui fere semper ex ea causa in integrum restituuntur: ac tametsi minores XXV. annorum, ætatis indulgentia, in omnibus fere priuatis iudiciis, restitui solent, Reges tamen nostri, etiam infantes, nunquam ætatis beneficio restituuntur, sed in omnibus iudiciis maiores esse iudicantur; contra quam in Republica fieri solet; cum qua semper agitur, quasi minor esset: nã Reipublicæ beneficio, Romani principes in integrum restitui consueuerunt [d]. nos alio iure vtimur; ac Principis agros ab agris publicis, & eius causam, à causa Reipublicæ diuidere solemus, cõtra quã pleriq; statuũt;

Reges Francorum maiores XXV. annis esse iudicantur, vbi agitur de illis restituendis.

d l. Rempublicam, de iure Reip.

 qui

qui Rempublicam in integrum restitui debere negant[a], confusa Principis ac Reipublicæ causa, quæ in statu populari semper eodem iure censetur; in cæteris, non item. Hac igitur animi magnitudine magistratus erga Reges nostros sese gesserunt: hac item moderatione Reges iustitiam coluerunt, vt maior priuatorum, quam principis; & Reipublicę, quam priuatorum ratio, in causis disceptandis haberetur. Exstat etiam in actis curiæ Parisiorum sententia aduersus Carolum VII. Regem lata, qua damnatur syluam vrbi proximam in Parisiorum vsum cedere, pretio constituto quam quidem ad rem vix vnquam priuati adigerentur. Tunc certe intellectum est, quantum Rex à tyranno distaret: cum enim Carolus VII. Anglorum legiones ex intimis Galliæ visceribus exegisset, vrbe Parisiorum (qui cum Anglis fœdere contracto, sceptra de manibus Regi extorserant) facile capta, tantum ab vltione iniuriarum abfuit, vt summa illos benignitate complecteretur, seque iudicibus magis obsequentem præberet, quam priuati consueuissent. At iisdem temporibus Philippus Maria Mediolanensium princeps, oppressa tributorum ac vectigalium pondere Republica, portus omnes, ac fluuiorum aditus obsidebat, ne quis ciuium quo vellet traiiceret, nisi prius soluto vectigali[b].

a Sic Bartol. & DD. in l. nam postea, §. si minor. de iureiurando. Bald. in l. vlt. quorum appella. non recip. Alexa in l. 1. § nuntiatio, de noui operis. Accurs in l. imperatore, de re iudic. & in l. vnica, de sentent. aduersus fiscũ, C. Felin. in c. cap. fraternitatis, col. 4. de testib. Aretin. cons. 20. col. vlt. Afflictus decis. 340. Castrensis & Alberic. in l. Respublica, ex quib. causis maiores. Cynus eod. ait, Petrum à Bella Pertica, in eadem sententia fuisse.

b anno 1446. qua de re queritur Bossius, Senator Mediolanensis, titu. de principe.

An princeps antecedentium Regum promissa seruare teneatur.

Quibus ergo legibus, & quatenus pactis conuentis princeps teneatur, nobis exposuisse videmur: restat explicandum illud; an scilicet *Rex imperii successor, Regum antecedentium promissis, salua maiestate, obligari possit.* Quod vt paucis absoluam, prætermissa quæstionum, quæ de hoc genere subtilius disceptari possunt, multitudine[c], sic statuo; *Principem maiorum pactis conuentis, atque ac priuatos obligari, si regnum hæreditario iure obuenerit, vel etiam testamento delatum sit*: vt Ptolomæus Cyrenensium, Nicomedes Bithyniæ, Attalus Asiæ, Eumenes Pergami, Coctius Alpium Reges, populum Romanum testamento Regnorum heredem scripserunt. Quid si regnum

c Hæ quæstiones subtiliter magis, quam vere, tractant Cynus, Bart. Bald. Salycet. in l. digna. de legibus, C. Ias. in l. 1. de constit. princ. ff. Felin. in cap. translato. de constitutionibus.

regnum ad proximos testamento deferatur? vt Angliæ regnum Henricus VIII. Eduardo V. filio reliquit, eique testamento Mariam sororem; huic Elizabetham substituit; quæ vicissim imperii sceptra tenuerunt. Distinctione res eget. aut enim proxim⁹ hæres iure testamenti hæreditatem creuit: aut repudiata hæreditate ex lege Regia, imperium accepit. priore modo hæreditariis obligationibus & actionibus tenetur; posteriore non [a] item, etiamsi iuratus sit testator.

Neque enim iuris successorem tenet [b] iusiurãdum, aut obligatio defuncti: eatenus tamen obligatur; quatenus Reipublicæ commodo cessit obligatio à testatore contracta [c]. Itaque Ludouicus XII. Rex repetentibus tormenta bellica quæ Carolus VIII. commodato acceperat, reposuit illud, *se Caroli heredem non esse*. ita nuper Franciscus II. Rex ad Heluetios, patris debita reposcentes, scripsit literas [d]; quarum exemplum ex archiuis populari sermone descripsi, ac Latine reddidi, hunc in modum: *Tametsi debita paterna soluere non tenemur, cum hæc sceptra non hæreditario iure habeamus, sed Regia lege, quæ iam inde vsque à primis Francorum Regibus lata, ad mares proximos imperium detulit, quæ non aliter nos obligari patitur, quam ad ea fœdera, pactave, quæ cum exteris principibus ac populis, ad huius imperii vtilitates & commoda, à maioribus nostris contracta fuere: nihilominus tamen vt patris optimi & carissimi fidem religiose tueamur, legitima eius debita exsoluere decreuimus*, &c. *illud tantum à vobis petimus, vt sortis vsuræ ad eum modũ, quo vestris legibus ac moribus consueuistis, non tamen grauiores à nobis exigantur.* Atque id quidem Heluetii communi decreto comprobarunt, & cum antea tam graues à nostris vsuras acciperent, vt anno sexto fere sortem æquarent, id est, duplo quam in Gallia maiores, ad trientes redegerunt, quæ non nisi anno vigesimo sortem adæquarent. Quod autem Reges maiorum obligatione non teneantur, iampridem curia Parisiorum iudicauit, anno [e] scilicet MCCLVI.

Quamobrẽ falluntur vehemẽter, qui accipiunt quasi

a *Innocent. in c. veritatis. de iureiurando.*
b *c. licet. de voto.*
c *Bald. in tit. de pace Constant. in verbo, successorum, & in l. pen. de bonis quæ liberis, C. & in c. 1. in prin. de natura feud. tex in cap. 1. de probat. & ibi DD. Afflict. decis. 282. nu. 7. & decis. 17. nu. 5.*
d *Ianuarii 19. anno 1559.*
Literæ Regis Francorum ad Heluetios.
e *Exstat in actis curiæ, in libro (olim) fol. 105. lib. 5.*

ab oraculo formulas & verba concepta iurisiurãdi: quod non ita pridẽ Rhemẽses pontifices arbitrio suo finxerũt; vt eo, reges dum initiantur, nunc vti consueuerunt. Posteaquam n. regni Pares duodecim capiti regio coronã imposuerunt, Põtifex Rhemensis ad Regem conuersus: *Siste gradum*, inquit, *ac imperium quod paterno iure antea adeptus es, nunc accipe, quo deinceps, vt verissimus hæres vti frui possis: quod quidem à Deo præpotenti, & a nobis Pontificibus ac Parib. ad te iusta traditione defertur.* Honesta oratio, modo vera. At nemini dubium est, opinor, quin ante consecrationem, Rex imperii possessione ac proprietate potiać; non quidem hæreditario aut paterno iure, multo minus etiam Pontificum aut Parium beneficio, sed lege Regia: id quod iampridem Senatusconsulto Francorum [a] decretum est, *Ne quis regiam potestatem ab arbitrio pontificum pendere existimaret*: non quia Senatus de regia potestate, ante initiationem dubitarèt; sed vt inanes illæ pontificum argutiæ à stirpe cõuellerentur. Id n. ab auorum extrema memoria contrito prouerbio didicimus, *nunquã reges apud nos interire*; vt omnes intelligerẽt, mortuo principe, ad proximum eodem momento imperii ius ac potestatẽ transferri, ne esset incerta regni successio; qua peste nulla pernitiosior in Republica exsistere potest.

Hoc igitur teneamus: *Regem qui legitimo iure ad imperiũ vocatur, pactis & promissis antecedentium Regum eatenus teneri, quatenus Reipub. commodo contractum est, idque multo magis si populi totius, vel certe curiarum maiorum decreto & consensu*: tunc enim fides agitur, quam Regi non modo decorum, sed etiam necessarium est seruare; quamuis pacta ciuitatib. detrimentum sint allatura. Sed si princeps siue cum exteris, siue cum ciuib. contraxerit, de iis q̃ ad Rempublicam pertinent, sine eorum, quos dixi, consensione; si graue detrimentum ex pactis cõuentis Reipublicæ infertur, successorẽ legitimũ teneri æquũ non est [b]; multo minus [c], etiamsi populi aut senatus suffragiis, imperium acceperit: quia nihil omnino iuris habet ab antecessore. aliud igitur iudicandum, si imperium alterius concessu adc-

a *Anno 1468. April. 16.*

b *Cynus & DD. in l. digna vox. de constit. princ. C. & Bal. in c. 1. de natur. feudi.*

c *Argu. l. si quis domum, ff. locati.*

adeptus esset: tunc enim promissis illius obligaretur[a], nisi diserte id exceptum esset.

Sed quocunque tandem iure seu lege, seu testamento, seu populi suffragiis, seu sorte regnũ acceperit, æquũ est eas obligationes dissoluere, quæ ex vtilitate & commodo Reipublicæ contractæ fuerunt; alioqui [b] liceret contra naturæ leges alterius incommodis, & quidẽ malis artibus, sua commoda amplificare. At ciuitatis interest, fidem publicã quoad eius fieri poterit, colere, ac tueri; ne Reipublicæ ad extremum periclitanti, salutis viæ omnes præcludantur. Ad hanc igitur interpretationem pertinent ea, quæ Parisiorum curia iudicauit, anno MCCLVI; & MCCXCIIII: *Regem scilicet, superiorum regum pactis minime teneri:* repudiata eorum [c] disciplina, qui Principem de imperio deturbari putant oportere, nisi testamentum anterioris principis exsequatur, confusa principum successione.

At cur, dicet aliquis, ea distinctione opus est, cum omnes Principes iure gentium teneantur? nam eo iure cõuentiones ac testamenta continentur. [d] Id quidem falsum videri possit, si de vniuerso genere statuamus: dem⁹ tamen id verum esse; non ꝑpterea consequens est, *Principem gentium legibus potius quam suis obligari, nisi quatenus cũ diuinis ac naturæ legibus conspirant*; quas quidem ad leges, omnia quæ de principum obligatione diximus, reuocanda nobis sunt. at si gentium iura quędam iniqua sint, ea Princeps abrogare potest [e]; & subditos, eo iure ne vtantur, prohibere; vt antea docuimus de seruitiis; quæ iure omnium fere gentium in Respublicas pernitioso exemplo inuecta, multorum Principum salutaribus, ac naturæ congruentibus interdictis, sublata fuerunt. quod in vno dictum, ad consimilia traducendum erit; quoniam totius disputationis caput est; *Ne quid contra diuinas aut naturæ leges sanciatur*: nam, si iustitia finis est legis, lex autem Principis iussum, Princeps Dei præpotentis imago spirans, consequens est, vt *Principis leges verum exemplar præ se ferant legum diuinarum.*

[a] Argu. ca. dilecto, de prabẽd. Bal. in l. vlt. de transact. C.

[b] Not. in ca. 1. tit. qui success. tene. & ca. vlt. ne prælati vices. & in ca. Abbate sane. de re iudic. Ias. latiss. in l. 1 col. 3. de cõsti. prin. cap. non liceat. 11. q. 1. gloss. ibi. Bal. in ti. de pace Constantiæ, verbo successorũ. tex. in cap. 1. de probat.

[c] l. nam hoc natura, de condic. indeb.

[d] Bal. in proœmio decretal.

[e] l. ex hoc iure, de Iustitia. Ioã. Andr. in c. vlt. de immunitate Eccles.

De principe alterius fiduciario, vel ærario, an in eum conueniant iura maiestatis; deq; Principum inter ipsos dignitate prærogatiua. CAP. IX.

HÆc quæstio singulari disputatione tractanda nobis est, propterea quod ad iura maiestatis pertinet, nec debet cũ patrocinio vel clientelari iure, de quo antea diximus, temere cõfundi. Nã ius fiduciariũ, seu feudale, sanctius est patrocinii iure, quod etiã à magistris, *ius patronatus* appellatur. Hoc quidẽ antiquius illo; quod tamen à Lõgobardis origine ducta, populos omnes mutua fiduciæ caritate cõplecti videtur: plusquam tamen vberius, quã imperio Turcarum, qui quod nos *feudum*, ipsi *Timar* appellant: & *beneficiarios* seu *vasallos* *Timariotas*: quibus feuda principis beneficio, & quidem precario, non tamen diutius quam fructuarii vita, fruenda permittuntur, iis conditionib. vt ingruenti bello, Timariotæ equites sine stipendio militari, & eum equorum numerum deducere, qui pro ratione beneficii, cuiq; libello censuali definiri solet. Est autem *Timar, honorarius prædiorum fructus*, à Græco (vt opinor) τιμᾶν: quæ verbi notatio propriam feudi naturam explicare videtur; propterea quod veteri iure, *feudum aliud nihil est, quam fructus prædiorum, à vectigalibus*[b] *liberum*: & quoniam militiæ ac belli aduersus hostes gerendi causa, huiusmodi beneficia tribui solebant, principio militiæ ex casu; deinde à fide præstanda, feuda dicta sunt. hinc enim F.E.D.V.M. dici videtur, quod qui fidem daret, his verbis vtebatur; FIDELIS ERO DOMINO VERO MEO: contractis autem dictionibus in literas, *Feudi* appellationem traxerunt: nisi à fœdere vtrinq; cõtracto, deriuari verius sit. Immunes vectigalibus esse, ac semper fuisse fiduciarios, argumento est, quod qui nobis *vasallus*, Lõgobardorum legibus LEVDE appellatur; quæ vox liberũ significat. *Alaudius* autem ex iusta seruitute manumissus: inde *Alaudium* & *laudimia*, dicuntur honoraria munera, quæ domino, fidem accipienti à vasallo tribui solent.

[b] *cap 1. de iis qui feudum dare possunt.*

Hæc

Hęc ad verborum explicationem: pergamus ad id quod propositum est.

Dixim⁹ iura maiestatis eũ habere, q̃ post Deũ imortalẽ subdit⁹ sit nemini: q̃ si cuiquã seruire, aut imperãti parere cogatur, seu spõte seu inuitus id faciat, maiestatis nomen amittit. Recte Poëta nescio quis; *Esse sat est seruũ, iam nolo vicarius* [a] *esse: Qui rex est, regem maxime non habeat.* Quod si iura maiestatis nõ habent fiduciarii seu vasalli, paucissimi admodũ Principes in summa potestate constituti reperiant̃. Aut si demus, fiduciarios principes, vel ærarios, qui tributum aliis principibus dependere cogãtur, iura maiestatis habere; certe quidem dominos seruis, patronos clientibus, auctoritate, imperio, potestate adæquare necesse erit: sic n. statuunt legum Romanorũ interpretes [b] ac magistri: scilicet Mediolani, Mantuæ, Ferrariæ, & Allobrogum Duces iura maiestatis habere. Idem quoq; tradunt de Comite Astensi [c]: quę tota ratione discrepant cum his, quæ antea de iure maiestatis diximus. Hæc igitur accuratius explicanda nobis sunt, cũ ad iura maiestatis, quæ in Republica præcipua ac potissima sunt; quæq; ad dignitatis prærogatiuam, qua nihil Principibus carius est, pertinere videantur.

a *Quia serui ordinarii, vicariis imperabant.*

b *Castrensis, consi.166 lib. 2. Dec. consi.191. n.1. Cur. iunior. cons.1. n. 26. & 30. & cons. 91. nu. 5. Paris cõs. 1. n. 25. lib. 1. Bessius titulo de crimine Maiest. nu. 52. & in tit. de regal. nu. 5. Soc. cons. 4. li. 3. Ias. cons. 227. Cacheran. decis. Pedemont. nu. 1.*

c *Bruniis de comitatu Astensi. post. Bart. Angel. Castrens. Imolam. Iserniã. Cumanum. Alexand. Barbatiam.*

Dicimus in capite De patrocinio & clientela, quam nostri *protectionem* vocant, clientes Principes, qui superiorum in fœderibus maiestatem comiter obseruare tenentur, iura maiestatis habere; sed vasallus seu fiduciarius à cliente differt, distatque plurimum. Cliens enim patronum in fœdere superiorem eatenus agnoscit, quatenus personæ ac loci dignitas postulat; vasallus non modo superiorem confiteri dominum, sed etiam fidem & obsequium ei supplex exhibere cogitur, aut feudo cedere. *Homagium* appello fidelitatem, obsequium, obedientiam, & ea iura quę fiduciarius domino ex formula beneficii dare, facere, tenetur. Quod vt plenius intelligatur, nouem omnino potentiorum ac tenuiorum gradus statuemus, præter eum, qui post Deum immortalem seipso superiorem confitetur neminem.

Nouem genera tenuiorum aduersus potentiores.

Primum genus eſt eorum Principum, qui ſunt in eius clientela, cuius maieſtatem obſeruãt; ſeq; in eius patrocinium dare ſolent, vt aduerſus potentiorum vim tutiores ſint. Secundum genus eſt eorum Principum, qui ſuperiorem in fœdere agnoſcunt, eique tributum dependere ſolent; vel penſionem, vt eius auxilio & præſidio tutiores ſint: quod certe patrocinium dici non meretur, quia mercenarium ſit: merces autem officio non debeatur. Tertium genus eſt eorum, qui à potentiore victi, pacem acceperunt, & iura maieſtatis retinent iis legibus, vt victoris maieſtatem comiter obſeruent; eique tributũ annuum ſoluant, nec tamen patrociniũ illis aut auxiliũ à potentiore debeatur. Quartum genus eſt eorum; qui Reges ſunt, & iura maieſtatis in ſuos libere exercent, ſed aliorum fiduciarii ſeu feudatarii ſunt, aliunde feudo accepto à principe, ſeu maiore, ſeu minore. Quintum genus eſt eorum, qui reges non ſunt, nec iura maieſtatis habent, ſed fiduciam propter feudum contraxerunt, qui à noſtris *ſimplices vaſalli* dicuntur, qui domini dignitatem tueri ac pro eo arma capere; non tamen ſemper, nec aduerſus omnes, tenẽtur. Sextum genus eſt eorum, qui *vaſalli ligii* vulgo dicuntur; qui data fide, domini dignitatẽ & exiſtimationem tueri, ac pro eius ſalute arma ſine exceptione capere; non tamen ſemper, aut vbique; ſed eatenus tenentur, quatenus vtilitas feudi, aut fiducia cõtracta patitur. Septimum genus eſt eorum, qui *ſubditi* dicuntur, ſeu vaſalli, ſeu cenſuales ſint, ſiue etiam prædiis omnino careant; qui pro principis dignitate ac ſalute, perinde ac pro ſe ipſis, ꝓpugnare tenentur; & eoſdem cũ principe hoſtes & amicos habere. Octauum genus eſt eorum, qui quondam ſeruitute liberati, ſeruilem ſpeciem retinent; vt ſunt *aſſcripti glebæ*, & qui à noſtris *manus-mortuæ* dicuntur. poſtremum genus eſt ſeruorum. Hæc genera nobis ſecernenda fuerunt, ne ſubditi cum vaſallis, aut cliẽtib⁹, aut cum vtriſq; vaſalli, ſimul miſceãtur.

Ex his generibus, ii qui non ratione feudi aut fiduciæ contractæ, ſed ex ſui ipſorum perſona parere coguntur,

tur, *subditi* dicũtur: multo magis etiamsi, præter obligationem, qua subditus principi, cuius imperium ac iurisdictionem subire tenetur, fiduciam contraxerit, feudo à principe, vel ab ipsius principis subdito accepto, si modo vtriusque princeps idem sit. Quod si subditus non sit, qui fiduciam, accepto beneficio contraxit; etiamsi domini dignitatem ac salutem, sine exceptione cuiusquam tueri debeat; ea tamen obligatione, deserto feudo, sine fraude sese liberare potest. At subditus quantumuis feudum aut censuale prædiũ deserat, aut nihil omnino habeat, ꝙ suum dicere possit; personali tamen obligatione seipsum, sine principis sui consensione exuere nullo modo potest. Vasall⁹ fidem patrono semel tantum præstare tenetur, sed ne ad id quidem cogẽdus est, si fiducia ita fuerit cõtracta, vt videre est in antiquis legibus [a] feudorum, cõtra quam Carolus Molinæus & sensit & scripsit [b]. At subditus locis omnib. ac temporib. fidem Principi dare cogitur [c], etiamsi Pontifex is fuerit [d], qui nullũ omnino prædium Principi acceptum ferat.

Neq; vero necesse est subditum esse, q salutem ac dignitatem Principis, sine cuiusquam exceptione tueri debet, quales sunt ii qui nostris *vasalli ligii* dicuntur; qui interdum aliorum principũ subditi, interdum reges sunt, interdum vasalli; tamen nõ sine exceptione fidem dederint; neq; n. retrouasallus subditus est, aut vasall⁹ illius, cui domin⁹ inseruit, [e] nisi omnino eiusdem beneficii ratione. Placet igitur exemplis hæc illustrare. Antea quidẽ Reges Anglorum fidelitatis iusiurandum regib. Francorum sine exceptione dederunt, cum amplissimas huius imperii prouincias, ac beneficia fructuosissima Regibus nostris accepta ferrent; vt merito sese *vasallos ligios* Francorum confiterentur. Angliam tamen & Hyberniam summa potestate regebant; quousque Ioannes, qui fraude in regnum inuaserat, se regnumque suum ac subditos omnes dedidit in Romani Pontificis potestatem, anno M C C X I I. contracta solenni fiducia, principum ac subditorum consensione: nec tantum se Pontificis Roma-

a *tit. 24. §. 1. quæ fuit prima causa feudi amittendi. Magister in regalibus, decisione 13.*

b *in consuetud. feudor. §. 2. glos. 4. num. 26.*

c *tit. qualiter iurare debeat. cap. 1.*

d *Magister in regal. decis. 1. & 13. Mol. in tit. de feud. §. 46. q. 1. & 2.*

e *Isernia, in ca. imperialem. §. illud. de prohibita feud. alien. Bart. in l. Claudius, qui potiores. Guido Pap. deci. Delphin. atum. 551.*

Reges Anglorum vasalli ligii Frãcorũ.

Reg. Anglorũ vasalli Põtificis Romani.

Romani vaſallum, ſed etiam ærarium profeſſus eſt : ac promiſit annui tributi ac cenſus nomine quatuor aureorum millia [a], præter tributum illud, quod ab Ina, Rege Anglorum promiſſum eſt, anno DCCXL. idque à ſingulis familiis exigebatur, quod vulgo *tributum ſancti Petri* appellabant. Legatus Innocentii III. pōtificis Romani, primus à Rege Ioanne fidem accepit, anno MCCXIII. præſente Cancellario, ſex Angliæ pontificibus ac totidem Comitibus, infinitaque populi multitudine conſentiente. Exſtat adhuc apud nos formula fiduciæ, quam ex actis Vaticanis expreſſam legim⁹. Ac tametſi Thomas Morus, Anglorum Cancellarius, negaret regnum Anglorum eſſe in fiducia pontificis Romani; nihilominus Henricus ipſe VIII. legato pontificis Romani, iuſiurandum fidelitatis dedit. Tributum autem vtriuſq; generis exigi ac ſolui non ante deſiit, quam Henricus VIII. anno MDXXXIIII. Romani pontificis ſeruitutem ac religionem excuſſiſſet. Id autem animaduerſione dignum eſt. quod in formula fiduciæ, Rex Ioannes ſuorũ ſcelerum veniam ſupplex à legato pontificis precatus eſt; quo planum fit, patrocinium illud pontificis Romani quæſitum eſſe, ad eluendum immane parricidium, quod in Arturum fratris filium, ad quem ſceptra regni ſucceſſorio iure pertinebant, crudeliter admiſerat; ne ſacris à pontifice Romano interdicerentur. Iam antea Philippus Auguſtus Rex Francorum, omnia p̄dia, quę in Gallia Reges Anglorum hæreditario iure poſſidebant, Normaniam inquam, Aquitaniam, Turoniam, Andium item ac Cenomanorum agros, ob eam parricidii cauſam, pro iure ſuæ maieſtatis proſcripſerat; quas regiones antea beneficii iure à Regibus Francorum acceperat: tametſi ſummam in Anglos, Hibernos & Scotos poteſtatem haberent. Nam principio, Conſtantinus Rex Scotorum cæteriq; principes eius ditionis; cum Adelſtano Anglorum Rege fiduciam contraxerant; deinde Baluolus Rex Scotorum, fidem quoq; Regi Anglorum præſtitit; profeſſus, ſe regnum Scotiæ, fiduciæ nomine,

a Mille marcas ſterlingorum.

Reges Scotorum vaſalli Anglorum.

mine, ſub Anglorũ patrocinio poſſidere; exceptis Orcadib. inſulis, quę tum erant, ac deinceps etiam fuerunt, in fiducia Regum Noruegiæ; quibus Reges Scotorũ auri vncias octoginta, fiduciæ ac cenſus nomine dependere tenentur; contracto iampridem fœdere inter Danos & Scotos, vt bello finem imponerẽt, quod pro inſulis Orcadibus olim ſuſceptum; nec ita pridem, id eſt, anno MDLXIIII. rurſus excitatum eſt; quantũ quidem ex literis Danzæi, Francorum apud Danos legati, intellexim⁹. At Scoti Reges, qui poſt Baluolum ſummam rerum tenuerunt, Anglorum obſequium eiurarunt; nec ſuperiores agnoſcere, nec ſe vaſallos Anglorum profiteri voluerunt, tametſi Dauid Rex Scotorum Eduardi III. Regis Anglorum captiuus, id ſumma contentione à ſuis petiiſſet: poſtea vero quam decennium in carceribus exegiſſet, dimiſſus eſt ab Eduardo; cuius ſororem ſibi deſponderat, ea lege, vt ſecum amicitiam ac pacem coleret. Iam vero Hiberniæ regnum non ita pridem Anglorum imperium tulit; excepto tamen Arguelio Comite, qui iura maieſtatis ſemper retinere viſus eſt.

Daniæ reges olim vaſalli imperii Germanorum.

Conſimiliter Daniæ Reges, qui etiam Noruegiæ partem poſſident, iura maieſtatis ſibi vindicarunt; quod q̃ verum ſit, prius expoſuimus. Holſatiæ tamen agrum, regno finitimum, imperii Germanici beneficio habent; & antea quidem, Daniæ regnum, imperii Germanici feudale beneficiũ exſtitit; ipſiq; Daniæ Duces in fide Germanorum permãſerunt, non modo Lothario imperante, cui Canutus Daniæ Dux, fidelitatis obſequium [a] pręſtitit: ſed etiam Friderici I. Imperio; qui primus omnium Petro Duci Daniæ regia [b] ſtemmata dedit, ac regali poteſtate beauit; iis tamen legibus, vt in fide ac obſequio perpetuo imperii Germanici permaneret; ſed poſteri tãdem ab imperio deſciuerunt.

a *Helmoldus in hist. Sclauorum, c. 50.*
b *Trithemius, cap. 17.*

At principes illi quos fiduciã contraxiſſe, & prædiatoriam ſeruitutem data fide promiſiſſe diximus, qui vel in ſuos iura maieſtatis habent, vel aliorum Principum ſubditi ſunt, contractam fiduciam eiurare poſſunt; modo ne

do ne id fiat in fraudem patroni: quoniam periculo imminente, sine iusta causa, patronũ deserere capitale est; etiamsi vasallus, eo momẽto prædiũ feudale deserturus sit: tametsi nulla grauior pœna [a] dicta est in fiducia contrahenda, quã vt feudo cariturus sit cliens, qui patronũ, vrgẽte bello, deseruerit: quia fides agitur ac dignitas, cui sempiterna labes inuritur à cliente patroni desertore: cũ tanta sit obligatio fiduciæ, vt etiã aduersus fratres ac liberos [b], ꝑ salute ac dignitate patroni, vasallus arma capere teneatur. Nec defuere nostra ætate Iurisconsulti [c], qui etiam in parentes clientem, pro patroni dignitate, armarent; quod mihi probari nulla ratione potest, cum prima præcipuaque fidelitas parentibus debeatur.

a titul. quæ fuit prima causa feudi amitt.

b cap. 1. hic finitur lex.

c Alexander. consil. 234. lib. 1. & 236.

At si vasallus idem sit & subditus, qui principem periclitantem deserat, non modo prædiis illũ, sed etiã bonis omnib. spoliari oportet, cum vel gregario militi capitale sit, qui ducem in bello non protexerit. Nec mirum [d] si Britanniæ Armoricæ Duces, Ioannes inquam I. & Petrꝰ II. obstinato animo recusarunt Francorũ regib. fidem, ꝑ Britanniæ prouincia, sine exceptione cuiusquam præstare; de qua re controuersia iterum atque iterum, inter Franciæ ac Britanniæ cancellarios, corã rege Carolo V. & VI. agitata est. Proposita fuerunt acta fiduciæ contractæ, ac fides à Ducibus sine exceptione cuiusquã data, tũ Philippo Augusto [e], tum etiam Ludouico [f] VIII. De vtroq; actu, ancipiti ratione dubitari potuit: de altero q̃dem, quod Philippo data fides est ab Arturo, sine exceptione cuiusquã, ea lege, vt sui tutelã aduersus Ioannem Angliæ regem susciperet: quod ab eo factum sit, nec ne, dubitatur: tametsi Arturi parricidium vltus est. de altero quod Ludouico VIII. data fides est à Duce, quoad ipse viueret, sine præiudicio posteritatis. At legitimorum actuum ea vis est ac natura, vt nec diem recipiant, nec conditionem [g], fiduciæ vero iusiurandum minime omnium. Exitus controuersiæ fuit, vt Ioannis ac Petri iusiurandum simplex acciperetur, ne vasalli ligii Francorum esse viderentur. Quanquam Dux vterq; feudo Britanniæ

d l. non omnes, de re milit. Liuius lib. 1.

Duces Britãnici vasalli Francorum.

e Anno 1202.

f Anno 1210.

g l. actus, de regulis.

Britanniæ spoliari iure debuisset, quod legitimum patronum Francorum regem eiuraret.

Neq; n. dubitari potest, quin Britāniæ Armoricæ duces, Francorū Regibus iam inde à Clodoueo rege; fidem sine exceptione dederint: vt Gregorius Turonum pōtifex, omnium, quas habemus, antiquitatū verissim⁹ scriptor, accurate tradit: quanquā pleni sunt historiarum libri, plena antiquitatis monumenta, quibus hæc prodita videmus. Britanni quidem rebellarunt sæpissime, sæpius tamē fracti sunt ac domiti; quinetiam Caroli Magni ac Ludouici Pii legatis, fidem & obsequium, datis obsidib. exhibuerunt: ꝙ tum ex historia Vitaldi Caroli Magni nepotis, tum etiam ex Floardi Sigeberti scriptis perspicuum esse potest. At cum rursus à fide deficerēt, Carolo Caluo Rege, apud ordines accusati, ac maiestatis damnati, pœnas[a] dederunt; quo crimine non nisi subditi[b] accusari possunt. Nam Herispo Dux, Carolum Caluum, data fide ac pecuniarū magna vi placauit, vt antea quoq; Iudicael Dux Dagobertū placarat. Neq; verum, at ne simile quidē veri esse potest, Clodoueū, qui Galliarū imperiū Alpibus Pyrenæis, & vtroq; mari, tum etiam Rheno flumine, definierat: aut Carolum Magnum, qui gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, domuerat, qui Hispaniam, Italiam, Hungariam, Germaniam, cis & vltra Rhenum, Saxones, Pomeranos, Polonos, Russios subegerat, & in extremam vsq; Scythiā imperiū propagarat, Armoricos Duces, in ipsis Galliæ visceribus, ad imperii Gallici societatem admisisse. At etiā in fœdere cum Rolone, Normanorum Duce cōtracto, Britanniæ Armoricæ Dux retrouasallus attribuitur à rege Carolo: quod ridiculum futurum erat, nisi tunc Armoricæ Duces Francorum subditi haberentur. Itaq; Britanni Duces, Normanorum Ducib. hi vicissim regib. supplices, sine exceptione, fidē dederūt; at fides semel data, acceptaq; à patrono, nulla temporū infinitate præscribi potest. ¶ Quibus argumētis non modo probabilibus, sed etiam necessariis, ad assentiendum per-

a Anno 859.
b Bald. Cyn. Salicet. in l. quisquis. ad l. Iuliam. C.

persuasus sum, vt Armoricam iam inde vsque à primis Francorũ Regibus imperii Gallici prouinciam esse scriberem: tametsi Argentræus[a], Rhedonensium prætor, aliter sentit. Gregorium vero pontificem, Haimonem, Sigebertũ, quibus assentior, mendacii contumelia perstringit, quibuscum tamẽ Vitaldus eadem scripsit. Illud etiam absurdius, quod Petrum Druidam primum esse putat, qui alieni principatus maiestatem, Gallorum imperio subiecit; qui Regis subditus fuit ac ꝓpinquus: nec vero eius liberi ac posteri, perfidiæ scelere ab ea quæ perpetua fuit, & quidem naturalis obligatio cum Regibus Francorum contracta, eximere seipsos potuerint. Quod autem Armoricos Duces qui scelerata conspirationis fide & consensu, cum Anglis ad huius imperii exitium, seipsos coniunxerunt, à perfidia capitali vindicare conatur; quod de Regibus Francorum, ac de omnibus Principibus ita scribit, vt à conuitiis ac maledictis abstinere non possit; quod suos populares, quamquam nomen *gentile* Gallicum vsurpat, omni genere laudum, ad nauseam vsque cumulare solet; quod Francorum victorias eleuare & obscurare solet; quod denique sibi vni credi vult, & antiquissimis ac verissimis scriptorib⁹ fidem detrahit, certe literis & otio abuti mihi videtur. Nihil autem historiarum scriptori magis cauendum, quã ne subditos à principis obsequio ac fide abalienare, & ad defectionem oratione inflammare videatur.

a In consuetud. Britan. & in historia Brit.

Sed vt ad propositum redeamus; animaduersione dignum est, Ioannem Montfortium & posteros, etiamsi Armoricam ab imperio Gallico diuellere conarentur; nihilominus tamen quasi Montforti ac Virtutum Comites, fidem Regibus sine exceptione semper dedisse, vt in Archiuis legimus, tametsi quædam iura maiestatis, in prouincia Armorica, concessu Regis, exercerent. Ex quibus perspicuum fit, vasallos à subditis & clientibus, atque etiam inter se differre plurimum; eosque iura maiestatis in solidum, ac summam potestatem habere, qui nemini seruire teneantur: nam vasallus, siue Imperator, siue

ſiue pontifex maximus fuerit, fidem, obſequium, obedientiam *ſuperiori*, quaſi domino, prȩſtare tenetur: quod quidem obſequium perſonale, coniunctam habet ſeruitutem quandam, etiamſi verbum illud *ſeruiendi*, in legibus feudorum libertati naturali præiudicare non videatur: qua quidem ſeruitute vel obſequio, beneficiarius, niſi feudo carere velit [a], ſeſe liberare non poteſt: neque enim fiducia vaſalli, ſeruitus realis eſt; ſed perſonæ ita cohæret [b], vt ab ea diuelli non poſſit.

Quod autem diximus, *ſeruitutis illam ſpeciem à perſona diuelli non poſſe*, adeo verum eſt, vt ne procurator quidem ad fidem vaſalli nomine præſtandam idoneus [c] ſit; quod antiquis feudorum legibus licebat [d]: ſed illud antiquatum eſt vbique gentium, vt ne in Italia quidem, vnde iura feudorum in vniuerſam Europam fluxerunt, *procurator fiduciarius* admittatur. Nam Ludouicus Sfortia, qui ſe Mediolanenſium Ducem ferebat, legatum in Galliã miſit ad Carolum VIII. Regem, vt pro fratris filio Genuenſi Duce, iuſiurandum præſtaret; ſed repulſam tulit. Et cum ageretur de fide præſtanda à Marchione Saluciarum, curia Pariſiorum decreuit, procuratorem quidẽ eius nomine, quod morbum excuſaret, admittendum [e], ſi Regi videretur; ſed ea lege, vt cum primũ poſſet, præſens fidem prȩſtaret. Idem ſæpius iudicatum [f] eſt in conſimilibus cauſis: contra vero, vaſallus cogi poteſt in procuratoris patroni verba iurare. eoq; iure vtimur. ſin vaſallus ad huc impubes eſt, & id ætatis, vt ſenſu careat, ſuſtinetur actus legitimus fidelitatis, quouſq; legitimam ætatem attigerit; qua fidem præſtare poſſit; niſi patronus procuratorem admittere malit; vt Ludouicus XI. Rex, per legatum matrem Galeacii impuberis, Ducis Genuenſium, in fidem accepit; verba iuriſiurandi concipiente Philippo Cominio Regis legato; cui aureorum nummum quinquaginta millia, annui fructus nomine, ſoluit. Illud autem in fœdere quod dictum [g] eſt inter Ludouicum XI. Regem, & Maximilianũ Auſtriæ Ducem, diſerte cauetur, *ne vaſalli fidem procuratorio nomine*

M *exhi-*

a cap. vnico, de vaſallo qui cõtra conſtit. Lot.
b qualiter iurare debeat c. 1. & ſeq & titul. quæ fuit prima cauſa feudi amit. Bal. in l ſed & ſi hac § ſi libertus, de in ius vocando. Molin. gloſſ. 4. §. 22 nu. 54. in conſuetud. feud.
c Bal. l. 4 in fine, de rerum diuiſ nu. 56
d §. ſed vtrum, per quos fiat inueſtitura. Præpoſitus in §. omnes, colum. vlt. de feudo defuncti, licet contrarium videatur in cap. 1. §. verum, de ſtatu reg. lib. 6.
e Anno 1486. Decembr. 9.
f Contra Maximilianum, de Mehaic, & dominum Dormoy, 1536.
g Anno 1482.

exhibeant; sed præsentes ad id cogantur, nisi morbum vel ætatem, aliamve necessariam causã excusarint; vt cum ab vniuersitatibus & collegiis iusiurandum exigitur, id à procuratore fieri necesse est. Etenim plurimum refert, vasalli Regis personã an vero sordidi procuratoris obsequium recipiat patronus. Quamobrem in fœdere, quod ictum est inter Philippum Bellum & Henricum Anglorum Regem, anno MCCCIII. vno capite exceptum est, vt Henricus fidem Regi Francorum daret præsens; & quidẽ sine exceptione; quod si morbum necessarium sine fraude excusaret, filium tamẽ primogenitum in Galliam iurisiurandi causa mitteret. Rursus alio fœdere, quod ictum est anno MCCCXXX. *Eduardus tertius Rex Anglorum recipit ac promittit se mox in Galliam, fidei præstandæ causa, venturum; aut si quidem morbum necessarium sine dolo malo excusaret, cũ primum conualuisset, id effecturum.* Item alio fœdere quod percussum est anno MCCLIX. Ludouico IX. Rege, Henricus II. Anglorum Rex sese in Galliam paulo post traiecturum, ad solemne iusiurãdum sine exceptione cuiusquam præstandum.

Obsequium autem illud, quod *ligium* appellant, eam vim habet, vt ne Imperatoris quidem aut Pontificis maximi persona excipiatur [a]. Formula iurisiurãdi quod rex Anglorum præstitit, concepta est eo fœdere, quod anno MCCCXXXI. inter Philippum Valesium & Eduardum III. percussum est; cuius hæc verba sunt. Rex Anglorum manibus coniunctis, ac in manus Regis Francorum insertis, Cancellarium Francorum; hæc verba proferentem; VOVS DEVENEZ HOMME LIGE DV ROY DE FRANCE, QVI ICY EST COMME DVC DE GVIENNE, ET PAIR DE FRANCE, CONTE DE POITOV, ET DE MONSTRVEIL, ET LVY PROMETTEZ FOY ET LOY AV TE PORTER. DITES VOIRE. ET LE ROY D'ANGLETERRE DIRA, VOIRE, ALORS LE ROY DE FRANCE RECEVRA LE ROY D'ANGLETERRE A LA FOYET A LA BOVCHE. Hæc verba fœderis, vtcunque Latina sic fecimus: *Tu quidem*

[a] *titul. de auxil. vasall. in feudis. Clementin. pastoralis, de re iud Spec. in §. quoniam, de feudis.*

lem euadis in hominem ligium Regis Francorum, vti Dux A-uitanorum, Par Franciæ, Comes Pictonum, & Montroliensi-m: teque in eius fide & obsequio semper futurum spondes: re-bonde, Assentior. Hic rex Anglorum assentiri se dicet: tum rex rancorum ad fidem & osculum regem Anglorum admittet. ianctius est iusiurandum Caroli regis Nauarræ, cum fi-lem Carolo V. regi Francorum daret, anno MCCCLXX. quia non solum vasallus sed etiam subditus erat regis rancorum, tametsi iura maiestatis in Nauarros habe-et; & in Bearnēses eadem iura sibi deberi prædicaret, vt osteri quoque: sed adhuc de agro Bearnensi sub iudi-e lis est. Formulæ fiduciæ Arturi II. Petri vtriusque, & oannis Montfortii, qui Armoricæ prouinciæ Duces uere, consimiles sunt; præter verbum *ligii hominis*. In ubditis vero vasallis formula fiduciæ vberior est, ac san-ctior; quia duplici obligatione deuinciuntur: exteri va-alli non item.

At diu multumque dubitauit Eduardus III. an iu-isiurandi formulam in fœdere præscriptam sequere-ur: & certe manus supplices habere principio recusa-bat; & in Angliam redierat, vt populi conuentus eam ob causam haberet: eo legati Francorum missi sunt, ac emestre temporis spatium, in ea controuersia disce-ptanda transegerunt: tandem, rex Eduardus formu-lam propositam sequi maluit, quam tot beneficiis, qui-bus in Gallia fruebatur, carere. Quum vero *vasallus* i-dem est qui *subditus*, arma, pileum, pallium, calcaria, chirothecas exuere, ac genibus flexis manus supplices in principis aut procuratoris sui manus inserere necesse habet, & ita fidem præstare. At etiam moribus nostris patrono licet abesse, nec, si velit, procuratorem, fi-dei accipiendæ causa, constituere tenetur; sed vasal-lus, ne prædio fiduciario careat, prædii dominantis lo-cum adire solet; ac pro foribus carmen eo, quem dixi-mus, habitu vsurpare. At Veromanduorum [a] moribus vasallos fidem patrono præsenti dare oportet: sed si patronus abest, satis officii fecerint etiam præsentes,

[a] *articulo consuetudinis generalis. 220.*

M 2 si per

si per procuratorem id faciendum curent; ne vasalli dignitas, abiectiore psona procuratoris minuatur. Quod si vasallus hæredes habeat triginta, vnusquisque fidem petente patrono, præstare cogitur [a]; vt iampridem Philippi Augusti Regis Francorum decreto cautum est, anno MCCIX. alius tamen alio more vtitur. [b]

Aut igitur vasallum, id est, alterius hominem, etiamsi domi regno potiatur, summam potestatem ac iura maiestatis habere dicemus? aut eum qui vilissima obsequia præstet, & vt verbo fiduciæ vtamur, *seruiat alteri*, summum Principem appellabimus? At plerique Principes agros late patentes, ac beneficia fructuosissima deserere, quã seruitutem illam seruire, maluerunt; alii ius maiestatis vt cederent, nec precibus vllis, nec pretio adduci potuerũt: nam Princeps Aurasius Ludouico XI. Regi iura maiestatis Aurasii principatus vendere recusauit. quamquã regii procuratores iura maiestatis Aurasio Principe vindicante, sæpe obstiterunt. Iam vero primo capite fœderis Britiniaci Eduardus III. Anglorum Rex, vt omnia iura maiestatis sibi tribuerentur in iis regionibus, quas hęreditario iure in Gallia possidebat; ne fidem aut obsequium Regibus Francorum præstare cogeretur, diserte excepit. Nec aliam ob causam Stephanus Valachiæ præses à Regibus Poloniæ defecit, quam quod Rex Polon⁹ tentorium, in quos Stephanus supplex obsequium ac fidem præstabat, eodem momento discindi iussit, vt omnium oculis pateret. Hãc contumeliam veteratorie sibi illatam grauate tulit Stephanus.

Neq; id mirum videri debet iis, qui meminerint, Callisthenem Aristotelis propinquum, mortem potius optasse, quam Alexandri Magni genib⁹, adorãtis [c] ac supplicis modo, aduolui, more Persarum; tametsi Alexander supplices amplexu & osculo dignaretur; quod etiamnum Imperatoribus Romanis vsitatum erat, cũ regibus sceptra & insignia regia largirentur: sic enim Tiridates Armeniæ Rex, Neronis genibus aduolutus est; quem Nero manu prehensum erexit, osculoque donatum,

a §. omnes filii. si de feudo controu. Zasius in epit feud par. 7. ait, Germanis moribus vnum pro omnibus sufficere, vt etiam plerique Galliæ municipiis, fidem quidem à singulis præstari æquum est, quia nihil accedit patrono, nec decedit vasallo.

b Cenomani aliter. §. 13. & Veromandium, vide Molin. §. 3. glos. 4. nu. 25.

c Q. Curtius Arrianus. Plutarchus in Alexandro.

um, tiaram de capite detraxit; eique diadema circum imposuit; postremo, ad dextram sedere [a] iussit. Quibus autem regna fruenda concedebant Romani, etiamsi ab iis fidem aut obsequia nulla exigerent; nihilominus tamen Romanis Principibus sponte inseruiebāt, ac ministrabant [b]: alii sese *Romanorum procuratores* appellabant, vt Aderbalus Numidiæ Rex: Eumenes quidem Pergami Rex fuso ac mortuo Mithridate Ponti Rege, Romā venit, ac pileum gestans, acceptam populo Romano libertatem tulit, erat enim pileus recentis libertatis argumētum. Prusias vero Bithyniæ Rex quoties senatum ingrederetur, limen deosculari consueuerat, se *mancipium senatus* appellans: tametsi æquo fœdere cum Romanis societatem contraxisset.

a Tranquill. in Nerone.

b Dio de Augusto.

Politicus hoc mancipium risu dignum existimat.

Ille cult⁹, quātuscunq; sit, q̄ ab arbitrio cuiusq; ꝓficiscitur, nihil aut parū admodū de iure maiestatis detrahere videtur: sed obsequiū illud q̄ ab inuitis vasallis extorquetur, seruitutē sapit, nec Turcarū ac Persarū Principib. quicq̄ graui⁹ esse videtur. Et quidē Suleiman⁹ rex Turcarum, Ioannem Hungarię Regem, quem bello ceperat, in regnum libenter restituisset, ea lege, vt beneficio acceptum ferret, ac fidelitatem vasallorum in modum exhiberet: nisi Ferdinandus qui Pannonias ad se hæreditario iure pertinere contendebat, obstitisset: idque Sigismundo Augusto, Poloniæ regi, per legatos testatus est Suleimanus: vt quidem accepi ex literis quas Stanislaus Rosdrazeroscus ad Annam Mommorantiū, equitat⁹ Gallorum magistrum, scripsit anno MDLV. Quamobrem Franciscus maior Rex Francorum, ad creatores Imperatoris Germanici rescripsit: cauendum esse, ne Carolum Austrium ad imperium vocarent: ne imperii decus ac maiestas, sub vasallum Francorum subiungeretur. Quæ res cum Imperatorem vehementer pupugisset, Franciscum bello Papiensi captum, non ante dimisit, quam nexu & fiducia Francorum, Flandria & Artesia omnino liberarentur. At non modo *vasallus*, sed etiam *ligius* exstitit; nec tantum ligius, verum etiam *subditus*

Regis Francorum; id est, in ipsa Flandria natus & educatus, quæ tum erat imperii Gallici provincia; tametsi Gandauum, Caroli patriã, & vrbes maritimas, pleriq; excipi putant: nam Flandriæ Comites, regni Francorum Pares ab hoc regno condito semper habiti; & iura maiestatis semper antea quidem sunt, maxime tamẽ Atrebatens. excepta fœdere, qđ quidem pcusserunt legati Caroli VII. regis Francorum, cum Philippo II. Burgundiæ Duce. At etiam Carolus V. iam Imperator creatus, à Francisco Rege petiit, vt sibi liceret Atrebatense tributum à suis exigere, anno MDXX. cui Franciscꝰ respõdit, id se permissurum, dum nihil de iure suæ maiestatis detraheretur; vt q. dem didicimus ex mandatis, quæ legato Francorum in Hispaniam eunti data fuere. Quanquã grauiores causæ proponi poterant, q̃ principes Germanorum ab electione Caroli V. summouere debuissent. Neque n. Carolus tantum *vasallus ligius*, & quidẽ Francorum imperiis ac legibus subditus, sed etiam *Pontificis Romani vasallum se ligium professus*, pro regionibus ac prouinciis omnibus, quib. tunc potiebatur, exceptis admodum paucis in Belgia, & Burgundię libero comitatu, quem Arnoldus Comes dono dederat Conrado II. Imperatori, anno M C C V. deinde Carolus IIII. Imperator, Carolo V I. Delphinatum Principi concessit, fiducia contracta, quam ex archiuis descriptam habemus.

At cũ Pontificis Romani vasallum se ligiũ pfessus est, in formula fiduciæ Regni Neapolitani, iureiurando pmisit, se nec imperii Germanici curam, si quando à Principibus Germanorum crearetur; nec Mediolanensem principatum suscepturum; & iis quidem legibus & conditionibus, in fidem ac Patrocinium Romani pontificis acceptus est. Quæ clausula noua videri non debet, cum sit antiquissimis omnibus actis fiduciarum inserta, iam inde vsq; ab Vrbano V. pontifice Romano, qui regnum illud Carolo, Ludouici regis fratri, fruendum concessit; & in actu fiduciæ Edmundi Henrici Regis Anglorum filii, qua regnum illud adeptus est ab Innocentio I I I I. ponti-

pontifice, MCCLV. cuius formulam ex actis Vaticanis descripsimus: *Ego Henricus Dei gratia Rex Angliæ, nomine Edmundi filii nostri, Regis Siciliæ, plenum & ligium vasallagium facio Ecclesiæ Romanæ*, &c. Et in actu fiduciæ Roberti Siciliæ regis, MCCCXXXVIII. iureiurando spopondit princeps, se nec imperium Germanicum, nec Mediolanensem principatum, nec vllum in Hetruria dominatum petiturum, nec vltro ad se delata accepturum: aut si contra faceret, Neapoleos ac Siciliæ regno cariturum. Consimile est Caroli Siciliæ regis iusiurandum, anno MCCXCV. & Ioannæ reginæ, anno MCCCXLVIII. Nec aliter Ferdinandus Hispaniarum Rex Caroli V. Cæsaris auus maternus, possessionem regni Siciliæ à Iulio II. pontifice Romano potuit adipisci, quã iis quas dixi conditionibus, & annuo censu; vnciarum auri octo milliũ, præter auxiliares copias, formula fiduciæ veteris cõprehensas; cũ exceptione agri Beneuentini. Cuius obligationis ea vis erat, vt cum primum Romanus pontifex alicui bellum indixisset, eodem momẽto Siciliæ Regis opes & copias aduocaret, vt etiam aduersus amicos arma caperet. Sic Alphonsum Siciliæ regem, Sixtus pontifex armauit aduersus Florentinos, ꝑpterea quod Pisanum Cardinalem pontificis Romani legatum à latere, & quidem subornatum, pontificio vestitu in crucem egissent.

Ac nostra ætate Paulus III. Pontifex, Carolum V. Cæsarem, qui maximo cum exercitu bellum in Gallia gerebat, ad pacis actiones compulit, vt cõiunctis cum Francisco rege copiis omnibus, in Principes Lutheranos arma conuerterent; id enim primo capite pacis Suessionensis cauebatur [a]. Ac tametsi paulo ante, Caroli exercitus à Gallis in Italia cæsus esset, ac ꝓstrat⁹; & exitu dubio in Gallia dimicaturus videretur, nunquã tamen ad pacẽ ineundã adductus esset, nisi à pontifice Romano cogeretur: non quia Pontificem publica calamitas, aut Ecclesiæ perturbatæ rationes tam commouerent, quam Caroli opes; quib. vniuersam Europã facile domuisset, nisi Francorum armis ac potentia impediret. Indignum

[a] *Anno 1544. Septem. 1. mense.*

etiam videbatur, quod Carolus Clementem VII. pontificem Romanum, cum Cardinalibus obſeſſum, vrbe direpta, ad turpiſſimam deditionem compuliſſet; ac præter ingentem vim auri, quam à captiuis pontificibus extorſerat (neque enim ante liberari potuerunt. quam aureorum nummum CCCC. millia exſoluiſſent) etiam Neapolitani regni cenſu, qui maximus erat; actione pacis, omnino liberat⁹ eſt; fiduciæ tamen cætera capita eodem quo antea iure, rata fuerunt. Sic tandem, ſed ſero admodum, cognitum eſt tum à pontifice Romano, tum etiam à Germanis Principibus; *nihil pernitioſius fieri potuiſſe, quam alterius principis vaſallum, alterius ſubditum, ad tantum imperium vocare.* Romam n. vna cum ſuo pontifice, Germanorum viribus diripuit ac ſpoliauit; Germanorũ vero copias Romani pontificis opib⁹ attriuit. Ac tametſi principatum Mediolanenſem, & imperii Germanici ſceptra ſub imperiali fiducia teneret, prius tamen auxilium pontifici Romano debuiſſe conſtat.

Nec vero pontifices Romani licere putant Imperatoribus cuiquam imperare, niſi ſuo beneficio imperialem coronam accipiant; & q̃dẽ Pius V. pontifex Ferdinandum Imperatorem per legatos acerbe increpuit, ꝙ imperialẽ coronam à ſe nõ haberet, quam antea Carol⁹ frater accipere nõ dubitarat; ac iam illum, interdictionis ſacrorum metu, ad id coegiſſet, niſi Philippi propinqui & Caroli Francorum regis precibus placaretur.

Nemo plurium vaſallus ligius eſſe poteſt.

Hic occurret aliquis, fieri non potuiſſe, vt Carolus V. Cæſar, Regis Francorum ligius ac ſubditus, idemque pontificis Romani, imperii Germanici ligius fuerit; cum *nemo vaſallus ligius plurium eſſe poſſit* [a] *: etiamſi plura prædia ſingulis accepta ferat*: quia fides & auxilia vni eidemque primo ac præcipue debentur, & quidem ſine exceptione [b] : ac ſiquidem plurium hæredum vaſallus ligius fuerit eiuſdem prædii nomine; omnibus ſimul, non tamen ſeparatim. quia tametſi fidelitatis actus legitimus ſit indiuiduus, & in ſeruitutib⁹ indiuiduis, ſolidum ab hæredib. debeatur [c]; quod etiam de

a *Guido Pap. deciſ. 310. Specul. tit. de feud. § 1. q. 10 Bal in l. vnica § 1. colum vlt. de caduc. C.*

b *Bald. in cap. cæterum, colũ. 3. de iudic.*

c *l. ea quæ, de reg. l. 2. de verbor. oblig.*

de fidelitate plerique putant[a]: verius est tamen vni tantum ex patronis, quem vasallus elegerit, si diffideant patroni, aut omnibus simul fidem deberi; eoque iure vtimur: quia nō debet durior[b] effici conditio vasalli, quā si vnus vni hæres esset: durior esset, si plures operas, plura obsequia, pluries fidem præstare cogeretur; idq; multo magis in vasallo ligio, qui pluribus seorsum fidem sine exceptione dare nō potest: *ligiū* interpretor ex iure feudorum, cum plerique appellatione abutantur. Memini quadraginta septem fœdera, q̄ reges nostri Philippus V. Carolus V. VI. VII. Ludouicus XI. cum Germanis Principibus coierunt; quibus se auxilio futuros aduersus omnes, excepto Imperatore ac Rege Romanorum spoponderunt: nec dubitarunt se vasallos ligios regis Francorum eo iureiurando constituere. excipio Treuerēsem pontificem, qui se socium ac fœderatum Regis appellat, non vasallum; tametsi pensionem perinde vt alii principes à Rege acciperet: nullum tamen prædium à regibus Francorum habuisse constat. vnius Ducis Gueldrii iusiurandum proponam, vt de reliquis iudicium fieri possit, his verbis Latine conceptum; EGO *deuenio vasallus ligius Caroli regis Francorum, pro ratione quinquaginta millium scutorum auri, ante festum D. Remigii mihi soluendorum*, &c. *anno* MCCCCI. *mense Iunio*. Quinetiam inter Reges ipsos sæpe fœdera concipiebantur, his verbis, *vt alter alterius se vasallum profiteretur*: vt in fœdere contracto inter Philippum Valesium & Alphōsum Castiliæ regem, anno MCCCXXXVI. quæ ab ignoratione legatorum profecta nunc melius explicantur.

Vt igitur eo vnde digressa est, se referat oratio; nec potuit, nec certe debuit Carolus Cæsar fidem & obsequiū pontifici Romano promittere, sine exceptione Regis Francorum, cuius erat & vasallus ligius, & subditus; qui tamen si subditus non esset, modo ligius, aut ne ligius quidem, modo vasallus[c], antiquior tamen fides & obsequium debebatur; aut si æquales essent inter se pugnātes; neutri deberetur: quoniā seruitutum exlex est, pro-

a Accurs. in l. vsusfructus legatus, de vsufr. Bal. in l 1. q. 22. de rerum diuis. Angel. in l loci corpus. § si functus, si seruit. vin. Rom. l. 3. de verborum obli. Aluarot. in c. 1. § omnes, si de feudo.

b l. 2 § incertam. de prætor. stipul. l. damni 1. § si is qui de damno. l. cui fundus, de cond. & demonstra l. nec in plures. de exercit. l. quod si nolit, § si plures. de ædilit. tex in l. imperialem. § ducatus. de prohibita. Isern. Iacob. Belloui. Bal. Hostiēs. in summa ti de feu. § vlt. Marti. Laud. in d § omnes. Zasius in epito feud. parte 7. qui eundē Germanis morem esse tradit.

Actus Iurisiurandi Ducis Gueldriæ.

c Molin. in tit. de feud. gloss. 4. § 2. num. 3.

pter indiuiduam sui naturam; vt eorum concursu, quibus exhiberi debeant, impediatur: nam *inter socios æquales, probibentis conditio potior*[a] *est*: tametsi in fœderibus iure contractis, auxilium dari consueuit iis, qui iniuriam acceperunt. Illud tamen perspicuum fit, à subditis summam præcipuamque fidem ac obedientiam deberi, cui præiudicium, posteriore fiducia contracta, creari non potest. Itaque in iis legibus, quæ à Ludouico XI. & Philippo II. Burgundionum Duce, de ordinibus illustrium equitum latæ sunt, vno capite cauetur, vt cuiuscunque ordinis fuerint equites, obsequium tamen & auxilium suo quippe Principi aduersus eos qui bellum inferant, sine dignitatis periculo, ac sine fraude, ferant: dum tamé princeps ipse, cui auxilium debeatur, præsens sit, idque ordinis Principi, cui equestre decus acceptum ferat, denunciarit. Quibus rebus intelligitur, Carolum Cæsarem nec pontifici Romano, nec Imperatoris Germanici creatoribus, fidem sine exceptione Regis Francorum dare potuisse.

a l. item con [illegible] fer.mit.

At etiam Tarraconense regnũ Romanis pontificibus iampridem Reges Aragonum accepto tulerunt; vt videre est in formula fiduciæ, ac iurisiurandi, quod Petr⁹ Rex Aragonum Innocentio III. pontifici maximo, præstitit, his verbis: EGO *Petrus, Rex Aragonum, Comes Barcinonæ, Dominus Montispessulani; cupiens præter Deum, principali beati Petri & Apostolicæ sedis protectione muniri; tibi reuerendissime pater, & domine summe pontifex* Innocenti, *& pro te sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, & Apostolicæ sedi, offero Regnum meum, illudq́; tibi & successorib. tuis in perpetuum, pro remedio animæ meæ & primogenitorum meorum, constituo censuale, vt annuatim de camera regis ducenta quinquaginta Maßimitinæ Apostolicæ sedi reddantur: & ego ac successores mei, specialiter & fideles & obnoxii teneamur: hac autem lege perpetua seruandum forum decerno; quia spero & confido, quod tu & successores tui, quasi beati Petri manibus, in regem duxeris solemniter coronandum. Actum Romæ anno Christi* M C C I I I I. Illud quidem Tarraconense regnum Pontificibus Ro-

Fiduciæ formula Regis Aragonum.

manis

manis oblatum est ab Aragoniæ Regibus, ne ob scelera & parricidia vapularent; sed Sardiniæ & Corsicæ regnum à pontificibus est ad Reges Aragoniæ delatum; vt solent pontifices aliena magnifice largiri. Id autem perspicitur ex hac Fiduciæ formula, quam ex archiuis Vaticanis descriptam habemus: *Pontifex max. de fratrum suorum assensu, dat in feudum regnum Sardiniæ & Corsicæ, proprietatem ecclesiæ Romanæ, &c. Per capam auream te præsentialiter inuestimus, &c. ita tamen quod tu, & successores tui, præstabitis homagium ligium, vasallagium plenum & fidelitatis iuramentum, &c. & centum equites armatos, & vno equo ad arma, & duabus equitaturis ad minus per quemlibet, & quingentis peditibus terræ vestræ de Arragonia, cum gagiis per trimestre, à die quo intrabunt terram ecclesiæ, &c. & insuper censum duorum millium marcarum argenti, bonorum & legalium sterlingorum, vbicunque fuerit Romanus pontifex in festo beatorum Petri & Pauli, annis singulis, sub pœna excommunicationis post quatuor menses, &c. & post tertium terminum, si non solueris, tu hæredesve tui à dicto regno Sardiniæ & Corsicæ cadetis ex toto, & Regnum ad Romanam ecclesiam reuertetur.* Huic consimile iusiurandum præstitit Iacobus rex Aragonensis, anno MCCCCLIII. addita cautione, vt leges q̃ à Regibus antea latæ fuissent, abrogarentur; & vt pontificem maximum ordini ecclesiastico prouocare à Regis sententia liceret. Eodem iureiurando Ferdinandns & Alphonsus seipsos obligarunt, ac fiduciam renouarunt, anno MCCCCXLV.

Exstãt etiã in archiuis & publicis actis curiæ Romanę, Regũ vasallorũ nomina, hoc ordine posita; *Reges Neapolis, Siciliæ, Aragoniæ, Sardiniæ, Hierosolymorum, Angliæ, Hiberniæ, Hungariæ*: hæc descripto vetus est eorum principum qui ante annos CCCLXXX. fidem & obsequiũ pontificibus Romanis exhibuerunt. Ex quo vero Lusitaniæ regnum Henrici Bononiensis virtute, Mauris ereptum est, Reges ipsi sese vasallos Pontificum Romanorum constituerunt; & nummùm aureorum duo millia annui

Regnum Lusitaniæ Pontificibus Romanis obnoxium.

annui cenſus ærario pontificum Romanorum dependerunt. Itaque Innocentius IIII. pontifex Rom. [a] regni Luſitaniæ Principes per literas admonuit, Regi prodigo curatores darent, qui reipublicæ gubernacula capeſſerent. Canarias item ac Heſperides, & Gorgonidas inſulas, Reges Hiſpani à Romanis pontificibus; fiducia contracta, poſſidere ſe profeſſi ſunt, iam inde à Ludouico Rege Hiſpano MCCCXLIII. dicta lege annui cenſus quadringentorum florenorum. At etiam vtriuſque Indiæ, & quæ ad ortum Solis, & quæ ad occaſum ſpectat, dominatum ſibi reſeruauit Alexander VI. pontifex Romanus, ea lege vt Caſtiliæ & Luſitaniæ Reges fiduciario nomine, hic Orientis, ille Obitus inſulas haberet; cum ſcilicet vtrique Regi terrarum orbem iudicio finium regundorum terminis in Atlantico mari poſitis, pontifex Romanus adiudicaret. Reſtabat in Hiſpania Granatenſe & Nauarræ regnum; quorũ alterum Petro Alberto, alterum Mauris Ferdinandus, Caroli Cæſaris auus maternus, ademit, conceſſu Iulii II. Pontificis Romani, præclara pietatis ſpecie, ſcilicet interdictione ſacrorum; ea lege tamen vt vtrumque regnum à pontifice Romano fiduciario iure poſſideret. At tametſi Carolus Cæſar regnum Nauarræ ad ſe pertinere iactaret iure largitionis Germanæ Fuxææ, quam Ferdinandus ſecundis nuptiis ſibi deſponderat; cum tamen legati Caroli V. iura Regis Nauarræ diſceptarẽt, nec largitioni locum eſſe perſpicerẽt, interdicta pontificia iniuſtiſſimis rapinis obtendere non dubitarunt. Interdictionis autem cauſa fuit, quod Petrus Albertus Rex Nauarræ Ludouici XII. Francorum Regis, qui primus Pater patriæ eſt appellatus, fidem & amicitiam prodere, iubente Iulio II. pontifice max. noluiſſet, cum Regis Ludouici ligius vaſallus eſſet, nec vlla pontificis obligatione teneretur. Nullum igitur regnum. at ne prædium quidem vllum reſtabat, quod Carolus Cæſar fiduciario iure non poſſideret: nam inſulas Baleares, Maioricam & Minoricã, Aragoniæ regno adiectas fuiſſe conſtat, cum primum

[a] ca. grandi, de ſupplenda negligent. Prelat.

primum Iacobi Fortunati hæredibus ereptæ fuerunt. In Belgia vero nihil exſtabat quod vel Regum noſtrorum, vel Germanorum ſupremo dominatu non teneretur.

Ac tametſi variis fœderibus noſtri Principes Flandriæ & Arteſiæ principatum Carolo Cæſari conceſſerint; adhuc tamen reſtat Burgundiæ regio, quam appellant *Caroleum comitatum*, cuius quidem proprietas ad Regē Hiſpaniarum; dominatus ad Regem Francorum pertinet, & fiduciario iure ab Hiſpano Rege poſſidetur; vt in eo ipſo ſe Regis noſtri vaſallum profiteantur. Caſtiliæ vero regnum iure ſucceſſorio ad Ludouicum IX. Regem materno iure delatum fuiſſe nemini dubium eſſe poteſt; q modo res Hiſpanicas tractarit: & quidem Caſtiliæ Principes Ludouicum ad ſceptra materna, ſolemnibus actis, quę adhuc in archiuis Francorum exſtāt, euocarunt. Nō tamen dubito Hiſpanos illud obiecturos, Blancam Ludouici IX. filiam, Caſtilię regi nupſiſſe; ea lege, vt omnia regni iura quæ patri competere potuiſſent genero concederentur. Id tamen non potuit Ludouicus, niſi ſenatus populuſque Francorum aſſenſionem præbuiſſet: cū filiæ ac ſorores Regum, dum collocantur ac nubunt, nihil præter pecuniam de regalibus Francorum prædiis delibare poſſint.

Ac ſi quis putet Regem Francorum prædia materna, aut ea quæ nōdum vnione legitima agris dominicis addicta fuiſſent, largiri potuiſſe, cuiuſmodi Caſtiliæ regnū videri poſſit, nihilominus tamen exſtat in Archiuis Frācorum fœdus poſtea contractum à Carolo V. Rege Frācorum, & Hērico Caſtiliæ Rege, MCCCLXIX, quo q-dem fœdere, Henricus iureiurando ſpopondit ac promiſit, ſe regnum Caſtiliæ fiduciario iure habiturum, & Francorum Regibus ſe accepto laturum; Francorum fiduciarium ſe ac vaſallum conſtituens: propterea quod Caroli Regis opibus & copiis regnum illud ſibi ereptū recuperauerat. Cum igitur Caſtiliæ regnum hæreditario iure ad mares & fœminas deferatur, Henrici hæredes, maiorum pactis & ſponſionibus obligari tenentur:

quæ

quæ obligatio nullam vim habitura fuisset, sine senatus & populi consensu, nisi Castiliæ regnum hæreditarium fuisset. Aliud igitur de regno Francorum sentiendum & statuendum. Itaque responsum est à prudentibus [a], Philippum Bellum, Francorum regem, non potuisse Arturum Armoricæ Ducem, regi Anglorum fiduciarium elocare, nisi regnum Francorum eodem iure à se abalienare, & Anglorum regi concedere vellet; quod ne summa quidem ac legibus omnibus soluta potestate efficere potuisset [b]; nisi senatu populoque Francorum assentiente: aut certe non maius esset habitura pondus ac momentum, quam cessio Ioannis regis Francorum; qui pacis actione, quam cum Anglis inierat apud Caletes, omnia iura regni Francorum, cum omnibus actionibus & exceptionibus quæ ad se pertinebant, Anglorum regi concesserat. Sed hæc rupta sunt Carnutensi fœdere, quo quidem rex Anglorũ, ius illud cessione ad se delatum repudiauit. Idem iudicandum relinquitur de fœdere Tricassio, quo Carolus VI. regni Francorum sceptra detulit ad Henricum V. Anglorum regem, sine populi consensu. Itaque Martinus pontifex max. nullis Anglorum precib. adduci potuit, vt fœdus illud ratum haberet; sed Carolum VII. Caroli sexti F. regem Francorũ appellauit; quia Francorum imperium nec ab intestato, nec testamento, nec cessione trãsferri potest, sed Regia lege; cui Reges, non, si velint, derogare possint, nisi senatus populique Gallici consensione. Aliorum alia sunt iura, alii mores.

a Cynus in l. 1. de summat. C. ait Azonem in ea sententia fuisse. Idem tradunt Hostiensis, Andreas, Fel in ca. dilecti, de maiorate & obedient. Corneus, consil. 321.

b Baldus excipit plenitudinẽ potestatis, consil. 333 col. vlt. lib. 1 & Bossius Senator Mediolanensis, id fieri posse putat in æqualem aut maiorem sine feudi translatione, titu de principe, n. 229. & 230.

Sed hic mihi à nõnullis occurri possit, *an is qui imperii Germanici principatum adeptus est, totum illud vasallorũ seruile obsequiũ non exuat?* quemadmodũ si principes aut populus seruo magistratũ tribuat, seruitutem ab eius ceruice depulisse, ac libertatem [c] dedisse videatur. Id quidem nemini dubium esse potest; si seruus principis fuerit: alioqui de aliena libertate statuere [d], nec principi nec populo licet. Ita nec Germanis principibus vllum ius est in alienos ciues ac subditos; cuiusmodi fuit Carolus Cæsar.

c l. Barbarius, de offi. prætor.

d l. ad bestias. de pœnis.

Cæſar. At ne imperii quidem Germanici Imperator per ſeſe iura maieſtatis habet, niſi aliunde regnū, omni obſequio ac fiducia liberum adipiſcatur. ¶ At tametſi Imperator ad ſuos creatores & principes Germanorum, quaſi ad ſeruos domeſticos orationem habet, iiſque imperat vt ſeruis; hæc tamen fiunt in ſpeciem antiquæ maieſtatis, cuius vmbram quidem retinent; rem vero penitus amiſerunt. Eſt enim in principum & optimatum libero conuentu illius imperii maieſtas. Itaq; vniuerſi nō ſingulos modo Principes, verumetiā Imperatores ipſos imperio ac poteſtate exuere conſueuerunt. Imperator vero nec leges iubere, nec tributa imperare, nec exercitus cōuocare, nec magiſtratus aut imperia tribuere, nec bellum indicere aut finire, nec cōuentus admittere aut dimittere ſine optimatum ac principum conſenſu poteſt. Itaq; Maximilianus I. Imperator, cum haberet conuentus in vrbe Conſtantia, anno MDVII. Principes Germanorū admonuit de legati pontificis oratione, qui coronā imperialem à pontifice maximo & peti & accipi oportere cōtendebat: fruſtra id quidem, & ad pompā magis atq; ad oſtentationē fieri, quam ad Imperatoris aut imperii decus, cum ſatis omnibus cognitum eſſet, maieſtatem imperii Germanorum in principibus, non in ipſo Imperatore poſitam eſſe. Hæc ille: quæ vera ſint nec ne, ſuo loco diſſeretur. ¶ Illud modo qui ſummam poteſtatem legibus omnibus & principum obſequio ſolutam habeant, aut pauciſſimos, aut eſſe neminē. Nam ſublata Venetorū Republica, nulli ſunt in Italia Principes, nullæ Reſpublicæ, quæ imperium ac poteſtatem aut Regi Francorum, aut Imperatori, aut pontifici Romano non ferant acceptam: quod iam de regno Siciliæ ac Neapoleos expoſuimus. Dux autē Mediolanenſis fiduciarius eſt imperii Germanici, cui dominatum agri Mediolanēſis accepto ſemper tulit, & cōſueta vaſallorū iura exſoluit; certe Maximilianus I. Imperator, annis haud minus XVI. centū amplius aureorū nummum millia poſſeſſionis ac fiduciæ nomine, partem à Ludouico XII. Rege,

partem à familia Sfortiadum consecutus est. Nam qu: nunc *Duces Mediolanenses* appellantur, auorum memoria, id est, ante annos centum & quinquaginta, *vicarii* dicebantur; & vrbs ipsa *Hospitium Imperatoris*. Galeacius II. & Barnabas frater, in formula fiduciæ ac iureiurando, quod præstiterunt Carolo IIII. Cæsari, non alio quam vicariorum nomine appellantur. Galeacius vero I. quod suis ciuibus tributum sine Imperatoris venia imperasset, maiestatis accusatus est, & in arcem Mutinensem Imperatoris decreto coniectus, in qua tãdem, cum diutissime vixisset, squalore ac morbo contabuisse dicitur. Eius filius Actius à Ludouico Bauaro Imperatore, primus Mediolani Princeps est appellatus, MCCCXXXVIII. cum Imperatori centum aureorum millia, turbatis imperii rebus, dissoluisset. Secutus est Galeacius III. socer Ludouici Aureliorum Ducis, qui centum millia florenorum Friderico III. Imperatori dedit, vt Ducis honore ac dignitate potiretur, anno MCCCXCVIII. Is vero qui se Mantuanum Ducem vocat, & imperii Germanici principem se, & in Imperii Germanici patrocinio ac fiducia esse, profitetur. At Ferrariensis Dux, partem suæ ditionis, Ferrariam inquam, pontifici Romano, cætera imperio Germanico accepta non erubuit confiteri: & quidem censum annuum ac fiduciarium pontificis Romani ærario dependere consueuit: neq; ita pridem, id est, anno MCCCLXXII. Marchio Estensis, vicarius primum est in vrbe Ferraria constitutus à Gregorio pontifice Romano, sub fiducia Ecclesię Romanæ; & annuo censu aureorum florenorum decem millium, ac cẽtum equitum grauis armaturæ, ad tuendum ecclesiæ Romanæ statum ac dignitatem, vna cum stipendio trimestri, quoties res ita postularet; vt quidem ex archiuis Vaticanis didicimus. Quin etiã Iulius II. pontifex Romanus, Rhegium ac Mutinam quasi ecclesiæ Romanæ beneficia vindicare conatus est; & aduersus Ducem Ferrariensem ac Ludouicum XII. Regem, ad cuius clientelam confugerat Dux Ferrariensis,

arma

arma cepit; ac diu bellum gessit, vt fiduciarium ac vasallum ecclesiæ Romanæ in ordinem cogeret, censumque magna sui parte ab Alexandro VI. pontifice ac Ducis Alphonsi socero deminutum, pontificibus integrum dissolui curaret. Certe Francorum Reges iampridem Principum Ferrariensium clientelam ac patrocinium susceperant, ex quo Borsus, qui Dux Ferrariensis primus est appellatus, se vasallum ligium Caroli VI. Regis professus est; ac propterea ei permissum, vt Francorũ stemmata Duces præ se ferrent: cuius rei acta publica in archiuis Francorum adhuc exstãt. Quod ad Florentinos attinet, illi sese iampridem cum Volaterranis, Aretinis, Pistoriensib. ab imperii Germanici potestate in libertatẽ redemisse iactãt, cum sex florenorum millia Rodolpho Cæsari eo nomine exsoluissent. Iisdem etiam temporib. Genuenses, eiusdem principis beneficio, iura maiestatis se adeptos esse testantur; qui tamen cum à Venetis grauissimas clades accepissent, se primum in patrocinium Caroli VI. regis Francorum, nec multo post Mediolanis Ducib. sponte subiecerunt, ea lege, vt regum nostrorum eo nomine fiduciarios se profiterentur. Lucenses vero ac Senenses eadem libertate donati sunt, cum Henrico V. Cæsari pretium libertatis, hi decẽ, illi duodecim florenorum millia soluissent. Totidem Petrus Gambacurtius Carolo IIII. Cæsari numerauit, vt summam in Pisanos potestatem adipisceretur.

Sed cum iura maiestatis imperii Germanici venalia nõ sint; nec si essent, ab Imperatorib. sine principum Germanorum consensione distrahi potuerint; perspicuum fit, eas pecunias quæ à ciuitatib. Italiæ pro libertate adipiscenda exactæ fuerunt, tributi aut pensionis nomine solutas fuisse. Quare cũ Imperatores nec posteris Principib. nec imperio Germanico præiudicium creare potuerint, nemini dubium est, quin semper liceat ac licuerit Imperatorib. ciuitates illas in ordinẽ cogere, non aliter, quam domino in seruum fugitiuum perpetua manus iniectio est [a]. Idque satis intellectũ est, cum Maximiliani

a Pap. in l. vlt. soluto matrimonio. [illegible] de assignat. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] as nomas. Cod.

I.copiæ in Italiam effusæ, vna cum Ludouici XII.legionibus,ciuitates omnes ingenti metu terruissent;Florentini legatos ad Cæsarem miserunt:vt obsequium præstarent & imperata facerent. Ille acceptis aureorum quadraginta millibus, beneficia à Rudolpho indulta cõfirmauit; vt scilicet suæ Reipublicæ statũ gubernare ac regere sibi precario liceret.Ac tametsi Cosmus Florẽtinorum Dux,Senensium libertatem vi & armis oppresserit, & ad deditionem diuturna obsidione compulerit; non tamen iura maiestatis sibi vindicauit, sed beneficio Hispani regis,qui vicarius ab Imperatoribus est in vniuersa Italia constitutus, Senensium agris ac Republica se vti-frui testatus est,imperii Germanici clientem ac vasallum se ferens. Quod satis est argumenti, Senenses antea sui iuris non fuisse;aut si fuissent, cur Iulius II.pontifex Romanus aureorum triginta millia Maximiliano I.Imperatori dedisset [a], vt eos Vrbinatum Duci mãciparet.Cur deniq; Cosmus Medices; fractis Senensium opibus, & euersa Republica,aureorum sexcenta millia Hispano regi solueret, seque imperii Germanici fiduciarium profiteretu ? quam pecuniam rex Hispanus Duci obtulit, vt Senenses pristinæ libertati restitueret, vt quidem Hispanus iactabat;id tamẽ agebatur,vt Parmensium Duci Senenses,Parmam autem ac Placentiam Mediolanæ ditioni subiungeret.¶ Nõ igitur potuerunt Germani Imperatores iura maiestatis Italiæ ciuitatib. tribuere,aut vectigalibus populis libertatẽ;cum ne Regibus quidẽ,qui summã Reipublicę potestatẽ habent,id liceat;at ne agri quidẽ publici glebam distrahere, multo minus proprietatem largiri. Reges enim ac summi principes non modo prædiorum publicorũ dominium aut proprietatem non habent,sed ne integrũ quidẽ vsumfructum:quippe vsu ipso contenti, cætera Reipub.debentur.Itaque Carolus IIII. Cæsar cum beneficia Perusinis tributa confirmaret, hanc legem dixit, QVOAD VIVERET. Vrbem tamen & agrũ Perusinum Iulius II. pontifex Paulo Baleoni ademit,& ecclesiæ Romanæ, vnde distracta fuisse dice-

a Guicciardin.

dicebatur, subiecit. Quæ vero Italicarum ciuitatum, aut Florentini Ducis maiestas esse potest, cum ab Imperatore & ab Imperiali curia iudiciū accipere, & iudicata facere cogantur, quoties de republica, de finibus, de statu inter ipsas agitur. Nam tametsi Genuéses minus, quã cęteræ ciuitates Italicæ, Imperatorum iussa antea fecerint; cum tamen à Marchione Finali, quem domo expulerãt, ac bonis omnibus spoliatum eiecerant, ad Imperatoris Maximiliani II. tribunal vocarentur, sese iudicio stiterunt, MDLIX. & cum arbitrum putarent, non iudicem; Imperator tamen iudicem se ferens, Genuéses antea vocatos citari iussit; ac post edicta peremptoria cum abessent, vadimonium deseruisse pronuntiauit, hoc addito, nisi feciali suo parerent, vrbem & agrum Genuensem se proscripturum. Illud autem planum est, qui alterius dominatu ac imperio non teneatur, ab eo iudicari aut proscribi non posse. Nec vero imperialis curia Myndam, Munsteram, Magdeburgam, nisi Germanorum finibus & imperio tenerentur, proscribere potuisset; multo minus Imperator Genuam, nisi ditione Germanorum cõtineretur. Itaque cum Genuenses à sententia interlocutoria Maximiliani, pontificem Romanum appellassent, appellatione deserta, iudicato paruerũt: ac tandẽ Imperator pro Marchione pronuntiauit [a]; cum se imperii Germanici vasallum profiteretur; Genuenses vero quasi suum vindicarent. Nec multo post ab eodem Imperatore alio iudicio damnati sunt, cum in exiliũ egissẽt Antonium Fiscum, qui prouocatione ad Cæsarem vicit.

[a] *Anno 156[illegible]*

Quæ quanquam ita perspicua sunt, vt minime dubitari debeat, quin Italiæ ciuitates citra Rubiconem ac Tyberim, exceptis quibusdam, imperii Germanici finibus teneantur; planius tamen fit vna omnium Italiæ Iurisconsultorum [b] voce, qui negant, *vllis Italiæ ciuitatibus leges condere ius esse, quæ Romanorum legibus, quas Fridericus promulgari iussit, contrariæ sint.* Iam vero Italiæ ciuitates eo fœdere, quod in vrbe Constantia ictum est, anno MCLXXXI. iura maiestatis aut nulla

[b] *Bart. Baldus, Ang. Saic in l. cunct. [illegible] po- los, de [illegible] na trinitate. C.*

habuisse, aut ea repudiasse constat: nam eo fœdere quo beneficia ciuitatibus Italiæ concessa confirmantur, iura maiestatis diserte excipiuntur. Itaque Alexander Imolensis omnium sui temporis Iurisconsultorum peritissimus, Italiæ ciuitatibus, Iurisdictionem quidem esse tributam; sed eo nomine iura maiestatis non esse concessa; idque vel ea ratione, quod ciuitatibus de suo iure dubitantibus ac discrepantibus, iudices ab Imperatorib. dari ac iudicia constitui soleant.

Principes ac ciuitates Germanorum imperii fiduciales.

Multo minus igitur Germanorum ciuitates imperii Germanici finib. comprehensæ, iura maiestatis haberẽt; tametsi quasdã gloriari videamus, de libertatis specie q̃ ab Imperatoribus olim acceperunt; Norimberga inquã, ab Imperatore Friderico I. Isnia ab Othone III. Ægra à Ludouico Bauaro. Sunt etiam quæ seipsas in libertatem asseruerunt, cum principum finitimorum seruitutem acerbiorem ferre non possent; cuiusmodi est Vlma, Brunsuicum, Lubeca. nam ea quæ *Libertas* ab illis appellatur, *vetus est à muneribus quibusdam vacatio, vectigaliumque ac tributorum immunitas, ab Imperatoribus concessa sine vlla maiestatis deminutione.* Itaque vrbes illæ, quas dixi, imperii Germanici decus venerantur: leges accipiunt; magistratibus parent; Imperialis curiæ iudicia, & comitiorum decreta probant: nec tantum publica ac priuata iudicia principum, ac ciuitatum inter ipsas; sed etiam priuata iudicia singulorum, ab imperiali curia dirimuntur, si à sententia, quæ aureorum quinquaginta summã excedat, prouocatum sit.

Cũ igitur imperialis curia principũ ac ciuitatũ iudicia confirmare, aut infirmare suo iure possit; cõsequens est, *nec principes, nec ciuitates iura maiestatis habere*: nam vt ait Poeta nescio quis, —*rescindere nunquam Diis licet acta Deum.* Heluetiorũ vero Respublicas antea diximus ab imperio Germanorũ, premẽte præfectorum tyrannide, auulsas: adhuc tamen Imperii Germanici maiestatem sic reuereri & colere, vt ab Imperatore Ferdinando, libertatis acceptæ beneficium sibi confirmari poposcerint;

rint;quæ formula quædam eſt fiduciæ veteris. Citra Rhenũ quidem nõ deſunt, qui ſummã in ſuos poteſtatem habere ſe iactent: alterutrum tamen neceſſe eſt; aut regum noſtrorum, aut imperii Germanici, tertium nihil eſt;ſubditos & clientes eſſe; cum nemini dubium ſit, qui modo antiquitates Francorum meminerit, Lotharingiæ & Arelatenſium regna poſt Lotharii occaſum inter Carolum Caluum Imperatorem Francorũ,& Ludouicũ Germanorũ Regem;familiæ erciſcundæ iudicio diuiſa fuiſſe?Id quidẽ copioſe Vitaldus,Floardus;& Lambertus,optimi antiquitatis interpretes tradunt.Ius vero cliẽtclare ac fiduciarium,nullis temporib.præſcribi, aut excludi poſſe; nec precariam poſſeſſionem, q̃ vel à Regib.noſtris;vel àPrincip.Germanorum extorta fuit,iura maieſtatis tribuere potuiſſe ignotum eſt nemini:quo efficitur,precariæ maieſtatis poſſeſſores, aut Regum noſtrorum,aut imperii Germanici fiduciarios eſſe.

At tametſi pleriq; putent, Lotharingũ Ducẽ iura maieſtatis habere, idque ſignificari brachii armati ſpecie, quo velut emblemate,ad imperii vim & maieſtatem indicandum,vti cõſueuit;falluntur tamen, cum nihil tam maieſtati contrarium,quam ſeipſum imperii Germanici principem profiteri.Item ab imperiali curia iudices accipere,ac iuriſdictionem ſubire cõſueuit. Nam quod inter Germanos Principes ordine poſtremus eſt, nec antiqui Lotharingorum Ducis locum habet, hoc ideo fit, quod Lotharingiæ imperii Germanici prouinciæ particulã tantum habet:eſt enim Lotharingia omnis regio q̃ Moſa ac Rheno flumine concluſa eſt. Itaq; Brabantini Duces & Imperatores Germanici ſeipſos Lotharingiæ Duces appellant; vt Carolus IIII.Cæſar in fœdere quod cum Ioanne Rege percuſſit, ſe quoque Ducem Lotharingicum vocat. Hæc tamen quæ nũc dicitur Lotharingia,imperii Germanici pars eſt, & Princeps ipſe Imperii fiduciarius: nam Stephanus Bononienſis poſſeſſionem Lotharingiæ ab Henrico I. Cæſare adeptus eſt, & eo nomine fiduciarium ſe imperii profeſſus, anno

Lotharingiæ Dux imperii Germanici fiduciarius.

MXIX. Certe quidem Fridericus Lotharingus Vallimōtis Comes, mortuo Carolo Duce sine prole mascula, principatum ad se iure proximitatis pertinere cōtendebat apud Sigismundum Cæsarem coram patribus cōcilii Constantiēsis, ob eam tantum causam, ꝙ imperiale feudum esset, cuius incapax erat Isabella Caroli hæres, quæ Renato Andium Duci nupserat; qui nō quidem negauit imperiale feudum esse, sed pleraq; id genus ad fœminas delata fuisse. At cum res ad arma prolapsa esset, Renatus à Friderico fractus & capt⁹, non ante carceribus ereptus est, quam pactis spōsalib. inter Iolandam Renati filiam, & Antonium Friderici filium, iis conditionibus, vt Friderici hæredes Lotharingiam successorio iure possiderent, si Renatus sine prole mascula moreretur. Vtrumq; autem accidit: nam Antonius mortuo Nicolao Renati nepote, Lotharingiæ principatum adeptus est.

Lotharingiæ principatus ad Comites Vallimontis deuolutus.

Quod si Lotharingia imperii Germanici finibus est comprehensa, neque Comes Asperi-montis, neq; Cumarum dominus, qui Lotharinga continentur, iura maiestatis sibi vindicare possunt; cum ipso iure perspicuum sit, eos qui agrum certis finib. descriptum habent, eodem iure in singulos [a] vti, quo in vniuersos; nisi singulari quodam beneficio immunes ac liberos esse tabulis certissimis testatum sit. Hoc quidē argumento de iure maiestatis deturbari possunt, qui in alieni imperii finib. positi, summam in suos potestatem exercent, quod diiudicare difficilius est in iis, q in finib. regni iura maiestatis vsurpant: eiusmodi sunt quinque Reguli in finibus Burgundionum, quos tum liberi Comites, tum Duces pro fiduciariis sæpe vindicarunt; pro quib. cum bella suscepta fuissent, ipsi ab vtrisq; partium Ducib. impetrarunt, ne fraudi sibi esset; quod interim liberi neutrarum partium essent, quoad belli exitu de re tota decerneretur. Sic tandem diuturna possessione maiestatis abutentes; precarium ius ꝑpetuum fecerunt. ¶ Sed antea sæpe dictum est, ac dicendum est sæpius, nec iura maiestatis, nec libertatem à fiduciariis & vasallis præscribi posse: multo

[a] l. qui ex vico ad municipal. l. forma, de cēsib. Faber in l. 1 de iure emphyteu C. & in l. cunctos populos, de summa trini. C. argu. l. pupilli. §. territoriū. de ver. sign. Soc. consi. 4. col. 2 li. 1 & consi. 69. li. 2. & cōs. 127. lib 1. col 2. text. in l. ede sacra. de contr. emt. & ca. cum episcopi. de off. ordin. c. 1 §. item, cum notis Bald quibus modis feu. amittitur.

minus

minus si clam aut precario tenentur. In eo genere est Bearnensis regio in finibus Franciæ ac Nauarræ; quam procurator generalis fisci in curia Parisiorum prouinciam huius imperii esse contendebat, refutatis erroribus procuratoris Tolosatium; qui Francorum prouinciam esse negauerat, anno M D V. ac tametsi adhuc sub iudice lis est, precario tamen Rex Nauarræ vtitur fruitur iure maiestatis. Consimilis controuersia exstitit ex principatu Dombarum; quem Lizerus, cum aduocatum fisci ageret, in fiducia Regum nostrorum esse oratione copiosa disseruit: nec Ducem Allobrogum Imperatoris auctoritate, cuius vicarium se ferebat, imperio Germanico attribuere potuisse; quod temporibus calamitosissimis belli ciuilis factum fuisse disputabat, cũ scilicet Dux Aurelius & Burgundiæ vniuersum regnum in partes distraxissent, MCCCXCVIII. Ita Princeps Orientalis Frisiæ, & q agrũ interiacentẽ Angliã inter & Scotiam occupant, qui *ager cõtrouersiarum* appellatur: tum etiã Abbas Gosenus in Lotharingorum ac Metensium finib. monasterium cum XXV. pagis, summa imperii potestate moderantur. Non aliter Belloioci dominus, cum primum sese Francorum imperiis ac legibus exseruisset, à Duce Allobrogum Imperatoris Germani vicario susceptus, & in imperii fiducia positus; tandem quoque ab imperio defecit.

Ducem vero Allobrogum iura maiestatis habere vna voce tradunt Italorum Iurisconsulti [a] iuniores, idque in suprema curia Allobrogum iudicatũ esse; quæ omnino cum vicarii aut vasalli munere pugnãt. At etiã Ozascus [b] Taurini præses, scribit, Allobrogum Duces summam illam ac plane imperialem potestatem ab Imperatoribus adeptos esse; quæ certe potestas Imperatoris vicario tribui non potest: vt verissime Felinus, optimus iuris interpres, scriptum reliquit [c]. Quid enim maiestati tam contrarium, quam se legatum aut præsidem (id enim appellatione vicarii significatur) profiteri, à quo iura maiestatis habere te putes in ea ipsa prouincia cui præsis? At enim Allobroges ipsi confitentur, totaque

a *Soc. consil. 4. li. 3. Cast. cons. cõ. 16. & Brunus cons. 45. Iason. consil 227 li 2.*
b *In decis. Pedemontana 150 & decis 151.*
c *in ca. cum te. de re iudic. & ca. quam in ecclesiarum. de constit.*

Sabaudia Imperii Germanici feudum.

eorum historia declarat, hanc imperii Germanici prouinciam, quæ nunc Sabaudia dicitur, imperii feudum exstitisse, & Duces ab Henrico V. fiduciarios Comitum dignitatem assecutos; ac tandem duces Sigismundi Cæsaris beneficio appellatos fuisse: certe quidem antea semp Duces, nec ita pridem Carolũ patriæ restitutum, Imperatori fidem dedisse constat. biennio post, id est, MDLXI. procuratorias tabulas ad Arcarum Comitem Cæsaris cubicularium à Duce missas legi, vt nouã fiduciæ formulã ab Imperatore suo nomine postularet; quia non satis copiosa illa sibi videretur quam Augustæ acceperat.

Duces Saxoniæ & Palatini Comites vicarii Imperatoris.

Id tamen effici nõ potest, cum vicarii mun⁹ iura maiestatis eius prouinciæ, cui pfectus sit, nõ admittat: at ne fiduciarium quidem aut feudatariũ esse patiatur eius prouinciæ, cuius summam habeat potestatem. Rex Hispanus quidem in vniuersa Insubria, Hetruria; duces item Saxoniæ & Palatini Comites, Imperatoris vicarii sunt ac legati perpetui, vt iurisdictionem absente Cæsare exerceant, si qua ciuitatibus aut principibus inter ipsos, aut etiam contra Cæsarem ipsum controuersia intercedat: quod quidem munus personale est, non prædiatorium; nec vero potest quisquam fiduciarius esse eius prędii, cui præficiatur. Necesse igitur est Ducem Allobrogum Imperatoris vicarium esse, extra fines suæ ditionis; quod nec Heluetii, nec rex Hispanus, multo minus etiam rex Francorum ferre possit. quinetiam Carolus IIII. Imperator Carolum VI. Viennensium Delphinatem, vicarium perpetuum creauit, MCCCLXVIII. & quia nondum excesserat ex ephebis, adiecit ætatis beneficium copiosissimo & gratiosissimo diplomate, vnde aurea sigilla depẽdent, quod in archiuis Regum nostrorum me legisse memini. Vicarium autem perpetuum Arelatensi regno præfecit (excepta Sabaudia) eique ius vitæ ac necis in imperii subditos, ac potestatem, quæ à regia proxime abesset, cõcessit; id est, vt capite damnatos supplicio eximere; tributa imperare; vectigalia indicere; vacationes munerum concedere; beneficia ac munera publica largiri;

largiri; bellum decernere ac finire, leges iubere, aut latas antiquare; prouocationes ad Cæsarem disceptare, & id genus alia efficere posset: quæ inepte prouinciarum præsidi seu vicario ab Imperatore tributa videm⁹. Arelatensis regni fines à monte Iura, quem *D. Claudii montem* vulgus appellant, Arari & Rhodano vsque ad Alpes & mare Ligusticum pertinenti: Germani quidem eousque se imperii sui ditionem protulisse iactant: sed Prouinciæ Comites ab imperio Germanico seipsos iampridem exemerunt; inter quos exstitit Raimundus postremus, cuius filia altera Ludouico IX. Francorum Regi, altera Carolo Duci Andium nupsit: hinc ad Comites Andium Prouincia, inde ad Reges nostros Renati Comitis largitione delata est. Quanquam Philippus Valesius, Caroli VI. proauus, Arelatensis regni ditionem vniuersam ac iura maiestatis sibi coemit ab Henrico V. Cęsare, cui argenti pondo ducenta millia pretii nomine soluit, coemtionem vero imperii ordines ratam habuerũt; cui⁹ ratihabitionis prædem dedit Cæsar Ioannem Bohemiæ regem. Emtionum tabulæ, & solutionis, & ratihabitionis, exstant in archiuis Regum nostrorum; quas legi decuisset ab rege Henrico. Legati ad Allobrogum Ducem ad controuersias vtriusq; Principis componendas missi sunt, anno MDLXII.

Illud autem animaduersione dignũ mihi visum est, ꝙ emtionũ tabulis omnia iura maiestatis cõprehensa sunt, q̃ Imperatores Germani sibi tribuũt in omnes Arelatẽsis regni regiones, qb⁹ continentur Allobrogea, Belloioci, Prouinciales, Burgundia libera, quam Carolus IIII. Cæsar, Philippo Audaci Burgundiæ Duci, prole mascula Comitum exstincta, imperiali iure fruendã dedit. Ex quo planum fit, reges Francorum in omnes Arelatensis regni populos iura maiestatis habere, nec imperii Germanorum fiduciarios esse. Vicarium quoq; perpetuum creauit Ludouicus Bauarus Imperator Eduardum III Anglorum Regem, iisdem, quas modo dixi, legibus & conditionibus, in omnes imperii subditos, aut qui Impe- Eduardus Anglorum rex Imperii vicarius:

Imperiales prouincias ac ciuitates vſurparent: quæſita potius, quam oblata occaſione, qua Philippo Valeſio regi, qui Cameracum, Paiernam & arces finitimas imperii occuparat, bellum indiceret: Principum Imperialium, quibuſcum Eduardus ſocietatem coierat, oratione perſuaſus[a], cum in vrbe Halla coacti, docerent antiquis Germanorum ac Francorum fœderib. cautum eſſe, ne Fráci liberos populos, qui Galliæ finibus continentur, imperii Germanici ſubditos, vexarét aut ſuæ poteſtati ſubiicerent. Quo argumento nullum efficacius eſt ad indicandum Reges Francorum imperii Germanici fiduciarios non eſſe; nec Imperatoribus in hoc regno vllum ius eſſe. Id quod ſi antea ignotum fuerat, tunc certe cognitum eſt, cum Sigiſmundus Cæſar Comitem Sabaudiæ, Lugduni Ducem creare vellet; cui acerrime reſtitit prætor Lugdunenſis. Itaque neceſſe habuit Cæſar regni finibus excedere, vt ſua poteſtate libere vteretur. Id autem Caroli VI. Regis iuſſu factum eſt, vt, quod antea peccatum erat, emendaretur: nam Sigiſmundus Cæſar decenti apparatu, ac magnificentia plane regia Lutetiæ exceptus, vt regis auunculum & Cæſarem decuit; cum in curiam Pariſiorum veniſſet, ſedem regiam occupauit, & equitem creauit Bellocarienſem Prætorem, tametſi curia Regem admonuiſſet, nemini hoc in Gallia præterquam Regi licere, vt antea ſæpe iudicatum erat.

a Froſſardus li. 1. cap. 33.

Quæ ſic à nobis ſcripta interpretor, vt quorundam erroribus, atque inprimis Alciati peccatis, medeatur. Is enim Regem Francorum imperii Germánici ſubditum eſſe ſcribit; quo nihil abſurdius ab eo dici potuit; quem tanta mercede accepta, qua tum in Gallia merebat, vera diſcere ac docere decuiſſet: quod ab errore profectum eſſe non puto, ſed à gratia, vt Caroli V. Cæſaris, à quo Papiam accitus, ac maiorib. præmiis auctus, Imperatoris poteſtatem verbis amplificaret; aut vt Bartolum eius erroris auctorem ſequeretur, q eadem de Regibus Francorum ſcripſit, quæ Alciatus; cum ſcilicet à Carolo IIII. Cæſare non tantum ex ſpurio natalibus

reſtitutus,

restitutus, ac nobilitatem adeptus esset, verum etiam potestatem, ætatis beneficio largiendi[a], sibi ac posteris qui modo iura ciuilia docerent, consecutus: stemmata quoque suæ dignitati ac nobilitati congruentia, leonem inquam purpureum in area argentea adeptus. Hic igitur pro tot ac tantis benefactis, scripsit, *hæreticos esse, qui negãt Imperatorem Germanicum vniuersi terrarum orbis dominum esse*: id quod ex Antonini Augusti verbis ad legem Rhodiam colligere videtur: *Ego quidem*, inquit[b], *mundi dominus, lex autem maris.* Quæ verba cum ad pompam & dignitatis amplificandæ causa dicta sint, refutatione min⁹ egent. Satis enim perspicuum est, Romanorum imperium, quo tempore maxime floruit, id est, Traiano principe, vix trigesimam orbis terrarum partem complecti potuisse. Ei⁹ autem imperii vix decima pars imperii Germanici finibus continetur.

a *Bart. in tractatu de insignis.*

b *l. deprecatio, ad l. Rhodiam.*

Quæ cũ ita sint, nihilomin⁹ tamẽ Sigismund⁹ imperii ꝓpagandi cupiditate inflammatus, omnia omniũ imperia suo subiicere tentauit: quanquam sua spe omnino frandatus est. Nam Duci Lituaniæ, cuius ditio longissimo terrarum tractu ab imperii Germanici finibus abest, regiam potestatem, quam ipse sibi pepererat, obtulit; coronam ac sceptra misit: quæ Dux omnia repudiauit; nec magni Ducis nomen mutandum sibi putauit, tametsi Tartarorum seruile iugum excussisset: ne ista ratione potestatem ac imperium Germanis acceptum ferre videretur. Quamobrem Poloni quoque sceptra regia sibi ab Imperatorib⁹ Germanicis oblata, recusarunt. Sæpe quidem Germani Polonos sub imperium subiicere tẽtarũt, sed inanes eorũ conat⁹ eluserũt Poloni, q etiã Silesiã ac Prussiã, ab imperio Germanico auulsã, suæ ditioni adiecerũt. Quod Pruteni equites cũ molestissime tulerint, ac sępissime apud Imperii ordines de cõtumelia ista questi sint, nihil tamẽ Imperatores audẽdũ sibi putarũt aduers⁹ Polonos, à qb⁹ antea Germanorũ exercit⁹ repulsos ac fractos esse intelligebãt. Neq; tamen Poloni à Pontificibus Romanis regia sceptra capere dubitarunt.

a Bald in c. pastoralis, de rescrip. ex ca. in tellleximus, de iureiurando.
b Bald in l. rescripta. de precibus imperat. offer. C. Spe. in titul. de leg.
c ca. per venerabilem, qui fi hi sint legitimi.
d in cap. nouit. de iudic. cap. solitæ. de maioritate & obedientia. glo. in l. 3. de offic. procon.
e Petr. Bellug. tit. 14 §. nunc videamus, nu. 29. Oldra. cons. 69.
f cap. intelleximus. de iureiurando, ext. Bald in ca. pastoralis. de rescript.
g causa. 2. cap. ad Romanam. Hostiensis, in c. cum Ioannes, de fide instr. Panor in ca. ex literis. de probat. ex c. ego, de iureiurando, causa 9 q. 3. & canone aliorum, & can. nemo, & cano. cuncta per mūdum, & ca. nemini, 17. q. 4.

quidem pontifices Romani cum Germanis Imperatoribus diutissime de Christiani orbis summo imperio ac potestate dimicarunt, & quasi duces partium omnes Christianos Principes ac ciuitates ad arma vocarunt: tantisque odiis nonnullæ ciuitates ac Respublicæ, potissimum tamen Italiæ, exarserunt; vt non maiorem cladem ab hostibus Christiani nominis, quam à seipsis accepisse videantur. Nec vero defuerunt qui serio scriberent, Reges omnes sacris initiatos, Romani pontificis clientes ac vasallos esse [a]: iis etiam, si furiosi aut prodigi fuerint, curatores [b] à pontificibus dari posse: quod ab Innocentio IIII. pontifice, aduersus Lusitaniæ Regem factum antea diximus. At tametsi Innocentius se regiæ potestati in curatore dando præiudicium inferre nolle diceret, ea tamen cautio cum rebus ab se gestis omnino pugnabat. At etiam Vrbanus V. pontifex Henricum spurium Castiliæ regem natalibus restituere[c] non dubitauit, vt Petrum fratrem iustis nuptiis quæsitum de regno deturbaret. Hic igitur Gallorum opibus non modo de imperio deiectus, sed etiam à fratre spurio cæsus est.

Tradunt etiam nonnulli[d], Romanos pontifices in Imperatores iurisdictionem ipso iure habere; cæteris autem Regibus, reipsa imperare: reges tamen Francorum excipiunt, quos etiam iuris pontificii interpretes confitentur, post Deum immortalem se ipsis superiorem agnoscere neminem. [e] Id etiam melius Belluga iurisconsult⁹ Hispanus, & Oldrad⁹ suæ ætatis decus; qui negant quemquam in orbe terrarum principem Rege Francorum superiorem esse[f]. Qui vero in cæteros principes Romanis pontificibus potestatem tribuunt, Gelasij pontificis auctoritate mouentur[g]; qui statuit principes à pontificibus Romanis imperio ac potestate spoliari; & ab omnibus Principibus pontificem Romanum appellari posse: pontifici tantum ac Imperatori res à se iudicatas rescindere [h], ac principes etiā imperio exuere; aliis non licere

h vt in l. 1. sententiam rescindi non. C. & in ca. cum literis de restit. spoliat.

licere [a]:nec principis nomine dignum,quem Romanus pontifex ſua voce non deſignarit.

Illud etiam abſurdius quod pōtifici Romano omnes vbique terrarum ſubditos ſuorum principum legib. ſol-uere, tum etiá immunitatem concedere ac vacationes à muneribus publicis largiri licere [b]:deniq; ſolum ac ſu-premum legum humanarum arbitrum [c] ac iudicem eſſe putant. Quid mirum ſi Principibus imperat is, qui Ange-los imperio coercet: Et quidem Clemens V.P.M. Angelis imperare non dubitauit. Quoties autem pontifex Ro-manus ſuis reſcriptis clauſulam DE PLENITVDINE POTE-STATIS adiicit, omnium Principum legibus ac edi-ctis derogare poſſe plerique putát; ac pontificum dictis ſcriptiſque fidē haberi oportere, nec de rei veritate am-plius inquirendum. Baldus [d] tamen ſcribere auſus eſt, *li-cere pontifici Romano dicere*, SALVA *reuerentia veſtra*. Theo-logi vero Pontificiorum hominum ſcripta, quib. omnia Pontifici maximo licere putant, confitentur quidē, ſub-tilius tamen interpretantur, idque duobus verbis, CLA-VE NON ERRANTE.

Sed quoniam boni ciuis eſt, ſui Principis ac Reipubli-cæ maieſtatē modis omnibus tueri; ego nec Iacobi Ter-ranæ, qui Pōtificis Romani cubicularius fuit; nec Caro-li Molinæi, cuius ſempiterna laus eſt, aut Capitonis, aut aliorum innumerabilium ſcripta refellere decreui; pro-pterea quod alius alium Romani pōtificis odio vel gra-tia reprehendit; plerique in diſputationes de religione delapſi, ſcripta maledictis compleuerunt. Hic autem de iure Maieſtatis agitur, vt plane intelligatur, qui Principes in ſumma poteſtate ſint cōſtituti, qui pontificis Roma-ni aut Imperatoris ditione teneantur.

Principio quidem Gregorius pontifex Romanus; is qui primus *ſeruum ſe ſeruorum Dei* appellauit, ab Impera-tore Phoca principatum in omnes epiſcopos adeptus eſt; poſteri deinceps, honores pōtificios ad imperia tra-duxerunt; & ſacra prophanis miſcentes, potentiam re-ligionis ſpecie incredibiliter auxerunt. At Principes ipſi

magnam

a *Bald. in ca. 1. de nat. feudi, ex ca. paſtoralis. de ſentent. & re iudicata.*

b *cap. Clericis.*

c. quia nulli, de immunitate Ec-cleſ. [illegible]

c [illegible]

d *in l.* [illegible] *do, de teſtib. C.*

magnam partẽ, religionis metu, cæteri potentiorũ exẽplo, summos pōtifices revereri; idque potissimum, cum Orientis imperium in ruinam inclinaret, id est, cum Romani pontifices Italiæ ciuitates ac populos, quo minus Imperatoribus Constantinopoleos parerent, aut tributa soluerent, interdictis prohibuerunt: occasione inde quæsita, quod Leo, is qui *Iconomachus* vsurpatur Imperator, diuorum statuas deiecisset; quare commota plebs, & Romani pontificis auctoritate inflammata, Thomam Imperatorem in Sophiæ templo necauit.

Itaq; cum opes Orientis attritæ essent barbarorũ incursionibus, ac Principes Græcorum recuperãdæ Italiæ spem abiecissent, Regesq; Lōgobardorum Italiæ imperio potiri vellent, ac Pontificum Romanorum opibus prohiberentur; nec tamen Longobardis pares essent: ad opes Francorum aspexerunt; auxilia potentissimæ gẽtis in Italiam euocarunt; nec sua spe fraudati sunt. Nam Pipinus Pręfectus pręt orio, qui tunc *Palatii magister ac Maior domus* dicebatur, opibus & gratia florens, ingenti cum exercitu, superatis Alpibus, Longobardorũ copias fudit ac prostrauit: inde Romam profectus, Zachariæ pōtificis imperio Italiæ partem subiecit. Nam pontifex antea Childerico, gentis Merouæorum, Rege spoliato, Pipinũ Francorum Regem designauerat; sacris etiam more maiorum initiauerat: quem Franci libenter exceperunt; tũ quia Caroli Martelli Francorum Principis filius, qui rerum gestarum gloria clarissim⁹ erat, tum quia Childericus propter ingenii stuporem, imperio minime dignus videretur; quibus omnibus accedebat summa & auctoritas & gratia Romani pontificis; quem vti Deum aliquem cœlo delapsum populi prosequebantur. Ac tum quidem pontifex ipse, si Pipinus Longobardos subegisset, exarchatum Rauennæ sibi fiduciæ nomine pactus erat, id est, tredecim vrbes, & Pentapolim prouinciam, quæ vrbibus sedecim continebatur. Parta victoria, Pipinus, vt promissum impleret, harum vr-

bium

bium claues sacris diui Petri altaribus imposuit; prius tamen vtriusque Prouinciæ dominatum ac iura maiestatis sibi posterisq; suis, ac Romani pontificis deinceps eligendi potestatem sibi reseruarat: quibus rebus nō modo libenter pontifex annuit, sed etiam, vt Pipinus Imperatorem se appellaret; pene persuasit: qua appellatione nemo, exceptis Constantinopoleos Imperatoribus vtebatur. Mortuo Pipino, Longobardi rursus arma capere, pontifices turbare; hi ad Francorum asylum omnia consilia reuocare. Itaq; Carolus Pipini filius qui bellicis laudibus abūdans *magnus* est appellatus, valido cum exercitu superatis Alpibus non modo Reges Longobardorum, sed etiam regnum ipsum deleuit; & pontificum Romanorū potentia stabili fundamento firmata, *Imperator* à pontificibus est appellatus: ac vicissim Romani pontifices, quādiu Carolus vixit, ab eo omnes creati fuere. Sed post Caroli occasum, q plus in vrbe Roma, minus tamē in curia Francorum, auctoritate & gratia poterant, se à collegio pontificum creari curabant. Ita reges Francorum, tum externis bellis, tum etiam ciuilibus dissidiis, quæ inter Caroli Magni nepotes grauissima exstiterunt, perturbati, summi pontificis creandi prærogatiuam deseruerunt. Vitardus tamen bonus antiquitatis auctor, scribit tres Romanos pontifices in Galliam supplices venisse vt veniam impetrarent, quod iniussu Ludouici Pii Regis Francorum pontificatum suscepissent. Ludouicus Pius, vel quia gloriæ minime cupidus, vel quia sacrum ordinem irritare nollet, pontificum Romanorum creationem ratam habuit; cuius erroris illū, tarde tamen pœnituit: est enim à collegio pontificū imperio spoliatus, & in monasterium iniectus: vxor etiam seorsim à marito cum sacris virginibus inclusa; vterque tamen post à Principibus ac nobilitate Gallica cleri superbiam acerbissime ferente, in integrum restitutus est.

Mortuo Ludouico, Francorum, Italorum, Germanorum, & Hispanorū Imperatore, imperium trifariam diuisum est, inter Carolum, Lotharium ac Ludouicum, & Lu-

& Ludouici liberos; ſed iis legibus, vt ſinguli ſummam in ſuos vitæ ac necis poteſtatẽ, & omnia iura maieſtatis haberent: ac rurſus Lotharii imperium inter liberos trifariam diuiſum; vni quidem regnum Lotharingiæ, alteri Regnum Arelatenſe, tertio Italia ceſſit. Ludouicus Germaniam, Carolus Imperator Francorum Galliã tenebat: ita ſingulorum potentia diuiſa, debilitari cœpit, pontificum Romanorum opes augeri, potiſſimum Nicolao I. pontifice; qui quod Reipublicæ gerendæ peritia maioribus præſtabat, primus Lotharium minorem Ludouici Regis Italiæ fratrem acerbius increpuit, eique ſacris interdicere auſus eſt. Mortuis deinde ſine prole Lotharii liberis, tria illa quæ dixi Lotharingorum, Arelatenſium, & Italorum regna Carolus ac Ludouicus patrui inter ſe diuiſerunt. Ludouicus Rex Germanorum, Italiam quæ illi ſorte obtigerat, per legatos regebat. At legatorum potentia, Romanis Pontificibus impar, obſiſtere non poterat quo minus põtifices imperium paulatim proferrent; idque potiſſimum contigit, cum Guiſchardus Normanus, regnum Siciliæ ac Neapoleos, Græcis ac Mauris ademtum, ſubegiſſet. Is enim vt Germanorum potentiam minueret, ac tutius in Italia regnaret, pontificibus Romanis ſeſe adiunxerat: cum autem Guiſchardi poſteri, ſine prole maſcula mortui, Neapoleos ac Siciliæ hæredem fœminam reliquiſſent, eaque Friderico II. Germanorum Imperatori nupſiſſet, maritus in Italiam profectus, vt ſibi potentiam confirmaret, pontificem Romanum creauit alium, quam qui erat à collegio Pontificum electus. Is autem erat Innocentius IIII. generis ſplendore ac eruditione clarus. Hic igitur Italia pulſus, in Galliam, *Pontificum aſylum*, veniens, opibus ac potentia Ludouici IX. regis Francorum erectus, vt Germanorum potentiam infirmaret, Friderico II. ſacris interdixit: qui, quod execrabilem ſe populis omnibus eſſe intelligeret, Italiæque motus ingentes aſpiceret, in Germaniam trepidus ſeſe recepit; ab Innocentio veniam ea lege conſecutus, ſi deinceps

creandi

creandi pontificis Romani auctoritate abstineret. Tandem Fridericus Manfredum spurium Neapoleos ac Siciliæ Reginæ despondit. Huic etiam ab Vrbano V. pontifice max. sacris interdictum est; nec eo contentus pontifex, Carolum Ludouici IX. fratrem, ad Siciliæ regnum acciri iussit, eumque in possessionem regni misit, ea lege, vt Beneuenti regio, & cætera quæ superius diximus, integra pontificibus Romanis reseruarentur. At Manfredi posteri, qui cum Aragoniæ regibus affinitatem contraxerant; perpetua aduersus Andium Duces bella pro regno Siciliæ ac Neapoleos gesserunt: sed cum de recuperando regno penitus desperaretur, quamdiu pontificem Romanum hostem haberent, Aragonenses Romanorum pontificum se fiduciarios fore spoponderunt, non tantum regni Neapolitani ac Siciliæ, sed etiam Aragoniæ, Sardiniæ, Corsicæ, ac Balearium insularum; partim etiam vt scelerum veniam consequerentur. Interea pontifices Romani ex alienis incommodis ac dissidiis sua commoda augebant; summaque tranquillitate agro Romano, Spoletino, Beneuentano, bonaq; Hetruriæ parte fruebantur. Vrbem vero quondam terrarum dominam, nullo repugnante, suis legibus, oppressa libertate, parere cogebant. Quanquam Carolus Magnus Italiæ imperio potitus, vrbe liberam esse iusserat in patrocinio ac fiducia; idque pontifices Romani iureiurando confirmauerant: vt Augustinus Onuphrius pontificis max. cubicularius scribit, & ex actis Vaticanis planum fit. At si quis Princeps tyrannidis aut hæreseos scelere inquinaretur, aut qui imperanti pontifici Romano minime paruisset, ei sacris interdicebatur; qua interdictione execrabilis non modo subditis, sed etiam exteris Principibus ac populis esse videbatur, omniumque direptioni patebat: nec veniæ adipiscendæ spes erat, nisi vasallum se ac fiduciarium Pontificis Romani confiteretur.

Francorum inde perpetua Regum Romanorum appellatio.

Hoc quidem de Regibus Angliæ antea diximus, fiduciarios ac vectigales Ecclesiæ Romanæ factos, propter

parricidium Arturi Armoricę Ducis, à Ioanne Rege Angliæ admissum; deinde propter cædem Thomæ Pontificis Cantuariensis censum auctum fuisse. Nec aliam ob causam pontifices Romani regia dignitate spoliarunt Poloniæ Reges, quam ob cædem Stanislai Gnesnę pontificis, iussu Regis perpetratam, cui sacris interdictũ est. Tradunt etiam nonnulli, propter id parricidium Polonos pontificum decreto in occipite tonderi iussos: quod an verum sit, affirmare non ausim; nec percontanti mihi cur ita facerent, causam aperire Poloni potuerunt; attamen ex antiquitatis memoria constat post illius pontificis cædem, Poloniæ Reges, etiamsi iura maiestatis haberent, non alio tamen, quam Ducum nomine appellatos vsque ad Lacoldi Poloniæ Ducis ætatem. Is enim coronam regiam ac regium nomen à Ioanne XXII. summo pontifice adeptus est, ea lege, vt annuũ tributum à Regibus Poloniæ pontificis Romani ærario pẽderetur, quod pro lucerna D. Petri adhuc erogatur [a].

a Thomas Cromerus.

At præter ea regna quæ diximus, Neapolim inquam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Aragonam, Baleares insulas, Hesperides, Palæstinã, quorũ Reges aut fiduciarii, aut vectigales Ecclesiæ Romanæ fuerunt; regnum etiã Hungariæ, & vtramq; Pannoniam pontificum Romanorum beneficio, à Regib. teneri iactabant; vt quidẽ catalogo feudorum Ecclesię Romanæ Hungaria continetur. At in Vaticanis actis, legi fiduciæ [b] formulam, qua Ladislaus I. Rex Hungarię, Benedicti XII. pontificis Romani fiduciarium se profitetur, ab eoq; coronam ac sceptra suscepturum ꝑmittit. Ladislao vero II. Regi Hũgariæ, quod pontificis Romani mandatis minus paruisset, sacris interdictum est [c]; nec aliter veniam obtinuit, quã si centum argenti pódo, annui census nomine, pontifici Romano dependeret. In iisdem tamen actis Vaticanis exstat intercessio Principum Hungariæ aduersus pontificis Romani legatum, anno MCCCVIII. qui cum diceret, Stephanum I. Hungariæ Regem à pontifice Romano coronã regiam accepisse, acerrime restiterunt, neque id Ro-

b Anno 1229.

c Anno 1280.

id Romano pontifici ius esse denuntiarunt: nec tamen se prohibere, quo minus Rex Hungariæ, si vellet, à pontifice Romano coronam consequeretur. In extremo plurima sunt edicta legati pontificis, de statu regni, deque agris publicis Hungariæ, ne Regibus quicquam distrahere liceret: ob id enim Andreas Hungariæ Rex Honorii pontificis Romani edicto Romam venire iussus est[a] vt causam diceret, cur agri publici partem distraxisset. Innocentius[b] quoque III. iussit Hungariæ regem vota patris implere: quod si recusaret, ad proximum quemq; regni sceptra delaturum testatus est: quod mirum videri non debet, cum iisdem fere temporib. Comitem Tolosatum tributa noua[c] subditis pontifex imperare vetuisset.

a Honorii 2. anno 1221.

b in ca. licet, de voto.

c in ca. super quibusdam, de verb. sign.

Quantum ad Palæstinæ ac Syriæ regnum attinet, Godefridi Bullionensis ac sociorum opibus partum, constat regem eo nomine se pontificis Romani fiduciarium professum esse: id etiam catalogo Romano comprehensum legimus; & qui nunc Sacri ordinis equitum Hierosolymitanorũ magister appellatur, fiduciarius est obsequentissimus Pontificis Romani, eique summam potestatem, ac summũ ius vitæ ac necis in equites, accepto ferre consueuit: tametsi Tripolim Africæ fiduciario nomine habere se à Carolo V. Imperatore cõfiteretur, priusquam in Turcarum potestaté veniret; vti nunc quoq; Melitam insulam Hispaniarum Regib. acceptã ferunt.

Diximus antea regnũ Nauarræ Petro Albreto interdictionis specie ereptũ ab Hispanis Regibus, sub pontificũ Romanorum fiducia teneri. Nec ita pridem, id est, Carolo IX.[d] rege Francorũ, Pius V. pontifex, cætera erepturus erat Ioannæ reginæ Nauarræ, eadem religionis specie, nisi Carolus patrociniũ eius suscepisset, ac pontificis interdicta prohibuisset. Idq; cæteris Principibus, quorum maiestati præiudicium allatura videbatur Reginæ illustrissimæ ꝓscriptio, testatũ esse voluit: quia plerisq; persuasum erat, pontificé Romanũ in omnes orbis Christiani Reges summum imperium habere. ac nostra

d Anno 1564.

ætate, cum Henricus VIII. Angliæ & Hiberniæ Rex, à pontifice Romano defeciſſet, Comes Aiſmundus Hibernus ad Henricum II. Regem literas dedit, quarum exempla ex Archiuis expreſſi, quibus ſe fiduciarium eius fore profitebatur, ſi à Pontifice Romano Hiberniæ dominatum impetraret. Diximus Hiberniæ regnum iā inde ab Innocentio III. in pontificum Romanorum fiducia fuiſſe. Mirandulæ quoque & Concordiæ principatum, Rhegium, Mutinam, Placentiam, Parmam, Romanæ ditionis eſſe iactant, pro quibus diuturna bella Iulius II. ac III. pontifex vterque, geſſit aduerſus reges Francorum: cum tamen ſatis perſpicuum eſſet, ciuitates illas ab imperio Germanico pendere. De Parma quidem ac Placentia minime dubium: cætera Mathildem hæreditario ac fiduciario iure ab Imperatoribus habuiſſe cōfitentur.

Quod ſi demus, harum ciuitatum largitionē pontifici Romano fieri potuiſſe, & factam eſſe, vt Pontifices iactant; oportuit etiam ſe imperii Germanici fiduciarios ꝓfiteri: ſed quia turpe videbatur, pontificem Romanū, qui in omnes Principes imperium habere ſe diceret, Imperatoris vaſallum ac fiduciarium haberi, iura maieſtatis omniū Italiæ ciuitatū, quæ in Eccleſiæ Romanę dominio eſſent ab Imperatoribus Romano pontifici conceſſa fuiſſe, falſo tamē, ꝓdiderunt. Et certe in actis Vaticanis exſtat & donationis formula ſine die ac pontifice, qua Otho Imperator (quatuor eiuſdem nominis exſtiterunt, ſed quem ſignificari velit ignotum eſt) dono dat eccleſiæ Romanæ, Piſaurum, Anconam, Foſſabrunum, & Auſanium: altera donationis formula eſt Othonis IIII. ad Innocentium III. his verbis concepta: *Ego Otho IV. Rex Romanorum, ſemper Auguſtus, tibi domino meo Papæ Innocentio III. tuiſque ſucceſſoribus eccleſiæ Romanæ, ſpondeo, polliceor, & iuro, quod omnes poſſeſſiones Eccleſiæ*, &c. Quæ ſequuntur, copioſiſſimam omnium prædiorum ac ciuitatum, quæ tunc erant in eccleſiæ Romanæ dominio; ſiue Imperatorum, ſiue aliorum beneficio ac largitione

ione possiderentur, confirmationem habent; in quarum ciuitatum numero hæc continentur: COMITATVS *Perusiæ, Reatæ, Saluiæ, Interamnæ, Campaniæ; nec non Romam, Ferrariam, &c. Marchiam Anconitanam, terram Comitissæ Mathildis, & quæcunque sunt circa Rodicosanum vsque Ceperanum, exarchatum Rauennæ, Pentapolim cum aliis terris. &c.* Eadem ratihabitionis formula exstat in actis Vaticanis, imperio ac auctoritate tum [a] Rudolphi tum etiam [b] Caroli IIII. Imperatorum: quibus largiuntur, quatenus necesse videretur, ea quæ prius ab Henrico V. Cæsare donata fuerant; vt discordiarum seminaria, quæ pontificibus cum Imperatoribus antea fuerant, à stirpe conuellerentur. Ex quibus pontifices Romani se Imperatorum vasallos ac fiduciarios esse negant; & eas ciuitates ab imperio Germanico auulsas, sibi vindicant. si tamen Imperatores prædia publica, ac iura maiestatis, sine Principum ac ciuitatum consensu largiri nō potuerunt: nec prædia imperialia aut publica vsurpari debuerunt; multo minus iura maiestatis, ac patroni; cuius æterna est in vasallum auctoritas, fidem vlla temporum diuturnitate præscribere. quæ cum ita sint, consequens est illud quoque, *Pontifices imperii Germanici vasallos esse.*

a anno 1279.
b anno 1368.

Idem iudicandum relinquitur de creatione pontificum Romanorum, quam Imperatores sui iuris esse contendebant. Nam Fridericus II. Cæsar, vt ab Innocentio IIII. pontifice Romano veniam consequeretur, diplomate publico sub aureis sigillis omnibus testatum [c] esse voluit, sibi creandorum pontificum ius nullum esse; eius hæc verba sunt: *Illum abusum tollere volentes, quem quidam prædecessorum nostrorum exercuisse dignoscuntur in electionibus prælatorum, concedimus vt electiones libere fiant.* Hæc in actis Vaticanis. Quibus verbis non modo Romanorum; sed omnium pontificum creationem omnino repudiare videtur. Quanquam illa pontificum Romanorum creatio ad Reges Francorum pertinet, non ad principes Germanorum, qui nomen imperatorium, Caroli Magni Regis Francorum

c anno 1219. imperij anno 7. regni Siciliæ 22.

armis ac vi ... e partum, nullo iure vsurparunt. Certe quidem in ... omnibus antiquis fœderibus, quæ cum Regibus Fr... orum, cæterisque Principibus, icta sunt, atque etiam in antiquis historiarum scriptoribus, nusquam Imperatores, sed *Reges Germanorum* appellantur. præter... iam ii, qui à pontificibus Romanis coronam accepissent. At cum Germanorum Regum dominatus in Italia longe pateret; ius illud creandi pontificis Romani vsurpare sunt conati, siue ad potentiam & opes, siue ad ambitum & sordes suffragiorum tollendas: nam Henricus II. Gregorium VI. suffragio cleri creatum, de pontificatu deiecit; & Clementem II. pontificem Romanũ renuntiauit; deinde clerum iureiurando compulit, ne quem deinceps ad pontificatum admitterent, sine Imperatoris Germanici consensu, vt ex actis Vaticanis didicimus. Itaque mortuo Clemente II. collegium pontificum legatos ad Cæsarem misit, vt pontificem maximum quem vellet, renuntiaret. Imperator Peponem designauit, qui *Damasus* II. est appellatus; quo mortuo Clerus ad Imperatorem legatos rursum misit ad pontificem creandum. Is Brunoni, qui *Leo IX.* dictus est, pontificatum mandauit; eique Victorem II. suffecit; post cuius occasum clerus Fridericum pontificem maximum cooptauit; post hunc Alexandrum II. Quod cum intellexisset Henricus IIII. Imperator, Carolum Parmensem pontificem esse iussit; qui tametsi exceptus ab vniuersa Insubria, ab Alexandro tamen pontifice eiectus est. Alexandrum excepit Hildebrandus, qui *Gregorius* VII. vsurpatur, à pontificibus cooptatus. Is omnibus laicis interdixit, ne vlla beneficia ecclesiastica, sacerdotiave in quemquam conferrent, subiecta graui sacrorum interdictionis pœna. & quidem Imperatorem Henricum IIII. qui pontifices in Germania renuntiarat, publica exsecratione damnauit: qua re commotus Imperator, superatis Alpibus, Gregorium VII. qui annos XI. ecclesiæ Romanæ præfuerat, vrbe exegit; creato Clemente III. qui deinceps annos XVII. pontificem maximu m

ximum se ferens, quatuor pōtifices vicissim à clero creatos, de pontificatu deiecit. Post eius obitum Henricus V. Imperator Burdinum pontificem esse iussit: clerus vero Callistum II. natione Gallum, qui Burdinum sibi cedere compulit; & Henricum ad iusiurandum adegit, ne deinceps vlla sacerdotia cuiquam mandaret; ea lege tamen, vt comitiis pontificum adesse posset. Exstat illud in actis Vaticanis de Imperatore Henrico V. *Pro salute animæ meæ, dimitto Deo & sanctis Apostolis Petro & Paulo, sanctæq; ecclesiæ Catholicæ, omnem inuestituram per annulum & baculum, & concedo in omnib. ecclesiis quæ in imperio meo sunt, canonicam fieri electionem.*

Anno post ducentesimo ac vigesimo nono, Ludouic⁹ Bauar⁹ Imperator Nicolaum V. pōtificem Romanorum creauit: at Ioannes XXII. homo Gall⁹, q pōtificem Romanum se ferebat, tametsi Auenione constitisset, Ludouicum Imperatorem publicis edictis ad se venire iussit; recusantem interdictione sacrorum damnauit: contra vero Imperator Ioannem pontificem in ius vocauit, cum diceret pontifices suis edictis ac iussis obsequentes esse oportere. Sed cum pontifex acrius obsisteret, Imperatoris sententia Romæ lata, Ioannes honore pōtificio indignus iudicatus est: idq; Nicolao V. præsente; qui postea à Pisanis proditus, & Auenionis carceribus conclusus, dolore contabuit: Imperator vero, quod execrabilis videretur; ab omnibus desertus est. Atq; hic octauus [a] Imperator exstitit, cui sacris interdixerunt Pontifices Romani; post cuius occasum nihil deinceps Imperatores Germanici aduersus pontifices audendū sibi putarunt. Nā Carolus IIII. Imperator, publicis tabulis, quas ex Vaticano expressimus, testatum reliquit, ac Innocentio V. pontifici Romano scripsit, se quidem Imperatorem à principibus designatum, sed à pontifice Romano suam creationem stabiliri & confirmari; coronam etiam imperialem inde accipi oportere. tabularum principium est huiusmodi: *Post pedum oscula beatorum:* quæ verba in omnibus Imperatorum ad Romanum

[a] *Frideric I. Frideric. II. Philippus, Conradus, Otho IIII. Henricus IIII. & V. Ludouicus Bauarus.*

pontificem literis, iam inde à Ludouico Bauaro, ad hæc vſque tempora repetita videmus.

Exſtat etiã Imperatores coronãdi formula in Vaticano, ab ipſo Imperatore Carolo IIII. ꝓbata; ſed nuſq̃ obſequia magis ſeruilia: nã Imperatorẽ pontifice Romano ſacra faciente ſubdiaconi munere fungi; deinde ſacris rite peractis, adeſſe oportere, vt equum aſcendenti põtifici ſeruile miniſterium exhibeat, & equeſtria lora manu teneat: poſtea pontificem equitantem aliquo temporis interuallo, habena manu prehenſa deducere. Plurima ſunt id genus in illis tabulis copioſe expreſſa. Illud tamẽ omiſſum, quod omitti non debuit; *Imperatorem ſcilicet conſequi pontificem Romanum oportere, quocunque proficiſcatur, vt ab eo coronam imperialem accipiat*: quod quidem à Carolo V. Cæſare factum eſt, cum in Italiam veniſſet; ac Romam, vbi pontifex erat, proficiſci cogitur, & conſilium mutare coactus eſt; ac pontificem, cui Bononiam adire placuiſſet, vna cum vniuerſo comitatu ſequi; vt inferioris Principis obſequium, ad ſuperioris maieſtatem aperte intelligeretur. Mortuo Carolo, Ferdinandus Imperator efficere non potuit, vt pontifex Romanus ſui abſentis creationem ratam haberet; quinetiam ſæpe minas intentauit pontifex, effecturũ ſe, ne res imperii Germanici tractaret, nec Imperatoris legitimas excuſationes admiſit, quoad Francorum & Hiſpanorum Reges ſuis precibus ac rogationibus pontificem placarent: quod acerbiſſime tulerunt Germani Principes, qui ſuas opes & copias ad tuendam Imperatoris dignitatem Ferdinando prius obtulerant; vt quidem ex literis legati [a] Regis Francorum; Viennæ ſcriptis, intelleximus: literarum autem Imperatoris, ad pontificem Romanum ſubſcriptio eſt huiuſmodi, EGO MANVS AC PEDES VESTRÆ SANCTITATIS DEOSCVLOR.

[a] *Anno* 1559. *Iulio menſe.*

Ita ſemper Carolus V. Cæſar, cum ad pontificem literas daret, quarum exempla videmus, ſubſcribere ſolebat. Id autem ſine ſimulatione fiebat; cum in clariſſima populi luce ac maximo Principum illuſtriũ conſeſſu,

ſeſſu, reipſa pontificis Romani pedes humili habitu, & vltra ſeruilem modum exoſculatus ſit, Bononię, Romę, ac poſtremo Maſſiliæ, vbi Carolus V. Imperator, Reges Francorum ac Nauarræ, Duces Allobrogum, Florentinorum, Ferrarienſium, Bulionum, Virtembergenſium, maxim⁹ magiſter equitum ſacrorum, cum infinita Principum ac nobilium multitudine, qui pedes Pauli III. pōtificis max. oſculati ſunt, exceptis Bulionum ac Virtembergenſium Ducibus, qui eccleſiæ Romanæ ritus & ſacra deſeruerant. Abiectiore tamē habitu Dux ille Venetorum, qui *Canis* ab ipſis Venetis appellatus eſt; quod coram Clemente V. pontifice max. laqueum collo inſeruiſſet; deinde pedib. ac manib. quadrupedis in modum gradiens, veniam à pontifice maximo petiiſſet. nihil tamen ſordidius, quam quæ omnib. omnium fere hiſtoricorū, qui res pontificum tradiderunt, ſcriptis continentur, de Friderico II. Imperatore; qui vt filii captiui libertatem redimeret, Alexandri IIII. pedibus aduolutus, & humi proiectus veniam petiit, caputque imperatorium pontificis pedib. conculcari paſſus eſt. Ex quibus intelligitur, Imperatorum maieſtatem pontificum Romanorū potentia dicam an impotentia, ita diminutam, vt antiquæ maieſtatis vix vmbra quidem reſtare videatur. Ita quoque *pontifices Romani ſuæ maieſtatis decus Soli comparant, ſeſeq; Imperatoribus tanto maiores eſſe iactant, quanto Luna Solis magnitudine* [a] *ſuperatur*: eſt autem Sole minor ſex mille partibus ſexcentis & quadraginta quinque, ſi Ptolemęo fidem habemus.

a cap. ſolitæ, de maioritate & obedient.

At etiam imperatoria munera pontifices Romani ſæpius ſibi vindicarūt: nam Imperatore mortuo, ab imperii Germanici fiduciariis, Ioanne inquam ac Luciuo, Vicecomitibus Mediolanenſium fidem acceperunt, eoſque in vacuam poſſeſſionem miſerūt; & in actis fiduciæ Vicecomites eccleſiæ Romanę, non imperii Germanici vicarii [b] appellantur; atque Imperatori Ludouico, cui ſacris interdictū fuiſſe antea diximus, parere prohibentur. Quam [c] ob rem interpretes Iuris pontificii negant, Im-

b ca. eam olim, de priu cleric. cap. & ſi ſummus Pontifex. de ſenten. excommunic.

c ca 1. de verbo. ſignificat. li. 6. notatur in l. Barbarius, de offi prat.

Imperatorem suum, munus alteri, quam Pontifici maximo concedere posse. Rationem hanc afferunt [a]; *quod Imperatores ab hominibus imperium habent; pontifex Romanus ab immortali Deo*: quanquam omnia omnium imperia vni sempiternoque Deo accepta [b] ferre decuisset. At Carolus V. Cæsar, morbo ac senio fractus, Imperatorium munus vna cum tabulis suæ renuntiationis ad creatores Imperatorum misit.

[a] *Bald in proœmio feudorum.*

[b] *Paul. ad Rom. in. 1 4. & § 1. quomodo oportear Episcopū. illic dicitur imperium & sacerdotium fonte vno deriuari.*

Sed vtcunq; Romani pōtifices summam, non modo diuinarum, sed etiam humanarum rerum potestatem in omnes principes Christianos sibi tribuūt; seu vi & armis, seu principū volūtate & cōcessu, seu diuturna possessione ac pscriptione; reges tamen nostri seruitutem pontificum Romanorum ferre ne momento quidem potuerunt; nec interdictionibus vllis, quibus veluti facibus vtebantur pontifices ad incendia Rerumpublicarum, cōmoueri: nam sacrorum interdictio cęteros qdē populos à principum obsequio & obedientia distrahere solebat: at Regum nostrorum tanta fuit semper erga populum caritas (quam sempiternam fore confido) tantus etiam amor populi aduersus principes, vt cum Bonifacius VIII, pontifex interdictione sacrorum nihil se proficere, nec à regis amplexu populū diuelli posse intellexisset; posteaquam Philippum regem, eum qui *Pulcer* vsurpatur, exsecratione publica damnasset; vniuersum etiam populum Francorum, & eos omnes qui Philippum regem esse arbitrarentur, eadem impietate & exsecratione cumulauit. At Philippus coacto principum ac optimatum cœtu, cum senatum populumque vniuersum ad tuendam sui regis dignitatem mirabiliter conspirare intelligeret, literas ad Bonifacium scripsit, quæ omnium manibus teruntur, quibus pontificis amentiam coarguit. Idem exercitum breui conscriptum Nognareto duce in agrum Romanum misit: hic pontificem captiuum abduxit; sed cum hominem furore & amentia correptum perspiceret, liberum abire passus est. Ab ea tamen interdictione rex appellauit [c] cōcilium, cui ius ac potestas erat

[c] *ad superiorem granatis appellandum. DD. in l. 1. qui & a quo.*

erat in pontificem sacris abutentem; idque Principum ac senatus decreto factum est. Rex enim post Deum immortalem, superiorem, quem appellaret, habuit neminem: ac pontifex ipsius concilii decretis & imperiis obligatur. Antea quidem Alexander III. Philippo Augusto sacris interdixerat[a]; quod pontificis ambitiosa decreta ferre non posset: literas igitur ad pontificem dedit; quibus non obscure aut ambigue, sed aperte declarat se nullius aut pontificis aut principis imperio teneri: literæ exstant in Archiuis Francorum [b]. At tametsi Benedictus XIII. & Iulius II. vterque pontifex, eadem interdictione sacrorum vsus est aduersus Carolum VII. & Ludouicum XII. qui *patris patriæ* nomen adeptus est, vt populum ad defectionem facibus subiectis inflammaret, vterque tamen sua spe excidit: quin etiam Interdictionis diplomata, quæ in Gallia legatus pontificis promulgarat, curiæ Parisiorum decreto publice lacerata & concisa fuerunt: legatus vero, qui principis maiestatem temere violarat, in carcerem iniectus est. Nec ita multo post Io. Nauarrus, qui se Comitem Palatinum ferebat, pontificis auctoritate ac rescripto fretus, cum actuarios, qui publicas tabulas conficerent, creasset in Gallia, spuriosq; quosdam natalibus restituisset, maiestatis damnatus est, curiæ Tolosatum decreto [c].

a cap. nouit. de offi. deleg. et. ca. non est, de sponsa: cap. 1. de pon. stu. Traiat.

b In ea ipsa, quæ inscripta est, Angliæ.

c anno 1460. Maii 25. Benedic. in cap. Rainutius, in verb. Adelasiam. q. 243.

Nec tamẽ defuere, q reges nostros ad pontificum impetrãda rescripta impulerũt; qbus põtifices testatũ relinquerẽt, reges Francorũ nulla põtificũ obligatione teneri: exstat in Archiuis Francorũ Clemẽtis V. põtificis maximi rescriptũ, quo nõ modo Philippum Pulcrum ab interdictione Bonifacii VIII. purum, verumetiam ab omni põtificum potestate ac imperio liberũ esse pronũtiauit: quinetiã Alexander III. pont. Romanus, hoc beneficio regnum Francorum cumulauit, vt nullam ob causam sacrorum interdictione teneatur; quod septem pontificum Romanorum: scilicet Gregorii VIII. IX. X. XII. Clemẽtis IIII. Vrbani V. Benedicti XII. rescriptis ac decretis, quæ in Archiuis publice habentur, sanctius confirmatũ

est;

est; quæ tamen Regum maiestatem potius imminuere, quam augere mihi videntur, cum ne curia quidem Parisiorum ferre possit clausulam vulgarem, AVCTORITATE APOSTOLICA, quæ in Pontificum rescriptis inseri cõsueuit: & rebus sæpe iudicatis [a] ea rescripta omnino reiecit, nisi is qui rescriptum impetrasset, publice testaretur se clausulæ illius beneficio vti nolle.

a arrestum 27. Iunij 1536. & vltima Ianuarij, 1552.

Ex quibus plane intelligitur; non modo reges, sed ipsum quoque regnum Francorum ab omni Pontificum imperio ac potestate liberum semper fuisse. Nam quod Durand⁹ [b] Gallus scriptor, reges Francorum, quantum quidem ad iusiurandam attinet, põtificum decretis obligari putat, refutationem nullam meretur: sed hæc ab eo scripta sunt, qui tunc *Mendorum pontifex* erat: quib. tẽporibus sola iurisiurandi specie, pontifices omnium litium ac iudiciorum cognitionem suscipiebant; quæ veteratoria calliditas, & regum edictis, & curiarum maiorum decretis iampridem sublata est. Quod si rex Francorum, priuato nomine cum pontifice contracto, pontificiæ iurisdictioni sua spõte ac voluntate obligari potest, id quod à Philippo Valesio factum legimus, cum à Clemente VI. pontifice Romano, triginta supra trecenta florenorum millia mutua accepisset; quæ obligatio in pontificem æque ac in priuatum [c] cadere potuisset. Hác autem pecuniam non sine mercede mutuam dedit pontifex; qui, quod gentilis esset Turenorum, efflagitauit à rege vt agri Turenorum in prouincia Limouicensi à vectigalibus omnino immunes essent.

b in tit. de appel §. nunc hactenus, & gl. & Io. And in cap. per venerab. lẽ, qui filij sint legitimi.

c l. si quis in conscribendo, de pactis, C.

Scio ego nõnullos scripsisse regẽ Francorũ à põtifice Romano coronam accipere oportere; ꝓpterea ꝙ Pipin⁹ coronã regiam à Zacharia pontifice susceperat ad Dionysii: absurdum tamen vno & eodem actu in rebus tanti ponderis, quæ causam continuam non habent, ius perpetuum constituere velle, cum ne minima quidem seruitus, quæ continuam causam non habet, aliter acquiri possit, quam interuallo centum annorum [d]. Ac illud inficiari nemo potest, quin illa Rauennæ & Pentapole-

d l. hac iure §. ductus aquæ, de aqua quotid.

poleos prouincia Italiæ latiſſime patens, ab regib. Francorum Romano pontifici fiduciæ nomine data ſit; ac pontifices Romanos eo nomine Francorum fiduciarios eſſe; cum Romani pontifices importunis rogationibus obtinuerint, vt Ludouicus Pius Imperator Francorum hanc largitionem aui Pipini ratam haberet; quam ratihabitionem Carolus Sigonius, vir antiquitatum Italiæ peritiſſimus, ſe legiſſe ſcribit. Ex quo vtrumque efficitur, & earum vrbium ac regionum largitionem pontificibus ab auo Ludouici Pii factam, & iura maieſtatis excepta fuiſſe. Quid enim confirmatione Ludouici op' eſſet, ſi Pipinus iura maieſtatis pontificibus conceſſiſſet? Quæ enim bello quæſita fuerant, iure donare, & rebus à ſe donatis legem dicere poterat. At etiam Imperator Conſtantinopolitanus legatos in Galliam miſit, vt donationem illam Pipinus infirmaret, ac reuocaret: ſed re infecta diſceſſerunt.[a]

[a] Sigonius & Floardus.

Auguſtinus vero Onuphrius pontificis Romani cubicularius, qui omnia Vaticanæ bibliothecæ acta diligenter euoluit, Rauennam, Romandiolam, Vrbinum, Hetruriæ partem, eccleſię Romanæ donata fuiſſe confitetur; id tamē ab eo omiſſum eſt, quod ipſi ex actis Vaticanis hauſimus & expreſſimus; Ioannem ſcilicet cognomento *Digitorum*, *Conſtantini Magni largitionem*, quæ dicitur, aureis literis ſcripſiſſe; in cuius extremo hæc verba ſubiiciuntur; QVAM *fabulam longi temporis mendacia finxit*: nihil mutandum putauit. Quæ certe argumenta omnibus Laurentii Vallę rationibus ſuperiora mihi viſa ſunt, vt Auguſtini Eugubini mendacia refellantur. Is enim Græco ſermone, *Conſtantini donationem* ſcripſit, vt fucum faceret: ſed fraus facile ex ipſius oratione & antiquitatis cognitione refutatur; facilius etiam ex ipſis Ioannis pōtificis Romani literis: is autē vixit anno MCCLXXVI. quibus largitiones illas à Pipino & Carolo Magno factas confitetur. quinetiam extat Rauennę marmorea tabula, in qua hæc verba continentur, PIPINVS PIVS PRIMVS AMPLIFICANDÆ ECCLESIÆ VIAM APERVIT, ET EX-

ARCHATVM RAVENNÆ CVM AMPLISSIMIS. cætera vetuſtas deleuit. Atque hæc de maieſtate Regum noſtrorum dicta ſunt.

Hic omitto Regem Æthiopiæ [a], quem reges quinquaginta ſibi ſubditos, & quidem ærarios, habere Iouius ſcripſit; ſed verius *præſides ac prouinciarum præfecti* dicantur, cum tributa regi ſoluere, & obſequium ſeruili habitu, oratione, geſtu exhibere conſueuerint [b]. De cæteris principibus nihil affirmare auſim, propter ſcriptorum inter ſe diſſidentium varietatem; illud tantum, vno capite Alcorani interdictum eſſe omnibus *principibus Muſulmanis*, id eſt, *fidelibus*, Domini appellatione, prẹterquam Caliphæ ſeu Pontifici maximo vicario Muhamedis. Quo interdicto pontifices maximi Arabicæ religionis, ſummam antea in omnes Aſiæ & Africæ principes poteſtatem vſurpauerunt; ac regiones latiſſime patentes quaſi prẹfecturas ac prouincias principibus dederũt: quamobrem nulli principes Muſulmani coronam capiti ſuo imponunt; tametſi antea Aſiæ & Africæ regibus id vſitatum eſſet. Nam Ioiada pontifex Hebræorum initiato rege Ioa, capiti coronam impoſuit. At principes Muſulmani putant interdictum illud Caliapharum eſſe, nec antiqua lege Alcorani comprehenſum: nam ex pluribus libris corruptis, vnum iudicio arbitrioque ſuo Calipha Damaſcenus cæteris conciſis dicitur compoſuiſſe. Cum vero tres pontifices maximi Caliapharum nomen mutua imperandi cupiditate vno tempore arripuiſſent, principes Perſarum, Turcarum, Tartarorum, Ægyptiorum, Tunetanorum, Feſſarum, Toleſimorum, Bugiorum, Marochorum, populique Zenetarum & Lũtimarũ, ſeipſos ab imperio Caliapharũ exemerũt, vt ſumma poteſtate in ſuos vterentur. Nam reges Tombutorum, Guinearum, & Gaogarum, cæterique qui intimos Africæ receſſus occuparunt, Caliapharum imperia penitus ignorant: nec iura maieſtatis cuiquam accepta ferũt, præter eos qui regis Luſitanorum fiduciarii ſunt, & maritimæ Indiæ reges; Calecutius, inquam, Malachius, Canorus,

a *Inepte* Presbyter Ioannes, Negus *ſua lingua, id eſt, Rex, appellatur*, Iochan beilul, *id eſt, gemma pretioſa.*

b *Franciſcus Aluareſius: qui cum legato Luſitaniæ ſex annos in Æthiopia exegit.*

norus,& Cambarrus; quos partim fœderibus,partim vi & armis ſubegerunt. Vniuerſam præterea oram Africæ & Indiæ Orientalis, ſuæ ditionis fecerunt,& propugnacula infinitis pene locis ædificarũt;atq; in ipſa Ormo inſula,ſpectante Perſarũ rege, arcem munitiſſimã fundarunt: vectigal etiã acerbiſſime à prætereuntibus exigere cōſueuerunt: quod cum in ora maris Arabici,ſpecie fœderis, quod rex Luſitanus cum rege Æthiopum antea per Lopezam legatum contraxerat, efficere tentarent, Barnagas illius oræ præfectus ab Æthiopiæ rege,vi & armis Luſitanos expulit ac proſtrauit;omniaq; propugnacula ſolo exæquauit.Perſpicuum tamen eſt regem Luſitanum,Caſtiliç regis olim fiduciariũ fuiſſe;ac Luſitaniã, cuius magna pars à Mauris vi tenebatur,Henrico Boniēſi(quem corrupte *Bullionium* vocant)fratri Godefridi datum ab Alphonſo v I. rege,cuius filiam ſibi deſpōderat Henricus.Inde reges omnes Luſitaniç ad Henricũ vſq; Cardinalem; q poſtremum imperauit, ſtirpem traxerunt: quorũ maximus Emanuel, & qui bellicarũ rerũ laude clariſſimus exſtitit. Reges Aſiæ & Africæ quos diximus fregit, ab iiſq; tributũ exegit: nam Aſiæ principes & Africæ, qui alterius imperio tenentur,eidem tributũ pendere cōſueuerunt. ¶ Veteres Perſæ ac Romani, qui reges imperio ſuo ſubiecerãt, magnã partem tributarios fecerunt, fiduciã tamē ac iuſiurandũ illud,quod à vaſallis exigitur,neſcierunt. Nã Philippo II.Macedoniæ rege victo,pax data eſt,ea lege,vt tributũ annuum ęrario Romanorum penderet; quod Perſeus Philippi F.recuſans, graue bellum ſuſcepit,ſibiq; exitium attulit:ſępe tamen reges illi quibus tributa imperabantur, alios viciſſim ad obſequiũ adigebant; qui tamen in ſuos vitę ius ac necis, cæteraq; maieſtatis iura exercebãt. Nam Dauidis imperium Paleſtinæ finibus definiebatur; ac finitimos Reges ſibi tributũ dependere cogebat: eius tamē poſteri mox Ægyptorum, mox etiã Aſſyriorum imperata faciebant. Eodem iure reges Illyrici, & Carthaginenſiũ reſpublica in Principes ſuæ ditionis vtebãtur,quo Romani in illos, quos

quos annua tributa in ærarium inferre compulerāt. Differt autem tributum à pensione: hæc enim fiduciæ nomine, vel vt auxilia bello suscepto ferātur aduersus hostes; illud vero pro pace fruenda; fere tamen is qui pēsionem accipit, de tributo gloriatur; vt Reges Anglorum tributum appellabant pensionem aureorum quinquaginta millium pace Piquiniaca promissum, quoad Elizabetha Eduardi regis Angliæ filia, Carolo VII. Ludouici regis filio, nupsisset. Philippus Cominius negat pensionem aut tributum fuisse: nihil tamē tertium dici potest. Ita quoque Turcarum reges Imperatorem Germanorum *tributarium* vocant; propterea quod pacem ea lege dixerunt, vt annuum tributum pro fruenda Hungariæ parte fisco Turcarum inferatur. Venetos itē, Rhagusios, & reges Africæ maritimæ, pacis quidem conditionibus *fœderatos*, & *tributarios* appellant.

At Præcopus Tartarorum princeps, cuius imperium à flumine Volha patebat vsque ad Borysthenem, omnes Principes non modo fiduciarios [a], sed etiam inter ærarios habuit; quibus non modo se, verumetiam prouinciarum præfectos sedentes adorari iussit. Nam Moschouitarum Cnezius eo habitu aduersus Tartarorū Principis legatos se gessit, qui propterea Dux ab aliis Principibus antea semper vocari solitus est: tametsi anno MD. XXIIII. Moschouitarum Duces Tartarorum seruitutem excusserunt: ac primus quidem Basilius I. qui se *Magnum Dei cubicularium & Moschouitarum regem* appellabat, ab imperio Tartarorum defecit: hic vero qui nunc imperat, *maximi Imperatoris* appellatione vtitur: & certe potentia finitimos Reges, excepto Rege Turcarum, aut superauit, aut exæquauit: non quod iura maiestatis locorum spatiis aut regionum amplitudine definiantur: nam Eumenes fractis opibus, nihil præter arcem in qua obsidebatur, suum dicere poterat; cum tamen de pace ageretur cum Antigono Asiæ rege; qui vt potentia, sic etiam dignitate superior videri vellet; legatis Antigoni respondit, *Superiorem se neminem accepturum* [b], *quamdiu gladium*

a *Sigismundus Liber Baro in hist. Moschouit.*

b *Plutarch. in Eumene.*

gladium exertum manu teneret. ¶ Inter Principes tamen quędam dignitatis prærogatiua antiquioribus Principibus ac Rebuſpublicis deberi videtur, tametſi opib. ac potētia inferiores ſint; vt quidē videmus inter Heluetiorum ciuitates, Tigurinos dignitate cæteris priores eſſe, quoties conuentus habentur: horū enim legatus quaſi Princeps, Legatos regum ac Rerumpublicarum admittit ac dimittit: ſententiaſque in comitio rogat: ciuitates etiam ad conuentus vocare conſueuit; tametſi Bernates opib. & imperii finibus potentiores habeantur. à Tigurinis ſecundi ſunt Bernates, deinde Lucernates, Vrani, qui nec mœnibus, nec vallo ſepiūtur; vti nec Suitenſes, nec Vnderualdenſes qui ordine proximi ſunt Vranis: ſequuntur Tugii, Glarenſes, Baſilienſes, Friburgi, Solodurenſes. Quod ſi quis putet eo quemque ordine eſſe, quo ſocietatem ac fœdus coierunt, fallitur: nam primi omnium Suitenſes, Vrani, Tugii, Vnderualdenſes, fœdus inter ſe percuſſerunt. ¶ At quoties patrocinium alterius principis aut cliētela quæritur, aut offenſionibus acceptis tributum à victoribus imperatur, victi dignitatis prærogatiuam amiſiſſe videntur: quia non eſt æquum, vt qui iura maieſtatis ac dignitatem ſine deminutione ſeruauit illęſo ſtatu, ei, qui antea ſuperior, poſt accepta clade in alterius clientelam conceſſit, aut tributum ſoluere cogitur, dignitate cedat. Id autem accidit, cum reges ac principes Romanorum clientelam appeterent; cæteri qui cū Romanis æquo fœdere in ſocietatem venerant, vt Hedui Romanorum fœderati, ac liberi populi, æquales in fœdere, ac fratres Romanorum dicebantur; dignitate tamen inferiores erant. Certe quidem Auguſtus pater in tribuendis honorib. iis, qui in Romanorum ſocietatem aut clientelam venerant, valde ſe religioſum ac difficilem præbuit: nam Tetrarchus quidem Ethnarchis, hos regibus inferiores; & vt quæque Reſpublica antiquitate ſuperior exſtitit, ita dignitate voluit [a] eſſe priorem.

Dignitatis prærogatiua.

Dignitatum gradus inter ſocios ac fœderatos.

[a] Ioſephus. Tranquillus.

Ac tametſi Romani, ſtante Republica populari, de

honoribus ac dignitate minus ſoliciti viderentur; quia regum ac principum cura maior eſt, nihilominus tamen curioſum ſe præbuit Q. Marcius Philippus Romanorũ legatus; cui cum Perſeo rege honoris cõtentio fuit, vter flumen vtriuſque imperii finitimum tranſmitteret. Perſeus, quod rex eſſet, ad legatũ populi Romani adire recuſabat. Marcius hac verborum vrbanitate Perſeũ pellexit; *Maior*, inquit, *ad minorem, Perſeus ad Philippum*, erat enim Marcius ſtatura longiſſimus, Perſeus breuiſſimus; cuius pater Philippus quoque dictus erat. Perſeus arridens, flumen traiecit. Marcius Philippus ſociorũ ac fœderatorum legatis qui ſecum erant, id à ſe factum eſſe dixit; vt intelligeretur, Romanos dignitate ſuperiores fuiſſe. Sed grauior fuit cauſa quam Marcius aut certe Liuius omiſit: quod Philippus Perſei pater, pacis conditiones à Romanis accepiſſet, ac tributum illis pepẽdiſſet: Perſeus hæres Philippi, ſi patris factum improbaret, regno debuit abſtinere: quanquam imperio minime dignus erat, qui viuo ac ſperante patre hæreditatem paternam creuiſſet; & concubina genitus, fratrem iuſto connubio quæſitum, occidiſſet. Poſtea vero quam à Paulo Æmilio factus ac proſtratus regni ſpem amiſiſſet, literas ad Paulum Æmilium Romani exercitus imperatorem, dedit quibus ſe *regem* appellabat; imperator literas reiecit, nec reſerari voluit, niſi prius regia dignitate abſtineret [a], q̃ in eum tantum conuenit, qui ſummam poteſtatẽ habet, nullius principis imperio inferiorem.

[a] *Liuius lib 35.*

Itaq; Frãciſcus maior rex Francorũ Cardinalẽ Bibienam legatũ admonuit, nõ ferendũ eſſe Carolũ V. Imperatorẽ, qui fiduciarius ac vaſallus eſſet Põtificis maximi, ſe regẽ Neapolis ac Siciliæ appellare. Legatus Cardinalẽ Iulianum Mediceæ gentis, qui poſtea pontificatũ adeptus eſt, admonuit ne id pateretur, contra fiduciæ tabulas, quibus id prohiberi ſcripſit; quanquam omnibus fiduciarum actis quæ ex Vaticano expreſſimus, non modo id non prohibetur, ſed etiã regis Neapoleos ac Siciliæ appellatio ac dignitas inſeritur. Ita legati ſæpius errore ac ignoran-

ignorantia labuntur. Eadem ratione regium nomē Bohemiæ regi adimere oportuiſſet; cum eo ipſo ſe imperii vaſallum ac fiduciarium profiteatur: non enim ideo, qa finib. anguſtis Bohemia continetur, regni appellatione indigna eſt, vt quidam [a] ſcripſerunt, neq; enim regiam maieſtatem locorum ſpatiis metiri debemus: nā Bohemiæ præfecturam Fridericus I. Imperator, regia appellatione ſubornauit; ea lege tamen, vt nihil de maieſtate ac iure imperii Germanici detraheretur: rex autem eſſe nemo poteſt, *quod nihil habet, quod non alterius nexu ac mācipio teneatur.*

[a] *Hostiensis in ca. constitutus, de testibus. Baptista. Castellanus, in can. ſtatote. 6. q. 3.*

Quamobrem Pius IV. pontifex Roman. Coſmū Florentinorum Principem regē efficere cū maxime vellet, non tamen potuit; ac Maximilianus II. Imperator, à legato Francorū admonitus, non incongrue his verbis interceſſit; *Non habet Italia regem niſi Cæſarem.* Id tamen ad imperii Germanici maieſtatem, à qua pēdet Florentinorum ſtatus, non ad Imperatorem pertinet; etiamſi Principes omnes Chriſtiani, poſt pontificem max. ei loco cedant; vel quia imperii Germanici caput eſt, vel quia diuturna poſſeſſione id conſecutus videtur. Ita regi Francorū, poſt Imperatorem, cæteri principes cedere cōſueuerunt; non tantum propter diuturnam poſſeſſionem, ſed quia toto terrarum orbe nullius imperii tanta vetuſtas, aut tanta regū ſeries eiuſdem ſtirpis inueniri poteſt, quāta in regib. Francorum, ſiue Chriſtianos, ſiue Tartaros, ſiue Turcas, ſiue Æthiopas, ſiue Indos, ſiue Barbaros ſpectes. Recte igitur Baldus [b], quanquam Germanorum imperio ſubditus, regem Francorum laudis & gloriæ corona reges omnes ſuperare, eique merito cedere ſcripſit. Exſtat epiſtola D. Gregorii pont. Rom. ad Childebertū regem, cuius hoc principium eſt; *Quanto cæteros homines regia maieſtas antecellit, tanto cæterarum gentium regna regni veſtri culmen excellit.* ¶ At ne Germani quidem Imperatores negant, quin imperium Germanicum antea fuerit imperii Francorum prouincia, virtute Caroli Magni, natione Galli, & Gallorum opibus & armis parta deinde

[b] *In consil. petita venia. Oldrad. consil. 69.*

ab hoc imperio familiæ erciſcundæ iudicio auulſa, vt Ludouico Pii filio tribueretur; cum Carolus Caluus Frãcorum Imperator, imperii ſedem teneret: at paulatim Othones Germani principes, pontificum Romanorum conceſſu, nomen imperatorium adepti; dignitatis etiam prærogatiuam, legatorum noſtrorum inſcitia arripuerunt: vt non ita pridem rex Hiſpanus tentauit regum noſtrorum legatos anteuertere; ſed Venetorum Senatuſconſulto deturbatus eſt, anno MDLVIII. rogatione Nuallii legati Francorum; deinde pontificis max. pro collegio Cardinalium, & maximo pontificum omnium conſenſu; vbi pontificis max. exaudita vox eſt; *Reges Francorum eccleſiæ Romanæ patrocinium ſemper ſuſcepiſſe, & optimas fertiliſſimasque Hiſpani regis prouincias ab imperio Francorum auulſas eſſe*: quo nihil verius in eo genere dici potuit. Eſt enim à regibus noſtris põtificum Romanorum auctoritas à contemtu vindicata, opes auctæ, potentia ſtabilita. Itaque quod antea peccatum erat in cõcilio Tridentino; quodammodo emendauit: etenim Mendoza legatus Hiſpanorum cogi debuit, aut de cõcilio decedere, aut legatorum antiquum ordinem ſeruare, ac Francorum ſubſequi legatos; qui quum intercederent, quo minus Hiſpanorum legatus ordinem anteuerteret; alioqui ſe concilium deſerturos, ac pontifices Gallorum decedere coacturos: legatus Hiſpanorum veteratoria fraude & callido commento, declarauit, ſe nolle quidem anteire; ſe tamen cogi non poſſe vt Francorum legatos ſequeretur. Ita ſeorſum ab ordine omnium legatorum locum nactus eſt. Nec multo poſt legatus Hiſpanorum ab Imperatore contendit, vt cum legato Francorum eodem ordine & gradu conſiſteret, aut alternis diebus anteiret ac ſequeretur: vtramq; conditionem recuſauit Buſchetus legatus Francorũ. Quod cum Henricus II. rex Francorum intellexiſſet, reſcripſit: tanti ponderis eſſe dignitatis prærogatiuam, vt nihil in eo genere ab eo fieri aut dici debuerit, niſi quod in mandatis haberet. Ferdinandus Imperator, ne vel Francis, vel

cis vel Hiſpanis fauere videretur, vtrorumque legatos à concionibus & conceſſu publico arcendos putauit.

Senatus Polonorum eadem negotii difficultate impeditus, nec alios eſſe aliis anteferendos, nec vicibus alternis honores communicandos: ſed de legatis in vniuerſum cenſuit, vti quiſque prior Poloniæ fines ingreſſus eſſet, ita dicendi ordine priorem futurum. Ita Monlucius Valentinorum pontifex, legatus à rege Francorum, qui legatum Hiſpanorum celeritate ſuperarat, prior in ſenatum admiſſus eſt: quo Senatuſconſulto legatus Hiſpanorum, ne poſteriore loco diceret, omnino tacendum ſibi putauit. Inauditum erat, Hiſpanos cum Francorum legatis de ordine contendere: etenim Angli, qui odiis capitalibus diutiſſime cum Francis certauerunt, ſemper tamen Francorum legatos prætulerunt Hiſpanis, quibuſcum perpetua amicitiæ fœdera, nulla diſſidia interceſſerunt; nam mortua Maria Anglorum regina, cum in conſeſſu equitum ordinis Anglici pridie D. Georgii, de honoribus cuiq; tribuendis ageretur, pro collegio decretum eſt; *Placere ſtemmata regis Francorum cæteris omnibus poſt principem ordine priora eſſe; & eo loco conſtitui, vbi antea regis Hiſpani ſtemmata fuiſſent, cum Philippus Hiſpanus Anglorum rex eſſet.* Die ſequenti, qui dies equeſtri ordini feſtus eſt; Sedem regi Francorum ad dexteram proxime Principem reſeruari placuit; ſiniſtra Hiſpano regi poſt Imperatoris ſedem vacuam conceſſa fuere. At etiam Carolo IX. rege Francorum, vexillum Françorum eiuſdem magnitudinis fuit, & ex eadem materia qua princeps ordinis ſuum componi iuſſerat: & in equitum catalogo regis Francorum poſt ordinis principem primo loco ſcribi conſueuit.

Apud nos vero, vt honorũ cõtẽtio inter principes (qua grauior nulla exiſtere poteſt) omnino pcideretur, in legib. equeſtris ordinis Francorũ, quas tulit Ludouicus XI. Rex, vno capite cauet; eo queq; ordine ac loco futurũ, quo in collegium equitum cooptatus fuiſſet, Imperatoris ac regis diſcrimine ſublato. Nam vnicuique principi,

P 3 qui

qui modo non ſit alterius cliens aut vaſallus aut ærarius, integrum eſt honores iudicio arbitrioque ſuo tribuere, ſibi principem locum reſeruare. Turcarum quidem fœderati ſunt Veneti, Rhaguſii, Genuenſes, Moſchouitæ, Poloni; Francorum tamen reges cęteris omnib. anteferendos ſibi putarunt; quos etiam *Principum omnium Chriſtianorum maximos*; ſe vero *omnium Imperatorum ter maximum*; & quidem *Muſulmanorum omnium principem appellat*; qua etiam honoris prærogatiua ab ipſis Chriſtianis principibus affici conſueuit: quæ appellatio ab Imperatoribus Conſtantinopoleos vna cum imperio translata videtur: nam illorum ſtemmata quadruplici B conſtant; quibus hæc verba ſignificantur, ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, ΒΑΣΙΛΕΥΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΙ. Atque hoc quidem carmine vtebantur reges Aſſyriorũ. ſic enim Ezechiel Nabuchodonoſora *regem regum*, id eſt, מלך מלכים appellat; propterea quod omnibus Aſiæ regibus imperaret: deinde reges Perſarum [a] deuictis Aſſyriis, eadem appellatione, qua Parthi, deinceps etiam vſi ſunt; vt eſt apud Dionem. Sed nec ei cuius omnia prædia alterius nexu ac fiducia tenentur, regis appellationem, nec Ducibus, Comitibus, aut cæteris huiuſmodi principibus, maieſtatis verbum vſurpare licet. Cum igitur princeps ęrarius aut aliorum fiduciarius, aut cliens, ſummum illud imperium, ac iura maieſtatis omni obligatione vacua non habeat, conſequens eſt, vt quæ ſint iura maieſtatis aperiamus.

|B|B|
|B|B|
\|/

Rex Regum, Regibus imperans.

a Eſdras.

Quæ propria ſint iura maieſtatis. CAP. X.

CVM nihil in terris maius aut excelſius maieſtate regum poſt Deum immortalem cogitari poſſit; [b] eius enim ipſi quodammodo legati ad reliquorum hominũ ſalutem creantur; æquum eſt, eorum imperium ac poteſtatem, & qui qualeſque ſint, diligenter intueri; vt eos omni fidelitate, cura, obedientia proſequamur: neque de iis aliter, quam de immortalis ac præpotentis Dei legatis dicamus ac ſentiamus: nã qui ſummum principem, cui

b 1. Samu. 8. 7. Exod. 22. 28. Paul ad Rom. ca. 14. Petri, 2. 17. Hierem. 38. Ezechiel. 17.

cui debetur obſequium, dedecore afficit, Dei maieſtati, cuius eſt imago viuens ac ſpirans contumeliā infert; cum enim Deus ad Samuelem [a], à quo populus Iſraelitarum nouum principem temere popoſcerat, orationem conuerteret: *Non te*, inquit, *ſed meipſum ſpreuerunt*. Vt igitur ab omnibus, qui qualiſque ſit ſummus idemque maximus princeps, intelligatur, certis quibuſdam minimeque vulgaribus notis definiendus eſt: nam quæ ſummi principis propria ſunt, ſi eadem ſubditorum communia facimus, nemo ſummi principis appellatione dignus ſit.

a Samuel li. 1. ca. 8.

Qui tamen de Republica ſcripſerunt, locum hunc, quo nullus eſt in diſputatione de Republica vberior ac vtilior, non vti decuerat, aperuiſſe ac illuſtraſſe videtur, ſiue adulatione, ſiue metu, ſiue odio, ſiue obligatione id factum ſit. Cum enim Samuel regem, quem Deus antea deſignarat, ſacris initiatū coram populo quaſi ſorte oblatum renuntiaſſet, *De iure maieſtatis* librum ſcripſiſſe dicitur, quem Hebræorum ſacerdotes ac magiſtri à regib⁹ ipſis cōcerptum ac dilaceratum prodiderunt, vt liberius in ſuos tyrannidem exercerent. In quo quidem Philipp⁹ Melanchthon, meo iudicio, fallit; qui quæ à Samuele ad populū de tyrannorū crudelitate ac libidine dicta ſunt, ad iura maieſtatis pertinere putauit; cum oratione ſua populum à rebus nouandis; & conuerſione Reipublicæ ad ſaniora conſilia reuocare vellet. Eius hæc verba ſunt: *Quæ ſit principum conſuetudo quæritis? bona ciuium diripere, agros decimare, vxores alienas rapere, liberos abducere; vt his & illis ad libidinem ac ſeruitutem abutantur*: neque enim verbo משפטים, quo vſus eſt, ius legitimum ſed conſuetudo ſignificatur: alioqui Samuel ſecum ipſe tota oratione diſcreparet: cum enim rerum à ſe geſtarum rationem coram populo redderet: *Quis*, inquit, *veſtrum me vllius ſceleris accuſare, aut peculatus, aut ſordium & corruptelæ poſtulare poſſit? cuius veſtrum munera, ſiue aurum, ſiue argentum, ſiue quid aliud vnquam accepi*: hic populus vniuerſus ingēti plauſu & acclamatione, ac omni genere laudum Samuelē ita cumulauit, vt ab nullo genere vel

ordine, ne leuissimum quidem munus, accepisse Principem, vel cuiquam iniuriam intulisse aperte confiteretur ac prædicaret. An igitur optimus ille princeps tanta integritate, pietate, ac iustitia, quanta fuisse dicitur, pro iure maiestatis, tyrannorum crudelitates, libidines, ac stupra regibus ad imitandum proposuisset?

Græcorum vero qui iura maiestatis attigerit, video fuisse neminem, præter Aristotelem, Polybium, ac Dionysium Halicarnasseum; qui tanta breuitate & obscuritate scripserunt, vt disputationem potius proposuisse, quam quid sentiendum esset aperuisse videantur. Sic enim Aristoteles [a]; *Tres*; inquit, *sunt omnino Reipublicæ partes*; *vna in consilio capiendo*; *altera in magistratibus & munere cuiusque definiendo*; *tertia in iurisdictione posita*. Hic, opinor, aut nusquam alibi iura maiestatis tractare videtur: quia Respublica partitionem illam, quasi totius in partes, nisi de gubernatione ageretur, recipere nullo modo possit. Polybius [b] vero iura maiestatis non tam definire, quam adumbrare videtur, his verbis: *Est*, inquit, *mixta Respublica Romanorum, ac triplici statu confusa*; *cum populus leges iubere, ac magistratus creare*; *senatus de prouinciis & ærario, deque maximis Reipublicæ negotiis decernere*; *legatos etiam admittere ac dimittere*; *consules regia quadam potestate, senatum populumque conuocare, ac bellum arbitrio suo gerere poßint*. Quibus verbis intelligitur, Polybium præcipua maiestatis capita complecti, cum eos, quibus illa tribuit, *summam Reipublicæ potestatem habere* definiat. At Dionysius [c] Halicarnasseus scribit, *Reipub. potestatem Senatui à Seruio ereptam fuisse, cum populo legum ferendarum, magistratuum creandorum, belli ac pacis, & prouocationis extremæ potestatem dedisset*. Item alibi [d]; cum de tertia plebis secessione agit; *M. Valerium Consulem populo suauiße* scribit, *vt contentus esset leges iubere & antiquare, magistratib. imperium dare & adimere, de prouocatione ab omnib. magistratibus cognoscere; cætera Senatui relinqui oportere*. Hic præcipua maiestatis capita videtur attigisse, quæ Iurisconsulti iunio-

a lib. 4. de Repub.

b libro. 6. de militari ac domestica Rom. disciplina.

c lib. 4.

d lib. 7.

iuniores diffusa disputatione, cum magistratuũ muneribus confuderunt, eaque cum Ducibus, Comitib⁹, pontificibus, curatoribus prouinciarum, communia fecerũt. Ducibus [a] item Mediolani, Ferrariæ, Mantuæ, Allobrogum, ac plerisque Comitibus Ducum [b] subditis, summam planeque regiam tribuunt potestatem; & eo quidem errore magna pars implicatur. Et vero, quis non arbitretur eos summam habere potestatem, qui leges subditis dare; qui bellum indicere ac finire; qui magistratibus omnibus imperium tribuere ac eripere; qui tributa imperare; qui vacationes munerum ac immunitates arbitrio suo largiri; qui vitæ ius ac necis habere; qui deniq; de Republica statuere possint? at hi, quos diximus, earũ rerum summam potestatem habere videntur.

Antea dictum est, Duces illos imperii Germanici subditos ac fiduciarios esse, vicarios ac legatos Imperatoris appellari: ab ipsis etiam imperatoribus in bonorum suorum possessionem mitti, vel vt nostri loquuntur, *inuestituras accipere*; fidem Imperatori dare; denique Imperii Germanorum ciues ac subditos origine ipsa definiri, qui imperii Germanici finibus nati & editi sint. quis igitur summam potestatem eis tribuat, qui aliena iurisdictione, alienis imperiis, alienis legib. teneantur? Diximus Galeacium I. Vicecomitem Mediolanensem, apud Imperatorẽ maiestatis accusatum, ab eoq; damnatum, ac diuturno carceris squalore necatum; quod tributa subditis sine Imperatoris concessu imperasset. At si quis contra leges, vi, clam, aut precario iura maiestatis vsurparit, num idcirco sui principis obedientiam ac fidelitatem eiurabit aut præscribet? nam illi seipsos *imperii principes, ac imperatoris vicarios* appellant; nec *Maiestatis* aut *Regiæ dignitatis*, sed tantum *celsitudinis*, aut *serenitatis* appellatione vtuntur: nec si velint, possint, nisi prius imperii Germanici desertores seipsos profiteantur; vt quidem Galuagno Vicecomiti Mediolanensium contigit; qui graues suæ temeritatis pœnas dedit. Planum etiam fecimus, Insubriæ ciuitates omnes imperii

[a] *Castrensis, cõs. 190. li. 2. Decius, consil. 192. Curtius iunior, cons. 1. n. 29. & 30. & cons. 1. n. 8. Paris cons. 1. nu. 5. li. 1. Bossius, ti. de crimine maiest. n. 58. & in tit de reg. nu. 1 de Ducib. Mediolani, Mantuæ, Ferra. Sabau. Soc. cõs. 4. li. 3. Ias. cons. 227. lib. 7. Cocherranus, decis. Tedemont. nu. 1.*

[b] *Brunus, de comitatu Astẽsi, post. Bar. Bald. Angel. Aret. Castrensem, Imolam, Isserniam, Cumanũ, Alexandrum. Barbatiam.*

Germanici finibus contineri: deniq; demonstrauimus, quot & quantæ absurditates inde consequantur, si dem⁹ clientes ac vasallos (eos intelligo qui nihil possident, q non alterius fiducia teneatur) iura maiestatis habere: nã ista ratione principes ac subditi, domini ac serui, legibus iisdem, ac eodem iure æquarentur.

Quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequũtur, falsa videri necesse est, eosq; q alterius fiducia tenentur, & quib. imperatur, seu vi, seu sponte, etiamsi cætera, quæ diximus, iura maiestatis habeant, summo tamẽ imperio vacare; multo magis etiam legatos, vicarios; præsides, rectores prouinciarũ, dictatores; tametsi magnam habeãt in Republica potestatẽ, maiestatis iure carere: nam iura maiestatis eiusmodi esse necesse est, vt summo quidem Principi tribui, magistratibus aut priuatis non possint: aut si summis Principibus ac priuatis communia sint, iura maiestatis esse desinant. Et vt corona, si in partes distracta, aut aperta fuerit, nomẽ amittit: ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicantur. Quamobrem, cum Carolus V. Rex Francorum, vrbem & agrum Monspeliensem cum rege Nauarro cõmutaret, vt Manta ac Melauno frueretur, capita maiestatis in tabulis cõmutationũ enumerari iussit; deinde subiecit ea iura soli⁹ Regis Francorum esse, & ab eo in solidum possideri. Illud etiam Iurisconsultorum [a] communi quodam decreto constat, *ea iura nec cedi, nec distrahi, nec vlla ratione abalienari à summo principe posse: atne vlla quidẽ temporum diuturnitate* [b] *præscribit:* quæ propterea Baldus *sacra* [c] *sacrorum*, Cynus *indiuidua*, [d] appellat.

Ac si qdẽ summ⁹ princeps ea cum subdito communicauerit; p seruo imperii socium habiturus est: ipse v. ius maiestatis amittet, nec summus Princeps erit, quia *summus is dicitur, qui nec superiorẽ nec eiusdẽ imperii socium habet.* Et quemadmodum Deus opt. max. Deum sibi parem efficere non potest, quia infinitæ sit potestatis ac magnitudinis; duo vero infinita vt sint, fieri nullo modo potest; id enim naturæ perspicuis demonstrationibus patet:

a *Alex. in l. filia quã pater. de liberis & post. Card. Florẽt & Iason. in procem. feud. Martin. Lauden. in c. 1. qui feudum dare Imol. in rubr. de verb. oblig.*

b *Bald. cõs 274. li. 3. & cõs. 303. eod. Clau. Aquers. in summa, tit. qui feudũ dare. limit. 1. & 12. Molina. tit. de feudis. §. 46. q. 1. & 2. Magister præses. tit. de Reg. decis. 1.*

c *In procemio feudor.*

d *Cynus, in l. si viua matre, de bonis mater. C. Bald. in auth. hoc amplius, de fideicom. C. Ange. Bal in l. omnes, de præscript. 30 annor. C. Platea, in l. si quis, de decurio. Felin. in Rubr. extra. de præscript. Ioan. Andr. in c. vlt. de præbendis. li. 6. Alex. consil. 141. li. 1. nu. 2.*

patet: ita nec princeps summus esse possit, qui subditum imperii socium esse patiatur. Ex quo sequitur, *Iurisdictionem*, quam Aristoteles tertiam Reipublicæ partem facit, maiestatis propriam non esse: quia omnibus fere magistratibus æque ac Principi congruit: nec magistratuum creationem, quæ in subditos etiam conuenit, qui non modo magistratuum ministros domi ac militiæ, verumetiam ipsos magistratus creandi, sæpe ius habent. Nam Tribuni militares, quibus imperium ac iurisdictio militaris tributa est, à consulibus creari consueuerant. Interrex etiam Dictatorem dicebat; hic magistrum equitum. Denique vasallis, quibus in fiduciæ formula attributa iurisdictio est, magistratus ac iudices creare licet, eisque imperium adimere. Idem iudicandum relinquitur de pœnis, quas à magistratib. decerni videmus: tametsi potestatem omnem Principi ferunt acceptam. Consilium item de Republica capere non magis ad maiestatem pertinet, quam premiorum ac pœnarum potestas: cum id proprium sit Senatus, cuius officium à Principis officio diuisas habet rationes; potissimum tamen in populari statu, cuius summa potestas penes est multitudinem, quę semper est consilio ac prudentiæ inimica. Ex quo perspicitur, nihil eorum, quibus Aristoteles Rempublicam contineri dixit, maiestatis proprium esse.

a *Aristot. li 2, de naturali audit.*

Nec satis est id q Dionysius Halicarnasseus de M. Valerio Consule scripsit, *legum ac magistratuum potestatē penes populum fuisse*, ad indicanda iura maiestatis, vt antea dictum est: at ne legis quidem sanciēdæ potestas, maiestas propria sit, nisi principis legem intelligamus; quia magistratuum suæ quoque leges sunt, quas in suæ ditionis homines ferre possunt, dum nihil contra Principum leges sanciatur. quod vt planius intelligi possit, leges propria sui acceptione definiem⁹, *recta summæ potestatis iussa, siue vnius, siue omnium, siue paucorum sit potestas.* Sunt qui legem [b] à priuilegio diuidant; quod *Priuilegium* vnius sit aut paucorum: lex autem omnes ciues, aut certe

b *Festus in verbo. Rogatio.*

maximam

maximam ciuium partem complectatur; aut quia hæc de rebus vniuersis, illud de singulis feratur; si consilio publico tantum decernatur, id *Senatusconsultum*; si à plebe sola, *Plebiscitum*; quod neque patritios teneat, neque nobiles. Sed cum ea res ciuilium dissidiorum materiam præbeat, summopere cauendum est, ne plebiscita in Republica locum habeant, nisi populus vniuersus iisdem teneatur; id quod Romæ fieri necesse fuit, post graues plebis ac patrum discordias: quæ vt sedarentur, M. Horatius Consul primus centuriatis vniuersi populi comitiis rogationem tulit, vt plebi seorsum à patribus & nobilitate legem iubere liceret; eaque patritios ac nobiles teneret: sed quia patres iussa plebis ferre nō poterant, eadem lex iterum atque iterum à Q. Hortensio, & Publilio Philone dictatoribus lata est: quibus temporibus plebiscita dici desierunt; sed quod plebs sciuerat, *lex* appellari cœpit: siue ad singulos, siue ad vniuersos pertineret. Quæ vero magistratus per sese iusserant aut vetuerant, *edicta* dicebantur, non *leges*. Est enim *Edictum*, vt M. Varro definit; *magistratus iussum*; edicit etiam magistratus cum interdicit. Edictis autem non tenentur vniuersi; at ne singuli quidem, nisi sint in eius ditione qui edixerit aliquid, quod legibus aut Senatusconsultis, aut maiorum magistratuum iussis, dissentaneum non sit. Neque tamen edictorum perpetua vis est, sed quoad magistratui æquum videbitur, & quamdiu imperium habiturus est. Et quoniam Romæ magistratuum annua fere potestas erat, edictorum quoque vim, ad summum annuam fuisse constat: Itaque successores in eodem magistratu, edicta prius lata, aut probare oportuit, aut improbare: si quid contra leges, aut diutius longiusve quam iubentis imperium pateret, ediceretur, ratum non erat. Quod cum C. Verres fecisset, his verbis accusatus est à Cicerone; *Qui plurimum*[a], inquit, *edicto tribuunt, legem annuam appellant: tu plus edicto complecteris quam lege.* Et quoniam Augustus oppressa libertate tribunum plebis[b] se fecerat, sua iussa, more

a *In pretura vrbana.*
b *Tacit. in prin. lib. I.*

more magistratuum *edicta* vocabat; quæ vero se rogante populus iusserat, *leges Iulias*: qui mos ab Augusto ad omnes Imperatores postea dimanauit: qui quod re ipsa summam potestatem ac imperium contra leges vsurparent; eorum edicta pro legibus [a], ac tandem *cōstitutiones Principum* dici cœperunt, siue vnius essent, siue plurium, siue omnium, siue in perpetuum, siue ad breue tempus quid ediceretur. Verbis igitur abutuntur, qui edicta, quę propria sunt magistratuum, *leges* appellant: illud tamen teneamus, iubendæ legis potestatem eorū tantum esse, qui summum imperium habent, id est, qui suis imperiis nō modo singulos, sed etiā vniuersos obligare possunt. a *l.1.de legibus.*

Hic aliquis occurrat, Senatum [b] ius facere posse, & q̄cunq; in Republica maxima fuerūt, de iis senatum Romanorum decernere cōsueuisse. Quæ sit aūt esse debeat in omni Republica senatus auctoritas, id quidē suo loco: nunc illud tantum, senatui Romano ab exactis Vrbe regibus, vsque ad Tiberii Cæsaris dominatum, leges iubere non licuisse, sed decreta tantum annua, quæ tamen nec populum, nec plebem tenebant. In quo pleriq; fallunt, ac imprimis Conanus, qui Senatui [c] Romano perpetuam legis condēdæ potestatem tribuit: nam Dionysius [d] Halicarnasseus, qui M. Varronis commētarios diligenter euoluerat, scribit, Senatusconsulta nullam vim legis habuisse, nisi plebs ea probaret: & quæ populus probauerat, annua tantum erant, nisi rogatione ad populum, vel ad plebē, vim legis adipiscerentur. Athenis quoq; annua fuisse Senatusconsulta planum est ex oratione Demosthenis aduersus Aristocratē: de rebus autem grauioribus ad populum ferebatur. quod Anacharsi philosopho valde ridiculum visum est, vt sapientes Athenis consilium caperent, ac rogationes ferrent, furiosa vero plebs statueret ac decerneret. Senatus igitur consilium capiebat ac decernebat, populus vero decreta consultave sanciebat: sic enim sæpe Liuius, Senatvs decrevit, popvlvs ivssit. Sæpius tamen magistratus ac Tribuniplebis decreta Senatus quodammodo legis

b *l.non ambigitur, de legibus, ff.*

c *lib.2.cap.de senatu.*

d *lib 4.& 7.*

legis vim habere patiebantur, nisi plebi detrimento forent, aut de populi maiestate detrahere viderētur. Nam Latini, qui verborum ac rerum puritatem consectabātur, *imperium in magistratibus, auctoritatem in senatu: potestatem in plebe, maiestatem in populo inesse* dicebant[a]: quoniā *maiestatis* verbum proprium est eorum, qui Reipublicæ gubernacula moderantur.

a *Cicero pro Rabirio perduell.*

Ac tametsi lex Iulia, rogatione Augusti ad populū lata, maiestatis teneri vellet eos, qui magistratum[b] violauissent, ac historiarum scriptores interdum[c], ipsiq; Iurisconsulti[d] *maiestatis* verbum consuli ac prætori tribuāt, id tamen minus proprie. Neq; vero nostris legibus maiestatis crimine tenetur, qui Principes, Duces, Comites, Magistratus læserit; sed is tantum, qui summum Principem violauerit. Ita quoq; Sigismundi Augusti Regis Poloniæ legibus, quæ de maiestate latę sunt,[e] solius Principis persona excipitur, quæ propria maiestatis[f] est appellatio. Quo fit vt Saxoniæ, Bauarorum, Allobrogum, Lotharingorum, Ferrariensium, Florentinorum, Mantuanorum Duces, à *maiestatis* appellatione abstineant, *celsitudinis* verbo contenti, aut *serenitatis*, quam sibi Dux Venetorum tribuit; qui re vera Princeps est, id est, primus; quia nihil aliud præter cæteros patritios habere videtur, quā principem in Republica locum ac dignitatem in omnibus collegiis, quibus pręesse, ac suffragium extremū ferre suo iure potest.¶ Et quemadmodum Romæ imperia magistratuum singulos ciues tenebant, nisi senatusconsultis derogarent; senatus vero decreta quæ plebiscitis non repugnarēt, magistratus ipsos quodāmodo obligabant: sic lege ipsa, id est, totius populi iussu, & magistratus, & senatus, & plebs ipsa tenebatur. non aliter apud Venetos magistratuū edicta singulos ciues, & suæ quę que iurisdictionis obligant; decemuirorum autem collegium magistratibus singulis potentius est; senatus decemuiris: consilium, id est, omnium patritiorum coacta multitudo, iura maiestatis habet, ac senatū cæterosque magistratus imperio cōtinet. Quod si decemuiri æquatis

b *l. 3. ad l. Iul. maiest.*
c *Liuius lib. 7. & 8.*
d *l. Prætor ait. de noui operis.*
e *Anno 1538.*
f *l. vlt ad l. Iul. maiestat.*

quatis ſententiis diſſideant, coguntur ſapientum collegia: quib⁹ etiam inter ſe diſcrepantibus, res ad ſenatum, ac poſtremo ad conſilium patritiorum defertur, ſi rei pondus & grauitas, aut Reipublicæ maieſtas agi videatur. Itaq; ſi quid decernitur pro collegio decemuirorũ, hæc verba decreto ſubiiciuntur; IN CONSIGLIO DI DIECI. Cui ſi coniuncta fuerint collegia ſapientum, addi ſolet, CON LA GIVNTA Si vero in ſenatu decernatur, his verbis ſignificatur, IN PREGADI. Si in comitio patritiorum, hæc verba ſubiici conſueuerunt, IN CONSIGLIO MAGIORE: nam in his tribus collegiis omnia fere quæ ad leges & mores, quæque ad Remplicam pertinent, tranſiguntur, præter illa negotia quæ *ſeptemuiri* (id autem ſecretius eſt Reipublicæ conſilium) decernere ꝑ ſe ipſi conſueuerunt.

Quamobrem & quæ ſenatus, & quæ decemuiri decernunt, pro legibus quidem eatenus habẽtur, quaten⁹ æquitas ipſa poſtulare videtur: interdum tamẽ perpetuã vim adipiſcuntur, vt edicta Prætorum; quę ſi æqua ac iuſta viderentur, ſucceſſores ea probare cõſueuerant, quibus tamen obligari non poterant. At Iulianus Iuriſconſultus, anteriorum Prętorũ, optima quæq; edicta in vnũ veluti corpus collecta, & in libros nonaginta ordine quæque ſuo digeſta, Imperatori Adriano obtulit: à quo prętecturam vrbis Romæ pro tanti laboris præmio conſecutus eſt; ac nepoti Didio Iuliano ad imperiũ Romanũ viam muniuit. Adrianus etiã ſenatui perſuaſit, vt nõ modo edicta, q̃ Iulianus ſelegerat, ſed etiã eius ſcripta ꝓ legibus [a] eſſent, quæ tamen edictorum nomen retinuerunt; quod pleroſq; fefellit, qui leges illas ꝓ edictis Prætoriis habuerũt. Ita quoq; Iuſtinianus, Adriani exemplo multa q̃ Iuriſconſulti ad edicta prætorũ poſt Iulianum ſcripſerant, nutu arbitrioque ſuo circumciſa, pro legibus haberi, ſanctione adhibita [b], iuſſit: quæ etiã edictorum nomen ſibi vindicarunt; ſed perinde leges ſunt, vt ea quæ quiſque in ſua Republica princeps, de Iuriſconſultorũ aut Curiarum decretis pro legibus haberi iuſſit; vt ſæpe

a *l. 2 de veteri iure enucle. C.*

b *In proœmio Pandectar.*

vt sæpe Reges nostri ius constitutum, quod iudiciorum vsu diuturno comprobatum est, pro legibus valere iusserunt, id est, sanxerunt: quod his verbis significatur SANCIMVS, IVBEMVS. quæ verba maiestatis propria sunt: est enim *Sancire nihil aliud quam Iubere:* vt Postumius Consul in concione populi; *Nego*, inquit, *iniussu populi quicquam sanciri posse, quod populum teneat.* Magistratus autem qui rogationem ad populum ferebat, his verbis auspicabatur; QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQ. SIT VOBIS AC REIPVBL. VELITIS IVBEATIS. & in extremo. SI QVIS ADVERSVS EA FECIT, FECERIT, &c. quam ipsi Sanctionem appellabant, qua pœnarum ac præmiorum tota vis continebatur: quibus verbis, nec Senatus in decernẽdo, nec magistratus in edicẽdo, vti consueuerunt. Pœnas item ac præmia, quæ legibus includi consueuerunt, tota ratione differũt à pœnis magistratuum & collegiorum; quæ fere mulcta pecuniæ, aut verberibus definiuntur: nec vero capitis pœnam [a] vllis magistratuum edictis complecti fas est, sed tantum lege ipsa; idque vetere senatusconsulto [b] cauetur.

a *Bartol. & Bald. id l. cunctos populos, de summa trinit.*
b *In actis Curiæ Paris. libro Olim. col. 81.*

Primum ac præcipuum caput maiestatis.

Hoc igitur primum sit ac præcipuum caput maiestatis; *legem vniuersis ac singulis ciuibus dare posse.* neque tamen id satis est, sed id fiat oportet sine superiorum, aut æqualium, aut inferiorum necessario consensu: nã qui necessarius est superiorum in ferenda lege consensus, hunc re vera subditum confiteri necesse est; si æqualium, imperii socios habere; si inferiorum, seu Senatus, seu populi summo imperio vacare: nam principum & senatorum nomina, quæ in legibus sæpe inscripta videmus, vel ad gratiam, vel ad testificationem, vel etiam ad pondus vtilia videri possint; vt consilio ac prudentia Principum leges latæ videantur: minime tamen necessaria sunt. Exstant adhuc ad Dionysii, leges Philippi I.[c] ac Ludouici [d] Crassi; quæ præ se ferunt Reginarum, Annæ inquam & Adellæ, tum etiam Roberti & Hugonis nomina ac sigilla. ¶ Quod autem maiestatis pręcipuum caput esse diximus, *vniuersis ac singulis ciuibus legem dicere,*

c *Anno 1060.*
d *Anno 1129.*

tere; postrema verba ad priuilegia spectant, quæ Principum, qui Reipublicæ gubernacula suo iure moderantur, propria sunt: *priuilegium* [a] *appello legem, in vnum aut paucos ciues latam, siue ad eorum commoda, siue ad detrimenta spectet. Priuilegium*, inquit Tullius [b], *de meo capite latum est*: legem Claudiam intelligit, vt aduersus eum quæstio haberetur de ciuibus, cōtra prouocationem capitali supplicio affectis; de qua sæpe & in senatu & coram populo questus est; cum diceret lege duodecim exceptum esse, *ne priuilegia, nisi comitiis centuriatis*, id est, ab vniuerso populo, *irrogarentur*: sic enim lex duodecim; PRIVILEGIA, NISI COMITIIS CENTVRIATIS, NE IRROGANTO: QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. quæ tamen priuilegia commodum allatura sunt, rectius *beneficia* dicuntur. Id autem omnium Iurisconsultorū scriptis ac sententiis perspicuum fit, beneficia, immunitates, vacationes à muneribus, & omnia omnino priuilegia, maiestatis propria esse.

a *Cicero lib. 3. De legib.*

b *Cicero pro domo sua, & post reditum, in Senatu.*

Priuilegium capitale.

Si quis illud mihi opponat, magistratus ipsos sæpe legibus soluere, sæpissime senatum id Romæ fecisse, idem ego illi reponam quod Papinianus; *Non quid Romæ fiat, sed quid fieri debeat, spectandum esse.* nam lege Cornelia tribunitia prohibetur senatus Romanorum quemquam legibus soluere, nisi ducenti Senatores adsint; quæ exceptio tributa senatui videtur propter difficilem vniuersi populi conuocationem. Illud etiam obiici possit, *consuetudines non Principis iudicio, vel imperio, vim obtinere*: est autem consuetudinis [c] fere vis eadem quæ legis ipsius: ita princeps legum, populus morum magister esse videtur. Quæ vt vera sint, consuetudo tamen sensim, & summa omnium volūtate in hominum animos illabitur, ac tēporis diuturnitate vim acquirit: lex autem momento sese exserit, ac imperantis iussu sæpe nolentibus ac inuitis datur: quam propterea Dio Chrysostomus tyranno cōsuetudinem regi similem esse scripsit [d]. Legum etiam vis multo maior est quam morum: Nā legibus mores antiquantur; leges moribus non item; sed in magistratuum

c *l. de quibus l. diuturna, de legibus.*

d *In libro, περὶ ἔθους.*

officio ac poteſtate poſitum eſt, leges, quæ cõſuetudine quodammodo exoleuerũt, ad vſum reuocare[a]: conſuetudo nec pœnas, nec præmia proponit, quæ legum propria ſunt; niſi lex quicquam permittat quod antea vetitum eſſet: denique conſuetudo precariam vim habet, & quamdiu Principis arbitrio videbitur; at ſi conſuetudini ſanctionem ſubiiciat, legem efficit. Ex quo perſpicitur, *leges ac mores ab eorum, qui ſummam in Republ. poteſtatem habent, arbitrio ac voluntate pendere.*

a l. 2. quæ ſit longa conſuetudo C. Bart. Bal. Alber. in l de quib. de legibus.

Hoc igitur primum ac præcipuũ maieſtatis caput, eiuſmodi eſt, vt cum ſubditis communicari non poſſit: ac tametſi Princeps aliquando populuſve vni ex ciuib. legum condẽdarum poteſtatem facit, vt eandem vim habeant, ac ſi Princeps ipſe condidiſſet. quod Lacedæmonii Lycurgo, Athenienſes Soloni permiſerunt, vterq; tamen ſuæ Reipublicæ procurator exſtitit, nec ſua, ſed populi poteſtate precario vſus eſt: nec eorũ leges vim vllam haberẽt, niſi populus ſubiecta ſanctione illas probaret. Illas quidẽ leges illi ſcripſerunt, ſed populus iuſſit; tulerunt, ſed populus ſciuit; ac fere ſemper in populari & optimatũ ſtatu, lex ab eo nomen accipit, qui rogationem tulit, ſi lex populo placuit; ſin diſplicuit, antiquatur, id eſt, vt Feſtus ſcribit, *in morem priſtinum reducitur.* Cum enim decemuiri legum condendarũ à populo extra ꝓuocationem Romæ creati, legatos in Græciam ad leges deſcribẽdas miſiſſent, ac duodecim tabulis optimas quaſq; complexi fuiſſent, populũ vniuerſum cõuocari iuſſerũt, qui leges publice propoſitas intueretur ac diſpiceret: tãdem poſt trinundinum, quod temporis ſpatium in ferendis legibus præſcribi conſueuerat, populus comitiis centuriatis carmen illud duodecim tabularum pro legibus valere[b] iuſſit, id eſt, ſanciuit. Cuius autem poteſtatis eſt legem iubere, eiuſdem[c] eſt abrogare, derogare, obrogare, ſubrogare; cum omnino lex antiquatur aut parte ſui quadam, aut interpretationẽ, aut caput aliquod æquitati ac legi conſentaneum accipit. ¶ Magiſtratuum quidem officium eſt leges ex æquo bono interpretari, eaſque

b Liuius lib. 3.

c l. 1. l. 3. de leg. C. l. placuit, de iudi. C. l. 1. de conſtitutio. prin. l. Seluius, de legat. præſtand.

easque tum ad lenitatem, tum ad acerbitatem [a] flectere; dum tamen caueant, ne leges nimia vi flectendo perrũpat, etiamsi leges iniquæ sibi videantur, sed Vlpianum audiant: *Dura lex*, inquit, [b] *sic tamen scripta est: quod si legem æquitatis obiecta specie perrumpere iudex audeat, infamia tenetur* [c]. Huc igitur pertinet lex antiqua, quam alius *Lætoriam*, alius *Plætoriam*, ego *Prætoriam* esse puto, quam Papinianus de Prætoris iurisdictione latam significat; cum vrbano Prætori licere scribit, leges supplere, corrigere, emendare: quod quidẽ modice, vel etiã intra modum fiat oportet; alioqui magistratui leges arbitratu suo ac voluntate conuellere ac labefactare licet: tum etiam suis edictis populum aut Principem tenere; quod absurdum esse antea diximus.

Hac igitur iubendæ ac tollendæ legis summa potestate, cætera maiestatis capita venire perspicuum est: vt verissime dici possit: summũ Reipublicæ imperium vna re comprehensum, scilicet vniuersis ac singulis ciuibus leges dare, à ciuibus accipere nunquam: nam bellum hostibus suo iure indicere, aut pacem cum iisdem inire, tametsi diuersum quiddam habere videntur à legis appellatione, hac tamẽ lege; id est, summæ potestatis iussu fieri constat. Sic etiam maiestatis proprium est de prouocatione à supremis magistratibus cognoscere, ac maioribus magistratibus imperium dare & adimere: vacationes item munerum ac immunitates largiri; legibus ciues soluere; vitæ ius ac necis habere; nummis pretium, nomen, figuram tribuere; ciues omnes iureiurãdo adigere: quæ omnia imperandi ac prohibendi summa potestate veniunt: id est, legẽ ciuibus vniuersis ac singulis dare, nec ab vllo præterquã ab immortali Deo accipere. Dux igitur qui subditis quidẽ omnib. legem dat, ab Imperatore tamẽ aut pontifice; aut à Rege legem accipit; aut eiusdem Imperii socium habet; summo imperio vacat. Pacem dixi, quia superiorem quodammodo is habere videtur, qui eiusdẽ imperii socium habet, sine cuius ope & consensu nihil imperare, nihil efficere potest.

a l. respiciendũ. de pœnis.

b l. prospexit, qui & à quib.

c l. 1. fin. de quæstio. l. 1. ad Turpil. l. cum prolatis, de re iudic. l. diui. l. pœnam, l. relegati. de pœnis. ff.

multo minus si alterius vicarius est ac legatus. ¶Sed quia legis verbum latissime patet, propria quædam maiestatis capita definiamus, preter eam quam dixi iubendæ legis potestatem: scilicet bellum indicere, aut pacem inire: quo iure maiestatis nullum fere maius[a] esse potest: quia sæpissime ab exitu belli Reipublicæ exitium aut status pendet: & quia plus à bello periculi quam à pace iminet; plebi quidē Romanæ licuit pacem iubere; bellū vero indicere, nisi comitiis populi centuriatis, nō licuit: quoad plebi iubendę legis facta potestas est, vt antea diximus: itaq; bellum aduersus Mithridatem lege Manilia indictum est, & Gabinia lege aduersus piratas, Sulpicia aduersus Philippum II. Macedoniæ regem: pax item facta cum Carthaginensibus Marcia lege. Et quoniā Cæsar aduersus Gallos iniussu senat⁹ ac populi bellū gessit, Cato Vticensis[b] censuit in senatu, legiones Romanas domum reuocari, Cæsarem vero Gallis dedi oportere. Ita quoq; populus Atheniensis bellum aduersus Megarēses, deinde aduersus Siculos, post etiam aduersus Macedoniæ Reges geri mandauit. Hic exempla quædam breuiter proposui, clarissimarum & quidem populariū Rerumpublicarū: nam de statu regali nemo est, opinor, qui dubitet, omnem belli ac pacis potestatē penes Regem esse: cum etiā leuissima quæq; in eo genere iniussu Regis fieri prope sit capitale, si Princeps admoneri potuit: vt in pace Cameracensi[c], nostra ætate inter Francorum ac Hispanorum Reges omnib. horis ac momentis literæ hinc inde circumferebantur: at in populari & optimatum statu, posteaquā indictum est hostibus bellum, cætera senatus cōsiliis ac decretis; interdum etiam Imperatoris vnius imperio ac voluntate geruntur: quia nihil in bello periculosius est q̃ cōsilia ꝓdere; peruulgari tamen necesse est si ad populū feratur: itaq; in Græcorum ac Latinorū historiis legimus, bellicas res vnius imperatoris nutu, consilio, voluntate gestas; aut si quid grauius esset, senatus decreto, nec ad populum quicquā in eo genere promulgatum, præter rogationem qua bellum

Secundum caput maiestatis.

a l. 1. vt armorum vsus C. authentica de armis. Aufrerius in titulo de guerris. Feraldus, titul 19. Affl. & in li. 1. cōstit. Neapol.

b Plutarch. in Catone Vticēsi.

c Anno 1559.

bellum aduersus hos vel illos geri iubebatur.¶ At si quis dicat, sæpe consilio senatus ac iniussu populi Romani bellum indictum esse: id quidem aliquando, rarissime tamen, contigisse fateor: sed in eo ipso senatus iura maiestatis vsurpare consueuerat, nisi Tribuni plebis, libertatis custodes, vigilarent ac intercederent: vt apud Liuium; *Controuersia*, inquit, *fuit vtrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset S. C. Peruicere tribuni, vt Q. Consul de bello ad populum ferret: omnes centuriæ iussere.* Verbo *centuriarum* satis intelligitur, ab vniuerso populo, non à plebe sola id iussum fuisse: quia plebis comitia non centuriatim fiebant, sed tributim. Interdum vero senatus ipse bellum indici noluit sine populi iussu. Nam Liuius [a] de secundo bello Punico, *Latum*, inquit, *ad populum vellent iuberent populo Carthaginensi bellum indici.* Idem alibi [b], *Ex S C. populi iussu bellum Prænestinis indictum.* Rursus [c], *Ex auctoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iussit.* Idem paulo post, [d] *Bellum fieri Æquis iußit.* Et cum aduersus Samnites bellum susceptum est, *Patres solemni more indicto, decreuerunt vt de ea re ad populum ferretur:* Verbo *solemni* significat Liuius id fieri consueuisse. Idem contra Hernicos [e], *Populus hoc bellum frequens iußit.* Et contra [f] Vestinos, *Bellum ex auctoritate Patrū populus aduersus Vestinos iußit.* Eadem fuit apud Tarentinos, quamdiu statum popularem tulerunt, indicendi belli ratio. Sic enim Plutarchus; *Ex auctoritate senatus populum Tarentinum Romanis inferri bellum iußisse.* Idem quoque Liuius [g] de statu Ætolorum, qui populari imperio regebantur, scribit, *eorum legibus vetitum, ne quid de bello vel pace decerneretur, nisi in Panætolico & Pylaico concilio.* Et quoniam Polonorū, Danorum, Suecorum nobilitas iura maiestatis ad se pertinere contendit, non licet bella Regibus aut indicere, aut indicta suscipere, sine auctoritate ac consensu nobilitatis, idque Casimiri Magni lege cautum est; *nisi necessitas vrgeret.*

a lib. 1. decad. 3.
b lib. 1 dec. 2.
c lib. 8. dec. 1.
d lib. 9. dec. 1.
e lib. 5. dec. 1.
f lib. 8 dec. 1.
g lib 31.

De pace tamen senatus decernere iniussu plebis consueuerat; vt videre est in omnibus fœderibus, quæ Ro-

manos inter ac Latinos percussa fuerunt: at etiam sociali bello senatus omnia iniussu populi confecit; tumultu scilicet Italico, ne populi cõuocatio difficilis, ac periculosa dilatio Reipublicæ detrimentum esset allatura. Quinetiã Imperatores ipsi ac belli duces de bello ac pace iniussu plebis ac senatus statuebant, idque potissimũ, cum extra Italiam bellum gereretur, aut cum ab hostibus obsiderentur; nam secundo bello Punico tres Scipiones omnia fœdera per se ipsi cum Afris & Hispanis cõfecerunt; quæ tamen postea vel à senatu vel etiam à populo probari consueuerant: sin populo senatuive displicuissent, nihil ratum erat, sed obsides ab Imperatoribus dati vel capite luere, vel hostibus seruire cogebantur: vt Consul Mancinus; qui quod fœdus à se cum Numantinis ictum à senatu repudiaretur, deditus est hostibus. Illud est quod apud Liuium Senator Carthaginensis Romanorum legatis obiecit: *Vos*, inquit, *cum Lutatius Consul primo nobiscum fœdus icit, quia neque auctoritate patrum, nec populi iussu ictum erat, negastis vos eo teneri.* Itaque aliud fœdus publico consilio ictum est. Idem de Manlio Asiæ proconsule; *Gallogræcis*, inquit, *bellum illatum, non ex senatus auctoritate, non populi iussu: quod quis vnquam de sua sententia facere ausus est?* Id oratione ab aduersario contra Manlium absentem dictum est: quia interdum id fiebat, vt exemplis docuimus.

At Sp. Postumius consul, quia exercitus Romanorum inter Appennini montis angustias obsessus fame prius interiisset, quam senatus aut populi iussa exaudiret, pacis conditiones, quantumuis iniquas, ab hostibus accepit; vt se exercitumq; Romanum ex illis angustiis eriperet: cum autem exercitus inermis Romam rediisset, vna cum ipso consule, populus pacis conditiones reiecit. Itaque Consul in concione populi; *Cum me*, inquit[a], *seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea præter corpora nostra debentur Samnitibus; dedamur per feciales nudi vinctique.* At ne *pacem* quidem appel-

[a] *Liuius lib. 9. dec. 1.*

pellauit Consul, sed *sponsionem*. Nam iusiurandum à Cõsule & à militaribus tribunis cæterisque ducibus expressum est, & obsides sexcenti à Samnitibus accepti, quos necare, si vellent, potuissent: sed in eo peccatum est à Samnitibus, quod à singulis militibus idem iusiurãdum, quod à ducibus, non extorserint; vt si populus Romanus pacem repudiaret, ipsi ad Samnites captiui: aut in fauces Appennini, vnde erepti fuerant, redirent: cui conditioni paruissent, vel ab Senatu coacti, perinde vt consul ipse, quem tamen Samnites à patre patrato deditum accipere recusarunt. Nam in consimili causa post cladem Cannensem, cum octo millia militum captiuorum Annibal Romam misisset, vt libertatem auri pondo in singula capita redimerent, neque senatus annuere vellet, sed decreuisset deinceps ciuibus Romanis aut seruiendum, aut moriendum esse: Consules edixerunt vt milites ante diem statum ad hostes redirent, omnes edicto paruerunt, præter vnum [a] qui veteratoria fraude datam hosti fidem, callida interpretatione eludere tentarat: hunc senatus vinctum ad Annibalem misit. Aut si durum senatui videretur, iuratum exercitum Samnitibus dedere, pacis conditiones ratas habuisset; vt Ludouicus XII. Rex Francorum Tremolii Ducis sponsionem datis obsidibus in capitis pœnam, ratam habuit: contra quam fecit Canolius dux Anglorum: nam cum se absente ii qui in arce Erualli obsidebantur, deditionem datis obsidibus se facturos spopondissent, dux Anglorum in arcem rediens, sponsionem repudiauit: quod cum duci Andium qui arcem obsidebat, denuntiatum esset, obsides occidi [b] iussit. Alioqui si ducibus pacem aut fœdus arbitrio suo ferire liceret, Principes ac populos legibus iniquissimis obligarent; quo nihil absurdius, cum ne procuratori quidem integrum sit, vt vel de re minima transigat iniussus [c].

a *Liuius lib. 1. dec. 3. Cicero lib. 3. Offic. Polybius, lib. 3.*

b *Froissardus anno 1282.*

c *l. itaque. de procur. l. contra. § vlt. de pactis. l. si procurat. de condic. indeb. Bald. in l. mandatum. mandati, Ias. in § in bonæ fidei, de actio. l. si quis mihi bona. §. sed si mãdauit. de acq. hæred. l. 3. l. fideiussor l. si quis pro eo. mandati.*

At in Venetorum & Heluetiorũ rebuspublicis omnia de bello ac pace per senatũ, nihil fere per populũ decerni cõsueuit. Et in cõuersione reipublicæ Florentinorum

ab optimatibus ad popularem ſtatum, vno capite cauetur, ne populus vllius rei cognitionem ſuſcipiat, præterquam legum ferendarum, magiſtratuum creandorum, & ærarii publici: pacis autem ac belli ſumma, & cætera quæ ad maieſtatem pertinẽt, ſenatus arbitrio permiſſa.

Diximus antea, populares & optimatũ ſtatus bellicas res, etiamſi velint, tractare non poſſe, propter difficiles populi coitiones; & vt populus ſemper cogi poſſit, res tamen periculi plena videtur, ea quæ ſecretiora in republica eſſe oporteat, pacis inquam ac belli conſilia, manare in vulgus; quæ propterea ſenatui relinqui neceſſe eſt: ius tamen ac poteſtas belli gerendi, aut pacis ſanciendæ, optimatibus vel populo in vtroque ſtatu eripi ſalua maieſtate nequit. Duces vero, legati, ac ſenatus ipſe, procurationem eorum nomine, qui ſummam rerum habent, gerere ſolent. In monarchia princeps ipſe per ſeſe mature decernit. Nam regna Polonorum, Danorum, Suecorum, Noruegiorum, cum incerta ſunt, ac paulo momẽto mutabilia, prout nobilitas principe, aut princeps nobilitate potentior fit; tum vero pacis ac belli ſumma ita pendet à nobilitate, vt ſtatus ipſe magis ariſtocraticus quam regalis eſſe videatur. Quamobrem in fœderibus illorum, nomina ac ſigilla Ducum, Comitum, Marchionum, Præfectorum ac ſenatorum inſeri conſueuerunt: vt fœdus Prutenicum cum Sigiſmundo Auguſto Rege ictum, tribus ac centum ſigillis optimatum ſanciri oportuit; nec pauciora ſunt in actu legitimæ creationis Regis Henrici.

Tertiũ caput maieſtatis.

Tertium caput maieſtatis, eſt in magiſtratibus mandandis poſitum: quo nullum certius [a] eſt, quantũ attinet ad maiores magiſtratus, qui aliorum magiſtratuum imperio non tenẽtur. Nam exactis Vrbe regibus, prima lex omnium quæ ad populum latæ ſunt à P. Valerio Conſule, magiſtratuum creationem populo tribuit. Eandem legem ad populum Venetorum latam fuiſſe, cum in æſtuaria coaluiſſent, Contarenus [b] ſcribit. Et quidem lex nulla ſenatui populoque Venetorum ſanctior eſt: melius tamen in vnius dominatu, cuius imperio & conceſſu maxima

a *l. 1. ad l. Iul. de ambitu.*

b *in Reſub. Venetorum.*

maxima, mediocria, minima quæque in Republica munera; ostiariorum inquam, viatorum, scribarum ac censorum, corniculariorum, qui à magistratibus Romanis fieri consueuerant, edictis perpetuis Regum creantur. Nec vlla fere est Respublica, in qua maiorib. magistratibus ac decuriis iudicum nō liceat ministros aliquot sibi cooptare. Id tamē fit ab iis qui à populo ius habent: & qui legatos etiam sibi ipsis substituere possunt. Qui autē *fiduciarii* ac *vasalli* dicuntur, si modo iurisdictionem habent, magistratuum ac iudicum creandorum in sua ditione ius habent: id autem à summo Principe tributum est. Quis enim dubitat eos, quos Duces, Comites, Marchiones, Barones, Castellanos appellamus, iudices olim suæ quemque prouinciæ datos esse?

Sed in populari statu magistratuū creandorum magistratib. maiorib. interdum fit potestas: vt apud Noricos, Censorib. à vetere senatu creatis, magistrat⁹ omnes abdicant: deinde Censores Senatum legunt: tum ipsi Censores quoque abdicant; postea Senatus Octouiros, qui *Antiqui* appellantur; Tredecimuiros, Septemuiros, Burgomagistros, Duodecimviros priuatorum ac publicorum iudiciorum constituit. Neq; id nouum, sed antiqui moris est: scribit enim Aristoteles,[a] quinque viros à populo Catthaginensi creari solitos, qui centum & quatuor magistratus arbitrio suo dicerent: ita Censores Romanorum Senatores legere consueuisse, Festus Pompeius auctor est: atque interdum Dictatores ad id tantum ab interrege dictos fuisse, vt Senatum [b] supplerent. Nam Fabius Buteo, qui Dictator à Terentio Consule dictus est, CLXXVII. senatores in demortuorum locū substituit: tametsi senator reipsa magistratus dici non potest, vt in disputatione de Senatu dicemus. Quum tamen Consules, aut Dictatores, aut Censores senatum supplerēt, procuratorio munere populi fungebantur. Vt in ipso Turcarum dominatu, qui *Cadilesqueri* vocantur, iudicum omnium quodammodo Principes, *Cadios* & *Paracadios*, id est, iudices ac legatos, creare possunt. Et cum Ægyptus

a *in Polit.*

b *Liuius li. 23.*

Sultanorum dominatione teneretur, maximus *Edegnarus*, veluti magister equitum, magistratus omnes creabat; vt olim apud nos *magistri palatii.* Nec ita pridem *Cancellarius Francorum* [a] magistratus omnes qui nulla aut exigua stipendia merebant, puta trium aut ad summum quatuor aureorum, suo iure mandare poterat: quod Francisci I. Regis Francorum lege vetitum est. Quanquam & magister palatii Francorum & Edegnarus maximus Sultanorum, imperium omne Regibus ac Sultanis acceptum ferebant; fuit tamen vtrisque valde perniciosum: sed ita paulatim accisum est, vt Carolo VII. rege legatos Prætorum, quos *Balliuos* & *Seneschallos* nostri homines appellant, Principis beneficio fieri placuerit; qui tamen à prætoribus antea creari solebant. Interdum etiam collegiis & corporibus iudicum, iudices cooptandi fit potestas, vt in actis curiæ Parisiorū extat lex, Carolo VI. Rege lata [b]; qua *iudices curiæ Parisiorum suffragio collegarum cooptari, & cancellarium in curiam ad cooptationem iudicum venire placuit.* Lex eadem Ludouico XI. [c] & Carolo VIII. Regibus, iterum lata: quibus temporibus non solum Præsides, consiliarii & aduocati fiscales, sed etiam procurator ipse Regius [d] (qui solus ex omnibus curiarū omniū iudicibus ac procuratorib. iusiurandum Regi tātum præstare tenetur) suffragio curiæ factus est: sed eiusmodi seu cooptationes, seu electiones, iudicū, nisi Princeps iusserit, aut ratas habuerit, nullum pondus habituræ sunt. At etiam Arcturus Brito, Principum omnium ac senatorum suffragiis magister [e] equitum dictus est, cum Carolus VI. à mente alienatus esset; ac sigilla Francorū non Regis, sed Reginæ imaginem referrent: nihilominus tamen nouus equitum magister gladii regii exercitusq; Francorū ducem se ferens, iuratus in leges, magistratum ac imperium eodem momento Regi acceptum tulit; vt omnia omnium imperia ac potestates ab vnius Principis fonte manare, ac deriuari videantur. Quod autem Hungariæ ac Pannoniarum Palatinus maximus à populo quondam factus sit,

tametsi

a s b Caroli VII furore.
b Anno 1408.
c Anno 1465.
d Anno 1446.
e Anno 1424.

tametsi potestatem Regi acceptam ferret, non debuit mirum videri, cum etiam Regum creationem populus sui suffragii esse, ac semper antea fuisse contendat, repugnante tamen Austriaca gente: & eo vsq; progressa contentio est, vt populus Hungariæ Turcarum seruitutem patrocinii specie optare maluerit, quam Regis creandi potestatem sibi extorqueri.

Non igitur magistratuum creatio, sed ipsius Principis ꝓbatio, ratihabitio, cõfirmatio, sine qua nihil possit magistratꝰ, maiestatis vim in sese cõtinet. Si tamẽ ea creatio ad populum, aut ad collegia ab ipsis Reipubl. ac legum conditorib. sic delata esset, vt collegiis vel populo eripi nõ posset; profecto Princeps iura maiestatis nõ haberet: quia magistratus imperium populo, non Principi accepto ferendum esset; vt sensim Regibus Poloniæ cõtigit: nam cum Sigismundi Augusti lege magistratus omnes vniuscuiusque prouinciæ concilio ac suffragiis crearentur; de maiestate Regum, qui populi quoque beneficio regnant, plurimum detractum est. Neque tamen id nouum, sed antiqui moris, cuius exempla iam inde à Theodorico Rege Gothorum repetita [a] legimus. Is enim magistratus ac senatores à senatu cooptatos rescripto suo probauit: vt videre est apud Cassiodorum, cuiꝰ hæc sunt verba [b]: *Iudicium vestrum P. C. noster comitatur assensus.* Cuiꝰ igitur summa in Republica potestas est, huic omnia omnium imperia accepto ferenda sunt.

a Cassiodorus lib. 1. 2. & seq.

b lib. 1. epist. 6.

Quartum caput maiestatis.

Sequitur quartum caput maiestatis, *extrema* scilicet *prouocatio.* Eiectis enim ex Vrbe Regibus, Valeria rogatione consulari [c] non modo excepta fuit extrema prouocatio, sed etiam ab omnibus magistratibus populum licuit appellare. Cum vero Consules ac cæteri magistratus, prouocantes minus exaudirẽt, lex eadem sæpissime renouata [d] est: sanctius etiam Duilia rogatione tribunitia pœna capitalis subiecta; quam legem *Romanæ libertatis fundamentum* [e] appellabant. At populus Atheniensis non modo ab omnibus magistratibus vrbanis, sed etiam à sociorum magistratibus prouocantes excepit,

c Liuius li. 2.

d Liuius li. 1. & 7. & 10.

e Liuius lib. 3. Dionysius Halicarnas. lib. 10.

vt

a in Republica Atheniensium.
b Pro Aphobo.
c in Republica Venetorum.
d Guicciardin.
e Valer. Max.
f l. 1. à quib. appellare non licet.
g Tacit. lib 8.
h Tranquill. in Nerone.
i l. 1 de offi. praefecti praetor.
k Flauius Vopiscus in Floriano.

vt Xenophontis [a] ac Demosthenis [b] scripta demonstrant. Eandem legem nascente Republica Venetorum latam, scribit Contarenus [c]; vt scilicet ab omnibus magistratibus ad concilium populi prouocatio libera tribueretur. Nec certe aliam ob causam Franciscus Valorius [d] Dux Florentinorum cæsus est, quam quod ciuibus ad populum prouocantibus, capitis supplicium irrogasset. Id etiam Romæ sæpissime contigisse legimus, vt magistratus, damnatos ciues contra prouocationem necarent. Graue [e] est exemplum de senatu Romano qui legionem ad Rhegium præsidii causa missam, in ipsa Vrbe & in clarissima populi luce securi percuti decreuit; necquicquam prouocantibus militibus, ipsisque Tribunis plebis leges sacratas violari querentibus. Hic Papinianus diceret, *Non quid in vrbe fiat, sed quid fieri debeat, spectandum esse.* Nam si quis putat à senatu prouocari non potuisse, fallitur; cum nihil imperaret senatus, vniusque Tribuni intercessio sæpissime acta senatus suspensa teneret. Primus omnium Adrianus Augustus vetuit, ne à senatu prouocaretur [f]; nam edictum Caligulæ, quo magistratus omnes extra prouocationem iudicare iussit, pessum ierat. Ac tametsi Nero temere Senatum prouocantes eadem pœna teneri voluit, ac si Principem [g] appellarent: non tamen à senatu Principem appellari vetuit; quippe qui detulerat prouocationes [h] ab omnibus magistratib. ad Senatum.

Hec tamen cũ his q̃ diximus discrepare videntᷣ: si n. à p̃fectoPrętorii appellarePrincipẽ [i] nõ licuit, multo minꝰ à Senatu; verum illud; hoc igitur: NãPrętorio prętectus sub imperii occasum de prouocatione ab omnibus magistratibus cognouit [k]. Quinetiam in omnibus fere ciuitatibus, plerique magistratus ac iudices extra prouocationem iudicare consueuerunt: vt octo Curiæ maiores Francorum, quatuor Hispanorum, Imperialis curia Germanorum, Rota Romanorum, Quadraginta viri Venetorũ, curia Neapolitana, Mediolana; cæterarumque ciuitatum curiæ maiores, aut omnia aut pleraq; iudicia

licia tum publica tum priuata, disceptant ac definiunt extra prouocationem: neque enim curiam Imperialem, multo minus imperii Germanici ordines in caussis capitalibus appellare licet: ex quib. efficitur, prouocationẽ extremam ad iura maiestatis non pertinere. His ego reponam, *prouocationis* verbo, *rogationes ad Principem*, quas forensis disciplina *ciuiles supplicationes* appellat, contineri. quoties contra sententiam maiorum magistratuum prouocare non licet, Principi tamen supplicare licet. Inde iurisconsultis iunioribus [a] in mentem venit, vt supplicationem ad iura maiestatis pertinere putarent: ac tãetsi fere semper ab iisdem iudicibus decreta rursum iudicantur, quoties rogatio ad Principem de re iudicata fertur; id tamen in eius arbitrio ac volũtate positum est, vt rogationem excipiat aut repudiet; ac sæpius litium instrumenta ad se deferri, & rem integram ad alios, quã qui sententiam tulerunt, transferri iubeat, aut etiam per sese cognoscat: in quo maxime Principis aut populi maiestas elucet: cum nulli magistratus aut iudices sententias à se latas, iniussi mutare possint: nam qui sententiam semel in acta relatam mutauerit, pœna falsi [b] obligatur.

Ac si quidẽ Princeps omnibus ciuibus interdiceret, ne ab vllis magistratibus prouocarent, aut rogationem vllam ad se ferrent, quod Caligulam facere decreuisse diximus: semper tamen subditis aut prouocare, aut rogationem ad Principem ferre liceret: quia nec Princeps eam sibi legem dicere potest; nec subditos querentes ab aditu suipsius, rogationis ferendæ causa, prohibere: cum leges omnes huiusmodi ciuiles sint, quibus Principem obligari non posse antea dictum est. Quamobrem senatui Francorum ac inprimis Michaeli Hospitali Cãcellario, nouum & absurdum visum est, quod qui iudices à principe dati Alemanum præsidem sua sententia damnauerant: eundem ab aditu Principis, interuallo passuum qradraginta millium interiecto, prohibuissent: cum ne id quidem à Principe fieri possit, tametsi rogationes subditorũ à se perceptas & cognitas respuere

a Bald. in l. 1. cõclusione 453. de rerum diuisione. Faber in Instit. de Attiliano tut §. vlt. Panor. cons. 52. li. 1. Curt iunior cons 2. col. 1. Panor. & Imol. in ca. nimis, de iureiuran.

b l. quod iussit. de re iud. l relegat. l. diui. l. pœnam, de pœnis. l. 1 fine, de quæst.

re poteſt. ¶ Quare cum regum noſtrorum gentilibus & agnatis prædia publica penſionis in modum cum imperio ac iuriſdictione, & iis quæ *regalia* vocant, fruenda tribuuntur; duo maieſtatis capita ſemper excipi ſolent, ſcilicet *fiduciarium obſequium*, & *extrema prouocatio*. Interdum tamen obſequium fiduciarium ſiue *homagium* prętermittitur; vt in formula Ioannis Ducis Biturigum, qua cætera imperii ac ſummæ iuriſdictionis capita largitur Carolus V. Rex Francorum [a]: extremam tamen prouocationem ac ius maieſtatis excepit: quo verbo Maieſtatis, omnia quæ ſumma ac præcipua in Republica ducimus, comprehenduntur. Singulari tamen nota prouocationis extremæ præſidium excipi conſueuit. Itaque Philippus Auſtriæ Dux Caroli Cæſaris pater, ſe fiduciarium Ludouici XII. Regis profeſſus, declarauit ſe rebus à curia Pariſiorum iudicatis obſequi paratum, nec Atrebates, aut Flandros, quo minus curiam Pariſiorũ appellarent, prohibiturum. Exſtat in Archiuis ea declaratio ſemel [b] atq; iterum, quo minus de ſua fide ambigeretur, ingeminata. At etiam Atrebatio fœdere, quod ictum eſt inter Carolum VII. Regem & Philippum II. Burgundiæ Ducem [c], tametſi bellis ciuilibus, quibus tota Gallia exarſerat, & capitalib. odiis inter ſe antea diſſiderent; eo tamen fœdere, quo Carolus Philippo cætera conceſſit, vt pace frueretur, fidelitas, obſequium, extrema prouocatio, iuſq; maieſtatis, in iis prædiis, q̃ Regib. Francorũ ſui maiores accepto tulerant, excipiuntur. Nec vero Carol⁹ V. Rex Francorum, aliam aduerſus Anglos belli gerendi occaſionem arripuit, quam quod magiſtratus ac præſides Anglorum, qui Aquitaniam ſub fiducia Francorum moderabantur, prouocantes ſubditos non exaudirent: quibus temporib. curia Pariſiorum regem Angliæ vocari iuſſit, ac vadimonium deſerentem ſua ſententia damnauit; qua quidem Aquitania fiſco vindicabatur [d].

a *Anno* 1374. *In Archiuis Francorum.*

b *Anno* 1499.

c *Anno* 1505. *In Archiuis Francorum.*

d *In Archiuis Francorum, anno* 1370.

Ac ſi quidem Princeps quemquam extra prouocationem ſubditis imperare patiatur, pro ſubdito imperii collegam habiturus eſt: vt Franciſcus maior

Franco-

Francorum Rex fecisse dicitur, cum Duci [a] Lotharin- a Anno 1515.
go concessit, vt arcem Castelletam ad Mosellam, extra
prouocationem, & ab omni obsequio ac fiducia Fran-
corum liberam deinceps haberet. At cum eidem Baros
summo imperio, & extra prouocationem regere preca-
rio permisisset, ac postea magistratus Barenses iure pre-
cario abuterentur, procurator fisci Regem admonuit ne
iura maiestatis imminui pateretur. Dux Antonius re in-
tellecta, ac Franciscus filius, publicis tabulis precarium
ius illud ac Barēsem prouinciam huius imperii profite-
ri ac fidem & obsequium Regibus nostris eo nomine p̄-
stare non dubitarunt: cuius professionis tabulæ exstant
in Archiuis publicis, & in senatum allatæ sunt MDLXIIII.
Carolo IX. Rege; qui modis omnibus efficere tētauit vt
Carolum Lotharingum Ducem iure maiestatis in duca-
tu Barensi gratiosissimo [b] diplomate donaret; sed id fru- b Anno 15[illegible]
stra, cū iura maiestatis Rex à se abalienare nullo modo
possit; ne curia quidem Parisiorum assentiente; tametsi
auctoritas aut imperium curiæ nullum videri potest, v-
bi sit Princeps, quo præsente omnia omnium magistra-
tuum imperia conquiescunt. § Optima igitur cautio est,
nec ciuibus, nec peregrinis vlla maiestatis iura, ac ne
precario quidem tribuere: his enim gradibus sensim ad
summū imperium perueniri solet. Ac propterea diu du-
bitatum [c] est in senatu, *an Francisco Alenzonum Duci*; qui c Anno 1572.
me libellorum magistrum & consilii participem fecerat,
*iurisdictio in ea prouincia extra prouocationem concederetur, vt
antiquis Ducibus permitti consueuerat*; ac tametsi Regis fra-
ter optimus & amantissimus esset; nihilominus tamē ex
aduocatis fiscalib. alter præstabilius esse dixit, duodecim
collegia maiorum iudicū creari, quam id permitti: etiā-
si ad breue tempus ea iurisdictio, & extra ordinem datis
à Rege iudicib. cum plurimarū litiū fideiq; & obsequii
exceptione, tribueretur. In quo certe à maioribus nostris
peccatum est, qui nimia facilitate dicam an necessitate,
Normanorum Ducibus id permiserunt. His enim arti-
bus, & Armoricorum, & Burgundionū Duces à Regib.

noſtris ad Anglos defecerunt; quod eadem ſibi denegarentur, quæ Ducibus Alenzonum conceſſa fuiſſent; ſeq; magiſtratuum ſuorum nomine in curiam Pariſiorũ vocari grauiter ferebant; vt ea quæ ſui magiſtratus inique decreuerant, reſcinderentur; tametſi res interdum leuiſſimas iudices tractarent: qua de re Armoricorum Duces tum apud Philippum Bellum, tum etiam apud Philippũ Longum Regem queſti ſunt: hinc illorum ad curiam reſcripta; quibus declarant ſe nec Ducem Armoricorum, nec ſuos magiſtratus in curiam vocari velle, niſi de iure maieſtatis lis eſſet, aut falſi iudicii cauſa, aut ius petentibus reddere recuſaſſent.

Idem iudicandum nobis relinquitur de omnib. Germanorum Principibus ac ciuitatibus, à quibus ad imperialem curiam iuſta prouocatio eſt in priuatis iudiciis: quum litis æſtimatio ſummam aureorum quinquaginta non excedit; aut ſi lis eſt ciuitatibus ac Principibus inter ipſos. Ex quo intelligitur nec Germaniæ Principes, nec ciuitates, iura maieſtatis habere; cum capitali fraude teneatur, qui ſciens prudens à ſummo Principe prouocarit; niſi ad eũ modũ ꝓuocaret, quo Græcus ille, quiſquis fuit, qui à Rege Macedoniæ male cõſulto, ad eundẽ bene conſultum prouocarat. Certe quidem eo genere ꝓuocandi vſus eſt Ludouicus Burbonius [a] Princeps Condeus, à ſententia Franciſci II. Regis Francorum, quam in Senatu cauſa cognita tuliſſe dicebatur; quod & Baldus [b] ipſe ꝓbat. Et quidem Principes omnes Regis illius Macedoniæ exemplũ & intueri, & imitari debent: is enim prouocationem illam admiſit; & quoniam res à ſe iudicatas reſcindi turpe ducebat, quo minus leuitatis & inconſtantiæ coargueretur, Machetæ, quem inique condemnauerat, damnum illatum de ſuo ſarciuit.

a *Anno 1560.*

b *Bald. in l. 1. de relat C. l. 1. §. quæſitum, de appellat. Bald. iterum in l. vlt. de relat.*

Quintum caput maieſtatis.

Ab hoc capite maieſtatis & extremæ ꝓuocationis beneficio pendet, & quodammodo pars eſt, iure vel iniuria dãnatos cõtra vim legũ ac iudiciorum liberare: ſiue de capite ac fama, ſiue de bonis omnib. agatur. Nihil horum magiſtratus ac iudices damnato concedere; nec

ſemel

semel iudicata mutare possunt. Ac tametsi Proconsules ac Præsides eandem [a] in sua quisque prouincia iurisdictionem haberent, quam omnes Vrbani magistratus; non tamen eis licuit, sua sententia relegatos restituere [b], multo minus capitis damnatos absoluere: id enim in omni Reipublica seu bene seu male constituta, sanctissime prohiberi videmus [c]. Ac tametsi Papirius dictator, Fabio Maximo equitum magistro capitalis pœnæ veniam petente populo, dedisse videatur; illius tamen iudicii potestas omnis à populo pendebat, qui Fabiũ, quod ingenti clade hostes affecisset, pœnæ metu eodem momento liberare potuisset; sed maluit à Papirio id petere, quam inuito ac nolenti reum eripere: nam Fabius cum se absentem capitis damnatum à Dictatore intellexisset, populum appellauit: Papirius coram populo sentẽtiam recte ac iure latam fuisse docuit; quod, qua virtute & seueritate fuit, facturus non erat, nisi & ab ipso Dictatore populus appellari potuisset, & in populi arbitrio vitæ ius ac necis fuisset. Cõsimili fere iudicio Seruius Galba maiestatis à Catone accusatus, veniam à populo, cum liberos amplexus lacrymarum vim effudisset, cõsecutus est. Inde Catonis dictum, *Galbam vapulaturum fuisse, nisi pueris & lachrymis abuteretur.*

a l. solent, de iurisdict. om. iud.

b Plin. libr. 10. epist. ad Traianum.

c l. relegati, de pœn. l. is qui reus, & ibi doct. Accurs. & Bar. de publicis iudic. Angel. in l. si [illegible] qui satisdare. & in l. 1. § non fuit, de dolo l. ad bestias, de pœnis l. 1. de quæst. Valer. lib. 8. de publicis iud. Liuius, lib. 2. & 25. Bar. in l. acta, de re iudicat.

Eadem necis ac vitæ potestas erat penes populum Atheniensem; vt planum fuit, damnato Demosthene & Alcibiade, quos postea populus bonis ac famæ restituit. Apud Venetos nullis omnino magistratibus, ac ne Duci quidem aut senatui, aut decemuiris ius est restituere damnatos, sed vnius maximi cõsilii arbitrio relictum [d]. antea quidem decemuiri potestate abutentes, damnatos restituebant: sed id lege vetitum, nisi coniuncto sapientum collegio, & eadem omnium consensione damnatus restitueretur; tandem [e] interdicta est omnino decemuiris eius rei cognitio. Ac tametsi Carolus V. Cæsar, senatui [f] Mediolanensi potestatem, quæ à regia proxime abesse videretur, propter sui absentiam dedisset, attamen damnatorum restitutionem excepit. Fuit qui-

d Anno 1524. in statutis Venet.

e 1562.

f in const. Mediolanens. in c. de Senatu.

dem in populari ſtatu Florentinorum penes octouiros ea poteſtas, non tamen vlla lege illis tributa, ſed potius extorta: nam conuerſa Republica P. Soderinus reſtitutiones damnatorum ad populi maieſtatem lege lata detulit. Certe noſtri Reges, nihil tam regium eſſe arbitrantur, quam ſupplicio eripere damnatos: at ne magiſtratus quidem Ducum ac Principum, de reſtitutione damnatorum cognoſcere patiuntur; tametſi de venia [a] cognoſcunt, cum ſcilicet ſceleris purus, caſu quodam vna cum ſicariis cædi ſe affuiſſe confitetur. Ac cum Franciſcus maior Francorum Rex matri poteſtatem feciſſet damnatos reſtituendi; curia Pariſiorum Regem admonendum decreuit, illud cum ſubditis ſine maieſtatis deminutione communicari non poſſe: quo ſenatuſconſulto mater admonita, iure ſibi conceſſo vti nolle ſenatui declarauit: at ne Reginæ quidem id concedi poteſt. Nec vero iuri Romanorum, quo quidem Auguſta legib. ſoluta putatur, vllus antea fuit in Gallia locus: quin etiam exſtat in actis curiæ Pariſiorum [b] ſententia, qua Regina damnata eſt, pecuniã à ſe petitam, dum lis interim diſceptaretur, apud acta deponere: vt ſic depoſitam creditori, oblata cautione petere liceret; quod quidem Romano iure iniquum eſt, vt ab exſecutione iudicia auſpicemur [c], quanquam neq; ius illud Francorum proprium, & ſumma æquitate cõſtitutum eſt, vt lites à ſtirpe cõuellantur; cum apparet ex actis legitimis reum dare oportere: nam eo iure nobiſcum Angli, Germani, Hiſpani, Itali, Græci, Afri, Aſiatici, atq; haud ſcio an cæteri quoq; populi vtantur. Ipſe quidem in actis curiæ Pariſiorum legi, Arnaldo Corbiæ Francorum cancellario factam eſſe poteſtatem damnatos reſtituendi, ſed verius dici potuit, cancellarium ſigillorum magiſtrum, ac primicerium; in iura maieſtatis, furioſo Rege ac perturbata Republica, nullo vetãte, inuaſiſſe. Quod ſi quis obiiciat Præſides prouinciarum pleroſque damnatos reſtituiſſe; id enim prætores Hannoniæ ac Delphinatum [d] Præſides, ipſumque Ambronum [e] pontificem arripuiſſe conſtat: hæc ſeu beneficia,

a Iudicatum in curia Pariſio. XV. Iulii. 1419. ex edicto Monknao.

b Anno 1365. in Iulio.

c l. nimis propere, de re iud. C.

d Guido Pap. in decиſ. Delph. 233.

e Guido Pap. id iudicatum ſcribit, deciſ. 468.

neficia, seu priuilegia erepta, & à Regibus contra leges extorta, Ludouici XII. lege abrogata sunt.

Diximus antea Principum beneficia q̄ etiā legitime concessa fuerunt, sempiterna esse nō posse; ꝙ si iura maiestatis ab ipsis Regib. sine sceptro ac regno concedi non potuerunt, multo minus concessa confirmari. At legati Principis, aut regni procuratores, iura maiestatis, nō beneficio principis sibi vindicant; sed iure magistratus aut publicæ curationis: vt ii qui se *imperii vicarios* appellant. In Republica vero bene constituta, nec magistratibus, nec curatoribus iura maiestatis temere committēda sunt: nec aliter quam regni procuratori maximo, nec prius quam Rex imperii finibus excesserit, aut captiuus sit hostium, aut impubes, aut furiosus. Nā Ludouicus IX. Rex Frācorum, mortuo patre, quod impubes esset, matri tutrici datus est cautione interposita, ne cuiquam tutelam permitteret. Ita Carolo V. regni curatio permissa est, Ioanne patre ab hostibus capto; vt consimili captiuitate Francisci maioris Aloisia mater regni procurationem à filio delatam suscepit: & Carolo VI. furore correpto, Dux Bifortis Anglus, cum sceptra Francorum à peregrinis hominib. tenerentur.

Iura maiestatis nec iure magistratus, nec curationis specie, nisi legitima Principis absentia, tribui non debent.

Sed vt ad ꝓposita redeamus: obiiciet opinor aliquis, singulare beneficiū Ecclesiæ Rhotomagensi, Principum inscitia dicā an infamia, cōcessum, quod *diui Romani priuilegium* appellant; cuius fiducia curiæ Rhotomagensi ac iudicibus omnibus interdicunt, pridie quo festa dies coli consueuit; ne damnatos supplicio afficiant: ꝙ mihi, cum procurator à principe ad prædiorum publicorum vindicationem datus essem, non sine dolore videre cōtigit: & quoniam curia damnatos, aduersus interdictum supplicio affecerat, sacerdotes apud principem questi sunt; quos aduocatus fisci oratione in senatu habita refellere non dubitauit: sed cum maiorum pōtificum gratia plus valeret quam ratio, beneficium illud, vel potius veneficium, cum publico dedecore ac detrimento continuatum est. Hic mihi lector admonendus est, cum hæc

Latina facerem, ab Henrico III. Rege priuilegium illud sublatum fuisse. Habet tamen cum impio Vestalium ritu magnam affinitatem: nam si casu Vestalis occurrisset ei, quem magistratus ad supplicium duceret, periculo eripiebat [a]: qui mos etiamnum Romæ vsurpatur: Nam si capitis damnatus Cardinali obuiam factus sit, supplicio liberatur. Illud autem pernitiosissimum iudico, quod D. Romani beneficio tributũ erat, vt eo frui nemo posset qui leuiter peccarat; sed is tantum qui scelerum ac flagitiorum execrabilium immunitate omnes omnium impietates longe superarat; vt quæ nec diuinis possent, nec humanis legibus, nec Principum gratia condonari, ea D. Romani obiecta specie abolerentur. id autem cum impietate maxima coniunctum est; vt veniam eo gratiorem immortali Deo fore putent, quo grauius ac detestabilius peccatur: ego vero nec Principibus vllis, nec mortalium cuiquam veniam largiri licere statuo, si scelus diuina lege capitale fuerit.

a Plutarch. in Numa.

Ac si quidem iudex infamiam [b] contrahit capitalem, qui priuatos legibus ciuilibus, quæ paulo momento mutabiles sunt, soluit; quis parricidam ac incestibus omnibus delibutum hominem legibus diuinis iure solui posse cõfidat? [c] quod si ne Principi quidem fas est, quod alterius vel minimum intersit, aut iniuriam alteri illatã condonare, quonam modo contumeliam Deo illatam, aut parricidium consulto perpetratum, quod lege diuina capitale est, dissimulare poterit? In quo igitur, dicet aliquis, Principum commiseratio sese ostentabit, aut elucere poterit, si venia sicarii omnes excludantur? elucebit, ainquam si casu cædes admissæ, vel ab eo qui vim illatam repellat, vel si quid in leges ciuiles peccatum sit: vt si arma gestare, vel commeatum hostibus dare capitali pœna interdictum fuerit; commiseratione dignus sit, qui aduersarii metu armatus incedat; aut qui hostibus frumenta, cum ære alieno premeretur, vendiderit: aut si furti pœna lege ciuili capitalis statuatur: *boni principis est pœnam ciuilem lege diuina* [d], id est, quadrupli pœna, *metiri*, quæ

b l. seruos, de vi publica. C. l. 1. de priuatis carcerib C. l. 2. de commerciis. C. l. nulli, C. ne sacrũ baptisma. l. 1. de desertorib. C. & ibi Luc. de Penna. Fel. in ca. de causis. col. 6. de offic. deleg.
c Samuel. lib. 1 cap. 2.

d Deut. 19 & 21.

quæ vetus eſt duodecim tabulis ac populorum ſere omnium legibus conſtituta: at parricidam , aut eum qui ex inſidiis alium occiderit, diuina lex ab altaribus ſacris auelli ac mactari iubet: quo ſupplicio Deus placabilem ſe ac propitium mortalibus futurum pollicetur.

Fere tamen Principes eo die, quem ſanctiſſime coli iubent, execrabili ſcelere conuictum hominem iudicib. eripere conſueuerunt. Inde peſtes, bella, ſterilitates, clades Rerumpublicarum conſequuntur: at lex diuina ſceleratorum vltione diuinam vltionem arceri teſtatur: vix n. centeſimum ſcelus magiſtratibus innoteſcit; & eorum qui accuſantur magnã partem probationum ac teſtium inopia dilabi videm⁹. quod ſi rei veritate pſpecta, ſcelerati Principum beneficio effugiant, quæ tandem peccatorum vltio in Republica futura eſt? at plerique quod à ſuo Principe non poſſunt, à peregrino ſe adepturos confidunt. Inde Hiſpanorum querelæ aduerſus Henricum II. Regem Francorum [a], qui à Philippo Rege, vt exules pleroſque reſtitueret obtinuit; qui domum reuerſi, iudices occiderant. Omnium autem peccatorum quæ à Principibus condonantur, nulla laudabilior venia, quã cum iniurias ſibi illatas ignoſcunt; & pœnarum capitalium nulla acceptior & gratior eſt, quam quæ acerbiſſime de cõtumelia immortali Deo illata exigitur. ſed quid de eo Principe ſperandum eſt, qui ſuas iniurias crudeliſſime vindicat; alienas vero & eas potiſſimum, quib. contra Deum opt. max. grauius peccatur, ignoſcit?

a *Anno 1552.*

Quæ diximus de reſtitutione dãnatorum, latiſſime, vt omnia [b] Principis beneficia, interpretari oportet, etiamſi reſtitutio detrimẽtũ [c] allatura ſit iis, ad quos bona dãnatorum lege vel more peruentura fuiſſent: intercedere tamen non poſſunt. Verbum *reſtitutionis*, plerique ad priuata iudicia traducunt, cum ab inopia conſilii quiſquam captus eſt ac fraudatus; vel qui beneficium ætatis indulgeri ſibi poſtulant: quæ quidem in pleriſq; ciuitatibus Principum quodammodo propria ſunt; non tamen pertinent ad iura maieſtatis; excepto natalium re-

b *l. beneficia, de legibus.*

c *vt iudicatum eſt in curia Pariſ. Gallus q. 234. & 512.*

ſtituendorum iure: cætera, partim magiſtratuum officio, cauſa cognita, partim legibus ac moribus indulgeri ſolent [a]. Nam legibus Caroli VII. cauetur, ne forenſium reſcriptorum, quas pragmatici *literas iuſtitiæ* vocant, vlla ratio in litibus diſceptandis habeatur, niſi cum æquitate coniuncta ſint: quod vulgari reſcriptorum clauſula, SI SATIS SVPERQ. APPARET, ſignificatur: quæ clauſula omnem magiſtratibus negotii cognitionem tribuit, quę ſi reſcripto deſit, iudices quidem facti; lex ipſa pœnæ, Principes autem veniæ poteſtatem habent. Itaque M. Tullius in oratione pro Q. Ligario ad Cæſarem conuerſus: *Cauſas*, inquit, *egi multas*, & *quidem tecum, cum te tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam iſto modo, Errauit, temere fecit: ſi vnquam poſthac*, &c. *ad parentem ſic agi ſolet: apud iudices vero crimen fictum, falſi teſtes*, &c. quibus verbis aperte innuit Cæſarem, quod eſſet in ſumma poteſtate conſtitutus, vitæ ius ac necis habuiſſe: à qua poteſtate iudices ac magiſtratus deſeruntur.

a *Bart. in authen. ex complexu. de inceſtis nup. C. Commentator, conſ. 1. col. 6. li. 4. Anchar. in c. 1. de ſpõſal. & conſ. 320. Pano. in cap. per venerabilem, qui filii. col. 6. Rota deciſ. 200. Bal. in l. eam quam, de iure aureorum annulorum C. & conſ. 306. lib. 2. Faber in Inſtitut. de nupt. Fulgoſ. conſ. 33. col. 2. Cuman. conſ. 158. col. 5. Alex. conſ. 67. col. 1. lib. 1.*

Sextum caput maieſtatis.

Quod attinet ad *fidelitatẽ* & *obſequiũ*, iã antea dictum eſt, ad iura maieſtatis ptinere: cum ſine cuiusq̃ exceptione p̃ſtatur. Numi vero percutiendi ius, maieſtatis æque proprium eſt, ac legis ipſius poteſtas: cuius enim eſt leges iubere, eiuſdem eſt numorum pretium, pondus, figuram præſcribere: nã Græca vox νόμος, id eſt, *lex*, nummo videtur originem degiſſe: nihil enim poſt legẽ magis in Republica neceſſarium eſt, quã numorum pretium, pond⁹, imago, vt libro [b] ſingulari docuimus? & in omni Republica prudenter cõſtituta, ſolius Principis ius illud proprium eſt. Nam cum Romæ victoriati precium dictum eſt, lege [c] Tribunitia id factum conſtat: ac tametſi Senatus, vt publicæ neceſſitati conſuleret, principio aſſis precium ſemiſſe, deinde quadrante, ac tandem vncia æſtimandum decreuit: nihil tamen à Senatu decretum eſt, ꝙ Tribunorum plebis aſſenſione ratum non haberetur.

Septimum caput maieſtatis.

b *In Paradoxis, aduerſus D. de Maleſtroit.*

c *Cicero in Offic.*

At etiã Cõſtantinus Auguſt⁹ lege ſanxit, vt maieſtatis pœna teneret eos, qui numos corrupiſſent; quæ lex omnibus Principib. ſanctiſſima eſt: propterea quod bona damna-

damnatorũ ob id crimẽ fisco suo, cæteris exclusis, vindicare solent. eadẽ pœna obstringunt, qui ex optima materia iniussi numos cõflauerunt, id est, sine Principis cõcessu: & quoniã pleriq; eo beneficio abutebantur apud nos, Vicecomes inquã Turenorum, Comites Marchiæ, Blœsensium, Niuernensium, S. Pauli, Põtifex Agathensis, Cadurcensis, Meldensis, Ambronensis; omnib. ius illud maiestatis Frãcisci I. Regis Francorum vna ereptum est & eadem lege: qa nec ab vllo Rege cõcedi [a], nec concessum largientis vitã egredi poterat, vt antea dictũ est. Nã cũ Sigismund⁹ Augustus Rex Polonorũ id beneficii specie Prutenorũ Duci pmisisset [b], Senat⁹ populusque publico decreto sãxit, ius illud maiestatis ab ipso Rege subdito ac fiduciario tribui non potuisse: quamobrem & pontifex Gnesnẽsis Polonorũ, & pontifex Cantauriensis Anglorum Cancellari⁹, de eo iure quod regib. extorserant iãpridem, depulsi sunt: & ciuitates oẽs Italiæ, imperii Germanorũ fiduciariæ, percutiẽdi nummi potestatem ab Imperatorib. antea sibi tributã fœdere Constantiæ amiserunt, exceptis Lucensibus. Id.n. Lucius III. P. M. ab Imperatore pro suis popularib. impetrauit. Quamobrem Petrus Rex Aragonensis Iacobum, qui Baleares insulas cũ summo imperio possidebat, de regno deturbauit, quod eo iure vteretur; vel alii tradunt, *abuteretur.* Eandẽ occasionẽ siue oblatã, siue q̃sitã, Ludouic⁹ XI. arripuit, vt Frãcisco Armoricorum Duci bellum inferret, q̃ nummum aureum contra fœdus ac fiduciã contractã pcussisset. [c] Et quidem Romani, cum in pͥuinciis omnib. numos æreos & argenteos cudi pmitterent, ex auro [d] tñ cõflari vetuerunt: quod cum Ioanni Biturigũ Duci Carolus V. rex Francorum cõcessisset, ne quid in eo genere peccaretur, numos omnium pͥbatissimos, & ex auro puro puto conflauit, ac pecudis villosæ figura signauit.

Id aũt omitti nõ debet, q̃ tametsi contra leges cuiquã numi percũtiẽdi potestatẽ princeps dederit, nummorũ tñ quos ipsi cuderint, vis ac potestas à Principe pendet: maximas aũt vtilitates inde adipiscũtur: p̃ter figurã qua

a contra Par. in l. 1. de veteris numismatis pot. C. Cynus, in l. si quis nummos. de falsa monet. Cod.

b Anno 1543.

c Anno 1465.

d Procopius li. 3. belli Gothici. & Zonaras.

Principes mirifice gloriantur. At in Rep. Roma. Triumuiri monetales numos publicos arbitrio suo signabant, quamdiu Respubl. fuit popularis, adiectis etiã his literis, III. VIRI, A. A. A. F. F. quas Caulis Prætor Delphinatum sic interpretatur, *Ære, argento, auro flauo ferunto*: verior tamẽ est hęc interpretatio, *Triumuiri auro, argento, ære, flãdo feriundo*. Prim⁹ quidem Seruius [a] Romanorum Rex æs graue figura bouis signauit, cum nullum antea signum præ se ferret, idq; Thesei regis Atheniensium exemplo, qui eadẽ figura monetam signarat [b]: Ex quo apparet Græcorum ac Latinorũ Principes, ea q̃ cæteros angebat, inanis gloriæ cupiditate minime affectos fuisse, q̃ tamen Asię & Africæ Reges auidissime concupierunt. Prim⁹ in Græcia Philippus Macedoniæ Rex numos sua figura signauit, q propterea *Philippei* dicti sunt; Persarum reges imitat⁹, qui numos aureos, Darii primum imagine cusos, *Daricos* appellabant. Et quoniã Ariander præfectus Ægypti, nummos publicos sua imagine signauerat, illum rex Persarũ [c] securi percuti iussit: & eadem pœna Commodus Perennem familiarem dãnauit. At etiam Ludouicus XII. Rex, cum cætera maiestatis iura Genuensibus à se deuictis cõcederet, publicos numos alterius quam sua imagine cudi vetuit; cum antea, & his etiamnum temporibus, Patibuli figuram Genuenses nummi præ se ferant.

a *Plinius.*

b *Plutarch in Theseo.*

c *Herodot.*

Quod si nummi percutiendi potestas maiestatis propria sit, vti est, idem de ponderibus ac mensuris iudicandum erit; quo tamen iure priuati plerique, diuturna præscriptione, quanquam iura maiestatis nulla præscriptione quæri possunt, abutuntur: quo fit, vt infinita põderum ac mensurarum varietate, graue accipiat Respublica detrimentum. Cuius rei admonitus olim Philippus Bellus, & Longus Pulcri filius, vterque Rex, ac longo post tempore Ludouicus XI. decreuerant omnia põdera ac mensuras, iisdem legibus exæquare; ac iamiam curatores dati, mensuras omnes huius imperii inter se comparatas exæquauerant, nisi Ludouicum re infecta mors abripuisset: liber tamen, quo id facilius cõficiatur, extat

exstat adhuc in curia rationalium. Nam Polybius, vt Achæorum conspirantes inter se voluntates doceret, vniuersam Achaiam & Peloponnesum, non modo eadem religione; iisdem moribus, iisdem magistratibus, iisdem legib., eadem disciplina; verum etiam iisdem nummis, ponderibus ac mensuris vsos fuisse scribit [a].

Ius autem vectigalia ac tributa imperandi, perinde maiestatis proprium est, vt lex ipsa: nō quia sine tributis aut vectigalib. Respublica stare non possit. Recte Magister Præses, qui ante Ludouicum IX. nulla in hoc imperio tributa fuisse tradit. Si tamen vrget publica necessitas imperare tributa, aut ea tollere, id non nisi [b] ab eo, qui summam potestatem habet, fieri potest, vt Senatus [c] Frācorum sæpe decreuit; & curia Parisiorum sæpissime iudicauit [d]. Et quoniam publicæ vtilitatis specie ciuitates & collegia pleraq; tributa suis imperabant, Carolus IX. cum Aureliæ conuentus haberet, rogatione [e] populi; ac rursus apud Molinæos lege [f] sanctius lata id vetuit, Roman. legibus [g] & æquitati cōgruenter. ac tametsi Senatus Romanorum, ac Censores ipsi vrgente bello vectigalia quædam ac tributa imperabant, quæ à populo extorqueri non potuissent; sæpe tamen tribuni plebis intercedebant. Itaque vectigal illud memorabile, de vicesima manumissorum in castris ad Sutrium lege lata ex auctoritate & cōsilio senatus, quasi ad stipendia legionum inuectum est: qua re intellecta Tribuni plebis rogationē ad populum tulerunt, indicta capitali pœna, *ne quis deinceps in castris legem ferret*. Quamobrem cum bello Punico secundo maxima esset ærarii inopia, lege ad populū lata, tributum viritim imperatum fuit; quod lege contraria sublatum est; postea quam Macedonia imperio Rom. accessisset; ac tantis opibus vniuersi, ac singuli, direpta Macedonia & Illyrico, abundarent, vt agrorum pretia vehementer augerentur. Centesimo post anno cum Triumuiri Reip. constituendæ, Rempublicam diriperent; rursus populo tributū imperatum est: ac multis partib. auctum, quoad Pertinax Augustus [h] princeps optimus no-

a *li.* 5.

b *l.* 1. *vectigalia noua.* C. *cap.* 1. *quæ sint regal.* Feb. *ibidē.* *Gallus q.* 60. *parte.* 5 *styli forensis.*

c *Lugduni, anno* 1557.

d *anno* 1534.

e *anno* 1560 *artic.* 130.

f *artic.* 33.

g *l.* 1. *vectigalia.* C. *l. domini prædiorum. de agricolis & cēsitis.* C. *Alex. cons* 145. *lib* 2. *Bald in l. cum multa. de bonis quæ liberis.* C. *Oldradus cons.* 124. *Paris in repetit. l. placet. de sacrosan.* C. *Boerius decis. Burdegal.* 129. *&* 132. *Chassan. rubr.* 1. §. 4.

h *Herodianus.*

ua vectigalia tyrannorũ vi & auaritia inuecta sustulisset.

Hic dicet aliquis, priuatos nõ modo vectigalia passim, sed etiam exigere tributa, non modo in Gallia, *in qua nihil plebe*, vt rectissime Cæsar scripsit, *contemtius*, sed etiã in Anglia, Germania, acerbius etiam in Dania, Polonia, Noruegia; quæ & temporis diuturnitate & iudiciorum [a] vsu inualuerunt: idq; etiam iis, qui [b] nec imperium, nec vllam partem iurisdictionis habent, curia Parisiorum licere pronuntiauit. Res ipsa quidem sua se diuturnitate, & antiquissimo præscriptionis vsu quodammodo tuet: nã diuturnitas temporis efficere potest, vt q̃ pernitioso more & exemplo inueterauit, potentius ipsa lege dominetur [c]. Sed Molinæorum lex vno capite [d] vetat tributa præscriptionis specie à subditis exigi: quoniam in sola p̃scriptione iurisconsulti [e] pleriq; ac iudices omnia iudiciorum momenta collocarunt: neq; illud spectant, an id de quo agitur, præscribi iure possit. Quod si Pomponius viam publicam [f] vlla temporum diuturnitate præscribi posse negauit, cur isti vectigalium ac tributorũ, cur maiestatis iura præscribi putant? neque n. via publica pertinet ad iura maiestatis. Præstabilius esset confiteri, quod tamen sine capitali fraude non potest, ea quæ diximus, ad iura maiestatis non pertinere; aut regnum ipsum, diadema, coronam, sceptra deniq; præscribi posse.

a Iudicatum in curia Paris. 1521. Feb. 5. & 1527. Maio.
b Iudicatum anno 1559. Iunii 19. pro Ludouico Rin...
c l. 2. quæ sit lõga consuet. C.
d artic. 23.
e Alex. consi. 87. li. 3. & Bal. cõs. 340. li. 3 & consil. 370. & 49. li. 3 Salyc. in l. vectigalia, col. 1. Soc. consi. 187. col. 8 Ferminian. in tractat. de gabel. Bal. consi. 122. li. 2.
f l. viam publican, de via publica.

Idem iudicandũ nobis est de vectigalium ac tributorum immunitate, q̃ [g] nemo, nisi is q summam Reip. potestatẽ habet, alteri largiri potest: id etiã vno capite legis Molinæorum sancitur: neq; id satis, sed etiam imunitatis diplomata apud acta curiæ rationaliũ inscribi, & ab ipsis vectigalium iudicibus probari necesse est. Quæ sint autem vectigaliũ aut tributorũ genera, & quatenus imperari possint, id quidẽ suo loco: nunc satis est intelligi, ius illud maiestatis proprium esse: tametsi pleriq; putant, *salinarium vectigal* magis quã cætera maiestatis [h] proprium esse; nulla probabili ratione subiecta. Nam salinas in priuatorum possessione & esse, & semper fuisse videmus, non modo in ora maritima versus Austrum (neque n. à

g l. 1. de iis qui vacat. à princ. C. l. immunitatem, de agricolis & censit. C. & toto tit. de immunit. cõced. C.
h titulo, quæ sint regalia.

ſole concreſcit ad Septemtrionis plagam) [a] ſed etiam in mediterraneis regionibus, vbi ſalis fodinæ ac fontes ſalſi reperiũtur: vt in Hiſpania, Italia, Gallia, & in agro Cracouienſi incredibili copia ſales reperiuntur. At etiam Romæ priuatos ſalinas habuiſſe legimus[b]: quibus tamen vectigal impoſitum erat à principe. Nam Lyſimachus [c] Thracum rex, Ancus Marcius Romanorum [d], Philippus Valeſius Francorum, ſalinariũ vectigal primi in ſuo quiſque regno imperarunt. ac tametſi lege Valeria vectigalium ac tributorum, quæ à regibus inuecta fuerant, immunitas populo Romano conceſſa fuiſſet; Liuius tamen Cenſor, nullum Reipublicæ vectigal leuius & commodius, quam ſalinarum eſſe putauit; qui propterea *Salinator* eſt appellatus: nam illud vectigal aut parum, aut nihil minuit iura priuatorum [e].

Sed quoniã æquor ac mare ipſum priuatorũ ꝓpriũ eſſe nõ poteſt, iure quodammodo Principum omnium maris accolarum cõmuni receptũ eſt, vt ſexaginta[f] miliarib. à littore, Princeps legẽ ad litus accedentib. dicere poſſit: atq; id iudicatum[g] eſt in cauſa Ducis Allobrogũ. nec niſi à ſumo Principe ſecuritatis tabulas, quas Itali [h] *guidagiũ* appellãt, alii *breuia ſalui cõductus*, accipere: nec quicquam ex naufragio iuris decerpere priuato licet: vt diſerte cauetur lege [i] Friderici II. Imperatoris. Barbarum id quidẽ, & antiquis [k] inuſitatum, vt cuius opes ac fortunę naufragio miſeræ perierint, & quem noſtris opib. ſubleuare debeamus; eius reliquias, quas ad littus eiectas bona fide reſtitui oportebat, turpe diripi patiamur. Sic tamen viuitur [l], vt qui portus habent, eam crudelitatem tum in ciues, tum in peregrinos exſequantur. Ius quæris? *error* [m] *ius facit*: at ſi non peccatur errore, ſed ſcientia, ſcelus eſt, quod erroris ſpecie prætenditur. Cum enim legatus Cæſaris coram Henrico II [n]. Francorum rege queſtus eſſet, duas naues ad littus eiectas, & ab Iordane Vr-

a citra gradum XLVI. ab æquatore.
b l. 1. quod cuiuſque vniuerſit. l. 1. ter publica, de verb. ſigni. l. ſi quis de vectigal ex ſuper quibuſdã. de verb. ſignif. § præterea.
c Athenæ. l. 3.
d Liuius lib 9. decad. 1.
e l. ſi ſama. § ſali. e. de cenſib. l. Regis puto, de rebus eorum. Alex. in l. diuort. § ſi vir in fundo. ſaluto matri Ludo. Rom. in l. ſi fundum, eod.
f Bal. in rub. de rerum diuiſio. col. 2. & in l. cũ proponas, de nautico fœnore.
g Cacherran. preſes, in deciſ. Pedemontan.
h gl. Panor. Hoſtienſ. Butrio in c. ſuper quibuſdã. de verborum ſignif.
i l. nauigia. de furtis.
k l. 1 de naufrag. C. & tit. de incendio, ruina, & naufrag. l. qui leuandæ ad l. Rhodiam. L diuus. de offic. præſid.
l Platea & Lucas de Penna in l 1. de naufrag C. Afflict. deciſ. 9. lib 1. Beredic ad cap Raynutius, verbo & vxorem, num. 317. Argentræus in conſuet Brit. n. art. 55. not. 1. num. 6. m l. 3. de ſuppellectile leg. l. Barbarius, de offic. prætor. n anno 1556.

ſina

ſino captas eſſe, eaſque reſtitui poſtularet; Annas Mommorantius Magiſter equitum reſpondit, ea quæ ad littus fuiſſent eiecta, gentium omnium iure ad Principes, qui littoribus imperarent, pertinere. Ita ius inualuit, vt ne Andreas quidem Doria queſtus ſit de nauibus in littus Celticum eiectis: & à præfecto claſſis Galliæ direptis. At etiam ancoras alienis littoribus ſine Principis conceſſu iniicere non licet [a]: quæ tamen olim iuris gentium fuerunt.

Vacantia vero bona, aut res derelictas vindicare, tametſi cuique [b] Romano iure liceret; nunc vero tantum iis, quibus imperium eſt, aut iuriſdictio legibus vel moribus [c] conceſſa, res amiſſas aut deſertas poſt ſtatum tempus, quod in re mobili quadraginta dierum interuallo poſt publicationem definitur, niſi à domino vindicata ſit, vſurpare fas eſt: quadriẽnio [d] quidem prædia vacantia vindicari à Principe potuiſſe definierunt Imperatores Romani; ſed poſt quadriennii ſpatium contra fiſcum præſcribi. Hæc cum priuatis tribuantur, ad iura maieſtatis non magis pertinent, quam fiſcum habere; qui non modo priuatorum communis eſt, ſed etiam ſuus Principis fiſcus eſt, à fiſco publico diuiſus [e]; & prædia priuata Principis à Reipublicæ prædiis ſeiuncta, & vtriſque procuratores ſinguli ab ipſis [f] Imperatoribus Romanorum conſtituti. Ita Ludouicus XII. Rex Francorum, cum imperii huius ſceptra adeptus eſſet, priuata prædia Blœſas inquam, Caſſiacum, & Montfortium ab Aurelio-rum Ducatu cæteriſque prædiis publicis diſiungi, rationesque ſeorſum reddi iuſſit.

Illud autẽ inter iura fiſcalia ſumę poteſtatis ꝓpriũ eſt [g], ꝙ maieſtatis dãnatorum bona Principi, non priuato q̃runtur iis in locis, quibus proſcriptio bonorum priuatis eſt aliis in criminibus lege vel more tributa: maieſtatis vero crimine præter ea capita, quæ lege Iulia de ma-

a cap. quæ ſint regalia. Alex. conſ. 13. li. 6. col. 4. Iacob. in inueſtitura, glo. cum vero

b Conſuetudo Turonenſ. tit. de moyenne iuſtice. Artic. 9. tit. des eſpaues. Biturigum conſuet. tit. des heritages. §. 1. Niuernen. conſuet. tit. des iuſticiers. arti. 1. Burdegalẽſ. tit. des eſpaues, arti. 105.

c l. 1. pro derelicto.

d l. vlt. de bonis vacã. C. l. intra quatuor. de diuerſis & temporal. l. 1. de quadriennii præſcript. antea perpetua erat auctoritas fiſci. l. 2. ad Tert.

e l. 2. §. hoc interdictum. ne quid in loco publico. l. ſed Celſus, de contrah. emt. Pli. in Panegy. Spartian. in Adrian. l. bene à Zenone, de quadriẽnii præſcript.

f l. cum ſeruus. §. vlt. de legat. 1. l. 1. de iuriſd. C. l. & cõſenſu, §. 1. de appellat. l. 3. vbi cauſa fiſcal. C. toto titulo aduerſus fiſcũ. C. l. 1. de offic. procurat. Cæſar Auguſtus primus procuratores inſtituit, vt ait Dion. lib. 53. Adrianus aduocatos fiſci, poſtremo comites rerum priuatarum Catholicos, qui patrimonium vniuerſum curabant: l. vlt. tit. de aduocatis fiſci. C. l. vlt. de delator. l. neminem. de bonis vacantibus.

g Guid. Pap. decíſ. Delph. 341.

ieſtate

ieſtate cõprehenſa ſunt, veniunt etiam ii, qui erga Deum impietatis [a], aut aduerſus Rempublicam deprauatę monetæ [b] conuicti ſunt. Quanquam Iuriſconſulti iuniores centum & quinquaginta capitibus iura fiſcalia [c], certe nimis erudita & curioſa ſubtilitate inueſtigarunt? ſed ita vt ex vno decem efficiant, quo plura videantur: & iura maieſtatis, cum iure fiſcali, quod priuatorum etiam ꝓprium eſt, & publica priuatis confundunt ac miſcent. Nam ius nundinarum ad ſolius [d] Principis beneficiũ, vt cætera priuilegia, pertinet: *Clarigationem* vero, quã noſtri *ius repreſſaliorum* appellãt, & magiſtratuum vbiq; fere & priuatorum antiquo iure cõmunem fuiſſe conſtat. Nam vti quiſq; ab hoſtibus detrimentum accepiſſet, ita quoſcunq; potuiſſet hoſtiũ captiuos abducere, vel etiam induciarum tempore licebat; bello vero, etiamſi nihil damni ab hoſte illatum eſſet; captiuũ tamen abducere nemini nõ licet: ſed pacis aut induciarũ tẽporib. ne accepti detrimẽti ſpecie, induciæ violarẽtur; Principes id ſui iuris fecerũt, vt nõ aliter quã cauſa cognita in hoſtes aut in peregrinos, quamdiu cum ciuibus verſantur, iniicere liceret. Id tamen prouinciarum præfectis, & maiorum curiarum [e] poteſtati tribui æquius eſſet, vt antea ſemper in noſtra Republ. factũ videmus, vſque ad Caroli VIII. Regis ætatẽ: is enim lege ſingulari clarigationis reſcriptum ſui beneficii eſſe voluit: noſtri homines *marcam* appellãt, quam opinor, M. Varro *clarigationem*, Demoſthenes ἀνδρολήψιαν, Iuſtinian. ἐνεχυρασμὸν vocat. *Ius* itẽ *regale* noſtris proprie dicitur, quo Princeps pontifice mortuo fructus pendẽtes ſuos tantiſper facit, dum alius pontifex à collegio cooptatus: vel ipſius Principis beneficio deſignatus, & in poſſeſſionẽ dato iureiurando, miſſus fuerit: ſed neq; id omnibus locis, neq; maieſtatis ius dici debet. ¶ Sunt alia pleraque leuiſſima, quæ Principũ propria ducunt, vel ad decus, vel ad dignitatẽ: vt reſcriptis addere GRATIA DEI: quæ verba Ludouicus XI. Rex, Franciſcum Armoricorum Ducem de ſuis reſcriptis detrahere iuſſit: tametſi in omnibus fere antiquis fœde-

a *Idem deciſ. 76. & in can. vergentis, de hæretic.*

b *l. 2. de falſa moneta. C ſed Bar. ait, in Italia feudatarios ex ea cauſa bona damnati capere.*

c *Lucas Parmenſis, in tractat. de fiſco, centum quinquaginta recenſet. Caſtrenſis in l. vlt. de priuilegio fiſci in tit. de ſententiis aduerſus fiſcũ. C.*

d *l. vnica, de nundinis. Cod.*

e *Curia Pariſior Febr. 12. reſcriptum conceſſit.*

fœderibus vſitata legimus, nec principib. modo vel Ducibus, ſed etiam minimis magiſtratibus, ac legatis aſcripta: vt illud etiã, quod Reges Francorũ flaua cera in ſigillis vtuntur: nam exſtat in actis curiæ [a] Pariſiorũ, Ludouicũ XI. Regem, id magni beneficii loco permiſiſſe Renato Neapoleos ac Siciliæ Regi, vt flaua cera vteretur. Tilius perperam *cerã candidã* aſſcribit; qua nunquam reges noſtros vſos fuiſſe comperio. ¶ Sed multo verius ad iura maieſtatis pertinet, ſubditos cogere, vt imperantis lingua ac ſermone vtantur; quod Romani ſubditis ſic imperabant, vt etiamnũ iis temporibus in vniuerſa Europa longe lateq; dominari videantur. At Rex Hetruſcorum qui poſtremus à Romanis fractus eſt, cætera quidẽ Romanis, illud aſſentiri non potuit, vt patriũ ſermonẽ mutaret, aut Latinam linguã reciperet; vt Cato Cenſorius ſcriptum reliquit. Gallia vero quod ciuib. Romanis pene redundaret, ſermonẽ Latinum cũ patrio ita confudit vt antiqui ſcriptores, noſtros homines Romanos appellarent; ſententiæ vero ac decreta curiæ maioris, id eſt, Pariſiorũ, Latine interpoſita fuerunt (id quod præſides prouinciarũ facere iubentur [b]) quouſq; Franciſcus maior patrio ſermone vti iuſſiſſet. Conſimili edicto Eduardus III. iudices ac magiſtratus Anglorum patrio ſermone ſententias reddere iuſſit, cum antea Gallico vterentur. At cum Arabes Aſiæ & Africæ imperiũ occupauiſſent, linguam ac religionem latiſſime, & quidẽ in Hiſpaniam vſq; citeriorem, diffuderunt; quam cum Philippus Rex Hiſpaniarum obliterari vellet, non potuit tamen.

Sunt qui [c] inter iura maieſtatis poſuerint ex ęqua animi ſentẽtia iudicare, ꝙ iudicibus omnibus licet, niſi lege prohibeantur. Quamobrẽ in edictis, quibus officio magiſtratuum ac iudicũ arbitrio quid permittitur, hæc verba ſubiiciuntur; QVOD IVDICVM RELIGIONI CONCEDIMVS. Alioqui nec iudicibus [d] cõtra leges iudicare, nec de legib. in Rep. probatis ac ſuſceptis diſputare fas eſt: id enim non modo ſapientiſſimis Lycurgi inſtitutis, ſed etiam veteri Florentinorum lege prohiberi ſcribit Ludouicus

a *Anno 1468. 18. Iulii.*

b *l. decreta, de re iudicata. ff.*

c *Bart. in l. 1. vt quæ deſunt aduoc. C. Decius conſ. 463. Imol. conſ. 22 Bald. in l. 1. de vindic. liber. Cod. Spec. tit. de ſent. §. qualiter. verſ 2. Bald. in l 1. §. quies, de offic. præf. vrbi. Cynus in l ſi ſeruus, de noxal. C. Ang. in l. 1. de iis qui ſunt ſui. Florian. in l interruptione. finium regundor.*

d *l. 1. ad Turpil. Alex. ad Bart. in l. illicitas. §. veritas, C. de offic præſid. Ang. in l. aduo. de re iudi lo. Andr. in cap ſi ſacerdos, de offic. ordin Calderinus, in cap. paſtoralis. §. quia vero, de offi. delegat.*

uicus[a] Romanus. Vtrumque Principi, nisi diuina lege prohibeatur, licere antea diximus.

Maiestatis vero nomen ei qui iure maiestatis vacat vsurpare absurdũ: sed *excellentis* aut *sacræ maiestatis* epithetũ sibi asscribere absurdius: est n. alterum leuitatis, alterũ etiam impietatis: nam quid amplius præpotenti ac immortali Deo tribuamus, si ꝙ eius propriũ est eripimus? Nã ipsi Germani Principes qui hac voce ad splendorem Imperatoris abutuntur, eandẽ suis literis Regi Francorũ asscribunt; sępe quidẽ ipsa exemplaria, nõ exẽpla literarum ad Regem Francorũ scripta legimus; quib. hæ notę, V.S.M, id est; *vestra sacra maiestas*, decies inscribuntur. Cætera quæ cuiusq; regionis propria sunt, & q̃ Principes qbusdam locis sua dicunt, omitto: neq; n. singularium, q̃ ipsa sunt infinita, sciẽtia aut disciplina tradi potest; illud tantum, ꝙ antea sæpe dictum, dicendum tamen sæpius est, iura maiestatis eiusmodi esse debere, vt summorum quidem Principum omnium propria sint, nec tamen cũ subditis cõmunia, quæq; nec[b] concedi debeant, & concessa nullo temporum curriculo præscribi possint.

At si Princeps publica prædia cum imperio ac iurisdictione, & eo modo fruenda concesserit, quo ipse frueretur, etiam si tabulis iura maiestatis excepta non fuerint, ipso iure tamen excepta[c] iudicantur: id quod vetere Senatuscons.[d], non modo in priuatos, sed etiam in principes ipsos regiæ stirpis ac gentis decretum est. Quod si loca publica nullo temporum decursu queunt præscribi, quanto minus iura maiestatis? Verum illud: hoc igitur. Themistocles quidem apud Athenienses & Cato Censor apud Rom. in orationib. quas de iure prædiorũ publicorũ habuerunt, vterque in sua Rep. Princeps, grauem illam, nec vnquam satis laudatam sententiam vsurparunt,[e] *Nec mortales aduersus Deum immortalẽ, nec priuatos aduersus Remp. præscribere posse.* At etiam qui priuatus aut quacunque potestate præditus in iura maiestatis inuolauerit, capitali fraude obligatur.

Finis libri primi.

a Consil. 392.

b cap. venientes, de iureiur.

c Albericus in l. vlt. de iurisd. Bald. in l. a procuratore, mandati. C. & in l si aquam, de seruit. & aq. C. Alex. consil. 30. li. 5. Lucas de Pena, in l. contra publicum. nu. 7. de re militari. C. d.

d In lib. curiæ, inscripto Olim. f. l. 51.

e Plutarch. in Themistocle. & Catone. l. si ap- pellatione, de appellat. C. per Cynum in ca. venientes, de iureiurando. l. sacri affatus. de diuersis rescript. C.

IOANNIS BODINI DE REPVBLICA, LIBER II.

De toto Rerumpublicarum genere. CAP. I.

Quis qualisque sit Reip: status.

VONIAM de partibus ciuitatis, ac de maiestatis vniuerso iure satis cumulate disseruimus, deinceps vt ciuitatis cuiusque status, qui qualisque sit, commodius intelligatur, dispiciendum est, quæ in Republica personæ iura maiestatis habeant. Ac si quidem penes vnum est Reipublicæ totius, summa, *Monarchiam* appellabimus: si penes vniuersos, *Democratiam*: si penes paucos, *Aristocratiam*. His verbis, tametsi minus Latine, quia tamen vsitata sunt, ad id quod volumus accõmodate vtemur, vt nominum ambiguitate sublata propter varias eorum qui de Republica scripserunt, sententias, certius ac melius de vniuscuiusque statu iudicemus. Nam si Rerumpublicarum formas bonorum ac malorum finibus, aut virtutibus ac vitiis metimur, infinitas esse comperiemus. At in rebus omnibus apte recteque definiendis, ipsarum vim ac naturam, non quæ cuique extrinsecus accidunt, intueri oportet; aut certe in varios errores ac reprehensiones incurramus, vt non modo ex singulis virtutibus ac vitiis, sed etiam ex iis, quæ nec bonorum nec malorum generibus comprehẽsa sunt, Rerumpublicarum infinitatem, quæ nec scientia, nec præceptis contineri potest, statuamus; vt si Princeps eligatur à formæ prestantia, vel à corporis proceritate, vel à robore, vel à nobilitate, vel ab opibus (quæ sunt extra virtutum ac vitiorum fines) vel à bellicis laudibus, vel ab animi trãquillitate, vel à sapientia, vel à iustitia, vel à manificentia, vel à rerum magnarum scientia, vel à frugalitate, vel continẽtia, vel à modestia,

destia, vel ab aliis seu virtutibus, seu corporis aut animi affectionibus conquiratur; ex iisque monarcham definiamus; idemque statuamus de Aristocratia, si de multis seligantur pauci, qui aut generis splendore, aut opibus, aut sapientia, aut iustitia, aut belli gerendi scientia, aut aliis virtutibus, aut etiam vitiis præstent, innumerabiles Rerumpublicarum formæ exoriantur. Quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, absurda videri necesse est.

Cũ igitur ea quæ rebus singulis accidunt, illarũ vim & naturam cuiusque propriam non mutent; tria tãtum Rerumpublicarum genera *Monarchiam*, inquam, *Aristocratiam, & Democratiam* constituemus, *Monarchiam* definiemus, *cum in vnius dominatu versatur Reipublicæ maiestas*, ad eum quem diximus modum. *Democratiam, cum omnes aut maior pars omnium ciuium simul collecta, summum Reipublicæ imperium habet. Aristocratiam, cum paucis quibusdam ciuibus in reliquos summum ius est.* hæc per se ipsa sua luce perspicua sunt. Veteres quidem in eo sibi consentiunt, Rerumpublicarum genera tribus pauciora esse nõ posse: sed alius quartum genus ex tribus conflatum, alius quintum à superioribus diuersum posuit: Plato quartum genus non ex tribus cõfudit, sed ex duobus; tyrannide inquam, & populari statu; vel ex optimatib⁹, id est, ex iis qui virtute cæteris præstarent, constituit [a]. Aristoteles præter hæc tria genera quæ diximus, & Platonis quartum genus, & quintum ex tribus superioribus confusum tradit. At [b] Polybius septem enumerat: tria quidem vitiosa, ac totidem laudabiliter constituta; septimum ex tribus postremis temperatum. Polybium secuti sunt Dionysius [c] Halicarnasseus, M. Tullius [d], Thomas Morus, Gaspar Contarenus, Franciscus Machiauellus, ac plerique alii vno veluti consensu eam sententiam probarunt: quę quidem antiquissima est, nec à Polybio, qui se auctorem [e] videri putat, originem accepit: nec ab Aristotele; sed annos amplius quadringentos ante Aristotelis ætatem, Herodotus antiquitatis parens,

Veterum de Republica sententia.

a *lib. 4. cap 7.*

b *lib. 6 de militari ac domestica Rom. disciplina.*

c *lib 2.*

d *in fragmentis, de Republ.*

e *d. lib. 6.*

quartum illud genus ex tribus confusum, à plerisq; laudatum fuisse scribit? tamen tribus omnino generib. contentus, cætera vt imperfecta repudiat. Ac nisi argumentis non modo probabilibus, sed etiam necessariis ad assentiendum ab illa Polybii, Tullii, ac cæterorum sentẽtia deduceret, talium virorum auctoritate vinci me ipsũ facile passus essem.

Doceamus igitur, eos errare ac decipi, q quartũ illud genus ex trib. temperatũ posuerunt: id autẽ planius confido futurum, si eisdem quib. illi exemplis, ad illos refellẽdos vtamur. Posuerũt n. Resp. Lacedæmoniorũ, Rom. ac Venetorũ ex triplici genere temperatas esse, Monarchia, inquam, Aristocratia, Democratia. At cum Plato Reipub. genus optimũ ex tyrannide ac Democratia cõflari diceret, ab Aristotele reprehensus est; qui negat ex his duobus generibus quicquam ꝙ laudabile sit, exsistere posse: ac præstabilius videri quartum genus ex tribus conficere. In quo quidem Aristoteles seipsum erroris cõuincit: nam si nihil optimũ ex duobus extremis exsistere posse cõfiteatur, qd fiet tribus inter se confusis? Et quoniã hæc disciplina maximos in Republica tumultus ac perturbationes ciere potest, accuratius nobis est ac subtilius explicanda. ¶ Quarum n. ciuitatũ contrarios fines ac status videmus, eas legibus inter se cõtrariis ac discrepantibus moderari oportet; eiusmodi est Monarchia Democratiæ plane cõtraria. Et quidem Florentini peruulgata illa veterum de temperato Reip. statu disciplina penitus imbuti, cũ P. Soderini ac Hieronymi Sauonarolæ seditiosis concionibus Reip. potestatem ad populum detulissent; plebem à magistratibus & imperiis, atque omnino à Reip. negotiis arceri commodius esse putarunt, vt antiquioribus ciuibus, aut qui opibus cæteris præponderarent, summa rerũ tribueretur: at ne iis quidem omnia oportere, sed ea tantum quæ præcipua ducuntur, legum inquam ferendarum, ac magistratuũ creandorum, tum etiam ærarii potestatem concedi, cætera magistratibus ac Senatui permitti: vt eo, quod opinione conce-

Respublicæ, quæ contrarios habent status; legibus inter se contrariis gubernãtur.

conceperant, temperato Reipublicæ statu fruerentur.

Ac si quidem ex tribus generibus modice temperatis quartum exsurgere possit, vim quandam natura diuersam à reliquis habiturum est, vt in concentu *harmonica* quæ dicitur *proportio*, ex arithmeticis ac geometricis rationibus arte confusis exsistit; ab vtrisque tamen vehementer discrepans: vt corpora quæ ex dissimilibus ac dissidentib. naturis coalescunt, si misceantur simul, tertium quiddam ab vtrisq; omnino diuersum efficiunt. At illud quod ex tribus Reipublicæ generibus cõflatur, nihil omnino differt à populari statu: nam si tres ciuitates, quarũ vna à Rege, secunda ab optimatibus, tertia à populo regatur, in vnam & eandem coeant Reipublicæ formam; simulq; summa potestas ac imperiũ omnibus communicetur, quis dubitet quin status ille sit popularis omnino futurus? nisi vicissim imperium Regi, deinde optimatibus, postea populo tribuatur: vt in interregno Romani Senatores vicibus alternis imperabant: sed rursus ad hæc tria quæ dixi genera Rerumpublicarum, relabi necesse est: nec tamen diuturna fuerit hæc mutua imperandi ratio; nec magis Reipublicæ vtilis futura, q̃ si perturbata familia, vxor marito imperet, tum liberi vtrisque, ac tandem serui omnibus dominentur.

Sed qui vnius dominatum cum paucis simul & vniuersis constituere velit, non possit, ac ne mentis quidem cogitatione id consequi. Nam si maiestas per se ipsa quiddam est indiuiduum, vt antea demonstrauim⁹, qua ratione vni & omnibus eodem momento congruere possit? Maiestatis primum caput est, *vniuersis ac singulis ciuibus leges dare, iisque imperare*. sed qui ciues imperio sese obstringi patientur multi? qui rursus imperantem coercere poterunt? nam si sponte parebunt, maiestas ipsorũ labefactata concidet, sin imperia recusabunt vtrique, neque sit qui pareat aut imperet, Anarchia, non Respublica fuerit, tyrannide crudelissima deterior. Quod si populo iubendæ legis & magistratuum creandorum fiat potestas, cætera senatui ac magi-

S 2 strati-

ſtratibus permittantur, popularem ſtatum eſſe confitendum erit; cũ Senatui ac magiſtratibus credita, & precario data poteſtas, eiſdem iubente populo, eripi poſſit.

Sed quæ diximus, tametſi perſpicua ſunt, exemplis tamen quam ratione commodius illuſtrabuntur. Polybius enim qui eius ſententiæ principem ſe & auctorem videri voluit, Lacedæmoniorum ſtatum ex his tribus quæ dixi generibus, conſtitutum fuiſſe putat: quod in illa Republica duo Reges Monarchiam, octo ac viginti ſenatores Ariſtocratiam; Ephori quinque ſtatum popularem tuerentur. hæc ille. Quid igitur fiet Herodoto, qui Lacedæmoniorum Rempublicam puriſſimam Ariſtocratiam fuiſſe tradit? Quid etiam Thucydidi, Xenophonti, Ariſtoteli, Plutarcho; qui bellum Peloponneſiacum ob id cœptum, & annos amplius viginti continuatũ prodiderunt; quod Athenienſes in omnibus Gręciæ ciuitatib. popularem ſtatũ ſtabilire conarentur. Lacedæmonii vero omnia cõſilia belli ac pacis ad optimatũ ſtatum reuocarent. Et quidẽ poſt victoriam Lacedæmoniorum ad Ægoſpotamos, Lyſander omnes Græciæ ciuitates, quas Athenienſes imperio tenebant, ad paucorum ſtatum redegit; & in ipſa vrbe Athenarum, cum mœnia ſolo exæquauiſſet, euerſo populari ſtatu, triginta ciues rerum omnium dominos conſtituit; qui *triginta tyranni* ab Athenienſibus ſunt appellati: totidẽ enim, nec plures, imperium Lacedæmoniorum moderabantur. Samiis vero, Sicyoniis, Æginetis, Meleſiis, aliiſq; Ioniæ ciuitatibus decemuiros vna cum Prætore belli gerendi cauſa præfecerunt, reuocatis ab exilio qui optimatum ſtatum probauerant; & in exilium pulſis qui populare imperium tuebantur. At etiam [a] Maximus Tyrius cum ciuitates enumerat quæ puram Ariſtocratiam coluerunt, primos omnium Lacedæmonios poſuit, deinde Theſſalos, Pellenios, Cretenſes, Mantineos. Tot ac tam claros ſcriptores, & quidem Græcos, omnes prius mendacii conuincere oporteret, quam Lacedæmonios de Ariſtocratia depellere: at illi ſcriptores iiſdem fere tempo-

[a] *in orat. 3.*

temporibus,quib. Atheniensium ac Spartiatarum Resp. floruerunt: certe quidem verius ac melius quam patritius Venetus, quam Florentinus homo, quam Britannus, statuere de re ipsa potuerunt.

Quid igitur Polybiũ fefellit: erat n. Megalopolitan⁹, Lacedæmoniis finitim⁹. certe lapsus est, ob regũ Lacedæmoniorũ appellationẽ. Nã Lycurgus cõuerso Reip. statu, cũ ciuib. vniuersis imperiũ dedisset, Regũ ipsorum concessu ac voluntate, q ab ipso Hercule gen⁹ ducebant, ipsis nomen regium reliquit; præterea nihil aliud, quam vt belli duces essent. Iam enim antea regia potestas cõcussa & labefactata videbatur, ex quo Aristodem⁹ duos liberos imperio Lacedæmoniorum simul præfecisset (exemplo Messeniorum, quib. Aphareus & Leucippus vna imperare cœperant) cum vterq; rex esse vellet, neuter esse potuit: at cũ mutuis odiis contentionibusq; Remp. in partes distraherent; Lycurgo, qui ab eadem, qua illi, stirpe originem traxerat, regiæ potestatis euertendæ occasionem præbuerunt: neq; enim præter regium nomẽ ad speciem quicquã eis reliquum erat: cætera senatui ac populo concessa: vt exemplo cõsimili, cum populus Atheniensis ac Romanus Reges exegissent: Regem sacrificulum ad ea sacra, quæ per leges ac religiones non nisi ab Rege fieri poterant, ad pompam & speciem à pontificib. cooptari iusserunt; qui tamen nec vllũ omnino magistratum, nec imperium posset adipisci, quod cæteris sacerdotib. licebat. Ita quidem regia potestate à Lycurgo sublata mansit nomen regiũ, sed eo iure, quo qui erãt Senatores, id est, sine vllo imperio ac potestate; qui ab Ephoris sæpe mulctati, nonnulli etiam capitali [a] supplicio affecti sunt, vt Agis & Pausanias. Reipub. vero maiestas penes fuit populum, qui senatus decreta cõfirmare, aut infirmare posset. Nam Thucydides ipse eos refellit, qui duplex suffragium cuiq; Regi tribuunt. Sed centesimo circiter anno post Lycurgum Polydorus ac Theopompus popularem statũ ad senatum triginta virorum detulerunt: cum & populum conuocare difficile, & ratione

[a] Pausani li. 4.

moderari difficilius videretur; à quo tamen sanctissima senatus decreta sæpe conuellerentur, è Republica esse iudicarunt, summum imperium senatui permittere: expresso ad eam rem artificiose Apollinis oraculo; quo Deus ipse iubebat, vt deinceps imperium Reipublicæ penes esset senatum: ac ne populus ereptam sibi potestatem lugeret, Ephoros quinque de plebe quasi Tribunos creari placuit; qui regum dicta, facta, & consilia explorarent, ac modis omnibus efficerent, ne in tyrannidem inuolarent. Et quidem Ephori decimo quoque anno, cœlum contuentes, nocte serena, si quam stellam, inquit Plutarchus, scintillas emittere, aut transilire perspicerent, Reges in carcerem coniiciebant; nec ante carceribus eripi poterant, quam id Apollinis oraculo denuntiaretur. Ita quoque Phylactes Cumarum Regem quotannis in carcerem duci iubebat, quousque Senatus quid de eo statuendum [a] esset, decreuisset. Stetit autem Lacedæmoniorum Respublica annos circiter quingentos vsque ac Cleomenem; qui cæsis Ephoris ac senatoribus, & oppressa republica, summum imperium accepit, ac retinuit quoad victus est ab Antigono Macedoniæ Rege. Is igitur Spartam & Lacedæmoniorum Rempublicam in priorem statum restituit; sed vigesimo post anno cum Nabis tyrannus in Rempublicam inuasisset, occisus est à Philopœmene, qui Lacedæmonios Achæorum imperio adiecit; cuius imperii tandiu prouincia fuit, quoad Gallus proconsul Romanorum ab Achæis illam distraxisset: tandem Imperatores Romani liberam esse iusserunt.

a *In Apophth. Græcorum.*

Hæc de Lacedæmoniorũ Rep. q magna ex parte à Xenophõte, Thucydide, Liuio, Polybio expressa fuerũt: nemo tamẽ accurati⁹ scripsit quã Plutarch⁹ [b], q quę ab aliis aut tenuiter, aut falso prodita fuerant, ex ipsis Lacedæmoniorum Archiuis & actis publicis emendauit. Id autem Liuius [c] vno loco aperte significat, vbi Nabim tyrannum cum Tito Flaminio sic loquentem inducit: *Noster legumlator Lycurgus, non in paucorum manu Rempublicam*

b *In Lycurgo, Agesilao, Agi, Cleomene, & Lysandro.*
c *li. 34.*

publicam esse voluit, quem vos Senatum appellatis; nec eminere vnum aut alterum ordinem in ciuitate, sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt multi essent qui pro patria arma ferrent. Hic tyrannidem popularis status specie obtendit, cum nihil tunc populare haberet; verissime tamen dixit, Lycurgum principio summam potestatem ad populum detulisse. Videamus cætera.

Posuerunt etiam, Romanorum Rempublicam triplici genere temperatam fuisse: sic enim Polybius[a] qui Africani maioris præceptor fuit: *Videmus*, inquit, *regiam potestatem in Consulibus, Aristocratiam in Senatu, Democratiam in populi comitiis eminere.* Huic plane assentiuntur Dionysius Halicarnasseus, Cicero, Contarenus, Thomas Morus, ac plerique alii; quæ tamen sententia nec veritate nititur, nec ratione. Vbi enim monarchia, id est, vnius imperium, in duobus consulibus fingi potest? at maiestas si esset in consulibus, certe quidem duobus cõmunicata, propter indiuiduam sui naturam consistere non posset: verius ac melius Genuensium aut Venetorum Duci species regia tribuatur. Quæ autem regia potestas esse potuit in consulibus Romanis, qui nec legem iubere; nec fœdera iniussu populi sancire; nec damnatos restituere; nec verberibus ciuem cædere; nec tributum imperare; nec de pecuniis publicis statuere potuerunt? Nam quod Polybius consules gladii ius habuisse in milites scribit, nihil mirum; cum id quoque Prætoribus, Tribunis militum, & omnibus legionum ducibus, sit ac semper fuerit commune, ad tuendam militarem disciplinam. Iam vero Consules annuum duntaxat, & alternis tantum diebus imperium habuerunt. Item *magister militum* apud nos, *Bethudeta* apud Æthiopes, *Edegnarus* apud Tunetanos, & perpetuam, & multis partibus maiorem habuerunt, quam vterque Consul, potestatem; Regum tamen subditos se ac seruos, vti re vera fuerunt, appellabant. Consules vero, quos isti Regibus comparant à Tribunis plebis coerceri poterant. Nam Drusus Tribunus plebis,

[a] *li. 6 de milit. ac dom-stica Rom. disciplina.*

Philippum Consulem, quod se in concione loquentem interpellaret, obtorta gula in carcerem per viatores trudi iussit, & iure potuisse, deinceps intelligetur. Potestatem Consules habuerunt indicto bello exercitus ducẽdi; senatum consulendi; legatos admittendi ac dimittendi; populum conuocandi: magistrat⁹ creatos renuntiandi? ad populum autem orationem stantes habere, sedente populo, ac fasces summittere oportuit. Vrbanus prætor vtroque consule absente, eandem quam consules ipsi [a], potestatem habuerunt: ac post vrbanum peregrinus; & vti quisque ordine antecedebat, ita consulis munere fungebatur.

a Cicero in epistol. vbi de Cornuto Prætore scribit ad Lentulum.

Quod ad Senatum attinet, cui Aristocraticam tribuunt potestatem, ab ea tãtum abfuit, vt nec in vniuersos, nec in singulos ciues vllum imperium, nec in magistratum quemquam haberet. At ne senatus quidem, iniussu consulis aut prætoris, absente consule haberi potuit. Quare Cæsar popularis homo, cum nihil à senatu se impetraturum prospiceret; populum quidem sæpe ad concionem conuocauit sui consulatus anno vertente, senatum vix vnquam: neque id nouum videbatur. [Senatus enim quibus temporibus maximam dicitur habuisse auctoritatem, à consulibus petiit vt extremis Reipublicæ periculis Dictatorem dicere vellent: neque enim imperare poterat: at ne lictorem quidem aut viatorem vllũ, quæ imperii argumenta semper fuerunt, habere. Itaque Senatus Seruilium Priscum misit ad Tribunos plebis: ad quos ille; *Vos,* [b] inquit, *Tribuni plebis Senatus appellat, vt in tanto discrimine Reipublicæ Dictatorem dicere, Consules pro vestra potestate cogatis. Tribuni pro collegio pronuntiant, placere Consules Senatui dicto audientes esse, aut in vincula se duci iussuros.* Idem Liuius [c] auctor est, Senatum decreuisse, *vt consul rogationem ferret ad populum, qui Dictatorem dici iuberet: quod si Consul recusaret, vt Prætor populum conuocaret: si ne is quidem vellet, Tribuni plebis. Consul negauit se populum rogaturum, Prætoremq; rogare vetuit: Tribuni plebis rogarunt.* Ex quo perspicitur, ne minoribus quidem magistratibus,

b Liuius lib 4.

c lib. 27.

bus, vetãte maiore magistratu, Senatum imperare quicquam potuisse. Quod item Polybius scribit, senatum de prouinciis ac ciuitatibus iudicasse, deque coniuratis pœnas sumsisse: falsum esse conuincit Liuius,[a] vbi agit de plectendis Campanis qui ad Annibalem defecerant. princeps Senatus sic orsus est: *Per senatum agi de Campanis iniussu populi non video posse.* Idem paulo post; *Vt rogatio feratur ad populum, qua senatui potestas fiat statuendi de Campanis*: rogante vero magistratu sic populus sciuit; *Quod senatus maxima pars censeat, qui aßident, id volumus iubemusque.* Nec minus fallitur Polybius, qui Senatum de prouinciis decreuisse putat, cum Liuius Romanorum antiquitatum optimus auctor contra sentiat. Sic enim [b] scribit: *Q. Fuluius postulauit a Consule vt palam in Senatu diceret, permitteretne senatui, vt de prouinciis decerneret, staturusque eo esset quod censuisset, an ad populum laturus: Scipio respondit, se quod è Republica esset facturum,* Tum Fuluius; *A vobis peto tribuni plebis, vt mihi auxilio sitis.* Ex his sane perspicuum fit, nihil omnino imperii habuisse senatum, nec eius decreta sine tribunorum plebis assensione rata esse potuisse: cætera precario à populo habuisse. Quæ vero Senatusconsulta rata fuissent consensione tribunorum plebis, quibus communicari oportuit, ea tamen exsequi non poterat senatus, nisi vel consules id iuberent, vel recusantibus consulibus, ipsi Tribuni ad populum ferrent.

a li. 26.

Sedebat populus in comitiis.

b lib. 28.

Fuit igitur in magistratib. imperiũ; in senatu auctoritas & consiliũ, nõ autẽ Imperium; in populo sum̃a potestas ac Reipublicæ maiestas. Excipio tẽpus illud, quo Decẽuiri legum ferendarum summã potestatem ad se delatã, post annũ contra leges retinuerunt, vnde paulo post vi & armis depulsi fuerunt. Tunc Oligarchia species Aristocratiæ dici potuit. Ac principio quidem eiectis ex Vrbe Regibus, senatores populi suffragiis creabantur[c]: sed eo se labore ac tædio liberari cum vellet populus, eam curam detulit ad Censores, quorum omnis potestas à populo pendebat, qui Senatus decreta confir-

c Festus.

mare poterat aut arbitrio ſuo infirmare. ¶ Contarenus idem iudicandum putat de Republica Venetorum, quã ipſe ex tribus confuſam eſſe ſcribit. *Eſt*, inquit, *in Duce, regia quodammodo poteſtas; in Senatu, Ariſtocratia; in Concilio maximo, Democratia.* At Ianotus, qui Reipublicæ illius ſtatum ab ipſis primordiis, & quidem ex actis ſecretioribus, accuratiſſime deſcripſit, in maximis erroribus fuiſſe Contarenum facile conuincit. Demonſtrat igitur, ante Sebaſtianum Cyanum, Venetiarum Ducem, à quo trecenteſimus circiter annus labitur, Rempublicam plane monarchiam fuiſſe. Contarenus in eo ſtatu, quo nunc eſt, octingentos annos ſtetiſſe ſcribit; Paulus Manutius mille ac ducentos; quæ ex actis publicis ac certiſſima hiſtoria falſa eſſe docet Ianotus. Vt vt ſit, perſpicuum eſt his temporibus puram Ariſtocratiam eſſe: nam ex vrbis ac ciuium deſcriptione quæ facta eſt ante annos triginta, cenſa ſunt ciuium quinquaginta nouem millia CCCXLIX. exceptis infantib. qui annum ſeptimum non attigerant; & patriciis, penes quos verſatur Reipubl. poteſtas, quorum numerus eſt quatuor circiter millium; ex quo numero eximẽdi ſunt ſacerdotes, ac iuniores XXV: annorum; quibus neque ad cõcilium, neque ad Rempublicam gerendam, patet aditus: niſi maiores annis XX. rogatione ad concilium lata, id obtinuerint: nec certe in maximi Concilii comitiis, quæ noſtra ac maiorum ætate coacta ſunt, plures quam mille & quingenti patritii, ac ſemper multo pauciores in eorum actis & ſcriptoribus leguntur. Hic igitur patritiorum cœtus ſummam Reipublicæ poteſtatem, id eſt, omnium legum ac magiſtratuum, belli ac pacis, extremæ prouocationis, vitæ ac necis ius habet, vt Contarenus ipſe confitetur. Quæ cum ita ſint, quis dubitet Rempublicam Ariſtocratiam appellare?

At ſi optimates nihil aliud q̃ legum ac magiſtratuum ius haberent, ſatis eſſet argumenti ad iudicandũ, ſtatum plane optimatum eſſe, vt antea docuim⁹; cum magiſtratuum, ſenatus, collegiorum, quę ſeptemuiri, decemuiri, quadra-

quadragintauiri, priuatorum ac totidem publicorum iudiciorum nulla ſit omnino, niſi ab optimatum concilio, & quidem precaria poteſtas. Dux vero ſolus eſt ex omnibus magiſtratibus, qui imperio vacat; qui nec vocare quemquam ad ſe, nec prehendere; nec iure rogare, nec plus in vnoquoque collegio, ſeu maximo ſeu minimo, poteſt quam collegarum vnus; præterquã quod poſtremus ſuffragium ferre conſueuit: at ne Principis quidem vllius aut populi literas reſerare, aut legatos admittere, aut dimittere, niſi pro collegio ſeptemuirorum, aut decemuirorum, ac ne vrbe quidem iniuſſus exire poteſt. Quinetiam Faleriũ Ducem, quod vxorem peregrinã ſibi deſponderat, decemuiri in crucẽ egerunt; præter hunc, XII. Duces enumerat Sabellicus, vel populari tumultu cæſos, vel ſupplicio affectos, cum poteſtate abuterentur.

At pileo pretioſiſſimo, & veſte auro ſplendenti prætexta Dux ſubornatur, & Regis in modum obſeruatur: demus hunc regiæ maieſtatis ſplendorem, ſed ſine poteſtate tamẽ. Quod ſi nõ rei veritate ſed ſimulatione ſummam Reipub. poteſtatem definiamus, nulla ſimplex ac pura, nulla non miſta & confuſa, videatur, Reſpub. Germanorum, iſta ratione, & quidem multo magis quã Venetorum, temperata dici poſſit. Nam Imperator, Regiæ poteſtatis ſigna multo maiora præ ſe fert quam Dux Venetiarum: deinde Imperatoris ſeptem illi creatores, ac trecenti Principes, Ariſtocratiæ formam; tum ciuitatum imperialium legati, Democratiam: cum tamen pura ſit Ariſtocratia, quæ trecentis fere Principibus ac optimatibus coaleſcit: quibus Princeps vnus præeſt vt cõcilii iuſſa exſequatur, aut magiſtratu abdicare cogatur, vt ſuo loco planum faciemus. Itidem Heluetiorum ſtatum temperatum eſſe dixerint; apud quos *Burgimagiſter* Regem præ ſe ferre; ſenatus, optimatum ſpeciem; collegia, quæ ipſi *Schaffas* vocant, popularem ſapere videãtur; cum omnes omnium ciuitates, aut popularem vt montani, aut Ariſtocratiam, vt fere cæteri, tueantur.

Atque hæc opinio temperati ſtatus ita peruaſit hominum

minum mentes; vt hanc quoque Francorum monarchiam, qua nulla magis regia fingi poteſt, triplici genere confuſam eſſe nonnulli & ſentiant & [a] ſcribant: ſenatui quidem Pariſiorum Ariſtocratiam, comitiis popularem ſtatum tribuant: quæ opinio non tantum abſurda, ſed etiam capitalis videri poſſit. Eſt enim capitale, regi ſubditos dominatu ac potentia æquare, aut imperii ſocios adiungere. Quæ vero popularis apparet potentia cum ordines coguntur? cum habentur conuentus? aut qua re maieſtas ſummi Principis tum illuſtratur, quam cum vniuerſi ac ſinguli potentes æque ac tenues humili habitu, id eſt, genibus flexis & aperto capite Regem adorant? ad eum rogationes ferunt? ab eo vel admittuntur, vel repulſam patiuntur? An vero Princeps vllus gloria maiore, ſi gloriam inanem affectat, cumulari poteſt, quã cum ſubditos omnium ordinum & ætatum, ex alto ac ſublimi ſolio ſe venerantes, ac humi procumbentes, intuetur? Neque enim illa quæ dicitur gloria in ipſius Principis ſolitudine, ſed in ſubditorum veneratione ac obedientia conſiſtit.

[a] du Halliãt.

Si nulla igitur potentiæ popularis imago fingi poteſt, cũ habentur populi cõuentus, multo minus erit in curia *Pariũ*; qui ſic appellant, *quod inter ſe quidẽ pares ſunt, nõ autẽ Principi*, vt min⁹ ruſtice nõnulli opinantur: at ne magiſtratuũ quidem omnium totius regni coacta multitudo, illam q̃ opinione ſibi finxerunt, optimatũ ſpeciem referre poteſt; cum in vni⁹ Principis p̃ſentis perſona, vbivbi ſit, omnia omnium imperia ac poteſtas conquieſcant: neq; enim magiſtratus quiſquam, præſenti Principe imperare poteſt, vt ſuo loco explicabitur. Itaque Rex in Principum ac magiſtratuum cœtu cum ius dicit, Cancellarium quidem ſingulorum ſententias exquirere iubet, tum ad ſe referre, vt eas arbitrio ac voluntate ſua nõ numerare, vti fit in iudicum decuriis; ſed põderare poſſit: ac tametſi ſæpius eam ſententiam probat, quæ ſuffragiorum numero vincit, vt tamen intelligatur non magiſtratuum aut iudicum, ſed principis ſoli⁹ decretum eſſe,

nec

nec cæteros magiſtratus imperium vllum habere; Cancellarius non pronunciat iudicibus aut curiæ, hoc vel illud videri, ſed clara voce his verbis vtitur; REX VOBIS DICIT. Curia vero cum ad Regem ſcribit, antiquis verbis ac formula veterum etiamnum vti ſolet; eſt autē hæc literarum ſuperſcriptio: REGI [a] DOMINO NOSTRO SVPREMO. principium vero literarum eſt huiuſmodi: SVMME DOMINE NOSTER, [b] QVANTVM HVMILITER POSSVMVS, VESTRAM GRATIAM OPTAMVS. Subſcriptio in vltima charta huiuſmodi: VESTRI HVMILIMI AC OBEDIENTISSIMI SVBDITI, SERVIQ. HOMINES VESTRÆ CVRIÆ PARLAMENTI. Quæ certe formula nō optimatum, aut eorum qui cum Rege eadem imperii poteſtate conſociantur; ſed eorum qui ſumma veneratione, fidelitate, & obſequio Regem colunt ac proſequuntur. Eſt igitur pura monarchia, nulla populi aut optimatum poteſtate confuſa; quā qui opinione fingunt, nec cogitatione quidem, ſi velint, conſequi poſſint.

a Au Roy noſtre ſouuerain ſeigneur.

b Noſtre ſouuerain ſeigneur tant & ſi treshumblement que pouuons à voſtre bonne grace nous recommandons.

Certe Ariſtoteles [c] cum hanc ſententiam de temperato ſtatu ſubtiliſſimis ponderibus exigeret, πολιτείαν quidem appellari ſcribit eam Rempublicam, quæ ex Ariſtocratia ac Democratia conflatur; non tamē quo id modo fieri poſſit explicat; at ne exemplum quidem vllum affert, vt de cæteris ſolet: nec vllam ſua ætate aut ſe vidiſſe, aut vſquam antea fuiſſe confitetur, tametſi centum Reſpublicas vno libro, quem intercidiſſe ferūt, complexus diceretur. Platonis quidē Rempublicā, nec Ariſtocratiam, nec Democratiam, ſed ex vtraq; miſtam, appellauit πολιτείαν. At veteres Academici tradunt, id quod reipſa compertum habemus, Ariſtotelem Platonis ſententias aliter atque ſcripſiſſet, prodidiſſe; atq; etiam de induſtria obſcuritatem rebus perſpicuis attuliſſe; quo fit, vt qui ex Ariſtotelis opinione Platonis ſententiam metiuntur, ſæpiſſime tum alios, tum ſeipſos fallūt. Nos vero, qui neutri addicti ſumus, verā Platonis Rempublicam, quam qui nunquā legerunt, *diuinam* appellant, cæteri contumelia verborum lacerant, ex ipſis fontibus

c lib. 4 cap. 1.

Reſpublica Platonis.

tibus haurimus. Plato duas Reſpublicas opinione tantum ſibi finxit; alteram ſibi tribuens; alteram, Socrati: quem tamen Xenophon ea, quæ à Platone ex ipſius ore magna ex parte prodita ſunt, dixiſſe [a] negauit; & Platonem obliuione notauit. Et quidẽ Socrates, cum Platonis Phædrum legeret, admiratus; *Quam multa*, inquit, *de me mentitur adoleſcens!* Hoc autem maxime differt Socratis Reſpublica ab eo quam Plato ſuam dicit; quod vxorum ac bonorum omnium communitatem, quã in Socratis ciuitatem inuexerat, de ſua ſuſtulerit: vt planum ſit, diſſerendi potius cauſa hæc ſcripſiſſe Platonem, quã quod ita ſentiret; cætera in vtraque Republica omnino eadem ſunt. Ciuium enim modum certum præſcripſit, ſcilicet quinque millium & quadraginta; nec plures voluit, nec pauciores cenſeri: nam hic numerus diuiſores habet vno minus ſexaginta, quanquã numerus CLXXX. quadruplo minor, ſexaginta diuiſores habet; ciuium autem tres ordines facit; cuſtodes inquam, milites, & opifices: quos rurſus in tres claſſes diſtribuit, ex inęquali bonorum cenſu. Summum vero ius imperandi ciuium vniuerſorum multitudini tribuit; leges inquam iubendi, & abrogandi: quod ſatis eſt argumenti, ſtatum popularem efficere voluiſſe: hoc amplius, quod ciuium vniuerſitati magiſtratuum omnium creandorum, atque etiam publicorum iudiciorum poteſtatem facit; quoniam vniuerſitatis, inquit, totius intereſt. denique populo ius vitæ ac necis concedit: neque enim Principem populi, aut magiſtratum vllum eſſe voluit, penes quem maius imperium conſiſteret: nam ſenatores ſeu cuſtodes CCCC eſſe iubet, qui populi ſuffragio crearentur.

[a] *In libris, de factis & dictis Socratis.*

Ex quib. intelligitur, Platonis Rempublicam omniũ maxime popularem fuiſſe, ac multo magis popularẽ fuiſſe quam Athenienſium; quam tamen Xenophon ex omnib. maxime popularibus primam eſſe exiſtimauit. Omitto leges DCCXXVI. quas Plato duodecim libris complex⁹ eſt. hoc tantũ mihi ꝓpoſitũ fuit, demonſtrare Platonis fictam Rempublicã, ex Ariſtocratia ac Democratia non

tia non fuisse constitutam, vt Aristoteles posuit; cuius errorem Cicero, Contarenus, ac deinceps alius alium secuti, cæteros in errorem, bona fide compulerunt.

Hæc igitur nostra conclusio est; nullam vnquam Rempublicam ex duabus, multo minus ex tribus conflari; at ne opinione quidem fingi, sed tria tantum genera constitui posse, vt Herodotus inter Græcos verissime scripsit: quem Tacitus [a] inter Latinos secutus; *Cunctas*, inquit, *nationes & vrbes populus, aut primores, aut singuli, regunt.* Demus tamen, si fieri potest, cur certe fingamus eiusmodi Rempublicam, in qua populus magistratuum creandorum, ærarii publici, vitæque ius & necis habeat; Nobilitati legum ferendarum, belli pacisque ac tributorum imperandorum ius tribuatur; Regi vero tum vniuersi, tum singuli ciues iureiurando obstringantur ad fidelitatem obsequiumve sine cuiusquam exceptione præstandum; & qui omnibus magistratibus superior, de summa extremaque prouocatione cognoscat. Nā ista ratione trifariam iura maiestatis diuisa videbuntur; partem optimates ac nobiles, partem populares ac plebeii; partem Rex ipse sibi vindicabit; ex quibus temperatio illa regiæ potestatis, optimatum ac populi exsistere videbitur. Id tamen aut factum vnquam, aut fieri posse nego: nam optimates ac nobilitas, quæ legum summam habeat, id est, omnibus imperandi prohibendique potestatem, & plebem & Principem imperio coercebit, ac Principi obsequium reddi prohibebit: qui vero Princeps iureiurando singulos obstrinxerit, alteri quam sibi parere quemquam minime patietur: & vt maxime sua quisque iura tueri velit, nec detrahere quod sibi arroget; attamen illud cum imperii natura discrepat, vt qui imperandi summum ius habeat, idem ipse alteri & quidem subdito parere cogatur: ea res efficit, vt vbi iura maiestatis Principē inter & subditos diuisa sunt, perturbatis rebus, de summa rerum semper vi & armis decernatur; quousq; vnius aut paucorum, aut vniuersōrum ciuiū sit summa potestas. ¶Sed cum multa sint vete-

[a] lib. 4.

rum;

rum;tum vero ętate noſtra exẽplum aptius nullum eſt, quam de Regibus Danorum;quos iam inde à Chriſtierno,Friderici,qui nunc imperium habet,proauo,nobilitas ſuis legibus pene ſubiecit; Chriſtiernũ de regno deturbauit, eiuſque conſobrinum regnare iuſſit; iis legib⁹, ne de bello vel pace, deq; capite patritiorum ac nobiliũ iniuſſu ſenatus ſtatuere poſſet: ac pleraq; id genus,quib. Reges iureiurando obſtrinxit: quæ vt ſtabiliora eſſent, cum Lubeca ciuitate ac Rege Poloniæ fœdus aduerſus Regem pro communi libertate contraxit. Ita quidem diuiſa ſunt iura maieſtatis Regem inter & patritios;& vtrique in perpetuo metu ac diffidentia finitimorũ Principum ac populorum ſocietates ac fœdera, quo minus à ſe ipſi offenſiones accipiant,exquirunt. Iiſdem fluctibus ac procellis iactatur imperium Suecorum; cuius Rex ita cum nobilitate antea vixit,vt Henricus Rex,magiſtrum equitum natione Gallum; pro Cãcellario vero Germanum hominem haberet; tandem à palatio ac règia ſede in carcerem eſt à nobilitate coniectus, vbi iam annos ſeptemdecim exegit.

Quarum igitur ciuitatum diuiſa ſunt iura maieſtatis, minime omnium *Reſpublicas,* ſed *Rerumpublicarum corruptiones* appellare oportet; vt Herodotus breuiſſime ille quidem ſed rectiſſime ſcripſit: & quemadmodum corpora recte à natura conſtituta, ſi mutari cõtingat;incredibili fœtore ac ſui contagione proxima quæq; infeſtãt, quoad nouam formam adepta fuerint, vt cum oua incubantur, quæ tamen priuſquam incubarentur,& poſtea quam pulli exſtiterint,ſuauiſſimi ſunt odoris ac ſaporis:ita quoque Reſpublicæ q̃ mutantur, diſtractus hinc inde maieſtatis legibus ac ſumma poteſtate diuiſa, requiem à bellis ciuilibus & perturbationibus nullam habent ,quoad formam plane conſummatam adipiſcãtur. Nam exactis Vrbe Regibus, ad populum maieſtas imperii delata eſt,vt antea docuimus :ſed quoniã in populi comitiis,quæ in ſex claſſes diſtributa fuerãt à Seruio Rege,ſi primæ claſſis, quæ ex opibus & cenſu maximo de-

ſcripta

ſcripta erat, ſuffragia maiore ex parte ſibi congiuerent, leges ferebantur, magiſtratus creabãtur, de capite, fama, ac fortunis ciuium decernebatur: nec ſemper ad ſecundam claſſem; raro ad tertiam; rariſſime ad quartam; vix ad quintam; nunquam ad ſextam perueniebatur: itaque Reipublicæ maieſtas in optimatum ac nobilium cœtu verſabatur, cum in ſexta claſſe, quæ erat tenuium & infimorũ, pars multo maxima populi cenſeretur: vix enim cæteræ claſſes decimam partem ciuium capiebãt. cum itaque plebs adeſſet comitiis, nec ſui ratio haberetur, tumultuari cœpit: inde tres in Auentinum ſeceſſiones; quo plebs armata ſe recepit, vt ſuam aduerſus optimates libertatem ac potentiam tueretur: nec prius placari potuit, quã ſibi ſuos magiſtratus ſacroſanctos creare liceret, & quidem tributis comitiis, a quibus patritii arcebantur. Ita plebs aliquandiu conquieuit; cum ſcilicet maiores magiſtratus, Conſules inquam, Prætores, Cenſores, centuriatis comitiis, id eſt, ab optimatibus: minores vero magiſtratus tributis, id eſt, a plebe, crearentur. Tunc Reſpublica temperata quodammodo fuiſſe videbatur, ex optimatibus ſcilicet ac plebe.

At ſi quis temporis breuiſſimi ac perturbationũ, quæ interea Rempublicam labefactarunt, rationem habeat, is profecto confiteatur vix annos xx. aut xxx. in eo ſtatu, quanquam miſerrimo, conſiſtere potuiſſe: nec tamen, niſi ab hoſtibus vndique vrgerentur, tamdiu ſtetiſſet: plebs .n. paulo poſt iubendæ legis poteſtatem, qua Reipublicæ maieſtas cõtinetur, arripuit; ac paulatim cætera quoq; iura maieſtatis, optimatibus inuitis ac diu repugnantibus, extorſit. Quanquã eo ipſo tempore quo populus maiores magiſtratus centuriatis comitiis creabat, plebs ipſa comitiis aderat, & in ſexta claſſe cẽſebatur; ac tametſi rariſſime ſuffragium ferebat, ferre tamẽ poterat; ſi priores claſſes inter ſe diſſiderent: quod ſatis eſt argumenti, etiam eo tempore ſtatum fuiſſe popularem.

Adhuc tamen obiici poteſt, Res oẽs publicas tribus generibus non contineri: quia fieri poteſt vt ex millibus

ſexagintà ciuium, quæ in ciuitate cenſa fuerint, quadraginta millia ſummum imperium habeant, viginti millibus excluſis: & quoniam maior pars omnium imperat status erit popularis: contra vero ſi ciues centum ex illa multitudine, iura maieſtatis habeant, ſtatus erit Ariſtocraticus; quia minor pars ciuium collecta, ſummum imperandi ius habeat. Quid igitur ſi ex eodem ciuium numero viginti quinque millia ſummā poteſtatē teneant: dubitari certe poteſt, an eiuſmodi ſtatus ſit Ariſtocraticus, tametſi minor pars ciuium, cæteris reiectis, imperio potiatur: quoniam plurimum refert, ciues centum, an vero XXV. millia rerum domini cōſtituantur, multo magis ſi ex centum millibus ciuium, quadraginta quinque millia, an vero ex tanto numero triginta ſolum, cæteris excluſis, vt apud Lacedæmonios, iure maieſtatis fruantur. Ego tamen ſtatum ſemper Ariſtocraticum eſſe iudico, ſi minor pars ciuiū cæteris imperet: alioqui ſi muneris varietas Reipublicæ varietatem affert, innumerabilia ſint genera Rerumpublicarum, debet autem ab omni diſciplina infinitas remoueri: ſatis enim eſt penes maiorem aut minorem ciuium partem imperium eſſe, ad Democratiam aut ad Ariſtocratiam conſtituendam. Cætera quæ dubitationem afferre poſſunt, ſuis quæque locis accuratius explicabuntur. ¶ Vnum reſtat in propoſita quæſtione diſcutiendum: Reſpublica Romanorum ſub Auguſto, ac cæteris deinceps Imperatoribus, vſque ad Flauium Veſpaſianum, Principatus dicebatur: cuius Reipublicæ nec Herodotus, nec Latinorum aut Græcorum quiſquam præter Tranquillum, meminiſſe videtur. Is [a] enim ſcribit, Caligulam, cū Reges ac Principes, quos conuiuio exceperat, de dignitate ac generis ſplēdore inter ſe contenderent, [b] Homeri carmen illud vſurpauiſſe, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς: ac parū abfuit quin diadema ſumeret, ac ſpeciē principatus in regnum conuerteret: hæc ille. Ex quibus intelligitur ſub Auguſto poſt Actiacum bellum, nec popularem ſtatum, nec optimatum, at ne regnum quidem fuiſſe. At principatus

a In Caligula.

b Iliad. 2. non bona eſt multorum poteſtas, vnus ſit Princeps, vnus Rex.

patus aliud nihil eſt, quã optimatum aut populi ſtatus, cui vnus aliquis præeſt, qui à Latinis *Prætor*, à *præeundo*; & *Princeps*, id eſt, *primus*, appellatur. Ita Iudæi querebantur, Ariſtobulum Aſmonæum principatum in duo regna commutaſſe, cum ſibi diadema ſumſiſſet, alterum fratri dediſſet. At veteres quidem Hetruſcorum ciuitates, Tarquinium Priſcum Regem Romanorum ad ſocietatem à lege admiſerunt; ne ius vitæ aut necis haberet, aut tributa imperaret, aut præſidia ciuitatibus imponeret, aut leges mutaret; ſed vt ciuitatum principatus penes Regem Romanum eſſet: ſic enim Florus ſcribit. Erat autem popularis omnium ciuitatum ſtatus. Fuit igitur Tarquinius in ciuitatũ comitiis primus, qui multitudinem regeret; non aliter quam in Imperio Germanorum; aut in Republica Venetorum, aut Genuenſium Imperatores ac Duces, qui *Principes* rectiſſime appellari poſſunt; vt olim eodem ſenſu apud Athenienſes, ſummus magiſtratus, ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur: erat tamen Reſpublica maxime omniũ popularis. Si duo magiſtratus, vt Romæ; treſve, vt in pleriſq; Heluetiorum ciuitatibus; aut quatuor eadem poteſtate, vt apud Geneuates, principatus dici non poteſt; quia nemo primus eſt. At in Republica Romanorum, Auguſtus callido commento Imperatorem ſe, id eſt, exercitus ducem maximum [a], ac Tribunum plebis ad tuenda populi cõmoda, cui tamen libertatem eripuerat, & in annos decem Reipublicæ curationem à Senatu pene coactus, vti videbatur, principatum ſpecie ac ſimulatione conſtituerat; cum legiones quadraginta in prouinciis omnibus collocauiſſet, & ad corporis cuſtodiam tres adhibuiſſet; arces etiam, ac fortiſſima quæque propugnacula præſidiis confirmaſſet; regiam tamen poteſtatem ſine ſceptro, ſine diademate, ſine corona inuaſerat: poſteri vero crudeliſſimam tyrannidem, alius alio plus, paucis exceptis exercuerunt: nam *Tiberius initio Conſulibus aſſurgebat ac decedebat via*, inquit Tranquillus; *poſtremo fœdiſſima ſeruitute Rempublicã oppreſſit*. Hic autem de re ipſa, nõ quid ſimulatione

[a] *Tacit. principio lib. 1.*

 fiat,

fiat, exquirendum nobis est: nam qui plus in Republica potest, eundem summum imperium habere statuunt: de iure si quæritur, non quid fiat, sed quid fieri debeat, intuendum. Est igitur *Principatus nihil aliud, quam Aristocratia, vel Democratia, cui vnus de multis dignitate præest: maiestas vero penes est populum vel optimates.*

De vnius dominatu. CAP. II.

Triarchia, Oligarchia, Duarchia. Aristocratiæ generè cōprehensa.

MONARCHIAM Reipublicæ genus esse diximus, in qua penes vnum summa totius Reipublicæ potestas est. *Vnum* cum dicimus, ipso monarchiæ verbo satis significatur; nam si duos pluresve adiungamus, nemo eorum summum imperium habet: quia *Summus dicitur qui nullius imperio tenetur, & cæteros ciues, tum vniuersos, tum singulos, coercere potest.* At imperium duorum eiusmodi est, vt neuter alterius imperio teneatur, siue eiusdem imperii socii sunt: quamobrem si duobus Regibus ciuitatis eiusdem imperium summum detur, neuter Rex est, neuter sine alterius consensione imperare potest: sed vtriusque summa potestas est, quæ *Duumuiratus*, seu *Duarchia*, Aristocratiæ forma dici possit, tamdiu duratura, quoad vterque communi fide & consensu ad ciuium tutelam conspirabit: vt Romulus ac Tatius; alter Romanorum, alter Sabinorum Rex, post aliquot prælia, percussis fœderibus societatem coierunt; ea lege, vt populus vterque in eadem mœnia coalesceret; & Quiritum appellatione ab vtroque Rege imperio communi gubernaretur. At Romulus qui antea fratris parricidio imperii societatem à se depulerat, peregrinum hominem diu ferre non potuit, sed occidi mandauit, aut certe sicarium deprehensum excusauit. Longo post tempore Romanum imperium ab vnius ad duorum dominatum conuerti cœpit, cum Antoninus Pius M. Aurelium, & Ælium Verum Imperatores, eiusdem imperii socios reliquit: sed Ælius breui, nec sine veneni suspicione interiit. Est enim, ac semper fuit difficilimum summa imperia duorum tueri: & quod Lucanus scribit, *Nulla fides regni*

regni sociis, omnisq; potestas Impatiens consortis erit: de Duumuiratu potissimum interpretandum est; quia trium pluriumve potestas stabilis esse potest ac firma; duorum nō item: cum per naturam vnum vni tantum contrarium sit; plura esse non possunt: tertium enim quasi medium quid extrema copulat.

Itaq; Imperatores Romanorum, quum iisdem temporib. ad eadem sceptra capessenda venirent, ne mutuo imperii concursu amicitiam ac fidem violarent, diuisum imperium habuerunt; alter quidem Orientis, alter Occidentis regiones; ac tametsi leges eædem communi vtriusq; voluntate in vtroq; imperio interdum peruulgarentur, re tamen diuisa imperia fuere. Lacedæmoniorū Rempublicam Rex vnus facile moderabatur: at cum Aristodemus Proculum & Eurysthenem liberos simul regnare vellet, tunc oborta contentio est; ac dissidentibus vtrisque, Lycurgus facillime potestatem eripuit, & conuerso statu, ad populum summam rerum detulit. Idem antea Aphareo & Leucippo Messeniorum [a] Regibus contigerat. Sed Argiui ne eadem tempestate iactarentur, cum Atreus & Thyestes patris imperium simul creuissent; populus prudentiorem vniuerso imperio p̄fecit; vel, vt Lucianus [b] prodidit, *dodiorem*. Qui vero à Meroueo & Carolo Magno stirpem duxerunt, cum plures liberi eandem hæreditatem cernerent, prouincias & imperia inter se diuiserunt. Nam Clodouci liberi ex vnius patris regno quatuor, æquata potestate fecerunt: ac Ludouici Pii tres liberi totidem regna inter se partiti sunt: nec plures simul imperium indiuisum diu tenuisse legimus; propter indiuiduā maiestatis naturam, & plenā periculorum imperii societatem: in qua nullus summum imperium habet; nisi princeps aliquis peregrinus sibi despondeat reginam apud eos populos, qui fœminarum imperia ferre didicerunt: tunc viri & vxoris imagines, nomina, stemmata simul copulantur, quasi ad vtrosq; imperii maiestas pertineret; vti contigit cum Ferdinandus Isabellam Castiliam, Antonius Burbonius Io-

a *Pausanias, lib. 4.*

b *Lucian. in li. de Astrolog.*

annam Nauarræ reginam; Philippus Hispanus Mariam Henrici Regis Anglorum filiam, penes quam Angli maiestatem in solidum esse voluerunt, ac per se ipsam sine mariti consensu imperare: cætera in speciem marito tributa, vt de Ferdinando rege Aragonum & Isabella exceptum erat; tametsi edicta vtriusque nomen ac chirographum [a] príe se ferrent. Quo argumento nullum efficaci9 erat aduersus Manichæos, qui duplices æqua potestate Deos, erroris opinione sibi finxerant; alterum quidem bonorum, alterum malorum principem? quod quidem si verum esset, perpetuis bellis ac dissidiis pulcerrimum vniuersitatis concentum & concordiam perturbarent, quoad alteri victoria cederet, propter discrepantem ac plane contrariam bonorum ac malorum vim & naturam.

[a] Yo el Roy Yo la Royna.

Quod si vna ciuitas ne fratres quidem summi imperii collegas, vt minimũ dissideãt, ferre potest: quonã modo mund9 hic duos Imperatores, voluntate ac tota sui natura dissidentes ferat? tres aliquanto facili9 imperarẽt, propter eã, quam prius diximus, rationem. Cum n. Cn. Põpeius & C. Cæsar, Marcũ Crassum ad amicitiã societatẽque imperii sibi adiunxissent, tanta concordia seipsos ac Romanorũ imperium tuebantur, vt vulg9 illos *Tricipitiũ* appellaret. Postea v. quam Crassus cæsus est in Chaldæa, eodem momento Pompeius à Cæsare dissidere, ac Respublica sæuissimis bellorum ciuilium tempestatibus ac pcellis tamdiu iactari visa est, quoad vn9 omnia moderaretur. Eadem pene, interfecto Cæsare, in triumuiratu contigerunt, cum Augustus, Antonius, ac Lepidus imperii Romani corpus vnum in tria membra diuisissent: cum Lepidus ad imperium omnino ineptus, Augusto fasces summisisset: tametsi Antonius Augusti sororem sibi despondisset ac imperium ex æquo inter se diuisissent, regionibusque à sese disiunctissimi viuerent: nõ tamen diu conquieuerunt, quin alter alterius dominatu ac potentia quateretur. Inde consecuta est stabilis imperii salus vnius imperio confirmata. Illud igitur fixum re-

teneam⁹, nec monarchiam dici, vbi penes duos imperii maiestas est; nec eo statu, si dissident, Imperium consistere posse.

Porro monarchia omnis in tres quodammodo formas tributa est: aut enim is qui imperium habet, rerum omnium dominus est, aut rex, aut tyrannus: nec ꝑpterea monarchiæ status alius atque alius dicitur, sed id ab imperandi varietate manat. Illud enim admonendi sumus, Reipublicæ statum ab imperandi ratione distare plurimum: quod antea nemo, quantum intelligere potuimus, animaduertit. Nam Reipubl. status Regalis esse potest, gubernatio tamen popularis futura est, si Rex omnia imperia, sacerdotia, curationes, pœnas item ac præmia omnib. ex æquo distribuat: si vero Princeps imperia, honores, magistratus, patritiis vel diuitibus, vel fortibus, vel studiosis tantum impertiat, regia potestas erit, & quidem simplex ac pura; sed Aristocratica ratione temperata. Ita quoque optimates pauci Rempublicam populari modo regere possunt, si ciues omnes omnium magistratuum participes fecerint: aut Aristocratice, si paucis quibusdam, qui aut virtute, aut censu, aut nobilitate cæteris præstent: quæ diuersitas eos in errorem impulit, qui Respublicas plures tribus, erroris opinione, sibi finxerunt.

Est igitᶜ *Monarchia regalis, in qua subditi libertate ac dominio rerũ fruẽtes, sui principis legib. obsequũtur; perinde vt Princeps ipse diuinis ac naturæ imperiis obtẽperandũ iudicat. Dominatus* vero dicitᶜ, *cũ Princeps vnus, libertatis ac fortunarum omniũ dominus, iure belli factus aut fœdere, subditos quasi paterfamilias seruos, moderatur. Tyrãnis* deniq;, *si Princeps imperiose spretis gentiũ ac naturæ legibus, subditorũ bonis ac libertate ad libidinẽ abutatur.* Eadẽ distinctio ad Aristocratiam & Democratiã adhiberi potest: nam Tyrannis quoq; omnium maxima à Marco Tullio appellatur, furentis ac turbulentæ plebis impotentia. ¶ Prius igitur est de vnius dominatu, tum de cæteris differendum. Nam principio rerum omnium, quo societas hominum coalescere **Prima monarchia fuit dominatus.**

cœpit, ac Reipubl. forma quædam constitui, vnius imperio ac dominatu omnia tenebantur. Fallit enim Aristoteles, qui aureum illud genus hominum, fabulis poëtarum quam reipsa illustrius, Reges heroas suffragio creasse prodidit; cum omnibus persuasum sit ac perspicuum, monarchiam omnium primum in Assyria fuisse constitutam Nimerodo Principe: quem sacræ literæ *potentissimum venatorem* appellant; loquendi genus Hebræis familiare, quo verbo *latronem* significari volunt. Veteres enim, Plato inquam, Aristoteles, Xenophon, latrocinium inter genera venationum posuerunt, [a], vt alibi notauimus. Nam ante Nimerodi ætatem, æqua erat omnium libertas: primus hic dominatum arripuit, & liberos homines seruire coëgit; qui propterea dictus est *Nimerodus*, id est, *dominus metuendus*. Eodem pene momento seruitia vbique constituta videmus; adhuc viuo ac spirante Semo, Noëi filio.

[a] *ad Oppianum in libris de venatione.*

Et quidem sacræ literę, quoties Assyriorum ac Persarũ Reges meminerũt, *dominos* appellãt: subditos vero, *Principis seruos*. Nec Hebræorũ tantum, sed etiam Græcorum scriptores, in ea sententia fuerũt: & quidẽ hi sese liberos, Asiaticos vero ac Ægyptios seruili contumelia notant. Itaque Reges Persarum cum bellum indicerent: terram & aquam sibi dari poscebant: quo argumento, se rerum omnium quæ terra marique teneantur, dominos esse significarent, vt Plutarchus scribit. At etiam [b] Xenophon laudabile putat Medorum institutum, apud quos Princeps vnus rerum omnium dominus esset. Inde adoratio, qua non modo subditi, sed etiam peregrini & exterarum gentium legati, aduersus Reges Persarum vtebantur, vt eius dominatu omnia teneri significarent. Cum enim Themistocles, cuius fama illustris & clara semper antea fuerat, Regem Persarum, Græco more conuenire [c] vellet; Artabanus præfectus prætorio illum ab aditu depulit[d]; nec rogationem vllam ferre passus est, nisi prius adorato Rege: deinde prætorio egressum, humaniter allocutus; factum his verbis excusauit, *laudabile est*,

[b] *In Cyri Pædia.*

[c] *Dio in li. 57. & Xiphilin. in Adrian.*

[d] *Plutarch. in Themistocle.*

est, Themistocles, suum cuiusque gentis institutum: vos Græci libertatem, & imperii æquationem amplexari consueuistis: nos vero nihil tam naturæ consentaneum esse ducimus, nihil tam decorum, quam Regis nostri maiestatem, vt Dei optimi maximi veram in terris imaginem, adorare ac reuereri. quibus cõsentanea sunt quæ Liuius scribit; *Barbaris*, inquit, *pro legib. semper dominorum imperia fuerunt.*

Ac certe non debet vnius dominatus tyrannidis appellatione fœdari. Neque enim iniquum est, vt qui hostes iusto ac legitimo bello fregerit ac domuerit, personarum ac rerum dominus sit; dum subditis non aliter quam bonus paterfamilias seruis vtatur; vt quidem gentium fere omnium moribus ac institutis receptum videmus: qui vero iniusto bello tractos imperio subiecerit, eorumque bonis ac personis seruilem in modum & ad libidinem abutitur, tyrannus est. At ne Adrianus quidẽ Augustus, seruum histrionem vel aurigam petente populo Romano [a], libertatem, quam in theatro dominus dedisset, adipisci, sed arbitrio domini priuatim statuendum reliquit. Idem etiam antea Tiberius, ac deinceps Aurelius Adriani filius vetuisse dicuntur: cum libertas iusta non videretur, q̃ populi vis ac plausus extorsisset.

[a] *l. ad bestias, de pœnis.*

Ac tametsi pauci admodum Principes sint, quorum dominatu ciues ac ciuium bona teneantur, etiamsi tyrannos permultos videamus; sunt tamen & in Asia & in Africa nonnulli, in Europa vero qui tantum sibi tribuant, præter Turcarum ac Moschouitarum Principes, scio neminem: certe quidem Moschouitæ se regis *Chlopas*, id est, *seruos*, appellant [b]: nos corrupte *sclauos* dicimus. Turcarum vero Princeps *Sultanum* se, id est, *dominum* appellat: non tam propter latifundia, cum Rex Hispanorum gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, suo imperio regat: quod quidem imperium iisdem regionibus quibus Solis cursus definitum est, & quidem imperio Turcarum decuplo maius; sed *dominus Turcarum* appellatur, quod personarum ac fortunarum omnium sese dominum ferat;

[b] *Sigismundus Liber Baro.*

quos tamen multo humanius ac liberius quam bonus paterfamilias seruos moderatur: nam eos quos nostri *sclauos* seu *seruos Principis* appellamus, Turcæ *Zamoglomos*, id est, *tributi filios*, ipse Princeps non aliter quam filios educari ac erudiri, eisque iura nobilitatis, quæ ab aliis studiose ambiuntur, impartiri solet. *Timariotarũ* autẽ ordo equestris, omnia prædia fiduciæ nomine Principi accepta fert: ac decimo quoque anno locationes prædiorum renouare consueuit: nec liberos prædiorum, sed pecuniarum tantum ac familiæ hæredes habent; nisi Principis beneficio paternorum prædiorum ac veluti bonorum possessionem accipiant. Reliqui Principes Europę qui se *rerum ac personarum dominos* appellant; nulli sunt.

At Augustus Imperator, cuius imperium longe lateque patebat, & cui Reges sponte ministrabant, *domini* appellationem semper repudiauit. [a] Neque enim ea, quæ dicimus, iura feudorum, aut vlla omnino prædia, fiduciæ nomine tenebantur; nec vtilis aut directi domini verba exaudita fuerant, at ne in Codicis quidem vel Authenticis legibus, vel Pandectarum libris vsquam leguntur. Ac tametsi nulli sunt in Europa Principes, qui directi dominii iure omnia prædia ad se pertinere non putent; non propterea tamen dominus quisquam iure dici potest, cum vniuscuiusq; rei proprietas ad singulos pertineat; tametsi Princeps ad speciem & pompam directũ dominium sibi vindicet: quamquam pleraque prædia, quæ *allodia* dicuntur, ne Principis quidem beneficio [b] possidentur. Hunni primum ab extremis Scythiæ oris, cum Europã pene totam ferro ac flamma vastarẽt, Longobardos & Alemanos Germanorũ gentes, ac Francos Gallorum veteres colonos, ad dominatũ rerũ omnium occupandum sic assuefecerunt, vt nemo terræ glebam, nisi eorũ beneficio possideret. Romani quidẽ bello captiuos aut vendere, aut seruire cogebant, nisi libertatem pretio redimerent, vt cæteri fere populi: expugnatas autem vrbes, ac populos deuictos agri parte septima [c] mulctabant; quam coloniis ciuiũ Rom. assignabant. At Principes

a *Tranquil. in Augusto.*

b *Consuetudo Campan.*

c *Plutarch. in Romulo.*

cipes & populi, humanitatis artib. ac disciplinis exculti & eruditi, dominatum, qualem in suos Reges Persarum & Asiæ exercuerunt, vel metu defectionis, vel potentia diffisi sua, deseruerunt. Et cum antea Reges Assyriorum verberib. summos magistratus ac Principes vestib. nudatos seruilem in modum cædere consueuissent; prim⁹ Artaxerxes nudari quidem, sed eorum vestimenta; [a] non corpora cædi: & quorum capilli contumeliose diuelli consueuerant, eorum pileos conuelli iussit. Aluaresius tamen, qui Æthiopica descripsit, cancellarios ac prouinciarum præsides nudatos ac prostratos humi verberibus lacerari coram Principe se vidisse prodidit, eosque maximo in pretio & honore haberi, quos princeps ita concidi iuberet. Ex his autem q̃ Aluaresius scribit, facile colligitur qui dominatum habeat in Africa, aut Principem Æthiopum, aut esse neminem.

a Plutarch. in Apophthég.

Negus Æthiopum dominatu potitur.

Europæ v. populi, quorũ bellica vis maior est quã Asiaticorũ & Australium, vix, ac ne vix qdem dominatum Principum ferre potuerunt, nec ante Hunnorum incursiones in Europã Principum dominatum ptulerunt. Primus Odoacer Rex Herulorũ, qui iisdẽ fere temporib. Italiam, quib. Attila Germaniã, inuasit, subacta Italia, possessores agri tertia parte mulctauit: liberos homines illæso libertatis statu, ac reliqua parte bonorũ, sine vllis fiduciæ pactis, aut directi dominii specie, securos esse permisit. Cęteri v. ab Aquilone populi, cũ Hunnorum mores ac dominandi illecebras didicissent, Alemani inq̃, Lõgobardi, Saxones, Burgũdi, Gotthi, Ostrogotthi, Angli, & reliqua Scytharũ colluuies, se rerum omnium dominos ferentes, fertilissima quæque prædia sibi reseruarunt; cætera fiduciæ nomine veteribus colonis fruenda reliquerunt; exigui vectigalis lege dicta, si possessorem mutarent. Illa est imago, illud argumentum antiqui dominatus [b]. Nam militiæ ex casu (quæ verissima sunt feuda) militibus, quamdiu viuerent, fuere permissa; deinde à parentibus in liberos continuata, præter eos honores qui Ducibus, Comitibus, Marchionibus haberi

b cap. 1. lib. 1. feudor.

beri ſolebant,nec prædia afficiebant: quo more etiamnum vtuntur Angli & Scoti; apud quos Ducum liberis agros & prædia poſſidere licet, ſine vlla Ducis prærogatiua. Cum enim feuda ſeu beneficia prædiatoria, militibus quamdiu viuerēt,tribuerentur, obtinuerunt,vt eorum liberis teſtamento & ab inteſtato relinquerentur: ſi mares nulli eſſent,ad fœminas iure tranſmitti placuit: præterquam in Germania,vbi fœminæ à poſſeſſione feudalium prædiorum arcentur:quo argumento potiſſimū vſus eſt Fridericus Comes Vallimontis,aduerſus Renatum Siciliæ Regem in conſilio Conſtantienſi, cum Lotharingorum Duce conſobrino mortuo, poſſeſſionem ab Imperatore Sigiſmundo ſibi dari poſceret: quia imperiale feudum eſſet;cuius Iſabella Regis Siciliæ vxor, tametſi Ducis Lotharingorum filia, minime capax eſſe dicebatur. Quanquam Rex Siciliæ aliis ſeſe rationibus tueri poterat. Cum enim de legib. feudorum [a] quæritur, ſeruientis,non dominantis prædii mores ac leges intueri oportet. conſtat autem in vniuerſa Lotharingia fœminas feudorum capaces eſſe.

a Iudicatum in curia Pariſ. Molinæus in titulo feudorum. §. 1. q. 20. & 85 contra Fabri ſententiam, in l. 1. de ſacroſanct. eccleſ. C.

Ex quib. perſpicitur dominat⁹ veſtigia in Aſia & in Africa conſtitiſſe, rariſſima in Europa reſtare. Tametſi n. Guilielm⁹ nothus, is q poſtea *Auguſtus* eſt appellatus, vniuerſam Angliā armis domuiſſet, ſeque edicto publico vniūerſæ pecuniæ,ac prædiorum,q̄ quiſq; poſſidebat, dominum appellari iuberet:nihilomin⁹ tamen præter hoſtium agros,quos,fiſco addixerat, ꝓprietatem bonorum omnib. fiduciæ nomine fruendā permiſit. At Carolus V. Imperator,cum Peruanorū regiones latiſſime patentes ſubegiſſet,ſuo vni⁹ dominatu omnia teneri voluit,exceptis ſeruis,quos cū innumerabiles eſſent,manumitti iuſſit;ꝑdia vero poſſeſſorib. precario fruēda reliquit,nec ad liberos hæreditario iure tranſmitti. Callidū ac veteratorium cōmentum;quo Lagaſca Iuriſconſultus Imperatoris legat⁹,Gōſalo Pizarra cæteriſq; defectionis auctoribus fractis ac proſtratis,vt incolas perpetua obligationis fide in officio cōtineret, eos ab Rege Hiſpaniarum poſ-

ſeſſio-

ſeſſionem bonorum, mortuis propinquis, petere coegit; niſi prius parentes ipſi adhuc ſpirantes pro liberis id in futurum ſibi concedi curarent; quod non ſine magna vi pecuniarum, quæ in ærarium publicum inferuntur, impetrari poterat; dum interim potentiores à rebus nouandis prohiberentur. Conſimili de cauſa vno capite legis Muhamedicæ cautum erat, ne quis omnino dominatum affectaret; neve vllius prædii dominum ſeſe diceret, præter Calipham Muhamedi legatum Pōtificem maximum, quem principio rerum omnium dominum fuiſſe commemorant, à quo Reges imperium haberent; cui Principes ſceptra accepta ferrent, & quidem precario tantum, quoad Turcarum ac ſuperioris Aſiæ itemq; Africæ Reges ſua imperia ſibi aſſeruerunt.

Hic tamen dubitet aliquis, num tyrannidis appellatione veniat etiam rerum ac perſonarum dominatus, qꝑ naturā ipſam & hominum ſocietatem, quæ vniuſcuiuſq; libertatem ac rerū dominia tuetur, oppugnet. Id quidē quodammodo cum natura cumq; ipſa hominum conſociatione pugnare videtur. Sed cum ea ſit hominū ſeu vis, ſeu innata cupiditas, vt in otio ac trāquillitate diu viui non poſſit, & identidem bella gerantur, magnam partem iniuſte illata; nonne æquū eſt, eos qui aliis iniq; bellū inferāt, victos, vel rerū ſuarum damno, vel morte, vel ſeruitute coerceri? Hæc iuſta [a] dominandi lex eſt, dum tamen crudelitate abſtineatur, & quidem ſacris [b] legib. comprobata. Itaq; pater ipſe Iſraelitarum; cum poſſeſſiones ac prædia nepotibus legaret, eadem ſuis [c] armis ac potentia quæſita fuiſſe teſtatum reliquit. Id autem iure gentium certū eſt, vbi iure agi poteſt, ab armis abſtinendū: quo iure etiam ciuitates ac Principes aliena iniuſte rapientes, iudiciorum ac pœnarum ſeueritate ab Imperiali curia coercentur: ex quo efficitur, cum nullus æquitati aut legibus locus relictus ſit, armorum vim ad ſua tuenda, vel repetenda iuſtiſſimam eſſe; alioqui ſi iure belli ac gētium omnium quæſita dominia, dominia iniuſta eſſe demus, ac dominatum cum tyrannide, confuſa re-

a *l. poſtliminium, de captiuu.*
b *Deut. cap. 16.*
c *Geneſ. c. vlt.*

ſa rerum ac verborum appellatione, miſceamus; illud etiam confitendum erit, nihil hoſtem à prædone; nihil verum dominum à tyranno; nihil denique iuſtum bellū à latrocinio differre: quæ cum [a] abſurda ſint, & illa ex quibus hæc ſequuntur, abſurda videri neceſſe eſt. Itaque videmus tyrannides momento collapſas, ac pleroſque tyrannos breui cæſos & exſtinctos, dominatus vero Aſſyriorum, Medorum, Perſarum, Parthorum fuiſſe diuturnos: itemq; Æthiopum Dominum, qui Reges quinquaginta, vt Iouius ſcribit, vel certe totidem prouincias, incredibili maieſtate imperandi coercere; ac cæteros Africæ Reges, exceptis Thunetanis, antiquitate ſuperare. At illius principis ſubditi ſeruos ſe & eſſe & haberi gloriantur: cur autem imperia dominorum quam regum certiora magiſq; diuturna ſint, ratio in promtu eſt; quod & dominatus auguſtior eſt, & ſubditi omnia Principi accepta ferunt; ſeque ob eam rem Principi obligatos putant: tum etiam quod ſerui conditionis ſuæ memores, metu ſeruili afficiuntur ac deiiciuntur. At liberi homines, ſub regia poteſtate, quoties libertatem opeſque ſuas meminerunt, animos excelſos gerunt nec ſua ſibi eripi patienter ferunt, & illatas à Principe iniurias, quacunque ratione poſſunt, vlciſcuntur. Atque hæc de vnius dominatu: deinceps de regia poteſtate dicamus.

a *l. hoſtes, de captiu. l. hoſtes, de verb ſignif.*

De Monarchia Regali. CAP. III.

REx *eſt, qui in ſumma poteſtate conſtitutus, naturæ legibus non minus obſequentem ſe præbet, quam ſibi ſubditos, quorum libertatem ac rerum dominia æque ac ſua tuetur, fore confidit.* Subditorum libertatem ac rerum dominationem adiecimus, vt Regis ac Domini diſtinctionem certam adhiberemus. Superius diximus dominatum iuſte quæri, ac dominum eadem æquitate ſuos qua paterfamilias ſeruos moderari poſſe: qui tamen ſi ſeruos manumittat, ac peculium libertorum propriū eſſe patiatur, ex domino fit patronus: itidem rerum omnium

mnium ac personarum dominus in regem euadit, si subditos iusta libertate, ac rerũ suarum dominio vtifrui patiatur. Itaque Plinius[a] Iunior ad Traianum; *Principis*, inquit, *sedem obtines, ne sit domino locus.* Persas vero discrimẽ illud satis intellexisse perspicuum est, cum Cyrum, qui Medorum potentiam fregit, *Regem* appellarent[b], Cambysem *dominum*, Dariũ vero *mercatorem*: quia Cyrus maior summa caritate suos amplexaretur; filius imperandi seueritate formidabilis esset; tertius tributa ac vectigalia prius inaudita à subditis extorqueret. Ob eam rem Alexander Magnus ab Aristotele admonitus[c] esse dicitur, vt Græcos quidem paterna pietate, barbaros vero dominandi maiestate in officio contineret: quod præceptũ repudiauit Alexander: Græcosque sola virtute, non origine; barbaros vitiis & ignauia censeri: orbem vero terrarum instar esse voluit vnius ciuitatis, cuius arcem ipse in suis castris positam teneret. Subditos Regi obsequentes esse oportere diximus, vt in eo solida iura maiestatis inesse iudicaretur; eundem tamen naturæ legibus obligari: id est, subditos naturali æquitate regere, cuius splẽdor Solis ipsius luce clarior est.

a in Panegyrico.

b Herodotus.

c Plutarch. in Alexandro.

Est igitur regiæ maiestatis præcipuum argumentum, si, quam subditos suis imperiis ac iussis obedientes esse cupit, tam ipse naturæ legibus se prębeat obsequentem. Id autem consequi non admodum difficile est boni principis officia intuentem: si pura religione Deum, pietate patriam, caritate propinquos, benignitate egentes, æquitate singulos, iustitia vniuersos complectatur: itemque, si prudentia & altitudine animi in consiliis; fortitudine & alacritate in rebus gerendis; modestia in prosperis; constantia in aduersis vtatur: si denique erga fœderatos amicum se; aduersus hostes formidolosum: erga bonos amabilem; in sceleratos terribilem, in vtrosque admirabilem, in socios fidum, aduersus humiles facilem, in arrogantes excelsum sese prębeat. Regia potestate sic constituta, vt subditi quidem

prin-

principis legibus, princeps autem legi naturæ pareat, le[x] vtrinque domina, vel, vt Pindarus ait, *regna vtrisque imperans*, subditos inter se, & cum principe, iisdem vinculi[s] copulabit; ex eoq; suauissimus concentus exsistet, qu[i] voluptate ac felicitate incredibili vtrosque beare possit.

Hæc illa est regalis vnius, legitimaque monarchia quam quærimus; siue regnum successione, vt fere semper, deferatur, siue lege, vt nostrum; siue populi suffragiis, vt ea quæ ad Aquilonem posita sunt; siue largitione vt illud Numidiæ, vbi Augustus Iubam regnare iussit; siue cessione, vt regnum Neapolis ac Siciliæ semel atque iterum ad Carolum & Ludouicum Francorum principes: siue testamento, vt antea sæpe Africæ, nec ita pridem Angliæ regnum Henrici VIII. voluntate ad Eduardum VI. cui Maria soror, huic Elizabetha substituta; siue fraude patrum, qualia fuerunt Hieronis & Pisistrati regna; siue sorte, vt regnum Israelitarum ad Saulem; siue equi hinnitu, vt Persarum ad [a] Darium Hystaspen; siue armis ac vi quæsitum, vt regnum Seruii: *Neque enim*, inquit, Liuius [b] *præter vim quicquam ad ius regni habebat*: siue ob nobilitatem ac gentis splendorem, vt Ægyptia prætorianis militibus, ad Campsonem Ciliciæ Regem delatum accepimus, siue ob iustitiam ac pietatem, vt Romanorum ad Numam; siue ob senium, vt Arabiæ ac Taprobanes regna [c] ad vetustissimum quemque, siue ob corporis robur, vt imperium Romanorum ad Maximinum ducem militum, tanta corporis firmitate ac robore, tantaque amplitudine, vt gigantum semine procreatus videretur: siue ob formæ præstantiam, vt idem imperium ad Heliogabalum peruenit: siue ob longitudinem ac proceritatem, vt Æthiopum regna ad longissimum quemque deferebantur: siue ad bibacissimum, vt quondam Scytharum imperia: quemadmodum [d] Aristoteles scribit, qui *Regem definiit* [e] *eum, qui suffragio creatus, ex ipsius populi voluntate imperat*: eundem tamen fieri tyrannum, si vel minimum à populi voluntate discesserit. Quæ descriptio non solum à ratione deseritur,

verum

a Plutarch. in lib. De sera numinis vindicta ff.

b lib. 1.

c Diodorus Siculus & Plinius.

d in Polit.

e Idem lib. 3.

verum etiam pernitiosa est: nam ius illud maiestatis, quod regis maxime proprium esse demonstrauimus, cõcidat oportet; siquidem inuitis ac nolentibus subditis imperari nihil ab ipso Rege possit, qui etiam leges à populo accipere cogeretur. Denique omnia populo licerent; iustissimi autem ac optimi quique Reges, pro tyrannis haberentur: nec vero Rex alius esset, quam magistratus, cui arbitrio populi precario potestas & daretur, & eriperetur. Quæ tam absurda videri necesse est, quam quod ab eodem philosopho proditum est, *barbaras esse gentes, quæ Reges à stirpe quærant*; cũ tamen sui ipsius Rex ac discipulus Alexander Magnus cum maioribus ac proauis Macedoniæ regibus ab ipso [a] Hercule genus duxisset: barbari Lacedæmonii, qui ab eadem Heraclidarum stirpe, Reges mille circiter annos pertulerũt: barbari quoque Asiatici, Persę, Ægyptii; in quibus non modo fuit, sed etiam à quibus humanitas, artes, leges, disciplinæ ad omnes populos dimanarunt [b]: postremo vnus Aristoteles, cum paucissimis quibusdam Græculis à barbarie procul abessent. Nihil autem pernitiosius cogitari potest, quam suffragio populi creationẽ regum permittere, vt suo loco differetur.

[a] *Plutarch. in Alexandro.*

[b] *Cicero ad Q. Fratrem. epist. 1. Theodoret. episcopus Cyrensis, in libris De Græcarum affectionum. Iosephus contra Apionem.*

Quanquam Aristoteles in eo ipso quoque labitur, ꝙ regum genera quatuor constituit: & quatuor positis, quinque tamen [c] enumerat. Primum genus eorum, qui populi voluntate & arbitrio imperant; vt quos heroicis temporibus, eosdem imperatores, iudices, ac pontifices fuisse putat: secundum genus barborum esse, cum scilicet Reges à stirpe ducuntur: tertium eorum qui suffragio creantur: quartum Lacedęmoniorum propriũ; quos belli duces perpetuos fuisse tradit: postremum genus est eorum qui dominatum adipiscuntur, ac subditos quasi patresfamilias seruos habent. Quod ad primum genus attinet, reges quidem iudices, imperatores, ac pontifices fuisse, nulli tamen ex populi arbitrio ac voluntate imperasse, aut imperium à populo accepisse comperiuntur, ante Pittacum ac Timondam; sed principio ge-

[c] *li. 3. de Republica.*

nus hominum immani feritate barbarum,&crudele fuisse Plutarchus[a] ſcribit;qui nihil prius aut præclarius ducerent, quam homines ab hominibus violari, cædi,opprimi,& in ſeruituté abduci: quod certe ſacris literis cōſentaneum eſt;quibus perſpicuum fit; Nimerodum primum tyrannide cæteros oppreſſiſſe; ſeruitiis omnia cōpleuiſſe;ac poſteris imperium ſucceſſoria lege reliquiſſe: certe quidem & Thucydides ipſe veriſſimus ſcriptor,& antiquorum hiſtoriæ, ſumma regna ſucceſſione delata fuiſſe, Aſſyriorum inquam, Medorum,Tyriorum,Perſarum, Ægyptiorum, Hebræorum,Lacedæmoniorum, Macedonum, Epirotarum, Sicyoniorum,Celtarum,& Atheniēſium declarant:at cum regia proles à ſtirpe populos deſereret;partem reges ſuffragio ſibi creaſſe,partē optimatibus imperium dediſſe, partem in populari ſtatu acquieuiſſe, præter eos quorum libertas vi & armis potentiorum oppreſſa fuiſſet: vt Herodotus,Ioſephus, Beroſus,Manetho, Ephorus,Theopompus,Xenophon & antiquiſſimi quique ſcriptores prodiderunt: ex quib. facile intelligitur,Ariſtotelem,in iis quæ de regibus ſcripſit,decipi & errare.

a In Theſeo.

Quod item Spartiatarum duces regum appellatione amplectitur, id quidem abſurde, cum qui iura maieſtatis non habeat, Regem eſſe non poſſe ſuperius dictum ſit: Reges autem Lacedæmoniorum poſt ipſius Reipublicæ conuerſionem, non alios quam ſenatores fuiſſe, ac magiſtratuum imperia pertuliſſe docuimus; at ne imperatoriam quidem illis poteſtatem in perpetuum tributam fuiſſe, vt putat Ariſtoteles, qui perpetuos belli duces appellat, cum aliis quoque ciuibus communicaretur; vt Lyſandro, Leonidæ, Callicratidæ, Gylippo; quos Lacedæmonii Regibus ipſis, premente bello prætulerunt: At ne Ageſilaus quidem Rex imperatoriam poteſtatem iniuſſus accepit, vt[b] Plutarchus tradit.Et vt perpetui fuerint imperatores, nihil tamen imperatoria poteſtas cum regia maieſtate commune habet,cum priuatis ac magiſtratibus tribuatur: maieſtatem vero nec

b In Ageſilao.

in

in priuatos, nec in magiſtratus conuenire, nec diſſolubilem eſſe, antea demõſtrauimus. Latini quoque ſuos imperatores, & quidem perpetuos habuerunt; & Achæi annuos, de quibus tamen pœnas ſumere conſueuerant. Damocritum enim imperatorem quingentis talentis mulctarunt [a]; perinde ac Ephori ſuos Reges exilio, carcere, mulcta ſæpe coercebant, interdum etiam morte. Hos igitur ex albo regum eximere neceſſe eſt, & eos qui dominatum arripuerunt, quos ab regibus non genere quidem, ſed forma differre docuimus.

[a] *Pauſanias.*

Tertium vero genus eorum, quos ſuffragio creari, aut ſucceſſorio iure fieri ſcribit, nullo diſcrimine ab aliis regibus ſecerni debuerunt: alioqui & ſextum genus conſtituere oportuiſſet eorum qui ſorte ducuntur, & ſeptimum eorum qui teſtamento: tum eos qui vi, qui fraude, quiq; aliis artibus, ac modis innumerabilibus regnũ adipiſcuntur. Monarchas autem diſtinguere oportet, non imperii conſequendi, ſed ipſa imperandi ratione, quam tribus omnino generibus contineri diximus, dominatu, regno, ac tyrannide. ¶ Quod autem Ariſtoteles regum appellatione complectitur etiam eos, qui Reipublicæ conſtituendæ aut confirmandæ cauſa ad breue tempus creari ſolent, à regia poteſtate plane alienum eſt: cum nihil aliud ſint quam curatores, quales fuere Dictatores in Republica Romanorum; quos Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit imperio ac officio ſimiles fuiſſe iis quos Theſſali Archos, Lacedæmonii Coſmos, Mitylenæi Æſymnetas vocant: eadem poteſtate *Balia* Florentinorum fieri conſueuerat, id eſt, *Octouiri*, aut ſummum *Decemuiri* Reipublicæ conſtituendæ; vt quæ decurſu temporum deprauatę fuerant, tum in legibus, tum in moribus, tum in magiſtratibus creandis conformarentur: Republica vere conſtituta, imperio abdicabant: qui eadem ratione *Reges* appellarentur: quod abſurdum ſit, cum regia maieſtas nec in magiſtratum, nec in curatorem Reip. conueniat. Quamobrem quod [b] Cæſar ſcribit Heduos magiſtratum in ſingulos annos regali poteſtate creauiſſe;

[b] *In Commentariis.*

ſatis intelligitur qui magiſtratus eſſet, regem eſſe nõ potuiſſe.

Ac tametſi præſides prouinciarum, poſt Alexandri Magni occaſum, ſummũ in ſua quiſq; prouincia imperium haberent; regiam tamen appellationẽ [a] diutiſſime repudiarunt: primus omnium Antigonus, victo Ptolemæo Lago, diademate caput cinxit; ſeq; *Regem* appellauit. Eodem momento Ægyptii Ptolemæum, Aſſyrii Seleucum, Thraces Lyſimachum βασιλέας dixerunt. Et vt primũ Lotharingorum ac Burgundionũ reges ſe in Imperatoris Germani fide & obſequio futuros iurauerũt; regiũ nomen & imperium exuerunt; quia reges eſſe deſierant: quamobrem apte illud Martialis; *Qui rex eſt, regi Maxime non habeat.* Eſt enim auguſtum regis nomen, & quo nullum illuſtrius eſſe poteſt, ipſaque ſtemmata regalia, aureas veſtes, ſceptra, diademata, coronas, cum cęteris communia eſſe non oportet. Ac tametſi Romani, poſteaquam Tarquinium Superbum exegerant, regiũ nomen ac multo magis imperiũ abhorrerent; ſæpe tamẽ à ſenatu ſtemmata regia, ſceptrum inquam eburneum, diadema, corona, veſtis purpurea auro prætexta, crater ex auro ſolido, ad reges fœderatos miſſa fuere[b]. Et in cõmentariis Gregorii ſeptimi Pontificis maximi, Demetrium legimus Iſtriæ & Croatiæ regem ſceptro, corona, & vexillo deſignatum, quarum rerum Põtifices Romani, liberales dicam an prodigi, æque ac Imperatores, ſæpe fuerunt. Sed nihilo plus in eo genere potuerunt, quam Anaſtaſius Græcorũ Imperator, q ornamenta cõſularia, cum Auguſti appellatione, ad Clodoueũ Regẽ Francorũ miſiſſe dicitur, cum apud Turones ageret, vt Iuſtinianus quoq; *Patritii* appellatione Childebertũ Regẽ exornandũ putauit: quib. rebus alienæ maieſtatis imperio, quod ſummum ſit, detrahi certum eſt, niſi ab iis accipiantur, qui ſunt in fœdere ſuperiores. At neque Franci fœdus cum Græcorum principibus vllum percuſſerant, & Romanos ſua virtute de imperio Gallorum deturbauerant. Inter fœderatos quidem æqua poteſtate ornamenta

[a] *Plutarch. in Demetrio.*

[b] *Tacit. lib. 3. Appian. Liuius, Valerius Maxim.*

menta equestria, cingula, annuli aurei dantur, vicissim & accipiuntur, sine maiestatis deminutione: consularem vero aut patritium honorem, quę sunt magistratuum ꝓpria, qui accipiunt, superioris maiestatem agnoscunt.

At ne regia quidem potestas, quæ sum̃a est, nisi subditis concedi non potest; multo minus ei qui iura maiestatis per sese habet; vt Petrus Daniæ Princeps, quem Fridericus I. regio nomine subornauit; ea lege, vt fiduciarium se imperii Germanici profiteretur; quod regiæ maiestati repugnare diximus: ille tamen iureiurando se Imperatori obstrinxit[a] his verbis: REX DANORVM *Magnus, se in potestatem Imperatoris tradidit, obsides dedit, iuramentum fecit, se successoresque suos non nisi Imperatoris & successorum eius permissu regnum adepturos.* In quo dupliciter peccatum ab eo est, quod & talium ornamentorum illecebris, quæ ab Imperatore missa fuerant, suę maiestati detraxit; & sempiterna seruitute non modo seipsum, sed etiam posteros cõstrinxit: qui tamen detectis fraudibus ab Imperio defecerunt: quia cum Daniæ regnum senatus ac populi suffragiis acceptum feratur; non modo posteros, sed ne seipsum quidem ea lege poterat obligare. Iisdem ornamentis Austriæ Dux, iisdemque pene tẽporibus, auctus est ab eo ipso Imperatore, ea lege tamen, vt in perpetua imperii Germanici fiducia, in qua tunc erat, ac semper fuerat, perstaret: sed cum ab imperio, violata fide, defecisset, duodecimo post anno regia dignitate & appellatione spoliatus est.

a *Trithemius* *an.* 17.

Cõsimili errore Henric⁹ I. Rex Anglorũ Guilielmi Augusti fili⁹, Henricum natu maiorẽ, se adhuc viuo ac spirãte, regem inaugurari iussit: nã ille momento vt rex est appellat⁹, imperare; res gerere; maxima quæq; obire, deniq; de principatu cum patre contendere, quem imperio spoliaturus erat, nisi morte præreptus esset. Principio quidem Capetorum gens, cum in regnum inuasisset, vt opes ac potentiam non satis firmã stabiliret, ne mortuis Regibus res ad interregnum delaberetur; filios Reges designari ac initiari curauit. Ita quidem Hugo Rober-

tum; hic Henricum, qui deinceps etiam Philippum consecrari iussit: quod postea confirmatis opibus ac potentia fieri desiit. Id autem valde periculosum mihi videtur, si rex iuauguratus imperandi morbo laborat; quia subditi Solem Orientem libentius, quam Occidentem intueri consueuerunt: nisi plura sint regna latissimis fluminibus aut montibus altissimis, aut mari profundissimo seiuncta. Ita quidem Seleucus, vtriusque Asiæ Rex, Antiochum filium non modo regia dignitate subornauit: sed etiam Asiæ superioris regno [a] præfecit. Id quidem ferendum est vbi Reges senatus populiue suffragio creari consueuerunt: cuiusmodi sunt Daniæ, Sueciæ, Poloniæ, Tartariæ, Bohemiæ, Hungariæ, & Tunetaniæ reges, qui, quem regnare cupiunt, eũdem populi suffragiis designandum curant; eique principes iureiurando obstringere consueuerunt. Sic enim Changius primus omnium Rex Tartarorum, populi suffragiis factus, Horotam filium in spem imperii designauit regem: Gostau⁹, qui nostra ætate in Sueciæ regnum inuaserat, Henricum filium; Christiernus hunc Fridericum; cui tamen non satis cautum esse putauit, nisi eundem Henrici II. Regis Francorum fidei ac patrocinio per legatos commendaret: anno MDLVI. veritus, ne se mortuo, Ioannes & Adulphus patrui res nouas molirentur. Id etiam omnibus Africæ maritimæ regibus in more positum fuisse legim⁹: nec [b] ita pridem Ferdinandus Maximilianum Hungariæ ac Bohemiæ regem se viuo renuntiauit: hic Ernestum: ita sensim erepta suffragia populis, obliuione sepeliuntur. Idem à Sigismundo Augusto Rege Polonię frustra tentatum est intercedēte senatu: ac tametsi è Republica esse videatur, vt seditionibus occurri possit; id tamen Poloni metuunt, ne creatio regum senatui populoque perpetua huiusmodi successione eripiatur: vt in Austria gente, rerum gestarum gloria clarissima, imperium Germanorum tam alte radices egit, vt eius euellendi vix vlla spes esse videatur. Hæc de regali monarchia: sequitur vt de Tyrannide disseramus.

[a] Plutarch. in Demetrio.

[b] Leo Afer.

De Tyrannide. Cap. IIII.

Tyrannis *est, in qua vnus homo, diuinis ac naturæ legibus sublatis, rebus alienis vt suis, & liberis hominibus quasi mancipiis ad libidinem abutitur.* Tyranni vox olim honesta ac splendida, de eo dicebatur, qui dominationem, ciuibus inuitis ac nolentibus, vi aut fraude arripuisset, tametsi moderate ac iuste imperaret. Ita quidem Plato Dionysium Syracusarum tyrannum, ac cæteri tum Philosophi tum amici, eos qui vi suarum ciuitatum summam potestatem adepti erant, *tyrannos* honeste appellarunt; qua appellatione ipsi quoque tyranni gloriabantur. Probis autem æque ac improbis commune fuisse tyranni nomen, ex eo perspicuum fit, quod Pittacus ac Periander, qui in ordine sapientum à Græcis enumerantur, tyranni sunt appellati. Et quoniam ii qui malis artibus in rerum dominationem inuaserant, fortunas omnes vitamque suam aduersariorum iniuriis ac periculis omnibus expositas intuebantur; partem milites ad corporis custodiam adhibere; partem præsidiis arces & aditus omnes munire ac obuallare; partem aduersarios ac potentiores necare aut in exilium agere; cæteros seruitute premere, aut vectigalibus ac tributis vrgere; aut etiam liberis & vxoribus alienis stuprum inferre consuessent, incredibile sui odium toto terrarum orbe excitauerunt. Nam Dionysius maior, qui Syracusas occuparat, ad vrbis & corporis præsidium decem peditum, totidem equitum millia, præter classem triremium CCCC. rebus omnibus instructissimam habuisse dicitur: ac ne sic quidem paucitati ciuium, quos penitus exarmauerat ac seruilem in modum oppresserat, resisti posse putabat: tametsi non collegia modo ac societates sustulisset; sed etiam proximos vna vetuisset epulari, & à cœna domum redeuntes diripi à custodibus ac spoliari iussisset, quominus amicitias colerent, & in se conspirarent. Hunc tamen Plutarchus [a] boni principis laudibus cumulauit; vt qui virtute ac iustitia plurimos, honesta

Tyranni vox olim splendida.

a *In Dione.*

regum appellatione abutentes, cum tamen omnibus vitiis inquinati essent, superasse videretur.

Neque v. inani verborum specie ac præclaris appellationibus valde insistendũ est: cum sæpius pessimi quique virtutis & honoris nomina & emblemata laudatissima sibi arrogare: subditi tamen contumeliosissima in eiusmodi principes dicteria iactare consuescant: vt Ægyptii tres Ptolemæos, quorum alius fratrem, alius matrem, alius patrem necauerat, acerbissima Philadelphi, Philometoros ac Philopatoros ironia notarunt. At etiam augustissima ac sanctissima queque nomina pessum iëre, cum qui iis abuterentur, fœdissimis sceleribus seipsos contaminarent. sanctum quidem magis nomen est Tarquinii, tamen superbia, ac filii stuprum Lucretiæ illatum, fecit vt Romanis odiosum esset. Syllæ crudelitas, quam in dictatura exercuit, Dictatores infestos reddidit. Vexilliferos Florentinis inuisos fecit Francisci Valorii effrænata dominandi libido. Tyrãni quoque appellationem, propter eos qui patriam oppresserant, populis omnibus teterrimam fuisse perspicuum est.

At fieri potest, vt vnus & idem princeps, cuius imperium longe lateque pateat, regem quidem aduersus ciues; dominum aduersus eos quos iusto bello domuerit: in reliquos vero tyrannum se ferat: aut in eadem ciuitate erga potentes quidem ac nobiles crudeliter se gerat; in tenues vero ac plebeios humaniter. Ac tyrannorum quidem alius alio deterior est; & vt virtutum, ita quoque vitiorum sui sunt gradus. Quis enim princeps ita virtutibus cumulatus est, vt nullis omnino vitiis notari possit? quis etiam tyrannus tam perditus, vt non aliqua virtute excellat? Temere igitur ac stulte, qui de principib. sententiam ferunt, nisi perspectis vniuscuiusque moribus, institutis, rationibus, vita denique tota plane intellecta & cognita: & quo quisq; vitio, qua quisque virtute præditus sit, quib. itẽ animi perturbationib. afficiatur: quibus illecebris ac voluptatib. delectetur: vt iudicari possit, an vitia virtutib. æquari, an vero superari possint:

possint: & in eo ipso Persas imitari [a], qui supplicio capitali, etiam sceleris conuictum, afficiebant neminem: nisi prius innotuisset ex anteacta vita, virtutibus flagitia præponderarent, necne. Recte enim Liuius cum Annibalis virtutes diligenter persecutus esset, ad eius vitia prolapsus: *Has*, inquit, *tot ac tantas virtutes ingentia vitia æquabant*. Ne igitur bona malis confusa lateant: aut appellatione tyranni eos etiam amplectamur, qui rerum gestarum gloria claruerunt: tyrannorum omnium teterrimũ, cum rege omnium optimo comparemus, vt extremorum comparatione, quæ inter vtraque media sunt, melius intelligantur.

a *Diodorus li. 1. & 15.*

Optimũ Regẽ cũ dicim⁹, populari oratione vtimur, nec talẽ q̃rimus q̃ claruerit heroicis illis virtutib⁹; sum̃a inquã pietate, iustitia, cõtinentia, prudentia, fortitudine, bellicis laudibus; q̃ in heroum fabulis ad intuendum & ad imitandũ magnificentius quam verius proponuntur; nec vllis omnino flagitiis inquinat⁹ sit: qualis nemo exstitit vnq̃, nec vere exsistere possit. Sed boni ac iusti Regis exemplar in principũ genere conquirimus, qualis ab Homero duob. verbis ἤπιος πατὴρ princeps appellatur: qui vt talis sit, modis omnibus efficere conetur: cuiusmodi Codrus fuisse dicitur; qui oraculis admonitus, à sui vnius, hostium interitum pendere, caput vitãque suam deuouit: quo in [b] numero Moysen fuisse legimus: quem Philo *prudentissimum legislatorem, iustissimum principem ac prophetam maximum appellat*: qui ab immortali Deo precatus est, vt sempiterna impiorum morte interiret [c], & ex albo Selectorum prius eximeretur, quam populus sibi creditus, tanta suppliciorum acerbitate, quantum commeruerat, plecteretur: quibus precibus Deum iratũ placauit: clarissimo regis omnium optimi, ac patrię parentis exemplo; qua voce nullam vnquam Augustus gratiorẽ audisse dicitur; cum M. Valerius Messala senatus populique Romani iussu *patriæ parens* est appellatus: *nihil* enim *princeps optimus ab optimo patre differt*: vt eleganter Xenophon dicere solitus erat.

b *Philo in vita Moysis.*

c *Exod. c. 32.*

Xenophon, ἀγαθὸς βασιλεὺς οὐδὲν διαφέρει ἀγαθοῦ πατρός.

Tyrãni porro ac Regis diſcrimen eſt, ꝙ hic naturæ leges amplectitur, ille proculcat: hic religionem, iuſtitiam ac fidem colit; ille impietate, iniuſtitia, & periurio delectatur: hic omnia ſua ſtudia ad Reipublicæ ſalutem confert; ille omnia vtilitate ſua ac voluptate metitur: hic ſuos ciues locupletari gaudet; ille ex ſuorum incommodis ac detrimento ditari ſtudet; hic ſuas opes ciuium eſſe putat, ille non bona tantum, ſed etiam corpora ciuium ſua ducit: hic publicas iniurias vlciſcitur, ſuas ignoſcit; ille ſuas acerbe vindicat, alienas ignoſcit: hic in aliorum erratis condonandis facilis, & ſui ſeueriſſimus cenſor; ille aliorum leuiſſimas offenſiones acerrime vlciſcitur, ſibi vero indulgentiſſimus eſt: hic ab alienis vxoribus continet ſeſe; ille de vtriuſq; ſexus impudicitia triumphat: hic reprehendi libere, & ſua peccata coargui gaudet, ille graues perſonas ac liberas linguas capitaliter odit: hic ciues mutua inter ſe amicitia, & cum Republica cõiungit; ille inimicitias & odia ſerit, vt mutuis cædibus pereant, & proſcriptionibus fiſcum impleant: hic libenter ciues aſpicere, ac viciſſim ab iis cõſpici cupit; ille ciuium perinde vt hoſtium conſpectum reformidat: hic ciuium amore paſcitur; ille metu: hic pro ciuibus ſemper; ille ciues metuit: hic nihil à ciuibus, niſi publica vrgeat neceſſitas, exigit, ille ciuium ſanguinem ebibit, oſſa corrodit, medullas etiam nudatis oſsib. exſugit, vt eos modis omnibus debilitare poſsit: hic vitam ſibi acerbam atque inſuauem putat, niſi ad ampliſsimos honores & imperia optimum quemque prouexerit; ille fures omnium maximos, veluti ſpongias ad opes ciuium exhauriendas adhibere ſolet: hic magiſtratꝰ ac poteſtates liberaliter bene meritis largitur, vt à ſordibus & corruptela puri ſint; ille publice proſcribit, vt qui carius emerunt, poſteaquã bene ſaginati fuerint, ſupplicio afficiat; bona ꝓſcribat, & in furib. puniendis gloriã conſequatur: hic ſuas rationes ac mores legum ponderibus examinat; ille ſuis voluptatibus leges metitur: hic vitam pro patriæ ſalute & ſanguinem fundere pulcerrimum putat; ille pro ſe patriam inte-

interire cupit:hic à ciuibus amatur & colitur; ille ciues omnes inuisos habet,&bonis omnibus ęque inuisus est: hic ab hostibus lacessitus,ad subditorum auxilia recurrit;ille perpetuum bellum cum ciuibus gerit: hic non aliis vtitur quam suorum præsidiis;ille peregrinorum cohortes prętorias ad sui tutelam,&ciuium terrorem,semper armatas antecedere iubet:hic altissima quiete ac animi tranquillitate securus viuit; ille perturbationibus secum dissidentibus semper conflictatur, ac formidine perpetua languet:hic beatam sempiternamque cœlestium vitam sperat; ille cruciatus sempiternos: hic Deum immortalem rerum gerendarum auctorem habet; ille consceleratos homines aut malos genios consulit:hic& viuus & mortuus clarissima omnium voce ac laudibus cumulatur;ille & viuens & mortuus fœdissimis contumeliis ac bellis laceratur.

Ac tametsi tyrannus opes,honores, imperia, firmam valetudinē,gladiatorium corporis robur, multarū magnarumque rerum cognitionem ac scientiam; illamque ipsam quæ tyrannis maxime metuenda est, flexanimam eloquentiam habeat, nihilo tamen sanior aut melior, sed eo deterior futurus est: opibus enim abutitur ad explendas libidines;imperiis ad aliorum libertatem opprimendam;robore ad obeunda facinora; scientia ad imperitos circumueniendos,& ad omnia sacra ꝓfana turpiter permiscenda.Hæ tamen tot ac tam egregiæ dotes, optimo principi si Dei munere & concessu tribuuntur, Deum aliquem cœlo demissum putes.

Quid autē ad hęc q̄ diximus cōfirmanda exemplis opus est,cū tant⁹ fuerit vbiq; tyrannorū metus,tantum odium,vt etiā homines de schola ac fœminæ certatim ad illorū cædem conspirarent?nā Aristoteles, nō Stagirita, sed is q *Dialecticus* dicebatur,Sicyoniæ tyrānum sua manu necauit: Thebe vxor Alexandri Pheræorum tyranni,maritum:neque enim opes ac potentia coniuratos à cæde tyrannorum prohibuerunt. Quænam opes cum Romanorū opib.ac potentia conferantur? quadraginta legio-

legiones in prouinciis, ac tres in Italia conſtituerant Imperatores, præter cohortes prætorias: at nuſquam terrarum tot principes cæſi; quinetiam præfecti prætorio interdum eos, quorum cuſtodes erãt, in ipſo prætorio trucidarunt: vt Chærea Caligulam tyrannum: prætoriani Sultanos octo. Iuuat Timoleonis & Arati geſta legere [a], ac tyrannos ex ipſa tyrannidis arce tractos ac nudatos, fuſtibus latronum in modum ad necem vſq; coram pueris ac plebe verberari; deinde vxores eorum, liberos, propinquos, familiares, amicos mactari, & omnia crudelitatis genera perpeti: ſtatuas etiam tyrannorum accuſari, ac damnatas carnificibus quaſi ad ſupplicium tradi: oſſa denique ipſa de ſepulcris detracta, in fœdiſſimas cloacas proiici; leges & edicta lacerari, arces & domos ſuperbas ſolo exæquari; memoriam denique ipſam obliuione ſempiterna deleri: vt talibus exemplis principes poſteri peſtes illas abominarentur.

a Plutarch. in Arato ac Timoleonte.

Ac tametſi tyranni dũ viuerent, laudatores ſuos habuerunt, quos ad mendacia p̃miis allicerent: mortuis tamẽ tyrannis laudes & orationes laudatorias cõciſas ac laceratas, ac ꝓ his cõtumelioſiſſima ſcripta etiã ad amplificationẽ prodiiſſe legimus; adeo vt ne vni⁹ qdẽ libelli fragmentum exſtet de laudibus tyranni cuiuſquam. Quæ res tyrannos quamdiu viuunt, ad inſaniam & furorem perducit; quum intelligunt, ſe plebi ac inimicis ludibrio eſſe futuros. Ac tametſi putant animos vna cum corporibus, imo ante corpora, quæ odoribus perfuſa diutiſſime perſtant, interituros; quamdiu tamen viuunt, iam ſentiunt infamiæ futuræ cruciatus: vt Tiberius acerba oratione querebatur; crudelius etiam Nero: qui ſæpius optauit vt ſe moriente, imo adhuc ſpirante, terrarum deflagratio conſequeretur. [b] Eam ob rem Demetrius, is qui Poliorcetes vſurpatur, pro Athenienſium cõmodis ac libertate bellum ſuſcepit, vt ex eorum ſcriptis immortalem gloriam conſequeretur, cum intelligeret Athenas eſſe veluti ſpeculam orbis terrarum, vnde clariſſima fax eluceret: nec illum opinio fefellit: ſed

b Suetonius tradit: Neronẽ, dicente quodã in ſermone communi, Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρὶ, correxiſſe, ac dixiſſe, Ἐμοῦ δὲ ζῶντος γ. μ. π.

vt

vt primum se vitiis inquinari passus est, ab iisdem à quibus antea laudatus fuerat, contumeliosissime suum nomen dilacerari sensit.

At si quis putet tyrãnos, quia veræ laudis gustũ nullũ habent, minus q̃d de se posteritas dicat aut sentiat curaturos, miserrime tamen viuunt, si vita dicẽda est eorũ q̃ perpetuis terroribus exagitãtur, & acerbissimos dolorũ stimulos sentiunt, cum se vitamq; suam; vxores item, liberos, propinquos, familiares, in perpetuo discrimine versari vident: neq; n. fieri potest vt qui subditos odit ac metuit, & quem omnes oderunt ac metuunt, diu consistere possit. ita fit vt si ab hostib. lacessitus fuit, momẽto à subditis oppugnetur, ac ne amicis quidẽ cõfidat, sed eos ob leuissimã suspicionem necari iubeat, vt de Nerone, Commodo, Caracalla, cæterisq; tyrannis ꝓditum legimus. Interdum etiam vniuersus populus in tyrannum irruit, & eodẽ impetu: vt in Phalarim, Heliogabalũ, Alceten, Andronicum Imperatorem: & quidem in hunc populus Constantinopoleos inuolauit, ac nudatum asino superposuit, vt prius omnes omnium contumelias fœdissime pateretur, quam ei mori liceret. Ac sæpe fit vt sui necandi occasionem ipsi conquirãt, vt fertur de Caracalla, qui Iulium Maternum mathematicum rogauit quẽ in imperio sibi successurum putaret (id enim tyrannorum commune est, vt Chaldæos ac dæmones rerum gerendarum habeant consultores) vates Macrinum fore per literas respondit: q̃ quidẽ literæ in Macrini man⁹ inciderunt: is igitur sibi metuens, Caracallam ex insidiis occidit. Commodus vero quum sicarii manus euasisset, eos omnes quos ad cædẽ consignarat, tabulis cõscripsit, quas cum Martia concubina casu reperisset, seq; eo numero comprehensam intelligeret, tyrannum occidi curauit. Talibus exemplis plena sunt omnia veterum scripta; quibus perspicitur tyrannorum ceruicib. mille pericula, mille mortes impendere.

Regis autẽ, id est, optimi principis, conditio illis plane cõtraria est, quippe cũ subditis tanta consensionis fide &

de & amicitia coniungitur, vt ꝓ eius commodis ac salute caput, vitã ac fortunas ꝓfundere nõ dubitent; eumq; carminibus ac laudationibus sempiternis cumulare ac augere studeat: vt Xenophontem videmus sub Cyri persona; cuius laudes admirabili eloquentia amplificauit, iustissimi ac fortissimi regis exemplar omnibus & ad intuendũ, & ad imitandum proposuisse: & quidem Scipioni Africano mira cupiditas incessit Cyri laudes æquandi; cũ manib. semper teneret diuinam illam *Cyropædiam*; atq; in tantum profecit, vt omnes non modo ætatis suæ reges ac principes, sed etiam superiores virtutibus clarissimis ac rerum gestarum gloria superaret: cuius fama accensi piratæ, ad eius ædes in quib. rusticari solebat, ꝓpius accesserunt, vt diuinum illum hominem contuerentur: at cum ipse piratas vim illaturos sibi putaret, ac familiã armaret, vt temeritatem eorum consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superaret; piratæ proiectis armis supplices petierunt vt illum adorare ac venerari sibi liceret. Si virtutis decus ac splendor in eo principe barbarissimos piratas (quanquam ne barbari essent, sua virtute perfecerant) in admirationem rapuit, quantam virtutis vim in bonis ciuibus fore putamus?

Scipionis Africani laus.

Quis autem Princeps adeo stupidus ac demens, q̃ lætitia incredibili non afficiatur, si audiat Bactrianos tanto amore ac beneuolentia Menandrum regem cõplexos fuisse, propter eam quam de sua probitate ac iustitia apud omnes opionẽ excitarat, vt maximis contentionib. vrbes certarẽt, ad quã illarũ sepulturę honos potissimũ deferri oporteret, nec aliter contentionum exitus reperiri potuit, quam singulis id permitteretur? Cuius item tyranni malitia ac simulatio tanta est, quem Plinii Panegyricus non adigat ad furorem? cum enim Traianum omni genere laudis ita cumulasset Panegyristes, vt nihil addi posse videretur: periodum ita conclusit: *Nihil Reipublicæ maius ac melius optandum, quam vt Dii immortales Traiani vitam imitarentur.* Quæ amplificatio ametsi cum impietate coniuncta est; quis tamen dubitat, quin

quin à clariſſimo viro in optimum principem proficiſcatur; & pro cuius abeuntis periculo, & redeuntis ſalute templa omnia complerentur; qui cum Diis hac conditione in ſolemnibus precationibus paciſci conſueuerat, vt ſe ſeruarent ſi Reipublicæ vtilis eſſet? Quem etiã tyrannum Ageſilai gloria non ſtimulet, audientem ab Ephoris mulctatum eſſe ob id tantum, quod vnus omnium Spartiatarum oculos ac voluntates in ſe cõuerteret? Quis princeps Ariſtidis *Iuſti* cognomentum non cupiat & optet? certe quidem multo illuſtrius ac laudabilius eſt, quam Poliorcetarum, quam Fulgurantium. Contra vero, quis, cum Phalaridis aut Caligulæ, aut Neronis facta narrantur, iracundiam, aut cum miſerabiles eorundem exitus, lætitiam cohibere poteſt?

Hæc igitur optimorum principum ac tyrannorum deteſtabilium extrema, ſunt omnibus perſpicua: ſed nõ ita facile diiudicatur princeps, cui cũ vtriſq; multa communia ac bona malis temperata & confuſa ſunt. Incidũt enim ſæpe cauſæ q̃ propter locorum, aut temporũ, aut perſonarum varietaté, principes ad aliquid impellunt; quod aliis quidem tyrannicũ, aliis vero laudabile videatur: ne quis tyrannidem ſeueritatis finibus terminandũ ſibi putet, cum ſeueritas in principe ſæpe laudabilis, ſæpius etiam neceſſaria ſit; vel quod arces ac præſidia quærantur; vel quia imperandi maieſtate ſit terribilis, quæ multo laudabiliora ſunt, quam preces tyrannorũ. Quãobrem rectiſſime ab [a] Iuriſconſultis decretum eſt, eos qui precibus tyrannorum obligationem contraxiſſent, ſemper reſtitui poſſe, iis tamẽ qui iubente optimo principe idem facerent, reſtitutioni locum non relinqui.

[a] *l. ſi per impreſſionem, quod metus gl. not. in l. 1. quod metus cau. c conuenior. 23. q. 8 Ioan. Andr. in cap. inſinuante, qui clerici vel vouentes.*

Quæ vero bellis ciuilib. ſcelera, proſcriptiones, cędes, ſtupra, inceſtus perpetrantur, ad Rerumpublicarum interitus aut conuerſiones, non ad tyrannidem ſpectant: neque enim aliter fieri poteſt in violenta cõuerſione, vt in ipſo Romanorũ triumuiratu, aut etiã in Imperatorũ creatione, & noſtra ætate Coſmo Medice Florentinorũ principatũ ineunte contigit. Is enim Alexandro Medice pro-

propinquo suo aduersariorum cõspiratione occiso, cohortes ad corporis custodiam adhibuit; arces exstruxit; præsidiis vrbem muniuit; tributa ac vectigalia noua imperauit: quæ medicamenta plebi quidem & licentia populari abutentibus violenta, sapientibus vero salutaria visa sunt; præsertim ciuitate morbis extremis, & incurabili vlcerum multitudine periclitante; & in eos ciues qui millies in eum tyrannum coniurauerant, qui tamen iustissimi ac prudentissimi principis laudem est adeptus. Nam sæpe contigit, vt quæ ciuitas principis vnius lenitate ac felicitate nimia perierat, acerbitate alterius ac seueritate sustẽtaretur. Domitiani crudelitatẽ Senat⁹ populusque Romanus nec ferre potuit, & mortui leges omnes ac edicta rescidit: is tamen Prouinciarum omnium vna voce laudatus est, propterea quod nunquam antea Proconsules, Præsides, cæteriq; magistratus à sordib. & corruptelis [a] puriores fuissent. At cum Nerua q eius imperium exceperat, à seueritate ꝓcul abhorreret, omnia in miserrimum statum delabi; iura prostitui; iudicia peruerti; tenues potentiorum iniuriis opprimi: tunc certe Fronto Consul illam quam in Domitiano prius damnauerat crudelitatẽ ac tyrannidẽ, votis ardentib. optauit.

a Tranquill. in Domitiano.

Cum vero princeps plebis furentis animos ac licẽtiã acerbissima seueritate quasi freno indomitam belluam coercet, non debet illa seueritas *tyrannis* appellari; ac sæpissime is qui tyrannidẽ inuasurus est, furore plebis ad potentiorũ opes minuendas abutitur: ita fit vt potentiũ bona ac plebis gratiam, vno consequatur & eodem tyrannidis actu. Omnium tamẽ detestabilium tyrannorũ, nulli minus exsecrandi sunt, quam qui ad plebis subleuandam inopiam locupletes extenuant ac proscribunt.

Qui vero principis bonitatem, lenitatem, facilitatem, largitionem, prudentia vacuam, laudant; næ ipsi inopes à consilio, ciuili scientia vacui, laudibus & otio abutuntur; cum eiusmodi facilitas multo magis metuenda sit, quam principis summa seu seueritas, seu crudelitas, seu auaritia. Et quidem maiores nostri prouerbio iactabant

bant illud; *Ex homine callido ac malitioso bonum regem fieri*: quod delicatis auribus eorum qui non rationibus, sed falsis opinionibus omnia metiuntur, absurdum videri possit. Nam stulta principis minime mali facilitas ac benignitas facit, vt adulatores ac fures Rempublicam depeculentur; ac sceleratissimis & impudentissimis quibusque honores, imperia, magistratus sine delectu tribuantur. Ita fit vt tenuibus sua crudeliter eripiantur, ac pro vnius, multorum tyrannidem perpeti cogantur; scelera vero ac flagitia multa maneant: tum sordibus & corruptelis magistratuum, tum etiam principis facilitate sceleratissimo cuique impunitate proposita: deniq; sub tali principe publica priuatorum commodis cedunt, ac plebs ipsa potentium libidine & auaritia oppressa iacet; perinde vt in corporibus humanis ab ægrotantium capite, ad imbecilliora membra praui humores defluere solent.

Certe quidē exemplis ad id comprobandum historiæ tū Græcorum, tum Lationorū abundant; sed domesticis vtamur nunquā n. calamitiosior exstitit Respublica, quam regnante eo Carolo, qui ab ingenii stupore, Simplex vsurpatur. Floruit etiā sub Frācisco Maiore imperiū hoc legibus, armis, potentia, literis, opibus, artiumq; omnium incredibili varietate; idque potissimum aliquot ante annos quā moreretur, cū ætas ingrauesceret iam sua; nec vlli affabilem se aut facilem cuiquā præberet; sed canes aulicos ac impudentes homines longe à se repelleret; præmia, magistratus, honores, sacerdotia, bene de virtute ac republica meritis tribueret; largitiones vero ita regeret, vt eo moriente fere millies sestertiū id est, decies septies centena aureorum nostrorum millia, in ętario publico restarent, præter trimestria tributa, quorum dies iam venerat: nec vlli Respublica tunc obęrata fuit, præterquā Heluetiis & argentariis Lugdunensibus, vt in officio retinerentur: pax item aut societas cum omnibus principibus ac populis, atq; etiam imperii finibus ad portas vsque Mediolani prolatis; regnoq; ipso

imperatorum ac doctiſſimorum hominum multitudine redundante. Succeſſit patri Henricus II. cuius bonitas ac facilitas tanta exſtitit, vt nulla vſquam maior: ſed cum vix annos duodecim ſceptra tenuiſſet, omnia peſſum iere: neque enim tanta principis benignitas dicam an ſimplicitas, rogationem cuiuſquã repudiare potuiſſet: ita exhauſto breui ærario, magiſtratus ac imperia mercatoribus proſcripta ſunt; tributa acerbiſſime exacta; ſacerdotia ampliſſima in homines ſordidiſſimos collata; graues ab hoſtibus acceptæ offenſiones; imperium ſuis finibus tantopere deminutum, & acciſum vltra citraq; Alpes, vt omnia quæ annis quadraginta parta fuerant, vna turpiſſimę pacis actione penitus amitterentur, ac moriente Henrico, Reſpublica ære alieno grauiſſime oppreſſa iaceret: certe quidem ex rationibus publicis, fere vicies millies ſeſtertiûm Rempublicam debuiſſe conſtat; quanquam his omnibus nominis ac famæ iactura grauior erat. Quod ſi regis Henrici facilitas ſeueritate, leuitas acerbitate, largitio parſimonia quadam temperata fuiſſet; ac pro molli & fracto magnum & excelſum animum geſſiſſet, bene beateq; vixiſſemus, nec in eas quas pertulimus calamitates Reſpublica incidiſſet.

At medium illud, dicet aliquis, cum tenere cuique difficile eſt; tum vero principibus, quos perturbationes variæ è medio curſu reuocant, difficilimum. Demus certe medium illud, acerbitatis ac lenitatis, quod nimium inter & parum veluti recta quædam linea, quæ plus vna eſſe non poteſt, inter obliquarum infinita millia conſiſtit, raro à ſapientibus, vix vnquam à principibus attingi, multo tamen commodior eſt in omni Republica ſeueritas, quam ſimplex, illa ſtupori ſimilis, lenitas quædã, flagitiorum omnium ac ſcelerum alumna: quæ vt in Pertinace Auguſto nimia fuerat, ſic in Heliogabalo voluptatum omnium impura libido Romanum imperium euerterat, niſi Seueri Afri, deinde Alexãdri Seueri acerbitas & imperandi maieſtas Rempublicam iacentem erexiſſent, cum maxima bonorum omnium cõſenſione.

Quod

Quod igitur à maioribus cōtritum vetuſtate prouerbium accepimus; *ex improbo & malitioſo viro bonum principem fieri*; ad eam quam diximus interpretationem reuocandum eſt: alioqui verbum illud ſui proprietate nō *ſeueritatem* modo, ſed etiam impietatis extremum ſignificare videtur, quod maiores noſtri *malum* dixere: ſic Carolus Rex Nauarræ *malus* dicebatur; quo principe nullus ſua ætate ſceleratior exſtitit. Non igitur principē nimia ſeueritate immitem eo ipſo tyrannum cenſere ac iudicare oportet. Et quoniam nos in hunc locum deduxit oratio, diſſeramus illud etiam; *an bono viro liceat manus afferre tyrannis.* De meſchant homme bon Roy.

An liceat manum inferre tyranno, eoque caſo, omnia eius acta, decreta, leges, reſcindere. CAP. V.

TYRANNI vox ignota, pleroſque [a] impulit in errorem, & in perniciem principum multorum armauit. Proprie ſignificari diximus eum, qui ſociis ac ciuibus inuitis, non cooptatus à principe, non ſuffragio populi, non ſorte, non hæreditario iure, non teſtamento, non iuſto legitimoque bello, non ſingulari quodam cœleſtique oraculo creatus, in Rempublicam inuaſit. Hunc leges & antiquorum [b] ſcripta occidi iubēt; & maxima pmia interfectoribus proponunt: nobilitatis inquam ſtemmata, ſtatuas, coronas, bona denique ipſius tyrāni: eos enim *patriæ*, vel vt Cretenſes loquuntur, *matriæ liberatores* eſſe iudicabant. Nec in eo genere virum bonum, qui tyrannidem occupauiſſet, ab improbo ſeiunxerunt: neque enim Reipublicæ libertatem ac ſociorum principatum arripere cuiquam, probitatis opinione ac ſpecie fas eſt; cū etiam legibus, quæ de imperio latæ ſunt [c], capitale ſit maieſtatis ius vllū vſurpare. ¶ Hoc igitur fixū maneat, eum ab vniuerſis & ſingulis occidi licere, qui vel regi legitimo poteſtatem extorqueat; vel in populari aut optimatum ſtatu, pro ſocio principem ſe ſua vnius auctoritate ferat. ¶ Sed inter Græcos ac Latinos non cōuenit, an ſine cauſæ cognitione, an vero rebus plane

Iuſta tyranni cædes.

a Bart. non ſatis apte decem conjectatis tyrannum probari ſcribit, in tract. de tyrannia.

b Plutarch. in Arato ac Timoleonte.

c l ſacri affatus, de diuerſis reſcri tis. C. lib. vt dignitatum ordo.

X 2 per-

Discrepātia legū hac de re.

a Plutarch in Publicola.

perspectis ac iudicatis id fieri debeat: nam lex Valeria tyrannum occidere [a] cuique permittit; deinde occisi causam diiudicare: quæ certe lex suis quibusdam fundamentis nititur, cōfirmatur. prius enim Respublica tyrānidis facibus deflagratura sit, quam incendiū semel cōceptum restingui posse videatur. Quis tyrānum cohortibus armatū in ius vocaret? quis arces ac propugnacula tenentem comprehenderet? nonne præstabilius est vim adhibere, quam legis actiones nimis religiose conquirentē, leges vna cū imperio perdere? At lex Solonis huic [b] omnino repugnat: iubet enim eum iudicio sisti ac iudicari, qui tyrannidem affectarit; quæ lex sua etiam æquitate sustentatur: quia pleriq; innocentes ac boni ciues prius aduersariorum scelere ac iniuria, tyrānidis specie occasuri sunt, quam de rei veritate quæratur: mortui vero semper in eo genere locū obtinent iure cæsorum.

b Plutarch. in Publicola.

Sed lex vtraque sibi concors videatur, si Solonis sententia ad eum referatur, qui tyrāndis affectatæ reus, nec arces occupauerit, nec plebem seduxerit, nec cohortibus armatus fuerit: Lex autem Valeria ad eos qui aperta vi Rempublicam oppugnant; qui arces muniunt; qui milites conscribunt. Et quidem Furius Camillus M. Manlium Torquatum tyrannidis affectatæ reum in ius vocari & causam dicere iussit, nec inauditum necari permisit. Brutus vero & Cassius Cæsarem inauditum & nihil tale cogitantem, in ipso Senatu in clarissima populi luce trucidarunt. At Solon qui nimis religiose dicam an superstitiose cum legitimo iure tyrannos prius iudicari, quam occidi vellet; Pisistratum se viuo ac spirante Athenarum tyrannidem occupantem vidit. Harmodius vero & Aristogiton Pisistrati liberos, neglecta lege Solonis, priuata auctoritate interfecerunt.

Hic plurimæ quæstiones occurrunt; *an tyrannus, qui vi libertatem ciuibus, vel fraude eripuit, iure occidi poßit, si popularibus suffragiis postea creandum se curauerit?* nam illa creatio, tyrannidis confirmatio quædam ac ratihabitio esse videtur: iure tamen occidi licere statuo & quidem

citra

citra legis vllius actionem: nisi tyrannus exarmatus abdicarit, & vt priuatus quisq; ciuis iudicio seipsum stiterit; quia [a] non potest id ciuium consensione factum censeri, quod erepta libertate fiat; etiamsi tyrannus supplici rogatione populi suffragia captet; vt Sylla; qui exercitu fretus, ac legionib. in vrbem admissis, Dictatorem se in annos LXXX. Valeria lege dicendum curauit (negat Cicero legem fuisse) vt item Cæsar anno post Syllam trigesimo sexto Dictator perpetuus lege Seruia factus est; & Cosinus Medices, qui exercitu coacto post Alexandri propinqui cædem, senatum Florentinorum, vt se Ducem perpetuum crearent, adegit; tanta vi tormentorum emissa, vt non aliter senatus suæ ac ciuium saluti consulere potuerit, quam Ducis illius creatione.

[a] *l. si per impressionem, & l. qui in carcere, quod metus. & ibid. DD. & gloss. in l. 1. quod iussu. c. conuenior. 23. q. 8. Io. Andr. in ca. insinuantes, qui clerici vel vouentes.*

Quod si tyrannorũ liberi ac propinqui longissimo temporum, puta centum annorum decursu, arreptã à proauis tyrannidẽ continua successione sine interruptione tueantur, ac iustis imperiis Rempublicam moderentur; non debet illud imperiũ tyrannidis appellatione venire: nã diuturna [b] illa præscriptio temporũ legitimæ creationis vim habet. Quod autem diximus, iura maiestatis præscribi non posse, ad priuatos spectat; qui iura maiestatis, stante Republica, vsurpare conantur: non in conuersione totius Reipublicæ. Diximus *sine interruptione ac interpellatione*, id est, si nulla in tyrannum eiusque liberos conspiratione, nulla intercessione ciues imperantis possessionem perturbauerint: ex eo enim quodammodo perspicuum est, eius imperiis sponte ciues acquieuisse; ac iustum principem comprobauisse. Intercessio vero nõ minus factis, quam verbis explicatur: cuiusmodi est factum Aquilę Tribuni plebis, qui coronam statuæ Cæsaris impositã spectante populo detraxit; nec quicquam fremente Cæsare, qui deinceps amicis, quib. honores aut imperia tribueret, subiiciebat illud; *Si per Aquilam* [c] *licet*. Hæc de tyranno, seu vir bonus, seu improbus sit, qui nullo iure in Reipublicæ summum imperium inuolauerit.

[b] *l. hoc iure §. ductus aquæ, de aqua quoti.*

[c] *Tranquil. in Cæsare.*

" Sed huius disputationis præcipua q̃stio est, de eo prin-
" cipe, q vel suffragio populi, vel optimatum, vel legitima
" successione, vel iusto bello, vel sorte, vel oraculo cælesti
" principatũ adept⁹, iura diuina & humana p̃uertit: an eiusmodi principẽ, qui loquendi cõsuetudine *tyrãnus* vocatur, interficere liceat? Plerique certe diuini & humani iuris interpretes[a] fas esse tradunt; ac nõnulli duo verba secũ dissidentia cõiungunt; scilicet *regẽ tyrannũ*: quæ disciplinæ florentissima imperia fundit⁹ euerterunt. Vt igitur q̃stionis huius nodum dissoluamus, monarcham à principe, & ciues à peregrinis, ea quã prius diximus ratione, seiungere necesse est: quia plurimũ refert verũ à ciue, an vero à peregrino tyrannus interficiatur. Nam de pulcerrimis omnibus factis nullum illustrius est, quam vitam, famam, ac fortunas tenuium ac innocentiũ hominum ab iniuria potẽtiorum defendere ac tueri; quando iudiciorum aditus omnes obsidentur: sic enim Moyses Israelitarum Imperator ciues crudelissima seruitute oppressos liberauit: sic etiã Hercules ille, qui pene terrarum orbem emensus, monstra teterrima, id est, tyrannos, incredibili virtute necauit, populosque innumerabiles ab immanium belluarum dominatu vindicauit; ac pro talibus factis in Deorum numerum relatus est; & cum eius posteri amplissima imperia innumerabilibus seculis tenuerunt, tum vero cæteri Herculis imitatores, Dio inquam, Timoleon, Aratus, Harmodius, Aristogiton, *tyrannorum interfectores & magistri* sunt appellati. Eam ob rem *Temircutlus*, quem nostri *Tamerlanem* vocant, Tartarorum Imperator, cum bellũ indixisset Baiazeto Turcarum principi, qui Constantinopolim obsidione cinxerat, professus est, se ad castigandos tyrannos nulla accepta iniuria venisse: & quidem trecenta millia Turcarum nõ modo fudit ac p̃strauit; sed etiam principem eorum catenis vinctum in caueã belluarum in modum cõiecit.
" Nec refert vtrum peregrinus aperta vi aut clam tyran-
" num, an vero iudicio damnatum morte afficiat; laudabilius tamen est, comprehensum vti latronem ac parricidam,

[a] *Paris de Puteo in syndic. vbi quærit, an liceat occidere regem tyrannum. Andr. Isern. in tit. quæ sint regalia, Thom. Aquinas in 2.2 q. 24. artic. 4. Mart. Laud. in tractat. de principe. § 3. Ang. de Clauas. in summa, ver. seditio. q. vlt. Ant. in summa in 4 ca. 8. §. 1. DD. in l. decernimus, de sacrosa. eccl. Cod. Bar. in tract. de tyrannia.*

cidam pro scelerum ac flagitiorum immanitate, carnificibus torquendum permittere, quam militari supplicio plectere. Teneamus igitur illud, *peregrino cuiuis licere tyrannum*, id est, *omnium vocibus infamem, ac suorum rapinis, cædib. & crudelitate nobilitatum, interficere.*

N.B. tyrannum à quovis peregrino interfici posse.

Idem ciui quoq; licet in eum qui in populari aut optimatum statu princeps est, nec tamen iura maiestatis habet: quales principio fuerunt Imperatores Romani, & his temporib. Duces Venetorum, Genuensium, Lucensium; si sua potestate ad ciuium cędes, stupra, rapinas abutentur, siue aperta vi, siue Senatu iubente id fiat, vt aduersus Neronem & Maximinum factum legimus: nam vterque hostis iudicatus capitali supplicio, nullo tamen iudicio constituto, damnatus est: & quidem ille, vt more maiorum traderetur, ac fustibus ad necem vsque cæderetur: quia non erat in Imperatoribus Romanorum Reipublicæ summa potestas, vt antea demonstrauimus: nec proprie monarchia, sed [a] principatus dicebatur: tametsi Seneca Neronem discipulum sic loquentem inducit: Eg[o] *mortalium omnium solus electus sum, vt essem Deorum in terris legatus: ego vitæ necisque arbiter; in me vno positum est, quid de conditione ac statu cuiusq; decernendum sit.* Hanc quidem potestatem Nero vi ereptam Senatui populoque Romano sibi vindicabat, iure tamen non habuit: cum esset principatus, perinde vt in Aristocratia Germanorum Imperatores, quos cæteri principes auctoritate sua sæpe coercuerunt; ac de principatu [b] Adulphum & [c] Wenceslaum deturbarunt. Idem iudicium est de regibus Lacedæmoniorum; post constitutam à Lycurgo Rempublicam, quos magistratus sæpe mulcta, interdum etiam capite damnarunt, vt reges quoque Danorum ac Suecorum sæpe de imperio in exilium aut in carcerem deiecti sunt: quia summum imperii ius in optimatibus ac senatu, non in regibus ipsis positum sit: quales etiam fuisse dicuntur singularum Galliæ ciuitatum principes, quos Cæsar *regulos* vocat; qui capitis causam interdum dicere cogebatur. Quamobrem Ambiorix, Leo-

"& in democratia, aristoc: princeps, [qui] iuribus maiestatis caret, à quovis peccari[?] pot[est]."

a Tranquil. in Caligul. Tacit. in proœmio.

b Anno 1298.
c 1400.

Leodiensium princeps totiusque exercit⁹ Gallorum imperator, sic de se ipse loquitur: *Nostra, inquit, iussa eiusmodi sunt, vt non minorem in me populus, quam ego in populum potestatem habeam*: quibus verbis intelligitur, summum imperium in eiusmodi regulis non fuisse: tametsi fieri non poterat vt parē haberet cum populo potestatē, vt antea docuimus. Hos igitur principes etiāsi iura maiestatis nō attingant, si tamen sceleribus ac flagitiis inquinati, magistratuum animaduersione castigari nequeant; sed opibus ac potentia ad bonorum exitium abutantur, de medio tollere non modo peregrinis, sed etiam ipsis ciuibus semper licuit ac licebit?

Quod si monarchia quædam est summa, vnius potestate cōstituta, qualis est Francorum, Hispanorum, Anglorū, Scotorum, Turcarum, Moschouitarum, Tartarorū, Persarum, Æthiopum, Indorum, & omnium pene Africę & Asiæ imperiorum, vbi reges sine controuersia iura omnia maiestatis habent per sese: nec singulis ciuibus, nec vniuersis fas est summi principis vitam, famam, aut fortunas in discrimen vocare: seu vi, seu iudicio constituto, id fiat: etiamsi omni scelerum ac flagitiorum, quæ in tyrannos conuenire ante diximus, turpitudine infamis esset. Nam quod ad iudicium attinet, nulla magistratib. ac multo minus priuatis in summum principem potestas est; cum non solum ab eius vnius omnia omnium imperia pēdeant, sed etiam eo præsente magistratuum & collegiorum omnium potestas conquiescat[a]. Subditis igitur principem iure rogare, aut in ius vocare, iudiciumve de vita, fama ac statu illius constituere, si nefas est; si denique nulla clienti in patronum, seruo in dominum iurisdictio est, quonam modo manus intentare tyranno liceret? neque enim quantum quisque viribus ac ferro, sed quantum iure possit, quæritur. ¶ At nō solum is qui principem necauit[b], perduellionis reus est, sed etiam is q tentauit; qui opem[c] consiliumve attulit[d], qui texit, qui voluit, qui cogitauit[e]: quod certe factum leges tantopere exsecrantur, vt cū quis in reatu scelerū omnium con-

uictu

a in c. de mutuis magistratuū inter se officiis, lib 3.
b l quisquis, ad l. Iuliam maiestat. C.
c l. 1. ad l. Iul. maiestat.
d Bald. Salic in d. l. quisquis.
e DD. in l cogitationis, de pœnis. & in l. si quis non dicam rapere. de sacros. C.

uictus condemnationem sua morte præuenit, integro ac illæso [a] statu mortuus censeatur, nisi principis salutem aut dignitaté violauerit: hanc vnam rem esse putarunt, ob quam perduellionis damnatus [b], ac prius iudicatus, quam accusatus esse videatur. Ac tametsi cogitationes hominum flagitiosorũ nulla pœna leges psequantur, sed ea tantum de dicto factove foras in scelus erumpunt, si, quem tamen violandi principis praua cogitatio ceperit, etiamsi nihil tentauerit, hanc tamen cogitationem [c] capitali pœna plecti oportere, iudicarunt. Certe quidem nostra ætate, cum nobilis homo regem Franciscum I. occidere se voluisse Frãciscano sodali religiose cõfiteretur; & ab eo sceleratæ istius cogitationis veniam efflagitasset; rex tamen à fraterculo sceleris admonitus, confitentem reum comprehendi, ac iudicibus curiæ Parisiorum sisti iussit; à quibus capitis damnatus est. nec vero iudices id metu fecerunt, cum optimi ac clementissimi regis edicta impune & quidem sæpissime recusarent. Henricum item Francisci regis filium Capito furiosissimus homo cum occidere velle videretur, & in eum ensem exseruisset, capitis pœnas dedit; tametsi furiosum hominem vbique leges [d] à pœna excusant, cum ipso furore pl⁹ satis, torqueatur.

a l. vlt. ad l. Iuliam maiest. ff. & § pœnales. ac actio. Institut.
b d. l. vlt ad l. Iuliam, in fine.
c DD. in l. si quis non dicam rapere. de sacrosa. Ec. & in d. l. cogitationis.
d l. illicitas, de offic. præsidis.

Ac ne quis putet principes ipsos legum istarum ac iudiciorũ auctores fuisse, vt accuratissime saluti ac dignitati cõsulerent, sacris legib. & exemplis vtamur. Nabucodonosor Rex Assyriorũ Palæstinam totã ferro ac flam̃a vastarat; Hierosolymã expugnarat; templũ incenderat; sacratissima vasa expilauerat, cętera militib⁹, q cędes stupris, stupra cædib. miscebant, diripienda dederat; regẽ ipsum trucidarat, vrbẽ deniq; totam ac mœnia solo exæquarat: postremo populi reliquias, quæ tãtæ cladi superfuerant, in miserrimam seruitutem, & quidem in Chaldæam abduxerat: neque satis sibi factum putans, suam statuam ex auro conflari, ac in loco publico ab omnibus adorari, quoties tuba exaudiretur: recusantes in ardenti fornace viuos concremari [e] iusserat: quæ cum in

e Daniel c. 6.

a Baruch.c.1. Hieremiæ c.29. vers.7.

Iudæam allata fuissent, sanctissimi [a] vates ac prophetæ literas ad captiuos dederunt, vt pro Nabucodonosoris liberorumque salute vota conciperent; ac precarentur à Deo opt. max. vt tamdiu superstites regnarent, quamdiu cœlorum orbes circa terram circumagerentur. Et quidem Deus ipse Nabucodonosorem seruum suum appellare non dubitauit, ac potentissimum orbis terrarum [b] principem effecturum se testatus est. Quis autem tyrannorum quotquot vsquam terrarum exstiterunt, cũ isto comparand⁹ sit, qui suam statuam tam crudeli proposito supplicio coli iuberet? Attamen vates sanctissimus, quem ex oraculo Deus ipse afflauerat, Sedechiȩ regis Iudæorum perfidiam, aduersus Nabucodonosorem; cuius erat ipse fiduciarius, verborum acerbitate abominatur, ac iustissime interemtum fuisse lætatur [c]. Quid Saul? num sacerdotes omnes crudelissime mactauit, quod vnus eorum Dauidem fugientem hospitio excepisset? num Dauidem innocẽtissimum principem, q̃ tot victorias de hostibus retulerat, occidere sæpe conatus est? at eo ipso tempore quo Dauidi pestem & exitium intentabat Saul, bis in eius potestatem incidit: & cum à militibus strenuissimis, quib. imperabat, increparetur, quod hostem omnium acerrimum, quem facilime necare posset, occidi non pateretur, proposita regnandi certa minimeq; dubia spe, consilium illud execratus est, *Egone*, inquit, *regem Deo sacrum violari patiar*? quinetiam regem ipsum se persequentem protexit; ac ne violaretur, acerrime obstitit, cum prætorianos milites vino ac somno sepultos euigilari iussit: cum autem Saul ab hostibus cæsus esset, miles aliquis caput ipsius amputauit; ratus se Dauidi rem gratissimam facturum: eum tamen qui sacrum caput amputarat, nulla interposita mora necari mandauit, & mortuum regem sine simulatione luxit. Atqui rex illum iustissime ac diutissime persecutus erat, qui & rerum gestarum gloria clarus, & regis ipsius gener; legionibus etiam hostium ad quos inuitus sese receperat, ipso rege potentior factus: deniq; rex ab ipso

b Hierem.c.25. & Ezech.29.

c Ezech.ca.29.

Sa-

Samuele Deo iubente designatus fuerat, ac numinis diuini spiraculo [a] afflatus; nihil tamen contra regem ausus est, sed in exilium proficisci maluit, quā regi exitium intentare. Qui autem inter Hebræos, summa vitæ integritate ac doctrina cæteris omnibus præstant, Essæi inquā, reges subditis sacros esse oportere [b] tradunt. Quid quod lex ipsa diuina sanctissime vetat, principē populi sui aut magistratꝰ verbo violare? quanto magis eorum vitæ insidiari? ac ne de optimis tantū lata videatur, de vniuersis cōcepta lex [c] est: quanquam ne vllꝰ disputationi aut ambiguitati locꝰ relinqueretur, etiam improbos magistratus subditis sanctos esse oportere cauetur.

a li 1. Samuel. ca. 23.

b Iosephus de sectis Iudæor.

c 1. Petri 2. 17. & 1. Timoth. 2. & ad Rom. 14.

Quę cū diuinis & humanis legib. perspicua sint, argumenta cōtraria refellere, hominis est & literis abutentis & otio. Quēadmodū igitur eos, q. an Deꝰ sit necne dubitāt, nō argumētis, sed pœnis acerbissimis refellere oportet: ita quoq; statuendum est in eos, qui perniciosissimis scriptis, subditos in principes armare consueuerunt. Quanquam qui Theologorum [d] eruditissimi habentur, „ non modo no licere putant subditis, principes tyrannidis specie occidere, sed ne verbo qdem violare fas esse, „ nisi singulari Dei oraculo iubeantur; vt Iehus, qui Dei iussu ad regnum Israelitarum vocatꝰ est, vt regis Achabi liberos ac posteritatem à stirpe deleret [e]. Antea quidem omnes illius impietates ac scelera, ꝓphetarum etiam, ac sanctissimorum virorum crudelissima supplicia, ciuium exsilia, cædes, ꝓscriptiones, atque adeo Iesabelis reginæ nefaria sortilegia patienter pertulerat; nihil tamen in principem ausus est, quoad iussus, parere necesse habuit oraculo Dei præpotentis: cuius fiducia duos reges, ac septuaginta regum liberos, pręter alios principes, ac Bahalis, i. e. Solis sacrificulos internecione deleuit: ipsamq; reginam de arce præcipitem, & canibus lacerandam dedit. Hoc igitur singulare Dei iussum oraculo cœlesti proditum, cum improborum ciuium perniciosis cōiurationibus nihil habet commune. ¶Et quidem cum Germa- „ norum Principes pro suscepta religione propugnare, & „

d Martin. Luther. Caluin. in Ioā. & in Instit. c. vlt li. 4. sect. 31 Sleidanus in historia. Caluinus Ephoris licuisse scribit in reges, qui tamē priuati fuerunt, animaduertere, cæteris non item.

e lib. 4. Regum cap. 9 & 10.

ad-

„ aduerſus Carolum V. Imperatorem arma capere decre-
„ uiſſent, Martinum Lutherum conſuluerunt, num id iu-
„ re diuino liceret; ille negauit [a]: neque tamen principibus id perſuaſit. Itaque funeſtum bellum Reique publicæ calamitoſum ſuſceptum eſt, cum ingenti principum ac ciuium ſtrage: quia iuſta cauſa nulla videri po-
„ teſt aduerſus patriam arma capiendi: quanquam ſi Ca-
„ rolus Imperator tyrannide ciues ac Rempublicam op-
„ preſſiſſet, cum iura maieſtatis non haberet, iure occidi poterat, vt antea docuimus. Sed neque Lutherus eam adhibuit, atq; haud ſcio an pceperit diſtinctioné, nec putauit eundé fuiſſe Caroli ac principum omniũ, pauciſſimis quibuſdam exceptis, cum republica conſenſum: ſed perinde reſpondit, atq; ſi Carolus ſum̃am imperii ſolus haberet: multo minus igitur aduerſus regem arma capere fas eſt. Lex diuina filium necari iubet, ſi vel parentem leuiſſima contumelia affecerit; nam etiamſi pater latro, parricida, impius erga Deum & patriam exſtiterit, ſuppliciis quidem omnib. dignus ſit, nõ tamen filio parentem violare fas eſt: quia nulla tanta impietas eſt, nullum tantum ſcelus, quod ſit [b] parricidio vindicandum. At cum Cicero eandem quæſtionem diſceptaret [c], *patriam parentibus dixit eſſe cariorem.* Princeps igitur quem patriæ parentem iure dixeris, patre ipſo carior; quippe immortalis Dei munere conceſſus, & ſacer cuique eſſe debet: quantacunq; tyrannide ciues opprimere conetur: iuſſa quidem ipſius, quæ cum diuinis ac naturæ legibus pugnant, repudiare quiſque poteſt; ac prius magno animo ac forti mortem oppetere, quam pareas, ſi fuga
„ ſaluti conſulere non poſsis. ¶ O quanta ſit tyrannorum
„ futura multitudo, ſi tyrannos ſubditis occidere liceat,
„ quam multi innocentes ac optimi principes ſuorum cõ-
„ ſpiratione perituri! nam qui tributis ac vectigalib. plus æquo ciues vrget, *tyrannum* vulgus appellat; & qui contra populi voluntatem quid imperat: vt [d] Ariſtoteli viſum eſt, & qui cohortes prætorias aduerſus improbos habet: aut ſi coniuratos vitæque ſuæ inſidiatores ſupplicio

a *Skidanus.*

b *Quintilianus pater, in declamat.*

c *in Offic.*

Le tyran qui tue itop.

d *In Politic.* B. *et in tractat. de tyrannia: tyrannum dici putat à τύρσις id eſt, Fortis, vt ipſe interpretatur.*

plicio afficit. Quę vero seueritas optimis principibus futura est, si ab ipsis ciuibus à quibus potissimum seruari debeant, tyrannidis specie occidi possint? Non quod cęteris principibus non licere putem persequi, ac de medio tyrannos omnes si fieri possit, vno tollere & eodem impetu, vt antea diximus; ciuibus tamen ac subditis non licere statuo. Quanquam Diogenes vrbane, vt omnia, ac facete, cum Dionysium iuniorem de tyrannidis arce depulsum Corinthi cū histrionibus summa securitate publico in loco lasciuientem compeyisset; *Næ*, inquit Diogenes, *indigna teipso conditione vteris*: & *Gratiam*, inquit Dionysius, *habeo maximam, quod meam vicem grauiter feras.* hic Diogenes; *An vero, malum, tui commiseratione id à me dici putas? Ego vero tantam felicitatem tibi inuideo; qui, cum seruili & abiecto animo sis ac semper fueris, dignus eras qui in tyrannidis arce miserrimam vitam traheres, exitumque patri similem haberes: nunc tamen cum summa trāquillitate animi nobiscum viuis, & viuis securus!* Hæc ille.

Quis autem carnifex addictum supplicio crudelius torqueat, quam metus? metus inquam mortis, infamię, cruciatus? sunt illæ vltrices furiæ, quæ tyrannos agitant, ac sempiternis terroribus diu noctuque excruciant, tum inuidia, suspicio, trepidatio, vltionis cupiditates, ac mille perturbationes secum dissidentes, mentem de sanitate deturbant; ac multo acerbius sauciant & pungunt, quam crudeles domini seruos vinculis, fustibus ac tormentis exulcerare possint. Quid item miserius tyranno contingere possit, quam subditis omnes disciplinarum ac virtutum aditus præcludere? quam dementes ac stupidos, bestiarum in modum efficere velle? quam vbique exploratores & alienæ vitæ speculatores habere? qui, quæ dicantur, quæque fiant ab vniuersis & singulis audiant, videant, olfaciant, atque etiam intimos animi sensus scrutentur? quid fœdius, quā quos amore ac beneuolentia secum & inter ipsos conciliare debeant, eosdem à se ipsis disiungere, vt mutuis odiis ac dissidiis pareant? Quis tot animi doloribus ac perturbationibus

lan-

languente tyranno miseriorem quemquam esse putet? quis mortem optabiliorem non ducat? mortem enim Cæsar *miserorum portum*; Theophrastus *miseriarum exitum*, id est, τῶν λυπηρῶν ἀνάδυσιν appellat; neuter quidem superstitiosius, quia corporibus animos superstites esse non putarent: multo minus id reputant tyranni, quorũ mortem qui optat, securitatem ac tranquillitatem illis optare videtur.

„ Sed fere semper tyranni quosdam habent in deliciis quibus quasi spongiis, ad exhauriendum sanguinem „ abutuntur, quos populus cum furere cœpit, comprehẽdere, lacerare ac distrahere solet: vt Tiberius Seianum, Nero Tigillinum, Dionysius Philistum, nec ita pridem Henricus rex Suecorum Georgium Preschonem; quos à furente plebe correptos ac discerptos legimus. Sic Antoninus Caracalla eos omnes qui se ad fratris parricidiũ impulerant, quasi rẽ grauissimam populo facturus, trucidari iussit: nec mitius adulatores suos tractauit Caligula. Atque his artibus tyranni sæpius plebis insidias ac furores euaserunt. Sin ab ipso tyranno coniurati cædem auspicarentur, nõ amici tantum, sed etiam vxores, liberi, propinqui, crudeliter necabantur: nam post Hieronymi Siciliæ tyranni cædem, omnium amicorum ac propinquorum secuta clades est; & in fœminas quoque inaudita crudelitate sæuitum; statuæ deiectæ; omnia edicta rescissa, non tantum iniqua, sed etiam vtiliter constituta; ne vlla vsquam exstarent vestigia tyrannorum: sæpius tamen quæ laudabilia fuerunt, probari solebãt. Inde illud Ciceronis [a], *nihil vsitatius quam tyrannorum acta valere, & eorum tamen interfectores in cœlo collocari.* Idem tamẽ alibi, *Magnũ*, inquit, τῶν [b] πολιτικωτάτων σκεμμάτων, *veniendum ne sit in consilium tyranni, si is aliqua de re bona deliberaturus sit.* ¶ Sed quæstionis vtriusque eadem ratio est: nam si tyranno de rebus honestis deliberanti, consilium impartiri nefas est, ne tyrannis comprobari videatur: edicta quoque ac decreta vtiliter abrogare necesse fuerit, aut tyrannidem ratam habere: certe virorum

a lib. 14. ad Att. cum, epist. 16.

b ciuilium quęstionum.

rorum bonorum consensus plurimum valet ad acta tyranni sancienda ac stabilienda; quæ alioqui sola tyrannidis opinione ruitura essent. At sæpissime tyrannorum acta nō modo vtilia, sed etiam iniqua quæ sunt, rata sint oportet, si saluum Rempublicam esse volumus. Itaque quod Thrasybulus Atheniensibus post eiectos triginta tyrannos; Aratus Sicyoniis, cæso Nicocle: idem M. Tullius Romanis, occiso Cæsare, suaserant; legem scilicet Amnestias, id est, omnium iniuriarū obliuionem; ac tyrannorum acta valere iusserunt: nec aliter lapsa erigi nec erecta diu stare Respublica potuisset. Quæ igitur acta Neronis ac Domitiani traduntur, à senatu rescissa fuisse, ad perpetua quædam edicta pertinent: quæ quod sempiternam iniquitatem haberent, nisi abrogarentur, reb. recte constitutis interitum essent allatura. Quid autem quinquennio Neronis illustrius? quid aptius? quid melius? ex eo q̄dem Traianus optim⁹ princeps, in bene gerēda Republica Neroni parem fuisse neminem iudicauit.

His consentanea est Iurisconsultorum disciplina[a], quæ successores tyrannorum ad ea quæ iuste promiserint, fecerint, obligari voluit, cætera rescindi. Ita Constantinus Magnus, [b] quæ Licinius tyrannus inique decreuerat edixerat, vna lege abrogauit; cætera confirmanda putauit. Idem ipsum à Theodosio & Arcadio factum legimus, cæso Maximo tyranno hac lege: QVÆ [c] *tyrannus contra ius rescripsit, non valere præcipimus*; legitimis eius rescriptis minime impugnādis. Ac tametsi largitiones Maximi, & ea q̄ in flagitiosos ac nihil de Republica merentes effudisset, reuocarent; magistratus, imperia, curationes indignis adimerent; decreta quoque ac iudicia conuellerent; ea tamen quæ sine fraude ac Reipubl. detrimento acta fuerant, infirmari noluerunt[d]. Hæc verba *sine fraude*, quæ in lege Theodosiana legimus, ad tyrannorum propugnatores & proxenetas pertinent; ne quis bello ciuili aut vigente tyrannide ex alterius incōmodis sua comoda augeda sibi putet: vt cū de Mediolani principatu armis decerneretur, cui⁹ parte Galli

a *Hanc quæstionem varie tractat Bart. in l prohibere. §. plane, quod vi. & in tract. de tyrannide, num. 23. & sequent. Iason. in l 1 col. 3. de constitut. Corn cons 278. li. 3. Albericus, in l. 2. § ex actis. de origine iuris. Mart. Laud. in tract. de* [illegible] *Felin.* [illegible] *con-* [illegible] *sacrosanct.* [illegible]

b [illegible]

c [illegible]

Galli, partem Hispani, partem Veneti, cætera Sfortiadæ sibi vindicabant, & quantum quisque vi & opibus; tantum iure valeret; Iason Iurisconsultus, qui partes Hispanorum fouebat, bona Triuulcii Gallicarum partium ducis, veteratoria fraude obtinuerat: postea fusis Hispanis, Triuulcius Iasonem de iniusta possessione depulit, proposita Iasonis ipsius disciplina.

" Neq; tamen in eo genere tanta vis esse debet legũ ac
" edictorum, quanta æquitatis ipsius, quæ nullis legibus
" coerceri potest: sed eorum religioni arbitrioque relin-
" quenda, qui ex rerum, temporum ac personarum infini-
" ta varietate singula metiri; & quid quemq; cuiq; dare,
" facere oporteat, prudenter in conformanda Reipublica
" dispicere possint. Illud tamẽ meminisse oportet, nõ eandẽ singulorum vtilitatem esse oportere, quæ vniuersorũ; sed publica priuatis anteferenda, nisi summa qua de æquitate ac ratione priuata niti videãtur: vt si quęstores in ipso belli ciuilis ardore, aut vigẽte tyrannide, aut legitimis hostibus arces ac ciuitates inuadentibus, pecuniam publicam numerare cogantur, illud acceptò Respublica ferre debet: sic enim iudicauit curia Neapolitana[a] ꝑ debitoribus Reipublicæ, qui Caroli VIII. Regis Francorum quæstorib. debita publica numerauerant: neq; vero aliter facere potuissẽt Gallis, regno Neapolitano ac summa rerum potientib. At si debitores nulla petitione antecedente, aut pacti cũ hostib. debiti partem numerauerint, vt summæ totius acceptilationem ferant, non modo totius summę debitores, sed etiam maiestatis reos esse perspicuum est. Illud igitur teneamus, *acta legitima tyrannorum & hostium Reipublicæ rata esse oportere.* ¶ Qui autem omnia cõuellunt, aut tyrãnorum interfectoribus præmia largiuntur, vt ipsi regnare possint, opinione ac spe deci-
" dũt. neque n. salui esse possunt, nisi coniuratos ac parri-
" cidas sui principis, quantumuis tyrannus exstiterit, sup-
" plicio afficiant; vt prudenter Seuerus Augustus, qui omnes Pertinacis Augusti interfectores aut coniurationis suspectos, capitali pœna damnauit: quod certe factum incre-

[a] *Afflictus in decisio. Neapol 149. & 150.*

incredibilem illi tum gloriam attulit, tum etiam diutiſſime imperandi ſecuritatem [a]. Ita quoque Vitellius non tantum Galbæ parricidas, ſed eos etiam qui ab Othone cædis præmia ſupplici libello popoſcerant, prolatis libellis ſupplicio affecit: quin etiam Theophilus Imperator Græcorum, eos qui patrem occiſo Leone Armenio Imperatorem fecerant acciuit, quaſi ampliſſima præmia laturos; deinde contractos vnum in locum mactari iuſſit: quo facto plerique cædis minime conſcii, præmiorũ illecebris eo deducti, pœnas dederunt.

a Herodianus in Pertinace.

Illud etiã crudelius, ſed tamen ad Imperantis ſecuritatem, quod Domitianus Epaphroditum Neronis libertũ capitali ſupplicio damnauit; quia Neroni ſibi gladio iugulũ petenti, opẽ attuliſſet: tametſi rem grauiſſimam patrono faceret, q carnificis manib. & crudeli ſupplicio maiorum illũ eripiebat. Hæc quidem non tyrannos modo, verumetiam reges optimos feciſſe legimus, non tam vt ſuæ ſaluti quã occiſorum dignitati conſulerẽt; vt quidem Dauid aduerſus eum, qui occiſi ab hoſtib. ſoceri caput amputatum ad ſe detulerat: & Alexander Magnus Darii parricidam acerbiſſime torquendum carnifici dedit, ꝙ ſuo principi manus intuliſſet, cuius tamẽ caput ac vitam Alexander iuſto bello petebat. Certe quidem reges noſtri, nulla re magis ſancti ac inuiolabiles ſuis ciuibus fuere, quã ꝙ propinquorum ac gentilium ſalutem non minus quam ſua tuerentur; tametſi nonnullos perduellionis cõuictos in ipſis carcerib. ac poteſtate haberent. Nam Ioannes II. Dux Alenzonius bis ex eadem maieſtatis cauſa capitis damnatus, quod cũ hoſtibus aduerſus regem Carolum VII. remquepublicam conſpiraſſet, vtriuſque iudicii pœnas clemẽtia regis euaſit: plerique nimiã regis lenitatem accuſabant: ſed non intelligunt reges, nõ tam propinquos quã ſeipſos eripere ſuppliciis, nec tam alienæ quam ſuæ conſulere ſaluti: & cum gentilium ſanguinem effundi vetant, ſuo ſanguini parcere. Imperatores quidem Græcorũ, ac Turcarum principes, proximorum cædibus ac ſuppliciis regiam ipſam

infestarunt, nec tam de propinquis quã de se ipsi suppli
cia sumserunt: certe quidem Philippus Cominius i
Commentariis prodidit, annis non amplius XXXVI. o
ctoginta regiæ gentis principes mutuis cladib. ac suppli
ciis in Anglia occidisse. Reges item Castiliæ puras à par
ricidio manus continere non potuerunt: vt enim omit
tam ea quæ recenter facta commemorantur; rex vnus i
ea gente sex fratres crudeli parricidio peremit, at princi
pum securitas nulla maior esse potest, quam vt subdi
persuasum habeant, sanctos & inuiolabiles esse oporte
re: quamquam Reipublicæ plurimum interest, stirpen
regiam sacrosanctam esse: ne sublatis principibus Respu
blica concidat, aut inexplicabili seditione perturbata
distrahatur, vt suo loco dicemus.

Quæ cum ita sint, prudenter Seleucus Asiæ Rex, qu
captum Demetrium Poliorcetem, bellicis laudib. clari
simum, nec liberum abire, nec occidi passus est: alterun
n. impietatis erga socerum, alterum imprudentiç fuisse
Ita Hugo Capetus Carolum, quẽ in hac vrbe Laodun
post diuturnam obsidionem pontificis Laodunensis p
fidia ceperat, Aureliorum arce conclusit, ne principat
à parricidio proximi, qui cum cognatione conuict⁹ erat
auspicaretur; ac regiæ stirpi parendum esse doceret. Cru
delius aliquanto Henricus I. Anglorum, qui Rober
tum fratrem captiuum, & quidem natu maiorem exo
culari, sempiternisque carceribus coerceri iussit. Nec it
pridem Christiernus huius Friderici Daniæ regis pa
ter, eum quem de regno deiecerat, post exilium redeun
tem in arce Calemburgi conclusit; in qua cum anno
XXV. exegisset, priuatus interiit. Eadem pietate Ioanne
Suecorum Rex, qui nunc sceptra moderatur, erga Hen
ricum fratrem vsus est; quem à populo repudiatum, n
se remque publicam perturbaret, carceribus continer
cogitur: nec aliter Elizabetha Anglorum regina Mari
Scotorum reginam, ad quam totius insulæ principatun
iure pertinere Scoti contendunt, diuturna captiuitat
continet, vt suæ Reique publicæ saluti consulere; ac tan
dem

dem aliquando in vtriusque regni ius ac libertatem, id quod breui futurum speramus, restituere velle videatur.

Hic occurreret aliquis, periculosam esse captiuorum huiusmodi custodiam: atq; hęc pręcipua causa fuit, quãobrem Carolus rex Neapoleos, Romano Pontifice suadente ac impellente Conradinũ Manfredi filium, eadẽ qua Ptolomæus postremus, Ægypti rex crudelitate Põpeium post Pharsalicam fugã necari iussit, cum dicerẽt, *mortuos non mordere*: sed neq; hic exitium effugere, neq; ille capitale iudicium, neque eius liberi diutius regnare potuerunt: sed ab Aragoniæ regibus de imperio disturbati, non sine eorum qui parricidium illud perpetrauerant, ignominia sempiterna perierũt. Certe maiores nostri, cum Ioannem Burgundiæ Ducem, Ludouici ꝓpinqui Aureliorum Ducis parricidium in ipso iudicio temere confitentem ac præ se ferentem pœnas effugisse perspicerent; principum cædem plerosque deinceps impune laturos, recte iudicarunt. Nam Ioannes publica fide accepta, vulneribus confossus interiit; ac cædis illius auctores impune inuaserunt.

De Aristocratia. Cap. VI.

Aristocratia *Reipublicæ forma quædã est, in qua minor pars ciuium in vniuersos & singulos ciues summæ potestatis ius habet.* Atque in eo ipso populari potestati contraria videtur, quod in paucorum statu pars minor ciuium in populari maior imperat: vtrique tamen in eo cõuenit, quod qui summũ imperãdi ius habent, omnib. quidem sigillatim imperare possunt, collectim non possũt. Igitur monarchia eo præstabilior est ac illustrior, ꝙ vnus vniuersis ac singulis imperãdi iꝰ habet. ꝙ animaduersione singulari dignũ mihi videtur. Vt autẽ monarchia, vel in vnius dominatione, vel in regia potestate, vel in tyrãnide cõsistit: ita quoq; Aristocraticus status aut ad dominatũ, aut ad legitimã potentiã, aut ad paucorũ opes spectat, quã ꝓpterea Græci *Oligarchiã* appellarũt; eiusmodi fuit Athenis tyrannorum triginta; Romæ Decẽuirorum

Rerum publicarum discrimen.

legibus ferendis, ac postea Triumuirorum Reipublicæ constituendæ, qui populi libertatem ac Rempublicam oppresserunt. Aristocratiam vero proprie optimatum statum, id est, optimorum ciuium concessu terminauerunt. *Nam qui ea faciebant*, inquit [a] Cicero, *quæque dicebāt multitudini iucunda esse volebant, Populares: qui autem ita se gerebant, vt sua consilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur.* Hæc ille, vt causæ inseruiret.

a *Pro Sestio.*

Superius diximus, ad intelligendā Reipublicæ cuiusque formā, virtutes ciuium ac vitia nihil habere momēti. Neque vero Respublica ex optimo genere ciuium conflari potest. Id enim vel sorte fiat oportet, vel ciuium suffragiis, vel tertio quodam modo ex vtroque apto; virtuti quidem cum fortuna nihil commune est; nec ad rerum honestarum cōsultationes casus admittitur. Quod si populus ad hæc ipsa virtutis suffragia cieri placeat, sui dissimiles, id est, optimos, non seligent; sed quam maxime similes, id est, stultos, improbos, impudentes; cum boni ac sapientes viri, si modo sunt aliqui, minimum efficiant vbiq; ciuium numerū. Quid autē turpius, quam sapientium decus ac dignitatem pēdere ab insipientium iudicio dicam, an temeritate? Demus tamen esse bonos aliquot ac sapientes in ciuitate viros, conspectum certe fugient improborum ac desipientis multitudinis; nec tamē si ad comitia venient, seipsos sapiētes iudicabunt. Ita quidem Lactantius Firmianus in septem Græcorum sapientes vrbane iocatur; qui quidem desipiebant, si suo iudicio se sapere arbitrarentur; multo magis si aliorum, id est, stultorum opinione tales haberentur. Quod si quis Latinos veteres in eo genere putet imitandos, vt in exercitu conscribendo, qui rerum bellicarum laude clarissimus esset, delectum auspicaretur; & sui quam maxime similem cooptaret, secundus tertium, hic quartum, atque ita consequenter vir virum legeret, quem maxime rebus gerendis idoneum iudicaret; idque toties fieret quoad optimatū numerus impleretur; optima quidem ratio videretur imperii bonorum ac fortium virorum

im initio constituendi: sed quis modum ac numerum onorum terminaret? aut quis Reipublicæ sponsor futurus esset, optimum quemque sui similem potius cooptaturum quā filium, quam fratrem, quam propinquū, uam amicum? & vt fiat, si tanta paucitas est vbique boorum, quis illos ab eorum multitudine, quos improbos c stultos iudicarent, tueretur?

Demus tamē illud, selectorum numerum qui optimi nt, Rempublicam initio cōstitui posse, quam diu in eo tatu futuram putamus? Quamobrem mirum videri debet nemini, si nulli sint, atque haud scio an fuerint vnquam antea status optimorum: cum enim Pythagorei yrannos aliquot Italię in rectam imperandi viam deduissent, ac breui futurum sperarent vt populares status & Oligarchiæ in legitimam optimatum potentiam mutarentur; vt quibusdam in locis perseuerant; populares homines imperandi cupidi, potentiam sibi specie virtutis ripi cum perspicerent; plebem in Pythagoreos & audacissimum quemq; in optimos armauerunt, ac pecudum n morem crudeliter mactarunt; cæteros in concilium coeuntes, exceptis admodum paucis, viuos concremauerunt: quæ cædes Pythagoreorum maximos in Italia tumultus commouit.[a]

[a] *Polybius lib. 2.*

Siue igitur optimi, siue flagitiosissimi, siue ditissimi, siue nobilissimi, siue egētissimi, siue bellicosissimi summū imperium teneant, modo ciuium pars minor extiterit, *Aristocratiam* appellamus. Partē ciuium minorē nō certo numero definire necesse est; cum numerorum sit infinita varietas, quæ in nullius cōprehensionem cadit. Nā si demus decem millia ciuium, ex quibus centum ciues summam rerum habeant, si quidē in comitio sexaginta ciues cōcordes sint in lege ferēda, reliquis ciuib. quadraginta, qui participes sunt maiestatis; itemque nouem millibus ac nōgentis, qui ab imperio excluduntur, collectim legē dabunt; singulatim vero decē millib. ciuium iidem sexaginta collecti simul imperabunt; nec propterea ius maiestatis ad sexaginta ciues contrahetur: sed quia in omni

cœtu & collegio legitimo maior pars vbique potior est, sequitur vt sexaginta concordes, reliquis quadraginta, tũ singulis, tum vniuersis imperare possint: nisi lege de maiestate lata caueatur, vt duo ciuium trientes inter se consentientes, cæteris potiores sint; quemadmodum in omnibus fere collegiorum legibus ac institutis [a] præcipi videmus; qua quidem ratione sexaginta quatuor ciues reliquis triginta sex superiores erunt.

a l. vlt. quod cuiusque vniu.

Igitur in optimatum statu ciuium paucitatem spectare nihil est necesse, modo ii, qui in cæteros dominationẽ habent, dimidio pauciores sint vniuersis. Nam si demus centum millia ciuiũ in Republica, ex quibus decem millia cæteris omnibus imperandi ius habeant, perinde Aristocratia dicetur, vt si ex decẽ millibus ciuium mille ciuibus imperium detur: nam in vtroq; numero decima pars in reliquos omnes imperium habet. Nam quo pauciores fuerint, eo stabilior erit ac diuturnior optimatum status, modo ne dissideant à se ipsi. Nam Pharsaliorum & Lacedæmoniorum Respublicæ; quarum altera viginti, altera triginta ciuium principes ex optimis fere selectos habuit, ex infinito pene ciuium numero, diutissime floruerũt. Epidauriis centum octoginta ex omnibus ciuibus imperabant [b]. Vetus item Massiliensium Respublica ad littus Celticum, omnium quotquot vsquam exstiterunt Rerumpublicarum, iudicio Ciceronis, optime constituta [c], sexcentos summo imperio præfecerat; ex quibus tum senatores creabantur, tum etiam quindecim magistratus; quibus tresuiri quasi Prætores præibant. Idem iudicium est Rhodiorum ac Thebanorum, posteaquam populare imperium ad locupletiores rediit: quo nihil commodius fieri potest, si optimi ciues haberi non possint. Itaque T. *Flaminius proconsul*, inquit Liuius [d]. *eam partem ciuitatum Thessaliæ potiorem fecit, cui salua tranquillaque omnia magis esse expediebat.*

b Plutarch. in Apophthegmatib. Græcorum. c Strabo.

d lib. 34.

Quam rationem Andreas Doria in cõstituenda [e] Genuensium Republica secutus videtur. Is enim de ciuium consensu familias octo ac viginti tum ex nobilitate, tum

e anno 1528. Genuensium status.

ex plebeiis eorum ciuium, qui sex in vrbe domos haberét, imperii participes fecit; ac plebeios earum familiarũ lata lege nobilitauit: optimatibus ita cõscriptis in singulos annos ciues decem ex opibus, aut virtute, aut nobilitate cooptandi potestatem fecit. Concilium ex optimatibus CCCC. Reipublicæ in singulos annos præfici voluit; quorũ suffragiis Dux ipse & octouiri, in duos annos crearentur: quod quidem collegium octouirorum cum Principe, *Dominationem* appellant; quoniã maxima quæque in Republica tractare consueuerint; nisi quid grauius occurrat, quod Senatus cognitionem postulare videatur. Senatus autem centum virorum suffragiis occultis optimatum in singulos annos creari solet. Octouiri, exacto magistratu, Reipublicæ toto biennio procuratores sunt; ac deinceps in octouirorum collegium, quamdiu vixerint, admittuntur: qui vero Duces creantur, perpetuam exacto magistratu, Reipublicæ procurationem habent; & ad collegium octouirorum semper aduocari solent. Præterea Imperatorem vna cum Tribunis militaribus quadraginta, qui annua potestate vrbanis legionibus præessent, iisdem optimatũ suffragiis fieri placuit. Quod ad iurisdictioné attinet, peregrinos arcessere solent; prætorem inquã, vna cum duobus legatis; quorum alter fiscalia, alter crimina tractat; tum quinque viros priuatorũ iudiciorũ in biennium, quã ipsi *rotam* appellant, omnes peregrinos. At Septemuiri litibus extra ordinem definiendis ex albo ciuium accipiuntur; item Syndicatus quinqueuirorum qui quęstiones exercent, tum aduersus Ducem, tum etiam aduersus octouiros exacto magistratu; edicto propalam posito, si quis ciuium iniuriam ab illis accepisse queratur, quod si nemo questus fuerit, innocéter exacti magistratus decretum datur.

Eodem ipso anno quo Doria optimatum potentiam Genuæ fundauit, Geneuates monarchiam in popularem statum eiecto pontifice commutarunt. Antea quidem seipsos in libertatem vindicare proposuerant, nec se Ducis Allobrogum aut pontificis legibus teneri Status Geneuatum.

profitebantur;nihil tamen audendũ ſibi putarunt,quoad de principatu non modò inter Ducem ac pôtificem, verumetiam pontificem inter ac populum oborta eſſet contentio:tunc nouandæ religionis ſtudium ac Reipublicæ commutandæ oblatam occaſionem arripuerunt. Libertate igitur Reipublicæ reddita, concilium ducentorũ virorum cum ſumma ꝑpetuaque poteſtate ſtabilierunt;præterquam quod populus iubendæ legis ac maiorum magiſtratuum creandorũ,tum etiam pacis ac belli ius ſibi reſeruauit; quæ ad iura maieſtatis antea pertinere diximus.Iam vero ex optimatibus ducentis Senatũ perpetuum ſexaginta virorum, & ex eodẽSenatu XXV. viros cum perpetua poteſtate ſecretiori conſilio præfecerunt,qui totius Reipublicæ arcana tractarent. Poſtremo quatuoruiros magiſtratus annuos popularib. ſuffragiis fieri voluerunt, præter eos qui priuatis ac publicis iudiciis præeſſent. Geneuates igitur hoc maxime differunt à Genuenſibus,quod hi concilium CCCC. virorum ac Senatum ſexaginta virorum,cum reliquis magiſtratibus,altero quoq;anno,mutare conſueuerunt:illi perpetuum concilium,ſenatum item ꝑpetuum vtrumq; fecerunt, ſalua tamen ciuibus in ſingulos annos cenſura,quæ acerbe exigitur: quo fit vt Geneuatum Reſpublica ſtabilior ſit,& conuerſionibus ſeditioſiſque nouationib.minus opportuna. Creatio vero optimatum ac ſenatorum apud Geneuates non vno fit & eodem actu, vt in Republica Genuenſium ac Venetorum; ſed mortuo ſenatore, alius ex optimatum ducentorum cœtu in ſenatũ,& ex iis qui origine vel aſſumtione ciues ſunt, in cœtum ducentorum ſubrogatur, nulla nobilitatis aut cenſus habita ratione; ſed ſolius virtutis ac illæſæ exiſtimationis:quod apud Lacedæmonios factum legimus.

Heluetiorum ſtatus.

Eadẽ fere eſt Heluetiorũ,ꝓter pagos quinq; minores, Reipublicæ forma:vt apud Tigurinos & Bernates,quorũ exemplar Geneuates ſecuti videntur:niſi quod Senatus vterque mutabilis eſt, & ſuffragio ſodalium qui ex opificibus coaleſcunt, vulgo Zunfft appellant. creatur: ſunt

ſunt autem eius generis ſodalitia, XI. Schafuſæ, XII. Tiguri, XV. Baſileæ: quorum ſuffragiis duodecim ciues ad concilium maius, duo tresve ad ſenatũ conſtituendum ſeliguntur. Ita concilium maius exſiſtit, ducentorũ quidem Tiguri, CCXLIIII. Baſileę, LXXXVI. Schafuſæ: Senatorum autem Tiguri quinquaginta, Schafuſæ XXVI. Baſileæ LXIII. qui vero ſodalitiorum ſuffragio leguntur, maioris concilii auctoritate confirmantur, ſiue ſenatores fuerint, ſiue magiſtratus. Id tamen ſingulare eſt, q; ſenatores dimidia ſui parte mutantur, reliquis munus cõtinuatur in annum cõſequentem, vt nouos ſenatores de reb. anteactis ac gerendis inſtruant ac erudiant. Baſilienſis v. ſenatus anni conſequentis ſenatores ſubſtituere ſolet, ne Reſpublica à conſilio, velut à mente, deſeratur: deinde Burgomagiſtros cum Tribunis trib. Tiguri, duobus Baſileæ; quibus nouem viri adiunguntur, ac ſimul coniuncti XIII. virorum collegium conſtituunt, quibus Reipublicæ gerendæ ratio & arcana concreduntur: nec vlla de re ad ſenatum, aut ad concilium maius, niſi de XIII. virorum auctoritate, ferri conſueuit. Sunt etiam Tiguri octouiri ærario curando, quibus præeſt vnus Burgomagiſter. Item nouẽ ſenatores Tiguri ac Schafuſæ publica iudicia diſceptant ac finiunt: in cæteris pagis prętor Imperialis, cum tribus ſenatoribus, eaſdem quæſtiones exercet: nec vero quiſquam in ſenatum cooptatur, qui aut infamis, aut ſpurius ſit.

Ex quibus perſpicuum eſt, ciuitates optimatum imperio moderatas, ſtabiliores eſſe quam populares: idque potiſſimum apud Bernates, Lucernates, Friburgos, Solodurios, apud quos ſodalitia nullum ſuffragiorum in Republica ius habent: ſed ad opificia regenda tantum coeunt quatuor ciuitatis cuiuſq; decuriones: ſexdecim ciues ſummæ integritatis viros, quos contra nullum anteactæ vitæ dedecus obiici poſſit, quotannis ſeligunt: à quibus triduo ante paſcha magnum concilium centum optimatum apud Lucernates, ducentum apud Bernates creatur: cuius concilii ſuffragiis *Auoertus*, quem ipſi

Schultheissen appellant, cæteriq; magistratus fiunt. Senatus vero XXVI. virorum apud Bernates, aut XVIII. apud Lucernates, ab iis quos dixi XVI. viris, decurionibus quatuor & Auoerio eligitur, annua quidem potestate apud Bernates, semestri apud Lucernates. Iudices enim à quatuor decurionibus & quæstoribus creantur, & à senatu cõfirmantur, qui primas prouocationes disceptat: secundę prouocationes disceptantur à sexaginta viris, q ex senatu cõstant, & XXXVI. viris quos senatus ipse creauerit: postrema prouocatio disceptatur in maximo concilio ducentûm optimatum, cuius princeps est Auoerius: illic de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium extrema prouocatione certatur. Friburgi eadem fere ratio initur in concilio ducentûm optimatum creando, à quo deinceps senatus XXIIII. virorum, item Auoerius, cum quatuor decurionibus eliguntur.

Quibus rebus intelligitur, statũ quidẽ eiusmodi optimatũ esse, sed populariter tẽperatum: quia ciuib. omnib. ad omnes magistratus, imperia, sacerdotia, curationes aditus patet, nisi sortes & anteactæ vitæ infamia aut furor, rerumve gerendarum extrema imperiria vetaret. Illud etiam populare est, quod omnes magistratus fere annui sunt: quæ temperatio potentium ac teuium in capessendis honoribus, Rempublicam efficit multo firmiorem ac stabiliorem, quam si patritiis aut locupletiorib. tantum honores communicarentur; quos contra plebeii perpetuis certationibus diffidere consueuerunt: eoque magis apud Heluetios, vbi nobilitate quondam, paucis admodum exceptis, delata, plebeii dominationem arripuerunt; ac paulatim ad optimates summa rerum delapsa, exceptis quinque ciuitatib. montanis, statum illum moderatione quadam populari melioribus quàm cæteri legibus ac institutis temperauerunt: Nam fere optimatum status patritios, aut nobiles; aut locupletes tantum ad honores & magistratus, cæteris exclusis, admittit. ¶ Plures tamen optimatũ Respublicas ex patritiis aut antiquioribus familiis, quam ex locu-

locupletibus constitutas accepimus; vt Respublicas Samiorum, Corcyræorum, Rhodiorum, Cnidiorum, ac prope omnes Græciæ ciuitates:[a] post Lysandri victoriam populari statu sublato, XX. aut XXX. viris summa vbiq; tributa potestas est. Ciuitas item Venetiarum, quam puram Aristocratiam esse demonstrauimus, item Rhagusiorum, Lucensium, Augustanorum, Norimbergensiũ, optimatum Respublicas ex antiquis ciuium gentibus constituerunt. Nam Rhagusii, quos antiqui *Epidaurios* appellabant, post euersam a Gothis Epidaurum, Rhagusiam eodem proxime loco fundarunt; & cum ab Albaniæ regulis desciuissent, Aristocratiæ formam ex nobilissimis ciuibus instituerunt, Venetiarum quodammodo exemplar secuti; quamquam nobilitatis decus ac dignitatem maiore quam Veneti studio prosequuntur: nam Venetorum patritiis cum plebeiis iura connubiorum communia sunt; Rhagusiorum patriciis non item: at ne Rhagusio quidem nobili peregrinam nobilem sibi despondere licet, nisi à Zarati aut Cantaro ciuitate originem duxerit; aureosque numos mille in censum retulerit. Sunt autem XXIIII. gentes nec plures in ea ciuitate honorum ac imperii participes; ex his gentibus familiæ plures ducuntur, ex quibus magnum concilium trecentorum circiter optimatum coalescit, qui modo XX. annum attigerint; illic creatur senatus LX. ciuium, consilii capiendi causa, ac prouocationum tum in priuatis iudiciis, si rem litemve trecentis aureis ampliusve æstimauerit; tum etiam in publicis, in quibus de ciuium capite, fama, fortunisve agitur; præter secretius consilium XII. virorum cum annuo principe, seu rectore ciuitatis, & quinque libellorum magistris, quos ipsi *prouisores* vocant; sex consules priuatorum iudiciorum, quinque publicorum, ac XXX. viri iudicandis appellationibus earum litium, quæ trecentùm aureorum summam non egrediuntur. Sunt & alii minores magistratus, de quibus suo loco. Certe quidem hæc Respublica, omnium quas accepimus, purissimam & ab omni popu-

a *Thucydides & Plutarch. in Lysandro.*

Status Rhagusiorum.

popularis temperatione remotiſſimam Ariſtocratiã colit.

Lucenſium ſtatus.

Eodem quoque ſtatu moderata Lucenſium ciuitas, antiquiores tantum familias ad imperii ſocietatem admittit, quæ rariſſimæ ſunt: tametſi anno circiter MDLV. cenſa fuerunt quinquaginta ciuium millia pręter fœminas. Ex optimatibus creantur ſenatores CXX. cum annua poteſtate; ex ſenatoribus decemuiri cum principe, quem ipſi *Vexilliferum* [a] appellant. In his ſumma Reipublicæ conſiſtit: cæteri magiſtratus cenſuram, præturam, quęſturam gerunt, de quib. ſuo loco. Nunc ſatis opinor ad id quod quærimus: varietate exemplorum propoſita, quæ qualeſque ſint his temporibus Ariſtocratiæ percipiuntur.

[a] Confalonnier.

Imperij Germanorum forma & ſtatus.

Et quoniã pleriq; imperiũ Germanorum monarchiã eſſe & ſentiunt, & affirmant; eripiend⁹ eſt hic error: tametſi breuiter antea nõnihil, ſed nunc copioſius differendũ videtur. Satis qdẽ perſuaſum eſt, à Carolo Magno Rege vſq; ad Henricũ Aucupem, ſumamReipublicę, imperiũ ſucceſſorio iure ad proximũ quemq; Caroli nepotẽ fuiſſe delatum; Caroli v. ſtirpe ſublata, monarchiã ſuffragio Principum ab Henrico Aucupe deferri cœpiſſe: ſed quoniam fere ſemper accidit, vt ii ad quos ſuffragiorum ius in Republica pertineat, iura maieſtatis imminuant; id quod potiſſimum in Republica Venetorum, cuius regia poteſtas erat, contigiſſe diximus: ita quoq; creatores Principis Germanorum iura maieſtatis in ſeſe paulatim tranſtulerunt; quod quando contigerit, ſcripſiſſe video neminem: quoniam quæ paulatim irrepere ſolent, vix vnquam percipiuntur; nec niſi conuerſione ſecuta, ſentiuntur. Neminem autem eſſe arbitror, qui cum animaduertit, trecentos circiter Principes Germanorum ac legatos ciuitatum ad conuentus coire, qui ea quæ diximus, iura maieſtatis habeãt, Ariſtocratiam eſſe dubitet? leges enim tum Imperatori, tum ſingulis principibus ac ciuitatibus; tum etiam de bello ac pace decernendi, vectigalia ac tributa imperandi, deniq; iudices Imperialis curiæ, qui de capite, fama ac fortunis omnibus Imperatoris,

toris, principum, ac ciuitatum iudicare possint, dādi ius habent.

Comitiorum autē rationem tripartito inire solent, vt partem quidē ferant septemuiri, quos dixi Principis esse creatores, cum ipso Principe, partem cæteri principes, partē legati, qui à liberis ciuitatib⁹, q̄ *imperiales* dicūtur, mitti cōsueuerūt; ab his imperii leges ac decreta omnia q̄ *recessus* appellantur, sanciri, confirmari, & infirmari solent: si vel omnia omnium suffragia eadē sint, vel septēuiri cū cæteris principibus, vel principes cum legatis, vel legati cū septemuiris conueniant. Et quoniam Ecclesiastici Principes numero vincebant, cæteri Principes qui Romanæ religionis ritus iampridem deseruerunt, Ratisponenses conuentus quos Carolus V. Imperator habuit, anno MDXLVI. grauate tulerunt, nec vocati affuerunt. Nam filii familias ac proximi Principum Germanorum, suffragii nullum ius habent in comitiis, nisi fuerint principes Imperii, quorum certus est numerus, eorumq; Duces, Comites, Marchiones, Landgrauii, Burggrauii, Barones, Episcopi, Abbates appellātur. Tametsi enim Lotharingiæ Dux iura suffragiorū habet cū Principib. Imperii, eius tamen propinquus, & quidem eiusdem gentis Comes Vallimontis, vt cæteri eiusdem ordinis Principes, nec ius suffragiorum, nec in Principum consessu locum obtinent, sed inter filiosfamilias censentur.

Putabam ego quidē antea Principes ac ciuitates Imperiales habere iura maiestatis, nec alienis imperiis ac legibus, sed iure tantum fœderis ac societatis inter se obligari; quemadmodū Heluetii inter ipsos singulas habent ciuitates, ac imperia à se inuicē diuisa: sed ab hac sentētia discessi, cū ꝓpius animaduerti, Germanorū conuentus summum ius maiestatis habere, nec tātum Principes sed etiam ciuitates mulcta, exilio, proscriptione, ac pœnarū iudiciorumq; acerbitate Principes ac ciuitates coercere; quinetiam ipsos Imperatores de imperio deturbare ac deiicere; vt Adolphum inprimis & Wenceslaum: leges autem quæ in comitiis Imperialibus feruntur, non

modo

modo Principes ac ciuitates,ſed etiam ipſum Imperatorem tenere.

Iam vero decē circulares cōuentus, qui in ſingulis ꝓuinciis coguntur, vniuerſitatis comitia ſequuntur; rogationes illuc referunt; leges illinc accipiūt ac decretis parēt. Principes autē ipſi poſt Imperatorē initiatum & inauguratum, Imperii, non Imperatoris ſe fiduciarios eſſe ꝓfitentur; Poſtremo iudiciorum omnium priuatorum, quæ aureorum XL. ſummam excedunt, extremæ prouocationis certatio pertinet ad curiam Imperialē: ab eadē curia manant imperia, iuſſa, executoriæ tabulæ ad principes, ad magiſtratus, ad ſenatum vrbis aut prouinciȩ cuiuſq;. Hæc vero conſtat Iudicib. quatuor ac viginti; quorum prætor eſt vnus ex Principibus cū annua poteſtate: delectus autem habetur ex ordine decem prouinciarū; ſi qua Principibus aut ciuitatibus inter ipſas controuerſia oboriatur, ſiue de finibus, ſiue de capite, fama ac fortunis agatur, Imperialis curiæ iudices quæſtionem exercēt, niſi optimatum imperii vniuerſitas, ad eos quos dixi conuentus cauſæ cognitionē reuocarit: vt quidem decretum eſt in comitiis, quæ Auguſtæ coacta ſunt anno MDLV. vt ſi qua prouincia, Princepſve, aut ciuitas aduerſus Germanos arma ceperit, iudicium cōſtituatur apud ordines Imperii, quæ in eam cauſam Vormatiæ indicta fuerunt. Iiſdem comitiis Principibus omnibus Imperii interdictum eſt, ne exercitum conſcriberent, neue arma caperent ad auxiliares copias Principum peregrinorum, grauiſſima ſubiecta pœna. Sanctius etiam interdictum legibus quæ de Imperio latæ ſunt [a], ne quis Princeps, aut ciuitas, appellationem ciuium ad curiam Imperialem prohiberet. ¶ Poſtremo Princeps ipſe comitiorū, idemque Imperator, ac veluti caput optimatum cōuentus in vnum veluti corpus & Rempublicam colligit eandem: non tamen in eo Imperii maieſtas, ſed in optimatum conſenſu ineſt. Nam cæteri qui ſummam Reipublicæ poteſtatē habent, Principes, Duces, & Comites creare; at Imperator à Ducibus & Principibus creari ſolet.

a lib. 2. cap. 28.

ſolet. Quo igitur modo rex idem & ſubditus eſſet? cliens & patronus? vaſallus imperii, idemque monarcha? Ipſe quidem literas me legiſſe memini, a quib. Princeps quidem amicus ac fœderatus Francorum, Mommoranciũ, magiſtrũ equitum admonuit, iuſtam eſſe regi Henrico II. de Carolo V. Imperatore, ac de Rege Ferdinãdo conquerendi cauſam apud Saxoniæ Ducem, & Comitem Palatinum, Imperii vicarios; quod contra leges Imperii, contraq; morem maiorum, literas regis Henrici ad Imperii ordines à ſe interceptas reddi vetarẽt; ac epiſcopũ Moguntinũ Imperii Cancellarium, cui munus illud incumberet, quo minus id faceret, prohibuiſſent; eius tamen rei ſumma cognitio penes eſt conuentus ipſos. Illud etiam Imperialibus Hildebergæ comitiis decretum eſt, anno MDLIII. ne quis Imperatoris domeſticus Imperii Germanici negotia tractaret. Quod ſi tributa ex ordinum decreto imperantur, pecuniæ non in fiſcum Imperatoris coguntur, ſed in vrbes delectas ab ordinib. inferuntur, Auguſtam inquam, Argentinam, & Lubecam: ac ne Imperatori quidem nummum publico ęrario mouere fas eſt. Ex quib. perſpicuum fit, eos errare ac decipi, qui Imperatorem Germanorum appellant *monarcham*, & optimatum illud imperium, monarchiam eſſe arbitrantur. At quanto rectius Imperator Maximilianus I. huius atauus, cum ad Imperii ordines orationẽ haberet, coronam Imperialem à Romano pontifice accipere minime neceſſarium ſibi videri dixit; cum Imperii maieſtatem in ipſis ordinibus ineſſe intelligerent.

Ac ne Imperatori quidẽ licet cõuentus cogere aut dimittere, niſi extra ordinẽ cum vrget neceſſitas; ſed in diſceſſione ordinũ decernitẽ de ſequẽtis anni comitiis. non igitur Imperatori cogere comitia licet, quod magiſtratibus Romanis licebat, & in omni Republica populari ac optimatũ ſemper licuit; dũ vitium id fieret, nõ collectim, veteri Romanorum more; quo quidem Conſul ſenatores omnes viritim ſuo edicto in ſenatum cogere poterat, & recuſantes mulcta, carceribus; pignoribus captis, ac do-

ac domus ruina coercere. Principes vero Germanorum ad conuentus adire, ex Imperatoris edicto cogi nõ possunt, vt satis intellectũ est imperante Carolo V. MDLIIII. At etiam Maximiliano I I. vt conuentus haberentur petenti, recusaruut principes, anno MDLXVI. Imperatori v. prouincias imperii obeunti, occurrunt quidem Principes pro sua quisque dignitate, sed tamen quasi peregrino Principi. Quod autem Imperator arbitrum se ac iudicem ferre solet inter Principes ac ciuitates; id quidem commode, vt alius quisque Imperii vicarius, quos antea plures esse docuimus; aut si receptus est arbiter, dat etiã iudices à quibus ipse appellatur; sed omnia ex imperialibus decretis ac præscripto gerit.

At quanti est illud, inquies, quod Principes, quoties ad illum dant literas, magnifica oratione Sacram maiestatẽ appellant? qua ne aduersus quidem Reges omniũ maximos serui vtantur. Hæc quidem in speciem hominibus, inepte dicã an impie, quæ in Deum immortalem tantũ conueniunt, tribuuntur: sed nihilo plus Imperatoris potentiã augent, quam Regis Romanorum, quem etiam effusa talium verborum pompa, iura maiestatis habere putes. Sic enim Georgius Helfensteinius Baro, cum Ferdinandi regis Romanorum orationem in cœtu principum pronunciaret, anno MDLVI. *Principum Germanorum Dominum*, & quidem *summum* appellauit. Certe Imperii maiestas magis elucet, cũ militias ex casu, ac beneficia militaria sua vnius sponte arbitrioque largitur. Ego quidem id precario Imperatorem habere semper existimaui; contra quam putauit Marillacus regis Francorum apud Imperatorem legatus; qui regem Henricum admonuit, non esse ferendum illud, quod Carolus V. Imperator Philippum filium extra conuentus, ac sine Principum Germanorum consensione vel auctoritate [a] Bruxellis Mediolani Ducem designauisset. nusquã enim ab ordinibus comperio id fieri consueuisse.

[a] *Anno 1551.*

Sed queadmodũ Imperator fidẽ à principib⁹, Imperii nomine accipit, ita quoq; caduca beneficia, feuda ve largitur:

largitur: Nam Ferdinandus Imperator Granuellam legatum ac procuratorem Philippi Regis Hiſpaniarum nomine, vt imperii fiduciarium, ſine principum auctoritate excepit; ac fidelitatis poſſeſſionisq; acta conceſſit, vti vicario perpetuo Senenſis principatus ac Duci Mediolanenſi. Idem iudicandum relinquitur de ſacerdotiorum iure, quæ à principibus ac ciuitatib⁹, aut ab ipſis collegiis ſacerdotum, conceſſa auctoritate Imperiali, ex pactis conuentis inter pontificem Romanum & ordines Imperii confirmantur. Idem etiam publicæ ſecuritatis tabulas fecialibus ac legatis tribuere ſolet, quibus antiqua formula, etiamnum vſurpatur, his verbis concepta; QVONIAM OMNIA PRO *Imperiali auctoritate poſſumus.* Quæ verba demonſtrant iura maieſtatis in antiquis regibus Germanorum fuiſſe; cuius maieſtatis vmbra ſi vlla reſtaret, cur ex ordinum decreto prohiberetur, eas pecunias quæ ad bellum gerendum cogerentur, attingere? Quæ planius intelliguntur ex eo iureiurando quod ab Imperatore, Cancellario verba concipiente, præſtari[a] antea diximus. Sceptra quidem, regale ſolium, pretioſiſſimæ veſtes, coronæ, anteceſſio, ſubſequentibus Chriſtianis Regibus, imaginem regiæ maieſtatis habent, rem non habent. Et certe tanta eſt imperii Germanici maieſtas, tantus ſplendor, vt Imperator ſuo quodammodo iure omnibus ornamentis ac honoribus cumulari mereatur: illud etiam Auſtriæ genti rerum geſtarum gloria clariſſimæ debetur: ſed ea eſt Ariſtocratiæ bene conſtitutæ ratio, vt quo plus honoris, eo minus imperii tribuatur; & qui plus imperio poſſunt, minus honoris adipiſcantur; vt omnium optime Veneti in Republ. conſtituenda decreuerunt.

a lib. 1. ſupra in cap. de Principe fiduciario.

Quæ cum ita ſint, quis dubitet Rempublicam Germanorum Ariſtocratiam eſſe? Habent quidem principes ac ciuitates imperia, iuriſdictiones, capitalia iudicia, magiſtratus; ſed omnia legibus, quę de Imperio latæ sũt, moderata. At quoties principes ac ciuitates ſeditionum ac bellorum ciuilium fluctibus iactantur, idē illis, quod

cęteris Rebuſpublicis cõtingit; vt ſcilicet regẽ ſe quiſq; ferat: nã totidẽ Reſpublicæ, quot ciuitates numerãtur. Et quemadmodum vniuerſitas Imperii Germanorum, ſic maxima quæq; ciuitas, Norinberga, inquã, Vormatia, Vlma, Ariſtocratiam tuẽtur. Exemplo ſit Norinberga, omnium Imperii ciuitatum maximá, maximeque optimatum ſtatum amplexa; in qua ſcilicet ex innumerabili ciuium multitudine, octo tantum ac viginti tribus, ab antiqua ciuium ſtirpe, honorum ac imperii participes ſunt: ac primum annui cenſores ſummæ virtutis & exiſtimationis; quantum quidem fieri poteſt, optimatum ſuffragio creantur: creatis cenſoribus, cæteri magiſtratus abdicant. Tunc cenſores ſenatum arbitrio ſuo ſelectis XXVI. ſenatoribus cõſtituunt: deinde ſenatus de ſuo corpore XIII. viros ad arcana imperii tractanda ſeligit: ex eodem ſenatu XIII. ædiles ſuffragio fiunt: deinde ſeptemuiri, Burgomagiſtri, quorum eadem fere, quæ apud Venetos decemuirorum poteſtas eſt. Atque hi quidem quos dixi magiſtratus, ſumma quæque Reipublicæ negotia pertractant: omitto quinq; viros publicorum, ac duodecim priuatorum iudiciorum, præfectum annonæ, duos quæſtores, triumuiros tutelares, eadem pene qua D. Marci procuratores apud Venetos; quorum exemplar Norinbergenſes ſecuti quodammodo videntur.

Norinbergẽſium ſtatus.

At tametſi ciuitates alię aliis liberiores ſunt, vt quæ ab omni principum ditione ac patrocinio immunes habentur; omnes tamen Imperii Germanici maieſtatem comiter obſeruant. Sunt etiam quæ ſeipſas tyrannide Principum, in libertatem vindicarunt, vt Brunſuicum, Vormatia: nonnullæ ab Imperio Germanico pridem defecerut, vt Rhætorum ac Heluetiorum ciuitates. Friburgenſes tamen eo fœdere quod cum Bernatibus de communicanda ciuitate ictum eſt, ſuam ciuitatem *Imperii Germanici membrum* appellant; tametſi imperium à Germanico diuiſum habent. Vrani vero, Vnderualdi, & Suitenſes, libertatem ac Reipublicę moderandæ ius imperio Germanico acceptum, & quidem tabulis publicis

blicis[a] Ludouici Bauari Imperatoris profitētur. Ita quoque Tietmarsi locorum asperitate confisi, ac ꝓpter difficiles vrbis aditus in finib. Danorū, seipsos ab imperio Germanico seiungere non dubitarunt; Fundata ergo Republica ex optimatib. octo & quadraginta cum perpetua potestate, in demortuorū locū alios substituunt. Sed eos non ita pridem[b] Adolphus, Holsatiæ Princeps, propinquus regis Danorū, diuturna obsidione suis imperiis subiicere tentauit. Perspicuum est igitur, non modo vniuersitatem, sed etiā singulas ciuitates Germanorum, quæ *Imperiales* dicuntur, Aristocratiam amplecti.

a. Anno 1316.

b Anno 1559.

Illud autē cauendū, ne in Aristocratia principes Reipublicæ ac summos magistratus, cum regibus, conciliū item optimatum cum senatu misceamus: in quo sæpissime ab historicis peccatur: idq; potissimum in optimatū paucitate, quam *Oligarchiam* Græci appellant, vt Pharsaliorum Rempublicam viginti optimates tenebant, Lacedæmoniorum XXX. nec plures fuere in omnib. Græcorum ciuitatibus post Lysandri victoriam: Tietmarsos octo & quadraginta regebant; Cnidios sexaginta, quos *Amymonas* ab integritate vitæ appellabant; sed hi potestatem annuam, illi perpetuam habuerunt: ac tametsi rerum gestarum rationem[c] Cnidii nunquam redderēt, nō tamen rerū domini fuere; cū nihil aliud essent quam magistratus, qui iura maiestatis sibi concredita optimatibus restituerent exacto magistratu. Ita quondam Tigurini triginta sex viros cum annua summaq; potestate creabāt, ea lege, vt summum Imperii ius in quatuor mēses haberent: quibus seditione sublatis; circiter annum MCCCXXX. populus ducentos optimates cum principe senatus imperio præfecit.

c Plutarch. in Apophthegmatibus Græcorū.

Atq; hi qdē omnes optimatū conciliū & senatū eundē habuerunt; melius tamē qui optimatū conciliū à senatu diuidunt. tametsi enim paucissimi sunt admodum qui Rhagusiorum Rempublicam angustissimis finibus comprehensam moderantur; ex his tamen senatus sexaginta virorum constituitur; item ex senatorum collegio

duodecimuiri ad Imperii arcana tractanda ſeliguntur. Chiorum quoq; Rempublicam, ſublato imperio Græcorum, ad hæc vſque tempora gubernarunt optimates quidem Genuenſes Iuſtinianæ gentis, ex qua duodecim viros cum annua poteſtate creabant; ex his quatuor viri cum principe pro Republica conſilia capiebant; quorum tamen imperium erat ſemeſtre, præter principem Reipublicæ, qui duos annos imperium tenebat. Tandẽ Turcarum rex ſuperioribus annis Chios imperio ſuo, pulſis Genuenſibus, adiecit.

Quæ autem Ariſtocratiæ commoda, quibuſque periculis illigata, & qua quæque ratione moderanda videatur, ſuus erit locus; reſtat vt Ariſtotelis diſciplinam, ab iis quæ ſuperius diximus plane diſcrepãntem, refellamus. *Ariſtocratiæ*[a], inquit, *quatuor ſunt genera: vnum quod pauci tantum locupletiores tenent, in ſecundo honores ac imperia locupletioribus ſorte diuiduntur, in tertio magiſtratus a parentibus ad liberos ſucceßione deferuntur, poſtremum eſt eorum qui dominationem rerum omnium habent.* Hæc ille. Idem [b] paulo poſt, quinque Rerumpublicarum genera tradit, regale, populare, paucorum, optimorum, & ex his quintum genus conflari ſcribit, quod nuſquam tamen comperiatur; quæ ſane inconſtanter dicuntur. Rerumpublicarum cõfuſionem illam minime ferendam argumentis non modo probabilibus, ſed etiam neceſſariis ad aſſentiendum confutauimus antea: doceamus etiam Ariſtocratiæ formas ab Ariſtotele allatas conſiſtere nullo modo poſſe.

a *lib. 4. cap. 5.*

Ariſtotelis de Ariſtocratia diſciplinæ.

b *lib. 4. cap. 7.*

Primũ quid ſit Ariſtocratia nuſquam Ariſtoteles definiit. Quid enim leuius eſt quam Ariſtocratiam appellare, in qua locupletes, aut viri boni principatum habeant? quid ſi ex decẽ millib. nouem millia ciuiũ agros ac pecunias poſſideant, cæteris ab imperio excluſis, num Ariſtocratia dicetur? ita quidem ex Ariſtotelis diſciplina; ex quo ſequitur, *Rempublicam popularem non eſſe, in qua populus imperio potitur*: quæ diſciplinæ ſi ſibi conſentiant, nulla ſit omnino Reſpublica popularis; quia fieri poteſt, vt non modo locupletes, eo quo dixi numero, ſed etiam

maxima

maxima pars ciuium, qui virtute cæteris præstent, honoribus ac imperiis soli fruantur: neque tamen vniuerso populo, paucissimis quibusdam semotis, dominante, Respublica popularis dicetur: nam si bonos officio perfecto metiuntur, nemo bonus est; si populari modo, bonum se quisque iudicabit; de aliena vero integritate ac virtute iudicare, cum omnibus difficile, tum vero sapientibus periculosum semper visum est; ac ne Cato quidem alienæ dignitatis arbiter receptus sententiam ferre ausus est; nec de Q. Lutatio graui sponsione facta, vir bonus esset nec ne, iudicandum sibi putauit.

Demus tamē illud, in omni Republica bonos ab improbis numero vinci, imperare tamen: cur nobilium Aristocratiam prętermittemus, cum à plebeiis multitudine vincantur? cur itē antiquarum gentium ac tribuum, etiamsi nobilitate minus præstent, imperium esse negabimus? etenim eiecta nobilitate à plebeiis ex vrbe Florētinorum, qui ex popularibus *grandes* dicebantur, imperium arripuerunt. certe quamplurimi gentis ac familię antiquitate, tametsi honoribus ac rerum gestarū gloria minus clari, honestiores sunt spuriis nobilitatem præ se ferentibus, qui fortasse patrem scire non possint. Formam quoque Aristocratiæ debuit Aristoteles ex corporis longitudine, quos in [a] Æthiopia principatum adipisci scribit, constituere: itemque ex eruditione, forma, robore, & id genus corporis animique dotibus, quę in pauciores cadere videmus: quo modo infinita quædam Rerumpublicarum multitudo sequatur necesse est. a li. 3. ca. 5. Politicor.

Illud etiam permirum mihi visum est, ꝙ Aristocratiæ formam esse putat, in qua locupletes imperia sortiūtur; A cū alibi semp sortem omnino popularē esse dixisset. Athenienses autem maxime omnium populares fuisse, tum Xenophontis, tum etiam Aristotelis opinio est: apud quos tamen honores, imperia, potestates, non nisi locupletioribus tributa fuisse constat[b], vsque ad Periclis ętatem. Ita quoque plebeii ab honoribus, sacerdotiis, ac imperiis ante legem Canuleiam [c] arcebantur; tametsi b Plutarch. in Pericle. c Liuius lib. 4.

ſtatus popularis eſſet, vt antea demõſtratum eſt. ¶ Quartum Ariſtocratiæ genus tribuit Ariſtoteles iis, qui admodum pauci dominationem rerum omnium ac perſonarum habent, quos ſine lege imperare ſcribit. Diximus antea, dominationem eiuſmodi tum in monarchia, tum in paucorum manu eſſe poſſe, qui eadem ratione ſubditis, qua domini ſeruis imperẽt; quorum imperiũ ac poteſtas iuſta ſit gentiũ iure, perinde vt patrisfamiliæ qui maiorẽ ſeruorum quam eorum qui mercede ſeruiunt curã gerit, eoſque cariores habet. Neq; enim leges imperia iuſta faciunt, ſed iuſtitia ipſa, id eſt, præmiorum ac pœnarũ iuſta diſtributio: nec Ariſtotelis ipſius iudicio quicquã ab immortali Deo maius ac melius optare poſſumus, quã ſummæ virtutis ac integritatis regem, qui iuſtitia ciues, ſine legibus, regere velit; cum legib⁹ pleriq; ad fraudem abutantur, nec ſe placari aut exorari ſinant: vt patritii Romanorum querebãtur [a], quod regib. exactis [b], leges à plebe poſtularentur, ne ab arbitrio magiſtratuum vita, fama, fortunæ ciuium penderent. Ita quidem rogatione à Terentio Arſa tribuno ad plebem lata, & ſex annos agitata, ad extremum perlata fuit, vt magiſtratus iis legibus, quas decemuiri ad id creati conſcripſiſſent, illigarentur.

a *Liuius lib. 2.*
b *l. 2. de orig. iuris.*

Non igitur lex efficit bonos in Republica principes ac magiſtratus; ſed æqua iuris diſtributio, & ea quæ in vniuſcuiuſque animis ac mentibus inſcripta eſſe debet, iuſtitiæ vis & ratio. neque vero crudeliores tyranni extiterunt, quam qui edictorum multitudine ciues obligarunt, quæ etiam Caligula [c], minutis adeo literis proponebat, vt non niſi ab acutiſſimo Lynceo legi poſſent, quo plures ignoratione peccãtes irretitos teneret: Claudius vero Imperii ſucceſſor vno die viginti [d] edicta propoſuit: at nullis temporibus tyrannis acerbior, aut ſceleratorum multitudo frequentior exſtitit. Et quemadmodum Ariſtocratia bene conſtituta, per ſeſe laudabilis eſt ac præclara, ita ſi deprauari cœperit, nihil deterius fieri poteſt; eoque magis ſi nobiles ac potentiores in plebeiorum ac tenuium perniciem conſpirent: vt olim factum legimus:

c *Tranquil. in Caligula.*
d *Idem Tranquil. in Claud.*

legimus: cum ad optimatum cœtum ciues applicarētur, se plebis ac popularium hominum hostes futuros iurabant: quod non tam ad plebeiorum, quam ad nobilium ac potentum perniciem spectat, vt suo loco dicemus. Atque hæc de optimatum statu: nunc populare Imperiū cuiusmodi sit, explicemus.

De populari statu. CAP. VII.

RESPVBLICA *popularis est, in qua ciues vniuersi, aut maxima pars ciuium, cæteris omnibus non tantum singulatim, sed etiā simul coaceruatis & collectis, imperandi ius habent*: verbi gratia triginta quinque tribus, ad summum Romę fuisse commemorantur: ex his duodecim simul coactæ, reliquis septemdecim tribubus, ac singulis ciuibus triginta quinque tribuum, legem dicere potuerunt. Quamobrem Tiberius Gracchus tribunus plebis à Marco Octauio collega petiit, vt magistratum prius abdicaret [a], quā octodecim tribus suffragium tulissent, vt imperiū ei abrogaretur; propterea quod Tiberio leges Agrarias ferēti intercederet, & populi commoda oppugnaret. Cū item L. Rullus tribunus plebis rogatione Agraria ad plebē lata, peteret vt Agrorū publicorū diribitores essent, quos maxima pars septemdecim tribuum, id est, nouē tribus, suffragio creassent; M. Tullius [b] consul hanc arripuit reiiciendæ legis occasionē; cum diceret, tribunum plebis octodecim tribus, id est, maiorem populi partē, suffragio priuare: sed tribunus consulem facile refellere potuisset, quia tribunitia rogatione comprehensum erat, *Si plebs*, id est, maior pars XXXV. tribuum, VELLET IVBERET: ne de rebus leuissimis vniuersæ plebis concio sæpius conuocaretur. Itidē rogatione Domitia cauebatur, vt si quis flamen, pontifex augurve moreretur, tribus septemdecim conuocarentur, vt iuberent quem pontificem à collegio cooptari vellent; ita fiebat, vt quos nouem tribus iussissent, ii à collegio cooptarentur.

a *Plutarch in vita Gracchor.*

Non parum refert an per tribus, an per capita suffragiū feratur.

b *Cicero in Rullum.*

Cū igitur maximā populi partē diximus, id ad suffragia singu-

singulorum ciuium pertinet, si per capita suffragia petuntur, vt apud Venetos, Rhagusios, Genuenses, Lucenses, & in optimatum statu fieri consueuit? sin per tribus aut per curias suffragia leguntur, satis est maiorem tribuum aut curiarum collegiorumve partem ferre, etiamsi plures tribus numero ciuium reliquis tribubus inferiores sint: vt fere semper contigit in popularibus imperiis. Populus enim Atheniensis in decem tribus diuisus erat, quibus Antigonia ac Demetria adiuncta sunt, pro Antigoni ac Demetrii dignitate: rursum populus in classes XXXVI. distributus est. Hæc pro variis populi incrementis, ac suffragiorum facilitate mutantur. Romulus quidem principio populum vniuersum, qui tum tria circiter ciuium millia capiebat, in tres partes distribuit: deinde singulas partes in decem curias, & vnicuique curionem præfecit; suffragia vero per capita ferebantur[a]: sed lege Seruia populus in sex classes & censu & ætate distributus est; ita vt si prima classis, in qua locupletissimi quiq; censebantur, id est, si centuriæ quinq; & octoginta, quæ octo millia ciuium capiebant, in ferendis suffragiis concordes essent: quod fieri poterat, si vniuscuiusque centuriæ quinquaginta & vnus ciuis idem sentirent; cæterarum classium suffragia non rogabantur. Quod si primæ classis duæ tresve centuriæ non eadem cum reliquis iuberent, secundæ classis totidem centuriæ ducebantur; idque toties in singulis classibus fiebat, quoad octoginta centuriarum numerum implessent: raro ad tertiam & quartam classem, rarissime ad quintā, vix vnquam ad sextam[b] perueniri poterat: sexta vero classis ex censu Seruii regis amplius sexaginta millia ciuium tenuiorum capiebat, cum quinque classib. sexdecim tantum millia ciuium continerentur, quod si rationem suffragiorum à Seruio Rege inuectam exactis Regibus tenuissent, non fuisset popularis status, sed optimatum; quia minor pars ciuium in cæteros omnes imperium habuisset. ¶ itaq; plebs à patritiis ter secessit, cum potentiorum opibus ac libidine tenues premerentur,

a Liuius lib. 1.

b Liuius lib. 1. Dionys. li. 4.

nec ante destitit, quam tribunos libertatis custodes de suo corpore creandi ius obtinuisset: id autem fieri non poterat, nisi omnia omnium suffragia æquarentur: inde comitia tributa primum haberi cœperunt: & quoniam patritii ac locupletes per tribus dispersi, tenues ac plebebeios magna ex parte clientes potentiorum, arbitratu suo suffragia ferre cogebant, latum est ad populum, ne deinceps tributis comitiis patritii interessent; tunc primum diuisæ sunt plebis ac populi appellationes: *populus* Senatum, patritios, & plebem complectebatur; tunc etiam diuisa plebs est in octodecim tribus; ac paulatim eo vsque incrementum accepit vt triginta quinque censerentur: quibus tandem summa Reipublicæ, omniumque legum ac magistratuum creandorum data potestas est, exceptis Consulibus, Prætoribus ac Censoribus; qui quod maiores erant magistratus; maioribus, id est, centuriatis comitiis creabantur, populo per classes, vt antea diximus, distributo.

Et quoniam libertinorum & eorum q adoptione iura ciuitatis consequebantur, tanta erat multitudo, vt antiquorum ciuium suffragia lõge superaret (id qđ ab Appio Censore factum[a] esse diximus, vt à plebe quæ vellet facilius impetraret) Fabius Maximus censor gratiam Appii fraude collectam effudit; cum libertinos omnes, & q ab iis stirpem duxerant, in quatuor trib. coegit, vt antiquorum ac ingenuorum ciuiũ suffragia tueretur: quo facto *Maximi* cognomentum est adeptus, quia id sine seditione cõfecisset. Tandem Seruius Sulpicius tribunus plebis trecentesimo post anno libertinos in trib. eorum à quib. libertatem adepti erãt[b], censeri voluit; sed ante rogationem periatam occisus est; postea tamen id factum[c] est Mario vrbe potito, vt patritiorum ac optimatum minueret auctoritatem. Idem antea Demosthenes Athenis, sed[d] frustra tentarat, post cladem Chæronensem, rogatione ad populum lata, vt incolę ac libertini in ciuium numerum censerentur; sed antiquata rogatio est, tametsi non plures essent viginti millibus ciuium. At etiam

a *Liuius li 9. & Florus epit. 20.*

b *Florus epit. 77. & 9.*

c *Idem epit. 84.*

d *Plutarch. in Demosthene.*

ætate Periclis cum tredecim millia censa fuissent, quinq; millia peregrinorum, qui pro ciuibus in censum irrepserant [a], sub iugum missa sunt. atque hęc præter seruorum multitudinem, quæ decuplo maior fuit quam ciuium.

a Plutarch. in Pericle.

Ex quo perspicuum fit, nullam fuisse Rempublicã adeo popularem, in qua subditi iura suffragiorum ex æquo haberent; & quib. id iure datum esset, magnam partem abfuisse: cum vero tributim comitia haberẽtur, interdum vnius tribus suffragia, quæ mille ciues capiebat, tribui decem millium exæquabantur, & qui glorię cupidiores erant; capita tribuum sortib. aut gratia corrumpere consueuerant, cum minima pars ciuium comitiis adesset. Idcirco sæpe cauebatur in ferendis legibus ne iis derogaretur, nisi sex millia ciuium comitiis interfuissẽt; vt sæpe videre est apud Demosthenem: nam ostracismo nullus erat locus, nisi sex millia ciuium in eadem suffragia conuenirent, vt Plutarchus scribit: quæ tamen populi minima pars erat. At Venetorum [b] legibus, quæ maioris sunt ponderis ac momenti, sanciri solet, ne iis derogari possit, nisi mille ciues suffragiis ferendis affuerint, & ex eo numero octingenti secum ipsi in eadem sententia conueniant. Quam quidem ad rem leges Romanorum, quæ de corporib. & collegiis [c] latæ sunt, adhibuisse videntur; in decretis etenim collegiorum duos trientes collegarum adesse, & ex iis plura suffragia congruere necesse est. Vix autem omnibus Venetorum comitiis, quæ modo nostra ætate coacta sunt, mille quingenti ciues affuerunt [d]. Cum igitur lex mille ciues adesse iubet, duos trientes ciuium qui suffragiorum ius habent, adesse vult; & ex iis octingentos in vnam sententiam conuenire; quod ideo factum opinor, quod octingenti ciues maiorem mille & quingentorum ciuium partem efficiunt, cum singula suffragia ducuntur, vt Venetiis fieri solet: non autem tributim aut centuriatim; vt Romani, q etiamnũ suffragia tribuũ confuderunt vsque ad legem [e] Fusiam, quæ lata est anno ab vrbe condita DCXCIII. quo minus quid quæq; tribus iussisset intelligeretur, ad

b In statutis Venet.

c l. nominatiuum. de decurionib C. l. vlt. quod cu usque vniuersitatis.

d Ex historia Petri Bembi.

e Dio lib. 38.

v. can-

vitandas ciuium inter ipsos contentiones. ¶Sic Argentina Germanicarum ciuitatum maxime popularis, & Metensium ciuitas, tametsi in Francorum potestatem venerit, curiatim tamen suffragia ferunt: vt Respublicæ quoque Rhætorum tres populares curias cogunt ad comitia creandis magistratibus ac legib. ferendis, ea tamen ratione, vt maiores curiæ maiorem ferant partem suffragiorum. Aliter Heluetii montani, scilicet Vrani, Suitenses, Vnderualdi, Tugii, Glarenses, Abbaticellani, qui quia maxime omnium populares sunt, comitia in apertis ac patentib. locis habere solent; ac suffragia viritim ferre, qui modo ciues annum decimum quartum attigerunt, veteriq; Atheniensium χειροτονία, manib. elatis, suffragãtur: sed id rarissime, id est, in Ammano principe ciuitatis, ac in Senatu legendo, cæterisque magistratib. mandandis. Sæpius etiam imperia continuantur. Nam Ammanus (qui fere semper toto triennio principatum exercet) stãs pro concione, veniam à populo precatur, si quid in magistratu gerendo peccauit: deinde tres ciues designat, ex quibus vni populus in annum sequentem imperium tribuit; deinde legatum ei substituit Cancellarium, postea Tribunum ęrarii. Si quid inopinatum occurrat, comitia extra ordinem coguntur.

Hoc autẽ Rhætorũ Respublicę ab Heluetiis differũt, quod hi quasi manu se duci patiuntur; vt qui capita ciuitatis vnius pellexerit: totam ciuitatem in suam sententiã facile pertractum iri cõfidat: illi verò nec precib⁹, nec illecebris magistratuum commouentur, nisi quis curias singulas populariter demulceat. Id quidem facile intellectum est à legatis Francorum, qui regem per literas admonuerunt [a], Rhætorum curias à Francorum societate pene desciuisse, ac iam Hispanos plura suffragia tulisse in curia Cadeorum: sed paulo post detecta fraude, populus duci iussit ciues factiosos Hispanorum, qui quęstione adhibita peculatus damnati, ducenta sestertia [b] ærario publico dependerũt: quo facto legati XXVII. ab Heluetiis & Rhætis in Galliã reuouandæ societatis causa venerũt.

Hæc

[a] Anno 1564.

[b] decem aureorum millia.

Hæc popularium ciuitatum exempla propoſuimus, vt popularium Rerumpublicarum vis & natura melius intelligeretur. *Eſt igitur Reſpublica popularis, in qua populi pars maxima, ſeu viritim, ſeu centuriatim, ſeu tributim, ſeu curiatim ſuffragia ferantur, iura maieſtatis habet.* His tamen diſſentanea ſcribit Ariſtoteles [a], nec ſtatum popularem ex eo metiendum putat, ſi maxima populi pars ſummam habeat poteſtatem; deinde exemplum affert eius ciuitatis, in qua mille ſint ac trecenti ciues: ſi ex his mille locupletes imperio præſint, cęteris excluſis, ſtatum popularem eſſe negat: nec Ariſtocratiam iudicari putat oportere, in qua paucis ciuibus ſumma poteſtas tribuatur, niſi opibus quoque cæteris præſtent: ad extremum ita concludit; Status popularis eſt, in quo tenues imperant, etiamſi à cæteris ciuibus numero longe vincantur: Ariſtocratia, in qua potentiores dominantur, etiamſi tenues non ſolum opibus, ſed etiam numero ſuperentur: nec vulgarem opinionem quæ aliter ſtatuat, ſibi probari ſcribit.

a *Lib. 4. c. 1.* *Ariſtotelis ſententia.*

Ita quidẽ Ariſtoteles omniũ non modo philoſophorum, ſed etiã populorũ ſententiam in Ariſtocratia ac Democratia definienda cõuellit, vt ſuã vnius tueaturq́ certe ſi locũ habeat, omnia q̃ de vtroq; ſtatu in diſciplina de Republica p̃cipiuntur, vno corruent & eodẽ momento. Decemuirorum n. qui legib. ferendis creati fuerant, quã omnes [b] ſcriptores *Oligarchiam* appellant, *popularem ſtatum* appellare licebit: cum opib. in ſumma Reipublicæ inopia minime præſtarent, & ex rerum gerendarum peritia ſelecti fuiſſent, recuperata vero populari libertate Ariſtocratiam appellare oporteret. Idem etiam iudicandum eſſet, ſi XX. millia ciuium locupletiorum ſumma poteſtate fruantur, quingentis ab inopia ſemotis: contra vero ſi quingenti illi ciues, egeſtate oppreſſi, cæteris locupletib. imperent, ſtatum popularem appellare oporteret. Ita quidem Ariſtoteles Apolloniam, Theram & Colophonem populares ciuitates vocat, quibus indigentiſſimi ac pauciſſimi ciues dominabantur. Longius

b *Dionyſius Halicarnaſ. Liuius, Plutarc.*

gius etiam progreditur, cum popularem ſtatum eſſe negat, in quo maxima pars ciuium dominationem Reipublicæ adepta, magiſtratus & honores formoſiſſimis aut lõgiſſimis quibuſq; ciuib. tribuat: in quo dupliciter peccatur; tum in eo quod popularia imperia cum optimatũ imperiis commutat; tum etiã quod formam Reipublicę magiſtratuum & honorum adeptione metitur, cũ ſtatũ Reipublicę ex eorum perſona qui iura maieſtatis habẽt, terminare debeamus, vt antea dictum nobis eſt.

Atque hæ quidem abſurditates, ac multo maiores ex eo ſequuntur, quod Ariſtoteles gubernandæ ciuitatis rationem pro ſtatu Reipublicæ vſurpauit; cum tamen fieri poſſit vt ſit regalis ſtatus, ac nihilominus populariter gubernetur; quando ſcilicet princeps omnia omnibus ciuibus imperia, magiſtratus, honores, præmia, pœnas, ex æquo largitur, nulla virtutis aut nobilitatis aut diuitiarum habita ratione; moderata vero monarchia optimatum ratione dicetur, ſi rex idem virtute, aut opibus, aut nobilitate præſtantes ciues, ad curationes & imperia vocaret. Quod ſi populus rerum dominus, honores, ſacerdotia, magiſtratus patritiis tantum tribuat, vt Romæ factum eſt, vſque ad legem Canuleiam, ſtatus quidem popularis futurus eſt; ſed Ariſtocratica gubernatione moderatus? ſin optimates in ſumma poteſtate conſtituti, plebeiis tantum honores & imperia largiantur, ſtatus erit Ariſtocraticus populariter inſtitutus: contra vero ſi populi vniuerſitas dominatum adepta, omnibus ciuibus omnia imperia, magiſtratus, curationes concedat, aut ciues omnes viciſſim ſorte ad imperium vocentur, ſtatus maxime omnium popularis futurus eſt, ac populari gubernatione conſtitutus: quod Athenis factum eſt [a], Ariſtidis Iuſti rogatione, qua ciuib. omnib. ad omnes magiſtratus aditum patere voluit, nulla cenſus aut nobilitatis prærogatiua, cõtra quem lege Solonis cauebatur, vt in tribuendis honoribus & imperiis ratio cẽſus haberetur. Quod ſi optimates ac locupletes ſummam poteſtatem adepti, ſemotis te-

[a] *Plutarch. in Ariſtide.*

tis tenuibus ac plebeiis omnibus, honoribus ac imperiis ſoli fruantur, ſtatum non modo optimatum appellabimus, ſed etiam Ariſtocratica ratione moderatum. Hic mihi occurrat aliquis, in ea ſententia quam tueor, fuiſſe ante me neminem: id quidem agnoſco, nec dubito pleriſque nouum videri, ſed tamen neceſſarium eſſe ſtatuo, ad vniuerſam de Republica, quã tractamus diſciplinam, aut in errores inexplicabiles, minimeque ferendos, implicari, quibus Ariſtotelem ipſum irretitum videmus, ſenſus ipſos ac rationes neceſſarias oppugnantem. His autem fundamẽtis male iactis, nihil ſuperextrui poteſt, quod firmum ſit aut ſtabile futurum. Ab his etiam fontibus confuſa Rerumpublicarum genera, quæ prius refutauimus, dimanarunt.

Statuamus igitur tres tantũ, nec plures Rerumpublicarum formas; ſimplices illas quidẽ, nec vlla confuſione permiſtas: id eſt, iura maieſtatis omnia omnib. ſimul coaceruatis ciuib⁹, aut minori ciuium parti, aut vni tribuamus: temperatio vero ſit illa, cum in vnius ſtatu honores & imperia omnibus, aut in populari poteſtate optimis aut nobiliſſimis tantum, aut in optimatum imperio tenuibus æque ac diuitibus communicantur: qua quidem temperatione iura maieſtatis, non ꝓpterea diuelluntur: nec Monarchia Democratiæ, nec Ariſtocratia vtrique permiſcetur: ſed quodammodo inuiolabilis ſtatus vniuſcuiusque moderatus perſtat, cum ciues inter ſe & cum Republica huiuſmodi gubernatione copulãtur; tametſi ſtatus popularis alius alio plus habet popularitatis, vt ſic loquar; vt tyrannides aliæ aliis crudeliores ſunt, & optimatum poteſtates aliæ aliis acceptiores, ac plebi gratiores; non propterea tamen miſcentur.

Nã Heluetii mõtani adeo populares ſunt, Vrani, inq̃, Suitenſes, Vnderualdi, Tugii, Glarenſes, Abbaticellani, vt nõ modo penes vniuerſos, modo puberes, ſumma ſit Reipublicæ poteſtas, verumetiam magiſtratus omnes ac maxima quæque imperia ſellulariis & opificibus tribuãtur; ac ne mœnib. quidem aut vllis propugnaculis ciuitates

tates muniantur. cæteri minus sunt populares: tametsi enim Bernates ac Tigurini ex opificibus plerisque senatum constituunt, maximos tamen in Republica magistratus ex patritiis, aut certe ex iis qui generis antiquitate clariores sunt, creare solent: quo fit vt hi stabiliores sint, ac seditionibus quam illi minus opportuni. Rhætorum vero comitia, nimis illa quidem popularia, difficilime reguntur, & commota vix placantur. Nam libertatis popularis hæc summa est, vt omnes omnib. æquari possint, nec aliter parere velint, quam ea conditione, vt vicissim imperent iis quibus paruerunt. Ac nec sic quidem in officio contineri possunt, nisi valde necessaria iustaq; præcipientibus, aut largitionib. ac verborum illecebris demulceantur.

Cũ vero multi multis virtutib⁹, opibus, ac nobilitate excellere nequeãt, fere fit, vt nobiles, locupletes, virtute præstãtes, multitudo inuidia quadã & animo ipso maleuolẽtia ieiuno insectetur: tũ si quis generoso ac præstãti animo plebis intemperanter libertate abutentis libidini frenos iniicere audeat, hũc mulcta, exsilio, ꝓscriptione, morte deniq; damnare nõ dubitent; eoq; magis si locuples erit, aut imperiũ affectare videatur: ac sæpe fit vt potẽtis vnius supplicio vel cęde plebs elata, in cęteros quoque violenter ꝓrumpat; idq; potissimum si armis tentata res est, ac optimates potẽtia plebis frangantur: vt contigit post Sembachiam cladem, qua Heluetiorum, qui montes accolunt, nobilitas pene tota occubuit, cæteri ferre liberũ exsilium quã plebis direptionib. & cõtumeliis patere maluerunt: nam quod Bernates ac Tigurini nobiliũ illustres familias habẽt, id mirũ videri debet nemini; cũ securitate maxima, ac sine vi, exhaustis ciuilibus bellis contraxerint cũ victoribus societatem. Moderatius tamen Heluetii libertate populari, quam olim Græci aut Itali vsi videtur, qui sæpe nouas tabulas petebãt, aut à debitoribus cõmota fere plebe, in creditores ac locupletes irruebant, ac domos expilabant, eosq; ad agrorũ æquabilẽ diuisionem compellebãt, interdicta pecorũ &

agro-

agrorum vltra modum acquiſitione; à quibus Heluetii fere ſemper abhorruerunt. Ac tametſi congiaria principum ac peregrinorum munera in quibuſdam Heluetiorum ciuitatibus, non in ærarium publicum coguntur, ſed plebi diuiduntur; vt quo plures quiſque liberos habeat, eo plus habeat emolumenti: nihilominus tamen cum Glarenſes [a] à Morleto regis Francorum legato peterent, vt priuatæ penſiones quas à rege potentiores accipiebant, omnibus ex æquo, vna cum publica pēſione, diuiderentur, Hēricus rex ſeſe facturum negauit, ac potius de ſua munificentia tantundem detractum iri teſtatus eſt, quam priuata publicis miſceri pateretur.

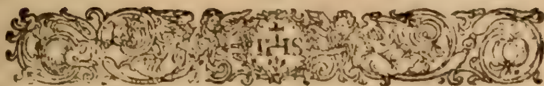
a Anno 1550.

At etiam Græcorum eo vſque progreſſa eſt licentia dicam an amētia, vt eos in exſilium mitterent, qui cęteris virtute præſtarent: teſtis eſt Ariſtides Iuſtus; teſtis Damon, Athenienſis vterque; teſtis Hermodorus Epheſius. quod quid aliud eſt quam ab radicibus virtutem ipſam exſcindere conari? at illi verebantur ne virtutis ſplendor clariſſimus in vno ciue aliorum oculos ac mētes ita præſtingueret, vt libertatis obliti, excellenti virtute viro ſeruire quam imperare mallent: eoque magis metuendum videbatur, ſi cum virtute generis nobilitatem aut potentiam, aut rerum gerendarum vſum coniunxiſſet, qui aut volētibus, aut inuitis ciuibus libertatem de manibus, adhibita vi, extorqueret. Optimates enim quod virtute, vel opibus, vel generis antiquitate præſtant, honoribus etiam ac imperiis præpollere fas eſſe putant, ac propterea ſeipſos à fæce plebis ſeduci ac ſeiungi ſemper cupiunt.

Cum igitur tantopere inter ſe diſſideant principes, & optimates ab infima plebe, vix eſt vt eos vlla ratione æquare, aut imperiis & honoribus exæquatos inter ſe & cum Republica conciliare poſſis. Quanquam Solon id effecturum ſe iactabat, ac ſi legum ferēdarum ius haberet, leges potentibus ac tenuibus, patritiis ac plebeiis æquabiles laturum: optimates quidem Solonem de geometrica æqualitate intelligere putabant; plebs autem ad æqua-

æqualitates aritmethicas dictum illud trahebat:ita factũ est, vt Solonem vtrique amplexi, legibus ferẽdis, ac Reipublicæ Atheniensium constituendæ præficerent. Sed hæc, & quæ quamque Rempublicam commoda aut incommoda sequantur, suis locis fusius explicabuntur. nunc satis est Rerumpublicarum descriptiones ac genera, & quid cuiusque proprium, quid alienum, quid commune sit, quis item in vnaquaq; Republica iura maiestatis habeat, qua fieri potuit breuitate tradidisse. Nunc Reipublicæ partes ac veluti membra singula, quæ principi Reipublicæ, quasi capiti illigantur, senatum, inquá, magistratus, curatores, collegia, corpora, ordinesq; ciuium, quo proposuimus ordine, persequamur.

Finis libri secundi.

IOANNIS BODINI DE REPVBLICA, LIBER TERTIVS.

De Senatu. CAP. I.

SENATVS *est legitimus eorum cœtus, qui de Republica, deque iis, qui summam Reipublicæ potestatem habent, consilium capit.* Sic ordo postulat, vt posteaquam de iis qui iura maiestatis habẽt dictum sit, de Senatu deinceps, veluti de pręcipua potissimaq; post principem Reipublicæ parte, disseratur; non quia omnino cõsistere Respublica sine senatu non possit: tanta est enim interdum Principis solertia, vel suspecta suorum ęque ac exterorum fides, vt seipso meliorem ac prudentiorem, quem consulere possit, habeat neminem: vt quidem de Antigono [a] Asiæ rege; de Ludouico XI. rege [b] Francorum, cuius vestigiis insistere Carolus V. Impe-

a *Plutarch. in Demetrio*
b *Philippus Comminus.*

a Tranquill. in Cæsare.

Imperator non dubitauit: itemque de C. Cæsare [a]: qu rerum gerendarum tam occulta consilia capere consue uerant, vt prius confectę res essent, quam consilium cœ ptum putaretur. Ita res maximas illi bello ac pace gesse runt, potentissimorumque hostium opes, quas nulla v potuissent, sapientissimis consiliis fregerunt: qua re ho stibus terribiles ac metuendi videbantur, quorum exer citus ex improuiso sæpius nihil tale suspicātes fuderun ac prostrauerunt. Ita duces ac milites talium Principun prudētia freti, ad omnes opportunitates expediti eran ac parati, vt momēto Principis iussa exsequerentur: pe inde vt corporis humani membra apte coagmentata, ra tionis vnius arbitrio ac volūtati, etiamsi eius consilior participes non sint, obsequuntur tamen.

b Lampridius in Seuero.

Et quidem à plerisque [b] nulla ratione dubitari videc vtrum præstabilius fuerit Principem sapientissimū Rei publ. siue senatui præesse, quam stupidum & ad imperā dum ineptum hominem prudentium senatorum mul titudine abundantem: sapientib. quidem neutrum hor probatur. Sed si tanta est principis virtus ac sapientia, v alienis cōsiliis carere facile possit, nihil maius optandi quam vt rerum gerendarum cōsilia, quoad eius fieri po terit, quā maxime occulta sint; quoniā prodita ac pate facta, clarissimas ciuitates ac imperia fundit⁹ euertei ū Quamobrem prudentissimi quiq; Principes ita se com parant, vt quæ minime omnium fieri cupiunt, ea iden tidem se iactent esse facturos. Quid autem à stupido a stulto Principe sperandum est, vt sapientum cœtus a consilium arcessere velit, cum sapiētiæ argumentum i principe nullum maius sit, quam sapientium virorur delectum habere, vt eorum consiliis vti frui possit.

Cum igitur sapientiæ decus ac splendor rarissime ir ter mortales eluceat; rarius etiam inter Principes, quo immortalis Dei munere & concessu hominum gene datos gratis animis excipere debemus; nihil maius a melius optādum restat, quam vt prudentium hominui consiliis, ac prudentia, à qua deseruntur, vti velint: alic

qu

qui inanis sit eius Principis sapientia, qui stultorũ & improborum hominum corona circumsessus, Rempublicam opprimi patiatur.

Optimis igitur consiliis nõ solum in reb. grauissimis, sed etiam in mediocrib. ac minimis (quanquã nihil minimum debet videri quod ad Rempublicã spectet) principẽ vti oportere iudicamus: quia nihil tanti ponderis est ac momenti ad res agendas in omni Rerumpublicarũ genere, quã Senatus auctoritate & consilio decerni; eoque magis si dubitetur, vtile sit necne id quod Princeps fieri velit. Id quidem omnium optime Carolus V. Rex Francorum is qui *Sapientis* cognomentum adeptus est, facere solebat. Cum enim Anglos, qui Aquitaniæ arces & oppida omnia fiduciæ titulo tenebant, regni finib. expellere vellet, rebus omnib. ad ea quæ geri cupiebat ante cõparatis, suscepit Aquitanorum querelas aduersus prætores Anglorum; qui prouocantes ad regem, vt Britiniato fœdere exceptum erat, male mulctauerant. Rex siue cõsulto quæsitam, sine temere oblatam arripuit occasionem: sed optimatum ac populi, quorum opib. vtendum erat, auctoritate & consilio bellum geri placuit. Itaque Princeps vniuersos in curiam Parisiorum cõuocari iussit, testatus se eorum consiliis ac sapientia opus habere, vt quæ à se minus sapiẽter gesta fuissent, eorum animaduersione castigarentur. Bellum illud eo consilio decretum, felici exitu confectum est.

At cum subditi vel sine consilio, vel cõtra senatus decreta res geri perspiciũt; tunc ea aspernãtur, ac pro nihilo ducũt, aut timide ac molliter imperatorũ & magistratuũ iussa exsequuntur: legũ autẽ ac magistratuũ contemtum sequuntur populi seditiosæ voces, & aduersus Principes ipsos coniurationes ac defectiones. Eam ob rem Hieronymus Siciliæ Rex vna cum proximis & amicis omnib. crudelissime interfectus est, tum quod impotẽter ac superbè dominaretur, tum etiam quod Senatum nulla de re cõsuleret. Sic enim Liuius; *Regnante*, inquit, *Hierone manserat publicum consilium: post mortem eius, nulla de re neque*

conuocati, neque consulti fuerunt. Eodẽ errore grauiter peccauit Cæsar, quod non modo in Consulatu, sed etiam in Dictatura senatus consilio nunquam vteretur: at ne senatui quidem vniuerso (constabat autem circiter mille senatoribus) ad se venienti assurrexerit: nimis arroganter ac stulte id quidem; non quod Cæsar morib. aut natura superbus fuerit; sed cum assurgere senatui vellet, à Cornelio Balbo adulatore consiliorumq; omnium participe, quo minus id faceret, ꝓhibitus est. At meminisse debuerat, Romulum creatorem Vrbis ac primum Romanorum regẽ ab ipsis senatoribus, vt quidẽ fertur, occisum; ac Tarquinium regem eiectũ, cum vterque senatum contemsisset, ac suo arbitratu omnia gereret. Quæ res non modo iis, quos, dixi, sed etiam Ludouico XI. regi Francorum, qui nulla de re senatum consulebat, exitiosa fuit; quod cũ hic noster, quanquã sero, intellexisset, Carolum filium ita institui voluit; vt literas nesciret, modò tria verba teneret, Latina illa quidem; sed eiusmodi, quæ de historia iure detracta sint, vt alienis consiliis potius quam suis sapere, ac res gerere consuesceret.

Et quidem summa literarum cognitio Principib. sæpissime pernitiosa exstitit, nisi bene à natura, melius etiã à virtutibus, instructi & informati essent: quia nihil tam in Principe metuendum, quam multa rerum abditarum cognitio cum scelere coniuncta. Nullus certe Principũ exstitit, qui extra rei militaris scientiam minus haberet literarum, quam Traianus; Nerone vero nullus fere doctior; hic tamen sceleribus, ille virtutibus parem habuit neminem; hic Senatum capitaliter oderat, ille omnia senatus consilio gerebat.

Cũ igitur Senatus in omni Republica tam sit necessarius, quã in corpore ipso mẽs ac ratio, sine qua corp⁹ ipsum nõ modo sese regere, sed ne momẽto quidẽ subsistere possit; primum de senatoris virtutibus; deinde quis numerus Senatorum esse debeat, & an plura cõsilia Reipublicæ necessaria sint; tum quib. de rebus senatus cõsulendus sit; postremo quænam sit in Republica Senatus

potestas

potestas ordine differamus. ¶ Principio *senatum legitimum cœtum esse* diximus, propter eam quam à Principe vel populo statis temporib. ac locis coeundi potestatem habet. Quibus tamen locis ac temporib. senatus haberi debeat, parum admodum interest; cum rerum gerendarum variæ occasiones ac opportunitates locum ac tempus sæpe definiant; laudabile tamen est institutum Lycurgi [a], vetantis picturas ad ea loca in quib. senatus consilia caperet, adhiberi; ꝓpterea quod rerum earum quæ sub aspectum cadunt oblatæ species, mentem, quæ ad cõsilia intẽta esse debet, sæpissime distrahere solent. Adiecimus ad Senatus definitionem, eos esse oportere *qui pro Republica consilium capiant*: vt senatorem diuidamus à magistratibus & curatoribus Reipublicæ; quorum consiliis sæpe senatus ipse, sæpius etiam Principes, sed tamen extra ordinem vtuntur. Senatorem vero à *senio*, vt eodẽ sensu γερουσίαν Græci *senatum* vocant: quod satis est argumenti, Græcos æque ac Latinos senatum legere cõsuesse ex senioribus, quos nostra lingua *seigneurs* appellat, pro ea quam seniorib. maiores nostri semper exhibuerunt obseruantia: ea spe & opinione, vt qui ætate, iidem & sapientia cæteros superarent: sic enim in legib. Caroli Magni cauetur, NVLLI *per sacramentum fidelitas permittatur, nisi nobis & vnicuique proprio seniori*: patronos intellexit; nõ senatores: quasi senioribus, non iunioribus cultus & obseruatio debeatur.

Nec modo Græcorum ac Latinorum, verumetiã Persarum, Hebræorũ, ac Ægyptiorum morib. senes magno semper in honore fuerunt: ab his n. ad omnes populos iustitia, pietas, humanitas, reiquepublicæ bene constituendæ ratio ad omnes populos permanarunt. Quid diuina lex? cum enim senatum Israelitarum Deus constituere vellet, *Cogite mihi*, [b] inquit, *septuaginta seniores, qui cæteris sapientia, prudentia, ac scientia præstent*: sapientia quidem pietatem ab impietate; prudentia turpe ab honesto; scientia verum à falso diuidit. Ac si quidem adolescentes sapientia rerumq; gerendarum vsu (quod fieri

De Senatorum virtutibus.

a *Plutarch. in Lycurgo.*

b *Deut. cap. 1: voces Hebraicæ* hacanim, nebonim, *&* Iodehim, *habent emphasin maiorem, quam Græcæ aut Latinæ. Illud vero* ידוצים *bifariam legi potest*, Iaduhim, *id est*, spectatæ integritatis, *vel* Iodehim, scientes *nã* Iodeha *actiuum* *scientem*: Iadua *cognitum & probatum, iisdem literis,* ידוץ

fieri non poteſt) excellentes haberemus; ex his tamen ſenatum, vel potius *Iuuenatum* legere, non modo ridiculum, ſed etiam periculoſum eſſet: quia nec ſenibus, nec iuuenibus huiuſmodi conſilium probaretur: quod alteri id ætatis ſe illis æquales, alteri ſapienti ſuperiores eſſe arbitrarentur. At in Republica gubernanda non minus, atq; haud ſcio an plus opinio valeat ac ſimulatio quã res ipſæ. Opinatur vulgus, & recte opinatur, *aut nunquã, aut raro admodum iuuenes ſapientia præſtare*: at qui ſunt huiuſmodi, nec plebem regere, nec improbos ad officium reuocare; nec in concione populi quæ vtilia ac iuſta ſunt, perſuadere poſſunt. Nihil autem in ciuitate pernitioſius, q̃ ciues de Senatu deq; magiſtratib. malo opinari. Itaque Solon iuuenem ab aditu ſenatus arcendũ ſibi putauit, *quantumuis ſapientia præſtaret*; Græci melius patrio ſermone quam Latini, εἰ καὶ ἄϱιστα δοκοίη γνώμης ἔχειν. & antea Lycurgus è ſeniorib. ſenatum conſcripſerat.

Hinc beneficia, honores, vacationes munerum, à legib. huic ætati tribui videmus: tum propter corporis imbecillitatem, tum etiam propter ſapientiam & rerum gerendarum vſum. Nec propterea tamen omnib. id ſenibus tributum eſt: at ne iis quidem, qui cum antea virtute ac ſapientia excellerent, eorum ætas ſic ingraueſcat, vt mens ipſa vel ægrotare, ꝙ quidem Hippocrati viſum eſt, vel à iudicio & ſapientia deſeri, vel inſtrumentis ad ratiocinandum natura datis vti non poſſe videatur. Hos enim Plato, qui ſeniores Reipublicæ cuſtodes fecit, à publicis muneribus & conſiliis, quaſi liberam vacationem daret, ſeducendos eſſe putauit. Quamobrem literis ſacris non ſolum ſeniores in Senatum conſcriptos, verumetiam ſapientia ac virtutib. omnib. ab immortali Deo cumulatos videmus: quos propterea Hebræi non קְנֵים ab ætate ſenili, ſed à ſapientia הכמים; poſteriores corrupta Græcorum voce *Sanedrim* appellant. M. Tullius eleganter, vt omnia, *Senatum mentem, rationem, intelligentiam Reipublicæ* dixit: nec minus Reipublicæ neceſſarium ſenatum eſſe putauit, quam humano corpori ad ſe ſuſten-

ſuſtentandum, & ad intelligendum, mentem ac rationem. Ex quo quidem ſatis innuit, ſenatores diuturno rerum gerendarum vſu, qui indocilis eſt, ad prudentiam & ad rerum maximarum diiudicationem comparatos eſſe oportere. nam quæcumque in bello ac pace, quæ in legibus ſanciendis, quæ in deſcribendis ciuium ordinibus, quæ in conformandis populorum moribus, quæque omnino in conſtituenda Republica præclare geri videmus, à mentis agitatione & cõſilio prudenti omnia proficiſcuntur. Quamobrẽ Græci τὸ ἱερὸν τὴν βουλὴν, quaſi recto conſilio nihil ſacratiꝰ eſſet, Hebræi סוד: quaſi fundamentum rerum omnium, aptiſſime appellant: quibus verbis ſignificant rectis conſiliis & ſapienti Senatu ſublato, quaſi Reipublicæ concuſſis fundamentis, omnia ſurſum deorſum ruitura.

Sapientiæ ac prudẽtiæ nominib. quoties vtimur, ſemper cum fide ac iuſtitia cõiungi volumus: neque n. minꝰ, atque haud ſcio an magis pernitioſum ſit, ex improbis ac flagitioſis hominibꝰ, quantumuis rerum gerendarũ vſu & experientia valeant, q̃ ex imperitis, ſenatũ conſcribi: hi quidem ſi nõ prodeſſe, certe qdem Reipub. valde nocere non poſſunt; illi perditis conſiliis, vt ſeipſos vlciſcantur, Rempublicam euertere nõ dubitant, dum inter medias Reipublicæ ruinas ſoli conſiſtere poſſint, ac ſæpiſſime competitorum ſentẽtias, tametſi Reipublicæ ſalutares, acerrime oppugnant, & odia priuata ad Reipublicæ exitium comparant; vt nihil aliud ferant, quã ciuitati luctuoſiſſimum de aduerſariis triumphum.

Aliud itẽ genus eſt ſenatorũ, qui nec inuidia, nec odio nec amore cuiusq̃ ducuntur, ſed ptinacia quidẽ ab ea q̃ adamauerunt ſententia diuelli ſe, aut rationib. vllis perſuaderi nunquam patiantur: ac ſæpe argumentorum vi ac multitudine armati veniunt in Senatum, quaſi ad hoſtes debellandos, ne vel in dicendo peccaſſe, vel ſententiam mutaſſe videantur. Peius etiam qui cuiquam aſſentiri turpe, ac præclare ſecum agi putant, ſi vt clauum clauo, ſic opinionem opinione trudant; qua peſte haud

ſcio an vlla capitalior cogitari poſſit:nec minus ab ea fugiendum,quam nauigantibus à ſcopulis & præruptis ſaxis,quæ medio mari interdum occurrunt. Et quemadmodum prudens gubernator,ſi portum tenere tuto nequeat,ventis obſequitur, ac vela remittit, ne vi tempeſtatis abreptus naufragium patiatur, quouſque compoſitis fluctib.ſecundi venti flare cœperint:ita nec ſapientibus vnquam laudata eſt in vna ſententia, cum de Republica deliberatur,perpetua permanſio; id quod nō modo cum animi peruicacia, verumetiam cum arrogantia coniunctum eſt:contra vero mutare interdum ſententiam,non modo laudabile, ſed etiam vtile ac Reipublicæ ſalutare eſt;& ad nouos caſus temporum, nouorum cōſiliorum rationes accommodare,concordibus ſuffragiis imperitorum interdum opinionem laudare.Quare prudenter Thomas Morus Anglorum Cancellarius, qui in ea quā opinione ſibi finxerat Vtopiorum Republica, q̃ in ſenatu decernenda forēt,eorum diſceptationem differri voluit in proximum ſenatum, nec eodem die, quo propoſita fuiſſent,diiudicari:ne ii quib. à ſuſcepta ſentētia diſcedere turpe videtur, in eo,quod temere fortaſſe dixiſſent,perpetuo permanerent.

Senatorē igit in limine ſenat⁹,odiū in aduerſarios;gratiā aduerſus amicos:pǔicaciā & arrogantiā ex ſe ipſo exuere oportet;ea ſolū intuētem q̃ vel ad immortalis Dei cultum,vel adReipublicæ cōmoda ſpectant.In quo qdē laudabile cōmemoratur inſtitutum Lacedæmoniorū [a], qui quæ de Republica ſemel decreta fuerant,ita tuebantur,vt quæ antea probauerant, ipſi oppugnarent: quia non licebat de legibus ſemel ſuſceptis diſputare; quod poſtea Achæorum [b] ac Florentinorum [c] Reſpublicæ à Lacedæmoniis vtiliter traxerunt : literarum vero cognitio ſemp eſt ſenatori neceſſaria, ac potiſſimum antiquitatis & Rerumpublicarum diſciplina; vt omittam legum domeſticarum ſcientiam,qua quidem vacare nō debet: magis tamen neceſſaria fides, iuſtitia,integritas: quarum virtutū adiumento,quæcunq; volet,ſine multa elo-

a Plutarch. in Lycurgo.
b Liuius li. 32.
c Guicciardin.

eloquentia facile persuadebit. ¶ Sed hoc in primis senatori cauendum, ne peregrinorum Principum largitionibus deprauari se, aut vlla fiducia beneficiove illigari patiatur: quod tametsi capitale esse debet, nihil tamen frequentius in omnium oculos incurrit: excipio Venetiarum ciuitatem, quæ ab hoc sordium genere adeo purum habet senatum, vt etiam sacerdotes, quantumuis ciues ac patritios, ob id à comitiis procul arceant, quod iurati putantur nihil contra Romani Pontificis vtilitates & commoda se facturos: contritum est illud quod ante suffragia ciues in comitio acclamare solent, FORA I PRETI. Quinetiam Hermolaum Barbarum (quem virum?) ac non ita pridem Cardinalem Mulanum exsilio damnarunt, quod cum legationem apud pontifices Romanos obirent, in collegium Cardinalium cooptari se paterentur iniussi. Ego vero triginta quinque Cancellarios huius imperii, nec pauciores in Anglia ex antiquitatibus commemorare possum; in Cardinalium cœtum, aut in collegium pontificum cooptatos. At etiam apud Polonos, quia Gnesnensis pôtifex, regni Cancellarium se ferebat, necesse fuit regibus Procancellarium arbitrio suo creare, qui nulla iurisiurandi obligatione pontificibus Romanis teneretur. Principum autem familiarissimos ac legatos donis ac largitionibus, tum ciuium, tum peregrinorum effusis, corrumpere trâslatitium est: semper excipio Venetos; idque tam aperte, vt etiam Cotignacus Francorum apud Turcas legatus, Græcam vxorem iniussus acceperit: alius item, nec multo post, sororem Valachiæ Principis, Mehemeto Bascia & Naxi Duce annuentibus, vxorem ducere non dubitarit: & quoniam Valachiæ Princeps ab iis filiæ nuptiis, quas antea inuitus probarat, abhorreret, regnum illud ei ereptum est; ac Bathoro, qui nunc Polonorum sceptra moderatur, concessum. Hæc in Republica bene constituta minime ferenda sunt. ¶ Atque hæc præcipua mihi visa sunt optimi senatoris ornamenta. Est vbi generis antiquitas ac familiæ decus spectatur, vt Venetiis, Rhagusiæ, No- *Senatorum propria.*

rimbergæ. Id etiam apud Polonos cautũ est lege Sigismũdi Augusti, anno MDL. *vt nemo senator legeretur, nisi qui patre nobili natus esset.* Alibi census spectatur, vt quondam apud Athenienses lege Solonis; & in plerisq; Græcorum ciuitatib⁹, vt & nostra ætate apud Genuenses Doria lege. Certe Augustus neminẽ in senatum admisit, nisi q vicies sestertium in censum retulisset: quib. autem ad censum opes defuissent, suppleuit: non quia opes ad consilia pro Republica capienda necessarias arbitraretur, sed ne tenuitas & inopia, senatorium decus labefactaret; neve cęteri suis opibus elati, tenues contemnerent; vt fere fit in optimatum statu vbi senator censu legitur.

Vetere autem Romanorum instituto, nemo senator fiebat, nisi qui magistratus & honores in Republica gessisset. Quare Censores quinto quoq; anno in senatoriũ ordinem fere legebant eos omnes qui magistratum gesserant, id est, qui Consules, Prætores, Ædiles Curules, aut ad summum, Quæstores fuissent. Et quoniam Mariana clade nonaginta senatores cæsi fuerant, Sylla Dictator fact⁹, vt senatorium ordinem, cui fauebat, suppleret, viginti [a] Quæstores creauit: Cęsar quadraginta [b], vt eodem momento senatores fierent, & sententiæ dicẽdæ ius haberent; quod [c] antea non licebat, nisi à Censoribus lecti fuissent. Qui certe mos laudabilis est; ac in omni Republica bene cõstituta, probandus. Null⁹ enim in Polonia senator, nisi Palatinus, Pontifex aut Castellanus sit aut antea fuerit, legationemve obierit, aut imperator exercitum duxerit. Nec vero in senatum Principis Turcarum cuiquam patet aditus, præterquam quatuor imperatoribus bello gerẽdo creatis, quos ipsi *Bascias* appellant, duobus Cancellariis, seu Cadileschieris, ac duodecim prouinciarum præfectis, seu *Belerbais.*

[a] *Appian. li. 1. ἐμφυλ.*
[b] *Dio lib 41.*
[c] *Valer. Max. li. 2. ca. 1 de Fabio Max. & P. Crasso.*

Quod vero senatores conscribi oportere diximus, qui magistratum gesserint, non ad eos pertinet qui sortibus ac precio magistratus adepti sunt: neque enim virtutes illæ, quas senatori necessarias esse diximus, iustitia, inquam, fides, integritas, prudentia, rerumq; gerendarum

darum vsus, ac iuris diuini & humani scientia, vlla mercede, vllo censu, vllis pecuniis comparantur. Porro senatorem senatui probari nouum est atque inusitatum, quippe quos vel censores, vel anteacti magistratus & honores adepti, satis probauissent: id tamen Gothicis temporibus, conuersa Republica, factum legimus. Sic enim Theodoricus apud Cassidorum: *Admittendos in senatum examinare cogit solicitus honor senatus.*

Quantum attinet ad senatorum numerum, maxima raritas sit oportet eorum, qui tantis virtutib. quantas in senatore ciuitatis desideramus, clari sint. In popularibus tamen & optimatum imperiis, vt seditiosis ambitiosorum hominum vocibus, qui maiestatis participes sunt, occurratur, senatorum numerum augere saepe necesse est: vt Athenis quadringenti senatores Solonia lege singulis annis creabantur [a]: quibus centum adiici placuit, vt quinquaginta è singulis decem tribubus sorte ducerentur; quibus item centum adiecti, cum populo duarum tribuum, Antigonidis inquam, ac Demetriadis, incrementum accessisset: tametsi vix vnquam supra viginti millia ciuium censa fuerunt. ex quo pspicuum fit, senatum trigesimam & eo amplius ciuium partem cepisse, Plato trigesimum ac prudentissimum quemque in senatum allegit: cum enim Rempublicam ciuium quinque millib⁹ & quadraginta constare vellet, centum sexaginta octo ciuibus senatum conflauit. Romulus quoq; centum senatoribus, hoc est, trigesima parte ciuium [b], cum tria millia censa fuissent, senatum constituit: non sorte, sed nobilissimum quemque selegit, id est, eos quorum maiores seruitutem non seruierant: postea vero Sabinis in vrbem ex foedere admissis, centū priori numero conscripsit; quibus post exactos Reges Brutus centum adiecit. Hic tercentum senatorum [c] numerus annos fere quadringentos nec augeri, nec minui visus est. At Ciceronis aetate circiter sexcentos fuisse perspicuum fit ex eo, quod CCCCXV. senatores suffragium tulisse scribit, cum quaestio aduersus P. Claudium, qui sacra Bonae Deę, ob-

De numero Senatorum.

a Plutarch. in Solone.

b Dionys. Halicarn. lib. 2.

c Dio Nicaeus.

oblato Pompeiæ ſtupro violarat, decreta fuiſſet: at cum ſenatui tunc adeſſe ſenatores non cogerentur, nemini dubium eſſe poteſt, plurimos in omnes imperii Romani ꝓuincias diſperſos; plures item reb. agendis, aut morbo ſeniove impeditos abfuiſſe. Poſtea Cæſar Dictator, quo plures haberet obligatos ad imperium ſtabiliendum, nõ modo ciues omnium ordinum, ſed etiam peregrinos in ſenatum allegit; tunc mille circiter ſenatores fuiſſe tradunt. At Auguſt⁹ pacata Republica, è tanto numero ſexcentos tantum elegit, quos etiam ad trecẽtorum numerum antiquum reuocare decreuerat; tametſi ciuium Romanorum numerus in infinitum excreuiſſet.

Non eſt igitur multitudinis in legendo ſenatu habenda ratio, ſed earum virtutum quas ſenatori neceſſarias eſſe diximus: aut ſi ambitioſis popularium hominum rogationibus ſatisfieri oporteat, vt in populari ſtatu, cauendum eſt, ne ſententiæ ferendæ poteſtas ſenatori detur, niſi maximos quoſque magiſtrat⁹ geſſerit. Nã in Cretenſium[a] Republica, omnibus ciuibus in ſenatum veniendi ac ſcientiæ ferendæ ius erat; non tamẽ cum ſtatuendi poteſtate, quia ſoli magiſtrat⁹ de re propoſita decernebant. In ſenatu Achæorum ſoli decem Demiurgi[b] cum Imperatore ſuffragium ferebant; ſed eo nunq̃ progredietur ſapiens legislator, ſi in popularibus imperiis aliter ſeditionibus occurri poſſit: quia res eſt periculi plena, quæ in ſenatu decreta fuerint, manare in vulgus, id quod neceſſe eſt in tanta multitudine ſenatorum: nec materia ſeditioſis hominibus perturbandæ Reipublicæ deerit, ſi quę multitudini placuerint, pauciorum arbitrio conuelli videantur.

a Ariſt. lib. 4. Polit. c. 14.

b Liuius li. 32.

Huic morbo Græci veteres vt mederentur, *conſiliũ ſelectorum* creabant, q. πρόβουλοι & προσύκλητοι dicebantur; vt arcana Reipublicæ tractarẽt, ac reb. vrgentib. per ſe ipſi maxima quæq; pro Republica procurarent; quibuſque de rebus in ſenatu deliberari, quid item ad populũ ferri oporteret, proſpicerent: alioqui ſenatum cogere, ſententias rogare, diſceptare, decernere, nec facile eſt, nec niſi

nisi temporis diuturnitate confici potest: dum interim rerum bene ac vtiliter agendarum momenta fluunt ac labuntur. Fuit enim senatorium munus apud Romanos inprimis illustre ac dignitatis plenum: nunquam tamen Augustus efficere potuit, vt senatores ordinario senatui, qui Calẽdis & Idibus ad summum cogebatur, adessent; tametsi mulctarũ magnitudine absentes vrgeret: quod cum senatoribus graue esset, eorum qui mulctam deberent quintum quemq; sorte duxit.[a]

At etiam Ruscius Cæpio præmiis senatores ac illecebris excitauit, cum testamento pecuniam reliquisset iis, qui in senatum venirent: neq; enim pauciores quinquaginta vlla de re deliberare poterant; si decernendum esset, ducentos adesse oportuit, cum trecẽti; aut quadringentos, cum sexcenti lecti fuissent; duos scilicet senatorum trientes: ꝙ in omnibus collegiis necessarium est[b]. Augustus tandem ipse coactus, necessitate sublata, ducentos sufficere decreuit, quasi duos trientes trecentorum, qui legitimus erat numerus senatorum à Bruto cõstitutus. At in libera Republica senat⁹ nec legitimus, nec inductus haberi poterat, nisi Cõsuli, aut absente Cõsule maiori magistratui placuisset. Nam toto Cæsaris consulatu vix ter haberi potuit legitimus[c] senatus; cum interea Cæsar à populo quæ vellet, largitionibus effusis extorqueret. Melius Solon, qui præter senatum annuum, quem ex ciuibus cccc. constituerat, Areopagitarũ consilium ex ciuibus sexaginta selegit, qui per omnes honorum gradus eo peruenissent, vt imperii arcana tractarẽt; ac rebus extremis, ne quid detrimenti caperet Respublica, prouiderent. Cuius consilii quanta necessitas esset tunc intellectum est, cum Pericles, vt plebis[d] gratiam captaret, Areopagitarum auctoritatem sustulisset, & ea quæ prius in Areopago tractabantur, ad populum transtulisset: non multo post Respublica tum externis, tum etiam intestinis bellis concussa ruere cœpit.

Habuerunt etiam Ætoli præter Panætoliũ consiliũ sanctius, vbi arcana imperii tractabãtur, de quo Liuius[e],

a Dio, lib. 54.
b Dio. lib. 54.
c Tranquill. in Cæsare.
d Plutarch. in Pericle.
e lib. 35.

Sancti-

Sanctius est, inquit, *apud Ætolos consilium, quos Apocletos appellant.* Idem paulo post, *Arcanum hoc gentis consilium.* Antea dixerat, *legibus Ætolorum cautum esse, ne de pace bellove, nisi in Panætolio & Pylaico consilio, ageretur.* at tametsi Carthaginensium status popularis esset, nihilominus, præter senatores CCCC. fuit aliud consilium XXX. senatorum, qui diuturno rerum agendarum vsu prudentia præpollerent: de quo Liuius, *Carthaginenses,* inquit[a], XXX. *legatos seniorum Principes ad pacem petendam mittunt. id erat sanctius apud eos consilium, maximaque ad senatum regendum vis.* eo consilio Romani caruerunt. Itaque miratur Liuius, Græciæ & Asiæ legatos qui Romam venerant, nihil eorum quæ rex Eumenes in senatu contra Perseum Macedoniæ regem egerat, ex tanto senatorum numero intelligere potuisse: *Eo*, inquit, *silentio clausa curia erat*; ex quo intelligitur, post ea tempora nihil in senatu decretum fuisse, quod non peruulgaretur. Itaque senatores in arcanis imperii scribarum munere fungi, ac iureiurando singulos obstringere cogebantur, ne res manaret in vulgus[b]: nondum legibus[c] pœna capitalis erat iis constituta, Principis qui arcana publicarent. Quid autem eorum quæ in senatu agerentur latere potuisset, cum quingenti aut sexcenti senatores præter scribas acta senatus intelligerent? at etiam prætextatis pueris, vsque ad Papirii tempora aditus erat in senatum. Augustus omnium primus ex senatoribus aliquot selegit, quibuscum deliberaret de rebus iis, de quibus in senatu decernendum esset. Post Augusti mortem Tiberius à senatu petiit, vt viginti senatores sibi darentur, à quibus consilium caperet de rebus iis quas ad senatum ferri oportebat. Horum deinceps exempla secuti sunt Imperatores posteri, Galba, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander Seuerus; de quo Lampridius: *Nullum*, inquit, *decretum fecit sine Iurisconsultis* XX. *ac plerisque senatoribus rerum gerendarum vsu peritis, qui quidem quinquaginta senatorum numerum explerent, ne pauciores essent, quam in senatusconsulto conficiendo necessarii videren-*

a lib. 3.

b Capitol.

c l. si quis aliquid, de pœnis. §.

viderentur. Ex quo intelligitur, ſanctius illud quinquaginta ſenatorum conſilium, vna cum Principe, non tam de rebus ad ſenatum ferendis, quam decernendi cauſa cõſtitutum fuiſſe; vt ſenſim ſenatui rerum maximarum cognitio erepta, conſilio Principis tribueretur, quia ſenatorũ tanta multitudo Principem conſequi nullo modo potuiſſet: id quod in monarchia, Principe prouincias obeunte, aut bellis gerẽdis impedito, neceſſe eſt. Nec aliam ob cauſam Theologi veteres ac poetæ Palladem Ioui decumbenti aſſidere finxerunt [a], non Palladi Iouem, quam vt intelligamus ſenatum Principi ſemper adeſſe, non autem Principem domicilio ſenatus affixũ eſſe oportere; quod à Principis maieſtate non modo alienum ſit, ſed omnino fieri non poſſit. a *Valerius l. 2.*

At tametſi multa ſunt in omni Republica q̃ à ſenatu decernũtur, de quib. nec ad populum, nec ad optimatũ cœtum ferri neceſſe eſt; in monarchia tamen aut Principẽ ea intelligere, aut populari opinione à Principe intelligi oportet; vt grauior ſit eorum q̃ à ſenatu decernũtur auctoritas ac fides; ne ſubditi querantur quicquã temere à Principe ſine cõſilio, vel à ſenatu fieri, quod Princeps optimus non probaret. Certe quidem Turcarum Princeps ſenatui rarius intereſſe conſueuit, ſed interiore ac proximo ſenatus habendi loco fere ſemper conſiſtit; aut conſiſtere putatur, vt omnes omniũ ſentẽtias audire, geſtus etiam vniuſcuiuſq; libere contemplari, nec tamen ipſe videri poſſit: ita fit vt ſenatores, qui Principem ſe aſſidue intueri putant, in officio contineantur.

Hic forſitan dubitet aliquis, ſi tã anguſta ſit Reſpublica, aut prudentiũ hominum tanta raritas, quãta fere eſt vbiq;, non modo ſenatus, ſed ne ſanctius quidem illud conſiliũ, q̃ diximus, conſtitui poterit. Senatum quidem à conſilio ſanctiore in anguſta Republica diuidi non admodum neceſſe fuerit; vt in Republica Pharſaliorum, quæ anguſtiſſimis regionibus finiebatur, viginti viri pro cœtu optimatum, pro ſenatu, pro cõſilio ſanctiore fuerunt. At Lacedęmonii quorum imperium poſt Lyſandri victo-

victoriam longe late patebat, optimatibus triginta, iisdemq; senatoribus contenti fuere: ex eo tamen numero duodecim arcanis imperii tractandis constitutos apud[a] Xenophontem videmus, & eandem omnium Græciæ ciuitatum formam Reipublicæ fuisse, præter exiguas aliquot ciuitates, quibus decem viros, qui summum imperium & senatum haberent quique pro Republica sanctiora consilia caperent, Lysander præfecit.

[a] lib. 3. rerum Græcar.

His vero temporibus nulla fere ciuitas est, siue optimatum, siue populari, siue vnius imperio regatur, q̃ præter senatũ non habeat sanctius consiliũ; ac præter vtraq; triumuiratũ quẽdam, qui secretiora Imperii arcana tractet: idq; potissimum in monarchia. Augustus ipse, qui in gerenda Republica parem habuit neminem, præter senatum, quem sexcentis senatoribus compleuerat, sanctius consilium viginti virorum selegerat, ac præterea Mecœnatem & Agrippam sibi familiares & amicos, quibuscum imperii arcana cõmunicare solebat. Nam cum dubitaret pacata Republica post Actiacam victoriã, imperium retineret necne; Mecœnatem & Agrippam [b] adhibuit ad consilium, præter eos neminem: nec Cæsar quemquam habuit, præter Quintum Pedium, & Cornelium Balbum [c], quibus cũ τὰ μυστικώτατα literis occultis communicabat. Illud est quod innuit Cassiodorus de arcanis Principum; *Arduum nimis est*, inquit, *Principes meruisse secretum.*

[b] Dio lib. 35.

[c] Tranquill. in Iulio.

Antea quidem Curia Parisiorum huius imperii senatus erat; sed cum litibus iudicandis occupari placuisset, nec facile ab vrbe distrahi posset, reges consilium illud, quod, quia res magnas sub Carolo VII. tractabat, *magnũ* dictum est, instituerunt: cum autem rursus litibus extra ordinem disceptandis lege Caroli octaui implicaretur, ac multo magis Ludouico XII. Rege, qui curiam XX. iudicum constituit: Franciscus Maior rex consilium illud magnum ab arcanis Imperii summouit; cum aliud consilium selectorum Principũ & amicorum sibi comparauisset, quod *familiare* Latinis, nostris hominibus *priuatum*

uatum dicitur. Mortuo Francisco, Henricus filius aliud quoq; consilium quæsiit, quod quia paucorum hominũ esset, *angustum* siue *strictum* appellarunt. Postremo cum familiare seu priuatum illud consilium senatorũ multitudine redundare videretur, Henricus III. Henrici F. aliud consilium instituit; quod quia de Reipublicæ statu, non de litib. consulendum esset, *consilium status* placuit appellari. Præterea necesse fuit *cubicularium consilium* haberi, in quo rex à cubili exsurgens, ea q̃ in senatu decreta sunt, iuberet aut vetaret: illic Principum literæ referuntur, legationes referuntur, mandata explicantur. Omitto consilium Tribunorum ærarii, quod Henrico II. Rege institutum est, ac rationum magistris sensim ereptum. Præterea Duumuiratum esse oportet ex amicissimis ipsius Principis, qui gratiam non ætatis flore, sed virtute ac prudentia collegerint, constitutum. Quod de consilio cubiculario diximus, paucorum est admodũ: ac tametsi Carolus IX. Idibus Nouembris MDLXIII. edixisset, vt cũ à somno deferretur, Principibus ac proximis, atque iis quos ad consilium acciri placuisset, in cubiculum pateret aditus; lex ea tamen antiquata est.

Qui tot consiliorum varietatem non probant, eosdẽ multo plura quę in Hispania videmus, improbare oportet. Septem enim consilia, totidem curiarum multitudine sciuncta, & prætorio Principis comprehensa sunt; vt quo libuerit Princeps adire, ac singulorum sententias exquirere facile possit. Quod si quis putet consiliorum multitudine tantum imperium, quo nullum maius exstitit vnquam, vacare non posse, cogitare debet, Venetorum fines, non admodum late patentes, quatuor habere consilia, præter senatum, ac cœtum omnium optimatum. Est enim *consilium sapientum*, quod *marinum* dicitur; deinde *consilium sapientum*, qui quæ terra gerantur curare possint: item *consilium Decemuirorum* & *Septemuirorum*, quibus, vt collegiis omnib9, Dux ipse præesse potest: quę consilia tametsi collegiis & officiis seiuncta sũt, sæpe tamen pro rerum & causarum opportunitate con-

sociantur. Est etiam *Senatus sexaginta virorum*, qui cum magistratibus numerum duplicare consueuit.

Quid igitur obest, in angusta Republica senatũ à consilio sanctiore diuelli? angustum est imperium Rhagusiorum, & iisdem fere finibus quibus vrbis mœnia, comprehensum: nec latius imperant Geneuates, quã primo ab vrbe lapide: in vtraq; tamen ciuitate senatus sexaginta viros. consilium vero sanctius in hac XXV. in illa XII. capit. Norinbergæ senatus XXVI. senatoribus; consiliũ sanctius XIII. constat; præter consilium septem Prætorum qui *Burgomagistri* appellantur. Suitensium ciuitas, vt valde exigua sit, ac sine oppido, sine mœnibus, sine arce imperium tueatur, nihilominus tamen præter senatũ XLV. virorum, consilium habet septemuirorum quibus, præest Ammanus: eadem consilii constituendi ratione vtũtur Vrani. Bernates ducentos senatores habent, Lucernates centum: vtrisque tamen consilium sanctius est; his quidem, XVIII. illis, XXVI. Aliorum alius est vtriusque cõsilii numerus, eadem ratio tamen. Quinetiam apud Basilienses, præter vtrumq; cõsilium. quatuor viri, duo inquam Burgomagistri, cum totidem collegiorum principibus [a], arcana tractant: apud Bernates eodem fungũtur munere duo Prætores Auoerii, & signiferi quatuor. Vtile est igitur: idq; diuturno vsu comprobatũ, in omni Republica præter senatum, sanctius consilium creari.

a Zunftmeister.

Hoc tantum differunt, quod quæ in senatu vel consilio sanctiore decreta sunt, in popularibus & optimatũ imperiis fere à magistratibus iniussu plebis, aut optimatum explicantur: quæ dubia aut grauiora sanctiori consilio videntur, de iis ad senatum ferri cõsueuit vt decernatur. Quæ à senatu salua Imperii maiestate iuberi nequeunt, ad optimatum cœtus, aut ad populi comitia referuntur. Contra fit in monarchia, in qua nihil cum plebe aut cum optimatibus communicatur: & quæ senatui dubia aut grauiora visa sunt, de iis ad sanctius consilium fertur; si res ad maiestatis iura pertinet, principis arbitrio reseruatur. Ac tametsi cætera senatus in

monarchia

monarchia per sese explicare videatur, omnia tamen à Principe iuberi videmus.

Quæ de consilii capiendi ratione diximus, nusquam fere melius, quam Venetiis fieri cõsueuerunt. Quarũ n. rerum anceps est deliberatio in vtroq; cõsilio sapientũ, ea cum decemuiris coniunctim expediri solent: ac propterea decretis subiiciuntur hæc verba, CON LA GIVNTA. Si consilium propter sententiarum discrepantiam, exitum reperire non potest, cumulantur Septemuiri; si ne hac quidem ratione quicquam, propter dissidẽtium varietatem, decerni potest, cogitur senatus vniuersus, vbi res explicatur: quod si salua maiestate Reipublicæ senatus auctoritas non sufficere videatur, aut inter sese dissideant, id ab optimatum omnium cœtu constituitur. Id etiam olim Carthagini propemodum fieri consuesse tradit Aristoteles [a]. Quæ igitur in optimatum aut popularibus imperiis senatus decreuit, ea optimates populusve iubet, si res ita postulabit: contra quam in monarchia fieri videmus: nam quo plus quisque Princeps sapere sibi videtur, eo minus à senatu consilium capit: sępius tamen senatus auctoritatem, vt sit res acceptior, exquirit: aut lites difficiles, aut quæ fere sunt inexplicabiles, in senatu disceptari iubet.

a lib. 2. c. 6. Polit.

Ista quidem ratione Tiberius Imperator senatum litibus extra ordinem disceptandis occupauit, quo minus quereretur ereptam sibi de rebus grauioribus decernẽdi potestatem. Nero rursus appellationes ad Principem, à senatu iudicari voluit. Ita sensim ex senatu curiam iudicum effecit; cum tamen in libera Republica senatus nunquam, nisi iubẽte populo, aut de coniuratis [b] aduersus Rempublicam iudicaret. Sic enim M. Tullius Verrem incusans; *Quo*, inquit, *confugient socii? quem implorabunt? ad senatum deuenient, qui de Verre supplicium sumat? non est vsitatum, non est senatorium.* Atque in eo quidem fallunt plerique, qui quod senatores in quæstionibus publicis aut soli, aut vna cum equitibus [c], aut cum Tribunis ærariis sorte duci vident, senatum iudicia tractare

b Polybius, lib. 6.

c. Asconius Pędianus.

putant:aliud eſt enim ſenatum iudicare, aliud ſenatores à Prætore quæſtionis ad iudicandũ ſorte duci; curiarum & collegiorum varietas, ac munerum diuerſitas id efficit. Neq; enim ſenatus ante Neronem ordinariã habuit vlla de re iudicandi poteſtatem: at ne [a] Auguſtus quidẽ ſenatum voluit de capite, deque fortunis ſenatorum iudicare, tametſi Mecœnati æquũ eſſe videretur. Ac tametſi Tiberius [b] id faceret; extra ordinem tamen, nec ante Adrianum [c] ordinariæ iuriſdictionis in modum ſenatui tributum eſt, vt de ſenatorum capite iudicaret.

a Dio. lib. 55.
b Tacit. lib. 3. & ſequent.
c Spartianus in Adriano.

Ita quoque Philippus Bellus, ſenatui Francorum, qui regibus adeſſe conſueuerat, & cum iis de Republica cõſilium capere, interdum etiam de cauſis grauioribus, extra ordinem cognoſcere, ordinariam iuriſdictionem cũ imperio dedit; ac Lutetiæ in prætorio Principis ius dicere, lege lata, iuſſit. Quo factum eſt vt ex ſenatu, curia iudicum, ex prætorio, tribunal, decurſu temporis conſtitueretur: curia tamen *Parium* ſeu *Patritiorum Franciæ* etiamnum appellatur; qui Pares à Ludouico iuniore Rege primum inſtituti ſunt quantum quidem coniectura cõſequi poſſumus; ex edicto Caroli V. regis, quo quidem Matiſconenſem Comitem Franciæ Parem eſſe iubet, anno MCCCLIX. & eodem edicto declarat, Pares duodecim ob eam cauſam eſſe creatos, vt cum regibus pro Republica conſilium capiant.

Ac tametſi plures ſunt Francorum curiæ eodem imperio ac poteſtate, litibus iudicandis conſtitutę, ſingulari tamen appellatione vnaquæq; vtitur, puta, curia Toloſatum, Rhotomagenſis, Burdegalenſis, Diuionenſis, Gratianopolitana, Aquæſextiæ. Pariſienſis vero curia, *Parlamentum*, ſine loci adiectione appellatur, tũ in literis ad Regem, tũ etiam in legibus & edictis. Sed Carolo IX. Rege cum ſenatuſconſultũ illud, quo Rex in curia Rhotomagenſi Principum ſuffragiis, imperio extra curatorem moderando idoneus ex lege Caroli V. renuntiatus eſt [d], curia Pariſiorum minime probaret; Rex adhuc impubes curiam admonuit, vt litibus iudicandis ſolum intenderet,

d Auguſti 15. Anno 1563.

tenderet, testatus Parisiorum curiam à maioribus suis ad id solum constitutam fuisse, non autem ad Regum aut regni procurationem: leges autem ac edicta, quæ iussisset vt in Curia Parisiorum promulgarentur, ea publicari mandauit: quod si quid minus æquum videretur, se admoneri quidem velle; si tamen re intellecta legem promulgari placuisset, eodem momento parere iussit. Curia regis edicto vehementer perturbata est; & quoniam iudicum duæ erant sententiæ æquales; vna, quæ edictum publicari vellet, altera quæ recusaret, curia rursus Regem admonendum putauit, ne ad ea quæ iniqua viderentur probanda ac publicanda curia cogeretur. Rex iratus senatum quem *familiare consilium* seu *priuatum* appellari diximus, vocari iussit, eiusque auctoritate senatusconsultum A.D. VIII. Kal. Octobr. factum est, quo quidē curia Parisiorum prohibetur, edicta, quę deinceps a principe publicanda mitterentur, in dubium reuocare. Id etiam antea Francisco Rege cautum erat, anno MDXXVIII. Sed Carolus IX. vt curiæ auctoritatem ac dignitatem minueret, acta curiæ postrema ad se deferri ac circumduci se plēnte mandauit. Mortuo Carolo IX. consilium familiare seu priuatum, quod in infinitam senatorum multitudinem excreuerat, litib⁹ quoque iudicandis adeo impediri cœpit, vt nunc ordinaria curia iudicum esse videatur: nā Henricus III. vt antea dixi, senatum nouum instituit, quod *consilium status* appellauit, pauciorum quam antea; quod intelligeret, prudētiorum sententias non pondere, sed numero superari; quodque difficile semper fuerit, arcana quæ cum multis communicantur, latere posse, aut garrulos senatores de senatu deiicere, nisi ad eum modum quo Athenienses, occultis scilicet suffragiis τῆς ἐκφυλλοφορίας. Romani censores senatorem loquacem cum ꝑpetua ignominia, nisi populi iudicium subire mallet, senatu arcebant: quamquam sæpe Romani censores nimia facilitate in senatum recipere, ac rursus nimia seueritate senatu mouere consueuerant. Nam [a] Fabius Buteo Dictator

a Florus epit. 91.

ſupplendo ſenatui creatus,ſenatores CLXXVII. eodem momento legit. Lentulus vero ac Gellius Cenſores LXIV.vna litura ſenatu mouerunt.

At præſtaret,in eũ ordinẽ,niſi virtute ac ſapientia præſtantẽ legere neminẽ, quam in ſummũ honoris gradum probos æque ac improbos euehere;deinde elatos præcipiti ruina deturbare:quamquã id ſine ſeditione, aut certe ſine perturbatione Reipublicę,ac imperantis dedecore fieri non poteſt. Certe quidẽ Anglorum ſenatus ſtetit iam annos CCCC.ex quo primũ Cantuarienſis pontificis rogatione cõſtitutus eſt XV.ſenatorũ: nec video plures XX.poſtea fuiſſe creatos:quamquam his temporibus vix duodecim numerantur. Floruit tamen ac floret legibus & armis imperium illud eo ſenatorũ numero. Nam eo fœdere quod inter Ludouicũ IX.Francorum,& Henricum I.Anglorum Regem ictum eſt, quo ſanctius eſſet, ſenatores XVII.vna cum Principe iurati ſunt.

Non dubito in omni Republica pleroſque inani gloriæ cupiditate,vel gratia,vel impudentia,vel ſordibus ac pecunia, inuitis quodammodo Principibus ac populis, ſancti ſenatus adita perrumpere; ſed his morbis occurri poteſt,ſi lege Solonis vtamur. Is enim in ſenatum Areopagitarum neminem admitti voluit, præter eos qui per omnes honorum gradus ad altiſſimum Reipublicæ culmen,ſine vlla infamiæ labe,conſcendiſſent: ſic enim iudicabat, in eo ſenatu conſiſtere facile poſſe, qui ad præcipites locos ac prærupta veluti ſaxa dubio aditu peruenire potuiſſent.Quare mirum videri nõ debet,ſi laus Areopagitarum ſenatus toto terrarum orbe claritate conſpicua fuiſit.Heluetii quidem montani,eos ſenatoria dignitate frui patiuntur,qui ſummos in Republica magiſtratus geſſerunt; ſed cum de rebus grauiſſimis deliberandum eſt, licet vnicuique ſenatori duos treſve ciues, quos arbitrio ſuo legere volet,in ſenatum ducere. Quo fit, vt plerunque quadringenti aut quingenti ſenatores, quive ſententiæ ferendæ ius habeant,in ſenatum cogantur. Eſt autem multitudo ſapientibus conſiliis ſemper

inimica.

inimica. Atq; hæc de numero senatorum. ¶ Dicamus deinceps de iis qui sententias rogare debeant; & quibus de rebus deliberandum sit. Principio quidem cōsulare munus erat, vt senatum de rebus agendis consulerent, vnde *Consules* dicebantur: aut si Consules ab vrbe abessent, morbumve excusarent, vrbanus Prætor more maiorum Cōsulari munere fungebatur [a]: ciuium ac peregrinorum rogationes excipiebat; legatos admittebat; literas ab Imperatoribus in senatu legebat; singulorum sententias rogabat; senatus decreta præscribi iubebat; senatum denique dimittebat. Apud Græcos eodem munere fungebatur *Prætor maximus*, qui Atheniensib. ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur, ac cæteri deinceps vbi quisq; renuntiatus esset: alibi πρόκλητοι ac πρόβουλοι, qui eodē fere munere fungebātur, quo qui *Prouisores* Rhagusiis, *Aduocati* Venetis dicuntur; q quæ in senatu agenda, quibusve de reb. in senatu deliberandum sit, proponere solent. At in omnib. fere Græcorum ciuitatib⁹, Prætor maximus per accensum clara voce primum quemque, q Reipublicæ vtilia consulere vellet, dicere iubebat: q Liuius [b] Græcis in more esse scribit, vbi agit de Achæis. Ætolorum vero consuetudinem singularem, Imperator Achæorum Philopœmon vehemēter laudabat [c]; ne scilicet is, qui q vtile sibi videretur proposuisset, sententiæ ferendæ ius haberet. Ea res in popularib. & optimatum imperiis ambitiosa decreta factiosorum hominum, qui alios in suam sententiam pertrahere solent, quodammodo prohibere potest.

De iis qui sentētias rogant in senatu.

a Cicero in epistolis, de [illegible] prætore vrbano.

b lib. 32.

c Liuius li. 35

Genuensium vero morem probare non possum, vbi Princeps quæ in senatu agenda sint proponere solus possit. Est enim negotiorum multitudine fere semper obsessus, nec aditu facilis, vt ea quæ Reipublicæ vtilia sint à singulis, & omnes omnium rationes ac sensus capere queat: & vt ingenio tantum valeat. Res est tamen periculi plena, vni ciuiū tātam potestatem tribui, vt quæ velit ad senatum ferre, aut à rerum vtilium cognitione ac deliberatione cæteros prohibere possit. Illud etiam pernitiosum, tantæ auctoritatis esse ciuem vnum, qui

primus ſententiam ferat, vt cæteri quæ ſentiant libere profiteri non audeant. At maiores noſtri longe aliter: rogantur enim ſen tentiæ cuiuſque à Rege ipſo, qui non modo Princeps, ſed etiam Rex eſt ſenatus; aut ab eo qui Principi proximus eſt in ſenatu; ſed ita, vt ab infimis, qui nec ſeſſionis, nec ſuffragii ius vllum, ſed aditum habent in ſenatum, ſententiæ prius exquirantur; ne potentiorũ gratioſa oratio cæterorum minuat auctoritatem. Ita fit vt Principes aliorum argumentis ac rationibus collectis, optima quęque ſequantur. Melius igitur nos quam Hebręi, qui כשיח מיפלא, aut Romani, apud quos Cõſul Principem ſenatus, aut eum qui in annum ſequentem Cõſul deſignatus eſſet, ſententiam rogabat: contra quam in concione populi: nam priuatis [a] primum, deinde magiſtratibus minoribus; tum maiorib. fiebat dicendi poteſtas: ne tenuiorum libertas magiſtratuum ac potentiorũ auctoritate minueretur. Quod ſub tyrannis Principib. in ſenatu factum legimus: qui vt ſuarum crudelitatum ac libidinum auctorẽ haberent ſenatum, quæ fieri vellent in ſenatu proponi curabant; id autẽ improbare capitale fuiſſet. Iſta q̃dem vis eſt non rogandi ſenatum quæ velit, ſed cogendi. Ex quo Plinius [b] iunior de Domitiano; *videmus*, inquit, *curiam elinguem; in qua dicere quod velles, periculoſum; quod nolles, miſerum eſſet*: quia vnus ſolus cenſebat quod omnes ſequerentur. Traianum vero cum in cæteris omnibus, tum in eo maxime laudat, quod eo rogante ſententias libere dicere liceret, vinceretque ſententia non prima, ſed melior. At veterum Hebræorum morib. Rex ab aditu ſenatus abſtinebat, ne aut ei quiſquam, aut ipſe cuiquam repugnaret: ſic enim tradunt in ſuis commentariis.

a *Dio lib.38.*

b *In Panegyrico.*

Optandũ etiã illud eſt, vt ieiuno ſenatu cõſilia capiãtur: neq; n. ſatur quiſq̃ recte cõſiliũ dabit, vt prudenter à Philippo Cominio dictum. Certe quidem Salomo Principes exſecratur eos, qui cum religioſo cultu ac rerum ſublimium contemplatione mentem ſub auroram alere debeant, languentis & fractæ libidinis impotentiam cibatione

cibatione saginant, ac nouis alimentis cupiditatum incendia fouent. Hoc ille tribus verbis; *Væ*, inquit, *Principibus qui mane comedant.* Quæ res eo detestabilior est, quo plerique vino madefieri pulcerrimum putant. Quid n. fœdius, quam vetus institutum Germanorum, qui non nisi inter pocula de rebus grauissimis cōsultarent; vt vel vniuscuiusque intimos [a] animorum sensus, cum vino incaluissent, aperirent; vel ad persuadendum disertiores fierent? sed ab his moribus nunc longissime recesserunt: neque enim poti de rebus quidem domesticis ac priuatis contrahere tutum esse putant; vt ea iudici causa sufficiat, ad ea quæ gesserunt infirmanda.

a *In lib. de moribus Germanorum.*

Sequitur vt de iis q̄ in senatu deliberanda sint dicam⁹. Romani quidem in senatu de religionibus primum, ac de cultu deorum agere consueuerant; quasi à rebus diuinis omnium actionum humanarum initia duci, & in iisdem terminari deberēt. Certe Romani populos omnes, vt Polybius [b] ipse atheos scribit, religionum ac deorum cultu & obseruantia superarunt, idemque statuit, hac vna re maximum illud imperium à Romanis fundatū ac propagatum fuisse. Sequitur vt post immortalis Dei cultum de reb. maximis, maximeque ad Rempublicam ptinentibus, decernatur; vt de bello ac pace: nam in vtroq; non minus perniciosa est exquisita dilatio, quam deliberatio præceps.

Quid in senatu, quibusve de rebus deliberandum.

b *lib. 6. historiarum, qui est de domestica ac militari Romanorū disciplina.*

In omnib. autem reb. q̄ in deliberationē cadunt, bene à sapientib. p̄cipitur, id nō esse faciendum, q̄ dubites iustum sit necne. Eadem quoq; vtilium ac inutiliū diiudicatio esse debet: est n. fere semp alterum cum iustitia, alterum cum iniuria coniunctum; quod si abest omnis iniustitiæ opinio, ne id quidem faciendum: quod nisi consequamur, maius detrimentum allaturum sit quam vtile futurum, si idipsum adipiscamur. Sin commoda aut incommoda rerum agendarum perspicua sint: non dubitandum, ac ne deliberandum quidem quid optādum sit aut fugiendum, Difficultas tamen grauior occurrit, cum id quod in deliberationem cadit, plures ac maiores

vtilitates in ſpeciem habere videtur, ſi idipſum cōſequamur, quam incommoda quæ ad nos peruentura ſint, ſi eo careamus. Veterum tamen ſententia verior eſt; *rerum dubiarum, & quæ in caſu poſitæ ſunt, quoties agitur de Republica, nullum pondus eſſe oportere.* Quare prudentiſſimi quique ita cauendum ſibi putant, vt Principes quidem ciuitatis, minime malos homines earum ſententiarum, quarum dubius eſt ac incertus euentus, auctores eſſe malint, quam ſeipſos; vt culpa vacare, ſi res male ceſſerit; aut ſi proſpere, laudem ferre poſſint. Quamquam nihil laudabile debet aut præclare geſtum videri, quod ab exitu pendeat; argumentis enim certiſſimis ac rationibus oportet, quare quidque agendum ſit, non euentis docere: ſapientem vero potius aduerſos exitus metuere oportet, quam ſperare ſecundos. Nunquam igitur bonus ſenator in fortunæ illecebris ſpem collocabit conſiliorum ſuorum; tametſi ſæpe videat eorum, qui temere ad res agendas aggrediuntur, exitus eſſe felices. Nam Theologi veteres qui fabulis ſapientiam texerunt, Deam illam quā *fortunam* appellabant, è conſilio deorum arcere non dubitarunt, ne id quod à prudentia quæri debet, a temeritate fortunæ expreſſum eſſe videatur. Nihil tamen ſæpius laudari, nihil ſæpius quam ex euentis conſilia metiri videmus. Quod ſi lege militari capitale eſt cōtra iuſſum Imperatoris hoſtem laceſſere, etiamſi certam victoriam laturus ſis: quanto capitalius eſt, in incerto caſu ſpem conſiliorum ac Reipub. ſtatum collocare.

Fortunam Theologi à conſilio deorum arcere non dubitarunt.

Quare ne quid temere ac imprudenter in conſilio capiendo decernatur, Thomas Maurus ea q̄ in deliberationem ventura ſint, pridie in ſenatu proponi putat oportere: quod quidem probo, ſi de priuatorum qui ſenatui interſint commodis non agatur; alioqui tutius eſt eo ipſo die de re propoſita decerni, ne ambitioſi homines recta conſilia peruertant, & publica priuatis poſtponant. Quod plerumque fit argumentorum ac rationum ſubtilitate potius, quam veritate; quæ lucet ipſa per ſeſe, ac ſua perſpicuitate contenta eſt; perſpicuitas autem argu-

argumentatione eleuatur. Eloquentiam quidem ad populi conciones adhibere, & aures imperitę multitudinis orationis suauitate permulcere: oculos etiam verborum luminibus præstringere, ac rationum illecebris mentes ab infamia & furore ad sanitatem perducere, non modo laudabile, verum etiam sæpe necesse est: sed hæc omnia procul à senatu amouenda sunt, si modo ab iis senatoribus, quos dixi, id est, à sapientibus, consilia exquirantur. ac Laconica breuitate vtendum, vt sit omnibus dicendi locus; ne quis orator cum in possessionem dicendi venerit, senatores optimos ac prudentes excludat: ac propterea veteri Areopagitarum senatuscōsulto, nec prooemiis licuit, nec epilogis vti. Oratores arcendi à Senatu.

Ratio v. sententiæ ferendæ occultis suffragiis, vt apud Venetos; aut locorū mutatione, vt apud Romanos, mihi probari nō potest: ac potissimum si plura sunt capita q̄ in deliberationē cadunt; quorum alia qdem probantur, alia reiiciuntur: in quo genere, *sententiam diuidere* oportuit, vt Latini loquuntur, & senatores sępius loco moueri. At cum Veneti in eas difficultates delabuntur, occulta suffragia deserere, & clara voce sententiam ferre coguntur. q̄ etiam ab illis fieri solet, cum de capite, fama, ac fortunis omnib. iudicatur; quod quidē suffragiis occultis ac tabulis, quibus etiā Græcorum ac Latinorū iudices vtebantur, sine summa iniuria fieri non potest.

Senatus autem Reipublicæ tametsi certarum rerum consultationibus minime tenetur, illud tamē cauendū, ne iurisdictione implicari se patiatur, nisi de Principum capite ac fortunis omnibus, aut summorum magistratuum & curiarum controuersiæ; aut coniurata collegia Rempublicam, nisi occurratur, perturbare posse videantur. Itaque Tiberius ineunte [a] Imperio testatus est in senatu, *se magistratuum ordinariam iurisdictionem ad cognitiones traducere nolle.* Qui vero senatum litibus disceptandis impediunt, rem senatu minime dignam faciunt. Debet enim senatus in iis quæ ad Rempublicam pertinent, & in rebus grauissimis [b], non in minutis ac

a *Tranquill. in Tiberio*

b *Liuius li. 26. & Polybius lib. 6 senatum non nisi in grauissimis causis in republica occupari consueuisse.*

ac leuibus controuersiis occupari. ¶ Restat extrema pars nostræ definitionis, qua diximus, *senatum ad id constitui oportere, vt iis qui Reipublicæ summam habent, consilium impertiri poßint. Consilium* diximus, ne imperium senatui vllum tribueremus. Si quærimus, an senatui vsquam imperium detur, facti quæstio est; si vero, fieri debeat necne, omni dubitatione sublata, fieri oportere negamus: quoniam id salua maiestate non potest; ac multo minus in monarchia, quam in populari aut optimatum statu. Atque in eo quidem regis maiestas elucet, cum potest, quæ cuiusque sententia in senatu melior, non numero sed pondere diiudicare. Quod si quis putet absurdum videri, minimeque dicere, cæteris quidem magistratibus omnib. imperium dari, Senatui vere denegari; cum aliorum magistratuum imperia controuersiæque à senatu diiudicentur; cogitare debet, necessarium magistratibus imperium tribui, sine quo nec res militaris, nec domestica administrari potest. Itaque leges de imperio ac iurisdictione magistratuum feruntur, vt quatenus quisque ciuibus imperare, quibusve de rebus iudicare debeat, intelligatur. Sed nusquam in Republica bene constituta, senatui imperium tributum fuisse videmus. Nec v. maiores nostri, nec Hispani nec item Angli, senatoribus iurisdictionem aut imperium vllum dederunt.

Sed nec senatus magistratuũ acta iudiciave abrogare aut rescindere possunt; nec vim vllam habent Senatusconsulta, nisi Princeps ipse, aut optimates, populusve, qui iura maiestatis habent, decreta senatus valere iubeant. Itaque ad acta senatus Principis nomen & sanctio in monarchia solet adhiberi: nec absente Principe quicquam à senatu geri potest, nisi post à principe ratum habeatur. Docuimus antea, Principis præsentia magistratuum & collegiorum omnium potestatem ac imperium conquiescere, ac sustineri: quod si nulla potestas est senatus absente principe, multo minus præsente, vbinam futurum est imperium senatus? Si senatus litem disceptare ac finire per sese non potest, quonam modo ea

quæ

quæ ad Reipublicæ statum pertinent definire possit? Quare videmus ea quæ à senatu decreta sunt, ad Principem ferri, aut si leuiora sunt, Principis tamen imperio, manu ac signo confirmari. Nec vero id nouum est; cum Rege Clotario II. Endobaldus Comes Prætorianus senatum haberet, vt consulta senatus ad regem perferret, vt ea vel reiiceret, vel probaret.

Sed dubitatio maior est in popularibus & optimatū imperiis, potestas senatui dari debeat necne: cum Principis ac populi, vnius ac multorum tantum sit discrimē. Scribit enim Polybius, senatum Romanorum [a] ærarii [b] dispensationem habuisse, ac de pecuniis publicis statuere potuisse; legatos magistratibus prouinciarum dedisse, triumphos decreuisse; religiones probare aut improbare consueuisse: scribit enim Tertullianus, *nullius numinis cultum Romanos sine Senatusconsulto suscepisse.* Quinetiam maiestatis pœna tenebatur, qui rogationem vllam ad populum, sine senatus auctoritate, tulisset. Neque id Romæ tantum, sed etiam Athenis capitale fuit. Itaque Thrasybulus & Androtio maiestatis accusati sunt, quod sine Senatusconsulto rogationes ad populum [c] tulissent. Quæ lex non modo omnium Græciæ ciuitatum communis [d], sed etiam his temporib. apud Venetos sanctissime colitur. Quæ vt vera sint, non efficitur tamen, in senatu imperium fuisse; sed consilium & auctoritatem; cū in populi potestate semper fuerit, ea quæ per senatum decreta fuissent, infirmare, vt Dionysius [e] Halicarnasseus, aperte demonstrat; ac Liuius ipse, quoties hanc formulam vsurpat, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. vbi Festus Pompeius verborum significatione abutitur, cum verbum *iussit*, interpretatur, *decreuit.* Est enim *Senatus decernere*, *populi iubere*: sic enim Liuius de Scipione Africano; *Nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse.* Tribunorum quisque minimus, sola intercessione consulta senatus perrumpere poterat.

Antea docuimus argumentis ad assentiendum necessariis, senatum ne minimis quidem magistratibus [f] impe-

a *lib. 6.*
b *Cicero in Vatinium.*
Ærarii dispensatio ita fuit penes senatum, vt nunquam a populo sit appetita.
c *Plutarch in Lysia. Demosthenes contra Androtion em.*
d *Aristot. lib. 4. de Republ.*
e *lib. 2.*
f *Liuius lib. 4. lib. 27. & 30.*

imperare potuisse: eo potissimum argumento, quod Romanorum *senatus decreuit, vt consul, si videretur, rogationem ad populum ferret, ecquem vellet Dictatorem creari. Si consul nollet, vt Prætor id faceret: si ne is quidem vellet, vt Tribunus rogaret: Consul rogationem ferre noluit, ac Prætorem senatui parere vetuit.* Si senatus tantum imperii habuisset, quantum vel Consul, vel vnus ex Tribunis plebis, ista oratione nunquam vteretur. Idem alibi: *Decreuerunt patres*, inquit, *vt M. Iunius Prætor vrbanus, si ei videretur, decemuiros agro Samniti, Appuloque, quoad eius publicum erat, metiendo diuidendoque crearet.* Quod si quis putet hæc verba, SI EI VIDERETVR, imperium significare, fallitur. Nam Fuluius Consul, cum senatusconsultum legisset in hæc verba; *Integram rem ad senatum reiiceret, si ei videretur*: interpretatus est, *quid magis è Republica duceret, æstimationem sibi permissam*: agebatur autem de capite, deque fortunis omnibus Campanorum; quorum partem Cõsul posthabita senatus auctoritate securi percussit, partem sub hasta venire iussit. Magistratuum vero maiorem in Republica dignitatem fuisse, quam senatus, ex eo apparet, quod qui literas ad senatum populumq; Romanum darent, si magistratus complecterentur, ordine senatu priores erant; vt planum est ex ipsis literarũ inscriptionibus in hanc formulam: C N. *Plancus Imp. Cons. design. S. P. D. Conss. Præt. Tribb. pleb. Senatui, populo, plebique Rom.* Oratorie igitur Cicero Vatinium proscindit; *Estne*, inquit, *patriæ certissimus parricida! ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo vnquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate darentur*: ac Liuianus [a] ille, cũ de triumphis agit: *Nunquam antea de triumpho per populum actum: semper æstimationem arbitriumque eius honoris penes senatum fuisse, ne Reges quidem maiestatem eius ordinis imminuisse*: oratorie agit, quia nulla res erat quæ senatui, magistratu rogationem ad populum ferente, non adimeretur, vt exemplis antea docuimus.

a lib. 28.

Sed vtcũnque senatus pro sua auctoritate consulta faceret, nihil tamen eorum quæ decreuisset, imperare aut

rare aut exſequi poterat: at ne lictores quidem aut viatores, quæ ſunt magiſtratuum & imperii argumenta [a]; vllos habuit ſenatus: magiſtratus patrum decreta, ſi eis videretur, exſequi iubebant: nec facile in reprehẽſiones incurrebant, ſi quid ex auctoritate ſenatus imperarent. Itaque cum ſenatus Cæſarem coercere nullo modo poſſet, illud Senatuſconſultum, quod extremis Reipublicę temporibus fieri ſolebat, vſurpauit; VIDEANT *Conſules ac cæteri magiſtratus, ne quid detrimenti capiat Reſpublica. Hoc Senatuſconſulto*, inquit Cæſar, *armati Conſules*, &c. quibus verbis auctoritatem quidem in ſenatu, ſed imperium in magiſtratibus fuiſſe perſpicuum eſt. At ſi tribunus aliquis Senatuſconſulto intercederet, non modo Senatus auctoritas, ſed Conſulum quoque & aliorum magiſtratuum imperia conquieſcebant. Erant enim aliquot Tribuniplebis in limine ſenatus, ante quam aditus illis in ſenatum ex lege Atinia pateret, ad quos Senatus decreta deferebantur; vt ea probarent, ſuperpoſita litera T; vel reſpuerent hoc verbo VETO [b]. Atque hi quidem Tribuniplebis popularis libertatis cuſtodes liberam interceſſionem ſemper habuerũt, niſi lege lata populus negotium propoſitum Senatui, ſublata interceſſione, omnino permitteret: vt Sempronia [c] rogatione quam C. Gracchus ad plebem tulit, vt Senatui poteſtas fieret, eo anno de prouinciis conſularibus decernendi, ſublata Tribunorum plebis interceſſione: nam populus ſæpiſſime prouincias arbitrio ſuo magiſtratib. [d] dedit, ſine ſenatus auctoritate. Ærarii vero diſpenſationem penes ſenatũ fuiſſe video, ſed quatenus & quamdiu plebi placuiſſet, id eſt precario: qui autem precario quid habent, nihil ſuũ dicere poſſunt. Argumẽto ſit, quod militibus veſtes ex ærario publico dari placuit, Sẽpronia lege. Ita ſæpe Triumuiri Venetorũ, qui *Reipublicæ aduocati* dicũtur, non modo ſapientũ ac decemuirorũ, ſed etiam ſenat⁹ decretis intercedere poſſunt, & ad optimatũ cœtũ negotia tractãda pferre. ¶ Hic rurſus obiiciatur, ſi nulla fuiſſet imperia ſenatus, nihil inter Senatuſconſultũ & aucto-

a Gellius li. 13. cap. 12.

b Liuius libr. 8.

c Saluſtius in Iugurth. Cicero in prouinciis conſularibus.

d Cicero pro lege Man[illegible] [illegible] lib. [illegible] uius li. 28.

auctoritatem interesset: hoc absurdum, illud igitur: nam si senatores pauciores fuissent quadringentis, aut certe ducentis post legem Iuliam, nō poterat Senatusconsultum fieri; sed id quod paucioribus ducentis [a] placuisset, *auctoritatem* appellabant: vt etiam rogatione Cornelia Tribunitia interdictum erat Senatui quemquam [b] legibus soluere, nisi ducenti senatores senatui adessent. Hæc vt vera sint, vti sunt, nō tamen efficitur, imperiū in senatu fuisse. Est enim decretorum ea vis & natura, etiamsi à magistratibus ipsis interposita sint, vt nihil præter rei cognitionem præ se ferant: & quemadmodum sententia iudicis nullius est ponderis ac momenti, nisi iussa sequātur; ita nec decreta Senatus vllam vim sine magistratuū imperiis habuerunt.

a *Dio, lib. 54.*
b *Asconius in Cornelianam.*

Omnia vero Senatuscōsulta, quantūuis imperio magistratuū confirmarentur, annua fuerūt; vt recte scripsit Dionysius [c] Halicarnasseus; non autē perpetua, vt putat Conanus [d]. Cur igitur, dicat aliquis, senatus trecētos ciues Romanos, q restabant, cæsa legione q̄ ad Rhegium præsidii causa missa fuerat, Romam perductos nudari ac fustibus cæsos securi percuti oportere decreuit, damnatis necquicquam prouocantibus, ac intercedentib. Tribunisplebis, leges sacratas violari? Agebatur militaris disciplina, quæ nihil fere habet cum domesticis legibus ac morib. commune. Deinde Senatus quidem cōsulto, sed imperio Consulari, cæsi sunt ciues. Præterea tanta erat sceleris ad Rhegium admissi crudelitas & immanitas, à præsidiariis militibus, qui vrbē, quam ab hostium incursionib. seruare debuerant, ipsi crudelissime diripuerant, vt nulla suppliciorum magnitudo sufficere videretur. Quæ causę cum inciderant, legum apices ac subtilitates, potissimū inter armorū strepitus, minus exaudiebātur [e].

c *lib. 9.*
d *lib. 1. cap. de senatusconsultis.*
e *Valer. Max. lib. 8. Appianus libr. 1. bellorum ciuil.*

At quoties Senatus aut Consules ipsi iura maiestatis ac leges perrumpere conabantur, Tribuniplebis intercedere solebant. Quod enim C. Cornelius tribunusplebis rogationem tulit ad populum, ne deinceps senatus contra libertatem populi, contraque iura maiestatis decer-

decerneret, satis significat senatum sæpe cōtra leges iura maiestatis vsurpauisse [a] *non tamen quid fiat, sed quid fieri debeat, intuendum.* At senatum postremis temporibus ius facere potuisse constat [b]. Verum id quidem; sed iam senatus esse desierat, ac potius curia quędam iudicum esse videbatur. Quanquā magistratus ipsi, Prætores inquam, Ædiles, atque adeo Iurisconsulti, magnam partem Romani iuris confecerunt: sed hæc ab arbitrio principis aut populi pendebant; sine cuius sanctione ac iussu, nulla vis erat legum aut edictorum, aut decretorum, aut iuris cōstituti [c]. Cum igitur nulla sit in populari, aut optimatum imperio Senatus potestas, multo minus in monarchia fore iudicandum est: eoque minus quo Reges suæ maiestatis iura melius quam populi tueri solent.

Quod autem diximus, rogationem ad populum inconsulto senatu ferre non licuisse, id quidem lege Poplilia & Hortensia cauebatur: semper tamen licuit inconsulto senatu rogationes ad plebem ferre: ac tametsi lege Cornelia Consulari, rogationem ad plebem inconsulto senatu ferre vetitum esset, ea tamen lex paulo post abrogata est lege [d] Pompeia. In quo plerique verbis populi ac plebis Romanę magna licentia abutuntur, ac potissimum Græci, & qui scriptores Græcos interpretantur, Romanæ [e] antiquitatis immemores. Illud etiā animaduersione dignum est, quod magistratibus, etiamsi rogatio, quam ad populum laturi erant, Senatui displicuisset, postea quam senatum consuluerant, ferre tamen licebat. Idem iudicandum est de eo quod Iosephus tradit, Moysen vetuisse ne Rex inconsulto Senatu ac Pontifice maximo quicquā de Republica statueret: quod nusquā lege diuina cauetur: si tamen ita caueretur, non propterea Reges Senatus aut Pontificis placita sequi necesse haberent, tametsi Romani Imperatores seipsos [f] *Principes sui senatus* appellarent, vel *socios,* vel etiam *indulgentissimos dominos,* vt Tiberius [g] ineunte imperio senatores vocabat. Quantum vero principi, senatui, aut senatus principibus tribueret, duobus verbis Plinius iunior significat, vbi senatus

a *Dio Nicæus. Asconius in Cornelianam.*

b *l. non ambigitur, de legibus ff.*

c *Id autem ius constitutum dicitur, in l. in rerum. rerum amotarū l. Gallus, de liberis & posthu. quod ab Iurisconsultorū auctoritate pēdebat, Aufrerius in decisio. Tolosan. q. 405. Bald in l. humanum. de legib C.*

d *Plutarch. in Pompeio.*

e *Appiani interpres li. primo* plebem *pro* populo *vertit. Hottom. in c. 2. de Romanis senatior.*

f *l. Ius senatorum. de dignitatibus, C.*

g *Tacitus.*

natus decreto quodam agit; *Voluntati tamen*, inquit, *principis sui, cui in nulla re fas putaret repugnare, in hac quoque obsequi.* Nec vero senatores vsquam *magistratus* aut *curatores* appellantur; qui nec singuli, nec vniuersi vllum imperiũ habent: neque apud nos vlla lege aut edicto, vllove regis diplomate, sed breui tabella sine sigillo, nudo tantũ regis chirographo senatores fiunt, ac Principis arbitrio senatu mouentur: cæteri magistratus lege creantur, ac diplomate regia manu ac sigillo maiore confirmantur; nec principis arbitrio, nec nisi capitali fraude contracta, & quidẽ publico iudicio damnati, magistratu abdicare à principe coguntur.

Cur Senatus imperio vacare debeat.

Si quis exquirit quamobrem Senatus in Republica bene constituta debeat imperio vacare: hęc potissima ratio est, quod senatus idem consiliorum arbiter ac Reipublicæ princeps esset; & quæ de bello, de pace, de legibus, de magistratibus, deque vniuersa Republica fieri oportere censeret, eademque iuberet quæ censuisset, nulla populi, vel optimatum, vel regis esset in Republica potestas; sed ab vnius senatus arbitrio; nutu ac voluntate omnia penderent: quod salua maiestate fieri non potest. Ex quo intelligitur eos qui imperium senatui tribuunt, Reipublicæ interitum ac status euersionem moliri. Itaq; cum apud Venetos Decemuirorum consilium maiorum nostrorum ætate in iura maiestatis sensim inuaderet, lege ab optimatibus lata omne imperium illis ademptum est; ac ne quid sine Septemuiris de Republica statuerẽt, interdictum. Eandẽ ob rem Sexuirorum, qui cum principe arcana imperii tractant, potestatem bimestrem esse placuit, tum vt plures ciues vicissim eo fruantur honore; tum etiam ne diuturna imperia quibusdam inuadendæ libertatis cupiditatem ingenerarent: mea tamen sententia commodius est, senatores perpetuos esse; quales fuere Romanorum, Pharsaliorum, Massiliensium, Lacedæmoniorum, Areopagitarum; & his temporibus Polonorum, ac Geneuatum. qui enim tanta varietate mutabiles efficiunt, vt Veneti, Rhagusii, Lucenses, Genuenses, Norin-

ſes, Norinbergenſes; non modo ſenatus ſplẽdorem obſcurant, ac Reipub. dignitatem labefactant, verumetiã Rempublicam in apertum diſcrimen coniiciunt, dũ arcana promulgantur, ac nouis ſenatoribus rerum pręteritarum ignaris ſummã Reipublicæ gubernacula committuntur. Quod cum Florentinis valde periculoſum videretur, rogatione P. Soderini principis ſenatus in conſtituenda Republica cautum eſt, vt cum cæteri quidem ſenatores LXXX. ſemeſtres eſſent, qui Principes ſeu Imperatores in Republica fuiſſent, perpetuo manerent, vt ab iis noui ſenatores de ſtatu Reipublicæ commodius informarentur. Genuenſes eandem legem in mutabili ſenatu ferre coguntur; qua ſcilicet perpetui ſenatores ſunt qui Reipublicæ principes ac ſyndici fuerunt. Melius tamen Rhaguſii quam Veneti, quorum exemplar in conſtituẽda Republica ſecuti videntur: nam hi ſenatores quidem in ſingulos annos, nõ tamen vniuerſos; hoc eſt ſimul ac ſemel, ſed viritim ac viciſſim mutant. Quod ſi tanta eſt honorum cupiditas, vt non aliter iis ſatisfieri poſſit, quã vt ciuibus omnibus in ſenatum viciſſim pateat aditus, Solonis factum imitari oportet: is enim populari ſtatu Athenienſium conſtituto, mutabilem Senatũ quadringentorum ciuium in ſingulos annos conſtituit, ſanctius tamen conſilium Areopagitarum perpetuũ fecit, vt veluti fixo ac ſtabili cardine mobilis illa Senatus ac magiſtratuum omnium annua conuerſio quodammodo cohæreret. Atque hæc de Senatu dicta ſint; ſequitur vt de officialibus & curatoribus Reipublicæ dicamus.

De Officialibus & Curatoribus. Cap. II.

Cvm in vniuerſo iure publico multa ſint frugifera ac fructuoſa, tum vero de perſonis publicis diſputatio fructuoſiſſima ſemper viſa eſt: actametſi pleraque peruulgata de magiſtratibus & cõtrita putantur, fere tamen in abdita obſcuritate latent; quod, qui eo de genere diſſeruerunt, nihil perſpicue definiant. Igitur à definitio-

Officialium & Curatorũ Reipublicæ diſcrimen.

finitione auſpicandum opinor: *Officialis eſt publica perſona quæ munus habet lege definitum. Curator, qui munus publicum extra ordinem ſine lege, imperantis arbitrio, gerit.* Peregrinis verbis aut parũ Latinis, à quibus deſerimur, vtendũ nobis eſt, ne verborum obſcuritate rei difficultas augeatur. Quanquam *Officialis* verbum terendo, Latinum pleriq; fecerunt; ac Paulus ipſe *Officia* [a] appellat *munera publica,* Tranquillum ſecutus.

a l. munus trib. de verb. ſignif.

Vt autem definitiones à nobis poſitæ clarius eluceſcant, perſonarum publicarum diſtributionem à capite arceſſere commodius eſt. *Perſonas publicas appello, quæ publicis muneribus incumbunt*: harum autem duo ſunt genera, alterum ſine imperio; alterum cum imperio coniunctum. Sine imperio ſunt, qui religiones & ſacra publica curant (fuerunt etiam ſacra priuata quæ *familiaria* dicebantur) vt pontifices ac ſacerdotes: item Senatores, legati, quique e iuſſis magiſtratuum ciues parere cogunt, vt ſcribę, notarii, viatores, lictores, accenſi, cornicularii; & id genus alii; qui quod imperio vacant, *magiſtratuum adminiſtros* ſe ferunt; quibus omnibus munera ſunt legibus & edictis comprehenſa. hos igitur *officiales* ſiue *officiarios ſine imperio* appellemus. Et quoniam magiſtratuum deſcriptione Reſpublica, ſeu lege agere, ſeu bellum gerere, ſeu imperare, ſeu iudicare, ſeu imperata exſequi oporteat, vacare nullo modo poteſt, de toto officialium genere diſſeramus.

Reipublicæ principio à curatorib. regebãtur, antequã magiſtratuũ ac legũ vis intelligeretur; *omnia,* inquit Põponius, *manu regia tenebantur.* Ariſtoteles quidẽ vniuerſũ genus ἀρχὰς [b] appellat, quos *magiſtratus* interpretantur, ἀρχὴν autẽ ſeu *magiſtratũ* definit, q conſilii publici, iudiciorum, ac imperii particeps eſt: quod verbum ad eos tantũ magiſtratus pertinet; quib. imperandi ius eſt. Eſt enim Gręcis ἄρχειν, τὸ ἐπιτάττειν, id eſt, *imperare*; quod in ſcribas, viatores, ac cæteros magiſtratuum miniſtros conuenire nullo modo poteſt. Illud tamen in magiſtratus definitione ab Ariſtotele allata abſurdum videri poteſt; quod qui

b lib. 4. de Republ.

qui non ſit conſiliorum ac iudiciorum publicorum particeps, magiſtratus nomen non mereatur. quæ diſciplinæ ſi ſibi conſentiant, nulli aut certe pauciſſimi ſint in Republica magiſtratus, cum magna ſit in Republica bene conſtituta ſenatorum raritas, quos tamen imperio vacare docuimus: & maximam partem precarium munus habere.

Inter iuriſcōſultos qui recte magiſtratum definiat habemus certe neminem. Id n. Goueanus difficile ſemp ſibi æq; ac Ferreto viſum eſſe [a] teſtatus eſt: & certe in ea q̃ ſibi ꝓpoſuit definitione magiſtratus, errore labitur; *magiſtratum* n. definit, *poteſtatem populi Romani ordinariam*. At oportet definitiones eſſe vniuerſorum; ſingularia v. nec definiri, nec vlla diſciplina comprehendi poſſunt; præterea *poteſtatis* verbo magiſtratus prouinciales fere ſemp ſignificantur, vt poſtea dicemus. Cuiacius [b] præter definitionem Ariſtotelis, tres allaturum ſe ſpopondit: ſic enim ille; *Magiſtratus*, inquit, *eſt perſona publica quæ iuriſdictioni præeſt; vel quæ pro tribunali ius dicit: vel quæ iuriſdictionem ac iudicium publicum habet.* Iſta quidem ratione quatuor futuræ ſunt vnius & eiuſdem rei definitiones? quo nihil eſt à Dialecticorum [c] præceptis ac doctrina, atque adeo ab ipſa natura magis alienum; quę non patitur vni⁹ rei plures vna definitiones eſſe. Deſcriptiones quidem rei cuiuſque innumerabiles ſunt, quia rerum earum quę cuique accidunt, καὶ τῶν συμβεβηκότων, infinita eſt multitudo: q̃ tamen rei vim ac naturam terminare nullo modo poſſunt. Iſtud quidem in arte ratiocinandi grauiter, multo grauius tamen in legitima ſcientia peccatur, quæ à magiſtratib. iuris initia, ſtirpem & originem ducere videtur. Nam id quod in magiſtratibus primum ac præcipuum eſt, imperandi ſcilicet prohibendiq; poteſtas, ab his trib. definitionib. abeſt: magiſtratuum enim legati, & ii quib. iuriſdictio mandatur, ius dicere, ac pro tribunali iudicare ac decernere ſolent, non ſunt magiſtratus tamen. Pontifices ipſi ius dicunt ac iudicant, & quidem ꝓ tribunali. Cum enim Lentulus Pontifex de conſecratio-

a *lib. 2. de iuriſdict.*

b *In notis ca. 1.*

c *Ariſtot. lib. 6 Topi.*

tione domus Ciceronis, ad Senatum decreta collegii pontificum, ac de lege Claudia referret, sic auspicatus est [a], *Pontifices religionis sunt iudices; legis, Senatus.* At neque *veterum Romanorum, neque nostra aut Arabum religionis Pontifices vllam habent imperandi aut prohibendi potestatem, tametsi iudicia publica ac priuata exercent, in ius vocare, prehendere, coercere, punire, sententias exsequi non possunt: at ne viatores quidem aut lictores vllos habent.* Contra vero sæpe fit, vt is imperare possit, cui iudicandi potestas est ademta: quod poste. perspicuum faciemus. At quæstores [b] parricidii, quibusque extra ordinem iudicandi fiebat potestas, imperare, prohibere, in ius vocare, prehendere, coercere, iudicare denique poterant: neque tamen magistratus dici poterant. Quæ cum ita sint, harum omnium definitionum nulla stare potest. Illud etiam animaduersione dignum, quod ex his definitionib. magnā magistratuum, curatorum, ac ministrorum perturbationem sequi necesse est, cum nulla distinctio adhibeatur [c]. Carolus Sigonius, qui magistratus definitioné diligenter inuestigasse videtur, in eo lapsus est, quod *Magistratum definiat, qui rerum humanarum curam habet*; deinde omnib. magistratib. iudicandi, imperandi, auspicandi & exsequendi potestatem tribuit. Deus opt. max. rerum humanarum procurationem gerit. At non debet latius aut augustius definitio quam res quæ definiatur patere; & in omnes respublicas, etiamsi auguriis & auspiciis careant, magistratus descriptio in hac quam de Republica instituimus disciplina valere.

Dixim⁹ inprimis officiales omnes, seu magistrat⁹ fuerint, seu magistratuū ministri, publicas esse personas; quę hoc ipso à priuatis differunt; ꝙ hi Reipublicę negotiis nō implicant: adiunximus ordinarium munus tractare, vt à curatorib⁹, quos nostri *cōmissarios* appellant, distingueremus; hi enim muneri publico, sed extra ordinem incumbunt: vt olim Dictatores, Quæstores parricidii, ac cæteri iudices extra ordinem à populo, rogante [d] magistratu dati. Postremo posuimus, ordinarium illud munus

lege

a Cicero in epistolis ad Atticum.

b l.2. de origine iuris.

c li.3.c.5. de iure prouin.

d in l.2 de orig. iuris.

lege lata præſcribi ac definiri: quia niſi lex in eã cauſam feratur, officialis non dicetur, ſed curator. Atque id non modo his temporib. vbique fieri, ſed olim Græcis æque ac Latinis factũ videmus; cauti9 tamen ac vberius noſtri principes minima q̃que munera, tum legib. ꝓmulgatis, tum etiam diplomatũ varietate, q̃ ſigillo ceræ viridis, ac ſericeis funiculis viridi ac purpureo colore, tum etiã verborum diſcrimine à cæteris edictis q̃ temporaria ſun, ' cerni iubent. Curationum v. diplomata nec cera viridi, nec funiculis ſericeis, nec formula perpetui temporiscõcepta ſunt. Ac tametſi corporũ & collegiorum iura principum beneficio conſtituta ſunt; ſi tamen iudicum aut magiſtratuum eiuſdem collegii numerum princeps augere velit, illud edicto fiat oportet: idq; etiamnum in viliſſimis ac ſordidiſſimis munerib9, ꝙ publica ſunt, ſæpe fieri videm9: plena ſunt curiarum noſtrarum acta, quib. ſanctiones ac publicationes continentur.

Quod autem diximus, *leges de officiariis perpetuas eſſe*, ad muneris perpetuitatem ſpectat, etiamſi annui ſint aut ſemeſtres, qui publicis munerib. incumbant. Romæ quidem omnes magiſtratus annui fuerunt lege Villia [a] præter cenſuram, q̃ in menſes octodecim, tandem in quinquennium prorogari placuit; quia tantum munus breuiori tempore explicari non poſſet. Florentiæ ſemeſtres erant Senatores: Venetiis ſexuiri ſanctioris conſilii bimeſtres: at etiam arcis Rhaguſiæ præfectus poſt horas XXIIII. abdicat præfectura; quæ perpetua quidem eſt, ſed imperium præfecti cuiuſq; diurnum. Omnia tamen hæc munera legibus definiuntur, non quia leges tabulis deſcribi, aut in æs incidi, aut cereis plumbeiſve ſigillis, aut funiculis verſicolorib. ac ſericeis ſubornari oporteat: quæ vt fidem faciant legum earum quæ feruntur, leges tamen nõ efficiunt [b]: nullius enim populi leges ſanctiores aut magis diuturnas fuiſſe videmus, quam quæ his omnibus caruerunt: leges inquam Lycurgi, quæ quod ſcribi prohiberentur [c] *Rhetras* appellarunt. Sic enim perſuaſum habuit, inuiolabiles ac diuturnas fore, ſi

a *Liuius li. 40.*

b *l. non figura. de actionib.*

animis ciuiũ,nõ tabulis, mentib. nõ libris, inſcriberentur. Athenienſes tamen *plebiſcita*,id eſt, ψηφίσματα, in æreas tabulas inciſa, ꝓ columnis pendere voluerunt;ne qs erroris ſpecie peccatum excuſaret. Cum n. centum ſenatores conſcribi placuiſſet, Antigonidis ac Demetriadis tribuum acceſſione, lex ad populum [a] perlata eſt: ꝙ in cæteris quoq; munerib. fieri cõſueuiſſe tradũt Græci ſcriptores [b]. Nec alio iure Romani vtebantur. Conſules n. creati ſunt lege Iunia [c]: Tribuni plebis, lege [d] Duillia, cũ vero alterum Conſulem plebeium creari placuiſſet, id lege Licinia factum [e] eſt: Prætorem quoque vrbanum lege Sextia [f]: ſex item publicarum [g] quæſtionum Prætores, lege Cornelia ac Bæbia. Infinitum ſit cætera perſeq: plenus eſt tamen Codicis Iuſtiniani liber prim⁹ ac duodecimus, quibus perſpicuum fit, ſingulis officialib. ſingulas leges eſſe latas.

a *Plutarch. in Demetrio.*
b *Demoſthenes, Lyſias. Plutarch.*
c *Dionyſius li. 4 Liuius lib 2.*
d *Dionyſ. Halicar. lib. 10. Liuius lib. 3.*
e *Liuius lib, 6*
f *Liuius lib. 6.*
g *Liuius li. 40. Feſtus lib. 16. in voce Rogatio l. 2. De orig. Iuris.*

Munus ordinariũ diximus; ꝓpterea ꝙ leges etiã de curationib. ferebãtur ad populũ: id eſt, iuſſu populi magiſtratu rogante, quã Romani *legẽ* [h] appellant: vt Gabinia lege Pompeio homini priuato imperium in annos quinque extra ordinem datum eſt, vt bellum contra Piratas gereret: & lege [i] Manilia contra Mithridatem. Et quoniam bellum illud breui cõficiendum erat, nihil oportuit magiſtratum, cuius ordinarium ac perpetuum munus eſſe debet, creari, ſed extra ordinem huius belli conficiendi curam optimo Imperatori committi. Temp⁹ autem rogatione Catuli definitum eſt annis quinq; bello Piratico gerendo; vt ſi bellum diutius protraheretur, populus imperium Pompeio noua lege prorogaret, aut nouum ſubſtitueret imperatorem; ſin bellum illud citius conficeretur, Pompeius imperio abdicaret. Huiuſmodi curationes extraordinarias, noſtri homines *commiſſiones* appellant. Dictatura quoq; curatio fuit, non ordinaria poteſtas: quia Dictator nõ niſi extra ordinẽ ab Interrege vel etiam à conſule ſine lege dicebatur, ſi res ita poſtularet: & quoniam creato Dictatore magiſtratus omnes abdicabant, placuit imperium ei ſemeſtre dari; quod ſi ne-

h *li. 1. tit. 1. Inſtitut.*
i *Cicero pro lege Manilia.*

ſi negotium, cuius cauſa Dictator fiebat, citius confeciſſet, imperio abdicabat. Nam Æmilius Mamercus Dictator creatus, vno die ré geſſit, die ſequenti abdicauit; teſtatus imperia diuturna ſibi diſplicere.

Curationum autem omnium ea vis eſt, vt imperantis arbitrio reuocari, aut prorogari poſſint: ac tametſi curationes in popu aribus & optimatum imperiis, ſtato tempore fere definiantur, in monarchia tamen & extraordinarium & precarium mun⁹ eſt nullo temporis interuallo definitum. In popularibus imperiis maius imperium curatori datum , breui temporis interuallo terminari neceſſe eſt, ne diuturna poteſtas ambitioſis hominibus tyrannidis affectandæ præbeat occaſionem : nam propterea dictatura ſemeſtris erat, nec vlli vnquam in libera Republica, præterquam Furio Camillo, imperiũ diutius ꝓrogatum videmus: cum enim populus Decemuiros legib. ferendis extra ordinem cum annua ſummaq; poteſtate creaſſet, iiſque in alterum annum imperium ꝓrogaſſet, quouſq; leges duodecim tabularum ex optimis quibuſq; ciuitatum inſtitutis ſelectæ fuiſſent, Decemuiri cõſuetudine imperandi, Reipublicæ libertaté oppreſſerant, niſi de manibus imperium illis, non ſine maxima perturbatione ciuitatis, ereptũ eſſet. Quę res plebem excitauit ad creationem Tribunornm, vt libertatis cuſtodes eſſent; & ex omnib. magiſtratibus, creato Dictatore, aliave poteſtate, extra ordinem ſoli imperium [a] retinerent. Aliter Florentini, qui fere ſexto quoque anno decemuiros aut octouiros cum ſumma poteſtate, nullo imperii tempore definito, extra ordinem, Reipublicæ conſtituendæ cauſa creabant, quib. creatis, magiſtratus omnes abdicabant. Id autem hominibus imperandi cupidis Reipublicæ inuadendæ occaſionem dedit. Periculoſa eſt enim non modo in popularibus & optimatum imperiis, ſed etiam in monarchia ipſa magiſtratuum omnium abdicatio: quod tamen in hoc imperio nunquam video contigiſſe, prętérquam Ioanne Rege ab Anglis capto: tunc enim Carolus V. regni procurationem

[a] Feſtus in verbo, optima lege.

tionem à patre adeptus, quinquaginta curatores Reipublicæ constituendę fecit, vt de omnibus magistratibus quibus potestas interim erat ademta, libera quæstio haberetur. Tunc fluctibus ac procellis seditiosorum hominum vehementer iactata est Respublica gubernatorib. destituta: sed hæc suo loco.

Vt autem planius magistratuum & curatorũ disciplina intelligatur, hos quidem precario, illos quasi cōmodato munere fungi putemus [a]: precarium autem semper repetere licet; commodatum non item, sed tempore definito. Sic enim Tacitus lusit de Galba Imperatore occiso, cum trimestre imperium gessisset; *Precarium*, inquit, *seni imperium breui transiturum*; non quia imperium precario haberet, sed quia ingrauescebat ætas iam sua; & cũ imperio minime idoneus videretur, id matura morte sibi, etiam si occisus non esset, breui ereptum iri prospiciebat. Curationes item omnes, etiamsi tempus definiatur, confecta re, ante tempus desinunt. Exstat in actis [b]Curię Parisiorum vetus decretum aduersus viatores; qui quum cum iudicibus quæstionum publicarum extra ordinem Tricassium missi, post temp⁹ quæstionib. definitum munus exercerent, eos curia abdicare iussit, cum officiarios non esse iudicasset. Hic diutius hæreo; quod tametsi rerum gerendarum vsu peritis facile videatur; cæteris tamen nouum est: quinetiam Demostheni cum Æschine ob id tantum controuersia grauissima fuisse videtur. Nã rogatione ad populum à Ctesiphonte lata, vt aurea corona Demosthenes in theatro, pro suis erga Rempublicã meritis donaretur; ob id potissimum quod vrbis Athenarum arces ac mœnia reficienda ac sarcienda diligẽter curauisset: Æschines Demosthenis aduersarius omnium maximus, rogationi intercessit; causas intercessionis ex legibus conquisierat; quibus cauebatur pręmia laturum esse neminem, nisi qui gesti magistratus rationem populo reddidisset. Demosthenes, quod sua dignitas agebatur, pro Ctesiphonte, vel potius pro corona, orationem habuit omnium elegantissimam, cuius status in vnius

a l. & quia. de iurisdict.

b In libro cui titulus est, olim.

vnius verbi significatione pene versatur, scilicet *quid sit magistratus*, id est, ἀρχὴ. cum enim q sarta tecta curasset, in eit τειχοποιὸν, οὐκ ἀρχὴν εἶναι, ἀλλ᾽ ἐπιμέλειάν τινα καὶ διακονίαν esse docuit: Latini veteres *curationē*, q̄ videtur Tranquillus in Augusto *commissionē* appellare: *Admonebat*, inquit, *Prætores, ne paterētur nomen suū commissionib. obsolefieri.* Ex quo intelligitur, mun⁹ illud publicū mœnium sarciēdorum, nō ordinarium sed extraordinarium fuisse: quia non est perpetua murorum reficiendorum necessitas.

Mirum videri debet nemini, si Demosthenes munerū publicorum, magistratuum inquam & curatorum, differentiam tenuit; propterea quod in rebus agendis & in media Republica diutissime versatus esset. Aristoteles vero nusquam illa distinxit, vt nec cæteri quoque philosophi; qui tametsi de Republica scripserunt, quam ne digito quidem tractarunt, eos tamen Laertius quorum vitam describit, πάντας ἀπειροχάλους τῶν πολιτικῶν πραγμάτων fuisse iudicauit. Nec mirum cuiquam debet videri, si Carolus Sigonius ac Nicolaus Gruchius scriptis contrariis de imperio se mutuo impetiuerunt, nec seipsos explicauerunt; qui literas forenses ac senatorias non attigerant. In Caroli Magni legib. *curatores missi* appellantur, à mittendo. Germani *Skaken* veteri verbo vtebantur: vnde *Scacarium* curiam appellabant iudicum, qui extra ordinem in prouincias mittebantur.

Hic forsitan dicet aliquis, eos quos *iudices libellorū curiæ*, & *Castelli commissarios Parisiorum* vocant, ordinariam potestatem habere; & quidem perpetuam legib. ac edictis comprehensam. Huic dubitationi satisfiet, si intelligant iudices libellorum vetere instituto curatores tantum fuisse, ac precarium imperium habuisse: sed vtilitatis publicæ causa perpetuum postea imperium illis tributum est, manente veteri appellatione, qua etiamnum *iudices curiæ libellorum*, *commissarii Parlamenti* dicuntur; quasi dati iudices, qui imperantis arbitrio reuocantur: at iudices curiæ libellorum ne ab ipso quidem Rege reuocari nunc possunt, nisi iudicio capitali damnati fuerint,

aut

aut sponte abdicarint:id enim Ludouici XI. lege cauetur; non quia magistratus curator esse non possit; nihil enim sæpius occurrit; sed quia non potest idem magistratus eiusdem muneris curationem & magistratum simul ac semel obire. Neque enim mandata extra ordinem quæ magistratibus dantur excitandæ iurisdictionis causa, *curationes* appellari debent, nisi tempus locusve iudiciorum [a] mutetur. Nec vero parui momenti res est, cum etiam Iurisconsultorum decretis planum sit, iudicium non consistere, si iudex datus, quasi magistratus ordinario iure cognitionem eius rei susceperit, quam extra ordinem iudicare debuisset: hoc tamen [b] ita verum est, si rei cognitionem iure magistratus non haberet; alioqui si cognitionum concursus erit, hoc est, si quasi iudex datus, & magistratus de re proposita iudicare possit, ordinaria magistrat⁹ cognitio potior futura est: vt sua vi magistratus iudice dato præstat, si vtriusque par est imperium: & [c] magistratuum acta firmiora sunt ac stabiliora iis quæ extra ordinem explicantur.

a l. 1 de variis cogn. Iacob. Butrigar in l. qui procuratorē in princ. de procurat. Lanfranc. in repet. c. quoniam contra de prob. DD. in l. & quia. de iurisdict. Fel in c. licet, de offi. ordinarii. Angel. consil 137.

b Bald. Ioan. Andr. Panor. Felin. Cardinal. in c cum ex officii de præscr. extra.

c Argum. l. 3. de militari testam. l. societatem. §. arbitrorum. pro socio. & ibi. DD. Bal in l si miles. de testament. milit: Felin. in d. c. cum ex officii.

Illud etiam perspicuum est, curationes q̃ magistratuū imperium ac potestatem exhauriant, minus esse gratiosas; nisi ad cōformandos magistratuum mores, ac sordes eluēdas curationes suscipiātur: vt Venetiis quinto quoque anno, Geneuæ singulis annis fieri consueuit, ab iis quos *Syndicos* appellant, q repetundarum q̃stiones exercent; quod quidem munus Athenis magistratibus ordinariis tributum erat: vt Romæ lege Bæbia, cum antea Quæstores iudicesve à populo extra ordinem darentur. Fuit etiam gratiosa extra ordinem cognitio iudicum, quos Vespasianus [d] Imperator dedit terminandis litib⁹ quæ bello ciuili in infinitum excreuerant, & quibus iudicandis vix omnium magistratuum ætas sufficere potuisset. Memini Carolo IX. Rege Francorum decretam esse quæstionem extra ordinem, de agris dominicis ac publicis prouinciæ Normanorum [e]; iudicibusque ordinariis ereptam cognitionem: ac tametsi Rhotomagensis curia diu reluctaretur, iussis tamen iterum atque

d Tranquill. in Vespasian.

e Anno 1570.

iterum à Rege manantibus, paruit. Cum mihi procurationem regis gerenti de agris publicis, non modo cum ipsis curię prouincialis principibus, verumetiam cum vrbis ipsius Rhotomagensis & collegiorum omnium vniuersitate lites susceptas esse docuissem.

Sed vt planius & vberius totum genus curationum percipiatur; siue de prouinciis moderãdis, siue de bello gerendo, siue de pecunia publica, siue de sartis tectis, siue de iurisdictione agatur: curationes omnino vel à principe, vel à magistratibus, vel ab ipsis curatoribus à principe datis deriuãtur: quartum nihil est. Rursus curatores dantur ex albo magistratuum aut priuatorum: si curatio ad magistratus dirigitur, aut negotium iure magistratus illis competit, aut ab officio alienum est. Itē curatio extra prouocationē datur; vel vt prouocationis ratio habeatur, seu princeps appelletur, qui iudicem dedit: seu magistratus cui iudicis dandi sit potestas; seu principis iussu magistratus extra ordinē de appellatione à iudicibus curatoribusve datis cognoscat. Interdũ etiã iudices dãtur ab eo iudice[a] quē princeps ipse extra ordinē iudicare iussit; si mãdato id cõprehensum fuerit, litis instruendæ[b], nõ tamē iudicandæ causa; aut instruendę ac iudicãdæ, salua tamen executione si prouocatum sit; aut deniq; iudices à magistratib. dãtur, vt de iure, vel de facto, vel vtroq; cognoscãt; idq; cũ imperio, vel sine imperio. Hæc distributio omnes curatorum formas cõplectitur.

Diuisio curationum.

a l. à Iudice de iudic. C.

b Authen. ad hæc, de iudiciis. C. cap. vt debitus. de appellat.

c super quæstionum. de offi. delegat. Io. Andr. in ca. cum Bertold. de re iudic. & ibi Panor. post Innocentium & Hostiensem. Bartol in l. more, de iurisd. Aufreri. in decis. Capel Tolosa.

Id quidem in Republica Romanorum constat, magistratibus, Consulibus inquam, Prætoribus, Quæstoribus, imperium fuisse etiam procul ab vrbe, cum Italiæ finibus Romana ditio terminaretur: propagatis vero extra Italiam Imperii finibus, placuit curatores pro magistratibus, qui prouincias regerent, creari; q tametsi vno verbo *potestates* appellarentur, quia tamē pro Consulibus, pro Prætoribus, pro Quæstoribus prouincias suscipiebant, Proconsules, Proprætores, Proquæstores dicti sunt. Sic enim Liuius de Philone, qui primus omniumRomanorum, extra Italiam proconsulatũ gessit:

Actum

Actum, inquit, *cum Tribunis plebis est, ad populum ferrent, vt cum Philo consulatu abiisset, pro Consule rem gereret.* At cum imperium latissime proferri cœpisset, senatus fere semper prouincias decernebat iis, qui magistratu excesserant, qui vel comparabant inter se, vel sortiebantur prouincias: nisi bellum grauissimum in prouincia geri oporteret, tunc ad populum ferri consueuerat; vt forti ac strenuo Imperatori prouincia extra ordinem daretur. Nam Scipioni Africano, qui per ætatem magistratum adipisci non poterat, imperium extra ordinem, rogatione Tribunitia datum est, vt bellum in Hispania & in Africa gereret; quo facilius Annibalem ab Italia reuocaret. Ita quoque Paulo Æmylio belli aduersus Perseum in Macedonia gerendi, mandatum à populo imperium est extra ordinem, & extra sortem. Item Pompeio contra piratas imperium lege Gabinia, & contra Mithridatem lege Manilia datum, iis omnibus, qui anno superiore magistratum gesserant, summotis. Id tamen rarius fieri consueuerat, quia fere semper Consules, Prætores, Quæstores magistratu defuncti, prouincias anno sequente sortiebantur; nisi mutuo consensu inter se comparare possent. Et quoniam sors belli contra Mithridatem gerendi, Cornelio Sullæ obtigerat, P. Sulpitius Tribunus plebis rogationem tulit, vt eadem prouincia Caio Mario extra sortem, summoto Sulla, daretur: qui re intellecta, cum legionibus Romam reuersus; funestissima suorum ciuium strage Vrbem primum, deinde totam Italiam fœdauit. Sic quoque Catoni Vticensi decreta est prouincia aduersus Ptolemæum Cypri regem: qua prouincia suscepta Claudius se Catoni linguam euellisse iactabat, quæ contra extraordinarias potestates semper libera fuisset. Interdum etiamsi sceleris cuiusdam immanitas atrociorem cognitionem postularet, ad populum ferebatur, qui rem arbitrio Patrum permittebat: senatus vero iudices quæstionis dabat; vt cum L. Tibulus prætor inter sicarios sordibus tribunal fœdissime inquinasset, [a] populus lege lata, iussit senatum inquirere: senatus

[a] Cic. lib. 2. de finib.

natus vero ad Cn. Scipionem quæstionē detulit. Ita quoque Tiberius Augustus senatū de cædib. inter Nucerios ac Neapolitanos quærere iussit; senatus Consulib. [a] cognitionē mandauit. Quanq̃ si extra vrbē in Italia atrox aliquod scelus admisſū diceretur, senatus iniussu populi quæstionis iudices dabat, vt [b] Polybius scribit. exemplū est apud Ciceronē in Claris oratoribus, de cæde crudelissima; cuius cognitionem senatus ad consules detulit.

a Tacit. lib. 14.

b lib. 6.

Quibus exēplis propositis [c], perspicuum est eos quib. à principe populove, si modo iura maiestatis habent, extra ordinem quæstio mandatur, iudices dare posse: q; eatenus verum est, nisi madato diserte comprehensum fuerit, ne iudex alius, quam qui à principe datus est, de rè cognoscat: aut de iure [d] maiestatis agatur: nam cū legato pacis actiones ac fœderis leges hostibus dicere permittitur, id alteri mandare non potest. Idem sentiēdum si de [e] capite, fama, ac fortunis omnibus agatur: iudicii quidem constitutio & quæstio mandari poterit; iudiciū ipsum non poterit, nisi iudex datus morbum, legitimáve absentiam excusaret. Iustinianus [f] tamen sanctius ac melius cauit, ne iudices à principe dati aliud aliis cōmitterent, prẹter litis in structiones: ac ne id quidem satis esse putauit, sed etiam iussit, iudices à principe lectos, de ꝓuocatione ac instructione litium cognoscere. Sed in republica bene constituta, singulari rescripto singula mādata contineri oportet.

c l. à iudice. de indic. Cod.

d Bald in l. 1. de iure aureorum. C. & in l scripta. de precibus imperat.

e l. 1. de offic. eius cui mandat.

f Authen ad hæc de iudic ca. super quæst. de offic. deleg cap. sta[...]um. de rescript.

Cum autem plurima de toto genere curationum disputari possint, siue bellicis de rebus agatur, siue de vrbanis, summa tamen capita breui oratione percurram, ne videar infinitus. Illud inprimis constat, siue imperium, siue munus, siue mandatum quod curatoribus rerum agendarum seu commissariis datur, terminari mandantis [g] occasu, vel reuocatione [h] mandati, vel adeptione [i] imperii ac magistratus, ab eo cui quid mandatum est, si vtriusque par imperium esse cœperit: quia nunc alter alteri imperare non potest. Reuocatio vero quæ imperantis edicto rescriptove continetur, ad

g l. si quis vi. cui. §. morte. mandat.

h l. iudicium soluitur de iudic. ff. l. & quia. d. iurisd[...] re.

i d. l. iudicium soluitur.

ad eos etiam æque pertinet, qui mandatum iudiciumve solutum ignorant [a], ac si cognitum haberent. Ac tametsi quæ gesta sunt reuocatione mandati secuta, inter eos tantum, qui sponte ac voluntate curatori paruerũt, vim habitura sint, etiamsi mandatum solutum esse intelligerent, aduersus alios vero, nihil omnino valeant summo [b] iure; ipsa tamen æquitas eos obligat, quousque curatores iudicesve dati, mãdatum reuocatione sciant esse solutum. Vt enim [c] ante acceptum mandatum curator iudexve datus nihil agit quod firmum ac stabile futurum sit, etiamsi curia sibi commissa fuerit; eadem æquitas facit, vt acta gesta valeant à iudice reuocato, nisi reuocationem sui plane intellexerit. Itaq; Celsus [d] acta præsidis prouinciæ valere putat, nisi se reuocatum intellexerit: ac tametsi pontifex Innocentius [e] aliud iudicandum putabat, si de capite vel fama quæratur; non [f] tamen in sententia permansit, vtcumq; summus princeps, & vtriusq; iuris peritissimus esset; suis scriptis non maiorem quam reliquis auctoritatem tribui oportere testatus est; nostrorum vero regum actuarii ac primicerius ipse in mandatis ac rescriptis quibus quid fieri mandatur, hæc verba inscribere solent: A DIE QVA RESCRIPTVM SIGNIFICABITVR. Quæ si rescripto defuerint, intelliguntur tamen inesse.

Ita quoque morte [g] mandantis soluitur mandatum re integra; alioqui curator rei gerendæ præpositus, negotium sibi creditum conficere potest, dum id fiat sine fraude [h]: fraus autem legi fit quoties curator non quidem à viatore, aut accepto rescripto, sed aliunde certo scit principem mortuum rebus integris, agit tamen; res integra non est, quæ salua Republica, saluoque priuatorum iure, seu de publicis, seu de priuatis rebus agitur, à curatore deseri non potest: siue princeps, siue magistratus [i] mandauerit. Res integra non est in bello, si acies instructæ fuerint; nec falso exercitu Imperator

a c. dudum, de prabendis. cap. penult. eod. cap. ex literis, de offic deleg. Felin. in cap cæterum.
b Imol. Panor. Butrio. Felin in d cap. cæterum.
c in curia Romana decis. Rotæ in nouis 459. Archidiacon. in cap sæpe, de offic deleg.
d l. si forte, de offic præsid.
e Innocent. in cap. qualiter, de accusation. quem Bart sequitur, in l. Barbarius, de offic. prætor. nu. 18. Rom in l. is cui, de verbor. obligat Cardin. cons 115. Rom. sing 60.
f Innocent, in cap. ex conquestione, de restit. spoliat. Archidia. in cap 3. de probat.
g l. & quia, de iurisdict. Ioan. Andr. Bald. Imol Hostiensis, Panor. in cap. cum venissent, de testibus. Ang. in l. 1. de iurisdict. Baldus in dict. l. & quia. l. inter. l. si quis alieui l. mandatum. mandati.
h argum. l. eius § certum. & l si ego §. 1. de iure dotium.
i l. vendit. de iudic. cap. 2. de offic. deleg. l. vbi cœptum, de iudic.

receptui

receptui canere possit: prælium committere debet [a], etiamsi principem intelligat mortuum esse; aut vetitum, ne prælium committat; res integra non est, si seditio populi coorta aliter sedari non potest, quam si de auctoribus supplicium sumatur; id exsequendum est, deinde rescribendum [b], inquit Iurisconsultus: tametsi prius mors aut interdictum imperantis interuenerit. Sed rescripta Principum iurisdictionis causa, quas nostri *iustitiæ literas* appellant, longe differunt ab iis quæ singulari iussu à principe imperantur; quas vulgus forense, *literas status* appellant: harum enim mortuo principe nulla vis est, illæ vero suam vim retinent; nec principis occasu robur amittunt: sæpe tamen successor imperii ratum habet id, quod alterius iussu confectum est, etiamsi re integra mortuus esset: eoque magis si vtiliter gesta res est; quod magistratui aduersus curatorem iudicemve à se datum [c] minime liceret. Atque hæc de toto genere curatorum dicta sint.

Magistratuum vero potestas ac imperiũ morte principis nó terminatur; tametsi more maiorum, apud nos, quibus omnia publica munera curationis in modum ac precario dari cósueuerant, mortuo rege sustinétur quodammodo actiones curiarum maiorum: nã mortuo Ludouico XI. Rege curia Parisiorum decreuit, vt publicis muneribus incumberetur, dum interim mandata noui Regis acciperentur, vt antea vetere senatusconsulto decretum erat, anno MCCCLXXX. At curia Tolosatum Carolo VII. Rege mortuo, sibi vacationẽ quidem ab omni iurisdictione indixit, quousq; rescriptum à rege accepisset: si quid tamen incideret quod curiæ auctoritate egere videretur, id curiæ iussis ac edictis factum iri, sine vlla Regis appellatione. In quo maiestas principis agebatur: quia nemini dubium est, antiquissima huius imperii lege, id est, Salica, proximo cuiq; stirpis regiæ mortuo rege sceptra deberi: ac regia potestate prius vti, quam initiat⁹ sit, vt in curia Parisiorum pridem [d] iudicatum est, contra quam nonnulli temere scripserunt, quamobrem nó debuit

a l. nam & seruus, §. si viuo, de negot. gestis.

b l. filio, §. hi autem, de iniusto rupto.

c l. obseruare, de offic. proconsul. l. c. 2. ex parte decani, de rescript. Molin in tit. de censibus, in consuetud. Paris. §. 38 glos. num. 134.

d Anno 1498. 19. April.

buit curia Tolosatum de principis imperio ac maiestate dubitare: qui si nullus tunc fuisset, ne ipsa quidem curia vllam potestatem haberet. Aliud iudicandum erat, si reges optare ac populo creare liceret, vt in Polonia, Dania, Pannonia; vbi mortuis regibus imperii maiestas ad populum recasura sit: tunc magistratus non *principis* vtuntur appellatione in interregno, quia rex nullus est; sed quasi à senatu populoq; imperium haberent, legitimos actus ac munera quiq; sua obeunt, propter vim legis ac imperii, quod magistratuum proprium est: curatores vero iudicesve dati, mortuo principe imperium retinere nullo modo possunt; quia nihil ex vi legis aut ordinariæ potestatis gerunt: non quia curationes odiosæ[a], magistratuum vero munera gratiosa sint: est enim (vt antea docuimus) sæpe curatio gratior ac Reipublicæ vtilior quam ordinaria potestas. Quod enim curia Parisiorum iudicauit[b], rescripta iussave regis parem, mortuo rege, retinere potestatem, quam viuo ac spirante habuissent; ita verum est, si cœpta res & inchoata sit.

[a] DD. in ca. fin. de offic. deleg. & in cap. gratum. eod. Bart. in l. 1. de iudic. Cuneus, Albericus, Castrensis, Bald. in d. l. eius, qui certum

[b] Anno 1551. 6. Octob.

Quare si magistratuum potestas est annua, & ante tempus magistratui definitum rex intermoriatur; magistratus tamē continuata potestate, legis actiones, siue incoatis, siue reb. integris, exsequetur; quia potestas eius à lege perpetua, non autē à rescripto temperario pendet: a prius legem abrogari necesse est, quā magistratui potestatem. Cum enim Tribunos militum potestate cōsulari, propter patrum ac plebis dissidia, creari placuisset, nec prius creatio Consulum repeti potuit, quam Licinia lege Tribunatus illa potestas de republica tolleretur: ac nostra ætate cum duos curiæ Parisiorum præsides ex albo curiæ demere placuisset, nō quidem ipsis erepta potestas est; id n. nolentibus sine iudicio capitali fieri non poterat; sed in posterum ne in mortuorum locum alteri substituerētur, lege[d] sancitum est: nostri *suppreßionem* appellant, vt ea quæ Carolo IX. Rege est[e] omnium magistratuum, qui ab imperio Francisci regis aui creati fuerant: lata lex est rogantibus omnium ordinum legati

[c] Anno 1544.

[d] In actis curiæ rege Francisco, fol. 95. verso, & fol. 99.

[e] Anno 1560.

qu

qui ad Aureliorum conuentus cōformandæ Reipublicæ causa conuocati fuerant.

Ac sępe fit, vt vnus vna lege magistratus fiat; sępius etiam plures: vt viatores sexaginta vna lege creati sunt à Francisco [a] I. rege; & Prætores iudiciorum publicorum in vniuersa Gallia vno creati sunt & eodem [b] momento; cum antea Prætor idem publicorum ac priuatorum iudex esset. At non modo scribas curiarum, sed etiam ministros eius officiales creari placuit lege lata[c]; vt minima quæq; munera, quę in Republica Romana seruis sine lege ab ipsis magistratibus mandari consueuerant. Nec satis est, lege magistratus ac cęterós officiales creari; sed etiam successoribus rescripto singulari ad testificationem adepti magistratus opus est, non tamen noua lege. Inde fit vt rescripta curationum ad magistratum aliquem, puta ad Prætorem Parisiorum, vel mortuo Prætore ad successorem [d] in eadem Prætura pertineant; quia princeps magistratum, non personam eligit: sin cuiusquam delecta sit persona, cuius nomen rescripto comprehensum fuerit, eo mortuo successor in eodem magistratu curatione defungi non potest; quia princeps non magistratus, sed personæ delectum [e] habuit.

Hoc etiā differunt curationes ab officiis, q̄ hæc latissime patent; curationes vero angustissimis finibus cōtinentur, q̄ multa magistratuum religioni relinquuntur! q̄ multa æquitati [f] permissa! curatori nihil extra rescriptū licet, eoq; minus si de Republica, de fœderibus, de pacis actionibus, de finib. imperii, de principis dignitate agitur; in quib. explicādis mandatū egredi capitale est. Interdum legatorum mandatis hæc clausula subiicitur; SI QVID *amplius fieri oporteat, pro locorum, temporum ac personarum varietate curabit legatus*: vel ea q̄ est apud Æschinē pro sua legatione, VT *legati pro sua prudētia, quæ è Republica esse iudicabunt, exsequantur*: non pertinet ad ea, quæ non aliter quā singulari mandato debēt explicari, hoc est, ad fœdera concipienda, aut conuellenda; sed ad ea tantum quæ his leuiora videbuntur: nam si quid largiendum

 hosti-

a *Anno 1544.*

b *Anno 1527.*

c 1544.

d *Bartol. in l. terminato. de fructibus & litium expensis. C. Panor. in ca. 1. quod metus. Felin. in c. quoniam, de offic. deleg.*

e *arg l inter artifices, de solut.*

f *l. penult. de iustitia l. re[illegible]iciendum, de pænis.*

hostibus est aut sociis, quo imperium eorum cum Reipublicæ incômodo ꝓferatur, id legatis sine mãdato singulari non licet: at ne procuratori quidem, cui cætera omnia credita fuerint libera solutaq; agẽdi potestate, nõ licet tamen de re aliena quicquam largiri, aut accepto ferre, ac ne iusiurandum quidem suscipere, aut referre, sine singulari [a] mandato; quanto minus in Republica licebit? rata quidem haberi possunt [b] quæ sine mandato gesta fuerunt; iure tamen sine mandato fieri nequeunt.

At tametsi priuatis in reb. mandato recte paruisse interpretamur eos qui, vberius ac melius quã iussi fuerant, negotium gesserunt, in publicis tamen non eadem vtimur interpretatione: miles enim qui hostem inuasit, aut magister equitum qui prælium conseruit, tametsi vterq; victor opima spolia de hostib. retulerit [c], capitali tamen pœna obligãtur, si vetante imperatore id fecerint. Quid enim præclarius vnquam aut sempiterna gloria dignius fieri potuit, quam à Fabio equitum magistro Papirii Dictatoris factum est? is enim viginti millia hostium centũ ciuibus tantum amissis internecioni dedit, sed quia vetante Dictatore in hostem inuaserat, capitis postulatus est, nec aliter quam Dictatore placato populi precibus supplicium euasit. Itaq; C. Cæsar [d] Silanum legatum recte ac prudenter fecisse scribit, quod manus cum hoste non conseruisset, tametsi victoriam certam relaturus videretur: quia *nihil debuit*, inquit, *contra iussum imperatoris tentare.* At ne duci quidem exercitus iniusso, nisi victoriam relaturum se certo sciat, aut vrgentibus vndiq; hostium copiis, prælium inire licet, quanto minus vetante imperatore? Ac tametsi Paulus Termæus tribunus militum Gallici exercitus ab hostibus captus fuisset, exercitu fuso ac prostrato; is tamen qui triumpharat, male acceptus est ab Hispanis, quod Belgia in Francorum potestatem ventura fuisse videretur, nisi fecisset.

Hæc ad eos pertinent, qui aut legati sunt, aut aliorum imperio tenentur: non autem de iis quibus propter vim imperii ac magistratus bellum gerere licet; vt Consulibus,

a *l. contra, §. vlt. de pactis. l. transactionis, de tra sact. l. mãdato, de procur. l. procurator tutorum eod. l. iusiurandum. §. vlt de iureiurando. l. 3 de acceptilat.*

b *l quod si de sp[...], de minorib. s. vbi Bald. l penult. rem ratam l. hoc iure, de regu l vlt ad [...]ucedon. Cod.*

c *l. 2. de re militari.*

d *lib. 2. belli ciuilis.*

bus,aut legatis absente Consule,vt etiam apud nos magistro militum,vel eo absente antiquiori Marescallo: nis n.postquam indictum est bellum, omnia quæ bello gerendo necessaria sunt,voluntate arbitrioq; suo regere tas est;siue hostem lacessere,siue prælium conserere,siue arces obsidere,siue hostium castra inuadere;nisi à principe prohibeantur. Vrbes v.captas hostesve abductos dimittere,aut pacem inire iniussi non debent: tametsi in popularib.imperiis hæc ad viuum resecari nequeunt;sed omnia fere Imperatores per sese obeunt, quæ in monarchia ab vnius principis arbitrio pendent:quia facilius est vnius quam omnium;principis, quam multitudinis,exquirere voluntatem.

Itaque videmus non modo belli gerendi, sed etiam rerum omnium potestatem à populo Romano imperatoribus sæpe tributam:vt cum aduersus Hetruscos bellū geri oportuit;*Omnium rerum*,inquit Liuius [a],*arbitrium & a senatu,& à populo,& à collega,Fabio consuli permissum.* Idem [b] alibi,*Initio liberum pacis ac belli arbitrium permissum.* Hoc tamē intererat inter eos qui ex vi magistratus, & eos qui accepto extra ordinem imperio bellum gererent; quod magistratuum acta ratihabitione non egerent,nisi quid factum esset, quod ad populi maiestatem pertineret:cæterorum vero actiones ratas haberi senatu populove necesse fuit,si quid vltra mandatum fecissent.Nam Pompeio belli aduersus Mithridatem gerendi data potestas est;aliis tamen principibus ac populis bellum indixit;regibus nonnullis sceptra dedit; quibusdam ademit;largatione agrorum ac pecuniarum quos voluit,locupletauit:quæ omnia vt senatus rata haberet,sæpissime petiit;cum tamen id obtinere non facile posset,affinitatem ac societatem cum Cæsare contraxit, vt mutuis opibus & gratia seipsos aduersus [c] accusationes inimicorum facilius tuerentur.

a lib. 10.

b lib. 31.

c Dio & Plutarch. in Pompeio.

Quod si qs dicat belli rerumq; agendarū summā Pōpeii arbitrio ac voluntati pmissam,nec ratihabitione opꝰ fuisse,fallitur.nam huiusmodi verba quæ rescriptis con-

tinentur; EIVS ARBITRIO, VOLVNTATI, PRVDENTIÆ, RELIGIONI PERMITTIMVS, sic [a] interpretari oportet, vt optimus ac prudentissimus quisque faceret, ita vt Reipublicæ vtilitatib. & commodis caueatur: in quo genere si quid peccatur, id Reipublicæ præstare oportet, nec vllus est erroris aut imperitiæ excusationi [b] locus: potissimum in iis, qui non oblatam sed quæsitam; non delatam sed extortam, curationem acceperunt: si enim in priuatis ac leuibus negotiis, qui mandatum etiam gratuitum suscepit, imperitiam aut errorem excusare non potest; quænam in Republica gerenda excusatio futura est?

[a] *l. in venditione, §. de tempore. l. hac vēditio. de contrahend. emt l. creditor. §. Lucius. mandati.*
[b] *l 1. §. fideiussor, mandati.*

Et vt plenius curationũ ac officiorum vis ac differentia percipiatur, placet veterum Romanorum exemplis vti, & ea cum nostris conferre. Sic n. Festus scribit: *Cũ imperio esse dicebatur apud antiquos, cui nominatim a populo dabatur imperium*: nos *commissionem expressam* appellamus, sine magistratus honore; quem qui adeptus est, imperium quoque dicitur esse adeptus: quia magistratus ab imperio diuidi non potest. Nam cum Hannibal Vrbem obsideret, *placuit*, inquit Liuius, *omnes qui Dictatores, Consules, Censoresve fuissent: cum imperiò esse, donec recessisset hostis à muris*: id est, imperium illis tributum est extra ordinem sine magistratu, ad Vrbis tuendæ procurationem. Ita M. Tullius de Cæsare Octauiano, *Demus*, inquit, *imperium Cæsari, sine quo res militaris geri non potest.* quia Octauianus adhuc adolescens, nec per leges magistratum adipisci, nec legiones ducere, multo minus sine imperio mun⁹ imperatorium obire poterat, Cicero suadet vt cura belli gerendi cum imperio illi extra ordinem detur, qui locus Sigonium & Gruchium exercuit vehementer. Neque enim Cicero, si Octauianus Consul aut Prætor fuisset, his verbis vteretur; quia iure magistratus imperium habuisset. Magistratuum vero & Curatorum creandorum ratio, non solum munere, sed etiam rogandi forma differunt: nam magistratus creari solebãt ex legibus antea latis, magistratu populum ita rogante, QVOS

VELLENT CONSVLES FIERI: in curatorib. vero his verbis[a], VELLENT IVBERENT *vt huic imperium esset*: vt antea de Scipione Africano diximus, cum per ætatem magistratum adipisci non posset. Itaq; Cicero in Rullum, *Omnes*, inquit, *potestates, imperia, curationes, ab vniuerso populo proficisci conuenit*. Potestatis verbo, *magistratus prouinciales*, qui proprie sic dicebantur, intellexit: Imperia vero, ad eos, quibus vrbani magistratus ordinario iure, vel extraordinario munera cum imperãdi potestate cõcedebant: Curationes, ad ea munera quoque pertinent, quæ etiam sine imperio tribuuntur. Oratorie tamen Cicero, vt causæ inseruiret, quia maxima pars magistratuum ac curatorum non ab vniuerso populo, sed à plebe semotis patritiis, ac tributis, non centuriatis comitiis fiebant; vt antea docuimus: nã Imperator proprie dicitur de eo cuius edictis exercitus parere tenetur: Dux autem de eo qui ꝙ strenuus est & militaris disciplinæ perit⁹, aciem instruit, castra metatur, arces obsidet, imperatore tamẽ inferior est. Ita Cicero bellum duce Xanthippo Lacedæmonio, imperatore vero Asdrubale, contra Romanos in Africa gestũ scribit. Idẽ de Põpeio; *Toties*, inquit, *Imperator antequã miles*. Verbũ autem *Curationis* eos omnes complecti, qui sine magistratu mun⁹ publicum gerunt, docet Cicero[b]. Idem, *transfero*, inquit, *in magistratus, curationes, sacerdotia*, nam his trib. omnia fere munera publica complexus est. Ita Vlpianus quoque curatorem Reipublicæ diserte à magistratu diuisit, tum in eo libro quem de curatore Reipublicæ scripsit, tum alibi sæpissime[c]. Græci λογιστὴν appellant: qui mulctã dicere non poterat[d], id quod omnib. magistratibus licuisse antea docuimus.

Omnes autẽ Curationes in magistrat⁹ abeunt: quoties ordinariũ munus lege lata fit ex eo, ꝙ antea extra ordinem gerebatur. id nostræ Reipublicæ exemplis docuimus. Romanorum exemplum est de tribunis militum qui antea curationis in modum à Cõsulibus fiebant: sed anno ab vrbe condita CDXLII. rogatione tribunorum[e] plebis lata lex est, vt munus ordinarium esset, & populi

a *Liuius li. 26.*

b *Verrina quarta.*

c *l. 1 §. graui. l. 3. §. vltimo, & penult. de administr. rerum ad ciuit. l. magistratus reipubl. l. curator. eod. l. 7. de offic. procons. l. 1. & 2. de operib. publicis l. 2. & 17. de vsuri. l. vlt. de muneribus & l. penult. de collegiis. l. 3. § his verba. quod vi aut clam.*

d *l. curator de modo mulcta. C.*

e *Liuius lib. 9.*

beneficio tribueretur: quod postea semper fieri consueuit, nisi tam graue bellum impenderet, vt exrra ordinem tribunus militum legi oporteret: vt in bello Macedonico aduersus Perseum Regem, Licinius & Cassius Consules rogationem ad populum tulerunt, vt eo anno[a] Tribuni militum à Consulibus legerentur: vti factum est. Ita quoque Cõsules, Prætores, ac cæteri magistratus, seruos ex familia, viatores, scribas, accensos, cornicularios arbitrio suo legere consueuerant, vt in hoc imperio factum est vsque ad Philippi Belli ætatem; qui Prætoribus prouinciarum viatores creandi potestatem ademit, iis tamen qui prædiatoriam iurisdictionem haberent, viatores & actuarios sibi creare permisit [b]. Nec ita pridem, id est, maiorum nostrorum ætate, Procurator fisci aduocatos, qui principis causas agerent, arbitrio suo legere consueuerat: nunc vt magistratus ordinarii à principe creantur. Atque hæc de officiariis & curatoribus in vniuersum dicta sint; sequitur vt de magistratib9, & quæ cuiusque propria sint, explicemus.

[a] *Liuius li. 42.*

[b] *In actis ratiociniorum.*

De magistratibus. CAP. III.

MAGISTRATVS *est Officialis qui publicum imperium habet.* Parum refert quibus verbis, si Latina desint, vtamur, modo rem teneamus. Officialem genus esse diximus personarum publicarum, quæ munus ordinarium lege definitum habent: Curatorem vero publicam personam, quæ mun9 publicum extra ordinem imperantis arbitrio gerit. Prius erat, vt de curatorib. quam de officialib. diceremus; cum illi prius exstiterint, quam legibus vllis vteremur. Nam principum voluntas, verba, nutus, pro legibus initio fuerunt: ab iis enim curationes domi ac militiæ manare ac precario dari; ab iisdem arbitrio suo reuocari consueuerant. Illud est quod [c] Pomponius scribit, *manu regia principio Romanorum Rempublicam gubernari ac teneri, nec legibus vti consueuisse.* Certe quidem Iosephus, optimus antiquitatis interpres, Israelitarum

[c] *l. 2. de orig. iuris.*

litarum originem ab vltimo principio repetens, in libris aduersus Apionem Gramaticum, docuit, Moysen primum omnium mortalium leges scripsisse. At ne quingẽtesimo quidem post anno verbum legis exaudiebatur: argumento sit, quod Homerus tot ac tam multis libris quos scripsit; nusquam νόμυ verbum vsurpauit. Quare necesse fuit omnibus curatorib. committi, cum sine legibus ordinaria imperia, munera, potestates constitui nõ potuerint; nec principes se legib. teneri paterentur, quo minus quæ vellent arbitratu suo statuerent; arbitrium autem illud ac summa potestas legib. imminui videtur, quibus magistratui imperium certis cõditionib. ac temporib. fruendum datur; si quidem nisi potestate abutatur, adimi non possit. Quamobrem nostri principes, qui iura suæ maiestatis nulla ratione minui patiuntur, in mãdandis magistratibus adhuc vetere clausula vti solent; QVOAD NOBIS VIDEBITVR; quia quidem precarium, nõ ordinarium imperium significatur: tametsi videtur inanis ea clausula in hoc imperio; cum Ludouici XI. lege ordinaria munera semel à principe ex legibus tributa, inuitis ante tempus, nisi fraudem capitalem admiserint, adimi non possint. Eadem lex est omnium pene ciuitatum ac Rerumpublicarum communis: sed ea clausula, qua etiamnum principes in tribuendis honorib. ac imperiis vtuntur, significat omnia imperia extra ordinem à regib. olim precario data fuisse: quod Rebuspublicis vtile sit necne, suo loco differetur.

Sed prius definitionem magistratus à nobis allatã suis ponderibus exigamus. Officialem in genere collocauimus, propterea quod omnes magistratus officiales sunt; non item omnes officiarii, magistratus: hoc igitur maxime inter se differunt, quod hi quidem imperium habẽt; illi non semper. Græci melius, qui ἀρχὰς & ἄρχοντας vocant magistratus, id est, *imperantes*; παρὰ τὸ ἄρχειν, quod est *imperare* ac *edicere*. Latini magistratus, quasi *magistros*, vocant, id est, moderatores ac duces. Dictator vero in maxima potestate constitutus, *magister populi* dice-

a Festus in verbo Optima lege.

batur [a]:nam *Dictatoris* vox, imperatorem significat, quasi *edictator*: est autem *edicere* nihil aliud quam iubere, sed magistratus proprium est: sunt enim *edicta, magistratuum iussa*: vt scribit Varro in libris De lingua Latina, si modo is auctor est. sed quisquis est, nõ debuit Dictatorem interpretari, quod ab interrege diceretur: nam ea ratione magister equitum Dictator quoq; vocandus esset, cum à dictatore diceretur: nec *dictatorẽ* sed *dictatum* appellare oporteret. Melius ergo Dionysius Halicarnasseus Varronis domesticus, qui Dictatorem quasi *edictatorem*, id est, imperatorem, appellari scribit: ac propterea *Populi magister* dicebatur.

b lib.3. Polit. καὶ μάλιστα ἐπιτάττειν. id est, imperare.

c lib.6. Polit.

d Initio lib. 3. Polit.

Superi⁹ dixim⁹ definitionẽ magistratus ab Iuris interpretibus & ab ipso Aristotele allatam, stare nullo modo posse: in eo tamen nobis cũ Aristotele cõuenit [b], ꝙ vtriq; imperium magistratui tribuimus. Idẽ tamen eos omnes quos *Officiales* dicim⁹, ipse ἀρχὰς appellat [c]; nomine scilicet ꝓprio magistratuum quibus imperium est in Republica; quos partem facit ἀναγκαίους partem πρὸς κόσμον καὶ εὐταξίαν, γυναικονόμους, παιδονόμους; deinde magistratuũ administros, viatores inquam, scribas, lictores, actuarios enumerat; quos ipse magistratuum complectitur appellatione; qui tametsi imperio vacant, imperii tamen participes esse scribit, his verbis [d], τῆς ἀρχῆς μετέχοντας. Alibi hæret ac dubitat, num iudices & oratores veniant magistratuum appellatione, cum ab imperio deferantur; quæ dubitationes magnam in hac disciplina perturbationem pepererunt. At M. Cato cum viatores, actuarios & scribas plecteret [e]; *Vos, inquit, vestræ conditionis memores esse decuit, nec magistratus, sed ministros vos esse.* Hebræi vno verbo iudicum שופטים publicas personas quæ imperium habent complectuntur: cæteros שומרים, id est, *ministros*, vocant. De oratorib. seu concionatoribus, quos ipse ἐκκλησιαστὰς vocat, cum imperio vacarent, nemini dubium est eos magistratus non fuisse; sed quæ incommoda Reipublicæ aut vtilia viderentur, suadere aut dissuadere cõsueuisse: quod Athenis priuato cuiq; licebat [f], modo annum

e Plutarch. in Catone Vticensi.

f Plutarch. in Phocione.

num quinquagesimum attigisset; cæteris vero iubente magistratu. Romæ nemini fas erat ad populum orationem habere, nisi concessu magistratus. Quod de iudicibus dubitat, magistratus sint necne, facile est ad explicandum, si demus iudicũ aliatã ab Iustiniano [a] diuisionẽ apte sibi cohærere: partem n. iudicum magistratus esse, partẽ sine magistratu esse scribit. Eorum igitur qui participes sunt publici muneris, quod lege definiatur, id est officialium, quosdam magistratus esse, qui scilicet imperiũ habeant; cæteros magistratuum ministros appellari cõstat. Ea diuisio necessaria visa nobis est, vt negationes, q̃ rectam partitionem vitiant, effugeremus. Imperatores suis legib. ministros magistratuum, qui imperio carent, sæpissime *officiales* [b] appellant. Sed quoniã verborum inopia laboramus, verbũ illud de toto genere dici cõmodius oportere iudicauimus, tum vt verbo ministrorum vteremur suo loco; tum etiã vt hãc disciplinam ad vsum forensem, senatoriũ ac militarem accõmodaremus: nõ n. *officiarios* appellamus populari verbo, qui muneribus publicis & ordinariis incumbunt, siue imperium habeant, siue ab imperio destituantur.

Iuris qdẽ interpretes [c] nostri, Acursiũ secuti [d], curatorũ ac magistratuũ rationẽ ita, quia Romanorũ antiquitates ac mores minus intelligerent, sæpissime cõfuderunt. Magistratuum quatuor genera statuunt; *illustres, spectabiles, clarissimos, perfectissimos*, quib. merum imperium tribuunt. Quanquã *Patritios*, qui cæteris [e] omnibus dignitate præponderant, omiserunt, & *Augustales*, qui clarissimis superiores erant. Hos enim [f] gradus honorum constituit Iustinianus; *Patritii, Illustres, Spectabiles, Augustales, Clarissimi*, siue *Speciosi, & Perfectissimi*: quæ in [g] priuatos ciues æque conueniunt atq; in ipsos magistratus. Quod vero quibusdam [h] tribuunt sine munere dignitatem, vt Comitibus & Marchionibus, quos tamen imperium ac iurisdictionem habere confitentur: huius opinionis leuitas à se ipsa confutata, non desiderat orationem meam; nec item illud quod gymnasiarcham iuris-

a In Authen. de iudicib.

b l.ib.1.& 12.C. Iustin.

c Bart in Authent. vt ab illustr. const. 23. Bal in l. 1. de offic. eius cui. nu. 4.

d Accurs. in d. l. 1. de offic. eius.

e l. 1. de proximis sacrorum scrinior. C. l. 29. de vsuris. C.

f lib. 12 C. & in Authen. vt ab illustr.

g l. Speciosas. de verbor. sign.

h Bart. in l. nec magistratibus. de iniuriis.

a Bart in l. omnes populi, de iustitia.

iurisdictionem in discipulos habere putant [a]: quod quidem si demus, magna perturbatio publici ac priuati iuris sequatur necesse est. Alexander Imolensis, Iuris omnium suæ ætatis peritissimus, propius abest à vera magistratus definitione quam cæteri, cum magistratus eos tantũ esse statuat, qui sunt ordinarii iudices: sed ne id quidem satis est. Etenim magistratus etiam dicitur is cui imperium est sine iurisdictione; vt Censores ac tribuni plebis: contra vero iurisdictionem habent ordinariam plerique sine imperio, sine viatore, sine lictore: vt olim quidem, & vbique nunc pontifices, qui de rebus sacris, sanctis, ac religiosis iudicant. *Pontifices*, inquit Lentulus, *religionis, sunt iudices; legis, Senatus*. Ex quibus perspicuum fit, eam q̃ de imperio ac iurisdictione est, deque magistratibus disputationem, nõ esse ab interpretum riuulis, sed ab ipsis iurisconsultorum ac historicorum fontibus hauriẽdam. Scribit enim Vlpianus,[b] omnibus magistratibus, præterquam duumuiris, licere suam iurisdictionem pœnali iudicio tueri; quod non modo ad mulctam pertinet, sed etiam ad manus [c] iniectionem.

b l. 1. si quis ius dicenti.

c l. cum ab eo, ad l. Iul.

Hic tamen dicat aliquis, magistratuum appellatione venire quoq; Duumuiros; alioq frustra exciperentur [d]. Idẽ tamẽ negat, iurisdictionem Duumuiros habuisse, aut vllam litium cognitionem, præter quam [e] quod poterant in possessionem mittere ac iubere cauere; quæ magis imperium sapere, quam iurisdictionem vidẽtur. Hæc Vlpianus; qui etiam in eo genere causarum Duumuiros Prætoris iurisdictionem exercuisse scribit [f]: quoniam dilatio periculosa videretur, si ad Prætorem iri oporteret. Ob eam causam tutoris [g] dandi potestatem fecerunt Duumuiris, si tenues essent pupillorum fortunę. Ex quo planum fit nihil eos iure sui magistratus, sed Prætoriæ tantum iurisdictionis partem habuisse precario. Qui vero mandatam aut precariam habent iurisdictionem, nihil suum dicere possunt. Siue igitur Duumuirorum potestas in imperio, siue in iurisdictione tantum posita fuerit, vt [h] Paulus velle videtur, precaria certe fuit. Ex quo intel-

d l. 1. l. dies. §. duas, de damno infecto. ff.

e iubere, de iurisdict.

f l. 1. l. die. §. vbi. de damno.

g l. ius dandi, de tutor. dat.

h l. ea quæ, ad municipal.

intelligitur, Duumuiros magiſtratus non fuiſſe. Qui autem imperium ac iuriſdictionem habent, & vocare, & prehendere, & iudicio pœnali iuriſdictionem tueri, & iudicata exſequi poſſunt. Quibus imperium eſt ſine iuriſdictione, prehendere quidem licet, cætera non licent.

Atq; in eo fallunt, qui quod antiqua lege Ateria Tarpeia[a] magiſtratibus omnib. mulctæ dicendæ facta[b] poteſtas eſt, iudicium magiſtratib. omnib. fuiſſe arbitrãtur. nam ſi mulcta publici iudicii cauſa diceretur à magiſtratu, puta à Tribuno plebis, licuit aut mulctam dependere ſine cauſæ cognitione; aut ad populum prouocare, vbi certatio mulctæ fiebat, vt ſæpe videre eſt apud Liuium[c]; idque factum eſt lege[d] Icilia; quia mulcta non quidem ex ſeſe infamiam[e] irrogaret, ſed ex cauſa publici criminis; vt ictus fuſtium nõ minuit exiſtimationem, ſed cauſa. Quodſi mulcta diceretur ei, qui magiſtratui ſe vocanti non pareret, aut rogatus non reſponderet, aut ex alia cauſa quæ dignitatem non violaret, magiſtratui licebat pignoribus captis mulctam exſequi extra prouocationem; quia Tarpeia lege, modus mulctarum magiſtratibus erat definitus, vt ciues inobedientes coerceri poſſẽt illæſo ſtatu. Erat autem mulcta minima, vna ouis; maxima, duo boues, aut oues xxx. quæ quod ꝑ varietate pecudum grauiorem aut leuiorem efficerent pœnam, aut difficilius in Vrbem agi & curari poſſent, æſtimari placuit ouem quidem decem aſſibus, bouem centum aſſibus, id eſt, totidem æris pondo. Sed poſtea auctis opib. ac finibus imperii propagatis, extraordinariæ mulctæ inuectæ ſunt, ſi cauſa grauior occurriſſet: vt de Fuluio ſcribit Liuius[f], quod ſe Prętore aduerſus hoſtes exercitus in fugam conuerſus eſſet, & initium fugæ à Prętore ortum fuiſſe diceretur; Tribuni plebis mulctam triginta millium æris Fuluio dixerunt; cum antea ſuprema mulcta eſſet duo boues, aut oues xxx.

Et quoniam huc nos oratio deduxit, Agellius nobis eſt ab errore purgandus. Is enim in Noctibus Atticiis[g] ſcribit, mulctam ſupremã fuiſſe triginta boum, vel ouiũ duo-

a Anno ab V. Cond. 297
b Dionyſ. Halicarn. lib. 8. Gell. lib. 11. cap. 1. Feſtus lib. 14. in voce Peculat.
c lib. 25. triginta millia æris mulcta dicta eſt Fuluio à magiſtratu.
d Dionyſ. lib. 7. Cicero Philip. 2.
e l. 1. de modo mulcta. Cod.
f lib. 25.
g lib. 11. cap. 1.

duorum: ex quo colligit, maiorem in Italia boum quam ouium copiam exstitisse; ac propterea *Italiam* dictam fuisse; Ἰταλὸς enim Græcis ac Varroni *vitulus* seu *bos* dicitur. At Dionysius [a] Halicarnasseus Varronis domestic⁹, lege Tarpeia mulctam omnib. magistratibus, cum antea Consulibus tantũ liceret, permissam fuisse scribit: modũ tamen lege definitum, ne scilicet amplius quã duos boues, aut oues triginta ad summum, mulcta egrederetur. Consimili errore peccat Festus [b] Pompeius, iisdem verbis, quibus Agellius: vt alter alterius ductu & auctoritate lapsus esse videatur. vterque etiam scribit olim oues [c] masculino genere dici: quod nusquã reperias, tametsi boues genere fœminino vsurpari videamus, sed fieri potuit, vt *duos oues* pro *duos boues* legerent. At ne quis putet in Romanis antiquitatibus Dionysio Halicarnasseo homini Græco plus à me tribui, quam Agellio, quam Festo Romanis ciuibus, ipsi à se refelluntur. Nam vterque confitetur [d] minimam mulctam fuisse vnius ouis; maximam triginta boum aut duorum ouium, oportuisset igitur minimam mulctam vnius bouis exstitisse. Neque tamen video in Romanarum antiquitatum peruestigatione, quem Dionysio Halicarnasseo anteferre debeamus, excepto Varrone, cuius hic domesticus fuit ac familiaris, & ex eius fontibus optima quæq; hausit: nã libros qui de lingua Latina circũferuntur, nõ esse Varronis, tũ ineptiæ declarãt, tũ etiã ꝙ in illis legitur, *mulctam* per antiphrasin dici: Agellius vero scribit, Varronem libro vno & vicesimo Rerum humanarum, mulctam verbum Sabinũ appellare; sed posteriores Grãmaticos per antiphrasin dici putare: quo argumento perspicuum fit eos libros non esse Varronis. Hæc tamen quæ de pecorum æstimatione diximus, auctoritate Demetrii Phalerei confirmantur. Is enim scriptum reliquit argenti drachmã legib. Solonis cõstitutã fuisse iis qui lupam occidissent; qui vero lupum, quinq; drachmas: drachmam autem ouis precium exstitisse; quinque vero drachmas bouis vnius; quod lupa facilius ouem capit, lupus robustior

a lib. 10.

b In verbo peculat.

c Gellius li. 11. c. 1. Festus in ver. Ouem, & in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.

d Festus in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.

robustior bouem. ex quo planum est, etiam in ipsa Attica boues triplo viliores, quam in Italia fuisse: nam fere decem asses seu denarius drachmæ præponderat.

Alius item est error apud Agellium eodem loco, vbi mulctā quæ *suprema* dicitur, in singulos dies dictam fuisse tradit. demendum est verbum *dies*: lex enim voluit à singulis ciuibus, si plures ex eodem delicto tenerentur, non posse grauiorem mulctam exigi, alioqui non licuisset eodem die magistratibus, si plures peccassent, sæpius mulctare: ex quo scelerum impunitas & magistratuum cōtemtus sequeretur. Argumento sit illud exemplum Agellii, *Marco Terentio quando neque citatus respondit, neque excusatus est, ego ei ouem mulctam dico.* Alius item error est apud Festum [a], vbi legem de mulcta T. Menenium Lanatum & Sestium Capitolinum Consules sanxisse scribit: est enim inauditum à Consulibus leges sanciri: nā lex ea lata est anno CCXCVII. ab V. C. quo Sp. Tarpeius & A. Aterius Consules creati sunt: sed sexto post anno T. Menenius & P. Sestius Capitolinus consules, rogationem ad populum tulerunt, vt pecudum mulcta ære æstimaretur, decussi vel decem æris pondo in singulas oues, cētum in singulos boues. Quod vero solis consulibus mulctam dicere licuisse Dionysius scribit, mirum videri non debet, cum eo tempore quo lata lex est, nec Prætor, nec Ædilis Curulis quisquam etat creatus. Cicero cum Platonis exemplo scriberet leges Reipublicæ illius, quam cogitatione sibi finxerat, de magistratibus ita cauit [b]; *Magistratus nec obedientem ciuem mulcta, vinculis, verberibusve coercento, ni par maiorue potestas, populusue prohibessit, ad quos prouocatio esto. Cum magistrat⁹ iudicassit interrogassitve, per populū mulcta certatio esto.* Idem paulo post, *Omnes magistratus auspicium iudiciumve habento.* Qui putant easdem leges fuisse Romanorum, quas apud Ciceronē videmus, errore labuntur: postea docebimus, non omnes magistratus iudiciū habuisse: id tamen Ciceroni vtile visum est. ¶ Iurisconsulti vero, non modo iis magistratib. qui suo iure habeāt, sed

etiam

[a] In verbo Peculatus.

[b] lib. 3. De legib.

etiam qui aliis acceptum ferant iurisdictionem, ea quoque necessaria putant, sine quibus [a] iurisdictio inanis sit ac inutilis futura, id est, imperium quod iurisdictioni cohærere dicitur. Ex quo sequitur, Pontifices, qui imperio cauerunt, iurisdictione propria caruisse, cognitionem tantum, seu notionem, habuisse. Nam quod Lentulus Pontifex in Senatu dixit, *Pontifices religionis* [b] *iudices fuisse, legis Senatum*, eo pertinet, vt perinde illis, cum quęritur de religionibus, ac cæteris in sua [c] arte peritis credi oporteat, aut vt iudices dati, seu ad facti quæstionem nudam, qui proprie *recuperatores*, seu ad æquitatis cognitionem, qui verius *arbitri* iure dati, non tamen ex cõpromisso: sæpe tamen *iudices* appellantur. Itaque Vestales quæ pudicitiam prostituerant, semper à Prętorib. vrbanis apud Liuium coerceri videmus, à Pontificibus nunquam: & cum Publius Clodius Pompeia Cæsaris stuprum inferre in templo Bonæ Deæ conaretur, senatus frequens de violatis religionibus quæstionem decreuit. Nascentis vero Christianæ religionis initio pontifices Christianos ne minimam quidem vllius rei iurisdictionem aut cognitionem in sacerdotes ipsos habuisse testis est Augustinus [d], testis Nicephorus [e], testis Iustinianus [f], qui tamen illis cognitionem in sui ordinis homines concessit [g]. Nec maiores nostri pontificibus vllam imperii partem tribui voluerunt: idque sæpissime curia Parisiorum suis decretis testatum reliquit. [h]

Cur ergo, dicet aliquis, tribunalia, mulctas, carceres, quæstiones pontificibus [i] permitti videmus? quid hæc nisi imperium & quidẽ merum significãt? At etiam Philippus [k] Bellus, ac Ludouicus Belli F. Parisiorum põtifici prehensionem in sua diœcesi permiserunt. Ego vero superiora illa in vocatione quidem, non in imperio versari statuo, quia magistratuum exsecutio est: eodem tamẽ momento adempta est prehensio pontifici Parisiorum, quo fuerat concessa; idque Senatusconsulto [l]. ac tametsi nõ ita pridem Henricus II. ex impietatis causa [m] prehensionem

a *l. vlt. §. qui mandatum, de offic. eius cui.*

b *Cicero ad Atticum, li. 4.*

c *l. 1. de ventre inspiciendo.*

d *in epistola 69. & 163. 164. 165.*

e *lib. 7. c. 43.*

f *Authen. de sanctissimis episcopis. §. si quis l. repetita, de episcopis & cleric. 6.*

g *in d. Authentica, & in l. repetita.*

h *Gallus aduocatus fisci, part. 5. q. 270.*

i *cap. cum episcopus, de offic. ordin. li. 6. c. nouerimus, de ver. signif.*

k *notat Gallus q. 275 & 363. parte 5.*

l *Gallus q. 276.*

m *edicto remorantis facto.*

sionem omnibus Pontificibus dedisset, paulo post tamē [a] lex illa abrogata est. At etiam Pontifices ipsi suis decretis nullam rei vllius exsecutionē habere se profitētur [b]. Prehensio quidem intra tribunalis ac subselliorum fines septaque permissa illis est apud nos, dum tamen vlterius ne progrediantur [c]. Et cum multæ contra leges temere à pontificibus nostris decernerentur, curia Parisiorum liberam vniuscuiusque prouocationem suscepit: post etiam vocatio illis est erepta, quam ipsi *citationem viuam* appellant. Exstat enim Senatusconsultum vetus, quo Parisiorum pontifex [d] grauiter mulctatus est, cum ea vocatione vteretur. Cum autem iurisiurandi ac numinis violati specie, omnem pontifices apud nos omnium pene rerum cognitionem ad se pertraxissent (nam Alexander [e] Imolensis iusiurandum sufficere putauit ad tribuendam pontificibus iurisdictionem) curiæ maiores iurisiurandi causa, cognitionem vllam suscipere vetuerunt. Tandem etiam interdicta illis est possessionum de sacerdotiis cognitio; idque post diuturnas acerbissimasque contentiones, Martini V. pontificis Romani decreto cautum, quod adhuc exstat in archiuis publicis [f]. At ne Hispani [g] quidem ecclesiæ Romanæ acerrimi vindices, episcopos publica aut priuata vlla iudicia tractare voluerunt, nisi quæ religionis & sacrorum causa suscipiantur: in qua sententia video fuisse Felinum vtriusque iuris bonum auctorem [h], qui pontificia decreta subtilissime interpretatur.

Ac tametsi decreta [i] q̄dā ambitiosa pl⁹ auctoritatis ac potestatis pōtifici Romano, quā omnib. principibus ac populis tribuant; ipse tamē [k] Innocentius IIII. pont. maximus; ac optimus quisque iuris interpres [l], hæc decreta iampridem repudiarunt, quæq; pontificem Romanum cæterorum pontificum principumque concilio prætulerunt. [m] Ac Bartolus [n] ipse cum timide scripsisset [o], *maie-*

a *Anno 1562.*
b *cap. cum non ab homine, de iudic.*
c *Boerius notat in consuetudines Biturig. §. 15 Gallus q. 276. Bald. Cynus in l. episcopale, de episcopali audient. C. Iordan. Bri. in repetit § cōtrahentes. col. 19. curia Parisiorū vetuit Anno 1395 curia vero Tolosana etiam in clericos prehensionem ademit. Benedictus in capit. Raynutius. n. 424.*
d *Anno 1346. notat. Gallus q. 275.*
e *cons. 63. lib. 3.*
f *decretum illud ad verbum descripsit Guido Pap. c. 1. q. Delphin.*
g *lex regni p. 3. tit. 19. lib. 2.*
h *Felin. in cap. quæ in ecclesiarum, de constit. col. 2. vers. conclusio.*
i *in ca. nemo. & glos. eod. 9 q. 3.*
k *in cap. quanto, de iureiu.*
l *Ioan. Andre. in c. per inquisitionem, de sententiis excom. & Hostiens. in cap. quanto, de translat. Tractat. concilium quidem Pontifici Romano subditum esse, sed illud adiecit,* claue non errante.
m *in Clement. ne Romani, de electio. & in cap. significasti, de electio. quæ abrogata sunt decreto Concil. Constant.* n *in extrauagant. ad reprimendum. verbo rebelles.* o *In concilio Sardæ de religionibus, cognitio Pontificibus tributa est. c. si quis. 6. q. 4. ca. si inter. episc. ca. si episcop. 11 q. 3.*

ſtatis non teneri ciues, qui aduerſus Principem pro ſalute ac dignitate Pontificis Romani propugnauerint, erroris ſui veniam deprecatus eſt. Mihi quidem Reipublicæ vtilius videtur, pontificibus aut imperium cum tanta cauſarum quantam habent cognitione dari; aut illam iuriſdictionẽ ad puram de Religionibus cognitionem traduci, vt Romanos veteres, vt Helueticos, item Geneuates ac Germanos feciſſe videmus: morum tamen cenſuram pontificibus tribui neceſſe eſt: qua ſublata, non video quænam ſit occultorum ſcelerum, ac impietatis vindicandæ ratio futura; de qua ſuo loco dicemus.

Nec tamen debet pontificibus mulctæ irrogatio permitti, aut omninò illis imperium tribui: cur enim magiſtratus pontificis ſentẽtiam iniquam exſequi cogatur? Nam omni cognitione pontificia magiſtratibus interdictum eſt, niſi prouocatio ſit quaſi à pontifice poteſtate abutenti, ad curias ſuperiores; quod rarius fit apud nos, propter pœnæ grauitatem, ſi temerè prouocatum eſſe iudicetur. Sic enim vtriuſque iuris interpretes[a] definiũt, *acta magiſtratuum, qui de cauſis pontificum cognouerunt, rata non eſſe*, vt ea q̃ pro tribunali pontificũ explicata fuerint, q̃ ad magiſtratuũ cognitionẽ pertinẽt, nullius momẽti[b] eſſe confitẽtur: ita vt ſi ſacerdos inceſtus aut falſi conuictus ſit corã magiſtratu, qui etiam reũ habeat de crimine confitentẽ, nulla ratio cõfeſſionis habeť ꝑ tribunali pontificis: id n. pontificio decreto[c] comprehenſum eſt.

Sed cum incidiſſet hæc facti ſpecies, in qua legatus pontificis acta geſta coram magiſtratu ad ſe reuocaret, ac reſcinderet, prouocatum eſt ad curiam Pariſiorum; vbi diu dubitatum memini, *an prouocationes perſpicuas, quibus ſacerdos apud magiſtratum conuictus erat, irritas eſſe oporteret*: nam de cæteris actis minus ambigebatur: ad extremum curia in cõſilio decerni oportere iudicauit.[d] Et cum rurſus conſimilis cauſa me præſente apud iudices rerum capitalium diſceptaretur; eadẽ curia cauſam iterum ampliauit, & ad conſilium detulit; ne vel pontificum ambitioſa decreta abrogare, vel ſceleris peccandi licen-

a *Bart. in l. magiſtratib. de iuriſd. & in l. diuus, de cuſtodia reorum. Im. ol in cap. 1. de offic. ord. Felin. in cap. at ſi clerici, de iudic.*

b *Bald in l. placet, de ſacroſanct. C. Ancharan. in regula, ea quo, de regul. lib. 6.*

c *in c. at ſi clerici, de iudic. & in cap. olim, de reſcript.*

d *Anno 1569. 26. Feb. Felin. copioſe diſputat in d. ca. at ſi clerici.*

licentiam præbere videretur. Quid n. absurdius esset, q permittere sacerdoti, q lege Cornelia de falsis conuict' sit, publicatis attestationib', causa retractata, testes reiicere, ne cōponantur, ac testimonia cōuellendo, cū nulli amplius testificari possint in media Republica impune grassari? maiores nostri nunq ª publica iudicia de sacerdotib. diuisa cognitione tractarūt: curia v. Parisiorum tametsi iustis sæpe decretis Pōtificia placita vel sustulit, vel æquitate tēperauit, nunq tamen iustius quā in ista causa; q cū sæpius ampliata fuisset, tandē lege apud Molinæos 'lata, decretū illud pontificii iuris apud nos sublatū est.

Ita paulatim pontificia iura suis finib. circumscribere oportet: nā principio nascentis ecclesiæ Christianæ angustis admodū regionib. terminabatur pōtificia cognitio; latius patere voluit Iustinianus hac lege; *Si quis* [c]; ait *aduersus clericos, monachos, diaconos, ascreterias, actionē habeat, episcopus iudex esto: sententiam vero episcoporum magistratus exsequitor.* sed verba legis quæ sequūtur, magistratui permittunt, vt de sententia episcopi cognoscat, nisi iudex à principe datus sit. Quæ verba plerosq; cōturbarunt, dubitantes, an episcoporū sententias exsequi debeant, pri' quā de sententiæ æquitate cognouerint. Si nulla prouocatio intercesserit, [d] pleriq; sententiam sine cognitione exsequi putant oportere; sin prouocatū sit, de appellationis æquitate quærendū [e]; alii negāt [f] id licere. Sic tamen statuo; si de re ipsa seu de materia iudicii quæratur, nec aduersus pontificia decreta iudicatum sit, nullā esse magistratuū cognitionē oportere; sin pōtifex aperte iura pōtificia cōuellere sua sentētia conetur, siue in re ipsa siue in forma iudicādi peccauerit, magistratuū cognitionē fore; hoc est, si decretis & auctoritate pōtificia abutatur. Erit etiā magistratuū cognitio, si pontifex in iudicādo cōtra leges imperii sententiā ferat, etiamsi decretis pontificum inniti videatur: vt pleraque sunt pontificia decreta, legibus in Republica latis omnino cōtraria magistratus imperii leges auctoritate pōtificia labefactari non patietur. In cæteris magistratus pontificum

a Aufrerius in stylo parlamenti, parte 3 art. 63. tit. de Gallicis.
b artic. 39.
c Auth. de sanctiss. episc.
d ea inquisit. §. prohibemus, de hæretic. li. 6. Felin. in c. at si cler.
e Cynus in l. ab exsequut. quorum appellat. non recipiūtur. Bart. in l. vlt. si quis ius dicenti. & in l. diuus. §. 2. de custod. reorum. Salyce. in l. ea quidem, de accusat. Cod. Felin. in cap. ad audientiā. de iudic. Olrad consil. 89 textus in auth. de sanctissimu §. si vero.
f Bal. in Auth. clericus, de episcop. C. Innocent. in c. 1. de offic. ord. Panor. eo Imol. & Panor. cap ad audientiam, de rescr. Ancharanus. in c. at si cleri. de iudic. Lucas Penna. in l. 1. de priuil. scholar. Angel. in l. magistratibus. de iurisd. textus c. 4. In ca. ad fal. l. criorum, de crim. falsi c. 7. de grat. dat. de pœnis li. 6. c. in præsentia, de offic. ord.

ſententiam bona fide exſequi par eſt: & eo quidem iure vti ſolemus: eodem vtuntur Orientales populi, apud quos pontifices nudam cognitionem, magiſtratus vero nudam habent exſecutionem: quare nec lictorem habent pontifices, nec viatorem; quæ præcipua ſunt imperii ac magiſtratuum argumenta.

[a] Gellius, li. 13. cap. 12.

Sed dubitari poteſt; omnes magiſtratus habeant iuriſdictionem necne? cum M. Meſſalla & M. Varro [a] ſcriptũ reliquerint, magiſtratuum partem habere vocationem, partem prehenſionem, partem neutrum: qui prehenſionem haberẽt, viatorem habuiſſe, pręterea nihil; qui vocationem & prehenſionem, iis lictores cum faſcibus datos fuiſſe; qui autem nec vocationis ius, nec prehenſionis haberent, vtroq; & viatoribus & lictoribus caruiſſe: *Prehenſionem* appello manus iniectionem, ſiue in pignora, ſiue in corpora; noſtris enim moribus pleriſque prædiatoriam iuriſdictionem habentibus, prædiis manum iniicere licet; corporibus non item. Hic agitur de Romanorum magiſtratuum imperio ac poteſtate: quod breuiter complecti neceſſe eſt, vt magiſtratuũ in omni Republica poteſtates ac imperia clarius illuceſcant.

Quæ fuerit magiſtratuum Romanorum poteſtas.

Maiores igitur *magiſtratus*, Conſules inquam, Prætores, Cenſores, & inter curatores Dictator, Interrex, tum etiã prouinciarum Proconſules, Præſides, Proprætores, Præfecti, atque omnes omnino prouinciarum rectores, vocare & prehendere nõ modo ciues priuatos viritim; ſed etiã minores magiſtratus potuerunt, exceptis Tribunis plebis, quorũ corpora quod ſacroſancta eſſent, violare nefas erat: nec ſolum vocare ac prehendere, ſed etiã mulctare, ac pignoribus captis, tum etiam carcerib. coercere; poſtremo inſulas ac domos eorum qui imperanti magiſtratui non parerent, euertere ac diruere licuit. Ac Tribuni plebis vocationem quidem non habuerũt, ſed ciues omnes viritim (non tamen vniuerſos) atque adeo Conſules ipſos, ius erat in carcerem duci iubere. Nam Liuius Druſus Tribunus plebis, Philippum Conſulem, quod ſe in concione interpellaret, (id enim per

leges

leges[a] capitale fuit) obtorta gula in carcerem egit; præterea licuit illis intercedere, non modo magistratibus omnib. ac vniuerso Senatui; sed etiam vni⁹ Tribuni intercessio, cæterorum collegarum actiones prohibere poterat; tanta potestate freti, vocationem ac iurisdictionem vsurpare contra leges nō dubitarunt. Cum tamen Labeo Iurisconsultus à Tribuno plebis in ius vocaretur, iussa recusauit; publice testat⁹, Tribunos plebis nō iuri dicundo sed intercessionis causâ creatos fuisse, vt vim ꝓhiberent. Itaq; P. Sempronius Tribunus plebis, cum Appius censor post exactum legis Æmiliæ tempus imperium deponere nollet, carcerem denuntiauit, nisi Æmiliæ legi paruisset: sed cum Tribuni tres collegarum septem decreto intercessissent, Appius censuram retinuit.

a Dionysius Halicarnass. li. 5.

Quod autem vnius Tribuni plebis intercessionem cæterorum collegarum acta prohibere diximus, ita verum est, nisi plebs imperium illi ac magistratum tributis suffragiis ademisset; vt rogatione Sempronia Tiberii Gracchi factum est aduersus Marcum Octauium tribunum, Agrariæ legi, quo minus perferri posset, intercedentem. Hinc illa Tribuni ad nobilitatem oratio; *Faxo*[b], inquit, *ne iuuet vox ista* VETO, *qua collegas nostros concinentes tam læti auditis*: idem paulo post; *Contemni iam tribunos plebis: quippe quæ potestas iam suam ipsa vim frangit intercedendo: non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit; nisi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari Reipublicæ esse.* Querebantur Tribuni, plebem nullos habere magistratus qui imperare possent; intercessionem quidem & auxilium habere tribunos, imperio tamen vacare; nec aliter plebeios patritiis æquari posse, nisi magistratus & imperia vtrisque communicarentur; itaque rogationem tulerunt, vt Cōsules ex plebeiis perinde fierent atque ex patritiis: quod cum à patritiis obtineri non potuisset, placuit, Tribunos militum consulari potestate ex vtroq; ordine creari: idq; annos quadraginta quinq; cōtinuatum est, quoad Cōsul è plebe crearetur. Illud ora-

b Liuius li. 6.

torie à Tribuno dictum, *imperio carere Tribunosplebis*, cum tamen imperii partem, hoc est, manus iniectionem ac intercessionem, haberent. Cum n. Vlpianus [a] verborum proprietate vteretur; negauit *ius esse vocandi Consules, Prætores, Proconsules, & cæteros qui imperium habent, & iubere possunt in carcerem duci.*

a l. nec magistratib. de iniu. & in l. 1. de in ius vocando. l sed & si. §. hac clausula, e x quib. causis maiores.

Ex his perspicuum fit, eos esse magistratus quibus etiamsi vocare in ius non liceat, iidem tamē ciui manus iniicere possint: quales fuere *Tribuniplebis*. Quales item apud nos *Triumuiri Procuratores Principis*; item *Triumuiri Aduocatores* apud Venetos. Neque enim illud assentior Plutarcho [b], Tribunosplebis magistratus esse neganti, quod lictoribus carerent, sella curuli carerent: hasce quidem magistratuum notas esse scribit: viatores enim habuerunt; quod *imperii argumentum* definit M. Messala. Illud etiam minus vere, quod Appius Consul dixit in controuersia, quam in concione habuit aduersus Tribunumplebis; de qua Liuius [c]; *Tribunus*, inquit, *viatorem mittit ad Consulem*; *Consul lictorem ad Tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu*: id enim ad eleuandum Tribunorum potestatem: quæ tamen tanta fuit, vt Licinius Stolo Dictatorem Manlium imperio abdicare coegerit [d]; alius item duos Consules in carcerem adegit, quod rogantibus tribunisplebis decem ciuibus vacationem à militia concedere noluissent. Sed illa tribunitia potestas mœnibus [e] Vrbis terminabatur. Itaque M. Fabius, & L. Valerius Conss. qui propter intercessionem tribunorum delectum militum habere prohibebantur, sellas extra Vrbem portari iusserunt, vt tribunorum vim frangerent. Sæpe tamen tribuni plura quam per leges liceret audebant; sæpius edicta proponebant, sæpissime in ius vocabant, ius dicebant, iudices dabant. Hinc Liuius [f], *Communiter*, inquit, *edicunt tribuni, ne quis Consulem faceret, si quis fecisset, se id suffragium non obseruaturos*: vniuersis quidem imperare nemo poterat, singulis tamen imperabant, cum nullo iure id possent. Ius etiam contra quam liceret, dicere consue-

b In Problem. Rom.

c lib. 6.

d Florus epit. 55.

e Dionys. lib. 9.

f lib. 3.

uerant,[a] in basilica Porcia. Nam Asconius Pedianus Tribunos, Quæstores, Triumuiros capitales[c] nō in sellis curulibus, sed in subselliis iura dixisse scribit. Quinetiam Appianus[b] Liuiū Drusum tribunūplebis in iure dicundo diligentissimum fuisse testatur. Et certè Pomponius[c] inter eos magistratus qui ciuib. ac peregrinis ius in vrbe redderent, Tribunosplebis collocauit. Quare Cicero[d] Tribunosplebis appellatos fuisse dixit, vt de Prætoris iniuria cognoscerent: quænam cognitio futura esset, si iurisdictione caruissent? At nō modo iudices dabāt, sed etiam Ædiles Æditues suæ iurisdictioni sufficere consueuerant[e]. Iurisdictionem autem quam non habeas, alteri mandare non possis: cum tamen Tribuniplebis iuri dicundo creati non essent, nec vocationem vllam haberent, perspicuum fit, eos in alienam iurisdictionem inuasisse, vt rectè Labeo[f] docuit; seq; vocantib. Tribunis imperium recusauit.

a Plutarch. in Catone maiore.
b li. 1. Emphylion.
c l. 1. De origine iur.
d pro Quintio.
e Dionys. lib. 6. Flor. epist. 18. Gellius libr. 10.
f l. more l. solet. de iurisdict.

Quod de Tribunis, idē iudicandū relinquitur[g] de Ædilib curulibus; quib. si Varroni cedim⁹, nec vocādi ius fuit, nec manus iniiciendi. Itaq; nec lictores habuerunt vllos, nec viatores, Prætoriç tamen iurisdictionis partē magnā vsuceperant; ꝙ Prætores vrbani, quia causarum multitudine vndiq; premerentur, facile ferebant: principio quidem vt iudices à Prætorib dati ad pecuniarū & supellectilis distractionem; deinde ad p̄diorum cognitionem; post etiā ad meretricias causas & fœminas prostitutæ pudicitiæ, quibus corpore quæstum facere non licebat, nisi apud Ædiles publice profiterentur; vt quas libido non potuisset, verecundia publicæ professionis contineret: quia vero postremis temporibus pudorem vna cum pudicitia exuerāt nobiles etiam ac illustres fœminæ, quæ apud Ædiles profiteri non erubuerant; Tiberius Augustus quæstionem publicam in illas decreuit,[h] quibus temporibus Ædilium Curulium repressa audacia est, & quatenus quibusve de causis iudicare ac prehendere liceret, legibus definitum: tametsi suæ originis principio nec vocationem viritim haberent, nec prehen-

g Gellius li. 13.
h Tacit. lib. 2.

a Piso, Annalium li. 4. Dionysius li. 10.

b l. à diuo. de re iudicat.

c Plutarch in Gracchis.

d l. obseruare l. solent. de offic. procons.

e l. potestatis, de verbor. significatio.

f l. 3. de iurisdictione.

g Lampridius.

h Liuius li. 40. Zonaras tomo 2.

i Gellius lib. 13. c. 12.

k lib. 1. De lingua Lat. si modo is autor est.

hensionem; etiamsi plebis comitia [a] habere possent. De Quæstoribus ambigitur. M. Messala & vocationem illis, & prehensionem omnino ademit: at non modo viatorem, sed ne sellam quidem Curulem, qua Ædiles curules gestabantur, habuisse docet Asconius: quos tamen Quæstores in subselliis iura dixisse tradit. Igitur confitẽdum est, eos Prætoriæ iurisdictionis particulã arripuisse, quam sine imperio exercere eo modo potuerunt, quo Ædiles Curules, quo Pontifices, quo Iudices dati, quorum sententias magistratus exsequebantur [b].

Exacto tamen magistratu, Quæstores interdum in prouincias cum imperio mittebantur, vt C. Gracchus proquæstor in Sardiniam missus [c] est. At prouinciæ rector plus in prouincia imperii habuit, quam omnes [d] in vrbe magistratus. Quantum ad Censores attinet, Fr. Othomanus & Carolus Sigonius, antiquitatis vterque peritissimus, potestatem quidem habuisse confitentur, imperium negant: quod qua ratione fieri possit non video. nam *potestatis verbo*, inquit [e] Paulus Iurisconsultus, *in magistratu imperium significatur*. Vlpianus vero vt significaret prouinciæ præsidem gladii ius ac merum imperium, & quidem omnibus vrbanis magistratib. æquale habuisse, *potestatem* [f] appellauit: ac propterea Alexander [g] Augustus negauit se potestatum mercatores esse passurum. At sæpe legimus edicta [h] Censorum in antiquitatibus. Quinetiam M. Varro ac Messala [i] *Censores non modo magistratus, sed etiam maiores magistratus, cæteros minores appellant*: *Consules*, inquam, *Censores*, *Prætores*. Idem Varro [k], *Prætori*, inquit, *exercitum vrbanum conuocare non licere*; *Consuli*, *Censori*, *Interregi*, *Dictatori licere*. Et cum Annibal ad vrbem castra admouisset; *Placuit*, inquit Liuius, *omnes qui antea Dictatores, Consules, Censoresve fuissent, cum imperio esse, donec hostis à muris discessisset*. Quo modo priuatis imperium daretur, si prius in magistratu non habuissent: cum ne Prætoribus quidem, qui non modo lictores, sed etiam ordinarium imperium habuerant, id permitteretur. Si, inquam, Tribuni plebis,

quos

quos Messalla minores magistratus vocat, imperium habuerunt, cur Censores imperio vacarent? Certe quidem Plutarchus [a] Censoribus plus imperii tribuit, quam vllis magistratib: eius tamen scriptis non ita assentior; quia sæpissime Græcum hominem in Romanorum antiquitationibus offendere videam.

Illud igitur plerosque fefellit, quod etsi Censores imperium haberent, à iurisdictione tamen desererentur. Fallit enim Augustin⁹ Onuphrius, qui Censores de quibusdam criminibus, quæ tamen nulla recenset, iudicasse scribit. aut enim publica fuissent, aut priuata: de his Prætor vrbanus, ac postea Præfectus vrbi; de illis prætores publicorum iudiciorum, ac Triumuiri capitales iudicabāt: mores quidem populi castigauerunt; sed plurimum refert vtrum crimina vindices, an de moribus censuram feras. *Censoris iudicium*, ait Tullius [b], *nihil fere damnato affert, præter ruborem: itaque vt omnis ea iudicatio versatur tātummodo in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est*. non dixit *infamiam*, sed *ignominiam*, qua plerique pro infamia temere abutuntur. Carolus Sigonius [c] *ignominiam* definit *infamiam* esse: quinetiam capitalia quædam esse iudicia scribit [d], quib. infamia irrogatur, tametsi crimine vacant: quod valde alienum est ab iuris disciplina, qua qui publico iudicio damnatus est, infamis [e] fit: qui autem miles ab imperatore sua culpa missus esset, ignominiosus quidam erat, non tamen infamis; quoad Prætoris edicto [f] id comprehensum fuisset. Iuris interpretes *ignominiam appellant infamiam facti*; de qua quidem Cassius [g] scribens, *senatorem, qui senatu motus est, testificari, nisi restituatur, non posse putat*: dixit *se putare*; quo verbo etiam vtitur Vlpianus [h], cum ait, *se putare ei quæ in adulterio deprehensa est & absoluta, notam obesse*: quoniam is quem sententia iudicis liberauit, ab omni infamia tutus est, non tamen ab ignominia. Callistratus [i] quoque *se putare* scribit, *dignitatem minui ac violari, quando quis ordine mouetur*. Festus item Pompeius militarium pœnarum tria genera constituit; *deprehensam, castigationem,*

a *In Catone maiore.*

b *li. 4. de Republica apud Nonium.*

c *li. 2 c. 3. de iudic.*

d *eodem loco.*

e *l. infamē, de publicis iud.*

f *l. 1. de iis qui notantur.*

g *l. 2 de senatoribus. ff.*

h *l. palam. de ritu nupt. §. quæ. ff.*

i *l. cognitionum. de variis cog.*

ignominiam: *Deprehensa*, inquit, *castigatione maior*, *ignominia minor*: lex *infamiam* addit. Alioqui si Censorum nota infamiam irrogasset, infames fuissent LXIIII. Senatores, quos Lentulus & Gellius censores vna litura ordine mouerunt: item equites quadringenti, quibus Valerius & Sempronius Censores equos ademerunt. Quinetiam populum vniuersum infamem fuisse oportet; si quidem Liuius Salinator in censura tribus omnes notauit, & inter ærarios retulit, quod se publico iudicio damnauissent, deinde Consulem & Censorem fecissent: Metiam tribum [a] excepit, quæ nec pœna dignum, nec honore iudicasset. Postremo collegam suum Cl. Neronem notauit, qui par pari retulit. Itaque Cicero vbi agit de censura; *Illud*, inquit [b], *commune proponam, nunquam animaduersionibus censoriis hanc ciuitatem ita contentam, vt rebus iudicatis fuisse*. Exemplum affert de C. Geta senatore, qui senatu motus est à censoribus; deinde censor ipse factus: tum subiicit: *Quod si iudicium illud putaretur, vt cæteri turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate priuantur: sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem, neque in curiam reditus esset: timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt: quare qui vrbis in mentem venit hæc appellare iudicia, quæ à populo Romano rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, à magistratibus negligi, ab iis qui eandem potestatem adepti sunt, solent commutari*? Ex quibus perspicuum est, censores omni iurisdictione caruisse. Nam Prætores publicanorum causas, & ea quæ de tributis, vectigalibus, scripturis, sartis tectis & publicis locationibus prædiorum à censoribus gesta fuerant, disceptabãt [c]: quoniam censorum imperium à iurisdictione Prætoria diuisas habuit rationes. Itaque rectoribus prouinciarum apud nos imperium datur, sine iurisdictione tamen, nisi quid agentium arbitrio ac voluntate decernant. Habuerunt etiam Triumuiri [d] capitales iurisdictionem ac imperium, deque publicis ac priuatis criminib. iudicationem; sed inter peregrinos tantum, & extremæ con-

a Valer. Max. lib. 2.

b pro Cluent.

c Cic. in Pratura vrbana.

d Cicero pro Cluentio. Valerius Max. lib. 8. cap. 4.

conditionis homines, non inter ciues, nisi forsitan magistratuum tanta esset indignitas, tantæ sordes, tantum flagitium, vt cæteri magistratus cognitionem Triumuirorum capitalium, & publicam animaduersionem libēter dissimularent[a]. Præterea Triumuiri capitalia iudicia populi ac magistratuum exsequi curabant.[b]

a Valer. l. 1. c. 9. & li. 6. c. 1.

b Salust. in Catil. bello.

Ex quo intelligitur Romæ quosdā magistratus fuisse, qui originis suæ principio imperium non haberent, aut imperium quidem sine iurisdictione, vtrumq; tamen vsurpauisse. Ego vero magistratus appellatione venire nō puto eos qui imperio vacant: honore quidem aut munere publico frui, magistratu nō item. Etenim *muneris* verbum latissime patet, ad eos etiam qui munera sine dignitate gerunt; honor vero ad eos qui cum dignitate muneri publico præsunt. *Honor*, inquit Callistratus[c], *est administratio Reipubl. cum dignitate*, ea autem est diuinarum aut humanarum rerum. Quæ ad humana pertinent, ea tribuuntur cum imperio ordinario, vt magistratibus; vel extra ordinem, vt curatoribus Reipublicæ ac prouinciarum; aut sine imperio, vt cæteris qui vel ærario pecuniisque cogendis, vel annonæ, vel mœnibus & sartis tectis, vel ad aquarum vim arcendam aut deducendam, vel ad hostes repellendos. Qui rebus sacris, aut sanctis, aut religiosis sine imperio salua dignitate præficiuntur, sunt sacerdotes, & qui religiones curant. Itaque patritii apud Liuium querebantur, Salios ac Flamines sine imperiis ac potestatibus relinqui; cæteris pleraque munera seruilia, quædam etiam quibusdam vilissima, non tamen salua dignitate tribuuntur. Scribas autem & actuarios seruis communicari vetuit Valentinianus[d]. Qui autem muneribus prophanis cum honore ac dignitate curandis sine imperio præficiuntur, sunt legati, senatores ac cæteri qui ad Reipublicæ consilia admittuntur. Quibus autem iudicatio cum honore datur, ii vel cognitionem sine imperio, vel imperium sine iurisdictione; vel vtrumq; coniunctum & connexum habent: cuiusmodi exempla superius attulimus. Dictatores vero, Interreges, Præfecti,

c l. honor. de muneribus.

d l generalitèr de tab. C.

Vrbi

Vrbi Latinarum feriarum cauſa, ac rectores prouinciarum, magiſtratus ſæpe à ſcriptoribus appellantur; nó tamen ab iis qui verborum ac rerum ſignificationem propius contuentur. Fit etiam ſæpiſſime, vt qui maximos honores gerunt, omni imperio ac poteſtate careāt: vt apud Venetos Cancellarius ex plebe creatur; qui quidem honor maximus eſt, ſine imperio tamen. Procuratores D. Marci magnis etiam honoribus cumulantur, ſed imperio vacant. De legatis principum, de pontificibus, de ſenatoribus idem iudicium eſt: carent n. imperio ac iuriſdictione, cum tamen vtrumque minimis quibuſdam magiſtratibus tribuatur.

Quod v. diximus munera quædā publica eſſe, q̄ ſalua dignitate geri nō poſſunt; id ꝓ legum ac morum varietate varium eſſe comperio. Exemplo ſit illud, q; Romani lege Cenſoria carnificem mœnibus vrbis arcendum eſſe voluerunt [a]: qua lege etiamnum Toloſates vtuntur. Cēſoria lex ad eos carnifices tantum ꝑtinebat, qui gulā damnatis laqueo frangerent; nō ad lictores, q vel fuſtib. ad necem vſque furca ſuſpenſos cæderent, aut ſecuri percuterent: hoc tamen noſtris moribus æque indecorum eſt, vt illud. *Is etiam carnificis loco habebatur, qui ſe vulneraſſet vt moreretur*, inquit Feſtus. Viatorum & accenſorum quondam ſeruilia fuere, nunc honeſta munera putātur. Tantam igitur honorum ac munerum, tantam etiam curationum publicarum diuerſitatem, qui vna magiſtratuum ſiue ἀρχόντων appellatione complectuntur, doctrinam vniuerſam de muneribus & honoribus: deque magiſtratibus & curatoribus conturbant.

[a] *Cicero pro Rabirio perduelle.*

Ad creationem autem eorum qui publicis muneribus implicantur, tria ſpectari debent: primum creatores ipſi; deinde ex quo ciuium ordine quiſque cuique muneri præficiatur, poſtremo qua ratione quoq; modo id fiat. Primum maieſtatis proprium eſſe docuimus. Secundum etſi maieſtatis quoque proprium ſit, plurimum tamen legibus in eo genere tribui ſolet: eoq; magis in optimatum ac popularib. imperiis. In vniuerſum tamen

tamen munera tribuuntur ex virtute ac prudentia cuiuſque, vel ex opibus, vel ex nobilitate, vel ex his inter ſe coniunctis: nulla eſt enim Reſpublica tam barbara, quæ nullam harum rerum in tribuendis muneribus rationem ſequatur. Quid autem ex his potiſſimum ſequi debeamus, non eſt huius loci. Tertium, quod in creandorum officialium ratione verſari diximus, id ipſum à delectu pendet, aut à ſorte, aut ab vtroque ſimul. delectus autem ſit, aut clara voce, aut manuum extenſione, id eſt, χειροτονία qua Græci veteres & his quoque temporibus Heluetiorum quædam ciuitates vtuntur: aut deniq; tabellis, aut ſpherulis, aut calculis; idque bifariam, occultis inquam, aut apertis ſuffragiis. Sorte ciues ex vno, pluribuſve, aut ex omnibus ordinibus ducuntur, ætate legibus definita. Delectus vero ſortitioni rarius à veteribus miſcebatur; quo genere tamen Genuenſes ac Veneti ſæpius vtuntur: vt Romani ſemper in iudicibus publicarum quæſtionum ducendis, qui ex ordine ſenatorio tãtum, ante legem Semproniã, vel ex equeſtri ac ſenatorio lege Sempronia; vel ex vtroque ac Tribunis ærarii, lege Aurelia, ſemota plebe ſorte ducebantur. At in populari ſtatu, oportet ciues vniuerſos de ſingulis, aut minore ciuium parte collectim iudicare, extra ſortem ac delectum: neque enim in ciuium vniuerſitate vllus delectui poteſt aut ſorti locus eſſe; aut quoſdam ciues ſorte, vel delectu, vel vtroque modo de ciuibus ſingulis; aut quoſdam de quibuſdã ſorte tantũ, vel delectu tantum, vel vtroq; coniunctim; aut ex omnibus ordinib. partem delectu, partem ſorte ductos, de quibuſdam ciuibus; aut ex omnib. quoſdam ſorte ductos, cum quibuſdã ex vno pluribuſve ciuium ordinibus acceptis; aut partem ex omnibus, partẽ ex ordine certo ciuium ſorte ac delectu.

His generibus omnia quæ cogitari poſſunt in iudicum aut magiſtratuum creatione, aut eorum omnino qui publicis muneribus præſunt, continentur. Æſchines orator Athenienſium, τῶν ἀρχόντων genera breuius & obſcurius, quam pro tanta ciuitate, ſic diſtribuit[a]: [a] contra Cteſiphontem.

πρῶτον

πρῶτον γὸ πᾶσι φανερώτατον, οἱ κληρωτοὶ καὶ οἱ χειροτονητοὶ ἄρχοντες, δεύτερον δὲ, ὅσοι τι διαχειρίζουσι τῶν τῆς πόλεως ὑπὲρ τριάκοντα ἡμέρας, καὶ οἱ δημοσίων ἔργων ἐπιστάται, τρίτον δὲ, ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, καὶ εἴ τινες ἄλλοι αἱρετοὶ ἡγεμονίας δικαστηρίων λαμβάνουσι, καὶ τούτους ἄρχειν δοκιμασθέντας. Hic omnes qui publicis muneribus præficiuntur (excipio res diuinas) siue ordinaria ratione, siue extra ordinem curatores adhibeantur, siue pareant, siue imperent, ἀρχόντων (id est, *magistratuum*) appellatione complexus est. Itaque [a] Demosthenes, Æschinis de magistratibus diuisione repudiata, *magistratus* appellat qui in templo Thesei sorte ducebantur, quique imperandi potestatem à populo extra sortem accipiebant. M. Varro duo genera magistratuum Romanorum facit, maiores & minores; quod hi minoribus, illi maioribus auspiciis crearētur. Cōmodius opinor munera publica versari dicemus circa res diuinas, aut humanas: quæ circa res humanas versantur, ordinaria sunt; quæ officia dicuntur: vel extra ordinem, vt curationes. Ordinaria munera ad honores aut ministeria pertinent: honores aut cum imperio tantum, aut cum iurisdictione tantū, aut cum vtroque coniunguntur; aut vtroq; carent: huius generis sunt ordinarii legati Reipublicæ ac senatores; ad illud pertinent iudices ac magistratus. Curatio eadem ratione diuiditur. Eorum vero munerū quæ ad ministeria spectant: quæque honore vacua sunt, quædam ignominiosa sunt, quædam sine vlla ignominia exercentur. Singula vero partitionis huius membra rursus diuidi possunt: magistratus enim aut maiores dicuntur, qui maiestatis tantum imperio tenentur; aut minores: hi rursus duorum sunt generum; alteri, qui maiorum magistratuum imperiis obligantur, ac magistratibus inferioribus imperant; alteri qui in priuatos tantum imperium habent. Persequamur igitur hæc tria magistratuum genera, ac de officiis cuiusque differamus.

[a] pro Ctesiphonte.

Quid quantumq́, à magistratib. maiestati debeatur. CAP. IV.

CVm magistratuum persona post principem perpetua, præcipueque in omni Republica necessaria sit; & cum magistratibus imperia ac munera quæque maxima tribuantur ab iis qui iura maiestatis habent, quærendum inprimis est, quid quantumque à magistratib. maiestati debeatur: hæc enim magistratuum prima, post Deum immortalem, officia disquiruntur. Nam hoc maxime princeps à magistratu, & vterque differt à priuato: quod princeps quem sibi conferat aut anteferat in Republica, videt neminem; quippe ab altissimo & immortali Deo proximo gradu collocatus, ciues omnes longo interuallo infra se despicit; priuat⁹ vero, nemini ciuium imperare publico iure potest, etiãsi priuatis ac domesticis imperiis familiã moderetur: sed magistratui personã sæpius conuertere, sæpius gestum, motum, orationem, vultum mutare necesse est, vt officia rite exsequatur. Ea autem implere nemo potest, nisi plane intellexerit quæ obedientia maiestati à se debeatur; quoque modo superioribus parere, æquales obseruare, inferioribus imperare debeat. Vt igitur prouerbio contrito apposite dictũ est; *Magistratus virum, cum varias velut in theatro personas agere cogatur, ita quoque Vir magistratum:* nam si digna magistratu persona fuerit, magistratui dignitatem adiicit: sin minus, tantundem & magistratui detrahitur, & Reipublicæ maiestati: vt Liuius de Quintio Flaminino; *Non qui sibi honorem,* inquit, *adiecisset, sed in dignitate sua vim ac ius magistratui quem gerebat demsisset.*

Quantam princeps à Magistratu, & vterque differat à priuatis.

Vt autem commodius definiamus quænam principibus à magistratu obedientia debeatur, prius intelligendum est, quid cuique magistratui princeps imperare iure possit. Est autem magna eorum quæ à principibus imperantur, varietas ac dissimilitudo. Quædam enim perpetuam vim legũ habent in omnes ciues, aut in maximã omnium partem, aut in pauciores quosdam; idque ad breue tempus: quædam vero priuilegia continent, aut

bene-

beneficia; aut præmia erga merentes, aut pœnas aduersus improbos; aut curationes ad ſarta tecta, ad vias publicas, ad aquas ducendas; aut ordinaria munera; aut legum interpretationem; aut edicta belli gerendi, aut exercitus conſcribendi, aut tributorum imperãdorum, aut pecuniarum extra ordinem cogendarum, aut legationis mittendæ, qua vel principibus ob res proſpere geſtas gratulandum, vel calamitatibus condolendum, vel connubia tractanda, vel ſocietas coeunda, vel fœdera ferienda ſint, ſæpiſſime quoque princeps quæſtiones extra ordinem haberi, iudicia reſcindi, lapſos reſtitui, damnationes aboleri iubet: ſæpius etiam de priuilegiis ac beneficiis agi ſolet, quibus largitiones, aut vacationes munerum, aut excuſationes, aut iura ciuitatis aut ingenuitatis, aut nobilitatis, aut equeſtris ordinis, aut nundinarum, aut corporum & collegiorum dantur. Hæc omnia duobus generibus complectimur, quæ *reſcripta iuriſdictionis* aut *ſtatus* appellamus, tametſi in vtriſque verbum IVBEMVS inſeri conſueuit, ſed ſingulorum fere ſuæ ſunt clauſulæ, ſua ratio, ſuæ formulæ, ſui actuarii: quinetiam chartarum, ſigillorum, funiculorum, ceræ denique varietas, rerum diuerſitatem ſignificant. Latini quidem veteres MANDATA [a] *principum* appellabant ea, quæ *inſtructiones* nobis dicuntur, tum ad legatos, tum ad præſides prouinciarum, tum etiam ad Imperatores exercitus. Sic enim Iuſtinianum legimus De mandatis librum compoſuiſſe: ſed omiſſa verborum ſubtilitate rem teneamus, & ea quæ reſcriptis principum continentur, quam vim habeant, diſſeramus.

[a] *in conſtitut. 37 & in l. mandatis, de pœnis.*

Principio hæc verba, VNIVERSIS, PRÆSENTIBVS ET FVTVRIS, ad leges, aut ad cõſtitutiones, quæ vt perpetuæ ſint feruntur (quanquam nihil in rebus humanis perpetuum) non autem ad curationes, edictave temporaria pertinent. Sed clauſula quæ iuriſdictionum reſcriptis inſeri conſueuit, ſcilicet QVANTVM SATIS EST, &c. ad iudicis fidem, æquitatem, religionem, prudentiam refertur, vt probare, aut repudiare ſuo iure poſſit: quæ verba in

ba in cæteris rescriptis, quæ ad Reipublicæ statum pertinent, nunquam inseruntur; tametsi interdum facti quæstio ad magistratum dirigitur, his verbis, SI PARET, &c. Itaque illud in vniuersum de toto genere diplomatum, ac rescriptorum, quibus iuris aut facti quæstio magistratui permittitur, nihil quod magistratui vim afferat iuberi potest. Quinetiam [a] nostris legibus ac moribus sanctissime cauetur, *ne iudices vllam habeant rescriptorum huiusmodi rationem, nisi quatenus æquitati sunt ac veritati consentanea.* Quanquam nihil omnino talibus rescriptis opus est, cum hæc omnia Romani magistratus pro iure suæ potestatis exsequerentur; ac tametsi mos ille inueterauit, non modo in hoc imperio, verumetiam in Hispania, Germania, Britannia & vbique fere, præterquam in popularibus & optimatum imperiis, nihil tamen ad principum maiestatem aut splendoris, aut vtilitatis accedit: quinetiam detrahitur eorum dignitati & auctoritati plurimum: priuati vero sordibus & corruptelis eorum qui vtilitatis specie inescantur, vexari consueuerunt; quæ omnia æquius erat aboleri, si rogatio populi ad Aurelios conuentus perferri potuisset. Nam ea clausula, QVANTVM SATIS ERIT QVOD LIQVEAT, eadem est cum illius edicti clausula [b], SI QVA MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR. Cætera vero quæ vrbano Prætori tributa fuerunt [c] lege Prætoria, vt leges supplere, emendare, corrigere posset, non ad magistratuum iura, sed ad maiestatem pertinent: quæ quoniam vrbanæ præturæ honori concessa fuerant, *honorarium ius* à Latinis, *nobile officium* ab interpretibus nostris appellatur [d]. Quemadmodum igitur officia conturbantur, cum princeps ea quæ sunt magistratuum in se conuertit; ita quoque iura maiestatis eleuantur, cum arripiuntur à magistratibus. Bene vero, quod reges nostri, tametsi lapsos erigant, & contra legum acerbitatem in integrum restituant; ea tamen beneficia magistratibus discutienda relinquunt, & quidem hac conditione & clausula, SI IVSTVM SIT, *si æquitati, si veritati, si rationi consenta-*

a *Constitutionib. Carol. V. art. 66 & Philippi Belli, art. 11.*

b *l. 1 ex quibus causis maiores.*

c *l. penult. de iustitia.*

d *Bar. Alexãd. Alber. ad l. imperium.*

ſentaneum: quæ verba peregrino cuidam ſummos in hac Republica honores tractanti diſplicuerunt; quaſi regiā minuerent maieſtatem: quod minus mirū videri debuit, cum in alienæ ciuitatis legib. & inſtitutis peregrin⁹ eſſet. Quid ſi reges Ægypti legiſſet, quondā in magiſtratib creandis eos ſolemni iureiurando adegiſſe, ne ſuis mandatis obedirent, ſi quid iniquū iuberetur? ſic enim Plutarchus [a] ſcribit. ¶ Hæc igitur q̄ diximus reſcripta iuris cum in arbitrio ac voluntate magiſtratuū poſita ſint, omittamus: pergamus ad ea q̄ quod ad Reipublicæ ſtatū & ad publicas, non ad priuatorū rationes ſpectant, *reſcripta ſtatus* appellantur: de quib. quæſtio duplex eſt; vna quidem, an comperta rei veritate, quæ magiſtratus officio diſcutiēda ſit, cætera magiſtratus exſequi, ac potiſſimum iniuſta præcipienti principi parere debeat? altera, an erepta magiſtratui nō modo æquitatis, ſed etiā veritatis q̄ſtione iuſſa principis iniqua repudiare oporteat: eoque dubitatio maior eſt, ſi grauius vrgeantur. Nam fere princeps reſcripta publica priuatis precibus ac literis faciliora reddit: interdum etiam publicis reſcriptis mādata precibus miſta ſunt, ne princeps omnia ab inuitis extorquere, ſed pleraq; perſuadere videatur. Ego vero ſic ſtatuo *nulla re magis eleuari iura maieſtatis, quam precibus principis erga ſubditos*. Nā ſi honeſtum eſt quod iubetur, quid precibus opus? ſi turpe, cur iubetur? Nunquam enim magiſtratum de iure precari, nec de iniuria deprecari oportet. Quid autem regis maieſtate ac dignitate magis alienum, quam aduerſus ſubditos orationum illecebris iuſſa miſcere? quanquam hæc inter ſe ipſa pugnant ac diſcrepant, vt iubere ſimul ac ſuadere te poſſe putes. Scitū eſt illud, τῶν τυράννων δεήσεις παραγγέλματα εἶναι.

Demus igitur illud, nihil acerbius imperari, quā quod princeps orationū blanditiis ſuadet. Si veritatis & æquitatis q̄ſtio omnis magiſtratui eſt adempta reſcripto, nihil contra principis iuſſa poteſt, niſi vnicuique compertum ſit reſcriptum intuenti, aut falſum ac vitioſum [b], aut abſurdū [c] ac legi naturæ diſſentaneū eſſe: vt ſi princeps in-

fante

a in Apophthegmatis.

b Rotæ deciſ. de except in nouis, Felin. in cap. de cætero col 2. Panor. eod. col. 7. ii ſtiers & Imola in c cum continga, de reſcrip.

c Imol in Clementina 1 de re iudic col 9 Bar. in l à diu, de re iudic exi in c. paſt valus, de reſcript.

fantes ac impuberes mulctari iubeat, quemadmodum de Pharaone & Agrippa legimus: aut bona ciuium prædari, & aliena diripere, vt nostra ætate Albertus Marchio Brandeburgicus, qui quas vrbes expugnauerat, eas militibus diripiendas exponebat, pœna capitis indicta, qui non strenue bona ciuium expilaret, tametsi iustam causam contra patriam arma capiendi nullam haberet. Quod si magistratui, extra fines prouinciæ, aut supra quam iure debeat imperanti, omnibus imperium recusare fas [a] est, tametsi honestum sit illud quod iubetur; quanto minus principi turpia & iniusta præcipienti parebitur? terminos enim ac fines imperii à natura ipsa positos mouet, ac suæ iurisdictionis leges ab immortali Deo sacratas perrūpit. Quod si quis dicat, principem, qui contra naturę leges quid iubeat, futurum neminem; recte ille quidem: is enim principis nomen ac dignitatem amittit [b], qui à ratione discedens diuina iura conuellit.

a l. vlt. de iurisdict.

b Bald. in l nupta de senat & in l. imperium, de iurisdict. Innocentius in ca. quæ in ecclesiarum, de constit.

Superius quid quantumq; principi ꝓ iure maiestatis liceat, satis opinor copiose diximꝰ; vnde plurima q̃ huiꝰ disputationis cōmunia sunt, deriuantur: neq; n. intelligi potest, q̃ obedientia maiestati debeatur à magistratibus, nisi prius percepta sint & plane cognita iura maiestatis. Hic vero q̃ritur quę principū iussa magistratus, & quatenus exsequi debeat: Nā sæpe iniqua, sæpe turpia iubētur, q̄ magistratus ipsi libentius ac turpius exsequuntur, quā iubeantur: vt nō itapridem bellis ciuilibus, quibus tota Gallia conflagrauit, præses curiæ Normannorum, cuius nomen obliuione sempiterna sepeliēdum est, iussus aureorum triginta millia iis qui nouam religionem profitebantur extra ordinem imperare: ipse, qui hanc procurationē sibi decerni petierat, trecenta millia extorsit: ꝑnia poposcit: tulit ille pro temporum calamitate maxima. At Tiberius inauditæ crudelitatis tyrannus, Ægypti Pręfectum acerbe increpans, quod grauiora tributa quā iussus erat exegisset; *Tonderi*, inquit, *meas oues, non deglubi volo.* Ergo magistratus iussa principis exsequetur,

quæ à diuinis, quæ à naturæ legibus non erunt aliena; etiamsi cum iure cæterarum gentium discrepare videantur: quæ quidem à principibus pro rei cuiusque publicæ commodis aut incommodis mutari, non est alienum à natura. Tametsi enim princeps imperii leges ac mores seruare iuratus & iniuratus ex officio debet: si tamen contra iusiurandum, contraque principis officia quid imperet; non ideo magistratus imperata recusabit: quia non est in officio magistratus positum, diiudicare id q princeps in legibus humanis sanciat, iustum sit necne. Si tamen legem antiquare iubeatur, quæ vtilitate nouis legibus præponderet, iussa tantisper sustinebit, dū principem admoneat, idque non semel ei, sed sæpius faciendum est: sin princeps admoneri nolit, aut admonitus vitia respuat, certe magistratus iterum atque iterum imperanti principi obediet: satis enim fecit officio. quinetiam prima iussa exsequetur, si dilatio periculum esset allatura.

Atq; eò pertinet id, quod ab Innocentio [a] IIII. priusquam Romanus Pontifex esset, scriptum est, *etiam iniqua principum iussa exsequi oportere, non tamen si legib. naturæ* [b] *contraria sint*. Huc etiā Iurisconsultorū [c] disciplinæ spectant, *principem iuri naturæ derogare posse*; id est, vt ipsi interpretantur, *gentium legibus & institutis, ne quis verborū obscuritate, ac iuris naturæ homonymia diuinas aut naturæ lege violari patiatur*. Ac tametsi Anastasia [d] lege *rescripta principū contra leges indulta priuatis, à magistratib. suscipi prohibeantur*; hoc tamē ita verum est, nisi legibus derogatū fuerit singulari clausula, rescripto comprehensa: principem tamē sui officii, vt diximus, accurate iudex admonebit. Quod si rationibus principem a proposita susceptaque sententia diuellere non potest, mandatis iterum à principe repetitis obedire oportet, etiamsi publicis vtilitatibus damnum allatura videātur. Exspectabit igitur altera iussa, vt legib. [e] cauetur. At etiā Theodosia lege [f], q̄ Ambrosii Mediolanensis Pontificis optimi rogatione lata est, diserte cauet, *vt totos dies triginta iußa principis sustineantur*

a in ea. cum inceperit, de offic. deleg
b can. non licet, 10 distinct. Bal. in ca cum adeo, de rescript
c Accu. s. & Cyn. in l. 1. si contra ius DD in l. 1. de constit. princ & in cap. quæ in ecclesiarum, de constit
d l. vlt. si contra ius C.
e Auth de mā dat. prin. § de inde. & auth vt nulli iudicū §. & hoc. Bald in l. pueri si contra ius. C. l. vlt sententiam rescind. C. Bart. in tract. de repressal 6 & in Auth. vt determinatus sit iudicum. Baldus consil 309. Ancharan. cons. 35. & 339.
f l. si vindicari, de pœn. C.

antur, si seuerius aliquos puniri mandauerit. Legis[a] ferendæ occasionem dedit septem millium hominum cædes in Thessalia Theodosii iussu facta; quod quæstores ac magistratus aliquot intermisissent. Ambrosius Imperatorem exsecratus est, eique sacris publicis ob eam rem interdixit, nec prius resecrari passus est, quam ea lege lata. Inde opinor manant illa, quæ etiamnum à Romanis Pontificib. impetrantur rescripta, *monitoria*, inquam, *iussoria*, *exsecutoria*.

a cap. liceris. de rescriptis.

Idē nobis iudicandū relinquitur, si princeps antiquatas sua vetustate vel magistratuū incuria leges renouari, pœnasq; exigi mandauerit: nō antea magistratus pœnam irrogabit, q̃ leges iterum ꝓmulgari iusserit. q.d n. iniqui⁹, q̃ vt pœnam à me reposcas, qui tādiu legem iacere ac impune violari passus es? Hoc n. ab arcanis veterum tyrannorum à Nerone Imperatore repetitum legimus. Traianus vero optimi principis laudibus clarissim⁹, leges quæ vetustate extabuerant[b], sanctius renouari iussit, ne cui fraudi esset, quod publico omnium errore in legem cōmisisset: ius enim sæpissime in errore publico[c] positum est, nisi quid peccatur in naturæ legem, quam contra probabilis error nullus esse potest. An igitur magistratus ea iussa exsequetur, quæ putat, quamquam falso, naturæ contraria? quæ enim natura iusta sunt, prauis opinionibus interdum sic obscurātur, vt quid sequendum, quidve fugiendum sit, non facile intelligatur: ita sæpe iurisconsultorum ac philosophorum dissidentes sentētiæ; ac tam variæ populorum, tamque discrepantes inter se leges sunt, vt ex iisdem causis interdum præmia in vna ciuitate proposita sint, ex quibus pœnæ in aliis ciuitatibus irrogantur. pleni sunt libri, plenæ historiæ, plena populorum ac principium scita; quæ singula qui persequi volet, infinit⁹ sit: sed optima est cautio sapientum, *qui vetant id facere, quod dubites iustum sit necne*, quoniam ipsa dubitatio iniuriæ opinionem affert: quanto magis id locum habet, si persuasum habeas, id quod iubetur, natura ipsa turpe ac iniustum esse? Si vero de ciuili iusti-

b Plin. lib. 10. epistol.

c l. 2. de offic. prætor. l. 3. de supellectile legata. ff.

tia quæritur, iussa exsequenda tibi sunt, etiamsi putes, id quod præcipiatur, iniquitate ciuili non carere.

Itaque in omni Republica, magistratus in leges iurare coguntur, ne in dubitationem ac disceptationem reuocetur id, quod cuique magistratui fixum ac persuasum esse debet. Et quidem Romani magistratus, priusquam imperium deponerent (id autem fieri solebat Calendis Ianuar.) nouos magistratus in leges iurare cogebat; idq; peractis in Capitolio sacrificiis solemnibus: alioqui magistratu, nisi iurati [a] essent, intra quinque dies abdicabant. Ac sæpe magistratus [b] ipsi, lata lege ad iusiurandum adigebant eos ciues, qui quo minus lex perferri posset intercesserant: quod facere cum recusasset L. Metellus Numidicus, quia non probaret leges Appuleias, rogatione tribunitia exsilio pulsus est. Ita quoque promulgatis in curia Parisiorum Ludouici XII. Regis constitutionibus, quod eas plerique improbarent, procurator [c] fisci rogationem tulit, vt iurati iudices secundum eas leges iudicarent, indicta maiestatis pœna iis qui eas in disputationem reuocarent: vt in actis curiæ legimus. licet enim cuique ante promulgationem de legibus, deq; earum æquitate differere: cum vero perlatæ sunt, non licet. Antea quidem Ludouicus XI. Rex dicta quædam iniqua in curia Parisiorum publicari iusserat: curia recusauit, propterea quod iniqua vnicuique viderentur: rex sua iussa ingeminans minas adiecit, capitis etiam indicta pœna nisi curia paruisset. Lanacrius Præses re intellecta, regem adiit corona iudicum purpuratorum stipatus; nō vt culpam deprecaretur, sed vt mortem precaretur: cum diceret se suosque collegas mortem malle, quam legis propositę promulgationem pati. Rex incredibili magistratuum fortitudine & constantia perterritus, legem abrogari, ac rescriptum præsentibus iudicibus lacerari iussit; testatus se nulla deinceps edicta laturum, quæ curia improbaret: precatus etiam est à iudicibus, vt ea quæ proposuerant fide & æquitate semper iudicarent. Incredibile dictu est quanti fuerit ea res ponderis ac momenti

a *Liuius in fine lib. 31.*

b *Appian. lib. 1. ciuilium.*

c *Anno 1498. 25. Iulii.*

menti ad regem in officio retinendum, qui ſemper antea ſuo arbitrio ac nimia imperandi licentia abuti conſueſſet. Prius n. quam regnũ eſſet adeptus, curiæ Præſides actiri iuſſerat, vt ꝙ in actis curiæ exſtabat, delerent; ſcilicet DE EXPRESSO *mandato*: quæ verba ſubſcribi curia iuſſerat beneficio Comiti Cenomanorum indulto: teſtatus ſe, ni prius id fieret, vrbe non exceſſurum, nec mandatum ſibi à Rege imperium ſuſcepturum: curia quidem illa verba cancellari iuſſit; ſed, vt litura exſtaret, acta ſeruari mandauit: quæ adhuc incorrupta ſeruãtur [a]. Hæc autem verba, *de expreſſo mandato*, quib. interdum hæc ſubiiciuntur, *multis vicibus iterato*: quæ principum reſcriptis curiæ conſcribi curant, eam vim habent, vt cæteri magiſtratus ac priuati nullam, aut non magnam earum legum rationem habituri, eadem diſſimulatione facilius antiquari patiãtur. Hoc igitur curiarum arcano ſtetit hoc imperium, ꝙ alioqui ereptis legib. ac priuilegiis extortis à principibus ruiturum fuiſſet: nam Reges optimi, qui largitionib. effuſis canes aulicos explere nullo modo poſſint, iſta ratione ſuorum beneuolentiam cum imperio diutiſſime retinuerunt. [a] *Anno 1442. 25. Iuli.*

Sed quæri poteſt, an magiſtratum abdicare prius liceat, quam iurare in eas leges, quas vel cum naturæ legibus pugnare, vel certe cum iniquitate coniunctas eſſe putes; quæ tamen cæteris magiſtratibus ac multitudini probantur: nam iuſtitiæ vis ac rectæ rationis momenta non niſi à pauciſſimis, iiſque ſapientibus percipi ſolet: ſapiens autem, veluti iuſtitiæ norma quædam, multitudinis aduerſarius eſt omniũ maximus. quod ſi ita eſt, cur ſapiens inſanienti magiſtratuum multitudini aſſentiri cogatur? Sic tamen ſtatuo, pauciores magiſtratus, vt cæteris aſſentiantur, cogi oportere; nec ferendos, ſi potius magiſtratu abdicare velint: alioqui ſi magiſtratui iuſtitiæ ſpecie, leges communi conſenſu receptas, quantumuis iniquæ ſibi videantur, eiurare liceret, hoc idem cæteri ſibi fas eſſe ducerent tum Rempublicã gubernatorib. vacuam, procellis ac tempeſtatibus obiicerẽt; tum

Lex Ludouici XII.

etiam maiestatis iussa identidem recusarent. Itaque Ludouicus XII. inter laudatissimas leges, hanc quoque iussit: *Si tres pluresve fuerint in collegio decuriave iudicum dictæ sententiæ, pauciores sententiam mutare cogendos, vt plurium iudicia sequantur.* Curia Parisiorum diu dubitauit, an legem promulgaret: quia durum videbatur & absurdum, vt quis *non ex animi sui sententia*, vt Romani in sententiis ferendis dicere solebant, *sed cõtra quam sentiret, iudicare cogeretur*: ac potissimum in iis quæ iudicum religioni ac prudentiæ concredita fuissent: cuiusmodi sunt omnia fere tum publica, tum priuata, iudicia. Cum tamen curia prouideret ob sententiarum multitudinem ac varietatem, in eodem collegio lites exitum reperire non posse: legem promulgauit, quæ temporis decursu vtilissima visa est; quanquam huic quoque veterum Romanorum ratio accedit: vt *iudices sæpe sententiam mutarent, ac pluribus sese adiungerent.* Sic enim Plinius [a] iunior. *Quoniam pars iudicum damnauerat, pars reum absoluerat: cæteri exsilio pellendum censuerant: vtrique tandem & qui damnauerant, & qui absoluerant, tertiam sententiam secuti sunt.*

a lib. 8. epist.

At nostra lex eo melior est, quo pauciores plurib. sese adiungere cogit. Quod n. in omnib. corporib. & collegiis plurib. placuit: id æquum est plus valere, ac suffragiorum numero vincere. Est autem in omnibus consultationibus, ac rebus agendis optima veterum ratio: *propositis pluribus honestis ac vtilibus, id quod iustius ac vtilius sit, amplecti: pluribus vero propositis periculis, grauiora delinare*; alioqui nullus actionum humanarum exitus reperiatur: Iustitia v. naturalis dici non potest, quæ in dubium reuocatur: cum id quod natura iustum sit, nec obscurum est, nec ab hominum erroribus & opinione incerta, sed ab ipsius sempiternæ mentis clarissimo & immutabili splendore manat. Nec tamen prius quemquam magistratu abdicasse video: quam Ludouici legem illam probaret: ac ne tum quidem, cum virtute magistratus & imperia, non sordibus & gratia quærerentur: neq; enim

regia

regia lege quisq̃ imperio abdicare ꝓhibetur: id tamen æquius esset, quā arbitrio ac voluntate magistratuum permittere, vt Rempubl. deserere, quam sentētiam malint. Quare Procuratores Regis sæpe magistratus ac iudices, vt ex legib. ac morib. iudicarent, compulerunt: & cum apud Tolosates agerem, Bartholomæus Præses Inquisitionum, cum suæ decuriæ iudices omnes contra Regiam in curia promulgatam sententiam ferrent, coacto curiæ totius concilio, sententiam mutare & ex legibus iudicare coegit: & iuste quidem. quis enim vt magistratum peteres, aut oblatum acciperes impulit? accepto imperio, vel ereptis suffragiis, vel pecuniis & ambitu quæsito, iuratus leges, quas antea legere potuisses, aut certe debuisses, eiurabis? tu falsa iuris ac iustitiæ opinione fraudem magistratui quem geris, fraudem legibus, fraudem principi, fraudem Reipublicæ facies?

Fit tamen interdum, vt quæ leges per sese iustissimæ cuique videantur, causa tamen ex improuiso oblata, iniustæ appareant. Tunc certe principem admoneri oportet, vt sæpissime in curia Parisiorum factum memini, qui re senatui communicata, legibus latis obrogare aut subrogare solet: nostri *declarationem* appellant; quam principis propriam [a] esse antea docuimus. Sed ne tum quidem magistratui contra legem iudicare fas est, etiamsi sentētiam sustinere licet, quoad principis voluntas elucescat: in cæteris ex legibus iudicandum, non de legum æquitate magistratui disputandum; alioqui si iudex contra legē sciens prudensque iudicauerit, ab ipsis legibus infamia [b] notatur: sin errore id faciat, cum ex legib. se iudicare putet, non quidem [c] infamia dignus est, sed perinde est ac si nihil iudicasset; at ne appellare quidem à sententia, quæ nulla est, Romano [d] iure necesse fuit.

Refert autem plurimum, vtrum de legibus latis, an vero de ferendis agatur: illas enim seruare quemque oportet, ac magistratus omnium maxime, quos etiam si scienter aberrauerunt, infamia legum ac periurii [e] sequitur: sed priusquam ferantur, de iis disse-

a *l. placuit. de iudicib. C. l. 1. de legib. C.*

b *l. 1. ad Turpil. l. relegati. de pœnis.*

c *l. cum prolatis. de re iudicata.*

d *l. si expressim, quando appellare non est necesse.*

e *can. infames. 21. q. 5.*

rere oportet, ac iustis ponderibus eas exigere maiores magistratus, ad quos præcipue legum promulgatio pertinet; principem sui officii sæpius admonere, etiamsi priuata vnius ciuis vtilitas agitur; ac multo magis si ex ea promulgatione grauissima Rempublicam incommoda sequantur: contra vero si quodammodo lex iniqua fuerit, maxima tamen ex ea lege ad Rempublicam commoda peruentura sint, legis iniquitas vtilitatis specie proposita minus apparet, vt veteribus etiam Rerumpub. moderatoribus visum est. nec tamen eo vsque progrediendum vt quātacunque vtilitas appareat, à ratione deferamur, & iniustitiæ velis abripi nos patiamur: vt Lacedæmonii quondam, qui *iustitiā omnem vtilitate publica metiebātur*[a]: huc leges omnes, huc omnia iudicia, huc denique consilia reuocabant.

a Plutarch. in Alcibiade.

Præstat igitur magistratu abdicare, si lex ipsa diuinas aut naturæ leges oppugnet, aut vnicuiq; turpis & iniqua videatur: quemadmodū Cancellari⁹ Philippi II. Burgūdionū Principis fecisse dicitur, in re multo leuiore, quāquā Princeps inuictā Cancellarii constantiā conspicat⁹, iussa reuocare q̃ forti ac sapienti viro carere præstabilius esse iudicauit. Hæc igitur animi vis ac fortitudo, principes ab infamia, leges ab interitu, Respublicas ab excidio sępe seruauit. Cum vero Reipublicæ morbis, ac principum peccatis mederi constantia non potest, præstat aliquid indulgere, quam Reipublicæ vulnera à principibus illata exacerbare; eosque ab insania ad furorem adigere: vti Papinianum fecisse legimus. Hunc n. ab Imperatore Seuero filiorū & imperii Romani tutorem datū, Imperator Antoninus Caracalla iussit parricidium fratris excusare: Papinianus recusauit; cum diceret, *Parricidia difficilius excusari quam admitti.* Fortiter ille quidem magis quam sapienter. Nam Caracalla furens, ac fratris cruore nondum satiatus, Papinianum occidi mādauit[b]: ac post tanti viri occasum, qui solus hominis impetum regere, ac furentem audaciam reprimere potuisset, à cædib. & crudelitate non prius destitit, quam se ipsum

b Spartian.

ipſum cum imperio perditum iret. Quod ſic à nobis dictũ velim, nõ vt hominis diuiniſſimi laudes egregias vlla ſui parte minuerem, id n. fieri nullo modo poteſt; ſed vt magiſtratus intelligant, quatenus peccata principum quæ auferri non poſſunt, ferre debeant. Non debuit igitur Papinianus tanto viro, id eſt, ſeipſo, Rempub. orbare, ſed Principi vel potius ſuo dolore indulgendo, ſibi Rempub. ac ſeipſum Reipub. ſeruare: fortiter quidem & ſapienter facturus, ſi nondum parricidium fuiſſet admiſſum. Turpiter Seneca, eiuſq; collega Burrhus, eodem honoris gradu quo Papinianus collocati, qui nullã ſcelerati conſilii excuſationem habuerunt, cum Neroni matrem, quam à naufragio caſus eripuerat, necare perſuaderent [a]: conſilium igitur, & iuſſum, & factum omnium crudeliſſimum ſempiterna infamia ac dedecore cũ auctoribus ſuis cumulabuntur.

a *Tranquill. in Nerone. Tacit. li. 14.*

Quid ſi princeps aliquid iuſſerit: deinde conſilium re nõ integra reuocarit: an edicto poſteriori magiſtratũ obedire oporteat? id qdē oportere primo cuiq; intuenti videtur: ſed res diſtinctione illuſtranda eſt; ſi qdē cœpta res omitti ſine publico detrimento nõ poteſt, edicto locus nõ erit: idque potiſſimum in bello. recte n. Marcell⁹ Conſul; *Multa* [b], inquit, *magnis ducibus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreßis non dimittenda.* Id quidem militiæ. Domi vero, ſi princeps edictum, quo ciues iudicari, aut damnatos plecti iuſſit, re incoata & affecta, nondum tamen confecta, mãdatum, reuocarit; omnia ſunt omittenda, vel potius intermittenda: contra quam Fuluius Conſul, qui capta Capua, cum in auctores defectionis animaduerteret, ac iam Senatorũ maximam partem ſupplicio affeciſſet, acceptis literis, vt rem integram remitteret ad Senatum [c], priuſquam eas reſeraret, non ignarus quid in eis lateret, reliquos ſenatores ſecuri percuſſit. Non quidem tenebatur Conſul imperio ſenatus, cui nihil omnino imperii fuiſſe docuimus; fere tamen magiſtratus prouinciarũ & imperatores Senatuſconſultis, perinde vt legibus, parere conſueuerunt. Certe quidem Gandauēſes XXXVI. viros capitali ſupplicio affecerũt,

b *Liuius li. 24.*

c *Liuius li. 26.*

non aliam ob causam, quam quod ciuem vnum capitis damnassent, mortuo Carolo Burgundiæ Duce, priusquã imperium illis esset prorogatum, tametsi necesse non fuerit, vt similibus exemplis superius disseruimus. Illud autem fere perpetuum[a] est, eos qui imperium habent, suo iure mandata exsequi posse, etiam post imperii tempus, si is qui mandauit, sciens prudens factum dissimularit, nec prohibeat cum possit.

a l. vlt. quod cũ, col. 1. de exact. militaris. C. ca. olim de offi. deleg.

Quæcunque diximus, de iis mandatis dicta sint, quæ nullam ad magistratus facti q̃stionem detulerunt. Quid igitur si rescripta iussaque pro compertis ac veris narrant ea, quæ nec publice, nec magistratui cognita sunt? hic rursus dispiciendũ, an facti quæstio magistratui singulari mandato ademta, an v. permissa: si hoc, minime dubium est, quin magistratus ea quæ rescripto narrãtur quærere[b] debeat vera sint necne. sin magistratui q̃stio omnis est erepta, dubitari potest an inquirere possit, potissimum si princeps declarauerit se vera compertaque narrare, vt magistratibus omnem eripiat dubitãdi occasionem. Verius est tamen vt vtroque casu magistratus de rei veritate cognoscat. Ac ne magistratus ea de re dubitarent, Cõstantinus id lege sanxit[c], vt magistratus verane sint quæ rescripto narrantur inquirat; siue id mandatum fuerit, siue omissum: ac tametsi nihil aperte caueat, cum magistratus de rei veritate cognoscere prohibetur; inquiret[d] tamen, si dilatio quæstionis nullum Reipublicæ aut priuatis detrimentum sit allatura: quia non debet alterius vtilitatis causa alteri incommodum creari, multo minus Reipublicæ. Et in vniuersum ea quæ in legibus, priuilegiis, rescriptis, testamentis, sententiis narrantur, nullum veritati præiudicium inferre possunt[e]. Ac tametsi vrgente Mediolani Sfortiadarum[f] tyrannide, cautum esset, vt rescriptis ac legib. fides omnino haberetur: ea tamen lex recepta vrbe & agro Mediolanensi, à regibus Francorum abrogata est.

b l. vniuersa de rescriptis. C. & c. ex parte. de rescript.

Magistratus facti quæstionem habet.

c l. 4. si contra ius. C

d Castrensis cõs. 156 Alex cons. 10 lib 7. Panor. in ca. ad audientiam. col. 3 de præscrip. Innoc. in cap. inquisitionum. fine, de sent. excommunic.

e l. epist. de pactis. C

f Bossius Senator Mediolanẽsis, tit. de Pri. c.

g Castrens. cõs. 158. examinato. col vlt. Decius cons 160. co. vlt. Felin. in cap. cũ venissent, de re iud. col. 2. nu. 7. Curtius sen. cõs. 49. & seq.

Ac si fidẽ habere oportet rescriptis & legib⁹, id solũ intelligẽdum de iis[g], quib. leges edictave principis obscura de-

declarantur: quanquam potius *sanctiones* debent quam *narrationes* appellari. Sed si Princeps de fide, integritate, prudentia, religione cuiusquam suo rescripto testificatus, in curationibus, magistratibus, aut muneribus, ac largitionibus tribuendis, tantum abest vt ea testificatione magistratus contentus esse debeat, vt etiam maiore diligentia inquiri oporteat, quasi princeps non fuerit ea beneficia imperio vel imprudenti concessurus [a]: contra vero si cuiquam magistratum imperiumve princeps dederit, non erit amplius inquirendum [b], quia princeps honore dignum iudicauit; nisi aut permittat, aut regionis moribus ac institutis id fieri consueuerit: vt postremis [c] temporibus Romæ fiebat, & vbique fere morem inualuisse videmus, ac potissimum in iudicibus renuntiandis. Quinetiam Gothis imperantibus iudicium de senatoribus fiebat, priusquam in senatum admitterentur [d]: sic enim Theodoricus Gothorum Rex apud Cassiodorum, *Admittendos in senatum examinare cogit solicitus honor Senatus.*

a *l. gradatim, de muneribus. bald. in l. præscriptione. si cōtra ius. C. Innocent. in c. super litteris. de rescript. l. a t. in l. Aurelio §. S. ticho, de libe-rat. legata.*
b *l. disputare, de ex m. sacri-leg. C. l. quidā, de re iudicat.*
c *l. vt gradatim, de muneribus.*
d *Cassiodorus in formulis.*

Quod si qua veritatis specie principi quisquam obrepserit, cōmodis ac vtilitatibus rescripto comprehensis, summouendus erit: eoq; magis, si largitionibus effusis ærariū exhauriatur: cui morbo vbiq; grassanti mederi potest, si legi Valesiæ locus sit. Nam Philippus Valesius rex Francorum largitiones ac dona repeti iussit ab iis, qui quæ antea ex eadē causa adepti fuerant, donationum tabulis reticuissent: id quod etiamnum Mediolani [e] fieri solet. Cum n. Reipublicæ intersit plurimum, quid quisq; pecuniarum ac beneficiorum, q̄ quisq; præmia ac priuilegia consequatur, accuratissime in eo genere magistratib. est incumbendum, ac potissimum in popularibus imperiis, in quib. cū publica omnia omniū direptioni patent tum vero seditiosis hominibus ob eam causam perturbandæ Reipublicæ occasio datur. Itaque duodecim tabulis sanctissime de toto genere priuilegiorum ita cauetur [f], PRIVILEGIA, *nisi comitiis centuriatis, ne irroganto: qui secus faxit, capital esto.* Constantinus [g] vero hunc in mo-

e *in tit. de rescriptis, in const. Mediolanensib.*
f *Cicero pro Domo sua.*
g *l. nec damnosa, de precib. Cod.*

modum: *Nec damnosa*, inquit, *fisco, nec legibus contraria impetrari oportet.* sunt autem omnia priuilegia legibus contraria; alioqui priuilegia non sint. Quare ii alteri iussioni obtemperandum est, vti oportere diximus; sic tamen interpretari[a] oportet, vt Reipublicæ incommoda, quoad eius fieri poterit, sarciantur: & iurisconsulti volunt, *ea quæ contra leges, contraque publicam vtilitatem à priuatis extorquentur, non oportet gratia, sed odio digna iudicare*[b]; *nec verborum interpretatione augere*: vt ii qui beneficia militib. concessa, ad militiam forensem ac cœlestem, speciosa verborum pompa traxerunt, vt rusticos homines, quibuscum eadem beneficia communicari æquius erat, tributorum multitudine premerent.

a *ca. vlt de filiis presby. And. Panor. Baldus. Butr. Imol. in c. causam quæ, de rescript. Felin. eod.*

b *l. si quando, de inoffic test. C. l. 2. §. merito, ne quid in loco publico. l. quod vero l. ius singulare, de leg.*

Et quoniam de priuilegiis ac beneficiis disputationẽ non instituimus, hoc potissimum magistratus admonẽdi nobis videntur, vt quam accuratissime fieri possit, beneficia concessu principum tributa dispiciant; cum satis vnicuique compertum sit, indignissimum quemque ea non tam impetrare, quam à principibus inuitis extorquere: quanquam in eo genere, non modo principibus, sed etiam diuinis & humanis legibus fraudes innumerabiles fieri videmus; idq; tot verborum argutiis ac tanta subtilitate, vt nulla ratione magistratus, nisi aperta vi, occurrere posse videantur. Eiusmodi est ea clausula, DE MOTV PROPRIO, quæ à Romanis pontificibus ad omnes principes manauit: nullus enim fere princeps est, qui in tribuendis honoribus ac beneficiis, aut priuilegiis perrumpẽdis, ea clausula non vtatur; tametsi erepta beneficia sæpe ignotis ac indignissimis hominibus tribuũtur. Est enim Romæ campus qui *floridus* appellatur, non tam florum quam testium copia fertilissimus; vnde testimonia decerpere cuiq; licet, vt iis sacerdotia dentur, qui in extremis Asiæ aut Africæ oris versari solent, idque MOTV PROPRIO: q̃ quidẽ clausula omnes omniũ fraudes facile excusantur: si modo fidem Pontificii iuris interpretibus[d] habeamus; sed iampridem fraudes illas de nostra Republicá valere iussimus.

c *c. si motu proprio, de præbẽd. l. 6. Clementina si Romanus. eod. Decisio, Rotæ. 232.*

d *c. audiẽtiam. 1 de rescript. Andr. Panor. Felin. eod. extr.*

Et

Et quoniam principes ac magistratus improborũ hominum fallaciis circumuenti, vix ac ne vix quidem euadere potuissent; prudenter cautum est, vt rescripta principum, nisi eodem ipso anno quo imperata sunt, magistratui oblata fuerint nullius momenti[a] futura sint; nec prius vim habitura, quam eorum exsecutio magistratuũ auctoritatem sequatur. At etiam Mediolanensi lege rescripta principis ad senatum, anno; ad magistratus, mense definiuntur: hoc item vberius cauetur, vt non modo dies & Consul, sed etiam hora qua quidq; iusserit princeps ipso rescripto contineatur: idq; nostra[b] rogatione cum ad comitia Blesensium legatione fungeremur cautũ est: idq; iurisconsultorum[c] auctoritate fecimus.

Quid igitur si princeps suo rescripto magistratui quęstionem veritatis expressa clausula ademerit? Refert enim plurimum, an princeps falsa pro veris, & plane incognita pro compertis suo rescripto inseri mandauerit, an vero facti quæstionem magistratibus eripuerit. si enim in militem sacerdotium contulerit, aut sacerdotem exercitum cõscribere iusserit, cum tamen hunc ducem exercitus esse arbitraretur, illum vero sacerdotẽ, vtrumque rescriptum sustineri oportet; quia probabili errore aut fraude princeps circumuentus[d] est. Sed cum princeps ipse diserte vetuit, magistratus facti quæstionẽ suscipere, nullo probabili errore ductus est. Quamobrem magistratus inquisitione omissa, principem admonebit, âc bona fide vera narrabit; & propositis incommodis, à suscepta sententia, quantum quidem poterit, diuellet: si minus id præstare potest, imperâti parebit: alioqui Reipublicæ maiestas à magistratuum arbitrio penderet. illud etiam multo magis metuendum, ne vnius aut alterius exemplo cæteri magistratus deinde priuati, iussa principis populiue contemnere pergant; ex quo Rerũpublicarum interitus sequuntur. ¶ Quod si putes nihil principẽ quod turpe sit aut iniquũ imperare oportere, recte tu quidẽ putas: at nihil omnino cõtra decus vel dignitatẽ, vel ꝙ in reprehensionẽ cadat, à principe imperari debet,

nec

a c. plerumque, de rescr. & in c. eam te, de rescript. col. 3. Panor. in c. dilect. 2. de præbendis. Alias fuer. in præsentia, it. ne literis. not. § item litera c. vt debitus, de appel. ca. vt nostrum. eo. c. si capitul. de concess. præbend.
b Anno 1577.
c Accurs. in gl. vlt. l. si ex plurib. §. vlt. de sol. Bald. laudat in l. imperator. L. comment. primo. & in l. vlt. in 4. de edicto d. ut Adrian. C. lo. Andr. Panor. & ut. in ca. pastoralis, de rescript. ext. a test. in c. ex. si à fide.
d Bart. in l. si pater. de l. ered. instit. C. Bald. in l. eam quam de fid. c. C. tex. in l. c. m tale, de cond. & demonstrat. §. quod autem.

nec magiſtratibus, etiamſi minus recte ſentiant, vlla vis inferri; quia nihil tam imperitæ plebis animos à principis & legum obſequio detrahit, quam in legibus ferendis ſenatui aut magiſtratibus vim afferre.

Sed hic de magiſtratuum officio quæritur: ecquid agendum illis eſt, ſi princeps populuſve officium deſerāt ſuum, & contra leges ciuiles, contraque publicam vtilitatem quid iubeant; an propterea magiſtratum ab officio diſcedere oportet? At leges ipſæ iubent magiſtratui etiam iniuſta præcipienti obediendum eſſe: *ne*, inquit, lex, *Prætoris maieſtas contempta videatur*: qua in ſententia video fuiſſe, quos viros [a]? Cicero ſæpe tribunitios futuros execratus eſt; idem tamen tribunorum interceſſionibus etiam iniquis [b] obtemperandum ſcribit. *Parere iubet lex*, inquit, *interceſſori, quo nihil præſtantius: impediri enim bonam rem melius eſt quam concedi male.* Antea dixerat, *nihil exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri ac legibus, nihil minus ciuile & humanum, quam compoſita & conſtituta Republica quicquam agi per vim.* Videmus ſæpe ciues in principem armari, leges violari, iura omnia peſſum ire, cur ita? quia magiſtratus ipſi defectionis auctores sūt, falſa iuris ac iuſtitiæ opinione. Ac inquiunt, iniqua lex eſt; nec poſſumus, nec parere debemus. honeſta quidem oratio, ſi non potes; ſed illud quod non debeas vnde didiciſti? quibus ex fontibus hauſiſti? tu tibi priuatos etiam iniuſta prçcipienti, verberibus, carcere, mulcta, extremo denique ſupplicio parere cogas; nec tamen imperanti Principi obedies? at negabis iniquū eſſe quod imperas: negat etiam Princeps iniquum eſſe quod iubet: tunc arbiter eris? aut ſi te arbitrum feras; cur non idem de tuis erga priuatos edictis ferendum putes? Quanquam magiſtratum vt peteres nemo coegit; abdicare nemo vetat; ſi tibi lex iniqua videtur. facit igitur imperandi libido, vt priuatis quidem imperare velis; principi tamen populove parere nolis.

a *Iuriſconſulti, l. prætor ait. §. ait prætor, de operis noui. l. penul. de iuſtitia. l. ſeruo § cum prætor. ad Trebel. Plato in Cicerone.*

b *Cicero pro Cluent. 3 li. 3.*

Hoc igitur fixū teneam⁹; *Principi iniqua præcipiēti obedire præſtabilius eſſe, quam iuſſa recuſantem cæteris magiſtrati-*

bus

bus ac priuatis rebellandi materiam & exemplum præbere; ſin contra diuinas aut naturæ leges quid iubeatur, patria, bonis, vita denique ipſa prius debes, quam fide, iuſtitia, integritate, religione ſpoliari. Vno vel altero exemplo vtemur. Saul iuſſerat ſacerdotes omnes ſe præſente necari: nemo fuit qui iuſſa non recuſaret præter Doegum; is ad vnum omnes interemit. Petronius Syriæ Præſes iuſſus eſt Imperatoris Caligulæ ſtatuam in templo Hieroſolymorum collocare, vt in cæteris omnibus Deorum templis factum erat. Iudæi ſtatuas Imperatoris de ſuis ſacellis deiecerant. Petronius principem admonuit, ſe imperata facere ſine graui ſeditione & cladibus nō poſſe. Altera iuſſa afferuntur, & quidem crudeliſſimis Petronio propoſitis pœnis, ni pareret. Itaq; Petronius veteranorum legionibus, præſidiariiſque militibus coactis, exercitum conſcribit, ac Hieroſolymam pergit iuſſa facturus: nihil enim à ſua religione, nihil à diuinis, nihil etiam à naturæ legibus alienum ſe facturum arbitrabatur. At Iudæi cum de Petronii aduentu allatum eſſet, vrbes, agros, domicilia deſerere, ac Præſidi obuiam inermes ire, ſi precib. illum exorare poſſint, aut ſeipſos militibus mactandos præbere. Ergo ſupplices hominē legationibus fatigant: ſed cū nihil proficerent, innumerabili multitudine coeuntes, & quidē exarmati, circumſtantibus vndiq; legionibus, per ſacra, perq; religiones obteſtantur, vt prius mori liceat, quam ſacratiſſima Dei ſempiterni templa hominum ſtatuis inaniri ac fœdari conſpiciant. Præſes inauditam populi tum religionem, tum fortitudinem admiratus; precib. etiam ac lacrymis miſerrimæ plebis commotus, ab illa quam non metuebant ipſi crudelitate alienus, ſingulos domum redire iuſſit, ac promiſit ſe ad Cæſarem rurſus literas daturū: ac prius mortem quam crudelia iuſſa obiturum. Caligula tamen furore ac inſania demens, Petronio literas ſcripſit acerbiſſimas, & ſuppliciorum crudelitatem ſpirantes, ni iuſſa faceſſeret. Sed nauis cum vectoribus tempeſtate abrepta eſt, priuſque de tyranni cæde in Iudæam allatum

Memorabile exemplum prudentis magiſtratus.

est, quam crudelitatum nuntius eo perueniret. Atque ita Petronius cum summam erga Deum religionem, aduersus tyrannum prudentiam, in subditos caritatem præ se tulisset, sapiētissimi Prǣsidis officia omnia impleuit. Hoc tamen præcipue intuendum est, ne religionis, vel potius superstitionis inanem speciem principum iussis obtendamus. Cum enim magistratus religionem ac leges diuinas humanis obtendit, de principis religione male suspicari necesse est. Oportet igitur verissima certissimaque sempiterni Dei religione ac doctrina imbutum, & ab omni impietate ac superstitione penitus alienū esse. Sed me pudet eorum, quos *paganos* appellamus, exemplis vti, cum ad nostra relabor. Iam enim pridem pietas erga Deum feruere desiit; atque adeo tepefacta est, vt verendum sit, ne tandem omnino refrigescat. Disseruimus qualem se magistratus erga principem ferre debeat; dicendum deinceps, qualem erga priuatos esse cupiamus.

De magistratuū erga priuatos imperiis, officio, potestate. CAP. V.

MAGISTRATVM diximus publicam imperandi prohibendique potestatem habere: publice autē imperandi ius habet, qui iussis aut vetitis minus obtemperantes cogere potest. Tametsi enim Modestinus [a] scripserit, *legis virtutem esse in iubendo, vetando, permittendo, ac puniendo*: magistratuum tamen ea vis est potius quam legis, quæ per seipsa muta est: magistratus autem lex est viuēs ac spirans, cuius hæc maxime propria sunt: lex autem, quæ imperia ac vetita præ se fert, inanis esset, nisi magistratus, qui potentius lege dominatur, pœnas intētaret. Ad ea vero quæ permittuntur, nihil opus est lege, quæ ipsa in iussis proprie versatur; ac verbum *legis* aliud nihil est, quam summæ potestatis iussum: & qui contra quam prohibetur quid facit, contra iussa facit: pœna vero nunquam à legibus irrogatur, nisi magistratus auctoritate ac iudicio constituto sentētia feratur. Ex quo perspicuum est, vim legum in iis positam esse, qui publicum impe-

a *l. legis virtus, de legibus.*

imperium habent, ſeu fuerit princeps ſeu populus, ſeu magiſtratus: quibus imperantibus niſi pareatur, cogendi poteſtas eſt: id autẽ fit pœnarum irrogatione quàm Demoſthenes *neruos Reipublicæ* appellauit, ἀδὲν (inquit) ἔφελ☉ τῆς πολιτείας νεῦρα ὐκ ἐχὐσης κατὰ τῶν ἀδικὐντων.

Diximus, *cogendi poteſtatẽ*, vt magiſtratum ab eo ſciungamus, qui iudicandi quidem, ſed imperãdi poteſtatem non habet, ac multò minus cogendi, vt Pontifices cæteriq; Iudices quibus imperiũ nullum eſt. Nam qui olim à Prætoribus cæteriſq; magiſtratibus dati conſueuerãt, nõ ſuas ipſi ſentẽtias exſequebãtur, ſed ii qui eos [a] dediſſent, ſi modò eas probarent, in ius tamen iudices dati priuatos ad ſe vocabant; ſed nemo qui nollet obtemperabat, niſi magiſtratus ipſi pro iure ſuæ poteſtatis imperarent. Itaq; nec edicto tenebatur, qui vocatũ ad iudices priuatos vi exemiſſet [b]; quia imperãdi iure carerẽt, noſtris verò moribus iudices dati, & vocare ad ſe, & ſententias nõ impetrata venia magiſtratuum, vt Pontificibus neceſſe eſt, per viatores exſequũtur; & priuatos ſuis edictis, quæ ſua manu ac ſigillo cõſignant, parere cogunt; ſed iis tantum iudicibus permittitur, qui aliunde per ſe ipſi, aut vna cum collegà imperare poſſunt, nõ item priuatis ciuibus, ſi iudices a magiſtratibus dati fuerint. Diximus primã cogẽdi poteſtatem in prehenſione bonorum ac perſonarũ poſitam eſſe; diximus item prehenſionem à vocatione ſæpe ſeiungi; & cui prehenſio ſit, non propterea vocandi, aut iuris dicẽdi, aut captos dimittẽdi ius eſſe: hæc enim propria ſunt eorũ quibus publice iudicium eſt, ſeu de fama ac dignitate, ſeu de capite, ſeu de fortunis omnibus decernatur; & partem quidẽ magiſtratuũ priuata, partem publica iudicia tractare: partem mulcta, partem verberibus, partem exilio, partem ſupplicio capitali punire; idque cum libera prouocatione vel extra prouocationem iudicare: eos verò qui damnati ſunt, ſupplicio liberare, maieſtatis proprium eſt, ſupra leges omnes ſupraq; magiſtratuum omnium iura, imperia, poteſtates.

Ex quo perſpicuum fit duo imperii publici genera eſſe;

a l. à diuo. de re iudic.

b l. 3. ne quis eũ qui in ius vocatus eſt.

Summũ ius maieſtatis.

esse; alterum quidem summum, legibus ac magistratuum imperio solutum, alterum legitimum, quod legibus obligatur: hoc magistratuum proprium est, illud vero maiestatis. Maiestas quidem in Republica nihil seipsa post Deum immortalem maius, nihil etiam sibi æquale habet: magistratus vero principis maiestatem suspicit, eiusque legibus ac iussis obligatur: priuati denique post Deum immortalem maiestatis legibus, ac magistratuum imperiis tenentur. Quo fit vt nemo in Republica verbis *Impero* ac *Iubeo* vti possit, præterquam ii, qui *iura maiestatis* habent: quæ verba non modo *imperium*, sed etiam *voluntatem* [a] Latine loquentibus significant: cum omnia omnium imperia ac voluntates, ab eius vnius qui iura maiestatis habet arbitrio ac voluntate pendeant. Itaque solius principis, populive, aut optimatum, pro varia ciuitatis forma, proprium est vti verbis, *volumus iubemus*; quibus magistratus vti non potest; nec item edictis, quæ sunt *magistratuum iussa*, capitalem pœnam subiicere.

[a] notat *Donat. in illo Terent.* Animo iam nunc otioso esse impero, *id est*, volo. & iubeo te salue re, *id est*, volo. qui scis an quę iubeam faciat. *Donat. id est*, velim.

An gladii potestas principis propria.

Inde quæsitum est ab iuriscōsultis, & adhuc sub iudice lis est; *an gladii potestas, quam ipsi merum Imperiū appellāt, principis propria sit, exsecutio vero magistratuum, an vero magistratuum quoque sit illa potestas communis.* Quę quidem q̃stio disputata est ab Azone & Lothario iuris peritissimis; eiusq; arbitrium delatum est ad Imperatorem Henricū V. qui tunc Bononiā venerat, equi sponsione facta. Lotharius sponsione vicit, arbitri recepti sententia: sed Iurisconsultorum pen omniū suffragiis Lotharius quidē *equum*, Azo vero *æquum* [b] tulisse dicitur; pleriq; tamē Lotharii sententiā secuti sunt. Vberius igitur ac plenius explicanda quæstio est, cū ad Imperii vim ac naturam & ad iura maiestatis penitus intelligenda pertinere videatur. Quæstionis obscuritas inde manat, ꝙ nec Lothario, nec Azoni antiquitatis magistratuumq; Romanorum [c] disciplina satis percepta cognitaq; fuerit. Principio quidē exactis Vrbe regibus, magistratus Romanorum [d] gladii ius in ciues nulli habuere; at etiam verberum potestas illis

[b] *Alciat. lib. 1. paradox. ca. 1. & 6. Molin* § 1. *glo. 5. num. 58. in consuetud. Paris.*

[c] *Liuius lib. 7. & 10.*

lis est Porcia lege ademta [a] anno CCCCLIV; qua quidem rogatione populus Romanus non modo magistratus omnes, sed etiam seipsum gladii potestate in ciues spoliasse videtur, ac liberum exsilium capite damnatis ex omnibus criminibus permisisset. At etiamsi de fama ac dignitate ciuium ageretur, iudiciũ erat plebis; si de fraude capitali, qua ciuitas amitti posset, ageretur, populus comitiis centuriatis iudicabat, vt legibus sacratis [b] cauebatur: ac tametsi leges interdum violarentur, non tamen impune violauit Cicero; cui, quod de cõiuratis Catilinæ supplicium Consul sumsisset, aqua & igni interdictũ est, ac ducentesimo ab Vrbe lapide bonis omnibus publicatis, exsulare necesse fuit. Multo post leges Valerias, Semproniam, & Porciam, quæ secures & verbera à tergo & à capite ciuium Romanorum amouerant, latæ sunt Corneliæ leges, quibus à plebe ad Prætores quæstionum ordinarios publica iudicia delata sunt [c]; sicariorum inquã, peculatus, maiestatis, repetũdarum: quibus legibus Prætori quæstionis cuiusque definita sunt iura, iudicia, pœnæ, formulæ; à quibus discedere nullo modo [d] licebat: iudices etiam ex ordinibus lege constitutis sortiri ac subsortiri necesse fuit, deinde accusationibus ac defensionibus publice admissis, iudicia tabellis ferebantur: tabellæ enim tum notis literarum, tum etiam colorum varietate distinctæ, sententiam præ se ferebant, A. C. N. L. id est, *Absoluo, Condemno, Non liquet*: interdum etiam ampliare quæstionem solebant; id est, decernere vt amplius quæreretur. tabellæ vero in vrnam cõiiciebantur, deinde numerabantur: si numerus tabellarum ex litera C. præponderaret cæteris, Prætor indutus purpuream togam, pro tribunali ex editiore loco (nam cæteri iudices sorte ducti in subselliis sedebant) hæc tria verba pronuntiabat, REVS PARVM CAVISSE VIDETVR: vel, *non iure fecisse videtur*: vel, *prouinciam spoliasse videtur*.

Hæc illa fuit Romanorum in iudicando mista modestiæ grauitas, ne mentiri, aut temere quicquam, quod minus compertum esset, affirmare viderentur. Consimile est

a *Liuius lib. 10. Cicero pro Rabirio perduel. Salust. in Catilinam.*

b *Cicero pro Rabirio perduel. & pro domo sua.*

c *lib. 2. de orig. iuris.*

d *Cicero in Verrem. & eodem Asconius.*

le est illud, SI QVID MEI IVDICII EST. Quod autem Festus scribit, magistratum ea verba pronuntiare, PARVM *cauisse videri reum, quem de consilii sententia capitis condemnat:* capitis pœnā intelligit, qua ciuitas amittitur. Mox sequebatur pœna legum, reus exsilium optabat. Quæstores, damnati bona cogebant in fiscum, si ea fuisset ex legibus pœna constituta: quibus legibus nisi reus paruisset, Triumuiri capitales, comprehensum in carcerem duci iubebant. habuit ergo (dicet aliquis) Triumuir capitalis imperium in ciues: nos tamen superius in peregrinos tantū eius imperium patere docuimus: recte quidem; sed exsilio damnati, peregrini sunt, quia ciuitatis ius amiserunt. Consimile est illud Marciani iurisconsulti ad S. C. Turpilianum [a]: *Si iudex*, inquit, *pronuntiauit hæc verba*, CALVMNIATVS ES, *condemnauit eum: & quamuis de pœna nihil subiecerit, attamen legis potestas aduersus eum exercebitur:* hic omitto libellorum inscriptiones, testium ac tabularum inquisitiones.

Hæc fuit publicorū iudiciorū antiquis Romanis vsitata ratio; qua qdem intelligi facile potest, Prętores quęstionum publicarū nudam habuisse legis actionem: gladii v. ius nō modo non habuisse, sed ne verberum qdem, aut leuissimæ animaduersionis in ciues. Quod si mulctæ creatio esset ex publico crimine, qꝫ legib. comprehensum non fuisset, tributa plebis comitia cogebātur: si de capite, fama ac fortunis omnib. q̄reretur, populus centuriatis comitiis iudicabat: vterq; extra ordinem, vt solent q in omni Republ. iꝰ maiestatis habent; nec tabellis aut notis suffragia ferebantur; quia lex ipsa, non populus arbiter pœnę fuisset. Erat autem fere huiusmodi aut cōsimilis sententia; *Si M. Posthumius ante Calendas Maias non prodisset, neque excusatus esset, videri eum in exilio esse: ipsi aqua & igni placere interdici.* Hæc apud Liuium [b], Asconium [c], Ciceronem [d] vberius ac fusius. Mutato Reipublicæ statu, ereptisque populo iudiciis ac suffragiis, Prætores tamen publicarum quæstionum, aliquādiu iudiciorum illum

a l. prima. §. si iudex.

b lib. 26. & 27.
c in Cornelianam, & Verrinas.
d pro Rabirio perduel.

illum ordinem tenuerunt. Id enim ſatis aperte innuit [a] Papinianus, qui Azoni ac Lothario diſputandi præbuit occaſionem, his verbis; *Quæcunque ſpecialiter lege, vel ſenatuſconſulto, vel principum conſtitutione tribuuntur, mandata iuriſdictione non transferuntur: quæ vero iure magiſtratus competunt, mandari poſſunt: & ideo videtur errare magiſtratus, qui cum publici iudicii exercitionem habeant lege vel Senatuſconſulto delegatam, veluti legis Iuliæ de adulteriis, & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles, iuriſdictionem ſuam mandant. Huius rei fortiſſimum argumentum eſt, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui obtigerit exercitio, poſſit eam, ſi proficiſcatur, mandare. Non aliter itaque mandare poteſt, quam ſi abeſſe cœperit, cum alias iuriſdictio etiam à præſente mandetur.* Hæc Papinianus; quem Lotharius ſic interpretatur, vt velit principes ac populos, qui iura maieſtatis habent, magiſtratibus pœnarum exſecutionem dediſſe, arbitrium vero, ac potiſſimum gladii poteſtatem, ſibi reſeruaſſe. Azo vero ius ipſum gladii in magiſtratus translatum fuiſſe iudicabat.

a *l. 1. de off. eius cui mandata eſt iuriſdict.*

Vera igitur Lotharii ſententia fuiſſet, ſi ſemper eũ ordinem iudicandi quem diximus, Prætores publicorum iudiciorum tenuiſſent; ſed in eo ipſo fallitur, cum Papiniani definitionem illam ad omnes omnium temporum ac locorum magiſtratus pertinere putauit: qui tamen maxima ſui parte pœnarum arbitrium & gladii i⁹ habẽt, & quidem iure magiſtratus, & imperii legibus ſolutum. Cum enim principes decurſu temporum perſpexiſſent iudicia illa publica, quæ tabulis ac ſorte fiebant, cum iniquitate coniuncta fuiſſe, quod in tanta cauſarum ac locorum varietate vnum & idem pœnæ genus ſtatuerent, tribus literis paulatim iudiciorum ordinem mutarunt. Principio quidem Auguſtus tribus tabellis, quibus iudices abſoluere, condemnare, aut non liquere ſibi ſignificarent, quartam adiecit, qua iudicib. ignoſcere culpam liceret iis, qui aliena fraude in legem commiſiſſent, vt Tranquillus [b] ſcribit. Deinde iudiciorum ordo ac circuitus pene inexplicabilis conuerſus eſt,

b *In Auguſto*

manente, inquit Martianus[a], pœna legum iudicio cuique constituta, quam nec augere, nec minuere licebat[b], quæcunque varietas causarum incidisset. Cum vero eiusmodi crimen esset, quod extra ordinem iudicari oporteret, princeps aut senatus interdum extra ordinem magistratui, aut etiam priuato, cuius religionem ac integritatem exploratam[c] haberet, mandabat, vt legibus soluti pœnas irrogarent. At Papiniani ætate, Seuerus Præfecto vrbi omnium criminum, quæ intra quæque extra mœnia centesimo ab vrbe lapide admitterentur, cognitionem[d] extra ordinem dedit. Vrbani vero Prætores, qui de priuatis criminibus ordinario iure iudicabant, iudicia quædam publica, non iure magistratus, sed lege ad se delata tractabāt: cuiusmodi exemplum affert Papinianus[e]. Interdum etiam de crimine extraordinario Prætor a Præfecto vrbi, interdum Præfectus vrbi à Prætore præuentus, cognitionem suscipiebat. Præsides vero prouinciarum, quia omnem omnium vrbanorum magistratuum iurisdictionem haberent, ac de omnibus criminibus extra ordinem cognoscerent, arbitrioq; suo pœnam statuerent, & capitale supplicium, præterquam ciuibus Romanis, irrogarent, gladii ius habuisse nemini dubium esse potest: nam propterea Vlpianus potestatem[f] appellari scribit. Illud autem iure ipso constat, eos qui extra ordinem cognoscunt, quamuis pœnam statuere posse, dum tamen modum non excedant: sic n. scribit Vlpianus[g]; *modum excederet, qui ob leuißimam iniuriam capitale supplicium, vel ob crudele parricidium mulctam irrogaret.* Ex quo planum est, eos magistratus qui capitalium iudiciorum cognitionem habēt extraordinariam, gladii ius habere, & quidem iure sui magistratus: quibus vero lex præscripsit quid quoquo modo iudicent, nudā legis actionem habere, gladii iure carere. Atque hęc breuissime de Lotharii & Azonis hypothesi, quam ad thesin & quæstionem infinitam trahere necesse est, vt plenius & vberius disseratur.

Primū igitur q̄ri debet, *an magistratuū munus Reipubl. an prin-*

a l. ordo de iudi.
b l. 1. ad Turpilianum.
c Tacit. & Tranquil. in Tiberio & Vespas.
d l. 1 de offic. præfecti Vrbi.
e in d. l. 1. §. 1. in fine.
f l. 1. de iurisd.
g l. hodie. de pœnis.

principis proprium sit: an v. eius qui magistratũ gerit, an sibi cum Republica commune: deinde, *si potestas magistratib. concessa, magistratuum propria sit, quatenus sunt magistratus, an principis ipsius, exsecutio vero magistratus, an vtriusque communis.* Quod ad primam quæstionem attinet, omnia magistratuum munera Reipublicæ dominio sunt (præterquam in ea Republica, quam vnius dominatu teneri diximus) comprehensa; creatio vero eorum qui ius maiestatis habent, nec priuatis hæreditario iure à principe tribui potest, nisi popularibus comitiis, & ordinum diuturna tacitaque consensione id fiat: vt in hoc imperio, Duces, Comites, Marchiones: & qui arces prouinciarum habẽt à principe, iurisdictionem ac imperium olim habuere precarium, deinde Capeti concessu perpetuum: tandem hæreditario iure in masculos transmissum; postremo etiam fœminis concessum, tanta principum ignauia, vt imperia, iurisdictiones, potestates, perinde ac prædia ipsa, iure commerciorum in omnibus fere Occidentis regionib. ac imperiis sub hasta proscribere liceat: vt eodem iure [a] quo cætera hæreditaria venaliaque bona habentur. Hæc igitur iurisdictio, quæ quod prædiis cohærere videtur, nec tamen cohæret, *prædiatoria* dicitur; eorum propria est, & quidem iure dominii, qui prædia hæreditario aliove iure possident, modo Reipublicæ maiestati, à qua omnia omnium imperia iurisdictionesve manarunt, accepta ferant, saluis imperii legibus, & extremæ prouocationis iure.

Duces, Comites, Marchiones. Castellani olim curatores, precariã potestatem habentes.

Sunt etiã munera q̃dam publica, sine imperio tamen, vt pleraque viatorũ munera p̃diatoria, ac potissimum in Normania: & q apud nos cerã sigillo regio accõmodare cõsueuerunt, hęreditario iure beneficio D. Ludouici acceperunt. Pleriq; Comitis stabuli tũ in Cãpania: tum in Normania, & Magni cubicularii munera, iure hæreditario temporis diuturnitate præscribere tentarunt. sed rebus in curia Parisiorum [b] sæpissime iudicatis sumoti fuere. Tametsi *Conestabulis* seu *Comitis stabuli* verbo maiores nostri pro centurione, & *Conestabliam* pro centuria

a *Faber in Instit. de legitima patron. & in Auth. ingressi. col. vlt. de sacrosf. eccles. Cod. Petr. Iacob. in summa de causis ex quib. feudum amittat. col. 5. Guido Pap. decis. Delphin. q. 59. 133. 220. & consil. 176. col. 5. verbo aliter. Iason in l. de quibus. de leg. col. 16. n. 65. Decius. consil. 208. col. 2. n. 9. & cons. 269. col. 3. n. 8 & consil. 690 col. 2. nu. 8. Benedict. ad ca. Raynutius. verbo duas. n. 67. 68. 69. Fab. Ripa. l. 1 de legib. responso 1. n. 70. Stephan. Bertrant consil. 15. col. 3 n. 16. li. 1.*

b *Anno 1272.*

militum vsurparunt. sic enim Frossardus sæpe: & in Actis curiæ rationum publicarum memini me legisse, CCC. Conestabiles in exercitu fuisse. Cum item Simo, Comes Montifortis, se fidei Marescallum appellaret, vti nunc quoque Mireposius Comes, curia Parisiorum eam dignitatem eiurare coegit [a]. Et eo quidem cupiditas imperandi proruperat, vt Tribuni militum quos *Franciæ Mareschallos* appellamus, imperium successorio iure ad posteros transmittere conarentur; nisi curia Parisiorum graui Senatusconsulto facti temeritatem [b] repressisset: quo quidem Senatusconsulto Tribunatum militiæ, seu mareschalli munus, in regis dominio esse, exercitum vero penes Tribunos militum, quamdiu viuerent, curia declarauit. Ac tametsi Tribuni militum bello confecto imperium domi exercere non possint, nihilominus tamen iure sui magistratus, si magister militum abest ab exercitu, merum habent imperium, cui nihil est cum vrbana iurisdictione commune. Id autem ex antiquis Romanorum moribus ac institutis ad nos translatum videtur. Nulli magistratui in vrbe, at ne vniuersis quidem magistratibus simul fas erat ciuem Romanum verberibus cædere, post rogationem Porciam [c]: Consuli tamen, Prætori, cæterisque exercituum ducib⁹, gladii ius erat [d], sine quo militarem disciplinam tueri nullo modo potuissent: ex quo Polybius regiam potestatem Consules habuisse putauit, cum tamen cæteris ducibus idem absente consule liceret. Nec vero magistro militum gladii potestas tributa fuit; sed habet iure sui magistratus, vt eo absente Tribuni quoq; militũ belli gerendi ius habent: quod sine mero imperio geri nullo modo potest [e]. Sed cum centuriones indicta causa milites sæpissime in legionibus deducendis necarent, Henricus II. Francorum rex id fieri vetuit, Francisci Colinæi peditum ducis rogatione. Cum igitur duces exercituum in omni Republica gladii summum ius habent legibus solutum, & quidem extra prouocationem, nemo dixerit nudam penes eos legis actionem, in principe solo pote-

a Anno 1294.
b Anno 1365. 22. Ianuar.
c Cic. pro Rabirio perduell.
d Polyb. lib. 6.
e Liuius lib. 2. Seneca li. 2. De ira. Cic. Philip. 8.

potestatem inesse.¶ Consequens est igitur, vt eam quam habent iure sui magistratus potestatẽ ac iurisdictionem, se præsentib. alteri [a] mandare possint, ex Papiniani disciplina: quod non liceret, si ex legibus cognoscere, ac pœnas legib. definitas irrogare [b] necesse haberent. Ac propterea Papinianus Prætorem vrbanum iurisdictionem mandare potuisse scribit, etiã præsentem; quia lege Prætoria potestas ei data est leges corrigendi, moderandi, supplendi: quæ potestas arbitrio ac voluntate iudicantis, non legis necessitate coërcetur: quæ vero extra iurisdictionem vrbanam Prætoribus lege, Senatusve consulto tributa [c] fuerant, ea mandare non licebàt. Ex quibus altera quæstio superius proposita elucescit: scilicet Imperium ac iurisdictionem, quæ cuique magistratui iure magistratus congruit, magistratuum propriam esse; tametsi honor ac dignitas personarum propria non sit. Id enim Papinianus aperte declarat, cum legatos, & eos quibus mandata iurisdictio est, proprium nihil habere [d] scribit: sequitur ergo vt ipsorum magistratuum propria sint. Ita quoque Præsidem scribit summam potestatem in prouincia post principem habere; non fuit igitur in solo principe potestas.

a l. solet l. more. de iurisd omnium iudic.
b d. l. 1. de offic. eius. l. 1. §. vl. ad Turpill. l. ord. ad municipalem l. si qua pœn. de verb. signif. c. iudices. 3 q. 7 l. si quis reum, de custod. reor. Aut. Bal. Imol. Panor. Decius in c de causis. de offic. deleg. Bal. in l. & si seuer io- or. ex quib caus- sis. Bald. cõs. sil. 443.
c l. nec mandante, de tutorib. dat. l. cum 1. §. sed nec mãdante, de transf. & l. eis. de offic eius cui.
d l. 1. § qui mãdat eri. de offic. eius cui. l. et §. eo.

Quare quæstionis præcipua ratio in eo vertitur, vt quędam sint magistratuum propria: tametsi honores personarum proprii non sint, sed quasi *depositos* habeant; hoc enim verbo lex [e] vtitur, & eodem vtimur ipsi, cum Prætorem vrbanum Parisiorum *Prætura custodem* appellamus: aliarum ciuitatum *Bailliuos*, id est, custodes: sic etiam Florentini Octouiros Reipublicæ constituendæ, maiestatis ac imperii summi custodes, *Bailliam* vocabant. Vt igitur Lotharii & Azonis quæstionem definiamus; & ab hypothesi ad quæstionem infinitam deducamus: quoties magistratibus aut curatoribus præscripta lex est, qua quid fieri oporteat, seu domi, seu militia: (nam latissime patet ea definitio) nihil habent præter legis actionem; cætera quæ religioni, fidei, æquitati, integritati, prudentiæ eorum tributa sunt, vt pro arbitrio ac voluntate

e l. vnica de offic. præfecti. August.

sua statuant, hæc inquam magistratuum propria sunt. Etenim lege, æquitate, legis actione, & magistratus officio ciuitates omnes ac imperia continentur: lex ipsa ad legis actionem, æquitas ad magistratus officiũ refertur. Item iudicium lege terminatur, decretum æquitate: nam quicquid ex æquitate arbitrioque suo iudex causa cognita statuit, *decretum* [a] appellatur: cum autem ex legis aut imperantis præscripto iudicat, proprie iudicium est: ac propterea *Principis decreta* [b] dicimus, non *iudicia*; quia princeps legibus non tenetur. Atque in eo fallunt qui *decreta* aliter definiunt, quam quæ Princeps, aut senatus, aut magistratus, arbitrio ac voluntate suo statuunt. Itaque videmus Iurisconsultos *Principis cognitiones* ac *decreta*, non *iurisdictionem* aut *iudicia* vocare: huc enim referuntur Pauli libri Decretorum in cognitionibus prolatorum. Quoties item magistratus, aut iudex datus extra legem & quasi vinculis solutus, arbitratu suo cognoscit ac decernit, non lege agit, nec legis actionem exsequi dicitur: ac proprie *arbiter* à Festo dicitur, qui totius rei potestatem habet. Itaque Cicero [c] aduersario obiecit, quod iudicem & arbitrum confudisset, *Eundem tu arbitrum & iudicem sumebas? Eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in angustissimam formulam concludebas?* hic de arbitro iure dato, non de arbitro recepto agitur: quinetiam Aristoteles ipse *δικαστὰς ἀπὸ τῶν διαιτητῶν* eadem ratione distinxit. Alterius quidem munus quodammodo seruile est; quia legib⁹ inseruire cogatur: alterius vero ingenuum, quod iurisconsulti *nobile* vocant: alter in facti, alter in æquitatis cognitione versatur: alter in potestate legis, alter legibus solutus est. Hæc vero planius intelligi non possunt, quam ex eo quod Iurisconsultus negat appellari posse à pœna quam ex lege [d] magistratus irrogauit; sed ex eo tãtum quod magistratus in legem commisisse reum iudicauit; à pœna tantùm quam iudex arbitrio suo extra ordinem decreuit, prouocari potest: qui enim à lege, idem à Principe appellat: id autem capitale est.

a l. nec quicquam. §. vbi, de offi. proconsul.
b l. 1 de constit. princip.
c pro Roscio Comœd.
d l. cum prolatis. de re iudic. Felin. in l. cum non ab homine. de iudiciis.

Ex

Ex quibus intelligitur, nulla ratione Alciatũ [a] ac Molinæum [b] Lotharii sententiã secutos, quod illam quã diximus, distinctionẽ non adhibuerunt. Nam Molinæus putat prætoribus ciuitatum, quos *Balliuos* ac *Seneschallos* appellamus, ereptam nostris legibus fuisse potestatẽ legatos constituendi; quia vsuariis, inquit, similes essent, qui aliis vsum cedere non possunt: quod absurdum esse superius docuimus. Neque enim ita pridem Carolus [c] VIII. Rex, Prætorum legatos suo beneficio creari voluit. Nam si Molinæi sententia ratione vlla niteretur, cur Papinianus ea quæ quisque iure magistratus habet, mandari posse scriberet? cur leges, edictaque de legatis proconsulum, ac de iis quibus mandata iurisdictio est, si apud nos Prætores vsuariis similes sunt? nam Romæ magistratus annui fuerunt, nobis vero perpetui: multo verius igitur quam illi mandare potuerunt.

Cæteri iuris interpretes, quod Romanæ ciuitatis descriptionem, mores, instituta, magistratuum munera minus intelligerent, variis errorib. seipsos implicauerunt[d]. Argumento sit istud, quod *legatum proconsulis*, cum eo *cui mandata iurisdictio est*, & vtrumque cum iudice dato confuderunt [e] vna delegati appellatione: quod quam absurdum, & ab Iurisconsultorum scriptis alienum sit, ex iis quæ superius explicata sunt, quæque deinceps explicabuntur, facile intelligi potest. Illud autem animaduersione dignum est, quod in popularibus & optimatum imperiis, qualia fuerunt Græcorum ac Italorum, hoc vnum propositum est, vt magistratus omnes, quoad eius fieri poterit legum vinculis obstrictos teneant, vt ab officio ne tantillum quidẽ, si velint, discedere possint; ac veteres multo magis quam nostræ ætatis homines. In regia vero potestate contra fieri solet; nam in iudiciis publicis omnia fere pœnarum genera, & in priuatis id quod cuiusq; interest, magistratuum arbitrio decernendum relinquitur: ac tametsi Iustinianus id quod cuiusque interesset, lege sibi definiendum [f] putauerit: lex ea tamen omnino inutilis fuit; *quia quod cuiusq; in interest,*

a *li.2. Paradoxor c. 6.*
b *§.1 gl.5. n.58. de feudis.*
c *articul.105.in const. Caroli septimi & Caroli octaui. art. 71.*
d *Bart. Fulgo. Alex. Castren. in l.1. de offi. eius. Cynus in l. vnica, q. 4 qui pro sua iurisd. C. Bald. in l. nec quicquam. §. vbi, de offic. proconsul. Ioan. Andr. in addit. ad Spec. tit. de iudic deleg. Ludo. Rom. in l. imperium, de iurisd. Anton. Imol. Panor. Felin in c. alias, & in c quod sedes, de offi. delegati Bal. in l. gest. col. 2. de re iudic. C.*
e *Canonistæ tit de offi. & potestate de. DD. in l. imperium, de iu*
f *l. vnica, sententiis q pro eo quo.*

tereſt, in facto, nõ iure cõſiſtit; quibus verbis Paulus[a] õmniũ omnium interpretum ſententias, non modo innumerabiles, ſed etiam penitus inexplicabiles, quaſi à ſtirpe receſuiſſe videtur: vt intelligant, id quod intereſt, non modo in priuatis, ſed etiam in publicis iudiciis, fidei, æquitati, religioni, prudentiæ deniq; magiſtratuũ relinqui oportere, quod regia conſtitutione apud nos cauetur, & iudiciorum vſu receptum eſt, propter cauſarum, locorũ, temporum, ac perſonarum varietatẽ: quæ quod infinita ſunt, nullis legibus, nullis ſcriptis, nullis tabulis comprehendi, multo minus in diſciplinam cadere poſſunt.

Diximus antea, lege Prætoria, vel, vt apud Cenſorinũ, *Lectoria*, in creando Prætore Vrbano, ius ei datum fuiſſe, vt leges corrigeret, ſuppleret[b], emendaret, quatenus in priuatis iudiciis id fieri oportere iudicaret. Creatus Prætor, primum gratias agebat pro roſtris[c], ac populo ſua edicta, quoque modo ius edicturus eſſet, explicabat: deinde in albo publice ſcripta proponebat; quæ tamen nec leges fuerunt, nec vim habuerunt legum: ſed edicta, id eſt, magiſtratus iuſſa, quibus nec populus, nec plebs, nec ſenatus, nec cæteri magiſtratus, ac multo minus Prætor ipſe, qui ea iuſſerat, tenebatur: ſed ſinguli tantùm ciues cùm de priuatis negotiis ageretur. Itaque Cicero[d] Verrem imperio ac poteſtate Prætoria abutentem increpãs; *Qui plurimum*, inquit, *edicto tribuunt, legem annuam appellãt: tu plus edicto complecteris quam lege.* Nam magiſtratus quãtacunque poteſtate præditus ſit, legibus derogare non poteſt, multo minus eas abrogare[e]; hæc enim maieſtatis propria eſſe docuimus: ſed Papiniani dictum ad legum interpretationem æquabilem ſpectat. Quare nec Prætori licuit[f] bonorum poſſeſſionem ei dare, qui per leges hæreditatem adire, nec hæredem facere, qui per legem hæres ſcribi non potuiſſet: ſed eum ſua ſententia hæredem declarare[g], quem lex[h] aut teſtator hæredem feciſſet. At tametſi pleraque Prætorum edicta legibus duodecim tabularum iuſtiora eſſent, nihilominus tamẽ primus quiſque Prætor ea commutare & abrogare poterat, ac

a l. quæſtionis de regulis.

b l. penult. de iuſtitia.

c Cic. in Rullum orat. 1.

d in Prætura Vrbana.

e in d. l. pen. de iuſtitia.

f l. non eſt. de bonorum poſſeſſ.

g l. ex diuerſo. de rei vindic.

h l. lege o[illegible] nuncupatio. de verb.

ff §. ſi tẽ remota. de bonorum poſſ.

rat, ac noua edicta proponere, aut leges, quæ sua vetustate extabuerant, in vsum reuocare. Ac propterea populus Æbutia[a] rogatione leges duodecim, quæ temporis diuturnitate obsoluerant, penitus abrogauit: qua lege nihil opus esset, si prætores vrbani legibus duodecim derogare potuissent.

At ne Prætores quidem ipsi ex suis edictis semper ius dicebant, sed ab iis interdum discedebât, si causarum æquitas id postularet: nonnulli tamen odio vel gratia priuatorum ea commutabant: quod oratorie Cicero Verri probro dedit: *Ille*, inquit, *nulla religione motus, contra quam edixerat, decernebat*. Nam rogatione Cornelia Tribunitia cautum erat: vt Prætores ex iis edictis, quæ ineunte magistratu proposuerant, ius dicere cogerentur[b], nec ab iis discedere liceret. Sed cum ea lex aduersus vim legum lata fuisset, quæ[c] quemquam suis legibus obligari minime patiuntur, paulo momēto[d] euanuit: tametsi quod quisque iuris in alium statuisset, eodem in sua ipsius causa vti cogeretur, cum in eum ius dici oporteret: magistratibus tamen edicta sua commutandi potestas ea lege non est erepta, siue edicta annua (quæ etiam *perpetua* dicebantur) siue semestria, siue menstrua, siue diurna, siue horaria fuissent. *Quod enim*, inquit Vlpianus, [e] *iussit vetuitve Prætor, contrario imperio tollere potest*; licet de sententiis contra: quia decreta cum cognitione causæ facta mutari ac rescindi sine iniuria non possunt: nec quicquā stabilius esse debet rebus [f] iudicatis, quibus ciuilis societas maxime continetur.

In quo pleriq; interpretes fallūt, q iussa magistratuū *pcepta* vocant, nō itē *edicta*: at nihil aliud est *edictum*, vt ait Varro, *quā magistratus iussū*. Inde ali9 error manauit, scilicet pcepta magistratuū obligare neminem: sic n. tradunt magistri[g]. q disciplina si æquitati consentanea sit, cur lex obedire magistratui, etiā iniqua[h] præcipienti, iubetur? Metianus[i] *Reipublicæ interesse* scribit, *vt iniustis & ambitiosis decretis pareatur*? At nihil sanctius, non modo legibus, sed

a Gell. li. 16.

b Asconius in Cornelianam. Dio lib. 36.

c l. à Titio. §. nulla, de ver. oblig.

d Asconius in Cornelianam.

e l. quod iussit, de re iudic. l. si opus, de operis noui l. qui vetare, de regul. l. Iudex, de iudiciis.

g Bart. in l. pater filium § Inlius, de legat. 3. Cynum præceptorem secutus. Duarenus in tit. de sententiis. §. ... secutus Iacobum Rauennatem.

h l. prætor ait §. ... nous oper.

i l. seruo. § cum prætor ad Treb. ... cum veris. sent. de restit. in integrum.

sed etiam sapientum scriptis ac decretis continetur[a]. Quanquam multo æquius ac facilius est, edicto diurno vel horario, quam annuo parere, si de iniquitate edicti queramur. Ipsæ vero leges, sententiæ, decreta, nullam omnino vim habitura sunt, nisi iussa sequantur. Itaque Prætores ac cæteri magistratus raro admodum iudicabant; sed in iudicibus dandis, in edicendo, in sententiis iudicum quos dedissent, exsequendis, occupari consueuerant. Quod si eorum iussa, quæ isti *nuda præcepta* vocant, nullam vim haberent, nulla decretorum, nulla iudiciorum vis futura fuisset. Nam propterea magistratibus omnibus [b] suum imperium pœnali iudicio, nisi pareatur, tueri fas est.

Grauius etiã peccatur, ab istis, quod *magistratibus vim inferentibus* (sic enim loquuntur) siue in iure, siue extra ius resisti fas esse [c] putant. At plurimum refert vtrum in iure an extra ius quid fiat: nam magistratus extra ius, id est, cum publico munere abstinet, priuatus quodammodo videtur: ac si quemquam verbo factove violauerit, ei obsisti iure potest: at ius in sua prouincia dicenti, si nec imperii, nec iurisdictionis fines egrediatur, obtemperãdum est, siue iuste, siue iniuste quid imperet[d]: sin suis se finibus non contineat, & supra quam ꝙ per leges licet q̃d iubeat, parere nemo tenetur, sed intercessionibus erit & prouocationi locus: quod si prouocare non liceat, aut licet quidem, sed prouocantem magistratus non exaudiat, resisti tamen nõ debet, si damnum illatum sarciri potest: alioqui si magistratus prouocantem verberibus aut securi cædere tẽtarit, vim illam repellere cuiq;, ac innocentium hominum vitam tueri licet[e]: sed eatenus vt sine populari seditione, ac sine fraude id fiat; non magistratus violandi causa, sed eius qui iniuria opprimitur, eripiendi. Nam cum Appius Claudius cupiditate ac libidine puellæ accensus, legibus vim afferret, & contra libertatem vindicias abiudicaret; Virginius pater vt familiæ decus seruaret, filiæ vitam quam pudicitiam perdere maluit: itaq; filia publice occisa, totam ciuitatem commouit.

a Plato in Critone. Cicer. li. 3. de leg. & pro Cluentio.

b l. si quis ius dicenti.

c Bart. Bald. in l. vt vim, de iustitia. Zasius ad §. quadrupli, de actio. DD. in l. meminerint, vnde vi C. & in 2. q. 1. Iason. ad l. quod prætor. ne quis eum qui in ius.

d l. Prætor ait. §. prætor ait, de operis noui.

e Bald. in l. si quis filio. §. 2. de inofficioso rupto. Bar. in l. vt vim, de iustitia. Innocentius in c. si quando. c. pastoralis, de offic. deleg. l. 1. vnde vi. C.

mouit. Hæc fuit hominis desperati audacia non ferenda: neque talibus factis Reipublicæ quietem perturbare debemus, quæcunque vis à magistratibus inferatur.

Quanquam priuatorum iudicium non est, vis à magistratu inferatur necne? quod si magistratuum aut principis ista cognitio est, frustra quęritur, *an magistratibus vim inferentibus, priuati vim vi repellere possint*: sed hoc tantum, *an magistratibus, qui contra prouocationem capitales sententias exsequi, & supplicia damnatis irrogare conantur, obsisti iure possit?* licere non dubito, dum id sine fraude ac tumultu fiat, quoties de capite agitur: sin de bonis aut mulcta, aut prehensione iudicium feratur, non licere statuo: quum hæc vel intercessionibus, vel prouocationibus, vel actionibus iniuriarum, vel supplicationibus sarciri possint [a]. In cæteris causis nulla lege seu diuina seu humana magistratibus vim inferentibus obsistere fas est; vt male à doctrina, peius etiam à ciuili disciplina imbuti tradunt plerique [b]: quorum disciplinæ, si tibi consentiant, ciuitatum omnium ac imperiorum status misceri ac perturbari necesse est. Nam si magistratibus vim afferre licet, idem aduersus principem licebit, ac leges omnes, quæ de vi priuata ac publica latæ sunt, impune perrumpere ac violare. Atqui videmus legumlatores ac iurisconsultos nihil prius habuisse, quam vt vim omnem non modo à magistratibus, sed etiam à priuatis prohiberent. Itaque prædones qui in alienas possessiones inuaserunt, si vi deiecti fuerint, restitui lex [c] iubet: eos vero qui deiecerunt, suo iure spoliari [d].

Ac tametsi qui iurisdictionem prædiatoriam habent, suo quodammodo iure manus prędio fiduciario iniicere per sese pleriq; posse putẽt, cum fiduciarius officium deserit suũ: verius tamen est in sua causa id non [e] posse; quia iniuriosum & iniquum est, vt quisquam in sua causa iudicet [f], aut ius dicat sibiipsi. Iam vero lex [g] ea quæ vetat priuatos id facere, quod per magistratum fieri debeat, hanc rationem habet, *ne occasio sit maioris tumultus faciendi*. Neque lex illa duodecim, VIS IN POPVLO ABESTO,

a l. nec magistratib. de iniuris.

b Spec. in tit. de citat. § sed nũquid. ... l. in ca. ex ... de restit. spol. ... cons. 459. Afflict. ... Neapol. ... 1. n. 7. Bart. in l. prohibitum de iure fisci.

c l. 3. § si de fundo, de vi & vi arm. l. si pignore § si praed. de pig. l. 1. § si praed. & l. bona fides depositi l. ita vt si fur vel praed. cõ notati.

d l. si quis in tantam ad l. Iul. de vi. C. l. extat, quod metus. l. quem ... al § ... ad l. Aquil. l. ex ... la ... vel amit. possess. l. ... de suf. fiar. C. l. ... fuit. l. in reb. de iu. do. C.

e ex l. creditores ad Iul. de vi priuat. contra Molinaeum § 1. glos. 4. nu. 7. in consuet. Paris.

f l. 1. ne quis in sua causa iudicet C.

g l. non est sing. ... dus. de reg.

de vi publica priuatave tantum agit;ſed vis etiam eſt, cum ea,quæ per iudicem debent,priuatorum auctoritate geruntur.[a] At ne domino quidem reb. ſuis,quæ modo ſint in alterius poſſeſſione, ſigillum apponere licet per leges: cur ergo licebit ei qui prædiatoriam iuriſdictionem habet, alienis prædiis manum per ſeſe iniicere? Ergo repudianda nobis eſt Platonis ſententia, qui ſtuprum per vim puellis aut pueris illatum,propinquis,nō magiſtratibus vindicandum relinquit,in libris De legibus,cap.CCCCLXXXIII.

Sed quæritur,magiſtratui ſuam iniuriam iudicio conſtituto vindicare liceat necne?de qua quid ſentire debeant Iuriſperiti[b],nondum conſtituerunt. Eo tamen iure vtimur, vt magiſtratibus omnibus liceat mulcta,pignoribus captis,carceribus eos caſtigare & coercere pro modo ſuæ iuriſdictionis, qui ſe verborū temeritate & contumelia violarint[c].Sed ſi tāta ſit iniuriæ atrocitas,vt verberibus aut capite punienda videatur, magiſtratus q̧ iniuriam[d] accepit, iudicio debet abſtinere. Quod ſi decuriæ iudicum,collegiove magiſtratuum iniuria allata ſit, vniuerſis licebit, quod ſingulis non liceret: ratio videri poteſt,quod publicas iniurias,non priuatas vlciſcuntur; lex autem quæ iniuriarum actionem diſſimulatione aboleri iubet, ad priuatos refertur, non ad magiſtratus; quos qui violauerit, lex ipſa maieſtatis crimine obligauit[e].Itaq; iniuria,quæ per ſe ipſa leuis eſt illata magiſtratui[f],atrocior fit,non tantum vbi ius dicit,id eſt,vbi ſalua imperii maieſtate, ſaluoq; more maiorum[g] id licet, verumetiam locis omnibus inuiolabilis,& *ſacroſanctus* eſſe debet;nam eo verbo vtitur *lex Horatia de ſacroſanctis magiſtratibus*;quę ſic concepta[h] eſt; *Qui Tribunis plebis, Ædilibus,Iudicibus nocuerit,eius caput Ioui ſacrum eſto,familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæque venum ito.* Verbo *Iudicum* plerique Conſules intelligi putant:quod falſum eſt,quia lata lex eſt,anno ab V.condita CCCIII.quibus temporib. nondum *Conſules dicebantur iudices* , inquit Liuius[i],ſed *Prætores.* Principio prætores dicti ſunt, deinde iudices; & cum

a d l ex ſtaa. quod met.& l. in rebus,de iure dott.

b Bart. Bald. Alber.Salic in l. qui iuriſdict. de iuriſdict. Panorm Felin. But. Barbat. Decius in ca. cū venissent,de iudic Oldrad.conſil.7.

c ex leg. 1.ſi quis ius dicenti.l.item.§.adiicitur, de iniuriis.

d Angel.in leg. qui iuriſd de iuriſdict.

e l 1.ad l. Iul. maieſtat.

f l.aut facta,de pœnis.

g l.4.de interrogat.in iure fac.

h Liuius libr.3. Dionyſ Halicarnaſſ.lib.5.

i lib.3.

& cum iurisdictionem consularem ad Prætorem vrbanum transferri placuisset, *Consules* sunt appellati[a], quod M. Tullius satis significat sua lege[b] his verbis concepta: REGIO *imperio duo sunto: iique præeundo, iudicando, consulendo, Prætores, Iudices, Consules appellantor.* Cum autem lex Horatia iudices postposuerit Tribunisplebis ac Ædilibus æditius (nondum enim Curules creati erant) magistratus omnes ac iudices in vniuersum complexa videtur: non enim de Tribunisplebis tantum lata fuit, nec rogatione tribunitia, sed consulari, scilicet ab Horatio Consule. Hæc item lex Horatia lata est anno quadragesimo quarto post legem[c] Iuniam sanciatam de Tribunisplebis; vt lege singulari sanctius illis cautum esset quam cæteris. Ex quo planum fit ad omnes magistratus, ac potissimum pertinere ad iudices, quorum vita periculis omnibus obstricta est, cum de capite, fama, ac fortunis omnibus ciuium iudicare cogantur. Illud etiam optime, quod lex Horatia *Ioui sacrum esse iubet caput illius qui iudicibus* NOCVERIT; non dixit *occiderit*, sed *nocuerit*, non in iure tantum, sed vbi vbi iudices fuerint. Cum enim apud nos quidam reus, generis nobilitate clarus, vni è iudicibus curiæ Parisiorum gladio vulnus intulisset extra ius, curia dextram ei amputari; deinde corpus in membra secari, bonis publicatis, & grauissimam iudici mulctam pendere iussit. Male Papus noster, qui *vulnus in actione interrogatoria illatum iudici* scribit: est enim inauditum, reos gladiis accinctos à iudicibus interogari.

a *Varro lib. 2 de lingua Lat. Festus lib. 14.*
b *Li. 3. De legibus*
c *Dionys. Halicarnass. lib. 6. Liuius lib. 2. Cicero pro Sestio.*

Sin magistratus vestitũ dissimularit, aut noctu vicos obambulauerit cuiq; iniuriã allatus, si offensionẽ à quoq; acceperit, non quasi magistratui iniuriã illatã vindicare oportebit: vt Aulus Hostilius Ædilis, cum noctu meretricis fores perrũpere tentaret, grauiter & quidem impune[d] ictus est: quod mirum videri non debet, cum etiam Tribunusplebis, qui puero stuprum obtulerat; à Triumuiro capitali comprehensus contra leges Sacratas, ac peregrinorum in modum ab eo damnatus[e] fuerit: nam

d *Gellius.*
e *Valer. Max. lib. 8.*

cæteri Tribuni plebis collegam ſine auxilio deſeruerant, impotenti magiſtratus libidine permoti. Idem erit iudicium ſi perſonati fuerint magiſtratus, ac publice vagari velint, vti Romæ fiebat feſtis dieb. Magnæ [a] matris Deorum; iniuriam non vt magiſtratui, ſed priuatis illatam coerceri oportet, ſi errore perſonarum peccatum eſt.

a Herodian. in Commodo.

At non modo magiſtratus violare, ſed etiam non colere, non venerari, nefas eſt, vt quibus imperium Dei p̃potentis munere & conceſſu tribuatur: quod certe Romanos, à quib. iuris ac iuſtitiæ fontes toto terrarũ orbe dimanarunt, multo quam cæteras gentes ſanctius obſeruaſſe videmus. Nam equiti Romano coram Cenſoribus altius oſcitanti quam decorum [b] videretur, equus ademtus eſt. Vectius item [c] ciuis Romanus cum prætereunti Tribuno plebis non aſſurrexiſſet, occiſus eſt à plebe; lex ipſa *ſacrilegium vocat, non reuereri magiſtratum.* [d] Non eandem apud Græcos, magnam tamen fuiſſe magiſtratuum venerationem, ex eo intelligimus, quod in Areopagitarum [e] Senatu ridere nefas eſſet. At illis temporibus ac locis, imperia virtute, non ſordibus aut ereptis pecunia ſuffragiis quærebantur: fuit certe tempus illud quo virtuti pręmia proponebantur; ſed leges de ambitu, & antiquitatum hiſtoria, ſatis ſignificant, etiam Romæ magiſtratus & honores de lapide, vt ait Cicero, ſæpius emptos fuiſſe: nam vtcumque vel gratia, vel opib⁹, vel armis imperia quærantur, non ſine diuino numine, conceſſu, auctoritate tribui confitendum eſt. Teſtis eſt illa Dei vox ad Samuelem Iſraelitarum principem iam ſenio fractum; cuius imperia cum populus repudiaret, *Non te*, inquit, *ſed meipſum contemſerunt.*

b Valer. Max. lib. 2.
c Plutarh in vita Graccho Veturium vocat.
d de quæſtor. & magiſt. offic.
e Æſchines contra Timarchum.

Quod ſi quis eſt, qui ſe nominis religione perſuaderi non patiatur, cogitare debet, priuatorum erga magiſtratus obſequium ac venerationem ad Reipublicę ſalutem ita neceſſariam eſſe, vt ſine ea vix vllus humanæ ſocietati locus eſſe poſſit. Quod veteres theologi fictis fabulis aperte ſignificant, cũ πειθαρχίαν deam, id eſt, ſubditorum erga magiſtratum obedientiam, Iouis vxorem

fuiſſe

fuisse tradunt; & ex eo connubio εὐτυχίαν, id est. *felicitatem*, procreari. Ergo magistratus suæ virtutis, integritatis, ac prudentiæ opinionẽ excitabit: nec patietur sua indignitate magistratui quem gerit, ac Reipublicæ dedecus vllũ iniuri. nam q̃ à priuatis leuius peccantur, grauissima fiunt pondere & auctoritate personarum. Quamobrem Solon legislator magistratum ebrium suis legibus[a] impune occidi voluit: iniqua certe lex; quia verendum sit, ne ebrietatis specie magistratuum vita sæpissime pericli- tetur: ex eo tamen colligimus, quanta integritate, seueritate ac prudentia magistratus cæteris præstarent. a *Laertius.*

Neque tamen eos imitari debemus, qui aut pœnarum acerbitate seueritatem, aut facilitate nimia gratiam & lenitatis opinionem affectant: vtrumque ab officio magistratus alienum esse lex[b] ipsa docet. In quo fallunt plerique, qui æquitatem lenitate & commiseratione definiunt: at nihil æquitas habet cum vtroque commune, sed ab extremis, crudelitate inquam & misericordia, deflectens, clementiam, id est, mediocritatem vtriusq; vindicem, tuetur. Si flagitium pœna legitima grauius erit, magistratus qui extra ordinem cognoscet, quasi arbiter æquitatis pœnam augebit: si leuius est, pœnam legitimam eadem æquitate temperabit[c]. Et certe grauius peccat magistratus commiserationem affectans, quã si crudelis videatur: quoniam hæc ciues in officio metu legum ac pœnarum continet; illa mores ac leges ciuitatis soluit, peccandique licentiam impunitate proposita solet afferre. Itaque sapienter lege diuina tenuium inopia & commiseratione in iudicio permoueri[d] prohibemur.

b *l. respiciendũ. de pœnis.*
c *d l. respiciendum, de pœnis.*
d *Exod. c 23.*

Sunt q nec misericordiam in iudiciũ, nec crudelitatẽ adferunt; sed eã quę magistratũ decet grauitatem ac seueritatẽ tueri non possunt: vt quidem nostra ætate curię maioris Præsidem sæpe vidimus ꝓ tribunali iudicia exercentẽ, sententias capitales vrbanitatis salibus aspergere, & audientibus risum ciere. Aliter Augustus pater, qui tametsi sũma integritate imperii maiestatem tuere-

tur, vix vnquam tamen capitis supplicium irrogare poterat, quin ex imo pectore suspiria duceret[a]. Plerique v. scelerum atrocitate sic inflamantur, vt ab iniuriis & contumelia verborum sibi tēperare non possint: vt de Claudio Imperatore scribit Tranquillus[b], cum Tribunali prçesset, in reum tanta iracundia exarsisse, vt cultellum quē manu tenebat, in os illius adegerit.

a Seneca in lib. de Clementia.

b In Claudio.

Nec tamen omitti debet magistratuū cohortatio grauis & efficax aduersus improbos, vt peccatorum magnitudinem intelligant & sentiant, eoq; magis cum leuius quam per leges plectendi videātur: habet ista verborum acerbitas cum pœnarum moderatione maximam vtilitatem. Sed iniuriosum est, minimeque magistratus imperio ac prudentia dignum, quem capite damnaueris, etiam verborum contumelia vrgere. Fuit Papyrius Cursor omnium suæ ętatis, qua nulla virtutum feracior fuisse dicitur, domi ac militiæ clarissimus, imperandiq; maiestate adeo terribilis, vt ferocissimos quosque orationis vi trepidare cogeret: sed illam verborum acerbitatē pœnarū lenitate temperabat. Cum n. Prætor Prænestinorū copias auxiliares ex fœdere promissas deduxisset, bello plane confecto & victoria parta, Papyrius Consul Prætorem orationis ac vultus seueritate incredibili exterruit; deinde lictorem fasces expedire, tum securim tenentem truncum arbusti excidere iussit: Prætor vitam Papyrio acceptam tulit, cum securim ad se feriendum expediri arbitraretur. si Prætorem supplicio affecisset, metuenda erat defectio Prænestinorum. Idem Papyrius de Romano ciue supplicium sumsisset: vt minima quæque peccata seueriter punienda veniunt, ad tuendam militarem disciplinam, quia *vix in bello bis peccatur*, vt veteri prouerbio dictum est.

Nec tamē seueritatis fines imperatorē egredi oportet, nec eos ductores militum imitari, q. vt strenui videāť, nō hostes. sed ciues indicta causa trucidant: cuiusmodi fuit Piso Proconsul. quem Seneca scribit à multis vitiis integrum fuisse, sed prauum, & cui placeret, inquit, pro constan-

ſtan tia rigor. Is cum iratus duci iuſſiſſet eum qui ex commeatu ſine commilitone redierat, quaſi interfeciſſet, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deduct⁹ eſt, & iam ceruicem porrigebat, cum ſubito apparuit ille qui occiſus videbatur. Tunc Centurio ſupplicio præpoſitus condere gladium ſpeculatorem iubet, damnatum ad Piſonem reducit, redditurus Piſoni innocentiam: nā militem fortuna reddiderat. Ingenti concurſu deducūtur, complexi alter alterum cum magno gaudio caſtrorum commilitones. Conſcendit tribunal furens Piſo, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occidit, & eum qui non perierat. Quid ergo indignius? quia vn⁹ innocens apparuerat, duo peribant. Piſo adiecit & tertium; nam illum centurionem qui damnatū reduxit, duci iuſſit. Cōſtituti ſunt in eodem loco perituri tres ob vni⁹ innocentiam. *Te*, inquit, *duci iubeo, quia damnatus es: te, quia cauſa damnationis commilitoni fuiſti: te, quia iuſſus occidere, imperatori non paruiſti.* Excogitauit, quemadmodum tria crimina faceret; quia nullum inuenerat: Iſtud qdem & Imperatore, & Romano, & Piſonum genere indignum: ſed eo indignius; quod nec prouocare, nec principi ſupplicare, nec ſupplicium euadere licebat. Reſtat vt de magiſtratuum mutuis erga ſeipſos imperiis & officiis diſſeramus.

De mutuis magiſtratuum, inter ipſos, imperiis & officiis. CAP. VI.

TRES ſunt in omni Republica magiſtratuum ordines; ſupremi, qui maieſtatis tantum imperio tenentur; medii, qui ſuperiorum quidem iuſſis obligātur, inferiorib. tamen ordine imperant; infimi vero, qui ſuperiorum magiſtratuum legibus coercentur, nec vllum præterquā in priuatos imperium habent. Eorum item qui in ordine ſupremo collocantur, duo ſunt genera: vnum eorum qui magiſtratibus omnibus imperare poſſunt, ac ſolius maieſtatis imperium agnoſcunt: alterum eorum qui Tres magiſtratuum ordines.

maiestatis quidem solius imperiis obligantur, nec cæteris omnibus qui in mediis & extremis ordinibus collocantur, imperare possunt; sed iis tantum qui suæ iurisdictionis ac potestatis finibus continentur.

Primi generis paucissimi sunt, ac multo pauciores in ciuitatib. quam olim fuisse comperiūtur: quippe diuturno rerum gerendarum vsu compertum est, nihil periculosius esse, quam è magistratibus eminere vnum aliquē, qui cæteris omnibus tum priuatis, tum etiam magistratibus imperare iure possit, quiq; vno tantum gradu absit à maiestate: eoq; periculosius, si summus ille magistratus nec parem habeat, nec imperii collegam, & Reipublicæ opibus suas confirmare possit: vt quondam præfectus Prætorio, qui post Imperatorem omnibus magistratib. vrbanis ac prouincialibus imperabat; & qui ab omnibus imperii Romani magistratibus [a] appellari poterat: ab ipso vero ne Imperatorem quidem [b] prouocare licebat. Primus omnium Scius Strabo sub Augusto; deinde Seianus sub Tiberio, Præfecti fuerunt Prætorio Principis: sed hi legionibus tantum Prætorianis imperabant. Cæteri deinceps Imperatores eum honorem tribuendum putarunt ijs, quorum integritatem, fidem, & amicitiam penitus exploratam haberent, & quos imperatoria quodammodo legatione fungi voluerunt, eaque obire quæ ipsi Imperatori obeunda fuissent: cognitiones inquam imperiales suscipere: legatos admittere ac dimittere, prouocationes à magistratibus omnibus prouinciarum suscipere: quo munere, quia nemo, nisi qui iuris ac legum peritissimus esset, fungi poterat, Imperatores pro ducibus legionum iurisconsultos ad eum honorem peruexerunt: Otho quidem Imperator Marcianum; Seuerus Papinianum; Alexander Vlpianum. Tandem vero sub Græcis Imperatoribus duos Prætorio Præfectos, ac postremo tres creari [c] placuit: vt tantæ potestatis opes diuisæ minuerentur, ac pluribus honores communicarentur. Eiusmodi fuit apud maiores nostros *Magister palatii*, & qui *Francorum Princeps* dicebatur: nec ita pridem

a *Flauius Vopiscus in Floriano.*
b *l. 1. de offi. præfect. præt.*
c *l. 1. C. de offic. præfect. præt.*

pridem Henricus Dux Andium, *summus* Caroli regis *legatus*; & qui in Turcarum imperio *Bassa* ordine *primus* est: item veterum Sultanorum *Edegnarus*. Hoc tamen differunt, quod in imperio Turcarum, Principis liberi Bassis omnibus imperare & præesse solent: Edegnarus vero cæteris omnibus imperabat: exceptis tantum iis quibus arces imperii ac propugnacula credita fuissent: quod quidem institutum, siue Oriētis Principes à nostris, siue nos ab illis accepimus, cum Italis tamen, Germanis, Gallis, Hispanis, ac cæteris quoque populis amplectimur.

Non debet igitur magistratui summum in cæteros omnes imperium tribui, nisi Respublica aliter seruari non possit: nec tamen auctoritate ac specie magistratus, sed curationis in modum; vt Dictatori Romanorum, Archo Thessalorum, Æsymnetæ Lacedæmoniorum; qualis etiam apud nos *regni procurator* seu *rector* creatur, si Rex ab imperii finibus abesse cœpit, aut impubes est, aut furiosus. Nam præsente principe omnia magistratuum & curatorum imperia conquiescunt: & quemadmodum fluuiorum vis & impetus vna cum nomine absorbetur, cum ab ostiis in mare confusi labuntur; & siderum omnium stellarumq; tum errantium, tum inerrantium lux nulla percipitur, cum primum Sol exoriri cœpit. quasi lumē acceptum soli restituere videantur: ita quoque Senatus auctoritas, ac magistratuum omnium imperia, præsente principe conquiescunt. Itaque principis iussa qui consilium pro Republica, aut sententias in cognitionibus exquirit: seu in senatu, seu in curia iudicum: seu apud ordines, seu coram populo id fiat, his verbis vtitur; REX IVBET vel DICIT: contra vero si rex absit, *is qui princeps est Senatus, seu Procancellarius, seu curiæ Præses, ex Senatus vel curiæ sententia iubet ac decernit.* At cum Guilielmus Poyetus, meus popularis, Francorum Cancellarius & magni consilii Præses (vt tempora ferebant) collectis omnibus iudicum suffragiis, si aliter iudicandum sibi arbitraretur, ea formula vti consueuisset, *Rex dicit*; maiestatis accusatus est. Quamobrem plerique

fallunt, qui putant eas leges ac rescripta, quæ præsente principe in Senatu vel curia promulgantur, à Senatu vel curia probari: cum nulla sit aut Senatus, aut curiæ potestas: promulgatio vero fit iubente principe: nam procuratoris eius rogatio, vel consensus præsente domino, nihil habet omnino momenti. In popularibus imperiis, magistratus summi æque ac infimi coram populo fasces summittunt, ac stantes concionem habent ad populum sedentem: rogationes enim Romanorum magistratuũ supplici forma fiebant, VELITIS, IVBEATIS. populus vero cum suffrageretur, clara voce ante legem Cassiam tabellariam, his verbis vti consueuerat, OMNES *qui hic aßident, volumus iubemusque.* Post leges tabellarias literæ tabellis inscriptæ, A. & V. R. significabant ANTIQVO, & VTI ROGAS. Itidem populus Atheniensis sedẽs[a] suffragium ferebat, magistratu stãte, quamdiu ad populum orationem haberet.

[a] *Plutarch. in Phocione.*

Hic dicet aliquis, si magistratus coram populo nihil imperarent, sed tantum rogationib. vterẽtur, cur Tribunus plebis viatorem misit ad Appium Consulem, vt illũ concionari prohiberet: cur vicissim Appius lictorem ad tribunum? frequens erat huiusmodi concertatio coram populo inter magistratus, ac potissimum Consules inter ac Tribunos; nihil tamen præsente populo imperari iure potuit. Et quidem memini adolescens, cum controuersia inter curiam Parisiorum & vectigalium de togis purpureis oborta esset, non procul ab Henrico II. Rege Francorum, magister qui tunc Curiæ maioris princeps erat, viatorem misit ad iudices curiæ vectigalium, ac vlterius progredi vetuit: ille respõsum tulit, nullam esse Magistro in curiam vectigalium imperandi potestatem: nec tamen si ius imperandi haberet, id præsente principe recte facturum.

Rursus obiici potest, si p̃sente principe nullũ magistratib. imperãdi ius est, magistratꝰ nõ esse; nec tãta dignitatũ & honorũ ratio p̃sente principe haberet. Ego magistratib. nihil decedere iudico, sed imperãdi iꝰ pręsente prin-

cipe

cipe sustineri: vt etiam creato Dictatore, magistratuum omnium imperia sustinebantur: Deinde rebus à Dictatore gestis, & imperio abdicante, magistrat⁹ eodem quo antea iure imperabant. Nam videri plerisq; potuit magistratib. creato Dictatore imperium abrogatum fuisse, ex his verbis q̃ sæpius in Romanorum scriptis occurrũt: CREATO *Dictatore magistratus abdicant*; quæ ad eum quẽ dixi modum interpretari oportet: alioqui abdicante Dictatore, nouum magistratib. imperium à populo petere oportuisset. Nam si minori potestati coram maiore imperare liceret, seruus domino, priuatus magistratui, subditus principi imperaret, aut certe intercederet, ac inferiores suo iure, quo minus superiorum iussa facerent, ꝓhiberet: quæ salua imperii maiestate fieri nullo modo possunt. Quamobrem Claudius Imperator inepte, vt omnia, Prætoribus ius dicentib⁹ assidebat, & quidem inferiore [a], non pro tribunali, aut principis loco. [a] *Tranquill. in Claudio.*

Fit tamen interdum vt Rex ipse deposita quodammodo maiestate, de sua causa magistratus iudicare iubeat: quia iure ipso [b] receptum est, vt par maiorve potestas iudicium accipiat, si se alterius imperio ac iurisdictioni summisit. quod non modo in priuatis ac magistratibus, sed etiam in ipsis principib⁹ locum habet: siue aliorum principum, siue suorũ iudicia subire malint. Ac tametsi in sua causa iudices esse possunt, quib. ab im̃ortali Deo rerum omniũ arbitrium legib. solutum conceditur, vt est apud Xenophontem [c]; æquius est tamen ac verius, magistratuum iudicia quam sua subire. Sed ne regium nomen, ac principis splendor oculos magistratuũ præstringeret, aut maiestas vlla sui parte minueretur, prudenter à maioribus nostris institutum est, vt in causis omnibus publicis, in quib. Reipublicæ aut principis priuato nomine interesset, regiũ nomen reticeretur, ac pocuratorio nomine ageretur: quod cæteri principes, & qui prædiatoriam iurisdictionem habent, imitantur. Id quidem Augustus Imperator ad Præsides prouinciarum rescripsit, *ne paterentur commissionibus*: sic enim Tran-

[b] *l. est receptũ. de iurisd. l. si quis in conscribendo. de pactis. Cod.*

[c] lib. 3. *Ἀπομν. l. & hoc Tiberius. de hæredib. instituend. l. seruus. de furtis.*

Tranquillus ſcribit, *nomen ſuum obſoleſcere.* Illud tamen ſingulari quodam more à maioribus noſtris receptū eſt, vt ſi Rex aduerſus priuatos in priuatis iudicijs reſtitui velit, procurator regius ſedem ac locum mutet, ne publicam, ſed priuati cauſam gerere videatur.

Quod autem diximus præſente principe magiſtratuum imperia ſuſtineri, ad vniuerſam principis familiam pertinet, quandiu principem concomitantur: in eos n. nullum magiſtratib. imperandi ius eſt, præterq̃ ijs magiſtratib⁹, quos princeps curiali iuriſdictioni p̃fecit. Quæri tamen poteſt, *An magiſtratus priuatum ab aula principis prohibere poßit, etiamſi prouinciæ fines non exceſſerit?* Habet ea res dubitationem: ſic tamen ſtatuo, diſputatione prætermiſſa, magiſtratum, qui extra fines ſuę iuriſdictionis datos excedere iubet, quibus finibus principis prætorium fuerit, ab aula principis tacite prohibere: expreſſe vero principis aula prohibere non poteſt. Ita locus eſt Iuriſconſultorum cautionibus, *Expreſſa*[a] *nocent, non expreſſa non nocent.* Quamobrem Senatui ac potiſſimum Hoſpitali Cancellario valde nouum viſum eſt, iudices à principe datos Alemano rationalium præſidi, qui meis conſilijs familiariter vtebatur: cum illum ſua ſententia damnarent, eidem aditu ac prætorio principis ad ſexageſimum lapidem interdixerunt: Senatus principis, re intellecta, id nemini præterquam principi licere decreuit. Atque hæc potiſſima cauſa fuit cur Præſes ἀνάκρισιν à rege obtinuit, quia non modo acerbum ac durum eſt ab aditu principis ſubditos arcere, quo min⁹ rogationes ferre poſſint, verum etiam id ſalua maieſtate fieri nullo modo poteſt. Ac tametſi curiæ ſuperiores huius imperij extra fines ſuæ iuriſdictionis exſilio damnare conſueuerunt, inane tamen[b] eſſet iudicium earum, niſi regia mādata ſententiis ſubſcriberentur.

a *l. expreſſa. de regul.*

b *l. relegatorū. de pœnis.*

Quemadmodum igitur principis pręſentia omnē omnium magiſtratuum poteſtatem ſuſpenſam tenet; ita quoque de magiſtratibus ſuperioribus erga inferiores iudicandum eſt. Nam curiarum ſuperiorum iudices

ac

ac magistri libellorum in hoc imperio, cum in prouincias ac prætorum tribunalia veniunt, maius imperium habent, Prætorumque potestatem coercent ac retinēt: quod in vniuersum de superioribus magistratibus aduersus inferiores dictum sit; *Iudicium*, [a] inquit Paulus, *soluitur vetante eo qui iudicare iusserat, vel qui maius imperiū in ea iurisdictione habet.* Imperii autem verbo non solum iubendi prohibendive potestas, sed etiam magistratus ipse significatur: vt cum Cicero [b] *maius imperium à minore rogari ius non esse* scribit. Hoc Messala Iurisconsultus exemplis illustrat; *A minore*, inquit, *imperio maius, aut à maiore collega rogari iure non potest: quare neque Consules aut Prætores Censoribus, neque Censores Consulibus aut Prætoribus turbant aut retinent auspicia: at Censores inter se, rursus Prætores Consulesque inter se, & vitiant, & obtinent.* Hæc Messala, quæ ex libro XIIII. Caii Tuditani se descripsisse profitetur; sed consequentia non congruunt: aut describentis errore in eo peccatum est, quod *Prætorem Consulis collegam* appellat, cum dici debuerit, *Prætorem Prætoris esse Collegam*: nisi demus, Consules, Censores, Prætores collegas ob id fuisse, *quod iisdem auspiciis, iisdem comitiis, i. maioribus; cæteri magistratus minoribus auspiciis & comitiis crearentur*: alioqui *collegarum* verbo Latini nunquam eo sensu abutuntur: nam quo iure Prætor Consulis collega diceretur, cum à Prætore ad consulem legitime prouocaretur? Æmilius Lepidus consul prouocantem ab Oreste Prætore excepit [c], ac decretum prætoris contrario decreto rescidit. Item Lutatius Consul, triumphum Valerio Prætori [d] qui hostem fregerat, ademit; quia Consul exercitus imperator erat, non Prætor; tametsi Consul ipso die pugna abfuisset. Illud etiam ad vim imperii maius est, quod Consul fasces vbique XII. Prætor duas in vrbe, sex ad summum in prouincia haberet: ex quo dicebantur *Proprætores ἑξαπελέκεις.* Sic enim cauetur *Lectoria* lege, quæ lata est de imperio Prætoris vrbani, qui omnium Prætorum maximus erat; *Prætor* [e] *vrbanus duos lictores apud se habe-*

a l. Iudicium, de iudic.

b Ad Atticum lib. 1.

c Valer. li. 7. & li. 5 cap. 4. Plinius lib. 7. c. 36. Festus in verbo Pietati.

d Valer. lib. 2. cap. 5.

e Censorinus.

habeto, isque ad supremum Solis occasum ius inter ciues dicito.

Hoc igitur fixum sit, non modo eiusdem imperii collegas, sed etiam magistratus pari potestate se inuicem iure[a] rogare non posse: multo minus eos qui maius imperium habent. Sed an collega, aut pari potestate magistratus, minorve, imperio parem aut superiorem prohibere possit? Incidunt enim sæpe controuersiæ graues inter magistratus, eosve qui sine magistratu precarium imperium acceperunt; quibus publicæ actiones ac iudicia turbantur, ac retinentur. Plurimum autem interest, prohibeatne quis sua intercessione, an vero imperet. De collega satis perspicuum est, etiamsi nullum imperium habeat in collegam; intercedendo tamen ab actionibus publicis illum prohibere posse: nã Piso, Prætor inter ciues ac peregrinos, Verrem Prætorem vrbanum ciues inter ac ciues sæpe turbauit; ac suum iuxta Prætoris vrbani tribunal transferri iussit, vt iniqua Verris & iniuriosa decreta[b] prohiberet, ac ciuibus ab vrbano tribunali ad se confugientibus, vti licebat per leges, ius diceret. Itaque M. Tullius, in libris De legibus; *Magistratus*, inquit, *nec obedientem, & noxium ciuem multa, verberibus, vinculis coerceto, nisi par maiórve potestas prohibessit*. Nec satis est illud *Prohibessit*, quia nihil magistratus præsente collega imperare aut decernere potest, nisi aperte assentiatur, aut se imperio soci[illegible] abdiciat. Sic enim Paulus[c] scribit; *Apud eum cui par imperium est, manumitti non posse: & Prætorem apud Prætorem manumittere non posse*. Neque pugnat Vlpiani dictum illud, *Consulem apud Consulem manumittere posse*: quod quidem intelligi debet de Consule, quo die fasces ac imperandi ius habet. Tametsi enim Prætores semper fasces & imperium haberent, quoniam diuisis muneribus rem gerebant; Consules tamen, qui eiusdem muneris participes erant, nunquam simul eodem die fasces habuerunt; vt Verrius[e] Flaccus scribit. Ac propterea Liuius Salinator Consul, triumphum Claudio Neroni collegæ eripuit, tametsi vtriusque consensione ac præsentia aduersus

a l. 3. § vlt. l. nã magistratibus, de arbitru. l. apud, de manumiss. vindi. l. minor, de minoribus.

b Asconius & Cicero in Verrinis actionibus.

c l. apud, de manumissis vindicta. l. apud. de manumissionibus.

d l. 1. de offic. consulis.

e Festus in verbo Maiorem.

uersus Asdrubalis copias pugnatum fuisset: quia penes Liuium imperandi ius ac fasces eo die fuissent. Nam L. Cæsar (vt est apud Festum Pompeium) *maiorem Consulem dici putauit eum, penes quem fasces essent, vel eum, qui prior Consul factus sit* : idque Paulus ipse confirmat. Prudenter illud quidem. Nam si imperium eodem tempore fuisset, nihil pacatum, nihil stabile, nihil firmum in publicis actionibus esse potuisset. Quamobrem creatis Romæ decemuiris Reipublicæ constituendæ ac legum ferendarum; legi subrogatum [a] est illud, vt vicissim imperandi ius ac fasces haberent. Si quis rationem exquirit, cur collega turbare collegam possit, si eodem momento imperium habeant, ea ipsa est, quod *in re communi* [b] *probihentis conditio potior est*: erat autem imperium Pretorum omnium commune, tametsi diuisam haberent iurisdictionem: quę ratio valet etiã, cum de vi ac potestate legum quæritur; *vetantis maior vis est quam imperantis.*

Quod autem dixi magistratus pari potestate aut collegas imperio collegarum nõ teneri; hoc ita verum est, si numero pares vtrique fuerint: nam in omnibus corporibus & collegiis, qui numero, iidem potestate superiores [c] sunt: non poterit igitur minor pars collegarum prohibere maiorem. Si concors & vna omnium sententia fuisset, decretis edictisve inscribi consueuerant hæc verba, PRO COLLEGIO [d]: quæ suo loco explicabuntur. Cum igitur, dicet aliquis, Messala scribit, *Consulem ab omnibus magistratibus concionem auocare posse, ab eo neminem: deinde Prætorem ab aliis quam à Consulibus: minores magistratus nusquam, nec concionem, nec comitiatum auocasse?* Nam ex eo perspicuum fit, minores magistratus maiorum actiones & imperia prohibere non potuisse. Ego *auocationem* in imperio versari statuo, non *intercessionem*: interest autem plurimum vtrum quid iubeas, an fieri prohibeas: vt deinceps planum faciemus. Sed illud prius animaduertendum, Messalæ disciplinam in cæ-

a *Liuius lib. 2.*

b *l. in re communi, de regul. l. Sabinus communi diuidundo. l. per fundũ, rusticor. præd. DD. in ca. cum omnes, de const. l. fistulam, vrbanorum præd.*

c *l. vl. quod cuiusque vniuersitatis.*

d *in verbo, pro significat.*

in cæteris quidem magiſtratibus valere, in tribunisplebis non item: qui tametſi minores magiſtratus fuerint, ac minoribus auſpiciis & comitiis creati, nec imperandi ius habuerint: intercedere tamen ac maiorum magiſtratuum, ipſiusque Senatus actiones prohibere potuerunt. Si quid etiam fieri iuberent, & maior magiſtratus eorum iuſſa repudiaret, in carcerem duci iubebant. Sic enim Senator Seruilius; *Vos*, inquit, *Tribuniplebis, Senatus appellat, vt in tanto diſcrimine Reipublicæ Dictatorem dicere Conſules pro veſtra poteſtate cogatis. Tribuni pro collegio pronunciant, placere Conſules Senatus dicto audientes eſſe, aut in vincula ſe duci iuſſuros.* At tantum abfuit vt Conſulibus liceret concionem à Tribunisplebis auocare, vt ne loquentes quidem interpellare fas eſſet: id enim Icilia lege [a] cauebatur capitali ſubiecta pœna, niſi is magiſtratus, qui tribunum in concione interturbaret, mulctam eius arbitratu dependeret. At etiam Philippus Conſul Druſi Tribuniplebis iuſſu in carcerem obtorta gula coiectus eſt, quod ſe concionantem interpellaſſet.

[a] *Dionyſius lib. 7.*

Vnius Tribuniplebis intercessio, magiſtratuum omnium & collegarum actiones prohibere poterat.

Quod item diximus, collegas qui numero vincũt, imperio cæteris potiores eſſe, locũ nõ habuit in Tribunisplebis: cum vnius tribuni vox, non modo Senatus, verũ etiam magiſtratuũ omniũ & collegarũ actiones prohiberet; contra vero vnius Tribuniplebis acta valebãt, niſi aperte collegarum aliquis interceſſiſſet. Nam Liuius [b] publicanorum locationes irritas fuiſſe ſcribit, *ſub vnius Tribuni rogatione promulgata.* Pauciorum etiam collegarũ interceſſione plures Tribunosplebis prohiberi potuiſſe planum fit ex eo, quod cum Appius Cenſor imperium ac cenſuram contra legẽ Æmiliam vi retineret, Sempronius Tribunusplebis in populi concione, *Ego te*, inquit, *Appi in vincula duci iubebo, niſi Æmiliæ legi parueris. Approbantibus ſex Tribunis actionem, collegæ tres auxilio fuerũt, ſummaq; inuidia omnium ordinum ſolus Cenſuram geßit.* Cõſimile eſt exemplũ de M. T. Cic. q fuſo Catilinæ exercitu C. Antonii collegæ auſpiciis, cũ in vrbe ſolus dominaretur

[b] *lib. 4.*

ac

ac plebis opes & gratiam in se vnum conuerteret, nouē Tribuniplebis decreuerant, Pompeii [a] exercitum acciri oportere, ad Ciceronis potentiam coercendam; nisi vnius Catonis Tribuniplebis intercessio collegarum actionem prohibuisset. Cum item Scipio Asiaticus repetundarum reus in carcerem duceretur, vnus Sempronius Tribunusplebis Gracchorum pater intercessit.

a Liuius li 48. Cicero in prouincus consularib. Plutarch. in Cicer.

Hæc tamen tanta Tribuni vnius potestas, quo minus auctoritatem Senatus imperia magistratuum, & collegarum potestatem sua intercessione frangeret, rogatio ad plebem de collegarum consensu ferebatur, vt imperium ei abrogaret. Nam Tiberii Gracchi rogatione tribunitia, Marco Octauio Tribuno commoda plebis & leges Agrarias oppugnanti [b], magistratum prius abrogare necesse fuit, quam lex Sempronia de agrorum diuisione perferri potuisset. Atque eo pertinet illius Tribuni ad patritios oratio; *Faxo*, inquit, *ne iuuet vox ista*, VETO: *qua collegas nostros tam læti concinentes auditis*. Et paulo post: *Contemni iam Tribunosplebis: quippe potestas Tribunitia suam ipsa vim frangat intercedendo.* Sed illa Tribunorum intercessio, pro libertate plebis, & contra vim comparata fuit, non ad Tribunorum tuendas vtilitates. Cum enim L. Cotta Tribunusplebis, creditorum actiones eludere conaretur, fiducia sacrosanctæ potestatis, collegæ palam denuntiarunt, nisi creditoribus satisfaceret, se illis auxilio futuros; Ad extremum placuit collegium Tribunorum iisdem legibus quibus cætera collegia teneri: vt scilicet plurium collegarum suffragiis decreta cæteros obligarent; vt ex Liuio intelligi facile potest: sic enim scribit: *Ex auctoritate Senatus latum est ad populum, ne quis templum arcemve iniussu senatus, aut tribunorumplebis maioris partis, dedicaret.* Post etiam lege Attilia latum [c] est ad plebem, vt tutores fœminis ac pupillis à Prætore vrbano, & maiore parte Tribunorū plebis, darentur. Qui mos ita inualuit, vt senatus Quintum Pompeium Rufum Tribunumplebis in carcerem duci iussérit, quod populi comitia vnus [d] ꝓhiberet: alioqui furor

b Plutarch. in vita Gracchorum.

c Liuius lib. 39. Iustinian de Attilian. tut.

d Dio, lib. 40.

vnius tribuni vniuersæ Reipublicæ statum perturbasset. Itaque Consul concionem populi habiturus, magistratus omnes se minores, ne de cœlo seruarent, edicto vetabat: nam Ioue tonante, aut fulgente, aut si dexter auium volatus aspiceretur, aut comitiali morbo quisquam corriperetur, aut quid aliud monstri datum esset, comitia vitiabantur, ipsique magistratus re infecta concionem dimittebant, auguribus Deos iratos, aut minime propitios denuntiantibus. Ac tametsi augures nuntiationem haberent, magistratus vero spectionem, magistratuum tamen maiorum comitia minores turbare non poterant: licet *vitiosa comitia*, & *vitio creati magistratus* dicerentur [a]: maiores vero magistratus aut pari potestate, & turbare & obtinere poterant. Qui autem vitio creati fuerant magistratus, auguribus denuntiantibus, imperium sæpe nemine querente retinebant: interdum tamen magistratu abdicare cogebantur: cum enim C. Figulus Consul vna cum collega acceptum exercitum in Hispaniam transmisisset, nihilominus tamen vterque Consul domum reuocatus est ex Senatus decreto, & imperio abdicare coactus: cum Augures antea Tiberio Graccho Consuli, consularia comitia habenti [b], auspicia contraria nuntiassent.

a *Varro, Festus, Pompeius. Cicero, Philippica. 2.*

b *Cicero lib. 2. De natura deor. & 2. De legibus.*

Non poterant igitur minores magistratus maiorum comitia turbare, aut concionẽ auocare, sed æquales tantũ ac pari potestate. Tribuni vero plebis, tametsi comitia maiorũ magistratuũ aut concionẽ auocare non possent, cæteras tamen actiones sua intercessione impediebãt, aut nisi intercessioni obtẽperaretur, vim afferebãt, ac sępe vulneribus ac cędibus res gerebatur: nã Asellium Prætorem vrbanum sacrificantem deturbauit Tribunus plebis opificum multitudine stipatus, eumq; necari passus est, quod debitoribus contra fidem creditorum aperte faueret. Item Appius Saturnius Tribunus plebis Memmium Consulem creatum in ipsis populi comitiis occidit. Et quemadmodum actiones publicæ turbantur ac impediuntur, æqualium aut maiorum magistratuum

tuum intercessione, vel imperio tantisper geruntur: ita rebus gestis prouocationi locus est a minoribus ad maiores magistratus, salua cuiusque iurisdictione ac potestate. Quod si minor magistratus maiorum imperia vel actiones dum geruntur, prohibere non potest, multo minus acta gesta conuellere aut aduersus sententias ac decreta restituere [a] poterit: cum ne à maioribus quidem ad æquales magistratus liceat [b] prouocare. Quinetiam legatus, aut datus à magistratu iudex, si parem potestatem imperiumve adeptus sit, legatus esse desinit, ac [c] iudicium ab eo susceptum soluitur. Quamobrem si par minorve potestas, prouocantem à maiore parive potete exceperit, iniuriarum agi potest aduersus magistratũ, & eum qui minorem potestatem, imperiive collegam appellauit. Nam Cæsar adhuc Prætor apud Quæstorem accusatus, quod coniurationis Catilinæ particeps & sceleris conscius fuisset, accusatorem & Quæstorem grauiter mulctatos in carcerem adegit, ac potissimum Quæstorem, *quod apud se*, inquit Tranquillus, *maiorem potestatem compellari passus esset*. Curia Parisiorum graui decreto iudicibus ac magistratibus eorum, qui prædiatoriam iurisdictionem habent, interdixit, ne regios magistratus iudicesve suis edictis aut interdictis obligarent: sin aliter facerent, coerceri à maioribus magistratibus pro iure suę potestatis permisit.

a *l. 3. si aduersus rem iudic. C. l. minor autem, de minoribus.*

b *l. 1 § si quis ad appel.*

c *l. iudicium, de iudic.*

Sed quæri potest, *an magistratus minor legato, eive cui maior magistratus imperium mandauit, obtemperare teneatur*; teneri putant plerique, cum legatus nihil suo [d], sed eius qui mãdauit imperio vtatur: alioqui si minori magistratui imperia legati, eiusve cui maior magistratus iurisdictionem mandauit, repudiare liceat, priuatis idem licebit. Quanquam illud quoque addi potest, eos, qui *legati Prætorum* nostris appellantur, imperium ac potestatem lege adeptos, ac suo iure, non alieno beneficio imperare videri. Sic tamen statuo, cum legati sint, nihil suo iure, sed nomine Prætorio imperare, vt quidem Curia Parisiorum iudicauit, Prætoris Turonensium

d *l. 1. quis & à quo appelletur.*

prouocatione suscepta aduersus legatum, qui suo nomine edicta ac decreta concipiebat. Procul omni dubio res erat ante Caroli VII. regis edictum, quo quidem legatorum potestas ac imperium, non à Prætoribus, vt antea, sed ab ipso rege legibus promulgatis accipi oportuit: verius est tamē, ea lege prætorū quidem honorem augeri, potestatem vero minui vt senatus primum, deinde Imperatores ipsi legatos Proconsulib. dare consueuerant; nō propterea tamen imperandi ius à senatu vel à principe, sed à Proconsulibus habuerunt. Itaque Vlpianus [a] negat *apud legatum Proconsulis esse legis actionem*; non quod legatis omnium magistratuum non liceret in sua prouincia manumittere, vt Iacobus Cuiacius [b] putauit, qui hæc verba, *ex quo prouinciam ingressus est*, deleri oportere: quæ castigatio si ferenda esset; legatis in prouincia nec edicere, nec decernere, nec iudicare, nec iudices dare liceret: hæc enim propriè sunt ac dicuntur *legis actiones*, quas legatos in sua prouincia exercuisse legimus [c], at etiam Duumuiri non modo manumittere in sua prouincia, sed etiam tutores dare [d] potuerunt.

a l. 2. de offi. proconsulis.

b li. 1. cap. 1. Obseruat.

c toto titulo, de offi. proconsul.

d Paulus li. 5. sententiarum.

Non est igitur in legatis, aut in iis quibus mandata est iuris dicendi potestas, ipsa legis actio, sed in eo qui mandauit: at ne magistratus quidem qui alterius iurisdictionem exercet, suo nomine quicquam imperare [e] potest. Ex quo manat illud, à legato, eove cui mandata iurisdictio est, ad eum qui mandauit appellari [f] non posse: quia idem à se ipse appellaretur, ac tametsi Proconsul de iniquitate ac iniuria à legato priuatis illata cognoscat, hoc tamen ideo fit, quod legatus non habet vniuersam Proconsulis iurisdictionem ac potestatem: non enim capitali supplicio damnare [g] potuit: hoc igitur si faceret, Proconsulis cognitio fuit. Ita quoque magister militum, & legati principis, summum quidem imperādi ius habent, & omnem in milites animaduersionem, non tamen in principis agnatos & proximos publicum iudicium constituere possunt. At ne episcopi quidem maiorum pontificum & archiepiscoporum legatis seu offi-

e l. etsi prætor, de offic. eius cui mandat. l. 3. de offi. proconsulis.

f l. 1. quis & à quo.

g l. si quid erit, de offic. proconsul.

officialibus parere tenentur; vt curia Parisiorum in causa pontificis Tricassiorum [a], ac rursus pro Niuernensi [b] pōtifice iudicauit. a Anno 1550. b 1553.

Quæ autem de magistratuū imperio ac potestate diximus, iurisdictionis ac prouinciæ cuiusque finib. definiuntur: *nam extra territorium*, inquit Vlpianus [c], *impune ius dicenti non paretur*. Sed qui potestate ac imperio pares sunt, an etiam honore ac dignitate pares censeantur? Ego nihil habere dignitatem cū imperio cōmune, existimo: ac sæpissime fit vt cui plus honoris, eo minus imperii tribuat, quo quidem arcano nullum fere maius est, nec ad tuendas optimatum & popularia imperia vtilius. Qui prior designatus erat cōsul, idem in fastis, in legib. consularib9, in senatuscōsultis: in publicis actis prior erat ordine: si vterque simul designatus fuisset, qui ætate, idē honore collegi superior fuit, vsq; ad legē Papiam [d] Poppæam, quæ Consulem honore superiorem esse voluit, qui vxorem duxisset: aut si vterque vxorem haberet, eum qui numero liberorum vinceret. Inter Prætores quorum idem erat collegium, eadē potestas, *vrbanus* dignitate cæteris antelbat, qui propterea *maximus* [e] *Prætor* dicebatur, quod primus omnium creatus esset, & absentibus Consulibus, consulare munus obiret. Inter Archontas Atheniensium tametsi potestate pares essent, vnus erat qui annalib. & actis publicis nomina dabat, ac propterea ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur. Curiæ maiores in hoc imperio eandem fere potestatem habent: curia tamen Parisiorum, tum antiquitate cæteris, tum etiam dignitate excellit: ac singulari quodam iure *Curia Parium* appellatur. Carolo quidem VII. rege, Senatus quem *magnum consilium* vocabant, pro Republica consilia capiebat: nihilominus tamen Ludouici XII. lege cautum est [f], vt quoties ageretur legibus aut rescriptis de magno consilio, & Curia Parisiorum, quam *parlamentum* vocat, curia ordine prior esset. Cum item innumerabiles pene sint regii procuratores, vnus curiæ Parisiorum dignitate cæteris prior est: nam cæteri iusiurandum curiæ cuiusq; iudicib. præsta-

c l. vlt de iurisd. d Et l 3 de offic. præsid.

Honorum ac imperii diuersa ratio est.

d Nicephor. lib. 7. Sozomen lib. 1. cap 9.

e Festus in verbo Maiorem.

f Anno 1499.

ie solent. Procurator vero curiæ Parisiorum vnius principis iureiurando tenetur. Militaris disciplinę ac bellicarum rerum arbiter ac moderator, is qui apud nos *magister militum*, seu *Conestabilis* dicitur, aut inter Marescallos seu Tribunos militum qui primus eũ honorem adeptus est; domesticæ vero disciplinæ ac iudiciorum princeps est *Cancellarius* seu *primicerius*: vterque vtriusque disciplinæ magister summa potestate constitutus; nec alter alterius imperio tenetur, sed vterque vtriq; æqualis eodem gradu ac ordine incedit, nihilominus magister militum dignitate superior est; dextrumq; principis lat⁹ occupat, Cancellarius sinistrum. Ac ne quis putet eum ordinem magistro militum tribui, quasi gladium principis ad dextram præ se ferre teneatur: quoties locorum angustiæ nõ ferunt vtrumque simul incedere; magister militum antecedit, deinde Cancellarius, quem Prætorio Præfectus sequitur: quę sic à me dicta sint, non vt de honoribus aliquid definirem, sed vt, quãtum honor ab imperio distaret, intelligeretur.

Cum v. neq; in maiorẽ neq; in parẽ vllũ imperiũ sit, q̃ri potest inter principes eiusdem feudi dominos, an alter alteri⁹, si qd peccauerit, imperio coerceri p ossit? Etenim iurisdictio sua vi ac potestate singulis solida [a] debetur, cũ in [b] partes diuidi nõ possit. Reges qdẽ ac magistratus suis quibusdã finib. imperia terminare solent: in collegio vero magistratuum nullus per se ipse imperare potest, nisi ab vniuerso collegio imperium acceperit. Sunt tamen q putant inter plures dominos fiduciarii prædii, in quo iurisdictio insit, eum qui quid peccauerit aliorum potestate ac imperio posse coerceri; propterea quod culpa contracta imperium ac iurisdictionem amisit: sic enim [c] curia Romana iudicauit: recte quidem decretum est, sed ratio nec vera, nec probabilis videri potest: alioqui confitendum sit, ante iudicium sententiam ferri posse; aut priusquam sententia feratur, exsequendum esse: cur enim imperio ac iurisdictione spolietur, quem nondum [d] iudicatum, & inauditum esse apparet? Ac siquidem epistolæ, decre-

a *l. imperialem. §. præterea. de prohibita feudi alienat.*
b *Bar. in l. inter tutores. de administrat. tut.*
c *Rotæ decis. 253. in nouis. Ang. in l. est receptũ. de arbitr. idem putat.*
d *l. 1. de exceptione rei iudic. C.*

decrẽta, edicta, comminationes, rei iudicatæ vim haberent; quod per leges fieri nullo modo [a] potest: semper tamen iudicium constitui oporteret, factum sit nec ne, id quod in quæstionem cadit: quinetiam legibus iudiciariis perspicuum est, etiam in ipsos confitentes sententiam ferri oportere [b] à iudice. qui in parem eiusdem feudi dominũ nullum imperium habet: vt Iurisperiti [c], qui quod æquius melius esse iudicant, vno pene consensu confitẽtur; aliorum alia [d] mens est; propterea quod vnumquẽque vbi peccauerit, ibi puniendum esse putant; quod ita verum est, si nihil iudicum constitui vetat eo loco vbi peccatur. In collegio quidem magistratuum ac iudicum, si collegarum maxima pars consentiat, nemini dubium est, quin iudicium in collegam, aut etiam in minorem collegarum partem constitui possit: vt in Senatu Romano fieri cœpit post eam legem, quam Adrianus de Senatorib. iudicandis tulit. Idque per omnes huius imperii curias fieri videmus. Sed inter dominos eiusdẽ feudi diuersa ratio est; quoniam singulis solida iurisdictio cõpetit; nec nisi vicissim [e] iudicare possunt, nec plura [f] tribunalia vnius & eiusdem iurisdictionis habere, nisi patroni nouo cõcessu. Atque hoc differt à iurisdictione seruitus, quod hæc singulis simul ac semel se fruendam patiatur; illa non item, contra q̃ plerique [g] putant; ꝓpter feuda Ducum, Comitum, Marchionum, quæ legib. feudorum indiscretam naturam habent.

Sed nec necesse nobis est, nec loc⁹ postulat eorũ disciplinã argumẽtis refutare, q iurisdictiones ꝑdiis ita cohærere putãt, vt seruitutes. Illud tantũ, Principẽ q feudum, quãtumcũq; sit, alteri dono dederit, aut vẽdiderit, nõ ꝓpterea cohærẽtem iurisdictionẽ dono dedisse aut ꝓscripsisse videri, vt quidẽ sæpissime iudicauit curia Parisiorũ: ac tandem Philippi Belli lege sanctius cautũ est, quo minus dubitaretur; vt pleriq; in legato, religionis [h] pietatisve

a l. 1. cõminationes. ff. (?) C.
b l. 1. de confessis. Cod.
c Bart. in d. l. inter tutor. Andr. Barba d. Bart. ita consueuisse tradit cont. a Bal. in d. § præterea. Bart. suã sententiam cõfirmat ex l. si vs certo § si duo. quẽ Pano. Butrio, Imola, in c. prudentiam. sequuntur Castrẽsis in l. est receptum de iurisd. & in l. cætera. §. si duob. de legat. 1. Dominicus Geminian in ca. 2 de arbit. lib 6. Ancharan in c. postulasti, de foro competenti.
d Felin in d. ca. prudentiam & Panor in ca. inferior. de maioritate.
e l. si vnus. iudicatum solui.
d l. 2. §. ex iis.
f Molinæus in consuet. f. tutor.
g Bar. in d. l. inter tut. Butr. Imol. Panor. Domin. Geminiã. Felin. in d. c. prudentiã. Bal. in c. delegatorũ. de offic. delegat.
h ex Bald. sententia in c. quãto. de iudic.

Oldrad. consil 252. Bar. in l. 1 de iurisdict. omnium iudicum. fine. Oldrad. consil. 176 filium. Bald. in l. 2. procuratorc. de re iudicata. & consil. 338 considerandum. & consil. 293. thema. & consil. 322. lib. 4. Aluar. in c. vnico. col. vlt. § final quib. mod. is feudum amit. Lud. Rom consil 444.

causa facto legi locum esse nō putant;sed nō recte putāt, cum lex in vniuersum lata sit. Cum igitur nec pari potestate magistratus,multo minus eiusdem prædii iurisdictionisq; domini mutuo sibi imperare possint;maiorum magistratuum,aut imperantis suo iure patroni cognitio erit.Nostris quidem morib.curię maiores regiorum magistratuum inter ipsos de imperio ac iurisdictione cōtrouersias sibi reseruarunt. Quod si decreta resve iudicatas in aliena prouincia exsequi oporteat, id fiat oportet impetrata venia,quamquam noua lege mos ille de hac Republica sublatus est, ac viatoribus toto fere imperio omnia omnium magistratuum iussa exsequi licet.

Principibus vero, qui alienæ maiestatis imperio tenentur,mutuis rogationibus inter ipsos vti necesse est, quando maioris potestatis imperio cogi non possunt: vt coguntur magistratus, qui ne petita quidem venia sententias aliorum magistratuum in sua prouincia exsequi patiuntur. Veniam autem petere à maiore,aut ab æquali potestate in exsequendis in aliena prouincia rebus iudicatis,antiqui moris [a] est & exempli. At stante imperio Romano,principum iussis opus fuisse videtur: Sic n. Iurisconsultus, *Sententiam*,inquit,*Romæ dictam, possunt Præsides in prouinciis,si hoc iussi fuerint,exsequi.* Æquius est tamē id cum bona magistratuum venia impetrare, quā vi extorquere:vt in consimili causa de Hibero [b] quodam legimus;ad quem imperator, *Alloquere*,inquit;*illum, ne rem iniustam faciat*:quia principum iussa contentionis materiam magistratibus præbere solent,qui se inuitis æqualium aut minorum magistratuum decreta in suo territorio exsequi vident:quæ concertationes magistratuum,in priuatos sæpissime redundant:vt Marcellum Consulem legimus, Nouocomenses verberibus non aliam ob causam cædi iussisse,quam vt intelligerent,se iura ciuitatis à C.Cæsare accipere non potuisse.

Grauius tamen priuatorū damno peccatur,cum inter summos magistratus curiasve maiores de imperio certatur:vt contigisse memini ob rem iudicatam in curia Parisio-

a l. episcopale. de episcopali audient. Cod & c. R mara. §. contrahente. de foro competenti. lib 6 l. iudices, de fide instrument. C. dr cons 167. li 2 qu.3 Fel. in cap significasti de offic deleg.

b l. quidam Hiberus. rusticorum præd.

risiorum, quam Curia Burdegalensis in sua prouincia exsequi permisit, accepto principis iussu; ea lege tamen, vt de intercessione ac prouocatione cognosceret, si prouocaretur: cum viator intercessioni nõ paruisset, prouocatum est ad curiam Burdegalensium; actor prouocantem præoccupauit in curia Parisiorum. Princeps cõtrouersiam ad magnum cõsilium detulit, cuius decreto iudicatum est, negotium ad curiam Parisiorum pertinere: cum *suæ quemque legis*[a] *ac sententiæ interpretem esse*[b] *oporteat*. agitur autem de rei iudicatæ interpretatione, cum reus exsequenti viatori maioris curię decreta, à quibus per leges prouocari non potest, intercedit; quod si viator intercessioni non obtemperauerit, prouocari solet: non tam à sententia curiæ maioris, quam ab iniuria viatoris, qui intercessorem non exaudit: id autem necesse est; nisi curia, summota intercessione, iudicatum exsequi mandauit.

Quid si magistratus æqualium aut inferiorum rogationes contempserit, nec decreta exsequi patiatur? certe maiorum magistratuum edictis, aut si sumi fuerint magistratus, inter quos de imperio controuersia oboriatur, Principis rescripto cogendi[c] sunt: id enim significãt hæc Vlpiani[d] verba, SI HOC IVSSI FVERINT, scilicet à principe, non autem à magistratibus; cum Præsides prouinciarum summum, post principem, in sua quisque prouincia imperium haberent. Cum autem legib. aut edictis quicquam fieri iubetur, hanc hábet interpretationem, vt in sua cuique prouincia pareatur: quia nullum est extra territorium magistratui ius imperandi. Maiorum quidem nostrorum ætate viatores regios ab iis, qui prædiatoriam iurisdictionem habent, veniam petere necesse fuit, quoad curiarum maiorum grauissimis, decretis[e] prohiberẽtur: propterea quod maiestas quodammodo imminui videbatur.

Sed quæri potest, an magistratus suam sententiam, à quo prouocatum est, exsequi possit, post *stata tempora*, quę nostri *fatalia* vocant, ab inueterato eorum errore, qui libros Codicis Iustiniani, & Græcorum leges [illegible], Latinas

a l. 1. i. non dubium. de legib. Cod.

b l. 1. § vlt. de pretoria stipulat.

c Alexãd. Bar. Cum. a. in . . . diuo de re iud. l. 1. de feriis . . . git. Aufrer. q. 411. Tolos. Feu . . . in ca. 2 li. de foro competenti.

d in d. § sententiam.

e Burdegalæ anno 1517. Martii 5. & 1519. Decembris 3 & 1521. Ianuar. 23. & Gratianopoli Guidus Pap. q. 346.

fecerunt;in quib. pro κυρίας ἡμέρας,legerũt κυρίας ἡμέρας qui dies in legibus duodecim, *stati* [a] appellantur; vt in hac lege, SI STATVS DIES CVM HOSTE, id est, cum peregrino. Eodem sensu à M. Tullio κύρια δόγματα, *decreta* Philosophorum *certa ac rata* vocantur. Nec vero Latinorum quisquam aut Græcorum κυρίας ἡμέρας aut *fatales* κυρίας appellauit. Iurisconsulti sæpe *dies sessionum à continuis* diebus seiunxerunt: quod si quid intra certum tempus à magistratu fieri iubeatur, *statutum tempus* & *edictum peremptorium* [b] Iurisconsulti vocant: cum vero tempus, quo lis terminari debeat, lapsum fuerit, *litem mori* [c], nos *instantiam perimi* dicimus, antea vero *litem viuere*: sed Iurisconsultorum nemo *fatalem diem*; aut *fatalia tempora* vsurpauit. Omnis error ab vnius literæ υ in η mutatione, deriuatur. nam cum verbo κὴρ seu קיר Græci æque ac Hebræi *fatum* significarent, necesse fuit κυρίαν ἡμέραν *fatalem diem* interpretari. Demosthenes sæpe κυρίαν vocat, quod Latini *statutum diem*, nostra praxi *præfixam* appellamus. Sic enim Demosthenes contra Mediam ἐπειδὴ ἧκεν ἡ κυρία τοῦ νόμου: item contra Stephanum, κυρίαν ἐγγράψαι, interdum etiam ἡμέραν διαμεμετρημένην, ad Nicostratum. Iuniores Græci ἡμέραν ἐμπρόθεσμον & ὡρισμένην, nusquã tamen κηρίαν appellarunt. Synesius [d] quidem Pontifex. vitę postremum diem κυρίαν metaphorice appellauit, ne κηρίαν diceret, verbum à Christianis hominibus & à vera religione alienum. Verius igitur ac melius pro *fatalibus* [e] *appellationum diebus*, *statuta tempora* dicamus. sic enim Iurisconsultus [f] vocat. Leges autem Iustiniani Græco sermone prius quam Latino scriptas fuisse, nemini dubium esse opinor. Codicem inter Theodosianum, & Hermogenianum, ex quibus Iustiniani codex fere totus conflatur, Græco æque ac Latino sermone scriptos fuisse planum est, & ab homine Græco potius quam ab eo qui Latine loqui didicisset, legem *Properandum* [g] interpretatam: cum plane Græco more scribat, & *reum* interpretetur *fugientem*, id est, φεύγοντα. Nec mirum debet videri, quod Græci Romanorũ leges ac ipsius Iustiniani institutiones Græcas fecerunt; cum etiã Thomæ Aqui-

a Cicero lib. 3. offic.
b l. 3. de temporib. appel. & in leg. ad peremtoriũ de iudiciis.
c l. 3. quæ in fraudem. l. 2. iudicatum solui.
d ad Theophilum.
e vt in l. properandum. de iudic. C.
f in l. 3. de temporib. appellat.
g de iudiciis. C.

natis pleraque ſcripta, & poſteriores Ariſtotelis libros τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, quæ interciderant, ex Arabicis Græca fecerint, quaſi poſtliminio ciuitate reſtituta.

Sed vt vnde digreſſa eſt, eo redeat oratio, nihil neceſſe eſt appellatione deſerta magiſtratus ſuperioris, ad quẽ prouocatum erat, imperio, ad exſequendas res iudicatas vti: quod antea maiorum noſtrorum ætate fieri conſueuerat Principis reſcripto, quod noſtri pragmatici *Iuſtitiæ literas* appellabant, quæ Caroli VIII. lege penitus ſublatæ fuerunt: ſatis eſt, apud iudicem qui ſententiam tulit, appellatione deſerta petere, vt iudicatum exſequi iubeat: niſi ſuperior magiſtratus, quem damnatus appellauit, iudicatum exſequi prius vetuerit, quam de prouocatione cognitum ſit; niſi dilatio Reipublicæ valde pernicioſa foret: tunc enim magiſtratum ſententiam, etiam capitalem exſequi, deinde reſcribere [a] oportet: alioqui in cauſis, in quib. de capite q̃ritur, poſt appellationem, tametſi deſerta fuerit, nec magiſtratus ſuperior exſequi iudicatum prohibuerit, non licet exſequi tamen. Quod ſi magiſtratus prouocantem ſupplicio affecerit, capite [b] puniendus eſt ipſe, eoq; iure vtimur: etiam lege Sempronia [c] qui verberibus ciuem contra prouocationem cæderet, maieſtatis legibus tenebatur.

[a] *argumento l. ſi quis filio. §. 4. de iniuſto rupto.*

[b] *l. addictos, de episcopa. audientia C. Fab. er. in l. à procõſulibus de appel. C.*

[c] *Cicero pro Rabirio perduelle.*

Quę hactenus de mutuis magiſtratuũ inter ipſos officijs dicta ſunt, ad eos ptinent, q eiuſdem imperii finibus coercentur. Quid igitur iudicandũ eſt, ſi reus in hoc imperio à magiſtratib. damnatus, in Græciã confugerit. an Turcarũ princeps rogante Francorũ rege, aut etiã priuato cui⁹ intereſt, iudicatũ ſine cauſæ cognitione exſequetur? Quæſtionem non diſſimilem in priuato cuiuſdam iudicio, in curia Pariſiorum agitatam fuiſſe memini. Venetus mercator Francum hominem ad Venetiarum Prætorem in ius vocauit; Francus, cum iudicio ſiſti ſe promiſiſſet, vadimonium deſeruit: damnato à Prætore Franco, mercator in Galliam, petita à principe venia per legatum, vt fieri ſolet mutuis inter principes officijs, ac iure gentium fere omnium communi, reſcriptum exſequendæ ſententiæ cauſa impetrauit. Francus intercedit,

& cum intercessioni nō obtemperaretur, curiam appellat. Plerisque videbatur sententiam exsequi oportere: alioqui si curia de sententia Prætoris Venetiarum cognouisset, Venetorum Respublica curiæ Parisiorum decreta rescindere, & eodem iure conuellere acta potuisset. non tam iniquitate sententiæ quam maiestatis vindicandæ causa. Placuit tamen illud quæri, *an Francus se Venetorum iurisdictioni ex pacto subiecisset*: deinde, *an ex moribus Venetorum, post edicta peremptoria, ac statuta legibus Venetorum tempora, sententia lata fuisset*; quibus cognitis sententiam exsequi oportere curia iudicauit. Atque hæc in priuatis iudiciis.

Sed si de capite non tantum nostri ciuis, sed etiam ad nos confugientis peregrini, agitata q̄stio fuisset, non pri⁹ exsequi sententiam oportuisset, quam re integra de causa cognitum esset. At etiam Adrianus [a] Augustus Præsides prouinciarum suscipere ἀνάκρισιν (eo verbo lex vtitur) id est, rursus iudicare voluit de iis, qui ab Irenarchis eiusdem imperii Romani damnati fuissent. Certe quidē Heluetii, Geneuates, Lucenses, Genuenses, ac cæteræ ciuitates, peregrinos alibi damnatos ad se confugientes, integro statu prius iudicari iubent, quam exteris principibus subditos reposcentibus restituant. Sic enim omnes vno fere consensu [b] Iurisperiti tradunt, principem non teneri peregrinos ad se confugientes reposcentibus dedere. Demus illud certe, si de iure ciuili quæratur: sed illi, sine vlla distinctione iuris gentium ac naturæ, omnino negant subditum repetenti principi restituendum. Vnus Baldus [c] id ea conditione æquum esse scribit, modo ciuitas ea, quæ damnatum ad se fugientem recepit, sceleris pœnam exquirat ac vindicet. At si confitentur, principes iuris ac iustitiæ legibus obligatos teneri, illud etiam, subditos suo principi restituendos esse, confitendum sit: non tantum ad probationum necessariam in capitis discrimine perspicuitatem, quæ haberi nullo modo potest, nisi testes cum reis componantur, quam nostri pragmatici *confrontationem* vocant: verumetiam vt iisdē in

a *l. diuus Adrianus. de custod. reor.*

b *Bal. in l. 2 de seruu fugit. Co. Odofred. in Authentic. qua in prouincia vbi de crimine. Co. Iac. b Belouisius in §. contrahentes. de foro competenti nu. 115. Afflict. in constu. Neapol. lib 2. tit 3. n. 88. Chassan. in consuetud. Burgūd. tit 12 num. 14. Fulgos. cōs. 149. col. 2 Boer. decis. 29. Imol. in Clemen. pastoralis. de re iud. Aufre in addit. ad decis. Capel Tolos q. 3'9 Bartol. in l. qui sepulcri. de sepul. violato Angelus in l. hæres absens. de iudic. Felin in c. vlt. de foro competenti nu 11.*

c *in l. 1. vbi de crimine agi oportet. C.*

in locis, quibus peccatum est, vltio sequatur: id enim omnium maxime ad pœnarum vtilitatem, & ad exemplum publicæ vltionis pertinere videtur. Quod si magistratus eadem Republica mutuas operas, & officia sibi inuicem, ac Reipublicæ, cui post Deum immortalem omnia debemus, præstare oportet, ne scelera inulta maneant, cur ab ea obligatione, quæ diuinis ac naturæ legibus consentanea est principes liberantur? Itaque Muhamedis Imperatoris Constantinopoleos, eius inquam, qui Magnus est appellatus, egregium factum laudatur, quod parricidam, qui Iulianum Medicem ante aras crudelissime trucidarat, ab vrbe Constantinopoli, quo sese receperat, vinctum Laurentio Medici, ac ipsi Florentinorum ciuitati reposcenti restituit: non enim Florentinorum copias, quæ tenues erant, sed immortalis prępotentisque Dei vim ac potentiam extimuit. Nostri quidem Reges in hoc imperio reos petentibus principibus restituere solent, nisi de maiestate, aut de imperii finibus ac statu rei quæratur. Quæ quidem causa triplici iudicio terminata videtur: curię scilicet Parisiorum,[a] Romanorum[b], ac Tolosatum[c]. Romanæ curiæ iudices, Anglorum regi fugitiuum ciuem reposcenti denegandum esse decreuerunt: suberat probabilis causa; quia regnum illud fide ac beneficio ecclesiæ Romanæ tenebatur: alioqui ciuem alienum repetentibus principibus restituere oportet, vt curia Burdegalensis[d] solemni iudicio decreuit. Quanquam id quoque fœderibus excipi solet & exceptum est eo fœdere, quod Heluetii cum Carolo V. Imperatore pro agro Mediolanensi percusserũt. Quamobrem Henricus II. Rex Francorum, cum per legatos à senatu populoq; Geneuate petiisset, vt Baptistam Didatum, Italum hominem, reum peculatus sibi redderent, rogati sæpius denegarunt: tandem Rex questus est apud Bernates, se aduersus senatũ populumque Geneuatem, qui tunc erat in patrocinio Bernatum, iure clarigationis vsurum. Bernates extemplo fecialem ad Geneuates miserunt, vt fugitiuum regi redderent: sic

a Boerius in consil. ad Benturig §. 21 de iurisdict.
b Old. ad cons. 124 Faber in §. est & inter, de publicis iudic.
c Boer decis. 27.
d Anno 1517. 24. Decem.

ſic tandem publicę pecunię depeculator à Geneuatibus deſertus eſt, ne vel potentiſſimi regis, vel etiam Heluetiorum inimicitias in ſe excitarent, vel furibus ac ſceleratis hominibus aſylum aperire viderentur. Hæc quidē ex literis legati Francorum ad Annam Mommorantium magiſtrum militum expreſſimus: vt reprehenſionem effugere non poſſint, qui aliter ſentiunt & ſcribunt. Sic enim ſtatuo, *reum fugitiuum, ſceleris conſcium, ſine ſumma alienæ maieſtatis iniuria, retineri non poſſe.* Eam enim ob cauſam tribus omnes Iſraelitarum [a] aduerſus vnā quæ paucisſimis quibuſdam exceptis delata fuit, coniurauerunt, quod ſceleris turpiſſimi conſcios, nec rogati redderent; & inultos apud ſe fouerent. Nec aliam ob rem Hippotæ populi internecione deleti ſunt, vrbe eorum funditus à Thebanis exciſa, quod Phoxi Bœotii ſicarios tueri ac ꝓ iis propugnare, quam rogātibus Thebanis reddere maluiſſent. Si tamen ciuitas certo ſciat, fugitiuum hominē, quem hoſpitio excepit, tyranni crudelitatem effugiſſe, nec ſceleris vllius conſcium eſſe; non modo prodere innocentem & peregrinum crudeli tyranno turpe ſit ac iniurioſum, verum etiam pro miſerrimi hominis capite ac ſalute dimicandum erit: cum ne lex quidem diuina [b] ſeruum fugitiuum irato domino reſtitui patiatur.

a *Iudic. 20. cap.*

b *Deut. 16. & 23.*

Atque hæc de officiis & imperio, deque toto magiſtratuum iure dicta ſint, quæ de vniuerſa diſciplina dici poſſe exiſtimaui. Veterum autem magiſtratus cum noſtris conferre, non eſt huius inſtituti: quos tamen, & ſi nominibus & appellatione diſſentiant, re tamen ipſa fere eoſdem fuiſſe videmus. Nam in ſacris libris, [c] Salomonem legimus ab Azaria Pontifice ad res diuinas inſtitui; Ioſapham vero conſilii principem ſeu cancellarium; Eliphoram & Aiam ab epiſtolis; Banaiam magiſtrum militum; Azariam ſororium ſuum, proregem. In imperio Turcarum *maximus Baſſa*, magiſter militum; ſecundus ab illo, maritimæ claſſi præfectus eſt; *Bellerbei* duodecim prouinciarum prȩſides; *Sangiachi* vrbium ſingularum præfecti: *Cadileſchieri* duo togatorum ac iudicū

c *lib. 2. Regum.*

prin-

retinendas ipſa iuſtitia potiorem eſſe: cum lites quidem iudiciorum exitu, non tamen odia finiantur; amicitia vero, quæ ſocietatibus alitur, non modo lites, ſed etiam controuerſiæ à ſtirpe conuellantur, & ſumma cum tranquillitate ac beneuolentia ciues inter ſe ipſi, & cum Republica concilientur.

At legum omnium diuinarum & humanarũ hic ſcopus, hic finis eſt, vt hominum ſocietatem & concordiam inter ipſos, & aduerſus Deum pietatem, tueantur: id autem omnium maxime fieri poteſt, ſi vna fuerit omnium ciuium in amicitia, quæ ſine virtutibus eſſe nulla poteſt, conſpirantium fides ac voluntas. Quamobrem Cretenſes [a] olim omnis ætatis, ordinis, ac ſexus, ſimul publicis in locis epulabãtur, vt illã quã dixi caritatem, ac mutuam inter ipſos beneuolentiã fouerent; ſed poſtea ſexus & ætates ſuis quibuſdam ordinibus ad perturbationem ciuiũ vitandam, placuit deſcribi. Nec aliam ob cauſam legib. diuinis [b] cõuiuia ſacra ſtatis temporib. ſumma lætitia coli iubentur, quam vt religione erga Deum, & amicitia inter ſe ciues conciliarentur. Quæ cõuiuia principio naſcentis eccleſiæ Chriſtianæ, quod mutuis amplexibus & oſculis terminarentur, ἀγάπαι appellata ſunt. Ac tametſi multa vetuſtate pridem extabuerunt, imago tamen veterum conuiuiorum ſacris epulis etiamnum adũbratur. At Veneti non ficta; ſed vera conuiuia, ſæpius etiam Heluetii, ordinib. ciuium & opificum in collegia deſcriptis, ſumma cura proſequuntur; ſi vero lis oborta fuerit in ſodalitio, communi conſenſu dirimitur; ſententia nõ chartis, ſed tabulis, non atramento, ſed creta deſcripta. Nec tantum veteribus fuere ſua opificum omnium & mercatorum collegia verumetiam philoſophorũ:, maxime tamen Pythagoreorum [c], quib. non ſtudia modo, verumetiam conuictus fuit communis. Atque hæc de origine collegiorum, quæ temporum decurſu legibus certis ac inſtitutis ſanctius ac melius temperata fuere.

a Ariſtot. in Politic.

b Numer. 9. Leuit. 23.

c Iãblichus in vita Pythagoreorum.

Vt igitur ordine ſingula explicẽtur, q̃ de collegiis diſſerere oportet: primũ, quæ collegii cuiuſque poteſtas ſit, & quæ

& quæ beneficia cuiq; tributa; deinde qua ratione moderari, quoq; modo in officio retineri debeant;postremo an collegiis Reſpublica vacare poſſit necne,& qua cuiq; Reipublicæ collegia maxime neceſſaria ſint, ordine diſſeramus. Omnia igitur collegia aut rerum diuinarum aut humanarum cauſa ſunt conſtituta : quæ ad res humanas pertinent, aut iuriſdictionem habent, aut iuriſdictione vacant: hæc iuuentutis educationem continent;aut medicorum, aut ſcholaſticorum hominum, aut mercatorum, aut opificum ,aut agricolarum ſodalitia, illa vero magiſtratuum ac iudicum deſcriptionem, de quibus ſuperius dictum eſt.Rerum diuinarum,ac publicę pietatis cauſa collegia in infinitum pene numerum excreuerunt ; quæ legibus, moribus, victu, cultu:inſtitutis, ratione,veſtitu differre videmus. Cum autem duo plurave collegia in vnum coeunt, vt fit ſæpiſſime, quod ex duobus pluribusve coaleſcit,non collegium,ſed *corpus* appellari debet, tametſi verborum ambiguitate ſæpius vtraque confunduntur. Aliud eſt enim collegium tribunorum,aliud Prætorum, aliud Quęſtorum:at cum hæc tria collegia in vnum & idem corpus coeunt,inepte collegium, nec tamen vniuerſitas appellatur; quæ ipſa ex omnium ciuium, collegiorum & corporum ,addam etiam pagorum eiuſdem regionis cœtu & conuentu exſiſtit. *Corpus* igitur *appellabimus , quod ex pluribus collegiis aut perſonis conditione diſsimilibus coaleſcit.* At beneficia quædam quibuſdam collegiis dantur, quæ cæteris eripiuntur.Item ſingulis collegiis ſæpe coire licet,vniuerſis non licet.

Collegiorũ genera.

Id autẽ cõmune eſt, nõ modo collegiorũ omnium & corporũ, ſed etiã vniuerſitatis,ꝙ ſunt cœtus in Republica iure ſociati,id eſt, ſummi principis beneficio & cõceſſu,ſine quib. corporũ & collegiorũ ius ac nomen amittunt:ac ꝓpterea in definiendo collegio,legitimã diximus conſociationem, quod non ſolum ad coeundi poteſtatem, verumetiam ad locum,vbi coire debeat,ad temp⁹ quoque modo, & quæ in collegio tractare liceat. Verbun

bum autem *consociationis* eo pertinet, vt sit aliquid collegarum omniũ inter ipsos commune; aut si nihil commune fuerit, nec collegium quidem sit, satis est conuentum esse communem, procuratorem aut auctorem cõmunem, ac beneficia collegio tributa collegarum omnium communia; nec tamen ærarium commune, aut communem conuictum esse necesse est. Quare non satis apte definiunt [a], qui *collegium appellant trium hominum simul cohabitantium societatẽ, qui bona pecuniamve in commune quærant*: quæ ipsa quidem omnium bonorum, & conuictus societas est, collegium tamen non est; contra vero collegium erit, vt nec bona, nec communem conuictum, nec ærarium habeat commune; dum tamen lege principisve concessu tributum sit, vt certis locis ac temporibus simul cogantur, quibusve de rebus inter se agãt: vti sunt collegia opificum. Quædam tamen ea quæ diximus habẽt fere inter se communia, vt ea quæ religionis [b] causa simul sociata videmus.

a Bartol. in tit. de colleg. Accur. in l. 1. quod cuiusque vniuersitas.

b l. 1. § sed religionis. l. 1. de sacrosan. C l. vl. de iurisd. C. l. collegium. de hæred. instit.

Collegarũ autem numerum definire nihil necesse est, modo ne sint pauciores tribus, alioq; collegiũ non [c] sit. Quare nec Cesorũ, nec itẽ Cõsulum collegiũ dicebatur, vt Prætorũ, Tribunorum, & Quæstorũ. Collegas autẽ, nec eodem imperio ac potestate, nec eadem conditione esse necesse est. At fieri potest vt collegarũ vnus in singulos, non tamen in vniuersos habeat coertionẽ, vt nostri põtifices, & qui ab Hebræis detorta voce *abbates*, Latinis *principes collegii* dicuntur. Quod si vniuersos coercendi ius habet, non collegium, sed dominatus in summo principe, in cæteris familia dicitur, aut gymnasium, si modo consistorium eiusmodi fuerit, vt nullos habeat collegas. Nam cui præest Pontifex maximus Romanorum, *collegium* dici non potest; quia Pontificis summa est, non tantũ in singulos, sed etiam in vniuersos vitæ necisque potestas; aut si iure non habeat, re ipsa habere videtur.

c l. Neratius de verbor. signif.

An collegii princeps sit collega.

Quæri tamen video, & quæsitum est à doctis, *an Pontifex in cœtu sacerdotum, Abbasve, collegarum nomine ac iure censeantur*: & adhuc sub iudice lis est. Ego vero quæstio-

nem ea quam dixi ratione terminari oportere existimo, scilicet collegam esse Pontificem, collegiive principem, etiamsi coercendi singulos ius habet, dum tamē nullam in vniuersos habeat potestatem: sed in sententia ferenda suffragio collegarum vincatur. Quamobrem errore labuntur [a], qui collegas ipsos collegium à philosophis appellari putant; qui enim tam inepte philosopharetur, vidi neminem: collegii autem verbo ius significatur, & in vno [b] collega cæteris mortuis, ius ac bona ipsa collegii consistere possunt. At ne omnib. quidem collegiis morte exstinctis bona [c] fisco vindicantur, nisi lege lata ius habendi collegii sublatum sit: nullum autem collegio beneficium maius tribui potest, quam vt ei legari testamēto [d] possit. Cœtus vero iure prohibiti, collegia non sunt, nec quicquam iis testamēto relinqui potest, tametsi singulis collegiis legari [e] possit. Ego vero necessarium duco ad illicitos cœtus & collegia coercenda, lege prohibendum, non modo vniuersis, sed etiam singulis quasi collegis legata relinqui.

Cum autem collegium sine ærario consistere posse diximus, illud etiam intelligendum est, collegium ea lege creari posse, ne ei donatione testamentove quicquam relinquatur. Primus quidem [f] Antoninus collegiis omnibus legata donationesve fieri permisit, præterquam collegiis Iudæorum, quibus tamen religionis causa coire, & synagogas habere [g] licuit. Nam Octauianus Augustus [h] Præsides prouinciarum, & Norbanus proconsul Ephesiorum magistratus interdicto vetuit, Iudæorum cœtus & collegia perturbare, aut quo minus religionis causa publice coirent, prohibere. Quinetiam Augustus sacrificium diurnum ac perpetuum Hierosolymis tauro, hirco & ariete, pro sua Reique publicæ salute fieri iussit; ac diurnis largitionibus Iudæorum [i] tenuitati opem tulit. Ac tametsi senatorium collegiū maximum, maximeq; Reipublicæ necessariū sit, si quid tamen senatui legaretur, peti non aliter potest, quam si senatui legari permittatur. Nam cum senatui Romano legatum

a Bart. in l. aut facta. de pœnis.
b Innocent. in c. 2. de operis noui. Alexan. consil. 74. li. 4. c. contra, & ca. dilect. de excess. t. prælat.
c l. 96. §. 1. l. 114. §. qt. a ab ab intestato. de legat. 1. l. 50 de manumissis testa. l. 6 §. cst fisco. ad Trebell. l. 6. §. certe. si quis omissa causa l. 1. §. 1. l. vlt. de successor. edict. l. 41. de iure fisci l 18. de vsucap. l. 19. de perpetuis & tēporal. l. 20. de inoffic. testam C. l. 22. de appel. & cap. cum dilecti. de rescrip. l. vlt. de collegiis.
d l. senatus. de rebus. dubiis. l. omnib. ad Trebel. ff.
e l. cum senatus. de reb. dub.
f l. 1. de iud. C.
g toto tit. de Iudeis. C.
h Philo in legatione ad Caligulam.
i Philo in orat. ad Calig.

gatum esset à Russio Cæpione, ea lege vt iis tantum capere liceret, qui in senatum venirent; hæredes Cæpionis senatu legatum petente deberi negarunt: ac pro hæredibus contra senatum iudicauit Domitianus Imperator, vt Tranquillus [a] scribit. a *in Domitiano.*

De collegiorū definitione satis, de potestate dicam⁹. Ea v. cuiusque collegii legib. ac rescriptis terminari consueuit; quare nihil de singulis, sed vniuerso iure disputādum est. Præcipua Reipublicę collegia sunt magistratuū ac iudicum; quia nō modo collegas singulos, ac minorē totius collegii partem, sed cætera quoque religiosorum ac opificiū collegia, ꝑ iurę suæ potestatis moderantur & coercēt. Atq; hoc maxime collegia magistratuū à cæteris differunt, quod hæc communia tantum negotia cuiusq; collegii procurant, illa v. tum sua, tum aliena, ac poti⁹ aliorum quam sua causa sunt constituta. Sed quemadmodum sapientem sibi primum, deinde cæteris sapere, ac iudicem de seipso prius, quam de cæteris iuste iudicare, necesse est: sic n. eleganter Hebręi caritatem à seipso quēque prius auspicari oportere putant, id est, efficere vt rationi appetitus pareant, ratio imperet: ita futurum est vt suum cuique tribuatur; quę potissima iustitiæ totius pars est. Non aliter collegia magistratuum ac iudicum recte & ordine ius sibi ipsis, tum singulis, tum vniuersis prius dicere necesse est, quam quid de cæteris statuant.

Dubitari tamen possit, an collegia magistratuū ac iudicum, ab aliis quam à seipsis iudicari præstabilius sit? quæ dubitandi argumenta sint in vtramque partem, suo loco explicabuntur: sed vt breuitati studeamus, si collegium ex ignaris aut vitiosis hominibus cōflatum sit, aut superiorum magistratuum imperio coerceri possit, de hoc superiores magistratus; de illo, quod alterius collegii potestate coerceri non potest, principem ipsum iudicare oportet. Si collegarū virtus ac prudentia ea sit, vt minime de vniuersis dubitari, tametsi de singulis possit, præstat collegio iudicium collegarum singulorum, quam aliis committi; quia habent sua quæque collegia,

quædam arcana, cæteris nec percepta, nec cognita, quæ tamen in vulgus manare aut cum aliis communicari nō patiuntur; deinde collegarum inter ipsos beneuolentia ac dignitas mutuis iudicādi officiis alitur ac sustentatur. Eam ob causam potissimum Adrianus [a] Senatores à senatu iudicari voluit. Item mercatorum iudices de mercatorum negotiis iudicare commodius visum est; eoque iure, quod ab Italis expressimus: magna bonorum omnium consensione vtimur. Cætera medicorum & opificum collegia, quæque religionis causa sunt cōstituta, tāetsi iurisdictione ac imperio vacant; coercendi tamen ac modice, vel potius intra modum castigandi, ius habent, seu mulcta, ac verberibus, seu carcere, pro vt legibus ac institutis cuiusque collegii cauetur. Nam lege [b] Aquilia tenetur qui seruum acerbius castigat; & Cornelia de sicariis, qui fraude occidit; quanto magis liberum hominem, & quem virtutibus ac disciplinis informare debuisset? Atque in eo quidem Lacedæmonii grauiter peccacabant, quod in ara Dianæ pueros æque ac puberes tanta verberum atrocitate cædebant, vt interdum animam [c] efflarent; quia ne gemitus quidem aut suspiria ducere licebat; ne cæsi mollius se gessisse viderentur. Ac tametsi Fridericus [d] II. Imperator, Academiarum rectoribus iurisdictionem in homines de schola dederit, ac gymnasiarchæ in suos habeāt, vti semper more maiorum habuerunt, verberum coertionem; id tamen pertinet ad leuiora peccata; non ad eam, quam magistrat⁹ in priuatos habent, iurisdictionem, vt plerique [e] opinantur. Nec vero Imperator Germanorum, aut Pontifex Romanus, eam potestatem, præterquam in suos, principibus collegiorū, aut collegiis ipsis tribuere possunt. Gregorius quidē XI. Romanorum Pontifex; eo rescripto, quo quidem Vrbani V. & Innocentii VI. rescripta Parisiorum Academiæ renouauit, illud vno capite excepit, vt *si scholasticus homo scelus admiserit, Pontificis Parisiorum sit cognitio*; altero capite *pro debito quemquam necti prohibuit.* Sed nostri Reges ac magistratus, Pontificiis legibus se non

[a] Dio, in Adriano.

[b] l. s. §. vl. ad l. Aquil. l. item quæritur. §. itē, locati. l. 1. de emend. C.

[c] Plutarch. in Lycurgo.

[d] authent. habita. ne filius pro patre. C.

[e] Bald. Salyc. Castrens. Bart.

non teneri sæpe declarauerunt. Attamen collegia quæ religionis causa constituta sunt, grauioribus legib⁹, & pœnis aliquanto atrocioribus, quam cætera obligantur.

Ac propterea [a] patria potestate soluti sunt, qui sese deuouerunt; tametsi ab ea sententia plerique [b] discrepant: ego vero, si quid sentiã exquiratur, sic statuo; patriæ potestatis vim ac decus deuotionibus filiorum minui non posse, cum natura legum humanarum norma sit; lex autem naturæ liberos parentum obsequiis arctissimo vinculo constrinxit, qua seipsos eripere ac liberare nõ aliter possunt, quam emancipatione legitima; aut si parentes reticentia quadam, votis liberorum conceptis, quibus obsistere poterant, acquieuisse videantur; quæ tamen assensio liberos à cultu parentum non excusat, tametsi liberi deuoti collegiorum [c] filii, quibus [d] etiam collegia hæreditario iure succedebant, seruili [e] conditione censeantur. Ob eam rem interpretes iuris Pontificii religionib. collegiorum deuotos ab omni [f] Pontificum coertione liberos esse tradunt; idque rebus in curia Parisiorum [g] sæpe iudicatis confirmatum memini.

Quare qui monasticum vitæ genus profitentur, de iis q̃ ante concepta vota gesserunt [h] accusari non possunt; quod quidem interpretandum est de peccatis leuioribus, ne religionis specie scelerum ac flagitiorum impunitas ac latebræ quærantur; sed ne sequatur impunitas, magistratuum est prouidere, & lege diuina iubente sicarios ab altaribus sacris auellere ac trucidare; vt non ita pridem apud Tolosates è monasterio ad extremum supplicium duo Deauratæ [i] monachi contumeliosissime tracti sunt,

a *Accur. in l. si ex causa §. Papin. de minor. sequitur Bart. Bal. & Alex. ad Bart. Ludouic. Bolognin. in Authẽt. ingressi. de sacros. C. Alber. ibi n. 12. ait, opinionem esse doctorũ. & Archi. in can. nõ dicatis. 12. q. 1. & gl. quã sequuntur Panorm. & Fel. Guid. Pap. singul 26. Bart. & Cune. in l. patre furioso. de iis qui sunt sui. Dynus in l. ergo. de acquir. rer. dom. Boer. decis. 121. Alex. in l. sub conditione. de liberis & posthu.*

b *Bal in con. stãter in l. vlt. §. 1. de bo. quæ li. C. And in c vl. de iudic. lib 6 arg. l. vl. § si autem. de bonis quæ liberis. C. Spe. in titu. de statu monach. ver. 12. Iacob. Burtig. in Authent si qua mulier. & ibi Bald de sacros. Cod. Angel. in l sub cõdit de li. & posthu.*

c *Alex. in d. l. sub condit. de liberis & posthu.* d *Bart. in auth. si qua mulier. de sacros. Bal in l cum adoptiuus. de adopt. Angel. Bar. Paul. Alex. in l sub conditione, & in l. apud hostes de suis & legit. C. Castrens. consil. 293. lib. 1. Ancharan. in c, de cætero. de testib. Stephan. Bertrand. cons 66. lib. 3 consil. 116. eod. lib. Ias. in l qui se. vnde lib. Cod.* e *Bald. in l. 1. nu 42, qui admitti. C. Innocent. in c. cum olim, nu 4 de priuil. Ias. in l 1. nu 42. de vulgar. & in l. cum fundus §. 1. nu 17 si certum. Ludo. Roman. in l qui hæres. § neque de acquir hæred.* f *Felin. & Panor. in cap pastoralis de offic. ordin.* g *an 1427 Febr 27. ex text in c. ea quæ. c. singulis. de statu regul. decis. Capel Tolosan. 309. Guid. Pap. decis. Delphin. 59* h *can. admonere. 25. q. 2. cap scripturæ de voto. Bart. in Auth. ingressi, nu. 34. Panor. in ca. cum in ecclesiarum de offic. ordin.* i *Anno 1560 mense Iunio*

quod monasterii principem, cuius coertionem ferre nō poterant, crudelissime occidissent. Ita quoque nihil prohibet Abbatem in ius à monachis [a] vocari, non tantum si de priuato, sed etiam si de publico iudicio quæratur; quinetiam ab ei⁹ sententia liberam prouocationem habere, sæpe iudicauit curia Parisiorum, idque fieri posse non impetrata venia, testis est Nicolaus Abbas Panormitanus, ac rebus iudicatis decreuit curia Burdegalensis [b]. Quod si collega decreto collegii mulcta grauiore puniatur, aut à collegio arceatur, iudicis ordinarii cognitio erit, Tametsi veteri iure collegam decreto collegarum à collegio prohibere potuisse, docet M. Tullius [c] his verbis; *Mercuriales & Capitolini M. Furium, hominem nequam, equitem Romanum de collegio eiecerunt.* & Plutarchus [d] Lacedæmonios scribit collegam de cœtu collegarum deturbare potuisse, quod quidem Nicolaus Panormitanus etiam in collegiis, quę religionum causa constituta sunt, licere [e] scribit: aut priuare fructibus & commodis collegarum; non tamen verberibus cædere, aut vinculis constringere, aut atrociore pœna coercere; vt quidem Parisiorum [f] curia sæpe iudicauit.

Sed quęri potest, an collegii decreto caueri possit, ne quis collegarum alibi, quam apud collegium, si lis est cum collega, iudicium constitui patiatur; & si quidem ita decretum sit, an qui legi non paruit, sed collegam in ius vocauit, pœna decreto comprehensa teneatur. Scæuola [g] decretum valere, ac pœnam commissam peti posse statuit. Ego vero, si de crimine publicove iudicio quæratur, decreto locum non [h] esse iudico: atne in priuatis quidem iudiciis, nisi omnium collegarum assensione decretum illud factum sit, perinde vt in receptis arbitriis, nemo qui noluit obligatur: nam in omnibus collegiis & corporibus, atque adeo in omni cœtu ac societate, si quid ad omnes seorsum a communione pertinet, id singulorum [i] assensione ac voluntate fiat oportet: sin ea res vniuersorum sit, maximam omnium partem consensum præbuisse satis est, dum nihil fiat contra leges [k] eius, qui colle-

a Arg. l. 1. de precib. imperat. offer. C. Innocēt. in cap. insinuāte. qui clerici vel vouent. c. monachi, de statu monach.
b Anno 1544. Decemb. 15.
c ad Q. fratrem lib. 2 epist. 7.
d in Lycurgo.
e in ca. cum cōtingat. co. 9. de foro competenti. & prag. de concub. §. quod. si. glos. in ver pertinet not. in ca. quanto. de offi. ordi.
f a Anno 1514. Oct. 15 & 1391.
g l. vl. de decretis ab ordine.
h l. non distinguemus. §. Iulianus. de rec. ptis arb.
i ca. dilecta. de exc. ssib. prælatorū. l. per fundum. rusticorū. præd. & §. religiosum, de rerū diuisio.
k l. vlt. de collegiis.

collegii creator eſt, quaſque princeps Imperio ſuo valere iuſſit: licet igitur collegio ac vniuerſitati ſaluis legibus ad eum quem dixi modum, decreta facere, quæ omnes collegas ſeorſum, ac minorem collegarum partem collectim teneant[a], dum tamen duæ collegii partes decreto cõſentiant: maiorem vero omnium collegarum partem collectim obligare non poſſint; multo minus vniuerſos: vti nec princeps[b] ſuis legibus, nec teſtator[c] teſtamento, nec priuati ſuis pactis, à quibus communi conſenſu diſcedere[d] poſſunt; nec quicquam eſt tam rationi ac naturæ conſentaneum, quam quo quidq; modo fiat, eodem diſſolui[e].

Sed dubitari poſſit, *an quæ omnium conſenſione ac voluntate pro collegio decreta ſunt, maxima pars omnium, aut etiam collegii duæ partes antiquare poßint*? ego ſi de iure vniuerſorum quęratur, poſſe non dubito[f]; ſin de iure ſingulorum ſeorſum agatur, ſingulos aſſentiri oportere. Quamobrē ſi Reipublicæ conuentus ex omnibus ciuibus cogantur, & in tres ordines diſtribuãtur, nihil à duobus ordinibus decerni poteſt, quo vni ex tribus incommodum inferatur, ſi res ad ſingulos ordines ſeorſum ꝑtinet. Qua quidem ratione duos Francorum ordines vt ſententiã mutarent, perfeci. Nam cum eſſem prouinciæ Veromãduorum legatus Blœſas miſſus, quo Henricus III. Rex vniuerſæ Galliæ conuentus habebat[g], quæſtio grauis eſt inter ordines oborta, *an æquius meliusq; eſſet rogationes populi corã principe diiudicari à triginta ſex viris, quos ordines ſinguli ſuffragio creaſſent, quam ab ipſo principe ac ſenatu.* Iam ordo ſacer ac nobilitas non ſolum ita decreuerant, ſed etiam magnam noſtrorũ partem ereptis ſeorſum ſuffragiis, & maxima præmiorum propoſita ſpe in ſuam ſententiam pertraxerant. Ego ambitioſorum hominum conſilia ſubodoratus, amplius deliberandum eſſe reſpondi. Id enim agebatur, vt quæ ab vniuerſis non potuerant, à pauciſſimis populi nomine extorquerentur. Ergo re maturius agitata, ſine mandato ſingulari à nobis id fieri poſſe negaui: nec ſi mandatum à populo haberemus,

ſine

a *l.3. & 4. quod cuiuſque vniuer. ſit.*

b *l. princeps. de legib. l. à Tit. §. nulla. de verb. oblig.*

c *l. ſi quis. in princip. de legat. 1.*

d *l. ab emtione. de pactis.*

e *l. nihil tam naturale. de regul.*

f *Innocent. in ca. humilius. de maioritate & obedient. Ludo. Rom. in tit. de arbitri. col. 15.*

g *Anno 1577. Nouembri.*

ſine maxima totius Reipublicæ pernicie fieri poſſe docui:& in meam ſententiam collegas pertraxi; qui hanc prouinciam mihi dederunt, vt cæteros quoque ordines à propoſita ſuſceptaque ſententia dimouerem. Sed cum Archiepiſcopus Lugdunenſis ſacri collegii princeps, acerrime obſiſteret, ergo more maiorum, & exemplis eorum, quæ in comitiis Aureliorum geſta fuerant, legibuſque imperii, ac moribus Hiſpanorum, & Anglorum æq; ac Francorum, docui nihil à duob. ordinibus, quo vni ex tribus præiudicium crearetur, ſtatui poſſe: deinde rationibus & argumentis propoſitis cur id pernitioſum videretur, perfeci, vt cæteri ordines ſententiam mutarent: q̃ tamen ſi non mutaſſent, nihil quod ſtabile ac firmum eſſet, noſtro collegio diſſentiente, decernere potuiſſent. Princeps re intellecta, me ordines arbitrio meo moderari dixit; idq; coram Ruzęo Andium Pontifice, dolorē quem ex eo ceperat diſſimulante. At ſi res ea quæ in deliberationem cadit, collegas ſingulos ſeorſum à communitate non afficit, ſed vniuerſos tantum; de ea decerni poteſt à maxima collegarum parte: id quod ab vniuerſis & ſingulis antea decretum fuerit, cæteris diſſentientibus abrogari poſſit, etiamſi exceptum eſſet, ne decretum aliter antiquaretur, quam ſi omnes id probarent: quia ſemper maximam partem omnium in eo genere præponderare oportet, vt qui numero, iidem ſuffragio vincant, ſaluis, vt ſæpe dixi, ac dicendum ſæpius eſt, Reipublicæ legibus, & collegii cuiuſque inſtitutis.

Quamobrem fallunt[a] q putant id à potiſſima collegii parte antiquari non poſſe, ꝙ omnium collegarum conſenſione decretum eſt; quod quidem ſi probabile ſit, illud quoque probandum erit, vnum ſcilicet collegarum omnium voluntates ac decreta prohibere poſſe, cuius ſeorſum à cæteris nihil interſit. Iam vero lege [b] quæ de collegiis & corporibus lata eſt, cauetur, vt quod maior pars decreuerit, ſingulos teneat; maiorem vero partem terminarunt, cum duę [c] partes ad ſummum, cæteris ſiue præſentibus, ſiue etiam abſentibus, ſimul conſpirant: neque

a Pan. ita ſenſit. in ca. conſtitutus. de appell. gloſ in ca ſi cui. de elect. lib 6.

b l. quod maior. ad municipalē. l. 3. l nominatim. de decurio. C. l vbi de tutor. l. 3. de decretis.

c l. 3. l. 4. l. item. quod cuiuſque vniuerſ. Bart. Angel. Caſtrēſ. ibid. Ant. Panor. in ca. paſtoralis. de reſcript. & l 2 de prædiis curialium.

neque enim adesse omnes oportet, vt decreta rata sint, dum tamen omnes vna cogantur. In iis vero quæ pondus habent ac momentum, non satis est omnes vocari, sed etiam duas ad summum partes adesse, tametsi nõ omnes consentiant, nisi lege caueatur, duas partes in eadem suffragia consentire oportere, [a] quod iudiciariis legibus Ludouici XII. regis Francorum cauetur, vt *iudicum duæ partes, non tamen pauciores, in maioribus curiis priuatum iudicium terminare possint*: nam in publicis pares sententiæ reum liberant, qui tamen damnatur, si vel vnius suffragio maior pars vincat minorem: sic etiam Gregorii X. Pontificis Romani decreto, duas collegii Cardinalium partes ferat oportet, qui Romanus Pontifex futurus sit. Interdum etiam necesse est omnes collegas vnũ & idem sentire, vt lege Tribunitia decem Tribunos plebis eadem sentire oportuit, aut aperte dissentire neminem, vt Tribunorum decretum ratum esset: tunc decreto hæc verba inserebantur, PRO COLLEGIO; qua de re superius dictum est. Si nulla lege id caueatur, maior pars suffragio potior erit: sed eum quem diximus collegarum consensum in ipso collegio fieri necesse est: alioqui [b] nihil proficit collegas omnes seorsum consentire etiam apud acta; nec vero sibi vllum incommodum eiusmodi consensu creare possunt: neque enim pro collegio [c] fit, quod collegæ seorsum faciunt. Plus ergo potuerũt duæ partes collegarum coactæ simul, quam omnes collegæ seorsum consentientes.

Hic tamen quæritur; Ecquis collegas conuocabit? plerique [d] putant seniorem id suo iure facturũ; sed quoniam imperium recusantibus, nec mulctam irrogare, nec eos coercere potest, inanis vocatio futura est, nisi sponte pareant collegæ. Quare nec Senatus toto Cæsaris Consulatu haberi potuit, Cæsare maiore magistratu vetante, vt superius dictum est. Aliorum [e] alia sententia

a ca. sicut, de conces. prab. ca. quod sicut, de electio. Panor. in capit. bonæ. eod. Felin. in cap. cum omnes, de constitut.

b Panormitanus Felin. Anton. Butr. in cap. cum omnes, de constitut.

c Accurs. in l. sicut, quod cuiusque vniuersit. Bart. in leg. aut facta. de pœnis. Panormi. in cap. gratum, de postul. prælat.

d Innocent. in cap. 1. de maior. Panor. Imol. Butrio in cap. cum nobis olim. de elect. Bartol. in l. 1. de alb. scribendo. Panor. in cap. quæsiuit, de iis quæ fiunt a maiore parte. Bald. in l. 1. de fide instrum. & in l. obseruare. de decurio. Cod. Ludo. Roman. in l. si vero § de viro. fallent. 34. solu'o matrim. Cardinalis in ca. licet, de elect. Imol. in cap. cum omnes, de constit. & in l. 1. §. fuit quæsitũ ad Trebel. Bald. in c. 1 col. 6 de iudic. Tiraquel. in tractatu primigen. num. 116 & 117.

e Panor. sui oblitus, in cap. cum omnes, de constit.

mo-

est, vt scilicet duæ collegarum partes cæteros pro iure suæ potestatis cogant;sed quis duas partes collegarũ vocare possit,omittunt, quanquam satis est ,duas partes ad decernendum [a] adesse.More tamen à maiorib. accepto, qui ætate superiores sunt, cæteros elicere solẽt ministerio seruorum,aut campanæ sonitu,vel tuba, more Græcis quondam ac Romanis vsitato: quum magistratuum edicta Cornicularius σάλπιγγι , deinde clara voce promulgaret:edictum autem in singulos ciues conceptum erat,quia vniuersis imperari nõ poterat. Qui non paruisset edicto, hunc magistratus pignoribus captis;interdum etiam ruina domus cogebat:vt M. Antonius Consul Ciceroni, nisi in Senatum vocatus veniret, domum eius euersurum se minatus est: Res igitur difficultate caret,si is qui collegas vocat,imperium habet. Sed si collegium à magistratu deseritur, aut magistratu non vacat, sed collegas vocari nolit, debet is, cuius interest, magistrat⁹ [b] imperio ac potestate id efficere,eoq; iure vtimur. Potest tamen maior pars collegarum simul singulos,nisi vocati adsint recepto vocandi more, fructuum & commodorũ parte mulctare, dum tamen id moderate fiat;si decretum fuerit. Tametsi enim collegiis omnib. & corporibus licet decreta,saluis rei cuiusque publicæ legibus ac statutis facere, & quantacunq; pœna pecuniaria plectere,vt iuris vtriusq; [c] interpretes sentiunt:id tamen vsu receptum est, vt in eo genere grauiter mulctare nõ liceat. Absurdum est autem,leges aut decreta facere,nulla subiecta pœna, cuiusmodi decreta fieri à collegio posse tradunt [d], nisi is qui legem iubet, peccãtes arbitratu suo punire possit. Quod autem diximus vniuersitatem aut collegium legitimũ decreta saluis legibus facere posse, etiam eo pertinet,ne in deliberationem collegii veniant ea,de quibus non modo decernendi, sed etiam deliberandi potestas legibus est adempta, ne pœna committatur quæ aduersus illicita [e] collegia decerni consueuit:sed de reb. tantũ ad collegiũ [f] pertinentib. deliberare fas est.

Atque hæc de iure ac potestate collegiorum & corporum:

a l.3.& 4. quod cuiusque vniuersitas.

b glos. in cap.si capitulo,de concess.prabenda.

c l.vlt.de colleg. l.vlt de decretis ab ordine. Panor. in cap.cum omnes, de const. & in ca.nuper. de decimis.Bal. in d.cap cum omnes.

d Panor.in ca. quæ in ecclesiarum, de constit. Angel. cons. 267.Bar. in.l.omnes populi,in §.an hoc.& 24. q.2.Innocent.in cap. cum accessissent, de cõstit. Io.Andr in ca. cum omnes de constit. Anchavan.in cap. licet causam,de probat.

e l.sub prætextu, de extraord. crimin l.semper.§. quibusdam,de iure immunitatis. Bar.ibid.

f Accurs in leg. 2.quæ sit longa consuetudo.

porum:nunc de ratione pœnarum ab iis exigendarũ dicamus. Quãquam vbi nihil peccatur, ibi nulla pœna exsistit;at neq; collegium,neq; vniuersitas peccare potest, imo ne consentire [a] quidem, aut dolo malo [b] quid agere,ac proptérea nulla doli mali actio esse potest aduersus collegium, aut vniuersitatem; etiãsi collegæ omnes, aut singuli ciues eiusdem ciuitatis, aut Reipublicæ totius ordines seorsum ac singulatim consensum præbuerint;quod tamen fieri non potest,quia nec impuberum, nec furiosorum vllus est consensus:sed quoniam ea quæ à maiore parte collegarum aut corporum, aut ciuitatis acta gesta fuerunt,ab omnibus geri videntur, idcirco de collegiis & corporibus pœnę sumuntur;ius coeundi eripitur;beneficia adimuntur;mulctæ indicuntur,si modo peccatum est,collegis omnibus:aut potissima collegarũ, aut etiam ciuiũ parte, concionis aut cœtus habendi causa simul collecta;vt quidem iudicauit curia Parisiorum [c]. Quod si pœnæ grauiores verberum, aut cruciatus, aut capitis exigendę sint,ab iis tantum exigi oportet,quisceleris participes & conscii fuerunt [d]: cum etiam in priuatis delictis,quæ à pluribus peccantur,ea tantum actione in singulos & in solidum vindicantur,ita,vt vnius solutione cæteri liberentur:si tamen vnus aliorum conspiratione & consensu peccauit,omnes tenentur in solidum; nec vnius solutione [e] cæteri liberantur. ¶ Hic v. absurdũ videri possit, magnã collegarũ aut ciuiũ eiusdẽ vniuersitatis partẽ innoxiã cẽseri, ac nihilomin⁹ vniuersos mulctari. Quid facias? cũ etiam in decimandis legionib. fortissimus quisq; sortiatur [f], ac pro ignauissimo puniatur. eo quidẽ argumẽto vs⁹ est Cassi⁹ Senator, cũ Senatuscõsultũ Silanianũ persuadere senatui vellet, & seruos quadringẽtos innocẽtes, ob vni⁹ q latebat culpã, capitis dãnari. *Omne*, inquit, *magnũ exemplũ habet aliquid ex iniquo, quod publica vtilitate compensatur.* Non videtur tamen, dicet aliquis, ex absurdis absurdũ iure concludi. Ego vero nihil iustius aut melius fieri posse puto, quã pluribus propositis incommodis, grauissima quæq; declinare; eoque magis

a l.3.§.1. de acquirenda poss. l.1. de libert. vniuersitatis.
b l. sed ex dolo. §.1. de dolo. Innocent. in cap. grauẽ. de sent. excommunic. Angel. & Castrens. in d. §.1.

Quis modus in pœnis collegiorum & corporum exigendis esse debeat.

c pro ciuitate Corbilionensi ex l. semper §. 2. quod vi. l aliud, de regul.
d l. aut facta, de pœnis. & ibi Bar: & Tanor. in c. gradum, de postul. prał.
e d. l. semper. §. 2. quod vi.
f sic Tacitus scribit, lib. 24.

magis si de sceleribus quæratur, quæ inulta esse non oportet. Nam si à pluribus quisquam cæsus: aut violatus sit, [a] omnes in solidum tenentur, tametsi vnius ictu occisus sit: quod si apparet quis occiderit, ac sine coniuratione aliorum id factum sit, solus ille tenetur: si non apparet cuius ictu perierit, nec coniurati fuerint, omnes quidem à pœna corporis liberantur [b], pecunia tamen mulctantur. Nihil autem ad verum & iustum eliciendum efficacius est quam quod admittitur, vt absurdiora & iniustiora declinare possimus: nam si plures trabem alienam extulerunt, nemo furti tenetur, si verborum subtilitati hæreamus. Hic non agitur de oppidorum & vrbium direptione, de ciuium internecione, quæ ab hostibus inferuntur; in quibus quo quisque fere innocentius se gessit, eo patitur acerbiora; sed quid princeps in suos à se deficientes statuere debeat, quæritur. Romani quidem, vt cæteras gentes æquitate ac iustitia superarint, non tamen semper eam quam diximus iuris & æquitatis disciplinam secuti videntur; sed interdum ciuitates ac ciues non modo vniuersos, verum etiam singulos plectere non dubitarunt; acerbius tamen in auctores, quam in cæteros animaduertendum esse putarunt. Argumento sit illud: *Valerius Leuinus*, inquit Liuius [c]; *Agrigento capto, qui capita rerum erant, virgis cæsos securi percußit, cæteros prædamque vendidit*. Idem alibi; *Quoniam*, inquit, *defectionis auctores meritas pœnas à diis immortalibus & à vobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? Tandem ignotum est illis & ciuitas data*. Consul vero Fuluius, cum Capuam quæ à Romanis defecerat, diuturna obsidione expugnauisset, octoginta senatores præter XXVII. qui venenum hauserant, securi percussit; trecentos præcipuæ nobilitatis, carcerum vinculis ac diuturno squalore necauit: cæteri ciues quasi seruitia, sub hasta venierunt. *Atella Calatiaque in deditionem acceptæ: ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animaduersum*. Alter Consul Appius, ipso collega seuerior, etiam de sociis coniuratis quærendum censebat: sed Fuluius

[a] l. vulgaris. §. penul. de furtis. l. si plures, de iniuriis. l. ita vulneratus. ad l. Aquil.
[b] l item Mela, § si plures. eod. ca. sacris, de sepulturis.
[c] lib. 26.

uius vetuit, ne Campanorum perfidia falso delati socii ad defectionem prouocarentur. Ex quibus perspicuum fit, qua seueritate Romani coniuratos ac rebelles puniendos censuerint, quamdiu stetit imperium populare. Imperatores vero Romani, partim venia & commiseratione, partim acerbitate suppliciorum crudelitatem inauditam exercuerunt. Egregium & immortali gloria dignum Aureliani Augusti factum, qui cum vrbem Tyana obsideret, iuratus ne canem quidem militares gladios euasurum, si vrbem expugnaret: Vrbe capta, cũ ad crudelitatem illum improbi exacuerent, canes ad vnum [a] mactari iussit. Eadem clementia Henricus V. Germanorum Imperator, Brixiam ferro ac flamma delendam esse iudicio constituto decreuerat [b]: expugnata vrbe ciuibus pepercit, ne plebs innoxia, improborum pœnam lueret: atque in eo Dei optimi maximi bonitatem secuti sunt, qui non modo bonos cum improbis perire noluit; verumetiam ciuitatibus ac sceleratorum hominum peccatis, propter aliquot egregię virtutis ciues, parcendum esse iudicauit. [c]

a *Vopiscus in Aureliano.*

b *Bartol. in L. a ut fact., de pœnis.*

c *vt de Sodoma.*

At vero Antoninus Caracalla, vt contumeliam sibi ab Alexandrinorum plebe illatam vlcisceretur, quod in illum dicteria iacerent, præsidia militũ & cohortes Prętorianas plebi ludos spectanti commiscuit; deinde data tessera pene innumerabiles promiscuæ multitudinis ciues Alexandrinos, vti quisq; obuius fuisset, trucidari iussit: id ꝙ antea Hierosolymis quoq; exsequi mandarat. In vrbe vero Thessalonica Theodosius magnus septẽ circiter ciuiũ millia occidi mandauit, vt quæstorum ac magistratuũ aliquot cæsorum mortem vlcisceretur: Non tanta crudelitate quidem, sed grauiore contumelia Xerxes Rex Persarum, qui vrbis quæ postea ab euẽtu *Rhinocorura* dici cœpit, ciuibus omnibus nares amputari iussit. Omnium tamen crudelitates Sylla superauit, qui præter sexaginta ciuium Romanorum à se occisorum millia, etiam vrbis Præneste ciues omnes supplicio affecit, præter hospitem; qui cum cęteris mori maluit, q̃ patrię suę cer-

tissimo parricidæ vitam acceptam ferre. Eadem crudelitate in Abydenos vſus Philippus II. Rex Macedonum, Romanis ſeruire ac tributa pendere coactus eſt.

Sunt tamen ac fuerunt ſeculis omnibus plerique qui fortiter mortem oppetere, quam ſeruire maluerunt. Ac maiorum noſtrorum ætate Piſani; cum Florentinorum imperia, tametſi iuſta, ferre nō poſſent, ab iiſdem defecerunt, Carolo VIII. Rege Francorum fauente; deinde Borgiæ impuriſſimi pōtificis Romani ſpurio ſeipſos dediderunt; qui cum eos deſeruiſſet, primo Genuenſium, poſt etiam Venetorum necquicquam patrocinium appetiuerunt; poſtremo diuturna obſidione fracti, in Florentinorum poteſtatem redierūt: à quibus tamen ſumma facilitate ac lenitate veniam conſecuti ſunt. At Ludouicus Niuernenſium & Flandriæ Comes, cum Gādauos diutiſſime obſeſſos fame ac inopia ad deditionem compuliſſet, acerbiſſimas ac libero populo minime dignas conditiones propoſuit, vt ſcilicet omnes laqueo in collū inſerto ex vrbe ſupplices ad ſe venirent, poſtea decreturum ſe quid agendum foret. Quæ conditiones populum in tantam animi deſperationem adduxerunt, vt quinque circiter ciuium millib. armatis ex vrbe prodeūtibus, Comitis exercitus quadraginta millium hominū fuſus ſit ac proſtratus: parta victoria cæteras Flandriæ vrbes præter Audenardam ſui imperii finibus adiecerunt. Comes ipſe fuga dilapſus imperium vna cum dignitate turpiter amiſit. Tanta clade illata Gandaui multo quam antea arrogantiores, principum ſuorum nunquam deinceps imperia ſponte pertulerunt. Tum enim intellectum eſt, nullos deſperatis ciuib. in principem ferociores hoſtes reperiri, nec vllum bellū iuſtius videri quam quod neceſſarium ſit. Neceſſarium fuiſſe planum eſt, cū deditioni turpiſſimæ mors immineret omnium crudeliſſima, & morte ipſa contumelia grauius ferenda: vt illa ætate libido principibus inceſſerat crudelitatem contumelia cumulare. Nam Fridericus II. Imperator Germanorum, vt acceptam ab vxore Mediolani cum ſummo de-

mo dedecore iniuriam vlcisceretur, vrbem obsedit; expugnauit; diripuit; cædes stupris, stupra cædib. miscuit; principes suppliciis omnibus subiecit; domos ac mœnia solo æquauit; cæteros qui furorem militũ euaserant, cõtumelia morte grauiori affecit. Dagobertus etiam Rex Francorũ atrocius; qui posteaquã Pictauiũ ferro flãmaque deleuisset, quod suis opib. hostem fouerẽt, solum exsecratione sempiterna exarari iussit, ac sale sterilitatẽ cieri: ex quo *salsi Pictones* etiamnum appellantur. Grauiter igitur peccant vtrique, & qui subditorũ defectionẽ inultã esse patiuntur, & qui crudelitatem ac libidinẽ in fractos ciues & sæpe innoxios explere pulcrum putant.

Sed laudabile sit, in plectendis ciuibus suppliciorum acerbitatem lenitate temperare, eoque temperamento Rempublicam seruare, imitando Carolum, Ludouici IX. regis fratrem; qui postea regnum Neapolitanum adeptus est: is enim accepto imperio à rege, vt in Monspelianos, qui regios quæstores ac magistratus occiderant, animaduerteret, arces quidem vrbis ac mœnia solo exæquauit; ciuitati iura collegiorum & corporum eripuit: campanas sustulit; ciues centũ ac viginti aureorum millibus mulctauit. Sunt qui putãt, sexcentos sorte ductos ad supplicia tractos fuisse, quorum tertia pars incendio, totidem suspẽdio, cæteri aquis perierint. Ita quidem iudicatum ac decretum fuerat ad terrorem; sed princeps optimus innoxios exemit, cum cædes illa magistratuum nullo suscepto consilio, vel ciuium concione conuocata, sed temeritate ac licẽtia plebis contigisset. Eadẽ lenitate Carolus VI. rex Francorum Parisios rebellantes penitus exarmauit, ac auctoribus supplicio affectis ciuium vniuersitatem graui mulcta coercuit.

Dem⁹ tamẽ, ciues omnes suscepto cõsilio, re deliberata, ac populi totius suffragiis, & cõspirantibus singulorũ animis defecisse; nouum sibi principem creauisse, ac scelus contumelia cumulauisse; non est tamen Principis, non dicam optimi, sed ne prudentis quidem, de omnibus pœnas quas possit exigere, ne sempiternam suæ

existimationi ac famæ, qua nihil principi carius esse debet contumeliam inurat: etiamsi hoc saluo Reipublicæ statu, quod tamen difficilimum est, efficere possit. Sapienter ergo T. Quinctius, cum legiones seditiose tumultuantes plectere salua Republica non posset, nec milites in vrbem redire tutum arbitraretur, ipse Romam profectus rogationem ad populum tulit; *Ne cui militum fraudi esset secessio*: id summa Senatus populique Romani voluntate obtinuit. Consimili prudentia Scipio Africanus pater seditionem exercitus ad Sucronem xxx. militum supplicio compescuit. Hic Liuius, *Certabatur*, inquit, *vtrum in auctores tantum seditionis* xxx. *animaduerteretur, an plurium supplicio vindicanda defectio magis esset quam seditio: vicit sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pœna consisteret, ad multitudinis castigationem satis esse*. Scipio vero in oratione ad milites, *Se*, inquit, *non secus quam viscera secantem sua, cum gemitu & lacrymis* xxx. *hominum capitibus expiasse octo millium noxam*. At cum Appius Consul, temeritate dicam an arrogātia maiore, exercitum tumultuantem coercere conaretur, Tribuni militum ac centuriones restiterunt, cum nihil periculosius esse diceret, quam eos vi coercere velle, in quorum obsequio ac fide imperii tota vis consisteret.

Ac si quidem nihil esset in pœna totius exercitus aut ciuium exigenda metuendum; id tamen in popularibus pœnis præcipue spectandum, *vt pœna quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat*, vt non minus diserte quam prudenter est à Marco Tullio dictum. At ne principem quidem, si fieri potest, pœnarum iudicem, ac multo minus spectatorem esse oportet, ne suorum animos vlla pœnarum aut vltionis acerbitate exasperet, quinetiam legatorum suorum ac magistratuum; tametsi iustam ac iudicibus necessariam seueritatem, lenitate quadam moderari æquius erit; imitantem Antiochum magnum Asiæ regem, qui cum per Hermeam magistrū militum de Seleuciæ ciuibus, qui à se defecerant, pœnas sumeret, Hermeas plurimos proscripsit, ac deportauit

iura

iura collegiorum ac vniuersitatis, cæteraque beneficia vrbi concessa dempsit, ac mille talentis Atticis vrbem mulctauit. Rex Antiochus exsules reuocauit, ciuitati beneficia restituit, decima fere parte mulctæ[a] contentus. Sed exemplis nostrorum hominum libentius vtor. Henricus II. rex Francorum, Annam Mommorantium magistrum militum, rebellantes Aquitanos propter salarium vectigal, ac præcipue Burdegalenses castigare iusserat, ille cum iudicibus re communicata, publicas ædes in quibus ciues conuenerant, solo æquari; beneficia ab antiquis retro principibus vrbi concessa, lacerari; defectionis auctores capite plecti; exercitum omnibus stipendiis & commeatu sustentari, ac centum circiter aureorum millia fisco dependi iussit: rex abolitionem ciuitati ac beneficia, paucis quibusdam exceptis, restituit, mulctam etiam & exercitus stipendia indulsit. At Carolus V. Imperator, Gandauorum defectiones & iniurias suis maioribus illatas, vno vltus est & eodem iudicio, non tam crudeliter quam prudenter. Cum enim sua edicta publice lacerare prętorem vrbanum ciues coegissent, & legatos ad Franciscum I. regem Francorum misissent; vt patrocinium vrbis reciperet; eoque recusante cæteros ad defectionem inuitarent, Senatus Hispanorum vrbem solo ęquari oportere decreuerat, ciuium bona in fiscum cogi: Imperator tamen patriæ ac vrbi, in qua natus & educatus fuerat, pepercit, triginta defectionis auctores capite puniit; iura corporum & collegiorum omnia sustulit; ciuitatem agri publici parte ac beneficiis omnibus priuauit; arcem denique munitissimam pecunia ciuium construi ac præsidio militum firmari iussit: sententiam ipsius Imperatoris à Gandauis accepimus cũ Francisco Andium ac Belgarum Duci à cõsiliis essemus. Non ita multo post Franciscus ipse, qui Gandauorum patrocinium repudiarat, Rupellanos ob salarium vectigal rebellantes, orationis maiestatę pertęrruit, ac pecunia mulctauit; supplicio tamen affecit neminem: quinetiam integra libertatis & collegiorum iura ciuitati reliquit:

[a] Polyb. lib. 6.

 liquit:

liquit: testatus, se non minorem sui vindicandi occasionem habuisse, quam Carolum V. suas tamen laudes ciuium salute quam exitio, & clementia quam crudelitate, cumulare maluisse.

His exemplis ꝓpositis, intelligitur quid de vniuersitatis & collegiorũ pœna statuendum sit: nam q lenitatem affectant, iidem ciuibus iterum atq; iterum rebellandi materiã præbent; ꝙ præcipue in republica principi cauẽdum est. Nemo prudentiꝰ Carolo V. in eo genere se gessisse videtur. Idẽ tamen q seuerus in Gandauos extitisse videtur, sum̃a lenitate in omnes ordines Hispanorũ vsus est: cũ nõ modo ab se defecissent, verum etiam Calabriæ Ducem regem creauissent, qui beneficium illud tam ꝑnitiosum repudiauit. Carolꝰ neminem ex tanta multitudine puniendum putauit. Prudenter ille quidem; quippe vniuersa Reipublicæ membra secare oportuisset. Etsi enim salutare est, putre membrum ad vniuersi corporis salutẽ vrere ac secare: num propterea si omnia membra extabuerint, aut gangræna inficiantur, sectionib. erit ac vstionibus vtendum? vetat maximus Hippocrates *desperatis morbis inferre medicamenta*; eoq; minus si corporis potissima præcipuaque membra tabes inuasit.

Quamobrem vt hanc q̃stionem concludamus, si vniuersitatis consilio ac fraude peccatum est, res ea quæ sit vniuersitatis, publicari debet; si nihil est quod publicari possit, pecuniæ mulcta irroganda est: sed ab iis tantum exigenda, qui consilium opemve dederunt, cum ab vniuersitate id fieri non possit: prioris quidem species est in *l. iubemus nullam, de sacrosanctis*, C. posterioris, *in l.* 1. *de magistratibus conueniend. ff.* si nocentes ab innoxiis discerni nequeant, omnes pecunia puniendi sunt: *authent. de pace, iuramento.* pœna vero corporea non est exigenda, nisi à singulis & vniuersis grauiter peccatum sit, *vt in l. metum*, §. *animaduertendum, de eo quod metus.* Nec vero vniuersi peccare videntur si vexilla sequantur, nisi vniuersorum ac singulorum deliberatio antecedat: vt recte Bart. definit, *in l. aut facta, de pœnis.* sed vniuersitate mul-

ctata

ctata sceleris conscios non eximit à pœna. ¶His ita explicatis, quæ ad collegiorum pœnas spectãt, restat vt videamus, an collegiis & corporib. Respublica vaçare possit. Illud initio posuimus, homines hominum societatis appetentes vbiq; esse ac semper fuisse; paulatimq; ex familiari ac naturali societate in collegium, in corpus, in vniuersitatem, in ciuitatem deniq; coaluisse; & hæc quę videmus Imperia constituisse: quæ amicitia imprimis, ac mutua hominum inter ipsos caritate ac iustitia niti videmus; quæ ipsa sine societatibus stare nullo modo potuissent. Quamobrem qui dubitat, vtrum collegiis ac sodalitiis Respublica vacare possit, is mihi dubitare videtur, vtrum sine caritate & amicitia, sine qua ne mundus quidem ipse momento subsistat, Respublicæ stare possint; & cum seditiones à corporibus & collegiis in Rempublicã manare vident, ea ipsa de Republica omnino tolli putant oportere. Quo errore fere semper ii peccant, qui leges enumeratione ac selectione malorum bonis prætermissis accusant inique.

Demus enim, id quod verum est, è collegiis ac sodalitiis perperam institutis grauissimas in Rempublicam pestes serpere, & coniuratos improborum hominum cœtus vrbium ac ciuitatum exitia moliri. Nã sæpe sodalitiorum ac religionũ specie, detestabiles ac impię superstitiones fouentur. Argumento sint vetera Bacchantium sodalitia, quæ ad religionis speciem quæsita, exsecrabiles ac nefarias vtriusque sexus libidines, & crudelissima parricidia tamdiu texerunt, quoad aditis patefactis vrbem terrarũ dominam, ac Italiam totam odore teterrimo cõspurcarent. Quæ certissimis fuerunt cõperta & comprobata testimoniis. Ac propterea perpetuo Senatusconsulto Bacchanalia sublata fuere; eodemque momento lata lex est, *ne vsquam deinceps nocturna sacra fierent* [a] : id quod antea Damonax Atheniensis in Græcia efficere tentarat, cum diceret, *sacrificia nocturna sibi semper suspecta fuisse*. Pręstat igitur, sacra, quæcunque tandem sint, in conspicua ciuium luce fieri, quã nocturnos cœtus religionis specie

a Liuius li. 39.

coire. Qua de re Cato Censor grauissimus testis; *Ab nullo genere, inquit, non summum periculum est, si cœtus & consilia, & secretas consultationes esse sinas.* Sed eo minus caueri potest, cum falsa diuinitatis opinio flagitiis prætenditur. Quod rectissime Flaminius Consul in oratione quā habuit ad populum de tollēdis Bacchanalib. *Nihil, inquit, in speciem fallacius praua religione: vbi Deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor.* Hæc ille.

Rara principio sodalitia quib. latebræ quærunt, nec priusquam incrementum acceperint, sentiuntur; sed ad extremum prauis honorib. vnum in locum aggestis, tumor erumpens vniuersum Reipublicæ corpus labefactat. Argumento sit quod ætate nostra, cum multa seditiosorum hominum concilia semper exstiterunt religionis specie quæsita: tum vero nulla magis perniciosa colluuies citius erupit, quam Anabaptistarum, qui duce Leidano sartore vrbem Westphaliæ maximam, pulsis principib. sub imperium ac ditionem suam subiecerunt, nec nisi valido imperii Germanici exercitu expugnari ac profligari potuerunt. Pythagorei moderatius, qui sapientiæ studia professi, maximos quosque Græciæ ac Italiæ principes, in sui admirationem & imitationem conuerterāt; quorum opib. ac potentia freti, populares status ac tyrānides euertere vbique sunt conati, vt optimatum ac sapientum imperia stabilirent. Sed eorum conatus irritos fecerunt populares & ambitiosi homines, qui seditione plebeiorum excitata, conuentus Pythagoreorum ferro flammaque deleuerunt. Ex quo maximi motus in Italia & Græcia exstiterunt [a].

Quamobrem prudenter Romani pontifices ac Reipublicæ Christianæ principes, quum Iudæis cœtus & synagogas, quas olim Tyberius primum, deinde Claudius ac Domitianus vetuerant, habere ad cultus diuinos permiserunt [b]; sed ea lege, vt sacra publice facerent. Id etiam Pharao rex Ægyptiorum vltione diuina perterritus Moysi permiserat; sed conditionem respuit [c] Moyses, cū metuēdum esse diceret; ne Iudæos peregrina & legib. impro-

a Polyb. lib 2.
b [illegible] de Iudæis. Cassiodorus li 5. ca. qui sincera 45. distinct. ca. qui sincera ca. [illegible] iferabile. de iis li 6 & 28 q. 1. can sæpe vide co sil. Ioan. d. Lignan. num. 19.
c cap. 12. Exod.

improbata religione vtentes Ægyptii lapidibus obruerent. Et quidem res omnium difficilima semper visa mihi est, religiones peregrinas corporibus & collegiis tribuere, seu publice, seu clam sacra fiant: quia plebs vbiq; religionibus deditissima, ritus à publica religione discrepantes ferre non nisi grauate potest; nec magistratuum imperiis, nec militari præsidio contineri, quo minus in furorem sæpius erumpat, non modo in tenues, verum etiam in potentissimos quosque. Thomam enim Imperatorem diuorum aras ac statuas euertentem, plebs irritata in ipso Sophiæ templo mactauit. Nec ita pridem cum Francofurti ad Mœnum quatuor religiones ciuitas admisisset, Romanam inquam, Iudaicam, Lutheranam, & Helueticam; cæteras quidem longioribus interuallis & opinionum varietate magis dissidêtes, pertulerunt: Helueticam vero quæ propius aberat à Lutherana, oborta seditione penitus vetuerunt.[a]

Minus id metuendum in antiquissima religione, quæ suo quodammodo iure possessionẽ tuetur suã, qualis est Iudæorum religio; à qua cæteræ, præter διαβολολατρείαν, origines duxisse videntur: quã propterea Chrysostomus *gentium matrem* appellat[b]: hãc enim principes tum pagani, tum Christiani, tũ Ismaelitæ innumerabilibus seculis pertulerunt; eoque nomine aurum[c] coronarium exegerunt Imperatores Romani; vt nunc quoq; Germani, qui Imperatrici vectigal illud concedere solẽt[d], vt religionis suæ cultu ac beneficiis quibusdam fruãtur, quæ maxima sunt in Polonia, à Casimiro[e] Magno rege Poloniæ concessa, rogatu Hesteris cuiusdã Israelitidis fœminæ; qualia fuerũt olim à Rege Persarũ huic genti[f] in gratiã alterius Hesteris tributa. Facit igitur religionis illius antiquissima vetustas ac summa Iudæorum inopia, quibus nusquam terrarum prædia possidere licet, quo minus pro sua religione, proque libertate propugnare possint.

Sed si tantus fuerit principum ac populorum in noua religione consensus, vt sine Reipublicæ exitio prohiberi non possit; sapientissimi quique Rerumpublicarum mode-

a anno 1561. Maio mense.
b tomo 2. pag. 907.
c l. 1. de auro coronario C.
d Martin. de Gazar. s. ct. 4. de princ.
e In constit. Polonor.
f Hester. c. vlt. ac penul.

deratores in eo genere gubernatorem imitantur; qui cũ eo, quo cupiat, pergere non possit, eo quo potest cursum dirigit, ac sæpe velificatione mutata, procellis ac tempestatibus obtemperat, ne, si portum tenere velit, naufragium patiatur. Ferenda igitur ea religio est quam sine Reipublicæ interitu auferre non possis. SALVS enim *Reipublicæ extrema lex esse debet.* Quamobrem Constans Imperator Arrianorum religiones & collegia pertulit; non quia tam illis quam Reipublicæ saluti faueret: ac Theodosius ipse pater καθολικώτατος, Arrianorũ religionem, quam nulla vi exscindere potuisset, ferebat: post etiam Leo, vt omnes omnium religionum cœt⁹ inter se & cum Republica coniungeret, edictum ἑνωτικὸν, id est, *vnionis* ac *tranquillitatis*, promulgari iussit: eius etiam exemplo Anastasius legem ἀμνηστίας iussit, cõcionatores moderatos amplexatus.

Neq; tamen dubium est, quin princeps si velit, sectam exscindere possit, nisi Dei ꝑpotentis ope sustineatur: neque ad id efficiendũ armis opus est, modo princeps honoribus & imperiis arcere velit, & factis potius q̃ verbis ab ea religione quam exstingui cupit abhorrere. Etenim humana conditio eiusmodi est, vt amet ea quę principes amplectuntur; earum vero rerum quæ mente percipiuntur, quo maiorem vim ad ea vetanda adhibuere, eo minus proficias. Quid autem pernitiosius, quam principem in subditos armari, & eos quos imperio debuerat, armis oppugnare, ac periculum sui facere, vinci possit à suis necne? Quod si principes qui plus sapere videntur, difficilime in religionum varietate ciuium concordiam tuentur, quid sperãdum de iis principibus, qui rerum gerendarum vsum nullum habent? qui ab assentatoribus obsidentur? qui à calumniatorib. vrgentur? qui à furiosis impelluntur: quib. hoc vnum propositum est, vt sese aliorum opibus & cruore expleant? Nam principio nascentis ecclesiæ, tam multa impudenter in Christianos scripta sunt, ad eorum cœt⁹ & concilia tollenda, vt, nisi exstarent, incredibilia videri possint. Testis est

Athena-

Athenagoras [a] orator: testis Tertullianus [b], testis Origenes contra Celsum: quorũ scripta quædam exstant, quib. intelligitur, Christianis obiici consueuisse, *quod Athei essẽt, quod omnia tollerẽt numina Deorum, quod in sodalitiis ac secretis conciliis infantes ex mutuis incestib. conceptos mactarent, iisq; vescerentur*. Id quod etiamnum Epiphani9 de Gnosticis tradit; scilicet in mortario partus ex incestu natos, vitellis, farina, melle, & aromatis admistis, contundere ac pinsere, placentasque facere consueuisse, vt ex iis vescerentur; idq; sacramentum fuisse corporis & sanguinis. Quæ calumniæ incredibiles viderentur, nisi maiorum nostrorũ ætate aduersus *Templarios*, & non ita pridem in eos qui religionum sectas renouarunt, consimiles accusationes proditæ fuissent: ob quas tamen collegia Templariis in Gallia concessa [c], tandem Bonifacii VIII. decreto sublata fuerunt: ac magister ipse ordinis cum magna collegarum multitudine crudelissimis flammarum suppliciis absumtus esset; vt agrorum latifundia accusatorib. darẽtur: sed Germani scriptis prodiderunt, summa calumniatorum iniuria damnatos fuisse. Iisdem artibus Iudæos Gallia [d] & Hispania pulsos legimus, quod pueros cruci configere dicerentur; ac fontes sanguine leprosorum labefactare; vt eorum bona fisco vindicarentur.

Vt igitur q̃stionẽ propositam definiam9, collegia Rebuspublicis vtilia sint necne; nihil certe ad imperia popularia tuenda ac retinenda potenti9 ac melius cogitari potuit vnquam: sed ad euertẽdas tyrannides nihil collegiis accommodatius: nam quæ Respublicæ maxime inter se dissident, contrariis legibus ac moribus nituntur: populus igitur collegiorum & conciliorum multitudine gaudet, quæ tyranni funditus euertere conantur; quod intelligant à ciuium amicitia & conspiratione, tyrannidi exitium impendere: at regia potestas & optimatum status nec omnia probant, nec penitus tollenda putant; sed quæ Reipublicæ necessaria videntur, ea optimis legibus ac institutis in officio continent. Numa rex optimus opificum sodalitia & φρατρίας primus cõstituit,

Tar-

a *In apologia ad Antoninũ.*
b *In apologia pro Christianis.*
c *Bartol. in l. aut facta, de pœnis.*
d *sub Dagoberto, Philippo Augusto, Philippo Longo regibus, & ab Hispania sub Ferdinando vltimo, & Emanuele rege Portugalliæ.*

a Dionys. Halicarnass. li. 6.
b Asconius in Cornelianam. Salust. in orat. Porcii Latronis.
c Cicero in Pisonem & pro Sestio.
d Tranquill. in Iulio.
e Tranquill. in Augusto.
f Tacit. lib. 14.
g Plutarch.

Tarquinius Superbus[a] sustulit, ac populi conciones prohibuit; quinetiam senatum abolere constituit, nec morte senatorum quemquam substituendum putauit. Tarquiniis Vrbe pulsis, senatum trecentorum patrum conscribi placuit, & omnia collegia, conciliaq; opificum ac ciuium restitui. Cum vero plebs impotentius Tribunorum ope dominaretur, ac senat⁹ sexcentos fere optimates ac principes ciuitatis caperet; collegia magna ex parte senatusconsulto [b] sublata; *nec multo post*, inquit Cicero, *non modo vetera rogatione Tribunitia* [c] *restituta, sed etiam innumerabilia alia noua conscripta fuere*: quod factum est à Claudio Tribuno plebis, vt qui grauiorē se populo exhiberet, eiurata nobilitate, ac patritiorum ordine, homini plebeio se adoptandum dedit. Cum autem Cæsar dictaturam oppressa Republica, arripuisset, collegia vetuit [d]; quæ postea Augustus pacata Republica restituit [e]. At Nero Imperator eadem [f] sustulit. Ex quo perspicitur eos qui tyrannidem affectant, cæt⁹ ciuium ac societates exscindere velle: nam Dionysius Siciliæ tyrann⁹, ne proximos quidem simul epulari patiebatur; sed quum à cœna redirent, spoliari iubebat [g]. Ita quoq; Nero vicos Vrbis noctu obsidebat, & obuios à cœna redeuntes ab amicis spoliare ac cædere consueuerat.

Regia tamen potestas optimis legib. ac institutis moderata, nihil corporibus & collegiis firmius aut stabilius habere potest. Nam si opibus, si pecuniis, si exercitu regi opus est, id omnium optime à collegiis & corporibus fieri solet. Quinetiam illi ipsi qui conuentus, quos Hispani *curias*, Angli *parlamenta* vocant, aboleri cupiunt, vrgentibus periculis, ad conuentus velut ad sacram ancoram confugiunt, vt seipsos Remque publicam ab hostibus tueantur. Vbi enim melius de curandis Reipublicæ morbis, de sanandis populis, de iubendis legibus, de statu conformādo, quam apud principem, in senatu, coram populo agi potest? Illic querelæ tenuium, illic potentiorum iniuriæ, illic furta, peculatus, sordes, quæ sæpius ignaro principe fiunt, explicantur; illic ordinis cuius-

cuiuſque rogationes exaudiuntur. Ac incredibile dictu eſt, quanta gratulatione principem comitia habentem plebs intuetur! quam libenter concionantem audit! quã ab eo videri quiſque geſtit! quanti eſſe putat ſuas rogationes accipi, qui etiã ſi repulſam multarum rerum patiatur, æquius tamen ac melius ferre ſolet, quam ſi eo ipſo quod cupit à principe contemta fruatur.

Quamobrem ſapienter ab Anglis & Hiſpanis inſtitutum eſt, ſi quidẽ illud teneremus, populi conuẽtus tertio quoq; anno haberi: & vt princeps libentius id faceret, nullum imperari tributum poterat, niſi populi conuentus haberẽtur: id quod etiamnum factum memini, quum ab Andium Duce Franciſco in Angliam iuſſus legationis cauſa traieci. Noſtri reges nõ ita ſæpe vt Angli comitia cogunt; ſed cum ſexdecim prouinciæ in hoc imperio numerentur, ſex habent ſua quædam ſingularia comitia, quæ vt omnino tollerentur, modis omnib. tentatum eſt ab iis, qui ſua ſcelera ac peculatus peruulgari metuunt; vt etiam Carolo VIII. Rege imperium ineunte, cum vniuerſæ prouinciæ conuentus haberi oportere vna voce conclamaretur; non defuerunt qui maieſtatis crimen ingererent iis, qui in ſenatu cum populo idem ſentirent; quibus acerrime reſtitit Philippus Cominius rerum gerendarum vſu clariſſimus ſenator.

Sed quam ſint neceſſaria totius populi cõcilia, ex eo perſpicitur, ꝙ quib. populis ſuá concilia cogere licet, cũ iis optime agitur; cæteri populi tributis ac ſeruitute vrgentur; nam ſingulorum voces minus exaudiuntur; totius vero prouinciæ clariſſima vox eſt, & rogatio efficax, quam ne princeps quidem ipſe, ſi velit, repudiare poſſit. Quanquam innumerabiles ſunt conciliorum vtilitates. Nam ſi conſcribendi exercitus, imperanda tributa, cogenda pecunia ſit, tũ ad hoſtes repellẽdos, tum ad latrocinia perditorum hominum coercenda, tum ad portus, arces, mœnia, ſarta tecta, vias, & cætera id genus ſarcienda, quę nulla ratione poſſent à ſingulis, omnium optime ab vniuerſis conficiuntur. Vt enim omittam cætera,

Septi-

Septimania prouincia, quam nostri *Lingoccitanam* vocāt, scholam annis superioribus erudiendæ iuuentuti Nemausi propositis præmiis aperuit; Buzacum nobilissimū latronem, quem nulli iudices, nullæ curiæ, nulla vis magistratuum coercere potuerat, comprehensum iudicari, & extremo supplicio affici curauit: cuius ego rei spectator fui, ac populū incredibili lætitia exsultantem aspexi, cum homine grassatorū omnium maximo se liberatos intellexerunt, tametsi decem amplius aureorum millia ad id rationibus expēsa fuisse memini. Et vt prouincia à latronibus tutissima esset, multo ampliora præmia quā vllæ prouincię, latrunculatori proposuerunt.

Sed quæ de cōciliis prouinciarum diximus, quā sint Rebuspublicis vtilia, quam prouinciis salutaria, quā ciuitatibus singulis necessaria, omnium optime Heluetii ac Germani sentiunt, eoq; melius, quo fructus percipiūt longe quam nos vberiores. De Heluetiis notū est, & libris accurate perscriptum: de Germanis obscurius; habent tamen nō modo singulæ ciuitates sua collegia, corpora, iura vniuersitatis; verumetiam decem Imperii ꝓuinciæ, *circulos* ipsi appellant, sua singulis annis comitia cogunt; quorum rogationes ac decreta ad vniuersos totius Imperii conuentus referuntur: quibus imperium illud stare videmus, & quibus sublatis ruere necesse est.

Diximus modum ac mediocritatem, quæ in rebus omnibus debet, in collegiorum & conciliorum numero optimatibus ac regibus tenendum esse: nam qui omnia sustulerit, tyrannidem stabilire velle videatur; sin promiscue omnia permittantur, nec regum potestate, nec optimatum imperiis facile coerceri poterunt. Interdum etiam tot ac tantas fraudes contra publica commoda ab opificum sodalitiis strui animaduertimus, vt in hoc imperio prohiberi, aut magna ex parte circumcidi necesse fuerit: opifices vero in varias vrbis regiones distribuere, nec eodem loco, nec eadem via omnes omnium sedes cōstituere, vt in plerisq; ciuitatibus fieri video, nisi locus ipse propter aquarum copiam aut alterius rei vtilitatem

litatem necessariis omnibus videretur: quia pręterquam quod singuli opifices, singulis vrbium regionibus vtilius collocentur, etiam hac rogatione monopolis facilius occurri potest. Nec tamen studiis & otio deditos homines cũ salsamentariis, vel ὁπλοτεχνίτας aut coriarios, cũ scholasticis miscere oportebit. Vt autem ingentes vtilitates ab hominum societatibus & conciliis Reipublicæ comparantur; ita nihil est, quod Rempublicam æque frangere ac debilitare possit, quam si collegia & corpora omnino tollantur; quod prudenter Romanos deuĩcta Macedonia fecisse videmus, ac cœtus omnes & concilia prohibuisse: tum etiam victis Achæis, *Mummius*[a] *Consul*, inquit Liuius, *concilia omnia singularum Achaia nationum, & Phocensium, & Bœotorum, aut in alia parte Gracia deleuit*. Postea vero quam Romanorum imperio, inquit Strabo, acquieuissent, *antiqua genti cuique concilia sunt restituta.* [a] Liuius lib. 51.

De Ordinibus Ciuium. CAP. VIII.

QVONIAM de collegiis & corporibus diximus, restat etiam vt de ciuium ordinibus disseramus. Nam si in rebus omnibus ordinem conuenientem inquirimus & consectamur, confusione vero ac perturbatione nihil aspectu fœdius ac deformius esse iudicamus; quanto magis in Republica enitendum est, ciues apta ac decenti collocatione sic constituere, vt primi postremis, medii vtrisque, omnes omnibus nexu quodã ac vinculo inter se & cum Republica coniungantur? Est enim sapientum opinio vetus & contrita, supremum huius vniuersitatis opificem ac parentem Deum in orbe condendo nihil maius ac melius præstitisse, quam quod permistas & confusas rudis materiæ partes discreuit, certoque ordine suis quamq; in sedib. collocauit. Nec vero quicquam ordine aut ad intuendum pulcrius, aut ad animi oblectationem iucundius, aut ad vsum commodius esse potest. At qui ciues omnes omnibus dignitate, ordine, loco ita exæquare conãtur, vt nihil primum in ciuitate, nihil

nihil postremum,nihil medium,sed omnes omnibus sine vllo sexus, ætatis, conditionis discrimine, confusos esse velint; perinde faciunt vt ii,qui hordeum, frumentum, oryzam, milium,legumina in vnum aceruum accumulant:qua ex re,& singulorum seminum,& vniuersi accerui vsum amittunt.

Quamobrem nullus vnquam legislator tam imperitus extitit, qui non aliquam ciuium descriptionem,cēsum & ordinem fieri oportere arbitraretur. Ordinē hic appello ciuium partem,à cæteris conditione aut statu, aut sexu discretam; cōditione quidē,nobiles à patritiis, equites à plebeiis; sexu vero fœminæ à viris,statu deniq; ingenui à libertinis, statuliberi ab vtrisque diuiduntur.

Vniuersitatis descriptio.

a l. quod attinet, de regul. b l verus quæsito, de vsufruct. ff. l. antiqui si pars hæred. l iustißime. de adilitio ff.

Seruos antea ex albo ciuium eximi omnium pene populorū [a] consensu diximus:quinetiam instrumentorum loco seruos Aristoteles vsurpauit,cæteri aut ꝓ pecudib⁹, aut infra pecudes habuerunt:&adhuc sub iudice lis est [b], num serui sint in fructu. Ego vero si mihi tabellæ ac iura suffragiorum in hac disputatione tribuantur, seruos æq; ac liberos homines ciuitate donari cupiam. Quæ n.tam arrogās est ista hominum temeritas dicam an impietas, vt humanæ conditionis obliti, diuinum hoc animal,nō seruire modo suæ libidini turpiter erepta libertate cogant; verumetiam pecudum instar,aut deteriore conditione esse velint?Sed vt serui sint abiectissimæ conditionis homines, num propterea ciuium nomen non merētur? Sunt in humano corpore membra nō turpia illa ꝗdē (quia nihil quod sit à natura,turpe esse potest)sed tamen ita pudenda,vt nemo nisi valde impudens ea reuelare sine pudore debeat;num propterea tamen corporis membra esse desinunt? pedes ipsi perpetuo labore corporis totius mole sustinent ac circumferunt, sæpiusque luto,sordibus, puluere squalēt: quis tamen vsque adeo demens, à corpore resecandos putet? Quod si membra ista partes corporis & sunt & vocantur, cur non eadem ratione seruos,qui assiduis ciuium oneribus & imperiis grauissimis vrgentur, ciuitatis membra dici non patiemur:

mur? si hoc absurdum putamus, ciuitatis finib. exterminandi sunt, ac veluti putria membra resecandi: sin eos in ciuitate, in familia in obsequio retinere volum⁹, ciuitatis quoque principes esse oportet. Certe quidem cū subditi sint, non peregrini, partem ciuium facere, & in ordine ciuium censeri necesse est. Quæ sic à me dicta velim, non quod seruitia de Republica nostra iampridem sublata restitui cupiam; sed quoniam eo vis hominum & audacia prorupit, vt seruitia sensim irrepere ac redire videamus, prospiciendū est ne durius quam humana conditio ferat, in posterum accipiantur, & vt suum quendā in ciuitate locum atque ordinem retineant.

Sit igitur in ciuitate seruorum infimus ordo; placet enim ab his auspicari. Quod enim Tullius obiecit Antonio, quod *affinitatem ita contraxisset, vt se ordini infimo commendaret*; de libertinis dictum voluit, non de seruis; quia nullū in Romana ciuitate ordinem serui habuerūt; nec Metelli oratio *de maritandis ordinibus* ad seruos pertinebat, cum his omnino interdiceretur iure connubiorum; sed contubernia tantum mutua habere licebat, vt Paulus scribit libro [a] II. Sententiarum, quanquam illud inepte; cum iura sanguinis perinde vt ciues tuerentur, & ab incestis [b] nuptiis æque vt alii prohiberentur, tametsi cætera connubiorū iura non haberent. Et quoniam sæpius incerto patre serui nascebantur, etiam incerta proles erat; nec propterea gentem habere serui libertiniq; generis homines dicebantur: patricii vero soli se gentem habere iactabāt. Hinc illa Decii aduersus patricios oratio; *Semper ista audita sunt, vos solos gentē habere. An hoc, si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritum quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum sciam, reticere possim?* Ex quo satis innuit, nec seruos nec libertinos gentem habuisse; & gentiles fuisse qui ex ingenuis nascerentur: hinc illa vox à nostris vsurpata, *vt qui nobiles sunt gentiles [d] dicantur*. Sed patricii longius progrediebantur; vt eos tantum gentem habere iactarēt, quorum maiores nulli seruierant seruitutem; quia plebeiorum mul-

a l. 14. § seruiles, de ritu nupt. l. 49. de manumiss. testam. l. 35. de adilitio. l. 3. de incestis C. l. 9. de success. bonorum.

b l. captiuus, de ritu nupt. ff.

c Liuius lib. 4.

d gētil homme.

titudo fere à libertinis originem habuisse credebatur.

Proximi sunt seruis *statu liberi*: deinde ordo libertinorum, qui diuersa conditione vbique, vt seruorum quoq; varia genera fuerunt. Vt enim alias ciuitates omittã, Romæ quatuor genera libertinorũ fuisse videmus, *Romanos*, inquam, *Latinos*, *Iunianos*, *Dedititios*, quæ quod contrita sunt ac peruulgata, prętermitto: satis est, digitum ad fontes intendisse, ne in ciuitate libertinorum ordines confundantur. Statu liberorum ordo medius erat inter seruos ac libertinos; quia cum libertas eorum suspensa [a] teneretur, meliore quidem conditione fuerunt quam serui, deteriore quam liberti. Atque hi quidem ordines ex statu suo quisq; gradu collocantur: cæteri ciues ex conditionibus variis pro morum varietate describuntur.

a *Vlpian. lib. 2. institut. c. 2.*

Illud tamen omnium fere populorum commune est, vt nobiles à plebeiis ordine ac dignitate diuiderẽtur, ex quo primum Nimerodus latro nobilissime conscelera- torum suiq; similium ingenti manu stipatus, crudeli seruitute tenues oppressit, ac in dominatum Assyriorum primus inuasit, vt superius diximus. Is igitur nobilitatem scelere partam, posteris ad imitandum reliquit; eaque opinio peruagata tam alte radices egit, vt quo quisque vi ac cædibus potentior, eo nobilior esse crederetur, quousque optimis legibus & humanitate populi melius informati, nobilitatem virtute, non scelere quæri oportere iudicarent. Et quoniam alius alia virtute præstat, & quarum virtutũ in vna ciuitate maxima laus est, earundem alibi cõtempta iacet; idcirco nunquam potuit vna populis omnibus conueniens definitio nobilitatis afferri, sed ex more cuiusque regionis dignitas & infamia iudicantur. Nam Perusinorum [b] ac Florentinorum moribus, non ita pridem qui militare cœpisset, ex ignobili nobilis efficiebatur; nobis vero non quidem statim, sed si militiam posteri sequantur, nobilitatem quasi temporis diuturnitate adepti putantur: non item Venetiis, qui ab illustri vetustate earum gentium quæ publicis consiliis ac negotiis intentæ semper fuerunt, nobilita-

b *Bartol & Plat. in l. 1. de dignitat.*

tem

tem patriciorum metiũtur. Ac tametsi Decuriones Romano[a] iure *nobilium* appellatione censeantur; quæ lex apud Pictauos trium ordinum consensu recepta est; nusquam tamen alibi.

Militiam vero per sese nobilitare nõ modo Florentinis ac Perusinis, sed etiam legum interpretibus[b] plerisque video placuisse: atque inprimis Alciato[c], qui eius sententiæ Triuuitium Tribunum militum auctorem ciere non dubitauit. Certe quidem apud Ægyptios non nisi Calasyris; ac multis postea seculis, Sultanorum dominatu non nisi Memelucis militare armave gestare licebat; qui propterea immunitates maximas consequebantur. Cæteri tamen populi dignitatem militia seiunxerunt; nec propterea qui miles esset, nobilem censuerunt; quam in sententiam maximi[d] quique Iurisconsulti cum Platone vno pene consensu ierunt. Ac tametsi Romani bellicis laudibus populos omnes longe superarunt, ac maxima beneficia in milites contulerunt, non propterea tamen dignitatem militari gloria terminarũt, cum & libertinis militare liceret[e]; nec turpitudine vitæ ac rebus iudicatis infames[f], qui ab honoribus arcebantur, à militia vacationem[g] haberent. At cum ciuibus omnibus sumpta virili toga militare necesse[h] fuerit, ciues omnes nobilitatem adepti fuissent: quod absurdum sit, quasi omnes ciues nobiles, nemo, ignobilis censeatur. Quamobrem L. Siccius Dentatus à Dionysio Halicarnasseo *plebeius* vocatur; eiusque oratio exstat aduersus patricios; qua quidem gloriatur se annos quadraginta pro patria stipendia fecisse, centum ac viginti prælijs dimicasse; vulnera quinq; & quadraginta, vno die duodecim, omnia aduersa, corpore excepisse; quatuordecim coronas ciuicas, tres obsidionales; torques aureos tres & octoginta, brachialia aurea centum & sexaginta, hastas decem insignes, phaleras XXV. tulisse. Is igitur tanta virtute ac fortitudine clarissimi viri laudibus cumulatus erat ac[i] nobilitatus, tametsi Romanorum legibus ignobilis esset.

a l. vlt. de decurionibus. C.
b Salyc. in l. 1. de iure & facti. C. ex l. 2 §. in filiis, de decurio. Guid. Pap. decis. 388 l. inter alias, verbo militari, de pala sac. larg. C.
c Alciat. in lib. de singulari cer. ex sententia Triuultii.
d Bart. in l. 1. de dignit. C. Io. Plat. ibid. Lucas Penna in l. mulieres, de dignit. C. Faber in l. milites, de quæstio. Bal. & Ang. in l. filiusfam. §. veterani, de procurat. Salyc. in l. non prohibentur. qui accusare. Albericus in l. milites. locati. Cod. Roman sing. 507.
e Florus epitome 74. l. si duobus, de nobilitat. testa. l. operis, de operis liber. & l. vlt. de libertis. Cod.
f l. infamia, de decurio.
g l. si quis filio exhæred. § irritum, de iniusto.
h Plutarc. in Gracchis.
i Salust. in bello Iugur. de Mario.

a Asconius in orat. in toga candida.
b id est, qui ædilis curulis, prætor, censorve fuisset.

Illi n. *nobilem* [a] primũ definiebãt, *qui noui hominis filius esset: nouum autem, qui primus in sua gente magistratum* [b] *curulem adipisceretur, ac statuæ sibi erigendæ ius haberet*, vt Caius Marius & M. Tullius, Arpinas vterque, nouus vterque. Alter igitur Quæstor primum, deinde Ædilis, postea Prætor, tandem Consul factus, in concione ad populum de sua nouitate exultans: *ago*, inquit [c], *nouus homo, primus omnium claustra nobilitatis refregi*, &c. Alter septies consulatum adeptus, in oratione quam habuit aduersus nobilitatem; *Contemnunt*, inquit [d]; *nouitatem meam, ego illorum ignauiam: mihi fortuna, illis probra obiectantur. Quod si me iure despiciunt, faciant idem maioribus suis, quibus, vti mihi, nobilitas ex virtute cœpit; nunc videte quam iniqui sunt, quod ex aliena virtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt, scilicet quia imagines non habeo, & noua nobilitas est, quam peperisse melius est, quam acceptam corrupisse*. Nã Cicero sex habuit in consulatu competitores, duos patricios, quatuor plebeios; ex quibus duos nobiles, duos qui primi ex suis familiis magistratum adepti essent, solus Cicero equestri loco natus erat. Igitur pater huius Ciceronis, Marii, Catonis Censorii, Quinti Pompeii, Curii, Philonis, Genucii, ignobiles ex plebe fuerunt, ipsi vero noui, eorum filii nobiles.

c in Rullum orat. I.
d apud Salustium.
e Asconius in orat. Ciceronis in toga candida.

Patriciæ gentes.

f Silviam, Pompiliam, Potitiam, Marciam, Hostiliam, Tulliam, Tarquiniam, Fabiam, Antoniam, Iuniam, Sergiam, Iuliam, Geraniam, Nautiam, Æmiliam, Chœliam, Valeriam, Horatiam, Posthumiam, Meneniam, Virginiam, Sulpitiam, Furiam, Lucretiam, Quinctiam, Papyriam, Claudiam, Seruiliam, Corneliam, Manliam, Cossiam, Æbutiam, Pinariam, Veturiam, Semproniam, Maciam, Aquiliam, Quinctiliam, Hortensiam,

Sed qui à senatoribus, Romulo imperium ineunte scriptis, quiq; à conscriptis à Publio Valerio Consule originẽ duxissent; Patricii dicti sunt, cęteri plebeii fuerunt aut equestri loco nati: quanquam ordo equestris medius erat inter senatores ac plebem, q; ex patriciis & plebeiis constaret: sed qui in senatum lectus erat, eques esse desinebat, vt videre est de Liuio & Nerone Censoribus, qui cum publicos adhuc haberent eqnos alter ab altero vendere iussi sunt: nam post cladem à Veiis acceptam equo publico stipendia fieri cœperunt. Patricias autem gentes circiter XL. video Romæ fuisse [f]; earũ vero quæ nobilitatem sua virtute posteris pepererunt, Ciceronis

ætate:

ætate circiter triginta [a]; quarum gentium septē fuerunt
eiusdē nominis cum patriciis, scilicet Pompilia, Marcia,
Tullia, Iunia, Mucia, Claudia, Sempronia.

Et quoniam plebeiis ad honores aditus ante legem
Canuleiā interclusus, & à patriciis obuallat⁹ tenebatur,
nec tamen ex patriciis quisquam nobilis censebatur, nisi
maiores haberet q magistratum curulem adepti essent;
plerique patriciorum, qui à senatoribus quidem originem
duxerant, nec tamen maiores ciere possent, q magistra-
tum curulem gessissent: id autem ex ipsis statuis intelli-
gebatur, ignobiles habebantur. Ita fiebat, vt quidā post
legem Canuleiam ex plebe nobiles, quidam vero ex patri-
ciis ignobiles essent, id est, obscuri & ignoti: vt M. Æmi-
lius Scaurus patriciæ gentis, maiores habuit ignobiles, i-
pse nouus homo, Præturam, Consulatum, Censuram a-
deptus ac senatus princeps fact⁹, posteritati peperit no-
bilitatem [b]. Erat igitur nobilitas Romanorum in populi
suffragiis & arbitrio posita.

Illud autē absurdū & iniquū, vt sceleratissimus quisq;
parricida, quantūuis obscuro genere nat⁹ esset, beneficio
magistrat⁹ curulis nobilitatē ad posteros ꝓpagaret; qui
v. sūmis virtutib⁹, pietate, iustitia, tēperantia, fortitudi-
ne, eruditione claruisset, & patricio sanguine ortus esset,
nisi maiorū statuas demōstraret, ignobilis haberetur. Ea
vis est huius verbi apud Latinos, qui eodem plane sensu
γνώριμος à Græcis appellatur; & ἐπιφανὴς id est, q in ho-
minum notitiam ex aliquo, seu turpi, seu illustri facino-
re venerunt: sæpius tamen accipitur in meliorem par-
tem. nam qui εὐγενεῖς dicuntur, ad generis splendorē re-
ferunt, quę apud Romanos in patriciis potissimum elu-
cebant; qui quod pene intermortui essent, C. Cæsar lege
Cassia, deinde Augustus lege Seruia, plerasq; nobiliorū
gentium in patriciorum ordinem sublegerunt. Nam
ante legem Canuleiam solis patriciis pontifices ac sacer-
dotes esse, solis sacra facere & auspicia habere fas erat;
postea vero quam Genucius, primus ex plebe Consul
factus, suis auspiciis prælio commisso cum ingenti clade

Nobiles gentes.

[a] Iuliā, Aureliam, Deciā, Caeciliam, Aemiliam, Domitiā, Claudiam, Muciam, Porciam, Curiam, Fabriciam, Corneliam, Aciliam, Mariam, Pompeiam, Iuniam, Liciniam, Tulliam, Fuluiam, Semproniam, Atiliā, Calpurniam, ...ciam, Pōpiliam, Lutatiam, Plautiā,

[b] Cicero.

exercitus cæſus eſſet, *Patres*, inquit Liuius, *non tam publica calamitate mœſti, quã feroces infelicis Cõſulis plebeii ductu, fremũt omnib. locis, irent, crearent Conſulẽ ex plebe, trãsferrent auſpicia, quo nefas eſſet.* Antea Appi⁹ Claudius Cõſul in concione interrogãti Tribuno, cur è plebe Cõſulem fieri nõ oporteret? reſpondit: ꝙ plebeius nemo auſpicia haberet; ideoque decemuiros connubium decreuiſſe, ne incerta prole auſpicia turbarentur. Plebs ad id maxima indignatione exarſerat, quod auſpicari plebeii tanquam inuiſi diis immortalibus negarentur poſſe. Ac tametſi plebi omnia cum patribus tandem communia fuerint; honores inquam: imperia, iudicia, auſpicia, curationes, ſacerdotia, conſilia, poteſtates, ſtatuæ, triumphi, cæteraq; in Republica maxima; nunquam tamen obtineri potuit, vt plebeius homo interregem diceret, aut Flaminem Dialem, aut Martialem aut Quirinalem proderet, aut in Saliorum collegium cooptaretur. Vt autem ſtatua apud Romanos inſigne fuit adeptę nobilitatis, ita noſtris olim ſtemmata inſignibus ſuperpoſita nobilitatis decus iudicabant. Inſignia quidem vnicuique ſibi fingere ſemper licuit [a] ac licebit, non tamen ſtemmata [b] imponere illuſtriumve familiarum inſignia [c] vſurpare.

At Gręci veteres nobilitatem nõ adeptione magiſtratuum, quos apud Athenienſes poſt Ariſtidis legem & Ephialtis ſeditioſas cõciones ſorte quiſque, pauca ſuffragiis obtinere poterat; ſed nobilitas aut à ſtirpe regum, aut heroum, puta Heraclidarum, Æacidarum, Cecropidarum, & aliorum id genus, ducebatur; aut qui ob res tum à ſe, tum à maioribus præclare geſtas publico decreto coronam auream, immunitates, ſtatuas, primos conſeſſus, victum in Prytaneo aliiſve publicis in locis optimatum populive decreto addita laudatione conſequebantur; cuiuſmodi Athenienſium eſt illud decretum apud Plutarchum de Lycurgo Lycophronis filio: *Placuit*, inquit, *populo Athenienſi vt bene meritis gratia referatur, laudare Lycurgum Lycophronis filium Butadem virtutis & iuſtitię ergo, & populum ſtatuam ei æneam in foro collocare, præterquam vbi lex erigi*

a l. ad cognoſcẽdum, de ingenuis C

b lege Henrici III regis vetitũ præterquam nobilibus.

c Panor. in c. dilecta ex l. 1. de iis qui potentiorum. nor C. Bal. in l. 1. quæ res vendi non poſſunt. C & in l. vlt. pro ſocio

erigi vetat; victum v. præbere in Prytaneo in perpetuũ posterorum Lycurgi natu maximo. Item Isæus orator scribit, Harmodii tyrãnicidæ posteris victum publicum, ꝓedrias & imunitates fuisse cõcessas: ꝙ [a] Aristoteles omnib. fere Græcorũ ciuitatib. commune fuisse tradit; vt liberis eorum, qui ꝓ patria fortiter occubuissent, victus de publico daretur. Sed nimia felicitate dicam an leuitate, Græci statuas merentibus erigebant; quas leuissima offensione accepta, maiore contumelia deiiciebant: cum enim Demetrio Phalereo statuas vrbe tota CCCLXV: Athenienses decreuissent, omnes tamen vno disturbarunt & eodem momento: neque id solum, verum etiam tanto furore comminuerunt, vt nullius fragmentum restaret, præter eam quæ in arce Palladis conclusa fuerat.

a *in Politio.*

Hebræis autẽ illustrium ac nobilium virorum duo genera fuerunt; alterum ab Aaronis stirpe, q̃ soli sacerdotes erant; alterum à stirpe [b] regum: cum n. gens illa summam bonorum omnium in religionib. ac diuini numinis cultu collocaret, ita sacerdotes, qui proxime ad immortalis Dei numen accederent, nobilissimos omnium iudicabat. Singularem autem delectum Deus adhibuerat in Aarone designando, eoque post grauissimas populi secessiones & clades confirmando. Itaque quoties extremum populo exitium pronunciari [c] iubet, illud identidé ingeminat, כעם כבען: id est, sacerdotis ac plebeii eandem fore conditionem. Itaque cum Antiochi nobilis seruitutem excussisset, genus Asmonæorum de stirpe Aaronis pontificatum maximum vna cum regno tenuit, annos circiter CC. id est, vsque ad Herodis magni dominationem. Recte quidem Hebræi: nam si adepto pecuniis ac sordib. magistratu curuli nobilitas posteritati commendatur, quid causæ est, quamobrem Dei æterni sacerdotium nobilitare non debeat? siquidem muneribus, non personis dignitatem metimur.

b *Iosephus.*

c *Iesaia 24. Osea 4.*

Certe sacerdotii dignitatẽ [d] omnib. honorib. ac munerib. anteferri putãt oportere Iurisconsultorum doctissimi quiq;: nec inter plebeios [e] censeri rerum diuinarum

d *cons. 190. & Ias. in leg. generaliter, C. l. 2. de in ius voc. in.*

e *ex l. 2 vt ne mu priua S ly col. 4 q 7 de iuris & facti.*

administros & sacrorũ moderatores:neq; hæc noua est, sed ab vltima antiquitate ducta sententia. Nam vetustissimi reges, vt augustiorẽ ac sanctiorem regiam potestatẽ efficerẽt, põtificiam [a] dignitatem exercuerunt: nec modo Græci, verumetiam Romanorum reges, atque adeo Imperatores ipsi, *pontifices* sese *maximos*, appellarunt: quæ instituta Arabum summi principes iidem & pontifices secuti videntur. Christiani quidem reges, cum religione prohibentur profana sacris, arma religionibus miscere, quod proximum erat, effecerunt: id est, sacrum ordinem non modo plebeiis, sed etiam patriciis, neque his tantũ, verumetiam ducibus, comitibus, cæterisque magistratibus omnibus prætulerunt; vt primos consessus & à rege proximos, prima loca in cœtibus, in conciliis, in legum rogatione, in beneficiorum ac immunitatum largitione consequerentur. Quid ni? cum Celtarum antiquissimi populi Druidas, qui sacrorum ac iudiciorum principes erant, non modo plebeiis, sed etiam equitibus ac regulis superiores haberent. Itaque Cæsar [b] in ordinum descriptione primo loco Druidas, deinde equites, postea plebem collocauit. Nam equestris ordo apud maiores nostros, validissimos equitatu populos omnes, Cæsaris [c] ipsius ac Marci Antonii testimonio [d], superabat: vt propterea κελτοὺς dictos fuisse putem. est enim κέλης ἵππος, ὁ ἄζιξ: quem Latini *sellarium* vocant.

a *Aristotel. in Polit.*

b *lib. 6.*

c *de bello ciuili in Africa gesto.*

d *Plutarch. in vita Antonii.*

Dixim⁹ antea Turcarũ & Arabũ principes in singulis imperiis etiamnũ *Mophtas* pontifices maximos precipuis honorib. colere & obseruare; & eorum, q̃ in iure maxima sunt, maximeq; ambigua, sũmam ad illos deferre. Veneti tamen sacerdotes a cõciliis, ab imperiis, à magistratibus summouere cõsueuerũt: ne fortasse pontifici maximo, cui⁹ obsequiis ac iureiurãdo obligãtur, ciuitatis arcana ꝓderent. Est igit apud Venetos patricius omniũ prim⁹, cum in eo insint iura maiestatis. Patricios sequuntur nobiles qui extra patriciorum albũ censentur; postremo plebeii: vtriq; tamen *citadinorum* veniunt appellatione. At Florentini, priusquam vnius dominatu omnia tenerentur,

non tantum nobilitatem ab ordine sacro, sed etiam nobiles à plebeiis, ac plebeios triplici rursus ordine discreuerant [a], quorum qui opibus præstabant *grandes* appellabantur: secundo censu populares, tertio fæx ipsa plebis. Melius Ægyptii veteres, qui vniuersitatem ciuium in sacerdotes, milites, & operarios diuiserant [b]; sacerdotibus ac militibus; quos ipsi *Calasyros* vocabant, immunitate [c] ab omnibus vectigalibus tributa. Paulo aliter Hippodamus Milesiorum legislator, populum in milites, opifices & agricolas partitus est; cuius scripta Aristoteles aut non percepisse, aut non satis prudenter coarguisse videtur [d]; vt perspicuum fit ex iis quæ apud Stobæum restant fragmentis. Illud etiam, nescio, quomodo Platoni [e] venit in mentem, vt facta ciuium distributione, in custodes, milites, & agricolas, militum ordinem, sub cuius clypeis ac tutela ciues esse oportet, à custodibus discreuerit. Porro custodes rerum gerendarum vsu ac prudentia cæteris omnibus excellere, iisque imperare [f] voluit, nulla claræ stirpis aut diuitiarum habita ratione. Prudenter istud quidem à sapientissimo viro decretum est; qui tametsi ab antiquissima patriciorum stirpe, & ab ipso Solone Athenarum legislatore maternum [g] genus duceret; vere tamen nobilitatis ac imperii decus in virtute positum esse iudicauit: idq; antea scite Euripides [h], Ὁ μὲν γὰρ ἐσθλὸς, εὐγενὴς ἐμοὶ γ᾽ ἀνήρ. Ὁ δ᾽ οὐ δίκαιος, κἂν ἀμείνονος πατρὸς Ζηνὸς πέφυκε, δυσγενὴς εἶναι δοκεῖ.

Verā igit nobilitatē virtute metiamur; cū ea sit nō modo Philosophorū ac theologorū [i], verumetiā poetarum [k], historicorū [l], ac iuriscōsultorum pene [m] omnium cōsentiens opinio; qui negant vllū sine honestate nobilitati locum relinqui: ac duob. propositis, generis in quā splēdore ac virtute, superiorem ac dignitate priorem virtute locum [n] esse oportere decreuerunt, seu de imperiis & honoribus, seu de testium grauitate ac pondere quæratur.

Proximam à virtute nobilitatis causam plerique

a *Machiauel.*
b *Diodorus*
c *Genes. ca. 47. Diodor.*
d *in Polit.*
e *In li. de legib.*
f *lib. 3. & 9. de legibus.*
g *Laertius Proclus in Timæū.*
h *id est*, Bonus vir mihi quidem nobilis: improbus vero etiā si Ioue ipso meliore patre editus sit, ignobilis tamen videtur:
i [illegible] in [illegible] De[illegible]
l [illegible] in *Trist.* [illegible]
l *Plu ta* [illegible] in [illegible] *litatem*
m *Ca* [illegible] *Alex.* [illegible] *nal.* [illegible] [illegible] *tori.* [illegible] *Aliron.* [illegible] *gel.* [illegible] [illegible] *quæ* [illegible] *in* [illegible] *de p* [illegible] *bi S. lycet* [illegible]

leg mulieres. de dignitat. C. Angel & Platea, in l. 1 de conditis in publicis hor. C. [illegible] *probat. ex l. pronuntiatio. §. matrem, de verb. sign.*

in ſcientiarum abditarum ac præſtantiſſimarum cognitione poſuerunt, quas q aſſecuti fuerint, *nobiliſſimos* lex ipſa [a] diſerte appellat; *quos*, inquit, *ſcientia nobiliſſimos facit*, vel vt Caſſiodorus [b], *ex obſcuro nobiles efficit doctrina*. Quãto nobilior vtroque, quẽ virt⁹ moralis, cum virtute mẽtis cumq; ſcientia cõcurrens nobilitauit? Si tamen à ſcientiarum p̃ſtantia ſeiungatur integritas, huic priorẽ ordine locum tribui æquum eſt, p̃terq̃ in illis munerib. in qb. diſciplinarum cognitio neceſſaria ſit. Imperatorem n. rei militaris peritum, tametſi improbis morib. exercitui præeſſe æquius eſt, quam virum bonum ſcientiæ militaris ignarum, ſed de his ſuo loco. Illud tamen ꝙ Plato ſtatuit, eos q obſcuro loco nati, virtutib. præſtant, ordine ſuperiores eſſe oportere, quam qui clara ſtirpe creati, iiſdem virtutib. excellant: abſurdum mihi videtur.

Et qdem duob. his ꝓpoſitis, æquum [c] eſt, vt auorũ virtuti ac nobilitati detur aliquid: atq; in ea ſentẽtia fuerũt iuriſcõſulti, ſiue de honorib. adipiſcendis, ſiue de ordine & cõſeſſu agatur, primas eſſe tribuendas iis q virtute ſimul & auorum claritate cõmendantur. Quẽ v. princeps nobilitauit, tametſi nec ſua nec maiorũ virtute, nec vlla ſciẽtiarum cognitione clar⁹ ſit, omnium tamẽ iuriſcõſultorum [d] cõſenſu nobilium ordine ac loco cenſeri placuit. Ac ꝓpterea Plin. de Traiano ſcribẽs: *Cæſaris eſſe dicebat, vt nobiles efficeret ac tueretur*. Sed hãc nobilitatem Bart. [e] nõ inepte *ciuilẽ* appellauit: ex quo ſatis innuit, hominum qdem opinione fictam nobilitatem fuiſſe adeptos; veræ tamen nobilitatis ſine virtute decus nullum habere. Demus igitur, eos nobilitatis ciuilis decerpere fructus, quib. principum munere & cõceſſu tribuuntur, ſeu nobilitas illa pecuniis & ſordib. ſeu ætatis flore ac fœdiſſimis obſequiis parta fuerit. Sed illud qui tribuere poſſint, in eos tantum cõuenit q *iura maieſtatis habent*, non etiam in eos quos Bartolus *principatũ* [f] *habere* ſcribit; ſi aut ſuperiorum iuſſis teneantur, aut habent Imperii ſocios & collegas, qui ne natalibus quidem reſtituere [g] poſſunt. Multo minus verum eſt, quod [h] quidam ſcripſere, *principum comites*

ac

a d l. prouidendum. de poſtul. & in l. nobiliſſimos. & ibi Cy. Faber, Bald. Ang. Sal.
b lib. 9. epiſt 7.
c Cy. in l. prouidendum, de poſtul. C. Panor. in c. 1. in 1. no de donat. Aluar in c. 1. colum 3. quis dicatur Dux. Bald. in l nobiliores, de cõmer. Corne. in vl not. communia legat. C Hoſt Panor Io. Andr, in c. clerı. de iud.
d Bal in l ſacrilegii. de diuer. reſcri. C. Bar. in l. 1. de dignit. C. & Plat. ibi l mol. in ca. multa. de præbend. Cod Io. Ray in tract. nobilit q. 1. Alberic in l. Imperatores de decur. l quaris. de natal. reſtit Caſtrẽ in l. quoties, vbi ſenatores. C.
e in l 1. de dignit. C.
f Bar. & Plat. in l. 1. de dig.
g Ang. Peru. Are. Cor laſ. in l. omnium qui teſtam. fa. Cod. Pla in l. 1 de domeſti. & ꝓtect.

ac domesticos nobiles esse: vt enim vacationibus munerum ac immunitatibus fruantur, nō propterea tamē nobiles iudicādi sunt, nisi magistratus & imperia maiora gesserint.

Sed quæritur & antea sæpe video quæsitum, *an sit nobilitatus qui militiā ex casu, siue feudū adeptus est.* id quidē plerisq; video placuisse [a], modo Imperiū maius feudo innexū & adiunctū fuerit, vti sunt Duces, Comites, Marchiones, aut si fiduciæ [b] tabulis ac legibus ab ipso principe nobilitas diserte rebus ipsis expressa, & possessoribus tributa sit. Hinc illa feudorū nobilium ac ignobiliū origo manauit. Sed nostris moribus quibus feuda eodē quo cętera prædia iure censentur, ꝙ ad personarū ius attinet, nihilo nobilior est opifex, qui Ducatū hæreditario iure, aut pro emtore, q̄ si prædium vectigale possideret: certe maioribus nostris absurdum visum est, quā à se nō haberēt, à iure prædiatorio dignitatem expiscari, ac personas ipsas rebus, quasi picturā tabulę cedere: indignius etiā iura nobilitatis in hominū cōmercia venire. Duarum autē rerū omnium maximarum, virtutis inquā ac nobilitatis, nullum esse cōmercium, clara voce testatur Eurip. Μόνον δ᾽ ἂν (inquit) αὐτὰ χρημάτων οὐκ ἂν λάβοις Γενναιότητα κἀρετήν. Cum igitur nostris æq; ac Germanorū, Hispanorum, Britannorum, Italorum moribus omnia isthæc, seu *feuda,* seu *beneficia,* seu *militias ex casu* appellare placet, in cōmercium veniant, quis quamquā ex eorum adeptione clariorē se fore putet? At ignobilissimis quibusq; cerdonib. feudū adeptis licet vasallos creare [c]; ac nobilissimo cuiq; necesse est vasallū ignobilem excipere. Quibus ex rebus efficitur, opes & copias, quantæcunq; sint, nec verā parere, ac ne parturire quidē nobilitatē; tametsi Eurip. ex opinione vulgi personā sic loquentē inducit. Τὴν δ᾽ εὐγένειαν ἐν χρήμασιν; & in Aulide, εὐδαίμονες ἐν πᾶσι κλεινοὶ καὶ περίβλεπτοι βροτοῖς. ¶ Quamquam non tantum vulgares ac plebeios, sed etiam ipsum Aristotelem [d] legimus primum dignitatis ordinem in opibus, deinde in claris natalibus, postremo in virtute posuisse: quod ordine primo decuerat, id postremo collocauit. Solon quidem ciues Athenienses ex opibus ac fortunis ad honores [e] & imperia

a Io. Andr. Ict. cap. 1. si vero de pace iu. firm. n. 0.
b Iaco. Belui in proœmio feudor.
c Bald. in c. 1 §. March. in d. in qu. feudum dare. Aluar. Card. Alex. ib. Guid. Pan. decis. Delphin. 4. & 5.
d lib. 4. Polit.
e Plutar. in Solon. Arist. lib. 2. Politic.

ſelegit; cuius rei cauſam deinceps ſuo loco explicabim⁹. Quæ opinio tam alte radices egit, vt non modo copias, opes, fortunas, nobilitatem ingenerare plerique [a] putēt, verumetiam ab inopia decus omne nobilitatis aboleri ac obliterari: ſed obſcuræ ſunt auctoritatis. Auguſtus [b] quidem cenſum Senatorium tenuibus ſuppleuit, ne ab inopia clariſſimus ordo premeretur. Sed Bartol.[c] aperte ſcripſit, *nec ab opibus dari, nec ab inopia adimi nobilitatem.* Neque enim M. Æmilius Scaurus ab inopia generis claritatem ſibi putauit ereptam, quin etiam gentis Æmiliæ ſplendor illum ab accuſatorum grauiſſimorum potentia vindicauit [d]. num igitur ſi carnifex ignominioſiſſim⁹ ſit ac locuples, ordine tenuib. ſuperior erit? negabunt opinor: quanto minus parricidæ, ac flagitiis omnibus inquinati homines, quib. opes affluunt, claros ac nobiles iudicare debemus. Semper enim Romani opes à nobilitate ſeiunxerunt. Sic enim Tacitus de Caſſio & Silano: *Alter,* inquit, *opibus vetuſtis, alter generis claritudine excellebat;* & M. Tullius Roſcium nobilitate ac pecunia municipii facile primum fuiſſe dixit. Itaque cum reges noſtri bellis vrgentibus, ac premente ærarii inopia, nobilitatis iura promercalia feciſſent: ac plerique turpitudine vitæ infames, pecuniarum vi nobilitarētur: princeps lata lege declarauit, neminē eorum nobilem propterea iudicandũ, quo minus ordine ac muneribus ignobilium cenſeretur ac fungeretur. Quid enim abſurdius aut pernitioſius, quam dignitatem quæſtu, ordinem pecuniis, nobilitatē opibus metiri? cum ſępius aut furtis ac rapinis, aut tyrannorum effuſa in deterrimum quemque largitione, aut caſu quodam, (tametſi nihil caſu fit) ac fortunæ temeritate, vnde fortunas dici putant, dentur & eripiantur? At honeſtas nihil habet cum fortuna commune, nec veræ virtutis ac nobilitatis poſſeſſio furtis eripi, nec incendio abſumi, nec aquarum voragine abſorbęri, nec vlla vi perire poteſt.

[a] Platea in l. 1. in fine colũ. 1. de dignit. Sec. cõſ. 18. Benedictus in c. Raynutius, in verbo. & vxorem. nu. 966.
[b] Tranquillus in Auguſto.
[c] in d. l. 1. colũ. 3. de dignit. C. & ca ſignificantibus, extra, de offic. deleg. Felin in c. aures. de reſcript.
[d] Plin. iunior. Valer. lib. 2.

Sed quoniā inani opinione ac popularib. hominũ errorib⁹, q̧b. iura, tum publica tum priuata, conſtant, pleriq; duci-

ducimur, illud etiam obtinuit, vt qui principum concessu, vel sua virtute, vel opibus vel eruditione, vel militari laude nobilitatem adeptus sit, eam non modo ad posteros [a] verumetiam ad adoptiuos [b] transferre possit. Id quidem contra Theologorum ac Philosophorum decreta: quibus satis intelligitur, putre lutũ suæ originis omnes habuisse: id est, τὸ πηλὸν πάντας προπάτορος φύσεως ἔχειν. Sed aliud est in sapientium hominũ cõsessu, aliud in fæce plebis de ordinibus ac dignitate disputare: legibus autẽ suæ quemque ciuitatis assentiri, non modo est ac semper fuit honestum, verumetiam necessarium. Auorum tamẽ virtutes, merita, claritatem non vltra pronepotes [c] propagari voluerunt, & quidem ad legitimos tantum, non etiam ad nothos [d] & spurios. Certe quidem Turcarum moribus dignitatis ordo ex virtute cuiusque ponderatur; nec vltra nepotes auorum virtus aut nobilitas propagare consueuit. Prudenter illi quidem, vt sui quisque generis claritudinem intermortuam renouare studeat, aut ignobilium ac plebeiorum ordine censeatur. Nostris vero moribus deprauatis & corruptis, quo quisque à virtute maiorum à quibus originis claritatem accepit, remotior est, eo nobilior iudicatur, nec si flagitiis omnibus ac turpitudine vitæ probrum contraxerit, ordinem aut nobilitatem amittit, nisi rebus iudicatis infamia [e] notatus sit: nec tamen si à flagitiosa vita & consceleratorum cœtibus discesserit, vt bonorum consortio sese adiungat, nobilitatem semel amissam, nisi principis restitutione ac rescripto singulari recuperaturus [f] est. Et quemadmodum à maiorib. nobilitatem accepit, sic etiam ad posteros infamiæ contumeliam traducit [g], seu iure, seu iniuria damnatus sit; quia *iudicata res pro rei veritate habetur.* [h] Quid mirum? cum sine iudicio qui sordidas artes, minimeque illustri viro dignas exercet, in plebeiorum ordinem redigatur.

a l. 1. de dignit. & l. senator & l. si senator. cod. & Bald. in l. cum in antiquioribus, de iure deliberandi. C. Lucas Penna Bart. Platea in d. l. 1. de dignit.

b l. liberos. l. senatoris, de senatoribus.

c gloss in l. 1. de dignitat. Cod ex l. diuo. de quaestor gloss in leg. liberos, de senatoribus Bart. in d. l. 1. Isern. & Afflict. in const. Neapolitana ex l. 1. de priuilegiis.

d Bartol. qui nothus, & quidem sacerdotis erat filius, id [illegible] in d. l. 1 de dignitat. C. Bald. in leg. cum legitime, de incestis C.

e l. infamem, de publ. iudic. l. si qua, de secundis nupt. Cod. Bald. ibid l. 1. vbi senatores. C. Bart. & Plat. in leg. 1 de dignit. col. 4 Bald. in l. cum antiquioribus, de iure deliberandi C.

f l. imperialis, de nupt. C. l. 1. de sententiam pass. Cod. g Fab in l. diuo Marco, de decurio. Cod h l. ingenuum, de statu hom. i l nobiliores, de commerciis, Cod. l. ne quis, de dignit. C. Bart. & Plat. eod. Curtius iunior co [illegible] 18. Felin. in cap [illegible] eo. de testibus.

Sed quæ sint sordidæ artes, ardua quæstio est, propter varias gentium leges, in eo genere, sui quã dissimilimas. Herodotus [a] quidem scribit sua ætate sordidos omnium populorum moribus haberi consueuisse, qui opificia tractarent: in qua sententia Xenophontem [b] fuisse legimus; rationem tamen subiecit, Philosopho minime dignum, quod scilicet talium artium opifices assiduo labore vrgeantur, & vmbratilem ac sedentariam vitam sequantur: quid enim arte imperatoria laboriosius? quid iudiciaria magis vmbratile ac sedentarium? quid tamen vtraque in omni ciuitate clarius ac nobilius esse potest? Melius Aristoteles [c], qui opifices omnes in Græcorum ciuitatibus, à consilio, ab imperiis, ab honoribus summoueri scripsit, quod animi excelsi vim ac robur mercede conducti penitus amittant.

a In Euterpe.

b In Oeconomicis.

c lib. 3. & 8.

Certe quidem Sapientiæ magister [d], agricolas, fabros, figulos, statuarios, cæterosq; opifices ab imperiis, ab honoribus, à consessu iudicũ arcet. Lycurgus [e] item ac Romulus [f] suos ciues ab opificiis omnibus ꝓcul seduxerũt: hic tamen agriculturam ac militarem; ille vero militarẽ tantum permisit: & quo minus dubitaretur, idipsum Dionysius Halicarnasseus repetens, *Hoc lustro*, inquit, *qui puberes essent, supra centum millia censa: mulierum autem, seruorum, mercatorum, artesq; sordidas exercentium (siquidem Romanorum nemini cauponariam artẽ aut vlla opificia tractare licet) triplo plus quã turba ciuilis.* Sunt tamẽ qui Numã Põpilium legi Romiliæ derogasse putant, cum opificũ collegia instituisset: quasi nec ex peregrinis potuerint, nec item ex seruis conflari; Id etiam confirmari videtur ex eo quod Cicero in Catilinari bello nonnullos exstitisse diceret, qui circum tabernas concursarent, pretio sperantes sollicitari posse animos egẽtium: quod item Tribuni plebis opificum turba sese aduersus consularem libidinem munire consuessent. Sed iis obstat ac repugnat quod Dionysius Halicarnasseus scribit, scilicet *septimo lustro censa fuisse centum millia ciuium præter opifices*: quibus verbis planum fit, Numam legi Romiliæ non derogasse, cum

d Ecclesiast. ca 38.

e Plut. in Lycurgo.

f Dionys. Halicarnass. lib. 2.

cum Seruius rex à Numa tertius primum censum egerit[a]. Nec arguit ciues fuisse quos Tribuni, quos seditiosi ciues ad defectionem sollicitabant; cum etiam seruitia sæpe ad pileum vocarentur, vt C. Cinnam fecisse legimus. Quinetiam Cicero de opificibus, quos Catilinæ coniurati ad seditionem inflammabant, ita loquitur; *Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quæstus frequentia ciuium sustinetur, alitur otio.* Absurdum videretur, opifices ciuium frequentia sustineri, si ciues fuissent. At lege militari [b] Romanorum ciues sumpta virili toga stipendia facere cogebatur ad annum vsque quinquagesimum quintum, nec Romano ciui ad honores aditus patebat, nisi decennium militasset. Quamobrem duo millia ciuium sub hasta venisse proditum est à Liuio, quod annos quatuor stipendia nulla fecissent. Quæ in opifices cadere nullo modo possunt: quos etiam Liuius vno loco scribit *ad bellum gerendum minime idoneos esse.* Grauius est etiam Ciceronis illud testimonium; *Illiberales sunt* (inquit) *& sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur; est enim in illis ipsa merces autoramentum seruitutis.* At vbi de ciuibus Romanis agit, nihil abiectum, nihil vile, nihil denique nisi cũ dignitate aut sentit aut scribit[c]. Ex quo intelligitur aut seruos, aut certe inquilinos aut infimæ conditionis homines opificia Romæ tractasse; aut si Romani ciues manumissione fierent, libertinos tamen fuisse; & quodammodo ciuium Romanorum ius amisisse: non aliter atq; nobiles apud nos qui sese sordidis & quæstuariis artibus dediderunt, nobilitate, sic etiam ordine illos, gradu, dignitate decidisse[d]: nisi veniam [e] à principe nostri impetrauerint, quod vrgente necessitate, aut premēte metu, quæstuariis artibus sese implicarint.

Quanquam de mercatura non satis conuenit Iurisconsultis & antiquitatum scriptoribus inter ipsos, dignitati repugnare videatur necne. Senatoribus quidem lege Claudia Tribunitia vetitum legimus, nec quis maritimam nauim, in qua plus quam ccc. amphorarũ esset,

habe-

a Dionys. li. 4.

b Plutarch. in vita Gracchorum.

c pro Cecinna, pro Rabirio perduel.

c l. nobiliores, de commerciis.

[d] l. ne quis. de dignitat. Cod. auth. de testibus §. 1. Bart. & Plat. in d. l. 1. de dign. Curtius Senior consil. 1[illegible] Fel. ca. [illegible] 2. de testibus. Andr. Tiraq. in [illegible] & [illegible] dignitat. ordo seruatur.

e [illegible] tit. de [illegible] §. rem qui nobilitate [illegible] genus [illegible] de [illegible] Cod. Guid. Papæ decis. 196.

haberet ad fructus vectandos. *Quæstus omnis*, inquit Liuius, *patribus indecorus visus*: quam legem Hortensius sua ætate mortuam esse dicebat, vt est apud Ciceronem. Ex quo intelligitur non modo cæteris ciuibus id salua dignitate cuiusque licuisse, verumetiam ne senatores quidem à mercatura penitus abstinuisse: aut certe institores habuisse; vt patriciis quoque Venetis, Hispanis, Anglis in more positum videmus. Equitibus vero Romanis mercaturam concessam, aut certe vetitam non fuisse, argumento est illud Ciceronis in Verrem; *L. Prætius splendidissimus Eques Romanus, qui Panormi negotiatur: & Q. Mutius Eques Romanus, qui Syracusis.* Multo minus igitur plebeiis interdicta mercatura fuisset. Tametsi vetere Romanorum instituto mercari ciuibus non turpe videretur: non tamen id licere videbatur; vt quidem ex Dionysio Halicarnasseo planum fit; qui ciues censos fuisse scribit supra centum millia; mulierum autem & mercatorum, & sordidas artes exercentium, triplo plus quam turbæ ciuilis. Nam hic videtur mercatores ex albo ciuium Romanorum eximere voluisse. Neque id tantum Romanis, sed etiam Spartiatibus ac Thebanis in more positum fuisse videmus. Quanquam Spartiatibus auri & argenti vsu sublato nullus mercaturæ locus erat relictus: id tamen placuit Lycurgo [a] singulari lege sanctius caueri. Thebanis [b] vero ciuibus non aliter magistratus petere aut oblatos capere licuit, quam si totos decem annos mercatura abstinuissent. Tandem aliquando legibus [c] imperialib. ordini mercatorum omnes aditus ad honores & imperia preclusi fuerunt: neq; id tantum, verumetiam nobilium ordini æque est interdicta negotiatio [d], vt mercatoribus [e] militia. Quibus legibus aut sordida, aut non satis honesta mercatura plerisq; videtur [f]. Certe quidē Plato [g], Aristoteles [h], Apollonius [i] Tyaneus *mercaturam virtutibus inimicam esse*, statuunt.

Quinetiam populum sanctum diuina lex à mercatura videtur arcuisse his verbis; *Non erit mercator in populo tuo*, id est, רכיל, quæ vox impropriè quidem *impostorem* signifi-

a Plutarch. in Lycurgo.
b Aristoteles, l. 3. Polit.
c l. e quis, de dignitat. C. l. g. si mortalis, de commerciis. C. l. numerem, de incest. C.
d l. nobiliores. de commerciis C.
e l. 1. negotiatores ne militent.
f Bart. Platea Lucas de Penna bald. in d. l. ne quis. Faber, in l. g. falso, de dignitat.
g in Legibus.
h lib. 7. Polit. cap. 9.
i apud Philostratum.

ſignificat, proprie vero *mercatorem*: eſt enim רכל *mercari*: eoque ſenſu fere ſemper vſurpatur[a]. Videtur enim diuina lex, quæ ciuibus fœnerari[b] vetuit, non peregrinis eadē vetuiſſe; ne quid emere liceret, quod carius Iſraelitæ ciui diuenderetur. Cui conſentaneum eſt illud quod Sapientiæ[c] princeps ille ſcribit, *Mercatorem manus à ſcelere puras vix habiturum.* Quamobrem ſæpiſſime prophetæ[d], ſæpius etiam ſacrarum literarum interpretes, mercatorum genus ita exſecrantur, vt Chryſoſtomus[e] non obſcure aut ambigue, ſed perſpicue mercatorem Deo placere poſſe negauerit; propter negotiatorum mendacia, periuria, fraudes: quodque *ad lucra turpia*, vt Vlpianus ſcribit[f], *proniores ſunt.*

Illud tamen admonendi ſumus, quod Deus immortalis populū, quem ſingulari quodam iure ac delectu ſibi ſacrauerat, abſtinere mercatura prohibuit, ad cæteros populos non æq; pertinere, vt multa[g] ſunt id genus interdicta, quæ ad ſanctiſſimū populum non etiam ad cæteros ſpectant: quoniā hunc puritate ac integritate cæteris excellere voluit. Eſt n. mercatura non tantum ciuitatibus vtilis, ſed etiā honeſta; nec ſolum honeſta, verumetiā neceſſaria. Quid n. ſi ſolo tā ſterili condita ſit ciuitas, aut eo loco poſita, vt in ea non modo nō cōmode viui, ſed ne viui quidē poſſit? cuiuſmodi Athenas fuiſſe accepimus; qualis eſt etiā noſtra Limogea, Norinberga Germanorū, ipſiuſq; maris mediterranei decus Venetia: quæ quatuor ciuitates, ſine mercatura nunquam tales tantæque exſtitiſſent. Quamobrem M. Tullius[h] ex albo mercatorum, aut certe ſordidorum hominum, exemit eos qui vberem & quæſtuoſam, non qui ſordidam ac tenuē exerceant mercaturam. *Mercatura*, inquit, *ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt; ſi magna & copioſa, multa vndique apportans, multiſque ſine vanitate impartiens, non eſt admodum vituperanda.* Ego illud Platonis[i] ſubiungerem, Si modo ciuibus neceſſaria, aut certe vtilia aduexerit, & inutilia euexerit. Ac propterea iuriſconſulti plerique negotiationem rerum omnium affluentia copioſam, ni-

a Ezech. c. 27. v. 5 & 28. v. 16. & Cantico. 3. v. 6.
b Deut. 23.
c Eccleſ. 24.
d Ezech. ca. 28. Zacharia cap. 4. Pſal. 70.
e Homil. 21. in Matthæum. Apollonius apud Philoſtratum. Auguſtinus in Pſal. 70.
f l. iuſtiſſime. §. proponitur, de ædilit. edict.
g vt quæ de ſacrificiis, ac ciborum delectu, traduntur.
h lib. 1. offic.
i In libris de legibus.

hil natalium ſplendori, nihil ordini, nihil nobilitati derogare tradunt [a]. Id quidem fortaſſe in Italia, Britannia, Luſitania locum habeat; non item in Gallia, nec rurſus in Germania.

Illud tamen vbiq; verum eſt quod Cicero ſcribit, *ſordidos iudicari qui mercantur à mercatoribus, quod eodem loco ac momento vendant*: quia nihil proficiant niſi admodum mētiantur: nihil autē turpius eſt vanitate. Quamobrem prudenter illi quidē, qui nō modo nobilitatem, verumetiam magiſtratus ac milites negotiari vetant [b], ne mercaturæ ſpecie ſordib. ac rapinis aditus aperiātur: nec ferendum eſt, vt qui per ſeſe non poteſt, ſeruorum ope ac miniſterio [c] fraudem legi faciat. His tamen ſordidiores ſunt rerum turpium quantumuis pretioſarum mercatores, opificibus ac operariis ordine inferiores collocandi, vel potius è ciuitatibus, quantum quidem fieri poterit, exigendi: neq; n. omnino id effici poteſt, cum turpiū & honeſtorum, vtilium ac inutilium nō ſit vbiq; lex eadē.

Picturam & ſtatuariam Græcorum ac Latinorū opinione nobilitatā accepimus. Quid enim Protogene clarius? quid illuſtrius Apelle? cuius vna tabula, quæ, quod artificioſiſſime accurata eſſet, Rhodū obſidente Demetrio ab interitu ſeruarat, trecentis amplius talentis æſtimata fuiſſe dicitur. Et *Fabio nobiliſſimo viro laudi datum eſt*, inquit Tullius, *quod pingeret*: omnium tamen artium Hebræi ſordidiſſimam arbitrantur. Turcarum vero ac totius Orientis & Africæ legibus ac inſtitutis nō modo ſordidum ſed etiā capitale eſt, acu vel penicillo, vel fuſione quicquam ſeu ſtirpium ſeu animantium, ſeu rerum earum quas natura procreauit, vllis picturis aut lineamentis adumbrare. Item Romanis medicorum ſeruile & abiectum munus fuiſſe legimus [d], ac medicinam à liberalibus diſciplinis diſiunctam [e]: quā tamen in ſummo pretio Hebræi & Græci ſemper habuerunt: eadem à noſtris coli cœpit, cum Arabes primum chirurgos ac pharmacotribas, quibus quaſi inſtrumentis ac miniſtris vtendum eſſet, à medicis ſeiunxiſſent. ¶ Ac tametſi colendi ſunt

a gloſ. in ver. publice. in Clemen. de vita & honeſtate cler. Ancha. Card. Florentin. ibid. Alciat. regu. 1. præſumptionū. Tiraquel. in li. de nobilita. Rebuff. in auth. habita, ne filius pro patre. C. & ex l. honoribus. § 1. de vacat. munerum.

b l. 1. negotiatores. ne milit.

c l. 2. § 1. de adm. rerum. ad ciuitat. Bar. in l. 3 §. ſi procur. quod quiſque iuris, ff. Alciat. in l. mercis, de verb. ſignific.

d in l. Thais. §. Lucius. de fideicom. libert. l. alimenta, de alimentis & cibar. l. Seio, de annuis legat. l. 1. §. ne r. §. autē, de ſeruo cōmuni. ff.

e l. 1. § medicorum, de variis cognit. l. 1 de decretis decurio. C. l. ambitioſa, de decretis ab ordine.

Ariſtophanes ſcatophagos appellat.

ſunt[a] in ciuitatibus medici, non tamen ferendum eſt oratoribus ac iuriſconſultis exæquari; ſcientiam enim ciuilem ac legitimam, non modo artium, ſed etiam ſcientiarum omnium moderatricem & architectonicen, clariſſimi philoſophi definierunt [b]. Romam quidem ſine medicis annos amplius ſexcentos floruiſſe, teſtis eſt M. Cato [c]; ſine legibus legitimaq; diſciplina ne momẽtum quidem vlla ciuitas ſtare poteſt. Agricolarum item & paſtorum ordo laudabilis; quippe duab. antiquiſſimis artibus ciuitates, pagos, villas, familias reb. maxime omniũ neceſſariis ſuſtentate docuerunt [d]. Certe quidem nulla re Cyrus maior tantopere gloriatur, quam de agris ſuo labore ac induſtria conſitis: Serranus item, Curius, Cincinnatus, Torquatus, Cato, non minus vrbana quã domeſtica laude illuſtres, ob id maxime laudantur, *quod attritis opere ruſtico manibus ſalutem publicam ſtabilirent; quæq; modo arantium boum iuga rexerant, triumphalis currus habenas retinerent.* Sed illa potiſſimum ætate fiebant, cum ab aratro Conſulares ad Dictaturam vocarentur. Omniũ [d] certe rerum quibus aliquid acquiritur, nihil agricultura ac pecuaria melius, nihil vberius, nihil dulcius, dicerem etiam nihil homine libero dignius, id eſt, vt Theophraſtus ſcripſit οὐδὲν μᾶλλον ἀνδρὸς τοῦ ἐλευθέρου ἄξιον: niſi ſeruilẽ in modum mercede conductis hominibus nobiliſſimæ artes contumelioſe manciparentur.

Diximus ſordidas artes cenſeri, quarum merces auctoramentum ſit ſeruitutis: vt mirum videri non debeat ſi Romani ſub imperii occaſum agricolæ à militia [e], ſummouerentur. Ex quo conſequens erat, vtrumque ordinem agricolarum inquam & paſtorum, inter operarios collocare. Nam ordinum dignitatem, pro moribus ac legib. cuiuſq; ciuitatis temperandum eſſe neceſſitas ipſa, ratione ſæpius repugnãte, cogit. Carnificis munus vbiq; fere gentium ſordidiſſimum iudicatur: neq; enim per leges cenſorias carnifici domicilium in Vrbe habere [f] licuit; vt ne hac quidem ætate apud Tholoſates licet. At Hebræorũ legib⁹, nobiliſſimos quoſq;, ſi teſtes

a Eccleſ. cap 38.

b Plat. in Gorgia. Ariſtot. l. 1. Politic. c. vlt. Panor. cap. caterum, col. 2. de iuramento cal. & in c. clerici, de Iudi. vbi Fr. Ares & Dec. l. aduocatos diuerſorum iudicum. l. laud. b. li. tit. ſequen. i. Cod.

c Plin. Dioſc.

d Plin. lib. 2. ca. 3. Columel. Guid. Pap. deciſ. 41. & 296. & 192. Benedict. ad c. Raynut. verbo, dotem nu. 52. Ariſto. & Xenophon, in Oeconomicis.

e l. colonos, de agricol. C. l. 1. de mancip. & col. l. 2. de prædiis ſacri cubi. C. l. milites, locati. C. l. originarius, de agricolis. C.

f Cicero pro Rabirio per. duelle.

capitalium ſcelerum fuiſſent, eoſdem carnifices habere, non modo fuit honeſtum, ſed etiam neceſſarium [a]. Quinetiam in Anglia proximi cuiuſque parentum, fratrum, propinquorum, qui modo in crucem aguntur, extremum pietatis officium eſt agere carnificem, iiſque de trabe humili pendentibus gulam frãgere: noſtris vero moribus huic muneri, tametſi ſordido, quæſtuoſa præmia propoſita videmus, ne tam neceſſario ciuitatibus munere deſeramur: vt quondam Gandaui contigiſſe accepimus; vbi iudex patrem ac filium eiuſdem ſceleris conuictos ac damnatos ſortem ducere iuſſit, vter vtrius carnifex eſſet: patri ſors obtigit: ſed cum ætas ingraueſceret iam ſua, precibus eblandita gratia obtinuit, vt filius ætate robuſtior eo munere fungeretur. Ergo filius intrepide parentis iugulum hauſit: cuius impietatis ac ſceleris ſempiterna veſtigia, quæ inuiti ſpectauimus, Gandauenſes æreis ſtatuis in vrbe media, & quidem publico ac patenti loco etiamnum exſtare patiuntur.

a Deut. cap. 17. & 19.

Eſt etiam in ciuitatibus otioſorum hominum ingens numerus, qui nec bello, nec pace vllis artib. aut diſciplinis implicantur: quos ciuitatib. exterminare aut publicis operibus vrgere, neceſſe eſt, cum nullo in ordine collocari poſſint; eoq; magis ſi nihil habeant, vnde otioſam vitã tueri poſſint. Hos enim Ægypti rex Amaſis non aliter atq; graſſatores ſupplicio capitali afficiebat. Cõmodius Pariſienſes; qui robuſtos ac valentes operibus publicis vrgent: ſenes aut ægrotos humaniter alunt & curant: parentibus ac bonis orbatos pueros ac puellas partim literis, partim mechanicis artibus quatuor diſtinctis collegiis, præter noſocomium maximum maximiſque opibus auctum ſtudioſiſſime erudiunt. Si partis aut vetuſtis opibus ciues otiũ colant, tametſi turpi ac ignauo otio fruuntur; ferendi ſunt tamen, vt nihil aliud quã Rebuſpublicis inopia laborantibus opitulari poſſint. Quod ſi rerum cœleſtium ac ſublimiũ contemplatione mentẽ paſcant; ciuiũ omnium beatiſſimos, & in primis ordinibus cenſeo collocandos. Sin vitę genus actuoſum malint

malint quam quietũ; ad honores & magiſtratus ſubeundos, ſi nulla obſtat vitæ turpitudo, arceſſere multo vtilius [a] eſt quam egentes: quia puriores à ſordib. & corruptelis futuri ſunt, quam qui premuntur egeſtate. Quamobrem locupletes ſæpe nobiliorib. ordine [b] conferri, interdum lex anteferri [c] iubet in magiſtratibus & honoribus adipiſcendis; ſi nulla vitę anteactæ infamia obeſt: idque conſentaneũ eſt morib. ac legibus Iudæorum, quos Plinius ad honores & imperia optimum ac locupletiſſimum quemque prouehere ſcribit.

a in authen. de defenſor. ciuitat. §. 1. & l. reſcript. de muneribus. l. ad ſubeunda, de decurio. Iſern. in tit. de pace iuramento. c. 1. Platea in l ne quis. de dign. C. Affl. in conſtit. Siciliæ col. 2. not. 2.

b l. 1. de cuſto. ret. c. 2. de teſtib. Alex. conſ. 209.

c l. reſcripto. de muneribus

Quo igit' ordine ciues collocãdi ſint, ad ceremoniarũ cuiuſq; ciuitatis magiſtros arbitriũ deferendũ eſt, ꝓpter morũ ac legũ diſſimilitudines ꝓpe infinitas. Hoc tamen ordine ciues in monarchia nõ incõmode collocari poſſe puté: vt Regẽ ipſum, q̃ extra ciuiũ ordinem lõge antecedat, ſequatur ordo ſacer: ſacrum ordinem Senatus; Senatũ ordo militaris, atq; inprimis Imperator ipſe exercitus ſeu Magiſter militum: deinde Duces, Comites, Marchiones, ꝓuinciarum præſides, Landgrauii, Burggrauii, Barones, Caſtellani, vaſalli cæteriq; milites, quibuſve ea cura more maiorum incumbit. Poſtea ordo togatorum qui collegia magiſtratuum & curias iudicum ſuis decuriis apte diſtinctas complectatur; ipſoſq; oratores, iuriſconſultos, cauſidicos, aduocatos, pragmaticos, procuratores, ſcribas, actuarios, notarios, viatores, apparitores, accenſos, præcones, cornicularios, carcerum cuſtodes, totamq; turbam forenſem; quam proxime ſequatur ordo medicorum, chirurgorum; pharmacopœorum: quibus ſubiungantur ſcholaſtici homines, quique iuuentutem erudiunt ac erudiuntur; diuinarum inquam & humanarum legum, medendique profeſſores, phyſici, mathematici, dialectici, rhetores, hiſtorici, poetæ, grammatici. Poſt togatorum ordinem mercatores, negotiatores, publicanos, argentarios, nummularios, proxenetas, collocandos opinor, eoſque potiſſimum qui ciuitatis annonam, quęque ciuib' alendis quam maxime neceſſaria ſunt, inuehere curant: cuiuſmodi ſunt frumentarii,

Ordo Ciuiũ in Monarchia.

macellarii, cetarii, piſcatores, piſtores, fartores, coqui; q̄-bus ſubiungemus agricolas ac paſtores: his deniq; opifices; qui quod innumerabiles prope vidētur, vtiliſſimos quoſq; priorem locum obtinerę oportet: architectos inquā, hoplotechnitas, fabros, lignarios, lapidarios ſeu latomos, metallarios, monetales, bractearios, aurifices, fuſores, vitrifices, pytotechnitas, fornacarios, figulos, cornuarios, eborarios, cerearios: item textores, quiq; lanificia tractant; id eſt ſericam, vellera, piloſq; animantium, linum, canabim, xylum, cæteraque id genus; ex quib. telam, funes, vimia, veſtes, aulæa, vela, papyros, chartas parari videmus; quos proxime ſequuntur coriarii, pelliparii, fullones, tinctores, ſartores, ſutores: quibus opificiis typographia, etſi vetuſtate non eſt conferenda, nobilitate tamen cæteris omnibus anteferenda videtur. Nā pictores, ſtatuarii, ſculptores, pigmentarii, tibicines, hiſtriones, ſaltatores, arenarii, agitatores, ludiones, pantomimi, ſcenici, mangones, aut ciuitatib. exigendi, aut poſtremo loco ſtatuendi mihi videntur: vt iis etiam priores ſint balnearii, tonſores, nautę, caupones, ſtabularii, lecticarii, aurigæ, veſpillones, libitinarii, lictores, carnifices: propterea quod alteri quidem ſordibus egerendis, ac luſtrandis ciuibus, ac ciuitatibus neceſſarii ſunt; alteri ſordidiſſimis artibus turpiumque aut inanium voluptatum efficientibus non modo ciuium mores corrumpunt, ſed etiam ciuitates ipſas funditus euertunt.

Ordines autem ciuium ita deſcripſimus, non tam vt dignitas, quam vt conditio cuiuſque intelligatur. Neque vero niſi rariſſime, & quidem vrgente neceſſitate, ciues à ciuibus ordine diuidendi ſunt: quod ea res ſeditionum ciuilium materiam afferre poſſit: cum alii ab aliis nō tantum ſeiuncti ſunt, ſed etiam ordinis diſcrimine ſe notari ſentiunt, At ne ciues quidem vnius conditionis vna ciuitatis regione conſtituendos eſſe diximus, niſi ad id aut locorum anguſtiis, aut aquarum opportunitate ciues cogantur, vt lanios, coriarios, pelliparios, balnearios; quandoquidem aquarum vſu ac lotionib⁹

onibus perpetuis vtuntur, ſecus aquarum riuulos, domicilia conſtituere: & hoplotechnitas ſeorſum à togatis & ſcholaſticis hominibus collocare oportet: cæteros opifices, mercatores, ac mercenarios homines vtile eſt à ſe inuicem diſiungi, ac ſingulis regionibus diſtribui, vt ciues omnes omnium opera facili⁹ vti poſſint, ne ab extremis ad extrema vrbis loca ſæpius vrgente periculo recurrere cogantur. Ad hęc illud etiam accedit, quod eiuſdem conditionis ciues diuerſis regionibus ſeiuncti, non ita facile contra Rempublicam conſpirare, aut legibus fraudem facere poſſunt.

Ac ſi conuentus omnium ordinum fieri neceſſe ſit, quoniam ordines ab ordinibus quodammodo diſtringui oportet, vt ordinum [a] dignitas quędam ſeruari poſſit; cauẽdum in primis ne ciuium partitio fiat bifariam: nec tamen ordines plures tribus in comitiis conſtituantur: nam inter duos oborta contentione ad vim facile ꝓrũpitur, aut æquatis ordinum ſuffragiis infecta re diſcedit; cũ vnum vni tantum cõtrarium ſit; plura vni contraria ꝑ naturam eſſe non poſſint; ſed tertius alterutri ſeſe adiungat oportet, ad vtrumq; conciliandũ. ſi plures tribus fuerint pari numero, eadẽ incommoda ſequuntur: cum par numerus bifariam ſcindatur. ſi numero impares ſint, opinionũ multitudo diſcrepantiã difficilime conciliare poterit. Quinetiã vtili⁹ fuerit vnũ omnium ordinũ oratorem eſſe, ꝙ plures pluribus; modo conueniat omnibus ordinibus, quid agendum, quid ſentiendũ, quid petendum: vt antea quidem apud Turones & Aurelios, vbi conuentus haberi placuit. Sin ordines inter ſe diſſideant, ſuum cuiuſque ordinis oratorem eſſe neceſſe eſt; vt non ita pridem apud Bleſenſes conuentus, cum Pontifices de nobilitate, nobilitas viciſſim de pontificibus, plebs de vtriſq; grauiter cõquereretur, tres oratores creari neceſſe fuit: at ne iſto quidem modo ſatis plebi caueri potuit, quin oratores præuaricationis inſimularentur: ex quo graues plebis querelæ manarunt in vulgus. Hæc præcipue cauenda ſunt in monarchia, in qua vnus eſt

a l. 1. vt ordinũ dignit. C.

omnium arbiter controuersiarum: in cæteris ciuitatum generibus, vt plures sint oratores, in suffragium tamen itur.

Sed omni ciuitatum generi valde vtilis, in optimatum vero statu necessaria est illa; quam dixi ciuiū in tres ordines distributio; vt duobus dissidentibus tertius dissidia componat, aut alterutri adiunctus nolentem à suscepta sententia deducat: si duæ factiones exoriantur, qui sapiunt, quique saluam Rempublicam esse volunt, tertiæ factionis principem excitare: seque illi adiungere oportet: tres enim duces partium facilime, duo difficilime conciliantur; inde seditiones ac bella ciuilia; idque præcipue in optimatum statu quoniam inter optimates ac plebem tertium nihil esse potest: cum in optimatum cœtu omnia insint iura maiestatis, nihil in plebe; in populari vero ciuitate patribus ac plebi communia sint iura maiestatis. Tertium igitur ordinem creare facile est, vt Romæ ordo equestris quodammodo sequester fuit inter patritios ac plebem, & ex vtroque ordine conflatus: sed quoniam patritii & Equites vix vniuersi populi quinquagesimam partem constituebant, plebs impotentius dominabatur: idque præcipue intellectum est, cum lege thetrali locus senatui primum, deinde Equitibus in spectaculis seorsum à plebe datus est: qua de re sic Liuius: *C. Atilii Serrani, L, Scribonii Libonis, Ædilium curulium ludis Romanis primum Senatus à populo secretus spectauit, præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) aliis tandem, quod multo ante debuerit, tributū censentibus amplissimo ordini, aliis demtum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset interpretātibus, & omnia discrimina talia quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertatis æque minuenda esse, ad quingentesimum quinquagesimum sextum annum in promiscuo spectatum esse: quid repente factum, cur non immisceri sibi in cauea patres plebem vellent? cur diues pauperem consessorem fastidierit? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neque desideratam, neque institutam; postremo Africanum*

quoq; ipsum, quod Consul auctor eius rei fuisset, pœnituisse ferũt. Hæc ille. Ex quibus intelligitur ad popularem libertatẽ & concordiam tuendam ordines ordinibus ita collocari oportere, vt omnes omnibus societatis & communionis iure facilius conciliari possint.

Hoc igitur Africani factum non modo à plebeiis sed etiam ab ipsis patribus, quorum gratiã sibi peperisse putabatur, reprehensum est. Sic n. Tullius, nõ solũ à sapientissimis hominibus, sed etiam à seipso accusatum fuisse scribit: propterea quod à plebe per vim illud extortum erat, quod sponte patribus ad illam vsque ætatem concessum fuerat: quia tametsi promiscua subsellia fuissent, nunquam tamen ante patres ex plebe quisquam spectare sustinuerat [a]. Centesimo circiter anno post, lata lex est à L. Roscio Othone Tribuno plebis, vt Equitibus locus esset in XIIII. gradibus proximis à scena: cum enim magistratus ceterique senatores in primis ac scenæ propioribus locis ex lege Censoria commodius spectarent & audirent, altiores ac remotiores gradus minus honesti iudicabantur; & tametsi capacissima essent theatri loca, & quæ sæpius sexaginta millia ciuium caperent, non tamen ciues omnes continere poterant: itaque lege Roscia theatrali necesse fuit, Equitibus in gradibus XIIII. locum seruari [b]: & quoniam erepta latenter plebi suffragia videbantur à Roscio tribuno, quem popularis libertatis ac dignitatis custodem esse oportebat, cum ipse spectatum venisset, ab Equitibus, quorum gratiam sibi conciliarat, ingenti plausu; à plebe vero maximo strepitu acceptus est; cumque certatim plebs & Equites clamoribus & conuitiis mutuis exarsissent, theatrum vniuersum ac ludos ita conturbarunt, vt necesse fuerit, Ciceronem consulem populum vniuersum à theatro seuocare. Ergo Consul prudens ac disertus plebis impotentis animos graui oratione repressit, & obiurgatione consulari tumultum ita sedauit, vt populus in theatrum placatus rediret. Hinc illa Plinii [c] vox in laudes Ciceronis, *Te suadente tribus Roscio*

a *Valer. Max.*
b *Tranquill. in Augusto.*
c *lib. 7.*

theatralis legis auctori ignouerunt, notatasq́, se discrimine sedis æquo animo tulerũt. Erat autem pœna lege theatrali dicta, *ne quis, nisi censum Equestrem haberet, in* XIIII. *spectaret*. Sed cum plerique attrito bellis ciuilibus patrimonio spectare ludos è XIIII. non auderent, metu pœnæ theatralis, Augustus[a] pronuntiauit non teneri ea, quibus ipsis parentibusve Equester census vnquam fuisset. Fœminarum ordinem non attingo: illud tantum; ab omnibus magistratibus, imperiis, iudiciis, cœtibusque publicis & consiliis procul arcendas esse statuo. vt muliebribus domesticisque negotiis intentæ sint. Atque hæc de ciuium ordinibus dicta sint. Quibus autem rationibus secessioni ciuium ac ciuilibus procellis occurratur, suo loco fusius disseremus.

a *Tranquill. in Augusto.*

Finis libri tertii.

IOANNIS BODINI, DE REPVBLICA, LIBER QVARTVS.

De ortu, incremento, statu; conuersione, inclinatione, occasu Rerumpublicarum.

CAP. I.

Origines ciuitatum.

Es omnes publicæ originem ducunt vel à familia, quæ sensim propagatur; vel momento exsistunt, cum populi multitudo è ciuitate colonia deducta, quasi apum examen ex aluearibus, alio euolat, surculusve aut ramus de arbore decerptus in solo peregrino consitus: qui si radices egerit, fructum profert multo suauiorem, quam quæ arbores exiguis seminibus aut sponte nascuntur. Vtriusque tamen generis ciuitas vel potentiorum vi constituitur, vel eorum qui se libertatemque suam sub alterius imperium ac arbitrium sponte subiecerunt. His ergo iactis

radi-

radicibus, si bene consita Respubl. fuerit, principio contra ventorum conspirantium vim, contraque hostiles impetus, deinde contra morbos qui in intimis viscerib⁹ latent, se ipsa confirmat, ac temporis diuturnitate robur acquirit, quousque ad summum peruenerit; quem *statū florentem* appellare licet, qui propter incertos casus, dubiamque rerum humanarum varietatem diuturnus esse non potest.

Intereunt n. aliquando Respublicæ, nō tantum con- " fectæ & absolutæ, sed etiam quæ in eo sunt vt absoluan- " tur, & q̄ inchoantur adhuc & informantur, primisq; li- " neis ac rudimentis designantur. Ac sæpe fit vt maxima " quæq; imperia suapte grauitate ac pondere, alia v. armis ciuilib⁹, nonnulla popularib. morbis; pleraque hostium impetu; q̄dam vi diuina momento subuertantur; pauca vetustate caduca fatiscant, suaque senectute tabescant. Nulla tamen imperia maiores motus, aut casus grauiores sentiunt, q̄ quę sunt florentissima; nec propterea sunt vituperanda. Et quemadmodū Demetrius is, qui *vrbium* " *obsessor* est appellatus, neminē putabat infeliciorem, quā " qui diutissime in summa rerum omnium affluentia pa- " cate vixisset, neç casus aduersos vnquam esset expertus; " quasi hunç ipsum fortuna abiectum & indignum iudi- " caret, quo çum luctaretur: ita ciuitates quædam aut vo- " luptatibus ac turpi otio ignauiter diffluunt; aut ita de- " prauatæ sunt, vt ad misericordiā potius, quam ad inuidi- " am quemquam commouere possint.

Ergo diligenter nobis intuendi sunt Rerumpublicarum ortus & obitus, & quæ conuersionis cuiusque causę fuerint, priusquam iudicium feramus, aut eas ad imitandum proponamus. *Conuersionem ciuitatis* appello, *cum status ipsius conuertitur ac omnino mutatur*: id autem fit, cum imperium populare ad vnum, aut paucorum potestas " ad omnes ciues defertur, contrave. Non enim legum " aut religionis aut loci mutatio, appellanda est conuersio, sed ἀλλοίωσις, id est, vt sic loquar, *alteratio* quædam, permanente Reipublicæ statu; qui conuerti potest sine

vlla

vlla religionis ac morũ, rerumve, præter eas quæ ad maiestatem pertinent, conuersione: vt cum nostra ætate status Florentinorum ab imperio populari ad vnum per-
„ uenit. Neque enim ætas Reipublicæ, vrbis ac mœnium
„ diuturnitate terminari debet, vt velle videtur Paul⁹ Manutius, qui Rempublicam Venetorum, quæ nunc est, mille ac ducentos annos stetisse scribit, quæ tamen tres
„ pertulit conuersiones, vt mox dicemus. Fit etiam inter-
„ dum, vt nec vrbis, nec ciuium, nec item morum ac reli-
„ gionum vlla conuersio ac vis vlla sequatur, nec detrimẽ-
„ tum quisquam accipiat, Respublica tamen intereat: vt cum Rex aliquis se regnumque suum, ac populum vniuersum sub alterius imperium subiungit: aut hæredem regni testamento relinquit: vt proditum est de Attalo Asiæ, Coctio Alpium, Ptolemæo Cyrenensium, Eumene Pergami, Nicomede Bithyniæ, Polemone Ponti regibus, qui populum Romanum hæredem tot imperiorum reliquerunt: tunc enim regna sublata sunt, ac Respublicæ in prouinciarum formam redactæ; non autem conuersio Rerumpublicarum ab regia potestate deflexit ad po-
„ pularem; contra vero si ex vna pluribusve ciuitatibus ac
„ prouinciis totidem monarchiæ popularesve stat⁹ impe-
„ rii summi potestate diuidantur, non est illa conuersio,
„ sed origo Rerumpublicarum: vt cum Heluetiorum ac Rhætorum prouinciæ, ab imperio Germanorum defecissent, octodecim Respublicæ exstiterunt imperii sumi potestate à se inuicem diuisæ.

„ Interdum ex duabus vna fit & eadem Respublica, vt
„ Romanorum ac Sabinorum coniunctis eodem imperio ac fœdere duobus regibus ac populis; nec alter alteri⁹ iugum aut leges pertulit, sed æquatis imperiis in eandẽ ci-
„ uitatem vtrique coaluerunt: ac ne Sabini Romanis ad-
„ iuncti, alteri⁹ imperio accreuisse viderentur: placuit vtri-
„ usque populi nomine sublato *Quirites* appellari; quo no-
„ mine deinceps magistratus in concionibus semper vsi sunt: tametsi Romulus, qui, ne socium ferre videretur, fratri non pepercerat, Tatium non multo post occidi iussisset.

insisset. Non igitur Respublica Sabinorum interiit aut Romanis accessit, vt quibusdã visum est, tametsi cæteri populi nec *Sabinos*, nec *Quirites*, sed *Romanos* appellarent; quia nomẽ Vrbi ac populo semel inditum mutari nunquam potuit, vel quia Romanorum plenior est quã Quiritum appellatio: vel quod vtriq; in Romanorum mœnia coaluissent. Id enim ad quæstionem Cunei Iurisconsulti definiendam pertinet, qui dubitat *an vnius Reipublicæ ciues, si cum alterius Reipublicæ ciuibus in vnum & idem corpus coniungantur, subditi sint eorum quibuscum copulantur*: negat Bartolus[a], exemploque vtitur Raimundi Tolosatum Comitis: definitione certe non peccat, sed exẽplo. Nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX. Regẽ Francorum & Raimundum Tolosatem ictum est, filia Comitis Alphonso Ludouici regis fratri spõsa fuit, iis legibus, vt si liberis iusto matrimonio quæsitis destituerentur, Comitis vniuersa ditio huic imperio coniungeretur; saluis tamen moribus ac legibus populi, cui nisi assentienti tributa imperare non liceret. Alphonso sine liberis mortuo, prouincia Narbonensis ac Septimania, quę antea ab ipsis regibus fiduciario iure ac legibus maiestatis tenebantur, soluta fiducia ad principem redierunt: ita quidem vtile dominium fuit cum directo coniunctum. Erat igitur Septimania huius regni prouincia, non Respublica. Si tamen prouincia ab hoc imperio auulsa fuisset, legibus fœdere comprehensis subdita fuisset, quia non æquis legibus in fœdus venerat.

a *in l. si conuenerit, de pignoratit. act.*

Sed vt plenius vberiusq; hæc disserantur, omnes Rerumpublicarum conuersiones, aut sponte fiunt aut necessitate, aut voluntate quidem, sed coacta; quæ tamen ipsa *voluntas* appellatur[b]: necessitas item violenta quædam est, quædam vero naturalis conuersio cum necessitate coniuncta. Tametsi enim ortus rerum occasu laudabilior est & nasci quam mori iucundius; hic tamẽ fluentis naturæ torrens alterum alterius consequens esse declarat, vt quæcunque[c] oriantur, etiamsi seculis innumerabilib. steterint, aliquãdo tandem aboriãtur Sed quem-

b *l. metum. §. mulier quod metus.*

c *Plato in Phadone & Timæo. Aristot. lib. 1. De cœlo.*

quemadmodū mors ea tolerabilior iudicatur, quæ poſt diuturnā ac placidā ſenectutem ſenſim irrepſit: ita quoque Reipublicæ conuerſionem vel occaſum iudicamus naturę congruentē, quem poſt infinita pene ſecula paulatim fieri neceſſe eſt: neq; enim violentum dici poteſt, quod naturæ conſentaneū ſit; cum curſus ætatis cuiuſq; rei certus ſit, & ætati cuique tempeſtiuitas data, adeo vt exſtingui ſuo tempore optabile videatur. Mutantur aūt Reſpublicæ tum in melius, tum etiam in deterius, ſeu naturæ congruenter, ſeu violenter id fiat: quæ tamen violentos habent motus, celeriter fieri neceſſe eſt; naturales vero conuerſiones minus ſentiuntur.

Omnium autem conuerſionū nulla facilior eſt, quam quæ imperantis & ſubditorum conſenſu ac volūtate fit: ſiquidem is, qui ſummū imperium habet, optimatib. aut populo cedere quam imperare malit: vt Syllam accepimus incredibili violentia Dictaturā, nec ſine crudeliſſima ciuiū ſtrage, arripuiſſe, ac Reipublicæ ſummam poteſtatem à populari ſtatu in monarchiam conuertiſſe: eundē tamē quadriennio poſt ſumma ciuiū volūtate imperium populo reddidiſſe. Sic etiam optimates Senenſis Reipubl. ſummum imperium populo cōmuni conſenſu dederunt, quod poſtea Pandulphus tyrannus violenter inuaſit. Et quemadmodum humanis corporibus variæ accidunt mutationes, tum ab elementis, tum à corporis animiq; habitu, tum ab humorum temperatione, tū ab educatione alimentorumq; varietate: ita quoq; ciuitatum conuerſiones, ſiue in hanc, ſiue in illam partem, aut ab amicis, aut ab hoſtib⁹, aut ab vtriſq; ſimul, contingere poſſunt: idq; ſæpius inuitis ciuibus ac populis, quos vt infantes ac furioſos ſæpe ſanare neceſſe eſt: nam Lycurgus nō modo leges ac mores ſed etiam ciuitatis ſtatum inuitis ciuib. cōmutauit, ac ſummū imperiū, quo ſeipsū ac proximos regiæ ſtirpis Heraclidarum ſpoliarat, populo dedit, accepto graui vulnere, & altero (præmiū virtutis) orbatus oculo. ¶ Et quoniā tria omnino Rerūpublicarum genera, neç plura eſſe docuimus, ſequitur ſex omnino

Rerumpublicarum conuerſiones quot & quæ.

mnino conuersiones perfectas haberi: scilicet à monarchia ad popularem statum: à populari ad monarchiam: ab optimatibus ad populum: à populo ad optimates itē à monarchia ad optimates: ab optimatibus ad monarchiam: & cuiusq; generis sex imperfectæ ἀλλοιώσεις, quas minus Latine *alterationes* dicemus? scilicet à regia potestate ad dominationem, à dominatione ad regnum; à regno ad tyrannidem, cōtrave: à tyrannide ad dominatū, contrave. Idem iudicandum de optimatum ac plebis imperio legitimo, vel sine lege, vel factioso. ἀλλοίωσιν diximus, cum rex in tyrannum euadit, aut populare imperium in turbulentæ plebis impotentiā, quam Græci vocant ὀχλοκρατίαν; quia status non mutatur. Hic monarchiæ conuersionem in ἀναρχίαν, omitto; quia duarchiā oligarchiæ genere comprehendi superius docuimus: alioqui à monarchia, ad τριαρχίαν, τετραρχίαν, & id genus alias conuersiones innumerabiles, quę non modo in disciplinam nō cadūt, sed etiā absurdissimæ sunt, partitionem fieri oporteret: nam vbi ab vnius imperio discesseris, pluralitas sequitur, q̄ vt Iurisconsulti tradunt, duorum [a] numero continetur; vt superius dictum est.

[a] l. vbi numerus, de testibus.

Præter eas quas attulimus conuersiones, interdū status quidē nō interit, sed tamdiu sustineri videtur quoad de imperii maiestate decernatur: atq; interea curatores Reipublicæ dātur: aut magistratus per sese sine curatore Rempublicam moderantur: nā mortuo Vrbis creatore Romulo, *interregnum* dicebatur tempus illud vnius anni, quo Senatores vicissim interreges fuerant; non tamē iure maiestatis imperabant, sed procuratorio nomine: quia maiestas imperii ad senatū populumq; Romanorum reciderat, quousq; regem, suffragiorum communi consensu creasset. Est etiam, cum sublata monarchia, vel aristocratia, vel democratia, sequitur Anarchia quædā, cum nec imperii maiestas vlla, nec magistratuū, nec curatorum imperium est: vt mortuo Iephthe Israelitarum [b] principe, res ad anarchiā redierat, ac solius Dei regis optimi maximi ꝓcuratione ac nutu imperii maiestas susti-

[b] Iudicum cap. 27. & v...

ncba-

nebatur: sic enim sacris literis proditum est. Ac cæso Dione Syracusarum principe, pura fuit anarchia: item Abusahite Fessarum rege mortuo, populus annos octo [a] sine regibus miserrima conditione vixit: id quod etiam accidisse memoratur, cæsis pluribus Ægypti Sultanis. Nam Prætoriani milites, qui *Memmeluchi* dicebantur, sine principe tamdiu fuerunt, quoad Campsonem Caramaniæ regem arcessissent. Consimiliter Ruteni bellis ciuilibus exhausti ac fatigati, tres Germanos principes sibi crearunt [b]. Cum igitur res ad puram anarchiam redit, id est, cum nec imperat, nec paret quisquam, interitus est Reipublicæ non conuersio: etiamsi familiæ & collegia mutuam amicitiam colant. Quod si ius est optimatibus aut populo creandi principis, eoque mortuo magistratus imperii vim sustineant, maiestas ipsa vel ad optimates, vel ad populum recasura videtur; nec debet anarchia censeri. Itaque potest, Republica interempta, populus iura familiaria societatesque & commercia tueri; sed vniuerso populo deleto, Rem quoque publicam interire necesse est: vt Thebanis accidit, quos Alexander Magnus internecione, ac vrbem ipsam ferro flammaque deleuit, præter Pindari poetæ domum, in cuius limine scriptum erat, *μὴ καίετε στέγαν τῶ Πινδάρου.* Sic etiam Madianitæ, Amorrhæi, Iebuzæi, Pherezęi, ab Israelitarum populo à stirpe deleti sunt: ac Byzantiorum Respublica tum interiit, cum Seuerus Imperator vrbem solo exæquauisset, ac populum vniuersum interemisset, agro Byzantino Perinthiis concesso.

Id vero monarchiæ proprium est, quod cæso ac pulso rege, si rex alius succedat, etiam legibus, moribus, ac religionibus mutatis, non tamen Respublica mutatur, quia status imperii ac maiestatis idē permanet qui antea fuit: vt nostra ætate Anchemo rege Telesiorum à populo exacto, sceptra tulit Abyamenus: quem statim Ariadenus Ænobarbus de imperio disturbauit: ipse quoq; nō multo post spoliatus est ope Caroli V. Imperatoris, Abuchemone restituto: qui, quod crudelissimam de aduersariis vltionem

a Leo Afer.

b Anno 861. Cromerus.

vltionē cepiſſet, rurſus ab Ariadeno eiectus eſt. ἀλλοίωσις igitur fuit, imperii conuerſio nulla fuit: vt imperium Romanū eodem anno quatuor Imperatores tenuerunt viciſſim, cum alius alium ſpoliaret, ac potentiori dominatus cederet. Interdum etiam inuitis ac nolentibus imperium defertur. Nam Claudius primum, deinde Gordianus maior, ad imperii ſceptra nolentes ac inuiti pertracti ſunt, noſtraque ætate Tripolitani Africæ, cum ab Iachia rege Tunetano defeciſſent, Mucamenem regem fecerunt: cui, cum veneno ſublatus eſſet, ſuffecerunt Eremitam; quem ad imperium pertraxerunt inuitum ac nolentem. Is igitur imperauit, quoad Petrus Nauarrenus Tripolim vi cepiſſet, ac regem in Siciliam deportaſſet; quem Carolus V. Imperator in ſolitudinem priſtinam redire iuſſit.

Eremita rex inuitus à Tripolitanis creatus.

Et quemadmodū pleriq; in ipſo ætatis flore, nōnulli in pueritia, quidam in infantia, multi antequam naſci licuerit, aboriuntur: ita quoq; imperia videmus ac ciuitates prius exſcindi quam armis aut legibus florere potuerint, quaſdā abortiuo ſimiles prius exſtingui quam oriātur: vt noſtra ætate Anabaptiſtarum imperium in Munſtera Weſtphaliæ metropoli prius ſublatū eſt quam ortum fuiſſe putaretur; cum Leidanus ſellularius opifex regem ſe ferens, triennium imperii maieſtatem ac ſceptra inuaſiſſet: qui tamen ab imperiali exercitu obſeſſus, & vrbe expugnata ſupplicio affectus eſt.

Immatury Arulo: aliquando turtly.

Statū vero ſeu florem Reipublicæ, non perfecti quidem illum aut numeris omnib. abſolutum intelligimus, cum nihil in rebus humanis ſtabile ac perfectum ſit; ſed cum ad ſummum ſuæ virtutis ac laudis culmē peruenit; vel quo longius abeſt ab omni genere vitiorum: id autē intelligi nequit niſi poſt occaſum imperii cuiuſq;. Cum enim Romanorum Reſpublica regiam poteſtatem, tyrannidem, oligarchiam, democratiam, atque & ὀχλοκρατίαν pertulerit; nunquam tamen clarior fuit quā in populari poteſtate: populare vero imperiū illuſtrius, quam ætate Papyrii Curſoris. *Illa*, inquit Liuius, [a] *ætate*, [a] li. 9.

Papirii Cursoris ætate Roma virtutibus florentissima.

qua nulla virtutum feracior fuit, nemo erat quo magis innixa res Romana, quam in Papirio Cursore staret. Hoc iudicium fuit Romanorum de Reipublicæ ætate omnium florentissi-
„ ma: quia nunquam militaris ac domestica disciplina ma-
„ gis culta fuisse dicitur, nunquam leges, mores, instituta,
„ fides, religio, maiori in pretio, nec vitia acerbius castigata fuerunt: Vt mirũ videri non debeat, si tãta exstiterit illustrium virorum seges. At nondũ, dicet aliquis, ex Italia excesserant, nondũ in Græciam, in Asiam, in Africam arma ꝓtulerant; sed ne Italiam quidem totam sub imperiũ subiunxerant, nec aureis laquearibus Capitolium splen-
„ debat, sed stramine contectum erat. Ego vero imperii
„ laudem non latifundiis, aut regionum amplitudine, sed
„ virtutis finib. terminari puto: vt incultos horrentesq; lucos plus habere iudicemus maiestatis ac venerationis, quã viridicatas & digestis in quincuncem arboribus cõsitas syluas. Ita Romam squalentem & impexam, quam bene comtam & vnguentis delibutam, augustiorem ac
„ maiestatis pleniorem fuisse duco. Nunquam enim Ro-
„ manorum potentia maior fuit quam Traiano principe; qui non modo Arabiam Felicem, sed etiã vltra Euphratẽ prouincias amplissimas imperio adiecit, & supra Danubium exstructis pontibus incredibili substructionũ mole, cuius vestigia etiamnum restant, regem Decebalum ac Daciam subegit, ferocissimasq; gentes ac immanitate barbarissimas Romanorum legionibus fregit; ciuitas vero ipsa ac imperii totius caput, libidine, auaritia, luxu, mollitie ita diffluebat, vt nullum antiquæ virtutis
„ vestigium exstare videretur. Nec Lacedæmoniorũ Res-
„ pub. cum Græciam totam, & Asiæ partes suis armis do-
„ muisset, florentissima fuit; iam enim auri & argenti viam
„ in ciuitatem contra leges admiserant: iam Lycurgi disci-
„ plina pene extabuisse videbatur; nec multo post impe-
„ rium illud præcipiti casu collapsum est. ¶ Conuersionum autẽ, quæ Rebuspublicis accidũt, causas enumerare singulas difficile est, sed ad disciplinam vniuersa complecti eaque exemplis illustrare satis erit. Frequens est illa quæ

Causa conuersionum Rerumpublicarum.

inter-

intermortua regis ſtirpe, facit, vt principes Reipublicæ de imperio armis decernant, aut maxime paucorum opes, cum extrema multitudinis inopia; aut magiſtratuũ & honorum inæqualis diſtributio; aut immoderata cupiditas imperandi; aut iniuriarum appetitæ vltiones; aut tyrannorum crudelitates, aut metus pœnarum, aut religionis ac morum mutatio; aut voluptatum fruẽdarum, aut libidinis vindicandæ appetitus. Hæc igitur ſingula explicanda ſunt.

Docuimus antea Rerumpublicarũ origines à tyrannide initium habuiſſe, inde ad dominatum, poſt ad reges eorumve liberos quaſi ſucceſſorio iure imperia perueniſſe. Pleni ſunt libri, plena antiquitatis memoria, primũ imperatorem in Aſſyria, quod acerbius dominaretur, *Nimerodum*, id eſt, *amarum dominatorem*, appellatum: cæteri deinceps ab eo dominatũ acceperunt, non modo agrorum ac poſſeſſionum, ſed etiam perſonarum, quouſque Arbaces Præfectus Medorum de regia poteſtate Sardanapalum inter medios fœminarum greges libidinoſe laſciuientẽ deiecit. Huius imperium duo præfecti inter ſe diuiſerunt, alter Aſſyriorum, & qui Chaldæi dicti ſunt; alter, Perſarum imperium adeptus eſt: ac tãdem vtrunque ad Cyrum regem delatum, cuius filius Cambyſes ſine regia ſtirpe mortuus, occaſionem principibus præbuit aduerſus magos, qui regiam iuuaſerant, coniurandi: quibus cæſis, decem principes comparuerunt inter ſe, vt cuius equus ante Solem ortum hinniret, regno potiretur: ſic Darius regnũ adeptus eſt, ac deinceps eius poſteri maximũ illud imperium tenuerunt vſque ad Alexandrum Magnum, qui reges Indorum ac Scytharum ſubegit, eorumque imperia cũ auitis, & iis q̃ ſua virtute pepererat, coniunxit. Si ceteras gentes conquiramus, reges vbiq; iiſdem temporibus imperaſſe comperiemus: Ægyptios inquam, Æthiopes, Græcos, Macedones, Corinthios, Sicyonios, Celtas, Atheniẽſes, Lacedæmonios, Lydios, Cretenſes, Latinos: qui vi & armis imperia conſecuti, poſteris ea iure ſucceſſorio reliquerunt: niſi alius

Prima imperia vi occupata ſunt.

alium regno ſpoliaret, aut exſtincta regum poſteritate optimates imperia retinerent. Ac ſi quis è plebe imperii particeps eſſe vellet, hic fabulam audiebat leporum, qui ſe leonibus exæquabant: aut ſi populus vniuerſus iura maieſtatis tueretur, honoribus tamen ac magiſtratibus ſoli [a] principes fruebantur: Nam mortua ſtirpe regum apud Athenienſes princeps vnus decimo quoque anno creatus eſt: quouſque populare imperium conſtituiſſet Solon, qui tamen honores ac magiſtratus non niſi cũ optimatib. communicauit. Ac tametſi regibus Romanorum exactis, populare imperium Brutus ac Valerius Publicola conſtituiſſent, omnes tamen honores, imperia, ſacerdotia, magiſtratus, ad patritios deferebãtur: primus quidem Ariſtides ac Pericles Athenis, Canuleius Romę aditum ad honores & magiſtratus plebi aperuerunt.

Origines Ariſtocratiæ.

a Ariſtot. lib. 3. c. 15. Polit.

Sed cum diuturno rerum gerendarum vſu perceptũ eſſet, monarchiam omnium tutiſſimam eſſe, populares vero ac optimatum ſtatus difficilime conſtitui, difficilius etiam retineri, toto fere terrarum orbe optimatum ac popularia imperia exegerunt, vt ea regibus ac proximo cuique ſucceſſoria lege tribuerent, aut ſi reges à ſtirpe deficerent, ipſis vel adhuc ſpirantibus, vel teſtamento adoptare liceret: vt in Africa [b] fieri conſueuit: aut mortuis regibus optimates creandorum regum poteſtatem ſibi reſeruarunt, vt Carinthii, Hungari, Bohemi, Poloni, Dani, Noruegi, Suedi: qui ſæpe reges de imperio deiecerũt, ſi vel crudelitate, vel libidine, vel ignauia decus imperii conſpurcarent, aut regi Philoſopho ſtrenuum Imperatorem ſubſtituebant: vt Romani pro Numa Pompilio rege ſapientiſſimo & religioſiſſimo, Tullum Hoſtilium ducem fortiſſimum regem fecerũt: ſic Iſraelitæ, tametſi Samuelem diuiniſsimum principem haberent, ducem tamen exercitus ſibi petierunt.

Monarchia tutiſsima.

b Leo Afer.

Ac fere ſemper crudeliſsimos tyrannos excipiunt iuſtiſſimi ac moderatiſſimi reges. Quorum n. exitus perhorreſcunt, eorũ facta imitari pudet; vel ꝙ certis legibus & conditionibus imperium accipiunt. Nam Marco Antonio

tonio, libidine ac luxu diffluenti, successit Augustus sapientissimus ac temperantissimus princeps: Neronem flagitiosissimum, Galba Imperator optimus excepit. Vitellium ebriosum ac libidinosum, Vespasianus cōtinentissimus; Heliogabalum naturæ portentum, Alexander Seuerus virtute nemini secundus; quod mirum videri possit, cum Heliogabali sororius esset, & cum eo simul educatus. ipsa vero imperandi natura sæpissime ex hominibus probis improbos; è sapientibus insanos; è strenuis ignauos; ex humilibus superbos efficit. Quid enim Neronis quinquennio, quid adolescentia præclarius? quid Tiberii principio moderatius? *Paulo minus,* inquit Tranquillus, *quā priuatum egit: Dominus appellatus à quodam, denuntiauit, ne se amplius contumeliæ causa nominaret: aduersus conuitia & famosa de se carmina subinde iactabat, in libera Republica liberas esse linguas oportere: bonum & salutarem principem, & senatui seruire debere, & vniuersis ciuibus sæpe, & plerunque etiam singulis.* Hæc Tranquillus [a]: sed confirmatis imperii opibus ac potentia, nemo crudelior vsquam, aut libidinum inaudita fœditate turpior exstitit. Sic Herodem iniorem scribit Philo sex annos iuste imperasse, triginta duos crudelissimam in omnes tyrannidem exercuisse [b]: nam septuaginta senatores regiæ stirpis, excepto Semnea, interemit; nobilissimam coniugem occidit: tres filios trucidauit; ac iamiā moriturus, optimos quosque viros ac principes necari iussit; vt se mortuo luctus ingens sequeretur.

[a] *In Tiberio, ca. 27. 28. & 40.*

[b] *Ioseph.*

Ex quibus perspicuum fit, tot ac tantas virtutes initio principatus diuturnas esse non posse: cuius ratio ea videri potest, quod qui principio tam clarus ac illustris apparet, simulationem vultu tegat necesse est; in quo genere Tiberius omnes superasse dicitur, Ab iis autem qui artes simulandi ac dissimulandi tam curiose didicerunt, nihil verum, nihil sanctum, nihil rectum sperare debemus, sed omnia ficta, vana, veteratoria, versuta. Qui autem insita sibi vitia primo cuique detegit, tametsi non admodum sapit, supra modum tamen improb'

esse non potest, ac sperandum est & iustum & integrum aliquando fore: qualis exstitisse dicitur Ioannes Francorum rex: qui quem oderat, ne intueri quidem potuisset. Itaque nihil turpiter aut scelerate ab eo factum memoratur.

Nec v. debet cuiq̃ mirũ videri, si pauci principes summa virtute clari exstiterint: nã si bonorũ ac fortium tãta vbique raritas est nec tamen ex eo numero reges creantur: quib, autem imperia successione obueniunt, eorum educatio tot vitiis inquinari cõsueuit, vt q̃ maxima sint, non facile dici possit: certe miraculo pximum est, ex vitiorũ gurgitib. vnum aliquẽ emergere posse. Si qs tamen virtutib. clar⁹ exstiterit, quasi fax in altissimo loco posita suo lumine ac splendore omnia cõplet: nec tantum viuus ac spirans laudib. cumulat', verum etiã mortu⁹ suauissimos " suę virtutis odores liberis ac posteritati relinquit: cui, et" iãsi scelerate vixerit, patrię virtutis gratia indulgetur. Cãbyses n. multa crudeliter ac turpiter gessit: hunc tamen ab odio & inuidia populorum ac principum vindicauit summa virtus Cyri patris; cuius imago & oris dignitas in hominum animis ac mentib. tam alte hæserat, vt etiam grati essent qui nasum aquilinum, qualis in Cyro fuisse dicitur, haberent. Commodum Imperatorem Aurelii patris virtus amabilem fecit, tametsi patri omnino dissi"milis, gladiatorem morib. ac vultu referret: quinetiam " populum Romanum ludos in Circo spectantem, vno " iusserat & eodem occidi momento, quod risum tenere " non potuisset, intuentem in arena pro imperatore tam " strenuum tamque ingeniosum gladiatorem.

Patris virtus liberos commendat.

Itaque imperia quæ à stirpe quæruntur, rarissime conuerti videmus, si patrem optimum filius etiam sceleratus exceperit: quia eius imperium consimile est arbori amplissimæ, quæ tam alte radices agit, quam rami sursum late repandi explicantur: qui autem nouus ad imperium accedit, nulla maiorũ virtute ac potentia cõmendat⁹, arbori excelsæ quidem similis est: sed quia non satis firmis radicibus hæret, rapido ventorum turbi-

turbine conuellitur. Ergo tyrannũ tyrãni filium in summo discrimine versari necesse est: nisi maximis opibus ac finitimorũ principum potẽtia, aut maiorũ diuturna successione regnum adept⁹ sit. Neq;.n. noui principis virtutes filium flagitiosum à suorũ cõiuratione vindicare possunt: vt q͂ dẽ Hieronymo Siciliæ tyrãno contigit; qui Hieronis aui imperium excepit: auus autẽ nullo iure imperium Siciliæ arripuerat: sed tot ac tantis virtutib. claruit: vt cum priuatus esset, imperio dign⁹ videretur: itaq; imperium annos fere LX. sine armis ac sine præsidiis sumã omnium voluntate moderatus est, nec modo suis carus, sed etiã finitimis omnibus ac in primis populo Romano carissimus. huius nepos, vt auum magnificentia superare videretur, p̃sidiis imperium firmare se posse putauit: tum omni luxu diffluens, arroganter in omnes se gessit ac omnium in se odia excitauit: Senatũ, in quo imperii auiti firmissimũ fundamentũ extiterat, omnino spreuit: illud etiã suæ calamitatis extremum fuit, q̀ à societate Romanorum, nulla offensione accepta, discessit. Quamobrem cum & ornamenta dignitatis, & p̃sidia stabilitatis suę amisisset, cõiuratione ciuium crudelissime cum amicis ac proximis omnib. imperia ad plebem redeunte, cæsus est. Consimilem fere exitum habuit Dionysius iunior, cuius pater in Rempubl. fraude inuaserat, firmissimisq; præsidiis ac ꝓpugnaculis potentia confirmata diu tenuerat: eo mortuo fili⁹ rerum gerendarum imperit⁹ ac luxu perdit⁹, Dionem auunculum in exsilium egit, deinde bona illius ꝓscripsit. Itaque reb. desperatis, ab exsilio in patriã cum exercitu rediẽs, Dionysium imperio spoliauit, ac tyrannidis arces funditus euertit: nec multo post, Dione occiso, populus summam Reipubl. potestatem accepit.

Ex quo intelligitur nouos principes, sine sumã virtute, imperium difficilime tueri: quod etsi planum est, planius tamen fit Herodis exemplo, ad quem Cæsar, propter Antipatri parentis militarem virtutem, imperium Iudæorum ex Senatuscõsulto detulerat: ac tametsi apud Marcum Antonium & Octauianum Augustum gratia

plurimum valeret, nihilominus tamen vt imperium cō-firmaret, arces validissimas exstruxerat, ac magnam vim pecuniarum in tenues effuderat; tributorum etiam tertia parte populum subleuarat: cum tamen populi gratiam talibus illecebris sibi comparare nullo modo potuisset, iureiurando potentissimos quosque ac optimates sibi obligauit; plerosque etiam maximis beneficiis cumulauit: cum tamen aduersa valetudine affectus esset, intellexit populum lætitia exsultare : quæ res illum pene ad insaniam adegit. Eo mortuo populus Iudæorum quinquaginta legatos Romam misit, vt regia potestate soluti, Romanorum imperiis parerēt: quod certe obtinuissent, nisi apud Augustum cui Herodes auri talenta M.D. testamento reliquerat, summa gratia filius valuisset : omnes tamen Herodis posteri, qui permulti fuerunt, annis LX. sublati sunt: quia nouus homo imperium nulla sua virtute partum, inuitis ciuibus acceperat.

„ Imperii aūt conuersiones eo citius accidunt, si tyran-„nus auaritia, aut impotenti libidine, aut vtroq; vitio fra-„ctus lāguescat: plures tamen voluptas perdidit q̃ crudelitas, quia crudelitate homines pterrentur: at libido tyranni nō modo subditos ad odiū, verum etiā ad contemtum excitat: cū intelligunt hominem voluptatib. deditū impotentis animi esse: nec imperio dignum videri qui imperare sibi non possit. Itaque innumerabiles pene tyrannos perdidit voluptas: Sardanapalum inquam, Canadem, Dionysium iuniorem, Hieronymum, Heliogabalum, Amyntam, Periandrum, Pisistratum, Tarquinium, Aristocratem, Timocratem, Childericum, Andronicum, Rhodericnm, Appium, Claudium, Galeacium Sfortiam, Alexandrum Medicem, Perucium Senensem, Lugtacum & Megalum, Scotiæ reges; qui omnes ab imperio exciderunt, cum impuræ libidini quā virtuti seruire maluissent. Ac maiorum ætate duæ Africæ vrbes potentissimæ à rege Fessarum defecerunt, propterea quod Præfectus sponsam alienam regis exemplo rapuisset: quo statim occiso, rex ipse Fessarum Abusahita

hita, cum sex liberis cęsus[a] est à domestico seruo, quod eius vxori stuprum intulisset. Nec aliam ob causam populus Constantinus Africæ maritimæ, Delcaiedi, qui à religione Christiana transfugerat, imperium, quam regis Tunetani filium perpeti honestius putauit. Cur ætate nostra Muleasses de regno deiectus, nisi ob intemperantiam? qui tametsi exul in Italia & Germania vagaretur, ac de opibus Caroli V. Imperatoris, in quo spes omnes collocarat, omnino desperaret; nihilominus ad pauonis vnius, quo vescebatur, condimenta vix aurei nummi centum sufficiebant; vt quidem Iouius scribit: & vt suauitatem ac dulcedinem, quæ ab harmonia proficiscitur, iucundius molliusq; hauriret, oculos velabat; quod duobus sensib. duplicem voluptatem simul percipi nō posse didicisset: sed non sine vltione diuina ferro candenti oculorum humores sensim exsiccāte, iussu filiorum obcæcatus est ac imperio spoliatus.

[a] Leo Afer.

Crudelitas v. per sese imperii conuersionem non affert, nisi tanta fuerit tyranni feritas, vt hominē ex homine penitus exuisse videatur: qualem fuisse accepim⁹ Phalarim, Neronem, Vitellium, Commodum, Caracallam, Ecelinum Patauinum: quorum tamen sæuitia in plebem non tanta fuit, vt propterea cæsi fuerint; sed in principes & gratiosos homines, qui tyranno semper metuendi sunt: quibus etiam contumelia quam crudelitas ipsa sæpe grauior est. Exemplum domesticum habemus Bodili illius, qui, quod verberibus Childerici regis Francorum iussu cæsus esset, non modo regem, sed etiam reginam vterum gestantem occidit. Iustinus vero III. Imperator trucidatus est ab Atelia magistro militum, cuius filium interemerat, & vxorem seruis contumeliose prostituerat. Archelaus item rex Macedonum ab eo necatus est, quem Euripidi poetæ verberandum prodiderat: eiusque nepos rex Macedonum ab eo est interfectus, cuius pudicitiam ab Antipatro impune violari passus erat, ac vltionē petentem irriserat. Optimatum item status apud Mitylenæos, populo cęssit, propter contume-

a Aristot. Polit. 5. cap. 10.

liam nobilium plebeiis illatam, quum scilicet prætereuntes fustibus odiose verberarent; Megacles[a], arrepta occasione, plebem in patritios inflammauit, vt eos necarent. Ac ne longius exempla petantur, Henricus non ita pridem rex Suecorum, nunc vero captiuus, regno exutus est, quod ciuis rogationem non modo contumeliose repudiarat, verumetiam crudelissime, & quidem sua manu occiderat: populus regem vt imperio abdicaret, compulit, ac fratrem iuniorem sceptra capessere iussit.

„ Id autem omniũ fere tyrannicidarum cõmune est, vt „ vel imperio, vel bonis tyranni cæsi, vel summis honorib. „ ac magistratib. præmiorum iure fruantur, vt Brut⁹ vterque, alter quidem, ꝙ Tarquiniũ regno exegisset; alter vero, ꝙ Cæsarem necasset. Arbaces quoq; Præfect⁹ Medorum, qui Sardanapalũ in tantã desperationẽ adduxerat, vt seipsum viuũ cum regia supellectile & concubinis cõcremaret, regnũ adeptus est. Ludouicus Gonzaga, à quo gens Gonzagarum claram originem duxit, cæso Bonacolsio Mantuæ tyranno, princeps suffragio populi creatus est: cui⁹ posteri ad hæc vsque tempora Mantuæ principatum præmii iure tenuerunt: non aliter ac Veneti, q „ cęso Ecelino tyranno, Patauium receperunt. Nec tamen „ desunt plerique, qui nulla præmiorum vel imperii spe, „ nullo amore patriæ ducti, hoc vnum propositum habẽt, „ vt illatas sibi suisque iniurias vlciscantur: vt is qui legiones Arabum ac Mahumetanorum ab oris Africæ in Hispaniam accersiuit, vt contumeliam sibi à Roderico Hispaniæ rege, qui vxori suę stuprum intulerat, illatam vindicaret. Ex quo Arabes Hispaniarum imperio septingentos annos potiti sunt.

„ Postremũ gen⁹ est eorũ, q nec imperii, nec magistratuũ, „ nec bonorũ spe, nec vltione iniuriarum, nec priuatis ini„ micitiis, ad cędẽ tyrãnide ducti, nec mortẽ crudelissimã „ euasuros se cõfidentes, id vnũ propositum habent, vt ty„ rannide patriam liberare possint: quales Harmodius & Aristogito Athenis: quales item ii, qui Domitianum &

Cali-

Caligulam occiderunt: quod potissimũ euenit, cum erepta libertas est populo, eius dominatu qui fraudibus aut aperta vi imperium inuasit. Nam Alexander Medices Pontificis maximi propinquus, & Caroli V. Cæsaris gener; Florentiæ dominatum armis soceri adeptus, ferocissimos quosq; ac potentissimos exegit; præsidio militari vrbem firmauit: custodib. cinctus & armatus semper incessit; Laurentii tamen Medices nõ tantum proximi, sed etiam familiaris ac domestici cõiuratione interfect⁹ est, cum suam ipsius sororem ei subornasset Laurentius, vt hominem exarmatum inter amplexus & oscula sororis, cui stuprum inferre cogitabat, sicario necãdum exhiberet: at ne milites quidem quos ad corporis custodiam peruigiles cõquisierat, cũ in cœnaculo sese oblectarent, cædem principis senserunt. Nec tamẽ Laurenti⁹ tyrannide patriam, nec seipsum periculo liberauit, sed tandem à sicario Venetiis cæsus est. Cosmas v. Medices, qui post Alexandri cædem præsidio militari, & amicorum opibus, ipsiusq; Romani Pontificis gratia dominatum adeptus erat, tametsi iustissime ac prudentissime imperaret, & arces munitissimas in ipsa vrbe haberet, vix tamen coniuratorum, qui sæpe caput illius ac vitam petierunt, manus euasit: & qui nunc dominatur, prope fuit vt Puccini cõiuratione non ita pridem interficeretur; nec tutus erit sine præsidio, quandiu ciues præmia virtutis ac libertatis & meminerint & sperabũt. Quod cum intelligeret Dionysius [a] maior, qui suæ ciuitatis imperium fraude consecutus erat, quadraginta millia hominum, præter milites prætorianos, locis omnibus disposuerat, vt Siciliæ partẽ teneret, ac Syracusanis imperaret: quem tamen Plutarchus multa laudabiliter gessisse, ac reges quamplurimos superasse confitetur: certe ab alienis vxorib. non modo abstinuit, sed etiam filium, quod alienam rapuisset, acerbissime increpuit: nec diuturnum eius imperium futurũ verissime est auguratus.

a Plutarchus.

Quod si quis putet, imperia, quæ vi ac metu retinentur, non fore diuturna, verissime putat: sed tyrannum

Imperia q̃ vi ac metu tinentur, n̄ diuturna.

qui semel verecundiæ fines transiliit, bene & gnauiter impudentem esse oportere, tradunt, coniuratorum manibus turpiter ei pereundum. Hoc tamen vitæ genus contrarium est omnino regiæ potestati: quæ eo firmior ac stabilior est, quo minus princeps sibi metuit. Itaque prudenter Numa, qui trecentos curules, quos Romulus ad sui corporis custodiam adhibuerat, à se repulit: testatus, se nec populo, qui suæ fidei seipsum commiserat, differre posse: nec inuitis ac repugnantibus imperare velle. At *Seruius infimæ conditionis homo, cum ad regnum*, sic enim Liuius, *prater vim nullum ius haberet, præsidio militum vsus est, & gratiam popularem sibi adiunxit, summaque integritate ac fide se gessit*: prudenter ille quidem, cum à patritiis, qui seruile imperium indignissime ferebant, desertus esset; neque enim humanitas illum aut integritas ab inimicorũ manibus eripuissent. Quid enim Iulio Cæsare humanius? quid vrbanius? quid magnificentius? quid illustrius? quid generosius? attamen tot ac tantæ virtutes illum seruare non potuerunt, quominus à Bruto filio,[a] cæterisque incredibili conspirationis fide & consensu coniuratis, in medio senatu crudeliter mactaretur. Admonitus antea, vt corporis custodias sibi adiũgeret, ingenue respondit, *mori semel præstabilius esse, quam metu tamdiu languere.* Illud quidem non satis prudenter: quod præsidia respueret, cum tamẽ sui nominis ac dignitatis hostes infensissimos viuere pateretur.

[a] Plutarch. in Bruto, filium Cæsaris fuisse, scribit.

Lõge aliter Augustus, q omnes Cæsaris auunculi cõiuratos interfecit, nõ tam pietatis officio, q̃ suæ ipsius securitati consulens: deinde p̃sidio & corona militari cinctus, vim facile repulit: ac tametsi fractis Sexti Pompeii ac Lepidi opibus, victo etiã ad Actium Marco Antonio, qui sibiipsi postea manus attulit, ferocissimis quibusque ciuibus cæsis ac sublatis tutissime imperare posse videretur, nihilominus quadraginta legiones in prouincias dispersit: tres in Italia, nec procul ab vrbe disposuit, ac prætorianos milites ad sui corporis custodiam habuit: senatores iniussos ex Italia exire vetuit: legionibus prætores

tores equestris ordinis, aut infimæ nobilitatis, præfecit; magistratuum vrbanorum creationem inter se ac populum partitus est, sic tamen, vt prehensos candidatos ad populum manu duceret; ereptisque suffragiis, & populi gratiam, & magistratus sibi obligatos haberet. Ius vero tam assidue dicebat, ac tanta integritate, fide ac diligentia iurisdictionem, ærarium, legiones, prouincias curabat, vt vnus omnium magistratuum munera obire videretur. Ex quo quidem perspicitur, Augustum verbo quidem *Tribunum plebis*, & *Principem* appellatum, re ipsa *Regem* fuisse. Illud etiam valde populariter ab eo factum memoratur, quod Reipublicæ debita quæ bellis ciuilibus contracta fuerãt, remisit, ac debitorũ tabulas lacerari & cremari iussit. Vix tamen tantus ac tantæ virtutis & prudentiæ princeps sceleratas coniuratorum manus euasit. Sed cum ciues omnes æque ac peregrini eius virtutem, bonitatem, iustitiam plane perspectam & exploratam habuissent, eiusque beneficio in summa tranquillitate ac pace viuerent, bellorum ciuilium memoriam, & crudelissimas ciuium strages ac proscriptiones exsecrati; *Augustum vero non quasi dominum*, inquit Seneca, *sed quasi parentem optimatum colere & adamare cœperunt*: ita paulatim Augustus custodias à se dimittere, & cũ priuatis ciuibus habitu & cultu priuato versari cœpit: ac populare imperium ferocissimæ nationi ereptum ad vnius potestatem conuertit.

Augustus verbo *Triniceps*, re tamen ipsa rerum omnium arbiter ac moderator.

Omnes autem conuersiones, quæ ab optimatum aut „ populi potestate in monarchias abeunt, initium habuis- „ se constat ab eo magistratu, qui plus in Reipublica pote- „ statis aut imperii haberet: aut cum à finitimis regibus ac „ populis victi ciues fuissent; aut cum vnius quam pluriũ „ dominatum maluissent. Primi generis exempla libris o- „ mnibus prodita sunt. Sic enim Pisistratus, cum summum in Republica magistratũ adeptus esset, in populi libertatem inuasit; vt Cypselus Corinthum; Thrasybulus, Gelo, Dionysius, Hiero, Agathocles Syracusas; Panætius & Icetes Leontium; Phalaris Agrigentum; Phido Argos;

Conuersiones status erat: ... in monarch: unde

Perian-

Periander Ambraciam, Archelaus Cretam, Euagoras Cyprū, Polycrates Samum: Anaxilaus Rhegium: Nicocles Sicyonem, Alexander Pherā: Mamercus Catanam: Decemuiri Reipub. cōstituendæ, deinde L. Sylla; post etiam C. Cæsar, Romanum imperium: Scaliger Veronam: Bentiuolus Bononiam: Manfredus Fauentiam: Malatesta Ariminum: Balco Perusium: Vitellius Tiferna: Sfortia Mediolanum: & innumerabiles id genus, qui, cum Prætores essent ciuitatū aut exercituū, summā potestatē arripuerunt. Id n. omnib. constare oportet, eum qui Reipubl. arces & exercitus habeat, Reipublicæ dominatum habere. Quamobrem in popularibus & optimatum imperiis prudenter constitutis, & maximi honores sine imperio, & maxima imperia non sine collega tribuūntur: aut si periculosum sit in rebus gerendis imperii consortē habere; vti est in re militari, ad breue tempus imperium dari oportet. Nam propterea Romani summo imperio præfecerant duos Cōsules: Carthaginenses duos Suffetas, qui vicissim alternis diebus imperium haberent.

Reipublicæ dominus est, qui plus potest.

Ac tametsi societas imperii sæpe rebus gerendis inimica sit: minus tamen conuersionibus est opportuna popularis aut optimatum Respubl. quæ summum imperium duobus tribusve sociis ex æquo distribuit, quam si vni detur: vt apud Athenienses Archonti Eponymo: apud Rhodios Prytani: apud Achæos & Ætolos annuo imperatori: apud Genuenses Duci. Nec aliā ob causam Dictaturæ tam breue imperium fuit: quam tamen curationem fuisse diximus: ac si quidem re gesta Dictator abdicare nollet, maiestatis accusari poterat. Quinetiam apud Thebanos quamdiu floruerunt in populari statu, lege cautum erat, *vt eius caput sacrum esset, qui exercitui præfectus, vel diem vnum magistratus, tempore legibus definito, imperium non deposuisset.* qua lege Pelopidas & Epaminondas capitis damnati sunt; quod exercitum cui præerant, stato tempore non dimisissent: tametsi non sine graui Reipublicæ periculo id fieri potuisset. Inde quoq; annui magistratus, annua imperia, annuæ curationes,

ones, in popularibus & optimatum imperiis. At etiam Sexuiris, qui consilii capiendi causa Venetorum Principi adesse iubentur, imperium bimestri curriculo definitum est. Nec vero Athenis plus vno die Archonti claues arcis habere licuit: & qui arci Rhagusiorum etiamnum præficitur, diurnum munus habet, & capite obuoluto in arcem deducitur.

Hoc igitur summopere cauendum est in popularibus & optimatum imperiis, ne magistratuum imperia legitimum tempus excedant, nisi Respublica, adempto imperio, in summũ discrimen casura videatur, vt Furio Camillo Dictatura in sex menses iterum prorogata fuit, quod antea nemini concessum fuerat: Itaque lege Sempronia cautum est, ne prouinciale imperiũ cuiquam vltra quinquennium prorogaretur. Cui legi si locus fuisset, Cæsar imperii Romani statum non mutasset: sed Pompeio & Crasso annuentibus imperium Galliarũ, quod in quinquennium ei datum erat, post exactum tempus in alios quinque annos prorogatum est: quo nihil perniciosius fieri potuit, cum Cæsar incredibili cupiditate imperandi laboraret, & cui ex imperio Galliarum tantum auri & argẽti accesserat, vt Paulo Cõsuli, ne sibi aduersarius esset, octingenties LLS. Curioni vero Tribuno plebis, vt suas partes tueretur, millies dederit. Adiecerat populus Rõ. stipendia decem legionum, quamdiu imperium Galliarum haberet. Quæ tanta potestas imperium Romanũ peperit Imperatori omnium, qui vnquam exstitisse dicuntur, fortissimo ac audacissimo, addam etiam nobilissimo: vt q pro concione populi Rom. dicere non dubitaret, se materno genere à regibus, paterno à diis originem duxisse: deniq; cum aduersarios omnium maximos haberet Catonem ac Ciceronem, alter Cæsarem diligẽtiæ incredibilis τέρας appellarit [a]: alter cum de Cæsare loqueretur, à sobrio tyranno metuendum esse dixit. Cũ autem suæ liberalitatis ac benignitatis fontes omnibus aperiret, tum vero id vnum studebat vt populi gratiã, inaudita magnificẽtia, ludis, venationib⁹, gladiatoriis muneri-

Id est decem millia nummum aureorum.

a in epist. ad Atticum.

Cauendum in democratiis et aristocratiis ne magistratuum imperia ... tempus excedant

neribus, congiariis, conuiuiis, & omnibus illecebris aucuparetur; quinetiam Reipublicæ agros & pecunias plebi diuidere non dubitauit, vt plebis opibus magnificentiæ laudem promereretur. His artibus cum populo libertatem eripuisset, nihil prius habuit quam populi opes ac potentiam modis omnibus circumcidere & amputare: nam octoginta millia ciuium, qui frumentum ex publico accipiebant, in colonias remotissimas relegauit; reliquis collegia sodalitiaque demsit. Ex quibus per-„ spicitur; id omnibus fere popularibus & optimatum im-„ periis commune fuisse, vt ab iis, quibus potentiã & im-„ perium infinitum dederant, penitus euerterentur: quod „ Iulianus Augustus, is qui Transfuga est appellatus, eo „ emblemate significauit, quo aquila iis ipsis configitur „ sagittis, quibus suæ pennæ aptarentur. Atque hæc de popularis & optimatum imperii in vnius dominatum conuersione.

Conuersio à populari ad optimatum statum.

„ Popularis vero potestas ad optimates tũ relabitur, cũ „ vel Reipublicæ opes ab hostib. attritæ fuerunt, vel ingẽ-„ ti ciuium exercitu cæso ac prostrato; contra vero popu-„ laris potentia tum maxime incremẽtum accipit, cũ par-„ ta de hostibus victoria domũ reuertitur. Cuius conuersionis cum multa sint exempla, tum v. nullum est accõmodatius quam de Atheniensibus ac Syracusanis. Nam Athenienses à Syracusanis, duce Nicia, ingenti clade fracti ac prostrati, repente statum popularẽ in aristocratiã mutarunt, & ex ciuibus vniuersis CCCC. ciues imperium arripuerunt; qui tamen seipsos pro quinque ciuium millib. ferebant; quod Pisandri fraude factũ est. Cum vero plebs imperio spoliatã se quereretur, & in conciliũ suffrãgii ferendi causa veniret, vi & armis est ab optimatib. repulsa, pluribus suorum interemptis [a]. Plebs autem Syracusana eodem quo Athenienses momento statum optimatũ in popularem conuertit. Nec multo post Athenienses, cum de Alcibiadis aduersus Lacedæmonios victoria allatum esset, arreptis armis optimates quadringentos de imperio non tantum depulerunt, sed etiam maxi-

a Xenophon. Plutarch. in Nicia.

maximam partem, Thraſyllo duce, interfecerunt. Conſimiliter Thebani ab Oenophytis victi, popularem ſtatum ad optimates detulerũt. Romani vero poſt vtramque Pyrrhi regis Epirotarum victoriam, etſi ſtatum non mutarent, re ipſa tamen imperii maieſtas penes erat trecentos Senatores: plebs autem Senatus ac magiſtratuũ imperia nunquam libentius ac facilius pertulit. Sed cũ ager Tarentinus ac ciuitas ipſa in poteſtatem Romanorum veniſſet, plebs agrorum publicorum, quos optimates temporis diuturnitate quodammodo præſcripſerãt, ſeditioſis ac turbulentis concionibus poſcere, nobilitatem aſpernari, omnia miſcere cœpit. At poſt ingentes illas quas a Pœnis acceperunt offenſiones, ſecundo bello Punico, nihil plebe cõtemtius, quouſque Carthago domita, Pœni fracti, Perſeus captus, Antiochus proſtratus, Macedoniæ & Aſiæ regna ſublata fuiſſent: tunc ſecutæ ſunt agrariæ actiones, ac ſeditiones Gracchanæ, quibus plebem ferocius exſultantem Tribuni in optimates armauerunt. Non aliter Florentini oligarchiam à Clemẽte pontifice Romano conſtitutam euerterunt, libertate plebi reddita, cum primũ intellectum eſt Romam direptam, ac pontificem maximum cum cæteris pontificib. obſeſſum teneri. Incredibile eſt quo furore plebs indomita in Mediceos bacchari cœpit, qua rabie ſtatuas eorũ deiecit, ſtemmata deleuit, acta omnia reſcidit. Populares autem Heluetiorum ſtatus ab arrogantia quidem & libidine Præfectorum originem habuerunt; ſed incremẽta maxima ſecuta ſunt victoriam Sembachiam, circiter annum MCCCLXXVII. quibus temporibus optimates ac nobiles fuſi ac proſtrati, popularibus ceſſerunt.

Harum igitur conuerſionũ præcipua cauſa eſt in plebis temeritate poſita, quæ, vt frangitur offenſione accepta, ita quoq; arrogantius ob victoriam inſoleſcit; nec hoſtem habet capitaliorem, quam nimis proſperos rerũ geſtarum euentus: nec magiſtros prudẽtiæ meliores quã caſus aduerſos, quibus fracta & abiecta, ſapientum conſiliis inſiſtit; eiſque gubernacula moderanda relinquit.

Bella hostiū necessaria, ad tuendos populares status.

„Ex quo quidem perspicitur, nihil ad plebem in officio „continendam vtilius esse, quā externis bellis implicari. Quæ potissima ratio fuit, cur Scipio Africanus iunior Carthaginem deleri nollet, ne, si bellū aduersus hostes nullum esset, cum ciuib. esse inciperet. Quam etiam ob causam Onomademus Chiorum imperator, pacata Repub. ac seditiosissimis quibusq; cæsis aut exsilio pulsis, reliquis parcendum esse decreuit, ne, si domi hostē nullum haberent, amicis bellum inferrent. Sed hic hostes „domi habere vtile esse; ille cum peregrinis semper dimi„candum putabat, ne cum ciuib. dimicaretur. Vterq; recte. Hic n. in ciuib. retinendis nō tantum obsides habuit quib. cæteros exsules in officio retineret, verumetiā debiliores vtrosq; reddidit. Alioqui verendum sit ne exsules desperati, coniunctis copiis & opibus, Reipub. seposito metu bellum inferant, ac popularem statum mutēt: vt quidem accidit Heracleotis, Cumanis, & Megarensibus, cum plebeii nobilitatem vniuersam in exsilium egissent; quippe nobiles coniunctis amicorum copiis trium ciuitatum populares status euerterunt, ac optimatum deinceps imperium stabilierunt.

„ Sæpius tamē popularis potestas in monarchiā cōuer„titur: idq; potissimū ex ciuili seditione: vel si summo magistratui infinita potestas detur. *Ex victoria*, inquit Tullius, *cum multa, tū certe tyrannis exsistit*: illic agit de bellis ci„uilibus inter Pōpeium & Cæsarem. Quia fere semper in „ciuili bello scinditur populus, ac duces partium armati „si concurrant, cui Victoria obtigerit, nemini dubium est „quin armis ac potentia fretus, imperium vel cupiditate „laudis incēsus, vel vt suæ securitati consulat, retinere velit. Cōtra vero tyrannides (vt plurimū) abeunt in popu„lares status: qa populus q nec modū tenere, nec medio„critatē colere potest, tyrannide semel sublata cū omnib. „summū illud imperiū cōmunicare cupiens, tyranni pro„ximos omnes & amicos tanto odio prosequitur, vt ne„minem reliquum esse velit. Hinc optimatum cædes, exsilia, proscriptiones, quibus casibus ferocissimus quisq; intem-

Quamobrem à populari ad monarchiam mutatio fiat sæpius.

tirānides ut plurimū in [illegible] [handwritten margin note]

intemperantissimæ plebis, quasi belluæ indomitæ rabiẽ effugere quam imperare præstabilius ducit. Id quidem Athenis post occisos Pisistraditas accidisse constat: Romæ exactis regibus: Syracusis occiso Hieronymo; ac rursus eiecto Dionysio: Florentiæ, post Athenarum ducem qui magister militum occubuit in clade Pictauiensi, ex vrbe pulsum: Mediolani, Galuagno eiecto: plebs enim Mediolanensis annos quinquaginta populare imperium tenuit: quod postea recidit in tyrannidem Toresanorum. Heluetii non aliter imperiũ illud populare stabilierunt, quã tyrannos ac tyrannorum amicis omnibus fusis ac prostratis. Sic etiam Thessali, post Alexandri Phæreorum tyranni cædem; & Senenses Alexandro Diche tyranno Hieronymi Seuerini coniuratione occiso; factione optimatum, qui à monte nouo dicebantur, ex vrbe eiecta, plebs imperium inuasit. Nec dubiũ est quin post Alexandri Medicis tyranni cædem, Florentinorum plebs imperium ac dominatum Medicib. ereptura fuerit, si tyrannum cæsum fuisse certo scisset: cum enim Laurentius Medices solus pene cum sicario Caracciolo cædis conscius esset, ac tyranni non modo familiaris & domesticus, verumetiam amicissimus esse crederetur; nemini persuadere poterat, se tyrannum occidisse: momẽto tamen fuga dilapsus, Cosmę propinquo potestatis arripiendæ præbuit occasionem.

Hæc autem conuersio tyrannidis in democratiã, aut „ democratiæ in tyrannidem, frequens est, cum bello ci- „ uili decernitur, sin ab hostibus ac peregrinis subacta sit Respubl. imperio victoris adiungitur; nec conuersio sed interitus appellatur; nisi victor, quod rarissime fit, victus, „ imperium ac rerum dominatum restituat: quemadmo- „ dum Lacedæmonii socias ciuitates Atheniensium bello Peloponnesiaco à se deuictas; atq; adeo vrbem ipsam Athenarum sua libertate frui, quam Lacedæmoniorum imperio adiungi maluerunt; vbique tamen pro popularibus optimatum imperia fundauerunt contra quam Athenienses, qui optimatum imperia vbique euertere

a Thucydides Xenophon Plutarch. in Lysandro.

E frequens cum bello ciuili decernitur.

conabantur. Refert igitur plurimũ, ab hostibus ne an à ciuibus Reipublicæ conuersiones oriantur.

Est etiam interdum plebis, quæ imperandi summum ius habet, temeritas & inconstantia tanta, vt rerum nouandarum perpetua cupiditate feratur, eoq; sæpius accidit nationibus illis quæ cæteris ingenio præstant, vt de Atheniensibus, Megarensibus, Syracusanis, Florentinis, » Genuensibus proditum est: tunc enim se quisq; imperio » dignum indicat, ac sibi sapere plus satis quisq; videtur: » nec, nisi difficilime, recta præcipientib. cedit: si vero ge- » nus hominum ingenii acumine minus præstat, morem » gerit, & in consiliis capiendis facilius acquiescit, quam » quos argumentorum multitudine ac disserendi subtili- » tate superare necesse est: ex quo peruicacia sapientibus consiliis inimica, rerumq; publicarum variæ conuersiones sequuntur. Et quidē Athenienses[a] centũ paulo minus annis, quinquies; Florentini septies statum Reipub. commutarunt: quod nec Venetis accidit, nec Heluetiis, quos ingenio minus valere constat. Quis n. nescit Florentinos ingenii acutissimi, Heluetios vero obtusiores semper fuisse? At cum iisdem fere tēporibus monarchiā exsecrati, ac statum popularē amplexi fuissent, Heluetii annos fere quadringentos in eodem statu permanserũt; Florentini vero non multo post ad Aristocratiam conuersi sunt: cum qui opibus ac nobilitate cæteris præstarent, plebeiis æquari nollēt. Optimates igitur imperium adepti, cũ de principatu inter se cōtendere cœperunt, tũ vero mutuis odiis ac proscriptionibus tantopere seipsos attriuerunt, vt à popularibus hominibus, qui aduersus nobilitatē arma ceperant, facile vincerētur ac fugarentur: nobilitate fusa, populares de imperio decertarũt inter sese, atq; hi potissimũ qui *grandes* dicebantur: nā plebeiorum tres ordines fuere: hi tamen crudelius quā illi, quod non iudiciis aut legibus, sed armis decernebant: & cum mutuis cædib. exhausti fuissent, medius ordo plebeiorũ gubernacula cepit: hi rursus, cum inter se honoribus & imperiis ferro dimicarent, plebs infima poten-

tior

[a] *Thucydides, Xenophon, Plutarchus.*

tior euasit, quæ cædibus ac sanguine ciuium omnia cōpleuit: nec cædib. tantum, sed etiam rapinis & incendiis ciuitatem adeo fœdauit, vt Lucenses, quia grauissimis Florentinorū casib. & commiseratione permoti fuerant, ex vrbe effusi Florentiā venirent, ac vicinos arma ponenere, pacemq; suadere conarentur, quorum orationib. psuasi, à cædib. tandem conquieuerunt. Itaq; legatos ad Pontificē Romanum mitti placuit, vt regiæ stirpis vnum aliquem mitteret, qui Florentinorum imperium suscipere vellet. Et quidem casus obtulerat Carolum Neapoleos ac Siciliæ regem, D. Ludouici fratrem. Is igitur & pontificis maximi & Florentinorum oratione persuasus, Florentiā venit, imperium suscepit, dissidia composuit; ciues inter se & cum Republica coniunxit; conciliatis ciuium animis & constituta Republica, cum ad regnum Neapoleos euocaretur, legatum vrbi pręposuit. Sed non prius ex vrbe excesserat, quam Florentini imperium legatorum pertæsi, ad popularem statum redierunt, ac bella ciuilia renouarunt: quę vt componerentur, ad monarchiam redire necesse fuit. Itaque Ducem Athenarum acciri placuit. Dux igitur imperium adeptus, ciues arma ponere iussit, & cohortes ad corporis custodiam adhibuit, vt seditiosos ac rebellantes coerceret. Sed cum libertate ciues spoliatos, & custodiarum terrore in seruitutem redactos se arbitrarentur, odia mutua in principem conuerterunt; ac latenter primum, post etiā aperta vi, tres in ciuitate coniurationes eruperunt: ac tandem ciues vniuersi tantis in principē odiis exarserunt, vt prætorium ac prætorianos milites obsidione cingerent, quæ obsidio non aliter solui potuit, quam ex vrbe cum domesticis omnib. excederet, tametsi vix annum integrum Reipub. gubernacula tenuisset. Ciuitas magistri metu liberata aristocratiæ formam constituit, populari non dissimilem: deinde mutatis subinde magistratuum nominibus, ac mulieribus & curatoribus Reipubl. quam ipsi *Baliam* appellabant, non aliter ac furiosis & infantibus sæpe datis, vix annos viginti statum eundem conti-

nuasse memorantur. Et quemadmodum ii qui à febrium ardore inflammantur, mox huc, mox illuc circumferri se iubent, quasi in locorum situ, non in ipsis viscerib. morbi hęrerēt: ita Florentini tādiu conuersiones ac motus ciuitatis pertulerunt, quoad in Cosmā medicorum peritissimum inciderint; qui popularib. morbis ciuitatem sanauit, & arce triplici constructa validissimisque præsidiis vbique dispositis; dominatum annos fere quadraginta cō firmatum liberis reliquit: quo nihil magis salutare seditiosissimæ ciuitati ab immortali Deo optari potuisset. Hæc breuiter de statu Florentinorum, quæ incredibilia viderētur, nisi ab ipsis Florentinis [a] memoriæ prodita fuissent. Consimiles tragœdias habemus ab Africæ populis, qui ingenii acumine Italos superare dicuntur: quot populares status experti fuerunt? Argumento sit Segelmessa [b] ciuitas in Bugiæ maritimæ finibus, quæ cum à regis imperio desciuisset, statum popularem adamauit; sed postea tot ac tantis seditionibus agitata est, vt cum ciues nec regem nec seipsos imperantes ferre potuissent, communi consensu domos omnes ac mœnia solo ęquarint, vt in sua quique familia ruri principes essent. Plebs item Togodæ ciuitatis, optimatum potestatem pertæsa, regionem deseruit [c]. Quamobrem Africæ populi, cum populares & optimatum stat⁹ ferre non possent, monarchiam vbique fere constituerunt.

a Antoninus Poggius, Machiauellus.

b Leo Afer.

c Leo Afer.

Ac tametsi optimatum status populari melior plerisq; videatur, duplici tamen incommodo afficiuntur optimates, nisi concordiam & amicitiam colant: alterum n. ab hostibus, alterum à plebeiis impēdet. nam si optimatib. inter ipsos graues controuersię fuerint, plebs in optimates armari consueuit, vt Florentiæ contigisse docuimus. Iisdem tempestatibus iactati sunt Genuenses, Senenses, Agrippinenses, Lindauii, Argentinenses, quibus Florentini, quæ discordiæ nobilium ac plebeiorum, non singulos modo ciues, sed integras funditus afflixerunt & euerterunt Græcorum ciuitates.

Grauius autem periculum imminet, cum peregrinis o-

mni-

mnib. patet aditus in vrbem: in qua sensim opes & incre- menta accipiunt, & cũ opib. ac potentia ciuib. pares esse cœperint, ab honorib. & imperiis ꝓhiberi se grauiter ferunt. quo fit vt si ab optimatib. iniuriã acceperint, aut tributorũ pódere grauati fuerint, ad vim & ad arma cócurrát, ac dissidétes inter ipsos optimates de imperio deiiciãt. Certe q̃dé Lindauii, Argentinenses ac Tigurini, optimatib. cæsis aut exsilio pulsis, populare imperiũ, ex quo dixi modo, stabilierunt: ac ne deinceps optimates populaté statum euerterent, legib. eorũ sanctissime cautum est, ne quis summos in vrbe magistrat⁹ cõsequatur, nisi pri⁹ ex infima plebe compertum sit originem traxisse. At Corcyræorum plebs, quæ ex peregrinis coaluerat, patritios ac optimates, initio belli Peloponnesiaci, cõprehensos in vincula coniecit, quos postea [a] crudelissime trucidauit: quam cladem optimatum, imperii secuta conuersio est. Idé contigit Rebuspubl. Samiorũ, Sybaritarum, Trœzeniorũ, Amphipolitarum, Chalcidensium, Thuriorum; Cnidiorum & Chiorum; quorum optimates, cum peregrinorum multitudinem in ciuitaté sine imperiis & honoribus admisissent, ipsi de imperio ac ciuitate deiecti, bonisq; omnib. spoliati, & magnam partem cęsi fuerunt. Quo nihil est in Venetorum Repub. magis metuendum: in qua soli patritii, honoribus & imperiis fruuntur, cæteris tum nobilibus, tum plebiis, qui ab ipsis *Citadini* vocantur, exclusis. id autem intellectum est, cum anno MDLV. césa fuerint ciuium quinquaginta noué millia, CCCXLIX. supra annum vigesimum; fœminarum vero LXVII. millia DLVII. monachorũ duo millia CLXXXV. vestaliũ II. millia LXXXII. Iudæorum MCLVIII. q̃ summa conficit CXXXII. millia CCCXXX. ciuium. quib. si adieceris tertiã partem totius summæ eorum qui iuniores sunt annis XX. quoniam hominis vita sexaginta [b] fere annis terminetur; numer⁹ ciuium fuit circiter CLXXVI. millia CCCCXL. extra peregrinos. Patritiorum v. siue optimatum numer⁹ eo censu nó fuit comprehensus: id q. ex actis cõpertum erat: vix tamé, ac ne vix q̃dé tria millia

Peregrinorum in urbem admissio

[a] Thucydid.

Census Venetorum anno 1555.

[b] l. hereditatis, ad l. Falcidiam.

fuisse, tum præsentium; tum absentium, perspicuum est ex historia Sadoleti ac P. Bembi Cardinalis, qui testatum reliquerunt, maximum concilium patritiorum mille & quingentorum fuisse sua ætate, qua maxime Respublica ciuibus abundauit.

Ac certe mirũ mihi visum est quãobrem Veneti cẽsum puulgari, ac typis quoq; mandari voluerint. Eodẽ errore peccatum est olim ab Atheniensib⁹; quorum ciuitas, cũ populosissima esset, habuit X. millia peregrinorum, XX. millia ciuium, CCCC. millia seruorum, Romani v. non modo seruorum censum latere voluerunt, sed ne vultu q̃dem, aut corporis cultu cognosci, tametsi decretum esset à quibusdã, seruos vestitu designari oportere; sed vicit eorum sententia; qui pernitiosum esse dicerent, ac metuendum, ne serui cum numerare seipsos cœpissent, ipsi dominos seruitute premerent: sic n. Seneca scribit. At patritii Veneti certissimis argumentis ac toto corporis cultu suam testificantur paucitatem. Stat ergo ciuitas illa non tam legib⁹, quam incredibili concordia patritiorum, & libertate summa qua frui cuique licet. Plebem quoque magistratus infimos, & aliquot dignitates adipisci patiuntur, à quib. summouentur patritii. Et cum ab armorum ac militari exercitatione abhorrent; tum v. voluptatibus ac luxu diffluentes, summa pace ac tranquillitate libentissime fruuntur.

Conuersiones popularis status in aristocratiam.

Optimatum autem status in populares cõmutari sine vi externa aut domestica non possunt; tametsi popularis potestas sæpius nullo pene sentiente, conuertitur ad optimates: idque bifariam: cum vel tenues agricolę, opifices, etiam mercatores, reb. priuatis ac domesticis intẽti, publicas sponte deserunt; vel cũ ciues numero minuunt popularib. morbis, offensionibusve acceptis, tũ à seipsis, tum ab hostibus; peregrinorum v. numer⁹ & incolarum, quib. patet in ciuitatem aditus sine iure suffragiorum ac imperii, sensim augetur: ita fit vt minima pars ciuium summam habeat Imperii potestatem; q̃ aristocratiã esse docuimus. Eiusmodi fuit earum quas dixi ciuitatum cõuersio

uersio, à populo ad optimates: qualis etiam contigit Venetis, Lucensib⁹, Rhagusianis; quorum imperia cum olim popularia fuissent; temporis diuturnitate Aristocratica, nullo pene id sentiente, hauserunt.

Hæc autem vtraq; cōuersio & facilis est, & minime omniū seditionib. opportuna, nec aliter impediri potest, q̄ si peregrini ab aditu ciuitatis ꝓhibeātur; vel colonię deducantur, vel ad honores & imperia admittantur: eoque magis, si rei militaris ac bellicæ laudis studia ciues sequātur: alioqui verendum est, ne optimatibus ac nobilitate bellis exhausta, plebs imperii gubernacula ꝑ sese arripiat: vt Tarenti contigit, cum Iapyges vno prçlio Tarentinorum nobilitatē à stirpe exciderent: nā ex eo popularis secuta potestas est Themistoclis ætate. Quamobrē Argiui, optimatib. à Cleomene cæsis, plebeios in partem imperij sibi cōsociarunt, vt sponte ac summa voluntate tribuere viderentur, q̄ inuitis ac nolentib. plebs erepturā fuisset. Nec vero plebis Romanæ licentia Patribus tam metuenda fuerat, nisi Veientes vno prælio trecentos Fabios patritios omnes eiusdem gentis occidissent: nec multo post duodecim familiæ Potitiorum, qui ortus sui primordia ad Deos referebant, vno & eodem anno extinctæ sunt, vt Liuius scribit. Itaque Veneti melius ab vrbana quam à militari disciplina instructi, si bellum, q̄ non nisi summa necessitate coacti suscipiunt, aduersus hostes gerendum sit; imperatorem quidem patritium, belli v. duces ac milites mercede locare consueuerunt; quam prudenter, suo loco disseremus.

Causa popularis imperii ad optimates.

Monarchia vero non facile mutatur amissa nobilitate, nisi principis genus omnino interiret: ac ne tunc quidem monarchia desinet, si dux aut imperator aliquis strenuus principem se ferat. Turcæ quidem, vbicunque armis & opibus superiores fuerunt, regium genus ac nobilitatem internecione deleuerunt, vt plebem omnino exarmatum quasi pecudes agerent: ex quo Rerumpublicarum in Oriente interitus, & maxima imperij Turcarum secuta sunt incrementa. Cum item Francorum

Monarchia n̄ fa cile mutatur amissa nobilitate, nisi princi pis genus omnino interierat

nobilitas prælio Fontenaio pene tota mutuis armis concisa ac postrata fuisset, partium duces tanta clade attoniti, Lotharius, inquam, Ludouicus, & Carolus, fraterno fœdere coniuncti, tres eodem tempore monarchias tenuerunt.

Sed nihil in aristocratia tã metuendũ, q̃ vt ex optimatib. aut plebe dux aliquis imperãdi cupid⁹ existat, q plebẽ in optimates armare, ac se ducem ferre velit. Hinc n. aristocratiæ ac optimatum certissimus occasus. Ad hunc modũ Thrasyll⁹ primum, deinde Thrasibulus Athenis, Marius & Cæsar Romæ; Fr. Valerius ac P. Soderin⁹ Florentiæ, plebẽ in optimates armauerunt. ꝙ eo magis metuendum est, si hominibus fœdissimis ac turpissimis maximi honores tribuantur; ac bene de virtutibus & Republica meriti sumoueantur: q̃ res non solum optimo cuique grauis est ac minime ferenda, verumetiam seditiosis ac popularib. Tribunis inflammandæ plebis aduersus optimates occasionem affert. Neque n. aliam ob causam Oritarum imperium plebs optimatibus vi extorsit, quã quod Heracleotem, turpitudine vitæ infamem, ad summos honores prouexissent, quæ res etiam Neroni & Heliogabalo exitiũm attulit, quod turpissimis quibusque hominibus summos honores tribuerent.

Id autem omnium maxime metuendum est in optimatum imperio, ꝙ aristocratica ratione gubernat: id est, cum ab omnib. honoribus ac imperiis plebs summouetur: quod, etsi æquo animo ferre difficile est, ferendum tamen, si optimo cuiq; gubernacula cõcedantur: sed cũ sceleratis ac indignissimis hominib. tribuuntur, audacissimus quisque oblata occasione plebem ab optimatibus seducet; eoque facilius, quo minus optimates inter se concordes erunt: quæ pestis cum omnibus imperiis ac ciuitatib. tum vero optimatum generi maxime omnium fugienda est. Discordiæ vero ex rebus leuissimis sæpe nascuntur, quæ veluti scintillæ flammas excitant: ac postremo bellorum ciuilium incendia maxima totam ciuitatem peruadunt. Nam Florentiæ bellorum inter opti-

pti-

ptimates initia ceperunt ab eo qui ex Bondelmõtorum gente nobilissima nouas nuptias sibi quæsierat, diuortio facto cum priore sponsa. Hinc nobilium familiarum inter ipsas odia, dissidia, cædes, quæ ciuitatis statum funditus euerterunt. Eadem ex causa graue bellum Ardeates inter se excitauerunt, quod mater filiam nobili, tutores autem plebeio collocare vellent: sed cum nobilitas à plebeiis fusa ac fugata esset, Romanos [a] acciuit; plebs Ardeatum ad Volscorum opes aspexit. Nec aliam ob causam Delphorum ciuitas [b] ab optimatibus ad plebem conuersa est. Status item Milesiorum ab aristocratia in popularem abiit, dum certaretur nobiles inter ac plebeios, vtri [c] duarum pupillarum tutelam consequerentur. Item Hestiæensibus statum mutandi occasionẽ dedit lis inter priuatos suscepta de petitione hæreditatis. Bellum autem sacrum, quod Phocensium Reipubl. non conuersionem attulit, sed interitum, dicitur originem habuisse ab vnius virginis collocandi controuersia. Quinetiam Ætoli & Arcades mutuis bellis seipsos diutissime attriuerunt, ob vnius apri caput: vt Carthaginenses & Byzacli propter leuissimum myoparonem. Picti vero & Scoti crudelissima bella diutissime inter se gesserunt, quæ nullis fœderib. placari potuerunt, tametsi pacem annos fere sexcentos antea coluissent: bellorum causa fuere canes erepti. Rursus Heluetii bellum grauissimum susceperunt aduersus Carolum Burgundionum Ducem, quod non aliter quam ipsius Ducis occasu finem accepit: cum Heluetiis currus pellium ablatus esset.

a Liuius l. 4.

b Pausan. l. 4.

c Aristot. lib. 5. Polit.

Sępe quoq; Respubl. mutantur, cũ agitur de repetundis aduersus potentiores, ac rerum gestarum rationes exquiruntur, in quo genere optimis quibusq; metuendũ est, potissimum in populari statu, vbi agitur de capitę, de fa-,, ma, de fortunis omnibus: vt n. omittam[9] externa, dome-,, sticis abundamus; & quidem recentibus exemplis eorum qui huic imperio faces subiecerunt, ac bellorum ciuilium incendia excitarunt, quibus vniuersa Gallia pene deflagrauit, cũ decies millies L ts ab illis repeteręturę.

Nec

Nec mirum si peculatus accusationem metuerent, cum Pericles summę vir integritatis [a], & qui suas opes ꝓ Republica [b] Atheniensium magnifice semper effudisset, ne rationes redderet, bellum Peloponnesiacum excitarit [c], quod non prius finem accepit, quam omnes Græcarum ciuitatum status conuerterentur. At vir frugi cum semper fuisset, & Reipublicæ ærarium annos fere quinquaginta curauisset, nihilo tamen locupletiorem fuisse tradit Thucydides verissimus scriptor, & quidem ipsius Periclis aduersarius omnium maximus: à quo etiam in exsilium ostracismo pulsus est. Eandem ob causam Coi ac Rhodii statum optimatum in popularem mutauerunt. Ac tametsi Cæsar imperandi cupidissimus esset, non tamen imperii tanta in eo cupiditas exstitit, quantus erat metus, ne rerum à se gestarum rationem [d] priuatis reddere cogeretur, vt palam aduersarii iactabant. Meminerat Scipiones, Rutilium, Ciceronem, tametsi summa integritate ac religione Rempublicam gessissent, populi iudicio fuisse damnatos.

a Plato, Thucydides.
b Plutarch. in Pericle.
c Plutarch. ex Theopompo, Ephoro, Thucydide.
d Cicero ad Atticum.

Quod si bonis metuendum, quid fiet improbis? qui, præterquam ꝙ perturbata Republica iudicium euasuros se cōfidunt, illud etiã ꝓpositum habent, nunquã facili⁹ publica depeculari, aut bonos occidi posse quã bello ciuili: ac si quidem improbi quoq; perituri sint(vt sæpissime cōtingit eos qui bello ciuili causam dederunt, miserrime perire) illud tamen in ore habent ꝙ Catilina, incendium scilicet domi suæ conceptum, ꝙ aqua non potuerat, ruina restinctum iri. Et quidem proxime abfuit, quin Rempublicã Romanorum funditus euerteret, aut imperium occuparet, ni Cicero Consul peruigil eiusque collega C. Antonius, audacissimum ciuem difficilime tamen cum suis interemissent. Neque enim debuerat Cicero (quod cum bona illius venia dictum sit) Catilinam de ciuitate deiicere, sed cōiuratione detecta illum in ipsa Vrbe opprimere. Nam qui se domo ac ciuitate pulsum videt, nemini dubium est, quin si possit Rempublicam euertat: quod certe Catilina facturus videbatur, si Caii

Periculosum est potentiores in exsilium agere.

si Caii Antonii copias fregisset: cum Cæsarem ac patritios quamplurimos suæ gentis & coniurationis conscios haberet in Vrbe, qui ciuitatis conuersionem moliebantur. Catilina quidem ex Vrbe excedente, magna & perniciosa sentina Reipublicæ exhauriebatur; sed opprimi quam in patriam armari præstitisset.

Tutius est igitur, eiusmodi hostes, si amicos habere non possis, penitus obruere, quam ciuitate exigere: nisi ostracismo locus esset, vt quondam Athenis, Argis, Ephesi fieri consueuisse legimus. Nam quo quisque plus opibus gratia, virtute cæteris præstitisset, eo citius relegari saluis opibus ac dignitate consueuerat: sed tamen ad breue tempus, quod semper decennio ad summum terminabatur. Nec propterea quisquam ciuis patrię bellum huius relegationis causa [a] intulisse memoratur. Sed periculi plena res est è ciuitate potentissimum quemque bonis omnibus ereptis, contumeliose exigere: quia sæpe fit vt exul rerum dominationem vi & armis sociorum adipiscatur: vt Dio Syracusanus, qui tametsi exsularet, nō tamen prius bellum intulit Dionysio, quam ab eo proscriptus esset. Item Marcius Coriolanus, qui exsilio pulsus Romanos in tantam desperationem adduxit, vt nisi matris ac fœminarum (quas ad eum Romani miserant) precibus & lacrimis exorari se pateretur, de Republica actum fuisset. Consimiliter exsules Mediceæ gentis, ac Tigurini optimates, de ciuitatibus deiecti, amicorum & sociorum copiis & opibus patriam obsederunt, ac periculoso difficiliq; bello ciues diutissime fatigarunt.

[a] Plutar. in Aristide.

Hic dicet aliquis, tutius videri ciuē improbum mœnibus arcere, quam in intimis Reipublicæ visceribus peste laborare: concedam illud: sed quanto stultius est, eū, quem opprimere debeas, extra ciuitatem emittere, qui emissus bellum ciere ac renouare & velit, & se posse cōfidat? Cyrum iuniorem maiestatis reum, Artaxerxes Persarum rex in carcerem coniecerat, & catenis aureis regalem in modū vinciri iusserat: deinde maternis precibus exoratus, nexu liberauit. At non prius libertatem

adeptus

adeptus eſt, quam regi grauiſſimum bellum intulit, adepturus imperium fraterna cæde, aut patriam perditurus, niſi ab exercitu regis circumuentus & interfectus eſſet. Diximus eiuſmodi hoſtes aut necandos eſſe, aut ingẽtibus beneficiis & gratia obligãdos: imitantes Auguſtũ, qui coniuratos in patrem ac ſeipſum interfecit, exceptis pauciſſimis, quibus non ſolum veniam dedit, verumetiam beneficiorum multitudine in perpetuum ſibi obligauit. Extremus fuit [a] Cinna, quem Auguſtus perduellionis reum peregit, non leuibus coniecturis, ſed argumentis neceſſariis ad aſſentiendum; literis inquam ab eo ſcriptis quibus caput Auguſti petebat: ei tamen pepercit Auguſtus: ſed non eo contentus fuit, niſi cum hoſte acerrimo ſempiternum fœdus feriret, eumque maximis beneficiis cumularet. Et cum Cinna capitalem ſententiam ac ſupplicium exſpectaret, hac oratione aduerſus eum vſus eſt Auguſtus; *Vitam tibi Cinna*, inquit, *iterũ do, prius hoſti, nunc inſidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die amicitia inter nos incipiat: contendamus vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas.* hæc ille. Neminem deinceps Auguſtus habuit cariorem: ab eo etiam ſcriptus eſt hæres omniũ bonorum Auguſtus: nec poſtea quiſquam inuentus eſt qui optimo principi inſidiaretur. Sic quoq; Veneti capto Gonzaga Mantuanorum principe; quo nullus generi nominique Veneto capitalior hoſtis erat, quique ſuas opes & copias cum rege Ludouico ad Venetorum euerſionem coniunxerat, eum tamẽ captum Senatus populuſque Venetus non libertate modo, verumetiam Imperatoria poteſtate ſubornauit: quibus beneficiis auctus deinceps in ſumma fide & amicitia permanſit. Illud eſt quod Pontius Samnitum Imperator conſultus dixiſſe fertur; Romanum exercitum inter anguſtias Apennini montis interceptum delendum eſſe, aut fœdus ſempiternum cum Romanis feriendum. Sic enim futurum, vt vel ingenti clade Romanorum vis frangeretur; aut libertate vitaq; à Samnitib. accepta Romani fidem amicitiamque colerent ſempiternam.

[a] Seneca, lib. de clementia. Dio, lib. 55.

Hostes patriae aut necandi aut gratia devinciendi

Con-

Conuersiones autem Rerumpublicarum sæpius accidunt in angusta ciuitate quã in maximis imperiis: quia ciuiũ paucitas facile diuiditur ac scinditur in partes: ingẽs vero ciuium multitudo non item: quia potentissimos inter ac infimos, multi ciuium ordines interiecti sunt. & potentium & mediocrium, bonorum item ac improborum, senum ac iuniorum, qui extrema simul coniungũt, aut in plures factiones abeunt: quod si plures duab. fuerint, tertia factio duas amicitia copulabit, aut cum altera cõsociata alteram franget ac superabit. Itaq; plures vno seculo in Græcorum & Italorũ ciuitatibus cõuersiones, quam multis ætatibus in hoc vel Hispanorum imperio cõmemorantur. Neq; n. dubitandum est, quin extrema secum ipsa dissideant, nisi mediorum concordia coniũgantur: quippe sceleratis aduersus bonos sempiternum bellum futurum sit, tenuibus aduersus locupletes, nisi mediocrium hominum coniugatione secum ipsi & cum Republica copulentur. Quinetiã vnius fluminis ac vacuum ædificiis interuallum ciues ab amicitia sępe diuellit. Itaque Iosephus Mauritaniæ ac Fessarum princeps ex duobus oppidis interuallo à se inuicem disiunctis vnam eamque maximam Fessarum vrbẽ continuatis ædificiis perfecit: in quo sane prudentissimi principis laudem est assecutus; quia non solum ædes ædibus, ac mœnib. mœnia, verumetiam animos ciuium incredibili odio flagrãtes, ac perpetuis bellis diuisos, amicitia sempiterna deuinxit. Id ipsum quoq; Clazomeniis accidit, vt cũ altera pars vrbis in cõtinente, altera pars esset in insula, semper insulanis cũ cæteris ciuib. discordiæ ac bella intercedebant: vt Atheniensibus qui in Piræo, cum iis qui incolebant editiorem vrbis locum, quem ipsi *Astu* vocabant, tamdiu dissidia ac discessiones intercesserũt, quoad Pericles muris longissimis portum vrbi cõiunxisset. Eandẽ ob causam grauissimæ seditiones vrbanis ciuibus Venetorum cum nautis intercesserãt, & quæ ciuitatem in extremum discrimẽ deduxerant, nisi Petri Lauretani summa virtus & grauitas motus composuisset.

Fit

Fit autem sæpissime, vt propter ciuiles discordias Reipublicæ conuersio sequatur: si princeps aliquis finitimus „ ciuitatem cædibus ciuium exhaustam, vel ciues ipsos lu- „ ctantes repente oppresserit: vt quidem Angli sæpe Gallos secum dissidentes fregerunt. Item Fessarum princeps Tessam vrbem ciuili sanguine exhaustam facile subegit. Item maiorum nostrorum memoria Philippus II. Burgundiorum princeps, Bouinas ac Dinam ciuitates vnius tantum fluminis interuallo seiunctas, cum se mutuis bellis diu attriuissent, imperii sui finibus adiunxit, quas tamen antea superare nulla vi potuerat. Consimili casu præses Thunarum ac Telesinæ prouinciæ regem se tulit, cum Mauritaniæ reges inter se de summa rerum contéderent. Et Lachares Atheniensium dominatum occupauit, cum ciuili discordia Rempublicam conflictari perspexisset. Quinetiã Romanis in media vrbe pugnantibus, seruorum & exsulum manus in Capitolium inuasit, nec nisi summa vi deiici, nec vlla re facilius Romani ad concordiam cogi, quam ab hoste arcem occupante, potuerunt.

„ Sunt igitur periculosissimæ ciuitatib. discordiæ ciui- „ les, si nulla cum finitimis principib. societas intercedit: „ quia prius hostis ciues inter se dissidentes opprimit, quã „ succurri possit. Cum igitur nec montium præruptorum immanis altitudo, nec maris immensa profunditas, nec locorum desertissimæ solitudines, nec substructionum moles ingentes, nec hostium innumerabilis multitudo, regnandi cupiditatem coercere possit: quomodo à finitimis hostibus, si mutuis armis cadant, abstineretur? Atque ideo magis metuendum, quo fuerint angustiores imperii fines, vt Lucensium, Geneuatum, Rhagusiorũ, quorum imperia vnius vrbis ambitu, & angustissimis regionibus continentur: vt qui vrbe potiatur, statum ci- „ uitatis euertere possit: at vbi longe lateque imperia pa- „ tent, vbi plurimæ arces, vrbes, prouinciæ, regiones, mu- „ tuis auxiliis consociantur, vnius vrbis euersionem aut p- „ uinciæ direptionem non sequitur Reipubl. occasus.

Hoc

Hoc tamen habet ſingulare monarchia, quod rege capto, ſtat imperium tamen: at in popularibus & optimatum imperiis, ſi ſedes imperii, in qua optimates aut populus iura maieſtatis tuetur, capta fuerit ab hoſtibus, actum eſt de Republica. Cum enim Romani Capuam cepiſſent, ſecundo bello Punico, cætera Campanorum oppida deditionem fecerunt. Ita quoque Senarum vrbe expugnata, Coſma Florentinorum Duce, ſecuta eſt imperii euerſio: neq; enim multo poſt arces omnes & oppida in hoſtium poteſtatem venerunt. Rex autẽ captus, aut precibus, aut pretio liberatur, aut proximus quiſque ad imperium vocatur: ac fit interdum, vt princeps imperio cedere, ac priuatus viuere malit, quam ſubditos tributis vrgere. Et quidem nulla res æque terruit Carolum V. Imperatorem, quam quod Franciſcus I. rex Francorũ declarauit ſe, ſi oblatas pacis cõditiones repudiaret, imperium Galliarum Franciſco filio daturum. Tametſi enim Itali, Angli, Hiſpani, Belgæ, Veneti, ac Pontifex ipſe maximus, vna cum Carolo Burbonio magiſtro militum, in Francorum & huius imperii exitium ſocietatem coiiſſent, ac noſtras legiones ad Papiam fugaſſent, Regem denique ac nobilitatis decus in Hiſpaniam abduxiſſent, imperium tamen Francorum ſaluum & incolume ſtetit, nec auſus eſt hoſtium exercitus in Galliam penetrare; nec ciuium proborum cum Carolo Burbonio victore coniurata manus vllam attulit Reipublicæ conuerſionem; at ne motus quidem vllos excitauit: quippe intelligebant hoc imperium firmiſſimis legibus ac moribus antiquis quaſi ædificium artificioſiſſime ac pene inuiolabili materia coagmentatũ, ſtare, nec niſi difficilime vi externa concuti poſſe. At ciuitates nonnullas videmus, tam male ſibi cohærere, vt leuiſſimo impulſu ruituræ videantur.

Singulare monarchię.

Franciſci regis captiui propoſitum.

Neq; tamen vllum eſt imperium quod temporis diuturnitate non conuertatur, ac tandem aliquando euertatur. Sed beatior eſt eorum conditio, qui conuerſiones in vtramuis partem & obitum minus ſentiunt: vt de Re-

publica Venetorum diximus, quæ ab vnius dominatione ad omnes, ab his ad paucos ita peruenit, vt cōuersiones illas nemo percepisse videatur. Aliud item exemplum habemus de imperio Germanorum, quod à Carolo Magno constitutum, & ad posteros eius delatum, vnius dominatu tam diu stetit, quoad excisa Caroli stirpe Imperatores principum suffragio creari cœperunt: & cum potestate abuterentur, placuit imperandi leges & conditiones principibus definire: ex quo sensim monarchia dilabi, ac optimatum potestas confirmari cœpit. Ac nisi Austriacæ gentis illustrissimæ principes vndecim rerum gestarum gloria clarissimi, quasi iure successorio, dum alius alium, se vivo, Imperatorem designari curat, imperii Germanici maiestatem quodammodo tuerentur, iampridem Imperatores Ducibus Venetorum pares, atque haud scio an inferiores fuissent. Eadem cōuersio contigit Polonis, post Iagellonis gentem à stirpe extinctam: & Danis, cum Christiernum regē subditi spoliassent, ac imperium certis legibus & conditionib. fruendum iuratò fratri dedissent. Hunc Fridericus filius excepit, qui iisdem legibus quibus pater iura maiestatis cū optimatibus diuisit. Nec dubium est quin summum imperium adepturi sint optimates, si Fridericus sine liberis moriatur. Tametsi enim Hungari, Bohemi, Poloni æq; ac Dani, creandorum regū ius habeant, fere tamen parentes ad futurum imperium designant liberos, qui iura maiestatis multo melius tueri solent, quam peregrini.

Conuersio imperii Germanorum ad optimates.

Ac siquidem imperium à proauis ad pronepotes successorio iure peruenerit, paulatim ab optimatibus ad reges iura maiestatis redeunt; quæ conuersio & facilis est & Reipublicæ salutaris. Sic enim Casimirus magnus rex Polonorum, à proauis imperium adeptus, iura maiestatis fortiter tuebatur: sed eo sine prole mortuo, Poloni Ludouicum Hungariæ regem Casimiri propinquum ad sceptra quidem Poloniæ capessenda accersiuerunt, sed maiestate plurimum diminuta: ac multo magis post Ludouici sine mascula prole occasum, cuius filium Iagello

Litua-

Lituaniæ Dux cum regno Poloniæ suscepit. Huius posteri principes ducentos amplius annos imperium quasi successorio iure ad se delatum susceperunt, ac monarchiæ iura diligenter coluerunt, quoad usque Sigismundus Augustus regnum liberis ac propinquis masculis orbatum reliquisset. Tunc populus ad Henricum Caroli IX. Francorum regis fratrem imperium detulit, sed iis legibus, vt potius princeps quam rex esse videretur. Et quidem cum Metim, vna cum Duce ac Pontifice Lingonũ, ad legatos Polonorum excipiendos missus essem; ac Lutetiam vna cum legatis reuersus, de imperandi legibus multa didicissem, summa fuit, senatum Poloniæ regi futuro conditiones imperandi duriores daturum fuisse, si Francorũ principũ salua dignitate id fieri potuisset. Ad hunc igitur modum iura maiestatis ab vnius dominatu ad optimates, ab his ad populũ redeunt, nisi monarchiæ leges immutabiles ferantur: vt in Põtificis maximi creatione, cuius maiestas non est à collegio pontificum accita; nec item sacræ militiæ Magistri potestas ab equitum collegio imminuta; quia suis legibus nituntur. Ac tametsi collegium pontificum, mortuo Pontifice max. Iulio II. potestatem futuri pontificis imminuere decreuisset, nihilominus tamen Leo Pontifex à Iulio quodammodo designatus, cæteris omnibus augustior visus est.

Nihil autem periculo propius, quam rege sine liberis mortuo vnũ aliquẽ existere qui opib. ac potentia cæteris præstet, eoq; magis, si regnandi cupidus fuerit. Neque enim dubium est, quin dominatum cæteris principibus, si possit, eripiat: vt quidem Hugo Capetus, intermortua Caroli Magni stirpe, cum præfectus Prætorio opibus & gratia plurimũ valeret, Carolum Lotharingiæ Ducem, qui vnus cum Othone filio ex omnibus Caroli Magni nepotib. restabat, de imperio deiecit: id quod Othomanis principibus metuendum est, qui tametsi habent Turacanos, Ebranes, Michaelitas, suæ gentis ac nominis principes; nihilominus tamen si Othomanorum familia penitus intereat, verendum est, vt qui plus opibus &

gratia possit inter Prætorianos milites, de imperio dimicaturus sit; ac principibus qui minus potentia valent, dominatum erepturus: quod maximos bellorum ciuilium motus in Oriente excitaret; propter eam quam de Othomanorum virtute & imperandi maiestate opinionem populi conceperunt. Memorabile exemplum habemus de conuersione imperii Lacedęmoniorum. Nam „fuso ac fugato Cleomene rege ab Antigono, Spartiata„rum populus summo imperio tres annos præfuit; sed cũ „allatum esset, Cleomenem regem in Ægypto cæsum fu„isse, ex Ephoris quinque à populo creatis, duo, arreptis „armis, tres collegas sacrificantes occiderunt: deinde po„pulus Agesipolim regiæ stirpis Heraclidarum suffragio „regem creauit. Sed cum ante Cleomenẽ duo reges creari consueuissent, Lycurgus nouus homo ereptis pecunia suffragiis, rex etiam à populo creatus est, Chilone regiæ stirpis propter inopiam à petitione diadematis summoto: qui tantam suo generi ac dignitati contumeliam illatam ferre cum non posset, magistratus omnes interfecit. Ita Lycurgus qui cædem euaserat, solus dominatum tenuit, cum Heraclidarum gentem pene deleuisset. Atque hæc de rerumpublicarum interitu & conuersionibus dicta sint; quæ præuideri possint, necne, disserendũ nobis videtur.

An Rerumpublicarum conuersiones prospici possint. CAP. II.

QVONIAM Theologorum ac Philosophorum o„mnium decretis constat, res humanas nec præci„piti casu, nec fortunæ temeritate ferri, consequens est, Rerumpublicarum interitus & conuersiones à Deo, vel à natura, vel ab hominum arbitrio ac voluntate pẽdere: id est, à diuina potestate, nullis interiectis causis, aut ab ipsa naturalium causarũ & effectionum serie ac conse„cutione, sic aptata, & ab immortali Deo colligata, vt pri„ma extremis, media vtrisq;, omnia omnibus inuiolabili „nexu cohæreant; quam Plato ex Homeri sententia catenam aureã: id est, σειρὰν χρυσῆν, Zeno *fatum*, cæteri Stoici *pro-*

In Theateto.

ci *pronœam*, Augustus, Panætium (opinor) & Senecam secutus, *Deum* appellauit. Grauiter autem ab iis peccatur, qui naturam Deo mutant, quasi Deus naturę legib⁹ obligaretur, vt Iouem fabulæ ferunt Adrastiæ decretis teneri. Recte tamen Augustinus, qui fatum aut nullum esse, aut Deum ipsum fatum esse scripsit: quia nihil constans, nihil firmum, nihil immutabile præter Deum. Ea vero quæ Dei munere & concessu tributa est hominum generi voluntas, Hebræorum & Theologorum doctorum consensione libera est, & omni necessitate [a] soluta; nam si nostratum voluntatum cœlestes quædam sint & appetitionum causæ necessariæ, non solum humana voluntas libera non sit, sed ne voluntas quidem sit: & inepte velle dicatur, quem vlla vis cogat. Ab hac igitur Stoicorum ac fatalium hominum inerti atque ignaua disciplina, Posidonius [b] ipse Stoicorum suæ ætatis princeps iampridem, & optimi quique tum philosophi, tum etiam peritiores theologi, procul discesserunt. Quin etiam Philippus Melanchthon, qui pro seruili voluntate acerrime propugnauit, liberas hominũ voluntates in actionibus humanis ac ciuilibus esse confitetur?

a *sic Moyses Maymo in epistola aduersus Astrolog.*

b *Galen. in libro, De placitis Hipp. & Plat.*

Cum autem humana voluntas tam varia sit, tamque sui dissimilis, vt nihil ex ea constituere possis, quod ad Rerumpublicarum euersiones aut cõuersiones accommodari queat, nihil eo de genere definiemus. Quæ autem diuinis consiliis geruntur, maxima parte abdita sunt humanis cogitationibus, & hominum sensibus omnino retrusa; nisi Deus opt. max. vates quosdam eximiæ integritatis ac sanctitatis singulari munere afflauerit, vt veteres quondam Hebræos, qui certissimis oraculis multarum ciuitatum & imperiorum conuersiones ac interitus prodiderunt, experientia ipsa posteritati comprobatos. Rarius autem diuina potentia sese exserit sine causarum interiectione: idque non sine impetu maximo ac inopinata vi facit: vt cum ciuitates quinque Sodomorum incendio mirabili ac flammis vltricibus in vrbes delapsis vno perdidit & eodem momento: locum

etiam aquarum dulcium ac piſcium affluentia pleniſſimum, teterrimo ſapore ſic mutauit, vt omni piſcium generi peſtifer ſit ac lethalis: ipſam v. tellurẽ vberrimæ fertilitatis, cinerib. ac putido ſulphure ita conſperſit, vt nec ſalutarib. plantis vllum nec frugib. locum in ea regione reliquiſſe videatur. Ita quoq; Buram & Helicen ciuitates Græcorum tanta voragine aquarum ac tam repente obruit, vt etiam ii qui ex vrbibus in naues conſcenderent, mirabili aquarum inſurgentium vi à portu prohibiti omnes inundarentur. Conſimili vltione diuinitus illata tres ac viginti vrbes Italiæ immanis terrarum hiatus vno hauſit momento, vbi poſtea Pontinæ paludes exundarunt. Item duodecim vrbes Aſiæ terris deſcendentib. vna labes derepente dicitur abſorbuiſſe.

Cum igitur humana voluntas libera ſit ac varia, ſemperque ſui diſſimilis; diuina vero occulta & abdita: reſtat naturæ vis, quæ nec penitus obſcura eſt, & conſtanti quodam cauſarum ac effectionum tenore moderata curſum tenet. Cauſas autem cohibentes in ſe efficientiam naturalem, quæ multę ac variæ ſunt, nõ ciuiles dicimus; quas proxime ſequitur conuerſio vel occaſus ciuitatum: vt, cum nulla benefactis præmia proponuntur, nulla ſupplicia peccatis, quis huiuſmodi Rempublicam breui „ neſciat interituram? omnium enim cauſarum nulla cer„ tior, nulla grauior, nulla denique ab obitu ciuitatis pro„ pius abeſt, quam iſta: ſed cauſas cœleſtes naturæ vi quadam manantes inquirimus: tametſi iuuat omnes intue„ ri ac proſpicere. Et quemadmodum hominem aliter „ pictor, aliter medicus; & animum aliter phyſicus, aliter „ theolog⁹ contemplatur; ſic quoque Rerumpublicarum „ conuerſiones aliter politicus, aliter aſtrologus, aliter „ theologus diiudicat. Politicus in ciuitatis euerſione principis iniurias, magiſtratuum ſordes, legum iniquitatem accuſat: Aſtrologus cœleſtium ſyderum vim & efficientiam contemplatur, vnde varios animorum motus hominibus ad res nouandas ingenerari putat: theologus vero peſtes omnes, bella, frugum ſterilitatem, ciuita-

uitatum denique ac populorum interitus[a], à diuini numinis & religionum contemtu manare constanter affirmat, ob idque Deum irasci, sapientissimos quosque magistrat⁹ in stuporé agere, ac sua sydera in principes armare. Habet suas quisque causas, quarum ope & concursu ciuitatis interitum fore sapiens auguratur.

Nam in eo q̃plurimos magno errore labi videmus, qui syderum scientia ac peruestigatione Dei præpotentis maiestati quicquam detrahi putant: quæ tamen ex iis clarius elucescit, cum adiumento causarum cœlestiũ ea fiunt, quam si ab ipsius Dei manu ac potestate, nulla interiecta causa, gererentur. Quis autem cœlestium corporum vim & effectionem in vniuersa natura admirabilem non sentit? non propterea tamen vlla naturæ necessitas facit, quoniam ab immortali Deo coerceri ac retineri possit: quippe qui naturæ legibus, quas ipse iussit, solutus est: non quidem à senatu aut à populo, sed à seipso, qui maximus est, nec quicquam nisi quod rectum ac iustum sit, efficere potest; quia optimus: & perennem populorum omnium curam[b], sed tamen securam gerit; quia maximus est. At cum omnia quæ ortus sui principium habuerunt, fluxam quoque habeant ac dissolubilem naturam, vt certissima minimeque dubia demonstratione perspicuum[c] sit: consequens est etiam non ciuitates modo, verumetiam omnia quæ post originis suæ primordia seculis innumerabilibus floruerunt, tandem aliquando casura. Ac tametsi Plato philosophorum princeps, nec ratos orbium cursus, nec cœlestium corporum vim ac naturam, quæ tunc densissima caligine ac obscurissimis nubibus obtegebatur, percepisset[d]; cum Reipublicæ formam præclara mentis agitatione talem sibi finxisset, vt sempiterna fore videretur, si à legibus & institutis non aberraret: nihilominus tamen interituram affirmauit: quippe qui in clarissima luce prospiceret ludibria rerum omniũ; quæ vt oriuntur, sic etiã aboriri necesse est; nec quidquam firmum aut stabile esse, præter rerum omnium parentem; tametsi Sophocles

a Psalm. 107. Leuit. c. postremo. Iob. cap. 12.

Syderũ scientia

b. Esa. cap. 19. Benedictus populus meus Ægypti, & opus manuum mearum Assyrius: hereditas autem mea Israel.

c Plato in Timæo, in Phædone. Aristot. li. 1. de cœlo. Esa. c. 43. 45. Psalm. 90. primus fui, & nouissimus ero.

d Plato scientiam syderum φοςὰν εἰς βάθος appellauit. nam Soli Lunam proxime subiunxit.

a Soli Dii senectam non sentiunt, nec mortem.

de toto genere Deorum scripserit[a], μόνοις οὐ γίνεται θεοῖσι γῆρας, οὐδὲ μὴ θανεῖν ποτε. Quæ cum ita sint, nulla tam præclara instituta, nullę tã sanctę leges, quę ab obitu certissimo respublicas vindicare possint. Quibus argumentis Secundus philosophus Stoicæ familię Pompeium post cladem Pharsalicam fractum & desperatum erexit.

" Nec propterea, qui causarum in natura seriem ad ci-
" uitatum conuersiones & occasus ptinere putant, hi mẽ-
" tem hominis voluntate libera spoliatã, ac multo minus
" ꝑpotentem Deum fati necessitate deuinciunt. Non n. si antecedentib. causis omnia conserte contexteq; fieri iudicarem, cum diuina potestate natura ipsa cohibeatur.
" Quamobrem sæpe videmus stirpes & animantia, q̃ cer-
" tos vitæ fines habẽt, vi extrinsecus illata; terminos quos
" natura pepigit anteuertere, ac ciuitas q̃ per naturam li-
" cuisset interire. De hominum genere in sacris literis illud sæpissime[b] testatum habemus, eos qui integritate ac virtutib. cæteris præluxerint, vitæ suæ terminos diutissime prorogaturos; consceleratos v. vitæ suæ cursum breuiorẽ habituros, ac celerrimum exitiũ sibiipsis illaturos. Quibus constat, certos esse terminos vitæ cuiusque ab imortali Deo fixos, qui scelere breuius contrahi, virtute longius proferri possint. Ita quoque imperia suos habent ortus, sua incrementa, status, conuersiones, occasus: quã-
" do tamen conuersionis cuiusque momenta futura sint,
" quando moriendi dies finitus, nulla disciplina perceptũ
" aut cognitum videmus. Quod enim Plato imperia tunc ruitura scripsit, cum modulationis suauitas & concentus periret, leuius est quam vt refelli debeat: hæc tamen suo loco. Plerique ciuitatum conuersiones ab errantium & inerrantium syderum vi ac potestate petendas esse putarunt; sed res ipsa difficultatem habet infinitam; quæ fortassis explicari posset, si Rerumpublicarum eadem esset, quæ rerum omnium origo à natura petita.

b Exodi c. 19. Leuit. c. postrẽ. Deut. 6. in fine capitis. Iob. c. 12. Samuel. cap. 2. li. 1. Ezeche. 33.

" Iam vero si status aut obitus ciuitatum ab illis sempi-
" ternis ignibus eorumque mutuo concursu ac traiectionibus

nibus penderent, nulla tamen certa disciplina tradi aut „ percipi possent; cum tanta sit eorum, qui syderum vim „ orbiumque cœlestium cursus notarunt, varietas & incõstantia, vt eandem stellam alius recto, alius auerso cursu ferri eodem momento scripserit; quæ tamen in cœlo stabilis ac immobilis conspiceretur: vt sua ipsi temeritate refellantur, qui stellarum vim in ciuitates, quidque ad quamlibet multos annos effecturæ sint, sine errore prædicere se posse iactant. At ne in ipso quidem Lunæ cursu, qui minus habet obscuritatis, dogmatum suorum constantiam ac conuenientiam tueri potuerunt. Certe Leouicius, qui Alphonsi decreta secutus est, superiorum planetarum concursus altero post mense prodidit, quam in cœlo apparuissent.

Errores Astrologorum.

Ac tametsi Ger. Mercator, ex retroactis ætatib. Solis ac Lunæ deliquia q̃dam à maiorib. prodita notauerit, vt rationẽ vniuersi tẽporis à mundi conditu certius meliusq; iudicaret; nihilominus tamen eius obseruationes ruinã minantur. Posuit enim, Solem in ipsius mundi originib⁹ Leonem tenuisse, Iulium Maternum nulla probabili ratione secutus. Arabes vero ac cæteri Astrologi, Solem in Ariete fuisse putant. Vtriq; tamen aberrant à scopo; alteri quidem quarta circuli parte, alteri dimidia: siquidẽ in iugo Solem positum initio fuisse, non modo antiquissimis populorum omnium morib. ac institutis, verumetiam diuinissimis testimoniis testatum habemus; quib. festa dies collectionis frugum extremis [a] anni diebus coli iubetur: scilicet die secunda & vigesima mensis septimi, quem ante migrationem ex Ægypto primum fuisse Moyses diserte scripsit [b]. Id autem sæpi⁹ ab eo, quo min⁹ ambigeretur repetitum legimus. cum enim diem festum *Abib*, id est, *culmorum* quem Græci πεντηκοστὴν vocant, coli iussisset, subiecit [c] hæc verba, וחג האסיפ תקופת חשבה, id est, *Et festum collectionis frugum vertente anno.* At extremum superioris anni momentum, sequentis initium est, vt Orus Apollo veteres Ægyptios annum significasse scribit, dracone in orbem circumacto. Iosephus [d] au-

a Exodi. ca. 23. v. 16.

b Exod. c. 12. v. 2.

c Exod. c. 34. v. 22.

d cap. 3. lib. 1. Antiquit.

tem optimus antiquitatis interpres, mentem *Abib*, qui Chaldæis *Nisan*, nobis vero antea *Martius*, nunc *Aprilis*, ordine primum fuisse tradit, propter adeptam libertatē excussa Ægyptiorum seruitute: mēsem autem qui Chaldæis *Ethanim*, Hebræis *Tisri* dicebatur, is erat October, natura primum; qui postea incidit in Septembrem. Hæc non modo Iosephus, verumetiam omnes fere Hebræorum magistri, Eleazar[a] inquam, Abraham[b] Ezrę F. Ionathas Chaldæ⁹ interpres[c], ac cæteri fere omnes id confirmant. quod quia magnum pondus habet ad Rerumpublicarū euersiones diiudicādas, plani⁹ explicandū nobis est. Schola vet⁹ Israelitarū libros Moysis de Originib. ab Autummo auspicatur: ac Samuel antiquissimus Hebræorum magister, primam *Tecupham* seu conuersionem annuam, in autumni æquinoctio statuit. quibus planum fit antiquissimæ gentis dogmata & instituta cum lege diuina congruere ac conuenire.

a in Genesim.
b in c.7. Danielis.
c li. 1. Reg. cap. 8. v. 2.

Eadem fuit de anni principio disciplina veterum Ægyptiorum & Chaldæorum; à quibus artes quæ Mathematicæ dicuntur, non modo originem acceperunt, sed etiā ab iisdem ad omnes populos dimanarunt. Sic Iulius Firmicus tradit, Ægyptios à maioribus acceptum posteritati tradidisse, Solem in extrema parte libræ initio positum fuisse. Eadem fuit Indorum sententia, qui adhuc Solis & Lunæ cultores sunt; vt Hispani prodiderunt. Ac tametsi Græcorum annus à solstitio æstiuo initium haberet, nihilominus tamen Asiatici Olympiadas & anni caput ab autumno incipiebant. Quin etiam Romani ab vltima antiquitatis memoria ab idib. Septembris mensem auspicabātur: *lex*, inquit Liuius[d], *vetusta est, & priscis scripta literis, vt, qui Prætor maximus sit, idibus Septembris clauum pangat*. clauum hunc Festus *annalem* appellat[e], *qui quotannis*, inquit, *figebatur in dextra parte Capitolii, vt per eos clauos numerus colligeretur annorum*. Augustus etiam ludos Olympicos Septembri mense instituit. Ac tametsi astrologi nouam anni rationem à Moyse traditam (vt cæteri fere populi) sequantur, & à sectione verna incipi-

d lib. 7.
e in verbo, Clauus annalis.

cipiant, nihilominus cœlestium conuersionum tabulas ab Ægyptiis & Chaldæis acceptas ordiuntur ab autumni [a] sectione.

Quę antiquitates, totq; ac taliũ virorũ auctoritas, tãetsi rẽ satis pspicuam ac minime dubiã efficiunt, nihilominꝰ ipsa natura nos eo deducit, vt ab autũno mundi origines cœpisse cõfiteamur. Nã si demꝰ, id ꝙ necesse est, hominẽ ab immortali Deo, ac cætera quoq; animantia eo statu cõdita fuisse, vt nutricib. nõ egerent: necesse est omni animatium generi, atq; in primis homini fruges maturas, & arbores fructib. ad vescendum graues, & ad intuendũ iucundas, vt est in libris [b] sacris Originum, inq; hortis amœnissimis consitas fuisse: quod fieri nullo modo potest, nisi mundus autumno ineunte cõditus sit; quoniam circa Iordanem creatus [c] est Adamus, vbi fruges vere spicam nondum exseruerunt: est n. mensis *Abib* dictus, quia fruges vere nouo illis in locis in culmos exsurgũt; arbores v. vix effloruerunt. neq; n. naturæ lex est ab orbe cõdito, nec temperies veris & autumni mutata. Quamobrem & Plutarch. in Symposiacis, cum quæreret oua sint auibus priora necne, definit aues prius esse procreatas, & quæcunque maximo sinu mundi continentur, omnibus suis partibus absoluta fuisse; alioqui si Deus hominẽ vagientem, si vitulos pro bobus, si oua pro auibus, procreasset; nutrices quoque ad lactandum, & aues ad oua incubanda creare oportuisset. quę si absurda sunt & ridicula, & illa ex quibus hæc sequuntur, absurda videri necesse est; scilicet veris initio mundum conditum, & virgulta pro arboribus fructiferis, & cætera denique incoata nec perfectionem assecuta fuisse.

Ex quib. planũ fit, eos errare grauiter qui vltima mũdi principia à verna sectione; ac diem ipsum à meridie repetentes, tum sacras literas, tum etiam antiquissimam Indorum, Chaldæorum, Ægyptiorum, & Latinorũ memoriã inanibus coniecturis abolere conantur: quia scilicet frigora sequantur autumnum; veriti opinor, ne Adami infantis nuditas algeret. Cum igitur astrologi falsa, vt hi quoq; cœlestium conuersionũ principia, posuerint,

[a] Ptolema. in lib. magi a construct. Alphõ. tabula.

Mũndy au[...] [handwritten marginal note]

[b] Genes. c. 2.

[c] Genes. c. 2.

ac summopere inter se de syderum ac stellarũ cursu dissideant, nihil de rebus humanis & ciuitatum interitu cõstanter tradere possunt. Quanquam perridiculum est, vrbium conditione Rerumpublicarum origines & cõuersiones metiri, q̃ illi faciunt: quinetiam iactis substructionum fundamentis, de casib. futuris ædium, de incendio, de ruina temere affirmant; quod certe ab insania & furore proxime abest: quasi naturæ constantissimus ordo ab humana leuitate, & orbium cœlestium vis ab opificis & latomi arbitrio penderet. legibus [a] quidem cauetur, *ædium exustarum æstimationem ab ætatibus fieri oportere*: sic enim in exemplari Hetruscorum legitur; tametsi Cuiacius antiquarum lectionum diligentissimus interpres, eorum sectam sequitur, qui QVANTITATIBVS legendum putãt. Sed hac ratione marmoreas ædes angustissimas vilius æstimari oporteret capacibus horreis, luto ac materia putri constructis. At Vitruuius & architecti omnes ex ædium exustarum ætatibus (nisi parietes lateritii fuerint: hos enim Plini⁹ *æternos*, si ad perpendiculum erigantur, appellauit) accepti damni æstimationem inire solẽt. Sed ad Vitruuium [b] & architectos, talium quæstionum arbitria referamus.

Quod autẽ ab ædificiorũ & vrbium fundamentis de imperii statu, qualis futur⁹ sit, iudicari putant oportere, refutatione min⁹ egeret, nisi M. Varro, quem Tulli⁹ Græcos ac Latinos omnes eruditione superasse scribit, Taruntium Firmianum iussisset horoscopum vrbis Romæ explicare: sic enim Plutarchus & Antimachus Lyrius tradunt. Is igitur causas ex progressu Reipublicæ, & antecessiones ex consequentibus comparans, leuissimis & inanibus coniecturis tradit, iacta fuisse vrbis fundamẽta anno tertio sextæ Olympiadis, ad X. Cal. Maias, sub horam à Meridie tertiam, Saturno, Marte, ac Venere Scorpionem, Ioue Pisces, Sole Taurum, Luna iugum, Geminis cœli medium occupantibus, oriente Virgine. At cũ huius thematis cardines præcipui ad Mercurium pertineant,

a l domos, de legat 1.

b Vitruuius li. 2 ca 8. Non n. quæ sunt molli camento subtili, facie venusta tis non ea esse possunt in vetustate non ruinosæ. Itaque cũ arbitria cõmunium parietum sumuntur, non æstimant eos quanti facti fuerint, sed cum ex tabulis inueniunt eorum locationes, pretio præteritorũ annorum singulorum deducũt octogesimas, & ita ex reliqua summa partem reddi iubent, pro his parietibus, sententiamque pronunciant, eos non posse plus quam annos octoginta durare. De lateritiis vero, dum modo ad perpendiculum sint stãtes, nihil deducitur, sed quanti fuerint olim facti, tãti semper æstimantur. Ex his apparet, legendum esse, examinatis ætatib. in l. si domus. de legat. 1.

neant, & hominum ſtudioſorum mercaturæ, Philoſophię, literarum denique omnium, theſis illa cœleſtis notam præ ſe ferat, qui fieri poteſt, vt in Romanos mortalium omnium bellicoſiſſimos homines iſta conueniāt? Quanquam Taruntius pudendo errore lapſus eſt, qui ſitum orbium cœleſtium cum natura diſcrepantem, poſuit, id eſt, Solem Veneri ἀντικείμενον & plane oppoſitū; cum tamen Venus à Sole quam longiſſime diſcedit, ad ſummum octo & quadraginta partibus abeſt, quod quidem excuſandum, & μνημονικὸν ἁμάρτημα venia dignū videretur, ſi aliud agenti excidiſſet, vt Augerio Ferrerio excidit; qui in libro de iudiciis planetarum Mercurium Veneri, & vtrumque Soli oppoſuit: quod per naturam fieri non poteſt: cum Mercurius à Sole partibus triginta nunquam diſcedat. Tametſi Io. Picus Mirandulæ princeps ex hac motuum cœleſtium demonſtratione Iuliū Maternum falſo coarguit, quod Solem in Ortu, Mercurium vero in decima domo collocaret: *quod*, inquit, *fieri non poteſt, niſi Sol à Mercurio abſit circuli quadrante*: nec animaduertit globum ad Aquilones ita conſtitui poſſe, vt Sole oriente, Mercurius meridianum, imo duabus ante meridiem horis decimum domicilium attingat? nec tamen à Sole Mercurius triginta partib. abſit. At Plutarc. ſcribit, Antimachū Lyrium teſtatum reliquiſſe, Solē lumine defectum; quē tamen circuli diametro à Luna abfuiſſe tradit. Illud etiam falſum, quod Solis ingreſſum in Tauri ſignum XXI. die April. contigiſſe tradit Taruntius; cum diem tertium ante Cal. Maii Taurus illa ætate occuparet. Quanquam Lucas Gauricus, qui clariſſimarum vrbium themata cœleſtia collegit, toto cœlo diſcrepat à Taruntii propoſito themate. Is enim iugum (vt Manlius) in Oriente ponit. Sed de rebus omnibus abſurdiſſimis nulla eſt abſurdior, quam vrbium euerſione ciuitatis interitum metiri; cum ſuperius demonſtratum ſit, ſalua ciuitate vrbem ſæpius euerti ac ſolo ęquari; vt de Carthagine docuimus: & ſaluis mœnibus ac ædificiis Rempublicam ſæpius interire.

Ni-

Nihilo sanior est Hieronymus Cardanus; qui, vt abdita & retrusa subtilius q̃ cæteri tractaret, & admirabilitaté sui apud imperitos earũ rerum excitaret, maximarũ
„ ciuitatum ac imperiorum origines & incrementa ducit
„ ab ea stella quæ extremã caudã Helices occupat; quam
„ vrbi Romæ nascenti verticalem fuisse tradit: inde Romanum imperium Constantinopolim, post in Galliam, hinc in Germaniam eiusdem stellæ beneficio deducit. Quæ tametsi ab homine leuissimo prodita fuerint, rerũ tamen cœlestium ignari homines mirantur. Hæc igitur refellenda nobis sunt. Nã cum intelligeret extremã stellam Helices populis omnib. fieri quotidie verticalem; perpendicularem vero iis tantum qui subiecti sunt circulo quem ea stella describit: Cardanus subiecit, verticalẽ esse oportere cum Sol meridianum circulũ attingit: quo in statu fuisse putat, cum Romulus creator Vrbis fundamenta iaceret. Id autem per naturã fieri non potuit, vt scilicet extrema Vrsę maioris eadem hora, id est meridiana, cum Sole verticularem circulum attingeret. Cum enim ea stella nunc posita sit in XXI. parte Virginis, ex ratione motus octaui orbis, necesse est in XIX. parte Leonis exstitisse, cum vrbis fundamenta substruerentur: Solem vero in XIX. parte Arietis, vt Solis antecessiones declarant. Aberat igitur stella triente circuli, ac viginti partibus à verticali, cum in eodem signo, & eadẽ parte signi qua Sol, esse debuisset; si vera sit Cardani doctrina: qui tamen cum sciret eandem stellã multis oppidis nascentibus iam ab orbe condito verticalem fuisse, & quidem Sole meridiano, præoccupatione vsus adiecit, vni tantũ monarchiam deberi: sed cur potius Romanis, à quorum vertice duob. gradibus abest, quã Scotorũ piscatoribus qui Orcades accolunt, aut Noruegis, & cæteris ad Aquilonem populis, quib. eadem stella non modo verticalis est Sole meridiano ac mense Septembri, sed etiam perpendicularis? Illud etiam absurdius, quod ab extrema Helices imperium Constantinopolim delatum fuerit, cum mille circiter annos ante condita fuisset, quam im-

petii sedes illic collocaretur. Iã vero vrbis illius horoscopum ex bibliotheca Vaticana Lucas Gauricus descripsit, vt quidã olim à Porphyrio literis proditum affirmant, satis inconstanter ac temere; cum Porphyrius [a] *mundum æternum esse accerrime tueretur: horoscopus autẽ vrbis præ se fert annum mundi* 5838. *Maio mense, die Lunæ, hora* 2. *M. o. post ortum Solis*; vt quidem Gauricus ex Vaticano descripsit: cui subiicit hæc verba; *Subtrahe* 5200. *anni mundi, Byzantii* 3838. *post Christum* 638. *Sole Taurum, Luna & Saturno Leonem, Ioue ac Venere Cancrum, Marte & Mercurio Geminos in Ortu, Aquario cœli verticem occupantibus. feria secunda, post ortum Solis.* Aliud eiusdem vrbis thema cœleste Valens Antiochenus obseruasse dicitur, superiore tardius quadraginta momentis.

a Ita Proculus discipulus tradit in Rempubl. Platonis.

Illud v. perabsurdum, q̃ Gauricus Constantinopolim conditã tradit anno Christi DCXXXVIII. trecentos annos post mortẽ Porphyrii; quã tamẽ constat ante Christũ q̃ngentos amplius annos floruisse: deinde captam à Turcarũ exercitu putat anno Christi MCCCCXXX; cum tamen expugnata ac direpta fuerit anno Christi MCCCCLII. A. D. III Cal. Iunii: quæ ante mille & octingentos annos à Gallis capta fuerat, & in qua regnatum erat ab illis vsque ad Clyarum Thraciæ regem, quemadmodum Polybius scribit: quo tempore *Byzantium* dicebatur: ac rursus à Pausania rege Lacedæmoniorum [b] bello Medico; itemque ab Alcibiade [c] Atheniensium duce; post etiam à Seuero Imperatore triennium obsessa; expugnata, direpta, ac solo penitus exæquata, reliquis ciuibus in seruitutem abductis, & agro Perinthiis attributo circiter annum Christi ducentesimum: nec multo post instaurata est, & à Constantino magno valde locupletata, cum illuc imperii sedem transtulisset: ac rursus ab exercitu Imperatoris [d] Galieni crudelissime ferro ac flamma vastata, ciuibus omnibus cæsis, aut in seruitutẽ redactis; nec tamen domicilium imperii Græcorũ esse desiit, quoad iterum Galli duce Balduino dominatum vrbis ac imperii Græcorũ inuaserunt, à quib. anno post quinquagesimo

b Thucydides.

c Plutarchus in Alcibiade.

d Dio Xiphilinus.

expul-

expulsi fuere, ducibus Palæologis, qui recuperata vrbe regnauerunt vsque ad Turcarum expugnationem. Quæ imperii conuersiones, & vrbis ruinas ne attigit quidem Gauricus nec Cardanus ipse suspicatus est: alioqui res tam absurdas ac secum dissidentes nũquam, opinor, scripsisset.

Sed cur huic stellæ, quã inepti quidã astrologi *Saturniam* esse putant, plus quã cæteris, tũ magnitudine tum natura clariorib. tribuit? cur Regulũ maximam inerrãtium, cur Medusam, Spicam, Canem, Vulturem clarissimas; cur deniq; stellas mille sexaginta (tot n. præter vagas numerãtur) quib. Hebræorum mathematici triginta sex addiderunt, ab orbis imperio summouet? Infinitus sim, si omnes omniũ errores in eo genere complecti velim: sed eos modò refellere placet, qui plus sapere sibi vi-„ dẽtur: cuiusmodi est Petrus Alliacus Cardinalis. Is enim „ Rerũpubl. ac religionũ, ortus, cõuersiones, obitus, à su-„ periorum planetarum concursu pendere scribit. Ac mirum mihi visum est, quamobrẽ I. Picus Mirandulæ Princeps istius hominis errores sane pudendos in cœlestium orbium doctrina pro certis & compertis demonstrationib. habuerit. Cum enim post orbem conditum anno centesimo decimo quinto, vsque ad annum Christi MCCCLXXXV. triginta sex Iouis & Saturni concursus tradiderit, vix tamen vllus eo, quo decuit loco ac tẽpore „ describitur. Leupoldus, Alcabitius, Ptolemæus in eadẽ „ quoq; sententia fuerunt: scilicet populorum migratio-„ nes, bella, pestes, eluuiones, incẽdia, sterilitates, frugum „ inopiam & copiam, à concursu planetarum, ac potissi-„ mum superiorum, Iouis inquam ac Saturni, pendere, eo-„ que magis si Mars cum vtroque simul coniungatur. Et quidem quoties concurrunt, sequuntur ea quæ etiam prudentissimos rapiunt in admirationem: tametsi nulla vis necessitatis hominum generi à cœlo impendet.

Sed quicquid illud est, Petrum Alliacum grauissime errare constat, qui congressus illos ab vltimo principio repetens, annorũ septem millia ab orbe condito fluxisse puta-

putauit, Alphonsi, Eusebii ac Bedæ secutus errores, quos non modo Hebræorum, sed etiam Christianorum omnium summa consensio non ita pridē repudiauit, cum intellectū est ex antiqua Bibliorū interpretatione [a], mille & quingentos amplius annos peccatum fuisse. Itaque Philonis Hebræi rationem certiorem sequuntur: is enim inter Iosephum & Hebreæos recentiores mediam fere rationē amplexus est. Nā Iosephus annos CCCXLII. Philo CLX à cæteris Hebræis dissentit. Ex hoc igitur colligunt, hunc annum, qui à Christo nato millesimus est, & quingentesimus octogesimus tertius, quo Bodinus hæc Latino sermone scripsit, fuisse ab orbe cōdito quinquies millesimū quingentesimum trigesimum primum: vel ad summū 5550. Quare fallit Alliacus qui ante septē millia annorum superiorum planetarum cocursum posuit anno post orbem cōdito trecentesimo ac vigesimo: id autem mille ac ducentos annos ante conditam vniuersitatem contigisset. Idem etiam putat mundo nascēti, cuius ipse horoscopum describit, Cancrum in Ortu fuisse, Solem in Ariete (id quod antea falsum esse argumentis ad assentiendum necessariis demonstrauimus) Lunam ac Venerem in Tauro, Saturnum in Aquario, Iouem in Piscibus, Martem in Scorpione, Mercurium, in Geminis: quæ cum orbium cœlestium motu ac natura ipsa pugnant: quod cuiq; propius intuenti, & ad hæc vsq; tempora subductis rationibus dirigenti planum est: vt omittam illud quod cum Solem in parte XIX. Arietis, Mercurium in XV. Geminorum, collocauit, alterum ab altero sex & quinquaginta partibus seduxit repugnante natura, vt superius docuimus: scilicet Mercurium, cum longissime à Sole discedit, triginta tantū circuli [b] partib. abesse. Sed hoc sibi proposuerat, contra decus ac maiestatem planetarum fore, si nascente mundo alibi quam in suo quemque solio & carpento collocaret: quæ imperitorum commenta leuiora sunt, & ab antiquitate Chaldæorum remotiora, quam vt refelli mereantur.

Quanto certius ac melius, qui ab his quas intuemur

[a] In Genesi [illegible] numeris notis.

[b] Ptolem. lib. 12. magnæ constr.

planetarum traiectionibus & coniunctionibus ad initia recurrentes, antiquitatibus Hebræorum & Copernici animaduersionibus perspectis, de temporis retroacti & Rerumpublicarum conuersionibus ac statu iudicant: si tamen hac ratione iudicium vllum ab omni impietate ac temeritate remotum fieri possit. Neque vero sperandum est, nisi forsitan innumerabilibus seculis, vt tres planetæ superiores in prima parte Arietis concurrant: ex quo quidem & Rerumpublicarum, & vniuersitatis interitum à flammis cœlestib. futurum, arioli nostri temere augurantur: tametsi trium superiorum congressus futurus est in parte IX. Arietis: quæ tamen cõiunctio vera non est, id est, quæ nõ per centra, sed per orbes planetarum fiat: vt neque anno sequenti, à Christo 1584. tametsi Mars vna cum Saturno in secunda parte Arietis copulabitur, & in eodem signo Iupiter, sed ab illis duodecim fere gradibus distabit: quæ coniugatio vix anno post octingentesimo recurret.

Ad hunc modũ licet, annales intuentem, cõuersiones ciuitatũ literis ac posteritati mandare; & ex antecessionibus cõsequentia iudicare; salua tamen Dei præpotentis maiestate, qui nullis naturæ legib. obligatur, ac ne suos qdem obligauit. In quo pleriq; grauiter peccant, q cœlestiũ orbium leges nullas esse putãt: cũ tamẽ earũ vis ac potestas summa semper fuerit, non tantũ in hæc quæ videmus elementa, & in omne animantium genus, sed etiã in eos qui belluarũ vitã viuunt, vt est in sacris [a] literis; bonis tamen nihil omnino ab his metuendum. Nã pleriq; anno 1524. quo trium planetarũ superiorum centra cõiugata sunt in decima parte Pisciũ, cæteris planetis cum capite Draconis Aquarium aut Pisces, aquatica signa, occupantib. Certe quidem eo anno ac mense Februario coniugationes planetarum inter ipsos, præter inerrãtia sydera, viginti fuerunt: quæ res omniũ admiratione dignissima visa est. Itaq; Astrologi, toto terrarũ orbe conspirantes ad mundi huius interitum, leuissimorum hominum mentes ingenti metu perterruerunt, cum aquarum

[a] *Iob 39. & 40 vbi agit, de legib. cæli super terram.*

rum eluuionibus terram inundatum iri tam constanter affirmarent, vt non defuerint qui sibi naues ad aquarum perfugia fabricarent: atque in primis Auriolus Tolosas, humani quidem iuris consultissimus, sed qui leges diuinas aut ignoraret aut irrideret, immemor sempiterni fœderis, quod cum Noha ab aquis erepto Deus percussit[a]: *iuratus mundum hunc nunquam deinceps aquis interiturum.* Annus quidem ille aquarum & imbrium intemperantia laborauit; nullæ tamen vrbes, nullæ regiones aquis immersæ memorantur.

a Genes. 9.

Igitur ad præcepta de conuersionib. & obitu Rerumpublicarum tradenda, non satis est, maximos illos trium planetarum superiorum, sed etiam medios concursus, q ducentesimo & quadragesimo quoq; anno, & qui vigesimo fiunt; intueri, tum defectionis Solis ac Lunæ, atque inferiorum planetarum inter se & cum superioribus cõspirationem & consensum; ac denique traiectiones mutuas, & inerrantium syderum vim ac potestatem, & cum errantib. habitudinem, accurate obseruare? Veterum q̃dem nonnulli animaduerterũt, eiusmodi superiorũ planetarum congressus, aut frugũ inopiam, aut populares morbos, aut interitus animantiũ aut populorũ motus, aut eluuiones aquarũ, aut vrbium incendia, aut cõuersiones imperiorũ consequi, non quidẽ vbiq;, sed certis quibusdã regionib. ac locis. Ex quo quidem coniectura quadam iudicauerunt, hoc vel illud signum huic vel illi regioni à Deo tributum. Inde cœlestia signa duodecim quadrifariam diuiserũt, ex elementorũ vi ac potestate: & præcepta quædã posteritati reliquerunt; quæ, quod experientia diuturna non satis probata fuissent, artem efficere non potuerunt: vt mentiti sunt Chaldæi, qui se CCCCLXX. millia annorum in experiundis natiuitatibus posuisse iactabant[b], quo suam illam scientiam certiorẽ esse persuaderent, & vendibiliorem redderent.

b Cic. in Diuinat.

Atque hæ Chaldæorum nugæ longe late ad omnes populos dimanarũt. Nulli tamẽ ineptius q̃ Indi Sinarũ,

qui ab orbe condito DCCLXXXIII. millia annorum & septingētos sexaginta duos, anno superiore fluxisse tradunt: cæteri non tam impudenter mentiuntur, sed impudenter tamen. Linus enim scriptorum apud Græcos antiquissimus, Orpheus, Heraclius, anni maximi periodum CCCLX. millibus annorum complectebātur, vnde CLXXXIV. millia fluxisse arbitrabantur. Sacerdos vero Ægyptius historiam annorum xx. millium literis hieroglyphicis comprehensam esse iactabat coram [a] Solone. Paulo post Herodotus historiæ parens appellatus, ab iisdem Ægyptiis accepit, tredecim annorū millia in sacris literis exstare. Diodorus cæteris iunior cum in Ægyptū veritatis inquirendæ causa profectus esset, audiit sacerdotes quosdam qui dicerent trium ac triginta millium annorum antiquitates apud Ægyptios haberi: sed cum rei veritatem iustis pōderibus exigeret, comperit omnē eorum antiquitatem tribus annorum millib. ac septingentis constare: cuius temporis ratio ab orbe condito cum Philone plane congruit, ducentis paulo minus annis. Et certe Callisthenes Aristotelis magistri oratione persuasus, cum cæteri Persarum opibus intenti Babylonem diriperent, libros & antiquitates Chaldæorū conquisiit, ac omnē Chaldęorū historiā annis MDCCCCIII. comprehensam animaduertit: quod quidē tempus congruit cum historia sacra, si ab ætate Nimerodi, qui primus dominatum Chaldæorū adeptus est, tempora ducātur: & eo quidem historia verior est, quo à Simplicio [b] Christianorum hoste prodita est, vt alibi docuimus [c].

[a] Plato in Timæo.

[b] in lib. 1. De cælo Arist.

[c] Bodini Methodus histori. cap. 9.

Itaq; Ptolemæus, qui quā lōgissime Chaldæorum antiquitates ab vltima memoria repetens, eorum inquam qui ratos orbium cursus notauerant, motuū cœlestium principia non longius ducit quam à Nabonassare, & ab iis Lunæ deliquiis quæ illius dominatu contigerunt, id est, anno mūdi ter millesimo DCCL. Floruit autem Ptolemæus Adriano imperante quadringentis circiter annis post Nabonassarem. Quamobrem mirū videri debet nemini, si nec trepidationis motum esse suspicatus est,

est, nec orbis octaui conuersionem tenuit: at ne æquinoctia quidem recte animaduertit: quippe XXVI. Septembris post ortũ Solis æquinoctiũ fuisse tradit, quod Hipparchus CCLXXXV. annis eodem mense ac die cõtigisse docuerat, sub mediam noctem; quorum errores vix ætate maiorum nostrorum deprehendi potuerunt: nec ita pridem Io. Regiomõtanus trepidationis motum prius ignotum demonstrauit. Quo igitur modo casus humanos ac ciuitatum conuersiones & occasus arte conclusissent, qui ne cælestes quidem mot⁹ tenuerunt: multo min⁹ populorum historias, quum vix decimam orbis terrarum partem cognitam haberent.

Quamobrem inepte illi quidem, qui librum Quadripartitum Ptolemæo tribuunt; vbi triplicitas ignea datur Europæ, & iis regionib. q̃ Occasum inter & Aquilonem interiacent; Asiæ aërea, & iis locis q̃ posita sunt inter Aquilonẽ & O. tum; aquea Africæ; cæteris locis terrestris. Neque v. planetarum superiorum concursus secuta sunt ea, quæ sequerentur, si certa præcepta fuissent.

Quod si quis putet, vt plerique inepte, mutatis signorum sedibus, vim & naturam cœlestium orbium mutari, profecto prius vniuersam de syderum vi ac potestate scientiam ab illis traditam subuertat oporteret; cum stellæ inerrantes à conditu mundi quartam fere orbis octaui partem decurrisse comperiantur: sed ex quo primum à Chaldæis cœlestium orbium cursus, sub rege Nabonassare notari cœperunt, ad hanc vsq; ætatem integrum fere signum εἰς τὰ ἑπόμενα: vel, quod idem est, æquinoctia stellarum inerrantium cardines eodẽ spatio εἰς τὰ προηγούμενα anteuertissime. Nihilominus eadẽ est, q̃ fuisse dicitur, domiciliorum vis ac potestas in hominum natiuitatibus comprobata; id quod etiamnum Cardanus ipse confitetur: quem tamen scribere non puduit, Britannos, Hispanos ac Normanos, olim mites ac moderatos, nunc mutatis regionibus syderum, vafros, astutos, latrones factos: quia Sagitarii legibus olim gubernarentur, nunc vero Scorpionis. huic igitur idẽ reponi

"debet, quod Caſſius Chaldæo cuidam aſtrologo, qui
Caſſii iocus in Chaldæũ. "vetabat bello Parthos ante laceſſere, quam Luna Scor-
"pii ſydus euaſiſſet: ad quem Caſſius, *Non Scorpiones,* in-
"quit, *metuo, ſed Sagittarios:* propterea quod Romanorum legiones [a] in Chaldæa fuſæ ac proſtratæ fuerant Parthorum ſagittis. Et quidem ſi Cardani opinio vera ſit, rerum natura omnino ſubuertatur neceſſe eſt, quæ tamen eadem eſt quæ ſemper fuit. Qui .n. ad Aquilonem poſiti ſunt populi, cæteris ſtatura longiores, robuſtiores, bellicoſiores ſunt. Tales etiã Vitruuius, Plinius, Cæſar, Strabo, Plutarchus, fuiſſe ante mille & ſexcentos annos ſcripſerunt; ac propterea iocoſos eſſe, bibaces, ingenio rudi, craſſa voce, oculis cæruleis, flauo capillo: Auſtrales vero triſtes, minutos, macilentos, debiles, glabros, nigris oculis, criſpo capillo, voce clara. ſtellarum tamẽ ſuperiorum concurſus in eodẽ cœli domicilio, puta Scorpione, ſuam vim (ſi qua vis eſt) in Aſia & Europa exſeruiſſe conſtat, non in Africa, quam Scorpionis ſydere gubernari tradũt. Prius enim quam imperii Romani conuerſio fieret, & a populari ſtatu ad vnius Cæſaris dominatum transferretur, ſuperiores Planetę magno cõcurſu coierunt in Scorpione: ac ſeptingenteſimo poſt anno rurſus eadem coitio recurrit: quo tẽpore Arabum legiones innumerabiles, noua Mahumedis religione ſuſcepta, aduerſus Græcorũ Imperatores rebellarunt: Aſiæ Orientalis magnam partem ſuis armis domuerunt; inſtituta, ritus, mores, ceremonias, leges Chriſtianorum abrogarunt; cum tamen Aſia ſitu contraria ſit Europæ. Eadem coniunctio incidit in annũ Chriſti MCCCCLXIV. quam ſecuti ſunt populorum varii toto fere terrarum orbe motus. Zadamachus n. rex Tartarorũ a ſuis de imperio deiectus eſt: Henricus V. Rex Anglorum, a ſubditis captus & occiſus: Eduardus IV. ex priuato rex factus: Fridericus III. Hungaria pulſus a Matthia Coruino, qui ex priuato rex electus eſt: Ludouicus XI. rex Francorum, a ſuis obſeſſus: Alexander Albanorum regis filius, in aula Turcarum educatus, contra Turcarum principem arma cepit.

a Plutarch. in Craſſo.

Illud

Illud tamen animaduersione dignum, quod planeta- "
rum superiorum magni concursus, vim in Scorpione "
maiorem exserunt, quam in cæteris signis; eoque magis "
si Mars accedat. Eodem concursu coierunt iidem plane- "
tæ, sed in Sagittario, anno LXXIIII. cui Europam subiici putant. Nihilominus tamen grauissima bella tum in Italia, in qua Imperatores quatuor eodem anno occisi sunt, tum etiam in Palæstina, in qua decies centena hominum millia cæsa memorantur, ac Hierosolyma expugnata. Ducentesimo & quadragesimo post anno, alia coniugatio planetarum in Capricorno facta est; quam mirabiles non modo Rerumpublicarum, sed etiam regnorum cõuersiones secutę sunt, Constantino Magno duce; q. quatuor Imperatorib. profligatis ac cæsis, & imperii sede ab Occasu in Orientem translata, deorum fictos & inanes cultus perpetua lege sustulit. Iidem planetæ cum in Aquario centesimo post anno coissent, Gotthi, Frãci, Gepidę, Heruli, Hunni ab Aquilonis regionib. quasi apum examina effusi, prouincias imperii Romani occuparunt; Vrbemque ipsam, imperii domicilium expugnatam crudelissime diripuerunt.

Rursus anno MDXXIIII. cum in piscibus superiorum planetarum concursus, imo viginti coniugationes contigissent, maximi populorum motus in Europa secuti sunt. plebs aduersus patritios armata, Germaniam totam conturbauit: quo bello centum millia hominum cæsa memorantur[a]; Rhodus Christianis est erepta: Fridericus, Christierno fratre pulso, Daniæ regnum occupauit: Gostauus ex priuato Suecorum regem se tulit: Rex Francorum ad Papiam fuso exercitu, ab Hispanis captus est. Maximam quoque planetarum superiorum in Leone copulam anno DCCLXIX; & quatuor eodem anno eclipses, secuta est euersio imperii Longobardum, ac regis ipsorũ cędes, Italia Gallorũ imperio Caroli Magni auspiciis adiecta: deinde Germania & Hũgaria subactę: & cum Saxones Deorũ inaniũ cultus deserere cogerent, Arabes vi & armis suam quoque religionẽ in Europa ꝓpagarunt.

[a] Sleidanus vt minimũ, semo

Nihil tamen in eo genere temere affirmandum eſt,vt fecit Cyprianus Leouitius,qui de futuro planetarũ pene omnium concurſu cum eclipſi Solis anno MDLXXXIV. mundum interiturum quaſi ex oraculo pronuntians, *Proculdubio*,inquit, *alterum aduentum filii Dei ac hominis, in maieſtate gloriæ ſuæ pronuntiat.* Si tam certus erat de mundi occaſu, cur Ephemerides annorum triginta conſcripſit in illud tempus, quo cœleſtia ſydera collapſura & res omnes publicæ interituræ ſunt? Eadem temeritate Albumazar religionis Chriſtianæ finem futurum ſcripſit, anno Chriſti MCCCCLX. Item Abrahamus is qui Princeps dict⁹ eſt,auguratus eſt anno Chriſti MCCCLXIII. Iudæorum Meſſiam aliquem futurum(ſic enim Imperatores ſtrenuos Hebræi vocant)qui ſuos gentiles à Chriſtiana ſeruitute erepturus eſſet.Nihilo ſanior fuit Arnoldus Hiſpanus;qui Antichriſtum anno Chriſti MCCCXL. venturum prædicauit. At Leouitius ſcire potuit ab orbe condito ad hæc vſq; tempora, ducentas ac ſeptuaginta ſuperiorum planetarum coniugationes exſtitiſſe: in quo numero magnę ſunt XXIIII. id eſt,quæ poſt annos ducentos & quadraginta recurrunt, Ioue & Saturno in eadem, vt loquuntur, triplicitate coeuntibus; minores anno quoq; vigeſimo: mediocres Saturni ac Martis, trigeſimo quoq; anno in Cancri ſydere;maximam Iouis ac Saturni in Ariete,quę poſt annos circiter DCCC.recurrit.tametſi Meſſahala maximam omnium appellat,cum tres planetæ in Ariete coeunt: quod tamen non video futurum anno MDLXXXIIII. vt Leouitius putat, cum Iupiter à Saturni & Martis copula duodecim gradus ſecedat;quæ coitio ne per orbem quidem dici poteſt. Sed cum idem concurſus & certe maior, vna cum obſcuriſſimis Solis ac Lunæ deliquiis,Carolo Magno Imperatore contigiſſet,non propterea tamen mundum hunc interiiſſe videmus.

Hebræorum quidem philoſophi tradunt poſt ſeptimum quemque milleſimum annum humani generis ac Rerum omnium publicarum interitum ſequi,propter aqua-

quarum eluuiones ac deflagrationes: ac post septies septem annorum millia, cœlestium orbium ac mundi totius occasum fore: tum rursus sempiterni Dei potestate mundum renouandum, idque lege diuina, quanquam obscure, significari aiunt, cum septimo quoque anno, agrorum cultus deseri iubeatur: ac post septies septimum non modo agricultura deseri, sed etiam serui ac debitores liberari. & ad sua quisque prædia redire iubetur. Certe quidem diuturna obseruatione tandem cognitum est ac perceptum, trepidationis motum septem annorum millibus absolui: ac septies septem millibus nouum orbē circumagi; quæ veteribus Chaldæis ac Ægyptiis incognita fuerunt.

At tametsi veteres Hæbræorū philosophi nō modo rerum diuinarum ac cœlestium scientiā, sed etiam abditas naturæ causas diuino munere & cōcessu habuerint, & ab iis ad omnes mortales rerum pulcerrimarum cognitio pfecta sit, vt Porphyrius omnium suę ætatis philosophorum maximus confitetur [a]: cumque hæc Hebræorum disciplina eorum impietatem conuellat, qui mundum æternum, aut Deum otiosum innumerabilibus seculis fuisse statuunt: nihil tamen Hebræi fato tribuunt, nec syderum cœlestium decreta vlla metuunt: sed omnia diuinæ voluntatis arbitrio regi ac mutari affirmant, vt qui rerum naturam, ac mundi fundamenta quoties volet, quatere possit: vt quidem intellectum est in aquarum eluuionibus, quę orbem terrarum absorbuerunt anno ab orbe condito, MDCLVI. Non tamen dubito quin præcepta quædam de Rerumpublicarum conuersionibus & obitu certiora tradi possint, si quis modo retroacti temporis inde vsque ab orbe condito certam rationem ineat: & alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens, puehatur altius, ac historicorum inter se dissidentium varietatem componat; tum etiam ex omnibus Solis ac Lunæ deliquiis ad vltima conditi orbis initia recurrēs, demonstrationibus certissimis vniuersi temporis rationem complectatur; verissimorumque scriptorum nar-

a In epist. ad Boeth. ā. Theod. ret. in lib. de affectionū Græcarum curat.

» rationes inter se,& cum cœlestium corporum syderumque traiectionibus & coniugationibus compareteaque cum numeris, quorum in vniuersa natura maxima vis est, annectat & coniungat, quæ infinitis obscuritatib. inuoluta,& in intimis naturæ recessibus abdita ac retrusa, non inanibus coniecturis, sed perspicuis argumentis veniunt demonstranda.

Id autem minime sperandũ est ab iis qui verborum q̃ rerũ ac scientiarũ auidiores sunt, q de schola pfecti syllabas aucupãtur; qui animi peruicacia quadam mundi origines conturbant,& annum, quem ab autumno debuerant, à veris initio; & diem quem ab occasu oportuit, à meridie auspicantur; immemores, tenebras luce, confusionem ordine, chaos vniuersitate prius exstitisse; ac toties illud in sacris originibus repetitum, *vespere & mane dies vnus*. multa quidem in Gerardo Mercatore temporum emendatissimo scriptore probo; sed quod aliunde initia ducit quam à Libra, probare non possum. annum autem certissima ratione docuimus, nõ modo ex antiquissimis omnium pene populorum institutis, verumetiam ex purissimis sacræ Scripturæ fontibus, ab autumno initium habuisse. Id ipsum rursus ab humanis casibus & conuersionibus Rerumpublicarum confirmare placet; ex quib. consequentia certius ac melius cernuntur, & rerum maximarum conuersiones circa autumnum, id est, paulo ante aut paulo post æquinoctium autumni, cum Sol Iugum subiit, initium habuisse.

» Ac primum illud constat, aquarũ diluuia ab autumno cœpisse,& in autũno desiisse [a]. Terrarum v. mot⁹ ingentes, qui ciuitatib. sæpe ac regionibus exitium attulerunt, autumno contigisse legimus: cuiusmodi fuit illa Constantinopoli terræ labes, quæ tredecim hominum millia hausit [b] anno MDIX. Septembri mense: ac rursus eodem mense in eadẽ ciuitate terra discessit, anno [c] MCCCCLXXIX. Item anno Christi DXLV. terrarum cõcussio tanta exstitit Septembri [d] mense, vt vniuersa pene Europa contremuerit. Eodem mense Septembri, quo ad Actium pugna-

a Gen. 6. & 7.

b Cuspin.

c Iordanes in annalibus.

d Cedrinus in Iustiniano.

rerum maxim: (?) circa autumnum (?)

gnatum est, terræ motu in Palæstina decem hominum millia periere. Ac superiori ætate, id est, anno MDXXVII. XXVI. mensis Septembris, terræ motus Puteolis ingens factus est. Tertia die eiusdem mẽsis anno Christi MDLVI. tanta vis tempestatis, imbrium ac fulminum Lucernæ contigit, vt nusquam maiorem fuisse proditum sit [a]. Eodem mense ac die Prætorium Magdeburgense cum ciuibus, qui choreas agebant, ignibus cælo delapsis penitus deflagrauit. Eodem mense [b] ac die Augustus & Antonius de imperio Romano tantis opibus ad Actium certarunt, vt nusquam antea maiores fuisse videantur: ex quo imperium Orientis & Occidentis in vnius Augusti dominationem cõcessit. Macedonum imperium, quod tanta cum gloria ac tamdiu floruerat, eodem mense ac die, Perseo rege victo & capto, Romanis cessit [c]. Sulimanus Turcarum rex Hungariæ regnum eodẽ die ac mense subegit, & regem captiuum abduxit. Eodem die ac mense recurrente, Arabes & Mauri Rodericum Hispaniarum regẽ imperio spoliauerunt. Eodem die ac mense redeunte Ludouicus XII. rex Francorum Mediolanum vna cum Ludouico Sfortia Duce cepit, ac omni ditione spoliauit. Consimili die Carolus V. Imp. in Africam traiecit, ac regnum Algerium [d] inuasit. Die sequenti, id est, quarta Septembris, Sulimanus Sigetum arcem Europæ munitissimam obsedit, die septima Septembris expugnauit. anno Christi MDLXIIII. die IX. Septembris, Iacobus rex Scotorum ab Anglis occisus est, exercitu fuso ac prostrato [e]. Eodem die in orbem redeunte, Concilium Possiacum in Gallia Carolo IX. rege coactum est anno MDLXI. ac de noua religione suscipienda decretum; quod maximos in Gallia motus excitauit. Eodem die ac mense Alexander Magnus Darium regem Persarum cum exercitu CCCC. millium hominum fugauit ad Arbelam, ac regnũ Persarum suo imperio adiecit. Die decima mensis Septembris Ioannes Burgundionum Dux Caroli septimi regis iussu trucidatus est, ex quo grauissimis bellis tota Gallia exarsit. Cõsimili die ac mense

a Lycosthenes.
b Sueton. Dio Cassius.
c Liuius li. 45. Plutar. in Æmilio.
d Beuth:
e L. Surius.

mense

mense cæsus est à coniuratis Petrus Aloisius Placentinorum tyrannus. Die XI. Septembris Palæologi imperium Græcorum, fusis Belgarum principibus, à quibus annos quinquaginta regnatum erat, recuperauerunt, Die XIII. copiæ Heluetiorum ad Marinianum prostratæ sunt, ingenti clade à Francis accepta anno Christi MDXXI. Eodem die recurrente, Turcarum exercitus Viēnam Austriæ metropolim obsidere cœpit. Die XVII. Francorum legiones Pictaui fugatæ sunt ab Anglis, capto Ioanne rege. Eodem die, vel potius consimili labente, pacem inierunt Franciscus maior rex Ftancorum, & Carolus V. Imperator, cum vtriusque exercitus ingens de imperio Galliarum dimicaturus videretur in agris Suessionum, anno MDXLIIII. quo quidem anno, die ac mense, planetæ superiores vna coierunt. Eodem die eiusdem mensis, anno MDLXXI. classis Christianorum ad Naupactum Turcarum classem cum ingenti cæde fugauit. Die sequenti, hoc est XXIIII. Septembris, Constantinus Magnus Imperatorem Maxentium prælio vicit, anno Christi CCCXXXIII. vnde annorum Epochā deinceps ordiri iussit Constantinus Magnus; & in Fastis Græcorum eo die temporis nota hæc adiicitur, ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΩΝ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝΩΝ ΕΝΤΕΥΘΕΝ ΑΡΧΗ. Eodem ipso die annalib⁹ nostris[a] proditum est, anno MCLXXXVI. astrologos Orientis ex superiorum planetarum concursu prospexisse graues orbi terrarum calamitates & acerbissimos casus Rebuspublicis impendere. In eo tamen peccauit scriptor historię, quod mense Aprili duas eclipses, alteram quidem Lunæ die quinta, alteram Soli XI. contigisse tradit: quod per naturam fieri nō potest. Illud etiā memorabile est, quod die XXVII. Septembr. anno Christi MDLXVII. Carolus IX. rex Francorum à suis obsessus est, decimo ab vrbe lapide; nec nisi Heluetiorum præsidio ac celeri fuga, coniuratorum manus euasit. Henricus vero Gostaui F. rex Suecorum, eodem momento à suis imperio spoliatus & in carcerem coniectus est. Die XXVIII. Septemb. Amurathes Tur-

[a] Historia Dionysiaca.

carum

carum princeps confertissimas Christianorum legiones ad Nicopolim memorabili clade fudit ac prostrauit. Bonifacius item octauus pontificia dignitate ab exercitu Gallorum spoliatus est, Septemb. mense anno MCCCIII. Sub finem eiusdem mensis anni MDLIX. Franci ciuilib. armis prælio Monconturensi acerrime dimicauerunt. Eodem mense maximos orbis principes interiisse legimus: Augustum inquam, Tiberium, Vespasianum, Titum, Domitianum, Aurelianum, Theodosium Magnũ, Valentinianum, Gratianum, Basilium, Constantinum V. Leonem IV. Rudolphum, Fridericum III. Carolum V. Imperatores Romanorum & Græcorum: è regib. vero Francorum, Pipinum, Ludouicum iuniorem, Philippum III. Carolum V. qui Sapiens est appellatus: & Ludouicum eius gentilem, Hungariæ & Poloniæ regem. Illud etiam memorabile est, quod Lotharius & Carolus Caluus, hic Francorum, ille Germanorum rex, vterque Ludouici Pii Imperatoris filius, die XXIX. Septembris occubuerunt: prior anno DCCCLV. alter DCCCLXXVII. Carolus vero V. & Sulimanus, maximus vterq; Imperator, eundem natiuitatis annum, & eundem occasus mensem habuerũt, scilicet Septembrem. Antoninus Pius, & Frãciscus maior rex Francorum, eodem Septembri mense nati, Martio Septembri opposito mortui sunt. Augustus vero pater, eodem mense Septembri vitæ initium [a] ac finem A.D.XIV. Cal. Septembr. habuisse memoratur.

[a] Gellius lib. 15. Tranquill. in Augusto.

Quibus rebus intelligitur, autumnum, & eum mensem à quo mundus originem cœpit, illustrium principũ & conuersionum, quæ tum orbi vniuerso, tum ciuitatibus accidunt, notam quodammodo præ se ferre. Proximas conuersiones ciuitatum ac motus, in Arietis signũ, quæ altera Solis est periodus, incurrere videmus: tertia & quarta circa solstitia; non quia mundi initia ab Ariete ducantur, sed propter Solis periodos insignes. Quamobrem non debuit Leouicius, imperitorum hominum somnia secutus, mundi origines ac interitum in Mensem Martium conferre: ac multo minus mundo proximum

mum exitium intentare. Antea quoq; Leouicius Maximiliano Imperatori totius Europæ dominatum ſcriptis pollicebatur, vt aliorum principum (ſic enim ſcribit) crudelitatem ac tyrannidem caſtigaret. De quib. tamen moderatius ſcribere decuerat: ſed ab eo dominatu, quē inani ſpe conceperat, tantum abfuit Maximilianus, vt ſibi viuenti ac ſpiranti, & quidem Germanorum exercitu ſpectante, Sulimanus Imperator longe lateque populatis imperii finibus, Sigeti arcem Europæ munitiſſimā, de manibus extorſerit. iam vero Leouicius, qui de mundi exitio tam conſtanter affirmat, regum finitimorum pericula imminentia, & quidem proxime futura non vidit. Quanquam valde ridiculum eſt, quod mundum anno MDLXXXIV. interiturū denuntiat, vna cum Chriſti religione: quoniam Chriſtus ſub aquea (ſic enim ſcribit) triplicitate natus ſit: in qua Planetas ſuperiores coire neceſſe eſt, ſcilicet in Piſcibus: quæ ſane ſententia non modo impietatis, ſed etiam inſcitiæ plena, ſe ipſam refellit; ſeu aſtrologorum decretis vtamur, qui Planetas ſua domicilia euertere poſſe negant, quod tamen Ioui in Piſcibus accideret; ſeu Platonis [a] ac Philoſophorum omnium doctrinam teneamus, qui eluuiones aquarum & incendia viciſſim fieri tradunt; ſeu diuina promiſſa Nohemo facta, pro certis ac veris habeamus.

[a] In Timæo. Ariſtot. lib. de Mundo.

Neque tamen ſtellarum congreſſus ac ſyderum cœleſtium vim inanem eſſe arbitramur; quæ eo magis ſeſe oſtentat, quo propius Solis aut Lunæ deliquia coniunctiones maximas comitantur: vt pridie quam Alexander Magnus Darium cū legionib. fudit ad Arbelam, & Romani Perſeum regem; ex quo imperii vtriuſq; ſecuta cōuerſio eſt; obſcuriſſima [b] Lunæ deliquia apparuerunt. vt etiā initio belli Peloponneſiaci, quo Græcia tota deflagrauit, Sol die ſerena vehementer obſcuratus eſt, cū Pericles Imperator vela facere auſpicaretur. Qui vero cœleſtium ſyderū vim aut contemnunt, aut penitus ignorant, quaſi attoniti hærent, quod eodem momento Rerumpublicarum cōuerſiones, ac motus populorū ſimul ac ſemel

[b] Plutarch. in Æmylio & Alexandro Magno.

ac ſemel cieri vident: vt quidē Polybius ἄθεος ad ſtuporē » vſque miratur, iiſdem temporibus nouos principes orbi terrarum contigiſſe; Philippum inquam iuniorem, Macedoniæ; Achæum Aſiæ; Ptolemæum Philopatora, Ægypto; Lycurgum iuniorem Spartæ; Antiochum Syriæ, Annibalem Carthagini: & iiſdem pene temporibus omnes arma cepiſſe; Carthaginenſes aduerſus Romanos. Ptolemæum aduerſus Antiochum, Achæos & Macedonas aduerſus Ætolos ac Lacedæmonios: poſt etiam eodem anno tres Imperatores totius orbis clariſſimos, Scipionem ſcilicet Africanū, Annibalem, & Philopœmenem, interiiſſe; vt Liuius ſcribit. Eodem quoque tempore Carolum IX. Francorum & Henricum Suecorum reges, à ſuis obſeſſos: Mariam Scotorum reginam clariſſimam, à ſuis imperio ſpoliatam, & ab iis, à quibus eripi decuerat, carceribus addictam: regem Tunetanum ab Algeriæ rege regno exutum: Anglorum reginæ bellum à ſuis, æque vt Philippo regi à Belgis & Granatenſibus illatum, Galliamque vniuerſam bellis ciuilibus exarſiſſe. nec Principes alios hoſtes quam ſubditos habuiſſe. Quæ aſtrologi ad planetarum ſuperiorum congreſſus in Leonem anno MDLXIV. referri iudicabant.

At Copernicus aſtrologorum ſuæ ætatis facile princeps, vt veterem Eudoxi diſciplinā de terræmotu renouauit; ita quoq; Rerumpublicarum conuerſiones & occaſus ab eccentrici motu, quē terræ attribuit, pēdere putat: q̄ quidem opinio tam abſurda eſt, vt minime omniū refelli mereatur. Poſuit enim, eam vim quā ſyderibus omnes philoſophi tribuūt, terrę deberi, hoc eſt, terreſtria cœleſtibus, caduca ſempiternis imperare. nec minus abſurdum eſt, quod terræ varios ſyderum motus attribuit: ſtellas vero inerrantes, partim mobiles, partim immobiles, & Solem immobilem in centro mundi conſtituit: denique terrarum globum à centro longiſſime ſeduxit; & in cœlo collocauit: poſtremo ſtellarum errantiū partem mobilem, partem immobilem ſtatuens, omnium philoſophorum ac theologorum decreta humanoſque ſen-

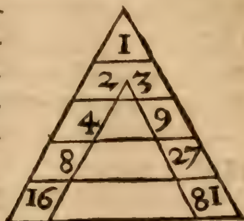
ſenſus, ſcientiarum omnium fundamenta, labefactare ſe poſſe putauit. Ptolemæus quidem, coniecturis & argumentis non tam neceſſariis ad aſſentiendum quam probabilibus vſus, Eudoxũ refutauit, quibus ſatis à Copernico fieri videtur: quem tamen Philippus Melanchthon diuinis oraculis & literarum ſacratiorum auctoritate refellit; eo potiſſimum loco [a] vbi Sol ab ortu ad occaſum curſum obire dicitur vnius diei interuallo. potuit etiam illud afferri quod Ioſua Solem ac Lunam conſiſtere iuſſit: niſi quis putet multa id genus ſacris literis mandari quibus imperitorum animi erudiantur: vt cum Luna ſtellarum omnium poſt Mercurium minima, cæteris omnib excepto Sole [b] maior eſſe dicitur. At Copernici diſciplina perſpicua demõſtratione, qua nemo hactenus vſus eſt, refelli potuit: ſcilicet vnius [c] corporis ſimplicis vnũ eſſe naturalem motum: cæteros motus aut contra naturam, aut aliunde cieri. Cum igitur terra corpus ſimplex ſit, & quidẽ homogeneũ, vt cætera elementa, cõſequens eſt, vno eoq; proprio motu agitari. At Copernicus triplici motu terrã moueri confitetur: vt neceſſe ſit duos motus violentos eſſe: nihil autem quod violentum ſit, diuturnum eſſe poteſt: aut certe aliunde quã à ſe moueri oportet eo motu, qui ſit præter naturã. Nam iſto quidem modo quo voluit Copernicus terram rapido motu totam circumagi, neceſſe eſt horis quatuor ac viginti, deinde circa Solem annuo ſpatio, tum motu trepidationis, ac præter eas motiones naturali quodam impetu ſingulas terræ particulas recta deorſum labi, vt omnia quæ ſui ponderis grauitate ſtant. Motus eſt etiam cum terra violenter quatitur ac diſcedit; vnde labes & hiatus exſiſtunt. Ex quo quidẽ apparet ex ipſius Copernici diſciplina, terram brutam ac ſtupidam ſuique ponderis grauitate ſolidam, quinq; motus omnino diſſimiles ac diſcrepantes habere. Quæ cum abſurda ſunt, & ea, quæ poſuit Copernicus, falſa videri neceſſe eſt: ſcilicet ab eccentrico terræ, cõuerſiones Rerumpublicarũ pẽdere.

a Pſalm 19.
b Gen. cap. 1.
Demonſtratio aduerſus Copern.
c Ariſtot lib. 1. De cœlo.

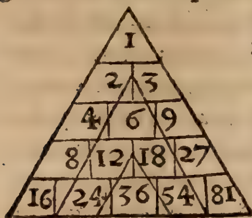
Sed ad Platonis ſententiam veniamus. Is enim reſpublicas

blicas conturbari & occidere putauit, cum ſuauitatis il-„ lius quæ ab harmonia exſiſtit, concentus interrumpitur, „ aut violatur: id a.fit, cum in numero nuptiali ab aliis rationibus, quas muſici διὰ τεσσάρων διὰ πέντε vocant, longius diſceſſeris. *Numerum* vero *nuptialem* definit, qui ab vnitate incipiens, dupla ac tripla ratione ſcinditur, vt dextra quidem mares, id eſt, impares, ſiniſtra fœminę, id eſt, pares numeri, continua ſerie hunc in modum cōſtituantur: media vero loca numeris perfectis, imperfectis, quadratis, ſphæricis, cubicis, vt nulla numerorum ratio deſit, compleantur. Hæc autem numerorum ſeries infinita eſſe poteſt, quia toni vis ac poteſtas æque eſt infinita partitione, vt dimenſio quælibet. Ita reipub. bene conſtitutæ forma ſtabilis erit, quamdiu rationes rectas & aurium ſuauitati cōgruentes ſeruabit: dupla quidem, ſeu diapasôn, ab vnitate ad binarium: ſeſquialtera, à binario ad ternariū, quæ fit διὰ πέντε: ſeſquitertia trium ad quatuor, q̃ fit διὰ τεσσάρων tripla, quæ fit, διὰ πέντε καὶ διὰ πασῶν; q̃ quod omnes concentus complectitur, σύστημα vocatur. Si vlterius progrediare ad eam rationē q̃ eſt quatuor ad nouem, inſuauis ratio & auribus ſupra modum ingrata futura eſt. Illud eſt quod voluit Plato, vt quidē opinor: quoniam qui facem in locis tam obſcuris prętulerit, habemus neminē: vt non immerito queſta ſit antiquitas, nihil Platonicis numeris obſcurius eſſe. Nam Foreſter. lōgiſſime à Platonis ſententia diſcedit cū rationes triplas & quadruplas conſectatur: quoniam numeri nuptialis fundamenta, ac trianguli latera, quæ ex dupla triplaq; ratione exſiſtunt, labefactat. Illud etiam abſurdum, ꝙ eandem rationem inter 27 & 64 eſſe putat, quæ eſt trium ad quatuor; cūm ſit 3 ad $7\frac{3}{27}$. At Plato iubet aream trianguli numeris cōpleri; & iis quidē numeris qui ex mutuo marium ac fœminarum complexu exiſtunt: vt ſi duo ducantur in tria,

Platonis de Rerumpublicarum conuerſione ſententia.

gignitur ſenarius; qui medius complet aream vacuam, quæ eſt inter 4 & 9. qui duo numeri nulla quidẽ natione concentũ efficiũt: ſed vtriuſq; ad ſenariũ ratio eadẽ eſt q̃ trium ad quatuor, id eſt, ſeſquialtera ſeu διὰ πέντε. Item ſi ducãtur duo in ſex, ac rurſum tria in ſex, duo numeri ꝓdeunt, 12. & 18. qui complebunt aream trianguli vacuã, quæ inter 8 ac 27 interiacet. Item ſi ducantur 2 in 12, & 3 in 18, procreantur 24, & 54: ac rurſus 3 in 12. vel quod idẽ eſt, 2 in 18, exſurgunt 36. qui tres numeri, 24, 36, & 54, aream trianguli complebunt, quæ vacua erat inter 16 & & 81. quorum numerorum interiectorum rationes mutuæ, & cum proximis quibuſq; numeris accommodatæ, perpetuum continent ſuauitatis tenorẽ etiamſi in infinitũ trianguli latera porrigãtur, cuius hæc ſit forma. Si igitur rationum, q̃ ſuauem concentum efficiũt, delectus habeatur, in ꝑpetua ſerie numerorum, ſempiterna reſpublica futura ſit: ſi quidẽ ab harmonia Rerumpub. ſtatus pendet. Sed ab ea, inquit Plato, diſceditur; vt neceſſario pereant concentus, & Reſpubl. tandem intereãt. Num potius metuendum eſt vt ciues ab optimo & naturæ congruenti legum ac morum concẽtu diſcedentes, leges iniquas amplectantur?

Neque tamen dubium eſt, quin maxima ſemper fuerit harmoniæ in Repub. vis ac poteſtas; vt non modo Plat. verumetiam Ariſtot.[a] quoque placet: tametſi non putat Cic. cantibus Reipubl. mutatis, Reſpublicas mutari, ſed vita victuque ciuium mutato. Cuius rei memorabile exemplum habemus de Repub. Cynæthenſium Arcadiæ populorum; qui neglectis canendi legib. vrbanitatem ac humanitatem cum feritate commutarũt, & grauiſſimis bellorũ ciuilium fluctib. tam diu iactati ſunt quoad Reipub. ac ciuium interitus ſequeretur[b]. Id quidem mirum omnib. viſum eſt, quamobrem ex omnib. Arcadibus ſoli Cynæthenſes tã feroces ac barbari eſſent quouſ-

a lib. 7. & 8. Politic.

Maxima muſicæ vis eſt in Republica.

b Polybius li. 4.

quousq; Polyb. omissum prim. animaduertit ꝓpter desertum musicæ studiũ id illis accidisse; cum sanctissimis maiorum legibus accurate caueretur, vt omnes ciues ad annum vsque trigesimum in ea studia diligenter incumberent: qua quidem ratione primi legum latores sapiẽter Arcadiæ populos feroces ac barbaros, vt qui montes accolunt ad humaniorem & mitiorem vitæ cultum pertraxerunt. Idem prope iudicandũ relinquitur de Gallis; quos Iulian.[a] Imp. is qui Transfuga appellatur, barbaros ac feroces, & libertatis studiosissimos appellat: qui nunc tamen nullis Europæ populis humanitate cedunt; nulli magistratib. tractabiliores, nulli principibus magis obsequentes. optime certe sunt à natura, melius etiam à disciplina instituti: & maximas suauissime canendi laudes omnium finitimorum iudicio assecuti dicuntur. Illud etiam animaduersione dignum, quod omnes fere gallorũ cantus ac moduli, quib. etiamnum rustici summopere delectantur, Ionici sunt aut Lydii; quem musici *quintum* & *septimum* appellant: à quib. tamen Aristot. ac Plato pueros & fœminas abstinere, ac Doriis modis exerceri voluerunt; quem nostri *primum tonum* vocant; vt mista modestiæ grauitate, quæ huius moduli propria est, imbuerentur. Ionicos autem ac Lydios, incredibilem vim ad molliendos animos habere putant. Rectius in Asia minore Ionici ac Lydii prohibeantur; cum cœlo Asiatico nihil mollius sit: vtiles tamen esse iudico populis montanis, & qui ad Aquilonem positi sunt; quorum natura propter locorum ac cœli intemperiem, ferocior & agrestior est. Eam ob rem ecclesiæ Christianæ duces olim ac Pontifices in sacris laudib. cantus Ionicos ac Lydios vetuerunt, Doriosq; solum probauerunt; quib. etiamnum in sacris precibus sæpius quam reliquis vti solemus. Et quemadmodum fera animantia solent à mansuetariis vnguibus ac dentibus detractis exarmari, sic etiam Ionici ac Lydii cantus hominum ferocium & crudelium animos feritate detracta, multo mitiores ac tractabiliores efficiunt: quod quidẽ Gallis contigisse puto;

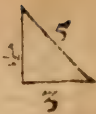
[a] *In epist. ad Antiochum Misopogona.*

Gallia musices studio ad dicta.

qui huius imperii leges nõ tamdiu pertulissent, nisi mores illorum, quos Iulian. Imp. feroces ac seruitutis impatientissimos fuisse tradit, flexibiles musica reddidisset.

„ Nulla tamen ex omnib. q̃ attulimus, de cõuersionib. „ futuris interituq; Rerumpub. iudicãdo, præcepta certa „ videmus; tametsi probabiles cõiecturas habemus; quarum nulla certior aut facilior mihi videtur quã quæ ex numeris elici potest. Sic enim opinor, Deum opt. max. qui rerum omnium naturã mirabili sapientia coagmentauit, ac singula suis quibusdã numeris, modo, ratione, concentu, futura colligauit, Res etiam publicas suis quibusdam numeris circumscripsisse; vt stato quodam annorum decursu, etiamsi optimis morib. ac legib. vtãtur, intereant tamen, vt Plat.[a] cum Aristot.[b] conuenit. Quãdo vero id futurũ esset, neuter definit; nisi Plat. numeris obscuris id significare quisquã putet, li. 8. de Repub. quẽ ad scopulũ nõ modo Academici omnes, sed etiã omniũ pene philosophorum familiæ nauim afflixerunt. primus quidem Aristot.[c] locum hũc quasi vallum transiit, neq; vt solet, magistrum momordit, cum propter obscuritatẽ non haberet qua parte illum carperet. Proculus 7. quidẽ Plat. de Repub. libros satis accurate interpretatus, 8. attingere noluit, rei difficultate. vt opinor, reuocatus. Theoni quoque Smyrnæo non modo Platon. Philosophiæ, sed artium quoq; mathematicarũ peritissimo, (alius est Theon Alexandrinus, qui ad Ptolemęum commentar. Græce scripsit) cũ Plat. Rempub. interpretaretur, aqua hæsit; nec sibi locum hunc interpretandum putauit. M. Tullius numerorum Plat. obscuritatem vno verbo excusauit. Marsilius Ficinus, Academicorum omnium, quantum quidẽ opinor, acutissimus, se, quid Plato vellet eo loci, nescire plane confitetur; veritus ne idem illi vsu veniret quod Iamblicho, qui trib. verbis rem per se obscurissimam non illustrasse, sed obscurius inuoluere voluisse videtur. Philo Hebræus, Platonis vbique imitator, numerum illum quinquaginta esse[d] putauit: idq; significari scribit orthogeno scaleno, qualẽ Pythagoras trib. nume-

a li. 8. de Republica.
b lib. 5 de Republica.
c lib. 5. cap. 12. Polit.
d in libris de vita Moysis.

numeris 3. 4.5. complexus est:eoque referri putat verba illa Platonis, *sesqui itertia radix quinario coniuncta*: est enim 3.ad 4 ratio sesquitertia.sed in eo fallit, quod numerum planum inuexit; cum appareat Plat.solidum numerum quæri voluisse,qui omnia numerorũ genera præter perfectos complectatur.Philo tamen ex his radicibus.3.4.5. singulatim in se ductis tres quadratos efficit?vnde conflantur 50. numeri, omnes plani:at Platonis verba centesimum cubum complectuntur.Præterea nulli sunt dimetientes laterib.incõmensurabiles, vt in numero Plat. cuius verba describere, eaque interpretari placet: tum quod interpretes inter se plurimum discrepant;tum etiam quod eius numeri ignorationem ciuitatum moderatoribus prope capitalẽ esse prædicat. Sic igitur Plat. ἔστι δὲ θείῳ μὲν γεννητῷ περίοδος ἣν ἀριθμὸς περιλαμβάνει τέλειος. ἀνθρωπείῳ δέ, ἐν ᾧ πρώτῳ αὐξήσεις δυνάμεναι καὶ δυναστευόμεναι τρεῖς ἀποκαταστάσεις, τέτταρας ὅρους λαβοῦσαι ὁμοιούντων καὶ ἀνομοιούντων, καὶ αὐξόντων, καὶ φθινόντων πάντα προσήγορα καὶ ῥητὰ πρὸς ἄλληλα ἀπέφηναν, ὧν ἐπίτριτος πυθμὴν, πεμπάδι συζυγεὶς, δύο ἁρμονίας παρέχεται τρὶς αὐξηθεὶς, τὴν μὲν ἴσην ἰσάκις ἑκατὸν, τοσαυτάκις· τὴν δὲ ἰσομήκη τῇ προμήκει ἑκατὸν μὲν ἀριθμῶν, ἀπὸ διαμέτρων ῥητῶν πεμπάδων δεομένων ἑνὸς ἑκάστων ἀρρήτων δὲ δυοῖν, ἑκατὸν δὲ κύβων τριάδος. ξύμπας δὲ οὗτος ἀριθμὸς γεωμετρικὸς τοιοῦτος, κύριος ἀμεινόνων τε καὶ χειρόνων γενέσεων. Id est, vt ego interpretor; *Rerum quidem earum, quæ diuinitus oriantur, ambitum numerus complectitur perfectus: humanarum vero, is numerus in quo reperiantur numeri superantes ac superati ex incremento ac decremento trib. interuallis quatuor terminis comprehẽsis; ex quibus efficiuntur cum similes, tum dißimiles inter se numeri, aucti atque imminuti: qui propriis nominibus efferantur, & inter se comparentur. quorum sesquitertia radix quinario cõiuncta, duos concentus efficiat: ter aucta, vnũ: æqualem, æqualiter; centies, centum: alterum æqualem vna parte sui longiorem centum ex dimetientib. quæ inter se comparari poßunt, detractis quinariis vnitate minoribus; duabus vero ineffabilium rationum centum vero solidorum ipsius ternarii. Atq; hic numerus geometrica ratione conflatus in reb. humanis potentißimus est ad eos qui meliorem quiq; deteriorem originem sortiuntur.* Hic Plato, non aliter quam Polypus, ne irretiatur, atramento vndequaq; suffuso, elapsus est. in quo quidẽ Heraclitũ, ad cuius scri-

pta interpretanda Delio natatore opus esse dicebat, imitari visus est; idq; iā inde ab Heraclito commētum cum sæpissime discipulis illud ingereret, σκότισον [a], non tantū à Platone, sed etiam ab Aristot. sæpius vsurpatū est; vt rerum difficilimarum & in abditis naturæ arcanis retrusarum, caligine peritis æq; ac imperitis obducta, admirabilitatem sui excitarent. Id potissimum animaduertim⁹ in libris De natura; quos Aristoteles se dedita opera ita scripsisse gloriatur, vt intelligi nollet [b]; Platonis Timæū obscurissimum imitatus: quod de se ipse Lucilius scripsit, se non intelligi quam reprehendi maluisse.

a Id est, loquere obscurius.

b Gellius.

Sed Platonis fucum detegere placet ex iis quæ aperte scribit; vt de iis quæ verborum obscuritate inuoluit, certius iudicari possit. Voluit enim res eas q̄ diuinitus oriātur, perfecto numero definiri. Sed quæ tandem res est q̄ ortus sui principium immortali Deo non alia causa interiecta, aut intercedentibus causis, non debeat? cœlestia quidem & angelos per sese nulla interiecta causa Deum procreasse, non tantum Plato, sed ipsi quoq; Manichæi confitentur, qui impie terrestria à malorum principe ortum habuisse putabant. Terra quidē procreauit stirpes & animantia bruta: aquæ vero piscium & auiū genera: vtrumq; tamen Dei præpotentis iussu ad hominis vero procreationem [c] angelos adesse voluit. quamquam Aristot.[d] formas rerum omnium diuinitus quodāmodo infusas esse putauit, cū scriberet in omnib. inesse, θεῖόν τι. mentem vero hominis, non obscure aut ambigue, sed aperte [e] dixit θύραθεν ἐπεισιέναι, id est, (vt ego interpretor)[f] ὑψόθεν, θεόθεν, οὐρανόθεν, non traduce semine, vt de reliquis animantib. de quib. tamen in vniuersum Maro, *igne⁹*, inquit, *est ollis vigor & cœlestis origo.* igitur omnia pfectis numeris includi, si Plat. credimus, confitendū sit.

c Faciamus hominem, ad angelos oratio habetur.

d In libris de ortu & interitu.

e in libris de partibus animant.

f Superne, diuinitus cœlitus.

Demus tamen Academicis (quod impium est) hæc terrestria quæ tractamus, aliunde quam ab omnipotente Deo ortum habuisse; an propterea perfecti numeri, vti præstantiores reb. diuinis tribuantur? at potius terrestribus perfecti numeri conuenirent: quia perfecti nume-

numeri quotquot sunt, pares sunt, fœminæ sunt; alioqui perfecti non essent. nec plures sunt [a] quatuor intra centũ millia, supra perfecti quoq; sunt numeri; sed qui nec ad res diuinas, nec ad humanas aut terrestres accommodari possint [b]. Cum igitur senarius sit primus perfectorũ, reb. diuinitus procreatis congruere debuisset, ex Plat. sententia videmus tamen vilissimis animantib. conuenire. lepores enim legib. diuinis immundum animal & sancto populo vetitum, 6. annos ad summũ viuere scribit Aristot. totidem annos murib. immundissimis idẽ tribuit. Insectis quoq; muscarum generib. quibusdã puta vespis & apib. sex anni à Marone [c] tribuuntur, & aluearia ipsa sexangulari figura semper constructa. quæ tamen animantia, excepto lepore; putredine concrescunt. At *numero Deus impare gaudet*, vt ait Poeta: & impares numeri marib. tribuuntur. Nam q̃ Seneca scribit, *Septimus quisq; annus ætati notam imprimit*, de marib. tantum dictum est: nam fœminis annus quisq; sextus ætati notã aliquam indidit, vt cum mares anno decimo quarto, fœminæ duodecimo pubescãt. Feriæ quoq; diuinæ omnes septenariis aut imparib. numeris concluduntur. nascuntur etiam q̃ plurimis in locis adamantes sexangulo læuore ab ipsa natura distincti, vt Plin. lib. 33. prodidit: idq; contritũ est in Pyrenæis. Est igitur absurdum quod Plato rerum diuinarum origines & occasus perfectis numeris tribuit.

a *Numeri perfecti intra centum millia. 628. 496. 8128.*

b *Numeri perfecti supra centum millia. 130816. 2096128. 33550336. 536813528.*

c *Lib. 4. Georg.* *Plinius septennes esse ad summum verior est sententia Maronis.*

At Porphyr. Philosophorum suæ ætatis clarissimus, cum illud Platonis ex Timæo interpretaretur, τοῖς μὲν Ἀθηναίοις ἐννακισχίλια, scribit rerũ omnium publicarum status, ac dæmonum vitam, anno ad summum 1000 definiri. Plutar. in libr. περὶ τῆς ἐν τῷ Τιμαίῳ ψυχογονίας, lõgius p̃gredi putat dæmonũ vitam: sed neuter perfectos numeros conquisiuit. Quod si Plato in tanta perfectorũ numerorũ paucitate, qui reb. diuinitus ortis conueniret, explicare non potuit? quib. tandem numeris rerum humanarum tantam varietatem expediret? aut si numerũ illũ sciisset, cur à musis precaretur ac vota faceret, vt numerum illum indicarẽt? Quamquã necesse est, ex verbis

Tabula ad numerorum vim ex Platonis loco superiore explicandam, quæ vltra denarium extendi potest.

100000.											*Centesimus cubus.*
2	4	6	8	10	12	14	16	18	20		*Fœminæ pares.*
3	5	7	9	11	13	15	17	19	21		*Mares impares.*
1	3	17	41	99	239	577	1393	3363			*Diametrales.*
125	216	625	1296	3125	7776	15625	46655	78125	279939		*Numeri sphærales. Sphæra decem.*
1	8	27	64	125	216	343	502	729	1000		*Solidi cubi.*10,
1	4	6	16	25	36	49	64	81	100		*Quadrati*
3	6	10	15	21	28	36	45	55	60		*Æquilateri trigoni plani*
2	2	3	3	4	4	5	5	6	6		*Latitudo.*
3	4	4	5	5	6	6	7	7	8		*Longitudo.*
6	8	12	15	20	24	30	35	42	48		*Dißimiles oblongi plani.*
2	4	6	8	10	12	16	20	24	32		*Latitudines.*
3	6	9	12	15	18	24	30	35	42	43	*Longitudines.*
6	24	54	66	150	216	384	600	864	1536		*Similes in ratione sesquialtera plani oblongi.*
2	4	8	10	16	22	26	32	34	38		*Diminuti.*
12	18	20	24	30	36	40	42	48	54		*Abundantes.*

Supera-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	*Superati,*
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	*Numeri superantes.*

Platonis nõ vnum aliquẽ numerum, ſed corpus geometricum exprimere voluiſſe, in cuius laterib. ac dimetientibus annis illa numerorum varietas, quã hac tabella cõplexi ſumus, contineatur: quia geometrica ratione numerum cõflari ſcribit, nec rationes ſurdę ſiue ineffabiles vllæ in numeris comperiuntur: corpus tamen illud perfectum eſſe non poteſt, cum ſex omnino perfecta ſint, nec plura excogitari poſſint corpora in tota rerũ natura ſcilicet globus, Pyramis, cubus, octeadrum, dodecaedrũ icoſaedrum. at cum Plato altera longiorem quæri iubet, ſatis indicat numerum illum perfectis corporib. quæ vſquequaq; æquabilia ſuiq; quã ſimilima ſunt, congruere non poſſe. non eſt etiam parallelepipedum, cuius definitio repugnat cubo: centeſimus autem cubus à Platone proponitur in eo corpore ſolido: nec clyndrus, cuius extrema ſunt circularia; nec item priſma, cum extrema priſmatis latera ſint æqualia. treſq; pyramides [a] ſemper complectatur: at in corpore geometrico Platonis, partim inæqualia ſunt inter ſe latera, partim æqualia. Quod ſi quis putet corpus ſolidum eſſe in cuius extremis ſint orthogoni ſcaleni ſeſquitertia ratione quinario cõiuncta hunc in modum: nuſquam tamen dimetientium incõmenſurabilium, nec eorũ numerorum qui hic à Platone proponuntur, vlla mentio exſtabit: nec ſi corpus illud duplicaueris hoc modo:

[a] *Euclides li. 11. defin. cap. 11 & 12. propoſit. lib. 12.*

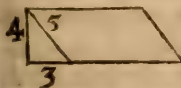

Figura ſolidi corporis trigoni, cuius extrema ſcalenis deſcribuntur. 3. 4 5.

Figura ſolidi quadriãguli ex trigonis duobus pręcedentis figuræ duplicata cum diametris.

Idq; protendas in denarium aut amplius, nulla ratio incommenſurabilis alteri exſiſtet, nec quadratum, nec cubus:

bus: nec dimetientes illi ineffabiles & ἄῤῥητοι, quos Plato ꝓposuit, exsurgunt: sed omnia geometriæ legib. inter se cõparata, mensurã admittũt. nec tantũ in magnitudine, sed etiã in numeris. nam quadratorũ parium diameter, duplo & vnitate plus potest q̃ latus: quadratorum v. impariũ vnitate minus potest q̃ duplũ in numeris, cum tamẽ in geometricis rationib. semp hypotenusa duplũ vtriusq; lateris orthogoni potestate contineat [a]. Id autem ppetua serie numerorum pspicuum est: si latus quadrati primi diametro cõiunxeris, sequentis quadrati latus exsurget: verbi gratia, vnitas primi quadrati latus est, eadẽque sui ipsius diameter: si vnitati coniunxeris vnitatem, exsurget binarius, radix quadrati sequentis diameter vero secundi quadrati conficitur; si præcedentis quadrati diametro duplicatũ latus adiunxeris. cum n. primi quadrati latus sit vnitas, dimetiens quoq; vnitas. si vnitati bis vnitas addatur, exsurget ternarius, secundi quadrati dimetiens, aut si radicẽ quadratorũ inquiris, duplicatũ secundi quadrati latus, & præcedẽtis latus coniunctum, efficit radicẽ quadrati sequentis; vt binarius duplicatus cum radice primi quadrati, quæ est vnitas, efficit quinariũ. radicẽ quadrati sequentis. Sic quoq; duplicato diametro, & antecedentis quadrati diametro cõiuncto, efficiens diametrũ sequentis quadrati: vt ternario secundi quadrati diametro adieceris vnitatem, primi quadrati diametrũ, exsurget septenarius dimetiens tertii quadrati. Quo fit vt omniũ quadratorũ dimetientes sint impares & latere sui quadrati maiores differentia lateris pcedentis. cæterorum vero quadratorum seu parium, seu impariũ, qui diametros habent ineffabiles, id est, ἄῤῥητους quas nostri inepte *surdas* appellant, ꝙ nullo numero designari possint, geometricis demonstrationib. rationes pspicuæ sunt. hæc autem dimetientium cum laterib. incõmensurabilis ratio, nusquam reperiatur in solido corpore superius ꝓposito: quantumuis cõtrahatur. Hic dicet aliqs, centesimum cubicum ꝓcreare 1000000. & in solidi corporis figura ex primi posse, cuius denarius sit linea

a Ex 49. lib. 1. Euclid.

Latera quadratorum. 0.1.2 5. 12 29. 70. 169. 408. 985. 1686.

Diametri quadratorũ, 1.3.7.17.41. 99.139.577. 1393. 3363.

Quadrati ineffabiles. 33.73.129.201. 393. 513.

Quadrati pares dimetientium ineffabilium. 16.36.64. 100. 196. 256.

Quadrati impares dimetientium ineffabilium. 9.49.81. 121. 169.225.

Nam tetragonicum latus quadrati 33. inter 5. & 6. latus quadrati 17. inter 4. & 5.

linea, centenarius superficies, mille vero corpus denarii; rursus denarii linea sit centum; q̃ in se ducta centies centum efficiat, hoc est, decem millia, superficiem procreabit corpus ce tenarii: eumq; cubũ esse τριάδ⊙ Platonicæ. Demus illud certe: nusquam tamen in eius cubi lateribus illa varietas numerorum parium, imparium, oblógorum, lateralium, solidorum & dimetientium incommensurabilium reperiatur. Quod si quis ex orthogono scaleni 3, 4, 5, effici putet 12, numerum in sese concentus oẽs cõplectentem; & radicem esse magni numeri, quem *fatalem* nõnulli putarunt, scilicet 1728: cui si detrahatur prior numerus, 1, eiq; addatur vnitas, relinquetur nouenarii cubus 729: est illud quidem partim verũ: partim in coniectura positum: non tamen efficit eam quã ex Platonis verbis inquirimus dimensionum rationẽ. Multo minus cætera corpora non rectangula conueniunt.

Numeri fatales.

1728. 729. radix, 12. 9.

Quæ à nobis accuratius exquisita sunt; vt planum sit ex partium singulari enumeratione nullum corpus geometrica ratione coagmẽtatum ad eas, quas Plato, posuit numerorum rationes accommodari posse: vt rerum humanarum periodos ac fines ex his eliciamus. Deniq; vt planum sit Platonem eo loco suiipsius oblitum esse, satis indicãt rationes geometricæ ineffabiles, quas eo corpore cõplecti voluit, quod ab arithmeticis rationib. ac numeris plane est alienum. Altius igitur intuentem oportet eos numeros inuestigare qui rerum humanarum cõuersiones significare possint, & q̃ diuturna experientia ꝓbati sint, nõ leuib. & inanib. coniecturis: cuiusmodi septenarium esse statuo, & nouenarium, eorum quadratos & cubicos 49. 81. 343. 729. Vt enim senarius q̃ primus est omnium perfectorum, mores fœminarum aut habitum ac naturam immutat, ita septenarium mares quodãmodo immutare antiquissima vetustas comprobauit [a] & vt septenarius ac nouenarius hominibus initium nascendi tribuere solent, ita quoq; numerus ex vtriusque propagatione coalescens exitum afferre consueuit. Idem ego ad Respublicas transfero, vt numeri septenarii ac noue-

[a] *Hippocrates De partu septimestri: Censorinus de die natali.*

narii

narii quique ex eorum quadratis & cubicis existunt, Rebuspublicis sæpius occasum & interitum afferunt. Quod n. attulimus ex Seneca & Censorino [a], septimum quemq; annum ætati notam imprimere, ac pericula vitæ fortunarumque omnium in septenarios incurrere, ad mares pertinere interpretor: & quidem eius sententiæ auctorē vsum habeo, quo magistro nec melior quisquam, nec certior esse potest: nam sextus quisq; annus certissimam sui notam fœminis omnib. relinquit: ac primum anno sexto corporis & animi robur in illis augetur, aut vita definitur. duodecimo puberes sunt, decimo octauo nubiles & in senarios si morbi incurrant, periclitantur. quę maribus septimo, decimo quarto, item vno & vigesimo accidunt. vt non immerito Plato pares numeros fœminis, impares maribus tribuat. Plutarchus vero scribit [b] veteres Romanos consueuisse maribus nono die nomē imponere, fœminis octauo; ac propterea veteres opinor octauo quoq; die Neptuno sacra facere consueuisse; quod aqua fœminarum generi conueniat, vt maribus ignis: septenarium vero metuendum esse arbitrabantur. At lex diuina circumcidi iubet mares octauo die, quod sacri Hebræorum interpretes factum iudicant, vt Sabbathū inter natiuitatem & circumcisionem intercederet, ac infanti robur adderet: etenim diem septimum, qui nascēti mundo natalis exstitit, bonis omnibus & gratia cœlesti Deum abunde [c] cumulare Moses sacris literis testatū raliquit: quæ bonorum affluentia & copia cæteris dieb. nusquam tributa perspicitur, mirabili quadam & abdita philosophis omnibus naturæ causa.

a lib. De die natali. cap. 5.

b In quæstio. Roman.

c Genes. 2 Exod 20. Deut. 5.

Nihil tamē in humana natura videtur admirabilius, quam annum sexagesimum tertium senib. fere omnibus vltimum esse. *Obseruatum est,* inquit Agellius [d], *in multa hominum memoria, expertumq; in senioribus plerisq; omnibus sexagesimum tertium vitæ annum cum periculo & clade aliqua venire, aut corporis morbiq; grauioris, aut vitæ interitus. aut animi ægritudinis.* Exstat enim Augusti ad C. nepotem epistola A.D. IX. Cal. Octobr. huiusmodi: *Aue mi Cai, meus ocellus*

d lib. 15. cap. 7.

tellus iucũdiſsim⁹, quẽ ſemper medius fidi⁹ deſidero quũ a me abes: ſed præcipue diebus talibus qualis eſt hodiernus: oculi mei requirunt meum Caium; quem vbicumq; & hoc die fuiſti, ſpero lætũ & bene valentem celebraſſe quartum & ſexageſimum natalem meum: nam vt vides, κλιμακτῆρα communem ſeniorũ omnium tertium & ſexageſimum euaſimus, &c. Attigit Auguſtus ſeptuageſimum ſeptimum; quo etiam anno Atticus extremum diem obiit. Innumerabiles quidem, non modo tenuium & infimorum, verumetiam illuſtrium virorum enumerare poſſumus, qui annum tertium & ſexageſimũ vitæ diem extremum habuerunt: ſed literarum ſtudiis clariores tantum ciere placet; Ariſtotelem inquam, Ciceronem, Bernardum, Bocacium, Eraſmum, Lutherum, Melanchthonem, Siluium, Alexandrum Imolenſem, Cardinalẽ Cuſanũ, Linacrum, Sturmium. Ac propterea veteres Græcorum theologi ſeptenarium Apollini, nouenarium Muſis ſacrauiſſe videntur, vt Plutarch. ſcribit.

Quod ſi quis curioſius iſta conſectari volet, comperiet hominum vitam fere ſeptenariis aut nouenariis, fœminarum vero ſenariis definiri. nouies nouenarium Plato dicitur impleuiſſe; Petrarcha decem ſeptenarios; & eo die quo in lucem venerat in orbem redeunte, mortuus eſſe: Galenus decem; Staſeas Peripateticus duodecim, Heli 14. Hippocrates 15. D. Hieronymus, Hiero rex Syracuſarum, & Iſocrates, tredecim; Plinius, Bartolus, Cæſar, octo. Lamechus annos 777. expleuit: Methuſala (qui mortalium omnium vitam diuturnitate ſuperauit) nongenteſimum ac ſeptuageſimum attigit: Abrahamus ſeptenarios 25. Iacobus 21. Iſacus nouenarios 20. Dauid decem ſeptenarios. Infinitum ſit omnes enumerare. Is quem maiorum noſtrorum memoria ac hiſtoriæ Ioannem De temporibus appellant, annos vixit 361. id eſt, tres & quinquaginta ſeptenarios. Homines item conſtat nono menſe ſemper naſci, vel ſeptimo, quos Græci ἑβδομαγενεῖς appellant: qui tardius aut citus, non viuunt. Quamobrem Hippocrates puerum die ſeptimo membris omnibus conſummari ac perfici ſcribit: deinde incremen

Septenarii poteſtas.

crementa capere: septimo mense natum viuere, octauo neminem vixisse: septimo anno dentes expleri; septem diebus inediam passos, etiamsi diutius vixerint, interituros tamen, vt Plinius ipse ab extrema memoria obseruatum scribit.

Lex item diuina diem mundi totius ac rerũ omnium quasi natalem sanctissime & consecrauit & coli iussit: cui vni ex omnib. Deus opt. max. benedixit, quẽ omnis antiquitas experientia diuturna cæteris hebdomadæ dieb. ita dissimilem prodidit; vt vetere prouerbio contritum sit, *diem septimum nullum præterire, quo Sol se non præbeat hominibus conspiciendum*: quo die veteres Hebræi dęmonum impetus coerceri; mentib. etiã sapientiam, corporib. robur, agris fertilitatem infundi constanter affirmant, annus item septimus lege diuina sacer est, & septies septimus: nec dubium est quin occulta q̃dã vis insit in vtroq; ad rerumpublicarum cõuersionem vel occasum: vt mirum videri non debeat, si numerus hic ab Hebræis *sacer* dicatur: quem Caluinus (Galenum opinor secutus) *perfectum* appellat, vbi agit de requiete Sabbathi; quod ad stuporem miratur toties ac tam sancte colendum omnibus ꝓponi, vt & capitis pœna violatorib. addita sit, & in eo legum omnium diuinarum summa contineri videatur. non tamen perfectus est; quia impar, & quidem masculus: oẽs autẽ perfecti pares sunt & fœminæ. perfectũ n. mathematici definiunt qui in easdem partes integras diuiditur ex quib. cõflatur, vt nihil desit aut supersit. Vt senariũ partiri licet his trib. num. 1, 2, 3, in partes integras; ac ex iisdẽ conflatur. Eodẽ errore peccauit Lactan.[a]; qui ternariũ & denarium perfectos & plenos appellat: tum etiam Cicero[b], qui plerosque in errorem impulit, quod septenarium & octonarium *plenos* vocat *numeros*, quos Macrobius *solidos* alii *perfectos* interpretantur: neutrum de septenario dici potest: octonarius vero solidus quidem est, non tamen perfectus. Consimili errore labitur Plutarchus[c], qui ternarium perfectum esse scribit: tametsi Aristoteles maximam eius numeri[d] vim in vniuersa natura

a In lib. De opificio Dei.

b In Somnio Scipionis.

c In Symposiacis.

d lib. 1. De cœlo.

natura inesse putet. Lapsus quoq; est Philo, qui decem [a] millia perfectissimum putat. Perfecti numeri quatuor sunt, vt antea diximus, nec plures intra centum millia: scilicet 6. 28. 496. & 8128. è quib. vnus potissimum ad cōuersiones ciuitatum accommodari potest, scilicet 496. cæteri non item. conflatur autem ex septuaginta septenariis annorum & numero perfecto, atque illud est ab antiquissima memoria proditum, ciuitates omnes anno quingentesimo conuerti aut euerti.

a In lib. De plantatione Noe.

Numeri autē bifariam & ad principes & ad imperia referuntur: vt si quis diceret imperium hoc Francorum occasurum posteaquam tres & sexaginta reges sceptra tenuerint, quia numerus hic ex septenario & nouenario in sese ductis exsistit: vt Iesaias Romuli æqualis, qui nouē adhuc reges in Iudæa regnaturos ex oraculo diuino ꝓdidit: deinde imperii Iudaici euersionem fore. nouem item reges Persarum futuros: aut septimum regem Romanorum de regno deiectum iri cōuenit autem numerus principum cum annis quibus regnatum est in Iudęa, scilicet CLXXXII. qui numerus ex septenariis sex & viginti constat: Romæ vero CCXLIV. nam septuagesimo quinto septenario, id est, 245. eiectus est Tarquinius Superb. Hieremias vates tunc vixit cum oraculum Iesaiæ expleretur: ac pronūtiauit populum liberatū iri anno 70. captiuitatis: vt certe liberatus est, ac ciuitas vna cum templo restituta. Idem [b] Iesaias Tyrum vrbem clarissimam anno septuagesimo post oraculum desertam fore deinde ab eiusdem vrbis euersione anno post septuagesimo instauratum iri. Idem numerus congruit Atheniensium Reipublicæ, in qua septē principes, quos illi *δικαστὰς* appellabant, annos septuaginta imperarunt [c]. Vrbis vero expugnationem, & victoriam Atheniensium ad Salaminam, consimili die contigisse proditum est [d].

b Cap. 23.
c Appianus.
d Plutarch.

Qui vero ab Academicis *fatalis numerus* appellatur, id est, 1728. quadratus videtur expleri à Nini dominatu ad Alexandri magni victoriam ad Arbelam, & imperii Persarum euersionem. Nam Herodotus, Diodorus, Trogus Pom-

Pompeius, Iustinus, & Ctesias, à Nino imperiũ illud auspicantur. Cum vero acerbissimis calamitatibus oppressa est Hierosolyma, expugnata, ac solo æquata, templum dirutum, rex Sedechias occisus, populus abductus, iisdẽ temporibus Ægyptii à regibus Assyriorum defecerunt: Atheniẽses Pisistratidas, Romani Tarquinios eiecerũt. Templum autem steterat annos CCCCXXVII. ex integris septenariis. Et quoniam maxima est historicorum inter ipsos discrepantia, Fastis Romanorum vtamur. Igitur ab Vrbe condita ad illud tempus, quo post Actiacam victoriam, qua fusus est ab Augusto M. Antonius, & imperii Romani summa potestas ad eum delata, Ianusq; quartũ clusus, numerantur anni DCCXXIX: qui nouenarii solidus est ac plenus. Idem annorum numerus recurrit ab euersione imperii Longobardorum, ad illud tempus quo Ludouicus XII. rex Francorum easdem regiones, fusis ac fractis Venetorum & Sfortiadum copiis, suæ potestati subiunxit. Idem numerus est annorum ab euersione imperii Pictonum & Scotorum victoria, vsque ad Mariæ Stuardæ captiuitatem: & ab Egeberto Saxone, qui Anglorum imperium solus tenuit, vsque ad Mariam Anglorum reginam, quæ prima Gynæcocratiam eius insulæ occupauit. Ab Augusti dominatu post Actiacam victoriam & Ianum quartum clusum, vsque ad Augustulum Imperatorum Romani nominis extremum, quem Oduacer Herulorum rex eiecit, & occupatum à Gothis imperium, numerantur anni CCCCXCVI. quem numerum perfectum esse diximus & ex septuaginta septenariis constantem esse cum senario perfecto: nam in Fastis anno sequenti, qui est septuagesimus primus septenarius, Oduacer imperare cœpit. Illud etiam animaduersione dignum, quod primus Imperatorum Augustus summa felicitate ac prudentia magnum illud imperium auxit, & annos amplius quadraginta obtinuit Augustulus vero, & nomine & imperio deminutus, vix annũ integrum imperauit; id autem contingit A. D. X. Cal. Septembres. Ita Constantinus primus imperii domici-

micilium Constantinopolim quidem transtulit: extremus vero Imperator Græcorum, qui vrbe capta cæsus est à Muhamede, Constantinus dicebatur. Iam vero ab Vrbe condita vsque ad Augustulum, numerantur anni 1225. qui numerus ex septenariis integris exsistit. Id autem Vectius Augur maximus futurum prædixerat, vt Censorinus ex Marco Varrone scribit. Idem numerus est annorum à Nino ad Sardanapalum, quem Arbaces Medus imperio spoliauit, & regnum ad Medos transtulit. Iam vero à Saule primo rege populi selecti, vsque ad Sedechiam occisum & imperii euersionem, recurrit numerus ille perfectus annorum 496. Quod autem Iosephus [a] vtriusque templi incendium, & vrbis expugnationem, eodem die, scilicet nona mensis quinti, accidisse tradit, vtique ei cum libro Regum & cum Hieremia non conuenit. Totidem anni, scilicet 496. numerantur à Carano primo rege Macedonum vsque ad Alexandrũ Magnum, postremum Heraclidarum qui in Macedonia imperium habuerunt. Sunt qui aliquot annos addunt, alii detrahunt. Quamobrem nulla nisi certissimis historiarum scriptoribus prodita monimenta proferre velim, vt quę ex ipsis Romanorum Fastis haurire cuique licet. Cuiusmodi est illud quod ab V.C. vsque ad eius direptionem à Gallis Senonibus, anni CCCLXIV. numerantur; qui numerus ex septenariis integris constat. Item ab V.C. ad cladem Cannensem Terentio Varrone Consule, quo Respubl. est in extremum delapsa discrimen, anni sunt DXXXIX. id est, septuaginta septem annorum septenarii. Inde vsq; ad cladem à Germanis sub Quinctilio Varrone acceptam, labuntur anni 224. numerus ex integris septenariis constans: & vtraque clades contigit die secunda Augusti, vt ab antiquis Romanis proditum est. Nec minus memorabile est illud, quod Tarapha annalium apud Hispanos certissimus scriptor, Mauros & Arabes in Hispaniam inuasisse tradit anno Christi septingentesimo septimo, & q.dẽ anno septimo Roderici regis, & imperiũ tenuisse annos septingentos

[a] Lib 10. Antiq ca. 11. & li. 7 cap. 9. & 10. belli Iudaici. Iam Hieremias ca 30 & 52. ait, mense 4. die 9 captam fuisse vrbem. quod ipsum confirmat Ioseph. lib. 10 ca. 11 Antiq. sed idem Ioseph li 7. cap. 9. belli Iudaici ait mense 5 die 10. id factum. liber autem Reg. 4. ca 25. ait, mense 5. die 7. captam vrbem fuisse.

ſeptuaginta: nec penitus ante Ferdinandum Aragoniæ & Caſtiliæ regem expelli potuiſſe. Illud etiam animaduerſione dignum, quo ab Amani ſupplicio & liberatione Iudæorum, vſque ad Maccabæi victoriam aduerſus Antiochũ nobilẽ Syriæ regem, eiuſq; legatos, anni fluxerunt 343. qui ſeptenarii ſolidus eſt numerus: & vtraq; victoria obtigit die XIII. menſis Adar. Idem numerus eſt annorum ab Auguſto, cum id nomen eſt à Senatu conſecutus, vſq; ad Conſtantinum Magnum; quo principe magna Rerũpublicarũ ac religionũ ſecuta cõuerſio eſt.

Quod autem fere ſenarii fœminis vitæ diem extremum afferant, nihil exemplis ad id confirmãdum opus eſſe putaui, ne in rebus leuiſſimis hærere viderer. Illud tantum, quod anno MDLXXXII. cum princeps Auraſius lethale vulnus accepiſſet, A. D. XII. Calend. Apriles, qui erat illi XLIX. & cum de illius vita deſperaretur, valetudinem recuperauit; cum annum quinquageſimum attigiſſet. At Carola Burbonia eius vxor altero poſt menſe diem extremum obiit; cum attigiſſet annum XXXVI. qui ſenarii quadratus eſt: vt maritus XLIX. ſeptenarii quadrato percuſſus fuerat: quod ſcribendum non putarem, niſi ab ipſo principe Auraſio id accepiſſem, cum Antuerpiæ Franciſco Duci à conſiliis eſſem. Nec omittendũ videtur quod Tacitus[a] ſcribit, fuiſſe qui annotarent A. D. XIV. Cal. Sextiles principium incendii vrbis Romæ Nerone principe ortum, quo & Senones captã Vrbẽ inflammarunt. Alii eo vſq; progreſſi ſunt, vt totidẽ annos, menſes, & dies inter vtraque incendia numerẽt.

[a] Lib 15 in quo tamen quid velit, diuinari non poteſt.

Poſtremum eſt, quoniam eo nos oratio deduxit, vt aliquid reſpondeam iis qui mea ſcripta carpere quam probare maluerunt; quod oracula Danielis de imperiorum ortu & obitu mihi non liquere[b] dixerim. Non enim dubito, ſi homo ſapientiſſimus, quæ afflatu diuino hauſerat & expreſſerat, ſuis quæque temporibus aperte definiret, omnia in quibus hæremus, perſpicua fuiſſent ac ſine dubitatione futura. Suæ quidem ciuitatis ſtatum, Cyro regnum ineunte, quo ſoluta captiuitas eſt

[b] in lib De methodo hiſtoriar.

est ex oraculo Hieremiæ [a], quod quidem ipse ab excidio vrbis ac templi auspicatur, non à Ioachimo, vt quidem putant: & populus sanctus postliminio reuersus, definiit hebdomadibus annorum septuaginta, id est, annis 490. & quidem dilucide: cum oraculum redditum sit anno postremo captiuitatis, qui erat septuagesimus ab vrbis ac templi excidio, vt oraculis oracula, temporaque ipsa temporibus apta serie continuarentur. Qui lõgius tempora protrahunt, centum ac viginti annos vno hiatu relinquunt. At Prophetes temporis initium ab oraculo acceptum diserte numerari docuit oportere: quo quidem postliminio rediit populus, ac principem sibi magistratusque constituit, vnde ciuitatis instauratio non in murorum ac insularum substructionibus. Recte enim Põpeius; *Vrbe deserta, in parietibus Rempublicam non consistere*, dixit. At historici quamplurimi [b] à Cyri dominatu vsq; ad Herodis Magni principatum, qui captis Hierosolymis, cæsisque omnibus Senatoribus ac rege ipso, Iudæos imperio spoliauit, numerant annos CCCCXC. alii aliter, ac tanta inter eos varietas ac discrepantia, vt non modo à singulis, sed etiam ab vniuersis, omnes omnium opiniones refellantur.

a Hier. c. 25 & Daniel. c. 9.

b Iosephus, Flacius, Mercator, Thilo.

Quæ vero de imperiis Daniel scripsit, aperte ille quidem Medos, Persas, & Græcos ad Babylonis imperium vocauit; præter eos certe neminem. Quartum imperium ad Romanos non pertinere docuimus, cum illic de Babylone quæratur, quam Romani nunquam subegerũt: quod cum tentauissent Euphrate transmisso, sæpe illi & quidem ingentes ab inuictissimis Parthis clades acceperunt. Ineptius tamen, qui quartum illud imperiũ tribuunt Germanis; qui ne per somnium quidem vllam imperii Babylonici particulã viderunt. Quæ quod à nobis alibi disputata [c] sunt, omitto: ea tamen Frankebergerus Saxo, Lipsiorũ Pontifex, Lutheri auctoritate; Dresserus vero, homo de schola, nulla subiecta ratione, maledictis refellit: hunc ego disertum putabo, si, quã male didicit, tam bene dicere condiscat. Sed quoniam homo iracundus,

c In Method. historiarum.

commune ingenioſorum hominum malum, mihi ſubiraſcitur, quod de oraculis diuinis temere affirmare non auſim, ne quid in rebus tam arduis, & ab omnium ſenſu retruſis offendam: docere debuerat, cur quinquaginta imperia, quæ denotaui[a], decies Germanico maiora, quæque imperii Babylonici magnam partem complexa ſunt, Danielem omiſiſſe putet? cur item Daniel de ſeipſo primo capite ſcripſerit, ſe ad primum vſque Cyri Perſarū regis annum vixiſſe? cur tamen anno tertio Cyri diuinū oraculum ſe diuinitus [b] hauſiſſe? & quamobrem capite ſequenti Darii Perſarum regis meminerit, qui trigeſimo ac ſeptimo poſt anno inauguratus eſt quam Cyrus imperare cœpiſſet. Neq; enim Beroſus veriſſimus Chaldaicarum antiquitatum interpres, quem Cteſias ac veteres ſecuti ſunt; nec Megaſthenes, Perſicarum; nec Herodotus, hiſtoriæ parens appellatus; nec Græcorū quiſquam aut Hebræorum, Darium ante Hyſtaſpem quemquam fuiſſe tradūt: excipio Ioſephū, q à Beroſo eo loco defecit.

a In Method.

b Cap. 10.

Sed ne acerbius agere, ac nimis vrgere videamur, quid eſt, quamobrem Daniel capite XI. Darium tres ſucceſſores Perſas habiturum ſcribit: quartum è Græcia venturum, qui potentibus copiis imperium adepturus ſit? Hunc enim Alexandrum Magnum fuiſſe ambigit nemo, qui Darium Codomanum de imperio Perſarum diſturbauit, cuius fuit pater Darius Achos, auus Darius Mnemon, abauus Darius Nothus; ad quem Daniel orationem conuertit. Quod ſi ita eſt, certe Danielem oportuit annos ducentos ac viginti ſuperaſſe; ſi modo pubes in Chaldæam captiuus abductus erat: id quod neceſſe eſt, cum diſertiſſime ac prudentiſſime loqueretur. Hæc autē, tum ex ſacris literi s apertiſſimè, ūt etiā ex Herodoti ac Ioſephi antiqua hiſtoria colligere quiſque poteſt. Cyrus enim imperii anno trigeſimo mortuus eſt; Cambyſes ſexto, Darius Hyſtaſpes trigeſimo ſeptimo, Xerxes XXI. Artaxerxes XLIV. Darius Nothus XIX. Mnemon XXXVI. Darius Achos XXVI. Codomanus X. ſumma annorum CCXXVIII. Daniel

enim

enim captus fuerat cum Ioacimo rege. Et omnia liquere sibi putent interpretes oraculorum; & hebdomadas suo quisque iudicio summa asseueratione definiant: qua ratione tueri possunt, qui subtilissime omnia tandem discusserunt; illud Zachariæ [a] & Aggæi [b], qui anno septuagesimo captiuitatis desinente scripserunt, Dario Notho, vt ipsi volũnt, imperante? Annus hic, inquiunt, septuagesimus agitur: & si non ab excidio templi, sed ab edicto Xerxis septuaginta annos numerari velint, profecto necesse est Zerababelem & Nehemiam populi duces annos ducentos quinquaginta impleuisse, cum id ætatis essent Cyro imperium ineunte, vt populum à Chaldæa in Palæstinam deducerent; quos vsque ad Darium vltimum vixisse Nehemiæ ipsius testimonio confirmare non dubitant [c]. Hic igitur omnes historici acerrime confligantur. Alius enim quinque modo reges Persarum; alius sex; plerique septem; nonnulli octo; quidam nouem: sunt etiam qui decimum commenti sunt. Certe Genebrardus quinque tantum fuisse asseuerat in Chronologia; Funccius vero decem. In tanta igitur sententiarum varietate de duobus alterum fieri potest, vt earum nulla, alterum non potest, vt plus vna vera sit: quæ qualisque sit affirmare non possim; nec si possim, velim: ac modestius opinor, quam illi, mihi non liquere, scripsi: quibus tamen assentiar, si modo suorum decretorum constantiam tueri possint. Quanquam multa quæ in Danielis scriptis reperiuntur, D. Hieronymus repudiauit: cætera quæ non Chaldaiçe sed Græce scripta sunt à Theodotione, Hebræi non probant. His igitur propositis exemplis, licet Rerumpublicarum ortus & occasus coniectura quadam consequi, ac rerum antecedentium causas, sydérumque varios concursus ac traiectiones intuentem eo vsque progredi, quo rerum earum disciplina ferre potest: nihil de rebus ab immortali Deo procul ab hominum sensu remotius aut temere affirmantem aut leuiter assentientem.

a cap 7.
b cap. 2.3.

c Ioseph. Scalig. lib. 6. ca. de hebdoma. Damel.

Reipublicæ faciem, leges, instituta, vno mutare & eodem momento perniciosum esse. CAP. III.

QVEMADMODVM ciuitates oriantur, quibus etiam augeantur incrementis, quam variæ cuiusque conuersiones, & quibus coniecturis eorum interitꝰ assequamur, satis opinor aperuisse videmur. Sed quoniam ea quæ de ciuitatum interitu futuro disputata sunt, nulla certa demonstratione nitũtur, & ab hominum popularium sensibus & cogitatione remotissima sunt; nec tamé si demonstratione ac certioribus præceptis traderentur, necessitatem inferrent; restat vt ea, qua Deus immortalis homines beauit prudentia, ciuitates regere, earumq; conuersiones & occasus prospicere ac declinare modis omnibus studeamꝰ. Est enim vna omnium philosophorum, etiam eorum qui otiose quid in cœlo fiat disputát, disciplina, syderum affectione ac potestate nó teneri sapientem, sed eos tantum qui belluarum impetu & cupiditate feruntur, nec se rationis ac legum optimarum imperio duci volunt, quibus Sapientiæ magister Salomo rotarum tormenta acerbe intentauit: quibus verbis significant, orbium ac syderum cœlestium vim nullã erga bonos, maximam aduersus improbos futuram.

Sapientem syderum imperio non teneri.

Cum igitur syderum affectio ac potestas, ope diuina, id est, prudentia, Dei optimi munere & concessu homini tributa, declinari possit; ipsosque medicos artis præcepta tradere perspiciamus, quibus morbi contra naturam curari, aut certe minui queant: cur sapiens Reipublicæ moderator conuersiones & occasus futuros non prospiciet? cur legib. optimis laboranti ciuitati non medebitur? cur salutem non procurabit? aut certe si tanta mali vis est, tam certum exitium, vt nulla hominum sapientia prohiberi possit; nihilominꝰ tamen id assequetur quod periti medici, qui ex diebus decretoriis & ex ipsius morbi causa, de interitu qualis futurus sit, certius meliusque augurantur; ac opportune ciues suos admonebit, ne Reipublicæ cadentis ruina penitus opprimantur. Et quem-

quemadmodũ medici ægrorũ in ipſo morbi ſtatu ac dolore acerbiſſimo, ſi ſalutaria fuerint ſymptomata, melius ſperare iubent, q̃ ſi dolor ac febris remiſſior eſſet: cõtra v. hominem explorata ſpe ſalutis valentiſſimum, & ea tẽperatione cõſtitutum, vt nulla pſtantior eſſe videatur, in ſum̃o ſalutis periculo verſari magnus Hippocrates iudicabat: ita quoq; ſapiens Reipublicæ moderator, qui ciuitatem hoſtib. vndiq; circumſeſſam intuetur, ſiquidem in tanto diſcrimine ſapientiſſimis gubernacula tributa videt, ac ciues magiſtratuũ imperiis, magiſtratuſq; ipſos legib. inſeruire diligenter & accurrate, bene de Repub. ſperare iubebit; cum tamen ignaui ac rerũ humanarum imperiti deſperatione frangantur.

In eo ſtatu fuit Reſpublica Romanorum poſt tertiam cladem ad Cannas acceptam. ſociarum ciuitatum quàmplurimæ, quæ antea in officio ac fide permanſerant, à Romanis defecerunt, Annibalis victorias ac fortunam ſecutæ: quia fere ab omnib. de Romano imperio deſperabatur: ex omnibus tamen nemo Rempub. grauius afflixit quam Terentius Varro Conſul, qui tantæ cladi, qua ſexaginta millia ciuium cęſa fuerant, cum pauciſſimis ſuperſtites, literas ad S.P.Q. Campanum ſcripſit, actum eſſe de Republica, ciuiũ ac ſociorum robur interiiſſe: quæ res Campanos, tametſi opibus ac potentia cæteris præſtarent, tanto metu perterrefecit, vt non modo Romanos deſertos eſſe paterentur, verumetiam quamplurimos ſociorum ad Annibalem ipſum pertraherent: cum offenſionem & cladem acceptam minuere Conſul debuiſſet. At Scipio, qui poſtea Africanus dictus eſt, pleroſque ciues de Republica deſperantes, bono ac forti animo eſſe iuſſit: eoſque qui ciuitatem deſerere cogitabant, in officio permanere, ac pro Republ. propugnare accepto iureiurando coegit. Nec vero Senatus tot periculorum circumſtantium metu territus eſt, ſed prudẽtia maiore Rempublicam tueri viſus. Ac tametſi plebs vbique pro inſita leuitate ac rerum imperitia in omnib. fere ciuitatibus Annibalis laudes poſt tot ac tantas de

Quale iudicium fuerit de Romana ciuitate poſt cladem Cannenſem.

Romanis victorias prædicaret, Senatus tamen cuiusque ciuitatis Romanis fauebat. Sic enim Liuius [a]; *vnus veluti morbus omnes Italiæ populos inuaserat, vt plebs ab optimatibus dissentiret; Senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret.* Quinetiam Hiero Rex Syracusarum, qui cæteros id ætatis reges sapientia superabat, multo quam antea diligentius Romanorum amicitiam coluit ac societatem: suisque illos opibus iuuare ac tueri non dubitauit: quinetiam auream victoriæ statuam in ea rerum desperatione Romanis dono dedit; quippe qui Senatus prudentiã incredibilem in rebus agendis sæpissime expertus esset.

a lib. 24.

Hæc igitur sapientium iudicia fuere, qui quod Romanos intelligerent rebus extremis summa prudentia constantiaque Rempublicam moderari, nec vnquam antea leges in maiore pretio fuisse, nunquam domestica aut militari disciplina ciuitatem magis floruisse, (vt Polybius earum rerum spectator & scriptor tradit) bene de Republica sperandum iudicabant. Carthago vero tot ac tãtis victoriis elata, tot regionum ac populorum domina, & in summo felicitatis gradu collocata, nunquam propius abfuerat ab interitu: cuius rei certissima indicia fuerunt, quod nec legibus esset in Republica nec virtuti locus: omniaque impetu populari ac plebis impotẽtia gererentur: vt necesse fuerit paulo post ab altissimo honorum gradu præcipitem deturbari, ac Romanis inseruire, vt contigit Scipione imperante.

Prima igitur Rerumpublicarum, bene ac prudenter gerendarum, lex est, earum statum, & cuiusque vim ac naturam, tum morborum causas intueri: qua de re fusius à nobis superiore libro disputatum est. Neque vero cuiusmodi sit optimum ciuitatis genus, intelligi satis est, nisi vniuscuiusque statum, quem mutare non liceat, tueri possis: aut si periculum erit ne pro conuersione Reipublicę euersio sequatur, pessimã Rempub. habere quam nullam præstabilius est; & languentẽ ęgrotum moderata vict⁹ ratione quoquomodo sustẽtare, quã incurabili morbo medicinã, quæ vitam auferat,

con-

conquirere velle. At ne medici quidem, nisi extremis ac desperatis morbis, extrema remedia quæri iubent. Hoc igitur locum habet non modo in Republica, sed etiam in legib. ac moribus immutandis: in quo certe grauiter peccatur ab iis, qui ab alienis ciuitatib. leges acceptas ad eam quæ plane contraria ratione dirigatur Rempublicam adhiberi putant oportere.

Docuimus antea quib. legib. monarchia cõsistit, iisdẽ popularem statum; & ea instituta quib. alitur populi libertas, occasum inferre tyrannis. Ac tametsi plurimæ leges omni ciuitatũ generi salutares sunt; nondum tamen sapientib. inter ipsos conuenit, *an lex iniqua, quæ sua vetustate nititur, antiquari debeat, vt noua vtilior feratur?* quia lex optima fit pernitiosa, si sua nouitate cæterarum legum afferat contemtum: ipsa vero vetustatis species tam cara cuique est, vt lex antiqua sine magistratibus seipsam tueri facile possit: legum vero nouitas vix vlla præmiorum spe, aut metu pœnarum, aut magistratuum officiis cõsistere potest. Quo fit, vt ea, quæ putatur nouæ legis vtilitas, non tanta sit, quanta sunt incommoda, quæ ex vnius aut omnium legum contemtu profectura sunt. In summa nihil fere exitu pernitiosius est legum nouitate,[a] si de statu Reipublicæ quæratur. Atque hæc ratio magni ponderis semper visa mihi est; eoque maius periculum imminet, si leges quibus stat Respubl. mutari aut moueri contigerit: nam leges quæ seruitutum ac testamentorũ iura continent; quæque de rebus rationibusque contrahendis feruntur, interdum mutari conuenit, vt melioribus locus sit: sed qui leges quæ ad statum Reipublicæ pertinent, mutare salua Republica conatur, perinde facit vt ii qui ædium altissimarum substructiones & fundamenta renouare se posse putant saluis ædibus, quæ nisi ruant, plus tamen ipsa concussio domus incommodi, quã noua materia vtilitatis est allatura: eoq; magis cum ciuitas quasi vetus & caduca domus, diutissime stetit in eodem statu.

Legũ præceps abrogatio periculosa.

[a] *Plato legum mutationes tradit esse pernitiosas, li. 7. de legibus.*

Est n. ab antiquis accepta & posteritati diu ꝓbata, ciui-

tatum cõſeruandarum diſciplina, ſcilicet in ea Republica quæ diutiſſime floruit eodem ſtatu, quantacunque vtilitatis ſpecies appareat in ſperata conuerſione, nihil eſſe mutandum. Quamobrem veteri Athenienſium lege, quam etiam Publilius Philo Dictator tulit ad populum, cauebatur, ne vlla rogatio ad populum inconſulto ſenatu ferri poſſet, maieſtatis ſubiecta pœna iis, qui in legem commiſiſſent: quam legem amplexa Venetorum Reſpublica inuiolabiliter tuetur, cum ne ad ſenatum quidem de Republica inconſulto Sapientum collegio ferre liceat. Sed in Locrenſium ciuitate ſeuerius agebatur; quippe rogationem laturus laqueum collo inſertum geſtabat, quo ei gula frangeretur; niſi legem perſuaſiſſet Reip. vtilem. Stetit ergo ciuitas illa diutiſſime antiquiſſimis inſtitutis ac legibus florens, cum qui leges rogaret, nullus reperiretur, quouſque luſcus homo rogationem ad populum tuliſſet, vt qui ſciens prudẽs oculum luſco eripuiſſet, vtroque oculo ipſe orbaretur: ſuæ rogationi ferendæ occaſionem aduerſarius dederat, quod minas ſæpius intentaret, oculum ſe illi erepturum, etiamſi pœnam legis laturus, & oculo altero cariturus eſſet. populus æquitate vel potius neceſſitate rationis perſuaſus, legem iuſſit; qua tamen nihil legi talionis, quæ populorum omnium quodam modo communis erat, derogabatur: qui n. malitioſe alterum excæcauiſſet, æquum erat vt ipſe excæcaretur.

Quod ſi quis pleraſq; leges ſæpiꝰ mutari doceat oportere, vt de annona, de mercib. euehẽdis aut inuehendis, de pœnarum acerbitate aut lenitate, q̃ paruo momento mutabiles ſunt, aſſentior ego quidem; cum vis ipſius neceſſitatis nulla legũ obligatione teneatur. leges n. nouæ ſi ſpem afferunt, vt tanquã in herbis non fallacibus fructus appareat, non ſunt illæ quidem repudiandæ: ſed agitur de legibus quæ ſtatum ciuitatis continent: quas ſi fieri poſſit, immutabiles eſſe & velim & optem: non quia Reſpublica legibus inſeruire debeat; cum Reipublicæ ac ſocietatis tuendæ cauſa leges omnes ferantur: nec le-

ges quiſquam legum Reipublicæ cauſas ſaluas eſſe velit. Eſt enim hæc rerum omnium publicarum prima ac præcipua lex, SALVS POPVLI SVPREMA LEX ESTO. Nam quæ ratio Themiſtoclem mouit, vt vrbem Athenienſium mœnibus ac propugnaculis muniret, eadem ratio Theramenem adduxit, vt mœnia diruenda ſuaderet: id eſt, ſalus populi; alioqui ciuitatem vna cum ciuibus Lacedæmonii perdidiſſent.

Nulla igitur tam ſancta lex eſt, quam non oporteat vrgente neceſſitate mutari. Quamobrem ſapienter Solô,[a] qui promulgatis legibus Athenienſes iureiurando adegit, vt eas centum annos ſtabiles eſſe paterentur; vel quia neminem eorum qui iurarẽt, diutius victurum arbitraretur; vel vt intelligeretur, leges omnino im̃utabiles eſſe non poſſe. Lycurgus item Spartiatas, in leges quas tulerat, iurare compulit, ac tamdiu legib⁹ illis viuere, quoad ex Apollinis oraculo rediret: nec poſtea reuerti voluit, vt perpetua iuriſiurandi religione ciues obligaret. Et quidem præſtat legis conditionem, vtcunque iniquam, ferre, ac paulatim nô vtendo antiquare, quam momento abrogare. Ita Romani pleraſque leges XII. tabularum ſenſim exoleſcere quam abrogatione tolli maluerunt: ne id cæteris legibus XII. demeret auctoritatem, cum vero diuturna obliuione ſepultæ fuiſſent, id eſt, anno poſt ſeptingenteſimo quam latæ fuerant, placuit Æbutia rogatione leges duodecim inuſitatas, quæ ſua vetuſtate iam pridem extabuerant, abrogari, ne cuiquam in poſterum fraudi eſſet, ſi in eas leges committeret. Sed ea eſt hominum natura, ea mens, vt paulatim à recto curſu deflectat, ac præcipiti lapſu ſæpiſſime cadat, niſi alterius ope fulciatur: & quemadmodum praui humores vel ab alimentorum impuritate, vel copia collecti, tandem morbos contrahunt, & corpori exitium inferunt; ita quoque in hominum animis vitia ſæpe vel ab educatione turpi, vel etiam ab ea quæ ineſt in hominum ingeniis prauitate collecta, foras erumpunt: vt neceſſe ſit noua ſupplicia nouis peccatis, & acerbiores pœnas grauiorib⁹ flagitiis

[a] Plutarch. in Solone.

a Plutarch. in Agi.

flagitiis irrogari. Id autem ſenſim fiat oportet. Nam cũ a Agis rex Lacedæmoniorum veterem Lycurgi diſciplinã, & leges diuturna magiſtratuum negligentia collapſas reſtituere vellet, momento ciuiũ omnium tabulas & cautiones palam proferri iuſſit, vnoq; incẽdio comburi. deinde agrorum omniũ diuiſionem ęquabilem facere, ac bonorum omnium æquationẽ multis antea ſeculis ſublatam, exemplo Lycurgi reſtituere tentauit: quod etſi à pleriſque non modo tenuibus, ſed etiam à locupletibus peteretur, quia tamen modum tenere neſciit, non tantum ſpe rerum gerendarum decidit, verumetiam incendium in Republica maximum excitauit, quo poſtea ipſe cum amicis ac proximis omnibus deflagrauit. Nam improbi ciues illum ex aditu templi detractum, in carcere ſuffocari iuſſerunt. Decuerat enim rem omnium difficilimam, id eſt, Lycurgi inſtituta, longo interuallo repetẽtem, & bonorum æquationem meditantem, opes amicorum ac præſidia ſibi comparare; deinde potentiorum voluntates exquirere, ac illecebris in ſuam ſententiam pertrahere, vt antea Lycurgus fecerat: tum auri argentique vſum prohibere, vt iſta ratione pro ferro vileſceret, tandem etiam pretioſam ſupellectilem. Sed violare populi libertatem, tentare manſuetudinem, commutare diſciplinam, ac paulo momento maximam ſanguinis copiam educere, nondum purgato prauis humoribus corpore, tum vſtiones ac ſectiones ad ægroti debile corpus adhibere velle, non eſt illud curare, ſed necare.

Non igitur medicos tantum in ſanandis Reipublicæ morbis, verumetiam naturam ipſam, vel potius ipſum naturæ parentem imitari oportet, quem nihil violenter aut momento, ſed omnia ſenſim ac paulatim efficere videmus: Veneti ſapienter, qui nihil auſi ſunt adhuc viuo ac ſpirante Auguſtino Barbarino Duce, cuius potentia ciuibus non ferenda videbatur: ne principi iam ſeni contumeliam facerent, vel Reipublicæ tranquillitatem conturbarent; ſed eo mortuo futuris principibus leges tulerunt, vt moderatis imperiis vteren-

terentur. Diximus antea, Germanis Imperatoribus ac regibus Daniæ & Poloniæ imperia ista ratione paulatim accisa, quibus tamen ornamenta regia in speciem permissa fuere. Quemadmodum igitur viuenti adhuc principi imperium minuere, aut omnino eripere velle, ciuitatibus pernitiosum, ita principi ipsi periculosum, multis magistratibus, aut iis qui Reipublicæ opibus ac potentia armati sunt, imperium vno abrogare & eodem momēto; vel etiam superiorum principum domesticos honoribus simul ac dignitate spoliare. Et quidem huius imperii fundamentum firmissimum in eo esse arbitror, quod mortuo principe magistratus omnes imperium retinent, qui ciues in officio remque publicam tueantur. Ac tametsi mortui principis domesticos & familiares nouo principi mutare omnino liceat, id tamē periculosum sapientibus visum est, nec nisi cum bona venia, & sine contumelia faciendum: aut certe prius exarmandos qui opibus & gratia statum Reipublicæ cōturbare posse videbuntur. Quod cum Imperator Galba minime prouidisset, ac Pisonem in spem imperii adoptasset, Otho Prætorianorum militum opibus & gratia potens ac florens, cum se neglectum videret, Galbam vna cum Pisone, vt solus imperaret, trucidauit. Quæ incommoda in optimatum ac populari statu minus metuenda sunt, quantum quidem attinet ad iura maiestatis, quam optimates aut populus immortalis tuetur: sed in summi magistratus aut Imperatoris creatione, vt superius dictū est, aut in ferendis legibus, quæ plebis iura minuant, aut quæ optimatibus vtilitatem, plebi damnum allaturæ videantur, metuendum est à secessione plebis, & à Reipublicæ perturbatione.

In summa, quoties de imperio magistratibus abdicādo, vel de collegiis & corporibus tollendis; vel de iure immunitatum minuendo; vel de pœnis augendis; vel de populi moribus sanandis; vel de rationibus rerum à potentioribus gestarum exigendis; vel de religionibus à superstitione purgandis: hæc omnia paulatim fieri commodius

modius est, quam vim adhibere, aut momento omnia conuertere velle. Cum enim Carolus V. is qui Sapiens est appellatus, regni Francorum procurationem, adhuc iuuenis captiuo patre gereret, imperitorum consilia secutus, magistratibus omnibus vna lege imperium abrogauit, creatis curatoribus quinquaginta, qui quæstiones peculatus ac repetundarum exercerent: quæ lex ingentes motus in tota Gallia excitauit: quibus vt remedium quæreretur, Carolus non multo post in Curia Parisiorum proceribus coactis ex Senatusconsulto legem abrogauit: exstat adhuc in actis Curiæ Senatusconsultum in hanc fere sententiam: *Cum regiæ potestati ac procurationi quam gerimus, non modo quæ ab aliis, sed etiam quæ à nobis ipsis & in Rempublicam & in singulos peccantur, emendare consentaneum sit; rebus plane perspectis & cognitis, quæ de imperio magistratibus adempto noua lege iussimus, placet abrogari, vt quidem abrogamus, & aperte declaramus, legis illius, quæ importunis quorundam rogationibus erepta est, nullam vim fore, & quæ acta gesta sunt, cum magno nostro dolore acta gesta fuisse, nec illam magistratuum ac honorum abrogationem quam non iure factam esse confitemur, cuiquam fraudi esse; aut cuiusquam ius ac dignitatem violare nos vlla ex parte voluisse, ac proinde legem illam iure à nobis rescindi & abrogari testamur, vt omnibus magistratibus salua omnia & integra restituantur.* Hæc ille. At Carolus IX. cum magistratuum multitudo pene innumerabilis, temporum licentia graui Reipublicæ incommodo excreuisset, magistratibus & Quæstoribus, quos honoribus ac stipendiis spoliari necesse videbatur: imperia muneraue adempta non sunt: quia id sine summa[a] iniuria fieri non poterat, cum pretium restitui per inopiam ærarii non posset: nec tamen si restitui potuisset, contumelia vacaret, cui imperium sine causa abdicaretur, cum plerisque dignitas vtilitate prior & carior sit; multo magis si pretio & honore spoliarentur, metuendum erat ne violata dignitas & quæstus præsens, ac soluti pretii spes erepta, plerisque rerum nouandarum occasioné præberet.

Senatusconsultum quod Carolo V. Procuratorium factum est, anno 1359. Maii 18.

a §. *Nos autem in feud.s, de prohibita feudi alien.*

rẽt.Profuerunt igitur nobis aliud agentibus, ærarii angustiæ, & casus imprudentiæ succurrit; vt pictori quondam equum pingenti, cum ex tædio spongia in opus impacta esset, quod ars imitari non potuerat, casus expressit; ita magistratuum multitudiné morte exstingui placuit, cum pretium restitui non posset. Neq; tamé si principis tantæ fuissent opes ac potẽtia, vt vel nutu quę vellet, momento efficere posset, prudenter facturus videretur, imperia magistratib. vendita eripere: quia nonmodo is, qui iniuriam accepit, sed etiam cæteri ciues alienis iniuriis & casibus commouentur: at quo quisque potẽtior est, eo iustius ac moderatius cum in omnes, tum maxime in subditos se gerat oportet.

Prudẽter ergo Senatus populusq; Basiliensis, qui deserta Pontificis Romani religione (quam exsecrabatur) monachos ac vestales de veteri possessione eiicere noluit, sed in posterũ nouos admitti vetuit, vt collegia illa morte collegarũ paulatim exstinguerẽtur. Quo factũ est vt è Carthusianis omnib. sponte collegium deserentib. vnus iura collegii tueretur, ac sine molestia otiosissime viueret, nec tamẽ ritus veteres ac religionem semel susceptam mutare cogeretur. Eadem lata lex est in comitiis Coriensibus [a] vt scilicet nouæ religionis Pontifices prædiorum ecclesiasticorum fructib. alerentur, nec tamen monachi antiqua collegia deserere cogertur, ẽmodo ne deinceps vllos admitterẽt. Ita quidẽ fuit vtriq; salua ratio: & qui nouã, & qui veterẽ colerent religionem. Iniquum.n. fuisset, eos qui non modo otiose viuere, sed etiã qui nihil agere, vt iocabatur Lucilius, qui nullum opificium, nullã artem exercere didicerant, de veteri quantumuis iniusta prædiorũ possessione deiicere: qui tamen in summa desperatione constituti, Rempublicã perturbare potuissent. ¶ Iisdem fluctib. ac procellis religionum iactata Gallia, cum pleriq; Fratrum sodalium vitam eiurassent, ac iudicia familiæ erciscundæ proximis intentarent, edicto sanctissime cautum est, vt in monasteria reuerti cogerentur: quo tamen edicto lex ea oppugnari

[a] Anno 1558. Nouemb.

vide-

videbatur, qua cuique data fuerat nouæ religionis profitendæ licentia. Sed hoc agebatur, vt non modo magistratibus ac iudicibus familiæ cum monachis erciscundę iudicio constituere, sed ne alimenta quidem apud iudices petere liceret: alioqui iura familiarum, & nobilissimæ quæque domus insperatis iudiciis, ac prædiorum diuisionibus conturbarentur: quia non modo Pontificiis decretis, ac legibus ciuilibus, sed etiam moribus nostris, qui monasticã vitam professi sunt; ab omni spe adeundarum hæreditatum [a] prohibentur. Quæ autem de magistratibus & collegiis morte tollendis dicta sunt, locum habent in omnibus seu decretis seu legibus [b]; quæ non nisi ad futura pertinent. Ac tametsi tyrannide nihil fœdius minusque ferendum sit, ferenda tamen potius est quam exitio Reipublicæ tollenda. & quidem nihil in eo genere commodius, quam si tyrannus liberis orbatus sit, vna cum tyranni morte tyrannidem abolere. Sin tyranni tãta vis est, vt bonos omnes de medio tollere, magistratus etiam omnes ac Senatum morte abolere conetur (vt Tarquinius Superbus, quique pestem illam imitantur, facere sibi proposuerunt) esset forsitan vis adhibenda, ea qua superius dixi ratione, ne temere subditos in principes armare velle videamur. Deum igitur prępotentem naturæ parentem imitemur, qui omnia paulatim: nam semina per-quã exigua in arbores excelsas excrescere iubet, idque tam occulte vt nemo sentiat: rerũ etiam omnium extrema, inter se discrepantia maximeq; contraria, mediis interiectis ordinibus inter se aptis tanta prudẽtia coiungit, vt nulla vis adhibeatur. Et quoniã eo nos deduxit huius quæstionis conclusio, vt leges sæpius mutare ciuitatibus sit pernitiosum; disseramus etiã illud consequenter, *an magistratus in ciuitate bene constituta mutabiles, an vero perpetuos habere præstabilius sit.*

a *Authen. ingressi, de sacrosanctis. C.*
b *l. leges, de legibus. C.*

Præstetne, magistratus mutabiles an perpetuos habere. CAP. IV.

QVONIAM nulla re ciues ac ciuitates sæpius conturbari solent quam pro magistratuum & honorum adeptio-

adeptione, hanc etiam quæstionem ad disciplinam ciuitatis pertinere opinor, Magistrat⁹ annuos an perpetuos habere præstabilius sit, necne? qua quidem quæstione haud scio, an omnium quæ de Republica disputantur, aut ad diiudicandum difficilior, aut iucundior ad intelligendum. Quæ sic à nobis proposita est, vt inquiramus tantum, cæteri vero, qui plus ingenio possunt ac rerum gerendarum vsu, decernant.

Sũma ratio igitur, q̃ magistratus annuos esse iubet, eà videtur esse; quod Rerum omnium publicarum præcipuus idemque optimus finis est virtus: nec legislatori ac ciuium gubernatori optimo præstantior finis ad intuendum propositus est, quam vt virtutibus omnibus, quantum quidem fieri poterit, præstantes, & quam optimos ciues efficiat. Quod nulla re melius consequetur, quam si maxima virtutis præmia omnibus ad intuendum veluti certissimum scopum, & ad consequendum proponat. Virtutis autem præmium maius nullum esse potest honore ipso; quem vtilitate ac quæstu metiri velle cõtra decus est, cum virtus hostem nullum habeat vtilitate q̃stuosa capitaliorem; siquidem vtilitas à virtute, cui natura ipsa cohæret, sciungatur. Quod si curationes, imperia, magistratus, quos Latini rectissime *honores* appellant, à theatro virtutum auferantur, vt priuatorũ, & quidem indignissimorum ciuium ædibus ac latebris perpetuo includantur, quis erit, honore sublato, virtuti locus? cum ea sit hominum natura, vt non nisi difficilime ac propositis prœmiorum multorum illecebris ad virtutem impelli possint. Ergo ciuitatis moderator optimus, ciues omnes honoribus ac magistratibus pro suis quemque meritis frui patietur: quod fieri non posse videtur, si magistratus in perpetuum tribuantur. **Quæ ratio facit vt magistratus annui esse debeat.**

Hoc item principi optimo propositum esse debet, vt seditionum ac ciuilium discordiarum stirpes ac fibræ omnes, quoad eius fieri poterit, ab ipsis radicibus euellãtur. Atq; in eo quidem omnib. ciuitatum creatorib. conuenit inter ipsos, nihil Rebuspub. tã necessarium videri, **Seditionum causas præcidere oportet.**

Vu quam

quam vt ciues mutuam inter ſe concordiam & trāquillitatem tueantur:quia tametſi virtutē è ciuitatib. pleriq; exegerint, ne illius ſplendore tenuium oculi perſtringerentur, ac optimo cuiq; dominatus tribueretur, nihilominus tamen vt in ſumma licentia viuerent; quam longiſſime à ciuitate profligari putarũt oportere ciuilia bella, quæ improborum æque ac bonorum ruinam & exitium complectuntur. Seditionum autem ac diſcordiarum ciuilium cauſa eſt præmiorum inæqualitas: pacis vero & concordiæ comes, eſt æqualitas illa quæ in tribuendis honoribus, & rerum inter ciues communium æqua diuiſione ſeruatur. Qui igitur honores ac magiſtratus pauciſſimis quibuſdam ciuibus tribuit (id quod neceſſe eſt ſi perpetuos eſſe velit) idem ſeditionum ac bellorũ ciuilium incendia inter ciues excitabit.

Atq; his quidem rationibus, virtutis inquam fruendæ, ac diſcordiarum fugiendarum cauſa, efficitur, magiſtratus annuos eſſe oportere. At non modo virtutis præmia tolluntur, & ciuiliũ bellorũ ſemina propagãtur, verumetiam perpetuandis honoribus & imperiis ſupplicia peccatis propoſita eripiuntur: cum tamen pœnarũ ſceleratis irrogandarum, quam præmiorum virtuti tribuendorum optimo legislatori cura maior eſſe debeat: quoniam is, qui perfecta vitæ officia conſecutus ſit, maximũ omniũ præmiũ in ipſa virtute fruenda poſitum arbitratur, ſceleratos autē ab iniurioſa facinoroſaq; vita quis ꝓhibeat, niſi ſuppliciorum metu terreantur? Quis autem ſupplicia perpetuis magiſtratibus, aut pœnas irrogabit iis, quos attingere nemo poſſit? quis illos accuſare audebit? quis in carcerem duci iubebit? quis conuictos damnabit? num collegæ eiuſdem imperii? nunquam profecto ſuas ſibi manus, nunquam ſua ſecabunt viſcera. quid ſi ſcelerũ ac peculatus ſocios habeant? pudore potius afficiantur & cõmiſeratione ſui ſimilium, quã flagitiorum immanitate ad irrogãda ſupplicia duci patiãtur. Ac ſi quis forti animo accuſatorem ſe aut delatorē ferat, capitalem fraudem admiſerit, niſi teſtimoniis Sole ipſo clario-

clarioribus reum conuictum teneat, & quidem eorum scelerum, quibus latebræ obscurissimæ quæruntur.

Demus iudicem accusatum, conuictum, confitentẽ, iudices tamen pro collegæ carmen illud contritum ac populare vsurpabunt, FRATER NOSTER EST: quod *repetundarum ac peccatorum omnium emplastrum* appellant. Ita ne millesimus quidem vno seculo merita supplicia laturus est. Si vero imperia annua sint, metu accusationis futuræ terrebuntur, ac toties trepidabunt, quoties illam Tribunorum ad Manlium orationẽ [a] meminerint, *Priuatum rationem rerum ab se gestarum redditurum, quoniã Cõsul noluisset.* Quid autem pręclarius quam eos qui iurisdictiones, imperia, curã ærarii ac munera publica gesserũt, priuatos aliquando rerum gestarum rationem reddere? Quæ certe maxima laus est à Plutarcho [b] Romanis tributa: ꝙ adolescentes ad accusandum eos, qui sordium & corruptelæ rei tenerentur, quasi harpocraticos ac sagacissimos canes in feras impellerent ac incitarent: qua q- dẽ re nõ solũ supplicia peccantibus irrogabantur, verũ etiam ciues omnes acrius ad virtutis studia incitabãtur; ac potissimum iis, qui alios accusauerant, quibus satis cõpertum erat vitæ suæ & omnium actionum exploratores nũquam defuturos, si quid ab iis peccaretur. Quibus vtilitatibus vacare necesse est eas ciuitates quæ perpetua magistratuum imperia esse patiuntur.

a Liuius li. 4.

b In Lucullo.

Quamobrem Claudius [c] Imperator legem veterem quæ exoleuerat renouari prudenter iussit, vt qui sorte prouinciæ obtigerant, in eas omni excusatione seposita proficiscerentur, ne quis exacto magistratu aliam ex alia legationem aut curationem obiret; qua ratione scelerum impunitas continuis imperiis & honoribus sequebatur. Neque vllis legibus effici potest, quin improbi magistratus collegarum ac sociorum præsidia quærant. Quamobrem Annibal Imperator rogationem ad populum Carthaginensem tulit, vt in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium continuum iudex esset. Placet verba Liuii [d] describere: *Iudicum ordo,* inquit,

c Dio. lib. 56.

d Li. 33.

ea tempestate dominabatur Carthagine, eo maxime quod iidem perpetui iudices erant: res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat, qui vnum eius ordinis, & omnes aduersos habebat. Horum in tam impotenti regno Prætor factus Annibal, vocare ad se Quæstorem; idem pro nihilo habuit; nam aduersæ factionis erat: & quia ex quæstura in iudices potentißimum ordinem referuntur, iam pro futuris mox opibus animos gerebant: id indignum ratus Annibal, viatorem ad prehendendum Quæstorem misit, subductumque in concionem non ipsum magis quam ordinem iudicum (præ quorum superbia atque opibus nec leges quicquam eßent, nec magistratus) accusauit, & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, legem extemplo promulgauit pertulitque. Hæc ille.

Ac tametsi eorum qui perpetuum imperium habent nonnulli summa integritatis ac virtutis laude cumulantur, cæteris tamen aut propinquitate aut affinitate fere coniunguntur; quo fit, vt qui vnum reiicere velit, cæteros etiam reiiciat oportet. Certe non ita pridem in Curia Parisiorum, quæ hoc quidem tempore centum & quinquaginta iudicibus constat: cum lis esset inter principem Curiæ Chr. Thuanum & Ioan. Tilium Curiæ scribam, qui absentis filiæ causam susceperat, sexaginta iudices, propinquitatis subiecta causa reiecti sunt. Ac prudenter in Septimaniæ prouinciæ conuentu, communi omnium ordinum decreto, mandatum est, Io. Durando vniuersitatis Actori,[a] vt rogationem illam, quæ cum cæteris coniuncta erat potissimum vrgeret, ne deinceps in eadem Curia iudicum proximi crearentur. Ac rursum triennio post eadem rogatio Aureliis, quo princeps Galliæ conuentus accersiri iusserat, lata est: nihil tamen obtineri potuit, nec poterit, quamdiu perpetui honores in Republica tribuentur. Et quidem Carolus V. rex Francorum; ac Philippus is qui Bellus vsurpatur, decreuerant, iudicē deinceps in ea vrbe, in qua quis natus esset, futurū neminem: vt consimili edicto M. Aurelius[b] Imp. vetuit quemquam suæ ciuitatis rectorem esse, cuius legis tanta vtilitas visa est, vt etiam

a *Anno 1557.*

b *Xiphil. in Anton. Philosoph.*

iam ad Aſſeſſores pertinere voluerit: & ad hæc vſque tēpora tum in Hiſpania, tum etiam in plurimis Italiæ ciuitatibus, tam ſalutaris iudicatur, vt Prætor vrbanus vbiq; fere peregrinus ſit. Quod etiamnum legati Moſchouitarũ ab ordinibus Polonorum petierunt. Vtriuſque tamen & Philippi & Caroli lex apud nos tunc exoleuit, cũ perpetui magiſtratus eſſe cœperunt: tametſi lex illa à vetuſtiſſimis Gallorum moribus repetita fuiſſet, vt quidem Cæſar[a] ſcribit de Heduis: quorum legibus ſanctiſſime cauebatur, vt omnes poteſtates annuæ eſſent: nec fas erat duos eiuſdem gentis ſimul magiſtratum gerere; aut quãdiu viueret is, qui magiſtratum depoſuiſſet: at ne duos quidem eiuſdem gentis Senatores eſſe; nec vtriſque ſimul, nec alteri fas erat, quamdiu alter qui Senator iam fuerat, vixiſſet. a lib. 7.

Iam v. publica vtilitas, q̃ ſubditis omnib. curæ eſſe debet, ab iis omnib. deſeretur, qb. nec honores, nec imperia, nec magiſtrat⁹ vllos gerere licebit. Quis n. ciuē priuatum de publica vtilitate dicentem audiet? quis orationi fauebit? Ita fiet, vt omnes priuatis cõmodis intēti, publica deſerta eſſe patiantur: quia magiſtratus, ꝙ antea ſpectauerant, ſemel adepti, min⁹ de publica vtilitate ſoliciti videbunt́. At illud quanti eſt ad vitã bene beateq; degēdã, vt q Rempubl. geſſerint, ac prudentiã humanæ vitæ decē rerum gerendarũ vſu didicerint, beatum illud otiũ cum dignitate colere, rerumq; naturalium ac cœleſtium vim tranquilla mente publicis vacua negotiis contemplari ac percipere poſſint? eſt n. veriſſimę ſapientiæ ac beatæ vitę parens & magiſtra, mentis agitatio: quam homines publicis negotiis intenti, ne per ſomnium quidem guſtare poſſunt. Quanquam in perpetuis imperiis, vix eſt vt recte omnia gerantur ab iis qui non modo negotiorum, ſed etiam magiſtratuum & curationum multitudine obruuntur: vt Carthagine[b] quondam licebat; quod Platoni[c] & Ariſtoteli pernitioſum videtur: quia ſingulos ſingula munera recte curare difficile eſt, plura nemo poſſit. Honorem tamen & imperii cupiditates b *Ariſtot. in Polit.* c *Plato in legib.*

ambitiosissimos quosque abripiunt: vt imbecellis ac veterno languens stomachus eo plus appetit quo difficilius coquere potest. Nec enim suæ dignitati conuenire putant in mediis consistere, nisi ad summa quęque euolare conentur. Quamobrem legibus Venetorum licet iis qui maiores magistratus gesserunt. minores ad se delatos repudiare: quod perniciosum mihi videtur; quasi magistratus & imperia, non publica vtilitate, sed inanis gloriæ auiditate metiri oporteat. Quanto igitur perniciosius est perpetuos esse magistratus, vt paucorum cupiditati Respublica seruire cogatur? verendum est enim, vt ii qui magistratuum & curationum multitudine cupiditatem explere nō possunt, tandem coacti desistant, aut cum Reipublicæ interitu intereant ipsi. Cum enim in campo Martio magistratuum creandorum comitia haberentur, pōtes angusti pluribus locis dispositi erant, vt suffragiorum tabellæ à prætereuntibus exciperentur: & qui sexagesimum annum attigissent, admonebantur vt loco cederent, ne à multitudine opprimerentur: non quia senes de pontib. in flumen præcipites darent, vt q-dam opinantur: Quanto igitur præstabilius est, eos, qui in magistratib. & imperiis consenuerunt, pri⁹ abstinere, quam de altioribus locis præcipiti casu deturbari!

Est autem honorum ac imperii locus adeo leuis ac præceps, vt in eo diu consistere ac perstare nemo possit. Casus autem, non modo eius qui labitur, sed etiam circumstantium ruinam sæpissime trahit. Cum enim C. Marius per omnes honorum gradus ad sextum Consulatum peruenisset, tametsi ætas ingraueśceret iam sua, nihilominus Mithridatici belli prouinciā de manib. L. Syllæ, cui sorte obtigerat, extorquere conatus est, vt septimum Consulatum ac perpetua imperia domi suæ concluderet. At cum Sylla populari tumultu contra leges & præter morem maiorum sibi absenti & iam exercitum habenti prouinciam eripi videret, Vrbem cum legionibus occupauit, ac bellum ciuile tam crudeliter gessit, vt tota pene Italia ciuium sanguine redundaret,
nec

nec tantum duces partium Marianarũ, ſed etim ſocios, amicos, proximos, affines, proſcriptionib⁹, exſilio, morte mulctaret. At etiam cum decemuiri Reipubl. conſtituendæ ac legum ferendarum à populo Romano imperium annuum accepiſſent, idq; in alterum annum ꝓrogatum eſſet, perpetuam poteſtatem ac populi libertatẽ inuaſerant, niſi vi & armis (non ſine grauiſſimo ciuitatis periculo) depulſi fuiſſent. Superi⁹ dictũ eſt, non aliam ob cauſam populares & optimatum ſtatus tyrannos ptuliſſe, quib. imperia diuturna dediſſent, aut contra leges ꝓrogaſſent: vt Piſiſtrato Athenis, Philoni Argis, Cypſelo Corinthi, Dionyſio Syracuſis, Panætio Leontii, Cæſari Romæ. Quod proſpiciens Æmilius Mamercus, rogationem tulit ad populum Romanum, vt deinceps Cenſoria poteſtas ſeſquiannua[a] eſſet, cum prius in annos quinque tribueretur: ac poſtridie quam Dictator creatus fuiſſet abdicauit, teſtatus illud apud populum; *Vt ſciatis*, inquit, *quam mihi diuturna imperia non placeant*. Eo pertinet etiam lex Cornelia Tribunitia, ne magiſtratum eundem intra decem annos petere liceret: nec multum abfuit q̃n Gabinius Tribunuſplebis à Senatorib. in ipſo Senatu interficeretur[b], quod belli Piratici prouinciam in annos quinque Pompeio ſua rogatione tribuere non dubitaſſet: cuius rei rationem optimam Dio ſubiecit; quod qui diutiſſime imperarunt; nõ modo cæteros contemnunt, ſed etiam imperantibus magiſtratibus parere dediſcunt: quod eodem fere ſenſu ſcribit Caſſiodorus: *Antiquitas*, inquit, *prouinciarum dignitatem voluit annua ſucceßione reparari, vt nec diutina poteſtate vnus inſoleſceret, & multorum prouectus gaudia reperirent*.

a *Liuius lib. 5.*

b *Dio.*

Nec vero vlla re tamdiu Aſſyriorum ac Perſarum imperia ſteterunt, quam quod exercituum ducibus ac legatis in ſingulos annos poteſtates & imperia darentur. At maiorum noſtrorum ætate liberi, vt parentum imperia ac poteſtates retinerent, interdictis agere non dubitauerunt, vt quidem ii, qui *Conneſtabiles* Campaniæ, Normanniæ, Britanniæ dicebantur:

tum etiam ii, qui *Fidei Mareschallos* se appellát: *Cubicularius* item *maximus*: atque adeo *Viatores*, beneficiarii plerique. Andibus etiam, Turonibus ac Cænomanis, Rupęorum domus *Praturas hæreditarias* fecerat: nisi D. Ludouicus pręscriptionem illam nouę legis interruptione sustulisset. Prudenter ille quidem: cum intelligeret, Duces, Marchiones, & Comites, qui precarium olim imperium habuerant, primo quidem annuum, deinde perpetuum, tandem etiam hæreditarium fecisse indulgentia regum nostrorum. Quanquam cæteri pene populi eodem errore peccarunt. Ex quo intolerabiles vbique non modo Gynęcocratiæ, verumetiam βρεφοκρατίαι: ac potestatem mercatura omnium fœdissima secuta est. Neque tamen magistratuum emtorem imperio spoliare æquum est,[a] nisi reddito pretio. Quæ pestis Rerumpublicarum ab iis originem traxit, qui potestates & imperia perpetua fecerunt; quo nihil legislatores ac philosophi pernitiosius ciuitatibus accidere posse summa consensione tradiderunt. Et quidem Celtarum, Græcorum, ac Romanorum antiquissima imperia, quæque apud Heluetios, Germanos, Italos ciuitates diutissime floruerunt, annuos magistratus habent: quales etiam Thomas Morus in ea Republica quam omnium optimam iudicabat, futuros optauit.

[a] §. his autem. de prohib. feudi alien.

Magistratus perpetuos esse commodius videtur.

His fere argumentis vtuntur qui magistrat⁹ & imperia perpetua fieri negant oportere. Qui vero perpetua malunt, nihil tam breui spatio, id est, annuo, recte geri putant; quia prius imperium deponere necesse est, quam quid gerendum sit, intelligatur; aut reb. perceptis & plane cognitis, cum operi manus admouere cœperis, repête nouus magistratus aderit, qui manum de tabula: tum huic alius atq; alius idêtidem substituetur, noui omnes. Ita Respub. magistratibus rerum gerendarum vsu peritis semper caritura est. Sed dem⁹, populum aut principem, ipsosque magistratuum creatores, publica munera non nisi experientia diuturna probatis hominibus daturos: cum tamen tot festi dies, nefasti, intercisi, comitiales, prælia-

præliares, maximam anni partem hauriant, publicas æque ac priuatas actiones conturbari; bella incoata sustineri, iudicia cœpta interrumpi, accusationes improborum aboleri, supplicia differri, Rem denique publicam maximis in periculis deseri necesse est. Quam quidem ad rem exemplis abundam⁹ eorum qui annuas habuere potestates. Etenim vsu veniebat, vt qui belli gerendi prouinciam suscepisset, antequam eo peruenire potuisset, vel cum eo peruenerat, rebus affectis & incoatis reuocaretur; vt cum Scipioni Africano successorem dare placuit; *Multis, inquit Liuius, & in Senatu & ad populũ acta res est: postremo eo deducta, vt Senatui permitterẽt: Patres igitur iurati (sic n. conuenerat) censuerunt, vt Consules prouincias inter se compararent.* At Scipio cum intellexit, successorem sibi datum, pacem cum hostibus fecit, maiorẹ hostium commodo, quam factur⁹ fuisset, nisi vereretur, victoriarum spem ac fructum sibi à successore ereptum iri, vt sæpe dixisse fertur. Bellum vero Mithridaticum annos viginti protractum est, propter eam quam dixi imperatorum successionem: dum interim occasione rerum feliciter gerendarum oblata ac deserta, hostis imperium longe late propagaret. Quinetiam in ipso pugnã cum hostibus conserendi momento, imperatorem exercitum deserere sæpius oportebat, etiamsi successor nullus daretur: vt quidem Epaminõdas ac Pelopidas, quorum potestas eo momento desierat, quo prælium cum hostibus committendum erat; qui tamen cum sine maximo Reipublicæ detrimento imperium à se deseri non posse perspicerent, prælium commiserunt, ac victoriam clarissimam reportarunt, quæ Thebanos, & socios ab interitu seruauit, & Lacedæmonios ingenti clade affecit. Domum reuersi cum triumphare debuissent, maiestatis accusantur, & capitis damnantur, quod exercitus ac imperia post tempus lege definitum retinuissent [a].

[a] *Xenophon li. 7. rerum Græcarum. Cic. lib. 1. De inuent. & Plutarch. in Epaminonda. Appianus, in Syriaco.*

Quis autẽ nescit q̃ multæ arces, vrbes, oppida, mutatis Prætoribus, in hostium potestatem venerunt? plures

etiam ab ipsis ducibus proditæ sunt, cum honore spoliatos se intelligerent, vt acceptas iniurias vlciscerentur. Quanquam Tyberius Imperator aliam quoque probabilem causam habuisse videtur: cum amici quererentur, illum potestates ac imperia perpetua fecisse, reposuit illud, *hirudines quæ multo sanguine hausto rumpuntur, quiescere, recentium morsus esse acerrimos*: sic nouos magistratus, quicquid sanguinis est ac medullarum, auiditate summa haurire: vt veteri prouerbio dicitur, *Non parcit populis regnum breue.* At Tyberii principatu potestates & imperia donari, non vendi; impetrari, non peti; bene de virtute meritis tribui, non turpi mercatura licitantibus adiudicari consueuerant: quid igitur Tyberius si hac ætate viueret? Nam quod Alexander Seuerus Imperator mercatores potestatum minime ferendos esse dicebat, eandem causam quam Ludouicus XII. rex Francorum adiecisse fertur, quod quę auersione emi solent, sigillatim diuenderentur.

Quanq̃ nec imperii decus tueri, nec cũ maiestate imperare potest, q se breui priuatũ fore metuit: ꝙ si dignitas & imperandi maiestas magistratui detracta fuerit, quis parebit? qs metu cõtineri poterit? quis imperata exsequetur? Sin ꝑpetua potestas erit, & cũ dignitate imperabit, & cum obsequio parebitur. nec magistratui metuendum erit, ne aliquando priuatorũ cõtumelias, aut improborũ calumnias ferre cogatur. Sed principum impotenti libidini, ac potentiorum opibus sese opponet, proque tenuibus fortiter propugnabit, vt plerique principes magistratuum virtute & constantia territi, ab iniuriosa facinorosaq; vita abstinere, leges optimas iubere; iniquas abrogare sæpe coacti sunt, cum intelligerent imperia ꝑpetua fortissimis viris eripi nõ posse, ac populi rumores extimescerent; apud quem virtutis splendor maximus est, ac fortium virorum integritas vehementer probata. In summa, si magistratus prudentes, fortes, ac rerum magnarum vsu peritos esse volumus (omnes autem velle debemus) perpetuos optare necesse est: quia fieri non po-

potest, vt tam arduum munus quam est imperii natura, siue vrbanis, siue bellicis in reb. siue in ciuium causis diiudicandis, siue in ærarii publici cura, tam breui spatio à nouis magistratib. aut plane condiscatur, aut recte exerceatur. Et quemadmodum earum familiarum perniciosa ratio est, quæ seruorum mutatione delectatur: ita quoque Rerumpublicarum exitiosa disciplina, quæ magistratuum nouitate ac varietate pascitur: ab iis enim noua consilia, nouæ leges, noui mores, noua instituta, noua edicta, noua iudicia, noui ritus, nouæ legis actiones, noua denique rerum omnium facies ad Rempubl. permanere cõsueuit; vnde veterum legum ac morum priscorum sequitur contemtus. Id quidem perspicere cuique licet in veterib. institutis Græcorum ac Romanorum, apud quos noui magistrat⁹ simul ac renuntiati fuissent, nouas rogationes ad populum ferebant: quippe q̃ hoc vnum illis ꝓpositum esset, vt sui memoria apud posteros extaret. at qui inanis gloriæ morbo laborant, magnæ quam bonæ famæ cupidiores sunt.

Sed quid opus argumentis? nũ quicq̃ melius ab hominũ inuentis constitui, quã lege diuina, potuit vnquã? At Deus ipse ciuitatũ moderator optimus, ꝑpetua potestate magistratus ac iudices subornauit, & cũ omnia q̃ ad virtutem homines & ad beatã perfectamq; vitam impellerent amplexus fuerit, an ea quæ dicuntur virtutis ꝓmia omissurus fuisset? Quinetiam Plato in ea, quam *diuinam* appellabat, Republica, magistratus fere omnes perpetuos esse decreuit. Ex quibus perspicitur, ea quæ attulimus argumenta tum auctoritate diuina, tum etiam diuturno clarissimarum Rerumpublicarum vsu confirmari, Persarum inquam, Ægyptiorum, Parthorum, Æthiopum, Turcarum, Moschouitarum, Polonorum, Germanorum, Francorum, Danorum, Suecorum, Anglorum, Scotorum, Hispanorum, Italorum; paucissimis quibusdam exceptis, qui perpetua magistratuum volubilitate ac seditionum perpetuis fluctibus agitãtur. Tot igitur gentes, tot nationes ac populi, qui & bellicis laudi-

laudibus,& domestica disciplina tamdiu floruerũt, perpetuandis honoribus tot ac tanta quæ videmus imperia moderantur:quæ tamdiu stare non potuissent in magistratuum paulo momento mutabilium creatione.

Atq; hæc in vtramq; partem argumenta,non modo probabilia,sed etiam ad assentiendum necessaria videri possint;aliis quidem vt ad breue tempus, aliis vt in perpetuum honores ac magistratus tribuantur. quib. interdum adhibentur orationis lumina, quæ non modo imperitorum, sed etiam acutissimorum virorum oculos præstringant;quæ partim à nobis in medium allata sunt, vt assensionem quisque cohibeat,quoad iustis ponderibus singula exigantur. Nam cum sæpe in tuendis hominum societatibus ac ciuitatibus moderandis, tum vero duabus in rebus grauiter peccatur; altera quidem quod legum incommoda plerique omissis vtilitatibus auide consectantur;altera quod ab extremis ad extrema vitiosa decurrunt,cum in mediis consistere debuissent. Plato perpetuos in sua Republica magistratus omnes esse voluit. Istud quidem extremum Aristoteli vitiosum visum est:itaque ad aliud extremum delatus,Platonis sententia repudiata, omnibus ciuibus ad honorum petitionem aditum aperuit:neuter tamen (opinor) ad quæstionem definiendam adhibuit eam, quam decuit Rerumpublicarum distinctionem: cum in eo potissimum quæstionis huius cardo vertatur. Eodem errore lapsus videtur Michael Hospitalis Francorum Cancellarius, vir doctus inprimis,ac domestica disciplina clarissimus: is enim omnia imperia precario tribui putabat oportere,atque id modis omnibus efficere tentauit. Antea sępe diximus,ac dicendum sæpius est,quarum ciuitatũ contrarii sunt fines,earum contrarios mores esse oportere. leges enim quibus populi libertas alitur, vnius dominatum ac potentiam euertũt:eius generis sunt leges annales de magistratibus, quæ vt omnibus ciuibus aditum ad honorum petitionem aperirent; anni decursu potestates ac imperia terminauerunt : quoniam æquum erat, ciues

Duabus reb. grauiter in Republica peccari solet.

ciues omnes,qui imperii ſummi participes eſſent,ad honorum petitionem admitti:quod fieri non potuiſſet,ſi in perpetuum imperia tribuerentur. Item æqualitas illa, quæ ſtatum popularem alit ac tuetur, mutua obediendi ac viciſſim imperandi ratione conſeruatur: ne diuturna imperandi conſuetudo dominatum arripiendi ciuibus ambitioſis vllam præbeat occaſionem.

At in monarchia, in qua vnius eſt imperii maieſtas, non neceſſe eſt, at ne vtile quidem,ſubditos imperandi cupiditate excitari,ſed potius obediendi conſuetudine: quod potiſſimum locum habet,cum omnia vnius vel dominatione vel tyrannide tenentur: quoniam in hac quidem tyranni vis,in illa ſubditos natura ſeruos fecit: quibus ſi detur imperiũ, monarchiam vtramq; interire neceſſe eſt.Quamobrem tyranni,qui non minus ſubditos oderunt, quam ſubditis odioſi ſunt, peregrinos ſibi aſciſcunt, aut eos ciues quorum fidem & amicitiam cõpertam habent, vt iis tantum & corporis ſui cuſtodiam & imperia perpetua committant, ne cæteri ciues imperandi conſuetudine ac dulcedine tyranni potentiam ad ſe trahant,aut tyrannidem funditus ſubuertãt. Is autem qui iure dominatum adeptus eſt, & qui natura ſubditos obſequẽtes fecit,nec annua, nec perpetua imperia facit, ſed ea precario tribuit, vt omnia ab ei⁹ arbitrio ac volũtate pendeãt.Qui rex eſt,quoniã ſubditos eo loco habet quo pater optimus liberos,non ſeruilem in modum,ſed liberali conditione tuebitur:leges de magiſtratuum imperio ac iure laturus; nec omnia omnibus imperia communicabit; nec item omnes magiſtratus in perpetuum tribuet: ſed pro cuiuſque virtute ac meritis, rerumq; gerendarum vſu delectũ ſingularem habebit;vt alios quidem annuos, alios perpetuos eſſe patiatur;aliis itẽ precario curationes & imperia concedet,ſi res ita poſtulabit:vt in omnibus mediocritatem aureã, & quid quemque maxime deceat,intueatur:non committet igitur,vt prouinciarum Præſides ac rectores aut Curiarum & ærarii Principes imperio perpetuo fruantur: vt ſit accu-

ſandi locus, rerumque geſtarum rationes repoſcantur à priuatis; quod minime ſperandũ eſt ab iis, qui perpetuũ & quaſi ſummum in Republica imperium habent. Erit etiam patritiorum ac nobilium in tribuendis honorib. habenda ratio, vt plebeio nobilis anteferatur, ſi virtute aut experientia vtriq; pares ſint: qui vero minus habent virtutis aut eruditionis, non omnino ab honoribus & imperiis arceãtur, vt ſeditionibus occurri poſſit, ſed cum iis coniungantur q diuturno rerũ vſu ac virtute præſtãt.

Nec tamen legibus à ſe latis princeps ita inſeruiet, qn illos ipſos, quibus perpetuum imperium poteſtatemve dederit, priuatos eſſe iubeat, ſi aut corporis, aut ingenii vires publicis munerib. impares ſint: modo id cum bona gratia & ſine contumelia fiat, Auguſti prudentiſſimi principis exemplo, qui ſenatores eo munere indignos ſpõte Senatui ſeipſos ſubducere pmiſit; aut ſi quidẽ imperii abrogatio contumeliam habitura videatur, honoribus ac immunitatibus frui permittet; rebus tamen gerendis curatores dabit. Cum autem iuris dicendi æquabilitate ciuitates & imperia maxime omnium egere videantur, collegia iudicum perpetua creabuntur; ea potiſſimum quibus de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium iudicandi ſit poteſtas, prouocatione ſummota: non ſolum vt diuturno vſu iudicandi prudentiam ac peritiam ſibi comparent; verumetiam vt plures eadem poteſtate coniugati perinde vt magna vis aquarum, difficilius corrumpantur. *Nemo*, inquit Plinius [a], *omnes, neminem vnquam omnes fefellerunt: melius omnibus quam ſingulis creditur. Nam ſæpe fit vt vnius prudentia ac virtute omnes eiuſdem Curiæ iudices ſordibus corrupti, vel etiam errore lapſi, erigantur.* Et quidem memini Potierum ſummæ virtutis ac integritatis iudicem, (qui duos ſuæ virtutis hæredes patriæ reliquit) capitalium cauſarum iudices in Curia Pariſiorum à propoſita ſuſceptaque ſententia reuocauiſſe, & innocentiſſimam mulierculam impietatis ream, vt tempora ferebant, capitali ſupplicio nõ ſine ſumma pietate liberauiſſe.

[a] in Panegyrico.

Id

Id autem maiorum nostrorum institutis ac diuturna experientia perceptum est & cognitum, plures consilio communicato melius ac certius quam singulos iudicare; tametsi Aristoteles singulorum sententias seorsum exquiri putat oportere, idque in plurimis Græcorum ciuitatibus fieri consueuisse tradit. Vtramque rationem Romanos tenuisse auctor[a] est Asconius, vbi aliam esse rationem tradit, *cum vniuersi iudices constituunt, aliam cum singuli sententiam ferunt.* Quam ob rem æquius ac melius in Europa ab vniuersis iudicatur, quā à singulis in Africa, vbi vnius prouinciæ iudex singularis de prouocationibus arbitrio iudicioque suo decernit. Est enim Caira vrbium fere omniū maxima: in qua iudices quatuor seorsum de aliis atque aliis rebus iudicant; vnus itē qui de omnibus prouocationibus sine collega & quidē sua voluntate statuit; qui sordibus vel gratia facile vinci potest: tametsi Cadileschierus vterque iudicum omnium princeps, arbitrio suo iudicibus imperia solet abrogare. Nam omnia imperia ac potestates precario dantur & accipiuntur.

a *In Diuinat.*

Diximus, nec omnia munera perpetua, nec annua esse oportere, potissimum in regia potestate. Sunt n. pleraque sine imperio; viatores inquā, scribæ, actuarii, cornicularii, & id genus alii, q facile accusari, damnari, & coerceri, possunt; & minores quiq; magistratus, qui sæpius mutari sine magno Reipublicæ incommodo ac priuatorū detrimento nō possunt. Senatores itē, quib. rerum agendarū prudētia nō nisi vsu diuturno comparatur, ꝑpetuos & Romæ, & Lacedæmone, & Areopagi fuisse, & vbiq; esse oportere iudico; vt in perpetua magistratuum mobilium varietate, Senatus sit constans & immutabilis, in eoq; velut in ordine cætera imperia mutabilia cōquiescant. Id quod à Platone minus prouisum est, cum Senatum in annos singulos sorte duci voluit, in libris De legibus, cap. CLXXIV. Summis vero magistratibus, quib. nihil nisi à principe potest imperari, annuum debet aut precariū imperium tribui; nō modo in optimatū ac popu-

pulari

pulari ſtatu, verumetiam in monarchia; tum ne in iura maieſtatis inuolare poſſint, tum etiam vt rationum reddendarum metu in officio contineantur. Quæ item collegia perpetuam poteſtatem habent, ea ſi mutanda veniant, (vt fere in optimatū ac populari ſtatu neceſſe eſt) collegas non ſimul, ſed viciſſim mutari commodius erit. Vt ſenatus Rhaguſiorum, cui conſilia Reipublicæ ac iudicia rerum capitalium ex prouocatione tribuuntur: & cum aliqnandiu depoſito magiſtratu domeſticis rationibus ac ſtudiis intenti fuerunt, rurſus ad munera publica velut in orbem alacres redeunt. Illud tamen in omni Republica proſpiciendum erit, vt quibus ſumma poteſtas datur, ne ſit perpetua; aut ſi perpetuam eſſe velint, ne ſingulis, ſed collegio tribuatur.

Hac igitur poteſtatū & imperii temperatione, illa q̃ ſuperius à nobis allata ſunt incommoda iā nulla erunt: quia nec magiſtratus vno mutabuntur & eodem momēto; nec Rempubl. gubernatore vacuam ac deſertam; nec publicarū actionum pernitioſas interruptiones vllas eſſe patiemur: nec verēdum erit vt magiſtratus ſordidi rerum geſtarū rationem nunquam reddere cogantur. Nā qui annuos magiſtratus, annuos ſenatores, annuas poteſtates, annua deniq; imperia & cupiunt & optant; pręter eas quas attulimus difficultates, non proſpiciunt iſta ratione vel homines imperitos & ignaros ad ea, q̃ obire nequeant, munera publica vocari; vel Rempublicam hominū prudentiſſimorum & omni rerum gerēdarum vſu ac diſciplinis inſtructiſſimorū plenam eſſe oportere. Quanquam id per naturam fieri nō poteſt, vt omnes omnia poſſint, cum vix ſingula munera ſinguli recte obire videantur: quibuſdam ſumma conſilii capiendi prudentia eſt, qui nullam imperandi dignitatem habent.

Quod ſi ad eum quem dixi modum honores concedātur, metuendū minus erit ne non ſatis magna præmia virtuti propoſita ſint: quia tanta magiſtratuum multitudo dignitatē ac decus pręmio detrahit, & quo pauciores erunt, & omnium virtuti patebunt, eo ab omnibus auidius

dius appeti necesse erit, vt scopum quidem vnũ omnes intuentur, sed quia pauci feriunt, eo præmia maiora sunt ac magis expetita: nec tamen aditus cuiquam præcludetur, præterquam ignauis ac vitiosis hominibus, qui sibi vias honorum turpiter præcludunt ipsi. Ita quidem seditionum caussis sublatis, ciues summa pace ac trãquillitate fruentur. Rationum etiam à magistratibus reposcendarum laudanda lex est à maioribus nostris, & ab Italis sæpe vsurpata, creatis curatoribus, quos Græco verbo *syndicos* appellant; quales à D. Ludouico & Philippo Bello Francorum regib. olim creatos accepimus. Forsitan incommoda plerique scrutabuntur: sed iniquum est incommodis legum propositis vtilitatum nullam haberi rationem, cum *nulla lex omnibus commoda esse posit*, vt Cato Censorius dicere solebat. Ego, si decernendum sit, legem semper vtilem esse statuo, cuius incommoda vtilitatibus leuiora sint. In quo sępissime peccatur ab iis, qui omnia incõmoda de legibus salua Republica, detrahi posse putant: & cum in ea pericula inciderunt quæ non prospexerant, leges accusant, easq; sæpius mutãt, cum seipsos accusare ac mutare debuissent. Argumento sit illud quod Ludouicus XI. rex more maiorum initiatus, statim ineunte imperio Caroli patris domesticos ac familiares omnes aula exegit, ac principes generis propinquitate sibi coniunctos quam longissime à Republica gerenda summouit, qui summa cõspirationis fide & consensu cum hostib. coniurati, aduersus principẽ rebellarunt, & in eas angustias illum adegerũt, vt pene coronam de capite decuterent, ac sceptra regalia de manibus extorquerent. Rebus tamen compositis, & pace imperio parta, magistratus omnes & ministros magistratuum sua lege perpetuos esse iussit: ac filiũ, domesticos & familiares; quos per omnes honorum gradus prouexerat, à se abalienare, & quo minus sibi sapere videretur, literis operam dare vetuit; cum intelligeret eos principes qui literas multas didicerũt, aliena cõsilia repudiare. Sed illa de toto genere officialiũ lata lex,

ne cuiquam imperium nisi volenti, *aut morte,aut scelere admisso criperetur*, inuiolabilis hactenus exstitit: cui etiam subrogatum est vno capite [a],quo cauetur,*magistratu abdicare cogendum neminem cuiuscunque criminis causa*, *nisi iudicatus ac damnatus sit*: cui legi locum esse iussit, non solum se viuo ac spirante, verumetiam Caroli filii principatu: quod etsi iure non poterat,successores tamen legi paruerunt; tametsi maiorum formula magistratuum tabulis inseritur, *vt imperio vel munere publico fruantur quoad regi libuerit:* quæ verba non perpetuum imperium, sed precarium tribui significant [b]: nisi legibus vel moribus aliter caueatur:clausula tamen restat,inanis illa quidem, vt intelligatur omnia imperia à regibus nostris olim precario data fuisse: ac rursus dandi ius Philippi Belli principatu de perpetuis imperiis ac posteritatibus tribuendis deliberatum quidem, non tamen decretũ fuerat. At Philippus Valesius curationes abrogauit, vt magistratuum potestas, quæ semper antea precaria fuerat, perpetua deinceps esset. Argumento sit, quod inter eas laudes quæ Roberto Regi Francorum tribuuntur,illud etiam celebratur, quod imperium ac potestatem nõ nisi turpitudine & infamia vitæ notatis abrogauisset.Ex quo intelligitur,Roberti maiores aliis legibus ac moribus vti consueuisse.

a XX Septẽbr. 1412.

b Alex.in l. principalib. de rebus credit.

Putant pleriq; magistratus meliores futuros ac imperia sanctiora, si more maiorũ precario darentur;id tamẽ falsum esse docuimus;& vt verũ sit,perniciosũ tamen esset, quia satis vnicuiq; perspicuũ est principes ab adulatorib.& canib.aulicis fere semper obsessos,turpissimum quæstum ac mercaturã magistratuum facturos; aut imperia optimis quibusq;, qui fere semper aulicorũ hominum vitam vitiis omnib. inquinatam oderunt,identidẽ erepturos. Hæc autem precaria tribuendorum magistratuum ratio,tyrannidem aut dominationem,non regalem monarchiam sapit. regnum enim legibus oportet (quantum quidem fieri poterit)non principis arbitrio ac voluntate gubernari: vt quidem domino licet,

qui

quem subditi velut aliquē Deum cœlo delapsum adorant ac metuunt, eiusq; arbitria pro naturæ legibus habent. De rege aliter statuendum est, quem à subditis amari potius quam metui oportet: eius autem amādi ratio compendiaria futura est, si præmia quidem omnia, omnes item honores, ac magistratus, paucis quæ denotauimus exceptis, ab eo tribuantur, nec nisi iudicio cōstituto eripiātur. Quib. enim iure ac legibus erepta potestas est, de principe queri non possunt. Budæus quidem qui precario imperia dari optabat, non satis perspecta Philippi Valesii ac Ludouici XI. lege; Curiæ Parisiorum iudices annuos esse putauit, plerosq; in suam sententiam pertraxit. Argumento esse poterit iusiurandum illud solemne Idib. Nouem. in singulos annos repetitū, & rescripta quæ à principe quotannis ad Curiam antea mittebantur; quibus precariam tantum curationem aut certe annuam, non perpetuam potestatem significari putabant. At illi acta Curiæ rationalium minime perspexerant, in quibus intueri cuique licet Curiam Parisiorum lege Philippi Longi constitutam fuisse, eiq; perpetuum & ordinarium imperium tributum: cui Prætores duo, vnusue Prætor max. præesset, ac primum quidē omnium fuisse Burgundiæ Comitem regis proximum: vt Imperialis Curiæ Germanorum Prætor max. vnus ex ordine principum. Ita quoque diutissime Prætor Curiæ Parisiorum vir militaris fuit ac legatus, non, vti nūc est, togatus. argumento sit quod in albo Curiæ Parisiorum qui *Prætor maximus* est; quem nos *primum præsidem* appellamus, is *miles* appellatur: cæteri *iudices* non item, qui tunc sexaginta fuere, nunc vero centum quinquaginta. Ex quo perspicuum fit Curiam Parisiorum ordinariam ac perpetuam potestatem habere, nec principū rescriptis annuis ad lites iudicādas opus habere. Tametsi Henricus II. rex Francorum, cum ab adulatoribus circumuentus in Curiam ad edicta legesque promulgandas venisset, quas curia publicari nollet; palam dixit, *Curiæ potestatem nullam fore nisi suo rescripto eam quotannis*

renouaret:qua re attoniti plerique hæſerunt:nihil tamen reſcriptis opus, nec item annuo iureiurando, quæ tum neceſſaria videbantur, cum Curia extra ordinem à principibus cogebatur. ordinaria vero ac perpetua poteſtate Curiæ tributa, ac iureiurando ſemel à iudicibus ſingulis ineunte magiſtratu concepto, fruſtra iuſiurandum repetitur. Nam magiſtratus annui Romanorum mutabiles, quotannis iuratos eſſe oportuit; ineunte nouo magiſtratu: Senatores vero, quia perpetui erant, ſemel iureiurãdo adigebãtur. Idem iudicium eſt de ſigillo regio, quo Curiæ maiores apud nos & auctoritate ac nomine principali imperando prohibendoq; vtuntur: quinetiam literæ Curiarum ad principem, regia ſtemmata præ ſe ferunt: tametſi cæteri Prætores ac minores iudices priuato ſigillo vtuntur, & imperant non regia ſed Prætoria poteſtate. Quæ quidem argumenta certiſſima ſunt, Curias maiores extra ordinem lites olim diſceptaſſe, ac veluti Senatores imperanti principi adeſſe conſueuiſſe. quem quidem morem ſemel à Curia Pariſiorum probatum, cæteræ Curię imitari, quam proprio ſigillo vti maluerũt: quarum tamen Curiarum ordinaria perpetuaque poteſtas eſt, ac rege mortuo imperium adhuc retinent: quod quidem ſi precarium eſſet, abrogaretur, vt curatorum omnium imperia, munera, poteſtates, principis arbitrio vel morte definiuntur. At Curiæ magiſtratuſque ordinarii, rege mortuo, nec cultum mutant, nec lugubri veſte vtuntur: noui tamen principis nouo reſcripto imperium, vt cæteris quoq; magiſtratibus, confirmatur.

Neque tamen improbanda eorum principum ratio, qui precariam poteſtatem magiſtratibus tribuunt; ac voluntate arbitrioque ſuo imperium illis abrogant, ſi iuſta cauſa ſubeſt, vt quidem Anglorum reges conſueuerunt: cum etiam in optimatum ac populi ſtatu, qui legibus arctius quam principes obligantur, interdum populus magiſtratibus imperium abrogare, aut curatores rebus gerendis creare neceſſe habeat: hinc apud Romanos Dictatorum creatio. Quinetiam Octacilio Conſuli

abdica-

abdicatum est imperium Fabii Maximi rogatione, cum bello grauissimo Respubl premeretur [a], cui gerendo minime idoneus esset. quod si adepta potestate, morbus sonticus, puta furor aut cæcitas, cui mederi non poterat, magistratuum actiones prohiberent, magistratibus imperium abrogari necesse erat. tametsi L. Torquatus ad quem populus tertium Consulatum detulerat, valetudinem oculorum excusauit: quod indignum duceret, ei fortunas ciuium ac Rempublicam committi, qui alienis oculis vti cogeretur; nihil tamen prohibebat acie ingenii omnia prospicere, optimeque ciuitati consulere. At quanta multitudo cæcorum, surdorum, mutorum, quib. nullum ingenii consiliiq; lumen est; nulla rerum gerendarum vsu parta prudentia; nullæ animi vires quibus seipsos tueri possint; qui tamen ipsa Reipublicæ gubernacula capessere non dubitant?

[a] Liu. lib. 24.

Quod auté diximꝰ in monarchia omnes potestates ordinarias paucis exceptis ꝑpetuas esse oportere; in popularib. v. & optimatũ imperiis annuas, sic temperandũ erit, vt semp excipiantur aliqui magistratus q̃ ꝑpetua quadã stabilitate mobilium magistratuũ vices sustineãt. nulla sunt imperia Venetiis, nullæ potestates, nulla collegia iudicum, ac ne Senatores quidem ipsi perpetui, præter principem (cuius perpetua quidem est, sed valde accisa ac truncata potestas) procuratores D. Marci, Primicerium seu Cancellarium consilii publici, quatuor Senatus Scribas. Itaque Florentini beneficio Ludouici XII. regis crudelissima Valentini Borgiæ tyrannide liberati, Ducem perpetuum esse voluerunt, vt in tanta magistratuum omnium conuersione ac volubilitate, aliquid esset stabile, in quo ciuitas acquiesceret: sed quoniã eum statum Florentini turbulentissimi diu ferre non potuerunt, in grauiores seditiones ac difficultates quam antea delapsi sunt. Quod si Senatum perpetuum habuissent, qui Reipubl. curam gereret; non tot ac tantis seditionũ fluctibus, ac bellorum ciuilium procellis iactata & quassata Respubl. fuisset. Quibus explicatis, quærendũ illud

etiam, *an magistratus oporteat, in ciuitate bene ac prudenter moderata, concordes esse.*

An magistratuum concors animus Reipublicæ salutaris sit futurus. CAP. V.

Argumenta quib. erudiantur magistratus, ad cōcordiam mutuam inter ipsos.

ISTVD quidem frustra nos quærere, ac de re minime omnium obscura dubitare videamur. Quis enim ambigit quin magistratus in ciuitate bene prudenterq; moderata concordes esse debeant, vt communem omnium vtilitatem, & ciuium inter ipsos concordiā tueantur? Est illa profecta sapientibus probata sententia, beatam Rempublicam humani corporis imaginem referre, huius autem membra omnia inter se apta ac mirabili coagmentatione colligata, officium ac munus à natura sibi tributum accuratissime obeunt, mutuisque præsidiis & auxiliis ad vniuersi corporis formam & salutem procurandam incredibili consensu & concordia conspirant: quæ si diffiderent inter se, nec mutuas operas sibi vicissim præstarent, & dextra manus sinistram truncaret, & pes alter alterum supplantaret, ipsique digiti oculos cōfigerent; cæteraque membra proximorum alimenta ad se attraherent; ac officia deseri, & corporis vniuersi partiumq; singularū turpem deformationem & interitum consequi oporteret: non aliter de Republica nobis est iudicandum, cuius dignitas & salus ex mutua ciuium inter se & cum principibus beneuolentia exsistit. Id autem minime sperandum est, si magistratus ipsi Reipublicæ principes, quos ciuium concordiam & charitatem mutuam exemplo suo alere decuit, inter se diffideant. quinetiam factiones in ciuitate exsistere, ac partium duces occultas primum, deinde apertas inimicitias in Reipublicæ perniciem fouere, ac postremo ciuilia bella erumpere; aut si prohibeantur, nihilominus publicas actiones magistratuum discordia impediri, ac ciuitatem conturbari necesse est. Idemq; futurum de Republica, quod de puella, quam cum riuales ac proci adamare & amplecti debuissent, in partes crudelissime distraxerunt. Quæ autem

autem de hostibus victoria speranda, si duces exercitus mutuis armis seipsos confodiant? quæ iudicia futura, si iudices mutuis odiis contrarias sententias tueri quam æquitatem malint. Nam sæpè magistratuum ac iudicum inter se discrepantium simultates in Reipublicę ac priuatorum exitia redundarunt. Ac si quis ciuium vitam, caput, fortunasque tueri sibi proposuerit, alius odio aduersarii inflammatus, acerrime illum oppugnare ac perdere conabitur. Quod quidem Agesilaus rex Lacedæmoniorum fecisse fertur, vt Lysandri, quem oderat, & gratiam minueret [a] & auctoritatem; eius omnia iudicia, omnes sententias non tam causarum iniquitate, quã eius odio, rescindere ac iactare solebat. Cum igitur ciuiles discordias, ciuilia bella, (pestem Rerumpublicarũ) à magistratuum inter se dissidentium odiis oriri, & ab iis incrementa suscipere cuique planum sit, consequens est magistratuum concordiam ciuitatibus non modo vtilẽ, sed etiam necessariam esse. Hæc argumenta probabilia videri possunt.

[a] *Plutarch. in Lysandro.*

Magistratuum discordia vtilis.

Qui tamen subtilius ista disquirunt, ex magistratuum discordia Reipublicæ salutem existere iudicant. Est n. virtutis ea vis & natura, vt nec virtuti cõtraria sit, nec inter se viri boni, quantũuis dissideãt, inimici esse possint: sed improborum & aduersariorum iniuriis lacessiti luxurient atque efflorescant: nec virorum fortium virtus tam conspicua sit, quam cum sine acerbitate contendunt, suique similium ardore ac velut incẽdio quodam inflammantur, competitorumque æmulatione ad res præclaras incitantur. Cum enim Traxilas rex Indorum Alexandro Magno bella maxima gerenti, & omnia omnium imperia ad extremos vsque fines populanti, regnum suum per legatos, si opib. egeret, libenter obtulisset: sin opib. abundaret, Alexandri opes se nõ recusaturũ diceret: hic Alexãder, qui nec victor poterat, nec victus acquiescere, cum armis non liceret, virtute dimicauit: *Non mihi*, inquit, *Traxilas hanc laudis palmam præripiet, vt magnificentia me & vrbanitate superare videatur: sed lu-*

ctandum nobis est. Itaq; illũ ego regni alterius amplitudine ac pecuniarum vi cumulatissime augeo. Sic etiam Tullus Hostilius rex ad Metium Albanorum dictatorẽ; *Quas tu nobis*, inquit, *ciuiles discordias obiicis, vtiles ciuitati nostræ iudicamus: contendimus enim inuicem vtri pro Republica melius & acrius propugnabunt.* Quod si contentionum ac laudis studia fortes inter ac bonos ciues vtilis est, ac præclara ciuitatibus futura, quanto magis hominibus ignauissimis, vt ad virtutem impellãtur aut à vitiis deterreantur, necessaria debet videri? Omnium enim vtilitatum quæ maximæ ab aduersariis decerpi solet, nulla maior est quam id præstare, ne aut vitiis illos vincere, aut ab illis virtute vinci videamur.

Quod si pclara est & vtilis cõtentio ciuitati, in qua principes ac magistratus de virtute certãt, quanto vtilior futura contentio bonorum aduersus improbos? si v. magistratus omnes improbi erunt, nõ modo vtilis est, sed etiã necessaria luctatio: alioqui si cõcordes erunt, & publica & priuata libere ac omni metu seposito depeculari licebit; tunc Reipubl. saluti melius succurri nõ potest, quã si mutuis odiis & accusationib. suas ipsi sordes, expilationes, peculatus, ac furta palã detegant; vt nunq̃ meli⁹ cum gregibus & armentis agitur, quam si lupi se inuicem vorare consuescant: vt quidem Philippus Cominius Anglorum principes mutuis cædibus & capitalibus iudiciis saluti plebis publicæq; securitati cõsulere scribit. Et cum Appius Consul acerrime intercederet, ne Tribunorum plebis numerus duplicaretur, Cincinnatus illum interpellans, *Desine*, inquit, *Appi*: nam quo plures Tribuni fuerint, eo difficilius concordiam tuebuntur: ac sæpissime Tribunitiam vim suorum intercessione frangi ac debilitari necesse erit, cum vnius intercessione omnium actiones prohibeantur. Prudenter ille quidẽ: stetit enim Respublica Tribunis sæpe dissentientibus, quæ concordibus momento ruitura fuisset; ac tamdiu stetit quoad Publius Claudius, homo improbus, anno post quadringentesimo, rogationem tulit ad plebem, *ne vnius Tribuni interces-*

intercessio collegarum actiones impediret. Itaque Cato maior, Romanæ sapientiæ decus, nec seruorum in sua familia, nec magistratuum in sua ciuitate concordiam [a] ferre poterat; sed latenter & occulte inimicitias & odia serebat: vt mutuis accusationibus quasi vulneribus, improbi caderent; boni vero laudem adipiscerentur: nec fieri posse putabat vt in tam magna seruorum ac magistratuum concordia, alteri rem publicam, alteri priuatam, vel impunitate proposita, vel certe accusationis metu sublato, non diriperent. Itaque non dubitauit quinquagies accusare, ipse vero quadragies accusatus est: vitæ tamen anteactæ ac rerum laudabiliter à se gestarum cõscientia fretus, omnium aduersariorum facile calumnias elusit. Quibus rebus ciuitatem ciuium optimorum ac fortissimorum abundantissimam reddidit. Quid? num Senatus Romanorum magnam pecuniæ vim Marco Bibulo decreuit, vt Consulatum emeret, ac Cæsaris opibus obsisteret, qui Luccium amicum ad petitionem Consulatus callide subornarat, quo facilius [b] omnia nutu arbitrioque suo, concordi & consentiente collega gereret? Quinetiam Cæsar [c] ipse clarissimus rerum Gallicarum testis, de moribus maiorum nostrorum scribẽs: *In Gallia*, inquit, *non solum in omnibus ciuitatibus, atque in omnibus pagis partibusque, sed pene etiam in singulis domibus factiones sunt; earumque factionum principes sunt, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur; quorum ad arbitrium iudiciumque summa omnium rerum conciliorumque redeat. Idque eius rei causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. Suos enim quisque opprimi & circumueniri non patitur; neque aliter si faciat, vllam inter suos habet auctoritatem. Hac eadem ratio est in summa totius Galliæ: namque omnes ciuitates in partes diuisa sunt duas.* Hæc ille. Quibus rebus intelligitur, ciuitatibus salutaria semper exstitisse magistratuum ac principum inter se dissidia, quib⁹ scilicet improbi bonorum virtute, aut mutuis accusationibus frangantur.

a *Plutarch. in Catone maiore.*

b *Sueton.*

c *Lib. 6. Comment.*

Neque id ſolũ Romanis æque ac maiorib. noſtris, verumetiã Lycurgo ſapiẽtiſſimo legislatori vtile viſum eſt: cum ipſe inter vtrumq; regem Lacedæmoniorũ diſcordias ſereret: legatos etiã qui inimicitias exercerent, ſimul cõiugauit, ne Rempublicam conſpirationis mutua conſenſione proderent. Quod v. corporis humani membra omnia contagione [a] quadam amica ſibi eſſe, eaque ſublata hominem interiturum putant, argute magis illud q; dem quam vere dici videtur: cum ex repugnantibus maximeq; inter ſe contrariis humorib. ac partib. hominis natura tota coagmẽtata ſit, & in qua pugnent calida frigidis, humida ſiccis: ſcilicet flauæ bili ac felli amariſſimo dulciſſima pituita; cupiditati belluarum in modum exſultandi, ratio diuina: qua partium diſcordia ac temperatione tum de homine, tum etiam de mundo ipſo ſublata, vterq; momento ſit interiturus. Principes igitur in ciuitate inuicem repugnare ſibi, non repugnat moribus ciuitatis bene conſtitutæ, ſiue in ſenatu, ſiue in iudiciis, ſiue in rebus rationibusq; contrahendis, ſiue omnino in inueſtigatione veri, cuius ſplendor maximus inter extrema potiſſimum elucet.

[a] συμπάθειαν Græci, Cicero contagionem appellat, in lib. De fato.

Ac mihi ꝓpius res hiſtoriaſq; Romanorum intuenti prudenter ſuos magiſtratus, quantum quidẽ licuit, ingeniis ac voluntatib. inter ſe diſcrepantes ſimul coniunxiſſe videntur. Cum n. proſpiceret Senatus Claudium Neronem conſulatum adeptum ire, fortem quidem ac ſtrenuum imperatotem, ſed animi quodam impetu magis quam prudentia in hoſtium exercitus irruere conſuetum; ſenatus, quod graue bellum aduerſus Hannibalem & Haſdrubalem in Italia gerendum eſſet, Liuium Salinatorem ad Conſulatus petitionem promouit; prudentiſſimum inprimis, ac diuturna rerum bellicarum experientia doctum, atque id ætatis quæ & collegæ feruorem temperare & iam ingraueſcens à collega ad bellum acrius inflammari poſſet. Ita quidem vterque vtrique eodem munere coniunctꝰ memorabilem de Pœnis victoriam fuſo ac cæſo Haſdrubale domum retulerunt,

que

quæ Carthaginensibus certissimum exitium, Romanis salutem & imperatoribus gloriam peperit sempiternam. Eosdem senatus ad Censuram designauit: ac tametsi clara inprimis esset vtriusq; & vna omnium voce concelebrata virtus, sic tamen inter se diffidebant, vt in ipsa censura, in qua modestiæ mista grauitas elucere, & odia cõcepta restingui aut certe conquiescere debuissent, alter alterum ignominia notaret. Eadem prudentia Romani Fabium Maximum & M. Marcellum ad bellum Annibali inferendum coniugarunt; maximum vtrumq; imperatorem & militaris disciplinæ peritissimum; sed hic prælii cum Annibale conserendi cupidissimus, ille hostẽ patientia frangere doctus; hic cominus hostem lacessere, ille impetus modo sustinere; hic acerrimus & audacissimus pugil, ille moderatissim⁹ cunctator; hic *gladius*, ille Romanorum *clypeus* est appellatus: & vtriusque virtute imperium non tantum [a] ab interitu impendenti seruatum est, sed etiam longe late propagatum. Quod si bonorum ac fortium ciuium æmulatio tot ac tantas vtilitates ciuitatib. affert, quanto maiores futuræ sunt, si aduersus improbos inimicitiæ exarserint?

[a] *Plutarch in Marcello.*

Atq; hęc argumenta in vtramq; partẽ ꝓbabilia videri possunt. Quid autẽ statuendũ sit, nõ ita facile diiudicari potest. Neque n. magistratuum modo, verumetiam Rerump. statũ intueri oportet. Illud tamen de toto genere Rerump. statui posse opinor, minores magistratus inter se contendere, ciuibus vniuersis, potissimum in popularib. imperiis, vtile esse. Et, quoniam populus non alios rerum communium procuratores habet, quã magistratus ipsos, publica magistratuũ direptioni facile patebũt, nisi mutuis accusationibus coerceantur. In monarchia vero vtiles sunt interdum maiorum magistratuum contentiones, cum vnius potestate regantur, à quo facile castigari possint: modo princeps nec amẽs sit, nec insanus, nec infans, qui alienæ potestatis imperio teneatur.

At in optimatum & popularib. imperiis, summos in Republica magistratus inimicitias & odia exercere valde

de periculoſum iudico, niſi publicæ fuerint, quam ſuæ vtilitatis cupidiores; qualis fuit controuerſia Scipionis Africani maioris cum Fabio Maximo. & iunioris cum Catone maiore; Liuii Salinatoris cum Nerone, Lepidi cum Fuluio; Marci Scauri cum Catulo; Themiſtoclis cum Ariſtide: quorum egregia de virtute contentio, Reipublicæ ſemper fuit ſalutaris. Si vero imperandi nimia cupiditas & honorū contentio inter improbos ciues & in ſumma poteſtate conſtitutos oboriatur; cuiuſmodi fuit Marium inter & Syllam, Cæſarem & Pompeium, Auguſtū & Antonium, Thucydidem & Periclem, ſtatus conuerſionem aut euerſionem impendere ciuitati neceſſe eſt, eoque magis in optimatum quam in popnlaribus imperiis, quod pauci optimates iura maieſtatis habent, & honoribus ſoli ſemota plebe fruuntur; qua occaſione belli ciuilis inter principes ciuitatis oblata, libertatem cum imperio inuadunt; aut partium duces opibus ſuperiores aduerſarios opprimunt; aut ad vni⁹ dominatum Reſpublica delabitur.

At in monarchia maiorū magiſtratuum inter ipſos cōtentiones min⁹ metuendæ ſunt; quia principis imperio ſedari, & improborum ſordes iſta ratione elui facile poſſunt. Omni ciuitatū generi neceſſaria eſt ad cohibendas cōtentiones quę ciuitatib. interitum allaturę videantur, ſumorum magiſtratuum diſparitas, ſeu potentia, ſeu numero: ne, qui numero pares ſunt, ſi ſententiis diſſident, actiones publicas impediant: aut qui plures erunt, ambitioſorum hominum vim frangere & conatus perrumpere poſſint; idque potiſſimum in popularibus imperiis vtile eſſe iudicio. Et quidem ea res (opinor) impulit Vranos, Tugienſes, Vndervualdos, Glarēſes, qui maxime omniū populares ſunt, vt tribus Ammanis, non duobus, ſummum imperium tribuerent: nam duos inter ſe diſſidentes tertius facile conciliare poteſt: ac minus opportuna ſeditioni ciuitas eſt, quam ſi duob. ſummum imperium tribuatur, vt apud Bernates, Lucernates, Solotugios, Friburgenſes, Baſilienſes, Schafuſios, Tigurinos, vtilius

tilius esset quatuor coniungere, vt Geneuates ac Suitenses consueuerunt: aut plures quatuor impari numero; vt olim Athenienses nouem Prætores, quos ipsi *Archontas* appellabant; vt pauciores cæteris assentirent, aut numero vincerentur. Quod à duobus fieri non potest, nisi alternis diebus ac vicissim imperent, vt Suffetes Carthaginensium, & Consules Romanorum. Quamobrem nostris legibus fiscales vbique tres creari placuit, vt tertius dissidentes collegas conciliare inter se, aut alteri sese adiungere posset: qui magistratuum impar numerus, in populari & optimatum statu magis est quam in monarchia necessarius; & in hoc statu maiorum magistratuũ controuersię minus metuendæ. Et quemadmodum Deus opt. max vniuersitatis ac naturæ parens, mundum hunc ex orbium contrariis inter se conuersionibus, tum ex syderum ac elementorum discrepantibus naturis, tũ etiam ex animantium stirpiumq; contraria vi ac potestate coagmentatum mirabili concordia moderatur: sic etiam rex (imago spirans ipsius Dei rerum omnium principis) ex dissidentium inter se magistratuum dissimilitudine concordiam ac salutem ciuium tuetur: & vt in fidibus & cantu ipso, quem absurdum & eundem aures eruditæ ferre non possunt, concentus ex dissimilimis vocibus, grauibus inquam & acutis, tum mediis inter vtrasq; artificiose confusis ac temperatis, discordia quædam concors efficitur & congruens; ita quoq; ex potentibus ac tenuibus, ex summis & infimis, tum etiam mediis ordinibus interiectis, atq; adeo ex ipsa magistratuũ inter ipsos discordia, salus omnium concors existit, arctissimum in omni Republica vinculum incolumitatis. Nam cum Cæsar Bellouacis acerrimum bellum inferens, Tribunos legionum duos aduersarios inter se omnium maximos haberet, iussit in hostes odium conuertere: atq; hi spectante Cæsare summa laudis contentione de hostibus victoriam retulerunt: quam hostibus dedissent, nisi Cæsaris imperio ac potestate coercerentur: quod cum sæpissime, tum vero Ludouico XII. rege

Fran-

Francorum accidit, vt Ducis Vrbinatis, & Cardinalis Papienſis, qui Pontificis maximi exercitum ducebãt, contentiones acerrimæ victoriam regi faciliorem pepererint, quem in ſtatum Romani delapſi videbantur contione inter Fabium Max. & Minucium Romanorũ duces oborta, quæ Annibali victoriam, Romanis exitium attuliſſet, niſi Fabius pro ſalute publica inimicitias depoſuiſſet, ac collegium vna cum exercitu Romano ab interitu ſua virtute liberaſſet.

Pernitioſæ ſunt igitur in imperio populari maiorum magiſtratuũ contentiones, ſi prius ſuis cupiditatib. quã Reipub. ſeruire malint. Itaq; Marco Lepido & Q. Fuluio creatis Cenſoribus, acres illas inimicitias quas antea sẽper exercuerant, Senatus frequens, vt ſalutis publicæ cauſa deponerẽt, perſuaſit. id q̧ à Senatu ſæpe factũ legimus, cũ Tribunorum plebis furor in Conſularem libidiné exarſiſſet, q̃ ciuitati detrimentum allatura videretur. Sed quæ pericula imperio populari à maiorum magiſtratuum grauiſſimis contentionibus, eadẽ atq; haud ſcio an interdum maiora, ab arctiſſima illorum amicitia impẽdẽt, niſi publica cõmoda priuatis anteponãt. Quãobrem cum Cæſar, Craſſus, & Pompeius ſummam ſocietatis fidem & amicitiam affinitatibus & conuiuiis cõfirmarent, totamq; ciuitatem ad ſe pertraherent, Cato Vticenſis, qui velut è ſpecula futuros caſus ac tẽpeſtates proſpiciebat, palam dixit Rempubl. lenociniis principũ proditã eſſe ac proſtitutã. Duobus tamen propoſitis periculis grauiora ſunt, quæ ab acerrimis contentionibus, quam q̃ ab amicitia arctiſſima principum impendent. ſi magnis opibus ac potentia præſtant: quia concors amicitia paucorum, qui plus cæteris poſſunt, etiamſi priuatis cupiditatibus & commodis omnino inſeruiat, minus eſt Reipub. nocitura quam diſcordia: ac præſtabilius eſt, paucos ſimul imperium ſeruare quam perdere: quod futurum eſt, ſi graues illæ inimicitiæ ad arma ciuilia prorumpant. Hoc quidem cum ſignificaret Liuius de Caluinio Campano, *Hominem*, inquit, *improbum ſed non ad extremum*

tremum perditum: qui mallet incolumi quam euersa patria dominari. At M. Tullius tametsi tricipitium illud Cæsaris, Crassi, ac Pompeii valde metuẽdum esse diceret, nihilominus tamẽ Crasso cũ legionib. Romanorũ in Chaldęa occiso, & Iulia Põpeii celeri morte præuenta exclamauit [a]. *Vinam, Cn. Pompeii, amicitiã cũ Cæsare nunquã coiisses, aut nunquã diremisses.* quoniã illorum amicitia creuerant Cæsaris opes liberis ciuib. ac Reipubl. populari metuendæ; amicitia vero, quam Iulia Pompeio collocata vtcunque tueri potuisset, Crassi cæde dirempta, ad Pompeiũ & Cæsarẽ summa rerum delapsa est; quorũ alter cum parem ferre, alter maiorem non posset, armis ciuilibus dimicandum necesse habuerunt, vter vtri imperaret. a Philip. 2.

Quod v. maiores nostri factiones principum ciuitatibus vtiles esse putabant, vt quidem Cæsar scribit, vix est vt mihi persuaderi possit, cum ipsius Cæsaris iudicio factiones principum ac ciuitatum exitium illis attulerint; aliis quidem Germanorum, aliis Romanorum opes aduocantibus: quoniam aut vtriusq; aut certe victorib. seruiendum erat. Nec verum est principum in Anglia cædes mutuas tenuibus salutares esse, vt Cominius scribit: quinetiam cum Angliam legationis causa profectus essem, ab incolis didici, nihil eos nisi principum factiones ac ciuiles discordias metuere: quas vt commodius dirimere & frangere possint, sæpissime conuentus omnium ordinum habere consueuerunt. Atque hæc quidem de magistratuum erga principem obseruantia, tum de officiis erga se mutuis, & aduersus priuatos: nunc ordo postulat, qualem se princeps erga subditos gerere, iudicemne agere, & colloquia cũ illis habere debeat necne, qua breuitate fieri poterit, disseramus.

An maiestati principis iudicem agere, & cum subditis colloquia serere conueniat. Cap. VI.

Nova sane quæstio nõnullis, minimeq; dubia videri possit, cũ veterib. omnib. tũ philosophis tũ historicis inter se cõueniat, *iustitiæ fruendæ causa reges esse creatos,*

vt quidem Herodotus de Medis, Tullius de Romanis scribit. Quinetiam veterum Græcorum reges non alio quam *iudicum* nomine fuisse appellatos, testis est Æacus, vnde genus Æacidarum; testis Minos, testis Rhadamanthus Græcorum reges; qui, quod æquitate summa ius dicerent, ab Ioue sempiternũ iudicandi ac imperandi munus apud inferos adepti dicuntur. Nec Homerus aliter fere Græcorum reges appellat quam ποιμένας λαῶν. quæ vox non iudicia modo verumetiam populi procurationem, eiusque tuendi solicitudinem significat. Qui vero post Æacidarum gentem apud Athenienses quasi *proreges* fuerunt, δικασταὶ seu *iudices* appellabantur. Ac tametsi Hebræorum Imperatores belli gerendi causa sæpe Deus excitaret, nihilominus tamẽ, שופטים id est, *iudices* dicebantur. Quinetiam cum Samuel consenuisset, atque ingrauesceret ætas iam sua, populus regem sibi postulauit hac lege & conditione, vt aliorum regum morib. ac institutis populo ius diceret. Id autem principis aduersus subditos obligatio postulat; quæ quidem obligatio mutua est & vtrinque contracta, vt non magis principi parere subditi debeant, quam princeps subditis ius dicere. Neq; enim satis est à magistratu iubente principe id fieri; cum subditi fidẽ principi & obsequium præstare iussi, procuratorum ministerio vti non possint.

Ac multo magis necessarium videtur, principem per seipsum ius dicere, quam subditos procuratorio nomine fidem principi dare: quia subditi obsequium ac fides in dubium minime reuocatur: sed is quem princeps iudicare iussit, vel sordibus, vel gratia, vel odio ad inique iudicandum adduci potest: quod in principem minime conueniat, qui Deo rationem iudiciorum reddere teneatur: & qui opponere illud non posit, se suorum iudicũ religionem ac fidem secutum. Quid autem maius aut efficacius ad mutuam principis ac suorum coniunctionem & concordiam; quam subditos à principe iudicari, & singulorum res rationesque cum principis actionibus communicari & comparari; qua communitate sublata,

veluti quodam ſubditorum cum principe cõmuni vinculo hincinde ſeceditur; & ea, quæ vtriſq; cõmunis eſſe debet, caritas & amicitia, paulatim refrigeſcit. Putant. n. ſubditi contumeliam ſibi à principe inferri, cum ius dicere dedignatur; & quidem æquiore animo ſententiam principis iniquam pleriq; ferunt quam repulſam; eoq; libentius quo contumelia grauior eſt, quam iniuria. Sin princeps ipſe rogationem acceperit, legerit, diſceptauerit, etiamſi minus quam oportuit, quam decuit, conſequantur, ſibi tamen ſatisfieri putant.

At quanti ſunt illa, non modo principem pro tribunali ſedentem intueri, audire, ſed etiam ab eo videri, audiri, cauſam agere. Hæc certe incredibilẽ lætitiam ſubditis omnib. allatura nemini dubium eſt. Ac ſi princeps vlla virtute clarus ſit mirabilem etiam ſui amorẽ in omnium animis excitabit. Iam vero magiſtratuum imperia ac iudicia ipſe ſua auctoritate iudicando efficiet multo clariora. Et cum magiſtratus iniq; ſæpe, vel gratia, vel odio, vel metu, vel etiam legibus iniquis coacti iudicent, aut principis interpretatione ac reſcripto ad iudicandum egeant, ſæpe fit vt cum mortalis ſit hominum natura, lites tamẽ inmortales ſint, quas ſi princeps ipſe iuriſcõſultorũ ope diſceptaret, cum legib. ſolutus ſit, non argutias legũ ac formularũ momenta, ſed æquitatem cõſectaretur, ac breui lites omnes à ſtirpe reſecaret. Item tot prouocationes, ſupplicationes, euocationes, ac iudicia iudiciorum varietate cumulata, & eadẽ de re tot ac tam multa reddi non oporteret: ſiquidem à principe prouocari non poſſet. Illa vero magiſtratuum ac iudicum tanta ſtipendia, quæq; ob rem litemve dicendam pecuniæ tam multæ à ſingulis & vniuerſis minime extorquerentur, nec ſordibus vel gratia tot erepta dicam an empta iudicia videremus, quanquam venalia iudicia, venales ſententiæ ſub haſta ſæpe proponuntur, ſed ſoluto pretio nec merces corruptas redhibitoria actione reddere, nec pretium repetere licet. Eſt etiam in pleriſq; iudicibus tãta ſæpe vecordia, tanta inſcitia: vt pleriq; vi & armis, quã

apud eiuſmodi iudices iure agere malint, quos princeps ipſe, ſi ius diceret, nutu ſolo ab iniuria ad mutuam concordiam reuocaret. Sed vt nulla maior vtilitas ad Rempublicā peruentura ſit, quam quod princeps iudicandi conſuetudine iuris ac iuſtitiæ vim in animo penitus expreſſam habeat, quid ab immortali Deo maius ac melius tum principi tum ciuibus optandum, quam vt acuratiſſime & aſſidue ius dicere conſueſcat? Aliarum quidē artium ac diſciplinarum ſcientia princeps carere facile poteſt, iudicandi ſcientia non poteſt, quæ ipſa regalis eſt, & regum maxime propria: cum arte imperatoria, quæ rem militarem continet, aduerſus hoſtes tantum vti, legitima vero ſcientia nec domi nec militiæ vacare poſſit.

Sed ne argumentis omnia differantur, exemplis ſapientiſſimorum & quam maxime illuſtrium principum vti libet. Quis autem Salomoni ſapientia in toto mortalium genere comparandus eſt? At non ante rex initiatus erat, quam ab immortali Deo id vnum precatus eſt vt quantum ſapientiæ ad populi iura iudiciaque diſceptanda ſatis eſſet, tantum ſibi tribueretur. Quæ vota tā etſi ſomnianti Salomoni exciderant, quaſi à vigilāte facta fuiſſent, tam grata Deo fuerunt, vt in eum omnes ſapientiæ ac ſcientiæ theſauros abundantiſſime & cum ingenti mortalium omnium admiratione effudiſſe vide atur: vt omnes intelligerent Deum non modo ſapientiam illi afflauiſſe, ſed etiam iudicādi munus regibus ipſ à Deo tributum fuiſſe. Quis item Auguſto rerum maximarum vſu ac prudentia comparandus? aſſidue tame ius dixiſſe fertur, ac ne morbum quidem excuſare ſol tum, quominus in lectica ius diceret. Quanquam il populi Romani ac temporum, non Auguſti propria la eſt; cui, ſi aliter faceret, imperare nō licuiſſet: vt quide anus illa ad Adrianum Auguſtum rogationem in ali tempus reiicientem, quia ſibi non tantum otii eſſe ceret, *Noli igitur*,[a], inquit illa, *imperare*: qua oratio permotus Imperator conſtitit, vt roganti ius diceret. tantus princeps, & cuius imperium iiſdem finibus q

a Spartianus.

bus Solis cursus terminabatur, satis officio fecit, cur ii qui particulas eius imperii adepti sunt, ius rogantib. dicere recusabunt? cur non potius omni studio, labore, industria in id vnum incumbent, cum *nulla sit laudabilior philosophiæ pars*, inquit Plinius,[a] *quam agere negotium publicum, cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam, quæque philosophi doceant, in vsu habere*? Quod si legitima scientia iurisque dicendi munus principibus tot ac tantas vtilitates parit, quanto vberiores futuræ sunt, si illa ipsa quæ maiestatis propria sunt per seipsam tractabit? cætera quidem princeps magistratibus committere, iura maiestatis eorumque cognitionem exuere, non nisi cum imperio ipso potest. Næ illi valde cæci, surdi, muti; qui, quæ sua sunt & quam maxime propria, nunquam nisi alienis oculis intuentur, alienis auribus audiunt, nec nisi aliena sæpiusque peregrina lingua loquuntur! superius quidem docuimus, non modo peregrinarũ gentium sed maiorum etiam nostrorum exemplis, ignauiam regum, qui omnia domesticis crederẽt, sibi posterisque suis exitium attulisse.

a Lib. 1. epist.

Hæc argumẽta speciosa quidẽ videntur iis, qui arcana imperii & abditam tuendæ maiestatis disciplinam non satis perceptam & vsu cognitam habuerunt. Mihi vero propius intuenti, non modo necessarium non videtur, sed ne vtile quidem ciuibus, principem per sese ius dicere. Concedam tamen id præclarum fore & regali maiestate dignum, si demus, tales fore principes, quales Scylax Indorũ reges opinione sibi finxerat, id est, tanto subditis præstantiores, quanto Dii mortalibus superiores sunt. Quid enim præclarius esset, & ad splendorem illustrius, quam in clarissima populi luce positum principẽ per seipsum æquitate summa iudicare? bene de Republica meritis sua præmia, sceleratis & facinorosis supplicia irrogare? necesse est n. virum bonum ac sapientem esse, qui non nisi bonorum ac sapientum cœtu delectetur; & integritate ac iustitia præstare, qui summa æquitate ius dicat. Sed quis vitiosum principem populo ad

Cur princeps ius dicere nõ debeat.

intuendum,& ad imitandum proponat,nisi qui & principem irrideri, & populum deprauari velit? quæ enim leuissima sunt in cæteris peccata, in principe flagitia iudicantur: nec magis latere possunt, quam in ore ipso ac vultu fœdissimus cancer: nam regiæ fortunæ sublimitas regum actiones obscuras esse non patitur.

Est autem subditis omnibus quasi lex ab ipsa natura insita, vt omnia principis dicta, facta,gestus, mores accuratissime imitẽtur; atq; in id vnũ intentos habeant oculos,studia,mentes,vt eius singula vitia,virtutes,omnẽ denique corporis & animi habitum ipsis animis & mentibus expressum habeant; vt rectissime Plinius vitam principis *censuram* appellauerit, eamque perpetuam,ad quam dirigimur & ad quam conuertimur. Hæc illa est ab antiquissima vetustate posteritati tradita disciplina, primum ab ipso Sapientiæ magistro, deinde à Platone, Cicerone, Liuio, Cassiodoro repetita: *qualis* scilicet *fuerit ciuitatis princeps, talem quoque populum futurum*. Melius etiam Thedoricus rex Gothorum apud Cassiodorum, cum ad Senatum populumque Romanum scriberet; *Facilius est*, inquit, *errare naturam, quam dissimilem sui princeps possit Rempublicam formare*. Quid exemplis in re tam perspicua opus est? domesticum illud tamen de multis. Franciscus maior rex Francorum,& Mansor Africæ ac Hispaniarum Imperator,alio quidem vterque tempore ac loco, bonas artes ac disciplinas incredibiliter amplexatus est; repente principes, patritii,nobiles, sacerdotes, milites,opifices,omnis denique ætas,omnis sexus tantis studiis omniũ artiũ ac disciplinarum scientiam prosecuti sunt, vt nullis vnquã seculis, nullis vsquã regionib: tanta doctorũ hominum seges quam sub illis principib. exstitisse videatur. ¶ Cum igitur tãtum valeat principis imago, ad conformandos,& in vtramq; partẽ mutandos suorũ mores; summopere cauendum est,ne principem nisi optime à disciplina, vberius etiam à natura informatum, populo spectandum exhibeamus:aut si vitiosus erit,suorum oculis quasi pestem popularem

modis

modis omnibus ſubducamus. Non propterea, dices tu quidem, principem vitioſum oportet à publicis actionibus, à foro, à Senatu, à iudiciis abſtinere: cum nemo tam ſit deprauatus, vt nullis virtutibus, nulla laude excellat, nulla vitia diſſimulare poſſit; quarum virtutum ac vitiorum delectum habituri ſunt ciues; vt hæc quidem declinare, illas amplecti facile poſſint. Ego vero vitia potius imitaturos quam virtutes exiſtimo: eoque facilius quo citius ad vitia quam ad virtutes gliſcit hominum natura; & cum vnus ſit ad virtutem rectiſſimus aditus, innumerabiles vltro citroque ſinuoſi anfractus, quis dubitet quin praua potius quam recta ſequamur? Fuerunt in Alexandro Magno rariſſimæ virtutes, ſed rerum à ſe geſtarum gloriam ac decus turpiſſima ebrietatis conſuetudo fœdauit: quum etiam talenti præmium propoſuiſſet ei qui pocula vini ampliora ſiccaret: in quo certamine quadraginta cum eo qui præmium tulerat effuſis viſceribus propemodum ſpectante rege crepuerunt ac perierunt. Hunc igitur morem non modo Græci, ſed turpiter cæteri quoque principes imitari ſtuduerunt. Mithridates vero, etiam iis qui auidius vorarent ac biberent, præmia propoſuit, & in vtroque genere victoriam (ſi vincere, ab intemperantia vinci) fœdiſſimam eſt adeptus.

Virtutes vero ſimulare, aut vitia diſſimulare, cum omnibus, tum vero principibus difficilimum ſemper viſum eſt: quia cupiditatibus imperare, domitas habere libidines, perturbationes cohibere minime omnium didicerunt: quæ qui neſciat, malus eſt ſimulationis magiſter futurus. Dionyſius iunior Platonem Syracuſas acciri iuſſerat, hominis virtutibus ac fama illuſtri excitatus: vt primum viri verba, voces, ſapientiam guſtauit, momento hiſtriones, ebrietates, lenocinia, meretrices ſeſe à principis conſpectu ſubduxerunt: ſed quia vultum mutarat, non mentem, & libidinum illecebras, non ipſas libidines exegerat, diu vitia diſſimulare non potuit; nec Platonem diu ferre, qui non prius aula exceſſerat, quam princeps ad conſueta flagitia, non

quidem omissa,sed paululum intermissa rediit. Tantum valent principis ad immutandos subditorum animos illecebræ,multo facilius tamen ad vitia quam ad virtutes.

Sed domestica libentius quã externa memini. Frãcisc⁹ maior rex,accepto vulnere,capillos,quo facilius curaretur,tõderi iusserat:repente domestici omnes, principes, nobilitas,magistratus,opifices;omnes denique ordines capillos omnino de capite decuti curauerunt: ac si quis maiorum vestigiis insisteret,aut tõderi turpe duceret,cũ omnium risu excipiebatur;cum tamẽ regum insigne ab hui⁹ imperii primordiis semper antea fuisset,nec nisi patriciis ac nobilitati capillitium nutrire fas erat;cæteri seruili habitu tonderi tamdiu coacti sunt,quoad Petrus Lõbardus Parisiorum Pontifex obtinuit, pro ea quæ tunc erat Pontificum in reges auctoritate, vt plebi capillos alere liceret. At principis assentatores, non modo animi, sed etiam corporis & naturæ vitia modis omnib. affingere conantur;& vt procul ridentem aspexerint, rident: si claudus est,claudicant ipsi. Alexander Magnus & Alphonsus rex Aragonum colla contorquebant;hic quidẽ à natura,ille v. à consuetudine deprauatus [a]: aulici canes vtriusq; vitium modis omnib. studebant imitari. Quid igitur ciuitati pernitiosius quam principum vitiis subditos imbuere velle? illud etiam exitiosius, quod principũ peccata leuissima (quanquam leue nihil in eo genere videri potest: amplificare student aulici, vt quocunque proficiscantur,populi mores deprauari sit necesse: vt locustarum & erucarum examina populatis frondibus ac frugib. etiam in posterum semina relinquunt,quæ agros & arbores quantumuis puras ac fertiles inficiant.

[a] Plutarch. in Pyrrho.

Demus tamen,vitiosum non esse principem (rarum mortalibus ac Dei concessu tributum donum,quum vix singulis ætatibus singuli principes tolerabiles reperiantur) & summæ virtutis esse, vitiis item vacare;tametsi maximum interuallum sit interiectum inter eos qui virtutibus imbuti sunt,& qui à vitiis deseruntur: vix tamen fieri potest vt non aliquid excidat principi, quod spectantib.

ctantibus risum mouere possit. At multum de principis eius dignitate detrahitur, qui aut ineptus sit, aut esse videatur. Demus igitur illud quoque, nec vitiosum nec ineptum esse, ac ne videri quidem, sed præclaris virtutibus informatum: ipsa tamen subditorum cum principe consuetudo, maiestatem plurimum minuit, & eius contemtum parit: contemtum v. sequitur contumacia, & à principe defectio. Quod si princeps se populo terribilẽ ac metuendum ostentarit, vt maiestatem suam tueatur, metum quidem fortasse suis incusserit, sed tantumdem de amore sui detrahat oportet: amor autem suorum multo magis ad Reipublicæ salutem quam metus, necessarius est; eoque magis, quo qui amat, violare metuit quem amat: qui v. metuunt nec amant, hoc vnũ student, vt quem metuũt oderint; & oblata occasione, si possint, occidant.

Ac mihi quidẽ alti⁹ cogitanti, videtur Deus opt. max. vitam compendiariam principes humanos docuisse, q̃ si sequantur, & amari possint, & metui: quia sese mortalib. non nisi latenter & quidem dormientibus, nec nisi paucissimis quibusdam summæ sanctitatis ac integritatis viris insinuat[a]. Cum vero decalogum sua voce promulgauit, fulgura, tonitrua, flammas, ac turbarum mirabiles sonitus & clangores tanta vi excitauit, ac tantis terroribus populum perculit, vt omnes proni ac trepidi procumberent; cum illam rerum faciem nec contueri possent, & à Deo precarentur ne deinceps vocem eius, quã ferre non poterant, audire cogerentur, sed per Moysen, quæ vellet iuberentur. Deum igitur qui non nisi mente conspiciendum se præbet, suas leges resonantem semel audiuit vna omnium selectissima gens: cum tamen omnibus locis ac regionibus, omnibus horis ac momentis mortales omnes, imo vero omne animantium genus summa caritate ac bonitate sempiterna foueat, & bonorum omnium cumulis abundantissime augeat. Principem igitur in Reipublicæ administratione, illam quam Deus in mundi procuratione adhibet sapientiam

[a] Numer. 12.

imitantem, à subditorum & à populi conspectu se quantum licebit subducere; nec se nisi cum maiestate summa contuendum præbere: sua consilia & arcana cum paucissimis summæ sapientiæ ac integritatis hominib⁹, quorum delectum singularem in primis habebit, communicare. & eos suarum legum interpretes adhibere; subditos denique summa benignitate & caritate fouere, & ab omnibus hostibus summa prudentia ac potentia tueri oportet. Exstat liber De mundo ad Alexandrum Magnum, in quo quidem Deus vniuersitatis moderator, cum rege Persarum potentissimo comparatur, qui in arce superba triplici muro ac fortissimis propugnaculis munitissima, omnibusque deliciarum generibus abundantissima, domicilium habet: ac tāetli mortalium nemini visendus esset, præterquam paucissimis quibusdā amicis; nihilominus tamen ab extremis Indiæ & Hellesponti finibus quæcunque in imperio gererentur, breui temporis interuallo dispositis vndique flammarum per speculas indicibus & exploratoribus, intelligeret ac sentiret. At nulli principes tam magnum imperium tamdiu tenuerunt; nulla vsquam subditorum erga principem obedientia maior, nec iustiora vllius principis erga suos imperia exstiterunt.

Iam v. principes illi q libidini seruire didicerunt, à luce & conspectu multitudinis se ipsos in latebras subducere cōsueuerunt, vt liberi⁹ omnib. voluptatum generib. expleantur: vt qdē Tyberius optimus simulationis artifex, insulā desertissimā ad fruendas voluptates conquisierat; turpiter ille quidē, minus tamen imprudenter, q̃ qui impurissimarum libidinū odore teterrimo loca publica ęq; ac priuata cōspurcant: qui cum plus exemplo quam scelere ipso peccant, tum etiam in vniuscuiusque mentibus & animis sui contemptum ingenerant. At princeps qui modo sapit, quoties sese populo conspiciendum præbet (quod quam rarissime faciet) seipsum ita comparabit, vt ore toto ac vultu maiestatem mista modestiæ grauitate spirare videatur, ac potissimum in sermone,

in quo

in quo dignitatem & pondus sententiarum inesse oportet; ac dicendi genere vtetur, quod sit vtcunque à populari remotum: quę si paulo difficiliora principi videbuntur, præstabilius erit vel paucissime loqui, vel omnino conticescere: cum sciamus homines in tantis rebus, aut vt contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus quam aliqua certa ratione commoueri. ac si verum est quod Sapientię magister scribit, *Stultos, quamdiu vocem continent, sapientissimos iudicari*, quantũ principi publicam orationem habituro enitendum erit, vt ore, vultu, verbis, omni denique actione, cum dignitate maiestatem tueatur? nam hæc singula pro legibus, pro exemplis, pro oraculis haberi consueuerunt. In quo Tyberius ne quid peccaret, nouum morem inuexit, vt scriptis conueniretur ac responderet. *Moris erat*, inquit Tranquillus, *eo tempore principem etiam præsentem scripto adire*[a]. Ab iis vero qui sæpius sermonem habent in concione, apud Senatum, coram populo, multa peccari necesse est, quæ principis contemtum allatura sint, aut existimationem violatura; vt non immerito Græcus nescio quis diceret; *Principem non aliter publice, quam in tragœdia, si modo sapit, verba facturum.*

[a] Tranquill. in Tyberio.

Intelligo quæ quisque dicturus sit, nec meam sententiam omnibus probabilem videri: scilicet principem ab oculis ciuium subducere, sermones non nisi cum amicissimis serere; multis multa iure rogantib. nihil respõdere; ac ne loquentes quidem subditos audire velle: absurda illa quidem ac principe minime digna videri. Ego vero principem suorum ciuium conspectum omnino refugere ac latebras quærere nolo, vt reges Indiæ nonnulli: sic enim de rege Borneo nostra ætate proditum est, qui præter vxorem & liberos alloquitur neminem; videtur à nemine: sed domesticus aliquis ex abditis locis arundine ori admota solet adeuntes conuenire; ne frequens sit in populi corona, ne omnibus aditu facilis, ne multus sit in suorũ, nisi proximorum & familiarium colloquiis; ne iocis, dicteriis, lusu, exercitatione publica voluptatẽ

quærat:his enim rebus principis maiestas, quam modis omnibus illæsam esse oportet, & existimatio valde minuitur atque eleuatur; eoque magis quo maior erit & augustior princeps. Neque enim in eo genere Turcarum aut Æthiopum, aut Tartarorum, aut his omnibus maiorem Hispaniarum principem cum regulis æquare oportet; nec ridiculi videantur, si ne aspici quidem à subditis se patiantur; vt illi, quos non nisi demissis in terram oculis alloqui fas est, & à quibus non nisi aduerso vultu & corpore disceditur. Quanquam ad interioris Africæ reges nemo nisi adorans, & puluere antea conspersus, verba facit[a]. Quod si quis putat, Orientis & Austri reges his moribus ac institutis vti oportere, quod seruilis & abiecta sit subditorum natura. Aquilonis vero populus ingenuam quandam animi vim ac præstantiam habere, quæ seruitutem huiusmodi ferre non possit: istud quidē suo loco, & quæ regionis cuiusq; natura sit, differetur: video tamen reges Angliæ, Poloniæ, Moschouiæ, qui ad Aquilonem positi sunt, Gallorum & Italorum principibus augustiores, ac multo accuratius quam nostros maiestatem tueri suam.

a *Leo Afer.*

Periculum, ne princeps qui omnia alteri cōmittit, imperio exuatur.

Occurritur etiam à plerisque, principes qui suorum ope ac solicitudine publica omnia gerunt, ab aliis interdum regno spoliari. eius rei exempla de Sardanapalo & Childerico promere non dubitant; quorum tamen alter inops à mente; alter omni voluptatum genere diffluens, ad seruitutem quam ad imperium aptior erat. sed absurdum est, vnius aut alterius principis exemplo præcepta concludere velle. nunquam certe Gallorum populi magis obsequentes fuere, aut regum maiestas augustior, q̃ primis illis regibus, qui non nisi Calendis Maii sese populo conspiciendos proponebant; omnia Præfecti Prætorii, quem *Palatii magistrum* appellabant, imperio gerebantur. Sed huic morbo ac periculo facile occurri potest, si ad præfecturam Prætorianam duos tresve collegas princeps adhibeat, vt Imperatores Orientis fecisse videmus; ita fiet vt potentia singulorum deminuta,

nuta, regia maiestas augustior sit ac tutior futura. Nam cum Tiberius Seianum, Commodus Perennum, Theodosius II. Eutropium, Iustinianus Bellisarium, Xerxes Artabanũ, Childericus Pipinum haberẽt, & summam rerũ & corporis sui custodiã solis tribuerent, in ea q̃ dixi pericula inciderunt. Quod autem ad iurisdictionem attinet, multo melius magistratuum quam principis officio exerceri posse non dubito. Quis est enim qui nescit, tam multa in boni iudicis officio posita esse, vt peritissimos etiam ac diligentissimos fugiant? plura certe principem ante præterlabi necesse est quam percepta sint. At in eo sæpe quod aures præteruectum est, status causæ versatur.

Ac si quis principẽ dixerit iuris ac iustitiæ peritissimos viros habiturum, quales Augustus, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander habuisse feruntur; id quidem non ita difficilime Romanis principib. sic educatis videbat, sed aliis morib. ac institutis nunc viuitur. Quis autem nõ videt tam multas vbiq; litium dilationes, tot subterfugia reorũ, tot pragmaticorum fraudes, tot circumforaneorũ rogationes & clamores, nõ modo principem non laturum, sed ne magistratus quidẽ sine incredibili molestia, q̃ deuoranda illis est, ferre posse? at ne res quidem omniũ in ciuitate maximas maximeque ponderis ac momenti princeps capere potest; quo igitur modo tot rebus litibusque iudicandis sufficeret? si munus illud suscipiat, nec tamen recte atque ordine exsequatur, pro iure iniuriam illaturus est. In quo certe Demetrius, is qui Obsessor est appellatus, Macedoniæ rex, cum iudicandi mun⁹ obire velle videretur, ac rogationes quamplurimas à singulis accepisset, oblata occasione omnes ex intimo sinu in flumen contumeliosissime effudit [a]; cuius facti insolentia & indignitate Macedones sic exarserunt, vt non multo post exercitus illum deseruerit; deinde totius populi, conspirantibus omnium animis secuta defectio est, regnandi potestate ad Pyrrhum delata. Si principem iudices ac iudicia daturum putes, vt

a Plutarch. in Demetrio.

lite constituta, deinde plane percepta & cognita, sententiam ferat; erit tamen in iudicum arbitrio qualis sententia feratur, nisi princeps ipse facti quæstionem, testimonia, tabulas, leges, mores, & cætera quæ ad lites instruendas pertinēt, exquirere volet: sed quis non potius litium ac iurgiorum requiem optet? quibus autem principibus tantum ab re sua otii est, vt etiamsi maxime velint, ea tractare possint?

Demus tamen, vniuersi populi iudicia principem nō modo velle, sed etiam posse disceptare: nego principis maiestati conuenire, lites ac iudicia ordinaria pertractare; qui præterquam quod pleraque rescripta, decreta, iudicia in Prętorio, principum vel gratia vel pecuniis regio nomine erepta videm⁹; illud iniquum est, subditos à necessariis negotiis rebusque domesticis auelli, vt principē huc illuc vagantem consequantur: ac multo commodius videretur liti cedere, quam cum tanto detrimento litigare. Cum autem nulla sit principe cognitio dignior, quam quæ est de capite, de fama, de fortunis omnibus, quis accusator reos apud principem agere, quis peragere velit? quis audeat? quis possit in tanto fortunarum ac vitæ discrimine si reus euaserit? Etenim cum principes vix vnquam reos damnare consueuerint, & damnatos sæpi⁹ restituant, non modo nulla peccatorum vltio, sed summa improborum impunitas ista ratione in Republica sequeretur: quo nullum certius est cito perituræ ciuitatis argumētum. Cui calamitati cum variis legib. occurri soleat, tum v. nusquam commodius quā lege Conani Scotorum regis: indictum illud appellant, Mediolanēsium morib. vsitatissimum; quo quidem sanxit arcam perforatam in maximo cuiusq; vrbis templo constitui, in quam cuique latenter iniicere licet delatorios libellos, quibus scelus admissum, locus, tempus, testimonia, rei denique, & consciorum ꝑpetrati criminis nomina perscripta sint. magistratus stato die vrnas aperiunt, q̃stionem habent; reo damnato, bonorum dimidia pars delatori cedit. Quę ratio vindicandorum criminum perfacilis est apud ordina-

dinarios magiſtratus ac iudices, quæ nec à principe expediri poteſt, ac ne commode quidem explicari. Quamobrẽ Tyberius ineunte imperio palã dixit in Senatu, & magiſtratibus ſæpe reſcripſit [a], *ſe magiſtratuũ iuriſdictionẽ nec mutare, nec ad ſe pertrahere velle: maius eſſe quod à principe quam quod maieſtate petatur.* a Tacitum.

Neq; vero mirum cuiquam debet videri, cur iudicãdi munus antiquorum regum proprium, nunc vero magiſtratuum ſit: quia cum nullis adhuc legibus populi vterentur, ſed regia manus ac voluntas pro lege haberetur [b], neceſſe erat cauſas ciuium à principibus iudicari: promulgatis vero iudiciorum publicorum ac priuatorũ legibus, & quæ quibus peccatis ſupplicia, quæ merentibus præmia dari oportet, neceſſitas illa ſublata eſt, & à principibus ad iudices delata. b De orig. iuris.

Sed hic occurri poteſt, principem nõ modo rerum omnium magnarum ſcientia eruditum, ſed etiam omnib. præclaris virtutibus ſubornatum: eius etiam imperium tam anguſtis finibus terminari poſſe, vt vel vnius oppidi regionib. ſine cuiuſquam inuidia concludatur: eum vero iucundiſſimos pacis ac ſuauiſſimæ tranquillitatis percipere fructus; quis regnũ illud ac regem quoque ipſum in ſumma felicitate non putet conſtitutũ, ſi princeps iudicandi munere per ſe ipſe fungatur? Ego vero, ſi quid ſentiam exquiris, ne illi quidem principi tam beato, nec ciuibus tã fortunatis vtile puto principem iudicare: non quia ſui principis maieſtatem ſubditi tãto cultu & amore proſequuntur, vt nec ſatis libere auſint lites interdum odioſas aut non ſine aduerſariorum inuidia exponere: aut quia negotiorum multitudine princeps obruatur: ſed quia nihil tam principis proprium eſt quam clementia; regis quam miſericordia: maieſtatis quam lenitas. Et cum tanta eſſet in Tito Imperatore morum facilitas vt vt illum *humani generis delicias* appellarent, ad iudicandi munus difficillime acceſſit: ac ne quemquam capitis damnare cogeretur [c], Pontificis max. munus libentiſſime amplexus eſt: cum tamen Imperatores cæteri, qui etiam c Tranquill. in Tito.

Pon-

Pontifices erant, à iudiciis capitalibus minime omnium abstinerent, nihil est autem veræ iustitiæ tam contrarium quam cõmiseratio; nec iudicis officio quicquã magis repugnat quam misericordia: cum diuinis æq; ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri ꝑhibeatur. Id enim maiestatis tam proprium esse docuimus, vt ab ea diuelli non possit. Igitur princeps vtramque personam pro tribunali agere cogetur, scilicet parentis clementissimi, & integerrimi iudicis.

Ac si quidem principis animus suapte natura lenis est, nemo tam sceleratus erit, qui supplicia legib. decreta non effugiat, si principem habiturus est qui lacrymis, q. precibus, qui casibus humanis commoueatur. Etenim Augustus prudentia nemini secundus, parricidam cum interrogaret, sic auspicatus esse dicitur, *Certe patrem non occidisti.* quibus verbis non modo reum erudiebat, quid principi, eidemq; iudici responsurus esset, verumetiam parricidii veniam humanissime largiebatur. Quinetiam Neronem ferunt, cum iudicio capitali subscribere rogaretur, *Vtinam*, inquit, *literas nescirem.* At M. Tullius cum Ligarium, quem Cæsar damnare proposuerat, defenderet, his verbis Cæsarem paululum ab iracundia placatũ, vrgere cœpit: *Causas, Cæsar, egi multas; & quidem tecum, cum te tenuit ratio honorum tuorum; certe nunquam hoc modo; Ignoscite iudices: errauit, lapsus est, non putauit: si vnquam posthac. ad parentem sic agi solet: ad Iudices, Non fecit, non cogitauit; falsi testes, fictum crimen: Dic te Cæsar de facto Ligarii iudicem esse*, &c. Quibus illecebris ac verborum luminibus Cicero Cæsarem ita commouisse dicitur, vt non prius orationis breuissimæ partem dimidiam audiret, quin reus plura consequeretur quam sperarat. Si Cæsar Orator omnium suæ ætatis & quidem Ciceronis iudicio clarissimus[a], quique fortitudine ac prudentia parem haberet neminem, aduersarii omnium maximi eloquentia fractus ignouit ei, quem capitaliter oderat, quis princeps aliquãto leuior, qui deserti hominis fictã orationem, aut mulierculatum gemitus ac suspiria, aut

[a] *In Bruto.*

voces

voces & lacrymas puerorum sustinere possit? Rex Agesilaus rerum gestarũ gloria & gratia florens, importunis amici precibus coactus, ad iudices literas dedit, quib. petiit vt reus, si falso accusaretur, causæ bonitate vinceret; sin iure conuictus esset, vt tamen in Agesilai gratiam absolueretur; & quibuscunq, modis supplicio eriperetur. O quam multi pœnas legum effugerent, si iudices principum literis, non modo occultis, sed etiam patentib. rescriptis obsequerentur! quid principẽ facturum putas si iudicaret? Non igitur conueniunt iudicia maiestati.

Ac si quidẽ procliue est, in eo genere principem labi ac decipi, quanto procliuius populo iudice, qui sceleratissimos quosq; pœnis eripere, optimum queq; damnare consueuit; vt quidem Athenienses ac Roman. sæpius fecisse videmus. Nam cum Seruius Galba summus Orator maiestatis accusatus & conuictus teneretur, oratione & actione ad misericordiã accõmodata, filiolos amplexus populo commendauit, ac lacrymis effusis facile pœnas euasit. Itaque Cato maior, qui reum peregerat, dixisse fertur, Galbã, nisi pueris & lacrymis abuteretur, vapulaturum fuisse [a]. At viri fortes & rerũ præclare gestarum conscientia freti, qui nec precibus, nec lacrymis abuti poterant, si vel mendax Orator, vel calumniator improbus accusaret, iniquissime damnabantur. Principem vero nõ Oratores, sed assentatores, non aperte, sed latẽter variis fraudibus circumueniunt. Itaque nobilitas Poloniæ, vt magistratuum ac legum pœnas effugeret, beneficium à Ludouico Poloniæ & Hungariæ rege extorserat, vt se iudice nobiles causam agerent, quoties de capite aut fama quæreretur [b], ex quo flagitiorũ omnium impunitas secuta est, ac si quando rex accusatorum potentia & gratia coactus nobilem damnauerit, nunquam tamen vllius sceleris causa quisquã capitali supplicio, sed annui tantum carceris pœna tenetur. ¶ Demus principẽ non facile misericordia cõmoueri; verendum tamen, vt in iudiciis crudeliter se gerat. Nam cum mediocritatem tueri cuiq; difficile est, tum vero principib. difficilimum.

Si

a Valer. lib. 8.

b Anno 1373. in Constitut. Polon.

Si princeps optimus ſit,ac virtutes amplectatur,ſceleratos capitaliter oderit: cum ſapientiſſimus quiſq; aduerſus improbos indignatione vltra modum commoueatur. Quid exéplis opus? pleni ſunt libri, plena antiquitatis memoria. Cum Auguſtus incredibili prudētia Romanum imperium moderaretur; frequenter iudicabat, ac damnatorum pœnas initio grauiter ac modeſte, atq; interdum acerbius ferebat, vt Seneca ſcribit[a], quam qui plectebātur: quia tamen in iudiciis adeo frequens erat, vt ſæpiſſime damnare neceſſe haberet, ſeuerior fiebat. Itaque cum Mecœnas familiaris ac domeſticus illum ꝓ tribunali quamplurimos variis ſuppliciis addicere animaduerteret,& iracundia quadam flagitioſorum multitudine permoueri,nec tamen ob iudicii frequentiam illum conuenire poſſet, tabella in ſinum coniecta *carnificem* appellauit[b].hic Auguſtus conſtitit,& vt iracundiam liberius exſultantem cohiberet,iudicium ſoluit.

a In lib. De ira.

b Seneca in lib. De ira.

Quamobrem maiores noſtri prudenter, qui Curiam publicorum iudiciorum, quam noſtri homines *Tornellam* appellant,ita inſtituerunt,vt ſinguli Curiarum ſingularum iudices velut in orbem ſtatis temporibus in ea iudicarent, ne perpetua capitalium iudiciorum conſuetudo inſitam vnicuique à natura clementiam omnino eriperet,& animos efficeret quam pro natura crudeliores, quia *quanto quiſque melior eſt, tanto difficilius*, inquit Theophraſtus[c], *aduerſus improbos iracundiam cohibere poteſt, quin aliquando in furorem erumpat.* Nam Claudius Imperator cum accuſatorem,tot ac tam multa ſcelera de eo narrantem audiret, continere ſeſe non potuit quin turpiter & contumelioſe pro tribunali gladium in os eius produceret[d]. Si princeps ad crudelitatem natus ſit, tribunal cruore ciuili fœdabit: vt Caligulam ferunt quinquaginta reos capitali pœna,& quidem ex diuerſis criminibus eadem ſententia damnaſſe,ac ſæpe ob idipſum tantum reos ſupplicio addixiſſe, vt ceruicibus ſecandis voluptatem & gloriam quæreret aut gladii acie experiretur. Igitur ſi modus ac mediocritas illa, quæ

c Seneca libr. 3. De ira.

d Tranquill. in Claud.

Caligulæ crudelitas.

quæ crudelitatem inter & misericordiã interiacet, quæque tam necessaria [a] iudicibus est; in paucissimis reperiatur; quis in principib. fore putet, in quibus acerrimæ q̃dam cupiditates insunt ac vehementes animorum perturbationes, quibus ad extrema quæq; præcipites aguntur? Ira priuatorum in principe indignatio; iracundia cæterorum, in principe furor appellatur.

a l. respiciendũ, de pœnis.

Sit tamen princeps ab omni perturbatione liber: qui nec ira, nec odio, nec gratia, nec misericordia commoueatur: sit omnium virtutum ac scientiarum orbem cõplexus; sit etiam iudicandi peritissimus; sit deniq; omnibus curis ac negotiis vacuus; nec metuenda sint ea quæ diximus incommoda: sequuntur tamen grauiora, quæ illum à iudicando prohibere debeant. Nam cum principi multa ad imperium retinendum vtilissima præcepta tradi possunt: tum vero nihil tam necessarium est, quam vt omnes illum (quantum quidem fieri poterit) amore ac beneuolentia, nullus odio prosequatur. Illud autem omnium optime consequetur, si pœnæ ac præmia pro meritis cuiusque decreta sunt. Et quoniam gratiosissima sunt præmia, pœnæ vero odiosissimæ: principem oportet, vt ametur & colatur, omnia præmia tribuere, magistratus inquam, imperia, sacerdotia, curationes, munera, beneficia, restitutiones; pœnam vero irrogare nemini: sed magistratibus integerrimis ac prudentissimis permittere pœnarum irrogationem. Ita fiet vt principem pro suis erga singulos benefactis subditi omnes summa beneuolentia complectantur; inimicitiarum omnium sublata, & in magistratus ac iudices deriuata causa. Hoc ipsa natura nos docuit, quæ inter apum examina regib. aculeos detraxit, quo minus cuiquam nocerent.

Imperandi ars optima.

Ac tametsi sacræ literæ nos erudiant, pestes omnes, morbos, calamitates, & casus humanos ab vltione diuina pendere: omnium tamen theologorum, qui res diuinas accuratius tractant, summa consensio est, nihil horum à Deo opt. max. vt ab effectrice causa fieri, sed concessu quodam, & causa non prohibente deriuari: quam

quidem causam Hebræorum loquendi mos verbo *Hiphil* vbique significat: paulo aliter Græci, qui ad fabulas omnia traduxerunt, Iouem tria fulmina iaculari, quas Latini *manubias albas, rubras, atras* appellant: albas quidē esse innoxias, quia Iouis vnius consilio [a], & amica traiectione ad Solem fieri soleant sine cuiusquam offensione. *Id solum fulmen*, inquit Seneca, *placabile est quod mittit Iupiter*. Rubras vero fieri traiectione ad Planetas minores, quæ consilia Deorum minorum vocant, quo fulmine aut fruges, aut animantia bruta feriuntur, homines non item: tertium fulminis genus atrum esse dicitur, ꝙ traiectione ad superiores planetas, quæ consilia Deorum maiorum appellantur, fieri consueuit: ex quo cædes hominum sequuntur. Nam Iouialis Theologia triplex illa quidem, & ad Philosophos & ad Pontifices non minus pertinet, quam ad Poetas: prima quidem ad mundum, & ad causas in natura positas: secunda ad ciuitatem, quæ sacris & sacrificiis cōtinetur, tertia ad theatrum spectat: vt M. Varro eleganter scribit lib. vno & vicesimo Rerū humanarum.

a Porphyrius qui à Festo paululum dissentit, in verbo Manubiæ.

Omniū tamen cōstans opinio est, Deorū omniū principem, quem ipsi Iouem esse putabant, nec irasci cuiquā, nec violare quemquā, at ne damnare quidē: sed mediis interiectis causis, & Angelorum imperio ac potestate omnia procurari. Ac ꝓpterea veteres Ægyptii legem inde vsq; à Prometheo legislatore repetebant, qua reges non modo ꝓhiberentur occidere, sed etiā supplicia spectare [b]: ne ex illis spectaculis vllū in spectatorib. crudelitatis vestigiū restaret. Mihi quidē arcanū hoc imperii nostri permagnū visum est, ꝙ ad beneuolentiā subditorū erga reges plurimū valet; à regib. omnia præmia, largitiones, honores, magistratus, curationes, imperia proficisci: à magistratibus vero pœnas ac supplicia decerni & irrogari: Nam cum Guilielmus Poyetus meus popularis Francorū Cācellarius, violatæ maiestatis reus, & aduersariorum gratiosissimorum inuidia circumuentus fuisset, noluit princeps qui offensionem acceperat, se iudicem ferre,

b Plutarch. in Opuscul.

re, at ne iudicio quidem adesse: quin etiam cum reus Pathorum iudices omnes reiecisset, placuit ex omnibus Francorum Curiis iudices selectos, & ab omni sordium suspicione vacuos, ad eum iudicādum acciri. Ex quo intelligi potest, quanto iuris ac iustitiæ cultu stet hoc imperium; cum iisdem ferè temporibus Thomas Morus Anglorum, & Hieronymus Moro Mediolanensis Cancellarius, vterque maiestatis causam dicerent; quorum alter coniuratos & eiusdem sceleris in principem reos pro iudicibus haberet; alter aduersarios omnium maximos. Sic igitur subornatis testibus, & cum reo compositis, cũ summa omnium ordinum inuidia, vir sanctissimus ac integerrimus capitis dānatus est; nec prius testes patrio more Gallico[a], vna voce effuderant, quam successor in eodẽ magistratu iudex idẽ & accusator rege assentiente, senis laudatissimi ceruicem carnifici feriendam præberet; quæ crudelitas magnam Henrico regi apud bonos omnes inuidiam conflauit. a id est, reus conuictus.

Hic fortitan diceres, illustrium personarum dignitatem id postulare, vt quoties de capite, de fama, de fortunis omnibus agitur, princeps ipse suscipiat cognitionem. Cum etiam Dux Alençonius Caroli VII. Francorum regis propinquus perduellionis reus esset, senatus regi consulenti respondit[b], *iudicium illud nec constitui, nec terminari posse nisi à Paribus Franciæ rege ipso præsente.* Idem Ludouico XI. regi de causa Renati Siciliæ Regis Senatum roganti responsum est[c]: *etiamsi in causa iudices interloqui oporteret, regi abesse non licere.* Hæc quidem ex actis Curiæ didicimus & expressimus. Nihilominus tamen regi sententiam ferre non licebat: cum ne iudicio quidem maiestatis reges olim affuerint, tametsi principum ac Parium causa ageretur. Et quidem exstat in actis Curiæ[d] testatio Ducis Burgundionum, qui tunc erat à rege secundus, qua publice intercessit, quo minus Carolus VI. rex iudicio perduellionis, quod aduersus regem Nauarræ constitutum erat, adesset. Consimili intercessione Pares Franciæ coram Carolo V. rege obtestati sunt,

b *Anno 1458. 26. April.*

c *Anno 1475.*

d *Anno 1386. Martii.*

ne iudicio Ducis Britannorum interesset; aut si morem maiorum innouare vellet, vno consensu senatui ac posteritati testatum id voluerunt, ac suæ declarationis acta sibi decerni petierunt. Curia testationis acta Paribus ac procuratori regio decreuit. Itaq; cum de fortunis omnibus Marchionis Salussiarum Francisco I. Rege Francorum ageretur, magna contentione certatum est, ac necessariis argumentis rationibusque, tum diuinis tum humanis [a], demonstratum, regem à iudicio penitus abstinere oportere. Ac tamen à regio procuratore causam vrgente iudicio rex interfuerit, nec sententiam tulerit, qua Marchionis bona iustissime publicata fuerunt, nihilominus plerisque visum est, iudicium illud ereptum fuisse. Quamobrem cum Calisthenis ac Philotæ aliorumque coniuratorum perduellium capita peterentur, *Alexander Magnus* [b] *nec se iudicem ferre, nec iudiciis interesse iustum putauit, ne iudicibus metum incussisse aut liberam iudicandi potestatem ademisse videretur.* Nam si contra naturam est, vt eundem iudicem & accusatorem feramus [c], rex autem in omnibus publicis iudiciis accusator sit; quanto id verius est in crimine perduellionis, quo reus principis vitam aut famam violasse dicitur? Quamobrem D. Ludouicus iudicia maiestatis aduersus Petrum Britanniæ Ducem & Thomam Flandriæ Comitem, tractare noluit: nec Philippus Longus Rex Francorum, Roberti Flandriæ Comitis causam; sed omnia iudicanda permisit Paribus, quorum imperio ac potestate iudicia constituta sunt, & sententia his verbis concepta; Nos *Pares Franciæ ad requestam & mandatum Regis venimus in suam curiam Parisiis, & tenuimus curiam cum XII. aliis personis, &c.* Item sententia aduersus Petrum Maledoctum, qua Britanniæ ducia ab eo adiudicatur, lata est ab Archiepiscopo Rhemensi, duobus Episcopis, octo Comitibus, Matthæo Mommorancio, Vicecomite Belliomontis, & Ioanne Suessionensi; & hac formula concepta; NOTVM *facimus quod nos coram carissimo domino nostro Ludouico rege Franciæ, iudicauimus, &c.* quibus verbis perspicuũ fit, rege

[a] Bald. Perus. & Innocent. in ca. verum, de foro competente. Andr. in c. 1. de cleric. coniugat. Panor in c. ceterum, de iudicus.

[b] Q. Curtius.

[c] l. 1. ne quis in sua causa. C.

rege quidem auctore, ac sæpius præsente, non tamen iudice, maiestatis iudicia disceptari consueuisse. Cum vero Alphonso Pictonum Comite mortuo, Rex Neapoleos hæreditatem iure legitimo ad se delatam creuisset, quam D. Ludouic⁹ iure accrescendi ad se pertinere diceret, iudicio abstinuit. Nec Franciscus maior in iudicio aduersus Carolum Burbonium perduellem constituto sententiam sibi ferendã putauit, tametsi præsens adesset. Quinetiam cum de fide à Comitibus Campaniæ præstanda ageretur, iudicium ab aliis principibus rege præsente constitutum est ac terminatum; cuius sententiæ formula [a] sic concepta est: Ivdicatvm *est à Paribus regni, videlicet Rhemensi Archiepiscopo, & Lingonensi, Gulielmo Catalaunensi, Ph. Bellouacensi, Stephano Nouiomẽsi episcopis; & Othone Duce Burgundiæ, & aliis episcopis & Baronibus, &c. nobis audientibus & iudicium approbantibus.* a anno 1216. Iulio.

Quod si æquum ac verum est, principem iudiciis abstinere oportere, cum quid sua intereit, vt in omniũ beneuolentia velut in arce munitissima acquiescat; quanto magis in causis capitalibus maiestatis ac perduellionis id fieri oportet? Succurrit in mentem quæstio habita aduersus Valerium Burboniæ cõiurationis reum, pręside Selua: & quæ à coniuratis Tarrariæ expressa sunt, Brinone Rhotomagensi [b] Præside ac iudice quæstionis: b anno 1525. quibus quæstionibus plane intellectum est, non aliam coniurationis & rebellandi causam Carolo Burbonio fuisse, quam quod Franciscus rex, & publicam, & matris causam nimis fouere videretur; cum agri publici ex imperii legib. ac more maiorum sublata fiducia Reipublicæ vindicarentur; quæ Burbonius iure legitimo ad se delata contendebat. Si rex iudicio penitus abstinuisset, quanquam abstinuit quodammodo, si tamen iudicibus integerrimis ac procuratorib. fisci tractanda omnia reliquisset, nec Respublica, nec rex ipse tot ac tantas calamitates pertulisset. Nam quęcunque sententia feratur, semper tamẽ is qui causa cadit, iniuriam sibi à iudicibus illatam opinatur. Illud vero alienum quod à quibusdam

obiicitur, *Si princeps ipse iudicet, iudicia breui explicaturus sit, prouocationibus & rogationibus ad principem omnino sublatis.* Quis est enim qui nescit quam magnis exemplis litigandum, quam multas ambages ac dilationes, quam multos anfractus, quot repulsas ac molestias deuorare oportet eos quibus aliquid in aula negotii est?

Neque v. putandum est, iudicia eo meliora fore quo breuiora. Tametsi enim Thucydides, Areopagitarum sui temporis facile princeps, in eadem qua cęteri sententia fuisse videatur, scilicet scelerum vltionem repente fieri oportere: ego tamen Plutarchi, imo v. Hebræorum sententiam statuo veriorem esse. Hi quidem moram [a] in iudiciis publicis trahi oportere necessarium esse ducunt ei, qui recte iudicare volet. Ille vero in eo libello quem de sera numinis vltione scripsit, pspicue docet homines ab immortali Deó admoneri, tardissime ad capitales sententias veniendum esse; vel vt res ipsa magis conspicua sit; vel vt ab improbis prius fructum aliquem decerpere liceat, quam moriantur; vel vt scelerum aliquando pœniteant; vel vt grauius puniantur (sunt enim eo acerbiora supplicia quo diutius impendere videntur) vel vt æquius ac melius de alterius capite iudicetur. Neque enim fieri potest, vt si iudex vltionis appetitu, vel perturbatione, vel aliorum temeritate feratur, quantæcunque sit integritatis ac prudentiæ, recte iudicet: quid igitur de principe sperandum qui vtroq; vacat? Senteti ę magistratuum minorum à maioribus emendari solent: quis autem quæ à priucipe iudicata fuerint, rescindere poterit? Is enim qui priore iudicio nō satis accurate causam explicauit; aut si quid errore prætermisit: si prouocandi locus est, omnia commode sarcire poterit: sed si princeps ipse prima iudicia tractauerit, nullus erit prouocandi locus aut erroris emendandi relictus; Quæ sic à nobis disputantur, vt principem omnino à iudiciis arceamus, nisi summa sapientia præstet, aut prudentium hominū consiliis sua iudicia constitui ac terminari velit: & eiusmodi causæ fuerint, quæ principis cognitione ac

[a] *In libro, pirk cauo'h.* בתוכים ברי: חור.

iudi-

iudicio dignæ videátur: imitantem præcepta Iethronis, qui Moyſen Iſraelitarum principem, difficilima cauſarum omnium iudicatione pene obrutū, ea ratione ſubleuandū putauit, vt de reb. tantum arduis, & ab ordinaria magiſtratuum iuriſdictione remotis, cognoſceret; cętera magiſtratib. ac iudicib. permitteret. Id quod etiam ab Romulo factum legimus. Is enim ſenatui ac magiſtratibus mādata iuriſdictione ordinaria, grauiſſimas [a] tantum cauſas ſibi reſeruandas eſſe putauit.

Quæ res principis cognitione dignæ videantur.

a Dionyſ. Halicarnaſ. lib 2.

Ac tametſi Imperatores Romani latius aliquanto ſua iudicia manare vellent, nihilominus tamen certis q̃buſdam regionib. finiebat̃ imperatoria cognitio: quas principum aſſentatores: aut etiam principes ipſi ſæpius egrediebantur; vt de Claudio Imperatore, quo nullus in iudicando ineptior fuiſſe dicitur: de quo Tranquillus ita ſcribit; *Alium negantem, rem cognitionis, ſed ordinarii iuris eſſe, ſubito cauſam apud ſe agere coegit*: ſed hoc tam inepte, vt quidam Græcis verbis, quæ ab omnib. fere intelligebantur, *ſtultum ſenem* appellare pro tribunali non dubitaret; καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρός. Alius foro abeuntem ſupplantauit, ac humi proſtrauit; eoque tandem progreſſa eſt Imperatoris amentia, vt dormientis os ac vultum pueri domeſtici atramento deformarent ac fœdarent. Atque eo delabi neceſſe eſt principem, qui prudentiæ expers, difficilimas quaſque res ſpectante populo gerere, & ſui contēptum ac riſum omnibus excitare pulcrum putet. quo nihil in monarchia pernitioſius fieri poteſt.

Principē igitur, q̃ frequēs in iudiciis, in ſenatu, corā populo eſſe volet, hūc ego ſapiētia Salomonem, prudentia Auguſtū, moderatione Aureliū ęquare, aut rariſſime in publicū ꝓdire. rarius etiā ius dicere volo; eoq; minꝰ ſi ad eum ſpectandū conueniant peregrini; qui q̃ minus laudanda videbuntur, non modo in animi, ſed etiam in ipſa corporis deprauatione, aut non ſatis ſplendido cultu; quæq; à ſubditis excuſari ſolent, turpia iudicabūt: ac minima quæq; apud exteros cum amplificatione vituperabunt. Rex Ageſilaus ſui fama ac rerum geſtarum gloria

Orientem impleuerat: quem tamen rex Ægyptius cum humi fusum, ac vilissimo Græcorum pallio indutũ, corporis etiã statura pusillum & claudum intueretur, vehementer despexit. Quod etiam Ludouico XI. regi patrum memoria contigisse proditum est. Is n. ad fines regendos & ad lites disceptandas, q̃ regi Castiliæ cum rege Nauarræ intercedebant, arbiter receptus, risum & contemtum sui apud Hispanos excitauit; cum hi splendido cultu nó modo pueros, sed etiam equos aureis vestib. ac phaleris instratos deduxissent: regem Francorum cultu vilissimo sordescere turpe ducebant. nulla in eo dignitas oris, nulla maiestas: sed hominem diuorum peregrinationib. deuotum diceres, cuius pileus imagunculis vsquequaque consutus, vestis squalida, totiusque comitatus vilissima species: ac ni regis exercitus in planitie apparuisset, nostros homines Hispanorum seruos esse putares. Tandẽ Ludouicus, reputans hominum opinione laudabiles aut vituperatione dignos principes iudicari, cum intellexit Venetiarum Legatos magnifico apparatu ad se venire, regias vestes indutus, & ex sublimi sede conspicuus, regalem speciem illis ostentauit: Inde laudatur Tarquinius Priscus, quod ex Hetruria fasces, trabeas, sellas curules, annulos, phaleras, paludamenta, prætextam, togas pictas, aureos currus ad triumphum, cæteraq; regalia decora aduexisset, quib. maiestas principis conspicua emineret. Cauebit ergo princeps, cum ad principis colloquium accesserit, quod quam [a] rarissime fieri debet, ne quid in cultu corporis ac multo minus in oratione ac gestu appareat, q́ vituperatione dignum videatur: quoniam præsentia fere semper minuit eam quam quisque de seipso excitauit opinionem ac famam.

[a] Philippus Comin[a]eus.

Quæ autem diximus maiestati iudicia non conuenire, multo magis in statu populari quam in monarchia locum habent: cum difficilime populus cogi, difficilius etiam ratione ac prudentia regi possit, ac seditiosis sæpe concionibus aut factionibus iudicia perturbari sit necesse. Quam rationem publicorum iudiciorum, quod

sæpe

sæpe bella ciuilia Romæ excitauisset, Corneli⁹ Sulla Dictator præter [a] perduellionem, à populo trãstulit ad Prætores quæstionum. Certe quidem nulla res vnquam ciuitatibus tam exitiosa fuit, quam auctoritatem Senatus & imperia magistratuum ad principem aut ad populum transferre: quia quo minus principi ac populo tribuas, saluo iure maiestatis, eo Respublica firmior est ac stabilior futura: vt recte Theopompus rex Lacedæmoniorum iudicauit, cum Ephoris imperium daret, & senat⁹ auctoritatem foueret; vxori quærenti cur suas opes à seipso imminui pateretur; reposuit illud, *ista quidem ratione stabiliores futuras*. Difficile est n. ædificia excelsa, nisi sustentaculis validissimis ac firmissimis fundamentis nitantur, diuturna fore. hæc autem in senatu ac magistratuum officiis posita sunt. In quo genere Veneti cum multa prudenter tum illud prudẽtissime, quod qui iura maiestatis habent, nõ modo iudicia nulla disceptant; sed nihil omnino eorum attingunt, quæ vel à magistratibus, vel à Senatu commode explicari possint. Concilium optimatum, in quo quidem Reipublicæ tota maiestas consistit, cogitur fere nunquam, nisi magistratuum creandorum aut legum ferendarum causa: cætera per Senatum, aut p magistratus expediuntur. Quæ si laudanda res est in optimatum potestate, quanto laudabilior futura in populari statu: cum in omni cœtu ac multitudine hominum, qui consilii capiendi aut Reipublicæ constituendæ gratia coguntur, quo plures fuerint, eo magis temere ac imprudenter, decernitur ac iudicatur.

a *Cicero pro Rabirio perduellion. & pro Dom. sua.*

Non est eripienda Senatui aut magistratibus sua potestas.

Neque v. mihi probari potest Xenophontis clarissimi viri sententia, qui in eo libro, quem de Atheniensium Republica scribit, popularem statum tum maxime contineri putauit; cum rerum omnium cognitio ad populum defertur: & cum omnia sorti ac iugo cedunt, id est, πάντα κλήρεσι καὶ ζυγοῖς. quæ sane res popularia imperia penitus euertit. Nam cum à Senatu Areopagitarum consilia ad populum autore Pericle translata fuissent, ciuitas inops à mente, inops à consilio, temere ferri, ac [b] paulo

b *Plutarch. in Pericle.*

post pcipiti casu ruere cœpit. At Heluetiorum status ducentos amplius annos domestica non minus q̃ militari laude florens, legib. minime omnium popularibus, vt ita dicam, conseruatur. nihil n. populo fere tribuitur, prçter magistratuum creationem: cætera maiestatis iura modice, vel etiam intra modum cum plebe communicantur. Nec v. status Romanorum vllis temporib. à ciuilibus armis longius abfuit, aut magis claruit, quam cum à senatu & magistratibus, salua maiestate populi omnia gererentur. Cum autem Gracchus vterq; legibus maxime omnium popularibus de senatus auctoritate, deque magistratuum imperiis, quantum quidem potuit, detraxisset, vt populi opes ac libertatem augeret, secuta est Reipublicç miseranda conuersio: nec deinceps ab armis ciuilib. aut à seditiosis concionibus ciuitas conquieuit, quoad populi libertas vnius dominatione oppressa fuisset. Deterius etiam Megarenses, quos Plato scribit ab intemperanti libertate ac licētia populari, cum scilicet omnia omnibus licerent, in extremam seruitutem fuisse delapsos. Optimum v. Reipublicæ genus est, in quo senatus consilio, ac magistratuum imperiis salua maiestate (id n. semper excipiēdum nobis est) omnia gubernantur. alioquin si princeps populusve senatus auctoritatem, magistratuum imperia, munera, iurisdictiones ad se traduxerint, verendum est, vt omnium ope deserti tandem sua ipsi maiestate spolientur.

Ac turpiter, meo iudicio, peccant, qui principum opes ac potentiam augere se posse confidunt, cum illis omnia licere, & illorum nutu, verbo, voce, omnia iura, imperia, leges conuerti oportere iactant: ne qd in Republica tam stabile sit ac firmum, quod eorum arbitratu non mutari possit: vt Caligulæ in mentem venerat, qui etiam in Iurisconsultorum possessiones inuadere ausus est, cum diceret, *Faciam, vt nihil rogantibus respondeant, nisi* ECCVM[a]; id est, *ecce eum.* Hæc autem opinio in principum animos sensim illapsa, incredibilem ingenerat tyrannidis affectandæ cupiditatem. His explicatis definiendum

a *Allusit ad a-* [illegible]

endum etiam illud videtur, *an princeps se ducem partium ferre debeat in seditione ciuili.*

An princeps in bellis ciuilibus partium dux esse, an etiam bonus ciuis in secessione alterutri factioni sese adiungere debeat, quaeq; sit ciuilium discordiarum congruens medicina. CAP. VII.

QVEMADMODVM principem erga suos se gerere oporteat, & quatenus subditis, quibusque de reb⁹ ius dicere, tum etiam in quo genere ciuitatis iudicia maiestati minime conueniant: satis, opinor, superius explicatum est: sequitur vt disseramus etiam illud, *An princeps in ciuilibus seditionibus, partium ducem se ferre, item bonus ciuis sectam quam sequatur optare debeat, necne?* Primum illud statuamus, ciuium secessiones ac discordias omni ciuitatum generi exitiosas, ac modis omnibus declinandas esse: aut si quidem nullis consiliis prouideri, vel prouisae caueri non potuerint, medicinam quaeri oportere, quae salutem laboranti Reipublicae pariant, vel certe morbum minuant. Ac tametsi ex ciuilibus seditionibus existunt saepe salutares exitus, quibus mores ciuium ac leges conformantur, quae sine seditione non exstitissent: non propterea tamen ciuium secessio per se ipsa salutaris est. neque enim si aeger vacuatis humoribus, aut sectionibus vel vstionibus curatur, propterea morbus corpori vtilis esse potest, vt Fauorinus ex quartana maxima commoda existere putabat: ita saepe fit, vt bellis ciuilibus improbi ciues cadant, aut exsilio pellantur, ac veluti putria membra vrantur, vt caeteri pacem ac tranquillitatem colant: saepe quoque leges optimas iuberi, iniquas abrogari contingit, quod sine ciuili tumultu fieri non potuisset. Quas vtilitates qui bellis ciuilibus acceptas ferunt, perinde faciunt vt qui adulteria, furta, caedes, ac Rerumpublicarum interitus salutares ex seipsis esse opinantur: cum nulla sit impietas tanta, nullum tam graue scelus, ex quo nihil vtilitatis ad vniuersos vel

vel ad ſingulos, vel ad vnum aliquem perueniat; quinetiam illa ipſa facinoroſorum hominum flagitia Deus opt. max. ad improborum vltionem & ad ſui gloriam trahere conſueuit. Vt igitur morbi ac vulnera, ipſæque animi ęgritudines ac perturbationes, tum corporib. tum mentib. noxiæ ſunt, ita quoq; bella ciuilia Rebuſp ublicis ac ciuitatib. peſtifera ſunt ac pernitioſa. Quod ſi quis putet tyrannis vtilia eſſe, næ ille fallitur. Etſi n. tyrannis alitur mutuis ciuium inter ipſos accuſationib. ac maxime potentiorum caſib. & proſcriptionibus ſuſtentatur; cõcordia v. ciuium & conſpirantibus omnium animis labefactatur: non ex eo tamen efficitur, armis ciuilib. tyrannidem confirmari: quoniam neceſſe eſt, ciues aut tyrãnum aut ſeipſos mutuis armis conficere: aut ſi tyrannus partem ciuium in reliquos armare velit, verendum ei eſt, vt vel armis ciuilibus cadat, vel ab iis ipſis quos armauerit, tandem feriatur: ſin demus, tyrannos ciuium quam maxima ſtrage delectari, & ex arce quaſi è ſpecula otioſe luctantes contemplari; illud tamen confitendum erit, nũquam eos quos amauerint, obſequentes habituros; nec tyrannorum quemquam adeo furioſum & amentem eſſe, qui nõ malit incolumi quam euerſa ciuitatę dominari. Quamobrem tyranni cum multa metuunt, tum illud maxime, ne ciues arma capiant; & modis omnibus, quaſi feras beſtias, quæ non niſi detractis vnguibus ac dentibus quieſcunt, exarmare conantur.

Neq; v. plures tyrannorum caſus accepimus quam ex bellis ciuilibus exſtitiſſe. Ac tametſi exhauſta ciuibus vrbe tyranni potentia videatur augeri, minuitur tamen, quia victores armati primum de ciuibus ouant, vt tandem de tyrannide ipſa facilius triumphare poſſint. Ac meo iudicio nullam Florentini probabilem cauſam habuere, cur Piſtorienſium, quos ſub imperium ſubiunxerant, factiones occulte fouerent: quos enim mutuis armis atteri poſſe putabant, vt Florentinos rerum dominos facilius ferrent, non proſpiciebãt ferociores euadere, qui armorum vſu ac libertatę fruuntur, quam qui

pace

pace & otio delectantur, qui vim & robur animi deliciis affluentibus amittunt.

Cum autem omni ciuitatum generi metuenda sunt bella ciuilia, tum vero popularib. & optimatum imperiis semper exitiosa fuerunt. Nam vnius dominatu & imperio discordiæ ciuiles sedari possũt, cũ q dominatr, imperandi ac prohibendi maiestate subditos coercere possit aut bonorum ac fortium ciuium, qui improbis obsistere valeant, partes tueri: at in Democratia & Aristocratia, nemo futurus est qui vniuersis imperare possit; nisi maxima pars ciuium à factione remota simulque coacta seditiosos ac rebellantes parere cogat. Factionem intelligo non aliquot ciuium, sed multorum, qui vniuersitatem conturbare possint. Paucitas vero ne capiat incrementum, principio coerceri debet. Quod futurum est si princeps arma ponere iubeat, & ab integerrimis ac prudentissimis iudicibus cõtrouersiam dirimi patiatur. Aut si tanta mali vis est, vt nec leges inter armorum strepitus exaudiantur, & magistratuum imperia seditiosorum ciuium metu cõticescant principem in monarchia, aut in populari statu Prætorem maximum cohortes prætorias, aut etiam turmas equitum vbique disponere, ac seditionis capita repente, si fieri potest, opprimere oportet: vt supplicium quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat: ne dilatio duces partium supplicii metu in eam desperationem adducat, vt Reipublicæ perniciem moliãtur. Sunt enim ac semper fuerunt fortes ac boni ciues, q pro patriæ salute mori non dubitent; plures sunt tamen qui patriam pro se perire velint. Tales igitur ciuitatum pestes opprimere derepente necesse est, ne sępius in vno homine salus summa Reipubl. periclitanda sit; etiamsi ob priuatas inimicitias ciuiles discordiæ exoriantur.

Singulare in vnius dominatu.

Quod si factio principem aut Rempublicam opprimere tentabit, minime dubitandum est, an princeps se aduersariũ ac hostẽ ferre debeat seditiosorũ, qui se principis ac Reipublicæ aduersarios omnium maximos profitentur: alioqui si, cum de statu ac fortunis Reipublicæ,

aut

aut etiã de principis capite agitur, ipſe otiosũ ſpectatorẽ ſe pbeat, nõ modo audaciſſimos, ſed etiam ignauiſſimos quoſq; ad ſe opprimẽdum inuitabit. Si parua manus eſt coniuratorum, patietur magiſtratus ipſos lege agere, ac ſuppliciorũ acerbitatem ſua lenitate moderabitur; eoq; citius quo pauciores comprehenſi fuerint, vt tum boni ciues in officio contineantur, tũ improbi ab incepto deterreantur; nec tamen nimis curioſe & anxie de coniuratis omnibus inquirendum erit, ne tormẽtorum vis arcana extorqueat, quæ ignorari quã ſciri præſtabilius ſit. Expreſſa tamen rei veritate, nec coniuratorum in caput principis ſupplicia differre, nec facile cuiquam in eo genere ignoſcere debemus. Cũ enim nobilis quidã Normanus apud nos fraterculo ſodali conſiteretur ſe Franciſcum regẽ occidere voluiſſe, nihil tamen auſum eſſe, & flagitioſæ voluntatis ſponte pœnitere; ſodalis reo confitenti ac ſcelus deprecanti, quantum quidem poterat, ignouit: eundẽ tamen paulo poſt ad regem detulit: qui reum comprehenſum ad Curiã Pariſiorum mitti iuſſit: Curia capitali ſupplicio, quaſi perduellionis cõuictum, damnauit. Prudentius tamẽ, opinor, rex ignouiſſet; quia cogitationis illius ac voluntatis, quam propter ſcelerum atrocitatem leges coercẽt, hominem pœnituiſſet, ac ſui ipſius proditor & accuſator prius exſtitiſſet quam accuſaretur. At cum Q. Gallus Auguſtum occidere non modo propoſuiſſet, verumetiam confidenti audacia conſilium exſequi conaretur, à ſenatu Romano perduellionis damnatus eſt: eundem Auguſtus ſupplicii metu liberatum ad fratrẽ prouinciæ Præſidem miſit; ſed prius occiſus eſt quam eo perueniret: quod quidem Auguſti iuſſu factum interpretabantur: eadem conſilii calliditate qua C. Cæſar Marcum Marcellum aduerſarium omniũ maximum, cui rogante ſenatu pepercerat, necari iuſſiſſe dicebatur. Verius eſt tamen nec Cæſarem, qui fere principes omnes naturæ clementia quadam ſuperarat; nec Auguſtum in tam ſublimi honorum ac maieſtatis ſede collocatum, ſuam dignitatem occulta cæde eorũ quos iuſtiſſi-

iustissimis suppliciis afficere potuissent, fœdare voluisse: cæteri factum excusabant, vt suæ saluti consulerent, & clementiæ famam, quam de se ipsi excitarant, ista ratione tuerentur.

At si cõiuratorum in principẽ magna fuerit multitudo, cauendũ erit ne supplicio addicti torqueantur in caput coniuratorum: etiãsi tyrannus omnes solo nutu necare possit: quia multo plures coniuratorum amicos ac proximos in sui odiũ excitabit, quib. forsitan nec opes, nec gratia, nec propinquitates, ac multo minus volũtas deerit ad vltionem reposcendam: quarum rerum si metus abest, nihilominus tamen principes crudelitatis opinionem omni ratione declinare oportet. In quo genere est à Nerone grauiter peccatum [a], qui cõiuratione in sui exitium ac perniciem detecta, cum quæstionibus ac tormentis omnes coniurationis conscios exquireret, effecit, vt rei, quam de tyranno non potuerant, de tyrãni sectatorib. vltionem acciperent, cũ Neronis amicissimos ac domesticos quasi coniurationis participes incusarẽt: quos ille omnibus suppliciis affecit. Inde secuta est legionum ac prouinciarum aperta defectio. Quamobrem Alexander Magnus postea quam de Parmenione ac Philota, deq; cæteris coniuratis pœnas sumsisset, legi Macedonum [b], quæ proximos quinq; coniuratorum in principem morti addicebat, noua lege derogauit.

a *Tacit. lib. 14. & Tranquil. in Nerone.*

b *Q. Curtius Arrianus.*

Nulla re tamẽ cõiuratio melius caueri potest q̃ si præoccupata dissimuletur: vt recte Tacitus, *Optimũ*, inquit, *remedium insidiarum est, si non intelligantur*. Cum n. Hanno Imperator Carthaginensis senatores ac principes omnes ciuitatis nuptiarum specie necare proposuisset, senatus re intellecta decreuit, legem sumtuariam promulgari oportere, qua numerus conuiuarũ ac sumtus seuerissimẽ definiebatur: Hoc Senatusconsulto [c] sine tumultu ac cæde cuiusquam oppressa coniuratio est. Sic Eteocles Lacedæmoniorum imperator [d], cum insulam Chiũ aduersus Athenienses præsidio militari tueretur, milites occulta coniuratione decreuerant in insulæ dominatum

c *Iustin. lib. 21.*

d *Xenophon li. 2. Rerum Græcarum.*

cælis

cæsis incolis inuadere; coniurationis vero tessera fuit arundo: imperator re intellecta amicorũ corona stipatus, vrbem obire cœpit, ac militem sibi obuium arundinem gestantem occidit; tum repente edixit, eos omnes occisurum qui arundinem gestarent: ita cõiurati qui essent, sciri noluit; incolas tamen iussit militibus stipendia soluere, vt conspirandi occasione sublata, conquiescerent.

Ergo diligenti cuique imperatori ac magistratui danda est opera, vt non tã seditiones tollere quã præoccupare studeant. Nam seditio semel accensa quasi scintilla impetu populari repente agitatur, ac totam vrbem prius inflammare solet, quã restingui possit. Nec iussa sunt exspectanda principum, qui quæ aduersus eos occultis insidiis parantur, minime omnium intelligunt. Ac fere fit, vt exteri ac peregrini principes aliorũ principũ arcana, scripta, gesta sermones intelligant: & q̃ domi gerãtur penitus ignorant. Pelopidæ coniuratio de arce Cadmea recuperanda, prius Athenis peruulgata fuerat, quam qd gestum esset à coniuratis; vt euentus docuit. Nam paulo ante quam dux Archias vna cum præsidio cæsus esset, admonitus fuerat per literas [a] Pontificis Atheniensiũ, vt sibi caueret: quas literas ne inter cœnandum legeret, cõtritum prouerbium vsurpauit, *In crastinum negotia*. Quis nescit Carolum V. Imperatorem omnium fere, quæ vsquam gererẽtur ab aliis principibus, aut consortem aut conscium fuisse? at eam coniurationem, quam Mauritius & Albertus Brandeburgicus familiares ac domestici Cæsaris susceperant, quamque ad exitum perduxerũt [b], ne suspicatus quidem est. Quid externa persequor? Ambrosiana coniuratio, qua pene tota Gallia deflagrauit [c] prius ab Italis, Germanis, ac finitimis populis intellecta est, quam ab illis ipsis, quos contra suscepta fuerat, subodorata fuisset: quibus tandem Cardinalis Granuella p literas rem ipsam dicitur aperuisse. Coniuratorum tamẽ sex millia fuisse plerique scripserunt.

Ex quo perspicuum est coniurationes earum rerum, quas vi & armis multorum confici oportet, periculosos ac

a Plutarch. in Pelopida.
b Anno 1552.
c Anno 1560.

ac difficiles exitus ſemper habuiſſet; quia nec à paucis expediri, nec à multis taceri poſſint: ac ſæpiſſime à mulierculis coniuratorum arcana manant in vulgus. Nã Philotas meretrici coniurationem aduerſus Alexandrum Magnum detexit, à qua cum ſociis proditum ferunt[a]. Sic Fuluia Catilinæ coniuratos ad Ciceronem detulit. & noſtra ætate occulta conſilia Prioris Campani, qui Gallorum triremes agebat, quiq; Venetiarum ciuitatem diripere propoſuerat, à meretrice prodita ſunt. Difficile eſt tamen, eum qui magno ac forti animo tyrannum occidere, ac mori ſimul propoſuit, à ſuſcepta ſententia & ab inferenda vi prohibere, ſi propoſiti conſcium quem metuere poſſit, præter ſeipſum habeat neminẽ. qualis Scæuola fuiſſe dicitur, qui primus ab euentu genti ſuæ nomẽ indidit, quod dextram ardenti rogo ſponte ſuppoſuiſſet; quia regis Porſennæ legatum pro rege occiderat[b]. Non minore audacia dicam an fortitudine Lazari Seruiæ regis domeſticus, Pazetem Turcarum regem inter medias legiones occidit, vt domini necem & ſtuprum reginæ illatum vindicaret. Ita quoque Philippum Alexandri Magni parentem Pauſanias toto exercitu ſpectãte trucidauit. Quinetiam Petrum Aloiſium Placentiæ tyrannum in ſua ipſius arce Prætorianorum militũ præſidio ſtipatum coniurati necarunt, & is qui Domitianũ Imperatorem occidit, in latebris abditum eadem fraude transfixit, qua dux Iſraelitarum Aodus Moabitarum regem. Ac niſi Coſmus Medices, is qui principatũ Florentinorum adeptus eſt, vbique ferreo thorace armatus fuiſſet; nec cohortes Prætoriæ, nec arces illũ ſeruare potuiſſent ab hominum deſperatorum manibus qui in abdita quæq; loca ſæpiſsime penetrarunt, vt illum interficerent, quocunque tandem ſupplicio perituri fuiſſent: cum enim ſenatum haberet Prætoria cohorte circumſtante, non defuit qui principem ſica tranſuerberare conaretur, ignarus illum interiore tunica fuiſſe armatum; eodem momento ſicarium præcipitem dari iuſsit.

Sed quib. artib. eas coniurationes ac pericula princi-

a Arrianus.

b Dionyſ. Halicar. non putat id verum eſſe.

pes declinare poſſint, ſuperius diximus. Nunc etiam illud diſſeratur, quæ ratio principibus ſit incunda, ſi ſeceſſiones ciuium in Republica exſtiterint, nec vlla in principē odia, nullæ inimicitiæ contractę fuerint, quid principi agendum ſit? nam ſæpe controuerſiæ exſiſtunt inter ciues eiuſdem vrbis, ſæpius inter oppida diuerſa, nōnunquam etiam inter prouincias. Princeps igitur omnia proſpicere debet: eoque accuratius cauere, ſi præſides prouinciarum, aut magiſtratus eiuſdem vrbis, ſeceſſionum principes fuerint. Nam quæ in eo genere leuiſſima ducas, paulo momento grauiſſima comperiuntur: & vt maximæ tempeſtates, quæ calamitatem agris inferunt, ab exhalationib. ac vaporibus leuiſſimis excitantur: ita quoque bella ciuilia, quæ ciuitatibus exitium afferunt, ſæpe ex reb. minimis exoriuntur. Argumento ſit illud, q̄ Iuſtiniano Imperatore non modo ciues ſinguli, ſed etiā vniuerſi, ac oppida ipſa factionib. diuiſa fuere, vt quem quiſq; colorem adamauerat, pro eo quaſi pro aris & focis propugnandum putaret, idq; potiſſimum ludis Circenſibus. Hinc æmulationes, odia, contentiones, primo quidē verborū, poſt etiam verberum: ac tandem eo delapſa res eſt, vt cum magiſtratus vrbis Conſtantinopoleos aliquot ſeditionis auctores duci iuberent, aduerſa factio lictorib. & magiſtratibus vi depulſis ſupplicio addictos eripuerit: ac cæteros carcerib. effractis liberauerit. Nec tamē plebs cōquieuit, ſed eodē furore Sophię templū maximū incēdit: & vt impunitatē, quā poſitis armis ſperare non poterat, adipiſceretur, Hyparium factionis ducem, trepidante & in latebris abdito Iuſtiniano, Imperatorem creauit[a]: eoq; amentię proceſsit, vt triginta circiter hominū millia vno die caderent: ac niſi dux ipſe partiū idemq; nouus Imperator cæſus eſſet, plebs Iuſtinianū imperio ſpoliarat: qui tamen ex eiuſmodi factionib. oblectationē initio ceperat. Ita quoq; Syracuſis cū duo corriuales de amaſio inter ſe certarent, cęteris initio riſum ciebant: q tamen ciues vniuerſos armauerūt, ac tantis odiis & animis pugnatum eſt, vt ferociſsimis quibuſq

Ex rebus leuiſſimis grauiſſima bella oriuntur.

a *Procop lib. 1. de bello Perſico Zonaras in Iuſtiniano.*

busq; cæsis, plebs armata pulsis optimatib. imperium arripuerit. Prius igitur quam ex eiusmodi scintilla incediũ conceptum serpere possit, aut frigida infusa, aut suffocatione restingui oportet. Nam cum Alexander Magnus intelligeret, Hephæstionem & Craterum sibi amicissimos æmulatione mutua dissidere, & ad sui tutelam fortissimos quosq; duces pertrahere, vtrosq; blãdis sermonib. simul; deinde seorsum seductos acerrime increpuit, iuratus se hostem ei futurum qui primus alterum verbo violaret: qua obiurgatione ac metu iniecto vtrumq; vtriq; conciliauit. Ac certe Ludouicus noster, is qui pro sua religione erga Deum, pietate in proximos, caritate in singulos, iustitia in omnes, in diuorum numerum relatus dicitur, cum maxima sui nominis gloria illud etiã perfecit, vt nulla inter principes controuersia fuerit, quã non ipse pro sua æquitate ac prudentia terminaret [a]. a *Historia Ioinuilla.*

Hoc autem summopere principi cauendum erit, ne in finiendis principum litibus gratia vel odio cuius quã commoueri videatur. Atque in eo prudenter sibi cauit Archidamus rex Lacedæmoniorum; qui, cum duos sibi amicitia coniunctissimos contendere inter se videret, eos in templum deduxit, & ab vtroq; petiit ecquẽ arbitrum reciperent: cum Archidamum optassent, iureiurãdo vtrumque adegit, se quæ iuberet facturos: data fide, sic orsus est: *Vos*, inquit, *veto hinc discedere quoad in amicitiam bona fide redeatis.* Ita prudenter vtriq; vtrunq; sine sui offensione ac inuidia coniunxit, & ab vtroq; gratiam retulit: quo nihil principi carius aut antiquius esse debet: cum nulla sint propugnacula principib. certiora, nullæ arces validiores quam subditorũ erga principẽ fides ac beneuolẽtia. Hic nõ agitur de tyrãnis qui nulla re magis quã intestinis potentiũ odiis, ac mutuis cædib. delectantur. Sæpe fit tamen vt reb. compositis tyrannum inimicitias serentem ipsi adoriantur: vt quide Columnarum & Vrsinorum factiones ad concordiam & amicitiam redierunt, cum intelligerent Alexandrum VI. Pontificem maximum hoc agere, vt ex eorum casibus & calamitate

ſpurii ſui Borgiæ opes ac potentiam augeret. Interdum etiam tyrannus quum potentiores in ciuitate ꝓpinquitatib. & gratia florere videt, nec pares aduerſarios quib. obſiſtere poſſint habere, tenuibus occulte fauet, eoſque in locupletiores armare ſolet ac nefario ſcelere ſibi obligare, quo minus in gratiam mutuam redire poſſint: vt quidem Ioannes Bentiuolius Bononiæ tyrannus feciſſe dicitur, cum Mariſchotorum gentis principem ab aduerſariis necari facile permiſit, vt eo ſcelere conciliari ꝓhiberet, & mutuæ amicitiæ ſpem omnem à ſtirpe conuelleret. Quanquam nihil fraudes illi profuerunt, nec regis Francorum gratia, quominus de tyrannidis arce tandem deturbaretur.

Scelerum obligatio exitioſa. Capitalium autem ſcelerum obligationes ciuitatib. inprimis exitioſæ ſunt: quoniam amicitiarũ & cõcordiæ ſpe ſublata deſperati homines in omne ſcelus prorumpunt, nec vllis promiſſis ab inſania deduci poſſunt: vt cũ legio Carthaginenſium bello confecto domũ reuocaretur, milites ſtipendia ſibi petierunt; quæ cum denegarẽtur, oppida quæq; munitiſſima occupant ac diripiunt. Et quoniam ducib. metuendũ erat, ne ꝓderentur, militẽ quemq; fortiſſimum inaudita ſcelerum crudelitate ac immanitate obligarunt: Haſdrubalem imperatorem, ac legatos cum omnib. Carthaginenſib. qui in eorum poteſtatem venerant, crucib. affixerunt: vt neceſſe fuerit Carthaginenſibus nouos exercitus cum veteranis conſcribere, ac difficili diuturnaq; obſidione rebelles, qui vinci non poterant, fame conficere, ac modis omnibus enecare [a]. In quo genere belli principem oportet ſe ꝑduellium hoſtem acerrimum oſtentare. ¶ Sed ſi principib. ſecũ ipſis ſub eodẽ rege contentio eſt, quos quidẽ ꝓ iure maieſtatis, nec verbis, nec præmiorum ſpe placare poſſit, arbitros ſumma integritate ac prudentia præſtantes, & quales ipſi optauerint, dare oportet, vt rex ab omni inuidia & maleuolentia ſuorũ ꝓcul ſummoueatur. Nam ſi cõtrouerſias q̃ principib. inter ipſos intercedũt, aliorum principum arbitrio ac ſententia terminari æquum

a Polyb.

quum eſt;eoq; iure populi omnes vtuntur:quanto id æquius eſt in eadem ciuitate,iudices eos dari qui ab omni odio,gratia,inuidia,ſordib.puri ſint? princeps enim priuatos [a] cogere poteſt vt arbitrium recipiant:idque potiſſimum inter propinquos ac potentes fieri oportet, ne ab æquitate ad vim & arma præcipites ferantur.

a Bal.in l. aquiſſimum. de vſufruct ca. placuit. 90. diſtinct.

Sed hoc maxime omniũ principi fugiendum erit, ne alterum odio,alterũ gratia proſequatur: ea res n. multis principib.ac ciuitatib.exitioſa fuit. Nam Pauſanias Philippum Macedoniæ regem occidit, quod Antipatro, à quo fuerat contumelioſiſſime conſtupratus, non modo aperte faueret, ſed etiam ius petenti [b] denegaret. Nec aliam ob cauſam Henricus VI. Anglorum rex diuturnũ illud ac funeſtiſſimũ bellũ excitauit, quo annis triginta vniuerſa Anglia deflagrauit, & octoginta circiter principes,ſi Cominio credimus,hauſit,quã quod rex Lancaſtriæ factionis ducem ſe ferre non dubitaret aduerſus Hyorchos;qui fuſis ac ꝓſtratis aduerſariis regem ipſum, & quidẽ in carcere cum ꝓpinquis omnib. interemerũt: Quod item Marchio Peſquerenſis aduerſus Carolum V. Imperatorẽ coniurauit,in cauſa poſitum erat, quod Carolus Proregis Neapolitani partes tueri eiq; nimis fauere videretur.Infinitum ſit,Burgundionum & Aureliorũ noſtrorum factiones,bella ciuilia,principũ cædes,ac totius Galliæ miſerandum ſtatum oratione perſequi: quæ omnia ob id contigerunt,ꝙ ii qui propinquos ęquo iure & eadem amicitia ac fide tueri debuiſſent, regiæ maieſtatis obliti, quaſi Aduocatorum & Oratorum officia ſuſceperunt,vt viderentur partium duces: & cum alteri alteram factionem prętuliſſent,aliorum quidem ſe ſocios,aliorum hoſtes quam reges eſſe maluerunt.

b Plutarch. in Alexandro.

Quod ſi qs obiiciat,principes eo ſæpe trahi, & qdẽ inuitos;cũ pleriq; peruicaci animo nulla ſe ratione aut iuris æquitate duci velint,ac ne vllis quidem amicorũ precib.exorari ſe patiantur: ego principi, quẽ eo neceſſitas adegit,facile aſſentiar, vt cum omnes iuris aditus ad cõciliandos ſuorũ animos fruſtra tentauerit,illud tandem

quod æquitate non potuit, armis consequatur. futurum enim non est, vt qui nec amicis velit nec rationi obtemperare, paucos habeat suæ socios temeritatis. Principi tamen modis omnib. enitendum, ne subditos seipso potentiores esse patiatur.

Sed incidunt sæpe causæ, in quib. tantæ sunt difficultates, tanta latet obscuritas, vt nullius arte aut prudentia explicari possint. vt si cui contumelia occulte illata fuerit, quam qui intulit inficiatur, nec vllis argumentis prçterquam iis quæ in coniectura versantur, quid veri sit appareat: inter plebeios qdē expedita res erit iudici; quippe nisi perspicuis testimoniis damnare debeat neminē: sed ii qui arma tractant, qui de generis nobilitate gloriātur, putant dignitatem violari suam, ni satisfiat ei qui iurat⁹ iniuriam se accepisse affirmat. vitam quidem ac fortunas subditorum in arbitrio ac potestate tyrannorum esse confitentur; dignitatem negant. His igitur in causis populi qui ad Aquilones positi sunt, singularia certamina decreuerunt. plenæ sunt leges Longobardorum, Saliorum, Ripuariorum, Anglorum, Burgundionum, Danorum, Alemanorum, Normanorum; quæ nec legib. diuinis, nec Pontificio iure, nec aliorum institutis probantur [a]: nisi aduersus legitimos hostes bellū indictum fuerit, idque ducis exercitus auctoritate & consensu. Interdum etiam duces ipsi, vt suorum sanguini parcerent, singulari certamine de summa rerum decernebant: vt Romulus, Cossus, Marcellus, hostium reges singulari pugna fregerunt: ita Hundigus rex Saxonum Roem Danorum regem monomachia vicit: . Carolus item rex Neapolis Petrum Aragoniæ regem singulari pugna, vt de regno decernerent prouocauit. neque id nouum, cum Scipione Africano Romanorum imperatore Corbis & Orsua de principatu contendentes, negarunt se alium deorum hominumve quam Martem iudicem habituros.

Monomachiæ origo.

[a] ca. Monomachia 2. 5. q.

Et quidem præstat nobilium controuersias certamine legitimo, ac more maiorum (qui monomachiam in perspicua minimeq; dubia causa non admiserunt) dirimere quam

quam ciuilib. armis cõcurrere, si personæ illustres tot ac tantis odiis exarserint, vt placari nullo modo possint: duob. n. propositis incõmodis maius declinandũ esse sapientes rectissime præcipiunt: mores ante inueteratos ac multis seculis ꝓbatos, non modo difficile, sed etiã periculosum est cõuellere conari. Nã cum Raotaris [a] rex Lõgobardorum monomachiã sustulisset, eandẽ non multo post importunis suorũ rogationib. restituit, testatus belluarum hunc morem sibi vehementer displicere. Nam sublata monomachia secutæ sunt crudelissimæ innocẽtium hominum & occultæ cædes, q̃ forsitan propositis periculis & infamia sempiterna non contigissent. certe quidem D. Ludouicus nulli pietate secundus, monomachiam prius omnium apud nos sustulisse dicitur [b]. quam legem Philippus Bellus Ludouici nepos iterum promulgari iussit: idem tamen biennio post omnium fere ordinum rogatione suam ipsius legem antiquare quodamodo coactus est: cum occultis cædib. fortissimus quisque caderet. Philippus II. Burgundionum Dux non quidem duellum sustulit, sed non nisi legitima cognitione magistratuũ decerni voluit: cum temere apud Batauos id cuique liceret; pernitioso Danorum exemplo, apud quos olim Fronto rex omnia causarum ac litium genera singulari certamine definire permisit [c]. Ruteni vero & Hũgari non aliter quam si de causa iudicanda non liqueret. At Melphitanus princeps nullum ad seditiones militum coercendas, & ad cædes occultas remedium tam salutares esse ducebat, quam monomachiam imperatoris auctoritate & concessu decerni; ea lege tamen vt victus à victore necaretur, & in profluentem sine sepultura mergeretur: constituto ad certamina subeunda loco publico quem flumen vndique cingebat. Hãc igitur legem militarem tulit, cum Insubriæ à rege Francorum præfectus esset. Cum enim sublata spe fugæ & auxilii, vincendum aut cum infamia sempiterna moriendum esset; milites modeste deinceps ac temperanter societatẽ & amicitiam inter se coluerunt. ¶ Iam vero cum nec Romanis

a in legib. Longobard.

b Nous defendons batailles par tout en nostre domaine en toutes querelles.

c Saxo Grammaticus.

mendaciũ putaretur[a] iniuriosum, nec maiores nostri singulare certamẽ ob illatum alteri mendacium decernerent, tandem nostra ætate contumeliosum[b] ac prope capitale esse cœpit: atque id potissimum contigit Francisco I. rege Francorum, quum in principum corona virum bonum esse negaret, qui mendacium oblatum armis non reiecisset: quod in Carolum V. Imperatorem, à quo quidem verbo violatus contumeliã mendacio ritu solemni oblato reiecerat, dictum videbatur: id tamen postea deinceps apud nos in legem abiit, vt iã inter nobiles aut milites nemo, qui mendacium oblatum patienter pertulerit, vir bonus aut fortis censeatur, sed ignauus. Inde graues controuersiæ, vulnera, cædes, ad omnes ordines ciuium permanarunt. tandem Henricus II. qui monomachiam decretam, magno illustrium virorũ cõcursu terminari non sine acerbissimo dolore viderat, lege[c] perpetua in posterum controuersias armis dirimi vetuit. Ac ne labem vllam infamiæ subiret is, cui mendacium temere quisquam opposuisset, Carolus IX. legẽ sanctius renouari iussit; cui etiam illud subrogauit, se dignitatis & existimationis periculum, eorum nomine q̃ mendacium oblatum vi & armis non vlciscantur recipere ac subire velle: nunquam tamen tanta sicariorum multitudo antea in Gallia fuisse videtur, quanta exstitit sublato duello. Quis enim sine risu exciperetur, qui ob mendacium oblatum iudicem appellaret? Iudicio tamen nobilitatis ac centurionum grauem infamiæ labem patritius milesve contraxisse videatur, qui vi & armis illam seu petulantiam, seu contumeliam non refellat: nec facile profecto tam stultæ opinionis prauitas dicam an leuitas, ex hominum animis eximi poterit.

Itaq; ꝙ antea diximus duellũ ad grauiora declinanda incõmoda ferendum esse, non ꝓpterea id lege sanciendũ putamus, sed principis rescripto ac maiorũ magistratum cognitione decernendum. Illud certe incommodum cauebitur, cui sine duello prouideri nequit, quod gentiles, vicini, amici, ac propinqui, ob vnius acceptam iniuriam

a Cicero pro Murana.
b Bart. in l. itẽ, §. ait prætor. de iniuriis. DD. in l. si liber de condict. ob causam. & in c. 1. de ra sal. qui contumax. Barba. in cap Raynoldus, de testamẽ. Bal. Barto. Castre. s. Angelus, in l. si extraneus, prin. de acquir. hæred. Cardinalis Alexander, in ca. neque, 9. distinct. Et actionem iniuriarum esse, etiam si quis addiderit, tu mentiris, salua reuerentia.
c Anno 1548.

iniuriam ad arma concurrere quodammodo cogantur: etenim sæpissime improborum hominum vis ac furor in bonorum ac fortium ciuium capita redundant. Illud autem in causæ cognitione potissimum versatur, ne duello controuersiam vllam, nisi quæ capitalis fuerit, & cuius perspicua probatio extorqueri non possit, dirimere liceat: iisque legibus & conditionib⁹, vt cui arma erepta fuerint, eidem vita eripiatur, ac infamiæ sempiterna labes inuratur: quæ pœnarum acerbitas, & infamiæ met⁹, plerosq; tum à duello, tum etiam ab iniuriosa facinorosaq; vita prohiberet. Nam Philippus Bellus duella sublata non aliter nobilitati restituenda putauit, quam causa à magistratib. cognita, vt vetere senatusconsulto cauetur. Idem senatus in causa Fuxæi Comitis aduersus Arminiacum, negauit locum esse duello quoties cōtrouersia iuris existit; quod etiamnum Bearnensium lege municipali continetur. Quinetiam legibus Neapolitanis [a] monomachia decernere non licuit, nisi de perduellione aut cæde fortuita quæreretur. cum antea quocunque crimine oblato præter furti causam aduersarium prouocare certamine liceret: sine causa maiorum [b] nostrorum moribus non video licuisse. Nulla tamen legibus Hispanorum [c] duelli iusta causa probatur.

Quid igitur, si cōtentiones inter familias aut inter collegia eiusdē ciuitatis ex iisdē causis oriantur, quib. inter priuatos; an armis experiri fas est? monomachia certe locū non habet: nā ipsa nominis μονομαχίας & duelli interpretatio repugnat. ac tametsi trium Horatiorum ac totidem Curiatiorum certamen Tullo Hostilio rege decretum fuerit: id tamen belli Albanos inter ac Romanos finiendi causa ferendum erat: nec interest quo numero aduersus hostes decernatur: sed aliud statuendum est ciuibus inter ipsos, quorum vitam, famam, ac fortunas tueri; aut si cui quis noceat, legitimo iure agere oportet. Et quoniam iura quædam familiaria sunt, & sua collegiorum statuta, iudicibus hæc accurate discutienda erunt; ac omni studio prospiciendum, vt si metus se-

a Tit. 32. de pugna sublata. cōstit. Neap. Afflict.

b Faber in §. per contrarium de heredit. quæ ab intestato deferunt.

c Petrus Bellunga in speculo, ti. 20. §. lesu.

ditionis ciuitatem inuaserit, magistrat⁹ cohortes armatas locis omnibus disponat. Id autem sæpenumero accidit, cum de capite potentium vel gratiosorum ciuiũ agitur; aut cum supplicia inusitatis legib. ac morib. irroganda sunt. cum n. senatusconsulto Silaniano quadringentos seruos ad extremum suppliciũ ob vni⁹ culpam trahi oporteret; quia populus Romanus rei nouitate ac indignitate vehementer commouebatur; Nero legionem omnib. vrbis regionib. disposuit, vt plebẽ coerceret. quod cum ab Imperatore Iustiniano in consimili vere causa ꝑtermissum fuisset, ingens illa seditio, quam superius diximus, vrbem Constantinopolim vno velut incendio repente inflam̃auit. Nec ita pridẽ duæ clarissimę vrbes, Lutetia inquã & Antuerpia, graui seditione iactatę fuerunt, cum religionis causa damnatos populus supplicio liberaret. Inde Belgarum à rege defectionis primordia cœperunt. Neq; id nouum est, sed in ipsius populi Romani luce contigisse legimus: cum Voleronẽ seditiosum ciuẽ fustibus cædi iussisset Consul, plebs illum supplicio exemit, ac Tribunum creauit, vt popularem aduersus optimates libertatem tueretur; quibuscum perpetuum erat intestinumque bellum: ꝙ aliter sedari nõ poterat, quam si hostis ciues vrgeret. Quamobrem hoc præcipuum magistratibus ac senatui studium fuit, vt ciuibus hostes opponerent; aut si hostes defuissent, belli semina vndique conquirerent; alioquin à bellis ciuilibus nunquam conquieturi. Neque v. bella ciuilia magis exarserant, quam parta pace cum populis omnibus, belloq; aduersus Pœnos primum confecto. tunc enim Ianum Consules cluserunt; quod contigerat antea nunquam. Ac mihi propius in eam rem intuenti, nihil videtur bellicosis nationib. tam pernitiosum quam pax; nec militibus quicquã magis infestum quam otium. Itaq; C. Marium imperatorẽ quidem omnium optimum fuisse historiæ prodiderunt; sed pessimum domi ciuem, qui pacem ac tranquillitatẽ colere nesciret. An vero populũ bello assuescere pręstabilius sit, quam paci, suo loco disseretur.

Cum

Cum autem ciuium seceſſiones omni ciuitatum generi periculoſæ, tum vero popularibus imperiis maxime omnium metuendæ ſunt, ac ſumma diligentia præoccupandæ; ſi tamen ſeditio prius coorta fuerit quam proſpiceretur, ſapientiſſimos ac ſumma virtute præſtantes viros, qui populi motus orationis lenitate ac prudentia regere poſſint, adhibere oportebit. Et quemadmodũm ii qui à furore affecti ſaltant, nec aliter curantur quam ſi lyricus aut cithariſtes inconditos ſaltãtium motus imitari ſtudeat, vt paulatim grauiorib⁹ modis furioſorum hominum ſaltationes cohibere poſſit; ita magiſtratum, neceſſe eſt, initio ſeſe ad populi furẽtis animos accommodare ac tempeſtati obedire, vt tãdem portum feriat: nam qui vim adhibent, perinde faciunt vt ii qui torrentem præcipiti caſu de rupibus altiſſimis labentem ſiſtere ſe poſſe confidunt. Qui autem armis ſubditos coercere conantur, niſi opibus ac potentia valent, Rempublicam in ſummum diſcrimen adducunt. neque enim plebs impotentia animi victoriam aſſecuta victis parcere conſueuit. Quod ſi princeps eam quam de populo ſperarat, quemque armis frangere tentarat, victoriã non reportarit, magnum ſui ipſius contemtum in animis nõ modo ciuium ſed etiam hoſtium ac peregrinorum ingenerabit.

Et qdẽ cum alibi ſæpenumero tũ v. ſæpiſſime ſenatus Romanorum deprehendit, eos q vim ad ſanandũ plebis furorem adhibuerunt, grauiter peccauiſſe: qui v. lenitate ſermonis populi voluntates flexerunt, ciuitatẽ pene cadentẽ erexiſſe. Appius Conſul populo petenti nouas tabulas, quibus debitores liberarentur, acerrime reſtitit; atque iterum plebem à patribus ſecedentem acerbe tractari cenſuit oportere, nec aliter ad officium reuocari poſſe: ſed priore actione Seruilius, altera Menenius Agrippa iudicarunt, plebem non acerbitate ſed potius lenitate ac facilitate ad officium eſſe reuocandã. quod Agrippa re ipſa docuit, ac perelegãti corporis humani fabula tenues cũ potentiorib. exemplo ſalutari cõciliauit,

&

& arma vtrisque de manib. extorsit. Quæ res illi summã omnium beneuolentiam,& cũ Reipublicæ salute gloriã peperit immortalem. Quod si feræ bestiæ nunquam fustium ictib. mãsuescunt, sed mansuetarii comitate ac facilitate; quis plebem ferarum omnium ferocissimam orationis asperitate tractabiliorem fore putet?

Dandum est igitur aliquid plebi: ac siquidem seditio ab inopia rei frumentariæ proficiscatũr,tenuib. frumentum de publico erogandum erit:nec oratione vtendum, quia *venter aures non habet*, vt Cato dicere solebat: licet etiam plura polliceri quam pręstare possis. Nam in eo genere Platonis & Xenophõtis sententia probabilis est: *Magistratibus scilicet non aliter quam medicis aduersus pueros & ægrotos mentiri licere.* Sic enim Pericles populum Atheniensem comœdiarum ac ludorum illecebris, tum etiã frumenti ac pecuniarum in tenues diuisione, permulcere solebat;& cum feram illam popularem oculis,aurib⁹, ventre,modisque omnibus cepisset,edicta salutaria,quę per famem aut fauorem exaudire non licuisset, promulgabat.

Quod autẽ diximus populo dandũ aliquid esse,& interdũ ea q̃ cum iniquitate coniuncta sunt permittenda, maxime v. in popularib.& optimatum imperiis: hoc ita vrgente necessitate verũ esse statuo;ad secessiones cohibendas;alioqui pnitiosum est plebis impotentis libidini semp inseruire:sed eam ita moderari necesse est,vt libertatis fræna nec constringi,nec omnino laxari videantur: ac tametsi præceps & lubrica sit licentia popularis, perniciosius tamen est aperte populum oppugnare, quam illecebris flectere velle: vt Appius,Coriolanus, Metellus, Phocio,Hermodorus, qui cum omnia populo denegarent, seque plebis aduersarios omnium maximos profiterentur, seipsos Remque publicam aut perdiderunt,aut in summum discrimen adduxerunt. Ac tametsi nulla res principibus ac magistratibus difficilior visa est, quam maiestati miscere facilitatem: nihil tamen popularibus imperiis,tam necessarium esse potest. Et quemadmo-

admodum Sol cum cæteris ſyderibus oritur & occidit rapidiſſima cœlorum omnium conuerſione, idem tamẽ paulatim ab Occaſu curſum retroagit: & quo ſublimius à terra ſurſum euehitur, eo minor apparet: ita principem ciuitatis, populi voluntates ac ſtudia quodammodo ſequi oportet, vt facilius ea qua volet, in poſterum conſequatur.

Nec ſi poſſit princeps vniuerſum populum arbitrio ſuo cogere, vim adhibere debet, ſed moderatis imperiis ac iuſſis vtendum. Quis enim medicus tam imperitus, qui ſectionibus & vſtionibus, ſi alitèr morbos curare queat, vtẽdum putet? Quis enim princeps aut magiſtratus in populari ſtatu plebem, quam nutu poteſt aut oratione ſalutari in officio retinere, armis cogere velit? Multa quidem earum rerum libris omnibus exempla proponuntur; nullum tamen illuſtrius eſt quam Pacuuii Caluini Campani; qui cum popularem ſtatum tueri & ab optimatibus diſſidere videretur, nihilominus tamen cum intelligeret, plebem ſenatores vrbis Capuæ necare propoſuiſſe, ac parricidium vehementer exſecraretur, ſimulauit ore ac vultu ſe populi voluntates & conſilia ꝓbare. Is igitur ſenatores eodem in loco cõcluſos admonuit, ſe populi concionem habiturum, proque eorum ſalute propugnaturum; ac bono animo eſſe iuſsit. In cõcionem progreſſus, hilari vultu ſic populum alloquitur? *Quod ſæpe*, inquit, *optaſtis Campani, vt ſupplicii ſumendi vobis ex improbo ac deteſtabili ſenatu poteſtas eſſet, eam nunc non per tumultum expugnãtes domos ſingulorum, quas præſidiis clientium ſeruorumque tuentur, cum ſummo veſtro periculo, ſed tutam habebitis ac liberam. Clauſos omnes in curiam accipite: de ſingulorum capite vobis ius ſententiæ dicendæ faciam. Sed ante omnia ita vos iræ indulgere oportet, vt potiorem ira ſalutem atque vtilitatem veſtram habeatis. Nam ſenatum omnino non habere non vultis: quippe aut rex, quod abominandum, aut quod vnum liberæ ciuitatis conſilium, ſenatus habendus eſt. Itaq; duæ res agendæ vobis ſunt, vt & veterem ſenatum tollatis, & nouũ cooptetis.* Inde conſedit, & nominib. in vrnam coniectis,

citari

citari, quod primum nomen ex vrna excidit, ipſumque è curia produci iuſſit. Vbi auditum eſt nomen malum & improbum, pro ſe quiſq; clamare, eſſe ſupplicio dignum, tum Pacuuius, *Video quæ ſententia de hoc ſit data: eiicitor, pro malo & improbo bonum ſenatorem & iuſtum eligite.* Primo ſilentium erat inopia potiores ſubiiciendi, cum tamen aliquis omiſſa verecundia quempiam nominaſſet, multo maior extemplo clamor oriebatur, cum alii negarét noſſe, alii probra, humilitatem ſordidamq; inopiam & pudendæ artis aut quæſtus genus obiicerent. Hoc multo magis in ſecundo & tertio ſenatore eſt factum: vt ipſius pœnitere homines appareret. Ita dilapſi homines, nouiſſimum quodque malum maxime tolerabile dicentes eſſe, iubenteſq; ſenatum ex cuſtodia dimitti. Ergo prudenti vnius hominis conſilio non tantum ab interitu ſeruata ciuitas eſt, verumetiam releuata atque recreata: cum Tribunus ille plebis indomitæ furorem ſimulatione compeſcuiſſet, ac planum feciſſet, non modo cædem ſenatorum in ſempiterna poſteritate crudelem viſum iri; verumetiam cæſis ſenatoribus ciuitatem ſine conſilio deſertam ciuilium diſcordiarum incendio propter honorum contentiones déflagraturam.

Quod ſi furor plebis ad arma proruperit, ac ciuili ſanguine ſeipſam reſperſerit, perarduum eſt pérque difficile ad ſanitatem reuocari. Atque in eo genere nonnulli domos ſuppoſitis facibus incenderunt, ne Reſpubl. diſcordiarum incendio periret; cum ſcilicet ciues repente poſitis armis ad incendium reſtinguendum concurrerent. Quod ſi quis animi præſtantia quadam ac virtute cæteris excellat, qui orationis grauitate ciues ad pacem & concordiam adducere velit, hunc vnum populi motus placaturum, aut video neminem: quod eleganter Maro his verſibus expreſsit:

Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta
Seditio eſt, ſæuitq; animis ignobile vulgus;
Iamq; faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat:
Tum pietate grauem ac meritis ſi forte virum quem

Conſpe-

Conspexere, silent, arrectisq; auribus astant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Tales fuisse diximus Periclem Atheniensem, Menenium Agrippam Romanum, Petrum Loredanum Venetum. Cum enim ii qui nauticam in portu tractabant, cæteros ciues armis procul summouerent, nec magistratuum imperiis, nec auctoritate senatus coërceri possent, Petrus Loredanus ciuis priuatus clara voce ac manu elata ciues arma ponere iussit, ac ciuilem discordiam momento sedauit. Ex quo intellectum est, virtutis singulare decus ac maiestatem plus in Republica valere, quam leges, quam arma, quam edicta, quam magistratuum omnium iussa. Nam qui nulla vi, manu, copiis, lapidibus, ferro, fascib. coerceri potuerãt, vnius ciuis auctoritate, nutu, arbitrio, voluntate ad sanitate reuocati sũt.

Est etiam in religionis metu magna vis ad plebẽ coercendam. Cum enim Florentini tanto ciuilium armorum furore inter se exarsissent, vt ciuium strage ac sanguine vrbs ipsa redũdaret, nec vlla vis humana alios ab aliorum cæde diuellere posset, Frãciscus Soderinus Põtifex ornamenta Pontificia indutus, ac sacerdotum corona comitatus cruce præeunte, inter medios ciuiũ cuneos processit. repente ciues religionis metu arma posuerunt. Ita quoq; Iadus Pontifex Hebræorum Alexandro Magno ad vrbem Hierosolymorum vna cum exercitu venienti, sacris vestibus subornatus occurrit: cuius specie ac splendore exterritus Alexander pontificem adorauit, ac tantum abfuit vt regionem aut sacram vrbẽ diriperet, vt etiam maximis beneficiis illam amplificaret [a]. Eadem arte Vrbanus pontifex max. Attilam ab vrbis Aquileiæ obsidione dicitur auertisse. [a] Ioseph. in Antiq.

Sed interdum tanta sunt ciuium inter ipsos odia, vt sociorum ac finitimorum ope ad eos conciliandos opus sit. Etenim Lucenses ex vrbe effusi, Florentinorum grauissimis casibus & calamitate quam ex ciuili discordia contraxerant, permoti, Florentiam ad pacis actiones componẽdas per opportune veneriunt: quæ res

non

non modo laudabilis, sed etiam vtilissima semper visa est, non tantum ciuitati perituræ, verumetiam iis, qui concordiam ciuium tueri volunt. Fit enim sæpenumero vt ciues à discordia abhorreant & pacem cupiant; sed salua dignitate peti non posse putent: quo fit vt nullus ciuilium calamitatum exitus reperiatur, nisi quis medius intercedat: quod in popularibus & optimatum imperiis multo difficilius est quam in monarchia; in qua vnius imperio ac potestate ciues secum ipsi & cum Republica facilius cõiunguntur: nisi princeps se partium ducem malit quam regem videri: quæ res exitium ei proculdubio est allatura, si de rebus aliis quam de maiestate quæratur: vt quæ superioribus annis controuersiæ de religionibus exstiterunt, quibus adhuc vniuersa pene Europa conflictatur. Imperia quidem Suecorum, Scotorum, Anglorum, Danorum, Heluetiorum, Germanorum, religiones & ritus antiquos mutarunt, stante Rei cuiusque publicæ forma: tametsi nõ sine grauissimis calamitatibus acerbissimoque bonorum ac fortium virorum occasu. At cum semel constituta & omnium consensu probata religio fuerit; ne posthac in disputationẽ deducatur, cauendum est, vt omnes seditionum viæ, omnes aditus intercludantur, & præsidia pacis muniãtur. Quarum enim rerum disputationes in vtramq; partem seruntur, earum omnium probabilis est ac dubia ratio. Quid autem ab impietate propius abest, quam leges diuinas, quarum sempiterna sit natura, & quæ omnium animis ac mentibus assensione certissima hærere debeant, probabilibus argumentis in dubium reuocare? Nihil est enim tam firmum ac stabile (nisi demonstratione clarissima minimeque dubia nitatur) quod argumentorum vi subuerti non possit: at rerum diuinarũ disciplina non in demonstrationibus aut perspicuis rationibus, sed in assensione sola versatur. Et qui demonstrationibus ac libris peruulgatis id consequi se posse putant, non modo illi cum ratione insaniunt, sed omnium religionum fundamenta labefactant.

Exsta

Exſtat Lycurgi [a] lex antiquiſſima, quam Florentini, diſputatores omnium acutiſſimi, in populari ſtatu iuſſerũt; *Ne ſcilicet de legib. ſemel receptis ac ꝓbatis differere liceret.* Intellexit vir ſapientiſſimus, leges diſputatas in dubium reuocari; dubitationem vero iniuſtitiæ opinionẽ afferre. ex quo legum ac magiſtratuum contemptum & Reipublicæ interitum ſequi neceſſe eſt. Quod ſi Philoſophi ac Mathematici ſuarum diſciplinarum principia in diſputationem reuocari non patiuntur, quæ dementia eſt de religionibus non modo priuatim ſed etiam publice diſputare velle? Quanquam Anaxagoras niuem eſſe atrã; & Fauorinus quartanam hominib. vtilem eſſe tuebantur. Carneades vero cum iuſtitiam maximis laudib. extuliſſet, perendie iniuſtitiam præſtabiliorem eſſe pleriſq; perſuaſit. Sed Ariſtoteles eos qui quærerent, nix alba ſit necne; egere ſenſu dicebat. Qui vero dubitarent, Deus ſit necne; pœnis eſſe, non argumentis refellendos: tametſi Deum ſempiternum & eſſe, nec plures vno exſiſtere poſſe neceſſaria demonſtratione [b] confirmauit.

a Plutarch.

De religionibus diſputare, pernitioſum.

b lib. 6. Phyſic. & 12. Metaphyſ.

Quare prudenter Orientis & Africæ populi ipſique Hiſpaniarum reges de religionib. diſſerere ſanctiſſime prohibuerunt. Et cũ Moſchouiæ populi, qui Græcorum ritus probarunt, varie de religionib. ſentirent, ac ſeditioſis concionib. in ſectas diſtraherentur [c], rex Moſchouitarum ne quis de religione diſſereret capitali pœna ſanxit: ſed curionib. ac Pontificib. exhibuit librũ, quo quid cuiq; de reb. diuinis perſuaſum eſſe vellet, cõtinebatur, vt eũ populo ad legendũ & ad intuendum ꝓponerent, capitis pœna ſubiecta, ſi quid vllius interpretatione additũ detractumve eſſet. Certe quidem Moyſes cũ omnia quæ ab immortali Deo didicerat & expreſſerat, accuratiſſime deſcripſiſſet, ac populo expoſuiſſet, vno capite legis, populo adhuc in deſerta ſolitudine vaganti, iuſſit Sacerdotes ac Leuitas legẽ diuinam clara voce ac diſerte legere, idque aſsidue, vt omni ætati ac ſexui perſpicua & cognita eſſet: altero capite legibus diuinis quicquam addi detrahive prohibuit. Itaq; cum in monte Sionis ſeptẽ

c Sigiſmundus Liber Baro in hiſtoria Moſchouitarum.

essent collegia, nonnulli cccc. fuisse putant, quibus lex diuina docebatur; & vt plerique seorsum præcepta de religionibus traderent, nemini tamen disputare fas erat, vt quidem Optatus Mileuitanus scribit[a]: quippe iudicabant, nihil tam à rebus diuinis abhorrere quam disputationes quæ ad res probabiles ac dubias pertinent, non ad eas quarum assensio certissima cuique esse debet.

a lib.3.

Cum igitur de rebus diuinis disputationes non tantū dubitationem ac religionum interitum, verumetiā Rerumpublicarū euersionem afferant, eas profecto sanctissimis legib. prohiberi oportet. Quod ab imperii Germanici ordinibus post diuturna bella ciuilia cautum est, vt Romanam & Saxonicam religionem mutua concordia principes tuerentur: illud etiā subrogatū, ne de religionib. capitali pœna indicta, disputaretur, quam pœnam Germanorum magistratus, ac potissimum Augustæ cum à nonnullis exegissent, vniuersa Germania conquieuit.

Iam v. cum legislatores omnes ac philosophi, atq; adeo Polyb. ipse[b] atheos, religionē rerum omniū publicarum firmissimum fundamentū esse, ab eaq; subditorū fidē in principes, obedientiā erga magistratus, pietatē in parentes, caritatē in singulos, iustitiam in omnes pendere confiteantur, seuerissimis legib. cauēdum est, ne res omnium sacratissima puerilibus ac sophisticis concertationibus, ac potissimum iis, quæ publice fiunt, vilescat, probabilibusq; argumentis in dubium reuocata, ex animis auditorum ac disputantium tandem eripiatur. Nec audiendi sunt qui subtilioib. rationib. omnia se persuadere posse putant, quoniam *summa ratio est quæ pro religione facit*, vt elegāter respōdit Papinianus[c]. Quanquam rectissime Aristot.[d] vtrosq; ineptire scribit, & Oratores q demonstrare, & Geometras qui persuadere, quæ volunt, conantur: quoniam nec probabilia demonstrari possint, nec certa necessariaq; argumentis persuaderi debeant.

b lib.6. De mi-l[illegible]a ac dome-[illegible] Roman. [illegible]

c l. & si quis, de religiosis. ff.

d ad Theodectem.

Hic non definio, quænam in tanta populorum de religionibus inter se discrepantium varietate, optima censeri debeat, (quanquam quod verum sit, plus vna

esse

esse non potest;& ad religionem adipiscendam quæ vera, quæque præpotentis Dei voce promulgata sit, nō disputationibus, sed assiduis ad Deum æternum, deorum omnium parentem ac principem, rogationibus vtendū) si tamen princeps aliquis certissimas de lege diuina, deque vera religione assensiones animo comprehensas habeat, subditosq; opinionum varietate ac multitudine sectarum distractos in suam pertrahere volet, vim amouere oportet: nam quo grauiora supplicia irrogabis, eo minus proficies; cum ea sit in hominibus insita vis ac natura, vt ad aliquid assentiendum, sponte duci velit, cogi nolit. Hæc mea fuit ad Elizabetham Anglorum reginam, & ad optimates ac senatores oratio, cum de Campanio Iesuita deque Catholicis quæstiones capitales haberentur.

Principem igitur oportet vera religione vtentem, nō inani specie ac simulatione ficta, sed ardentibus votis ac precibus sempiternum Deum colere: qua quidem ratione subditorum mentes ac voluntates in sui vnius admirationem & imitationē conuertet, ac sectarum omniū radices ac fibras amputabit. Cuius rei cum multa sint argumenta, tum vero nullum ad hanc rem accommodatius, quam de Theodosio maiore: qui ineunte imperio prouincias omnes Arrianorum plenas reperit, quorum opes ita creuerant sub Imperatorib. Arrianis, vt nō modo confirmata esset eorum disciplina conciliis octo, quę variis temporib. Tyri, Sardis, Syrmii, Mediolani, Seleuciæ, Nicææ, Tarsi, Arimini coacta fuerant; ac potissimū Synodo Ariminensi, quæ sexcentorum Pontificum cōcordibus animis ac sententiis Arrianam sectam comprobarat; verum etiam pœnarum ac proscriptionum acerbitate sectas aduersariorum punirent: noluit Imperator Arrianos, quos tamen capitaliter oderat, vllis suppliciis coerceri: sed vtrisque, Arrianis inquam & Catholicis, sua templa concessit, & in singulis oppidis duos vtriusq; religionis pontifices haberi permisit. Ac tametsi catholicorum Pontificum importunis rogationib. edicta

quædam aduersus Arrianos promulgari iussisset, facile tamen irrita esse passus est; vt ipsius ad Ambrosium literæ demonstrant his verbis: *Trade*, inquit, *Arrianis Basilicam: mei namque sunt omnia iuris*: quod etiam Rotaris Rex Longobardorum sua lege permisit. Nihilominus tamen cum sine simulatione decreta concilii Nicæni tueretur, ac liberos & propinquos eadem religione imbuendos curaret, Arrianorum sectam in Europa labefecit ac debilitauit plurimum; tametsi Asiæ & Africæ populi etiamnum Arrianorum placita Muhamedis auctoritate tueãtur. Turcarum quidem rex maximus summa veneratione religionem à maioribus acceptam colit; neque tamen peregrinas aliorum religiones exsecratur, sed suo quemq; ritu viuere patitur; eos inquam qui Romanam, qui Græcam, qui Iudaicam, qui Æthiopicam, qui Persicam sectam sequuntur: & Calogerontas Christianos summa caritate quotidianisq; largitionibus fouet, non minore pietate quam olim Augustus Iudæos; quib. non modo suæ benignitatis fontes diurnis eleemosynis aperuit, verumetiam sacrificia perpetua Hierosolymis pro sua Reiq; publicæ salute publicis expensis quotidie fieri mandauit [a]. Idem enim veteres populi quod Turcæ ab Elhari doctrina persuasum habuerunt, omnes omnium religiones, quæ à pura mente proficiscãtur, diis immortalibus gratas esse: quam sapienter, non disputo: si quis tamen propria superstitione rogatus [b] iurasset, iusiurandum legibus probauerunt. ¶ Ac tametsi peregrinas religiones in Rempublicam non facile admitterent, vt bello Veienti datum Ædilibus negotium est, *ne qui nisi Romani dii, neu quo alio more quam patrio colerentur*: nihilominus tamen suo quemq; ritu, sua quemque religione priuatim intra vrbem frui facile patiebantur: ac Romani ipsi sacra Isidis & Æsculapii in vrbem receperunt, ac *Pantheon* diis omnibus consecrari permiserunt. Soli ex omnibus populis Iudæi peregrinos ritus exsecrabantur; ex quo populorum omnium in seipsos odia excitauerunt. Nam cum Antiochus Nobilis Hierosolymam obside-

a *Philo in legatione ad Caium.*

b *l. qui iurasse. de iureiurando.*

ſideret, Iudęi pacti ſunt octo dierum inducias, vt feſtum euaſionis im̃ortali Deo ſacrũ colerent. libenter aſſentit Antiochꝰ, vt eſt apud Plutarch. nec eo contentus tauros & arietes ad victimã ſumma cum lætitia vſque ad portas vrbis deduxit. Poſt inducias vrbẽ expugnauit, eamq; (vt Polybius, Strabo, Timagenes, Apollodorus ſcripſerunt) diripuit. Cum v. ſacrificiũ ritu Græcorum pararet, Pontifices ac Leuitæ cum exſecratione templum deſeruerũt. Hic Antiochus quaſi deorum contemptores ad Græcorum ritus & ſacrificia compulit: porcos etiam in templo mactari, iiſq; Iudæos veſci iuſſit: recuſantes omni ſuppliciorum genere cruciauit. ea res ciuitati religionis ac Reipublicæ conuerſionem peperit. At Ptolomæus Lagus, vt ſcribit Agatharchides, deinde Pompeius, Hieroſolymã (vt eſt apud Vegetium) poſt obſidionem diuturnam ceperunt, eodem die quo Iudæi ſub Antiocho pacti erant inducias; ſed à ſacrilegio manus habuere continentes: Craſſus non item; nec Flaccus, quem Cicero negat aurum templo ſancitum expilaſſe, qua in oratione vt cauſę inſeruiret, dixit, Iudæorum deos à ſeruitute Romanorum ſuos cultores eripuiſſe.

Cum igitur Iudæi cæterarum gentium numina exſecrarentur, maximum ſui odium & contemptum apud omnes excitauerunt. Cum enim Quadrato Iudææ præſide gregarius miles ſacrificantibus Iudæis pudenda in ipſo templo reuelaſſet, tanta ſeditio ſecuta eſt, vt viginti millia Iudæorum cæſa ſint; quo tempore Iudæi ex Senatuſconſulto Roma exacti ſunt. Qui ſolum vertere noluerunt, religionem mutare aut ſeruire coegit Tiberius; ſed hoc Romæ tantum: idem enim Tiberius Pilatum, qui clypeos ſanciuerat, in templo Iudæorum collocare, aut quicquam de eorum religione detrahere prohibuit. Alexander vero Seuerus imperator, in ſacris familiaribus Abrahamum, Orpheum, Herculem & Chriſtum ſibi propoſuit ad colendum. Cum autem Chriſtiani æque ac Iudæi triginta illa deorum millia, quæ Pindarus ſua iam ætate venerabatur, exſecrari

cœpiſſent,& in hominum mentibus deorum contemtũ ingenerarent,principes ac magiſtratus illos acerbiſſimis ſuppliciis inſectari cœperunt, niſi Chriſtum eiurarent. ac Iudæi ipſi Chriſtianorum accuſatores ac delatores erant, ne eadem impietate obligari viderentur, ſuæ religionis antiquitate freti. Atq; hinc religionum innumerabilis multitudo, aliis aliorum ritus exſecrantibus. hinc rerumpublicarũ variæ quoq; conuerſiones exſtiterunt.

Ac tametſi crudelitates incredibiles tyranni in ſuos antea exercuiſſent,nunquam tamen hominum mentibus ante regem Antiochum,quem modo diximus,imperandum ſibi fas eſſe putauerunt. Quæ ratio facit,vt Theodoric⁹ Imperator religionis cauſa cruciari pateretur neminem,ne vel impietatis ſpecie aliena bona diripere,vel liberas hominum voluntates,q̃ nullis imperiis poſſunt, conſtringere velle videretur. Sic enim ad ſenatum Romanum ſcribens; *Religionem*,inquit,*imperare non poſſumus, quia nemo cogitur vt credat inuitus*. Quæ quidem ratio Caſſiodori omnium efficaciſſima mihi viſa eſt, ad ſupplicia, quæ religionis ſpecie irrogantur,tollenda.

Impios qdẽ ac peregrinos ritus quos maxima pars ciuiũ potentiorũ exſecratur,arceri à ciuitate vtile eſſe duco,ad tuendam ciuium inter ipſos amicitiam,quę pręcipue rerum diuinarum conſpiratione & conſenſu alitur ac ſuſtentatur;ſi tamen eadem religio populorum finitimorum ac multorum ciuium opinione probatur, non modo ſuppliciis vindicari non debet, ſed etiam prouidendum,quoad eius fieri poterit, vt ſi publice citra ſeditionem non liceat, ſacra tamen priuata facere nemo prohibeatur: alioqui futurum eſt, vt qui alienis ſacrificiis intereſſe nefas eſſe ducunt, & ſuis carere coguntur, omnem omnino religionis opinionem exuant; ac ſublato diuini numinis metu, nec legibus humanis vllum nec virtuti locum relinquant, ſed omnia in omnes ſibi licere putent. Quanquam quid vetat ſanctiſſimorum Prophetarum conſiliis inſiſtere? quorum [a] alter quidem ſuis popularibus in ſeruitutem Chaldæorum abductis

a *Baruch.*

per-

persuasit, vt cum ante idola procumbere cogerentur, Deum tamen sempiternũ mente colerent, alter Naami [a] Syriæ regis domestici pura religione initiati excusationẽ accepit; ii quidem regi sacrificanti peregrino deo adesset quippe mentem puram ab impietate seruaret. Fallunt n. qui humanis imperiis ac legibus Respublicas, non vltionis diuinæ metu contineri arbitrantur. Et quemadmodum ex omni ciuitatum genere nullum deteri⁹ est anarchia, in qua nemo paret, nemo imperat, sed in summa scelerum omnium impunitate ac licentia viuitur: sic etiã nulla pestis ciuitatibus grauior accidere potest numinis carentia, quam Græci ἀθεϊσμὸν vocant: & certe non parũ peccant q πολυθεότητος ἀθεότητα eandẽ pœnã statui putãt oportere: aut θεῶν ἀπειρίαν ἢ αὐλοκράτορα θεὸν ἀναιρεῖν.[b] Nam superstitio quantacunq; fuerit, homines tamen in legum ac magistratuum metu, & in mutuis vitæ officiis continet: impietas autem aduersus numina, omnem ex animo peccandi metum penitus euellit. Duobus igitur propositis incommodis, superstitione inquam & atheismo, mai⁹ declinare oportet: quando vero religione quæ in vnius sempiterni Dei vero cultu versatur, publice vti nõ licet, ac ne publicę religionis contemptu ad impietatẽ ciues, aut ad seditionẽ incitare videamur, publicis sacrificiis adesse præstat, dum tamen in vnius sempiterni Dei cultu mens acquiescat,

a Helisæi.

b id est infinitate deorum posita Deum opt. max tollere.

Quod v. plęriq; mirantur, quamobrẽ in ipsis ecclesiæ Christianæ primordiis, tãta sectarũ ac numinũ, tãta religionũ multitudo, quãta Tertullian⁹ & Epiphani⁹ fuisse memorãt, id est, centũ circiter ac viginti, sine bellis ciuilib. cõtineri potuerit, in causa fuit ipsa discrepantiũ inter se opinionum varietas. nihil n. periculosius est quam in duas sententias scindi ciuitatẽ, siue de legibus, siue de religionibus, siue de reb. aliis ciues inter se diffideant: quia *vnum vni per rerum naturam contrarium quidem esse potest, plura vni cõtraria fingi non possunt:* Itaq; cum plures inter se discrepant, medios quosdam interiectos esse necesse est inter extrema contraria, Ac propterea Solon lege cauit,

Cur plures sectæ Rempublicam continent, duę v. statum euertunt.

vt in ciuium ſeceſſionibus, vnâ quiſq; factionem ſequi neceſſe haberet. quod periniquum pleriſq; viſum eſt; cũ qui factionibus abſtinet vt placitus & quietus pacem colat, boni ac moderati ciuis laude cumulandus videatur: illud etiam iniquius, quod quam opinionem cum ſcelere cõiunctam putes, eandem tueri cogere, ac pro iis quos contra ſentias propugnare; ſiquidem ex omnib. ciuium ſententiis nulla tibi probabilis videatur, Poſtremo ſi quam ex omnib. probaueris opinionem, ſequi & armis defendere neceſſe habeas, etiam aduerſus parentes, vxores, liberos, propinquos arma capere, eoſque quos tueri debeas, ſi contrariam ſectam ſequantur, necare licebit. In ſumma, diuina [a] lex multitudinis opinionem ab eo quod verum & honeſtum ſit aberrantem, ſequi vetat.

[a] Deut. 12.

An lex Solonis de factionibus vtilis ſit.

Nihilominus lex illa ciuitatibus vtilis videri poteſt, ac potiſſimum popularibus & optimatum imperiis, quæ ſummo principe, à quo ciuium concordia ſperanda ſit, deſtituuntur. Nam callidiſſimus quiſq; ciuis in populari ſtatu ſe, quam longiſſime poteſt, à ciuilibus armis ſubducit, niſi victoriam certiſſimam ſe adeptum ire confidat; nec ſe vitamque ſuam aut fortunas periculis, niſi ſumma neceſſitate coactus opponat. ac ſæpenumero fit vt ſeditioſiſſimus quiſque diſcordiarum ſemina conquirat, nec vlla ne magis quam ciuili ſanguine delectetur; vt cæſorum bona diripiat, ac honoribus alienis fruatur; Salios Martis Sacerdotes imitatus, quos antiqui πυροφόρους appellabant: propterea quod exſecrationibus rite factis inter aciem vtramque faces coniiciebant, ac prælia miſcebant, eodem momento ſeſe belli periculis ſubducentes. Quod ſi legi Solonis locus erit, ſeditioſi ciuiles diſcordias ciere metuent, cum eadem ſibi quæ aliis pericula imminere putabunt. Boni vero & quieti ciues, qui otium ac tranquillitatem rerum omnium pulcerrimam ducunt, ſi factioſos ſequi neceſſe habeãt, modis omnib. diſſidia ciuium proſpicere eaq; prohibere: aut ſi proſpici non potuerint, placare tamen modis omnibus conabuntur. Nam bonorum ciuium virtus ac ſumma auctoritas

ritas valet plurimum ad inſanos & præcipites in officio cõtinendos, quib. inteſtinum ſempiternumque bellum futurum eſt, niſi ſapientum conſiliis ad ſanam mentem deducantur. Quibus argumentis ac rationibus lex Solonia ciuitatibus vtilis eſſe videatur.

Quanq̃ ſi in fœderib. ac ſocietatib. principũ inter ipſos vtile eſt, vnumquemq; plus cęteris omnib. poſſe, aut certe cũ potentiorib. coniungi, quãto id verius ac vtilius eſt in bellis ciuilib⁹, in quib. qui neuter eſt, ęque ab omnib. deſeritur & p̃da fit omnium cõmunis? Nam cum Theramenes diſcordiarũ inter ciues otioſus ſpectator fuiſſet, miſerandũ præbuit omnib. ſpectaculũ ſuæ calamitatis. Quiſquis igitur in bellis tum ciuilib. tum externis neutrã partium ſequi volet, hunc ſaltem oportet vtroſq; inter ſe conciliare; aut ſi putat alienas diſcordias ſibi boniſque ciuib. vtiles fore; quoniam ſalus bonorum in exitio improborum conſiſtit; enitendum tamen erit ſapienti ciui, vt concordiam tueri videatur. Fit n. ſæpenumero, vt qui aperte concordiam ſimulant, occulta diſsidia ſerant: quo nihil eſt immortali Deo deteſtabilius[a]: niſi hoc agatur vt ſceleratis ac flagitioſis inter ipſos bellum ſit ſempiternũ. vt n. rariſsimas virtutes, quæ mutuam inter ſe concordiã tuentur, plurima inter ſe diſsidentia circumſtant: ita quoque bonorum raritatem obſidet improborum maxima multitudo, qui bonos momento perderent, niſi mutuis bellis peſtem & exitium ſibiipſis inferrent. Quãobrem Deus ſæpiſsime gloriatur, ſe hoſtium ſuorum ope ſuos hoſtes acerrime vlturum.

a *Prouerb.* Septem ſunt quę odit Deus, & octauũ, quod abominatur anima eius. Eos qui diſcordias alunt inter fratres.

Ad ea quæ diximus ſedandarum inter ciues diſcordiarum præcepta pertinet illud etiam, vt commotis ciuibus nolæ ac tintinnabula prohibeantur; quod factum legimus in Monſpelienſi ac Burdegalenſi ſeditione; quas tamen reſtitui nõ ſine magna mercede, placuit: quam ſapienter, non diſputo. Certe Turcarum rex, ac cæteri principes Orientis, inuentum illud Nolanorum Campaniæ cum a ſuis ciuitatibus quam longiſsime repuliſſent, maximã bellorum ciuilium occaſionem à ſuis

Bbb 5 cer-

ceruicib.depulerunt.Clangor n.cum mentes hominū à quiete deturbat, tum v.ſonitus nolarum eo quo ad incendia concepta modo quatiuntur,etiam ſapientes à ſanitate in furorem præcipites agere conſueuit.

Arma quoque ſeditioſis eripi ſi poſſunt, non modo tuendæ ciuium ſalutis amuletum ſingulare eſt, ſed etiā bellorum ciuilium curandorum neceſſaria medicina. Quanquam Italiæ ac multò magis etiam Orientis principes arma ferre,aut longiorib.gladiis ſubditos, prӕterquam eos,quos adhibent ad corporis cuſtodiam,accingi non patiuntur: neq; nouum eſt illud inſtitutum, ſed ab vltima antiquitate repetitum.Nam Ariſtoteles barbaros in ipſis ciuitatib.ferro accinctos fuiſſe miratur [a]. At noſtris,æque ac Germanorum & Anglorum morib.id non modo licet,verumetiam Heluetiorum legibus neceſſarium eſt:vnde cædes ac ſeditiones ſæpe deriuantur. nam qui armatum ſe contuetur, arrogantior fit, & ad inferendam tenuibus iniuriam audacior, leuiſſimaque iniuria affectus ad cædem ferocior. Qui vero exarmatus erit,nec quenquam iniuria violabit,nec violatus occidet, nec ignominiam contrahet eorum qui ferro accincti iniuriam illatam armis repellere, ac vitæ diſcrimen ſubire recuſant. At Turcarum legibus etiam militiæ exarmatū eſſe oportet, ſi hoſtes longius abſunt: arma vero carris ac iumentis fere circumferuntur;omnes tamen populos bellicis laudib.ac victoriarum gloria ſuperarunt. Si hoc militiæ fit ab iis quos barbariſſimos eſſe putamus, quanto æquius eſt, domi ciues exarmatos eſſe?Lutetiæ quidē Pariſiorum ne breuiſſimos quidem gladios baiulis ferre licet; quod antea in contentionibus, quibus ſæpiſſime implicantur,ad cædem irati prorumperent. Eadem lex in omnes ſi valeret, plures cædibus ac ſeditione vacuas ciuitates haberemus.Neque enim prudentis legislatoris eſt,parricidia tam acerbe vlciſci,quam ne fiant proſpicere ac modis omnib⁹ cauere. & vt medicus quiſque peritiſſimus iudicatur,non tam qui morbos curare, quā qui valetudinem tueri & morbis occurrere ſolet; aut ſi qu mor

a In Polit.

morbi vis inopinato partem vllam corporis inuaserit, ægrotum primo conquiescere iubeat, deinde doloris acerbitatem modis omnibus leniat, dum interim morbi causas omnes ac symptomata putare, salutaremque medicinam conquirere licebit: ita principem optimum ciuitatis secessiones aut factionum incendia anteuertere, aut cōcepta repēte exstinguere; deinde seditionū causas omnes scrutari & contueri diligenter oportet, vt quam optimis legibus in posterum declinari possint.

Causas autem secessionum easdā reperiem⁹, quas ciuitatib. conuersiones & interitus afferre superius diximus: pœnarum inquam ac pręmiorum iniquam diuisionem, iniurias tenuib. illatas; nimias paucorum opes; summam multitudinis inopiā, impunitatem deniq; sceleratorum. atq; hoc postremum maxime omniū ciuitatib. exitiosum esse antea sæpe diximus, ac dicendū sæpius est: propterea quod pleriq; tum principes tum magistratus, dum lenitatis gloriam affectant, improborum pœnas subire se nō putant. Addo illud q; Salomon toties ac tā sepe cauendū præcipit, ne fideiubeam⁹: nō quia mutuam inter nos caritatem ꝓhibere velit, sed vt omnes intelligant, eos qui sceleratorum prædes fuerunt, eosq; meritis suppliciis eripuerūt, alieni sceleris obligationem luituros. Sic n. vates ille ora laceratus regi Achabo certissimum exitium prænuntiauit, quod Benadabum regem Syriæ, captiuū vadatus esset. Quod vni regi dictum est, latissime patet ad omnes principes ac magistratus, qui pestem sibi ac ciuitatib. capitaliorem inuehere nullam possunt, quā flagitiorum impunitatem, quam pleriq; sordidi magistrat⁹ ac iudices prouocantib. proponunt, vt cæteros turpissimi quæstus causa ad sese pelliciant.

Scelerum impunitas ciuitatibus exitiosa.

Quamobrem sapienter prouisum est legib. Imperialibus, vt cum in priuatis iudiciis Curiā imperialem prouocare cuique integrum sit, modo summa aureos quinquaginta excedat, in publicis tamen non liceat. At ne in Scotia quidem à Prætoribus publicarum quæstionum: quæ occultissimis rationibus iniri solent, maiores

iudices

iudices prouocare fas est. Et quibusdam inferioris Germaniæ prouinciis scelera, quæ certissimis testimoniis nō possint, coniecturis vindicantur; quæ ratio iudiciorum iam inde à Carolo Magno ad hæc vsque tempora continuata, vtilissima comperta est, vt atrocissima quæq; scelera, quæ clam ꝑpetrari solent, ista ratione vindicētur, & facinorosos deterreāt ab iniuriosa vita. Ex quo manauit illud veterib. incognitū, vt ꝓ modo probationum pœna decernatur: qui mos iampridem apud nos inueterauit.

Ad seditiones etiam coercendas in posterum, pœnam seditiosis irrogare necesse est: quod qua ratione fieri debeat superius diximus, cum de corporum & collegiorum pœnis exigendis disputaremus. Sed quæ de collegiis & corporibus pœnę sumuntur, ad maiorem populi partem accommodari non possunt. Non enim si membri vnius, puta pedis aut manus, vstio vel sectio corpori salutaris est, propterea caput ægrum secabit medicus; sed magni Hippocratis præcepta sequutus, *desperatis morbis medicinam adhibere cauebit.*

Præter eas quas dixim⁹ secessionum causas, potissima ꝑcipuaq; est in Oratorū licentia, qui hominum mentes ac voluntates quo volunt facile ducunt, & vnde volunt deducunt: vt nō immerito maiores nostri Herculē Celticum nō iuuenili robustoq; corporis habitu & claua insignem, sed caluum & senecta venerabilē effingerēt, cuius ab ore catenarum maxima vis ad aures multitudinis infinitę perueniret, quę dicentem sequeretur[a]: vt omnibus perspicuum esset, nullas principum opes ac legiones plus valere, quam admirabilem illam dicendi vim ac facultatem eius, qui populorum animos & languentes erigere, & ad bellum inflammare, & ad vim paratos exarmare, & ardenter ad virtutem cohortari, & à vitiis acriter reuocare, & ad mores hominum orationem moderari; mox à beneuolentia ad odium, mox ab odio ad beneuolentiam deducere posset. Qua quidem incredibili dicendi vi ac potestate paucissimi ad laudem, plerique ad Rerumpublicarum euersionem abutuntur, atq; ii po-

a *Lucian.*

ii potiſſimum, qui ſic loquuntur vt vitio; ſic viuunt vt virtuti bellum indixiſſe videantur. Cum enim ars illa præcepta contineat, quibus falſa ꝓ veris obtrudere, rerum faciem commutare, ac modis omnibus audiẽtium animos fallere ac decipere poſſis; mirum debet videri, ſi quis eſt qui artibus tam pernitioſis recte vtatur: cum M. Tullius Oratorum ſui temporis facile princeps, hoc primum Oratori propoſitum eſſe ſcripſerit, vt nihil contra quam perſuadere velit, id dicendum putet; vel vt Ariſtoteli videtur, tam fallaci fuco rerum naturam velare queat, vt fraus detegi nõ poſſit; id eſt, primã Oratoris optimi legem eſſe, vt omnia mendacio ac ſimulatione tegat.

Itaque ab iis qui Oratorum clariſſimorum laudem ab omni æuo adepti dicuntur, populorum motus, legum abrogationes, mutationes religionum, rerum denique publicarum conuerſiones & interitus cœpiſſe, & eoſdem calamitoſos exitus habuiſſe videmus. Neque.n. Græcorum & Romanorum tantum exemplis abundamus, verumetiam eorum qui Africæ & Occidentis omnia imperia religionis ſpecie conturbarunt, ac nõnulli ſceptra regibus extorſerunt: id quod accidit Marochi regibus qui à Ioſepho genus ducebant, quos ſeditioſus quidam concionator de regali ſolio præcipites dedit: ac tametſi *Eques Aſinarius* vulgo diceretur, nihilominus duodecim legiones in regem armauit [a]. Conſimili fraude is qui primus inter Perſarum reges *Scphus* eſt appellatus, Vſſuncaſſani regis gentiles de imperio deturbauit. Nec ita pridem Leidanus ſellularius opifex, arrepta religionis Anabaptiſtarum occaſione, regem ſe ferens, in Munſteram Weſtphaliæ metropolim inuaſit; vnde non niſi ab imperiali exercitu & obſidione diuturna [b] depelli potuit. Item Hieronymus Sauonarola, ordinis prædicatorum, Soderini conſilio ſtatum Florentinorum ab optimatibus ad populum tranſtulit: non aliter atque Ephialtes Orator Periclis ſuaſu ſummam imperii ac publici conſilii poteſtatem Areopagitarum ſenatui ademptã, ſeditioſis concionibus plebi attribuit. Deniq;

Ger-

a *Leo Alex.*

b *Sleidanus.*

Germaniæ plebem vniuersam in patritios armauerunt Oratores bello rustico, quo quidem centum circiter hominum millia cæsa feruntur [a]. Quam sæpe exaudita vox est concionatorum qui principes ac populos ad vim, ad cædem, ad arma ciuilia modis omnibus inflammarent! vt quondam Nestorius, qui coram Imperatore & in clarissima Constantinopoli luce ausus est dicere, *Da mihi Cæsar, da*, inquit, *terram hæreticis vacuam, ego tibi cœlum: exscinde mecum hæreticos, ego te victoriam de Persis spondeo relaturũ.* Hunc propterea πυροφόρον appellarũt. Nam si princeps hominis impudentissimi ac seditiosissimi consilia sequeretur, imperium ciuib. vacuum reliquisset, ac Nestorium hæreticorum principem mox interfici iussisset.

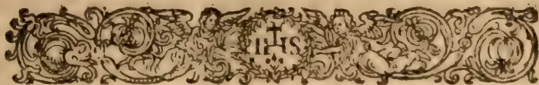
[a] Sleidanus.

Est igitur ab eloquentia improborum ciuium multo magis metuendum quam à peste, quam à gladio furentis; ea tamen nihil laudabilius aut admirabilius est, si quis vir bonus ad laudem vtatur, vt & sceleratis exitio, & innocentibus præsidio, & improbis terrori, & probis ornamento sit; eamq; exserat in sanandis populis, in suadendis legibus, in moribus conformandis, in castigandis erroribus, atq; omnino in bonorum ac malorum finibus, oratione elegãti ac numerosa designandis: siquidem oratio non oblectandarum aurium causa nobis est à natura, sed ad verum decus tributa. Et vt serpentes verborum quibusdam illecebris capiuntur; sic hominum ferocissimorum barbaries ac feritas eloquẽtiæ dulcedine ac suauitate, vt est apud Platonem, incredibilem in modum mitescit. Nec vlla res est, quæ vel seditiosos coercere, vel plebis furentis impetus retinere, vel insanos ad sanam mentem reuocare, & in quamlibet partem arbitratu suo flectere audentium animos, eosq; pulcritudinis suæ splendore obstupefactos facilius posit quam eloquentia regere; eoq; magis in populari statu quam in cæteris: quia in eo plebs imperita dominatur, nec aliter potest quam diserti Oratoris facultate retineri. Quæ res facit, vt quo quisque plus eloquentia potest in populari ciuitate, eo maiores opes & honores adipiscatur; cum

ab iis

ab iis pœnarum ac præmiorum iura, leges, arma, imperia, curationes, belli deniq; ac pacis summa pendere videatur. Tyrannis vero nihil tam metuendum quam eloquentia clari Oratoris, qui vel tyrannum odit, vel tyrannidem exsecratur.

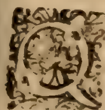
Finis libri quarti.

IOANNIS BODINI, DE REPVBLICA, LIBER QVINTVS.

De confirmando ciuitatum statu pro regionum ac populorum varietate, quibusq; disciplinis populorum mores dissimilesque naturæ percipiantur.

Cap. I.

QVÆ ad vniuersam rerum omnium publicarum disciplinam pertinerent, quæque singularum propria essent, abundanter nobis superioribus libris disseruisse videmur; consequẽs est, vt quæ quibus populis leges congruant, quis cuique ciuitati status conueniat; quibusq; rationibus gentium mores ac naturæ percipiantur, explicemus; ne aut formam ciuitatis à populi moribus alienam instituamus; aut naturæ leges hominum arbitrio ac voluntati repugnante natura seruire cogamus: quod pleriq; facere conāti, florentissima imperia funditus euerterunt. Id autẽ eo accuratius faciendum nobis est, quod omnium qui de Republica instituenda præcepta tradiderunt, qui hanc disputationem attigerit, videmus fuisse neminem. Quemadmodum igitur in toto genere animantium non modo innumerabiles sunt figuræ; verumetiam earum quæ figuram eandem habent, maxima varietas est:

ſic hominum inter ſe admirabilis eſt ac pene incredibilis diſsimilitudo, variaq; pro locorum diuerſitate natura, cum in eodem climate Orientis & Occaſus modica declinatio magnam efficiat hominum inter ipſos diuerſitatem, eorum item quib. idem eſt circulus Meridianus qui ad Aquilonem ſedes habent, ab iis qui ad Auſtrum poſiti ſunt, corporum & animorum habitu plurimum diſtant. Quinetiam inter eos, qui non ſolum ſub eodem circulo Meridiano, verum etiam ſub eodem tractu ab Æquatore æque remoto, ſub eodem cœli gradu, ſub eodem fere puncto, differunt accolæ montis ab iis qui in conuallibus domicilia quæſierunt. Et inter locorum naturas quantum interſit, videmus alios eſſe ſalubres, alios peſtilentes: multaq; ſunt alia quæ inter locum & locum plurimum differant. Quo fit vt eiuſdem vrbis homines, non tantum pro diſsimili temperatione, verum etiam pro diuerſitate locorum diſsideant inter ſe plurimum, & mirum videri non debeat, ſi ſeditionibus ſæpius iactãtur vrbes, inæquali ſitu poſitæ, quàm quæ æquabilem planitiem habent: vt Roma ipſa, cuius mœnibus ſeptem montes clauduntur, idcirco ſeditionibus præter cęteras ſæpiſsime agitata eſt: quod locus inæqualis ad id magis opportunus eſſe videretur: Quam quidem ad rem cum Plutarchus minus aduerteret, pene ad ſtuporem miratur tres Athenis de ſtatu conuertendo factiones exſtitiſſe. Nam qui Aſtu editiorem vrbis locum accoluere, populari ſtatu gaudebant: qui regionem vrbis humiliorẽ, oligarchiam cupiebant: qui Piræum, potiorem ducebant plebis & optimatum temperationem. Cauſas ipſi naturæ congruentes mox aperiemus. Quod ſi Theophraſto [a] mirum videtur Græcorum nationem moribus & inſtitutis vſq; adeo ſui eſſe diſsimilẽ, quis non miretur ciues eiuſdem ciuitatis, eiuſdem vrbis tantopere inter ſe differre? Neq; vero tribuendum illud eſt gentium confuſioni, cum ſcriberet Plutarchus de Solonis ætate, qua generis Athenienſium puritas ac ſimplicitas tanta fuit, vt ſolo Attico procreati eſſe putarentur: qua de re gloriatur

[a] In libro ἠθικοὶ χαρακτῆρες.

riatur Ariſtides in Panathenæis, vbi Athenienſes mortalium omnium nobiliſſimos appellat, quod γηγενεῖς & αὐτόχθονας eſſe opinaretur.

Sed ne longius aberrare videamur quis neſcit Heluetios ab extremis Gothorũ finib. orũdos, moribus, legibus, inſtitutis, religione, ſtatu, differre ac diſtare plurimum? nam qui montes inter eos accolunt, vt Rhætorũ quoq; natio, cæteris habentur ferociores ac bellicoſiores; ſtatu vero magis populari, & licentia maiore fruuntur; cæteri tractabiliores ſunt, ac vitæ cultu aliquanto ſplendidiores; ariſtocratiam quoque magis probant ac licentiam indomitam agreſtium hominum feritati congruentem, arctioribus quibuſdam legibus ac religionũ vinculis conſtringere ſolent.

Hæc porro naturæ conſentanea ratio ſpectáda in primis eſt ei, q̃ Rẽpublicam fundare, ac ciuitatẽ optime inſtituere volet. Cum n. Florentinorum temporis decurſu & inquilinorum, qui in eam ciuitatem coaluerãt, aucta multitudo fuiſſet, antiquioribuſq; gentib. ac familiis, q̃ bellis ciuilib. exſtincta fuerant, ciuitas exhauſta videretur, ſtatus popularis eſſe deſierat; quia ciuiũ pars multo maxima ab honorib. & ſuffragiis arcebatur, nec magiſtratuũ poterat imperio contineri. Itaq; ſenatũ cogi placuit vt deliberaretur, popularemne an optimatũ ſtatum habere præſtabilius eſſet. Hic ſenator Veſpucius ariſtocratiã laudare, ac plebis impotentis licentiã exſecrari: & cum multa in eam ſententiam dixiſſet, Venetorũ ſtatum florentiſſimũ, qui ex optimatib. conſtabat, velut exemplar ſuis ciuib. propoſuit ad intuendum & ad imitandũ. At Petrus Soderinus populare imperium, ſi non æque laudabile videretur vt optimatum, Florentinis tamen commodius eſſe contendebat, & eorum ingeniis ac naturę ſimilius: legislatori vero neceſſarium eſſe ſtatum ciuitatis ad populi cuiuſq; mores ac naturam accommodare. Venetos quidem ariſtocratiam ſuis moribus conuenientem amplexari: at Florentinorum mentes ad libertatem popularem eſſe natas; nihil autem quod repu-

Statum ciuitatis ad naturam accõmodare oportet.

Ccc gnante

gnante natura fieret, diuturnum aut ſtabile futurum. Peruicit Soderinus,& Senatuſconſultũ in ſuam ſententiam factum eſt. Quam vere vterque,poſtea diſſeretur.

Quod item Belgæ ab Hiſpanorum imperio defecerunt, hanc potiſſimum defectionis cauſam fuiſſe cõſtat; quod Hiſpanorum mores ſuis diſſimilimos ferre nõ poſſent. Abeſt autem cœlum Hiſpanorum ab extremo Belgarum tractu duodecim fere partibus in latitudinem, à qua morũ diſſimilitudines præcipue oriuntur. Veteres etiam Epheſios, Mileſios, Syracuſanos, moribus non admodum Florentinis diſſimiles fuiſſe legimus, nec optimatum modo imperia abhorruiſſe,ſed ne ciuem quidem cæteris meliorem ferre potuiſſe: quod ſi quis virtutib.& animi præſtantia cæteros ſuperaret,hunc relegare conſueuerant. Athenienſes tamẽ & Epheſii, humaniores; Syracuſani, Florentini, Carthaginenſes,ferociores: cuius rei cauſa fuiſſe videtur,quod hi adOccaſum,illi ad Orientem poſiti ſunt.Eſt autem Orientis natura mollior q̃ Occaſus: populi quoq; vrbani, iactabundi,loquaces.Sic enim legatus[a] ille Rhodius in Senatu Romanorum,*Gentes,*inquit,*aliæ iracundæ,aliæ audaces,quædam timidæ:in vinum,in Venerem proniores aliæ ſunt: Athenienſium populum fama eſt celerem & ſupra vires audacem ad conandum; Lacedæmoniorum, cunctatorem: non negauerim totam Aſiæ regionem inaniora parere ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe.* Quib.verbis legatus ſuorũ ciuium errori parcendum ideo ſuadebat, quod ita nati eſſent.Plutarchus etiam Athenienſem populum ad iram & miſericordiam procliuiorẽ fuiſſe ſcribit;& qui adulationibus gauderet, & vrbana dicteria non ingrato animo ferret.Carthaginenſes vero ad crudelitatem & vltionem promptiores, quiq; ſubditis impotenter dominarentur,dominantib. humiliter ſeruirent: caſus item nec ꝓſperos,nec aduerſos æquis animis acciperent. At populus Romanus nec offenſionib. acceptis demiſſior videbatur, nec parta victoria elatior, ſed moderatos ac domitos animi motus præ ſe ferebat;adulatorũ vero ac leuium Oratorum inanes

[a] *Liuius l. 45.*

nes conciones auersabatur; grauitate ac seueritate vsq; adeo delectatus, vt Catoni Censuram [a] petenti, ac seuero Censore ciuib. opus esse iactanti, populus eum honorẽ, q omnium maximus erat, tribuere mallet, quã nobilissimis quibusque blanditiarũ illecebris populũ demulcẽtibus. Idem quoque populus ad Manlium Torquatum, ciuem omnium imperiosissimum, nec petentẽ ac ne cogitantẽ quidem, detulit Consulatum. Is igitur in cõcione delatũ honorẽ repudiauit, cum diceret, nec populum imperia Torquati, nec Torquatum populi vitia ferre posse, ac sapienter facturum si alium Consulẽ faceret; nihilominus tamen populus Consulẽ esse iussit. Sed ex illis actionibus, quas Athenienses ac Romani Oratores posteritati reliquerunt, perspicue sane intelligitur, Romanos magistratus populi maiestatẽ veneratione multo maiore coluisse quam Athenienses, qui populi patientia sic abutebantur, vt cum nescio quis magistratus populum conuocari iussisset, populus edicto paruit, diutissime exspectauit: ad extremum Orator roseis sertis & corollis redimitus in concionem processit, ac palam dixit, se amicos eo die cõuiuio excipere velle: quo dicto abiit, hic populus arrisit. Item Alcibiadi concionẽ ad populũ habenti coturnix è sinu euolauit: populus conturnicem consequi & captam ad eum deferre. Hoc si Carthagine fecisset [b], lapidaretur. Romani tantam oratorum leuitatẽ impune certe non tulissent; cum enim Romano ciui qui paulo altius quam Romanæ grauitatis decus postularet, corã Censore hiauerat, iura ciuitatis ademta sint [c].

[a] Plutarch. in Catone Censorio.

[b] Plutarchus.

[c] Valerius.

Principem ergo ac legislatorem populi mores ac naturam regionis in qua ciuitas est, nosse prius oportet, quam legum aut ciuitatis conuersionem moliatur, cum de omnibus Rerumpublicarum arcanis nullum maius sit, quam ad varios gentium mores ac naturas ciuitatis cuiusque leges ac formam congruentem accomodare. Nam quod Baldus rationem negat locis ac regionibus terminari, hoc ita verum est, nisi locorum ac regionum ratio quædam singularis aliter atque

aliter ſtatuere iubeat. Vt n. ſapiens architectus ædificium diuturnum ac ſtabile futurum ad ſubiectam cuiuſq; regionis materiam aptare debet: ita quoq; optimũ principem ciuitatis ad populi regionisq; naturam leges accõmodare oportet: quando non idem omnib. licet, ꝙ Buſiri Ægyptiorum regi, quem Iſocrates ob id etiam vehementer laudat, quod regionem ac gẽtem omnium maxime ad regnum ſtabiliendum aptiſſimam cõquiſiiſſet.

Principio igitur naturas eorum qui ad Aquilones & Auſtrum poſiti ſunt inquiramus; deinde eorum qui ad Ortum & Occaſum; poſt etiam ſingularem illorum qui montes, qui valles, qui paluſtria, qui arentia loca, qui maritimas regiones accolunt, temperationem. Quibus explicatis quantum diſciplina valeat ad immutanda hominum ingenia diſſeretur, nec tamen illud aſſentiemur Polybio & Galeno qui cœli ac ſoli naturam neceſſaria quadam vi mores hominum immutare contendunt. Vt enim ex naturalib. cauſis vitia naſci poſſint, exſtirpari tamen & omnino tolli, vt is ipſe qui ad ea propenſus fuerit à tantis vitiis auocetur, non eſt id poſitum in naturalibus cauſis, ſed in voluntate, ſtudio, diſciplina: quæ tolluntur omnia ſi neceſſitati locum demus. Quæ vt planius percipiantur, trifariam regiones ab Æquatore ad Polũ vtrumq; diuidemus; ita vt cuiq; regioni partes cœli triginta dentur: tot enim ab Æquatore ad vtrũque Polum numerantur. Prima regio quæ ab Æquatore propius abeſt, ardoris intemperie calidiſſima eſſe dicitur, vt quæ ad Aquilonem ſpectat, frigiditate rigidiſſima; inter vtramq; calore ac frigore modice temperata interiacet. Rurſus regiones ſingulas bifariam ſubdiuidemus: nam regio quæ partes cœli quindecim priores ab Æquatore capit, temperatior eſt, contra quam plerique magno errore putant, quam quæ Tropicis vtriſque ſubeſt. Item regio quæ trigeſima circuli Meridiani parte ad XLV. porrigitur, multo mitior eſt quam quæ à XLV. ad LX. propter vtriuſque Poli propinquitatem. Hinc ad LXXV. regiones quidem multo frigore rigent, coluntur

tamen,

tamen, ac populorum multitudine abundant. postremo regio quindecim partium cœli à LXXV. ad XC. etsi omnino deserta non videatur, illic tamen tanta est frigoris ac niuium intemperies, vt non satis commode viui, at ne viui quidem possit: sed quicquid hominum restat, fere in antris ac latebris bestiarum more versatur, [a] aut vagatur in syluis. His finib. regionum descriptis, de gentium morib. ac natura certius ac melius iudicari potest.

a Olaus & Saxo Grammaticus.

Nec v. satis est intelligi, ad Aquilonem positos, robore quidem, magnitudine, forma, colore præstare Australibus; ab his tamen ingenii præstantia superari. Nam qui ab vtroq; Polo quindecim gradibus absunt, exigui sunt, debiles, macilenti, & à frigorib. perinde adusti, vt Australes à calore, vt quidem Hippocrates ipse confitetur [b]: qui cum Vitruuio & Aristotele conciliari potest, ea, qua diximus, regionum descriptione, quod item Hippocrates, & qui optima quæque Hippocratis præcepta decerpsit Aristoteles, nusquam auctore laudato, eos qui sunt ad Aquilonem, tradunt esse tenui ac flauo capillo, id est, πυῤῥότειχας καὶ λεπτότειχας: sic enim Lucanus,

b Indi. De locis.

Fundit ab extremo flauos Aquilone Sueuos:

Galenus *capillo rubentes* vocat, id est, φοινικότειχας: quę tamen plurimum inter se differunt. Dani certe ac Sueci, quique vltra mare Suedicum regiones Gothicas occupant, fere capillo rubent: cæteri flauescunt. Itaque Angli eos qui crine rubent, à Noruegis & Suecis originem traxisse, ab iisque; perinde vt Galli, cauendum putant: eoq; magis si cætera priuatis adsunt argumenta; vt illa Martialis;

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine luscus;
Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.

At qui citra mare Suedicum ad gradū quadragesimū quintum positi sunt, fere capillo flauescunt, nisi aliunde aduenerint: migrationes enim populorū magnam corporum & animorum conuersionem ac deformitatē pepererunt. Scythas flauities capillorū, & cęsius oculorum color arguebat. Nec ita pridē Sigismundus Liber, in hi-

Scythæ ocu- [illegible] & [illegible] capil- lo.

storia Moschouitarum, scripsit; Lituanos omnes ad vnũ cæruleos oculos & flauos habere crines: quod dubitanti mihi ac miranti Pruinsquinus Lituanus Polonorum in Galliam legatus, & Holster Suecus, confirmauerunt. Quamobrem Amiotus interpres Plutarchi verba vbi de Cimbris agit, ὀμμάτων χαροπότητα *castaneos & rufos oculos* interpretatur, cũ *caruleos* reddere debuisset. Sic enim Iuuenalis;

Cærula quis stupuit Germani lumina, flauam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?

quia capillos ac barbam in nodos ac cirros veterum Græcorum more torquebant: vt Horatius,

Nec fera cærulea domuit Germania pube.

Truces (inquit Tacitus) *& cærulei oculi, rutilæ comæ.*

Qui propius à Polo absunt, hi non cæruleos oculos sed glaucos seu cæsios habẽt, vt γλαῦκες, qui magis albescũt: cærulæi vero meliores, quia nigricant aliquantulũ. Omnium deterrimi sunt albi, & quasi Nyctalopes, qui noctu melius & acutius quam interdiu vident, ad lucem hebescunt. Cæsius autem color oculorum est ab intima vi caloris, vt qui atros habent oculos, à calore vehementi deseruntur. Eadẽ vis caloris facit vt Scytharum corpora sint maiora ac robustiora, quia frigus exterius calorẽ ad intimos corporũ aditus cogit ac tuetur: nisi tanta vis est frigoris, vt penitus calorem restinguat, vt qui à LXXV. gradu latitudinis versus vtrumq; Polum solitudines habẽt: qui à frigorib. sic vrgentur, vt pleriq; intereant [a]: cũ etiam totus maris Suedici tractus glacie sæpe cõcrescat. Æstate vero tanta est interdũ caloris vehementia, vt nõ modo fruges, verumetiam arbores, syluæ, domus ex ardore solis flammam concipiant [b], quod non solũ in Moschouia, sed etiam in Polonia cõtingere tradit Th. Cromerus, & in ipsa Anglia, vt quidem ex literis Naualli Legati ad regẽ Henricum II. didicimus: quibus affirmat ex solis ardoribus flammã conceptam fruges ac syluas in ea regione Angliæ quæ *Gallia* vocatur, consumsisse. Quod à veteribus anxie quæsitũ video, cur inflammationes Aquilonem

a *Sigismundus Liber.*

b *Sigismundus Liber.*

quilonem versus maiores sint, id ita esse quasi rem compertã minimeq; dubiã tradiderunt[a]. Ego vero sic statuo, in locis palustribus, vel ad Austrum inclinantib. & conualliũ anfractib. ardentius aërẽ inflammari versus Aquilones quã ad Austrum: Naimum Aquitaniæ oppidum[b]; Montecorneum[c] in agro Laodunensi, cœlo sereno deflagrasse propter eam quã dixi causam; nisi quis vltione diuina id factũ putet. Sed naturam secuti balnearii thermas suppositis ignib. aqua respergunt: vt vapor elatus ac densior factus, calorem ardentius tueri possit. Nã corpora quo solidiora, eo sunt ardentiora conceptis ignib', qui efficacius calefaciunt in metallo quam in ligno, & in hoc quam in culmo: ita quoque Solis calor vehemẽtior est in lapidib. quã in terra, & in aqua quã in aëre, ac rursus in aëre à vaporib. denso, quã subtili raritate extenuato. Quo fit, vt sub Tropicis tellus quidẽ, aquæ, lapides vrant vehementius quã versus Aquilones propter rectã radiorum traiectionẽ ac reflexionẽ: sed quoniam regiones quæ ab aquis appellantur Aquiloniæ, fontib. ac fluminib. scatent, quib. fere vacant Australes tractus, necesse est in iis aërem ab aquarum vaporibus fieri crassiorẽ, & calorem diutius tueri: vis autem imbrium ad Aquilones maxima, cum Australis plaga fluminibus & imbribus vacua sit: ac nisi altissima iuga Atlantis fontibus scaterent, ac propter niuium copiam citeriores Africæ oras ad Septemtriones conuersas vbertate fertiles ac populosissimas reddidisset, Africæ magna pars hominibus vacua relinqueretur. ¶ Quod igitur hybernis temporibus antra videmus ac puteos calere, item animantia fumos calentes exspirare, æstate vero terræ cauerna supra modum rigere: idem iudiciũ est de populis: vt qui sunt ad Aquilones, intus caleant, Australes frigeãt: at qui plus habent caloris, cibos facilius coquere possint: vnde corporum ac virium incrementa maiora quam in Australibus, qui ab intimi caloris inopia debiliores sunt, & leuiorib. fouentur alimentis. Quo fit vt exercitus qui ab Africa in Europam, & ab Austro versus Aquilonẽ proficiscuntur,

a Aristot. in Problem.

b Anno 1540.

c Anno 1574. Maio.

robuſtiores fiant. Annibalis enim copiæ clariſſimas de Romanis victorias in Italia pepererunt. Item Arabes ac Mauri, ex Africa prodeuntes, maximas clades Aſiaticis & Hiſpanis intulerunt. Nec ita pridem Vaſconum legio in Sueciam profecta, ac duæ Hiſpanorum legiones in Saxoniam Carolo V. Imperatore, bellicoſiſſimorum hominum vim fregerunt.

Cur exercitus languent qui verſus Auſtrū proficiſcuntur.

At quoties ab Aquilone Auſtrū verſus expeditiones ſuſcipiunt, lāguore ac inertia fatiſcunt milites; vt experientia pceptum eſt & cognitum. Cum n. Cimbrorū innumerabiles copiæ in Italiā pergerent, robur paulatim amittere, ac ſudorib. diffluere cœperunt; vt qdē Plutarch⁹ ſcribit & cum magnitudine corporum ac legionū multitudine Romanos terruiſſent, nihilominus tamen ingenti clade ſuorū ac duplici Romanorū victoria fuſi ſunt ac pſtrati. ſæpe Gallorū exercitus in Italia fracti: cōtra vero Hiſpani ab Auſtro in Italiā profecti, victorias illuſtres adepti ſunt. Id primum compertum eſt, inquit Polybius, in eo prelio, quo Galli circa Florentiam victi ſunt à Romanis. Quanquam nulla accepta offenſione vix incolumitatem ac ſalutem ſine maxima ſolicitudine tueri poſſunt, qui à Germania & Gallia Romam aut Neapolim, quæ pars Italiæ maxime Auſtralis eſt, proficiſcuntur. Cū enim quatuor Germanorum legiones ſuperatis Alpibus Romam Carolo Burbonio duce cepiſſent, vix anno vertente dimidia [a] legio ſuperſtes in Germaniam rediit; tāetſi nullam niſi à crapula, quæ ad Auſtrum lethalis eſt, offenſionem accepiſſent. Atque id etiamnum in gregib⁹ & armentis diuturna experientia compertum fuiſſe tradit Plinius, vt quæ ad Auſtrum aguntur, lactis copiam amittant, ac paulatim macie tabeſcant; contra quam accidit iis qui ad Aquilonem iter faciunt. Quinetiam flantibus Auſtris cruditates ac vertigines robuſtiſſimos quoſque inuadūt: quo fit vt & cibi min⁹ appetantur, & ſalutares ſint vomitiones[b]: quam aëris diuerſitatem percipit in primis omne genus auium; quæ flante Aquilone vegetiores fiunt; ab Auſtrali vero flatu tabeſcunt.

[a] *Guicciardin.*

[b] *Ariſtot. in Troplemat.*

Hoc

Hoc tamen insularum proprium est,& corũ qui maritimos tractus accolunt, vt aeris frigida temperies ab æstu maris tepescat: idq; mihi dubitanti perceptum est cũ in Angliam traiecissem, vbi cœlum mitius est quam in Gallia. Nam Occanum ventis iactatum ita feruet atque incalescit, vt aqua ignibus supposita videatur. Itaq; nullæ hominib. aut gregib. à frigore & pruina offensiones. Quam quidem ad rem, si Leo Afer & Aluarezius suam intelligentiam adhibuissent, non tantopere Afros & Æthiopes ab incredibili ciborũ abstinentia laudarent: qui si vberioribus epulis indulgere velint, non possint.

Eandem fere ab Antarctico Polo naturam hominib. ingenerari, ratio ipsa corporumq; cœlestium vis cogit confiteri. Nam ex historia quæ ab Hispanis prodita est, constat, non procul à freto Magalliano Antarcticę regionis genus hominum, quos Patagonas vocant, tantæ proceritatis extitisse, vt vix vnum octo Hispani vinculis cõstringere possent: homines alioqui simplices ac stupidi iudicio Hispanorum, qui ingenii præstantia cæteros Europæ populos superare dicuntur. Quibus rebus intelligitur, corporum vim ac robur esse versus vtrumq; Polũ: animorum vero, ad Australem plagam.

Qui inter vtrasq; regiones interiacent, & ea loca quæ propter caloris ac frigoris temperationem ad vitã beatius salubriusq; degendam idonea sortiuntur, mediocres etiã habent corporis & animi dotes. In quo quidem admirabilis elucet Dei optimi maximi sapientia, qui maximam non modo ingenii, sed etiam animi vim ab ingenti corporis robore semper disiunxit: quum prospiceret iniustitia potentibus copiis armata nihil crudelius esse. Ergo mediæ regionis populi plus habent animorum ac ingenii, minus tamen roboris, quam qui ad Septemtriones: sed corporibus validiores sunt quam Australes, à quibus ingenio quidem, non tamen animorum vi ac fortitudine superantur. Habent etiam artes imperandi maiores, & in rebus agendis iustiores sunt vtrisque.

Ac mihi propius in historias & scripta veterum intu-

enti,exercitus & copiæ ab Aquilone; recōditæ ſcientiæ, philoſophiæ inq̃, mathematicæ artes,religiones,& q in veri inueſtigatione versātur diſciplinæ,ab Auſtro aduectæ vidētur. Artes v.imperandi ac ciuitatis moderandæ, tū ēt legitimę ſcientiæ,oratoriæ ac theatrales diſciplinæ, à populis mediæ regionis origines & incremēta ſuſceperunt: omnia deniq; magna imperia, Aſſyriorum inquā, Medorum, Perſarum, Græcorum,Romanorum,Celtarum, in mediis regionum temperatiorum ſpatiis ſedem ac domicilium habuere.Sed ea imperia multo magis ad Auſtrum quam ad Septemtriones propagata ſunt.Nam quibus temporibus Scythæ Nomadum in morem huc illuc vagabantur, *nulla fere oppida, nullas arces, nullis propugnaculis munitas vrbes habebant Germanici*, vt Tacitus ſcribit. Ac tametſi Traianus admirabili pōte ſupra Danubium exſtructo (cuius adhuc veſtigia reſtant) Decebalum regem Dacorum fregiſſet: nihilominus tamē Adrianus ſucceſſor pontem dirui mandauit,ne gentes Aquiloniæ aditu patefacto in intimos imperii Romani receſſus penetrarent. quarum gentium vim ac robur cum Auguſtus expertus eſſet,legiones ſeptemdecim ad Rhenum &Danubium in excubiis diſpoſuerat,vt imperium commodius tueretur: quibus legionibus à Conſtantino Magno ſublatis, repente Alemani, Gothi, Oſtrogothi,Vandali, Franci, Heruli,Burgundiones, Hunni,Gepidæ, Longobardi, ac poſtremo Tartari, Turcæ, Normani, Scythicarum nationum examina, in prouincias Romanorum irruperunt, Ac tametſi Angli claras ab Francis, quos habent ad Auſtrum, victorias retulerunt, nunquam tamen Scotos de inſulæ particula depellere, aut ſub imperium ſubiungere potuerunt. Turcarū quoque natio ab Hyrcaniæ finib. profecta,longe lateq; verſus Auſtrū arma protulit, & optimas quaſq; Aſiæ,Europæ, Africæ regiones,ac pene totius Mediterranei maris inſulas imperio adiecit; Tartaris tamen conceſſit; nec imperium ad Aquilonem vlterius propagauit. Itaque cum Auſtrales populi vim Aquilonis intelligerēt,Deus prophe-

prophetarum [a] oraculis ab Aquilone sæpius minas intentauit: inde bella, clades exitia Rerumpublicarum futura prædixit.

a *Esaiæ ca. 14. & 41. & 49. Hierem. ca. 34. & 6. 10. 13. 15. 16. 23. 25. 46. 47. 50. 51. Ezech. 38. Daniel 11. Zach. 2. & in lib. Sap.*

Ac tametsi non eadē est q̄ fuit olim hominum multitudo, nec vita tam diuturna, nec tantū robur, nec ꝓcera Gigantum statura; qua de re Plinius scriptores omnes sępe conqueri scribit: vix n. vsquam terrarū exstat vrbs Capuæ similis, q̄ in ambitum milliaria tredecim cōtinebat; multo minus Babyloni cōparanda, quę tametsi in planitie figuram quadratam haberet, vix tamen toto triduo [b] pedites vrbis mœnia emetiri poterant: nihilominus tamen regionis Aquilonis, & populorum multitudine, & amplitudine corporū, & robore ipso Australes facile superant. Quamobrem lex militaris Romanorum, q̄ vacationem dedit à militia anno quinto & quinquagesimo [c], non cōueniebat in Lacedæmonios, qui tametsi nec bellandi peritia, nec fortitudine Romanis cederent, anno tamen quadragesimo vacationem [d] habuerunt; quia robore inferiores essent Romanis, propter eam quam dixi Aquilonis & Austri naturam. Erat n. Lacedæmon Australior vrbe Roma. Quod si Scythæ ad Austrum ꝓficiscantur, animi languore ac sudorib. diffluūt. Quamobrē piratæ mediterranei maris captiuos Belgas & Anglos ad laborē in illis regionib. inutiles vilissimo pretio addicūt.

b *Ionas ca. 1. Herodotus, Arist. in Politic.*

c *Polyb. lib. 6.*

d *Plutarch. in Agesilao.*

Vis autem caloris intima in Aquiloniis regionibus, & aëris siccissima natura, populis maiorem sitim ingenerat quam Australibus, quibus interiora frigida, & Austri flatus natura humidus: sic enim Græci: *νότον παρὰ τῆς νοτίδος*, id est, *ab humore*, dici tradunt: quia flantibus Austris, imbres; Aquilone vero spirante, puritas cœli nitidissima sequitur: quo fit, vt Germani ac Scythæ vberioribus poculis vti cogātur: vnde prouerbium ἐπισκυθίζειν; quo apud Athenæum potator dipnosophistes puero aquam infundenti, verbo modice deflexo vsus est, cum diceret, ἐπισκύθισον, pro ἐπιχύτισον: quod non nisi Græce percipi potest. Hinc etiam illud Taciti de Germanis *Diem noctemque continuare potando, nulli probrum: crebræ,*

vt in-

vt inter violentos, rixæ. Id autem regionis, non hominum vitium esse, argumento est, quod qui ab Austro ad Septemtriones iter habent; eo bibaciores, ac voraciores fiunt: contra quam iis accidit qui ad Austrum proficiscuntur. Scytharum tamen cutis mollior quam Australium, propter humorum copiam & caloris intimi, vnde sudores egeruntur, quo fit vt maior insit in Aquiloniis copia pilorum, quam in Australibus, quibus densior, siccior ac durior cutis aut glabra est, aut non nisi crispos ac retorridos capillos gignit. gaudent igitur Australes calore ac siccitate: imbres ac frigora ferre sine salutis periculo non possunt. Et cum Romani ad bella exercitatissimi totas hyemes in otio transigerent, vt Pœni quoq; & Græci: nihilominus Scythæ tum maxime bella gerunt [a] cum omnia gelu obriguere: quinetiam ipsa flumina ac maria glacie concreta traiicere ac peruadere solent. At quamplurimos Hispanos, cum iuga Peruana superarent, historici prodiderunt vi frigorum extinctos fuisse [b]. ratio est in promptu. cum enim in calidis regionibus educati sint, algent interiora: quod si frigore inopinato corripiantur, vt Australib. accidit, quum altissima iuga superant, à calore intus & extra deseri necesse est: contra quã Scythis accidit, quibus insitus à natura calor ad centrum cogitur ac ipso frigore augetur. Illud etiam incredibile videatur, verũ tamen sit; Australes ab intimi caloris inopia lubricas aluos habere, dysenteria sæpius vexari.

a *Agathias & Crantzius.*

b *In histor. Indorum.*

Cum item Septemtrionum loca paludib. ac fluminibus vndiq; scateant, ob id Scythæ aquis facile cõsuescũt, & in ipsis lacubus sæpe delitescunt, vt hostes fallere possint: vt scribit Herodianus de Germanis, qui copias Romanorum equestres telis infestabant, ac tuti paludibus pugnabant. Quod Galenus cum non satis perspexisset, miratur morem Germanorum, qui infantes, vt primũ in lucem editi sunt, flumine viuo abluere solent; quãquam Ausonibus quoque id esset in more positum; vt Maro,

----natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoq; gelu duramus & vndis.

De

De Germanis vero Iulianus Imperator, is qui Transfuga vſurpatur, ſcribit[a], ſpurios à legitimis in Germania dignoſci, quod cum primum nati ſunt, fluminibus ſuperponuntur: ac ſpurios quidem mergi; legitimos vero aquis innatare ferunt. Quanquam his temporibus ſortilegii ſuſpectas iudices Germanorum aquis ſuperponunt manibus ac pedibus vinctis: quæ enim merguntur, à ſcelere puras eſſe pronunciant: quæ vero ſupernatant, ſortium impietate teneri iudicant.

a *In epiſtola, ad Antiochum Miſopogana.*

Spuriorum ac legitimorum diſcrimen.

Qui medias regiones occupant, propterea quod téperiem æquabiliter fuſam habent, omnes nimios & frigoris & caloris appulſus ſentiunt: facilius tamen imbres ac frigora perferunt quam Auſtrales, difficilius quã qui ad Septemtriones: & cum vtriſq; ſocietates facilius propter quandam morum ſimilitudinem coeuntur. Deus enim vt omnia incredibili bonitate ac ſapientia copulauit; ſic etiam Auſtrales populos, qui propter naturæ diſcrepantiam ac diſſimilitudinem Scythis conſociari difficilime potuiſſent, eorum propinquitate qui media loca tenent, quaſi quodam communi vinculo coniugauit. Quarum rerum cognitio non tantum ſuauis eſt ac iucũda, verumetiam maximi ponderis ac momenti, cum de fœderibus & ſocietatibus principum ac populorum inter ipſos diſceptatur: aut cum exercitus ex variis nationibus conſcribuntur: vt in legionibus collocandis ſiue in caſtris, ſiue in prælio conſciendo, extremarum regionum homines ſeiungantur, & qui cum vtriſq; cõſpirant, in mediis ſpatiis cõſtituantur. Sunt autem ii qui laudatã corporum temperationem & moderatos habent animorum motus, quales ſunt Aſiatici: qua quidem temperatione remotiſſimi ſunt, inquit Galenus, Arabes ac Germani. Sed Aſiæ pars illa quã innuit Galenus, vnde originem acceperat, non modo inter Polum & Æquatorem, ſed etiam inter Orientem & Occaſium media interiacere videtur. Hic hominum natura mitis eſt ac manſueta: inde morum vrbanitas tanta, vt rectiſſime ſit à Marco Tullio dictum, *Non modo in Aſia eſſe, verumetiam ad*

Humanitas ab Aſ.

ad omnes populos inde peruenisse humanitatem. ¶ Sed eorum sententiam probare non possim, qui gentium barbariem ac feritatem ab extremo frigore vel calore proficisci putant: cum experiētia diuturna compertum sit, Australes ingenio præstare cæteris; barbaries autem ab inopia mētis consilii deriuatur. Herodotus Ægyptios iampridem nationes cæteras ingenio ac vrbanitate superare scripsit. Idē Cæsaris iudicium habemus [a]; *Ipsi homines Ægyptii, ingeniosissimi ac subtilissimi, tum artificiose,* inquit, *nostrorū machinas imitabantur, vt ab illis expreßisse videremur.* Et cum M. Antonius vrbanitatem, lepores, delicias Ægyptiorū degustasset, Romanorum quasi agrestium hominum mores contemsit [b]. At Ægyptus magna sui parte sub Tropico sita est; vbi homines ardentius à calore quam sub Æquatore vrgeri tradunt, quotquot vtramq; regione peragrarunt: cuius ratio est in promtu, scilicet Solis statio diuturnior, ac Tropici minor q̃ Æquatoris amplitudo. Eundem fere tractum occupant Pœni, qui Romanorū potentia calliditate sæpius ac perfidia quam robore superarunt: hos Columella *gentem acutißimam* appellauit: Ægyptiis tamē Australioribus ingenii subtilitate cedūt.

a Lib. 2. belli ciuil.

b Plutarch. in Antonio.

Sed ne longius discedamus, domesticis vtemur exemplis. Philippus Cominius scribit, Anglos maiorū nostrorum memoria queri consuesse, quod bellicis laudibus Gallos sæpius vincerent, consilio tamen ac sapientia lōge inferiores essent, vel, vt Ennius loquitur, *bellipotentes sunt magis quam sapientipotentes*: quod sæpius intellectum est in pacis actionibus ac fœderibus sanciendis. Ita Galli queruntur, se ab Hispanis consilio ac rerum gerēdarum prudentia superari, & in fœderibus sæpissime circumuentos. Infinitum sit peccata nostrorum hominum singula commemorare. Nam vt superiora prętermittamus, extremo fœdere Cameracensi quod cum Hispanis ictū est, omnia quę annorum triginta victoriæ nobis pepererant, momento ablata sunt: cum tamen nec viribus inferiores Hispanis, & pugna superiores sæpe fuissemus. Neque vero Hispani se de manibus Gallorū Insubriam, Allobro-

lobrogum]Corsicam, vllis vnquam virib.erepturos sperauerant: sed tot ac tantas artes adhibuerunt, vt nō modo Allobrogum Duci regiones ad portas vsq; Mediolani, & ad mare Celticum longe late patentes, sed etiã Genuensib. Corsica restituerentur: nec solum beneficii gratiam Hispanis acceptam ferrent, sed etiam Gallos ab Italia sequestro Duce Allobrogum longe summouerent, vt nihil Gallis præter agrum Salussianum in Italia restaret; in quem etiam Hispani bello Sacro quo Gallia exarsit, variis fraudibus inuadere sunt conati. Ego eos qui ad pacis actiones & fœdera cum Hispanorum legatis sancienda missi fuerant, summa fide ac solicitudine rem gessisse opinor, etiamsi horum nonnulli captiuitatis suæ pretiũ publico detrimento pacti dicerentur: sed à sapientibus didici, decretum in Hispania fuisse, pacis actiones, quoad eius fieri posset, protrahendas: quod amens esset is animus Gallorum, vt tædio ac molestia diuturnæ spei fracti, omnia concedere quam exitus suarum rerum felices exspectare malint. Illud etiam animaduersum, nostros legatos in eum locum, vbi de pace agebatur, priores cõuenire solitos, dum interim Hispani moras necterent; ac nostros homines semper eo modo fefellisse, vt ab Hispanis non sine quadam ignominia pacem petere viderentur. Eadem agendi celeritate nostros legatos coram Francisco Sfortia Duce Mediolanensi visos esse scribit Cominius, ac sæpius simul fuisse locutos: Ducem vero nostros increpuisse, vicissim loqui iussisse.

Quibus rebus intelligitur, Hispanos, quorũ vniuersa regio nobis est Australis, animorũ motus habere moderatiores, ac propter insitum atræ bilis humorẽ, ad quietẽ & contemplationem natos: qui autẽ mentis agitatione & contemplatione pascuntur, ingenium acuunt. Gallos vero & mediæ regionis populos flaua bilis ad celeritatẽ incitat, & ad omnes tum animi tum corporis motus, tũ etiam ad res agendas efficit promtiores! Itaq; Galli currere videntur Hispanis, etiam in ipso gressu; quam agendi celeritatem mirantur & amant Hispani, ac magna

mercede opifices ac pueros è Gallia regionum fere omnium populosissima accersere solent. Nam cum Narbone ageremus, in Hispaniam proficisci mirabamur ex Aruernis & ex Lemouicibus magnam tenuium opificum multitudinem; quoniam intelligunt Hispanorum agros ob inertiam hominum incultos, & vrbes opificibus fere vacuas esse. Cum enim N. Strossa Prior Campanus, triremes nostras, quibus in litore Massiliensi[a], Barcinonem vrbis diripiendæ cupiditate egisset, eamque ex improuiso adoriri vellet, detecta fraude, decem millia Gallorum opificum in vrbe Valentina, iussu Maximiliani proregis Hispaniarum capta sunt; quorum tamen Hispani vades esse quam ab eis deseri maluerunt. Quo fit vt Hispania Gallorrum multitudine abundans, connubiis & societatibus vtriusque gentis implicata, optimi generis homines, & quidem Gallis & Hispanis præstantiores procreare videatur: quoniam in Hispanis nimia tarditas, in Gallis nimia celeritas notatur. Quamobrem quæ à Lycurgo & Platone tam multa de gymnastica deque ciuibus exercendis præcipiuntur, ad Australes quidã accommodari debent, vt validiora sint ac vegetiora corpora quæ ingeniorum magnitudine & contẽplandi assiduitate tabescunt: qui autem abundant flaua bile, quietem oderunt, ac bile vrgente huc illuc inuiti feruntur; qui contemplationi sese dedere possint, prudentissimi fiunt.

a Anno 1552.

Aquilonarium vero feritas & mentis stupor, literarũ studio mitescit: nam labore assiduo homines ferociores fiunt; vt Aristoteles scribit lib. VIII. Polit. Est autem natura melior, quæ nimiũ inter & parum interest, quæ tum in ingeniorum, cum etiã in corporum aurea mediocritate consistit: vt Italorum. Nam Italia non modo inter Æquatorem & Septemtriones verumetiam inter Occasum & Orientem fere media interiacet, ac modice ab Aquilone ad Meridiem deflexa. Vt autem pituita vexãtur qui sub vtroque Polo positi sunt; & atra bile qui sub Æquatore: ita sanguineam εὐσαρκίαν adepti videntur, q

post

post decimum quintum à Polo tractum, vsq; ad mediã regionem, loca tenent, id est, vsq; ad quadragesimum à Polo gradũm, qui est ab Æquatore quinquagesimus: deinceps sanguini flaua bilis copiosius miscetur, & qui ꝓpius ab Austro absunt, subvirides euadunt, propter flauę atq; atræ bilis copiam; quæ confusæ simul ac mistę, eam efficiunt quam dixi colorum varietatem, quousq; à Solis ardorib. & ab atra bile adusti penitus atri fiant. At Galenus cum animi mores à corporis temperatione deducit, stupidos homines effici putat à copia pituitæ, lętos ac robustos à sanguine, alacres & ad res agendas idoneos à flaua bile; ab atra vero constantes & quietos. Illud tamen omissum ab eo est, quod à sanguine robur; vnde *robustos à rubore* dici Festus scribit; à bile vero flaua fortitudinem & animorum vim: non quia sanguinis & humorum copia robur per sese efficiat: sed crassior ac fibrarum plenior sanguis concrescit, & auget musculos, vnde robur ingeneratur. Ex his autem quatuor generibus, quo quisq; plus minusve particeps est atræ aut flauæ bilis, aut sanguinis, aut pituitæ, eo propius abest aut longius ab ea quam dixi temperationum varietate, quam Theodorus Duca Imperator Constantinopoleos duobus ac nonaginta generibus breui libello distinxit: non modo pro varietate quatuor humorum, sed etiam ꝓ tribus animi [a] partibus, ratione inquam, ira & cupiditate.

Sed cum illa humorum cum animæ viribus temperatio ab eo allata, oraculis Delphicis obscurior sit ac difficilior; tum vero nullis rationibus aut argumentis, ac ne exemplis quidem illustratur; nec regionum aut locorũ vllam habet partitionem: quam tamen Hippocrates [b] ad hominum naturam penitus intelligendam maxime necessariam esse ducit; nec item à montanis plana loca; nec vtraq; à maritimis aut à palustrib⁹; nec à ventosis ac turbidis, quietas ac trãquillas regiones; nec populos disciplinis eruditos ab agrestibus & barbaris diuisit, in illa q̃ suo iudicio finxit animorum ac humorum varietate. nos eam disciplinam sequemur, quæ rationi ac naturæ con-

[a] *Miscuit humoribus vim* λόγου, θυμοῦ, ἐπιθυμίας.

[b] *in lib. De locis & aqua.*

ſentanea ſit, & exemplorum multitudine confirmata. Cum enim de Germanorum moribus ſcriberet Tacitus, *Gens*, inquit, *non aſtuta, nec callida, aperit adhuc ſecreta pectoris licentia ioci. ergo detecta & nuda omnium mens poſtera die retractatur, & ſalua vtriuſque temporis ratio eſt, deliberant dũ fingere neſciunt, conſtituunt, dum errare non poſſunt*. Idem iudicium eſt apud Strabonem, Iuſtinum, Plinium, Herodotum, Vegetiũ de Scythis nationibus: quas principes iam inde ab extrema memoria ad ſui corporis cuſtodiã ſemper adhibuerunt. Quinetiam Rhaguſiorum ac Genuenſium populares ſtatus Prætorias cohortes ex Heluetiis & Germanis conſcribere conſueuerunt: reges itẽ Turcarum & Africæ citra Atlantem præſidia militum ad Europa arceſſere ſolent eorum qui Chriſtianam religionem eiurauerunt: quod primum à Manſora Magno Africæ & Hiſpaniarum Imperatore factum ad poſteros permanauit. Nec ita pridem rex Tunetanus equitatum è Chriſtianorum transfugis, & Prætorias cohortes venalitiis ab Europa aduectis[a] conſcripſit: quod ſimpliciores ac robuſtiores habentur quam Afri: nec quicquam aliud optant aut ſperant, quam diurna ſtipẽdia, parum admodum ſoliciti de optimo principatu, aut de imperandi cupiditate; ſed ad vltionem cęſi principis, & ad omnes caſus parati, ſeu pro rege, ſeu pro tyranno propugnandũ ſit. Nam cum Chæreas Præfectus cohortium Prætorianarum, quæ ex Germanis conſcriptæ fuerant, Caligulam Imperatorem occidiſſet, eodem momento cæſus eſt à Germanis, qui vltionẽ ac vindictam, inquit Ioſephus[b], cohibere non potuerunt. Illud etiam à veteribus animaduerſum eſt, crudelitatem ac barbariem Scytharum generi ac nomini quaſi à natura inſitam eſſe. Nam Thucydides ipſe, Olori Thraciæ regis filius, Thraces ſuos populares *crudeliſſimum hominum genus* vocat, id eſt (vt ſuis verbis vtar (φονικώτατον γένος. Tacitus quoq; de Germanis[c], *Occidere ſolent*, inquit, *non diſciplina & ſeueritate, ſed impetu & ira, vt inimicum, niſi quod impune.*

Scythæ ſimplices.

a *Leo Afer.*

b *lib. 9. cap. 1.*

a *De moribus German.*

Vetera omittamus, ac recentioribus vtamur exem-

plis. Nullum est autem memorabilius quam Georgii [a] latronum Ducis, qui cum multa crudeliter ac scelerate in Hungaria gessisset, tandem captus ac semiustus, viuēs adhuc & spirans, sociis triduo maceratis ad epulas appositus est; deinde viscera detracta, & semicocta ad vescendum sociis ac militib. data. Omitto Draculæ Transiluaniæ principis inaudita crudelitatum genera; & Othonis Truchsesii legati Cæsaris publicam vindictam de sicario, qui Præfectum vrbis cuiusdam bello rusticorum occiderat. Hunc enim lentis ignib. torreri iussit, tam crudeli spectaculo, vt omnem humanitatem penitus exuisse videretur. Nec ita pridem Grombacho, quem Augustus Saxoniæ Dux, Gothanorum arce repugnata, cum Ioanne Federico cœperat, viscera viuenti detracta sunt; deinde ora corde palpitanti diuerberata ac sanguine fœdata. Rotarum autem supplicia à Germanis, vt varri traiectio à Tartaris inuecta. Nec minor Lituanorum crudelitas, qui supplicio addictos sibi ipsis gulam frangere cogunt, aut fustibus ac loris diu cæsos in crucem agunt. Quæ me ratio cogit ea q̃ de crudelitatibus regis Moschouitarum prodita sunt, vera esse confiteri. Nam quo longius homines à ratione discedunt, vt qui minus ingenio valent, eo propius absunt à feritate bestiarum, quæ vim iracundiæ cohibere nequeunt.

Australium vero crudelitas non minor est; non quidem à mentis inopia, qua valent plurimum, sed ab atræ bilis copia, q̃ vt difficilime inflammatur, ita semel inflãmata difficilius restringui potest. Nam Polybius eo bello, quod Carthaginenses aduersus Spendios gesserunt, negat vllũ crudelitatis genus prætermissum fuisse; quæ tamen leuia videri possint, si cum iis quæ à Leone Afro prodita sunt, conferantur. Quinetiam superioribus annis Tunętanum regem Muleassem liberi summa impietate nõ tantum regno expulerunt, verumetiã crudelissime excæcauerunt [b]. At Iosephus Mauritaniæ rex cũ suos legatos à rege Tenesmo occisos esse intellexisset, ingenti cum exercitu in Tenesmi regnũ expeditione suscepta

[a] Iouius Grantzius.

[b] [illegible]

decies centena hominum millia trucidaſſe, pecus omne abegiſſe; arces diruiſſe; omnia oppida ferro ac flamma ſolo æquauiſſe, arbores omnes excidiſſe memoratur[a]. Item Homerus Eſſuinus concionator, cum in Marochi regnum inuadere conaretur, arce Vngiaſena expugnata, non tantum præſidia & quicquid hominum erat occidit, verumetiam infantes vtero exſectos pectoribus matrum ſuperpoſitos dilaniari iuſſit[b]. Rex autem Tombuti captum regem Gagaonis crudeliter interfici, ac liberos eius caſtrari mandauit, perpetuaq; ſeruitute oppreſſit. Non minores apud Indiæ Occidentalis populos, in quibus nullus eſt humanitatis aut religionis ſenſus, crudelitates exſtitiſſe ferũtur; vbi & cæſorum hoſtium carnibus veſci, & infantes ſanguine mergi vſitatiſſimũ erat.

Sed crudelitas in eo maxime cernitur, cum ſupplicia iudicio conſtituto irrogantur: quoniam publica pœna nihil habet cum vltione ac iniuria priuata commune; vt quæ apud Perſas[c] olim, & nunc apud Ægyptios latronibus infligitur, ac laniatus hominum horrendo ſpectaculo publice exhibentur: q̃ nec Græci, nec Romani ſine gemitu vel ſpectare vel audire potuiſſent. Nã vtriq; damnatos, vel inedia, vel cicutę poculo necabant. Quinetiã Chii cicutam aqua, Atheniẽſes vino (ſic enim Theophraſtus) temperabant, vt lenius ac citius mortem accirent. Differt igitur Scytharum crudelitas ab Auſtraliũ hominum ſæuitia: quoniam Scythæ impetu ac belluarũ in morem ad vindictam feruntur; Auſtrales vero vulpina calliditate ac ſuſcepto conſilio vltionem meditãtur.

Et quemadmodum atra bilis difficilime curatur; ſic etiam animi perturbationes & ægritudines quæ à melãcholia abradente ingenerantur, nõ facile ſedari poſsũt: Quo fit, vt qui à mẽte ſic affecti ſunt, ſi appetitus explere non poſſint, furore corripiantur. Inde tanta furioſorũ hominum in Africa & ea Hiſpaniæ regione quæ Africæ propior eſt multitudo: & publica loca in omnibus ciuitatibus furioſis conſtituta. Genus autem furoris hominum naturam & ingenium arguit. Tametſi enim frequens

a Leo Afer.

b Leo Afer. lib. 2.

c Plutarch in Artaxer. Herodot. lib. 7.

quens est vbique stultorum numerus, Australes tamen tenues ac macilenti & spectra vident, & vaticinantur; ac sæpe quoque à dæmonibus aguntur, eaque quam nunquam didicerunt, lingua sæpius vtuntur: quem *furorem diuinum* incolæ vocant: quasi insanus ea videat: quæ sapiens non videt: & is qui humanos sensus amisit, diuinos assecutus sit. Quos vero ad Septemtrionem furor inuadit, hi assidue aut rident, aut saltant, qui morbus *D. Viti* appellatur à Germanis. Curatur autem fidibus & cantu primum incitato, deinde sedato; siue abalienatos sensus musica reuocat; siue morbos corporis cõcentus sedata mente curat; siue mali genii, qui furiosos sæpissime cruciant, diuina harmonia fugantur. Sic enim Saulem furentem malus genius pulsata lyra deseruisse dicitur. Quamobrem Elisæus coram Iudææ ac Samariæ regibus oraculum editurus, citharisten acciri iussit: simul enim cum suauitate concentus numen hausit. Et cum Saul à Samuele initiatus esset, non prius prophetarum chorus ei cum citharis occurrit quam numine afflari ac vaticinari cœpit. At mali genii ad hominum furorem sese accommodare consueuerunt. Nam qui flauæ bilis furore capiuntur, in cædem ac vulnera prorumpunt: quod his qui sanguine abundant non accidit, ac multo minus qui à pituita lethargiæ furore afficiuntur; quos rerum omnium obliuio ac stupor mentis inuadit.

Quamobrem musica furorem curet.

At quo plus est in melancholicis ingenii ac sapientiæ, eo difficilius correpti furore curantur: contra quam accidit iis qui sanguine abundant, qui rarius à furore, sæpius ab insania vexantur. Insanos appello qui suis cupiditatibus imperare, ac immoderatos appetitus cohibere non possunt. *Furor autem*, inquit Tullius, *in sapientem cadere potest, insania non potest*: & furiosis curator legibus datur, non insanis: tametsi non minus hi quam illi curatoribus indigent. Sed quotus quisq; domitas habet libidines? quotus quisq; cupiditates coercet? nemo certe præter sapientẽ. Insania vero interdũ in furorem abit: quod furoris genus verberibus mitescit. Nam Londini furio-

sorum hominum multitudo eodem coacta domicilio, verberib. acerrime castigatur quarta decima Luna, qua maior vis est furoris tumēte cerebro. Cuius rei me commiseratio cum cœpisset, a curatorib. intellexi salutarem esse furoris medicinam.

Quod autem diximus, Australes ingenio præstare cęteris, non modo id perspicitur inter Germanos & Hispanos, qui maximo interuallo à se inuicem seiūguntur; verumetiam in vna & eadem regione. Ac ne longius exēpla petantur, nostri homines satis intelligunt, quantum Pictaui, Aruerni, Lemouices, Normani, Cenomani, Belgas ingenio superent. Itaq; nostris moribus iudicantur illi anno XIX. vel ad summum XX. maiores, Belgæ non nisi XXV. Ingrati animi labem effugere non possim, si patrię ac meorum popularium videar oblitus: de quib. iudiciū exstat in antiquo diplomate [a] Caroli V. Francorum regis eius qui Sapiens vsurpatur; quo quidem beneficia quāplurima Andium Academiæ indulta sunt: hac potissimū causa subiecta; QVODQVE INTER REGIONES ALIAS REGNI NOSTRI CIVITAS ANDEGAVENSIS, VELVTI FONS SCIENTIARVM IRRIGVVS, VIROS ALTI CONSILII SOLET AB ANTIQVO PROPAGATIONE QVASI NATVRALI PROVIDERE.

a Anno 1373. Calendas Augusti.

Hoc etiam ab Australib. Scythæ differunt, quod tametsi Australes naturam habeant ad cōtrahendos sedandosq; appetitus præstantiorem, difficilime tamen domitas libidines continere possunt. Causas enim libidinis ab atra bile petēdas esse duco. Inde monstra promiscui sexus ab Africa; quā propterea astrologi, sic n. opinor, Scorpioni ac Veneri subiecerunt. Ptolemæus certe Afros veteres summo cultu Venerem vbiq; prosecutos fuisse tradit. Liuius item duob. locis quib. Numidarum meminit, *Ante omnes barbaros*, inquit, *Numidæ in Venerem effusi*. Est autem Numida omnium Africæ prouinciarum, quæ Romanorū imperiis paruerunt, maxime Australis. Quamobrē mirū videri non debet, si Persarum & Africæ princeps concubinarū greges habuisse legimus [b], quod moribus deprauatis tribui

b Herodot. Diodor li. 2. Ioseph. Antiquit. Iu. lib. 4. Quintus Curt.

tribui non potest, cum apud Indiæ Occidentalis populos, regem Alcazarem quadringētas; Gnacam vero Peruanorum regem ducentas vxores & quinquaginta liberos: item Gillo Orientalis Indiæ regem sexcentos, habuisse proditū sit [a]. totidem liberos Hierotimus res Parthorum dicitur [b] sustulisse. Ab his moribus lōgissime absunt Scythæ. Sic enim Tacitus de Germanis, *Seuera apud eos*, inquit, *matrimonia: nec vllam partem magis laudaueris. Nam prope soli barbarorū singulis vxorib. contenti sunt.* At etiā Scythæ plerique indigne ferentes quod ad Venerem inepti sint, seipsos castrant parotidos venæ quæ sub aures latet, sectione; vt quidem scribit Hippocrates; qui cum istius ad Venerem imbecillitatis causas inuestigaret putabat equitationem in causa esse, & caloris inopiā: sed vtroq; modo fallit: nam gestatio ad Venerem excitat, vt quidē Aristoteles, & experientia ipsa docet. Scythas caloris copia abundare, tum corporum proceritas, tum robur earum nationum, tum ipsa Septemtrionis vniuersi natura cogit confiteri. Australes vero caloris inopia laborare superius docuimus. Est igitur in Australibus atrę bilis ac potissimum abradentis copia; quæ quod spumosa est, libidinē proritat, vt etiamnum Aristoteles tradit, vbi [c] causas inquirit, *cur qui atra bile abundant, cæteris salaciores sint*: quod ipsum videre est in lepore, qui ex omni animantium genere melancholico succo maxime abūdat: est enim libidinosissimū animal; & vnum omniū quod superfœtat: imo tres partus in vtero simul ac semel gestat [d]: & quidem mas æque ac fœmina, vt M. Varro ac plerique scriptores [e] tradunt, & ipsi compertum habemus, non quidem in omnibus, sed in plerisque sexum duplicem esse.

a *In historia Peruuiana Indorum.*
b *Iustinus lib. 44.*
Castratio Scytharum qua etiamnū Germani plerique vtuntur.
c *In Problem.*
d *Strabo. Plin.*
e *Herodot. Ælianus.*

Quibus rebus intelligitur eos falli plurimum, qui Scytharum ac Germanorum pudicitiam & continentiam tantopere laudant [f], vt superius ex Tacito docuim⁹. Cæsar quoq; de Germanis [g], *Intra annū*, inquit, *vigesimum fœminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus*, cuius rei nulla est occultatio, Neq; enim impotentia laudem

f *Conradus Celtes.*
g *li. 6. Commēt.*

meretur: ſed is demũ laudandus eſt, qui cum improbus eſſe poſſet, noluit tamen [a]. Et vero quę laus eſt Henrici I. Imperatoris, quod perpetuam cum vxore coluit pudicitiam? melius Caſimirus I. Poloniæ, & Ladislaus Bohemiæ reges qui quod ad Venerem inepti eſſent, à nuptiis ſemper abſtinuerunt. At Ioannes II. Moſchouiæ Dux, eo vſq; mulieres exhorruit, vt ad earum conſpectũ animo deficeret [b]. cæteri Moſchouitæ quas ducturi ſunt vxores, non prius intuentur, quam nuptiæ [c] pactæ ſint.

Quare nec mirũ ſi zelotypiæ morbo minime omniũ anguntur Germani, vt Munſterus & Irenicus gloriatur; qui etiam prẹclarũ [d] putant omnes fœminas cum omnibus maribus in publicis balneis ſimul perlui. Auſtrales populi ne ſacra quidem publica fieri patiũtur, niſi vterque ſexus pariete medio diuidatur. At cum in Angliam legationis cauſa profectus eſſem, audiui Mendozam legatum Hiſpanorum, cum turpe eſſe diceret viros ſimul cum fœminis in concionibus ſacris permiſtos videri: cui Dalus Magiſter libellorum vrbane repoſuit; *Turpe id quidem apud Hiſpanos, qui etiam in ſacris locis cogitarent de explẽda libidine, à qua procul aberant Anglorum mentes.* Certe Auſtrales zelotypię morbo tantopere conflictantur, vt plerique angore animi pereât. Puna quidem rex Indorum, vt ea ſuſpicione ſeſe liberaret, eunuchis ſuis non pudenda modo, ſed etiam nares & brachia amputari iubebat.

Hic aliquis occurret, ſi tanta eſt Scytharum ad Venerem imbecillitas, vnde tanta hominum & quidem robuſtiſſimorum quanta eſt ad Septemtriones multitudo? ego illud continentiæ tribuo: inopiam vero liberorum ac diſſimilitudines à frequenti & à promiſcuo concubitu proficiſci opinor. Ac propterea Lycurgi inſtitutis non licuit cum vxoribus pernoctare. Satis quidem compertum eſt, eò quemque plures ac robuſtiores procreaturum liberos, quò temperatiores ac rariores habebit cum vxore congreſſus; ac ſæpiſſime quæ à maritis ſecubant, vno congreſſu geminos pariunt. Quo fit etiam vt homines, tametſi cum belluis ſimilitudine quadam coniungun-

a Pſalm. 15.

b Sigiſmundus Liber, in hiſtoria Moſchouitarum.

c Idem Sigiſmundus.

d Munſterus in deſcript. Badenſi.

guntur: qui tamen à bestiarum natura propius absunt, vt Scythæ, eo magis voluptatib. naturæ congruentib. fruãtur, & parentib. similes pariant, vt Germanos omnes sui similes Tacitus fuisse scribit: quia peregrinos & abhorrentes à natura complexus minime appetunt: non quia sit eadem cœli temperies, vt Hippocrates scribit: cum vbiq; terrarum sua sit aëris ac cœli temperatio. Est igitur populorum multitudo ab illa temperata naturæq; congruenti voluptate. Inde Iornandes inferiorem Germaniam *hominum officinam* appellauit. Hinc enim gentium examina pene infinita prodierunt. Quinetiam in Selandiæ & Hollãdiæ agris, quos veteres Cimbris ac Batauis tribuunt, oues ter quaterq; singulos annos (non sine admiratione) fœtare vidimus, & interdum ter geminos & quater geminos parere: cum ad Austrum semel aut bis ad summum, nec plus vno parere comperiantur.

Illud etiam incredibile, verum tamen sit, ad Septemtriones aut parem aut maiorem esse marium quam fœminarum vbique copiam: ad Austrum multo plures esse in omni genere animantium fœminas quam mares. Nam ꝙ Cæsar Britannos duodecim vna vxore sępe contentos scribit, Indos vero singulos greges vxorum habere compertum sit, hic copiam, illic inopiam fœminarum arguit. Qui medias sedes Polum inter & Æquatorẽ occupant, omnia mediocriter consecuti videntur: & magnam partem vnius vxoris legitimæ coniugia tuentur. Ac tametsi Iulius Cæsar Dictator Heluidium Cinnam impulit, vt legẽ πολυγαμία ferret ad populum, vt Cæsarionem, quem de Cleopatra susceperat, legitimum hæredem haberet: lex tamen repudiata est [a]. Eadem lex à Ioanne Leidano sartore promulgata, cum Munsteræ vrbis principatum inuasisset, statum suæ ciuitatis plurimum [b] cõturbauit. At Imperatores perpetua lege πολυγαμίαν infamię pœna subiecta vetuerũt [c]: nostris vero legib. pœna capitalis Henrici II. principatu irrogari cœpit. Sed Arabicæ leges ac religiones ab Australib. profectæ, legib. Romanorum derogauerunt. Ita fit vt plerique, cũ

a Tranquil in Iulio.

b Sleidan.

c L. neminem. de incestis. Cod.

omnes omnib. populis leges accommodare velint, respublicas & imperia sæpius euertant.

At iis quæ diximus discrepare videtur Cardani disciplina: is enim hominem omniū animantium sapientissimum esse tradit, quod calorem ac humorem habeat copiosiorem quam cætera animantia: sed nihil ab eo dici potuit absurdius; cum bestiæ q̃ minus habent caloris, sapientia cæteris præstent, vt rectissime Aristoteles [a] iudicauit. Ac pœnarum quidem militarium vna fuit sanguinis missio [b]: quod qui sanguine abundarēt, animorū impetus & cupiditates rationi minus obsequentes haberent. Bestiarum autem omnium sapientissimus [c] elephas ob id esse, scriptorum omnium summa cōsensione creditur, quod sanguine sit frigidiore, vt Plinius scribit: & atræ bilis copia abundet plurimum: vnde Elephātiasis ingenerari putatur: & ab eadem atra bile adusta cancer & lepra deriuātur: qui morbi ab Australib. Africæ populis per Asiā & Europā late persuaserunt: negat n. Plutarchus,[d] leprosos ante suam ætatem in Græcia vllos exstitisse. Plinius etiam ante Pompeium Magnum Italiā leprosis vacuā fuisse scribit. Sed in eo fallitur, quod leprā Ægypti propriam fuisse iudicat; cum Africa tota leprosorum ab vltimis Æthiopum finib. vsq; in oram maritimā adeo plena sit, vt & morb⁹ popularis esse videatur [e], nec à cæteris ciuib. leprosi seducantur. Hic tamē admonendi sumus, lepram cum Elephātiasi magno errore nō tantum ab indoctis, sed etiā ab iis qui summā eruditionis opinione excitarunt: cum Elephantiasis [f] crurum ac tibiarū tumor sit ingēs; lepra vero totius corporis cācer. Error manauit ab interpretib. Galeni, qui λέπραν & ἐλεφαντίασιν diuersos morbos, *leprā* interpretātur. At Galenus [g] scribit, duos elephantiasi morbo laborantes, ex esu viperarū in leprā incidisse: quo tamē ciborum genere tū Australes tum medicorum familię leprā curari constanter affirmant [h]. At etiam Auicenna cum librum de Elephantiasi scripsisset, alterum quoq; de lepra scripsit [i].

Atrā vero bilem diuturnæ vitæ causam esse potissimā opi-

a li. 2. De partibus animantium
b Gellius.
c Ælianus Cicero in e... fa miliaribus, Plutarch. in libro πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα. Plin. lib. 8. Tranquil. in Nerone.
d In symposiacis.
e Leo Afer. Franciscus Aluarefius.
f Rasis & Auicenna.
g lib. 11. cap. 2. de simplic. medicina.
h Auicenna.
i Leonicenus & Leonardus Fuchsius Parad. x. lib. 2. ca. 16.

opinor; non ſanguinis & caloris copiam. Argumento ſit quod quæ animantia plus habent atræ bilis, eo ſunt viuaciora; elephantes inquam, quibus nihil diuturnius eſſe Ariſtoteles confitetur: item cornices antiquorum iudicio, in quibus tamen nihil fere ſanguinis eſt, ſed exiguum quiddam atræ bilis. In hominum genere Auſtrales cæteris longiorem vitam viuere conſtat; vt mirum videri non debeat; ſi Memnona regem Æthiopum, quem *auroræ filium* appellat Homerus, annos quingentos vixiſſe proditum ſit; cum in iiſdem regionibus quoſdam annos ſexcentos exceſſiſſe auctor ſit Xenophon [a] nec ita pridem Franciſcus Aluareſius Luſitanus, Marcum Abuna Pontificem Æthiopum ſe vidiſſe teſtatur annos centum & quinquaginta natum, nec tamen ſenium præ ſe ferentem. Idem quoque Leo Afer in Numidia pleroſq; ſe vidiſſe tradit qui centeſimum annum ſuperauerát, in quib. nulla ſenectutis ſpecies appareret: nihil tamen ſiccius fieri potuiſſe. Quod ipſum de Maſiniſſa Numidiæ rege ſcribit M. Tullius annos xc. natum cum pedib. iter ingreſſus eſſet, in equum nó aſcendere; cum equo, ex equo non deſcendere: nec vllo imbre aut frigore adduci potuiſſe, vt capite eſſet operto; deinde ſubiicit ſummam in eo corporis ſiccitatem fuiſſe.

[a] Plin. lib. 7.

Morbis tamen grauiſſimis tum animi tum corporis obſtrictos teneri Auſtrales homines perſpicuũ eſt; furore inquam animi, lepra, morbo comitiali, ac dyſenteria: quibus morbis qui vacant, lõgiſſimam vitam ducere, & maximis virtutibus pſtare conſtat. Itaq; cum Liuius maximas Annibalis Afri virtutes enumeraſſet; *Has*, inquit, *tãtas virtutes ingẽtia vitia æquabant, inhumana crudelitas, perfidia pluſquã Punica* & cætera vitia q̃ ab eo maxima cõmemorantur. Nã in maximis ingeniis ac præſtantib. naturis, vt in agris fertiliſſimis & incultis, ingentes virtutes ac vitia pullulare conſueuerunt, Ergo literis abutuntur qui Scytharũ mores ac ſimplicitatẽ laudant; & vitia Auſtralium tantopere vituperant. Nec minus fallit Machiauallus, qui omniũ hominũ ſceleratiſſimos eſſe putat Italos,

Gal-

Gallos, Hispanos, cum nec bonas literas, nec regionum naturam ac varietatem nosset.

Ac si quis propius Aquilonios, Australes, ac mediæ regionis homines intueri velit, is non inepte profecto cum iuuenibus, senibus, ac maturæ ætatis hominib. cõparare possit. Nam qua quisque re populus plurimum valet, eadem ad Reipublicæ gubernacula sæpius vti cõsueuit. qui ad Septemtrionem, vi & armis subditos in officio fere continent: qui ad Austrum, religionib. ac numinis metu, cæteri æquitate ac imperio rationis. Tacitus de Germanis, *Nihil*, inquit, *neque publicæ neque priuatæ rei nisi armati agunt*, & Campanus in oratione de Germanis, *Nec maiores vestri templum* , inquit, *nisi armati ingrediebantur*, Cæsar vero de Germanis. *Neque Druides*, inquit; *habent qui rebus diuinis præsint: neque sacrificiis student, Deorum numero eos solum ducunt quos cernunt, & quorum aperte opib. vtuntur, Solem, Vulcanum, Lunam : reliquos ne fama quidem acceperunt.* Ex quo intelligitur, eos qui mentis inopia laborant, solo sensu ferri bestiarum in morem ad id quod adest, quodq; sensib. percipi potest, vt mirum videri nõ debeat, si pleriq; Germanorum qui Romanos ritus deseruerunt, statuas tamen mordicus retineant, vt oblata diuorum specie, ad rerum diuinarum cogitationem ferantur: nam stupidiores homines ea q̃ cernunt, ꝓ numine habent. At etiam Solinus veteres Scythas gladium in terram defixum pro deo coluisse scribit; quippe ab armis & gladiis leges, religiones, iudicia, & omnia Reipublicæ momenta pendere arbitrabantur. Ab his etiam monomachia ꝓfecta, quasi solemni iudiciorum ritu, quꝯ ratione debuerat, armis transigeretur. Hinc à Frontone rege Danorum & Gothorum profecta lex, vt omnes cõtrouersiæ armis definiantur. Neq; ius illud quod Germani Riterorum proprium vocant, adhuc exoleuit. Est autem victorib. obsequi, & Brennus Sulpitio Quæstori vrbano aurũ ex fœdere ꝓmissum appẽdẽti fertur dixisse.

Quamobrem qui penitus Aquilonios homines Australium in morem exarmare velit, non inspecto, quid

cuiq;

cuique genti conueniat, is profectò naturam oppugnare videatur. ¶ Litium vero constituendarum ac iudiciorum leges & formulæ ab Asia minore, à Græcia, ab Italia, à Gallia, atque omnino à mediæ regionis hominibus fluxerunt: *Gallia*, inquit ille, *causidicos docuit facunda Britannos.* Et qui lites, quibus Gallia mirifice delectatur, à stirpe se conuellere posse putant, næ ipsi nostræ ciuitatis euersionem moliuntur. Necesse est enim aut vi aut ratione controuersias dirimere; quorum alterũ hominum, alterum bestiarum quodammodo propriũ est. Deniq; maximos quosq; Oratores, Iurisconsultos, Legumlatoresq;, Historicos, Poetas, Actores fabularum, q; que hominum mentes sermonibus & verborum illecebris permulcent, à mediis regionib. planum est origiñe habuisse. Hic rationib. ac feciali iure Legati principum cõtrouersias, quoad eius fieri potest, dirimere cõsueuerũt: ac testari deos & homines, se inuitos ad arma venire.

Vt autem Aquilonii ad vim facile prorumpunt; medii vero populi leges & verborum lumina conquirunt. sic Australes astutia & calliditate vti aduersus Aquilonios; & religionum metu suos terrere consueuerunt. Quia dicendi Veneres ac lepores stupidi Scythæ nõ sentiunt: Australes vero astutissimi falli ac decipi cum nõ possint verborũ lenociniis; nec rationes nisi necessarias ac perspicuas demonstrationes admittant; probabilia etiam argumenta quæ verum inter ac falsum periclitãtur, dubitationemque animis afferunt, omnino respuant: necesse est oraculis diuinis persuaderi, ac numinib. metuq; deorum iniecto à maleficiis deterreri. Quamobrem videmus abditas naturæ scientias, & reconditas disciplinas, artesque mathematicas, quæ hominum mentes ad assensionem quasi tormentis cogunt, à Chaldæis, ab Ægyptiis cæterisq; Australibus populis prodiisse; Religiones item omnes ab Australibus ad omnes populos peruenisse: non quia Deus opt. max. religionis præstantiam locis aut personis illigari velit, cum omnes homines sui numinis bonitate participes afficiat: sed vt Sol clarior

ap-

apparet in aqua nitidissima& quieta quam in turbida ac cœnosa:ita quoq; diuina lux à purgatis animis,& à mentib.ab hac terrestri labe longissime remotis, facilius percipitur ac retinetur, quam ab eo qui *affigit humo diuinæ particulam auræ*[a]. Quod si purgatio mentis est ab integerrimi Dei puritate,& ab ipsa diuinarum rerum contemplatione petenda, quis dubitet eo facilius perueniri ab iis qui pernicibus animorum alis,id est, à diuinissima mentis agitatione sursum rapiuntur, quam qui perturbationum mole premuntur?

a *Horat.*

Aptior est igitur ad diuinos afflatus eorum natura q moderatos habent animorũ motus,& ab atra bile quietos, vt liberius ac facilius ad cõtemplationem ferantur: quam propterea Academici *mortem*, Hebræi[b] *mortẽ pretiosam* appellant, quia mentem à corporeis carceribus à vinculis seducit. Quamobrem mirum videri non debet, si nationes Australes Respublicas melius religione tuẽtur, quam cæteri armis aut rationum momẽtis. Quæ res imprimis animaduertenda est iis qui ciuitates moderantur,vt eas gentes quæ nec armorum vi,nec dicẽdi facultate duci volunt, religionis ope ac numinis metu cogãt: vt quidem Christophorus Columbus Genuensis fecisse dicitur, qui cum Indiæ populos ad humanitatem & hospitalitatis iura blanditiis pellicere non posset,numinis metum iniecit. prospexerat enim Lunæ(quã Indi summa veneratione colebãt)deliquium breui futurum.Is igitur Lunam elatis manib. testatus est,eam iniuriam nõ æqua mente laturam, q̃ se hominem Lunæ amicum & cultorem à portu, ab hospitio ab aquis,à cõmeatu prohiberent. triduo post Luna deserta lumine barbaros sic terruit, vt summa voluntate Columbi iussa facerent.

b *Psalm.116.* pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius.

Stratagema Columbi.

Neque vero mirum debet videri, si à Septemtrione discedentib.ad Austrum homines tanta constantia religionem semel susceptam tueri videmus,vt quidẽ in Europa Hispani;multo etiã magis Afri, si Aluaresio & Leoni Afro fidem habemus. Hic enim scribit fana DCC.se in vrbe Fessa numerasse:quorum maximum quingentos ac

mille passus in ambitum, vnam & triginta portas, lampades DCCCC. haberet, annui reditus tria ac septuaginta millia numûm aureorum. Aluaresius vero qui Æthiopica scripsit, incredibilia prope narrat de templorum immẽsa mole, de sacrificiis, de ieiuniis, de publicis ac priuatis deuotionibus, de infinita monachorum ac sacerdotum multitudine; quodque vno actu inaugurari viderit duo millia CCCLV. sacerdotum. Ex quib. perspicuum fit religiones maiore cultu q̃ in Æthiopia nusquam haberi. Idẽ auctor est omnib. id persuasum esse, ea quæ in speciem aut quæ reuera bona malave iudicantur, non ab hostibus, aut ab amicis; sed à præpotenti Deo impendere. quę sane persuasa ratio magnum inprimis ad eorum Respublicas, & ad hominum societatẽ attulit incrementum.

Lites vero prope nullas habent: illud etiam mirabilius, quod nulla iudicia, nulla pacta, nulla testamenta publicis aut priuatis tabulis, sed rationes tantum accepti & expensi conscribuntur[a]. Qui nationes illas litium anfractibus quibus inuoluimur, implicare volet, næ ille Rempubl. funditus sustulerit. Itaq; sapienter Ferdinandus rex Hispanorum, qui cum Pedrariam proregem in Indiam Occidentalem mitteret, in mandatis dedit, ne iurisconsultum aut causidicum eo deduceret, ne litium semina, quæ in illis regionib. nulla erant, ab istis importarentur ac propagarentur. In quo certe peccauit Matthias Coruinus rex Pannoniarum, qui iurisconsultos & causidicos ab Italia magna mercede accersiuit, vt litigãdi leges ac legis actiones populũ ignarũ docerent. Paulo post enim tot ac tantis litium ambagibus circumuenti sunt, vt populi rogatione causidicos suis finib. arcere cogeretur. At nostri homines qui omnium mortalium in eo genere studia superarunt, iudiciis ac litibus constituendis & alendis mirifice delectantur, quas qui ab radice exscindere volet (quanquã id omnino fieri non potest) Rempublicam perdiderit, cum sua quisque & aliena vi & armis erepturus sit. Itaque iudices nostri tanta interdum causarum obscuritate impediuntur, vt cum nec

[a] Fr. Aluaresi.

nec porro progredi, nec regredi possint, necesse habeãt ad arbitros rem deducere, aut dedita opera causas ampliare ac iudicia differre, vt tandem aliquando reos expensarum tædio ac molestia litigandi ad mutuam concordiam adducant: ac modis omnib. efficiant, ne, quod iure & æquitate tribui debeat, armis eripiatur.

Quib. rebus intelligitur mediç religionis populos rerum gerendarum ac ciuitatum moderandarum scientia cæteros superare, vt qui maiorem natura prudentiam adepti sint. Est autem prudentia honestorum ac turpium, vtilium ac inutilium, iuris & iniuriæ norma, atq; omnino vitæ humanæ moderatrix. Hæc igitur artem imperatoriam; quæ hominum societatem tuetur, in sese continet: vis autem ac robur quo Scythæ gloriantur, ad iussa exsequenda pertinet, Australes vero qui ad res agendas minus idonei sunt, minus etiam robore præstant, se totos ad contemplationem rerum diuinarum ac naturalium conferunt, vt verum à falso, pietatem ab impietate diuidant: in quibus scientiarum ac religionis summa cõsistit. Artes itẽ & opificia, & quæcunque à manuum ope & industria proficiscuntur, ab Aquiloniis nationib. gnauiter exercentur. Itaq; Australes ea quæ à Germanorũ, Anglorum, ac Belgarum opificiis aduehuntur, tam multa ac tam affabre facta mirãtur quidem, imitari vix possunt: quasi Scytharum ingenium, quantumcunq; est, totum in manibus ipsis positum esse videatur.

Prudentia Scientia Ars, tribus populorum generib. tributa.

Et quemadmodum triplex animorum facultas est, scilicet sensus cõmunis seu φαντασία ratio & intellectus. ita quoque in omni ciuitate prudenter constituta, Pontifices ac philosophi in rerum diuinarum & ab hominũ sensib. abditarum disquisitione versantur, quasi mens ipsa ciuitatis: principes ac magistratus in imperando, iudicando, atq; omnino in ciuibus prudentia moderãdis, quasi ratio ipsa ciuitatis, milites, opifices, agricolæ, in iussis exsequendis, atq; in opificiorũ varietate occupantur, & ad id ꝙ adest, sensu cõmuni feruntur. Idem nobis de vniuersitate ac Repub. mundana iudicandum relin-

qui-

quitur quam mundi princeps ac moderator tant: a sapiētia fundauit ac stabiliuit,& Australis natio in rerum occultarum scientia omne studium ac operam collocaret, cæterasq; gentes pulcerrima rerum admirabiliū cognitione informare posset; mediæ religionis populi artes imperatorias,legitimam disciplinam,oratoriam,mercaturam,gubernatoriam ad huius mundanæ ciuitatis vtilitates adueherent;cæteri opificiorum varietatem inferrent, & ea metalla quæ in intimis terræ viscerib.retrusa sunt, infinito labore promerent. Vt enim Australes ingenii acumine cæteris præstent,ea tamen quam dixi alacritate, & ad res agendas celeritate necessaria vacant, q̄ à bile flaua impellitur & excitatur: quo fit vt prudentia, quæ non nisi actione & vsu indocili comparatur,excellere minime possint.Itaque iucundissima veri inuestigādi oblectatione ac suauissima contemplatione perfruūtur;& cum publicis sese negotiis implicare conantur, vel eam molestiam ab otio ac tranquillitate animi alienam ferre, vel simulationem rebus agendis sæpe necessariam imitari nequeunt: quo fit vt cum ad res agendas minus idoneos se sentiant, sponte Rempublicam deserant; aut ab hominib.ambitiosis & gloriæ cupidioribus eiiciantur:id quod accidit Magis Persarū mortuo Cambyse; ac Pythagoreis qui Rerumpublicarum ac ciuitatū imperia se tueri posse putabant. Sic enim Iupiter imperandi cupidus Saturnum parentem, rerum abditarum contemplationi plus quam Imperatorem deceret,intētum,& quietis amantem, de imperio deturbauit.

Nam qui acutius planetarum vim intueri volet,ad eas quas dixi regiones non inepte à natura tributam intelliget; si Saturnum supremum omnium Australib.tribuat; mediis Iouem; Aquiloniis Martem:sic enim ordo planetarum postulat. Solem vero fontem luminis planetarum omnium communem sequitur Venus.hæc itē Australibus, quorum maxime propriam esse diximus, ordine seruato tribuatur;Mercurius mediæ regionis nationibus, Luna vero Aquiloniis.Quæ distributio trium

natio num vim ac naturam aperte declarat. Australes enim quieta mentis contemplatione gaudent, nec vnquã ab ea, nisi Veneris cupiditatibus à natura impulsi & coacti, auocari se patiuntur: media gens Iouis ac Mercurii dotes ad imperandum, ad iudicandum, ad agendum, ad eloquendum, ad quæstum faciendum adepta, contemplationem respuit: postrema Lunæ ac Martis, id est, venationis, militiæ, opificiorumq; omniũ studiis delectatur: Scytas quidem veteres ac Germanos Martẽ ac Dianam (vt Australes Venerem, quam ipsi *Astarten* vocant) magna religione coluisse, ac omne studium in venatione posuisse Cæsar auctor est[a]. Quinetiam Lunam Germani masculino genere semper enunciant, id quod Antonius Caracalla non modo præclarum, sed ętiã ad imperium in fœminas retinendum necessarium putabat. Atque hæc stellarum inerrantium ad regionum & nationum varietatem conformatio, magnam habet cum humani corporis coagmentatione, quæ mũdi totius est imago, similitudinem ac rationem, Nam si dextra conuerteris ad Septemtriones, sinistra ad Austrum, ora versus Occasum, terga vero ad orientem: rectissima fuerit & naturæ consentanea corporis humani constitutio, vt alibi[b] perspicue demõstrauimus: ita fiet vt motus in anteriora cum orbis vniuersi cursu conueniat, dextra pars mascula robustior cum regione Septemtrionis, sinistra fœminea cum Australi, cui lien atræ bilis cõceptaculum impendet: iecur vero cum folliculo fellis in dextro latere, Lunę ac Martis naturam & sanguineam vim demonstrant Antea diximus plures ad Septemtrionem mares ad Austrum vero fœminas numero vincere, aliter fieri non potuisset, vt singuli ad Austrum greges vxorum haberent. Omitto quæ de motu masculorum ad vteri dextram prodita sunt ab antiquis. Hæc igitur de vniuersi dicta sint. Nam vbiq; reperiuntur qui atra, qui flaua bile, qui sanguine, qui pituita plus minusve abundant.

Orientis autem & occasus diuersa ratio, non paruam quoq; ingeniorum diuersitatem parit. Tametsi enim c-

ritt

[a] lib. 6.

[b] In Method. historiæ cap. 5.

ritur nihil, occidit, veteres tamen vno pene consensu Asiaticos facilitate morum & humanitate cæteros superare tradunt [a]. Sic enim Iulianus Transfuga in eo libro [b] quem aduersus Christianos scripsit; *Quis*, inquit, *ingenia Persarum & Syriorum facilia & tractabilia non videt? quis Celtarum ac Germanorum animos feroces ac sua libertatis amantissimos; Romanos vero & natura militares & vrbanos; Ægyptios acutissimos & effœminatos esse nescis?* Hispani profecto nostra ætate prodiderunt Indos Orientales, qui Sinarum littus accolunt, cæteras gentes vrbanitate, ingenii lepore, Bresilianos vero sub eodem Æquatoris tractu, indomita feritate & crudelitate gentes omnes superare. Ventus item Orientalis, & aëris suauitas efficit vt qui ab Oriente originem traxerunt, oris dignitate ac forma cæteris præstent. Hoc vero mirabilius, quod populares morbi, qui ab Oriente ad Occasum, aut ab Austro ad Arcton progrediuntur, longe lateq; grassantur: contra vero si ab Occasu vel Arcto, minus nocent, & facilius curantur: id enim diuturna experientia cognitum est, & in Gallia Narbonēsi ab vltima memoria exploratum. Quæ quoniam alibi [c] fusius à nobis explicata sunt & quousq; Orientis & Occasus natura progrediatur, nihil necesse est ea commemorare: cætera persequamur.

a *Galen. Hippocra. Plin. Strabo, Iulianus contra Galilæos apud Cyrillum.*

b *Apud Cyrillum.*

Orientales populi humaniores ac vrbaniores.

c *Id variis exemplis in historiarum Methodo demonstratum. c. 5.*

Nam præter ea quæ ad vniuersi naturā pertinent, singularis quædam est differentia eorum, qui mōtes accolunt ab incolis vallium; & eorum qui sub eodem cœli vertice montes obuersos habent ad Austrum, ab iis qui ad Septemtriones conuertuntur; item eorum qui ad orientem Solem conuersi iuga montium habent à tergo, ab iis quibus à fronte mons ad Ortum oppositus est. argumento sint incolæ vltra citraq; Appenninum, qui totam pene Italiam ab radicibus Alpium ita secat, vt pars altera ad Meridiē, altera ad Septemtriones spectet: *mons* item *Adriani* dictus, qui citeriorem Hispaniam ab vlteriore, tum etiam altissima Pyrenęorum iuga, quę Galliam ab Hispania diuidunt; Taurus in Asia minore; Atlas in Africa, qui ab Oceano in Ægyptū vsq; excurrens

Singula loca.

maritimam Africæ oram versus Aquilones, ab Australi solitudine dirimit. Item Alpes qui à Gallia in Thraciam vsque producuntur, & Carpathus qui Pannonias à Polonia distinguit. Inde tanta ingeniorum sub eodem cæli vertice dissimilitudo; Hetruscorum inquam à Bononiensibus & Aconitanis, Arogonensium à Vasconibus; Numidarum ab iis qui oram Africæ maritimam colũt; quorum alteri sub eodem cœli puncto parui, atri, sicci, alacres, longæui; alteri fusca facie, corpore robustiores, morbis sæpius obstricti esse feruntur.

Qui ad hæc animum intenderit, mirari desinet, quid sit quamobrem Florentini ac Neapolitani Venetos & Insubres ingenii acumine in priuatis rebus rationibusq; vincant; in publicis tamen vincantur. Nam Veneti prudenter consilia capiunt: quippe & à sententia discedere, & saniora consilia sequi non dubitant: vt qui ingenii viribus nec plane confidunt nec diffidunt omnino. Illi vero, siue nimia differendi subtilitate, siue ingenii ostentatione, quam semel sibi proposuerunt sententia, mordicus tueri pulcerrimum putant, & cum se imperio dignos esse singuli arbitrentur, populare imperium semper maluerunt quam optimatum. Et quemadmodum q ab agro Bononiensi in Hetruriam proficiscuntur, vel ab agro Tolosatium superatis Pyrenæis Valentiam petunt, insignem aëris dissimilitudinem percipiunt: ita non minorem percipere est animorum diuersitatem ac naturã; tametsi eadem vtrisq; cœli longitudo, ac latitudo, ac pene vertex idem vtrisque. Sed alteri ad Septemtriones, alteri ad Austrum conuertuntur. Idem pene fuit Atheniensium ac Thebanorum ager, idem cœli tractus, eadẽ longitudo: breue inter vtrosq; iugum, & fluuius Asopus: gratias tamen Plato diis agebat, quod se natura Græcũ fecisset, non barbarum; Atheniensem, nõ Thebanum: acutissima fuere Atheniensium ingenia, stupida Thebanorum: *Athenis tenue cœlum*, inquit Cicero, *ex quo acutiores putantur Attici, crassum Thebis, itaque pingues Thebani & valentes.* sed ob id tenue cœlum Athenarum, quod earũ

situs

situs est ad Meridiem decliuis; Thebanorum vero ad Arcton. Itaq; alteri scientiarum, alteri agrorum cultores & armorum. Ac tametsi status vtrisq; popularis esset, Thebani tamen, quantumuis stupidi, statum quietum tantisper coluerunt, dum Athenienses assiduis secessionibus conflictarentur; non aliter quam Heluetii, qui etiamsi minus ingenio valent quam Itali, annos tamen fere quadringentos popularem statum summa cum laude tuentur; quem Italorum ingeniosissimi Florentini, & Ligurum callidissimi Genuenses, vix annos decem sine seditionibus retinere potuerunt.

Ex quib. planum est quæ quamq; rem res consequatur; q̃ quibusq; locis Respublicæ conueniant. Amãt mõtium accolæ, ac tota natio Aquilonia populares status, aut monarchias liberas, vt principib. imperia tribuere, eaq; eripere quoties velint, possint: cum tamen corporis non ingenii viribus confidant; prudentioribus acquiescunt. Superius docuimus nationes Scythicas, Bohemos inquam, Polonos, Danos, Suecos, Tartaros, regib. imperia dare & abdicare. Eadem pene est montium quæ Septemtrionis natura, propter cœli intemperiem; quæ tãta est vt perpetuis niuib. aut glacie tegantur etiã sub ipsis Tropicis & Æquatore, vt antea diximus. Quamobrẽ nihil est cur Leo Afer mirari debeat accolas Atlantis, ac potissimum Megenzæ montis, nõ modo candidos esse, verumetiam statura proceros ac robustos: qui autem in conuallibus ac planitie, atros, debiles, pusillos videri. Est enim omnium scriptorum [a] vna vox, homines, bestias, arbores, omnia deniq; robustiora in montib. esse quam in planis regionibus. vis ac robur efficit vt montani non nisi sponte pareant, nec tyrannidem ferre velint. Neque enim tantũ in Heluetiorum ac Rhætorum montib. libera sunt ac popularia imperia: verumetiam ii qui Arabiæ, Atlantis, Parenæorum & Æmi iuga tenent, sine imperio, latrociniis & rapinis libertatẽ vitamq; tuẽtur; nõ tam armorum ac præruptarũ rupium fiducia, quã naturali desiderio libertatis; cuius dulcedine sic aluntur, vt

[a] Plinius, Celsus, Galenus.

ferarum in modum q̃ in libertate consenuerunt, mãsuescere non facile possint. Hæc igitur est, opinor, causa quã Plutarchus q̃rebat, quamobrem ii qui editiorem vrbis Athenarum regionem tenebant, pro libertate populari propugnarent; qui decliuia loca, oligarchiam optarent.

Quamobrem qui Heluetiorum & Rhætorum populares status in monarchiam conuertere volet, operam luserit: quia tametsi regnũ imperio populari præstat, ꝓspiciendũ tamen est, quid queq; natio cupiat, quid ferre recuset. Prius enim montanas gentes ad mansuetiorem vitam deducere, aut veluti feras indomitas detractis vnguib. ac dentibus exarmare oportet, quam regnũ ꝓponere. Mansuescunt autem, & feritatem sensim amittunt populi quib. à militia vocatio datur, qui otio ac trãquillitate fruuntur; ac potissimum ii qui disciplinarum humaniorum studio ac musices assuescunt. Cum. n. Arcadiæ reges accolas mõtium vix armis & imperio exercere possent, ad studia musices maximis propositis præmiis impulerunt; indicta graui pœna qui musica studia deseruisset, vt feritatem ac barbariem sensim deponerent: sic enim Polybius scribit [a]. Quod igitur Liuius Ætolos ferociores esse dixit quam pro ingeniis Græcorum, & mercede militarem operam sic locare cõsuesse, vt sæpe eiusdem gentis acies contrariæ inter se pro conductoribus dimicarent: Romanis etiam, quos cõtra diutissime bella gesserunt, pene inuictos se præbuisse; tametsi trib. tantum oppidis populare imperium tuerentur: mirum videri non debet ei cui cognita erit montium, quos Ætoli accoluerunt, natura. Idem iudicium est de Ligurib. mõtanis, qui Romanorum exercitus sępe fregerunt, ac tametsi centum amplius annos Romani bella aduersus eos gessissent, non prius tamen Romanorum imperia ferre potuerunt, quam coloniis deducendis montes deserere coegissent: sic tandem imperiis populi omnium potentissimi parere didicerunt.

a Lib. 4.

Iam vero Marsi veteres Appennini montis accolæ, omniũ Italiæ populorum ferocissimi fuisse feruntur, hinc illud,

Prouerb.

illud, *Sine Marsis triumphaße neminem*. Item *Samnit[illegible]es vicatim*, inquit Liuius, *in montibus habitabant*: nulli d[illegible]iutius aduersus Romanos bella gesserunt. Omitto illud quod Gostauus, vt Sueciæ regnum inuaderet, exercit[illegible]um ex Dulecarlis montibus conscripsit. Non est ergo qu[illegible]mobrem quis meretur legibus Heluetiorum arma fo[illegible]is ac domi habere, ac ferrum gestare quemq; oportere: qu[illegible]od alibi tamen, præterquam ad Septemtriones, prohib[illegible]eri videmus sic enim nati, sic educati sunt, vt prius sibi vi[illegible]tã quam arma de manibus extorqueri patiantur; cont[illegible]a quam accidit iis qui in conuallibus ac planis regionibus nati sunt, præsertim fertilioribus; qui sæpe ingenerantur mores nõ tam à stirpe generis ac seminis quam ex iis rebus quæ ab ipsa natura loci vitæq; consuetudine suppeditantur, quibus alimur & sustentamur, eam qui maritima loca tenent, & mercaturam assidue exercent, cõstat cæteris eiusdem regionis hominib. molliores haberi, astutiaq; & calliditate præpollere. Itaque Cæsar cum de Neruiorũ morib. quæreret; *sic*[a], inquit, *reperiebat, Nullum aditum esse mercatoribus: nihil pati vini reliquarumque rerum ad luxuriem pertinentium inferri; quod his rebus relanguescere animos eorumque remitti virtutem existimarent; esse homines feros magnaq; virtutis*. Quamobrẽ Iosephus aduersus Apionem, eos qui Spartam ad Hierosolymam à maritimis locis remoti incolerent, peregrinorum vitiis minus inquinatos fuisse tradit; vt nõ immerito ciuitatem procul à portu fundari Plato vellet, ne delitiis quæ importantur, ciues diffluerent: & mercatura victum quærentes mentiri ac fallere consuescerent. *Carthaginenses*, inquit Tullius, *fraudulenti & mendaces, non genere, sed natura loci, quod propter portus suos multis mercatorum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri atque agrestes: docuit ager ipse, nihil ferendo nisi multa cultura & magno labore quæsitum. Campani superbi bonitate agrorum & fructuum magnitudine, vrbis salubritate, descriptione, pulcritudine*. hæc ille. ex quib. ea quę diximus cõfirmantur. Eoq; pertinet illud quod prouerbio iactatur,

a lib. 2.

tur, *Insu lanos omnes infidos haberi*; quibus cum peregrinis assidua sunt commercia: qui vero mercatura quæstum faciunt, eosdem mentiri ac sępe fallere, tum etiam vultu multa simulare, ac variis hominum moribus assuetos callidiores effici necesse est. prudentia quidem moribus diuersarum gentium dignoscendis comparatur. vt Homerus Vlyssem propterea prudentissimum appellarit; qui *mores hominum multorum vidit & vrbes.*

Est etiam illud singulare, quod ventosa loca ferociores homines ac mobiliores reddunt, quieta vero humaniores & constantiores. ratio pspicua est, quod trãquilla mens in eo esse non potest, qui huc illuc iactatur; cuius rei argumento sit, quod in motu ac tumultu cõtemplari nemo potest: sed purgata mente ac perturbatione vacua, tum etiam immoto corpore id fiat oportet: & quo quisq; magis insanit, eo maiore corporis & animi motu iactatur. Vtvt sit, satis cõpertum est Thraciam, Galliam, Britanniam, Circassiam, Lusitaniam, Persiam, Noruegiam, Noricum, Pannoniam, quæ ventorum impetu magis agitari dicũtur, ferociores alere gentes, quam quę regiones eodem cœli tractu quietæ sunt; vt Assyria, minor Asia, Italia, (præter Liguriã) Ægyptus, Insubria, vbi cœlum aureum nitidissima puritate conspicuum est. Constat item Narbonẽsibus & Aquitanis nullos esse in Gallia ferociores, tametsi Celtis ac Belgis australiores sunt: quod illic *Altani* (sic enim Plinius eodem nomine quo incolæ ventos appellat) ac Circii fere semper, & quidẽ violentissime spirantes, feritatem quandam & irrequietam animi agitationem ingenerant. Est & in palustribus locis corporis æque ac animi mollities quędam montanis & arentibus regionibus plane contraria.

Quinetiã ipsa regionis sterilitas aut fertilitas animorum in eodem cœli ac terrarum tractu exsistentium dissimilitudinem affert. Nam Liuius nationes in vberrimo solo molles & effœminatas esse ab antiquis acceptũ tradit [a], at loci sterilitas homines temperatiores esse, noctes serenas vigilare, omniumque artium genere victum sibi

a Liuius. l. 45.

ſibi quærere cogit: quale fuit ſolum Athenienſium, apud quos inertia capitalis erat: nec lege Solonis parentibus alimenta præbere liberi tenebantur, niſi ab iis artes ad vitam neceſſarias didiciſſent. Quo fit vt agri ſterilitas nō modo homines ad temperantiam, ad laborem, ad opificia cogat, & ingenia reddat acutiora; verumetiam vrbes efficiat populoſiores: tum quia ſteriles agri ab hoſtibus minus appetuntur; tum etiam quod opifices & ſellularii minime vagantur. eiuſmodi fuit vrbs Athenarum totius Græciæ populoſiſſima: qualis etiam Noriberga, cuius agro nihil magis ſterile fieri poteſt; omnium tamen Germaniæ vrbium populoſiſſima, & opificum multitudine florentiſſima putatur: cuiuſmodi fere eſt apud nos Limogæa: ſic enim incolæ pronuntiant, verbo plane Græco non quidem παρὰ τὸν λιμὲν, cum in montibus poſita ſit, & ſalutaribus aquis vſquequaque irrigua; ſeu παρὰ τὸν λοιμὸν, quia fame interire ꝓpter agri ſterilitatē, aut aliunde frumentum aduehere neceſſe eſt: omnium tamen Galliæ vrbium, præter Lutetiam ac Toloſam, ingenioſiſſimis opificibus, abundantiſſima.

At conuallium incolas molles ac deſides facit agri vbertas. Cum enim è montibus fontes ac niuium fertiliſſimarum copia in valles diffluat, neceſſe eſt fertilitatem ingenerari, quæ montium ſterilitatem compenſare poſſit. Tales ſunt Atlanticæ valles, ex quibus veteres centeſimam, Leo Afer non ita pridem quinquageſimam colligi meſſem tradiderunt. Strabo vero in vallibus Tauri montis racemos duorum cubitorum naſci, & ex vna ficu modios colligi ſeptuaginta ſcribit. eadem fere de agro Damaſceno in conuallibus Libani montis prodita ſunt. Nota nobis eſt Aruernorum Limonia, Taurinus ager, imo tota Inſubria, aurea vallis Pyrenæorum, Theſſala Tempe, inter medios montes, vallis item Sedunenſis, & Carpathi conualles; quæ incredibili fertilitate luxuriant. Igitur in tanta frugum copia & regionum amœnitate, incolas voluptatibus ac deliciis diffluere neceſſe eſt: quales Sybaritas in mediis conuallibus poſitos

Athenæus delitiarum infamia flagrasse scribit; qui nec Solem orientem viderent, nec occidentem.

Neque illud omittendum, quod ad singularem animaduersionem spectat, eos qui in extremis imperii cuiusque finibus positi sunt, cęteris qui intimos prouinciarum recessus occupāt, ferociores ac validiores esse; quia fere semper de finibus aut de gregibus & armentis inter finitimos certatur: qui vero bello assuescunt, ferociores & crudeliores euadunt; vt qui pacem & otium colunt, mitiores sunt & humaniores. Itaq; Plutarchus [a] Siculos assiduis bellis quæ mutuo inter se diu gesserant, omnem humanitatem ante Timoleonis in Siciliam aduentum exuisse scribit. Ita nobis accidit bellis ciuilibus, à quibus nisi aliquantum conquieuissemus, humanitatem penitus amisissemus. Antea quoque Angli ferocissimi fuisse dicuntur; pace tamen diuturna sic humanitatem (expertus loquor) coluerunt, vt nihil vrbanius ac mitius fieri possit.

Bella feritatem ingenerant.

a In Timoleonte.

Quod si quis planius intelligere volet, cū à statu naturæ discesseris, recta disciplina ad immutandos hominum mores quantum possit, in extremos Belgas ac Germanos intueatur; qui cum Taciti Proconsulis tēporibus nec vrbes, nec leges, nec certam Reipublicæ formā haberent; nunc fere cæteras gentes siue vrbium magnitudine, siue multitudine, siue militari laude, siue domesticā disciplina, siue artium varietate, superare videntur. Qui vero Carthaginensem Africæ agrum incolunt, quique de orbis imperio cum Romanis diutissime certarunt, nunc inertia, ac dulcedine musices, cuius apud eos incredibile studium est, sic languent, vt nostra ætate Petrus Nauarrensis nauibus quatuordecim eo delatus, Bugitanos omnes cum rege fugarit. Quamobrē Plato duas [b] artes ciuitatib. necessarias esse iudicauit, gymnasticē; ac musicen; hanc quidem animorum, illam vero corporum nutricem: qui gymnasticen negligunt, corporeis virib. languere; qui musicen (id est musarum studia) aspernantur, rudes ac barbaros fieri: qui ab vtraq; deserūtur,

b In Timæo.

& ignauia corporis & mentis inertia torpere necesse est. Certe quidem populos qui musarum suauissima oblectationemente assidue delectant ac pascunt, humanissimos ac mitissimos esse videmus. Quid Romanos commemorem: quid Vrbem illã æternã quæ toties de Europa; de Asia, de Africa triumphauit, cum vtraq; studia coleret? nunc vero facies ita versa atq; immutata est, vt minime mirum videri debeat, si ab otiosissimis Pontificibus, per summam ignauiam ac dedecus æternum neglecta militari disciplina, triumphatã ac proculcatam videamus. Ex quo plane intellectum est quantum praua, quantum recta educatio possit. quamquam id antea Lycurgus suis ciuibus elegãti spectaculo comprobarat. cum enim duos iisdem parentibus catulos educari iussisset, alterum quidem ad venationem, alterum ad ingluuiẽ domesticam: vtrumq; postea, in theatro exhibuit; deinde ollas carnium apponi, ac leporem viuũ dimitti iussit; repente venaticus in leporem irruere; culinarius in ollam.

Sed Republ. semel constituta, nisi summa cura ac diligentia magistratuum mores ac leges ciuitatis retineantur, facile populus ad naturã recurret. Quod si coloniæ in longinquas regiones deducantur, non tam facile naturã mutabunt quam stirpes quæ radicib. solo hærent, atq; inde sugunt alimenta: aliquando tamen mutabuntur; vt videmus Gothos, qui olim Hispanias & agrũ Tolosatem suo imperio subiecerunt; Gallorum item colonias, quæ in Insubriã ac Germaniã Ambigati regis Celtarum iussu deductæ fuerant temporum decursu mores ac naturam omnino mutauisse. Nam Cæsar de Gallorum coloniis quæ olim ad Hercyniam syluam circa Rhenum consederant, *Quæ gens*, inquit, *ad hoc tempus his sedibus sese continet, summamq; habet iustitiæ & bellicæ laudis opinionem, nuncq; eadem in egestate patientia qua Germani permanent, eodem victu & cultu corporis vtuntur. Gallis autem prouinciæ propinquitas & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque vsum largitur, paulatim assuefacti superari multisque victi prœliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.*

Hæc

Hæc ille quingentesimo circiter anno scripsit, post illam coloniarum Gallicarum migrationem.

Et quoniam eo nos perduxit oratio, operæ pretium me facturum opinor, si errorem inueteratum de leuitate, quam Cæsar, Tacitus, Trebellius Gallis non sine contumelia tribuunt, refellam, Si leuitatem appellant illam animi ad res agendas alacritatem, qua Galli valent plurimum, placet iniuria: quæ nobis cum omnibus nationibus quæ Polum inter & Æquatorem medias sedes habent, communis est. Sic enim Liuius [a] Asiaticos, Græcos, Syros leuissima hominum genera vocat: id quod Rhodiorum legatus in Senatu Romanorum confiteri non dubitauit. Et quidem videtur Cæsar cum Gallos dociles esse dixit, illam quam dixi animi alacritatē leuitatis verbo significare voluisse. Nam lib. III. belli Gallici subita ac repentina scribit fuisse consilia Gallorū, & ad bella suscipienda alacrem ac promtum animum fuisse. Idem alibi [b]; *Gallos apertos esse minimeque insidiosos, & qui per virtutem non per dolum dimicare consueuerunt.* Certe quidem Iulius Scaliger Veronensis, non minus eruditione quam genere ac prole clarus, cum vsu diuturno Gallorum mores bene cognitos haberet, & naturam omnium optime nosset, hoc iudicium tulit. *Gallos video,* inquit [c], *ad omnia momenta vel euentuū vel disciplinarum promtos, paratos, versatiles: vt semel quicquam vel visum vel auditum illico apud illorum ingenia deponant & amittant nouitatem: in eo ipso videntur nati atque educati; qui animorum vigor igneus, maturaque celeritas, nulli alii nationi data est à natura. quocunque incubuere, felicissime sese dant; ocissime proficiunt; gnauiter exercent mercaturam, artes, arma, literas, eruditionem, subtilitatem, candorem, eloquentiam, omnium tamen gentium atq; nationum fide sunt maxime integra, & constanti.* Hæc ille Quæ si vera sunt, quonam modo leuitas illa integram fidem & constantiam tueri potest? At Baptista Mantuanus, omnium suæ ætatis poeta clarissimus, sic de Gallis scribit.

Ignea mens Gallis, & lactea corpora; nomen

Acan-

a 45.

b In lib. de bello Africano.

c Contra Cardanum.

A candore datum, populis muliebria pingit
Ora color Tyrius: Paphium meditata decorem,
Ex geminis fecit natura coloribus vnum.
Læti alacres, lusu, choreis, & carmine gaudent.
In Venerem proni, proni in conuiuia, proni
Ante dapes ad sacra deûm seruire, iugumq́;
Ferre negant: fugiunt figmenta & hypocrisin.
Liberi, vt ingenuis mos est, tetricosq́; perosi.
Venatu, aucupio, campos, montana, lacusq́;
Solicitant; bellandi vsu lætantur, equorum
Terga fatigantes, loricæ, hastilia, & arcus
Delitiæ genti: sub dio ad sidera somnum
Carpere, fuscari Sole & ferrugine, pulcrum est.
Puluere conspergi, grauibus sudare sub armis,
Pro patria, pro cognatis, pro regibus ire
In pugnam & gladios, & morti occumbere, dulce est. Hæc ille.

Quæ vero sit Gallorum constantia, si non antea, certe intellectum est in suscepta ac probata religione maiorum, pro quo iam annos sexaginta tanta constantia propugnamus, vt nulla gens toto terrarum orbe tot vstiones, tot sectiones, tot supplicia, tot bella ciuilia pertulerit, quot nobis intulimus ac pertulimus ipsi, vt suā quisque religionem constanti animo tueremur. Ac certe re ipsa compertum est, verissimum esse testimonium Cæsaris [a], qui Gallorum totam nationem religionibus deditissimam fuisse scribit; quod certe à leuitate alienissimum est. Sed *ignea mens* vt Mantuanus ille; vel *igneus vigor*, vt Veronensis loquitur, quem in Gallis cernimus, & incredibilis in rebus agendis alacritas, à flaua bile est. Inde celeres animorum motus, inde cædes, cum à verbis ad verbera repente flaua bilis præceps in temeritatem prorumpit, quæ tamen si modice; vel etiam intra modum temperatur, prudentiam humanæ vitæ moderatricem plurimum auget, vt Galenus putauit à flaua bile eam virtutem hominibus ingenerari. Sed qui leuitatem, vel potius animorum celeritatem illam siue ad in-

[a] lib. 6.

con-

constantiam siue ad perfidiam detorquent, vehementer falluntur.

Leues homines ac perfidos & esse & semper vbique fuisse non dubito: sed hæc τῶν πρὸς τι. Galenus melancholicis animi constantiam tribuit; leuitatem vero iis q sanguinei sunt, & à sanguine εὔσαρκοι. est n. atræ bili contrarius humor, ac proptereà contrarias effectiones ab vtroq; oriri necesse est. Aquilonias autę gẽtes illa corporis temperatione præstare rubicũdus oris color satis demonstrat; quiq; maxime perspicitur in iis qui lepra laborant, q̃ punicea tota est ad Septemtriones; cum tamen in Australib. ab albedine ἄλφος dicatur. Cum igitur Aquilonii cæteris robustiores (*robur* etiam à *rubore* dici Festus notat) iuuenilem ætatem plane imitentur, vt melãcholici eam quæ senio proxima sit; sequitur Aquiloniis cæteris leuiores esse: nam adolescentib. insitam esse leuitatem non modo Aristoteles [a] sed etiam vsus ipse docet: quos scilicet repente desideriũ ac fastidium cepit nouarum cupiditatum. Item audaces esse, iracundos, facetos, prodigos; quæ certe Aquiloniis omnia conueniunt; cõtra quam Australibus accidit. ¶ Sed qui leuitatis eius q̃ in Gallis accusant [b], exempla commemorem? Testis est Tacitus omni exceptione maior, vbi de Germanis scribens; *Ergo*, inquit, *detecta omnium mens postera die retractatur.* Ostrogothi & Visigothi sedibus ab Attila pulsi, petierunt à Valente vt agros sibi permitterẽt, iurati se religionem Christianam suscepturos: postea tamen Valentem qui quæ petierant concesserat, incredibili perfidia oppresserunt ac viuum cremarunt. Cum vero constantia potissimũ in religione semel suscepta elucere debeat, Gothi tamen cum Italiam venissent, repente Christianã religionẽ, mox etiam Arianam susceperunt. Gronlandii, qui propius à Polo absunt, ingenio mobiles, inquit Mũsterus, facile Christianam religionem probarunt; postea ad idololatriã relapsi fuerunt. Turcarum gens, vt primũ à Scythia in Asiam minorẽ venit, Arabicos ritus ac numina auide hausit. Tartari cogente nemine Christianam

a Aristot. ad Theodect. li. 2.

b Sleidanus.

nam, nec multo post Arabicam sectam amplexi sunt. Bohemi & Saxones, primi Romanos ritus deseruerunt; quam sapienter, non disputo, neque est huius loci: sed repente Saxonia tota, Balticæ vrbes, Dania, Noruegia, Suecia, & qui à Suecis originem traxerunt Heluetii, post etiam Britannia & Scocia, defecerunt. restitit aliquantũ Germania superior, quæ à Septemtrione remotior est: nec tota veteres ritus repudiauit: Gallia iam annos sexaginta pro Romanis ritibus propugnat, nec ab iis sese diuelli patitur. Et quidem Sleidanus, qui Gallicam notat leuitatem, nouẽ annos acerbissimas vstiones ac sectiones in Gallia se vidisse confitetur, in Germania nullas. Nec in noua Lutheri sententia quam probauerant, diu acquieuerunt, sed paulo momento Anabaptistarum, Leidani, Zuinglii, Carlestadii, Osiandri, Westphali, Dauidis, Stancari, Adamitarum, Valdensium, Interimistarum, innumerabiliumque sectarum opiniones combiberunt. At Australes Asiatici & Afri, non nisi oraculis aut armorum vi suscepta religione defecerunt. Miramur Iudæorum, qui ab Austro in orbem terrarum longe late diffusi vagantur, in tanta seruitute ac inopia pertinaciam incredibilem, quæ Anthiocum Nobilem ad insaniam pene adegit: iam enim quatuor pene annorũ millibus legem Mosis acerrime tuentur.

Ego in hominum dictis & factis, vt in rebus omnib. auream mediocritatem, q̃ constantia dicitur. quæq; peruicaciam inter ac leuitatem medium tenet, semper probaui: tametsi pertinaciam à peruicacia plerique diuidũt; alteram quidam vitio, alteram laudi tribuunt[a]. vtut sit, nunquam profecto sapientibus probata est in vna sententia perpetua permansio: sed vt in nauigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere nequeat; sic in rebus humanis (diuinas excipio) quæ variæ sunt ac sui dissimiles, opinionem mutare honestum existimo: qui vero suam sententiam adeo pertinaciter defendunt vt refelli turpe, vinci nefas esse putẽt; aut qui de vita quã de suscepta opinione decedere malunt. ii neq; sibi sunt, neque

[a] *Nonius contra Senecam.*

neque ciuitatibus vtiles. Eiuſmodi ſunt Auſtrales; Scythæ vero leuiſſimi: eſt enim contraria gentium inter ſe moribus ac natura diſcrepantium diſciplina. Vt igitur Auſtralis ater eſt, ſic Aquilonius ex albo rubeſcens; hic longus, ille breuis; hic robuſtus, ille debilis; hic calidus humidus, ille frigidus ſiccus; hic piloſus, ille glaber; hic lætus, ille ſubtriſtis; hic ſociabilis, ille ſolitarius; hic audax, ille timidus; hic vinoſus, ille ſobrius; hic ſui & alieni negligens, ille circumſpectus, hic ruſtice arrogans, ille demiſſo vultu elatus; huic rauca vox, illi clara; hic prodig⁹, ille parc⁹; hic minime ſalax ille ſalaciſſimus; hic ſordidus, ille nitidus; hic ſimplex, ille verſutus; hic miles, ille ſacerdos; hic opifex, ille philoſophus; hic in manibus ſpem ponit rerum ſuarum, ille in mente; hic terræ venas ac fodinas, ille cœleſtes inquirit. Conſequens eſt igitur vt ſi Afri pertinaces, quemadmodum Plutarchus ſcribit, Scythæ leues ſint. Qui v. medias regiones ſortiti ſunt, conſtantiam illam & animi fortitudinem, in qua decus eſt omnium virtutum, melius quam vtriq; tuentur. eſt autem cõſtantia media inter peruicaciam ac leuitatem. Nam qui minus habent ingenii, huc illuc ſine ratione feruntur, conſimiliter vt pueri qui facile amicitias contrahunt ac deponunt; homines ætatis prouectæ non itẽ: & quo quiſque ingenio plus valet, eo minus ad amicitias, vel odia, vel ad opinionum nouitatem trahi ſolet; eo tamen pertractus ægre diuellitur.

Eſt autem animi leuitas nõ modo cum perfidia ſemper coniuncta, verumetiam ipſa perfidia ab inopia mentis ac diffidentia exſiſtit. Nam qui prudẽtiam vſu rerum gerẽdarum ſibi comparauit (vt mediæ regionis populi) non modo præſentia circumſpicit, ſed etiam futura proſpicit: qui vero inops eſt à conſilio, vt omnibus diffidit, ſic datam fidem ſæpiſſime fallit. Scythæ quam diffidentes ſint ac ſuſpicioſi, vel ex eo intelligitur, quod Danorũ ac Suecorum magiſtratus in omnibus hoſpitiis exploratores collocare cõſueuerunt, qui ex abditis locis omnia omnium dicta, facta, geſtus notare poſſint. Illud etiam adim-

ad immutandas gentium naturas plurimum valet, quo ſcilicet ciuitatis genere vtantur. Nam qui tyrannide ac ſeruitute premuntur, animi vim plane demittunt; qui vero ſtatus populares habent & libertate fruuntur, audaciores fieri neceſſe eſt, & ad bella gerenda meliores. Nihil eſt cur exempla commemorem, cum ſint in promtu, & infinitum ſit ea perſequi.

Ex quib. intelligitur non modo cœli naturam ac regiones vniuerſas, ſed etiam ſingularia & regionis cuiuſq; propria intueri oportere: quid ab aquis, quid ab aëre, qd à montibus, quid à vallibus, quid à ventorum natura, quid à religionibus, quid ab inſtitutis, quid à diſciplina quid denique ab ipſo ſtatu Reipublicæ in animis cuiusque ingenerari poſſit. Nam qui ex eodem cœli tractu mores eoſdem iudicare volet, ſæpe labi neceſſe eſt. Argumento ſit quod in eodem ab Æquatore interuallo, differentia quadruplex hominum & quidem inſignis animaduertitur, etiam in oris ipſius habitu & colore. Indi n. qui ad Occidentem, plane lutei ſunt, vt mala cotonea diu cocta. Eadem à polo diſtantia Hiſpalenſes candidi, Iiſdem ab Æquatore interuallis qui promontorium Bonę ſpei occupant, nigerrimi; qui vero eadem latitudine argenteum flumen accolunt, caſtaneum colorem imitantur, vt quidem ab Hiſpanis proditum eſt. atrum illum colorem omnino ſolis ardoribus tribuendum putarem, ſi tantum ſub Capricorno nigri fierent. Sol enim terris propior eſt in Capricorni ſidere tota eccentrici latitudine, q̃ fere millia DCCC. miliarioru capit. ſed ad flumen nigrum citra Æquatorem omnes æq; nigri ſunt.

Facit etiam coloniarum migratio magnam hominũ diuerſitatem; ſed paulatim naturam cœli ſequuntur. Nam coloniæ quas Carolus Magnus ex Belgis in Saxoniam deduxit, cum ſedibus paulatim mores mutauerũt: acceſſit etiam Belgis mollior vocis Aſpiratio, vocalibus inter conſonas, quo lenius fluerent, interfuſis. Quem enim Saxones equum Pferdt Belgæ Perdt, enunciant: nã qui plus habet caloris, eo vehementius & aſperius vocẽ

 reddit:

reddit: quæ ratio facit vt Scythæ ac Germani verba sine vocalibus collidentium inter se consonarum & aspirationum multitudinem afferant, quæ Australes fœminarum in modum leniter, vocalibus inter se eleganter interiectis, pronuntiant. Hoc profecto in vna Israelitarum tribui scilicet Ephrataeorum, perspicuum euasit: nam accolæ montis Galadi, non modo robustiores ac audaciores erant cæteris eiusdem tribus, qui planitiem occuparant; verumetiam consonas & aspirationes quas cæteri nõ poterant, facile pronuntiabãt: & cum montani contribules parta victoria fugassent, quoniam nec moribus nec armis nec corporis cultu, nec sermone hostes à sociis dignosci poterant, vnius vocis pronuntiatione deprehẽsi sunt, & quadraginta millia cęsi magna ex parte: quũ Iordanis vada traiicerent, *Schibolet* pronuntiare iubebãtur à montanis, ipsi leniter *Sibolet* efferebant[a]; hoc enim *spicam*; illud vero *aquæ alueum* appellabant; tametsi vtriusque acceptio sæpe confunditur[b].

a Iudic. 12.
b Psalm. 79. v. 85 Iob. 24. v. 24. Genes. 41. v. 5.

Naturam vero locorum linguas ipsas immutare, non modo in Aquiloniis & Australibus planum est; sed etiã in montanis & in iis qui loca palustria colunt: neq; in iis tantum, verumetiam ab aquis linguæ vitia sæpe deriuãtur: vt in agro Labdacensium prouinciæ Narbonensis, omnes Labdacismo laborant. Orientalium item prolatio mollior est; vt Poloni quã Germani mollius loquuntur: sunt etiam vrbaniores & cultu elegantiores: nullis tamen montibus dirimuntur. At etiam in breui Genuensium ac Venetorum interuallo loquendi ratio diuersa est. Hi enim capram *Cabre* enuntiant: Genuenses ac Narbonenses *Crabe*, aliquanto leuius: cuius vocis indicio Genuenses aliquando victi & cum Venetis confusi, ne cladem euaderent, deprehensi sunt, & ad vnum cæsi. consimili clade affecti sunt Galli, Celtæ ac Belgæ in vrbe Monspeliensi, cum Carolo V. rege ciuitas seditione maxima iactaretur, nec facile ciuos à peregrinis internoscerentur, fabæ peregrinis ostentabantur: ipsi *Feues* enuntiabant, quas incolæ *Haues* appellant: Sabinorum more

qui

qui *Fircum* & *Fædum*, pro *hirco* & *hædo* enunciant, vt Varro scribit. Atq; hæc de moribus & natura populorum.

Qua ratione occurratur ciuitatum conuersionibus, quæ vel ob nimias paucorum opes, vel ob summum multitudinis inopiam exoriuntur. CAP. II.

CVM multa sint quæ ciuitatibus & imperiis non modo cõuersionem sed euersionem afferunt, tum nulla causa certior est, quam nimiæ paucorum opes, & multitudinis inopia non ferenda. Pleni sunt antiquitatum libri, quibus intelligitur eos qui de statu Reipubl. querebantur, oblatam occasionem spoliandorum locupletum semper arripuisse. Quæ tamen conuersiones rarius nostris quam veterum seculis contigerunt propter innumerabilem seruorum multitudinem; quæ tanta fuit vt in plerisque ciuitatibus quadraginta serui pro vnius liberi hominis capite censerentur, vt superius diximus. Diuturnæ vero seruitutis merces amplissima fuit libertas; quam plerique pecunia vel operarum conuentione, vt nunc in Lusitania, pacisci cogebantur. Cum vero plebe abundarent, vt fere solent qui frugaliter ac temperãter viuunt; & cum inopia premerentur, fœnore vitam trahere, ac liberos vendere necesse habebant, quoniam vsura, quam apposite *morsum* Hebræi, hoc est, נשך appellant, non modo debitorum opes exhaurire, sed etiam ossa penitus arrodere, ac medullas ex ipsis ossibus exsugere consueuit. Quam inopiam cũ amplius ferre tenues nõ possent, aucta multitudine locupletiorũ, qui paucissimi erant, opes diripere, aut nouas tabulas, aut bonorum æquationẽ petere non dubitabant. Hoc vbiq; vsitatissimum. Quamobrẽ Plato duas Rerumpub. antiquissimas pestes appellauit, opes & inopiã: grauior tamen est inopia, non tantum propter inediam ac famem, qua nihil acerbius; sed propter insitũ vnicuiq; egestatis pudorem; qui plerunque paupertate ipsa durior est. quamquam victum lana telave aut opificiis quærere non tam metuendum est, quam pernicies ac pestis illa quæ ab isto pudore profecta, familias ac ciuitates funditus euertit.

Potissima causa conuersionum ac euersionũ quæ ciuitatibus olim cõtigerunt.

Quibus morbis vt occurri poſſet; quæſita ſæpius eſt æquatio bonorum, quam plerique pacis & concordiæ parentem appellant: inæqualem vero bonorum diuiſionē, inimicitiarum ac diſcordiarum nutricem. Nā quo quiſque alios opibus ſuperat, honoribus etiam, voluptatib. ac delitiis ſuperior eſſe, de virtute nihil aut parum admodum ſolicitus; tenues vero ſibi inſeruire, ſeque reuereri cupit. hinc egentium erga potentiores inuidia; hinc inimicitiæ; cum qui virtute ſuperiores ſunt, non modo ab honoribus arcentur; verumetiam in ſumma egeſtate & contumelia viuere coguntur.

Hæc opinor, cauſa veteres legumlatores impulit ad eam quā dixi facultatum aut certe agrorum æquabilem diuiſionem Lycurgū inquam, Platonem, ac noſtra ætate Thomam Maurum, in ea ciuitate quæ, quod nuſquā eſſet, *Vtopia* eſt appellata: vbi non modo æquationem bonorum, ſed etiam conuictum perpetuum inani cogitatione ſibi finxerunt. Sed rerum ipſarum pondus ꝓcul abeſt ab idearum ſimulatione & inani figmēto. Cū enim Thebani & Phocenſes coloniā deduxiſſent, à Platone per legatos petierunt vt ciuitatem optimis legibus informaret: ille ſuſcepto negotio, re infecta diſceſſit, cū ſcilicet illam bonorum æquationem coloni ferre non poſſent. Lycurgus quidem id perfecit in agrorum diuiſione, auri & argenti vſu ſublato; non tamen ſine capitis ac vitæ diſcrimine. Secutus eſt Solon; cui ad bonorum æquationem nec animus defuit nec voluntas ſed conficiendæ rei deſperatio. Id tamen quod proximum erat, ſcilicet nouas tabulas, quā σεισάχθειαν appellabat, inuexit[a]. Idem rex Agis feciſſe dicitur, cum tabulas omnes debitorum in publicū allatas vna & eadem flamma cōburi iuſſit, quo incendio nullum vmquam ſe clarius vidiſſe teſtatus eſt: cum tamen agros omnes ex æquo diſtribuere conaretur, ab Ephoris in carcere necatus eſt. Poſt aliquāto Nabis tyrannus cum Agros expugnaſſet, duas leges promulgauit; alteram nouarū tabularū, qua debitores ære alieno liberauit; alteram agrorū ex æquo diuiden-

[a] *Plutarch. in Solone.*

diuidendorũ: *duas faces*, inquit Liuius, *nouantibus res ad plebe in optimates accendendam*. Ac tametsi Romani cæteris in eo genere iustiores fuisse videntur, sæpe tamen nouas tabulas tumultuanti plebi concesserũt[a], vt debitores tertia quartaue debiti parte aut in totum leuarent; ne illis idem accideret quid optimatibus Thuriorum; qui cum omnes agros sibi coemissent, ac tenues debitorũ onere vrgerent, ab iisdem bonis ac ciuitate expulsi fuerunt[b].

a Liuius l.7.& 8. Cæsar li. 2. de bello ciuili. Trãquil. in Cæsare. Appian. lib. 1.

b Aristot. lib. 3. cap 7.

Hæc tamen in speciem præclara iudicantur: cum re vera nihil magis pestiferum ac pernitiosum æquatione illa bonorum, ac spe nouarum tabularum cogitari possit, idq; maxime ad euertendas ciuitates, quæ fundamẽtum firmius aut stabilius nullum habent quam iustitiã: iustitia vero esse nulla potest, nisi conuentionum fuerit ac promissorum certa fides, ac necessaria solutio rerum creditarum. quis enim dubitet sublata fide, ruptis tabulis, æquatione bonorum inuecta, Rempublicam breui interituram? Quamquam nouę tabulæ sæpius egentium facultates exhauriunt: & eorum potissimum qui nihil præter nomina in bonis habent; callidi vero fœneratores, ex audito nouarum tabularum rumore, æs alienum vndique graui fœnore contrahunt: vt quidem Solonis & Agidis σεισάχθεια plerosq; fœneratores ista ratione locupletauit[c], tenuium facultates euertit. Quamdiu vero prodigi nouas tabulas prospiciunt ac sperant, sua largitionibus profundere non dubitant; deinde cum illos & pecunia & fides defecit, ad rapinas conuertuntur; alienisque bonis manus afferre coguntur; aut desperatorum ac improborum hominum societates conquirunt, vt rerum nouandarum occasionem arripiant, Remq;ue publicam omnino subuertant. At creditorum fraudandorum spe sublata, soluendi necessitas & frugaliter viuendi ratio consequetur.

c Plutarch. in Solone & Agi.

Quod si iniquũ est creditores sua perdere, ac debitores aliena lucrari; quãto est iniquius agrariis legib. veteres possessores suis sedib. pellere, & ex aliorum ereptionib. alios locupletare? nã qui creditarum pecuniarum li-

berationem quærunt, iniuriam fœnoris specie velant, & pecuniariam sterilem naturam: sed qui prædiorum, quæ legitimo iure aut iustis conuentionibus cuiq; obuenerunt, diuisionem æqualitatis specie postulant, nó modo Rerumpublicarum, sed totius humanæ societatis, quæ stare nulla potest, nisi sua teneãtur fundamenta, labefactant. Absurdius etiam qui bonorum æquationem *concordia parentem* appellant: cum nullæ capitaliores sint inimicitiæ quam eorũ quibus omnia sunt æqualia. At cũ egentes ac tenues locupletioribus inseruiunt, nó modo ab inopia sed etiam ab iniuriis potentiorum vindicantur. Quę res, opinor, Hippodamum Milesiorum legislatorem impulit, vt in lege quam de maritandis ordinibus tulerat, locupletes cum egentibus, potentes cum tenuibũs connubio copularet: Solon vero de agrorum possessione deturbauit neminem; sed ordines quatuor ciuium ex censu descripsit[a]: eorum scilicet qui tritici oleive aut vini quingentos modios annui reditus possiderent; deinde qui trecentos, tum qui ducentos; ordine postremo cęteros collocauit, quos ab honorum petitione repulit. Quinetiam Plato quem æquationis istius auctorem ciere non dubitant, in secunda Republica, quę ipsius est, altera Socratis propria, alios aliis locupletiores fecit: & ex eo ciuiũ numero, scilicet quinque millium & quadraginta, singulos ex singulis familiis totam hæreditatem cernere, cæteros ne delibare quidem permisit. Ex quo summa inæqualitas paulo momento secuta fuisset. Atque in eo ipso Lycurgus in conuertendo suæ ciuitatis statu grauiter lapsus videtur, cum agrorum æquabilem partitionem inuexit, vt ciues omnes omnibus æquales faceret: nam paulo post, & quidem se viuo ac spirante, viginti hæredes eiusdem agri, & ab inopia liberorum viginti hæreditates ad vnum peruenturas videre potuit.

[a] Plutarch. in Solone.

Pleriq; ciuium numerũ augeri prohibuerunt: vt Hippodamus qui plures decem millib. in ciuitatem admitti noluit. Quam sententiam Aristoteles quoq; probauit; ac ne plures nascerentur, abortus fieri & Platoni & Aristoteli

ſtoteli [a] placuit; at etiã diſtortos ac membris captos exponi iubet vterque. Quod ſine exſecratione dici nõ poteſt: vt diuinum hoc animal, quo nullum ab immortali Deo præſtantius conditum eſt, poſteaquam ortum eſt, viuere non modo non permittatur, verumetiam aboriri iubeatur: quam tamen ſententiã arripuit. Thomas Maurus, qui nec pauciores decem, nec plures ſedecim liberos vnamquamq; familiam habere voluit, quaſi præpotenti naturæ imperaturus eſſet. Ac tametſi Phido legiſlator Corinthiorũ prudentius cauiſſe videtur, cum vetera quidem vrbis ædificia ſarciri, ac lapſa reſtitui pmiſit: noua cõſtrui prohibuit: id quod Lutetiæ Senatuſcõſulto factum memini [b]: ciuium tamen multitudine colonias deduci, aut iniuria exſulare neceſſe eſt.

a Ariſtot. lib. 7. Polit. ca. 16. & Plato lib. 5. De legib. Plutar. in Lycurgo mẽbris captos exponi iuſſit.

b Anno 1548.

Sed grauiter, meo iudicio, peccant, qui ex liberorum ac ciuiũ multitudine futuram metuunt inopiam; cum nullæ ciuitates locupletiores ſint aut artium ac diſciplinarum omnium varietate clariores, quam quæ ciuium multitudine magis abundant. Quod quia perſpicuum eſt, exemplis non vtemur. Illud etiam fruſtra metuunt, ne ſcilicet ex tanta ciuiũ multitudine ſeceſſiones exſiſtant; cũ nulla re ciuitates à ſeditione tutiores ſint quam hominum copia ac varietate: quia potẽtes inter ac debiles, locupletes ac tenues, probos & improbos, ſapientes ac deſipientes, opifices ac nobiles, magnam mediocriũ in omni genere multitudinem interiectam eſſe oportet, q̃ extrema diſſidentia mediis ordinibus coniungat, contra quam fit in anguſtis ciuitatibus, quæ & momento in duas factiones diuiſæ ſecedunt, nec facile conciliantur.

Magnę vrbes minus opportunæ ſeditionibus.

Omiſſa igitur agrorũ exæquatione in Rep. iã cõſtituta; & eorũ q aliena rapiunt vt aliis largiantur, repudiata ſentẽtia: quiq; liberis procreandis modũ ponere ſe poſſe cõfidunt; agrorum quidẽ æquabilẽ in cõſtituenda Republica, aut in deducendis coloniis diuiſionem admittamus; ea tamen ratione, vt primogenito prærogatiua quædam tribuatur. Et quoniam Dei ſapientiſſimi in Republica Iſraelitarũ conſtituenda exemplar plane diuinũ

habemus, non video quamobrem meliora, aut diuinis legibus neglectis, inanium hominū errores sequi, quantum quidem fieri poterit, debeamus. Nam ex tredecim tribubus vnam sibi sacrauit; cui quod sacrificiorum ac iurisdictionis curam dedisset, prædia præterquam vrbana possidere non permisit, sed frugium omnium, & pecudum decimam à singulis accipere; vt decimas duodecim quasi iure quodam primogenituræ à duodecim tribubus haberet: in qua tribu familiam Aaronis, ad quā Pontificatum maximum detulerat, honore primogenituræ frui voluit: ita vt decimam à cæteris Leuitis decerperet ac pleraque iura sacrificiorum. In omnibus item omnium tribuum familiis iura quædam primogeniorum, id est, בכורה constituit: vt scilicet primogenitus duas vncias hæreditatis caperet: fœminas à possessione prædiorum depulit[a], nec aliter parentum hæreditatem cernere voluit, quam si mares in familia nulli exstitissent, ac proximo cuiq; eiusdem tribus nubere iussit. est enim ciuitatibus valde vtilis & gratiosa fœminarum à prædiis non modo fratrum[b], sed etiam parentum exclusio, quādiu mares eiusdem familię exstabunt. cui legi Deus ipse rationem subiecit, ne prædia gentilia distrahantur. Ex quibus planum fit æquationem lege diuina fuisse repudiatam semotis ab hæreditate fœminis, & concesso iure primigeniorū; non quidem semisse aut triente, sed portione ad cæteros dupla: ne pauciorū nimiæ opes, aut egestas multorū, Reipubl. perturbationem esset allatura.

Agrorum diuisio ex lege diuina.

a Num. 27.

b Bald. in l. 2. qui ad libertatem. C. Alex. consil. 144. lib. 6.

Vt autem agrorum diuisio semel facta diutius consistere possit, prædiorum distractio nō omnino prohibenda est, modo ea lege distrahantur, vt vel anno trigesimo, vel ad summum quinquagesimo ad proximos gentiles redeant, vt lege diuina cauetur. Nam isto modo fructuū erat, non prædiorum venditio, æstimatione annui reditus facta: sed annus ille quo prædiorum ac personarum libertas dabatur, terminus erat omnium cōmunis. Ita fiebat vt si trienniū anno Iubilęo deesset, triū annorū fructus æstimarentur. Ita nec locupletes tenuium prædia

dia ſemper poſſidebant: nec prodigorum liberi poſſeſſionibus auorum cauere cogebantur,& promiſſorum fidem exſoluere licebat.

Nouarum autem tabularum cōceſſio, pernitioſa eſt; non tam propter iniurias quæ inferuntur creditoribus, (qui fere tenuium facultates fœnoribus exhauriunt) quam quod violandæ fidei & ciuitatis perturbandæ occaſio deſperatis hominibus præbetur, quamdiu nouas tabulas & meminerunt & ſperant: niſi fortaſſe id fiat ad vſuras & illicita fœnora minuenda: vt ſæpe Venetiis factum eſt, vt qui antea centeſimas vſuras diutiſſime acceperant, deminuto fœnore trientes tantum exigerent. Lege diuina non quidem aufertur [a], ſed anno ſeptimo quē ſemita vocant, æris alieni diſſolutio differtur. Nulla eſt autem tenuium ſubleuandorum via compendioſior, quam omne genus fœnoris ex lege [b] diuina prohibere inter ciues. Noluit legiſlator inter peregrinos; ne ciuium opes peregrinorum fraudibus, quibus imperari non poteſt, exhauriantur. Neque tantum diuina lex vſuras omnino vetuit, verumetiam ſapientiſſimi quique legiſlatores ac philoſophi, Solon [c] inquam Lycurgus [d], Plato [e], Ariſtoteles [f], Decemuiri [g] legum ferendarum. Atque hi quidem vt locupletes ad ſubleuandam tenuium inopiam inuitarent, vnciariam vſuram permiſerunt: quæ non niſi longiſſima hominis vita, id eſt, anno cēteſimo, ſortem æquaret. Qui grauiorem vſurā pactus eſſe, quadruplum ex lege duodecim reſtituere cogebatur: ſapiēter illi quidem, vt fœneratorem grauius [h] quam furem qui tunc per leges XII. dupli tantum pœna tenebatur. Eadem lex Duilia rogatione reuocata eſt anno ab V.C, CCCXCVI. ac decimo poſt anno fœnus vnciarum ad ſemunciarium cogi placuit [i]: vt nō niſi anno ducenteſimo ſortem exæquaret. atque id etiam anno ſequente penitus ſublatum eſt Genucia rogatione [k] propter continuas tenuium ſeditiones. Nam vt minimum fœnerari per leges liceat, ſenſim ad ſummum prouehimur. vt ſi conceſſu legum ſemel quotañis mœchari fas eſſet, ſcelus iſtud

a Rabi Leui in 15. c. Deut.

b Deut. c. 23. Num. c. 15. Leuit ca. 25. Pſalm. 14.

c Plutarchus in Solone.

d Idem in Lycurgo

e In libris De legibus.

f in Polit.

g Tacit. lib. 5. Feſtus lib. 19.

h Cato lib. 1. De re ruſtica. cap. 1.

i Liuius li 7.

k Liuius lib. 7.

lege comprobatum continua licentia Rempublicam vniuersam fœdaret. Qui autem quicunces vsuras in Republica ferendas esse putant, vt Heluetii, hac specie vt liceat creditorem ea conditione fœnerari, si plus vtilitatis ad debitorem ex mutuo quam ad creditorem peruenturum sit; nę illi abutuntur legibus diuinis, quibus tam diserte omnia fœnorum [a] genera prohibentur, vt eas nemo indubium reuocare debeat, nisi aperte inanib. argutiis oracula diuina fallere se posse putet. Vt enim aliquis fœnore leuissimo ad commoda debitorum vti velit, innumerabiles tamen abutuntur.

[a] Deut. ca. 23.

Tutius est igitur vsurarum non modo radices, sed etiã fibras omnes amputare: neque id Reipublicæ, nec corporib. vllis aut collegiis vlla vtilitatis aut pietatis specie permittere: quod cum iure Pontificio factum esset, priuati quoq; idem sibi licere putarunt. quis enim ꝙ publice vtile ac honestum videatur, priuatim turpe esse putet? Nulla autem violandæ legis occasio maior est, quam eum qui legem tulerit, eãdem sua lenitate perrumpere. Sed cum inutilis sit lex quæ quid vetat nisi ꝓposita pœna; & minæ inanes nisi pœnarum exsecutio sequatur: ita quoque pœnis sublatis Genucia lex contempta iacuit. Prudenter Angli qui lege lata pœnaque lege subiecta, magistratum curatoremve ad pœnas reposcendas creare consueuerunt. Nam Genucia lege antiquata tandem eo prorupit auaritia fœneratorum, vt ducentesimas vsuras & sortem; cũ libuisset, à debitoribus repeterent: quousq; Gabinia lex maximas vsuras definiit in nautico fœnore propter periculi pretium quinquagesimo mense; in cæteris vt centesimo sortem æquarent: quoniam mẽstruæ veteribus fuerunt, non annuæ vsuræ. Hæc ita quidem in Vrbe: sed in prouinciis eo licentia tandem processit, vt quadringentesimas stipularentur [b]: quia vel ab infinita prodigorum hominum largitione ac luxu; vel ab extrema fœneratorum auaritia vsurarias leges, si vel minimum fœnerari liceat, pessum ire necesse est.

[b] Cic. in epist. ad Atticum.

Grauis erat aduersus fœneratores pœna Cretensium legi-

legibus constituta: quibus tamen vt fraudem facerent, debitor creditori pecuniam rapere simulabat; tũ si partas vsuras soluere recusaret, furti ac rapinæ iudicio postulabatur [a] à creditore. At nostri mille fraudes multo maiore solertia dicam an malitia nectere consueuerunt simulatis emtionibus; aut pretio inter contrahendum à creditore delibato. Constantinus [b] quidem Magnus rogatione Pontificum, quos ad concilium Nicænum coegerat, sesquialterum fœnus non modo pecuniarium, sed etiam fructuum nomine pactum sustulerat. paulo post tamen lex auaritia premente antiquata est, potissimum in fructib. nam qui vrgente fame tritici modium mutuo acceperit, semodium cum sorte promittere non dubitabit, vt tẽpus solutionis in messem differatur, quo rei frumentariæ vbertas ad pretium altero tanto vilius futurum sit: quod cum æquitate quadam coniunctũ videtur: quia nullum æs alienum alimentis, quibus vita ipsa sustentatur, carius esse potest. Quæ ratio Iustinianũ [c] impulit vt prohiberet à rusticis vsuram triente maiorem stipulari in pecuniæ mutuo; aut centesima grauiorem in fructibus; cum antea sesquialterum exigerent, quæ grauior est quadringentesima vsura; quam tamen Carolus Molinæus pecuniario fœnori exæquauit, & contra fidẽ omnium librorum errorem subesse putauit [d]; vt Ludouici XII. legem & Curiæ Parisiorum decreta quibus vtraque vsura æquata est, tueretur. At plurimum inter vtramq; interesse quis non videt? quis rusticus, quis inops à pecuniis magnum se quæstum fecisse non putet, si premente fame duodecim modios mutuo acceperit, ea conditione vt sequẽte anno tredecim creditori reddat? id enim Iustinianus permisit. at Molinæus tertiam modii partem additamento definiri putauit; quod creditoribus ridiculũ videatur: ac pstabilius sit additamentũ illud egentiũ inopiæ largiri, vt lege diuina cauet [e] Cõstantini legẽ & Nicæni concilii decretũ illud de fœnore minuẽdo, Rom. Põtifices initio pbauerat; sed postridie via defle-

a Plutarch. in Apophtheg. Hracor.

b Rufinus & Nicephorus Callistus in historia eccl.

c In Auth. ad hæc & in Auth. rem durant. de vsur. C.

d In lib. de vsuris.

e Deut. 23. Neem. 5.

deflexerunt, Callistius inquam III. & Martinus v. P. M. qui reditus constitutos via antea vsitatos inuexerunt: q- bus tenues adeo conflictantur, vt quincunces vsuras, quales, Heluetii probant, stipulari pręstabilius fuerit quam reditus bessales sine vsuris: quamquã centesimæ in locis maritimis vbique extorquentur extra periculi pretiũ. Ex quo nonnulli priuatorum ac Reipublicę opes exhauriunt. Quis n. nõ miretur steriles pecunias Adamo centenario Genuensi millies sestertiũ, Thomæ marino eiusdẽ ciuitatis, bis millies paucis annis peperisse.

Hinc fit vt fœnoris cupiditate mercatura iaceat; opificia negligantur; agricultura sordescat; pecuaria deseratur: ipsiq; nobiles auorum possessionib. distractis, certare faciant vsuras cum fructib. prędiorum; deinde sorte dissoluta, fortunas omnes momento abliguriunt; & cũ illos pecunia primum deinde fides deficit, rapto viuere, prædari, latrocinari non dubitant; aut, quod extremum est, perturbata ciuium quiete suam inopiam Reipublicæ ruina sarcire; quod eo magis metuendum est, quo ciuiũ ordo, qui cæteros opibus longe superat, à cæteris numero ac potentia superatur: vt sacer ordo, qui in Occidentis regionibus dignitate cæteris duob. superior, tametsi vix centesimam populi partem capit, frugum ac pecudũ decimas; contra quam veteribus nascentis ecclesiæ decretis cauetur[a], ab omnibus ordinibus exigere: omnia omnium testamentis & codicillis legata petere; prædia inquam vrbana & rustica, villas, arces, ciuitates, Ducum etiam, Comitum & Marchionum amplissimas possessiones, ac reditus annuos omnis generis, præter pecuniarum vim infinitam quæ in sacrificia erogantur, corradere; nec tamẽ tot ac tantis opibus auctas hæreditates quocumque iure delatas cernere; prædia sibi ex opibus ecclesiasticis parere; partas opes collegiis & corporibus sacri ordinis legare; distractionem prædiorum ac rerum eccesiasticarum prohibere: postremo immunitatem ac vacationem ab omnibus muneribus importunis rogationibus extorquere non dubitauit.

a Can. futuram ecclesiam & ca. 1. videntes 12 q.

Sacer ordo maximis op. b. auctus.

Quæ

Quæ opes ne in infinitum excreſcerent, in pleriſque ciuitatibus cautum eſt, vt quæ prædia deinceps eccleſiaſticis collegiis dono data fuerint, ea vēdere cogantur: vt Eduardi lege [a]: qua etiam eccleſiaſtica collegia deinceps prædia comparare prohibentur. eadem promulgata lex eſt iuſſu Caroli V. Imperatoris apud Belgas, publicationis pœna ſubiecta; quæ tamen lex antea lata fuiſſe videtur, cum Belgarum Comites ſacerdotum hæreditatem olim fiſco vindicarent, quoad Vrbanus V. P. M. interdictionis pœna id vetuiſſet. Eandem ob cauſam Curia Pariſiorum Carthuſianos prædia, reſve immobiles quærere pridem vetuit [b]: quamquam id iure Pontificio contra quam Panormitanus putat, prohiberi iure poteſt [c]. Veneti [d] cautius, qui non modo eccleſiaſticis collegiis prædia iuraue prædiatoria in poſterum denegarunt, ſed etiam eccleſiæ legata diſtrahi, aut niſi diſtrahantur, fiſco iuſſerunt; neque id tantum, verumetiam fideicommiſſa ſacerdotis nomine relinqui, aut teſtamentum ſacerdotis oratione ſcriptove fieri vetuerunt.

a *In charta magna.*

b *Panormit. prohiberi poſſe negat, ex l. vlt. de pact. fin.*

c *In cap. nuper. De decimis.*

d *lib. 4. cap. 56. De ſtatut. Vene.*

Tandem apud nos lege [e] Aurelia populo rogante lata ſacerdotes excipere teſtamenta, quibus quid eis legatum ſit, prohibentur; ſed iam exoleuit. Quis enim dubitet ab iſta teſtamentorum deſcribendorum licentia [f], qua nec oculati, ac ne auriti quidem teſtes adhibeantur, Pontifices & curiones quamplurimos in priuatorum fortunas ac poſſeſſiones inuaſiſſe? Certe quidem auorũ noſtrorum memoria, qui teſtamento nihil curionibus aut collegiis eccleſiaſticis legaſſet, honore ſepulturæ caruiſſet. Quum vero quiſquam inopinato caſu occubuiſſet, ſacrificulus Pontificis iuſſu, mortuo teſtamentum condere, & quæ vellet eccleſiæ arbitratu ſuo quaſi teſtator legare ſolebat. quem morem tametſi inueterarat, ſuſtulit Curia Pariſiorum [g] Habeo ex archiuis & antiquitatum noſtrarum monumentis viginti Baronum Normaniæ teſtationem: qua quidem apud Philippum Auguſtum regem aperte declarant, eius bona qui triduum æger inteſtatus diem extremum obiret, fiſco iure vindicare

e *Artic. 27.*

f *Vt Pontificio iure licet in ca. cum eſſet. De teſtamentis.*

g *Anno 1388 & 1401.*

cari. Item beneficiorum quæ ab antiquis retro principibus Rupellanis tributa fuerant, confirmatione Richardi regis Anglorum & Comitis Pictonum concessa, illud magni beneficii loco excipitur, ne intestatorum ciuium Rupellanæ vrbis bona, quasi caduca, fiscus vindicare possit. Neq; id Gallorum proprium sed Hispanorũ quoque commune fuit vsq; ad Ferdinandum Arragoniæ & Castiliæ regem: vt planum fit lege ab eo lata [a]; cuius verba subiicere placet ex ipsis legibus descripta; *Que no se lauen quintos da los quæ mueren sin fazer testamento dexãdo hiios o parientes dentro del quarto grado que pueden hauer & hæredar sus bienes.*

a Anno 1312.

Mirum certe igitur videri minime debuit, si tot ac tãtæ fuerunt ecclesiasticæ opes, cum ista pœnarum grauitate testari necesse fuerit, vt ordini sacro legata relinquerẽtur: cui semel quęsita nec distrahere [b], nec diuturna locatione [c] concedere liceret. Certe Caroli IX. regis iussu cũ census ageretur [d] bonorum ecclesiasticorum in hoc imperio, quater millias sestertiũ [e] annui redditus in cẽsum relatum video extra pecuniam & grauitas oblationes. Id tamen parce ac tenuiter, ne ex vero censu inuidia aut periculum ordini Pontificio crearetur. Allemanus enim rationum publicarũ Prætor, nihil curiosius omnia conquirenti narrabat duos fere trientes agri Gallici ad sacrũ ordinẽ possessione vel dominio pertinere. Incredibile id quidẽ mihi visum est; tametsi non ignoro quatuor supra centũ episcopos, duodecim archiepiscopos, quingentos & quadraginta octo abbates, curionum XXVII. millia & CCCC. si modo singulis vrbibus & pagis singuli curiones tribuantur: extra minores archimãdritas, & cœnobia tenuium monachorum vicatim mendicantiũ. Ac multo maiores apud nos ecclesię opes fuissẽt, nisi Ioannes XXII. P.M. Nicolai Pontificis maximi decretũ antiquasset: quo quidem licebat mendicãtium ordinib. prædia possidere, quæ vsu & fructu ad se pertinerẽt, nexu vero & mancipio ad Pontificem maximum. Qua quidem fraude vota paupertatis inania fuissent, cũ domini

b In Auth. De reb. ecclesiæ non alien.
c Clement. prima, de reb. ecclesi.
d Anno 1563.
e duodecim milliones.

mini ac proprietatis prædiorum vtilitas omnis ad eos peruentura fuerit, qui perpetuum vſumfructum habituri eſſent; ſunt autem perpetua collegia eccleſiaſticorum. Sed non ita pridem Concilii Tridentini decreto prædia mendicantium ordinibus poſſidere licuiſſet, niſi concilium illud Gallia repudiaſſet. Hic non diſputo quibus tot ac tanta prædia aut quam vtiliter diſtribuantur: ſed illud tantum, eas opes ſeditioſis hominibus turbandarum in Occidentis regionibus ciuitatum materiam magnam præbuiſſe, vt ordini Pontificio prædia eriperent, oblata religionis ſpecie: quæ ſi deeſſet, nouam ipſi conquirerent, vt maiorum noſtrorum ætate Templarii de antiqua prædiorum, quæ nimis ampla videbantur, poſſeſſione per ſummam iniuriam ac huius imperii dedecus depulſi fuere.

At philippus Tribunus plebis & nouas tabulas & agrorũ diuiſiones depopoſcit, turbãdęq; Reipublicæ occaſionẽ inde arripuit, cũ diceret vix duo millia ciuiũ rem habere [a]: tametſi paulo ante trecẽta circiter millia ciuiũ cẽſa fuiſſent. ac paulatim eo ꝓgreſſa eſt opũ, quibus pauciſſimi ciues fruebantur, affluentia, vt M. Craſſus quater millies ſeſtertiũ in censũ retulerit [b]. Lentulus Augur decies millies. Quib. quidem morbis occurri potuiſſet, ſi legib. agrariis quas Quintius [c] & Apuleius tulerãt, locus eſſet relictus; vt ſcilicet agri hoſtib. ereptis tenuib. diuiderentur. Sed cũ eos agros Cẽſores locarent ea lege [d], vt frumenti decimã, cæterorum fructuum quintã, paſcuarum vero nomine pecuniarum aliquid ærario publico inferrẽt; potentiores ambitioſis rogationibus & gratia immunitatem agrorum vectigalium adepti erant. Quãobrem Sextus Titius Tribunus plebis re intellecta rogationem tulit, vt Quęſtores à poſſeſſoribus prædiorum publicorum penſiones exigerent: ſed lege neglecta, latum eſt ad populum, vt agri publici, ex quibus nulla ad Rempubl. vtilitas perueniret, plebi diuiderentur. Quæ res poſſeſſores impulit ad Sp. Thoriũ [e] Tribunum plebis prece ac precio excitãdũ, vt ſua interceſſione pꝛiceret ne poſſeſ-

a Cic. in Offic. & ad Atticum

b Plutarch. in Craſſo.

c Polyb. lib 2. Anno ab V. C. DXXI.

d. Appian. li. 2. emphyt.

e li. 2. De orat. pro Murena. Valer. li. 8. ca. 6.

possessores agris carere, sed pensiones præteritorum annorum Quæstoribus soluere cogerentur; postea tamen Thoria [a] lex abrogata est: cum scilicet potentissimi quique ciues ea prædia possiderent, vnde nec deturbari, nec ad solutionem sine perturbatione maxima cogi possent. Ita Liciniam legem [b] ferri placuit, per quam non licuit plus quam quingenta agri iugera, totidem minoris pecoris capita, centum maioris possidere, cætera fisco vindicari permissum. Sed cum variis fraudibus legem eluderent locupletes, Tyberius Gracchus de publicis tantum [c] agris rogationem tulit, vt Tres viri agrorum diuisores à plebe crearentur; qui quod de quingentis iugeribus in singulas familias superesset, tenuib. diuiderent; sed antea cæsus est quam legem perferre potuerit. decimo tamen post anno perlata lex est à Caio Graccho fratre: qui etiam in magistratu, seditione ab optimatibus coorta, cæsus est. At cum legem Semproniam Senatus æquissimam esse iudicaret, decreuit vt quod locupletioribus agri publici extra iugera quingenta superesset, egentibus plebeiis diuideretur. Et quoniam tenues per inopiam agros concessos colere sine iumentis ac pecore non potuissent, Semproniæ legi subrogatum est, vt regis Attali, qui populum Romanum hæredem scripserat, opes, iis quibus publica prædia concessa fuerant, donarentur. Ea res tenuium ciuium egestatem plurimum subleuauit. Ac ne in posterum seditiosis concionibus populares homines plebem ab optimatibus diuellerẽt; placuit colonias infimæ plebis in agros hostibus ereptos deduci. Sed id quod in Sempronia lege præciduum erat, scilicet ne tenuibus agros concessos cuiquam vendere aut emere fas esset, per summam magistratuum negligentiam [d] antiquari cœpit. Turbatur enim æquabilis agrorum diuisio quæ in constituenda ciuitate facta est, cum cuique à se abalienare prædia sine modo licet: ac potissimum testamentorum iure cuique concesso: vt per leges XII. contra morem maiorum legandi cuique facta potestas [e] est; quam legem Decemuiri legum ferenda-

a Appian. li. 1. ciuil. bell. Cicero. in Bruto.

b Anno DCxx ab V.C. Fl. epito. 8. Plutarchus in Grac.

c Liuius lib. 6. Appian. in li. 1. ciuil Plutarch. in Cami.

d Appian. li. 1.

Lex testamentaria iniqua.

e l. verbis, De verbo. signif.

ferendarum à Solone acceptam Romanis ꝓposuerunt[a]. a Plutarch. in Solone.

Aliarum vero gentium omnium exceptis Atheniensibus, vna lex erat, ne prędia testamento legare liceret. At ne viuentibus quidem vlla ratione distrahere prædia Moses permisit[b]. item Lycurgus cum septem Spartiatarum millibus qui tunc in vrbe censi fuerant, ac duodecim rusticorum millibus agrum Lacedæmonium ex æquo diuisisset, alienandi potestatem eripuit. Quinetiam agros Spartiatarum, qui vrbani ciues erant, ac cęteris dignitate pręstare videbantur, in plures aut pauciores partes diuidi vetuit: sed primogenito cuiusque familiæ, aut proximo cuique agri partem vnam è septem millib. cócedi iussit, ne ab vno plurium hæreditates cernerentur. Cæteris autem Spartiatis, si plures septem millibus in ciuitate procrearentur, nihil agri tributum[c] erat. Nam regi Agesilao, quod primogenitus non esset, nihil agri Spartiatici obuenerat: quousq; Leotychides superius de iure primogenituræ depulsus est. Quam Lycurgi disciplinam Plato vehementer probauit lege cxxv. ac solidam hæreditatem vnum ex liberis quem pater optasset, cernere, voluit, alienatione interdicta. Hæc igitur æqualis septem millium Spartiatarum distributio tamdiu cóstitit, quoad Ephorus aliquis in odium filii primogeniti ciui legitimam agri partem eripere cupiebat, legem testamentariam pertulit, qua cuique omnia bona legare permissum: quæ lex Atheniensibus quoque ac cæteris tum Græcis, tum Italis multarum in omnibus ciuitatib. conuersionum peperit occasionem.

b Num. 27. Leuit. 25.

c Plutarch. in Agesil.

Diutissime tamen cæteri populi leges testamentarias repudiarunt. Qui enim Germanos veteres vsum testamentorum nesciisse accusant, & quasi probrum obiiciunt, ne ipsi probro digni videntur. Sic enim Tacitus, *Hæredes*, inquit, *successoresq; sui cuique liberi: & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patrui, auunculi.* hęc ille. Ac tametsi Germania Romanorum leges testamentarias magna ex parte probauit; nihilominus maiores nostri prædia paterna gentiliave

præter duas tresve vncias ad summum legare prohibuerunt, sed ad proximos quosq; iure legitimo detulerunt. At Polonis nihil omnino prædiorum, quocumque iure quærantur; legare fas[a] est. Oxilais certe ac Phythalis veteribus ne pignori quidem dare prædia licebat[b]. Morib. autem Ambianensium & Atrebatum, feuda seu fiduciaria prædia nemo nisi summam egestatem coram iudice iuratus distrahere potest. Quæ lex multo sanctior est apud Hispanos quam vsquam gentium.

a Istrinsque Si mundi legib.
b Aristot. in Polit.

Quod autem lege diuina prohibetur prędiorum perpetua distractio, siue pactis, siue testamentis, siue iudicũ decretis id fiat, quod etiam Lycurgi lege septem Spartiatarum millibus indiuidua pars agri semper tribueretur; vt Caucis Normanotum populis vsitatum est: Reipublicæ vtile videri possit, quod his hominibus quasi sempiternis firmissimis quibusdam columnis Respublica niti videatur: quæ columnæ si exiles ac tenues, tametsi plures fuerint, ingens tamen Reipublicæ ædificium sustinere vix possint. Et quidem Gallorum & Hispanorum æq; ac Anglorum imperia nobilissimarũ familiarum & collegiorum perpetuis opibus quasi certissimis fundamentis stare, iisque sublatis ac opibus in tenues diuisis, tanta imperia breui ruitura videntur.

Optimatum locupletiorũ familiæ statum aristocraticũ tueri ac tyrannidẽ euertere possunt.

Hanc tamen sententiam magis probabilem quam necessariam duco, præterquam in optimatum statu. Nihil enim principi ac potissimum tyranno tam metuendum est, quam collegiorum & familiarum illustrium opes ac potentia. populare vero imperium maximas paucorum opes, in summa plebis inopia ferre nullo modo potest. Restat optimatum potestas, quæ familiarum nobiliorum opibus alitur ac sustentatur; vt Lacedæmoniorum Rempublicam ex optimatibus conflatam tuebantur Spartiatarum septem millia, ad quos iura primigeniorum delata fuerant: cæteri Spartiatæ agrorum inopiam virtute, ac primogenitorum opes rerum gestarum gloria aut æquabant aut superabant, vt Plutarchus scribit[c]. Iisdem fere moribus maiores nostri

c In Agesil.

vte

vtebantur: nec dubito quin Francorum nobilitas multo clarior fuerit ac illustrior futura, si legibus ac moribus feudorum semper acquieuisset, vt Hispanos ac Polonos fecisse videmus. At cum feuda nobilitati vendere, eaque plebeiis emere, principum venia dicam, an inscitia licuisset, secuta est patritiarum gentium inopia. Cui morbo vt occurreret apud suos Petrus Britanniæ Dux, omnino plebeios feuda nobilium emere vetuit, subiecta proscriptionis pœna. Ac tametsi Ludouicus XII. rex legem [a] abrogasset, eadem tamen à Francisco [b] maiore renouata est.

a *Anno 1505.*
b *Anno 1535.*

Status etiam aristocraticus magnum incremẽtum ac robur accipit, cum legibus connubialibus licet egentib. patritiis plebeiorum filias locupletes sibi despondere: vt Romæ fieri cœpit post legem Canuleiam: nec vlla re Venetorum imperium maius incremẽtum accepisse videtur, tum ad patritiorum opes & copias fulciendas, tum etiam ad mutuam plebeiorum & optimatum concordiam stabiliendam. In omni tamen Reipublicæ statu certas de dotibus leges esse oportet, tũ ne dotium magnitudine domus exhauriantur, tum etiã vt dote moderata fœminæ ad pudicitiam & obsequium virorum facilius cogantur: quibus autem dotes amplissimas dari videm⁹, necesse est turpiter viris imperare, & contra decus ac dignitatem viros vxoribus inseruire. *Danda sunt* igitur *frena impotenti naturæ, &* vt Censorius Cato [c] dicere solebat, *indomito animali. Nã vt semel pares esse cœperint, extẽplo superiores erunt.* Quamobrem sapienter diuina lex ab omni hæreditario parentum ac proximorum iure fœminas longe summouit, quamdiu mares in familia exstitissent, ꝗ si nulli mares familiam tueri possent, proximo cuique filias cum hæreditate nubere iussit: quæ lex ad Græcos translata est: apud quos non licebat τὴν ἐπικλήρον, nullis exstantibus [d] masculis, nubere nisi agnato ac gentili proximo. Apud Persas & Armenios nihil præter pecuniam aut supellectilem puellæ nubenti dari poterat: qui mos vniuersæ Asiæ & Africæ communis

c *In orat. pro lege Oppia.*
d *Demosthenes contra boeot.*

eſt:tametſi legẽ Armeniorum, quæ non ſolum filias,ſed etiam fœminas omnes ab hæreditario iure prohibebat, abrogauit Iuſtinianus, vel potius Theodora vxor; quæ fœminas maribus æquales aut etiam ſuperiores efficere modis omnibus tentauit. Qua peſte nulla ciuitatib.pernitioſior accidere poteſt. Superiores autem futuræ ſunt, ſi æquo iure partes hæreditarias cum maſculis ſortiantur; quia cum fœminæ vbique mares numero vincant, potiſſimum in mediis & Auſtralibus regionibus: neceſſe eſt familiarum iura violari, prædia gentilia diſtrahi: eoque magis ſi locupletes non tenuibus ſed locupletioribus coniungantur. Ex quo fit vt pauciſſimi maximis opibus affluant.

Quod autem fœminæ numero vincant, planum cuique eſſe poteſt antiquitatum memoriã ab vltimo principio repetenti. Atque id primum Athenis experientia ipſa comprobauit, vbi fœminarum numerus vrbi Deæ nomen impoſuit[a]: nec ita pridem Venetiis,cum cenſus ageretur: tametſi in eam vrbem peregrini vndique confluant, nihilominus tamen numerus fœminarum duobus amplius millibus mares ſuperauit: ſiue id fiat propterea quod fœminæ à bellis, à peregrinationibus, ab omnibus periculis quæ viros obire neceſſe eſt, ſeducuntur; ſiue quod in naturæ vniuerſitate rerum deteriorum maior eſt affluentia quam pretioſarum. Id etiam Lacedæmone planius intellectum eſt poſt legem teſtamentariam. Nam Ariſtotelis ætate tres agri Lacedæmonii partes ad fœminas perueniſſe proditum eſt, cum maſculi vix duas partes[b] poſſiderent: ex eo fit, inquit Ariſtoteles, vt maritis imperent, à quibus etiam blandiſſime dominæ appellantur[c]. Cui malo, quo nulli fere grauius eſſe poteſt, vt Cato Cẽſorius occurreret, legem Voconiam ſuaſit, rogante populum Voconio Saxa Tribuno plebis; qua[d] quidẽ fœminas ab omni iure hæreditario, exſtantib. quocunq; gradu propinquis eiuſdem nominis, ſummoueri placuit. Item ne ex alieno teſtamẽto legatove plus ad fœminas quam hæreditatis quadrã

perue

a Pauſanias. in Atticis.

b Ariſtot. in Polit.

c Plutarch. in Lacon. Ariſt. in Polit.

d Flor. epito. 41. Paul. li. 4. ſenten. Cicer. Verr. 3. & in li. De finib. Dio. li. 56. Gell. li. 17. Auguſt. lib. 8. de ciuitate.

perueniret; neve plus quam qui ex hæredibus testatoris minimum ex asse consequeretur.

Lex illa ciuitati opib. affluenti valde salutaris exstitit, tum quia veterum familiarum opes ac dignitatē tuebatur, tum etiam ꝙ fœminarum indomitam arrogantiam ac libidinem vehementer coercebat. Sed primum fraudibus & cuniculis, cum aperte nō posset, oppugnari cœpit: scilicet fideicommissis sub nomine fœminarum cōceptis: id tamen in eius arbitrio ac potestate situm erat cuius fiduciæ relinquebatur: quia nec actione nec persecutione, id est [a], nec ordinario iure, nec extra ordinē peti poterant ante Augusti tēpora, qui Trebatii pernitiosa consilia secutus, legis abrogādæ prębuit occasionem, ac pro vxore Liuia veniam legis Voconiæ petiit à Senatu. Ita paulatim antiquata lege aut fœdissime concussa, Romani ciues capite minui ac serui pœnæ fieri cœperunt: cū vxores dominas non tantum appellatione [b], sed etiā re ipsa testarentur: quib. temporib. ab auriculis fœminarum bina matrimonia pendere, & margaritis fœminas suffocari Seneca querebatur [c]. Nam Plinius Proconsulis nescio cuius filiam termillies sestertium in gemmarū pretio habuisse scribit; maximum occasus imperii argumentum. At in Massiliensium Republica, quam omniū florentissimam Cicero iudicauit, centum aureorū dotes maximas & quinq; aureorum vestes nubentium pretiosissimas fuisse legibus [d]. Veneti tamen lege de dotib. lata, mille sexcentis aureis patritiæ dotem definierunt [e], ne familiarum illustrium opes dotibus exhauriātur si vero patritius plebeiam vxorem duceret, duob. quidęm aureorum millibus dotem terminauerunt, sed legem facile antiquari patiuntur, vt patritiorum quorundam egestati locupletiorum plebeiarum nuptiis & vtriusque ordinis concordiæ consuli possit. Illud tamen prudenter, quod fœminas ab hæreditario iure, quoad eius fieri potest, exstantibus masculis summouere consueuerunt. Nobis vero lata lex est [f] Carolo IX. rege, qua dotes omnium maximę decē libellarum millibus terminantur:

a *l. pecunia. de verb. sign.*

b *Tranquill. in Claudio. l. vxorem. de lega. 3. l. Titia. §. qui mariti de annuis legat. & in l. vl. §. vxorem. de auro & argento.*

c *In lib. De remediis fortuit.*

d *Strabo. lib. 4.*

e *In statutis Venetorum.*

f *Anno 1563.*

pœna mille aureorum conſtituta qui fraudem legi feciſſet. Sed lex ipſa non antiquitate ſed nouitate ſua euanuit: tametſi nec Philippus Bellus Elizabethæ Anglorum regi nuptę, nec Carolus V. filiabus regum maiorum dotem conſtituiſſent.

Quod ſi quis putet auri & argenti ſummam quæ tunc erat in Europa inopiam legib. illis cauſam dediſſe, non quidē male putabit; ſed ætate noſtra dotem filiarū Henrici II. regis Francorum conſtitutione quadringētis aureorum millib. definitam fuiſſe videmus; qua ratione centum viginti dotes maiorum vni exæquantur. At lege diuina maximam dotem quinquaginta ſiclis, id eſt, tredecim circiter aureis noſtris conſtitutam habemus: quæ mulcta tenetur erga patrē is q virginem ſeduxit, quā etiam domū ducere, ſi quidē pater puellæ aſſentiat, per legem cogebatur[a]. Quæ ratio facit vt facile credam ea quę ab Herodoto de Perſarum morib. prodita ſunt; ſcilicet curatores connubiorum curandorum formoſiſſimas ac venuſtiſſimas quaſq; puellas pluris licitantib. addixiſſe, & coactis pecuniis ex formoſiorū licitatione dotes deformib. cōſtituiſſe, interpoſita cautione Prętoria ab iis q deformes ducerent, ſe numq̄ vxores repudiaturos niſi dote reſtituta. qua ratione & nuptiis puellarū, & fœminarū pudicitiæ, & honeſtati publicæ, & maritorū dignitati ꝓſpiciebatur: cuius rei ſummā legislatorib. curā eſſe oportere Plato iudicabat: & quidem perſapienter.

a Deut. 22.

Quamobrem Andium, æque ac Cænomanorum moribus, nobilium ac patritiorum filiæ partem hæreditatis, quæ maſculis exſtantibus perquam exigua eſt, iure dominii conſequuntur: quam maſculi, excepto primogenito, non niſi vſu ac fructu poſſident, ne ſcilicet puellæ innuptæ deſererentur. Iniqua tamen lex bonis omnibus ſæpe viſa eſt prædia beneficiaria primogenito cedere præter trientem quem cæteris liberis ad fruendum tantum Andes & Cænomani permittunt, ita vt nihil eo nomine hæredibus relinquatur: multo minus etiam Ambianis: cuius rei graues ſæpe nobilium querelæ exſtiterunt

ſtiterunt, & parricidia ſæpius contigiſſent(:quæ tamen nimis multa fuerunt:) niſi iam pridem Vindocinenſes, Andium municipium vetus, ab iis moribus diſcedentes, cæteros quoque primogenitos conuentionibus & pactis ad eam æquitatem impuliſſent, vt triens iure dominii ac nexu poſſideatur: quod non ita pridem Ambianorum abrogato veteri more obtinuit. Ac tametſi Godefridi [a] Britanniæ Comitis, vniuerſam hæreditatem nobiles primogeniti cernerent, ea lege vt fratribus ac ſororibus dotes & alimenta præberent; nihilominus tamen Artus qui primus Britannorum Ducis dignitatem adeptus eſt, primogenitos nobiles totam hæreditatem iure dominii habere, cæteros trienti vti frui permiſit; vt non ita pridem decreto Curiæ Rhotomagenſium idē Caucis permiſſum eſt.[b]

a *Anno 1185.*

b *Ferrerius in consuet. Norman. arresto.* 1521. *Ianuar.* 24.

Atque hæc de ciuibus ac ſubditis: nihil de peregrinis, quos à prædiorum domino, niſi iura ciuitatis beneficio adipiſcantur, prohibere oportet. Arcendi ſunt etiā graſſatores ac fures, qui Ægyptiorum ſpecie ac nomine impune vbiq; prædātur: quos contra lex Aurelia magiſtrat⁹ armari iubet. q̄ peſtis ꝙ in Hiſpania quoq; latiſſime graſſaretur, edicto Ferdinādi [c] regis coerceri cœpit. Falſo q̄dem ſe *Ægyptios* appellāt, cū morib. ac lingua Ægyptiorū diſſimilimi ſemper fuerint; nec ꝓbabile ſit ex vberrima fertiliſſimaq; regione ad extremas Hiſpaniæ infertilis oras emēſo mari mediterraneo aduectos, ſed illa ſortilegarum colluuies ex Alpium & Pyrenæorum præruptis ſaxis & latebris appetēte æſtate quaſi fucorum examina in regiones vberiores erumpunt. Nihil eſt autē in Republica tam pernitioſum, quā otioſorum ac tenuium hominum huc illuc errantium multitudo, qui & priuatorum bona diripiunt, & in euerſione Reipublicæ ſpem omnē fortunarum ſuarum poſuerunt. Hanc peſtem Amaſis Ægyptiorum ab Ægypto longiſſime repulit: cum lege lata ſanctiſſime cauiſſet, vt otioſi homines qui nihil haberent ꝙ ſuum dicere poſſent, capitali ſupplicio quaſi prædones afficerentur. Hic non diſputo, (: quod ſuo

c *Anno 1419.* Que los Ægypcianos conſenores ſalgan del Roy no dentro ſeſſanta dias.

loco dicendum erit) *prædia beneficiaria distrahi, an vero nobilitati perpetuo relinqui debeant.* Differamus etiam illud, *an bona damnatorum vtilius sit proximis quam fisco vindicari.*

Præstatne bona proscriptorum propinquis quam Reipublicæ adiudicari? CAP. III.

HÆc quæstio pendet à superiore, cum earum rerum quæ ciues ad inopiam extremam deducunt, nõ minima sit proscriptio damnatorum: quæ eo maior futura est, quo plures fuerint quibus [a] legitimarum hæreditatum spes aliena culpa præciditur, nisi aliunde bona sint obuentura. Iniquum autem videtur parentum culpam in liberos deriuari [b]. Nec in eo tantum leges diuinæ ac naturales violantur; sed etiam egestate desperati homines ad furta, latrocinia, cædes impelli videntur: atque ii potissimum quos ad otium & inertiam affluentia rerũ omnium educarat. Neque enim sperandum est, vt in delitiis ac voluptatibus educati homines sellularias artes & opificia condiscant: nec si possint, velint. ad hæc etiã accedit sceleris alieni contumelia infamiaque genti ac posteritati publico iudicio illata: quæ illos ad latronum cœtus, ac consceleratorum hominum societates quærẽdas, & ad piraticam exercendam inuitat. Quo fit vt ab vnius proscriptione prædonum ac sicariorum multitudo exsistat; pœna vero quæ & improborum numerum minuere, & bonis ciuibus securitatem afferre debuisset, dissimilimos exitus habitura sit. Hęc argumenta quę exemplorum varietate augeri possunt, non modo probabilia, sed etiam ad assentiendum necessaria Iustiniano Imperatori occasionem præbuisse videntur ferendæ legis [c] qua damnatorum bona fisco ademit, vt legitimis hæredibus relinquerentur: quam vt legi diuinæ consentaneam summa consensione plerique populi, excepta perduellionis causa comprobarunt.

a *l. cum ratio de bonis damnator.*

b *Deut. 24. Ezech. cap. 18. Hier. 32. & 4. Reg. 14.*

c *Authent. bona damnator. De bonis damnator. C.*

Qui tamen aliter sentiunt, legem hanc quasi nouam & ab antiquorum sententia penitus alienam repudiant,

Vete-

Veteres enim legumlatores bona damnatorum quæri fiſco voluerunt; ſiue de peculatu ac repetundis agatur; vt ſcilicet erepta Reipublicæ reſtituantur; ſiue pœna ſit pecuniaria ob ſcelus contractum: quia Reipublicæ ſatisfieri aliter nõ poſſe videtur, ſiue ad improborum hominũ terrorem, qui vt liberos opibus & copiis augeant, in omnia ſcelera præcipites feruntur, nihil aut parum admodum de vita ſolliciti; quippe omnium miſeriarũ extremum ſolatium ac requietem in corporis & animi interitu conſiſtere putant. Quid in re perſpicua exemplis opus eſt? Caſſius Licinius repetundarum reus, vt vidit M. Tullium Prætorem quæſtionis prætextam inducere damnationis ſententiam laturum, miſit ad eum qui diceret in reatu periiſſe; ac ſpectantibus iudicibus ſudario faucibus eliſis ſpiritum præcluſit: vt liberos furtis ac rapinis ditaret. *Hic*, inquit Valerius, *Cicero conſtitit quod qui in reatu periiſſet, integro ſtatu* [a] *interiiſſe videretur*. Erat quidẽ in rei poteſtate liberum exſilium, etiamſi damnatus eſſet, optare per legem Semproniam: cum ne ciuem quidẽ verberare per legem Porciam [b] liceret: ſed metuebat illud ne liberos inopes à pecunia relinqueret. Ac tametſi Cicero ſcribit ad Atticum ſe Licinium damnaſſe, idque Plutarchus confirmare videtur, ſic tamen interpretor *damnatum* appellare qui ſibi metu iudicii necem intuliſſet. Nondum enim latæ leges erant aduerſus eos qui ante ſententiam mortem ſibi cõſciuiſſent [c]. Ac multo poſt ii qui ex animi dolore, aut ſceleratæ vitæ conſcientia, aut pœnarum acerbiorum metu ſibi manus attuliſſent, ſepultura fruebantur: quinetiam eorum teſtamenta rata erant [d] crudeliſſimi Tiberii principatu: quo tempore Tacitus ſcribit *pretium* illud fuiſſe *feſtinandi*, ac mortis præoccupandæ.

Nullum tantum ſcelus eſt quod liberorum ditandorum cauſa improbis leue non iudicetur.

[a] l. vlt. ad l. Iul. maieſt. ff.

[b] Cicero pro Rabirio perdu.

[c] l. 2 de iis qui ante ſenten. ff.

[d] Paul. li. 5. ſent. t. & Tacitus lib. 5.

Ex quib. planum fit liberorum opes pleriſq; parentib. vita ipſa fuiſſe cariores: nec vlla re improbos ab iniurioſa facinoroſaq; vita magis prohiberi, quam proſcriptionis metu quæ liberos ad egeſtatem perducat. Nam *male meritus*, inquit Tryphonius [e], *publice, vt aliis exemplo ſit ad*

[e] l. bona fides. depoſiti.

deterrenda maleficia, egestate laborare debet. Nec diuina lex in eo violatur; nec filius parentis culpa obligatur, Alia sunt enim parentum, alia filiorum bona. Nec vlla eius hæreditas videtur, cui omnia bona adhuc viuo ac spirãti iure adempta fuerunt. Ac si quis metuit vt inopia liberos ad desperationem & scelerum immanitatem perducat; multo magis metuere debet vt scelerati liberi parẽtum opibus ac fortunis male partis ad Reipublicæ & bonorum perniciem abutantur; vel ob id ipsum vt parentum necem & infamiam vlciscãtur. Quamobrem iis legibus quæ de maiestate latæ sunt, cum noua lege de bonis damnatorum etiam derogatum esset, perduellionis

a l. quisquis ad l. Iul. C. excepta causa est, & masculis [a] liberis adempta bona vt vltionis potestas eis eripiatur; imbelli vero sexui, id est, fœminis, Falcidia in bonis maternis relicta. Illud vero perniciosius futurum est, quod sublata ꝓscriptione bonorum, sublatis delatorum & accusatorum præmiis, flagitiorum omnium impunitas consequetur. Quibus rationibus efficitur, tum proscriptiones, tum etiam præmia delatoribus necessaria esse.

Necessaria delatorum præmia.

Vt igitur aliquid ex his inter se repugnantib. argumẽtis concludamus, primum Reipublicæ satisfieri oportet, si damnati bona detrimento ciuitatis coacta sunt: deinde præmia delatorum legibus constituta, litiumque necessarias expensas detrahi oportet; alioqui vix vlla scelerum vltio futura est. Quamquã ea principum cura potissima esse debet, ne improbi ab inopia peccatorũ pœnas effugiant: sic tamen viuitur, vt nulla vsquam iniuriarum vindicta sublatis accusatorum prẹmiis sperari possit. Sed in eo genere mediocritatem illam probarem, vt gentilia quidem & paterna prædia damnatorum hæredibus relinquantur: emptæ vero possessiones ac pecunia omnis cogatur in fiscum: tum vt litium expensis, tum etiam vt delatorum præmiis quodammodo satisfiat; cætera publicis vtilitatibus & ærario cedant. Qua quidem re & liberorum egestati, & scelerum impunitati, & calumniis improborum, & tyrannorum auaritiæ occurri possit.

possit. Neque enim æquum videtur vt gentilia prædia, q̃ ex maxima parte distrahere prohibemur, secuta condemnatione fisco quærantur. occurretur etiam multitudinis inopiæ, quam antiqui legumlatores tantopere metuunt. Prædia vero damnatorum pecuniis ac sudoribus quæsita, non principibus cedere, aut collegiis ecclesiasticis relinqui sed publice vendi, ac pecuniam in ærarium publicū cogi oportere, propterea iudico, ne omnia tandem omnium prædia principis aut ecclesiæ propria sint. Delatoribus item satisfieri oportet, non propositis damnatorum prædiis sed pecuniis tantum, ne prædiorum quærendorum proposita spe ad calumniandum impellantur. Quod si delatoribus præmia eripiantur, vix est vt vlla peccatorum vltio sequatur. Et quemadmodum venator canibus vilissima quæq; ferarum membra obiicere solet, vt talibus illecebris deinceps ad prædam alacres efficiantur; ita legislatorem domesticos leones ac lupos accurate venari, & canibus ciuitatis (sic n. Demosthenes Oratorum genus appellabat) præmia quædam proponere necesse est [a]. Cum enim præpotēti Deo nihil gratius, aut Reipub. vtilius sit quam ab improbis pœnas exigere, modis omnib. enitendum est vt eo perueniri possit,

a Plutarch. in Lucullo.

Difficilis illa quidē bonorū discussio videri possit, nec facile fuerit plerisq; principib. id persuadere: sed q Rempubl. saluā & honestā esse volet, omnes autē id velle debem⁹, sueq; dignitatis curam gerere, semper publica cōmoda priuatis anteponet. Nā si prędia publica amplissima sunt, nihil prædiis priuatorum opus est: si nulla sunt, non est æquū priuatorum bonis proscriptionibus Rempublicam locupletari; ne calumniatorib. ac tyrānis aditus ad innocentium bona diripienda, & ad sanguinem exhauriendum aperiatur. Platonis etiam ratio succurrit, qui in libris De legib. cap. DXXVIII. auita prædia distrahi prohibuit, aut ærario inferri, ne æquatio bonorū quam sibi cogitatione finxerat, de ciuitate tolleretur. Nam tyrānidis crudelissimæ omnes est extrema proscriptio; hāc

vero proxime ſequuntur bonorum ac locupletiorum ciuium cædes & ſupplicia. Quarum rerum cum exempla vbique abundant, tum nulla grauiora quam principatu Tyberii qui vicies millies ſeſtertium moriens reliquit. quæ immanis pecunia fere ex proſcriptionibus coacta fuerat. Cuius exempla ſecuti nepotes, Caligula inquam, & Nero, Rempublicam totam ciuium ſanguine turpiſſime fœdarunt. Certe quidem nulla Neroni præceptoris necandi occaſio fuit, niſi vt bonis occiſi frueretur. Nec talibus tyrannis calumniatores vmquam defuturi ſunt, quorum ſcilicet opibus ac potentia nituntur. Hinc illud Plinii iunioris, *Vidimus*, inquit [a], *delatorum iudicium quaſi graßatorum, non ſolitudinem illi, ſed templum, ſed forum inſederant: nulla teſtamenta ſecura, nullus ſtatus certus, non orbitas, non liberi proderant.* Quamobrem prudenter noſtris legibus, procuratores fiſci delatorum nomina prodere coguntur, ſi reus calumnia circumuentus fuiſſe iudicetur, quod legibus Hiſpanorum ante accuſationum neceſſe eſt.

[a] *In Panegyrico.*

Quum vero proſcriptiones bonorum omni ciuitatũ generi pnitioſæ ſunt, tum vero maxime in vnius dominatu; ex quo tyrannus facilius q̃ in cæteris exſiſtit. Quod ſi quis putet nihil ab optimo principe metuendũ vt ſuorum exitio ditari cupiat: ego ſic ſtatuo, nulla re ex bono principe tyrãnum facilius quemquam fieri quã propoſita ꝓſcriptione damnatorum, eoq; magis ſi tenues ſunt principis opes ac fortunæ. Quib. enim principibus nulla diripiendi cauſa eſt, propoſita bonorum adipiſcendorũ ſpe, nec occaſio, nec crimen, nec calumniator, nec improbus iudex vmquam deerit: ac ſæpe principum vxores, dum alienis opibus ac prædiis inhiant, maritos ad cædes & ad proſcriptiones impellunt. Cum enim Achabus rex Samariæ, nec prece nec pretio prædia Naboti extorquere potuiſſet, Iſabella vxor teſtes ſubornauit qui hominem capitali fraude circumuenirent, ac læſæ maieſtatis quæſtionem intentarent. Sic Fauſtina ſæpius ab Aurelio Imperatore petiit, vt Auidii Caſſii liberos necari

cari iuberet, eorumque bona diriperet. Ægre ferebat optimum Imperatorem Cassii perduellionis damnati bona liberos possidere iussisse: quod non modo Romani, sed etiam Persarum Reges facere consueuerant [a]: vt Poloni quoque non modo proscriptiones nullas probant, sed ne perduellionis quidem damnatorum bona fisco adiudicant. Quæ vero semel fisco quæsita sunt, vix vmquam eripiuntur; siue iusta fuerit, siue iniusta condemnatio; quod eo magis metuendum est in criminibus læsæ maiestatis, in quibus damnatorum bona summo tantum principi, non item [b] aliis quibus fiscalia iura tributa sunt, quæruntur: nec satis est summum esse principem, sed eum cuius maiestas deminuta sit: cæteri bona damnatorum suæ ditionis finibus comprehensa, in fiscum ex aliis criminibus cogere possunt, ex causa maiestatis non possunt.[c].

Ac tametsi quãplurimos habuit Gallia principes integritate, fide ac iustitia clarissimos, & quidem plures, opinor, q̃ vlli populi; nulla re tamẽ regales opes maius incrementum quam publicis ꝓscriptionibus acceperunt. Quis D. Ludouico pietate ac iustitia comparandus? hic tamen Petri Druidarum Comitis agros ac prædia fiduciaria iudicio publico ꝓscripsit [d]. Theobaldus vero Cãpaniæ Comes, iudicio maiestatis postulatus, ne damnaretur, Bræorum Fortionum, & Monstrolensium agros late patentes, eiusdem regis ditioni [e] concessit: vt Raymundus Tolosatium Comes vniuersam Septimaniam & agrum Tolosatem Alphonso D. Ludouici fratri dotis nomine quã ei desponderat, ea lege donauit, vt Alphõso sine liberis moriente in regis potestatem venirent: ꝙ metu magis quam sponte fecisse dicitur, vt bella ciuilia, quibus premebatur, religionis specie exitum aliquem reperirent. Aquitaniam vero totam, Andes, Cænomanos, Turones, Auernos, proscriptionibus in Philippi Augusti potestatem venisse constat [f]: vt Alenzonius ac Perticensis ager Carolo VII. rege [g]. quid commemorem Petragorios, [h] Ponticos, [i] Marchianos [k], Angolisinæos,

a *Herodot. lib. 3.*

b *Specul. tit. de feudis. vers. 40. DD. in l. ult. ad l. Iul. maiest. Bart. in extrauagante ad reprimendam.*

c *Paul. in l. eum ratio §. si libertinum, de bonis damnatorum Bonifacius 8. in ca. Felicis. de poenis l. si necem §. si deportatus, de bonis libertorum.*

d *Anno 1230. apud Ancenas.*

e *Anno* [illegible]*34.*

f *Anno 1202.*

g *Anno 1458.*

h *Anno 1396.*

i *Anno 1370.*

k *Anno 1302.*

a Anno 1535. b Anno 1527.

ſimæos, Saluciarum [a] deniq; comitatum, & omnes Caroli Burbonii fortunas [b]? omnia hæc proſcriptionibus fiſco quæſita videmus. Si vero ſingulos perſequar, infinitus ſim. nulli tamen ex iis iniuſte damnati memorantur. Crudelior Scotorum lex de maieſtate, qua damnatorũ bona ſummotis non modo vxore ac liberis, ſed etiam debitoribus, ſolida fiſco adiudicantur.

c Anno 1304.

d Sæpe iudicatum in Curia Pariſior.

e iudicatum Anno 1533. Maii 15. in Curia Pariſ.

f Cicero in Rullum. Saluſt. in Catil.

Hic occurri poteſt, ne priuatorum agri publici fiant, lege Philippi Belli ſanctiſſime cautum fuiſſe [c]; quæ prædia publicis iudiciis ad regem peruenerint; ſi alterius domini fiducia teneantur, diſtrahi oportere: cætera vero priuſquam agris dominicis penitus coniungãtur, à principe bene de Republ. meritis donari poſſe [d]. At ne principi quidẽ per leges huius imperii reſq; iudicatas licere gentilia prædia oblato emtorib. pretio, recuperare [e]: ne priuatorum omnium agros iſta ratione princeps emtionibus ſuos efficere poſſit. Hæc quidem ꝓpoſitis incommodis cõmodiora duco, quam ꝙ lege Cornelia cauebatur [f], vt ſcilicet ꝓſcriptorum ciuium agri publici fierent. Sed fere fit in vnius dominatu vt canes aulici bonorum ac fortium ciuium præmia ferant, & quidẽ ſumma gratia, non virtute ſed flore ætatis aut turpiſſimis obſequiis collecta. Quis non meminit (quamquam meminiſſe doleo) innocentium ciuium priuſquam damnarentur, imo priusquã accuſarentur, ſanguinem pretio ſpecie religionis effuſum vt aulicæ hirudines ſaginarentur?

Quamobrẽ nullum calumniarum, nullum crudelitatum ac proſcriptionum finem video futurum, niſi ea qua dixi ratione, vt ſcilicet peterna auitaq; prædia dãnatorum ꝓpinquis fruenda relinquantur: cætera diſtrahãtur: ex pecunia vero coacta debitorib primum, deinde delatorũ præmiis ſatisfiat: cætera fiſcus vindicet; publicis operib. ac ſacris ædib. parte arbitrio iudicum relicta; ea lege vt quæ accuſatorib. aut collegiis, adiudicata fuerint, non in prædiis ſed in pecuniæ ſumma decernantur. Romanos quidem veteres ſacris faciendis mulctas deſignáſſe planum eſt apud Dionyſium Halicarnaſſeum: inde

de *Sacramenta* [a] dicta fuisse: ac propterea Titus Romilius populi Romani beneficium, quod mulctæ veniam dederat, ea de causa repudiauit, cum diceret ea quæ diis immortalibus consecrata semel fuissent, resecari non debere. At lege [b] diuina non aliter mulcta damnatorum sacris adiudicari poterat quam si is cui deberetur, abesset. Apud Athenienses vero decima bonorũ quæ damnatis ablata fuerant, sacrificiis adiudicari solebat: vt videre est in eo Senatusconsulto quod factum est Archonte Philostrato aduersus Archiptolemum, Onomarchũ & Antiphontem perduellionis dãnatos; in extremo hæc verba subiiciuntur; ARCHIPTOLEMVS & *Antiphon vndecim viris capitalib. ad extremum supplicium traditi, bona eorum publicata, decima Mineruæ data; domus eorum solo æquatæ.* Cũ vero religio aduersus deorum numina refrixisset, omnia fisco vindicari cœperunt [c] fuit tamen in iudicum arbitrio ac potestate mulctarum partem operis publicis, aut sacris faciendis, aut tenuium egestati largiri; eoque iure vti solemus.

a *Festus in verbo Sacramentum.*

b *Num. 5*

c *vlt. de modo mult. C.*

Quæ vero de bonis auitis ac paternis diximus, præcipue locum habere debent in prædiis fiduciariis seu militiis ex casu. Id quidem nostris moribus locum habet in feudo commisso propter perfidiam clientis, qui patronum eiurauit: nam mortuo cliente propinquis feuda cõmissa restituuntur [d]. Germanorum vero legibus militiæ ex casu ac prædia beneficiaria damnato possessore fisco non cedunt; sed ad propinquos ipso iure redeunt. Quo fit vt raro calumniatoribus ad innocentium hominum accusationes locus esse possit, si modo rei nihil habeant in bonis præter militias ex casu. Et quoniam eo nos oratio deduxit, consequens est vt etiam de præmiis ac pœnis differamus.

d *Iu[illegible] Curia [illegible] rum [illegible] [illegible] [illegible] de Paris [illegible] Anno 155[illegible].*

De præmiis ac pœnis in Republ. decernendis. CAP. IV.

LOCVS hic postulat, vt præmiorum ac pœnarum vim breuiter complectamur. Quo de genere si quis omnia scriptione concludere velit, oratio initium quidem, sed exitum vix habitura sit. Nec minus peccaretur si lo-

ſi locum hunc, quo vix vllus in tota Republica diſputatione feracior aut vtilior eſt, obliuione ac reticētia præteriri patiamur: cum Res omnes publicæ duob. his fundamētis, præmio, inquam, ac pœna, ſtare ac omnino niti videantur: ſi videlicet propoſitis bonorū ac malorum finibus, ſupplicia peccatis, præmia recte factis decernantur. Nec vero grauiores ciuitatum motus, frequentiores Rerumpublicarum interitus contigerunt, quam & cum impune ſceleratis peccare licuit, & bonorum ac fortium virorum præmia nulla fuerunt. De pœnis igitur nos quidem parce ac tenuiter: quoniam quæ quibus peccatis ſupplicia debeantur, pleni ſunt iuriſconſultorum libri, plenæ forenſes literæ; de præmiis vero qui ſcripſerit video fuiſſe neminem: quod propterea contigiſſe puto, quia bonorum magna raritas eſt, improborum vero innumerabilis multitudo; vel quia ciuitatibus vtilius eſt improbos pœnarum metu prohiberi, quam bonos præmiis ad virtutem inuitari; cum bonis ac ſapientibus viris ipſa virtus magnum per ſeſe præmium eſſe videatur: vel quod principes præmiorum largitionem ſibi depopoſcerunt, vt ſubditorum gratiam modis omnibus colligerent: magiſtratibus vero ac iudicib. dederunt id quod erat ingratiſſimum, pœnarum ſcilicet irrogationem; ne ſuppliciorum acerbitate ab ipſis regibus illata quicquā de ſubditorum erga principes amore ac beneuolentia detraheretur. Altius enim iniuriæ, quā merita deſcēdūt, vt acute Seneca ſcribit in libro primo de beneficiis.

Duo Rerum omnium publicarum fundamenta.

Omnia igitur præmia vel ad decus, vel ad vtilitatem, vel ad vtramque comparantur; alioqui præmium eſſe deſinit, ſi verborum ſubtilitatem, non popularem dicendi morem ſequamur; quem tamen ſequi neceſſe eſt, quoniam in media Republica verſamur, non in ſchola Stoicorum vel Academicorum, qui nihil vtile eſſe putant quod non ſit honeſtum: nec honeſtum, quod idem non ſit cum vtilitate coniunctum. quæ per ſeipſa quidem præclare ac vere dicuntur: numquam enim debet vtilitas à dignitate ſeiungi: ſed quoniam popularibus homini-

nun

num opinionibus legumlatores ac principes inseruire coguntur, ea quæ natura coniuncta erant, honestas scilicet ac vtilitas, opinione communi distraxerunt. Nam ex erroribus [a] & inani opinione iura iudiciaque sæpissime constituuntur. Ergo pręmia quo plus habent vtilitatis, minus honesta dicemus; siquidem opibus ac pecuniis vtilitatem metimur: quæ autem omnino ad verum decus spectant, quo sunt ab illa vtilitate remotiora, eo splendidiora iudicari debent; dignitas enim vtilitate eleuatur. Honestissima præmia versantur in triumphis, in laudationibus, in statuis, in magistratibus, in imperiis, quæ propterea *honores* appellantur: quibus, clarorum virorum priuatæ opes sæpius exhauriuntur; cætera plus vtilitatis quam dignitatis habent, sacerdotia, dona militaria, congiaria, vacationes à muneribus publicis, immunitates à vectigalibus, à tributis, à tutelis; iura ciuiũ, natalium restitutiones, iura liberorum, nundinarum, nobilitatis, Equestris ordinis & patritiæ dignitatis. Alia quædã præmia vilia putantur, vtilia sunt tamen, vt scribarum, viatorum, lictorum, actuariorum, & alia id gen⁹ munera. Quod si munus nec vtile, nec honestum iudicatur, non præmium, sed onus [b] appellari debet. Præmium item à beneficio differt distatque plurimum: hoc enim immeritis, illud non nisi merentibus datur: hoc virtutem antecedit, illud sequitur; priuilegium in vtramq; partem accipitur: vt cum Cicero *Priuilegium de suo capite latum esse* scribit [c].

a *l. 1. de offic. Prætor. l. 4. de suppellectile legata.*

b *l. munus, de verb. signif.*

Præmium à beneficio quid differt.

c *Pro Domo sua.*

Est autem ꝓ vario genere ciuitatum varia præmiorũ ac beneficiorum distributio. In statu populari præmia plus habent honoris quam vtilitatis. plebs etenim quæ veræ laudis gustum nullum habet, semper vtilitates & commoda consectatur, honores vero & imperia hominibus ambitiosis facile tribuit. In monarchia vero princeps dona facilius quam honores & imperia largitur, ac potissimum tyrannus, cui nihil grauius est quam subditos honoribus cumulari; vel quia metuit ne honorum illecebræ ciuibus affectandæ tyrannidis præbeant occa-

sionem; vel quia tyrannorum mentes virtutis splendor ita perstringit, vt virum bonum non modo laudari non patiantur, sed ne intueri quidem possint. At etiam Caligula honores immortali Deo debitos grauiter ferebat; tametsi trepidus ad Dei tonantis vocem antra subiret. Domitianus vero fracti animi tyrannus, fortissimum quemque ac laudatissimũ ciuem, alienæ virtutis ac laudis inuidia flagrantissimus necari iussit[a]. Interdum etiã pro meritis fortissimi viri principum iussu trucidantur, si tantis opibus & copiis florent vt ab illis metuendum sit; vt Alexander Magnus Parmenionem magistrum equitum; Iustinianus Bellisarium; Eduardus IIII. Comitem Varuichium. Quam inuidiæ suspicionem vt fugerent Germani, omnia fortiter ac præclare à se gesta, principibus suis tribuere non dubitabant, vt Tacitus scribit[b]. Quamobrem nullos triumphos Imperatoribus in monarchia decerni videmus; sed laudationes regibus tribuuntur ab ipsis victoribus: ac duces exercituum victoriam adeptam regibus acceptam ferre consueuerunt. Romani quidem triumphos Consulibus ac Imperatorib. quorum auspiciis pugnatum erat, decernere solebant, etiãsi prælio non affuissent: sic enim Senatus decreuit Luctatio Consuli triumphum eius victoriæ, quam suo ductu Valer. Legatus absente Luctatio pepererat. Et cum Liuius Salinator vna cum Claudio Nerone clarissimam de Asdrubale victoriam consecutus vterque fuisset imperio ac potestate consulari, Liuio tamẽ triumphus decretus est; quia eo die quo fasces ac imperium penes Liuium erant, prælium commissum, & victoria Liuii auspiciis parta diceretur. Quid igitur mirum si in vnius dominatu Imperatorum laudes ac victoriæ regibus tribuuntur? nam si aliter fieret, reges ipsi nulla pericula gloriæ adipiscendæ causa adire recusarent; ac Rempublicam in extremum discrimen sæpissime abducerent. Quæ tamen vt declinaret Carolus V. exercitui raro præesse solebat; aut si prælium conserendum esset, periculo sese subducebat; ac propterea Sapiens est appellatus: cum paren-

a Tacit. in Vita Agric.

b In moribus German.

parentis captiuitatem & imperii huius calamitates accepta clade Pictauiensi meminisset; clarissimas tamē de omnibus hostibus victorias consecutus est.

Hoc igitur vno popularis status cæteris præstare videtur, quod in eo solo statu belli ducibus honores ac triūphi decernuntur; vt mirum videri non debeat si in popularibus imperiis plures bellicis laudibus quam in reliquis ciuitatibus excelluerunt; quia virtus honore alitur ac sustentatur. Qui autem in populo animi dotibus excellit, minime dubium est quin adipiscēdæ laudis cupiditate flagrans vitam periculis omnib. obiecturus sit. Honorum vero præmia quo maiora fuerint, eo virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior futura est. Et quoniam nulli populi maiora laudis & gloriæ pręmia proposuerunt quam Romani; necesse erat vt populos omnes illustrium virorum multitudine superarent. Nam qui legionem hostium fugasset, aut triumphum poterat, aut magistrum optare, alterutrū adepturus. Triumphus vero tanta magnificentia, tanto apparatu & cultu fiebat, vt nihil splendidius cogitari posset. Nam qui triumphabat, regalem speciem & apparatum longe superabat; quippe spolia de hostibus ordine longo relata deducebantur: deinde maiorum imagines lætitiam spirātes; post etiam exercitus armorum splēdore insignis anteibat; tum Imperator triumphali curru purpurea veste auro intexta & laurea corona illustris cum ingenti non modo admiratione, sed etiam tubarum clāgore ac plausu vehebatur; hunc sequebantur reges captiui ac hostiū duces manibus post terga reuinctis; atque in Capitoliū Imperator sacra facturus conscendebat: postremo magistratuum & amicorum maxima multitudine comitatus domum reuehebatur. Hæc species [a] incredibili gloriæ cupiditate iuuentutem ad studia virtutis sua sponte currentem magis ac magis inflammabat.

Cur imperia Popularia cæteris clariora.

Triumphi descriptio.

[a] Polybius lib. 6.

Mortuis etiam tum viris tum fœminis laudationes, ludi gladiatorii, ac viscerationes fieri solebant spectante populo Romano: vt omnium animi ad gloriam in-

a Lib. 4.

citaretur. *Matronis*, inquit Liuius [a], *honor additus, vt earum ſicut virorum ſolemnis laudatio eſſet.* Scio plerique gloriæ cupiditatem inanem videri; à qua quidem virum bonũ diſtrahi putant oportere. Ego vero Theophraſti ſententiam magis probo, qui nihil in Republica maius aut magis expetendum ducit iis gloriæ ſtimulis, quibus molles puerorum animi acrius ad honeſta ſtudia virtutum incitantur. At etiam Thomas Aquinas principem veræ laudis cupiditate alendum eſſe putat; vt ad ea quæ honeſta ſunt feratur etiam inuitus: cuius rei argumentum nullum maius eſt quam Romanorum, qui virtutibus ac rerum geſtarum magnitudine iis gloriæ illecebris populos omnes longe ſuperarunt. Honeſtum erat in Olympiis aurea corona donari, qui curſu aut luctatione aduerſarium ſuperaſſet. Honeſtius quod Athenienſes ſtatuam aut coronam auream mereri, publicis epulis ac impenſis ſuſtentari, in primis ordinibus aſſidere, ab oratoribus in theatro laudari; quæ præmia non minus, & certe plus vtilitatis habuere quam dignitatis. At Romani ex omni genere coronarum quæ plurimæ fuerunt, nullam pretio maiorem æſtimauerunt quam gramineam; quam vni ex omnibus Romanis ciuibus Quinto Fabio Maximo Dictatori decreuerunt, duorum verborũ commendatione, ſcilicet PATRIÆ SERVATORI. In quo quidem Romani illi veteres quæ eſſent veriſſima virtutis præmia pene ſoli tenuiſſe videntur: cum iſta ratione non publici modo ærarii inopiæ, & priuatorum auaritiæ occurretur, verum etiam ſolidæ virtutis vim in animo ciuium altiſſime inciderent.

At cum pleriq; principes tributis ac vectigalibus ſubditos vrgeant, publicas ac priuatas opes exhauriant, vt aliquot canes aulicos interdũ etiã, rarius tamen, de Republica bene meritos pecuniarum largitionibus (:quãquam virtus ipſa nullo pretio æſtimanda eſt:) explere poſſint; Romani maxima præmia in tribuendis honoribus poſuerunt. Et quemadmodum virtutis præmia eo maiora ducebant, quo ab vtilitate & quæſtu longius ab

eſſent

essent; ita nullum supplicium ignominia maius esse arbitrabantur. Quæstus autem victoriarum fere ad ærariũ aut ad milites redibat. Quin etiam miles Romanus quũ ad Auarici obsidionem strenuissime se gessisset, aureum torquem à Labieno Cæsaris Legato sibi oblatum repudiauit; cum diceret, se virtutis, non auaritiæ præmia laturum. Sed virtutem honores antecedere, non sequi oportet; vt olim Pontificum Romanorum memorabili decreto cautum est. Cum M. Marcellus, is qui victorias quadraginta nouem de hostibus reportauit, templum Honori ac Virtvti dicare vellet, Pontifices intercesserunt, cum negarent vllam cellam amplius quam vni Deo recte dedicari; quia si de cœlo tacta esset, difficilis procuratio foret vtri Deo res diuina fieret; templũ igitur pariete medio sic diuiserunt, vt nemini pateret ad tẽplum Honoris aditus, nisi prius patefacta Virtutis porta.

Et quidem ex omnibus populis Romani pene soli veræ laudis gustum habuisse videntur, cum summa tenuitate ac egestate laboraretur. Nã Menenio Agrippæ, qui plebem cum patrib. conciliarat, nihil morienti, vnde funus curaretur, superfuit; patritiis tamen cum plebe certamen erat ad eum funerandum, ac meritis laudibus euehẽdum. Quid Cincinnnatus in bonis; quid Fabricius habuit? alter tamen ab aratro cum victui necessaria vix haberet, ad Dictaturam tractus est; alter regnũ Pyrrho sibi oblatum recusauit: *qua ætate*, inquit Liuius, *ulla virtutum feracior exstitit vmquam*: quia nõ nisi de virtute bene meritis præmia dabantur. Cum vero indignis honores tribuuntur, gloria iacet ac sordescit: vt cum Flauius libertinus Ædilis Curulis nullo suo merito à plebe creatus esset, qui honos patritiis tantum aut ad summum nobilib. dari cõsueuerat, vtriq; & patritii: & nobiles aureos annulos proiecerũt. Ac deinceps cum Romana ciuitas aliarum opib. ac pecunis redundare cœpisset, cũ diribitores suffragia plebi, & publici corruptores iudicia eriperent, Cato Vticensis sordidorum iudicum coronam spectante populo deseruit, ac tabellas sibi obla-

tas confregit, ne ipſe quoque pecunia corruptus videretur. ita quondam legibus cautum erat apud nos, ne cingulum aureum geſtaret quæ pudicitiam proſtituiſſet; cũ tamen pleriſq; vſu veniret vt proſtrata pudicitia de cingulis aureis gloriarentur, matronæ probatæ virtutis aureo cingulo abſtinuerunt, vt poſtea prouerbio vſitatum fuerit *aureo cingulo præſtare integram exiſtimationem*. Nihil enim bono viro grauius eſt quam in adipiſcendis honoribus improbis exæquari; quos tamen niſi officio coact⁹ non petit: ſi petit, alienæ, non ſuæ vtilitatis cauſa petit; nec ſi adeptus ſit, exſultat; nec ſi repulſam tulerit, angitur animo; ſed placate id ac moderate fert: aut ſi quando dolet, Reipublicæ vicem dolet, nõ ſuam. Prudenter igitur Carolus VII. rex, qui cum Equeſtrem ordinem calamitoſiſsimis Reipublicæ temporibus cum indigniſsimis communicatum prece vel pretio fuiſſe, nec ſine graui contumelia extorqueri poſſe intelligeret: erat autem ordinis inſigne aurea ſtella pileo innexa: cohortes Præfecti vigilum auream ſtellam pileis conſuere iuſsit. Quo edicto repente omnes Equites aureas ſtellas de pileis detraxerunt. Nam aliter Athenienſes qui legem de oſtraciſmo qua q virtute cæteris præſtarẽt, ſalua dignitate ac fortunis relegari mos erat, abrogauerũt, cũ Hyperbolus turpitudine vitæ infamis oſtraciſmi damnatus eſſet[a].

a *Plutarch. in Nicia.*

Eſt igitur in omni genere ciuitatum turpiſsima ac pernicioſiſsima honorum ac præmiorum quæ virtuti debentur, mercatura, quamquam non minus falluntur qui putant magiſtratus quos pretio mercati ſunt honori ſibi futuros; quam ſi aureis alis quas Euripides opinione ſibi finxit, volare ſe poſſe putent: cum ex ea materia qua nihil grauius eſſe poteſt, id quod leuiſsimum eſſe oportuit, conflauerint. At honoris & gloriæ maieſtate de Republica ſublata, ciues in omne dedecus ac flagitiorum fœditatem prorumpere neceſſe eſt: quod minime futurum eſt, ſi honores ac præmia harmonicis rationibus diſtribuantur; vt parta victoria Conſuli triumphus; Legatis Conſulatus; Tribunis militum Præturæ;

Centurionibus Tribunatus; Equitibus equi, torques cæteris militibus spolia; & vti quisque præclare se gesserit, dona decernatur. Item in magistratibus ac imperiis tribuendis, patritio Consulatus, plebeio Tribunatus detur: si tamen plebeii hominis tanta virtus est, vt cæteris omnibus facile præstet; summis honoribus perfrui oportet, vt lege Canuleia cautum est ad seditiones patritiorũ ac plebeiorum componendas. Sed qui abiectissimum hominem & indignissimum imperio consulari subornare aut magistrum dicere volet, dignitatum ordinem ac decus honorum penitus conturbarit. Honor in contumeliam abire solet cum indignis tribuitur.

Maiores nostri difficilius Equitem creabant, quam his temporibus imperatorem aut ducem exercitus. Ac ne regum quidem liberi ac propinqui eum honorem facile consequebantur: vt in antiquitatibus nostris Philip. III. legimus à D. Ludouico; item huius nepotem Philippum Bellum in principum corona solemni apparatu Equites esse creatos: nec ita pridem nostra memoria Franciscus maior rex Francorum parta de Heluetiis ad Marinianum victoria, Eques à Duce Baiardo creatus est. Sed iam equestris honos maioribus nostris exoleuerat, ex quo Carolus VI. in obsidione Biturigum amplius 500. momento creauit, qui sublatis signis copias conscripserunt [a]. Militare quoque cingulum Imperatores Romani ad decus bene de Republ. meritis impartiri, & quibusdam contumeliose adimere consueuerant, vt Iulianus Imperator, is qui Transfuga vsurpatur, Iouiano qui post Imperator factus est, ac cæteris ducib. & militibus Christianis cingulum ademit. Secuta est patritia dignitas, quæ initio non nisi principibus & Imperatorum fœderatis communicari solebat: cuius rei argumento est quod Anastasius Imperator Clodoueum regem Francorum patritium creauit, & eius dignitatis insignia, cum Turonibus [b] ageret, misisse dicitur: sed ea dignitas indignis quoque tributa, sordescere & contemni cœpit. Quo fit vt principes identidem nouos honores, nouas dignitates, noua præmia excogitare ne-

[a] Monstrel.

[b] Gregorius epis. Turonensis.

Ordo equestris Anglorum.

a Anno 1351.

b Anno 1429.

c Anno 1469.

re necesse habeant. Nam Eduardus III. Equestrem ordinem D. Georgii primus instituit. Eius exemplo Ioannes Francorum [a] Rex ordinem quoque Equitum aurea stella insignitum creauit. Secutus est Philippus II. Burgundionum Dux [b], qui ordinis Equestris, quem aureo vellere subornauit, leges accuratissime sanciuit: quas Ludouicus [c] XI. quadragesimo post anno imitatus est; eumque ordinem *D. Michaeli* nuncupauit. Duces item Allobrogum suum sibi ordinem finxerunt. Sed aurei velleris prima lex est, *vt in eum ordinem nemo cooptari possit, nisi genere nobilis, & sine vlla infamiæ labe vixerit.* secunda lex est, *ne alterius ordinem optet sine venia eius qui sit princeps aurei velleris.* septima lex vetat Equitum contentiones in quib. existimatio versatur, alibi disceptari quam in collegio Equestri. iudiciis autem collegarum constituendis Cancellarium, Quæstorem, Scribam, Patrem patratum, Fecialem, ac cæteros collegii administros creauit: collegio iurisdictionem ac imperium merum extra prouocationem dedit. Ludouicus XI. rex, aliquamdiu educatus in aula Philippi Ducis Burgundionum, eius ordinis leges describi curauit, vt iisdem legibus, paucis quibusdam immutatis, sui ordinis dignitatem tueretur. Illud etiam trigesimo septimo capite legis subrogauit, vt quo die collegium cogetur, quæstio de singulorũ Equitum vita, moribus, & existimatione bona fide habeatur: vtque liberius & commodius id fiat, placuit vnumquẽque singulatim discedere, tũ, redire vt Cãcellarii censurã ac sententiam audiant; quo capite principem ordinis, scilicet regem Francorum, iisdem quæstionibus, iisdem iudiciis, iisdem pœnis, eadem censura qua cæteros collegas teneri placuit, si quid contra decus ac dignitatem Equestris ordinis fecisset, capite octauo & quadragesimo cautum est, vt singulorum collegarum occasum aliorum cooptatio pro collegio sequatur; nec princeps ipse suffragia plura duobus ferat; sic tamen vt iurati collegæ cum ipso principe dignissimum quemque in collegium sine fraude & procul ab omni odio, inuidia,

Præcipuæ leges ordinis Francorum.

gratia,

gratia, generis propinquitate, si cooptaturos spondeant ac promittant. Extremo capite cauetur ne legibus ordinis ab rege, posterisve suis, collegiove vniuerso derogari possit.

Hic dicat aliquis, iniquum videri ꝙ postremo capite cauetur, ne scilicet numerus Equitum augeatur: quia bene de virtute meritis amplissimi ordinis aditus ac spes eius honoris adipiscendi præcisa videatur. Nec n. plures vno ac triginta ordo velleris in collegium admittit; Frācorum ordo sex supra triginta; Anglorum vero quadraginta capit. Sic tamen statuo, nullam ex omnibus legib. magis necessariam fuisse; vt in ea commoda quę propter inconditam Stellati ordinis multitudinem irrepserant, eius legis pręsidio declinarentur. Nā quo pauciores cooptati fuerint, eo ardentius tantum honorem adipisci cupiunt. Vt in publicis certaminibus præmia quo sunt pauciora, eo auidius appetuntur: quamquam reges ac summi principes eo numero Equitum non sunt cōprehensi; quia collegii legibus obligari, ac iura maiestatis simul tueri non possunt. Sed vt numerus collegarum exiguus videatur, prima tamen Equitum Francorum creatio quatuordecim tantum capiebat; nec rege Francisco maiore plures fuisse legimus: dignitas autem ipsa multitudine plurimum eleuatur. Quamobrem plerique cum indigne ferrent Equestrem hunc ordinem abiectissimis ac sordidissimis hominibus, ac tantæ multitudini à rege Carolo IX. communicatum, vt sexcenti circiter non ita pridem censerentur, nouas Comitum ac Marchionum dignitates à principe obtinuerunt. Sed repente comitum numerus adeo excreuit; vt rex idem Carolus ad coercēdam ambitiosorum hominum cupiditatem edixerit, vt in posterum Ducibus, Comitibus, Marchionibus sine mascula legitimaque prole mortuis, prædia beneficiaria fisco vindicarentur; sed cum edicto princeps importunis rogationibus derogare sæpius cogatur. Curia Parisiorum rescripta reiicere consueuit.

Prudētis autem principis est honores ac præmia mo-

dice aut ẽt intra modũ, nec nisi de virtute,deq; Republ. benemeritis largiri. Illud amplius necesse est,quo p̃mia sint gratiosiora, ab eo tantum qui iura maiestatis habet, concedi priuatis; qui honores ac dona principis ac libẽtius accipiunt,& fructus sentiunt vberiores, cum intelligunt sua erga Rempublicam merita ab ipso principe iustis ponderibus exigi; principem sibi gratulari, vt meliora & ampliora sperare non dubitent; beneuolentiaq; & obsequio maiore principem complectantur.

Sed prius necesse est principem canes aulicos,quique principis auctoritate & gratia impudentissime abutuntur, domo quam longissime prohibere aut fumo necare; imitantem Alexandrum Seuerum, qui quem deprehendit principis beneficia ac præmia quæ in merentes casura intellexerat, quasi à principe in sui vnius gratiam concessa fuissent,promittentem, ac magnam pecuniarũ vim eo nomine à plerisq; extorquentem publice alligatum fumo necari iussit,voce præconis præeunte, SIC FVMO *pereat qui fumum vendidit*. Nihil enim principibus beneficiorum ac præmiorum suorum gratia carius esse debet; quam si domesticorum fraudibus sibi extorqueri patiantur, verendum est vt imperium tandem aut certe imperii fructum omnem amittant. Nam cum Absalo Dauide dissimulante, honores, imperia,curationes,beneficia denique ac præmia subditis largiretur, capitali fraude sceptra de manibus, coronam de capite regis decussit. hunc enim subditorum animos ac voluntate Dauidi parenti optimo suffuratum esse sacræ literæ testantur. Cum enim Galba Imperator beneficium Othonis rogatione priuato concessisset, Otho decem aureorũ [a]. millia extorsit,quæ Prętorianis militibus diuisa imperiũ sibi pepererũt : paulo post enim Galba interfectus est. Hoc Iulianus Imperator significabat emblemate singulari, quo sagittarius pennis aquilæ detractis eas ad sagittam accommodat, vt aquilam ipsam configere possit. Quid reges nostri maiorum gentium, Meroueorum inquam & Caroleorum? num imperio Francorum spoliati sunt

[a] Tranquill. in Othone.

ri sunt cum suorum beneficiorum ac præmiorum gratiam ignauiter ac turpiter sibi à domesticis præripi paterentur? nam præfectus Prætorio, qui *palatii Magister* dicebatur, omnia beneficia, imperia, curationes, ne ipso quidem rege conscio largiebatur. At Lupus Abbas Ferrariensis Carolum III. prudenter monuerat, ne sua beneficia domesticis accepta ferri pateretur.

Scio principib. hoc supra modum difficile futurum: quis enim matris, fratrum, propinquorum, amicorum rogationib. nihil daturum se posse confidat? id certe videretur inhumanum & ab omni vrbanitate alienum. Id tamé parcissime fieri oportet: eoq; magis si imperii successorem habiturus est, qui popularé gratiam imperãtis dispendio se collecturum confidit. Memini Carolum IX. Regem fratri Henrico beneficium alterius nomine petenti libenter annuisse, iussisse tamen eum acciri, eoq; præsente ad fratrem conuersum dixisse; *Nihil clarissime frater denegandum tibi puto: hoc tamen beneficium quod alterius nomine vis, non consequere: id ego illi summa voluntate pro suis in Rempublicam meritis dono dedi.* Quod si princeps omnino domesticorum cupiditatib. inseruire velit, alienum mancipium videri poterit, nec maiorem vim habere quam circuli in logistica; quorum quidé ope vnitati numerorum vis infinita tribuitur; quæ tamen per se ipsa numerus dici nó potest. Interest etiá principis bonorum ac fortium virorum merita erga se, erga Rempublicã, erga singulos habere cognita ac perspecta, vt cæteri ad bene de se merendum acrius incitari possint.

Sed ne princeps multis multa importune petentibus denegare cogatur; oportet prudentissimos sibique carissimos adiungere libellorum Magistros, qui singulorum rogationes excipiant: vt eos, si quid contra decus, contraque publicam vtilitatem petant, à proposito dimoueant, ne princeps tam recusasse, quã quid sit nesciisse videatur; aut si tam illustris est, qui quid sibi dari postulat, ne princeps ipse imperatus offendatur, sed sese comparet ad eum qui rem iniquam petat æquitate quadam

dam refellendum,& cum bona gratia dimittendum. In quo genere Titius Imperator principes omnes superasse dicitur; quia neminem à se tristem discedere passus est: quem propterea *generis humani delicias* appellarunt. Qui vero imprudentius petere non dubitant, cum suas rogationes à prudente libellorum Magistro expendi putabāt oportere, difficilius ad petendum accedent. Numquam enim Prætoria principum adulatoribus, numquam hirudinibus vacabunt quæ principis ac populi sanguinem ebibant, & ossium ipsorum medullas auidissime exsugant. Qui vero plurimum de republica merentur, ii fere à principum conspectu quam longissime remoti sunt; siue quod præmia virtuti suæ debita, quæ impetrari, non peti debent, extorquere à dignitate alienum putant; siue quod iis petendis semper pecunias, sæpe quoque operam ac spem penitus amittant. Ac si quidem prima rogatione repulsam ferant, nihil amplius tentabunt. Atq; in eo ipso Callicratidas Lacedæmoniorum imperator clarissimus ab aulicis Cyri iunioris irrisus est, quod principi diutius inseruire, ac tempus in aula regum terere numquam didicisset: Lysander vero, qui aulicorum mores ac naturam compertam habebat, ab eodem principe q̄ vellet consequebatur [b]. Ita fit vt viri boni ac prudētes impudentiū aulicorum fraudibus eludantur: quia non intelligunt omnibus fere principibus in more positum esse, vt eos incredibiliter ament & colant, iisque plurimum se debere putent, quibus omnia largiuntur: id est, mimis, parasitis, adulatoribus, meretricibus, cinædis: eos autem quibus vitam debeant, & quorum ope sceptra teneant, capitalibus odiis fere prosequantur. Et quidem ea beneficiorum vis est ac natura, vt qui dedit, non min⁹ quam qui accipit obligari videatur; gratiarum autem actio ingratis hominib. grauis est; vltio grauissima; cuius rei causam Tacitus inquirens; *Proniores*, inquit, *ad vindictam sumus, quam ad gratiam: quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur.*

Ac tametsi plerique principes nihil nisi eblanditis pre-

[a] Tranquillus in Tito.

Cur viri boni præmiis vacant.

[b] Plutarch. in Lysandro.

Cur ad vltionem quam ad gratiam prócliuiores simus.

precibus, ac sæpissime inania tantum verba largiuntur: leuissima tamen aliorum promissa quasi obligationes arctissimas dissolui iubent. Illud etiam præmiorum quæ bene de virtute meritis debentur, spem sæpissime adimit, quod quibus virtutis nomine quid conceditur, priusquam rei concessæ fructum vllum decerpere possint, magnam partem furibus aulicis largiri, aut rationib. plura expensa ferre quam acceperint, aut sæpissime inanes redire cogantur. Quæ pestis aulica non aliter quam sectionibus ac vstionibus curari potest; nisi princeps per sese sua dona largiatur: vt nec alienis rapinis intercepta, nec diuturnis precibus efflagitata, sed dignitate impetrata videantur: quæ multo maiora & vberiora futura sunt quantumuis exigua, quam si aliena manu donata fuerint; etiamsi furtis non exhauriantur. Idem iudico de laudationibus, quę cum ab ipso principe proficiscuntur, incredibilem quandam vim habent ac donis omnibus superiorem; vt vituperatio ab ipsius principis oratione profecta quouis supplicio acerbior iudicatur.

Pœnarum autem ac præmiorum distributio numquã speranda videtur, quamdiu honores, magistratus, imperia, sacerdotia, curationes, in officina tabernaria mercatorum publicis venditionibus quasi sub hasta proscribentur; id quod non sine acerbissimo dolore diutissime spectauimus: quo malo nullum in republica grauius cogitari potest. Omnium quidem populorum legibus satis accurate prouisum est, ac nos ipsi sanctissimas D, Ludouici leges habemus eo de genere latas, quibus etiam infamia irrogatur si ex cuiusquam amplitudine gratiam sibi quis conciliarit, aut honorum adiumenta quæsierit; Legibus item [a] Ferdinandi Regis Aragonum magistratuum creandorum ratio accurata continetur, quam honesta æmulatione ab edictis Caroli VIII. regis acceperat: hac clausula legibus [b] subiecta, *Que no se puedan vender, ny trocar officios de Alcaldia, ny Alguaziladgo, ny regimiẽto, ny veyntes quatria, ny fiel executoria, ny iuraderia.* Anglis item suæ sunt leges, quibus turpis illa mercatura prohibetur;

[a] *Anno 1472.*

[b] *In legibus Ferdinandi ac Isabellæ.*

betur; quas etiamnum vigere animaduerti. Ac nobis ipsis quoque leges D. Ludouici vsq; ad Francisci maioris imperium pene inuiolabiles exstiterunt.

Quæ autem & quanta incommoda honorum mercaturam sequantur, oratione persequi infinitum sit. Id tamen in popularibus imperiis plebi persuadere facilius est, quam in optimatum statu: quia tenues à magistratibus & imperiis arceri per inopiam necesse est, si magistratus emi patiantur: principi vero, à quo vno imperia & honores petuntur, perfacile, nisi egestas illum & inopia ad mercaturam turpissimam deducat. Legibus autẽ perruptis vix ac ne vix quidem medicina salutaris adhiberi potest. Petilia rogatio fora & conciliabula obire præoccupandorum suffragiorum causa prohibuit; Papiria candidam togam ademit; Calpurnia [a] eos ab honorum petitione perpetuo summouit, qui publico iudicio de ambitu damnati essent, nisi reum de ambitu quẽquam [b] peregissent: qui vero competitorem iudicio publico superasset, eius honore ac magistratu [c] fruebatur. Lege item Tullia Consulari Cicerone rogante lata, Senatorem [d] ambitus damnatũ in decennium relegari placuit. Vix tamẽ legib. locum vllum video relictum fuisse; cum iisdem fere temporibus ambitiosorum hominum diribitores pecuniarum magnam vim spectante populo effundere ac suffragia palam emere non dubitarent: eoq; processit impudentia, vt Cæsar competitorẽ aduersarium in Consulatu metuens, Luceio sibi amicissimo tantum pecuniarum obtulerit, quantum ad emtionem suffragiorum satis esset: quare cognita optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu concordi & consentiente collega, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac pleriq; pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente eam largitionem è Republica fieri [e]. Hæc fere in ipsius imperii popularis occasu contigerunt cum omnia pessum irent. Nam qui magistratus, sacerdotia, imperia venalia esse volunt, rem omnium sacratissimã, scilicet sacra ipsa, iura, iu-

a Dio. lib. 36. ab V.C. 680.

b Cicer. pro Cluentio.

c Cicer. pro Sylla.

d Dio lib 37, Cicer pro Murena.

e Tranquill. in Iuliano.

Incommoda quæ ab emtione magistratuum oriuntur.

ra,iudicia,leges,sanguinem innocentium hominum,& quæcumq; Rempublicam continent, in commercium omnium fœdissimum cadere patiuntur.iidem scientiarum,pietatis ac virtutum omnium præmiis penitus sublatis, ad furta, rapinas, sordes,iniuriam,inscitiam,ad omnia denique vitia aditum aperire non dubitant.

Nec principes egestatem ac inopiam prætexere sine scelere possunt: cum nulla tanta inopia esse possit,q̃ ad tantum scelus principem impellere debeat. Quamquã ridicule princeps qui se inopem à pecunia queratur,opes tamen Reipublicæ largitionibus effundat.Numquã imperium Romanum inopia grauiore quam Heliogabalo naturæ portento laborasse dicitur: imperii tamen successor & propinquus Alexander prudẽtissimus princeps turpem illam mercaturam exsecratus,oratione habita in Senatu. *Non patiar*, inquit,[a] *mercatores potestatum.* [a] Spartian.
Hic tamen vectigales populos imperio Romano tantopere subleuasse dicitur, vt ab eo qui antea triginta sestertios Quæstoribus solueret, sestertius vnus tantum exigeretur. quinetiam si diutius sceptra tenuisset,effecturũ se receperat vt ad trientem sestertii tributa redirent.Et cum annos quatuordecim imperasset,Parthorũ & Germanorum copias fugauit,ac florentissimum armis & legibus imperium successori reliquit. Sed ab effusis largitionibus abstinebat, frugalitate domesticos in officio continebat, peculatores ac pecuniæ publicæ fures acerbissimis quæstionibus ac suppliciis vrgebat [b]. *Seueri* nomen tulit,quod seueritatem præ se ferret;& assentatores principum pestem ac perniciem, exsecraretur:sed aulici canes ac hirudines ab eius aula quam longissime discedebãt;fuit enim princeps cum in cæteris rebus rata quadam & exquisita prudentia, tum miro in pronoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cuiusque meritis iudicio præditus ac secuta quadam maiestate venerabilis. [b] Spartian.

Docuimus antea principũ bonitatẽ nimiã,vel potius inscitiam, ciuitatib. semper exitiosam fuisse.Cum enim

Franciſcus I. Rex acerbior quam pro natura videretur, cumque ætas ingraueſceret iam ſua, ac variis doloribus premeretur, difficiles ad eum aditus adulatorum turbã ab aula repulerunt: quo tempore Reipublicæ opes eo vſq; creuerant, vt rege moriente amplius millies ſeſtertium [a] in ærario publico reperiretur, præter tributa ac vectigalia, quorum dies venerat. Rempublicam vero florentem opibus, armis, literis, legibus, infinitaq; doctiſſimorum hominum ac opificum ingenioſiſſimorum varietate, poſtremo imperii fines Mediolanum vſq; prolatos pace terra mariq; cum finitimis omnibus pacta reliquit. Ac tametſi grauiſſimos hoſtes habuiſſet, maximas copias fregiſſet, clariſſimas victorias obtinuiſſet, nihilominus vrbes, arces, oppida, baſilicas, ædesq; magnificas exſtruxit. Sed nimia facilitate Henrici filii, annis paulo minus duodecim omnes opes, arma literæ, atq; illa ingenioſorum hominum affluentia, dilapſa ſunt: ærarium vero non modo exhauſtum, ſed etiam Reſpublica ære alieno vſq; adeo oppreſſa eſt, vt amplius decies millies ſeſtertium [b] deberetur: vt quidem ex rationib. publicis collegi; acciſis etiam imperii finibus, Inſubria inquam, Corſica, & Allobrogum prouincia tota Duci reſtituta. Omitto quantũ imperii huius maieſtati ac dignitati detractum, quanta fortium ac illuſtrium virorum iactura facta ſit, quantumq; diſciplinis omnib. de priſtino ſplẽdore deceſſerit. Quib. calamitatib. oppreſſa Reſpublica iacuit, cum præmiis bonorum ereptis, ſceleratorũ ac impiorum hominum multitudine omnia redundarent.

[a] id eſt, 274 5000. libellarum Turonenſium.

[b] Summa fuit ex rationibus publicis expreſſa quadraginta tres milliones CCCC LXXXIII. millia DCCC XXXIX libræ Turonenſes.

Princeps igitur qui beatam Rempublicam eſſe volet, ſcelerum vltionem magiſtratibus bona fide mandabit, nec iudicata reſcindi ſine grauiſſima cauſæ cognitione patietur: præmia vero ac beneficia ſibi vni reſeruabit; eaque ſenſim pro meritis cuiuſque tribuet, vt gratia diutius animo inſideat; pœnas autem momento irrogari iubebit, vt dolorem minus ſentiant qui plectuntur. Nam cum pœnarum quamplurimæ ſunt vtilitates, earum tamen minima eſt quæ peccanti dolorem facit.

facit, vt ſcilicet melior fiat; quod in extremo ſupplicio fieri non poteſt. Maior eſt in eum in quem peccatur, vt violata vel immortalis Dei maieſtas (: quamquam inuiolabilis eſt:) vel mortaliũ dignitas quoquomodo ſarciat: quam certe nemo ſui vnius cauſa repoſcere debet, ſi magnum illum Auguſtum imitetur, quem, pœnas dediſſe apparebat cum exigeret; ac tametſi ſolatium iis qui graues iniurias acceperunt afferre ſoleat; magis tamen ſpectandum illud eſt, vt in reliquum tempus & ei qui offenſionem accepit, & cæteris omnibus pariat ſecuritatem: item vt improborum numerus minuatur. omnium tamen vtilitatum maxima pertinet ad exemplum, vt ſcilicet cæteros egeſtatis, infamiæ, cruciatus, mortis deniq; terror ab iniurioſa facinoroſaq; vita prohibere poſſit [a]. His ergo pœnarum ac præmiorum legibus in Republica conſtitutis, & virtutibus ſemper erit & dignitati locus: ſcelerati vero nuſquam apparebunt; æs alienum diſſoluetur; opes vndiquaq; affluent; quibus rebus potens ac beata ciuitas ſemper futura eſt.

[a] Plato in Gorgia duas tantum vtilitates ſp. &c.

Sed quoniam tot ac tantæ ſunt aulicorum hominum fraudes; tot ærarii diripiendi artes, vt prudentiſſimos quoſq; principes in eo genere labi ac decipi videamus; optima cautio eſt Philippi Valeſii [b], quæ principis dona reuocari iubet, niſi omnia quæ tum ipſe, tum maiores eius largitione principum habuerint, tabulis donationis contineantur. qua lege tametſi nulla vtilior ferri potuiſſet, biennio tamen poſt abrogata eſt, quod incredibile detrimentum ærarii depeculatoribus, quamdiu vim haberet, allatura videretur. Abrogatione nihilominus cautum eſt, vt tabulis donationum derogatio contineatur; vt in actis Curiæ me legiſſe memini: ſed id quoque ſublatum, ne vlla beneficiorum commemoratio principum largitiones, aut rationũ magiſtros à promulgatione retardaret. Hæc igitur lex antiqua in vſum reuocanda venit: item lex Caroli VIII. quæ donationes principum centum libellis [c] Turonenſibus maiores à rationum magiſtris publicari iubet: ſed vetuſtate conſenuit

[b] XI. Maii Anno 1331.

[c] Id eſt 33. an. ½.

iam sua; vt pleriq; cum ingentes opes ærario penitus exhausto coegerint, nihil tamen rationibus publicis testatũ relinqui iactẽt. Hæ igitur principũ effusæ largitiones & qdem in paucissimos, non modo ærariũ diruunt, verumetiam eos qui ꝑ Republica suas opes prodegerunt, ad statum ciuitatis conturbandum impellunt, ne ipsi egestate opprimãtur. Quod si donationes singulis tribuãtur, non modo seditiosis nouandarum rerum occasio præcidetur, verumetiam sua quisque præmia laturus & princeps innumerabiles sibi obligatos habiturus est.

Parcius etiã importunis hominib. largiendum; vberius autem iis q cum bene de virtute mereantur, nihil nisi cum verecundia postulant, ac interdum oblata recusãt; quales ex amicis duos Antigonus Asiæ rex habuisse dicitur; quorum nec alterius satietatem explere, nec alterum ad accipiendum inuitare poterat [a]. cum his igitur Dionysius maior ita se gessit, *vt nihil nobis*, inquit Aristippus, *qui multa petimus*; *Platoni vero, qui omnia respuit, multa largiantur*: ista ratione pecuniam donator habet & gratiam. Quamquam præmia ipsa conquirenda sunt ea quę interdum gratiora sunt quam quæ locupletiorem reddunt accipientem: vt si princeps bene de se merentibus gratuletur vultu, gestu, sermone, laudatione, matrimonio conciliando, & id genus benefactorum; quæ cum gratissima sint, numquam tamen principis opes exhauriunt. Carolus V. Imperator Calabriæ Ducem optime de se meritum, quod imperium Hispaniarũ summa ordinum consensione ad se delatum repudiasset, perpetuis carcerib. liberauit, eique Ferdinandi aui locupletissimam viduam despondit; ex quo matrimonio nõ modo libertas cum opibus maximis ad Ducem; imperii securitas cũ amicitia summa vtriusq; coniugis ad Carolum; ad omnes ordines incredibilis lætitia peruenit; sed etiam callido commento Carolus fœminam matrimonii cupidissimam à peregrinorum principum coniugio deduxit; ac sterilem vxorẽ senioq; proximã principi dedit, vt liberorũ spe sublata, Neapoleos ac Siciliæ regno Caroli posteritas tutissime frueretur. Hæc

a *Plutarch. in Demetrio.*

Caroli V. callidum commentum.

Hæc igitur potissima lex est pręmiorum ac beneficiorum, vt animo gratissimo tribuantur. Sunt enim pleriq; tam impudentes ac inurbani, tamque tenaces ac sordidi, vt facilius sibi dentem ex ore excuti quam numum vnum ex arca moueri patiantur, aut nihil sine exprobratione largiri velint; quo nihil stultius fieri potest; quia non modo beneficiorum gratia, sed etiam præmiorum vis tota perit. Deterius tamen qui rem eandem pluribus donare non dubitant; ac summam iniuriam pro beneficio conferre. Inde graues inter amicos discordiæ: ac sæpe fit, vt quibus donata res est, aut mutuis litibus opes; aut mutuis armis vitam amittant: princeps autem non modo præmiorum fructu, & subditorum amicitia isto modo cariturus est, verumetiam pro summa gratia summā inuidiam & odia sempiterna laturus. Quod cum absurdum sit ac principibus æq; ac subditis exitiosum nulla re tamen frequentius peccatur: idque fit non rerum præteritarum obliuione; sed opera dedita eorum qui sic principes à teneris annis imbuunt, vt nihil petentibus denegandum, sed omnia omnibus largienda suadeant, vt omnium voluntates & amicitias beneficiorum multitudine conquirant: qui tamen rem eandem pluribus donando ab ea quam sibi proposuerant via longissime aberrant. Nihil autem cuiquam denegare, non est hominis qui liberalitatis aut magnificentiæ vim teneat, sed prodigi ac imprudentis.

Exprobratio turpis in beneficiis tribuendis. Rē eandem plurib. donare perniciosum.

Ego principē non solum liberalem, verumetiam magnificum esse volo; eatenus tamen ne in prodigum euadat: quia ex prodigo exactorem, ex hoc tyrannum fieri; & cum sua penitus effuderit, aliena rapere ac donare necesse est. Leges beneficiorum iubent diligenter intueri, cui, quantum, quibus temporibus, quibusque locis & quem ad finem donatio fiat: sed principem hoc amplius spectare oportet, ne sint pręmia donationibus posteriora; ac prius merenti debita reddat, quam nihil merenti temere largiatur; & vtraq; tum præmia, tū beneficia suis opib. ac facultatib. metiatur. Romani, vt Horatii

Coclitis, qui Vrbem à direptione, ciues ab interitu seruarat inopiam subleuarent, terræ iugerum donauerũt[a]: ingens hoc præmium pro inopia Reipublicæ, cuius ager omnis quarto ab Vrbe lapide patebat. Sed Alexander Magnus solidas prouincias, ac talenta innumerabilia largiebatur: qui si aliter faceret, contra decus fecisse videretur. laudatur etiam Romanorũ vetus institutum, quo tergeminos, si vlli nascerentur, publicis impensis ali voluerunt, pro memorabili Horatii Tergemini victoria de Curiatiis: sed ex Solonis qui liberos eorum qui pro patria in bello cecidissent, de publico sustẽtari voluit, diuturna esse non potuit; tametsi Græcorum fere omnium communis[b] esset: quia publicas opes & ærarium penitus exhauriebat.

a Plin. de viris illustrib. Liuius lib. 2.

b Arist. lib. 2. Polit. ca. 5.

Si quis putet principem nulla magnificentia illustrem futurum, si nihil nisi bene merentib. donauerit, id quidẽ assentior: nec certe debet nouum videri si quem princeps obscuri generis hominem ac egestate oppressum maximis opib. ac fortunis locupletarit; si qua virtute illustris & clarus erit. Exstat Chilonis dictum memorabile: is enim petenti quid Deus ageret, *Superbos*, inquit, *de sublimi loco deiicit: eos vero qui iacent in sordibus & squallore, in altißimum honoris gradum erigit.* Optimum principem Deum imitari oportet, tenues ac bene de virtute meritos opib. ac imperiis augentem. At cum Iulius III. P. M. Mõtanum, quem voluptatis gratia ex infima egentium fece domi educarat, Cardinalem creasset, rogatio pro Cardinalium collegio lata est, ne pateretur ordinem clarissimum hominis sordidissimi labe maculari: cum nec opibus, nec sapientia, nec virtutib. nec generis splendore, nec vlla re commendaretur: hic Pontifex, quibus virtutibus, qua eruditionè, quibus natalibus, quibus disciplinis nobilitatum Pontificem me creastis?

Vrbanã dicteria Iulii III. Pont. M.

Neq; vero dubitandum est quin principes semper sui similes domesticos & amicos habituri sint: vt Heliogabalus omni libidinum ac fœditatum genere inquinatos cõquisiit, quos amplissimis imperiis & opibus locupletauit.

tauit. Ex qua re Prætoriani milites indignati, humani generis portentum illud vna cum matre cæsum in cloacas Vrbis fœdissimas pertraxerunt. Quid domestica cómemorem? quid immanes largitiones, & in quos homines effusas? habeo ex rationib. publicis amplius millies sestertium vnius anni [a] spatio donationibus exhaustum. Omitto cætera quæ referre pudet. Ingens autem illa pecuniæ vis ex honorum ac magistratuum mercatura, turpissimisq; proscriptionib. coacta erat; quæ fundi nostri calamitas est cum tamē legib. D. Ludouici infamia sempiterna cumulari debuissent qui suffragia mercantur: quas leges, si Rempublicam saluam & honestā esse volumus, renouari, atq; Alexandri Seueri morem in vsum reuocari oportet. Quem enim ad honores amplissimos, & prouinciarum gubernacula prouehere cupiebat, eius nomen programmate publico peruulgabat, vt de anteacta vita inquireretur, pœna tamen capitali calumniatorib. decreta; cum turpe esse diceret [b] Christianos qui eiusmodi quæstiones haberent, maiorem in suis Pontificibus deligendis curam gerere, quàm principem in rectorib. prouinciarū. Quod certe institutum laudabilius est quam Venetorum, Lucensium, Genuensium ac Florentinorum, qui non nisi exacto magistratu quæstiones habent. Nam qui reus est peculatus ac idem rapinis locuples, quæstionis iudicem muneribus corrumpere non dubitabit. commodius est igitur occurrere morborum principiis, quam in iis curandis conflictari. Serius tamen id fieri præstat, quam nullam omnino quęstionem habere. Sed vtroq; tempore & ante magistratum adeptū, & exacto magistratu, quæstiones Solonis [c] legib. decernebantur. Igitur habita quæstione eorum qui sacerdotia, magistratus, imperia, curationes gesserunt, aut gerere cupiunt, pœnas improbis, præmia bonis constituere, & ad honores gerendos optimum quemq; munerique gerendo maxime idoneū creare oportet, ac bellica imperia strenuissimis, quæsturas & ærarii curam minime omnium auaris, iudicia iustissimis, censurā integerrimis,

[a] Anno 1572.

[b] Lamprid. in Alexandro.

[c] Demosth. in orat. De falsa legat. & contra Timarchum.

laborem robustissimis, gubernacula prudentissimis, Pōtificatum religiosissimis tribuere; sic tamen vt ordinum, ætatum, fortunarum, familiarum, & meritorum cuiusq; ratio diligens habeatur: quoniam ridiculū sit Pontifices imperatorio muneri, milites innocentes conquirere ac religionib. curandis adhibere. Et quoniam versamur in disputatione de præmiis & triumphis, de honoribus, de imperiis, quæ ex maxima parte militarib. hominibus tribuuntur consequens esse videtur vt quæramus; *An commodius sit bellicis artibus ciues exerceri, quam imbelles esse.*

Præstatne bellicis artibus ciues excellere ac propugnaculis ciuitates munitas esse quam iis vacare. CAP. V.

CVM multæ sint ac variæ de optimo genere ciuitatis quæstiones, vix vlla tamen est quæ aut vtilitate maior, aut difficultate superior, aut dignitate par huic esse possit; propter ea quæ in vtramque partem promi possunt argumenta. Nam qui vrbem propugnaculis firmã, & ad copiarum exitus facilem, & ad hostium aditus difficilem conquirunt, militarem disciplinam ciuib. & arces vrbi necessarias esse significant; sed in quo genere ciuitatis non definiūt. Nā si de toto genere dictū velint, in maximis errorib. versari necesse est; cū dissidentes inter se Rerumpublicarum status discrepantibus institutis ac legib. moderari oporteat. Illud etiam ꝙ posuerunt, vrbē propugnaculis munitissimam esse debere, à ciuium fortitudine & militari laude penitus alienum videtur; cum arces & propugnacula ciuem ignauum efficiant: vt iure quodammodo Cleomenes fortissimus imperator oppidū arte ac natura munitissimum intuens exclamaret, *O muliebres latebras*! meminerat suæ ciuitatis ac gentis principem Lycurgum Lacedæmoniis arces ac propugnacula ademisse, ac ne mœnia quidem vrbi reliquisse: ne cum in mœnibus ipsis, nō in animi fortitudine ac robore præsidia salutis collocarent, otio & ignauia languerent.

Neq; vero ciuitatis robur positum est in mutis lapidibus,

dibus, sed in præstanti fortissimorum ciuium virtute q̃ pro aris, pro liberis, pro libertate, pro ciuitate, pro fama, pro vita tantisper dimicabunt, quamdiu nullam in fuga, nullam in latebris spem posuerint fortunarum suarũ. Hæc igitur inter se pugnant; vrbes valde munitas, & fortes habere ciues; cũ nec strenui videri possint qui murorum præsidia quærunt, nec hostium impetus metuant, nec militaribus disciplinis egeant, qui munitissimis oppidis cinguntur. Quamobrem Tartari ac Æthiopes qui maximis imperiis ac bellicis laudibus clarissimi putantur, nullas arces habent, nullas vrbes, at ne oppida quidem vallo munita; sed fere in tentoriis totam vitam agunt. Negus enim maximus antea quidem Indorum, nunc etiam Æthiopum Imperator, cui reges [a] quinquaginta obediunt, semper in tentoriis versatur, nec arcem vllam tam late patentibus regnis habet; præter eam quæ à maiorib. est in Anga [b] monte excelsissimo exstructa in qua principes seueriore disciplina educãtur, ne plebem seditiosis factionib. à regis obsequio diuellãt. Nulli tamen toto terrarum orbe reges Æthiopum ac Tartarorũ regibus vel imperandi maiestate superiores, vel subditorum obedientia sacratiores, vel hostium legionibus formidabiliores esse memorantur.

[a] Iouius.

[b] Franciscus Aluares.

Quamquã propugnacula inutilia optimo cuiq; Imperatori iudicantur, qui vrbiũ & oppidorũ dominũ fore se confidit, si agris hostium potiatur. Quis est enim qui nesciat fugato Dario ad Arbelam, eodem momẽto magnum illud Persarum imperium in Alexãdri Magni potestatem venisse? propugnacula deditionem fecisse? vrbes munitissimas hostib. patuisse? populos omnes victoris imperio acquieuisse? cuius tamen exercitus omnis triginta millibus hominum, nec pluribus. constabat. Quis in tota Macedonia populus, quæ oppida, quæ arces fugato à Romanis Perseo rege ductu Pauli Æmilii vel diem vnum victoribus restiterunt? Age vero quis audita clade Pharsalica Pompeium non deseruit? eius tamen imperiis omnes Orientis prouinciæ, classes, maria,

portus ante victoriam obtemperabant, ac Cæsarem omni aditu prohibebant; nihil oppida, nihil arces profuerunt. Sed nostra libentius recordor. Ludouicus XII. rex aduersus Venetos grauissimum bellum gessit; triplici prælio tres exercitus fudit ac prostrauit: non multo post omnia oppida quæ multa fuerũt, omnes arces quæ munitissimæ & inexpugnabiles putabantur, deditionem fecerunt: secutus est Franciscus Ludouici gener; cui post Marinianam cladem oppida omnia Insubrum & arx ipsa Mediolana patuerunt. In sequentibus annis eodem rege cum exercitu Hispanorum, Germanorum, & Italorum coniunctis copiis prostrato, quæ priori victoria recuperarat, omnia vno perdidit & eodem momento.

Iã vero si vrbes excelsis mœnib. ac ꝓpugnaculis muniantur, verendum vt hostes captis oppidis ea pertinaciter retinere ac regione vniuersa potiri velint; quam populatis agris ac direpta suppellectile, si nullæ supersint arces, deserere cogantur. Quamobrem Maria Ruerus Vrbinatum Dux, suæ ditionis arces diruit, ac Venetias se recepit, cum se hostium copiis imparem esse exploratũ haberet; nec dubitaret Valentinum Borgiam capitalib. odiis apud bonos omnes laborare, nec se mortuo Pontifice Alexandro tueri posse, sibi vero saluum ad suos reditum fore, nec spes illum fefellit: nam Alexandro Pontifice veneno, quod ipse miscuerat, sublato, Dux Vrbinas saluus & incolumis domum rediit: cæteri principes ecclesiæ Romanæ fiduciarii in suis propugnaculis capti ac cæsi fuerunt. Nec aliam ob causam Genuenses fugato ad Papiam Gallorum exercitu, ab hoc imperio defecerunt; arcem obsederunt, obsessos diuturna fame ad deditionem compulerunt; arcemq; captam funditus euerterunt: vt Genuæ fruendæ spes Francis omnib. arce sublata præcideretur: Ita quoq; populus Mediolanensis arcem Iouiam, quæ ante exstructa fuerat quam Sfortiadæ imperio potirentur, diruere non dubitarunt, vt seipsos à tyrannide vindicarent. Ita veteres Syracusani Achradinam; Romani Corinthum, Numantiã, Carthaginem deleue-

Arx munitissima est subditorum beneuolentia.

delenerunt; numquam id facturi, nisi metuernt ne vel tyranni domestici, vel hostes propugnaculis potiti, regione tota Romanos excluderent. Quamobrem T. Flamininus prudenter, qui vt Græciam tyrãnidis metu sublato liberaret, tres arces, Acrocorinthum inquam, Demetriadem, & Chalcidem, quas Philippus iunior Macedoniæ rex *Græciæ compedes* appellabat, solo exæquauit.

Atque hæc potissima ratio, quamobrem propugnacula ciuitatibus bene constitutis perniciosa debent videri, vt tyrannidis occasio principibus improbis eripiatur. Nam propterea populi *nidos tyrannidis* arces appellant; tyranni vero *iuga populorum*. Sic enim Grilerus Heluetiorum Præfectus Vranam arcem, quam ipse exstrui iusserat, *Zvving Vri*, id est, Vranorum iugum ac flagellum, appellabat: inde tyrannidis, inde quoq; defectionis Heluetiorum origo. Et cum Salomo in vrbe Hierosolymorum arcem Mellonem ædificari iussisset, audacius subditos cogere nouis tributis ac vectigalibus vrgere non dubitauit: ex quo secutæ sunt omnium ordinum querelæ, deinde aperta defectio decem tribuum, quæ nouum regem sibi depoposcerunt. Vrbes enim & loca munita principibus aduersus populos, ac populis vicissim erga principes suspicionem ac diffidentiam ingenerare solent. Quamobrem nec reges Anglorum nec Moschouitarum rusticas domos ac Prætoria turribus aut propugnaculis, ac ne vix quidem vallo fossave muniri patiuntur, ne sit occasio rebellandi: nam cum Telessæ vrbis ciues mœnium excelsorum altitudine ac latitudine confiderent, Thunetani regis Præfectos complures occiderant: nec imperia cuiusquam ferre poterant, quoad regis exercitus vrbem obsedit, expugnatam ferro flãmaq; vastauit [a]. Sic Annibal Saguntum, Sulla Romanus Athenas, Seuerus Byzantium, Vespasianus Hierosolymam Dagobertus Pictauium, arte ac natura minutissimas vrbes diuturna obsidione tandem expugnauerunt, & crudelissime trucidatis ciuibus solo exæquauerunt; quæ nisi murorum substructionibus confiderent, æquis

Arces principibus tyrannidis, defectionis vero subditis occasionem præbere.

a Leo Afric.

conditionibus pacisci non dubitarent. Nam fere fit vt oppida quo debiliora sunt, eo facilius ac citius sine vllo metu ignominiæ paciscantur, quæ ignominia sequitur eos qui locorum propugnaculis tecti obsidionem ferre recusant. Iam enim mille ac ducentos Lutetia Parisiorum opibus ac populis florentissima, post Cæsaris expugnationem centies obsessa semper hostes æquis conditionibus admisit, aut pecunia repulit: cum potentissimæ quæque vrbes aut crudeliter direptæ hostium vim ac libidinem perferre cogerentur. Quamquam nullæ vrbes adeo munitæ sunt quæ diuturnam obsidioné ferre possint, his potissimum temporibus quibus tormentorum bellicorum vi & impetu non vrbes modo solidæ sed montes quoq; ipsi concussis fundamentis subruuntur; ita vt si pauci obsideātur, hostium vi maiore; si multi, fame cito interituri sint. Cum igitur loca munitissima vel principes ad tyrannidem, vel populos ad defectionem, vel hostes ad obsidionem, vel ciues ad ignauiam inuitare soleant, quis ciuitatibus ac populis perniciosa esse non fateatur?

Vtile est igitur (: dicet aliquis:) artib. ac præceptis militarib. informari, si vrbes munitæ ciues à virtute ad ignauiam auocare solent: ego iudiciorũ formulam NON LIQVET, in eo genere q̃stionum vsurpare soleo. Nã si beatã Rempubl. iudicamus in qua princeps immortalis Dei ac naturæ legib. obsequitur; magistratus principi, priuati magistratibus; liberi parentibus; serui dominis; denique ciues mutua beneuolentia inter se & cum Repub. coniunguntur, vt tranquilla pace & quiete suauissima perfrui possint; profecto eam felicitatem & quietem animi bellicæ res oppugnant; ac milites ipsi hoc vitæ genus exsecrantur. Neq; vero fieri potest vt ciuitas religione, iustitia, pietate, integritate, liberalibus disciplinis, agricultura pecuaria, opificiorum varietate floreat; nisi parta pace ac tranquillitate vitæ: quam militares homines perturbare propterea solent, quod pax inimica bello semper fuerit, & militũ virtus pacata ciuitate cõtemta iaceat. Quid enim

enim furioso militi tam inimicum quam qui otium, qui agrum, qui philosophiã, qui virtutes colit? nam milites summæ laudi ac voluptati ducunt agros vallare, agricolas spoliare, vicos incendere, vrbes obsidere, obsessas expugnare, expugnatas diripere, direptas inflãmare. stupra cædib⁹, cædes stupris cumulare; omnia deniq; humana diuina miscere. Hæ sunt vtilitates, hi militia fruct⁹ bonis omnibus detestabiles, militib. tamen suaues ac iucundi. qd n. exẽplis in re tã perspicua op⁹ est, aut quis ea recordari sine horrore, vel audire sine gemitu possit? Quis etiamnũ agricolarũ vulnera nescit? quis nõ videt calamitates? qs querimonias non audit? Certe quidẽ omnes omniũ agros, pecora, fruges, quib. spiritũ ducimus hęc inq̃ omnia sunt in potestate militũ, id est, vt pleriq; omnes interpretantur, prædonũ; quos vel auaritia ab hostib. ad prædã; vel libido ad volunptatẽ; vel crapula ad ingluuiẽ; vel furor ad crudelitatem reuocare consueuerunt.

Quæ cum ita sint, nõ video quamobrem ad hoc crudelissimum vitæ genus ciues instituere, aut armare, nisi ad extrema vitæ pericula debeamus. Nam qui belli semina conquirunt vt strenui videantur, hi muscas imitari student, qui non nisi scabris in locis consistere possunt, specula polita oderunt. Qui vero belli gerendi occasionem ad opes, ad copias, ad fines proferendos suscipiunt, nę illi vitam miserrimam ducunt; qui habẽdi cupiditatem, quæ modum nescit, laxatis habenis regere se posse confidunt. seruus enim vinctus id tantum postulat vt vincula dissoluantur; solutus, libertatem petit; liber factus, ciuitatem; ciuitatẽ adeptus, magistratũ; hinc ad summos honorum gradus conscendere; quousq; regnum consequatur; nec eo contentus, solum se Monarcham fore confidit; postremo humanæ conditionis oblitus diuinos cultus & honores ambit. Quanto beatior princeps aut ciuitas angustis imperii finibus (quamquã nihil angustum quod sua sorte contentum est) qui secura pace, ac tranquillitate procul à metu, ab hostibus, ab inuidia fruatur? Nam *Reipublicæ bene constituta*

fines

fines non gladiis vt iactabat Agesilaus, *sed iustitia terminantur.* vt Pompeius Parthorum regi respondisse fertur, cũ fluuium Euphratem vtriusq; imperii, Romanorum inquam & Parthorum, terminum esse vellet. Hęc quidem breuissime contra vrbium propugnacula contraq; militarem disciplinam.

Vrbes munitissimas esse oportere.

Sed in cõtrariam sententiam multa dici possunt: scilicet vrbes sine mœnibus omnium direptionibus ac latrociniis, libertatem vero ciuium vitamque hostium libidine patuisse semper. Quinetiam nudata mœnibus ciuitas, eius inuadendę ac deripiendæ illecebra quædam est; qua sublata, nemo facile id ausurus est: nec si velit, possit: modo reb. ad obsidionem necessariis muniatur, vt qui inermes iter ingrediuntur, ad se inuadẽdum vltro latrones inuitant, qui sese hostes voluntarios exarmatis hominib. profiteri non dubitabunt, quos si armati fuissent, contueri non auderent. At prima quidẽ sociandorum hominum occasio inde nata est; vt non modo singulorum; sed etiã vniuersorum fortunæ, bona, vxores, liberi, pecuniæ, possessiones, ab hostium incursionibus tutiores essent, quæ sine mœnibus salua esse non possũt. Quod autem ad ingenerandam audaciam aiunt muros „ ciuitatis in ciuium ipsorum corporib. consistere oporte- „ re; magis ad pompam & speciem dicitur quam ad rei veritatem; cum pars ciuitatis minima sit q̃ armis se tuetur: nam imbelle fœminarum genus maximam ciuium partẽ sibi vindicat, partem pueri, partem ægri, partem senes; quorum salus in parietibus vrbium pene consistit.

Quod si robur animis ingeneraret nudata mœnibus nulloq; sepimento obuallata ciuitas, cur fœdissimi quique casside, clypeo, lorica tegũtur? Isadas quidem Lacedæmonius irruentib. in vrbem Thebanis totum se nudauit, abiecta etiam tunica interiore; eoq; habitu altera manu hostile, altera ensem gestãs, in cõfertissimos hostes irrupit, nuditatẽ hostib. summa temeritate ostentans: euasit tamẽ, eiq; decreta est corona[a]: sed nõ sine mulcta, ꝙ nudus aduersus hostes dimicasset. Eodem iure Sena-

a Plutarchus.

tus

tus Spartanorum mulctari debuisset, quod vrbe nudata mœnibus ciuium caput, vitam, fortunas hostibus subiecisset, nudosq; pugnare coegisset; quæ ciuitas nisi fossa valloque septa fuisset, in Thebanorum potestatem erat proculdubio ventura. Si vallum tunc profuit ad salutem ciuium, quis dubitet muros etiam profuturos fuisse? sin muris armata ciuitas, succincta propugnaculis ciues ignauos, rebelles, seditiosos efficit, cur non fossas vrbis repleri iusserant? Sed ex duobus vtrum vtilius esset, exitus comprobauit: nam Cleomenes rex Lacedæmoniorum post cladem Selasiam fusus ac prostratus in vrbem se recepit; cum tamen hostium aduentum audisset, in Ægyptum aufugit, ac vrbem ipsam vnam vna cum ciuibus hostium libidini ac direptioni reliquit. Cõtra vero Lysander Atheniensib. in deditionem acceptis, muros vrbis solo exæquauit, quorum ope tota ciuitas omnium Græciæ vrbium clarissima ac florẽtissima omni hostium generi acerrime restiterat.

At sine mœnib. hostes regionẽ retinere non poterunt: demus hoc sane: sed quis illos ab vrbiũ direptione, à ciuiũ cæde, à captiuitate puerorũ, à stupris fœminarum ꝓhibere poterit? hæc n. iura belli antiquissimis gentium omnium morib. ꝓdita sunt. At ciues sine propugnaculis hostem pecuniis arcebunt, nec pertinaciter obsidionem ferent: imo vero facilis ad vrbẽ aditus non ad pactionẽ, sed ad direptionẽ inuitat hostes qui fortissimas arces nũquam obsessuri fuissent; quoties oppidum vnum, arx vna ingentes exercitus repulit? quoties ii q obsidione vrbem cinxerant, fame, peste, frigore, morbis omnib. obsessi fuerunt? Constantinopolis Turcarum obsidionem annos octo pertulit, quoad Tamerlane duce Tartarorũ legiones Paiazetem ab obsidione reuocarunt. Nec ita pridem Fessarum rex obsidionem exercitus Marochi regis septem annos passus est, ac hostium se circumsidentium interitum summa securitate spectauit; nec multo post Mecna vrbs Africæ diutius etiam circumsessa, hostibus ipsis exitium, attulit ac dedecus sempiternum. ne

tamen

tamen longius exempla petantur; cum noſtri homines arcem Metenſium Caroli V. Imp. legionib. oppoſuiſſet, non modo illum ad deſperationē fruendæ vrbis adegerunt, verumetiam hoſtium fame ac frigore percuntium ſtragem incredibilem tuto ſpectauerunt; & eo veluti clypeo Galliam vniuerſam protexerunt. Quis item neſcit Tyrum vrbem Alexandri Magni obſidionem ſex integros mēſes pertuliſſe, & eius furorem retardaſſe, dum interim Darius exercitum ingentem conſcripſit.

Nec vero credibile eſt ſi arces ignauiam hominib. ingenerarent, Romanos vrbem & arcem munitiſſimam habituros fuiſſe, cū populos omnes animi robore ac fortitudine ſuperarent, alioqui Tarquinius Superb9, Martius Cariolanus, Pyrrhus, Annibal, momento Vrbem deleuiſſent, ac niſi poſt Allienſem cladem Vrbe capta & incenſa ciues in arcem ſe recepiſſent, vt Gallorum impet9 ſuſtinerent, Romanum nomen & imperium a ſtirpe exciſum fuiſſet: vt patrum noſtrorum memoria poſt Vrbē Carolo Burbonio duce captam Pontifex maximus vna cum principib. ciuitatis ab arce Angelica, quaſi ab extrema ancora; ſuæ ſalutis præſidium opportune quæſierūt. Quæ autem regiones munitis oppidis deſtituuntur, vno vel altero prælio in hoſtium poteſtatem veniunt, ac ſæpius inopinantes & ex improuiſo pauciſſimi quamplurimos imbelles fortiſſimos adoriuntur. Anglia quidē Angloſaxonibus conceſsit pulſis Btitannis; eadem Danos victis Anglis dominos recepit; poſtea Normanos duce Gulielmo. Et cum bellis ciuilibus principes Hyorchorum ac Lancaſtrenſium exarſiſſent, non amplius ſemeſtri ſpatio ter amiſſum ac recuperatum regnum fuiſſe legimus. Ac tametſi Eduardus IIII. regno potitus eſſet, eo tamen mortuo Richardus parricidio partum imperium Henrico VII. exſule cum leui exercitu redeunte, momento amiſit; quæ regionibus arces præſidiis firmatas habentibus non contigerunt.

Regnum Angliæ ter amiſſum ac recuperatum

At etiam Romani artis imperatoriæ peritiſsimi non vrbes modo, ſed etiā exercitus locis omnib. vallo ac foſſa mu-

ſa munire docuerunt, nec ſine caſtris prœlia geſsiſſe leguntur: quorum quanta fuerit vtilitas Paulus Æmilius imperator optimus graui ad milites oratione [a] cum diſſereret; *Maiores, inquit, noſtri caſtra munita portum ad omnes caſus exercitus ducebant eſſe vnde ad pugnam exirent, quo iactati pugnæ receptum haberent: & qui caſtris exutus erat, etiamſi pugnando acie viciſſet, pro victo habebatur.* Ipſa denique populorum pene omnium, Perſarum inquam, Romanorum; Ægyptiorum, Græcorum, Turcarum, Celtarum conſuetudo muniendarum vrbium ad hoſtium perniciem ac ſalutem ciuium rem maxime neceſſariam eſſe comprobauit. Ad quam opportunitatem Tartari ſeſe tandem ſuaque oppida accommodarunt; cum ad improuiſos hoſtium impetus ſæpiſsime imparati offenderentur: qua ratione fortiſsimos quoſque ab ignauiſsimis ſuperari videmus. Quæ cũ ita ſint, haut dubie ciues militaribus etiam diſciplinis inſtructos eſſe oportet; quia non tantum armatus aduerſarius repellendus eſt, ſed etiam feriendus.

Neq; vero ab vllis magiſtris accepimus aut didicim⁹, ſed ab ipſa natura hauſimus & expreſsimus, vt cædes, incẽdia, rapinas, libidinẽ, à vita, fortunis, corpore arceamus: ac Deus ipſe iubet à tẽplis ſacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vaſtitatẽ depelli, & omni ratione ſalutem noſtram expediri neq; id tantum, ſed etiã hoſtes ac latrones conſectari ac perdere. quæ naturæ diſciplina omnib. diuinis & humanis legibus confirmatur. Ex quo illud conſequens eſt, non modo clypeos & oppida præſidiis omnibus ad bonorum tutelã & ſalutẽ obuallata; verumetiã ad improborum & latronum offenſionem ac exitium tela, gladios, haſtas comparari oportere. Ego latrones non tantum appello eos qui latera tyrannorum aut viatorum obſident, quos propterea Latini *Laterones* [b], dixerunt; ſed etiã eos qui ſcelerata conſenſionis fide conſcriptis legionibus vagantur; qui alienis imperiis ac ciuitatibus inſidiantur; qui nulla iniuria laceſsiti pacatis populis bellum inferunt: qui cum ſceleratiſsimi ſint;

a *Liuius. lib. 44.*

b *Festus ita Hebræis* צד *latronẽ à* צד *quod latus ſignificat.*

ſint, hominum tamen innocentium perniciem moliuntur; etiamſi regalia ſceptra teneant, & regali pompa circumferantur. Neque enim verum eſt quod [a] M. Tullius ſcripſit, *bellum iuſtum non eſſe niſi quod aut rebus repetitis geratur, aut quod ante denuntiatum ſit & indictum*: quia denũtiatio non facit vt iuſte bellum ſuſcipiatur; ſed belli cauſam non modo probabilem verumetiam neceſſariam ſubeſſe oportet. Iuſta vero cauſa nulla eſt quam pro ſua, deinde pro innocentium vita tuenda. Etenim paulo minus peccat, qui hominum innocentium vitam, caput, fortunas non tuetur; aut ſi poteſt, illatam aliis iniuriam non propulſat, quam ſi ipſe vltro inferat. quod de ſingulis dictum latiſſime patet ad vniuerſos, vt etiam copiis ac legionibus, cum aliter non poſſumus, iniuria violatos vlciſcamur. Id autẽ ſine arte militari ac imperatoria fieri non poteſt, cuius aliæ ſunt quãplurimæ præter eas quas diximus vtilitates; vt ſcilicet pace domi ac tranquillitate fruamur, bellis externis implicari oportet.

a Cic. lib. 1. Offic.

Bellum extremum contra ciuilia bella ſalutare.

Hoc vnum aduerſus improborum ciuium coniurationes ac ſeditioſos cœtus remedium ſalutare, Romani nõ modo vtile, ſed etiam neceſſarium eſſe duxerunt: qui vt minimũ ab externis bellis conquieuiſſent ciuilib. premebantur. Cũ. n. aliquando in ipſius Vrbis viſcerib. Patres cum plebe capitalib. odiis inter ſe cõtenderent, hoſtis in Capitolium inuaſit: repente ciues ad concordiam adducti hoſtem repulerunt [b], rurſus parta pace cũ in ciuiles diſcordias relapſos intuerentur Veientes, Romanos agros vaſtare cœperunt; repente ciuilis motus conquieuit, vt hoſtes propulſarent. Quamobrẽ cum Latinorum ac Hetruſcorum nationib. perceptum & plane cognitum eſſet populum Romanorum nõ niſi à ſeipſo vinci poſſe ſimultates & odia in ciuitate clam ſeri oportere decreuerunt. Sic enim Liuius ſcribit [c]; *Principes Hetruriæ populorum fremebant æternas eſſe opes Romanorum, niſi inter ſemetipſos ſæuiant; id vnum venenum, eam labem ciuitatib. opulentis repertam, vt magna imperia mortalia eſſent.*

b Dionyſ. lib. 7. Liuius li. 3.

c Lib. 2.

Nec vero motus ciuiles Hiſpanorum aliter ſedari potue-

fuerunt, cum absente Carolo V. Imperatore nouum sibi regem creauissent, quam Gallorum exercitu in Cantabriam & Nauarram irruente, quas regiones Galli occupauerant: sed Hispani repente conciliatis animis hostiles impetus represserunt, & amissa recuperarunt. Quid Angli? num portũ totius Normaniæ prouinciæ munitissimũ ac opulentissimum occupauerant, totamque prouinciam crudelissime populabantur [a], finitimas ꝓuincias ac regnum ipsum appetentes, nisi arma ciuilia Galli in communem hostem conuertissent? mox.n. fusi ac fugati domum se receperunt; nec prius in Galliam se redituros decreuerunt, quam ciuilibus seditionib. quassata Gallia faciles aditus ad se inuadendum aperuisse videretur. a Anno 1561.

Ad externa redeo (atque vtinam domesticis exemplis caruissemus) vt planum sit Rempubl. Romanorum nulla re magis floruisse quam arte militari; sine qua non modo imperii fines augeri, sed ne stare quidem potuissent. Pleni sunt Græcorum ac Latinorũ libri, quib. perspicitur Senatui populoq; Romano id vnum propositũ fuisse vt perpetuis bellis cum hostib. ciues implicarent. sed quoniam nec iniuria bellum inferre cuiquã fas esse putabant, nec subactis finitimis, & auctis opib. quisquã Romanos lacesseret impune incredibili virtute & animi fortitudine sociis ac fœderatis illatas iniurias vlcisci, ac tyrannide oppressos liberare proposuerunt: vt nec materia belli honesta deesset, nec inertia ciues ac desidia diffluerent, aut sibiipsis bellum inferrent. Itaque & pro imperii dignitate, & pro gloria, cuius auidi præter cæteras gentes fuerunt, & non modo pro iure sociorum sibi dimicandum esse statuerunt, sed etiã pro iis qui nulla sibi societate cõiuncti fuissent, si à potentiorib. violarentur. vbi enim melius sanguis spargi potest? vbi honestius vita deponi? vbi verior ac solidior gloria cõparari? sæpe quoq; mercatoribus ac nauiculariis iniuriosius tractatis bella gesserunt, aut cum salus tenuium in periculũ ac discrimen vocaretur, maximeq; sociorum, pro quib. studio inflammato ad vltionem reposcendã sic rapiebatur,

tur, vt eorum metus qui per animos gentium barbararum & crudelium tyrannorum peruaserat, potẽtissimos quosq; ab inferenda iniuria prohiberet, ac bonos in officio contineret: quippe virtutum omniũ decus in fortitudine posuerant, quam etiam eleganti Virtutis nomine appellabant: nam Cæsar in seditione militum, *malo*, inquit, *modestiam in milite, quam virtutem*. Igitur ad artes imperatorias ac militares adipiscendas a pueritia ludo exercebãtur; extrema pueritia milites; ineunte adolescẽtia Centuriones, appetente iuuentute Tribuni militum; ætate matura Imperatores fiebant; nec scientiã militarẽ alienis præceptis aut literis sed suis imperiis, non offensionibus belli sed victoriis, non fuga sed triumphis quæsierunt; vt mirũ videri debeat nemini si plura bella Romani gesserunt q̃ cæteri legerint; plures prouincias confecerunt quam alii concupierint. Ergo prolatis vsque eo imperii finibus, vt iam nulli hostes quos contra bellum gererent, superesse viderentur, mutuis armis & animis conflixerunt; ac potissimum Cæsar & Pompeius, vter vtri imperaret: quod bellum Ciceroni pium ac necessarium visum est, ciuib. tamen exitiabile nisi Pompeius vicisset, calamitosum etiamsi vicisset. Crudelior tamen Triumuiratus, postremo copiis omnib. & opib. imperii maximis cum ad Actium pugnatum esset, Augustus adepta victoria, & cum populis omnib. pace pacta, tametsi exercitu nihil amplius egere videretur, nihilominus tamẽ quadraginta legiones in prouincias imperii, ac potissimum in fines ferocissimarum gentium dispersit, vt assidue militari disciplina ciues exerceret, belliq; ciuilis materiam quam longissime ab Vrbe remoueret. qua disciplina tamdiu stetit imperium Romanum quoad Cõstantinus Christianorum Pontificum oratione persuasus, legiones illas ac robur imperii plane sustulisset. mox n. sublata militari disciplina, barbaræ gentes prouincias omnes Romanorum populari ac vastare cœperunt.

Imperii Romani labes

Ex quo perspicue intellectum est, iura, iudicia, leges, religiones, omniumque rerum publicarum opes ac po-

ac potentiam sub militaris disciplinæ clypeo contineri. Nam cum bello aliquo occupata ciuitas est, cæteras artes ac disciplinas latere quasi metu perterritas necesse est, & inter tubarum clangorem, tympanorumq; strepitum nullum sui vsum præbere, sed arti militari cōcedere.

Illa quoque vtilitas quæ ex militari disciplina existit, maxima debet videri, quod nulla tam sancta ciuitas est, quæ hominum improborum multitudine vacare possit, qui cum otiose viuere nequeant, furtis, rapinis, luxu, voluptatibus, alea, stupris, vitam turpiter traducunt, ac bonorum cœtus labefactant: nec tamen legib. vllis aut imperiis magistratuum aut pœnarum metu coerceri possunt. Leges enim Anacharsis comparare solebat cum araneorum tela fabuli, q̃ cum muscas imbecilles irretire possit, ad bestiarum maiorum impetus celerrime frangatur. remedium igitur maius esse nullum potest, qua eiusmodi homines qui ppter desidiam in otio viuunt & in sua turpi inertia voluptatib. diffluūt, è ciuitate ad bellum emittere, ac veluti prauis & corruptis humorib. plenum corpus vacuare. Atq; hoc potissimū spectabat Carolus V. rex, is qui Sapientis laude ac nomen adeptus est, cum auxiliares Gallorū copias duce Vertranio Gueiclino magistro militū in Hispaniā misit; vt Ludouicus XI. in consimili causa Henrico Ricamundi Comiti exercitū ad regnum Angliæ recuperandum dedit; vnde salus huic imperio parta, cum sceleratis omnib. redundaret; & regib. exactis in sua regna reditus nō sine Gallici nominis summa laude patuerūt. Quamq̃ militaris disciplina Romanorum, q̃ omniū cōmunis esse debet, ex ignauo ciue fortē, ex intemperato moderatum; è desidioso strenuum; è luxurioso frugalem; è libidinoso continentē efficiebat. Neq; enim solum bellandi virtus in Imperatore ac milite quæritur, sed multę sunt artes eximię huius administræ comitesque virtutis: scilicet labor in negotiis, fortitudo in periculis, temperantia in cupiditatibus, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium

Belli vtilitas non minima.

 in

Disciplinæ militaris laudes.

in prouidendo. Sunt hæc militari disciplinæ & imperatoriæ arti necessaria.

Tantum abest igitur vt arte militari ciues ad luxū, ad libidines; ad scelus, ad inertiā erudiantur, vt ex sceleratis & flagitiosis ad omne gen⁹ virtutum assuescant; si eam quam dixi Romanorum militarem disciplinam & artis imperatoriæ præcepta condiscant. Age vero, quid ciues ad omnia vitæ officia promtiores efficit quam hostium ac belli metus? nullis certe temporibus Romani virtutibus omnibus tam claruerunt quam cum Pyrrhus primū deinde Annibal Vrbem suis legionib. terruerunt [a]. Vtroque ex Italia decedente, post etiam Persei ac Antiochi opibus fractis, cum Romani iam amplius quem metuerent haberent neminem, tunc primum vitiorum labes serpere, ac ciues luxu diffluere cœperunt. O quam Scipio sapienter; qui Carthaginem deleri noluit, cum prospiceret aut futura bella ciuilia, aut Romanorum inertiam, cum hostes quibuscum de virtute certarent, Carthagine deleta nullos essent habituri. Vt enim licentia homines ad vitia, sic metus ad virtutem reddit ꝓcliuiores. Nec dubium est quin antiquissimus ille imperiorū ac ciuitatum omnium temperator Deus non modo singula singulis cōtraria, sed etiam populis quibusq; aduersarios excitarit, vt aliorum opibus alios vlciscatur, ac periculorum metu omnes in officio contineat; vt quidem oratione graui Samuel [b] in concione populi testatus est, scilicet Deum præpotentem in populum selectum hostes vndique concitauisse, vt suos periculorum ac seruitutis metu quasi frænis quibusdam in officio retineret.

Hostium metus in officio continet.

a *Polybius li. 6.*

b *Samuel. cap. 12. & Iudicum 2. & 3.*

Ac vt breuissime concludam, si tot ac tantarū vtilitatum nulla ratio habeatur, necessitati tamen ac Reipublicæ saluti prospiciendum, ne hostium rapinis ac libidini desertam esse patiamur. Nam cum hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorū nauigatio conquiescit; ac sæpissime totius anni fructus vno rumore periculi, atque vno belli terrore amittuntur,

tur. Quis igitur dubitet quin ciues in bellum incumbere debeant, in quo nō modo gloria & vtilitas maxima, ſed etiam quo vno ſalus ciuium, auxilia ſociorum, fortunæ ſubditorum, ſecuritas omnium continetur? Quibus rebus perſpicuum eſt eos errare ac decipi, qui fruendæ pacis aut iniuriæ propulſandæ cauſa bella ſuſcipi putant oportere. tametſi nulla pacis ab hoſtib. conſequendæ via compendioſior eſt, quam vt intelligant ſibi cum ſtrenuiſſimis ac fortiſſimis legionibus negotium fore. Recte n. Manlius Capitolinus, *Oſtendite*, inquit, *modo bellum, pacē habebitis: videant vos paratos ad vim, ius ipſi remittent.*

Hæc in vtramque partem argumenta non modo probabilia, ſed etiam pleriſque ſeorſum intuentibus neceſſaria videantur. Vt igitur aliquid definiamus, Rerumpublicarum genera vt varia ſunt, ita quoque varios huius quæſtionis fines ad ea accommodare neceſſe eſt. Ego populares ſtatus ad militares & imperatorias artes exerceri oportere ſtatuo, propter eas quas ſuperius attulimus earum artium vtilitates: eoque magis ſi populi natura ipſa bellicoſi ſunt ac feroces, vt Scythæ ac mōtani; quos non modo bellis aſſueſcere quam otio præſtat, ſed cum hoſtibus ſæpiſſime confligere: nec pacem petentibus, niſi optima conditione delatam ſuſcipere oportet, cum ciuitati pernitioſa ſit; bellum vero, ſi extra fines imperii geratur, ſalutare. parta pace ne ſit otioſus exercitus, aut principum finitimorum mercede alendus erit, aut certe in ipſis imperii finibus quaſi in præſidiis collocandus. In quo genere Heluetii prudenter; q. quod maxime omnium ad bella gerenda idonei ſunt, & ad tuendam libertatem nati, cum à bellis domeſticis conquieuiſſent, ſub exteris principibus ſtipendia mereri ac militiæ diſciplinis exerceri quam inerti otio languere maluerunt: ne vna cum militari diſciplina populare imperium ac libertatem amittant. Quantum vero ad Reipublicæ & ad priuatorum opes incrementi, quæ adiumenta ex ſocietate cum regibus noſtris contracta acceſſerint, omitto: illud tantū, perniciem eius imperii

Definitio propoſitæ quæſtionis.

moliri, qui eos à militari disciplina religionis specie deterrent. Quamquam bella ipsa legibus diuinis non tantum probantur, verumetiam iubentur, quæ modo iusta sunt. Et certe Romani veteres bella nō nisi summa cum religione decreuerunt. *Ciuitas Romana*, inquit Liuius, *religiosa in principiis maxime nouorum bellorum, supplicationib. habitis & obsecratione circa omnia puluinaria facta.*

Vrbem in qua popularis imperii sedes est, muris succinctam esse oportet.

Arces autem præsidiis obfirmatas habere periculosū est libertatē popularē amantibus; præter vrbē ipsam in qua sedes ac domicilium popularis imperii collocatum sit: ne quis hostium vel etiam ciuium ac domesticorum imperandi cupiditate inflammatus, arces occupare, easque præsidiis obfirmare possit, vnde popularis status cōuersio aut etiam Reipub. euersio sequatur. Cum enim Dionysius Achradinam Syracusarum arcē fraude occupasset, populum ad seruitutem adegit. Lacedæmonii victis Atheniensibus ac Thebanis, cum muros solo exæquassent, arces tamē præsidio firmarunt; quia non aliter populare imperium euerti potest quam arce munitissima ad plebis impetus & furores coercendos exstructa, vt veteres quidē tyranni semper, ætate vero nostra Cosimus Medices exemplo memorabili planum fecit. At ne Heluetii quidē montani, qui status plane populares tuentur, Vrani inquam, Vnderualdi, Glarēses, Abbaticellani, oppida sua muris cinxerunt, vt cæteri qui ꝓpius abesse ab aristocratia videntur. Idem tamen in puriore optimatum statu quod in democratia, quantum ad arces attinet, relinquitur iudicandum: quia non minus & certe maius periculum optimatib. impendet, ne vnius imperandi cupiditas arce capta, dominatum arripiat; aut suas opes ad potentiorū exitium cum plebe coniungat.

Quæ vero imperia regionibus ac prouinciis latissime patēt, vt vnius dominatu teneantur, nec vrbes valde munitas, nec arces ædificare, præterquam in ipsius regni finibus necesse est; vt regnum & aduersus hostes, & contra ciuiles motus facilius tueri possint. Hoc etenim natura ipsa nos docuit, q̄ cum animantium extrema vn-

ma vnguibus, aut cornibus, aut ſolidiore oſſium cōpage armauerit, cætera exarmata reliquit. Sed abſurde princeps vrbē validiſſimis mœnib. cinxerit, niſi arcem quoque agris & vrbi imminentem præſidio firmarit. Quod ſi magnum eſt ac late patens imperium optimatum, nec ab hoſtium irruptione tutum, vrbes quidē hoſtibus oppoſitas propugnaculis arceſq; munire oportebit; ſed ea lege ne Præfectus arcis vrbani Prætoris aut præſidis cuiuſquam aut alterius quam ipſius regis imperio teneatur. Sic. n. Turcarum principes ab Ægypti Sultanis [a] inſtituti, ſic Veneti, ſic reges noſtri Præfectorum imperia diuiſerunt. Veneti hoc amplius quod annua poteſtatū ac Præfectorum imperia eſſe voluerunt; ne quiſquam in arce perpetuum ſibi domicilium conſtituendum putet. Rhaguſii vero, qui optimatum imperiū vnius vrbis ambitu, & anguſtiſſimis agri finibus tuentur, arcem loci natura firmiſſimā habere coacti, Præfectum in ſingulos dies mutant, & obuoluto capite in arcem deducunt. Id quidem ex vetere Athenienſium inſtituto, qui ex nouē Prętorib. vni tantum claues arcis quotidie committerent.

[a] *Leo Afer.*

Diffidentia inter optimates.

Tutius eſt tamen in optimatum ac populari imperio arces ab vrbe metropoli in qua domicilium imperii cōſtituatur, amouere; ne quis ex optimatibus arcem vna cum imperio inuadere ſe poſſe confidat. In monarchia ne ſingulis ruſticas arces munire liceat, prudenter eſt nō modo ab Anglorum & Moſchouitarum, verumetiam ab omnibus Orientis & Africæ regibus inſtitutum ne ſubditi defectionem meditentur, ſi potentes fuerint; aut latrocinia, ſi tenues. Quamobrem Heluetii ac Germani arces quaſq; munitiſſimas & latronibus & tyrannis opportunas quæ liberis ciuitatibus imminebant, iampridē ſubuerterunt. Sed in monarchia in qua mos inueterauit, vt arces ac præſidia contra vim latronum ruri habere liceat, qui eas edictis euertere ſe poſſe putet, næ ille Reipubl. ruinam moliatur: ſemper tamen in omni Republica licuit ac licebit prædonum latebras ſempiternis ædium ruinis cumulare.

Atq; hæc de muniendis vrbibus, ac locis præsidio militari firmandis, Belli vero studia optimatũ generi vtilia ne sint, an pernitiosa, dubitari potest. Nã si plebs armata fuerit difficile est vt optimatũ imperia ferre, & honorib. ac præmiis excludi se patiatur. Si optimatib. tantum arma tribuantur, vna clade, vt pluribus belli offensionibus acceptis deleri, ac penitus exstingui, ex eoque statum optimatum interire necesse est; vt superius variis exemplis docuimus. Sin militarem disciplinam omnino deserant, finitimorum direptioni ac ludibrio subditorum patebunt: nisi arctissima cum illis societate ac fœdere coniungantur, aut vrbes arcesque munitissimas optimatum præsidio teneant? vt Veneti coguntur: quos Contarenus scribit studia belli ac militarem disciplinã propter ea quæ diximus incommoda deseruisse: quamquam hoc ignauiæ potius quam vllis institutis ac legib. tribuendum est, cum ante ducentos annos rem militarem strenue tractauerint, ac de Genuensibus claras victorias reportauerint. Sed pacis diuturnæ fructu & otio delectati bellica studia neglexerunt, vt peregrinis non modo militibus, sed etiam ducibus aduersus hostes iampridem vti cogantur. Ac si quis ex optimatibus studia belli amplectatur, aut peregrinorum principum stipendia quærat, hunc ab instituto domum reuocant: vt non ita pridem Cornarium opibus ac propinquitatibus florentem, cum militares animos spectare ac imperandi auiditate quadam teneri videretur, à principum peregrinorum consuetudine seduxerunt.

Certe quidẽ periculi plena res est exercitũ peregrinũ ac ducem peregrinũ conducere: quib. præsit domesticus imperator: cum imperium militare in eos qui nisi velint cogi non possunt, inane sit ac inutile futurũ. Carthaginẽses quidẽ nõdum militari disciplina satis instructi, duces Lacedæmonios arcessere solebant, qui exercitum Carthaginensiũ ducerent sub imperatore Carthaginensi. numquam tamen exercitu ac duce peregrino vtendũ sibi putauerunt, ne Respub. in peregrinorũ potestatem

veniret.

veniret. Sed Veneti loci natura, oppidisq; ac propugnaculis munitissimis tuti, exercitus peregrini fraude vel ignauia vinci possunt, de imperio penitus deturbari non facile posśūt. Seditiones vero ciuiles arte militari deserta sæpe declinauerunt; cum antea declarationum ac secessionum ciuilium fluctibus sæpissime iactarentur.

Ac si quidem bella non nisi propulsandæ iniuriæ ac pacis fruendæ causa suscipienda sunt, ac beata ciuitas esse putetur, quæ parta pace suis finibus contenta sit: profecto Respublica Venetorum beata videatur, quæ non modo imperii sedem in loco arte ac natura inexpugnabili collocarit, verumetiam in continente arces ad imperii adiumentum valde opportunas tantis præsidiis firmarit, vt nec hostium impetus valde metuere debeat, & subditos imperiis ac legibus facile tueri possit. Propagādi vero imperii curam penitus omiserunt: quinetiam bellorum causas omnes studiosissime declinant; & illata difficilime suscipiunt: suscepta vero finire, ac pacem modis omnibus magnoque sæpius cum detrimento inire conantur; vt videre est in fœderibus cum Iulio II. Pontifice maximo, cum Maximiliano Imperatore, cum Alphonso rege Neapoleos iisdem temporibus[a], & non ita pridem[b] cum Selimo principe Turcarum percussis: à quo pacem petere amissa Cypro non dubitarunt. a Anno 1508. b Anno 1570.

Et quemadmodum bestiæ imbelles, quib. natura bilem ademit, vt cerui & columbæ; aut quas omnino exarmauit, vt lepores, fuga saluti suæ consulunt: ita quoque turpe videri debet nemini, si gens imbellis cum suo detrimento paciscatur; cum tamen ei qui plus armis ac opib. valeat, aut par hostib. esse possit, pacem petere etiam sine detrimento turpe esse videatur. Nec vero vlla res Henricū II. regē & Carolū V. Imperatorē ab ineunda[c] pace tamdiu retardauit quam quod incerto rumore Carolus pacem ab rege petiisse diceretur; quo nihil ab vllo principe, ne votis quidem cōceptis maius optari potest; eoq; magis si fines hostium persuaserit, vt idem Imperator Francisco rege I. non modo suis, sed etiam Germanorum c Anno 1554.

norum & Anglorum opibus fretus, huius imperii prouincias quasi finium regundorum iudicio vindicabat, vt quidem Sleidanus scribit: sed Pontifex max. Imperatorem ad pacis actionem adegit, quam non nisi æquissimis conditionibus accepimus: eandem tamen Ludouicus XI. ab Eduardo IIII. rege Anglorum, cum primum fines imperii valido cum exercitu vastare cœpisset, petere, precioque affinitate contracta mercari non dubitarat, & cum ab amicis ac familiaribus *cunctator* & *timidus* appellaretur, patienter ferebat. Quamquam Carolus VII. Ludouici pater pacem multo fœdiorem petierat à Philippo II. Burgundionũ Duce regis fiduciario ac subdito, & quidem per legatos quos omnium illustrissimos ad hoc negotium adhibuerat, scilicet magistrum equitũ, Cãcellarium ac Tribunũ militũ, legationis Comitibus additus, qui circumstante magna principum ac illustriũ virorũ corona; regis ipsius nomine veniã paternæ cædis à Duce petierunt, cum id factum à rege prauis quorundã consiliis confiterentur: Dux ad extremum duris conditionibus quas dixerat, persuasus, ægre tamen, declarauit se Pontificis max. ac principum Christianorum rogationibus impulsum regi Francorum paternam cædem ignoscere. Nihil abiectius, nihil humilius à seruo fieri potuit, quam quod à rege Francorum maximo factum est, vt Anglos de regni possessione deiiceret.

Romani prius Rempublicã cum fortunis omnib. in extremum discrimen adduxissent, quã iis legibus pacem acciperent: cum annos amplius DCC. quibus cum populis fere omnib. de imperio dimicarunt, ad pacis petitionem pertrahi nulla vi potuerint, præterquam à Gallis, qui fusis Romanorum legionibus & Vrbe inflãmata Capitolium cum principibus ciuitatis obsederant. Inepti quidam historici scriptis prodiderunt Gallorum exercitus, postea Furii Camilli ductu fusos ac prostratos fuisse, adeo vt ne vnus quidem tantæ cladi superstes esset: quasi vero Furius exsul, inops ab exercitu, à pecuniis, à consilio, quos potuisset quã Senatus populiq; Romani legiones,

legiones, opes, exercitusque sociorum. At Callimachus totaque historia Græcorum, copias exercitusq; Gallorum Græciam subegisse, ac regnum Thraciæ condidisse testantur. At L. Marcius Proconsul cum exercitu Romanorum suas oblatas à Perseo victore pacis conditiones repudiauit, nisi Perseus seipsum ac Macedoniæ regnum Senatus populique Romani legibus potestatiq; permitteret; tametsi tributum Romanis dependere non recusaret. Pyrrhus item duplici aduersus Romanos victoria elatus, ac pene Italia potitus, legatos Romam misit pacis conditiones æquas excepturus: legatis responsum est, *nullam fore pacis actionem, nisi Pyrrhus Italia excederet*: cum eo tamen erat honoris ac dignitatis certamen, non capitis aut fortunarum. Rex accepto respõso dixisse fertur; *Romanos nec victores nec victos acquiesce re posse*. Fuerunt illa quidem fortium virorum responsa, id est, eorum qui bellicarum rerum vsu & animi magnitudine semper inuictos sese omnibus Italiæ populis antea præstiterant; quod principem minime deceret, qui nec viribus nec potentia par esse videretur. Hunc enim tempestati obedire ac tamdiu vela facere aut contrahere necesse est, quoad portum tenere possit: ne inani gloriæ inseruiens, nauim vna cum vectoribus ac seipsum naufragio perdat. Moschouitarum Dux antea maximus proauus istius qui potentia finitimos superauit, cum allatum esset Tartarorum Præcopem cum legionibus octodecim aduentare, obuiam processit; & ad potentioris pedes humiliter aduolutus, imperata facere non dubitauit, vt consuleret patriæ saluti. Igitur pace turpi conditione accepta (:quamquam nihil turpe videri potest quod cum salute Reipublicæ coniunctum sit:) tantum incrementum accepit, vt non modo Tartarorum iugum excusserit, sed etiam eos extra fines imperii longe propulerit. Igitur principem copiis, opibus, societatibus, propinquitatibus florẽtem, ad pacis actionem accepta iniuria delabi turpe putant quod Reipub. dignitati, & in posterum securitati non prospicitur, Nã qui

qui ab hoſtibus iniuriam impune accepit, ab iiſdem leges accepturus, ac poſtremo ſeruitutem paſſurus eſt.

Principem magnanimum nec pacem petere nec bellum oportere.

Quamobrem magni principis eſt ſalua Republica, nec bellũ appetere, nec ſi laceſſitus, pacem precari; nec prælium conſerere, niſi plus vtilitatis in adepta victoria laturus eſt, quam detrimenti ſi vinceretur: vt quidẽ Auguſtus prudentiſſimus princeps fieri oportere iudicabat; qui bellum neceſſarium intulit nemini, & illatum propulſare ſatis habuit; pacem vero, quantum quidem fieri poterat, ſanctiſſime coluit. At regulos minutoſque principes, quique artes imperatorias ac militares iacere patiuntur, pacem à clariſſimis Imperatoribus precari, ac deprecari bellum turpe videri nõ debet. Iulius quidem III. Pont. M. ſuſceptum ab Henrico II. rege noſtro bellum pro ſocii dignitate ac ſalute tuenda, quantum quidem poterat, ſuſtinuit; ſed cum tanti principis opib. impar ſibi videretur, paciſque tuendæ auctor eſſe deberet, legatos ad pacem petendam mittere non dubitauit; teſtatus per literas illatarum ab rege iniuriarũ fore Deum vltorem, ad quem prouocare ſe dicebat, rex petenti pacem annuit, ſeq; pro tribunali Deo opt. max. affuturum ſpopondit; certo ſcire tamen Pontificem vadimonia deſerturũ [a]. Pontifex vt erat vrbanus, dicterium non inuitus accepit, tametſi dolorem verbis ac vultu ſimularet.

a *Literæ IIII. Idus Martii ſcriptæ Anno 1552.*

Vt autem animi magnitudo decus eſt omnium virtutum, quæque principem in ſummo honoris gradu collocare ſolet; ita quoque hoſtium animos ac mentes ſui ſplendore præſtringit, vt eiuſmodi hominibus ſponte ſeruire quam imperare pulcrius eſſe ducant. In quo genere Romani multa egregie & ad immortalitatẽ memoriæ glorioſe geſſerũt. Nam Furius Camillus Faliſcos non vi, ſed virtute debellauit: cum principum liberos ac ludimagiſtrum perduellem ad obſeſſos mitti iuſſiſſet. Fabricius Pyrrhum regem, cuius potentia Romanorum exercitus fregerat, ſingulari virtute ſuperauit, cum veneficum ſeruum ei reddidiſſet: nec eo contentus oblatas ſibi à rege prouincias ac pecuniarum vim reſpuit: captiuorum

uorum etiam quos Pyrrhus liberos dimiſerat, pretium ſolui iuſſit, ne quid tanto principi à Romanis deberetur. Item Scipio cum capta Carthagine formoſiſſimam Celtiberiæ principis vxorem inuiolatam marito reddidiſſet, nulla vi maximam Hiſpaniæ regionem populo Romano ſubegit, Cyri quẽ vnum ex omnibus ad imitãdum ſibi propoſuerat, continentiam in conſimili victoria imitatus. Quæ tantæ virtutes populo Romano, qui nec turpiter vincere, nec virtute vinci poterat, non modo ſempiternam gloriã, ſed etiã maxima regna pepererunt.

Sed cum infinita ſint Romanę virtutis ac fortitudinis exempla, tum vero nullum præclarius eſt ad muniendos & confirmandos ciuium animos aduerſus hoſtium metum, quam quod à Senatu decretum eſt, ne captiuorum octo millia, quæ cladi Cannenſi ſuperfuerant, vllo pretio redimerentur; vt omnes intelligerent aut vincendũ, aut hoſti miſere ſeruiendum eſſe. qua quidem re Annibal ſic animo fractus eſt ac perterritus [a], vt deinceps de Romanis victoriam vllam ſe laturum deſperaret. Romani vero ſtatum ciuitatis tot cladibus afflictum & cõcuſſum firmiſſimo præſidio ſtabilierunt; cum iudicaret ſenatus Annibalem, qui tantum Romani ſanguinis hauſerat, opes etiam accepto pro capite ac libertate pretio exhauſturum, & ignauiſſimos quoſque ciues redditurũ: ſpe vero libertatis ademta, cæteris ciuibus incredibilem vincendi cupiditatem addiderunt. Sed vt calamitatibus acceptis deiici non poterant, ita nec ſecundis rebus elatiores animos quam antea gerebant. Cum enim Antiochus Magnus amiſſo ingenti exercitu legatos ad vtrumque Scipionem miſiſſet, pacis conditiones quas vellent accepturus, reſponſum tulit, Romanos nec victos animum, nec victores modeſtiam amittere: nec duriores pacis conditiones ſe parta victoria quam ante bellum dare conſueſſe.

[a] Polybius li. 6.

Scipionis Africani vox egregia.

Nihil autem commodius Romanis, quam extra fines imperii bella gerere, & ab Italia militum velut examina quædam & colonias toto terrarum orbe diſſipare; vnde

amiſſos

amissos exercitus facile reputare;aut si vincerent,regiones eas quarum dispendio bellum gesserant, sub imperium subiungere possent. Neq; enim fortem ac magnanimum principem decet in imperii sui visceribus prælium committere,si hostes extra fines imperii anteuertere possit;aut certe alios exercitus vno amisso,vel munitissimas ac plurimas arces quibus sese recipiat,habere oportet: alioqui periculum imperii ac fortunarum omnium facturus: vt Anthiocus is quem modo dixi, Perseus,Iuba, Ptolemæus Cleopatræ pater, Darius postremus, ac sæpe reges nostri aduersus Anglos.Prudenter Ludouic⁹ Crassus rex Francorum;qui cum Imperatorem Henricũ vna cum imperiali exercitu in Galliam aduentare audisset,pro suscepto à rege Pontificis Gelasii patrocinio,exercitum ipse militum ducentorum millium conscripsit: tot enim Suggerius in historiam retulit : & extra fines imperii ad Rhenum vsque finitimas imperii prouincias longe late populatus hostes anteuertit :quare perterritus Imperator, pacis conditiones arbitrio regis accepit. Pari fortitudine ac prudẽtia Philippus Augustus Ludouici nepos, cum allatum esset Othonem Imperatorem vna cum rege Anglorum & Belgarum regulis magno cum exercitu Galliam appetere, arces & oppida præsidio firmauit: deinde extra fines imperii hostes ingenti clade prostrauit.Ac siquidem Franciscus I.Rex,cum exercitu ad Papiam amisso in potestatem hostium venit, tantam cladem in Galliæ visceribus accepisset,imperiũ hoc in extremum sui discrimen venturum fuisse nemo est(: vt opinor:)qui dubitet.quæ cum in Italia contigissent, detrimento multo leuiora fuere: quia ciuibus interim tempus ad animos colligendos & ad vires recuperandas datum est, vt de salute desperandum non esset.

Præsentia principis magnum affert ad victoriam adiumentũ.

Pleriq; tamẽ eum principem in quo summa Reipub. potestas sit, prælio interesse oportere negant;eoq; minus si hostes in intimos imperii recessus penetrauerint. Illud quidem facile assentior, si princeps ignauus & abiecti animi fuerit; sin magnanimus est ac strenuus, proculdubio

cũldubio militibus animum incredibilem addit, vireſq; duplicat: eoq; magis ſi exercitui carus ſit, ac ſingulorum virtutem interpellare velit. *Vrget enim*, vt ait Maro, *præſentia Turni.* Sæpe ſane principis præſentia fugam exercitus repreſſit: vt Cæſar ipſe aduerſus Morinos, deinde aduerſus Pompeii liberos, cum de vita dimicaret. Quod item Eduardus IIII. rex Anglorum nouies ex prælio victoriam reportauit, hoc ideo ei contigiſſe putans, quod exercitui ſemper imperaret, ac pedes cum hoſte manus conſereret. Quàm multi regem præliaturum alacres conſequuntur, qui aliena imperia recuſarent! nam cum Eumenes Imperator ægrotaret, exercitus pugnam detrectauit, ni lectica adueheretur in campum, vt eius auſpiciis ac ductu [a] prælium inirent. Imperatorem tamen militis officia gerere nolo, nec ſe vitamq; ſuam in aperta pericula conîcere: vt temere feciſſe arguitur Pelopidas, M. Marcellus, Vaſto Fuxæus, ac pleriq; alii, quorum occaſus incredibile attulit Reipublicæ detrimentum. Hic artes imperatorias ac militares non attingo; ne diſciplinarum fines ac præcepta miſceantur: ſed id tãtum quod politicæ diſciplinæ proprium eſt.

[a] Plutarch. in Eumene.

Hæc igitur meæ cõcluſionis ſumma eſt, principẽ dubitantẽ hoſtes in eius imperiũ inuadere velint necne, arces & oppida finitima præſidio militari accurate munire ac bellũ extra fines imperii, quantùm quidẽ fieri poterit, gerere oportere: aut ſi fines ſui imperii puaſerit hoſtis, nõ temere prælium committendum, ac multo minus vitam hoſtib. opponendam eſſe, ſi cum bellicoſiſſimis ac deſperatis hominib. bellum geritur: qui cum nullã, ſi vincãtur, ſalutis aut præſidii ſpem habent, deſperatione victoriã ſæpiſſime adipiſcuntur: cuius rei cum infinita ſint exempla, nullum tamen Francorum nomini calamitoſius eſſe potuit, quam quod prælio Pictauienſi contigit Ioanne rege; qui non modo ſeipſum, vitamque ſuam, ac decus nobilitatis, totiuſq; imperii fortunas ancipiti prælio commiſit: nec hoſtibus pacem petentibus, modo impune regni finib. excedere liceret, indulgendũ puta-

Nihil periculosius quam cum desperatis hominib. prælium cōmittere.

putauit. Quid? decem circiter millia desperatorum hominum quadraginta quinque millia fugarunt, ac regem captiuum abduxerunt. Vasto Fuxæus consimili errore peccauit: cum ad Rauennam hostium copias fudisset, reliquias Hispanorum in cuneum coactas, quæ fuga sibi salutē quęrebant, persecutus, vitam primum, nec multo post cætera quæ clarissimis victoriis adeptus erat, amisit. Quid antiqua commemorem? Cæsaris exercitus in Pharsalia fame ac inopia premebatur, vrbibus vndiq; ac legionib. hostium terra marique circumsessus, ac breui, nisi vicisset, fame interiturus; nihilominus tamen Pōpeius prælium committere, inuictasq; legiones lacessere non dubitauit. In tanta rerum desperatione Imperator Volscorum breui oratione milites hunc in modum inflammauit; *Armati armatis obstant: virtute pares, sed necessitate superiores estis.* Hæc autem vis necessitatis tanta est prementibus armis, vt quæ iniusta sunt, iustisima videātur. *Iustum est bellum*, inquit ille ad Samnites, *quibus necessarium; & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* Quamobrem sapienter Fabius Maximus, is qui gentis Fabiæ extremus fuisse dicitur; omnes omnium contumelias ac dicteria patienter ferre maluit, quam Reipublicæ fortunas ancipiti prælio committere: atque ita *cunctando*, vt ait Ennius, *restituit rem.* Annibal vero qui cū Scipione de summa rerum ante mœnia patriæ certauit, imperium ac Rempublicam perdidit.

Inuicta vis necessitatis.

Romani quidem antea sæpius cum Pyrrho, cum Annibale in media Italia dimicauerant, vt necesse fuit, raro tamen: sed ea gens erat cui exercitus numquam deessent, cum per leges militares anno decimo septimo Romani ciues arma capere necesse haberent; nec ante quinquagesimum quintum ætatem excusare. Itaque videmus apud Liuium duo millia Romanorum à Censoribus ex albo ciuium exemta, quod annos quatuor studia militiæ deseruissent. Nec vero ad honorum petitionem admittebantur nisi saltem decennium militassent [a]. Quam quidem ad militiam initio coacti sunt à finiti-

[a] Plutarch. in Gracchis

finitimis, quorum hostilibus incursionib. assidue vrgebantur; deinde aliis atq; aliis sensim subactis aut in societatem acceptis, milites & auxilia ex legibus fœderum imperabantur. Et cũ in otio sine bellis ciuilib. gens militiæ dedita domi pacem colere non posset, aut vindicãdis sociorum ac fœderatorum iniuriis bella inferebant, aut illata sustinebant: ac optimo cuiq; imperatori triũphos, magistratus, honores, cæteraque præmia in Republica maxima decernebant; id sapienter est à Senatu institutum, quasi aduersus bella ciuilia remedium salutare, quod Bæbius Tribunus plebis obiecit Patribus, bella ex bellis seri, ne plebs vmquam otio frueretur. Nec propterea domesticam & vrbanam disciplinam deserebãt: sed idem ciuis Romanus boni Senatoris, boni oratoris, boni etiam Imperatoris laude cumulabatur vt de Catone maiore fertur: qui etiam de agricultura libros accurate scripsit. Nec turpe erat ab aratro ad Pontificatum, ad militiam, ad iudicia, ad conciones progredi: fuit enim Cæsar Pontifex, & iudicio Ciceronis Orator eloquentissimus, artisque imperatoriæ peritissimus.

Quæ militaris ac vrbanæ laudis studia veteribus Græcis atq; Italis diutissime communia fuerunt. Atheniẽses enim ineunte pubertate militabant [a], id est, anno decimo quarto, nec ante sexagesimum vacatio à militia tribui solebat. Itaq; Aristidem, Periclem, Themistoclem, Alcibiadem, Phocionem, Leosthenem, Demetrium Phalereum & alios innumerabiles ex omnibus Græciæ ciuitatibus bellicam & vrbanam diciplinam coluisse, & in vtraq; [b] excelluisse legimus; cæteros populos non item. Nam Cretenses, Ægyptios, Indos, Celtas, Persas vtraq; studia [c] diuisisse videmus. Itaq; Lycurgus Ægyptiorum morem, apud quos non nisi Calasyris militare licebat, in sua Republica probauit: quod & maioribus nostris, Cæsaris testimonio, & Platoni vtile visum est; qui ciuium tres ordines fecit, custodes, milites, & agricolas; ac paulatim Athenienses [d] quoque ac Romani vtraque munera diuiserunt, & quidẽ hoc breuissimo vitæ curriculo

a Iulius Pollux. 1.

b Plutarchus in Phocione.

c Plutarch in Lycurgo, Herodot. Cæsar. de Gallis lib. 6.

d Plutarch. in Phocione.

 culo

culo, qui in vrbana disciplina excellant paucissimos; qui in vtraque, videmus fere neminem. Augustus enim Senatorib. ac Proconsulib. gladii gestandi ius ademisse primus [a] videtur. decursu vero temporum *vrbani honores* propriè *dignitates* appellari cœperũt: sic enim Cassiodorus [b]; *Quamuis*, inquit, *omnia dignitatum officia manu secludantur armata, & ciuilibus vestibus induci videantur, qui districtionem publicam docentur operari: tua tamen dignitas à terroribus eruatur, quæ gladio bellico rebus etiam pacatis accingitur; arma ista iuris sunt, non furoris.* Hæc ille. Vix enim ciues omnes militaribus studiis imbui salua Republica possunt.

a Dio. lib. 53.

b In forma comitiua.

Quamobrem Franciscus maior rex Francorum septẽ legionum pedestrium copiarum quas imminentibus bellis arma capere iusserat [c], ordinem ac descriptionem sustulit: ac tametsi Henricus filius patris institutum anno post vigesimo renouasset [d], idem tamen consilium mutare coactus est, cum ab iis legionibus Rempublicam perturbari, ac motus vndiq; excitari videret. Quamquã si disciplinam militarem tenuissemus, nihil præclarius iudicio multorum fieri poterat, in hoc potissimum imperio, quod potentissimæ nationes vndiq; circumstant. Ac si quidem quatuor legiones peditum præter turmas equitum ad huius imperii tutelam conscriptæ, & in imperii finibus quasi militaria præsidia collocatæ fuissent, prudenter Reipublicæ cautum videretur. est enim Gallia fere vigesima pars imperii Romani, cuius præsidio Cæsar Augustus quadraginta legiones sufficere iudicabat. Quod si pro quatuor legionum quas dixi, ac turmarum equestrium annuo stipendio quingenties sestertiũ [e] imperatum fuisset, satis omnibus fieri potuisset, & quidem vberius quam decem legionum stipendio temporibus Augusti daretur. Is enim quadraginta quatuor legionibus equitum ac peditum præter vrbanas & Prætorias cohortes, præterque duas classes ad vtriusque superi & inferi maris tutelam, imperium ab externis & ciuilibus bellis tutissimum reddidit: vix tamen quater millies in annua stipendia dedisse constat pulcerrima omniũ ordi-

c Anno 1534.

d Anno 1552.

e Id est, centum & octoginta septem millia pondo argenti.

ordinum descriptione: quam cæteri principes & ad intuendum & ad imitandum sibi proponere debuissent; qualem Orosius, Dio, Tranquillus, ac reliqui scriptores monimentis expressam reliquerunt. Nec tamen Romanis militibus tam exiguo stipendio prædari fas erat, vt nunc impune licere videmus. Hæc igitur Augusti instituta seruantem, ac pro temporum ac locorum ratione stipendia mediocriter augentem, militarem disciplinam tueri, iura ciuium ac sociorum defendere, hostes ab imperii finibus procul summouere licebit. at vrgente bello non modo socios, sed etiam Rempublicam deserere, aut tyrones hostibus opponere, aut peregrinum militẽ magna mercede ad prædam cogimur inuitare.

Non tamen sociorum auxilia repudianda statuo, vt plerisq; videtur: nullum enim magnum imperium sine auxiliaribus sociorum copiis & opibus augeri, ac ne diu quidem hostium impetus sustinere, aut paulo momento stare potuisse certum est. Sed ea sociorum auxilia probo qui æquis fœderibus ac legib. consociantur, vt ciuitates Heluetiorum inter se, q̃ eosdem hostes habent & amicos: aut si fœdera ꝓ tuẽdis imperii cuiusq; finibus, nõ ad aliena inuadenda iungantur, vt æquabiles leges vtrisque communes sint. nobis quidem cum Heluetiis societas est, ad imperii vtriusque tutelam; sed non iisdem legibus: vnde sæpius discordiæ inter socios suboriuntur. Reges nostri societatem Heluetiorum coluerunt, ac tanta mercede conduxerunt quantam videmus. tum propter iura necessitudinis, tum etiam ne finitimi principes illos ad se maiori mercede pertraherent, ac peditum quos optimos habet illa natio, legiones inde conscriberent. prædam vero & agros hostibus ereptos communes esse oportet eorum qui coniunctis copiis victoriam adepti sunt: quæ vero seiunctis copiis parta sunt ab vna ex sociis ciuitatibus, eius esse propria oportet. Quod cum à sociis Romanorum non satis accurate prouisum esset, decepti sunt ac circumuenti à Romanis: qui tametsi auxilia sociis imperarent duplo maiora quam ipsi

a Auxilia sociorum æqua esse oportere.

conſcriberent; nihilominus tamen ſuis ſtipendiis militabant ſub Romanis: fuerunt n. ſemper exercituum Imperatores Romani: vrbes vero, arces, agri, oppida hoſtibus erepta in Romanorum poteſtatem veniebant; nihil fere præter tertiã prædæ partem ad ſocios perueniebat: ac ne honores quidem illis in Vrbe communicabantur: exceptis oppido paucis. Inde ſociorum aduerſus Romanos graues querelæ, ac poſtremo ſociale bellum quo tota Italia pene deflagrauit, nec ante exitum reperire potuit, quam omnibus fere ſociis ius Romanæ ciuitatis lege Iulia tribueretur. Athenienſes eadẽ fraude ſocios circumuenerant, quibus tributa imperabant, nec vllũ vmquam prælium, præter vnum [a], ab Athenienſib. ſine ſociali exercitu geſtum memoratur. Ex quo ſociorum ab Athenienſibus ad Lacedæmonios defectio ſecuta eſt.

[a] Plutarch. in Phocione.

Illud etiam quæri poteſt, *num ſocialem exercitum diuerſarum gentium ac linguarum habere vtilius ſit, quam vnius linguæ.* vnius quidem gentis exercitum oratione Imperatoris commodius flecti poſſe opinor: nihilominus tamen diuerſarum quoque gentium legiones facile regi poſſe primus Annibal docuit: qui tametſi exercitum ex Mauris, Carthaginenſibus, Numidis, Hiſpanis, Gallis, Italis, Græcis conſcripſiſſet, clariſſimas tamen victorias adeptus eſt, nec totos quindecim annos quibus exercitui p̃fuit, ſeditio militum excitata eſt. Ac ſæpe quoq; noſtros exercitus ex Heluetiis, Italis, Germanis, Gallis, collectos ſtrenue rem gerere, & concordiam ſimul tueri vidimus: ſeditione tamen oborta placari difficilime poſſe iudicauit Polybius Scipionis Africani præceptor.

Quæ autẽ de ſocialibus copiis dixi, non eo pertinent, vt ſociorum copias maiores quã domeſticas eſſe velim: nec tantam in alienis opibus ſpem collocare, vt iis obſiſti non poſſit: cum vnicuique planum ſit penes eos ſummam imperii ac rerum omnium eſſe, qui opibus præponderent: quibus collectis imperium ac dominatum ſi velint occupabunt: nec vero voluntas imperandi cupidis vmquam deerit. Quod ſi prouidendum eſt ne ſocialis

cialis exercitus domesticis copiis robustior sit, quanto magis cauendum ab exercitu peregrinorum quibuscum nulla nobis societas, nullum fœdus, nullæ rationes nisi mercede contractę? neq; enim dubium est quin suæ potius & vtilitati & saluti quam alienæ inseruiant; ac premente hostium metu, aut victoriæ laudem prædamq; sibi tribuant; aut fugæ latebras quærant: cum tamen alienis stipendiis bello assuescant, & parent opes quib. alienum imperium adipiscantur. Quid exemplis opus est? neque enim vetera nobis conquirenda sunt, cum ætate nostra Caradinus piratarum maximus ab Algeriensibus accersitus, vt eos à seruitute Hispanorum, qui arcem occupauerāt, liberaret, parta victoria Selimum regem cum domesticis occiderit, ac regnũ Ariadeno fratri reliquerit. Item Saladinus Tartarus, quem Ægypti princeps acciuerat vt Christianos de Syria deiiceret, pulsis Christianis imperium Ægypti occupauit: quod vt stabilius esset, Circassiorum ac Tartarorum venalitios ad coporis & imperii sui custodiam Ægyptiis omnibus ac Syris exarmatis adhibuit, ac florentissimũ imperii statum reliquit posteris qui non nisi à Selimo Turcarum rege deturbari potuerunt. Non aliter Heruli, Gothi, Longobardi Italiam; Franci Galliam, Anglosaxones Britanniam; Scoti fusis Pictis ac Britannis eam regionem, quæ nunc *Scotia* dicitur, occuparunt: cum tamen mercede conducti fuissent. Turcarum item imperium inde potissimum incrementum accepit, quod diffidentibus de Orientis imperio Græcorũ principibus, ipsi mercede accersiti afflictas Christianorum opes penitus attriuerũt. Et quidem Carolus V. Imperator Germaniam in prouinciæ formā pene redegerat eadem fraude qua illi; cum scilicet Germaniæ pars regionis specie Hispanorum & Italorum opes euocasset: nam victis Saxonum principib. cæteros etiam Hispanorum imperiis subiicere tentabāt ac iam Philippum filium Germanorum Regem designarat, nisi victi tandem Gallorum opes implorassent: à quibus Henrico rege seruitutis istius metu liberatos sese libris peruulga-

tis confiteri non dubitarunt. Id quidem antea à Carolo imperium ineunte prouiſum erat. nam 12. capite iuriſiurandi verbis à Pontifice Mogontino conceptis Imperator diſerte iurauerat ſe peregrinum exercitũ in Germaniam numquam traducturum. Tandem mortuo Carolo creatores ipſius Imperatoris ſingulari iureiurãdo ſeipſos obſtrinxerunt, ne in poſterũ peregrinũ Imperatorẽ facerẽt. prudẽter id q̃dem, & legi[a] diuinæ congruenter.

[a] Deut. cap. 17.

Si tamen domeſticum imperium ciues ferre nolint, cõmodius eſt procul Imperatorem accerſere quam finitimum. Itaq; Ætoli annuum Imperatorem Antiochum Aſiæ regem, Tarentini Pyrrhum, Poloni Henricum Ducem Andium, Leo rex Armeniæ vnum ex liberis Andreę regis Pannoniarum, repudiatis vicinis acciuerunt. alioqui metuendum eſt ne finitimus Imperator perpetuum imperium inuadat; aut ſi perpetuũ eſt, hæreditarium faciat; aut ſi hæreditario iure ad poſteros quoq; noui principis regnũ peruenturum ſit, quaſi prouinciã imperii ſui vectigalẽ ſit habiturus: neq; n. ſperandum eſt principem vicinũ de aliena gente potius quã de ſua ſolicitum fore: aut vt ſuos tueatur, peregrinos non deſerturum.

Vt igitur hanc diſputationem finiamus omni ciuitatum generi arces aliquot vrbeſve munitiſſimas in finib. imperii neceſſarias eſſe duco, in quibus præſidia militaria conſtituantur, ac bellicis artibus exerceantur: iiſque præſidia fiduciæ nomine aut feuda fruenda tribuantur; vt veteres militiæ ex caſu; & ea quæ in imperio Turcarũ *Timaria* dicuntur, quæ militibus non aliter ac ſacerdotia conceduntur, vt imminentibus bellorum periculis cum equis armati præſto ſint: quorum prædiorũ nihil ad hæredes peruenturum ſit, ſed ſtrenuiſſimis quibuſq; tantũ militibus principis beneficio omni alienatione interdicta dentur; ne deinceps militibus prædari ac impune latrocinari liceat: quod nunc tanta impunitate fit, vt militia quæ Romanis temperantiæ, prudentiæ, fortitudinis ſchola fuit, nunc latrocinandi ars eſſe videatur.

Ac ne milites quorum virtuti præmia nulla ꝓpoſita ſint,

ſint, à militia deterreantur, veteranos beneficiis, immunitatibus & vacationibus à neceſſariis Reipub. muneribus Romano more cumulare oportebit. Quæ principibus eo diligentius curanda erunt, quo fuerint eorum agri vberiores ac fertiliores, & imperia bellicoſiſſimarum gentium regionibus circumſeſſa: cuiuſmodi eſt Gallia, Italia, Pannonia, Græcia, Aſia minor, Perſia, ipſiusq; mediterranei maris inſulæ, q̄ piratarum incurſionibus vndiq; patét: quæ vero in extremis Scytharum ac Æthiopũ finib. poſitæ ſunt regiones, quo ſunt ab hoſtium incurſionibus remotiores, eo facilius arte militari ac præſidiis militaribus carere poſſunt: minus etiam ii qui ad Septẽtriones quam qui ſunt ad Auſtrum: quod illi ſuapte natura ſatis ac plus etiam quam ſatis eſt, ad belli ſtudia ferãtur; ac propter ſummam equorum copiam exercitus habeant quam cæteri probabiliores. Excipio ſtatum popularem; quod vbicumq; tandem fuerit, nec militari diſciplina diu poteſt nec vſu belli carere.

Illud etiã accurate cauendum erit, ne cui præter eos qui conſcripti fuerint milites, aut militaribus diſciplinis aſſidue inſtructos, arma capere ac militiæ ſtudia ſectari liceat, ne vel vrbani ciues bellis aſſueti otium ac pacẽ abhorreant; agricolæ vero armorum fiducia latrocinari q̄ agros colere malint. Quamquã nihil periculoſius eſt quã ex agricolis tyronibus exercitum conſcribere, qui hoſtiũ conſpectu vel claſſico perterriti, ſigna deſerere conſueuerunt. Opifices vero ac ſellularii, tum quod in oppidorũ vmbra deliteſcunt tum etiã quod ex ipſa ſeſſione diuturna mẽbrorum mollitiem ac præſertim tibiarum imbecillitatẽ contraxerunt, nec iniurias cœli perferre, nec ſtare diu poſſunt: quos propterea Romani ad bella minime omnium idoneos eſſe ſummo conſenſu iudicauerunt [a]. Et quoniã de bello ac pace atq; omnino de militarib. copiis, & ſociorum auxiliis ſatis multa dixiſſe videmur: conſequens eſt etiam vt de fœderibus ſanciendis, & ineunda cum principibus ac populis ſocietate, & qua ratione cuique optime caueatur, diſſeramus.

[a] *Liuius lib. 2. in fine. contra quam putat Thomas Morus in Vtopia.*

De iure feciali, deq; fœderibus & pacis actionibus inter populos sanciendis ac muniendis. CAP. VI.

IVRA fecialia quæ superiorib. sunt consequentia, nec ab Iureconsultis, nec ab iis quotquot de Republ. scripserunt, pertractata fuisse videmus: cum tamen nulla re principes ac populi grauius periclitentur quam in pace cum hostib. sancienda, aut in fœderibus feriendis, aut in coeunda societate, seu cum peregrinis, seu cum ciuibus, secessione quadam, aut ciuili bello ab vnione mutua distractis agatur; in quo genere quemadmodum optime quibusq; caueatur quæri solet. Quæ vt clarius illucescãt, definitionibus singulorum nobis vtendum est.

Ius igitur *feciale*, à fide dictum, & *feciales*, quia publicæ fidei inter populos præerant vt fœdere fides pacis constitueretur: sic enim M. Varro in iis quæ de lingua Latina exstant, & libro vndecimo de vita popul. Roman. *Bella*, inquit, *tarde & nulla licentia suscipiebant; quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere: ac prius feciales quatuor mittebant, quos Oratores vocabant*, *Fœdus* autem quod & *fidus* ab Ennio dictum fuisse idem Varro scribit, *est "publica populorum principumue inter ipsos conuentio in perpe-"tuum concepta. Sponsio, Ducum Legatorumve pactum conuen-"tùm sine populi iussu, cuius exitus & conditiones a principibus "populisve pendent, vt rata irritave sint promissa. Pactio, princi-"pum populorumve conuentio temporaria, quæ sæpius magistra-"tuum aut Ducum potestati permittitur, qui ad breue tempus dif-"ferre, aut pactis aliquot dierum induciis sustinere bella suo iure possint.* In fœderibus antiquis præter nomina fecialium vtriusq; populi nulla inscripta erant: in sponsionib. nomina Ducum Legatorumve inserebantur: vt Cõsul Romanus qui cum Samnitibus pacem iniussu populi Romani fecerat, in concione disseruit: ex cuius oratione & ex historicorum fontibus discrimen fœderis à sponsione & vtriusque à pactione hausimus & expressimus, tametsi hæc interdum ab imperiis confunduntur.

Tria

Tria ſunt autem genera fœderum: aut enim cum amicis, aut cum hoſtibus fœdus eſt, aut cum iis qui nec hoſtes ſunt nec amici. Cum hoſtibus paciſcimur diuturnas inducias, aut pacem perpetuam, aut amicitiam. Item in pacis actionibus, aut offenſiones acceptæ reticentur, vt fere fit, aut commemorantur: atque omnino iniuriarum obliuione pacta de finibus regundis, aut de captiuis reddendis, aut de iure maieſtatis, aut commerciorũ & hoſpitii agi conſueuit. Cum amicis fœdera temporibus definita renouantur, aut immutantur, aut priuatorum controuerſiæ definiuntur. Cum cæteris amicitiæ contrahuntur æquo fœdere aut iniquo; idque dupliciter: vno modo cum alter populus alterius maieſtatem obſeruare ac ſuperiorem confiteri, ſeſeque in eius clientelam, & quaſi in tutelam tradere profitetur, quod *patrocinium* [a] dicitur: aut ſuperiorem quidem agnoſcit, & comiter maieſtatem eius obſeruare promittit; non tamen in eius clientelam concedit. Qui autem in fœdere ſuperiorem agnoſcunt, ii vel tributum indictum pẽſionemve dependere ſolent; vel ab omni penſione tributove immunes ſunt. Qui eo pacto coniunguntur, quod Latini ÆQVVM FOEDVS appellant, ſuæ maieſtatis dignitatem nulla ſui parte deminutam retinent: quia nec alter alterum vti ſuperiorem obſeruare, nec alter alteri in honorum prærogatiua cedere tenetur, etiamſi alius alio plus minusve ad auxilia mutua conferre promiſerit. Qui vero ſponte vel coacti deditionem fecerunt, in fidem quidem, non tamen in fœdus veniunt, & à ſubditis nihil differunt. Sic enim Liuius ſcribit de Campanis qui ſponte ſeipſos Romanis dediderant, *Aliam eſſe conditionem eorum qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent.*

Omnibus autem fœderatis principibus populiſve cõmunis eſt ſocietas, amicitia, ius hoſpitii, commerciorum, vt liceat in ſociorum fines ire, agere, negotiari, res rationesque contrahere; & libere mercaturam quarundam rerum aut omnium vltro citroque exercere, id-

[a] *Feſtus in verbo patronus.*

que ſine vectigalis vllius ſolutione, aut certo vectigali quod ex fœdere mercatoribus imperatur.

Horum item fœderatorũ duo ſunt genera; alterũ eorum qui auxilia mutua paciſcuntur, ſi ab hoſtib. laceſſiti fuerint; alterum eorum qui etiam mutuas opes & copias ad ſociorum hoſtes inuadendos promittunt, idq; vel exceptis quibuſdam, vel ſine vllius exceptione. Omniũ autem arctiſſima ſocietas eſt cum eoſdem hoſtes, & eoſdẽ cum ſociis amicos habemus. In quo genere ſocietatis & amicitiæ principes honorariũ quoddã gentis inſigne, puta militare cingulum torquemve mutuo dare & accipere conſueuerunt. Interdum etiam connubiis ſocietates ac fœdera ſanciuntur. Sanctior tamen ſocietas eſt ac fides quã regi rex, vir viro, populus populo dat accipitq; viciſſim: qualia ſunt antiqua Francorum cum Hiſpanis & Scotis fœdera: quorum verborum quanta vis eſſet, ſi non antea, certe quidem intellectum eſt cum Eduardus IIII. rex Anglorum regno exutus eſſet, ac Francorũ opes fœdere pactas per legatos imploraret: reſponſum eſt legatis, cũ Anglorum rege regnoq; contractum eſſe fœd⁹, nec aduerſus nouũ Angliæ regẽ regnumve ſaluis fœderib. bellum geri poſſe. Ea vis eſt horum verborũ, CVM REGE POPVLOVE. At cum rex regi, & vir viro dat fidem, etiam regno ſpoliatus, auxilium iure petere poteſt.

Hæc autem fœdera vt ſanctiora ſint, ſæpe in Senatu vel in Curia maiore, vel in comitiis optimatum populive promulgantur: vt cauetur eo fœdere quod ictum eſt inter Ludouicum XI. regem Francorum regem & Maximilianum Auſtriæ Ducem anno MCCCCLXXXII. Eſt etiam vnum genus fœderis quod *neutrum* dicimus; idq, ab iis fere coiri ſolet qui inter medios hoſtium fines poſiti ſunt, vt ab vtriſq; tuti ſint. quales eſt fœdus cum populis Burgundionum qui *liberi* appellantur: quibus acceſſit [a] Baſſinorum ager rogatione Heluetiorum.

Rurſus, omnia fœdera aut perpetua ſunt, aut tempore definita, aut tamdiu vim habitura quãdiu ſocii principes vixerint. Sæpius tamen excipitur, vt alterutro principe

cipe mortuo tres quatuorve annos societati cum successore locus sit; & in fœderibus Francorum cum Heluetiis. Ex quibus perspicitur legatos Romanorum ad Antiochum Magnum fœdera non satis accurate distribuisse, cum dicerent: *Tria tantum* [a] *esse genera fœderum: vnum cũ bello victis dicerentur leges; alterum cum pares bello æque fœdere in pacem & amicitiã venirent; tertium: cum qui numquam hostes fuerunt, ad amicitiam fœdere coeunt, qui neque dicunt neq; accipiunt leges.*

[a] Liuius.

His ita explicatis, de cautionibus fœderum disseramus. Inter bonos quidem data fides & accepta vicissim ad mutua principum inter ipsos pacta conuenta satis habere momenti plerique videtur. Sin dubia fides est, aut cum hostibus agatur, obsidibus caueri solet. Sunt etiam qui arces oppidave sibi dedi aut omnino dirui velint. Interdum quoque victi exarmantur, quo minus fidem fallere si velint, possint. Omnium autem cautionum maxima putatur, si fœdera affinitate ac propinquitate contracta iungantur. Sed vt hostes à sociis, victores à victis, potentes à tenuibus, principes à subditis differunt: ita cautiones aliis aliæ maiores quæruntur. Vt tamen tutissime cuique caueatur, conditiones, quantum quidem fieri poterit, æquissimas esse oportet. Nihil enim verius quam quod à Plancio Consule Romano in senatu dictũ est; *Neminem populum diutius ea conditione esse posse, cuius eum pœniteat.* Quærebatur à Legato Priuernatũ, qua pœna suos ciues dignos arbitraretur? *Ea*, inquit, *qua qui liberi esse debeant*: tum Consul; *Quid si vobis ignoscatur, pacem ne fidam habituri sumus?* hic Legatus, *Si bonam dederitis, & fidã & perpetuam; si malam, haud diuturnam.* Hæc legati vox iunioribus nimis arrogans videbatur, senioribus non itẽ: quippe vicinos Vrbi populos qui pro libertate tantum dimicarent, Romana ciuitate dignos iudicabant; alioqui nec in fide retineri, nec in amicitia posse. Atque in eam sententiam Senatusconsultum factum est, deinde latum ad populum de ciuitate Priuernatibus tribuenda: tametsi antea cum Latinis ciuitatibus aduersus

Roma-

Romanos coniurauerant, ac victi deditionem fecerant, " *Mos autem*, inquit Liuius, [a] *Romanis vetustus erat, cum quo " nec fœdere nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius im- " perio in eũ tamquam pacatum vti, quam omnia diuina huma- " naq; dedidisset; obsides accepti, arma ademta, præsidia vrbibus " imposita forent.*

[a] Lib. 8.

Non enim sperandũ est in obsequio retineri posse populum, aut qui semper antea liber fuerit, nisi exarmata ciuitate ac præsidio vrbi imposito, quieturum. Libertatem vero qui quadam ex parte minuunt, acrius stimulant quã qui penitus adimunt; vt Ludouicum XII. Regẽ accepimus Genuenses à Francorum fiducia & clientela rebellantes fregisse, ac vrbe capta ducentis aureorũ millibus, præsidio arci imposito mulctauisse; eos tamen suis legib. ac magistratib. viuere permisisse: præterquam ꝙ numismata regali figura signari iussit. Commodius fuisset libertatem illis integram restituere ac fidos socios habere; aut si perfidia metuenda erat, in prouinciæ formam redigere: cum antea Ludouicus XI. oblatam sibi à Genuensibus cum annua pensione clientelam ægre accepisset; quod iampridem à clientela quam Carolo VI. Francorum rege subierant, belli Venetici metu sublato defecissent. Ita Bernates olim cum à Burdorgorum nobili gente premerentur, petierunt à Comite Allobrogũ, vt se in clientelam reciperet, hic patrocinium non recusauit; sed metu sublato, nihil prius habuerunt quam vt lege clientelari soluerẽtur: quam conditionem Comes accipere maluit, ac fidos socios quam infidos clientes habere. Quamobrem Franciscus maior rex Francorum, male vt opinor, consultus, clientela Genuenses liberare noluit, tametsi ducenta aureorum millia, vt præsidium ab arce Genuensi amoueret, obtulissent, cum & graui bello, & inops à pecunia vndique premeretur. Ex quo satis intelligi poterat Genuenses numquam in obsequio permansuros, quæcumque rebellandi occasio daretur. Alterutrum enim oportuit, fidos inquam ac liberos habere socios æquoq; fœdere coniunctos, aut penitus erepta

pta Reipublicæ administrandæ potestate vti subditos in officio continere.

Hic dicet aliquis non licere patrono specie patrocinii clientib. eripere libertatem. Ego vero tūc licere putem, si cliens fidem fefellit. Quinetiā Augustus[a] populos vectigales fecit qui libertate abutebantur. Quamobrem Carolus IX. rex in prouinciæ formam Virodunos, Tullos, ac Metenses quodammodo redegit, cum allatum esset clandestinis coniurationib. id agi vt Hispanos in vrbes admitterent: Omnibus n. fœderibus quę ob clientelā sanciuntur, caueri solet clientes suis legibus, moribus, magistratibus, consiliis & integra libertate vsuros: sed hæc cautio inanis est, si princeps qui patrocinium suscepit, clientum vrbes arcesve præsidio teneat; si quidem ex liberis populis vectigales, quoties volet, efficere possit. Quis est n. qui nesciat Constantiā, Traiectū ad Mosam, Cameracum, Viennam Austriæ, quæ gentis Austriacæ patrocinium adamauerant, recepto præsidio libertatem amisisse? Iisdem casib. conflictari cœpit Ioannes Pannoniæ rex, qui Austriacorum insidias metuens, Turcarum clientelam subiit; à quibus tamen postea seruilem in modum oppressus est. Ferdinandus Austrius regnum Pannoniarū pactis conuentis q̄ inter maiores vtriusq; gentis contracta fuerant, ad se pertinere contendebat. Sed ea pacta sine populi cōsensione exorta nulli stabili fundamento niti videbantur, cum regis creatio populi suffragiis fieri deberet. Quod si gens Austria propinquitatibus, imperiis, rerumque gestarum gloria florens rogationem ad populum Pannoniarum tulisset, vellent iuberent vnum aliquem sui generis regem inaugurari, regnū illud nulla vi adepturos fuisse constans opinio est. sed ne populus iure suffragiorum in rege creando excideret, Matthiam Coruinum Huniadis filium Regem sponte maluit quam Sigismundi imperatoris liberos habere. Cōsequentia vero pacta cum rege Coruino & Austriacis principib. inita, ordines rata quidem habuerunt; ea tamen ereptis suffragiis & armorum metu potius extorta

[a] Tranquill. in Augusto.

torta quam legitimo consensu facta querebatur. Itaque cum ad vim prolapsa res esset, populus Turcarum opes eblanditus est contra Ferdinandum; cui tamen prouincias aliquot fruendas Turca reliquit, ea lege vt fisco vectigal annuum dependeret. quæ ex re Turcarum princeps Imperatorem Germanorum se tributarium habere gloriatur. Imperator vero *pensionem*, non *tributum* appellat. Differt autem hoc ab illo; quod tributum à subditis, aut ab iis qui potentiorum vi coacti, vt libertate ac pace fruerentur, pecuniam victoribus se daturos spoponderunt: pensio libera est seu à cliente, seu ab iis dissoluatur qui æquo fœdere societatem & amicitiam cum iis inierunt qui sese cum hostibus coniunxerint: seu ab iis auxiliares copias vrgente populo accipiant; vt quidem nostri reges cum Heluetiis in societatem æquis fœderibus venerunt; ea lege tamē vt reges arbitrio suo exercitum Heluetiorum ad huius imperii tutelam conscriberent; ac vicissim Heluetiis aduersus hostiles incursiones opē ferrent. sed quoniam ad huius imperii tutelā frequentes exercitus ab Heluetiis acciri necesse erat, ne hostes hui⁹ imperii Heluetios à Francorum societate diuellerent, reges nostri libenter pensionē mille aureorum in singulas ciuitates spopōderunt; tametsi Francis. maior rex Frācorum prælio ad Marianum paulo ante fœdus cōmisso clarissimam omnium victoriam de Heluetiis retulisset.

Tributum et pensio quid differant.

Ac tametsi superius diximus *patrocinium* verissime appellari cum tenues liberam & gratuitam potentiorum clientelam subeunt: quia [a] merces officio non debetur; potentiores autem tenuium patrocinium aduersus hostium iniurias suscipere debent: nihilominus tamē nulla fere patrocinia gratis suscipiuntur; atque interdum tenues inuitis ac recusantibus patronis pensionem promittunt, vt obligatione necessaria quasi mercede soluta ad opem ferendam teneantur. Id quidem veteribus cōtra decus contraque dignitatem imperii factum iudicaretur: sed posteaquam vtilium & honestorum confusa ratio est, patrocinia potentiorum mercede conduci opor-

a l. 1. mandati.

portuit, ne imbecilles iniuria tyrannorum opprimerentur. Hinc Saluiani Massiliensis graues querelæ, *opes* scilicet *tenuium patrociniis exhauriri vt salui esse possint.* Quis est enim qui nesciat Lucenses, Parmenses, Genuenses, Florentinos patrocinium regis Hispaniarum ingenti mercede pacisci?

Illud etiam indignius minimeq; ferēdum, patrocinii pretium à clientib. solui, non vt ab hostib. aut finitimis, sed vt ab ipsius patroni latrociniis tutiores sint. Nā post calamitatem Papiensem Francis illatam omnes Italię ciuitates patrocinia regis Hispani magna vi pecuniarum mercari cœperunt: Lucenses quidem decem aureorum millibus; Senenses quindecim millibus; Dux Ferrariensis quinquaginta millibus: sed hic quidem specie mutui, cum esset in clientela Francorum. Hoc vero turpius sit an sceleratius, non facile dici potest: eum qui patronum sese ferat, mercedem accipere, ac nihilominus in ipsis periculis clientem deserere. Quid? Sigismundus Augustus rex Poloniæ, patrocinium Liflandorum contra regē Moschouitarum susceperat: fœdere tamen cum rege Moschouita percusso clientes turpiter non tam deseruisse quam hosti prodidisse dicitur.

Quod si quis subditus regnum alienum adeptus sit, seq; in eius principis cui subditus est, fidē & clientelam quasi rex dederit, duplici nexu patronus ad clientis & subditi tutelam obligatur; eoq; magis de clientis existimatione ac dignitate q̄ratur: vt non ita pridē [a] Pius Pōt. max. Reginā Nauarrę citari iusserat, & quidem edicto pemtorio, vt pro tribunali Pontificis se stato die sisteret, pœna publicationis bonorum indicta. Carolus IX. rex aduersus Pontificis iniurias reginæ patrocinium se suscepisse declarauit; tum quia sibi propinquitate coniunctissima esset, tum etiam quod in eius fide, obsequio, ac patrocinio semper fuisset. periniquum autem videri & cōtra morem maiorum, contraq; regū & pontificum pacta cōuenta, huius imperii subditos capitis arcessere, famęq; ac fortunarum causam apud Pontificem maximū dicere cum

[a] *Anno 1563. mense Mar.*

cum tamen Clemens VII. Pont. max. duos Cardinales ad regem Anglorum Legatos misisset, vt quas repudiandæ reginæ causas haberet ipsi salua principum maiestate disquirerent: & quoniam Pontificis aduersus reginã Nauarræ interdicta regis quoq; Caroli dignitatem violare videbantur, Pontificem per legatum admonuit, se quæstionem de subditis quorum fraude ac dolo id factum esset, habiturum: petiit tamen vt sua illa interdicta ad decreta reuocaret; alioqui reginæ sibiq; illatam iniuriam pro iure suæ maiestatis more maiorum se vlturum declarauit. Certe Ludouicus iunior Theobaldum Campaniæ Comitem olim acerrime castigauit, quod eius opeconsiliove Pontifex Romanus Veromanduorũ Comitem diris exsecrationibus deuouisset.

Sæpe fit tamen vt clientes periculi metu liberati aduersus patronos arma capiant: ac ne vetera quærantur, domesticis abundamus exemplis. Cum n. Saxoniæ Dux Ioannes, Philippus Hessorum princeps, Mauricius item Philippi gener, & Albertus iunior Marchio Brandeburgicus, Imperatoris Caroli V. seruitute premerentur, ad opes Henrici II. Francorum regis aspexerunt. Rex ipse Henricus II. summa voluntate patrocinium principum imperiiq; Germanici tutelam suscepit: & aduersus Imperatorem, qui cum antea concordissime sese gesserat, ingentem exercitum conscripsit: ac tantum abfuit vt eo nomine pecunias acciperet, vt etiam ducenta aureorum millia Germanis principibus belli aduersus Carolum gerendi causa magnifice largiretur. Ac tametsi capite XXXIIII.[a] fœderis, quod ab illis cum rege Henrico ictũ erat, tres vrbes imperii Germanici Gallis finitimas & Gallica lingua vtentes regi occupare liceret, non prius tamen Imperator Germaniæ finibus excessit, principib. & vrbibus Germanorum seruitute liberatis, quam clientes patrocinium regis Henrici eiurarunt: neque id tantum verumetiam Henrico Germaniæ liberatori ac patrono nefarium bellum indixerunt. Post etiam [b] omniũ imperii Germanici ordinum cõsensu aperte decretũ est

a Fœdus Chamborti Anno 1552.

b Anno 1565. Augustæ.

bellum

bellum aduersus regem, ni vrbes illas Imperii, quas ex legib. fœderum huic imperio subiecerat, restituere vellet. tametsi Virodonum iam inde à Carolo VI. rege in clientela Francorũ fuisset. Sed imperialis decreti vim absterſit copiarum, aut consilii, aut animi, aut pecuniarũ inopia, aut ꝙ verius est, vrbium expugnandarum desperatio, nõ voluntas. Antea [a] rex admonitus erat ordinibus, imperii gratum fore, si vrbes illas quas dixi, Metim inquam, Tullum ac Virodunum, sub imperii fiducia retineret. a Anni 1559.

Et quoniam patroni à clientibus non magis inuadi possunt quam potentes ab infimis: ita maiorem his quã illis cautionem adhibere oportet, ne patrocinii specie libertatem amittant. Hic occurret aliquis absurdum videri clientem à patrono cautionem exigere, cum se suaque eius fidei ac potestati credere non dubitet. Id quidẽ indignum aliquando Curiæ Parisiorum visum est, quæ vasallum à securitatis petitione cõtra dominum decreto submouit [b]. Sed eo processit hominum fraus ac perfidia, vt etiam vasallis contra vim patroni succurri oportere sapientibus [c] videatur. quãto igitur æquius est in eo genere clientibus opem ferre? b Pro Comite Pollinaico Gallus quæst. 121. Anno 1387. c Molin. ad d. Galli q.

Cautiones clientelares.

Prima igitur cautio est, *vt æquissimis conditionibus vterque vtrique teneatur*: deinde, *vt patrocinii tabulæ quas nostri protectionis literas appellant, clientibus à patrono dentur*; quibus testatum sit iura maiestatis salua & integra clientibus futura: quas tabulas à nouis principibus ratas haberi oportet: alioquin patrocinium morte clientis æque ac patroni dissoluitur. Quamobrem Metenses mortuo Henrico II. rege Francorum, clientelares tabulas à Carolo Henrici filio confirmari petierunt; non quidem vt ab hostibus tutiores essent, sed vt iure maiestatis ac libertate sua vti frui liceret. Atque hæc non modo patrociniorum, sed etiam fœderum ac societatum cum populis aut ciuitatibus contractarum ratihabitio à consequentibus principibus exigi debet, quæ alioqui morte dirimeretur. Nam Perseus rex Macedonũ mortuo Philippo patre, legatos ad S.P.Q.R. misit [d], vt ea quę d Liuius li. 40.

Philippo cum Romanis societas & amicitia intercesserat, se imperium ineunte continuaretur. At cum Romani leges easdem fœderum, quæ prius cum Philippo fuerant, renouari vellent, recusauit Perseus; cum diceret *nihil sibi cum paternis fœderibus commune esse: si Romani amicitiam ac societatem colere vellent, prius de pactis conuentis*[a] *agi oportere.* Ita quoque Henricus VII. rex Anglorum cum à Philippo Caroli V. Imperatoris patre Sufolcium Ducẽ iuratus recepisset, ea lege ne in eum sæuiret, neve illi vitam eriperet, fidem seruauit: sed mortuo Henrico VII. Henricus VIII. filius Ducem securi percuti mandauit: cũ diceret si nec pactis, nec iureiurando patris obligari. Oportet igitur ita cauere vt qui stipulatur, pro se hæredibusq; suis ac successoribus imperii stipuletur: & qui promittit, pro se hæredibusque suis ac successorib. promittat, vt obligatio sit efficax[b].

Sed ꝙ antea dixi, dicẽdum sæpius est, clientelare fœdus omniũ periculosissimum esse, nisi bene accurateque clientum libertati caueatur: quoniam sępissime fit vt patroni in dominos vel etiã in tyrannos, clientes in subditos, sæpius etiã in seruos euadant: quib. vt caueatur, terminanda sunt patrocinia breuiore temporum interuallo; vt si clientibus grauiora videantur, mutari; si honesta, continuari possint; idque potissimum in popularibus & optimatum imperiis, quę quodãmodo sempiterna sunt. Quamobrem Geneuates cum Bernatibus fiducia clientelari contracta[c], patrociniũ annis triginta definierunt; quibus elapsis disturbata ciuitas est paucorum ciuium occulta coniuratione, vt Bernatum imperio ac potestati Geneua dederetur: captis tamen ac cæsis aliquot coniuratis, societas æquo fœdere cum Bernatibus iuncta est[d]. Fallunt enim qui antea patrocinii fœdus cum Bernatibus fuisse negant, propter rerum ac verborum ignorationem. Quod enim Latini *patrocinium & clientelam* iuniores *Aduocatiam* appellarunt, nostri homines *auoizon.* Ego Heluetiorum omnia fœdera quæ multa sunt, à Crucæo Gallorum apud Heluetios legato accepta accuratissime

a Liuius li. 22.

b l. eadem dicemus, de verb. oblig. ff & ibi Bart. num. 30. l. tale pactum. de pactis.

c Anno 1528.

d Anno 1551.

tissime legi: vt quo quæque ciuitas, quibus legibus alteri iungeretur, plane intelligerem. Valdaostæ eadem qua Geneuates difficultate laborarunt, cum illos Valesii patrocinii specie suis imperiis subiicere conarentur[a], nisi regis Francorum ope erepti fuissent. Sunt etiam Rotuillani ac Mulhusii in Heluetiorum omnium; Abbas vero S. Galli, in Tigurinorum, Lucernatum, Suitiorum, & Glarensium singulari clientela. Quod igitur de vasallis dici consueuit, eos à fiducia dominorum eripiendos si durius & acerbius quam pro dignitate habeantur, vt pridem Curia Parisiorum decreuit[b] aduersus Britanniæ Ducem: idem de clientibus iudicium est, vt si patronus leges fœderis perrumpere velit, cliens ipse patrocinii legibus solutus sit.

a *Anno 1559.*

b *Gallus q. 340.*

Omnium auté cautionum maxima est, ne patroni clientum arces vel oppida præsidio militari teneant. Nihil enim verius quam quod à Bruto Tribuno plebis velut ab oraculo in populi Romani concione dictum est, *Vnā esset tenuium aduersus potentiores securitatis cautionem, vt scilicet potentes si nocere velint, non possiunt; cum nocendi voluntas ambitiosis hominibus & imperandi cupidis numquam sit defutura.* Itaq; cū in Anglorum patrocinium Scoti venirēt[c], prudenter prouisum est vt & obsides Scotis darētur, quos renouare sexto quoq; mense, nec arcem vllam Anglis in Scotia habere liceret. In quo quidem ab Atheniensibus peccatum est; quod cum Antipatri, deinde Cassandri, post etiam Ptolemæi ac Demetrii clientelam optassent, arcem illis præsidio militari munire permiserunt: ab iis enim à quibus seruitute liberari debuissent, oppressi fuerunt. Id quod à Demosthene prouisum erat, cum plerique Antipatri humanitatem ac facilitatem laudarent; *Dominum*, inquit, *quantumcunque facilem repudiamus.* Hunc igitur Antipater in Italiam vsque persecutus mori coegit. Sed Athenienses eadem fraude qua socios olim fefellerant, circumuenti fuere. Cum enim Persæ Græciam deseruissent, Gręcorū ciuitates, exceptis oppido paucis, societatem per legatos æquis fœderibus

c *Anno 1559.*

coierunt, vt sua quæque ciuitas libertate ac imperii maiestate frueretur; omnium autem commune ærarium esset ad Apollinis; quo pecunias omnes sociorum in annos singulos cogi placuit, vt communi consensu accepti & expensi rationes exigerentur. His conditionibus ac legibus iurati omnes, sacrificioque solemni fœderibus percussis, Aristides Atheniensium legatus ardētem ferri massam in mare deiiciens, deos omnes deasque testatus; *Sic*, inquit, *repente pereant qui datam fidem fefellerint, vt igneam vim ab aqua exstinctam videmus.* Athenienses tamen pecunias communes sociorum, vt classem pararēt, in arcem Palladis coegerunt; deinde sociorum opibus locupletiores facti cum tributis ac vectigalib. illos prægrauarent, sibi ipsi non modo immunitatem, verumetiam imperium Græciæ pepererunt: cum sociale fœdus in patrocinium mutassent, ac tandem etiam dominatum arripuissent. Erat enim ab omnibus sociorum magistratibus ad iudices Athenarum libera prouocatio, vt est apud Xenophontem [a]. Dominandi vero cupiditas ex eo profecta est, quod Athenienses communibus sociorū pecuniis arma, classes, exercitus compararent: ac militarem disciplinam socialibus impensis tuerentur. Eadē fere Lacedæmoniorum sociis contigerunt; quos sub æqui fœderis specie imperiose sibi parere compulerunt: cum scilicet soli pene ex omnibus sociis artem imperatoriam colerent: neque enim Lycurgi institutis licuit Spartiatis opificia tractare.

Societas violata Atheniēsium fraude.

a *lib. de Republ. Atheniensium*

Nihilo æquius Romani aduersus socios Latini nominis sese gesserūt: inde Setinus Latinorum imperator hac oratione de Romanis questus est, *Sub vmbra fœderis æqui seruitutem patimur.* Itaque *concilia populorum Latinorum habita*, inquit Liuius [b]; *responsumque non ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare iis quorum auxilio egerent: Latinos pro sua libertate potius quam pro alieno imperio arma laturos.* Iisdem prope querelis aduersus Romanos Lycortas Achæorum [c] imperator vsus est, cum diceret, *Fœdus Romanorum cum Achæis specie quidem æquum*

b *lib. 8.*

c *Liuius lib. 32.*

æquum esse;re precariam libertatem , apud Romanos etiam imperium esse. Non aliam ob caulam Samnites aduersus Romanos bellum tam diuturnum gesserunt, quam quod societatis specie Romani imperare Samnitibus vellent.

Superius sociale bellum omnium fere sociarum ciuitatum inde ortum esse diximus, quod Romani sociorũ armis, pecunia, legionibus, sanguine tantum imperium ac tantis opibus auctum peperissent [a]; ex quo tamen nihil ad socios vtilitatis, nulla imperia, nulli honores peruenirent. Certe Romani aduersus socios quã imperiose se gesserint, testis est illa vox Appii Consulis ad Achæorum imperatorem cum de Lacedæmoniorum libertate ageretur: *Dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coacti facerent.* Et cum Ætolis sociale fœdus his legibus percusserunt; IMPERIVM *maiestatemque populi Rom. gens Ætolorum conseruato sine dolo malo, hostes eosdem habeto quos populus Romanus, armaque in eos ferto; & bellum pariter gerito; obsides arbitrio Consulis* XL. *& talenta quingenta dato.* Liberum quidem imperium Ætolis reliquerũt, sed iis conditionibus, vt paulo minus quam Romano imperio subditi viderentur. Hæc autem verba fœderis MAIESTATEM *Romanorum conseruato,* iniquum fœdus esse, nec legibus æquis contractum declarant, vt superius diximus. Cum vero fractis Persei regis opibus Macedoniam suis imperiis subiicere possent, & in prouinciæ formam redigere, vt postea fecerunt, placuit tamen eos populos suis legibus ac magistratibus vti; sed ea conditione vt dimidiam vectigalium ac tributorum partem in Romanum ærarium quotannis inferrent: ac ne vlla rebellandi occasio daretur, omnes belli duces, legatos prouinciarum, præfectos, senatores principis domesticos & familiares; *qui seruire regibus humiliter, aliis superbe imperare consueuerunt*, in Italiam transmitti placuit. postremo regnum Macedoniæ in quatuor regiones diuiserunt, indicta capitali pœna, si qui ex vna religione in aliam cõmearent, aut cœtus affinitatesve contraherent, com-

[a] *Liuius lib. 36. Polyb. li. 6. de militari Romanorum disciplina.*

a Liuius li. 45.

b Strabo.

merciaye[a] haberent. Quibus rebus perſpicuum fit precariam quidem libertatem Macedoniæ populis tributam imperium vero penes Romanos fuiſſe. Iiſdem fere artibus Mummius [b] Conſul Achæis victis, quo minus rebellarent, cœtibus ac ſocietatibus interdixit; Corinthum quæ duo maria breui terrarum interuallo iungebat, diſturbauit; liberos tamen populos ſuis legibus ac magiſtratibus vti permiſit; tributorum ac vectigalium parte leuauit, quibus artibus Romani libertate populis omnib. propoſita, tyrãnos incredibili metu terruerunt; cum intelligerent æquitate ac iuſtitia temperandas eſſe leges, aut de imperio deducendum. Ita Romani triũ pulcerrimarum virtutum, iuſtitiæ inquam, fortitudinis ac prudentiæ laudibus, imperatoriiſque artibus cumulati, populos omnes in ſui admirationem conuerterunt.

Tyrannidis igitur & iniuſtitiæ metu ſublato, princeps iniuria violatur, cum ſubditi ſeſe ab eius obedientia diuellũt, vt patrocinii ſpecie ꝓpoſita libertatẽ adipiſcãtur; eoq; magis ſi cliens nullo fiduciarii prædii iure teneatur. Itaq; cum Carolus Lotharingus Metẽſium Pontifex imperii Germani patrocinium ne verbo quidẽ à rege Carolo IX. violatus, ſed ſummis honoribus & opib. cumulatus ſubire conaretur; tabulasq; fiduciæ, quos noſtri *ſecuritatis literas* appellant, ab Imperatore acceptas ꝓmulgari vellet; Præſes ꝓuinciæ Metẽſis interceſſit; cum iſta ratione Pontifex ſui principis obſequium eiurare, ac huius imperii maieſtatẽ in dubium reuocare videretur.

Periculoſum eſt igitur alterius principis clientelam ſuſcipere; periculoſius etiam ſine iuſtiſſima cauſa ſubire; cum præcipua ſit bellorum fere omnium materia, ex qua ciuitatum & imperiorum conuerſiones, ac ſæpiſſime euerſiones ſequuntur; cum ſubditi à ſuorum principum fide ac obedientia, vt alienis imperiis pareãt, diſtrahuntur: qui etiam ſi nullius imperio teneantur, ſeipſos tamen ſuaq; omnia potentiorum arbitrio ſubiungere videntur, vt eoſdem quos illi hoſtes habeãt & amicos; proq; eorum dignitate & exiſtimatione neceſſe habeant

beant æque ac pro ſeipſis propugnare, & eadem quæ illi pericula ac detrimenta ſubire; victoriarum tamen vtilitates nullas omnino adipiſci. Quo fit vt qui melius ſibi cauent, huiuſmodi clientelam, niſi armis coacti aut potentium iniuriis oppreſſi, adire nolint: ſed aut neutrarũ partium eſſe malint; aut omnium amicitiam & gratiam ex æquo ſine cuiuſquam offenſione tueri, eoſq; ad arma concurrentes modis omnibus ad concordiam mutuam reuocare. Nam ſi omnes omnium hoſtes ſunt, aut ſociali fœdere cõiuncti, quis arbiter diſſidiorum futurus eſt? Illud etiam pleriſq; tutiſſimum videtur, vicinos ac finitimos mutuis bellis atteri: cum in vicinorũ principum caſu ac ruina Rei cuiuſq; publicæ ſalus & incrementum conſiſtere videatur. Quamobrem T. Flãininus Attilio Conſuli Ætolorum captas vrbes vaſtare cupienti reſtitit, cum diceret Ætolorũ calamitates Philippo regi Macedoniæ incrementum allaturas.

Neutrius partis imperium ſequi.

Incommoda neutrarum partium.

Hæc igitur cõmoda conſequuntur eos qui ſe neutros quã hoſtes aut ſocios eſſe maluerunt. Sed grauiorib. incõmodis obligari videntur; cum tuendæ ciuitatis aduerſus hoſtium impetus præceptum fere nullum maius ſit, quã aut potentiſſimum eſſe, aut cum potentiſſimis ſocietatem & amicitiã coire: ſiue eiuſdẽ imperii ciues, ſiue plurium ciuitatum principes bellis mutuis conflictentur: cuius præcepti tanta vis, tanta ſententia eſt, vt qui neutrarum partium duces ſequatur, victoribus quaſi certiſſima præda ceſſurus ſit: vt Legati [a] Romanorũ perſuaſerunt Achæis, quos Antiochus à Romana ſocietate diuellere cupiebat, vt neutrã in partẽ inclinarent. Quãdiu Ludouicus XI. nullius principis aut populi ſocietatib. implicari voluit, hoſtium incurſionib. ſæpe oppreſſus eſt: cum vero ſocietatem cum Heluetiorum populis contraxiſſet, nulli deinceps in eius imperii fines inuaſerunt; ipſique Heluetii viciſſim tutius beatiusque vixerunt Media via *neque amicos parat, neque inimicos tollit*, vt Prætor [b] ille Samnitum non oratione modo, ſed re ipſa comprobauit. Eadem oratione vſus eſt Ariſtænus

[a] *Liuius lib. 35.*

[b] *Liuius l. 9.*

Imperator in concilio Ætolorum, cum diceret *Romanos aut socios habere aut hostes oportere; mediam viam nullam esse.* Ferdinandus rex Aragonum vt Petrum regem Nauarræ imperio spoliaret, nihil prius habuit quam vt illum à Francorum societate seiungeret, vt tandem ab omnib. desertus facile opprimeretur. Ipsi quoque Iabeni, cum Israelitas bellis implicatis sequi noluissent, parta victoria omnes ad vnum internecione deleti sunt. In eadem pericula Thebani pene inciderunt, cum bello Persico domi sese continuissent [a]. Item ciues omnes Laidarum repentino bello ac seruitute oppressi fuerunt, propterea quod nec principem, nec vllam cum finitimis amicitiam aut societatem contraxissent [b]. Ac superiori ætate Florentini cum à Francorum societate desciuissent, nec principes in Francorum regem coniuratos sequerentur, tandem potentiorum arbitrio ac libidini seruierunt. At, inquis, iniquum fuisset se Francorum hostes, quibus cum amicitia coniuncti fuerant, profiteri: assentior illud ego quidem; sed nec ab eorum amicitia diuelli oportuit: quia non tantum societas violatur, *si socios meos pro hostibus habeas, aut cum hostibus te coniungas*; verumetiã si premente metu socios abs te deseri patiare, si ex fœdere auxilia debeantur.

a Polyb. lib. 4.

b Iudicum, cap. 18.

Tutissima cautio eorũ qui neutrarum partium esse velint.

Vna tamen cautio est eorũ qui se neutros esse velint, vt scilicet finitimorũ principum mutua consensione imperiũ per sese tueantur, & à bellis sociorum abstineant. Qua quidẽ ratione Lotharingi, Allobroges, Burgundia libera pace ac trãquillitate floruerunt, quamdiu à bellis finitimorum principũ & quidẽ eorum cõsensu abstinuerunt: at cũ primũ Dux Allobrogum Hispanis sese adiũxisset, imperio ac potestate à Francis exutus est. Differt igitur, distatq; plurimum is qui nec hostes habet nec socios, ab eo qui vtrarumq; partium communis est amicus, modo id fœderibus sit comprehensum. Quod q̃dẽ consilium si omnibus ciuitatibus salutare est ac laudabile, quanto laudabilius ei futurum, qui cæteros omnes vel potentia vel dignitate superat, vt controuersiarum

quæ principibus inter ipſos ſæpius intercedunt; arbiter accipiatur? Eſt enim ac ſemper fuit in more poſitum, vt populorum diſſidia componantur amicorum ac ſociorum communium ſententiis & auctoritate: & eorum potiſſimum qui opibus ac potentia cæteris præſtant, vt quidem Romani Pontifices, qui maiorum noſtrorum ætate principes ad concordiam & amicitiam colendam inuitare præclarum & honeſtum ducebant: qua quidem ex re & populis ſalutem, & ſibi ſecuritatem cum ſumma ſua laude pepererunt; qui vero partium duces eſſe quam arbitri præſtabilius duxerunt, cum ſuę ciuitatis ruina cumulauerunt alienam.

Nouum Hiſpanis viſum eſt, ꝙ Alexander VI. Pōtifex fœdus cū Ludouico XII. rege Francorum aduerſus Hiſpanos ſuos populares cōtraxiſſet: cum vero Hiſpani ſuperiores in Italia fuiſſent, Pontifex Ludouici legatū admonuit ſe à Frācorum ſocietate, vt patrem omnium cōmunem, abſtinere velle. ſera fuit illa pœnitētia, cum incendia cōcepta, quæ ipſe inflammarat, reſtringuere nec poſſet, nec ſi potuiſſet, velle videretur. Conſimili errore Paulus IIII. Pontifex M. cum rege Henrico II. ſocietatē coiuit, procuratore fiſcali rogante vt Neapoleos ac Siciliæ regna eccleſiæ Romanæ fiſco vindicarentur. Id agebatur vt Hiſpanis ex Italia expulſis, Pontifices cenſum vtriuſque regni recuperarent, ac Francis imperioſius quam Hiſpanis dominarentur. aut quod Iulius II. Pontifex dicere ſolebat, cum alteris ſocietatem inirent, quo facilius vtroſq; quaſi barbaros ex Italia exterminarent. Dux Albanus Pontificem admonuit vt parens omnium communis quam Hiſpanorum hoſtis eſſe mallet: non acquieuit tamen; cum iam tota Italia Francorum & Hiſpanorum exercitus diſſiparentur. ſed cum ad prælium Hiſpanos de vrbium latebris ac præſidiis detrahere Galli non potuiſſent, nec obſidione arces expugnare, Pontifex à ſocietate Francorum abſtinere coactus: & in pacis actionib. exceptum, ne Pontifex Romanus deinceps Hiſpanos aut Francos tueretur, ſed eadem vtroſq; ami-

citia complecteretur. Nullius vmquam principis inimicitiæ tantas huic imperio calamitates intulerunt, quantæ ab illa Romani Pontificis amicitia illatæ fuerũt mox enim Sanquintinam cladem secuta pax est omniũ quas accepimus, huic imperio pernitiosissima: quæ nobis omnia quæ annis triginta parta fuerant, ademit.& quoniam earum rerum commemoratio mentem mihi exulcerat,ad pontificem Theatinum redeo, qui Clementis Pontificis max. consimilibus peccatis ad officium reuocari debuisset. Hunc enim Ludouicus Canosa legatus apud regem Francorum studiosissime admonuerat, vt se patrem omnium principum communem profiteretur,in eoque suas opes, fortunas ac dignitatem versari persuasum haberet. Quæ consilia cum repudiaret, vrbem prius ab Hispanis captam vidit quam obsessam,direptam quam expugnatam; seque in arce ipsius vrbis ab hostib.ante circumsessum, quam hostes venturos suspicaretur. Hic non quæritur à me vtri pontificis gratiam vel odium,Franci an Hispani promereri studuissent;sed illud tantum, omni principum ac ciuitatum generi turpe esse, vt qui communes amici aliorum controuersias componere possint, sese duces partium profiteantur, etiam vt nulla ex eo detrimenta sequantur, quanto magis declinãdum illud est, si anceps ac dubia victoria ruinam tibi sit allatura?Nec desunt qui suis ciuibus publice interdicunt,ne pro finitimis inter se dissidentib.quibuscum amicitia coniunguntur, arma capiant:nihilominus tamen factum probant,aut dissimulant,ac sæpe clam iubent imbecilliorib. succurri:vt Liuius de Ætolis, *Iuuentutem*,inquit,*aduersus suos socios, publica tantum auctoritate demta,militare sinunt, & contrariæ sæpe acies in vtraque parte Ætolica auxilia habent.* Diligentius ab his quam ab hostibus cauendum.

Hic occurret aliqs, periculosum esse vnũ aliquẽ populũ cæteris omnib.eminere,& ex aliena ruina suam ciuitatẽ sic augere,vt si velit,sub imperiũ cæteras subiicere possit.Illud quidẽ assentior;nec vlla causa ꝓbabilior est: quam-

quamobrem qui neutrum profiteatur, imbecilliorũ casibus succurrere debeat. Etenim principum ac ciuitatum imperia stabiliora sunt, & ab iniuria finitimorum tutiora, cum societates ac fœdera sic contrahuntur, vt æquabilis quædam ex omnibus potentia existat. Cum enim aduersus Perseum Macedoniæ regem Romani bellum gererent, aliæ quidem ciuitates regi, aliæ Romanis fauebant: *Tertia pars*, inquit Liuius, *optima eadem & prudentissima, si vtique optio domini potioris daretur, sub Romanis quam sub rege esse malebat: si liberum inde arbitrium esset, neutram partem vellent altera oppressa fieri potentiorem: ita inter vtrosq; conditionem ciuitatum optimam fore, protegente semper altero inopem ab alterius iniuria, & illibatis vtriusque partis viribus parem esse.* Sed hoc Liuius prætermisit, quod qui ita de ciuitatum statu iudicarent, neutri parti sese adiunxissent, cum tamen vtriusque obligarentur. At illis bene cessit: quia non si ex alieno casu detrimenti aliquid ad te peruenturum est, propterea societatem violare debes, vt imbecilliori opem feras. Honestum est igitur & eum, q cæteris dignitate ac potentia superior sit, etiamsi non conuenerit inter principes & imbecilliorem, si ita conuenerit, neutrarum partium esse.

Hoc etiam communi omnium gentium saluti necessarium: vt si controuersiæ inter socios fuerint, si bella suscepta sociorum & amicorum communi consensu finiantur: quæ alioqui nullum exitum reperirent. Sed vnum genus est eorum qui neutrarum partium se esse verbo declarant, re tamen faces vtrisque ad bellum inflammandum clam suppeditant: ferendum illud quidẽ quodammodo, si suę saluti aliter consulere non possint: vix est tamen vt ea fraus latere diu possit: re vero plane cognita ac percepta, pernicies imminet ab vtrisque mutua concordia conciliatis. Etenim cum maiorum nostrorum ætate Veneti inter finitimos principes occulte iurgia sererent, ac turbatis rebus in alienas possessiones clam inuaderent, Ludouicus XII. rex Francorum societate cum Iulio II. Pontifice Romano, cum

Maxi-

Maximiliano Imperatore, cumq; Ferdinando Hispaniarum rege contracta, Venetos triplici prælio fusos ac fugatos ad earum vrbium quas ipsi fraude occuparant, restitutionem compulit? ac primum per sese Cremam Cremonam, Brixiam, Bergomum, Guiaraddam Mediolanensium municipia; Pontifex Romanus Fauentiam, Ariminum, Rauennam, Ceruiam, vrbes Romanæ ditionis: Maximilianus Patauium, Vincentiam, Veronam Imperii nomine; suo vero Treuisam ac Forum Iulium; Ferdinandus arces ac portus Neapolitani regni, quæ oppignerationis iure tenebantur, recepit; cum tamen ante bellum satis Pontifici fieri potuisset vnius oppidi restitutione: sed Dominicus Treuisanus Reipublicæ Venetorum procurator intercessit, cum diceret a Venetis quidem arces & oppida capi semper; semel ademta restitui nouum & absurdum esse.

Tutius est igitur eos qui neutrarum sunt partium, ab iis fraudib. abstinere, ac potius bellis implicatos ad pacẽ reuocare; aut certe simulare, si aliena bella tuæ ciuitati vtilia sunt; pax autẽ detrimento futura; quamquam nec simulare, nec personam diu ferre quisquã potest. Quod si res ad pacẽ inclinat, id est, si apparet eos qui diu bella inter se gesserunt, acceptarum calamitatum tædio teneri, tum maxime conniti oportet, ac modis omnib. efficere vt te auctore ac suasore pax inita videatur: imitantem Athenienses, q cum Rhodios ac Demetriũ graui diuturnoq; bello fatigatos desiderio pacis quam petere puduisset, teneri intelligerent, legatos de pace ad vtrosq; miserunt, ac summa cum sua laude Reique publicæ securitate, vt ab armis discederetur, obtinuerunt: tametsi nullo fœdere cum illis sociarentur. quanto præclarius est igitur pacem conciliari ab eo qui communis socius est eorum quibuscum bellum intercedit? nam si alterutri tantum socius erit, pacem conciliare necesse habet, aut iisdem bellis implicari, si vel sociis abs te, vel tibi à sociis auxilia ex fœdere debeantur: cuiusmodi sunt Heluetiorum fœdera nobiscum. Quamobrem reges nostri sæpe dissiden-

diſſidentes Rhætos cum Heluetiis,&inter ſe Heluetios conciliarunt: tũ ꝓpter neceſſitudinis &amicitiæ iura,tũ etiam ne ſociorum auxiliis interim carere cogerentur.

Eſt etiam illud neceſſarium, cum bellorum pertæſi, quos pacem ab hoſtib.petere piget, clandeſtinis cõſiliis finitimum aliquem excitant, qui bella componat:vt cũ Florentini Venetos ab auxilio Piſanis ferẽdo diſſuadere vellent, idq; bellũ Venetis ipſis moleſtum eſſe intelligerent, clam Ferrariæ Ducem excitauerunt; qui quaſi arbiter ab vtriſq; receptus rem compoſuit. Nihil autem principe dignius,nihil magis optandum quam diſſidiorum ac bellorum inter populos arbitrum ciere: vt olim S.P.Q. Romanus propter ſummam virtutis quam de ſe ipſe concitarat opinionem, deinde Pontifices Romani, propter eam qua cæteris præſtare videbantur pietatis ac religionis opinionem. Cum enim Carolo V. Frãcorum regi cum rege Nauarræ [a] & Richardo regi Anglorum cũ Philippo Auguſto grauiſſima bella intercederent, ad PontificemRomanum,quaſi ad arbitrum honorarium, belli ſummam detulerunt. Id autem ab omnibus fere Chriſtianis principib.fieri conſueuerat, niſi pontificis ipſius cauſa ageretur:vt cumFederico II.Imperatori cum Innocentio IIII.Pontifice Romano graues controuerſiæ intercesſiſſent, Federicus ad Francorum Senatum,q̃ ſummam iuſtitiæ laudem adeptus erat, arbitria detulit: tametſi Pontifex ad regem Francorum ſacram Pontificum Romanorum ancoram, confugiſſet.At noſtræ ætatis Pontifices cupidiſſime hunc honorem ambire videmus. Clemens enim VII. ſocietate cum regib.Francorũ & Anglorum aduerſus Carolum V. Imperatorem contracta, [b] vno capite fœderis excipi voluit, *vt ſi pacem cum Imperatore iniri commodius videretur,ipſe arbiter eſſet*.Paulus III. Pont. Romanus idem caueri voluit in pace Maſſilienſi [c] ac Sueſſionenſi [d].

a Anno 1365.
b Anno 1521.
c Anno 1536.
d Anno 1544.

Nihil autem æque neceſſarium eſt in fœderibus concipiendis, quam vnum aliquem potentia vel autoritate præſtantem populum vel principem excipere, qui ſociorum,

ciorum ac fœderatorum arbiter sit futurus; ne aut bellum temere inferatur, aut illatum non facile exitum reperire possit. Et quidem vtilissimum est, omnes inter se principes, qui societate vel amicitia coniuncti fuerint, conspirantibus animis hoc agere ne cuiusquam opes ac potentia tanta sit, vt si velit, infimos armis ac imperio frangere possit: aut etiam tenuib. illatum bellum modis omnib. ante partam victoriam componere oportebit, vel iustas conditiones recusanti bellum indicere. Vt rex Ægypti, Athenienses, Rhodii, Chii, ac cæteræ ciuitates Philippum iuniorem Macedoniæ regem ad pacem cōpulerunt, ne statum Ætolorum rex potentissimus facile disturbaret, ac in prouinciæ formam redigeret; quo facto vniuersæ Græciæ imperio [a] potiretur. Ita quoque Francorum rege ad Papiam capto, Veneti, Florentini, Dux Ferrariensis cum Romano Pontifice & cum rege Anglorum fœdus percusserunt: non quia Francorum afflictæ fortunæ ad misericordiam illos allicerēt (: vt fere contingit regib. quib. regale nomē sanctum videtur:) sed ne Imperatoris aquila, quę magnam Europę partem alis contexerat, infimos ac tenues principes vnguib. discerptos laceraret. At illi ipsi paucis ante annis cum Imperatore coniurati Francorū opes fregerant: quod Franci Italiæ imperium adepturi, ac infimis libertatem erepturi viderentur; vt iam Sfortiadas imperio Mediolani, Marchionem Salussiarum principatu, Genuenses libertate spoliasse dicebantur. Eandem ob causam Mithridates rex Ponti, cum Romanos vertice cęlum attingere videret, reges Parthorum, Ægyptiorum & Armeniorum, vna cū Græcorum ciuitatib: quibusdam, ad fœdera contra Romanos, quorum opib. ac potentia perterriti fuerant, excitauit: & vna die tota Asia, vno nuntio, vna literarum significatione, omnes ciues Romanos, qui non pauciores fuerunt quadraginta quinq; millibus, necandos trucidandosq; denotauit. Sed illa consociatio fera fuit, nec eadem animi fortitudine à cæteris regibus qua à Mithridate susceptum est illud bellum. Superioribus annis

[a] Liuius li. 34.

annis cum de pace Cameracensi [a] Francos inter & Hispanos reges ageretur; omnes Christiani principes ac ciuitates regis alterutrius aut vtriusque nomine excepti sunt: locus etiam iis qui sexto post mense fœderib. regis alterutrius nomine comprehendi vellent, relictus, [a] Anno 1559.

Exceptio vero diserte fiat oportet, non generali oratione ne iusta excusationum probabilium argumenta capiant q belli faces ministrãt. Nã fœdera sæpe ac societates tã occulte ac tam repente fiunt, vt prius confecta res sit, quã quis affectam fuisse suspicetur; vt Cameracẽse fœdus aduersus Venetos, de quo superius diximus, tã occulte contractum est, vt ne Veneti quidem rerum agendarum & consiliorũ inquirendorum artifices optimi, quid actum esset ante suspicari aut per Legatos subodorari potuerint, quam societas aduersus eos contracta omnium sermonibus ac fama peruagaretur. Nec dubium est, si Veneti quæ in perniciem suæ ciuitatis gerebantur, prospicerent, quin prohibere potuerint cum etiam bello suscepto, incoato & affecto, Põtificem maximum à societate non modo distraxerint, verumetiã perfecerint vt Francorũ hostium acerrimũ se præberet: vnde primum salus Reipublicæ Venetorum illuxit. Eadem calamitate Germani principes cõflictari cœperunt, cum quid aduersus eos fœdere Suessionensi [b] Pontifex Rom. pace cum rege Francorum & Imperatore facta moliretur, scire neglexissent. Nam primo capite Pontifex vtrũque principem ad arma pro Romana Religione aduersus Germanos capienda iureiurando obligarat: quod illis nõ antea credibile visum est, quam exercitus Hispanorũ, Belgarũ, & Italorum in Germaniam irrumperent. Nec tamen difficile videbatur pestem illã auertere, cum nec Imperator nisi vrgente Põtifice bellum illaturus esset, & ab eo rex Francorum non modo abstineret, verũ etiam illis occulte faueret, ac præter Pontificem Romanum hostem haberent neminem. Interdum tamen tanta sunt odia, tantæ inimicitiæ, vt etiam prouisæ nullius consilio vel prudentia declinari possint. Franciscus [b] Anno 1544.

maior

Fœdus contra Francos. maior prospiciebat Pontificem Romanum, Imperatorem Carolum, regem Angliæ, Venetos, Genuenses, Florentinos, Lucenses, Senenses; Ducem Mantuanū, Sfortiadas coniuratos [a] in se vnū armari, vt agri Mediolanēsis possessionem Maximiliano Duci restituerent: non tam ipsius Ducis gratia quam quod illos regis Francorū potentissimi principis victoriæ aduersus Heluetios & Sfortiadas terruissent Rex societatem illam nec prohibere poterat, nec contractam perrumpere, nisi de agro Mediolanensi decederet. qui antea cum rege Francisco amicitia coniunctissimi fuerant; à fide simul & ab amicitia defecerunt: nam fidei religionem plerīq; principes nullam esse putant oportere, si publica vtilitas agitur: quinetiam tanta est hominum perfidia, vt cum maxime fallere proposuerunt, omnib. exsecrationibus sese deuouere nō dubitent: vt Lysandrum [b] dicere solitum ferūt, *pueros quidem astragalis, cæteros iureiurando falli oportere*: sed violatæ religionis grauissimas dedit pœnas.

a Anno 1523.

b Plutarch. in Lysandro.

Certe quidē periuriū atheismo detestabilius est: quia non tāta est eorum, q deos omnes auersantur, impietas, quanta eorum qui & esse deos, & reb. humanis prospicere confitentur, iuris tamen iurandi simulatione numē irridere non dubitant; ista vero impietas cum animi abiecti turpitudine semper coniuncta est: quoniā is q sciēs periurium admittit, hostem quidē metuere; Deum vero despicatui habere se declarat. præstaret aut Deum immortalem esse, aut eum quē Deum esse putant, suæ fraudis testē numquam appellare, sed seipsos tantum: vt Richardus Anglus Pictonum Comes in beneficio Rupellanis ciuibus cōcesso ad extremum hac formula vsus est, TESTE ME IPSO. Cum igitur fides iustitiæ totius vnicum sit firmamentum, qua non modo Respublicæ, sed omnia humana societas continetur: cum omnibus, tum vero principib. inuiolabilem esse oportet: qui cum violatam à subditis fidem acerrime vlcisci debeant, quis desertæ à principib. fidei vltor futurus est? Excipio turpia pacta; quæ nec sine scelere seruari, nec sine impietate

turpia pacta

iuri

iureiurando cõfirmari possunt [a]. At ne princeps quidẽ si iurauerit ea se nõ facturũ quę natura iusta sunt, si à promisso descisсat, nulla iurisiurãdi religione obligatur: cũ priuati plura q̃ ciuili iure liceat præstare ne iurati quidẽ teneantur [b]. Quæ autem iniusta sunt natura, nec ꝓmittere quemquam, nec ab aliis promissa exigere fas est.

Ambiguitatẽ etiam verborum circumcidere, & quoad eius fieri poterit, de pactis conuentis amputare vtilissimum est, ne iustorum aut iniustorum specie, periurio latebra, decipiendique occasio quæratur: vt cum Henricus Angliæ rex societatem cum Aureliorum, Biturigũ, ac Burboniorum Ducibus cumque Alenzoniorum & Arminiacorum Comitibus iniret, vt mutua sibi auxilia præstarent, si iusta causa esset: Henricus ea clausula sibi vtendum putabat, vt in regem Francorum subditos, & quidem regis ipsius gentiles armaret; quia fœdere exceptus non esset. Illi vero Henricum in eam societatem nõ pertraxissent, si regem Francorum diserte exciperent. sed liberum sibi fore putabant, iustam causam interpretatione honesta minuere, cum nulla causa honesta videri possit aduersus principem, multo minus aduersus patriam arma capiendi; nõ quia perfidiæ scelere careant principes, qui; fidem pactorum, quæ detrimento sibi futura sunt, violare non dubitant, etiamsi à victoribus pacisci metu cogantur: contra quam plerisque Romani iuris interpretibus [c] videtur: qui nec iura fecialia nec veræ iustitię disciplinam, nec vllam antiquitatis Romanorũ, quorum leges interpretantur memoriam tenent. Sic tamen inueterauit hic error, vt nullum stabile fœdus, nulla fida societas inter principes contrahi possit, si victores victis legem dederunt: vt iam legati de fœderibus disceptantes non dubitent, hanc vnam violandorum fœderum causam opponere, quod vi ac metu facta; quasi ex edicto Prętorio actionem instituerent.

Mirum tamen est hanc nouã prudentiã Romanos, à quibus ad oẽs populos iuris fecialis totiusq; iustitię fontes purissimi manarunt, antea semp latuisse. Quis est n.

a cap. 1. de iureiurando.

b l. vlt. de non numera. pec. C. l. adigere §. vlt. de iure patronat. l. iurisgentium § generaliter de pact. l. vlt. qui satisd. Canonistæ alter sentiunt ex cap. ex rescripto. de iureiurand. gl. in l. si pecuniã. de cond. causa. Bald. ibid. vetitum est. ar esto. Curiæ Par. suorum fidem exigere eorum pactorum quæ ciuili iure permissa sunt Rebuff in gl. vlt. num. 9. de mercat.

c Alex. consil. 48. li. 6. & consil. 17. li. 5. Franciscus de Acol. consil. 14. Decius consil. 219. Bald cõsil. 364. & 26. lib. 3. & consil. 40. lib. 1. Domin. Geminian. cons. 124. Cardin. Zabarella consil. 137. Bartol. ad l. conuentionum. de pactis. ff.

qui nesciat pacis conditiones fere semper inuitis dari, & a victorib. vi ac metu accipi, vt quod dici solet, *Minima de malis*? Nemo tamen aut princeps aut legislator exstitit vmquam, qui quod victori promisisset, exsequi recusaret quasi vi coactus id fecisset. *qui enim viro forti,* inquit, Tullius[a] *vis potest adhiberi*? illic agit de Marco Attilio Regulo, qui ex insidiis captus duce Xanthippo Lacedæmonio, imperatore Amilcare Romam venit, iuratus se Carthaginem rediturum nisi captiuos nobiles pro se reddi persuasisset; Senatui mandata exposuit, sententiam ne diceret, recusauit: quamdiu iureiurando hostium teneretur, non esse se Senatorē. sciebat se ad cruciatum & ad exquisita supplicia reuerti: vim tamen aut metum non excusauit, sed ad hostes rediit. nec aliter Mancinus Consul faciendum sibi putauit, cum Senatui pacis conditiones persuadere non potuisset. Quos enim iuris fecialis magistros grauiores; quos Romanarū legum meliores interpretes quam Consules Romanos quæramus? " Illi tamen officii retinendi causa ad cruciatus voluntari-" os proficisci, quam turpiter fidem deserere maluerunt. Quid Consul Postumius? quid sexcenti obsides cum ageretur de pace Caudina? exstant actiones Consulares, quib. quid ille in Senatu, quid corā populo dissèruerit, intelligi facile potest. si vim, si metū excusasset, à populo lapidaretur. Nulla tamē vis maior videri potuit, quam cum inter angustias Appennini montis fraudib. hostium sic interceptus Romanus exercitus, sic conclusus erat, vt nec progredi, nec regredi, nec cum hoste dimicare posset. Illud tantum, pacem iniussu populi Romani sancire non potuisse: ac propterea Consul petiit à populo qui pacis conditiones repudiarat, vt vna cum Veturio collega nudi ac vincti hostib. dederentur: cum scirent se ad cruciatum aut ad sempiternam seruitutem quouis cruciatu fœdiorē proficisci.

a lib. 3. Offic.

Pace Madrica[b] rex Franciscus maior Carolo Imperatori iuratus promisit se, cum primum regni fines attigisset, pacis conditionem ratam habiturum, aut in captiuitatem

b anno 1526. 24. Febr.

tatem rediturum. Franciscum & Hëricum filios obsides dedit. Non prius Hispaniæ fines euaserat, quam omnes vno pene consensu principes ac populi suas opes & copias ad illũ sponte detulerũt, si aduersus Imperatorem bellũ renouaret. Rex in Curiã Parisiorum venit, Senatũ habuit, & vniuscuiusq; sententiam exquisiuit. pacis cõditiones ratas haberet necne. Selua Præses Curiæ Parisiorum ad infirmandam pacem, Zabarellæ [a] Cardinalis auctoritate vsus est, qui, quod in eo genere vi ac metu factum sit, ratum haberi non putat oportere; idq; exemplo Ioannis Cypri regis, qui à Genuensib. captus, obsidẽ filium dederat, nec tamen fidem seruarat. Miror ego nõ erubuisse principem tanti senatus, quo nullos toto terrarum orbe illustrior est, non modo iuris fecialis imperitum hominem testem laudare, sed etiam eius tam ineptis argumentis sese munire. Hæc potissima pacis infirmãdæ occasio fuisse videtur. additum etiam illud, non potuisse regem prouincias huius imperii, Burgundiam inquam, & maximam Belgiæ partem, sine senatus ac populi consensione hostibus promittere. id quidem verum est: cætera extra rem. Numquam enim veteres Romani, qui neruosius quam nostri de toto iure feciali disserebant, de vi, de metu, de ratihabitione captiuorum quæsierunt: & quidem nihil ineptius est quam captiuorum arbitrio relinqui, vt postliminio reuersi ratum habeant quod cum hostib. gestum sit. obsides vero q. dederat, nec pacis legibus, nec vllo iureiurando tenebatur, ac ne iurare quidem cogebatur; qui obses in eã causam datur, vt pro captiuo fide iubeat, aut capite luat, si is qui promisit, à pactis conuentis recesserit. Illud est quod Posthumius Consul in concione populi Romani; *Cum me,* inquit [b], *seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea præterquam corpora nostra debentur Samnitibus: dedamur per feciales nudi vinctique.* & paulo post; *Quid enim obsidibus aut responsoribus in fœdere opus est, si precatione res transigitur? nomina Consulum, Legatorum,*

a Consil. [illegible]

b Liui. lib. 9.

rum, Tribunorum militum qui spoponderunt, exstant: si ex fœdere res acta esset, præterquam duorum fecialium non exstarent. *Sponsionem* appellat, non *fœdus*: quia fœdus inter summos principes aut populos solemni precatione perpetuam vim habiturum: Sponsio à ducibus & Imperatoribus, qui obsidib. cauere solent, nisi populis principibusve conuentio accepta sit: Pactio, tẽporaria est conuẽtio sine obsidibus: Pax vtroq; modo conficitur ab iis quib. publice data potestas est. Ex quibus perspicuum fit eos qui obsides dederunt, nec iureiurando, nec pacis actionibus magis obligari, quã qui ab hostib. captiui, tametsi fidem dederunt, vinculis tamen aut carcerib. retinẽtur: qui si euaserint, nulla periurii fraude obligantur[a]: vt Frãciscus rex Granuellæ Caroli V. Imperatoris legato aperte respondit: quoniam, vt Romanorum quidem Consul dicere[b] solebat; *vult quisque sibi credi, & habita fides ipsã obligat fidem*. Itaque Senatusconsulto decretum est, vt Romani ciues, quos Pyrrhus data fide Romam ire permiserat, ad hostes indicta capitali pœna redirent.

[a] l. nihil interest. de captiuis l. . §. non sicu . de dolo.
[b] Liuius. li. 22.

Hic occurret aliquis, Franciscum regem iurato promisisse, nisi pacis conditiones sibi probarentur; in Hispaniam se rediturum: idque factum olim fuisse Ioanne rege Francorum; qui tametsi obsides fidemque dedisset, cum ea quæ promiserat ac sperarat efficere non potuisset, in Angliam rediit. neuter tamen datis obsidibus redeundi obligatione tenebatur. Quamquam Franciscus, vt pacis actionem probaret, cogere tamen non poterat Senatum populumque Francorum, ad id de quo nihil in pacis actione exceptum erat, cum ejus potissimum interesset ne prouinciæ ab hoc imperio distraherentur. Quamobrem Imperatori qui à pacis conditionibus discedere noluerat, iure bellum indictum est. Qua quidem re commotus Franciscum regem perfide se gessisse dixit. Quod cum allatum esset, rex omnibus coactis principibus in senatum venit: cumque de iniuria sibi ab Imperatore illata grauiter questus esset Granuellum Hispanorum legatum adesse iussit, vt Carolo

Austriaco

Austriaco qui sibi absenti perfidiæ probrum obiecisset, ꝑ ista contumelia denuntiaret eum toties improbe mẽtitum, quoties hoc dixisset; vtq; duelli locum ac tempus assignaret. Eadem oratione aduersus Carolum vsus esse dicitur rex Anglorum, cum etiam à Carolo perfidiæ insimularetur. Fortiter illi quidem, ꝙ perfidiæ crimen à se depulerũt; cum eo scelere vix vllum in principe grauius esse possit: quia nulla res vehementius Respublicas continet quã fides; qua sublata, cum vna de pulcerrimis virtutib. iustitia cum humana societate tollatur necesse est.

Nec vero tantæ impudentiæ princeps vllus exstitit vnquam, qui honesti promissi fidem violare fas esse diceret: sed alius fraudem hostium, alius errorẽ, alius prauum consilium, alius rerum conuersionem, quæ prouideri nulla prudentia potuerunt, excusat, aut quia ꝓmissa seruari sine Reipubl. interitu non possint. denique omnia iure facta defenduntur, vt vel oportuerit, vel necesse fuerit, vel imprudentia, vel improuiso casu factum sit: quæ causæ cum incidunt, violandæ fidei occasionem præbere solent: quæ tamen iusta esse non potest, nisi ꝙ promiseris natura iniquum fuerit, aut præstari non possit. Scio principum assentatores qui remissius ista disserunt, periurii latebras omnes studiose conquirere: qui autem neruosius, fidem omnibus vtilitatibus quantæcunque fuerint anteponi putant oportere, si sublata verborum ambiguitate pacta conuenta perspicua minimeq; dubia videantur.

Qui vero Pontificem Romanum, nõ seipsum modo sed etiã alios iurisiurandi religione soluere posse [a] tradũt eos ego summa impietate obligari iudico; quamquam ab ipsis Pontificii iuris interpretib.[b] satis refelluntur. Ac ne Iulius quidẽ II. Pontifex max. quem *Ecclesiæ Romanæ fidem* historici [c] appellant, tantę impudentiæ fuit, vt sibi fidem violare licuisse diceret, cum Ludouico regi nefariũ bellum pro tot beneficiis quæ antea commemorauimus, & quidem societatis violato fœdere, intulisset: exquisitam arripuit occasionẽ, cũ Pontificatum Arelatensem actori

a *Petrus Ancharan. in c. venerabilem de electione.*
b *Io. Imol. & Anton. Butrio in cap. 1. de constitut.*
c *Guicciardin.*

cuidam Romano contra decus huius imperii, contraq; morem maiorum tribuere non dubitasset, atq; ita se gereret, vt ne regis quidẽ legatum admoneret: quod cum allatum esset, Ludouicus omnia sacerdotia, quorũ fructus in Gallia Romani percipiebant, ærario adiudicauit. Hãc igitur Iulius inferẽdi belli occasionẽ nactus est improbe q̃sitam. Hunc etiam Guicciardinus bonus auctor, iactare cõsueuisse scribit, se fœdera ac societates cũ Germanis, cum Gallis, cum Hispanis, quos ipse Barbaros appellabat, ad eos fallendos ac decipiendos contrahere: vt omnes ex Italiæ finib. exterminaret. Nec desunt q perfidos quidẽ exsecrantur, perfidiæ tamen suauissimos fructus decerpere solent: vt de Philippo Alexandri patre ferunt. Itẽ Lacedæmonii Phœbidam perfidiæ damnauerunt, ꝙ contra fœdus cum Thebanis ictum in Cadmeã arcem inuasisset: eam tamen ipsi retinuerunt [a].

[a] Plutarch. in Epaminonda.

Qui vero suæ dignitatis curam habent, ne turpiter à fide desciuisse videantur, iurisconsultorum responsa cõquirunt: vt Marchio Pesquerensis, qui accurate ac latenter tacitis nominib. ac locis exquisiuit, num vasallus regis Neapoleos Pontifici Romano potius obedire quam regi teneatur. consilii vero capiẽdi summa fuit, vt si bellum aduersus Carolum V. à Mediolanensi Duce, annuente Põtifice, susceptum prospere cederet, ipse regnum Neapolitanum possideret: sin aliter res cecidisset, Mediolanum principatum Duce perduellionis damnato præmii iure sibi deposceret. Sed coniuratione detecta Moronem Ducis Cancellarium in carcerem egit: quem pro tanto crimine leniter tractauit, ne seipsum moriturus proderet. Marchio tamen paulo post, cum omnia patefacta essent, animi dolore extabuisse fertur. Eadem enim perfidia Imperatorem, Ducem, Pontificem, ac socios omnes fraudare proposuerat; quo perfidiæ genere nullum fœdius aut turpius cogitari potest. Licet quidẽ *vna fidelia duos parietes dealbare*, dum salua religionis fide id fiat: vt de Themistocle fertur, qui regem Persarum clam admonuit, nisi ex Europa breui excederet. Græcos

eos aditum Hellesponti præcidere decreuisse: precatus est etiam à rege ne rem euulgaret. Quo quidem consilio Themistocles sibi securitatem peperit, si penes regem victoria futura fuisset, sin consilio rex acquiesceret, vt quidem acquieuit, Græcorum omnium gratia iniret.

Qui tamen veteratoria calliditate sibi cauent, vt in vtramque partem fallere possint, exitium sibi procurare sæpe consueuerunt: vt Epirotæ qui bellum aduersus Ætolos ab Achæis susceptum se in consilio Achæorum probare dicebant; Ætolis vero clam significauerunt se illis hostes minime futuros, Iidem bello Macedonico Persei se amicos fore promiserunt, modo ne Romanorũ in se odia excitarent: *Id agebatur*, inquit Liuius, *vt si rex abstinuisset Epiro, integra sibi essent omnia apud Romanos, & conciliata apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem*. quæ consilia patefacta exitium illis ac miseram seruitutem fugato Perseo pepererunt. Hæc autem iurisconsultorum consentiens [a] disciplina est, *vt nulla frangentibus fidem fides debeatur.*

Sed porro nostri progrediuntur, quod etiã decreto concilii Cõstantiensis nullã statuũt esse fidem, quæ infideli data sit. Patres ita decreuerũt, cum Sigismundus Imperator Ladislao Bohemiæ regi fidem dedisset, Ioannẽ Hussium & Hieronymũ Pragensem saluos & incolumes à concilio domum reuersuros: qui tamen de concilii sentẽtia impietatis dãnati & exusti fuerunt. Imperator nec fidem regi datam nec publicã securitatem violari fas esse ducebat: sed hunc illi scrupulum accersiti iurisconsulti; Nicolaus inquam Abbas Panormitanus, & Ludouicus Romanus exemerunt, cum dicerent *infideli fidem vtiliter dari non potuisse nec datam seruari oportere*: in quam sententiam Pontifices ac minutos theologos facile pertraxerũt, vt quos capitis arce[illegible]nare non dubitarant, crudelissimo ignis supp[illegible]o nec[illegible]nt: tametsi nec imperatori nec Patribus in eos vllum ius esset: nec si fuisset, Bohemiæ rex cui data fides erat, ab ecclesiæ Romanæ ritu desci-

a l. si conuenerit. pro socio, l. viro & vxori, soluto matrim.

An infideli seruanda fides est.

uerat:ſed omnia peſſum iere. cuius erroris argumentum à Bartolo [a] iuris vtriuſq; cõſulto(:quamquam nimis inepte ac pueriliter:)repetere non dubitarunt. Is enim hoſtibus priuatis, qui ius imperandi nullum habent, fidem ſeruari neceſſe non putat. Quo eſt deteſtabilior talium hominum immanitas dicam an inſcitia, qui talib. argumentis iuſtitiæ fundamentum, id eſt, fidem, ſubuertere conantur, in ea funditus delēda occupati & ſunt & fuerunt. Et quoniam Bartoli dictum illud vanius eſt ac leuius quam vt longa oratione debeat refelli, ad ſummam huius diſputationis referamus [b].

a In l. conuentionum. de pactis. ff.

Vide lib. 3. Offic. l. 1. de pactis.

Hoc decreto armari Patres Cardinalem tituli ſancti Iuliani legatum in Pãnoniam miſerunt, vt Huniadi fortiſſimo duci ſignificarent fœdus cum rege Turcarũ contractum violandum eſſe, ac bellum renouandum quæ res illi cum abſurda & Reipublicæ Chriſtianæ exitioſa, pax vero æquiſſimis legib. accepta videretur, tamdiu reſtitit quoad concilii decreto à ſententia diſcedere coactus eſt. Ruptis fœderib. renouatũ eſt ab Hungaris bellum. Quæ perfidia in tantam iracundiam Turcas egit, vt ingenti exercitu Chriſtianos vndiquaq; cæderent ac profligarent, imperiumque illud, quod iiſdem pene finibus quib. Solis curſus terminatur, fractis opibus Chriſtianorum longe lateq; amplificarent. Ac tametſi Sigiſmundus Imperator innumerabiles Chriſtianorum copias ad Nicopolim coegiſſet; nihilominus ingenti clade accepta proſtratus eſt: vt perſpicuum omnib. eſſet, decretum illud quod Patribus placuerat, immortali Deo diſplicuiſſe: cum etiam legatus ille quem modo dixi, à latronibus cæſus ſit. Nam ſi fidem infideli frangere fas eſt, dare certe nefas eſt: ſin fidem dare ius eſt, datam ſeruare oportet. Hæc enim ipſa ſibi ſunt conſequentia.

Quærendũ ergo prius erat, cum infideli principe paciſci ius ſit, necne? Carolus quidem Imperator cum rege Perſarum amicitiã inire per legatos non dubitauit [c]: eoque profectus eſt Robertus Anglus, quem Syriæ Præſes citatis equis pene comprehendit: vt nullo iure tum apud Pon-

c Anno 1544.

Pontificem maximũ,tũ etiã apud imperiales Germanorum conuentus Imperator quereretur regem Francorũ cum Turcarum principe amicitiam ac ſocietatem contraxiſſe. Quis eſt enim qui neſciat reges Poloniæ, ciuitates Venetorum, Genuenſium, Rhaguſiorum, amicitiam Turcarum iam pridem ſibi conciliauiſſe.

Idem Carolus Imperator Martino Luthero, quem Pont. Maximus diris exſecrationib. quaſi Eccleſiæ Romanæ hoſtem deuouerat, fidem dedit, vt ad Vormatiæ conuentus venire non dubitaret [a]: quo cum veniſſet, Eckius theologus in eum eodẽ iure iiſdemq; pœnis quib. in Huſſium & Hieronymum, animaduerti cupiebat, quem eadem impietate qua illos obligari diceret, ac fiducia Conſtantienſis decreti, fidem hoſtib. fidei non eſſe ſeruandam cõtenderet. Sed nemo fuit qui Eckium nõ aperte exſecraretur, ac decretum illud non improbaret. Itaq; Imperator, ne ſecuritas publica violaretur, equitũ turmas aliquot Luthero dari iuſſit, quouſq; ſaluus & incolumis domum reuertiſſet. Quamquam neſcio quomodo Patrib. Conſtantienſis concilii venit in mentem, hæreticis omnem fidem abrogare: cũ Pontifex ipſe maximus quoties ſacris initiatur, accipiat ab ipſis Iudæis fidem, eoſq; religionis ſuæ inſtitutis ſumma cum libertate frui patiatur. Quinetiam principes Germani ac Itali Iudæis teſtib. ſæpiſſime in iudiciis vtuntur. Exſtat iuriſiurãdi [b] formula imperialibus legis actionibus comprehenſa, qua Iudæi religioſe affirmare debent in iudiciis ſe perinde aduerſus Chriſtianos homines fidem ſeruaturos, vt ſui maiores aduerſus Gifanos. Quinetiã Ioſues Iſraelitarum imperator fœdere cum Gabaonitis dæmonum cultoribus contracto, tametſi fraude circumuentus eſſet, nec vlla iuriſiurandi religione obligari potuiſſe cæteri duces contenderent, nihilominus tamen ſanctiſſimus imperator fidem ſeruari oportere decreuit, Ne, inquit [c], *Dei præpotentis, quem fœderis teſtem appellauimus, iracundiam ac furorem ciere videamur.*

Quod autem diximus nullo periurio teneri, qui fœ-

[a] Anno 1521.
[b] Lib. 1. cap. 86.
[c] Ioſue 9.

difragis fidē non seruarit, omnib. ita perspicuū esse opinor, vt nihil exēplis opus sit: sed interpretatione tēperanda res est. Nā cui rupta fides erit vel vno capite fœderis, iurisiurandi religione solutus est, ita vt nullo fœderis capite teneatur: nō tamē si noua fœdera iisdē qb. ante aut diuersis legibus feriantur, periuria præterita repetere[a] liceat: alioqui nullus fidei, nullus religioni locus sit, nec periuria vllos exitus reperiant. Vt non ita pridem nostra ætate Sinanus classis Turcarum Præfectus, obsessa Tripoli in Africæ littore, & pacis conditionibus interposito iureiurando datis & acceptis, quibus ciues salua libertate oppidum dedere spopondissent, deditione facta ciues omnes vinculis cōstrictos in seruitutem redegit, exceptis ducentis quos Aramondi Francorum Legati precibus libertati restituit. At ciues cum de violata fide grauiter quererentur, (iurauerat enim Sinanus per caput principis, quo iureiurando nullum ad obligandum efficacius esse putant) ipse reposuit periurium equitū Rhodiorum, qui deditione vrbis facta iurati se numquam aduersus Turcas arma laturos, salua libertate discesserant. Sed illud refelli poterat à Tripolitanis, nisi ius in armis positum fuisset, se nec Rhodiorum equitum obligatione teneri; nec si antea iurassent Tripolitani, periurii vltionem nouo iure sublatam repeti potuisse.

[a] l. si unus. §. pacisciendo. de transactionib. & ibi Bar.

Quod si fraude fraus, ac periuria periuriis ante nouū fœdus rependantur[b], nihil est quamobrem quis cōqueri iuste possit. Vt cum Epirotæ aduersus Romanos perfide se gessissent bello Macedonico, ac Perseo regi clam fauerent, Romani parta victoria simulauerunt se præsidia ex Epiro sublaturos, & vna edicti significatione iusserūt decē viros ciuitatū principes quicqd auri & argēti esset in ærario cuiusq; ciuitatis pferre: quo facto imperator Romanus vrbes septuaginta militib. diripiēdas pmisit. in qua pfidia puniēda Romani paulo crudelius q̄ par erat, se gessisse videntur; cū ad eos tantū q periurium admisissent, pœna peruenire debuisset: ea vero simulatio contra decus est antiquæ Romanorum dignitatis.

[b] l. si conuenerit. pro socio l. viro. soluto matrim.

Tur-

Turpius tamen ii qui nulla perfidia violati, iusiurandum decipiendi non obligandi vinculum esse putant, ac securitatem publicam ad pestem & exitium dare solent: vt Carolus Dux Burgundionum Ludouico Luxemburgo Magistro militum securitatem proposuit, vt cum Ludouico regi Francorum turpiter proderet [a]. Fœdius etiã Antonius Spinola Genuensis Præfectos Corticæ insulæ qui ad periurium crudelitatem adiunxit, cum principes omnes insulæ consilii capiendi specie coactos & ad epulas simul inuitatos necari iussisset. recens est historia. Sed hæc vetus de exsulibus Cynæthorum, qui reuocati & cæteris ciuibus nouo fœdere conciliati, cum præteritas iniurias sempiterna obliuione sepelire iurati sanctissime promitterent, hoc tantum, inquit Polybius [b], moliebãtur, vt fidei specie acceptas offensiones vlciscerentur ac ciues cum ciuitate hostibus proderẽt: sed eam proditionem proditoribus ipsis exitio fuisse exitus declarauit.

a Philip. Comm. xxi. ins.

b lib. 4.

Sępe tamen fit vt fides ac societas deseratur metu potentiorũ, q victoriã adepti cæteros perterruerant: cuius rei permultorũ exẽplorum & nostra plena est Respublica, & omnia regna cunctæq; gentes: vt post calamitatem Cannensem Romanos socii prope omnes deseruerunt. Perseo rege Macedonię capto, Rhodii palã edixerũt, ne quid à quoquã ciuium in gratiã Persei regis, qui cum societate & amicitia coniunctissimi fuerant, diceretur fieretve, subiecta capitali pœna. Quid socii nostri capto ad Papiã Francisco rege? Itali omnes à societate tunc defecerunt. Metus quidem ab auxilio ferẽdo ignauos homines, à periurio tamen nõ excusat. Sed q̃ excusatio eorum esse potest qui ad fœdus perfidiam cogitatam afferunt? Maximilianum quidem huius Imperatoris proauum dicere solitum ferunt, nullas pactiones, nulla fœdera cum Francorum regibus inire, nisi vt præteritarum iniuriarum, quas ab illis se accepisse aiebat, vltionem reposceret. Nemo tamen est, opinor, qui nesciat Carolum VIII. ac Ludouicum XII. quibus regibus Maximilianus imperium tenuit, integritate, fide, pietate, iustitia pares

prin-

principes omnibus seculis paucissimos, superiorem habuisse neminem.

At Ludouicus qui vnus ex omnibus regibus *patriæ parens* est appellatus, tametsi grauissimas in Italia belli offensiones accepisset, nihilominus pactis induciis Ferdinandum in littore Genuensi prætereuntem summa fide ac libertate inuisere, & in triremen ipsius descendere nõ dubitauit: quem animi candorem ac fiduciam admirat⁹ Ferdinandus, ad portum appulit, ac Sauonam ingressus, à rege Ludouico omnibus humanitatis ac magnificentiæ officiis cumulatus discessit. Vtriusque fiducia perfidis quidem hominibus improbatur, qui quod turpiter facturi fuissent, aperte declarant: bonis omnibus laudabilem videri necesse est, qui quæ ipsi exsecrantur, ne de aliis quidem suspicari fas esse ducunt.

Si tamen principes acie instructa pacti fuerint inducias, vt simul ad alloquẽdum veniãt, exarmatos esse oportet; ne is qui clam pugione sicave armatus sit, hostem eadẽ fraude qua Iphicrates Atheniensis Iasonem tyrannũ, aut Mithridates Armeniorum principem sororis filium, trucidet aut si alius alio copiis & exercitu multo instructior sit, potentior infimo cauere debet obsidib. aut arce data. Sic Perseus cum Quintum Marcium Philippum legatum Romanorum cõuenire cuperet, & flumen vtriusq; imperii finitimum transmittere vellet, Marcius obsides sibi dari petiit, si comites plures tribus secum deduceret: Perseus amicissimos obsides dedit, Marcius nullos; quia nec exercitum nec copias vllas haberet.

Cauendũ etiã in liberandis captiuitate principib. qui obsidib. cauent, vt vires in vtramq; partẽ pares sint, obsidesq; in finibus imperii eodem momẽto recipiantur, quo captiuus princeps liberatur: vti factum est cũ Franciscus I. rex Francorũ ex Hispaniæ captiuitate postliminio rediret alioqui metuendum esset, ne princeps vna cum obsidibus perfidiæ teneatur: vt cum Trypho procurator Syriæ Ionatham ex insidiis cepisset, centum talenta sibi pactus est vt captiuum liberaret, obsidesq; Ionathę

nathæ filios acciperet acceptis obsidibus ac pretio libertatis, patrem cum liberis trucidauit, ac pupillum suum Syrię regem crudelissime necari iussit. Ab hoc pestiferorum hominum genere modis omnibus cauendum erit, nec vlla societas, at ne commercia quidem habenda, nisi valde necessaria: quia cum maxime fallunt ac perfidiam cognitam ad iurisiurandum adferunt, hoc agunt, vt viri boni, vt amici esse videantur: qualem ætate superiori Alphonsum regem Neapolis fuisse accepimus, qui Iacobum Comitē Mediolani ducis legatum interemit: qualis etiam Antoninus Caracalla fuisse dicitur, qui nemini gratulari possit nisi iis quos ad cædem designarat. Vt enim cætera quæ infinita sunt perfidiæ exempla prætermittam, pace cum Parthis facta, regis filiam ad nuptias sibi deposcit: rex annuit, vt sanguinis propinquitate amicitiam confirmaret. Imperator in Persidem magno comitatu ad sponsam profectus, magnifice à rege excipitur: tabulæ cōficiūtur; dicta dos est: interim Imperatoris Comites qui vestibus arma texerant, inopinantes regis amicos ac principes inter mediis epulas adoriuntur ac trucidant; cæde peracta fugam capit parricidarum omnium fœdissimus: qui etiam de turpitudine gloriari non erubuit, cum diceret hostes sic accipiendos esse. At tanti sceleris immanitatem Deus immortalis non diu inultam reliquit: sed paulo post à domestico ac familiari occidi passus est, cum aluum exoneraret.

Huic pesti quam simillimum fuisse ferunt Borgiam Alexandri VI. Pontificis Romani filium, qui à patre quos ad conuiuium inuitaret, veneno necare didicerat. Vter vtrum perfidia superaret, vix dici potest: alterum enim ferunt numquam dicere solitum quæ facturus esset: alterum numquam efficere quæ dixisset: ac vtrumque id vnum pro summa religione persuasum habuisse, fidem omnibus dari oportere, seruandam nemini. Cū enim hostium duces ad pacis actionem deinde blanditiarum illecebris ac iureiurando Alexandri F. ad se pertraxisset, crudelissime necari iussit. cui flagitio pater arridens,

ridens, *O factum bene!* inquit. Sed non minori temeritate homini perfidiosissimo quam imprudentia seipsos alienæ maiestatis subdito committendos putabant: qui nec hostib. dare fidẽ, nec sine Pontificis maximi, penes quẽ erat imperii maiestas, consensu pacisci vtiliter poterant. neuter tamen ius feciale, aut boni quicquam didicerat. Sed Pontifex eodem veneno quo familiares & collegas necare decreuerat, sublatus est: alter veneni vim quamquam difficilime superans, eadẽ fraude qua hostes consueuerat, circumuentus est. Cum enim Consaluus Præses Neapolis ei fidẽ dedisset, & quidẽ sine fraude; neque enim tam iuris fecialis quã rei militaris peritus erat Imperator: Borgia fidẽ Consaiui secutus, Neapolim venit: quod Ferdinãdus rex cum intellexisset, Borgiam dimitti vetuit: Præses mandatum regis exponit: Borgia Præsidis iusiurandum ac fidem vrget; sed Præsidi fidem hosti iniussu principis dare non licebat; multo minus subditũ captiuum vetante rege dimittere, nec debuit imprudẽter Borgia fines hostium subire.

Eodẽ errore peccatũ est ab Alberto Francorum Comite, quẽ à Ludouico Bauaro Imperatore obsessum Otho Moguntinus Pontifex in fraudem pellexit, cum illũ ad Imperatorem deduxisset, data fide, nisi Imperatori cõciliaretur, si in arcẽ pro Alberto reuersurum. Pontifex egressus limen arcis, simulauit se nescio quid omisisse vt in arcem rediret, ac eodem momento exiret: hic igitur ad Imperatorẽ ꝓfectus ab eo iure cõprehensus est: & cũ fidẽ imploraret, Pontifex illius veteratoris, cuius Polybius meminit [a] exemplũ imitatus; se in arcem reuertisse nec officiũ deseruisse contendebat. Senatus Romanorũ militem illũ quẽ dixi, ad Annibalem vinctum mitti decreuit, Pontifex tamen, etsi non poterat iniussu Imperatoris fidẽ perduelli dare; quia tamen aliter atq; Consaluus hominem iuris fecialis imperit im dato iureiurãdo in fraudem impulisset, perfidiæ turpissimo crimine non vacabat: non magis quam Paches ille qui Hippiam ducem ab arce ad colloquium data fide incolumem redi-

[a] li. 6. de militari ac domestica Rom. Cicero li. 3. Offic.

turum

turum pellexit: arcē n. duce desertam facile cepit, deinde illum incolumem ex pacto redeuntem in arce necauit.

Ac C. Marius in Consulatu Lucio Saturnino Tribunoplebis, qui Memmium Consulem creatū in campo Martio occidisset, fidem dedit, vt illum de arce Capitolii quam vna cum cæteris perduellibus inuaserat, disturbaret, Tribunusplebis & Consulis & amici fidem secutus, vt primum è Capitolio descendit, occisus est à Caio Rabirio, quem T. Labienus Tribunusplebis trigesimo post anno perduellionis accusauit: damnatus à Quæstoribus parricidii, ad populum prouocauit: Cicero Consul cum rei causam suscepisset, & coram populo omnib. dicendi viribus exarsisset, ad extremum, *Si fides*, inquit, *Saturnino data est, quod abs te sæpissime dicitur, non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit, idemq; violauit, si in fide non stetit. Quæ fides, Labiene, qui potuit sine Senatusconsulto dari? adeone hospes Vrbis, adeone ignarus es disciplinæ consuetudinisque nostræ vt hæc nescias?* Neq; enim priuatorum pactis publico iuri derogari potest; nec si quis cum aduersario iniuriarum oblitus transegerit, fidem violauit si eumdē occidere edicto iubeatur; quia ius publicum obstat. Non tamen probare possum id quod Bartolus, exsulem cum quo antea transegeris, occidere licere: *in l. opprimendorum. de inoff. testam. ff.* impune quidem licet Italorum moribus, salua dignitate non licet: ne si licet, honestum tamen est: *non omne quod licet*, inquit Paulus *honestum est*.

Consimilis fere causa fuit Vincentii Pogii qui cū Lucensium [a] imperatorem in ipsius vrbis Prætorio coniuratorum valida manu armatus necasset, fide à magistratib. accepta vrbe excessit; iis conditionibus, ne imperatoris cædes sibi sociisve fraudi esset. nihilominus cum ex vrbe eripuissent coniurati, publico iudicio damnati fuerunt. Melius Venetorum [b] Decemuiri, qui magistratus fidem exsulib. dare vetuerunt, ne publica securitas magistratuum fraude ac simulatione violaretur; cum ad iura maiestatis pertineret [c]. nec multo post Senatusconsulto cautum est [d], *ne manus iniicere liceret in eos exsules qui-*

[a] *Anno 1522.*

[b] *Anno 1506. in statut. Venetor.*

[c] *l. 1. ad l. Iul. maiest. ff.*

[d] *Anno 512. in stat. Ven.*

quibus Respublica fidem dedisset, si domum reuertissent. non ꝙ princeps populusve subditis, multo minus etiam latronibus fidem dare teneatur [a]: si tamen dederint, sine dedecore violare non possunt. Cuius rei à Romanis, qui optime iura fecialia ac totius iustitiæ vim tenebant, petenda nobis sunt exempla. Etenim Cn. Pompeius cum piratis, qui classem mille circiter nauium instruxerant, ac toto mari mediterraneo impune grassabantur, suarũ copiarum multitudine perterritis pactus est pro Republica, vt salui & incolumes in prouincias populi Romani dispersi viuerent: ac ne fraudi illis esset quod piraticam exercuissent. Quo nihil melius fieri potuit; cum piratæ sine magno Reipublicæ periculo nec vinci, nec vrbes in littoribus, quas fere quingentas cum aliquot insulis occupauerant, recuperari possent. Magistratibus enim Romanis, quominus in prouincias migrarent, ac mercatoribus mare mediterraneum penitus conclusum videbatur. Ac nisi Senatus quæ gesta cum piratis a Pompeio fuerant, probasset, Respublica periculosum eius belli exitum habitura fuisset. Non quod velim cum piratis ac latronib. vllam fidem aut amicitiã vllũve cõmercium esse, aut periurio teneri, qui prædonib. pactum pro capite pretium non attulerit, ne si iuratus quidem id nõ fecerit: quia non sunt illi ex hostiũ numero; nec iuris aut legũ, quarũ euersionem moliuntur, beneficio frui oportet: attamen Respublica datã latronib. fidẽ frangere salua dignitate vix potest, etiamsi periurio nõ teneatur si à iureiurando discesserit. Cum enim [b] Tacfarinas latronũ in Africa se ducẽ ferens, legatos ad Tiberiũ Imperatorẽ misisset, vt sibi suisq; agros assignaret, bellũ alioqui sempiternũ Romanis illaturus: Imperator ista legatione cõtumeliam sibi nominiq; Romano irrogari putauit; cum diceret in Senatu maiores quondã Spartaci latronis, qui triplici prẹlio Romanos exercitus fregerat, legatos pacẽ petẽtes admittere noluisse; sed fugatas eius copias Marcum Crassum persecutũ fuisse, eosq; qui cladem effugerant, crucibus affixisse. Quo perspicuum fit, principem popu-

a *l. hostes. de verb signif.*

Fides latroni data seruanda est.

b *Tacit. lib. 3.*

populumve cum latronibus pacisci, contra decus esse: à fide tamen quæ latroni data sit, etiamsi salua religione possit, non tamen salua dignitate discedi.

Quid Augustus aduersus latronum in Hispania ducẽ? maximam pecuniarum vim publice promiserat ei qui Coracotam latronum principem cepisset. Coracotas ad Augustum adire, & pactum pro suo capite pretium petere non dubitauit: Augustus non modo latroni veniã, sed etiam pręmium dari iussit [a], tametsi fidem ei non dedisset: quoniã salua dignitate hominem nec supplicio affici, nec pręmium ei denegari potuisse iudicabat. tantũ fuit publicæ securitatis ac fidei momentum. Augusti fides

a) Dio lib. 56.

Refert tamen plurimũ, fides hosti data sit an prædoni; peregrino, an amico; subditis, an sociis: nã si subdito perduelli data fides est à principe, cui vitã & famam quã tueri debuisset, eripere voluerit: deinde rupta fide princeps vltionem reposcat, non tanta infertur iniuria quam si latronibus datã rupisset, vt fertur Dagobertum regem legioni latronum q̃ ex Bulgariæ finibus in Galliam vsq; penetrarat, fidem dedisse & agros assignasse: quibus cum sine sumo periculo dimicari nõ potuisset: deinde inopinantes dato signo trucidari iussisse. vtilitatẽ dignitati p̃tulit. Aliter Romani, qui aut fidem non dedissent, aut datã non fefellissent. At etiam cum T. Manlius, is q primus *Torquati* nomen habuit, adhuc adolescens Pomponium tribunum plebis gladio districto iurare coegisset, se patrem quem accusabat, missum facturũ; eoq; terrore coactus tribunus iurasset rem ad populum detulit; docuit cur sibi à causa desistere necesse esset. *Tantum*, inquit Cicero, *iusiurandum temporibus illis valebat.*

Sed quæri potest si princeps cum subditis pacem aut inducias pactus sit, seq; iurisiurãdi religione obligauerit peregrinis principibus, subditos minime violaturum, an rupta fide peregrini principes vltionem iure reposcant? Id enim sæpe factum legimus etiam ab ipsis Romanis, q pace cum Philippo iuniore facta, vno capite cauerunt, *ne subditos qui ad Romanos transfugerant, violaret. Vna res,*

inquit Liuius [a], *Philippum maxime angebat, quod cum leges à Romanis victo imponerentur, sæuiendi ius in Macedonas, qui in bello ab se defecerant, ademtum erat*. Ego principibus, qui alienorum ciuium securitate pacti sunt, rupta fide iniuriā inferri statuo, ac vltionem repeti posse [b], & pœnæ fœderibus additæ stipulatione committi vt iis qui offensionē acceperunt, debeatur: vt cum Barones regni Neapolitani, pontifex Romanus, rex Castellæ, respublicæ Venetorum ac Florentinorum, ab vltione quam Ferdinādus rex Neapolis in eos meditabatur, tueri se vellent, rege ipsum iurisiurandi religione obligauerunt, quominus illis noceret: data securitate, domum reuersos omnes supplicio rex affecit; tametsi pater regis ipsius filium eodem iureiurando obligatum teneret. Nam Romani à Philippo eadem securitate transfugis Macedonibus non cauissent, si principi impune fidem data frangere licuisset.

Nihil tamen contra pacta fieri iudicandum est, si quis priuatus acceptarum anteā iniuriarum vltionē reposcat nisi pactis hoc diserte exceptum sit, aut nisi clausula generali securitatem domū adeundi paciscantur, quę eam [c] vim habet, vt de reditu quoq; pactum videatur: cum [d] *generalis clausula ad vniuersa eandem vim habeat quam singularis ad singula:* quæ si tabulis securitatis expressa [e] non fuerint, nec loca, nec tempora, nec personas venire iudico. Quæ tamen neglecta sunt à Leone X. Pontifice Romano, qui etsi Paulo Baleoni fidem ac securitatis tabulas dedisset vt Romam veniret, quibus etiam domum vt rediret tacite pactus erat, nihilominus cōprehensum in carcerem egit, nec tantum perduellionis, sed multorum criminum cumulatis iudiciis dānatum supplicio affecit. Eadem securitatis specie Alphonsum Cardinalē Senensium principem illectū cōprehendit, & quominus fraudem putaret, legatum regis Hispanorum clam interponi curauit, qui pro Cardinale securitatem à Pontifice efflagitaret. Cardinalis irretitus, fidem publicam vrgebat, legatus ipse regis Hispanorum querelis omnia miscebat: cui repositum est ab iurisconsultis, quibus Pontifice

a lib. 39.

b arg. l. si id quod. & ibi. Bart. & in l. cum duo. num. e. de duob. reis. ff.

c Alexand. cōs. 46. li. 2. DD. in l. 1. ad l. Iul. maiestatis. argum. l. de ætate. ad l. reb.

d l. 1. §. 1. quod iussu. l. si duo de adminiſtr. tu. c. quia circa. de priuil. ca. solidæ de maioritate.

Alexand. consil. 235. l. 6.

e ca. sedes. de rescriptis Clemen. non potest de procur. l. vlt. cum dubita de vino, tritico. ff.

Leonis X. P. M. perfidia.

tifice

tifices Romani vacare non possunt, securitatis tabulas quantumuis amplissimas prodesse nemini, nisi admissa crimina tabulis diserte contineantur. accusationis præcipuum caput erat, quod Pontificem Romanum veneno necasset, nisi conatus irritos fortuna fecisset. itaque lictor humanitate Pontificia Cardinali damnato gulam fregit. Certe quidem Hispanorum legatus fidem aut securitatem sine iussu principis stipulari nō poterat, vt superius docuimus. Quarum rerum ignoratio non modo caliginem, sed pestem ac perniciem principibus inferre sæpe consueuit. Clemens VII. Pontifex Romanus calliditate non dissimili Florētinos ętate nostra fefellit: quorum libertatem & imperii maiestatem illibatam fore legato Hispanorum promiserat: eos tamen Alexandro fratris spurio seruire coegit; cum diceret *maiestatis crimina, nisi expressa fuerint, nullis securitatum tabulis contineri:* quo nihil ineptius ab eo dici potuit, qui nullum vnquā imperium, nullum ius in Florentinos habuisset.

Quamobrem in omnibus principum ac ciuitatum pactis conuentis, vtilissimum est arbitros ac iudices fœderum ac pactionum complecti, si qua inter socios controuersia oboriatur; sic tamen vt in vtramq; partem arbitri pares sint, ac si dissideant, tertium aliquem optent, qui vtrosque dirimere possit. Vt eo fœdere quod reges nostri cum Heluetiis percusserunt anno MCCCCLXXXI. quinto capite cauetur, *vt æquatis sociorum iudiciis controuersiæ expediantur.* Item Austriaco fœdere cum Heluetiis contracto, Pontifices Bohemiæ & Constantiæ controuersiarum omnium arbitri recepti sunt. Secus eo fœdere quod ictum est ab Heluetiis cum Francisco I. rege Francorum anno MDXVI. quia decimoseptimo capite, *facta potestas est omnibus sociis eorumve subditis duos rerum finiendarum arbitros adhibere:* ea lege vt si quatuor arbitri negotium explicare non possent, actori à Valesiis aut Rhætis quintū accersere liceret, cui nō esset sententiarū mutandarum ius, sed earum alterutrā sequi necesse haberet. at caueri debuerat vt arbitri quatuor discrepantes

inter se quintum cooptarent, cum Heluetii in causis fere omnibus peritorum personas sustinerent, & eos quos vellent, sine reiectione arbitros haberent. ita fiebat vt regis & Gallorum causa semper deterior videretur.

Illud etiam in principum rebus ac rationibus contrahendis caueri oportet, vt nihil cum legatis geratur sine mandato singularum rerum amplissimo, & quam maxime fieri poterit, copiosissimo: propterea quod quantũcunq; legati principes ac populos rem ratam habituros spondeant ac recipiant, nihil tamen recte, nihil tuto geri potest: quo fit vt princeps qui quid alterius legato ꝓmisit, ipse quidem teneatur; is vero cuius nomine ac fide legatus spopondit, nulla obligatione cõstrictus sit, quousque princeps alter ratum habuerit: atq; interim causæ incidunt quæ obstant quominus pacta rata habeantur; vt Samnitibus ac Numantinis contigit. Ac ne lõgius exempla petantur, Ludouicus XII. rex Francorum pacem cum Ferdinando Hispaniarum ac Neapoleos rege [a] pepigerat, qua pacis actione Ludouicus pro se spoponderat: Philippus archidux Austriæ pro socero absente, qui tabulas quidem procuratorias amplissimas genero dederat; quibus etiam se ratũ habiturum quę gener pactus esset, ꝓmiserat: dum interim socer belli Neapolitani exitum exspectabat, vt si aduersa contigissent, ratam pacẽ ac Ludouicum obligatum haberet; sin prospera consequerentur, pacta repudiaret; & quidem contigit Hispanos præliis duobus superiores esse. quod cum in Hispaniam allatum esset, pactio quam Ferdinandus ratam habiturus esset euentu sinistro, reiecta est; cum Hispani Philippum sine soceri mandato singulari quicquam ꝓmittere potuisse negarent.

[a] Anno 1503.

Aut certe si princeps quẽ rata negotia habere oportet, ꝓcul absit, necesse est eum qui præsens quicquam ꝓmittit, tẽpus breuissimũ concludere, quo pacta cõuenta debeant à principe absente rata haberi: quoniã cum de statu Reipublicæ agitur, reticentia inutilis est: nec, nisi expressa ratihabitio sequatur, pactũ vllũ efficax esse potest.

test. Quamobrem Britiniacum fœdus ruptum est, cum Ioannes regni procurator absente patre ratum non habuisset id ꝙ exceptum erat de Aquitania, ne deinceps imperii Gallici maiestate teneretur. Nec aliam ob causã Carthaginenses discesserunt à primo fœdere; quo socii omnes vtriusque imperii vno verbo comprehensi fuerant: deinde additum, vt pacta cum Luctatio Consule facta ea lege valerent, si pop. Romanus rata haberet: populus ea pacta sancire noluit, sed procuratorias tabulas in Africam misit cum legatis qui populi sententiam explicarent, quam Asdrubal imperator probauit: his autẽ mandatis Senatus populusque Saguntinus diserte inter populi Romani socios exceptus erat, sed populus Carthaginensis imperatoris sui acta non sanciuerat: ac proinde contendebat Annibalem Saguntinis iure bellum indixisse: nihilominus tamẽ cætera pacta iisdem tabulis comprehensa seruare non dubitarat; in quo videbatur exceptionem de Saguntinis sociis[a], si non verbo, reipsa tamen ratam habuisse.

[a] l. hac iure de regul.

Tutius est igitur singularia mandata ꝓferre cogẽdos, quib. cum agi de statu Reipublicæ possit, priusquã quid definiatur: quoniam tantæ sunt hominum fraudes, tot in mentib. latebræ tantiq; recessus, vt fidei violandæ occasio ex reb. quibusq; leuissimis quæratur: quamquam perfidia deesse potest nemini perfidiæ latebras quærenti. pleni sunt libri Polyæni: vt Chalcedoniorum aduersus Byzantinos, Cleomenis aduersus Arginus, Thracum aduersus Thessalos; ꝗ cum aliquot dierum inducias pacti essent, noctu populabâtur agros. Fœdius etiam illud Periclis, qui hostib. vitam incolumem futuram promisit, si ferrum abiecissent; illos tamẽ exarmatos qui vel fibulas ferreas in vestib. haberent, trucidari iussit. Cũ etiã Flandri ærario pontificis Romani aureos mille numos dependere ex pacto ꝓmisissent si fidem fallerent, aut à rege nostro deficerent; ne pœna cõmissa videretur, Eduardo III. regi Anglorum persuaserunt, vt se regem Francorum diceret: quo facto arma ꝓ se, quasi pro rege Fran-

corum, si iure laturos sunt polliciti. Inde renouãdi belli occasio nata est. Alii syllabas aucupantur; vt Ludouicus XI. rex Francorũ; qui, quod Ludouicum Luxemburgum magistrũ militum ad supplicium quęreret; amicorum in modũ iactabat se capitis tanti viri egere plurimum: q̃ ratio loquendi apud nos & capitalem pœnã & consiliũ significat. Carolus V. Imperator subtiliore solertia literæ vnius discrimine [a] negare se dixit quæ affirmare putabatur: cum se principes Germanos carcerib. erepturũ scripsisset. At Georgius Cornarus patricius Venetus, qui fœderis cum rege Francisco percussi verba nõ poterat, sententiam malitiosa iuris interpretatione corrupit: quia cum ex fœdere auxilia vtriusq; imperii cõseruandi causa vicissim ꝓmissa fuissent, ac Franciscus de prouincia Mediolanẽsi depulsus esset, negauit ille auxiliũ deberi quasi fœdus ictum esset de retinenda ac tuenda possessione tantum, non etiam de recuperanda si admitteretur.

[a] Sleidan. n pro u.

Cũ cętera omnia desunt, qui plus opib. idẽ ꝑfidia potior esse cõsueuit; vt cũ Atabalippa rex Peruanus in potestatẽ Hispanorum venisset, pretium regio capiti dictũ est infinitæ pecuniæ; quã ille cum abundãtius q̃ peteretur effudisset, Hispani accepta pecunia regẽ impietatis accusarunt, q sacra biblia humi deiecisset, nec religionẽ Christianam ꝓbaret: cuius impietatis culpam expiari nõ aliter posse affirmabant, quam si Christianorum religionẽ professus, sacratissimo lauacro perpurgaretur. rex ægre adduci poterat vt religionem mutaret, ac Solem immortalẽ mortalib. diis anteferendũ diceret: sed perterritus tot imminentiũ periculorũ metu, Christianas leges ac religiones se probare dixit, veteréq; impietatẽ eiurauit. Quid multa? cum Hispani regem confitentem, pœnitentẽ, præceptis omnib. ac pacis legib. obsequentẽ haberent; mori tamen coegerunt; vt nõ immerito M. Varronis dictum vsurpari potuerit: *Qui pote, plus vrget: si pisces sæpe minutos Magnus comest, vt aues enecat accipiter.*

Non aliter impius ille Mediolanensis quem appellare nefas est cum aduersarium inopinantem adortus esset,

ſet, humi deiecit, & ſica faucibus impoſita mortem minatus eſt, niſi ob illatas iniurias ſatis ſibi fieret: ille inopinato caſu perterrefactus, veniam precari; pœnam deprecari; dictum factum nolle, ſicarius vrget ſe mortem illaturum niſi Deum immortalem eiuraret. ille deos deaſq; omnes deteſtabilem in modum exſecratur. nõ eo contẽtus aduerſarius exſecrationes illas ſæpius, quo minus ſimularentur, iterari ex animo iuſſit; deinde iugulum gladio hauſit; poſtremo de hoſte triumphans, *Et illa eſt*, inquit, *generoſa vltio, quæ & corpori vitam eripiat, & animo cruciatus ſempiternos ſit allatura.*

Et quidẽ extremę dementiæ fuit in flagitioſiſſimi ac teterrimi parricidę promiſſis proculcato numine ſalutis ſpem vllã collocare. Nam q numinis metum ſemel abiecit, eo minus ei credendum quo grauiore iureiurãdo ſeſe obſtrinxerit. Carolus Burgundionum Dux eo fœdere quod poſtremum cum Ludouico XI. rege percuſſit, cum perfidiæ infamia laboraret, vt ſuperius docuim⁹; Ludouicum tamen, cui nihil credendum putabat noua iuriſiurandi [a] religione obligauit; primum per verba regis, perq; fidem ſui corporis; deinde per creatorem ſuum: legem quoq; diuinã & eam qua in lauacro imbutus erat, religionem obteſtatus eſt: tum euangelia; denique ipſos miſſæ canones; poſtremo Chriſti crucem. Quid hoc iureiurando profecerit, & quæ deinceps conſecuta ſint, ſatis cognita prætermitto. At Ludouicus Luxemburgus magiſter militum, nullo iureiurãdo regem obligari poſſe putabat, niſi per eam Chriſti crucem quæ apud Andes exſtat; qua quidẽ Rex nihil ſacratius aut magis metuendum [b] iudicabat: cætera quidem rex annuit; hoc poſtremum recuſauit, quod quem vlciſci auidiſſime concupierat, non aliter quam iureiurando irretiri poſſe ſciebat; crucis tamen illius metu terrebatur.

Ita veteres quoq;, non quid iurari decuit, ſed qua ſuperſtitionis vllius aut numinis met⁹ eſſet, illuc ſuſpectæ fidei homines adigi ſine ſcelere poſſe putabant [c]: alterutrũ n. fore, vt vel iurati fidem colerẽt, vel iniurati fallere

a Noua iuriſiurandi formula. Philippus Comminius.

b Philippus Comminius.

c l. quod quis. de iureiurando quod quis propria ſuperſt. iurauerit.

possent neminem. Cum n. fœdus iureiurando ac precatione sanciendum esset inter Carolum Ioannis filiũ hui⁹ regni procuratorem, & Philippum regem Nauarræ, Pótifex Lexobiensis sacris vestibus amictus inter vtrasque acies fecit, ac solenni precatione vtrumq; principem deuouit: sed cum hostia diuisa partẽ regi Nauarræ delibandam porrexisset, ille cibum antea sumtum excusauit: Carolus quoque porrectam hostiæ partem repudiauit; ex quo vtrique religio ac futuri periurii suspicio iniecta est. Veterum alii quidem cæsis victimis, alii iunctis manibus, alii iactu lapidum, aut ferro candente frigida immerso, dira carnium execratione fœdera sanciebant. maiores nostros collatis signis sanctissime fœdera iunxisse scribit Cęsar. Qui arctissima conspirationis fide cõiurabant, pocula vino ac sanguine quẽ inflicto sibi vulnere expresserant, temperata simul[a] siccabant. Clearchus Lacedęmonius: ac Tissephernes Persa, victimarum sanguine gladios tingebant. reges Parthorum & Armeniæ iunctos pollices & eodem nexu colligatos leniter vulnerabant, cruoremq; expressum exsugebant[b]. Nec ita pridẽ Calangiorũ rex cum Lusitanis fœdere percusso sinistræ manus cruorẽ liguriens vultum perfudit.[c] quæ omnia penitus inania sunt si cũ perfido principe res est. Quod si dignitas illi & existimatio curæ est, sermo pro lege, fides pro oraculo futura est. vetat autẽ diuina lex[d] alterius q̃ Dei æterni nomen ac numen iureiurando obtestari: is. n. solus est qui ad sui numinis contemtores & perfidos vlcisci potest, non ii qui nullã rerũ humanarum ꝓcurationẽ gerunt. Cum. n. triginta Carthaginensiũ legati in senatu Romanorũ rogarentur, ecquẽ deinceps ex omnib. diis vltorẽ esse vellent si fidẽ fallerent; eos optarunt, qui superiorẽ perfidiam tam atrociter vindicarant. quamquã non minor est eius impietas qui, quem Deum putat, irridet, quam si Dei sempiterni maiestatem violaret, cui ne iurato quidem credendum. at viro bono etiam iniurato credendũ est. Et certe Athenienses Xenocratẽ ad aras accedentem vt iusiurandũ præstaret, iurare vetue-

a Herodot. li. 3. & 4. Liuius lib. 2.

b Tacit. lib. 4.

c Historia Indica.

d Deut. 19, Hierem. 12. & 3 c.

vetuerunt. Nam cum bella ciuilia quæ inter Burgundiones & Aurelios intercesserunt, vna pacis actione debuissent, sex fœderibus terminari non potuerunt[a]. a Monstrelet.

Et quoniã ex omnibus fœderib. nullum est q̃ difficilius seruari possit quam quod ictum est cum subditis: necesse est principum sociorum ac fœderatorum sponsione quasi prędib. confirmari; aut ciues imperii finibus excedere, ac modis omnib. efficere, vt paci, quæ nihil habitura sit insidiarum, consulatur: quia nihil æque principum mentes exulcerat, quam cum subditis à quib. contumeliam acceperint, pacisci, & ad pacta seruanda compelli Ludouicus XI. cum subditis, à quibus desertus ac proditus fuerat, pacem inire coactus est, sed eos omnes, paucis admodum exceptis, clam aut aperte necandos curauit: Ducem inquam Nemorosum Magistrum militum; Ducem Burgundionum, Comitem Ariminiacum: Meierus, qui res Belgarum scripsit, fratrem quoque Carolum eo numero complexus, veneno sublatum affirmat. Ac superiori ætate rex Fessarum à fratre iuniore obsessus, & iniquissimis conditionibus pacisci coactus, iureiurando sese obligauit: sed eodem momento fratrem quem ad complexum admiserat, suffocari, ac de sublimi solario coram exercitu deiici mandauit: nec mora; nam exercitus amisso duce, quasi corpus decusso capite, animo fractus, regis imperia sequi non dubitauit. Consimili stupore atque amentia Dux Hyorchus cum Henrico VI. Anglorum rege, quem opibus ac potentia superarat, fœdus iniit: quo quidem sibi totius regni procurationem se viuo; liberis vero posterisq; suis regnum mortuo rege pactus est. rex omnia assentiri non dubitauit: paulo post tamen Hyorcho manum iniici, atque eius capiti fictilem coronam contumeliose imponi, postremo securi percuti mandauit. Externa libentius quam domestica recordor: quæ vtinam sempiterna obliuione sepulta iacerent.

Quod autẽ diximus in eiusmodi pacis actionib. principis ac subditorũ fœderatos ac socios principes quasi p̃-

des & arbitros comprehendi oportere: hoc ita, si iustissima causa sit. Neque vero fas est patrocinii specie ciues alienos à principũ suorum obsequio & obedientia distrahere. & quidẽ noster Bellaius omniũ bellorũ ac discordiarum q̃ inter Franciscum regem & Carolum Imperatorem intercesserunt, hanc velut originem & fomitẽ fuisse affirmat, q Franciscus Roberti Marchæ patrocinia suscepisset. quam prudenter non disputo. illud tantum, principem bene à doctrina imbutum alienorum ciuium querelas audire, discutere, & quę cuius causa prępondere t, accuratissime contueri oportere: tum legatos mittere, ac modis omnib. dissidia, quoad eius fieri poterit, cũ bona principis gratia componere. Sin tanta sunt principis erga subditos odia, tantæ iniuriæ vt ferendæ nõ sint, nec tyrannus vlla se ratione duci patiatur, tunc infimorum & afflictorum hominum patrocinia magno animo atq; excelso suscipere, eosq; suis opib. ac fortunis contra vim contraq; tyrannidem tueri; imitantem Herculem illum qui toto terrarum orbe monstra tyrannorum fortissime debellauit. atq; in eo genere Romani populos omnes longe superarunt. Ludouicus noster XII. patrocinia Ferrariæ Ducis, Bentiuolorum ac Mirandulæ principum contra vim Iulii II. Pontificis Romani suscepit: testatus primum se nihil contra dignitatem contraq; cõmoda ecclesiæ Romanæ moliri velle. Hẽricus II. Ludouici nepos, pro iisdem Mirandulæ principibus aduersus Iulium III. Pont. M. proq; Germanorum libertate, fama ac fortunis, aduersus Imperatorem Carolum eodem tẽpore propugnare non dubitauit. Qui aliter faciunt, ac leuissimis aliorum & quidem perduellium subditorum argumentis persuaderi se patiuntur non modo imperii alieni tranquillitatem conturbant; verumetiam suæ ciuitatis statum in apertũ discrimen coniiciunt, ac suis ciuibus rebellandi maximam præbent occasionem.

Quamobrem in omnibus fere societatibus ac fœderibus excipi solet, ne aliorum ciuium alii patrocinia suscipiant; siue iusta sit siue iniusta causa. Iniuste Ptolomæus is

tus is qui Achæum in clientelam recepit, cum ab Antiocho magno defecisset, seque regem ferens principi prouinciam ademisset: vnde bella grauissima inter vtrumq; regem nec aliam ob causam Sigismundus Augustus Poloniæ rex magno cum suo Reique publicæ detrimento diuturnum bellum sustinere coactus est, inferente Moschouitarum rege pro suscepta Rigiorum clientela, quã tamen ad extremum deseruit.

Et quoniam pleriq; rebellandi argumentum inde arripiunt, q iure feudatario vasallis dominos eiurare liceat, si qua illis iniuria inferatur; eripiendus est hic error. Alia sunt enim subditorum, alia vasallorum iura, vt superius docuimus. hi prædiatoria quadam obligatione tenentur; quæ vt quodammodo personæ cohæreat, ab ea tamen vasallus, vt cumq; libuerit, dum id sine fraude faciat, etiam inuito ac repugnante domino, eximere sese potest. ille nexu & obedientia quam principi debet, solui nisi à principe non potest. Itaque Aquitani cum duris ab Anglorum regib. tractarentur, ad Carolum V. regem prouocauerũt, sub cuius fiducia reges Anglorum Aquitaniam tenebant: rex subditis suam fidẽ implorantibus opẽ denegare nõ potuit itaq; iudicio publice constituto cum rex Anglorum vadimonia deseruisset, armisq; non iure agere vellet; Aquitaniæ beneficio indignus iudicatus est, vt iure [a] licuit: tametsi qui humanius & æquius iudicant, iurisdictione vasallum, non prædio spoliare satis esse putant [b]. Nec ita ptidẽ Genuenses Marchionem Finalem, conquerentib. subditis, de principatu deiecerunt, qui cum apud Imperatorem de iniuria sibi illata quæstus esset, Genuenses non alienos, sed suos ciues à Marchionis tyrannide sese eripuisse dixerunt. Marchio tamen iudicio vicit. Consimili fraude Allobrogum oppida quædam quæ ex fœdere cum Bernatibus icto Duci Allobrogũ non ita pridem restituta sunt, quoniam acerbius à vetere domino haberentur, ad Bernatum opes aspexerũt; sed ab iis repudiati sunt [c]. Ac tametsi exsules ab sociis principib. recipi possunt salua clausula fœderum,

a lege Federici, §. quicunque de pace Constant.
b Bald. alio. i. Castren. in auth. statuimus de episcop. Cod.
c Anno 1560.

quibus cauetur ne alii aliorum ciuium patrocinia suscipiant; quia exsules ciuitatem amiserunt: si quid tamen exsules contra principem à quo sunt in exsilium depulsi, moliantur, à socio principe prohiberi oportet.

Quamobrem Germani principes legatos ad Henricum II. regem miserunt, ne Alberti iunioris Brandeburgici, qui, quod lacerasset omni scelere patriam, eiusque euersionem moliretur, imperialis curiæ iustissimis decretis exsilio damnatus esset, patrocinium susciperet. Henricus rex admisit humaniter legatos, & cum hoc responso dimisit; *se suosque maiores Germanis amicos & esse & fuisse antea semper, nec ab imperii Germanici amicitia & coniunctione vmquam potuisse diuelli: & quoniam principes omnes aut affinitate ac propinquitate, aut certe similitudine ac veluti societate quadam coniunctos esse arbitraretur, nouum videri non debere si principem Germanum fortunis ac rebus afflictis ad se confugientem hospitio dignaretur: certiores tamen esse velle, se aduersus Imperii Germanici maiestatem nemini vmquam opem laturum*[a]. Si enim princeps compertum habeat alienum subditum tyrannidis & crudelitatis metu perterritum ad se confugisse, non tam illatas sociis principibus iniurias vlcisci debet, quam humaniter illũ tueri: vt lex ipsa[b] *seruos à crudeli dominorum imperio vindicari ac distrahi iubet.*

[a] Anno 1554. Augusto.

[b] l. 2. de iis qui sunt sui.

Præclarius est tamen ac magnificentius subditos crudelissimæ tyrannidis metu sublato, in libertatem asserere, quam sub imperium suum subiicere, ne potius vtilitatis spe, quam iustitiæ splendore alienum patrocinium princeps suscepisse videatur: vt Romani veteres olim fieri iudicabant oportere, cum Asiam, Græciam, ac plerasq; ciuitates tyrannis ereptas in libertatem vindicarent. Ita quoq; Agapetus pontifex Romanus Valteri Iuetoti liberos ac posteros bonaq; prædia à nexu mancipioq; regum vindicauit, Clotario ipso rege assentiente, propterea quod Valterum ante aras die sacratissimo veniam à rege precante impotenti iracundia interemisset. Henricus vero rex Suecorum[c] cũ subditum supplici rogatione

[c] Anno 1567.

quid

quid petentésica fœdissima trucidauisset, populos diuturnam tyrannidem pertæsus, inde occasionem arripuit tyrannum de imperio disturbandi. Sed id nouum visum est quod Ioãnes XXII. P. M. genere Gallus, & qui antea regni Cancellarius fuisset, fœderibus quæ inter Philippum IIII. regem & Belgas contracta sunt, hanc conditionem adiecerat, si rex fidem iuratus falleret, vt subditi aduersus eum arma caperent: quæ conditio petentibus subditis sublata est.

Hæc tamen conditio ferenda, si princeps ab icto cum suis fœdere discesserit, subditi deinceps eius imperiis ne teneantur, vt fœdere Atrebatico cauetur: dum id fiat ab vtroque exercitu, aut etiam ab vtriusque populi legatis. Quod priscis regibus vsitatum fuisse videmus: vt in eo fœdere quod inter Ludouicum & Carolum Caluũ Ludouici Pii Imperatoris liberos ictum est, verba fœderis vsque adeo obscura sunt, vt difficilius à nostris intelligãtur, quam antiqua verba eius fœderis, quod primo cum Pœnis ictum est, à Romanis iunioribus perciperentur[a]. quæ fœdera Claudius re ac ne nomine Facetus, antiquitatum nostrarum peritissimus, Præses Curiæ monetalis, describenda mihi dedit, ad hunc modum: Pro *Dõ amur & pro Christian poblo, & nostro commun saluament, dist di en auant inquant Ds sanir podir me duuat, si saluerio cist meon fradre Karle, & in adiudha, & in cad vna causa si com hom par dreit son fradre saluar dist ino quid il vn altre si faret. Et ab ludher nul plait nunquam prindrai qui meon vol cist, meon fradre Karle in damno sit*, &c. Id est, vt ego quidem interpretor; *Pro mea erga Deum religione, proque populi Christiani Reique publica salute, deinceps ego, quantum Dei prapotentis fiducia, quantumque studio potero, Carolum fratrem carissimum omnibus opibus tueri conabor: & ea cura ac sedulitate qua quisque fratrem, non qua seipsum vitamque suam tueretur: nec nisi lacessitus eum me violaturum spondeo ac promitto.* His verbis conceptis Ludouicum iuratum secutus est Carolus eodem sensu Germanica lingua. In godest &c. Post vtriusque principis exercitus his verbis iurauit,

a Polybius.

iurauit, SI LVDOVIGS *sagrament quæ son fradre Carlo iurat, conseruat, & Carolus meo sender de suo par no lost aint, si io retenar non luit pois, ne io veuls cui eo retornar me pois in nulla adiudha contra Ludouig nunli iuer*, id est, *Si Ludouicus Carolo fratri quam dedit fidem seruauerit, Carolus vero dominus meus à promissis desciscat, nec illum à proposita sententia diuellere possim, ne me quidem sibi obsequentem habiturus est*: Romani cæterique populi beneficia bestiarumque mactationes, precationes, imprecationes adhibuerunt.

Vt autem iniquum est ac turpe alienos clientes ac subditos ligurire, aut in fraudem principis ac populi cuiusquam patrocinium, nisi iustissima sit causa, suscipere: sic contra decus est contraque viri boni dignitatem, si, quorum patrocinia susceperis, oblato periculi metu, desertos esse patiare. Sed quæri potest, num quando tu principi peregrino & opis egenti, & iniuria socii tui oppresso succurrere debeas necne? iniuria quidem oppressis opitulari oportere diximus, etiamsi non alia necessitudine & amicitia nobis quam quæ homini cum homine esse debet, coniuncti sint, aduersus eos quibuscum nec societas nobis est, nec fœdus vllum; multo magis opem sociis afferre, non modo contra peregrinos, verumetiam erga socios, si ab iniuria moniti abstinere nolint: dubitatio tamen est, *an etiam peregrinis iniuste oppressis aduersus socios opitulari debeamus*: nam si socii fuerint, ad hoc ipsum obligamur: ac si quis nostrorũ quemquam ex sociis violauerit, maiestatis pœna obligatur [a]; non tamen si peregrinum. ¶ At iniquum videri possit tenuib. & afflictis iniuria potentiorum populis ac principibus, & opem nostram implorantibus, alienæ societatis specie denegare. Ea quæstio senatum Romanum ancipitem aliquamdiu tenuit: cũ Samnites, quibuscum fœdere & amicitia coniuncti erant, Campanos à Romanis alienos bellis & quidem iniustis vrgerent. Campani viribus impares ad Romanorum opes & copias confugerunt: legatos ad S. P. Q. R. miserunt auxilia petentes, in causa non tantum iusta, sed etiam Romanis ipsis summopere

[a] à l. proximum, ad l. Iuliam maiest. Bart. ibid.

mopere necessaria: quippe intelligerent victos Campanos incredibile Samnitibus incrementum allaturos, eorumq; opibus & agri fertilissimi opportunitate Samnites breui Romanum imperium depressuros: acta res est in senatu Romano maxima omniũ exspectatione, quid in re tam ancipiti decreturus esset Senatus; qui ad extremum Campanis auxilia contra socios petentibus denegauit. hic Liuius [a], *Tanta*, inquit, *vtilitate fides antiquior fuit*. placet Senatusconsultum perscribere; quod vtinam omnibus omnium principum ac populorum limitibus inscriptum esset. *Legatis Campanorum auxilia contra Samnites petentibus Consul ex auctoritate Senatus ita respondit: Auxilio vos, Campani, dignos censet Senatus; sed ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt: itaque arma, deos prius quam homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: Legatos, sicut fas est, precatum ad socios mittemus, ne qua vobis vis fiat.* Legati prius in mandatis habuerant vt nisi Romani Campanis opem ferre, eosq; in societatem ea lege admittere vellent, ciuitatem populumque Campanum imperio ac ditioni Romanorum subiicerent. Igitur legati accepto responso in senatu hæc verba fecerunt: *Quandoquidem nostra tueri non vultis, vestra certe defendetis; itaque populum Campanum vrbemque Capuam, agros, delubra deûm, diuina humanaque omnia in vestram P.C. populiq; Romani ditionem dedimus. Tum iam fides agi visa, deditos non prodi.*

a Liuius lib. 7.

Quib. perspicuum fit peregrinis aduersus socios auxilium denegandum tibi esse; si tamen sub imperium fidemque tuam se subiiciant, opitulari oportere, nec vlla re societatem violari; quia suos quisque subditos aduersus iniurias potentiorum tueri debet. Si Athenienses Corcyræis aduersus Corinthios eadem illa quæ Romani responsa dedissent, cum in eadem causa essent, tam diuturnum illud tamque iniustum bellum quo annos prope triginta Græcia deflagrauit, non tam temere suscepissent, nec suam vrbem Lacedæmoniorum armis expu-

expugnatam ac direptã, mœniaq; ipsa diruta vidissent. Quamquam nulla fuit Atheniẽsib. belli aduersus socios pro Corcyræis quibus cum nullo fœdere sociati erant, suscipiendi causa, quam quod iniuste Corcyræis bellum à Corinthiis illatum iudicarent; quæ causa si iusta videretur, nulla sancta societas, nullum fœdus stabile esset. Igitur in fœderibus concipiendis, aut noua societate cõtrahenda, socii vetustiores tametsi iure excepti iudicantur, excipiendi sunt tamen: ne aliter posterioribus sociis opem ferre liceat aduersus vetustiores, quam si bellum antiquioribus prius fuerit illatum; vt cauetur eo fœdere quod Heluetii nobiscum inierunt anno MDXXI.

Quod si ex tribus sociis inter se fœderatis, vnus alterius opem imploret contra vim à tertio illatam, nũ quãdo opitulari debeat quęritur? si amicitia tantum contracta sit, auxilia nõ debentur; si ex fœdere auxilium debetur, antiquiori socio succurri oportet; si iisdem temporib. contracta societas est, ei opem ferre necesse est ꝗ arctissimo fœdere coniunctus erit, id est, qui hostes eosdẽ & amicos cum socio se habiturum spopondit; sin vterq; par est, neutri auxilia debentur; sed vtriq; vtrumq; conciliare oportet: aut efficere vt ad communes socios iudicesve arbitrium deferatur; eiq; qui vel arbitros recipere, vel rebus iudicatis acquiescere noluerit, bellum denuntiare, vt cauetur Stanciaco fœdere, quod inter octo Heluetiorum ciuitates ictum est. Neq; enim arbitria repudianda sunt, quantacũq; sit principum potestas: vt Henricus Suecorum rex arbitrum Henricum II. Francorum regem, quem Federicus rex Danorum optauerat, reiecit, non aliam ob causam quam quod se regi Francorum & maiestate & potentia parem esse iactaret. At Romani qui populos omnes opibus ac potentia facile superabant, si qua inter socios controuersia incidisset, ad cõmunes socios arbitrium deferebant. *Romanus Legatus*, inquit Liuius, *ad communes socios vocabat*. Nam si militari iure duello nullus est locus, si testibus aut tabulis quæstio explicari possit; quid iniquius quam principes aut

populos

populos armis decernere, si communium sociorum arbitrio ac sententia res ipsa dirimi queat? aut quid stultius quam vicinæ domus incendia, si modo potes, restinguere nolle?

Rursus dubitari possit, *num rupta fides videatur, si socii patrem fratresve fœderibus non comprehensos violaueris?* nam si fuerint subditi, dubitari nõ debet: sed si sui iuris fuerint, dubitari potest: cũ eadẽ patris ac filii persona censeatur[a]: ego vero nihil contra fœdus factum esse iudico[b] nisi patris persona fœderibus excepta sit. ac tametsi pater iniuriam filio illatam actione persequi potest[c], non tamen iure feciali pro filio extra patris imperium cõstituto nec fœderib. excepto si violatus sit à socio, arma capere licet, etiamsi non fuerit emancipatus; quia patria[d] potestas nihil habet cum iure feciali aut cum iure maiestatis commune. est n. cum filius separatum regnum à patre moderatur: multo minus igitur pro fratribus violatis societatẽ violare licet, tametsi qui fratrem occidit, odio domini feudum amittat. cap. I. tit. *an ille qui interfecit fratrem.*

a l. 1. 2. 3. De liberali causa

b argum. l. si vnus. §. ante omnia. de pact. & Bart. in l. si ita stipulatus. §. Chrysogo. de verb. oblig. ff. contra Angelũ.

c l. 1. & seq. De iniuriis. l. lex Cornelia. eod.

d l. nam quod attinet. ad Trebell. ff.

Cõmodius est igitur ad ea incõmoda declinanda, q̃quam omnino declinari difficilime possunt, non modo subditos ac socios, sed etiã ꝓpinquos excipere: illud etiã optimũ, statis ac certis tẽporum interuallis quibusdã societatem terminari; ac potissimum in popularib. & optimatum imperiis, quæ ipsa quodãmodo sempiterna sunt: nam in monarchia principũ occasu societates ac fœdera dirimuntur. fere tamen principes, qui cum populis fœdus feriunt, non tantum quamdiu vixerint, sed etiam vt se mortuis fœdera in aliquot amplius annos continuari possint, cauere consueuerunt; vt eo fœdere quod cum Heluetiorum populis Franciscus maior Rex Francorum iniit anno MDXXII. sed ea conditio Heluetios quidẽ, non item Francisci successorem tenebat; cuius rei optima ratio est, quod iusiurandum seu religiosa illa affirmatio, qua societates ac fœdera veluti firmamento innituntur, ita personæ iurantis cohæret[e], vt ab ea diuelli non possit: quo igitur modo ad posteros transferretur?

e Bald in l. vnica. de caducis. C. Iason. consil. 154. colum 7. lib. 7.

Ppp Sed

Sed hic occurret aliquis, fœderum omnium quæ à Romanis cum principibus ac populis icta commemorantur, primo capite caueri consuesse vt essent æterna; propterea quod odia quidem mortalia, amicitias autem oporteat esse sempiternas. Quamobrem Hebræi firmissimas societates appellant *fœdera* [a] *salis*, id est, sempiterna quia nihil eorum quæ concreta sunt ex elementis, sale incorruptius est: vt eodem sensu sacræ literæ *statuam salis* appellant, non quæ ex sale concreuerit [b], vt quidem valde insulsi putant, sed quæ sempiterna sit futura. Ego tamen nihil in consociandis principibus ac populis perniciosius esse statuo, quam vt perpetua sint, cauere: nam cui fœdus iniquum videtur, occasione oblata fidem fallet propter perpetuam fœderis iniquitatem; sin breuiori temporis interuallo finiatur, etiamsi graue cuiquã ex sociis videbitur, in eo tamen permansurus est. facile est autem tempore finitam societatem emendare, aut nouo fœdere anteuertere ac præoccupare: vt quæ nobis est cum Heluetiis societas, ante annos quinquaginta regum nostrorum interitu, & aliquot amplius annorum terminari, eademque renouari consueuit.

a Numeri 18.

b Genes. 19. statua vxoris Lot.

Demus tamen sempiternas societates æquissimis legibus coiri posse, vt in popularibus & optimatum imperiis: necesse tamen est aliquo temporis interuallo definiri, aut certe sæpius renouari; ne temporis diuturnitate ac reticentia amicitiæ refrigescant, aut paulatim intermoriantur. Itaque Valesiaco fœdere, quod ictum est inter Heluetiorum quinq; pagos & Valesios, postremo capite placuit decimo quoque anno fœdus renouari. Item cum octo ciuitates Heluetiorum societatem sempiternam coirent anno MCCCCLXXXI. vno capite cautum est quinto quoq; anno vt renouarentur. Prudenter id quidem & Romano more vsitatum. *Cum Laurentibus*, inquit Liuius, *renouari fœdus iussum; renouaturq; ex eo quotannis post diem decimum Latinarum.* Idem; *Adire iussi sunt legati Rom. Cretam & Rhodum, & renouare amicitiam, simul speculari nũ solicitati animi sociorum ab rege Perseo fuissent.* Ita quoq;

quoque perpetuo fœdere atque amicitia coniuncti fuerunt Philippus Valesius Francorum, & Alphonsus Castulonum reges anno MCCCXXXVI. nihilominus tamen renouata sunt fœdera à Ioanne cũ Petro Alphõsi filio anno MCCCLII. ac rursus inter Carolum V. Ioannis filium & Héricum Castulonem MCCCLXIX. tametsi fœdera singula in sempiternam posteritatem contracta fuissent: cuiusmodi fuerunt etiam Scotorum cum nostris fœdera iam inde à Carolo Sapiente cum Roberto rege sociata, quæ firma ac stabilia fuerunt vsq; ad annum MDLVII. quo bellum inter vtrosq; exarsit. *Fœdera Scotorum cum Francis.*

Quamquam alia quoq: ratio est, quamobrem societas omnis terminari debeat; propterea quod omnibus fœderibus fere cauetur ne pax induciæve aut fœdera cũ hostibus sociorum communibus aut peregrinis feriantur, nisi socii omnes aut maxima pars omnium assentiãtur. Quid si vnus ex sociis perpetuis & capitalibus odiis cum hostibus certare sociis dissentientib. velit? cæteros odio quoque implacabili ac sempiterno bello implicari oportebit, si societas sempiterna sit. Hoc autem à legib. diuinis, à natura, ab omni denique humanitate alienum est. Hæc tamen exceptio, *Ne quis sociorum cum hostibus in amicitiam repugnantibus sociis redeat*, euiluisse ac ppemodum extabuisse videtur. Ac tantum abest, vt qui fidem fallere, & in gratiam cum hostibus redire decreuit, sociorum consensu id faciat, vt eos scire ne velit quidem. Memorabile exemplum mihi in mentem venit eius fœderis quod Chamborti cum rege Francorum Henrico II. Mauricio Duce Saxoniæ, Alberto Marchione Brãdeburgensi, & Philippo Hessorum Landgrauio, cæterisque fœderatis principibus contractum est anno MDLII. capite XXII. fœderis ita cauetur; *Ne quis fœderatorum cum Carolo V. Imperatore eiusque sociis paciscatur nisi fœderati omnes assentiant*: *quod si quis fœderatorum gratiam aut pacem cum Imperatore inierit, hunc veluti perfidiæ scelere exsecrabilem exercitu spectante nudari, ac verberibus cæsum necari placet*: *Fœdus Chambonticum.*

Nihilominus tamen ſexto poſt menſe, fœdere Paſſauico Mauricius in Caroli gratiam & amicitiam rediit ſociorum conſcio nemine, ac ne Henrico quidem rege fœderis conditionibus excepto: quam perfidiam Albertus Marchio, coram exercitu in Mauricium acerbiſſima & contumelioſiſſima oratione inuectus, *deteſtabilem & patriæ & regis & Imperatoris proditionem* appellauit: idem tamen qui in ſocium tam ſeuerus erat, in ſeipſum indulgentiſſimus exſtitit: paulo poſt enim aduerſus regem ipſum arma cepit, quod Mauricium facere puduerat; ac nefarium bellum cum ipſo Imperatore Henrico fœderatorum principi turpiter inferre non dubitauit: vt imperiales ipſi duces ac milites Mauricium quidem *licentiatum*, Albertum vero *doctorem* rebus tam præclare geſtis appellarent. Nec ita pridem Veneti pacem cum Selimo rege Turcarum deſertis omnibus ſociis inierunt; q̄ pax aduentu Legati promulgata eſt Cōſtantinopoli anno M D LXX. tametſi ſocietatis fœdere diſerte cautum eſſet, *ne quis ſociorum cum hoſtibus paciſceretur, niſi omnium conſenſu ac voluntate id faceret*. Romani cautius, qui cum ſibi negotium cum perfidis hominibus eſſe intelligerēt, non pacem perpetuam inire, ſed inducias diuturnas paciſci ſolebant. *Veientibus*, inquit [a] Liuius, *pacem petentibus in annos centum induciæ datæ*. Item, *Induciæ Veientibus* [b] *pacē petentibus in annos* X L. *datæ* Item, *Cum* [c] *populo Cerite inducias in centum annos factas*. Item, *Hetruriæ populi pacem petentes in annos* XXX. *inducias impetrauerunt* [d]. Cur ita? q ſacratiores ſunt ac minus violabiles induciæ quam pax ipſa. Nam ſi quis omnem antiquitatis ac bellorum memoriā ab vltimo principio repetat; profecto reperiet eorum q pactas inducias violarunt, miſerrimos exitus & ciuitatibus ac populis calamitoſiſſimos exſtitiſſe.

Cur Mauricius licentiatus, Albertus doctor ſit appellatus.

a *Liuius lib. 1.*

b *lib. 2.*

c *lib. 1.*

d *lib. 9.*

Atque in primis violatores induciarum acerrime vlti ſunt Romani: Metium Albanorum Dictatorem quadrigis diſtractum lacreari; Albam vero funditus æquari iuſſerunt: Veiētes ipſi à ſtirpe cum oppidis omnibus deleti; Carthago quatuordecim dies incendio abſumta.

Cam-

Campani miserãdum in modum aut cæsi, aut durissima seruitute oppressi; Corinthus ac Numãtia excisæ, ciuesque omnes interemti; eadem calamitate Samnites cumulati, qui septies pacem cum Romanis factam violauerant: ad extremum sociali bello quicquid Samnitium reliquum erat, L. Sulla internecione deleuit, aut ex Italia fugauit: ac tametsi quatuor millia [a] proiectis armis deditionem fecissent, eos tamen in deditionem acceptos trucidari contra ius feciale iussit. Omitto innumerabilia id genus exempla, quę in perfidos populos diuinę vltionis magnitudinem testantur. [a] Strabo.

Subditos vero qui ab imperio defecerant, multo acerbius Romani quã socios punire consueuerant. *In Veliternos veteres ciues*, inquit Liuius [b], *grauiter sæuitum, quod toties rebellassent, muri disiecti, Senatus abductus.* Idem, *Perfugæ*, inquit, *bello Punico* CCLXXX, *Romam missi, virgis in comitio cæsi, & de saxo deiecti.* obsides vero capite luebant, si, qui dederant, à fide desciuissent: vt cum Volsci fidem fefellissent, Romani trecentos Volscorum obsides securi percusserunt [c]. Tarentinorum item obsides *fugientes retracti ac virgis diu cæsi de Tarpeio* [d] *deiecti sunt.* cum autem fides violari consueuisset, obsides capite plecti desierunt. Narses enim obsidibus Lucensium pepercit, cum Lucẽses pacta violauissent. Carolus quoque Dux Burgundionum trecentos obsides Leodiensium, quos in pœnam capitalem acceperat, dimisit; tametsi necare iure potuisset, cum Leodienses à fide defecissent. Hæc autem clausula, *Vt obsides in pœnam capitalem accipiantur*, veteribus ignota fuit. quia semper iure licuit obsides nõ modo fugientes necare, verumetiam si ii qui obsidibus cauerãt, fidem fefellissent. Sed posteris hæc verba sponsionibus adiici placuit, ne obsides ignorationem iuris fecialis excusarent; aut alienam culpam luere nimis crudele & acerbum videretur.

[b] lib. 9.

[c] Dionysius Halicarnass. lib. 6.

[d] Liuius li. 35.

Neque tamen negare velim, quin Romani antiquæ fidei ac iustitiæ splendorem aliquantum obscurarint:

quod ſcilicet illis accidit, non tam ſua quam Græcorũ ac Pœnorum, quorum perfidiam ſæpiſſime experti fuerant, culpa factum eſt. argumento ſit illud quod ſcribit Liuius[a] de legatis qui in Græciam miſſi fuerant: *L. Marcius & Attilius Romam reuerſi, nulla alia re magis gloriabantur, quã decepto per inducias & pacis ſpem rege; quæ magna pars Senatus probabat: ſed veteres moris antiqui memores, nouam iſtam ſapientiam improbabant: neq; aſtu magis quam vera virtute bella geßiſſe maiores; denuntiare bella & ſæpe locum finire quo dimicaturi eſſent.* Hæc Liuius.

[a] lib. 42.

Illud etiam præclarius, quod *bellum geſturi renuntiabãt,* inquit[b] Tranquillus, *amicitiam.* qui mos poſtremis etiamnum temporibus obſeruari ſolebat. Etenim Germanicus à Piſone Syriç Proconſule graui contumelia lęſus, amicitiam renuntiauit. Id etiam maiorum noſtrorũ memoria inter principes fieri conſueuiſſe legimus. Nã Hẽricus V. rex Anglorum Ludouicum Aureliorum Ducẽ, eum qui Lutetiæ cæſus eſt, per legatum admonuit, iuſtũ ei duellum indicere antea non poſſe quam amicitiam renuntiaſſet, ac fœderis teſſeram reddidiſſet. At etiamnum principes & Equites quibus, dignitas & exiſtimatio curæ eſt, bellum illaturi, Equeſtris ordinis ornamenta reddere ſolent iis, quos cõtra bellum geſturi ſunt, à quibus ea fuerint honoris & amicitiæ prærogatiua cumulati. Sed vt ad Romanos redeam, Græci ipſi, à quibus perfidiæ artes Romani didicerant, ſuarum artium fructus aliquando, rariſſime tamen, deguſtarunt. Argumento ſit illud quod Liuius ſcribit[c], *Phocenſes cum pacti eſſent nihil hoſtile ſe à Romanis paſſuros, portas aperuerunt: tum clamor eſt ſublatus à militibus, Phocenſes numquam fidos ſocios impune eludere: ab hac voce milites vrbem diripiunt. Æmilius primo reſiſtere; captas, non deditas vrbes diripi.* Romani tamen vt hãc militum culpam quoquomodo luerent, Phocenſes ab imperio liberos eſſe & agros eis ereptos reſtitui iuſſerũt[d]. Certe Polybius homo Græcus, qui domeſticam ac militaré Romanorum diſciplinam omniũ accuratiſſime perſcripſit, ad Roman. aſtringendos verbum ſufficere: Græcis

[b] Sueton. in Caligula. Liuius. lib. 36. Tacit. lib. 1.

[c] lib. 37.

[d] Liuius li. 38.

Græcis vero si vel centum numos aureos mutuo acciperent, actuariis publicis decem, sigillis viginti opus fuisse, nec propterea fidem colere potuisse. Deterius tamē his temporibus, quib. nec tabulis publicis vllum nec securitati locum relinquimus; vix etam legatis cauetur. Nostra quidem ætate Fregesius & Rinco legati regis Francorum cæsi sunt in Italia, annuente aut certe factum dissimulante Carolo V. Imperatore: cum tamen olim Romani Manlium & Minucium, post etiam Fabium & Apronium vinctos hostibus dediderint, quod vel minimum legatos violassent, vt iure feciali cauetur [a]. Fœdius etiam qui de cæsis legatis triumpharunt: vt Helena Russiorum regina; cuius nuptias cum rex Prutenorum peteret, ipsa legatos viuentes ac spirantes terra obrui iussit; ac priusquam ad hostes fama perueniret, digniores legatos ad se mitti petiit: quod cum obtinuisset, hostium quinquaginta principes ac summæ inter ipsos auctoritatis ad se missos vno cremari & eodem incendio mādauit. Post etiam pacta matrimonium conuiuii specie, hostiū quinque millia, quos inebriari curauerat, trucidari iussit; postremo seipsam aquarum voragine immersit.

[a] l. vlt. De legat.

Hic ego quot ciuitates ac populos legatorum violandorum temeritas perdidit, omitto: cum ex iisdem fontib⁹ quib. ego, hauririre quisq; possit. Sed admonēdi sunt legati ne securitate publica legationis specie abutantur: neue principū ac populorum maiestatem verborum arrogantia violare sibi fas esse putent: sed ea quæ in mādatis acerbiora videbuntur, oratione lenire; quæ vero ad amicos referenda erunt, gratiora reddere oportebit: in his tamen impune est excedere mādata; in illis capitale: quia fit interdum vt legatorum temeritate ad iracundiam, prudentia ad amicitiam principes adducantur. Exempla quidem deesse possunt nemini, sed nullum principis crudelitate, aut legatorum imprudentia recentius est eo quod de Stēphano Valachiæ Præfecto memoratur, cum enim Præcopi Tartarorum Imperatoris filiū

bello cepisset, pater centum legatos ad filium repetendum misit; qui vt terrorem ac metum omnibus iniicerent, etiam Præfecto minas intentarunt, ac ni filiũ Præcopi mox redderet, futurum vt breui tota regio ferro ac flamma vastaretur: quæ cum indigna per sese & grauia videri debuissent, legati nihilominus verborum atrocitatem adiecerunt. Itaque Præfectus legatos omnes crudeliter necari iussit, præter vnum quem mẽbris aliquot truncatis dimisit, vt inauditæ calamitatis superstes nuntius esset. Alii non tam imprudenter, non minus tamen crudeliter iniurias sibi à Legatis illatas vlciscuntur: cum scilicet dimissos subornatis sicariis domum redeuntes occidi iubent: vt Tucca [a] Illyriorum regina quæ ex trib. Romanorum Legatis iuniorem, quod sibi minas intentasset, cum bona quidem gratia dimisit, sed redeuntem occidi mandauit: quæ res sibi suisq; populis exitio fuit. Barbarissimus tamen omnium in eo genere fuisse videtur Moschouitarum Rex [b], qui clauo pileum capiti cuiusdam legati affigi mandauit, quod iniussus caput texisset. Quo facto tametsi vix vllũ nouitate fœdius sit, non tamen decuit legatum principis illius mores crudelissimos omnium sermonibus peruulgatos ignorare.

a *Polyb. lib. 2.*

b *Sigismundus Liber in historia Moschouia.*

Ac tametsi legatos principum suorum maiestatem tueri decet, id tamen principis ad quem missi sunt illæsa maiestate fiat oportet. quod sæpius iis qui in liberis ac popularibus ciuitatibus educati sunt, vsu venire solet, qui eadem cum regibus qua cum suis ciuibus libertate vti licere sibi putant, eoque ineptiarum vitio cumulatissimi sunt: vt mirum videri non debeat si Philippus iunior Macedoniæ Rex Legatum Romanorum liberius quam decebat se alloquentem, contumeliose increpuerit. Cum enim legatus Romanorum Philippum interrogasset, *Num Abydeni*, inquit, *tibi intulerunt arma?* insueto vera audire ferocior oratio visa, quam quæ habenda esset apud regem. hic Philippus, *Ætas*, inquit, *& forma, & Romanorum nomen te ferociorem facit.* Nec multo post Popilius Romanorum Legatus, audacia dicam an temeritate

ritate

ritate maiore vſus eſt aduerſus Anthiochum Magnum Aſiæ regem; cui cum populi Romani mandata explicaſſet, virga locum in quo rex ſtabat, circumſcripſit, ab eoque reſponſum priuſquam inde pedem moueret, exigere non dubitauit. hic Liuius [a], *Obſtupefactus eſt rex tam violenti imperio*. Paruit tamen legato, ne populum Romanum, cuius antea poteſtatem fuerat expertus, offendere videretur. Liberius etiam C. Marius cum in Pontum traieciſſet, vt regis Mithridatis opes ac potentiam exploraret, auſus eſt Mithridati dicere: *populi Romani imperiis obtemperandum* [b], *aut potẽtiorem eſſe oportere*: quod magis mirum videri debuit, cum Marius nec curationem, nec imperium, at ne liberam quidem legationem à populo Romano haberet. licentia enim legatorum contra decus principes offendit: vt non immerito M. Antonius Augusti legatum qui ad ſe venerat, quod liberius cũ Cleopatra ſermones ſeruiſſet, verberibus nudũ cædi iuſſerit.

a lib. 31.

b Plutarch. in Mario.

Prudentius tamen qui acceptarum à Legatis iniuriarum vltionem à principibus ipſis repoſcunt: vt Carolus Burgundiæ Comes Legatis Ludouici XI. regis reſpõdit, ſe ab Regis Cancellario contumelioſe acceptum fuiſſe; breui tamen futurum vt Regem facti pœniteret: nec mora, quin eodem anno regem nihil tale cogitantem grauiſſimo periculoſiſſimoq; bello vrgeret, ac pene in rerũ omnium deſperationem adduceret. Itaque Franciſcus maior rex Francorum, ne quid à feciali Caroli V. Imperatoris audire cogeretur quod ſuo nomini maieſtatique labem vllam inureret, vt aduentare audiit, crucem pro Palatio figi mandauit; ac feciali denuntiari, certum ſibi crucis exitium impendere ſi mandata expoſuiſſet: quippe certo ſciebat, Imperatori mendacio à ſe oblato, reſponſum ſine contumelia fecialem ab Imperatore non fuiſſe allaturum.

Sunt etiam qui ob leuiſſimas quaſque offenſiones à ſociis acceptas ruptis fœderibus bellum inferre non dubitant; vt quondam Scoti aduerſus Pictos grauiſſima bella geſſerunt ob canes ereptos tametſi ſexcentos fere

annos pacem ac societatem coluissent. Prius omnia tẽtare ac pleraque dissimulare quam ad arma venire virum bonum oportet. Non tamen assentior Bartolo, qui pacem violari negat[a], si quis pactus sit ne offenderetur, & furto res eius ab eo qui cum pacem inierat, erepta sit: cum nulla fuerit frequentior causa veteribus Romanis suscipiendi belli quam ob res ablatas, iniuriamve illatã. Recte M. Aurelius Imperator[b], *Putasne non aliter vim inferri quam si homines vulnerentur? vis est etiam cum quod per iudicem debuit, per te ipse arripis*. Sed veteratorie quidam nimis callida iuris interpretatione fidem fallere nõ dubitant. Vt illud etiam quod Bartolus probat[c], si per inducias Franco liceat in Angliam traiicere, ea conditione vt post inducias in finibus deprehensum occidere liceat: si Francus ante terminum induciarum ex Anglia excesserit, idemq; aduersa tempestate in Angliam post tempus induciarum reiectus sit, iure occidi posse. Ego vero sic statuo, iure quidem clarigationis capi ac pretium captiuo dici posse; occidere vero ius non esse: cum nihil contra inducias fecerit, qui vi tempestatis in hostium fines abreptus sit, *Casus autem ac fortunam capite luere, iniquũ debet ac iniuriosum videri*[d].

a in l. verum. de furtis, ni:.s. & in l licitatis. de publica. §. quae illicite.

b l exstat. quod metus. ff.

c In l. Caesar. n. 13. de publica ri: ff ex l. 1. §. occiso rum. ad Sylla. & l. qua actione §. 1 ad l. Aquil. ff.

d l. aut facta, de paenis.

Finis libri quinti.

IOANNIS BODINI, DE REPVBLICA, LIBER SEXTVS.

De Censura. CAP. I.

ERVM PVBLICARVM origines, progressus, incremẽta, status, conuersiones, iura maiestatis, magistratuum descriptionem, ordines ciuium, quibusq; artib. ciuitates coalescunt, iuraq; fecialia aperuisse videmur; restant communia, (hos

enim

enim ciuitatis finiendę terminos initio pegimus) agri inquam communes, loca publica, ærarium, vectigalia, numorũ potestas, iura, leges, iurisq; dictiones, & ea præcipue quib. ciuium communitas innititur ac sustentatur: quæ vt commodius intelligi possint, à Censura nobis est auspicandum. *Est* autem *censere æstimare, & census æstimatio bonorum, quod* [a] *tanti quisq; rem suam æstimaret quanti Censores censuissent.* nam professio bonorum à priuatis subsignabatur, & ad ærarium deferebatur. Ad hoc enim Censura inuenta, ad hoc Censores, non ad morum castigationem, initio creati fuere. Nam vt nulla sit morum cõformatio, Censura tamen omnium, quæ in Republica excogitari possunt, munerum maximum est, omnibusq; ciuitatibus maxime necessarium. Vtilitas autẽ tanta est, vt nulla maior, siue ad ciuium descriptionem, ætatem, numerum, ordinem, conditionem: siue ad fortunarum omnium ac facultatum æstimationem: siue, quod pręcipuum est, ad morum conformationem [b].

a *Festus in Verbo Censores.*

b *Aristot. lib. 3. cap. 6.*

Ac mihi quidem extremam antiquitatis memoriam velut à capite repetenti, permirum sæpe visum est, quamobrem munus illud tam vtile, tamq; necessariũ, vt omnes pene populi singulis annis, aut tertio quoq;, aut ad summum quinto anno censum agerent [c], tanta posteritatis negligentia fuerit omissum, Demosthenes [d] enim omnẽ agri Attici censum talentorum millibus sexaginta ex tabulis publicis constare sua ætate scripsit. Quo quid non modo ad publicas opes sed etiam ad omnes ciuium singulorum facultates intelligendas præclarius cogitari potuit vmquam? Platoni vero præcipua cura fuit census vniuscuiusque & in albo pariete nascentium ciuium nomina publice inscribi, morientium vero deleri: ego vero lituram ita fieri velim, vt etiam mortuorum nomina legi possint. Certe quidem Romani veteres de omnibus Græcorum institutis nullum Censura prius expresserunt, cum scilicet cæteris peregrinorum legibus facile carere, Censura non possent: Seruius enim rex, quo sub ipsius fere nascentis Reipublicæ primordia

c *Aristot. lib. 1. cap. 8.*

d *In orat. περὶ τῶν συμμοριῶν.* Græcis Censura vsitata fuit.

censum

a Dionys. li. 4. Liuius lib. 2. Censorinus.

censum instituisset, omnium historicorum[a] qui de Romanis scripserunt, laudib. cumulatur. Ac tametsi regib. vrbe exactis omnia quoque regum instituta, iura, leges populus Roman. abrogauisset, censurā tamen, quasi certissimum publicarum fortunarum, ac ciuitatis firmamentum, mordicus retinuit: quam regia potestate Consules primum exercuere: deinde Consulib. bello gerendo distractis, Censores, quos creari placuit, ne munus tā necessarium vllo momento ciuitati deesset. Ac primi quidem L. Papirius, ac L. Sempronius Censores in annos 5. creati fuere; cum tamen aliorum magistratuum esset annua potestas. Ac tametsi X. post anno L. Æmil. Mamercus imperium illud breuiore temporis interuallo finire vellet, quod illi diuturna imperia in libera ciuitate displicerent, antiquata lex est tamen ab ipsis Censorib⁹; & ignominia quadam notatus Mamercus censor, quod eam potestatem vlla sui parte circumcidere ac minuere conaretur.

Nec tantū Græcis ac Romanis, sed etiā omnib. Italiæ populis vsitatissimam fuisse Censuram ex eo planum est ꝙ Liuius scribit, *Neronem & Liuiū Salinatorem Censores 12. coloniarū censum recepisse à Censorib. coloniarū; vt quantū numero militū, quātū pecunia valerent, in publicis tabulis exstarēt monimenta.* q etiā C. Cæsar Dictator, vt censū accurati⁹ faceret, ad singulas vniuscuiusq; domos adiit; & quoniā ꝑcipua potissimaq; pars eius muneris ad cōfirmādos ciuium mores pertinet, se *Magistrum morum*, non *Censorem* appellauit. Mutato post Actiacā victoriam ciuitatis statu, nihil prius habuit Augustus, ad quem Senatus morū Præfecturam detulerat[b], quam vt diligentissime cēsum ageret. ter enim non modo ciuium, sed etiam omnium qui Rom. imperii finib. continebantur, populorum cēsum egit; tanta sedulitate ac solicitudine, quanta princeps antea nemo[c]. Tiberii vero & Caligulæ crudelissimorum tyrannorum principatu census fieri desiit. Sub Claudio Imperatore lustrum 74. factum est: deinde sub Nerone intermissum: rursus à Vespasiano repetitum: is

b Dio. lib. 54. anno ab V. C. 735.

c Tranquill. in Augusto.

enim

enim 75.censum egit. Domitianus vero cẽsorem se perpetuum appellauit [a]; nullum tamen lustrum fecit. sic annos 160. census intermissus est: quibus temporibus imperium Romanum inclinare cœpit. Tamdem Imperator Decius Valerianum [b] in Senatu Censorem cum infinita potestate creauit. Deinceps omissa penitus Censura, imperii Romani opes ac potentia dilabi cœperunt. Græci tamen Imperatores *Magistrum census* crearunt [c], qui publicas tabulas haberet, quibus, quo die & Consule acta, testamenta, contractus, tum etiam descriptiones [d], ætates, ordines ciuium fierent, continebatur: Censuræ dignitate prope antiquata.

Singulas autem prouincias & prouinciarum oppida suos habuisse Censores, qui Senatores cuiusq; ciuitatis crearent, etiamnum Traiani principatu, constat ex ipsis Plinii [e] ad Traianum literis. Quamquam Childebertus Rex Francorum rogatione Marouei Pictonum Pontificis censum bonorum omnium ac personarum fieri iussit [f]: & in plerisq; Italiæ ciuitatib. etiamnum Censores ad id creantur; ac potissimum apud Lucenses & Genuenses. nec ita pridẽ, id est, anno 1566. Veneti tres magistratus cum censoria potestate creauerunt, quos ipsi *Tresviros confirmandis ciuium moribus* appellant I SEIGNORI *sopra il ben viuere de la cita:* quia Censorum nomen liberæ ciuitati ac omni genere voluptatum diffluenti nimis graue ac seuerum videbatur. Annis superiorib. quam hunc magistratum crearent, libris de historiarum [g] methodo peruulgatis, permirum mihi videri dicebam, in tanto magistratuum numero, quib. Veneti cæteras ciuitates superabant, Censorib. locum defuisse. Geneuates pro Censorib. Decemuiros, quos ipsi *Antiquos* appellant, quatuor quidem ex Senatu sexaginta virorum; reliquos ex Senatu ducentorum creare solent quasi *Magistros morum*; qui

a *Tranquill. in Domitiano.*

b *Trebellius.*

c *l. repetita. de episcop & clericis. l. placet. eodem C. l. consulta. de testamentis. Cod. l. in hac de donat. Cod Nouell. 44. & 73.*

d *l. 1. si minor se maiorem. C. l. neque natales. de probat. Cod.*

e *In epistola.* Lex *inquit*, Pompeia qua Bithynii & Pontici vtuntur, eos qui in βουλὴν à Censoribus leguntur, dare pecuniam non iubet: sed iis quos indulgentia tua à quibusdam ciuitatibus super legitimum numerum adiicere permisit, & singula millia denariorum & bina intulerunt: superest ergo vt ipse dispicias an in omnibus ciuitatibus certum aliquid omnes qui deinde βουλευταὶ leguntur, debeant pro introitu dare.

f *Gregor. episcop. Turon. lib. 9. cap. 30. & Aymo lib. 3.*

g *Lib. de Methodo histor. cap. 6.*

tanta

tanta seueritate vitia castigant, vt vix vllum scelus tam occultum sit, quod inultum reperiatur. Nec vero dubitandum est quin Rempublicam, si non armis & opibus, certe virtutibus ac pietate florentem habituri sint quãdiu Decemuirorum potestatem tuebuntur. Quib. perspicuum fit optimas quasq; ac præstantissimas ciuitates Censoribus diu carere non potuisse.

Sed quoniam minuti quidam Theologi religionem imperitorum animis iniiciunt; cum Dauidẽ ab immortali Deo grauiter correptum tradunt, quod populi descriptionem fieri iussisset: eripiendus est hic error. Cum enim Mosem Israelitarum imperatorem Deus ipse non semel, sed bis censum populi agere, ac descriptionẽ posteritati relinquere; tum etiam lege censoria quoties populus cẽseretur, sicli dimidiũ, id est, duas argenti drachmas, in singula capita ærario sacro inferri iusserit [a], quis hoc scelus esse putet? Ioseph. [b] qui antiquitatum interpres optimus habetur, in eo peccatum à Dauide scribit, quod in singula capita numos singulos ærario sacro dependi non iusserit, certe quidem lege censoria tributum illud sacrum, quoties populum censeri placuisset, exigi iubetur ad scelerum expiationem: deinde illud subiicitur, ne plaga sit in populo futura. Mihi tamen hoc amplius peccatum videtur, quod princeps arroganter nimis, ac suarum opum ac legionum confidentia maiore, quam Dei præpotentis auxiliarib. copiis niteretur. Neq; enim censum egit totius populi, sed eorum tantum qui arma ferre poterant: tribum Leuiticam quæ sacra faciebat, & Beniamiticam prætermisit.

a Exod. 30.
b lib. 7. cap. 13.

Quod autẽ sicli dimidiũ à singulis ærario sacro inferri lex iubet, hoc ideo factum opinor, quod quæ à cæteris populis censum ciuiũ ad descriptionẽ agentibus, sacris deorũ faciendis æra singula soluerentur, eadẽ suo ærario Deus inferri iusserit, vt taliũ numinum memoriam obliuione sempiterna deleret: sic alibi sanguinẽ hostiarum ac victimarũ altarib. suis superfundi voluit; ac sanctissime interdixit [c], ne deinceps dæmonibus sanguis libare

c Leuit. 17. ne vltra sacrificent sacrificia sua satyris ac dæmonibus quibus cum scortati sunt.

baretur; vt scilicet ab immani teterrimoq; dæmonum cultu suos reuocaret. Neque enim dubium est quin Seruius ab antiquis institutum illud acceperit, vt in fano Iunonis Lucinę arca collocaretur, in quam singulis nascentibus æra singula inferri placuit: deinde cum anno decimo septimo togam puram acciperent, æra quoque singula in templo Iuuentæ dari: postremo vti quisque moreretur; rursus æra singula in templo Veneris Libitinæ [a] solui iussit. Quod quidem institutum etiam neglecta Censura inuiolabile fuit tamen. Athenienses quidem anno decimo quarto nomina in publicas tabulas retulisse videmus [b]; tributum tamen illud non videmus.

a Dionys. lib. 4. Capitolin. in Gordian.

b Plutarch. in Solone.

Fœminas autem censeri non consueuisse multa sunt argumenta. Cum n. Moses bis populum Israelitarum lustrauisset annis quadraginta: mares tantum ab anno vigesimo, tribũ vero Leuiticã seorsum descripsit: ac primo quidẽ lustro sexcenta & quinquaginta duo millia in cẽsum relata sunt. quadragesimo post anno cũ qui ex Ægypto excesserant omnes in deserta solitudine, trib. tãtum exceptis, occubuissent; sexcenta viginti, quatuor millia septingenti ac septuaginta tres Israelitæ cẽsiti sunt, præter aduenas, seruos, fœminas, & eos q annum vigesimũ nondum attigissent [c]. Fœminas autẽ vbiq; numero mares vincere superius docuimus, maxime tamen versus Australem regionem: minores vero annis viginti tertiã fere populi partem capiebant; cum ætas hominis anno fere sexagesimo tertio definiatur [d]. Romanos etiam fœminas, seruos, & opifices in numero ciuium non censuisse ex eo intelligitur, quod Dionysius, Florus ac Liuius scribunt, Romulo regnum ineunte, *censa fuisse tria millia ciuium; moriente vero quadraginta sex millia peditũ cu mille Equitibus* [e]. Seruio rege *censa sunt octoginta millia eorum qui arma ferre possent*, vt Fabius Pictor scribit: sequenti lustro 132419. post 262322. inde 273000. tum 278222. Cætera ex epitome Flori colligi possunt: qui [f] vno loco scribit *censa fuisse ciuium capita* 313823. *præter pupillos*

Populi Israelitarum descriptio.

c Num. cap. 1. & 26.

d l. hereditatum. ad l. Falcid.

e Plutarch. in Romulo.

f Epit. 59.

a Epit. 27. post Annibalis ex Italia excessũ. *pillos & viduas*. Idem alibi [a], *censa sunt* 137000.*ciuium: ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populi Romani abstulisset*. At præcedente lustro scripserat, *censa fuisse* 270000. *millia ciuiũ*: ex quo innuit 133.millia ciuium secundo bello Punico exhausta fuisse.

Consequens est igitur Romanos fœminarum in censu nullam rationem habuisse: aut eo numero non fuisse comprehensas; quarum numerus cum maior sit quam virorum nullum omnino marib. in eo censu locum reliquissent. Itaque Liuius de septimo lustro ita scribit; *Ciuium qui puberes essent, supra centum decem millia erant: mulierum autem & puerorum, seruorumq́ & mercatorum, & sordidas artes exercentium* (*siquidem Romanorum nemini cauponariam, aut operosam artem tractare licuit*) *triplo plus quam turbæ ciuilis*. Ex quo apparet quantus hominum numerus futurus fuerit, si fœminarum ciuium & impuberum ratio haberetur, ipsiq; inquilini qui ciues non erant, censi fuissent. Qui enim ciuis incensus esset, id est, qui apud Censores non fuisset professus, quasi seruus sub iugum mittebatur. *Maxima*, inquit Vlpianus [b], *capitis diminutio est cum ciuitas ac libertas amittitur, vt cum incensus aliquis venierit*. Interdum enim Censores non modo colonias Romanorum, quæ quatuor & viginti fuerunt in Italia, verumetiam prouincias ipsas obire cogebantur, vt faciliorem ciuium qui per colonias prouinciarum dispersi fuerant, descriptionem haberent.

b In titulis.

Hic dicet aliquis, cum apud Censores non modo ciuium sed etiam seruorum & pecudum singula capita, prædia quoque tum vrbana tum rustica profiteri necesse fuerit, qui fieri potuit vt fœminas & pueros ciues, item opifices liberos homines, tametsi peregrinos, non censerent? Ego censum omnium factum opinor: id enim Dionysius Halicarnasseus scribit libro quarto: sed Censores numerum ciuium tantum qui arma ferre possent, colligere consueuisse, eumque numerum breuiter ab historicis in annales coniectum fuisse. Id ex censu Atheniensium planum est: apud quos vno tempore censa

sa fuerunt puberum ciuium qui arma ferrent, (quod anno decimo quarto necesse erat) viginti millia; peregrinorum decem millia; seruorum cccc. millia. ita censu Venetorum facto ante annos 30. in quem omnis sexus, omnis ætas, omnis hominum conditio venit, fœminarnm multitudo duobus amplius millibus masculorum numerum superauit.

Earum autem descriptionum vtilitates singulas oratione cōplecti difficile est. Primum ætas, ordo, conditio, numerus ciuium ex illa descriptione percipi ac intelligi facile potuit; & qui qualesq; bellis gerendis idonei ciues essent, quiq: res vrbanas ac domesticas melius curarent: quos itē in colonias deduci, quos publicis operib. exerceri oporteret; quantumq; alendis ciuib. annonæ ciuitati deesset aut superesset: ꝙ cum omnibus ciuitatibus vtilissimum est, tum vero premente obsidionis metu necessarium. Quamquam vt nulla sit census istius vtilitatis vberior q̃ quæ ex ætatum & ordinum cognitione decerpitur, num satis magna debet vnicuiq; videri? nam ex ea cognitione, litium innumerabilium quæ alioqui inexplicabiles sunt, anfractus expediuntur. Quamobrē Rex Franciscus maior Poyeti Cancellarii popularis mei rogatione, lege promulgata iussit Curiones nascentium puerorum ætates perscribere, sed cum publicis tabellis descriptio non contineatur, prope lex antiquari cœpit, tametsi Henrico III. Regi eādem legem renouari placuerit. Quæstiones autem de statu cuiusque, ciuis ne sit an peregrinus; spurius an legitimus; nobilis an patritius plebeius an nobilis; item quale cuiusq; verum nomen, quæ stemmata, quibusq; parentib. ortus sit: quæ quod in infinita obscuritate versantur, sine censibus explicari vix vllo modo possunt. Id quidem perceptum est Athenis, cū ageret Pericles censum ciuium, qui tunc non plures fuere tredecim millibus trecentis & sexaginta: nihilominus compertum est peregrinorum quinque milia ciuiū numerum clam irrepsisse; qui pro seruis iudicio publice constituto venierunt [a].

Censuræ vtilitates.

Ætas ciuium ex censu percipitur.

Status ciuiū ex censu dignoscitur.

Ordo ciuium ex censu.

a Plutarch. in Pericle.

Iam vero ad collegia ciuium & ad corpora constituẽda, ad habenda rite comitia, ad legenda suffragia, ad ordines ciuium in classes ac tribus ex censu & ætate redigendos, Censura necessaria est. Ac quanti est illud, quod ex censu conditio ac vitæ cuiusq; genus intelligitur? quã multi in bonorũ ciuium cœtibus velut in mediis ouium gregibus, lupi, vulpes, leones, quam multi qui furtis, rapinis, alea, latrociniis, ebrietatibus, scortationibus totã vitam transigunt; qui tamen in clarissima populi luce quasi in tenebris vagantur, qui tum oculis ac digitis non possint, ipso censu designarentur.

Vt scelerati ac flagitiosi ciues designari possint.

Nec minus atq: haud scio an magis vtilis sit bonorũ quam personarum descriptio futura; de qua sic Cassiod. *Orbis*, inquit, *Romanus agris diuisus censuq; descriptus est, vt possessio sua nulla haberetur incerta, quam pro tributorum susceperat quantitate soluenda.* Quod si totius imperii Romani agrorum facta descriptio est, quis dubitet in tanti imperii singulis partib. facile fieri posse? cum autem illis temporibus quibus exigua fuere tributa, cẽsus tãtopore necessarius sapientissimis Imperii Romani moderatoribus videretur, quanto vtilior hac ætate futurus est, vt ex libris censualibus quantum tributorum quæ sunt infinita, ærario ciuitatis, quantum publicis operibus quemq; dependere oporteat, intelligatur.

Vt tributa æquari possint.

Et quidem quot & quanta commoda ex agrorum descriptione ad Rempublicam peruentura sint, intellectum est in descriptione agrorum eius prouinciæ quæ est ad Celticum littus, quam Romani proprio nomine *Prouinciam* appellarunt. Exstant illic publicę agrorum ac familiarum tabulæ anno MCCCCLXXI. conscriptæ, quibus tria millia ciuium qui agros ac familiam haberent, censa reperiuntur. Sed cum mutatis possessoribus plebeius ordo à reliquis premeretur, propter immunitates sacerdotibus ac nobilitati tributas, grauis orta controuersia est inter ordines; quod qui erant immunes, etiam agris vectigalibus plebeiorum emtis immunitatem quærebant. tandem & rebus in Curia Parisiorum iudicatis,

catis,& legib. Fräcisci regis, vectigalia ac prouinciæ ex libris censualib. peti oportere decretum est. Rursus anno 1516. agrorũ ecclesiasticorũ q huius imperii finib. continẽtur, descriptio facta est, vt decimarũ, quas principi ac Reipub. inopia laboranti Põtifices ipsi decreuerãt, exactio q̃dã æquabilis esset: q̃ tamen ꝓpter agrorum quamplurimas sub hasta distractiones renouari necesse est. ꝑinde tabulas cẽsuales eius ꝓuinciæ q̃ dixi. Accuratius etiam Aletensis ager omnis in Gallia Narbonensi descriptus est, quantitate ac æstimatione cuiusq; agri facta; ac triplici triũ agrorum, optimorum inquam, mediocrium ac sterilium, & cuiusq; generis triplici ratione inita, quã ego descriptionem ab ipsis peræquatoribus didici, cum ad conuentus Galliæ Narbonensis profectus essem [a]. a Anno 1566.

Sic igitur prospici potest inopiæ ac iustissimis tenuiũ, potissimumq; agricolarum querelis, qui tanto vectigalium ac tributorum pondere premuntur, vt iam agris ac sedib. quasi foro cedere sit necesse. Lites etiam & cõtrouersiæ, quæ vbiq; pullulant, pro vectigalium ac tributorum inæquali distributione, & quib. terminandis infinita pene iudicum multitudo implicatur, ex censualib. tabulis facilime explicarentur. fraudes item peræquatorũ, qui gratia vel odio imperata tributa iniquissime dispertiri solent, latere possent neminem: aut certe cui plꝰ tributorum quam ferre possit, imperaretur, eum cui minꝰ imperatum esset, sponsione permutationis bonorum aut tributorum prouocaret, vt olim Athenis fieri consuesse legimus: nam eiusmodi sponsione vicit Magaclidem Isocrates; idem tamen à Lysimachide victus est [b].

Vt rapinis peræquatorum occurratur, cautio opus est.

b Plutarch. in vita X. Orat.

Ex iisdem tabulis publicis; qui tenues, qui locupletes, qui prodigi, qui auari, qui fures, qui peculatores essent; quibusque artibus aliis quidem tot ac tantæ opes quærantur, alii tanta premantur inopia, facile intelligi, & vtriusque remedia salutaria conquiri possent. Quo nihil magis est in omni Republica necessarium: quandoquidem ex ingentibus paucorum opibus, intoleranda multitudinis inopia ciuitatibus perniciem ac

pestem inferri perspicuum sit. Iam vero leges omnes ac iudicum decreta, quibus pecuniariam pœnam irrogari oportet, perceptis cuiusque fortunis ac facultatibus ad verissimam iuris ac iustitiæ harmonicæ distributionem exigerentur. In quo tamen grauissime propter illam bonorum cuiusq; ignorationem peccatur. Improborum item veteratoriæ fraudes, quæ in venditionibus, emtionibus, matrimoniis, donationibus, cæterisq; rebus ac rationibus distrahendis fieri, non nisi sero, ac ne vix quidē intelligi possunt, vnicuiq; paterent.

Hic omitto quam multæ de finibus regendis, deque hæreditatib. controuersiæ, tum etiam in ipso iure pignorum & hypothecarum, qui quibus priores ac potiores sint, explicari possent ex ea, quam dixi, bonorum omniū descriptione; cum tamen ex earum rerum ignoratione densissimæ tenebræ non modo publicis, sed etiam priuatis omnium rationibus offundantur. Itaq; Liuius libro septimo cum dominia rerum continua mutatione translata fuissent, vt quis cuiusq; prædii dominus esset vix intelligeretur, ita scribit; *Quia solutio multarum rerum mutauerat dominos, censum agi placuit.* Omitto sumtus ingentes, quos in litib. eiusmodi iudicandis quemq; facere necesse est: prætermitto etiam quam multa iudicia, q̃ cum publicis minimeq; dubiis tabulis disceptari debuissent, incertis aut falsis testimoniis dirimuntur. Tot igitur ac tantas vtilitates quæ Censuram consequuntur, q̃s tam cæcus est qui non videat? tam stupidus qui non sentiat? tam demens qui non intelligat?

Hic tamen videre mihi videor, turbam eorum q̃ publicas opes depeculantur, qui priuatorum fortunas diripiūt, q̃ fœnorib. tenuiū sanguinē exsorbent, q̃ malis artibus ditescunt, illud mihi opponere, indignū videri ex census ac bonorum descriptione tenuibus quidem contemtum, locupletibus autem inuidiam creari [a]. Hanc enim potissimam præcipuamque census omittendi caussam arripuerunt hi homines quos breui oratione denotaui:

[a] l. 2. quando & quib. quarta pars. Cod.

taui. Ego vero illis reponam nec inuidis vllum, nec irrisoribus locum fore: quoniam qui locupletes sunt, ꝓ tenuib. irridētur; & qui sunt inopes à pecunia, pro diuitib. obtrectatorum inuidiam subeunt. Demus tamen id ꝙ iactant futurum: an propter maleuolorum aut etiam derisorum obtrectationem Censura tot ac tantis vtilitatibus ac laudibus abundans omitti debet? quis vmquam prudens legislator, quis princeps, qui vel paulum admodum à recta ratione informatus, legibus vsque adeo necessariis Rempublicam irrisorum aut inuidorum metu orbauit? quamquam leuis hæc & inanis prudentiæ ratio, quam ex ista lege arripiunt, pecuniam tantum complectitur: agrorum censui nihil, multo minus personarum descriptioni obstat.

Quod vero contra decus esse putant, priuatorū opes & inopiam, mercatorum item debitas creditasq; pecunias, ac familiarum occulta negotia, pacta conuenta, res deniq; ac rationes in vulgus manare; eo ipso satis declarant sua scelera, furta, rapinas, fraudes occultare velle. nā vti quisq; cæteris integritate vitæ præstat; ita quoq; sua facta, gesta, voces atq; adeo mentis ipsius agitationes ab omnibus sciri atq; intelligi gaudeat: quanto magis pecuniarum ac bonorum censum? Cum enim Architect⁹ quidam effecturum se Liuio Druso Tribuno plebis promitteret, ne quis in suas ædes prospectum vllum haberet; *Ego vero*, inquit Drusus, *meas ædes vnicuique sic patere volo, vt quid intus agatur latere poßit neminem.* hunc Velleius Paterculus sanctitate atque integritate vitæ claruisse scribit. At Censura aduersus improbos potissimum comparatur. Veteres enim Romani non modo pecuniarum & agrorum, sed etiam accepti & expensi rationes, atq; adeo actionum fere omnium ephemerides & commentarios conficere solebant: postremis vero temporibus, quibus vitia fraudesque abundantius pullularunt, rationes à priuatis conscribi desierunt, cum editis rationibus anteactæ vitæ iudiciorum publicorum ac priuatorum discrimen subirent: vt quidem scribit Asconi-

us Pedianus. Ita Cēſuram bonis omnibus placuiſſe ſemper; improbis vero, fœneratoribus, tyrannis, atque iis omnibus qui aliena diripere, fraudare, fallere, foro cedere ſolent, diſplicuiſſe videmus: vt antea Tiberii: Caligulæ, Neronis, Domitiani exemplo confirmaui.

Abſurdum eſt igitur quod cēſu bonorum patefacto, tyrannis ad priuatorum inuadendas opes aditū aperiri putant; cum tamen tyranni ſemper abhorruerint à Cenſura; & Romani nec tyranni nec regis nomen ferre potuerunt, maxime omnium coluerint Cenſuram. quamquam quis tyrannus frontem, ſi quam habet, adeo perfricuit, vt locupletum ac potentiorum opes non magis optet quam egentium ac infimorum? vt vbi nullus eſt cenſus, locupletes pretio gratiam ac immunitatem mercantur: tenues vero diripiuntur. Hinc tenuium ciuium aduerſus potentiores odia, diſſidia, querelæ, ſeceſſiones. *Fugere*, inquit Liuius [a], *Senatū, teſtes, tabulas, cenſus cuiuſq; quia noluit conſpici ſummam æris alieni, quæ indicatura ſit demerſam partem à parte ciuitatis, cum interim obiectam plebem aliis atque aliis hoſtibus*, &c.

a lib. 6.

Fugiunt ergo fœneratores cenſum. cur n. boni ciues iuſta debita creditave, quaſque hæreditates iure creuerint, quibuſq; opib. ſuis vigiliis ac ſolicitudine q̄ſitis fruantur, ſciri metuent? hic enim laudum ſuarum cumulus eſt vel maximus, ꝙ ſuauiſſimos honeſti laboris fructus iucundiſſime decerpunt. nec vero dubitabūt patriæ, cui omnia accepta ferre debent, laboranti opem ferre, ac miſerorum ciuium inopiam ſubleuare. Qui vero publicas opes ſuas ducit, qui ærarium depeculatur, qui priuatos rapinis ac immenſis fœnoribus exhaurit, huic profecto metuenda Cenſura, metuendus eſt cenſus.

Sed quis tam inops à conſilio princeps aut legislator, qui vſurarias leges abrogaturus, fœneratores conſulat? qui ebrietates ciuium laturus conſilium à cauponibus petat? qui incontinentiam ac luxum moderaturus, prodigorum hominum ac meretricum greges ad conſilium admittat? Prudentium igitur ac fortium virorum nobis

bis sunt, nō sceleratorum ad Cēsuram stabiliendā consilia petenda. Audiamus Liuium [a]: *Seruius*, inquit, *censum instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio*. Et cum de Censoribus creandis agit [b], *Hic annus*, inquit, *Censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ, quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen Senatus Equitumque centuriæ, decoris dedecorisq; discrimen sub ditione eius magistratus, publicorū ius priuatorumq; locorū vectigalia populi Romani sub nutu atq; arbitrio essent*. Quid Plutarchus omnium fere scriptorum probatissimus? *Censura*, inquit [c], *magistratus est omnium sacratissimus, qui cum in rebus omnibus tum vero in moribus ciuium conformandis summā potestatē habet*: id est, ἡ τιμητικὴ ἐστὶν ἀρχὴ πασῶν ἱερωτάτη καὶ δυναμένη μέγα πρός τε ἄλλα καὶ πρὸς ἐξέτασιν βίων. Ac si quis putet nimiam illam in Republica libera potestatē tolerabilem nō esse, at ne tanto quidem oneri suffectu ram, fallitur: cum tanto imperio quantum fuit Romanorum, duo Censores sufficerent. Neque enim censorii muneris erat initio Senatores legere, aut Senatu indignos eiicere: sed plebiscito id Censoribus tributum, vt se populus eo labore ac tædio leuaret, vt Pompeius Festus scribit; quo nihil fieri potuit vtilius ac melius. Id autem ferendum non esset in monarchia, in qua princeps magistratuum omnium, maxime tamen Senatorum creationem, sui beneficii esse ducit.

Iudicia veterum de Censura.

a lib. 1.

b lib. 4.

c In Catone maiore.

Necessarium tamen est omni ciuitatum generi Censoribus ærarii publici custodiam ac morum castigationem committi; modo Censores fiant ii, quorum vita non tantum à rapinis sed à vitiis pene omnibus libera sit ac vacua; quique cæteris omnibus integritate ac prudentia præstent: qualium hominum Romani veteres delectum habere solebant: vt Censores omnibus ciuibus seipsos quasi normam bene temperanterque viuendi, & ad intuendum, & ad imitandum præberent: omniumque mores ad virtutem & ad verum decus conformarent; quo nihil vmquam admirabilius in vlla ciuitate fieri potuisse statuo. Illa vero, quam dixi,

Censura morum castigatrix.

morum probatio; quinto quoq; anno fieri consueuerat, posteaquam vectigalium, tributorum, agrorum publicorum, ac totius ærarii curam gessissent: tum etiam si quas arces, portus, mœnia, vias militares sarciri ac refici oporteret, erat ea cura Censorum extremo Censuræ actu, populus vniuersus in Campo Martio sacrificio solemni lustrabatur: ordines ciuium censebantur: & vti quisque flagitiosam vitam duceret, ita notabatur in tabulis publicis, vt eam notam iudiciis ipsis formidabiliorem boni ciues arbitrarentur. Ac si quando Respublica bellis vrgentibus Censuram intermitteret, tum facile ab omnibus percipi poterat, mores ciuium corrumpi ac ciuitatem labefactari: perinde vt ea corpora quæ medicinas vacuandis humoribus necessarias omiserint. Id secundo bello Punico satis intellectum est, cum Annibal Italiam quateret, ac Vrbem ipsam obsideret; quib. temporibus domestica disciplina ac morum probatio aliquamdiu intermissa fuerat: postea vero quã Annibal ex
a lib. 24. Italia excessit, *Ad mores hominum*, inquit Liuius [a], *animum aduerterunt, castigandaque vitia, quæ, velut diutinos morbos ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant.*

Neq; tamen publicorum aut priuatorum criminum cognitionem suscipiebant Cẽsores; hæc enim magistratuum decretis ac sententiis finiebantur; sed omnis animaduersio eorum vitiorum erat, quæ nec legib, nec magistratuum iudiciis vindicantur. quamquam nec magistratus vlli tam accurate scelera vlciscuntur, quin maxima pars publicã declinet animaduersionem ac leges ita perrumpat, vt bestiæ maiores araneorum telas subtiles, quibus exiguas muscas irretiri videmus. Et vt publice omnia quæ legib. sunt comprehensa crimina, vindicẽtur, quis tamen, ex legib. virtutem aut dignitatem metiatur? *Quis est*, inquit Seneca, *qui se profitetur legibus omnibus innocentem? vt hoc ita sit, quam angusta est innocentia ad legem bonum esse! quanto latius patet officiorum quam iuris regula! quã multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quæ extra publicas tabulas sunt!* hæc ille: quamquam ignarus diu-

diuinarum legum, non tamen earum quas ab ipsa natura arripuimus & expressimus. Nam si quis animi sui complicatas tabulas euoluere velit, iam se ipse doceat eum virum bonum esse qui prosit quidem, quibus possit, noceat vero nisi lacessitus iniuria nemini; quæ nullis sunt populorum legibus comprehensa. quin etiam multa pestifere, multa perniciose iuberi ac prohiberi videmus, q̃ non magis legum nomen merentur, quam si furiosus ea concessu suo sciscitat.

Certe quidem nemini dubium esse arbitror, quin maxima quæq; scelera, quibus maxime infestantur ciuitates, à iudiciis & à tribunalibus procul arceantur. perfidia nullis magistratuum iudiciis vindicatur. quo tamen flagitio vix vllum detestabilius est: at ea cognitio tota fuit Censorum. *Indicant*, inquit Tullius, *notationes animaduersionesq́; Censorum, qui nulla de re diligentius quam de iureiurãdo iudicabant.* Iam vero ebrietates, crapulæ, luxus, alea, scortationes, publicæ ac priuatæ, nulla vi, nullo iudiciorum metu coercentur; quibus morbis qui mederi sine Censura potest? publici vero corruptores huc illuc vagantur, & optimos quosq; ad cædes occultas, vel ad rapinas designant; a quibus tandem nisi à Censoribus arceri à Republica possunt? Nam Censores quo quisque modo se domi & in ipsis latebris aduersus vxorem, in liberos, erga seruos, cum propinquis se gereret, accurate conquisierunt.

Quamobrem si proprium nomen Censuræ quæratur, ego ciuitatum gubernatricem, virtutum omnium effectricem, bonorum ciuium procreatricem, improborum expultricem appellare non dubitem: cum ea non modo flagitiorum ac improbitatum robustiorum radices circumcidere, verũm etiam vitiorum fibras euellere, stirpes elidere, semina exstinguere sola posse videatur. Quod si veteribus olim tam vtilis Censura visa est, vt ciuitates ea carere non possent: profecto his temporibus multo magis necessaria iudicanda sit: propterea quod omnium fere populorum moribus ac legibus maritus

in vxorem, pater in liberos, dominus in seruos vitæ ac ne
a li. 1. c. 3. 4. 5. cis potestatem habuerunt, vt superius [a] diximus: nunc vero cum ius illud vnicuiq; ademtum sit, quis impietatẽ liberorum aduersus parentes, vxorum impudicitiam erga maritos, seruorum petulantiam in dominos, vindicare poterit? quam multæ puellæ etiamnum à parentibus ipsis prostituuntur? quam multæ corpore quęstum facere quam nubere, infantes exponere aut necare quam alere pręstabilius ducunt? qua tamen sublata Censura coerceri poterunt numquam.

De religione erga Deũ nõ disputo: qua tamẽ nihil nõ modo in ciuitatibus, sed etiã in singulis familiis pri[9] aut antiquius esse debet. q̃ cura etsi Pontificib. ac sacerdotibus mãdata sit, magistratuũ tamen est omnem operam, curã, solicitudinem in eo collocare vt religionum in pri-
b Deut. cap 16. mis summa ratio habeatur. Etenim diuina lege ter [b] vt minimũ ad sacras cõciones adire iubetur: pleriq; tamen ab omni cultu diuini numinis penitus abhorrẽt. ex quo impiorum seminaria tã longe lateq; pullularunt, vt nefaria verborum exsecratione cœlestium numinum vim omnem publice detestari nõ dubitẽt, & quidem impune. At diuinarũ legũ metu sublato, humana quoq; iura, deinde magistratus oẽs pessum ire, ac postremo flagitiosos homines effrænata quadã licentia latrocinari, occidere, venenis ꝓximos quosq; tollere, omnibusq; flagitiorũ generib. omnia cõplere necesse est. Neq; n. sperandũ vt legib. vllis aut pœnarum metu, q̃ numinis metum omnem abiecerunt, a facinorosa vita deterreantur; quia *legum metus non scelera, sed licentiam comprimit:* cum innumerabiles & olim fuerint, & hodie sint, qui tametsi ab edictis Prætorum & principum legibus non desciscant, nequissime tamen viuunt. Recte enim Lactant. *Possunt,* inquit, *leges delicta punire, conscientiam munire non possunt.*

Cum etiã ab educatione iuuẽtutis totius humanæ vitæ ac ciuitatis bene instituendę momẽta pẽdere videantur; vt sapienter est à Plat. ex Lycurgi sententia dictum: quis putet vllam educationis sine Censoribus curã haberi

beri posse? nam quod publicum esse decuerat, priuatorũ voluntati relinquitur. Certe quidem Lycurg. Magnum *Pædonomum* instituendæ iuuentuti magistratum ac Censorem creari voluit; non qui parentum arbitrio, sed qui legum præscripto iuuentutem moderaretur: quoniam cum sit vnus & idẽ ciuitatis scopus ac finis, eandẽ quoq; omnium ciuium educationem esse oportere putauit. Aristoteles [a]; & recte putauit. quod certe Athenienses rogatione Sophoclis quondam decreuerunt, quæ quod à nobis accuratius alibi [b] disputata sunt, omitto, Hæc autẽ omnia in officio Censorum posita esse nemo non videt.

[a] lib. 8. cap. 1. Polit.

[b] In oratione de instituenda in Republica iuuentute.

Quis itẽ histrionicas saltationes comœdias, spectacula, fascinationes coercere nisi censura potest? neq; enim pestis in Repub. capitalior vlla esse potest, quæq; ad corrumpendos ciuiũ mores vim maiorem habere videatur, propter imitationem vocis, vultus, gestus, orationis, ac turpissimarum actionum perniciem, quæ sensim illapsa ciuium mentibus, totas ciuitates euertit. Certe quidem non tãtum molles ac teneros puerorum animos labefactat, sed etiam castiorum quoq; fœminarum pudicitiam pertentat, vt eorum non modo scurriles ineptias, sed etiã libidines imitari studeant, quorum auidissime spectacula cõtuentur. Deniq; theatra, definire possumus, turpitudinis vitiorumque omnium sentinam ac scholam. Quamobrem sapienter Philippus Augustus histriones huius imperii finibus sanctissimis edictis disturbauit.

Quod si qs obiiciat & Romanis quondã & Græcis ea spectacula non defuisse: ego illi reponam Romanos quidem Apollinares, Seculares, Circenses, & eiusmodi ludos deorũ, quos religiosissime coleãbt, maiestati ac honori cõsecrauisse, non ad impura libidinũ exempla instituisse: postea vero quam vitia finitimarum gentium Romam infestare cœpissent, *histriones quoque sensim ex Historia*, vt Verrius Flaccus scribit, *in Vrbem irrepserunt ac impudentiæ ludos aperuerunt*: quos tamen si saluis religionibus prohibere potuissent, non dubitem summæ grauitatis ac sapientiæ Censores omnia de Republica spectacula fuisse

fuisse sublaturos: vt quidem ex sapientissimis quibusque viris coniectura consequi potuit. Sic n. Seneca: *Nihil* inquit, *tam morib. alienũ quam in spectaculo desidere.* quinetiam Aristoteles modis omnibus cauendum [a] esse monet, ne ciues comœdiarum spectaculis insideant. Quid Augustinus [b], *Omnia*, inquit, *in theatris pietati ac honestati contraria fiunt.* In eadem sententia fuisse video Tertullianum [c], Chrysostomũ [d], Cyprianum [e], Valerium [f], Polydorum [g], ac principem ipsum legũ ferendarũ Solonẽ; quos viros quantæque auctoritatis magistros? Quid igitur mirum si Carthaginensi concilio ludi theatrales prohibeantur; cũ illi veteres Græci qui nullã veræ pietatis opinionem combiberant, ciuitatibus perniciosos esse iudicarent?

a lib. 7 cap. 15. Politic.
b Homil. 38. & 499. & in Matt. hom. 69. & in Act.
c In lib. de Spectaculis.
d Tomo 2.
e lib. 2. epist. 2.
f lib. 1.
g lib. 2. cap. 13.

Ac tametsi tragœdia nescio quid augustius ac seuerius quam comœdia præ se ferre videtur, nihilominus Solon Thespim tragœdum acerbe increpuit, quod tragœdiam tametsi puram ac nudam veteri more populo exhibuisset: ille iocum excusauit; at Solon iocum esse negauit, quem seria sequuntur. atq; illud est quod M. Tullius veterem Græciam eiusmodi fabularum actores grauiter vindicasse scribit. Quid nunc Solon si viueret? ille tragœdiam quæ propter personarum maiestatem ad decus & ad grauitatem composita plerisque videtur, ciuitatibus perniciosam iudicauit; nos tragœdias omnino deseruimus, turpes comœdias amplectimur: aut qui ad mores conformandos aliquid exhibent, iidem ad extremũ obscœna quadã fabula turpissimis ac sordidissimis narrationibus condita quasi suauissimis venenis salutares cibos aspergere consueuerunt.

Cum autem omni hominum generi spectacula sunt perniciosa, tum vero iuuentuti, ac nationibus ad Aquilonem positis maxime declinanda: quæ quod cæteris leuiores sunt, & animi vim omnem pene in sensibus positam habent, vitiosos gestus ipsis oculis auidissime hauriunt: quæ vitia populi Australes, propter insitum atræ bilis humorem & naturalem quandam seueritatem, nõ ita facile combibere solent.

Neq;

Neq; vero ſperandum eſt, vt ea ſpectacula comicorũ ac ſortilegorum hominum, quorum alteri oculis, alteri mentib. ipſis faſcinum & vecordiam iniiciunt, magiſtratus qui in iis totos dies deſidere conſueuerunt, prohibeant: ſed grauiſſimis ac ſeueriſſimis Cenſorib. opus eſt: q corpora ciuium ad robur gymnaſtica diſciplina, mentes vero muſicis artibus humanitate ac tranquillitate munire ſtudeant. *Muſicæ* verbo ſtudia muſarum ac ſcientiarum omnium Academicorum [a] in morem intelligi volo. cauebunt etiam ne muſicam illam naturæ conſentaneam, quę non modo ſuaui oblectatione aures permulcet, verumetiam ſalutari medicina mentes perturbationib. liberat, arte corrumpant. Nam cum nihil ſit q̃ mollius in animos influat vt concors illa vocum ſuauitas, ita nihil eſt quod æque mentẽ de ſuauitate deturbet, ſi graues illos ac ſeueritati congruentes modos, Dorios inquã ac Phrygios, quos noſtri primis ac tertiis tonis deſignãt, negligi patiamur, vt Ionicos & Lydios, quos quinto ac ſeptimo loco ſtatuunt, conſectemur: ab his enim Ariſtoteles ac princeps ipſe Plato ciues omnes, ac potiſſimum iuuentutem abſtinere iubent. Si minus id obtineri poteſt, vt ii modi qui iampridem in omnibus ciuitatibus inueterarunt, eripiantur: enitendum certe eſt, ne ab ipſis naturæ modis diſcedatur; id eſt, vt puram ac ſimplicem Diatonices rationem omnium præſtantiſſimam, & vt Plato loquitur: γενναιοτάτην, aut ſi Chromaticẽ & Euharmonicen (quæ tamen ipſa ſui difficultate ab obſcuritate penitus inuſitata eſt) amplectantur; quartum genus illud, quod ex tribus ſumma inſcitia confuderunt, ciuitati pernicioſum omnino prohibeant. Nam ex illa perturbatione pernicies animis illapſa, non ſolum mentes ægritudine ac perturbatione non liberat, verumetiam ad inſaniam ſæpiſſime perducit; vt nemini mirum videri debeat, ſi magna pars eorum qui naturales muſicæ modos ſic miſcent, quique rapidiſſimo breuiſſimorum interuallorum impetu ſpondaicam grauitatem peruertunt, furore & amentia corripiantur. & vt cupediarii, qui

[a] *Duabus potiſſimum rebus γυμναστικῇ καὶ μουσικῇ ciuitates conſeruantur. Plato in Timæo.*

qui auidiſſime tragemata ciboſque leuiſſimos liguriunt, nec alimenta ſolidiora ferre poſſunt, corporis robur amittunt, ac breui tabe marceſcũt: ita qui graues ac naturæ congruentes modos auerſantur ac refugiunt, vt ineptiſſimis ac leuiſſimis cantibus paſcantur, de mentis ſanitate facilime diſturbantur. His igitur Reipublicæ incommodis ſola Cenſura mederi poteſt.

De luxu quoq; quo ciues tum epulis tum veſtib. diffluunt fruſtra querimur, niſi leges ſumtuariæ cẽſoriis legibus vim adipiſcantur: vt iidem ſint in Republica Cenſores, qui olim Athenis *Legum cuſtodes* ac *Nomophylaces* dicebantur: Quamobrẽ qui de Cenſorũ poteſtate primus detraxit, hunc Rempublicã funditus perdidiſſe non immerito M. Tullius[a] queſtus eſt. is autem fuit P. Clodius Tribunuſplebis, homo impuriſſimus, cuius tamen lex antiquata eſt lege Cæcilia[b] Conſulari, Quibus ſatis perſpicuum ſit, opinor, quam vtilis, quam neceſſaria, quam Reipub. ſalutaris ſit ac ſemper fuerit Cenſura.

[a] *Cicero in Piſonem, & pro Milone pro Seſtio.*
[b] *a Q. Cæcilio Metello lata anno ab V. C. DCCCI.*

Sed q̃ri poteſt an Cenſorib. imperium tribuendũ ſit? an etiam hoc tributo iuriſdictionem habere oporteat necne? Nã ſine imperio ſine iuriſdictione cenſura inanis eſſe videatur. Ego tamẽ, ſi ex me iudicium exquiratur, vtroq;, & imperio iuriſdictione, carere velim: nec munus illud negotioſiſſimum plenumq; laboris ac vigiliarum, etiã litium anfractibus implicetur. Aliud eſt n. iudiciũ, aliud Cenſura. Cenſores quidem Romanos imperium habuiſſe videmus, ſed ad hoc tantũ vt populi concionẽ conuocarent, vt exercitũ vrbanum cogerent, vt luſtrum facerent, vt ad cenſum quemq; vocarent: q̃ ſine edictis fieri non poterat: edicere autẽ, vocare, cogere, qui imperio careret, nemo poterat; niſi alterius opem & imperiũ imploraſſet. ſed cum exercitu ac luſtro nihil opus ſit, ſatis opinor fuerit edicto magiſtratus promulgari vt quiſque indicta pœna publicis tabulis cenſeatur.

Quid igitur dicet aliquis, ſi Cenſores nec imperare, nec cogere, nec iudicare poſſint? Ego Cenſorum nutum, ignominiam, reprehenſionem omnibus omnium magiſtra-

gistratuum iudiciis ac sententia acerbiorem fuisse puto. Cum enim lustrum agerent ciuibus in campum Martiũ coactis, aderant interdum quingenti, aut quod minimũ, trecenti Senatores, ordo Equestris duplo maior, plebs ipsa quantum quidem loci amplitudo capere poterat; omnes trepidi & anxii qua quisque ignominia notaretur: Senator quidem, ne Senatu moueretur; Eques, ne equo ac stipendio ademto ignominiam subiret; plebeius, ne inter ærarios cēseretur; ærarius, ne de ciuitate aut libertate periclitaretur. Cuius enim Senatoris nomen præteritum esset, apparitore aut accenso nomina citante, hunc certum erat ex albo Senatorum inductum fuisse; vt quidem Liuius scribit. *Senatores sex & sexaginta vna censura ordine senatorio motos.*

Quamobrem ne tanta illa Censorum auctoritas libero populo grauis esset, neve quisquam inauditus de existimatione ac fama periclitaretur: notam quidem Censores habere placuit, non iudicationem. Sic n. M. Tullius apud Nonium: *Censoris iudicium*, inquit, *nihil fere damnato affert nisi ruborem; itaq; vt omnis illa iudicatio versatur tantummodo in nomine, animaduersio illa Ignominia dicta est.* Differt autē distatq; plurimum ab infamia, quæ non nisi magistratuum sententiis, ac iudiciis & quidē iis quibus ex lege irrogatur[a]. Nā si esset ignominia idem quod infamia, frustra Prætor edictis[b] perpetuis infamia notasset eos qui ab Imperatore cum ignominia dimissi fuissent: hanc enim Iurisconsultorum interpretes[c] *ignominiam facti* appellant. de iis qui à Censoribus notarentur, nihil edicto comprehensum est. Non igitur infames sunt ignominiosi, vt infamium ac damnatorum pœnis teneantur. Græcis quidem olim infames necare cuique impune licuit, vt est apud Libanium Oratorem[d].

At is q̄ de Senatu Cēsoris nota deiect⁹ rogationē ad populũ tulerat sæpissime restituebatur. Interdum etiā id nō iure, sed ab animo ipsa maleuolentia ieiuno. & obtrectatorũ inuidia factum fuisse docebat. Sin esset accusator aliquis qui Censoris notam, aut etiam si Censor ipse

suam

a *l. infamem. de publicis iudic. ff.*

b *l. 1 de his qui notantur.*

c *in l. palam §. qua de ritu nupt.*

d *Pro Halirhotio.*

suam dignitatem tueri vellet, coram populo iudicium constituebatur. Ac si quidem censoria nota compunctum populus damnaret, non tantum *ignominiosus*, sed etiam *infamis* dicebatur [a]. Cæteris notam quidem obesse Iurisconsulti putant: existimationem tamen ac dignitatem omnino violari non putant. Cum enim Quintum Flaminium Senatorem Cato maior in Censura Senatu mouisset Flaminius rogationem tulit ad populum vt restitueretur; Cato grauissima oratione hominis vitam anteactam sordibus ac turpitudine inquinatam & commaculatam coram populo promulgauit, ac iudicio publico reum peregit. Cæteri qui acceptã ignominiam ac dedecus purgari cuperent iudiciorum aleam non tentabant, sed magistratum, aut imperium extra ordinem, aut curationem sacerdotiumve populo petebant; quam si obtinerent, omnis erat ignominia sublata. sæpissime tamen sequenti lustro à Cẽsoribus sequentibus ordine ac famæ restituebantur; alioqui nec Senator præteritus in Senatum venire, nec Eques equum ordinemve poterat recuperare. Hoc etiam Vlpianus [b] ad testimonium admitti debeat necne, dubitare potius quam affirmare videatur. Quod apertius à Marco Tullio explicatum habemus his verbis: *Hic primum illud commune proponam, nũquam animaduersionibus Censoriis hanc ciuitatem ita contentã vt rebus iudicatis fuisse: ponam illud vnum exemplum; Caium Getam, cum à L. Metello & Cn. Domitio Censoribus ex Senatu eiectus esset, Censorem postea factũ esse; & cuius mores à Censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Romani, & eorum q in ipsum animaduerterant, morib. præfuisse. Quod si illud iudicium putaretur, vt cæteri turpi iudicio damnati perpetuũ omni honore ac dignitate priuarentur: sic hominibus ignominia notatis neque ad honores aditus, neque in Curiam reditus esset.* Et paulo post; *Timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt: Censores denique superiorum Censorum iudiciis, si ista iudicia appellari vultis, non steterunt.* Hæc ille.

a l. 2. de Senatoribus. ff. l. cognitionum de variis & extra.

b l. 2. de Senatoribus.

Itaque Claudia lex abrogata est quæ noluit quemquam

quam ignominia notari, nisi qui apud vtrumque Censorem accusatus, & vtriusque sententia damnatus esset. absurde id quidem; quia Censorum potestatem amputaret, aut plurimum circumcideret, iudiciaque perinde vt in publicis accusationibus constitui vellet; cum tamẽ Senatus Censorum potestatem ab omnibus iudiciis & accusationibus liberam esse voluerit [a]; tametsi magistratus omnes imperio deposito accusare liceret. prudẽter illi quidem; ne ii qui omnium iudicio sapientissimi ac integerrimi iudicati fuissent, aut calumniis obtrectatorum, aut sordidorum hominum sententiis opprimerentur.

[a] Liuius li. 39.

Nec minus laudata est Cõstantini Magni sentẽtia, qui accusatorios libellos à presbyteris & Episcopis seipsos inuicẽ accusantib. ꝓpositos, cõcerpi ac lacerari mãdauit, cũ diceret, *iniquum videri, vt qui omniũ ciuium mores ac famam iudicarent, aliorũ ipsi sententiis ac iudiciis caderent*. Quãobrem Carolus Magnus Imperator vno capite [b] suarum legum *vetuit de Pontificibus minoribus iudicium constitui, nisi testes* LXXII. *vitam eius carperent*. maximum vero Pontificẽ mortalium omnium iudiciis ac sententiis exemit. Quæ quidem lex de Pontifice maximo inuiolabilis exstitit sexcentos circiter annos, id est, vsq; ad Constantianum concilium; cuius decreto cautum est Pontificem maximum deinceps ab ordinibus ecclesiæ iudicandum.

[b] cap. De malo. §. 24.

Hic non disputo quam vtilis, quamque necessaria sit Pontificia iurisdictio; sed illud tantum, verendum esse ne Pontifices quod suæ iurisdictionis ac imperii fines egredi voluerint, non modo iurisdictionem sed etiam Censuram penitus amittant; qua sublata, vix religionibus vllus, aut humanis legibus locus relinquetur. Et vt maiores nostri Druidas religionum ac iudiciorum arbitros ac iudices esse voluerunt, quorũ tanta fuit potestas, vt cum rebus iudicatis reguli ac principes acquiescere nollent, ipsis aqua & igni deuotionib. exsecrãdis interdicerent [c], eoq; metu perterritos obtemperare cogerẽt: ita quoq; Pontifices Romani Christianos principes sa-

[c] lib. 6. Comm. Cod.

cris interdictionib. antea sic terruerunt, vt qui Pontifici maximo non paruisset, exsecrabilis omniũ opinione iudicaretur. qua quidẽ ex re nõ regulos tantum, sed etiam potentissimos quosq; reges ac Imperatores suis imperiis parere: tyrannidem mutare, vitam castigare, aut compulerunt, aut sceptra de manibus, coronas de capitibus decusserunt. quarum rerum exemplis tametsi abundant ões historiæ Christianorum, vix vlla tamẽ est illustrior q̃ quæ de Ambrosio Pontifice Mediolanensi, deq; Nicolao Pontifice Romano commemoratur; quorum alter Theodosio maiori Imperatori, alter Lothario Italiæ regulo sacris interdixit: qua ratione vtrumque vterq; pœnitere, & culpam deprecari quodammodo coegit.

Quia tamen plerique Pontifices tanta potestate nimis ambitiose abutebantur, vis & acies illa ecclesiastici gladii hebescere, ac paulatim sic retundi visa est, vt nihil interdictione Pontificia, & Pontificibus ipsis apud plerosque principes contemtius esse posset. Quid est enim quamobrem Romanus Pontifex Innocentius Ludouico VII. Francorum regi toto triennio aqua & igni, sacrisque omnibus interdixit? quia scilicet consobrinam procul à sanguinis propinquitate remotam, quamque diuinis & humanis legibus ducere fas esset [a], coniugio sibi sociarat; repudiauit tamen. Cur item Philippum Augustum eius filium eadem exsecratione dignum putauit, nisi quod eam ipsam quam Pontificis concessu duxerat, affinem iudicaret? idem tamen cum summa omnium principum indignatione repudiare ab ipso Põtifice coactus est: cũ tamen his temporib. eorundem Pontificum quos nuptias incestas prohibere oportuisset, censura eadem fuerit, vt de Ioue ferunt, *pene soror & coniunx*. Omitto leuiores causas quæ fere sunt quadraginta, quibus interdictio, suspensio, excommunicatio decerni cõsueuerat [b]. Quinetiam eo tandem hominum amentia prorupérat, vt collegia, corpora, vniuersitates, Respublicas, regna, imperia vna & eadem exsecratione sine ordinis, sexus, ætatis, innocentiæ, infantiæ, furoris vlla ratione com

a Leuit. 18. & l. celebrandis. de incestis. C.

b Cap. querenti. de ver. signif.

complecterentur: quibus morbis tandem aliquando, tametsi serius quam decuit, Romani [a] Pontifices medicinam quæsierunt, ne id postea liceret. Deterius etiam quod ad ciuiles causas & ad iudicia priuata sacris interdictionibus antea plerique apud nos abuti nō dubitarent, nisi lege Aurelia rogante populo Francorum princeps id prohibuisset; neve aliter quam in rebus grauissimis aut publicis criminibus interdictionis Pontificiæ rescripto quisquam vteretur.

a ca. Romana. §. vniuersitatem. de senten. lib 6. c. venerabilibus De sent. excom. li. 6.

Certe quidem Pontifices religionum sese iudices ac Censores morū tulerunt: quoniā leges ac magistratus ea solum q̄ foras erumpunt ad ciuiū perturbationem, nec tamen omnia, sed quantum manu possunt, tantum vindicare solent. Cū igitur morum ac religionum eadem sit aut coniunctissima causa, optarem ego quidē vtrumque Pontificib. tribui, si Pontifices eos haberemus qui esse debuissent, id est, qui summa integritate, fide, pietate, religione, sapientia, rerumq; gerendarum prudentia cæteris omnibus præstarent, vt sacratissimus ordo maximis honorib. cumularetur: id n. potissimum diuina lex spectauit; quæ quib. religionum curam dedit, eosdem quā honestissimos esse, summaq; omniū obseruatione coli iussit: eos vero qui summi sacerdotis iussa respuerent, lapidibus obrui [b] mandauit, vt Dei præpotentis ministros reuereri & obseruare condiscamus. Nam qui ordinem sacrum omnib. opibus, honoribus, dignitate spoliant, iidem certe omnem diuini numinis metum & cultum, omnesque religiones pessum ire patiuntur.

b Deut. ca. 17.

Sacri ordinis contemtus Dei contemtum affert.

Quæ potissima causa exstitit quamobrem Losanorum minister vrbem deseruit, propterea quod Heluetii, libertate quadam insita genti ac popularibus imperiis, Geneuatum instituta paulo seueriora, Censuramque eorum quos *Antiquos* appellant, ferre non possent. Alterutrum tamen necesse est, aut Censores in Republica bene cōstituta creari, aut Pontificib. Censuram morum relinqui. Geneuates enim decemuiris & collegio sacro morum præfecturam sine censu, sine imperio

 sine

ſine iuriſdictione mandauerunt: Cenſorum tamen cōertio illa grauis eſt admodum & efficax. nam qui collegii decreto nō paruerit, huic omnino interdicitur ſacris: interdictiones aſpernantem perſequitur apud iudices religionum procurator. Hęc quidem à Pontificib. Romanis, qui ſacris interdicere poterant, ſine imperio tamen ac ſine exſecutione: ſed quem è cœtu Chriſtianorum eiecerant, Quæſtor impietatis reum peragebat: id tamen adeo negligenter ac molliter, vt quidem totos quindecim annos exſecratus vixerit: & cum ab impietatis Quęſtore citatus eſſet, appellauit Curiam Pariſiorum, q̄ hominum prouocatione victum in carcerem coniecit [a], & Quæſtori mandauit vt quæſtionem impietatis haberet. Nondum lex Aurelia [b] comitialis lata fuerat, qua interdictiones ſacrorum ex ciuili cauſa prohibentur.

a *Anno 1538.*
b *Anno 1565. areſto confirmata 3. Iulii.*

Ac mihi quidem nulla ratione Carolus Molinæus Lugduni queri viſus eſt, quod nouæ religionis miniſtri ac Pontifices mores eo, quo dixi modo, caſtigarent: id enim totum magiſtratibus relinqui putabat oportere. Ego vero ſublata ſacrorum interdictione, & impietatis quæſtione, religionem ac morum curam deſertum iri non dubito: prudentius tamen, opinor, facturi mihi videntur, qui & eam quam dixi morum ac cenſus curam Cēſoribus ita mandauerint, nihil vt de religionibus aut quæſtionibus impietatis detractum videatur. ſi tamen vtrumque obtineri non poteſt alterum certe neceſſe eſt: aut Rempublicam vna cum religionibus ac virtutibus omnibus interire. Quæ vero ciuitates Cenſuram habuerint, non modo teterrima robuſtioris improbitatis ſcelera à ſtirpe reuellunt, ſed leuiſſima quæque crimina radicitus amputant: vt neceſſe ſit ciues huiuſmodi pietate, fide, religione, integritate, ac virtutibus omnibus florere: ſublata vero Cenſura pro virtutibus omnia ſceleratis ac flagitioſis redundare; vt quidem in ipſo imperii Romani occaſu contigiſſe videmus: quibus temporibus pro *Cenſore creari cœpit Tribunus voluptatum*, vt eſt apud Caſſiodorum. Et quoniam Cenſores ortus

ſui

ſui principio ærarii publici ac vectigalium curandorum cauſa creati ſunt, conſequens eſt vt de ærario quoq; ciuitatis, quibusque rebus publicæ neceſſitati occurri poſſit, diſſeramus.

De ærario. Cap. II.

Ærarii ciuitatis conficiendi & conſeruandi quam neceſſaria ſit diſciplina, ex eo percipi ac intelligi poteſt, quod vetere prouerbio dicitur; *Reipublicæ neruos in pecuniis conſiſtere.* Vt igitur hoc quicquid eſt, quod de ciuitatis ærario diſputamus, ordine percipiatur; principio omnem honeſtam ærarii conficiendi rationem explicabimus; deinde vt publicę opes vtilitati ac dignitati inſeruiant; poſtremo vt caueatur ne publicis largitionibus exhauſto ærario, repentina calamitate Reſpublica deſeratur. Hæc igitur tria diſputationis capita ordine quæque ſuo perſequamur. Ærarii conficiendi magiſtros habemus vbique quamplurimos, qui ciuium opes exhaurire, ac principes ad inuſitata vectigalium genera vrgere conſueuerunt: eorum vero qui tam artificioſe iſta conſectantur, qui dignitatis & honeſtatis in eo genere rationē haberet, video neminem. His igitur prætermiſſis, conquiramus eos qui cum prudenter ærarii publici ſummam curam habent, tum vero illud efficiunt, vt honeſtis rationibus publicæ opes augeantur; ne ciuitas inops à pecunia deſeratur, aut turpiſſimis rationibus priuatorum opes ac ſanguinem exſugere principes cogantur; vt Lacedæmoniis olim contigiſſe legimus: qui cum ex agrorum ſuorum finibus excedere, ac imperium longius proferre concupiuiſſent, Lycurgi [a] diſciplinarum ac præceptorum obliti ſunt, qui propterea ſuis ciuibus auri & argenti vſum omnino ademerat, ac numiſmata ferrea ſignari iuſſerat, ne & peregrinos imperii Lacedæmoniorū, & Lacedæmonios imperii peregrinorum vlla cupiditas inuaderet, ita futurum exiſtimabat vt ſui ciues non modo ab iniuriis, ſed etiam à vitiis peregrinorum liberi eſſent. At cum primum in alienas poſſeſſiones ac

Nerui Reipublicæ pecunia,

a *Polyb. li. 6. De militari ac domeſtica. Rom. diſciplina.*

imperia oculos iniecerunt; qui tamen cum nec vllam alendis exercitib. pecuniam, nullum ærarium haberent, mox ad reges Persarū, vt Lysander & Callicratidas; mox etiam ad reges Ægyptiorū, vt Agesilaus & Cleomenes, proficisci, ac pecuniam mutuam accipere cogebantur[a]. Antea quidem Lacedæmonii deuicta Græcia, cum magnam spoliorum ac pecuniarum vim vndiq; coaceruassent, decreuerunt vt omnis ea pecunia in ærariū publicū cogeretur; quæ non nisi publicis ac necessariis Reipublicæ negotiis inseruiret; vsus tamen priuatis interdictus. Sed ærario breui exhausto, quod perpetuis quibusdam fontib. suppleri decuerat, reges exteros rogationibus fatigare non destiterunt, quoad rege Cleomene deserta Respublica cecidisset. Omnibus igitur modis operam dare & conniti oportet, vt ærarii opes certissimis fundamentis, quæq; labefactari non facile possint, innitantur.

a Plutarch. in Lysandro, Agesilao, & Cleomene.

Septem genera ærarii conficiendi.

Sunt autem omnino septem genera conficiendæ publicæ pecuniæ, quibus cætera continentur. Primum ex agris publicis; secundum ex hostium spoliis, tertium ex amicorum largitionibus, quartum ex sociorum vectigalibus ac tributis; quintum ex mercatura, sextum ex earum rerum vectigalibus quæ aut euehūtur, aut inuehūtur; septimum ex subditorum tributis. Primo genere nullum certius aut honestius esse videtur. Itaque principes ac populi, qui nouas ciuitates fundare ac stabilire, coloniasve deducere olim proposuerant, præter agros priuatorum & loca ciuitatibus, templis, theatrisque constituendis idonea, possessiones quasdam tuendæ & conseruandæ Reipublicæ causa præter pascua [b] publica omnium ciuium æque communia, assignabant, quæ priuatis locari consueuerant, vt ex eorum fructibus pecuniæ in ærarium publicum cogerentur. Ita Romulus agrum Romanum in tres æquas partes diuisit [c]: quarum vnam sacris faciendis; secundam Reipublicæ oneribus subeundis, tertiam ciuibus assignauit. & cum tria millia ciuium censa fuissent [d], singulis duo iugera data sunt, Ex quo intelligi potest octodecim millia iugerum agri Romani

b l. quæst. De verb. sign.

Diuisio agri Romani.

c Dionys. l. 2.

d Dionys. Halic. a. eod.

mani fuisse. Plutarchus [a] tamen numerum ciuium duplo maiorem exstitisse scribit, ac duo cuique iugera tributa: qua ratione non octodecim millia, sed numerum duplo maiorem fuisse innuit: nec Romulum agrum Romanum vllis finibus terminare voluisse, ne, quantum finitimis eripuisset, intelligeretur: Numam vero Pompilium tertiam agri Romani partem quæ publica erat, ciuibus egentibus distribuisse. Verior tamen est superior sententia; cum duorum iugerum in ciues singulos diuisio diutissime permanserit: sic enim Plinius, *Aranti sua duo iugera Concinnato viator inquit, Vela corpus, & audi mandata Senatus.* Quinetiam Pompeius Festus *centuriarum agrum* dici scribit, quia in ducena iugera diuisus esset. cũ Romul⁹ centenis ciuib. ducena iugera; & M. Varro Antiquus noster, inquit, *Ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quod a Romulo primum diuisa dicebantur viritim; quæ quod hæredem sequerentur, hæredium appellarunt.* Postea prolatis finibus lege Licinia septem iugera cuique ciui assignata legimus; *Post exactos reges* inquit Columella, *Liciniana illa septem iugera quæ plebis Tribunus viritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quã nunc nobis præbent amplissima veruacta* Nota concio est M. Curii perniciosum ciuem intelligi cui septem iugera non essent satis.

a In Romulo.

Nec Romani tantum, sed etiam Ægyptii multis ante seculis agros ciuitatum [b] sic diuiserant, vt prima quidem pars sacris & sacerdotibus cederet, secunda Reipublicæ, tertia Calasyris, qui pro tuendis ciuibus arma caperent; cæteri ciues aut coloni erant aut serui. Quamobrẽ Ezechiel [c] vates in conformando suæ ciuitatis statu ab ea Romuli ratione non procul discessit; cum vellet sacris faciendis agros assignari; & pascuales agros communes armentis & gregibus alendis; præter regalia prædia, quibus principes se familiamque suam commodius sustentarent; *ne*, inquit, *populum meum vectigalibus ac tributis deinceps exhauriant.* Quamquam in ipsius Israelitarum regni ortu regalia quædam prædia fuisse ex eo planum

b Diodorus li. 1.

c cap. 45.

fit, quod Zicelegum oppidum vna cum agro Dauidi dono datum ab Achio rege, in perpetuo regum nexu ac mancipio permanserit[a].

Regalium autem prædiorum quædam publica sunt, q̃dã priuata. hæc quidẽ principũ arbitrio abalienari posse omnes confitentur; illa numquam[b]: vt sit in ciuitatib. firmamẽtum aliquod ac veluti fundamentũ, quo publica res innitatur. Quamobrẽ huius regni principes cum prædia publica priuatorũ fraudib. possessa reuocant, illud obtestantur se iuratos ineunte imperio publica prædia numquam distrahi passuros; aut si iure distracta fuerint, Reipublicæ ab interitu vindicandæ causa, perpetuã tamen redimendi auctoritatem fore; at ne centesimo q̃dem annorum curriculo; quo cætera[c] omnia iure vsucapiuntur, præscribi posse. Atq; hæc quidem rebus sæpe[d] iudicatis cõfirmata fuere: nec solum aduersus priuatos, sed etiam aduersus regum propinquos[e]; nec tãtum nostris verumetiam Hispanorum[f], Polonorum[g], Anglorum[h], Hungarorum[i] legibus ac institutis. Etenim Andreas rex Hungariæ ab Honorio III. Pontifice max. vocatus est in ius, propterea quod prædiorum publicorum partem distraxisset anno MCCXXI.

Nec reges tantum, sed etiam ii, qui populares & optimatum status habent, à præscriptione seculari publica p̃dia vindicare solent: Veneti[k] inquam, Heluetii, cæteriq; populi. Cum enim Henricus II. rex Francorum à Lucernatibus per legatos peteret, vt pro se fideiuberẽt, Hugo Prætor maximus legato respondit, *Senatum populumque Lucernatem ipsosque magistratus iuratos esse, publicas possessiones se nec distracturos, nec pignori obligaturos.* Quid Atheniẽses? quid Romani? certe quidem vtriusque ciuitatis principes, Themistocles, inquam, & Cato maior, fũdos Reipublicæ secularibus curriculis possessos à præscriptione priuatorum vindicauerunt, cum dicerent, *nec mortales contra Deum immortalem, nec priuatos contra Rempublicam præscribere*[l] *posse.* Nec ita pridem cum Nogareti posteris Curia adiudicasset vindicias prædiorum publicorum

a Sam. lib. 2. cap. 27.

b Bart. in l. prohibere. §. plane quod vi. Ang. Perusin. in l. ex præstatione. de vectigal. C. Bal. in proœmio feud.

c l. hoc iure. §. ductus aquæ. De aqua quot.

d Anno 1440. & 1505. & 1536. in Curia Paris.

e Contra regem Siciliæ pro Comitatu Pictonum Anno 1283. & pro Comitatu Drosensi Anno 1551. 26. Iunii.

f Codice Hispan. parte 5. tit. 5. & lege comitiali, Anno 1560.

g In ordinat. Polon.

h In charta magna Anglorum

i Bonfinius in historia Hungar.

k In statutis Venet. lib. 2.

l Plutarch. in Themisto. & Catone Cens.

rum, quæ Nogaretus Felix à Philippo Bello præmiorum ac virtutis nomine dono acceperat, procurator fisci proposita ciuili rogatione ἀνάκλησιν fieri postulauit: quo iudicio Curia rem ad consilium detulit, tametsi prædia ducentos & sexaginta amplius annos bona fide possessa fuissent. Quinetiam eo fœdere quod Pontifex maximus vna cum cæteris Italiæ principibus ac populis pro Francisci regis Francorum dignitate tuenda inierunt[a] aduersus Carolum V. Imperatorem, Henricus rex Anglorum vno capite caueri voluit, *ne quid de prædiis publicis Francorum, si pacem cum Carolo sanciri oportet, distraheretur*. ob id enim Madricense fœdus ruptum erat, quod contra ius omnium gentium commune, cōtraque leges huius imperii[b] Carolus Burgundiæ ac Belgiæ dominatu regem sine Senatus ac populi Gallici consensu cedere coegisset. Nec alii alio iure vtuntur. Alexander[c] enim Poloniæ rex eandem legem sanctius renouari iussit, ne scilicet p̄dia publica sine Senatus populique consensione distraherentur, quemadmodum iure communi[d] cautum videmus: neq; id satis esse maiores nostri putauerunt, nisi publicorum prędiorum venditio fieret, cum in fines imperii hostes inuasissent, & eadem in subhastatione quæ in bonis pupillaribus cautio adhiberetur: cum sit eodē[e] Respublica iure quo pupilli: ac si quid negligentius fuerit in eo genere prætermissum, omnia sunt eodem momento casura[f]; ipsiq; Reipublicæ vindicatio sine pretii restitutione competitura.

a *Anno 1527.*

b *Edictum de domanio factum à Carolo IX. 1566.*

c *Anno 1505.*

d *l. vlt. de iure ciuitatum Cod. lib. XI.*

e *l. Rempubl. de iure Reip. C.*

f *l. si secundum de iure Reip. C.*

Nec vero principibus eorum quæ publica sunt, quicquam sibi arrogare fas est, non magis quam marito dotem vxoris: ac minus quam marito iuris est in dotem; quoniam maritus dotis fructibus abuti suo iure[g] potest, principi vero publicæ dotis fructibus vti quidem licet, abuti non licet. vt sociæ ciuitates Atheniensium querebantur publicas pecunias in ærarium Apollinis deponendas esse, non ab Atheniensibus absumendas. Dominium autem Rerumpublicarum principis non esse, reges nostri agnoscunt & confitentur. Nam Carolus VII.

g *l. in rebus de iure dot. C.*

rex prædiorum publicorum oppignorationem fieri noluit, nisi Senatus id procuratore fisci rogante decreuisset, vt in actis Curiæ Parisiorum videmus & cum Ludouicus VIII. rex multa pupillis ac tenuibus viduis testamento legasset, suppellectilem omnem sub hasta vendi iussit, vnde legata soluerentur, ne quid quod publicum esset, a Republica abalienaretur. Quamobrem Pertinax Imperator Romanorum suum nomen prædiis publicis inscriptum eradi iussit, cum ad se pertinere negaret. At etiam Antoninus Pius nihil de fructibus prædiorum publicorum ac vectigalium in priuatos vsus conuertit: quem Ludouicus XII. rex *Patriæ parens* appellatus, imitari visus est, cum possessiones auorum ac priuatos agros, Blæsas inquam, Cussiacum, Montfortium à publicis rationibus semper diuisisset: tametsi publica priuatis magno errore nonnulli confuderunt.

Singulare in monarchia.

In popularibus quidem & optimatũ imperiis nihil quod ad ciuitatem pertineat priuatum dici potest: in monarchia vero, & agri dominici à publicis; & fiscus ab ærario publico differt[a]. posteri tamen Imperatores Græcorum vtraque confuderunt[b]. Nec defuerunt qui principes ad prædiorum publicorum venditionem impellerẽt, quasi quæstum vberiorem facturi; quæ sententia tyrãnidem ac Reipublicæ perniciem molitur. Etenim Reipublicæ opes omnes ac prædia in iis posita sunt quæ olim Duces, Marchiones, Comites, Barones possidebant, quæ vel successorio, vel dotali iure, vel publicatione bonorum fisco quæsita sunt: aut iura prædiatoria feudorum ac iurisdictionum quæstuosissima: quæ in venditionib. perpetuam alienationem non continentibus vilissimo pretio addici consueuerunt: id est; æstimatione facta decem[c] annorum annui reditus: cum tamen in priuatis ac perpetuis venditionibus sæpissime triginta, sæpe quadraginta, interdum etiam quinquaginta annorum ratio habeatur. Ita fit vt qui publica predia sibi coemerunt. eodem anno maiores ex ipsa iurisdictione fructus percipiant, quam sit pretium fisco solutum. Quamquam illa

a *Asconius Pedianus. & l. 2. §. h. e interdictum. ne quid in loco publico l. cum [illegible] §. ce' stat. de legat. 1.*

b *In l bene à Zenone. de quadriennii præscript. C.*

c *Edicto Francisci I, Anno 1544.*

illa quæ superioribus annis fiebat decem annorum annui reditus æstimatio, ex publicis tabulis ac rationibus Quæstorum expressa erat, quæ vix dimidiam æstimationis partem continerent. Ex locatione vero publicorum prædiorum, fructus ad rem publicam peruenturi sunt multo vberiores ac maiores; nec mancipes ipsi ac publicani à vectigalibus & tributis immunes futuri, vti sunt emtores prædiorum qui nobilitatis specie immunitate fruuntur. Hoc vero iniquius, quod quas pecunias ex vẽditionibus imperiti principes cogunt, non fœnerantur vtilitatis publicæ causa; sed fœdissimis ac turpissimis hominibus fere largiuntur.

Ad extremum prædiis Reipublicæ abalienatis, & exhausto ærario, pascua quoq; ciuitatum ac rusticorum, q. bus tenues sustentantur, sub hasta pernitiosissimo exẽplo veneunt. Possessiones quidem amplissimas agrorum incultorum, quas conducere nemo velit, & ex quib. nihil vtilitatis Respublica decepit, vendere commodius est, vt & pecunia in ærarium cogatur, & ex agrorum cultura ciues ipsi cum Reipublicæ commodo ditescant: sed si conductorem reperiant, vendere non licet. Tametsi Aristoteles Byzantinorum factum laudat, quod prædia publica vectigalibus impositis vendidissent, vt ærarium augerent: sed ea laus inanis est; cum satis vnicuique cõpertum sit, eos à quibus pretii pars extorquetur, maximam partem reditus deminuere. Itaq; ne id fieret apud nos edicto Caroli [a] IX. prohibetur. Ac tametsi aliquanto post deserta & inculta Reipublicæ prædia publice rex addici mandauit (quod eorum qui publica diripiũt suasu factum est) nihilominus Curia Parisiorum in edicti promulgatione vetuit ab iis qui vectigales eiusmodi agros emerent ea lege vt reditus annuos in ærarium publicum inferrent, redimi vectigal; neve vllam pretii partem soluerent : ne scilicet vectigal vlla ex parte minueretur. Cum tamen vrgerent earum rerum curatores, vt pretium ab emtoribus accipere liceret: idque rex iterum atque iterum iussisset [b], Curia Parisiorum coactis omni-

Inculta prædia ciuitatis distrahi debent.

a Anno 1566. artic. 12. & 17.

b Anno 1566. 12. Iulii.

omnibus decuriis amplius tertia parte pretii ab emtoribus solui prohibuit: idque pretium à Quæstoribus cogi voluit, vt ex iis pecuniis distracta Reipublicæ prædia redimerentur: indicta quadrupli pœna tam in quæstores ipsos, quam in eos quibus ea pecunia principis concessu quacumq; ex causa solueretur. Et quidem Franciscus II. rex ineunte imperio [a] magistratib. ac procuratoribus suis mandauit, vt publica prędia à possessorib. priuatis vindicarentur: quo edicto grauiter questus est publicas opes sic afflictas esse, vt quæ prædia publica iuraq; prędiatoria restarent, vix oneribus prædiorum subeundis sufficerent: sed his temporib. querendi causam habent posteri multo q̃ ille grauiorem; cum nihil amplius quod distrahi possit, restare videatur. Iam anno MDLXXII. Quęstores dominii nihil fere in ratione accepti contulerunt: cum tamen sub occasum Francisci II. eo capite quo summa totius pecuniæ, q̃ ex dominio publico coacta est, triginta sex aureorum nostrorum millia cõtineret: summa vero eorum quo ex dominio publico priuatis vendita fuerunt centies maior [b] est: præter immensam pecuniam quæ ex Aquitanis coacta est, vt ab rege Henrico II. redimerent salarium vectigal [c]. quarum rerum pretia quadruplo maiora fuissent, si iuste venirent.

Ac si quidem ea quæ priuati minimo pretio possidēt, publice locarentur, cum antiquis vectigalibus principis Reipublicæ oneribus subeundis abunde sufficerent. Certe quidem Anglorum regina incredibili magnificentia regnum tuetur, & immensas opes in ærarium cogit, ex sestertiorum millibus XCVI. quæ ab agrorum publicorum & antiquorum vectigalium reditu quotannis in ærarium inferuntur: ac tantum abest vt indictionibus subditos vrgeat, vt etiam temeraria tributa, quæ tertio quoque anno exigi consueuerant, sustulerit: nam cũ illuc legationis causa profecti fuissemus, populi conuentus summa cum voluptate spectauimus; tributi nomine quingenties sestertium pro sumtibus Reipublicæ necessariis oblatum à populo fuisse reginam tamen dimidi-

[a] Anno 1559.

[b] trecenta sexaginta millia sestertia maiora excedit: id est, nostro more, quatuordecim milliones nongenta sexaginta millia octoginta septem libellæ Turonenses.

[c] Ea summa fere conficit quater centies sestertium siue quingenta quinquaginta millia aureorum.

Anglorum annua vectigalia.

midiam pecuniæ summam recusasse, ac populo gratias egisse.

Illud autē quod ad prædia publica pertinet, animaduersione dignum est, quod in iis conseruandis diligentia in monarchia quam in optimatum aut populari statu maior adhibetur. In his enim publica quisq; sua ducit. Quo fit vt magistratus in suam aut priuatorum gratiam populo cōsentiente, aut certe nō dissentiente, optimatibus etiam sæpe dissimulantibus, prædiorum sempiternas locationes exigui vectigalis specie faciant: tandem etiam vectigalium immunitatem adipiscuntur. At populo vero facile omnia extorquentur, si quis modo popularis fuerit, & aliquid frumenti pecuniæve plebi, aut agros de publico largiatur; vt quidem Cæsar in Consulatu fecit, qui agrum Campanum plebi diuisit; ac publicanos tertia parte auctionū publicarum subleuauit: quod sine magua mercede non fecit. Decimo post anno Q. Metellus Italiæ portus omnes lege lata vectigalibus liberauit, vt ea ratione popularem gratiam publico detrimento collectam aucuparetur. Ita quoq; Pericles Atheniensib. publicas pecunias viritim diuisit. At in monarchia in qua principi subditos onerare tributis, nisi populi consensu aut vrgente necessitate, non licet, publica prædia difficilius à priuatis occupantur. cætera quę de agris dominicis, deq; publico dominio dici possunt, quod accurate sunt ab aliis disputata, & edicto Caroli IX. regis Francorum comprehensa, prætermitto.

Secundū genus conficiendæ pecuniæ & ærarii augendi, ab hostium spoliis & pecuniis ducitur: vt quę bellis exhausta sunt, sarciantur. Tametsi enim Romanis hostiū vrbes vi captas diripere fas erat: publicæ tamē pecuniæ in Romanum ærarium inferebantur. At cum vrbes dederentur, aut pactione sponsioneve facta pecunia ꝑmitteretur. nihil miles præter stipendium ferebat: nisi tanta pecuniæ vis esset vt stipendium ob egregiam militum virtutem duplicandum videretur; cætera ęrario publico cedebant. Sic enim Liuius [a]; *Omne as*, inquit, *argentumq;*

Spolia de hostibus relata, ærarium augent.

a lib. 5.

tumque in ærarium conditum. Æris grauis CCCXC. *millia pōdo in ærarium intulit Caruilius Consul*, Idem. Fuluius argēti CXLII. millia pondo, auri CXXVII. ex Hispania in ærarium intulit. Furius [a] vero Camillus Gallis trans Alpes deuictis CLXX. millia argenti pondo, æris CCCXX. millia retulit. Item Flaminius [b] ex Græcia argenti infecti pondo decem & octo millia CCLXX. facti vasa multa: signati LXXXIIII. millia tetradrachmorum Atticorum, trium fere denariorum pondus in singulis: auri pondo tria millia DCCXIV. & clypeum vnum ex auro totum: Philippi numi CXLV. millia: & centum XIV aureæ coronæ dona ciuitatum. item [c]. Macedonia deuicta sestertium millies & ducenties in ærarium à Paulo Æmilio illatum; à Cæsare vero subacta Gallia quater millies sestertium, vt ex Appiano colligimus. Tarento capta Fabius Maximus LXXXIII. millia auri pondo præter argentum Romam in ærarium inuexit [d].

Ac tametsi Imperatores magnam vim pecuniarū sibi reseruarent, aut exercitui largirentur: id tamē ab antiqs parcius fiebat, ne aut repetundarum postularentur, aut triumpho carerent. Etenim Scipio Asiaticus Africani Maioris frater [e] repetundarum dānatus est, tametsi Antiocho victo aureas coronas CCXXXIII. argenti pondo CXLVII. millia aureorum Philippeorum CXL. millia; auri pondo MXXIV. Ipse quoq; Africanus eodem iudicio damnatus, grauiter in Senatu questus est; *Bis millies*, inquit, *in ærarium intuli, & quadragies à me reposcitur*: quo dicto librum rationum in Senatu concerpsit: & vterq; in exsilium profectus est, cum maximam priuatarum opum iacturam fecissent. Ac tametsi L. Lucullus Romanorū imperatorum primus [f], hostium spoliis ac direptionib. ciuitatum priuatas opes auxisse dicitur; plura tamen in ærarium quam superiores, excepto Cæsare, inuexit.

Ex quibus intelligi potest quanta fuerit Romanis veteribus ærarii publici cura; quantæ opes publicæ. His vero temporibus nihil vmquam ex hostium spoliis ac pecuniis in ærarium publicum cogitur: quinetiam sæpe

a Liuius li. 31.
b lib. 34.
c lib. 45.
d Liuius li. 27.
e Liuius lib. 36. 38. 39.
f Plutarch. in Lucullo.

sæpe vrbium direptio principum concessu ante permittitur, quam expugnatæ, quam obsessæ fuerint. Nec tamen Romani contenti spoliis, populos victos septima parte [a] agri fere mulctabant. Durius Odoacer Herulorũ regulus; qui subacta Italia victos de agri tertia parte decedere coegit. Nec multo post [b] Hortarius rex Longobardorum dimidiam fructuum partem victis in singulos annos imperauit, vt Romani Boiis [c] olim à Scipione Nasica deuictis, præter aureos torques mille CCCCLXX. auri pondo CCXLV. argenti bis mille CCCXL. q̃ de hostibus relata sunt. Ac Guilielmus Augustus, Anglia subacta, nonmodo publicas, sed etiam priuatorum opes ac fortunas, ipsaque prædia sua esse ac iure belli quæsita declarauit.

a *Plutarch. in Romulo.*

b *Paulus Diaconus & Rhegino.*

c *Liuius li. 26.*

Romani tamẽ in eo genere ciuitatũ moderandarum disciplina populos oẽs ac principes superarunt: nam victis populis & agri parte mulctatis, colonias egẽtium ac tenuium ciuium mittere consueuerant, & eam agri partem illis assignare, ex quo incredibilis tum vtilitas, tum gloria imperio nominiq; Romano accedebat; plebs n. tenuiorum quę Vrbem onerabat, exhauriebatur; stirpes ciuium ꝓpagabantur; veteranis agri assignabantur. Iam vero materia seditionum ex Vrbe sublata, coloniarum translatione etiã victi populi Romanorum moribus, legibus, imperiis assuescere: deinde connubiis ac propinquitatibus contractis cum Romanis sensim coalescere necesse habebant; aut si res nouas molirẽtur, aderat colonia Romana veluti specula quædam quæ hostes præoccupare ac præpedire, aut Romanos exercitus arcessere solebat. C. *Gracchus*, inquit Liuius, *continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrariis latis effecit, vt complures coloniæ in Italia deducerentur, & vna in solo dirutæ Carthaginis.* idem *Coloniam Latinam in agrũ Thurinum deduxerunt: tria millia peditum iere: CCC. Equites; numerus exiguus pro copia agri.* Nam Asconius colonias amplius LIII. in Italia deductas à Rõ. fuisse scribit: extra Italiã Plinius multo plures deductas enumerat. ¶ Cæteri fere principes victis vrbibus

bus præsidia perpetua imponunt; quo nihil intolerabilius est: quia tantum abest vt victi vincentium imperiis assuescere condiscant, vt non prius à nouandis rebus conquiescant quam aut præsidia interemerint, aut arces ceperint, aut finitimos principes ac populos ad bellum accersierint. Si reges nostri capta Ludouico XII. rege Insubria, colonias eo misissent, vt quondam Celtarum reges fecisse dicuntur, Insubria à Francorum ditione ac potestate non tam facile defecisset. Nec vero Hispani præsidiis militaribus nulla colonia deducta perpetuum eius regionis imperium tuebuntur; sed ab imperio subditi arrepta occasione desciscant oportet: non aliter quam Belgæ, quos iampridem coloniis Hispanorum ad imperium retinendum coniungi necesse fuisset; quoniam nec vlla vis diuturna esse potest: & *pessimus diuturnitatis custos est metus.* Muhamedes quidem alter Imperator prolatis Imperii finibus, Christianorum, quos in seruitutem redegerat, colonias deduxit, ac iugera quindecim cuique attribuit, duosque bubalos ac sementem, duodecimo post anno dimidiam fructuum partem perpetui vectigalis nomine indixit. Mitius cum Timariotis egit Amurates I. quoniam agros ac prædia culta, cum colonis ac censitis ea lege vtenda fruenda dedit, vt ingruente bello cum equorum certo numero armati adessent; ac fructuarii seu Timariotæ occasu fructus in ærarium cogerentur, quoad principis beneficio alius succederet. Omnium autem hæreditatum decimam imperauit. Hæc quidem summo iure belli victis populis data lex est. Ex quo fit, vt Turcarum opes maxime in caducis vectigalibus positæ sint; bellum vero nullis fere præterquam Prætorianorum stipendiis geratur. Carolus V. Imperator debellatis Peruanæ regionis gentibus, eadem qua Turcarum rex in agris assignandis ratione vsus est: eos enim ducibus ac militibus Hispanis ea lege attribuit, vt tantum vti frui possent, ac mortuis fructuariis beneficio principis, quasi veteres militiæ ex casu tribuerentur, fructibus ante concessionem fisco vindicandis.

Turcarum institutum.

Caroli V. Imperatoris institutum.

Vnio-

vnionum autem & fodinarũ quintam partem possesso-rib. imperauit: quo fit vt amplius millies sestertiũ in ærariũ quotannis inferatur. Æquum est autem vt victis populis & auctis ærarii opib. tributa subditorum aut tollãtur aut minuantur. Nam Romani debellato Perseo rege Macedonum, à tributis immunes esse cœperunt [a]. [a] Plutarch. in Æmilio.

Tertium genus conficiendarum pecuniarum, in amicorum & sociorum largitionibus ac legatis versatur: id autem breuiter explicari potest; tum quod nihil incertius aut rarius sit, tum etiam quod quæ principib. principes populive magnifice largiuntur, vix in rationem accepti veniant; cum nemo qui dignitati Reipublicæ consulat, alterius debitor esse velit: nisi tenues à potentibus & locupletibus accipiant. Contra vero, quæ princeps inops à pecunia potentiori donat, aut tributi nomine, aut metu donare videtur: & qui accipit, quasi de tributo gloriatur. Etenim Turcarum rex sociarum ciuitatum, quibuscum fœdere coniunctus est, dona ex alto ac sublimi loco omnibus spectantibus explicari iubet, quasi tributa subditorum. Idem omnium principum legatos sustentare consueuit; nec vllos principes, præterquam ineunte imperio, nec tamen omnes legatione dignatur.

At veteres aliũ largiendi morem habuisse videmus q̃ nostros. Nos enim potentib. ac rebus prosperis donare solemus; illi reb. afflictis succurrebant. Cum enim Romanos triplici trium exercituum clade Annibal oppressisset ac totam pene Italiam sub imperiũ Punicum subiecisset, rex Ægypti mille pondo auri, viginti millia argenti Romanis dono dedit [b]: qui cum gratiarũ actione omnia recusarunt: nec aliter Ambraciotarum ac fœderatorũ populorum dona omnia eodem tempore repudiarunt: præter auream Hieronis Syracusarum regis victoriam; quasi prosperum princeps amicissimus omen allaturus esset: cætera quæ in eos immensa largitione [c] rex effuderat, scilicet auream coronam pondo cccxx. tritici modiorum ccc. millia, hordei cc. millia, magnifi- [b] Liuius li. 37. Romanorũ in aduersis fortitudo. [c] Liuius lib. 46.

 ce di-

ce diuiserũt; tametsi belli offensionibus & calamitatib. acceptis ærarium pene exhaustum esset.

Erat igitur inter Romanos ac cæteros principes honoris ac dignitatis certamẽ:nec facile dici poterat, vtrorum magnificentia maior, eorũ q largirentur, an eorum q recusarent. Certe quidẽ Romani reb. afflictis populos omnes animi inuicti fortitudine superasse videntur. Nã cæteri non modo reb. aduersis oblata non repudiarunt; sed inuerecũde pleriq; ac eblãditis precib. ab inuitis efflagitarũt. Cum n. Rhodiorum colossus ingens sui ponderis grauitate ac terræ motu concidisset, naues etiam aliquot (erat enim LXX. cubitorum altitudinis) suo casu contriuisset, Rhodii legatos ad reges & principes miserunt, vt sibi pecunias ad instaurandum colossum [a] erogarent. Hiero centũ auri talenta dono dedit: rex Ægypti non modo ad colossum reficiendũ auri tria millia talentorum, sed etiam ad gymnasium exstruendum argenti CCC. talenta, frumenti modiorum amplius decies cẽtena millia, materiã præterea infinitam ad naues parãdas, centum architectos, opifices CCC. & ad victum annuum auri talenta XIV. ad sacrificia vero modiorum tria millia largitus est. Non puduit Rhodios inopes à pecuniis ex vnius veteris statutæ ruina occasionem arripere, qua exteri principes suis opibus ærarium ac Rempublicam cumulate exornarent. Id erat Ægypti regib. pene vsitatũ, vt de largitionibus aduersus exteros gloriarentur, iam inde à Ptolemæo Philadelpho, qui sacros libros de Hebraicis Græcos fieri iussit: is enim vt centũ amplius millia seruorum Iudaicæ gentis ab emtorib. in libertatem vindicaret, auri talenta [b] CCCLX. ad victimas autem & sacra facienda centum talenta, phialas aureas XX. argenteas XXX. crateras quinq; & mensam auream Iudæis magnifice largitus est: præterea ea dona quibus diuinarum legum interpretes LXXII. abunde cumulauit.

Sed vt ciuitatibus inopia laborantibus probro dari non debet, si potentissimis principibus quid accipiant: ita Romam orbis terrarum clarissimam ciuitatem obla-

a Polyb. lib. 5.

b Id est 176000. coronatorum.

tas à principibus pecunias accipere indecorum, petere turpe fuisset. Sed regum ac principum quos sacros habuissent, & quorum ope ac præsidio beate vixissent, sceptra, imperia, prouincias, opes, cum orbi morerentur, testamento sibi relicta non indecore acceperunt. Nã Ptolemæus Cyrenensium, Attalus Asiæ, Eumenes Pergami, Nicomedes Bithyniæ, Coctius Alpium, Polemo Ponti reges, populum Romanum hæredem fecerunt [a], amplissimaque regna nulla vi quæsita legarunt. Aurum vero coronarium & veteres Romani moderate, nec nisi parta de hostibus victoria gratificandi animo accipiebant: posteri quasi ordinarium [b] tributum exegerunt, tametsi *oblationes* appellarent. Flaminius victo Philippo rege ac liberata metu seruitutis Græcia, CXIV. coronas aureas dona ciuitatum Romam misit. Philippus autem pacis conditionib⁹, quas decem legati Romanorum dixerant, acceptis, coronam centum auri pondo Capitolio imposuit. Rhodii, ne quid acerbius in eos decerneretur à Senatu, coronam auream pondo c c. Romam miserunt. Postea aurum coronarium [c] à decurionib. ciuitatum, & à Iudæorum collegiis quasi tributum ordinarium exigi cœpit.

a Flor. epit.

b l. 4. de auro coronario. C.

c l. penult de Iudæis. C. l. 4. de auro coronario. C. Theodos.

Ita sæpe fit vt q̃ initio principibus dono data sunt, vt honestius beatiusq; familiã tuerentur, necessaria tẽporum decursu euaserint, vt ea dona q̃ superiori ætate regibus Francorum oblata sunt à populo, quæq; ab Hispanis *Seruitia* vocantur, hic & illic quasi tributa necessaria nunc extorquentur. Et quidem reges Persarũ nihil à subditis exigere, nihil excutere cõsueuerant, sed ea tantum capere quæ sponte donarentur [d] Darius vero Hystaspes, qui hinnitu equi regnum adeptus est, primus omnium tributa; *nec rerum species*, vt Marcianus loquitur; *sed numos Quæstoribus ad id creatis imperauit*: quibus temporibus, cũ imperium ab extremis Indorum finibus ad Hellespontum CXXVII. prouinciis pateret, vectigalia annua quæ tunc imperata fuerunt, summam efficiebant quatuordecim millium CCCCCLX. talentorum Euboicorum.

d Herodot. in Euterpe.

Vectigalia regni Persarum.

Rex Æthiopum (qui *Negus* appellatur, quique maiorum nostrorum memoria præter quinquaginta prouincias quæ sui imperii finibus continentur, etiam Indiæ Oriētalis amplissima regna tamdiu tenuit: quoad legionibus Tartarorum fractus de India decedere cogeretur) species pro vectigalibus accipere etiamnum consueuit [a]: nihil autem imperatur, sed omnia sponte oblata: quod tāti principis maiestati quicquam à subditis petere indecorum videatur.

a *Francis. Aluaresius in Æthiopica historia.*

Porro quo principibus testamēto legare velint, pauci nunc reperiantur; cum tamen Imperatorum fiscus legatis & hæreditatibus testamento relictis redundaret. Etenim Augustus populo Romano legauit quadringenties, tribubus tricies quinquies LLS, præter ea quæ Prætorianis & legionariis reliquerat: nec plus peruenturum ad hæredes suos quam millies & quingenties professus: quamuis XX. proximis annis quaterdecies millies & ex testamentis amicorum percepisset; quod pene cū duob. paternis patrimoniis cæterisque hæreditatibus in Rempubl. absumsisset [b]. Ex quo intelligitur immanem pecuniarum summam [c] ex testamentis cepisse, ac decies maiorem capere potuisse quam quaterdecies millies LLS, cum hæreditates ad se testamento delatas liberis testatorum reddi iuberet, nec ab ignotis quicquam acciperet [d], sed ab iis tantum qui orbi mortui essent, quosque bene cognitos haberet. Cæteri principes quibus dignitas minus cara esset, ab omnib. omnia legata capere, tyranni etiā extorquere, & ex imperfectis testamentis hæreditates rapere non erubuerunt [e], obiecit enim M. Tullius Antonio quod ab ignotis hominibus hæreditates accepisset [f]: tum de seipse, *quadringenties*, inquit, LLS, *acceptum hæreditatibus retuli; nemo tamen me nisi amicus hæredē scripsit*. Atque hæc quidem de donationibus ac legatis.

b *Tranquill. in Augusto cap. vlt.*
c *Summa nostro more loquendi conficit 35000000. coronatorum.*
d *Tranquill. ibid.*
e *Argumento sit lex ex imperfecto. de testamentis. Cod. & de leg. 3.*
f *Philip. 2.*

Quartum genus expensionibus sociorum.

Sequitur quartum genus augendarum ærarii opum, cum annua pēsio à sociis ciuitatib. ex fœdere percipitur; vt si bellum ab hostibus inferatur, militem sociis imperare liceat. Cum enim pacis fruendę causa pecunia quotannis

tannis ciuitati principive imperatur, ***non pensio***, sed ***tributum*** aut ***stipendium*** appellatur: vt victo Annibale stipendium Carthaginensibus imperatum est in singulos annos [a]: item Philippo II. regi Macedonum ac regibus Illyriorum, salua cuiusque imperii maiestate. Sic quoq; reges Idumæorum & Ammonitarum Dauidi annua stipendia soluere cogebãtur [b]: vt reges Iudææ regibus Assyriorum. At Heluetiorum & Rhætorum ciuitatibus pensio à regibus nostris annua mille aureorum ex fœdere dependi consueuit, ea lege vt reges nostri exercitus imperare, & auxiliaribus eorum copiis vti ad imperii sui tutelam, Prætoriasq; cohortes ad corporis obsequium & custodiam inde conscribere possint. Neque stipẽdiarius est qui hostium duces mercede locat, aut corrumpit: vt Periclem ferunt erga Lacedæmoniorum duces fecisse: non quia pacem precari, vt Theophrastus scribit, sed quia differri bellum cupiebat. Nullum autem Heluetiorum ciuitatibus fœdus eo quod dixi Francorũ, honestius vnquam aut vtilius contingere potuit, ob ea quæ superius attuli argumenta. Certe quidem ad opes augendas vtilissimum fuisse ex eo planum est, quod pręter ordinarias pensiones, etiam extraordinarię, quas magistratibus ac ducibus Heluetiorum, quasq; priuatis reges largiuntur, ordinarias longe superarunt. Ego ex rationibus publicis à Quæstoribus expensa video fuisse in vtrasq; pensiones ac legationes CCXVIII. millia libellarum [c] Turonensium anno MDLXXIII. Quæ vero Germanis ducibus pensiones solutæ sunt eodem anno, conficiunt CXXXII. millia libellarum præter stipendia militaria.

a *Liuius li. 31.*

b *Sam lib. 1. cap. 8.*

Pensiones Heluetiorũ

c *Summa est, 218312. ll. 12. solid.*

Pensiones Germanorũ.

Necessariæ sunt quidẽ magnis principib. largitiones ad hostium consilia, copias, opes euertendas: nec potest vllũ magnũ imperium speculatorib. carere; ac sępius hostes corruptis ducib. ac magistratib. quam fusis legionib. vincuntur; ***nec vero arx vlla tanta est tantisq; præsidiis ac propugnaculis obfirmata ac munita, quæ non facile poßit expugnari, si iumentum aureis numis onustum eo penetrarit***, vt Philip-

pum I. Macedoniæ regem dixisse ferunt, qui largitionib. ac donis Græciam pene totã sub imperium subegit. Nec aliis adiumentis Persarum reges Græcos ab Asia quam corruptis ducibus depulerunt[a]. quis enim à principe donum accepit qui non aliquid in eius gratiam, si potuit, effecit? nã obligatus tenetur, vel pudore cogitur, vel maioris beneficii adipiscendi spe, vel metu, ne idem sit accusator qui corrupit. Vix enim princeps vllus amplissimas pensiones largitur, nisi iuratus sit in principem qui accepit, quem plerique interpretantur patriam ipsam proditurum: vt in comitiis imperialibus Germanorum princeps nescio quis palam questus est[b]: (nihil n. præter aditum habeo) nec illum opinio fefellit. fuit enim eo tempore Princeps aliquis, cuius nomen prætereo, q aureos bis mille pensionis annuæ pactus, omnia Imperii ac patriæ suæ arcana delaturum se, ac modis omnibus pro largitoris dignitate & imperio aduersus patriam propugnaturum spopondit. Ab hoc hominum genere cauendum est, potissimum in populari statu, in quo facilius est priuatis Rempublicam prodere quam in monarchia, in qua princeps omnia q̃ publica sunt, sua ducit, ac perinde vt suarum rerum curam gerit.

Sed largitiones & corruptelæ eiusmodi corruptoribus vtiles esse nequeunt, nisi lateant: latere autem non possunt, si plures sint quibus donatur. Reges Persarum ac Macedonum, paucissimis quibusdam Oratoribus ac belli ducibus, qui plus auctoritate poterant, largiri solebant, vt popularia & optimatum imperia ad se traducerent. Item Ptolemæus Philopater rex Ægypti Achæorum imperium suis quodammodo imperiis ac legibus subiecerat, cum vni Arato annua decem talenta dono[c] daret: quippe intelligebat plus Aratum quam cæteros omnes in ea Republica posse ac potuisse semper. Itaque mirum mihi visum est, quamobrem nostri reges præter ordinarias Heluetiorum pensiones, extra ordinem duobus circiter Heluetiorum millibus qui cæteris dignitate præstabant, rex Henricus II. tam multa largiretur:

a Plutarch. in Lysandro & Agesilao.

b Vuormatiæ. Anno 1552.

c Plutarch. in Arato.

retur: id quidem video patris instituto factũ fuisse. Quæ non obscure aut occulte, sed ita palam fiebãt, vt Quæstor Heluetiorũ apochas rationib. accepto ferre necesse haberet: quas ego rationes cum expenderem, comperi extraordinarias pensiones anno MDL. summã XVI. aureorum millium & CCCCXXXIII. excessisse[a]. præstabilius fuerat, opinor, sex aureorum millia paucissimis quibusdam ac summæ auctoritatis hominibus, & quidẽ remotis arbitris & apocha, donare. Sunt enim qui amplissimis principum munerib. carere, quã apocham acceptæ pecuniæ sibi extorqueri patiantur: vt Anglus ille Hastingarum dominus, cui Ludouicus XI. rex annuæ pensionis nomine duo aureorum millia dono mittere consueuerat: cum apocham nuntius peteret, vt solutæ pecuniæ fidem regi faceret, pertinaciter recusauit; ne vllum acceptæ pecuniæ testimonium exstaret. Nihil autẽ gratius regi fuisset quam illum in suspicionem proditæ patriæ, si quando posset, vocare.

a Summa libellarum 49199.

Est etiam cum largitiones turpissimarum rerum causa fiunt; tametsi plerisq; nihil quod patriȩ commodo fiat, turpe factum videtur. Ego vero non minus turpiter facere puto, qui parricidas principũ domesticos mercede cõducunt, vt ex insidiis dominos interficiãt, aut quos armis non possunt, vincant venenis, quam qui turpitudinis suȩ mercedem accipiunt. Quamobrem cum Pericles sedecim talenta rationibus expensa tulisset q̃ sine mandato ac sine apocha soluisse dicebat, ob eam causã quam peruulgari nollet, Athenienses accepto tulerunt, cum hominis fidem & in Republica gerenda curam ac prudentiam exploratam haberent. Apocha vero acceptæ pecuniæ testimonium facit quo minus qui patriam ꝓdere velit, quicquam corruptoris gratia facere possit.

Hoc etiam pernitiosius, quod cum largitiones publice fiunt, si quibusdam, nec tamen omnibus donatur, suspiciones, odia, querelæ exsistunt, ac potissimum in statu populari; vt sæpissime apud Heluetios cõtigisse accepimus: & eo vsque certatum est, vt rogatione

ad Henricum regem lata pensiones singulorum vniuersis communicari petierint. Negauit Henricus, ac prius de sua erga priuatos munificentia tantundem detractũ iri declarauit. Diximus superius qua fraude Athenienses, quibus artibus Romani sociarum ciuitatum pecuniis ac stipendiis ærarium, vrbem, mœnia, portus, classes locupletauerint & auxerint.

Quintum genus mercatura.

Sequitur quintum genus cõficiendarum pecuniarũ; mercatura inquam abundans & quæstuosa, quam princeps suo vel alieno nomine exercet, quod genus rarius est, ac principe minime dignum. Nostris quidem æq; ac Britannorum & Germanorum legibus nobilitati mercaturam exercere nõ licet; aut si mercator esse volet, inter ærarios ac plebeios censebitur. Neq; id nouum: cum lege [a] Claudia Senator Romanus nauem onerariam habere prohiberetur: *Quæstus omnis*, inquit Liuius [b], *Pompeius indecorus visus est.* postea [c] Imperatorum legibus omnino vetitum nobilioribus ac militibus, æque ac iure Pontificio [d] sacerdotibus, mercaturæ studia sequi. Quod si mercatura nobiles minime deceat, quanto minus reges? Darium subditi contumeliose mercatorem appellarunt, quod quæ prius gratuita essent vectigalia ad soluendi necessitatem traxisset [e].

[a] *ab V. C. Anno 530.*
[b] *lib. 21.*
[c] *l. Nobiliores. de commerciis C. l. milites. locati. C. l. vlt. de rescindend. C. l. 1. §. pupillus. de auctoritate tu or. ff.*
[d] *can. clerici. 14. q. 3.*
[e] *Herod. & Plutarch. in Artaxerxe.*

Cur ergo (dicet aliquis) vllum tu decus in eo genere cogendarum pecuniarum posuisti? ego vero, si statuendum mihi sit, principẽ mercatorẽ nolo: sin optio detur, mercatorẽ malo quã tyrannum; & patricios viros negotiari quam prædari. Quis est n. qui nesciat Lusitaniæ reges cum angustissimis regni finib. coercerentur, nec iura suæ maiestatis satis commode tueri, nec subditos rodere vellent, mercaturam abundantissimã & quæstuosissimam iam annos centum sine contumelia & maximo Reip. commodo exercuisse? cum n. anno MCCCCLXXV. Orientis opes & intimos Indiæ recessus portusque oẽs matrimos nauigantibus aperuissent, populorum historias ad veritatẽ admirabiles, & opes incredibiles in Lusitaniam aduexerunt; post etiam vniuersam Europam

Regis Portugaliæ mercatura.

specie-

ſpecierum infinita varietate compleuerunt. Hoc vero magnificentius; quod in ſinu Perſico & in ipſo regis Perſarum conſpectu, arcem minutiſſimam fundauerũt; qua nauigantibus nec commeare nec remeare niſi ſoluto vectigali non licet. quinetiam quatuor Indorum reges ſuis imperiis ac ſtipendiis ſubegerunt, præter Africæ portus ac littora quibus longe lateque dominantur. Qua quidem nauigatione Turcarum ac Perſarum principibus, regibuſq; Ægyptiorum mercaturæ quæſtus vberrimos de manibus excuſſerunt. Quantæ vtilitates ex ea mercatura ad Rempublicam peruenerint, ex eo intelligitur, quod cum Luſitani Molucarum Inſulas (vnde pretioſiſſimæ ſpecie aſportantur:) nudaſſent ac ccc. aureorum millia numeraſſent Carolo V. Imperatori, cui Molucarum inſulæ iudicio finium regundorum Alexãdri VI. Pontifices maximi ſententia obuenerant, Genuenſes ac Florentini mercatores pecuniam Carolo numeratam, Luſitanis regibus reſtituere, & amplius quinquaginta aureorum millia Carolo dependere non dubitarunt, vt ſibi aditus ad eas inſulas pateret, quod renitente Luſitano rege obtineri non potuit. Et quidem Venetis de omnibus calamitatibus quas Ludouico XII. rege Frãcorum pertulerunt, nulla grauior [a] viſa eſt, quam quod Luſitani reges mercaturæ Oriẽtalis quæſtum illis eripuiſſent. [a] Guicchardin.

Nec vero Italis abundãs & quæſtuoſa mercatura nobilitati labem aut dedecus vllum inferre videtur: nec Tullius ipſe vberem mercaturam improbat [b], ſed eos q ab aliis emunt quod carius vendant, *ſordidos* appellat. Id autem in principe minime ferendum eſt, vt ſubditos exportare frumenta reſq; venales prohibeat, quib. ipſe q̃ſtum faciat: turpius etiam ac fœdius vllo pretio mercari à ſubditis, vt eoſdem carius res emtas emere cogat. ea res enim Alphonſum regem Neapoleos ſuis æque ac exteris odioſiſſimum fecit. Greges enim porcorum ſubditos alere, & in demortuorum locum alios ſubſtituere cogebat: olei ac frumenti quicquid in Apuleia concre- [b] lib. 1. Offic. Mercatura Alphonſi tyranni.

uisset, vilissimo pretio emebat, vt summa egestate ac inopia annonæ arbitrio suo addiceret.

Omnium tamen sordidorum mercaturæ generũ quę multa ac varia sunt, nullũ sordidius, nullũ turpius, nullum detestabilius magistratuũ & honorum mercatura, q̃ numquam tolerabilis esse potest nisi extremis temporibus, vt saluti Reipublicæ consulatur: quo Venetos Reipublicæ calamitates adegerunt, vt honores & imperia proscriberent, Ludouico rege Francorum grauissimis bellis ciuitatem premente. nam totos septem annos publicis rationibus paulo minus [a] quater millies expẽsum tulerunt: cuius summæ decimam fere partem ex honorum mercatura quæsierunt: vigesimo post [b] anno Franciscus maior rex Francorum Præturas vrbanas huius imperii bifariam diuisit, & vtrasq; proscripsit; ac sensim cætera quoque vænalia fuerunt. Turpius etiam Adrianus Pontifex max. qui non modo magistratus & imperia, sed etiam sacerdotia paucos ante annos sub hasta vænire passus erat: ac iam quaterdecies [c] I I S à Pontifice Cremonensi acceperat, cum bellum sacrum excusaret. Decreuerat etiam in singulas familias ecclesiæ Romanæ aurei numi dimidium imperare; cuius vectigalis summa fere centies quinquagies [d] I I S conficiebat. Sed quoniam tam fœda, tamque pernitiosa est ea mercatura, vt nulla turpior cogitari possit, quæque vt semel cœperit, nullum habitura finem: cætera omnia tentanda prius sunt, quam vt eo delabi cogamur.

a Id est quinq; milliones ducatorum.
b Anno 1527.
c Id est, viginti millia ducatorum.
d Id est 220000. ducatorum. Guicciardin.

Sextum genus. Portoria.

Pergamus ad ea quæ restant conficiendæ pecuniæ genera: quorum illud antiquissimum & vsitatissimum est, scilicet vectigal earum rerum quæ euehuntur & inuehuntur. Quod quidem vectigalium genus Latini [e] *Portoria* vocabant, vt vectigal prædiorum publicorum *Decimas*, pascuarum vero *Scripturam*. Portorium autẽ vectigal vnius generis erat apud veteres; nobis triplex est: ac tametsi Henricus II. rex ad vnum genus referri iussisset lege [f] de portorio lata, postea tamen legem [g] abrogari placuit: quia confusio vectigaliũ deterius aliquid allatura vi-

e Cic. pro lege Manilia, & in Prætura vrbana.
f Anno 1551.
g Anno 1556.

ra videbatur. Nam Caroli V. regis edicto portorium vectigal quod nostri *domanium forense* appellant, dimidia sui parte deminutum fuerat; postea tamē restitui placuit. Est autē vigesima pars pretii, quæ fuit eadem Romanis veteribus vsitata: sed tandē Imperatores posteri octauā exegerunt; vnde *Octauarium* [a] *vectigal* appellarunt: vt nostri quoq; vectigal illud *bessale* [b] fecerunt, ac duodecimā pretii partem exigere cōsueuerunt. Turcarum princeps à peregrinis portu soluentibus rerū exportādarum decimas, à subditis vigesimas capit. At nostri reges minimū quiddam ac pene nihil peregrinis pro salario vectigali; subditis vero grauissimū imperant. Et cum in ipsa Gallia salinæ totius Europæ vberrimæ sint ac præstantissimæ, vnde Belgæ, Britanni, Dani sal petere consueuerunt, nobis tamen multo carius emitur quam illis: imo ab illis ad nos (latenter tamē) in fines huius imperii euehitur: quo nihil absurdius esse potest. Nostra ætate [c] in salinis Pictonū modius salis qui duobus aureis emi solebat Parisiorum mensura, nunc viginti aureis emitur; vectigal tamen subditis duplo grauius quam salis pretiū imperatur: quo fit vt qui longius a salinis absunt in Galliæ finib. salis modium centū amplius aureis sibi emere cogantur. Aquitani tamē vectigal tantū ac tam graue ingenti mercede redemerunt ab Henrico II. rege, cuius pater mercatores peregrinos in Galliam quasi quibusdā illecebris arcesseret, à salario vectigali prope immunes esse voluit; ne ab Hispanis sal acciperent. Sed explorātum, & quidē experientia diuturna cōpertum est, nec Belgas, nec Britannos, nec Danos sale Gallico vacare posse. Et cum antea Carolus V. Imperator Belgas non tantum ab Hispanis sal accipere cogeret, verumetiā Gallico sale vti prohiberet, ciuitates ac populi qui ab Hispanis sal asportauerant, animaduerterūt merces piscarias quarum vberrimus & copiosissimus est in Belgia quæstus Hispanico sale prope extabuisse, propter acrem nimis & arrodentem salis Hispanici vim ac naturā: importunis rogationibus obtinuerunt vt Gallicis salibus qui vegetiores ac suauio-

[a] *l. ex præstatione. & toto titulo de vectigalibus Cod.*
[b] *Id est, octo asses ex centū.*
[c] *Anno 1540.*

ſuauiores ſunt vt liceret. Et quoniam aqua marina citra quadrageſimum ſeptimum ab Æquatore gradum propter radiorum ſolis traiectionem hebeſcentem,& caloris inopiam, in ſalis naturam concreſcere non poteſt; ꝓculdubio ſi ſalarium vectigal à peregrinis vel duplo minus quam à noſtris exigeretur,infinita pecuniæ vis in ærarium cogi poſſet.

Videmus enim, & quidem ſæpiſſime, nauium peregrinarum claſſes ad littus Celticum appellere ad ſales exportandos:& quia frumento, vino, oleo;cæteriſq; rebus ad vitã beatius commodiuſq; degendam neceſſariis abundat Gallia, quibus rebus Aquiloniæ regiones vacant, naues arena ſæpe aut lapidibus onerant,vt emere liceat, cũ rarius permutare poſſint. Nam metalla cæteraq; ad humanum victum minus neceſſaria cũ in intimis terræ viſceribus latent, tum ſemel eruta vix vmquã renaſcuntur. frumenti vero, ſalis,vini ac olei fontes, & quidem perennes, in Gallia ſcaturiunt,qui nullis ætatibus exhauriuntur; quarum rerum euectionem & mercaturam ſic moderari principem oportet, vt ſubditorũ inopiæ& ærario in primis proſpiciatur. Quod aliter fieri non poteſt,quam portoriis vectigalibus auctis:quæ quo maiora fuerint, eo parcius à peregrinis exportabuntur, aut vberior annona, aut ærarii opes maiores futuræ sũt, quamquam res ad victũ hominum neceſſariæ,quocumque fuerint,conquiruntur.Gallia vero magnam Europę partem incredibili frugum vbertate & nunc & antea ſẽper ſuſtentauit,vt etiamnum Agrippa rex Iudæorum oratione quam habuit ad populum confitetur.

Gallia frumento,vino, oleo, ſale dites.

Scio non neminem futurum qui mihi opponat ciuitatum inter ipſas & cũ legib. Francorum icta fœdera,q̃bus augere portoria nefas eſſe putant: ego leges cõmerciorum ac fœdera, ſi qua ſunt diſturbari nolo;ſed nego tantã vim earum legum eſſe aut fuiſſe, vt ab iis diſcedere numquã liceret.Quinetiã cæteri principes nutu arbitratuq; ſuo portoria regere eaq; ſæpius augere videmus:vt nõ ita pridẽ in Anglia factum memini. Nec ſuperiorib.

annis

annis fœdera commerciorum prohibuerunt Carolum V. Imperatorem aut Philippum filium Angliæ regem, quominus in ſingula vini dolia maiora Gallorum mercatorib. in portum ingreſſis numum aureum, ſubditis v. nouem imperarent. Incredibile autem videri poſſit, verum tamen ſit; quantum vini Gallia in Angliam & Belgium effundat. Cuius rei argumētum maius habeo nullum, quam quod vnus Lauda mercator Cameracenſis anno MDLXXVIII. triginta tria millia modiorum vini terreſtri vectura in Belgiū exportari curauerit, tametſi aditus arduos ac multis locis ab hoſtibus intercluſos ſibi videret. pretium in ſingulos modios vt minimū fuit quatuor coronatorum. Ex quo intelligi poteſt quanto plura nauibus deducantur. cęteras merces omitto. Sed illud omitti non debet quod anno MDLVI. Angliæ regina portorium incredibiliter auxit: ac duos coronatos in ſingulos pannos qui ex Anglia exportarentur, imperauit: at centum millia non amplius trimeſtri curriculo ex Anglia Antuerpiam aſportata fuiſſe anno MDLXV. à mercatoribus didicimus. pannum autem definiunt tribus Carizæis ac totidem Frizæis.

Et vt ciuitatib. vtiliſſimum eſt portoria rerū earū quæ euehuntur, quibuſq; carere non poſſumus, augere: ita minuere neceſſe eſt vectigal rerum inuectarum, ſi quidē ciues iis cōmode carere non poſſint. Augendum quoq; vectigal fabrilium, lanificiorum, ſericeorum, ac omniū opificiorum q̃ aliunde aduehuntur; vt ciues ipſi eadem facere condiſcant & conſueſcant. Sed ab informi ac rudi materia, q̃ à peregrinis ad nos aduehitur, amouendū, aut quoad eius fieri potuit, minuendum eſt portorium: quoniam ciuium vtilitatibus & commodis prius eſt quā alienis proſpiciendum. Ciues autem ex rudi materia in opificia conformata vtilitatem capiunt ſæpe maiorem quam qui materiam vendiderunt: quia materiam ſæpiſſime ſuperat opus. nec ferendum eſt materiam rudem è ciuitatibus exportari, ſi opifices eam tractare commode poſſint: vt edicto Henrici [a] II. regis Francorum cauetur: quod

Materiam rudem euehere perniciosum.

[a] *Anno 1552.*

quod edictum decennio post in Anglia, deinde in Belgio promulgatum est[a], vt Philippus rex Hispaniarum par pari referret. Ex opere ciuiũ quantæ vtilitates ad Rẽpublicam peruenturæ sint: vel ex eo intelligitur, quod Blæsas ad conuentus Gallicos accepta legatione profectus mercatorum querelas audiebam, cum dicerent lanarum exportationem vetitam quidem fuisse, nihilominus tamen Italum quendam ab rege pecè vel pretio obtinuisse vt lege solueretur: qua quidem ratione cum vnus homo vili pretio lanarum vim infinitam in Italia exportauisset, ex materia pannos Florentinorum opificibus confectos in Galliam reuehi curauit: vnde quantum pecuniarũ coegerit, ex eo percipi potest, quod materiam partibus quindecim confectum opus superaret. Quid igitur absurdius à principe fieri potest quam peregrinos mercatores legibus soluere, qui tam graue detrimentum ciuibus allaturi sint?

a Anno 1563.

Mercium euectionem ciuibus ademtam peregrinis permittere perniciosissimũ.

His igitur sex generibus cõficiendarum pecuniarum & ærarii honeste muniendi sine vllo ciuium intertrimẽto, expositis. ad postremum pergamus, quod subditorũ proprium est, & quidem totum. Sed eo numquam perueniendũm, nisi cætera omnia desint: ac ne desint, prudentis est principis ante prouidere. Si tamen ciuitatem vndiq; circumsessam hostes sic teneãt vt superioribus q̃ dixi generibus vt frui non liceat; aut si qua alia vis maior inopinato Rempublicam oppresserit, tunc demũ ciues ipsos ærario succurrere oportet. Id enim iustissimum est quod necessarium; & pia illa quæ ciuibus imperantur tributa, sine quibus ciuitas ipsa funditus sit interitura. Sed quoniam tributa quæ subditis difficilimo belli tempore imperantur, confecto bello continuari sæpe videmus (:est enim illud inter arcana veterum tyrannorum nimis contritum, belli occasiones conquirere vt tributis subditos etiam bello confecto semper vrgeant) commodius erat mutuas à subditis pecunias accipere, quam illos onerare tributis: quæ ratio cum difficultates quæ in cogendis tributis esse solent, expediat, tum etiam facilius

Septimum genus conficiendarum pecuniarum & ærarii muniendi.

cilius reddit mutuum eorum qui & fœnus & sortem sibi & gratiam a Reipublica reddi sperant. Nam cum Annibal Italiam quateret, vrbemque ipsam obsideret, Senatus diruto ærario noua tributa subditis aut sociis imperari noluit; nihil enim prementibus hostibus tam periculosum: sed Patres in Senatu sic disseruerunt: *Omne aurum argentum, æs signatum ad triumuiros mensarios deferamus nullo ante Senatusconsulto facto, vt voluntaria oblatio, & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum Equestris ordinis, ac deinde reliquæ plebis.* Hæc Liuius [a]. Idem paulo post; *Senatores pro se quisque aurum, argentum, æs in publicum conferunt tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse, vt nec triumviri mensarii accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent.* Parta victoria & fractis Carthaginensibus, Senatus mutuam pecuniam singulis bona fide reddi oportere decreuit. Qua de re sic Liuius; *Priuati frequentes,* inquit, *quibus ex pecunia quam M. Valerio & Claudio Conss. mutuam dederant, tertia pensio deberetur, adierunt Senatum, &c.* & paulo post; *Cum priuati æquum postularent, nec esset Respublica soluendo, quod medium inter æquum & vtile, decreuerunt: vt quoniam magna pars eorum agros venales diceret, & sibi emtis opus esse, agri publici copia iis fieret: Consules agrũ æstimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi causa publicum agrum esse imposituros; vt si quis cum soluere posset, pecuniam habere quam agrum mallet, restitueret agrum populo. læti eam conditionem priuati accepere.* Hæc ille [b]: quæ propterea ad verbum descripsi, quod ea ratio conficiendæ pecuniæ ac fidei liberandæ omnium vtilissima visa mihi est. Illud quoque non incommodum videtur, scilicet prementibus hostibus strenuissimos quosque armis ac stipendiis eorum qui bello gerendo inutiles sint, fouere ac sustentare; id quod Romanos etiamnum fecisse videmus [c]. ita fit vt alii aliorum opibus & auxiliis communem ciuium salutem tueãtur. Hoc autem tributi genus temerarium est, & extra ordinem imperatur. Hinc tribu-

a lib. 26.

b Liuius l. 26.

c Liuius lib. 2[illegible]

tributa originem traxerunt, & *ordinaria* fieri cœperunt, quæ antea *extraordinaria* dicebantur. tertium genus *caducum*, vtriusque naturæ quodammodo particeps est, nostri *casuale* appellant.

Tria genera Tributorum

His autem tribus omnino generibus continentur q̃cumque ciuibus imperãtur; vel pœnæ nomine, si quid in leges peccatur; vel eorum prædiorum pecuniarumve quas quisque possidet; vel etiam quæ in capita singula indicuntur, quod genus tributi *Capitationem* Latini vocant; vel eorum quæ ex traiectu percipiuntur, quod propria significatione *pr*æ*torium vectigal* dicitur; vel quacũq; etiam sordida causa exigitur. quæstus enim sordidissimos amant, eorumque suauissimos odores sentiunt tyranni: cuiusmodi est illud tributum quod ab iis qui artes meretricias profitentur, exigi Romæ consueuit; quodque ex vrinarum effusione Vespasianus imperauerat; ac filio quidem indigne ferenti, pater pecuniam ex prima pensione naribus admouit, sciscitans num odore offenderetur: & illo negante, *Atqui*, inquit, *è lotio est*. Idem à mulione, quod adeuntibus principem spatium ad calceandas mulas sæpius desiliisset, nec sine mercede id faceret, pactus est lucri partem. *Non enim*, inquit Tranquillus, *contentus est omissa sub Galba vectigalia reuocasse, noua & grauia addidit, & auxit tributa prouinciis nonnullis, & duplicauit: negotiationes quoque vt priuato pudendas propalam exercuit, coemendo quædam tantum, vt pluris postea distaheret. nec candidatis quidem honores, reisve tam innoxiis quam noxiis venditare cunctatus. creditur etiam procuratorum rapacissimum quemque ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quo locupletiores mox condemnaret: quibus quidem vulgo pro spongiis dicebatur vti, quod quasi siccos madefaceret; deinde exprimeret humentes.* Idem paulo post; *Sunt qui opinantur ad manubias & rapinas deductum summa ærarii fiscique inopia, de qua testificatus sit initio statim principatus, professus quadringenties* [a] *millies opus esse, vt Respublica stare posset.* Hæc ille. Quod si ad hæc tam fœda, tamque turpia dictu publica ærarii inopia coegit principem in cæteris prudentissi-

[a] *Id est. decies centum milliones coronatorum.*

tiſſimum, quid tyrannos quos inopia premit, facturos aut non facturos ſperamus.

Magiſter quidem Præſes Curiæ Pariſiorum negauit, ante D. Ludouici tempora vllum tributi genus Gallis imperatum; ſed illud omiſit, quod quæ belli neceſſitate coactus exegerat Ludouicus, confecto bello ſuſtulerit. Exſtat [a] eius ad Philippum filium cohortatio grauis & efficax, quam teſtamento inſeri mandauit in hæc verba *Fili religioſus inprimis erga Deum eſto; benignus ac liberalis aduerſus egentes; legum ac morum huius imperii cuſtos ac vindex acerrimus; ac vectigalibus & tributis abſtineto, niſi te ſumma vis neceßitatis ac vtilitatis publicæ iuſtißima cauſa ad hoc impellat; ſin minus, tyrannum te potius quam regem futurum putato*, &c. Hic dicet aliquis, Clotarium tertiam fructuũ partem eccleſiæ prędiorum exegiſſe, Chilpericum octauam eius vini quod de p̃diis [b] quiſq; collegerat, expreſſiſſe, vt iaminde vectigal vinarium quod etiamnum cauponibus imperatur, originem duxiſſe videatur. Item Ludouicum iuniorem vigeſimam fructuum reditus cuiuſque totos quatuor annos indixiſſe. Demus id quidem; ſed non niſi publicis neceſſariiſq; bellis coactos id feciſſe videmus; vt temerarium tributum Carolo VI. regi indictum. Itaq; Philippo Valeſio conuentus Gallicos habente anno MCCCXXXVIII. populi rogatione decretum eſt, *ne vllum tributi aut vectigalis genus niſi conſentientibus ordinibus imperaretur.* Ac tametſi Ludouicum XI. regem grauiſſima difficilimaque bella eo impuliſſent, vt præter vectigal prædiorum publicorum ac dominii fere octingenties [c] ꞁꞁs tributi nomine extremo imperii ſui anno exigeret; nihilominus tamen Carolo VIII. regnum ineunte coactis apud Turones populi comitiis, annua illa, quæ ordinaria euaſerant, tributa ſublata ſunt; ſed eandem oblationem quam Carolo VII. dono dederant, in ærarium ac ſeptuagies [d] ꞁꞁs donationis nomine inferri: quam ſummam ſemel tantum ab vniuerſis ordinibus exigi placuit. ne in poſterum imperaretur. Et quidem Philippus [e] Cominius, qui tunc publici conſilii

Ttt parti-

[a] *In archiuis publicis.*

D. Ludouici ad Filium cohortatio.

[b] *Gregor. Turonenſ. li. 9. cap. 30. Aymo lib. 2.*

[c] *Id eſt, tres milli. et & quadringenta millia librarum Turonenſ.*

[d] *Id eſt, trecenta millia librarum.*

[e] *In commentariis.*

particeps erat, negauit principibus tributa imperare licere[a]; sed ea tantum capere posse quæ consentientibus subditis dono darentur; eoq; iure Hispanos, Britannos, Germanos etiamnum vti videmus. Exstant formulæ apud nos vectigalium ac tributorum exigendorum, quibus princeps ingenue profitetur se omnia tributa, cum primum licuerit, sublaturum. Quamobrem Philippus rex, is qui Longus vsurpatur, cum exiguum salis vectigal, id est, paulo minus centesimo numo[b] imperasset, palam testatus est id se sublaturum. Eadem testificatione[c] vsus est Philippus Valesius, cum grauissimo bello coactus vectigal illud salariū duplicasset: nec passus est dominii legibus tabulis comprehendi. Ac tametsi nullum vectigal salario leuius esse videtur; id tamen cum Liuio & Claudio Censoribus indictum esset premente bello Punico, contumeliose Liuius *Salinator* est appellatus: ac pace Carthaginensibus data sublatum est; vel quia nihil sale vtilius aut humano victui magis necessarium videretur; vel quod iniussu populi id factum esset.

a Nec ius illud præscribi pot. si à principe. ca non. nullius. 1. q. 1.

Salarium vectigal.

b Id est, sextam partem assis.

c Anno 1328.

Et quoniā leuissima quæq; tributorum ac vectigaliū genera tenuibus grauissima putantur; nec tamen Senatus Romanorum ærarium tueri se posse sine nouis vectigalibus intelligeret: quippe lege Valeria regibus exactis plebs à portoriis & tributis præstandis libera fuisset[d]: C. Manlius Consul ex auctoritate Senatus legem tulit in castris ad Sutrium, vt ii qui manumitterentur, fortunarum suarum vicesimam ærario soluerent: ac tāetsi eo vectigali ciues nō premerentur; nihilominus Tribuni plebis re intellecta capite sanxerunt *ne deinceps quisquam populum*[e] *seuocaret.* Item[f] lex Iulia ab Augusto ad populum lata est, vt quæ hæreditates, legata donationesve mortis causa ad alios peruenirent, earum pars vicesima ad fiscum pertineret: vtriusq; vicesimæ vectigal & Reipublicæ vtilissimum, & cuique gratissimum fuit: his quidem, quod alienas acciperent hæreditates; illis vero, quod libertatem adipiscerentur. sed quoniam posteri principes vicesimā omniū hæreditatē ac legatorum impe-

d Liuius lib. 2. Dionys. li. 5.

e Liuius li. 7. ab V. C. 390.

f Dio. lib 38. Paul. li. 4. senten.

Vectigalia vicesimarum gratissima.

imperabant, Traianus [a] legem Iuliã de vicesima abrogauit: quam tamen reuocare mutatis nominibus nonnulli studuerunt [b].

Sed præ illis intoleranda sunt q̃ videmus. Cum n. Samuel princeps Israelitarũ concionem haberet ad populum qui regem sibi petierat, minas acerbissimi vectigalis adiecit: *Ergo*, inquit, *regẽ habituri estis, q̃ decimas fructuũ vobis imperaturus est*, &c. Nec Cypselus Corinthiorũ tyrannus aliud q̃ decimas fructuũ [c] à subditis exegit. Capitationẽ, portoria, cæteraq; innumerabilia tributorum genera nunc vsitatissima, nescierunt. Eorum tamẽ auctores miserando casu periisse videmus: vt Philistum Dionysii tyranni parasitum, qui de arce tyrãnidis tractus ac trucidatus est à plebe Syracusana: Proclerẽ Theodebarti Francorum regis sectorem; qui à Treuerensi plebe lapidatus est, cum ad tributa imperãda regẽ impulisset; nec ita pridem Georgium Preschonem Henrici Suecorum regis assentatorem; q̃ plebis in Palatium irrumpentis impetu omnibus tormentorum generibus cruciatus est; q̃ regẽ quem de imperii sedibus plebs ipsa disturbauit, ad rapinas inuitaret. Quid Achæus Lydorum rex? num consimili furore plebis correptus est, ac pedibus sursum, capite deorsum aquã Tantali modo nec quicquam ligurientis suspensus propter inexplebilem istam accumulandarum opum auiditatem, q̃ incertum erat copia an inopia magis inflammaret? Nũ Theodoricus rex Francorum, q̃ populum tributis premeret, de regno deiectus est? Vnde porro Belgarum ab Hispanis rebellantium orta seditio, nisi ob id quod Dux Albanus decimam rerum venalium illis imperasset? qua quidem ratione infinitam vim pecuniarum, vel potius omnes omnium prope ciuium opes coegisset; cum reipsa compertum esset rem eandem paulo momento decies vendi consuesse: quinetiã vnius & eiusdem diei interuallo res promercales quæ vænierant, fere quingenties sestertium æstimatas esse [d], vt Hispanus quidam scripsit. ¶ Sed quemadmodum principi prospiciendum est vt quę bello vrgente indicta

 sunt

a *Plin. in Panegyrico.*

b *l. 2. de imponenda lucratiua descript. C.*

c *Aristot. in Polit.*

d *Id est, septiingenta ducatorum millia.*

ſunt tributa; parta pace tollantur: ita ferendum non eſt vt ſublatis omnibus tributis ac vectigalibus, ærarii opes diruantur: vt Neroni, cum opes imperii profudiſſet, in mentem venerat: cui gratias egit Senatus, factum tamen diſſuaſit, ne Reſpublica ære diruta momento collaberetur. Plerique ſeditioſi ac nouandarum rerum cupidi ciues, vectigalium ac tributorum immunitatem plebi noſtræ ſuperioribus annis pollicebantur; ſed neque id præſtare licuit; nec ſi licuiſſet, feciſſent; nec ſi factum éſſet, Rempublicam vllam haberemus, cum eo veluti firmamento Reſpublica nitatur. Quid enim reſtaret quo princeps imperium tueri poſſit, ſublatis portoriis ac tributis. Superius docuimus omnia fere prædia publica, agrosve dominicos abalienatos eſſet; militias ex caſu ac prædia militaria, quæ nobilitati belli gerendi cauſa aſſignata quondam fuerunt, plebeiorum hominum, aut etiam collegiorum nexu teneri.

Non ſunt igitur tributa tollenda; ſed infinitæ donationes ac largitiones immaniū pecuniarū indigniſſimis hominib. factæ, reuocandæ iudiciaq; peculatus ac repetundarū conſtituenda. Ac pleriq; in eo vehementer labuntur, q̄ putant eo tributa redigi oportere quo Ludouico XII. rege fuerunt: nec intelligunt pretia rerū omniū decuplo maiora eſſe quam tunc fuerint, propter auri argentiq; copiam, q̄ ab India Occidentali in Europam aſportata viliorem vtriuſque metalli æſtimationem fecit. quarum enim rerum maior eſt affluentia, eo vilius æſtimari neceſſe eſt, vt libro ſingulari aduerſus Paradoxa Malaſtreti docuimus: idq; ex publicis tabulis ac legibus noſtris municipalibus facile intelligi poteſt, vbi igitur de pretio rerum. Exſtat in tabulis publicarum rationum, quæ D. Ludouici imperio redditæ ſunt, Francorum Cācellario diurni viatici nomine ſeptem ſolidos Pariſienſes ſolutos, quibus non modo ſeipſum, ſed etiam equos, pueros, cæteroſque comites iter facienti neceſſarios ſuſtentaret. Docuimus Carolum V. regem non amplius quam aureorum millia XXXI. pro Antiſſiodori oppido agrove,

agrove, Comiti emtionis nomine soluisse; cuius pretiũ nunc tricies maius esse possit. Item Philippum I. Biturigũ vrbem amplissimam, agrumve Biturigensem ab Herpino Duce sexaginta millib. aureorum emisse. cætera q̃ copiose sunt à nobis eo libro disputata nunc omitto.

Quibus enim locis abundat auri & argenti vis illic p̃dia carius emi necesse est. cũ enim Paulus Æmilius subacta Macedonia auri & argenti vim infinitam aduexisset, momento agrorum pretia triplo quam antea carius æstimari cœperunt [a]. Et cum centesimo post anno Cæsar Ægypti opes Romam importasset, fœnus diminui, & agrorum pretia momento augeri cœperunt [b]. At cum Franciscus Pizarra Peruanum regnum subegisset [c], tanta auri & argenti abundantia extitisse dicitur, vt vini cadus trecentis aureis Hispanicis, pallium Hispanicũ mille, equus sex millibus æstimaretur. Id quidem propter im̃ensas opes eius regionis: quæ incredibiles videri possent, nisi & ex Indorum historia, & ex publicis rationib. exstarent argumenta: quib. constat amplius decies millies [d] sestertiũ ab rege Atabalippa expressum, præter opes decuplo maiores, quas priuati, quas duces, quas milites, quas ipsi Quæstores diripuerunt, vt Augustinus Zarata Logistes Hispani regis ex publicis rationibus expressit. Ab Hispania vero in Galliam auri & argenti copia ingẽs aduehitur, cum hinc in Hispaniam frumenti omnisque generis opificiorum ac rerum venalium maxima vis assidue exportari soleat. Ita necesse fuit Galliã auro & argento affluere, pretia rerum augeri; mercedem ac salarium cuiusque maius esse; stipendia magistratibus ac militibus maiora decerni. Qui enim ex fructibus prędiorum aureos centum in censum retulerat ex iisdem fructibus mille accepto ferret.

a *Plutarch. in Æmilio:*

b *Tranquill. in Cæsar.*

c *Anno 1536.*

d *Id est, 43750000. libellarum Turonensium.*

Inde errores nõ modo vulgi, sed etiam eorum qui annonã, qui rẽ frumentariã; q familiæ victum veterib. institutis ac pretiis metiuntur. Nam illud centies sestertiũ [c] Carolo VI. rege ex fructib. prædiorum publicorum, & ex vectigalib. ac tributis illatum, haud multo minus est

c *Id est. nostro more 437100. libellarum Turonen. Anno 1449.*

quā ter millies[a], quod Carolo IX. rege ex omni publica pecunia coactum est anno MDLXXIIII. si pretia rerum vtriusque temporis exigantur: tametsi summa hæc tricies complectitur illam. At vtroque tempore popul⁹ se tributorum grauitate premi questus est. Cum item D. Ludouicus ab Ægypti Sultano captus est ante trecentos paulo minus annos, pretium[b] capiti regio dictum est centies & quater decies: Iohanni regi ab Anglis capto fere bis millies; Francisco I. regi octingenties: huic quidem minus quam illi; quippe Caroli V. Imperatoris sororem demum duxit, ac imperio Belgarum cessit: sex annos Gallia laborauit vt immanis illa pecunia, cuius summa erat inopia, pro Ioannis libertate cogeretur. At Franciscus eodē anno, quo pacem iniit, libertatis pretium in Hispaniam misit. Idem iudicandum nobis relinquitur de annua pensione, quæ Carolo Bello Philippi regis filio dicta est, scilicet ducenta[c] quinq; sestertia: quæ non minor videri debet quam quæ Henrico primum, deinde Francisco Andium Ducibus à Carolo IX. fratre constituta est; scilicet bis mille[d] & quinquaginta nouem sestertia tum propter pretia rerum; tum quia fere quadruplo maior fuit libella Turonensis q̃ fuit Phlippo rege quam quæ Caroli IX. principatu. Ac multo magnificenti⁹ Philippo rege viui potuit illa, quam dixi, pensione, quam ea quæ à Carolo IX. fratrib. soluta est; quā propterea augeri quodammodo necesse fuit. cū enim Francisci Andium ac Belgarum Ducis libellorum Magister rationes accepti subducerem, comperi cēties[e] quadragies LLS à Quæstoribus ex iis quæ regis beneficentia accepit, coactum esse anno MDLXXXII. Dos vero dicta Caroli IX. sororib. cuius summa fuit in singulas CCCC. milia aureorum nostrorum, minor est quam dotes filiarum Caroli V. regis aureorum sexaginta millium in singulas; tum quia temporis illius aurei nostris aliquanto meliores, tum etiam quod rerum pretia decuplo viliora fuerunt Carolo V. rege, quam quæ essent: Carolo IX. imperante.

Aliarum ciuitatum eadem fere ratio, idem iudicium futu-

[a] Id est, nostro more 13125000. libellarum Turonensium.

[b] Id est, 500000. libellarum Turonensium auctor Ioinuillanus.

[c] Id est, 1000. libellarum Turonens.

[d] Id est, centum millia libellarum Turonens.

[e] Id est, 612000. libellarum seu 204000. aureorum nostrorum.

futurum est, si vetera cum nostris comparemus. Oriens olim opibus abundauit, & ab Asia opes Occasum versus aduectas esse legimus, quæ nunc ab Occasu ad Orientem exportantur. Nam Ptolemæus Auletes rex Ægyptiorum, eius familiæ postremus, pecuniam Atticorum talentorum [a] XIIMD imperabat. Sulimanus non amplius MCLXVI. talentis ex eadem Ægypti regione coegit [b] anno MDXX. vix enim eo tempore Turcarum principum census annuus publicæ pecuniæ talentorum Atticorum sex [c] millia DCLXVI. superauit. quinquagesimo post anno prolatis imperii finibus talentorum decem millia, siue LLS maiorum CCXL. millia exegerunt: nunc etiã multo plura imperant propter auri & argenti copiam quę ad Orientem assidue asportatur. Quæ tamen summa exigua videri possit, cum Asiæ minori, quæ vix sexta pars est imperii Turcarum, Cornelius [d] Sulla Dictator XX. millia talentorum imperarit.

Ægypti ærarium ex Strabone.
a Id est, [illegible]. libellarum Turcarum quas Eudæus supputauit.
b Gritus Venetorum Legatus ita retulit.
c Id est, 6300000. libellarum, aut aureorum 4000000. Turcarum ærarium.
g Plutarch. in Sylla.

Interdum agri bonitas, interdum etiam mercatura, sæpissime principũ inexplebiles accumulandarum opũ auiditates, efficiũt vt aliorũ aliæ sint opes maiores. Quis est n. qui nesciat Carolum V. Imperatorem ex Insubria plus vectigalium ac tributorum coegisse, quam Franciscus maior ex hoc tantis opib. affluente regno delibaret? quis item non videt plura Belgis imperasse, quã iisdẽ temporibus Angliæ census annuus ęstimaretur? Hoc vero perniciosius, quod non nemo superioribus annis, vt Carolum IX. ad augenda tributa incenderet, ausus est in Senatu dicere, Florentinorum principem amplius millies & quater centies [e] augustissimis finib. Imperii quotannis infiscum inferre. quamquam id falsum est vix n. ex Senensi ditione septuagies LLS, ex Florentinorum ditione quater centies: tametsi nullum tributorum aut vectigalium genus prætermittit. Prudentissimi tamẽ principis est ineunte imperio, extraordinaria superioris principis tributa aut tollere, aut certe magna sui parte minuere: ac potissimum populo rogante, imo ne rogante quidem nec Roboami desipientis factum imitari, qui

e Id est, 6000000. libellarum Turonens. Florentinorum Ducis ærarium Anno 1570.

iuniorum perniciosissima consilia secutus, non modo subditorum rogationibus non acquieuit, verumetiam crudeliorem se futurum propalam minatus est quā pater antea fuisset. ex quo decem tribuum orta defectio est, ac noui regis creatio.

Illud autem in conuersionib. imperiorum fere accidit, ac potissimū si tyrannis in popularem statū abeat, vt omnia vectigalia ac tributa tollantur: quod lege Valeria factum diximus: quam immunitatem Heluetii ac Lindauii pulsa nobilitate promulgarunt; deinde suis quemque stipendiis militare oportet; postea tributum iis indicere quia militia immunitatem quærant. Sed hoc cæteri quidem populi à nobis differunt; quod illi tributa nobilitati ac locupletibus imperant, tenues proletarios excusant, nostris vero moribus aratores ac tenues tributorum pondere premuntur; nobiles ac locupletissimi q; que à tributis aut immunes sunt, aut immunitatem bonorum specie adipiscuntur. Neq; id tantum, sed locupletiores quasq; vrbes à munerum vacatione excusant, vt aratores, pecuarios & opifices tributis onerent: sic n. Athenienses aduersus socios se gesserunt; & cum ex fœdere sexaginta talenta sociis omnibus ex æquo indicta fuissent; Athenienses auctis vectigalibus ac tributis mille ac ducenta auri [a] talenta sociis quasi summo iure maiestatis imperauerunt. Et quidem Themistocles dux Atheniensium cum ab Andriis sociis tributum exigeret, deos potentissimos Vim & Amorem se afferre testatus, ab Andriis responsum tulit, duobus his potentiores se habere deos, Inopiam inquam, & Necessitatem [b]. Babylonis ciuitas omnium quæ vsquam terrarum fuerant maxima, & opum omnis generis abundantissima, à tributis & vectigalibus immunitatem [c] sibi pepererat, vt nunc optima quæq; oppida, & locupletissimus quisque ciuis assentientibus principibus immunis est, ne potentes ac beati ciues vectigalium regibus intercedant.

Ærarium Atheniensium a id est, 720000. coronati Plutarchus.

b Plutarch. in Themisto.

c Herodo. in Euterpe.

Sed quemadmodum valētissima quoq; corporis humani mēbra putres ac defluentes humores ad imbecilliora

liora

liora reiiciunt,& cum eo peruenerint, apostema aut exanthema ingēti cū totius corporis dolore erumpere necesse est:idem nobis contigisse videmus, vt cum sacer ac patricius ordo fortunis & opib. locuples, miseros aratores & opifices omni tributorum genere vrgeri & opprimi pateretur; quousq; plebs oneribus assiduis grauata succūberet:tunc in vrbes antea semper immunes, atque in nobilium & sacrum ordinem onus reiici oportuit: ac sacerdotes quidem decimas pendere, nobiles vero suis stipendiis militare,& in modum equi Æsopici, qui partem oneris ferre cum recusaret asino succumbēte acpereunte, onus integrum perferre. Quod non ita pridem Dani experti sunt, apud quos sacer ac patricius ordo tributorum maximam partem ęrario inferre necesse habuerunt. Semper quidem Britanniæ nobilitas æque ac ordo sacer tributa pro cuiusq; opibus ac fortunis Græcorum ac Romanorum [a], imo populorum omnium moribus & institutis pendere cōsueuit: excipio nostros homines, id est, Gallos, apud quos *nihil est*, vt rectissime Cęsar [b] scripsit, *plebe contemtius*. Superius diximus in Septimania & Prouincia vectigales agros ab oneribus nō eximi siue à sacerdotibus, siue à patriciis possideantur. At ne feuda quidem eximenda fuerunt, nisi possessores militare, aut militibus stipendia soluere cogantur. Quid enim absurdius quam apud nos tria hominum genera, sacerdotes inquam, nobiles ac magistratus fere omnes omnia tributa in miseros opifices & aratores reiicere.

[a] *Lucas Penna in l. vlt. de fundis limitro. C. l. indictiones. de annonu. Cod. l. 1. de indiction C. l. rescripto §. vlt. de mu. C. l. 1. C. de mun.*

[b] *lib. 6. Commentar.*

Sunt igitur ea vectigalia, si modo necessaria, probanda, quæ in omnes ordines pro singulorum facultatibus exæquantur; vt salarium ac vinariū vectigal, & quæ sunt generis eiusdem: earum vero rerum quæ minutim vęneunt, vectigalia prohiberi oportet, ne mancipes plebem ad seditiones incendere possint, vt Carolo V. ac VI. regibus sæpissime contigit. Itaq; necesse fuit auxiliare vectigal illud seu vicesimam rerum vænalium, quæ nobis primum indicta fuit pro libertate Ioannis regis, ad certā summam redigi, quam *æquipollentem* appellant, vt in Septi-

primania; & salarium vectigal in Aruernia, ob eam quoque rem manubias rerum venalium plerisq; in ciuitatib. sublatas videmus propter seditiosas agrestium ac plebeiorum hominũ querelas, ac tametsi manubiæ hostibus[a] accepto feruntur, sæpissime tamen pro manipulo accipiuntur, quam nostri *Lauellam*, Itali *Gabellam* vocant.

a Gellius lib. 13 ca. 23. Etymon vocis Gabellæ.

Quod si quis est qui scire de me velit, quondam genus vectigalium immortali Deo gratissimum, ciuitatibus pulcerrimum, principibus honestissimum, plebi vtilissimum videatur, illud est quod iis rebus imponitur quæ ad corrumpendos ciuium mores, quæ ad delicias, quæ ad luxum, quæ ad libidinem spectant; aurea inquam & argentea suppellex, odores, pigmenta, innumerabilia vestium ornamenta, colores pretiosissimi, gemmæ, margaritæ, cupediæ, cæteraq; generis eiusdem; quæ prohibenda non sunt, nec, si velis, possis; vt Platoni visum est capite quingentesimo quinto legum suarũ: cum ea sit hominibus insita vis ac natura, vt nihil auidius expetant, quam quæ sanctissime vetantur. Quamobrem principes qui Aquiloniis regionibus imperant, nullum vectigal maius habent quam ex vino, quo subditi vt carere possint, nolint tamen; sed assidue locis omnibus sese iniurgitabunt semper. Consimili prudentia Cato Censor, vt ciuitatem luxu perituram quam diutissime posset, ab interitu retardaret, ornamenta omnia, vestem muliebrem, ac vehicula quæ pluris quam xv. millium æris essent, in censum referre viatores iussit. Item mancipia minora annis xx. quæ post proximum lustrum minoris quam decem millibus æris, aut eo pluris vænissent; vti ea quoque decem tanto pluris æstimarentur quam quanti essent, & his omnibus terni in millia æris attribuerentur. Melius etiam Augustus, qui vt effusas vtriusque sexus libidines coerceret, leges[b] de maritandis odinibus tulit: quibus eos qui post annum quintum & vigesimum vxorem nõ duxissent; aut duxissent quidem, sed liberos non procreassent, hæreditatum quas creuissent, & legatorum quæ sibi relicta essent, partem cadu-

Vtilissima omnium vectigalia.

b Gellius lib. 2. ca. 15. l. si is qui hæres. de vulgari. Tertull. in li. de monogam. Vlpian ti. 14. l. 1. vnde vir. l. 44. de ritu. nupt. Dio. li. 56.

cam

cam in fiscum inferre cogebat: eos vero qui liberos plures cæteris haberent, ab oneribus quibusdam immunes & in honorib. capessendis dignitate superiores esse iussit. Quibus legibus Augustus summâ sapientissimi principis laudem assecutus mihi videtur, tum quod vagos concubitus, & impuras libidines incredibiliter repressit; tum etiam quod spuriis, quantum quidem licuit, de Republica sublatis, iustos liberos, iustas vxores, sine vlla iudiciorum aut pœnarum acerbitate quærere quemque coegit. Etenim cum nihil de præsentibus bonis cuiusquam detraheretur, sed earum tantum hæreditatum quæ fere ab amicis inopinato peruenirent, decima pars delibaretur, ærarium pecuniis, Rempublicam ciuibus, ciues virtutibus abundanter cumulauit. Quas leges caducarias, Iuliam inquam, Papiam Poppæam, Constantinus [a] primum deinde Iustinianus Imperator perniciosissimo exemplo [b] aut sustulerunt, aut maxima ex parte iis derogarunt: cum tamen Papius ac Poppæus Consules legi Iuliæ varia capita, pœnasque orbis grauiores, ac præmia prolem numerosam habentibus maiora quam lege Iulia irrogarentur, incredibili legis Iuliæ vtilitate explorata, decreuissent [c]. Deterius etiam quod ab Honorio & Theodosio Imperatoribus *iura liberorum omnibus tributa sunt*, [d] vel vt verius ac melius loquamur, *omnibus erepta*. Ex quo tum adulteriorum Venerisque nefandæ turpissima fœdissimaque flagitia, tum etiam ciuium sterilitas consecuta est: vt immanis illa Gothorum ac barbarissimorum hominum colluuies prouincias imperii Romani prope desertas occuparit.

Summa Augusti prudentia.

a l. 1. de infirmandis pœnis cœlibatus. C.
b l. vnica de caducis tollendis Cod.

c Dio li. 56. Nicephorus lib. 7. Sozomenus li. 1. ca. 9. Tacitus li. 3. Vlpian. in l. tit. ca. 20. Tranquill. in Augusto. Iurecon. in tit. de vsucapt.
d l. 1. de iure liberorum. C.

Hæc igitur tributorum ac vectigalium genera quæ ad coercenda scelera imperantur, omnibus non modo iustissima debent, verumetiam vtilissima videri. Antea quidem Caroli IX. regis nostri edicto vectigal iudiciarium imperatum erat ad cohibendam litigatorum hominum indomitam atque effrænatam licentiam; sed iudicum ac magistratuum, quibus tantundem de quæstu litium detrahebatur, assiduis querelis

subla-

Vectigal iudiciarium.

sublatum est vix vllum tamen afflictis ærarii opibus vtilius, & huic imperio litium innumerabili multitudine oppresso splendidius cogitari poterat. Vix enim in omnibus Europæ regionibus & imperiis tot lites quam in hoc vno imperio concreuerunt; quæ potissimum Caroli VI. regis temporibus accumulari cœperunt. Is enim inueteratum morem, quo qui iudicio superior fuisset, nullas expensas ferebat, edicto perpetuo abrogauit. Id autem à maioribus nostris institutum fuisse opinor, vt subditi quodammodo ab insita litigandi cupiditate reuocarentur. Ac tametsi Romani in libera Republica difficilime vectigalia ac tributa imperari sibi paterentur: vectigalia tamen iudiciaria patienter tulerunt: & quidē infinitis partibus grauiora, quam quæ Caroli IX. edicto imperabantur. Quo quidem duos ad summum coronatos publice deponere cogebatur is qui alteri litem intēderet: eosdem ab eo quem iudicio superasset, recuperaturus; aut suæ temeritatis, si vinceretur, iustam pœnam laturus. At Romani decimam partem eius rei quæ in cōtrouersiam veniret, in priuatis; aut quintam in publicis iudiciis imperabant: vt quidem Festus Pompeius scribit. Quamquam M. Varro [a] quingentos asses ab vtroq; reo, quæ pœna eadem prope Caroli nostri edicto comprehēsa est, ea lege depositos scribit, vt qui superior fuisset, suum recuperaret. At fieri potuit vt post Varronem aucta sit pœna. Hoc item amplius, quod sponsiones fieri solebant, quas qui iudicio vicisset præter rei iudicatæ vtilitatem laturus erat [b], nisi aduersarius ante iudicium acquieuisset: vt modis omnibus lites à stirpe amputarēt. Certe quidem Hebræi [c] in Pandectis litigiosum hominum genus grauius quam Latini puniebant: quia duplū rependere cogebatur qui debitum scienter denegaret. Turpiter tamē Caligula, q quadragesimam rerum earū quæ iudicio peterentur, extorsit; siue iusta siue iniusta fuisset petendi causa.

a in libris de lingua Latina.

b Valer. Max.

c Rabi Maymon. lib. 3. nemore anc nocim.

Rerum autem venalium, quæ ad luxum, q̄ ad libidinem, quæ ad pōpam cōparantur, semper vtilissima sunt:

& ho-

& honestissima vectigalia. Sed cum Francisci I. regis edicto merces ac species vili pretio, tum vero ea genera quę ad corruptelam ciuium inuehuntur, multo vilius quam decuit, æstimantur. Nam Succini siue Ambari pondo, species omnium quæ edicto continentur pretiosissima, paulo minus tribus sestertiis censetur[a]: at sestertia decẽ[b] pendere oportuit, vt vectigal maius in fiscum cogeretur. Rerum vero ciuibus vtilium aut nulla aut leuissima pretia esse debuerunt; vt vectigal facilius dissolueretur, & peregrini mercatores ad eas res maiore copia aduehendas allicerentur. Etenim Romanis legibus vectigalia nulla indicta sunt earum rerum, quæ ad vitam commodius honestiusque degendã asportantur: sed tantũ aromatum, quas nostri, Latinos secuti, *Species*, appellant, quæ ab Vlpiano[c] enumerantur; & pellium, aut capillorum Indicorum, fucorum, ferarum, eunuchorum, sericearum vestium, & id genus aliarum mercium inanium: pecoribus autem, aut iumentis, aut rebus ad victum & cultum necessariis, nullum vectigal imposuerunt.

a Id est, 120. libellu Turonens. tria sestertia 131. ll. & 5. assibus æstimantur.

b l. 437. 437. 10. asses.

c In l. interdũ. §. Species de publicanis.

Capitationem quoque à tyrannis inuectam sustulerat Seruius rex Romanorum; sed Tarquinius Superbus renouauit[d] & pro capite cuiusque decem denarios exegit: Constantinus[e] omnino sustulit. Est autem tributum q̃ pater quisque familias pro singulis capitibus, etiamsi nihil in bonis habeant, fisco dependere cogitur nobis inusitata. fuit etiam capitatio annonaria[f] possessoribus agrorum pro iugorum & capitum quibus coluntur & arantur numero indicta. Qui vero sua industria sibi opes ac pecuniarum vim maximam coegerunt, à tributis immunes esse nõ oportet, dum aduersus tenues id fiat modice vel etiam intra modum, ne bonis artibus ac industriæ bellum indici videatur: potissimum vero cum aratoribus qui alienos agros colere non suos consueuerũt, mitius agi debet.

d Dionys. Halicar.

e l. 1. de capitatione ciuium censib. D. l. 1. de colonis fugit.

f l. 1. de imponenda lucratiua in C. Theod. l. 9. de acti emtis C. Nouell. 17.

Nec audiendi sunt impostores qui omnia studia, curam solicitudinem in imponendis excogitandisque tributis ac vectigalibus conferunt, & ad ea principes exacuere

cuere modis omnibus conantur: vt quadruplator ille quem honoris causa prætereo, qui annis superioribus cum Blœsis Galliæ conuentus haberentur, professus est amplius septies [a] millies sestertium sublatis cæteris omnibus tributis ac vectigalibus facilime ac sine cuiusquam incommodo in ærarium cogi posse. rex hominem in comitium ad nos misit, vt illud cœleste ac Dei munere concessum beneficium explicaret. Ac tametsi nostræ legationis socios & comites acutissimos haberemus, plerosque tamen homo improbus erroris opinione deceperat, nisi fucum aperuissemus, posuit enim Galliam vniuersam sexcentis [b] miliaribus patere à Bononia Belgarum Massiliam vsque: & eodem interuallo à monte [c] Iura vsque ad Luzum oppidum Pyrenæorum; ac propterea geometrica ratione superficiem Galliæ c x x. millibus [d] miliariorum; vel, quod idem est, quadraginta leucarum millibus, si Orontii definitionem sequamur: is enim leucam Gallicam tria miliaria complecti scribit; tametsi Parisienses in actis [e] publicis leucam duobus miliaribus definiunt. leucam vero decem millia iugerum complecti putabat: quæ summa conficit decies centena millia iugerum [f]: ex qua dimidium; propter aquarũ viarum & agrorum deserta & inculta loca detrahebat: reliquum vectigale faciebat, ea lege vt in singulos actus, id est, in bina iugera, solidus Gallicus exigeretur: quæ summa fere cõficit millies ac ducẽties LLS, vel, vt loquimur, quinque miliones libellarum Turonensium. Idem sibi fingebat oppidorum & pagorum sexcenta millia, quibus bis millies centena millia familiarum contineri putabat & singulis patribus familiarum solidos quinque imperari volebat, vt millies ac ducenties LLS, vel planius quinque milliones libellarum Turonensium cogerentur. Præterea mercaturam Gallicam fere quater millies [g] æstimabat in annos singulos; ex quibus singulos solidos in singula millia exprimi cupiebat. Postremo singulis vrbibus ac pagis vniuersitatis nomine solidos numos vndecim imperabat: quæ omnia fere ter millies efficiunt.

a Id est. libellarum Turonensium summam 30625000.

b Id est, ducentis leucis Gallicis.

c Mons sancti Bernardi.

d Id est, leucarum 4000.

e In regestis Castiliee. 1.

f Id est, decem miliones: 1000000.

g Id est, 15000000. libellarum.

unt. At ipſe ſepties millies non aliter conficere poterat quam coniunctis decimis, antiquis portoriis, vectigalibus ac tributis; contra quam initio propoſitum fuerat. Sed præterea tam multa peccabat, vt quid maxime non facile poſſet. Galliam enim quadratam efficiebat, cum ſit figura rhombo ſimilis, minor quadrato. Deinde dimidiam agrorum cultorum partem exæquauit deſertis agris; cum tamen peræquatoribus noſtris exploratum ſit deſerta & inculta loca, ſi aquas & vias adiungamus, duos Galliæ trientes auferre. Deinde præter decimas quę ab ordine ſacro in ærarium inferuntur, vectigales etiam agros eius ordinis efficiebat. Illud vero temere & impudenter, quod ſexcenta millia oppidorum ac pagorum in Gallia conſtituebat, cum ex rationibus publicis, Maximinus Præſes numerum parœciarum & curionum expreſſum ad conuentus attuliſſet: quod minus erat XXVIII. millibus, ſi pagos vrbibus ęquare voles. Id Henrico II. rege plane intellectum eſt: cum anno MDLIV. tributum XXXI. libellæ Turonenſis in ſingulas parœcias indixiſſet, numerus parœciarum exſtitit XXIV. MDCCCXXVII. præter Burgundiones ac Pictones.

Hieronymus Laſcus Polonus, Palatini Siradienſis pater ærarii opes hac ratione muniendas ſibi putauit; ſi tres *pietatis montes* (ſic enim appellabat triplex vectigal à ſe excogitatũ) inſtituerentur: primo vectigalis genere dimidiam fructuum partem ſemel tantum; ſecundo vigeſimam; tertio octauam rerum vænalium in perpetuum exigi volebat. Sed illum nemini, at ne ſibiipſi quidem perſuaſiſſe opinor. Quid enim pernitioſius? quid ad inflammandos ad ſeditionem plebis animos accommodatius quam tot ſimul ac tanta vectigalia, potiſsimũ liberis, & quidem bellicoſiſſimis ac ferociſſimis gentibus imperari? At ſanctiſſimum nomen flagitioſo commento impoſuit, pietatis ſpecie quæſita. Itali quidem *montes pietatis* vbique fere ad tenuium egeſtatem & ad inopiam ſubleuandam inſtituerunt; potiſſimum vero in ciuita-

Montes pietatis Italorum.

ciuitatibus Lucensium, Senensium ac Florentinorum, his scilicet legibus, vt cui filia nascitur, in ærarium pietatis pecuniam dotalem quam volet, eodem inferat momento, nec repetere possit; sed cum puella annum XVIII. attigerit, decuplam pecuniam maritus puellæ dotis nomine ab ærarii Quæstoribus accipiat; si centum aureos intulerit, mille ab ærario laturus, sin puella prius moriatur quam nubere potuerit, (quod ei nō licet ante XVIII. annū) illata pecunia ærario cedit; nisi patri altera agnata sit, quæ prioris iure fruatur.

Alterum pietatis ærarium est, vnde tenuibus pecunia detur decem ad summum aureorum, ea lege, vt trientib. vsuris [a], quæ omnium leuissimæ iudicantur, & pignorib. ærario caueant se creditam pecuniam stato die reddituros; si soluendo non fuerint, pignus publice venditur; ꝙ soluta pecunia reliquum est, debitori restituitur. Ita cauetur ne tenues grauioribus vsuris vrgeantur, aut supellectilis distractionem alienissimo tempore ac loco patiantur. Melius tamen Antoninus Pius Imperator & priuatorū inopiæ, & ærario ciuitatis cauit, cum pecuniæ publicæ maximā partem sibi trientib. vsuris daret iis qui p̄dibus ac prædiis Reipublicæ cauerent, se & sortem & vsuras, cum peterentur, reddituros: cuius exemplo Alexander Seuerus ærarium dirutū restituit. Augustus [b] tamē referto pecuniis ærario, partem sine vsuris dabat iis qui prædib. ac prædiis cauerent, se duplum reddituros, nisi stato die petitam pecuniam in ærarium inferrent. Ista q̄dem ratione pecunia publica nec erat otiosa, nec principum largitionibus effusa, nec rapinis exhausta, sed ad singulos & ad vniuersos summa vtilitas redundabat.

[a] *Id est quinque pro centum.*

Antonini Pii laudabile institutum Spartianus.

[b] *Tranquill. in Augusto.*

Hic mihi occurret aliquis, tametsi Augustus pecuniā publicam minime fœneraretur, pœnam tamen dupli, nisi stato die solueretur, quouis fœnore fuisse grauiorē, ac propterea legibus improbatam [c]. Ego vero pœnam illam tum improbari legibus video, cum in fraudem & vltra vsurarum legitimarum modum quid stipulamur [d]: sed qui pecuniam publicam accipit, nec stato die reddit, pecu-

[c] *l. pecuniæ fœnebris. de vsuris l. Iulianus §. idem Pomponius. de actio. emti.*

[d] *d. l. pecuniæ.*

peculatum admittit; est igitur peculatus pœna, non vsurarum. Prudentius tamen principes illi, Antoninus inquam & Alexander, qui & Reipublicæ necessitati, & priuatorum vtilitatibus inseruiebant.

Qui vero pecuniam sub vsuris Reipublicæ nomine accipiunt, næ illi ærarii ac ciuitatis euersioné moliuntur. Venetos qui cæteris frugaliores vidétur, vt ærarium augerent, pecuniam à priuatis sub trientib. vsuris accepisse video sine vlla spe recuperandæ sortis; quod iure communi licebat, & vbique fere in Italia licet; aut sub vsuris centesima grauioribus, scilicet sextante[a], quamdiu vixerit qui dedit: eo tamen moriente, sors ærario cedit. sed pauci sunt qui ea cõditione ciuitatibus fœnerari velint. At collegium Georgianum apud Genuenses quas trientibus aut ad summum semissib. vsuris pecunias accipit, easdem principib. ac mercatoribus grauissimis vsuris fœneratur. Vnde tanta vis pecuniarum coacta est, vt insulã Corsicam ac prædia publica omnino redemta sint. Priuati quincunces vsuras sine vllo periculo sortis Georgiano collegio credere malunt, quam à priuatis, qui sæpissime foro cedunt, vel fortunarum iacturam patiuntur, vsuram accipere grauiorem. Nam collegium illud bona fide vsuras sua quaque die sine mora dissoluit. Veneti vero non eadem fide vsuras priuatis debitas soluisse videmus; sed vetustate sensim vsuras in sortem imputasse iis qui olim besses stipulati fuerant.

Æraríi publici ac ciuitatum euersio.

a *Id est, quatuordecim pro centum.*

At reges nostros rarissime accepisse, rarius etiam dedisse fœnori pecunias legimus. Primus opinor, Cardinalis Turnonius Italorum ope consiliove Francisco I. regi persuasit[b], vt pecunias moderato fœnore acciperet, ac Lugduni statis nundinarum temporib. vsuras solueret; ita futurum vt Italorum ac Germanorum opes breui cogeret, hostibus eriperet. Hoc etiam agebatur vt Cardinalis aureorum centum millia tutissime fœnori daret, ac sortem quoties vellet, repeteret: cæteri non item. Accurrunt Itali ac Germani mercatores, Gallorum etiam quam plurimi; ita paucos post annos quam mortuus est

b *Anno 1543.*

Vuu Fran-

Franciſcus, ſors D. aureorum millia ſuperabat: quæ ex ærario pecuniis refertiſſimo diſſoluere potuiſſet; noluit tamen, etſi nec pecuniis Reſpublica egeret, & cũ omnibus principib. aut fœdus, aut pacem iniuiſſet. Secuta eſt calamitoſiſſima dominatio Hẽrici filii, qui breui exhauſto patris ærario vſuras centeſimas, poſt etiam ſeſquicenteſimas[a], tãdem ducenteſimas pactus eſt. Cum vero pecunia fœnori ſoluendo non ſufficeret, vſurarum vſuras creditoribus promiſit. Carolus V. Imperator Henrici exemplo tunc primum bellis vrgentibus ſub fœnore cẽteſimo pecunias accepit. Antea quoq; Henricus VIII. rex Anglorum à Germanis mercatoribus maritimarum ciuitatum centum aureorum millia acceperat ſub vſuris centeſimis: vt opes ac pecunias vſurarum illecebris ad ſe quiſque pertraheret.

a Anno 1554.

At Henricus II. rex Francorum opinionis errore deceptus eſt: cum enim grauiores cæteris vſuras creditorib. ſolueret, maiorem vim pecuniarum ſe coacturum ſperabat ſed prudentiſſimus quiſq; futurum proſpiciebat, vt cum breui pecunia regem tam graui fœnore obæratum, poſt etiam fides defeciſſet; creditores vna cum vſuris ſortem amitterent. Carolus vero Imperator creditoribus ſatis ſe facturum iudicabat, cum ciuitates quaſi prædes creditoribus daret. Mortuo Hẽrico rege creditores querelis omnia compleuerunt: ac pleriq; non de vſuris, ſed de ſorte recuperanda laborarunt; cum alius ſortis ſemiſſem alius trientem emtoribus ſuo periculo cedere cogeretur; nec ſolum Germani, Heluetii, Itali, Franci, verumetiam Turcarum nonnulli, pecunias mercatorum nomine regi credidiſſent. Etenim Roſtanus Baſſa quo minus Turcarum auxiliares copiæ regi Henrico II. mitterentur, cum in Italia Guiſio duce bellum renouatum eſſet, interceſſit; tametſi Vinea legatus aureorum decem millia regis Henrici nomine numeraſſet, quoniam quatuor millia fœnoris ac ſortem ſibi deberi querebatur. Hac enim lege fœnerantur vt ſortem cum vſuris repetere liceat; vt etiã Itali publicani, qui ꝙ fœnora in Gallia ꝓhiberi

hiberi videt, versutissime debitores hac fraude circumueniunt: mutuã n. dant pecuniam acceptis prædibus ac prædiis, ac vsuras interdũ centesimas, sæpe grauiores stipulantur; nihil tamen fœnoris nomine scripto continetur. stato die sine testib. & apocha fœnus accipiunt: quod quidẽ nisi solutum sit, sortẽ distracta suppellectile debitorũ sibi reddi per viatorẽ cogunt, aut etiam carcerib. debitores includunt. Qua fraude fœneratores Italos in annalibus nostris antea quoq; vsos esse legimus, ac propterea diuo Ludouico [a] rege primũ, deinde Philippo [b] Bello Ludouici nepote, huius imperii finib. bonis publicatis exactos; debitores fœnore liberatos sortis reliquias in fiscum intulisse. Sed non ita coerceri potuit illa fœneratorum pestis, quin Philippo [c] Valesio rege rursus de iis quæreretur: qua quidam quęstione decreta intellectum est quinquagies sestertium [d] ab Italis publicanis aduectum, paucis annis quinquies millies [e] fœnoris peperisse. Ac tametsi ex hoc regno exterminati sæpe fuerint, nusquam tamen vllis temporibus exstitit copia maior; nec quamdiu principes fœnori accipient, defuturi sunt.

a Anno 1254.
b Anno 1300.
c Anno 13 47.
d Id est 23875o. libellarum.
e Id est, 21875000. libellarum.

Sed cum inopia ærarii fœneratores terruisset, reges nostri pecunias à ciuitatib. fere singulis mutuas acceperunt; ciuitates à priuatis quibus vsuras besses ex vectigalibus ac tributis, quoad sortem reciperent, promitti necesse fuit; quibus tamen satisfieri non potest. Hæc quidem tolerabilia viderentur, si quod regibus persuasum erat, ciuitates obsequio ac fide maiore acceptis mutuo pecuniis deuincere potuissent: sed nullis temporibus grauiores in Gallia tumultus aut plures ciuitatum defectiones exstiterunt. ærarii vero tanta fuit inopia, vt Henricus moriens plura deberet, quam sui maiores annis quadraginta à subditis exegissent: idque æs alienum annis XII. quibus imperauit, fere totum vsuris contractum est: præterquam quod quatercenties quadragies quinquies [f] LLS. mutui nomine sine vsuris debuit. sors vero pecuniarum quarum nomine vsuræ debebantur, fuit ter millies quatercenties & vndecies LLS.

f Id est, 2312610 lib. Turonens.

vſurarum vero quarum dies venerat anno M D L X. Franciſco II. rege, ſumma fuit centies ſeptuagies ſexies LLS.[a] præter ea quæ duci Ferrarienſi, quæque contractis principum nuptiis Henrico moriente debebantur; cuius pecuniæ ſumma fuit paulo [b] minus bis millies LLS. cætera debita fere quater centies ſexagies [c] LLS. æquant. Quæ omnia debita ſimul coacta fere decies millies efficiunt [d]: quæ ſumma etiam decimarum, vectigalium ac prædiorum publicorum iura ciuitatibus & corporib. oppignerata complectitur. Quamquam Carolus V. Imperator eiuſq; filius Philippus debita multo grauiora vſurarum vitio contraxerunt: nam ex rationibus publicis Hiſpanorum, anno M D L X V I. fere [e] vndecies millies priuatis debitum fuiſſe accepimus; eoq; nomine prædia publica vectigaliaq; Neapoleos ac Mediolanenſis agri, iampridem à Genuenſium mercatoribus oppignerata teneri.

a Id eſt. 775979. ll.

b Summa fuit 8914592. ll.

c Summa fuit 1564787 ll.

d Summa fuit 41'85375 ll. Turonenſ.

e Summa fuiſſe dicitur Hiſpanicorum aureorum. 15432000.

Sed riſu digna res eſt, quod non modo Genuenſibus, verumetiam ipſi Philippo Hiſpaniarum Regi ob id ſacris interdictum fuerit: quod hic quidem acciperet, illi vero darent fœnori pecuniam: & quęſtio Romæ habita de Genuenſium fœneratoribus, qua quidem compertum eſt pleroſque ducenteſimum ac trecenteſimum fœnus à Philippo accepiſſe. nec inanis fuit illa quęſtio & interdictio, cum inde Philippus occaſione accepta ne fidem fallere videretur, creditores decem añorum vſura fraudarit. Eadem interdictio regibus noſtris peropportuna fuiſſet ad publicanos & mancipes Italos, qui omnia vectigalia, portoria, prædia publica, ſalinas mercede conducunt contra morem maiorum, contraq; leges, huius imperii finibus arcendos. Nec mirum ſi tot ac tantas ærarii opes hinc in Italiam exportant impune, cum in auctionibus præferantur ſubditis etiam carius conducentibus. Sed illud magis intolerandum, quod non ita pridem omnibus ſpectantibus vna diminutione mercedis aureorum viginti millia cum ſempiterna Gallorum cõtumelia ex portorio Lugdunenſi lucrifecerunt, ac magiſtratibus quæſtiones peculatus ademerunt, vt a principe iudi-

iudicarentur, ac impune prædiari liceret. ¶ Harũ omnium calamitatum origo est à Francisco Rege petita, qui cum opib. ac pecuniis parta pace abundaret, fœnori accipere non dubitauit. Quo nihil in Rempublicam perniciosius cogitari potuit: quoniam alterutrum necesse est aut ærarium diruere ac publicas opes euertere, si vsuræ dissoluantur; aut turpiter fidẽ fallere, ac priuatorum bona diripere. Etenim principum inopiam ac egestatem sequuntur rapinæ, sectiones, proscriptiones ac innocentium hominum crudelissimæ strages, tum n. principi cõmodum erit ac necessarium mutuam à sociis & à subditis pecuniam sub vsuris accipere, cum defectiones à se & potentium coniurationes prospicit: nam extremis periculis extrema remedia quæruntur: vt Eumenem fecisse legimus, qui à cõiuratis & ab iis quos à se defecturos intellexerat, pecunias sub grauissimis vsuris accepit. nec aliter Agrippa rex Iudęorum regnum, vnde expulsus erat, recuperaturus videbatur, nisi nomina fecisset, ac debita grauissima contraxisset. creditores enim, vt in regnũ restitueretur, omni studio ac solicitudine curauerũt. quod itẽ accidit Eduardo IV. Regi Anglorum cum de regno deiectus fuisset. Illud tamen consilium inutile futurum est, si creditoribus cautum sit prędibus vel prædiis.

Quibus igitur rationibus ærarii publici opes curari debeant, satis opinor expositum videtur: quod primum huius disputationis caput erat. Secundum est, vt ciuitas coactis opibus pro salute proque dignitate publica vtatur. Quo de genere cum de præmiis disseruimus, multa dixisse videmur: cætera quæ sunt intermissa, persequamur. Maiores nostri in rationibus distrahendis primum caput expensarum erogationibus à rege factis in tenues & egentes tribuere solebant; secundum regiæ domui; tertium sartis tectis; nunc vero conuersa ratio est. Certe quidem religionis ac sapientiæ principes illi veteres Hebræi [a] hanc disciplinam a sanctissimis prophetis acceptã posteritati tradiderunt, cum dicerent diuitiarum munimentum omnium maximum ac firmissimum esse elee-

[a] In libris. פירקי אבות

moſynam ac benignitatem aduerſus egentes. eius autem benignitatis ac largitionis modum decima parte bonorum definierunt.

Ac mihi quidẽ res humanas ꝓpius intuenti, nullæ familiæ, nulli principes, nulla imperia opib. ac victoriis ita floruiſſe videntur, quã q̃ maximam egentium ac tenuiũ curã habuerunt. Atq; in eo quidem Regum noſtrorum præ cæteris, quantum quidem colligere potui, benignitas in egentes clariſſima ſemper exſtitit; maxime tamen Roberti regis Capeti filii, à quo cæteri deinceps caritatis exẽpla didicerunt. Is n. mille pauperes humaniſſimas sẽper fouit; eiſq; iumenta præbuit, vt ſe quocunq; iret, cõſequerentur, ac ꝓ ſe vota facerent. Ac tametſi noui regis filius regnũ maximũ adeptus eſſet, nemo tamen diutius aut felicitate aut tranquillitate maiore quam hic imperauit. Illud autẽ de regib. noſtris prędicare poſſumus, cęteros omnes omnium gentium reges ac principes imperandi facilitate, diuturnitate, ac ſecuritate ſuperaſſe: ꝗ cum bona venia dictũ ſit eorũ, qui non modo Chriſtianorum, verumetiã Turcarum, Perſarũ, Tartarorum, Æthiopũ, Indorum imperia tenent. Quem n. ex illis omnibus cum diuo Ludouico rege conferemus? Is enim 28. rerum diuinarum & humanarum collegia ſuis opibus fundauit; tametſi 120. pauperes qui ſe conſequebantur, humaniſſime, & eodem victu quo ſeipſum quotidie ſuſtentaret: at etiam diebus quadrageſimæ numerum duplicabat. Itaque mirum videri non debet, ſi annos 44. ſumma cum ſui nominis gloria imperarit; & ita imperarit, vt hoſtibus quidem formidoloſus, carus amicis, Deus ſubditis, ſanctus omnibus haberetur. Hoc amplius, quod in ſumma felicitatis parte reges ponere conſueuerunt, omitti non debet, quod quinque filios, quatuor filias ſe moriente ſpirantes, ac regnum armis & legibus florentiſſimum reliquit. Extrema vero cohortatione filium regni ſucceſſorem ſtudioſiſſime admonuit, vt Deum inprimis veneraretur, deinde egentes ac tenues quam maxima poſſet benignitate cumularet. Nec omit-

omittendus est Iacobus V. rex Scotorum, is qui *rex egentium* vsurpatur; qui cum omnes sui temporis principes benignitate vinceret, maiores tamen suos opum magnitudine longe superauit.

Illustres vero familias, imperia, ciuitates cũ principibus in exitiũ ruere, aut grauissimis calamitatib. & egestate cõflictari videmus, q̃ tenuiũ bona diripuerũt; aut quasi prædã militib. ac latrociniis publicanorũ obiecerunt. Etenim Henricus II. rex Francorum nostra ætate tributũ temerariũ imperarat [a]. q vulgus *talionum* appellauit; testatus se id militum stipẽdio daturũ, ne cum cæteris vectigalib. conturbaretur, vt plebs ab iniuriis ac direptionib. militum tuta esset; vt antea tributum q alendis X. legionibus indictum erat, ciuitatibus q̃ ab incursionib. ac direptionib. militum tutæ sunt; q tamen tributum agricolis etiã cõmunicatum est. Ex quo secuta est crudelissima expilatio agricolarũ, qui tametsi indignissime à militib. diripiuntur, nihilominus tamen nouis quotidie tributis ac vectigaliũ innumerabilium multitudine prægrauantur; cũ tot ac tantis calamitatib. præclare secũ agi putarent, si alimenta militibus Quæstorum ac præfectorũ annonæ militaris leuissimo pretio pararẽt, vt aliquot annos factum vidimus. Quid igitur sperandum est ab iis ciuitatibus, in quib. cum tanta impunitate ac licẽtia milites latrocinantur, & in ciues grauius quam in hostes grassantur? latrociniorum vero culpam in principes regerunt, quod sine stipendiis militare coguntur, quamq̃ nec inuiti militare coguntur, nec stipendia, si rex velit, sibi dari cupiant, vt liberius prædari liceat.

[a] *Anno 1543.*

Vna igitur est tuendæ ciuitatis ac disciplinæ militaris (quam nullã habemus) restituendæ, tum etiam latrociniorum coercendorum ratio, si militib. certa stipendia dentur. *Neq; enim disciplinam*, inquit Cassiod. *seruare potest ieiunus exercitus, dum quod deest semper præsumat armatus.* Id autem fieri nequit, nisi summa ærarii cura habeatur. At sæpissime videmus principes à fœnore vel mutuo bellũ auspicari: quo nihil perniciosius fieri potest,

V[illegible]litaris [illegible] p. næ re-ſ[illegible] endæ ra-tio.

Placet igitur vt prima principis eiuſque familiæ cura habeatur, deinde ſtipendiorum militarium; poſtea magiſtratuum, qui ſtipendiorum inopia fœdius interdum quam milites latrocinantur; tum eorum quibus præmia re bene geſta debentur; poſtremo tenuium ſubditorum; non tantum propter eam, quæ nobis cum illis communis eſt humanitatis coniunctionem, verumetiam ne inopia ſubditorum Reſpublica perturbari poſſit, vt antea diximus.

Vtilitates operum publicorum.

His ita conſtitutis, ſarta tecta curanda ſunt, arces præſidiis firmiſsimis ſtabiliendæ, mœnia inſtauranda, pōtes erigendi, viæ ſternendæ, portus muniendi, naues exſtruendæ, templa exornanda, ædes publicæ reficiendæ, vetera ædificia quæ ad vtilitatem, quæque ad ſplendorem ciuitatis pertinent, ſarcienda, aut veteribus caducis noua ſunt ædificanda. Nam præter eā quæ neceſſario principi proſpicienda eſt, propugnaculorum ac mœnium curam ſumma etiam ex operibus publicis ad vniuerſos & ad ſingulos vtilitatis manare conſueuit: quia egeſtati ſimul ac ignauiæ occurritur, inertia è ciuitate expellitur: opificia condiſcuntur; tenues ſubleuantur; otioſi exercentur, vrbes exornantur; morbi arcentur: deniq; inuidiæ erga principes, quæ ſæpiſsime ſubditos ad defectionem exacuit, nullus nec ſeditioni locus relinquitur, cū quæ tributa ſubditis imperantur, parta pace non modo in vniuerſorum, ſed etiam in ſingulorū vtilitatem redūdant. Quamobrē Alexander Seuerus Imperator pleraq; portoria tributave ciuitatib. relinqui voluit, vt ea quæ modo dixi, melius commodiusque curarentur.

Quod cum in omni Repub. vtile, tum maxime in ariſtocratia neceſſarium eſt: ꝓpterea ꝙ difficilius ſubditorum innumerabilis multitudo à paucis principib. coerceri poteſt niſi plebs operib. publicis ac opificiis intēta quæſtū faciat. hac etiā ratione proſpicitur, ne popul⁹ frumenti ac pecuniarum largitione conſueſcat, vt in popularib. ciuitatib. quondam fieri ſolebat: ac potiſsimum Tarenti [a]: quæ res exitium attulit non tantum ærarii o-

a *Ariſtot. in Politic.*

pibus

pibus, sed etiam ciuitati. Itaque probro Pericli datum est quod primus populum Atheniensem, vt eius gratiam promereretur congiariis assuefecerit [a]. Idem tamen cum in ea Republica quodammodo regnare cœpisset, publicas opes in opera publica effudit: nec solum vrbem propugnaculis munitissimam, verumetiam ædificiorũ magnificentia superbam, & opificum ingeniosissimorum multitudine admirabilem reliquit. Nec prius tamen id ausus est, quam pacata Republica & ærario pecuniis referto. Tunc enim centum millia talentorum Atticorum in ærario fuisse feruntur, si Demostheni [b] credimus: quæ pecunia cum immanis sit, non dubium est errorem irrepsisse, ac *centum talenta* legi oportere: cum antea docuerimus numquam Athenienses à sociis, cum vectigalia ac tributa grauissima imperarent, plus quam duo talentorum millia extremis temporibus exegisse: Periclis vero ætate vix mille talenta extorsisse. Et quoniam apud socios inuidia, apud ciues etiam maleuolentia flagrabat, quod ærarii opes in templa, mœnia, portus profudisset, palam ausus est in concione populi dicere, si populus ea improbaret, se pecunias operum publicorum in ærarium allaturum, ea lege vt publicis operibus suum nomen incideretur [c], suaq; vnius impensa facta fuisse posteritati testatum esset, populus conditionem respuit, & impensas accepto tulit; cum intelligeret eas opes ad vniuersorum & singulorum decus & vtilitatem effusas: quod plerique mercatores in materia suppeditanda, vectores & nauicularii in vehenda, opifices in polienda, ac in suo cuiusque genere vberrimum quæstum faceret. operum vero splendor ac magnificentia incomparabilẽ seculis omnib. gloriam populo Atheniensi pepererunt.

a Plutarch. in Pericle.

b in Olynthiaca.

c Plutarch. in Pericle.

Sed præter eas quas dixi vtilitates, vna est omnium maxima, quod scilicet duæ Rerum omnium publicarum antiquissimæ pestes, egestas inquam & inertia, de ciuitate depellerentur; quo nihil in popularibus & optimatum imperiis commodius fieri potest: & in iis potissimum regionibus, quibus homines ob ingeniorum

præstantiam difficilius à rebus nouandis prohiberi possunt; quales fuisse diximus Athenienses: quales item Ægyptios, qui suorum inertiam capitalibus pœnis coercebant [a]. Hinc illæ pyramides quæ à regibus Ægyptiorũ ne plebs otio & ignauia langueret, exstructæ feruntur. Et quidem Augustus parta pace, vt populum in officio contineret, locupletissimos quosque ad ędium construendarum æmulationem inuitabat, eosq; opibus & honoribus cumulabat, qui Vrbem ædificiorum magnificentia exornarent. Ipse sacras ædes vetustate collapsas, aut incendio absumtas refecit, & in sacellum Iouis Capitolini XVI. millia pondo auri contulit: ac merito gloriabatur, *se Vrbem quam lateritiam acceperat, marmoream reliquisse.* Quid Claudius Imperator? nulla re posteritati magis quam operum publicorum incredibili magnificentia commendatus est. Fucini lacus per tria passuum millia partim effossis partim excisis montibus canalem absoluit post vndecim annos continuis XXX hominum millibus sine vlla intermissione, inquit Tranquillus [b], operantibus. Quid Vespasianus? non modo Capitolium, sed vrbis regiones XII. incendio Neronis absumtas, ciuibus certatim operi manus admouentibus paucis annis restituit; & cum architectus aliquis grandes colũnas exigua impensa in Capitolium perducturum se pollice-retur, præmium obtulit, operam remisit, præfatus sineret se plebeculam pascere [c]. Quid Veneti? quatuor circiter hominum millia operibus publicis assidue exercẽt ac fouent. quo nihil aut plebi vtilius, aut ciuitati commodius, aut vniuersis iucundius fieri potest; quod præter opera publica ciuitati necessaria, etiam publicas opes tenuibus alendis summa benignitate largiuntur.

Hæc tamen splendida sunt ac magnifica, quæq; ciuitatem superbam ac magnum principem deceant, quib. scilicet tantæ sint opes, vt parta pace ac præmiis stipendiisq; omnib. quæ cuiq; iusta debeantur, distributis ea quæ dixi opera publica moliantur. Sed qui vectigalium ac tributorum multitudine plebem opprimit, vt inaniũ ædifi-

a *Plutarch. in Solone Herodot. Cæsar li. 3. de bello ciuili.*

b *In Claud.*

c *Tranquill. in Vespasiano.*

ædificiorum ſubſtructionibus gloriam cõquirat, ac maiorum opera collabi patiatur, is profecto ſuæ tyrannidis indelebiles notas ac teſtimonia poſteritati ſempiterna relinquit, ſe ciuium ſanguine ſua cæmenta madeſeciſſe. Ac fere fit vt ſuperbas tyrannorum molitiones poſteri ob id tantum euertant, ne vllum tyrannidis in ciuitate veſtigium exſtare poſſit. Domus aurea Neronis vrbem fere ambitu complectebatur: at conſequentium Imperatorum qui in ea domo propter Neronis flagitioſam memoriam habitare vellet, inuentus eſt nemo: ſed paulo momento collapſa eſt; quippe quæ innocentium ciuium ſanguine exſtructa fuiſſet. Quamquã inanes operum ac ſuperbæ molitiones quas tyranni meditantur, tolerabiliores ſunt quam in homines indigniſſimos effuſæ largitiones: quia principem prodigum & alieni largitorem egeſtas ſequitur, egeſtatem extrema tyrannis. Quis n. Nerone & Caligula ꝓdigalior? quis vtroq; crudelior? alter n. vicies millies immanib. largitionibus effudit: alter amplius tricies millies primo ſui principatus anno abſumſit: eoq; inopia Caligulam adegit, vt ſtipem mendicare cogeretur; deinde ad ꝓſcriptiones cõuerſus, poſteaquã publicas opes conſumſiſſet, priuatas expilare: & crudeliſſimis ſectionibus omnia miſcere cœpit.

Tyranni ciuium ſanguine ſua madeſciunt cæmenta.

Interdum tamen principes minime malos rerum ab ſe geſtarum obliuio tanta capit, vt quibus quantumque pecuniarum, & quam ob cauſam largiantur; quid ærario deſit, quidve ſuperſit, penitus ignorent. Itaque perſapienter Franciſcus maior rex Francorum, ſingulos prouinciarum Quæſtores generales duo breuiaria publicarum cuiuſque prouinciæ pecuniarum pridie calendarum Ianuarii ad ærarii ſanctioris Præfectum mittere iuſſit; alterum quidem verum, anni proxime antecedentis; alterum coniecturale, anni ſequentis; vt Præfectus ærarii ex omnibus breuiariis duo conficiat breuiſſimis capitibus ſummam accepti & expenſi rationem complectentia; vt principi Senatuique plane exploratum ſit, quantæ facultates, quantaque ærarii ſit

inopi-

inopia; vt commodius reipublicæ caueatur, ac donationibus immensis occurratur. Cuius rei quanta sit vtilitas argumento esse potest, quod anno MDLXXII. ex breuiario coniecturali, quod ad ærarii tribunos allatum est, æstimatio fiebat partium caducarum summam fore quater centies [a] IIS. At sequenti anno Calendis Ianuariis intellectum est quingenties sexagies [b] rationibus publicis accepto latum fuisse cuius summæ vix sexta pars publicis vtilitatibus cesserat. Sed ea calamitas tum accidit, cum puerorum ac fœminarum dominatu omnia tenerentur. Cum hoc breuiario si largitores illi suarum donationum breue compendium haberent, vt quib. quantumque donatum sit, quibus etiam quid dari oporteat, contueri possent, fortasse parcius donarent, publicæque vtilitati melius prospicerent.

[a] Id est, 1750000. librarum Turonens.
[b] Id est, 2450000.

Illud etiam non minus necessarium fuerit principi, non modo publicarum actionum q̃ gerũtur, instrumẽtum, sed etiam subditorum quos habet. virtutibus artibusq; illustrium nomina breuissimis tabulis comprehẽsa sæpius intueri: cum nullius tanta sit tamq; tenax memoria, vt non sæpissime in infinita negotiorum multitudine offendat. Quis enim Ludouico XI. Rege Francorum in rebus agendis prudẽtior exstitit? at sciens prudens in Caroli Burgundionum Comitis retia seipsum coniecit, oblitus se legatos Leodium ad bellum Carolo inferendum misisse: qua re intellecta Carol. regem captiuum Peronæ, quo illum inuisere non dubitaret, obseruari iussit. Si anteacti temporis ac rerum gestarũ instrumentũ habuisset, numquam ita temere laberetur.

Instrumentũ imperii.

Sed hic assentator aulicus obiicit, instrumẽtum illud imperii nimis amplũ fore nec principẽ his studiis intentum diutius victurum. Cur ergo principes illi qui terrarum orbem suis imperiis ac legibus tanta cura, studio, solicitudine, labore, industria moderati sunt, tamdiu vixerunt? Augustus inquam, Tiberius, Vespasianus, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus? at instrumentum imperii ab aliis conscriptum non habuerunt, sed ipsi sibi

Au-

Augusti prudentissimi principis exemplar secuti, conscripserunt. Quinctiam Augustus tria volumina imperii successoribus reliquit; vno mandata de funere suo complexus est; altero indicem rerum à se gestarum; tertio breuiarium totius imperii quantum militum sub signis vbique, quantæ pecuniæ in ærario & fiscis & vectigaliorum residuis essent; adiecit etiam eorum nomina à quibus ratio exigi posset. Nec tamen à iure dicundo abstinuit vnquam; & optimos quosque de Republica libros diligentissime legit; Demetrii Thalerei disciplinæ memor, cum Ptolemæus regi suaderet eos libros assidue sibi legendos esse à quibus intelligerent ea reges, quæ audire à nemine possint. O magnum & immortali gloria dignum principem! an igitur tanto imperio, tantis negotiis, tantis rebus implicatus, parum vixit qui annũ 74 superauit? Vespasianns item instrumentum imperii pulcerrimum, inquit Tranquillus, confecit; annos tamen septuaginta vixit. Latius etiam Persarum quã Romanorum imperia, ab extremis scilicet Indiæ oris vsque ad Hellespontum Libyæque deserta, centum XXVII. prouinciis patebant; semper tamen Persarum Imperatores instrumentum imperii ac largitionum suarum præ se diu noctuque ferebant. Argumento sit quod Darius is qui Longimanus [a] vsurpatur, cum manus impias coniuratorum Mardochæi familiaris ac domestici beneficio admonitus euasisset, cui tamen egenti nulla præmia decreuisset; aliquanto post cum noctem insomnem duceret, instrumentum imperii ad se deferri iussit, in quo scriptum erat, Mardochæum coniuratos in principem detexisse; nec tamen vllum præmium tulisse, hominem acciri mandauit, eumque amplissimis honoribus cumulauit. Omnibus tamen omnium seu Persarum, seu Græcorum, seu Romanorum imperiis, maius est hac quidem ætate imperium Hispanorum: at non modo tanti imperii instrumentum Rex Hispanus assidue contuetur, sed etiam librum omnium literarum, quas ad Legatos & Præsides Prouinciarum scribit, compendiosissime singula

[a] Hist cap. 6.

gula complectentem voluit ac reuoluit. Ob id enim Carolus sapiens rex Francorum, Senatus scribam primus creauit; non quidem litibus notandis, sed iis tantum negotiis quæ ad Rempublicam pertinerent, breuiter describendis.

Omnium tamen maxime principi necessarium est instrumentum largitionum; propterea quod nulla re grauius quam in eo genere peccatur. Superius monui Philip. Valesii lege cautum fuisse, *vt dona principis irrita essent, nisi is cui quid dono datum fuerit a principe, donationum tabulis antecedentes maioribusq; suis factas largitiones complectatur.* Diximus etiam Carolum VIII. regem sanxisse, *ne largitio vlla vim haberet à principe facta, quæ vel duo sestertia* [a] *superaret, nisi apud acta rationalis Curiæ insinuaretur.* Tertia lex [b] est, *ne quid rationibus expensi accepto feratur sine mandato & apocha.* Quæ leges cū iampridē obsoluerint, non aliter aulicorum hominū rapinis occurri potest, quam eo quo dixi donationum principalium instrumento. Postrema lex erat Frācisci maioris, qua cautū erat, *vt ærarii sanctioris quatuor claues fabricarentur; vt vnam penes se rex haberet; cæteras ij quos ærario præfecisset.* subrogatum etiam huic legi, ne ex arca numi, nisi præsente ærarii Præfecto & scriba mouerentur. Postea tamen Henrici II. [c] edicto Præfecti ærarii lege soluti sunt, ne rationum distrahendarū actione tenerentur. tum vero lata lex est cum vna largitiones centum aureorum millia in vnū ex ærarii custodib. effusa fuissent. Inde fundi nostri calamitas. ex quo n. parsimonia Francisco rege constitui cœpit, omnes ęrarii opes potentium & adulatorū direptioni patuerunt. Nec tamē Henrici edictum obstare debuit, quo minus ærarii expilatores repetundarum quæstionib. subiicerentur, & infinitarum pecuniarum donationes reuocarētur; vt quidem populi rogatione in comitiis Aureliorum ac Blœsensium decretum erat. Etenim Galba Imperator donationes [d] à Nerone factas reuocauit, præter decimam quā donatario cuique fruendam reliquit: rem quidem periculi plenam, vt superius diximus; interdum tamen aduersus

Leges optimæ.

a Id est, 87. ll. cos. vsque ad 100.

b Ordin. Caroli 7. & Francisci I.

c Anno 1556.

d Tranquillus Galba.

uersus publicos prædones ac depeculatores valde necessariam. At Carolus VII. pecuniarum summam, qua regibus vti & abuti arbitratu suo liceret, lege definierat; quæ summa perquam exigua, illa tamen ætate maxima videbatur.

Nihil autem principib. tam vtile, nihil ciuitatibus tã necessarium, quam largitiones quæ à principibus fiunt, rationum publicarum ponderibus examinari: quoniam ista ratione & dignitati principum qui omnia omnibus magnifice largiuntur; & ærario succurri facilime potest; data repetitione Quæstoribus ab iis qui pecuniam importunis rogationibus expressissent. At quam pauci futuri sunt qui à principib. petere, aut vltro sibi oblata capere velint, si aut reuocari posse putent, aut rationes reddere cogantur! Vix enim Franciscus maior annos 32. q̃bus imperauit, tantum largitus est, quantum se mortuo Henricus filius duob. annis effudit. Nondum iusta parẽti fecerat, cum hirudo quędam Palatina pecuniæ vim infinitam quam officiarii accepta confirmatione regibus initiatis fisco dependere solent, vno absorbuit & eodem haustu. Ac tametsi Francis. pater multa Germanis, Anglis, Italis, Hispanis, dono daret; vix tamen ac ne vix quidem tricies sestertium [a] singulis annis rationibus expensum ferebat, quantum quidem ex actis publicarum rationum collegi. Dona vero in subditos collata vix centies sestertium quotannis æquarunt [b]: tametsi principes duces, rectores prouinciarum, iudices, procuratores, legatos, domesticos, scholasticos, opifices ingeniosissimos; præter legitima stipendia donationib. cumularet, O generosum principem, qui & personarum illustrium quibus donaret, delectum habere, & largitionibus modum imponere dicidisset.

[a] Id est, 131250. ll. Turonens.

[b] Id est, 437500. ll. Turonens.

Sanctius ærarium.

Duo capita huiusce disputationis absoluimus; qua scilicet ratione ærarium confici & augeri, quoque modo ciuitatis opes explicari deberent: restat postremum caput quid quantumque pecuniarum vsibus publicis vrgente necessitate recondi, ac veluti penuario con-

conſeruari oporteat. Quam quidem ad rem Romani ſummam prudentiam adhibuerunt; quib. tametſi nullũ fere tempus bello vacuum fuerit ab Vrbe condita vſque ad Actiacam victoriam, poſtquam Auguſtus Marci Antonii opibus fractis Ianum cluſit; non prius tamen ſanctius ærarium in quo vectigal manumiſſorum ſeruabatur attigerunt, quam Annibal imperium ad extremam inopiam adegiſſet; tunc quater centies [a] ſeſtertium ex ærario expreſſerunt: vnde ſalus imperio quæſita. Turcarum quoque principes ſanctius ærarium habent, præter id quod ex vectigalibus ac tributis ordinariis conflatur, vt ſit aliquod extremis temporibus imperii munimentum. Maiores noſtri vrgente bello ſi pecunia ærario defuiſſet, regia nemora cædere ſolebant, in quibus grandium & excelſarum arborum innumerabilis multitudo ad omnes opportunitates concreſcebat: at bellis ciuilib. quibus omnia ſubuerti cœperunt, omnia fere nemora acciſa, aut certe ita circumciſa ſunt, vt nihil fere præter ſyluas cæduas reſtare videatur. Ex quo quidem Reſpublica incredibile detrimentum accepit, maius etiam latura deinceps, niſi mature proſpiciatur. Iam enim grandium arborum tanta eſt inopia, vt ad nauium & ædificiorum fabricam ex peregrinis regionibus trabes conquirendæ ſint: & cum arbores fructiferę ante cædantur quam fructum pecorib. vtilem proferre poſſint, rei annonariæ inopia ſequatur neceſſe eſt.

[a] Id eſt, 1750000. ll. Turonenſ.

Cum autẽ publicarum pecuniarũ cuſtodia ſupra modum difficilis ſemper viſa ſit, reges Perſarum perinde ac Romani, vt à rapina ſanctius ærarium vindicarent. aurũ in grauiorem laterculorum figuram conflabant. Illud etiam memoriæ proditum eſt Carolum V. Regem Francorum ceruum ſolidum ex auro publico cõflare decreuiſſe, eius magnitudinis ac figuræ quę in Palatio Pariſiorum adhuc exſtat, Celtæ veteres pecunias in lacus Diti ſacros deponebant, Græci in templis deorum, puta Apollinis vt Romani ad Opis & Saturni; Hebræi modo in templis;, modo in ſepulcris. Hyrcanus enim Rex item &

Pontifex

Pontifex Hebræorum maximus ingentes pecunias è sepulcro Dauidis expressisse dicitur[a]. Sed cum nulla sepulcra tam religiosa, nulla tam sacra sint fana quæ fures non perfodiant, Mauritaniæ reges auri globum ingẽtem veru transfixum in altissimo pinnaculi loco ætate superiori constituerant [b]. At veteres Ægyptii, quominus exteros principes ad se inuadendum inuitarent, omnem ferè pecuniam publicam in pyramidum ac vrbium substructionibus, aut in fluminibus deducendis, aut in Nili aggeribus reficiendis consumere solebant. Ezechias vero imprudẽter; qui cum legatis Assyriorum opes ac thesauros ostentasset [c], talibus illecebris regem Assyriorum ad Iudæam diripiendam accersiuit.

a Ioseph. in Antiquit.
b Leo Afer.
c Esaia 39.

Certe quidẽ diuina lex auri vim maximam reges coaceruare vetuit, ne vel principes ad plebem diripiendam, vel hostes ad ciues inuadendos inuitarentur, & vt benignitatis fontes tenuib. ac egentib. paterent, nihil tamen vetat in eo quoque modum adhibere. Quis enim probaret inexplebilem auaritiam Ioannis XXII. Pontificis Romani, qui moriens octies paulo minus millies in loculis dicitur habuisse? aut Sardanapali, qui decies millies? aut Cyri, qui duodecies & millies? aut Tiberii Cæsaris vicies ac septies millies; quod Caligula non toto vertente anno absumsit? aut quadragies millies, quod Darius Persarum rex Alexandro diripiendum reliquit? Quãquam Dauid rex Iudæorum superiores opibus superasse videtur; quippe qui fertur auri talẽta centum millia, argenti vero mille talentorum millia coegisse [d]. quæ summa si talentis Atticis, tametsi minima sunt, expendatur, immanis videri possit; nostri tamen bibliorum interpretes falso talenta putant Attica fuisse: ego vero in sacris literis bifariam accipi video *siclum*, quem Græci *staterem*, Latini *talentum* vertunt: vno modo pondus sex vnciarum, vt lib. 1. Paralip. c. 21. altero modo vnciæ dimidium, vt lib. 1. Sam. c. 24. Si Dauidis thesauros ad siclum seu talentum semunicarium, non magna summa videatur; si ad sex vncias referatur, quinquaginta millia auri pondo

d lib. 1. Paralip. ca. 22

Romanorũ opes ſuo Traiano.

a Appian. in Libyco.

b Sextus Rufinus.

ac decies tantundem argenti complectetur: ſi ad talentum Atticum, nullæ Rom. opes tantæ fuerunt. Nã Traiano principe, cuius temporib. imperium latiſſime patebat, pecunia omnis in ærario Ægypti recõdita LXXIV. millıũ talentorum Atticorum ſummam non exceſſit[a]; niſi aliud ærarium Romæ fuerit, vt fuiſſe credibile eſt; cum ducenta [b] millia peditum, quadraginta millia equitũ in prouinciis diſperſa publico ſtipendio alerentur; ac trecẽti præterea elephantes bello gerendo aſſueti; currus militares bis mille; arma ac inſtrumenta bellica quantum trecentis millibus armandis ſufficerẽt; triremes & quinqueremes mille & quingentæ; aliarum nauiũ ſupra duo millia, & inſtrumenta naualia quatuor millibus nauium armandis neceſſaria; præter LXXX. maximas naues omni apparatu regali inſtructiſſimas. At reges noſtros nihil in eo genere contra leges diuinas, quibus tantarum opum coaceruatio prohibetur, hactenus feciſſe videmus, ac multo minus poſt hac interdicta diuina violaturos.

Nec vero princeps à doctrina bene informatus vmquam torquebitur aut opum augendarum cupiditate; aut amittendarum metu; nec tamen aſpernandas aut reiiciendas putabit, ſed ita habendas, vt benignitatis ac liberalitatis adminiſtras; pro quibus adipiſcendis & accumulandis inſaniunt plerique, & adeptas ne amittant, ſemper reformidant. Nam qui literis prodiderunt Carolum V. regem Frãcorum amplius quinquies millies LLS. in ærario reliquiſſe, non intelligunt regem afflictas opes regni & ærarium vacuum offendiſſe; Reipublicæ debita exſoluiſſe; prædia publica redemiſſe, bella maxima geſſiſſe, Anglos è regno exterminaſſe; Antiſſiodorenſem prouinciam & Eboracenſem coemiſſe, reges Caſtiliæ ac Scotiæ imperio ſpoliatos ſuis opibus reſtituiſſe, nec tamen pluſquam annos ſeptemdecim imperaſſe: quibus temporibus vix ac ne vix quidem centies LLS. ex omni pecunia publica quotannis ærario illatum ex rationib. publicis videmus[c]. Carolus VI. quadrageſimo poſt anno quadrageſies LLS. amplius quam

c Id eſt, 437500. lib. Turonenſ.

pater

pater accepto tulit. Carolus VII. cum grauissimis Reipublicæ casibus cõflictaretur, ac tributa ordinaria fecisset, quater centies LLS. quo anno mortuus est, in ærarium coegit[a]. Ludouicus XI. Caroli filius vigesimo post anno millies ac fere centies[b]. Sed Carolo VIII. imperiũ ineunte vectigalium ac tributorum dimidia parte plebem in comitiis Turonensibus omnium ordinum rogatione subleuari placuit. Eadem rogatio in comitiis Aureliorũ Carolo IX. regnum adepto lata est; sed tanta erat ærarii inopia tantum ęs alienum publice contractum, vt vectigalia augeri quam minui magis necessarium videretur. Si tamen Respublica sub eo principe ab armis ciuilibus conquieuisset, non modo satis creditorib. fieri, verumetiam ærarii inopia sarciri, tributorumq; magnitudine populus liberari potuisset. Primũ enim vsuras publicas triente definiri, omnibusq; officiariis stipendiorum eo anno partem dimidiã detrahi placuit, ne à principe nouas tabulas accipere cogerentur: qua ratione septingenties LLS. ærario accreuit; ac paucis annis Respublica in pristinum splendorem restitui posse videbatur, sine vlla domesticorum principis deminutione. Erãt autem sexcenti circiter familiares ac domestici principis, præter eos qui venationibus & aucupiis inseruiebant.

a Id est, 1750000. lib. Turonens.

b Id est. 4712000 lib.

Neque enim parsimonia publica in eo versatur, vt serui domestici regibus eripiantur; quod sine maiestatis ipsius contemtu fieri non potest. Ea res enim peregrinos ad principem aspernandum, & subditos ad deiciendum excitare consueuit. Quod quidem Ludouico XI. regi Francorum contigisse videmus; qui cum à familia & famulatu patricios ac nobiles exegisset, sartore pro feciali, tonsore pro legato, medico pro Cancellario vtebatur: vt quondam Antiochum regem Syriæ ferunt Senatus principem fecisse Apollophanem medicum[c]. At etiam Ludouicus hic noster, vt aliorum principum magnificentiam proculcaret, cultu ac vestitu sordidissimo vtebatur; pileo præpingui imagunculis & cochleis squallenti, veste lanea vilissimi pretii ac tetrici coloris.

c Polyb. li. 5.

Exſtant enim in publicis rationibus duo capita; quorum altero viginti aſſes expẽſi feruntur, vt thoraci regio brachialia noua conſuerentur; altero denarii xv. vt axungia ocrea regalia inungerentur. Quæ à parſimonia profecta non ſunt, cum vectigalia ac tributa quadruplo grauiora quam pater imperarit, ac prædia publica totiuſque ærarii opes profuderit.

Officiarios quidem ac magiſtratus in comitiis Aureliorum ad Ludouici XII. tempora exigi oportere populi rogatione decretum eſt: vt innumerabilis officiariorum multitudo, quæ prope in infinitum excreuerat, admodũ reuocaretur, & quadam ex parte circumcideretur. Sed Quæſtores ac publicani ſumma contentione interceſſerunt, cum iſta ratione publicis vtilitatibus & ærario detrahi dicerent: ac tantum ꝓfecerunt, vt etiam magiſtratuum numerus non multo poſt duplicaretur, acciſus tamen eorum fortunis & opib. qui ex edicto priore interciderant. At etiam [a] Baleus rationum publicarum Præſes, cum magiſtratuum q̃ nouis legib. creati fuerant, abrogationem imperio æq; ac ærario pernitioſam eſſe ſuaderet; eo potiſſimum argumento vtebatur, quod triplici magiſtratuum incremento centies quadragies LLS ærario pauciſſimis annis acceſſiſſet. Illud tamen ꝙ omitti ſine flagitio nõ debuit, omiſit, ſcilicet earum pecuniarum quæ à magiſtratuũ mercatorib. ſoluerentur, vſuras centeſimas à principe dependi: cui idem fere vſuuenit quod ægris hominib. qui cum æſtu febriq; iactantur, ſi aquam gelidam biberint, primo releuari videntur: deinde multo grauius vehementiuſq; afflictantur.

[a] Anno 1566. 10. Maii.

Quamobrem cum id regi Franciſco II. Reipublicæ pernitioſum videretur, alternos magiſtratus edicto ſuſtulit. prætermiſit etiam Logiſtarum publicorum ſtipendia ordinaria, quæ maxima ſunt; iura lignaria, veſtiaria, piſcaria, roſaria, ſtabularia, parentalia, popularia, ſalinaria; & cætera quę pro charta, pergamento, calculis, crumena, cãdelis piceis, cera purpurea, gladiolo, acu diſcriminali; radula, funiculis, cæteriſque id genus à principe

iſti

istis rationũ magistris dependi consueuerant; quę nunc tandem aliquando sublata sunt. Omissum etiã illud est, maiores ex iis magistratib. decerpi fructus, quam stipendia æstimari possint. reticentia quoq; prætermissum, ꝙ cum antea imperio Gallorum longe lateque patenti vna Logistarum Curia sufficeret, nunc septẽ Curias habeamus: & cum antea Philippi IV. regis edicto quinq; viri in rationali Curia Parisiorum censerentur, nunc ducentos conscriptos videamus. Mirabile tamen videri debet, publicæ pecuniæ fures ac depeculatores impune rationum magistris otiose spectantib. magno cum Reipublicæ dedecore ac detrimento grassari, & Quæstores quamplurimos vbique vagari, qui rationes reddere recusant. Qui vero residua debent, assentatores aulicos subornare, qui à principe donum accipiant, & cum furibus publicis furti dimidium paciscantur. Quo fit vt iudices extraordinem non sine magna mercede princeps ipse dare cogatur, vt Logistarum inertiam ac negligentiam sarciant capitalem.

Demus tamẽ rationes à Quæstorib. reddi, ac reliquũ ærario inferri: tantus est tamen Quæstorum ac publicanorum numerus, tanta Logistarũ multitudo, vt dimidia pars tributorum ac vectigalium stipẽdiis ac salariis accepto feratur, vt in priuatis Septimaniæ ꝓuinciæ comitiis quib. affui, sæpe cõpertum memini. Quamobrem Martinum Durandũ Prouincię actorẽ ac Syndicum ad regem mitti placuit cum mandatis quib graues plebis querelas exponeret, ac rogationem de Quæstorib. abrogandis ad principem ferret, vt nẽ qd pro tributorum ac vectigaliũ exactione aut euictione principis ærario decederet. qua quidẽ ratione principem in Septimaniæ ꝓuincia tributorum ac vectigalium trientem lucrifacturum argumẽtis necessàriis demonstrabat. triens autem fere quinquagies LLS. æquabat [a]. Vigesimo post anno cum Blœsis Galliæ conuẽtus haberentur, Maximinus Lulerius Parisiensium mercatorum Præfectus & rationum publicarum Præses, palam in comitio dixit, vix ac ne vix quidem pe-

[a] Id. ß. 218-50. ll. Turonensi.

cunię publicę ex aſſe in ærarium principis inferri quadrantem.incredibile id quidem videri;verum tamen eſſe homo rationum publicarum peritiſſimus contendebat.Sed vt ad Syndicum Septimaniæ redeamus,eius rogatio non Henrico regi principi optimo,ſed aulicis aſſẽtatorib.ac Tribunis ærarii diſplicuit, quod intelligerent ſine Quæſtoribus & publicanis vectigalia fruſtra imperari, quæ imperata exigi non poſſent; & in arbitrio populi futurum tributa penderet necne. Cum igitur Quęſtores ac publicani neceſſarium ſit malum,vt Alexander Seuerus dicere ſolebat; quo pauciores erunt,eo melius Reipublicæ conſuletur.Iampridem [a] queſtus eſt popul⁹ apud Carolum VI.regem quod quinq; ærarii Tribunos creaſſet,cum antea duobus tantum Gallia contenta fuiſſet.quid?vectigalium tres omnino [b] Iudices & Quæſtorem vnum generalem olim exſtitiſſe ex actis publicis cõſtat;his vero temporib.quibus imperium magna ſui parte acciſum eſt,trecenti fere numerantur: Quæſtores vero xxxiv.Romani quidem ſingulos Quæſtores in ſingulis prouinciis habuerunt,qui à publicanis & mancipibus pecuniam publicam acciperent: Quæſtura vero primus erat ad honores adipiſcendos gradus; quem magiſtratũ nobiliſſimus quiſque ambire ſolebat, non ad opes cogẽdas,vt fere fit, ſed ad fidem ac ſedulitatem populo probandam. Qui enim repetũdarum iudicio damnatus eſſet,præter bonorum ac famæ iacturam ſempiternam,ab omnibus deinceps honoribus arcebatur.

a Anno 1411.

b Anno 1372.

De rebus autem omnibus abſurdiſſimis, nulla mihi abſurdior viſa eſt, quam tot ærarii Tribunos, tot Quæſtores quot in Gallia videmus tantis pecuniis Quæſturas à principe mercari.Itaq; nõ debet mirũ videri,ſi nuſquam plura repetundarũ ac peculatus iudicia conſtituãtur. Longe aliter Turcarum principes, qui cũ magiſtratuum omnium mercaturam exſecrantur, tum vero rariſſimos pro tanto imperio Quæſtores habent,vectigalia ac tributa Subarchi à Protogeris accipiunt;Sangiachi prouinciarum quodammodo Præſides a Subarchis;Bel-

lerbæ

lerbæi, à Sangiachis; Quæstores duo Asiæ & Europæ a Bellerbæis; scriba generalis à Quæstoribus; postremo Casinandarus ærarii Præfectus numeratam sibi pecuniã in ærarium recondit. Illud autem animaduersione dignum, quod Questores ac Præfecti ærario nulli sunt nisi virilib. omnino exsectis, more Persarum ac veterũ Græcorum [a]. prudenter id quidem. Nam qui nec liberos habent, nec vllis blandissimarum dominarum illecebris capi possunt, minime verendum est vt publicas opes capitis ac famæ periculo diripiant. Præter eos quos dixi, vnus etiam Quæstor est pecuniis omnibus extra ordinem numerandis, & rationibus publicis exigendis vigintiquinque viri. Francorum quidem summos Quæstores viros inprimis illustres creari oportet, vt maiores nostros fecisse videmus: tum ꝓpter eam quam dixi causam, tum propter Henrici II. regis legem de Quæstoribus Francorum latam, quæ vno capite Præfectos regiæ domus, & Curiarum superiorum Consiliarios extra collegium dignitate posteriores facit, Quæstores vero præire voluit. Lex item Caroli IX. regis vasallos principis, quantæcũque dignitatis fuerint, Quæstoribus regio nomine fidẽ supplices præstare iubet. Quod si tales Quæsturæ mercatoribus magistratuum & extremæ conditionis hominibus tribuantur, nec Duces, nec Comites, at ne Barones quidem sine contumelia supplices ad genua turpissimorum hominum aduolui poterunt, nec si possint, velint. Atque hæc de ærario disputata sint. Et quoniam rei numariæ cognitio proxime sequitur ærarii causam, consequens est, vt de ea quoque disseramus.

a Plutarch. in Demet 10.

De re numaria, quibusq; legibus numorum deprauatione facile occuratur.

Cap. III.

Mihi firmissima quæque Rerumpublicarum muniment contemplanti, rei numariæ curatio non tantum vtilis, sed etiam ciuitatibus tantopere necessaria videtur, vt sine ea commode consistere non possint.

& quo maior necessitas est, eo magis numorum deprauationi prospiciendum: cum ea res incredibile afferat vniuersis ac singulis detrimentum. At non modo corrũpi moneta sed ne mutari quidem potest sine incommodo ciuitatis; quoniam mutatio pretii ac materiæ numismatum, census etiam ac bonorum cuiusque dubitationem affert. Quo fit vt nemo quantum in bonis habeat, constituere possit: incerta sunt pacta conuenta, quæ versantur in societatibus, tutelis, fiduciis, mandatis, rebus emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas continetur: incerti reditus, vectigalia, tributa; denique pœnæ ipsæ ac præmia, quæ à legibus & iudicibus irrogãtur, incerta sunt futura: postremo ærarii opes, ac multa tum in publicis, tum in priuatis rebus rationibusque dubia ac suspensa fore necesse est. Argumento sit illius Gratidiani Tribuniplebis edictum, qui cum de collegarum sententia victoriati pretium certum indicta pœna Romæ constituisset, tantum sibi ac posteritati glorię peperit, vt ei vicis omnibus statuæ dicarentur, & ad eas thus ac cerei accenderentur; certe quidem M. Tullius ait, *neminem vmquam multitudini propter id vnum fuisse cariorem*. Ex quo intelligitur numis à principe ipso lege & auctoritate publica corruptis, quanta pernicies ad Rempublicam peruentura sit.

Quamquam principi nõ magis licet improba numismata cudere, q̃ occidere, quã grassari: nec à iure gentiũ, quo quidem auri & argenti pretium cõstitutum est, discedere; nisi regis nomen ac splendorem amittere, ac falsæ monetæ fabricator q̃ princeps appellari malit: quod à Dante poeta Philippo Bello regi Francorũ ꝓbro datũ est; quod primus inter principes nostros, quantum quidem intelligo, numismata corrupisset, ac dimidiam æris partem argento miscuisset; vnde frequentes in tota Gallia tumultus, cuius facti cum regem sero pœnituisset, ac numos pristinæ bonitati restituisset, Ludouicum filium admonuit, ne deinceps adulterari numismata pateretur. Neq; vero Petrus IV. rex Aragonum vllam diripiẽdi

regis Balearum probabilem causam arripuisse dicitur. quam quod numismatum pretia mutasset ac deteriora fecisset; tametsi reges ipsi Aragonenses eodem vitio laborasse feruntur; cum Innocētij III. Pontificis Max. interdictis numismata legitimo pondere leuiora facere ꝓhibeantur[a]: Hinc reges Aragonum more à maiorib. accepto, cum imperij sacris initiantur, iurant[b] se antiquę monetæ legis minime violaturos. At nō satis est his verbis iusiurandum concipi, nisi prius numorum pretium ac pondus legitime sit cōstitutum, & ita constitutum, vt nec principes, nec subditi numos deprauare si velint, possint. Improbis autem voluntas numquam defutura est, quamdiu metalla ex quibus numos conflari oportet, miscebuntur. Nam ex ea metallorum confusione pecuniarum corruptoribus deprauandorum numismatum materia sempiterna datur. Etenim natura ipsa ferre non potest, vt metallum simplex alterius loco substituatur; propter metallorum naturas colore, sonitu, volumine, pondere plurimum inter se discrepantes.

a In cap. quanto. de iureiurando.

b Petrus Belluga in Speculo princip. Anno 1245. & 1336.

Quamobrem Taciti Augusti[c] legem renouari necesse est, qua omnem omnino metallorum confusionem prohibuit, indicta capitali pœna. Id autem æque in argento facto atq; infecto caueri oportet. Sed à metallis excipienda est æris & vtriusq; plumbi mistura, vnde cāpanæ, tintinnabula ac tormenta bellica veterib. insusitata conflantur. In cæteris omnibus interdicto locum esse oportet, non tantum in numis cudendis, verumetiam in omni argētea aureaq; suppellectile; in qua tam multa peccantur, vt quid maxime non facile dici possit. & quia materiam sæpe superat opus ipsum, probatio difficilime fieri potest. In quo Archimedes ipse ingeniosissimus homo sua spe & commento fraudatus est, (neque enim Heraclij lapidis vsus plane cognitus erat) cum eius aurificis, qui coronam auream Hieronis regis conflauerat, furtum deprehendere sine operis detrimento iuberetur. Vnā auri massam, alteram argenti eiusdem ponderis in vas aqua plenum vicissim immersit; & ex aqua ef-

c Vopiscus in Tacito.

fusa vtriusq; massæ, voluminis auri & argenti proportione vtcumq; intellecta, vas rursum aqua repleuit, & in eo coronam immersit, vnde minus aquæ quam ex argentea massa, & plus quam ex aurea effusum est: ex quo iudicare sese posse putauit quantum auri ex ipsa corona detractum esset; quintam scilicet partem. Sed iudiciũ illud fallax erat: quia posuit misturam ex argento puto fuisse, cum tamen æris & argenti mistura simul cum auro sæpissime etiam inuitis aurificib. fieri soleat: æs enim non solum vtilius est auro miscere; verumetiam auri colorẽ reddit magis viuidum ac splendore clariorem; argẽtum vero auri colorem efficit pallidiorem. Est autem voluminis argenti & æris tantum discrimen quantum distat XIII. ab XI. ita fit vt duabus partib. argenti massa eiusdem ponderis minus aquæ effundat, quam æris. Quod si coronæ mistura fuit ex ære & argento, certe iudicari nullo modo potuit quantum auri ab opifice detractum esset, nisi plane intelligeretur quantum vtriusq; metalli auro admistum fuisset: ac tametsi penitus id perceptum esset, errore tamen peccare necesse est in aquæ mensura, vt ponderis ac voluminis metallorum proportio eliciatur. Certe quidem Heraclio lapide subtilius argẽtarii ac numularii vtuntur quam veteres; nemo tamẽ est qui, quãtum æris aut argenti auro admisceatur, ex Heraclio lapide percipere possit.

At improbe aurifices queri solent, & antea sæpe questi sunt, aurea vasa sine iactura cõflari nõ posse ex auro, cui ad summã bonitatẽ duo tantũ ceratia desint, etiamsi ceratii quarta pars lege [a] Francisci I. Francorum regis detrimento tribuatur: ac legib. neglectis auro sextam, interdum quintã æris argẽtive partẽ admiscent; quo fit vt q̃ vulgo putatur aurea supellex, ei ceratia quinq; desint, q̃ in massa librarum XXIV. quinque libras æris cum auro cõfusi efficiunt. decursu vero tẽporis numi ex eiusmodi auro conflantur adulterini. Quamobrem necesse est eãdem in auro facto & infecto æque ac in numis auri proportionem & admistionem seuerissimis legibus seruari.

a Anno 1540.

Aurum

Aurum autem argentumve ita expurgari & excoqui, vt simplex sit & ab omni sorde ac mistura purum, negant artifices pleriq; (quamquam adhuc sub iudice lis est) & vt purissimum reddatur, sine graui tamen dispendio nó potest. quinetiá auri optimi puritas nostris æque ac Hispanorum legib. definitur ceratiorum xxiii. & dodrantis ceratij, cum detrimento partis octauę caratii vnius: id est, aurum eiusmodi, cuius massa si fuerit xcii. partium, tres partes auri desint. Argenti vero Parisiensis bonitas omnium laudatissima putatur: quippe quadragesima sexta pars tantum æris admista est; argéto Hispanico optimo fere trigesima sexta. Vt igitur certa sit ac perpetua auri & argenti proportio sine iactura, necesse est legibus caueri, vt vtriusq; metalli mistura æquabilis sit, tum in numis, tũ in suppellectile, partis scilicet vigesimæ quartæ; qua ratione auri & argenti materia tum ad numos, tũ ad vasa conflanda satis solida futura est; quæ si purior sit, aut quatitur, aut sensim vsu deteritur.

Cum auté auri ad argentũ ratio toto fere terrarũ orbe duodecupla sit, vtilissimũ erit vtriusq; metalli numos eiusdem ponderis cudere modo ne libra in pauciores xxiv. numos diuidatur; vnciales n. aurei, quales in Lusitania, & argentei quales in Germania feriuntur, facile corrũpi possunt: nec deprauatio sectione aut, Heraclio lapide percipitur: quoniá circularis portio exterior qua bonitatis periculum fit, ex auro argentove puro esse potest; interiora vero corrupta, vt sæpissime deprehensum est, facilius etiã deprauantur bilibres numi, vt aurei Heliogabali, & quos Imperator Græcorũ Tiberius bessales cudi iussit, quales quinquaginta Childerico Francorum regi dono dedit. Licebit igitur libram vtriusque metalli primũ in numos xxiv. deinde in xxxvi. tũ in xlviii. post etiam in lxxii. postremo in xcvi. aut etiam subtilius diuidere: ac duodecim argenteos aureo numo eiusdem ponderis ac figuræ commutare: vt regalis argenteus Hispanorum qui fere drachmalis est, aureum numũ Francorum ęquat pondere: ac propterea duodecim argentei

aureo

aureo numo commutantur. Quid, malum, obstat quominus omnes argentei numi aureis pondere sint æquales? cur itē eiusdem ponderis vtriusq; metalli eodem; diuersi ponderis, dissimili charactere nō ferientur? cur nō erit eadem vtriusq; metalli analogia; hoc si fiat, quod & facile est, & aliquando spero futurum, omnis deprauandorum numorum omnibus occasio præripiatur.

Dissimiliū autem ponderum numos dissimili charactere signari oportet, ne imperiti ac rustici in commutatione numorum qui pondere ac pretio non multum differunt, falli possint: vt in regalibus Hispanorum & in argenteis numis Henrici III. Francorum regis eiusdem characteris, imperiti sæpe labuntur. Quod si libram in XCVI. numos diuidamus, argenti quidem drachma singulorum exsistet, qualis fuit Atticorum & Mezuza Hebræorum, qui proxime ad regalem Hispanicum accedit, denario Romano tribus scrupulis minor: quia septem denarii Romanorum perinde vt octo drachmæ Atticæ vnciā constituunt; nos *grossum* appellamus qualis fuit maiorum nostrorum ætate grossus Turonensis argenti optimi regalis, id est, cui tantum vigesima quarta pars ad purissimi argenti bonitatem deesset. Et quoniam nullus erat ea ætate numus argenteus materiæ bonitate nostra drachma seu grosso Turonensi superior, etiam populi finitimi in fœderibus & rationibus cōtrahendis eo numorum genere vtebantur; vt in eo fœdere quod Bernates cum minorib. pagis Heluetiorum percusserunt, grosso Turonensi stipendium peditis diurnū æstimatur: cuiusmodi Attica drachma Græcis, vt est apud Pollucem; vel denarius Romanis, vt est apud Tacitum diurnum fuit peditis stipendium, etiam Augusti principatu: ac fere opificum & rusticorum operæ diurnæ tanti æstimantur in sacris literis [a]. Iam enim pridem error Budæi deprehensus [b] est (tametsi non sine Græcorum ac Latinorum auctoritate lapsus esset) qui minam libræ, drachmæ denarium æqualem esse, putauit. Tametsi enim vncia vbiq; æqualis esset, fuit tamen drachma

a *Matth 20.*
b *Georgius Agricola Plinii, Appiani, Celsi ac Tranquilli testimonio cōprobatur.*

chma Attica vnciæ pars octaua, denarius vero ſeptima: & cum libra caperet denarios 84. mina tamen centum drachmas æquabat.

His vero temporibus incredibilis apud omnes populos libræ & vnciæ varietas exiſtit: imo vero in eodem imperio infinita ſunt prope genera librarum. Vt enim pauca de multis centum libræ Pariſienſes efficiunt Lugduni 116. libras, Rotomagi 96 $\frac{2}{7}$, Toloſæ 121. Maſſiliæ 123. Geneuæ 89. Venetis 165 $\frac{1}{2}$, Geneuæ 155. Baſileæ 98. Londini 109 $\frac{1}{2}$: Pariſienſib. cum Argentinenſib. & Veſuntinis cõuenit: item Bernatibus, Baſilienſib⁹, Nurembergenſibus ac Francofurdienſibus inter ſe: rurſum Toloſatibus, Monſpelienſibus & Auenionenſib. congruũt eadem pondera. At etiam Turonenſis prouincia libram habet Pariſienſib. leuiorem: nam 15. vnciæ Pariſienſes 16. efficiunt Turonenſes. In Oriente & Africa non minor & certe maior eſt ponderum diſſimilitudo. centum enim rotuli Theſſalonicenſes efficiunt 91. libras Pariſienſes. totidem rotuli Damaſceni libras Pariſienſes conſtituunt 420. centum rotuli Syriaci libras Pariſienſes 503. & 14. vncias pendunt. 100. libræ in Archipelago libras Pariſienſes conſtituunt 91. in oris Africæ 116. põdo complectuntur 100. Pariſienſ. in Aſia minore 100. rotuli Pariſienſes libras 123. & vncias quatuor conſtituunt. Leuiſſima libra eſt Neapolitana; quoniam centum libræ Neapolitanæ quatuor tantum ac ſeptuaginta Pariſienſes pẽdunt.

At quibuſdã in oppidis duo, triave, interdum quatuor pondera ꝑ rerum quæ væneunt varietate, conſtituũtur. Oranum Africæ oppidum quatuor habet pondera varietate diſcrepãtia; quorum grauiſſimũ eſt quo æs appenditur: quippe cẽtum pondo efficiunt 118. $\frac{1}{4}$. Pariſienſ. id vero quo ſpecies & aromata væneunt, aliquanto leuius eſt: centum enim pondo conſtituunt libras Pariſienſes 152. $\frac{1}{4}$. tertium quo triticum & cera pendi ſolet; cuius ponderis centum efficiunt Pariſienſes libras 121. leuiſſimum denique quo xylum appenditur; cuius ponderis

deris centum libræ constituunt 182. libras Parisienses.

Sed omnis illa varietas ac discrepantia ponderũ cõciliari facile potest in numis, sed eodẽ põdere & charactere aurei & argentei eadẽ misturæ ꝓportione feriãtur; cũ vbiq; fere terrarũ duodeculpa sit auri ad argentũ ꝓportio vt superius diximus. Huic gentiũ iuri derogari nõ debet, nec princeps sine summa sui nominis ac famæ iactura iꝰ illud populorũ omnium commune perrumpere potest. Priuati vero ac publici numorũ corruptores sublata illa q̃ dixi metallorum confusione, simul concidant necesse est: quia nemo tã stupidus futurus sit, qui fraudẽ oculis, auribus, tactu deniq; ipso nõ facile percipiat, & quidẽ sine Heraclio lapide, sine fornace, sine stylo, sine sectione.

Et quoniam argenti pars minima quæq; pretiosa est, ad plebis vtilitates & commoda tertium numorum genus ex ære puro aut fabricari oportet; aut certe argenti vnciã non modo in duas semũcias diuidere necesse erit, sed etiam in tres duellas, quatuor sicilicos, 6. sextulas, 8. drachmas, 18. tremisses, 24. scrupula, 48. obolos, 96. semiobolos, 144. siliquas, 576. grana, vt tenues vilissima q́que friuola facilius coemere sibi possint. Cum enim Angliæ regina nõ ita pridem ærosa numismata sustulisset, ex argento satis puro numos cudi iussit: sed cum libram in scrupula ac semiscrupula nõ satis subtiliter diuisisset, tenuibus ademtum est cõmercium rerũ viliorum: nec egentibus tanta benignitate ac facilitate succurri potest, quam si subtiliores numos cudi iussisset. At Renatus Andium ac Lotharingorũ Dux vnciam argenti in mille *numos* diuisit, quos *Andegauenses* appellant; ne cuiquam deesset aut mercãdi, aut egẽtib. largiendi facultas. Quod etsi laboriosum monetalibus videtur, vtilius tãmẽ est q̃ ex ære numos ferire; cum quia nullum metalli genus citius ære rubiginem cõtrahit; tum etiam quod æris vbiq; est ac semper fuit pretium incertum. Debet autem ratio numaria sibi constare, nec vlla temporum aut locorum varietate mutari: idque maxime propter iura commerciorum populis omnibus inter se communia. Nam Punico

nico bello argenti ratio ac æstimatio fuit pondo vnius ad 840. æris. at Senatus decreto vt inopiæ ciuitatis consuleretur, pretium æris magna sui parte diminutum est: & cum denarius argenteus antea decem assibus æris qui tum librales erant, æstimaretur, momento sexdecim assibus eiusdem ponderis æstimari [a] cœpit. postea librale pondus asis dimidia ponderis parte imminutum est lege Papiria: vt pretium æris duplo maius fuerit quam ante legem Papiriam [b] exstitisset: post etiam æs illud semilibrale rursus dimidia ponderis parte minui placuit, ac denarium argenteum decem asib. eius pōderis æstimari; quia ratione argenti pondo 210. æris æquabat: quale nunc pretium nostra ætate in Gallia fere vsurpari videmus. At in Germania, quæ metallis omnib. præterquam auro abundat, vilius ęstimatur: neq; enim tantum supellex magna sui parte ærea fabricatur, verumetiam templa ipsis multis locis ære teguntur. in Hispania rarius est, in Africa vero rarissimum; ac propterea multo quā in Europa carius æstimatur. facit igitur tāta illa pretij varietas, quominus æris materia rei numariæ idonea videatur.

a Plin. li. 33. cap. 3.

b Festus li. 17. in verbo Sestertius.

Hic occurret aliquis, argentum etiam quib. locis abundat, vilius æstimari. nam eo fœdere quod ictum est cū Ætolis, vno capite auri libra decem argenti libris æstimatur [c]; at lege Cōstantini [d] auri libra exæquatur argenti libris 14 $\frac{2}{5}$ quia legislator solidos quinq; aureos, quales septuaginta duos habuit libra Romana, argenti pondo æstimauit: nunc vero duodecupla fere est vbique ratio: nec auri ad Aquilones inopia, nec argenti copia facit vt hoc multo vilius, aut illud multo carius æstimetur. Pontifex quidem Romanus auri quam argenti cupidior; in camera Pontificali auri libram æstimauit argenti libris 12 $\frac{4}{5}$ vt argentarii ac numularii aurum potius quam argētum spe lucri Romam inferri curent. Quamquam bis mille & quingenti anni labuntur, cum eadem fere esset quæ his temporibus. Scribit enim Herodotus auri pondo argenti libris tredecim æquatum fuisse. & in Pādectis Hebræorum auri numus, argenteis 25. æstimatur.

c Liuius.

d l. vlt. de argenti pretio Cod.

e In Misnaoth tract. de angul. ca. 8. paragraf. [illegible]

quo

quo fit vt cum Hebræis aurea numiſmata argenteis duplo grauiora fuerint, auri ad argentũ ea ratio fuerit quæ eſt vnius ad 12 ½, Perſarum item legibus auri ad argentũ ratio plane fuit duodecupla: nam ſtater Daricus aureus vncialis argenti pondo æſtimabatur, vt eſt apud Pollucem. Quinetiam Auguſti temporib. rex Indorum eandẽ habuit auri ad argentum æſtimationem, quæ tunc Romæ ferebatur; ac propterea Romanorum iuſtitiam laudauit, vt eſt apud Plinium.

Ex quib. efficitur eandem fere nunc eſſe q̃ ſemper antea fuerit, auri & argenti æſtimationẽ: aurum quidẽ pretioſius haberi cœpit Cõſtantino Magno Imperatore, cũ principum ſuperiorum luxu omnia auro ſplenderent, vt etiam Martialis Baſſum irriſerit auro cacantẽ. Quid Nero? cui non ſatis erat auream habere ſuppellectilem, niſi auream quoq; domũ haberet, ambulatoriis mille paſſuum diſtinctam. Quid Veſpaſianus? qui amplius bis millies in exſtruendo ac inaurando Capitolio inſumſit: Agrippa vero comes auguſti, Pantheum ære, æs item auro texit; quod ad hæc vſq, tempora mille ac ſexcentos amplius annos, æs quidem à rubigine, templum vero ab iniuria cœli & à ruina ſeruauit; ac niſi æs inauratũ fuiſſet, tandem rubigine exeſum imbres admiſiſſet. Certe quidem ſacram ſupellectilẽ auream eſſe, vt lex diuina iubet, ferendum eſt: ſed aurea vaſa, periſtromata, cubilia, libros etiam & ephippia inaurata vbiq; videri, hominũ furioſorum inſaniam coarguit, quam niſi principes ſeueriſſimis legib. coerceant, auri non modo raritatem, ſed inopiam vbiq; ſummam fore neceſſe eſt: cum in rebus inaurandis aſſidua, & quidem perpetua fiat auri iactura. Qua de re populus noſter apud principem in comitiis Blœſenſium grauiter queſtus eſt.

Ac tametſi argenti copia tum in Europa, tũ in Africa, tum in Occidentis regionib. maxima ſit, nec magna fiat argenti iactura; nihilominus æſtimatio quã dixi, vbique fere ſibi cõſtat. Quãobrem ſi miſtura quoq; vtriuſq; metalli ſit eadem, numiq; aurei eiuſdem ponderis ac figura

cum

cum argenteis feriantur; exceptis minutissimis argenti numis ad tenuiũ subleuandam inopiam, quod in auro necesse non erit; nemini dubium esse potest, quin perpetua ac stabilis ratio numaria futura sit, & ab omni deprauatione tuta: quod minime sperandum est quamdiu ærosa numismata auri & argenti feriemus: quamquam misturam numorum omnium inæquabilem vbique videmus, præterquam in Hispania, quæ leges numarias accuratissime tuetur. In hoc quidem imperio auri & argẽti numismata vsque ad Philippi Belli ætatem purissima fuerunt: primus hic dimidiam æris partem miscuit argẽto [a]: ac tametsi post aliquanto pristinæ bonitati restituta fuisset, centesimo tamen ac vigesimo post anno argẽtei numi vix tertiam argenti partem habuerunt. Carolus VIII. rex ineunte imperio, tametsi rebus afflictis, numismata argenti optimi, vt populi gratiam iniret, cudi iussit [b]. sed extremis fere imperii temporibus argenteos numos labefactauit, cum deteriores quam Philippus Bellus cudi iussisset. deinceps enim argentea numismata minui cœperunt, non tantum materiæ bonitate, sed etiam pondere ipso; quos enim solidos Franciscus [c] I. rex cudi mandauit, non tantum superioribus leuiores verũ etiam multo deteriores fuisse videmus; quippe qui duas amplius partes æris haberent, tertia pars non tota ex argento constabat. deteriorem tamen solidum cudit Hẽricus filius; deterrimum Carolus IX. scilicet dimidia fere parte leuiorem quam auus; admistis etiam duab. æris partibus, vt argenti tertia tantum pars restaret:

a Anno 1300.

b Anno 1430.

c Anno 1540.

Id quidem finitimorum principum exemplo, quasi necessitate quadam coactos, reges nostros fecisse videmus, præsertim Heluetiorum, Germanorum, & Belgarum, qui cum argentea numismata nostris deteriora sẽper feriant, nostros homines ac ciuitates numis argenteis spoliabant, vt ex iis suos conflarent, & ad nos sua numismata commerciorum necessitate traducerent. Inde populorum graues ac frequentes querelæ, quod in nũmorum permutatione & cõmerciis ineundis tanta de-

trimenta ferant, atq; ij potiſsimum qui rem numariam propter metallorũ confuſionẽ ad intelligendũ difficilẽ, capere non poſſunt. Fraudis origo inde manat, quod ſuã quiſq; artẽ, quo vẽdibilior ſit, obſcuriorẽ efficere conatur. vt medici, qui leuiſsima quæq; medicamenta literis obſcuriſsimis Gothorum, verbis quibuſdã Arabum, cuiuſmodi eſt *Ana*, ponderib. ac notis Græcorum tradunt imperitæ plebi, ne ſcilicet arcana pateant medicorum. Ita monetales Præfecti ac magiſtratus noua ratione loquendi rem per ſeſe clariſsimã tenebris pluſquã cimmeriis obſcurarunt. Nam cum facile dici potuiſſet, maſſam auream librarum XXIIII. cui duæ libræ æris argentive admiſtæ ſint: aut breuius, aurũ cuius duodecima pars ærea aut argentea ſit, aurum XXII. ceratiorũ dicere maluerũt: cum item argenteos numos media ſui parte ęreos dicere liceret argentum appellarunt ſex denariorum; pondere duorum triumve denariorum, æſtimatione quindecim denariorum: vt eodẽ verbo materiæ vim, pondus ac pretium, repugnante rerum natura ſignificarent. cum autẽ perſpicue dici potuiſſet, argenti libram in numos octoginta diuidi; *numos ſex ſolidorum* dicere maluerunt.

Rurſus monetarum genus ſic diuidunt, vt quoddam ſtabile ſit; quoddam varium ac mobile; tertium fictũ & imaginarium; cum tamen nihil in re numaria ſtabile dici poſsit, & ab illa quam dixi metallorum confuſione labes omnis proficiſcatur. Numus enim Italorum omniũ ac Siculorum cõmunis quem ducatum *monetam imaginariam* appellant, veriſsimus erat aureus Cõſtantini ſolidus, eiuſdẽ ponderis ac pretii cum Angelico Anglorũ, & Medino Africano, aut imperiali Belgarũ: cuius ponderis ſex vncia capit, libra vero duos & ſeptuaginta:[a] huius ſolidi plenę ſunt leges Græcorum, Alemanorum, Ripuariorum, Anglorum, Francorum, Saliorum, Burgundionum; quem maiores noſtri *aureum ſolidum* appellabant: noſtri ad *aureum ſolarem* ridicule detorſerunt.

[a] *d. l. quotiescumque. de argenti pretio.*

In his tamen legib. quas modo dixi multiplex eſt ac varia ſolidorum ſignificatio, ac pretia diuerſa. Ineptiſsime ve

me vero nostri monetales, qui nō ita pridem aureis nostris solidis characterem Solis impresserunt; quasi solid⁹ à sole diceretur. *Solidum* autem lex appellat, quia ex auro purissimo conflaretur: nihil est n. in vniuersa rerum natura quicquā auro solidius aut magis compactum; cum cætera omnia corpora vacuitates quasdam habeant inanes. Et quemadmodum aureus numus Augusti principatu, eodem pondere quo stater Atticus, quo Philippeus, quo Roseus Anglicus (:omnes didrachmi:) sub occasum imperii Romani paulatim imminui cœpit monetalium capitali fraude, quousq; temporib. Cōstantini tertia ponderis parte antiquo leuior esset: sic aureus Constantini solidus, qualis est Anglorum Angelicus, maioribus nostris vsitatissimus, paulatim pondere minutus est; ac semper minuitur Præfectorum monetalium furtis ac rapinis. Quem enim *aureum veterem* appellamus, drachmam pendit. Idem Carolo quinto rege duobus scrupulis minutus est: eius enim ponderis sunt Franci aurei tum equites tum pedites; eadem tamē bonitate qua veteres eiusdem ponderis cusi sunt Ridæi Burgundiones. Hinc ad Caroli VIII. regis imperium aureus tribus scrupulis antiquo leuior, & ceratij dodrante deterior paulatim cusus est. Ac tametsi Franciscus maior pondere ac bonitate meliores signari voluisset, nunc tamē leuiores scrupulo, & ceratij semisse deteriores feriuntur.

Cæteræ ciuitates, Venetorum inquā, Genuensium, Florentinorum, Senensium, aureos numos, quos *ducatos* appellant, & Hispani ipsi vna & eadem lege ponderis ac bonitatis, quarta inquam ceratij parte ab auro purissimo, tribusq; scrupulis à drachmali pondere percusserūt, vsq; ad Carolū V. Imperatorem. Is enim anno MDXL. aureos Hispanos duob. fere ceratijs deteriores, & quatuor siliquis leuiores cudi mandauit: ex quo duodecima pars libræ, siue quod idem est , vncia æris argentive auro publica lege misceri cœpit. Exēplo ciuitates omnes ac principes Italiæ, eadem lege numos, siliqua tamen graviores, cudi iusserunt. Pontifex ipse Romanus Paul⁹ III.

perniciosum cæteris omnibus præbuit exemplum. Is enim aureum Romanum omnium deterrimum ac leuissimũ sub Farnesiorum stemmate signauit; quippe duob. ceratiis ac semisse ab auro purissimo distantem, ac duobus scrupulis solito pondere leuiorem. Deinde Farnesius Cardinalis, cum Auenione Pontificis legatus esset, deterius in eo se gessit quam auus ipse: quippe aureos cudit auo deteriores ac leuiores. Quo factum est vt publici corruptores ac monetales Præfecti, finitimarum ciuitatum proba numismata vndique coacta corrumperēt, ac deterrima quæq; ferirent.

Et quoniã acutius auri q̃ argenti pretium intuemur, & argentũ quã aurum deprauare facilius, fraus etiã obscurior, sæpissime fit vt argentei numi quo sunt puriores, eo rarius reperiãtur; propterea q; ex optimis deterrimos conflare publica finitimarum ciuitatũ lege licet. Regales Hispani, argenteorum numismatum optimi vndiq; cõquiruntur à Belgis & Germanis, vt vnciales ac semunciales numos publica auctoritate feriant: quos à regalibus duodecima fere bonitatis parte abesse constat. Sic Lucernates, Solaturii, Vnderualdenses, ex nostris capitonibus suos conflare solent, æris fere duodecima parte admista: leuiores sunt etiam capitonib. Francorum. Etenim bonitatis ac ponderis rationib. subductis, Francorum capitonib. deteriores sunt duob. fere assib. q̃ quod subtilius à nobis libro [a] singulari disputata sunt, omitto.

[a] In Paradoxo aduersus Maestretum.

Principum quidem fere omnium legibus seuerissime cauetur; ne aurum & argentum extra fines Imperii cuiusque euehatur. Sed numquam obtineri poterit vt legib; pareatur, quamdiu commercia cum finitimis populis, vti necesse est, intercedent. Capitales etiam ab aurificibus fraudes manare solent, quas omnes si persequar, infinitus sim: nec tamen vllis legib. caueri possunt, nisi ea quam dixi ratione semel in Republica constituta; vt scilicet omnia auri & argenti numismata æquabili proportione ac pondere feriantur, & à purissimis quarta & vigesima parte tantum destent: nec aurificibus ab ea lege

discedere liceat. Ita fiet vt argentea suppellex argenteis, aurea aureis æquo pondere coemantur ac permutētur, nec quicquam venditori pereat præter opus. Sic enim vetere maiorum nostrorum prouerbio dici solebat, *in argentea suppellectile nihil vēditore perire præter opus*, cum aurifici venderetur. cur non idem quod ante trecentos annos in Gallia factum est, quod etiamnum in Hispania fieri videmus, cōsimili exemplo faciemus? At nostri aurifices sub operis specie fraudem emtoribus faciunt, ac vilissimo pretio emunt quod multo carius distrahere possint: sublata vero auri, æris & argenti confusione, fraudes à stirpe cōuelli necesse est. Vectigal etiam monetale, quod principes graui subditorum incommodo de numorum pretio detrahunt, tolli, ac potius eo nomine vectigal nouum, tum etiam ad monetalium mercedē imperari æquius est: vt olim Normani principes, & non ita pridem Poloniæ reges sanxerunt, vt numorum vis ac potestas vbiq; sit eadem sine vllo permutationis numorum detrimento.

Et quoniam ab iis qui auro, argento, ære flando feriūdo præficiuntur, pestis præcipue manat, eoq; latissime per omnes Imperii prouincias grassatur, vnam tantum numorum officinam in eodem imperio constitui necesse est, & in vrbe omnium maxima, vt publice spectantibus magistratibus numi percutiantur. Nouum id, opinor, perfectis monetalib. videri possit, præsertim nostris qui monetarum officinas habent fere viginti. At mirum videri debet nemini, qui modo intellexerit, Romanos in tāto imperio vnam tantum monetarum officinam habuisse, scilicet Iunonis templum, in quo Treuiri monetales trium metallorum, auri, argēti, æris numos sine vlla mistura signabant. Præterea Marii Gratidiani Tribuni plebis rogatione scholam constitui placuit, in qua numi probarentur. Late quoque patebat imperium Francorum Carolo Magno rege: omnes tamen monetarum officinas in Palatium coegit; quo seuerius & accuratius numi fabricarentur ac probarentur. Postea vero quam offici-

nas plures habere, & procul à principe metalla miſcere licuit, ratio quoque numaria deprauari cœpit.

Hic dicet aliquis, Perſas, Græcos, Romanos ſimplicia numiſmata æris, argenti, auri fabricaſſe; nec tamẽ adulterinos numos defuiſſe, vt videre eſt apud Demoſthenẽ,[a] Demus id quidem; ſed tanta fuit eorum raritas, vt id valde nouum videretur: quoniam facilime quiſque metallorum ſimplicium naturam, vim, ac pondus tenebat: nec tamen prius numi corrumpi cœperunt, quam metallorum confuſionem principes ciuitatum inuexiſſent, vt Marco Antonio in Triumuiratu probro datum eſt, ꝙ ab aduerſariis profectum opinor; cum adhuc inopia laborantib. Romanis Liuij Druſi Tribuniplebis rogatio non ſine contumelia reiecta fuiſſet, cum octauam æris partem argento miſceri vellet. Ex quo intelligitur argẽteos numos etiam illis temporib. à ſumma puritate nihil aut parum admodum abfuiſſe. Aurum quoque puriſſimum exſtitiſſe demonſtrant etiãnum aurea numiſmata veterum Græcorum ac Romanorum, in quibus nihil eſt admiſtum æris aut argenti, præter centeſimam partem, quæ ſine diuturno labore ac detrimento percoqui non poteſt. At etiam Veſpaſianus numos aureos conflari iuſſit, quib. tantum defuit pars auri ſeptingenteſima octogeſima octaua, vt Pariſiorum aurificibus ac monetalium Præſidi Turetano compertum eſt. Mihi tamen ſufficere videtur, ſi pars argenti & auri vigeſima quarta deſit: ne querantur monetales operis diuturnitatem & iacturam; aut ignibus imperari non poſſe. Nollem, ſi fieri poſſet, quamquam fieri poſſe docui, æreos numos ſignari; ſi tamen aliter principibus videtur, puros ac ſimplices conflari oportet. Id quidem perfacile eſt.

[a] Contra Timocratem & in titulo de falſa.

Ac tametſi antea numi noſtri partes aſſium minutiſſimæ decimam duodecimamve partẽ argenti caperẽt, nihilominus tamẽ fraudes in iis quàm plurimæ fieri ſolent, q́ minus à plebecula, cui potiſſimum eiuſmodi numiſmata cuduntur, percipi ſolent. Extat apud me Iacobi Pinatelli rei numariæ Præfecti ad Henricum II. regem epiſtola po-

la populari ſermone ſcripta; qua grauiter queritur de publica calamitate, ac monetales Pariſienſes accuſat, quod aſſes iuſto pondere leuiores, materiaq; deteriores accuderent: detrimentū vero publicū triginta ſex aſſiū in ſingulas libras eius monetæ fuiſſe demōſtrat. Ex quo intelligitur in infinita multitudine talium numorum quanta fabricatur, peculatus incredibiles fuiſſe. Idem tamē Pinatellus à Curia monetalium accepta poteſtate [a] cudēdorū denariorū ac duplorum ad officinas huius imperij remotiſſimas ſe recepit, procul à principe, ꝓcul à luce: ac tantam vim talium numiſmatum ſignauit, vt rationibus omnib. ſubductis à Iudicib. quæſtionū cēties fere ſeſtertium depeculatus eſſe cōperiatur: nec dubitauit ſeſtertium pellici regiæ numerare, quæ flagitioſiſsimi hominis ſupplicium quidem diſtulit, non ſuſtulit tamen. a Anno 1551.

Hæc igitur mea concluſio eſt, ne in minutis quidem numis metalla miſceri oportere. Sed ea quæ diximus cum in Aſia & Africa, cum item in Hiſpania & Anglia rectiſsime fiant, qui obeſt quominus idem in cæteris quoque ciuitatibus & imperiis fieri poſsit? Non dubito ſi principes inter ſe conſpirent, omnia faciliora futura. Et quemadmodum veteres à numorum percuſſione ad proplaſticen & fuſionem delapſi ſunt, idem nunc quoque nobis faciendum opinor. Nam quo numi ſolidiores fuerint, eo melius figuram tuentur, quæ in numis percuſsis vetuſtate perit. Circularis vero & æquabilis figura circumcidi non poterit, quin facile cuique appareat: nec item vllum erit ex cæmentis numorum detrimentum: nec iterum atque iterum cæmenta conflare oportebit; nec tot opificibus opus erit; nec tantum temporis inaniter conterendum in moleſtiſsima percuſsione, ſed eodem momento vis infinita numorum forma cuiuſque, loco, & ordine conſtituta exſiſtet: poſtremo numos adulterinos efformare nemo poterit, cum metallorum ea ſit natura, vt corporis capacitate ac volumine plurimum inter ſe diſtent: quod quidem volumen in numis percuſsis latet; quia percutientis

arbitrio distēdi aut cogi possunt: forma vero in q̃ liquata iniiciuntur metalla, nec distendi, nec minui potest.

Quamobrem si quis aureos numos ære admisto corrumpere volet, formæ capacitas non patietur; quia corpus æris duplo capacius est, & ratio ad aurum eadem q̃ vnius ad 2 & $\frac{1}{8}$, siue octo ad septemdecim, siquidem vtriusque massa capiatur eiusdem ponderis: contra vero si corpus vtriusque metalli eiusdē amplitudinis sumatur, auri corpus ære duplo grauius & $\frac{1}{2}$; vel vt subtilioribus ponderibus ac numeris vtamur, eadem est æris ad aurū ratio, quæ 1551. ad 729. vt quidem me spectante demonstrauit Fr. Fuxæus magnus seculi nostri Archimedes. Auri vero ad argentum ratio ea est quæ 1551. ad 929. aut fere 9. ad 5. id est, argentum corporis volumine duplo fere maius est auro, si eiusdem ponderis massam vtriusq; metalli constituamus: vel aurum fere duplo grauius erit argento, si eiusdē voluminis massam vtriusq; metalli comparemus. Æris item ad argentū ratio fere ea est quæ XI. ad XIII. aut exactissima ratione, vt 729. ad 929. nam hæc duo metalla corpore ac pondere sibi proxima sunt, colore vero dissimilima. Propius tamen argentum plumbo accedit, tum pondere, tum etiam amplitudine: id est, plumbū eiusdē magnitudinis qua argentū, tanto grauius erit argento, quanto numerus XV. maior est XIIII. vel accuratissime, vt 998. ad 929. aut huius volumen tanto maius erit volumine plumbi, si vtriusque massa eiusdem ponderis inter se conferantur. sed plumbū corruptorib. numorum inutile est, propterea quod diffluit, & ab omnibus metallis facile seiungitur. Stannum quoq; admistū cetera metalla quasi letiferum venenum perdit ac plane corrumpit: ac tametsi argento colore quam simillimum videatur, corporis tamen amplitudine ac pondere dissimilimum est: nam vtriusq; eadem fere est ratio quæ 9. ad XIII. aut subtilius 600. ad 929. Aurum vero ad stannum metallorum omnium leuissimum & corpore capacissimum, fere triplam habet rationē; id est quam 18. ad 7. vel subtilius 1551. ad 600. Ferrum item corporis ampli-

amplitudine & pondere ad argentum cæteris propius accedit. est enim fere vtriusque ea ratio quæ 3. ad 4. vel accuratissime vt 634 ad 929: sed aliorum mixturam ferre nullo modo potest: quinetiam æris drachma si in ferream fornacem iniiciatur, obstat quominus ferri materia liquari vllo modo possit ac totam aduri necesse est.

Queritur tamen Plinius corruptores numismatũ argentea lamina ferreum numum sic texisse, vt argenteus putaretur; idque appellabat *ferruminationem*; qualem me Lutetiæ numum memini vidisse. pondus tamen aut corporis capacitas fucum obductum facile detegit. aurum vero ferruminationem illam momento demonstrat, cũ ferro tanto grauius sit, quanto senarius à nouenario superatur: aut exactissima ratione 1551 ad 634. Postremum est argentum viuum, quod pondere ac volumine proxime ad aurum accedit; leuius tamen est & capacius auro: eamque fere inter se rationem habent quam 3 ad 4, vel accuratissime vt 1158 ad 1551, sed omnium celerrime igni carpitur, nec vlla vi retineri potest quominus euolet ignibus admotum.

Auri vero & argenti, opinor, summa inopia fecit, vt maiores nostri ꝓplasticen in re numaria deserere cogerentur; vel, ꝙ verius est, monetales ipsi numos ferire maluerunt, quo fraudes eorum minus perciperentur. Nostra quidem ætate numi solertissima ratione, & quidem nostrorum hominum ingeniosissimo artificio simul ac semel orbiculari figura secari ac signari & quidem prõtissime cœperunt: sed ea ratio deserta iacet, quod vsu ꝑceptum est numos nec eiusdem ponderis esse, nec formam diu tueri, & in cæmentorum multitudine ac iteratis fusionibus magnum esse detrimentum.

Quod autem diximus libram numorum tum grauiorum tum leuiorum integris numeris diuidi oportere sine vlla fractione numerorũ habet ea res incredibilem vtilitatẽ, tum ad commerciorum facilitatẽ, tum ad numorum permutationẽ: si videlicet auri & argenti, atque adeo si placet, æris libra vnciarũ 12 in numos 24, 36, 48,

72, 96,

72,96,144,192,576: non tamen æris vel auri libram in numiſmata 576.diuidere neceſſe eſt, ſed argenti dumtaxat. Omnium vero libræ partitionum vtiliſſima eſt drachmalis, ſcilicet in numos 96. Et quoniam repentinæ legum mutationes, ac rei numariæ conuerſiones graue ciuitatibus detrimentum, ſæpe quoque rebellandi occaſionem afferunt; id ſenſim fiat oportet, quo leuius incommoda ferantur. Cum enim legatione ſuſcepta ad conuentus Gallorum Blœſas profectus eſſem, iuſſus ſum à principe cum monetalibus Præfectis ac Marcello ærarii Tribuno de re numaria, qua tunc grauiſsime Reſpublica conflictabatur, conſilium capere; vbi breuiter ea quę ſuperius ſcripſimus, quæq; populari ſermone iampridē à nobis peruulgata fuerant, diſſeruimus: ſumma tamen fuit, nihil vtilius fieri poſſe. ſed tam graui morbo numario Rempublicam vrgeri, vt eam medicinam quantumuis ſalutarē, difficilime latura videretur. At nullæ medicinæ tam ſunt ſalutares quā quę faciunt dolorem. Et quoniam pocula, cataplaſmata, ſectiones nihil proficiunt membris putribus; & ignes & cauteria admouere neceſſe eſt. At paulo poſt intellexi peculatores publicos interceſsiſſe, quominus ea quæ dixi, publica lege ſancirentur. Quinetiam argētea numiſmata deteriora quam antea ſignarunt, & ex eo centies fere LLS. corraſerunt. Neq; n. dubito ſi ærosa numiſmata lege prohibeantur, ac iuſto pretio numulariis dentur, ſubditos iacturam non leuem facturos; quam princeps pro ſe quiſq; quadam ex parte ſarciat oportet: ſed illud incommodum pro tantis vtilitatibus leuiſsimum optimo cuique debet videri.

De rerumpublicarum inter ipſas comparatione, & quæ quamq; vtilitates & incommoda ſequantur. CAP. IV.

QVEMADMODVM quiſque tueri rem familiarem debeat, quibuſq; initiis familias propagari, quibus etiam moribus, inſtitutis, legibus temperari: quibus modis ciuitates fundari atque inſtitui; quibus augeri atque

que amplificari; quibus copiosissimæ, florentissimæ, beatissimæ denique effici possent, satis quidem superiorib. libris disseruisse videmur. Restat illud modo, vt tribus legitimarum ciuitatum generibus propositis, quæ quamque commoda aut incommoda sequantur, breuiter complectamur: sic enim ordo postulat, vt optimi cuiusque generis delectum faciliorem habeamus. Cum enim Rerumpublicarum genera plura tribus esse nō possint, siue vni, siue omnibus, siue paucis summa detur imperandi ac prohibendi potestas; & cuiusque generis alterum laudabile sit, alterum vitiosum: prudentis est non tantum vitiosa declinare, verumetiam honesta diiudicare, vt in optimo tandem acquiescamus.

Et quidem mihi tum vniuersa tum singula consideranti, perniciosa tyrannis vnius, tyrānorum quoq; multitudo deterior videtur; sed omnium deterrima plebis impotentissimæ potestas, quam M. Tullius ex Aristotelis sententia, *tyrannidem* quoque *maximam* appellauit. Ex his tamen omnibus nihil anarchia magis pestiferum cogitari potest; quæ nec formam ciuitatis vllam habet, & in qua imperare qui possit cuiquam, quiq; parere velit imperanti, reperiatur nemo. His igitur vitiosis generibus repudiatis, laudatarum ciuitatum optimam sequamur, quæ qualisq; sit, incommoda cuiusq; seorsum ab vtilitatibus seiungam, vt quid expetendum, quidve fugiendum sit, planius intelligatur

Ac primum quidē popularis status cęteris laudabilior videri possit, ꝙ in eo solo ius omnib. idem, ac sine cuiusq̄ gratia vel odio leges vniuersas ac singulis ęquabiles, ipsique naturæ consentaneæ inesse videantur. Vt enim natura alterum altero nec honoribus nec opibus superiorem fecit, ita quoque popularis status hunc sibi propositum finem habet, vt omnia omnib. æqua sint, nec magis quisque similis sibi sit, quam omnes omnium. Id autem obtineri non potest, nisi fortunæ, opes, honores, præmia, supplicia, imperia, iura deniq; omnia omnibus eadem sint sine vlla cuiusquā prærogatiua. Ita quidem Ly-

Argumenta pro statu populari.

curgum,

curgum, qui Reipubl.constituendæ magister optimus habitus est, fecisse videmus, cum auri & argenti vsu sublato ac tabulis omnibus creditorum vno consumtis & eodem incēdio, legem agrariam tulit: qua quidem possessiones omnes omnibus ex æquo diuisit; tum peragrata regione summam ex ea re voluptatem cepisse dicitur, cum frugibus omnibus collectis omnes cumulos exæquatos intueretur. Qua quidē re duas ciuitatum pestes antiquissimas, auaritiam inquam ac superbiam, è Laconicis finib. exterminasse dicitur, neque id tantū, verum etiam furta, rapinas, ambitum, calumniā, magistratuum sordes, factiosos cœtus de Republica sustulisse. Hæc n. æquatis omnium imperiis ac fortunis, locum vbi consistant, reperire facile non possint.

Iā vero, si hominū inter homines societas sine amicitia peritura sit, amicitiæ vero fundamentum in æquabilitate positū videatur (: hac n. re maxime amicitia fouetur ac sustentatur:) æqualitas item extra populare imperium nulla reperiatur: consequens est in popularib. imperiis humanæ consistere societatis & incolumitatis fūdamentum, idq; maxime omnium expetendum esse. qd autem optabilius est quam sublato tyrannidis metu, libertatem vnicuiq; à natura duce optima datam restitui? quid item laudabilius quam ius omnibus ęquabile constitui? quid suauitate ciuili, sublato potentiorum dominatu, iucundius, aut naturæ magis consentaneū optare possumus? hæc omnia in vno statu populari posita vidēt.

At illud quanti est, quod optimi Imperatores, prudētissimi legumlatores, acutissimi iurisconsulti, opifices ingeniosissimi, clarissimi Oratores, summi philosophi nō modo sunt ac fere semper fuerunt in popularibus imperiis; sed etiam ab iis ad omnes populos permanarunt! qd ita? nisi quod ingenia libertate quodammodo exsultant ac efferunt sese, quæ vnius aut paucorum dominatu ac inuidia quasi humi abiecta ac depressa iacēt, nihil vt magnum aut excelsum ausint.

At etiam nulla vsquam Respublica præterquā in populari

pulari consistere videtur; in qua scilicet populus publica, vel(: vt veteres loquebantur:) *populica*, vrbem inq́, theatra, vias, ærarium, opes, spolia, iura, præmia, leges, honores in cõmune quærit, iisq; perfruendis summã voluptatem capit: at paucorum vniusve dominatione cũ omnia tenentur, nihil publicum, nihil commune dici potest. In summa, cum nihil ab immortali Deo tam optare debeamus, quam vt magistratus legibus, subditi magistratib. se quã obsequentissimos præbeant, id tantum in vno populari statu spectare possumus: quia legũ summa potestas est in populari, nõ in vni⁹ aut paucorum statu.

Hæc fere à popularium hominum opinione pro statu populari argumenta ducuntur, partim verisimilia, partim etiam vera; quæ nonnulli fulcire & corroborare conantur: populariter id quidem, sed non satis ad id ꝙ volunt, accommodate. Sunt enim hęc argumenta araneorum telis haud valde dissimilia; id est subtiliter ac belle contexta, sed quæ bestiolas quidem exiguas irretire valeant, robustiores retinere non possint. Hæc igitur discutiamus.

Principio nulla fuit vmquã ciuitas q̃ summam illam honorum, fortunarũ ac imperii ęquabilitatem tueretur, vt superioribus libris demonstrauimus. Ac tantum abest æqualitas illa rerum omniũ à natura, vt eam qui retinere volet, prius naturæ leges ac iura perrũpat oportet. Quis n. nõ videtur tantũ alios aliis ac animi p̃stantia tanto excellentiores, quanto brutis animantibus homo præstabilior est, procreauisse? cur ita, nisi alios ad imperium, alios ad obsequium genuisset? quam multi stupidi, furiosi, insani, qui nullum naturæ, nullum ingenii lumen habent? num ad imperium natos esse putemus? Ac fere fit vt eadem illa natura iis quibus ingenii ac prudentiæ vim ademit, corporis infinitum robur ad imperata strenue exsequenda dederit: quibus vero animi præstãtiam eximiam largita sit, corporis vires demserit. Quod si naturæ libertas, quam populares isti tantopere prædicant, in democratia locum haberet, certe nec legibus ipsis re-

Contra Democratiam.

linque-

linqueretur, nec magistratibus imperandi prohibendique locus. at nusquam in monarchia, nusquam in aristocratia tot ac tam multi sunt magistratus; quod in democratia videmus.

Quantum attinet ad prædia communia, ad ærarium, ad rem denique publicam, nusquam rapinæ, nusquam peculatus frequētiores. Quarum rerum cum testes quāplurimos & quidem clarissimos habeamus, nullum tamen Xenophonte clariorem aut locupletiorem: idem enim & optimi Imperatoris, & sapientissimi philosophi laudibus abundans, de sua, id est, de Atheniensi Republica[a]; hæc scribit: *Ego*, inquit, *statum Atheniensium probare non possum, quod eam Reipublicæ formam amplexantur, in qua improbi ac flagitiosi meliore sunt conditione quam viri boni ac innocentes*. Si tantus vir ita sentit de Atheniensium Republica omnium quæ exstiterūt popularium laudatissima; vel vt Plutarchus scribit, *minime omnium vituperāda*; qualem sententiam de cæteris popularibus laturum fuisse putamus? In quo quidem Macchiauellus literis abusus est & otio, cum democratiam vno loco cæteris [b] prætulisset: idem tamen cum Italiam antiquo splendori restitui vellet, id non nisi à monarchia, & quidem Pontifice maximo, fieri [c] posse iudicauit. à qua sentētia rursus defecit, cum Venetiarum Rempublicam cæteris omnibus p̄stantiorem esse scripsit [d]; vt quid sentiat homo leuissim⁹ ac nequissimus, diiudicari non posit. Quid Plato? democratiam *nundinas populares* appellauit, in quib. omnia vænalia prostant. Aristoteles paucis verbis democratiā repudiauit, non tantum rationibus, sed etiam Homeri auctoritate vsus, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. Maximus item Tyrius [e] vir sua ætate clarissimus, vt pernitiosam democratiam semper fuisse conuinceret, testimonium protulit Atheniensium, Syracusanorum, Carthaginensium, Ephesiorum. *Et quidem vt populo placeat, cui vitia displicent*, inquit Seneca, *per naturam fieri non potest*.

Quamobrem Phocio Atheniensium Imperatorum fortissimus ac integerrimus, popularib. suffragiis semper con-

a Xenophon in lib. de Republ. Atheniens.

b In Liuium

c li. 1. Prin. c. 9.

d In Liuium

e Orat. 9.

contrarius, etiam populum semper à sua sentẽtia discrepantem nactus est, præterquam quod semel populus suam sententiam probauit: tunc ille admiratus, & ad circumstantes conuersus, *Quid, malum, mihi excidit, vt populi sensus cum meis congruerent!* Et quidem mirum debet videri si plebs imperia, id est, multorum capitum immanis quædam hydra, rectam vllam sententiam ferat. Certe quidem ab imperita multitudine consilium rerũ gerendarum petere; aliud nihil est, quam à furioso sanitatem. Quod Anacharsis cum omnium optime perciperet, Atheniensium conciones & concilia sine risu spectare non potuit, cum diceret Athenis sapientes rerum agendarum summam populo proponere, furiosos vero quid agendum esset, decernere consuesse. Vt tamẽ plebs imperita ac leuissima quicquam quod rectũ, quod honestum sit, decernere velit, aut possit, quis tam inops à prudentia, qui consilia ciuitatis sacratissima in vulgus manare putet oportere? num illud est sacra proculcare ac prophanare? quamquã res sacræ si exsecratæ fuerint, resecrari possunt, & prophana expiari; arcana vero imperii peruulgari sine ciuitatis interitu, aut certe sine dedecore & contumelia non possunt. Quamobrem mirum videri debet nemini, si ob eam causam populares Atheniensium, Carthaginensium, Syracusanorum ac Florentinorum status breui interierunt.

Omitto quam difficile sit populum vniuersum vnum in locum cogere; aut coactum regere ac moderari. Nec tamẽ, nisi magistratui placuerit, Senatus, nec populi cõcio haberi potest: vt Cęsar in Cõsulatu cũ Bibulũ collegã exsertis gladiis terruisset, ne semel quidẽ Senatũ, quẽ intelligebat suis conatibus repugnantem toto Consulatus anno conuocauit. Ac si quidem Consul Tribunos aut collegas sibi consentientes nactus esset, nihil nisi eorum arbitrio ac voluntate fieri poterat. Quibus rebus perspicitur, omnem populi plebisve potestatem paucissimorum magistratuum arbitrio ac libidini inseruire consuesse. At interim disidentibus magistratibus, nisi

rebus

a *Demosthenes contra Leptinem.*
b *Macrobius in Saturnalibus.*
c *Cicero in lib. de Diuin.*

rebus gerendis opportune proſpiciatur, ciuitatis ſtatum in diſcrimine verſari neceſſe eſt. Nam legibus Solonis [a] æque ac duodecim [b] tabularum, priuſquam rogatio lexve perferri poſſet, populum trinundino vocari oportuit, ac ſæpe fiebat vt auium dexter volatus (nam Romani [c] contra populorum omnium morem ſiniſtra dextris meliora iudicabant) aut ſoricis inconcinna vox, aut comitialis morbus, forte hominis ebrioſi, comitia augure nũtiante, aut magiſtratu intercedente vitiarentur. Qua de re M. Tullius cum ad Atticum ſcriberet, *Scire velim*, inquit, *num cenſum impendant Tribuni diebus vitiandis*. Idem paulo poſt, *Proſcripſit Marcellinus ſe per omnes dies comitiales de cœlo ſeruaturum; conciones turbulentæ Metelli, temerariæ Appii, furioſiſſimæ Publii.* Neque enim cõpetitores ſeipſos tantum in petendis honoribus impediebant, ſed etiam à magiſtratibus ipſis impediebantur, vt imperium retinerent. Interdum etiam Reſpublica magiſtratibus quaſi nauis gubernatore deſerta ſeditionum tempeſtatibus ac procellis miſerandum in modum iactabatur. Nam paulo ante Cæſaris Dictaturam, cum propter cõpetitorum vim nulli magiſtratus creari poſſent, Pompeius ſolus Conſul factus eſt. Quamobrem Rhæti ipſi qui nunc popularem ſtatum vtcumq; tuentur, alternis tantum annis magiſtratus creare conſueuerunt. At nihil eſt imperio populari tam inimicum, quam diuturnos honores adipiſci.

Quid autem abſurdius quam ꝓ legib. habere leuis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco ſæpius & inconſiderato impetu quã certo & explorato iudicio fertur? Quid magis furioſum quam extremis Reipublicæ periculis ab inſana plebe conſilium petere? nihil enim iniuſsi magiſtratus obire poſſunt; nec ſi poſsint velint: & vt velint, tamen audent perterriti furore plebis, quæ aduerſos caſus ac ſua peccata regerit in ipſos magiſtratus. Itaque Philippo rege fines Atticos incurſionib. infeſtante, magiſtratus attoniti latuerunt; plebs inuocata in comitium venit, nec magi-

ſtratus

ſtratus quiſquam exſtitit qui concionem haberet, vt idem Demoſthenes ipſe ſcribit. Conſimili caſu Florentini, cum Carolus V. Imperator ad vrbem exercitum admouit, adeo exterriti ſunt, vt qui pro Republica conſilium dare aut capere poſſet, nemo reperiretur. Nam legibus cauebatur, vt Prætor maximus Florentinorum pro concione populi de Republica conſilium caperet. Eſt autem plebis ea impotentia; vt quemadmodum rebus proſperis inſolentius exſultat; ſic aduerſis repente deiiciatur. Imperii vero decus ac maieſtatem quonam modo plebs vlla tueri poſsit, quam miniſtri magiſtratuum faſcibus ac fuſtibus ſæpiſsime coercent, *& in qua regenda plus pœna*, inquit Liuius, *quam obſequium valet*? Itaq; Phocio dux Athenienſium, cum ſibi ipſe audientiam facere non poſſet in concione, O, inquit, *fuſtuarium Corcyræum quouis talento pretioſius*! Ex quo quidem intelligitur grauitatem imperii ac maieſtatis pondus plebem ſuſtinere non poſſe; in qua tamen ſumma Reipublicæ conſiſtit.

Sed his omiſsis porro progrediamur. Nemo eſt enim qui dubitet ciuitatum omnium finem extremum, eundemq; optimum in eo poſitũ eſſe, vt pietate, iuſtitia, fortitudine, in primiſq; prudentia floreant. His n. artib. humana ſocietas conſeruatur. At populare imperium his artib. ac virtutib. omnibus eſt ac ſemper fuit inimicum: quoniam *plebs id vnum*, inquit Xenophon, *propoſitum habet, vt impudentiſsimum ac flagitioſiſsimum quemq; ad ſummos honores & imperia proueheat*: alioqui peſsime ſibi conſuleret, ſi virtute ac integritate præſtantib. viris imperia mãdaret. Ab his n. imperio ac poteſtate ſumma ſpoliata profligaretur: propterea quod bonorum ac fortium virorũ perquam exigua, improborum autem infinita eſt multitudo: quæ ab honoribus ac magiſtratibus, ſi bonis ac ſapientibus imperium tribueret, arceretur. Eam ob rem populus Athenienſis improbos ac impudentes colit & amplexatur, hiſque omnibus qui ſibi blandiuntur, audientiam facit; integritate vero ac iuſtitia claros exſecratur.

tur. Propterea Rempub. Atheniensium probare, inquit non possum, quod statum omnium deterrimum sequãtur: eos tamen laudo, quod eum statum amplexi omni ope, cura ac industria conseruant ac tuentur; quodque integritate ac iustitia præstantes viros ab honoribus & imperiis quam longissime repellunt; quod proscriptione & exsilio fatigant; quod sceleratos ac flagitiosos amant; quoniam, inquit, vitia quæ tibi ac bonis omnib. vsq; adeo displicent, populare imperium fouent ac tuentur. Iustitiam vero plebs auersatur, vt potentiorum ac nobilium domos euertat ac diripiat, sceleratorum quib. imperia mandat, opibus & consiliis elata. Ex quo fit, inquit, vt popularis illa ciuitas perditorum sit ac flagitiosorum hominum sentina, qui plebem aduersus innocẽtes ac bonos ciues armare & inflammare consueuerunt. Leges autem optimas plebs aspernatur; quippe quæ ab eius nutu ac voluntate pendent. Hæc sententia fuit Xenophontis, hoc iudicium summi viri de Atheniensi Republica, quam popularium ciuitatum clarissimam fuisse tradit, nec in ea quicquam immutandum putauit quãdiu popularem statum retinere vellent. Consimile, quãtum quidem opinor, Marcelli [a] iurisconsulti iudicium habemus de meretrice, quam turpiter facere scribit, ꝙ pudicitiam prostituat: sed quoniam verecundię fines transiliit, non turpiter facere quod bene, & grauiter impudens ex artibus meretriciis quas profitetur, quæstus quantum quidem potest vberrimos facit. Ita Xenophon popularem statum deterrimum esse confitetur; sed ad eum retinendum prudenter eos facere iudicat, qui virtutibus omnibus bellum indicunt. Hoc igitur ciuitatis genus qui probat libertatis specie proposita, virtutum interitum earumque oppresionem tetram ac detestabilem, gloriosam putat.

a l. 4. de condic. ob turpem.

Scelerum impunitas in statu populari.

Et quidẽ popularium fere ciuitatum summa lex est, *ne ciuis quisquã quantumcumq; scelus siue in deos, siue in homines admiserit, capite feriatur* [b]. quinetiã Romanis legib. seuerissime cauebatur, ne verberib. [c] ciuem cædere liceret.

b Leges Valeria tres, lex Sempronia.

c Lex Porcia. Cicero pro Rabirio perduellione.

At ne

At ne vllis quidem magistratibus nec ipsi Senatui Romani ciuis libertatem minuere vllo modo licebat. Itaq; Verres, vt alios omittam, diuinis & humanis legib. fœdissime proculcatis, repetundarum ac peculatus omniumq; sordium & corruptelarum reus, iudicioq; publico damnatus, grauissimam pœnam Reipublicæ pẽdere visus est, quod ex Vrbe excessit. cur ita? quia populares status libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. At Coriolani, Scipiones, Cicerones, Rutilii, Metelli, reb. præclare gestis exsilio damnati sunt. Ita quoque Hermodorus Epheso; Aristides Iustus, Themistocles, Thucydides, Athenarum vrbe pulsi sunt. Miltiadem vero carceribus, Socratem veneno necarunt, ac tametsi Phocio nõ modo Atheniensium, sed etiam omnium suæ ætatis virorũ clarissimus haberetur, & qui quadragies quinquies Atheniensis exercitus Imperator creatus, vitam summa integritate vitę ac innocentia sine vllo probro transegisset; nihilominus calumniator quidam de fece plebis ausus est ad populum, quem intelligebat Phocioni iratum, rogationem huiusmodi ferre; *Vellent iuberent Phocionem ac socios necari*: Hanc vocem populus tanto plausu excepit, vt omnes assurgerent, ac manib. elatis ciues fortissimos ac innocentissimos capitis damnarent: nec defuerunt, qui sertis & corollis redimiti, cum seruis ac fœminis in comitium profecti sint, vt sententiam capitalem ferrẽt. Qua re perspecta, *Me quidem à vobis*, inquit Phocio, *dãnari facile patior; sed cur isti?* ad quem populus; *Quoniam*, inquit, *tibi sunt amici*: nec prius furor plebis insanientis cõquieuit, quam omnes sine iudicio, sine accusatione, sine vlla causa necarentur [a].

[a] *Plutarch. in Phocione.*

Nec vero sperandum est vt plebem; cum bonis insultare cœperit, pudor vllus à turpitudine, aut ratio à furore reuocare possit. Itaque cum Demosthenes sceleratissimos quosq; euadere, ac in primis Antiphontem capitalem hominem populi iudicio absolutum videret, eundem Areopagitarum sententia reum capitis peregit,

a Plutarch. in Demosthene.

parum admodum de populi iudicio ſolicitus[a]. Ex quo perſpicuum fit maieſtatis in populo vim pene nullam fuiſſe, aut proculcatam iacuiſſe. Et quemadmodum in populari ciuitate omnia imperia, magiſtratus, curationes publice væneunt; ita quoq; à ſordibus & corruptelis nihil ſanctum aut purum eſſe poteſt. quinetiam M. Marius modios argẽti plenos in comitium[b] diribitores ferre iuſſit, vt ſuffragia plebis lucro inhiantis coemeret. Idẽ Cneum Pompeium feciſſe legimus. Quamobrem mirũ videri non debet, ſi magiſtratuum ac iudicum ſordes & corruptelas incredibiles in Romanorum ſcriptis legimus[c]. fœdius etiam Athenis Stratocles ac Damoclides ineunte magiſtratu ad auream meſſem ſe proficiſci publice iactabant.

b Plutarch. in Mario.

c Cicero pro Cluent. in Verrem.

At ſi quidẽ iura, iudicia, leges, honores, imperia, magiſtratus Athenis ac Romæ tam turpiter ꝓſcribi conſueuiſſe videmus, q̃ tamen opibus ac fortunis omnium florentiſſimæ exſtiterũt; quid de ciuitatibus egeſtatę ac inopia laborantib. iudicandum? Cum n. Megarẽſes Theagenem principem imperio ſpoliauiſſent, tanta licentia viuebant, vt locupletiſſimos quoſq; impune diripere liceret; vt eſt apud Platonem. Non aliter Heluetios diutiſſime pulſa nobilitate feciſſe legimus, qui quem diripiendum plebi prodere vellent, pro foribus eius humanã figuram aut perſonam ramis ſubiectis collocabant; nulla mora quin extemplo fortunis omnib. locupletiſſimus quiſque ac innocentiſſimus ciuis ſpoliaretur.

At qui popularem ſtatum Romanorum tantis laudibus efferunt, cum potius virorum fortiſſimorum & clariſſimorum laudes ꝓſequi p̃ſtabilius fuiſſet, quã ciuitatis formam; non vident quot & quantis ſeditionibus ac bellis ciuilibus, & quam ſæpe iactata ſit illa ciuitas; plebẽ à patribus toties diuiſam; toties furioſiſſimos Tribunos turbulentis concionib. optimo cuiq; ciui exſilium, mortem intentare ſolitos toties in media ciuitate, in campo Martio, in Curia, in ipſis templis deorum cædes ciuium editas; in ipſo Iouis Statoris Capitolio Tiberiũ, poſt etiã Caium

Caium Gracchum, Drusum, Saturninum, Sulpicium, crudeliter mactatos, nec sacrosanctæ, id est, Tribunitiæ potestatis fiducia fuisse tutos; toties Consules ac Tribunos, imo Consules inter ipsos, ac Tribunos inter se vicissim pro Rostris, in senatu, coram populo capitalibus dissidiis ac secessionibus ciuitatum perturbantes, contrariasque leges, edicta contraria promulgantes. Cum enim Cassius Consul edicto Latinos & Hernicos vrbe excedere iussisset, Virginius Collega edictum huic contrarium promulgari [a] iussit; non tantum vt collegæ auctoritatem frangeret, verumetiam vt ciues inter se & cum peregrinis in Vrbe media committeret. Quid autem indignius, aut à ciuili societate magis alienum, quam ciues sub toga candida ferreos thoraces ac loricas indutos ad honorum petitionem quasi ad prælium proficisci, & in ipso foro sæpe contrarias acies ciuium instrui? *Lapidationes*, inquit ille [b], *in foro sæpe vidimus: non sæpe, sed tamen nimis sæpe gladios.* Idem paulo post; *Meministis*, inquit, *corporibus ciuium Tiberim compleri; cloacas refarciri; è foro spongiis effundi sanguinem.* hæc ille.

[a] *Diony. Halicar.*

[b] *Cicero.*

At videre mihi videor Sulpicium Tribunum Mario impellente, decreta Senatus ac magistratuum imperia proculcare, vt Syllæ prouinciam eripiat; seditiosis concionib. quasi furiarum facibus plebem ad arma vocare; cōcursationes omnium ordinum, omnium ætatum ciuitatem turbare; Syllam cum exercitu redeuntem ciuili sanguine Vrbē ipsam fœdare, domos partim diruere, partim inflammare; milites effusos sine vllo sexus, ętatis, ordinis discrimine obuios contrucidare; vndique gladiorū fulgorem oculos præstringere; vndique armorum sonitus, vndique cadentium tectorum fragorem audiri; puerorum eiulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus vias omnes circumsonare; cædes stupris, stupra cædibus misceri; vrbem denique totam in suorum ciuium cæde ac sanguine natare; post excedente Sylla, Marium redire; arces occupare; comitia turbare; magistratus arbitrio suo creare; Sylla-

nos deiicere ac fugare, cædes cædibus rependere. nec ita multo post Syllam rursus cum exercitu reuersum tota Italia grassari, ac locis omnibus inauditas crudelitates ac ciuium strages edere, atq; adeo in funeribus Reipublicæ exsultare ac tripudiare.

In summa, si quis popularium ciuitatũ veterem memoriam repetat, ꝓfecto comperiet, aut cum hostib. aut cum ciuibus sempiternum bellum gessisse: & quandiu floruerunt, non populari, sed sapientissimi cuiusdam ciuis imperio, nutu, consiliis, quasi regia quadam potestate, moderatas fuisse. Quãdiu floruerunt. Athenæ nõ populi, sed Senatus Areopagitarum imperio tenebantur. Postea vero q̃ à Senatu ad populum omnis delata potestas est, Periclis vnius arbitrio omnia regebãtur: quẽ rectissime Thucydides ciuitatis imperium habuisse confitetur. Florentini perpetuis fere seditionum fluctibus iactati sunt, quousque Laurentius Medices imperium arripuisset: hinc Soderin. in concione quam habuit ad populum de conuertendo statu, ciuitatem quidem antea specie popularem, re ipsa vnius Laurentii dominatione occupatam fuisse dixit: paulo post imperio plebi restituto ad furores ciuiles relapsos non prius cõquieuisse quã regem haberent. Romanam vero ciuitatem quis nõ videt perpetuis hostium bellis implicatam, vix tamen à ciuilibus vmquam abstinuisse? quod igitur stetit, quod legibus & armis aliquamdiu floruit, Menenio Agrippæ, Furio Camillo, Papirio Cursori, Fabio Maximo, Catoni Censorio, Marco Scauro, Pompeio Magno laus illa, nõ populo debetur. Quamobrem Liuius[a], *Sub vmbra Scipionis*, inquit, *Vrbem terrarum dominam latere; nutus eius pro decretis Patrum, pro populi iussis esse.* Stetit etiam aliquamdiu popularis Thebanorum status; sed Pelopidæ, sed Epamynondæ imperio singulari[b] stetit: quos cum amisissent, non ita multo post populare imperium amiserunt: perinde vt Athenienses amisso Pericle Imperatore fortissimo ac prudentissimo, ciuitas quasi nauis amisso gubernatore & ereptis Areopagitarum Senatui guberna-

a lib. 38.

b Plutarch. in Epamynonda.

bernaculis, in alto fluitare ac seditionum ciuilium procellis agitari cœpit; cum alius ancoras iacere, alius portum tenere, alius vela facere conaretur, oborta tempestate fœdissimum sui naufragii spectaculum, & hostibus iucundissimum exhibuerunt[a]. Ac tametsi tyrannis triginta vrbe pulsis ad imperium populare redierunt, Demosthenes tamen in populi concione dicere ausus est Atheniensium imperium penes aliquot Oratores esse, à quib. duces exercitus penderent, qui trecentos ad summum ciues alios aliis attributos haberent; quorum arbitrio emptis aut eblanditis suffragiis omnia in Republ. maxima gererentur. Honores autẽ ac imperia promercalia fuisse Plutarchus scribit; idq; popularium omnium ciuitatum commune malum appellat. Liuius enim de Tarentinorum populari statu ita scribit: *In potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse*, ac paulo ante popularis Romanorum imperii occasum, Crassi, Cæsaris ac Pompeii quod *Tricipitium* vocabant, arbitrio ac potestate imperium illud tenebatur: sed cum alter hostili, alter ciuili bello cecidissent, tertius principatum arripuit. Quibus rebus intelligitur populare imperium sine prudentissimo gubernatore diu consistere nõ posse; hinc vero summa potestate tributa, tyrannidem consequi.

a Polybius li. 6.

Hic mihi occurrat aliqs, statum Heluetiorũ popularẽ esse, præclarum tamen videri, ac iam trecentos amplius annos armis ac legib. optimis floruisse; tyrannidem etiã non modo à suis ceruicibus, sed etiam ab alienis strenuissime depulisse; nec minus domestica quã militari disciplina tranquillum statum tueri. Demus hæc omnia. Sed antea causas aliquot aperuisse videmur; scilicet statum quinq; ciuitatũ minorum, etiamsi cæteros libertate superare videantur, gubernandi tamen ratione optimatũ rationem sequi. Facit etiam effera quodammodo locorum natura, vt libertatem popularẽ auidius amplectãtur; item ferocissimum ac seditiosissimum quemq; foras erumpere, vt alienis principibus inseruiant; reliquias

plebis tenuium & opificum imperii minime appetentes facile in obſequio magiſtratuum retineri; maximam vero partem ab armis diutiſsime iampridem, vt pace ac tranquillitate fruantur, abſtinere: poſtremo ciuitates omnes, quæ, paucis quibuſdam exceptis, in ſumma inopia verſantur, tot ac tam multis fœderibus ac ſocietatibus inter ſe & cum finitimis aptas & colligatas eſſe, vt à ſe inuicem diuelli nõ facile poſſint. Et quemadmodum ii qui in dẽſiſsimis tenebris, aut per abruptos præcipitesq; locos iter habent, manibus ac veſtibus ſeſe mutuo complectuntur, vt alter alterius ope ac ductu nitatur: ita quoque Heluetii in lubrico popularis imperii ſtatu conſtituti mutuis auxiliis ac ſocietatibus quam arctiſsimis vinculis inter ſe coniuncti, viam ſibi muniunt tutiorem; nec ſi à mutuo complexu diuellantur, diu conſiſtere poſsint. Quamquam popularem illam ſocietatem ac libertatem nobilium ac locupletiorum ſanguine fũdatam & auctam fuiſſe quis non videt? Victoriam Baſilienſem Ludouici XI. Delphinatis auſpicio partam ſecuta eſt nobilium, qui Ludouici partes tuebantur, cædes ac proſcriptio, & earum maxime familiarum quæ Sembaciæ cladi ſuperfuerant: pauciſsimi quidem Bernatum ac Tigurinorum ope & gratia incolumes reſtant. Argentinenſes vero, Lindauii, Senenſes, Genuenſes, Florentini, vt popularia imperia ſtabilirẽt, antiquam nobilitatem pene à ſtirpe auulſerunt. Deterius etiam Florentini, qui deleta aut exacta nobilitate, gubernacula tenuerunt: ſed cum ordines ciuium tres feciſſent, grãdium mediocrium & plebeiorum; hi quidem, grandes de imperio deturbarunt; reliqui ordines rurſum de principatu inter ſe tantis furoribus exarſerunt, vt riui ſanguinis per vias percurrerent: poſtremo cum ſumma rerum ad fecem plebis delata eſſet, à mutuis cædibus & ſtrage non ante conquierunt, quam Pontificis maximi ac finitimarum vrbium conſilio ad principem peregrinum, vt antea diximus, gubernacula detuliſſent[a].

[a] Antonin. & Machiauel. in l. flor. Florẽtin.

Eſt autem plebi quodammodo inſitum nobilitatis odium,

dium, cum intelligunt ex ipsa plebecula magnam partē vel opibus, vel cæde cuiusquam nobilitatem sibi peperisse, & infimorum contemtu aut armorum vsu præ cæteris intumuisse. Quamobrem Argentinenses, cæsa ac prostrata nobilitate, cum imperium populare inuasissēt, legem communib. suffragiis tulerunt, ne quis summos in ciuitate magistratus adipisceretur, nisi à cerdonibus, aut coriariis, aut id genus sordidis opificib. stirpem traxisset. Id enim veteribus Græcis vsitatum erat, vt in iis ciuitatib. quæ popularia imperia stabilire ac tueri vellent, ciues omnes, quantum quidem fieri posset, opibus, honoribus, imperiis ac vitæ conditione exæquarent: ac si quis prudentia, iustitia, fortitudine, aut vlla virtute cæteris præluceret ac emineret, hunc ostracismo exterminabant; aut ne virtuti tam aperte bellum indicere viderentur, accusationibus & calumniis opprimebant: atque id vnum efficere conabantur, vt singuli ciues non magis sui similes essent quam omnes omnium. Argentinensium lex.

At etiam Plato Socratis nomine, non bona tantummodo, verumetiam vxores ac liberos omnium communes esse optabat, vt sublatis MEI ac TVI vocib. quasi dissidiorum fomentis, summa concordia ac trāquillitate viueretur. Quæ disciplinæ si sibi consentiant, ciuitatum omnium interitus sequetur: non quia metuendum sit vt ex ciuitate familia sit eadem futura, quemadmodum Aristoteli visum est; sed quia ciuitates ob id maxime constitutæ sunt vt sua tuerentur, quodq; discordiarum vberiora aut fœcundiora semina nulla sint quam in rerum omniū cōmunitate. quamquā familia ipsa principes vno plures ferre nō possit. est autem familia ciuitatis imago. Et cum Biantem popularis homo inepte interpellaret, vt statum popularem in sua ciuitate stabiliret; ille sapienter, *Fac*, inquit, *tuam familiam popularem*. Ex quo intelligitur eos qui omnia omnium in ciuitate communia, paria, similia, imo eadem efficere concupierunt, vt quasi ex vna ciuitate vnam familiam constituerent, vni quoque principi, vt in familia, summum imperium manda-

re,& eandem quam in recta familia disciplinam seruare oportere: non autem honorum,imperii ac fortunarum æquationem ꝓponere,qua nihil natura, nihil diuina lege magis alienum cogitari potest: hæc enim disertissime sua quemq; tenere,& ab alienis non tantum manus, verumetiam mentes ac sensus ipsos iussit habere continentes. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi, qui naturæ legibus omnia fuisse cōmunia putant: neque enim præcepta diuina legi naturæ dissētanea esse possunt.vt rectissime sapientiæ Magister scribit,legem matris & iussa patris,id est,Dei ac naturæ disciplinam sibi consentiētem,modis omnibus exsequi quemque oportere.

Libertas autem illa q̃ in popularib.imperiis tantopere vigere putant,in eo maxime versatur,vt suis quisq; bonis vxore,liberis tranquille fruatur; nec sibi aut suis vlla vis inferatur,aut si fuerit illata, vindicetur. Quod si bonorū æquatio capitalis optimo cuique videretur, multo certe capitalior honorum & imperii æquatio debet videri:quia fortunis & opib. frui cōmode quisq; potest,si copia datur, imperādi vero prudētia nō nisi paucissimis est Dei munere & concessu tributa: vt in statu populari prudentissimo cuiq; imperium tribui sit necesse. Quinetiam populi qui nullam ciuitatis imaginē habent,ducē aliquem qui cæteros regere,q ius petentibus dicere possit, creare coguntur: vt in Guzulana regione Africę ac Fessæ finibus,accolæ Magnani montis ,si quem peregrinum prætereuntem viderint, q prudētia præstare videatur,hunc consistere cogunt vt ius vnicuique tribuat[a].

a leo Afer.

Popularium autem ciuitatum ea fere lex est, aut certe esse debet, vt qui eandem imperandi prudentiam nacti sunt, eadem imperia sortiantur; quod si alius alio sapientia præstet plurimum, non sorte sed suffragio imperium deferatur. Quis autem non videt inter homines tantum discrimen esse,vt alii quidem belluis ipsis multo inferiores sint;aliis vero tantum ingenii ac sapientiæ lumen inesse, vt dii quidam aut angeli quibus diuina lex affulsit,moderandis ciuitatibus cœlo delapsi videantur.

At

At qui æquationem honorum ac imperii in statu populari constituunt, imperitis, furiosis, denique sensibus ac mente captis perinde vt prudentibus gubernacula tribui volunt. Numerantur enim suffragia multitudinis, non ponderantur: furiosorum autem ac imperitorum vbique multitudo partibus infinitis maior est quam sapientum; si modo verum est Salomonis, quod Græci Apollini tribuunt, illud oraculum.

Vir bonus & sapiens, qualem vix repperit vnum
Millibus è multis olim consultus Apollo.

Quamquam qui & honorum & bonorum æquationem in ciuitate quærunt, iidem firmissima concutiunt ciuitatis fundamenta; amicitiam inq̃, ac beneuolētiam, quæ inter pares vix subsistere potest: inimicitię vero nusquam maiores quam inter pares; siue quod alter altero superior fieri velit, siue quod alterius ope alter carere potest. Quamobrem videmus non modo cœtus iure ciuili sociatos, sed etiam populos omnes iure gentium, atque adeo rerum omnium vniuersitatem iure naturæ disparium coniunctione & amicitia multo melius conciliari ac foueri; quod alii aliorum opibus & auxiliis carere non facile possint: non aliter quam in humano corpore, quod ipsum ciuitatis bene constitutæ imago quædam est; ac præstantissima forma; in quo nullũ est membrum cuius vsu ad vniuersi corporis salutem aut decus cætera membra vacare possint: & quæ imperitis minus vtilia putantur, cæteris alimẽtum præbent: vt sapienter olim disseruit Menenius Agrippa ratione salutari, qua plebem Romanam a Patribus discedentem reuocauit.

Popularia qdē imperia principio gratiosa ac præclara videntur; contra quam in monarchia fieri solet: sed hæc ingentibus vastisq; fluminibus consimilis est, quæ quidem ab ortu ipso exigua sunt, longo tamen aucta tumefactaque progressu, eo maiores vndas voluunt, & capacioribus alueis feruntur, quo à fontibus ac capitibus suis longius recesserũt. Popularis vero status vẽto similis est, qui vnde oritur, vehemẽtissimus est; ad longinqua tamen

tamen fractus debilitatusq; peruenit. Quæ à me copiosius disputata sunt, vt eum errorem iis eriperem; qui rerum nouandarũ cupidi, monarchias humano generi salutares euertere, ac populares status libertatis & æquationis specie stabilire conãtur; qui tamen quauis tyrannide multo deteriores sunt, nisi singulari quorundam imperio ac sapientia dirigantur: Quamobrem quæ Reipublicæ Heluetiorum moderandæ ciuitatis scientia clariores iudicantur, tametsi popularis imperii imaginem præ se ferunt, aristocratica tamen ratione gubernantur ac duplicem aut triplicem Senatum habent, vt plebs infima quam minimum imperii arcana sentiat, & ab ipsis gubernaculis quam lõgissime remoueatur. Cœtus vero Mantineorum veterum more per Curias discretos, quas ipsi *Schaffas* appellãt, distribuunt, quibus præsunt Decuriones. prudenter id quidem, vt & facilius plebs in officio contineri, neue simul coacta ac seditiosorum ciuium querelis excitata, tumultus ciere possit.

Et quoniam statum Reipublicæ conuertere aut immutare, ne sapientissimi quidem ausint, qualemcumq possumus tueri, ac modis omnibus emendare debemus. Est autem popularis status ab vniuersa natura plane discrepans: quare diuturnus esse nõ potest, nec vlla re magis conseruatur quam seuerissima legum optimarũ exsecutione; in quo quidem laudabilis est Heluetiorum disciplina, quod contra veterum Democratiarũ leges supplicia, de improbis ac flagitiosis seuerissime reposcit; nec vlla capitalium scelerum venia speratur: ac si quidem ciuitates principum aut sociorum gratia contra legum seueritatem exorari se patiuntur, puniunt quidem aliquãto leuius; pœnas tamen effugere difficilime dãnati possunt: quam seueritatem si remittant, statum diu tueri nõ poterunt. Nam vt ægra corpora vigilantibus medicis & congruenti diæta sustentantur: ita quoque populare imperium omnium deterrimum, si legum seueritatem ac magistratuum accuratam diligẽtiam remittat, in periculo versari necesse est. Atque hæc de populari statu:

Sec

Sed luctatio difficilior est cum iis qui aristocratiam tuentur. Huius ergo vtilitates quoq; explicemus. Nam si laudanda est in rebus omnibus aurea mediocritas, & extrema vitiosa declinanda, vnius æque ac omnium imperia quasi extrema quædam repudianda sunt, vt in aristocratia, id est, in optimorum imperio, velut in medio acquiescamus, vt si 10000. ciuium censa fuerint, cētum optimi ciuitatis principes creati, sapientissimis consiliis ac iustissimis imperiis statum ciuitatis tuebuntur. Hunc autem numerum centenarium medium esse constat inter vnum ac decem millia geometrica proportione cōstitutum. Si numerus ciuium minor maiorve fuerit, optimatum quoq; numerum minui vel augeri oportebit. Illud etiam optimatum status cæteris laudabiliores & optabiliores facit, quod imperium dignissimo cuiq; tribui oportere natura ipsa docemur; dignitas autē ex virtute aut ex nobilitate exsistit: vtrumuis dixeris, status optimatum futurus est. Quod si dignitatem opibus metimur, cum locupletiores vbiq; pauciores sint, egentium vero multitudo pene infinita, etiam ex censu statū paucorum æque habituri sumus: aut si fortes, magnanimos, prudentes, qui etiā admodum pauci sunt, cōquiramus, (hunc enim proprie *statum optimatum* appellant) ex his rursus aristocratia exsistet. Si vero ciues omnes improbi aut ignaui sint, vt non sit alius alio melior, sed alius alio deterior certe ex opibus ac censu statum constituere præstabilius est; quippe omnium accuratissime Rempublicam tuebuntur, quorum maxime interest tutam ac saluam esse, & qui necessaria reipublicæ munera subeunt; tenui vero plebi Rempublicam credere periculosum est, ne extremis temporibus desertā esse patiatur. Prudenter itaq; Titus Flamininus, qui Thessalorum ciuitatibus locupletissimos quosq; imperare voluit, quod eorū potissimum interesset saluas esse. Iam vero necessitas ipsa nos ad statum optimatū impellere videtur: quoniam & in vnius, & in omnium dominatione semper senatui ac sapientibus imperii arcana summamq; rerum com-

Aristocratiæ vtilitates.

Rempublicam iis committendam esse quorum maxime interest tutam ac saluam esse.

cōmittere, aut omnia deorsū sublapsa ruere necesse est. quo fit vt per naturā optimatum statum sequi cogamur.

Contra aristocratiam.

Hæc breuiter à nobis allata sunt; quæ copiosius amplificari video posse, nihilominus tamē adduci nequeo, vt status optimatum monarchia laudabiliores esse putē. Primum enim mediocritas illa quam quærimus, non in medio rerum ac numerorum, sed in ratione tantum cōsistit: vt liberalitas media inter extrema vitiosa propius abest à prodigalitate quam ab auaritia[a]. at medium illud optimatum quod inter vnum ac multa quasi extrema vitiosa intercedit, non in ratione est sed in numero, quē vbique tam varium esse oportet, quam varia est ciuium multitudo: hanc autem momentis omnibus augeri vel minui videmus. Ita futurum est vt quibusdam in ciuitatibus optimatum numerus maior sit futurus quam in plerisque popularibus imperiis. Etenim Suitensium popularis Respubl. ciues habet haud multo plures quam Venetiis optimates numerentur. Igitur si 40000. ciuium in Republica censa fuerint, quatuor millibus optimatum geometrica proportione imperium dari oportebit, & eadem incommoda quæ de populari statu dicta sunt, optimatum imperia sequentur. Quę præcipua causa est cur aristocratiæ semper diuturniores fuerunt, in q- bus pauciores erant optimates: vt Lacedæmone nō plures triginta; Pharsali non plures viginti, statum diutissime ab interitu seruarunt. Non est igitur medium numeri, quod vnum inter ac multa intercedit, vnde mediocritas laudabilis petenda sit.

a Arist. Ethicor. 1. aliud est medium rei, aliud medium rationis.

Aristocratia quæ pauciores habet optimates. diuturnior est.

Quod autē dici solet, dignissimis quibusq; imperium tribuendū, ad monarchiā verius quā ad optimates pertinet; inter quos vnum aliquē eminere ac cæteris virtute pstare necesse est, & cui summū imperiū debeatur: quoniam fieri nequit vt omnes omnibus virtutibus æquari possint. Nam quod attinet ad consilium ciuitatis, superius docuimus à maiestate semper diuisum fuisse, aut certe Senatus non sit. Argumento probabiliore vsus est Plato, cum optimatum imperium cæteris præstabilius diceret,

ret, *quoniam*, inquit, *in vno tot ac tam multæ virtutes, quot & quãtæ principi optimo necessariæ sunt, vix vmquã reperiantur.* ſed illud captioſe: nã ſi difficile eſt vnũ aliquẽ tot virtutibus excellentẽ reperire, longe difficilius erit multos imperio dignos enumerare. Et certe Soderinus Florẽtinorũ Prætor maximus in cõcione ad populũ eodem argumento quo M. Agrippa apud Auguſtũ vſus eſt cũ diceret ariſtocratiam paucorum tyrannorũ ſtatum ſibi videri, ac præſtabilius eſſe non plures vno tyrannos habere.

Ac ſi quis putet in optimatum multitudine bonorũ ac fortium ciuium numerum fore maiorem; populum vniuerſum imperare æquius erit, vt plures in tanto numero futuri ſint. Vtrumque tamen imperio inutile eſt, propterea quod in omni cœtu ac vniuerſitate, ſeu optimatum, ſeu populi totius ſuffragia non ad põdus exiguntur, ſed ad numerum: ac optimorum bona pars ſemper à deteriore ſuperatur: quo fit vt optimorũ paucitas in magna multitudine perinde vt ſalis ſcriptul' in lacu nullam vim exſerere poſſit. Ita quidem ſæpe contigit in ariſtocratica imperii Germanici poteſtate, principes eccleſiaſticos numero plures ſemper interceſsiſſe, quominus fraudes Pontificiæ coercerentur; eoſdem cæteris repugnantibus regi Franciſco [a] bellum indixiſſe: quod multis retro ſeculis inauditum erat: ne laici principes ab Imperatore circumſeſſi, vllam à rege ſalutem ſperarent. In ſumma, quo plura in cœtibus, in Senatu, in concilio, in comitiis fuerint capita quę iura ſuffragiorum habeãt, eo perturbatiores ac difficiliores rerum exitus reperiantur. Quamobrẽ Veneti, vt hiſce difficultatibus occurrerent, ſumma quæque in Republica ſeptem viris aut ſapientibus deliberanda ſępiuſque decernenda committunt, ne arcana imperii in vulgus manare poſsint.

a Anno 1543.

Dem' tamẽ cũ optimatib. omnib. cõſilia tuto cõmunicari, nec foras erumpere: quid difficilius quam paucos optimates infinitam multitudinem ab honoribus & ſuffragiis interclusãm imperio coercere? Vt enim plebs à potentioribus contemnitur: ita quoque aduerſus poten-

potentiores inuidia flagrare consueuit: quo fit vt si optimates dissideant inter se, id quod necesse est, si artes imperatoris colant, cupidissimus quisq; laudis ad plebem conuertatur, vt frangat potentiorum opes: vt superius diximus de statu Genuensium, Florentinorum, Senensium, Agrippinensium, Tigurinorum, Argentinensium, Lindauiorum, Phocensium, Samiorum, Trœzeniorum, Amphipolitarum, Corcyræorum, Mitylenensium, Hestiæensium, Cnidiorum: in quibus ciuitatib. optimates à plebe cæsi, fusi, prostrati aut imperio spoliati feruntur. In cæteris ciuitatib. optimates in tanta diffidentia vitam trahunt; vt nisi arces minutissimas habeant, à plebe tuti esse non possint. interdum vero tantus est plebis metus, vt optimates non nisi in arce consilium pro Repub. capiant: vt Benizenetæ, quæ est in Teleusini finibus, optimates omnes in eadem arce domiciliũ habent, non modo vt à plebe tuti sint, verumetiam ne quis patriciorum arcem ac tyrannidem occupare possit. Ita quondam Mileti pulsis tyrãnis tenues aduersus potentiores arma ceperunt: fusa tamen, & sub imperium subiugata plebe, optimates Rempu. tenuerunt, sed in tanto metu, vt consilium habituri in naues conscenderent, ne popularium insidiis interficerentur [a], vt Samiorum Patrib. contigit. qui dum consilium de Repub. caperent, omnes cęsi sunt à plebe [b]. Quo fit vt Patres plebem in optimatum statu ne aduersus hostes quidẽ armare ausint, ne ferocior facta cum potentibus de imperio contendat: nec ipsi pręlia committere, ne vel ab hostibus deleantur, vel fracti ac debilitati facile à popularibus de imperio deiiciãtur: nec tamen si peregrinos milites euocauerint, ab iisdem tuti esse possint: quibus periculis vacat Imperium populare. Optimates autem ab hostibus circumsessi, plebem imperio coercere difficilime possunt: nam si vim adhibeant, bellum domi nõ minus periculosum quam foris gerendum erit: nec honores ac magistratus cum plebe communicari possunt, nisi populare imperium stabiliatur: aut si magistratuum & honorum partem aliquam plebi

a *Plutarch.*

b *Thucydid.*

plebi tribuant, tantundem de optimatum imperio detrahi necesse est: stabilius tamen erit imperium potētiorum, ac seditionibus minus opportunum.

Quamobrem Veneti, cum plebe cōmunicare solent minores aliquot magistrat⁹ & curationes; imo vero primicerium: cuius sum̄a in Republica dignitas est, ac fructuosissima scribarum munera plebeiis attribuere, ac patricios ab huiusmodi honorū petitione summouere; locupletiores autē è plebe affinitatibus ac ꝓpinquitatibus sibi conciliare ac deuincire, mutuasq; à locupletoribus pecunias accipere, vt Rempublicam amare ac tueri etiā inuiti cogantur: eos tamen eatenus exarmare, ne, si velint, nocere possint. Arces autem munitissimas in municipiis habent, vt qui ab vrbe longius absunt, facilius in obsequio retineātur: interdum etiam bene de Republica meritis ac locupletissimis plebeiorum iura ciuitatis tribuunt. Si hostes imminent ciuitati, omnis honesta ratio expediendæ pacis cum hostibus initur: si optimatib. inter ipsos vlla contentio oboriatur, nihil prius agitur q̄ in amicitiam redeant, & omnia dissidiorum semina radicitus couellantur. Ita fit vt locupletes ignaui otio ac omnibus voluptatibus; quib. diffluit illa ciuitas, dediti; tenues vero ad quæstum intenti, qui propter loci opportunitatem vberrimus est, summa pace ac tranquillitate libentius quam imperiis & honorib. perfrui malint. non solum igitur imperandi potestas est ademta plebi, sed etiam voluntas. His artibus Veneti Rempublicam omniū superiorum, quantum, quidē opinor, aristocratici generis optime constitutā, & natura loci tutissimā hactenus ab interitu (post Deum immortalem) conseruarunt.

Ac tametsi summa est in Senatu prudētia, summa inter optimates concordia, summus tenuium cum potentioribus conspirantiū inter se consensus; vix tamen quadringentos annos eum statum tueri potuerunt, quin seditionib. Bochonianis, Falerianis, Tepolianis, Baiamontanis iactarentur; tum etiā Iustinianorum, Scæuolarum, Seliorum, Bassienorum crudelissimis factionib. Respu-

blica miserandum in modum quateretur. omitto Duces octodecim & quamplurimos Senatores furore ciuili cæsos [a]. In quo Paulus Manutius errore labitur; grauius etiam Paulus Iouius; quòd hic octingentos, ille vero mille ác ducentos annos Rempublicam eo statu, quo nunc est, floruisse putant. Est enim accurata monimentorum publicorum peruestigatione cognitum; ante Sebastiani Ciani Venetorum Ducis principatum, (floruit autem anno [b] MCLXXV) puram monarchiam exstitisse: nulla tamen aristocratia tamdiu stetit, sed omnes in popularia imperia aut tyrannides breui desierunt.

a Sabellicus in historia Venetorum.

b Gianotus Donatus de Republic. Venetorum.

Præsentib. tamē exemplis vti placet. Cum Genuenses fracti Venetorum opib. sese in Francorum patrocinium dedissent, & optimatum summa potestate regerentur Adorniorum ac Fregosiorum factionibus ita distracti sunt, vt cum vrbem optimatum mutuo cruore fœdassēt plebs infima imperii iugum excusserit, ac reliquis patriciis dominationem ademerit: deinde legem tulerit, *ni quisquam Dux in ea ciuitate crearetur* [c] *nisi plebeius*: post eti latum ad populum, *vt magistratuum & curationū duæ partes plebi, tertia tantum nobilitati concederetur*. Seditione tamen coorta, plebs octo Tribunis creatis optimates vrb penitus expulit; & Francorum repudiato patrocinio, e ima fece plebis tinctorem ciuitatis Ducem fecit; quem Ludouicus XII. vrbe expugnata egit in crucem, ac præsidium in arce reliquit. Tandem post cladem Papiensem Genua rursus ab imperio Francorum deficiente, Andreas [d] Doria ciuium censu facto locupletiores in gentes octo & viginti diuisit, quos *Albergos* ac *Nobiles* appellauit, iisque summum imperium semota fece plebis attribuit, cum hac exceptione, vt quotannis plebeios decem in optimatum cœtum cooptare liceret: nec tamen id factum videmus. Cum enim ciuium septuaginta circiter millia cēsa fuissent, vix duo millia summo imperio præerant. Ex eo numero quotannis CCCC sorte ducebatur, qui Ducem & Octouiros cum summa rerum gerendarum potestate in biennium crearent; si de re grauio

c Anno 1506.

d Anno 1520.

dece

decernendum esset, placuit cogi Senatum centumuiralem: Ducem vero non nisi patricium creari voluit, & q. dem cohortibus Germanorum militum præsidii causa stipatum, præter imperatoré exercitus. Omitto quadraginta duces cétenarios in regiones vrbanas distributos, procuratores Reipublicæ, Prætorem vrbanum, iudices rotarios, Quinqueuiros, Septemuiros, Censores, & magistratus Georgianæ domus. Stetit optimatum illud imperium sub Austriacorum principum patrocinio annos circiter quinquaginta; id est, vsq; ad annum MDXLIX. quo Ioannes Fiscus Dux ciuitatis suffragio creatus perpetuum honorem efficere Francorum ope tentauit. Iam enim exercitum Dorię fugarat, ac fratris eius filium interfecerat: sed cum in proximam triremem transiliret, lapsus est ac demersus. Rursum ciuitas anno MDLXXIV. in duas factiones diuisa est: altera quidem minorum gentium, altera maiorum, quæ ex vrbe pulsa agri Genuensis arces occupauit: nec adhuc plane conquierunt. Materiã seditionis prębuit legislator, qui nouos homines, quos ipse nobilitarat, à summo magistratu summouit: qua lege lata patricii maiorum gentium, Doriensium inquã, Grimoaldorum, Spinolarum & Fliscorum, cum sui generis stirpem apud acta testatam esse vellent, cæteri contumeliam sibi fieri putarunt: ac periculum est ne rursus à plebe de imperio deiiciantur: nihil enim verius quã quod à Lucano dictum est,

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit. ----

Diximus antea optimatum cœtibus magistratum aliquem perpetuum præesse oportere, veluti cardinem fixum, in quo ciuitas magistratib. perpetua varietate mutatis acquiescat; Dux autem quingentorum militum, & quidem peregrinorum præsidio cinctus, facile tyrannidem occupare potest, eoq; facilius quo summum imperiũ in alterum annum lege defertur. Quib. rebus perspicuum fit Aristocratiæ munimentum firmius nullum esse quam mutuam optimatum inter ipsos concordiã: ea

tamen sublata, nullum ex omni ciuitatum genere imbecillius esse, paci autem & concordiæ inimici sunt militares homines, & qui artes imperatorias colunt. Nec mirũ cuiquã debet videri, si Venetorum, Rhagusiorum & Lucensium Respublicæ aliquot seculis aristocratiam tuentur: summa enim conspirationis fide & cõsensu concordiam colunt, & militarem disciplinam iacere patiuntur.

Optimum autem aristocratię genus est, in quo optimates ex virtute creantur, & vt quisq; ex optimatib. moritur, alius optimatum suffragio creatur; vt apud Geneuates: nã si Senator sanctioris cõsilii XXV. virorum occubuerit, is qui ordine & antiquitate prior est in Senatu LX. virorũ, demortui locũ occupat; ac vicissim antiquissimus reliquorũ optimatum cõcilii CC. virorum migrat in Senatum LX. virorum: tum ex plebe vnus suffragiis in CC. cooptatur, qui aut virtute, aut dignitate præstet, aut certe qui nulla sit vitæ turpitudine infamis: id enim potissimum spectatur. Atque hæc verissima est aristocratia, quæ ἀρίστους, id est, optimos quosq;, ad imperium arcessere cõsueuit, siue tenues, siue locupletes; siue plebeii, siue nobiles sint, quo fit vt cum honorum ac imperii aditus interclusus sit nemini, præterquã ei, qui dignitatẽ suam ac decus turpitudine aliqua violarit, nullæ plebi cum optimatibus, de honorib. & imperio contẽtiones exsistere possint. Præterea isto modo legibus optimis ac virtutibus erit in Republica locus.

Hoc item optimũ, ꝙ in ea Republ. censura fit Patrum singulis annis, ne aut ii qui simulatione virtutis ad honores prouecti sunt, diu latere possint; aut qui fiducia potestatis impotenter se gesserint, cum dedecore ac infamia sempiterna deiiciantur. Erat quidem apud Lacedæmonios in creandis optimatib. summa ratio virtutis sine vlla census aut nobilitatis prærogatiua; sed q in altissimũ honoris gradum conscenderant, nulla censura disturbari poterant. Eo tamen aristocratiæ statu Lacedæmonii annos circiter quingentos summa cum militaris ac domesticę disciplinæ laude floruerunt. Sed cum alienis im-

periis

periis inhiare cœpissent, suũ amiserunt. At Geneuates nõ modo aliena non expetũt; quippe qui arté imperatoriã desertam esse patiuntur: ac præclare secum agi putant, si imperium, ꝙ pene iisdem finib. quib. vrbis mœnia, circũscribitur, tueri, ac sibi cauere posſint. Earum autẽ ciuitatum casus, quarum imperium angustiſsimum est, non ita metuẽdus est finitimis ac sociis, vt magnorũ imperiorũ; quæ ꝙ longe lateq; patent, regumq; ac ciuitatum illustrium societatibus implicantur, sæpe fit vt quasi altiſsimarum ædium vna & eadem ruina obruantur, aut vehementi motu concutiantur. Sed de aristocratia satis.

Restat vt etiam vtilitates & incommoda monarchiæ persequamur; quam etsi omnes vno pene consensu cæteris præstabiliorem ducunt, habet tamen sua quædam incommoda. Primum ipsa mors principis, mutationem & quasi quandam conuersionem affert, seu melior, seu deterior succedat: mutationes autem semper metuendę sunt[a]. Nouos enim principes nouæ leges, noui magistratus, noua instituta, noui mores, noui hostes, noua ratio vitæ sequitur: idq; quodammodo insitum est omnibus principibus, vt nouitati studeant: quod non modo singulis, verumetiam vniuersis magnum affert detrimentum, etiamsi meliora instituta sequantur, Quod si princeps ea sit ætate ac prudentia, vt nouitati minime studeat, societates tamen quæ cum aliis ineuntur, moriente principe finem accipiunt, nouiq; cientur motus: quæ in statu populari ac optimatum metuenda non sunt, si fœdera perpetua sint. Hoc vero periculosius, si monarchia suffragio, non successorio iure defertur, propter eam q̃ morientes principes sequitur ἀναρχίαν; aut si plures liberi æquo iure succedant, imperiũ ac subditos distrahunt. inde cædes ac ciuilia bella; interdũ etiã crudeliſsima fratrũ aut proximorum parricidia admittuntur; aut si nulla fratrib. inter se de imperio controuersia intercedat, si tamen princeps impubes sit aut furiosus, tum certe mot⁹ grauiſsimi pro regni procuratione ac tutela cientur, eoque magis si mater imperandi cupidior esse videatur. Et

Quæ incommoda monarchiam sequantur.

a Plato lib. 7. de Repub.

vt nulla ſit inter principes contentio, miſera eſt, ac diuina [a] vltione puerorum ac fœminarum dominatio populis illata. Demus igitur tutorem lege vel teſtamento principi datum, metuendum eſt, ne pupillo ſublato imperium inuadat; quod quidem Trypho crudeliter [b] feciſſe dicitur, vt Syriæ regnum adipiſceretur: & eodem exemplo Ludouicus Sfortia cæſo pupillo matrem ſibi ac imperium Mediolanenſe ſimul deſpondit: tametſi enim maiores noſtri vt puero principi ac regno cauerent, procurationem quidem regni proximis agnatis, educationem vero liberorũ matri permiſerunt; ea tamen cautio non ſatis idonea ſit, niſi proximi diuini numinis metu aut naturæ bonitate vincantur. At Charilai mater filii cædẽ pacta eſt Lycurgo [c] patruo, vt imperium Lacedæmoniorum vna cum vita filio eriperet. Interdum regni procurator regẽ ſe ferens, pupillum de imperio diſturbat. Dux enim Northumberlanus, vt filio aditum ad imperium ſterneret, Eduardum v. regem Angliæ veneno ſuſtuliſſe dicitur. Apelles vero tutor Philippi II. regis Macedonum, regem quodammodo ſe ferens, Philippo dominatum eripuerat, niſi ab eo cæſus fuiſſet.

a Ieſa. ca. 3.

b Ioſeph. in Antiquit.

c Plutarch. in Lycurgo.

Quod ſi princeps iã pubes regnũ adeptus ſit, immunis eſt à tutela; cũ tamen duodecim tutores ac ſapientiæ magiſtros dari decuiſſet, qui principẽ domitas habere libidines, & rationi obſequentes cupiditates, q̃ tũ maxime inflammantur, accuratiſſime docerent, ac pietatis artib. informarent. quo fit vt adoleſcentiũ principum & exoletorũ contubernio delectatus, pernicioſis artib. imbuatur. Si armorum cupidus eſt, bellum iniuſtum potius denunciabit q̃ animi virtutiſq; periculum non faciat. At ſi ætate iam matura rerumq; gerendarum prudentia clarus & illuſtris exſtiterit, (quo nihil mortalibus Dei munere & conceſſu optabilius tribui poteſt) hoc tamen mali habet principatus, vt qui ſapientiſſimus eſt, inſanus fiat: qui fortis, ignauus: qui continens, libidinoſus. Exempla deeſſe poſſunt nemini. Quibus autem flagitiis deditus fuerit, iiſdem ſubditos imbuere neceſſe eſt.

Hæc

Hæc monarchiæ incommoda ac pericula grauissima quidem; sed ea quæ ab aristocratia & democratia pendent, multo grauiora. Est autem iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, vitiorumq; selectio. In regali potestate inesse quiddam mali fateor: sed bonum quod est quæsitum in ea sine isto malo non haberemus. Quamquam monarchia quæ successorio iure defertur, his fere incommodis vacat. In optimatum vero ac populi statu factiones & contentiones de imperio deq; summis honoribus & annuæ sunt, nec multo minores quam de summa rerum: in monarchia nullæ de magistratibus ambiendis aut adipiscendis esse possunt: quippe principis arbitrio ac beneficio tribuuntur. Maiestas autem imperii præterquam in vno principe vere ac proprie consistere nullo modo potest. Nam si duo pluresve principes fuerint, summum imperiũ nullius est: quia nec alter alteri imperare, nec parere tenetur. Ac tametsi vniuersis in aristocratia ac democratia maiestas attribuitur, singulis non item; nusquam tamen summum illud imperium subsistere videtur, nisi princeps aliquis exstiterit, qui vniuersos ac singulos quasi membra corporis apta & colligata inter se vnire possit: alioqui si tribus & ordines inter se diffideant, duces partium collatis signis dimicare sæpe necesse est; quia maiestas imperii collapsa nusquam consistit. Comparatio triplicis status.

Ac tametsi plures suffragio ac numero vincant, sæpe tamẽ fit vt virib. sint inferiores. Quamobrẽ cõtrouersiæ frequẽtes oboriuntur tũ inter Patres, tum etiã inter populi trib. de legib. ferendis, de creandis magistratib. de bello indicendo ac finiẽdo, aut quia fœdus alii quidẽ cũ hoc, alii cũ illo principe malint; aut suffragia principibus pluris licitantib. addicãt. Rhætorũ quidẽ tribus, cum de renouãdis cum rege Francorũ fœderib. ageretur [a], cum alii Francos, alii mallent Hispanos, acerrimis contentionibus exarsisse constat. Interdum etiam legibus cautum est, *ne lex perferri aut magistratus creari possit, nisi vno omnium inter se conspirantium consensu*: vt in Polonia

a *Anno 1549.*

nisi minor pars collegiorum, aut legatorum aut senatus; aut denique populi multitudo maior, nisi oratione cuiusquam persuasa assentiat, armis cogi solet. Itaq; comitia ciuibus armatis ad regem creandum coeunt. quæ in vnius dominatu contingere non possunt; quoniam nemo sibi ipse repugnat: & cum in populo Patribusve bona pars à maiore vincantur; princeps vnus efficere potest vt vincat sanior deteriorem.

Iam vero summa illa imperandi prohibendique potestas à plurib. vno explicari non potest in re militari, in bellis gerendis, in prælio cõferendo, sed magistratib. aut curatorib. id committendũ, qui non nisi præscriptis verbis imperant, nec sine trepidatione mandata Patrũ populive egrediuntur. Quib. difficultatib. aliter occurri nõ potest quam si vni summum sine prouocatione imperium detur. quod non modo Thessalis[a], Mytilenæis, Lacedæmoniis, verumetiam Romanis ipsis consuetum fuit, quoties periculosum & graue bellum, siue ab hostibus[b], siue à ciuib.[c], immineret; siue quid aliud difficilius explicandum esset; vel peste [d] grassante, vel si magistrat⁹ extra ordinẽ creandi essent, aut quoties competitorum ambitiosis obnuntiationibus comitia vitiarẽtur, aut iudicia seuerius exerceri oporteret. *Trepidi Patres*, inquit Liuius[e], *ad summum auxilium decurrunt, Dictatorem dici placet*. Et cum Annibal Italiã quateret, *Ad Dictatorem dicendum*, inquit[f], *remedium tamdiu desideratum, ciuitas confugit*. idem alibi, *Dictatoris edictum pro numine semper obseruatum*[g]. At cum hostes Vrbẽ obsedissent, instarentq; acrius Dictatorem creari oportere visum est: hic Liuius, *Tantus*, inquit, *Dictatoris error fuit, vt hostes eo creato statim à mœnib. discesserint*. cur ita? quia summum imperium sine prouocatione, quasi regi cuidam, ad breue tempus dabatur: imperia vero magistratuum, à quibus prouocandi ius erat, pro nihilo sæpe ducebantur. Quamobrem cum Appius Consul seditiosos ciues ad populũ cõfugientes imperio coerceri non posse videret; *Minas*, inquit, *esse Consulum, non imperium, vbi ad eos que vna peccauerunt, prouocare liceat*:

[a] Dionysius Halicar.
[b] Liuius li. 3.
[c] Liuius li. 2.
[d] Liuius li. 7.
[e] lib. 6.
[f] Liuius li. 22.
[g] Liuius li. 6.

liceat: agedum, Dictatorem à quo prouocatio non est, creemus[a]. Ex quo perſpicuum fit Romanis, quibus ob vnius culpā regale nomen exſecrationi fuiſſet, imperium tamen placuiſſe, ſine quo ciuitas diu ſtare non potuiſſet.

a *Liuius L.*

Et quidē inane eſt imperium, quod vel prouocatione interrumpi, vel interceſſione ſuſpendi, vel plurib. communicatū impediri, vel cōcurſu infirmari poteſt. Quod enim Tacitus ſcribit res maximas geri non poſſe, niſi vni imperium detur; idem Liuius paulo aliter, *tres Tribunos conſulari poteſtate creatos planum feciſſe, plurium imperium bello ſemper inutile fuiſſe.* Ac tametſi Conſulare imperium alternis diebus penes vnum eſſet, ne ſe mutuis interceſſionibus impedirent; nihilominus tamen ſi diſſiderent inter ſe, nihil vmquam recte geſtum eſt. Nam cum Paulus Æmilius ac Terentius Varro aduerſus Annibalē exercitum ducerent, ac opinionibus inter ſe diſcreparent, vtrique ab Annibale fracti ſunt. Idem Chriſtianorū ducibus accidit aduerſus Amuratem ad Nicopolim dimicantibus, ac Germanis principibus contra Carolum V. Imperatorem: nec ita pridem exercitui eccleſiaſtico, cui tres duces æqua poteſtate præerant, aduerſus Ruerum Ducem Vrbinatem dimicanti. Et quidem omnibus Africæ populis diuturna experientia compertum eſt ac pſuaſum, plures æqua poteſtate duces ab vno ſæpiſſime, vnum à pluribus imperatoribus difficilime poſſe ſuperari. Nam quādiu Cleomenes Lacedæmoniis ſolus imperauit, claras ac illuſtres victorias adeptus eſt; cum vero alterius familiæ regem exſilio pulſum reuocauit, paulo momento copiis omnibus fuſis proſtratus eſt ac fugatus. Quod cum intelligeret Ariſtides Iuſtus Athenienſium exercitui vna cum Miltiade præfectus, omne ſuum imperium contulit in collegam[b], qui Perſarum copias ingenti clade proſtrauit.

b *Plutarch. in Ariſtide.*

Quod ſi bellicæ res ſumma laude ac facilitate ab vno geruntur, quis vrbanam diſciplinam ab vnius ſummo dominatu melius quam à pluribus explicari non videat ſiue ad imperii decus ac maieſtatem, ſiue ad ea quæ in de

AAAA 5 libera-

liberationem cadunt, semel decernenda, siue ad sententiarum varietatem ac dubitationem tollendam, siue ad ea quæ decreta sunt exsequenda, siue ad arcana imperii retinenda, siue ad populi motus coercendos, siue ad potentiorum iniurias castigãdas, siue ad omnia, quæ in Republica maxima sunt, obeunda?

Quod igitur superius in optimo ciuitatis statu imperium summum vnius esse oportere diximus, nec cũ populo Patribusve cõmunicandum: quod item legumlatores, historici, Philosophi, Theologi vna voce regale ciuitatis genus omnium optimum ac beatissimum iudicant; id non ad principis commoda pertinet, sed ad populorum summam felicitatem, vitamque tutius beatiusq; degendam. At summa principis potestas, optimatum populive cœtib. nec subiugari, nec circũcidi, nec vlla sui parte communicari sine pernicie potest: alioqui maiestatem imperii vel in pestiferam anarchiam, vel in popularem perturbationem prolabi necesse est. Id autem attentius ponderandum nobis est, ne seditiosas popularium ac imperitorum voces exaudiamus, qui principes populorum cœtib. & comitiis subiiciendos, ab iisque imperandi ac prohibendi leges accipiendas esse putant: qua quidem re non modo monarchiarum pulcerrimarum, sed etiam subditorum interitus sequatur necesse est.

At in eo grauissime peccatur ab iis, qui optimatum potestatem ex eo iudicant fore meliorem, quod in cœtu sapientum ac fortium ciuiũ prudentia maior inest: quasi vero imperandi & consilii capiendi vna esset & eadem, non diuersissima ratio. Demus à pluribus acutius quam ab vno res obscuras prospici, ac plurium consilia vnius opinione meliora videri: sed dissidentium inter se opinionum varietas multo commodius ab vno quam à pluribus conciliatur, multo etiam facilius decernitur; denique multo melius & efficacius imperatur. Quamquam in Senatu vnum aliquem eminere oportet, qui consiliũ publicum summa potestate regere possit; propterea quod nonnulli tam ambitiose quod eis collubitum est,

tuen-

tuentur, vt de vita quam de ſententia decedere præclarius eſſe putent, & Rempublicam ante ruere patiantur, quam ſaniorem ſeipſis quemquam confiteri. Atq; in eo ſummam laudem conſiſtere arbitrantur.

Iam vero ſi Reipublicæ vnum corpus ſit, qui fieri poteſt vt plura capita ferat? monſtrum illud futurum eſt. At noui principis nouæ ſunt leges, noua inſtitura, noui rit⁹. demus illud: ſed id vigeſimo tantum aut trigeſimo quoque anno contingere poteſt; in popularibus autem ac optimatum imperiis Calendæ Ianuariæ nouitates illas quotannis pariunt. Et quoniam magiſtratuum annua poteſtas eſt, quis annum ſui magiſtratus ſine lege noua, aut aliquo inſigni facinore præterire patiatur? vbi toto terrarum orbe plura edicta, plures leges q̃ Athenis, quã Romæ latæ fuerunt? Id enim popularibus imperiis inſitum eſt, quod alius rogauerit, alius vel odio, vel inuidia, vel inani gloriæ cupiditate abrogare conetur: quæ peſtis diutiſſime in Græcorum ac Latinorum popularibus & patriciorum imperiis graſſata, populares ac optimatum ciuitates quã plurimas labefactauit, quoad legibus à populo perlatis magiſtratuum nomina detraherentur.

Quod autem fœdera cum principib. ac populis icta morte principis finẽ accipiant, id neq; ſemper verũ eſt, & magnã partẽ poſt ipſius principis occaſum aliquot annos ꝓrogantur: idq; prudenter à maiorib. noſtris cautũ eſt, vt fœdera pene omnia non tantum quamdiu princeps vixerit, ſed etiam aliquot poſt annos rata ſint; vt ea ſocietas quæ regibus noſtris cum Heluetiis intercedit, quoties renouatur, diſerte caueri ſolet, *vt in quintum annum à principis obitu continuetur*. At ſuperius docuim⁹, nec fœdera nec ſocietates perpetuas ſanciri oportere, idque pernitioſum eſſe. At ne populares quidem aut optimatum ciuitates quæ ſempiternæ videntur, fœdera feriunt ſempiterna. Qui vero morte principis ſocietates ac fœdera diſſolui metuunt, Senatus & Curiarũ decretis ſanciri curant. Tutius autem ac melius eſt cum principe quam cum populo res rationeſq; contrahere, aut fœdus

inire,

Dignitatis cura maior est principi quam populo.

inire, eoq; tutius quo principi cura dignitatis q̃ populo maior est. Quæ vero puero principe pericula metuenda diximus, & rata sunt, & in sum̃is magistratib. populorũ ac principibus patriciorũ deligendis grauiora videmus.

Quod postremo tyrannos multa impotenter, multa crudeliter, multa libidinose, multa scelerate facere queruntur non nego. Quid enim monarchia diuinius futurum, si omnia ratione regantur? quæcũque tamen tyrannis videtur tolerabilior populi dominatu. Etenim tyrãni suo periculo progredi cogitant; populi vero impetus ac furor, nec sui, nec alieni rationem habet. Aristocratiam ratione ac prudentia, concordibusque patriciorum animis moderatam, tyrannide prę̨stabiliorem duco. Sed hic quæritur, præstetne regis optimi maximi imperium optimorum ac sapientum ciuium dominatu? aut num deterior sit multorum quam vnius tyrannis? vnius enim tyranni cupiditas aliquando expleri potest, plurium nõ potest. Sed longius progredientem decernere oportet, num interdum commodius sit tyrannum perpeti quam optimatum aut populi statum, etiamsi vitiosi non sint: id exemplo melius intelligetur. Si gubernatores in re nautica plures vno demus, qui simul clauum torquere velint, etiam si artem gubernatoriã teneãt, nihilominus seipsos in nave dirigenda impediunt: idem in democratia populum; idem quoq; in aristocratia Patres, quantacumq; sapientia præditi sint, facturos opinor: quousque vni (tametsi artis gubernatoriæ minus perito) clauum, id est, imperii summam permittant.

Siue igitur familiã, q̃ ipsa est Reipublicæ imago, siue corporis humani ac mẽbrorum omnium vna cum ipso capite coagmentationẽ, siue Solis vnius inter tot sidera splendorẽ fulgentissimum ac cætera obscurantem, siue cæterorum animantiũ greges & armenta, atq; adeo apũ examina; siue mundi totius statum, cui præest vnus idẽque optimus max. princeps, intueri placet, profecto regale ciuitatis genus cæteris omnib. præstabilius esse ducemus. Hoc quidem exemplum maximus Turcarum rex Soly-

Solymanus vſurpauit: cum Muſtapham filium è Perſide poſtliminio redeuntem, & incredibili totius exercitus acclamatione plauſibuſque exceptum necari [a], & coram exercitu mortuum proiici iuſſiſſet, hoc velut oraculum promulgari mandauit terribili voce præconis; Vnvs *eſt in cœlo Deus, vnus in terris Sultanus.* nec mora quin poſtride Sultanum Gobæum veneno ſuſtulerit, quod fratrē luxiſſet; ac Mehemetem, quod trepidus in Perſidem fugiſſet, à fuga retractum necari iuſſit. Quartum, qui vnus tātæ cladi ſuperſtes erat, imperio reſeruādum putauit: ne, ſi conſortem haberet, ſubditos à concordia mutua diſtracturus videretur.

a *Anno* 1552.

Quamquā quid argumenter? cum perſpicuum ſit populos omnes: Aſſyrios inquam, Medos, Perſas, Ægyptios, Parthos, Macedonas, Celtas, Arabes, Indos, Æthiopes, Scythas, Tartaros, Turcas, Danos, Gallos, Moſchouitas, Polonos, Britannos, Africanos, Peruſinos, monarchiam amplecti & antea ſemper adamauiſſe, optimatū ac popularia imperia repudiaſſe? At etiam Græcorum & Italorum ciuitates, priuſquam ambitioſa imperandi cupiditate obcæcarentur, id eſt, annos circiter mille ſub regali imperio beatiſſime vixerūt. Teſtes ſunt reges Athenienſium, Lacedæmoniorū, Corinthiorum, Sicyoniorum, Cretenſium, Achæorum, Hetruſcorum, Latinorū. At miramur Athenienſes & Romanos, Lacedæmonios Venetos, pulſis regibus quadringentos circiter annos populare imperium tueri potuiſſe: & quidem iure miramur: quia quod repugnante rerum natura fit, mirabile debet videri: monarchias vero quas dixi tam late patentes tot ſeculis ſtetiſſe, minime miramur; quoniam vnius dominatio naturæ conſentanea ſit.

At tametſi regium nomen populus Romanus exſecraretur, ſinguli tamen regiam poteſtatem affectabant. Nam paucos ante menſes quam Auguſtus naſceretur, oraculum [b] diuinitus editum ſcribit Iulius Marathus, *regem pop. Rom. naturam parturire*: & cum Senatus exterritus cenſuiſſet, ne quis illo anno genitus educaretur. eos qui gra-

b *Tranquill. in Auguſto.*

grauidas vxores haberent, quod ad se quisque spem traheret, curasse ne Senatusconsultum ad ærarium deferretur. At cum Augustus principatum adeptus Marci Antonii classem fugasset, pacata Republica eandem quam Persarum principes cæsis Magis quæstionem cum amicis disceptauit, quodnam ciuitatis genus præstantissimũ esset. disceptationis vtriusque summa fuit, vnius dominatum cæteris anteferendum [a]: tametsi Augustus & laborum & solicitudinis assiduæ pertæsus, magistratibus ac Senatu domum accitis, sic enim Tranquillus, rationarium Imperii tradidisset: sed reputans & se priuatum non sine periculo fore, & illam plurium arbitrio temere committi, in retinenda perseuerauit. At cum antea vix annos decem à ciuili tumultu Respublica libera fuisset, sub eo principe annos fere quinquaginta summa pace ac trãquillitate saluis legibus perfrui licuit. qua quidem re intellectum est, regale ciuitatis genus probatum quõdam, vt Cicero scribit, non tam regni quam regis vitiis repudiatum fuisse. Est autem vsus indocilis rerum gerẽdarum ac dubitationum optimus ac certissimus magister. Itaque Cappadoces cum amissa stirpe regia Senatus Romanorum ad popularem statum capessendum inuitaret, conditionem recusarunt, quippe popularium ciuitatum antea calamitosos exitus animaduertissent

a Dio.

Si auctoritatem quærimus, certe quidem grauissimos eius sententię & quamplurimos auctores reperiemus; Homerum [b] inquam, Herodotum [c], Platonem [d], Aristotelem [e], Xenophontem [f], Plutarchum, Philonem [g], Apollonium [h] Tyaneum, Hieronymum, Cyprianum, Maximum Tyrium [i], Bartolum [k], quos viros? Quamquã si humana auctoritas desit, diuinã habemus sacratissimis ꝑpotentis Dei legib. expressam, qua Mosem primum populi *regem* esse iussit: hac enim voce appellatur [l]. cum item legem regiam Deus ipse iuberet; *Cum* [m] *tibi regem, vt cæteri populi, creare voles, ciuem creabis*, inquit, non peregrinum: deinde regibus imperandi formam præscribit. Ac tametsi populus aliquamdiu regem præter Deũ haberet

b lib. 1. Iliados,
c lib. 3.
d In Politico.
e lib. vltim. τῶν μετὰ τὰ φυσικά.
f in Cyri prædia.
g In li. de creatione regis.
h Apud Philostratum.
i in Orat.
k In tractatu de regimine ciuitatis. nu. 10.
l Deuter. 33.
m Deuter 17.

beret neminem [a], belli tamen duces habuit, qui tum iudices cum imperio singulari, tum Messiæ in sacris literis appellantur [b]. Ac posteaquam postliminio à migratione Babylonica in Palæstinam rediissent, Persarum, aut Syriæ, aut Ægypti regibus tamdiu paruerunt, quoad Iudas Macabæus gentilis Asmonæorum ab Antiocho Nobili rege Syriæ defecisset, ac deinceps in suam familiam Pōtificatum ac regnum trāstulisset: in qua tamdiu regnatū quoad sub imperium Romanorum subiungerentur. Senatus quidem Patribus LXXI. constabat: rex enim quem Senatui præfuisse tradunt, à consilio publico abstinebat, ne contra regem disputaretur: vt Hebræorum iurisconsulti tradunt. Iudicia vero de summo Pontifice, de tribu, de falso vate, de maiestate disceptabat; ac propterea iuces; id est, שופטים dicebantur, aut Græcorum corrupta voce *Sanedrin*. Et quoniam à regia stirpe Dauidis omnes fere Senatores genus ducebant, maiestatis capita quædā sub Asmonæis principibus vsurparant: legum inquam ferendarum, ac magistratuum aliquot creandorum: vt Chaldæus interpres ad Hieremiam, ac iurisconsulti Hebræorum in Pandectis tradunt: sed hi tātum iudices dicebantur aut priuatorum aut publicorum iudiciorum, vel vt Hebræi דני ממנות דני נפשות ac præterea decemuiri iudices earum rerum, quæ ad ciuitates pertinerēt, & magistratui cuique duo Leuitæ assessores. Quæ singula nobis explicanda fuerunt, vt iis qui Israelitas patriciorum potestatem pertulisse putant, errorem [c] eriperemus. Hos tamen LXXI. siue iudices siue Senatores appellare placet, Herodes maior Antipatri Idumæi filius excepto Sēmea interimi iussit, quod se capitis damnauissent: qui tamen ab Hyrcano rege ac Pontifice veniam impetrarat [d]: quem etiam patriæ parricida crudelissimus interemit. Ex quo perspicuum fit summum Reipublicæ imperium in eo Senatu non fuisse [e]: tametsi Iosephus [f] Patres inducit conquerentes quod Hyrcanus & Aristobulus principes Asmonæi formam ciuitatis aristocratiam in regnū mutassent.

a *Iudicum* ca. 19. & *vltimo.*

b *Sam*uel. *lib.* 1. *cap.* 12. & *sequ.*

מושיעים

ἐκ τοῦ συνεδρίου.

c *li.* Sanedrin *c.* 2 & 3 & *Rabi lib* 3. *Maymon.* More annebo-quim.

d *Ioseph. lib.* 6. *c.* 6. *Antiquitatum.*

e *Ioseph. lib.* 14. *ca.* 16 *antiq.* & *eod. li. ca.* 3.

f *lib.* 14. *ca.* 5. *Ant. q.*

His

His igitur rationibus ſatis opinor, intelligitur ex omnibus ciuitatum legitimarum generibus præſtantiſſimum eſſe regnum, vitioſarum deterrimam eſſe popularem. Sed quando ne ſapientibus quidem licet ſtatū ſuæ ciuitatis etiam corruptiſſimū commutare, gubernatores imitari oportet, qui tempeſtatibus obediunt, vela contrahunt, iacturam etiam rerum pretioſarum faciunt, vt aliquando portum teneant: ita quoque ſapientem qui conuerſionem ciuitatis cupit, potentioribus primū obſequi, & in eorum ſententiam ire oportet, vt ſe facilius poſtea perſuaderi patiatur. Neq; ad id temere aggrediēdum eſt; niſi certa & explorata ſpe ciuitatis in meliorem ſtatum conuertendæ. In quo grauiſſime peccatum eſt à Dione, qui ſublata Syracuſarum tyrannide, vt Rempublicam optimatibus conſilio Platonis redderet, aut regnum legitimum ſtabiliret, neutrum effecit, ſed ſuorum coniuratione cæſus Rempublicā furioſiſſimæ plebi reliquit: qui ſane ſtatus multo miſerior exſtitit quam crudeliſſima tyrannis antea fuiſſet. Eadem imprudētia Pythagorei ſeipſos ac ciuitates Italiæ quamplurimas perdiderunt, cum imperia popularia ad optimates traducere conarentur: prius enim potentiſſimos quoſque in eam ſententiam pertrahere oportuiſſet, vt quod ratione à ſeditioſis obtineri non poſſet, vi & armis potentiorum efficeretur. At ſi popularis ille morbus nulla medicina curari poteſt, Rempublicam deterrimam quam nullā habere præſtat.

Suſtinendū igitur erit vt tyrannis, ſiue vnius, ſiue paucorum, ſiue omnium ad ſummum peruenerit, nec vlterius progredi, nec regredi poſſit, ſed ex altiſsimo ac præcipiti loco diſturbata, per ſe ipſa ruat. Alioqui ſi tyrānnis concuſſa tantum fuerit, nec tamen euerſa, crudeliſſimas bonorum ac fortium ciuium ſtrages conſequi, tyrannidē vero fortiſsimis præſidiis ac munimentis ſtabiliorem quam antea fieri neceſſe eſt. Coſmum Medicem, qui multorum iudicio princeps integerrimus ac prudentiſsimus habitus eſt, innumerabiles ſicarii occidere

fruſtra

frustra sunt conati: quæ res illum vi quadam necessitatis coactum adegit, vt arces munitissimas coniuratorum opibus ac præsidiis omnibus obfirmaret, & ciuibus exarmatis sempiternum dominatum stabiliret: est autem intoleranda subditis vnius tyranni summa egestas.

Et quemadmodum sub rege maximo ac potētissimo, cui satis superque est vnde cupiditates explere possit. sub optimatum augusto imperio beate viuere licet, modo ne imperium alienum affectare velit; ita miserum est angusta vnius tyrannide concludi, nisi princeps optime à natura melius etiam ab optimis imperandi artibus ac disciplinis subornatus erit: Videmus enim angustas Heluetiorum ac Rhætorum ciuitates, quæ imperii propagādi curam nullam habent, præclare imperium tueri. Vix enim à Genena Constantiam vsque CCXL. millia passuum in longitudinem imperium patet Heluetiorum, in latitudinem vero CLX. millia P. ab Alpibus ad montem Iura, & magnam partem rupibus asperrima aut anfractibus montium difficilima ac valde sterilia loca videntur: finitimis tamen principibus fertilissimas prouincias non inuident. Amplissimis vero regni finibus subditos sub rege maximo beatius viuere constat, quo ab iniuriis finitimorum principum tutiores sunt, & bellis ciuilibus; quæ ab impotenti potentiorum cupiditate oriuntur, vacant: quippe potentissimi regis imperio facilime coercentur. Quod si regia stirpe sublata, ciuitates ac prouinciæ in populares abeant, aut in pauciorum status, nec fuerint arctissimis inter se fœderibus consociatæ, perpetuis bellis Rerumpub. otium ac pacem disturbari necesse est. Cum igitur regale ciuitatis genus omnium optimum habeatur, differamus illud quoque, *vtrum præstabilius sit à stirpe regem peti, an subditorum suffragio creari.*

Regale ciuitatis genus optime constitutum, nec à sorte, nec à suffragio, multo minus à fœminis pendere, sed à stirpe clarissima duci, & vni tantum tribui oportere. CAP. V.

MONARCHIAM legitimam cæteris præstare perspicuum quidem est vnicuique: sed multo beatior futura sit opinor, si successorio iure, & extra sorte vni tãtum masculo, semotis procul fœminis, tribuitur. Hæc igitur singula singulis rationibus & exemplis veniunt illustranda: propterea quod nonnullos videmus, q suffragio Patrum plebisve regem creari virtutis specie proposita præstabilius putant; quæ imperitis hominibus persuasa ratio clarissima imperia funditus subuertit. Nec defuerunt qui antiquitate vetustissima regna, quæ à stirpe ducuntur, ad suffragia populi traducere libris peruulgatis aut concionib. ac disputationib. publicis persuadere conarentur: vt non ita pridem Oxonii disputationis habita coram Elizabetha Angliæ regina, summa fuit, suffragio potius quam successione reges optandos esse. Quæ noua disciplina non modo reginã, sed regni quoq; proceres non parum conturbauit. ab his n. principiis ciues ad seditiosos conuentus, ad defectiones, ad arma prolab. videmus. Quis autẽ concionantis oratione, libidines, adulteria, veneficia, cædes, rapinas tyranni exsecrantis, non commoueatur, si ad extremum exclamauerit, O beatam Rempub. in qua populus iustissimi ac sapientissimi ciui delectum habet: in qua suffragio creatur princeps, qui pietatis ac virtutis studia consectatur· qui bonorum cœtibus ac societatibus delectatur; qui præmia virtutibus supplicia decernit peccatis; qui assentatores exsecratur q fidem colit; qui publicos depeculatores procul profligat; qui alienas iniurias vlciscitur, suas ignoscit; qui denique virtutis decus ac dignitatem reb. omnib. superior ducit! Has tantas virtutes intuentem, & cum vitiis comparantem necesse est cõmoueri, & reges à virtutis delectu, non à stirpe quærendos arbitrari; nõ imperitos modo, verumetiam eos qui sapientiæ laudibus abundant.

Ac nisi rerum gerendarum vsu peritiores argutissim prospiciant quæ pestes principũ creandorũ suffragia sequantur, facile sibi persuaderi patiantur, reges à populi creari oportere: quam in sententiã delapsus est Aristote

le

es ipse qui barbaros vocat apud quos iure successorio regna deferãtur. Nã propterea Carthaginenses Spartiatibus prætulit, quod hi reges ab Herculis stirpe ducerẽt, lli suffragio populi sibi crearent. Ergo barbari sint Assyii, Medi, Persæ, Ægyptii, Asiatici, Parthi, Armenii, Turæ, Indi, Africani, Tartari, Arabes, Moschouitæ, Angli, coti, Celtæ, Franci, Hispani, Perusini, Numidæ, Æthipes; qui sibi reges à stirpe regum & quærunt, & semper ntea quæsierunt. Quinetiam Græci quondam, Athenienses inquam, Lacedæmonii, Sicyonii, Corinthii, Thebani Epirotæ, Macedones; atque adeo Hetrusci ac Latini veteres, quamplurimis seculis reges non aliter, quam à sanguine regum adepti[a] sunt. Si tot gentes, tot ationes barbaræ, vbi terrarum erit humanitati locus? um apud Sarmatas aut Gothos? nam hi pene soli suffragio populi reges habent; nec tamen alios fere quam ui à regibus originem traxerunt. M. Tullius humanitaem non modo in Asia fuisse, sed ad[b] omnes populos pmanasse scribit: hi tamen reges à regibus habuerunt, ec vllum Græcorum principum suffragio factum, legimus, præter Pittacum & Timondam. At quibus locis reale genus primum desiit, ferocissimi aut ambitiosissimi uique dominationem fraude partam vi retinuerunt; t Alexandro sine prole mascula mortuo: genus enim à Carano Herculis nepote duxerat, à quo quidem vsque d Alexandrum Heraclidæ annos amplius quingentos ontinua successione regnauerant: tunc quidem proinciarum Præsides imperium illud in quinque regna iuiserunt: Antipater quidem Macedoniam; Antigous Asiam minorem; Nicanor superioris Asiæ prouinias; Lysimachus Thraciam nactus, nec vllus suffragio reatus est. Itaque Græcia ipsa humanarum artium ac iberalissimarum disciplinarum alumna vix à barbarie indicaretur. Quamquam barbari sine contumelia diebantur, qui peregrina lingua loquerentur, vt Hebræi uoque veteres Ægyptios, gentem omnium humaissimam[c] ac eruditissimam, barbaros apppellabant,

Populi omnes à stirpe reges quæsierunt.

a Sic enim Thucydides scribit: en quo Aristotelis aliter sententis error & ex ipso Plutarch. conuinci potest.

b Epist. 1. ad Q. fratrem.

c Herodotus Cæsar. in bello ciuili.

id est, לעז psalmo CXIII. quia sermone Ægyptio, non Hebraico vterentur[a].

a Rabi Dauid Kimhi notat in eundem Psal. & 1. Corinth. cap. 14.

Hoc primum igitur in creandis regibus valde perniciosum, quod ipsum interregnum habet anarchiam sine cuiusquam dominatu, & in eo discrimine positam, quo nauis fluctib. sine gubernatore iactata ac momento, si tempestate abripiatur, peritura: & vt pericula effugiat, nihilominus ferocissimis ac audacissimis quibusq; ciuibus omnia impune licét: vt fere fit mortuis Pontificibus Romanis, qui statim initiati omnia omnibus ignoscunt; & cum vltiones ac parricidia in occasum Pontificis max. differri soleant, sicariis tuto latrocinari licet. Cuiusmodi fuere duo nobilissimi latrones in agro Romano, qui nō nisi post centum & sedecim parricidia pœnas dederunt[b]. Illud autem translatitium est, Pontifice mortuo carceres effringi, custodes necari, sontes iudicibus eximi, omnia diuina humana misceri, quoad collegium Cardinalium concordibus suffragiis Pontificem futurum renuntiarit. Interdum vero tanta ac tam diuturna fuerunt Cardinalium dissidia, vt sedes principe multos annos fuerit plane deserta. Nam Clemente V. Pontifice mortuo Roma Pontificibus caruit duos amplius annos, Felice vero Duce Allobrogum, eodemq; Pontifice Romano mortuo, sedes Pontifice vacua fuit annos decem. Sæpe quoque duo tresve Pontifices Romanos, ac totidem Imperatores factos legimus. Quinetiam imperium illud Germanorum annos amplius octodecim caruit Imperatore, cæso scilicet Vilelmo Comite Batauorum, qui Imperatorem renuntiauerant suis suffragiis creatores ipsi; qui deinde Alphonso X. Castulonię regi imperium mandauerunt; hic tamen delatum honorem recusauit, ne vel subditorum arbitrio, vel principum inuidiæ, vel sicariorum libidini pateret. Quamquam in illis interregnis nihil tam sacrum est ac tam sanctum, quod non fœdissime soleat, & cum summa impunitate contaminari. Quibus pestibus vt Poloni quodammodo mederentur, pœnas quæ à legib. irrogantur, interregno duplicantur.

b Anno 1521.

vt quidem Zamoſcium, nunc quidem Poloniæ Cancellarium, tunc vero in Gallia Legatum, mihi de interregno percontanti ecquis gubernacula teneret, narrantem audiui. Nec ita pridem, id eſt, antequam Ægyptum Turcæ ſub imperium ſubiungerent, Sultano mortuo Prætoriani milites bona ciuium locupletiorum diripiebant, nec à cædibus & ſtupris abſtinebatur, quoad Prætorianorũ quos ipſi *Memelucos* appellabant, imperium vni omnium ſuffragiis mandaretur.

Si quis putet interea moderatorem comitiorum ac Reipublicæ procuratorem fieri poſſe, fallitur: neq; enim minor, & certe maior difficultas oboriatur in regni procuratore quam in ipſo rege creando. Demus tamen ſine factione, ſine ambitu, vna tribuum omnium voce creari poſſe; ecquem populo daturus eſt ſpõſorem ac prędem, quo minus, ſi poſſit, imperium retinere nolit? quis enim præſidium militare quo ſtipatum eſſe oportet, nolenti eripiat? nam Goſtauus Suecorum præfectus in interregno viam ſibi ad regnum muniuit, ac potentiam præſidiis confirmatam poſteritati reliquit. At Senatui dabitur imperium, vt quondam Romani, & his temporibus Poloni ſolent: non tamen periculo vacat ciuitas, ſi audaciſſimus quiſque arces imperii ceperit; vt maiorum noſtrorum memoria Pompeium Columnam & Antonium Sauellam Capitolium inuaſiſſe legimus, propoſita populo Romano libertate. Factiones autem ac ciuilia bella declinare cum omnibus, tum vero bellicoſis populis difficilimum. Quid n. his temporibus populo Romano ignauius aut inertius eſſe poteſt? attamen Romanos Põtifices duos & viginti cęſos plures etiam factionibus ferocíſſimorum de ſede Pontificali diſturbatos videmus. Omitto eos (qui bene ſunt innumeri) qui veneno periere: nã Pontifices Romanos hac arte necari contritum eſt. Quinetiam in ipſius naſcentis eccleſiæ primordiis, id eſt, anno CCCLVI. ſexcentos ciues Romanos propter Damaſi & Vrſicini factiones vter Pontifex eſſet, cæſos eſſe legimus. Neq; id tantũ Romæ, ſed in ſingulis pene op-

pidis, quæ modo Pontifices haberent, tot ac tantis cædibus omnia complebantur, vt necesse fuerit Laodicena [a] synodo caueri, ne deinceps Pontificios honores populis mandare liceret. Quamobrem Athanasius & Augustinus successores quos vellent, Pontifices Alexandrinis & Hipponensibus designarunt. Quid Germanorum ciuilia bella pro imperio adipiscẽdo commemorem? pleni sunt eorum libri, plenæ historiæ, plena monimenta: quibus agrorũ miserãdas vastitates, cædes mutuas subditorum, clarissimarum vrbium direptiones sine horrore ac indignatione meminisse non possumus.

[a] Distinct. 36. can. 15 non est permittendum August epist. 110. Theodoret. lib. 4 ca. 20. Eccles. historia.

Illud etiam incommodum prætermitti non debet, q; regna suffragio delata nihil habent quod non pateat omnibus omnium rapinis; & quæ publica, quæ communia, quæ vniuersorum antea fuerunt, paulo momento singulorum fieri videmus: vt quidem ecclesiastica sedis Romanæ & imperii Germanici prædia quæque opima priuatorum iura subierũt. Nam qui nec diuturnum imperium fore, nec ad suos aliud peruenturum intelligunt quam quod fraudibus eripere ac retinere se posse putant, nihil non concordibus magistratibus largiuntur, aut sub hasta publice proscribunt. Nam Rudolphus Imperator omnes Hetruriæ vrbes & imperii Germanici fidelitate & obedientia, quantum quidem potuit, eximere nõ dubitauit. subditi v. quasi serui suæ libertatis pretium ac mercedem domino soluisse videntur. Robertus item Imperator tres vrbes Imperiales filio donauit. Federicus II. Norimbergam pretio liberauit; Otho II. Isuam; Ludouicus Bauarus Ægram; Henricus V. quæcũque potuit, proscripsit: Carolus IV. cum suis creditorib. centum aureorum millia soluere se posse diffideret, v. filium Wenceslaum Imperatorem designarent; omnia Imperii vectigalia concessit; qui tamen Caroli filium imperio abdicare coegerunt. Ita quidem exsectis omnibus Reipublicæ neruis, imperium illud à finitimis principibus inuadi cœpit.

Hoc etiã regib. populi suffragio creatis cõmune est,

adep-

adepto principatu animos attollant: qui autē ex humili & obſcuro loco ad imperium prouectus eſt, tyrannidem crudelius exercet quam qui regali ſanguine cretus eſt. Nihil enim verius quam illud Salomonis dictum, ſerui dominationem intolerabilem eſſe. Demus tamen principem omnibus virtutibus & optimis imperandi artib. ſelectum: ſi liberos ſuſceperit, quis dubitet quin vias omnes ſibi poſteriſq; ſuis ad principatum munite malit, quam imperitæ plebis ſuffragio committere.

Sed porro progrediamur. Regem enim aut peregrinum, aut ciuem creaturus eſt populus: ſi ciuibus pateat aditus, impudentiſſimus ac ferociſſimus quiſq; per fas & nefas dominatum ambiet: ſi plures æqua poteſtate & gratia valeāt, populum in factiones diſtracturi ſunt: aut certe pregrinorum, & quidem flagitioſorum principum imperia potius q̄ ciuium, quam æqualium ferenda ſibi putabunt. Quod non modo Tacitus Armeniis contigiſſe ſcribit, qui regem niſi peregrinum ferre non poſsēt: ſed etiam mortuo non ita pridem Sigiſmundo Auguſto Poloniæ rege cōtrouerſia inter optimates, qui regni ſpé ad ſe quiſque trahebant, coorta, Senatuſconſultum factum eſt, quo quidem omnibus ciuibus ad regnum via præcluderetur: vt quidem à legatis Polonorum accepi, quibus in fines huius imperii ad regem Henricum deducendum ingreſſis, adeſſe iuſſus eram. Ac maiorum noſtrorum memoria cum Sultani apud Ægyptios Prætorianorum ſuffragio crearentur, ac mutuis cædibus & factionibus Rempublicam diuellerent, communi conſenſu legatos ad Campſonem Caramaniæ regem miſerunt, vt Ægypti regnum ad ſe delatum acciperet. Iiſdem calamitatibus diu iactati ſunt Germani, qui quod æqualium imperia recuſarent, peregrinos ſæpe acciuerunt, & quidem minutos principes, Vilelmum inquam Batauorum, & Henricum Luſſemburgorum Comites. At etiam peregrini principes imperium illud ad ſe delatum repudiarunt. Etenim Alphonſus X. Caſtalorum rex, adduci non potuit, vt Germanorum imperium rogantibus

creatoribus acciperet:fuit igitur vacua ſedes imperii annos amplius XVIII.Sigiſmundus item I.Poloniæ rex,oblata ſibi Bohemorum , Danorum & Pannoniarum regna, Ludouicus XII.Piſarum principatum,Imperatores Romani plurimarum ciuitatum imperia,vt eſt apud Appianum,recuſarunt.

Demus tamen peregrinum principem imperium ad ſe delatum nõ repudiaturum. ſi procul ab imperii ſui finibus abſit, aut ſua deſerturus eſt, aut aliena per legatos curaturus; vtrumq; abſurdum. Quis enim tam ſtupid⁹, vt ſua curare non malit quam aliena? quis autẽ populus patienter imperia legatorum laturus eſt? vt ſcilicet eum habeat quem nolit,& eo quem ſibi optauit cariturus ſit? Ludouicus enim Hungariæ rex Poloniæ regnum ſuffragiis populi ad ſe delatum, quia finitimum,vxore Caſimiri Poloniæ regis filia rogante ſuſcepit: initiatus eſt,ac maximis omnium acclamationibus & gratulationibus acceptus;paulo poſt tamen,ſiue cœli Sarmãtici aſperitate offenderetur, ſiue Pannoniarum deliciis alliceretur, ſiue rogationibus ac votis ſuorum reuocaretur,domum rediit, vxore Polonis vna cum Hungarorum comitatu relicta. Poloni quidem, Caſimiri magni memores, Gynæcocratiam aliquamdiu pertulerunt; eius tamen comitatum ferre non potuerunt.Nec ita pridem Henricus Caroli regis Francorum frater ad imperium Sarmaticum accerſitus, fratre mortuo ad imperium domeſticũ celerrime rediit:Poloni legatorum imperia ferre noluerunt, ac ſuffragio ſibi regem creauerunt: quamquam nullo iure id poterant, niſi conſentiente Henrico ad quem iura maieſtatis detulerant, & cui conditionem illam non adiecerant, cum de futuro Gallorum imperio ageretur,ne per legatos imperium ad ſe delatum moderaretur,vt omnibus principibus ſemper licuit.ſcitum eſt illam donationem ſemel conſummatam ac perfectam, non capere conditiones.

a l.poſt perfectam de donat. quæ ſub modo. Cod.

Demus igitur vtrumq; regnum iiſdem finibus cohærere,vt Sarmatia Pannoniæ:quis dubitet quin rex imperium

rium vtrumq; iisdem legibus, moribus & institutis moderari cupiat? quin è duob. vnum, si possit, efficiat? aut si Senatu populove renitente id non possit, metuendum tamē est, ne vi & armis ꝙ iure non potuit, consequatur. Recens est Caroli V. Imperatoris exemplū, q ex aristocratia Germanorum prostratis principibus regnum stabilire conabatur, ac iā Philippum ab Hispanis acciuerat, vt Germanorum rex inauguraretur, nisi eius conatibus Henricus II. rex Francorum fortissime restitisset. Exstat adhuc Iulii Pflugi Pontificis oratio, qua id vnum suadet vt firmissima regni Germanici fundamenta iaciantur.

Quod si princeps imperium finitimum quod suffragiis adeptus est, coniungere cū patrio non possit, omnia tamen commoda, omnes fructus ac prouentus alienos suis, quantum quidem poterit, largietur; ac sibi successorem ereptis optimatum suffragiis designabit; vt reges Danorum ac Thunetanorum, atq; adeo Imperatores ipsi Germanorum iampridem more à maioribus accepto consueuerunt; vt suffragiorum iura penitus sublata videantur. Ladislaus enim Bohemiæ rex Alberti F. & Imperatoris Frederici III. ex fratre nepos, rex Pannoniarum populi suffragio creatus, hæreditarium quodammodo regnum fiducia contracta proximis reliquit. Ac tametsi Matthias Coruinus mortuo Ladislao regnum suffragio populi adeptus sit, Federicus tamen regnum illud & suis & Imperialibus copiis inuasurus videbatur, nisi Matthias regni spem Federico eiusq; posteris promisisset, si orbus ipse moreretur; vt quidem casus tulit. Nihilomin⁹ Pannones Ladislaum alterum Bohemiæ ac Poloniæ regem crearunt. Ex quo grauissimum ab Austriacis bellū in Pannonia gestum est, nec ante exitum reperire potuit, quam ab omnibus ordinibus regnum illud hæreditarium decretum esset, ea lege vt Ladislao mortuo Maximilianus Federici F. rex inauguraretur: sed cum huius nepos impubes relictus esset, Ferdinandus patruus regni procurationem ad se pertinere ratus, populum cui iura suffragiorum perpetuo eripere conatus est, eo adegit,

git, vt Turcarum imperatori regem ac regnum prodere quam Ferdinandi imperium ferre maluerit. Hos igitur calamitosissimos exitus Pannones habuerunt; vt quum perpetua regum creandorũ iura tueri vellẽt, in Turcarum seruitutem delapsi, iampridem libertatem amiserint, ac religionem mox amissuri videantur. Id enim omnibus principibus fere est insitum, vt populos sub imperium subditos, suis moribus, institutis ac religionibus viuere aut assuescant, aut certe cogant. Quamobrem vno capite diuinæ legis sanctissime cauetur, *ne principem peregrinum populus sibi adsciscat.*

Si tamen suffragio regẽ ex ciuib. creari contigerit, audacissimus ac potentissimus quisq; factiosorum inter se conspirantium cœtib. ereptis suffragiis regnũ adipiscetur; aut si libera populi suffragia optimo ac sapientissimo cuique sceptra deferre cogitabunt, potentiorum vi aut fraudibus occultis prius opprimetur vir bonus, quam regalia sceptra contingat. Certe nouem Imperatores Germanorum annis paulo minus trecentis clade ciuili occubuerunt, Vilelmus inquam Batauus, Rodulphus, Albertus, Henricus VII. Federicus II. Ludouicus Bauarus, Carolus Henrici nepos, Guntherus: præter eos qui imperio abdicare coacti sunt. Ex Ægyptiorum vero Sultanis xv. quos Prætorianorum suffragiis creatos legimus septem bellis ciuilibus interfecti sunt: Turquemanus, Melaschalus, Cothus, Bandocader, Muhametes, Circassius, Giapalatus, ac totidem Romanorum Imperatores, qui proxime Augusto successerunt, & eodem anno tres, sola ciuium coniuratione, interdum etiam milites Prætoriani ob id tantum Imperatores necabãt, vt noui Imperatoris creatione donatiuum acciperent. Qui autem Senatui placuerat, legionibus displicebat; ac sæpissime tot Imperatores quot in prouincias exercitus dispersi fuerant, creabantur; vt vno tempore triginta facti sunt, cum Zenobia Imperatrice. Nec ciuilium bellorum vll⁹ exitus reperiri poterat, nisi vnius potentia cæteri opprimerentur. At quamdiu patris imperium excepit, siue natura

natura siue adoptione filius, bella ciuilia conquierunt. Quod si quis orbus imperium principe orbatum deseruisset, in ciuilia bella relabi necesse erat. Itaque Adrianus Augustus, vt cautius imperio Romano prospiceret, cum ipse orbus esset, non satis habuit Antoninum Pium arrogare, sed etiam iussit Marcum Aurelium, & Ællum Verum ab eodem adoptari; Augusti prudentiam imitatus, qui tametsi Caium & Lucium nepotes per æs & libram coemisset, iis tamē sine prole mortuis, tertium nepotem Agrippam, simulque priuignum Tiberium in foro curiata lege adoptauit, ea conditione vt prius Germanicum arrogaret.

Atq; ii qdē q ad imperium designati fuerant, *principes iuuentutis*, dicebātur; q post à Germanis *reges Romanorum* appellati sunt: vt etiā in principatu suffragiorum iure delato certus esset successor. Sic n. Henricus III. Imperator, se viuo filium regem Romanorum creandum curauit; ab eo q; nepotem adoptandum. Postea Carolus IV. filiū Wenceslaum à creatoribus ad futurum imperium designari voluit, non tamen sine ingenti mercede. Huic Sigismundus frater successit, qui deinceps generum Fridericum III. adoptauit; hic vicissim Maximilianum filium Imperatorem designandum curauit. Nec dubiū est quin Philippus Maximiliani filius Germanis imperaturus fuerit, nisi patri spem sua morte præripuisset. Huius tamen filium Carolum V. valde adolescentem, cæteris iure quodā successorio principes prætulerunt. Ac tametsi Bohemi, Poloni, Dani, Tartari nulla vi regum creationem sibi eripi patiuntur: filios tamen omnib. anteferri putant oportere, vt succeßionis beneficio bellorum ciuilium stirpes elidantur: quod certe Sigismundus Augustus rex Poloniæ Iagellorum gentis extremus procurandum sibi putabat, si Senatus populusque pateretur.

Et iisdem fere temporibus [a], cum Elizabetha Anglorum regina Londini conuentus haberet, summa omnium ordinum consensione latum est de imperii succeßsore designādo; nec vlla de re ordines prius deliberandū [a] 1566.

sibi

ſibi propoſuerunt, quam id confectum eſſet: quæ rogatio tametſi reginæ diſplicuiſſet, quod ea res periculi plena videretur, ſi quiſquam ſe viuente ac ſpirante ſuam hæreditatem cerneret, ac breui morituræ foſſam aperiret: nihilominus populo promiſit ſe quod è Republica Senatui videretur, facturam. Vt enim Angliæ regnum lege ſucceſſoria ad proximum quemque deferatur, proſpiciendum tamē eſt, ne ſtirpe regalia penitus exſtincta, Reſpublica redeat ad interregnum, & ambitioſiſſimis hominibus lacerandum obiiciatur. At ſuperioribus annis, cum legationis ergo pro Franciſco Andium Duce ſuſceptæ in Angliam traiecissē, coactis populi ordinibus interdictum eſt[a] ſubiecta læſæ maieſtatis pœna, de imperii ſucceſſore ſermones ſerere. Iſta quidem ratione regnanti tutius cauetur, populo non cauetur. vtrique tamen caueri poſſe dicebam; primum adoptione regis Scotorum; deinde Lenoxiæ principis connubio & arctiſſima fœderis coniunctione; vt ſit vtriuſque populi eiuſdem inſulæ concordia ſempiterna. Hæc mea fuit ad reginam oratio. Quæ res imperitis quidem Francorum imperio detrimentum allatura videtur; mihi vero propter antiquiſſimum Scotorum cum Francis ac ſanctiſſimum fœdus valde vtilis futura; & vtriuſque imperio, cuius fines in ipſius Oceani gurgitibus poſiti ſunt, valde ſalutaris.

a Anno 1581.

Nihil autem principi carius eſſe debet, q̃ vt ſe moriēte populus ſumma pace ac tranquillitate perfruatur; cōtra quā Nero ſæpius optauit, *vt ſe moriente terrarum deflagratio cōſequeretur*. Quid n. calamitoſius Mediolani principatu Philippo Maria moriente? is n. extremus fuit vicecomitū Angleriæ gentis, quæ annos circiter cccc. ꝑpetua ſucceſſione tenuit principatum. Mortuo Philippo, populus Mediolanenſis pertæſus, vt imperium populare ſtabiliret, arcem Iouiam ſolo æquauit, teſtamentū Philippi cōcerpſit, duodecim Senatores, & Carolum Gonzagam ducem exercitus creauit, ciues omnes qui Sfortiæ partes tuebantur, crudeliter necauit aut exegit.

Hunc

Hunc enim obſcuris natalibus ortum Philippus adoptarat,eiq; filiam ex pellice deſponderat,Carolo ſororis filio Duce Aureliorum repudiato. At Fridericus III. Imperator, quaſi feudum Imperiale maſcula prole deſertũ vindicabat: Carolus Aurelius non modo lege ſucceſſoria,ſed etiam pactis conuentis ad ſe pertinere contendebat,atque arcem Aſtenſem occuparat: Veneti Cremonam, Laudem ac Placentiam Mediolanæ ditionis, nullo iure inuaſerant: Dux Allobrogum Verſellium & Nouariam; Sfortia Papiam ac Derthonẽ;populus Mediolanenſis,cum nec domi res gerere, nec foris imperiũ tueri poſſet,& vnius dominatum abhorreret,ſub Venetorum,à quibus repudiatus eſt, imperium ſua ſe ſponte ſubiecit:ad extremum principes omnes ac ciuitates finitimæ pro Ducatu Mediolanenſi grauiſſima diuturnaq; bella geſſerunt; cum Philippus legitimum imperii ſucceſſorem, & quidem ſororis Valentinæ filium,repuliſſet,quem potiſſimum arceſſere &adoptare decuerat.Nã regali ſtirpe exſtincta, extremus ſucceſſorem ſibi ſuo iure adoptare poteſt, niſi Senatus populusve iura creandi principis ſe habere contendat. Quod ſi princeps futurũ ſucceſſorem deſignauerit neminem,imperii maieſtas ad populum recaſura eſt. Nam Caroli Magni ſtirpe omnino ſublata,cum poſtremus Germanorum rex neminem adoptaſſet,Henricus Auceps Saxonię Dux omnium cõſenſu Imperator creatus eſt. In eo tamen ſcriptores inter ſe diſſentiunt: alius enim Arnulphum, alius Carolum Ludouici Germanorum regis F.Imperatorem appellatũ putat; nec populi, ſed quatuor & quinquaginta principum ſuffragiis creatum: tandem iura ſuffragiorum ad ſeptem, qui propterea *Electores* dicuntur, fuiſſe delata.Id autem contigiſſe circiter annum M CCL.

Sed ad domeſtica delabor. Nonnulli regnum Francorum ſuffragiis popularibus deberi tradunt; ſed abſurde.Id enim Merouеis,aut Caroleis, aut denique Capetis imperantibus factum eſſet. De Merouеorum ætate Agathius Græcus ſcriptor ſummæ auctoritatis & antiquita-

quitatis (floruit enim anno circiter D.) scribit, gentem Francorum optimum, id est, regale ciuitatis genus, sequutam, cum finitimos omnes in eo genere superarit, tum vero reges non alios habere quam successoria lege. Idē tradit Theodebertum Theodorici F: Clodouei nepotē adhuc impuberem imperio more maiorum præfuisse, Cedrenus quoque Græcus homo, regnante Philippo I. Capeti pronepote [a], scripsit Francos reges à stirpe regum more à maioribus accepto quæsiisse. Ac siquidem Carolus primum, deinde Carolomanus vterq; Pipini F. nobilitatis suffragio reges creari voluerunt, id fecisse constat vt imperium aduersus Merouei reliquias potentiorum opibus & gratia tuerentur, Quod autem de Othone fertur, nobilitatis consensu ac suffragiis regem factum, id quidem Otho moriens conuocatis regni Principibus se fecisse testatus est, non tam vt regnaret, quam vt Ludouico Balbo cui tutor datus erat, regnum ac Rempublicā depositam seruaret. Robertus Othonis frater, cum hæreditario quodāmodo iure sceptra vindicaret, Suessionensi prælio cæsus est. Huic Radulphus successit, non tā iure suffragiorum, quam Caroli Simplicis, qui in arce Peronensi ab Heberto Comite Veromanduo comprehensus tenebatur, cessione. Postea vero quam Hugo, qui Capetus vsurpatur, scéptra de Caroli Lotharingi manibus extorsisset, se viuo filium Robertum, hic Henricum I. Henricus filium sacris regalibus initiandos curauerūt, quousque Balduini Batauorum Comitis filia, quæ à Carolo Magno genus ducebat, Philippo I. regi Francorum collocata est, quæ Ludouicum Crassum peperit: tunc enim occultæ simultates & odia populorum quæ aduersus Capetorum gētem exarserant, cōquierunt, cum Diui Arnulphi Caroleæ gentis principis genus cum gente Capetorum coniunctum intellexerunt.

a Anno 1058.

Ac si quidem vlla sit coniectura quamobrem reges Francorum suffragio factos quisquam putet, à regum initiandorum more tracta videtur. Prius enim quam rex sacris initiatus ad iusiurandum adigatur, duo Pontifices,

Lao-

Laodunenſis inquam ac Belluacenſis, regem vtroq; latere circumſeſſum paululum è ſolio ſedentem erigunt; & conuerſi ad populum, rogant num regem initiatum regnare velint: nulla mora quin regalis comitatus circūſtantium præbeat aſſenſionem. Sed placet ex archiuis Rhemenſis bibliothecæ antiquiſſima acta deſcribere, quibus quo ritu noſtri reges olim initiarentur, intelligi poſſit. Sic enim inſcribuntur; LIBER IVLIANI AD ERRIGIVM REGEM: (Errichum innuit Philippi I. patrem) *Anno* MLVIII. *indictione* XII. *Henrico regnante* XXXII. *&* IV. *Cal, Iunii in die Pentecoſtes, Philippus rex hoc ordine in maiore eccleſia ante altare ſanctæ Mariæ à venerabili Archiepiſcopo conſecratus eſt incoata Miſſa, antequam epiſtola legeretur. Dominus Archiepiſcopus vertit ſe ad eum, & expoſuit ei fidem catholicam, ſciſcitans ab eo vtrum hanc crederet, & defendere vellet: quo annuente, delata eſt eius profeſſio: quam accipiens ipſe legit, dum adhuc ſeptennis eſſet, eique ſubſcripſit: erat autem profeſſio eius hæc:* EGO *Philippus, Deo propitiante mox futurus rex Francorum, in die ordinationis meæ promitto coram Deo, & ſanctis eius quod vnicuique de vobis commiſſis canonicum priuilegium, & debitam legem atque iuſtitiam conſeruabo, & defenſionem adiuuante Domino, quantum potero, exhibebo. ſicut rex in ſuo regno vnicuique Epiſcopo & eccleſiæ ſibi commiſſæ per rectum exhibere debet: populo quoque nobis credito me diſpenſationem legum in ſuo iure conſiſtentem, noſtra auctoritate conceſſurum. Qua perlecta poſuit eam in manus Archiepiſcopi. anteſtante Archiepiſcopo Sueſſionenſi,* &c. (hic viginti Epiſcopi, & quamplurimi Archimandritæ enumerantur) *Accipiens Archiepiſcopus baculum S. Rhemigii, diſſeruit quiete & pacifice, quomodo ad eũ maxime pertineret electio regis & conſecratio, ex quo ſanctus Rhemigius Ludouicum* (nos CLODOVEVM appellamꝰ qꝛ ſic efferebatur HLVDVCH) *baptizauit & cõſecrauit. diſſeruit etiã quomodo per illum baculum hanc cõſecrandi poteſtatem & totũ Galliæ principatum Ormiſdas Papa ſancto dederit Rhemigio: & quomodo Victor Papa ſibi & eccleſiæ ſuæ conceſſerit. Tunc annuente patre eius Henrico,*

rico, elegit eum in regem post eum. Legati Romanæ sedis cum id sine Papæ nutu fieri licitum non esse dissertum ibi sit; honoris tamen & amoris gratia tum ibi affuerunt Legati Lotarius Sol. Archiepiscopi, Episcopi, Abbates, clerici; Dux Aquitaniæ, filius; Legatus Ducis Burgundiæ, Legati Marchionis, & Legati Comitis Andegauensis: post Comites Vandensis, Vermadensis, Ponticensis, Sueßionensis, Aruernensis, H. de illa Marchia, Vicecomes Lemouicensis: post milites & populi tam maiores quam minores, vno ore consentientes laudauerunt, ter proclamantes, LAVDAMVS, VOLVMVS, FIAT. Hæc ad verbum descripsimus; quæ nusquam typis excusa fuerunt.

Qui igitur reges Francorum populi suffragiis creatos olim fuisse arbitrantur, non intelligunt Pontifices Rhemorum id singulari quodam iure sibi à Pōtificibus Romanis tributum asseruisse. Quamquam ne id quidem cum fidelitate & obedientia quam pontifices Rhemorum regibus præstare solent, congruere potest Carolus quoq; is qui Simplex ab inopia consilii vsurpatur, à Fulcone Rhemensi Pontifice inauguratus est iure propinquitatis, non suffragiorum? quibus ereptis Otho se regē ferebat, & cui de Pontificis iniuria querenti Fulco respondit, se regem Carolum selegisse more à maioribus accepto, qui reges non nisi à stirpe regum quærere consueuissent. exstant eius ad Othonis literæ [a]. Quibus intelligitur si creandorum regum ius quisquam haberet, Rhemorum Pontificem quodammodo id sibi vindicasse; nec tamen aliunde quam regali sanguine genitos creare potuisse.

Sed si non antea intellectū est regis Frācorum, nasci, non fieri consueuisse, facile perspici potuit bello ciuili quod a Lotario susceptum aduersus Ludouicum & Carolum Caluum, quod hunc pater in optima Galliarum parte ac imperii sede collocauisset: tres enim fratres diuisis regionibus totidem regna summa potestate moderabantur. Robertus item Capeti F. Henricū natu minorem prætulit maiori, cui Burgundiam attribuit: sed ciuilia bella metuēs Henricus, Philippum filium prima pueritia

[a] Guitald.

pueritia regem inaugurari iussit, vt quibusdam video placuisse: nam Glaber Henricum Roberti primogenitum fuisse contendit. Quod autem Rhemorum Pontifices sibi tribuerent regum creationem, perabsurdum est: nisi fortasse *vnctionem sacram* pro *creatione* dici putēt. At ne id quidem Pontificis Rhemorum proprium erat, cum Ludouicus Crassus Aurelijs à Sænonum Pontifice inunctus fuerit. Rhemorum vero Pontifex regis electionem sibi tribuens, Romano Pontifici ferebat acceptam, sed ridicule: cum ne Romani quidem Pontifices id sibi vindicarent; tametsi Germanos Imperatores suæ potestati subijcerent, & *falcem in alienas messes* [a], vt Albericus iurisconsultus scribit, *mittere non dubitarent*. atque adeo de creandis [b] Germanorum Imperatoribus, deque imperio abdicandis leges [c] iuberent, verbaque ipsa conciperent [d], quibus imperator Romano Pontifici iuratus obedientiam ac fidelitatem præstaret. Nihilominus tamen illi ipsi Pontifices Romani regem Francorum à Pōtificali seruitute & obedientia penitus immunem suis decretis confitentur [e]; nec cuiquam à rege Francorum præterquam præpotenti Deo vllum obsequium deberi. Hinc prouerbium vulgi sermonibus contritum, *Regem Francorum immortalem esse*: vt planum sit more à maioribus accepto reges Francorum nasci, ac proximo cuique regiæ stirpis sceptra deberi, non Senatui populove, multo minus Romanorum aut Rhemorum Pontificibus accepta ferri.

a *In dictionar. verbo, Electio.*

b *cap. Venerabilem, de electio. extr.*

c *cap. ad Apostolicam, de re iudic.*

d *Clement. 1. De iureiurand.*

e *In cap venerabilem. qui filii sint legitimi.*

Et quidem memini declamatorem forensem, cū suæ causæ inseruiret, apud iudices Curiæ Parisiorum dicere ausum, potestatem à populo regi datam fuisse, & Vlpiani verba [f] vsurpasse: is n. Imperatori Romano *lege Regia de eius imperio lata, populum ei & in eum omnem suam potestatem contulisse* scribit: Curia patronum acerbe increpuit, eaq; verba de actis Curiæ deleri iussit, rogante fisci procuratore, cum negaret regem Francorum à populo imperādi ius habuisse. Id autem magis perspicuum fit in regali sepultura. etenim regiæ vestes, arma, sceptra, stemmata,

f *l. 1. de constitut. princip.*

ſepulto rege proiiciũtur: deinde præco voce maxima ter ingeminans, *Rex*, inquit, *mortuus eſt*: idem repente labarũ in quo ſtemmata liliorum genti propria ſignantur, erigsẽ; *Viuat rex*, inquit, *N. eiq; vitam diuturnam ac felicem Deus largiatur.* Iiſdem vtuntur inſtitutis ac moribus Hiſpani, Angli, Scoti; apud quos imperium proximis perinde vt apud nos lege ſucceſſoria datur. Eadem quoq; Bohemis, Danis, Polonis vſitata ſunt: ſed nõ ante id fit quam alius ſuffragio creatus ſit.

Ea vero pericula quæ creationem principum ſequi diximus, non tam ad reges quam ad regum creatores p-tinent. Nam ſi rex populi totius ſuffragio creandus ſit, omnia turbulentiſſimis ſeditionib. ac cædibus compleri neceſſe eſt. Sin nobilitas ſibi vni iura ſuffragiorum tribuat, reliqui ordines moleſte ferent, id quod omnib. debetur, pauciſſimis dari. Nihil tamen cogitari potuit ad ſeditioſorum hominum factiones & ad ciuilia bella declinanda vtilius quam multitudini principum ac magiſtratuum creationem eripere, & cum pauciſſimis communicare. Sic enim Germanorum principes, qui olim LV. nunc fere ducenti ad ſeptem creatores iura omnia ſuffragiorum in Imperatore creando detulerunt. Nec tamẽ in tanta paucitate ſibi conueniunt; ſed interdum à ſe ipſi diſſidentes duos Imperatores renuntiarunt, Albertum inquam Auſtrium, & Ludouicum Bauarum; qui annos octo funeſtiſſima bella geſſerunt, vter vtri imperaret. Ita quoque collegium Cardinalium, qui mortuo Clemente IV. Pontifice Romano non plures duodecim fuerunt, tres annos creationem futuri Pontificis propter mutua inter ſe diſſidia factioneſque potentiorum diſtulerunt; ad extremum Leodienſem diaconum, qui Hieroſolymam profectus erat, Pontificem renuntiarunt, qui deinceps Gregorii X. nomen vſurpauit. Is igitur ſeueriſsimis legibus Cardinalium collegium in creatione Rom. Pontificis obligauit; nec tamen efficere potuit quin tres iiſdem comitiis Pontifices ſe mortuo crearentur. poſtremo neceſſe fuit Cardinales concluſos fa-

mi

me necari, nisi stato tempore Pontificem renuntiarent, qui ad summum duas suffragiorum partes tulisset. Seuerius etiam sacræ militiæ Equites quatuor & viginti tamdiu carceribus sine cibo ac potu cõtinentur, quoad ordinis Magistrum qui non sit ex eo numero, concordibus animis renuntiarint. Quinetiam in minoribus Pontificibus canonicorum suffragio creandis factio, sordes, ambitus, veneficia, clarissimas quasque ciuitates sæpissime perturbarunt; vt nulla grauior causa fuisse videatur, quamobrem collegiis sacerdotum & monachorum suffragia creandorum Pontificum ademta sint, ac principibus tributa. Commodius Moschouitæ, qui Pontifices & Archimandritas sorte ducunt[a]. Nam quod ratione ac iudicio sapientum selectos Pontifices, principes, magistratus, cæteris meliores sorte putant, exemplis refelluntur. Si enim iure successorio locus fuisset, Nero, Heliogabalus, Vitellius, cæteraque id genus monstra, numquam imperium degustassent: Augustus vero, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus, cæterique sapientia ac virtute præstantes Imperatores, qui adoptionibus quasi legitimo iure successionis imperium adepti sunt, disturbati fuissent.

[a] Sigismundus.

Sed vt meliores futuri sint principes, qui potentiorum, aut plebis, aut sapientum suffragiis fiunt; attamen tot ac tanta incommoda vndique circumstant, vt præstabilius sit optimis principibus carere, (quamquam ista ratione consequi non possumus) quam tanta subditorum pernicie creari. Et quidem vtilius sit sorte principem ducere: id enim ad semina discordiarum tollenda legibus[b] diuinis & humanis probatur; modo sortes maleficæ formula solemni ab Hebræis vsitata depellantur[c]. Cum enim populus Israelitarum regem à Samuele peteret, Deus Samueli prædixit quem vellet regem futurum, eumque prius designauit quam sorte duceretur; deinde Samuel in populi concione precatus est à Deo vt sorti faueret. Postea vero q̃ tribus Beniamina sortis prærogatiuam tulit, capita familiarum eiusdem tribus in

[b] l. sed cum ambo. de iud. l. generalit. § quid ergo de fideicommissariis l. vlt. communia de leg. l. 2. quando & quib. quarta pars. C. Felin. in c. capitulum cardinalium Florentini. in c licet. de electione

[c] Samuel. lib. 1 cap. 14.

ſortem miſſa fuerunt: poſtremo Salui ſors obtigit; cui gener Dauid Dei iuſſu repudiato Saule ſucceſsit. Inde reges ab eius ſtirpe, vti quiſque proximus fuit, imperium adepti ſunt. Sic etiam Perſarum ſeptem principes Cambyſe ſine liberis mortuo, ſortem, vel potius equi hinnitum ad creandum regem adhibuerunt. Dario tamen ſorte regnum adepto, ad poſteros eius deinceps imperium iure ſucceſſorio delatum videmus.

Nec tamen ſatis eſt ſucceſſione regnum dari, niſi proximo cuiq; tribuatur, id eſt, primogenito maſculo; ſic n. ordo non tantum naturæ ac diuinæ legis, ſed etiã omniũ vbiq; gentium poſtulat, Etenim Perſeus, quod natu maior eſſet, iure populorum omnium ac Macedonum moribus regnum ſibi deberi contendebat [a]: cum eodem iure Alexander Magnus præ cæteris fratribus, vt eſt apud Diodorum [b], imperium illud obtinuiſſet. Eadem lege Arſacidæ Parthorum regnum ad primogenitum detulerunt, vt reges quoq; Hebræorum: ſic enim ſacra hiſtoria regnum Iudæorum Ioramo obtigiſſe teſtatur [c], quod primogenitus eſſet, idq; omnium populorum atque cõmune fuiſſe ſcribit Herodotus [d] parẽs optimus antiquitatis. Quamquam annos amplius quadringentos quam hæc ab Herodoto ſcripta fuiſſent, Ilus natu maior regnũ obtinuit Latinorum, non autem Aſſaracus, vt Coruinus Meſſalla ad Auguſtum ſcribit. Quinetiam Indos ad Occaſum poſitos, tametſi ab omnibus humanitatis artibus remotiſſimi eſſent, eodem iure vſos eſſe legimus. Cum enim Franciſcus Pizarra Atabalippam Peruſinorum regem ſupplicio affeciſſet; populi ſummam ex eo voluptatem ceperunt, propterea quod primogenitum fratrem necauiſſet, vt contra leges contraq; iuſſa patris extremis tabulis teſtata regnaret. Pater enim tametſi ducentos liberos genuiſſet, Gacam tamen primogenitum regem futurum, & quidem ſolum deſignarat.

a Liuius lib. 10. belli Macedonici.
b lib. 16. Iuſtin. lib. 7.
c Paralipom. lib. 2. cap. 21.
d lib. 7.

At ſi naſcantur gemini, quia ſimul naſci non poſſunt, prærogatiuam primogenito ſeruari, ac perſpicua probatione teſtatum relinqui oportet: ne ſit eadem quæ inter

ter Iacobum Scotiæ regem & Albaniæ Ducem fratres geminos controuersia de primogeniti iure intercessit, quod Albaniæ Dux sibi ereptum querebatur. Nã quoties naturæ ius illud inter principes violari contigit, grauissima bella, qualia inter Othomanorum gentis posteros fuisse legimus, funestissimaq; parricidia secuta sunt; vt cum Numitori Amulius [a] frater iunior Albæ regnum, Aristobulus Hyrcano regnũ Iudæorum ademit. Neque enim prius bella ciuilia exitum reperire potuerunt, quã Pompeii Magni sententia regnum Hyrcano restitutum fuisset: tametsi Aristobulus ad imperium natus, alter ineptus videretur. Quæ ratio fecit vt parentes ipsi iura liberorum sæpe disturbarint. Nam Ptolemæus Lagi F. cũ ad iuniorem Ægypti regnum perrupto gentium [b] iure detulisset, effecit vt naturæ iura alterius parricido violarentur. Eodem errore peccauit Ptolemæus Physco, qui vxoris oratione persuasus maiori prætulit iuniorem; sed mortuo patre [c] populus iuniorẽ expulit, maiori sceptra restituit. Anaxandrides quoq; rex Lacedæmoniorum Cleomeni primogenito regnum ademit, vt regnaret iunior, non sine magno populi dolore, quod virtutis specie gentium iura perrumperentur, vt Herodotus [d] scribit. Ac tametsi Pyrrhus strenuissimum quemque filiorũ regem futurum designarat, populi tamen primogenitũ bello minus idoneum prætulerunt. Neq; enim corporis aut animi virtutes tanti esse debent, vt propter eas à iure gentium omnium communi discedatur; quamquam forma corporis plerosq; fefellit.

a Dionysius Halicarnas.

b Iustinus.

c Paus. lib. 1.

d lib. 4.

Sed inepte parentes, qui iuniorum illecebris adducti, vt primogenitis sceptra de manibus extorquerent, ad mutua parricidia liberos inflammarunt: vt quidem Atreum in Thyestem pater armauit, cum iuniorem diademate cinxisset; ac funestissimis parricidiis domum fœdauit. Ineptius etiam Alphonsus X. rex Castulonum, qui cum natu iuniorem regem propterea denotasset, quod ex siderum inspectione regno magis idoneum arbitraretur, primogenitus illatam sibi contumeliam sic vltus

est,vt fratre interemto patrem etiam carceribus conclu-
sum dolore concepto necaret. Consimili fere exemplo
Gabriel marchionis Salussiarum F.fratrē natu maiorem
annuente matre in vincula coniecerat;hic tamen effra-
ctis carceribus principatus recuperauit,& exacto fratre
matrem iisdem angustiis quibus fuerat ante conclusus
mancipauit. Domesticum etiam exemplum, habemus
cū Gallia tota bellis ciuilib.exarsit ꝓpterea ꝙ Ludouic'
Pius Carolum filium vxoris illecebris persuasus Localla-
rio primogenito prætulisset. Sapienter Pius II.Pontifex
maximus, qui Caroli VII. regis Francorum rogationes
repulit,quibus Carolum filium iuniorem Ludouico fra-
tri anteferri flagitabat: tametsi Ludouicus iura pietatis
violasset, & aduersus parentem bis arma cepisset.

Nec tantum propter ignauiam & inertiam primoge-
nitus ab imperio non est repellendus,sed nec ꝓpter cor-
poris deformitatem quidem; tametsi Romuli ac Lycur-
gi legibus monstrosos partus sine fraude cædere liceret.
a Deuter 21. Nulla tamen corporis deformitate lex[a] diuina primo-
genito passa est adimi prærogatiuam. Id autem Senatus
populusq. Pannoniarum memorabili exemplo iudica-
uit.Cum enim Ladislaus orbus esset Almum fratris filiu
iuniorem adoptarat repudiato Colomano,quem sacris
initiari, & Luteriam quodammodo relegari iussit,vt o-
mnem illi eriperet affectandi regni cupiditatem. Erat e-
nim tota corporis statuta deformis, balbus,luscus,clau-
dus,gibbosus; nihilominus tamē rege mortuo ciuitate
ac populi monstrum illud ad imperium arcessere quam
iunioris imperia ferre maluerunt,ac per legatos à Ponti-
fice Romano obtinuerunt vt reseratus domum duce-
ret vxorem. Non aliter Agesilaus claudus homuncio
Leotychide spurio disiecto,Lacedæmoniorum regnum
adeptus est, nec quicquam aduersariis conquerentibus
regnum claudicare.

At Lysander qui Agesilaū ad regnum euexerat,prin-
cipibus ciuitatis persuadere conatus est, vt abrogata le-
ge regia non proximus,sed optimus quisqueHeraclida-
rum

rum rex esset: Plutarchus[a] tamen scribit, qui Lysandri sententiã tueretur, fuisse neminem. Quid si rex ante delatum imperium filios susceperit, num post imperium adeptum natus rex esse debeat? Ita quidẽ pro Xerxe iudicatum est, Artabazo dominatu Persarum excluso, q; ante regnũ Dario patri delatum natus esset. Iudicium illud sua quadam æquitate nititur: quia regnum Dario non iure, sed sorte & inopinanti obtigerat? si tamen regnum à maioribus ad posteros delatum sit, proximo cuiq; debetur, etiamsi ante regnum patri quæsitum natus sit.

Ex quo intelligitur quid iudicandum fuerit de controuersia quam Bartolus[b] sua ætate contigisse scribit, nũ Philippi Valesiorum Comitis filius ante regnum patri quæsitum editus, regnum adepturus esset, an vero qui postea nati fuissent: (quemquam Philippo vnicum modo filium, Ioannem inquam, video natum fuisse:) Sed eadem quæstio Carolo II. rege disceptari potuisset: huic enim priusquam regnaret, natus erat Ludouicus, qui tamen imperium sine controuersia consecutus est; tametsi Carolum fratrem haberet rege natum. Vt enim filius ignobilis iudicatur, qui ante genitus est quam pater nobilitaretur[c]; ita qui parte priuato nascitur, cui nullo casu regnum legitima successione obuenturum fuisset, regnũ paternum adipisci non potest, si quis alius patre regnum adepto natus sit; cui tamen successurus fuerat, si pater regnum maioribus acceptum tulisset. Ita quidem Artaxerxes ante genitus quam pater regnaret, nihilominus patre mortuo rex est appellatus, quia regnum ꝓauo ferebat acceptum: ac tametsi Cyrus iunior, Parisatidi matri carissimus, totam Asiam permouit vt fratrem de imperio disturbaret, diuina tamen vltione prælio conserto cæsus est ac prostratus. Eodem iudicio Pãnoniarum populi Geicam ante genitum quam pater imperaret, regẽ creauerunt.

Quod autẽ dixim⁹ ꝓximo cuiq; imperium deberi, latissime patet, nõ modo ad eos qui primogenito mortuo locũ obtinerẽt primogenitorũ, verumetiam ad infinitã

a In Lysandr.

b l. si Senator de dignitat. C. l. 2. e libertis & eorum liberis. Bart. in l. cum satis. de agricol. & ex l. si quis de decurio C. l. libera de suis & legitimis. contra Albericum in quæstion statutari 15. q. 157.

c in l. Imperialis. de nupt.

posteritatem. Sic enim Demetrius Antiocho Syriæ rege mortuo disseruit in Senatu Romanorum: *Vt enim, inquit, Patres conscripti, iure gentium omnium Antiochus frater me maior natu regnum consecutus est: sic eius morte ad me delatum intelligere potestis.*

Sed dubitari potest si auo regnante filius primogenitus relicto nepote moriatur, num fratri proximo, an vero nepoti qui vno gradu remotior est regnum debeatur. Fratri proximo deberi pleriq; definiunt [a]. Certe quidem Scipio Africanus consimilem cōtrouersiam quasi arbiter sedare vellet inter Corbim & Orsuam, negarunt se alium deorum hominumve q̃ Martem iudicem habituros. Corbis maior ætate & astu vicit patruelem, vt Liuius scribit [b]. Eadem sæpe certamina quondam inter principes Germanorum suscepta sunt inter patruum & nepotem. Et quidem ea res Bernardum Italiæ regem ad arma aduersus Ludouicum Piũ Imperatorem capienda excitauit, cum diceret, Imperium sibi, non Ludouico deberi; quippe Pipini primogeniti filius esset, Caroli Magni nepos; Ludouicus vero patruus à Pipino patre secũdus, nec propterea si Pipinus morte preuentus esset legitimo successionis iure fraudandus videretur. Ludouicum tamen legimus non iure consertum vocasse Bernardum, *sed mage ferro*, (vt Ennii verbis vtar) eumq; sempiternis vinculis coercuisse, & eo iure regnum consecutum esse quo veteres Germani, Vandali, Angli, Scoti. Scribit enim Procopius id Vandalis vsitatissimum [c] fuisse. Ac ꝓpterea Henricus Lancastrius Ioannis filius Ricardum primogeniti filiũ de Angliæ regno deiecit; cum diceret primogenitũ morte preuentum Eduardo regi succedere nõ potuisse: ea tamen occasio scelere quæsita fuerat. Sed Robertus Neapolitanus secundo genitus, regnum Neapoleos de collegii Cardinalium ac Pontificis Romani sententia consecutus est: primogeniti vero filius rex Hungariæ, iure incertũ an gratia superatus. At Moschouitarum legibus non modo patruus nepote superior est imperandi iure, verum si casus ferat vt primogenitus

regnum

a *Bal. in l. 3. de suis C. ex l. 1. De iis qui ante apertas tabulas. C. & ex l. 1. §. pro secundo. §. sin autem. de caducis.*

b *Liuius li. 35.*

c *lib. 3. belli Vandalici.*

regnum adeptus filium impuberem reliquat, frater imperium excipit, excluso nepote. Nam Basilius Magnus post fratrem primogenitum, tametsi liberos reliquisset, rex Moschouiæ creatus est. Eadem lex Vandalis vsitata fuit, vt est apud Procopium [a]. Honorius enim aui Genserici regnum adeptus est, tametsi Gerso primogenitus moriens filius reliquisset: non tam aui testamento quam vetusta Nomadum [b] pene omnium lege; quam maioribus nostris video fuisse communem: Gontranus enim Childeberto Sigisberti primogeniti filio superior fuit in regni Francorum adeptione. Mathildis Robertum Roberti primogeniti filium in Comitatu Artesiorum, Senatu Francorum iudicante, superauit, & patris solidam hæreditatem euicit. Henricus item Theobaldi Campanorum Comitis filius, fratris primogeniti filium consimili iudicio vicit. Sed cum in pari causa iudicio victus esset Ioannes Monfortius, Britanniam Armoricam petens, amita Vidi Britanni filia repugnante, quod iure non potuerat, vi adeptus est; non sine crudelissimo funestoque bello. At Robertus Caroli II. filius regnum Neapolitanum Pontificis Max. sententia adeptus est, nec quicquam dissentiente Carolo Martelli primogeniti Hungariæ regis filio. Sanxius quoque Alphonsi X. Castiliæ regis filius fratris primogeniti filios fauente patre de regni spe disturbauit. Ioannes vero Anglorum imperio cæso Arturo Godefredi natu maioris filio inuasit. Dissimilis fuit Siluii causa, qui post Ascanium Iulo regnum Latinorum iure materno ademit: quia Lauinia Siluium ex Ænea susceperat, non item Ascanium.

Sed non pauciores, atq; haud scio an plures nepotes auorum imperia spirantib. patruis adepti sunt, antiquissima Spartiatarum lege. Nam Lycurgus ad Charilaum fratris primogeniti filiū sceptra regni, quæ facile inuadere annuente matre potuisset, detulit. Arcus item primogeniti filius, eadem sceptra viuēte Acrotato patruo post aui mortem consecutus est. Sic etiam Ioannes Fernandi

CCCC 5 filius

a Procop. lib. 1. belli Van.

b Strabo li. 16.

filius Alphonſo auo Luſitaniæ regi ſucceſſit, Hérico patruo viuente. Nec multo poſt Sebaſtianus Ioaniiis primogeniti filius, Emanuelis aui regnum excepit, non autem Henricus patruus Ludouicus Niuernenſis Belgarũ Comitatum auo mortuo adeptus eſt patruo vidente ac ſpirante. At Robertus II. rex Neapoleos, cuius pater iudicio Pontificali fratris primogeniti filium vicerat, cum ageretur de Comitatu ſancti Seuerini inter patruum & nepotem, de iuriſconſultorum ſententia pro nepote ſẽtentiam tulit. Conſimilis ſententia [a] lata eſt à iudicibus Curiæ Pariſiorum inter hæredes Ioannis Vaſti Fuxæorum Comitis filii, & Franciſci Phæbi, qui primogeniti filius aut hæreditatem creuerat patruo viuẽte. Ita quoq; iudicatũ erat ꝑ Britanniæ Ducatu aduerſus Ioannẽ Mõfortiũ. Cæteri quaſi rẽ dubiã armorũ opib. committendã putauerunt. Nã vt Scipio Africanus inter Orſuam & Corbim, quos iure continere non potuerat, diuellũ permiſit: idẽ [b] ſub Othone Magno deinde ſub Henrico I. in Germania contigiſſe, & patruos fratris à filiis ſuperatos legimus. Agathoclis vero Syracuſarum tyranni nepos patruum aui ſceptra inuadere conantem occidit.

Nec deſunt vtrinque probabiles rationes. Pro nepote facit quod patre mortuo recidit in aui poteſtatẽ, fitq; ſuus hæres, [c] lege XII. & cum patruis ad hæreditatem [d] in ſtirpes admittitur ab inteſtato. Quod ſi pater filio ſubſtituat hæredem, fidei commiſſum deficit, ſi filius liberos ſuſceperit, ſola paternæ pietatis coniectura, vt Papinianus [e] reſpondit. Quinetiam Romanis legibus fratrũ filii ad patrui hæreditatem admittuntur [f]: quanto id verius & æquius eſt in aui hæreditate? Illud etiam accedit, quod antiquis feudorum moribus nepos ſolidum beneficium patruis excluſis accipere ſuo iure poteſt [g]. Nulla tamen ratio efficacior eſt quam quod hæreditas adita, at ne delata quidem, non modo tranſmittitur ab auo ad nepotes, ſed etiam ſpes incerta fideicommiſſi ſub cõditione concepti [h].

Nec tamen patrui cauſa omnino deſeritur à ratione, ſi quis

a Anno 1517.

b Vvidikindus lib. 2.

c Nouell. 118. 127. §. placebat l. vlt. de impuberum.
d Authentica in ſucceſſione de ſuis. C.
e l. cum acutiſſimi l. cum prudentiſſimum, de fideicommiſſ. Cod. l. cum auus de condit. & demonſtr. ff.
f §. cæterum Nouell. 118
g tit. 50. lib. 2. feudor.
h l. 1. de iis qui ante apertas tab. C.

ne, si quis ista subtilius subodorari volet, ac legem XII. sine fraude interpretari. Hęc enim proximum [a] quemque ad hæreditatem inuitat. At propius abest à patre filius quam nepos, qui fictione falsa eadem persona cum patre mortuo censetur. Sed vt fictio in cæteris ferenda sit, non tamen æquum videtur vt fictio veritate potior sit in alterius detrimentum [b], Nec patitur naturæ [c] benignitas filios paternis opibus ac bonis spoliari, vt nepoti qui ab auo longius abest, omnia tribuantur, id autem fieri necesse est, non modo in regni, sed etiam in Ducatus, aut Comitatus, aut feudi indiuidui adeptione propter illam quam diximus fictionem. Ac tantum abest vt Romanæ leges filios à nepotibus disturbari patiantur, vt non prius ad nepotes fideicommissa perueniant, quam si filii omnes inuicem substituti mortui [d] sint. Demus tamen repugnantibus & naturæ & Romanorum legibus filios exhæredari, quod quidem in indiuidua successione fieri videmus, vt nepoti locus sit; iniquum tamen est infátem, puerum, impuberem, nullo militaris, nullo rerum agendarum vsu peritum ad sceptra vocari: eum vero qui ætate ac sapientia præstat, de paterno regno deiici. Qua ratione Iurisconsulti tutelam libertini paterni ad patruum excluso nepote detulerunt [e]. quanto magis imperii tutela ad patruum deferenda est? Extremum illud est quod patrui quib. nepotum tutela fere permittitur, nihil aliud quam cædes ac parricidia meditantur; vt quidem innumerabilia exempla, nec tamen omnia scriptis prodita fuere; quæ si conquiram, infinitus sim. Est auté diuinis oraculis [f] proditum, *miseram ac infelicem fore Rempublicam cui præsint pueri,*

Me tamé ab hac séntétia mos maiorú inueteratus, & res sæpius iudicatæ reuocarút. Ná ea q̃ diximus incómoda rarius eueniunt: q̃ vero sunt eiusmodi, legislatores aspernari [g] oportet. Vt enim reges omnes Francorum iam inde à Carolo Magno repetamus, vix ac ne vix quidem mille ac ducentis annis post auum nepotis & patrui concursum in huius regni successione reperiemus.

semel

a l. verbu. de verb. signif. ff.

b l. hac edic. §. his omnibus. de secundis nupt. C. & ibi DD. Ancara. cons. 106. col. 1. Rar in l. si u qui. pro emtore l qui non prohibet. de regu. ff.

c l. cum ratio. de bonis da.

d l. filius familias. § d ui. de leg. u. l. l. cum pater. § pen. de de leg. 2. ff. l. hæredes n. et. § vlt. ad Trebel. ff.

e l. si libertus §. penult i libertinus. de bonis libert.

f Esaia ca. .

g l. 2. & 3. de legibus. ff.

semel in Anglia, semel in Castilia, bis in Lusitania, semel in Sicilia, annis circiter quingentis aut sexcentis contigisse legimus. Valeat igitur pro nepote sententia veterũ æque ac iuniorum [a], non tantum in directa sed etiam in obliqua successione. Quæ à nobis aliquanto accuratius disputata sunt propter eam quæ proxime abesse videtur regni Francorum successionem.

a Alex. cons. 4. li. 4. Castr. in l. si potest de acquir. hæredit. Bal. in Auth. post fratres. de legit. hæred. C.

Sed si sobrini aut consobrini suo iure nulla fictione hæreditates obliquas cernere velint, eodem ordine in capita partientur hæreditates diuiduas: sin regnum, Ducatus aut Comitatus, aut alia feudi dignitas sit indiuidua, senior iuniori anteferendus erit, etiamsi à primogenitis iunior stirpem ducat. Sic enim iudicatum [b] est in Curia Parisiorum inter Vilierum & Bayencurtium qui Francisci Bloquæi hæreditatem creuerant: seniori iura primigeniorum decreta fuerunt. Non tamen satis est ꝓximam quemque marem eiusdem agnationis inaugurari; imo necesse est vt regnum, quantumcumque est, ac iura omnia maiestatis in solidum vni partitione sublata tribuantur: vt Georgium regem Vandalorum sanxisse tradit Procopius [c]. alioqui non monarchia sed polyarchia dicatur. Id autem Salica lege cautum non erat. Aribertus enim Dagoberti frater Clotarii II, F. regni partem accepit; Clodoueus item Dagoberti primogenitus regnum Parisiorum, Sigebertus Metense: Clodoueo mortuo quatuor filii regna totidem adepti sunt: Childebertus Parisiense; Clodoueus Aurelianum; Clotarius Suessionense; Theodoricus Metense. Sed ad Clotarium cæteris mortuis omnia redierunt: huius filius natu maior Cherebertus, rex Parisiorum factus est; Chilpericus Suessionum; Gontranus Aureliorum; Sigebertus Metẽsium; reges omnes. Quæ regum multitudo vix vnquam ab armis ciuilibus conquieuit.

b Die. 17. Iul. Anno 1563.

c lib. 3.

Tria regni Francorum firmissima fundamenta.

At mihi quidem mentis oculos per antiqua regũ nostrorum decora circumferenti, gentiles Capeti trib. legibus quasi firmissimis fundamentis hanc monarchiam stabilisse videntur, idque latenter fecisse: prima lex est, qua

qua quidem filiis regum, nisi iusto connubio quæsiti fuissent omnes ad regnum aditus præcluserunt: at ne filiorum quidem naturalium numero censeri voluerunt, vt in posterum de iusta prole quærenda cogitarent; cum iniusti liberi ab regali solio quam longissime arcerentur: tametsi naturales filios etiam priuatis agnoscere ac sui nominis stemmata relinquere liceret. Melius etiam quod Palatii Magistros; quorum potentia populis terrori, regibus exitio fuerat, de Republica sustulerunt. Secundum est, quod vni primogenito regalia maiestatis iura in solidum tribuenda decreuerunt, ne deinceps cum cęteris fratribus communicarentur; sed obedientiam ac fidelitatem primogenito præstare cæteri cogerentur. Postremum fuit, quod quæ prædia filiis regum fruenda regis arbitrio fiduciæ nomine assignarentur, eadem sine mascula prole mortuis ab omni iure pignorum libera fisco vindicarentur: regias vero sorores pecunia tantum dotari placuit; vt non modo iura maiestatis illibata, sed etiam dominica prædia, quoad eius fieri posset, integra primogenito seruarentur. Antea naturales regum liberos regni partem habuisse docuit Caroli Simplicis frater concubina genitus, qui more maiorum *rex* est appellatus. Theodoricus tamen regis naturalis filius cum regni partem peteret, repulsam passus est, propterea quod [a] ancilla genitus esset. Monarchiam autem indiuiduam esse oportere diximus; quia si diuidatur, monarchia non sit. ea est enim vnitatis inuiolabilis natura, vt omnem omnino refugiat partitionem. Vt enim corona, sic regnum, si pluribus diuidatur, vim penitus ac nomen amittit.

a *Vvidikindus Saxo.*

Nec vero Assyriorū, Persarum, Ægyptiorū, Parthorū latissima regna pluribus diuisa fuerunt; tametsi vrbes ac prædia cæteris à primogenito liberis fruenda darentur. Nā cum Iosaphatus rex Iudæorum filios sex genuisset, Ioramo primogenito regnum integrum, cæteris annuas pensiones reliquit [b]. Primus omnium Aristodemus rex Lacedæmoniorum regnum quidem Proculo & Eury-

b *lib. 2. Paralip. ca. 21.*

sthemi

ſtheni filiis non diuiſit, ſed vtriq; regnum indiuiſum reliquit;& cum vtrumq; regem eſſe vellet,vtriq; regnandi ius ac facultatem ademit. Eius exemplo Meſſeniorum Lacedæmoniis finitimum regnum Leucippo & Aphareo fratribus indiuiſum [a] à patre datum eſt: quæ potiſſima cauſa exſtitit quamobrem illa regna in Ariſtocratias abierunt. Et quidem duobus propoſitis incommodis, prę̨ſtat duo regna duobus regibus quam vnum pluribus tribui; vt Iacobus rex Aragonum Petro primogenito regnum Aragoniæ, iuniori regnum Balearum dedit:ſed hunc carceris ſquallore primogenitus necauit, quanto minus eiuſdem imperii conſortem tuliſſet? Eodem errore peccauit Boleslaus II. rex Poloniæ,qui quatuor liberis regnum ex æquo diuiſit,quinto ne penſionē quidē legauit. Inde crudeliſſima bella ſecuta ſunt.Ferendum quidem eſt, principem cui plures ſint liberi,plura etiam ſuis armis ac virtute parta imperia primogenito quidem maius,cætera pro cuiuſq; ætate ac meritis diuidere.cum enim Gulielmus Auguſtus Dux Normanorum Angliæ regnum ſua virtute partum filio Rufo, Normaniam cæteraque cohærentia Roberto, penſionem Henrico legaſſet, Robertus regnum ſibi deberi contendebat, quod primogenitus eſſet; Rufus negabat, cum ſe rege natum diceret, non item Robertum: mortuo Rufo Henricus in regnum inuaſit, ac Robertum oculis orbatum perpetuis carceribus mancipauit. Certe quidem patris factum etſi cum æquitate coniunctum erat [b], tutius tamen regnum ſolidum ac iura omnia maieſtatis vni tribuiſſet; vt inter Caroli Prouinciæ Comitis,& Philippi Valeſii regis Francorum liberos factum legimus. Nam ſi feuda quæ dignitatis appellatione veniunt,partitionem non admittunt [c],quanto minus regna ipſa iuraque maieſtatis? At etiam Diuus Ludouicus rex,mortuis fratribus ſolidā hæreditatem creuit;nec ex ea quicquam ad Alphonſum Pictonum Comitem,nihil ad Carolum fratrem peruenit. Nec item Alphonſo moriente Carolus vllam hæreditatis partem delibauit;ſed iudicio Sena-

[a] Pauſanias lib. 4.

[b] Cynus & Bart. in l. imperialis. §. illis. de nupt. C. Panor. in ca. licet. de voto Rip. in l. quarta ad l. Falc. Bal. in Auth. ex testament.

[c] Calderin. con. 9. tit. de feud. Hoſtienſ. in ſumma §. qualiter & deciſ. 476. Delphi. Oldra. conſ. 94. & 237. Ancara. conſ. 339.

Senatus[a] ab vtroque abiudicata hæreditas eſt. Ac ne deinceps ambigeretur, caueri ſolet publicis pẽſionum tabulis, quæ fratribus regnum aſſignantur, vt iis ſine maſcula prole morientibus prædia libera fiſco vindicentur id enim aduerſus Ludouicum I. Ioannis regis filium Andium Ducem exceptum eſt.

a Anno 1352. & 1283.

Ac tametſi Renatus Dux Andium Ludouici III. fili⁹, fratris primogeniti hæreditatem creuiſſet, id tamen precario potius quã legitimo iure obtinuiſſe videtur; alioqui Carolo Duce Burgũdiorum ſine prole maſcula moriente, Niuernenſium Comes Ducis propinqui ſui hæreditatem adiiſſet; cum tabulis Philippi Audacis Ducatus Burgundiæ ſibi liberiſque ſuis ſine vlla ſexus exceptione datus eſſet. At mortuo Duce Ludouicus XI. rex Burgundiæ Ducatum ſuo iure vindicauit. Interdum tamen regum noſtrorum munere & cõceſſu principibus, vti quiſque plus gratia valet, propinquorum hæreditates fruendæ relinquuntur. Nam Philippus Valeſius regnum adeptus Carolo fratri Valeſiam donauit. Ludouicus tamen XII. regno potitus Aureliorum Ducatum fiſco vindicauit; Fallunt enim qui putant Petrum Burboniũ Bellocaſii Comitem fratris hæreditatem quam à proauis regibus acceperat, legitimo iure potius quam Ludouici regis, cuius ſororem domum duxerat, conceſſu creuiſſe. Quinetiam Suſannæ Petri filiæ quæ Carolo Burbonio nupſerat, idem quod patri licuit Ludouico XII. annuente: ſed ea ſine prole mortua, fiſcus prædia regalia vindicauit: Claromontanum inquam, Aruerniæ Comitatum & Burbonii Ducatum, tametſi penſionum tabulis non contineretur. Quæ res Carolum Burbonium ad defectionem potiſſimum impuliſſe dicitur. Ita quoque Alenzoniorum agris iniecta manus eſt à procuratore fiſci, tametſi Ioannes III. Dux Alenzoniorum duas filias hæredes reliquiſſet. Quid ita? ne regnum Francorum optimum maximum ſuis partibus quaſi membris auulſis lacerum ad reges perueniret.

Iiſdem fere legibus Francorum vtuntur finitimi, Dux

inquam

Mos antiquissimus Germanorũ.

inquam Lotharingorũ, Allobrogũ, Mãtuanorũ, Cliuiorũ. Ac tametsi Germanorũ principes omnia feuda ex æquo fere partiuntur, exceptis imperii creatoribus: id tamen contra moré maiorum, quos Tacitus scribit ad primogenitos omnia prædia iuraque prædiatoria detulisse, cæteris pecuniã modo dedisse. Sic enim Abrahamum fecisse legimus, quum primogenito solidam hæreditatem, cæteris pecunias daret, seque viuo à se dimitteret.

Sed hic occurreret aliquis, vtilius videri maxima imperia, qualia fuerunt Persarum, Romanorum, Francorum, Hispanorum, pluribus distribui. Sic enim August⁹, Antonius, ac Sextus Pompeius, Romanorum imperium tripertito diuiserunt [a]. Id quidem probabile videretur si imperandi libido iisdem finibus quibus regiones terminaretur: sed nec altissima montium cacumina, nec profundissimæ fluuiorum fossæ, nec immensæ Oceani voragines ac gurgites cupiditatum humanarum cursus cohibere poterunt vmquam, neque tum cohibuerunt quo minus Sexto Pompeio non tantum Sicilia (quamquam angustissima prouincia) sed etiam hoc spirabile cœlum cum vitæ violatis fœderibus adimeretur: nec Augusti dominatum ferre potuit Antonius, nec Antonium quam longissimis regionum interuallis disiunctum tulit Augustus. Ac si quando Imperator Orientis cum Occidentis Imperatore concordibus animis Romanorum imperium tenuerunt, id nec diuturnum, & miraculo ꝓximum videbatur. Omitto parricidia teterrima Othomanorum, quæ pro imperio tam multa admissa sunt, vt nec parentes liberis, nec liberi parentibus pepercerint: neq; id mirum, cum in exigua Gerborũ insula sex reges mutuis cædibus annis paulo minus xv. occubuerint.

a Appianus.

Ac tametsi Galeacius II. ac Barnabas cõcordissimi fratres, cunabulis simul educati, eadẽ pericula sæpius adiissent, eodẽ exsilio pulsi fuissent, eodẽq; momento reuocati Mediolanũ principatũ sic tuerẽtur, vt à mutuis amplexibus diuelli non possent; ad extremum tamen Ga-

leacius

leacius fratrem cum liberis omnibus, non alia quam imperandi libidine inflammatus, truculentissime interfecit. Sic Abimelecus, spurius fratres nouem & sexaginta, vt solus imperaret, mactauit. Berdebocus rex Tartarorum fratres xii. consimili cęde necauit[a]. Sephadinus fratris Saladini filios decem interemit, vt solus in Ægypto late regnaret. Alexandri successores mutuis cædibus ferè semper occubuerunt, vt ne parentibus quidem aut liberis parceretur: nam fratres manu fratrum cadere tam vsitatum fuisse scribit Plutarchus[b], vt miraculo proximum videretur legatis Ptolemæi, quod Demetrius cum Antigono parte dextra venabulum tenens à cæde parētis abstineret. Crudelius etiam Deiotarus qui filios duodecim vno peremit & eodem tempore, vt vnus omnib.

[a] Anno 1570.

[b] In Demetrio.

At monarchiæ legibus semel constitutis, si vni solidū imperiū, solida maiestas tribuatur, cæteri facilius in obsequio retineri poterunt: modo ne imperii militaris aut domestici summam habeant, vt sapienter reges nostros antea fecisse videmus, qui magistrum militum, quē nos *Connestabilem* vocamus, ex infima nobilitate creauerunt; quales fuere Bertrandus, Guesclinus, Oliuarius Clisso, Simo Comes Montifortius; qui & strenue exercitum ducere; & cæteris principibus imperare possent, aditum tamen ad regnum sibi præclusum viderent. Sed etiam Augustus inter arcana imperii hoc habuit, ne Senatores Ægypto legionibus sed Equestris ordinis homines præficeret. At etiam Turcarum reges eos qui ab Othomanorum gente originem ducunt, Ebranes inquam, Turcanes & Michaloglos, quam longissime ab omnib. honoribus & imperiis arcere consueuerunt. Ipsi quoque principes Æthiopum regiæ stirpis, quos *Israelitas* appellant, vt qui à Salomone & regina Saba genus ducere putantur, in Anga monte excellissimo, & in arce munitissima conclusi, optimis virtutibus ac disciplinis imbuuntur, rege mortuo, qui virtute cæteris præstat, è carceribus ad imperium accersitur. Hoc Abrahami regis Æthiopū

[a] Franciscus Aluarez.

oraculo diuino [a] iubente factum memorant, vt reges nõ tantum puras à parricidio manus haberent, sed etiam principes à stirpe regum perpetua successione tuerentur: bellorumque ciuium non modo periculo, sed etiã metu patriam liberarent.

Nihil est enim pernitiosius, quam principi regali stirpe genito magnum imperium militiæ domive tribuere: cum etiam metuendi sint qui ex infima fece plebis ad summos honores prouehuntur. Cum enim Sulimanus Abrahamum Bassam omnibus imperiis & honorib. cumulauisset, tantis opibus potentiam stabiliuit, vt viam ipsi Sulimano metuendus videretur, dormientem necari iussit; eo cæso compertum est amplius duodecies millies coegisse. Id autem magis in angusto imperio quam late patenti metuendum videtur: quoniam ciues omnes vno fere conclusi loco potentioris imperio facilius coercerentur. Cum enim Iacobus Appianus Senensium princeps Petrum Gambacurtium familiarem honorib & opibus nimium auxisset, ab eodem de imperio disturbatus est. Sic enim Calippus Dionem, Brutus Cæsarẽ Macrinus Caracallam, Maximinus Alexandrum, Philippus Gordianum, quorum opibus ac potentia creuerant, occiderunt. Quis Agathoclem figuli filium ducem exercitui præpositũ, optimates ac locupletissimos quosque interfecturum, & Syracusarum imperium adepturum arbitraretur? si sordidus homo tantum ausus est quanto cautius prospiciendum, ne principibus maius imperium militiæ domive tribuatur.

Gynæcocratiæ incommoda.

Quamobrem teneamus illud ꝙ antea diximus, ac dicendum sæpius est, ne iura maiestatis subditis etiam extra ordinem, quoad fieri poterit, tribuantur. Hoc amplius, oportet ab imperii maiestate quam longissime fœminas arcere. Est enim Gynæcocratia naturę legibus inimica, quæ viris prudentiam, robur, animi magnitudinem imperandi vim dedit, fœminis ademit. At etiã diuina lex [b] non modo Reipublicæ sed etiam familiæ dominatũ eripuit, cum diserte fœminas sub virorũ imperium subieci

[b] Genes. cap. 2.

ecit, & quoties Deus opt.max.ſui nominis hoſtes acerɔiſſime vlturum ſe teſtatur, fœminarum imperiis ac legib.ſubditos fore minatur [a]; quaſi malorum illud & caamitatum omnium extremum eſſet. Quinetiã Romaiorum leges [b] ab omnibus officiis ciuilibus ac munerib. ɔublicis fœminas procul ſeduxerunt; non tantum ob id p prudentia vacant, (vt Marcianus putauit, cum ex onnibus fœminis vnam Palladem Iouis cerebro genitam natre caruiſſe diceret; vt intelligeretur ſapientiam à fœninis manare non poſſe) ſed etiam quod virilia munera œminarum ſexui ac pudori contraria ſint. Nec vlla res ſenatus Romanorum magis perturbauit, quam quod Heliogabalus Imperator matrem in Senatum induxeat, non vt ſententiam diceret, ſed vt ſanctiſſimum ciuiatis cœtum contueretur. quod & maioribus noſtris noum viſum eſt, cum Mathildis Arteſiorum Comes Senatu Roberti Arteſii cauſam iudicante affuiſſet.

a Eſaia 9.

b l. Fœmina de reg. l. cum prætor. de iudic. l. 1. de poſtulando.

Quod ſi abſurdum ac ridiculum videtur virorum nuneribus ac cœtibus implicari fœminas, multo abſurdius videri debet, ea quæ ad imperii maieſtatem pertinent, fœminarum libidini parere; abſurdiſsimum ceptra tenere. Primum enim de duobus, alterum aut connubio iungetur fœmina, aut per ſe ipſa imperabit: ſi iupſerit, Gynæcocratia tamen eſt; quoniam ea lege nuɔit vt penes illam ſint maieſtatis & imperii iura, non auem penes maritum. Id enim diſerte exceptum eſt, cum ſabella Caſtulorum regina Ferdinando Aragonum regi nupſit: idque repetitum in nuptiis Philippi principis Hiſpaniarum & Mariæ Anglorum reginæ: quod etiam cautum erat in tabulis connubialibus Sigiſmundi Imperatoris Germanorum, & Mariæ Pannoniarum reginæ, quam ſubditi *regem Mariam* appellabant. Quæ leges iniquiſsimis conditionib. latæ ſunt, propterea quod naritus qui iure naturæ caput eſt familiæ ad domeſticũ mperium habet, muliebribus imperii publice ſeruire cogitur; quia domeſticum imperium nihil cum publico cõmune habet [c]. Cũ enim Fabius Max. is qui Cunctator

c l. nam quod attinet. ad Trebell.

est appellatus, equo vectus ad Consulem filium accederet: ab eo descendere iussus est, quem tamen patria potestate [a] occidere indicta causa potuisset: Quod si regina nuptias recusarit, quæ verissima Gynæcocratia dicitur Rempublicam in summo discrimine versari necesse est: quoniam magno ac forti animo subditi muliebre imperium & contumeliosum, nec diu tolerandum sibi putabunt, sed alii quidem sexum, alii fœmineas libidines, alii muliebrem impotentiam & sermonibus & scriptis irridebunt. Nihil est autem ciuitati pernitiosius, quam eos qui maiestati præsunt, à subditis contemni. At fœmina contumeliarum impatiens vltionem reposcet: quod sine ciuili tumultu fieri non potest. Quod si quem è subditis opibus & honoribus cumulauerit, vti quisque gratiosissimus erit, ita inuidiosissimum fore necesse est.

a l. in suis de liberis & posthu.

Ac cum difficile sit in eo genere castissimas decus & existimationem tueri, tum vero reginas ipsas ab impudicitiæ fama vindicare difficilimum est. Quis enim facē ardentissimam in altissima specula latere putet? quin etiam fœminis natura quodammodo insitum est vt procorum numero & certaminibus pascantur. Quod si tanta est subditorum ignauia, tantus stupor, vt per summam contumeliam ac dedecus fœminis Reipublicæ gubernacula torquere patiantur, singulos etiam domestico fœminarum imperio teneri necesse est. Quod enim publice licet, priuatim semper [illegible]cebit. Quamobrem Persarum optimates rogationem tulerunt ad Darium Ahasueros, vt Vastidis superbiam seuerissime coerceret, ne vnius arrogantia cæteras ab officio reuocaret. Et quemadmodum familiæ perturbantur, in quibus fœminæ maritis imperant; sic etiam Respublica disturbatur, quæ fœminæ dominatu tenetur, etiam si prudentiæ famam assecuta fuerit: quanto magis si nec libidines domitas habere, nec cupiditates coercere possit? Nemo est, opinor, qui nesciat quales tragœdias de se ipsa excitauerit Ioanna, quæ ab Impudicitia *Lupa* dicta est, Neapoleos regina. Tres enim reges eosdemque maritos crudelissi-

lelissimis parricidiis interfecit, eodemque supplicio est
ffecta. Omitto Semiramidis nefandas libidines, & qua
raude dominatum Assyriorum inuasit: nam cum à rege
liuturnum modo imperium efflagitasset, regem necari
ussit. Quid Atalia? quæ cæso ab hostibus marito rege Iu-
læorum, vt imperium retineret, regiam stirpem vno fu-
;a dilapso deleuit, ac tamdiu sceptra tenuit, quoad po-
puli furore trucidaretur. Consimili scelere Cleopatra,
t Ægypti regno sola frueretur, fratrem interemit. Ze-
nobia quidem & Irene, quum Orientis imperium inua-
issent, gynæciorum ergastulis à principibus conclusæ
unt.

Nec vero populus tam perditæ inertiæ quisq̃ fuit, vt
Gynæcocratiā ꝓbarit, etiamsi nōnulli fœminarū impe-
ia tulerunt, vt Neapolitani, qui Constantiam postremā
entis Normanorum, qui Neapolim tenuerunt; deinde
olam Ioannis Brenni F. q̃ quum iure successorio idē re-
num adepta fuisset, Friderico II. Imperatori nupsit: at
ridericus regnum illud Manfredo naturali filio dono
edit, cuius filia Constantia Aragoniæ regi nupta faces
iuturni belli principib. Christianis iniecit, quę non nisi
ortissimorum virorum cruore largissime fuso restingui
otuerunt. At cum Senatus Cardinaliū Rempubl. Chri-
tianam, ac potissimum Italiam tot ac tantas clades,
ot bella pertulisse intelligeret, idq; propter Gynęcocra-
iam, perpetua lege vetuit, *ne deinceps ad fœminas imperium*
Neapoleos perueniret: vt quidem exceptum est tabulis fide-
tatis ac possessionis, q̃ accepit Alphonsus rex Aragonū
ccccLV. idq; repetitum Ferdinando rege inaugurato
ccccLVII. *ne scilicet fœminis ad regnum aditus pateret, quā-*
iu masculi etiam collateralium propinquorum superstites es-
ent ad quintum vsque propinquitatis gradum. Sed iam labes
la Gynæcocratiæ Hungariam ac Poloniam peruaserat,
um scilicet Maria Hungariæ & Hedvvigis Poloniæ re-
na Ludouici patris successione ad se delata suscepisset,
isdem fere temporibus Maria Volmara Noruegiæ,
ueciæ ac Daniæ sceptra tenuit. post etiam Isabella pa-

ternum Castiliæ regnum creuit, non sine murmure populorum; quippe qui fœminarũ imperia numquam se pertulisse quererentur. At cum Isabella Socinam Alphonsi filiam Castiliæ regnum ad Silonem maritum eodem exẽplo detulisse diceret, reposuit populus, vi potius quam iure id factum[a]. quæ disceptatio Isabellam ad Ferdinãdi connubium optandum celerius excitauit. Ac tametsi Henricus Castiliæ rex Imperium ad Ludouicum IX. Frãcorum regem iure materno pertinere moriens testaretur, ac pincipes Hispaniæ cõmuni consensu Ludouicum accirent, & quidem literis sigillo cuiusque comprobatis, quæ adhuc in Archiuis publicis exstant: iure tamen Ludouicus id fieri posse negauit. Quib. autem fraudibus Isabella Castiliæ sceptra extorserat, iisdem Ferdinandus Leonoræ F. deinde Barcinonũ Comes, qui Petronillam regis Aragonum filiã domum duxerat, Arragonense imperium occupauit. Eadem Gynæcocratiæ pestis Nauarræ dominatum corripuit Henrico Largo Campaniæ Comite, qui regis Nauarræ filiam sibi desponderat; cuius itẽ filia Ioanna Philippo Bello regi Frãcorum nupta, Cãpaniæ ac Nauarræ ditionem ad regem detulit. sed Philippi Belli mascula prole sublata, rursum Nauarræ ditio trium fœminarum iure ad Eboracenses, Albretenses, Fuxæos, Burbonios delapsa est. certe quidem quadringentis paulo minus annis regnum illud ad principes septem peregrinos reginarum maritos translatum videmus.

Regnum autem Britannorum etsi Domitiani tẽporibus ad fœminam peruenisse legimus[b]; mille tamen & quingentos amplius annos fœminarum imperia nulla pertulerat, quousq; Maria Eduardi V. regis Anglorũ soror fratris imperiũ excepit. decimo fere post anno quam Maria Iacobi V. regis Scotorum F. regni gubernacula suscepisset, quæ prius ad centũ & quinq; reges semotis fœminis delata continua serie fuisse legimus. At etiam Bitrico rege vxoris veneficio quondam sublato, Senatus populusque Scotorum sempiterna lege vetuerat regum vxores *reginas* appellari, aut publice maritis assidere.

Illu

a Rodericus & Guicciard.

b Tacit. in vita Agricol.

Illud tamen singulari nota dignum, quod eiusdẽ nominis fœminæ quatuor ad Gynæcocratiam aditus apud Pannones, Danos, Noruegios, Suecos, Anglos, Scotos aperuerũt. Mathildis quidem Henrici I. F. regni Anglici iura ad Comites Andium antea detulerat: sed id propterea factum est cum mares propinqui etiam à stirpe remotiores nulli amplius exstarent, & masculus ex fœmina Stephano Bononiensi regi successisset; vt nulla fuisse Gynæcocratia videretur. Qua ratione Eduardus III. rex Anglorum recta Salicę legis interpretatione Francorum imperium ad se pertinere contendebat; quia tametsi Isabella Caroli Belli sorore genitus esset, proximus tamen erat, & quidem masculus. Quæ interpretatio repudiata est à Senatu Francorum, quamdiu quisquam agnatus eiusdem nominis ac gentis superstites esset. Etenim Carolus V. Imperator regi Daniæ Christerno sororem despondit, hac lege tabulis connubialibus inscripta, vt si mares agnati regiæ stirpis nulli amplius exstarent, filiæ primogenitæ regia sceptra darentur. Sed ea lex iura suffragiorũ ordinib. eripere nullo modo poterat: ac tãtum abfuit vt priuatum illud pactũ regis creandi libertatem Danorũ principib. adimeret, vt etiã regem ipsum imperio spoliatũ eiicerent. Poloni quoq; mortuo Sigismundo Augusto, & sorores ipsius, & Suecorum principem impuberem sororis filium ab imperio detulerunt.

Ac tametsi perniciosum si reges suffragio creare, tolerabilius tamen est q̃ perpeti Gynæcocratiã: quoniam si regina peregrino principi nupserit, peregrinis legib⁹, peregrina religione, peregrinis institutis populum imbuet, ac peregrinis honores & imperia largietur. Sed inquies, reginã ciui nubere oportet. Id quidẽ cõmodius videtur; sed res est inexplicabilis: quia nec facile ad subditorum nuptias fœminæ principes delabuntur, nec sine potentiorum odio & inuidia iis quos adamauerunt, nubere licet. Quid si ab eo ciue quem concupiat repudietur? Id n. nostra ætate contigisse videmus; Mariam scilicet Anglorum reginam a Comite Ducherio Cortenæorum gẽtili,

quem carceribus ereptum ardenter amabat, quemque ſibi deſpondere cupiebat, ſpretam fuiſſe, cum hic Elizabethæ ſororis nuptias ambiret: quæ res illi exilium, ac tandem etiam exitium dicitur attuliſſe: tametſi à regib. Francorum paternam, à regibus Anglorum maternam originem duxiſſet. Neque enim vlli exſtant qui paternum genus ad reges Anglorum referre poſſint, præter

[a] *Anno 1573.* Comitem Vorceſterum Somerſetum, cuius filius non[a] ita pridem Caroli IX. regis filiam è ſacris lotionibus excepit. Hic enim à Ioanne Mortiniaco Eduardi III. regis Anglorum F. ſtirpem traxit, non tamen iuſto connubio.

[b] *Anno 1565.* Ac tametſi fama increbuit [b] Hutinctonem Comitem in comitiis Anglorum regum deſignari oportere, eique ſubſtituendum Ducem Norfolcium, quod hic quidem gratioſiſſimus ac locupletiſſimus, ille vero materno genere ab Anglorum regibus ortus eſſet: cum tamen regina intelligeret occulte id agi per legatos, ne quis finitimorum principum reginæ nuptias appeteret, ac tanti regni opes cum ſuis coniungeret: (quod ſine vicinorum pernicie aut periculo fieri non poſſe videbatur) ipſa per legatos principib. denuntiauit, ſe iura maieſtatis dignitatisque ſuæ numquam ita depreſſuram, vt ſubditorum nuptiis inquinari ſe patiatur; ſed peregrini principis, qui nec opibus, nec potentia finitimis nocere poſſet, delectum habituram. Nec multo poſt cum Ferdinandus Auſtriæ Dux in Angliam legatos miſiſſet, regna nuptiis libentiſſime aſſenſura videbatur; ſed pactis connubialibus primo capite cautum erat, *ne Romano ritu ſacra fierent in Anglia: ne rex appellaretur qui reginam duceret: ne magiſtratus, ſacerdotia, imperia, curationes cum peregrinis communicarentur: ne regina moriente maritus ſuperſtes quicquam de regno delibaret, aut ſuum dicere poſſet.* Quę cum Duci minime toleranda viderentur, aut quod verius eſt, cũ populo ac reginæ minus gratum ſe fore diffideret, re infecta legati diſceſſerunt. Nihil autem ab ordinibus Anglorum tam anxie ac ſæpius petitum eſt, quam vt regina nubere, aut imperii ſucceſſorem deſignare vellet. quippe qui

pe qui ſatis intelligunt prudentiſſimæ principis occaſu incerto ſucceſſore bellis ciuilibus regnum vehementer perturbatum iri: nec tamen reginam ſine periculo ſucceſſorem deſignare poſſe.

Iiſdem periculis iactata fuerat Anglia ſub imperio Mariæ huius ſororis; cui tametſi connubium Philippi Caſtiliæ principis placuiſſet, primo tamen capite exceptum eſt, *ne quis peregrinus honores ac magiſtratus adipiſceretur*: quanto capite marito interdictum, *ne reginam niſi conſentientem, neve liberos communes extra fines imperii ſeduceret*: illud etiam ſanctius cautum, *vt iura maieſtatis omnia & quidem inſolidum penes eſſent reginam; ne marito quicquam ex iis decerpere liceret; ne leges, edicta, reſcripta, beneficia niſi regina iubente vim vllam haberent.* his conditionibus, quas ordines in comitiis ratas habuerunt[a] pactæ ſunt nuptiæ. Illud amplius ex literis Noualii legati didicimus exceptum fuiſſe, *ne quis Hiſpanus arces imperio ſubditas præſidio teneret: ne item milites Anglos Hiſpanis conſcribere, aut extra fines imperii Anglorum exercitum educere liceret.* Ac tametſi legibus iniquis princeps imperiis, opibus, ætate, gratia, propinquitatibus florentiſſimus ac potentiſſimus vetulæ nupſiſſet: (neque enim vxorem duxiſſe videbatur) nihilominus Angli patienter ferre non poterant Hiſpanos, quibuſcum tamen nullæ vmquam inimicitiæ, & ſumma ſemper interceſſerat neceſſitudo. At Carolus V. Imperator cum omnia prudenter proſpiceret, ac metueret ne filio, quem vnicum in ſpem tanti imperii ſuſceperat, inſidiæ ſtruerentur, obſides Anglos quinquaginta, quamdiu Philippus in Anglia fuiſſet, ſibi dari petierat; nec tamen id obtinere potuit. Sed vt regina principem cuius nuptias optabat, in Angliam maturius acciret, aureorum nummum trecenta millia ad eum miſiſſe dicitur. Nec multo poſt quam Hiſpani in Angliam appulerant, mille ſupra quingenti ciues religionis ergo in exilium abierunt. Quinetiam fama percrebuit Anglos occultis coniurationibus Hiſpanos vno tollere & eodem momento decre-

[a] *Anno 1554: April. menſe.*

decreuisse, quod Angliæ dominatum connubii ac religionis specie affectarent. Hæc vero dubium est quin aut Hispani tyrannidem, aut Angli Hispanos inuasuri fuerint, nisi reginæ occasus imperio valde salutaris vtrorũque cœptis finem attulisset.

Neque enim sperandum est vt peregrinus princeps à periculis tutus esse possit, nisi validissimo præsidio seipsum in primis, deinde arces munierit, qui autem opib. ac potentia cæteris omnibus præstat, penes eundem iura maiestatis & summam imperii esse necesse est; quam vt diutius tueatur, ciuibus imperia, sacerdotia, cautiones, exercitus eripiet, vt iisdẽ peregrinos cumulare possit: quo nihil populis omnibus acerbius, minusque tolerandum videtur, Non enim multitudine exemplorum quibus abundamus, id confirmare necesse est: sed domestica recordor. Cum enim Vilelmus Neapoleos ac Siciliæ rex, hominem Gallum Primicerium fecisset, tanta iracundia populus exarsit, vt Gallos fere omnes vna coniuratione necauerint. Quod si peregrini principis domesticus ciuem occiderit, aut impotenti libidine q̃d fecerit peregrinis omnibus exitium impendet. Hardicanutus rex Danorum Angliam sub imperium subiuxerat, exercituque potentissimo populum oppresserat: vna tamen coniuratione Danos omnes interemerunt Angli, nec multo post regem ipsum veneno sustulerunt [a]. Consimili fere casu Poloni Hungaros, quorum regem sibi cooptauerant, ob vnius Poloni interemti necem occidissent; nisi Cracouiensi arce tuti fuissent: nec tamen tumultus ante conquieuit, quam Hungari arce relicta domum rediissent [b]. Crudelius etiam cum Austriacis actum est: nam cum Sigismundus Mariam Ludouici filiam duxisset, ac iure mariti regnum arbitratu suo moderari vellet, socrus ambitiosissima generum dominantem ferre non potuit, sed eum regno exegit: ac iam legatos in Galliam mittere cogitabat, vt regnum imperio Francorum subiiceret; nisi Hungari Carolum Mariæ reginæ patruum regem Neapoleos supplices accirent,

[a] Anno 1041.

[b] Cromer. in histor. Pol.

cirent; qui non prius regni gubernacula suscepit, quã reginæ mater nihil metuentẽ interfici mandauit nec multo post parricidio consimili cæsa est, & in flumen Croatiæ Præfecti coniuratione demersa. Tum Sigismundus cum exercitu reuersus Hungariam occupauit, ac cædib. ciuium factionis aduersæ omnia compleuit.

Sed ad domestica redeo, & ad ea vulnera quæ recenter illata leuissimo tactu recrudescunt, nec sine acerbissimo gemitu tractantur. Franciscus Dux Andium ad Belgarum sceptra moderanda accersitus venit, & maximis gratulationibus acceptus est: sed cum nulla p̃sidia, nullas arces, nullas vrbes haberet, nec meis rogationibus (qui futura prospexeram) id effici potuisset, ingens secuta clades est, quam sine dolore meminisse non possum. Rursus Franci cum Scotis fœderibus sanctissimis antea semper coniunctissimi fuerant, & vtrique veteres cum Anglis communes inimicitias diutissime exercuerant: cum tamen Maria Scotorum regina Francisco Delphinati Francorum nupsisset, ac Franci leges Scotorum populis dare conarentur; Scoti supplices Anglorum patrocinio se subdere, quam peregrinorum imperium perpeti maluerunt; nec prius Francos Anglorum opibus & auxiliis coniunctis insequi obsidere desierunt, quam Franci omnes pacis conditionibus acceptis de Scotia decessissent. Hic omitto quot & quãtæ calamitates Mariæ principis illustrissimæ connubia secutæ sint.

Nec v. sperãdũ est reginarũ illustriũ cupiditates à peregrinis principib. coerceri posse. Si enim vxores repudiare velint, prius exulare necesse est. Quis enim Marco Aurelio Imperatore moderatius vnquã se gessit? cũ tamẽ vxoris impudicæ libidines nimis patienter ferret, amicis repudiũ sæpe consulentib. respõdit, *dotẽ prius reddi oportere:* quippe imperio Romano quasi iure dotali vti frui videbatur, cũ Faustinã Imperatoris Antonini filiam duxisset. Hoc etiã incommodi habet peregrini principis connubium, quod finitimi reges ac populi quasi pro-

ci

ci mutuis contentionibus ac diſſidiis de alieno imperio certant ac ſæpe reginam à nuptiis auertunt, interdum etiam illata vi compellunt: vt proci Vendæ Ruſſiorum reginæ, cum diutiſſime de nuptiis inter ſeipſos dimicaſſent, victor, quod precibus ac blanditiarum illecebris non potuerat, armis ſe adepturum putauit. Sed illa voragine aquarum vitam maluit quam vi pudicitiam amittere.

Neque enim tam facile reginarum quam regum cōnubia conciliantur. Hæc enim pactis tabulis ſæpiſſime falluntur; illæ ſpirantes homines contueri, alloqui, tentare diu volunt, ac ſæpiſſime viſos reſpuunt. Neq; enim Iſabella Caſtiliæ regina Ferdinando prius nubere voluit, quam os principis aſpexiſſet: nec Elizabetha Anglorum regina vllius oratione adduci potuit vt cuiquam connubium promitteret, niſi præſenti. Et quidem Henrico regi Suecorum diuturna Ioannnis fratris, qui nunc imperat, legatione Elizabetham Angliæ reginam ad nuptias petenti, reſponſum eſt, de omnibus principibus, cui poſt Deū immortalem plus deberet quam regi Suecorum, eſſe neminem: quod vnus exſtitiſſet qui Elizabetham è carceribus ad regnum depoſciſſet; id tamen apud ſe decretum, principi ſe nemini nupturam, niſi quem antea videri licuiſſet. Idem quoque Duci Auſtriæ regales nuptias petenti repoſuit. Quæ res connubii ſpem, quam vterque conceperat, fefellit, cum vterque metuere ne coniugii repulſam præſens pateretur, nec ſine dedecore domum reuerti cogeretur: vt poſtea contigit. Franciſco Andium Duci eaſdem nuptias ambienti; qui tametſi bis in Angliam traieciſſet, & legationibus honorificis ac diuturnis reginam ſibi deſponſam putaret, inani tamen ſpe lactatus re infecta diſceſſit.

At iſto modo iura gentium omnium violantur, quæ vxores maritos ſequi iubent, ac propterea mariti vxores domum ducere dicuntur; quinetiam ſi maritus domicilio careat, & vt loquitur Homerus ἄπολις εἰς

ἢ ἀνὴ-

καὶ ἀνέσιος, eum tamen vxor consequi ac iurisconsultorum [a] Theologorumque [b] omnium consensu, causa reuereri iubetur [c]. At hæc, fructus dotis, imo bonorum omnium vxoris, ad maritum pertinent [d], non tantum quæ ex prædiis ipsis, verumetiam quæ fiscali iure obueniũt ex bonis damnatorum, etiamsi prædia proscripta millies dote ipsa vtiliora sint ac meliora; dominio tamen ac proprietate marito quæruntur [e], vt fructus omnes dotales ac iura quoque patronatus [f]. Quod non solum de priuatis, sed etiam regibus ipsis proditum fuisse videmus: vt si peregrinus reginam duxerit, regni fructus ad maritum pertineant [g], tametsi iura maiestatis ac regnum ipsum penes sit vxorem. Sic enim iuris interpretes [h] quos habemus definiunt, Isabellæ ac Socinæ exemplo. Illud amplius iure feudatario cauetur [i], *vt clientes ac vasalli maritis prius auxilio sint quam vxoribus, si vtrique periculum adierint*. Quæ tamen iura cum his conditionibus ac legib. quas peregrini principes ab vxoribus accipere cogũtur, vehementer discrepant ac repugnant.

Iam vero decus ac dignitas, generisque nobilitas ac familiæ splendor à viris tota pendet [k], idq; adeo verum est omnium populorum moribus ac institutis, vt fœminæ illustres, quæ maritis obscuræ familiæ nupserint, partam nobilitatem amittant, [l] nec liberi vllum nobilitatis decus à matris origine sibi vindicare possint: etiam, inquit Ancaranus [m], si regina ignobili marito nupserit: cuius sententiam cæteri quoque iuris interpretes ac magistri [n] tuentur:

a Cunous & Albericus in l. obseruare. §. proficisci. De offic. Pio cons. gl. in cap. vnaquaque. 13. q. 2. & in cap. quis in necessitate 34. q. 2. & in c. 1. qui accusare. & ibi Hostien. Panor. Odofred. in l. 1. de vxor. milit. C. Cart. in l. qui manumittuntur. de operis li. C. Bald. Ang. Rom. Alex. in l. si cum dotem §. si maritus soluto matr. Inno. Hostien. Panor. An oninus, Card. vterque in cap. de illis. ext. de sponsal. & in cap. 1. de coniug. leproso. Aufrerius in decis. Capel. Tolos. 86. Io. Lup. in repe. cap per vestras. §. 9. num. 13, de donat. inter virum

b Astesanus theolog in summa lib. 8. tit. 10. art 2.

c l. 1 §. cum autem de rei vxor. act. C. & l. alia caus. 1. §. vlt. soluto matrim. d l. doce ancillam. de rei vind. C. l. dotis. l. plerumque de iure dotium. l. pro oneribus eod C. e sæpissi. iudicatum in Curia Par. f. f cap. olim. ca. cum Bartoldus de iure patronat: g Bald. in c. significante. de rescrip col. 2. & ibid. And. h Palat. Riuius in cap. per vestras: § succedit. nu. 10. i Alex. in c. 1. in fine an maritus succedat vxori in li. feudor. arg l si quis in graui. §. si cum omnes ad Sylanianum & l. aut qui aliter. §. sed & si iussu. quod vi aut clã: l. 1. reb di iure dot. C & Palat. Riuius in c. per vestras, de donat. inter virũ. n. 11. k l. fæmina de Senator. l. cum te l vlt. de nupt. C. l. vlt de incolis. C. & c. vbicunq. de pœnis. li. 6 Bar. in l. 1 col. 7. de in ius vocan. C. Plat. in l. 1. col. 2. de dign. C. Bar. Fuigos. Castr. Iaso. in l. vlt. de verbor. sign. C. text. in l. cũ legitima. de statu hom. ff l eos l. exemplo l. nullus. de decur. ff. Iacobus Bellouisius in l Lucius. §. idem. de munerib. Panor. in c super. eod. 2. col 1. de testib. Lucas Penna in l. in sacris col. 3. de proximis sacrorum C. Guido consil. 817. & decis. 9. 61. 349. & 279. l Bar. in l. 1. de dign C col. 5 Plat. eod. 2. Corn. cons 55 li. 1. col. 4. & cons. 36. li 4 col vlt m Ancaran. cons 339 col. 3. pro malo. & cons. 429. n Florian in l. qui testamentum de probat. Capola in tract de imperat. milit. eleg. 22. oppos. Raymund. in tract nobil. q. 5. Felin. in cap. super eod. de test. Plat in leg. 1 col 1. de dignit.

Hæ igitur tot ac tantæ abſurditates Gynæcocratiã ſequuntur, quæ inde cepit originem, quod qui prole maſcula deſtituerentur, filios feuda capere maluerunt, quã qui gentiles non eſſent. poſtea dignitates cum fœminis communicari cœperunt. Et cum ſemel Comites ac Duces dici cœpiſſent, tandem etiam regum inertia dicam an vecordia in iura maieſtatis inuolarunt; tametſi feudatario iure cautum [a] eſſet, *ne ad fœminas feuda peruenirent, etiamſi nulli mares agnati aut cognati, aut vllo gradu propinqui ſuperſtites eſſent*; niſi diſerte feudalibus tabulis id comprehenſum fuiſſet. Ac Salica lex nulla conditione fœminas ad feuda peruenire patiebatur, quæ lex non recens eſt ac noua, vt nonnulli putant, ſed antiquiſsimis Saliorum tabulis conſcripta [b] & conſignata. Verba legis ſunt; DE TERRA VERO SALICA NVLLA PORTIO HÆREDITATIS MVLIERI VENIAT; SED AD VIRILEM SEXVM TOTA TERRÆ HÆREDITAS PERVENIAT. At etiam Childeberti regis Francorum edicto quod legibus Salicis cõprehenſum eſt, quo quidem nepotes ad auorũ ſucceſsionem in ſtirpes vocantur, fœminæ procul ſummouentur. Et quidem ſi Salica lex nulla fuiſſet, cum de ſumma imperii inter Philippum Valeſiorum Comitem & regem Eduardum certaretur, ac Philippus legem Salicam, lege Voconia; Eduardus vero legibus hæreditariis Romanorum ſuæ cauſæ patrocinium tueretur; Senatuſconſultum de patrum ac principum omnium conſenſu factum eſt, *ne quis in ea diſceptatione peregrinarum legum auctoritate vteretur, ſed legem quiſque Salicam pro ſuo iure interpretari ſtuderet*, quid ita lex Salica nulla fuiſſet?

a c. 1. §. filiæ De ſucceſſ. feud. ca. 1. quid ſit inueſtitu.

b In cap. De Allode, & in ea. De matrimonio Morganaticam.

Ac tãetſi mortuo Ludouico Hutino, Dux Burgũdionũ Hutini filiam ad ſceptra vocaret; eius tamen ſẽtẽtia ordinum omniũ ſumma conſenſione repudiata [c] eſt, cũ Lutetiæ Pariſiorum conuentus haberentur. quib. temporibus Baldus legem [d] Salicam vocabat IVS GENTIVM GALLORVM. Nec ita pridem Burdegalæ cum inter nobiles quoſdam de iure gentilitatis ageretur, teſtamentum vetuſtiſsimis conſcriptũ literis prolatum eſt, quo quidẽ teſta-

c In hiſtoria Nangi & Seſel.

d in l. ſi Plures de condit. inſertis. C.

testator filius masculis terram Salicam diuisit; quod iudices de prædiis feudalibus interpretati sunt. Quo iure Germani antea semper vsi sunt, quousque Fridericus II. Imperator Austriæ genti pro singulari beneficio cõcessisset, vt si mares liberi superstites nulli fuissent, hæreditatẽ Austriacæ domus fœminis cernere liceret. Sed quoniam Imperator contra leges Imperiales, contraq; morum Germanorum sua voluntate id fecerat, Othocarus rex Bohemiæ iure propinquitatis Ducatum Austriæ deposcit, exercitu aduersus Rodulphum conscripto, qui concessu Friderici ad se pertinere contendebat: id postea Bauaris quoque principibus tributum est.

Sed vt feuda fœminis tribuantur, quid habent prædia cum iura maiestatis commune? Quacumque tamen vecordia principes ac populi obstupuerint qui Gynæcocratiam pertulerunt, Franci nihilominus ab ista fœditate seipsos hactenus vindicarunt beneficio Salicæ legis, quæ tametsi Philippi Valesii & Caroli Belli principatu vexata est, numquam tamen Clotarii & Sigeberti filiæ sceptra huius imperii ad se vllo iure pertinere putarunt. Quamobrem Baldus nostri iuris[a] æque ac Romani peritus, Burboniæ gentis masculos etiam millesimo gradu à stirpe remotos prius sceptra Frãcorum adepturos scribit, quam fœminis locus vllus relinquatur. Quæ iura populos omnes exceptis admodum paucis, antea semper amplexos esse videmus. Et certe principes Allobrogum Salicæ legis auctoritate fœminas ab imperio semper depulerunt. Etenim Constantiam Ducis Allobrogum filiã à patruo de imperii iure certante[b] iudicum suffragiis summotam fuisse legimus, Non tamen dubito quin pleri que imperia muliebria perhorrescant, qui tamen reipsa fœminarum libidini obsequentissimos sese præbere nõ dubitãt. Nihil autẽ refert, vt Cato dicere solebat, vtrũ ad fœminas imperii sum̃a deferatur, an v. imperatores ac reges fœminarũ imperiis ac libidini obsequãtur[c].

a in l. centum vnde legiti.

b Anno 1256.

c Arist. li. 2. cap. 6. Polit.

Cum igitur planum sit, opinor, monarchiam cæteris ciuitatum generibus præstare, & in monarchiarũ genere rega-

regale imperium, inter reges eos qui à ſtirpe regum ducuntur, deniq; in regia ſtirpe proximum quemq; cæteris anteferendum, & iura maieſtatis ſummoto muliebri ſexu indiuidua eſſe oportere: poſtremum eſt vt illud etiam diſſeratur, prꝗſtetne regale ciuitatis genus harmonica an vero geometrica vel arithmetica iuſtitiæ proportione gubernari. Neq; enim operis concluſio ſiue ad vtilitatē fructuoſior, ſiue ad animi voluptatem iucundior vlla eſſe poteſt quam de iuſtitia, qua quidem Rerum omnium publicarum, poſt Deum immortalem, fundamenta nituntur, vt Plato rectiſsime libros De Republica *diſputationem de iure ac iuſtitia* appellaſſe videatur.

De tribus iuſtitiæ generibus, proportione geometrica, arithmethica, & harmonica conſtitutis, quæque ſit earum ad vnius principis populive, aut optimatum imperia ſimilitudo.

CAP. VI.

EX his quæ hactenus de optimo ciuitatis genere diſputata ſunt, perſpicuum fit regale ciuitatis genus, ꝙ proximo cuique totum quantumcumque eſt, obuenit, præſtare quidem cæteris omnibus ſed ad conſummatā ſui perfectionem harmonica iuſtitiæ temperatione cōglutinatum eſſe oportet, id eſt, populari quadam & optimatum ſimilitudine moderatum quemadmodum monarchiæ ſtatus quidem ſimplex, non concretus aut confuſus, gubernandi tamen ratio triplici genere temperata dicetur. Quæ quoniam obſcura videri poſſunt, nec vllius quantum quidem memini, ſcriptis aut diſputatione concluſa, enitendum nobis eſt vt perſpicua demonſtratione intelligantur.

Iuſtitiam appello pœnarum ac præmiorum & earum rerum q̃ cuiuſq; ꝓpriæ ſunt, æquabilem diſtributionem, q̃ Hebræi *Credata* peregrina voce, vt ab iuſtitia diuinitus homini tributa quam ipſi *Tſedaca* vocant ſeiūgatur. His etiam ducibus in hoc religioſiſſimum & auguſtiſſimum iuſtitiæ templum ingrediendum nobis eſt. Illa vero diſtributio

tributio æquabilis quam quærimus, æqualium ac similium rationibus modice confusis, id est, ex harmonica proportione exsistit. Cum enim Plato optimam Reipublicæ formam esse iudicaret, quæ ex imperio populari ac tyrannide conflatur, à se ipse tamen dissentiens, ciuitatem non tantum statu, sed etiam gubernandi modo popularem fecit: quippe qui ciuium omnium multitudine legum ferendarum, magistratuum creandorũ, belli indicendi, pacis iubendæ, pręmiorum deniq; ac pœnarũ irrogandarum potestatem dedit. Ad hunc modum ciuitate constituta beatam fore negauit, nisi geometrica proportione gubernarentur. Putabat Deum huius mundi antiquissimum temperatorẽ, quem ad imitandum optimus quisq; legislator sibi proponere debet, geometrica proportione omnia tueri. Illud autẽ sæpius iactare solebat, ἀεὶ τὸν Θεὸν γεωμετρεῖν [a]: quæ tametsi Platonica sunt, nusquã tamen in Platonis scriptis comperiuntur. At populare imperium à Platone constitutum geometricis rationibus plane contrarium est: quia populus rerum omnium æqualitatem consectatur, æqualitas autem arithmeticis quidem rationib. congruit, geometricis nullo modo.

[a] *Id est,* Deum geometrica semper agitare.

Et quoniam Xenophon Platonis æmulus æqualitate arithmetica ciuitates constitui ac iura distribui putabat oportere, Cyrum adhuc puerum vapulantem [b] inducit, quod rex à sociis creatus vestimenta commutari iussisset, vt ampliora grandioribus, minora breuioribus tribuerentur. Cyrus ita castigatus docetur à magistro se Persam natum esse; ac propterea Persarum moribus ac legibus vtendum; qui quod cuiusque proprium esset, id cuique tribuerent; non Medos, qui quod cuique aptum & commodum videretur, id ipsum cuique dandum putarent: Plato cum verbera sibi non Cyro infligi animaduertisset, Cyropædiam repudiauit. Hæc igitur Græcorũ sermonibus pervulgata Platonis & Xenophontis contentio, duabus factionibus, optimatum inquam & popularium, præbuit incrementum. alteri quidem arithmeticam iustitiæ rationem secuti, populares status alteri

[b] *In Cyri pædia.*

quod opibus ac nobilitate præstarent, geometricam aristocratiæ congruentem adamauerunt.

Ex his duabus tertia factio exstitit, quæ iustitiam arithmeticam ad æqualem rerum permutationem adhibuit, sed in præmiorum ac pœnarum distributione geometricam; quæ non æqualiter omnia omnibus, sed pro cuiusq; meritis tum pœnas infligat, tum præmia largiatur. Atque hæc fuit Aristotelis sententia: qui tamen nec magistri Platonis meminit, nec Xenophontis. Id autem animaduersione dignum est, quod vtramq; iustitiæ proportionem seiũxerunt, harmonicæ vero iustitiæ nusquã meminerunt: nec Latinorum quisquam aut Græcorum harmonicas rationes siue ad iuris distributionem siue ad ciuitates moderandas accõmodauit; quę ipsa tamen cum dignitate cæteris longe præstat, tum vero ad illud regale ciuitatis genus quod quærimus aristocratica quodãmodo ac democratica ratione tẽperatum refertur.

Et quoniam locus hic tum ad iuris & iustitiæ vim penitus intelligendam, tum etiam ad Rerumpublicarum status constituendos ac retinendos maximum pondus habet ac momentum; non modo Iurisconsultorum responsis, verumetiam mathematicorum definitionibus nobis est vtendum. Nam cum mathematici ab incertis ac inter se discrepantibus Iurisconsultorum opinionib. abhorrerent; Iurisconsulti vero mathematica propter sui obscuritatẽ repudiarent; harmonicam illam iustitiæ vim minus pceperunt. Est igitur geometrica proportio, quæ ex rationibus magnitudinum inter se similium cõflatur inæquali excessu; arithmetica proportio vsquequaque & progressione & excessu æqualis est; harmonica vero ex vtrisque inter se artificio mirabili confusis & colligatis, vtrique tamen dissimilis exsistit. Verbi gratia proportio triplex detur quinque numeris constans; geometrica quidem tripla ratione progrediẽs, similes complectitur rationes, sed excessu valde inæquali: quia prior numerus à secundo tantum senario distat, quartus vero scilicet 81 à 243 consimili ratione distans excessu maior

Proportionũ definitiones. Proportio geometrica. 3,9,27,81,243. Proportio arithmetica. 3,9,15,21,27. Proportio harmonica. 3,4,6,8,12.

maior est 162. & quo longius progrediere, eo maius futurum est incrementum. At in proportione arithmetica, tametsi secundus numerus eodem excessu à priore superatur quo in geometrica; quintus tamen à primo fere decies minor est quam in geometrica proportione, q̃ semper sui similes rationes complectitur arithmetica vsquequaque æquales harmonica vero ex æqualibus ac similibus spatiis quodammodo temperatis existit: Geometricæ quidem & arithmeticæ sæpe in Iurisconsultorum [a] scriptis occurrunt, ac facilime iudicantur: Harmonicæ vero non ita perspicue deprehenduntur [b].

Quod autem diximus similitudinem rationibus geometricis, æqualitatem vero arithmeticis conuenire ad interualla numerorum pertinet; quæ in arithmeticis rationibus semper æqualia, in geometricis numquam dissimilia: nisi æqualitatem eo modo interpretemur quo Solonem ferunt, qui cum ad ciuium animos sibi conciliandos prædicaret, se leges omnibus æquales laturum, si legem ferendarum arbitrium ad se deferrent: *plebs æqualitatem arithmeticam*, inquit Plutarchus, [c] *innui putabat; optimates ac locupletes ad geometricam dictum Solonis trahebant*: quo factum est, vt omnium Atheniensium consensione creatus sit legislator.

a in l. Clemens. patronus. & in l. ex vnciis de hæred. instituend. & in l. ita scriptum. de liberis & posthum. ff.

b l. eos. De vsuris. C.

c In Solon.

Lex igitur geometrica gubernandæ ciuitatis est, cũ similia similib. copulãtur, vt leges connubiales duodecim tabularum patriciorũ cũ plebeiis coniugia vetabant, vt patricii ducerent patricias, & cũ plebeiis plebeii iungerentur; contubernia vero seruorum ab vtrisq; distinguerentur. Quæ lex etiãnũ apud Rhagusios inuiolabilis est. Idem iudicãdũ esset, si princeps principibus, tenuib. tenues, ancillæ seruis cõnubio geometrica lege maritarẽtur. Si vero cautum esset, vt sorte connubia quærerentur. gratissima plebi lex esset; quia nobiles ac locupletes tenuib. & obscuris hominibus sortitione sæpius obuenirent: ac princeps ancillã, opifex illustri sanguine fœminã duceret, suæ conditioni plane dissimilem. Sors igitur æqualitatẽ popularẽ arithmeticis legibus congruentem

EEEE 2 tue-

tueretur; optimatum vero ad locupletum opes ac dignitatem omnino labefactaret. Illud est quod ab Euripide dicitur æqualitatem legitimam humanæ naturæ consentaneam esse: id est, τὸ γὰρ ἴσον, νόμιμον ἀνθρώποις ἔφυ. Sed vtrumque regendæ ciuitatis genus suo quodam morbo laborat: propterea quod alterũ tenues ac plebeios homines opprimit, alterum potentes ac locupletes opibus ac dignitate spoliat.

At v. harmonica gubernandi forma vtrosq; concentu suauissimo tuetur. Neq; n. maiorum gentium patricios omnes patriciis, aut iis tãtum qui à paterno ac materno genere proauos illustres omnes ciere possunt: quia non modo à plebeiis, sed etiã à se ipsi patricii nimium diuellerentur: nec item harmonica lex opifices ac plebeios omnes patriciis ac principibus omnibus promiscue iungit, aut ex vrna sorte ducit; sed nobilitatem vel à patre tantum ducit, vt legibus Polonorum [a] sufficere constat: vel ab auo paterno, vt nostris; vel ad summum ab auo paterno ac materno, vt Equestri lege Allobrogũ cauetur: perniciosissime tamẽ pleriq; Germanorum, qui generis nobilitatem altissime repetentes, atauorum atauos vtriusq; sexus pari nobilitate ad connubia iungenda cõquirunt. Quamobrem lex illa connubialis quam in Duodecim Decemuir Appius retulisse dicitur, Canuleia lege de maritandis ordinibus abrogata est; propterea quod ciues à ciuium cõplexu & caritate diuellebat, ac seditionibus ciuitatem euertebat: q̃ seditiones abrogata lege derepente conquierunt, tametsi rarius illustres fœminæ à patribus enupserint: sæpius patricii plebeias fœminas duxerunt; quia nobilitas à patre quæritur.

a Alex. regis Polonorum lege.

Id autem harmonicis legibus optime conuenit, si plebeia locuples, patricio egenti nupserit; aut patricia inops à pecuniis plebeio locupleti: & q̃ vetustate ac forma excellit, ei qui ingenii præstantia pollet, vt nec societas vlla stabilior est inter mercatores q̃ ignaui diuitis cũ strenuo, cui nihil adest præter studium accumulandarum opum. quæ coniunctiones similium ac dissimilium consensu

ſenſu ſuauiſſimum efficiunt in Republica concentum. Quamobrem rectiſſime Græci Amorem Copia & Inopia, id eſt, *Poro* ac *Penia*, parentib. genitũ finxerunt, quaſi media voce inter ſummam & infimam interiecta. Eſt n. omnibus natura inſitum, vt quo quiſq; egeat, id ardentius amet: ſic deformis formoſum, inops à pecunia locupletem, ignauus ſtrenuum conquirit. Quod ſi locuples ac nobilis nobilem & locupletẽ duxerit; quia alter alterius ope minus eget, minus etiam alter ab altero colitur.

Et quemadmodũ ſympoſiarcha ſit ineptus, qui conuiuas omnium ordinũ & ætatum, vti quiſq; domum ingreſſus fuerit, accumbere iubeat, nulla ſexus, cõditionis, ætatis habita ratione: ita quoq; imperitus ſit, qui digniſſimos quoſq; ſupremo loco, ſapientes ſapientibus, ſenibus ſenes, fœminas fœminis, ſtultos ſimul coniungat, vt geometricæ leges præcipiunt; qui nihil aliud quam rerũ ſimilitudinem conſectantur. Quæ ratio etſi minus inſipida quam ſuperior, inſulſa tamen eſt. Optimus igitur ſympoſiarcha, vel vt Horatius loquitur, *arbiter bibendi*, tranquillæ mentis hominem inter cõtentioſos collocabit; ſapientes inter inſanos, vt illorum ſermonibus quaſi medicina vtcumq; ſanari poſſint; inter ſophiſtas moderati animi virũ, cũ ſene loquaci taciturnũ coniunget, & vt linguam ei ſoluat, & parcius ipſe loqui condiſcat; egẽtem cum locuplete, & vt ei ſuæ benignitatis fontes aperiat, ab eoq; gratiam ferat; inter ſeueros ac tetrici vultus homines vrbanos admiſcebit. Qua quidem ratione non modo inuidiam & maleuolentiam eorum qui ſeſe infimis ſedibus, aut non eo quem cupiant ordine poſitos, q̃ri poſſint; verumetiam ex illa pulcerrima conuiuarum tum ſingulorum tum vniuerſorum collocatione ſuauiſſimus exiſtit omnium concentus: quam ordinis pulcritudinem geometrica lege mutare, aut arithmetica confuſione turbare qui volet, omnem fructum, omnẽ dulcedinem & amabilitatem, quam inter conuiuas omnes intercedere oportet, de conuiuio ſuſtulerit,

Quamobrem Scipionem Africanum in ſapiẽtum re-

prehenſiones incurriſſe ferunt, quod primus leges theatrales de ordinū conſenſu tuliſſet, ac ſenatores a plebe in ludorum ſpectaculis ſeiunxiſſet, cum promiſcue Patres cum plebe ludos ſpectauiſſent, vſque ad annum ab V. C. DLVIII. vnde poſtea graues ac pernicioſæ in Rempubii-

a Liuius li. 34. cam ſeditiones eruperunt [a]. Neq; enim hoc tantum ſapiens legislator præſtare debet, vt pœnarum metu ciues à mutuis iniuriis abſtinere cogat; verumetiam hoc efficere, vt etiamſi nullæ ſint leges, concordiam tamen colamus & amemus inter nos. Omnium autem ſocietatum humanarum, q̄ ſunt innumerabiles, fundamentum in amicitia cōſiſtit, quam ſine harmonica iuſtitia tueri nemo poteſt. Cuius rei tota vis eſt à natura petenda; quoniam arithmeticæ rationes ac geometricę à ſe inuicem diſiunctæ ſunt harmonicæ vero ſemper interuallis mediis extrema coniungunt, vt exemplis [b] propoſitis docemur.

b Geometrica proportio diſiuncta 2,3. 20.30. Arithmetica proportio diſiuncta 2. 3.20. 21. Harmonica 4.6. 8.

Æqualitatis autem ſtatus popularis eſt, & arithmeticis rationibus conſentaneus; quoniam vt æqualia ſint, etiamſi in infinitum excreſcant interualla; ſic populares homines vt ſint in infinita multitudine innumerabiles, opibus, honoribus, imperiis exæquari volunt, vt vniuerſis leges iubere, magiſtratus mandare, iudicia diſceptare, ſuffragia omnibus in omnes ferre liceat, denique omnia ſortibus ac ponderibus committere pulcerrimū ducunt, id eſt, vt Græci veteres populare imperium ſignificabant, πάντα ζυγοῖς καὶ κλήροις; regulaque rectiſſima & vſquequaque legibus arithmeticis æquabili omnia metiri. Et quoniam inflexibilis eſt atque rigidiſſima, ꝓpterea ius ipſum appellatur *rectum*, noſtro loquendi more: quod ab Hebræis aceeptum videtur: ſuos enim de iure ac iuſtitia libros ספר חישר id eſt, *librum recti*, ſiue vt

c cap. 10. Ioſue. Chaldæus [c] interpres, *librum rectitudinis*, vocant; vel quia virtutis ac iuſtitiæ via nullos habet anfractus, nec patiatur nos hinc inde à recto curſu deflectere; vel quia omnibus eadem lex, nullius perſonam accipit, non gratia cuiuſquam, non odio permouetur; qualem fuiſſe Polycleti regulam nonnulli putant, quæ frangi prius quam flecti potuiſſet.

Verius

Verius tamen eſt Polycleti *canona* vocari *librum*, quē inſignis ille ſtatuarius de artificio ſuo ediderat, quo libro omnia quæ in ſtatua hominis fingenda obſeruari cōueniret, quæ ſingularum partium minimarum maximarum figura eſſet; qui ſitus, quæ inter ſe proportio, ſubtiliſſime perſecutus erat, qualem noſtra ætate Albertus Duretus accuratiſſime ſcripſit: ſed hoc amplius Polycletus, quod eodem tempore ſtatuam à ſe factā publice ꝓpoſuit; in qua omnia diligentiſſime obſeruata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipſe præſtaret; quam ſtatuam ipſam quoque *canona*, id eſt, *regulam*, nominauit; a qua cæteri opifices ſtatuas conformare conſueſſent.

Demus tamen Polycleti regulam fuiſſe omnium rectiſſimā, & quidem ferream aceto maceratam, vt inflexibilis eſſet. Eiuſmodi ſtatum popularem legitime inſtitutum dicemus; in quo legibus iiſdem omnes, iiſdem etiā pœnis vtantur, nec in pœnis decernendis rationem dignitatis aut nobilitatis habeant vllam, nec priuilegium cuiquam irrogari patiantur. At geometrica regendæ ciuitatis forma, normam Lesbiam imitatur: hęc enim plūbea fuit, vt in quamuis partem flexibilis ad omnem lapidem ſic accommodaretur, vt de materia quoad eius fieri poſſet, nihil periret; cum cæteri qui lapidem ad normam accommodare conſueuerant, materię detrimentum paterentur: ita iudices legem ad propoſitas cauſas aptare oportere putabant, vt ex perſonarum temporum ac locorum varietate ab illa inflexibili rectitudine diſcederetur. Ego vero ſic ſtatuo, & regulam Lesbiam, ſi torqueatur, quoniam plumbea ſit, regulæ nomen amittere, & legis vim ac nomen perire, quam iudex arbitratu ſuo in omnes partes ſic flectat ac reflectat, vt legum moderator & arbiter ſit, qui earum miniſter eſſe debuiſſet.

Vt igitur à regulæ Lesbiæ mutabilitate, rurſusque ab illa inflexibili rectitudine, id eſt, ab arithmeticis & geometricis gubernandarum ciuitatum artibus paululum diſcedatur, tertium quoddā regulæ genus fabricare

oportet, ex ea materia quæ in hanc atque illam partem modice, vel potius intra modũ flecti, & eodem momẽto ad rectitudinem redire possit, id est, harmonicis iustitiæ legibus statum ciuitatis moderari. Id autem recte fieri posse putem, si quatuor terminis quos antea pegimus, gubernandi rationem definiamus: lege inquam, æquitate, legis actione, officio magistratus: quæ eandem inter se proportionem habẽt quam hi quatuor numeri, 4,6,8,12. Nam quæ ratio est 4 ad 6, eadem 8 ad 12. rursus eadem ratio est 4 ad 8, quæ 6 ad 12. Ita quoq; lex ad æquitatem ita sese habet, vt legis actio ad officium magistratus, contrave: nam actio legibus seruit, & magistratus officium æquitati. Quod si numeros harmonica lege compositos transposueris; & magistratum æquitate priorem, actionem item lege superiorem feceris & ciuitatis harmonica, & musicæ concentus peribit: geometrica vero proportio transpositis terminis semper sui similis est; seu continua sit proportio, vt his quatuor numeris 2,4,8,16: seu disiuncta, vt 2,4,3,6. conuerte numerorum ordinem 6,3,4,2; vel 3,2,4,6: aut quacunque serie collocaueris, semper eadem erit analogia primi ad secundum quæ tertii ad quartum; rursusque primi ad tertium quæ secundi ad quartum. Ac tametsi continua ꝓportio gratior est ea quæ ex numeris seiunctis coalescit, nullum tamen efficit ex seipsa concentum, scilicet 2,4,8,16: multo minus ex arithmeticis rationibus, siue disiungantur hunc in modum, 2,4,5,7; siue coniungantur, 2,4,6,8. Vtraq; vero ꝓportio ab harmonica tantũ distat, quantum aqua tepida differt à gelidissima & feruente.

Lex 4 — Æquitas 6
Legis actio 8 — Iudicis officium 12.

Igitur siue vnus, siue pauci, siue populus vniuersus maiestatis imperio præsit, ac sine legibus ciuitas regatur arbitrio imperantis, qui præmia, qui pœnas, qui connubia, qui honores pro cuiusque meritis decernat, idque sine fraude fiat; (quamquam fieri non potest) hic tamen status nec diuturnus erit, nec ciuibus vtilis futurus: quia nullum potentioribus cum infimis concordiæ vinculũ intercedit; vt superius geometricis exemplis docuimus.

Con-

Contra vero,si legibus iisdem ac iudiciis inflexibili norma ciues omnes dirigantur,si omnes omnibus honores, vti sors tulerit,omnia omnibus præmia nulla ratione dignitatis.personarum ac meritorum legibus arithmeticis tribuantur, decus omne virtutis eo ciuitatis statu interire necesse est.Quemadmodum igitur simplicia medicamenta vi ac potestate dissimilima, quæ hominibus perniciem ac pestem illatura sint,simul temperata fiunt salutaria ita quoque arithmeticæ ac geometricæ rationes harmonica lege temperatæ, Rebuspublicis salutares sẽper futuræ sunt.

Quamobrem fallit Aristoteles [a],qui beatam Rempublicam tũ fore putat,si qs princeps tantæ virtutis ac prudentiæ fuerit vt summa æquitate subditos sine legibus moderari velit. Neq; enim principi posita lex est,sed omnibus ciuibus,ac potissimum magistratibus,qui gratia vel odio,vel sordibus oculos interdum ita excæcatos habent,vt nullam iuris ac iustitiæ lucem intueri possint.Ac tametsi nulla perturbatione iudices ab æquitate dimouerentur,nihilominus tamen legib. opus esset quib.velati lucerna quadam , vel imperiti in densissimis humanarum actionum tenebris dirigantur, vel scelerati metu pœnarum terreantur. Vt enim honestorum ac turpium lex æterna in mentibus vniuscuiusque nostrum ab immortali Deo sit inscripta; pœnæ tamen quibus improbi ab iniuriosa facinorosaq; vita auocentur, in animis inscriptæ à Deo nullæ fuerunt.

a *In Polit.*

Idem tamen immortalis ac præpotens Deus,qui iusti ac iniusti scientiam nobis indidit, leges ore suo promulgauit,pœnas etiam adiunxit;quibus legibus nullæ antea pœnę conscriptæ,ac ne legislator quidem vllus exstitisse memoratur. Argumento sit quod nec Orpheus, nec Homerus, nec Musæus, antiquissimi Græcorum scriptores , verbum legis vsquam vsurpauerunt; Moses vero diis omnibus Græcorum fere antiquior est. Ergo reges manu, voce , imperio regali subditos sine legibus moderabantur. Prima legum ferendarum occasio à po-

pularibus & optimatum Imperiis, cum à regali statu discederetur, originem accepit: primum quidem Athenis Dracone ac Solone, deinde Lacedęmone Lycurgo leges ferentibus, antiqua stirpe Regum intermortua; aut iis qui superstites erant, erepta imperandi potestate. Vtriusque ciuitatis exemplar cæteræ Gręcorum Italorumq; ciuitates ad intuendum & ad imitandum sibi proposuerunt: Dores inquam, Iones, Elienses, Cretenses, Locri, Crotoniatæ, Tarentini, Romani: in quibus ciuitatibus plebes ab optimatibus perpetuis odiis dissidebant; tenues potentibus æquari cupiebant. Id autem fieri aliter non poterat, quam si lex eadem omnibus scriberetur, locupletes vero leges omnes respuebant, vt qui opibus ac potentia Respublicas tuerentur, honoribus ac præmiis plebe superiores esse vellent: & quoniam supremos in Republica magistratus gerebant, sui similibus, id est, optimatibus fauebant, tenues aspernabātur. Inde tenuium voces & quærelæ; quæ vt in ciuitate Romana exitum aliquem reperirent, Terentius Arsa Tribunus plebis consulibus absentibus Patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in Consulare imperium inuehebatur; quippe duos pro vno dominos immoderata infinitaque potestate; qui soluti atq; effrænati ipsi omni metu legum, omnia supplicia verterent in plebē: quæ ne æterna licentia esset, legem se dixit promulgaturum, vt quinqueuiri crearentur legibus de imperio Consulari scribendis. Quod populus in se ius dedisset, eo Consulem vsurum, non ipsos libidinem ac licentiam pro lege habituros. Sex annos grauissimis popularium & optimatum contentionibus agitata lex est, & ad extremum perlata. Placet optimatum voces & querelas ex Liuio[a] describere, cum regiam potestatem sine lege optabiliorem ducerent quam legibus viuere: *Regem*, inquit, *hominem esse à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit, esse gratiæ locum esse beneficio, & irasci, & ignoscere posse inter amicum & inimicum discrimen nosse; leges rem surdam & inexorabilem esse salubriorem melioremq; inopi quam potenti; nihil laxamē-*

a lib. 2.

ti nec

ti nec venia habere, si modum excesseris: periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. Hæc Liuius. Tandem perlatæ sunt leges Duodecim, quarum præcipua quędam exstitit valde popularis & optimatum imperii ac potentiæ plane contraria: est autem huiusmodi. *Priuilegia nisi comitiis centuriatis ne irroganto: q. secus faxit, capital esto.* Iis legibus iudices ac magistratus populum aliquamdiu sic moderati sunt, vt nec venia vllus esset, nec æquitati locus relictus.

Fuit etiam consimilis nostra ætate ad Senatum Francisc. I. rege controuersia delata. Cum enim Allobroges sub imperium subiecisset, magistratus ac iudices à legibus ad æquitatem deflexerant, ac pleraque iudicia contra patrios mores arbitratu suo constituebant ac definiebant. Itaq; Allobroges per legatos à rege petierunt, ne in posterum iudicibus ex æquitate iudicare liceret, vt legum vinculis coercerentur: quo nihil sordidis iudicibus tam inimicum esse potest. Ac propterea Charondas [a] Carthaginensium Legislator valde popularis, vetuit magistratus à verbis legum discedere, quantumuis iniquæ viderentur. Franciscus Conanus libellorum Magister, legatos Allobrogum audire iussus se mirari scribit [b] quod rem adeo iniquam peterent, ne scilicet magistratibus ex æquitate iudicare liceret: ac Fabrum Iurisconsultissimum errore lapsum scribit, quod Curias maiores tantum non etiam minores iudices ex æquitate iudicare posse putaret. Legati suos iudices legibus in officio contineri putabant, si æquitatis specie sublata ius dicerent. Accursius non tam Latine, quam ad id quod voluit accommodate, iudices imperitos verbis legum insistere perinde iussit, vt indoctos equites, qui quod equitare se posse diffidunt, extrema equestris sellæ manu prehensare solent. Sed æquitatis verbum cum ad eos refertur qui maiestati præsunt, ipsarum legum abrogationem, aut derogationem, aut subrogationem, aut obrogationem innuit: cũ vero ad magistratus ac iudices, nihil aliud quam quod legi deest, cõmode interpretari ac supplere:

aut

[a] Diodorus lib. 12.

[b] lib. 1. ca. de æquitate.

aut nimiam acerbitatem lenire lenitatem nimiam ex rerum & cauſarum varietate ſic exacerbare, vt ſalua legis interpretatione ciuitatis ſimul ac legum [a] ſaluti conſulatur. Neq; id Curiarum proprium, ſed magiſtratuum omnium commune eſt; ſeu iure actionis, ſeu libello ſupplici, ſeu diplomate ac reſcripto principis lapſos erigere, aut quid aliud ex ę quo bono iudicare iubeantur. Id autē aperte ſignificatur clauſula vulgari principum reſcripto comprehenſa, QVOAD ÆQVVM VIDEBITVR: aut quoties magiſtratuum ac iudicum religioni princeps edicto, vel reſcripto quid committit; vt ſæpiſſime videmus ea quæ legibus propter infinitam cauſarum varietatem contineri nequeunt, magiſtratuum officio ac religioni pmitti, ſine vlla iudicum ac magiſtratuum exceptione. Pleraque maioribus magiſtratibus ac iudicibus tribuuntur, quæ minoribus magiſtratibus non licent, vt appellationes inducere, reos nec ſatis conuictos nec penitus innoxios abſoluere; ſed QVOVSQVE *iudicio ſe ſiſtere iubeantur*: quod Lacedæmonios olim feciſſe Plutarchus ſcribit. Neque id nouum eſt; maioribus magiſtratibus inter iudicādum pleraq; licere, quæ minoribus non licent: cum in pandectis Hebræorum Senatui tantum [b], quem proprie *Hacanim* חככים, corrupte *Sanedrim* vocant, ex æquitate iudicare licuiſſet: cæteris quos appellant *iudices animarū* [c] *ac pecuniarum*, non item.

a *l. reſpiciendū. l. aut facta. de pæni. ff.*

b *Rabi Maymon. lib. 3.* כברי חנבבים.

c דיכי כפשות היני ממונית

Quod autem omnium Italiæ ciuitatum moribus & inſtitutis caueri ſolet, *ne iudices à verbis legum diſcedant*, æquitatis vim & congruam legibus interpretationem nō tollit: vt conſultus Alexander [d] Iuriſperitorum ſuæ ætatis clariſſimus ex Bartoli [e] ſententia reſpondit: nec in eo genere Curias maiorum iudicum ab infimis iudicibus ſeiunxit. Nam lex ab ęquitate diuisa, quaſi corpus exſangue & exanime videri poteſt: quoniam lex ea tantum quæ ad quæſtionem infinitam pertinēt complexa, quæſtiones finitas æquitati congruentes ex locis, temporib. & perſonis non attingit. Leges autem flectere magiſtratui licet eatenus ne rumpantur: etiamſi lex acerba videatur

d *conſil. 89. li. 6.*

e *Bart. in l. omnes populi. tex. in c. ex parte. 2. de offic. de legat.*

tur

tur, cũ sua luce satis perspicua est, sic enim Vlpianus[a], *Dura*, inquit, *lex est: sic tamen scripta: duram* dixit, non *iniquam*: neque enim subdito legem iniquitatis perstringere fas est. Nam si lex ad propositam causam accommodari sine iniuria non potest, *temperãda sunt iudicia iustißimis magistratuum decretis*, vt Paulus respondit[b]: & in consimili causa Saluius Iulianus[c] cauendum esse dixit *ne quid absurdum & iniquum ex interpretatione legis sequatur*. Certe q. dem lege[d] Prætoria (quam alias *Pletoriam* vocant) quæ de imperio Prætoris vrbani lata est, ius ei datum est, *vt leges emendare, supplere, interpretari poßet*[e], vt Papinianus scribit q̃ potestas, quoniam de iure maiestatis nõnihil decerperet, sublato populari statu omnibus magistratibus est erepta, iisque interdictum, ne leges emendarent aut obscuras interpretarentur[f].

Itaq; magistratus ac Præsides prouinciarum de legib. dubitantes principem toties consulere oportet, quoties ambiguitas perspicuam æquitatis interpretationem refugere videtur: aut si longissimis locorum interuallis remoti sunt principes à magistratibus, vt dilatio rerum agendarum Reipublicæ periculum allatura videatur, sẽtentiam æquabilem salua lege[g] sequi oportet. Neque n. magistratui de lege, sed secundum legem iudicare necesse est, aut infamiæ[h] notam subire. cũ enim apud Tolosates Romanorum leges interpretarer, Barptolemæus Præses inquisitionum suæ decuriæ collegas coactis omnibus iudicum decuriis, ex lege regia sententiam ferre compulit. Nam iuratis iudicibus in leges, ab iis quantũuis iniquæ sibi videantur, discedere non licet. Ex quibus efficitur magistratum legem inter & æquitatem mediũ consistere; sed perinde magistratum in potestate legis esse, vt æquitas est in[i] potestate magistratus: dum tamen nihil dolo malo, nihil in fraudem legis fiat. Oportet enim iudicem viri boni & innocentis officio fungi[k].

Atq; in eo quidem[l] Alexander Iuriscõsultissimus lapsus mihi videtur, qui iudicẽ ad quem arbitrium iudicandi delatum est, inique iudicare posse scribit: quæ senten-

tia

a l. prospexit. qui & à quib.
b l. in ambiguis 86. de regul.
c l. Saluius. de legatis præstãd. l. quamuis. de in ius vocando. l. quæsitam de testamentis. l. ita vulneratus. ad l. Aqui. §. pen.
d Varro l. 5.
e l. ius autem. de iustitia
f l. 1. ae legibus. Bald. in l. 1. §. si u qui de exercit ff.
g l. 1. §. si u qui. de exercit l. non aliter. de legat. 3. l. ea quæ. §. 1. de regul.
h l. seruos. ad l. Iuliam de adul.
i l. in fundo. de rei vindicat. l. placuit. de iudicius. C.
k l. cætera familiæ erciscundæ. Bart. in extrauagante ad reprimendam. verbo videbitur. Bal. in l. si quando. de inofficiosæ test. Panor. Felin. in cap. 1. de const. ext.
l Alex. cons. 106. num. 11 lib. 3. viso.

tia cum legibus diuinis & humanis, cumque iuriſconſultorum omnium reſponſis vehementer [a] pugnat, Quid enim illa verba ſignificant, iudicem boni & innocentis viri officio fungi oportere, ſi licet inique iudicare? quid illa in foro vulgata, dolum, fraudem, ſordes à iudicibus abeſſe oportere. Exſtat Luitprandi regis Longobardorum lex, qua quidem magiſtratus quadraginta ſolidis mulctatur, qui quid contra leges iudicarit: quod ſi lege ſolutus ex officio decernit, non mulctatur, etiamſi iudicauerit inique; dum tamen nihil fraude ac dolo feciſſe videatur. Romani [b] hoc amplius, quod iudices cõceptis verbis iurare cogebant, vt ex animi ſui ſententia, id eſt, vt vulgo loquimur, ex animi cõſcientia iudicarẽt. Prius vero quam ſententiam ferrent, præco iudices clara voce hortabatur, Ne *ſe paterentur ſui diſſimiles eſſe*, vt Caſſiodorus [c] ſcribit. Græci veteres ſe ex legibus iudicaturos iurabant: ſin quæſtio propoſita nulla lege comprehenſa videretur, æquiſſimam tamen ſententiam laturos, id eſt, vt verbis eorum [d] vtar, δικαιοτάτῃ γνώμῃ. Atque eo pertinent ea quæ Seneca ſcribit; *Melior*, inquit, *videtur conditio cauſæ bonæ, ſi ad iudicem, quam ſi ad arbitrum quis mittatur: quia illum formula includit, & certos terminos ponit: huius libera & nullis aſtricta vinculis religio, & detrahere aliquid poteſt & adiicere, & ſententiam ſuam, non prout lex aut iuſtitia ſuadet, ſed prout humanitas aut miſericordia impulit, regere* Legislatores tantam poteſtatem iudicibus numquam darent, ſi legibus omnia complecti potuiſſent.

Sed non magis legibus ſingula contineri poſſunt, quã infinitum quiddam & immenſum ab eo, quod finibus exiguis, ac veluti cancellis auguſtiſſimis concluſum ſit. Ac propterea Curia Pariſiorum in ſententiis ſæpius hæc verba ſubiecit, Nev *iudicata res ad conſequentia trahatur*, quominus aliter iudicari poſſit: propter rerum ambiguarum infinitam varietatem; quibus interdum efficitur, vt ſententiæ rerum earundem aut valde ſimilium contrariæ aut diſſimilimæ ferantur, iuſtiſſimæ tamen, vt duo-

a l. hoſte. l. reſpiciendum. de pœnis. Bald. in l. nec quicquam. §. vbi de offic. Proconſul. Spec. tit. de offic. iud. Arcara. in cap. pia. de except. Panor. in c. prudentia § ſexta. de offic. deleg. Caſtren. in l. vbi pactum de tranſact. C. col. vlt.
b Polyb. li. 6. Plin. in Panegy. Nouell. conſt. 102. & 9. Zonaras li. 2.
c li. 6 Variarũ.
d Ariſtot. lib. 3. Polit. Pollux. li. 2 Demoſthenes contra. Timocratem.

duobus viatoribus contigit, qui contrariis itineribus ad eundem locum adeunt. Nec iudices sententiæ suæ causas adscribere oportet, vt inepte pleriq; litium semina ista ratione propagant: nisi [a] omissa causa maiorem litigantibus obscuritatem sit allatura.

Periculosum est igitur Curiarum sententias colligere nulla hypothesi subiecta, cum sępissime iudices seorsum à sententia iudicii arcana conscribi iubeant, *ne quis errore decipiatur*; quamquam res per se ipsa valde pernitiosa [b] est, exemplis, nō legibus iudicare: cum ex leuissima personarum vel locorum, vel temporum varietate iudicia mutentur; quæ varietates infinitæ nullis legibus, nullis tabulis, nullis Pandectis, nulla librorum quátumuis immensa mole ac multitudine capiuntur.

Ac tametsi Solon reprehensiones effugere non potuit quod paucissimas leges scripsisset, Lycurgus tamē pauciores tulit: ac ne scriptis quidem voluit mandari, vt accuratius memoria tenerentur; cætera magistratuum officio ac potestati reliquit [c]: quem Thomas Maurus studuit imitari: quippe qui omnia pœnarum genere iudicum arbitrio permisit: quo nihil melius aut vtilius fieri posse plerique putant; modo iudices non ex sensu, sed ex virtute ac diuturna iudicandi peritia legantur. Nam quo plures leges iubentur, eo litium multitudo & copia maior exsistit ex earum interpretatione. Itaque Plato in libris de legibus, cap. XCIII. vetat leges scribi de legis actionibus, de iurisdictione, de commerciis, de opificiis, de iniuriis, de vectigalibus, de tributis, de re nautica: quibus tametsi omnino carere non possumus, magnā tamē earum legum partem circumcidere debemus. Etenim Gallia, quæ cæteras regiones legum multitudine vincit, omnes Europæ populos litium abundantia iampridem superauit: quæ incrementa potissimum cœperunt, cum Carolus VII. Rex, omnium quantum, quidem opinor, primus, deinde cæteri, legum farragines ad Iustiniani exemplar scribi iusserunt. Is enim scholasticis argumentis legum Romanarum maiestatem labefecit; &

a *l. 2. §. ignominia. de his qui notantur.*

b *l. vlt. ff contra ius. l. nemo iudex. de sent. & interlocu. C.*

c *Plutarch. in Lycurgo.*

& contra morem maiorum, legum ferendarum causas quasi suadere, non iubere vellet, legibus subiecit.

Recordor ego iudicem sordidissimum, qui propter vitæ infamiam ac turpitudinem relegatus est. Hunc nouis legibus inhiantē cū in Curia lex aliqua promulgaretur, dicere solitum ferunt, *Hem*, inquit, *præsto sunt lites & aureorum cumuli.* Est enim in Gallis tantū ingenii acumē in serendis litibus, vt nullum sit caput legis, nullum verbum, nulla syllaba, nulla litera, ex qua argumēta aut vera aut verisimilia ad litium propagationem exprimere nō possint. At si magistratus ea fuerit integritate ac prudentia, vt quod pretio coemerit, diuidere non cogatur, paucissimis legibus ciuitatis statum ac ciuium concordiam sine magnalitiū multitudine tueri poterit. Videmus etenim sæpenumero lites immortales mortalibus hominibus superstites esse, plerasq; centesimum annum superasse. & quidem anus illa Ptolemais, cuius meminit Suidas tanta animi peruicacia ac tamdiu litigauit, vt animam prius efflauerit quam à litibus desereretur.

Qui igitur legum multitudinem inuexerunt, cum litibus modum imponere se posse arbitrarentur, Herculem in Hydræ capitibus amputandis imitari videntur: nam vna lite resecta, septem renatas videmus ex illa verborum ac rationum sine ratione farragine, quæ legibus suadendis admiscetur. Recte Seneca, *Nihil*, inquit, *mihi videtur frigidius quam lex cum prologo: iubeat lex, non suadeat.* Cum enim Decemuiri legum ferendarum omnia quæ humano ingenio prospici potuerant, duodecim tabulis complexi viderentur, non ita multo post tot ac tam multa legibus deesse intellexerunt, vt Prætori vrbano legum emendandarum arbitrium dare; leges legibus accumulare, maximam partem legum duodecim abrogare; denique magistratuum æquitati, quod cuiusque interesset, permittere cogerentur. Ac tametsi in publicorum iudiciorum disceptationibus iudices legum vinculis constringere se posse putarent, & eodem iure summos infimis arithmetica lege æquare vellent, nihilo-

nihilominus tamen mutato ciuitatis statu, Præfecto vrbi omnium extraordinaria animaduersio [a] tum in vrbe, tū centesimo ab vrbe lapide tributa est, quemadmodum Proconsulibus ac Præfectis prouinciarum. At qui extra ordinem de criminibus cognoscit, nullis iudiciorum legibus obligatur [b], sed arbitratu suo pœnas irrogare potest, dum tamen modum nō excedat: modus ex harmonicis rationibus exsistit.

Potestas tamen extra ordinem magistratibus à principe data seu iudicandi, seu belli gerēdi, seu ciuitatis moderandæ, seu quid aliud agēdi, plures habet gradus: Aut enim post principem summa [c] datur potestas, qua maior esse nulla potest: aut magistratui curatorive pro iure sui magistratus, vt arbitratu suo rem gerat [d]; aut in eum modum quo princeps ipse facturus esset: quæ potestas à sūma proxime [e] abest, & quanta magistratui curatorive à magistratu summo tribui non potest [f]. Sed si rescripto principis comprehensum est, vt magistratus de re proposita cognoscat; vti ratio [g], vel æquitas [h] illum, vel religio [i], vel prudentia instruet, ad arbitrium viri boni [k] totum id referri debet; & ad eam, à qua ne principi quidem recedere licet, æquitatem. In quo plerique fallunt; [l] qui principi quidem pro sua religione [m] iudicare fas esse dicunt, cæteris non item, nisi de crimine quæratur. Superstitio illa est, non religio; cum ab æquitate ac religione iudicandi discedere liceat nemini: iniuria vero non aliter ac simia purpuram induta cum fœditate semper est & cum turpitudine coniuncta. Aliud est autem legibus in iudicando, aliud religione solui.

At si res gesta non nisi principi aut magistratui cognita est, testem quidem agere vtrique licet, iudicem non licet: vt Azo consultus à Præside Bononiæ, qui sine teste cædem admitti viderat, respondisse dicitur. Idem respōsum est Henrico II. regi Francorum à iudicibus qui extra or-

a l. 1. de offic. Præfec. vrbi
b l. hodie de pœnis ff.
c Bartol. in l. si libus. de donat. Baldus in l si quando de inoffic. testam. C. & in c. 1. de constit. extra.
d Felin. in cap. 1. col 17.
e Bald. in l. alio. de alimentis. Bart. in l. creditor. § Lucius. mandati & in l procurator cui libera de procurat. R[illegible] in l. si quis mihi. § iussum. de acquirenda hæredit.
f Bart. Baldus Rom. in d. §. iussum
g Panor. & Butrio in ca. 1. de const. extr.
h Iacobus Butrigarius in l. properandum. de iudiciis C. Panor. in ca. 1. de iuramento.
i Bald. in l. voluntas. de fideicommiss. & in l. vlt. de iure domini C.
k l. hac vendition. de contrahenda emt. Bar. in l. si fideiussor. §. quadam mandati. & in l. quintus. eod. Bald. in l. si pro [...] C. eodem.
l Bart. & Bald. in l. 1. vt quæ desunt advocatis. C.
m Bart. in Auth. nisi breuiores. de sententiis ex breuiculo. C. Angel in l. à diuo. de re iudic.

ordinem Meloduni varias cognitiones susceperant, rex Italum familiarem in capitali scelere deprehensum duci iussit; reus tædio carceris rogationem tulit, vt ex albo reorum eximeretur, & vinculis solueretur, quando nullius criminis conuictus, at ne accusatus quidem esset. Cotellus Prætor Curiæ cum tribus iudicibus regem adiit, vt quæ illum occasio aduersus reum impulisset intelligeretur. Rex hominem damnari iussit, quod in crimine capitali deprehendisset, nec tamen peruulgari vellet. Ad quem Prætor, Nos, inquit, *iurati sumus, nisi, sceleris conuictum, & ex animi nostri sententia damnaturos esse neminem.* Rex ira commotus, humanissimus alioqui ac mitissimus omnium princeps, quod suam religionem ac fidem in dubium reuocare iudices viderentur, iureiurando obtestatus est, se hominem in scelere nefario deprehendisse. Itaque Annas Mommorancius Magister militum, quum iudices iudicandi religione ac legibus obligatos intelligeret, qui tamen si regi paruissent, carnifices & parricidæ potius quam iudices viderentur, regem paululum seduxit, ac supplicium in noctem differendum suasit, ne populus rei nouitate perturbaretur; nocte tamen sequenti reus in flumen iubente rege demersus est. Idem Henricus in grauissima causa, qua Georgii Ambasiani hæreditas agebatur, priuati modo, & quidem iuratus, coram iudicibus testimonium tulit. Quamobrem inique fecisse iudicatus est Paulus III. Pontifex Maxim. quod hominem dānari iussisset; quia sibi adhuc Cardinali parricidium admisisse confessus est; quod tamen reus constanter negabat. At multo æquius esset principem in priuatis quam in publicis iudiciis ex animi sui sententia iudicare; quia in illis agitur tantum de bonis, in his vero semper fama, sæpe etiam caput ac fortunæ omnes periclitantur.

Refert autem plurimum magistratus legib. teneatur necne, an vero legibus omnino solutus sit: quoniam in altero facti tantum, in altero iuris & æquitatis quæsti-

ſtio verſatur; quæ grauiſſima eſt ſi lex interpretatione violatur. Id autem Prætori Vrbano lege Prætoria tributum eſſe diximus; lege vero diuina [a] Pontifici maximo, vel ei qui à Deo princeps iudicum ſelectus eſſet; vel poſtremis Reipublicæ Iudæorum temporibus, id eſt, ducentos circiter annos ante Chriſtum, Senatui [b] ſapientum ea poteſtas erat morib. non legibus attributa: vt apud Celtas maiores noſtros Druidę [c], qꝫ ſacra facerent, iuſtitiæ quoq; rerum omnium ſacratiſſimæ cuſtodes erant; quorum Prętor maximus veritatis imaginem gemma inſculptam ſuper præcordia geſtabat [d]. Imo hic mos Hebræorū ac Ægyptiorum vetuſtiſſimus, vt ſcilicet ſacerdotibus ſumma iuris interpretatio tribuatur, tota Aſia & Africa vſitatiſſimus eſt. Pontifex enim maximus, q *Mupthes* Turcis appellatur, illam quæ inter ius ſcriptum & æquitatem intercedere dicitur, interpretationem ſeu legum obſcuriorum declarationē, quam [e] Romani Imperatores ſuæ maieſtatis propriam fecerunt, ſolus habet. Perſarum reges ſuum quoque Mupthem publici ac priuati iuris aſylum in vrbe Tauride conſiſtere iuſſerunt; Tartari ſuum in vrbe Smarcanda: reges item Africani ſuos habent ſummos Pontifices iuris ac legum vindices & cuſtodes, qui Athenis *Nomophylaces*, alibi *Theſmothetæ* dicebantur. Ex quo intelligitur æquitatis illius magiſtros ac interpretes quam prudentiſſimos & integerrimos eſſe oportere, & in ſumma poteſtate conſtitutos.

a *Deut. cap. 17.*
b *ſup. eod c.*
c *Cæſar. li. 6.*
d *Ammianus*
e *l. 1. de legibus*

Ac ſi quidem verum eſſet arithmeticis iuſtitiæ legibus in priuatis modo iudiciis locum eſſe, cum de rebus rationibusque permutandis agitur, nulla in priuatis iudiciis difficultas cerneretur, ſed omnis quæſtio in facto cōſiſteret; nullus arbitrio iudicum relinqueretur, nullus æquitati locus; ſed omnia ſtrictiſſimis legib. circumſeſſa tenerentur; quod nec fieri poſſe diximus, & ſi fieri poſſet abſurdiſſimum tamen eſſe mox aperiemus.

Prius tamen Geometricis iuſtitiæ legib. publica iudicia tractari nec poſſe nec debere doceamus. Id quidem

numquam antea factum esse constat ex legibus Draconis, Solonis, duodecim Tabularum, Saliorum, Ripuariorum, Saxonum, Anglorum ac Francorum veteribus institutis, quibus omnia crimina pecuniariis pœnis definiuntur, mulctæque ex æquo sæpissime diuitibus ac tenuibus eædem irrogantur: quas omnes leges induci oporteret, si, quemadmodum Plato voluit, ad geometricæ iustitiæ pondera pœnæ pecuniariæ exigerentur. Hæc item legitima verba, *Ne magistratibus mulctam pœnamve lenire liceat*, frustra omnibus fere legibus subrogarentur. Quinetiam lex [a] illa omnium gentium cõmunis, qua scilicet cauetur, *vt qui pecuniariam pœnam propter inopiam non potest, corpore luere teneatur, abroganda esset.*

[a] l. 1. §. generaliter. de pœnis.

Sed hic occurrat aliquis, valde iniquum videri, vt aureos numos sexaginta quinq; fisco dependat apud nos qui temere *Curias maiores* appellarit, tametsi summa egestate prematur nec tamen grauior mulcta locupletissimis infligatur. Nam geometrica iustitia, quæ aureos sexaginta pœnæ nomine extorqueri iubet ei qui centũ in bonis habet, sexaginta millia exigit ab eo, qui in censum retulit centum aureorum millia. Est n. 60 ad 100. quæ 6000 ad 100000; similima ratio geometricæ disciplinæ consentiens. Ea vis est geometricæ iustitiæ qua locuples in mulctarum irrogatione grauissime plectitur; contra quã fit in arithmetica iustitia, qua diues opum tenuem fortunis euertere facile potest. Quod maiores nostri cũ prospicerent, legibus cauerunt vt præter ordinariã mulctam extraordinaria irrogaretur, si causæ grauitas postularet, qua Græci veteres vtebantur. Hanc enim Demosthenes [b] ζημίαν ἐπωβελίας appellat; quæ etiamnum Romanis legibus vsurpatur: quæ iustitiæ ratio proxime ad harmonicam accedit; si iudicibus, aut certe maiorib. eadem æquitate mulctarum grauitatem minuere pro causarum varietate liceret; vt in Curia Rhotomagensi semper antea factum animaduerti. Et cum mancipes ac publicani

[b] Contra Dionysodorum. l. eos qui §. ne temere. de appel. Cod.

blicani quæsti fuissent in Senatu principis, licere quidē iudicibus augere, non autem minuere mulctam temere appellantibus irrogatam, Præses Lisorius, ac Damorus aduocatus fisci, à Curia Rhotomagensi ad principē missi, vt rogationes ferrent tum de iudiciis prædiorum publicorum quę tunc procurator principis pro fisco vindicabam, tum de moribus Normaniæ conformandis illud efflagitarunt, ne mulctam temere prouocantibus eandē omnibus dicere cogerentur. Id quidem æquitati cōsentaneum mihi videbatur, & Claudii Imperatoris [a] Romanorum edicto comprehensum. Sic enim harmonica ratio postulat, vt inter locupletes & egentes geometrica quodammodo iustitia elucescat, in cæteris æqualitas arithmetica: quarum altera iudicum religioni, altera legū potestati relinquatur.

[a] Tranquill. in Claudio.

Nihil est enim perpetua pœnarum æqualitate iniquius. Argumento sit vestiaria lex à Carolo rege nostro nuper lata, quæ mille aureorum mulctam irrogat nulla census, ætatis, conditionis habita ratione, si quid plus minusve in legem peccaretur, erepta iudicib. pœnæ minuendæ potestate: quæ lex iniquitate sua conuulsa paulo post à magistratibus perinde vt à priuatis neglecta est. At Philippi Belli vestiaria lex [b] æquior, & harmonicæ iustitiæ quodammodo consentanea. Eos enim qui in legem committerent, varie plectit, Duci, Comiti, Baroni, Pontifici centum libellarum mulctā, dicit; signiferis, Equitibus Valuasoribus, quadraginta; Decanis, Archidiaconis, Archimādritis, & ecclesiastici ordinis hominibus xxv. ac tantūdem laicis quibus mille in censu libellæ fuissent; cæteris omnibus quinque. Hac lege pœnarum similitudo cum æqualitate coniuncta est, partim geometrica, partim arithmetica ratione; quæ inter se temperatæ efficiunt illum quem quærimus iustitiæ harmonicæ concentum. Eadem in vestitu cuiusque proportio seruatur. Vetat enim lex plebes vtriusque sexus torquem aureum, coronam argenteam, annulos, gemmas, pelles Scythicas gestare,

[b] In Camera Rationum libro Ordinationum sancti Ludouici 1294.

nobilitati nõ est interdictum: sed Duci, Comiti, Baroni, qui libellarum millia sex ex agrorum prouentu in censum retulerint, quatuor in singulos annos vestimenta noua mutare licet: cæteris nõ item. Pleraq; sunt id gen⁹ capita vestiariæ legis illius, nulla tamen sericarum aut holosericarum vestium mentio.

Si quis igitur geometrica ratione pœnas omnes irrogare volet, propterea quod à vera iustitia propius abest quam æqualitas arithmetica; profecto leges omnes quæ de pœnis latæ sunt, funditus subuertat necesse est: quoniam infinita locorum, temporum, personarum varietas, causarum dissimilitudinem iudicibus semper est allatura. perpetua quoque pœnarum æqualitas ex arithmeticis rationibus tam est iniqua, quam si medici omnibus eadem venena miscere, aut eandem morbis omnibus medicinam facere velint: vt legis sumtuariæ pœnas [a] omnibus æquales inique Romani tulerunt: potissimum in tanta varietate censûs, ex quo pœnas geometrica proportione irrogare non admodum difficile fuisset: nobis vero qui Censoribus ac censura caremus, difficilimum.

[a] Leges sumtuariæ, lex Fannia, Licinia, Cornelia, Iulia. Macrob. li. 3 ca. 17. Saturn. Gell. li. 2. c. 24.

Sed popularis Romanorum status legum ac pœnarũ æqualitatem consectabatur; quam mutato ciuitatis statu principes paulatim abrogarunt. Argumento sit Antonini [b] rescriptum, quod legis Corneliæ pœnam sic moderari iubet, vt is qui vxorem in adulterio deprehensam occiderit, si humiliore loco positus sit exsilio perpetuo damnari: si vero in aliqua dignitate, ad tempus relegari debeat. Est autem illud magni ponderis ac momenti, quod personarum status in iudiciis periculo capitis eximit eos qui alioqui damnati fuissent. *Sicarius*, inquit lex [c], *extremo supplicio affici oportet, nisi fuerint in aliqua dignitate constituti*: lex item Viscellia plagiarios seruos ad bestias proiici, ingenuos securi percuti, aut in metallum damnari; si vero persona sit honestioris conditionis, relegari iubet. item, lex incendiarios ad bestias damnat [d] obscuros homines; gladio vel exilio nobiliores. In summa,

[b] L. 1 §. vlt. ad l. Corn. de sicar.

[c] l. qui eadem ad l. Cornel.

[d] L. vlt. de incẽdio.

ma, serui semper [a] seuerius quam ingenui Romanorum legibus puniuntur: nam ingenui, fustibus, serui flagellis cæduntur: quamquam Plato in ciuem quam in seruum acrius animaduerti voluit [b], quod hic non esset ab honesta disciplina subornatus vt ille: quæ sententia philosophum quidem sapit, nō iudicem aut iuris peritum. At etiam diuina lex [c] pœna eximit dominum qui seruum castigando seuerius occidit. Quare nec mirum debet videri, patrem à plebe Romana lapidatum, quod filium flagellis seruilem in modum castigaret, vt Valerius scribit. Inter ingenuos mitius puniuntur ciues quam peregrini; nobiles quam plebeii; magistratus quam priuati; milites quam pagani: & qui mistam modestiæ grauitatē præ se ferunt, quam moribus ac vitæ turpitudine infames, *Non est*, inquit [d] Labeo, *actio de dolo danda plebeiis aduersus Consulares receptæ auctoritatis; humili aut luxurioso aduersus hominem vitæ emendatioris*. Nec certe Romani veteres [e] decurionem quātumcumque crimen admisisset, aut in metallum, aut in furcas damnari patiebātur. *Furem nocturnum*, inquit Martianus [f], *si telo se defenderit, in metallum dari; in dignitate collocatum, relegari; milites, cum ignominia dimitti oportet.* Neque id Romanorum proprium, sed omnium pene populorum commune fuisse videmus: nam legibus Francorum ac Saliorum, quas diximus, quamplurimæ pro cuiusque statu & conditione pœnæ infliguntur. Quinetiam illi ipsi populorum omnium barbarissimi Indorum, qui ad occasum positi sunt, cum eiusdem sceleris conuictum nobilem & plebeium tenerent, nobili capillos aut brachialia truncabant, plebeio nares & auriculas præcidebant [g]. tametsi Persas iisdem fere pœnis illustres personas affecisse legimus: sic enim Plutarchus [h] scribit, mitras ac vestes damnatorum verberibus cædere, ac lanam diuellere consueuisse.

a *l. capitalium. §. in seruorum. & §. vlt. de pœnis l. 3. de ord. cognit.*
b *li. 9. De legib.*
c *Exod. 21.*
d *l. non debet de dolo.*
e *l. 3. de priuilegiis veteranorum l mores. §. sed enim. de pœn.*
f *l. 1. & vlt. de furibus balnear. l. vlt. de sepulcro.*
g *Historia Indorum.*
h *In libro De sera numinis.*

Non igitur audiendus Aristoteles qui geometricas rationes in præmiis ac spoliis distribuēdis adhiberi pu-

tat oportere, in pœnis vero decernendis arithmeticis: in quo non tantum iuris ac iustitiæ fundamenta subuertuntur, sed etiam philosophiæ decreta, quibus constat ea quæ inter se contraria sunt, eadem subsistere disciplina. Quamobrem si præmia geometricis legibus cuique tribuenda sunt, & pœnas iisdem legibus irrogare oportet.

At iuris vtriusque interpretes [a], Oratores [b], historici [c], poetæ [d], æque ac legumlatores, mitius nobiles ac illustres personas castigari volunt: (quamquam leuissima pœna illustri viro grauissima videtur) vt cæteri ad virtutem & veræ nobilitatis studia inflammari possint, cum intelligent virtutis præmia clarorum hominum ac bene de Rep. meritorum memoriam etiam mortuorum ad posteritatem infinita permanare. Hic nobilitatē virtutibus metior; non pecuniis, aut ætatis flore, aut gratia principum, aut quocumque flagitio ac scelere quęsitam. Marcum Scaurum antiquæ nobilitatis decus etiam florente populari statu ab excidio [e] vindicauit ac multo magis sublata populi potestate, nobiles damnati capitis, q antea securi feriebantur, gladio percuti cœperunt. Et quoniam centurio iussus occidere Papinianum Prætorio Præfectum securi percusserat Caracalla centurioni iratus, *Oportuit*, inquit, *te gladio exsequi iussum meum*. Erat enim Papinianus non tantum Imperatori & imperio tutor à Caracalla datus, sed etiam Traiani propinquus. In quo lapsus est Goueanus [f], qui plus in gladio acerbitatis quam in securi fuisse scribit. *Nullo genere*, inquit Seneca, *homines mollius moriuntur quam gladio secta ceruice*. Itali tamen ac Hispani æque ac Narbonenses & Aquitani, securibus ceruices feriunt. Belgæ nobilium iugulum gladio, pecudum in morem, haurire consueuerunt.

Eadē iustitiæ ratione q nobilē offendit, grauius [g] plectitur quam qui plebeium; & qui ciuem violauit, seueriùs quam qui peregrinum. Nam in legibus Saliorum; si Saxo vel Friso Salium ingenuū vlla cōtumelia violasset, quadru-

[a] Salyc. in l. vlt. de pactis. Hostiensis. Ancar. Panor. in l. vlt. de par. in ca. dudum. in ca. cum adeo. & ibi gl. de rescrip. can qui contra. 42. q 1.
[b] Cicer. pro Sestio & in Agraria prima Cornif. li. 1. ad Herenn. Fabius lib. 7.
[c] Liuius lib. 3.
[d] Euripides φειδὼ ... ἀνδρῶν δυγενῶν, φειδώμεσθα.
[e] Valerius Max.
[f] In li. de iurisdictione.
[g] l. aut facta. de pœnis l. Prætor. §. praterea. de iniuriis.

quadruplo fere grauius[a] mulctabatur, quam si Salius Saxonem offendisset. Ita quoque Alphonsi X. regis Castiliæ legibus [b] iniuria nobili illata solidis D. plebeio CCC. æstimatur. Consimili lege Caroli magni qui subdiaconũ occiderit, CCC. solidis mulctatur; si diaconum, CCCC. si sacerdotem, D. si Pontificem, DCCCC. quæ pœnæ aucta Pontificum auctoritate duplicatæ sunt [c].

a *In cap. De iniuriis.*

b *l. 791. & 131. parte 8.*

c *In concil. Tiburiens. Gratia 17. q. 4. c. qui subdiaconum.*

Hic non disputo de legum istarum æquitate aut iniquitate, sed vt planum sit variis populorum legibus pœnas arithmetica æqualitate non esse irrogatas; ac mitius agi cum claris & illustribus viris, ac eorum iniurias seuerius vindicari. Inde plebeiorum querelæ aduersus potẽtiores, quasi iudicibus sint gratiosi. Quinetiam Andreas Riccius scriptor Polonus grauiter peccari scribit, quod non eadem pœna patricii qua plebeii, potentes qua tenues, ciues qua peregrini plectantur: quo nihil absurdi[9] ab eo scribi potuit, qui suę Reipublicę leges ac mores cõformare vellet. Consimilis querela exstitit aduersus N. Memmium libellorum in Regia magistrum, quod iudex à principe datus vt quæstionem haberet de Vlmæo Præside, hominem sceleribus & quidem capitalibus cõuictum supplicio eripi passus esset; famulum vero qui Præsidi paruisset, capitis damnasset. Franciscus maior re intellecta fures scelerata consensionis fide sese inuicem tueri dixit. At Memmius non modo prole, sed etiam opibus, honoribus, virtute, ac iudicãdi prudentia clarissimus, æquitate sententiæ sustentatur: quia Præsidem omnibus honorib. ac bonis spoliauit: deinde grauissima πηλωρῷ cõtumelia circumactum ac nudatũ ardenti ferro impressa fronti nota deportauit. & quoniam domestic[9] famulus eiusdem sceleris minister, humilis & obscuræ conditionis homo, nec bona, nec magistratum habuit, nec vllam suæ famæ curam, non potuit aliter quam extremo supplicio puniri. Si seruus fuisset, mitius cum eo agi debuisset, propter obsequii quandam necessitatem. At ne Præses quidem pœnas tantas dedisset, nisi ad sordes & corruptelas falsi crimina cumulasset.

Illud etiam more maiorum nobilitati datum eſt, ne ſuſpendio vitam finiat: quo ſupplicii genere vix vllum fœdius cogitari poteſt, vt quidem ſcriptoribus omnibus [a] inter ipſos conuenit, exceptis Plebeiorum iuriſconſultis [b], qui lapidationem ſuppliciorum acerbiſſimum, deinde vſtionem, poſtea decollationem; ſtrangulari leuiſſimum; de trabe fracta gula dependere, ignominioſiſſimum putant: id enim exſecratione diuina comprehenſum eſt. Sed in eo quidem Bartolus lapſus eſt, quod Frãcorum moribus nobiles ſuſpendi ſcripſit, nec ſuppliciũ illud fœdũ cenſeri. floruit autẽ anno circiter MCCCXVIII. quæ ætate nobilitatis tantum fuit in Gallia decus, quantum vſquam terrarum eſſe potuiſſet. Iudicibus tamen in Gallia nobilem in crucem agere prope capitale eſſet, niſi aduerſus principem proditionis ac perduellionis conuictus teneretur. Nam quo maior eſt eius in principẽ obligatio [c] ac fides, eo grauius quam plebeium plecti oportet. *Viri fortes*, inquit Cicero [d], *acerbioribus ſuppliciis ciuem pernitioſum quam acerbiſſimum hoſtem coercendum putant.* Hic de Catilina perduelle ac patriæ parricida agitur. Quamobrem Liuius bello Punico in transfugas acerbius quã in ſeruos fugitiuos animaduerſum fuiſſe ſcribit, & in Romanos ſeuerius quam in Latinos: quoniam hi ſecuri, Romani ſuſpendio vitam finierunt, cum tamen ex omnibus aliis cauſis mitius cum Romanis ageretur. Nam Scipio Africanus Romanum militem extra ordines excurrentem vitibus, ſocios fuſtib. cædi [e] iuſſit: *vitis* [f] enim, *pœnæ contumeliam minuebat*, vt Plinius ſcribit,

Quod autem diximus illuſtrium virorum pœnas leuiores eſſe oportere quam ſordidorum aut obſcurorum virorum, vt cæteri ad virtutem excitari poſſint; popularis illa quidem eſt & vnicuique perſuaſa ratio, non tamẽ vera: quia geometrica ratio facit vt nobilis mulctatus ex ea cauſa quæ dignitatem & exiſtimationem minuit, tam acerbe plectatur quam ſordidus flagellis cæſus: cui de dignitate quam nullam habet, nihil decedit: vt pueri ac fœminæ molli ferula non minus læduntur quam robuſt

[a] *Bart. in l. capitalium. § in ſeruorum. de pœn. Bald. in l. data. qui accuſare. C. Pan. & Fel. in ca. cum quidam. de iure iuran. Bal. in tit. de offic. de legat. & in l. omnes populi, & ibi Platea. de delat. C. Ang. in Auth ſed nouo iure. nam ſepelire vetitum erat l. liberorum §. non ſolent. de his qui not. in. l. moris. §. ſed etiam de pœn. Seruius in 9 Æneid. Pli. li. 14 c. 9. & li. 2. c 25.*

[b] *Rabi Maymo li. 3.* nemore anebokim *Paul. Fagius in Deuteron. Chaldaicam interpretationem.*

[c] *l. eos qui de pœnis. Rom. ſingul. 476. & 669.*

[d] *In Catil 1.*

[e] *Florus.*

[f] *Plin. li. 14. c. 1.*

robusti fustibus ac flagellis. Cum igitur Scipio ciuem Romanum ex eadem causa vitibus cædi iuberet qua Latinum fustibus, æqualitatem vel potius similitudinem pœnæ consecutus est. Quamobrem Galba Imperator conquerente ciue Romano quod se in crucem ageret, tametsi pupillum necauerat, crucem dealbari iussit[a] Grauius etiam puniendus esset medicus aut pharmacopola, si malum venenum miscuisset. Eadem ratione iudex qui iniuriam intulit; sacerdos qui sacra expilauit; actuarius aut scriba qui falsum admisit; tutor qui pupillæ stuprum intulit; princeps qui fœdus violauit. Quarum enim rerum custodes ac vindices esse debemus, si ab officio deseri nos patiamur, seuerius plectendi sumus[b]. Nam propterea Metium Albanorum Dictatorem, quod fœdera cum Romanis percussa rupisset, quadrigis membratim Tullus Hostilius lacerari iussit. Sic etiam Solon Areopagitas legum custodes statuam auream sui pōderis dependere voluit, si leges violassent.

Si Aristoteles iudicem ageret aut in leges patrias inueretur, numquam arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem adhiberet. Tolerabilior est geometrica iustitia cum in omnibus, tum maxime in pœnis; quia propius abest ab illa quam quęrimus harmonica iustitiæ ratione, quæ vtriusque particeps est. Neq; enim harmonica ratione plus illustrib. personis tribuitur quam obscuris, tametsi plerisque contra videatur. Argumento sit illud quod locuples eiusdem peccati reus ac tenuis, grauius mulctatur[c]: quamquàm non grauius hic quam ille, sed vterque æquabiliter pro facultatibus ac fortunis. Extat apud nos lex antiquissima, qua plebeii tenues, qui manus iniectionem magistratu iubente factam violauerint, solidis sexaginta, nobiles vero mille ducentis mulctantur.

Et quoniam pecuniæ abundantius hic quam illic, & hac quidem ætate quam olim affluunt, prudentis est

legis-

a Tranquill. in Galba.

b l. Presbyteri. de episc. C. l. si quis decurio. de falsis. l. quadam. de pœn. Thom. 1. 2 q. 7. artic 3. Dinus, Bald. Salyc. in l. nemo de summa trinit.

c l. properandū. de iud. c. C & §. si quis de pace iuramento. gl. in ca. 1 §. si rusticus. & eod. Bald. Aluaro, Cardin. Alex. de pace tenenda. C. de sic. Cyn. Alber. Bald in l. nemo. de summa trinit. Hostie. s. sine. ea qua. de stat. monach.

legislatoris pœnas pecuniarias pro temporum & locorum varietate mutare. Nam florente Republica Romanorũ sub Traiano Imperatore qui fines imperii quã lõgiſſime dicitur protuliſſe, *pauper* legibus definiebatur, q̃ minus haberet aureis quinquaginta [a], id eſt, auri libra: erat enim triente maior aureo ſolido Iuſtiniani, vt antea diximus. Hebræi [b] hanc Romanorum definitionem ſecuti ſunt in ſuis Pandectis; & qui aureos quinquaginta in cenſu haberet, mendicare vetuerunt. At cum leges duodecim latæ ſunt, tanta fuit inopia, vt qui auri libram haberet, locupletiſſimus cenſeretur. Itaque Decemuiri mulctam dixerunt æris xxv. ſi quis alterius os manu cæderet: quæ pœna grauis illa quidem pro tempore, quod arithmetica ratione omnibus ex æquo irrogaretur. Sed poſteaquam opes accreuiſſent, Neratius homo impudentiſſimus obuios quoſq; manu ferire non dubitabat; deinde ſeruum ei qui iniuriam accepiſſet, aſſes xxv. numerare iubebat. Hic igitur abrogandæ legis XII. præbuit occaſionem, & poteſtatis vrbani Prætori dandæ, vt iniurias arbitrio ſuo [c] vindicaret. Tunc enim plane perceptum eſt & cognitum arithmeticas rationes ad pœnarũ irrogationem nihil valere. Sic etiam Normanorum moribus, qui pugno plebeium cecidiſſet, aſſe; qui vola manus quinq; aſſibus mulctabatur: ſi nobilis eandem iniuriam accepiſſet, non iure ſed vi & armis ſingulari certamine decernendum erat ac ſępiſſime is qui acceperat iniuriam, legum conceſſu necabatur impune.

a l. plerique de iudiciis publicis.

b In libro misnaeth tracta. tu de angulo. c. 1. paragrapho & n & trac. de decima secunda c. 4. Rabi Dauid in Ezechielem. cap. 45. v. 12.

c in Instit tit. de iniuriis. §. pœna.

Nihil autem magis cauendum eſt in ferendis legibus, quam vt ex earum malitioſa interpretatione locupletibus ac potentioribus peccandi licentia detur. Nam cum Demades Orator Athenienſi populo ludos exhiberet, vt rem populo gratiorem faceret, mimam in theatro [d] ſaltare iuſſit, ſoluta prius ex lege centum aureorum mulcta: qua quidem ex re contemtus legum omnium ex vnius impudentia ad vniuerſos manabat. Quæ incommoda vt Poloni declinarent; quoniam omnes propemodum pœnæ quæ legibus eorum irrogantur.

d Plutarch.

tur, pecuniariæ sunt, semper hæc verba legibus subrogate consueuerunt, *Lex hac quia pœnalis est, annua esto.* Interdum etiam tantæ sunt ciuium opes, vt legislator corporeain pœnam pro pecuniaria infligere cogatur, aut cum sæpius peccatur, pœnas augeri oportet. Sic enim Hebræi Iurisconsulti [a] tradunt. Itaque Britonum lex fures in crucem agi iubet, *ne*, inquit, *eorum augeatur multitudo.* Iniqua tamen lex est, & sua vetustate quodammodo antiquata: quia nec personarum, nec locorum, nec temporum, nec rerum furtiuarum differentiam complexa, omnes omnium ordinum fures eadem pœna cumulauit.

Leges Polonorum.

a *Moses li. 5.* רפבי הכבנים.

At in omnibus pœnis exigendis [b] minores leuius puniuntur, & veniam sæpius deprecantur; quamquam nō lenius puniuntur, nec illis ignoscitur: sed qui ab ætatis errore, impetu, leuitate quid fecit, aut nihil, aut leuiter peccasse iudicatur. [c] Item fœminas moderatius quam viros castigare debent [d] iudices; vel quia fœminę cupiditatum impetus maiores habent ac difficilius ab inopia rationis & bonarum disciplinarum libidinem coercere possunt, vel quia molliores sunt, ac dolores acrius sentiunt quam viri. Quæ cum ita sint, iniqua lex est Venetorum, quæ fœminam furti conuictam primum verberib. cædi, deinde candenti ferro inuri, post etiam eius manū truncari iubet. Et hæc quidem primi furti pœna est. Secundum furtum nasi ac labiorum sectione vindicatur; tertio alter oculus eripitur, cum manus sectione, qua lege acerbius fœminæ quam viri plectuntur, & vtrisq; victus quærendi facultate prærepta, multo magis quam antea furandi occasio præbetur. Præstaret ex arithmetica ratione æqualiter vtrosque punire.

b *l. fere in omnibus. de reg. iur.*

c *l. auxilium. de minoribus.*

d *l. si quis in graui. §. ignoscitur. ad Sylanum l. 2 de termino moto l. sacrileg. ad l. Iul. pecul. l si adulterium. §. stuprum. § incestum. de adul l. quisquis. ad l. Iul. maiesta. C. & c. sicut dignum De homicidio, & can. indignantur. 364. 6.*

Sed teneros ac debiles, sed adolescentes, seu fœminas, seu valetudine seniove afflictos qui acerbius quam robustos castigant, grauissime tum in legibus ferendis, tum etiam in iudicando peccant. In summa, lex iniqua debet videri, & pœna iniqua, quæ magistratui moderandæ aut exacerbandæ legis pro causarum varietate adimit

dimit poteſtatem. In quo genere tamen non modo ab imperitis ſæpiſſime, ſed interdum etiam ab iis peccatur, qui ſummam iudicandi prudentiam vſu diuturno quæſierunt. Vbi enim vſquam terrarum tanta ſapientia, tantum iuſtitiæ lumen, tantus Iuriſconſultorum numerus quantus in Curia Pariſiorum? At legem de falſis à Franciſco I. rege lata, quæ pœnam irrogat capitalem omnibus qui falſi crimine ſeſe obligarunt, idque ſine vlla perſonarum & cauſarum differentia, patentibus portis, rogante procuratore fiſci promulgauit. Lex tamen ea Curiæ diſſimulatione obſoleuit: cum intelligeret ſine ſumma iniuria pœnam omnibus æqualem, id eſt, pueris, adultis opificibus, actuariis, iudicibus, ruſticis, ſiue ex falſo teſtimonio in cauſa leuiſſima, ſiue ex ſyngrapha modica pecuniæ, ſiue ex corruptione ſigilli regii & rerum à principe ſenatuve decretarum, irrogari non poſſe. Nihilo æquior eſt lex Venetorum quæ falſi pœnâ linguæ ſectione vindicat, ſine vlla ordinis, ſexus, ætatis ratione. Lege Mediolanenſes æquius: quippe faſi teſtimonii conuictũ niſi cauſa aureos viginti exceſſerit, quadrupli pœna tenent, & triduum καταμειδιᾶσθαι ſeu mitra contumelioſa publice circumduci iubent, iterantem falſum manus ſectione puniunt, tertio falſi conuictum vltricibus flammis exurunt. Si vero ſumma aureis xx. maior ſit vſque ad ſummam aureorum D. primo quidem manum amputari; iterantem vſtulari volunt: vltra ſummam aureorum D. iudici arbitrium primo tribuunt: Quod ſi cui ſemel damnato relabi contigerit, hunc quoque deuri iubent. Hic vtraque proportio modice temperata eſt: ſed nulla ſexus, aut ætatis, aut conditionis rationem habẽt; quod præcipue legislatorem animaduertere decuiſſet. Lex diuina omnium præſtantiſſima falſi teſtimonii cõuictum tantum detrimenti ſubire iuſſit, quantum alteri intuliſſet: vt ſi aureos centum ſuo teſtimonio eripere vellet, eãdem ſummam ſoluere cogatur: ſi vitam falſo teſtimonio adimere, vt eidem vita eripiatur. Cætera iudicum religioni permiſit.

καταμει-δᾶοξ.

Nec

Neque enim audiendus est Draco, qui rogatus quamobrem pomi furtum morte perinde vt parricidiũ vindicaret, reposuit se grauiores parricidæ pœnas illaturum fuisse, si pœnam scisset morte grauiorem. At Lycurgus omnia pœnarum genera atque id omnino quod cuiusq; tum in publicis tùm in priuatis iudiciis interfuisset, magistratuum potestati reliquit: quos quidem magistratus summa integritate ac fide præstare non dubitabat, quádiu mores ac instituta sua seruarent: veritus fortasse ne si magistratuum potestatem legum ac pœnarum arctioribus vinculis constringeret, deberetur in eas quas diximus iudicandi difficultates, quibus populares status solent implicari. Nam Venetarum lege qui ad sanguinis effusionem quemquam percussit, ei pœna xxv. libellarum [a] indicitur; si occiditur, cruci affigitur. Si legi locus esset, quam multi Neratii similes forent, qui pugnis ac fustibus obuios quosque dissoluta pœna ferirent.

Quanto æquius Adrianus Imperator, qui lege Cornelia [b] de sicariis teneri voluit eos qui cum occidere conarentur, non potuerunt tamen: eos autem qui quem nollent occiderunt, pœnarum metu liberari. Sunt enim scelera non ex euentu, sed ex animi cuiusque sensu metienda [c], tametsi conatus animi leuius puniri debet, quam si voluntatem consequatur effectus; & sceleris persuasio quam scelus perpetratum; idque consentiente theologorum [d] ac iurisconsultorum [e] omnium disciplina, tametsi grauius peccat aduersus Deum immortalé q scelus alteri persuasit, quam qui admisit: quoniam flagitiosæ voluntatis assensionem & quasi labem altius in mente inussit [f]: Quem vero libidinis aut iracundiæ impetus transuersum rapit, vix est vt voluisse videatur: & cui quis oblato stupro persuadere cum non posset, vim intulit, puram & castam reliquit. Sed aliter iudices; aliter philosophi scelera persequũtur alteri ea tãtũ q̃ sub sensum cadunt, quę publicam tranquillitatem ac requieté perturbant, plectere; alteri in intimos vsq; recessus & anfractus animorũ penetrare consueuerunt.

a In statutis Venetorum.

b l. 1. ad l. Corn. de sicar. Exod. c. 21.

c l. & generaliter. §. 1. de calumniat. l. si amicis. de adult.

d Thom. in prima 2. q. 73. Ant. Florent. in prima parte summa tit. 9. c. 1. §. 1.

e l. 1. §. fin. de extraordin. cri. l. si quis aliquid. §. 1. de pœn. l. si fugitiuus de seruis fugit. C. DD. in d. §. hac autem. quod cuiusque iuris l. aut facta. § euentu. de pœn. not. in l. et si seuerior. Cod. ex quibus causis in fam. irrogat. gl. in c. qui viderit. 32. c. 1.

f l. vt ..utem. de seruo corrupto.

Quod

Quod si scelus non modo affectum, sed omnino voluntatis concursu confectum sit, non est æqualitatis arithmetica iustitia consectanda: vt Mediolanensi lege, q extra vrbes aureum numum suffuratus est, morte plectitur: si minus est, arbitrio iudicis permittitur. Ac nostri legibus qui viatori tantulum pecuniæ extra vrbes in via regia extorsit, capitali supplicio afficitur, vt quidem memini Andib. furem in crucem sublatum, quod viatori sesquisolidum argenteum vi ademisset. Lex enim Romanorum [a] famosos latrones in crucem agit: sed *latronis* verbo sicarii, qui vias publicas, vel proprie qui obsidēt latera viatorum, quasi *laterones* dicuntur [b]. vt eodē plane consensu Hebrei ציר latronem appellant: צר enim *latus* significat. *Grassatores* vero *dicuntur qui, spoliandi causa vias publicas obsident* [c], vt quidem iurisconsulti Ciceronem secuti definiunt: *Interdum*, inquit, *viator bene vestitus grassatori causam dedit vt spoliaretur*. Hunc igitur lex extreme quidem supplicio affici, non tamen de cruce vt latronē dependere iussit.

a l. capitalium. §. in seruorum. de pœn.
b Festus in verbo latro.
c d. §. capitalium. de pœn.

Quæ à nobis subtilius interpretata sunt, vt Accursii errorem non ferendum notaremus, qui latrones esse putauit, quos Latini *fures*, Italia tota *ladri*, nostri dempta litera *latrones* appellant: ex quo errore secuta sunt, opinor, in fures supplicia, quam decuit, acerbiora. Omnibus enim omnium fere populorum legibus ac moribus tertium furtum, plerisque primum capitale iudicatur. Venetorum leges furem altero oculo iubent [d] orbari si res furtiua quinque libellis æstimata fuerit: si vero decem libellis pretiosior sit, oculo ac manu: hinc ad xxx. libellas vtroque oculo: inde ad quadraginta duobus oculis & manu; supra quadraginta capite luitur. Lex iniqua illa quidem, non tantum ob sui acerbitatem, & personarum in pœnis irrogandis confusam rationem, sed etiam ob id ipsum quod qui mille aureos ex aceruo ingenti suffurari potuit, viginti contentus morte plectitur: & qui arcam inanem effregit, magnam vim pecuniarum si posset expilaturus, pœna vacat. Eadem prope sunt

d In ca. De promiss. malef. in statut. Venetorum. Alexan. li. 1. cons. 5. n. 12.

ſunt Parmenſi lege conſtituta [a]. Mirum tamen mihi ſæpe viſum eſt, cur tanta ſuppliciorum grauitate in fu-ꝛes vtuntur ii qui parricidia pecuniis mulctare ſolent. Eſt enim pœna capitalis in fures acerbior, nec ſatis ad furta coercenda idonea. Quibus vero populis eadẽ furti parricidii pœna eſt, tutius eſt hominem occidere quam furari. a Alex. conſ. 110. lib. 4.

Abſurdiores tamen ſunt Danorum, Polonorum, Suecorum, Moſchouitarum leges de ſicariis: ac potiſſimum Caſimiri [b] Magni lex, quæ cædem nobilium à nobilibus admiſſam aureis triginta vindicat: ſi plebeius nobilem occiderit, pœna pecuniaria duplicatur. Si nobilis plebeium interfecerit, pœna eſt decem aureorum etiamſi ex inſidiis cædes eſt admiſſa. qua impunitate occidendi propoſita innumerabiles cædes conſecutæ ſunt. Auctus poſtea regni opibus Sigiſmundo [c] patre pœnæ duplicatæ fuerunt, & legi ſubrogatum eſt, vt ſicarius VIII. hebdomadas carcere publico manciparetur. Illud tamen iniquiſſime, quod triennio ſcelus præſcribi placuit. Patronum vero qui clientem, quem ipſi *Kmetonem* vocant, occidiſſet, ne conqueri quidem ſeu publico ſeu priuato iudicio leges patiuntur. Eadem prope lata lex eſt à Napo Toreſano Mediolanenſi patricio, vt plebeiorum cædes, ſi nobilis plebeium occidiſſet, pecunia vindicaretur: plebs accenſa furore, nobilitatem vrbe exegit, ac legislatorem carceris diuturnitate ac fœditate necauit: merito id quidem, quippe qui tam impudenter dicam an impie proculcaret leges diuinas, quæ ſicarium ex inſidiis ab ara ſacratiſſima detractum trucidari iubent [d]. ipſum vero genus mortis arbitrio iudicum lex diuina reliquit; vt extremum ſupplicium ſicariis omnibus arithmetica analogia commune, geometrica proportione temperari poſſit pro ratione perſonarum, temporum, locorum. Qui enim ex inſidiis occidit [e], grauius peccat quam qui iracundiæ impetu, & qui clam aut noctu, quam qui palam aut interdiu; qui veneno [f], quam qui gladio; qui loco ſacro, quam qui prophano; qui co-

b Anno 1368. ordinat. Polonia.

c 1456.

d Deut. ca. 21.

e leg. is qui cũ telo, ad l. Cornel. de ſicar.

f l. 1. de malefic. & mathe. C.

ram principe, quàm qui procul; quo nihil est apud Polonos capitalius; qui magistratum ius dicentem, quam q priuatum; qui parentem, quam qui magistratum; qui principem [a], quam qui parentem. qua ex varietate causarum, supplicii varietas incredibilis exsistit.

a l. quisquis. ad leg. Iuliam maiest. C & l. vlt. ff. eod.

Idem iudicandum relinquitur de eo genere personarum quæ in alterius custodia ac tutela positæ sunt, à quibus cauere nemo possit; vt pupillis à tutore, vxori à marito, ægrotis à medico, hospitib. à se inuicem; à quibus si necati fuerint, acerrime animaduerti oportet. Ita quoq; nocturni fures seuerius [b] quam diurni: & effractores, quique scalis admotis domos inuadunt, quam qui patentibus portis subeunt. Apud Tartaros & Moschouitas leuissima furta morte puniuntur; quia rarissima sunt oppida, & in tuguriolis aut casis humilibus fortunæ cuiusq; positæ sunt. Quinetiam apud Indos qui sunt ad Occasū, fures verubus ac varris transfigi mos erat, priusquam Hispani regiones illas subegissent: quia tenui filio tantum prædia diuisa erant; quæ qui transiliret aut perrumperet, grauissimo scelere obligari credebatur: grauius etiam si occulte id factum esset: tametsi stupra, adulteria, incestus, cæteraq; id genus flagitia, si palam fiunt [c], seuerius vindicari oportet; quia plus exemplo peccatur quā stupro: vt theologis [d] omnibus ac iuris vtriusque magistris [e] conuenit inter ipsos.

b l. vlt. de effractor.

c §. ex maleficiis. Insti.. de action.
d Thom. 2. q. 66. aur. 3
e Can. nemo 32. q. 4. & 50 distinct. in. & in c. ex tenore. de temper. ordinat. & in c. 1 de voto. li. 6.

Hæc igitur tanta causarum varietas nequit vna & eadem communi omnium lege censeri; aut si legibus omnia complecti voles, nulla librorum multitudine id consequere; nec rursus omnia magistratuum arbitrio sunt permittenda: æquius hoc tamen quam illud. Quid enim iniquius quam iudicibus fabas vt Athenis, aut tabellas vt Romę, aut globulos vt Venetiis dari nulla iudicandi potestate relicta? lex enim non iudex omnibus eandem pœnam constituit: ex qua pœnarum æqualitate summa iniquitas exsistit. Sæpe quoque diuersissima scelera eadem pœna cumulantur; vt septem legis Salicæ capitibus latrones, grassatores, venefici, adulteri, incen-

cendiarii quique Francum occiderunt aut vendiderunt; & qui ſepulcrum violauerunt, ſolidorum cc. pœna mulctantur: quæ lex iuſtitiæ fundamenta omnino ſubuertit: quæ in eo potiſſimum conſiſtit, vt ſupplicium ſit æquale peccato: quod veteres verbo ἀντιπεπονθὸς ſignificarunt, id eſt, talione; quæ primum à lege[a] diuina perfecta Solonis legibus ac duodecim tabulis comprehenſa eſt; Pythagoricis etiam laudata, Græcorum ac Latinorum ciuitatibus probata, & ſui antiquitate venerabilis ſemper exſtitit: tametſi Ariſtotelis[b] ac Fauorini obtrectationibus vituperata & quaſi oppreſſa iacere videatur. Sed illi vrgent nimis ruſtice, cum negant ius eſſe dente dentem, manum manu, oculum oculo rependi. Quis enim tã inops à mente qui putet in eo vim iuris ac iuſtitiæ contineri, ſi qui luſcum eo quem vnicum habet oculo malitioſe orbauerit, vno tantum oculo carere cogatur? par pari referri oportet. viſum alteri ademit, viſu quoque orbandus eſt, niſi cœco aliter ſatisfieri poſſit. Sic enim Locrenſium lege æquabilis interpretatio talioni ſubrogata eſt, coclite Locrenſi rogationem ad populum ferente.

Eſt igitur talionem referre, æqualia peccata pœnis æqualibus, grauia quidẽ grauiter, mediocria mediocriter, leuia leuiter coercere. Sic enim Hebræi veteres ſacritiſſimi diuinæ legis interpretes[c] ſcripſerunt. Quinetiam Rabi Kanan[d] negat vſquã in Hebræorum ciuitatibus talioni locum fuiſſe, vt oculus ei effoderetur, qui alteri oculũ ademiſſet: ſed oculi æſtimatio iudicum arbitrio pecunia æſtimari conſueuerat. Argumento ſit quod ante legẽ talionis lata lex[e] erat, qua duob. inter ſe pugnantibus alter alterum ſi læſiſſet, nec mors conſecuta eſſet, impenſas medicis qui læſerat, reſtituere iubebatur. Ad quid medico ſatisfieret, ſi plagis iiſdem qui læſit vulnerandus eſſet? Illud etiam abſurdius ſequeretur, quod pleriq; moles iiſdem vulneribus acceptis qualia intuliſſent, omnino perirent. Iam vero qui offenſionem accepiſſet, amiſſa manu vnde victum quæreret, ſi alteri manus quoque

GGGG 2 trun-

[a] Deuter. 19. Leuit. 24.

[b] Ad Theodecten, li. 1. & 5. & ad Nicom. lib. 5. Gell. li. 20.

[c] Rabi Moſes Maymoni. F. li. 3. נבוכי הנבוכים.

[d] Rabi Bachat autorem hunc appellat.

[e] Exod. 21.

truncaretur, manu carere ac propterea fama interire cogeretur. Veteratoria est igitur Aristotelis ac Fauorini de talione interpretatio.

At ipse Aristoteles qui talionem carpit, iisdem erroribus implicatur. Negat enim in adultero puniendo quæri oportere improbusne ante fuerit an spectatæ virtutis; sed æqualitate arithmetica scelus compensandum: quænam æqualitas illa futura est eiusdem pœnæ, si arithmetica ratione personis tam dissimilibus addatur? aut quis tam indoctus sutor, qui vnam formam ad quemuis pedem accommodare se posse putet? Creditores tempore pares, impares tamen debiti summa in tributum veniunt geometrica proportione: vt si aurei xxx. cogantur ex bonis debitoris, cui ex duobus creditoribus centum debentur, decem feret: cui vero ducenta, viginti laturus est; quibuscum tamen si arithmetica ratione ageretur, quindecim vtrique darentur. At iudicium illud priuatū est, & in commutatione positum, ad quam Aristotel. arithmeticas rationes semper adhiberi putat oportere: q͏ non modo in hoc iudicio falsum est, sed etiam in omnibus quibus agitur de eo quod cuiusque interest, vt mox dicemus.

Quod vero negat Aristoteles inquirendum bonus sit an improb. qui quemquam occidit: satis indicat se nullam iudiciorum vsu disciplinam habuisse. Nihil enim diligentius à iudicibus quæritur, quam quæ fuerit anteacta vita reorum: neque id nouum est, cum ante Aristotelem Persæ non modo inquirerent in mores ac vitam eorum qui accusabantur, sed etiam absoluebāt eos quorum virtutes vitia superarent, vt est apud Xenophontem. Ob id etiam tertium furtum omnibus fere populorum moribus capitale iudicatur; & q̨ sæpius peccauit, multo seuerius coercetur. In quo rursus fallit Aristoteles, quod rem furtiuam cum eo quod interest eius cui est ademta, arithmetica ratione exæquari putat oportere, tribus numeris exemplo propositis, scilicet 2, 4, 6; quos numeros æquales fuisse posuit hunc in modum 4, 4, 4,

& quoniam ei qui duos aureos in bonis haberet, furto dimidia pars est erepta ab eo qui sex habet, iudicem medium vtrumque vtrique exæquare, ac primo sua restitui iubet. Quo iure si vteremur, fures nihil præter simplum reddere cogerentur. At Solonis ipsius ac duodecim tabularum legibus, modo tripli, modo quadrupli pœna[a], & infamiæ sempiterna[b] labes inuritur: quinetiam lege diuina, furtum bouis quintuplo vindicatur: quo genere animalis, quia nullum homini est vtilius ab immortali Deo concessum, & vbique vagari solet, pœna grauior ab eis irrogatur. At in eadem causa qui plurimum communis est, alius quidem causa cadit, alii vero simplū, alii sesquiplum, alii duplum adiudicatur. Quæ quod peruulgata sunt iis qui iudiciorum vsum aliquem habent, exēplis nihil opus est. vnum modo sufficere putem vt res ipsa magis perspicua sit. Opifex gemmam quam annulo includere ex pacto debuerat, confregit: gemmę pretium quantumcumque sit rependere tenetur[c], etiam si nihil dolo malo fecerit, sed ob id tantum, quia se artificem tulit: qui tamen si alterius conditionis fuisset, gemmæ pretium non lueret, nisi aut periculum[d] recepisset, aut dolo malo gemmam rupisset.

Pleni sunt Iurisconsultorum libri, plena antiquitas, plenæ leges, quibus intelligitur harmonicas iustitiæ rationes ad priuata perinde vt ad publica iudicia adhibendas; arithmeticam vero æqualitatem iniquissimam esse[e]. Quamobrem Iustinianus promulgata lege[f] de vsuris, illustribus quidem personis quincunces vsuras permisit, mercatoribus besses, corporibus & collegiis cētesimas, cęteris omnibus semisses: ab agricolis vero vsuras triente grauiores extorqueri vetat. Quæ lex Aristotelis iudicio iniqua videatur: illam tamen quam quærimus harmonicam iustitiæ vim præ se fert ex arithmetica & geometrica analogia temperatam. Æqualitas quidem arithmetica nobilium inter se, tametsi alius alio longe locupletior sit: rursus mercatorum inter ipsos æqualitas est, licet alius sit alio ditior: item agricolæ simul copulantur.

a § ex malefi- ciis. §. quadrupli. de action. l. si pro fure §. 1. de condic. furt. l. si l. ge pignore. eodem. l. vlt. de noxa C.

b l. prætes. De pœnis. l. 1. de iis qui notantur.

c l. sed addes.

d l si gemma. l. si merces locat. §. vlt. l. illicitas §. vlt. de offic. præsid. d. l. 1. de pignor. l. qua frimutu. eodem. C. l. 1. commodat C.

e l. iulian §. 1. de action emt.

f l. [illegible]. de vsuris & auth. seq.

qui tamen diſſimilimi ſunt inter ſe facultatibus ac fortunis. Geometrica vero analogia elucet inter nobiles ac mercatores, interque mercatores & collegia, ac rurſum ex cæteris ciuibus inter ſe & cum ſuperioribus proportio quædam harmonica exſiſtit. Aurelia [a] vero lex apud nos populo regem Carolum IX. rogante lata, pecuniæ tardius ſolutæ vſuras beſſes pro eo quod intereſt mercatoribus ſolui iubet, cęteris leuiores: agricolis vero, mercenariis & opificibus omnibus duplum pecuniæ debitę, ſed vtrumque caput legis obſoleuit, tametſi maxima curiarum aſſenſione promulgata fuiſſet: quoniam id quod cuiuſque intereſt, in facto, non in iure conſiſtit, vt accuratiſſime Paulus I. C. reſpondit [b]. quæ vna ratio omnes omnium inter pretium diſputationes de eo quod intereſt tam varias tamq; ſui diſſimiles à ſtirpe dedit; quas Imperator Iuſtinianus vna lege [c] complecti ſe poſſe putarat. Itaque prudenter noſtris legibus ac morib. id quod cuiuſque intereſt, arbitrio iudicum relinquitur: quandoquidem non magis illud definiri poteſt, quam Oceanus quantus quantus eſt, anguſtiſſimo alueo concludi. Veneti vſuras ſiue in fructus, ſiue in pecuniis, ſemiſſe maiores exigi vetant; quæ etſi tolerabiles ſint, & *ciuiles* à Latinis [d] dicantur, lex ea tamen non ita pridem [e] lata iã obſoleuit: quoniam arithmeticam vſquequaque æqualitatem complexa, perſonarum diſſimilem coditionem reiecit.

a Ordinationes Aureliis lata. cap. 60.

b l. quatenus. De regulis.

c l. vnica. de ſententiis quæ pro eo quod intereſt C.

d Plin.

e Anno 1551. 52.

Ac tametſi in rebus rationibuſque contrahendis ac permutandis quæ ad ſynallagmata pertinent, æqualitas illa magis probatur, ab ea tamen ſæpiſſime diſceditur: ipſique opifices & agricolæ ſuas operas & opificia carius diuitibus quam tenuibus locare ſolent. Nam medicus ad calculum diuiti detrahendum aureos ſæpe D. accepit, ab egente vero decem aut quinque: ac ſi quidem arithmeticam aut geometricam Analogiam conſectarētur, alter quidem calculo, alter fame interiret; ſed harmonica ratione huic quidem opes, ſalus illi comparatur. Quam quidem ad rationem iudices ipſi ſuam operam

&

& honorarium in causis disceptandis exigere consueuerunt: idque semper licuisse videmus, dum tamen modum non excedant: vt quidem contigisse memini Prætorio vrbano Parisiorum, cuius nomen facile patior sileri: cum sacerdotii amplissimi vindiciis adiudicatis, aureos triginta mercedis nomine quæ leuissima esse debuerat, exegisset, prouocatum est ad Curiam: Rinconetus inquisitionum præses cum prætorem acriter vrgeret, Prætor illud reposuit, longo fructuosissimum fuisse sacerdotium illud cuius vindicias adiudicasset: & quoniam multa tenuium causa sine mercede faceret, æquum esse vt locupletes detrimentum illud quoquomodo sarcirent. Hic Præses reposuit sartorem suum ita secum agere, cum duplo carius operam æstimaret in vestibus holosericis quam in laneis consuendis. Lex quidem Mediolanensis quæ iudicum salarium centesimo litis æstimatæ numo definit, dum tamen vltra ducentos aureos egredi non liceat, iniqua Rinconeto videretur; quippe sordidissimus omnium iudex ab omnibus omnia sine vlla proportione extorqueret. Etenim litium sæpe leuissimarum difficultas maior est quam si de rebus grauissimis quæratur.

Igitur & in legib. ferendis, & iudicandis litibus, & in Republica moderanda rationem illam harmonicam, quoad eius fieri poterit tenere oportet, si iuris ac iustitiæ vim tueri volumus. Lex enim de hæreditatibus quæ ad primogenitum solidã hæreditatem detulit, vt antiqua Lycurgi de Spartiatarum hæreditatib. nostris Caucis vsitata, iniquissima debet videri, minus iniqua est, iniqua tamẽ, quæ nobili primogenito totã hæreditatem cernere permittit, modo duas vncias cæteris quamdiu vixerint, fruẽdas relinquat, vt lex Ambianorũ: aut tres, vt Andium ac Cenomanorũ, quæ in fœminas aliquanto mitior est. quod masculis nihil nisi vsu & fructu tribuitur, fœminis nexu ac mancipio. Iniquior Anglorum & Scotorum, q̃ nobili primogenito omnia prædia, cæteris modo pecuniam, cuius etiam trientem viduæ quæ viro super-

ſtes eſt permittit, cum triente prædiorum fruendo: nec teſtamento legare fas eſt vltra pecuniæ trientem. Minus inique agitur cum Germanis, qui abrogata lege veteri, cuius meminit Tacitus [a], hæreditatem ex æquo partiuntur.

[a] In libr. De moribus Germanorum.

[b] Num. 27.

At quanto æquior ac melior diuina lex, quæ harmonicas [b] iuſtitiæ rationes complexa, maribus quidem ſolis prædia, fœminis pecuniæ partem, primogenito duplum, cæteris ſimplum tribuit. Si maſcula prole orbatus ſit paterfamilias, fœminas ex æquo hæreditatem partiri iubet, ac proximo cuique gentili nubere, ne extra gentem prædia diſtrahantur. Hic geometrica ratio cernitur inter mares ac fœminas, ac rurſus inter primogenitum & cæteros, arithmetica æqualitas in reliquis. Si lex omnium quæ de hæreditatibus vſquam terrarum latæ ſunt, æquiſſima debet ac ſanctiſſima videri. Cum rurſus diuina lex vetat eum qui cædendus erit, ictus quadraginta plures accipere, harmonicam analogiam tuetur, quoniã arbitrio iudici datur, vt geometrica ratione decernere poſſit vſque ad ictus quadraginta, quid quiſque mereatur: æqualitas arithmetica in eo quod magiſtratibus lege definitum modum egredi prohibet: tum legi ſubiecta ratio eſt, ne membris mutilatis quiſquam verberibus diu contuſus, ſibi ac Reipublicæ inutilis efficiatur, quoniam occurri potuiſſet, grauius plectendum eſſe qui grauius peccauit; nec intra modum cõſiſtere præſtat, quam quid inique acerbius agendo committi. Ergo diuina lege docemur harmonicas rationes ad iuſtitiam ſtabiliendam exigi oportere.

Ac tametſi optimatum imperiũ geometricas, populare arithmeticas rationes amplectitur: vtrumque tamẽ harmonicis vti rationibus ſæpiſſime videmus. Alioqui ſi optimates plebem ab omnibus honoribus & imperiis arcerent, nec præmiorum participem facerẽt, nec vllam ſpoliorum quæ hoſtibus eripiuntur, partem capere paterentur, eo ſtatu Reſpublica diu conſiſtere non poſſet. Quamobrem Veneti prudenter, qui tametſi ariſtocratiam

tiam omnium quæ vſquam fueruunt pulcerrimam tuentur, geometrica ratione quidem honores, imperia, ſacerdotiaque ampliſſima patriciis tantum tribuunt; cætera vero munera plebeiis, quos ipſi *Citadinos* vocant: illud tamen habent ex harmonica ratione, quod Primicerii ſeu Cancellarii honorem qui maximus eſt, & fructuoſiſſima ſcribarum Senatus munera, plebeiis tãtum concedi patiuntur; iniurias vero plebeiis ab optimatibus illatas acerrime vlciſcuntur, & ſummam cuique fruendarum voluptatum libertatem tribuunt; quę libertas plane ſapit ſtatum popularem. Quod item in mandandis magiſtratibus & honoribus ſorte ac ſuffragio vtuntur, harmonicam analogiam ſequuntur: nam ſuffragia quæ delectum habent dignitatis ac meritorum, geometrica ratione conflantur: ſors autem quæ ſummos infimis exæquat, in arithmetica æqualitate perſpicitur. Eſt ergo Venetiarum ſtatus purus & ſimplex in optimatum poteſtate: gubernandæ vero ciuitatis ratio, maxima ſui parte harmonicis rationib. conſtituta.

Status Venetorum qualis ſit.

Diximus antea ſæpe ac dicendum ſæpius eſt, propterea quod ad hunc ſcopulum quamplurimi naufragium fecerunt, *ſtatum ciuitatis* cum ratione gubernandi ſæpe eundem ſæpius ab ea diuerſum eſſe. Statum enim Romanorum exactis vrbe regibus popularem fuiſſe diximus; quoniam iura maieſtatis omnia in populi totius conceſſu fuerunt: ratio tamen gubernandæ ciuitatis alieniſſima fuit à populari: quoniam patricii ſacerdotiis, imperiis, honoribus, ſenatoria dignitate ſoli fruebãtur, plebeiis aditus omnes ad imperia intercluſi & obuallati à Patribus obſidebantur. At ne iura quidem connubiorum plebi cum patriciis communia fuere, nec patriciæ fœminæ licebat à Patribus enubere; ſuffragia vero ex cenſu & ætate, quæ centuriatis comitiis ferebantur, potiſſima præcipuaque fuiſſe conſtat. Cum igitur ſtatus eſſet popularis, ratio vero gubernandi ariſtocratica geometricis legibus conſtituta; plebs à Patri-

bus sępe discessit, nec diutius eam gubernandi rationem ferre potuit; nec prius à seditionibus ciuilibus conquieuit quam plebeiis æque ac Patribus imperia, sacerdotia, magistratus, honores, iura connubiorum, suffragia denique omnia omnibus communicarentur. Vtcumque tamen leges latæ fuissent, vix plebeii honores adipisci poterant, sed fere illustrium gentium dignitati concedebantur, & omnia fere à Senatu semota plebe gerebantur; quæ ciuitatis gubernandæ ratio florentissimum statum effecit. At cum Tribunitia vis ac furor ad plebem summam gubernandæ ciuitatis potestatem detulisset ac Senatui eripuisset, omnia pessum iere, & quasi vocum suauissimo concentu dissoluto discordiæ graues consecutæ sunt, quæ Rempublicam funditus euerterunt.

Idem nobis de omni genere ciuitatum statuendũ est. Argumento sint Heluetiorum Respublicæ populares: qui quo propius à gubernatione populari discedunt, eo difficilius teneri possunt; vt montani Heluetii ac Rhæti. Cæteri qui popularem statum aristocratica ratione moderantur, stabiliores sunt ac firmiores, Reique publicæ dignitatem beatius commodiusque tuentur. Vt igitur optimatum imperium quod aristocratica ratione gubernatur, geometricis rationibus insistit; quoniam honores, imperia, sacerdotia, curationes diuitibus aut nobilibus tantum plebe procul repudiata dantur: sic popularis status in quo populariter omnibus ciuibus omnia imperia, cæteraque vicissim, vt cuiq; sorte obuenerint communicantur, ex arithmeticis rationibus totum conflatur. Ex quo sequitur regium statum ab vtroque diuersum, harmonicis rationibus conuenire.

Quod si regale ciuitatis genus arithmeticis simul ac geometricis legibus, id est, harmonicis moderatum erit quis dubitet Rem illam publicam omnium pulcerrimam ac præstantissimam fore? Hic dominatum vnius qui subditos pro seruis habet, omitto; tyranni quoque superbiam & crudelitatem procul amouendam censeo sed regem ad intuẽdum propono, siue suffragio pro sua

virtut

virtute ac pietate creatus sit, vt Numa: siue sorte diuina, vt Saul: siue regnum vi & armis partum adeptus sit, vt plerique: siue à stirpe quæratur, vt omnes, exceptis oppido paucis; qui ciues non aliter ac liberos fouet & tuetur. Is igitur populariter regnabit si omnibus subditis omnia imperia, magistratus, honores vicissim aut sorte, nulla virtutis habita ratione, communicare volet. Idem si nobilitati tantum, aut locupletissimis quibusque Imperia, sacerdotia, curationes, semotis tenuibus concedet, nulla virtutis ratione inspecta, aristocraticam gubernandi rationem sequetur aliquanto meliorem quam sit illa popularis ac turbulenta, quę vix vsquam gentium reperiatur: hæc vero tolerabilior est ac stabilior quoniam princeps cum patriciis & iis qui nobilitate vel opibus florent, facilius copulatur quam cum opificibus ac fece plebis, cum qua vix vllam societatem, si decus imperii ac maiestatem tueri velit, contrahere potest: vt necesse est si summos infimis in petitione magistratuum exæquabit.

Hæc tamen regni gubernandi ratio non modo plebi, sed etiam principi ac nobilitati pernitiosa est: quoniam vtrique à plebe, quæ semper est innumerabilis, metuendum est: quo fit vt seditiosum nacta ducem seruile iugum excutiat, & principem cum nobilitate de imperio deiiciat; vt ante sæpe contigisse propositis exemplis docuimus. Cuius rei perspicua causa est, quod principi quidem cum optimatibus consociatio est cum plebe nulla: vt planum fit his tribus numeris 4, 6, 7. primi ad secundum sesquialtera ratio diapente quidem efficit concentum iucundum per sese; sed tertius nulla rationis suauitate cum prioribus coniunctus, superiorum concordium omnino labefactat.

Sed fieri potest, & fere fit, vt princeps ad summos honorum & imperii gradus summæ nobilitatis viros prouehat, mediocres honores mediocribus, infimos infimis geometrica lege tribuat. Quæ ratio gubernandi, tolerãda illa quidem est, sed eo quē q̃rimus concentu vacat, vt per-

perſpicuum fit ex his numeris geometrica analogia cō poſitis 3.6.5.10. Eadem eſt ratio primi ad ſecundum, qu huius ad tertium: & primi ad tertium, quæ ſecundi a quartum: ſed ſecundi ad tertium diſiuncta ratio eſt, qu abſurdam & ineptam diſcordiam parit. Ita quoque diſ iuncti ſunt à ſe inuicem ordines ciuium; vt nullum in ter ipſos vinculum firmum reperiatur: quia indignun putant nobiles muneribus exiguis plebeiorum impli cari; ac plebeii viciſſim ſe ab honoribus maximis ſum moueri moleſte ferunt: vt patriciis quidem Roma Tribunatum petere non aliter licuit, quam eiurata no bilitate & tranſitione ad plebem. tunc enim Conſula tus patricio tantum, plebeio vero Tribunatus; qua qui dem poteſtate conceſſa plebi arma ceciderunt, reſtin cta ſeditio eſt, quia tenues principibus æquari ſe puta bant; in quo fuit ciuitatis ſalus: alioqui furentis multi tudinis impetus cohiberi nulla vi potuiſſet. Nam qua ratio Conſulatus ad Tribunatum, eadem fuit patrici ad plebeium: & rurſus eadem fuit patricii ad Conſula tum analogia, quæ plebeii ad Tribunatum geometric ſimilitudine. Sed quoniam nec patricio Tribunatum nec plebeio licebat Conſulatum adipiſci, diſiunct plebs erat a Patribus, perpetuaque Tribunorum & Conſulum diſcordia ciuitatem infeſtabat: vt ex his nu meris ita collocatis perſpicitur 2, 4, 9, 18. inter quos ra tio quidem geometrica elucet vſquequaque: quonian tamen non eſt analogia continens ſed diuiſa, ſcilice ſecundi numeri ad tertium, abſurdiſſima diſſidenti aures offendit, & eam quæ in dupla diapaſων eſſe po tuiſſet, congruentiam plane perturbat. Ita quoqu Patribus cum plebe perpetua fere diſſidia interceſſe runt, quouſque plebi Conſulatus, Cenſura, Prætur ſummaque ſacerdotia paucis quibuſdam exceptis com municarentur.

Geometrica in tribuendis honoribus ratio.

Quod ſi eodem temperamento patriciis Tribunatū licuiſſet adipiſci, ſic tamen vt plebeiorum numerus i eo collegio potior fuiſſet, & ſuauiſſimus ciuium inter i pſo

ſos concentus exſtitiſſet, & ex ea temperatione poteſtatum moderatus & concors ciuitatis ſtatus diutius floruiſſet, vt ex his quatuor numeris harmonica ratione coniunctis planum fit, 4, 6, 8, 12. primi quidem ad ſecundum & tertii ad quartum diapente: rurſus primi ad tertium & ſecundi ad quartum diapaſων: ſecundi ad tertium diateſſarων, continenti analogia copulans prima extremis, media vtriſque, omnia omnibus, ſuauiſſimum procreat concentum. Sed tantum aberat vt patricii ad Tribunatus petitionem admitterentur, niſi eiurata nobilitate, vt etiam plebeii Conſulatum rariſſime adipiſcerentur, niſi aut bellicis laudibus abundarent, vt C. Marius; aut ſumma dicendi copia, M. Tullius; aut vtroque, vt M. Cato. Quamobrem Cicero de ſe ipſe gloriatur apud populum, quod primus longo interuallo temporum ſuorum primus homo nouus (nouum autem[a] appellabant qui primus in ſua gente honores adeptus erat) Conſul factus eſſet, & eum locum quem nobilitas præſidiis firmatum atque omni ratione obuallatum tenebat, populus ſe duce reſcidiſſet, virtutique in poſterũ patere voluiſſe[b]. Saluſtius vero, *Namque antea*, inquit, *pleraque nobilitas inuidia æſtuabat, & quaſi pollui Conſulatum, ſi eum, quamuis egregius, nouus homo adeptus foret. Ita perculſa nobilitate poſt multas tempeſtates nouo homini Cõſulatus mandatur.* Item Liuius de Catone Cenſorio; *hunc petentem premebat nobilitas.* Idem: *indignabantur nouum hominem Cenſorem videre.* nobiles appellabant liberos eorum qui primi in ſua gente honores & imperia geſſiſſent. Quamobrem mirum videri nõ debet ſi Reſpublica popularium hominum ſeditionibus perturbaretur: cum in tanta plebeiorum multitudine tam pauci ad ſummos honores etiamnum Ciceronis ætate peruenirent. Et cum eo profecti eſſent, plebem deſpiciebant: *Iam plebeios homines*, inquit Liuius, *initiatos eſſe ſacris, contemnere plebem.*

a Aſconius Pedianus.

b Cicer. in agr. I.

Ergo ciuitatis gubernatorem optimum in populari & optimatum imperio, ac potiſſimum in regali ſtatu Regẽ ipſum

ipſum harmonicas rationes ad Rempublicam moderandam adhibere oportet: eo tamen temperamento nobiles inter ac plebeios admiſto, vt nobiles eiuſdem virtutis qua plebeius, in petendis honoribus potior ſit propter eam quam à maioribus adeptus eſt virtutis ac nobilitatis famam; vt cæteri ad virtutem ardentius inflammari poſſint. Item locupletiori dandum eſt aliquid; & cum Reipublicæ oneribus ac muneribus ſubeundis ſuam operam grauiter ac ſtrenue impendat, honoribus potior eſſe debet quam qui egeſtate premitur; cui munera tribuenda ſunt quæſtuoſa, vt hic quæſtum ſibi ſuiſque neceſſarium, ille opibus abundans honore fruatur. Quamobrem Titius Flamininus Proconſul in conſtituenda Theſſalorum Republica, locupletiſſimis quibuſque dominatum attribuit, qui ſcilicet Rempublicam ſaluam & honeſtam eſſe vellent: cum nullam pereunte Republica ſalutis ſpem haberent. Quod ſi magiſtratus Duumviros aut Triumuiros creare oportet, commodius erit plebeio nobilem, locupleti coniugare tenuem, quam duos nobilitate, vel opibus, vel ætate pares conſociare, quibuſcum neceſſe eſt controuerſias ſæpius intercedere, vt fere fit inter pares.

Illud etiam commodius, quod magiſtratibus diſſimili conditione creatis, ſuæ quiſque conditionis ſtatum tueri ſolet; vt quidem maiores Curiæ noſtris moribus ex omnibus ordinibus conflantur, ac ius vnicuique ſanctius ac melius reddi conſueuit, quam ſi ex nobilibus, aut plebeiis aut eccleſiaſticis hominibus omnino conſtarent. Omnium autem ſocietatum ciuilium nulla firmior eſt quam potentum ac tenuium, nobilium ac plebeiorum, omnibus magiſtratibus & honoribus plebi ac nobilitati pro meritis ac virtute cuiuſque communicatis: merita vero diſſimilima ſunt ac ſemper fuerunt. Nam ſi quis omnia imperia, magiſtratus, honores virtuti tantum ac pietati tribuat, Rempublicam funditus euertit, cum bonorum ac fortium ciuium nume-

rus

us improborum multitudine longe inferior ab his ta-
ile de imperio deturbari possit; sed qui fortibus locu-
letes, potentibus tenues, imperitis prudentes in geren-
la Republica coniunxerit, tametsi alius à virtute, alius
b experientia deseratur, ex illa tamen coniunctione
oncordia ciuitatis existit: cum patricii ac locupletes si-
i locum in Republica relinqui, seque cum virtute ac e-
uditione præstantibus viris coniungi lætabuntur; ple-
eii vero genere quidem ignobiles, sed virtutibus illu-
tres, cum se potentibus ac patriciis in honorum peti-
ione exæquari vident, incredibilem ex eo capiunt vo-
uptatem: qua ex re cæteri ad virtutem mirabiliter inflã-
nantur. Quid enim præclarius quam medici filium aut
bscurum hominem (quales fuisse accepimus Michae-
em Hospitalem ac Bertrandum Guesclinum:) ampli-
imis in Republica honoribus cumulari? alter enim
ellicis laudibus abundans, Magister militum: alter, to-
atorum princeps, ob eximias virtutes Primicerius crea-
us est.

At ciues omnes luctu & mœrore tabescunt, cum qui
ec generis splendore, nec vlla virtute clari, sed turpitu-
line vitæ infames sunt, in altissimo imperii & honoris
gradu collocantur: non quod putem indignos ciues ab
omnib. imperiis ac magistratib. omnino arcendos esse,
neq; n. id fieri potest; sed in secundis ac tertiis consistere,
nec potentia eminere oportet. Nam qui Quæstiones
ib. minime omnium auaris tribuunt, arma fortissimis [illegible]
uissimis, iudicia non nisi integerrimis, gubernacula [illegible]
nisi sapientissimis, sacerdotia sanctissimis tantum, [illegible]
uram non nisi grauissimis, laborem non nisi robustis-
simis geometricas leges sectantur [illegible]
quidem, sed ab ea quam dixi harmo-
nica ratione discedentes, nullo vin-
culo ciues deuinciunt inter se. Ali-
os igitur aliis copulare necesse est ad
eum quem dixi modum; vt quod vni defuerit, alterius
ope suppleatur. Ita quidem princeps subditos inter se
& cum

& cum Republica indissolubili vinculo coniunctos placidissima tranquillitate souebit: vt triplici numero triplicique magnitudine, quibus expressa regiæ potestatis à natura ipsa imago quædam perspicitur, quæ statum ciuitatis optimum & naturæ legibus congruentem regium significat gubernandi forma rationibus harmonicis constituta. Binarius enim ad ternarium diapente constituit, ternarius ad quaternarium diatessarωn; extrema vero diapasωn ex vnitate, rursus ad quaternarium duplex diapasωn ac systema vniuersi concentus omniumq; modulorum coalescit. Si vlterius progrediare, harmoniȩ concors suauitas perit. Vnitas autem supra numeros omnes eminet, quasi princeps supra ciues omnes & extra ciuium ordinem; cuius maiestas perinde atque vnitas ipsa nullam sui partitionem admittit, ab ea tamen numerorum omnium potestas deriuatur.

Ordo vero ciuium triplex in omnibus fere ciuibus eiusmodi est, vt sacer quidem priore loco pro ea qua Deũ immortalem proxime accedit dignitate; deinde ordo militaris sub cuius tutelam ciues omnes quodammodo positi sunt; postremo plebs ex agricolis, scholasticis hominibus, mercatoribus, opificibus exsistit. Id etiam ab hominis natura significatur, in qua bene constitutæ ciuitatis forma perspicitur; non tantum in corpore, cuius vnum caput est, aptaque membrorum omnium collatio, sed etiam in animo, cuius suprema pars mens est; huic proxima ratio; deinde vis irascendi postremo cupiditas. Pura quidem mens est ab omni concretione libera, & à cæteris animæ facultatibus diuisa: vis autem irascendi in præcordiis, milites; cupiditas subter præcordia, plebem significat. Et quemadmodum ab hepate sanguinis fomite cȩtera membra vegetantur; sic agricolæ, mercatores, opifices cæteris ciuibus suppeditant alimenta: & vt plerique ab inopia mentis belluarum vitam viuunt, & ad id tantum quod adest, quodque præsens est, appetitu feruntur, quos etiam sacræ literæ [a] *iumenta* vocant: ita quoque populares & optimatum status sine mẽte, id

νοῦς, λόγος, θυμὸς, ἐπιθυμία.

a Ionæ ca. vlt. Psalm. 49.

te, id eſt, ſine principe, ſeipſos vtcumque non diu tamen tueri poſſunt; beatiores futuri, ſi principem habeant qui omnes ordines conciliare, & quaſi mens imperio ſecum diſſidentes ad concordiam reuocare, ac beare poſſit. Nihil autem beatius fieri poteſt, quam ſi vis ratiocinandi à prudentia, vltionum appetitus à fortitudine, libido à temperantia dirigatur: mens autem ipſa ſuum imperium habeat, & quaſi habenas tenens currum regat, cætera, quocumque ducat, ſequantur: tum enim omnis honeſtas, omnis officii ac virtutis ſplendor circumlucet. At cum, depulſo & excuſſo mentis imperio ac iugo, præceps ira quaſi miles indomitus, tum etiam libido quaſi turbulenta ac ſeditioſa plebs faſces arripit, in arcem inuadit; mentem denique ipſam quatit, ac de ſede ſublimi deorſum deturbat; ciuitatem omnem perinde vt animi vires in omne dedecus ac vitiorum fœditatem ruere neceſſe eſt. Nihil enim Reipublicæ ſimilius quam animæ pulcherrima illa ſibique modis omnibus congruens comparatio: vt ſcilicet prudentia, fortitudine & temperantia ciuium ordo triplex effloreſcat, & vnius principis imperio dirigatur; tum enim exſiſtit cõcors ille ciuium omnium aptus & modulatus ſumma ratione concentus.

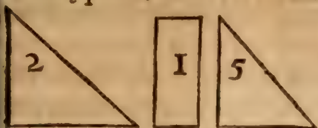
Præſtantiſſimæ ciuitatis imago.

Sed vt harmonia inſuauis eſt niſi diſſonum aliquid admiſſum ſit, quo poſtea mollius ac iucundius in aures influat ſuauis ille concentus, qui ex diataſſarωn diapente ac diapaſωn exſurgit: vt qui cupedias auidiſſime ligurriunt, voluptatis ſenſum in guſtu nullum habent, niſi coquus artificioſe diſcum aliquem interiiciat acerbis aut ſubamaris condimentis refertum; quo deguſtato cętera multo gratiora percipiuntur: non aliter ac pictores ipſi, vt lux è tabula eminere videatur, atramento candorem circumquaque obducunt (: quoniam voluptatis ea vis eſt & natura vt ſine aliquo ſenſu doloris inſuauis ſit ac pernicioſa futura:) ita quoque neceſſe eſt improbum aliquem ciuem ac flagitioſum magiſtratus & imperia gerere, & in clariſſima bonorum ciuium luce

versari; vt virtutis splendor magis ac magis conspicuus videatur. Cum enim infames, sordidi, indocti magistratus ac iudices aliquot, paucissimi tamen vituperantur; qui virtutibus præstant, verissimis ac propriis laudibus cumulantur. Ac mihi quidem priscas fabulas intuenti videntur Græci veteres ea, quæ de justitia triplici disseruimus, cõmode significare, cũ εὐνομίαν, ἐπιείκειαν, εἰρήνην, id est, Legum concinnitatem Æquitatem, & Pacem Themidis filias appellant: legem enim arithmeticis rationibus convenire diximus, æquitatem geometricis, pacem harmonicis, quasi concordiæ nutricem, ac totius justitiæ finem optimum.

Quæ cum satis explicata sint, restat illud quod hujus disputationis caput est, an geometricis justitiæ legibus mundum hunc Deus opt. max. temperare videatur, vt quidem Plato putauit: ob id enim Rempublicam geometrica ratione moderari oportere iudicabat, vt diuinũ illud exemplar in conformanda ciuitate sequeremur. At trium numerorum serie naturalem harmonicis rationibus aptam esse docuimus, & animæ facultates omnes ad harmoniæ concentum rectissime accommodari. Sed porro pergamus. Nam si Plato propius admirabilem mundi fabricam intueretur, non prętermisisset illud, quod in Timæo præcipue disserendum erat, Deum scilicet mundi temperatorem sapientissimum materia & forma, quarum altera alterius ope sustentaretur, rerum omnium vniuersitatem coagmentasse: idque æqualium ac similium rationibus colligatis: mundus enim toti materiæ æqualis est; quippe qui vniuersa fini amplissimo complectatur; formę vero similis: vt harmonica proportio geometricam & arithmeticam in sese continet, alteri quidem æqualis, alteri vero similis. Neque enim Pythagoras hecatomben diis imolauit quod hypotenusę quadratum, vt plerique putant, duobus circa rectum angulum quadratis æqualem esse demonstrasset; sed quia duabus propositis figuris sui dissimilibus & inæqualibus, tertiam inuenisset, quæ alteri quidem

dem ęqualis, alteri vero ſimilis eſſet. Sic quoque immortale ac ſempiternum laudis ſacrificium præpotenti Deo debemus, quod ex materia & forma mũdum hunc alteri æqualem, alteri vero ſimilem admirabili harmoniæ vinculo colligarit: æqualem quidem materiæ, vt nihil deſit aut ſuperſit: ſimilem vero formæ illi ſẽpiternæ quam in mente habuit ſapientiſſimus opifex priuſquam opus illud fabricaret, vt eſt in libris Originum [a]. Conſimili ſapientia motu rapido cœleſtes orbes ab Ortu ad Occaſum; ac rurſus ab Occaſu ad Ortum circumagi voluit; tertium item trepidationis participem vtriuſque fecit.

Dato triangulo 3. ſimile detur 2. per 18 ſexti triangulo vero 3. detur æquale rectangulum parallelogrammũ 1. per 42. primi erit rectãgulum 3. ſimile rectangulo 2. & æquale quadrangulo 1.

a Geneſ. cap. 1.

Ac ſi quis per ſingulas rerum naturas penetrare volet, animaduertet illam harmoniæ vniuerſitatis cohærentiam & mirabilem colligationem, quæ ſingulis ſingula ſic connectit, vt medium cum vtroque congruat extremo. Illa vero cohærentia, nec arithmeticis rationibus, nec geometricis conuenit, ſed ſolius muſicę propria eſt. Nam concentus ſuauitas ex vocibus apte temperatis exſiſtit: diſcrepantia vero, cum voces miſceri non poſſunt. Itaque videre eſt terram ac tophum argillæ & cretæ quaſi medio quodam connecti; lapides inter ac metalla marcaſitas ex vtroque genere coaleſcere: ſtirpes itẽ ac lapides coralliorum genere quod arboreſcit, quaſi medio quodam conglutinari: animantium vero ac ſtirpium media eſſe *Zoophyta*, quæ tametſi mouentur ac ſentiunt, radicibus tamen hærent. Rurſus æqualium ac terreſtrium animantium media eſſe amphibia; volatilium & æquatilium medios eſſe piſces volatiles; hominis autẽ ac brutorum animantium medios ſimias ac cercopithecos videri; niſi Platoni aſſentiamur, qui mulierem in beſtiarum & hominum medio collocabat. Beſtiarum autem & angelorum vinculum eſt homo, qui mortalis ſimul & immortalis naturæ particeps, cum vtroque ſocietate quadã coniungitur. Eſt etiam ætheris regio media,

quæ suppositam sibi animalem superabilemque naturam & cœlestem regionem eadem complectitur affinitate.

Et quemadmodum in recta musicæ modulatione esse aliquid oportet quod durius feriat aures sine quo peritura sit cantus suauitas: ita quoque Deus bonorum ac malorum vim sic temperauit, vt vitia virtutibus opponeret; & monstra quædam in natura exsistere, orbiumque lucentium deliquia fieri patitur; & rationes quasdã esse, quas Geometræ surdas vel potius ἀῤῥήτους appellant; vt mundi concentus suauior esset; & admirabilia Dei facta planius ac melius intelligerentur, quæ alioqui densissimis tenebris inuoluta delituissent. Itaque Deus ad Pharaonem, *Excitaui* [a] *ego te*, inquit, *vt demonstrarem in te ipso potentiæ meæ vim ac decus, vt toto terrarum orbe gesta mea omnium vna commemoratione prædicarentur.* Hæc quidam ad rerum in Ægypto gestarum verissimam narrationem pertinent: sed latet sententia diuinor de Pharaone malorum omnium opifice ac parente, quẽ sacræ literæ verbo *Leuiathan* [b] significant: theologorum tamen omnium vna vox est. hunc humani generis aduersarium omnium maximum Dei nutu, verbo, potestate coerceri: vim autem malorum omnium quam miramur & indignamur, & sine qua vis bonorum nec esset, nec perciperetur, elementorum ac nubium cancellis cohiberi: supra vero nihil nisi sanctum & à sordibus ac scelere purum manere, vt exigua illa malorum labes multo plus profutura sit quam nocitura. Rectissime enim Augustinus; *qui Deum immortalem vllum mali dedecus perpessurum negat, nisi maius bonum consequi certo sciret.*

a *Exod cap.9.*

b *Iob.cap.40 & Psal. 104. sæpius vocant* התנין *rectissime interpretatur Ezechiel.cap.29 & 30.*

Quemadmodum igitur ex vocibus acutis & grauibus suauis concentus efficitur: sic etiam ex vitiis ac virtutib⁹, ex elementis ac cœlestium orbium conuersionibus inter se discrepantibus, rerumque omnium contagione & antipathia vinculo numquam dissolubili colligatarum consensu, harmonia mundi totius partiumque singularum concors exsistit. Res item publica bene constituta bono-

bonorum ac improborum ciuium, potentium ac tenuium, ſapientium ac ſtultorum, robuſtorum ac imbecillium, mediis ordinibus vſquequaq; interiectis, qui ſummos infimis, omnes omnibus coniungant, mirabili ciuium vniuerſorum diſcordi concordia coaleſcit: ſic tamē vt bona malis ſint vbique potentiora: vt mirabili prudētia ſapientiſſimus ille rerum omnium Opifex ac mundi procurator ſempiterna lege ſanxit. Et quemadmodum ipſe incredibili quadam vi ac poteſtate præditus angelis imperat; ſic etiam angeli hominibus, homines belluis, anima corpori, mas fœminæ, ratio cupiditati; & optimum quicque imperandi poteſtate deteriora continet, vt omnia rectiſſimis ac legitimis imperiis colligatione quadam poteſtatum omnium coerceantur. Quod igitur vnitas eſt in numeris, mens in animæ facultatibus, centrum in circulo: itidem in mundo. Rex ille potentiſsimus vnitate ſimplex, natura impartibilis, puritate ſanctiſsimus, ſupra cœleſtium orbium fabricam altiſsimo interuallo remotus, ſpirabilem hanc regionem cum cœleſti ac intelligibili copulans, mundum triplicem ſuauiſsimo concordiæ ac modulationis concentu admirabili colligatum, cura quadam ſecura ab interitu ſeruat; cuius ad exemplar optimus quiſque princeps, qui Rempublicam non modo ſaluam, ſed etiam honeſtam ac beatam fore ſperat, ſeſe comparabit.

FINIS.

Typographus lectori S.

Quæ diligentia in hac editione sit adhibita, lector, nos prædicare nolumus: ipse satis perspicies si cum superiori hanc conferre volueris. Nec tamen asseuerare volumus nihil nos prorsus hic fugisse; sed, quæ oculos nostros fefellerunt, pleraque omnia facile per te cognosci posse. Verumtamen & hoc monendus es non pauca nos data opera intacta reliquisse; quæ sc. vel operæ typographicæ in superiori editione, vel amanuensis in auctoris autographo minus recte assecutus erat. Quamquam ipsum etiam auctorem, vt plerumque fit per festinationem nonnulla fugisse certum est, quorum etsi bonam partem ex Gallica editione restituimus pleraque tamen intacta relinquere, quam temere nostro arbitratu mutare voluimus. Vale.

INDEX

RERVM, VERBORVM ET SENTENTIARVM QVÆ HOC DE REPVBL. Opere magis visæ sunt memorabiles.

Numerales notæ, paginam significant: asteriscus ✝, sententiam, regulam iuris aut summam denotat.

Aaronis Hebræi nobilitas, 551
Abbaticellani & Glarenses vtriusque religionis custodes, 112
Abid festum Iudæorum quod, 618. eiusdem varia consideratio & appellatio, ibid.
vnde dictus mensis Abid, 619
Abrogatio quorūdam beneficiorum seu priuilegiorum à Ludouico XII. Francorum rege facta, 259
Absalonis Dauidis filii exemplum, 858
Absurdum antecedens absurdum & consequens, 302
Academiæ Andium priuilegia à Carolo V. quare concessa, 790
Academiæ rectorum ius in scholasticos, 520
Accursii sententia de iudiciis ferendis an ex æquitate, an ex verbis legum, 240
eius error de latronibus, 1200
Accusandorum & damnandorum reorum mos apud Mediolanenses, 716
Accusatores corruptelę rei & peccatorū inuicem quare constituti apud Romanos, 675
Achabi exitium ob impunitatem Benadabo concessam, 763. eius vxoris crudelitas, 844
Achæi tyrannorum magistri, 117. eorum conspiratio vnde dignota, 419. eorum societas, 116. & seq. eorum ius, eiusdemque societatis diruptio, ibid. cum Romanis, 117
Achillis parentatio, 54
Actio expilatæ hæreditatis & furti coniugibus inter se non datur, 27
Actus iurisiurandi ducis Gueldriæ, 185
Actuum legitimorum vis & natura, 174
Adamus homo & fœmina, 22. Adamo in vxorem Euam Deus imperium dedit, 21. quod fuerit illud, ibid.
Adolescentium natura, 814
Adolphus regis Danorum auunculus Imperator vrbium Balticarum, 119
Adoptionum causa, 46. quibus adoptare licet, ibid. & 47. eis fraus legibus quomodo fieri possit, 48. earum ius, & in adoptiuos potestas adoptantium, 44 & 46. iura varia apud varias gentes, ibid. vide etiam in ditione Gallorum.
Adoptiui quomodo à publicis muneribus exclusi, 48. ab hæreditatibus & substitutionibus, 47. & seq. hodie proximis parentibus legitimisque hæredibus non præiudicant, 4
Adoptione marium an filiæ naturales & legitimæ ab hæreditatibus seu substitutionibus excludantur, ibid.
Adoptione qui ad principatum peruenerint, 45. 46. & seq.
Adoptiones variæ, 44. & seq.
Adoptare fœminis an licitum, 45
Adoptio Ephraimi & Manassis ab auo Iacobo, 44
Adriani lex de ἀναχείον præsidium prouinciarum, 508
Adriani Pontif. introductiones auaritiæ, 1018
ab Aduersariis quæ vtilitas maior decerpi dicatur, vide Vtilitatum omnium.
Adulterii pœna apud Romanos. 24. & aliarum gentium, ibid.
Adulatorum siue aulicorum canum pestis Reipubl. vide Aulicorum.
Adulteram occidentis pœna varia 1190
Æacidarum genus vnde, 704
Æbutia rogatio quæ, 38. eius rogatio de abrogatione legum XII. Tabul. 479. & 667
Ædilium curulium potestas eadem quæ Tribunorum, 439. præscripta, & seq.
Ædium exustarum æstimatio quæ habenda, 620
Ægyptiorum adulterii pœna, vide Adulterii.
Ægyptii fures, vide Fures.
Ægyptiorum natura & situs, 782. eorū opera publica, 1050. eorum ordinum dignitatis prærogatiua, 553. eorum beneficia in reliquas gentes, 227
Ægyptii agri diuisio 999
Ægyptii ærarium, vide Ærarium.
Æmilii Mamerci Dictaturæ tempus perbreue, 409
Æqualitas aut inęqualitas bonorū quantum Reipub. vtilis aut inutilis, vide Bonorum.
Æqualitas legitima, humanæ naturæ consentanea secundum Euripidem, 1171

Æqualitatis & similitudinis differentia ad Geometriam & Arithmeticam, 1171
Æqualitatis & similitudinis differentia ad Geometriam & Arithmeticam, ibid.
Æquatio bonorum quam iniqua & damnosa, 1099
Ærarii descriptionem principem habere oportet. 1052
Ærarium in republ. quam necessarium, 997 eius conficiendi septem genera, 998. de iis singulatim, 1005. 1008. 1012. 1016. 1018. 1022. eius dispensatio penes Senatum, 397. & 399. constituendi & in integrum conseruandi quæ ratio adhibenda, 1028. sanctioris ratio, 1055. vbi passim variarum gentium modi obseruati huiusce conseruandi gratia.
Ærarii Gallici conseruandi ratio, 1051. item in eius pecuniis colligendis varia munera constituta, vt tribunorum, quæstorum, iudicum, & aliorum id genus præfectorum diuersa ratio: vnde Reipub. ipsius ærarii maxima detrimenta, 678. & 679. passim: vbi & nonnullarum aliarum gentium mores referuntur.
Ærarium Ægypti Florentini Ducis & Turcarum, 1046. & 1047. Atheniensium, 1032. Galliæ sub imperio Caroli V. VI. VII. Ludouici XI. Caroli VIII. & IX. 1075
Ærarii publici & ciuitatum euersio vsurarum ratione, 1041. 1042. & 1044
Ærarii Gallorum claues quot & penes quos, 1054
Ærarii & fisci differentia, 1002. eius conseruandi ratio, item in quibus insumendæ publicæ eiusmodi pecuniæ, 1045. 1048. & passim.
Ærario præfecti apud Persas & veteres Græcos quare virilib. priuabantur: vide Græc.
in Ærario Romano variorum varia contributio, 1005
Ærario quando succurrendum, 1022
Ærarii constituendi Turcarum mos, vide Turcarum item Caroli V. Imp. institutum, vide Caroli.
caducarum partium Ærarii Galliæ anni 1572. computatio.
in Ære qui non habet, in corpore soluere tenetur, 1188
Æris abundantia apud Germanos, vt & aliorum metallorum, excepto auro, 1071. eiusdem metalli varia æstimatio, ibid. eius ad argentum ratio quæ, 1010
Æschinis & Demosthenis controuersia, 41
Æsculapii & Isidis sacra à Romanis in vrbem recepta, 756
Æsymnetæ apud Thessalos & Mitylenæos qui, 124. 463
Ætopici equi affabul. 1033
Ætas Reipub. vide Reipublicæ gub.
Ætatis hominum communis definitio, 975. ciuium dignoscendæ modus, 977
Æthiopum regnum & eiusdem vectigalia, 1011. nullus vsus vrbium, nec arcium, præter eam vbi adseruantur principes, 871. ii vt & Afri vnde cibi abstinentes, 777. religiosissimi apud quos ingens sacerdotum numerus: item templorum, & id genus sacrorum, item eorundem alii mores, 759. eorum dominatu qui potiatur, 298. in marg. eorum dominii potestas, 301. ex Iouio. eorum rex quot dicatur habere reges subditos 222. eorum mos ratione regum & principum regalis stirpis, 221
Ætolorum naturæ robur vnde, 25. eorum consuetudo in suffragiis ferendis, 236. eorum & Arcadum bellorum causa, 603. concilium 381. societas, 118
Afatinire, quid Ripuariorum legibus, 46
Afri & Æthiopes vnde cibi abstinentes, vide Æthiopum.
Africa leprosorum abundans, 794 in ea & Hispania Africæ conterminа, furiosorum frequentia, 788. vbi & varia furoris genera passim. eius regionis naturæ & qualitas, 775. monstris abundans quare, 795. eius vrbium quæ maxima, vide Caira.
Afri in Europam, & Austrii versus Aquilonem proficiscentes, quare robustiores fiant, contra Europæi in Africam & Aquilones versus Austrum, inertiores & debiliores euadant, 775. & seq. vbi id genus varia exempla.
Africani qui dicti, 48
Africorum populorum mutabilitas in statu Rerumpublicarum, 698
Agamemnonis sacrificium Iphigeniæ, 55
Agellii locus restitutus de ratione mulctarum aut potius italiæ etymo. Item in voce ouis, 429 & 451
Ager centuriatus qui dictus, 999. vbi & Hæredium, quod apud veteres dictum.
Agesilaus rex quare ab Ægyptio rege contemtus, 727
Agesilai & Lysandri odia, 695. quare ab Ephoris mulctatus, 319

Agis

Agis regis cædis causa, 820
Agrariarum legum iniquitas, 821. & 823. constitutio Romanorum, 831
Agrariæ Rulli Tribuni plebis rogatio quæ, 828. Lex Lycurgi, 1084
Agri Romani diuisio Romulea & aliorum, 995. & seq. eiusdem ingerum numerus, ibid. Ægyptii diuisio vide Ægypti.
Agricolarum & Pastorum ordo laudabilis quare 563 Agriculturæ laus, 362
Agrippæ Senatoris Romani in concilianda plebe cum patribus subtilitas, 81. & 747
Agrippæ (Menenii scil.) paupertatis exemplum, 853
Agrorum hostibus ereptorum quæ ratio apud Roman & quantum ex iis cuiq; possidere liceret, 831. diuidendorum apud Spartiatas Lycurgi ratio, 833 & seq. 837. & 839. diuisio ex lege diuina 824. assignatio apud Persianos deuictos à Carolo V. Imperatore, 1008
Agrum certis finibus descriptum habentes eodem iure in singulos vti, quo in vniuersos ipso iure perspicuum, nisi singulari beneficio immunes esse singulis tabulis testatum fuerit, 198
Alæ aureæ Euripidis, vide Euripidis.
Alarici Gotthorum regis decretum, 158
Alaudium vide, 168
Alban. Ducis Hispani auaritia maxima Belgarum ab Hispanis defectionis caussa, 1027
Alberti Marchionis Brandeburgensis doctoratus perfidiæ, vide Mauritius.
Albinagii ius Gallorum quod, & vbi locorum visitatum, 95. quam antiquissimum, ibid. iuri qui in Gallia non subuciantur, 99
Albertus rex Nauarræ regno spoliatus, 188
Albretorum ius gentile, 20. & 21
Albretorũ principes, Lauallæ gentis ac Mammorantiæ gentilia prauorum iura rescindi curarunt, 21
Alcibiadis factum erga vxorem; 28
Alenzonii ducis maiestatis rei iudiciũ, 724. eius coniurationes in regem Carolum VII. & Rempubl. 337
Alemanni præsidis damnatio & restitutio, 408. & seq. 492
Alexãder Magnus Darii parricidii vltor, 337. eius beneficia ingentia, 868. ebrietatis vitium turpissimum, 709. imperium & victoriæ, 579. & 695. munificẽtia in abrogatione legis Macedonum de coniuratis, vide Macedonum. Exercitus descriptio, 871. dominatus, 163. iactatio, 86. prosapia, 305. respõsum notabile Taxilæ Indorum regi regnũ sponte deferere volenti, 695
Alexandri Seueri imperium optimũ reipubl. 863. Seuerus quare nuncupatus, ibid. eius numina. 757. mos laudabilis ratione tribuendorum dignitatis graduum, 869
Alexandri VII. Pont. max. tyrannidis exemplum, 755
Alexander Medices Florentiæ tyrannus, à Laurentio Medices proximo & familiari interfectus. 587
Alexandri Imolensis magistratus definitio, vide Magistratus.
Alexander Imolensis omnium sui temporis ICorum peritissimus, 196. eius sentẽtia de pactis conuentis iureiurando firmatis, 135
Alexandri IC. erronea opinio, iudicem ad quem arbitrium iudicandi delatum est, inique iudicare posse, 1181
Alexandri IV. Pontificis in Fredericum II. Imperatorem petulantia, 217
Alexander Pontifex quando creatus, 62
Alexandri pontificis mors, 871
Alexander Magnus & Alphonsus Aragonum rex, contortis collis à subditis, (aulicis quidem canibus) imitati, 710
Alexandria quomodo nobilitata, 53
Alliaci Cardinalis astronomi error, 624
Allobrogum principib. lex Salica visitata, 20. eorum Ducis in seruos benignitas, 61
Allodia prædia ex consuetudine Campaniæ, ne principis quidem beneficio possidentur pleraque, 298
Almiral apud Gallos quod munus, 511
Alphonsi tyranni mercatura, vide Mercatura.
Alteratio status Reipubl. quæ. 414. & 415. à conuersione quomodo differat, ibid.
Alteratione Reipub. vide Re.pub.
Aluaresii historia Æthiopica de verberatione præsidum quorundam, 454
ab Amani supplicio ad victoriam Machabæi aduersus Antiochum tẽpus, 658. (fos, 819
Amasis Ægyptiorũ regis lex optima in otio
Ambasianæ coniurationis maximæ exemplum, & à quo detecta, 736
Ambiguitates verborũ fugiendæ, vide Verb.
Ambitiosorũ & stomachi veterno languentis comparatio, 6 8 (pore, 75
Ambrosius sub Theodosio Arrianorum tem-
Amicitiæ fundamentum æquabilitas, eius necessitas & origo, 513. & 515. eius & fluminum comparatio, 19. eius conser-

3

uatio in harmonica iustitia cōsistens, 1174
Amioti Plutarchi interpretis error, 773
Amissarum rerum siue mobilium siue immobilium ius, & tempora, intra quæ repeti possint præfinita, 268
Ammani Heluetiorum quorundam magistratus vt Rhætorum, 363
Ἀμνηστίας leges variæ, 334. lex Anastasii, 538
Amoris & amicitiæ natura, 19
Amorræorum & Ammonitarum mores in mactandis liberis, 54
Amphictionum ciuitatum fœdera, 115
Amymones Gnidiorum, 125
Anabaptistarum imperii interitus, 577. eorum rex primus Leidanus 765. hac ætate in VVestphalia degentium mores ac leges, 18. perniciosa colluuies & conatus, 536
Anarchia, qui Reipub. status, 273. & 575. eiusdem exempla passim, eod. omnium Rerumpubl. deterrima, 601. & 1083
Anastasii Græcorum Imper. beneficium collatum in Clodoueum regem Francorum, 308. eius lex de rescriptis Principum, 452
Anaxagoræ sententia de niue atra, 753. & Aristotelis responsum, ibid.
Anaxarchi oratio ad Alexandrum de potestate & officio principum, 152
Andegauensis ciuitatis laus, 788
Andium mos in maritandis filiabus, minime tamen omnibus probatus, 837
Androtio quare Maiestatis accusatus, 397
Ἀνδρεληψία quid, vide Clarigatio.
Angelicus, Anglorum aureus, & eius valor, 1074
Angli Scotorum patroni, & eiusdem patrocinii quæ cautio, 915. Gallis bellicosiores, sed minime prudentiores, 782
Angli cuiusdam Hastingarū domini pensio annua à Ludouico xi. rege constituta, 1015
Angliæ natura cæteris regionibus frigidior, æstate calidior, & quidem eiusdem pars solis calore ardenti exusta, 774. eiusdem aeris temperies, 767. eius rex Eduardus III. Imperatoris vicarius, 201. item Henricus Edmundi filii nomine ligium & vasallagium faciens Romanæ Ecclesiæ, 182. Reginæ prudentia in regno administrando 1004. Regni ius, 1131. Reges quomodo facti fiduciarii Pontificis Rom. 210. eiusdem regionis dominator quis, 300. regni varia captiuitas, 894. Reginarum pacta connubialia, 1160
Anglicæ iniustitiæ exemplum, vide Iniustitiæ.
Iusti in magna auctoritas & ius. 132. regiæ stirpis paternæ quæ supersint in Anglia. 1160
Anglici funestissimi belli inter Principes caussa, 74
Anglorum principum cædes mutuæ, tenuibus an salutares, 703. & 712. expulsio è Gallia. 371. Reges Vasalli ligii Francorum. 171. item vasalli Pontificis Rom. ibid. redituúsq; pendere soliti, ibid. Senatus status, 390. eorum & Scotorum mores in feudis 455. in eorum & Scotorum finibus ager vtriusq; imperii finitimus, cuius iuris, 89. eorum comitum in rempubl. coniuratorū damnatio à comitiis facta 142. vectigalia annua, 1004. eorum conuentus, 141. eorum potestas in regem & principes, 142
Animalia imbella quæ, 889
Animæ facultas triplex, 800. ciuitatis administratio ad istas facultates quomodo cōparetur, ibid.
Animæ hominum aquis immersorum, 56
Animi partes tres: Ratio, iracundia & cupiditas, 785. eius virtutes quæ, & earum virtutum facultates, 8. 1216. * eius magnitudo decus omnium virtutum, 892. * eius vim nihil magis frangit, quam seruitus. 70
Animorum vis ac robur ad Australem plagam; corporum vero versus vtrumque Polum, 777
Annibalis rogatio ad Carthaginenses *de institutione magistratuum annuorum*, 675. eius virtutes, vitia æquata, 3:3. & 795
Annonariæ rei in Gallia inopia vnde, 1056
Anni ratio Mosaica, 618. & 634. Constantini magni, 636. septimi consecratio, vide Septimi.
Annulorum aureorū ius qualis dignitatis, 63
Antigonus Macedoniæ & Asiæ rex Reipubl. Lacedæmoniorum liberator ac restaurator, 434. eius interitus, ibid. eius dictum memorabile de regum auctoritate, 152. eius iactatio, 308
Antiochus religionis Iudaicæ venerator, Ierosolymam obsidens, 756. eius regia designatio, 309. clementiæ exemplum in Seleucenses defectores, 532. crudelitas in Iudæos capta Hierosolyma, 646. & seq.
Antiochensis ciuitatis priuilegium, 78
Antiquitatis Scriptores præcipui, 430
Antonini Pii beneficium in Rom. Imperii subditos, 86. eius laudabile institutum ratione tributorum, 1040
Antonini Augusti iactantia, 202

Ant-

Antuerpiæ & Lutetiæ seditiones, 745
Anus cuiusdam dictum ad Adrianum ius sibi dicere differentem, 706
Appellare à lege vel principe capitale, 476
Appellatio a Legato ad mandantem nulla, 500
Appellationis tempora, 506. passim
Appellationis ius in peregrinorum hæreditates, vide Albinagii ius.
Apochæ publicæ ratio, 1015
Apum reges quare dicantur aculeis carere, 721. earum & vesparum ætas, 647
Aquila suis pennis quomodo configi dicatur, 592
Aquilæ Tribuni pleb. factum in Cæsarem 525
Aquila lex *de dominorum seueritate in seruos*, 520
Aquilonis & Austri variæ naturæ, vide Austri.
Aquilonarium populorum naturæ qualitas seu mores, 729. 773. & 775. eorum beneficia & præcipua studia in opificiis & manualibus artibus, vide Artes. eorum & Australium naturæ differentia, 814. 988
Ab Aquilone quanta gentibus Austri potissimum pericula semper manarint, 778
Aquiloniæ regiones vnde dictæ, 775
Aquilones populorum multitudine, corporum amplitudine & robore Australes superant, 779. item pilorum multitudine & cute molliori, eod. hi populi Hunnorum morum imitatores, & singulatim qui, 299. & seq.
Aquitani ab Anglorum ditione quomodo liberati, 955. eorum rebellio. 533. eorum & Narbonensium populorum ferocitas & mobilitas vnde, 808
Arabum defectio à Christianis, 678. eorum victoriæ, ibid. & 631. 635. eorum potentia ob multitudinem seruorum, 60
Arabica lingua Hispanis cur familiaris, 270
Arabes Hispaniarum imperio quomodo & quamdiu potiti, 119. hi & Mauri Hispanorum imperii deuictores, 657
Aragonensium apud Alphonsum regē querela, 122. eorum regum aduersus Andium duces bella, 209. Prætoris ius & potestas, 131. & seq. Rex quibus legibus teneatur, 135. Rom. Pontificum fiduciarii, 186. 207. Regis initiandi ratio, 131. regni primordia, ibid. *Iustitia magna* appellatione quid intelligant, vide Iustitiæ. eorū mos *de numis*,
Arati apud Achæos auctoritas, 116. & seq. in sedandis querelis factum egregium, 162
Arbaces Medorum præfectus, Sardanapalum de regia potestate deiecit, 579
Arbiter quis, 476. dati & recepti differentia, ibid. eius & iudicis, vide Iudicis.
In Arbitris receptis nemo qui noluit obligatur, 522
Arborum seu lignorum penuria in Gallia vnde, 975
Arcadum & Ætolorum bellorum caussa, vide Ætolorum.
Arcana principis publicantis pœna capitalis, 382
Arces quæ *Græciæ compedes* dictæ, 776. quibus periculosæ aut vtiles, ibid. 728. & seq. 736. & 737
Archi apud Thessalos qui, 279
Ἀρχὴ & ἄρχειν, quid Græcis, 404. & 410 425. & passim.
Archidami prudentia in sedandis discordiis 739
Architecti consideratio, 771
Archimedis conatus in dignoscenda metallorum confusione, 1065
Ἄρχων ἐπώνυμος Atheniensiū summus magistratus, 75. 446. ἀρχόντων genera ex Æschina. 445
Archontos Melitensium potestas qualis, 124
Arcturus Brito, magister equitum, quando creatus, 250
Arctici Poli natura, 777
Ardeatum bellorum ciuilium origo. 602
Arelate Rom. Colonia, vide Colonia.
Arelatensis regni fines & regiones, 201. eius & Lotharingiæ diuisio. vide Regna.
Areopagitarum concilium quot ciuium, 381. Senatus ius à Salone præscriptum, 390. in eo ridere nefas, 484
Argentei numi, licet minimi quare Reipubl. vtiliores quam ærei, 1079
Argentinensium popularis status lex, 1097
Argenti vnciæ diuisio, 1070. eiusdem & plumbi ratio, vide Auri,
Argiuorū prudentia in regum selectione, 293
Aristides Iustus cognominatus, 319. eius rogatio, 365. Concilium aduersus Themistoclem, 154
Aristocratia quæ, 272. & seq. 494. eius origines, 579. constituendæ ratio, 290. vtilitates 1022. incommoda, ibid. in quibus consistat. 339. & 341. eius conseruandæ cautio. 601. quæ sub se comprehendat, 604. in popularem statum conuersa, 602. & seq. huic contraria, 339. Aristotelis sententia de ea, 364

5

364. eius laus, 1114. & seqq. eius quæ ratio in dignitatibus, 353. stabilita, 1108
Aristocratici qui, 276
*Aristocratiæ pestis nulla maior quam discordia optimatum, 446. in ea definienda error cauendus, 354. & seq.
Aristocraticus status quis, 289. 290. & seq. eius incommoda, 358
Aristotelis opinio de primo dominatu, 295. eius libri quidam de Republ. interierunt, 285. eius omissio in constituenda differentia inter munera publica, 426. error ex Cicerone & Contareno, 286. item in constitutione regnorum, 304. & seqq. præceptum ad Alexandrum de regimine subditorum, 303. opinio de successorio regno, 1122. & seq. inconstantia de summo bono, 6. & 9. eius sententiæ de aristocratia & populari repub. 356. 364. item de Deo, 596. de magistratibus, 404. & 426
Aristodemi Lacedæmoniorum regis filii à Lycurgo depositi, 292. & seq.
Arithmeticis iustitiæ legibus, an in priuatis solum iudiciis locus sit, cum de rebus rationibusque permutandis agitur, 1187
Armorum ius & vsus an rebuspublicis vtilis, 301
Arma habere vbi liceat aut iubeatur, aut contra, 762
Armorica Gallici imperii prouincia, 331
Armoricorum rescripta de iure sui Ducis & reliquorum magistratuum ratione prouocationis, 410
Aromatum vectigalia, 1037
Arrianorum tempora, potestates, opes & religio, 755
Artaxerxis beneficium in Pelopidas, 87
Artes vnde manarint, 305. 563 800. ciuitatibus necessariæ quæ. 810. sordidæ quæ, 557. 563. eas exercens, inter plebeios censendus, 494
Arx munitissima principis, est subditorum beneuolentia, 873
Aselli prætoris vrbani cædes, 498
Asiatico cœlo nihil mollius, 643
Asiaticorum temperata natura, 781
Assis pretium varium, 262
Assyrii Chaldæi dicti, 579. eorum mos in cædendis magistratibus, 299. Regum propagatio, 579
Astarte Venus à Scythis nuncupata, 802
Astrologorum errores in rerũ humanarum constitutione, & quidem Rerumpub. 617. in temporum origine, 618. 619. 622. 624. 627. 636. 937
Astrorum & Temporum varia consideratio, vide Temporum.
Astuti vnde dicti, 77
Arabalippæ Perusinorum regis & fratricidæ supplicium, 1140
Athenarum vrbis nobilitas vnde, 93. denominatio, 833. loci sterilitas, 561. ciuium varia natura, 806. status tripartitus, 357. & 360. 768. eorum laus & vituperium, 316. 1086. 1087. 1089. Imperii ratio, 579. popularis status, 80. 353. Respubl. liberatio auctore Thrasybulo, 162 interitus causa, 729 magistratus summus, 291. ciuium priuilegia, 96. ærarium, 1032. census, 979. crudelitas in Phocionem, 1091. ius in rogationibus seu legibus ferendis, 665. militia, 897. bellũ aduersus Lacedæmonios, 276. Tyranni à Lysandro instituti, ibid. pœna in adulteros, 26. victoriæ, 1194. moribus contrarii, à Lacedæmoniis & Thebanis, 770. 804. iura in peregrinos, 97. potestas, 257. mœnium struendorum & diruendorum caussa. 666. & seq. Δικαςαὶ, 655. morum puritas, 768. mos in proscriptionibus bonorũ damnatorũ, 847. plebiscita, vide Plebiscita. Operum magnificentia, 1049. ciuitatis iura quibus concesserunt, 93. perfidia in socios, 916. prouocationum mos, 251. oppressi à patronis, 915. pacis authore inter Rhodios & Demetrium. 924. Dei irrisores, 952. de Ostracismo lex abrogata, (854
Athlanticarum vallium vbertas, 809
Attalus Ætolorum rex, 119. eius liberalitas in Romanos, 832
Attici agri census, 971
Attilæ incursio in Germaniam, 299
Attilia lex de tutoribus dandis, 497
Attilii Reguli fidelitas, 929
Attinia lex de Tribunis, 353
Auaritiæ exemplum Adriani pontif. vide Adriani. Ioannis XXII. pontif. Rom. & aliorum principum, 1057. principum vnde sæpius procedant, 959
*Audiendum prius quam iudicandum, 502
Augerii Ferrerii astronomi error, 619
Augustæ comitiis gentilium Principum iura renouata, 20
Augustus Imperator Rom. conseruator priuilegiorum, 86. eius in imperio quæ concilia quisve Senatus, 385. fides in Catacotam latronem, 945. imperii tempus, 656. gesta, 588,

588. & seq. prudentia in continendis ciuibus, 1050. eius regni diuturnitas, 1118. clementia. 485. & seq. calliditas vt se supremum Reipub. Rom. constitueret, 291. crudelitas in reos, 720. regni futuri oraculum, vide Oraculum. eius legata, 1012. se Tribunum plebem sua auctoritate fecit, 237. legibus solutus. & quare, 133. & 144 imperator Domini appellationem semper repudiauit 298. Augustus an legibus solutus, 158. eius volumina successoribus relicta, item eius studia & diligentiæ exempla, 144. & 145. prudentia belli & corporis ratione, 892. eius imperii tempora ad Cōstantini imperium, 657. humanitas & liberalitas in Iudæos, 756. eius & Antonii decertatio 635. vbi Augusto dominatio summa obtigit.

[A]uibus an oua priora, 619

[A]ulici canes cum erucis & locustis collati, 710. eorum quæ pestis Reipub. 860. & seq. eorum mores qui, ibid. ab aula Alexandri repulsi, 863

[A]uoizon Gallorum qualis vox.

[A]urasii principatus maiestas, 180. eius principis vulneratio, & vxoris eius mors, 658

[A]ureliani Augusti clementia in Tyanenses, 529

[A]urelii virtus, Commodum filium etiam vitiosis moribus amabilem reddidit, 582. Faustinæ vxoris crudelitas, 845. responsum notabile ratione repudiādæ Faustinæ. 1163

Aureliorum Dux Ludouicus Lutetiæ cæsus, & eius accusatio, 122

Aureorum numorum variorum æstimatio, vide Numorum.

Auri & argenti abuudantia vnde in Europam, 1028. vnde in Galliam, 16. eius abundantia & prodigalitas: item quando pretiosius habitum 1072: coronarii exactio à Iudæis, 537. eius ad argentum proportio duodecupla, 1070. & seq. vbi agitur de varia eiusdem æstimatione. Ratio quæ, 1080. vtriusque vsus quare à Lycurgo Lacedæmoniis interdictus, 100. aurum nec argentū expurgari posse & eorū variæ rationes, 1067. coronarium à quibus exactum, 1011

Auster cur νότος Græcis dictus, 579. Australium ingenio præstantium exempla, 789. & seq. Australes corpore & animo morbosiores Septentrionalibus virtutibus ac vitę prolixitate cæteris præstant, 795. & 801. crudelitas eorum vnde, Dysenteria quare sæpius laborent, 780. eorum & Scytharum differentia, 789 & seq. passim, 800. 815. naturæ qualitas seu mores, Item eiusdem vis Aquiloniorum naturæ contraria, 630. stupor. 8... & seq. Morbi noxii. vide Morbi.

Austri & Aquilonis variæ naturæ, & eorum proprietates, 776. & seqq.

Austriæ Dux quando regio nomine subornatus & spoliatus, 309. Austriacæ gentis Principes nobilissimi,

Auctor huius operis, libellorum magister à quo institutus. eius iudicium de Plutarcho, 441. Decisio de quadā graui quæstione inter ordines Galliæ in conuentu Blesensi, 523. 524. & seq.

* Auxilia sociorum æqualia esse oportere, 899. & seq.

B.

BAbylonis figura & magnitudo, eiusdem immunitas à tributis, 1032

Bacchanaliorum institutio & abrogatio, 535

Badense Heluetiorum commune oppidum, vbi eorum annui fiunt conuentus, 113

Bahal Hebræis Dominus, 30

Bailliuorum ius, 474. & seq.

Baldi sententia de iure Salicæ legis qua remouentur fœminæ à successione imperii, 1107. de rege Francorum, 227

Balia Florentinorum quæ. 307. eius potestas qualis. ibid. & 475. eius munus, 475

Balei rationum publicarum præsidis oratio ad regem Galliarum, 1060

Balmarum ius gentile, 20

Balnea communia apud Germanos, 792

Barbarus Philippus prætor Rom. de libertate cum domino quare egerit, 101

Barbaries vnde proficisci dicatur, 702

Barbari apud veteres qui dicti, 1123

Bartolus I C. quib. beneficiis ab Imperatore munitus: itē Alciatus, 202. legatus ad Carolum IV. Imperat. 133. eius & aliorum error de fide non seruanda, 939. retractatio de auctoritate Pontificum, 433. opinio antiqua, de iure feciali, 970. eius tempora, 62. 1194. eiusdem laus, ibid.

Basciæ qui apud Turcos, 378. & 489

Basiliensis victoria, Heluetiorum status popularis initium, 1096

Basiliensium prudens consiliū in abrogandis monachorum & vestalium collegiis, 671

Basilii Moschouitæ magnanimitas & victoriæ eius successoris, 224. iactantia, ibid.

Bauariæ comites iure familiari vtentes, 20

Bearnensis regio in finibus Galliæ cuius iuris, 199
Belerbæi qui apud Turcas, 378. Belgæ & Angli à piratis mediterraneis capti, quare viliori pretio vendantur quam reliquarum gentium, 779. Belgarũ mansuefactio, 809. defectionis à rege origo, 746. caussa, 770
Bella inter Pontifices Rom. & Francorum Reges, 212. bella ciuilia Rebuspub. ac potissimum popularibus & optimatum, exitiosa, 733. interdum Reipub. salutaria, 731.
Bella grauissima ex rebus leuissimis sæpius oriuntur, 738. vbi exemplum notabile, imperante Iustiniano, & alia id genus.
Bella seruilia vnde & quando, 58. 59 60. & 61.
* Bella hostium necessaria ad tuendos populares status, 594. feritatem ingenerantia, 808
Belli studia an optimatum generi vtilia sint, an perniciosa, 888. & passim. Samnitum aduersus Romanos, quæ occasio, vide Samnites.
Belli causa Henrico II. Galliarum regi aduersus Carolum V. Imperatorem quæ fuerit, 912
Belli indicendi ius, 243. 244. & 245. mos Persarum, 296. indictio Galliarum Regis aduersus Carolum V. Imp. 921. & seq. Anglorum regis aduersus eundem, ibid.
Belli & induciarum tempora cuius iuris, 269
Belli socialis origo, 82. 901. & 902
* Belli semina conquirentes, vt strenui videantur, muscas imitari student, quæ non nisi scabris in locis consistere possunt, specula polita oderunt, 875
Belli Scotici aduersus Pictones leuis caussa, 603
n Bellis peregrinis ducibus vti quam perniciosum, 888. iis suscipiendis apud veteres caussa, 969. & seq. in eorum impensis perferendis ærario deficiente & exhausto quę ratio habenda, 1022. passim
Belli renonandi aduersus Ludouicum XII. Gall. regem à Mediolanensibus causa, 162
Belli seu eiusdem metus vtilitates & incommoda, 732. 733. 734. 875. 883. 897
* in Bello vix bis peccatur, 486
Bellorum causæ minimæ sæpius, 603
Bellorum ciuilium pericula & caussæ, 674. ad eorum sedandorum aut diuertendorum modus, 746. & 747. apud Rom. publicorum iudiciorum caussa fuit, 744. origo, 695. Rom. initia, 730. vtilitas, 761
Bellum iustum quod, 896. * externum contra bella ciuilia salutare, 880. & passim. quomodo suscipiendum, 884. & pass. 889. indicturi veteres socii renuntiabant amicitiam, 966. Cæsaris & Pompeii, & alia ciuilia, Reipub. Rom. exitium, 882. * nullum iustius quam necessarium, 529. & seq. eorum qui ex vi magistratus, & eorum qui accepto extra ordinem imperio bellum gerunt, ius diuersum, 421
Belluga Aragonensis historicus, 131. & seq.
Bellugæ & Oldradi Iurisconf. sententia de imperio regum Galliæ, 204
Bentiuolii Bononiæ tyranni quæ in conseruanda tyrannide studia, 740
Beneficiorum leges quæ, 867. eorum & præmiorum distributio varia pro vario genere ciuitatum, 849. & seqq. eorum differentia, 849. vis & natura in obligando, 859
Bernatum & Friburgensium fœderis vis, 80. eorum & Tigurinorum status, stabiliores aliis Heluetiorum statibus, 366. & seq. amplissimi fines, 112. & seq. quo iure hi Allobrogum Ducis prædia quædam iam restituta detinuerint, 955
Bernaga, oræ Orientalis præfectus in victoria Æthiopiæ regis & Lusitanorum, 223
Bestiarum sapientissimus elephas, cur dicatur, 794
Betudetæ apud Æthiopes quod munus, 511
Biantis dictum notabile ratione status popularis, 1096
Bilis atræ natura, 787. cura difficilis, 788. flauę natura. 813. eiusdem tutor qualis, 789
Biturigensis agri emtio, 1029
Bithynorum priuilegia, 92
Blanca Ludouici IX. Gall. regis Castiliæ regi desponsa, 189
Bodili vltionis exemplum, 585
Bohemiæ regis potestas, 137. & 139
Bonifacius VIII. Pontificia dignitate à Gallis spoliatus, 218. & 637
Bonorum æquatio, lege diuina prohibita, contra Platonem, 18. inæqualitatis caussæ, vide Inæqualitatis. Æqualitas aut inæqualitas quam reipublicæ vtilis aut damnosa, & eius rei varia exempla, 820. 821. & seq.
Borgias impurissimus Pontifex, 530. Borgiæ Alexandri VIII. Pontificis filii, consentiente Alexandro perfidia, & eiusdem Alexandri mors, 940
Bornei regis Indici mos, 713

Brephotrophia quando constituta, vide Xenodochia. *Sunt autem loca, vbi infantes expositi, aut egentibus parentibus nati aluntur 16. & 18. l. de sacrosf. eccles. Cod.*
Britannici fœderis ruptio vnde, 649.
Britannici Duces, Francorum vasalli, 174.
Britannorum & Indorum venus contraria, 793.
Bruti Tribuni pleb. dictũ notabile, de tenuium securitate aduersus potentes, 915.
Budæi opinio de Magistratuum imperio precario, 691. eius error, 1068.
Burbonii Magistri militum defectio à Francisco rege, 609. eiusdem defectionis caussa 1151. Prouocatio. 256.
Burdegalensis vrbs quomodo populo aucta, 93.
Burgũdiæ ducis parricidę cędes. 338 Burgundionum reges quando regiũ nomẽ amiserint 308, Bella, 198.
Burgimagister, quale munus apud Heluetios, 283.
Buræ & Helices Græcarum ciuitatum euersiones, 614.
Buzaci nobilissimi latronis supplicium, 542.
Byzantium quando Roma dictum. 623.

C

CAbre & *crabe*, 818.
Cadii & Paracadii apud Turcas qui, 249.
Cadileschieri apud eosdem qui, 378.
Cadileschieri ius apud Cairos Africanos, 687
Cadorum tribus, 121,
Cæcitatis corporis & ingenii differentia, 693.
Cædes variæ electorum Principum, vide Principum.
Cæsar Dictator perpetuus, 126, eius cædes in Senatu. ibid. & 324. eius Commentariorum locus de factionibus Gallorum, 697. de eodem auctoris iudicium, 703. eius Munera in aucupando seu retinendo Imperio Gallorum, 591, eius & Pompeii affinitatis contractio, 421. & seq. Is quo modo bello à Pompeio pressus, 896. eius potestas ex Cicerone, 262. eius arrogantia, 372. Dictatura, 325.
Cæsaris Augusti legum de maritandis ordinib. caussa quæ, 1034. earum vtilitas, 1035. iactantia, 591. in Imperio aucupando quibus artibus vsus sit. ibid. passim. qui fuerint in arcanis consiliarii, 384 ordinum descriptio, 552.
* Cęso aut violato vno à pluribꝰ, qualis instituatur actio. 528.
Caira Africæ vrbium fere maxima, & in ea iudicandi mos, 687.
Caius Cæsar quos ciuitate donarit. 85,
Calasyri apud Ægyptios qui, 553.
Caligula tyrannus, 972. Iurisconsultorum irrisor, 730. Caligulæ sentẽtia de Republ. ex Homero, 290. Caligulæ & Neronis prodigalitas, 1051. Caligulæ leges, 358. responsum de dignitate, 146. crudelitas, 72[illegible]. metus in tonitruis, 850. mors, 786.
Calipha Turcis quis dicatur, 501. eius auctoritas, ibid. Caliapharum imperia qui receperint, 222.
Calisthenes mori maluit quam ad Alexandri manus supplex venire, 180. eius diligẽs antiquitatum Chaldæarum exquisitio de ratione temporum, 628.
Calor quare ardentior æstate in locis frigidioribus, 774.
Calumniatus es, damnationis formula vetus, 470.
Cambysis crudelitatem vindicauit Cyri patris summa virtus, 582.
Cameracensis fœderis Gallorum cum Hispanis quanta iactura Gallis 782. eiusdem aduersus Venetos occulta contractio, 927
Campani agri diuisio, 1005. Campanorum natura, 807
Campus *floridus* Romæ vnde appellatus. 462
Canariæ ac Hesperides insulæ ex feudo Roman. ecclesiæ. 188
inter Cancellarium & Magistrum militum quæ honoris prærogatiua 502. Cancellarii officium in comitiis Gallorum, 284. Burgundionum Principis laudabile factum in oppugnanda iniqua lege, 458. huius muneris ius abrogatum, 250.
Canes ciuitatum qui dicti, à Demosthene, 843. vide & Aulicorum.
Canensis cladis historia, 247.
Canolius dux Anglorum fœdifragus, ibid.
an Cantibus Reipubl. mutatis, Respubl. mutata dicatur, 642. cantuum quorundam nomina & vis, 643.
Canuleia lex in fauorem plebeiorum, 349.
Capetorum gentis in regnum inuasio, 263.
Capillorum seu crinium varietas & pro varietate regionum & locorum, 773.
* Capitali scelere nullus remittendi locus, 260.
Capitatio quod tribuit genus, & eius constitutio, 1037.
Capitis diminutio maxima, 976.

9

ſub Capicorno Sol terris quanto propior dicatur, 817.
*Capti ab hoſtib. tametſi fidem dederint, euadentes, nulla periurii fraude tenentur, 932. captiuorum principum varia redemptionis ſumma, 858
Capuæ vrbis magnitudo 779.
Caracallæ crudelitas, perfidia, & interitus, 529. & 972.
Cardani error de ſapientia hominum, 794. impudentia de quarundam nationũ natura, 629. eiuſdem quam abſurda ſubtilitas, 621.
Cardinalium Romæ priuilegium in damnatos, 260.
*Carina ſublata nauis eſſe definit, 15.
Carinthiorum Ducis renuntiatio, 130. Carinthiæ Dux imperatoris venator olim, 131.
Caritas rerum ſeu pretiorum magnitudo vnde, vide pretia rerum.
Caritatis in pauperes exempla, 1035. paſs. ei⁹ initia, 512. & 519.
Carneadis ſententia de iuſtitia & iniuſtitia, 753.
Carnifices ſemper horrendi, & qui hoc nomine dicti, 444. Carnificis exemplum apud Gandaues qui patrem occidit, 564. eius muneris diuerſa ratio, 563.
Caroli Burgundionum Ducis perfidia in Ludouicũ Luxẽburgum 919. eius interit⁹ 603
Caroli Cæſaris ſummum imperium, 188.
Caroli Burbonii quæ rebellandi aduerſus regem cauſa, 725. vide & Burbonii.
Caroli V. Francorum regis geſta. Caroli V, Francorum regis edictum in cenſendis ſubditis & conſtituendis cataphractis militib. 49. cur ſapiens cognominatus, 371, & 850. eiuſdem regnum, Carolo V. regni curatio permiſſa patre captiuo Galliarum procuratoris perniciosæ leges de curatorib. & magiſtratib. imperii abrogandis. 670
Caroli VI. Francorum regis vxor Henric. V. Angl. regem & Caroli filium repudiat. 47
Caroli V. Imperatoris inſtitutum debellatis Peruanis in aſſignatione agrorum, 1008. eiuſdem Imperat. callidum commentum de matrimonio Calabriæ Ducis cum vidua Ferdinandi, item eiuſdem Imp. in Americanos ſeruos libertatis munificentia, 67, Caroli imp. Vaſallus ligius & ſubditus Francorum, 181. & 184. quare ſocietatem cum Bauariæ Duce inierit, 122,
Caroli, IX. quæſtio de agris Normanorũ. 412.
conſilium prudens in minuendo magiſtratuum & officiorum Galliæ nũero. 670. eiuſdem regis patrocinium reginæ Nauarræ aduerſus Pium V. Pontificem, 911.
Caroli V. Gandauorum Imperat. prudentia in ſupplicio ſumendo, 533. & ſeq.
Caroli regis Nauarræ ſcelerata vita, 323.
Caroli regis inſtitutio, 372.
Caroli Magni cautio, quibus fidelitas permittenda 373. Beneficia in Roman 52
Caroli Magni victoriæ 631. Virtus, 227. Imperium, 174.
Carolus VI. Viennenſium Delphinas, à Carolo IV Imper. Vicarius Imper perpetu⁹ deſignatus. 200.
Carolus Caluus Francorum Imperator imperii ſedem tenens. 228.
Carolus V. Peruſinos ſubigit, eiuſdem beneficentia in liberatione ſeruorum, 300.
Carolus Sigonius antiquitatum ſcriptor, 221
Carolus V. Delphinas, abſente patre captiuo, regni Regens dictus, 129.
Carolus VII. Francorum rex, parricidii damnatus à principibus regni, & regno indignus dictus. 139.
Carthaginenſium ſtudia. 8. Natura & mores, 807, Status, 382. eorum conſiliorum vſus cum Venetorum comparatus, 387. inſtitutum in legendis annuis iudicib. ex Annibali, præſcripto. 675. Carthagin. ſtat⁹ quomodo in media proſperitate periculoſus dictus ſit. 664. vrbis euerſio Romanis, 79 &c. Modeſtini iuriſc. ſententia de eadem, Carthaginenſis Reipub. ius in principes ſuæ ditionis, 223.
Carthuſianis Pariſienſib. quare interdictum prædia reſve immobiles quærere, 829.
Caſſii Romani factum in filium Senatorẽ, 55
Caſſii Licinii repetundarũ rei damnatio, 841
Caſſii Rom. lepidum reſponſum in aſtrologum quendam. 630.
Caſtelli Commiſſariorum apud Parienſ. quæ poteſtas, 41
Caſtiliæ regnum hæreditario iure ad mares & fœminas defertur iure ſucceſſorio ad Ludouicum 11. Gall. regem delatum eiuſdem rex Francorum vaſallus & quare ibi. & ſeq.
Caſtrationis modus apud Scythas, vide Scytharum.
Caſus aut fortunam capite lucre, iniquum debet aut iniurioſum videri, 970 * Caſus interdum exprimit quod ars nequit: Item

casus imprudentiæ succurrit, 671. Casus humani mẽorabiles. 632. & seq potissimũ 635
Catilinæ coniuratio in Rempublicam Roman. 604. & seq eiusdem exilium quam postea Reip. perniciosum ibi. eius genus & in Ciceronem exprobratio, 81.
Cato arbiter, & eius arbitrium, 357. mulierũ hostis, eas tamen percuti sine sacrilegio posse negabat, 29.
Catonis maioris in Republ. statu conseruando quæ ratio, 697. eius crudelitas aduersus seruos, 55.
Catonis Censoris sententia de conciliis & cœtibus secretisq; consultationib. 536.
Catonis tempora, 25
Catonis Vticensis factum laudabile, 853
Catuli rogatio in præfiniendo tempore belli Piratici, 408.
Catulorum spectaculum quorsum populo propositum à Lycurgo, 81.
Celsitudinis verbum quibus vsitatum, 238.
Κέλης Græcorum Lat. Salari' dicitur, 552.
Censere & census quid: Item censuræ & censorum introductio, & munus & eorum 976. pass. & seq. qui censerentur apud veteres, 976. quare non censerentur fœminæ vide Fœminæ.
Censitorum ciuiũ varius numer', 367. & seq. quare Censores anno Rõ accusari non poterant. 993. qui primi apud Romanos & à quo primum Romæ census institutus. 97. eorum munus varium eod. passim & 974. qui apud Italos, 973.
Censoria potestas sesquiãnua facta rogatione Mamerci, 679.
Censorib. an imperiũ tribuendũ, 990. & seq.
Censorem correctionum vis, ibi. eorum imperium apud Rom quod ibid. apud Geneuates numerus & autoritas, 995. varium munus apud varias gentes & varia eiusdẽ muneris nuncupatio, 973. passim. Potestas 440. & seq. eorum munus apud veteres, & qui ad id munus legerentur, 978. & seq.
Censura morum, Pontificibus propria, 443. quam necessaria, & eiusdem ius 993. Græcis vsitata, 971. Rom. 972. apud omnes vsitatissima & eius vtilitas. 971. & 972. Liuii Salinatoris, 442. de ea iudicia veterum, 983 Eius modus apud Rõ. 990. vtilitates, 975 & passim. item, pag. seq. incommoda. 980. & seq.
Censura morum castigatrix. 983. & seq. Item scelerum maiorum. 984. & seq. eius vera appellatio quæ, 985. qui primus eam abrogauit, 990.
Census magister apud Græcos, & eius mun', 972. vbi nullius quanta incommod. , 982. is, seu Censura, quib. obnoxia, 982 an lege diuina permissus & quare initio. & & quomodo in eo peccasse dicatur Dauid, 974. & pass. apud Rom de quib. rebus primum fieret. 981. reuocatio quam necessaria. 979. & 980. eius varia ratio apud veteres 974. & 975 Atheniẽsium. v de Atheniensiũ Venetorũ, vide in voce Venetorum. Introductio apud Gallos, 973. Clã.ũ Rõ. suo Romulo. 998
Centenarii numeri ratio, 1101.
Centuriatus ager. vide, ager. Kerarii appellatio inter Moscouitas quomodo & quare introducta. 1074.
Ceræ viridis & flauæ differentia in sigillis & diplomatib. 150.
Certa necessariaque argumentis persuaderi non debent, 754.
Chaldæi qui dicti 579. eorum astrologiæ initia. 629. ... 627.
Chamborticum fœdus, v de Fœdus.
Childerici Francorum regis ingenii stupor, 205 & seq.
Chilonis responsum memorabile petenti quid Deus operetur, 868.
Chiorum status à Turcis deuictorum, 355
Χειροτονία quæ Græcis, 445. Chlopæ apud Moschouitas quid significet, 297.
Chorearum exemplum notabile, 635.
Christus à Pontio Palæstinæ Præside condemnatus sub imperio Neronis. 85. eius horoscopus ex Leouicio, 635.
Christiani a Romanis quare odio habiti & suppliciis affecti. 758. eorum captiuitas sub Traiano, 84. caritas in alẽdis pauperib. 61. supplicio affecti primis tẽporib. seruos habere nõ audebant periculi metu, 58. quare seruos manumiserint. 51. & 61. operas & ius successorium in ipsos retinuerunt, ibi. eorum calumniæ, 539.
Cicero nou' homo quare dict', 1213. eius exiliũ 84. & 469. iactatio, 548. eloquẽtiæ vtilitas, 569. Locus in Vatinium de autoritate Senatus. 598. Itẽ de opificib. seu artes sordidas profitentib. 559. dicta de Tyrãnis. 334. locus de abrogatione legum. 551. locus de Octauiani imperio. 422. locus in contemtum Iudaicæ religionis, 757. eius consulatus & summa potentia, 496.

Cicutæ

Cicutæ potius, supplicii genus apud veteres, 788.
Cincinnatus belli gerendi causa Dictator intra quindecim dies, 125. Cincinnati prudens consilium Appio datum de tribunorum pluralitate, 996.
Cingulum, militare signum apud Rom. 855.
Cinna Augusti Cæsaris hostis, quomodo factus fidelis, 605.
Circumcisionis tempus quare octauo die constitutum apud Hebr. 652.
*Ciuem improbum mœnibus arcere tutius, quam in intimis Reipubl. visceribus peste laborare, 605. Ciuem Roman. verberare non licebat lege Porcia, vide Porciæ, Ciuem transfugam Romani acerbius quam hostem puniebant, 101. in eum Principis auctoritas, & ius prehensionis. ibid.
Ciues beneficiorum varietate aut amplitudine an definiantur, 86. passim. Patricii & vrbani an magis ciues quam rustici aut plebeii 80.
Ciues optimi quique & sapientes in Repub. an esse possint, 340. virtute præstantes à Græcis in exilium missi; & quare, 368. & 770. in Ordines tres distribuendi 5. an serui censendi, 544.
*Ciues ferociores euadunt qui armorum vsu ac libertate fruuntur, quam qui pace & otio delectantur, 732. & seq.
Ciues Galli, vt & Mediolanenses, etiam si sub eodem imperio sedes mutent, tributa nihilominus ob mutationem duobus locis pendere coguntur, 91. & seq.
Ciues an liberi, & an filiusfa. ciuis esse possit, 73. plebeii apud Venetos ab imperiis & iure suffragiorum summouentur, 93. apud Athenienses & Romanos qui, 75.
Ciuibus vere Romanis quod ius peculiare, 84. & seq. iis quæ communia dicantur, 16. & 17.
Ciuilium quorundam bellorum pacificatio 607. passim.
Ciuilium societatum quæ firmissima, 1214.
*Ciuis vrbanus qui, 76. eius differētia à rustico & municipali, 81. passim.
Ciuis definitio, 71. 72. 73. 80. & 81.
Ciui Romano, vt ad honores perueniret, decennio militandum erat, 559.
Ciuis ascripti & honorarii differentia, 75. peregrino, imo ciuis à ciue quid differat, 95. 100. & seq. Athenis fieri quam difficile, 90. vbi vbi fuerit, principis sui legibus in personam conceptis obligatur, 101. natus, optimo iure ciuis censendus, 76. & 88. sapiens ac beatus quis iudicandus, 8.
Ciuitas beata quæ, 6. & 7.
*Ciuitas nec in personis, nec in mœnibus subsistit, sed in ciuium omnium cœtu. 15. & 78. an Respubl. dici possit, 76. 77. & 78. Romanorum quam Lacedæmoniorum beatior, 12.
Ciuitate salua quomodo vrbs euerti dicatur 621. in aliena totum vitæ suæ tempus transigens, an suam retineat, 94. in eius constitutione quot personæ, 14. in adipiscenda apud Ferrarienses Londinos, Heluetios & Germanos decem annorum spatium requiritur, 93. quatuordecim apud Venetos, ibid.
*Ciuitatem inuitus amittere, aut suo principi præiudicare domicilii commutatione nemo potest, 92.
Ciuitates in Germania quæ liberæ, 354.
Ciuitates solo steriles, mercatura celebres & fertiles, 561. Imperii maiores quæ, 41. procul a portu ædificari quare vellet Plato, 807.
*Ciuitatis ius honorarium, imperio neminē astringit, nisi qui suæ originis ac ciuitatis domicilium deserit, vt in alterius Principis potestatem veniat, 87. eius & familiæ collatio; vide, Familiæ. Communicationis ius, Gallis *Combourgeoisie*, ibi. eius vrbis collegii, curiæ & familiæ verbo ius intelligēdum, 77. & seq, Vrbis & ciuitatis differentiæ exemplum notabile, ibid. & 79.
*Ciuitatis alienæ imperio qui tenetur, suæ ciuitatis iura amisit, 88.
Ciuitatis & vrbis appellatio & differentia, vide Vrbis. eius statum ad naturam accōmodare oportet 769. conuersio quæ, 571. vnde 574. definitio ex Aristot. 76. & seq. præstantissimæ imago, 1216. eiusdē & Reipubl. differentia; vide Reip. eius definitionem & differentiam ab Vniuersitate; vide Vniuersitatis.
Ciuitatum conturbatio maxima, honorum & magistratuum ademtio, 673.
Ciuitatum quarum contrarii sunt fines, mores contrarios esse oportet, 684.
Ciuitatum origo, 570. earum conuersiones vnde, 574. earum Canes qui dicti à Demosthene, 843.
*Ciuitatum dissimilitudo, varietatem iuris habeat necesse est, 87.

Ciuitatum defensoribus quæ potestas à Valentiniano concessa & quando, 85.
Ciuium qui variis Rebuspub. præfuerunt, varius numerus 403. & seq. passim eorū numerus in Republ qualis esse debeat, & eorū diuisio 286. & 822 omnium obligatio quę 91. tres ordines & quales 1216. alienorum querelas aduersus suos Principes, quomodo Princeps audire, componere aut vindicare debeat. 954. *vbi varia id genus exempla.* De eorum ordinibus Solonis, Platonis & aliorum constituto, 822. eorum qui ordines 696. idem ius peculiare, nec peregrinis concessum 56. eorum ac peregrinorū iura apud Iurisconsultum sæpius confusa, 76. studia ad vtrumque accommodanda, ad pacis & militiæ artes, 897. *vbi id genus veterum exempla.* Iura in Moschouia Tartaria, & Æthiopia quam dura. 90. Venetorum autem & Rhagusiorum difficilia. ibi. multitudo Reipub. an vtilis, 823. honorariorum ius quam ab aliorum iure diuersum, 83. & seq. finis. 673. & seq. Platonica distributio 553. *vbi nulla nobilium habetur ratio.* Romanorum ius. 88. Ætas, ordo & status quomodo dignoscantur, vide Ætatis, Ordinis & Status. Duarum Rerumpubl. in vnum corpus coniunctio, an alteros alteris subditos reddat, 573. Romanorum numerus. 289.
*Ciuium consensione factum censeri non potest, quod erepta libertate fiat, 324. *Hoc de Tyranno.*
Ciuium & peregrinorum origo, 72. eorum ius idem, 109
Ciuium etiam inter se ius sæpe diuersum, 102. horum alii natiui, alii facti, & qui quique dicantur, 74. Bonorum & sapientum Reipublicæ quæ vtilitas, 751. & 761. eorum ordines ex Platone & Cæsare, 897. Romanorum venditio, 559. Hispanorum libertas 90.
Clarigatio quid Varroni, 500. eius seu repræsaliorum ius ad quem pertineat, 269.
Claudii Imperatoris animositatis intemperatæ exemplum, 485. facilitas seu indulgētia in Prætores, 491. in iudicando ineptia, 727. varia edicta, 358 operum commendatio, 1050.
Claudii Neronis & Liuii Salinatoris in Consulatu collegarum, naturæ contrarietas, quam reipub. vtilis fuerit, 698. iidem vna censores, ibid.
Clauis non errans quomodo intelligatur à Canonistis, 205.
Claui pangendi mos apud Romanos & quid eo clauo intellexerint veteres, 618.
Clausulæ vulgares vsitatæ. in diplomatibus Senatus & aliorum Gallorum literis ad Regem, 284. & seq.
*Clausula generalis ad vniuersa eandem vim habet quam singularis ad singula, 946.
Clemens V. Pontifex, Angelis an imperare volens, 205.
Clementiæ exempla, 529.
Clementis VII. Pontificis perfida calliditas, 947.
Cleomenis tyrannis, eiusque captiuitas, 278. eius calliditas in colligendis pecuniis, 68.
Clientela quæ dicatur, 103. inter principes fœderata consociatio, 106. *Clientelam alterius Principis suscipere periculosum, sed periculosius sine causa iustissima subire. 918.
Clientelares cautiones quæ. 913 Clientelare ius inter principes obseruatum, 103. ius varium, ibid. eius origo, antiquitas & vtilitas 104. & seq. an ad hæredes pertineat, 106. hoc patronatus, ac feudale ius quam diuersa, ibi.
Clientes pecuniam patronis ad collocandas filias conferebant. 104.
Clientium & Vasallorum ius diuersum, 103. & seq. Libertorum & ingenuorum differentia, 106.
Clodoueus Francorum rex, quo beneficio affect' ab Anastasia Græcorum Imp. 308.
Clodouei Galliarū regis regni propagatio, 174
Cnidorum imperium, 126. status, 355.
Codri factum laudabile, 344.
Cœtus iure prohibiti, Collegia dici nequeunt, 518.
Cogitatio quæ capitalis, 328. eiusdem exempla, ibid.
Cognitiones seu curationes extraordinariæ, à Vespasiano creatæ, 412. item & à Carolo, IX. Francorum rege, ibid.
Collega an decreto collegarum à collegio prohiberi possit, 552. an collegæ imperio teneatur, 494. 495. & seq.
An collegæ ipsi collegium à philosophis appellentur, 518.
Collegarum conuocandorum ius penes quē 525. eorum ius an idem omnium & commune esse debeat 517. peccantium emplastrum, vide Emplastrum.
Col-

Collegia pauperum præter noscomium maximum apud Parisienses, 564.
Collegia publica liberalium artium & opificiorum seminaria, iuuentutis instituendæ gratia in Rebuspub. esse oportet, 70.
Collegia præcipua Reipublicæ Magistratuum 519. collegia magistratuum ab aliis quid differant, ibid.
Collegia opificum Reipubl. quomodo nocere dicantur, 543
Collegia an decreta facere possint, quæ omnes collegas seorsum ac minorem collegarum partem collectim teneant, 522
Collegii & corporis differentia, 516
an collegii princeps sit collega, 517.
Collegii tribunorum de suffragiis inter se ferendis ius, 484.& 29.
Collegiis legata donationesve fieri quis primus permisisse, dicatur, 518. an iis & corporib. Respub. vacare possit. 535. quæ leges apud Roman de iis, 362.
pro collegio quæ decreta sunt omnium consensione ac voluntate, an ea maxima pars aut collegis duæ partes antiquare possint, 523.*pro collegio non fit quod collegæ seorsum faciunt. 525.
Collegiorum necessitas Rebuspublicis, 539. vtilitas, 541. incommoditas, eorum origo, ius varium. 511.512.513&514. genera, 515. & seq. .& fol. seq. & 519.520.521.& 522 Eorũ in exigendis pœnis quæ ratio, 527. 528. & .fol. sequentib. collegiorum corporum, vniuersitatis, ac Reipublicæ differentia. 511. tollendorum ius, 672. potestas quæ, 518.& seq. Collegia Israelitarum in monte Sion. 753.
Collegium quid, 511.& 512. & seq. Collegiũ & vniuersitas peccare cum non possint, doli mali actio imponi eis nequit, 526 cõtra. ibid.
in collegiorum statu prærogatiua quæ, 342.
Collegium, corpus & vniuersitas in quibus conueniant, vide corpus.
Coloniæ Puteoles ac Salernum missæ, suffragiorum ius in Republica Rom amiserunt 82. Romanorum extra Italiam in Occitania, 63. coloniarum deducendarum ratio apud Romanos & vtilitas. 1007.
Coloniæ Romanorum ex infima plebe Romana vrbis, 864.
Coloniarum Romanorum in Italia descriptio. 976.
Coloris varietas in hominib. vnde, 705. colorum in hominib. varietatis consideratio, 817.
Colossi Rhodiorum magnitudo, ruina & restitutio, 1010.
Columbi Genuensis stratagema in domandis Indis, 798.
Commessationum origo, 513.
Cominii locus, de cæde principum quorumdam Angliæ, 337 eius laus, 541.
Comitatus Caroleus in Burgundia cui⁹, 189.
Comitia Germanici imperii, vide conuent⁹, Eorum cogendorum ius, 351.& pass.
Comitia tributa vnde. 361.
Comitia varia, 359.360.& seq. apud Roman. quomodo vitiari dicebantur, 498. plebis non centuriatim sed tributim fiebant 245 eorum & conuentus ius atque vtilitas, 540. passim. Habendorum locus apud Roman. 678. Romani distributio à Seruio rege facta 288. eorum iura Tiberius Roman. adimit, 144.
Comitum Francorum potestas, olim precaria, postea perpetua, 473.
Comitum & Marchionum dignitates introductæ in Gallia, & earum ius ratione successionis, 557.
Commerciorum iura, singularibus pactis populorum ac principum conuentis continentur, 109. eorum varia exempla ibid.
* Cõmercium Virtutis ac Nobilitatis nullum. 555.
Commissarii hodierni qui, 406.
Commissio expressa quæ dicatur, 422.
Commissiones quæ dicantur, 408.
Commodati & precarii differentia, 410.
Commodus M. Aurelii optimi Imp. fili⁹ imperii dedecus, 46.& 47.
in cõmuni re prohibentis cõditio potior, 455
an communia omnia natura legib. 1098.
de communione bonorum Platonis sententia, 17.
*Communitas, dissidiorum parens, 19.
Conani Scotorum regis lex de ratione accusandorum eorum & damnandorum, 716.
Conani lib. 2. locus restitutus De solduris & deuotis, 106. error, 237.
Concentus harmonic⁹ 1217. & 1220.
de conciliis secretis Catonis Censoris sentẽtia, vide Catonis.
Concilii Possiaci coactio, vide Possiaci.
Conciliorũ Germanicorũ ratio, vide Germanicorum, conciliorum Lingoccitanæ seu Narbonensis prouinciæ vtilitates, 540.& seq

Concordiæ exempla & commoda, 694. & pass. fol. seq. Eius & pacis comes quæ, 674. Concordia magistratuum quam Reipub. salutaris, vide Magistratuum.
Concubinatus lex abrogata, 23.
Connestabilis in Gallia qui. 489. & 502. vide & militum Magistri.
Confrontatio Pragmaticis quæ, 509.
* Coniugib. hæreditatis expilatæ actio non datur, nec furti, vide actio expilatæ. Eorum pacta conuenta, ne scilicet maritorum potestati subiiciantur vxores, etiamsi iureiurando sancita fuerint non seruanda, 31.
Coniurationũ cauendarum modus, 735. vbi variarum coniurationum exempla, 736. earum exitus quare difficiles, ibi. de coniuratis suppliciũ quo modo sumendum, 734. & seq. Coniuratorum quorundã exempla, qui subire mortem proposuerunt sibi potius quam à suscepto negotio desistere, 737.
Connubialis lex Appii quare abrogata.
Connubii & cõtubernii differentia, 56. & 62.
* Connubiis cõseruantur familiæ, collegia, cœtus, ciuitates, 14.
Connubiorum ratio apud Persas, vide Persarum. leges geometricæ, 1171. Arithmeticæ ibi. Eorum quæ ratio habenda in Aristocratiis, vide Aristocratici status.
Conradini Manfredi filii cædes, 329.
Consensio tacita an obesse possit. 94.
Consilium status in Gallia quod, & a quo institutum. 384. & 385.
Consilii sanctioris vius in Rebuspub. hodiernus. 384 magni apud Gallos ius & vnde sic dictum 384 priuati, ibi. & seq.
Consilia Senatus arcana esse debent: & eiusdem Rom. exemplum, 282.
Consiliorum priuatorum creationes, ibi. sapientum in Republica quanta necessitas, 370. pass. Eorum, ratio seu sententia in Repub. gubernanda. 373. & seq. variorũ creationes, potissimum in Gallia, 383. & seq.
* in consilio capiendo quo plures fuerint, eo imprudentius sæpe decernitur, 734.
Consobrinorum ius ratione successionis imperii, 1147.
Consobrinam duxere vxorem quam turpe, & id genus exemplum, 994.
Consociationis verbum quid inferat, 517.
* in constantia & animi fortitudine decus est omniũ virtutum, 815. vbi varia de constantia. Constantia & leuitas: item fidelitas & perfidia. ex quibus humoribus manare dicantur, 814. constantia in religione necessaria, ibid. in mediocritate consistens, 815. & seq.
* Constantini Magni victoriæ, 407. vbi etiam eius noua temporum constitutio item 636. Constantini temporibus pauperum quanta vbertas & paupertatis causa, 61.
Constantinopoleos Imperatorum stemmata quæ, 230. & in marg.
Cõstãtinopoleos obsidionis diuturnitas, 783
Constitutiones Principum quæ, 237.
* Consuetudo contemtum hic vero contumaciam parit, 711.
Consuetudines non Principis iudicio vel imperio vim obtinẽt, 248. earum vis ibi. à lege quomodo differant, ibid. & passim.
Consulatus ius apud Roman. penes patricios, 1212. & seq.
Consul Romæ plebeius qui primus, 549. Cõsul maior qui dictus, 1121.
Consulem apud Consulem manumittere posse quomodo intelligat Vlpianus, 494.
Consules vnde dicti & eorum ius, 390. & 391. ex plebe cur primum Romæ non crearentur, 550. quando primum introducti, & quod eorum antea munus, 482 Romanorum quę potestas, 279. & seq. duobus Consulibus Rom quorum alter Numantinis alter Samnitibus deditus est à patre patrato, an Romani ciues esse desierint quæstio iurisc. 94. pater Patrat⁹ autẽ dicitur qui ad iusiurandum patrandum seu sanciendum fit; eratq; fecialium sacerdotum antistes. Sipont. ex Liu, 1. ab V C.
Consulis & Senatus auctoritas, 397 & 398.
Consulum ac Censorum Roman. potestas Hannibalis tempore, 422. eorum & Tribunorum de auctoritate concertatio, 480.
Consulum collegarum prærogatiua dignitatis, 501.
Contareni sententia de Venetis, 281
Contemplationi rerum diuinarum qui & quomodo aptiores, 798.
Contentiones quæ vtiles, 696.
* Contingẽtium raro, nõ habenda ratio, nec constituenda ex his lex, 1147
Controuersitarum dirimendarũ modi, 797.
Conuallium quarundam vbertas, 809.
Conuentio inter ciues & Principem, mutuam habet obligationem, 137.
Conuentus nocturni fugiendi, 535. & seq.
Conuentus Germanici, 349. vbi passim de eorum

Conspiratio [illegible] 573

eorum iure in Imper. conuentum & Comitiorum ius atque vtilitas, 540. & seq. passim.

Conuersio à populari ad optimatum statum 592. & contra, ibid. Ciuitatis quæ, 571. Cõuersionis & alterationis differentia, ibid. & seq.

Conuersionis rerum naturalium quæ frequentiora tempora. 637. & 639. Rerũpubl. causæ, 573 574. & 579. Conuersionum cælestium tabulæ à quibus acceptæ, 618. earũ & euersionum omnium causæ, 612. 614. & seq. maximarum tempora, 634.

Conuiuia sacra quare instituta. 557. ἀγάπαι quare primùm vocata, ibid. conuiuiorum institutio Lycurgi & à Græcis quomodo vocata, 514. vsus variorum, 515.

Conuocationis varia ratio & varium ius, 525. & seq.

Copernici astrologi sententia de conuersionibus & exitibus Rerumpublic. 639.

Copiæ & exercit⁹ ab Aquilone profecti 777.

Coracotæ latronum in Hispania ducis historia, 2.

Corbiæ Francorum cancellarii auctoritas, 253.

Corcyræorum plebis ex peregrinis oriundæ, in patricios & optimates seditio, 699.

Coriensium & Basiliensium Heluetiorum prudens consilium in monachorum & vestalium collegiis supprimendis, 671.

Corinthiorum ciues honorarii Hercules & Alexander Magnus. 87.

Cornelia rogatio seu lex de iure Tribunorũ, 479. eiusdem abrogatio, ibid. *De dominorum crudelitate in seruos. 520. De Senatus auctoritate, 400. de Magistratuum petitione, 679. de bonis proscriptorum, 846. de iure populi Roman. 469* Eiusdem legis pœna in eos qui vxorem adulteram occidissent; vide adulteram. *de rogationibus abrogatio.* 401.

Cornelius Balbus à Pompeio Romana ciuitate an donari potuerit, 91.* sicut corona regia in partes distracta nomen amittit, ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicentur, 234. Coronarum graminea apud Romanos pretiosior, 852.

* Corpora geometrica in rerũ natura sex tãtum perfecta, & quæ, 649. vbi & aliorum variorum minime perfectorum figuras proponit: & pag. seq.

Corpora ardentiora quo solidiora 774. & seq. *in corporib. & collegiis qui numero iidẽ potestate superiores sint. 495.

Corporis humani coagmentatio mundi totius imago, 802. simplicis vnus est naturalis motus: cæteri motus, si qui fuerint, aut contra naturam aut aliunde cieantur oportet, 640.

Corporis humorum contrarietas, quomodo ipsum consistere faciunt, 698.

Corporum & collegiorum iura, vide Collegiorum.

*Corporum & animorum vis ac robur versus vtrumque Polum: vide Animorum. Eorum mutationes vnde, 574.

Corpus quid. 511. & 516. corpus humanum, ciuitatis imago & forma præstantissima, 1099. corpus collegium & Vniuersitatis, in quib. consentire dicantur. 516.

Cosmi Medices dominatis Florentinus saluberrimus. 698. Cosmi Medices principatus qualis. 319. prudentia in conseruando statu. 1120. Cosmi Florentini Ducis in colligendis pecuniis remedium, 95. eius imperium violentum. 325.

Cosmi apud Lacedæmonios qui. 307.

Courtoisie d'Angleterre, quæ vulgo dicatur, 143 in marg.

Crapula ad Austrum lethalis. 776.

Crassi & Lentuli Romanorum diuitiæ, 833. ei quot serui, 59.

*Credere inuitus nemo cogendus, 758.

*Credere omnib⁹ melius quam singulis. 686

Creditoris in debitorem qui non est soluendo ius apud Hebræos, 63. & 69. lege ex 12. Tab. ibid.

Cretensium mores in conuiuando, 18.

Crimina Maiestatis, nisi expressa fuerint, an securitatum tabulis contineantur, 947.

Crozili Turonensis mercatoris hæreditas apud Turcos mortui, Turcorum præfecto concessa, filiis eiusdem ea orbatis, 99. & sequent.

Crudeles qui maxime tyrannorum fuisse memorentur, 585.

Crudelitas Amorrhæorum & Ammonitarum, Domitiani, Helenæ Russorum reginæ: vide suis locis, Scytharum & aliorum, 786. & seq passim, 525. 526. 529. & 530.

Crudelitas an Voluptas vitiosior, 584.

Crystallinum vitrum confregisse, olim seruo capitale fuit, 55 & seq.

Ctesiphontis rogatio in fauorem Demosthenis, 410.

Cuiacii restitutio legis Domot. ff. de legat, 602.

620. *ab auctore non probata*: legis 2. de offic. procons. emendatio reprobata, 500 definitiones magistratus, 405 & seq.
Culpam parentum in filios deriuari quam iniquum, 840. contra, 842
Cupediariorum infirmitas vnde, 989. & seq.
Curatio veterum, hodie *Commissio* vocata, 411. saepe gratior ac Reipub. vtilior, quam ordinaria potestas, 410. hoc *Curationis* vocabulo, quae comprehendantur, 423
* Curationes odiosae, magistratuum vero munera gratiosa, 418
Curationes ante leges in vsu, 424. earum vis in Rebuspubl. 412. earum & officiorum differentia, 419
Curationum Reipubl. vis, 409. earum varietas seu diuisio, & ius Parium, 413. rescripta ad quos pertineant, 419. ius ad quos relatum, 423
Curator Reipubl. quis, 404. à magistratu quid differat, 423
Curatores a Carolo Magno constituti vnde nuncupati, 411
Curatores Reipubl. in Gallia creati, 409
Curatorum Reipubl. & officialium discrimen, 403. 406. & 411. vsus, vide Reipub. curatores. Munus, 406
Curatorum rerum agendarum ius quomodo terminetur: & eiusdem variae quaestiones, 415. & seq.
Curatorum & magistratuum creandorum diuersa ratio, 422. & seq.
Curia Parisiensis iudiciorum publicorum, quare *Tornella* nuncupata, 720. à Philippo Longo constituta, & cum imperio perpetuo, 691. eiusdem Curiae factum laudabile, 454. Iudicum numerus, 692
Curia Scariorum, vide Scacarium.
Curiae nomine quid intelligendum, 78
Curiae Parisiorum & Mompeliensium, à legibus Romanis liberae, 158
Curiae in Gallia quae supremae, 388. earum auctoritas cum antiqua tum hodierna: item an earundem imperia precaria an perpetua, 691 & 692 passim
Curiarum superiorum iudicum in inferiores auctoritas, 492. & seq.
Curiarũ Galliae praerogatiua dignitatis, 501
Curienses, vide Corienses.
Curulis magistratus dignitas, nobilitatis insigne apud Romanos, 551
Cynaethensium Arcadum Reipublicae casus ob neglectas canendi leges, 642
Cyri optimi principis laus ex Xenophonte, 317. & 582
Cyri iunioris bellum aduersus Artaxerxem, 606

D

DAci quibus subditi fuerint, & eorum defectio à Polonis, 89. hos cum Olotus Thraciae rex, vxoribus eos seruire coegit ignominiae gratia 25. & seq. eorum rex Decebalus à Traiano deuicto, 778
Daemonum vitae tempus, 647
Dagoberti Francorum Regis crudelitas in Pictauos, 531
Damnationis formulae veteres, 469. & seq.
Damnatorum (excepta perduellionis caussa) bona cur libertis, non fisco relicta, 840. contra. 841. quare excipiatur perduellionis causa: quare item filiabus concedatur Falcidia, nec quicquam liberis, 842. item vbi non proscribantur bona, 845. quare fisco adiudicetur eorum bona, 839. & 842 proscriptionis pericula, vide proscriptionis. eorum restitutio, 260. & 261. Iure Gallorum à quo restitui oporteat, 258. eorum bonorum quae ratio seruanda, 842. bonorum proscribendorum quae ratio, 845. *prædiorum quidem auitorum proprietate liberis aut propinquis seruata.* Eorum variae liberationes, 718 & 719 passim.
Damnatus in aliud imperium si fugiat, an illius imperii dominus, rogante domino, è cuius finibus effugit sine causae cognitione iudicatum exsequetur, 507. & seq.
Daniae Princeps à Friderico I. regio nomine subornatus, 309 & qua lege, ibid. eius successores quomodo à fiducia Imperatorum defecerint, ibid. Daniae regis Friderici iusiurandum 147. eius potestas, 147. Christierni regis captiuitas, ibid. eiusdem regni nobilium cum Poloniae rege aduersus Daniae regem foedus, 122. & seq. regni potestas, 137. eiusdem reges olim vasalli imperii Germanorum, 172. Daniae regis, Saxoniae Ducis, Landgrauii Hessiae, Ducum Bauariae & Holsatiae, Pontificis VVirceburgensis & Bambergensis, Nurembergae, Lubecae, aliarumque Germanicarum ciuitatum populique cum Sigismundo Augusto Poloniae rege foedus. 123
Danielis oraculum de Imperiorum ortu & occasu, qua sensu in methodo historica explicatum est, confirmatur, 658. eius imperia quae intelligenda, 659. scriptorum

Variæ sententiæ, 661. locus de eius damnatione ad bestias, salute, & supplicio sumto de aduersariis, 149
Danorum cædes in Anglia, 1171. Regum status, 288
Danus tyrannus perduellionis reus dictus à Theodosio, & quomodo, 101
Darius regnum vt adeptus, 1011. eiusdem mercatura, 1016
Dauidis imperii fines, 223. temperantia vindictæ in Saulem, 330. eiusdem iudicium suppliciumque sumptum de milite qui se Saulis homicidam professus esset, ibid. & 337. eiusdem opes, vide Ditissimorum.
Debita cum Henrici II. Galliarum regis, tum regis Hispaniarum, 1042. & seq.
Debitores in membra diuidere l. XII. Tabul. licebat, 50. eius l. abrogatio, ibid.
Debitorum ab ære alieno varia liberatio, 820. & seq. quam periculosa, 825
Decemuirorum cõstitutio apud varias gentes, 279. Romanorum imperium annuum, 679. eorum potestas varia, 12[illegible]. & 281
Decima, genus vectigalis, vide Vectigalis, in exactione earum abusus Ecclesiasticorum 823. introductio lege diuina, 1027
Decimandarum legionum ratio apud Rom. ob facinus admissum, 527
Declarationes quæ vulgo dicantur, 457
Decretum quid, & eius a iudicio differentia, 476
Decreta Theologorum & Pontificum quoties de connubio disputatur, plurimum valent, 23. Magistratuum siue Tribunorum pleb. quomodo legis vim habere dicantur, 238. an mutari vel rescindi possint, 479. Decretorum collegiorum ius [illegible], 521. vsq; ad pag. 526
Decretorum vis & natura, 399
Decurionum Rom. sceleratorum indulgentia, 1191
Deficientium subditorum à dominis pœnarum quæ ratio, 528. & 532. passim.
Definitio quid, inanis quæ, 80. vera, ibid. eius in definiendo præcepta, 405. & seq.
Definitionum necessitas, 511
Dei & regis comparatio, 701
Deiotari crudelitas in liberos, 1153
Deitatis consideratio in rerum constitutione, 615. & passim.
Delatorum præmia necessaria, 842. eorum nomina quare prodenda, 844
Delectus in creatione magistratuum, 443
in Deliberationem quæ venire soleant, & quæ ratio adhibenda, 393. & se[q.]
Dellus Anglorum in Gallia legatus, 14
Demetrius ex pirata præfectus,
Demetrius obsessor vrbium, Macedoniæ re[x] quare à suis regno pulsus, 715. eiusdem sententia de fortunæ varietate, 57
Demetrius Poliorcetis bellum Atheniensium gratia quare susceptum, 31
Demetrii Phalerei disciplina Ptolomæo tradita, qui libri regibus legendi, 1053 (30
Demetrii Istriæ & Croatiæ regis designatio
Demiurgi & Prætores Achæorum, 117. Achæorum Senatus primates, 38
Democratia quæ dicatur, 272. & 273. Monarchiæ contraria, ibid. eius constituendæ ratio, 290. contra eam argumenta, vide Popularis status.
Democriti mulctatio, 30
Demosthenis locus restitutus ratione talentorum à Pericle relictorum in ærario Atheniensium, 1049. eius & Æschinis controuersia, 410. *quod Demosthenes aurea corona donatus esset, vnde eius oratio pro Corona* Eius Orationis aduersus Leptinem argumentum, 150. Eiusdem Demosth. loca de *abrogatione legum*, ibid. eius rogatio de *incolis & libertis in albo ciuium censendis, & causa* 74. & 361
Denarii Romanorum ratio. vide Grossus.
Denegare petentibus an inhonestum, 86[7]
Deuotiones filiorum, an eos à patria potestate liberent, 521
Deuotorum ius, ibid.
Deus voluntatem hominibus omni necessitate solutam indidit; sed ipsi à recto naturæ cursu deflexerunt, 53. quare parem sibi efficere non posse dicatur, 154. acerbiorẽ de principibus delinquentibus, quã de reliquis quæstionibus exercet, ex Salomone, 152. an suis promissis teneatur, 157
Dictator qui & eius auctoritas, 427. & seq. à quo dici solitus, 125. Rom. tanquam cõmissarius seu curator Reipub. ibi. eius nomẽ quare Romanis odiosum, 312. ius, 279. potestas qualis, 124. & seq. auctoritas, 112
Dictatura *extra* nuncupata, & quæ eius tẽpora, 408. eius nomen sublatum Pompeii singulari consulatu, 126. imperium apud Rom quare breue fuerit, 59
Didaci Aragonensis Prætura, 132. peculatus rei apud Genuates, fugitiui liberatio, 509. & seq.

Dierum

Dierum constitutio diuina, 11
Diffidentiæ inter optimates exempla, 887
Dignitatis gradus inter socios & fœderatos, 225. Dignitas quæ dicatur, 443. eius varium ius, ibid. an tantum magistratibus tribuatur, 427
* Dignitas muneribus non personis metienda, 551. à militia seiuncta, 547
* Dignitas aut ex virtute aut ex nobilitate pendet, 1101
* Dignitatem prouinciarum annua successione reparari cur voluerit antiquitas, 679
Dignitatis prærogatiua inter princ pes & inter Heluetiorum ciuitates, 225. inter Reges Francorum & Hispanorum, 227. & 2. seqq. inter eiusdem imperii magistratus, 500. & seq. passim. (225
Dignitatū gradus inter socios ac fœderatos,
Dignitatum ratio quæ, 551. in Dignitatibus variorum ordinum Aristotelica inuersio, 555. & seq.
Dignitatum vox honorum loco quomodo successerit, 866
Diluuii tempora, 633
Dimensionum geometricarum diuersa ratio ex Euclide, 649. & seq. passim.
Dionysii maioris tyrannis, 311. & 587. eius prudētia in beneficiorum tributione, 866
Dionysii iunioris dissimulatio, 709. tyrannidis exitus, 583
Dionis cædis & interitus causa, 1120
Diogenis dictū in Dionysium iuniorem, 333
Diplomata an leges efficiant, 408
Diplomatum regiorum varietas, 407. eorum aut rescriptorum vis, 449
Discordia magistratuum quomodo reipubl. vtilis dicatur, vide Magistratuum.
Discordiæ incommoda, 602
* Discordiæ ciuiles sequuntur Rerumpubl. conuersiones, 607. & id genus exempla, ibid. passim. Earundem ac bellorum ciuilium occasio ex *Meo* & *Tuo*, 17. eas seminantibus nihil pernitiosius & detestabilius, 761
Dissidiorum causæ, 1097
Dissimulare principem quæ oporteat, vel potius vitare, 709
Disciplina recta quantum possit ad hominum mores immutandos, 810
Disciplina militaris à domestica longe dissidens, 400. eius laudes, vide Militaris.
Disciplinæ, legum, morum, institutorum finis, 12
Disciplinæ vnde manarint, 305
Ditissimorum exempla, 1072 & 1076. pass.
Diuina lex harmonicam obseruare videtur proportionem, 1207. passi m.
Docti an imperiti in Senatu censendi, 375
* Doctrina ex obscuro nobilem efficit, 554
* de Dolo actio aduersus Consulares nulla plebeiis danda, 1191
Domanium forense, quod genus vectigalis, vide Portoria.
Dombari principatus cuius iuris, 199
* Domesticum imperium omnium virtutum quibus Respub. florere debet, fundamentum firmissimum, 35. & seq.
* Domicilium mutare, non tamen patriam repudiare licet, 92
Dominandi iusta lex quæ, 301. dominatio fœminarum & puerorum quam reipubl damnosa, vide Fœminarum. Gallis quam periculosa, 1110. serui intolerabilis, 1127.
* qui Dominatu alterius non tenetur, ab eo iudicari aut proscribi non potest, 195.
Dominatus quis dicatur, 295. fuit prima monarchia, ibid. & 358. quomodo à tyrannide differat, 255. & seq.
Domini in vasallum ius, 105. domini nulli apud Turcas præter Calipham, 222
Dominii & imperii mutatio, 302
* Domino in seruum fugitiuum perpetua manus iniecto est, 192. 193. & seq.
* Dominorum imperia quam Regum certiora, 302. eorum in subditos etiam principes potestas, 101
Domitia rogatio quæ, 359
Domitianus cur laudatus, 320. eius crudelitas, 850. quare Epaphroditum Nationis libertum supplicio affecerit, 337
in Donando quæ leges constituantur, seu quæ considerari debeant, 867
* Donatio consummata non capit conditiones, 128. & 129. quæ proprie, 130. rei eiusdem pluribus facta quam pernitiosa, 869
Donationum seu largitionum principum ius varium, & quantum reipublicæ damnosæ eiusmodi effusiones potissimum in Gallia, 867. passim. donationum principalium exempla varia, 1009 passim.
Donorum seu largitionum vis in expugnationibus & conquisitionibus, 1013. & seq.
Doria Genuensem rempubl. vt constituerit, 342
Dotis constitutio diuina quæ, 822. in dotem vxoris quod sit ius marito, vide Mariti.

Dotis Caroli IX. sororibus dictæ summa, quare minor quam dotis filiarum Caroli, 1030
Dotum ratio habenda in Rebuspubl. vt in eis modus adhibeatur, 835. cum 3.seqq. vbi variis gentium in eis mores.
Drachmę Atticę & Denarii differentia, 1068. Græcorum ratio, vide Glossus.
Druidæ apud Gallos quantæ auctoritatis, 116. eorum ius apud veteres Gallos, 993. & 1187. religio, 796
Drusi Tribuni pleb. respōsum notabile, 981. eiusdem in Philippum consulem auctoritas, 280
Ducibus an arbitrio suo pacem aut fœdus ferire liceat, 247
Duarchia quæ, 292. Duumuiratus idem, sub Aristocratiæ forma comprehenditur, ibid. item sub Oligarchia, 575
*Dubitatio iniustitiæ opinionem affert, 753
Ducati numi antiquitas, 1074. vbi confertur cum Angelico Anglorum, medino Africano, & solido Constantini, ibid.
Ducæ Constantinopeleos Imperatoris libelli de natura hominum, 705
*Ducibus in bello sicut multa non sunt aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda, 459
Ducis vocabulo quis intelligendus, 423
Ducum exercitus ius, 474
Ducum Francorum olim potestas precaria, postea perpetua, 473
Ducum Armoricorum & Burgundiorum defectio à regibus Gallorum, 255
Ducum Britanniæ Armoricæ disputatio de fide præstanda Francorum regibus, 174
Duelli institutum seu origo vide Monomachiæ.
Duilia lex, libertatis Romanæ fundamentum, 250
Dupli pœna quomodo introducta, & an legibus permissa, 1040. & seq.
Durandi prouinciæ & Septimaniæ ad regem legati mandata, 1061
Duumuiratus qui, vide Duarchia. eius muneris imperium difficile conseruatu, 292. vbi de eodem præclara sententia, Duumuiri an inter magistratus censendi, & eorum auctoritas, 428. eorum ius, 500
Dux qui, 242. & eius ius, ibid.

E.

EBrietas vbi laudata, 393. eius consuetudo turpissima, Alexandri magni rerum gestarum decus fœdauit, 709. exemplum notabile in Alexandri magni compotores, ibid.
Ecclesiasticorum ordo [illegible]iorum detrimento quomodo opibus & potentia auctus, 828. & 830
Ecclesiasti[ci] an prædia, res ve immobiles acquirere possint, 829 Sacerdotes an testamen[to] stipulari possunt, aut iis testes adhiberi, ibid. eorum statum labefactandi occasio, 831
Ecclesiasticorum ordinum, vt Episcoporum, Archiepiscoporum & aliorum census siue numerus in Gallia qualis, 830. Bonorum eorundem census seu annui reditus, ibid.
Ecelini Tyranni cædes, 586
Eccum vox, qua Caligula ad *Æquum* alludebat, 730
Edegnarus qui in Sultanorum dominatione 249. & 488
Edictum quid, 479. Peremtorium, vide Peremtorium.
Edicta quæ dicantur, 236. edictorum magistratuum ius, 480. iis clausula, *Quia sic nobis placuit*, cui subiiciatur 134. alia clausula solita adhiberi, 150. à legibus quid differant, 236. qui teneantur, ibid. eorum vis, ibid.
Edictorum duorum principis de eadem re, vtrum sequendum, 459
Eduardi IV. Anglorum regis victoriæ, 892. eiusdem beneficium in Britannos.
Educationis rectæ & prauæ exemplum, & quantum possit ad homines conformandos aut corrumpendos: quid item inde Reipubl. vtilitatis aut damni inferatur, 811
Electorum imperii Germanici initia, vide Germanici.
*Eleemosyna diuitiarum omnium munimentum firmissimum, 1047
Elephantiasis seu lepra vnde, 794. & inter hæc quæ differentia, ibid.
Elephas bestiarum sapientissimus, vide Bestiarum.
Elizabethæ Angliæ reginæ ius in Lenoxium Comitem qui Scotiæ Reginam duxit, 101
Eloquentiæ vtilitas siue damnum, 766
Eluuiones & incendia vicissim fieri quomodo dixerit Plato, 638
Emancipatio olim liberis erat magnum beneficium, 37. ea sola vere liberantur filii à patria potestate, 521. eius mercatura turpis

pis inter patres & liberos, 39. emancipationes inutiles apud Gallos, 40
Emanuelis regis Lusitaniæ animositas & victoriæ, 223
Emplastrum repetundarum & cæterorum peccatorum, 673
Emtorem magistratuum quomodo spoliare liceat, 680
Epaminondæ & Pelopidæ capitis damnatio, 681
Ephesiorum lex in fauorem seruorum, 57
Ephororum numerus & auctoritas apud Lacedæmonios, 276 & 277. creatio, 278
Ephori cuiusdam apud Lacedæmonios lex de hereditatibus filiis relinquendis, 44. *fuerunt autem Ephori apud Lacedæmonios, vt Tribuni pleb. apud Romanos: Inspectoresque ea vox significat.*
Epidaurii qui, 347
Epirotarum regis iusiurandum, 137. eiusque minima potestas, 136
τεσκυθίζειν Athenæi prouerb. i. *Scytham agere, seu Scythico more bibere,* 779
Episcopi, an maiorum Pontificum & Archiepiscoporum legatis seu officialibus parere teneantur, 500. eorum & aliorum Ecclesiasticorum numerus in Gallia quantus, vide Ecclesiasticorum.
Equestris ordo qui apud Rom. 548. vbi & de eiusdem ordinis iure agitur, vide & 552. & 568. eiusdem dignitatis ratio & abusus apud Gallos, 855. item D. Georgii ordinis institutio apud Anglos, & aliorum diuersæ institutiones ac varia insignia, 856. & seq. vbi de horum collegiorum vario iure agitur,
Equi Æsopici fabula, vide Æsopici.
Equi hinnitus sors Persarum, 1138
Equitis Asinarii in orando vis, 765
Equitum magistri creatio, 1137
ἐνεχυρασμοῦ seu oppignorationis ius aduersus peregrinos, 100
Eremita Rex inuitus creatus à Tripolitanis, 577
Eripiendi sceleratos è morte qui mos, & quæ mala inde, 261
Error multitudinis non sequendus, 760. quomodo ius facere dicatur 269. eius specie quod prætenditur, vbi scientia peccatur, scelus est, 267. ex eo, seu communi opinione, ius sæpe constituitur, 849
Essæi reges apud Hebræos vitæ integræ, 341
Eteoclis prudentia in animaduertenda coniuratione multorum suorum, qui in Chium insulam coniurarant, 735
Euersionum & interitus populorum atque vrbium varia exempla, 613. passim & 616
Eumenes quare pileatus Romam venerit 81. eius tetporium Antigono Asiæ regi, 224
Euripidis sententiæ de nobilitate, 563 565. & 566. eiusdem alæ aureæ, 854
Exactio Christianorum in Iudæos ob religionem, 547
* Execratio paterna morte acerbior, 32
Exsecutio in quibus præcedere debeat rescriptum, 517
de Exsecutione iudicati in alieno imperio, 518. & seq.
Exercitus socialis conscribendi ratio, 899. & passim 906. & seq. *vbi varia exempla eorũ, qui auxilii gratia accersiti, accersentes oppresserunt.*
de Exheredationibus filiorum, 43. & seq.
* Exitus aduersos metuere, potius sapientem oportet, quam sperare secundos, 404
Exilio damnare an Galliæ curiæ superiores possint, 502
Expensæ litium in Gallia, 1056
Exprobratio turpis in beneficiis tribuendis, 867
* Expressa nocent, vide Nocent. 502
Exuli data fides an seruanda, 942. & seq.
Exules vnius fœderatæ ciuitatis, an à sociis recipi possint, 955. & seq.
Exulum principum quorundam vltionis bella, 615. & seq.
Exulibus latronum necandorum causa datum præmium apud Rom. 41

F.

Fabii Maximi & M. Marcelli in imperio militari aduersus Annibalem collegarum contrarietas naturæ, quam Reipublicæ Romanæ vtilis, 699. censoris in seligendis libertinis Rom. ab ingenuis cautio, 371. *vnde & Maximus cognominatus.*
Fabii equitum magistri factum, 430
Fabii Maximi subtilitas in conseruanda repub. à seruorum manibus & potestate 74. quare *Maximus* dictus, ibid. eius cunctatio Reipub salutaris, 896
Fabii Gurgitis consulis Rom. exemplum de patria potestate liberati, 43
Fabiæ gentis Romanæ cædes, 628
Facilitatis regiæ pericula, 330
Facinus à pluribus commissum, quomodo puniendum, 537

Falerii Ducis Veneti supplicium, 283
Falsi pœna varia, vide Pœna.
Famæ bonæ cingulo aureo præualentis, prouerbium vnde desumtum, 853
Familia, seminarium Rerumpubl. 12. an sine Republ. constare possit, item an familiæ pater summum in suos imperium exercere possit, 71. 75. in eadem plures dominos esse non oportet, 23
in Familia definienda quot personæ, 14
Familiari iure à proauis constituto posteri an obligentur, 21
* Familiarum priuatis pactis iuri publico nõ derogandum, 21
Familiarum perturbatio ratione fœminarum, 1156
* Familia bene ac prudenter instituta, vera est ciuitatis imago, 13. contra, Familiæ si suis officiis non contineantur, ciuitatum & Rerumpub. status corruit, 13
Familia reipubl. imago, 1116
Familiæ interdum maior quam Respub. 15
* Familia ciuitatis imago, 1097
Familiæ & Reipub. differentia, 522
Familiæ nomen vnde, 14
Familiæ vera gubernatio quid præstet, 19
Familiæ definitio, 12. 18
Familiæ nomine quid intelligatur, vide Seruorum.
Familiæ & ciuitatis collatio, 75
* Familiarum ac bonorum cuiusque conseruatio cum Reipublicæ cura ac tutela coniuncta, 19
Fatum an sit, & quid esse dicatur, 613
Fatales dies qui dicti, 515. *vbi notatur error seu abusus huius vocabuli* fatalis numerus, vide Numeri.
Fauorini sententia de febre quartana, 753
Federicus, vide Fredericus.
Felices ciues qui, 5
Felicitatis & calamitatis in singulis hominibus gradus diuersi, 11. in Rebuspub. 12
Felinus I. V. doctor probatissimus, 443
Ferdinandi Rom. regis fœdus cum Archiepiscopo Salisburgensi, 122
Feritas ac barbaries vnde profecta, 782
Ferraria quem supremum agnoscat, 192. eius Dux primus, ibid.
Ferruminatio numismatum, 1081
Fessurum & Mauritaniæ principis prudentia in coniungendis duabus vrbibus proximis quidem, sed tamen inimicissimis, 617. eius crudele periurium in fratrem, 953
Festi loca restituta, in voce *Ouis*, 440. item de sanctione legis, in verbo *Peculatus*, 441. error in verbo *Ipsit*, 407
Feciale ius vnde dictum, & quale, 904. eius iuris pœna legatos violantibus imposita, vide Legatos.
Feuda quæ verissima dicta, 309. dignitatis appellatione venientia, partitionem non admittunt 1150. eorum introductio, 308. & seq. iura an ad fœminas peruenire possint, 1166. ea distrahere, vbi non licitum, vide Prædia. Iuris eorum origo, 106. cum de eorum legibus quæritur, seruientis, non dominantis prædii mores ac leges intueri oportet, 309. nobilium & ignobilium origo, 561. eorum iura ab Italia in vniuersam Europam, 177. Ratio Francorum & aliorum moribus, 565. Iura hodierna nulla fuere Augusti Imperat. Romani tempore, 308
Feudum quid, & vnde dictum, 168. eiusdem duorum dominorum altero peccante, quod ius, 512. & seq. commissum quomodo non alienetur extra familiam, etiam cliente damnato, sed liberis aut propinquis relinquatur, idq; Gallorum & Germanorum moribus, 845. & seq.
Feudum amittit fratricida, vide Fratrem. Quantumcunque sit à Principe alteri dono datum aut venditum, non propterea cohærentem iurisdictionem vendidisse aut proscripsisse dicendum, 513
Feudalium possessione fœminæ in Germania arcentur, 309. contra in Lotharingia, ibid. Germanorum mores in eorum iure, vide Germanorum.
Feudale ius quam diuersum à patronatus & clientari, 106
Feudatario iure vasallis dominos eiurare licet, si qua illis iniuria inferatur, 955
* Fictio iuris, veritate potior esse non potest in alterius detrimentum, 1147
Fides semel data à cliente, acceptaque à patrono, nulla temporum infinitate præscribi potest, 175. an data omnibus seruari debeat ex Machiauello, 941. peregrinis principibus data à principe in paciscendo cum subditis de conseruatione eorum, an rupta, peregrini principis vltionem iure reposcant, 945. 954. à sociis deseritur interdum potentiorum metu, 938. violandæ occasiones ex rebus leuissimis quæsitæ, 947. & passim. à subditis Principis

pis procuratorum ministerio præstari nequit, 704. eius religio vbi nulla habenda censeatur, 928. à priuato aduersario data, nec eidem seruata, obstante iure publico, violata non dicetur, 943
Fides hosti data an seruanda, 930. & seqq. *vbi Romanorum & aliorum varia exempla.* an infideli seruanda, 935. 936. exulibus aut latronibus data, an seruanda, 943. & seq. Iustitiæ fundamentum, quæ exceptis turpibus pactis in omnibus inuiolabilis seruanda 929. contra, in quibus iure ciuili à iureiurando præstito non teneatur, ibid. vide & 854 partibus duabus diffidentibus an seruari possit. 935
* Fides sceleratæ consensionis amicitiæ nomen respuit. 4. In ea data quæ obseruari debeant, 948. eius necessitas inter homines, 822
* Fœdifragis nulla fides debetur, 935. & 936
in Fidem & in fœdus alicuius venire, quam differant, 905
Fidelitas quibus permittenda ex Caroli Magni cautione, 383
Fidelitas Italorum moribus quæ, 943
Fidelitatis & perfidiæ humor contrarius, vide Humorum.
Fidelitatis obsequium personale, 20. nec procuratorio nomine præstari potest, 20
Fidelitatis actus legitimus indiuiduus, 184
Fideicommissorum ius ratione substitutorum filiorum inuicem, an ii primogenitorum fratrum nepotibus præferantur, vide Substitutionis ratio. Introductio fauore fœminarum, & eorum ius, 837
Fideiussionis prohibendæ ratio Salomonis, 763
* Fiduciam quæ hodie à vasallis exigitur, veteres Persæ & Romani ignorarunt, quibus tributi exigendi vsus fuit, 223
Formula regis Aragoniæ, 180
Fiduciarium ius vnde deductum, 168. apud Turcas vsitatum, ibid.
Fiduciarii & vasalli magistratuum aut iudicum creandorum an ius habeant, 247. à vectigalibus immunes, 168. Reges, an reges appellandi, 226
* Fiducia alterius qui tenentur, maiestatis iura habere dici non possunt, 224
Figurarum Geometricarum dispositio, vide Geometricarum.
* Filius ab educatione parentum excusatur, si nullam ab iis artem didicit, 30
Filius patri vim inferenti obsistere, aut illatam iniuriam propulsare, an iure posit, 40
* Filiusfamilias aut seruus etiam in vxores potestatem non habent, 23
* Filii à patre sine ipsorum consensu emancipari nequeunt, 39
* Filiifamilias vxor in soceri, non in mariti potestatem cadit, 23
Filii an nepotibus, aut nepotes illis. & quomodo præferantur, 1146 & passim
Filio parentem sceleratum an occidere liceat, 342
Filios ter vendere patribus lege XII. Tabul. permissum, 34
Filiæ ac sorores Regis Galliarum dum collocantur ac nubunt, nihil præter pecuniam de regalibus Francorum prædiis delibare possunt, 129 & seq.
Filiafamilias à patre non emancipata, etsi domum paternum deserat, vt maritum sequatur non in mariti, sed patris potestatem venit, 23. contra legem diuinam & probatos mores. Maritus vxoris vota probare aut prohibere potest, 24
* Finis in omni negotio considerandus, 1
inter Fiscalia iura summæ maiestatis quæ competant, 433
Fiscalibus pœnis creditores iure priores anteferri oportet, 153
Fiscales tres apud Gallos quare constituantur, 700
Fisci & ærarii differentia, vide Ærarii. Fisco quare adiudicentur bona damnatorum, vide Damnatorum.
Fiscum habere an etiam priuato Principi liceat, 268
Fiscus principis & reipublicæ differunt, 268
Flaccus sacri auri expilator, 757
Flaminii Senatoris Romani crudelitas in seruos, 56
Flandria & Artesia, quando liberatæ à fiducia debita Gallis, 183
Flauii libertini ædilitas, 853
Flaminii constitutio in dispositione ciuitatum Thessaliæ, 352
Florentiæ tyrannus Alexander Medices, vide supra. Eiusdem Reipubl. status qualis, 274. & seq. Ius populi & magistratus, 247
Florentinorum status cuius ditionis, 227
Florentini imperii Germanici vasalli, 194. quare Vexilliferos inuisos habuerint, 322

Florentini & Neapolitani Venetos & Insubrios ingenii acumine quare in priuatis rebus rationibusque vincant, in publicis tamen vincantur, 804. eorum Status inconstantis incommoda, 693.805. & 1096. Oligarchiæ in popularem statum conuersio, 605 in Medicos seditio plebis, ibid. eorum clementia in Pisanos, 539. quam eis vtile imperium Laurentii Medices, 1094. variæ cædes. 479. bellorum ciuilium origo inter optimates, 612. Ordinum in eiusdem Reipublicæ pristino statu dignitatis prærogatiua, 562. mos in creandis magistratibus, seu tempus præfinitum in mutandis, 419. popularis status potestas, 257. ciuium quorundam rogatio, vt inter peregrinos censerentur, 104. deliberatio in decernendo statu, siue populari, siue optimatum, aut id genus alio, 767. Dux quando perpetuus constitutus, 693. Ducis ærarium, 1011

Floridus campus Romæ vnde dictus, vide Campus.

Fœdera periculosa, 909. an sempiterna ferienda, & an tutius sit cum principe, aut cum populo inire, 1115. ea seu societates quomodo ad posteros transferri possint, 961. Salis qualia ab Hebræis dicerentur, 961. Scotorum cum Francis, 963

Fœderis pangendi ius, 246. Galliarum Regum & Anglorum, 177. & seq. eorum quæ inter principes panguntur, clausula communis qua cauetur, ne alii aliorum ciuiū patrocinia suscipiant, 954. & seq.

Fœderatorum iura communia quæ, 905. genera duo, ibid. eorum communia quæ, 318

in Fœderibus principum cum subditis quæ cautiones adhibendæ, 952. & seqq. id genus exempla, quibus varia proferuntur periuria. Inter principes pactorum clausula generalis ratione ciuium, 91

Fœdus quod, & eius genera varia, 904. & fol. seqq. clientare quam periculosum, & huius quæ cautiones, 914. inter Francos & Hispanos, 962. contra Francos, 927. nullum stabile, nulla fide societas inter Principes contrahi potest, si victores victis legem dederunt, 929. Romanorum cum Æolis imparibus aut certe iniquis conditionibus, 917. cum Macedonibus quos postea omnino subegerunt, 917

in ius & in fidem alicuius venire quæ differentia, vide in Fidem.

Fœderis & sponsionis differentia, 931

Fœderis Heluetici cum Rege Galliæ renouatio, 373. eius neutralis vis, 109

Fœderum siue societatum cautiones, 125. & passim seq. vbi varia genera. Fœderum siue societatum in perniciem quorundam factarum exempla, vide *Societatis repentinæ.* Clientarium cautiones, 909. varia genera, vide 102

Fœdifragis fides non tenetur, 930. & 937

Fœmina nobilis ignobili nupta nobilitatem amittit, 30

Fœmina indomitum animal, 835

Fœmina pro cupiditate apud Theologos, 22. eius natura, 835. & 837. ius successorum ratione imperiorū abrogatum, 540. tempora periculosa, 658. furti conuicti pœna grauis apud Venetos, vide *Venetorū.*

Fœminarum quatuor eiusdem nominis quę ad Gynæcocratiam aditum sibi fecerunt, exemplum, 1159. earum & puerorum dominatio quam Reipubl. damnosa, 836. passim, 1109. vide & in voce Dominatus. Earum pœnæ quare leuiores quam virorum, vide Pœna. Ius ex lege Voconia, vide Voconia. Imperia quam damnosa, 1154. ab omnibus officiis ciuilibus ac muneribus publicis arcendarum, ibid. Multitudo quam masculorum quare vbique maior, & id genus exempla, 836. & 975.976. exclusio à possessione prædiorum exstantibus masculis non solum fratribus, sed & aliis parentibus eiusdem familiæ, 841. peruersitatis & crudelitatis exempla, 845. 1156. passim. quare in prædiis iure diuino succedere non potuerint exstantibus masculis, 835. & 836. quando maribus in hæreditatibus factæ æquales, 835. in perpetua patrum maritorum aut proximorum tutela, 29

Fœminæ à muneribus & honoribus publicis quare arcendæ, 580

Fœminas quare censeri mos non fuerit, 975

Fœminis an adoptare licitum, vide Adoptare.

Fœneratoris pœna grauior quam furis apud veteres, 825

Fœneratoris calliditas ratione vsurarum, vide Italorum.

Fontenaii prœlii clades, vide Francorum.

Foresterii ratio in numeris, 641. & seq.

Fortio-

Fortiores hominum & animalium; vide Montani quare Germani aliis nationibus vide Germani.
Fortitudo Romanorum in aduersis. 1009.
Fortuna: ficta Gentilium Dea; à Theologis repudiata, 404. φῶς quid, 54
Franci patria potestate non subditi, 39. eorum mores ratione feudorum, 834. Regnum successorium deficiente legitima masculea prole an suffragiis popularibus debeat stabiliri. & eiusdem regni ius antiquum, 1134. & fol. seq. Regni tria firmissima fundamenta. 1148 eiusdem imperium nec ab Intestato, nec cessione transferri potest, 190. eorum Fœdus cum Hispanis, vide Fœdus. Conuentus sub Carolo VIII. adhuc minore, 140. cum Heluetiis 11?. eiusdem fœderis renouatio, 114. Reges à Pontificia & Imperatoria seruitute immunes, 1137. Heluetiorum fœdus quare tam religiose obseruent, 112. iidem Reges Ferrariensium Ducum patroni, 192. Romanæ ecclesiæ protectores, 227. Germanici imperii an fiduciarii, 203. immortales quomodo dicti, 1137. eorum aurei numi cum regali Hispanorum argenteo collati, 1068 Clades ingens, 635. Status imperii qualis, 285. Nobilium cædes Fontenaio Prælio, 612.
Francisci maioris Galliarum Regis honesta frugalitas & parcimonia, 1055. & seq. eiusdem florens imperium. 331. 332. 864. contra Henrici eiusdem filii imperium ruinosum, 864. eius clades Papiensis, 894. captiui propositum, 619.
Francofordiensium religionis varia genera, 547.
Franconia societas quæ, 122
*Fratrem occidens odio Domini feudum amittit. 961
Fratres vnde dicti. 523. fratrum in possessione prædiorum successio, 824. Regum prædia iure Gallico fisco vindicantur, nisi, quædam speciali munere tribuantur. vide Regum fratrum. Filiorum ius in bonis patrum; 1146. & seq. fratrum & sororum caritas vnde, 523
Fraus fraude & periurium periuriis an rependi possit, 938
Frederici II. Germanorum Imp. crudelitas in Mediolanos. 540. *Eius edictum in ius Applicationis seu *Aibinagii* Francorum in Beneficium peregrinorum, 97.
Federicus II. Alexandro IV. Pontifici misere se submittit, 217
*Fugitiuus seruus irato domino non restituendus, 364
Fulmina Iouis à Græcis quæ fingantur, & qua ratione; vide Manubiæ,
Fuluius de filio proditore supplicium ipsemet sumit. 37 469. eius multa quæ. 439.
*Fundamentis male iactis, nihil superstrui potest firmum aut stabile, 375.
Fumi venditoris supplicium imperante Alexandro Seuero, vide Aulicorum canum.
Furantium extra vrbes varia pœna, 1199
Fures seu Errantes. *Ægyptiorum* nomen profitentes, an vere Ægyptii, & vnde aduenia nt. 379
Fures quare Britonum more in crucem agātur. 1196. furis pœna apud veteres, 825. 1204. Variæ pœnæ, 120?. & seq.
Furiosorum curandorum modus Londini obseruatus, 790. in Africa frequentia vnde: vide in Africa,
*Furiosorum nullus consensus esse potest, 516.
*Furiosus à pœna excusatur, cum ipso furore plus satis torqueatur, 339
*Furti actio coniugibus non datur, 27. ratio Arithmetica ex Aristotele 1204. nocturni varia pœna, 1191. furantis fœminæ supplicium graue apud Venetos, vide Venetorum, 1 97
Furoris & insaniæ differentia, 789
*Furoris genus, hominum naturam & ingenium arguit. 788. *vbi & varia furoris g... a preferuntur,*
Furum varia genera & pœnæ, 12?2
Fuxxi laus ratione rei numariæ, 1?6?

G

Gabella vocis etymon, 1?34
Gabinii Tribuni pleb. periculum, 6?9
Gabinia lex in fauorem Pompeii, 418
Gaditanorum fœdus cum Romanis quod, 91.
Galaditarum cædes, 51?.
Galbæ cædes vita, 347. de eadem cæde locus Taciti 419. quare cum Pisone ab Othone trucidatus, 6?9
Galeatius I. Vicecomes Mediolanensium damnatus ab Imperatore, 233
Galeacii crudelitas in fratrem, 1?52
Galeacii Mediolanensis Ducis captiuitas, 192.
Galenii origo vnde, 781. eius sententia de

de natura hominum ab humoribus eorum proficiscente, 785
Gallicæ historiæ scriptores qui, 175. & seq.
Galli *barbari & libertatis studiosi* à Iuliano Imperat. vocati, 643. vbi morum mutatio; & vnde, fol seq. passim. Anglis consilio prudentiores, Hispanis minime, à quibus sæpius sunt decepti, 782. Legibus Rom. quatenus subiecti, 158. passim. Romanorum & Græcorum victores, 890. & seq. Potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æque ac in seruos habent, 35
Galliæ Ecclesiasticorum annui reditus. vide Ecclesiast.
Gallia litibus gaudens, 796. & 799. Musices studio addicta, 1113. vbi de Gallorum variis cantibus imperii Rom. vigesima pars, 898. eius regni diuisio, 51. 1148. Reges inaugurandi mos, & formula consecrationis, 1134. Pontificum asylum, 408. 925. eius quæ vrbes præcipuæ, 809. figura & magnitudo, 1038. parœciarum, vrbium & pagorum numerus ibid. Consilia varia, & eorum ius 393. cum 4. seqq. curiæ, 398. Imperii status firmissimus, 619. societas cum Heluetiis, 899. lex dotium lata à Carolo, IX. Galliarum rege abrogata ab Henrico, II. 818
Galliæ Regum Caritas in pauperes. vide Caritatis. Bellorum ciuilium causa, 618. 741
Galliarum imperium Cæsari quam frugiferum, 601. Imperii fundamentum præcipuum in eiusdem conseruatione, 668
Galliæ regni incolæ propinqui peregrinorum hæreditates potius adipiscuntur quã proximiores qui extra Galliæ fines domicilium habent, 99. Ciuium iura peregrini quomodo consequantur, 94. eiusdem regni vbertas, 1020
Galliæ reges an iure suffragiorum electi, & Rhemensium Archiepiscoporum ius in eorum conseruandorum more vnde profectum, 1136. & pass. Regum defunctorum sepeliendi mos, 1137
Gallorum leges optimæ de largitionibus principum, item de ratione ærarii, 1154. passim. Legibus & aliis Iurisconsult. sententiis adoptare an permissum: & quid adoptiuis relinquere liceat, 48. Eorum Leuitas à Cæsare, Tacito, Trebellio & aliis exprobrata. an vere leuitas cẽsenda, 812. eorum laudes, 812. passim. & fol. sequent. de factionibus eorum locus Cæsaris; vide Cæsaris. Nobilium quorumdam liberi, qui vt parentum imperia ac potestates retinerent, interdictis agere non dubitarunt, 680. Papiensis fuga, 872. Priui egia Rom. Tiberius minuit. 83. *Gallorum intellige qui ciuitatum Roman. consecuti fuerant:* eorum fœdus cum Romanis. 91. cum Heluetiis hodie, ibidem, Historia de capillorum tonsura rege Francisco maiore ob vulnus acceptum detonso, 710. eorundem primi Reges, non nisi Calend. Maii sese populo conspiciendos proponebant, 714.
Gallorum natura, Hispanorum contraria, 783. ex Gallis & Hispanis natorum temperies, 784. Eorum mores & studia, 812. & 813. Eiusdem naturæ celeritas quantum nocuerit illis, 783. vnde proficiscatur celeritas illa ibid.
Gallorum populi liberi qui Romanis socii, & eorum in Republ. Rom. ius quod, 82. eorum Magistratus olim annui, iam vero perpetui, 677. *vnde plurima incommoda.* in Vectigalibus quæ ratio, 1019. & seq. veterum fœdera & iura varia. 116. Seruorum variæ manumissiones, 63. Regum in subditos quæ beneficia, quibus suorum animos & voluntates maxime retinent, 722. Cædis à Neapolitanis commissæ causa, 1162. Item à Belgis 1163. eorum olim in Sacrificandis hominib. consuetudo; vide Amorræorum.
Gallus Romanorum proconsul apud Græcos, 117.
Gembacurtius summam in Pisanos vt adeptus potestatem, 193
Gandauensium damnatio & supplicium, 470. Magnanimitas & victoriæ cum in Niuernensium Comitem tũ in plures Flãdriæ vrbes, 540
Gaogorum regum origo, 73
Galasii Pontificis auctoritas apud plerosque qualis habeatur, 204
Gemellorum ratione quæ prærogatiua imperii successorii; vide Primogeniti masculi. Triegminis quæ beneficia apud Rom. concedebantur. 868
Geneuæ Syndicus aut Senator nemo, nisi ciuis natus, 76. *apud Heluetios & Germanos idem receptum,* 396
Geneuatum fines qui, 396. eorum cum Bernatib. fœdus, clientelare primum, deinde æquum, 914. hoc munus annale, 422. iidẽ

Fran-

Francorum & Heluetiorũ fœderib excepti, 108. Censores qui & eorũ munus, 973. libertas, item fœdus cum Bernatibus quando initum & renouatum, 108. *Hoc demum anno, 1584. renouatum & cum Tigurinis initum.* Mos ratione Magistratuum aut consiliariorum substituendorum, 300. 1108. eorũ laudatus status, cum ratione Optimatum, tum potissimum Censuræ, 1108. eiusdem status comparatio cum Genuensi & Veneto, 353 passim.

Gentes variæ á quibus Romanorum imperium distractum est, 778

Gentium iuri nullæ virtutes præferēdæ, 1141

Gentiles qui apud veteres, 555

Gentil homme vocabulum Gal vnde, 555

Genucii prærogatiua in adipiscendo consulatu Rom. 559

Genuenses cuius iuris, 194. eorum Reipubl. status 365 1105. dispositio & comparatio cum Republ. Geneuatum. 352. eorum Senatus perpetuus. 413. Mos in suffragiis ferendis, 401. Iis quare facris interdictum, 1043.

Geometrica proportio quæ, 1170

Geometrica proportione an bene constituatur Resp vide Respub. *ibi refertur Platonis sententia, quæ tamen in operibus eius non exstat.*

Geometricæ & Arithmeticæ leges regendæ ciuitatis quam contrariæ, 1176. & seq.

Geometrica regendæ ciuitatis forma quæ, 1175. in tribuendis honoribus ratio, 1211

Geometricarum figurarum seu dimensionũ varia ratio, 647. & seq.

Georgiani collegii apud Genuenses diuitiæ vnde profectæ, 1041

Germani olim alea libertatem sibi mancipabant. 49 eorum natura quæ, 786 hi & Scythæ quare Australibus prọceriores & robustiores, 792. quare eorum liberi melius parentes referant quam reliquarum nationum, ibidem Horum Principes, Francorum regum Vasalli ligii, 185. Imperii status, vide Status. Horum Imperatores primum reges tantum dicti, 213. mores i *feudis*, 309. 1152. *in suffragiis ferendis.* 403. eorum Imperium an Monarchia censendum, 358. & passim. *qui eiusdem status hodiernus*, 361. Imperii conuersio ad Optimates. 610

Germanorum Principum aduersus Carolum V. Imperatorem bellum, 341. horũ reges quomodo creandorum Pontificum ius sibi vindicarint, 213. Rebuspubl 119 Principum numerus, 1138. hi quare Imperatores Peregrinos sibi sæpius constituerint, 119. 1127

Germanicum imperium, imperii Francorum prouincia. 227. *a quo parta, & quomodo ab eod. postea diuulsa,* ibi.

Germanici Imperii Electorum initia, 1133. Ecclesiasticorum pluralitas quam dānosa, 1103

Germanici Imperii Imperator, per se iura maiestatis non habet, 192. 193. & seq.

Germanorum variæ Aristocratiæ, 364

Germanorum ciuitates quæ ab Imperatoribus libertatem sibi vindicarunt, liberæ censendæ, 196. eorum Ius separatum in Gallia ratione prouinciæ seu regni Arelatensis. 220. Principum fœdus cum Henrico II. Rege Francorum aduersus Carolum V. Imperat. 122. Mos in abluendis infantibus primum natis flumine viuo, 781. quem morem etiam Ausonidum fuisse probatur loco Virgilii ex 9. Æneid. Eorum variæ Pensiones, 1013 Conciliorum ratio, 552. Religionum varietas. 815. & seq.

Germani à Venere aliis nationibus quare continentiores, 793

Germani & Scythæ quare aliis nationibus bibaciores, 701. horum Imperator quomodo Turcæ tributarius factus, 909. Reges qui nuncupati, 1131. ab Hispanorum tyrannide à Gallis liberati, 902. Imperatorum variæ cædes, 1130

Gerontocomia quando constituta, 61. *loca sci. curandis & alendis senibus*, l. 16. *Cod. d. sacros. Eccles.*

*Gestum nihil præclare aut laudabile videri debet, quod ab exitu pendeat 404

Gilthi Anglorum vox quid significet, 723

Gladii potestas quibus propria, 478. & seq. Acerbitas minor quam securis antiquæ, 1192. Ius apud Rom. quib. 484

Glarensium Heluetiorum postulatio ad Henricum Galliæ regem, de diuidendis ex æquo optimatum pensionibus. 377. hi & Abbaticellani, vtriusque religionis custodes, 114

*Gloria non in ipsius Principis celsitudine, sed in subditorum veneratione atque obedientia consistit, 284. hæc virtutis stimulus; vide in Republ. maius.

*Gloriæ inanis morbo laborantes, magnæ quam

quam bonæ famæ cupidiores sunt, 683.
γνώσιμος Græcis qui, 559.
Gonzaga Venetorum inimicus capitalis, quomodo factus amicus capitalis, 616.
· huius gentis origo & nobilitas vnde, 596.
Gonzala Pizarrus Americæ regionis Præses, à Carolo V. Imp. deficit; eiusque defectionis supplicium à Lagosco sumptum, 67.
Gostauus Suecorum imperium quomodo adeptus sit, 1125
Gothi Romanis legibus subditi, 158. horum perfidia, vide Ostrogotthorum. Mos *in creandis Senatoribus*, 471
Goueani sententia de *Magistratus definitione* vide Iurisconsultorum. Error de *gladio & securi*, 1192
Gradus prærogatiua inter Francorum & Hispanorum legatos. 228. & pass.
Græcarum & Rom. Rerumpubl. libertatis Popularis abusus, 377
Græcia artium humaniorum & liberalissimarum disciplinarum alumna, eiusque Respubl. 115
Græcorum & Persarum more, quæstoribus & Præfectis ærario quare virilia amputata, 1065. horum Imperator vltimus casu à Muhamede, 656
Græcorum perfidia: vide Perfidia.
Granuella Mediolani Ducis legatus, quare ab Imperatore Carolo V. captiuus detentus fuerit, 101
Grassatores qui, & eorum pœna, 1200
Gratiæ portus, à Francisco maiore constructus: & eius Priuilegis, 93
Gratidiani Tribuni pleb. Rom. edictum de victoriati pretio, 1064
Gratiani lex de pauperum filiis à Christianis educatis, 61
Grauitas & splendor habituum, in Principibus & Regibus quam requirantur, 728
Gregorius Turonum Pontifex, historiæ Gallicæ scriptor, 175
Grombachus ab Imperatore German. Ferdinando cum sociis proscriptus, 119.
Grossus Gallorum numus: eius diuersa ratio, & cum *drachma* Græcorum *denarioque* Romanorum collatio, 1068 stipendium diurnum peditis, ibid.
Gruchius Sigonio *de imperio* contrarius, 421
Gueldriæ Ducis iurisiurandi actus; vide Actus,
Guidrigium Italorum quid significet, 267
Guiccha, Francorum regis legatus apud Heluetios, 120
Guischardus Normanus, regnorum Siciliæ ac Neapolis subactor aduersus Græcos & Mauros, 206
Gulielmus Nothus Angliæ debellator, 310
Guzulanorum in Africa & Magnanorum imperii ratio; vide Imperii ratio.
Gymnasticæ artis vtilitatis, 801.938
Gymnasiarchæ quæ auctoritas, 437
Gynæcocratiæ (*hoc est imperii fœminarum*) incommoda. 1154. passim, & fol. seq. *vbi quæ regna ei dominatui fuerint obnoxia videre est.* vide Dominatus.

H

HAnnibal Romanam vrbem obsidet, 432
Hannonis Carthaginensium Imperat. coniurationi quomodo prospectū a Senatu, 715
Harmoniæ suauitas quæ, 17
Harmonica proportio quæ, 1170
Harmonia optima & gubernandi forma ibi. & 748. & seq. passim. Ratione *honorariorum iudicum, & salariorum opificum seu operariorum*, 1206. *Item ratione Mundi & partium eius.* 1218.
Harmonicæ Iustitiæ rationes in Reipubl. administratione populari, Optimatum, & regali, quantum vtiles, 1209. 1213. 1221.
Harmonicæ quæ leges, seu qui termini regēdæ ciuitatis, 1176
Harmostes Lacedæmoniorum potestas qualis. 124
Hasdrubalis Imperat. mors, 740
ex Hauardorum nobili Anglicana gente Thomas & Henricus populi comitiis capitis damnati, 142
Hæreditatem vnum ex liberis quem pater optasset, cernere voluit Plato, 833
Hæreditates aut legata Romanis relicta, 1010 & seq. passim. Legibus quam testamentis deferri præstabilius, 44
*hæreditatis expilatæ & furti coniugibus actio non datur: vide Coniugibus Maternæ filiis tributæ ius quando introductum, 38
Hæreditas eius nulla videtur, cuius bona adhuc viuo iure ademta fuerunt, 841
Hereditatum lex Iustiniani: vide Iustiniani.
in Hæreditatibus & legatis adipiscendis peregrino quot annorum spatium requirāt iurisc. 88. earum diuersa ratio, 1207
Hæredium agrum: vide Ager
Hebræorum prædictiones de Mundi exitu 633.

*Seruum

*Seruum Hebræum habere, nec Hebræorum legibus: nec Christianorum Christianum Iudæis licet, 65. contra, 66
Hedui Romanorum socii, fœdere coniuncti: quod ius in Repub. Rom. habuerunt, 82. 83. horum ius peculiare in Gallia, 88. magistratuum ius, 317
Helenæ Russiorum reginæ crudelitas in Legatos Prutenorum regis, 967
Helfensteinii Baronis oratio pro Ferdinando rege Romanorum, 362
Helices stellæ vis in origine & incremento Rerumpub. ex Cardano, 622. Helices & Buræ euer sio: vide Buræ.
Heliogabali domestici quales: eius in eosdem beneficia: vnde eius vitæ miserandus sequutus exitus 863. & seq. eiusdem cum Pertinace comparatio, 3:2
Heluetiorum dissidiorum qui arbitri, 121
Heluetiorum extraordinariæ pensiones 1013 1015. 1067. fœdus honestius quod, 1013. Rhætorum Rerumpubl. origo & numerus, 582. Prætores qui 112. fœdus cum regibus Francorum, vide Francorum. Status origo, 603. firmitas 354. Popularis quam diuturnus & eius stabilitas. 283. 1095. 1099 dignitatis prærogatiua, 225. Rerumpubl. consilia varia. 396. 307. Numerus & conuentus variaque eorum fœderum 87. 111. & 112. 899. 914. fœderum eius ratione victoriarum, ibid. Cum Rege Galliæ fœdus renouatum, 373. quot Respub. 111. 114. Conuentus qui & quo loco, 113. varia religio ibidem. An vna & eadem ciuitas vel Respub. 111. 113. in eorum fœderibus cum aliis principibus quare expresse excipiatur imperium Germanicum, 120. Petulantia in nobiles, 1092. fœderis cum Francisco I. Galliarum rege iniquæ conditiones 947. cum Duce Allobrogum fœdus quando desiit, 110
Heluetiorum libertas ratione morum, 995. Libertatis origo. 872. passim. eorum & Italorum naturæ diuersitas & eorum status diuturnitas, 804. Ciuitates quot & earum iura, 90. aduersus Carolum Burgundionum Ducem belli causa, 613. Præfecturæ communes, 113
Heluetii cum Imperatoribus Germanorum fœdere iuncti, 120. montani qui, 376. horum status popularis, ibid. Pontificum Rom. contemtores. 96. cum Austriacis fœdere iuncti, 100. eiusdem fœderis exceptio quæ ibidem. An Germanico Imperio subditi. 120.
Heluetii quantum inter se differant legibus, moribus, religione & statu, 769. fœderis vis, 124. fœderis cum rege Francorum renouatio & exceptio, 121
Heluetii quando suæ ciuitatis iura Regibus Francorum dederint: vide Regib.
Heluetiis sociis ne societatem quidem, aut fœdus, aut amicitiam cum vllo principe contrahere licet, nisi conspirante omnium consensu, 113
Heluetica seditionis causa & conciliatio, 90
Heluetica nobilitatis cædes post Sembachiam cladem, 377
Henricus Augustus, Anglorum rex, inauguratus etiam viuente patre, 319
Henricus II. Francorũ rex. à Germanis principibus Dux electus aduersus Carolum V. Imp. Eiusdem cum iisdem fœdus, 122.
Henrici II. Galliarum regis prodigalitas, 1054. Debita, 1042. & seq. Clementia in Aquitanos rebellantes, 543. in Germanos, 1128.
Henrici, Francisci filii, Francorum regis imperium, 331
Henrici IV. Imper. cum Pontifice Gregorio bellum, 210
Henrici V. Germanorum Imp. clementia in Brixienses, 539.
Henrici V. Imp. remissio iuris eligendi Pontifices, 214
Henrici V. Anglorum & Francorum regis iusiurandum, 139
Henricus VIII. Angliæ & Hiberniæ rex à Põtifice Roman. deficiens, 205
Henricus Palatinus Comes, ante Imperium adeptum cum Philippo Valesio Francorũ rege societatem & fœdus contraxit, 119
Henrico, II. Andium Duci à fratre Carolo IX Francorum rege quanta potestas tributa, 128.
Henricus (*iam Galliarum rex*) Polonorum rex creatus, & quo iure. 611
Henricus VI. Anglorum rex à populi Comitiis damnatus, 142
Henricus Succorum rex, quare, regno exutus, 599
Heraclii lapidis vsus incognitus Archimedi, 605 aurificus hodie in vsu eod. 1066
Heracliti vulgaris disciplina, 646
Hercules Celtius quare caluus & senex ab antiquis pingi solitus, 764. Tyrannorum domi-

domitor. 954. eius deificatio, 336
Herile imperium tertia regendæ familiæ pars, 48
Herodis Iudæorum regis, Antipatri filii, & successorum eius, qualis fuit imperii exitus, 593
Herodis imperii initia placida exitus feroces 591.
Herodotus Græcus scriptor, de Reipub. statibus verissimus, 287. & 288 eius locus de vario dominatu, 312
Hesteræ locus de abrogatione legis, quam de interficiendis Iudæis tulerat Darius, 149
Hetruscorum cum Tarquinio Prisco Roma. rege societas, 301
Hiberi cuiusdam exemplum in exsecutione iudiciorum, 498
Hiberniæ regnum quando in fiduciam Pontificum Roman. transierit, 212
Hiero Siciliæ regnum virtute adeptus, 593.
nepos eius Hieronymus ob vitia id ipsũ cũ vita perdidit, ibid.
Hieronimi Lasci excogitata ratio exigendi tributi: vide Tributi.
Hieronymi Siciliæ tyranni exitus. 593
Hierosolymæ vrbis varia captiuitas, 756. eiusdem templum; vide Templum. Hierosolymitanorum equitum sacri ordinis magister, Pontificis Rom. fiduciarius 211.
Hierotimus Parthorum rex quot vxores & liberos habuerit, 14
Hilotæ, serui Lacedæmoniorum, 59
Hiphil vox Hebræa quid importet, 721
Hippodamus Milesiorum legislator, 563. eius prudentia in ferendis legibus de maritandis ordinibus 822
Hippocratis, Aristotelis & Galeni sententiarum conciliatio de Australibus populis, 773.
Hispanorum querelæ aduersus Henricum, II. Francorum regem, 261. eorum regalis argentei & numi aurei Francorum collatio; vide Francorum. in Seruos consuetudo. 68. Natura Gallorum naturæ contraria, 783. ex Gallis & Hispanis natorum temperies, 784, Calliditas in Gallis decipiendis, 783. Perfidia in Atabalippam regem Peruanum. 950
Hispaniarum regis studia ratione administrandi imperii, 1153. eiusdem regis & Angliæ reginæ connubii pactæ conditiones, 1161. imperium a Mauris & Arabibus occupatum, & quamdiu, 657. conuentus qui 94. legati apud Rhætos, ab iisdem peculatus damnati, 373
Hispaniarum rex á quibus & quomodo patronus asciscatur, 911
Hispani an Romanis legibus vtantur, 158. quando eædem leges in Hispaniæ introductæ. ibid. Peruana iuga superãtes, vi frigorum exstincti, 780. ingenio cæteris præstantes, 777. reges Pontificibus Roman. obsequentissimi, 96
Hispaniæ rex vasallus Pontificum Roman. 187. Vicarius Imperii, 194. eius Regni vrbes quot, & earum apud Roman. varium ius 58. Consilia, 395
Hispanus homo in Hispania natus & educatus, Galli tamen filius & in Galliam reuersus, à principe rescriptum impetrare an iure possit, vt iura ciuiũ consequatur, 95
in Hispanos ciues ius à Carthaginensibus sumtum, 91. & seq.
Histriones vnde dicti, & eorum origo, 987. id genus mimi quam Reipub. damnosi. 987
Hollatius à Vandalis belli gerendi causa dux creatus, 122
Homagium quid, 169
Humari Mahumeti legati stratagemata in colligendis copiis, 60
Homicidii pœnæ variæ & varia genera, vide Pœnæ. Sicariorum Principis pœna, 33. etiam sola cogitatio capitalis, ibid.
homicidiũ à patre in filio commissum, 42
homicidii in parentem pœna, 43
Homines imperandi aut parendi mutuis officiis continentur, 21
Hominis natura duplex, 9. eius facultates, 784.
Homo nouus veterib. qui dictus, 558
Hominum opinio ab externis diiudicat, 728
vita vnde sustentetur, 10
Honestas cum vtilitate naturæ coniuncta: vide Vtile. honesti & vtilis diuersa ratio, 154.
Honestatis seu Honoris præmia varia, 852
Honorii & Theodosii Imperatorum leges de iure liberorum omnibus concesso quam perniciosæ, 103
Honorarium ius 459
Honor publicus qui hab. 453
*Honoris & gloriæ maiestate de Repub. sublata, ciues in omne dedecus ac flagitiorum

rum fœditatem prorumpere necesse est, 854.
Honores dum indignis tribuuntur, gloria iacet ac sordescit, 853
in Honoribus tribuendis dignitatibusque & gradibus, Alexandri Seueri, item Solonis statutum seu mos laudabilis, 869. quæ vera in eis ratio habenda, ibidem. qui apud Rom. penes plebem, 1212. maximi & publici sine imperio, 45. diuturni populari statui contrarii, 1088
ad Honores qui promouendi & quæ in eo cautio adhibenda, 1215
Honoris templum vide Virtutis.
Honorum publicorum diuisio. 456. Romanorum præmia quæ 870. passim. Ea præmia quæ maiora, eo virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior extitura, 851. gradus qui ex Iustiniano, 437.
Honorum & dignitatum mercatura turpissima Rebuspubl. cum soli virtuti debeantur, 854 quæ inde incommoda, 861. 862. & 869, tribuendorum ratio Geometrica; vide Geometrica. Varia tum veterum, tum modernorum, 554. 838. horum seu magistratuum mercatura omnium sordidissima, 1017. quomodo facti venales in Gallia, & vnde manarit iste mos, ibid.
Honorum vocabulo apud Latinos quæ intelligantur, 674
Hoplotechnitæ, seu Armorum opifices; vide Oplotechn.
Horatia lex *de Magistratibus Sacrosanctis*. 492.
Horatius Cocles quo præmio affectus ob suum in Remp. beneficium, 867
Horoscopi Romæ vrbis explicatio; vide Romanæ; vbi passim. & fol. seq. varii explicantur Christi; vide Christi,
Hostes iusti qui 273 tot dñini quod serui, 68
Hostilii Ædilis vulneratio, 493.
Hostilii Regis Romani & Meti Albanorum Dictatoris discordiæ quomodo Reip. vtiles, 696
Hostium appellatione qui comprehendantur 119 à prædonib. & piratis quid differant, ibidem.
*Hostium metus, ciues in officio continet, 883. horum & prædonum ius diuersum, 2. deuictorum spoliorum, vel impositorum vectigalium, item mulctarum diuersa ratio, 1004. & 1096
Hugo Capetus regnum adeptus Caroli magni stirpe intermortua, 611
Humanæ naturę mirabili Dei artificium, 644
Humani generis diuisio. 521. & 522. primordia & propagatio, rapax & crudelis eiusdem prima natura, 522
Humani casus aduersi vnde proficiscantur, 878.
Humanitas seu vrbanitas vnde profecta, 781
Humaniores populi alii aliis qui dicantur, 770.
Humorum propria natura, 813
Hungariæ regnum à Turcis deuictum, 635. rex Ioannes à Sulimano Turcarum rege captus, 180
Hungarorum tumultus ratiōe imperii, 1162. regnum fiduciarium imper. Rom. 210
Hunni feudorum modum in Europam introduxerunt, 308

I

IAni templum apud Roman. clausum, 748
Ianotus historigraphus Venetorum, 282
Iasonis iurisc. fraus aduersus Triuulciū Galliarum ducem, 345
Icilia lex *de mulctis*, 275. *de auctoritate Tribunorum plebis.* 506
Iehus varia homicidia, 341
Iephthæ votum, 54
Iesaiæ prophetia de regibus cum Iudaicis tum Romanis. 686. *vbi & alia eiusdem & Hieremiæ referuntur.* eius regnum Iudaicum cum regno Romulo Romano comparatum, 654
Ignauia regnum quam pernitiosa subditis; vide regum
Ignobilis an censendus filius natus ante adeptam à patre nobilitatem, 1143
*Ignominia nullum maius supplicium inter homines censeri debet; vide Virtutis. Hac notati an honores adipisci possint, 992. eius & infamiæ differentia, 991. *vbi & quæ olim Ignominiæ purgatio fuerit videre licet.*
Illegitimi apud Athenienses qui. 44
Illustrium virorum in populari statu supplicia, 1091
Illyrici reges in principes suæ ditionis eodem iure vtebantur, quo Romani in tributarios, 223
Imberti Delphinatus principis liberatio seruorum, 63
Immunitates ciuium Romanorum variæ, 86
Imperandi ratio vbique necessaria, 1098. *vbi vias*

vide barbarorum quorundam imperia.
Imperandi publice qui ius habere dicatur, 476. ars optima, & quæ vera Imperatoris ratio in iudiciis ferendis, 721. imperare sibi condiscendum prius quam alteri. 22. æqualibus ex lege nemo potest, 141
Imperator an Imperii Germanici ditioni subiiciatur, 120
Imperator aut Prætor creatus in aliena ciuitate, statum Reip. alienæ non mutat, 119. Germanorum imperator eiusdem gentis nec peregrinus esse debet, 902. quomodo tributarius Turcæ, 224. primum qui proprie dictus Imperator, 433
Imperatores triginta vno & eodem tempore facti, 1129. vbi plures Romę, eorum prouinciæ maxime separatæ, 303. an suum munus alteri quam Pontifici Rom. concedere possint, 217. quibus Rom. sacris interdixerint, 215. & in margine his seruitus imposita à Pontificibus, 214. & 216.
Imperatoria ars quæ hominum societatem tuetur sub prudentia continetur, 799. eius potestatis & regiæ maiestatis differentia, 316
in Imperatoris electione, vbi domesticum ciues ferre nolūt, commodius procul Imperatorem accersere quam finitimum, & id genus exempla, 120
Imperatoris & imperii status ius diuersum, 122.
Imperatorum seu principum qui hæreditario iure ad imperium aut principatū perueniunt, & eorum qui constituuntur seu eligūtur, comparatio 592. horū varietas 316. eligendorum varia ratio 902. Romanorum potius à populo tributa, 431. Romanorum qui optimi ac sapientissimi, 47 hodiernorum potestas seu maiestas à Pontificibus diminuta. 217
Imperia extra ordinem apud Rom. tributa belli gerendi gratia, 271. 424. Peregrinorum quam periculosa; vide Peregrinorū, à mediis regionib. profecta, 777. potentissima quæ, 15. vbi libera & popularia, 805. iusta quæ, 368. prima, vi occupata sunt, 589
Imperialis auctoritas quæ in concedendis imperii iurib. 362 & 363
Imperii propria, 485. Germanici status, 283 eiusdem iura maiestatis habent non solum Principes Germanorum, sed ipsi quoque conuentus, 358. & 359. Potestas penes quos, 191
Imperii verbum quid complectatur, 503. eius instrumentum vide instrumentū, vicariorū ius, 259. & iurisdictiōis ius diuersum, 438
Imperii regalis vtilitates, incommoda, præstantia, & id genus, vide Monarchiæ.
Imperii variis à Senatu vel populo Romano bellorum gerendorum gratia tributi quæ vulgaris clausula, & eiusdem interpretatio, 433. laus quæ, 588. propagandi ratio Rebuspub. sæpius periculosa: contra, quæ suo propio imperio contentæ sunt, earum diuturnior stat9, 1121. publici genera, 300. diuisio mortuo Ludouico Francorum, Italorum, Germanorum & Hispanorum Imperatore, 208. & passim. seq. fol. Successorii prærogatiua; vide Successionis ius. Ius penes quos. 599. imperii eiusdem collegę, & magistratus pari potestate, se inuicem rogare non possunt. multo minus maius imperium habentes, 504
cum Imperio esse quid antiquis, 432
Imperio qui pares, an pares honore censendi. 511. *vbi plurium Magistratuum exempla.*
Imperii aut regni successorii stabiliendi aut, conseruandi modus, deficiente progenie; & id genus exempla. 1131. pass. & seq.
Imperiorum variorum tempora. 656. passim. Eorum quod præstabilius, & quod periculosius, 1120. 1121. successio hæreditaria quare periculosa, 592. æqualium pericula, 1127.
Imperium populare cur cæteris præstare dicatur. 1007. pluribus æq; tributum quam pernitiosum 1112. & fol. seq. Domesticum cum publico nihil commune habet, 1156
*ad Imperium ex humili aut obscuro loco prouectus, tyrannidem crudelius exercet, quam regali sanguine cretus 1126. *Imperium in Magistratibus, auctoritas in Senatu, potestas in plebe, maiestas in populo Rom. 137. imperium hodiernum Germanorum, Aristocraticum, 358. 363
Imperium habentium ius in exsequutione, 470. merum quod dicatur, 478
Imperium simul seruare paucos præstabilius quam perdere, 701
Imperitiæ aut errori ybi nullus detur locus: vide Erroris.
Impero & iubeo verborum vis. & quibus his vti liceat, 619
Impietas an superstitione tolerabilior, 759
*Impuberum aut furiosorum nullus consensus, 536

Inæqua-

Inæqualitatis bonorum causæ, 832
Incendiariorum pœna varia, 1190
Incendii domus æstimatio, vide Ædium.
* Incommodis duobus propositis, maius vitandum, 742
Incestuosi quantum abhorrendi, 42
Indi Sinarum populi, Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt, indicta capitali pœna, 100
Indiæ Occidentalis populorum crudelitas, 787. horum religio, 798. natura, vide Britannorum. Ius in seruos, 64
Induciæ pacis loco concedendæ iis cum quibus nulla fides, 964. vbi varia induciarum exempla.
Inedia quot diebus ferri posse dicatur, 654
Inertia capitalis apud Athenienses, 809. eius pœna apud Ægyptios quæ, 1050
Infames olim apud Græcos necare cui licitum, 991
* Infamia notatus, rebus iudicatis nobilitatem amittit, 567. ad posteros sicut nobilitas propagatur, ibid. huius & ignominiæ differentia, vide ignominiæ.
Infamia facti, ibid.
* Infinitas ab omni disciplina remouenda, 300
Inflammationum & exustionum cœlestium exempla, 774
Ingenuitas Gallis à quibus impetranda, 63. & 64. Ingenuorum in pœnis diuersa ratio habenda, 1191. horum & seruorum pœna varia, 1190
* Iniuriæ altius quam merita descendunt, 545
Iniustitiæ exempla in Cancellarios quosdam, 772. huius dubitatio pœnam adfert, 752
* Innocens legibus nullus, 984
Innocentius Pontifex quando creatus, 62
Inofficiosi querela tributa liberis, 43
ab Inopia an decus nobilitatis aboleatur, 555. eius quæ caussa, 838
Insani qui dicantur, 789
* Insidiarum remedium optimum, si non intelligantur. 735
Insignium & stemmatum ius diuersum, 612
Instrumentum imperii, hoc est, statum tam ærarii quam gestorũ totius imperii, principem habere conuenit, 1052. *vbi qui principes eiusmodi instrumenta habuerint.*
Insulanorum natura & mores seu vitia, 807
* Intemperantius nihil eo, qui repente à seruitute ad dominatum peruenit, 70
Intercessio Tribunorum, 506. eius ius, 490 & seq.
* Interesse vniuscuiusque in facto, non in iure consistit, 479. 1206. Gallorum legibus arbitrio iudicum relinquitur, ibid.
Interire Rempublicam quando dicatur, 582. 586. 605
Interitus variarum Rerumpublicarum, 586
Interregnum in Rebuspublicis quod dicatur, 585. interregnorum seu pontificum seu Imperatorum seu regum pericula, 1124. passim. & seq.
de Intestatorum bonis ius varium, 829
Ioanna Siciliæ & Neapolis regina, ob impudicitiam Lupa cognominata 47. Ducem Andium Caroli regis Galliæ adoptatum, sibi hæredem reliquit ibid. Neapolis reginæ maleficia, vide Neapolis.
an Ioannes Francorum rex iura quæ Franci habebant in Anglos, remittere illis potuerit, 192
Ioannis Francorum regis aperta natura, 591
Ioannes Nauarrus Tolosatum decreto cur maiestatis damnatus, 219
Ioannes Anglorum rex parricida, 172. vnde plurima amisit in Gallia, ibid.
Ioannis XXII. Rom. Pontificis auaritia, 1057
Iochambellul Æthiopibus quid, 212
Ionicarum vrbium cum Latinis & Hetruscis societas, 118. de Ionici, Lydii, ac Dorii cantus vsu & natura, 641
Iosephi error de patriciorum potestate, 1119
Iosephi Mauritaniæ regis crudelitas, 787
Ioui cur dicatur assidere iustitia, 15. eius fulmina quæ, vide Manubiæ.
Iouialis Theologia quomodo triplex constituta, 721
Iouii error ratione status Venetorum. 1106
* Ira priuatorum in principe indignatio; & iracundia cæterorum, in Principe furor dicitur, 720
Iracundiam cohibere difficile, ibid.
Isadæ Lacedæmonii factum memorabile, sed incautum, 876
Isidis & Æsculapii sacra à Romanis recepta, vide Æsculapii.
Israelitæ primum sine Regibus, & sine vlla Reipubl. forma solis societatibus viuebant, 524. eorum Senatus constitutio, 383. regum origo & exitus, 1119. census, lustratio seu descriptio Mosaica, 975
Itali Neapolitani, Achæorum fœderati post Pythagoreorum cladem, 117

LLLL Italia

Italia vnde dicta, 440. in ea nulli principes supremi. sed omnes vasalli aut imperii Germanici, aut summi Pontificis, 192. & seq. exceptis Venetis & ipso Pontifice, 10. nullis ciuitatibus ius est cōdere leges, quæ Rom. legibus contrariæ sunt, 192. ciuitatum fœderatarum cum Roman. ius, 115. quarundam interitus, 614
Italorum & Heluetiorum naturæ diuersitas, vide Heluetiorum. fœneratorum calliditas ratione vsurarū, 1042. eorum fœnora Galliæ interitus, 1043. & seq. natura, 784. inter eos ingeniosissimi & callidissimi qui dicātur, 805. horū mōres pietatis qui, 1039
Iudaicę religionis vectigal. 547. Iudæis Christiana mancipia circumcidere Traianus vetuit, 66. eorum conuentus permissi à Christianis principibus, 546. exprobratio, 549. in Christianos peruicacia, 611. ius, 547. ius Senatus quale, & eius auctoritas antequam Palæstina in prouinciam redacta fuisset, & deinde 8,. constantia in religione, 815. his vbi habitare liceat, & vbi testimonii gratia adhibeātur, 957. horum odia vnde, 756. & seq. vbi Rom. abire coguntur ob seditionem. Captorum à Romanis Vespasiani tempore cædes miseranda auaritiæ caussa, 55. collegiorum ius, 528. Iurisiurandi formula apud Imperatorem Germanorum, 937
Iudex an contra leges iudicare possit, 467
an Iudex & accusator in eadem caussa idem esse non possit, 724
*Iudicandi scientia regalis, 706. munus quare antiquitus penes Reges, nunc vero penes magistratus, 717. 654. varia ratio, 1202
in Iudicando qui modus adhibendus, 495. passim.
*Iudicandum magistratui non de lege, sed secundum legem, 1181
Iudicantis contra leges pœna, 1182. extraordinarie ius quod ratione pœnarum infligendarum, 1185
Iudicare pro sua religione an solus princeps possit, 1185. iudicare exemplis, non legibus, perniciosum, 1183
* Iudicata res pro rei veritate habetur, 567
Iudicatis rebus haud quicquam stabilius esse debet, 489. de Iudicati exsecutione in alieno imperio, 517. 518
Iudicem aut rectorē suæ ciuitatis neminem esse debere, 676. viri boni & innocentis officio fungi oportet, 1181. eius & arbitri iuris atque auctoritatis differentia, 1182
Iudices primum Reges vocati, 703. qui eligendi 1183. qui eos dare possint, eorumq́; varia in subrogatione vel substitutione ratio 425. an inter magistratus censendi, 426. & 437. in sua caussa qui esse possint, 508. perpetui quales creandi, 686. quæstionis à Senatu dati, 424
Iudicia publica an Geometricis iustitiæ legibus tractanda, 1187. publica apud Romanos, à Sylla dictatore ad magistratus delata, 728. priuata in Arithmeticis iustitiæ legibus tantum tractanda. vide Arithmeticis. ab exsecutione auspicari iure Romano iniquum, 258. maiestati quare non conueniant. 719. 721. varia principum in proximos suos, 348. Persarum de sceleratis, 323. temperanda iustitiis magistratuum decretis, vbi lex ad propositam caussam accōmodari fine iniuria nequit, 1180
Iudiciarii vectigalis introductio. & vsus ratio apud Gallos & Rom. vide Vectigalis.
Iudicibus ex æquitate an ex verborum legum obseruatione iudicandum, 1179. & seq. contra leges iudicare nefas, 270
* Iuratis in leges, ab eis, quantumuis iniquæ videantur, discedere non licet, 1181. in damnatione reorum mediocritas seruanda, 720
Iudicii & decreti differentia, 486. & quid iudicium. ibid.
in Iudiciis criminalibus vitæ anteactæ ratio habenda, vide Vitæ.
Iudiciorum publicorum apud veteres quæ ratio, 479. passim, & seq. horum Curia Parisiensis quare *Tournella* dicta: vide Curia.
Iudiciorum ferēdorum ratio, 725. corruptorum caussæ, 705. exsecutiones variæ, 514. eorum varietas vnde, 1183
de Iudicio regum aut principum, in quibus caussis iudices esse debeant, aut iudicio adesse, vide Princeps aut Rex
Iudicium ferre Principes quam subditis iucundum & vtile, 704 705. passim, & seq. contraria auctoris sententia 239. quomodo solui dicatur à pari seu eiusdem potestatis iudice susceptum, 503 503. non consistere quod idem est, 422. quandoque accipit potestas maior ab inferiori & quomodo, 508. quomodo à iudicibus pluribus constituendum, 687
Iudicum vocabulo qui ab Hebræis comprehendantur, 436

Iudi-

Iudicum variæ creationes 425. & seq. Curiæ Parisiorum numerus, vide Curiæ. Proximi in eadem Curia non recipiendi iudices, 676. Iudicum salariorum quæ ratio, 1207. ius & munus, sacrosanctum, 493. *vbi exemplum cuiusdam qui iudicem vulnerarat.*
Iudicis infamia capitalis, 260
Iulia lex *de vicesimus iure vectigalis concessis,* 1026
Iuliani Iurisconsulti collectanea, vnde præfecturam vrbis Romæ obtinuit, 259
Iuliani Augusti emblema dignissimum, *de iis qui vt imperium adepti sunt, subditos euerterunt,* 602.858
Iulii Cæsaris cædes & eiusdem vltio, 598
Iulii II. Pontif. Rom. perfidia, 934
Iulii III. Pontificis Max. vrbanum dicterium, 868
Iulii Scaligeri laus, 312
Iulius II. Pontifex Rom. aduersus Regem Francorum & Ferratiensem Ducem bellum gerit, 193
Iuniæ legis beneficium in ciues Rom. collatum, 84
Iupiter Lycius olim quomodo placandus, 54
Iura familiaria seu gentilia vnde profecta, 20. quare introducta, ibid. ad obscuras familias non pertinentia, ibid. Maiestatis cuique principi populove in omni fœdere, pactione seu sponsione, salua sint, oportet, aut alterum in alterius venire potestatem, 109. commerciorum & hospitii iurisgentium, 108. vide & Commerciorum. Virorum in fœminas, vide Virorum.
Iurandi in leges mos, 144.145. & 464
Iurare ex animi sententia quid, 1182
Iure gentium violato, quanta incommoda secuta ratione primogenitorum, vide Primogeniti.
Iure fieri quid aut, extra ius, 490
à Iureiurando quando recedere liceat, 928. 933. eo non tenetur, qui obsides dedit, 931.932
Iuris veteres auctores præcipui, 410
Iuris fictio veritate non potior, vide Fictio.
Iurisiurandi vis, 145. formula Regum Francorum à quo instituta, & quis ea primum vsus sit, 138. eorum inaugurationibus obseruata, 165 & seq.
* Iurisconsulti ciuilem scientiam non philosophorum decretis, sed populari captu ac sensu metiuntur, 51. contra auctoris sententiam, 55
Iurisconsulti vnde profecti, 797. Præfecti prætorio, 498. hi & Oratores quantum Medicis præferendi, 572. vbi vtrorumque comparatio agitur.
Iurisdictio tertia Reipublicæ pars, 235. nec maiestatis propria & quare sua vi ac potestate singulis sola debeatur. cum in partes diuidi nequeat, 512. eius imperii ius diuersum, 438. eius ius quod esse debeat, 441. eius & seruitutis differentia, 513
Iurisdictio prædiatoria, vide Prædiatoria.
Iurisdictio extra pernoctationem an concedi possit, 255
Iusiurandum à magistratibus an sæpius repetendum, 691. Imperatoris, 137. à Carolo V. Imperatore primum præstitum & à Caietano Cardinale institutum, ibid. eius ratio apud veteres, 950. 957. de eodem Solonis consideratio, vide Solonis. Eius formula à Ludouico XI. Gallorum rege præstita Duci Burgundionum, 951. eius pro varia religione apud Iurisconsultum ratio, 756. Lex diuina, 952. decipiendi non obligandi vinculum quibus, 938. iusiurandum, quo societates aut fœdera innituntur, ita personæ iurantis cohæret, vt ab ea diuelli non possit, 961
Ius clientelare ac fiduciarium an præscribatur, 197
* Ius dicenti extra territorium, impune non paretur, 511 commune variis gentibus, 244. ex errore & communi opinione sæpius constituitur, vide ex Errore. in Errore positum, 463
Ius ferre quare non debeat princeps, vide Iudicium.
Ius honorariũ, vide Honorarium. quo modo constituitur, eodem quoque dissoluitur, 533. sibiipsi dicere nemo potest, 491. prius Græce quam Latine exaratum: & Iustiniani codex è quibus compositus, 516. quare *Rectum* appelletur, 1174
Iussa Regis, an parem eo mortuo quam viuo habeant potestatem, 428
Iussionibus quomodo obtemperandum, 471
Iussorum vis, 490
Iusta natura prauis opinionibus interdum obscuratur, 463
Iusti & iniusti Theologorum, 4 huius & necessarii diuersa ratio, 155
Iustiniani lex *de hæreditatibus à patribus naturalibus filiis etiam adoptatis relinquendis,* 47. in

35

quanto vitæ periculo ob ciuiles factiones fuerit, refert Procopius, 738. eius edictum in fauorem libertorum obseruatum, 63. eius de legibus statuendis decretum, 239
Iustinianus Imp. patriæ potestatis iura ademit, 47
* Iustissimum quod necessarium, 1012
Iustitia quæ dicatur. & eius diuisio, 1168. eius diuisio, humana scil. & diuina, ibid. quæ Lacedæmoniorum, 468. Rerumpub. fundamentum, quæ nulla esse potest, nisi conuentionum seruetur fides. 821. naturalis certa esse debet. 466. rerum omnium fundamentum, 1167. Gallicæ exemplum in causa Cancellarii, 722. *Magnæ* appellatione quid apud Aragones intelligatur, 131. eius apud Anglos & Francos auctoritas, vide Anglicæ. Genera & eorum ratio, 1217. Literæ quæ dictæ pragmaticis, 261. & 517. earundē abrogatio, ibid. cultus in Gallia, 722. eius summa quæ, 22. veræ nihil tam contrarium quam commiseratio, nec iudicis officio quam misericordia, cum diuinis æque ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri prohibeatur, 717. & seq.
Iustiores hominum vbi locorum constituti, 777
Iustum, quod dubitatur, sit, necne, an exsequi oporteat, 463
Iuuenes in Senatū an cooptandi, 383. & seq.
Iuuentutis bene educandæ ratio, quam reipublicæ necessaria, 986

K.

Kometona qui dicantur apud Polonos, 64

L.

Labeini Cæsaris legati laudabile responsum, 852
Lacedæmonii quare citius à militia quam Romani vacarint, 779
Lacedæmonii vxorum serui, 39. item Romani aliquando, ibid.
Lacedæmoniorum Reipub. quot ciues præfuerint, 352. eorum mores ab Atheniensium diuersi: vide Atheniensium. Eorum crudelitas in pueros, 530. Damnatio ab Amphictionibus, 1154. Iustitia quæ, vide Iustitia. status conuersiones, 613. natura quæ, 12. error ratione ærarii, 997. regum genus, 315. Senatus, 394. eiusdemque consilium arcanum, ibid. Reipublicæ status cæsis Ephoris ac Senatoribus penes Cleomenem, 278. eiusque liberatio ab Antigono Macedon. rege, 779. in obseruandis Reipubl. legibus laus, 386. beneficentia seu clementia in Athenienses, 605. Reipublicæ status ex Polybio, 276. ex Herodoto, ibid. contrarius Atheniensium: vnde & inter eos bellum diuturnū, ibid. varia mutatio, 277. Regis gestum memorabile ratione legum stabiliendarum aut exoletarum renouandarum: & exitus eiusdem quomodo periculosus, 667. reges post ipsius Reipublicæ conuersionem, 316
Lactantii sententia de sapientib. Græciæ, 350
Lædentium siue manus vola, siue pugno, quæ pœna, vide Pœna.
Lanacrii Præsidis factum in quadam lege Ludouici XI. abroganda, 464
Longobardorum ius in vxores, 26
Laodicenæ synodi edictum ratione honorum pontificiorum populis concessorum, 1126
Largitiones à Principibus factæ reuocari an possint: item an rationes reddere aut repetundarum teneantur, qui eas acceperunt, 1054. & passim.
Largitionum Principum seu pensionum variarum, cum stipēdiorum militarium gratia, cum & proditionum, exempla, 1013. & fol. seq. earum leges optimæ apud Gallos, vide Gallorum. effusiones Galliæ regum penes aulicos canes quam regno damnosæ, 869
Latina lingua quare Gallis familiaris, 270
Latinarum vrbium societas, vide Ionicarum.
Latinorum sexaginta vrbes & eorum fœdus cum Romanis, 82. eorum defectio, ac expulsio à Roman. lege Claudia. 83. cum Romanis fœdus, 110. 118
Latrocinium & Piratica pro virtute apud Hebræos, Græcos, Latinos, & varias alias gentes, 522. & seq. *vbi laudatur, sicut Plato & Arist. inter venationis genera posuere.* Inter genera venationum constitutum, 305
Latrones qui, vnde dicti, & eorum pœna, 72. 879. 1200. latrones & piratæ à Rebuspub. summouendi, 2. latronibus depositum, pignus, commodatum, etiam iniuste ab iis possessum restituendum, ibid. latronibus aut piratis data fides an seruanda, 2.3. vide Fides.
Lauallæ gentis iura familiaria, 20
Laudæ mercatoris Cameracensis opera vini copia in Belgium delata, 1020

Lectoria lex de imperio prætoris vrbani, 503
Legascæ Iurisconsulti calliditas in colligendis pecuniis, 310
Legata aut hæreditates Romanis relictæ, vide *Hæreditates*. Augusto relicta, vide *Augusto*.
in Legato religionis pietatisvue causa facto an legi locus sit, 513
Legatorum cautio quæ 957. & seq. *vbi exempla violationis varia*. Principum ius in milites, 510 & 511
Legatorum & mandatorum ius, 429. eorum quæ legis actiones, vide *Legis actiones*.
* à Legato ad mandantem appellari non potest. 510
Legatus Proconsulis capitali supplicio damnare non potest, 510
apud Legatum Proconsulis an legis actio, ib.
* Legatus seu procurator principis, aut alterius mandantis, si præter mandatum quid agat imperetve, nihil agitur, nisi ratum habeat is qui mandauit, 128. & seq. nihil suo, sed eius qui mandauit, imperio vtitur, 509
Legatos violantium pœna, 967. vbi exstat exemplum crudelitatis Helenæ Russorum reginæ.
cum Legatis agendo quomodo cauendum, 947. & passim, vt & 949
Legatorum subrogatorum ius, 485
* Legati potestas æque ac magistratuum omnium penitus euanescit, 128
in Legato magistratus, imperãdi prohibendique potestas non est, nec legis actio, sed in ipso magistratu, 44
* non de Lege, sed secundum legem iudicandum, vide *Iudicandum*.
* Legem iubere cuius potestatis eiusdem etiam abrogare, derogare, obrogare, vel subrogare, 243
* Legem obiecta æquitatis specie perrumpere audens iudex, infamia tenetur, 86
Legi naturę subiiciuntur principes. 159. fraus quomodo fieri dicatur, 426. fraudem faciens, siue per sese, siue alterius ope aut ministerio, non ferendus, 572
Legis vox quæ, 476
Leges vnde manarint, 315. de quibus possint institui, 153. Cæsaris Augusti, vide *Cæsaris*.
contra Leges iudicãtis pœna, vide *Iudicantis*.
in Leges cur iurarit pop. Rom. 145. eas interpretari cuius, 243. Lycurgi *Rhetræ* quare dictæ, 418. eas flectere an liceat magistratu, 1180. quæ à Principe abrogari possint, 139. Regum Gallorum quare non ante confirmationem supremarum curiarum, vim habere dicantur, 149. Item Anglorũ ad Reipubl. statum pertinentium, nisi de ordinum consensu ferantur, ibid. an diplomata efficiant, 417. Imperia iusta non faciunt, sed iustitia ipsa, 367. eas qui primus instituerit, 434. Rerumpubl. statum continentes, si fieri possit, immutabiles esse oportet, 666. à populo Romano exactis regibus postulabantur, 363 quę apud Ciceronem leguntur, an eædem fuerint Roman 441. quæ propriæ, 235. quæ populi libertatem alere dicantur, vide Populi libertatem.
Legis & consuetudinis differentia, 242
Leges Caligulæ, vide Caligulæ. Leges Platonis quæ, 286. de collegiis quæ, 372. principum quæ à Senatu aut comitiis confirmandæ, sine iis nec abrogari possunt, 145. omnium etsi sunt cõmunes, nihil tamen vetat sua quædam esse familiarum statuta peculiaria, 19. suas princeps an teneatur in senatu vel comitiis, vt apud Gallos, cõfirmare, 151. delicta punire, conscientiam munire non possunt. 986. litium vnde petitæ, & quibus in locis vsitatæ, vide Litiũ. Corneliæ & aliæ de iure plebis Romanæ, vide Corneliæ leges. Propter sua quædam incommoda non abrogandæ, 43
Legibus ferendis locorum habenda ratio, nec Australium Septentrionalibus accommodanda, nec id genus, 793
Legibus soluta potestas quæ, vide Potestas. iuis an quis obligetur, 489. de receptis ac probatis non disserendum, 733. an omnia contineantur, 1182. municipalibus in Gallia quomodo derogetur, 139. an rex iis teneatur, ibid. ciuilibus iudex qui priuatos soluit, infamiam cõtrahit capitalem, 260. soluti qui apud Romanos fuerint, 143. 1187. solutus, tamen maiestatis imperio subditus est 137. iis in Repub. probatis ac susceptis, disputare nefas, 270. & seq. in Legibus Principum ac Senatorum nomina quare inscripta, 249. diuinis soluto à Pontifice maximo, an satis cautum sit, 153. legibus diuinis ac naturalibus omnes obligantur, 134
Legionum Romani imperii descriptio, 898. & seq. quot in Galliæ finibus conseruandis opus esset, 898. earum decimandarum ratio

ratio, vide Decimandarum. Romanæ legionis damnatio & supplicium, 252 410.
Legis & Magistratus comparatio, 476. differentia, 485. Legis & Iuris differentia, & eorum definitiones, 325. Porciæ ius, vide Porciæ. Vetantis maior vis quam imperantis, 505. violatio seu inutilitas vnde, 826. Legis & priuilegii differentia, 235. item edicti, 236. suæ ac sententiæ quemque interpretem esse oportet, 515. ex eius interpretatione cauendum, ne quid absurdum aut iniquum sequatur, 1181. virtus in iubendo, vetando, permittendo ac puniendo, 476
* Legislator non prudens censetur, cui latrocinia castigare potius quam arcere curæ est, 70
Legislatori & ciuium gubernatori quis præstantior finis, vide Ciuium gubernatori.
Legitima filiis quando decreta. 59
Legum ferendarum mos apud Romanos, 947. quæ ratio habenda, 467. 665 & 669. præceps abrogatio periculosa, 665. 667. metus non scelera, sed licentiam comprimit, 986. diuersitas vnde. 5. nouitatis & vetustatis differentia, 665. & seq. multitudo damnosa, 1183. & passim. Vis penes quos, 476. quæ ratione magistratuū, 474. vis earum maior quam morum, 2.41. mutatio Rebuspublicis quam periculosa, 672. XII. Tabularum exoletarum abrogatio, 667 ante earum vsum quomodo gubernata Respublica, 434. variarum ius, 239. contemptarum incommoda, 381. omnium scopus & finis, 525
Legum origo, 1177. XII. Tabul. origo, 242. 1178. abrogatio, 489. legum aut iudiciorum vim qui egestate eludunt, corpore torquendi. 52 cui quadrat Accurs. & aliorum Iurisconsultorum prouerb *Qui non habet in ære, luat in corpore.* Earum ac institutorum finis, vide Disciplinæ. Pœnæ ac præmia, quomodo à pœnis ac præmiis magistratuum & collegiorum differant, 243. Earum & morum mutatio quam Rebuspublicis periculosa, 665. Interpretatio quibus competat ex iure veteri & Romano, 1187. Ambiguitas à quibus supplenda, aut quid in ea sequendum, 1181. summa potestas in statu populari, 1085. Renouandarū ius, 463 pluralitas vnde, 1115
Leidanus sellarius opifex, primus Anabaptistarum rex, & eius gesta, 765
Leonis dictum ἑνωτικὸν, *vnionis & tranquillitatis,* 548
Leonis Byzantinorum ad Athenienses legati historia aduersus iram, 27
Leonis X. Pontificis perfidia, 946
Leonicii Astrologi error & falsa prædictio de mundi interitu, 637
Lepores quare libidinosi, eorum ætas, 647
Lepra vnde, & quid ab elephantiasi differat, 794. curandæ ratio, ibid. eius varietas apud Australes & Septentrionales, 814
Lesbiæ regulæ vis, 1175
Leuca Galliorum quot milliaribus constet, 1038
Leude Longobardis qui, 168
Leuiathan Pharao quare dictus, 1220
Leuitas & constantia, fidelitas & perfidia, è quibus humoribus manare dicantur, vide Constantia.
Leuitas animi & perfidiæ vitium, 826
* Lex ab æquitate diuisa, est quasi corpus exsangue atque exanime, 1180
* Lex, regina vtrisque imperans, 314
* Lex iubeat, non suadeat, 1184
Lex Anastasia de principum rescriptis, vide Anastasia.
Lex Aquilia, vide Aquilia.
Lex Agraria, 17
Lex ἀμνηστίας, vide Amnestias.
Lex antiquari quomodo possit, 38
Lex Attinia, vide Attinia.
Lex Atteia Tarpeia, vide Tarpeia.
Lex Attilia, vide Attilia.
Lex Canuleia, vide Canuleia.
Lex Cornelia Tribunitia quæ, 132. vide Cornelia.
Lex quare ciuibus posita: item eius vtilitas, 1177
Lex diuina in liberos rebelles parentibus, 33
Lex diuina harmonica, vide Diuina.
Lex XII. Tabul. de priuilegiis sine comitiis, non irrogandis, 132. de parricidiis, 33. de iure clientelari, 104. de sacris priuatis conseruandis, 21. & seq.
Lex Diocletiana de Adoptiuis, 45
Lex geometrica gubernandæ ciuitatis quæ, 1171
Lex Iulia, qui bon. ced. poss. 20
Lex Iulia quando lata, 26. vide & Iulia.
Lex Licinia, vide Licinia.

Lex qua fœminæ à testimoniis arcebantur, à Carolo VI. abrogata, 144
Lex homicidii & latrocinii diuina & naturalis, 152
Lex Horatia, vide Horatia.
Lex Lectoria vide Lectoria.
Lex Pætilia, qui bonis ced poss. 99. & seq.
Lex Pætilia de liberatione debitorum, eiusque per Diocletianum renouatio, 50
Lex Papia Poppæa, 48
Lex Pompeia de parricid. 32. 38
Lex pro rogatione 428. *de decernendis imperiis & magistratibus.*
Lex prima Romæ post reges exactos lata quæ, 248
Lex Porcia, vide Porcia.
Lex Prouocationis, vide Prouocationis.
*Lex optima fit pernitiosa, si sua nouitate cæterarum legum afferat contemtum, 665
Leges Persarum ac Medorum moribus à regibus latæ sempiternæ, 148
Lex Romulia, vide Romulia. eius antiquationem & restaurationem, ibid.
Lex Seruia de Parricidiis, 33
Lex Sempronia, de iure Prouocationis, vide Sempronia. Lex Salica quæ dicatur in Gallia, 139. vide & Salica.
Lex Solonis de seditionibus seu factionibus popularibus, vide Solonis.
Lex testamentaria apud Lacedæmonios, 44.
Lex Theodosii de Principum iussis, 462
Lex Voconia, vide Voconia.
Lex Zenonis de natural. lib. 45
Libellorum curiæ Parisiensis iudicum potestas 421. Libellorum Magistri prudentissimi in regio statu necessarii, 859
Liber populus qui, 107
Liberæ quæ ciuitates Germanorum, 196
Liberi parentum assimiles vnde, 793. Liberorum multitudo, 140. mactandarum mos apud Amorrhæos & Ammonitas, vide suis locis supra eorum nomine an Adoptiui comprehendantur, 48
* Libertas nullis astricta legibus, 21. naturalis quæ, 22. de aliena nec principi statuere, nec populo licet, 190
Libertati Deæ templum Romæ à populo dicatum, quo in loco & quare, 84
Libertatem populi alere quæ leges dicantur, vide Populi libertatem. Eiusdē popularis summa, 367. ciuilis Rom. fundamenta, 88
Libertini apud Romanos quomodo eius Reipublicæ euertendæ caussa fuerint, 74. eorum status in suffragiis ferendis, 65. selectio, 371 genera, 555
Libræ numorum diuisio quam vtilis, 1081. & seq.
Librarum diuersitas varia, 1069
* vt Licentia homines ad vitia, sic metus ad virtutem reddit procliuiores, 878
Licinia lex de agrorum publicorum priuatis possessionibus, 832
Lictores & Viatores magistratuum & imperii argumenta, 409. 446
Ligarius quomodo à supplicio liberatus, 718
Ligium quod dicatur beneficium, 178
Lignorum & arborum penuria Galliæ vnde, vide Arborum.
Ligurum potestas vnde, & quomodo à Romanis deuicti 806. eorum natura, 807
Limogeæ Galliæ vrbis situs, & eius vocabuli etymon, 809
Lingua sacra seu Hebræa, nomina rebus cōuenientia indidit, 29. 35
Linguæ vitiorum caussæ, 818
Linguaoccitanæ seu Narbonensis prouinciæ conciliorū vtilitates, 551. vide *Septimania.*
Lis mori, seu instantia perimi, quomodo dicatur, 515
Literæ regis Francorum ad Heluetios, 165
Literæ iustitiæ quæ, vide Iustitiæ. Earum iustitiæ & status differentiæ, 427
Literarum cognitio principibus an necessaria, 382
Litigandi modum apud Pannones quis primus introduxerit, & quam periculosum illis fuerit, 799
Litigantis temere pœna apud veteres Romanos, 1036
Litium frequentia apud Gallos vnde, 1035. 1183. & passim. Dirimendarum modus, 705. incommoda, 726. infinitas vnde, 466. litium siue controuersiarum dissoluendarum ratio, & exempla, 739 740. & seq. amouendarum varia ratio apud veteres, 103. & seq. constituendarum leges vnde, & vbi locorum vtitatæ, 797. 799. earum nulla mentio apud Æthiopes, 799.
Littora cuius iuris, 267. & seq.
Lituaniæ Dux quare regiam potestatem quam illi Sigismundus offerebat, recusarit, 203
Lituanorum oculi cærulei & flaui crines, 773
Liuii Salinatoris & Claudii Neronis naturæ contrarietas, quam Reipubl. vtilis: vide Clau-

Claudii Neronis. Eius sententia, 452. quomodo Neroni triumphum eripuerit, 504. Salinator cur appellatus, 267
Liuius Rom. antiquitatum optimus auctor, 281. eius locus *Caluino Campano*, 702. item de abrogatione legum, 152. sententia de Annibale, 323
Locrensium mos in legibus seu rogationibus ferendis, 666
Locorum campestrium, Vallium, Montanorum & Palustrium natura varia, populis ibi degentibus variam tribuit affectionē, aut corporis animique compositionem, 803. Munitorum excidia, 872. passim, & seq. locorum mutatio & naturæ immutandæ vim habere, quomodo dicatur, 817. inæqualitas seditionum causa, 768
Locupletes quatenus nobilioribus in dignitatibus anteferendi, 574
Λογισταί Græci quid vocarint, 433
Londini priuilegia à quo concessa, 93
Loquacitatis incommoda, 399
Loredani Veneti prudentia & virtus, 751
Losannorum minister præcipuus quare vrbem deseruerit, 995
Lotharingiæ & Arelati regnorum diuisio quæ, vide Regna. Dux imperii Germanici fiduciarius, 197. fines qui, 821. principatus ad comites Vallimontis deuolutus, 519. reges quando regium nomen amiserint, 318 in eorum Belgarum ac Burgundiorum finibus subditi plerique subscriptione libertatem sibi vindicarunt, 89
Lucani sententia de sociorum in imperio inuidia, 1107
Lucenses Florentinis seditiosis quam sæpe opportuni, 751
Lucenses ac Senenses liberati ab imperii fiducia, 193. eorum status, 358
Ludorum olympicorum institutio apud Romanos, 6 8. apud veteres institutorum finis ab hodiernis diuersus, 587. Theatralium vsus quam Reipubl. noxius, vide Theatralium.
D. Ludouici Galliarum regis ad filium cohortatio notabilis testamento suo inserta, 1025, 1094. vitæ sanctimonia & prudentia, 739
Ludouici IX. Francorū regis mater tutrix, 259
Ludouicus VII. Francorum rex quare ab Innocentio Pontifice Max. à sacris prohibitus, 904
Ludouici Galliarum regis in Ferdinandum Aragonensem fidelitas, 940
Ludouici XI. Gall. regis vltiones priuatæ & perfidæ, 953. eiusdem & Maximiliani Austriæ Ducis fœdus, 177. eius status & habitus domesticus, item eius prodigalitas, 1059. liberatio à carceribus Caroli Burgundiorum comitis, 161
Ludouicus XI. Galliarum rex, quare ab Hispanis derisus, 728
Ludouici XI abrogatio magistratuum & domesticorum patris eius: & quæ inde incommoda Galliæ regno, eiusque correctio paterna, 689
Ludouici XII. Francorum regis lex laudatissima, 466. de sententiis edictū in peregrinos Galliæ, 95. eius victoriæ in Venetos, 924. Ludouicus XII. Francorum rex pater patriæ nuncupatus, 188. 219
Ludouici regis Francorum tempora & manumissiones seruorum, 62
Ludouicus Pius Francorum rex, à collegio Pontificum imperio spoliatus, & in monasterium detrusus: vxor quoque eius seorsim à marito cum sacris virginibus inclusa: vterque postea à principibus & nobilitate Gallica in integrū restitutus, 207
Lugdunensis fœneratitiæ mensæ introductio, 1041
Lugdunum colonia Romanorum, vide Coloniæ Romanorum.
Luna à Germanis masculino genere enuntiata, & de eo Caracallæ sententia, 802. ab Indis numinis loco venerata, 798
Luna anima mundi, 10
Lusci cuiusdam rogatio apud Locrenses, in eum qui oculum lusco fodisset, 666
Lusitani Mahumedistas captiuos suam religionem eiurare cogūt, & in perpetua seruitute retinent, ac more pecudum vendunt, 66
Lusitaniæ regnum Pōtificibus Romanis obnoxium, 187. regum ortus vnde, 223. horum maximus & laude clarissimus Emanuel olim Castiliæ regis fiduciarii, 223. eorum mercatura & potestas, 1016
Lutetiæ & Antuerpiæ clarissimarum vrbium seditiones, vide Antuerpiæ. Parisiorum status diuturnitas, etiam sæpius obsessa, 874. eiusdem præfectus mercatorum nemo, nisi cuius natus fuerit, 76. vrbis ciuitatis & vniuersitatis differentia, 80
Lyciarchus Lyciorum imperator annuis, 118
Lyciorum societas & ius, 118

Lycur-

Lycurgus Lacedæmoniorum Reipubl. statutor 276 & 277. eius lex *de Agrorum diuisione*; vide Agrorum. Exilium spontaneum, 668. Nobilitas & priuilegia concessa, 560. institutum *de pueris à Senatu remouendis*, 368. eius leges quæ *Rhetra* dictæ; vide *Leges*. quare auri & argenti vsum Lacedęmoniis interdixerit, 110

Lysandri sententia de Perfidia, 928

M

MAcedoniæ rex Philippus à Pausania quare occisus, 74. imperium a Romanis occupatum 635. regis exemplum de prouocatione, 421. Reges cum Achæis fœdere iuncti, 117 reges Achæorum duces lecti, 119. Legis grauitas in reos perduellionis seu coniuratos, ab Alexandro Magno abrogata, 735

Machiauelli error ratione *Democratiæ*, 1086 Item de sceleratis hominibus, 796.

Madrici pax 930. eius fœderis ruptio, 1001

Magdeburgense Prætorium cum ciuib. chorees agentibus incendium, 635

Magistratuum auctoritas 474 476. potestas varia, & eius varii gradus. 1 55. magistratuum & honorum mercatura sordidissima vide Honorum,

Magistratus definitio, 438. qui magistratus in subsellis ius dicebant, 448

Magistratu abdicare nemo cogendus, nisi iudicatus aut damnatus sit. 689

*Magistratus annuus, si vi extra tempus imperium retinet, tyrannus est, 128

Magistratuum imperia precaria an perpetua reip. vtiliora. 690

*Magistratuum contemtorum incommoda 381. 382. maiorum auctoritas maior, quibus pleraque licent, quæ minoribus non licerent, 1180. disparitas omnibus Rebuspubl. vtilis, 699. & seq.

*Magistratuum munera gratiosa, curationes odiosæ; vide Curationes. Concordia, quam Reipubl. salutaris, 694 & fol. seq.

*Magistratus in potestate legis, vt æquitas in potestate Magistratus, 1181. hi aut officiales an plures vna lege creari possint, 429. annui an perpetui in Repub. habendi, 672 quomodo annui stabiliendi. ibid. & 3 seq. minor maiorum imperia vel actiones, dũ geruntur, prohibere cum non possit, multo minus acta gesta conuellere. aut aduersus sententias ac decreta restituere poterit, 508. & seq.

inter Magistratus quomodo omnes omnia non posse dicatur, 688

de Magistratu ebrio Solonis lex; vide Solonis.

Magistratuum munus sitne Reip. an principis proprium, an vero eius qui magistratũ gerit, an ei cum Rep. commune, 482. & inf. passim fol. seq. Præcepta an obligent, 489.

Magistratus quid, 421. qui dicantur, 434. 1211. 448. 489. & seq. de iure facti quæstionem habet, 470. quis bonus censendus, 368. quam necessarius Reip. 1088. eius definitio ex Alexandro Imolensi, 438.

Magistratui suam iniuriam iudicio constituto vindicare an liceat, 336. ei quando non obsequendum, 352

Magistratus, Principis & Priuatorum differentia, & quantum à se inuicem distent, 457. varii variarum gentium, 249. eligendi ius diuersum, ibid. 250. plurium Rerumpublic. numerus varius, 700. officium quod erga principem & populum, 473. & seq.

*Magistratus minores inter se contendere, ciuibus vniuersis, potissimum in popularibus imperiis, vtile, 695. eorum & Curatorum variæ creationes, 235. & 249. eorum ordo & ius. ibid. vide & 418. 422. 423. & 2. seqq. passim. eorum tribuendorum formulæ clausula in Gallia obseruata. *Quoad regi libuerit*, & eius vis, 690

Mutationes, quam Rebuspubl. periculosæ 681. 686. & seq. passim, officiorum & munerum variarum gentium cum Rom. & Gallorum collatio, 220. Rationaliũ in Galliam introductio Curiarum, & Officialium numerus, eorumque stipendia; vide Rationalium.

Magistratui an summum ius esse debeat, 514

Magistratus ratihabitio in rebus grauioribus, quæ ad iurisdictionem pertinent, nõ retrotrahitur, vt Principis, cuius summa est in Repub. potestas, 129. officium Principi debitum, & eiusdem ius in priuatos, 478.

Magistratus annuos quæ Respub. habere vel habuisse dicantur, 680. vbi annorum varia commoda: item 686. incommoda, 688

Magistratuũ auctoritas, 438. emptorem imperio spoliare, nisi reddito pretio, æquum non est, 680. perpetuorum pericula & difficultates, 674. & seq & fol. seq. item, 680.

contra annuorum aut mutationibus obnoxiorum commoda quæ eodem & pass. fol.675.& seq.& 680. Eorum quæ commoditas videatur,680,quæ incommoda à substitutione orta dicantur.681.& passim & 683.685.Romanorũ nomina & ius,423 Summorum amicitiæ quæ Reipubl. perniciosæ fuerint, 702

Magistratus creati, & personæ in magistratu gerendo constitutæ,ius diuersum,420. in Monarchia quales,685,687.in regia potestate,eod.fol.& 687.eorum contentiones quomodo Reipubl.vtiles dicantur. siue in Monarchia, siue in optimatum & popularibus imperiis,siue inter maiores magistratus,siue inter minores:& eorum exempla, 699.& seq.quæ vero damnosæ ibid.701.

*Magistratus de priuatis, principes de magistratibus Deus autem de principibus decernit ac iudicat:*D,Aurelius,* 152. in eo seueritas & lenitas nimia fugienda, medietas sequenda,495.an de causis Pontificum cognoscere debeant.439.Incundi tempus 464. Prudentis exemplum memorabile, 475.perpetui à Deo ordinati, 683. & qui populi seu quæ Respub. perpetuos habere consueuerint.ibid vide & 687

Magistratuum varia tempora, 417. Genera Græcis & Latinis,436.& seq.maiorum,parium,,& minorum quæ auctoritas, 507

Magistratus Legibus teneatur,necne, 1186

Magistratuum ius diuisum 446.eorum quod precipuum munus.415.discordia quomodo vtilis Reipubl.dicatur, 695.696 697

Magistratus & legis comparatio, 476

Magistratus & muneris publici differentia, 453.

quæ Magistratib.dantur mandata extra ordinem excitandæ Iurisdictionis causa, Curationes an appellari debeant, 422. eius Prouerbium, 462

Magistratuum potestas,ac imperiũ, an Principis morte terminetur,427 Romanorum quæ,& eorum nomina, 446

*Magistratuum creatio,non maiestatis vim in se continet, sed ipsius Principis probatio,ratihabitio,confirmatio,250.eorum & officialium differentia, 435. Abdicatio periculosa in Rebuspubl. 419

Magistratus & iudicum auctoritas, 132. Eorum & ministrorum magistratuum differentia,436.& Iudicum,454. pass. Maiores vel minores,450.456.Ordines tres supremi,medii,& infimi:& eorum subdiuisio, 497.maiores, *vt Consules, Censores & Pratores,* quomodo collegæ inter se dicti sint, 503. *eorundem ius etiam varium.* ibi.

Magistratu æqualium aut inferiorum rogationes contemnente,nec decreta exsequi sinente,quid statuendum;513. an priuatũ ab aula Principis prohibere possit etiamsi prouinciæ fines non excesserit, 502. Principis iussis quomodo obtemperare debeat ibid.passim,Pari potestate, minoreve Imperio,parem aut superiorem an prohibere possit. 504. Græcis quomodo nuncupati,& eorum definitio,414.ex Iuriscons. 415.ex Sigonio,Vide & 435. 437.

Magistratuum cognitio in causas Pontificũ quæ. 440

*Magistratuum insanienti multitudini,sapiens assentiri nõ debet,veluti iustitiæ norma, 465

*Magistratus alterius Iurisdictionem exercentis.suo nomine imperandi nulla potestas.510, Athenis qui ex Demosthene,456. Inter legem & æquitatem medium obtinet.181 omnes an habeant.iurisd.ctionẽ, necne 443. Reip.fundamentum, 729

Magistratuum ius apud Gallos rege mortuo 669.auctoritas in Senatum,379,auctoritas & necessitas,457.tribuendorum,siue perpetuorum,siue temporalium, siue etiam precariorũ varia ratio.685.vide & 686.688. Ius in popularib.imperiis, 500. in Gallia potestas seu imperium olim precariũ sed à Philippo Valesio perpetuũ redditum. 690.

Magistratus curulis,nobilitatis insigne apud Rom.561. iis an imperandi ius præsente principe, 500.502

*Magistratuum propria qui accipiunt, superiores maiestatem agnoscunt, 318, Leges quæ 235.quæ propria dicta, 486

*in Magistratib. Rom.Imperium; in Senatu auctoritas & consilium: in populo summa potestas ac Reip.Maiestas, 281

*Magistratui extra territorium nullum imperandi ius, 515

Magistratus violare,crimen Maiestatis,492. item eos non colere,nefas,493. vbi de veneratione eorum varia exempla.

*Magistratib.aduersus plebẽ non aliter quã medicis aduersus ægrotos mẽtiri licet,748

Magistri militum ius,510. eius & Cancellarii in Gallia quæ honoris inter se prærogati-

gatiua.stra Herû in Gallia potestas maior quam consulum Rom. 279 Libellorum auctoritas in inferiores iudices, 503. Palatii munus apud Francos quod, 498
Mahumedistarum in Christianos circumcidendos mos, 661
*Maiestas nec maiori potestate, nec legibus vllis, nec tẽpore definitur, 125. eius ius vllum vsurpari capitale, 333
*Maiestatis iura nec iure magistrat⁹, nec curationis specie, nisi legitima Principis absentia tribui debent, 259. in margine. Hæc eleuari quomodo dicantur, 460
*Maiestate regnãtis digna vox, Legib. alligatum profiteri se principem, 152. maiestatis nomine quid intelligendum, & eius etymon quod, 124
Maiestatem habere qui dicatur, 126
*Maiestas regia nõ locorũ spatiis metienda, 391. eius imperium summa potestas, 122
Maiestatis verbum cui liceat vsurpare, 230. 236. 238. ius qui dicatur habere, 169. 240. habens, nullius imperio tenetur. 133
*Maiestatis iura, summorum principum propria, nec concedi, nec concesso vllo temporum curriculo præscribi possunt, 271
nec Maiestatis iure, nec libertas à fiduciariis & vasallis præscribi potest, 198
Maiestatis primum ac præcipuum caput, legem iubere. 240. & 242. Secundum, bellum indicere aut pacem inire, 244. Tertium, in Magistratib⁹ mandandis 448. Quartum, prouocatio extrema, 251. Quintum, iure vel iniuria damnatos liberare contra vim legum, 255. & 257. Sextum, fidelitas & obsequium, 262. Septimum, numi percutiendi ius, ibid.
Maiestas Principis aut populi in quo eluceat 253.
*Maiestatis iura non locorum spatiis aut regionum amplitudine definiuntur. 224. 225. habere qui dici possint 233. *& quæ dicantur*. Propria quæ, 243. summi principis, magistratus, & procuratoris differentia, 128. 129. eorum potestates & iura diuersa, ibid
*in Maiestatis iura inuolans, capitali fraude obligatur, 271
Maiestatis ius, subditos cogere imperantis sermone vti, 271
Maiestatis ius, tributa ac vectigalia, imperare. 265. eorum etiã immunitas, 266. summum ius, 477
Maiestatis iura nec cedi, nec alienare possit, 255.
*Maiestatis iura nec cedi, nec distrahi, nec vlla ratione abalienari à summo principe possunt, nec vlla temporum diuturnitate præscribi 234 *hæc* Bald. *sacra sacrorum* Cyn⁹ *Indiu dua* appellat. Diuisa quomodo videantur, 287.
*Maiestatis iura subditis quam minime fieri poterit, tribuenda, 1154
Maiestatis nomen quam graue, & quib. tribui soleat, 271
*Maleficia quæ palam fiunt, quare grauius puniantur, 1202
Malæ metiri pœna ex Tryphonino, 841
Mamercus vna tantum die Dictator Romæ 125.
Mancinus Consul Rom. quare hostib. Numantinis deditus, 246
Mancipatio vxorum, 25
*Mancipia nec amicitiam, nec fidam societatem colere possunt, 69
Mandantis morte an soluatur mandatum, 426.
Mandata Magistratibus data extra ordinem excitandæ iurisdictionis causa, an Curationes appellari debeant, 421. & seq. mandatorum principum varietas & eorum ius varium, 457. passim, vbi quædam eorum clausulæ explicantur. 458. 468. 469 470. passim & 919. & seq. passim. *de Mandato expresso* clausula quid importet, 417
*Mandata singula, singulari rescripto contineri oportet in Republ. bene constituta, 425.
Mandatorum variæ rationes, 424. 425. 426. 429.
*sine Mandato quæ gesta sunt, rata haberi possunt, iure tamen sine mandato fieri nequeunt. 430.
Manfred⁹ Friderici Imp. spuri⁹, Neapolis ac Siciliç reginçà patre despõdetur 208. & seq.
Manichæorum error confutatus, 304
Manilia lex: vide Gabina.
Manlii Torquati consulatus vltro concessus à populo Rom, 771
Mansuefaciendi homines modus, 806
Mantineorum Popularis status sed Aristocraticus. 1100
Mantuani poëtæ locus de Gallorum naturas vide Gallorum.
Mantuanus Dux, Imperii Germanici fiduciarius, 191. *in Manu esse* quid. 25

45

Manubiæ Latinis quæ dicantur; earum genera & significata, 730
Manumissi serui à Rom. post Cannensem cladem, & bello sociati, 59. ſalias manumissionis, vide fol.seq. manumitti par à pari an potuerit, 504
Manus mortuæ quæ dicantur, 46. 77. 92. 103. 170. apud Gallos pecuniam patronis conferunt ad filias honestius, elocandas, 104. & seq. extra territorium patronorum nec vxorem ducere nec habitare possunt insciis aut inuitis dominis, 62
Manutii & Iouii error ratione Venetorum status; vide Iouii.
Maranedii apud Aragonenses quod Numisma, 136
Marcæ quod ius hodie, 269. Earum ius apud Gallos quod, 100
Marcelli in Cæsarem coniurati cædes, 734
Marcellus consul Rom. à Nouocomensibus verberibus cæsus, 514. eiusdem victoriarũ numerus, & eius templorum dicationes, 853. Imperium & natura, 699
Marchionum dignitates quomodo in Gallia introductæ, & earum ius; vide Comitum. in Gallia potestas olim precaria, postea perpetua, 483
Marchi Philippi Roman. legati cum Perseo rege contentio de honore, 226
Mares numeri qui; vide Numeri.
Marescalli in Gallia qui, & eorum ius, 484
*M*arescalli auctoritas absente Magistro militum post indictum bellum, 431
Maria & Elizabetha Anglorum reginæ, 143.
Marianæ senatorum clades, 388
Marii honores seu consulatus, & eius ambitio, 678. eius & Syllæ pe[illegible] ã[illegible]ia; vide Syllæ. Is Imperator quidem optimus, & pessimus domi ciuis, 746
Marilliaci Francorum regis apud Imper. legati sententia de constitutione Ducis Mediolani à Carolo v. Imper. Bruxellis facta, 362.
Maris litora cuius iuris, 267
Maritus arbiter omnium actionũ vxoris, 30. eius imperium aduersus vxorem quale, 23. 26. Ius in dotem vxoris 1001. ei ab vxore obsequium debetur, 23. 29. maritalis amor & odium, 27
*M*aritimorum populorum natura, 807
Marsorum Apennini montis populorum ferocitas & prouerb. de iisdem iactatum, 806
Marochi reges regno quomodo spoliati, 765
Massagetis quæ non fuerint communia, 18
Massiliæ Respubl. à Caio Cæsare deuicta, 4
Massiliensium fœminarum quæ dotes antiquitus, 837. vetus Respubl. quam optime constituta, 352. ius priuatum vt Heduorũ; vide Heduorum.
*M*assinissæ Numidiæ regis naturæ validitas, 795.
*M*athematicæ artes ab Ægyptiis inuentæ, 618. earum origo vnde, 811
Materiam rudem euehere pernitiosum, 1021 *vbi quomodo* Materia opus superare dicatur *explicatur.*
à Matribus, qui claritatis ac nobilitatis originem duxerunt, 30. id contra Iurisc. sententiam & probatos mores, 30
*M*auri Anglorum cancellarii prudentia. 386 eius sententia *de rebus in Senatu proponendis,* 343.
cur Mauritius Saxoniæ Dux Licentiatus, Albertus vero *M*archio Brandeburgensis Doctor perfidiæ appellatus, 964
Mauritaniæ & Fessarum principis prudentia; vide Fessarum.
Maximiliani Rom. regis excusatio ad Henricum II. regem Gall. quod legatis eius securitatem publicam dare noluisset, 41
Maximini Romani ducis proceritas, 3[illegible]4. eius & Neronis damnatio, 337
Mediceę gentis apud Florentinos auctoritas seu tyrannis, 596. in eandem seditio popularis, 603
Medici iurisconsultis non exæquandi, 572. eorum cautela, 995. præceptum in curatione seu præuentione morborum, 762. comparatio cum iis qui Rempub. gerunt, 662. muneris varia ratio, 572
*Mediocritas in omnib. reb seruanda, 815. in quibus rebus consistat, 1101
Mediolanensis Dux, fiduciarius imperii Germanici; 191
Ducatus discerptio exstincta Vicecomitũ progenie, 1132. princeps qui primus, 19[illegible]. item Dux ibid.
Mediolanensium mos in accusandis & damnandis reis, 716. Leges in reos falsi, 1039 eorum iura cum Heluetiis communia, 109 Status popularis in tyrannidẽ, 605. eorum Senatus auctoritas in subditos. 92. Eidem quid potestatis tribuerint Carol᷾ v. Cæsar.
Mediolanense statutum ratione *salariorum iudicum.* 1207.

Mediolanenses *Vicarii* primum, deinde *Duces* dicti, 192
Mediolanensis ac Neapolitani Senat⁹ auctoritas in regendo Hisp. regno deficiente rege vel absente, 127
Mediolanensis cuiusdam impia crudelitas, 950.
Mediolani captiuitas à Ludouico, XII. Fräcorum rege, 635. ius in peregrinos quam durum, 98
Medorum princeps vnicus, 306
Megarensium intemperata libertas, 730. audacia in principē, & viuendi licentia, 1092
Meum & *Tuum* dissidiorum caussa, 17
Meleassis regis voluptuosi historia ex Iouio, 610. & 595, *Memmelochi* munus apud Ægypti. quod 585. 1125
Mēnonis Æthiopū regis vitæ prolixitas, 795
Menander rex à Bactrianis quo amore dilectus, 328
Mendacii iniuria an contumeliosa, 744 mendacis vasalli pœna, 105. mendaciores qui; & de iis exempla, 807. pass. mendacia varia de antiquitate temporum, 627. pass.
Mendozæ legati Hispanorum veteratoria fraus, 228
Mens æterna quæ 8. Mentis nomine maritus, cupiditas vero Fœmina Theologis dicitur, 22. *Mentis agitatio, sapientiæ ac beatæ vitæ, parens & magistra, 677
Mensium quorundam apud Hebræos diuersa ratio, 617. & 618
Mensis auspicatio apud Rom. 618
Mentiri quib. licere dicatur, 748
Mercatoris in Astrologia error, 617
Mercatores qui sordidi dicantur, 572. eorum natura quare militantium & aliorū mollior. 807. mendacior & fallacior, 807. diuersa ratio, 569 & fol seq.
Mercatura Alphonsi tyranni, 1017. eius incommoda 570 617. incommoda, ibid. & 585. dignitatum vnde orta, 680. quam periculosa, 681. quibus eam exercere non liceat, 1016. 1017. an inter artes sordidas numeranda, 569. eius varias rationes, vide inf. & fol. seq. quæ sordida Ciceroni, & eius diuisio. 570. & 1017. Lusitaniæ regnum; vide Lusitaniæ.
Mercium euectionem ciuib. ademtam, peregrinis permittere pernitiosissimum, 1022.
Meretricis laus & vituperium, 1090
pro Meritis seu virtutib. à tyrannis cæsi qui, 699.
Messalæ locus de imperio maiore & minore, 503. eiusdem loci corrupti emendatio. Eius sententia de iure Magistratuum inter se, 505
Metallorum differentia, 1066. diuersa ratio 1071. pass. 1079. 1080. Purgatio, 1070, Cōfusio, vnde conflantur numi, eorum corrūpendorum sola caussa, 1065. passim & seq.
Metelli Numidici exilium, 464
Metenses, Germaniæ pactis conuentis comprehensi, 96
Metii dictatoris Albāorū graue suppliciū. 1052
Μετοίκιον Græcis quid, 96.
Metus vtilitas quæ, 727. an à Periurio, vt ab auxilio ferendo, excuset, 939.* quem metuunt oderunt quem amant metuunt, 711
*Metus, pessimus diuturnitatis custos, 1008. carnifici comparatus, 343. vltrix furia Tyrannorum, ibid.
Michael Hospitalis Francorū Cancellarius, quare priuilegia Caroli, IX. vico sancti Mauri cōcessa cōfirmare noluerit 133. eius erronea opinio ratione tribuendorum precario imperiorum, 684
Migrationes corporum an & animorū conuersiōes pariāt, vide Populorū migratiōes.
Miles vitem imperatoris frangens, capitale supplicium incurrit, 40
Milesiorum ordinum dignitatis prærogatiua, 563. status Aristocraticus in popularem conuersus, 613.
Militaris disciplinæ ratio & vtilitas, vide & Armorum vsus. 1047. laudes, 883. Pœnarū genera 793. vide & Pœnarum
*Militari lege, contra iussum Imperatoris hostem lacessere, capitale. 404
Militia nobiles reddit homines, 556. eius militiæ leges Rom. ratione ætatis qua arma capere aut ponere eos oportebat, 896. qui non idonei. 903
Militis in ducē officium, 103. Peditis stipendium diurnū quod, vide Grossus. Gallis *sold* dicitur, vnde & Stipendiū militum *la solde*, & miles pedes, qui hoc donabatur stipendio. *soldat*.
Militū Magistri seu Connestabiles in Gallia qui, & eorū ius 1153. necessitas & vtilitas in Repub. & hodiernorum cū Romanis cōparatio, item militiæ varia præcepta, 902.
Militum studia & insolentiæ quæ, 874. & seq.
Mithridatis studia voracitatis, 709
Mobiliū populorū in religione exempla 814
Modum excedere in iudiciis qui dicatur, 48

Mœchan

45

Mœchantis pœna diuina, 838
Mœnium sarciendorum munus extraordinarium, 420
Molinæorum lex de tribut. 266
Molinæi sententia de vsurarum, fructuum, & pecuniæ æquatione, 827
Molucarum insularum vbertas, 1017
Mommorancius Magister equitum Galliæ, 359. vulg. *Connestable.* eius iudicium aduersus Aquitanos rebellantes, 543
Monarchiæ summæ quæ, 338. in iis nulla subditorum auctoritas, ibi. ius 685
Monasterium profitentes quomodo dicantur accusari non posse de reb. ante concepta vota gestis, 531
Monachorum iura. 531 vita, 571 quorundam supplicium, 349
Monarchæ varii, qui cum Prætores essent, Imperium summum sibi vindicarunt, 598 & seq.
Monarcharum regum auctoritas in Magistratus, Iudices & Comitia populorum, 132
Monarchia Rom. 599. quæ dicatur, 272. 273. 302. Aristocratia præstabilior. 349. eius proprium in Reip. conuersione. 586. singulare 618. 733. Regalis quæ, 302. Eiusdem & popularis aut optimatum status differentia, 618. 1099. stabiliendæ cautio, 1153. vtilitas 1112. & seq. in ea potestates ordinariæ perpetuæ, paucis exceptis: in popularibus vero & optimatum Imperiis annuæ, 693. prima in Assyria Nimerodo principe, 306. in quibus consistat. 349 hanc qui populi sectentur, 1116. eius diuisio, 305. 317.
Monarchiæ seu regii status laus, 282. & passim. Quæ suffragiis & quæ iure successorio deferuntur, differentia, 1109
Monarchiam indiuiduam esse oportet: vnitatis enim nulla partitio, 1149
Monarchiæ probandæ variæ auctoritates, 1118.
Moncontorense prælium apud Gallos, 637
Monetæ deprauatæ iuris fiscalis sunt, 268 monetariarum officinarum pluralitas quam periculosa, 1077 monetarum diuisio apud mortales, 1075. ratio apud Rō. 1077
Monetalium obscura vocabula quomodo introducta, 1047
Monomachiæ origo & ius, 274. & 742. 743. passim. 796.
Monspelianorum facinus, & supplicium de iis à Carolo Ludouici IX. fratre sumtum 541. Monspeliensis agri cum Manta & Mellauno commutatio à regibus Francorum & Nauarrorum facta, 254
Monstrosum partum apud veteres occidere licitum, 1142
M. Montanus, infimæ conditionis homo, à Iulio III. Pontif. cardinalis creatus, 868
Montanorum populorum natura, 805. 806. passim.
Montium præcipuorum consideratio qui diuersas constituunt regiones, 803
Montisfortis Marescallum se profitentis eiuratio, 483
Morbi Australes elephantiasis, cancer & lepra, 794. item furor animi, comitialis morbus, dysenteria, 795
*Morbis desperatis non adhibendum medicamentum, 544. 764
Morbus D. Viti qualis, & eius cura, 789
de Morum cum virtutum tum vitiorum in Principibus imitatione à subditis varia exempla, 707. 709. & seq. Mutatio ex locorum mutatione, 772. 811
in *Morem pristinum* reduci legem quid ex Festo, 242. eorum censura; vide Censura, inueteratos periculosum conuellere; 743
Morletus Musæus, Francorū regis apud Heluetios legatus, 119
Mors ab Hebræis quæ pretiosa nuncupata, 10. 798. eius laus, 343. mortem sibi inferentium ius, 841
Moschouitæ Ducis magnanimitas & victoriæ, 224. Moschouitarum ius ratione successionis regiæ, 1144. Præcopi Tartarorū quando dediti, 224. Tartarorum iugum quando excusserint, ibidem. Eorum mos in ducendis vxoribus, 792 *horum rex Ioannes mulieres dehorrescebat.* eorum regionis natura quæ. 774
Moses primus Legislator, 434. eius adoptio à filia Pharaonis, 44. lex de Regis auctoritate 280. laus, 322.
Motus terræ qui dicatur, 640
de *Motu proprio* quæ clausula in priuilegiis, 471
Muhamedicæ legis & religionis quæ fundamenta, 26. Muhamedes Magnus homicidam fugitiuum Florentino Duci poscenti restituit. 519
Mulctæ damnatorum quomodo apud veteres sacris adiudicari consueuerint. & quomodo fisco postea, 847. locupletis & inopis ratio quæ: vide Locupletis. Ius 438. eiusdem varia genera, 439. & pass. 440.

Mu-

Muleasses rex à liberis regno & visu priuatus, 787
*Mulieres percutere Catoni sacrilegium, 29
Multitudo cõsilio & prudentiæ inimica. 235 eius error non sequendus: vide Error.
Mũdanæ vniuersitati beneficia Deus vt partitus, 800
*Mundus perfectæ & consummatæ Reipubl. imago, 10. eius compactio & continuatio quomodo ex variis concussionib. & naturis fieri & potuerit & possit. 701. 1217. & fol. seq. origo qua anni tempestate, 619. 620. 625. 634. exitus prædictiones, & aliæ id genus, 631. & seq.
*Munera singula singulos recte curare difficile, cum plura nemo possit, 677. quæ sine Imperio, 688. ab iis quomodo indignos submouere oporteat, 686. muneribus profanis cum dignitate & sine imperio qui præficiantur, 453
Munera quæ curationes dicebantur, 416. 417. & 418.
*Munus vbi nec vtile nec honestum fuerit, non præmium sed onus appellãdum 849
Munerum quorundam Parisiensis curiæ potestas varia, 421. publicorum diuisio, 456. in Gallia priuilegium, 435
Muneris latissima significatio, 453
Municipalis Rom. prouinciarum magistratus imperium quale habuerint, 85
Municipium quid Festo. 111
Municipia & Vrbes Vectigales an Respubl. censeri debeant, 77
Municipes Rom. qui, 81. 111
Muræ narum piscaria apud Rom. quo in vsu fuerint, 56 necessitas, 877. 879
Murium ætas, 647
Murorum in vrbib. necessitas, 877. eorum & arcium vbi nullus vsus, 872
Musica furorem curare quomodo dicatur, 489. *vbi id genus exempla*. eius item Harmoniæ & Reip. comparatio 641. qui toni obseruandi aut cauendi. 989. vtilitas, 967. 988. huius vocis significatio, 819.
*Musicæ vis & laus in Repub. 642. 806
Musulmani qui apud Turcas, 212
Mutabilitas in reb. humanis interdum necessaria, 815
Mutatio pecuniarum quando Reip. necessaria, 1022. mutuam pecuniam sub vsuris Principibus quando accipere liceat, 1044.
Mutui obligatio apud Græcos quam solemnis, 967
Myrii apud Amphictionum ciuitates qui. 115
Mytilenæorum status mutationis causa. 274

N

NAbis Reipub. Lacedæmoniorum tyrannus, 278
Nabuchodonosor rex regum, 230. eius historia, 339
Narbo, antiquissima Romanorum colonia extra Italiam; vide Coloniæ Rom.
Narbo Lugdunum & Vienna, coloniæ Rom. fœdera cum Italis antiqua habuere, 83
Narbonensium populorum ferocitas & nobilitas vnde, 808. eorum & Aquitanorum populorum ferocitas & mobilitas vnde; vide Aquitani. Narbonensis vnde deducta 65. quando cũ Galliæ regno coniuncta. 583
Natalium restituendorum ius ad quem pertineat, 251
Natiuitatis tempora, 654. *vbi de formatione hominis in vtero exsistentis ex Hippocrate agit.*
*Natura repugnante, nihil diuturnum 769 Praua. 667. hominum varia pro locorum varietate. 768. & seq. Ei contraria diuturna esse non possunt, 51. 54 mirabile omnibus, 1117. eius mutatio ex locorum mutatione, 811. ex vario Reipubl. genere, 817.
Naturalium filiorum ius apud Rom. 45
Nauarræ & Granatense regnum quando sub fiduciam Rom. Pontificis venerint 188. rex ligius seu vasallus Francorum, 178. 188. regnum quomodo Regibus Hispaniarum concessum, & quo titulo Nauarreis à Pontificibus ademtum. 212, Nauarrensis cuiusdam victoriæ in Bugitanos Carthaginenses, 801
*ex Naufragio iuris an quicquam priuato decerpere liceat, 267
Neapolitani regis vasallus, an Pontifici Romano potius obedire quam Regi teneatur; vide Vasallus. reginæ scelera, 1156. regis crudelitas in Conradinum Manfredi filium, 349
Necessitas duplex, naturalis & violenta, 588
*eius vis nulla legum obligatione tenetur, 666. 667. 896.
Negotiatio quæ nobilitati non dicatur derogare, 571
Negus, Reipubl.* Æthiopum princeps, 16. & 222. in marg.
Nemausus colonia Romanorum; vide Coloniæ Rom. Eius scholæ institutio, 551
Nemora regia in Gallia loco sanctioris ærarii constituta, 1056

4?

Nepos ex filia filię regis in regno præpositus 1158. nepotes, an patruis in regno auito præferantur, & quæ inde incōmoda. 1145 & passim. ac fol. seq. eorum ius in successione auorum ex lege Salica, 1162
Nepotis ius in familia aui, 1147. Item ratione feudorum, 1146
Neptuno sacra fieri apud Romā. quare octauo quoq; die solita, 652
Neratii impudentia, 1196
Nero & Maximinus, vterque tyrannus, à Senatu Romano damnatus, 336. idē matris parricida, 37. 469. eius crudelitas in coniuratos, 735. in præceptorem, 844. domus magnificentia & exitium 1051. 1072 eius & Caligulæ prodigalitas. vide Caligulæ. Imperium tyrannicum 337. nefarium desiderium, 1132. eius & Traiani comparatio, 382
Neruæ Imperium Reip. periculosum, 330
Neruiorum mores, 807
Nestorii audaciæ petulantia, 766. vnde pyrophoros, *id est ignifer*, nuncupatus.
Nicolaus Siculus Abbas Panormi. 62
Nimerodus primus princeps, 305. eius etymon, ibi. & 264. 555 589.
*Niuernensium Comitis crudelitas illi ipsi quam periculosa, 535
Nobilis veterum definitio. 558. in Gallia proditionis aut perduellionis accusati pœna, 1194. Nobiles gētes Romæ 558. ab omnib. fere imperiis summouentur in Heluetiorum & Argentinensium statu. 81. Nobiles apud Rom. qui dicti. 1213. Eorum genera apud Hebræos quæ. 561. eorum & Plebeiorum distinctio 556. 561. eorum & ignobilium 557. & seq. passim. Nobilitas fœminarum & familiarum a viris pendens. 1165 an ad posteros & adoptiuos transferatur, 565. vsq; ad pronepotes legitimos propagari dicitur 567. Turcarum morib. ad nepotes tantum, ibi. apud Gallos quomodo amitti censeatur. 567. 569. auorum inspicienda in dignitatum prærogatiua, 564
*Nobilitatem peperisse melius, quam acceptam corrupisse, 558
*Nobilitati sine honestate nullus locus, 563
Nobilitatis vera ratio 119. varia, 557. cum 4. seqq. dec. an ab inopia aboleatur; vide inopia. Iura prōercalia in Gallia 566. Laus 566 apud Gallos, Anglos, Hispanos, Germanos, priuilegia 87. Tribuendæ ius penes quem, 564. vt Nobilitatis adeptæ insigne apud Rom. statua, sic apud Gallos stemmata insignib. superposita nobilitatis decus 560. veræ causæ, 563. extrinseca causa 564. apud Græcos quæ ratio. 560. & 561. apud Hebræos, 561. Heluetica cædes, vide Heluetica. an nobilitatus sit qui militiam ex casu, siue feudum est adeptus, 565. Nobilium supplicium capitale quod 1192. quorundam Rom. nomina quæ ipsi nobilitatem pepererunt, 558. in tribuendis honorib. habenda ratio 686. Nobilib. locupletes quando anteferantur, 575.
*Nocent expressa non expressa nō nocēt, 501
Nocturnorum sacrorum interdictio, 545
Nominum imponendorum ratio apud veteres, 652
Normaniæ Baronum ius ratione defunctorum ab intestato. 829
Normani cuiusdam in Franciscum regem coniurati & perduellionis damnati exemplum, 734
Normanorum mores improbi ratione cædentium, 1196 Curiæ præsidiis exactio crudelis, 461
Nosocomia à quo instituta, 55. *loca sc. in quib. ægroti aluntur, l. 16 l. 18. de sacros. eccl. Cod.*
Notæ tabularum iudicialium & earundem significata. 419
Notos vnde Græcis dictus Auster, 779
Nouarum rerum præclara principia, 68
Nouationum in Repub. quæ ratio habenda, 669.
Nouenarii numeri consideratio pro ratione ortus & occasus Rerumpubl. 651. eiusdem Musis consecratio. 653
Nouitatis in legib. difficultas, 665 667. & seq.
Nouocastri prædium Ducis Longauillani in Bernatum finibus, 102
Nouus homo apud Rom. qui dictus. 1213
Nundinarum ius ad solum principem pertinens, 269
Numæ & Tarquinii Superbi contraria instituta, 549
Numeri fatales. 651. *vbi de variis numeris & Gestriciisō figuris. vide* & de hoc numero fatali, 655. Mares & fœmininæ qui dicantur, 641 vbi & numerorum in musicis varietas tractatur ex Platone & Forsterio & 641. vide & fol. seq. 647 651. eorum varia ratio, 646. 651. 654 passim. Septenarii & Nouenarii Græcorum consecratio, 653.
Numerus Nuptialis Platoni quis in harmonia dicatur. 641. Perfectus mathematicis qui dicatur, 654.

Numi

Numidia Africæ pars maxime Australis, 790
* Numinis carentia, nulla ciuitatibus pestis maior, 759. * eius metum qui semel abiecit, eo minus ei credendum, quo grauiora iureiurando se obstrinxerit, 951
Numariæ rei curatio Reipubl. quam necessaria, 1063
Numi vocabuli origo, 262. numorum ius. ibid. numi vbi optimi, & contra, 1073. 1074. & 1076. passim, & seq.
Numorum in Rebuspub. pretium certum constituendum, 1065. valoris mutatio, quã Reipubl. periculosa, & quam varia apud Rom. 1070. 1081. deprauatio, aut etiam mutatio, quam Reipub. periculosa, 1064. 1070. in eo quæ cautio, 1068. cudendorum optimorum ratio quæ, 261. 263. 1067. & item 1070. cudendorum ius, ibid. Triumuirorum monetalium figura quæ, 263. variorum variæ figuræ, variaque nomina, ibid. corruptio maiestatis pœna tenetur, 262. inter iura fiscalia, 266. corruptio vnde, 1077. quomodo vitanda. 1076. 1079. Angliæ & Lotharingorum ratio, 1070. numorum vectigal, vide Vectigal. Aureorum variorum æstimatio, 1071. passim.
Numisma sub pilei figura, 50. eorum ferruminatio, vide Ferruminatio.
Nuptiæ legitimæ quæ Iurisconf. 23. Theologis & aliis, ibid.
Nuremberga omnium Imperii ciuitatũ maxima, & eiusdem status qui, 368. 395. 809
Nyctalopes qui, 774

O.

OBedientia subditorum erga magistratum, Dea cur à Theologis ficta, 494.
Obitus plurimorum principum mense Septembri, 636. passim.
Obligatio consistere nequit, quæ à voluntate promittentis statum capit, 134. ex tyrannorum precibus contracta, ipso iure nulla, & sic obligati restituuntur, 329. eius efficacitas quomodo stabilienda, vt ad successores transeat, 914. ob mutuum quæ solennitas apud Græcos, 967
Obliuionis leges, vide Amnestias.
Obscuritas nonnullis Philosophis quare affectata, 646
Obsidionum maximarum exempla, 859. 877
in Obsidum aut principum captiuorum liberatione quæ cautio adhibenda, 940. eorum supplicium, 965. obsides dans, iureiurando non tenetur, vide Iureiurando.
Obsidis ius, 931
Occasus nunc opibus abundans, eas demittit ad Orientem, qui olim ad Occasum demittebat. 1031. vbi id exemplis planũ fit.
Oceani ventis agitati feruor, 777
Ὀχλοκρατία Græcis quæ 585. Reipubl. gubernatio popularis turbulenta,
Oculorum qualitatis varietas, 774
Oduacri regis Herulorum in Italiam incursio, 309
Oeconomica à politicis an distrahenda, 12. eius definitio, 13
Officia & Sacerdotia quando in Gallia aut alibi facta venalitia, 1018. pro muneribus publicis, 413
Officiales ab Impp. sæpe appellati Ministri magistratuum. 437
Officialis quis, 414
Officialium & curatorum Reipubl. discrimen, 413. 416. 420. officialium & magistratuum differentia, 435. eorum imperia abrogari non posse nisi volentibus, aut eorum morte, 689
Officiarii qui, 437 eorum creandorum diuersa ratio, 454
Officia nulla merces debetur 32. * ex Officio merces non debetur, 104 129
Officiorũ seu magistratuum tribuendorum quæ ratio legibus constituta, 861. vbi variç leges & mores proferuntur, quo, mercatura dignitatum grauiorem Reipub, pestem nullam contingere posse ostenditur ibi. eorum & curationum differentia. 429
Officium nobile quod dicatur, 459. Liberorum erga parentes & econtra, 31. & seq.
Oligarchia vnde dicta. 349. quæ formæ Reipublicæ, ibid. & 363. & 374. comparatio eiusdem cum statu populari, ibid.
Onomademi Chiorum Imperatoris & Scipionis Africani consilia contraria in conseruandis popularibus fratribus, 604
Operis huius tempus, 625. operum publicorum incommoda ratione tyrannorum, 1050 vtilitates, 1047. & seq. 1049
an Opes nobilem reddant, 571. & 569. seu virtutes corporis & animi, 6
de Opibus maximis, vide Ditissimorum.
Opificia Romæ qui tractauerint, 569. ea aut artes sellularias tractare ciuibus Roman. non licitum, 60. eadem & manuales artes apud Aquilonares, 799
Opifex qui annulo gemmã includere pepigit, eamq; fregit, an ex pacto teneatur, 1205

Opifices apud Rom. militare non poterant, 569
Opinio communis seu error an constituat ius, vide Ex errore. Humanæ opinionis deprauatæ tanta vis est, vt legis habeat auctoritatem, 54
Oppia lex quæ, 24.& seq.
Oppignorationis ius aduersus peregrinos, 100
Oplotechnitæ à togatis & scholasticis hominibus in ciuitatibus secernendi 576. sic autem dicuntur qui arma fabricant Gallis Armoiriers.
Optima lege quid veteribus, ex Festo, 124
Optimatum status an populari melior: & vtriusque incommoda, 608. periclitantium exempla, 1103. 1104. status qui proprie, 1101. cum populari comparatus, 355. & seq. cædes aut furatio in quibus ciuitatibus, 1103.& seq.
* Optimatum status stabilior ac diuturnior, quo pauciores fuerint. 352.* ab hoc ad regium conuersio Reipub. salutaris, 610
Opulentiores Romanorum qui, 831
Opum quæ ratio Christianis habenda, 1058
Oraculum de regno Augusti futuro, 1115
Oratores è qua regione profecti, 796. arcendi è Senatu, 405. olim si in agendis causis mendaces aut calumniosi fuissent, puniebantur, 719. an inter magistratus censendi, 436. oratorum vs, 764. passim. Vtilitas siue damnum, 766
Ordines ab ordinibus quomodo in ciuitatibus separandi, 577.578 & seq.
de Ordinibus maritandis quare Cæsar leges tulerit vide Cæsaris. Equestris ordinis insigne Gallis quale olim, & quomodo obsoletum, 854. sacri ordinis contemptus, Dei contemptum adfert, 995. ciuium ordinis dignoscendi modus, 977
* Ordinum dignitas pro moribus ac legibus cuiusque ciuitatis temperanda, 610 variorum dignitatis prærogatiua 562.& seq. ciuium in Rebuspublicis & statibus ratio ab auctore præscripta, 575. 577.& seq.
Orientales populi humaniores & vrbaniores, 803
Orientalis venti beneficia seu natura, vide Venti. Oriens olim opibus abundans, nūc Occasus, vide Occasus. Eius & occasus diuersa ratio, quomodo ingeniorum in hominibus diuersitatem parere dicatur, 802
Oris rubicundi signum quod, 972
Ortus rerum, vide Rerum.
Ostracismi Græcorum lex, 853. 1097. inferendis suffragiis ratio quæ, 371
Osterlandi populi qui, 109
Ostrogotthorum & Visogotthorum perfidia & crudelitas in Valentem, 814
Othonis IV. Imper. Rom. donatio Pontifici Rom. 212. eiusdem ratihabitiones Rodulphi & Caroli Imp. 213. Othones Germani principes, quomodo nomen Imperatorium sibi sint adepti, 221
Othomanni sententia de censoribus, 450
Othomanis in conseruatione imperii consilium, 611. & 613. eorum dissidii caussa & crudelitas, 983. 1156
Otiosorum hominum, præcipue tenuium, pestis damnosa reipub. 839 hominum in ciuitatibus pestilentia 574. vbi varie de iisdem agitur, qui eorum ferendi supplicia, 61. vitia quæ, 883. in eo lex optima, vide Aurasii.
*Otium vitæ humanæ inimicum, 467
Oua auibus an priora, vide Auibus.
Ouium fertilitas apud Selandos & Hollandos Australibus contraria, 793

P

Pacatii dictum ad Augustum Cæsarem, 158
Pacis & otii commoda 733. huius & concordiæ comes quæ, 674. Sanquintinæ calamitas, vide Sanquintina. Actiones quæ, 909. componendæ inter dissidentes qui sese pro arbitris interponunt, maxime laudandi, 924. pass. ineundæ ius, 244. 245. 247. Commoda, vide Bellorum incommoda. Eius violandæ causa, 969
Paci & concordiæ inimici militares homines, & qui artes imperatorias colunt, 1107.& seq
Pacem & otium colentes, mitiores & humaniores, 810
in Pace agenda inter paratos exercitus quæ cautiones habendæ, 940
Pax quæ inhonesta censeatur, 889. *vbi varia id genus exempla*, & seq. quomodo perniciosa, 746. inter Franciscum maiorē Galliarum regem & Carolum V. Imp. 636
an contra Pacta fieri iudicandum, si quis priuatus acceptarum antea iniuriarum vlcionem reposcat, 946. * Pactis priuatorum iuri publico derogari non potest, 948
in Pactis conuentis arbitrorum quæ ratio, 952
Pacta conuenta an principum leges dici possint, 136

Pacuuii Calauini Campani prudentia in cōseruandis Senatoribus à cō uratione, 749
Pædonomi, instituendæ iuuentutis gratia à Lycurgo ordinati, vide Iuuentutis.
Pagorum origo, 522. 523
Palæstina in prouinciæ formā redacta, in qua Christus à Pontio condemnatus crucifixus est, 85
Palatini Comites iure familiari vtentes, 20
Palladem Ioui decumbenti assidere cur finxerint Poetæ, 593
Pallas e Iouis cerebro quare genita dicatur, 1155. eius mulus senio confectus, capistro liberatus, 55
Panni definitio apud Anglos, 864
Pandulphus Senensium tyrannus, 584
Pannoniæ populorum calamitates ratione creationis regum, 1129
Pannoniæ quando lites introductæ, vide Litigandi modum.
Papia Poppæa lex, de prærogatina consulum collegarum, 511
Papiensis Gallorum clades, 894
Papiniani verba *de iure magistratuum, & aliorum iura maiestatis habentium*, 479
Papinianus imperii Romani tutor, & Imperatoris Seueri filiorum, 468. eius mors, ib.
Papirius Cursor in imperando clarissimus, & eius virtutis exemplum, 496
Papirii dictatoris sententia in Fabium Maximum magistratum equitum, & eiusdem Fabii prouocatio ad populum Rom. 257
Papirii Cursoris ætate Roma virtutibus florentissima, 887
Parentes qui filios Reipubl. caussa occiderunt, 43. parentes alere filii tenentur, 39. & econtra, ibid. Reipubl. hostes an occidere liceat, 40. parentum in liberos amor, 42. * Culpam in liberos deriuari quam iniquum, vide Culpam. studium maximum in liberos quod, 839. & liberorum pietas vnde, 523
Parisiorum curiæ Iudicum numerus, 676. Curiæ decretum in viatores, 420. Parisiensis curiæ ius præscriptum, 398. de Parisiensibus rebellantibus supplicium à Carolo VI. Francorum rege sumptum, 541. in pauperes caritas, 574
Parium curia in Gallia, vnde appellata, 284. quæ & à quo instituta, 469
Parlamentum Parisiense in Gallica curia, 398
Parricidæ eiusque qui ex insidiis hominem occiderit, pœna, 260. Supplicium apud Rom. vide Patris. Parricidarum abundantia Neronis temporibus, 37. exempla aliquot, 32. eorum & sicariorum indulgentia, 1200. notabile exemplum, 1124. Parricidia quædam principum, 347. varia regnorum gratia admissa, 1152. & seq.
Parthorum in seruos humanitas, 59 & seq.
Pascuarum penuria Galliæ vnde, 1056. vectigal, vide Vectigalis.
Pastorum & Agricolarum ordo laudabilis, 572
Patagonum proceritas, 777
* Pater iniuriam filio illatam actione persequi potest, 461. lege Pompeia, de parricidiis non comprehensus, 42
* Pater liberos virtutibus ac præcipue Dei metu erudire tenetur, 38
Paterfamilias quis, 14
Paterpatratus, vide Consules.
* Paterna execratio, ipsa morte acerbior, vide Execratio.
* Patris & filii persona, eadem censetur, 961. Filium occidentis supplicium apud Romanos, 1191
* à Patre nullum admitti potest tantum scelus, quod parricidio vindicandum sit, 40
Patrum erga liberos, & liberorum erga parentes officium, 31. & seq.
Patribus cum plebe communia, 560. & quæ patribus peculiaria, ibid.
* Patria potestas nihil habet cum iure fetiali aut iure maiestatis commune, 96. patriæ potestatis ius antiquum in liberos, 1155. & seq. * patria potestas diuina lege metienda, 41. quomodo antiquata, 37. ea soluti qui dicantur, 39. patriæ seu domesticæ potestatis iure antiquo sublato, quæ incommoda Rebuspublicis, 36. eiusdem ius diuinum & naturale, 31. quam antiquissimum, 35. & passim.
pro Patria occumbentium apud Græcos priuilegia, 561. patriæ parens quis appellatus, 323. & seq. patriam tyrannide liberare qui tentarint, 596
* Patria parentibus carior, 342
Patriciæ dignitatis ratio 855. gentes Romæ, 558. Patritii tantum gentem habere dicebantur apud veteres, 555. eorum honor apud Venetos, 562. eorum & plebeiorum distinctio, 558. & seq.
Patritiorum Romanorum ius, 1259
Patritii magistratus, & eorum auctoritas, 437
in Patritios Anglorum, Scotorum, Danorum & Nor-

& Neapolitanorum ius ab Augusto Rom. Imp. tractum, 91
Patrocinium quod dicatur, 900. 910
Patrociniorum origo, 104. diuersa ratio, 895. passim & seq.
* Patronus fœderis leges perrumpere si velit, cliens patrocinii legibus liberatur, 915
*Patronum deserere periculo imminente, capitale, 173. patrono ius necis in clientem Polonorum moribus, 1201. ab eo cautionem exigere cliens an possit aut debeat, 609. an ei specie patrocinii libertatem clientibus eripere liceat, 909
Patronorum cautio maxima, ne patroni clientum arces vel oppida præsidio militari teneant, 915. eorum in seruos ius, 63. 64
Patronatus, clientelare & feudale ius, quam diuersum, vide Clientelare.
Pauli Apostoli captiuitas, 84. eius prouocatio ad Cæsarem, & genus, ibid.
Paulini Nolæ Pontificis caritas memorabilis in seruos, 61
Pauper qui dicebatur apud Rom. sub Traiano, 1196. in eos largiendi modus & diuersa ratio, 1045 & seq. passim 1048. eorum collegia apud Parisienses, 574. paupertas Rebuspub. quam periculosa, 819. & seq. eius exempla laudabilia apud Rom.
Peccari in Repub. quibus in rebus soleat. 684
* Peccata quæ in cæteris leuissima sunt, in principe flagitia existimantur, 707
* Peccatorũ omnium quę à principibus condonantur, nulla laudabilior venia, quam cum iniurias sibi illatas ignoscunt, 261.
Peculatus pœna, 1041
* Pecunia neruus Reipubl. 997. eius vis in expugnationibus, 1013
Pelopidas & Epaminondas Thebanorum summi Duces & Imperatores quare damnati, 681
Peloponnesiaci belli caussa, 614. Regni origo, 148
Pensio à Tributo quid differat. 910. eius & Tributi differentia v de Tribut. Pensiones Germanorum & Heluetiorum quæ, vide suis locis.
Pensionum tum Carolo Bello Philippi regis filio, tum Henrico & Francisco Andium Ducibus fratribus Caroli IX. constitutarum ratio, 1030. priuatarum pericula, 1015. varie constituendarum necessitas Principibus incumbens, 1013. (passim.
Perduelles qui, 40. 73. eorum exempla, 943.
Perduellionis seu læsæ maiestatis damnatus cur prius iudicatus quam accusatus videatur, 338. in eo crimine quare proscribantur bona, & eorum proscribendorum ratio, 840 842. & 843
Peregrinus ab originis domicilio auulsus, alienæ ciuitatis an ciuis fieri possit, 73. ei ac ciui lex eadem diuina, 66
Peregrini fere vbique à muneribus publicis, & potissimum a Sacerdotiis & magistratibus summouentur. 9 .q ii, 73. III. à prædiorum dominio, nisi ciuitatis iura adepti sint prohibendi, 836. principis connubium, quanta incommoda sequantur, 1161. & 1162. passim.
Peregrini & socii ius diuersum, 73
* Peregrinorum aditus in Respub. periculosus, & eius exempla, 598 599. * in Peregrinorum auxiliis conuocandis maxime prouidendum, & quæ inde incommoda, 901. & seq. eorum beneficium a Friderico Imp. concessum: item eorum ius apud Italos, & iam apud Germanos deterius quam apud Gallos & Venetos, 97. 98. eorum & ciuium idem ius, vide Ciuium. De eorum hæreditatibus & iure vario, 97. 98 100 eorum imperia quam periculosa, & varia inde incommoda, 1161. 1162. Ius in Gallia, 99. 97. & 98. mercatorum & peregrinorum qui iura ciuium in Gallia adipiscuntur, ius diuersum, 99. peculiare in Gallia 98. Peregrinum esse aliquando præstat, 94.
* Peregrinos fouere non minori caritate quã viduas aut pupillos, diuina lex iubet, ibid. à finibus arcere licet, 100. ab iis quæ ciuibus incommoda proueniant, ibid.
Peremtorium edictum quod, 515
Pereuntis in Reatu. vide in Reatu.
Perfidia hodie vsitatissima, 967. mala, sed eius fructus interdum vtiles, vt in proditionibus 620. quomodo potior, qui plus opibus valet, 950. Romanorum à Græcorum & Pœnorum moribus desumpta, 809. & 965
Perfidiæ exempla 600 passim. Italicæ exemplum notabile, vide Mediolanẽsis. Ostrogothorum & Visigothorum, vide Ostrogothorum Typhonis, vide Tryphonis, præcepta Lysandri, vide Lysandri.
an Perfidiæ scelere careant Principes, qui fidem pactorum, quæ detrimento sibi futura sunt, violare nõ dubitant, 929. & seq.

Per-

Perfidi principis iureiurando, vtcunque solemni, non habenda fides, 952
Perfidorum varia exempla suppliciorum, 964. passim.
Pericles quare Areopagitarum auctoritatem sustulerit. 391
Pericli probrum obiectum ratione congiariorum, & eius beneficia in Athenienses, 1048. 1049. eius prudentia in retinenda in officio plebe Atheniensi, 748. responsum pro Repub. Atheniensi legatis Lacedæmoniorum, 148. 149. rogatio de filio quem ab vxore peregrina susceperat, inter ciues censendo, 75 mors quam Reipub. Atheniensium damnosa, 1094
Periurii detestatio. 928. 932. periuria periuriis an rependi possint, vide Fraus.* Periuria præterita nouis pactis fœderibus repetere amplius non licet, 938. horum varii exempla, 952. passim.
Persarum calliditas in depellendis Græcis ab Asia, 1013. fœdus cum Thœbanis, 109. mos in iudiciis sceleratorum, 323. imperia quanta, 1053 mores in elocandis seu maritandis filiabus, 838. magistratibus Ærarii, vide Græcorum. eorum Regum adoratio, 306. 712 eorum Regum numeri diuersitas apud auctores, 660. Respublica quot prouincias habuerit, 16. vectigalia, vide Vectigalia.
Pharaonis prauitatis exemplum, 1220
Pharsaliorum & Lacedæmoniorum Reipub. quot ciues præfuerint, vide Lacedæmoniorum Reipubl. Senatus, 393 & seq.
an Philippus Bellus Francorum rex potuerit Arturum Armoricæ Ducem. Anglorum regi fiduciarium elocare, 190. de litium expensis vt statuerit, 144
Philippus Augustus rex Francorum, Iudæos cure suis finibus abigendos curarit, 65
Philippus Cominæus in comitiis Turonensibus de tributis differens. 63
Philippi Mariæ Mediolanensium principis tyrannis, 164
Philippi Macedonum regis in Phocenses bellum, 113. Philippi II. Macedonum Regis crudelitas, 539. Macedonum Regis in filios obiectio, quod de viuo hæreditatem suam creuissent, 44
Philippus Valesius Francorum Rex, legionum ecclesiasticarum Imperator factus, 119. eiusdem cum Henrico Palatino Comite fœdus, ibid.
Philippi Valesii lex de reuocandis principum donationibus, 865
Philippi Valesii Gall. regis & Alphonsi Castiliæ fœdus, 185
Philippus Valesius Francorum rex, mutuum accepit à Clemente VI. Pontifice, & quomodo. 220
Philo, primus Romanorum extra Italiam proconsul, 423
Philosophiæ quæ pars laudabilior, 707
Phocensium damnatio ab Amphictionibus, 115 eorum Reipubl. interitus vnde, 305
Persei regis facinus, 226
Personæ publicæ quæ, 413. earundem diuisio, ibid.
Pertinaciæ & peruicaciæ differentia, 815
Pertinacis cædes vlta, 347
Peruani regni subactio à Pizarra, & eiusdem diuitiæ. 997
Perusini cuius iuris, 819. eorum debellatio, 310
Pesquerensis Marchionis aduersus Carolum V. coniurationis caussa, 741. conatus in adipiscendo Neapoleos regno, & eius mors, 934
Πειθαρχίας Deæ Græcorum ius, & quæ eadem, 494
Pici Mirandulæ astrologi in coarguendo Iulio Materno deceptio, 621
Pictaui falsi quare vocati, 541. Pictauiensis prælii exitus, calamitas Francorum, 927. & seq.
Pictonum & Scotorum bellorum caussa, 613
Pictoris equum pingentis exemplum, 670
Pictura Hebræis ars sordida, Turcis etiam præscripta certis finibus, 572. Pictura & Statuaria artes nobiles, & earum laus 572. de iis Lycurgi institutum, vide Lycurgi.
Pietas parentum & liberorum vnde, 523
* Pietatis exemplum maximum filiæ erga patrem, 36
Pietatis montes Italorum, vide Italorum.
* Pileus libertatis argumentum, 50
Pilei gestatio quod insigne Romanis, 181
ad Pileum vocare, id est, manumittere, seu libertate donare, 60. 569
Pinatelli rei numariæ præfecti peculatus, 1079
Pindari domus inscriptio, Ne incendite domum Pindari, 586
Pipinus Francorum Rex designatus à Pontifice, & à Francis ob eximiam virtutem

libenter receptus, 206. à Zacharia pōtifice coronam cum acceperit Pipinus, an reliquos itidem accipere oporteat, 220. eius & Caroli Magni largitiones in Pontifices, 221
Pipini Francorum præfecti aduersus Longobardos victoria. qui partem Italiæ Zachariæ pontifici Rom. subiecit, 215. quæ ei cōpensationis loco pontifex tribuerit 206
Piratarum veterum historia quomodo a piratica ad veram præfecturam peruenerint, 2.3.4
Piratis an seruanda fides, v. de Latronibus.
Pisanorum status mutabilitas, 623
Pisistrati tyrannis, 599
Pisonis proconsulis Romani crudelitas, 496
Pisonis & Verris prætura differens, 504
Placidæ & ventosæ regiones quæ, 505
Plagiarii, serui pœnæ fieri possunt. 52. eorum pœna varia, 1190
Planetarum superiorum recursus soliti, 632. eorum constitutio penes regiones, Austrum, Aquilonem & mediam, 801. trium superiorum concursus quam periculosus, 916. passim.
* Plato iratus seruos castigare nolebat, contra Germani. 58. à Dionysio iuniore Syracusas accitus, 709
Platonis obscuritas *de ratione numerorum*, 657. error, 651. opinio *de fideiubus & republica*, 615. *de imperiorum finibus*, 616. Sententia *de stupro vindicando*, 478. repudiata sententia *de Geometrica proportione, qua Rempubl. constitui dicit*, 1169. Sententia *de Rerumpublicarum conuersionibus*, 641. error *de rerum diuinarum originibus & occasionibus*, 646. eius & aliorum maximorum auctorum sententiæ *de populari statu*, 186. Respublica quæ, 285. Leges quæ, ibid.
Plebs an armari armisve exerceri debeat, 888. & passim.
* Plebs vt frangitur offensione, ita quoque arrogantius ob victoriam insolescit, 603
Plebs hydra 945. seditiosa feræ cōparata, 747
Plebis Romanæ auctoritas, 289
Plebis comparatio, 330. impotentia, 1088. retinendæ in officio modus, & qui vi eam retinere volentes, seipsos aut Rempubl. perdiderint, aut in discrimen adduxerint, 748. & seq.
Plebi cum patribus communia, 560. & quæ patribus peculiaria, ibid. adipiscendarum dignitatum locus quando datus, 590.
hostis capitalior qui, 603
ad Plebem in officio continendam bella externa necessaria, 603. & seq.
Plebiscitum quid, 236
Plebiscita Atheniensium, 417
Plebeii honores apud Romanos qui, vide Honores.
Plebeiorum & nobilium distinctio, vide Nobilium.
Plebeiorum & patriciorum, vide Patriciorū.
* Plectendi seuerius, qui ab officio se deseri patiuntur, quarum rerum custodes ac vindices esse debent, 1195
Plinii oratio in laudem Traiani Imper. 146. Iunioris locus *de Principe* 313. Item *de Principis & magistratus auctoritate*, 411
Plinii dictum paganicum in fine Panegyrici ad Traianum, 328
* Pluralitas duorum numero continetur, 585
Plutarchi error *de Agesilao*, 316. loca *de abrogatione legum*, 150. & seq.
Pœna Areopagitarū leges violantium, 1195. Adulterii, vide Adulterii. Corporea pro pecuniaria quando infligenda, 1196. an decernenda pro modo probationum, 763. Fœminarum quare leuior quam virorum, 1197. Grassatorum, vide Grassatores. In opibus quæ irroganda, vide in Ære. Latronum, vide Latrones. Militarium, vide Militarium. * Nulla exsistit vbi nihil peccatur, 536
πολυγαμίας, vide Πολυγαμίας. * Publica nihil habere debet cum vltione aut iniuria priuata commune, 789. Prædonum aut eorum qui in viis furantur 1199. Quadrigæ, vide Quadrigæ. Quadrupli quæ, 260
Pœnæ falsi varietas, 1198. passim. Ingenuorum variæ vide Ingenuorum. Pecuniariæ ratio quæ habenda, 1195. Illustrium virorum quare leuiores constituendæ quam sordidorum, 1194 & seq. Sicariorum variæ, 1200. & seq. passim.
Pœnarum an æqualitas habenda, 1188. & pass. * Capitalium nulla grauior quam quæ acerbissime de contumelia immortali Deo illata exigitur, 261. Ratio diuersa Iurisconsulti & philosophorum, 1199. diuersa ratio habenda etiam in eodem scelere, 1190. passim & seq. Fructus maximus pertinet ad exemplum, 32. Iudicem nec spectatorem esse debere principem, 542. Ius penes magistratus 1198. Militarium genera, 611. pecuniariarum ratio ex iure vetere

vetere, 1187. * Sceleratis irrogandarum quam præmiorum virtuti tribuendorum, optimo Legislatori cura maior esse debet, 674. vis, a quibus irrogetur, 477
Pœnis popularibus seu multorum quid spectandum.
Pœni perfidi, 80. à Romanis deuicti, 698. eorum natura & situs, 782
Poetæ vnde profecti, 596
Πολιτείας descriptio Aristotelica, 284
Politicum prudentem Dei opera in Reipubl. administratione imitari oportet, 672
Poloniæ nobilitas magistratuum ac legum pœnas vt effugiat, 719. Regis, Andium Ducis, iurisiurandi formula, 138. Reges à Pontificibus regia dignitate vt depositi, 210. & quando restituti, ibid.
Poloni Germanorum imperio minime subditi, 203. rege Henrico constituto, an aliū eo insciente aut non consentiente sibi regem optare potuerint, 1128 eorum leges variæ. 1196. ratione sicariorum, 1201. eorum & Germanorum in peregrinis, 95. mos in captiuis redimendis 49. 50 mos in ferēdis legibus, aut creandis regibus 1111. & 1112. status conuersio, 610. auctoritas in Reges. ibid. Statuto ciuibus ad regnum via præclusa: vnde peregrinos accersere coguntur, 1127
Polybius ἄθεος, 639. 754. à Liuio reprehensus, 281. Polybii Africani maioris præceptoris sententia de statu Reipub. Rom. 303
Polycleti regulæ vis, 1175
Πολυγαμίας lex imperante Iulio Cæsare introducta, & ab aliis, 793. quam tamen Imperatores postea abrogarunt & vetuerunt inducta infamiæ pœna, ibid. eiusdem capitalis pœna in Gallia, ibid.
Pompeius legibus solutus, 137. Pompeii auctoritas. 266. eaque summa. 871. ruina, ib. eius & Cæsaris affinitatis contractio, 431. eiusdem & Cæsaris bellum, vide Bellum.
Pomponius Atticus Roman. quare Atticus appellatus, & cur ciuis Atheniensis fieri noluerit, 88
Pondera & mēsuræ iuris Maiestatis, 263. 264
* Ponderum ac mensurarum varietate graue accipit Respubl. detrimentum. 264. congruentia & differentia, 1068. & seq. quæ varietas in numis conciliandа, ibid.
Pontifex in cœtu Sacerdotum, Abbas ve, collegarū nomine ac iure an censeantur, 527
Pontifex Gregorius se primus seruum seruorum dixit, in omnes Episcopos principatum ab Imp. Phoca adeptus est, 205
Pōtifex Parisiorum mulctatus, & quare, 443
an Pontifex Rom. iurisiurandi religione seipsum & alios liberare possit, 933
Pontificis legatus cur in Gallia captiuus detineatur, 219 Pontificis Max. creatio, 535
Pontificis Rom. mors misera. 215
Pontifices an de causis ad magistratus pertinentibus cognoscere possint, 434. Concilium supremum habent, ad quod appellare licet, 218. * Aliena magnifice largiri consueuerūt, 187. Arabicæ religionis pontifices. & ipsi summam in principes Asiæ & Africæ vsurparunt potestatem, 222. Romani, Imperii Germanici vasalli, 213. Romani quomodo fiduciarii Francorum regum. 221. an imperandi potestatem habent, 416. quare iudicia capitalia tractare nequeant, 85. quales optandi, 995. quomodo imperium principes sibi pepererint, 206. quomodo imperium eorum auctum sub Nicolao 1. pontif. 208. religionis iudices quare dicti, 441
Pontificum accusatio, & censuræ auctoritas, vide Censuræ pontificum. Abusus in sibi adscribendis priuatorum morientium facultatibus, 829. Roman. auctoritas in electione Impp. 184. Rom. Pontif. audacia in vindicando Imperatorio iure, 1137. creatio quare Monachorum & Sacerdotum collegiis adempta, 139. creandorum potestas cui iure competat, 213. creandorum auctoritas penes Carolum Magnum, & quomodo amissa, 207. varia electio, 213. & seq. pedum deosculatio à principibus Christianis Massiliæ facta, 217. Ius est in causis Sacerdotum cognoscere, sed magistratuum est exsequi, 445. Romanorum exsecrationum & sacris interdictionum vis apud Christianos, 994. Rom. cū Germanorū Imperatoribus bella, de summo Christianorum imperio, 203. cautela in contrahendis societatibus, 921. & pass. in principes Christianos auctoritas, 203. Romanorū in Sacerdotiis tribuendis ius, 96. hodiernorū error de incestis nuptiis, 994. nulla primum iurisdictio, 442. Iustinianus eis postea in sui ordinis homines tribuit, ibid. & 445. Ius quod, 442. & passim de perfidia edictum aduersus Hungaros, quā Christianis periculosum, 935. & 936

55

Romanorum iactantia perstrans, 217. Securitatis tabulæ an valere possint, vide Securitatis.
Pontificibus an iurisdictio aliqua, 442. pass. & seq. in Pôtificibus creandis cautio, 1124
Pontificia Adriani auaritia, vide Adriani.
Pontificiæ dignitatis antiquitas, 561. variæ laudes, ibid. pass. de religiosorum auctoritate Pontificiorũ rescriptorum quorundã origo, 462. & seq. rescriptorum vulgaris formula in Gallia repudiata 219. & seq.
Pontii Samnitum Imperatoris consilium de Romanis, 616
Popilia & Hortensia lex de rogationibus, 411
Populus liber qui, vide Liber. * immortalis, nisi à stirpe simul deleatur, 127. & seq. Romanus in Comitiis sedens, 281
Populi Atheniensis in suffragiis ferendis auctoritas, 499. populi potestas Romæ, 133. Romani auctoritas ante legem Cassiam, 500. populi & plebis appellatio, 371. populi libertatem quæ leges alere dicantur, 684. maiestas veneratior apud Romanos, quam apud Athenienses, 771. * eius mores & naturam principem prius nosse oportet quam disponat, 771. eiusdem Publica quæ, vide Publica. Populi salus. vide Salus. & Senatus auctoritas, 407. & passim.
Populi qui monarchiam sectentur, vide Monarchiæ. Qui in Reges auctoritatem habere dicantur, 805. in religione mutabiles & constantes, 814. & 815. in finibus positi, quare ferociores ac validiores cæteris, qui intimos prouinciarum recessus occupant, 248
Populorum diuisio ad cœli varias regiones, & eorum variæ naturæ qualitates ac proprietates, 771. & seq. maritimorum natura, vide Maritimorum. * migrationes magnam corporum & animorum conuersionem ac deformitatem pepererunt, 773. multitudo vnde, 793. montanorum naturæ, vis & robur, vide Montanorum. Sub eodem cœli vertice dissimilitudo, 803. 804. Regionis mediæ laus, 816. Natura varia vnde, 770. passim. 802 passim. vberrimo loco sitorum & sterilium naturæ differentia, 808. populosiora quare loca sterilia, 809
Populare imperium cur cæteris præstare dicitur, vide Imperium. eiusdem stabilitas, 1095. Imperii laudata libertas, 1098
Popularis libertatis summa, 377. status quis, 235. 275. Status Arithmeticus in æqualitate consistens, 1174. cum vastis fluminibus & ventis comparatio, 1099
* in Populari aut optimatum Republ. si imperii sedes capta fuerit, actum est de ea, 608. popularis an optimatum status melior, & vtriusque incommoda, ibid.
Popularis status conseruandi varia præcepta, 600. eiusdem status in viros illustres iniustitiæ exempla, 1091. eius & monarchiæ comparatio, vide Monarchiæ. quomodo in monarchiam conuertatur, 604. & econtra. Tyrannides in popularem statum, ibid. vide & 609. eius & optimatum comparatio, 358. quomodo in eundem optimatum conuertatur, 610. eius stabilitas quomodo conseruanda, 1102
Popularis respublica quæ 369. 374. eiusdem reipublicæ & monarchiæ differentia, 419. Iura varia, 396
Popularem statum quæ fouere dicantur, 685
de Populari republica Aristotelis sententia, 374
* pro Populari statu argumenta, 1083. & seq. & 1098. contraria, 1085. passim ac fol. seq. in eodem statu creandorum magistratuum ratio, 611
Populares quæ olim fuerint rebuspublicis, 372. 1086. & 1087. quæ maximæ Respublicæ habitæ, 700. quæ nobilitatem in exilium egerunt, vide respublicæ.
Popularium ciuitatum lex generalis, 1098
* in Popularibus & optimatum imperiis annuæ potestates, in Monarchia vero perpetuæ, vide Monarchia.
Popularibus & optimatum imperiis fere omnibus id commune, vt ab iis quibus potentiam & imperium dederunt, penitus euertantur, 602 vbi dignissimum emblema refertur de Aquilæ pennis.
in Popularibus pœnis quid spectandum, 542
Portoria lex, de gladii potestate, & de libertate ciuium Rom. 47. eiusdem legis ius fauore ciuium Roman. 841
Portoria genus vectigalis, vide Vectigalis.
Portuum domini crudeles, 267
Possiaci concilii coactio in Gallia, 635. religionis gratia.
Possessionum publicarum ærarii causa constitutio, 998. & seq.
* Potentior quo quisque est, eo iustius ac moderatius cum in omnes, tam maxime in subditos se gerat, oportet, 671

Poten-

Potentiorum ac tenuiorum nouem gradus, & qui, 169. & seq.
*Potentiores in exilium agere periculosum, 601. eius rei varia exempla, eod. fol. & 615
Potestas domestica quotuplex, 21
Potestas Legibus soluta quomodo congruat maiestati. 129. eius quæ dicatur vera Definitio 132 patris in liberos, Mariti in vxorem, Domini in seruos, diuersa, 26 27. 30. 31 publica aut priuata, 22. earum differentia & subdiuisio, ibid. Summa ac perpetua quæ, 123
Potestatis vrbium commune 31. eo quid intellexerint veteres, 415. 434 450.
Potestate absoluta vti, quid, 159
Potestate aliena quis vtēs, siue curationis in modum, siue iure magistratus, siue ad breue tempus, siue in perpetuum, maiestatem tamen non habet, 129
Potestatum seu dignitatum mercatura vnde orta, 680
Potieri iudicis pietas & virtus, 686
Poyetus Gallorum cancellarius quare Maiestatis reus iudicatus, 499. 722
Prædia auita, præsertim feudalia seu fiduciaria, liberis aut propinquis reseruanda in proscriptionibus damnatorum. 845. Distrahere non licitum; 832. 833. 834. & pass. Quæ in Gallia distrahendorum feudorum occasio fuerit, ibid. & 219. priuata principis à prædiis Reip. differunt. 268. priuata, etiam oblata pretio, Galliæ regibus distrahere a subditis non licere, 846. publica an alienari aut distrahi, & quomodo vsucapi possint, 1000. passim. in iis eadem cautio quæ in bonis pupillaribus, 1001. publica alienari quæ possint, 1002
*Prædia publica quæ princeps cum imperio ac Iurisdictione fruenda concesserit, quãuis iure Maiestatis non exceperit. ipso tamen iura excepta censentur, 271. in ea quod sit ius principi. 845
Prædiorum Distractio an & quomodo fieri permittatur, 824. 843 publicorum diligentior conseruatio in Monarchia quam in optimatum aut populari statu, 1005. publicorum & Regalium differentia in Monarchia & populari statu, 1002. publicorũ in Gallia alienatorum quæ summa pretii, 1004. ex publicorum locatione vtilitas Reipubl. 1002. ex venditione aut alienatione incommoda eodem. & fol. seq. Regalium assignatio, diuisio, & eorum ius, 999.
Prædiatoria iurisdictio quæ & eiusdem ius, 483. in Gallia quod. 509
Prædictiones de mundi exitu; vide, mundi exitus.
Prædones seu piratæ quid ab Hostibus differant, 109. eorum varia poena; vide poena.
Præfecti Augustalis imperium quale. 124. Vrbani auctoritas apud Roman. quæ, 1185. 1186. eius Ius in crimina. 482. prætorio ius, 498. & qui hoc munere donati ibidem.
Præfixa dies practicis quæ, 516
Præmiorum & Beneficiorum distributio varia pro vario ciuitatum genere, vide Beneficiorum in Republ. ratio eorumque tribuendorum ius quare penes principem, poenarum vero infligēdarum penes magistratum. 848, Fines & varia genera, ibid. passim vide & quæ præmia honestiora habeantur, quæque magis aut minus vtilia, & in quibus versentur.
Præmiis cur viri boni vacent, 860. *vbi quædã id genus exemp.*
*in præmiis & honoribus tribuendis indulgentia nimia principum & Rerumpubl. iacturam parit. 858. *vbi & varia id genus exempla.* quis modus in iis adhibendus, 866
*nec Præscribere possunt mortales aduersus Deum immortalem, nec Priuati aduersus Rempub. 312
*Præscriptio temporum diuturna, legitimæ creationis vim habet, 335
eius vis, 266. ei locus nullus nec contra Deum, nec contra Rempub. 1000. Præscriptionum tempora in venditionibus & alienationibus bonorum, 1002
*minuit Præsentia Famam. 728
præsidiorum collocandorum in locis deuictis coloniarũ loco quæ ratio hodie. 1007. eorum collocandorum necessitas vbi, 902
Præsidum prouinciarum ius, 482. in hierarchas, 518
Prætor vnde dictus, 300. apud Prætorem an manumittere vel an manumitti licuerit, 504.
Prætor maximus vnde dictus, 511. maximus Curiæ Imperialis Germanorum, vnus ex ordine principum, 691. maximus curiæ Parisiorum primũ sagatus & militaris or. inis, iam vero togatus, 691. hodie primus præsidens nuncupatus, ibi.
Prætoris maximi apud Græcos ius quod. 4.1

57

Prætoris vrbani auctoritas, 408. 1196. quomodo constituta, ibid. Ius, 459. eiusdem Ius apud Rom. 279. 482. & seq. absentib. consulibus, 401
Prætores, Ædiles, & iurisconsulti iuris Roman. auctores, 410
Prætores collegæ, interdicendi sibi inuicem ius quomodo habuerint, 504. inter eos quæ dignitatis prærogatiua, 511
Prætorum ius, 452. Vrbanorum, 482. 485. 488. 489. pass. 491.
Prauitatis indicia externa ex Martiale, 773
Precarii magistratuum imperii & perpetui differentia, 692
Precaria imperia Magistratuum an vtiliora Reip. vide Magistratuum.
*Precario quid habens, nec dominus nec possessor eius dici debet, 128
Prehensionis ius quod, 446. à vocatione & aliis seiunctum, 477
Pretia rerum vide facta maiora, 1028. vbi pretiorum pristinorum & hodiernorum quæ differentia sit, exemplis ostenditur.
Primogenitorum masculorum prærogatiua generalis, 823 Ratione imperii successorii, 824. ratione prædiorũ feudali, 1151. *Hæc prærogatiua nulla ratione violanda, 1142 in successionibus quæ, 833. in Hæreditatibus. 1207
Princeps vnde dictus, 300. *Dei imago viues, 160. 167. quis bonus censendus, 368. optimus, ab optimo patre nihil differens ex Xenophonte, 323 * Ciuitatis qualis fuerit, talis quoque populus futurus, 708. *Facilius est errare naturam, quam vt dissimilem sui princeps formare possit Rempubl. ibid.
Princeps primus quis. 306. an Princeps antecedentium regum promissa seruare teneatur, 164. 165. & 166. an iuri naturæ derogare possit. 462. an Legibus suis obligetur 134. an patriis, ibidem. Eiusdem an possit abrogare, 136. nec iudex, nec accusator, vbi sua interest, esse potest, 723. contrar. fol. seq. in leges patrias iurare tenetur, 147. *Alteri omnia committens periculum est ne imperio exuatur. 714. extra fines imperii bella gerere debet, si hostem anteuertere velit: vel plures habere exercitus, vt vno amisso, aliis se tueri possit, 893. 894. Hostium metu alterius fines ingredi coactus non hostium sed illorum finium domino captiuus censebitur, 106. 102. an prælio interesse debeat. 894. Quod sua interest, reis remittere potest: quod alterius, nequaquam, 157
Princeps in quo genere belli se perduellium hostem acerrimum ostendere debeat, 740 in suos à se deficientes quid statuere debeat, 538. vide 542. Is aut Rex quando Iudex esse debeat, aut iudicio adesse, 722. passim. & 726. Peregrinos ad se confugientes an reposcentibus restituere debeat, 518
*Princeps priuatos cogere potest arbitrum recipere, potissimum inter proximos ac potentes, ne ab æquitate ad arma præcipites ferantur, 741. an solus pro sua religione iudicare possit vide Iudicare. Summus post Deum æternum, nullius iureiurando tenetur. 83. Veræ laudis cupiditate alendus, vt ad honesta etiam inuitus feratur 852 Vnicus apud Medos. 309
Principis Amor à subditis, ad Rempubl. salutem magis necessarius quam metus, 715. *Arcana publicantis pœna capitalis, 392 * Auctoritas cum Sole & Mari comparata, 499. principis & ciuitatum trium generum imago ad naturam conformatur, 1215. & 1216. eius Magistratus & Priuatorum differentia, 461. in Magistratuum ius 478. Maiestas quæ, 139. an Maiestati lites ac iurgia per tractare conueniat, 717. *Nihil tam proprium principis quam clemẽtia; legis, quam misericordia; Maiestatis, quam lenitas. 717. Officium in bellis ciuilibus, 733. passim. 736. 737. & 740. in bene administranda Republ. 761. passim. 305. eius potestas iustitiæ ponderibus semper exigenda, 160. eius & Senatus ius, 393. eius & Subditorum concordiæ cõseruandæ ratio, 704. eorundem mutua obligatio, 704.
Principis rescriptis quando non obsequendum: vide Rescriptorum principis, eius Vita, censura subditorum, 708
*Principi cauendum ne subditos seipso potentiores esse patiatur, 742. ei cum Optimatibus aliqua, cum plebe vero nulla consociatio, 121. Iniqua præcipienti an obtemperandum, 334
*Principi maxime omnium fugiendum ne alterum odio alterum gratia prosequatur 740. quæ vitanda in Repub. 673
*Principi regali stirpe genito & cuiuis alii magnum imperium militiæ domiue tribuere,

buere, periculosum 1184. vbi id genus exempla, qui honoribus affecti, sibi imperiũ vindicarunt, an ei aut populo peregrino iniuria oppresso, aduersus socios opitulari liceat, 958.959
*Principem magnanimum nec bellum nec pacem petere oportet, 591. eum necantis pœna, item conscii, 338.
*in Principe flagitia existimantur quæ in cæteris leuissima sunt peccata 707, in eo iudicis partes sustinere volente, quæ virtutes requirantur, 727, *in eo nihil tam metuendum quam multa rerum abditarum cognitio cum scelere coniuncta, 382, in eo Sapientiæ argumentum quod, 380.
Principes qui bonas artes sunt amplexi, 708.
Principes ac ciuitates Germanorum, imperii fiduciales, 193. Iurati, pactis cum extraneis factis quomodo teneantur, 155. Ius subditis qui dixerint, 643. passim. Iurisconsultorum ope vti debent, 705
*Principes noui (id est, electi aut constituti) sine summa virtute imperium difficilime tuentur, 593
Principes optimi qui Tyrannis successerunt 590. contra ex patribus optimis pessimi qui filii, 592. Scriptis conuenire à Tyberio quare introductum, 713. suis conuentionib æque ac priuati obligantur, 156. contra 156.
inter Principes eiusdem feudi dominos, an alter alterius, si quid peccauerit, imperio coerceri possit, 512
Principem beneficia, etiam legitime concessa sempiterna esse nequeunt, 258. commiserationes quæ esse debeant, & de quibus, 260.
Principum Christianorum dignitatis prærogatiua, 227. colloquia periculosa, 728. consilium in nobilitandis & augendis ciuitatibus, 139
Principum electorum variæ cædes, 112. pass. Ius in prædia publica, vide prædia.
Principum iussa, quæ Magistratus & quatenus exsequi debeat, 461. de eorum Officio ius, 4-5
Principum officiũ in subditos, 103. 704. passim. Quales finxerit Scylax esse debere, 644. quales esse debeant, 707. quomodo se inter subditos continere debeant vt amentur & foueantur, 711
*in principum litibus finiendis, cauendum principi ne cuiusquam gratia vel odio commoueatur, 739. Mutatio aut nouatio Reipub. periculosa, 1109. 1114. Optimorum, imo & tolerabilium raritas, 709. Peccata quatenus fouenda, 468. & 469. Peregrinorum incommoda, 1127. pass. & fol. seq. Plurimorum obitus; vide Obitus.
Principum quędam peculiaria, siue ad decus siue ad dignitatem, 269
Principum quorundam Asiæ & Africæ in Caliphas seu pontifices, qui summam sibi auctoritatem vsurpabant rebellio, 222. Mos vt eos aspicere nemini liceat, 713. & 714. quos venerari oporteat. ibid.
Principũ rogationes de ciuibus reuocandis, 101. Supplicia quædam in proximos, 348
*Principib. qui artes simulandi & dissimulandi didicerunt, nulla fides habenda, 591. contra Machiauellum.
*Nulla propugnacula certiora, nullæ arces validiores, quam subditorum erga eos fides ac beneuolentia, 739. Scientiæ quæ necessariæ, 705.706
Principibus quæ nam à Magistratib. obediẽtia debeatur, 457
Principibus an numismata corrumpere liceat, 1064 vbi corrumpentium quorundam exempla; & 1065
Principatus Monarchiæ, & Aristocratiæ differentia. 145. Principatus qui dicatur, 300
*Principatus dici nequit Romæ, vbi duo magistratus; nec apud Heluetios, vbi plerunque tres, nec apud Geneuates, vbi quatuor, 301 Respub. Romanorum quando fuerit principatus, 300
Principium quæ habuere, fluxam quoque ac dissolubilem naturam habeant oportet, 615. sicut res oriuntur sic aboriri oportet.
Priuati pactis suis an teneantur, 533
Priuati quantum à principe & Magistratibus distent, 457, eorum officium principi & Magistratui debitum, 478
Priuatorum detrimento Reipu. salus an sarcienda, & quatenus, 161
Priuilegium quod, 849
Priuilegia concedere cui licitum, 132
Leges & Priuilegia principum mortuorũ an retineantur, 133
priuilegia quædam de liberatione damnatorum, 258. & d. seqq. quare renouentur in Gallia à nouis regib. 134. eorum seu beneficiorum iura, 471
Priuilegiorum clausula generalis, 162

Πρό-

Πρόβουλοι πρόσκλητοι, 390
Proconsules, Proprætores & Proquæstores vnde sic dicti, & eorum ius in Rep. Rom. 423. eorum ac Præsidum ius idem ac vrbanorum, 163
Procurator Regius, solus ex omnibus curiarum omnium iudicibus ac procuratoribus iusiurandum Regi præstare tenetur, 250
à Procuratore quæ geruntur probante domino, ab ipso domino fieri videntur, 127
Procuratores regni qui vindicandi imperii gratia; vide Tutores.
Procuratorii imperii vis, 127
Prodigalitatis exempla; vide Neronis.
Prælio cum desperatis decernere periculosissimum. 895
*Prohibentis conditio in re communi potior, 505
Prolis abundantia vnde, 819
*Promissis standum, 156
*Propinquitatis ius quã necessarium ad cõcordiam ciuium, 19
*Proprietas inutilis vbi vsusfructus perpetuus, 830
de Proponendis rebus in Senatu, 404
Proportiones Geometricæ, Aritmeticæ, & Harmonicæ an apud iurisc. reperiantur, 1169. earum ratio, ibi. pas. quarum proportionum Definitiones vide suis locis.
propugnaculorum murorum vsus Reipubl. seu ciuitatib. damnosus, 246. pas. & fol. seq contra vtilis & necessarius, 887
Proscriptionis necessitas in Repub. 842
Proscriptionis bonorum frequentia apud Gallos; vnde eiusdem regni regales opes locupletatæ. 845
Proscriptionis Gallicæ turpitudo, 869
Proscriptionum frequentia apud Athenienses & Rom. quorum Resp popularis,
*in Proscriptionibus bonorum proprietas prędiorum auitorum seruanda liberis aut propinquis, nec à familia distrahenda; vide Damnatorum bonorum.
Proscriptionis damnatorum pericula, 840. passim. 843. & seq.
Prouinciæ rectoris potestas, 450 452
Prouinciarum Præsidum ius post Alexandrum magnum. 317
Prouocandi ius 508. 509. Prouocatio Græci cuiusdam à rege Macedoniæ male consulto ad eundem bene consultum, 256. qua prouocatione vsus est Ludouicus Borbonius Princeps Condæus à sententia Francisci II. regis Franc. ibid.
prouocantium temere ad maiores curias pœna apud Gallos, 1188. & pass. varie de eiusdem vario pœnarum iure.
Prouocationis verbo quid contineatur, 253
Prouocationis lex, 764. tempora & ius, 515
Proximo cuique imperium iure successorio quomodo debeatur & quæ huius proximitatis ratio habeatur, 526
*Prudentium raritas, stultorum multitudo, 1099. de Prudentia qua Deus beat homines in huiusce vitæ cursu, ac potissimum in Rerumpubl. conuersionib. 662. 663
Prudentia honestorum & turpium vtilium & inutilium, iuris & iniuriæ norma & vitæ humanæ moderatrix. 807
Prudentia moribus diuersarum gentium dignoscendis comparatur, 808
Prudentia, Scientia, & Ars, tribus populorũ generib. tributa. 802
Prudentia turpe ab honesto diuidit, 383. in Senatore quam necessaria, 404
Prudentiæ & imprudentiæ differentia, 816
Prudentissimorum imperia vbiq; necessaria 1098 passim.
Prusias Bithyniæ rex Senatus Romani municipium, 181
Ψηφίσματα Atheniensium vide Plebiscita.
Ptolemæi Ægyptii tres scelerosi, & in eos dicteria, 123.
Ptolemæi crudelitas, in Pompeium, 349. munificentia ratione versionis sacrorum librorum. 1010. eiusdem varia beneficia ibi.
Ptolemæi Geographi errores in temporum constitutione ex cœlestium motu, 628
Ptolemaidis litigatricis exemplum, 1184
Publica quæ sint. 1084
Publica priuatis anteferenda necessitate cogente, 361
Publica pecunia à quæstoribus numerata, an accepto ferenda, Reip. ibid,
Puellæ à riualibus dilaceratæ exemplum, cũ Reipubl. statu a Magistratib. dilacerato cõparatum, 694
*Puerorum institutione nihil in republ. vtilius, 36
Puerorum & Fœminarum dominatio quam misera; vide Fœminarum.
Punæ Indorum regis zelotypia & crudelitas in eunuchos, 792
Pyrophori Græci; vide Saliorum vel Nestorii.
Pythagoreorum status & conatus in constituendis Rebuspubl. 201. 546. Imprudentia ratio-

ratione conuersionum Popularis status in Aristocratiam, 1135

Q

QVadrigarum ad pœnas vsus apud veteres Rom, 1195
Quatuorum Aerarii quę dignitatis prærogatiua apud Gallos, 1063. Roman. Ius in iudiciis. 479. Generalium institutio in vtraque Franciæ prouincia, 1051. Parricidii ius, 416. Potestas quæ, 465
Quæstura apud Rom. primus ad honores adipiscendos gradus & Quæstorum varia ratio, 1062
*Quæstus sordidissimos amant Tyranni, eorumq; suauissimos odores sentiunt libenter; vide Tyranni.
Quiritium appellatio quando introducta, 302. 582

R

RAbirii perduellionis accusatio, Labieni & Ciceronis defensio, 943
Racemorum vbertas apud Taurinos, 809
Rapientium iniuste aliena pœna, 311
*vt Rapinis perequatorum occurratur censu opus est, 979
Ratio an locis ac regionibus terminetur secundum Baldum, 771
*Rationis in cupiditates imperium naturale, omnium maximum & antiquissimum 22.
*Rationi tribuendum imperium, cupiditati vero obsequium, ibi.
Rationalium Magistratuum stipendia, Logistarum in Gallia, curiarum & officialium numerus, & quanta inde incommoda ærario, 1060. 1061. passim.
*in Reatu periens, integro statu perire dicēdus, 841
de Reorum restitutione; vide Restitutione.
Rectoris Prouinciæ potestas, 450. 452
Recusandorum Magistratuum seu iudicum ius, 676
Reditus Sancti Petri quis intelligatur apud Anglos, 171. eius introductio, ibi. Abolitio 172.
Redituum constituendorum introductio, ius, pericula 828
Regale imperium harmonicis rationib. constitutum, omnium Imperiorum præstantissimum 1210. quomodo perfectum dicatur, 1170. eius Ius quod. 269. regalis Monarchia quæ, 305. eiusdem varium genus, 314.
Regalis sepulturæ mos; vide Sepulturæ Galliæ.
Regalium prædiorum assignatio, diuisio & ius; vide prædiorum.
Regentium regni apud Gallos potestas qualis, 124. 127
Regia potestas à Tyrannide vt discrepet. 245 an ab arbitrio pont ficum pendeat, 166. eius vsus apud Roman. sine legibus, 1178
Regię maiestatis Ius, 29. Stemmata regia quæ, ibid. vide & Stemmata. Præcipuum argumentum, 313. eiusdem Differentia ab Imperatoria potestate, 316.
de Regia potestate communis error. 233
Regina Galliæ damnata 259 Ignobili marito nubens, nobilitatem amittit, 1165. qui Reginas vxores duxerint, 303
Regionis mediæ beneficia, 797. 800. eiusdem Populorum laus; vide Populorum. Populorum natura ad considerationem planetarum, 781. 802
Regiones ventosæ & placidæ quæ; vide Placidæ.
Regionum naturam cognoscere quid prosit 781. 785. ab Aequatore ad Polum diuisio, & partium cælestium numerus; item earum Qualitates, 772. vtriusq; poli, orientis item & occidentis variæ naturæ, propria & qualitates. Item populorum in iis degentium, 771. 772. & seq.
*Regnum breue non parcit populis, 681.
*Legib. non principis arbitrio gubernandum, 609
Regni prima diuisio, 589
Regni diuisionis incommoda, 1115
qui Regni aut imperii statum in dubio belli exitu imprudenter commiserunt 341. Successiui vtilitas, 1131
Regna Lotharingiæ & Arelatensium, inter reges Francorum & Germanorum diuisa, 196. Mutabilia quæ, 248. quæ Roman. pōtifici fuerint subiecta, 210. Romanis & hereditario iure relicta, 164. Successoria quando constituta, 590
Regnorum genera quatuor ex Aristotele, 315. & seq. iura varia, 164. partitio quam periculosa. 1131. & seq. quorundam partitio. 303. & seq. regum mutatio, ibid. Variorum eiusdem ætatis enumeratio, 589. Suffragio delatorum incommoda, 1115. & 1126
Successiones antiquæ. 260. ea successione deficiente quomodo deferantur, ibi.
Regulorum Gallorum ius, 337. & seq

Religio auctoris quæ,814.& seq.de ea vt sentiat,815. Religio Druidum; vide Druidũ; Indorum vide Indorum.
*Religio,rerumpublicarum omnium firmissimũ fundamentũ, 754.vbi varia eius vtilitas, vide &, 679.
Religionis caussa bella & varia incommoda apud Gallos,813.814.&seq.abiiciendæ seu immutandæ modus,548. quæ ratio habẽda,& huius necessitas,986. veræ constituendæ aut inter reliquos diiudicandæ quæ ratio,755.1186.vbi qua ratiõe hõines ad eam perducendi:559.eius vis magna in sedandis seditionibus,& id genus exempla Francisci Soderini, pontificis Florentini & aliorum, 751
Religione constantes qui populi dicantur, 798.pro ea facit summa ratio, 752.* praua nihil in speciem fallacius;vbi Deorum nomen prætenditur sceleribus, subit animũ timor,545,de ea quæ Ethnicorum sententia,756.in ea populi mutabiles qui, 814. immutabiles, 816
Religiones variæ,796.& fol seq. apud Rom. 757.Religionum origo vnde,797. Varietas quam perniciosa Rebuspubl. & quæ regiones hoc morbo afflictæ,752. vide & fol. seq.item,758. 759. & seq. varietas apud Germanos,815. apud Turcas,pacifica tamen & libera, 756
Religionum varietas quanta in primordiis religionis Christianæ, 728. Genera varia, 547.& seq
*de Religionibus disputare pernitiosum,753 auctoris quidem non omnium sententiæ huius varia argumenta & exempla, fol. seq.
Religionibus falsis sacrisve earum an adesse liceat, 758.759
Religiosis seu fratribus sodalibus in Gallia, etiamsi vitam monasticam reliquerint, quare edicto regio vetitum hæreditatis legitimam petere, 67.& seq.
Rellus orator in conuentu Turonensi, 140
Repetitio rerum amissarum; vide Amissarũ.
Repetundarum ratio quas Respublica euertisse dicatur, 613. & 614. Damnati apud Romanos pœna,614.1062.damnati Africani duo, 1006
Represalia Iurisc.quid, 100. eorum Ius quod 268.eius variæ appellationes, 269
Repudium maritis permissum,27.eius Actus legitimus apud Hebræos,28.minime apud Romanos,ibi.eorum iura quando introducta,& caussæ. 28
Res quomodo dicatur esse non integra,426 vbi de hac variæ rationes variaque exempla.
Rerum Ortus quis, 646.Diuina Præscriptio, 771,& 2.seqq. passim. *Quarum euentus rarior est,earum nullam legumlatoribus curam esse oportet. 42. 42. priuatarum & publicarum ius diuersum,430. vbi de mãdatis agitur.
Rescripta iuris in arbitrario Magistratuum posita,460.Status quæ.& eorum ius, 460
Rescriptorum forensium ne vila in litibus disceptandis ratio habeatur, Caroli, VII legibus cauetur,262.eorum vulgaris clausula,& eiusdem vi .Iurisdictionis aut status principis varietas & varium ius, 457. principis quando non habenda ratio, 458 460.& passim fol.seq.
in iisdem Rescriptis principum quæ requirantur, 473
Rescriptis principum clausula quæ conscribi soleat à curiis, 465
Respublica quid, 1.521. bene instituta quæ, 41.beata quæ, 7. an ex duabus vel tribus conflari possit,286 diuisio auctoris, ibid. & 287.trium familiarum esse potest, 15. Aethiopũ ,quot prouincias habuerit, 16. quot milibus secundum Aristotelem cõstare debeat.16.Humani corporis imago, 694.
Respublica an collegiis & corporibus vacare possit 545.549.eodem est iure quo pupilli,1001,an Geometrica proportione constituatur secundum Platonis sententiam, 1169.an Arithmetica , secundum Xenophontem,ibid an vtroque modo, secundum Aristotelem.
Respubl.ex optimo ciuium genere conflari nequit, 350. 352. * nulla sit quantumuis popularis.seu vera,seu hominum opinione ficta,in qua ciues omnino iure ciuitatatis exæquentur,102.popularis quæ, 368. 374.
Respublica in parietibus, vt & ciuitas, non consistit,78,659.sine Senatu an consistere possit,579.*Sine summa potestate cõsistere nequit, 15. quomodo interire dicatur saluis mœnibus & ædificiis , 582. 586. 621.
Republic. administratio quibus committenda,944.Republic. administrandæ arcanum.

tanum,771. Aetas vrbis aut mœnium diuturnitate terminare debet, 581. Alterationes quæ & quot,584 bene constitutæ fines non gladiis sed iustitia terminantur, 876. Cantibus mutatis an ipsa Respubl. mutata dicatur,642. Cardo, summum Imperium,16. Casus an & quomodo prospici possint,662. Ciuitatis & vrbis differentia: vide in vocabulis Vrbis & Ciuitatis Constitutio,75. eiusdem & Ciuitatis differentia, ibidem. Consilia occulta esse oportet,380. Conuersionis genera, 585. Curatores prius in vsu, quam Magistratibus aut Legibus locus esset,414. eius & Familiæ differentia, 18. 522. Roman. distributio,368.369, Definitio,1365, 366 Descriptio,4.13.18.123. Diuisio Aristotelica 232. *Polybii definitio, item Dionysii Halicarnassei sententia de eiusdem maiestatis capitibus.* Dominus qui plus potest, 600. quæ Forma optima ex Platonis sententia, 1169. Fundamenta quæ,37. Genera, 585. Genus optimum in quo Senatus consilio ac Magistratuum imperiis, salua quidem *Maiestate*, omnia gubernantur, 730 Finis, 11. Mutandæ causa, 613

Reipublic. nascentis primordia, 7. Reipublic. & nauis comparatio, 15. 385. nomen sanctum, 2. Pars secunda 36. Placidæ conseruandæ ratio, 691. 692. Romæ initio quot ciues, 16. item Tiberii tempore, ibidem, eiusdem status, 278 & seq.

Reipublic salus extrema, lex esse debet,548 status & harmoniæ, Musices item comparatio 641 passim, ex Platone, Aristotele & Cicerone

Reip. status & Imperii ratio inter se quomodo differant, 305

Reipublic. status quis qualisve, & eius varia genera,272 quæ præcipua, 271. 273. 287. quomodo perfectus dicatur, 266

Reipublicæ summum imperium vna re quomodo comprehensum 243. Pericula summa, 673. Status triplicis comparatio, 1110

Reipu. verum & firmum propugnaculum optimus princeps, 871

*Reipubl. vnius ciues, si cum alterius Reip. ciuibus in vnum corpus coniungantur, subditi sunt eorum cum quibus copulantur, 876

Rempublicam qui efficiant, 145

à Repub. arcendi peregrini, grassatores, fures qui Ægyptiorum nomen falso profitentur, errantes, inertes & otiosi, 839. in ea bene constituta quæ præcipua cura, 19

*In ea cuius potestas summa est, huic omnia omnium imperia accepto ferenda sunt, 251. de ea qui Græcorum scripserint 232

*In ea maius aut magis nihil expetendum gloriæ stimulis quibus molles puerorum animi acrius ad virtutum honesta studia incitantur: 851. In ea tria potissimum consideranda, 4. de ea Sententiæ variæ vt Platonis, Aristotelis. Polybii, Dionysii Halicarnassei, Ciceronis, Mori, Contareni, Machiauelli & aliorum, 273. Polybii, 275.

Respublicæ primum vi coaluere, 71. quomodo recte instituendæ, 70. quæ angustiores, 618. quo angustioribus finibus terminantur, eo periculosior earum status, 616 617. & 618.

*Respublicæ quæ contrarios habent status, legib. inter se contrarios gubernandę. 274 Item quarum status est optimatum aut antiquiorum familiarum, 356 & seq.

*non Respubl. sed earundem corruptiones appellandæ ciuitates, in quibus Maiestatis iura sunt diuersa, 288

Respub. quarum status mutabilis, 577. quæ Optimatum statum euerterint vt popularem constituerent, 609. quæ Minimæ. 395 à Peregrinis euersæ, 609. Populares, quæ Nobilibus in ex lium actis, sui status euertendi causa fuerunt, 604. Senatum habẽtes perpetuum, 412. varium & mutabilem ibid.

Rerumpublicarum origines variæ, 525. 580. 582 583. Origines à Tyrannide, 589. vide Nimerodus. administratio quomodo ad animi facultates comparetur, 800. administratio varia, secundum locorum varietates & populorum naturam accommodanda: vt, ad Septemtrionẽ, *vi & armis*: ad Austrum, *religione ac numinis metu*; cæteris *æquitate & imperio rationis* 796. 797. & fol. seq. Bene gerendarum lex prima quæ, 664. 666. Comparatio, 288. Cõuersiones quomodo fieri dicantur, 583. Conuersionum causæ 589. 819. discrimen 365. & passim, quæ vera Genera. 376. Genera quot, 1082. *vbi quis generum status laudabilior.* Mutationes, 583. & fol. seq. Fundamenta duo, *Tramitum & Tæna.* 848

Re-

*Rerumpub.pestes maximæ,opes & inopia, 819. Ortus & occasus considerationes ad rationem numerorum 651.654 passim.vide veram auctoris opinionem.661. Status varietas,581.veræ virtutes, vide Virtutes, in Respublic.bene administrandis quæ prospicienda, quarum consideratio priuatis etiam vsui maxime esse potest, vt cum omnibus vitam agant,817. in iis constituendis locorum & gentium natura inspicienda, 896

Restitutionis verbo quid intelligatur 261.eius varia iura, ibi.

de Restitutione reorum fugitiuorum in aliena imperia 518.passim,vbi varia tractantur exempla vide & 364

Retractus prædiorum hæreditariorum seu auitorum legis diuinæ vtilitas, 824

Reuocationis varia iura, 364

Rex an dicendus qui imperio alterius teneatur,226.quis p im... 315 3 6 etiam quandoque damnatur,163. Ante delatum sibi Imperium si filios susceperit an post adeptū Imperium natus rex esse debeat; 1143

Rex Francorum nulla Pontificum obligatione tenetur. nec quenquam præter Deum agnoscit superiorem,217 219. imo nec regnum,220.Durandi opinio contraria repudiata,ibid.an Legibus patris teneatur, 252.& seq.

Rex an populi suffragiis creandus, 315.

Rex Regum qui olim dictus, 230

Regis creandi qui populi ius habere dicantur,619.Definitio & officium, 312.& seq. Potestas quæ.314. Aristotelica definitio. 314 eius & domini differentia,312,& Tyranni.314.eius cum Deo comparatio,vide Dei.* Facilitas nimia periculosior seueritate, 330

Regis Galliæ inaugurandi mos vide Gallia, quæ Auctoritas in curias renouandas,691 & seq.

Regis iussa an parem eo mortuo habeant potestatem quam viuo, 428

Regis nomen Romanis quando & quare odiosum, 322

Regis seu Reipubl causæ cum priuatis quomodo agatur 501.Officium quomodo tēperandum,366.à Tyranno quomodo differat, 306.& seq.

Regis officium in subditos, & regnum conseruandi ratio, 691

Regis postulatio ab Hebræis & qua cōditione, 704

Regis sacrificuli,seu regis sacrorum,quæ auctoritas apud Athenienses & Romanos regibus exactis, 277

Regis & Tyranni comparatio,354. Discrimē 355.359.360.

Regi subditos dominatu ac potentia aut imperii socios adiungere,capitale, 284

Regi an duplex sit suffragium, 279

*Regem bonum ex homine callido ac malitioso fieri posse, 330. 331

penes Regem belli indicendi &pacis ineundæ potestas, 245

Rege aut principe mortuo an & quomodo nouo principi domesticos & familiares defuncti mutare liceat, 669

Reges Apum quare aculeis careant, vide Apum.

Reges Francorum maiores xiv.annis esse iudicantur,vbi agitur de illorum restitutione, 163

Reges Germanorum qui vocati, vide Germanorum.reges inuiti creati, 582. reges qui prudentissimi fuerint, 379

Reges legati Dei,230.reges apud Lacedæmonios quomodo in carcerem coniiciebantur, 278

Reges nomine tenus, 277

Reges quare creati,702.Iudices primum vocati, & vnde originem traxisse dicantur. ibid.

Reges quales sibi finxerit Scylax, 707

*vbi Reges optantur aut creantur, ibi Maiestatis iura regib.mortuis ad populum redeunt,427.in quibus regnis quod Magistratuum ac Reipubl.curatorum ius, ibid.

vbi reges successione constituantur, 1123.vbi suffragiis, ibi

Reges an suffragio potius quam successione optandi,1122.suffragiis creare præstabilius,quam Gynæcocratiam pati, vide Suffragiis.qui suffragiis creari consueuerint, 320.

Reges varii,317.Vasalli qui Romanæ Ecclesiæ, 187

qui Reges Romanos testamento hæredes fecerint, 1010

Regum appellatio varia, 703. auctoritas seu potius consuetudo quæ ex Samuele, 231. Electiones prius sorte,deinde successione proximorum confirmatæ & propagatæ, 1140. Fratrum fines liberis decedentium prædia Gallorum more ac statuto fisco

Vindicantur, 1150. idem mos etiam alibi obseruatur, 1151. Ignauia subditis quam perni 1054, 707. Initia secundum Aristotelem, Demosthenem, Cicero. & Herodot. 72. iuniorum disciplina; & quæ inde incommoda Rebuspubl. vide Regibus. Optimorum regum ac principum laudes, 327. & 328. vbi plurium exempla proposita. Persarum adoratio v. de Persarum. Rom. cædes, 382. Substituendorum aut mutandorum ius quibus populis, 590
in Regibus creandis cautio, 1123. Exactis apud Rom. qui status Reipubl. 28. Iunioribus quæ adhibenda disciplina, 1110. Francorum quando Heluetii iura suæ ciuitatis dederint, 87. an serui domestici parcimoniæ gratia eripiendi 1059
Rhæti an Germanorum imperio subditi 121 Heluetiorum imperiis parere coguntur, etsi eum iis fœdere sint coniuncti, à quo fœdere cum deficere tentassent, ab Heluetiis sunt mulctati, 108. Hi & Heluetii quando Gallorum socii facti, 108
Rhætorum contentiones ratione fœderum renouandorum cum Gallorum aut Hispanorum regibus, 1111. quot ciuitates. & eorum Collegia, & iura 114. Respubl. ab aliis Heluetiorum quomodo differant, 373
Rhagusia omnium ciuitatum minima, 15
Rhagusiorum ius in Magistratibus eligendis, submouendis, vel subrogandis, 690 Status, 357 365. vere Aristocraticus, cum Venetorum comparatus, ibid.
Rhegiensis legionis damnatio, 410
Rhemensium Archiepiscoporum ius in electione aut potius consecratione regum Galliæ; vide Galliæ reges.
Rhodiorum & Atheniensium fœdus, 87. Colossi ruina & restitutio; vide Colossi. *vbi eorum calliditas quæ.*
Rhotomagensi Ecclesiæ concessum beneficium, 259. eius abrogatio, ibid. idem cum priuilegio Vestalium, 260. Romæ hodie idem Cardinalium, ibid.
Rinconii & Fregosii Galliæ legatorum ad principem Turcarum cædes, 101
Rinconeti Præsidis lepidum dictum in Prætorem quendam qui carius mercedem suam indicarat, 120
Ripuariorum ac Langobardorum legibus seruata seruitutis antiquæ vestigia, 61
Ritus impii & peregrini à ciuitatibus arcendi, 758
Roboami Israelitarum regis stultitia, 1031
Robusti vnde dicti, 785
Robur à Rue re dictum, 820
Rogationem ad populum inconsulto Senatu ferre non licebat, 820
Rogationis ius inter eiusdem imperii Magistratus. vide Imperii eiusdem.
*Roma gentium omnium patria communis à quo dicta. 86. imperii decus, & communis omnium patria. 65
Roma à quibus obsessa & tandem superata, 878. eiusdem vrbis variæ captiuitates & ruinæ, 62 . eiusdem horoscopi explicatio 620. Laus & eius status hodiernus quam ab antiquo diuersus, 801. situs septicolli, 768. vituperatio, 1093
Romana ciuitas vere Respublica, 77. eius priuilegia aduersus priuatos creditores, ibid. & 78.
Romanæ Reip. curationum nomina, & eius distributio, 369
Romanæ Reip. primus status, 370. 549. & continuatio, 370. Vrbis status primordia ac progressus. 81
Reipublicæ varius status à conditore vrbis Romulo, 302. Reipublicæ status quam periculosus existimatus post Cannensem cladem. 663 status tranquillitas, 730. varietas, 587. quando magis floruisse dicatur, ibidem. vno eodemque anno quatuor Imper. creati, 577
Romanæ magnanimitatis & virtutis exempla, 891. & seq. passim.
Romani agri diuisio Romulea; vide Agri. Imperii tempora ad vltimum Imperatorem, 656. ad direptionem à Gallis factam, ibid. ad cladem Cannensem, 657. eiusdem Imperii labes, 882.
Romani status conuersiones, 663
Romano Imperatori à populo tributa potestas, 1137
Romani in vtrumque parati, 897. virtute sua non vi, quos superauerint, 892
Romanorum adolescentes quo anno ætatis milites adscriberetur, & à militia vacarét, 896. quamdiu eos militare oportuerit vt ad honores admitterentur; ibidem. in debellandis Græcis subtilitas, 117. Cædes priuata apud Ægyptios & per vniuersam Asiam auctore Mithridate, 926. 976. Census varius, 975. Ciuium priuilegium ratione verberum & libertatis, 1090. Consuetudo in captiuos & captiuorum bona 308

Decus virtutum omnium in fortitudine & modestia consistens, 881. Distinctio, 86 Edictorum clausula 152. Fides, 246. & 247 in aduersis fortitudo, vide Fortitudo, Romanorum Imperium sub Traiano maxime florens, 203. Imperium Constantinopolim translatũ, 686. Imperium à Gothis occupatum, 656. Natura & mores, 770. quare diutius Lacedæmoniis in militia vacarent, 779. Ius inter Senatum, Magistratum, & plebem, 238 ius Regium ante leges latas, 1178. Iura familiaria seu gentilia non ferenda. 21. Laus, 881. passim. Mos, cum Regibus sceptra & insignia regia largirentur, 180. Opes sub Traiano; quo tempore Roman. Imperium floruit; vide Ditissimorum.
Romanorum perfidiæ exemplum, 938. Potentia quando maior, 588. Prudentia in aduersis ferendis, 664. Reges, à Latinis imperatores creati, 118. 119. Senatorum variæ clientelæ, 105. Socii qui primi, 81. Sociorum iura, 899. horum statum qui illustres ciues conseruarint, 1094. Victores Galli; vide Galli Virtutes, 851. 852. 853. 918.
Romanis cauponariam & operosam artem exercere olim non licitum, 576
Romulus vrbis Romæ creator, & eiusdem status dispositor, scilicet in patricios & plebeios, 81. cum Iesaia comparatus vide Iesaiæ regnum. quare interfectus, 382. eius Constitutio, vt vnusquisque Senatorum plebeiorum certum numerum in suam clientelam susciperet 104. Populum Romanum vt distribuerit, 370
Romulia lex in vxores quid potestatis maritis tribuat, 24. 34. 35
Roscia lex theatralis, 579. & seq
Rotuli Damasceni & Syriaci, 1069
Rubicũdus oris color apud Aquilonios quid significet; vide Oris,
Rupellanorum ius *ratione defunctorum ab intestato, 829.* eorum rebellatio, 543
Rupis Candidæ in Aquitania domini, in seruos suos quod ius, 64
Rutenorum ius gentile, 20

S

SAbaudia Imperii Germanici feudũ, 200
Sabbathi benedictio, 652. & 654. vbi variæ eiusdem diei considerationes.
Sacerdotes apud Venetos quare ab omnib. dignitatib. summoueri putentur, 562. eorũ auctoritas in legum interpretationẽ, 1186
Sacerdotum Israelitarum cædes ex Saulis præcepto, 475
in Sacerdotum iussa respuentes pœna diuina, 995. Præfectura quæ, 453
Sacerdotia à quo & quando facta venalitia; vide Officia. Eorum Iura ab Imper. concessa an valeant, 363
*Sacerdotii dignitas omnibus munerib. & honoribus anteferenda, 561
*Sacri ordinis contemtus, Dei contemtum adfert; vide Ordinis.
Sacrorum interdictiones vetitæ apud Gall. 996. 1005.
Sacrorum interdictiones vnde, 994
Sacris interdictum Genuensib. & Regi Philippo quare; vide Genuensibus.
Sacramenta vnde dicta, 847
Sacré du Roy quid Gall. 138
Sacrificium à Cæsare institutum Iudæis pro sua & Reip. salute, 528
Sacrificia hominum apud varias gẽtes, 53. 54
Salarium Vectigal an magis iuris Maiestatis quam reliqua, 266. & qui Principes introduxerint, ibi.
Salariorum iudicum & opificum harmonica proportio vide Harmonica.
Salica lex Ius gentium Gallorum, 1166. Frãcici imperii antiquissima, & eiusdem ius quod, 427
Salicæ legis interpretatio, 1159. eiusdem legis caput *de maleficiis & sceleribus,* 1202. & seq.
Salis fodinę quibus locis, 267. Salis fœdera quæ. in statua Salis; vide suis locis.
Salis Gallici & Hispanici differentia, & eorũ quis melior, 1019
Salinarum ius publicum an priuatum, 591
Salinator Liuius quare appellatus, 245
Saliorum Martis sacerdotum mos in ferẽdis seditionib. 760. *πυροφόροι, id est ignifer i Gall. Boutefeu* nuncupati.
Salomo rex Hebræorum quot vxores & liberos habuerit, 14
*Salomon vixit vt amantissimus, scripsit vt inimicissimus hostis fœminarum, 22. eius Sapientia, 706.
*Salus Reip. extrema lex esse debet, 682
Salussiarum Marchionis causa iudicium extraordinarium à Francisco rege latum contra mores Galliæ, 723
Samiorum patrum cædes, 1104
Samnites aduersus Rom. cur tamdiu bella gesserint, 300

Sampettæ Corsi parricidium consobrini, & eius præmium à Senatu Genuensi, 41.
Samuelis Prophetæ rogatio ad populum: item de rege instituendo ad Dominum, 230.231.
Sancius magnus Aragonum rex primus, 131.
Sanctiones quæ, 240. earum & Narrationum differentia, 421
Sanedrim Hebræis quid, 384
Sanguinariæ cladis pax quam Galliæ regno periculosa, 922
Sapientia Salomonis; vide Salomonis.
Sapientum in Reipub. necessitas, 379. & 380. passim, & fol. seq.
Sapiens iusti & iniusti, veri & falsi lex, 5
*Sapientem non teneri siderum affectione; vide Siderum.
Sapientia hominis vnde, ex Cardano; vide Cardani. Pietatem ab impietate diuidit, 385. Virtutum prima, 6.
Sapientiæ argumentum in Principe quod, 380. eius sapientiæ ac prudentiæ nomina, 385.
*Sapientiæ verissimæ ac beatæ vitæ parens, & magistra, Mentis agitatio; vide Mentis
Sardanapali regis libidinosi ab Arbace deuicti regni diuisio, 589. eius Exitus miser, 596.
Sardiniæ & Corsicæ regnum Pontifex Rom. Aragoniæ regib. dat in feudum, 187
Saturnus à Ioue filio quare fingatur regno pulsus; *hoc est Philosophus à Politico remotus. Sol*
Saulis in Dauidem persecutio. 340. eius mandatum de *interficiendis sacerdotibus*, 475
Sauonarolæ in orando vis, 765
Saxoniæ Duces & Palatini comites, Vicarii Imperatoris, 200
Saxonum gens peculiaria inter se habet statuta, 20. eorum & Hessorum iura domestica. 20
Scaccarium cura vnde dicta, 421
*Scelus nullum tantum est quod liberorum ditandorum causâ improbis non leue habeatur, 840. sceleris cognitiones, 425. sceleris persuasio an leuius punienda quam sceleris perpetratio, 1199. & fol. seq. de Scelere execrabili quid statuendum, 32.33.
*Scelera non ex euentu, sed ex animi cuiusque sensu metienda, 1198
*Scelerum impunitas ciuitatibus quam exitiosa, 768 frequens eorum impunitas in Populari statu, 1090 Obligationes exitiosæ, 740. vbi id genus exemplum Carthaginensium.
*Scelerum maiorum castigatrix censura; vide Censura. *vbi eorundem sit dinumeratio quæ à publicis iudiciis non coercentur*
vt Scelerati & flagitiosi dignosci possint. 978
*Sceleratorum vltione, lex diuina vltionem diuinam arceri testatur 261. Sceleratiores populi qui ex Machiauello; vide Machiauelli error.
Schaffæ apud Heluetios *Curia* dicuntur, 283. 1100
Schibolet & Sibolet vocum differentia, 818
Schultheissen Heluetiis & Germanis, 356
*Scientia nobilitat. 564. *Verum a falso diuidit, 384.
Scientiæ ab Austro profectæ, cum à mediis regionibus, copiæ vero & exercitus ab Aquilone, 777. Scientiarum abditarum, artiumque Mathematicarum origo vnde, 797.
Scipionis laus, 1094. item Africani, 128. eiusdem & Onomademi Chiorum imperatoris consilia *in conseruandis in officio popularibus statibus, 603.* Leges theatrales quam Reipubl. perniciosæ; vide Theatrales. Prudentia post Cannensem cladem, 663 Item *in supplicio sumendo de exercitu seditione ad Sucronem*, 541. item in *conseruanda Carthagine*, 852. Responsum egregium Antiocho missum, 893 Scipioni Africano imperium extra ordinem tributum. 424
Scotorum fœdera cum Francis; vide Fœdera eorum & Pictorum belli causa; vide Pictorum. Mos ratione perduellionis damnatorum, 543. Regis & exercitus strages ab Anglis, 635 Reges, Vasalli Anglorum, 235. item Noruegiæ, ob insulas Orcadas, 636 Scotorum in substituendo resistendoque aduersus Anglorum conatus fortitudo. 778. tumultus ratione imperii, 1163.
Scotici regni curatio absente rege, vel eo minore vel etiam deficiente, ad proximum olim deferebatur, non autem hodie, 129
Scribæ Senatus ratione negotiorum Reipub. creatio apud Gallos, 1054
Scriptis Principes conuenire, eosque scripto respondere, a quo introductum, 712.
Scriptura genus vectigalis ex pascuis, vide pascuorum aut vectigalis.

Scylacis sententia de regibus Indorum, 707
Scythę hieme bella gerentes ac glaciata maria traiicientes, contra Romanorum, Pœnorum, Græcorum, & aliarum gentium morem qui hiberna constituunt, 780
ab Australibus quid differant, 790. passim.
Scythæ & Germani quare cæteris proceriores & robustiores; vide Germani.
Scythæ oculis cæsiis & flauo capillo, 773 corporibus maioribus & robustiorib. 774
in paludib. sæpius insidiantes, Rōanos infestabant, 786
Scytharum castratio, Germanorum plurimis vsitata, 791. Diffidentia 816. eorum & Australium naturæ contrarietas vide Australium. eorum & Germanicorum pudicitia vnde, 791. in liberos auctoritas; item & aliarum gentium tam veteri quam nouo iure potestas cum in liberos tum in fœminas & seruos tributa. 35. ac pass.
Mos *in mactandis liberis*; vide in dictione Amorræorum. natura aquosa vnde, 780. religio & studia, 796. 802. simplicitas & crudelitas, 785. 788, 795.
Scytharum vagantium tempore Germani nullas mutationes habuere, 778
Successiones ciuium, omnibus Rebuspublic. periculosæ ac potissimum popularibus, 746. earum sedandarum varii modi, 747. 748. Populares Romæ vnde ortæ, & quæ, 269. 370. 1209.
*Sectæ plures Rempubl. continet, duæ vero statum euertunt, 759
Secula aurea. 72
Securitatis tabulæ pontificum, quomodo valere possint, 946. Seditiones populares sedasse qui dicuntur, 750
*Seditionum causas præcidere oportet ad conseruationem Reipublic. 673. quæ maior, eod. fol. ciuilium sedandarum modus, 733. pass. 751. 761. Pericula, 880. Popularium variæ causæ 742. pass. 747
de Seditionibus popularib. lex Solonis; vide Solonis.
de Seditionib. supplicia sumenda, 542
Seditiosorum præcipui & capitales opprimēdi; vt supplicium quidem ad paucos, metus vero ad omnes perueniat, 719
Sedunensis Cardinalis societas cum rege Galliarum, 119. & seq.
Seigneurs, Galli qui. 383
σεισαχθείας lex periculosa, 197. & 820
Seleuci Asiæ regis in socerum iudicium, 347
Sempronia lex *de iure prouocationis.* 517. *de populari auctoritate*, 409. *de agrorum publicorū à priuatu possessorum iure*, 832
Senarii & Septenarii numeri consideratio, 647. 651. & seq.
Senatus institutio, 549. e quibus constituendus, 385. definitio. 379 eiusdem potissima post Principem Reipublicæ pars, ibidem. Vide & 368. Auctoritas *in decernendis iudicibus quæstionis*, 424. eadem auctoritas in Rebusp. quam necessaria 216. 382. 385. auctoritas in Tribuno pleb. 508. Potestas varia 598. 406. de Religione disponit, 407 quo tempore cogendus. 401. Rogandi & cogendi differentia, 137. colligendi apud Roman. tempora alia ibid. an ius facere possit, 137. ab aditu Senatus cur apud Hebræos rex abstineret, 402
Senatus & consiliorum iura varia, 396
Senatus & Principis ius, 393
Senatus consilia arcana esse debent, 392
Senatus in Reipubl. Imperio vacare cur debeat, 247. Israelitarum seu Iudæorum quot patribus constans, & eorū ius quod, 1119. numerus platonis, 389 Romani non tanta auctoritas quanta plebis seu Tribunorum plebis, 279 280 & seq.
Senatus auctoritas siue potestas, nō ad principem aut populum transferenda. 729
in Senatum admittendi quomodo, 471. ex legibus Gothorum.
*in Senatu auctoritas, imperium in magistratibus. 470. & 247. passim. in eo qui sententias rogare debeat, 400. 401
de Senatu siue Senatoribus constituendis variæ rationes seu varii mores, 412. & seq.
in Senatu quid quibusve de rebus deliberādum, 403. de eo varia instituta, ibi. pass. & 405.
*Senator in dubiis rerum exitibus Rempublic exponere debet, 404
Senatoris etymon 383. officium, 386. Romani apud Tiberium veniæ imploratio, 58.
Senatores qui, 382. 384. 385. qui seligendi, 400. an perpetui esse debeant, 412 quot esse oporteat in deliberando aut statuendo 390. 391, an senes tantum eligendi, 383. à senatu quare iudicari voluerit Adrianus, 529.
Senatorum Electio seu creatio, 147. apud Rom. penes populum, 281. genera. varia, 385. Propria, 387. 388. Loquacitas fugienda,

da,309. Romanorum vsus in loquacibus mulctandis, ibidem. de eorum Numero, 389.& passim.seq.de senatoribus instituta varia.387.388.& seq.389. Senatoribus gladii gestandi ius à quo ademtum, 858. an Imperium tributum. 406 in iis quæ requirantur, 404.383.386.387.388.
Senatusconsultum quid, 236.
Senatusconsultum Procuratorium in absentia regis, 670
Senatusconsulti & auctoritatis Senatus quæ differentia. 409
Senatusconsulta annua contra Conani Iurisc.opinionem. 410
Senatusconsultorum vis apud Rom.ex Dionysio Halicarnass.& Varrone, 137
Senecæ consi ium turpe,456.dictum *de regibus*,162.sententia *de septenario numero*, 647
Senensis an sui iuris. 194
Seneschalli in Gallia qui, 486
Senibus sexagesimum annum attingentib⁹, quare apud. Rom. comitia suffragii ferendi gratia in Magistratuum electione adesse non liceret, 678
*Seniorum ratio habenda in honoribus deferendis & Magistratib.creandis, 383
Sententia aduersus Carolum. vii. regẽ Gall. lata de cædenda silua Parisiis proxima,164
Sententiæ an rei eiusdem contrariæ aut dissimilimæ ferri possint, nec tamen iniustæ 1183.
*Sententiã in acta relatam mutans pœna falsi obligatur, 253
Sententiarum ferendarum ratio. 405. Varietates quanta incommoda pariant, 469. 466.quid in iis obseruandum. ibid.
Sententias in senatu qui rogare debeant,400 & 401.
Septembris mensis varii casus,632. vsque ad 637.
Septenarius numerus an perfectus, 654. & 656 pass.& fol.seq.
Ad Septemtrionem plures mares quam fœminæ,contra ad Austrum plures fœminæ 793.
Septemtrionales gentes simplices, sed aliarum regionum populis crudeliores, 786 & pass. *vbi crudelitatis varia exempla.*
Septimi anni,item septies septimi consecratio ex lege Mosaica, 654
Septimania Galliæ prouincia quæ, 551
Sepultura Galliæ regum quo ritu fiat;vide Gall.regum,
Sermonatio verbum,quibus vsitatum. 238
*in Sermone dignitas & pondus sententiarum inesse oportet,713 *vbi loquendi ratio obseruatur.* * Stulti quam diu vocem continent,sapientes iudicantur ibi. Princeps et non aliter publicæ quam in tragœdia,si sapit,verba faciet ibid
Seruia lex *de Dictatura Cæsaris*, item *de parricidio* vide Lex.
Seruius Galba maiestatis à Catone accusat⁹ a populo absolutus 257 Galba quomodo à supplicio liberatus, 719
Seruius Romanorum rex, quare militum præsidio vsus & in populum humanus fuerit. 598
Seruilia bella vnde. vide Bella.
Seruilius Priscus intra diem octauum dictator, 125
Serui cuiusdam in dominum crudelitas, eius merces & supplicium Sylla dictatore, 58
*Serui cuiusdã vin dicta in dominum, *memorabili exemplo.* 69
Serui cuiusdam mercatoris Hispani apud Tholosanos liberatio, 64
Seruum liberum fieri voluit lex diuina, cui à domino membrum ruptum esset, 68
de Serui abilitatione exemplum, quem Adrianus Imper.inconsulto domino liberare noluerit, 307
si Seruo Magistratus tribuatur, seruitus ab eius ceruice depellatur, 190.
Serui vnde dicti,52.53. ex albo ciuium exemti,554 iidem an inter fructus adnumerandi,ibid. An inter ciues. ibid. Christiani facti libertatis spe proposita,61 qui libertate donati ad principatum peruenerunt, 60. Mercenarii liberi.50. More pecudum venditi in Asia. Africa & Europa, 61. à Patriciis quomodo differebant,555.apud Rom. quibus in rebus impediebantur, 60. Verbis potius quam verberibus coercendi 29 vasalli ac subditi differentia, 92
Seruorum Asyla varia.57. Conditio pristina, 555.vbi & eorum ius,Diuisio.74. famulorum multitudo.Familiæ nomine dicti,49 Genera quot 49. Insignia seu notæ in fronte apud Afros & Hispanos,59. eorum & ingenuorum pœna varia;vide Ingenuorum Iura apud Hebræos quæ,65. Ministeria seu potius antiquæ pœnæ. 55. Mercede conductorum & domesticorum differentia, 50. Multitudo Reipubl. periculosa, 819. multitudines vide, 56. 57. 59. 66. 67.58

69

67.68. Mutationes quam familiis noxię 683. seruorum quadringentorum mactatio, 57. 245. Lacedæmoniorum, 59.
*Vbi de Seruorum statu agitur, siue in testamentis dominorum, siue in iudiciis, siue aliis in rebus in quibus obscuritas siue ambiguitas inerit, semper pro libertate interpretandum, 51
Seruis arma tractare cur non licuit. 59. Connubium nullum sed contubernium, 55. 62.
Seruos censeri quare non permiserint Rom. 610. à crudeli dominorum imperio vindicari ac distrahi iubet lex, 959. in Seruos crudelitates antiquorum, 56
Seruitium apud Hispanos quid dicatur, 141.
Seruitia antiqua renouata in Europa á Lusitanis, 66. Hispanorum quæ, 1011
*Seruitus continuam causam non habens, aliter acquiri nequit quam interuallo centum annorum, 221. an naturalis ac vtilis Reipubl. & qualis dominorum in seruos potestas esse possit, 51. an naturæ consentanea, 53 55. quando à Christianis, exceptis Italis, reiecta, 62. renouata iterum, 66.
Seruituti & subditorum origo, 72. eiusdem incommoda, 67. 69. commoda Reip. quæ esse possint, 69. Indicia apud Hebræos, 65. primordia, 51. Comprobatio, 52. & 53. Tempora lege diu na constituta, 68. Seruitutum lex quæ, 185.
Sessionum dies à cc inuis seiuncti, 515
Seuerus cognomine cur dictus Alexander Imperator, 863
Seuerus Augustus, Pertinacis Augusti interfectores, aut coniurationis suspectos, capitali pœna da nauit, 346. & seq.
Seueri beneficium Alexandrinos, 87
Sexagesimus tertius annus ætatis hominum periculosus, 652
Σεισαχθείας (*oneris excussionis*) leges Solonis & Agidis quam Rebuspublic. periculosæ, 820. pass. & 197.
Sfortiæ crudelitas, 1110.
Sicariorum pœna & indulgentia, 1190. 1199
Siccii Dentati oratio iactatoria aduersus patricios, 557
Siciliæ & Neapoleos reges. Ecclesiæ Romanæ vasalli. 182. 183. Regnū fiduciarium Pontificis Rom, 211. Siculi à Marco Antonio Ciues Romani facti, 24
*Siderum affectione ac potestate non teneri sapientem, 662
Sigillo regio ceram accommodantium ius in Gallia, 433
Sigismundus Cæsar, quomodo Lucretiæ sedem regiam occuparit, 202
Sigismundi in propagando imperio cupiditas, 203
Sigismundi Augusti Poloniæ regis patrocinium infidum erga Liflandos, 911
Signorum cœlestium sedibus mutatis, an cœlestium orbium vis & natura mutetur 629. Diuisio quorundam curiosior, 627
Sigonius Gruchio *de imperio* contrarius, 421
eiusdē error in definitione Magistrat[9] 416
Similitudinis & Æqualitatis differentia secundum Geometriam & Arithmeticam; vide Æqualitatis.
Sinanis Bassæ victoria, 67
Singulorum & vniuersorum diuersa ratio in definiendo, 415
Socialis belli origo. 917
Socialem exercitum vnius gentis & linguæ an plurium habere vtilius, 900
Sociarum ciuitatum ius commune, 119
si Socii patrem fratresve fœderib. non comprehensos quis violauerit, num fides rupta videatur. 960
*Socium quis violans, maiestatis pœna obligatur, non tamen si peregrinum, 988
Socii quoties inter se discrepant, ad communes socios arbitrium defertur, 116. Socii sociorum, an nostri quoque socii, 108
Sociorum fœdifragorum exempla, 916. pass. Imperii diffidentium conciliandi modus à quib. petendus, 924. Ius inæquale, societatis exitium, 899. pass. Ius sæpe diuersum 102. ex tribus Sociis inter se fœderatis, si vnus alterius opem imploret contra vim à tertio illatam, num quando opitulari liceat, 960
Societas æqui fœderis, 109. arctissima quæ, 899. quæ sanctior ibid. Perpetua, omnium firmissima, 109
Societatis ciuilis principium familia, 521
Societatis definitio, 110. Humanæ gubernatio, ab imperandi aut parendi potestate pendet, 21. Repentinæ & occultæ exempla, 927
in Societate & omni cœtu, si quid ad omnes seorsum à cōmuniōe pertinet, id singulorū assensione ac volūtate fieri oportet, 532

Societates ciuium, tyrannis contrariæ, regibus vtiles, 549. & 550. Hominum vnde qualitas. 523. earum necessitas & vtilitas, eodem fol. & 525. Varias vide, 115. 117. & seq. ac toto dicto ca. 7.

Societatum ciuilium quæ firmior; vide Ciuilium.

Societatum cautiones; vide Fœderum.

*Societatum ciuiũ origines a familia, quæ ipsa naturalis est societas, ab ipso naturæ parente fundata, 551. genera varia. 906. & fol. seq. imperii commoda. 914. 922. in iis quæ cautio adhibenda, ibid. Variæ cautiones, 925

in Societatibus aut fœderibus ineundis eligendus qui vtriusq; partis sit arbiter, 926

in Societatibus Imperiorum neutralitatem sequi commodum, 918, 919. 920. 923. & seq. Incommoditas. 919. in hac neutralitate quæ cautio adhibenda eodem. & 920, 924.

Socraticæ & Platonicæ Reipubl. differentia, 286.

Sodalitia Bacchantium detestanda. 545

Sodalitiorum origo. 523. Ius, 524. Institutor, 549.

Soderini Principis Veneti statutum *de Senatu Veneto seu eiusdem Senatoribus*, 412. 413

Sodomorum euersionis exemplum, 613

Sophoclis sententia de iis, 615. & seq.

Sophus primus Persarum rex. qua ratione regnum adeptus, 761

Sol Luna quanto maior, 217. Sabbathis singulis apparens, 654. eius calor vehementior in lapidibus quam in terra, in aqua quam in aere, 775. eius & Lunæ necessitas ad mundi conseruationem, 70. & seq.

*Solem orientem libentius quam occidentem intuentur subditi, 320

Soldurii & deuoti apud Cæsarem qui dicantur, 106

Solemni verbo quid intelligendum, 245

Solidi diuersa ratio; & eius etymon, 1074

Solomonis sententia *de matutinis Principum comessationibus*, 372

Solon in legibus Atheniensi Reip. præscribendis quomodo præfectus. 378. eius consideratio ratione *iurisiurandi Atheniensium*, 667. eius leges *de alendis liberis eorum qui pro patria occubuissent*, 868. *de ciuium ordinibus*, vide Ciuium. *de creatione Senatorum*, 359. *de ciuib. Atheniensibus.* 83. *de constitutione Senatus.* 413 *de factionib. popularib. seu seditionib. au[s]cultanda.* 760. *de cæde Tyranni*, 334. *de Magistratu ebrio* 494. eius responsum de parricid s, 32. 33

Sortis commoda, 1139. eiusdem & delectus differentia, 45. sorte electiones fieri an melius quam suffragiis, 1139. quomodo creentur Magistratus, 454

Sortilegiorum probandorum ratio apud Germanos, 781

Spartacus seruorum sexaginta millium manu tres Romanorum exercitus fregit, 58

Spartiatarum auctoritas apud Lacedæmonios, 818. eorum quæ ratio agrorum vide Agrorum in Conuiuando consuetudo, 18 quæ mercatura, 570

Specierum abundantia vnde, 1016. & seq.

Speculatorum vtilitas & necessitas, 1013

Spinolæ perfidia crudelissima, 939

*Spolia de hostibus relata, ærarium augent, 1005.

Sponsio in fœderibus quæ. & quid à fœdere differat 904. eiusdem & fœderis differẽtia, vide Fœderis.

Spurios a legitimis Germani dignoscere vt soliti, 781

Statua salis quare dicta vxor Loti, 961

statuas diuorum quis deiecerit in Oriente, 206

Statuaria & Pictura artes nobiles; vide Pictura.

Status liberorum, conditio & ordo apud veteres 556.

Status ciuium dignoscendi modus, 977

Statuta tempora quæ dicta Iurisc. 516

Stellarum numerus, 624 superiorum concursus effectus notabiles 630. earum & siderum congressus vis, 638 eius effectorum exempla. passim eod. fol.

Stemmata regiæ Maiestatis quæ, 318. 363.

Stemmata quorundam principum. 230

Stemmatum & insignium ius diuersum, 560.

Stephanus Castulonum Rex in Hispania ius Romanorum edoceri prohibuit: contra Alphonsus x, 159

Stephanus Valachiæ præses à Regibus Poloniæ cur defecerit, 180

Sterilitatis loci commoditas, 808. & seq. vbi & loca sterilia proferuntur.

Stigmatiæ qui; 59

Studia hominum, 6.7

Stultorum multitudo; vide Prudentium.

*Stuprum Sponsi in Sponsa, iure ciuili & canonico capitale, 25

de Stupro violento vindicando Platonis sententia; vide Platonis.
*Subditus alienæ potestati, cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest, 107. an duorum dominorum esse possit 89. 90. Subditi & Vasalli differentia, 955
*Subditi fidem principi aut obsequium præstare iussi, procuratorum ministerio vti nequeunt, 704. subditi plerique in variis Imperiorum siue dominatuum finibus libertatem sibi sæpius præscriptione vindicarunt ob dominorum ius diuersum, 89. 90. subditi qui dicantur. 170. quid à vasallis differant, ibid. an fœdera secum ipsis & cum exteris, sine sui principis venia, inire possint, 121.
*Subditorum consuetudo cum principe maiestatem plurimum minuit; & eius contemtum parit; quem sequitur contumacia & à Principe defectio, 711. Distractio à fide & obedientia Principum suorum vt alienis imperiis pareant, quam periculosa, 918. Diuisio in naturales & assumtos, & horum subdiuisio, 73. 74. Ius quam sæpe confusum, 89
*Subditos cogere, vt imperantis lingua aut sermone vtantur, iuris maiestatis, 270.
*Subditos obligandi potestas, nullis regionibus definita, 101
Substitutionis ratio inter filios & nepotes, 1147.
Subulam pati *id est. Seruituti perpetuæ se subiicere*, 65.
*Successionis ius ad proximum quemq; primogenitum masculum referendum 1140 eiusdem Ius ex Lycurgo, 833. quale apud Germanos, ibid. Regiæ ratio, ratione consobrinorum, 1147 Regia ratio deficientibus agnatis eiusdem nominis ac gentis. 1159. *vbi an Nepos filiæ sit præferendus amicis seu eius matris sororibus ostenditur.* Eiusdem successionis regiæ alia ratio. si regnante auo filius primogenitus relicto nepote moriatur; num fratri proximo, an vero nepoti remotiori vno gradu, Regnum debeatur, 1143. *vbi passim & fol. seq. varia citantur exempla: pro nepote, 1146 pro patruus, 1147.* alia ratio; si Rex ante delatum sibi imperium filios habuerit vnum eorum primogenito, an vero ei qui post adeptum imperium natus est, 1142
Suecorum Rex Henricus cur regno exutus 596. eorum & Gothorum regi... vna cum Marchione Assembergo, Ducibus Brunsuico & Cliuiensi; Principe Auralio, Comite Acutimontano, ac plerisque Germanorum ciuitatibus fœdus, 122. Imperii status, 288. eiusdem regis captiuitas, ibid. Imperium Gostauo quomodo obtigerit; vide Gostauus.
Suessionensis pacis conditio, 183
Suecica societas quæ, 123
Sueuorum regionis natura quæ, 774
Suffetarum ius apud Carthaginenses, 600
Suffragii ferendi diuersa ratio, 359. & pass. seq. fol.
Suffragia Atheniensium occulta, 369
Suffragiorum ferendorum diuersitas Athenis & Romæ, 74. *Veneti Atheniensium consuetudinem sequuti.* Eorum ratio in collegiis 534. passim. Apud Rom. & vbi Magistratus creandi gratia côitia habêtur, ratio ad numerum non ad pondus, 1103 ferendorum varium institutum, 401. passim. 402.
*Suffragiis electiones fieri periculosum, 1138 & fol. seq. Reges creare vtilius quam Gynecocratiam pati, 1159
Suitenses vnde dicti Heluetii, 116
Suitensium ciuitatis status, 387. Respublic. sociarum minima, 16
Sulimani Turcarum regis crudelitas in filios 1113.
Sullæ: vide Syllæ.
Sultanus apud Turcas quid significet, 307
Sultanorum Ægyptiorum cædes. 1130
Summus dicitur, qui nullius imperio tenetur, cæterosque ciues coercere potest, 302.
Summus princeps qui. 234
*Summi principis lex regia, 229
Summi magistratus & summi principis differentia, 126. & seq. fol.
*Superioris maiestas in omnibus fœderibus excipitur, 120. vt Imperialis, 122
Superstitio an impietate tolerabilior, 759
Supplicatio ad iura maiestatis an pertineat, 253
*Supplicia eo acerbiora quo diutius impendere videntur, 726. apud Hebræos quæ, 1194 Parricidarum varia, 32. 33. 34. an pro Religione irroganda 778. suppliciorũ crudelium varia inuenta, 787. genera Græcis & Romanis vsitata, 788
Suppressionis ius, 428
Suspendii supplicium grauissimum & ignominiosissimum, 1193. & seq.

Sybari-

Sybaritarum delitiæ vnde, 810
Syllæ bellum ciuile, & eiusdem quæ caussa, 678. crudelitas & tyrannis, 424. eiusdem & Marii crudelitas, 1093. crudelitatis exemplum, 539. in annos LXXX. Dictator Rom. dictu, quarto post anno quam Dictator factus est, abdicauit se dictatura, 1.5. Immunitas. 58. Constitutio ratione publ corum iudiciorum, 728. Dictatura, 334.584
Συμπάθεια Græcorum quæ, 698
Symposiarchæ hospitum quæ habenda ratio, 1173
Syndici vox Græca, & qui dicantur hoc nomine apud Gallos & Italos, 689
Syracusanum regis Romanorum socii fideiis prudentia, 664
Syracusanorum status popularis in optimatum conuersio, 602
Syri in seruiendo fideles & voluntarii, contra certæ libertatis amantes, 66

T

Tabellarum in iudiciis ferēdis ratio, 479
Taciti locus de Galba Imperatore, 420. de Germanorum matrimoniis, 786.791
Talentorum diuersa ratio apud Theologos, 1057
Talionis lex. & eius explicatio. 1203.passim.
Tamerlanus Tyrannorum castigator, 336
Tarentinorum status popularis, 1095
Tarii Senatoris in filium parricidam quæstio, 37
Tarpeia lex *de magistratuum auctoritate,* 439
Tarquinii Prisci laudata magnificentia, 728. auctoritas in Hetruscos qualis, 301. Tarquinii Superbi instituta, Numæ institutis contraria, 549
Tarraconense regnum hæreditarium, 137
Tartari & Æthiopes sine vrbibus munitis, & sine arcibus viuunt, 879. vnde oriundi, & eorum mos in manumittendis seruis, 70. quando mœnibus vti cœperint, 879. eorum Rex primus Changius, 320. Regis electio, 130
Taruntii Firmiani astrologi error, 153
Tauri montis vbertas, 809
Telesiorum regni mutatio seu alteratio, 586
Telessæ vrbis munitissimæ excidium, 873
Templi Hierosolymitani tempus & ruina, 655. & 656. Templorum multitudo in Africæ vrbe Fessa, & eorū varii reditus, 799
Templariorum oppressionis causa, 831. Religiosorum collegia in Gallia concessa, & post sublata, 549
*Temporis diuturnitas efficere potest, vt quod pernitioso more atque exemplo inueterauit, potentius ipsa lege dominetur, 266. temporum antiquitatum varia mendacia, 627.passim. eorum & astrorum varia consideratio ex variis gentibus in variis rerum humanarum constitutionibus, 618. passim. De eorundem enumeratione Constantini Magni constitutio, 636.
Terentii Varronis Consulis Romani imprudentia post Cannensem cladem, 663. contra, Scipionis prudentia & Senatus.
Termei Tribuni militum exemplum, 430
Terra corpus simplex & homogeneum, 624
Terrarum motus ingentes, 634
Testamento prædia legare Atheniensibus non licitum, vide Prædia.
Testamentaria lex inæqualitatis origo, 832. eiusdem legis virtus, 833
Testator an suo testamento teneatur, 533
Testem agere Princeps aut Magistratus quādo possit, 1185
Theatini Pontificis Maximi calamitatis caussa, 922
Theatralium ludorum pericula, & de iis varia iudicia, 987. passim.
Theatrales leges quam Reipubl. Rom. pernitiosæ, 1173.& seq.
Theatrorum capacitas, & ordinum in iis ratio, 579. histrionum definitio, 987
Thebanorum & Atheniensium naturæ diuersitas, vide Atheniensium. Lex in conseruatione popularis status, 600. eorum Reipub. interitus, 586. Status popularis in optimatum conuersio, 602
Themidis filiæ tres, ad tres proportiones accommodatæ, 1217.& seq.
Themistoclis Atheniensium ducis oratio ad Andrios, ratione tributi exigendi, & eorum responsio, 1032. eiusdem oraculum de Atheniensibus, 78. Repulsio ab aditu Persarum regis, 306. 307. Sacrificium humano sanguine, 54
Theobaldus Blœsensium Comes, procurator regni Galliæ, 127. eiusdem benignitas in seruos, 62. 63
Theodora Iustiniani Imperatoris vxor, imperii fasces marito sustulit, ac pœnam capitalem adulterii abrogandum curauit, 26 fœminas maribus æquare conata, 835
Theodorichi Imper. clementia erga religionem,

nem, 758. oratio in laudem Traiani Imp. 146
Theodosiæ lex de Principum iussis, 462
Theodosiæ legis verba *Sine fraude*, quomodo intelligenda, 346
Theodosii crudelitas, 462. Imperatoris prudentia in Arrianos, 755. Magni crudelitas in Thessalonicenses, 539
Theologia Iouialis triplex, vide Iouialis.
Theophilus Imp. de interfectoribus Leonis Imp. supplicium quomodo sumserit, 346. & seq.
Theramentis exemplum, qui in seditione ciuili neutras partes sequutus, post à ciuibus inter se conciliatis, vna omnium conspiratione oppressus est, 747
Thesaurorum incommoda, 1056. & 1057. publicorum variæ dispositiones, conseruandi gratia, 1056. & seq.
Thesei nauis quomodo tam diuturna, 15
Thomas morus Anglorũ Cancellarius, 172. eiusdem lex iniqua de numero liberorum, 823
Thomæ Imperatoris cædes, 547
Thraciæ regnum à Gallis conditum, 891
Thracum pietas in comedendis parentibus senibus, 54
Thrasybuli Amnestiis lex Athenis lata post fusos tyrãnos, & Romæ occiso Cæsare, 162
Thrasybulus quare Maiestatis accusatus, 407
Tiberius Imperator Romanus quid libertatis ab Augusto relictum fuerit, ademit, 81. simulationis artifex optimus, & eius in voluptatibus studium, 713. responsum lepidum ratione mutationis Magistratuum, 682
Tiberius Augusti successor, antecessorum priuilegia quomodo confirmarit, 134. Tiberii ac reliquorum Imperatorum Romanorum post Augustum tyrannis, 301. & 302. eiusdem dictum in crudelem exactorem Ægypti præfectum, 461. Imperii initia dulcia, exitus crudeles, 591. eiusdem & Herodis in regnando comparatio, ibid. dictum de iurisdictione Magistratuum non mutanda, nec ad se pertrahenda, 716. eiusdem diuitiæ ex proscriptionibus partæ; item ipsius nepotum, 843
Tibulli Prætoris facinus, 474
Tietmarsorum status liber, 365
Tigurinorum & Bernatum status stabiliores aliis, 376. status antiquus, 365
Titii cuiusdam locus ab auctore improbatus, 270
Timar Turcis quid, 317
Timaria Turcarũ, quæ Gallis, *Paies mortes*, 902
Timariotæ apud Turcas qui, 168. 307. 308
Tintinnabulorum prohibitio quam vtilis, 761
Toga candida seruis quale signum, 63
Tolosatũ præsidis supplicium, vide Præsidis.
Toni vis ac potestas æque est infinita partitione, vt dimensio quælibet, 641
Tonsuræ capillorum apud Gallos historia, vide Gallorum.
Torquati abdicatio à patre, ac eius mors, 32. cœcitas excusata in tribuendo consulatu, 693. eius filia aduersus Pomponium Tribunum pleb. exemplum patriæ potestatis & iurisiurandi, 35
Traianus Augustus cur stans & erectus ante Consulem sedentem iurauit in leges, 145. eius bonitas, ibid. Traiani laus, 328, 329. 463. eius tempore Romanorum potentia maior, 609. eiusdem Imperatoris magnificentia, 1058. eiusdem ac Neronis comparatio 382. victoriæ in Germania aduersus Decebalum regem Dacorum, & pontis exstructio supra Danubium, eiusdemque pontis diruptio imperante Adriano, 778
Transfugæ pœna apud Romanos, 101
Tremolii ducis Franci sponsio rata habitá à Ludouico XII, Rege Francorum, 247
Trepidationis motus cœlestis à Regiomontano demonstratus, 629. eius ratio, 633
Tresuiri apud Venetos, & eorum munus, vide apud Venetos.
Triarchiæ status firmior Duarchia, 303
Tribunatus ratio apud Roman. penes plebeios, 1212. 1213
Tribuni plebis Rom. auctoritas, 280. stupratoris violenti iudicium à Triumuiro capitali latum, 493. vnius Tribuni plebis intercessio, magistratuum omnium & collegarum actiones prohibere poterat, 506.
Tribuni militares à consulibus creati, 235
Tribunorum creandorum caussa, 419. eorum auctoritas. 474. militum ius in Gallia an hæreditarium, 515. eorundem creatio & munus, 433. 434. 447. Tribunorum plebis institutio apud Rom. rogatione Iunia, 124. eorũ potestas, ibid. auctoritas, 505. 506. pass. & 508, creatio, 370. mos in approbando vel improbando: & eiusdem formu-

formula, 409. eorum auctoritas, ibid & seq. 410. Potestas quæ, 446. 448. pass.
Petulantia, 508
Tributarii qui vocentur, 224
Tributum temerarium quod, 835. & 1025. in Tributo exigendo fœneratoris cuiusdam improba & erronea excogitatio, 1036. 1038. Hieronymi Lasci alia excogitatio, ibid. Tributi exigendi ratio ab Antonino Pio excogitata, item ab Alexandro & Augusto Imp. vide Antonini. Tributi Tallionum impositio facta ab Henrico II. Galliarum rege, militum soluendorum gratia, 1047. Tributi & Pensionis differentia 1013 Tributa imperare cuius iuris, 265. nulla in Gallia ante Ludouicum IX. ibid. de iisdem varia statuta, ibid. & 266. Immunitates eorum, ibid. pendere an sacer ordo & nobilitas debeat, 1033. vt æquari possint, 978. nonnisi necessaria, ac vrgente periculo, Reip. imponenda, nec postea imposita continuanda, vt variis exemplis patet, 1025. pass. & 1027. *vbi quæ in iis habenda, & an Princeps eadem imperare, & quomodo possit, explicatur.* Temeraria nec apud Anglos aut Hispanos imperari à regibus possunt, 142. nisi populi consensu, vt fit plerunque, 142. 143. Tributorum imponêdorum apud Gallos introductio, 1025. Tributorum origo; item ordinariorum & caducorum differentia, 1024. eorum auctorum varia supplicia, 1027. Imperatorum ex ordinum decreto, non in fiscum Imperatoris, sed in vrbes ab ordinibus delectas inferuntur pecuniæ, 361. quæ ratio habenda, 1037. sordidorum ratio, 992. Monarchiæ & popularis status differentia, 1031. 1032. Ratio apud Gallos, 1036. extraordinariorum minuendorum aut tollendorum ineunte principatu vtilitas, 1032. imponendorum belli tempore quare vitanda ratio, 1022. eorum diminutio facta in comitiis Aureliorum sub initia regni Caroli VIII. & IX. 1058
Tricassium fœdus quod, 190
Tricipitium apud Romanos quod, 304. tricipitii eius fœdus Rom. Reipubl. noxium, & eiusdem fœderis dissolutio, 702
Trinundinum in ferendis legibus statutum spatium, 242
Tripolitanorũ in regibus creandis ratio, 587
Triumphi ob victorias quomodo apud Romanos tribuerentur, 850. & seq.
Triumuiratus Romanus, 304. Triumuiri capitalis Romæ ius seu potestas, 452. 453. 479
sub Tropico siti quare magis à calore vrgeantur, quam qui sub Æquatore, 782. sub eodem Tropico quare tellus, aquæ, & lapides vrant vehementius quam versus Aquilones, 775
Tryphonis perfidia & crudelitas, 940
Tuberonis familia pro Republ. habita, 16
* Turcæ ex omnibus fere populis veram nobilitatem virtute non generis antiquitate metiuntur, 67. vide & 567. debitoribus non dant cessionis beneficium, 69
Turcarum mos ratione magistratuum ærarii, vide Ærarii Gallici. mos in deuictorum principibus & nobilibus occidendis, 61. eorum humanitas & liberalitas in Christianos, potissimum calogerontas, i.e. *seniores sacrificulos*, Gall. *Beaux peres*, 756. in Vectigalibus quæ ratio, 1018. & seq. Licentia ratione variarum religionum, 755. de eorum Senatus statu, 388. 393. ortus victoriæ, & imperii propagationes, 778. Institutum ratione ærarii constituendi ex deuictis 1005. Regis Sulimani crudelitas, vide Sulimanni. Eorum principis iactantia, 230. humanitas, 307
Turcarum ærarium, vide Ærarium. *vbi & quæ eorum Imperii magnitudo fuerit coniicere licet.* Fœderati qui, 230. Milites prætoriani an serui habendi, 67
Turcarum Magistratuum seu munerum varia genera, 220
Turnella vnde vocata curia apud Parisienses, & ius eius, 720
* Turpe nihil videri potest, quod cum Reipublicæ salute coniunctum sit, 891
Tutela nepotum patruis commissa, 1146. Ius ratione libertinorum paternorũ, 1147
Tutores regni, qui vindicandi imperii gratia pupillos occiderunt, 1110. Tutores tutricesque regni, 259. Tutorum dandorum ius quibus cõpeteret in Repub Rom. 507
Typographiæ artis nobilitas, necessitas, vtilitas, 575
Tyrannicidæ qui, 596. & seq.
Tyrannis quæ, 305. 321. Regiæ potestati contraria, 598. vox olim splendida, 319. Tyrannidis vitandæ gratia, in popularibus & optimatum imperiis quid constituendũ, 600. eius appellatione quid veniat, 311
Tyrannicæ seruitutis liberationes variæ, 336.

Tyran-

Tyrannicidarum præmia, 333 596
Tyrannides quomodo in popularem statum sæpius conuertantur, 604. eius varia exempla, ibid. tyrannidum euertendarum seu conuertendarum quæ præcipuæ causæ, seu præcipua vitia, 594
Tyrannus qui dicatur, 307. qui vulgo nuncupatus, 336. 342
Tyranni vocis ignorantia periculosa, 333
Tyranni & regis comparatio & discrimen, vide Regis. eius nomen quare odiosum, 322. Definitio, 333
Tyranni Siciliæ cum omnibus suis cædes, 344. Tyrannum an occidere liceat, 333. & hinc varias quæstiones, vide passim d.c. vt 335. 336. 338. 341. 343
Tyranni triginta Athenis à Lysandro instituti, 276. * Ciuium sanguine cæmenta sua madefaciunt, 1051. quæstus cupidissimi, 1024. eorum qui maxime crudeles, vide Crudeles, & 844.
Tyranni an maiestas esse dicatur, 128. Tyrannorum arcanum ratione tributorum imponendorum, 1022
* Tyrannorum successores ad ea quæ iuste promiserint fecerintve, recte obligantur, 345. Imperia quomodo in iustam successionē deuoluantur 335 Interfectores, 336. mos in sui ipsorum tutela, 685. studia in suscitandis inimicitiis inter potentiores, 739 Consultores, 327. miserrima vita, 327. 328. Spongiæ 344. eorum varia supplicia, ibid. furiæ, 343. qui magis ferendi, 330
Tyrannorum statui familiæ antiquæ, nobiles, & potentes, maxime contrariæ, optimatum vero necessariæ, 834
* Tyrannorum periculosiora vitia, auaritia scil. libido seu voluptas, & crudelitas, 594
Tyrannorum cædes variæ, & grauia supplicia, 311. 325. quorundam supplicia, 344. acta legitima, item hostium Reipublicæ, rata esse oportet, 346. successores optimi, 590. contra Cambyses Cyro 592. varia nomina, & quomodo tyrannidem adepti sint, 679. varia iudicia, 334. * eorum decretis nihil efficacius ad subditorum animos frangendos crudelitate, 68
Tyrannis an bella ciuilia vtilia, 721. Societates ciuium quam ingratæ, 549. 550
de Tyrannis dicta Ciceronis, 344

V.

Vacantium bonorum aut derelictorum ius quibus competat, 268. tempora intra quæ repeti aut vsurpari queant, ibid.
Valentis edictum de otiosis, mendicis, & vagantibus: item de iis qui solitudines & deserta quærebant, 62. Valentis Imperat. cædes, 814
Valentia colonia Rom. vide Coloniæ Rom.
Valeria lex de cæde tyranni, 334. cui contraria Solonis, ibid. de dictatura Syllæ, 335. eiusdem legis vtilitas, 431. de priuilegiis & largitionibus.
Valerius Florentinorum Dux cur damnatus, 252
Valesiorum & Heluetiorum fœdus, 87
Vandalorum ius ratione successionis regiæ, 1144. ciuitatum societas quæ, 122
Varronis dictum de potentiorum tyrannide, 950. sententia de felicitate humana, 6. 10
Vasa aurea sine iactura non fieri, 1066. Argentum semper iis immisceri, ibid.
Vasallus quid à subdito differat, 171. vasallus ligius an plurium esse possit, 184.
an Vasallus & subditus idem iusiurandum præstet, 179. quid domino præstare teneatur, 105. patroni causa etiam aduersus parentes & liberos arma capere tenetur, 173
Vasallus nec patroni obsequium, nec vicissim patronus vasalli clientelam, sine iusta causa mutuoque consensu eiurare potest, 92. plures si habeat filios, vnusquisque fidem petente patrono præstare cogitur, 180. siue Rex, siue Pontifex siue quis alius sit, fidē & obsequium domino debet, 105. an Vasallus Regis Neapoleos, Pontifici Romano potius obedire quam Regi teneatur, 934. Vasallus vnius Principis an Imperator eligendus. 18.. 18.. 184
Vasalli, clientis, & fiduciarii differentia, 28. 176. 177. Vasallis an dominos eiurare liceat, vide Feudatario iure. Vasalli à fiducia dominorum quomodo liberentur, 914. & seq. Vasalli ligii qui dicantur, & patronorum in eos auctoritas, 171. Vasalli & subditi differentia, 179. Vasallum prædio spoliari an sufficiat, 955.
Vasallorum & clientum ius diuersum, 105
Vbertatis loci commoda seu incommoda, 808. & 810
Vectigal ex manumissionibus apud Romanos, & à quo introductum, 1029. ex hæreditatibus, legatis, & donationibus mortis causa, ibid. Numorum quam perniciosum, 1077. Octauarium seu bessale quod, 1018. Panno impositū apud Anglos. 1021. Roma-

Romanorum de vicesima manumissorum in castris ad Sutrium, 265. Salarium, 1026.
Vectigal salis, parum aut nihil minuit priuatorum iura, 271. Vectigal ex vinis Gallicis & aliis rebus quale, 1019. passim.
Vectigalis genus ex decimis, 1018. ex vecturis, quæ Lat. *portoria* dicta sunt, 1018. eius quæ olim, & quæ hodierna ratio, ibi. 1024
Vectigalis genus ex pascuis, 1019
Vectigalis vini in Gallia origo, 1025
Vectigalis iudiciarii apud Gallos constituti vtilitas, 1035. etiam apud Romanos in vsu, 1036.
Vectigalia vino imposita quod in Angliam, Belgicum seu Flandriam defertur. 1021. Vectigalia annua Anglorum, vide Anglorum. à quibus primum introducta, 1037. Regni Persarum, 1011. Æthiopum, ibid.
Vectigalia quæ & de quibus augenda vel minuenda, quæve de iis habenda ratio, 1021. passim & 1033.
Vectigalia aut tributa imperare cuius iuris, 264. eorum varia statuta, ibid. & 266. immunitates eorum, ibid. Vectigalia vicesimarum gratissima Romanis, 1026. quæ vtilissima & honestissima, 1034. 1035. 1063. eorum ratio quæ habenda, ibid. Vectigalium æquipollentiæ ratio habenda tenuiorum gratia, 1035. quorundam apud Romanos abrogatio à Pertinace Augusto facta, 265. eorum & tributorum necessitas in Republica, 1027. 1628
Vedii Pollionis in seruos supplicium, 56
Venatores Hebræis latrones vocati, 524
Venerationis magistratuum exempla, 494
Veneti deditiores quare alii aliis, 791
Veneti cuiusdam exsulis qui caput patri amputarat historia, 40. Veneti ad bella peregrinos duces sæpius eligunt, 105 soli inter omnes Italiæ principatus liberi à potestate seu fiducia summi Pontificis, 191
Venetorum consilium arcanum septem virorum, 1103. eorum auctoritas in principes, 668. calamitas maior, 1017. Cancellarii dignitas sine imperio, 454. census, 609. comitiorum ratio. 372. consiliorum vsus, 397. dux à Venetis cur Canis appellatus, 217. Ducis in cæteros patricios prærogatiua, 238. Ducis & Reipub. ius inter ordines, ibid Duces plures supplicio affecti, 283. Ducum ius & ornatus, 158. humanitas in Gonzagam Mantuanorum principem, 616. Lex de vsuris, 1206. Venetorum magistratuum potestates quæ mobiles & immobiles, 693. mos in bellis, 611. mos ratione dotium fœminarum, 835. & 837. mos in legibus ferendis. 656. ord num dignitatis prærogatiua. 563. patriciorum auctoritas, 282. remedium in colligendis pecuniis, 96. seditiones variæ, 1105. Senatus mutabilis, 412. Senatus puritas, 387. in statu stabiliendo, & in conseruanda in officio plebe ratio, 1105. Respubl. quam munitissima, 889. Reipublicæ status antiquitas, 282. Aristocraticus hodie, ibid. eiusdem varii ordines, eorumque ius Status Aristocraticus, sed administratio Reipublicæ harmonica, 1220. Reip. status duratio, 610. Statutum pro ratione iudiciorum, 729. supplicium graue in fœminas furantes, 1039. supplicium ratione falsi, & ratione effusionis sanguinis, 1198. 1199. ratione furti 1200. Triumuirorum auctoritas, 409. apud Venetos quod ius prouocationis, 257. apud Venetos Tres viri conformandis ciuium moribus instituti, 973.
Venetis concilia quot, 395
* Venter aures non habet, 748
Venti Orientalis beneficia, 803. Ventorum quibus infestantur Narbonenses & Aquitani, nomina, 808 Ventosa loca quare ferociores reddant homines & mobiliores; quieta vero humaniores & mansuetiores, 807. *vbi quæ regiones ventosæ & quæ placidæ sint, enumeratur.*
Ver sacrum foueri vt solitum, 54. 55
Verberibus cædere ciuem Rom. legibus vetitum, 1090. qui damnabantur, quot ictibus ex diuina lege cædi soliti 1219
Verborum ambiguitates fugiendæ & circumcidendæ in pactis conuentis, 919
* Verborum specie inani ac præclaris appellationibus non valde inhærendum, 321
Vercingentorigis Gallorum ducis auctoritas, 115
* Veritati nullum præiudicium legibus, priuilegiis, rescriptis, testamentis, aut sententiis adferri potest, 470
Verris accusatio à Cicerone, 236. maleficia & supplicium, 1090. prætura, 488. 489. prætura damnosa, 504
Vespasiani tyrannis ratione impositionis tributorum & quæstus, 1024
Vestalium iudices qui, 442. earum priuilegium in damnatorum liberatione, 259. 260

Vestiariæ legis à Philippo Bello Galliarum rege latæ ratio harmonica, 1189
Vesparum ætas, vide Apum.
Vetustatis in legibus auctoritas, 665
Vexillifer apud Lucenses qui, 660
Vexilliferi quare Florentini inuisi, 322
* Via publica nulla temporum diuturnitate præscribi potest, 266
in Viatores decretum Curiæ Parisiorum, 420
Viatorum creatio, 429. de eorũ exsecutione variũ ius, 514. regiorum auctoritas, 515
Vicarii Imperii Germanici qui. 217
Victoriati pretium lege Tribunitia dictum, 262
Vienna colonia Romanorum, vide Coloniæ Rom.
Vindicationis ius, 492
* Violentum nihil diuturnum, 640
Vir bonus qui, 984
Virorum illustrium iniusta supplicia, vide Illustrium. Virorum illustrium siue principum, siue priuatorum, ius in fœminas connubii gratia, 1161.1165 quorundam illustrium ætates, 653. passim. vbi quis mortalium animosior fuerit, describitur.
Virgilii locus de seditionibus popularibus sedandis, 750
Virginem seducentis pœna à Deo constituta, 838
Virginii parricidium, 490
Virium pars ibi, vbi & imperii pars est, 111
* Virtus nullo pretio æstimanda, 852
* Virtus Rerumpubl. omnium præcipuus, idemque optimus finis, 672
* Virtus vera nobilitas, & eius laus, 563. 567
* Virtutis decus ac maiestas plus in Republ. valet, quam leges, arma, edicta, & magistratuum omnium iussa, 750
Virtutis & Honoris templa Romæ à quo dicata & constructa, 853
* vt Virtutis præmium nullum maius honore, ita vitii nullum maius supplicium ignominia, 852. eiusdem præmium quod maius, 673. splendor maximus apud populum, & fortium virorum integritas vehementer probata, 682. * Virtutis vis & natura virtuti contraria esse nequit, 695
Virtutem honores quare antecedere, non sequi oportere iudicarint Rom. 853. * Ad eam vnus quidem & rectissimus aditus, sed innumerabiles vltro citroque sinuosi anfractus, 709
Virtute excellentium qui præferendi, obscuro ne loco, an clara stirpe nati, 564. * in ipsa fruenda maximum omnium dignitatum & honorum præmium positum. 684. tres præcipuæ Reipubl. bene constitutæ statibus quomodo accommodari dicantur, 801. 1089
* vt Virtutum, sic vitiorum quoque sui sunt gradus, 321
* Virtutum pestis rerum copia, 4
* Vis est, cum quod per iudicem debes, per te ipse arripis. 970. * Vis omnis iuri contraria, ita vt prædo in aliena qui inuasit, vt si disciatur, restituatur, 491 Vi aut metu factum, an ratum haberi debeat, 931
Vita diuturnæ causa, 794. & quæ animantia diutius viuere dicantur, 795. prolixioris vitæ promissio diuinitus facta iis, qui castius & integrius viuentibus, 616 Ratio in iudiciis criminalibus 1204
Vitellius Galbæ parricidas supplicio affecit, 347
* ad Vitia citius quam ad virtutes gliscit hominum natura, 709
Vitis pœna mitior apud Romanos quam fustium, 1194
Vlpiani & Pauli IC. tempora, 38. eiusdem Vlpiani sententia de auctoritate magistratuum, quibus in carcerem detrudere licet, 448
Vltionis exempla, 598. & pass. inf. & fol. seq. ad Vltionem quam ad gratiam cur procliuiores simus, 860
Vlyssis prudentia vnde, 808
Vnciæ varietas, 1069. argenti varia diuisio, 1070
Vnitas numerorum quasi princeps, 1218
Vniuersitas quid, 521. an peccare possit, 537. à collegio & corpore quomodo differat, 526. in quibus consentiant hæc tria. ibid. eius descriptio. 554. Vniuersitatis & ciuitatis definitio ac differentia, 80. Precantis quod supplicium, 544. vbi variæ distinctiones tractantur.
Vniuersorum & singulorum diuersa ratio in definiendo, 415
Voconia lex de iure fœminarum, & eiusdem abrogatio, 836.837
Vocis variæ in hominibus quæ consideratio, item pronuntiandi varius modus apud gentes, 817.818
Voleronis seditiosi liberatio à supplicio. 746
Voluntas an habenda pro facto, 1199. coacta an dicatur voluntas, 583

Volun-

Voluntatis diuinæ & humanæ contrarietas, 614. Voluntatis humanæ sententiæ, 613
Voluptas crudelitati vni iūior in tyrannis, 594. quos perdidisse dicatur tyrannos, ibi.
* Voluptatis vis & natura est, vt sine aliquo sensu doloris insuauis sit ac perniciosa futura, 1217
Voracitatis præmia proposita, vide Mithridatis.
Vrbanus Pontifex quando creatus, 62. eiusdem ius, 459
Vrbani qui, 77
Vrbs, etiam à ciuibus deserta, non tamen nomen suum amittit, 78. sine ciuitate, & ciuitas sine republica esse potest, 78. eius ciuitatis, & vniuersitatis Lutetiæ differentia, 80. Vrbis & ciuitatis appellatio apud Iurisconsultos sępius confusa, 76. eius etymon. 77. firmitas qualis, 870. passim.
Vrbes magnæ & populo abundantes, minus seditionibus opportunæ, 823. munitissimas esse oportere, 876. 877. 879. earum origo, 522. Vrbium & arcium munitissimarum necessitas in finibus imperii, status conseruandi gratia, 902. earum & suburbiorum collatio, 76
Vsura Hebræis *morsus* dicta, eius pericula & commoda atque incommoda, 819. 821. 825. 828.
Vsurarum diuersa ratio, tum fructuum, tum pecuniarum, 824. passim. & 826. 827. 1039. passim, & seq. earum lex, 1205. sub vsuris pecuniam mutuam accipere principibus quando liceat, vide Mutuam.
Vsusfructus bonorum filiis debitorum hæreditatis maternæ vel alterius, patri debetur 38. Reipubl. post annum centesimum exstinguitur, 14. vbi perpetuus conceditur, & proprietas concessa censetur, 830
Vtile nihil quod non sit honestum, nec econtra, 848
Vtilitas apud populũ quæ existimetur, 849. * quæstuosa, virtutis hostis capitalis, 673.
* Vtilitatis alterius causa, alteri incommodum creari non debet, 470. * omnium vtilitatum quæ ab aduersariis maximæ decerpi solent, nulla maior quam id præstare, ne aut vitiis illos vincere, aut virtute ab illis vinci videamur, 696
Vtopiæ ciuitatis appellatio vnde, 820
Vxor domus socia, 29. mariti legibus soluta, 24. vxoris nomine non intelligenda concubina, 23. nec sponsa, paulo post.
Vxores quæ maritos peccare coegerint, Principes potissimum, 844. Vxores occidere vinum bibentes, Massiliensibus ac Milesiis ius, 26. adulterium item committentes necare Græcis & Romanis lege Iulia licitum, ibid. plures habere quibus licitum, 40. quæ viros enecarint, 29. vxorum pluralitas vbi vsitata, 790 791. eiusdem pluralitatis pœna, vide Πολυγαμιας
* Vxorum splendor à maritis velut à Sole pendet, 30. cum vxoribus quare Lycurgi instituto non liceret pernoctare, 792
* Vxoribus seruire ignominiosum, 25. 26

X.

Xenodochia quando constituta, 61. *dicuntur autem loca hospitibus (pauperibus scil.) recipiendis constituta, l. 16. de sacros. eccles. l. 31. de episc. & cler.*
Xenophontis laus, 1086. vbi eius profertur sententia de Democratia seu statu populari. eiusdem iudicium de Republ. Platonis, 286. sententia erronea de statu populari, 729
Xerxis crudelitas, 539. sacrificium sanguine humano, 54

Z.

Zamoglonii apud Turcas qui, 308
Zelotypiæ morbo quare minime omnium angantur Germani, 792. contrà Australes.
Zvvinglii Theologi apud Heluetios nouæ religionis concionum vis, 114
Zunfft apud Heluetios quid, 354

FINIS.

P: Otec mug umrzel v lethe 1621
a tohoz roku [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
Slugal gsem [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] po N: [illegible]
[illegible] [illegible] po [illegible]
[illegible] 1622 . a [illegible] lethe
1624

Date Due

FEB 23 '42			
JUN 22 '48			

Form 335—35M—9-34—C. P. Co.

